
3 1761 08117122 5

896

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL I

1875

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GREGRA — NAKLADEM VLASTNÍM

1875.

Obsah dílu prvního.

OSVĚTA

Geologie nebeská.

Podává

prof. **Jan Krejčí**.

Název „geologie nebeská“ má naproti geologii pozemské vyznačiti souhrn oněch posud ovšem kusých vědomostí, kteréž sebrány byly vzhledem k hmotné povaze těles pohybujících se v prostoru mimozemském, nebeském, všesvětovém.

Vědomosti tyto nabývají vědecké podstaty porovnáním s hmotou zemskou, kteráž jest též jenom částkou hmoty všesvětové a jejíž změny řídí se zákony světovými, a v tom smyslu dovoleno budiž název „geologie“ rozšířiti i za hranice zemské, ač doslovný význam měl by jej obmezovati na obory pouze pozemské.

Jeli nám co pozemčanům země výhradním stanovištěm pozorovacím a středištěm všech názorů, zachrání nás přece nynější stav vědy a povšechných názorů vzdělaného lidstva před bludem starosvětským, považovati zeměkouli a ty své osůbky na ní za něco jiného, než za mikroskopickou tečku všesvětového ruchu, jehož fáse, měnící kaleidoskopicky vzájemný stav „světů“, do málomocného jařma pojmu o čase a prostoru vtěsnati se nedají.

Považujíce pak vědu přírodní co souhrn vědomostí smyslně nabytých a pokud lidský rozum stačí, srovnaných a odůvodněných, můžeme zachrániti se i před bludem jiným, dodávati výmyslům nebo spekulacem sebe učenějším cenu vědeckou; anoť porovnání celé řady zašlých výmyslů a špekulac s výsledky skutečného pozorování nás poučuje, že není nic tak důmyslného, tak učeného, ba ani tak poetického a vznešeného, jako střízlivou soudností sledované výsledky prostého pozorování přírody.

Následující rozhovor o geologii nebeské má tedy v podstatě býti jen referátem o výsledcích takového pozorování a zkoumání, při čemž

pokud se týká věcí nejnověji odkrytých, vodítkem jest hlavně duchaplný spis: *Cours de Géologie comparée par Stanislas Meunier, Paris 1874,* co se pak týká prací a výzkumů starších jmenovati sluší spisy *Chladného, Widmanstätta, Schreiberse, Humboldta, Haidingra, Partsche, Reichenbacha, Buchnera* a j.

Domněnkám a výmyslům z pozorovaných výjevů odvozeným a zde v druhé polovici pojednání vyvinutým, nepřikládejž se však větší cena, než jakou jim dodávají doklady věcné; jsoutě snad namnoze jen hříčkou fantasie, sestavené poněkud s úmyslem zábavy, aby kde věda přestává a bádavá mysl dále a výše do neznámých končin se nese, aspoň na chvíli, pokud nových dokladů se nedostává, tuto mysl ukonejšily.

Rozhlednemeli se po hvězdnatém vesmíru, shledáme, že se dá rozeznati šestero druhů svítící hmoty na nebeské obloze: *mlhoviny* dalekohledem nerozlučné; — hvězdy nazvané *stálice;* — *komety* a *létavé hvězdy,* jejichž sourodý vznik nejnověji byl poznán; — *slunce;* — *planety* a jejich *luny;* — a konečně *meteority,* totiž železné neb kamenné hmoty, které časem na zem s oblohy padají.

Meteority.

Osvědčená methoda přírodozkumná, postupovati totiž od známého k neznámému, naznačuje pořádek, dle něhož se s tímto předmětem zabývati máme, a vykazuje dle toho přední místo meteoritům; neboť je můžeme ve veřejných sbírkách přírodnických, kde jsou vyloženy, vlastníma očima ohledati, vlastníma rukama rozebrati a tedy hmotu, z neznámých končin světových na zem přibylou, se známou hmotou zemskou porovnati.*)

Nemohouce zde věnovati místa historii meteoritů přiměřeného, odkazujeme čtenáře na spisy o té věci jednající**); předešleme však, než k vlastnímu jich popisu přistoupíme, stručné vylíčení výjevů, kteréž při pádu jejich se pozorují.

Příchod meteoritů na zem provázen jest trojími výjevy, totiž nejdříve výjevem ohnivé koule ve vysokých oborech zemského vzduchu, pak silným výbuchem a konečně pádem pevné meteoritové hmoty na zem.

Výjevy světlové. Meteority, o nichž zde se jedná a jež podstatně se liší, jak později bude ukázáno, od letavých hvězd povahy kometické, objevují se vždy náhle ve vysokém oboru vzdušném co ohnivé koule. Udáváli se pád jejich bez toho výjevu, jest v tom nějaká nahodilá příčina, jako nedostatečné pozorování, zahalení oblohy oblakem a j.; za jasné noci, v níž se přihodí pád meteoritů, byla vždy pozorována ohnivá koule co začátek toho výjevu.

---

*) Znamenité sbírky meteoritů nacházejí se v Museích v Paříži, v Londýně, v Berlíně, ve Vídni. Též musejní sbírka Pražská chová drahocennou řadu meteoritů zejmena českých a též cizokrajných.

**) Zejmena spis: Die Meteoriten in Sammlungen von Dr. Otto Buchner.

Barva té ohnivé koule jest rozličná jako u létavých hvězd; buď bledě bílá (Barbotan ve Francii, $^{24}/_{7}$ 1790), nebo červená (Saint Mesmin ve Francii, $^{30}/_{5}$ 1866), nebo přechází z červené do bílé (Orgueil ve Francii, $^{14}/_{5}$ 1804) nebo z červené do modré (Kňahyňa v Uhrách), nebo se jeví v rozmanitých jiných odstínech.

Též velikost pozorované ohnivé koule jest velmi rozličná, ač určitému ustanovení skutečné velikosti její vadí silné záření světla. Obyčejně se udává velikost co měsíc, z čehož se ovšem nikterak souditi nedá na skutečnou velikost svítícího meteoru, jak zkoušky se žhoucími hmotami v noci od Lawrence Smitha vyvedené dosvědčují.

Výšku, v níž se ohnivý meteor objeví, též velmi nesnadno lze ustanoviti pro náhlost jeho objevení a nepřipravenost pozorovatelů. Plukovník Laussedat, kterýž pozoroval kouli u Orgueilu v okolnostech příznivých, shledal ji od 90 kilometrů do 45 (1 kilometr = 3163 víd. stop) nad zemí. Vlaští pozorovatelé ustanovili v okolí Říma ($^{31}/_{8}$ 1872) tuto výšku na 60 kilometrů; v průměru udává se na 65 kilometrů (asi $8^{1}/_{2}$ míle), totiž na výšku, do které se klade hranice vzduchu zemského. Z toho pochází, že takový ohnivý meteor z daleka jest viděti. Meteor Orgueilský byl pozorován až na 600 kilom. vzdálí. Délka dráhy, již ohnivý meteor prolétá, jest často velmi značná. Meteor ze dne $^{30}/_{1}$ 1868 letěl nad velkou částí říše rakouské, než padl u Pultuska v Polsku na zem.

Dráha tato, ohnivou stopou naznačena, bývá k obzoru silně nakloněna, někdy zase skoro vodorovná a směr její rozmanitý. Meteor od Orgueilu letěl ve směru jihovýchodním; meteor od Charsonville ve Francii ($^{28}/_{11}$ 1870) a od Barbotana k severu; od Westonu v severní Americe ($^{14}/_{12}$ 1807) k západu; od Benares v Indii k východu, atd.

Rychlost pohybu jest znamenitá. Kdežto nejprudší rychlovlak ubíhá 30—40 metrů za sekundu, a dělová koule 300—400 metrů, udává se rychlost letu meteoritů na 30—40 kilometrů. K porovnání s rychlostí planet budiž uvedeno, že Mars má rychlost 24 kilom., země 30, Venuše 36, Merkur 49.

Tato rychlost, jakož i světlá žhoucnost meteoru způsobuje, že v oku pozorovatele zůstává dojem dlouhé ohnivé čáry na dráze prolítnuté. Boisse uvádí případ u Rodez ($^{11}/_{11}$ 1804), kdežto taková ohnivá stopa zaujala 70—80 stupňů na obloze. Podoba té stopy jest jako u raket ohněstrojů, řetěz jisker vedle sebe stěsnaných, jejichž barva přechází z višňové do tmavorudé, až konečně uhasnou. Při meteoru, který se $^{20}/_{6}$ 1866 objevil nad městem Boulogne-sur-Mer ve Francii, byla ohnivá stopa jeho poseta jako třpytícími uzly a zatáčela se šroubovitě jako obrovský roztažený závitek pružného drátu.

Výjevy zvukové. Po nějakém čase svého objevení roztrhne se meteor při hlučném, obyčejně úžasně hřmotném výbuchu v několik kusů, kteréž se rozletnou na rozličné strany. Často uplyne několik minut od okamžení, v němž roztržení se pozoruje až k doslechnutí výbuchu samého, což ovšem závisí od výšky, v níž se výbuch děje a od vzdálenosti, v níž se pozorovatel nachází. Někdy stane se výbuch teprva blíže povrchu zemského, jak o tom zprávu podává prof. Grewinck z Derptu při popisu meteoru od Igast v Livonsku ($^{17}/_{5}$ 1855), kdežto

meteor vraziv 1—$1^1/_2$ sáhu nad zemí do kmenu lipového 15 až 20 kroků před svědkem věrohodným hromovou ránou na kusy se roztrhl.

Výbuch bývá slyšeti v dalekém okolí; tak u Saint-Mesmin ve Francii v okruhu 85 kilometrů, u l' Aigle na 120; u Orgueil na 360 kilom. Uvážímeli, že se výbuch stává v řídkých oborech vzduchu, kteréž zvuk slabě rozšiřují, jest hřmotnost výbuchu takového větší, než jakéhokoliv jiného výjevu zvukového na zemi.

Málokdy jest rána jednoduchá, často se opakuje několikráte po sobě, a zejmena udávají se často tři po sobě následující rány; tak u meteoru od Charsonville, od Saint-Mesmin, od Orgueil, od Butsury v Indii ($^{12}/_5$ 1861) atd.

Hřmění jako od těžkých vozů na dlažbě nebo hučení jako ohně ve výhni předchází, provází nebo následuje hlavní rány.

Na první pohled jest patrno, že příčina těchto rozličných výjevů světlových a zvukových pochází od znamenité prudkosti, jížto meteor vzduch proráží. Z počátku byli mnozí toho domnění, že příčinou tou jest tření o vzduch. Však Regnault dokázal pokusem, že tření pevné hmoty o plyn vyvinuje sotva znatelné teplo. Jiní hledali dle theorie tepla tyto výjevy v přechodu živé síly odporem vzduchu v teplo a světlo; avšak v tom případu byla by hmota meteoritů, jinak ohněm snadno porušitelná, skrz na skrz spálená a slitá, kdežto bývá jen tenká kůra meteoritu takto změněna. Nejvíce upokojuje výklad Haidingrův, kterýž ony výjevy odvádí od náhlého stlačení vzduchu.

Výjevy při pádu. Blížící se k zemi meteorit způsobuje po výbuchu ve vzduchu fičení, jako dělová koule, nebo jak Číňané se vyjádřili, jako let divokých kachen. Rychlost úlomků dolů letících jest však mnohem menší, než rychlost ohnivé koule před výbuchem, a kusy doletnou na zem, aniž by se nárazem roztříštily jako kameny, za starých dob z děl házené. Při kamenné pršce v Pultusku v Polsku ($^{30}/_1$ 1868) neprorazily hojné na zem padající kameny ani led příkopů a břehů Naretvy, ačkoliv byla voda jen slabě zamrzlá. Někdy bývá rychlost těch kusů ovšem větší; tak u Aumale v Alžírsku ($^{25}/_8$ 1865), kdežto zarazil se meteorit na celý metr do celistvého vápence, u Juvinas ve Francii (1821), kdežto se zaryl na pět stop do tvrdé země atd.

Uvádějí se také případy, že pádem meteoritů lidé i zvířata byli zabiti, a jest vlastně podivno, že takové případy častěji se neuvádějí navzdor hojnosti a rozšířenosti některých kamenných pršek. Z případů těch budiž připomenuto zabití několika volů v Makao v Brasilii při kamenné pršce r. 1836; beje Maskarského r. 1781; dvou lodníků hollandských na moři v 17. století; františkánského mnicha v Miláně v tomtéž čase. Meteor padlý u Barbotan ve Francii ($^{24}/_7$ 1790) zabil nájemníka dvoru a několik kusů dobytka.

Kusy meteoritů na zem padlé mají povrch horký, a teplo to udrží se někdy po delší čas, jak u Broumovského pádu ($^{14}/_7$ 1847) bylo pozorováno. Zdali ale pád meteoritů způsobuje zapálení domů, jak několikráte bylo uvedeno, není zjištěno. Naproti tomu pozoruhodný jest případ v Pultusku, kde meteoritový kámen 4 kilogrammy těžký, 10 minut po pádu byl vyzdvižen a zcela studený nalezen, tak že sníh k němu lnul.

Jakkoliv povrch meteoritu na chvíli jest rozehřán, vnitřek jeho zdá se býti chladný, ba snad i studený jako prostor mimozemský, čemuž nasvědčuje pád meteoritu u místa Dhurmsala v Indii ($^{14}/_{7}$ 1860), kterýž byv kladivem rozražen, tak studeným býti se jevil, že způsobil na prstech pocit bolestný. I sama minerální povaha meteoritů dosvědčuje, že při pádu svém nemohly býti veskrz prohřáty: některé obsahují uzavřené plyny, vodík, dusík, plyn uhelnatý, kteréž by ohněm se byly vypudily, neb obsahují bílou kamennou hmotu, která by v ohni byla zčernala.

Co do počtu kusů najednou padlých uvádějí se rozmanitá čísla. Po jednom kusu jsou známy pády u Lucé (1768), Wold-Cottage (1795), Salles (1798), Apt (1803), Chassigny (1815), Château-Renard (1841), u Broumova (1847); po dvou kusech u Záhřebu (1751), Saint-Mesmin (1866), Charsonville (1810); deset u Toulouse (1812), dvanáct u Sieny (1794), větší počet u Barbotan (1790), Benares (1792), Weston (1807); asi sto kusů u Orgueil (1860), tisíc u Kňahyně (1866), asi tři tisíce u l'Aigle (1806) a snad více než 100.000 u Pultusku (1868). Pařížské museum nakoupilo jich z tohoto posledního pádu více než 900 a Dr. Krantz u Bonnu měl jich sám 2012 kusů.

Viděti z toho, že nejen porůzné meteority, nýbrž celá jich hejna najednou na zem padají, a sice jak se dle povahy úlomků spadlých souditi dá, již v prostoru mimozemském rozkouskovaných; výbuch v oborech vzdušných způsobuje jen větší rozptýlení jejich, při čemž větší kusy, mající větší živou sílu, dále letí nežli kusy menší. Po kamenné pršce u Pultusku shledalo se, že krajina, nad níž se stala, měla obrys podélné ellipsy, jejíž dlouhá osa se směrem, v němž meteor letěl, souhlasila, totiž měla směr od JZ k SV. Největší kusy nalezly se u severovýchodního konce, nejmenší u jihozápadního té ellipsy. V podobných okolnostech děla se kamenná prška u Stonařova v Moravě, u Orgueil ve Francii, u Hessle ve Švedsku.

Všeobecné znaky meteoritů. Mělo se druhdy za to, že meteority, zejmena kamenné, jsou vesměs stejné. Nyní však víme, že jest mezi nimi tak značných rozdílů, jako mezi kamením pozemským, a že společné všeobecné vlastnosti jejich obmezují se několika málo jen znaky.

Především jest nápadná nepravidelná úlomková jejich podoba. Hrany jejich, původně nepochybně ostré, jsou otupeny, jako by dlouhý čas jeden kus o druhý se byl otíral i nelze pochybovati, že v tomto stavu již v mimozemských oborech se nacházejí.

Druhý všeobecný znak jejich jest tenká černá neb tmavá kůra, někdy jako zvláště na Stonařovských kamenech velmi lesklá, obyčejně však mdlá. Jediný meteorit od Bishopville ($^{25}/_{3}$ 1843) má bílou lesklou kůru. Není pochybnosti, že tato kůra se způsobuje ohněm při výbuchu na hranicích zemského vzduchu.

Mimo tyto znaky nemají meteority nic všeobecně společného. Co do hmoty jeví se nápadné rozdíly.

Jedny z nich jsou v podstatě *železné*, druhé jsou *kamenné*.

Však i u těch jsou rozdíly a přechody. Ryzé kusy meteorového železa beze všech cizích příměsků jsou vzácné. Často obsahuje železo

zrnka kamenná, často zase jsou zrna železná roztroušena ve hmotě kamenné.

Daubrée rozeznává čtyři hlavní rozdíly:

A. Meteority z ryzého železa bez kamenných příměsků.

B. Meteority železné s přimíšenými zrnky kamennými.

C. Meteority kamenné s vtroušenými zrny železnými.

D. Meteority kamenné bez ryzého železa.

A. Meteority ryze železné. Meteority tyto jsou nejzvláštnější, nejenom proto, že nic podobného jim není v pozemské říši minerální, nýbrž že i u porovnání s ostatními meteority jeví zvláštní samostatnost. Hmota jejich upomíná nejenom pohledem nýbrž také fysikalními vlastnostmi na nejlepší ocel.

Padání jejich pozoruje se mnohem řídčeji, nežli ostatních.

Za minulých 120 let byl pád jejich v Evropě jen čtyřikrát pozorován, u Hrašiny blíže Záhřebu ($^{26}/_{5}$ 1751), u Eaufromont ve Vogesách (v prosinci 1842), u Broumova v Čechách ($^{14}/_{7}$ 1847), a u Tabarz v Durynsku ($^{18}/_{10}$ 1854).

Za tentýž čas bylo v Evropě pozorováno 190 pádů kamení meteorového, z nichžto některý poskytl více než tisíc kusů. Nad to objevily se však na povrchu zemském kusy meteorového železa, kteréž dle určitých znaků, jimiž se vyznamenává, tak snadno lze co takové ustanoviti, jako kdy by pád jeho bezprostředně byl pozorován.

Mnohé takové železo jest kujné, a té vlastnosti použili již staří národové a v novější době i Eskymalové k hotovení řezacích nástrojů z této jinak drahocenné látky. Mimochodem budiž však podotknuto, že meteorové železo obyčejně mnohem rychleji se okysličuje a tedy rezovatí, než železo z rud vydobyté. Často bývá však meteorové železo tak křehké, že se nedá kovati, nýbrž že pod kladivem na kousky se rozsype.

Některé meteorové železo dá se zmagnetovati jako ocel, jiné jako železo od Charcas a z Mexika chová se v tom ohledu jako měkké železo. Uvádějí se též případy, v nichž meteorové železo bezprostředně po pádu jevilo polární magnetismus. Tvrdost jeho jest též celkem jako u ocele; železo z ostrova Kuby rýpá prý sklo. Podobnost k oceli jeví se též v netečnosti, jakou se chová meteorové železo k některým chemikaliem. Kyselina dusičná, která tak rychle rozpouští obyčejné železo, účinkuje jen nepatrně jak na ocel tak i na meteorové železo. Roztok siranu mědnatého nevydává na hlazené ploše meteorového železa ryzí měď, taktéž ani z dusičnanu měďnatého, ani ze stříbrnatého, rtuťnatého nesráží se kov; avšak ihned objeví se redukce kovu, upotřebili se k tomu pokusu nějakého kovového chloridu.

Hutnost meteorového železa jest velmi rozdílná, což patrně pochází od smíšení, v němž se rozličné hmoty v meteoritu nacházejí.

Rozbor chemický vykazuje v kovové hmotě obyčejně co podstatnou část železo s jistým podílem niklu sloučené, avšak již při prvním pohledu na hlazenou plochu nějakého meteoritu (na př. od Caille ve Francii) viděti jest v této hmotě niklového železa malé válcovité shluky minerálu křehkého, barvy a lesku bronzového, tak nazvaný *Troilit* (dle Troili, kterýž r. 1766 meteor od Alboretto v Italii popsal), zvláštní to

sírník železa čili kyz, o němžto později ještě pojednáme; kolkolem Troilitu viděti blany *tuhy* čili *grafitu;* tu a tam leskne se zvláštní fosforové železo barvy mdle stříbrné, nazvané *Schreibersit* (ku cti mineraloga Schreibersa), a i samo železo niklové není hmota jednostejná, nýbrž skládá se z dvou sloučenin, jež dobře od sebe lze rozeznati.

Meteorové železo není tedy hmotou jednostejnou, nýbrž smíšeninou hmot rozličných.

Pokusem velmi zajímavým, dle vynálezce svého *Widmanstätta* pojmenovaným, dá se rozličnost hmoty v meteorovém železe obsažené velmi nápadně objeviti.

Pokus ten záleží v tom, že se hlazená plocha meteorového železa nějakou kyselinou poleje, načež ihned se začínají objevovati rovné pruhy a pásky pod určitými úhly se stýkající, tak že se vytvoří pěkná síť, jejíž podoba souvisí s polohou hlazené plochy a od tvaru krychlového odvesti se dá. Má totiž buď podobu trojúhelníků nebo pravoúhelníků, pokud totiž hlazená plocha roh nebo hranu krychlového tvaru, jenž jest základním tvarem meteorového železa, odtíná. Vrstvy rozdílné mají obyčejně polohu rovnoběžnou s plochami osmistěnu a pravidelné jejich rozdělení ukazuje nejenom, že celé meteorové železo jest krystalinické, nýbrž někdy také, že celý sebe větší kus jest jediným krystalem. Naše Broumovské železo vyznamenává se nad to štípatelností dle ploch krychlových.

Reichenbach, jenž Widmanstättovy obrazce zevrubně zkoumal, pojmenoval železo v proužkách *Taenit* (dle řeckého tenia, pentle) a železo uprostřed polí těmi proužky zajmutých *Kamacit* (od řeckého kamax, kláda). Později bude ukázáno, pokud tato zvláštní pojmenování jsou odůvodněna; tolik jest však patrno, že obě jmenované hmoty nestejným spůsobem kyselinou se leptají, a sice Taenit méně než Kamacit, tak že se jako při leptání měďorytiny objeví deska, která se dá na papíře zřetelně otisknouti.

Meunier a již také jiní před ním ukázali, že se podobné obrazce ještě jinými spůsoby a zřetelněji a ještě zajímavěji dají objeviti, a sice působením tepla, elektrického proudu, rozpuštěnými alkaliemi a některými kovovými solemi.

Ohříváli se hlazená deska meteorového železa na vzduchu, naběhne, jak Widmanstätt již ukázal, rozmanitými barvami zrovna jako ocel a sice dle rozdělení rozličných železných hmot. Železo od Caille objeví při tom hnědé čáry na tmavomodré půdě; železo z Oldhamu ukazuje tři rozličné odstíny, kdežto železo z Kapu dostává jednostejnou barvu.

Připojíli se hlazená deska meteorového železa ku kladnému pólu Bunsenova elementu a k druhému pólu platinová deska a ponořili se pak oba póly do roztoku dvousiranu sodnatého, objeví se taktéž barevné obrazce a sice zponenáhla, kdežto zahřáním povstávají náhle.

V roztoku draslovém, v němž fosforové železo nazvané Schreibersit se ruší, zůstává železo niklové skoro neporušené, objevujíc jen zponenáhla tytéž obrazce, jaké se způsobují kyselinami; též Troilit stává se viditelným.

Ponořili se hlazená deska meteorového železa od Charcas do *teplého* roztoku siranu měďnatého, zčervenají pásky Taenitu sraženou mědí, a sice tak, že zpočátku se objeví kolem nich jen měděná obruba, až konečně celá páska vrstvičkou mědi se pokryje. Vedle Taenitu viděti po umytí desky amoniakem lesklá bílá místa, jiný to druh niklového železa, tak zvaný Plessit, kdežto hlavní hmota, Kamacit jeví pro jemné zrnkování barvu šedou.

Ještě nápadněji ukazují se tyto výjevy působením studeného a řídkého roztoku dvouchloridu měďnatého. Po umytí objeví se ihned obruby křižované, které náležejí Plessitu. Upotřebili se roztoku sehnanějšího, objeví se pásky Kamacitu, a ponořili se konečně deska do nasyceného a teplého roztoku, objeví se obrazce pěkné a zřetelné, které náležejí Taenitu. Tytéž výsledky jako železo od Charcas ukazují železa od Caille, San Francisco del Mezquital (Mexiko), Seläsgen (v Prusích), Zacatecas (Mexiko), Union County (v severní Americe), Tuczon (Mexiko), od Sarepty (v Rusku) a od Lokte v Čechách.

Pomocí těchto pokusů lze tedy rozeznati tři druhy niklového železa a nad to pořádek, v němž jsou spolu srostlé. Nikdy nestýká se Plessit bezprostředně s Kamacitem, nýbrž jest ovrouben Taenitem. Taktéž jest Schreibersit ovrouben Taenitem a někdy i grafitem. Troilit jest vždy oddělen od Kamacitu a Taenitu grafitem a Schreibersit není nikdy bezprostředním sousedem Troilitu, v němžto bývají za to vrostlé proužky grafitu. Zrnka kamenná bývají často vtroušena do Troilitu, pozorovány i drobounké částky síry mezi zrnky Olivinu a kovu. Zdá se ostatně, že Kamacit nikdy bezprostředně silikátů se nedotýká.

I jde z těch pokusů, že všeobecný rozbor chemický vlastní hmotu a povahu meteorového železa vysvětliti s to není, nýbrž že k tomu potřebí zevrubného a bedlivého rozboru mineralogického.

Mineralogický rozbor meteorového železa. Pokusy vyvedenými od Reichenbacha, Daubrée, Meuniera a j. poznány byly v meteorovém železe následující rozdílné minerální hmoty:

a) Niklové železo, obsahující zvláštní sloučeniny, kteréž níželi pod jmeny Kamacit, Taenit, Plessit, Oktibbehin popsány budou.
b) Uhlíkové železo, vyloučené co tak zvaný Chalypit a Campbelin.
c) Sírník železa čili Troilit.
d) Fosforid železa a niklu čili Schreibersit.
e) Tuha čili Grafit.
f) Povrchní kůra.
g) Zrna kamenná, v podstatě silikáty magnesie.
h) Uzavřené plyny, hlavně vodík.
i) Konečně ruda chromoželezná a chlorid železa.

a) Niklové železo. Především jedná se o oddělení ryze kovové hmoty od hmot jiných. Za tím účelem urobil Meunier, zkoumaje železo od Caille a Charcas, tvrdým pilníkem dostatečné množství pilin, které do žíravého drasla v stříbrném kelímku vpravil, tak aby piliny se nedotýkaly stěn, by se neokysličily. Čistý roztok drasla zakalí se při ohřání brzo hloučky tmavošedými, které pocházejí ze zrušeného Troilitu, Schreibersitu, zrn kamenných a kysličník železitý obsahují. Po ukon-

čeném rozkladu vymyla se draslová plasť destilovanou vodou, a zbytek rozpustil se v dýmavé kyselině dusičné.

Niklové železo zůstalo neporušené, kdežto grafit zvláště dalším ohřáním se okysličil. Zbytek železných pilin vymyt destilovanou vodou a pak lihem a étherem a obsahoval jen niklové železo (málo kdy také něco uhlíkového železa).

K oddělení rozdílných sloučenin niklového železa užil Meunier následující cesty. Nejdříve ohřál hlazenou desku meteorového železa (k pokusu bylo vzato železo od Caille), tak aby předběžně nestejným okysličením desky se přesvědčil o přítomnosti těch sloučenin.

Objevila se síť hnědá na modrofialové půdě. Pozorována sice mezi hnědými hranicemi ještě místa určitá, která však pod lupou se objevila taktéž co síť tenkých proužků hnědých a modrých. Modré železo byl Kamacit, hnědé Taenit. Na to k dalšímu pokusu vzaty piliny způsobem dříve vytknutým vyčistěné, nasypány na skleněnou desku a pozorně ohřívány. Ihned některá zrnka zmodrala a jiná zahnědla a opatrným ovšem trpělivost vyžadujícím vybíráním byla tato zrnka každá pro sebe zvláště oddělena, a neurčitě zbarvena odstraněna. Tím způsobem obdržel Meunier asi 2 grammy železa modrého totiž Kamacitu a 0·3 gr. hnědého totiž Taenitu. Však dlužno podotknouti, že tyto pokusy se vztahují jen na železo od Caille a Charcas; jiná meteorová železa obsahují jiné látky, a žádají tedy zvláštního vyšetření. Tak jest na př. obsažen v meteoritu od Jawell Hill (v sev. Karolině) a od Oldhama (Kentucky) tak zvaný Plessit. Při ohřání pilin ze železa Oldhamského objevují se zrnka hnědá, nachová a modrá, a taktéž na hlazené desce. V tom případu náležejí první Taenitu, druhé Kamacitu a třetí Plessitu.

Názvy tyto, jež Reichenbach ponejprv uvedl, nejsou ostatně šťastně volené, neb Taenit nemá vždy podobu pentlí, ani Kamacit klád neb trámců; tak má na železe od Nelsonu (v Kentucky) Taenit podobu skvrn skoro okrouhlých, a na železe od Zacatecas (v Mexiku) má podobu širších pruhů, kteréž pro něj odůvodňovaly spíše název Kamacit atd. V následujícím vypsání jest povaha těch všelijakých odrůd niklového železa blíže vyznačena.

Taenit (vzat ze železa od Caille) má hutnost 7·380. Rozpuštěn v kyselině dusičné, vodou rozředěn a jantaranem amoniakovým sražen, dá po spálení organické soli, kysličník železitý, který se váží. Nikl v roztoku pozůstalý srazí se draslem co kysličník, načež vymyt a žíhán dá se na váhy. Výsledek jest: *Fe* 84·0, *Ni* 14·0, což se dá vyznačiti vzorcem $Fe^6 Ni$.

Kamacit má hutnost 7·652. Rozbor objevil: *Fe* 91·9, *Ni* 7·0, což odpovídá vzorci $Fe^{14} Ni$.

Plessit má hutnost 7·850; výsledek rozboru poukazoval na vzorec $Fe^{10} Ni$.

Octibbehin, obsažený v meteoritu z Octibbeha County (Mississipi) chová dle Taylora *Fe* 37·69, *Ni* 59·69, což odpovídá vzorci $FeNi^2$. Hutnost 6·854.

Braunin, obsažený v meteoritu Broumovském obsahuje sloučeninu vzorce $Fe^{16} Ni$.

Železo pouhé, *Fe*, jest též v několika meteoritech obsaženo.

b) Uhlíkové železo lze rozeznati od niklového železa v pilinách zahřáním, neb se chová jako smíšenina ocelových pilin s niklovým železem. Odrůdy jeho obsahují tak zvaný Chalypit a Campbellin.

Chalypit od Sheparda tak pojmenovaný a od Forchhammera v železe od Niakornak (Grönland) ustanovený, obsahuje CFe^2.

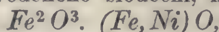
Campbellin ze železa od Campbell County (Tenesee) má dle Lawrence Smitha *Ni* 0·25, *Fe* 97·54, *C* 1·50. Dle Meuniera obsahuje něco Taenitu a jest pouhou smíšeninou uhlíkového železa *FeC* s Taenitem.

c) Troilit objevuje se obyčejně v kouscích válcovitých uprostřed železa meteorového, nikdy v podobě krystallinické; hutnost 4·78. Dle zevrubných rozborů obsahuje $(Fe, Ni)^7 S^8$, což se shoduje s rozborem *Pyrrhotinu* neb magnetového kyzu $Fe^7 S^8$, (jenž se vyhraňuje v šestibokých sloupcích), s nímž sdílí tu samu žlutohnědou barvu, lesk kovový a přítažnost k magnetu.

d) Schreibersit (ze železa od Toluca) má hutnost 7·103, lesk jest kovový velmi mdlý, barva bílá, poněkud do nahnědlé nachýlená; magnet jej přitahuje. Rozbor provedený od Lawrence Smitha a Meuniera vede k vzorci $Fe^4 Ni^2 P$. Co do tvaru jest celistvý a neobjevuje určitý tvar krystalový.

e) Grafit čili tuha vytažená z pilin železa meteorového buď po rozpuštění kovových hmot v kyselině chlorovodíkové neb odstraněním jejích pomocí magnetu, obsahuje obyčejně mimo uhlík malé částky železa. Dle toho mění se hutnost; ze železa od Caille obnáší 1·715, ze železa od Charcas 1·309. Jinak souhlasí s obyčejnou tuhou.

f) Povrchní kůra. Odřízne se pomocí pilky z meteoritu částka kůry, načež ve dvouchloridu rtuti vše, co jest kovového, se rozpustí. V slabé kyselině chlorovodíkové rozpustí se pak Limonit (hnědá železná ruda), která by se byla v ní utvořila, jakož i Troilit a Schreibersit vytáhne se magnetem. Zbytek objevil dle rozboru (ze železa od Toluca) od Pugha a Meuniera vyvedeného sloučení, které odpovídá vzorci

$$Fe^2 O^3. \ (Fe, Ni) O,$$

tedy Magnetitu s přimíšeným niklem.

g) Zrna kamenná jsou rozličná a sice jak se zdá dle polohy ve hmotě železného meteoritu. Některá vězí v železe samém, některá v Troilitu nebo jsou obalena tuhou. Prvního způsobu objevují se v železe od Tazewell a Tuczon a jsou dle Lawrence Smitha totožná s Olivinem, $2\,(MgO, FeO)\,SiO^2$.

Zrnka vhnětená do Troilitu, v železe od Caille a Charcas pozorovaná, jsou příliš drobounká, než aby se dala chemicky ustanoviti; zdají se býti dle Meuniera křemenem, s čímž souhlasí pozorování Gust. Rosa, který v železe z údolí Toluka (Xiquipilco v Mexiku) nalezl vyhraněný křemen, a Wöhlera, který jej ustanovil v železe od Rasgata (v Nové Granadě).

h) Uzavřené plyny. Boussingault nalezl v železe od Lenarto dusík; Gratham nalezl v tomtéž železe plyn, kterýž obsahoval 85·68 *H*, 4·46 *CO*, 9·86 *N*.

Mallet objevil v železe meteorovém z Augusta County (v severní Americe) plyn, jenž obsahoval 35·83 *H*, 38·33 *CO*, 9·75 CO_2, 16·09 *N*.

i) Chromit (ruda chromoželezná) a chlorid železa jsou vzácnosti, jen v některém meteoritu obsažené: onen v meteorovém železe od Bohumilic v Čechách, a v železe od Seläsgen (v Braniborsku), tento v železe od Claiborn (Alabama v sev. Americe).

Poměr, v němžto tyto rozličné hmoty v meteorových železech jsou obsazeny, jest ovšem rozličný. Na příklad budiž uveden rozbor železa od Xiquipilko v Mexiku, v němž nalezl Meunier železa niklového 96·301, grafitu 1·176, Troilitu 1·482 a Schreibersitu 1·232.

Dle výsledků rozboru rozeznává Meunier nyní 11 odrůd meteorového železa, jež dle hlavních nalezišť jmenuje a následovně vyznačuje:

1. *Oktibbehit,* obsahující jen Oktibbehin, $Fe Ni^2$. Meteorit, dle něhož jmeno vzato, od r. 1857 znám, nalezen v indianském ohražení v Oktibbeha County (Mississipi, v sev. Americe). Ve sbírce akademie ve Filadelfii.

2. *Tazewellit,* obsahuje jen Taenit, $Fe^6 Ni$. V dubnu 1853 nalezen u Tazewell (Tenesee, sev. Amerika) tento meteor. Hlavní část ve sbírce prof. Smitha v Louisville.

3. *Nelsonit,* obsahuje jen Kamacit, $Fe^{14} Ni$. R. 1856 vyorán v Nelson County (v sev. Americe). Hlavní kusy v Berlíně a ve Vídni.

4. *Braunauit,* obsahuje jen Braunin, $Fe^{16} Ni$. Padl u Broumova dne $^{14}/_{7}$ o $3^3/_4$ hod. ráno 1847 ve dvou kusech 23·625 kilogrammů a 17·080 kilogr. těžkých. Ve sbírkách kláštera Broumovského, v nár. Museum v Praze, ve Vídni, Vratislavě, Berlíně atd.

5. *Caillit,* obsahuje Taenit $Fe^6 Ni$ a Kamacit $Fe^{14} Ni$. Kus meteorového železa 591 kilogr. těžký, ležel co lavice před kostelem v La Caille (Dép. du Var, ve Francii) a byl teprv r. 1828 co meteorit poznán. Největší kus v Paříži. České Museum má velký kus meteor. železa toho druhu od *Carthago* (Tenesee v sev. Am.) r. 1846 nalezené, které se vyznamenává krystallinickým slohem dle osmistěnu a pěknými Widmanst. obrazci, jakož i tuhostí a kujností.

6. *Schwetzit* obsahuje Kamacit $Fe^{14} Ni$ a Plessit $Fe^{10} Ni$. Z jara 1850 v písčitém kopci nalezen při stavbě železnice u místa Schwetz nad Vislou (v Prusích) kus 20 kilgr. těžký. Největší část nyní v Berlíně.

7. *Jewellit* obsahuje Taenit $Fe^6 Ni$ a Plessit $Fe^{10} Ni$. Nalezen u Jewell Hill (sev. Karolina v sev. Americe). Ve sbírce prof. Smitha v Louisville.

8. *Campbellit* obsahuje Taenit $Fe^6 Ni$ a Campbellin $Fe C$. Nalezen 1853 u Campbell County (Tenesee v sev. Americe). Ve sbírce prof. Smitha v Louisville.

9. *Burlingtonit* obsahuje Taenit $Fe^6 Ni$ a Braunin $Fe^{16} Ni$. Nalezen r. 1819 u Burlingtonu (New-York v sev. Americe). Ve sbírce Sheparda, též v Londýně, Berlíně, ve Vídni.

10. *Tuczonit* obsahuje Taenit $Fe^6 Ni$ a ryzí železo Fe. Nelezen u Tuczon v Mexiku, od 1850 znám, kdež jsou dva kusy 600 a 500 k. těžké, co kovadliny upotřebené. Menší kusy v Londýně, ve Vídni.

11. *Lenartit* obsahuje Taenit $Fe^6 Ni$, Kamacit $Fe^{14} Ni$ a Plessit $Fe^{10} Ni$. Roku 1814 nalezen v lese u Lenartuvky blíže Bardějova v Uhrách na polských hranicích kus 108·640 kilogr. těžký. Nyní hlavní část v Peštském Museum.

Meteorové železo mimo Broumovské bylo v Čechách nalezeno ještě u Lokte a u Bohumilic. K *Broumovskému* železu budiž ještě podotknuto, že obsahuje v Brauninu též zrnka Pyritu a lupenky Schreibersitu. Sloh jeho jest dokonale krystalový a dá se štípati dle ploch krychlových.

Loketské meteorové železo leželo po století pod jmenem „zaklený purkrabí" na dvoře Loketského zámku; co meteorit poznal je Neumann teprvé r. 1811. Vážilo původně 107 kilom. Největší kus jest ve Vídni, částky v Praze v univ. sbírce a v Museum. Obsahuje Kamacit a Taenit a souhlasí tedy s typem Caillit. Leptáním objevují se velmi pěkné Widmanstättovy obrazce; obsahuje sporá zrna a proužky Troilitu.

Bohumilické železo bylo nalezeno r. 1829 v ornici u Bohumilic blíž Vimberka. Vážilo původně 57 kilogr. Největší díl nalezá se ve sbírkách českého Musea. Kůra jeho jest silně zrezovatělá. Hmota železná obsahuje hlavně Kamacit a souhlasí tedy s typem Nelsonit, což již leptáním se objevuje, v němž tenké proužky jsou málo četné a slabé, silnější pruhy však velmi zřetelné a široké. V železe jest roztroušený Troilit a černá měkká hmota grafitová, která též železo a Troilit obsahuje.

Pochybného původu jest *železo od Chocně,* kteréž nalezeno bylo r. 1844 uprostřed v opuce při prorážení tunelu železničního u Chocně a sice v podobě silně zrezovatělých pecek, v jejichž středu bylo ryzí železo kovářskému velmi podobné nalezeno. Sloh toho železa není krystalový, obsahuje dle Neumanna 0·61% *Ni,* a považováno od něho za meteorit v době křídového útvaru spadlý. Reuss měl za to, že povstalo rozkladem Pyritu, možná však, že jest to jen výrobek umělý. Nachází se ve sbírce p. Neumanna a v Pražském Museum.

Železo Oravské, u Slanice v Oravě r. 1840 při kutění na železnou rudu ve velkém množství nalezené, avšak pro neznalost s rudami stavené a jen v menší části zachované, má podobu silně zrezovatělých kusů železa (snad Kamacit) s hojným Schreibersitem; též Troilit a Grafit jest vtroušen do železa. Ve Vídni, v českém Museum.

Železo od Hrašiny v Chorvatsku, které padlo dne 26. května 1751 před mnohými svědky, objevuje velmi pěkné Widmanstättovy obrazce (ohřáním a leptáním). Obsahuje Taenit a Kamacit a něco Troilitu, souhlasí tedy s typem Caillit. Největší kus 39 kilogr. ve Vídni.

B. Meteority železné s přimíšenými zrnky kamennými. Meteority tyto jsou vzácnější než meteority ryze kovové. Jeden z nejznamenitějších kusů jest tak zvané *Pallasovo železo,* jejž slavný přírodozkumec Pallas r. 1776 nalezl u *Krasnojarska* v Sibíři. Původně vážil 700 kilogr., největší kus (519 kilogr.) nachází se ve sbírkách Petrohradské akademie, část též v českém Museum. Do ryzé železné hmoty jeho, kteráž dle Berzelia obsahuje 88·042 *Fe,* 10·732 *Ni,* 0·455 *Co,* 0·132 *Mn,* 0·066 *Sn,* stopy *Cu,* 0·050 *Mg,* stopy *S,* 0·043 *C,* 0·480 látek nerozpustných, jest vtroušen Olivin barvy žlutohnědé $2 (MgO, FeO). SiO_2$ částečně zřetelně vyhraněný. Rozpustíli se železo ve zředěné kyselině chlorovodíkové, zbude černá porosní kostra, kteráž dle Berzelia obsahuje 57·18 *Fe,* 34·00 *Ni,* 4·52 *Mg,* 3·75 *Su, Cu,* 0·55 *C* a stopy *P,*

K tomu železu přidružuje se ono, které nalezeno bylo r. 1810 u *Brahina* v gub. Minsk v Rusích. Obsahuje též vtroušený Olivin a něco málo Augitu. Největší kus nachází se ve sbírkách university v Kijevě.

Meteorit, který padl u *Lodran* v Indii ($^1/_{10}$ 1868) obsahuje dle Gust. Čermáka krystalinickou směs Olivinu, $2(MgO, FeO). SiO_2$, Bronzitu, $(MgO, FeO). SiO_2$ s malým podílem chromového železa a Anorthitu, jakož i Troilitu, a tato směs jest prostoupena tenkými avšak souvislými vlákny železa. Nachází se ve Vídni.

Železné meteority nalezené na počátku toho století v četných kusech v provincii *Atakama* v Chili, obsahují v sobě kousky zrnité hmoty, která souhlasí s Dunitem Hochstettrovým (drobnozrný olivín s chromovým železem), jenž vytvořuje celé skály na Novém Zelandu.

V meteorovém železe nalezeném r. 1866 v Chili v Kordilerách zvaných *Deësa,* jsou obsaženy uprostřed hmoty železné, podobné ke Caillitu, avšak leptáním obrazce neobjevující, hranaté černé kousky, kteréž dle Meuniera skládají se z celistvé smíšeniny Olivinu $2 MgO. SiO_2$, Fayalitu $2 FeO. SiO_2$, Augitu a nějakého živce, jíž Meunier Tadžerit (Tadjerit) nazývá; jehličky skelného lesku, jež chemicky a krystallograficky souhlasí s Enstatitem $MgO. SiO_2$ prostupují tuto hmotu.

U *Rittersgrünu* a *Steinbachu* v saském Rudohoří byly v předešlém století a nověji r. 1847 nalezeny kusy meteorového železa (největší nachází se ve Freiberku), kteréž docela souhlasí s kusem železa r. 1861 v *českém* Rudohoří u *Breitenbachu* blíže Jáchymova vyoraném ($10^1/_2$ k.) a jež od brittického Musea zakoupeno bylo. Železo objevujíc leptáním pěkné Widmanstättovy obrazce (dle Rube 87·13 *Fe,* 9·63 *Ni,* 0·48 *Co,* 0·15 *Mg,* 0·25 *Ca,* 1·57 *P,* 0·98 *Cl*) obsahuje v sobě zelená zrna (dle Maskelyne a Langa) Enstatitu a nad to nový druh kyseliny křemičité, vyhraněné ve tvarech kosočtverečných (!) tak zvaný Asmanit. — Rozvrh těchto meteoritů vykazuje tedy 6 druhů, jež Meunier takto jmenuje:

1. *Pallasit,* obsahuje železo a Olivin.
2. *Brahinit,* železo, Olivin a Augit.
3. *Lodranit,* železo, Olivin a Bronzit.
4. *Atakamait,* železo a Dunit.
5. *Deësit,* železo a Tadžerit.
6. *Rittersgrünit,* železo, Enstatit a Asmanit.

C. Meteority kamenné se zrny železnými. Meteority tohoto způsobu jsou mnohem četnější, nežli předešlé. Některé z nich vyznamenávají se četnými a většími zrny železnými, některé mají zrna sporá a malá, v některých lze železo jen drobnohledem poznati.

K prvnějším náležejí meteority od Tuly v Rusích a od Logrono ve Španělích.

1. *Tulit.* Meteor *Tulský* (Tulit) byl r. 1846 nalezen (246 kilogr.) u vsi Nečajevo blíže Tuly v Rusích a z většího dílu od kovářů vzdělán. Části z něho nalezají se ve Vídni, v Berlíně, v Moskvě. Vyznamenává se hlavně tím, že se skládá z *hranatých* kusů železa a kamene. Železo podobá se Burlingtonitu a objevuje po leptání pěkné obrazce. Kamenná

hmota jest tmavohnědá, drobnozrná neb celistvá a vykazuje dle rozboru smíšeninu Olivinu, Augitu a Labradoritu.

2. *Logronit.* Meteorit od *Logrono* ve Španělích (padl $^4/_7$ 1842) obsahuje okrouhlá zrna a shluky železa a kamenné hmoty. Železná zrna obsahují Kamacit a Taenit, něco Troilitu a Schreibersitu (jako Caillit); kamenná zrna a shluky jsou čtverého druhu. Větší a četnější jsou tmavé a obsahují železnatý Olivin, vápenatý Augit a vtroušená zrnka železná; druhé menší jsou uvnitř šedozelené, na okraji tmavé a obsahují Olivin, něco Augitu a snad nějaký živec; třetí jsou vzácnější a velké, obsahují štípatelný Olivin a Augit, obejmutý černou korou; čtvrté konečně nejvzácnější jsou bělošedé a mají sloučení augitické.

Také meteorit, který $^3/_7$ 1753 padl u dvora Kravína blíže Strkova jižně od *Tábora,* náleží mezi druhy na železo bohaté. Větší kus (2·782 kilogr.) nachází se ve Vídni, jiný v českém Museu.

Kůra jeho jest černá, mdlá; vnitřek tmavošedý, s rezovatými skvrnami, jest celistvý neb drobnozrný a obsahuje okrouhlá zrnka a čočkovité shluky neb i žilky železa a jemně vtroušený Troilit. Obsahuje nepochybně železitý olivin a Augit; železo samé má dle Howarda 89·28 *Fe,* 10·92 *Ni.*

Meteority se železem drobně vtroušeným obsahují hmotu buď jednorodou nebo vícerodou, totiž z rozdílného kamení složenou.

K meteoritům s hmotou jednorodou počítá Meunier následujících 15 druhů:

3. *Erxlebenit.* U Nieder-Erxleben u Helmstädtu v Prusích 4 míle od Magdeburku padl $^{15}/_4$ 1812 meteorit asi 2 kilogr. těžký, z něhož se kusy v Gottingách, Berlíně, ve Vídni a j. nacházejí. Kůra jeho jest tenká, černá, mdlá, vnitřek tmavopopelavý a obsahuje v kamenné hmotě jemně vtroušené železo Troilit a snad i Chromit. Kamenná hmota drobounce vyhraněná skládá se z Augitu a Olivinu.

Tomuto meteoritu podobají se dva české, totiž Lysský a Žebrácký.

U *Lysé* mezi vesnicemi Stratovem a Ostrou padlo $^3/_9$ 1808 čtyř neb pět kusů, z nichž se úlomky nacházejí ve Vídni, v českém Museum v Praze, v Londýně, Berlíně a j. Kůra toho meteoritu jest černá, se slabým smolným leskem, jemně zvráštělá; vnitřek jest drobnozrný, světle popelavý, na hranách poněkud průsvitný, černými žilkami neb vrstvičkami prostoupený. Železo jest hojné v drobounkých zrníčkách, Troilit též jemně zrnitý neb v malých čočkách.

U *Praskoles blíže Žebráka* padly $^{14}/_{10}$ 1824 dva kameny, z nichžto větší (1·292 kilogr.) nachází se v českém Museum v Praze; menší úlomky ve Vídni, v Londyně, Stuttgartu. Kůra jest tlustá, mdlá, černá, vnitřek tmavohnědý, hněde skvrnitý s malými kulatými shluky. Železo jest dosti hojně a jemně vtroušeno, taktéž Troilit.

4. *Menit.* U vsi Meno blíže Fürstenberku v Meklenburku padl $^7/_{10}$ 1862 kámen asi 10 kilogr. těžký, z něhož se největší kus ve sbírce Reichenbacha nachází.

Podoba jeho jest šikmo jehlancová, kůra tenká, černá, sklovitá, vnitř tmavošedý, drobnozrný s hojnými zrnky železa, povahy *drobivé;* obsahuje Olivin a Augit.

5. *Butsurit.* U Butsury ve východní Indii padlo $^{12}/_{5}$ 1861 pět kamenů, které k sobě co úlomky jednoho kusu náležely a nyní v brittickém Museum se nacházejí. Kůra jest černá, vnitřek žlutohnědý, slohu jikrnatého s hojnými zrnky železa i Troilitu; jeden kus obsahuje i žilku železa. Kamenná hmota obsahuje Olivin a Augit.

6. *Bustit.* Pochází od pádu u Busti ve vých. Indii, $^{2}/_{12}$ 1852. Obsahuje kamennou hmotu slohu jikrnatého s vtroušeným železem ve smíšenině Augitu a Enstatitu.

7. *Renazzit.* U Renazzo (blíž Ferrary v Italii) padl $^{15}/_{1}$ 1824 meteorit, kterýž se vyznamenává hmotou sklovité kulatozrnou s vtroušeným železem, kteráž jest zvláštním novým silikátem magnesie (dle Cordiera) s olivinovými zrnky.

8. *Manbhoomit* nazývá Meunier meteorit složený z dvou posud neustanovených silikátů slohu lupenatého, s vtroušeným železem.

9. *Rutlamit* jest podobný meteorit slohu porfyrového.

10. *Aumalit,* nazvaný dle meteoritu, jenž padl $^{25}/_{8}$ 1865 u Aumale v Alžírsku, obsahuje hmotu šedou, jako celistvou, která obsahuje Olivin, Augit, živec (snad Labradorit) a vtroušené niklové železo a Troilit.

11. *Luceit,* pochází z pádu u Lucé (Sarthe ve Francii $^{13}/_{9}$ 1768) a obsahuje hmotu světlošedou, ve slohu trachytickém. Co do hmoty souhlasí s předešlým.

12. *Limerickit,* od pádu u Adare ve hrabství Limerick v Irsku $^{10}/_{9}$ 1813, jest na povrchu černý, uvnitř tmavě popelavý s vtroušeným železem, obsahuje tu samou hmotu jako Aumalit však ve slohu jikrnatém, pevném.

13. *Montrežit,* od Aussun a Clarac v kantonu Montréjeau (Haute Garonne ve Francii $^{9}/_{12}$ 1858), obsahuje tu samou hmotu, jako předešlý, avšak jest drobivý. Taktéž sem náleží *Belajit,* od pádu u Belaja Cerkva v Kyjevské gub. v Rusích $^{4}/_{1}$ 1797, jenž obsahuje černá zrna v bílém tmelu živcovitém.

14. *Richmondit,* od pádu u Richmondu ve Virginii (sev. Amerika $^{4}/_{6}$ 1828) obsahuje hmotu slohu částečně prosového a hrachového s okrouhlými dutinami, kteráž jinak souhlasí s Aumalitem.

15. *Tadžerit,* od pádu u místa Tadžera v Alžíru $^{9}/_{6}$ 1867, obsahuje tu samou hmotu, jaká již u Deësitu uvedena byla a mimo železité přimíšené čtyři minerály obsahuje: Olivin, Fayalit, Augit a nějaký živec ve slohu celistvém.

Sem náleží snad též meteorit, který $^{9}/_{9}$ 1831 padl u *Znorova* blíž *Veselí* v Hradištském kraji v Moravě a z něhož se největší kus 3·674 kilogr. ve Vídni nachází.

16. *Chantonnit,* od pádu u Chantonnay (Vendée ve Francii $^{5}/_{8}$ 1812) obsahuje tu samou hmotu jako Tadžerit, avšak v slohu zlomkovitém. Též meteority od Pultusku sem patří.

17. *Stawropolit,* od pádu u Stawropolu na sev. straně Kavkazu v Rusích, $^{24}/_{3}$ 1857, obsahuje taktéž tu samou hmotu jako Tadžerit, avšak v slohu jikrnatém.

Následující čtyři druhy mají hmotu vícerodou, totiž z úlomků rozličného kamení složenou; všecky obsahují železo jemně vtroušené.

18. *Mesminit* od pádu u Saint-Mesmin (l'Aube ve Francii $^{30}/_{5}$ 1866) obsahuje Luceit a Limerickit.

19. *Canellit,* od pádu u Canellas blíže Barcellony ve Španělsku, $^{14}/_{5}$ 1861, obsahuje Montrežit a Limerickit. Oba tyto druhy mají sloh slepencový.

20. *Aiglit,* od pádu u l'Aigle v Normandii ve Francii, $^{26}/_{4}$ 1803, obsahuje Aumalit a Chantonit.

21. *Parnallit,* od pádu u Parnalee ve vých. Indii $^{28}/_{2}$ 1857, obsahuje asi 7 druhů hmoty kamenné, mezi nimiž Luceit, Tedžerit a Chladnit. Oba tyto poslední druhy mají sloh kroupový.

Konečně rozeznati lze meteority, v nichž jest železo tak ukryté a drobounké, že se jen drobnohledem dá poznati. Sem náleží:

22. *Chladnit* (Shepard) obsahující jen Enstatit. Hmotu takovou má meteorit, který padl $^{25}/_{3}$ 1843 u Bishopville v jižní Karolíně (v sev. Americe). Kůra jeho jest hladká a lesklá jako sklo, pestrá, černě, bíle, modře a šedě skvrnitá. Vnitřek jest bílý.

23. *Ornansit,* od pádu u Ornans (Doubs ve Francii $^{11}/_{7}$ 1868) obsahuje Olivin a Augit.

24. *Howardit* (Gust. Rose); sem patří meteorit od Petersburku v Tenessee, v sev. Americe, $^{5}/_{8}$ 1855; obsahuje zelenavý Olivin a bílý Anorthit.

D. Meteority bez ryzého železa. Takových meteoritů jest poměrně málo. Meunier rozeznává jen čtyři druhy.

1. *Chassignit,* od pádu u Chassigny (Haute Marne ve Francii $^{3}/_{10}$ 1815), jest šedozelený a skládá se skoro výhradně z Olivinu, k němuž jest přimíšeno něco Chromitu a Augitu. Souhlasí tedy s Hochstättrovým Dunitem. Nachází se ve sbírkách v Paříži, ve Vídni, Londýně a j.

2. *Igastit,* od pádu u Igast v Livonsku, $^{17}/_{5}$ 1855, jest šedě fialový a obsahuje smíšeninu živce Orthoklasu a křemene, také stopy chloridu sodnatého, draselnatého a siranu draselnatého.

3. *Eukrit* Gustav Rose. Sem náleží především meteorit, kterýž padl u *Stonařova* (Stannern) v Moravě $^{22}/_{5}$ 1808, kterýžto pád byl od mnoha svědků pozorován a zevrubně prozkoumán. Celé kameny a úlomky z nich nacházejí se ve všech čelnějších sbírkách, zejmena ve Vídni, též v českém Museum.

Kůra jeho jest černá, zvraštělá, lesklá; vnitřek šedý, drobně vyhraněný a obsahuje dle Rammelsberga živec, Anorthit, Augit a něco Troilitu.

Taktéž sem náleží velký meteorit od *Juvinas* (Dep. de l'Ardéche ve Francii $^{15}/_{6}$ 1821), původně 110 kilogr. těžký, z něhož se největší kus nachází v Paříži.

4. *Orgueillit.* Sem počítají se meteority uhelnaté, a sice od Alais (Gard ve Francii $^{15}/_{3}$ 1806), Cold Bokkeveld na Kapu v Africe $^{13}/_{10}$ 1838), Kaba u Debrecinu v Uhrách ($^{15}/_{4}$ 1857) a Orgueil (Tarn et Garonne ve Francii $^{14}/_{5}$ 1864).

Pád u Cold Bokkeveld byl od svědků pozorován a poskytl velké množství kamenů černých, které (pamětihodno!) byly měkké jako těsto a teprvé později stvrdly. Harris ustanovil v nich hlavně Olivin, něco

sirníku železnatého a nikelnatého, Chromit, beztvárný uhlík a nějakou hmotu bituminosní. Nachází se v Londýně, ve Vídni a j.

Meteorit od Orgueil jest křehký a drobivý a obsahuje podobnou hmotu jako předešlý, při tom ještě větší množství látky bituminosní, kteráž upomíná na Ozokerit. Pamětihodné jest rychlé působení vody na uhelnaté meteority. Meunier připomíná, že meteorit od Orgueil, kterýž padl za jasného dne, sotva by byl v celém kusu zem dostihl při počasí vlhkém, nýbrž nepochybně co prášek nebo snad i co hmota blátivá.

Takovouto povahou meteoritů vysvětlí se snad padání meteorového prášku, kteréž pro nepatrnost hmoty nepochybně často ani pozorovatelů nenajde, nicméně však již mnohokráte ujištěno bylo; jako zejmena v Kanadě 3. a 4. července 1814 a v listopadu 1819, u Cutro v Calabrii 14. března 1813 a nověji 1. ledna 1869 u Hesle ve Švedsku.

Původ meteoritů.

Vyloživším dle nynějšího stavu vědy povahu hmoty, z níž se meteority skládají, nabízí se nám neodbytně otázka o původu jejich.

V tom ohledu budiž ze starších domněnek jen mimochodem a běžně podotknuto, že byly považovány co shluky hmoty ve vyšších oborech vzduchu ve stavu plynném rozptýlené, co již (nehledě ani na chemickou povahu meteoritů) námitkou vyvráceno bylo, jak by se mohly kusy až na několik centů těžké v řídkém vzduchu udržeti, aniž by již hned při prvním shluknutí co menší kousky na zem nespadly. Dle jiné domněnky, již přijali Laplace, Poisson, Berzelius a jiní slavní učenci, jsou meteority vývrhely sopek na měsíci, což ovšem předpokládá počáteční rychlost takto vyvržených hmot asi 60.000 stop v první sekundě, by dostihly hranici, za níž jest přítažlivost země větší než přítažlivost měsíce, kterážto rychlost, jak Olbers praví, jest nanejvýš k víře nepodobná.

V novější době přijata jest vůbec domněnka, že meteority jsou původu kosmického, a sice míní jedni (Olbers, Humboldt a j.), že jsou malými planetárními tělesy (dle Boisse roztrženými planetami neb kometami), kteréž kolem slunce jako země se pohybují a že jejich dráhy následkem velké výstřednosti s dráhou země se setkávají, při čemž, jeli země na blízku, ony kusy, které v oboru přítažlivosti zemské se octnou, na ni padají; jiní zase přidružují meteority k tak zvaným letavicím (čistění hvězd), jež dle slavného odkrytí Schiaparelliova nic jiného nejsou, než periodické komety, kteréž nestejnou rychlostí svých částic v kruhy čili věnce rozdrobené, kolem slunce letící hmoty se proměňují, odkud setkávali se dráha jejich s drahou země, periodičnost jejich nejsnáze se vysvětlí. Tak pocházejí hojné letavice (slze sv. Vavřince) objevující se 10. srpna, od komety z r. 1862 a taktéž hojné letavice od 13. listopadu od Templovy komety z r. 1866.

Při podrobnějším porovnání obou výjevů, jež letavice a meteority (ohnivé koule) způsobují, shledá se však podstatný rozdíl.

Kdežto letavice (tak zvané čištění hvězd) objevují se na obloze co letící houfy jisker, z nichž mnohé na zem padají a sice bez hřmotu

a beze stopy, vyskytují se meteority co větší neb menší ohnivé koule na hranicích vzduchu zemského, kde ohromným hřmotem se roztrhují a kusy kamenné neb železné na zem metají.

Tedy jen výjev světlový řadí meteority jaksi do jedné třídy s letavicemi, jinak jsou ovšem zcela rozdílné. Již hmotná povaha meteoritů jest zcela jiná, než letavic. Ony jsou hmoty pevné, tyto pak dle nejnovějších výzkumů spektrální analyse hmoty plynné, totožné dle pozorování, jež učinil Schiaparelli, Le Verrier, Adams, Donati a Huggins, s kometami. Nad to jsou letavice výjevy periodické, což patrně pochází od pravidelně se opakujícího křížení se drah jejich elliptických s drahou zemskou, kdežto v objevení se meteoritů žádné periodičnosti není. Jiná pozoruhodná okolnost jest ta, že padání meteoritů nikdy není provázeno současným objevením se letavic, tak aby z jejich houfu vycházely, nýbrž vždy objevuje se jejich pád co samostatný, náhlý, neočekávaný. Seznam těchto pádů (jichž nyní již asi 500 jest známo) v nejrozmanitějších krajinách a časech pozorovaných, jakož i uvážení okolností před tím vytknutých, oprávňuje spíše domněnku již od Muschenbroeka a Prevosta vyslovenou a nejnověji opět od Meuniera přijatou, že meteority náležejí k hmotám, kteréž nikoliv okolo slunce, nýbrž okolo země se pohybují a z nichž některé následkem výstředního protažení svých drah tak se k zemi přibližují, že až do oboru přítažlivosti její přicházejí a tedy spadnouti musejí, — zkrátka, že *meteority jsou jakousi v kusy rozptýlenou lunou.*

Přijmeme-li tuto domněnku, nastává otázka nová, zdali totiž meteority nenáleží ke kruhu čili věnci z nich složenému, kterýž jako na Saturnu zeměkouli, ovšem řídkým a neviditelným pasem objímá; nebo zdali nepocházejí z jediné na drobné kusy roztržené koule.

Jesti možné a k víře podobné, že meteority skládají pásmo nebo vrstvu, planetární rychlostí kolem zeměkoule se pohybující; avšak jak podoba tak i hmotná povaha kusů, které na zem padly, jakož i vzájemnost celých řad vlastností, jež rozličné meteority spolu sdílejí, ukazují na to, že by všechny tyto kusy mohly pocházeti z jediné druhdy celistvé koule.

Podoba meteoritů jest sice nejrozmanitější: kulatá, krychlovitá, ploská i všelijak nepravidelná, avšak nejčastěji jehlancová s tupými hranami a rohy. Smith odvozuje z toho úsudek, že v tomto svém stavu nemohou býti původními nebeskými tělesy, jelikož by vesměs kulaty býti měly, nýbrž že jsou úlomky větší roztržené koule. Ještě určitějších dokladů k domněnce, že všechny meteority pocházejí z jediné koule, podává hmotná povaha jejich.

Ze seznamu rozmanitých druhů meteoritů před tím uvedených vychází na jevo, že jest sice mnoho rozdílných takových druhů, avšak že se vyskytují smíšeniny jejich nejenom co do minerální látky, nýbrž i co do kamenné hmoty samy. Tak jest Mesminit smíšeninou Luceitu a Limerickitu, Parnallit obsahuje asi 7 rozličných kamenných hmot atd. Při některých prškách meteoritů padaly současně z té samé ohnivé koule rozličné hmoty, jako u pádu blíž místa Sigena ve Španělích ($^{17}/_{11}$ 1773), kdežto některé kusy obsahovaly Bustit, jiné Parnallit;

a taktéž při pádu u Trenzano v Italii ($^{12}/_{11}$ 1856), kdež se opakoval tentýž výjev.

Patrně byla ohnivá koule, z níž tyto kusy pocházejí, z obou těchto druhů meteoritového kamení složena.

Rovněž ukazuje přechod od meteoritů železných do kamenných a ponenáhlé ubývání vtroušeného železa, až konečně v Igastitu a Eukritu úplně vymizí a v Orgueilitu i samé hmotě uhlovodíkové, bituminosní místa zanechá; taktéž žíly ryzího niklového železa ve hmotě kamenné, nebo žíly jednoho kamení v druhém, na ponenáhlou změnu minerální hmoty, kteráž jen při bezprostředním styku jejím a při vzájemném působení jedné na druhou v tom stavu vyvinouti se mohla, jak jest na padlých meteoritech viděti.

Konečně podává rozmanitá hutnost meteoritů tak nápadnou obdobu s postupující hutností vrstev zeměkoule, že tato okolnost mimovolně vybízí k theoretickému sestrojení oné velké koule, z níž všechny nám známé meteority jsou jenom úlomky. Francouzský geolog Boisse pokusil se o sestrojení takové koule a přirozeným postupem ji složil uvnitř z ryzího niklového železa, nad něž uložil vrstvy meteoritu se železem zponenáhla ubývajícím a na povrch konečné vrstvy z meteorové hmoty bez železa.

U zeměkoule jest, jak geologicko-fysikální pokusy ukázaly, hutnost povrchních vrstev průměrně 2·2, hutnost skal krystalinických 2·6—2·7, hutnost vyvřelého čediče 3, a hutnost celé země 5·5, což dá pro jádro její hutnost asi 7. S tím nápadně souhlasí postupující hutnost meteoritů. Tak má na př. Stonařovský Eukrit hutnost 2·9—3·2, Luceit 3·5 a nikloželezný Caillit 7·428, i ležíť tedy na snadě, z hmot tak rozdílné hutnosti sestaviti kouli podobnou zeměkouli. Ba z toho porovnání lze i něco získati pro poznání hmotné povahy vnitřku zemského. Neboť jakož z přibývající hutnosti vrstev zemských lze na to souditi, že meteority rozdílné hutnosti pocházejí z nestejné hloubky koule roztržené, z níž meteority pošly: tak lze naopak z rozdílné hmotné povahy meteoritů ve spojení s jejich rostoucí hutností na to souditi, že hmota zemská od povrchu k vnitřku podobně se mění, jako řada meteoritů sestavená od bezželezného Eukritu až k nikloželeznému Caillitu.

Při tomto porovnání nutno ohled bráti na teplotu s hloubkou zemských vrstev rostoucí a nejen theoreticky, nýbrž i ohnivými výjevy sopek očividně dokázanou. Takové hmoty, jakou mají písčité, jílovité, břidličné, vápenné a křemenné vrstvy povrchu zemského, není ovšem mezi meteority, a jen bituminosní látky Orgueilitu dovolují snad poněkud odvážiti se k domněnce, že i na povrchu hypothetické meteorové velekoule vytvořily se působením světla a tepla podobné uhlovodíkové sloučeniny, jako na povrchu zemském, což ovšem jaksi připouští přijmouti i vodu i vzduch na povrchu jejím, v prostoru mimozemském později rozptýlené.

Ani žulového a rulového kamení, které ve vyšších krystalinických vrstvách země převládá, není mezi meteority, anoť toto kamení jest výsledkem působení vody na bezvodé silikáty větších hloubek zemských, a jen vzácný Igastit, obsahující Orthoklas a křemen, připomíná poněkud tento druh zemského krystalinického kamení.

Velká část kamenných meteoritů (Aumalit a j.) připomíná však svou povahou lávové, z velkých hloubek zemských vyvřelé, kamení, a uvážíli se, že na skalách krystalinických hor, jako Alp, kteréž mohutným vyzdvižením z hlubokého lůna zemského mineralní hmoty na povrch vynesly, často převládají silikáty magnesiové (Serpentiny, Amfibolity), ovšem působením vody později valně změněné, jeví se domněnka dosti oprávněna, že ve větších hlubinách zemských panují bezvodé silikáty magnesiové, podobné Chladnitu a jiným meteoritům, nebo oněm po vodě dychtivým Orgueilitům, kteréž octnuvše se na zemi rychlým vsáním vody změknou a v blativou hmotu se promění. Kdo ví, zdali by kus bezvodého silikatu, z hlubin země vytaženého, podobně se nechoval? V sopečném kamení z větších hloubek vyvřelém, v čediči i v lávě neschází ani jemně vtroušené ryzí železo, jak Andrews, Sterry Hunt, Meunier, Reuss a j. dokázali, což ve spojení s velkou hutností jádra zemského, která nejméně 7 obnášeti musí, přirozeně vede k úsudku, že jako hypothetická koule meteorové luny, tak i zeměkoule uvnitř z ryzího kovu té hutnosti, totiž z niklového železa (Caillitu) se skládá.

Toto souměrné uspořádání hmoty dle postupu hutnosti v soustředních vrstvách předpokládá v jednom i druhém případu volnou pohyblivost hmotných částic těch koulí, kteráž z důvodů bezprostředně z vnitřního stavu země a centralního tělesa sluneční soustavy, totiž z nynějšího stavu slunce vycházejících, teplu se připočítává. Dle domněnky od geologů vůbec přijaté jest tedy vnitřek země posud horký, snad žhoucí, dle jedněch kapalný, dle jiných již pevný; a podobné domněnce nutno podrobiti i theoretickou velekouli meteorovou, aby se dalo vysvětliti soustředně souměrné uspořádání hutnosti její.

Dříve však, než přistoupíme k úvahám dalším a zejmena k rozboru příčin, kteréž způsobily roztrhnutí meteorové velekoule, ohledněmež se v prostoru světovém a sice především v soustavě sluneční, bychom stopovali vzájemnost hmoty všesvětové. (Dokončení.)

Alenka.

Historický obraz

od

Františka Dvorského.

Byl úterý masopustní. Zastavili se před domem „u Kalenců.“ Čekali, až mladý pan Matouš dolů sejde, aby s nimi drobet na procházku šel. I přišla s ním máti jeho paní Anna Kalencová, kteráž uvítavši hosti na prahu domu, řeč mezi nimi učinila: „Pane Prokope, masopust již mine a vy nám žádné neuděláte mastné polívky, což ještě o ničemž nic nevíte?“

A důvěrný jeho přítel Mistr Kleo, senátor Plzeňský k tomu pověděl: „Neví, brzoli se bude ženiti či nic. Paní víte, že teprv před'

nedávnem ze škol Pražských vyběhl, aby hospodářství po otci v Rokycanech zděděné spravoval. Manželka má dohazuje mu Alenu Kotorovskou, hodila by se mu dobře, jestliže by mu chtěla macecha ji přáti, nebo několik mládenců o ni stálo a žádnému jí dáti nechtěla.“

„Na mou duši, pane Prokope, hodí se vám, jest dobrá hospodyně,“ řekla paní Anna.

A Prokop na odpověď dal: „Neznám dobré panny. Medle, paní Anna, kdy bych ji mohl spatřiti?“

„Lehce toho dovedeme, půjdu k oknu, vedle okna sedává, a na ni zavolám, jako bych s ní mluviti něco chtěla.“ A tak šla Kalencová k oknu vedlejšího domu a zavolala: „Alenko! Alenko!“ A když mladá, krásná hlavička jako květ z okna vykoukla, paní Anna s ní mluvila: „Panno Aleno, vy jste se mnou sousedsky, u vás hudou a tancují, a mne na masopust nepozvete?“

„Poďte paní Anna k tanci,“ odvětila panna.

„Jsem stará, nepůjdu.“

V tom šel Prokop s Mistrem senátorem mimo ně, když ony spolu mluvily, a dali jim pozdravení. Na rohu ulice se obrátili a zase zpátkem šli. — Za chviličku paní Anna se vrátila a povídala, že se panna ptala: „kdo jest to, že jde s naším senátorem?“ a já k tomu: „pan Prokop Železný z Rokycan, panno Eleno,“ a panna: „jest prý čistý člověk.“

„Nu a jak se vám Prokope panna líbí?“ ptal se usměvavý Matouš. Dal odpověď: ač jest jí neviděl než hlavu, že se mu dobře líbí a že by rád o to usiloval, aby s pannou sám mohl mluviti a lépe se na ni podívati. A paní Anna vesele pověděla: že jest mu to již způsobila, kterak by pannu mohl viděti, že jest mu Alenka vzkázala, jestliže by ji rád viděl, že jináč nemůže než skrze mumraj, aby u večer k nim přišli, že bude moci ji dobře spatřiti. —

Po celé odpoledne hřímali kněží ve všech kostelích staroslavné Plzně proti pohanskému a zlořečenému masopustu: že ďábel za zástěrou osobní svobody masopustní svobodu všeliké hanebnosti a rozpustilosti mezi lid uvádí; kárali, napomínali ovečky své, aby „v těchto zarmoucených časech a nastalých úzkostech rozkoší světských, tanců, obžerství a jiných hříchův se zdržovali a raději pokáním a modlitbami hněv pána boha ukrotili a tudíž úhlavního všeho křesťanstva nepřítele Turka od žemí rakouských odvrátili.“ Však povždy svaté církvi věrní obyvatelé katolické Plzně neslyšeli a jako obludy omámené chodili. Kdy by snad všichni kazatelové z příbytků božích na ulici byli vyšli a slovy z třetího nebe přinešenými lidu pokutou boží hrozili: že svět již k svému se chýlí skončení, „bezbožní synové a svévolné dcery, kochajíce se v marnostech světských,“ takové strašné hrozby by byli nedbali a snad ani kárající hlas pastýře svého pro veliké masopustní bubnování, pískání, zpívání a pokřikování by byli neslyšeli. — Mumraje všelijak sformované, v sukničkách vlčích, medvědích zobláčené, koudelí, hrachovinou zabalené, všelijak zčerněné a sazemi zmazané po ryňcích, po ulicích se honily, po domích běhaly, křičely, bláznily, lidi mámily, děti strašily a ani psům v koutě pokoje nedaly.

Jako vždycky pozval i l. 1596 pan Jan Kotorovský pány senátory a jich paní na koláč masopustní, aby spolu poseděli, porozprávěli

a šprymovnými připovídkami i mírným tanečkem mysl občerstvili a obveselili. Však takové počestné shledání proměnilo se tenkráte v nádherné hodování. Podkomoří království českého pan Humprecht Černín z Chuděnic přijel s panem hofrychtéřem mimo vše nadání za pozdního odpoledne do Plzně, aby některého dne úřady obecních starších obnovil. Vysoce učený doktor Pavel Pistorius z Lucka, arcidiákon kraje Plzeňského a senátoři Mistr Šimon Ferus, Mistr Kleo, pan Joachym, doktor Jan Scribonius, pan Kotva a jiní znamenití měšťané doprovodili je do příbytku bohatého svého spolusouseda, aby vzácnou takovou návštěvu panu hostiteli okvasiti pomohli.

I bylo se nač za večera podívati v komnatách pana Jana Kotorovského ze Lvovan. Kvasili dnes hlučněji než kdy jindy, jako by ňáké pohanské hody nebo kratochvíle byli strojili. Lidé zastavovali se před okny „vysokého“ domu jako na zvědy, aby slyšeli jasný zvuk šalamaje, znění houslí, drnkání strun, někdy i veselý vykřik a cinkání číší ... Však hlasitěji než hudba v pokojích nahoře zahřměly z nenadání bubny, zazněly píšťaly, zahlučel výskot a zpěv za tmy večerní před domem Kotorovských. Sotva že starý sluha vrata domu pomalu otevřel, aby se podíval, jaká to jest čeládka, vrazily do osvětlené síně ozdobně vystrojené mumraje, a dříve než je mohl vypeskovati: proč takový pekelný hluk ztropili, hrnuli se již píštci, bubeníci s ostatními po schodech nahoru. Za nimi poskakoval mužík blázen odháněje korouhvičkou svou šmajdavého služebníka, kterýž při vší své rozhorlenosti a spěchu za nimi jako pokulhával. Ani je nemohl zakřiknouti, ani napřaženou rukou toho posledního dopadnouti, aby ho za jeho nezbednost trochu potrestal. A když na poslední dopachtil se schod, otvíraly se již dvéře skvěle osvětlené veliké síně, kdež páni hodovali. Nezvedený šašek prosmeknuv se jako úhoř skrze celou řadu opovážlivé čeládky, stál již v popředí a zamávnuv praporcem jako na pozdravení, počal slavnostním spůsobem: „Urození páni a páni, stateční rytířové, opatrní a moudří sousedé, kmotrové, švakrové a strýcové, urozené, poctivé, věrné, nám vždy milé paní a krásné panny! Vysoce vznešený eques auratus pan Karnaval z Koblihovic, jehož starobylé jmeno a panování od nepaměti lidské, kdy rovnost a svornost mezi lidmi květy zlatými svět zdobívaly, až na naši udrželo se dobu, před vás, urození, stateční a moudří předstupuje a vás poctivé, věrné a krásné za audiencí žádá, abyste v potřebě jeho dům váš ochotně mu propůjčili; neboť pan Karnaval jako ctný a udatný rytíř i se svou slavnou družinou s panem Marcipánem z Cukrperku, panem Koláčem z Paštety a s panošem Kochánkem z Chotěňova vždy o to největší péči má, aby i za naší doby aspoň na čas zkvetla zlatá osobní svoboda, a protož chce i za ochrany vaší uvesti nešťastné z Trpína do Blahotic, nepřátele z Protivic do Smiřic a krásný fraucimor z Milenky do Žinkovic. Zajisté že za takové činy po všem křesťanstvu známému i v českých starých kronikách dobře zaznamenanému rytíři osobní svobody, dnešního večera vděčně se ukážete a jako milého přítele jej mezi sebe přijmete.“ A šašek korouhvičkou zatočil a se všemi svými hluboce se uklonil.

„A kdo jest tam ten dlouhý, neveselý za vámi?“ tázala se paní Kotorovská, kteráž s ostatními bedlivě si prohlížela pěkné mumraje.

„Ten sotva očima blýští, jest nám jen na překážku,“ odpovídal šašek, „našli jsme ho na cestě, nevím, jak se jmenuje, tuším ale, že mu říkají Suchán z Hladomře, a tvoří, jak vaše milost vidí, veselého našeho začátku smutné skončení.“

„Nu, tedy sobě povolte,“ pobídl je Kotorovský. A mumraje rozběhly se po pokoji. Některé zasedly hned za bohatý stůl, aby „masopustním koláčem“: bažanty, koroptvemi, srnčím a dobrým českým vínem z mála za vděk přijaly, jiné přitoulily se k fraucimoru, aby se s ním přátelily. Brzy vzešli smíchové a všelijaké kunštovné rozprávky, kterýmiž zvláště šašek všechny dobré pány a pěkný fraucimor nemálo obveseloval. Před všetečným jeho jazykem žádný nebyl bezpečen. Každému pravdu pověděl s úlisným pochlebenstvím, aby žádný nějakou nelibost a nechuť proto projeviti nemohl. jen jeden host pan Herynk z Kadaně v mumraji Suchána z Hladomře se trochu pošmouřil, že ho blázen svým děravým jazykem tak sekal a trhal a všechna jeho tajemství nestoudně vyzrazoval. Proč pak takový klevetník přede všemi vyzvonil, že on, pan konšel děvečkám pana Kotorovského pentle široké daroval a jim připověděl ještě na sukně „modrého“ koupiti, jen aby se za něj k panně Elence přimlouvaly? Vždyť jen z lásky křesťanské tak učinil, aby v skutku počestném a chvalitebném jemu se volny najíti daly a pannu s pomocí boží mu najednaly. Proč mu ten darmotlach stále do uší hučel: „Pane kmotře! nevěřte ženským, dvoujazyčné jsou ženy, nestálé jako vítr. Utíkejte! utíkejte!“ Co pak srdce jeho, konšela Kadaňského nebylo k ní láskou roznícené? což již nemluvil s panem Kotorovským o dcerku jeho: chtělli by mu ji za manželku dáti? a neslíbil mu již pan otec její, že vezme sobě to na pomyšlení? A takový závistivý klevetář ho pořád žíhá svým jedovatým jazykem: že prý jablko, do něhož Adam kousl, bylo snad sladké, poněvadž ráj byl někde v teplých krajinách, u nás ale v Čechách, kde studený přemáhá teplý vítr, jsou prý jablka mnohdy kyselá.

„Pane kmotře!“ zavolal a přes rameno poklepnul jej mužík blázen, „vy zde stojíte jako v tůni naložený, hudou k tanci a vy sebou ani nehýbáte. Teprv zítra činiti musíme pokání, abychom do pekla nespadli, že jsme dnes od nebe odpadli. Pojďte, udělejte také ňáký tanec.“ A pan Herynk obávaje se, aby mu ten všetečka všechno dnes nepokazil, mrknul a šel vážným krokem, jako by do rady se ubíral, k panně Elence, kteráž nějak důvěrně rozmlouvala s neznámou za panoše přestrojenou mumrají. Asi na sáh ještě od ní vzdálen zastavil a uklónil se. Alenka vidouc dlouhého pana konšela, na nějž ji pan otec již byl důtklivě upozornil, popošla několik krokův a šla s ním k tanci. Však milý pan kmotr takovým světským radovánkám nezvyklý při tanci z jedné strany na druhou se klátil a vyskakoval, až jej šašek k všeobecnému obveselení okřikl: aby panu Kotorovskému dům hlavou nerozbořil. Pan konšel se narovnal se vší úřadní svou vážností, poděkoval ctné Eleně i posadil se na své místo za stůl jako kohout uklíbaný a mlčel jako panna.

Hudba ztichla. Tanečníci a diváci shrnuli se opět do jídelny k velikému podlouhle kulatému stolu, aby zákuskou i douškem vína se posilnili a všelikým rozprávkám, žertům i písním naslouchali. S velikou

sklenicí „českého", kteráž za zdraví vzácného hosta, hostitele a paní domácí z ruky do ruky podávána byla, přípitky, popěvky, vtipy z úst do úst přeskakovaly. Šašek se snažil se vší pilností, aby všelijakým kratochvilným rozmlouváním, panenskými otázkami masopustní mysl hodovníků nasytil, zvláště ale, aby nádherně vystrojenou paní domácí, kteráž pro pýchu nevěděla kterak seděti a po té zemi choditi, libým pohleděním, vyšperkovanou řečí vnadnější ještě učinil, nežli jí navěšené šperky a drahokameny krásy přidati mohly. A paní Kotorovská lichotivými slovy, kteráž za pochlebenstvím přestrojeného mladého pana Matouše jako kvítí na hlavu její jenjen se sypala, všechna oslněna, zářila radostí a ochotnou veselostí. Ani nepohřešila své Alenky, jíž stálo maceší láskou špehovala.

Síň taneční byla prázdna. Hudebníci někde v kuchyni pojídali. Světla ozlacených postavníkův, jako by neměla komu svítiti, ospale mrkala, visící oharky knotů jako víčka umdleného oka nad nimi se zavíraly. Kdy bysi chvilkou neuslyšel nějaké přidušeným hlasem pronešené slovíčko, ani bysi nepoznal, zda za listnatými květinami blíže okna stojící dvě osoby jsou sochy nebo namalované figury na kobercích, kteréž od stropu až ku zemi visely. — Drželi se za ruce. Ač ponejprv se viděli, byli jako svoji. Pod tajemstvím lásky svěřili si již mnohé slovo.

Panna Alenka, kteráž, když ji otec s macechou mezi sebou trápili, až jí horko bylo, aby od sebe slovo panu Herynkovi dala, vždy toho s pláčem při otci svém vyhledávala, aby v tak mladém věku svém pryč vydávána nebyla, dnes by snad panu Prokopovi pode ctí a vírou ano i před bohem připověděla, že by rodný svůj dům opustila. Nevinná, stydlivá Alena, kteráž vždy před pohledem mládencův se zardívala a před nimi úst otevříti se ostýchala, ba ani na žádného pohlednouti někdy nechtěla, dnes před otcem se ukrývala, jen aby s cizím člověkem tajně mluviti, jemu si postýskati mohla.

Co si as všechno povídali? že Alenka jako klesajíc na prsou jeho blaženou svou tvář si poukryla, a pan Prokop skloněnou hlavičku políbil a neutajeným hlasem promluvil: „Ty jsi má!" načež tiše: „Já Alinka jsem vaše," odvětila.

„A já, Aleno, nejmilejší Alenko má, srdéčko mé nejlepší! neopustím tebe po celý čas svého života." A jako na znamení ochrany objal a pozdvihnul ji pravým svým ramenem, potom políbiv jí čelo a lehce udeřiv levou rukou svou na levou ruku její, připovídal jí a ona jemu jako jedním dechem: „Já Alinka jsem manželka vaše," a „já Prokop manžel váš." — A hned po slovích těch prsten zlatý s rubínem orientálským panně na levou ruku na čtvrtý prst navlekl, a pro tu lásku a upřímnost vyňav ještě z váčku dva uherské zlaté*) a ohnuv je mezi zuby panně do rukou je odevzdal, aby ji podaroval. Na to žádal ji, aby mu na památku a utvrzení své připovědi také něco darovala, by dosti skrovného bylo, buďto za špendlíček nebo za kamínek. I smekla z prstu svého prsten zlatý s perlou velikou, a na znamení

*) Uherský nebo červený zlatý: náš dukát.

toho slibu a upřímné lásky s opakováním slibných slov jako v základ manželství do jeho ruky jej položila. A takž byli srdcem svoji na věky.

Dvéře jídelny se otevřely. Starý sluha šmajdal se přes síň taneční s rozkazem pana Kotorovského pro líné hudebníky, aby trochu zadrnkali. U stolu hostinného stál pan Matouš a jasným prozpěvoval hlasem starou píseň:

„Kosil jsem se, kosil,
když jsem pannu prosil,
aby mi dala
co slibovala:
zelený vínek,
zlatý prstének,
pěknou růžičku,
milou hubičku.“ *)

A rozveselený pan podkomoří zvednuv stříbrnou číši zazvonil o sklenici paní Kotorovské. Všichni vstali a jako by někomu štěstí vinšovali, zdvihli také své poháry a zpívali: „zelený vínek, zlatý prstének“ . .

A panna Alenka naslouchajíc v síni taneční se zaníceným krásnému zpěvu písně národní, šňala věnec z čerstvých květin s hlavy své **) a položila jej na levou ruku svému Prokopovi . . .

Hudebníci se vraceli. Starý sluha odnímaje svícím oharky, aby světlo nestínily, ohlížel se údiveně po Alence a neznámém za panoše přestrojeném člověku, kteříž šeptajíce po síni taneční pomalu se procházeli.

Šalamaje zahrály, smyčce po housličkách zasmýkaly. Pan podkomoří provázel paní Kotorovskou v tanec a za nimi hrnuli se ostatní, aby s dámami tanček poskočili. I pan Prokop šel s pannou Alenou k tanci a třikráte ji v tanci políbil. A pan konšel Herynk se na to díval! Třikráte svraštil čelo a mrknul, třikráte nahnul kostnaté své tělo a ukazoval hlavou paní Kotorovské na nechování mladého člověka, jenž dosti nevážně a beze všeho studu mezi poctivými lidmi dceru její políbil. A paní máti sobě toho nepovšimla ani významné jeho upozornění neviděla! A přece to bylo zřejmé neušetření zákona, o němž byl se usnesl sněm r. 1595 v některý den po sv. Dorotě. ***) Z takového rozjímání o rozpustilostech lidí mladých vytrhl jej opět dosti neušetřené mladý Matouš ňákým veršem:

Finis konec, campana zvonec,
mladý v tanec, starý za pec.

*) Z rukopisu v archivu Mostském.

**) Ještě v 16. i v 17. věku panny starý obyčej zachovávaly, aby každého dne v čerstvých věncích chodily.

***) „Poněvadž přes zákazy sněmovní rozpustilí lidé mladí tak i čeládka jich s dobytými braněmi bez pláštíkův dosti nevážně a neušetřené mezi poctivé lidi a fraucimor do světnic přicházejí ano i na koních vjíždějí a rozličné příčiny k svádům a hadruňkům dávají, má je zemský soud na některý zámek pomezní v Uhřích poslati a tam mají do jistého času trvati . . .“ čteš v snešení sněmovním z r. 1595.

Pan konšel nechtěje s „takovým bláznem“ disputovati obrátil se a počal bycha za ušima hledati.

Nejen pan Herynk ale i mnozí jiní hosté povšimli si důvěrné přítulnosti a radostného projevení lásky krásné Alinky a mladého pana Prokopa. Všelijaké kratochvilné i vážné vedly se o tom rozprávky, a konec všech řečí byl, že spíše by se tomu panici hodila než komukoli jinému. Šašek pobíhaje od jednoho k druhému činil výklady o příteli svém Prokopovi, že jest syn z vzácné starožitné rodiny, z lože zachovalého, a že by taková rozmilá, přerozkošná růžička seschlému konšelovi neslušela. A páni sousedé přisvědčujíce a chválíce přečistou děvici a panice milé tváře, vraceli se do jídelny, aby poslední vzdali ještě panu Karnavalu hold, dříve nežli škaredá středa rakev nad ním uzavře. Staré „české“ přidalo v poslední masopustní hodině pánům hostům veselosti. Jídelna hlučela hudbou, zpěvem. Nemilosrdný Matouš chtěl veseliti se s panem konšelem, jenž na radostné tváře hodovníků pohlížel, jako by si hlavu již byl posypal popelem. Několikráte mu o uši zazvonil veršem národní písně: „Síti, nežíti, milovati nevzíti“ —*) však pan Herynk jako by neslyšel. Zasmušilé oko jeho nahlíželo do tabulek,**) rafičkou ozbrojená ruka škrtala a počítala ňáké účty. Šašek nemoha jej ani slovem drbnouti, obrátil se a přisednul blíže k panu Kotorovskému, jenž promlouvaje s panem podkomořím, chvilkou vždy očima na Alenku mrknul, jako by o ní řeč byla. Radil se s vzácným hostem svým, co by jeho zdání bylo: že jeden mládenec o dcerku jeho následuje a aby jemu za manželku dostati se mohla, toho při něm i také při Alence žádá; pan Humprecht Černín nevěda ničeho o konšelu Herynkovi a domnívaje se, že tím následovníkem žádný jiný není než Prokop Železný, jehož milostivým přítelem již v Praze byl, odpověděl, že dobře učiní, když k tomu dovolí, co se tak při něm a dcerušce jeho vyhledává, zvláště jeli v tom vůle a náklonnost krásné Aliny. Pan Kotorovský takovou příjemnou a přátelskou odpovědí všecek rozveselen, chopil se sklenice a povstal, aby připil na nové přátelství s panem konšelem Kadaňským, však — pana Herynka nebylo u stolu více. Rozhledl se po jídelně a posadil se zase. Pan podkomoří mysle, že panu hostiteli hlas nebo paměť snad selhala, zvedl číši a připíjel „na zdraví nové nevěsty.“ Hlučné volání: „na zdraví! na zdraví!“ — cinkot číší, zvuk hudby k doušku, strojený úsměv macechy, všechno to zmámilo zamyšlenou Alenku, že byla jako zmatena. Oči všech jen na ni byly obráceny, číše opět a opět se zvedaly, hudba opět nahoru zahrála, a Alenka ještě nerozuměla připitku pana Humprechta Černína. Čí nevěstou měla býti? Pana Herynka? Vždyť mu neslíbila. Snad Prokopovou? Vstala a uklonila se. Ale pan podkomoří o tom ještě neví, a proč pan otec stále ke dveřím vyhlíží, vždyť Prokop sedí u stolu? Zamyslila se. . .

Radostné pokřikování a musicírování utichlo, na místě pana kon-

*) Již v 16. století známý verš.

**) „Tabulky“: naše notes. Bývaly obyčejně pargamenové, do nichž mosaznou rafií se psávalo, aby se opět setříti mohlo. Ozdobné deštičky „tabulek“ bývaly někdy vně zlatým obrázkem a uvnitř zrcádkem i kompasem opatřeny.

šela Herynka seděl „všetečný“ Matouš, jenž pohár k doušku zvedaje, nadiviti se dosti nemohl takovému ušlechtilému dílu božímu, (při tom na Alenku ukázal), na kterémž spanilém stvoření člověk nic opravovati nemůže, leda že mu pán bůh do srdce nějaké okénko neudělal, „abychom je otevříti a přezvěděti mohli, co se tam kryje, neboť pan konšel napsal již poslední pořízení své lásky. Spočítal útraty srdce svého a žádá náhrady.“ Po té postaviv pohár, rozevřel tabulky, kteréž Herynk byl na stole zapomněl, a četl hlasem povýšeným: „Nechtěla mě.

1. Při každém jí uavštívení utratil jsem, dosti skrovně počítaje tři kopy míšenské, činí devět kop.

2. K získání větší přízně a náklonnosti daroval jsem děvečkám pěkné pentle široké za 45 grošů.

3. V hostinci „u černého slunce“ utratil jsem s přáteli a známými svými jednu kopu a 15 grošů.

4. Citrony, pomoranče a jiné mlsky, kteréž jsem pro její mladší sestru nakoupil — 15 grošů.

5. Voskový sloupek jsem koupil a jí darovati chtěl za 47 grošů.

6. Karkuli noční, kterouž jsem pro ni zhotoviti dal — 3 kopy.

7. Času jsem promeškal 9 dní, což přísahou stvrditi mohu, počítaje na každý den 1 kopu, učiní zameškání takové 9 kop míšenských, dohromady učiní 23 kopy a 2 groše míšenské.“

Všeobecný smích. Jen paní Kotorovská jizlivě na Matouše se podívala a pan manžel její tvář si rukou pozakryl . . .

Lidé hrnuli se do kostelův. Kněží rozdávali popelec. Chrám kláštera „Črného“ byl naplněn kajícími, kteříž z cesty hříchův, po níž věera do pekla tancovali, na cestu spasení se navrátili.

Černě zastřené oltáře, popelem posypané hlavy skroušených, již tichá šeptali slova pokání, pobožnost mnichův, kteříž chraplavým pěli hlasem své antifony, vše bylo jako truchlivá modlitba, aby bůh byl lidem milostiv.

Mezi zbožnými po straně velikého oltáře v kůru, kdež vetché visely korouhve a zaprášené štíty dávných zakladatelů kláštera, klečela Alena Kotorovská. Bílé čelo její znamenáno bylo také vzpomínkou smrti. Však srdce její jako by o tom nevědělo. Prstíčky její převracely listy knihy modlitební, ústa odříkávala pobožná slova, ale oko blažilo duši pohledem na starý krásný obraz rodičky boží s Jezulátkem. Radostný úsměv panny Marie ji všecku očaroval, ani si na smrt nevzpomněla.

Smutné žalmové zpěvy mnichů již umlkly, lidé vytráceli se z kostela, Alenka více nepřevracela ani neodříkávala modlitby, hleděla jen stále na tvář krásné bohorodičky. Někdo k ní přikleknul a za ruku ji lehce ujal. Ohledla se, blažené oko její spočinulo na tváři zaslíbeného Prokopa. Modlili se pohledem.

Hlavní dvéře chrámové zaskřípaly, kostelník zamykal. Snoubenci vstali. Rozhledli se. V chrámě nebylo již nikoho, jen kostelník vraceje se k oltáři cinkal klíčemi, jako by Alence pověděti chtěl, že již se dosti s tím mladým namodlila . . . Odešli postranními dveřmi, kteréž vedly do ambitů klášterních. Popošli několik krokův. Alenka zastavila

se u zdi za hlavním oltářem před červeným náhrobním kamenem mramorovým, na němž vytesán byl erb Kotorovských ze Lvovan.

„Zde máti má v pánu odpočívá," pravila smutným hlasem. „Pojď, pomodlíme se a slib svůj obnovíme, aby matka věděla o našem zasnoubení."

Poklekli. Po kratičké modlitbě slib učiněný sobě připomínali a s vzýváním jmena božího na hrobě po dávném obyčeji si opakovali: „Já Alena beru si vás Prokope za věrného a pravého manžela, a já Prokop beru si vás Aleno za věrnou a pravou manželku." Potom slíbivše si, že lásku svou v tajnosti ještě zachovají, až by ňáký čas přeběhl, spolu se rozžehnali.

A tak již na ničem jiném nepozůstávalo, jedině pro zachování chvalitebného ve vlasti naší tehdy zvyklého řádu, aby vedle přirozených práv lidských s otcem a mateří se o to promluvilo.

Když vycházeli z kláštera, zahledla Alenka služebnou své macechy. Odstoupila od Prokopa a šla jí v ústrety. I ptala se: „Co jest to, že paní matka tak ztížně pro mne posílá?" a stará kuchařka Káča řekla: „Nemůže se vás dočekati, schválně mne pro vás na rychlo poslala, abyste bez meškání domů šla. Panno Aleno! paní matka se již něčeho dověděla, že jste tomu cizímu prý závdavek na stav manželský dala. Ptala se mne, vímli o tom, a já jsem jí pověděti nemohla."

„Jižť jest darmo, již jináče býti nemůže," odpověděla Alenka.

„Snad není pravda? pro pána boha! aby se paní matka nerozhněvala, že jste bez její vůle svou ruku zadala. Aleno milá! prosím vás, zapřete a povězte, že byste jeho byla, kdy by vám ho dali."

„Co jest se stalo, již odevstati se nemůže."

„Ale co k tomu paní matka řekne?"

„Nechť řekne, co chce. Paní matka sama vzala, co se jí líbilo, proč bych já sobě též nevzala, co jest mi milo? Již jináče býti nemůže."

Vešly do domu. Macecha dcerce lála, a pan otec řekl: „Eleno, povídají, že máš s Prokopem Železným slib?"

„K tomu se znám."

„Kterak jsi mu slíbila?"

„My oba jako po knězi jsme říkali."

„Však poněvadž takové rozmlouvání se dálo bez vůle a vědomí otce i paní matky tvé, žádné nemá platnosti."

„Aby toho bůh uchoval! Prosím vás otče pro boha, jináče již býti nemůže. Já včera dokonalým slibem manželským Prokopovi jsem se zavázala, pro dotvrzení prsten zlatý od něho přijala, a poněvadž dívce mladé nic bližšího nad matku vlastní není, dnes nad hrobem mateře snoubení jsme obnovili."

Macecha všechna pobouřena, že jí nezvedená dcera práva mateřského upírá, s hurtem na ní žádala, aby slib hned zapřela a zavdaný prsten vydala, sice že musí nad svým narozením rukama lomiti.

„Já jináče učiniti nemohu a také neučiním, smrtelně bych zhřešila," odvětila Alenka pevným hlasem.

Macecha již ruku na ni napřáhla, Kotorovský ji zadržel. „Nechte, nechte, paní milá, však na to se může dcerka naše bezpečiti, že jeho nedostane, poněvadž bez vaší a mé vůle se stalo. A ty nechtěj se

protiviti. Paní, nepravte o tom žádnému, aby se lidé o tom nedověděli. Vyhledání toho Prokopa Železného a domnělý slib dcery naší v posmíšek obrátím."

Odešel. Prokopa však již v Plzni nebylo. Odejel s Matoušem.

První to byla kapitola, již Alenka od rodičův svých jako nevěsta pro ženicha svého trpěti musela. Však horší nastaly chvíle, kdykoliv maceše se podařilo za nepřítomnosti Kotorovského ji zastihnouti. Častokráte ji hrozně ulála a když „nezdárná dcerka" jí odpověděla: jestliže jí Prokopa vzíti nedají, že sobě žádného jiného jí k libosti nevezme, prala a honila ji „paní matka" po domě, až se Alínce poštěstilo do komůrky své se uzavříti. — Někdy sobě teskností nevěděla co před macechou počíti, a když otci svému požalovala, že ji bije, odpovídal jí pohrůžkou: jestliže „jeho" sobě vezme, že jí dokonce nic dáti nechce. A Alínka říkala: že jináče neučiní, by činili co chtěli, že neřkuli to pro svého Prokopa mile snáší ale i něco většího a těžšího že snášeti chce, a že pan otec jiným časem jinačejší mysli bude. — A pan otec znaje dceřinu k sobě lásku, skutečně byl někdy jiné mysli, kdy by opět macecha jej od dítěte byla neodradila a proti ní nebrodila. —

Paní Anna Kalencová chodívala někdy k Kotorovským, jen aby jim dobrý den pověděla, poněvadž byli v sousedství, někdy také službami svými „nové paní" ze své dobré vůle se zakázala, ale od úterka masopustního práh velikého domu ještě nepřekročila, ač již skoro čtyři neděle minuly — obávalať se, že by jí „děravý" jazyk syna Matouše vytýkali. Věděla dobře, že Alenka Prokopovi chtěla, že macecha a po ní i Kotorovský jí ho zbraňovali, ráda by mezi nimi prostředkovala, aby z obou stran dobře bylo, ale bála se na to posvícení přijíti. Ve středu ale přišly dary pro Alenku, a stará paní Anna měla za poštu býti. Ač toho učiniti nechtěla, k usměvavé přímluvě syna svého: „když jste počaly, dokonejtež," odhodlala se, že poštu vykoná. I tak šla. Alenky však nezastala a s paní sousedkou tenkráte nevěděla, co by promlouvala, aby se jí líbilo. Všechna byla rozčepejřena, hubovala, čertovala na všechno, a Kalencová ani nevěděla, co má odpověditi. Když již odejíti chtěla, povstala „mladá paní" od stolu a úštěpačným povídala hlasem: „Hádejte milá Kalencová, nenadála jsem se toho! nezvedená naše dcerka s ňákým cizím, jejž sem váš Matouš na masopustní koláč přivedl, sobě něco spletla, aniž mi kdy prvé o tom co řekla — mluvila s ním o masopustní úterý jako s mumrají — a má prý v Rokycanech dvorec, že by ho nohou rozkopl."

„Snad můž býti, dáteli vůli k tomu."

„Nemůž býti, nebude! Já nikdy svolení k tomu dáti nemíním a nedám; dokavad dcerka jest v chlebě rodičův svých, bez jich vůle a vědomí žádná v to dávati se nemá, a zvláště ona, byla již zamluvena."

„Zamluvena? kým?"

„Mnou."

„A komu?"

„Rozšafnému konšelovi Kadaňskému, panu Herynkovi."

„Tomu starému?" usmála se paní Anna. „Která panna jest tak pošetilá, aby sobě věnce zvadlého k okrase své vázati měla?"

„Taková nezvedená styděti by se nemusela na hlavě jej nositi.“

„A když od sebe jej zamítá a odvíjí?“

Kotorovská máchla nevrle rukou.

„Růže mladým pannám dobře sluší a krásné hlavy nejlíp ozdobuje.“

„Váš Matouš všechno pokazil.“

„Však jí svět nezavázal,“ dodala paní Anna odcházejíc.

Dvéře se otevřely, Kotorovský veda uplakanou dceru za ruku, vcházel do pokoje. Kalencová šlápla Alence, kteráž se za ní ohlídla, na levou nohu a odešla. Vyrozuměla tomu.

Po nedlouhé chvíli přišla Alenka k Kalencovům. „Co mi chcete, milá paní sousedko?“

„Zde vám, panno Alenko, pan Prokop krabičku s ňákými šperky odsílá a prosí, abyste nad ní věrnou komornicí byla.“

„Ale kde ji uschovám, aby paní macecha toho někde nevyšťárala?“ — A již vybírala, prohlížela a na krk zavěsila dvě šňůry červených korálův, potom kytku z perel do černých vlasův zastrčila a druhou zlatým dílem udělanou za ňadra připevnila.

„Vyť se, Alenko, jako oltáříček strojíte,“ usmála se Kalencová, „nu čas již, neboť pan Prokop zašle brzy pana purkrabí Zbirovského a primasa města Rokycan k vašemu panu otci, abyste mu za manželku dána byla.“

„A sám nepřijede?“

„Toho nejsem povědoma.“

„Pan tatík by ještě, ale macecha, však — ale hleďte, hleďte, jaké krásné manopoly . . . ty se ani na mé zhrublé ruce —“

„Jen si je oslušte, — nu, vidíte, Alenko, sluší vám, ruce v nich máte jako hedvábná dcerka. Ale jak si navleknete zlatý prsten s vsazeným českým diamantem*), podívte se, zde uvnitř vaše a jeho jmeno s literami pošmelcováno.“

A Alínka blaženým pohlížela okem na prsten, jako by na starý obraz rodičky boží s Jezulátkem se dívala. Potom přitisknuvši jej i s rukou Kalencové, kteráž jej ukazovala, ku svým rtům, zaníceným promluvila hlasem: „Poněvadž mi ta hladká rukavička a pyšná macecha brání, ukryju jej na srdci svém.“ I sundala s krku modrou pentličku, na níž zlatý křížek visel, aby prstének uvázala.

„A komu dáte vínek k uschování? tázala se paní Anna, vyndavajíc ze skřínky věnec z rozmarinu na stříbrném loubku uvitý a zlatem vázaný. „A hle! zde ve prostřed loubku srdíčko vyryto a ňáké litery. Ale kdo nás tomu vyučí, co by ta slova vyznamenávala?“

A Alenka prohlížejíc věneček, s radostným úsměvem zvolala: „Již jsem tomu dobře vyrozuměla! **P. Ž.** znamená zajisté: Prokop Železný, **s. V. A.** slibuje Vám Alenko“ . . .

„A ostatní litery?“

„Těm nerozumím. Vykládejte vy, paní sousedko, jste zkušenější.“

„Já, mé dítě zlaté? stará Kalencová tomu vykládání nerozumí a

---

*) V listinách 16., 17. i 18. věku nalezli jsme několikráte „český diamant.“ Nazývali snad naši staří český granát diamantem? Nevíme. — I o prstenu s „tabulkovým“ granátem bývá někdy zmínka.

povědíti nedovede, jaká jest řeč mezi váma. Milosti a lásky já již v své paměti nesnáším, ještě že tak pamatuju, co jest rozmarina, ale proč se zlatem plete, již nevím.“

„Ale proč nám nenapsal vykládání? jak to uhodneme?“

„Nu tehdy jen počkej, mé dítě! vidíš, snad na této ceduličce...“

A Kalencová rozvinula proužek pargaménu, na němž zelenou barvou napsána byla slova: „Prokop Železný slibuje Vám Alenko upřímnost, věrnost, víru a lásku manželskou až do smrti.“

Šťastná Alenka čtla a čtla lísteček vlastní rukou Prokopovou psaný a potom učila paní sousedku tomu vykládání.

„Ale čím já chudičká se mu zavážu?“ otázala se nenadále smutným hlasem.

„Když svému nejmilejšímu co jste připověděla, to tak zdržíte a jináče neučiníte, nechť k tomu třebas macecha vaše povolí neb nechá.“

„Není toho člověka pod nebem, abych měla pro něho na Prokopa zapomenouti! nedejž mi toho pán bůh, abych měla tak falešná a ošemetná býti, někomu jinému více přáti aneb na koho jiného pomysliti! Vy víte, milá paní sousedko, že jsme se slibem manželským před bohem na hrobě matky mé, dobré někdy přítelkyně vaší, zavázali, víte dobře, že pan tatík se na mne pro slib horší a co od macechy snášeti musím, však toho sobě v hoře neberu, já si ho přece vezmu, bych s ním měla stádo pásti! Otec by mně ještě štěstí přál, ale nesmí pro macechu, kteráž chce, abych slibu zapřela, jináče že v jedné kytli z domu odejdu. Čím já tedy chudičká takové šperky mu vynahradím a jaké věno přinesu?“

„Chudičká! nejbohatších rodičů v celé Plzni dítě!“ usmála se Kalencová. „Neboj se, jen dbej, abys duši nezavedla, slibu nezapři. Prokop je poctivý muž, není žádný takový člověk, jenž dvěma jazyky mluví. Kdy by ti ihned nic nedali, až se vdáš, drž se přeslice, snadně se uživíš až i zbohatneš, chovej se poctivě, tehdy mu nejlepší věno přineseš a nejdražší šperky nahradíš.“

„Zlatými mateřskými slovy mne potěšujete!“ zvolala Alenka ruku její líbajíc.

„Nestarej se, milé dítě! dobřeť to dobří lidé uchodí,“ chlácholila a pohladila ji paní Anna. „Snad abysi dceruško již domů se vypravila. Obávám se, aby tě doma nepohřešili a zase mne nepomlouvali, že tě snad navádím a popichuju.“

„Dobře máte. Macecha by bramborčila. Zejtra ranním jitrem, až půjdu do kostela, na skok se u vás zastavím, abych se dověděla, jaké pan Matouš přinesl mi zprávy.“

„Přijď, kdy se ti líbí, vždy jsi vítána. Aspoň se ti srdéčko zase upokojí.“

Alenka se s paní sousedkou rozžehnala.

„A což půjdeš maceše na oči takle vyšňořena? A krabička?“

Zamyšlená Alinka se zastavila, a sundávajíc korále, kytky a rukavičky prosila, aby to vše k uschování přijala.

„Ráda, ale počkej, až ti tvé poklady do truhlice ukryju, abysi klíč od takového závdavku k sobě vzíti a při sobě nositi mohla.“ —

V úterý po smrtné neděli přijeli purkrabě Zvíkovský, Václav Fux z Čimelic a primas Rokycanský s Prokopem Železným do Plzně. I zastavivše se málo u Kalencův, šli s panem senátorem M. Kleonem a panem Matoušem do „vysokého“ domu. A když tak dostali se do příbytku Jana Kotorovského, ptali se na pána, až i do světnice jeho vešli, a tu nenalezše žádného, vyslali mladého Matouše, aby se po něm ohlednul. V tom přišla paní ze svého pokoje. Páni námluvčí hlubokými poklonami jí šťastný den vinšovali, a „mladá“ paní poděkovala, hosti uvítala a — odešla. Hned za ní druhými dveřmi přivedl Matouš pannu Alínku, kteráž podavši Prokopovi ruky všecky uctivě přivítala a žádala, aby páni se posadili, což na žádost její učinili. A pan Prokop drže pannu za ruku podle sebe ji posadil, a tak uctivě sedíce za stolem naproti pánům námluvčím hlavy k sobě uchýlili a některé věci tajné spolu mluvili. Pan purkrabí a pan primas vidouce, že by jim nebylo slušné snad jich poslouchati, a že by se jich ostýchali, obrátili se k panu senátoru a panu Matoušovi, kteříž o některých věcech rozpráveli. A tak dlouho za stolem seděli v pilném rozmlouvání, ohlížejíce se na dvéře, zdali již Kotorovský nebo někdo jiný přichází. Poněvadž však paní sama, jak hosti přivítala, více nebyla vidína, a ani truňku piva ani vína pánům námluvčím neukázali, vstal mladý pan Matouš od stolu a zavolav šmajdavého sluhu Pupíčka, poslal k „černému slunci“ pro dvě pinty „českého.“ Víno přinešeno, a páni hosté z zástolí vstavše jeden druhému připíjeli, až i žbánek vyprázdnili. A Kotorovský ještě nepřicházel. Páni námluvčí berouce již od panny odpuštění, vinšovali jí od pána boha všeho štěstí a jeho svatého požehnání, a když Alenka jim z toho poděkovati chtěla, vešel z pokoje paní domácí pan Kotorovský.

Po obyčejném pozdravu promluvil pan primas: poněvadž již se proslýchá vůbec, že panna Alenka připověď učinila k stavu svatého manželství panu Prokopovi Železnému, měšťanu města Rokycan, že přišli s ním jako přátelé a toho že na něj jako na dobrého otce svého dítěte podávají a přímluvami při něm toho vyhledávají, aby Prokopovi pannu Alenu, dceru svou, za manželku dal. Ale pan otec tomu všemu na odpor se stavě a všelijaké přímluvy zamítaje povoliti nechtěl, aby dcerka Elena panu Prokopovi podle jejich námluvy dostati se měla. Po dalším však přímluvném promlouvání přátel Prokopových slíbil, že sobě ten cíl ještě na rozmyšlení vezme, i odložil jim toho do zejtří. A tak všichni odpuštění vzavše, do svých ložumentů se odebrali.

Druhého dne při plném stole Kotorovský pánům námluvčím skrze pana Joba, také souseda k tomu dožádaného odpověděl: aby dcerku svou jemu panu Prokopovi za manželku dal, tomu že povoliti nemůže, jedno proto, že poznává osobu její k spravování hospodářství ještě nedostatečnou, že se dcerka jemu do toho statku nehodí, aby mu jej mohla opatřiti, raději aby sobě někde jinde pohledal, druhé také, že nemíní dcery své jemu dáti proto, že prvé s pannou nežli s ním o to jednal a jeho pana otce za to nikdy sám nežádal. A když námluvčí na řádné zaslíbení ukazovali a toho při panu otci, aby takovému jejich slibu povolil, skrze rozličné přímluvy a prostředky vyhledávali, postavil se Kotorovský tvrdě na odpor a odbyl je nenadálou odpovědí: že to nic

pro něho není, že se trefiti nemůže, že mu ji nedá a nechce dáti, aby o to nestál, v tom se spokojil, jemu i dceři jeho pokoj dal a daremných zaneprázdnění sobě i jemu nečinil. A když hosté jej z toho vyvesti a spokojiti chtěli, aby sobě proto nehorlil, že takové věci více jdou původem božským nežli lidským, Kotorovský tomu místa dáti nechtěl a za odpověď dal: aby se toho nyní doptávali, zdali by dcerka bez dovolení rodičův komu k manželství se zavazovati, a koho by chtěla, za manžela pojíti směla.

Páni námluvčí vidouce, že všeliké uctivé předkládání při něm nic neprospívá a dosti neušetřeně jim odpovídá, zmínky o tom více neučinili. A když již odpuštění vzali, soused Job žádal pánův, aby jak osobě jeho tak ani panu Kotorovskému za zlé neměli, že jiné odpovědi, než jsou se snad nadáli, dostali.

I odešli. (Dokončení.)

V Šumavě.

Básně

Elišky Krásnohorské.

TRUCHLOZPĚV.

Což ty břízy rozchvěné
padají si do náručí?
  což to z hloubi pramene
klokotavým pláčem zvučí?

  Což ty vzdechy hrobové
sosny k zemi ohýbají?
  což ti šedí bukové
jako děti naříkají?

  Což to kvílí doubrava
usedavě bez úlevy?
  což ta stará Šumava
teskné šumí truchlozpěvy?

  A těm hvozdům kolemkol
hořem oplývají ústa —
  což to jako matčin bol
v duše stromů z půdy vzrůstá?

  Proč to puká srdce hor,
stenajíc jak ve skonání?
  zač to ruce vzpíná bor
o nebeské slitování? — —

V srdci mně to zazvučí —
Šumava mi svěří všecko:
oj! hle drží v náručí
zemi českou — *choré děcko*....

SKALNÍ DRAMA.

I.

Zpod záslon lesních svatyň zříti jej,
ten kouzlem zkamenělý hrůzy děj;
tam v srdci lesní pouště skrýši znám,
kde v obraz divý strnul žití rej.

Tam rozburácel zápas tlupu skal,
tam základ hor se vášní rozpukal,
tam jejich lůno krutá rvala zášť,
až na kamenu kámen neostal.

Dvé skal tu v boji čelem na čele,
sto leží padlých tělem na těle,
tu obr zvedá smrtonosný kyj,
a ztylý brach se choulí zbaběle.

Tam skály dvě se toužně k sobě pnou,
a mezi nimi propast zeje tmou;
tu skalisko si vine skála v klín,
tam loktuš halí vdovu bezdětnou.

Tu pomšená se hlava kloní v zem,
však pod ní brloh, zmije číhá v něm,
tam tenký hrot jak pozdvižený prst
šle s hůry hrozbu lestným výrazem.

Tu koruna, tu žezlo a tu meč,
tu srazily se štíty, zdetě seč;
kol zdá se dunět mocný války hrom —
tak výmluvna je skal těch němá řeč....

Však hle! kol pučí všude vonný květ,
jenž v prsou skalních skrývá jizev sled,
a dobrý, vlahý, věčně živý zdroj
z těch tajin zašlých dějů proudí v svět.

II.

Ční obrovitá hora v šedinách,
kol střásla skály, drobty svého bytí,
a témě sloní v božských výšinách, —
toť lidská vůle nad zápasem žití.

Ó lidská vůle! mocná, vznešená
a smělá zkoušíš vnikat v radu nebe,
tak velkás, hvězdnou září svěcená,
a čin tvůj — jak jest malý vedle tebe!

Tvůj čin jsou trosky rozmetané kol,
tvé velikosti drobty, nemluvňata!
z tvých útrob oderval je tvůrčí bol,
kam spadnou, nevíš — trneš a jsi spjata.

NOC.

Noc, věštka noc hled věčný odmyká
a zírá v dál,
a její háv, jak lesem proniká,
zde šumně vál.

Či z listu jen to rosná krůpěje
se mihotá?
či lesa dech jak vzdušné kročeje
to šepotá?

Již věstí noc! Hle ruka vztýčená
se v dálku pne — —
či vtělený tě zhledla duše má,
ó živý sne?

Již věstí noc! Či slova veliká
mně zvoní v sluch,
jichž hlaholem v báj světa proniká
ves bdící duch?

Či ticho kol? — A slyším nejvyšší
báj zjevení,
kdy přírody sto mluv se utiší
v noc mlčení.

Petr Chelčický.

Od

Ferdinanda Schulze.

I.

Na klášteře Vilémovském vydána byla r. 1521 skrze snažnou péči Chvala Dubanka kniha, jmenem *„Síť víry pravé“*, s předmluvou následující: „Kniha tato v tyto velmi zavedené časy potřebna jest a obdržela jest jmeno aneb titul „Síť víry,“ kterážto složena a sepsána jest od muže ctného a šlechetného a v naději i svatého, k tomu dary páně osvíceného a moudrostí ducha svatého bohatě naplněného, jmenem jeho *Petra z Chelčic,* kterýžto muž skvěl se vnitř dary božími za časův mistra Jana Rokycany. Jemu totiž, mistru Rokycanovi dobře známý, v časté přítomnosti jej mívaje. Kterýžto Petr mnoho rozličných knih z zákona božího a velmi potřebných a církvi páně užitečných jest sepsal, jakožto i postillu krásnou na evangelium svaté vydal a složil. A protož kdožkoli z věrných pánu bohu v těchto a nebo jakýchkoli knihách od něho vydaných čísti bude a nebo čtoucího poslouchati bude, tenť každý vyjde z temností antikristových k světlu slunci, pánu Ježíši Kristu, a nesnadno se dá od pravdy a krve Ježíše Krista odstrčiti. A kdožkoli se v ně nahlédati budeš, poznáš, žeť pán bůh nad našimi milými předky neráčil se jest zapomenouti, ale že jest ráčil v ně ducha svého svatého složiti a jím je naplniti. Ač ty knihy téhož Petra z Chelčic tak zhusta na světle jsou nebyly, což nescházelo ničím jiným než kněžstvem od papeže antikrista svedeným, že oni je kde mohli dávili; neb to kněžstvo velmi zle a nepříkladně živi až podnes jsou a nešlechetně nepřestávají muže tohoto knih tlačiti a páliti a lidu obecnému je hyzditi a haněti, bludnými a kacířskými je nazývajíce... A jakož z daru pána boha v těchto časích posledních tyto knihy Petra Chelčického mnozí lidé všech stavův duchovních i pánův světských v rukou mají a všickni je oblibují a rádi v nich čtou, stav panský, rytířský a lid městský i obecný i z mnohých učených, jenž boha znají, je velmi milují, aniž sobě Petra ošklíví, že jest byl ne velmi v latině učený, nebo *ač nebyl mistr sedmera umění, ale byl plnitel osmera blahoslavenství. Byl jest také pravý doktor český cele.*“

Za třicet let po tomto prvním vydání tiskem Petra z Chelčic Síti víry král Ferdinand I. poslal do Říma dvanáct jinochův českých, aby tam vzděláni byli na kněze a vrátíce se do vlasti pracovali proti nekatolíkům. Mezi těmito mladíky českými byl také *Václav Šturm* z Týna Horšova. Byl odevzdán do kolleje Římské a zde vychováván samým zakladatelem řádu jesuitského, Ignácem z Loyoly, pod jehožto dozorem odbyl i léta zkušebná v tomto řádu. Vrátiv se do Čech, jesuita Václav Šturm z rozkazu arcibiskupa Pražského podnikl boj slovem i písmem proti *Bratřím českým.*

Hlavní jeho literní dílo, vydané r. 1582 v Litomyšli, nazývá se „Srovnání víry a učení bratří starších.“ V předmluvě své praví Šturm:

„Potřebí jest, aby se na jistší a bezpečnější cestu pomyslilo, kterak by všecky sekty vyhlazeny a jednota církve svaté uvedena býti mohla.“ Na to obraceje se přímo proti Bratřím českým, mezi jiným dotýká: „Také i to bratři vaši píší, že jest jim mistr Rokycan dal tu radu, aby čtli knihy *Petra Chelčického,* kteréhož jest těch časův pán bůh *z obecného, neučeného lidu* vzbudil. O tom Petru Chelčickém já jsem nemnoho slýchal a skoro nikda, a protož jsem toho velmi žádostiv byl věděti, jaký by to člověk byl a co jest dobrého učil, že ho tak velmi bratři vaši chválí. I staral jsem se o to, abych nějaké jeho knihy míti mohl a je přečísti, a v tom přišla mi do rukou jedna kniha od téhož Petra Chelčického sepsána, jejížto titul jest tento: Síť víry. Dosti veliká a obšírná.“ Na to opakuje Šturm z předmluvy k tištěnému vydání Síti, co jsme svrchu položili, a pokračuje: „Nemohliť jsou mu jistě větší chvály vydati, ani ho výšeji vyzdvihnouti. Protož i já s chtivostí jsem tu knihu čísti počal, naděje se, že v ní něco dobrého najdu, ale když jsem ji přečetl, velmi jsem se tomu podivil, že bratři vaši smějí se takovým člověkem chlubiti a k jeho se spisům hlásiti anebo praviti, že by z bedlivého čítání knih jeho měli osvíceni býti. Nebo ta kniha tak velkým rouháním proti bohu a svatým jeho naplněna jest, takovými haněními vrchnosti světské i duchovní, tak hroznými i velikými bludy, že jsem se toho i sám leknouti musil, obzvláště pak ta knížka proti vrchnosti světské i duchovní a proti právu městskému, císařskému též i duchovnímu sepsána jest. Kteréžto knihy a učení, kdy by lidé následovati měli, tehdy žádné město, žádná obec, žádné království, žádné císařství, žádné panstvo, žádní stavové, žádné právo a sřízení zemské by státi nemohlo, ale všecky ty věci musily by zhynouti a vykořeněny býti. Což všecko netoliko jest proti písmu svatému, ale také i rozumu a zákonu přirozenému. Avšak toho tak bludného jako duchem ďábelským člověka naplněného bratři vaši chváliti smějí a tím se chlubiti, že jsou od něho z bludův vyvedeni a osvíceni.“ Nato Šturm velmi obšírně polemisuje proti hlavním myšlenkám a výpovědem Chelčického, v Síti víry položeným, hledě při tom uvesti Bratří české s ním do neshody, aby porazil mínění obou; zvláště pak vytýká sedm hlavních bludův Chelčického. První blud, že církev svatá za časův Konstantina zahynula. Druhý, že křesťané nemají žádných úřadův míti. Třetí, že zamítá všecka práva městská i císařská. Čtvrtý, že křesťané nemají se k vrchnosti o ochranu utíkati. Pátý, že zloději a lotři nemají se mečem trestati. Šestý, že křesťané nemají pánům svým platův dávati ani robotovati. Sedmý, že zamítá všecky stavy panské a rytířské a erbům se posmívá. A „z toho každý poznati může, jakým duchem *ten jistý Petr Chelčický* byl naplněn a jakého jsou bratři vaši vůdce a preceptora měli. A protož nedivím se tomu, že jsou někdy bratři vaši v těch artikulích pochybovali a veliká mezi nimi nesnáze a rozepře nastala o moc světa, o přísahu, máli či nemá od bratří vašich požívána býti a můželi kdo z povýšenějších spasen býti či nemůželi.“

Z toho patrno, že Vácslav Šturm polemisoval proti Petru Chelčickému hlavně proto, aby od Jednoty bratrské odvrátil šlechtu v Čechách. Když pak Jednota roku 1583 k tomu útoku Šturmovu odpověděla, vyučenec Ignáce z Loyoly vydal r. 1584 proti ní opět „Krátké ozvání,“

v němž nanovo prudce vystoupil proti Petru Chelčickému, nazývaje ho „rouhačem velikým, potupitelem vrchností, vlkem v rouše ovčím," a opět vytýká Bratřím, že jej za člověka svatého a duchem svatým naplněného vyhlásili a tak vysoko chválili, kdežto prý není leda člověk tak bludný, že jest se čemu podiviti.

II.

Plné století přešlo přes neznámý hrob muže, jenž nepřestával býti předmětem nejživějších pamětí dvou v nejprudším nepřátelství proti sobě postavených stran v národě českém, a příčinou úsudkův sebe na vzájem co nejpříkřeji porážejících. Těm „nádoba vyvolená páně", „plnitel osmera blahoslavenství", „pravý doktor český" — oněm „rouhač veliký," „vlk v rouše ovčím," „člověk duchem ďábelským naplněný": tak Petr Chelčický déle než sám mučedník Kostnický poskytoval látku k sporům domácím. Však stihl ho týž osud společný nemalému počtu duchův, kteří hluboko zasáhli do života velikých kruhův lidstva.

Přes mocný interes k jejich činnosti a dějepisnému významu zapomněno zachovati potomstvu zprávy o jejich poměrech osobních, nedbáno vyzkoumati a vyznačiti aspoň hlavní body jejich pozemské pouti. Tím pak se stalo, že my, majíce v rukou duševní díla Petra Chelčického téměř všechna a vidouce rozhodnou účinnost jeho v určení myšlenkového rozvoje při veliké části našeho národa bez mála po dvě století, nemůžeme postihnouti osoby jeho v pevném a jasném obraze. Patříme na duševní ruch, jenž při něm má své prameny a k němuž rovného neznají dějiny světa; ale jeho samého zastírají nám stíny minulosti neproniknutelné. Praskrovné, velice přetrhané a kusé jsou vědomosti, kterých až potud nabyli jsme o hmotné a soukromé stránce života Petra z Chelčic. Není nám známo ani původní jeho jmeno, ani stav a povolání, ani kterého roku a kde se narodil a umřel.

Mimo křestní jmeno „Petr" vše jest při něm v nejistotě, podrobeno domyslům a tudíž i námitkám a pochybnostem. Název „Chelčický" nezvěstuje nám, původníli jest dle rodiště aneb teprv později přijatý dle zvoleného bydliště. Jen to možno považovati za pravdu, že pojmenování dle tiché vesničky, půl hodiny od Vodňan a čtvrt od Libějic, nebylo Petrovi žádným predikátem šlechtickým. Že se narodil okolo let devadesátých století čtrnáctého a nikoliv později, lze jest souditi z toho, že v jednom ze svých spisův sám připomíná sporův, kteréž měl už r. 1419 s předními bohoslovci oné doby, s mistrem Jakoubkem ze Stříbra a s Táborským knězem Martinem. Velmi zajímavá a zajisté i důležitá jest otázka, bylli Petr laikem či knězem?

Nejnovější dobou vyskytlo se v našem písemnictví sporné mínění o té věci. Fr. Palacký dokazuje hlavně na základě svědectví bratra Lukáše z Prahy (1460—1528), že Chelčický byl laikem. Ale P. J. Šafařík ve své nejnověji vydané studii*) o Petru Chelčickém tvrdí, že byl knězem a klade o tom patero důkazův. Vydavatel této Šafaříkovy studie

*) Časopis musejní 1874 sv. 1.

Jos. Jireček, patrně kloní se k mínění velikého slavisty, a pronáší nepřímou pochybnost o pravosti důkazu Palackého pro laický stav Petrův.

Tato otázka jest hodna bedlivé a soudné úvahy. Šafařík a po něm s tichým přisvědčením i Jos. Jireček dokazují kněžství Chelčického paterem důvodův, z nichž však pouze jediný může k rozhodování ve sporné příčině býti připuštěn. Že kněz Rokycana ve svých listech jmenuje Petra „bratrem svým v pánu Kristu milým", pochází zajisté toliko z upřímné duševní náklonnosti zvoleného arcibiskupa kališnického k samotářskému mysliteli, a nikoliv z kolegiálnosti kněžské. Rokycana byl sám nejhorlivějším čtenářem Petrových spisův, jedním z nejprvnějších Čechův, kterým Petr vůbec byl se svěřoval se svými myšlenkami a snahami; mezi oběma těmito muži pěstováno bylo velmi záhy srdečné bratrství, tak že jeden druhého, jsouce mezi sebou v důvěrném dopisování, nazýval „bratrem", kterýžto název mezi lidmi stejného smýšlení byl tenkráte vůbec v užívání význačném a mnohem hojnějším než na příklad v době nynější. Když „bratrstva" už kvetla po celé zemi, ve všech krajinách, mezi lidmi nejrozmanitějších stavův a povolání, když slovo „bratr" ve správném srozumění po veškerém národě už dávno bylo přeneseno s poměru pokrevenského na poměr duší a srdcí: není lze viděti v něm jedině mezi Rokycanou a Chelčickým význam pouze kastovní, nýbrž všelidský. A jakož slovo „bratr", jehož užívá Rokycana ve svých dopisech k Petrovi, nemůže býti vykládáno vzhledem k společenskému zaměstnání a stavu Chelčického snad dle novověkého smyslu, jenž zvláště mezi kněžími obvyklým jest: podobně nemůže býti obmezeno na takový význam v oněch listech, které se nám zachovaly z péra Petrova k některým kněžím Táborským. Ani zde není v tom krásném slově skryta podobnost stavu, nýbrž jeví se z něho toliko poměr důvěrného *přátelství,* znak zvláštního srdečenství.

Ačkoliv nedošly nás žádné jiné listy Petrovy leda vesměs ke kněžím, což nalézá své dostatečné vysvětlení ve zvláštní činnosti jeho, která hlavně zabývala se věcmi, hledícími k povolání kněžskému: přece víme, že užíval slova „bratr" a „bratří" i k nekněžím. Vždyť nejblíže kolem jeho osoby, v samé osadě Chelčicích a v okolí jejím bylo za jeho života a působení zřízeno „bratrstvo" lidí většinou světských. Nepochybíme, považujíce vznik malé jednoty místní, která sobě dala jméno *„bratří Chelčičtí"*, za dílo Petrovo. Oprávňujeť nás k tomu hlavně ten zřetel, že členové tohoto bratrstva vyznačovali se vzděláváním a praktickým prováděním právě té myšlenky, kterou musíme považovati za vlastní Petrovu, za nejpřednější znak celé jeho duševní a životní činnosti. Zamítání práva k válčení, život trpělivý v pobožnosti a mravnosti, byl ten základ, na němž sestoupili se *bratří* Chelčičtí. Tento spolek zajisté nezáležel toliko ze samých kněží, rovněž jako jedině z nich nebyla sestavena hojná a nejrozmanitější ostatní bratrstva po Čechách za doby Petra Chelčického. Tedy oba články důkazu Šafaříkova o kněžství Petrovu, čerpané ze slova „bratr" v dopisech k Chelčickému od kněze Rokycany a ke kněžím zvláště Táborským od Chelčického, nemají v sobě žádné průkazné moci.

Podobně mizí síla třetího článku v tomto obmýšleném důkazu. Šafařík praví, že Chelčický „byl vzdělaný a uměl latině, cituje zajisté

svaté otce a mistry, což nelze vysvětliti jinak, nežli že čítal spisy jich latinské.“ Sama *vzdělanost* nebyla v oněch časích, když jinoch Petr se snažil o nabytí jí, už ani v tom poměru výhradním majetkem kněží, v jakém ji při tomto stavu spatřujeme v Čechách o šedesát let dříve, když také i mnoho nekněží, na příklad Tóma ze Štítného, převzácnou vzdělanost v nejvyšších oborech tehdejšího vědění lidského duchem svým objevovali. Vysoké učení Pražské, ač pěstování náuky bohoslovecké mu dodávalo hlavní ráz, jsouc postaveno tak do popředí, že mělo rozhodný vliv i na všecky ostatní vědecké výklady, zvláště na filosofické, přece nečinilo ze všech svých navštěvovatelův naskrze jen kněze, třeba jim všem bez rozdílu bylo vštěpovalo jisté vzdělání theologické. Že Chelčický na universitě Pražské studoval, o tom není možno pochybovati. Za hranicemi své vlasti nikdy nebyl, a byl by tenkráte musil zajeti velmi daleko mimo Čechy, kdy by byl chtěl nabyti takového vzdělání, jehožto pramen se prýštil v Praze. A pouze soukromou pilností tehdáž, když ještě nebylo lze, pouhým opisováním opatřiti sobě všech vědeckých pomůcek, jichžto plodný účinek ve všech jeho spisech zajisté vidíme, ani tak brzy ani v té míře nemohl vyniknouti mezi vzdělanci.

Však pobyt Petrův na koleji Karlově netrval tak dlouho, jak Šafaříkův důkaz by vyžadoval. Vzdělanost Petrova nevztahovala se také k dokonalé známosti latiny. Ačkoliv právo jazyka českého na vysokých školách domácích v oné době, když Chelčický na nich svého vzdělání hledati a nabývati mohl, po vydání dekretu Kutnohorského valně bylo pokročilo; přece nebylo ještě tak mocné, aby bylo bývalo možno, dojíti v Praze způsobilosti kněžské bez známosti jazyka latinského aspoň tou měrou, že dotýčný učenec by byl dovedl sám bez cizí pomoci rozuměti latině, jak věda středověká po celé Evropě jí užívala. Toho pak při Chelčickém nebylo. Studie jeho na universitě Pražské netrvaly tak dlouho, až by byl mohl dosíci nějakého akademického stupně v učenosti, což tenkráte šlo jedině prostředkem latiny. Však praví o sobě sám výslovně, ve své replice proti Mikuláši Biskupci Táborskému, kapitola 28.*), že jeho známost jazyka latinského byla nedostatečna. Táhna se totiž k některým výpovědem Viklefovým o svátosti oltářní, aby jimi polemisoval proti dotýčnému mínění, jež vládlo oné doby na Táboře, Chelčický praví: *„Ač já malé neb lehké svědectvie mohu o latině vydati,* ale však některé mám vykládanie mistrovo Husovo i jiných, zvláště to, jakož vy latině řiekáte *sacramentaliter* a česky svátostně“ atd.

Tu Petr vyznává, že nebyl v jazyku latinském ani tak zběhlý, aby byl mohl sám rozuměti vědeckým knihám, tím jazykem sepsaným, a že musil spoléhati na výklady takových knih domácími učenci jinými. V těchto vědeckých potřebách jeho propůjčovali se mu se zvláštní úslužnou ochotou zejmena mistři Betlémští, Jakoubek ze Stříbra a Martin příjmím Volyně, jakož takového jejich přátelství sám s vděčností vzpomíná ve spisech svých. Šafařík ještě neznal všechen obsah spisův Chelčického, jak se nám zachovaly v rukopise Olomúckém, a nepřikládaje ani zvláštní váhy poznámce o jazykové vzdělanosti Petrově

*) Opis z rukopisu Olomúckého, v knihovně musejní.

v předmluvě k tištěnému vydání Síti víry z r. 1521, kde o jeho skrovné učenosti v latině také výslovně podotknuto, považoval Chelčického za dokonalého latináře a tudíž i za kněze, poněvadž v jeho spisech nalézají se hojné doklady a vzpomínky ze všelikých bohosloveckých skladeb latinských. Bylť Petr Chelčický myslitel a spisovatel velmi vysoko a důkladně vzdělaný, ale latina byla v té jeho vzdělanosti strápkou slabou, a pokud by kdo chtěl užívati jí co důkazu o jeho kněžství, byl by jím samým ve svém domnění neb tvrzení vyvrácen.

P. J. Šafařík za čtvrté dokládá se pro kněžství Petra Chelčického vypovědí Matouše Collina. Tento učenec český, jenž z vděčnosti k svému štědrému příznivci, Janu z Hodějova, při svém povýšení do stavu šlechtického Ferdinandem I. dal sobě predikat „z Chotěřiny“, jest velmi slabým svědkem v záhadách života Petra Chelčického. Ve svém spise „Antiqua & constans confessio“, vydaném roku 1574, ovšem dotýká také vzniku Jednoty Bratří českých a věděl, že Petr Chelčický k ní jest v blízkém duševním poměru; však patrně neměl ani nejmenší známosti, k jakému životu duch Petrův se nesl, k jakému zřízení křesťanské společnosti směřoval. Kdy by byl vedle svých latinských a řeckých studií jen jediný spis Chelčického sebe zběžněji přečetl, „otec a učitel všech básníkův“ doby Hodějovské nikdy nebyl by mohl z vlastní obraznosti o něm poznamenati, že byl „*beneficiarius*“ strany Rokycanovy a kališníkův. Takového postavení v společenstvu Chelčický ovšem byl vzdálen nezměrně.

A tím způsobem mizí průvodná cena i čtvrtého Šafaříkova důkazu o kněžství Petra Chelčického. Zbývá toliko pátý, o kterém už svrchu praveno, že jediný může býti připuštěn k rozhodování v sporné otázce. Jest to výpověď bratra *Jana Blahoslava* (1513—1571) vztahující se ke stavu neb povolání Petrovu.

Ve svých dějinách Jednoty bratrské*) Jan Blahoslav totiž k roku 1459 vypravuje, že „bratří“ marně naléhali v Praze na mistra Jana z Rokycan, aby společně s nimi od všeho spojení s církví Římskou odstoupil a novou duchovní jednotu založil na základě poznané pravdy. „A když u něho nemohli dojíti, čehož hledali, z náramné potřeby svého spasení přinuceni byli jinde hledati toho, jako u Řekův. A toho času po dobytí Konstantinopole od Turkův přišli do Čech kněží řečtí dva na žebrotu, až se dostali k Rokycanovi a tu potom v kostele přisluhovali podle svých řádův, a bratří byvše u jejich služebnosti a s nimi rozmluvivše poznali, že není co pro hledání pravdy a původu (čistého, nezkaleného křesťanství dle původního vzoru Ježíšova i apoštolův) do Řekův se obrátiti. Protož ještě vždy s dovolením a s dotazem Rokycanovým *přidrželi se jiných kněží některých a mezi těmi schválil jim Rokycana Petra Chelčického,* jehož psaní čtouce, zvláště o obrazu šelmy, tu teprv hojněji zavedení poznali tak, že i o mistru (Rokycanovi) pochybyli.“ Tato slova jednoho z nejučenějších a nejdůmyslnějších mužův z Jednoty bratrské samy ovšem jsou pronešena velmi určitě a nepřipouštějí výkladu, jako by Jan Blahoslav nebyl chtěl vřaditi také Petra Chelčického mezi ty „jiné kněží některé.“

*) Rukopis v knihovně university Pražské, XVII. F. 51.

Toto svědectví Blahoslavovo jediné opírá důkaz Šafaříkův. Však není s to, aby jej provedlo bez závady velmi důležité. Jos. Jireček ve své poznámce k Šafaříkovým důkazům o kněžství Petrovu namítá proti opačnému tvrzení Palackého, že tento nejmenuje spis bratra Lukáše Pražského, kde by byl nalezl doklad, že Chelčický byl laikem. Tento velmi malý nedostatek v důkazu Palackého může býti velmi snadno naplněn.

Bratr Lukáš Pražský ve svém spise *„O obnovení církve"*, psaném roku 1510, (rukopis v universitní knihovně zdejší, XVII. E. 31.) vypravuje nejdříve na listě 54, jak sám hledal pravou cestu k pokoji a k spasení své duše. „Neb mohu to říci, dřív než jsem bratří poznal, slyše i čta písma o pravdě, pravil jsem, že konečně bůh své má vždy někde, a by jich nebylo, musili bychom zahynouti. A potom z příčiny kázaní jednoho kněze v Praze o zavedení i o pravdě, dodány mi byly knihy Petra Chelčického, v nichž jsem s pilností velikou známosti její hledal. A když jsem poznal o ní drahně, tak mi se tehdy vidělo, což potom dosti málo a nedostatečně bylo. A potom ptaje se na tom, kterýž mi knih Petrových dodal, kterýž potom i se mnou vyšel k bratřím, vědělli by on jaké lidi blízké pravdy té pravé, že bych rád jich dojíti chtěl, byť pak i za mořem byli, šel bych, a on boje se mne a pokrýval toho přede mnou, až po třetí upřímně prošen jsa velmi, aby se mne nic nebál, že v žádné lsti ani chytrosti k němu nejdu, počal mi o tomto lidu potupeném (o Bratřích) mluviti." A pak vrací se už sám *bratr* Lukáš k vypravování počátkův Jednoty, vykládaje také, jak nejprvnější bratří marně usilovali získati Rokycany pro svůj nový duchovní spolek, a na listě 83 píše: „I šli hledat u jiných kněží nábožných, jako v Divišově a ve Vilémově, až se k *Petru Chelčickému* tomu kohoutovi*) dostali, kterýž *jsa laik* samým psaním a málo leč doma kokrháním oznamoval, a což nakokrhal na papíru a zvláště o obrazu šelmy, to jsou s ukázaním mistru (Rokycanovi) a s povolením jeho čtli a tu teprv mnohem víc poznali, tak že nelze bylo než o mistru Rokycanovi i o jeho knězích i o služebnostech pochybiti" atd.

Tu objevuje se zjevná neshoda ve svědectví dvou opravdových a nejpřednějších autorit o povaze společenského postavení Petrova. Jan Blahoslav počítá Chelčického výslovně mezi kněží, a Lukáš přímo proti kněžství jiných praví, že byl laik. Čí svědectví jest tu pravdivé? Možnoli, otázku o povolání neb stavu Petrovu i z těchto sebe na vzájem zamítajících zpráv přece platně rozřešiti? Či nutno čekati, až se podaří najíti ve starých věrohodných pamětech ještě některé určité doklady pro jednu z obou sporných výpovědí? — Dle našeho rozumu jest záhada vyřízena slovy bratra Lukáše Pražského, který životu a působení Petra Chelčického byl více než o padesát let bližší, a sepsal své paměti o Jednotě takřka v kolébce její samé, maje ještě k pomoci zprávy a svědectví i současníkův Petrových, poněvadž asi v dvacátém roce po smrti jeho mezi bratřími už žil. Opačné tvrzení bratra Jana Blahoslava

*) Bratr Lukáš v delším rozboru nazývá zde *kohouty* všechny muže, kteří svým učením čelícím na opravu života křesťanského, oznamovali svítání a den v životě lidském.

zdá se ovšem nemalou překážkou v uznání pravdivosti slov Lukášových, ale závažnost jeho se umenší, přihlednemeli k tomu, že nevystupuje jakožto nějaké přímé popírání a vyvracování dle času starší zprávy Lukášovy, která velikému rodáku Přerovskému zajisté mohla býti známa. — Připojímeli ke svědectví Lukášovu ještě zjevné vyznání Petrovo, že v latině nemohl se spolehnouti bezpečně na své vzdělání, kteroužto okolností zajisté liší se ode všech současných kněží spisovatelův, můžeme původce Síti víry pokládati za laika.

Kdy by byl býval knězem, věru že by to byli při něm vytkli i bližší k němu dle času nejrozhodnější odpůrci ve věcech náboženských; však tito nepronášejí o laickém jeho stavu ani nejmenší pochybnosti; naopak vědouce dobře, že Petr byl laikem, snaží se, aby, bláhoví! nejspíše na nějaké zlehčení jeho duševních snah, připsali mu ze společnosti laické stav dle jejich domnění nejnižší, neřkuli potupný. Papež Alexandr VI. učinil první pokus o vyvrácení a zničení Jednoty bratrské. Dle zpráv, které ho došly, bylo rozšíření „Pikartův a Valdenských“ v národě českém už velmi pohrůžčivé pro církev Římskou a jakož se pravilo, ještě mnohem více na Moravě než v Čechách. Počet těch kacířův vážili dopisovatelé papežovi až na sto tisíc lidí. Na Moravě hlásili se k nim už nejpřednější šlechtici a sami účastníci ve správě zemské. Papež tedy se ustanovil na tom, že vypraví do vlastí českých dva misionáře s neobyčejným plnomocenstvím. Vybral si k tomu účelu jednoho probošta z Dolních Rakous a dominikána, doktora Henrika, té doby už inkvisitora v Němcích. S odeslání probošta pak sešlo, ale doktor Henrik jal se roku 1500 prováděti své dílo misionářské a sice na Moravě. Měl si sjednati srozumění s biskupem a s katolickými úřady, vyhledávati a páliti knihy kacířské a proti zatvrzelcům užiti také moci světské.

Na svých cestách po Moravě nalezl nyní inkvisitor papežský v přečetných opisech a v rozšíření velmi obecném Petra Chelčického dílo „Obraz šelmy“. Na jednotlivých kapitolách byly nápisy *„kopyta“*.*) Tohoto slova, kteréž od Chelčického nepochází, s obsahem žádného jeho četných spisův nikterak nesouvisí, nýbrž nevědomo, kým a z jaké příčiny při opisování nad jednotlivé odstavce položeno bylo, inkvisitor doktor Henrik domníval se šťastně užiti co zbraně proti nenáviděnému původci tak hrozného kacířství a zvláště na odtržení šlechty od přívrženců jeho v lidu obecném. Ihned sestavil sobě životopis Petra Chelčického a učinil z něho *ševce,* který prý ani psáti neuměl a na památku svého řemesla jednotlivým oddílům svých kacířských skladeb opisovaných jeho synem, dal jmeno „kopyta“. Ve zprávě o své misionářské činnosti, zaslané pak roku 1501 a 1502 k papeži,**) doktor Henrik nazval spis Chelčického: *liber copitorum* (kniha kopyt). Misionářská práce Henrikova byla ovšem úplně marna, poněvadž horlivý inkvisitor sám nejvíce jí byl škodil rozšiřováním všech starých bájek o jakémsi okřídleném bohu Českých bratří, o jejich mrzké prostopáš-

---

*) Jeden exemplář toho druhu zachoval se posud v knihovně Olomúcké.
**) Henricus Institoris Defensionis clypeus adversus Waldensium seu Picardorum haeresim.

nosti, o jejich spolku s ďáblem atd. Odešel z Moravy s nepořízenou, ale jeho kombinace o *ševcovství Petra Chelčického* přijata za pravdu a opakována netoliko nejbližšími následovníky jeho v boji proti nekatolíkům českým, zvláště Bratřím, ale i novověkými už nikterak na vášnivém a nepřátelském stanovisku náboženském nestojícími badateli a spisovateli českými.

R. 1510 vydán v Plzni traktát „proti artikulům pikhartským," čerpaný ze spisu inkvisitorova. Zde už dle pravidla při vzrostu laviny zcela rozhodně a určitě mluví se o *„Petru Kelčanském, ševci z Prahy."* Jak patrno, nedostávalo se spisovateli ani známosti příjmí Petrova, ale že byl „švec" a sice zároveň „z Prahy", to už bylo mu povědomo zcela jasně! Ještě více jest diviti se podobným nesprávnostem při spisovateli, který i rodištěm svým byl někdejšímu bydlišti Petra Chelčického mnohem blíže, a mohl se dopátrati pravdy o věci, proti které vyšel do boje.

Jan z Vodňan, také Vodňanský, Jan Bosák i *Joannes Aquensis* zvaný, řeholník dle pravidla bosých augustinův, jenž pak i delší čas (1495 až 1525) žil v klášteře Horažďovickém a zde první latinskočeský slovník (1503) složil, vydal proti kališníkům a Bratřím českým spis,*) v němž i dvě zcela rozličné osoby, Jana a Petra Chelčického, v jedno popletl. Vodňanský o příbězích, které se staly půl hodiny od jeho rodiště jen padesát let dříve, než on vstoupil do kláštera Horažďovického, píše už takto: „Třetí místo v Čechách zaujímají Valdenští. Tito počali vznikat za panování Jiřího z Poděbrad v okolí Vodňan. Byl tam totiž *člověk řemesla ševcovského, Jan Chelčický,* který maje při sobě jakéhosi stařičkého kněze Michala, před Rokycanou a mistry se honosil, že tu sektu obnovil." Jaký zmatek v mysli Vodňanského o těchto věcech vládl, vidíme také z toho, že na jiném místě téhož spisu mluví též o listu Petra Chelčického k Rokycanovi. — Když později také za hranicemi země české všímali sobě někteří učenci mocného náboženského a kulturního ruchu v Čechách a vykládali o něm ve zvláštních spisech, Joachim Liebhard Camerarius, rodem z Bamberka (1500), slavný znatel a horlivý velebitel jazykův a literatur klasických, roku 1605 vydal v Heidelberku „dějepisné vypravování o církvích Bratří v Čechách." V tom díle praví o Petru Chelčickém: „Sepsal mnoho jazykem českým, z čehož některé věci přeložené na jazyk latinský vyšly v minulých letech zároveň se spisy Husovými. Bylť prý to člověk řádný, pobožný a velmi důmyslný, ačkoliv prostý umění literního a vychovaný v dílně řemeslnické. Byl švec, a proto nazývali jej protivníci jeho *doktorem kopyt."* Camerarius dále dokazuje, že tuto nejapnou bájku o ševcovství Petra Chelčického vzal z doktora Henrika.

Však i naši přední novověcí zpytatelé v duševní a jazykové minulosti české nedovedli se zbaviti tohoto klamu o společenském postavení Petrovu. Dobrovský ve svých dějinách řeči a literatury české, vydaných r. 1818, dotýkaje Chelčického, ještě s úžasně malou známostí veškeré spisovatelské činnosti jeho praví: „Nejpověstnější kniha jeho byla rozdělena na čtyřicet kapitol, které, jsa mistrem ševcovským, nazval kopyta,

*) Joannes Aquensis: Locustarium de sectis et diversitate atque multiplicatione Begardorum in terra Boemiae.

proto říkají mu protivníci jeho doktor kopyt." Také v Jungmannově historii literatury české v obou vydáních, (druhé V. V. Tomkovo z roku 1849) udržela se pohádka o *ševci* Petru Chelčickém. Nyní už je jí konec. Palacký zajisté uhodil na pravdu, když o tomto znamenitém muži píše, že byl bez pochyby *svobodným hospodářem* čili zemanem ve vsi Chelčicích.

Však mimo důkaz čerpaný o laickém a samostatném rolnickém stavu Petrovu z jádra spisův jeho, máme i výslovné, dosti přímé přiznávání se Chelčického k témuž společenskému členství a zaměstnání. V replice proti mistru Janovi z Rokycan*), omlouvaje nelíčený způsob svého psaní a žádaje mistra Pražského, aby se tím nehoršil, praví Petr: „Mysl má něco má sama u sebe, to bůh zná; — *protož udeřilť* **sedlák** *z hlucha jako palicí, nepohybuj se umění tvé*" *atd.*

III.

O jednotlivých dobách života Petrova nabýváme velmi chudých zpráv buď ze spisův jeho neb z některých cizích zaznamenání současných a pozdějších. Pro celý duševní směr jeho objevuje se věc velikého významu, že zpráva, která o něm zasáhá dle času nejdále, už jej vyznačuje co horlivého obrancę oné myšlenky, na jejímžto základě pak ustálila se celá jeho životní snaha a pro kterou právě zaujímá zvláštní místo v celém duševním hnutí a rozvoji století patnáctého. Mylné totiž jest domnění některých novějších spisovatelův o dějinách českých z oné doby a zvláště o počátcích Jednoty bratrské, jakoby Chelčický teprv po třicítiletém zuření meče po vlasti naší byl jal se zavrhovati užívání světské moci ve věcech víry a svědomí.

Nikoliv teprv pohled na žalostné spuštění rodné země mnohaletým válčením, nikoliv teprv zkušenost, že moc branná vůbec není způsobila, aby rozřešila největší záhady lidského citu a rozumu, přivedly Chelčického k poznání, že prolévání krve a nátisk hmotné síly nemají býti připuštěny v životě křesťanův. Už na samém počátku bouří a válek, když ještě obecný lid v Čechách stál bezbranný proti vojsku vládnímu a šlechtickému, a když zajisté nikdo v národě českém neměl ani nejmenšího tušení, jakých rozměrův někdy válka v Čechách nabude a jak dlouho potrvá, už po prvním šlehnutí blesku válečného nad krajinami českými v měsíci srpnu 1419 Chelčický vystoupil proti potahování moci světské do otázek svědomí.

Ještě za krále Václava IV. počaly spory mezi vládou a hromadami lidu, kterým dáno jméno „tábory". Po smrti královĕ (16. srpna 1419) vyšlo pak (17. září) psané provolání od „obce" sebrané na Bzí hoře ke všem věrným Čechům, aby ke dni 30. září valně sešli se na výšině za Jesenicí řečené „u Křížkův"; shromáždění mělo se konati „k jednotě božské o svobodu zákona božího a prospěch spasitelný a počestné dobré všeho království, aby úrazové a pohoršení zjevná a rozdílové byli staveni a kaženi" atd. Úřadové královští a někteří šlechtici husitští nepřáli takovému směru dějin domácích, a krvavé sražení obou

*) Rukopis Pařížský.

stran nastoupilo za nedlouho. Vůdcové lidu, Mikuláš z Husi a Jan Žižka z Trocnova byli přesvědčeni, že prudký boj brzy vzplane, a počali přemýšleti, jak by spousty obecného lidu co nejkvapněji vyučili umění válečnému. Ale znajíce biblickou horlivost svých stoupencův, vznesli nejdříve k samé universitě Pražské otázku: Slušíli mocí brannou válčiti pro svobodu slova božího? Nezapovědělli toho Kristus, přikázav svatému Petrovi, aby schoval meč do pochvy?

Mistři a bohoslovci v Praze přítomní zavedli o té otázce velmi dlouhé a učené úvahy a rokování, až mistr Jakoubek ze Stříbra, kazatel v kapli Betlémské, sepsal odpověď, svědčící netoliko Mikuláši z Husi a Janu Žižkovi, ale všemu občanstvu, na kteréž tito mužové při podání své otázky jedině byli myslili. Mistři a bohoslovci prohlašovali dovolení k boji, kdy by nadešla nejvyšší potřeba k zachování života, kdy by nepřítel ukrutný vyhladiti chtěl věrné křesťany hrubým násilím a nebylo by spůsobu jiného, jímž by tito zachováni býti mohli; v této nejvyšší potřebě že bojovati mečem pro obranu vyznavačův pravdy netoliko se dovoluje, ale i nařizuje. Mikuláš z Husi a Jan Žižka ovšem byli velmi spokojeni s touto odpovědí soudcův, uznávaných ve výkladu písma po valné většině národa, ale vedle nich objevil se muž, který ten nález university Pražské úplně zavrhoval.

A ten muž byl Petr Chelčický. Činíť v jednom svém spise, jehožto rukopis se chová v Paříži, velmi vzácné připomenutí o sobě samém z této doby a praví, že „*Jakoubek jej kaceřoval pro moc, v svém pokoji v Betlémě.*“ Z toho dovídáme se, že Chelčický v druhé polovici roku 1419 byl v Praze, že už velmi horlivě účastnil se v nejpřednějších otázkách národního života a že se postavil na odpor celé ostatní společnosti české laické i kněžské, učené i neučené. Zároveň vidíme Chelčického v blízkém důvěrném obcování s nejpřednějšími učenci a kněžími té doby, v kterém trval přes všechen veliký rozdíl smýšlení svého od smýšlení jejich ve věcech velmi důležitých, nikoliv toliko v theorii ale ještě více v praxi. A neshoda jeho s mistrem Jakoubkem o právu meče byla zajisté nemalé váhy, když sám vypravuje, kterak jej mistr proto „kaceřoval“. Svému přesvědčení o nepříslušnosti a záhubnosti světské moci v otázkách víry a svědomí, vysloveném už r. 1419, Chelčický zůstal věren i dále, a po celý svůj život. Snadno srozumíme, s jakým zármutkem pohlížel na všechny další krvavé příběhy ve vlasti a na divoký hukot války, který po roce 1419 nad Čechami se vzdvihl. Ještě k r. 1420 připomíná svého pobytu v Praze (v témž rukopise Pařížském) a sice za příčinou opětného sporu svého s mistrem Jakoubkem o užívání meče mezi křesťany. Po bitvě u Vyšehradu (31. října 1420) „když mnoho lidu zbito s obú stranou,“ nejspíše sám zase navštívil Jakoubka, snaže se, aby na mistru dosáhl odvolání odpovědi z roku minulého o dovoleném prolevání krve. Tomu nasvědčuje vlastní jeho zpráva, že mistr proti němu „*vymlúval ty zabíječe.*“

Tento nezdar ve snahách humanitních, v nichž viděl se mezi všemi duchovními i světskými vůdci tehdejších dějin českých opuštěna, nejspíše jej přiměl, že koncem r. 1420 opustil Prahu a uchýlil se do vsi Chelčic. Co jej uvedlo právě do této osady, není nám posud vědomo. Vrátilli se jen do své rodné obce, v které měl svou zeman-

skou usedlost, od které dříve se vzdálil do Prahy na studie a kterou v letech 1419 a 1420 také jen na čas byl opustil, aby v Praze přihlížel k samému pramenu osudův národních? Či počal psáti se „Chelčický“ a býti znám tímto jmenem i po vlasti teprv, když tu tichou osadu byl zvolil za své další a stálé bydliště, zařídiv si v ní živobytí samostatné a neodvislé?

Blízké královské město Vodňany stalo se r. 1420 z přičinění Žižkova městem Táborským. Petr tedy octl se nyní v nejbližším sousedství horlivých spojencův druhého hlavního středu v tehdejším životě českého národa. Nepřestávaje ovšem udržovati své staré přátelské známosti Pražské, zvláště s mistry a kazateli Betlémskými, s mistrem Jakoubkem a s druhem jeho Martinem z Volyně, Chelčický, ač neznalli kněží Táborských osobně také už dříve z hádání jejich náboženského s mistry Pražskými v prosinci r. 1420 v domě Zmrzlíkově (u Štupartův) v Praze, nyní ovšem jsa k nim blíže, brzy poznal i osoby i učení jejich. Však spíše by se zdálo, že přišel nyní v sousedství už dávných známých, kterým též hlavní směr jeho ducha už povědom byl. Zejmena s Mikulášem z Pelhřimova snad už měl spojení hned za svého pobytu v Praze.

Odešelli Petr z Prahy proto, že s tamějšími duchovními a světskými vůdci lidu neshodoval se v otázce, kterou v životě pravých křesťanův považoval za jednu z nejdůležitějších: byl by octl se u velikém zklamání, doufaje nalezti mezi mistry, kteří už té doby vládli myslemi občanstva v okolí Tábora, nějaký souhlas se svým přesvědčením o právu meče ve věcech náboženských. Bylť právě té doby český jih dějištěm krvavých bouří, majících svůj podnět ze samého Tábora. Z důvodu svrchu položeného máme ovšem za to, že Petr „sedlák“ ubíral se z Prahy do Chelčic jakožto do svého už dřívějšího bydliště, k svému pozemkovému majetku. Však musíme zároveň připojiti, že politický a společenský vzduch, který zavíval z Tábora do okolní krajiny, více vyhovoval směru jeho ducha, než atmosféra Pražská. Republikánské křízení státní a zamítání všeho rozdílu stavův ve společnosti lidské bylo také mezi jeho životními snahami. Ke shodě s těmito články programu Táborského přistupovala i náklonnost Petrova k některým význačnějším článkům věrouky Táborské, kterouž disputace v domě Zmrzlíkově byla už uvedla v obecnou vědomost národa jakožto soustavu mnohem lépe organisovanou, než jakou netoliko za oněch časův ale i později byla kališnická náuka Pražská.

Ve spise,*) kterýž musíme pokládati za *první* plod pěra Petrova ze všech, jichžto známost nás došla, Chelčický sám obrací se ke kněžím Táborským s touto vzpomínkou: „Z dávna dobrou přízeň i svolení o mnohé věci víry naší měl jsem s vámi“... a na jiném místě téhož spisu: „Jáť jsem vás vždy více miloval než jiné kněží.“ Tyto Petrovy vzpomínky z dob důvěrného přátelství s kněžími Táborskými sáhají zajisté až do roku 1421. Chelčický scházel se osobně s Mikulášem z Pelhřimova, biskupem Táborským, ještě když tento měl s ním neli totéž aspoň velmí

*) Replika proti Mikuláši Biskupcovi, rukopis Olomúcký, opis v knihovně musea českého.

příbuzné a blízké mínění o přítomnosti těla Kristova v svátosti oltářní, a to trvalo jen do února 1422. Chelčický mluvil i s knězem Martinem Houskou, příjmím Loquis, jenž zajisté byl upálen už dne 21. srpna 1421. Vůbec objevuje se nám Chelčický jakožto svědek neli zároveň co účastník oné veliké proměny, která v duševním ústrojí strany táborské se dála v letech 1421 a 1422.

V měsíci únoru roku 1421 mladý kněz Martin Houska počal na Táboře šířiti učení, kteréž dle posavadních vědomostí historických v Čechách poprvé r. 1420 hlásal v Žatecku vladyka Sigmund z Řepan, že totiž v svátosti oltářní chléb a víno jsou pouhá znamení těla i krve Kristovy, kteréž tu skutečně přítomny nejsou. Toto učení, nazvané pikartství, bylo sice mistry Pražskými už v prosinci r. 1420 v domě Zmrzlíkově vytýkáno kněžím Táborským jako jeden ze 76 jejich prý bludných a celému národu škodných článkův, a kněz Martin Houska nabízel se už tenkráte, že chce odpověditi k žalobám proti straně Táborské vznešeným. Poněvadž pak k podrobným řečem o jednotlivých článcích tehdy nedošlo, není nám možno na jisto postaviti, měloli zapírání transsubstantiace ve smyslu pikartském už prodlením roku 1420 na Táboře veřejné a četné přívržence. Ale koncem ledna 1421 vidíme kněze Martinka už co vězně v rukou pana Oldřicha Vaváka ze Hradce, poněvadž při večeři páně kázal laikům, aby chléb posvátný sami brali do rukou a dělili mezi sebou, poněvadž jest pouhým znamením nepřítomného těla Kristova, které prý jsouc na nebesích nemůže býti zároveň skutečně na zemi. Když pak někteří přátelé byli se přimluvili za něho u pana Oldřicha Vaváka, vyšel na svobodu, ale vrátiv se do Tábora, jal se tu vykládati své mínění „pikartské“ veřejně a s velikým důrazem.

Tím ovšem ostatním kněžím Táborským, zvláště Mikuláši z Pelhřimova, jenž od září roku minulého co zvolený biskup byl nejvyšší duchovní hlavou celé společnosti Táborské, způsobil nemalé rozpaky a starosti. Biskup Mikuláš (Biskupec) sám věřil v transsubstantiaci a chtěl tu víru i v celé Táborské společnosti zachovat. Nevěda sobě proti smělému novotáři knězi Martinkovi žádné pomoci, obrátil se v žalostivých psaních o radu k mistrům Pražským, Jakoubkovi a Příbramovi. Z toho lze souditi, že výčitka pikartství, učiněná celé straně Táborské u přítomnosti téhož Mikuláše Biskupce před dvěma měsíci v Praze, skutečně byla neoprávněna, ale vzhledem k Martinkovi aspoň předčasná. V Praze učinila tato úřadní zvěsť z Tábora veliké pobouření myslí. Proti novým sektářům, o kterých zároveň doslýcháno, že velmi malou úctu prokazují tělu a krvi páně, monstrancím a kalichům, vzplanulo všeobecné rozhorlení. Se všech kazatelen oznámeno, že konšelé všem pikartům zapovídají vkročiti do Prahy, a obyvatelům domácím vyhroženo trestem vyhnanství z města i pokutou na hrdle za všeliké spojení s takovými kacíři. Tím časem na Táboře už propukl rozbroj. Martinek nalezl mezi kněžími přívržence, Petra Kaniše, Bydlinského, Bartoše, Prokopa a jiné, spory mezi vůdci duchovními staly se veřejné a bouřily obec, tak že Biskupec pro sjednání pokoje a zachování autority vlastní neviděl už jiného léku, leda stranu Martinkovu, asi tři sta lidí, vypuditi z města.

Vyhostěný Martinek se svou družinou uchýlil se do nedalekých Přibenic, ale za nedlouho i odtud vytištěn zvolil sobě a svým útočiště v lese u Dražic nad Lužnicí.

Biskupec tím během ovšem byl na Táboře opět hlavním a rozhodujícím vůdcem duchovním, ale ducha jeho už stíhala nehoda mnohem nebezpečnější, než odpor cizí. Nosilť v sobě už pochybnost, sámli smýšlí dobře o věci, pro kterou Martinka i s přívrženci jeho z Tábora odstranil. Nemohl s tím vnitřním neduhem dlouho choditi, ale už neobrátil se v té příčině opět k mistrům Pražským, nýbrž jal se hledati léku u Petra Chelčického! Na důkaz, že k tomuto muži choval zvláštní důvěru i co k učenci, k rozřešení otázky v něm sporné způsobilému, i co k příteli, před nímž své nejtajnější záhady rozložiti může, i co k laiku, jenž v této po celém národě onoho času nejdůležitější otázce může býti a bude prost všech konkurrenčních zřetelův kněžských. Biskupec vážil cestu k Chelčickému, ale nechtěje před světem pravý cíl své pouti odkryti, zašel jen do Vodňan, města Táborského, a odtud požádal Petra, aby k němu přišel. Však neočekával příchodu jeho ani v samém městě Vodňanech, nýbrž na hrázi blízkého rybníka. Tu, když byli se sešli, biskup Táborský, maje při sobě jediného průvodce, kněze Lukáše, žádal na Chelčickém zvěděti, jaká řeč o nich, Táborských jde, stran jejich víry o svátosti oltářní. Chelčický na to, že se mluví o nich rozličně. Tu Biskupec už seznal vhodnou chvíli, aby Petrovi vyložil, jak sám o té svátosti smýšlí, a přiznal se, že věří podle čtení. Zároveň neopomenul Chelčickému oznámiti, co a proč byl učinil s Martinkem a se stoupenci jeho. Petr schválil mnění Biskupcovo. Nejvyšší duchovní správce obce Táborské upokojen rozloučil se s Petrem, však po některém čase, ještě téhož roku pozval jej opět k poradné schůzi o témž předmětě na místo, jež Chelčický ve své zprávě zúmysla zatajil, a i tenkráte po druhé vykládal Mikuláš svou víru o tělu Kristovu jako po prvé, tak že Petr úplně shodoval se s ním, žádaje, aby mu to vše, co ústně takto vyložil, podal také na písmě.

Tyto schůze Mikuláše Biskupce se zemanem Chelčickým nemohly býti jiné doby, než roku 1421 po sporech Mikulášových s Martinkem. Neboť v únoru 1422 týž Mikuláš byl předsedou sjezdu celé strany Táborské v Písku, a tu hlavně působením kněze Korandy schválen a přijat do vyznání Táborského věroučný článek, jenž *úplně zapíral transsubstantiaci;* a mimo to stalo se zde ještě mnohé jiné odchýlení od učení, obyčejův a ustanovení církve Římské tou měrou, že sám Žižka, jenž v transsubstantiaci vždy pevně věřil, tím velice pohoršen byl, a s bližšími přáteli svými, pozdějšími Sirotky, zvláštní stranu pěstoval. Když pak už některý čas po sjezdu Piseckém Mikuláš Biskupec své mnění o tělu Kristovu písemně byl podal Petru Chelčickému, shledal tento ovšem veliký rozdíl mezi věrou jeho nynější a onou, kterou byl při něm poznal u rybníka Vodňanského. Proto nemeškal vytknouti mu tuto jeho změnu a zároveň jej prositi, aby se vrátil k své víře původní. Však Mikuláš odpověděl velice nevlídně a urážlivě, vytýkaje Chelčickému, že toliko ze lsti na něm žádal písemnou zprávu, jak o svátosti oltářní smýšlí.

Na to Petr sepsal „repliku proti Mikulášovi Biskupcovi Táborskému o večeři páně“, spis, jejž vzhledem k vlastnímu obsahu musíme pokládati za první dílo Petrovo mezi všemi na nás dochovanými, a v němž právě Petr sám podává nám vědomost o návštěvách Mikulášových, svrchu dotčených. Zdání Palackého, že spisové Petrovi, kteréž známe, jsou psáni teprv mezi léty 1433 a 1443, výslovnou poznámkou Chelčického, položenou v replice proti Biskupcovi, objevuje se opraveno. Vlastní zásadná proměna o svátosti oltářní v mysli Mikulášově vykonaná r. 1422, nedovoluje klásti schůze u rybníka Vodňanského do času novějšího nad 1421, a Petr ve své replice vypravuje o tom, co se bylo stalo „před třemi lety“. Sepsání repliky padá tedy zcela určitě do r. 1424. Stůjtež zde vlastní její důležitá slova: „Ješto dieš, že by se prvé smrti nadál, než bych já i s jinými z nás tak lstivě na tobě dobýval těch všech písem k tomu konci, který již jest zjeven: toho nebylo jest v mém srdci, bych proto lstivě s tebú u přiezeň všel, abych tě projda, i písem na tobě dobuda, potom povstal jako nepřítel proti tobě. Protož pomni se dobře na tom, žeť sem ani počátku já v té přiezni s tebú neučinil, ale ty, a já jako i dnes neviem, proč si ty to učinil. *Nynie mním tři léta tomu jsú, jak sta byla s knězem Lukášem u Vodňanech, a tu sta po mě poslala, a tu sta mne tázala sediece na hrázi rybničné:* co. já slyším o vás, kterak vy držiete o tělu Kristovu? A játˇ sem řekl, že slyším, ano pravie jedni, že dobře držiete, a druzí, že zle držíte. A tys řekl, žes proti tomu nikdy nebyl a *že to držíš právě podlé čtenie,* a žes měl tu žádosť i práci o to, aby odlúčil od té svátosti rozomy křivé a od lidí zamýšlené. A mnoho o to řeči bylo tu. A když si tak mluvil, *mně se jesti to dobře líbilo.* Potom po dlúhém čase *opět si po mě poslal, abych přišel k vám.* Tu si opět v týž rozum mnohé řeči mluvil o též věci: *ty vieš u koho a s kým.* A ty řeči, tak jakož ste je mluvili ke mně, líbily sú se mně; a těch sem požádal, aby mi je napsal: ne toho mysle, abych tě zradil jimi, anebo se proti tobě vzdvihl, dobuda toho na tobě, ale chtě sobě k užitku přivesti jako věrné naučenie; neboť sem o ničemž nic nevěděl sprostně, dokavadž sem jiných tvých písem neměl. Kterýchžto ne všech sem já na tobě dobýval, ale když si k nám přišel, dal si nám jedno od sebe; a jiná sú mi dána od těch, ješto sú s tebú jako čeleď v tovařišství byli, tvú rukú psaná. Protož nižádnú lstí bohdá já ani kto z našieh písem nižádných nedobývali sme na tobě: *ale když sem v tvých písmiech jinak nalezl, než si ty mně nejprvé vyznal,* toť mi se jest zdálo promluviti o to prostě“ atd.

Však netoliko vítěz Mikuláš Biskupec, i vypuzený od něho Martinek Houska uchýlil se, jak se zdá, teprv z lesní své skrýše u Dražic, k Chelčickému na důvěrnou rozmluvu o věci, v kteréž oba Táborští sokové r. 1421 ještě byli mnění rozdílného a k sobě navzájem nepřátelského.

Rok později, po sjezdu Píseckém Biskupec ovšem už byl Martinkovi v zásadě sporné záležitosti roven, zapíraliť transsubstantiaci oba. Ale Martinek tím časem byl už upálen v Roudnici a Mikuláš vládl dále na Táboře, kde zapírání transsubstantiace bylo se stalo panujícím článkem víry.

Že Martinek právě za příčinou svých sporův s Biskupcem zabral se k Petrovi do Chelčic, aby u něho také nějaké duševní posily nalezl, a že tedy osobní těchto dvou mužův setkání se, o němž Petr vypravuje, padá do roku 1421, a sice v onen čas, když Martinek už byl musil opustiti Tábor, zjevno jest z následujících výpovědí Chelčického v též replice proti Biskupcovi. „Martinek nebyl jest sprostný, a trpěti pro Krista dobrú volí ovšem jest nemienil. *Nebo sme s ním mnoho mluvili* o tom i o jiném, a vyznalť jest před námi, žeť již královstvie svatých na zemi bude nové, a že již trpěti nebudú dobří, a že když by vždy měli tak křesťané trpěti, já bych nechtěl slúha boží býti; toť jest mluvil."

Z toho patrno, že Martinek přišel sobě k Chelčickému stěžovat na násilí, kteréhož zakoušel od Biskupce, a že svízele svého úkrytu v lese Dražickém, kamž se uchýlil, byv z Přibenic sehnán, velmi nemile nesl, necítě v sobě žádného povolání k mučednictví. Vida před sebou áč velmi bezděčnou oběť mnění náboženského, s kterým zajisté sám nesouhlasil, Chelčický osvědčil k Martinkovi veliké strpení a mluvil s ním vlídně o všem, čímž mysl jeho přetékala. A v mysli Martinkově přes všechnu zjevnou nechuť k mučednictví přece už vládla značná míra náboženského blouznění, když dle svědectví Chelčického viděla už nadcházeti nové království boží, nový ráj, nové zlaté časy na zemi. Takové vzrušení zachvátilo mnohé z jeho stoupencův, kteří postivše se příliš mnoho doufali, že jim bůh svou vůli přímo zjeví, tak dlouho, až i smyslem úplně se pominuli.

Replika proti Biskupcovi mimo svůj věcný obsah vzhledem k spornému mínění o přítomnosti Kristově v svátosti oltářní, a mimo zprávy o účastenství Petrovu ve vnitřních příbězích v straně Táborské, chová v sobě hlavně ještě dva články důležité k poznání vzdělanosti Chelčického. Petr vykládá v ní velmi obšírně, důkladně a se zvláštní zálibou *náuku Viklefovu* o tělu Kristovu a vytýká Táborským, že nešetří pravého smyslu v dotyčném učení mistra anglického. „Diem, že ste křivdu velikú učinili Viklefovi a jeho knihám, vzievše ten (svůj) rozum z jeho mluvenie *figurnieho.*" A při této obraně Viklefově (v kapitole 28.) proti kněžím Táborským přiznává se Chelčický k své nedostatečné známosti latiny, pravě, že užívá onoho výkladu českého, jejž slovům Viklefovým dali Hus a jiní. (Pokračování.)

Jungmann v Praze.

Podává

Karel Tieftrunk.

Výtečné dílo *Život Josefa Jungmanna,* jehož sepsání ředitel *V. Zelený* na se vzal, jest dokončeno. Máme nyní před sebou věrný obraz života i působení Jungmannova; jest to práce nevšední píle a

svědomitosti, všem požadavkům moderní biografie dokonale vyhovující, provedená s rovnou bystrostí úsudku jako jemností vkusu, v řeči přesné a slohu klasickém — slovem, jest to práce v každém ohledu mistrovská, nejlepší toho druhu v literatuře naší.

Celý spis rozdělen jest ve čtvero knih: první, od r. 1773—1799, vypisuje léta mladosti Jungmannovy v domě otcovském i na studiích; druhá, od r. 1799—1815, líčí blahodárnou činnost Jungmannovu i učitelskou i spisovatelskou na gymnasiu Litoměřickém; třetí kniha a čtvrtá jednají o působení Jungmannově v Praze, nejprv až do vydání Slovníka r. 1839 a odtud až do smrti jeho r. 1847. A všecky tyto knihy, jež pro lepší přehled u menší ještě částky rozděleny jsou, poutají čtenáře stejnou měrou; mysl naše s vřelým účastenstvím sleduje obsah spisu až na konec.

Hned s počátku spatřujeme čilého a neunavného ducha Jungmannova, kterak dospíval k mužné síle a velikosti; Jungmann pak v Litoměřicích zjevně již se ukazuje býti obezřelým, klidným, ale spolu i rozhodným a pevným apoštolem té věci národní, jížto i další svůj život obětoval. Již v Litoměřicích rozvinul znamenitou činnost spisovatelskou, číně spolu i přípravy k Slovníku a k jiným čelnějším dílům svým.

Avšak doba tato, již první dvě knihy Životopisu dotčeného obsahují, stručně vyložena jest podle prvního oddělení, které V. Zelený r. 1873 dokončil, již v *Osvětě* téhož roku v díle II. Zde budiž na základě druhé části, jižto letos Matice Česká tiskem vydala, krátce vyloženo působení Jungmannovo v Praze.

Jungmann přijel do Prahy dne 1. listopadu 1815, byv jmenován profesorem humanitním na gymnasiu Staroměstském. Právě tehdáž mocněji se již jevil duch národní v hlavním městě, zejmena v mládeži studující. Jinochové, ze všech končin země české na vysokých školách Pražských se shromažďující, chovali již v sobě vědomí národní, snažíce se i o to, aby smýšlení svému platnosti dobyli také v životě veřejném. Aby jazyk národní, ve vrstvách vyšších opovržený, přivedli ku větší vážnosti, pořádali v síních universitních veřejné slavnosti deklamatorní, jež i nejvyšší šlechta pilně navštěvovala, osvědčujíc tím veřejně úctu k jazyku českému. Také divadlem hleděli nadšení jinochové jazyk mateřský šířiti v obyvatelstvu Pražském, sestoupivše se v společnost ochotnickou, která se za nedlouho honosila i jmenem slovutného napotom dramatického básníka Václava Klicpery.

A v době této mnohoslibné dostal se tedy Jungmann do Prahy; i přišel věru v čas. Bylo mládeži rozšafného vedení potřebí; neměliť vlastenečtí jinochové takového vůdce, jemuž by byli svěřiti se mohli v horlivých svých snahách vlasteneckých. Josef Dobrovský vyučoval sice čilejší mladíky ochotně jazyku českému, ale vůdcem v činnosti spisovatelské jim býti nemohl, nemaje sám víry v další vývoj národního života českého. Nejčinnější pak do nedávna spisovatel Jan Nejedlý, profesor řeči a literatury české na universitě, zanechával tehdáž již ideálův mládí svého, hledě si co advokát čím dále tím výhradněji prospěchův hmotných. Tu bylo vůdcovství v národním životě prázdné; nemohl se ho nikdo tak důstojně a prospěšně ujíti jako vysoce vzdělaný, jemný, vlast i mládež rovně milující Jungmann. Týž stal se napotom

také v skutku hlavním vůdcem a důvěrným rádcem nejen studující mládeže vlastenecké, ale i mladší generace spisovatelův českých.

Jungmann jal se hned po příchodu svém do Prahy vyučovati jazyku českému v hodinách vedlejších na gymnasiu Staroměstském, a když v srpnu r. 1816 vydán dekret, jímž řeči české větší volnosti na gymnasiích popřáno, tu Jungmann v školním roce 1818 vyučoval češtině tak jako jiným povinným předmětům v hodinách školních. Avšak dlouho se netěšil Jungmann tomuto důstojnějšímu postavení materské řeči na gymnasiích. Nepřátelé národnosti české nemohli toho snésti, že jazyk český se stal řádným předmětem na gymnasiích českých. Pročež strojili všeliké pletichy proti tomu, až se jim posléze podařilo, že čeština z předmětův řádných opět vyloučena jest.

Těžce nesl Jungmann tento nepříznivý obrat, přičítaje jej zejmena úkladům svého prefekta Petritsche, jenž byl urputný jazyka českého nepřítel.

Nesnáze a nepříjemnosti, které Petritsch působil Jungmannovi pro vyučování češtině, byly asi příčinou, že v posledních letech docela přestal tomuto předmětu ve škole učiti. Za to povzbuzoval tím více bystřejší ze žákův svých v soukromí, přijímaje od nich i české úkoly písemní. A působení toto ku probuzení citu národního v nadanějších žácích bylo tím vroucnější a účinnější. Kdykoli nějaká zajímavá kniha tiskem vyšla, tu miláčky své k sobě brával, knihy jim s vlasteneckou radostí ukazoval, půjčoval a k dílu národnímu je vzbuzoval.

První spis, který Jungmann hned v prvních letech přebývání svého v Praze k tisku připravil, byla *Slovesnost;* vykonavši drsnou cestu skrze c. k. censuru, vyšla posléze v lednu l. 1820. A tato první práce jeho v Praze ustanovena byla pro studující mládež; položilť Jungmann v čele toho spisu slova k vlastenecké mládeži. Vyloživ stručně, kterak známost jazyka českého ve vlasti naší i vládou uznána jest za potřebnou, podává mladým krajanům tuto pomůcku k naučení se mu. „Na dvojí stranu obrací pak ostří slova svého: jednak radí důrazně, aby čítali zvláště staré spisy vlastenské, jednak brání se mocně proti těm, kdo by mu užívání slov nových vytýkali. Vyslovuje tu Jungmann světle a pevně jádro smýšlení svého o tom, čeho češtině potřebí: pilného studování vzorův starých a dalšího vzdělání, by postačila zvýšeným potřebám doby nové.“

„Tak vyslal do světa spis, jenž od obnovení literatury české neměl co do spůsobu sobě rovného. Slovesnost vyslovila důrazně zásadu, že potřebí vzdělávati jazyk dále, a tuto zásadu ihned provedla odvážlivě a šťastně; představilať divícím se zrakům celou novou terminologii, ano takořka nový jazyk vědecký. Těm, kdo pochybovali o tom, že by se jazyk český mohl vzdělávati dále, odpověděla Slovesnost samým skutkem: Zde máte český jazyk vědecký! Kdo přirovná jazyk Slovesnosti k jazyku staršímu i k nejnovějšímu jeho rozvoji, nebude leč obdivovati se i smělosti i štěstí spisovatelovu. Co tu nových slov, ano plných sto stran nových slov! A největší jich díl ujal se v půdě národní: nejsvětlejší důkaz, že vyšla z půdy opravdu národní, z hlavy ryze české.“

Touž dobou, kde Jungmann svou první činnost literární v Praze rozvíjel, veden také tuhý spor o některé opravy v dobropísemnosti české,

jež slavný Dobrovský na základě obdoby jazykové za důvodné vyhlásil. On sám se ani hrubě nepřičiňoval, aby do spisovného jazyka uvedeny byly, s tím větší horlivostí se však jich ujímal mladý a pilný žák Dobrovského Václav Hanka.

Naproti němu se opřel Jan Nejedlý, tehdáž profesor řeči a literatury české na universitě, jenž žádných novot v pravopise českém dopustiti nechtěl, pokládaje nad to počínání Hankovo i za dorážení opovážlivého mladíka na profesorskou důstojnost svou. Z počátku byla to hádka osobní mezi těmito dvěma muži, brzo však rozdělila spisovatelstvo české ve dva nepřátelské tábory.

Jungmann v první době obcoval přátelsky s oběma předními zápasníky o pravopis, s Nejedlým i Hankou; nemohl dlouho se k nižádné straně přidati. Byl mu ovšem Dobrovský u věcech jazykových velikou autoritou; uznával však rovnou měrou, jak veliké jsou výhody pravopisu ustáleného. Ale brzo dovedl chytrý Hanka prostoduchého učence pro sebe získati a do sporu pravopisného strhnouti. Přiblížilť se k Jungmannovi s důvody, jimž nemohl odolati. Oznámilť Jungmannovi, že Nejedlý radí německému tiskaři Haasovi, aby nevydával Starobylých skládání, Hankou k tisku připravených, proto že jich nikdo nekoupí, poněvadž se tisknou pravopisem novým, analogickým.

Jungmann, uznávaje důležitost díla, jaké byla Starobylá skládání pro literaturu českou, napsal předmluvu k němu a vzal i spis Hankův i pravopis analogický pod svou ochranu, zapudiv takto poněkud i rozpaky tiskařovy. Ale tím uvalil na sebe Jungmann nepřátelství Nejedlého, které napotom nikdy nepřestalo, jakkoli Jungmann při jemné povaze své o smíření nejednou se pokoušel.

A když Nejedlý i dále bojoval proti opravám orthografickým se stejnou příkrostí a urážlivostí, tu vydal Jungmann r. 1829 německý spis: *Beleuchtung der Streitfrage über die böhm. Orthografie,* v němž sporný předmět důkladně vyložil a důvodnost i prospěšnost navržených oprav dokázal. Porážka Nejedlého byla z toho tak úplná, že ani neodvážil se více zápas obnoviti. Pravopis analogický odtud nabyl vrchu v literatuře české.

Utěšenější obraz představuje nám snažení Jungmannovo založiti literaturu vědeckou. Již v Litoměřicích pěstoval tu myšlenku, hodlaje vydati jakousi encyklopedii náuk. Dostav se do Prahy, znovu se s touto myšlenkou obíral; avšak úmysl jeho dosáhl praktického provedení, když Jungmann poznal učeného a vlasteneckého mladíka Jana Svatopluka Presla. Týž přibližoval se povahou svou k Jungmannovi nejvíce, rovnaje se mu i skromnou, pilnou prací i tou zvláštní vroucností vlastenecko, která nedbajíc překážek celý život věnovala povznešení národu. „Mladistvý Presl poznav Jungmanna měl již dráhu svou zcela určitě vytčenou: vzdělávati náuky přírodní jazykem českým. Cesta jeho shodovala se tedy zúplna s Jungmannovou, jenž uznával světle potřebu, aby literatura naše povznesla se k pěstování všech náuk.“

Aby pak nesnadné předsevzetí razilo si cestu v nejvzdělanějších vrstvách národních, k tomu Presl pokládal za potřebné, vydávati list vědecký, jenž by jednak obecenstvo k čtení spisů vědeckých připravoval, jednak názvosloví tříbil a ustaloval. Preslovi přičítá Jungmann

sám první myšlenku o založení listu vědeckého, který r. 1821, přijav jmeno *Krok,* poprvé se objevil. Vedle Jana Svatopluka Presla byl Jungmann předním pomocníkem, ano i spoluredaktorem tohoto časopisu. Kromě Jungmanna věnovali Kroku své práce též nejvýtečnější spisovatelé mladší, Šafařík, Palacký a Kollár, jichž Jungmann, jsa v přátelském s nimi dopisování, nepomíjel povzbuzovati ku pomoci.

Vedle Kroka vycházely znenáhla již i celé spisy vědecké, z nichž Preslův Rostlinář nade všecky předčil: za nedlouho se objevily Sedláčkova geometrie a později i stručná fysika, při kterýchžto posledních dvou spisech byl Jungmann u veliké míře účasten i radou i pomocí svou.

Těžko jest nám představiti sobě veliké nesnáze, s nimiž dotčení mužové, snažíce se o první vědeckou literaturu, zápasiti musili; zvláště v náukách přírodních byly obtíže nesmírné, s nimižto odvážiti se zápasu, svědčilo již o nevšední odhodlanosti a horlivosti za věc národní.

Vedle literatury vědecké křísil se tehdáž také duch básnický, k jehož povznešení rovněž Jungmann nemálo přispěl. Od r. 1813 až do r. 1823 objevila se celá řada básníkův na Parnasu českém: byliť to Polák a Hanka, Kollár a Čelakovský, Kamarýt, Chmelenský a Jindřich Marek, napotom dramatikové Klicpera a Turinský, kteřížto všickni jazykem dlouho zanedbávaným světu hlásali, že národ český chystá se k novému životu.

V době této vyšel v Prešpurku spis „Počátkové českého básnictví,“ který snažil se dáti mladým básníkům nový, vyšší směr. Pocházel od dvou nadaných mladíků, Šafaříka a Palackého, jižto v něm s velikou nadšeností velebili a důmyslně hájili prosodii časoměrnou naproti přízvučné. Zásady tam vyložené Jungmann již r. 1804 pronesl a proto přidal se k nadšeným obhájcům veršování časoměrného tím ochotněji. Časopis Krok stal se hlasatelem časomíry nejen theoretickými výklady, nýbrž i básněmi podle časomíry složenými. A. Marek, P. J. Šafařík, Svoboda Navarovský skládali dost dobré básně v metrum antickém, dodávajíce básnické řeči naší pružné síly a vzletu, jehož ve škole přízvukem se spravující nenabyl.*)

V tomto novém proudu Jungmann, obraceje zřetel k veršování klasickému, nemálo přispěl k zdarnějšímu pěstování básnického jazyka; i stal se potom předním básníkům našim i rádcem i opravovatelem slohu. Tak vůbec známo jest, že Jungmann báseň „Vznešenost přírody“ od mladistvého Poláka opravil a uhladil, ano úvod k ní jest co do formy docela dílem Jungmannovým.

Když pak dotčená báseň vydána jest, spůsobila vlasteneckému srdci Jungmannovu i krasocitu jeho takovou radost, že napsal do Kroku o ní posudek v ten rozum: „že jest v jistém ohledu nejvýtečnější až posud plod básnictví českého a hodna, by nejlepším toho druhu básním cizojazyčným po boku postavena byla.“

Vřelejší ještě přátelství literární bylo mezi Jungmannem a Kollárem. Nadšený pěvec Slávy dcery zamiloval si Jungmanna za svého

*) Toto povznešení řeči básnické bylo hlavním prospěchem z časomíry; přízvuku z literatury vytlačiti nemohla.

pobytu v Praze, vraceje se z Jeny, tou měrou, že si pak s ním ve věcech literárních a vlasteneckých po mnohá léta pravidelně dopisoval. A když básně své dokončil, poslal je Jungmannovi k vydání, jenž se ochotně k tomu propůjčil, překonav při tom nejedny svízele s censurou Pražskou. Další vydání svých básní opatřil Kollár sám na pokynutí Jungmannovo v Budíně a Pešti, ježto by to v Praze napotom bylo nemožné bývalo pro přísnost censury.

Z básníkův předních této nové doby žádný neobcoval s Jungmannem tak dlouho a důvěrně, jako slavný pěvec Růže stolisté, Fr. Lad. Čelakovský. „Jiní básníci pobyvše některý čas na studiích v Praze, opouštěli ji opět, jdouce za povoláním svým, a svazek s Jungmannem učiněný, byť se i úplně nepřetrhl, aspoň se časem uvolnil. Ale Čelakovský přišed do Prahy na studie, byl až do odchodu na učitelskou stolici Vratislavskou po více než dvacet let v Praze a docházel pilně k Jungmannovi, jehož s mladistvým zápalem miloval, nazývaje ho „báťuškou“ svým a velebě ho co ideál Čecha a člověka.“

„Není pochybnosti, že mladíku vyššími myšlenkami vedenému nemůže se dostati vzácnějšího štěstí, než dívati se z blízka životu muže, jenž život svůj nejvyšším účelům lidským věnuje a to s takovou vroucností a vytrvalostí, jako Jungmann to činil.“ Rovněž prospěšně působil v mysl Čelakovského vysoce vzdělaný krasocit Jungmannův, jakož i to tvrditi lze, že Čelakovský, tak často rozmlouvaje s největším mistrem jazyka českého, dosáhl toho slohu ryzého, jímž nade všecky básnické vrstevníky své vynikl.

Mimo to pěstoval Jungmann se zalíbením všecky hlavní literatury slovanské, čítaje též důležité spisy slovanské ve spolku s Preslem, Hankou, Purkyní, A. Markem, Vetešníkem, později též s Šafaříkem a Palackým. Kterážto horlivost zajisté působila též v mysl Čelakovského, tak že s velikou důkladností jal se studovati jazyky slovanské.

Kromě dotčených básníkův žili některý čas také dva mladí dramatikové Klicpera a Turinský v přátelském svazku s Jungmannem. První z nich byl, než se stal profesorem v Hradci Králové, po delší čas auskultantem Jungmannovým a důvěrně obcoval s mistrem, jehož výtečnému vyučování o slohu se obdivoval; avšak že by bylo obcování s Jungmannem mocně působilo v rozvoj samorostlého ducha Klicperova, toho nelze tvrditi. Spíše bychom to mohli říci o lyrickém dramatikovi Turinském, jenž také býval důvěrným navštěvovatelem Josefa Jungmanna, docházeje k němu zvlášť za té smutné doby, když Jungmann znepřáteliv se s Nejedlým některý čas osamotněl.

Také mladý skladatel písní Václav Hanka byl od příchodu Jungmannova do Prahy hostem velmi častým v jeho domě; avšak básnická jeho individualnost byla tehdy již hotova, aniž vykročila kdy z úzkého kruhu prostých písní, v němž se dosti šťastně jevila.

Posléze nezapomínal Jungmann ani na svého chovance na poli básnickém, Antonína Marka; povzbuzovalť ho příležitě též k novým plodům básnickým, jakož se stalo při povýšení Hurdálkově na biskupství Litoměřické, což A. Marek pěknou ódou oslavil.

Muž tak vzácného ésthetického vzdělání, jako byl Jungmann, snadno také poznal vysokou cenu básní Kralodvorského rukopisu, i náležel k prv-

ním učencům, jižto případný soud o nich vynesli. Mínění jeho v té příčině bylo také první, jež v českém listě r. 1822 vytištěno. Jádro jeho jest: „Nebude tuším pravého Čecha a vlastence, komu by tato kniha (Ruk. Kral.) až posavad byla neznámou zůstala. Byl to duch vlasti, kterýžto nálezce šťastného k dobytí tak drahého pokladu národního vedl; neboť jest to v pravdě národní poklad, žádnou cenou nevyrovnaný, zůstatek šedé starožitnosti české, kterýž, kdy by ničeho naprosto mimo něj našeho věku bylo nedošlo, sám by národu českému zasloužeňou chválu dávné vzdělanosti usvědčiti a na věky ujistiti mohl... Řeč v těchto zpěvích jest ovšem staročeská, ale po malém domyslu srozumitelná, všude důstojná a naskrze básnická, proti níž mnohé našeho zlatého i pozdějšího věku verše pouhá prósa jsou...."

A pro tuto vzácnost Kralodv. rukopisu jal se Jungmann na podzim roku 1822 svým mladým přátelům výklady činiti o této památce starověkého básnictví.

Méně klidně požíval Jungmann krásy jiného nově nalezeného pozůstatku básnictví starého, Libušina soudu či rukopisu Zelenohorského. Známo jest, že tajemný spůsob, jakým tento rukopis do Prahy byl zaslán, vzbudil podezření Josefa Dobrovského, jenž také ihned Libušin soud za podvržený vyhlásil, ano mimo jiné i Jungmanna za padělatele rukopisu v soukromí pokládal. Boj z toho vzešlý byl velmi ostrý, zejmena mezi Dobrovským a Svobodou Navarovským, jenž jaksi za Jungmanna do zápasu se pustil.

Jungmann po celý ten čas urputného boje stál stranou. Životopisec jeho V. Zelený vysvětluje toto chování Jungmannovo jenom ze zvláštní sklíčenosti mysli, která se za toho času v listech jeho jeví, a o nížto i korespondence Čelakovského vydávají zřejmý důkaz.

Jakási úzkostlivost, jež vznikla z rozmanitých pověstí o úkladech a piklech jemu od nepřátel strojených, zmocnila se ho; pročež nechtěl se do boje pouštěti o předmět, jejž za příčinou autority Dobrovského obecné mínění pokládalo za výmysl nějakého vlasteneckého podvodníka. A poněvadž i vyhlašováno, že jen „přemrštěný vlastenec" může Libušin soud za pravý míti, vztahoval Jungmann ta slova k sobě a nepouštěl se do náruživého boje, aby, jak sám pravil, nepřátelům svým zbraň do ruky nepodal. A mezi své nepřátely zaryté kladl tehdáž Jungmann i Dobrovského, jenž mu nejednou jakousi přemrštěnost ve věcech českých vytýkal. Konečně nechtěl také Jungmann ctihodného jinak kmeta drážditi obranou té věci, v níž Dobrovský kromě obyčeje svého jevil se velmi popudlivým.

Přes tuto sklíčenost nepřestával Jungmann pracovati v písemnictví českém. Přední dílo, které tehdáž (r. 1825) vydal, a to svým vlastním nákladem, byla „Historie literatury české." O spise tomto vyslovuje se V. Zelený takto: „Byl to první úplný obraz literatury české jazykem českým vylíčený. Jungmann sám věděl ovšem, že kniha jeho — berouc slova přísně — není tím, zač ji titul vydává, totiž *historií* literatury; ovšem pak že spis jeho jest vlastně bibliografií českou s výklady historickými a literárními. Než dílo Jungmannovo vyplnilo úkol velmi důležitý. Literární ruch od několika let utěšeně se vzmáhající vyhledával nevyhnutelně, aby mladistvým dělníkům na roli

literární dostalo se povzbuzení, rady a posily úplným přehledem toho, co v jazyku českém po mnohá století vykonáno; posud nemohl, leč kdo sbíral vědomosti dlouhým studium, zjednati si jakýs takýs obraz literatury české . ."

Kterak spis Jungmannův zejmena mladým spisovatelům byl vhod, to stručně a jadrně vyslovil Čelakovský v listě svém dne 28. března 1825 příteli Kamarýtovi: „Bůh posilň Jungmanna, aby historie literatury již byla venku, ta mnohým mozky otevře, anto ani my, kteří se s literaturou zanášíme, ani o polovici jsme nevěděli."

Jungmann, maje všestrannou péči o zvelebování řeči a literatury české, velkou v té příčině naději měl do českého Musea, jež přispěním hraběte Kašpara Šternberka a přátel jeho, nejv. purkrabí Ant. Libšteinského z Kolovrat, hr. Klebelsberka, Frant. Šternberka r. 1822 v Praze založeno bylo. Než s počátku dotčené očekávání Jungmannovo se nevyplnilo. Teprv po několika letech stalo se museum také útulkem řeči a literatury české, a Jungmann byl pak jedním z předních účastníkův blahoplodné činnosti této.

Počátek k tomu jest učiněn Fr. Palackým, jejž cit národní a snahy vědecké v dubnu r. 1823 do Prahy přivedly. Velmi se radoval Jungmann z příchodu jeho, očekávaje odtud hojného prospěchu pro literaturu českou; neboť rozličné důkladné spisy, jež Palacký již byl vydal, zjednaly mu přízeň předních spisovatelův českých.

Palacký byv uveden Dobrovským do domu hr. Frant. Šternberka, získal si spisem genealogickým o rodu Šternberském i důvěru tohoto učeného ochrance snah vědeckých a uměleckých, jakož i příbuzného jeho, hraběte Kašpara Šternberka, presidenta musejního. Důvěry a přízně takto nabyté užil Palacký, že při vhodné příležitosti hraběte Kašpara Šternberka přiměl k tomu, aby společnost musejní vydávala dvojí časopis vědecký, český a německý. I stalo se snešení musejního výboru dne 8. ledna 1826, aby skutečně ony dva časopisy jakožto orgány musejní se vydávaly; spolu pak redakce obou důmyslnému mladému učenci Fr. Palackému svěřena jest.

Jungmann byl ochotným pomocníkem při novém tomto díle národním. Již první svazek časopisu musejního ozdoben jest výborným jeho pojednáním „O klassičnosti v literatuře vůbec a zvláště české", v němž mínění své stran literatury národní v ten rozum vyslovil, že jest nám buď úsilně za příkladem jiných národů postupovati ku předu, aneb všeho tak nechati a podati se všepřeplavícímu návalu cizích literatur. Zvláště pak od konce r. 1829 pomáhal Jungmann pilně Palackému u vydávání časopisu toho; nejhojnější však bylo účastenství Jungmannovo při něm roku 1832, ježto tam podal krom pojednání „O různění českého písemního jazyka" též výtečné překlady veršované „Vyučenec Řekův" z Klopstocka a „Kůň z hory" z Herdera, pak dva články lehkou prosou psané „Plivník" a „O beáních akademických" a j.

Avšak pouhé vydávání časopisu musejního nestačilo potřebám české literatury vědecké; touhy a snahy vlastencův českých a zejmena Jungmannovy nesly se k tomu, aby při museum zřízen byl zvláštní odbor pro řeč a literaturu českou. Sluší uznati, že jmenovitě Palackému se opět podařilo, pro dotčený záměr získati nejvyššího purkrabí

hr. Chotka a presidenta musejního hr. Kašpara Sternberka, jejichžto přičiněním onen nový komitét při museum povolen byl. První členové jeho byli: Jungmann, J. S. Presl a Palacký.

Ale nově založený sbor musejní brzo se přesvědčil, že by literatuře nemnoho prospěl, kdyby neměl jistých důchodův; kteréžto poznání konečně vedlo k založení pokladnice na vydávání knih pod jmenem *Matice České.*

Dne 1. ledna r. 1831 vydáno jest provolání, jímž národ český vyzývá se k založení Matice, od kteréhožto času počíná se činnost jmenovaného sboru. Obětovní členové jeho ustanovili si za pravidlo, že střídavě každého roku jeden z nich, nazývaje se jednatelem, práce správní konati bude. A prvním takovýmto jednatelem Matice České byl Jungmann.

Velmi zajímavým spůsobem vypisuje Zelený, jak znenáhla povstalo nejprv museum a později při něm Matice Česká, líčí velmi zevrubně rozličné překážky a nesnáze, jež zejmena při zakládání Matice překonati bylo, a jež diplomatickou obratností Palackého šťastně odstraněny jsou.

Od prvního počátku sbor musejní položil si za úkol, zachovati čistotu jazyka a chrániti ho od nerozumného purismu, jednak uznávaje, že jazyk český, máli vyhověti potřebám národu novověkého, musí se nezbytně dále vzdělávati.

Jedno z prvních děl, jež pomocí Matice české vyšlo, byl neocenitelný *Slovník* Jungmannův, tento skutečný slovní poklad jazyka českého.

Jungmann již v Litoměřicích pilně sbíral material na veliký slovník českoněmecký. Přišed do Prahy, nemohl hned pokračovati v této své práci slovníkářské. Jednak povinnosti úřední, jednak skládání jiných spisův, zejmena Slovesnosti a Historie literatury české, mu v tom bránily. Teprv po vydání těchto děl soustředil Jungmann všecku činnost svou v slovníku. Poněkud usnadňována mu práce hojnou látkou, které mu vlastenečtí pomocníci poskytovali, jakkoli ovšem to byl pouhý material, jejž Jungmann teprv svým duchem proniknouti a v ústrojný celek upraviti musel. O vánocích r. 1833 byl slovník „z hruba“ ukončen. Životopisec Jungmannův při tomto radostném ukončení díla ohromného dokládá: „Nesnadno pomysliti sobě, jakou rozkoší oplývala mysl neunavného dělníka, vidoucího po více než třicetileté klopotné práci dokonané rukou svou dílo, ježto sílu jednoho člověka téměř přesahovalo! Ale této radosti nedopřáno mu užíti v plné míře; podivným setkáním okolností naplnilo se srdce jeho největším zármutkem té chvíle, když pocítilo největší radost z díla vykonaného: dokončení slovníka znamenáno v životě Jungmannově smrtí jediného syna (Josefa).“ Zemřelť, jsa úředníkem soudním, v 33. roce věku svého, právě 24. prosince 1833 o štědrém dni. Krátce před smrtí dověděl se od svého otce, že slovník jest ukončen; byla to poslední novina, jíž umírající rozuměl i radoval se. Bylť také pilný dělník na poli národním, vzdělávaje s jinými literaturu zábavnou, tehdáž již velice potřebnou.

Smrtí synovou hrozná rána srdci Jungmannovu zasazena jest. Ponenáhlu však mysl jeho nabyla klidu, nalezajíc aspoň v jisté míře

útěchu v hojném a srdečném účastenství, které smrt synova mezi ctiteli a přáteli jeho budila.

Ježto ukončení Slovníka znamenáno jest v životě Jungmannově tak velikým neštěstím rodinným, očekávalo naň zase touž dobou v úřadě povýšení, jehož, jakkoli zasloužené, měl málo příčiny se naditi. Byltě zajisté po smrti Petritschově jmenován v říjnu 1834 prefektem gymnasia Staroměstského. Jungmann radoval se tomu povýšení zvláště proto, že mu bude polehčeno v pracích úředních, a že tedy bude moci tím snáze uvázati se v konečné vydávání Slovníka.

Dne 20. března 1834 povolil sbor musejní pro řeč a literaturu první příspěvek na Slovník, a sice 350 zl. stř., a z počátku měsíce října téhož roku objevilo se dílo prvním svazkem u veřejnosti. V kruzích vlasteneckých byla z toho radost nevýslovná. „Naplňovalať ovšem již sama vnější úprava velikého díla skromné vlastence hrdostí; na ten čas byla opravdu skvělá, převyšujíc daleko vše, co posud jazykem českým bylo vydáno. Nad to pak důkladná zevrubnost díla, v němžto najednou všecken poklad jazyka svého spatřovali pečlivě snešený a spořádaný!“ Úcta a vděčnost k Jungmannovi vedly přední vlastence tehdejší k tomu, že si umínili první díl Slovníka ozdobiti jeho podobiznou. Ale Jungmannově skromnosti se zdálo, jako by to bylo nadsazováním ceny jeho díla a neuznalostí k jeho pomocníkům. Teprv domlouváním přátelským odstraněna všeliká pochybnost jeho; odkudž přišlo, že první díl Slovníka ozdoben byl podobiznou spisovatelovou, jižto první té doby rytec český Döbler výborně vyvedl.

Obtíže, které se při vydávání ohromného díla naskytovaly, ovšem byly nesmírné; ale neumořitelnou vytrvalostí Jungmannovou, věrnou pomocí některých přátel a vždy ochotnou podporou Matice české, odstraněny jsou a r. 1839 celé dílo vydáno jest, jímž základní kámen novočeské literatury položen byl.

Ti, kdo si bedlivě všímali zmáhajícího se snažení národního, slavili veliký skutek ducha českého s nadšenou vděčností. Každý spisovatel český obdivoval se velikému dílu, vida, jak mnoho se z něho učiti má.

Kromě upřímné vděčnosti vlastencův českých dostávalo se Jungmannovi té doby, když vydával Slovník, i hojných známek vznešeného uznání. Tak dostal již v říjnu 1835 list od hr. Frant. Libšteinského z Kolovrat, státního a konferenčního ministra, jemuž Jungmann první díl Slovníka poslal. Bývalý tento nejv. purkrabí český spatřoval „v tom díle důkaz, že vlast naše rovněž důkladně v naukách jako v průmyslu pokračuje.“ K tomu pak doložil: „Vaše dílo, resultát mnoholetých studií, jest důležitým pokrokem ve zdokonalování bohatého jazyka českého a korunou posavadním snahám badatelův slovanských.“ O rok později dostal Jungmann za první díl Slovníka od cís. a krále Ferdinanda prsten se začátečním písmenem jmena jeho.

Ale nejvzácnější poctu obdržel Jungmann, když mu po úplném vydání Slovníka, koncem r. 1839, udělen byl řád Leopoldův. „Tak vzácného vyznamenání nedostalo se posud ani jedinému spisovateli českému, ano sám řád, z něhož plynulo povýšení v dědičný stav rytířský v mocnářství rakouském, uděloval se tehdy tak zřídka, že jmenování skromného

učence českého spůsobilo mezi vlastenci radostné užasnutí a i mezi lidmi, jižto věci národní sobě nevšímali, vzbudilo podivení.“ — Kromě skvělých vyznamenání od mocnáře dostalo se Jungmannovi listu pochvalného od arciknížete Františka Karla, jemuž exemplář Slovníka podal.

Tyto a mnohé jiné důkazy vděčnosti a uznalosti, které Jungmanna z rozličných stran docházely, zdály se jeho skromné mysli, jež slávě světské nehrubě přivyklá byla, přesahovati míru štěstí lidskému vytčenou, i volá v listě k svému příteli A. Markovi: „Já téměř rád musím býti, že jest přece, co se mi ještě nedostává, jinak bych zpupněti mohl samou slávou mně činěnou.“

Bohužel že, jako ukončení mnoholeté práce o Slovník znamenáno jest smrtí synovou, tak označila smrť nejstarší dcery Jungmannovy, jež vynikala i dary ducha i ušlechtilými vlastnostmi mravními a bývala miláčkem otcovým, zase dovršené vydání Slovníka.—

Poslední knihu, jež líčí život Jungmannův od vydání Slovníka až do smrti spisovatelovy (1839—1847), začíná Zelený tímto pěkným místem: „Vydáním Slovníka Jungmann dovršil velikého úkolu života svého. Cokoli od té doby bral před se, byť bylo dosti vážné a důležité, aby jmenu méně známému zjednalo chvalnou pověst a paměť vděčnou, Jungmannova sláva nemohla již co do podstaty zvýšiti a zvelebiti se. Jungmann byl nyní vděčně, ano nadšeně uznávaným Nestorem národa svého, ano čestný tento název s jeho jmenem takořka srostl. Po nadějném jaru a klopotném letě v životě Jungmannově nastala pěkná, utěšená jeseň; nižádný spisovatel český netěšil se tak šťastnému a klidnému stáří jako on. Rozhlížeje se u vysokém věku kolem sebe, viděl na všech stranách hojné plody činnosti své, viděl nadějný život tam, kde před ním bývala poušť, viděl svým slovem vzbuzené a svým příkladem utvrzené apoštoly onoho učení, jež vrátilo život národu českému.“

„Ježto pak všichni věrní synové čeští a s nimi i nejlepší slovanští z upřímného srdce ctili a milovali „tichého genia“, nemohli ani ti, kdo nehlásili se k jeho zásadám, nevážiti si kmeta, jenž všecku sílu věku jinošského a mužského posvětil nezištně idealním snahám!“

A počátek této slavné doby v životě Jungmannově oslavily vysoké školy Pražské tím, že povolaly ho dne 22. července 1839 k nejvyššímu důstojenství universitnímu, k úřadu rektorskému. Nastoupil v této hodnosti po svém bratru Antonínovi. Vzácnost celého případu ukázala se veřejně při slavnosti instalační dne 1. listopadu 1839 v chrámě Týnském, při které odstupující rektor odevzdal úřad bratru svému co nástupci, kdežto třetí bratr Jan, kněz řádu křižovnického, sloužil slavnou mši.

Čeští vlastenci umínili si na oslavu původce velikého slovníka vydati některý znamenitější spis literatury staročeské. I obrali k tomu proslulé dílo Všehrdovo: „Knihy devatery o právích a soudech i o deskách země české“; darovavše peníze sebrané Matici, zjednali jí možnost vydati ono dílo, jež Palacký důmyslným úvodem opatřil.

A když roku 1840 sbor Matičný usnesl se na tom, že vydávati bude bibliothéku novočeskou, uznal za dobré postaviti v čelo její sebrání drobných spisů Jungmannových; bylť on předním mezi těmi muži, jichžto úsilím nová literatura povstala.

Dále odhodlal se r. 1843 týž sbor přes všecko zdráhání se spisovatelovo k novému vydání prvního znamenitého překladu v naší literatuře *Miltonova Ztraceného ráje*, a r. 1845 vydána jest obnovená Slovesnost Jungmannova. A hle, poměry v literatuře české se od roku 1820 tak změnily, že nové toto vydání ihned se rozebralo, tak že Matice již roku následujícího nové vydání učiniti musila.

A mezi těmito pracemi jal se Jungmann opravovati a doplňovati svou Historii literatury české, i sestavil v novém tomto vydání, jež teprv r. 1849, tedy již po smrti Jungmannově tiskem vyšlo, bibliografii českou až do konce r. 1846.

„I sluší uznati, že druhé vydání „Historie literatury české“ jest dílo takořka nové, ježto nejenom množstvím látky, ale i opravením mnohých omylův a nedostatkův, jadrnějším vylíčením příběhův, ano i jazykem uhlazenějším a namnoze správnějším předčí nad první z daleka.“

Také schůzek v učené společnosti býval Jungmann pilně účastným, čítaje tam s Šafaříkem, Čelakovským a jinými o památkách literatury staročeské. Avšak hlavní činnost věnoval i v posledních letech Matici české. Jakož sbor Matičný ctihodnému tvůrci Slovníka jevil upřímnou vděčnost, vydávaje všecka jeho díla mezi prvními knihami Matičnými, tak zase Jungmann s neunavnou horlivostí pečoval o to, aby Matice vydávala spisy i obsahem i jazykem dobré, nešetře v tom ani času ani práce; ano může se říci, že od r. 1840 spisy Maticí vydané nesou na sobě vůbec pečeť ruky Jungmannovy, jenž jazyk jejich pilně opravoval.

Ve sboru Matičném udála se brzo Jungmannovi též příležitost působiti, aby pravopisné změny Dobrovským před lety navržené konečně se provedly. Okolo roku 1840 počali se mocněji opět ozývati hlasové o pravopisnou opravu jmenovanou. Pročež uradil se Jungmann v té příčině se slavným tehdy již jazykozpytcem Šafaříkem, kterýž přečetl 2. června 1842 v učené společnosti své závažné slovo o českém pravopise, v němž navrhoval, aby se na místě posavadního *g* psalo *j*, na místě *j* pak *í*, v ostatních kusech aby se dosavadní pravopis zachoval. Návrh ten schválen nejprv v učené společnosti, načež jej dne 1. října téhož roku přičiněním Jungmannovým také sbor musejní přijal. Podobně, jak se zdá, původem Jungmannovým vypsána jest Maticí českou r. 1845 odměna 100 dukátů na tak řečený Brus jazyka českého, než v tehdejším spisovatelstvě nebylo nikoho, jenž by se byl o dosažení oné ceny pokusil.

Vedle těchto a podobných péčí o řeč a literaturu českou nepřestával Jungmann stopovati rozvoj jiných literatur slovanských. Zřídilť v Praze soukromný spolek čtenářský, jehož údové čítali knihy a časopisy jinoslovanské a přečetše je buď ukládali v museum aneb mezi sebou je rozprodali. Rozvíjení se literatur slovanských naplňovalo Jungmanna rozkoší nevýslovnou.

„Vroucí tato láska k Slovanstvu vštípila mu velmi záhy přání, aby Slované rovněž jako západní jejich sousedé Němci užívali jednoho jazyka spisovného .... Později sice odříkal se myšlenky, že by různí kmenové slovanští, celým rozvojem historickým od sebe odděleni, mohli se kdy spojiti jedním jazykem spisovným; než na samém sklonku života vrátil se k myšlence mladých let s novou horlivostí. Zdá se, jako by

Jungmann, stoje na vrcholu věku mužského silný a neustálou prací otužený, byl cítil v sobě i v národě svém dosti síly ku pěstování řeči a literatury samostatné, ježto v mladším věku, vida kolem sebe čirou poušť a na sklonku života, kde síly rychle ubývalo, zoufaje jaksi o národě svém byl hotov obětovati jej jakémusi neznámému Slovanstvu budoucímu.“

Vzácné příspěvky ku poznání povah svých zůstavil Jungmann v různých zápiskách, jež hlavně r. 1845 za pobytu svého v lázních Šternberských skládal, a které r. 1871 nejprvé F. Schulz v *Osvětě* u veřejnou známost uvedl, načež v Musejníku cele vytištěny jsou. Podle nich jeví se Jungmann co do smýšlení náboženského i politického býti pravým synem tak řečené doby Josefinské. Osvěta francouzská, jejímž předním hlasatelem byl zbožňovaný Voltaire, opanovala mysl mladistvého Jungmanna, tak že se napotom i v pokročilém věku sice přidržoval pevně víry v boha, ale všeliké náboženství positivní zamítal. Ostatně přesvědčení svého nikomu nesvěřoval, pokládaje to za věc svou naprosto soukromou.

V příčině zdraví Jungmannova praví výtečný životopisec jeho, že již od r. 1820 počalo se horšiti tou měrou, že mu potom málokterý rok minul bez nemoci, často dosti dlouhé. I jest tedy nemálo tomu se diviti, že Jungmann téměř bez přestání pracoval a dosáhl tak vysokého věku. Příčiny toho hledati slušno jednak v tom, že živ byl velmi prostě a pravidelně, jednak i v tom, že od té doby, co zdraví jeho sláblo, hleděl se zotavovati na venkově buď u přátel neb v lázních. Vyjíždělť si o prázdninách ku přátelům, zvláště často navštěvoval dávného soudruha svého faráře Libuňského Ant. Marka.

Až po r. 1840 nepřekročil Jungmann hranic českých; teprv léta následujícího 1841 učinil to ponejprv, vyjelť si tehdy v srpnu do Drážďan a do saského Švýcarska. Chřádna potom velmi rychle, byl dán k žádosti své r. 1844 na odpočinek. Roku 1846 a 1847 pro sešlost těla z Prahy se již nevzdaloval, nýbrž trávil letní čas na letohrádku „Orlovce“ nad údolím Nuselským; vrátiv se pak r. 1847 z letního bytu do Prahy, již více času na loži než kromě něho trávil, až posléze dne 14. listopadu téhož roku skonal na souchotiny.

Životopisec Jungmannův končí záslužné dílo své těmito slovy: „Mocně pohnula truchlivá novina myslemi všech uvědomělých Čechův. Slavnost pohřební vydávala sama skvělé svědectví, kterak hojně vzešlo símě, ježto Jungmann po padesát let s myslí vroucí a rukou neunavenou rozsíval v národě svém. Praha vystrojila mu dne 17. listopadu pohřeb, jehož se před ním nedostalo nižádnému vlastenci českému: byla to první z oněch velkolepých slavností, jimiž hlavní město království českého slavívá poslední cestu oněch mužů, kteří život svůj posvětili jeho službě .... Hluboký zármutek všeho národu českého vyslovovali jeho pěvci slovy upřímnými a plamennými ..... Ale nejenom spisovatelstvo jazyka českého uvědomělé slavilo svého křisitele zesnulého spůsobem před tím neslýchaným; také po městech a dědinách českých konaly se smutečné služby boží na oslavení památky toho muže, jehož jmeno, dokud stane Slavie, vděčně bude jmíno.“

Výpravy k severní točně.

Vypravuje

Jan Řežábek.

Nedávno kolovala v denních listech zpráva, že vláda anglická hodlá vypraviti již v květnu r. 1875 dva parníky na výzkumy k severní točně. Konečně tedy oželelo Anglicko těžké ztráty, jež bylo před dvaceti lety utrpělo hledáním lodí Franklinových, a pobádáno jsouc dobrými výsledky, kterých se v posledním desítiletí dodělaly četné výpravy německé, americké, norvéžské, švédské, rakouské a ruské, staví se po dlouholetém naléhání svých učených společenstev opět v čelo podniků, jež bývaly kdysi téměř výhradním jejím dílem. Zkušenost posledních let zřejmě dokázala, že jest severní ledové moře loděm mnohem přístupnější, nežli se dřív myslilo, a použijeli se jmenovitě dobře stavených parníků, není pochybnosti, že nebude svým časem nemožno proniknouti až k samé točně. Tou nadějí kojí se alespoň slovutný zeměpisec německý, *Petermann,* který tělem i duší oddán jest té myšlence, a ve svém přípisu k předsedovi král. anglické zeměpisné společnosti, H. Rowlinsonovi vyslovuje náhled, že bude nejlépe, vyšleli vláda jednu loď podél západního a druhou podél východního pobřeží Gronského. I doufejme, že se dočkáme brzkého rozřešení otázky, kteráž již od pradávných dob zajímá mysl lidskou, že se konečně dovíme, jak to vyhlíží v dalekých končinách nejzazšího severu, o nichž již před 2200 lety hlásal nesmrtelný Aristoteles, že prý tam nemůže žádný živý tvor bydleti pro nesnesitelnou zimu, rovněž jako v krajinách tropických, vypražených horoucím dechem paprsků slunečních.

Nebudeme zde podrobněji vykládati, jakou důležitost mají točnové výpravy pro jednotlivá odvětví vědy, jako pro zeměpis, v němž bude patrně velká mezera do té doby, dokud se neprozkoumá ohromné prostranství okolo severní točny, měřící asi 70 tisíc čtver. mil, pro přírodopis, jenž nemá dostatečných známostí o živočiších, bylinách a nerostech, jejichž domovem jsou krajiny točnové, pro geologii, jejíž některé části nabudou teprvé prozkoumáním severních zemí patřičného osvětlení, pro silozpyt, jehož náuka o zemském magnetismu rovněž čeká doplňkův, nechceme se zmiňovati ani o tom, že mohou plavečtí národové z objevení oněch krajin nabyti i hmotného prospěchu: — o všem tom promluvil již jednou v těchto listech p. dr. Ant. Tille, vedle historického postupu točnových výprav až do r. 1872 vykládaje i vědecké jich ovoce.*) Bude naší úlohou, vylíčiti pokrok točnových výzkumův od r. 1872, a tu musíme hlavně obrátiti zřetel k výpravě severoamerické, švédské a rakouské.

Mezi četnými výpravami k severní točně nevyrovná se ani jedna poslední výpravě americké ani co do skutečných výsledkův, jimiž oboha-

*) Viz *Osvětu,* 1872 str. 902.

tila vědu, ani co do zvláštnosti osudu, kterýž zasáhl její účastníky. Vůdcem této navždy znamenité výpravy byl kapitán *Hall,* muž, jehož jedinou a největší ctižádostí bylo, aby pronikl až k severní točně aneb aspoň tak daleko, kam stačí vůbec lidská síla. K vykonání této úlohy svého života připravoval se trpělivě po dvacet let a učinil zajisté vše, co by posloužiti mohlo k zdárnému rozřešení: již v době od r. 1860 až 1862 podnikl svou první výpravu, aby se vlastním názorem seznámil s povahou hlubokého severu, ba učinil ještě více: ztrávil od r. 1864 půl šesta roku mezi Eskymáky. Průběhem této doby odložil úmyslně všechny zvyky a potřeby vzdělaného člověka, živil se po příkladu polozvířecích synův drsného severu syrovým masem a tukem, kterážto potrava slouží hlavně k hojnému vyvinování a udržování tělesného tepla, osvojil si úplně jich jazyk, mravy i pověsti, a ozbrojiv se takto proti nepohostinné točnové přírodě, vrátil se do Spojených Států severoamerických, aby konečně přikročil k provedení svých záměrů. Podařilo se mu také získati pro svou věc kongress a dána mu parní loď *Polaris,* opatřená všemi možnými potřebami. Počet důstojníkův a mužstva obnášel as dvacet hlav, mezi nimiž přední místo zaujímali: kapitán *Buddington,* nautický vůdce výpravy, oba kormidelníci *Chester* a *Morton,* zeměměřiči *Schumann* a *Wilson,* kteří se zúčastnili výpravy jen proto, aby byli přítomni objevení severní točny, a *Emil Bessels,* Němec, kterýž byl náčelníkem vědeckého bádání, zastávaje při tom i úřad lodního lékaře. Vedle nutných potřeb pomýšleno však i na zábavu a jmenovitě Chester chtěl pořádati na lodi divadelní představení a jsa mimo to dobrý hudebník chystal se, že si vycvičí z drsných námořníkův malý hudební sbor. Dle návodu, jehož se dostalo Hallovi od ředitelstva severoamerického ministerstva námořnictví, měl se dáti napřed směrem k ostrovu Disku, kde naň čekala loď se zásobami uhlí, odtud zálivem (či vlastně průlivem) Baffinovým plouti do úžiny Jonesovy a pak zamířiti k severu drahou, do té doby ještě nedosti prozkoumanou. Hall měl v úmyslu vyhledati asi v šířce 80° pro svou loď zimoviště a odtud pustiti se po saních, tažených psy, až k samé točně. Kdy by mu však byla pro jakékoliv překážky tato dráha nepřístupna, měl se vrátiti zpět do zálivu Baffinova a dáti se cestou, kterouž se kdysi ubírala pamětihodná výprava Kaneova a po ní Hayesova, totiž průlivem Smithovým dále k severu.

Dne 29. června 1871 konečně vyplula Polaris z přístavu Novoyorského, zastavila se na ostrovích Disku a Tessiusaku a pronikla zálivem Melvilleovým k předhoří Dudley Digges. Zde měla dle daného jí rozkazu zanechati o sobě zprávu, poněvadž bylo však pobřeží pro led nepřístupno, nemohlo se tak státi. Odtud však neplula do průlivu Jonesova, nýbrž zamířila průlivem Smithovým přímo k severu. Do těchto končin vnikl již roku 1616 jeden z nejstarších plavců severotočnových, Baffin, po něm však nenavštívil po celá dvě století nikdo tyto končiny, tak že se považovaly zprávy o nich naposled za báječné. Teprvé r. 1819 kapitán *Parry,* vyslán byv po nezdařeném pokusu Johna Rossa k vyhledání severozápadního průplavu, nabyl opět vědomosti o těchto mořích. Do poslední výpravy severoamerické pronikl tímto směrem nejdále dr. Kane na své výpravě od r. 1853—55, jenž sice jako předešlé vý-

pravy nepřičinil nic nového k vysvětlení osudu Franklinova (což bylo vlastní jeho úlohou), ale vyznamenal se některými důležitými výzkumy zeměpisnými, jmenovitě objevením zálivu *Peabodyova*, průlivu Kennedyova, země Grinnellovy a ledovců Humboldtových. Jeden z provázejících jej důstojníků, William Morton dokonce se domníval, že proniknuv až za 82°, viděl otevřené točnové moře, což se ovšem za poslední výpravy osvědčilo nesprávným. Touto drahou pustila se tedy Polaris a pronikla bez velikých nesnází průlivem Smithovým, zálivem Peabodyovým a kanálem Kennedyovým do neznámého potud moře k předhoří Konstituce.

U tohoto mysu otvírá se moře po obou stranách k východu i západu, tvoříc jmenovitě na východní straně veliký záliv, jejž Hall pojmenoval *Polaris*. V těchto končinách dlužno hledati otevřené moře, které prý viděl účastník Kaneovy výpravy Morton; jest to pouhý průliv, zcela podobný Smithovu, jenže ledovce v jeho pozadí nedosahují tak velkých rozměrů. Odtud ubírala se loď podél východního pobřeží, až doplula k jiné, dosud neznámé úžině, jejíž nejjižnější mys v 81° 44′ s. š. pojmenován *Luptonovým,* sama pak úžina, jejíž jižní ústí má asi 25 mil zšíří, nazvána na počest ministru plavby kanálem *Robesonovým.* Tímto kanálem plula Polaris dále směrem severním až k 82° 16′ s. š., kdež nenadále vrazila na pevnou hradbu ledovou; průplav nebyl sice již níže zcela prost ledu, avšak nečinil plavbě nepřekonatelných překážek. Mezi tím co loď na ledové kře ležela, sestavena byla zpráva o dosavadních výsledcích výpravy a puštěna v měděném válci do moře. Po několika hodinách dostal se parník zase do vody a plul pak k východnímu pobřeží, aby tam vyhledal nějaký přístav. Malá zátoka, ležící jihovýchodně od místa, kdež byla loď uvázla na ledu, dostala jmeno *Repulse Harbour;* kapitánové Hall a Tyson shledali v ní tak silný příliv a odliv, že jí nepovažovali za příhodné přístaviště a vrátili se k lodi zpět. Potom učiněno bylo sice ještě několik pokusů proniknouti ledinami dále k severu, avšak bez úspěchu, neboť loď nedosáhla již ani šířky 82° 16′.

Dle všeho se za tímto ledem, kterýž zamezoval další plavbu, nalézalo otevřené moře a další proniknutí k severu stíženo bylo jenom tím, že se kanál Robesonův k severu otvírá a právě v šířce 82° 16′ jest nejužší, tak že se zde tísní nejvíce ledových ker. Z východního břehu Robesonova kanálu bylo lze pozorovati, že se pobřežní čára ohýbá velikým obloukem k jihu, což se zdá býti dostatečným důvodem ostrovního rázu Gronska, poněvadž se za oním obloukem otvíralo moře, kdežto západní pobřeží řečeného kanálu běží přímo k severu. Také se zdálo účastníkům výpravy, že viděli ve vzdálenosti asi 45 mil od 82° 9′ s. š. obzor co světlý pruh, kterýž považovali za vodu.

Když se led počal lámati a parník se z něho vypracoval, dal se kapitán Hall od hlavního nautického vůdce výpravy, Buddingtona, pohnouti k tomu, aby se vrátil k přezimování do zálivu Polaris, místo aby byl plul otevřeným mořem co možná nejdále k severu. Činu tohoto jest litovati tím více, poněvadž byla loď, ač dne 24. srpna v šířce 82° 16′ vzala nějakou škodu, další plavby přece schopna, aniž mužstvo neztrácelo mysli, jakož se v podobných případech obyčejně přihází. Hall však nemohl bez pochyby odporovati námitkám Buddingtonovým, nejsa

sám úplně za loď odpověden, a ježto se bylo obávati, aby loď nebyla poznovu obklíčena ledem, což by jí bylo překazilo vyhledání příhodného zimoviště, dal rozkaz k zpáteční plavbě a tak se stalo, že připlula Polaris dne 5. září 1871 do zátoky Thank God, v severní části zálivu Polaris v šířce 81° 38'. Hall, jak se zdá, později toho litoval, že zameškal tak vhodnou příležitost k dalšímu proniknutí k severu a podnikl dne 10. října exkursi po suché zemi, nepronikl však dále nežli k Newmannovu zálivu. Dne 24. října se tato výprava vrátila, neboť byly jednak již krátké dni a mimo to byl Hall churav. Nemoc jeho se horšila, ochrnul na všech údech a zemřel již dne 8. listopadu. Tělo jeho bylo pochováno půl míle od stanoviště parníku, a na hrob byl mu postaven jednoduchý dřevěný náhrobek, na němž jsou zaznamenány jmeno a skutky zesnulého.

Po smrti Hallově vzdali se všichni myšlenky, kteráž je byla až dotud vedla, totiž dostihnouti točny, a koncem dlouhé točnové zimy pomýšleli vůbec jen na brzký a šťastný návrat. Zima minula bez nehod, a jakmile rozlámaly teplé paprsky letního slunce pevné ledy, nastoupila Polaris ihned zpáteční cestu do Spojených Státův dne 12. srpna 1872. Tím časem pluly ovšem Robesonovým kanálem od severu ledové kry, ale není pochyby, že by se byla za několik dní otevřela svobodná dráha k další plavbě právě jako v minulém roce. Když se loď dostala od 81° 38' s. š. asi o čtyři stupně jižněji, byla znovu obklíčena ledem a nalézala se několikráte v nebezpečí, že troucí kry úplně ji rozdrtí. Všechny zoufalé pokusy plavců, vybaviti loď z ledů na svobodnou vodu, kterouž viděli v nevelikė vzdálenosti, byly marny.

V noci dne 15. října 1872 udála se konečně ve vzdálenosti dvou mil severně od ostrova *Littletonu*, v 78° 25' s. š., děsná katastrofa, kteráž měla za následek rozdělení mužstva, jehož větší díl dán byl přes šest měsíců zimě, bouřím, hladu a všeliké nepohodě v šanc. Na lední kře, objímající loď, byl již dříve vystaven co první útočiště za hrozícího nebezpečí sněhový domek, pokrytý plachtami; na palubu bylo vynešeno velké množství rozličných potřeb jakož i topivo, aby se to mohlo v rozhodném okamžiku snadno přepraviti na led. Průběhem zmíněné noci byl parník ledem těžce porouchán, tak že se zdála jeho záhuba téměř nevyhnutelnou; silné trámy lodní počaly praštěti, jako by měly od jednoho konce k druhému býti rozdrceny, a když se poněkud rozednilo, bylo patrno, že jediná spása záleží v okamžitém opuštění lodi. Nejprvé byly tedy na led přepraveny ženy a děti, muži pak, majíce jeden každý po boku svazeček svých svršků, vyhazovali na led nejpotřebnější zásoby. Nenadále, když oba čluny lodní a nějaká zásoba potravin již byly na ledině, rozlomila se kra, na níž ležela loď, a tato, leževši až dotud na boku, najednou se pozdvihla. Někteří lidé nalézali se na malých kusech ledu, majících v průměru jen několik loket a byli tak blízko lodi, že mohli na kapitána volati, aby jim dal hoditi lano. Loď však se při roztříštění ledu ihned vybavila a zmizela okamžitě v temnotě.

První starostí těch, kdož byli na ledu, bylo tedy, aby se lidé i zásoby shromáždili na hlavní kru. Pomocí člunův se to také podařilo, ačkoli v noční tmě, za zuřící bouře, ne bez nebezpečenství. Když byli všichni pohromadě, oddali se (až na kapitána Tysona) spánku,

zahalivše se do volských koží. Když pak se rozednilo, shledali, že jest jich dohromady dvacet a sice jedenáct Amerikánův a devět Eskymákův, mezi nimiž bylo pět dětí. Zachránili nějaké zásoby potravin, několik volích koží, několik houní, stan a jistý počet ručnic s velikou zásobou náboje. Ledová kra, na níž se nalézala dvacítka našich cestovatelů, byla podoby téměř okrouhlé, měříc asi čtyři míle v obvodu; tlouštka kry byla na rozličných místech rozdílná, obnášejíc na pahrbkovitých místech okolo třiceti, na rovných okolo deseti až patnácti stop. Na kře byly malé ledové a sněhové pahrbky, a jezírka se sladkou vodou, což patrně dokazovalo, že se tato ledina neutvořila na moři, nýbrž na některém ledovci, s něhož se pak sesula do moře.

Na druhý den bylo arci první otázkou, zdali přispěje Polaris k jich zachránění, aneb zdali se jim samým aspoň podaří, aby se dostali na zemi, odkudž by mohli vyhledati zmizevší loď. Tyson učinil také pokus dostati se k lodi, ale poněvadž byly ledové kry, plovoucí po vodě, veslování velmi na překážku, byly oba čluny nedaleko ostrůvku Hakluytu vytaženy zase na ledinu. Když se to stalo, objevila se Polaris ve vzdálenosti asi osmi neb desíti mil, plovouc k ostrovu Northumberlandu. Na palubě však nebylo lze nikoho pozorovati. Později ukázala se loď ještě jednou se svinutými plachtami v jedné zátoce za řečeným ostrovem.

Zatím se počala kra, kteráž až dosud nepohybně mezi dvěma ledními horami ležela, pohybovati k jihu, a tato okolnost pohnula Tysona k poslednímu pokusu, aby se dostali na loď. Přikázalť, aby se oba čluny zaopatřily vesly, plachtami, kormidly a potravinami na dva neb tři dni, maje v úmyslu přistáti k jižní části ostrova Northumberlandu a vyhledati odtud Polaris, kteráž patrně sama pro jejich zachránění nic učiniti nemohla neb nechtěla. Když však vybízel plavce k odplutí, vznikla mezi těmito nespokojenost, neboť nechtěli ze svého majetku nic opustiti, a mimo to byli všichni namáháním posledních dní zcela vysíleni. Tyson učinil pouze s třemi vesly pokus přistáti k zemi, člun však nebyl s to odolati bouři a když měl býti na to zpět vytažen na led, nemohlo se to státi jednak pro nastalou temnotu, jednak pro chabost mužstva, i tak ponechán i se zásobami, kteréž v něm byly uloženy, za kořisť vlnám. Poněvadž následkem této ztráty začalo se nedostávati potravy, pokusili se Eskymáci uloviti nějakého tuleně, a skutečně ukořistili tři kusy, kteréž poskytly potravu na nejbližší dni. Za příbytek sloužily jim tři vedle sebe vystavené sněhové chýže, z nichž jedna byla pro lodní mužstvo, druhé dvě pak pro obě rodiny eskymácké. K chýži pro mužstvo byl později přistaven zvláštní přístěnek, kterýž sloužil za ložnici Tysonovi a meteorologovi Meyerovi, nalézaje se ve spojení s hlavní světnicí.

Dne 23. října nalezen byl opět na východním pokraji kry ztracený člun, čímž získáno osm centů chleba a něco konservovaného masa. Mimo to si z trámů a prken domu, který byli vystavěli, když byli ještě na lodi, zhotovili saně. Meteorolog sestrojil váhy, aby se denní podíly pokrmu mohly spravedlivě děliti. Koncem měsíce října činili naši plavci pokusy, aby se dostali na pevnou zemi, kterouž často viděli v rozličné vzdálenosti, ale zoufalé jejich snahy potkaly se vždy

s nezdarem. Naděje jich dostati se zpět na loď klesala čím dál tím více, neboť kra, na níž se nalézali, nesena byla mořským proudem vždy dále na jih.

Vánoce byly slušně oslaveny, neboť si naši plavci dopřáli všelikých mlsků, kteréž byly k tomu účelu schválně zachovány, a mimo to k obyčejným dílům pokrmu si něco málo přidali. K snídaní měl na př. každý o dva loty chleba více, polívka byla trochu hustší než obyčejně; byla uvařena z libry mrží krve, jíž po celý měsíc k tomu účelu schovávané, z posledních dvou liber konservovaného masa, z několika lotů tuleního masa a z poslední krabičky jablek, schovávaných tolikéž k vánocům. K obědu měli půl libry uzeniny a čtyři loty chleba, k večeři pak obyčejnou řídkou polívku. Lze si představiti, jaké slavnostní naladění uchvátilo mysli všech při těchto skvělých hodech. Však již na nový rok měli jen kousek plesnivého chleba, neboť se nějaký mrž neb tuleň zřídka ukázal a skrovných zásob vždy více ubývalo. V první polovici ledna bylo také spotřebováno všechno palivo i jeden člun, a od té doby se musily nuzné krmě, jichž požíváno dvakrát denně, ohřívati nad eskymáckou lampičkou, což byla zajisté velmi bídná výpomoc. Abychom si představili, mnoholi spotřebuje člověk v točnových krajinách, připomínáme, že Hall za svého dlouhého pobytu mezi Eskymáky snědl denně patnáct liber syrového masa a vypil k tomu půl třetího mázu tuku, z čehož lze posouditi, jakou ujmu musilo trpěti dvacet obyvatelů ledové kry, jimž se jen pořídku podařilo zastřeliti nějakého tuleně, mrže aneb bílého medvěda.

V měsíci lednu dosahovala zima často až — 40° C., celkem však byl stav dvaceti plavcův koncem ledna a začátkem února dosti snesitelný, pokud za takových poměrů vůbec o nějaké snesitelnosti mluviti lze; poměrně hojný výtěžek z lovu, jejž provozovali Eskymáci, dodával čerstvého masa k jídlu a tuku k svícení i ohřívání pokrmův, čímž bylo nejnutnějším potřebám jakž takž vyhověno.

Ku konci února vyplula kra z úžiny Davisovy a skleslá mysl nešťastných plavců zase poněkud oživla nadějí, že se jim buď podaří dostati se na pevnou zemi, aneb že je mořský proud ponese rychleji k jihu, kdež spíše potkají nějakou loď, kteráž by učinila konec jich dobrodružné plavbě. Avšak myšlenky přistáti k zemi se musili opět vzdáti, aby pak vystačili se svými skrovnými zásobami aspoň do prvního dubna, byli nuceni stenčiti díl, připadající denně na jednu hlavu, až na 14 lotův. Z této nouze jim pomohlo na několik dní maso a tuk tuleně a velkého mrže, kteréž Eskymáci ulovili. Dne 10. března vál prudký severní vítr spojený s hustou metelicí sněhovou; ledová kra praštěla na všech koncích a její obyvatelé musili býti každou chvíli připraveni na to, že se pod jich nohama rozláme. Celé tři dni trvala děsná bouře a když se moře utišilo, viděli naši cestovatelé, že jich kra byla téměř celá roztříštěna a jen zvláštním štěstím se stalo, že jich chýže a ostatní majetek zůstaly pohromadě na jedné ledině, ovšem nepatrného rozsahu. Přes to přese všechno plynul život obyvatelův ledové kry až do konce března bez velikých nebezpečí a pohrom. Často jim poskytoval výdatný lov čerstvou potravu, topivo i svítivo, tak že mohli ušetřiti svých skrovných zásob; sněhové příbytky jim poskytovaly záštitu aspoň před

nejtužšími nátisky severní zimy. Však začátkem dubna vzaly věci zcela nepříznivý obrat. Nejsouce dosti bezpečni na rozdrobené kře, musili hledat útočiště ve vetchém člunu a poněvadž jej nesměli přetížiti nákladem, byli nuceni odhoditi díl čerstvého masa, následkem čehož bylo jim zase snášeti hlad. Vydáni jsouce v šanc zuřivosti živlův, musili ještě blahořečiti osudu, že se jim vždy v okamžiku největšího nebezpečenství podařilo zachovati člun i sebe na kusu ledu, na nějž se utíkali. Duben vůbec přinesl s sebou více nouze, nebezpečí a hrůz nežli celá předchozí zima.

V noci ze dne 31. března na 1. dubna zhoršil se stav ledové kry tou měrou, že se její obyvatelé viděli za nastávajícího jitra nuceny pokračovati v další plavbě na člunu. Plavba se sice dařila, ježto se však do přetíženého člunu nabíralo mnoho vody, muselo se odhoditi asi 100 liber masa a zásoba oděvu. Dne 5. dubna vál ostrý vítr severovýchodní a vzduté moře hrozilo obyvatelům ledové kry, na niž se tito po krátké plavbě v člunu uchýlili, novou záhubou. Kus po kusu se od ní ulamoval, tak že se musily věci ustavičně přenášeti s místa na místo. Ještě hůře se vztekalo moře následujícího dne, a kra, na níž dlelo dvacet plavců, byla tak malá a poskytovala tak málo bezpečnosti, že si nesměli ani lehnouti, jsouce nuceni zůstati u naloženého člunu, aby se mohli v případu potřeby hned naň uchýliti. Tak ztrávili noc a následující den nepřinesl žádné úlevy. Z rána se při rozdělování snídaně prolomil led právě pod stanem a člun byl málem ztracen. V noci směla si lehnouti jenom jedna polovice mužstva, druhá pak zůstala před stanem na stráži. Okolo půlnoci opět se ulomilo kus ledu, na němž se nalézal meteorolog Meyer a člun s eskymáckou kocábkou. Moře zuřilo tak, že se odvážili jen dva Eskymáci veslujíce na malém kusu ledu přispěti Meyerovi ku pomoci a zachovati člun, což se jim také podařilo.

V době od 12. do 18. dubna trpěli citelný hlad, neboť byly všechny zásoby vyčerpány téměř na dno. Za takovýchto okolností trpělo ovšem i zdraví lidí, jichž obličeje byly zimou celé odulé. Dne 18. dubna bylo veliké nouzi odpomoženo na několik dní tím, že jeden z Eskymákův zabil mrže, kterýž byl ztráven celý až na žluč. Ze dne 19. na 20. duben ztrávili nešťastní plavci děsnou noc. Chladný severovýchodní vítr vzedmul moře a jedna velká vlna převalila se nenadále přes kru, odnášejíc vše, cokoliv uchvátila. Ihned musily býti zbylé kožešiny, stan jakož i děti uloženy do člunu, u něhož zůstali dospělí, aby obhájili, co se dalo, když by se přivalila na kru nová vlna, což se událo v průběhu jedné hodiny až čtyřikráte. Až do sedmé hodiny ranní musili nešťatníci vytrvati v tomto děsném stavu a teprvé potom podařilo se jim vyhledati sobě jinou bezpečnější kru. Jsouce docela promočeni ledovou vodou a nemajíce žádných prostředkův, aby se osušili, trpíce hlad, hleděli se nicméně na svém novém ledovém ostrůvku zaříditi pohodlněji. Led byl zde tlustý a hutný, nehrozil tudíž provalením. V tyto dni však dosáhl hlad nešťastných cestovatelův největšího stupně a všechny mysli zaměstnávala zasmušilá myšlenka neutěšené budoucnosti. Nejhůře se ukazovaly následky hladu na Meyerovi, jenž jedl za nedostatku něčeho lepšího vydělanou kůži. V okamžiku největší bídy uzřel

jeden z Eskymáků bílého medvěda, an se blíží po ledu k jich stanu: dvě koule učinily konec jeho životu a zaopatřily pokrm zmořeným plavcům. Zvíře to trpělo nepochybně týž nedostatek jako lidé, neboť žaludek jeho byl úplně prázdný.

Tato neočekávaná pomoc oživila zase poněkud skleslé mysli. Země ležela zajisté velmi blízko, neboť byly v dálce viděti břehy. Ještě tři dni pokračovalo se v plavbě v člunu a dne 28. dubna — o jaká to radost! — uzřeli o $4^1/_2$ hodině odpolední parník, jenž se zdál plouti přímo k nim. Až do večera vlál prapor jejich, aby obrátil na ně pozornost parníku, ale ten den se jim to ještě nepodařilo, neboť z parníku nebylo lze viděti malý člun v takové vzdálenosti. Následující noc, kterouž ztrávili jak obyčejně na kusu ledu, byla klidná a jasná, hvězdy zase svítily po dlouhé době, měsíce jako by přibývalo, a ke všemu objevila se čarokrásná severní zář. Po celou noc byl udržován jasný plamen, aby se vzbudila pozornost parníku, kdy by náhodou byl někde na blízku.

Za svítání dne 29. dubna bylo lze viděti parník asi ve vzdálenosti pěti mil; ihned byl spuštěn člun do vody a učiněn pokus dostihnouti lodi. Po dvouhodinné plavbě dostal se však člun mezi ledy a nemohl dále. Na nejvyvýšenějším místě kry, k níž byl člun přistál, vztýčen ihned prapor a ze všech střelných zbraní, jež byly právě po ruce, vypáleno najednou třikráte po sobě, načež odpověděl parník podobným spůsobem. Bohužel však nemohl pro nahromaděný led proniknouti až k samému člunu, a zase mizela naděje spásy. Dne 30. dubna byla ráno hustá mlha a když zmizela, uzřeli trpce zkoušení plavci jakýs parník docela na blízku. Tento proklestil si dráhu až k člunu a brzy nalézala se zachráněná dvacítka na palubě parníku „Tigress“. Mužstvo tohoto učinilo vše, co jen ubohým plavcům na očích viděli. Zdraví těchto ovšem velmi utrpělo při náhlém přechodu z mrazivé lední kry do teplých kajut lodních, když se však dostali na zemi, podařilo se lékařské péči všem navrátiti zdraví.

Cesta, kterouž vykonalo dvacet osob od 15. října 1872 do 30. dubna 1873 ze šířky 77° 20′ až nedaleko k Novému Foundlandu k 53° 4′ s. š., obnáší neméně nežli 1560 námořských mil, což se vyrovná cestě od severního mysu do Tersti aneb z Petrohradu na ostrov Maltu. —

Když *Polaris* bouří odtržena byla od ledového pole, kteréž ji až dotud pevně drželo ve svém chladném objetí, viděli plavci na ní pozůstalí na kusu ledu ještě tři muže, aniť volali na loď, co by měli činiti. Poněvadž se loď sama nalézala u velikém nebezpečí, odpověděl jim kapitán Buddington, že nemůže pro ně nic učiniti, aby se hleděli zachrániti sami, ježto měli potravu a dva čluny. Na to sedli onino tři skutečně do člunu a veslovali k veliké ledině, na níž byli ostatní, a brzy zmizelo všech dvacet z dohledu lodi.

Do lodi pronikala voda v značném množství, aby pak nepronikla až k peci, muselo pumpovati všechno mužstvo až na dva topiče, kteří přikládali jedlové dříví s tulením tukem, aby dostali páru. Až do svítání zůstala loď na témž místě, po půlnoci bouře poněkud povolila a spojenou prací ruční i parní byla Polaris udržena nad vodou. Všichni měli velké starosti o ty, kteří se nacházeli na ledině, a jakmile se poněkud rozbřesklo, pohlíželi z lodi na všechny strany, zdali by své

soudruhy někde neuzřeli, ale po těch nebylo ani stopy. Zatím však vody uvnitř rychle přibývalo, a poněvadž se pro nedostatek topiva nedalo docíliti potřebné množství páry a pumpy nemohly vody vyčerpati, byli všichni toho mínění, aby se pro větší bezpečnost přistálo ku břehu. K ránu byla Polaris vzdálena od země asi 3 míle a podporována jsouc příznivým větrem, obrátila se směrem k ní, vjela však asi ve vzdálenosti $^1/_4$ míle od břehu na velikou ledinu a uvázla na ní. Když nastal odliv, byl parník důkladně prohlídnut a shledáno, že jest těžce porouchán.

Nyní běželo tedy především o to, aby byla na břeh dopravena látka potřebná k stavbě domu, špíže a lovecké náčiní. Kostra domu byla sestrojena z trámů mezipalubí, a pobita latěmi, kteréž měly zabrániti přístup větru a nepohodě. Střecha byla pořízena ze dvou plachet a byla úplně nepromokavá. Celý dům byl 22′ dlouhý, 14′ široký a sestával z jediné světnice, jejíž stěny byly dokola opatřeny visutými postelemi. Mimo to vystavěna byla ještě zvláštní špižírna a v jednom koutě světnice zařízeno ohniště. Když byl domek hotov, kolem dokola sněhem zasypán a špíží z lodě zásoben, mělo našich 14 plavců velmi pohodlný zimní příbytek a mohli klidně očekávati příchod jara. Starostí o potravu neměli, neboť vzali ze zásob lodních jen masa soleného 10 sudův a mimo to dostávali čerstvé od Eskymákův, s kterýmiž udržovali stálé spojení. Již v prvních dnech přišlo na pobřeží, kdež rozbili Amerikáni svůj zimní stan, několik tuzemcův, mezi nimi i stařičký Mioux, jejž poznal již Kane za času své výpravy v letech 1852—1855. Obdrževše od Amerikánů některé dary, odebrali se Eskymáci do své stanice, ležící as 20 mil jižněji, a brzy přivedli s sebou dvacet jiných a osmero saní. Jen s jich pomocí podařilo se Amerikánům zaříditi si pohodlné zimní obydlí a přenesti ze zamrzlého parníku potřebné zásoby. Návštěvy tuzemců nepřestaly ani tehdy, když nastoupila zima se vší sveřepostí svou, a jmenovitě výtěžku z lovu těchto odvážných lovců měli Amerikáni co děkovati, že na ně nedotíraly kurděje. Několik rodin eskymáckých usadilo se nedaleko obydlí našich poustevníků, a berouce díl ve všem, co jim tito mohli poskytnouti, odplácely jim zase hojně čerstvým masem. Jmenovitě jedna rodina osvědčila se velmi užitečnou, neboť žena spravovala šaty a kožichy, a muž přivážel čerstvý led, kterýž se rozpouštěl na vodu k pití. Z uznalosti srubili Amerikáni této rodině z prken člun k lovu za letní doby. K udržování těchto přátelských poměrův mezi Eskymáky a Amerikány přispíval nejvíce sám Buddington, znalý jejich jazyka Mnozí navštěvovatelé točnových krajin líčí Eskymáky jako úskočný a nepoctivý lid, avšak plavci američtí jsou zcela protivného mínění, shledavše v Eskymacích Etažských lidi velmi přívětivé a soucitné. Her, pořádaných pro ukrácení dlouhé chvíle, účastnili se Eskymáci velmi ochotně. Jediný jich nástroj hudební jest jakýsi druh tamburiny, totiž obruč, potažená tulení kůží; na tuto tamburinu klepají při zpěvu a tanci a drží při tom dosti dobře takt. Všechno, co činili, ařsi to byla nějaká hra, tanec aneb cokoliv jiného, vykonávali s vynaložením celé své síly. Obyvatelé Etažští pamatovali se ještě na výpravu Kaneovu a Hayesovu a poznali také známého Mortona, jenž provázel co důstojník Kanea a ohlašoval po svém návratu, že viděl otevřené točnové moře. Ručnic naučili se brzy užívati, ačkoliv

byli z počátku při nabíjení velmi bázliví a spouštěli kohoutek se zavřenýma očima.

Vůbec uplynula zima čtrnácti americkým plavcům bezstarostně. Mrákoty dlouhé noci točnové osvětlovali si lodními lampami, jež naplňovali mržovým tukem. Čas si krátili z větší části čtením, šachem a jinými hrami udržujíce při tom ustavičně, na čemž mnoho záleželo, pořádný oheň. Uhlí jim vystačilo až do 1. února a potom jim musila poskytnouti potřebného paliva sama loď. Z počátku měli také citelný nedostatek řádného oděvu, neboť byly před katastrofou, kteráž je zastihla dne 15. října, přeneseny z lodi velké zásoby na led, později však darovali jim Eskymáci kožichy, kteréž sice velmi nepříjemně páchly, ale přes to neocenitelné služby konaly. Po celý ten čas těšilo se mužstvo velmi dobrému zdraví, a když venku řádila divá bouře a ze zasmušilých oblak sypal se hustý sníh, bylo jim v jejich domku tím tepleji a všichni očekávali blížící se jaro s dobrou myslí. Jediný nedostatek, kterýž musilo čtrnácte plavců trpělivě snášeti, byl nedostatek tabáku, avšak i tu si brzy pomohli, kouříce čaj. Venku se mnoho nepohybovali, neboť honba málo vynášela, poněvadž bylo zvěře proti udání Kaneovu a Hayesovu velmi pořídku. Vánoce slavili náležitým způsobem.

Od vystavení domku a zásobení špíží navštívili poprvé loď až 27. ledna, aby si odtud přinesli potřebné topivo. Zdlouhavě míjela zima, neposkytujíc našim poustevníkům velkých změn. Když se přiblížil duben, musili konečně pomýšleti na to, aby mohli opustit své zimní obydlí a nastoupiti z ledových pouští točňových obtížnou cestu do vzdělaného světa. Usnesli se tedy v ten smysl, že vystaví dva velké čluny a v těch že se svěří chladným vlnám severního moře. Kormidelník Chester měl při stavbě člunův vrchní dozor a dovedl zdolati všechny naskytující se obtíže, což nebylo právě snadnou úlohou. Stavivo musila dáti Polaris a oba čluny vystaveny byly z prken, jež byla vyňata z jejího nitra. Práce tato byla velmi nesnadná nejen proto, že byla prkna většinou provrtána, ale že se musilo pracovati z větší části za veliké nepohody, neboť zima dosahovala často až 30° C. a časté sněhové bouře oslepovaly zraky pracujících. Však vzdor těmto nehodám pracovali neunavně, poněvadž od toho závisel jich budoucí osud, a v polovici května byly oba čluny hotovy. Čluny byly 25′ zdélí, na obou koncích stejně široké a každý unesl sedm mužů a potřebnou potravu.

Mezi tím co jedna část mužstva zaměstnána byla stavbou člunův, skládali druzí zásoby potravní, přinášeli dříví z trosek lodních a podnikali časem lovecké výpravy do okolí; jeden sob a několik severních zajícův, zastřelených na jedné z těchto výprav, byli vítaným přírůstkem k jich zásobám. Dne 3. června rozloučili se konečně Amerikáni se svými Etažskými přáteli a odpluli na svých člunech, doufajíce, že potkají na své pouti nějakou loď, lovící velryby. Jeden člun řídil sám Buddington, druhý Chester. První den dorazili až k zálivu Sonntagovu, kdež se zdrželi nějaký čas, aby si odpočinuli; potom dopluli až k ostrovu Hakluytu. Zde se musily opět oba čluny zdržeti, poněvadž burácela po tři dni strašná bouře, provázená nepřetržitým padáním sněhu. Zatím mohli se plavci zaopatřit čerstvým masem, neboť na tomto ostrově

hnízdila veliká hejna mořských ptáků, tak že bylo lze jednou ranou zastřeliti 8—10 kusů. Další plavba byla pro četné kry, plovoucí po moři, vetchým člunům velmi nebezpečná, však musilo se v ní pokračovati. Po velikém namáhání dostihli konečně mysu Parryova a něco jižněji rozbyli svůj stan. Po denní plavbě musily se čluny každého večera vytáhnouti na zemi aneb na led, všechno se z nich vybralo, a pak si připravovali cestovatelé jediný teplý pokrm denní způsobem velmi primitivním. Každý člun vezl s sebou totiž jisté množství lanoví z lodě Polaris a konev tuku, pomocí těchto látek byl v starém železném vědře rozdělán oheň, a uvařil se čaj. Celkem však netrpěli plavci velkého nedostatku, a ač byla plavba ve vetchých člunech velmi obtížná a nebezpečná, nestihla jich přec žádná patrnější nehoda. Dne 21. června dosáhly čluny mysu Yorku a byly opětně obklíčeny ledem, kterýž je držel v zajetí dva dni, až konečně byly spozorovány dne 23. od škotské velrybářské lodě „Ravenserdig“, kteráž je laskavě přijala.

Ačkoliv se hned po návratu účastníkův výpravy Hallovy mluvilo, že se potkala s úplným nezdarem, nedosáhnuvši vytčeného cíle, totiž severní točny, přece nelze neuznati, že se dodělala poměrně dosti znamenitých výsledkův a že přispěla k rozřešení točnové otázky více nežli všechny předešlé anglické a americké výpravy během pětadvaceti let. Proniklať z nich nejdále k severu, jmenovitě až k 82° 16′ s. š., a mohla snad proniknouti ještě mnohem dále, kdy by byl na neštěstí neumřel hned v první podzim vlastní její vůdce, Hall. Avšak tolik jest jisto, že ztrávila zimu nejdále k severu a činila tam vědecká pozorování. Bylo to v zátoce, řečené Thank God Harbour, kamž se uchýlila Polaris dne 4. srpna 1871 k přezimování. Přístav byl sice velmi mělký a neposkytoval sám sebou dosti ochrany proti větrům, tomuto zlu však odpomohl veliký ledovec, nazvaný od kapitána Halla *Providence*, kterýž se položil v zátoce a chránil loď před nárazy plovoucích ledových ker. Na břehu byla zařízena stanice k vědeckým pozorováním. Místo to leží určitě v 81° 38′ s. š, a v 61° 44′ z. d. od Gr.

Na blízku zimoviště nalezeny byly stopy eskymáckých chat a jakési kruhovité, kamenné stavby a nedaleko jich byla vykopána malá harpuna, hroty ku kopím, zhotovené z mrožích zubův, kousky kostí, kostěné hroty k šípům a jiné drobné nástroje. Všechny tyto nalezené věci byly zcela dobře zachovány a mohly být 10 až 20 let staré. Stavby byly bez pochyby trosky letních příbytků eskymáckých, pocházejících snad od obyvatelů země Grumellovy, kteráž leží na západ od Kennedyova a Robesonova průlivu, neboť na západním pobřeží Gronském nebyli Eskymáci severněji ledovců Humboldtových nikdy pozorováni.

Co se týče organického života, nejsou ony končiny hlubokého severu tak chudy, jak by se snad mohlo předpokládati. *Stromů* ve vlastním smyslu tam arci není, neboť největší mezi tamějším rostlinstvem jest asi půl stopy dlouhé vrbové proutí, kteréž se však nezdvíhá do výše, ale plazí se po zemi. Za to ale byla v červnu široká rovina, prostírající se kolem přístavu, potažena více méně hustým mechem jako hebkým kobercem, proplétaným ostatními květinkami, jejichž úplně bezvonné korunky zářily nejvíce živou modří a červení.

Mnohem bohatší a rozmanitější jest však *zvířena.* Jmenovitě v tamějších mořích hemží se bezčíslné množství rozličných zvířat, počna od velryby až do těch drobných živočichův, kteréž jí slouží za potravu. Jsou to z bezpáteřnatých jmenovitě raci a krabové, kterýmiž se živí také četní tuleňové a mrožové, nacházející se tam v hojném počtu. Mezi zvířaty, bydlícími na zemi, první místo sluší pánu ledových pouští, bílému medvědovi (Ursus maritimus), kterýž zde dosahuje často hrozné velikosti. Mimo to zde bylo průběhem zimy zastřeleno přes 30 bizónův (Bos moschatus), kteří se dle udání Eskymákův poněkud liší od Labradorských; tito prý zavánějí a chutnají pižmem mnohem více nežli Gronští. Dále se tam nachází mnoho vlkův, sobů (Cervus tarandus), bílých lišek (Canis lagopus), severních zajícův (Lepus borealis) a lumíků. Z ptactva bylo lze pozorovat u velkém počtu zejmena bílé koroptve (Tetrao lagopus), rozličné odrůdy čajek a jiných bahňáků, z vodních pak ptáků zvláště hojně hus a kachen. Než při této poměrné hojnosti zvířat bylo by Evropanu stěží uživiti se v těchto krajinách pouhou kořistí z lovu, neboť tento jest spojen s velikými obtížemi. Ryb nebylo lze žádných vyloviti, ačkoliv na ně chodili s nevodem i s udicí. Také tam bylo viděti rozličné odrůdy světoběžného hmyzu jako motýly, včely, mouchy a j. (Dokončení.)

Česká opera r. 1874.

Od

V. J. Novotného.

Kdežto jiná, bohatě podporovaná divadla (viz Vídeň, Berlín, Petrohrad) se v nejpříznivějším případě mohou vykázati pouze provedením *jedné* novinky za prošlou část nynější sesony, může naše malé divadlo ukázati již na tři novinky, počítámeli mezi ně nově přepracovanou *Lejlu* Bendlovu, jakož vším právem můžeme. Byla nám dne 24. září v divadle Novoměstském předvedena. Již před lety při prvním svém objevení v uměleckém životě českém došla všestranného vřelého uznání; při hudbě Bendlově chválena především neobyčejná síla výrazu dramatického, jakož i snaha po určitější hudební charakteristice hlavních osob, dále hojný mélos frásí hudebních, šťastná, bohatá orkestrace a ladná zaokrouhlenost všech užitých forem hudebních.

Výrok ten i dnes potvrzujeme; však okolnost, že Bendl v převážné míře operu svoji přepracoval, nutí nás určitěji rozebrati vše, co bylo nového k ní připojeno, a dle toho vysloviti konečný úsudek, pokud nové části vynikají cenou uměleckou a pokud se pojí k celku co souměrná stavba hudebně architektonická.

O dějinách dalšího přepracování nás krátkými slovy poučuje sama spisovatelka libreta, Eliška Krásnohorská, v novém jeho vydání pravíc:

„Opera tato, s níž oblíbený skladatel Karel Bendl co s dramatickou svou prvotinou 4. ledna 1868 debutoval, došla se strany obecenstva i kritiky stejně příznivého posouzení, dobyvši si zpěvností a dramatickým zápalem bohatých svých melodií všeobecného uznání.“

„Byvši původně *čtyraktová,* prošla po několikerém provozování na jevišti Pražském změnami pečlivými, k nimžto skladatele vedlo studium účinu vlastní práce a snažení horlivé, aby dílo jeho v každé části vyhovělo požadavkům moderním, vznikajícím při pojmu dramatu hudebního; nyní pak vyšedši z ohně autokritiky očistěna i zdokonalena, předstoupí před obecenstvo v obnovené své podobě, v jakéž první její akty již objevily se v „Matici hudební“ ve výtahu klavírním, a v jakéž tím schopnější bude dojímati a povznášeti posluchače krásami svými hudebními.“

Že se stanoviska čistě hudebního učiní partitura Bendlovy opery na každého dojem *ušlechtilé, v každém ohledu dobré hudby,* jest jisto; že v tomto přepracování odpadla mnohá slabší část a její místo zaujalo číslo nové, zdokonalené, že tedy v tomto ohledu bylo celé dílo ze slabších míst *očistěno*, nedá se nijak upříti; však jiná nastává nám tu otázka, pakliže bystřeji přihledneme k dílu tomu co *celku jednotnému,* vyplývajícímu z idey jednotného dramatu hudebního. Činí vůbec dílo to dojem jednotný po způsobu velkých skladeb slavného reformatora moderní hudby dramatické, setkáváme se tu *s ustáleným jednotným slohem,* řine se proud hudební *bez překážky* v stálém stoupání až do vyznění celého díla, působí na nás konečně celá faktura díla dojmem *souměrnosti,* hudebním bystrozrakem po dramaticku rozměřené? Na všechny ty položené otázky nemožno rozhodně posvědčiti. Jednolitý, ustálený, Bendlovský sloh nejsme tu ani oprávněni požadovati: jestiť dílo celé — i ve svém přepracování — co do rázu povšechného přec jen dramatickou *prvotinou* Bendlovou. Přepracované části ovšem spadají v pozdější, zralejší periodu Bendlovu — v tomto směru nalézáme ku př. v hlavních částech *celé první dva akty* obnoveny — však právě tím, že skladatel část ze starší doby, část převážně *formální* nechal v těsném spojení vedle nových míst na principech *moderního* dramatu se skvělým zdarem založených — tím právě vystupuje onen kontrast mezi starší a novější dobou Bendlova tvoření tím patrněji. Následkem toho pozbývá též dílo to co celek žádoucí jednolitosti, které by Bendl zajisté dosáhnul, *kdy by býval další tři akty právě tak přísné práci podrobil, jakou se vyznamenal v prvních dvou.* V 3., 4. a 5. aktu zůstala formálnost starší práce; zcela nově přikomponován jest jedině „válečný balet“ ve 4. jednání, který ale právě v onom momentu, kde se děj rychlým proudem ku konečnému rozluštění řine, pravdě dramatické jest na závadu. Celou část exposiční až ku třetímu dějství chválíme pro hlubokou patheticnost hudebně dramatického výrazu, zvláště pro zdařilý proud deklamatorní, jenž si tu s podivuhodnou silou cestu razí. Že počáteční dvě scény nepůsobí na obecenstvo dojmem rozhodným, tím není ovšem vinen deklamatorní směr, nýbrž jednoduše ona okolnost, že následují v obou scénách *těsně za sebou* dvě příliš široce rozpředená dueta. Přepracováním mnohých čísel nabylo sice dílo celé jaksi modernější tvářnosti;

však rozšířením jeho o celé jedno jednání zase utrpělo, zvláště v očích obecenstva méně trpělivého.

To nahledl skladatel sám již po prvním provedení opery v nynější její podobě a snažil se vadu tu napraviti radikálním škrtáním všech méně důležitých míst, čímž zkráceno jest trvání opery téměř o celou hodinu. Dílo Bendlovo v této formě stalo se stálou, vždy vítanou podporou operního repertoiru.

V krátké době po tom (9. října) vypravena jest druhá novinka, komická opera *Král to řekl* od duchaplného, mladistvého skladatele francouzského *Léona Delibesa,* jenž posud znám byl ve vlasti své pouze několika menšími skladbami, jednoduchými písněmi, romancemi s průvodem klavíru a jinými drobotinami. Opera tato jest první jeho větší práce v oboru dramatickém; a povážímeli, s jak důkladnou znalostí jeviště se tu pojí hudba ku textu, jak originelními, v pravdě ušlechtilými tvary vyniká v moderní literatuře francouzské, s jakou říznosti výrazu dramatického a pravdivostí hudební charakterisace jest krásný ten celek psán, nemůžeme než s obdivem se zmiňovati o umělci francouzském, jenž při všeobecné hnilobě moderní francouzské literatury hudebně dramatické, při vší té znemravnělosti francouzských pohlavárů hudebních à la Offenbach a Gounod, přece dovedl neobyčejnou silou nadání svého a pilnými studiemi velikých vzorů skvělé sousední literatury německé na stupeň pravé výše umělecké se povznesti. Pokud souditi smíme z této hudebně dramatické prvotiny, nemůžeme Delibesa nazvati epigonem starší školy franzouzské, jinak výtečné a v každém ohledu solidní firmy *Adam & Auber.* S těmito nemá Delibes nic společného, leč onen neobyčejně živý esprit *v rytmickém* ohledu a onu hladkou eleganci proudu melodického. Pokud se však týče oné vlastní podstaty dramatického díla, tedy hlavně pravdivé charakteristiky u výrazu hudebním a mimo to bohaté harmonisace a v každém ohledu skvělé duchaplné instrumontace (která ovšem jest zmírněna v poměru ku lehké opeře *komické):* nedbá Delibes starých francouzských tradic, nýbrž staví se smělou nohou na zcela originelní ve Francii posud neobvyklou půdu. Geniální jest Delibesův spůsob hudebního charakterisování jednotlivých osob nejen ohledem na jich povahu, nýbrž hlavně ohledem na onu dobu, v nižto děj spadá, na dobu totiž hudebního rokoka. S jakým vtipem a humorem jest na př. psána ona scéna, v níž taneční mistr Miton studuje se svými chovankami sbor v manýře Gluckově, kde Orest prchá ve čtyrčtvrtečním taktu za průvodu centového kontrapunktu v basech; jak zdařile opět postižen jest tón národní písně francouzské v rozkošném duetu mezi Benoitem a Javottou (1. jedn., výst. 2.) počínajícím slovy „Jacquet švarný na ladech zpívá“; jak krásně a nenuceně jest podán starofrancouzský madrigal v pohodlně velkopanském rytmu menuetovém v předehře k 2. jednání, z níž jest pak se vzácnou obratností utvořena koncertní arie Javotty za velkou dámu přestrojené; a konečně s jak neodolatelným humorem je kreslena celá figura samou etiketou zdřevěnělého markýze z Moncontouru a fidelně klackovitá povaha sedláka Benoita! To vše jest podáno ve skvělém rouše hudby moderní, ryze dramatické s effekty i pro nejširší kruhy obecenstva neodolatelnými a přec nikdy z mezí umělecké krásy nevybočujícími.

Jako nejnověji ve Vlaších starý *Verdi* ve své „Aidě" se úplně obrátil na novou víru moderní hudby dramatické, tak i nyní ve Francii *Delibes* béře sobě z moderního směru toho, co zdá se mu býti nejúčinnějším; a tak činí všichni umělci hudební, kteří nadáni jsouce vzácnou silou tvůrčí, snaží se po něčem vyšším, ponechávajíce menším duchům staré hudební formy pohodlného písničkářství. Tak i u nás nejlepší naši skladatelé, s jichžto jmeny můžeme se směle před celým světem uměleckým pochlubiti, berou sobě směr ten reformatorský *po jistou míru* za vzor, ovšem ne ve smyslu otrockého opičení, nýbrž ve smyslu samostatného tvoření *a pokud se principie směru toho nového s našimi ideami o hudbě slovanské srovnati dají. Jako Delibes nezapřel v díle svém nikde francouzskou povahu ni zvláštní onu individualitu národní, ač přijal principie moderní, právě tak udržují se naši skladatelé a v čele jich zejmena mistr Smetana v proudu vrozeného již živlu slovanského na základě pojmu o moderním dramatu hudebním.*

Vždyť jest zdárný vývoj a další pokrok možným jedině vespolným se stýkáním národův a neustálým přiučováním se všemu, co znamenitého jeden národ u druhého najde. Kam by to přivedl onen národ, jenž by uprostřed vzdělaného světa ohraditi se chtěl čínskou zdí proti všem vlivům vzdělání toho, proti každému pokroku? Jak slavně znělo před časy jmeno hudební školy vlašské i francouzské a jak nepatrnou popelkou proti oběma královským sestrám byla touže dobou škola německá! A ejhle, dnes vlaští i francouzští umělci hudební chodí se k ní učit! — Čím možno úkaz ten vysvětliti? Zajisté jedině tím, že Němci nelenili v bývalé podřízenosti své, neodvraceli se od umění sousedův svých, nýbrž přijímali a přizpůsobovali živlu vlastnímu vše, co nového u nich našli. Zda se proto umění jejich stalo neněmeckým, o tom nás ovšem nejlépe poučuje skvělá přítomnost.

Možno, ba velmi pravděpodobno jest, že za nějaké století se poměr ten opět obrátí, ba že i *nová* škola k dosaváde jmenovaným třem hlavním školám hudebním přiroste, jejíž sláva třeba ty ostatní zastíní — myslím totiž *školu slovanskou,* myslím *naši* hudbu budoucnosti! Chcemeli to tak daleko přivesti, musíme se stejnou měrou činiti jak ostatní, musíme se od nich pilně všemu což nového a znamenitého učiti. To nahlížejí naši skladatelé, kteří to s uměnou slovanskou do opravdy myslí, a kteří už zejmena v oboru hudby dramatické mnohým skvělým, mistrovským dílem národ náš obohatili.

Tento právě naznačený směr doby naší na vše strany klestí sobě cestu a jest na všech stranách původem skladeb ceny nepomíjející. Proud ten nezastaví nikdo; proto byla i u nás opera Delibesova s jasotem přijata a jistě stane se jednou z nejoblíbenějších našeho repertoiru.

Třetí novinka sehrána byla poprvé dne 24. listopadu. Kdo zná obtíže, s jakými spojeno jest nastudování opery moderní, kde ústrojí vždy komplikovanějšího se užívá, uznati musí, že píle našeho personálu jest vší chvály hodna, an studuje každý měsíc novou operu a mezi tím i znova studuje opery starší, v repertoir poznovu uváděné (Don Juan, Souboj, Kouzelná flétna).

Třetí tato novinka pochází opět z péra výtečného; což konstatujeme s tím větší radostí, poněvadž jest to práce skladatele *domácího*, komická opera *Král a uhlíř* od velenadaného *Ant. Dvořáka*. Jmeno tohoto skladatele v Pražském světě hudebním zvláště vyniklo, když po prvé provedena byla překrásná hudba jeho na Hálkův hymnus z básně „Dědicové Bílé hory"; on náleží k vzácným zjevům mezi skladateli hudebními, kteří již prvním plodem tvůrčího ducha svého dovedou strhnouti v kouzelný kruh svých tonů každou přirozené kráse přístupnou mysl.

Pravým potěšením naplní každého přítele samostatné hudby československé úkaz ten, že zejmena v uplynulém desítiletí genius umění českého zář vlídného oka svého obrátil k oboru hudebnímu; neboť v poměrně krátké době té obdařen byl národ náš celou řadou nadaných skladatelů, kteří rozmnožili repertoir operní o mnohé výtečné dílo, jehož stálé trvání na jevišti jest zabezpečeno přízní obecenstva. Mezi nimi zaujímá Dvořák už nyní neposlední místo. Že mistrnou rukou vládnouti umí rozpoutaným mořem vln tónových, že zejmena orkestr jest nejvlastnějším živlem jeho, v němž známy jsou mu nejtajnější jeho síly, dokázal Dvořák během posledních dvou roků na koncertním podiu, kde slyšeli jsme z jeho skladeb mimo uvedený již hymnus zejmena ve filharmonických koncertech originelní, fantastickou instrumentací nad obyčej vynikající nocturno orkestrální, *Noc májová*, mohutně rozpředenou trojvětou *Symfonii* a uverturu ku zpěvohře *Král a uhlíř*, kteréžto skladby povždy se těšily rozhodnému úspěchu. S tím větším napnutím tedy všichni, kdož Dvořáka z koncertů znali co skladatele stojícího na výši umění svého, očekávali jeho první práci dramatickou. Naděje ty byly ochlazeny, když opera Dvořákovi vrácena byla s tím doložením, že pro ohromné obtíže technické, jež nakupeny jsou zejmena ve sborech, nelze ji nastudovati. Energický skladatel nedal se tím odstrašiti, nýbrž napsal na totéž libreto *novou* hudbu, v průhlednějším, národním ale ovšem moderním duchem ovládaném slohu, jak jej Smetana svou první komickou operou byl u nás v oblibu přivedl.

Dvořák z prvně pracované své hudby *nepřijal do nové skladby své ani jediného motivu, ani jediné myšlenky melodické!* Z tohoto v dějinách operních posud nevídaného úkazu možno souditi, jak velikým bohatstvím myšlenek hudebních vládne Dvořák, jak všestranným jest hudebníkem, stejně zkušeným v mohutné polyfonní práci stylu lapidárního i v lehounké průhledné sféře hudby rozmarné; a novou tu hudbu, která s nelíčenou radostí přijata jest, napsal za krátkou dobu tří měsíců: obratnost taková vzbuzuje obdiv. Nová hudba ku *Králi a uhlíři* dokazuje ustálenost Dvořákovy tvůrčí fantasie, která v prvnějších pracích jej často zaváděla v mladickou periodu bujného kvasu; tato hudba jest prvním základním kamenem nové, 'bohdá šťastné periody v uměleckém životě mnohoslibného skladatele.

Co do ceny vyniká hned jednání *první*, kdež vstupní arie Jindřichova, dueto mezi Jeníkem a Lidkou, překrásný kvartet ve scéně 4., baláda králova, zejmena pak mistrně provedená finální scéna dudácká náleží k pravým perlám hudebně dramatického tvoření. Na rovné výši udržuje se *druhé* jednání, kde chválíme zejmena rozkošnou zvukomalbu v průvodu orkestru při poeticky kreslené arii Liduščině,

Jeníkova arie při loučení „Nezůstanu s vámi na vojnu se dám,“ k níž pojí se mohutný, velmi effektní finální ensemble. Třetí jednání jest slabší, čím ovšem vinen nejvíce rozvláčný text. Libreto se nezdařilostí svou pojí ku většině původních českých libret. Jen výtečná, živě charakteristická hudba v československém duchu národním koncipovaná udržuje plod ten na živu. — Dvořák při všem svém bohatství myšlenek hudebních přec nikdy daleko nechodí pro své motivy. Že by byl při volbě melodií příliš vyběračným, to nelze mu vyčítati; často najdeme u něho tak nepatrný motivek, že by si jiný skladatel nevěděl s ním rady, kdy by mu uloženo bylo, aby s ním pracoval; však pod rukou Dvořákovou nejznámější často fráse hudební, často patrné reminiscence (viz zejmena kvartet na konci scény 4. v I. jednání) často i tvary písně národní (pomocí originelní instrumentace neb zajímavé harmonisace) tak zvláštní tvary berou na se a v tak novém se jeví osvětlení, že kouzelné jich kráse nikdo neodolá.

Bystrým čichem obdaření lovci reminiscencí najdou v této Dvořákově práci hojnost importované zvěře, ba snad i dle povrchního toho pozorování stáhnou přísné brvy své k úsudku příkrému; však kdo hlouběji vnikl v hudební tvary Dvořákovy, kdo sledoval jich místné provedení zejmena v orkestru, uznati musí, že Dvořák přijaté odjinud motivy vždy po svém vlastním spůsobu v duši své předělává a takto přetvořené tvary ty že vystupují před nás vždy co něco nového. Jest to známý úkaz i v jiných oborech uměleckých, zejmena pak mezi básníky. Ostatně nebude od místa, sdělímeli zde výrok slovutného mistra hudebního, jenž ze zkušenosti vlastní rozhodné promluvil slovo o kapitole reminiscencí. Mendelsohn praví totiž sám doslovně: „Přijdeli nám nějaká hudební myšlenka, nemáme se nikdy po tom ptáti, zdali jest orginelní čili nic. Nepovstalli tento hudební motiv úmyslnou vůlí či pouhou reflexí, nýbrž nadšením a vnitřním zjevením, nemůžeme beztoho jeho originalitě nic přidati a nic odníti. Takovéto blahé chvíle nadšení máme proto s vděkem a jako nejsvětější dar nebes přijímati. Prohřešujeme se na nich a znetvořujeme jich ryzou původnost, když z marnivé touhy po originalitě neustále je opravujeme a přetvořujeme. Co později při hudebním *propracování* s těmito myšlenkami začneme, jak s nimi naložíme, jak je organicky dále vytvoříme až k dokonale umělecké formě je vyvinujíce: to jest *naší* věcí, věcí naší vůle, energie a vytrvalosti. Co této stránky se týče, nemůžeme býti nikdy dostatečně přísnými na sebe. Jenom žádnou reflexi nebo kritiku v oněch okamžicích, v nichž jenom vřelý dík a blahé štěstí pociťovati máme. Kdy bych se býval dal svésti poznámkami jiných, abych se vždy *jen po originalitě* svých myšlenek ptal, věru že bych byl nemohl nic dalšího vytvořiti!“

Knihy redakci OSVĚTY zaslané:

Statistická příruční knížka královského hlavního města Prahy za léta 1872 a 1873. Redakcí prof. Jos. Erbena. V Praze, 1874.

Geometrie pro čtvrtou třídu škol realných. Sepsal Čeněk Jarolímek. V Praze, 1874.

Živa, sborník vědecký musea království českého. XI. Spisů musejních číslo 131. V Praze, 1874.

Stručný všeobecný slovník věcný. Red. Jak. Malý. Dílu II. seš. 6. Nákl. I. L. Kobra, v Praze, 1874.

Josefa Fr. Smetany literární a vlastenecké působení. Sepsal Frant. Schwarz. V Plzni, 1874.

Ze Šumavy. Básně El. Krásnohorské. Druhé, rozmn. vydání. Nakl. J. Otto, v Praze, 1875.

Historické povídky, vypravuje Er. Špindler. Sv. II. Nákl. A. Mareše. v Roudnici, 1875.

Obrazy ze života starověkých národů. Sepsal V. Petrů. Nakl. J. Otto, v Praze, 1875.

O Jednotě bratří českých. Podává Fr. Aug. Slavík. Nakl. týž.

Laciná knihovna národní. Čís. 77—80. V družině dobrodruha krále. Román od Boh. Havlasy. V—VIII. Nakl. týž.

Ženská bibliotéka. Red. Žof. Podlipská. Sv. 30—32. M. Fl. Nightingaleovy Kniha o ošetřování nemocných. Z angl. přel. Paulina Králova. 1—3. Nakl. týž.

Anna Náprstková. Životopisní nástin od Ž. Podlipské. Nakl. týž.

Národní bibliotéka. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 182—190. (Kulda, Pravda, G. Pfleger Moravský. J. K. Tyl, Vinařický). Nakl. I. L. Kober, v Praze, 1874.

Poetická čítanka. Upravil V. Petrů. Seš. 7. Nakl. týž.

Divadelní bibliotéka. Svazek 135. Bodrý venkovan. Treperendy. Nakl. J. Pospíšil, v Praze, 1874.

Obrázková knihovna pro mládež a přátele její. Seš. 3. a 4. O panu baronu Prášilovi. Seps. J. V. Houška. Národní pohádky a pověsti. Sestavil R. L. E. Turnovský. Nakl. Theod. Mourek, v Praze.

Přírodopis pro mládež. Seps. Jos. Soukup. Část 1.: O ssavcích. Nakl. Fr. A. Urbánek, v Praze, 1875.

Al. Balcárka zůstalé básně. II. vyd. Nakl. týž.

Nová knihovna mládeže. Pořádají M. Weinfurt a Frant. A. Zeman. Pravda v obrazích. Sebral Fr. A. Zeman. Nakl. týž.

Divadelní ochotníček pro mládež. Red. Fr. Rosický. Sv. XIV. Neposlušnost vede k neštěstí. Sepsal J. Burian. Nakl. týž.

Ženský kalendář na rok 1875. Pořádá E. Krásnohorská. Ročn. III. Nakl. týž.

Výtah z řádu voj. cvičení. Díl. I. Zprac. Ferd. Čenský. Nákladem Karla Procházky. V Těšíně 1874.

Rodová pravidla jazyka latinského. Sestavil K. Neudörfl. Naklad. Th. Mourek, v Praze, 1875.

Budečská zahrada. Obrázk. časopis pro mládež. Ročn. VI. čís. 2.

Předpisy pro stráže (varty); přel. Ferd. Čenský. Nakladatel K. Procházka, v Těšíně, 1874.

Nový průmyslový věstník. Obrázkový měsíčník. Ročník I. čís. 4. Red. Ant. Šmitt, v Praze, 1874.

Paleček, ročn. III. seš. 2. Red. dr. J. Štolba, Aug. Nevšímal. Nakl. J. Otto, v Praze, 1874.

Katalog knih, vydaný nákl. J. Otty. V Praze, 1874.

Lumír. Red. Sv. Čech, Jaroslav Goll. Vyd. S. B. Heller, J. V. Sládek. Tiskem dr. Ed. Grégra, v Praze, 1874.

Jan Žižka z Kalicha, epická báseň Ot. Červinky. Nakl. Th. Mourek v Praze, 1875.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;
jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 2. Sešit únorový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL I

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

Některé nové hlasy o OSVĚTĚ:

Niwa, výborný polský časopis vycházející ve Varšavě, věnovaný vědě, literatuře a umění, přináší v 12. sešitu právě minulého ročníku stručný náčrtek o nejnovějších plodech české literatury, při němž, jak výslovně podotýká, za průvodce jí sloužila *Osvěta*. O této pak píše: „Zastavujíce se při obsahu vytištěných v Osvětě článkův, s podivením vidíme, že Osvěta věnuje pozornost celé společnosti evropské, všímajíc sobě i jejího povšechného stavu i literatury, i zjevů uměleckých, i ústrojí společenského.“ Dále dotýká se Niwa článku Geitlerova o Litvě a Litvanech, Jelenova o ústavě švýcarské, Niederlova o Homérovi a jeho básních, Zákrejsova o francouzské literární hnilobě, chválíc ve všech široký rozhled a důkladné propracování. „A jest to všechno?“ táže se. „Nikoliv! Zbylo ještě mnoho místa ku pojednání o zájmech místních: o jednotě českých spisovatelů, o české opeře v r. 1873—74, o akademickém spolku v Praze, o dějinách literatury české v době úpadku a potlačení po bitvě Bělohorské. Zbylo ještě místo pro povídky, vědecké rozpravy, polemiky a j. — bez kterýchž věcí se podobné listy obejíti nemohou a nemají. *Takový výbor a taková rozmanitost článkův posloužila by ke cti každému vědeckoliterárnímu časopisu.* Nelze tu pozorovati žádného obmezování se pouze na jistý kruh místních zájmův aneb na jistá odvětví vědy: naopak Osvěta objímá všechna odvětví náuk láskyplným pohledem.“ Potom rozbírá spisovatel p. dr. Chmielowski obsah sešitu 9. a 10., věnuje pozornost každému jednotlivému článku.

Šumavan: Osvěta dokončila č. 12. skvěle čtvrtý svůj ročník. Přejeme, aby Osvěta, jež své jmeno nese právem, vnášela osvětu vždy v širší a širší kruhy čtenářstva, aby četným odebíráním pojistila se budoucnost tomuto výtečnému českému sborníku.

Mělničan: Právě dokončen čtvrtý ročník výtečného měsíčníku *Osvěty*. Když se byl redaktor Vlček před čtyřmi roky rozhodnul pro vydávání tohoto časopisu „pro rozhled v umění, vědě a politice“, uvítán byl podnik ten s nelíčenou radostí všech. Vždyť do té doby postrádali jsme podobného listu . . . Ovšem že zápasiti musel Vlček z počátku s překážkami nemalými, on je však překonal a pojistil Osvětě nejen přední místo v časopisectvu českém ale i budoucnost. Vydané čtyři ročníky obsahují hojnost článků a pojednání vědeckých, kritických a poučných, mnohou výtečnou povídku od předních spisovatelů našich atd. Máme za povinnost, doporučiti opět Osvětu co nejvřeleji.

Obrana: *Osvěty* vyšel sešit prosincový, kterýmž jest ukončen ročník IV. *Osvěta* vstupujíc v život musila bojovati téměř za pouhé právo k životu, za kteréž musí bojovati každý český dobrý podnik, ona musila bojovati s netečností a lhostejností obecenstva — a zvítězila. Redaktor *Osvěty* může s hrdostí pohlížet na tento svůj čin, s tím větší hrdostí, poněvadž podnik, jemuž se cele věnoval, byl nezbytně potřebný našemu národnímu rozvoji a ruchu. Podotýkáme, že tento podnik byla sama sobě, své cti dlužna česká intelligence; na ní jest, aby i dále o zdar jeho pečovala živým účastenstvím. Měsíčník *Osvěta* dostál dosud úloze, jíž si byl vytkl, co nejčestněji. Minulé čtyři ročníky obsahují celou řadu výtečných i zajímavých prací do všech oborů zasahujících.

Slovan: *Osvěta*, tento vřelého odporučení hodný měsíčník, nastoupila právě ročník *pátý*. První sešit tohoto pátého ročníku obsahuje: Geologie nebeská od prof. Jana Krejčího, kdežto se vykládají výsledky pozorování a zkoumání o tělesech, pohybujících se v prostoru mimozemském. Prof. Jan Krejčí znám jest netoliko jakožto mistr v tomto svém oboru, nýbrž umí vládnouti českým jazykem, umění to, jež není obecnou vlastností českych učenců. — Historickým obrazem, Alenka, představuje nám pilný v dějinách českých badatel, František Dvorský, poměry společenského života v Čechách ke konci 16. století. V Šumavě, básně od Elišky Krásnohorské. — Petr Chelčický, od prof. Ferd. Schulze, jemuž přejeme toliko více pochvíle, aby nám častěji mohl osvětlovati jednotlivé stránky české minulosti a aby nalezl hojných následovníků. — Jungmann v Praze od prof. Karla Tieftrunka jest opět jedna vděčná zpomínka, šlechetnému srdci a velikému muži věnovaná, jakéž nikdy nemůžeme dosti na pamět uváděti nynějšímu pokolení. — Výpravy k severní točně od J. Režábka, a konečně Česká opera r. 1874 od V. J. Novotného.

Český Jih věnoval v tyto dni Osvětě zvláštní článek plný vřelé chvály.

R. 1875. Č. 2.

OSVĚTA

Úvahy o poměrech českých.

Od

Václava Vlčka.

Vlast naše nyní už na druhý rok poskytuje divadlo náramně kormutlivé. Štvanice — od Šumavy až k Tatrám jedna nepřetržitá štvanice, jejížto vřava ani na den ba ani na hodinu neumlká! Honců a štváčův jsou nepřehlední zástupové — a kdo sám nelaje, netrhá, neštve a štváti se nedá, ten prý už ani není jak se patří Čech!

Znám se k těm, kteří nelají, netrhají, neštvou ani štváti se nedají.Jáť vidím, co se tou slepou, divokou honbou zašlapává a maří, to že jsou role a luhy a sady a osení a žeň a jiné hmotné i duševní statky *naší ubohé otčiny,* že jest to ovoce přemnohých let, celých pokolení, neskonalého namáhání!

Jáť také znám tu nešťastnou oběť, za kterou se ti vášniví honci a štváči ženou, které každý dává jmeno svého politického neb osobního protivníka: až ji konečně opustí poslední síla, až mdlobou umírajíc klesne, potom oni ji teprv poznají také!

Tou nešťastnou, stíhanou, mučenou obětí jest dobrý duch českého národa.

Povinnost k tomuto národu mně káže, abych o nynějších poměrech českých několik slov promluvil k těm, kterých každodenní vřava ještě naprosto neohlušila, a kteří těmi hluky a běhy veřejnými do duše zkormouceni druh druha se tážou: „Jak dlouho má ještě ta spousta trvati? Zdali přece jednou z ní vyvázneme? A kudy?“

Myslím, že na tyto otázky možno dáti odpověď, dámeli se ovládati a vésti jenom láskou k otčině a ničím jiným. Proto se chápu péra.

Nebudu nikomu podkuřovati, nikoho kaceřovati; nebudu se diplomaticky proplítati, ale budu mluviti pravdu, která nás jedině vysvobodí

— budu ji mluviti bez ohledu na jakékoliv *osoby* alebrž na zřeteli maje samu toliko *věc národní,* na kterou se pro samé osobnosti tak rádo u nás teď zapomíná.

Poněvadž pak nyní v naší veřejnosti panuje obyčej, svoje bez míry chváliti a všemu ostatnímu bez míry láti a pravdě bez velikých rozpaků všemožné násilí činiti: bude dosti těch, kterým se nezachovám. Avšak mně nejde o to, abych číkoli přízně, abych cokoliv *sobě* vyhledával.

Stranníci na pravo rovněž jako stranníci na levo pokřikují hrozivě: „Kdo není s námi, je proti nám a musí padnouti, musí býti zničen!“

Já čekám pokojně, z které strany na mne první kámen přiletí. A pokojně ponechávám soud svým čtenářům, nynějším a budoucím.

I.

Dne 1. ledna roku 1873 přinesly *všecky* české vlastenecké denníky v Praze na prvním místě jeden a týž článek, jenžto neměl nadpisu a datován byl ze dne 31. prosince 1872. Prosím čtenáře své, aby si jej v plném obsahu na paměť uvedli; jestiť to listina velmi důležitá, poskytuje nám v přítomné době nejedno *veledůtklivé, velepotřebné poučení,* a bude zajisté i *před soudnou stolicí historie české* míti velikou váhu a velikou úlohu.

My z ní tuto otiskujeme jen úvahy, které se týkají našich vnitřních poměrův. Čtemeť tam zajisté, jak následuje:

„Vstupujeme do nového roku s myslí neutěšenou sice, nikoli však zmalátnělou.

Národní a političtí nepřátelé naši chystají se ztéci ty poslední, *posud návalu cizáctví odolavší,* **zbytky hradeb politické samostatnosti národa našeho,** *rozbořiti i ty poslední nám svaté památky někdejší slávy naší* ....

Mezi muži, kteří podporováni důvěrou všeho národa českého posud vždy nezištně a neohroženě zastupovali zájmy jeho, nastalo přesvědčení společné, že národ náš, nemoha spoléhati na nikoho, jediné ve vlastní síle musí hledati spásu svou.

Čím méně přátel má, tím více napnouti musí vlastní síly své, čím více nepřátel, tím větší bude čest a sláva jeho, tím větší rozkoš vítězství; tím méně bude pak povinen národ děkovati komu, věda, že sám byl strůjcem svého osudu. Vítězství pak nemůže minouti vůli pevnou, obětavou a vytrvalou. Národ, který se sám neopouští, nebývá opuštěn.

Toho pak dbejme všickni, že vůči tak četných a mocných nepřátel bylo by hříchem, ba samovraždou, drobiti síly národa; byloli nám kdy třeba svornosti, třeba nám jí nyní. Různosti mezi námi mohou býti beztoho jen v zásadách, jež na ten čas stojí v druhé řadě, tak že nám všem možná odložiti jich k časům budoucím. Nyní jen za tu jedinou věc zasadíme se všickni, kdož se hlásíme k praporu národa a země — za obhájení jich práva, jich politické osobnosti, jich samosprávy, kteréž jsou podmínkami jich existence.

Cesta odporu na poli státoprávním, kterou jsme posud kráčeli vždy svorně, jest cesta pravá; jen ten by nalézal se na cestě bludné, kdo by zastrašen nezdarem zapomněl, že ne z mutného oka, alebrž z ruky pilné naděje kvitne.

Protož chopme se svorně a úsilovně práce ve všech potřebách národní naší společnosti.

Seřaďme se v jediný, pevný, nerozborný šik proti společným odpůrcům našim. Svorně k vítězství!“

Pod tímto slavným osvědčením nebylo žádných podpisův. Ale *redakční* politika znamená u nás vůbec *českou* politiku — a tak už proto osvědčení ono bez podpisů ve všech vlasteneckých denních netoliko bylo společným osvědčením všech našich Pražských žurnalistův alebrž znamenalo zrovna tolik, jako by pod ním byli podepsáni *všichni ředitelové* politiky české i z kruhů poslaneckých, jakož se také co společné přesvědčení důvěrníků národních ohlašuje.

Všechno ostatní časopisectvo a všechen český lid uvítali osvědčení toto s radostí ano s pravým jásotem. A odkud ta radost, odkud ten jásot? Bývalyť už před novým rokem 1873 v české žurnalistice a veřejnosti nezřídka hlučné vády a půtky, kterým se říkalo *firmové, kvartální, abonentní* a p.; valná většina českého lidu nejen na ně pohlížela co na zjev odporný ale zdravým citem tušila v nich *nebezpečenství,* které se v nich pro budoucnost ukrývalo. Když pak přišel netajený kazatel českého rozkolu a pronesl opovážlivé slovo: „Chci míti roztržku!“ — tu v českém lidu ozval se jediný výkřik spravedlivé nevole a zatratil tuto hříšnou Herostratskou náuku.

Připouštíme, že snad ten onen z politikův českých i v kruzích *redakčních* nebyl by dne 1. ledna 1873 o své újmě kázal: „Svornost! Svornost! Svornost na budoucí léta!“ — že ten onen přál si v nastávajícím roce už raději v Čechách míti *strany* nežli *jednotu:* avšak přece se podrobili *všichni bez výminky.* Také ti, kteří to činili snad s nechutí, spatřovali toho pilnou potřebu, osobní své žádosti obětovati, osobní svou vůli podříditi celku.

Jinak ani lze nebylo. Který český politik by byl v ten čas veřejně prohlásil, že s výše položeným osvědčením *nesouhlasí, byl by se okamžitě v českém národě stal nemožným:* týž lid, jenžto nové

6*

vztýčený prapor jednoty české pozdravoval s nadšením, byl by takového tehdy jedním hlasem označil za svého *nepřítele.*

II.

Přihledněme již ku hlavnímu jádru výše položeného osvědčení, v němžto ředitelové politiky české vytkli *český program* netoliko na rok 1873 alebrž i na *léta další:* neboť různosti domácí byly v něm odkládány k časům budoucím, *až by obhájena byla práva národa i země, jich politická osobnost, jich samospráva, podmínky jejich existence.*

Provolání ze dne 31. prosince 1872 slavně prohlašuje:

I. že národ český je v postavení velmi *nebezpečném,* a při tom nemůže spoléhati se na nikoho jiného, nýbrž musí jedině ve *vlastní síle* hledati spásu svou;

II. že vůči tak četným a mocným nepřátelům nesmíme drobiti síly své, že jest nám právě v tu dobu *svornosti, nerozborné jednoty* svrchovaně potřeba;

III. co mezi Čechy sporného, to že jest povahy podřízené a může tedy dobře počkati, až vyšší národní účely dosaženy budou;

IV. že *práce* ve všech potřebách národních má počata býti a před se jíti svorně a úsilovně;

V. že *strannictví, rozštěpení, rozkol* v národě by za těchto okolností byly netoliko *hříchem* ale zrovna *samovraždou* národní.

Od 1. ledna r. 1873, kde mužové požívající důvěry národa, toto své společné přesvědčení, tuto převelice vážnou úvahu o stavu vlasti a nejbližším úkolu národním svorně u veřejnost podali — od té doby se mnoho, přemnoho změnilo; avšak leccos zůstalo zrovna takové, jak to tehdy bylo.

Vizme nejprvé, co se od té doby *nezměnilo.*

Především *počet* našich nepřátel národních a politických, domácích a zahraničných ani o jednoho se nezmenšil.

A co se *moci* těchto našich protivníků dotýče, ta se zrovna tak málo oslabila, jak málo na př. Prusové od své poslední vojny zanedbávají zdokonalovati svoje pušky, svoje děla a vůbec svoje vojenské řemeslo.

Maje pak pořád stejně četné a stejně mocné nepřátele, národ český *nemá* podnes o nic více *přátel,* než měl počátkem roku 1873; ano jest smutnou pravdou, že od té doby z těch skrovných sympatií, jimžto se těšil za hranicemi, nemalou část potratil. **Národ náš stojí ve světě dokonale opuštěn;** také ti slovanští kmenové, kteří k němu v tom světě měli ještě největší náklonnost, nyní — *nyní na Čechy hledí s úžasem a rukama nad nimi lomí.*

Provolání ze dne 31. prosince 1872 způsobeno bylo hlavně tím, že se tehdy chystala tak zvaná *volební oprava.* Ředitelové politiky české *všichni bez výminky* hleděli jí s velkými obavami vstříc, a obavám těm dali ve svém provolání náležitý výraz.

Byly snad ty obavy od toho času zaplašeny? Nikoliv, „volební oprava“ stala se skutkem, vešla do života — i nebude zajisté nikdo

tvrditi, že „*hradby* politické samostatnosti národa našeho“ počátkem r. 1875 jsou *pevnější* neb i jen tak zachovalé, jako byly 1. ledna 1873!

V čem se tedy postavení naše zlepšilo? Popatřme jediným pohledem na tělo národa svého: na Moravě český živel hyne, obraceje zraky své k Čechám — nuže, jak plníme svatou povinnost, kterou máme k tamějším bratřím, jak dbáme o Moravu? — Ve Slezsku český živel hyne, usilovné mravní a hmotné podpory z Čech jest tam svrchovaně potřebí: nuže, jak dbáme o svoje Slezsko? Na Slovensku český živel hyne, a na nás to záleží, aby nezhynul jako úd od těla odťatý: nuž a jak my Čechové dbáme o Slovensko?

Veškero nebezpečenství, veškero břemeno, veškery obtíže, veškera nepřízeň osudu se nám za posledních dvou let toliko v tom změnily, že nabyly mnohem větších rozměrů.

A myslíme tu na *zevnější* nebezpečenství, *zevnější* břemeno, *zevnější* obtíže, jak o nich mluvilo novoroční provolání před dvěma roky. Dejme tedy tomu, že *uvnitř* národa našeho všecko jest v nejutěšenějším pořádku, a obraťme zřetel svůj jen k poměrům *zevnějším:* co tu shledáváme?

Ježto *nyní* národ český je v postavení ještě *mnohem* nebezpečnějším, než byl počátkem r. 1873, a při tom ještě *méně* na někoho jiného se spoléhati může: musí tím *více* hledati spásu svou ve své vlastní síle.

Tudíž vůči tak četným a mocným nepřátelům *nyní* počátkem roku 1875 ještě *méně* smí drobiti své síly než počátkem r. 1873 — a *svornosti, nerozborné jednoty* jest mu *nyní* ještě *svrchovaněji* potřeba.

Co tedy mezi Čechy sporného, to tím naléhavější *povinnost* káže *odložiti k časům budoucím*, až by obhájeny byly práva národa i země, jich politická osobnost, jich samospráva, kteréž jsou podmínkami jich existence.

Nyní počátkem r. 1875 ještě *více* než počátkem r. 1873 nutno jest chopiti se svorně a úsilovně práce ve všech potřebách národní naší společnosti — ještě více nutno seřaditi se v jediný pevný nerozborný šik proti společným odpůrcům našim.

Takového smyslu provolání mělo vyjíti na počátku nového roku 1875 — mělo vyjíti zase ve *všech* denních listech, které se hlásí k praporu národa i země. Takové provolání, takové *slovo* by vůči tak četným a mocným nepřátelům našim dokonce nebylo ještě žádným vítězstvím: ale věru, že by už to pouhé slovo tisícům a tisícům českého lidu bývalo poselstvím radostně vítaným, že by tisícům a tisícům českého lidu bývalo z úst vylákalo zvolání: „Přece tedy zas už bude lépe — přece tedy zas už vlast sobě oddechnouti může!“

Avšak — dne 1. ledna 1875 nic takového nevyšlo jako téhož dne před dvěma roky. A ti, kteří teď na slavné osvědčení všech českých politických vůdců ze dne 31. prosince 1872 ještě nezapomněli, musejí se s city málo příjemnými tázati:

Co se stalo ze samospasitelného hesla: *Svorně k vítězství!?*

Kde jest ten jediný, pevný, nerozborný šik, do něhož tehdy národ jedním hlasem volali všichni důvěrníci jeho proti společným nepřátelům?

Jak naplněno jest slovo: „Chopme se svorně a úsilovně práce ve všech potřebách naší národní společnosti?

Kterak obhájili aneb jen hájili jsme za posledních dob práva národa i země, jich politické osobnosti, jich samosprávy, kteréž jsou přece nevyhnutelně nutnými podmínkami našeho bytí a trvání?

Co se stalo z toho *společného přesvědčení* mužův, podporovaných tehdy důvěrou všeho národa?

Co se vůbec naplnilo z toho slavného provolání, kterým ředitelové politiky české všichni bez výminky svorně u veřejnost podali český program na drahná léta?

Naplnilo se z něho jediné slovo — naplnilo se i to v míře hrozně veliké.

Dříve, nežli rok 1873, tak vážnou úvahou o stavu vlasti a tak svatým slibováním počatý, ku svému konci se nachýlil, prapor počátkem téhož roku vztýčený zašlapán jest českými nohami ve prach.

A co se od té doby *uvnitř* českého národa děje, *z toho radost dokonalou mají jen úhlavní nepřátelé naši* národní a političtí, domácí a zahraniční. Jde to u nás docela tak, jak srdce jejich ráčí. Oni nepotřebují ani rukou hnouti, my všecko za ně sami na sobě vykonáme.

Ve chvíli střízlivé jsme sobě vůči těmto nepřátelům řekli: „Byloli nám kdy třeba svornosti, třeba nám jí nyní —“ ale v patách za tím — budiž to bohu žalováno! — jsme se rozšířili vášnivou nesvorností, a síly svoje jsme netoliko *rozdrobili* alebrž na všech stranách, ve všech oborech v té míře ničiti se jali, jak by to nikdy žádný nepřítel na nás dokázati nemohl!

Byly to *všechny vlastenecké denníky,* byli to *všichni čeští politikové* požívající důvěry národa, kteří dne 31. prosince 1872 *takovéto počínání pravým jmenem pojmenovali a výrok svůj dne 1. ledna 1873 všemu národu ohlásili.* My jen s krvácejícím srdcem a chvějícím se rtem to po nich opakujeme.

Jest to děsné slovo a zdrcující výrok — ale to *jediné* slovo, ten jediný výrok se z onoho slavného provolání naplnil:

Co se v Čechách už déle než rok páše, oni napřed nazvali netoliko hříchem, alebrž národní samovraždou!

III.

Národní samovražda!

Jestliže jednotlivý zoufalec nemaje přátel, nenalézaje nikde pomoci ani rady, nevida v budoucnosti žádné útěchy, žádné naděje — jestliže takový sáhne sobě na život a vlastní rukou jej zmaří: není srdce lidského tak tvrdého, aby se nad tím nezachvělo. Jak neskonale hrozná a úžasná věc jest teprvé obsažena ve slově: *národní samovražda!*

O kterém pak národě nám zvěstují dějiny: Dopustil se na sobě samovraždy!? Což Karthago, což Numantia, což Řekové v úžinách Thermopylských zoufali, když jim bylo nade všecku pochybnost jisto a zřejmo, že jsou neodvratně v moci svých nepřátel? Nikoli, ne zoufalství ale *hrdinství* se v nich probudilo — hrdinství v mužích i ženách!

A český národ, jenž přece má v sobě dosti sil, aby bojoval,

i dosti naděje, že zvítěziti a bezpečnou i šťastnou budoucnost sobě pojistiti může — ten po tisíceletém zápasu o svůj život propadává osudu, jenž v historii člověčenstva jiného příkladu nemá — ten musí od svých politických vůdcův slyšeti jednohlasný výrok: *Nadešla doba národní samovraždy!!*

V to tedy zvrhnul se program české politiky ze dne 1. ledna 1873 — v to zvrhly se tehdejší naděje a sliby!

Kterak to všecko přišlo?

Snad se tehdy mužové podporovaní důvěrou všeho národa českého *mýlili* — snad nám té svornosti nebylo potřebí, snad bylo zbytečno národ volati ku svorné a úsilovné práci ve všech národních potřebách uvnitř a v jediný, pevný, nerozborný šik proti společným nepřátelům našim? Snad vůči těmto přečetným a přemocným nepřátelům drobiti síly národa *nebylo* hříchem, snad bylo činem lhostejným aneb dokonce snad bylo vlasteneckou zásluhou?

Co se koliv od té doby změnilo v osobách a poměrech našich, co se koli zběsilých řečí u veřejnosti naší namluvilo: kdo vystoupí a opováží se tyto věci tvrditi?!

Kterak to tedy všecko přišlo? Snad ten lid, který novoroční manifest r. 1873 vítal s jásotem, *sám* se zvrhnul, snad se tak rychle nasytil svornosti, kterou mu všichni jeho političtí vůdcové kázali, snad v něm propukly strannické vášně, ježto ředitelové *jednotné* politiky české nemohli ovládnouti — snad se odtrhly jednotlivé provincie, snad povstalo Táborsko proti Plzensku, nebo Písecko proti Budějovicku?

Nic takového.

Snad tedy pozdvihla se města proti venkovu, nebo sedláci proti pánům, nebo domkáři a podruzi proti sedlákům nebo dělníci proti kapitalistům?

Nikoli, po všem tom nikde ani stopy.

Kdo tedy rozrazil ten český jediný, pevný, nerozborný šik, kdo zmařil tu svornou a úsilovnou práci, kdo způsobil, že se všichni nezasazujeme **jen** *za tu jedinou věc:* za obhájení podmínek, bez kterých nemůžeme žíti? Kdo nás vrhnul do toho stavu, jejžto všichni vůdcové naši napřed poznamenali jakožto národní samovraždu?

Věru, *národ* to nebyl! V národě českém až do roku 1873 nebyl nikde zvolen ani jediný zástupce, kterému by bylo uloženo: „Ty hlasuj a jednej jinak než ti ostatní — ty nás zastupuj co zvláštní *stranu!*“ V národě českém *nebylo* žádných politických stran, a když se děly rozmanité pokusy, aby strany v něj *vštípeny byly shora,* on takové pokusy do roku 1873 vždy rozhorleně odmítal, on *jednotlivce,* kteří z *osobních* ohledův veřejné vády způsobovali a stranníky sobě získati hleděli, vždy *okřikoval,* on ty *firmové, kvartální, abonentní půtky* vždy odsuzoval a také udusoval.

Odkud tedy přišel pak r. 1873 převrat tak osudný, odkud dáno heslo k roztržení národa?

Ne zdola nýbrž *shora.* Ne z lidu, ne z různých stran či vrstev jeho, nýbrž z těch samých kruhův, kteréž dne 1. ledna 1873 v osvědčení mnohokrát jmenovaném byly všemu lidu dokazovaly pilnou, nezbytnou potřebu jednoty a svornosti.

V těch kruzích byly ovšem už dříve jisté *různosti* — kdež pak jich pod sluncem není! — ale o nový rok 1873 viděli se všichni političtí vůdcové čeští pohnuti, národu svému zavázati se veřejným slibem: *„Různosti mezi námi mohou býti beztoho jen v zásadách, jež na ten čas stojí v druhé řadě, tak že nám všem možná odložiti jich k časům budoucím.“*

Ale toto slovo nestalo se skutkem. Během roku 1873 různosti *podřízeného druhu* postaveny jsou do *první* řady *a vše ostatní odstrčeno jimi stranou* — co mělo dle slavného slibu odloženo býti k časům budoucím jakožto věc *vedlejší,* učiněno jest *věcí hlavní* a postaveno jest přede vším jiným na denní pořádek.

Ne již jednotný boj proti tak četným a mocným nepřátelům zevnějším, ne již práce ve všech potřebách národních, ne již rozmnožování vlastní síly, ve kteréž jest jediná spása naše, ne obhájení práv národa i země, jich politické osobnosti, jich samosprávy, ne již zabezpečení budoucnosti české — jedním slovem *ne již nejvyšší národní důležitosti a úkoly* měl český lid od podzimku r. 1873 na zřeteli, na péči a na práci míti: jemu uloženo jest — a sice shora — zabývati se docela jinou úlohou, řešiti docela jinou otázku. Otázka ta zní:

Které osoby mají teď v českém národě míti poslušenství a které nic?

Pro *tyto jednotlivé osoby* jest ta otázka dojista dosti důležitou, snad *nejdůležitější:* pohříchu, nelze to říci též o *českém národě.* Pro český *národ* přišla *tato* otázka příliš, *přespříliš záhy* na denní pořádek. Touto otázkou se do národa českého teprvé vrazil klín rozkolu — teprvé se do něho shora vočkovaly strany, kterých prvé mezi ním nebylo.

Jinde z různých stran vyrůstají různí politikové, aby byli tlumočníky, zástupci těch stran: u nás jednotlivci svým vlastním osobám teprvé stranu nějakou uměle zhotovovali.

A nedosti na tom. Ale počátkem r. 1873 lid důtklivě jest vyzýván: „Toho dbejme všichni, že bylo by hříchem ba samovraždou drobiti síly národa! Seřaďme se v jediný pevný, nerozborný šik proti společným odpůrcům našim“: — a během *téhož* roku týž lid z těch samých úst slyší vyzvání: *„Čechové, posavad v jediném šiku proti společným odpůrcům postupující — jižtě se musíte na dva tábory rozstoupiti, a navzájem do sebe se dáti a tak dlouho proti sobě bojovati, až jedna strana bude dokonale poražena.* My vás *společně* už nepovedeme — rozhodněte, koho z nás poslouchati chcete!“

Až po tu chvíli byl v těchto příbězích *národ* český bez viny: ale pak pochybil také.

Český *národ* měl ne jednou, ne dvakrát ale věčně dávati v odpověď: „Vy, kteří jste nedávno sami tak slavným spůsobem vyslovili své *společné přesvědčení,* že různosti mezi vámi jsou jen podřízeného druhu a že je tedy můžete dobře odložiti k časům budoucím — vy, kteří jste pronesli slovo nesmírné váhy, že by bylo hříchem ba samovraždou drobiti síly národa: vy chceteli dále požívati důvěry naší a býti našimi vůdci, nehlásejte nám nyní rozštěpení a bratrovraždu, alebrž jednejte podle toho, co jste sami v novoročním provolání vyslovili: —

jinak nebude nikdo politickým zástupcem a vůdcem národa českého, kdo by se všemi ostatními ve všech otázkách národních společně jíti nechtěl!“

A kdy by byl český národ vytrvale dával jen tuto odpověď, vsadím svou hlavu, že by se byl takové *vůli národní* podvolil Váša jako Máša, — neboť že *všecka moc pochází z lidu,* o tom mezi všemi politickými vůdci českými byl a jest jen jeden náhled! Vznikající požár mohl *určitě vyslovenou národní vůlí* zrovna tak býti uhašen, jako dřívější firmové, kvartální, abonentní patálie — zástupcové českého národa byli by se pěkně vrátili na půdu novoročního provolání, byli by šli dále společnou cestou, odkládajíce rozřešení růzností podřízených na časy budoucí, a české vlasti mohl býti ušetřen přebídný, přežalostný rok dějin jejích, rok 1874.

Ale národ takovým způsobem nejednal — alebrž rozstoupil se v skutku ve dva nepřátelské tábory, staročeský a mladočeský — místo svorné a úsilovné práce ve všech potřebách národní naší společnosti zahájen jest ve všech vrstvách společnosti této bratrovražedný boj!

IV.

Staročeství a mladočeství jsou ještě docela nové vynálezy, avšak mají už velmi pestrou historii. Pro staročeské a mladočeské děti, malé i veliké, zvláště pak pro náramné množství těch, kteří po dnes nevědí, jakým vlastně způsobem se z pouhých Čechů tak náhle stali buď Staročechy neb Mladočechy, umím jednu tuze zajímavou a mravoučnou pohádku.

V jisté veliké obci byl pan Tvrdý starostou a pan Hrdý jeho náměstkem. Pan Tvrdý a pan Hrdý byli na sebe trochu žárlivi — ale což: pan Tvrdý hleděl si tím více získati o město zásluh, a pan Hrdý činil se, aby v tom za ním nezůstal pozadu. Městu se při tom vedlo dobře; bylo tam živo a čilo, všecko všudy se dařilo a rozkvétalo až milo.

Časem arci povstalo nějaké pohoršení, k němuž obyčejně zavdávali příčinu — dva kohouti. Byli si hrozně podobní, že je nebylo na první pohled hrubě možno rozeznati; jeden byl z drůbeže pana Tvrdého, a říkali mu Frkoš, druhý byl z drůbeže pana Hrdého a říkali mu Hrkoš. Původně sedávali oba v jedné posadě svorně jako nejlepší kamarádi; potom když si každý vykračoval na jiném dvoře, zvrhlo se jejich dřívější kamarádství v nepřízeň, tak že kde se koliv setkali, pouštěli se do sebe. Dobromyslní občané často je rozháněli: „Nerozumná zvěři! Snad máte každý dost veliké smetiště — co si nedáte pokoje, a co lezete pořád na veřejné náměstí, urážet svou protivnou neplechou lidské zraky?“

Ale kohoutí nátura zůstala kohoutí náturou; Hrkoš a Frkoš doráželi na sebe čím dále tím častěji a tím posedleji. Pana Tvrdého to konečně omrzelo; pravil k sobě: „Proč pak nedá ten Hrkoš mému Frkošovi jednou už pokoj?“ A pan Hrdý zas velmi nevrle se rozkřiknul: Proč pak ten Frkoš jednou už nedá pokoje mému Hrkošovi?“

Ale přece potom pan Tvrdý a pan Hrdý scházeli se dále a jednali spolu na oko v nejlepší vůli. Tak to trvalo několik roků.

Až jednoho krásného dne Hrkoš přiběhl k panu Hrdému a volal: „Podívej se, pane, jak jsem oškubán a uklován do krve: to všecko proto, že jsem tvůj, neboť Frkoš jen proto jest mým nepřítelem, a pán jeho mu pomáhá, poněvadž jest nepřítelem tvým!“

Touž dobou přiběhl Frkoš k panu Tvrdému a bědoval: „Hleď, pane, že jsem již učiněný mrzák, a zastaň se mne konečně! Vždyť bojuji jen proto, že ti Hrkoš zrovna jako jeho pán po celém městě na cti utrhají, rozumí se proto, aby tě s úřadu svrhli a sami se ho zmocnili!“

„Při sám bůh!“ zvolali pan Hrdý a pan Tvrdý stejnou dobou. „Toho nelze déle snášeti!“ I svolal pan Tvrdý nejlepší své přátele, měl k nim ráznou řeč i rozohnil je tak, že na konec jedním hlasem volali: „Přísaháme, že musí Frkoš vyhráti!“ — Tímž časem řečnil už také pan Hrdý k svým nejlepším přátelům a oni na konec s plamenným zápalem zvolali: „Přísaháme, že v tom boji musí Hrkoš býti vítězem.“

Nejlepší přátelé jak pana Tvrdého tak pana Hrdého rozběhli se pak po celé obci — a dobromyslní občané, než se toho sami nadáli, proměnili se mentinou jedni v líté přívržence Frkošovy, druzí v líté přívržence Hrkošovy. Tak se pojednou celinká obec zkohoutila: všude občan dorážel na občana zrovna tak, jako Frkoš na Hrkoše, které byl přece jeden i druhý prvé s nevolí od sebe rozháněl. Přestala všecka společná práce. Most, který zrovna nutně potřeboval opravy, nechali teď Hrkošovci i Frkošovci jen proto, že nechtěli také svým protivníkům jej upravovati; most zanedbaný spadl do řeky. O radnici, na které nechtěli Frkošovci žádného Hrkošovce a Hrkošovci žádného Frkošovce trpěti, potýkali se tak urputně, že samým vyhazováním brzy o všecky dvéře, o všecka okna a posléze i o střechu přišla. Měli v obci záložnu: ta v nejbližších dnech praskla. Měli společný cukrovar: ten teď padnul — dostal ho za fatku jakýsi Brandeburk. Měli prvé též společnou škrobárnu: tu teď za fatku dostal jakýsi Sasík. Měli dále městský pivovar, ten se pořád tuze dobře vyplácel, ale poněvadž se tam Frkošovci a Hrkošovci navzájem vystáti nemohli, zbavili se i pivovaru a dostal ho hrozně lacino jakýsi Bavor. Měli také svoje divadlo; avšak aby se v něm nemusili společně scházeti, dali ho se subvencí německé společnosti z Chebu, a ta v něm hrála přivandrovalým Brandeburkům, Sasíkům, Bavorům a židům všech vyznání.

Měli ovšem také svou školu. Z té jednou pan učitel vyskočí na náměstí a volá: „Lidé, pro bůh, to nemůže takhle dále trvati — ve škole se jedni hoši prohlásili za přívržence Frkošovy, druzí za přívržence Hrkošovy, a teď je tam mezi nimi nejhroznější pranice!“ — „Dobře tak,“ odpovídali učitelovi na jedné straně Frkošovci a na druhé Hrkošovci — „dobře tak, že mají děti svoje přesvědčení!“ — „Ale přece musí se mezi námi jednou zas obnoviti pokoj a mír, přece musíme zas jednou žíti jako dobří sousedé!“ — „Hola, ten chce míříti, to je neutrál, to je obojživelník, to je netopýr, to je ramenář! To jsou ti nejhorší ničemové! Na hranici s ním! Anebo mu alespoň vpalte znamení

zlosyna na čelo, aby od něho ani pes chleba nevzal!“ Tak na učitele látrovali z *obou* stran. A poněvadž ovšem každá strana měla svůj časopis, ve kterém druhá strana nelidsky byla tupena, pospíšily si *obě*, aby v nich učitele aspoň mravně na caparty roztrhali co Jidáše, jenžto není studený ani teplý. Potom si každá strana zvolila svého učitele, ale právě následkem toho přestaly *obě* posílati své děti do školy, když tam byl též jeden člověk z nepřátelského tábora. Aby pak budova školní nestála věčně prázdna, najal ji za fatku žid a udělal z ní vinopalnu.

Rozumí se samo sebou, že měla každá strana své vlastní kluby, hospody, kavárny, a v těchto valná část mužského obyvatelstva trávila skoro celý den a celou noc: ono se to při sklenici a při kartách nejkrásněji druhé straně spílá! — Každá strana sobě pořídila i zvláštní hřbitov i zvláštního hrobaře; že si nemohla každá poříditi honem i svůj zvláštní kostel tím méně pak svého zvláštního boha, společný chrám spustnul; nikdo do něho nechodil, zloději zrovna za bílého dne jej obrali. Farář i kaplan byli spolu také na štíru.

Dosti bylo těch, kteří vůbec k žádné jiné práci nebyli: nedbali orati ani síti ani řemeslo provozovati. Exekuce a licitace jenjen se rojily; v každém druhém stavení byl už voják; a Brandeburci, Sasíci, Bavoři a židé kupovali pěkné statky lacino, někdy za desítku.

Kohoutství neubývalo ale přibývalo. Protivník protivníka hnal na soud — jedna polovina obce měla pořád obsílky před soudce, který na štěstí byl nestranný a posílal jak Hrkošovce tak Frkošovce stejnou měrou do chládku.

„Já se vystěhuju!“ ozýval se v obci hlas za hlasem. „Nelze to zde vydržeti!“ — „I bože ne!“ odpovídal Brandeburk, Sasík nebo Bavor. „To bych neřekl — naopak, žije se tu velmi příjemně!“

Konečně nebylo pořídku těch, kteří nahledli, že je zle. Což tedy — umoudřili sobě, upustili od svých převráceností, vrátili se k rozumnému životu?

I to to! „Je to hrozné, v čem jsme se octli!“ volá *každá* strana. „Ale my tím vinni nejsme, my *nezačali:* všecka odpovědnost padá na naše zlotřilé odpůrce!“

A každá strana začíná svou kohoutí maděru od repetice, jakmile dá znamení Frkoš nebo Hrkoš neb oba zároveň. Jsou zase zrovna v nejkrásnějším . . .

Kocourkovská historie — ale tento Kocourkov má příliš rozsáhlé hranice. Nemožno se tomu smáti — smích v zárodku na rtech stydne, umírá . . .

V.

Porušením národní kázně, prolomením národní jednoty stihla český národ těžká, přetěžká pohroma.

My jsme zapomněli na myšlenku slovanskou, my jsme zapomněli na vyšší svoje národní povolání, my ztratili zrak i sluch pro Moravu, Slezsko i Slovensko, údy svého vlastního těla. My jsme vůči tak četným a mocným nepřátelům své síly netoliko rozdrobili alebrž na

dobro ochromili; jestliže dříve měli před námi respekt, nyní námi pohrdají. A k tomu povstali nám nepřátelé noví, mnohem horší nad předešlé: Čechům se vrahy stali Čechové, a proti otravě, kterou jedni na druhé chrlí, je cit Čechův ku společným odpůrcům zevnějším učiněná lhostejnost.

O *politických* stranách mluví se u nás tuze zhusta neprávem: v staročeství a mladočeství jest nepoměrně více pouhých *osobních* živlů nežli politických, jenže se ty osobní živly politickým pláštíkem přikrývají, aby měly onačejší tvářnost. Titéž Hrkošové a Frkošové, kteří byli až do roku 1873 českou veřejnost znepokojovali svými firmovými, kvartálními, abonentními povyky a půtkami, ulovili konečně klín, jejžto směli bez ukrývání a bez ostychu vraziti do českého kmene — ukořistili konečně záminku, pod kterou směli *svou osobní nenávist* vrhnouti jak pochodeň do celé národní budovy.

Obeslání či neobeslání sněmu stalo se tou velevítanou záminkou. Z počátku bylo těch, kteří se navzájem vytrpěti nemohli, jen tolik, že by je na prstech jedné ruky spočítal: avšak i požár nenávisti snadno je rozšířiti, jen když se to díti *smí* — a tak nyní není města, není dědiny, kde by nebyly české mysli rozplameněny záštím proti Čechům. Každý skoro už odpřísahal *svým osobám* slepou víru a oddanost a odpůrcům těch osob slepou nenávist a boj jak úhlavním nepřátelům.

Společná *věc* národní smetá se všude s oltáře svého, a modly *osobnosti* zaujímají místo její u jedněch i u druhých. „**My** *musíme vládnouti všady a neobmezeně, a kdy by tomu tak býti nemělo, ať raději všecko zhyne!*“ — to jest nyní u našich politických kohoutů *jádro* lásky k otčině, když se vyloupne ze skořápky všelijakých lesklých slov, hesel a programů.

Na druhý rok už prodlužuje se toto bratrovražedné i samovražedné řádění. Tak zvaná politika zavleká se na místa, kam od počátku světa nikdy nepatřila. Jako se všecky naše politické osoby u veřejnosti navzájem neslýchaně zhanobily, tak vrhá se ve zkázu všecko, cokoliv činí předmětem svého sporu. Divadlo národní, které se staví, divadlo prozatímní, ve kterém se hraje, ústavy naše umělecké, ústavy naše vědecké, ústavy naše humánní, ústavy naše peněžité, národní jednoty a spolky, národní slavnosti, pomníky, mrtvoly na marách, mrtví dávno v hrobě zpráchnivělí — všecko všude se trhá prachem strannické náruživosti!

V Paříži řádila komuna několik měsícův a byla povalena: u nás lidé, kteří svému národu volky nevolky prokazují služby petrolejnické a kterých jest na *obou* stranách nazbyt mnoho — bezuzdně řádí už na druhý rok, a nikdo jim nebrání, a nikde není viděti konce těm zkázonosným neřestem!

Hyneme v ohledu politickém, hyneme v ohledu národohospodářském — hyne naše literatura, hyne všecko umění, hynou všechny ušlechtilejší duševní snahy — hynou charaktery u jednotlivců, hyne mravní povaha národa — hyne všechen společenský život, hyne všecko nadšení, hyne vědomí povinnosti, hyne láska k práci, hyne láska k životu: a budoucnost zeje na nás jak obludná příšera!

Ubohá otčino! Krvácej jen z tisícerých ran, synové tvoji budou tě jen tím hojiti, že ti do nich čerstvého jedu nakapají. Jed je v Čechách nyní laciné zboží — vaříť se v tolika českých srdcích a tolika českých hlavách!

VI.

Po bohopustých různicích se jak naši Staročechové tak naši Mladočechové nyní přece opět v jednom náhledu shodli — v tom totiž náhledu, že *vlast je v nebezpečí, že jsme se octli na kraji propasti, že se řítíme do záhuby!*

„Ale vším tím jsou vinni Mladočeši!“ volá při tom strana staročeská. — „To všecko mají Staročeši na svědomí!“ dokazuje se opět v mladočeském táboře.

A tak, milí dobří Čechové, jednu věc máme nepochybnou: národní úpadek, národní zkázu. Kráčejíce posavadní cestou, přijdeme k tomu konci *jistě* a přijdeme k němu hodně *brzy.* Už i proroci a hlasatelé jak staročeští tak mladočeští jednomyslně to oznamují.

A když to tak dobře víme, co pak následkem toho činíme? Zastavujeme nohu svou pádící ku zkáze, poznáváme se, umoudřujeme sobě, obracíme se na jinou cestu?

Ne, nikoliv! To by bylo sice rozumné, jednoduché, spásonosné — ale my na to nemáme času, my máme pilnější práci — my se totiž musíme dále navzájem hrýzti, a hlavně o to hrýzti: kdo tou záhubou, do které se střemhlav ženeme, jest vinen — aneb aspoň kdo jest jí *více* vinen nežli druhý!

To právě má český národ z toho, že jest mu naděleno staročeství a mladočeství: on tím vržen na srázný svah, jenžto jej vede do bezedné propasti. Kdy by neměl v celém světě ani jediného protivníka národního neb politického, ano kdy by měl bez výminky samé srdečné přátele a ti naň všichni výstražně volali: on jich neposlechne, on se nezastaví, on se zničí.

To je ta *samovražda národní,* kterou naznačilo provolání ze dne 31. prosince 1872!

Přestali jsme býti členy *národa,* stali jsme se členy *stran* — *jsme slepi a hluši a necitelni* k národním důležitostem, prospěchům a škodám — již máme jen srdce strannické, žluč strannickou, oči strannické — již jen jsme nenávistníky, žalobníky, již jen chceme svlažit sobě žáhu na svých *českých* odpůrcích, již jen chceme viděti a slyšeti odsouzení, svržení, ponížení, zdrcení svých *českých* soků!

Z tisícerých ran už krvácí otčina. — „Kdo je tím vinen? Budiž proklat a zničen!“ volá stejně jak Staročech, tak i Mladočech — ale Čech, který posud zůstal jen Čechem národovcem, jen Čechem vlastimilem, kterýž nedal sobě ještě ani srdce ani hlavu ani oči ani ústa otráviti nákazou strannického moru, ten se táže obou dvou: „*Tím* budou tisíceré rány zubožené otčiny vyhojeny?!“

Kdo pak již otázku o vině mermo zodpovídánu míti chce, ten věziž, že nejsou na žádné straně všichni bílí a na žádné všichni černí, že se osudných chyb dopustili Staročeši jako Mladočeši, že také vina

národního rozštěpení na obě strany jest rozdělena. A ta vina bude na *obou* stranách vzrůstati co den, čím více símě rozkolu klíčiti a růsti bude. Nikdo nemysli jen na nejvyšší *náčelníky* stran, *každý sáhni sobě samému do svědomí:* kdo odstoupil od českého programu ze dne 1. ledna r. 1873, kdo pomáhal svou osobou drobiti síly národní, kdo pomáhal dělati „*strany*“, kdo chce míti v Čechách ne *národní jednotu* ale různé nepřátelské tábory: *každý takový jest také vinen, každý takový těžce zhřešil, neboť dle jednohlasného výroku soudců staročeských i mladočeských pomáhal páchati národní samovraždu!*

Avšak vyšetřovati a dokazovati vinu jest nyní práce zhola neplodná. *Ne žalobníků, ne špehů, ne udavačů, ne hrdlování před soudem, ne biřiců a popravčích, alebrž* **lékařů** *nyní potřebuje otčina z tisícerých ran krvácející!*

Tu slyším na jedné straně Staročechy, na druhé Mladočechy na vlas stejně odpovídati: „Dobře! Ale těmi lékaři jsme právě *my!*“ — Ptejme se pak: „A kde jsou vaše obvazky, váš balšám, vaše mediciny? —“ a opět dostaneme z obou stran stejnou odpověď: „Naše obvazky, náš balšám, naše mediciny — toť *náš program!*“

K čemu jest program? Aby jím strana řídila své *jednání.* Kam směřujete, krajané Staročeši, svým programem? — „Ku blahu vlasti a národa, toť se rozumí!“ — A což vy, krajané Mladočeši? — „Ku blahu vlasti a národa, jako kdo koliv pod sluncem!“

Tedy všichni ku blahu vlasti a národa — a přece se při tom vlasti a národu vede tak žalostně!

Kde to vězí? Vězí to prostě v tom, že se krásný program sice snadno napíše, snadno vytiskne, snadno deklamuje, snadno odůvodňuje, snadno s hlučným potleskem poslouchá — *ale že není vlasti a národu pranic platen, když se nevtělí ve skutky.*

Krásnými programy ať se *nikdo* příliš nevypíná. Je to s krásnými programy podobně jako *s výbornými ústavami, pokud zůstávají pouze na papíře,* kdežto se v životě pravý opak toho spatřuje, co v krásných paragrafech psáno jest.

Ne kdo statně programy dělá, národ jimi rozdvojuje neb i v občanskou válku žene, ne kdo věčně pokřikuje: „*Můj* program je nejlepší, jen pojďte a buďte mými přívrženci!“ — alebrž kdo třeba mlčky svou prací, svým strádáním, svými obětmi květ národa pěstuje a sílu jeho rozmnožuje, ten činí svou povinnost, ten je skutečný syn a dobroditel své vlasti — třeba jakživ žádný program byl ani nečetl!

Co se týče programů staročeského a mladočeského, ty zrovna jako obě ty strany mají svůj původ a základ mnohem více *v osobní autoritě* nežli v čemkoliv jiném. Ostatně musí se mluviti ne o *programu* ale o *programech* na *každé* této straně — neboť od r. 1860 u nás programů naděláno více než potřeba. O tom by bylo velmi mnoho mluviti; budiž jen to podotknuto, *že sobě jednotlivé osoby také proto dělaly program, aby vůbec měly jiný program než jisté druhé osoby a mohly tudíž míti také jinou, totiž svoji zvláštní stranu.*

Jak šlakovitě zprudka se u nás programy *měnily,* to bohdá vysvítá dostatečně i z tohoto našeho pojednání: neboť manifest ze dne

1. ledna 1873 byl přece *také* program, a jaký slavný program, staročeský program i mladočeský program: a kdo se ho nyní drží z těch, kteří ho vydali?

Na obou stranách se denně o programech mnoho hluku nadělá — on to právě musí hluk spíše spraviti než co jiného: neboť kdy by se do *nynějšího* staročeského i mladočeského programu *náležitý pořádek* a *náležitá jasnost* přivedly, objevilo by se nade všecku pochybnost, že se ty dva *programy* od sebe skoro ničím *nerozeznávají*.

Proto také, jakmile se jedna strana ozve: „My jsme svobodomyslni, my jsme demokrati!“ — hned druhá odpovídá: „Prosím, my *také* — aspoň v té míře, jako vy!“

A když jedni řeknou: „My jsme strana národní, vlastenecká, jen spásu a zdar svého lidu na zřeteli mající“ — hned se ozve i strana druhá: „Ten by v hrdlo lhal, kdo by tvrdil, že to všecko také není naše strana!“ A tak dále i dále!

Osobnosti jsou na překážku, že se oba programy nemohou spojiti — osobnosti, ne *zásady!* Jen vizme opět, co o různosti *zásad* mezi sebou pověděli *všichni* čeští politikové dne 1. ledna 1873!

Ale dejme tomu již, že program staročeský a program mladočeský k sobě se tak mají, jak oheň a voda — a ptejme se jen, jak má jimi zhojena býti vlast, z tolika ran krvácející?

„*Jen* naším programem!“ povídá strana jedna i druhá. K tomu dokládají Staročeši: „Národe, program mladočeský tě vede ku zkáze!“ — a Mladočeši zase prohlašují: „Národe, Staročeši tě svým programem co nejdříve zhubí!“

Kterým programem tedy bude vyléčena vlast tak těžce zraněná?

Ukázalo by se to snad, kdy by některý byl proveden. Ale tu Staročeši žalují: „Hle národe, spasili bychom vlast, ale Mladočeši nám v tom překážejí, neboť oni všecko boří, co my stavíme!“ A Mladočeši opět žalují: „Hle národe, *my* bychom tobě jistě pomohli, my známe ty pravé prostředky k tomu, ale Staročeši nám všecko schválně kazí!“

Co si z toho národ má vybrati? Prostý rozum praví: Z toho jde, že to nadělení stran, staročeské i mladočeské, je pro národ vždy a vždy jen holým *neštěstím*. Ale stranníci staročeští jak mladočeští praví: „Z toho jde, že se národ musí *nejprvé* potýkati o *program*.“

Než se boj rozhodne, stanou se as oba programy zhola nepotřebnými. **Jistě však nebude žádný proveden, pokud se Čechové mezi sebou vůbec potýkati budou.**

Jsme tu zase tam, odkud jsme vyšli. Vlast nyní už z tisícerých ran krvácí, a *lékařové* její jak ze staročeského tak mladočeského tábora mají na její rány jenom jeden recept: „Čechové, musíte se mezi sebou potýkati a potírati. Jak dlouho ještě? Nu, to zná jen bůh!“

I nejen bůh, ale také každý nepředpojatý člověk: tak dlouho totiž, až čert umře a peklo shoří!

VII.

To se dá dokázati pomocí té vysoké filosofie, podle které dvakrát dvě jsou čtyři.

Neboť že teď už žádná strana *dobrovolně* se nepodrobí, dobrovolně nepřestane býti, to je nade všecku pochybnost jisto. Jestliže měla každá prvé po jednom Frkoši a Hrkoši, teď je po Čechách *takových kohoutů na tisíce staročeských a na tisíce mladočeských*, kteří se chutě do smrti uklovají ale nepovolí. A bude jich každým dnem prodlouženého národního boje ne ubývati ale valem přibývati.

Teď je jedna strana slabší a druhá silnější — a je už tuze zle. Dejme tomu, že budou po čase obě strany stejně silné, čili pravdivěji, stejně slabé: pak bude ještě mnohem hůře. Potom snad zase bude druhá strana slabší a první silnější — tu nebude nic lépe nežli teď.

Jakou tedy máme do budoucnosti vyhlídku? Málo potěšlivou.

Jest to vyhlídka na bratrovražedný a samovražedný boj beze všeho konce.

Co tedy nám ještě zbylo národního, českého, to bude dále hyzděno, zneuctíváno, rozkopáváno, zašlapáváno, mařeno — do nedozírné dálky, do nekonečna!

Bude dále bojováno zbraní *osobního hanobení, podezřívání, dávení a rdousení, vždy nové lijavce nadávek, vždy nová bahna všeliké sprostoty, vždy nová jezera žluči a jedu, vždy nové nepoctivé zkrucování vší pravdy, vždy nové spousty mrzkých* **lží**, *kterými už nyní všecka veřejnost naše hnusně je zneřáděna, vždy nové lichocení nejnižším vášním obecného lidu a nepřehledné množství podobných prostředků bude dále tvořiti naši veřejnou starost, naši veřejnou práci, všechen náš národní život — dále do nedozírné budoucnosti, do nekonečna!*

Při tom se bude jmeno vlasti a národa věčně bráti nadarmo — vše se to bude díti pěkně k jejich spáse a slávě, za hlaholu a třesku lesklých hesel i velkolepých programů! —

Avšak dejme tomu, že se nebi přece jednou zželí té umučené vlasti, že jedna z bojujících stran konečně podlehne — dejme tomu na příklad, že za pět, za deset roků ten osudný boj bude dobojován, a národ český že bude zas jen jednou jedinou stranou — dejme i tomu, že do té doby naši společní zevnější nepřátelé nám nic škoditi nebudou, nám ani vlasu na hlavě nezkřiví: vyjasní se nám konečně *potom* na stálo, budeme se *alespoň potom* už moci oddati zase pokojnému životu, kulturní práci, národnímu povolání?

Nikoliv — není toho žádné rukojemství, není k tomu pražádné naděje!

Jižtě svěcený kruh, v němžto jsme do nedávna stáli, porušen jest — jižtě se mezi nadšené, obětovné dělníky na národa roli dědičné vetřeli nečistí duchové, jižtě marniví a malicheruí ctižádostivci a sobíci všeho druhu národní boj za život vykořisťují ve svůj osobní prospěch, jižtě se i mezi námi vyskytli všelijací „patriarchové“, „zakladatelé“, „geniální praktikusové“ a jiní různí dobrodruhové, kterým vlastenectví má býti nejen dojnou kravou alebrž hned jiného druhu bursou, kteří z něho raději zejtra než pozejtří chtějí míti svůj milion, svůj letohrad, svou ekvipáž, a při tom svůj národní oltář, své kaditelnice, svoje modloslužebníky — a takoví vždycky budou potřebovati rmut, lomoz a vojnu, nikdy mír a pokoj.

Ostatně, abych déle řeči neprodlužoval: každá z nynějších našich stran, jak staročeská tak mladočeská, má v sobě tolik různých živlů,

tak četné zárodky stran *nových,* že se jen k vůli straně nepřátelské pohromadě drží. Kdy by nebylo strany staročeské, jistě se Mladočeši co nevidět rozpadnou aspoň ve dva tábory; a kdy by nebylo Mladočechův, rozštěpí se nynější tábor staročeský také za krátko v různé strany. Revoluční pokusy o to se už vícekráte staly — a tolik kohoutů na jednom dvoře dlouholi pak se bude snášeti?

Tím není řečeno, že by se už *nyní* jedna či druhá strana snadno ve dvě ve tři jiné rozštěpiti nemohla: kde se národ octne na takové cestě, jakou my se nyní hrneme, kde se rozkol veřejně káže, jakožto vlastenecké evangelium, kde zběsilci obou stran veřejně se opovažují do klatby jako nějakého Jidáše dávati každého Čecha, který zůstává jen Čechem a nechce přijmouti křest rozkolu, nechce slepě vrhnouti se v štvanici staročeskou i mladočeskou a zuřivě trhati, láti a štváti — kde se věci takto mají, tam obyčejně strany netrvají dlouho pohromadě.

Nynější náčelníci staročeské i mladočeské strany tvořili *jediný* tábor víc než deset roků — já převelice pochybuji, že nynější náčelníci kterékoli z těchto stran deset roků pohromadě v jednom táboře vytrvají!

Na tom srázném svahu, na němžto jsme se octli my Čechové, platí od počátku světa jedno pravidlo, které s námi dojista žádné výminky neučiní:

Nepřetržité různění, nekonečné drobení!

VIII.

Na zhoubné konce tedy dospějeme jistě a rychle tou nynější cestou svou, i kdy by naši zevnější protivníci vůbec už nic na škodu naši nepodnikali, ba ani vlasu na hlavě nám nezkřivili.

Avšak — oni jsou toho velmi dalecí, přijmouti vzhledem k nám takovouto beránčí povahu! Je snad potřebí, lidu českému o tom prováděti obšírný důkaz?

Proti nám stojí na příklad jen 40 milionů Němců — ale ti stojí proti nám *svorně,* jako jeden muž, v šiku skutečně pevném a nerozborném, i mají vzhledem k nám jediný, velmi jasný program, jejžto bezpočtukráte vyslovili a jejžto dějepisec jejich Volfgang Menzel takovýmito slovy*) vyjádřil:

„Jediný pohled na mapu učí, že Čechy musejí za kraj německý považovány býti, že **veliký německý národ za žádnou cenu této důležité země,** *která leží v středu a ne na hranici Německa,* **nesmí ponechati nepatrnému zbytku českých barbarů,** *kteří se tam ještě německy nenaučili, všeliké vzdělanosti postrádají a pražádného významu nemají . . . . V této otázce jest pro Němce i Maďary prospěch jenom jediný.“*

Co vůči německému programu, jenžto se před našima očima (viz jen Elsasko a Lotrinky) železem a krví provádí — co tu činiti nám Čechům?

*) Ve svých „dějinách války německé r. 1866.“

Patrně nic jiného nežli navzájem mezi sebou se hrýzti a potírati, politicky a národně, hmotně i duševně navzájem se hubiti
O věru, těžko se ubrániti nevoli a trpkosti!

Maďarů není sice tolik milionů jako Němců, ale jest jich zrovna dost, že český kmen Slováků, přes dva miliony hlav čítající, politicky a národně umrtvovati mohou!

A jestliže sobě připomeneme, že český kmen ve Slezsku jest skoro už v té míře ohrožen jako v Lužici, a že německý živel na Moravě proti živlu českému zrovna denně činí ohromné pokroky, že na Moravě už český živel jest v podruží, ačkoliv obnáší 70 procent všeho obyvatelstva: co nám tu káže zdravý rozum?

Při sám bůh — ne navzájem mezi sebou se hrýzti a potírati, ne ve svém boji bratrovražedném a samovražedném roku 1875 rovněž slepě a zběsile pokračovati jako r. 1874 — nýbrž konečně jednou oči a uši otevříti, na svou budoucnost vzpomenouti, ze své minulosti něčemu se naučiti — k rozumnému jednání se vzchopiti a z nynější skleslosti a rozervanosti a spousty spásnou cestu hledati!

Jestliže to nepochopíme, jestliže dále raději strannických štváčů poslouchati budeme, nežli svých vlastních zdravých smyslů: přijde doba, kde nad svým staročestvím a mladočestvím krvavé slzy plakati budeme — přijde doba, kde potomci naši nad nynějším českým pokolením vyřknou prokletí: „Otcové vaši vzkřísili vlast, a vy jste se svými hluky a fuky, se všemi svými velkolepými hesly, zásadami a programy nic jiného nedovedli než ji opět ve hrob sklátiti!“

IX.

Mnohý čtenář bude se už nyní tázati: „Zdali pak vůbec ještě jest cesta, po které bychom z nynějších smutných poměrů vyváznouti mohli?“ — Odpovídám, že jest, ale nutno ji co nejrychleji nastoupiti.

A *jaká* jest to cesta?

Docela přirozená: kudy jsme přišli, tudy se musíme vrátiti.

Opustili jsme dráhu, po které všichni *šťastní* národové kráčejí, a po které také český národ byl k rychlému a utěšenému rozvoji sil svých dospěl — *sběhli jsme na scestí,* na které se od jakživa dávali jen národové *kleslí,* na sklonku slávy své neb i svého života. Nuže, pokud ještě čas, *opusťme scestí a vraťme se na dráhu dřívější, na dráhu národů zdravých, silných a šťastných!*

Porušením své národní jednoty octli jsme se na samém kraji záhuby: nemůžeme jinak zachrániti se, než když *smeteme odevšad černý prapor strannický, jenžto znamená naši smrť, a vztýčíme v každé české obci, na každém českém domě jasný prapor jednotného českého národa,* kterýžto prapor znamená náš život, naši budoucnost! —

Dne 25. května r. 1874 shromáždilo se na Staroměstské radnici v Praze půldruhého sta českých spisovatelů, starších i mladších, z jednoho i druhého politického tábora; půl sta jiných nepřítomných přistoupili písemně k účelům a usnešením tohoto sněmu. Budiž mně dovoleno, opakovati zde některá místa z řeči, kterou jsem tehdy od-

poručoval utvoření české jednoty spisovatelské — opakovati je i s poznámkami, jak shromáždění slova ta přijalo:

„Jednota! Teď v Čechách jednota! Kde pak spatřujeme v Čechách náklonnost k tomu, činiti jednotu? Spatřujeme všude přímý opak, V Čechách jest válka všech proti všem: v novinách, ve spolcích, v ústavech, ve volebních síních, ano v nejposlednější hospůdce odbývají se každodenně bitvy! (Výborně!) V Čechách Praha, města, venkov, poslední vesnice, poslední chýše jest vzhůru, aby bojovala. V Čechách vypadá to tak, že vyjdeli sobě někdo za humna na procházku, stane se z toho mladočeská a staročeská otázka. (Smích, výborně.) V Čechách řekneli Pavel, že jest něco bílé, musí říci Petr, že jest to černé. (Smích.) V Čechách dospěli jsme tak daleko, že řekneli někdo „svornost", „jednota" — na toho padají hned strany *dvě*. (Výborně! Výborně!) Takový buď se zhurta velkopansky okřikne, nebo se mu nastrčí oslí hlava na krk a postaví se na pranýř jako hloupý „anděl smírce, apoštol míru!" (Výborně.) Vše to bylo by k smíchu, kdy by to tak příliš smutné nebylo. Z Čech, pánové, vypovězena jest jedna bytost i obchází u vyhnanství kolem českých hranic, a to jest *česká svornost!* (Výborně.) Jako za onoho času *nepřátelé* vypovídali každého, kdo jim svou vírou nebyl po chuti, podobně nyní, kdo u nás řekne *svornost,* snad by byl hned za hranice poslán, kdy by k tomu byla moc! V Čechách prý jest oheň a voda, buď prý musí oheň vodu, neb voda oheň zničiti. Mimo to praví se, že to tak musí býti, že jest to znamení národní *zdravosti.* Mně se nezdá, že bychom právě v tomto přítomném okamžiku oplývali příliš velkým národním zdravím. Co se po delší dobu po vlasti děje, to mně připomíná spíše onen smutný čas, kdy před okny této radnice stálo černé lešení a na ně vystupoval Čech za Čechem, aby byl utracen. Tu jeden z nich pravil: *„Věru rád umru, abych neviděl pohromy a zkázy, která se valí na vlast!..."* Jest otázka, zdali jest úlohou našeho pokolení, abychom si připravili nové Lipany? A pánové, po Lipanech v 19. stol. nenásledovala by říše Jiřího z Poděbrad! (Souhlas.) Jest pánové otázka, kterou dovoluji si vám k bedlivému uvážení předložiti: My všichni vyrůstali jsme co Čechové, odkájeni a živeni láskou jeden k druhému: — pokolení, které nyní vyrůstá a vyrůstati bude, má býti odchováváno jinak, má se především učit *nenáviděti* — koho? Čech Čecha. (Výborně, potlesk.) A na tom není dosti. Jest dále otázka, zda má býti nejpilnější prací naší, deklamovati český překlad Wenzelsliedu? Jest otázka, pánové, zda nyní už bude nejlepším vlastencem, kdo druhému nejvíce *zrádců* do tváře vmetá? Jest otázka, zda nyní už má míti největší zásluhu vlasteneckou, kdo druhému nejvíce klacků pod nohy naháží? Jest otázka, zdali má býti nejznamenitějším mužem v Čechách ten, kdo nejvíc vynikne ne v národní *práci,* nýbrž v národní *pranici?* (Výborně, potlesk.) Jest, pánové, otázka, zdali už každý ztřeštěnec, zpitý mrzkou ctižádostí, potřebuje toliko v Čechách sobě zahráti na Herostrata, potřebuje toliko zvolati: „Mně se ta sjednocenost v národě nelíbí" — a zapáliti její chrámec, aby se stal slavným velikánem? (Výborně.) — Cokoliv strana jedna podniká, má býti ubito stranou druhou? Co z toho pojde? Bude se jen bořiti a nic stavěti — a co vystavěno, pánové, bude brzy sbořeno. Ale táži se,

kdo bude míti potom ještě chuť k práci positivní? Má to tak daleko dojíti, že když se všechny tyto námitky lidem učiní, oni odtuší v odpověď: Po nás ať přijde potopa?!“

„To bohdá nebude, to nikdy býti nesmí! A kdy by tomu všemu bylo již tak a snad i hůře, nezdála by se mi *jednota mužův rozšafných, osvícených, jen ku prospěchu vlasti přihlížejících ani zbytečnou, ani nevčasnou, ani nemožnou, alebrž velmi prospěšnou, velmi potřebnou ano nevyhnutelně nutnou!* (Hlučná pochvala.) Ano jest nejvyšší potřeba, aby se tací mužové sestoupili, a vytáhli a povznesli nás z neblahých poměrů, v kterých jsme se octli, a do kterých bychom vždy hlouběji zabředali, kdy by věci v tom směru ještě dále šly. Dosti již různicemi v Čechách bylo hřešeno, dosti už od Čechů v Čechách české krve prolito, dosti rozpoutanou vášní osobní od Čechů českých sil pomařeno, dosti už jsme se na své životní dráze opozdili: — má se to opakovati do našeho skončení? Což nemáme jiné úlohy? Máme důležitější povolání, i jmenuju povoláním, co kdo vykonati může, jsa na příslušném místě postaven. My položeni jsme na rozhraní východu a západu evropského. Nuže, *k tomuli jsme jednou již z mrtvých vzkříšeni, abychom odehráli úlohu gladiátorskou — abychom před očima škodolibého západu druh na druha zuřivě dotírali a vespolek se ubíjeli?!* Myslím, že jest povolání naše jiné, my nemáme býti *posledními lidmi na západě,* nýbrž máme býti *prvními na východě.* (Výborně.) My nemáme ani na okamžik zapomínati, *že jsme členové světa slovanského.* Od přátel i nepřátel jsme nazýváni přední stráží téhož slovanského světa: a rozhledněte se kolem sebe, pánové, a odpovězte si na otázku, mnoholi v tomto ohledu činíme! Máli budoucnost, jak se říká, náležeti světu slovanskému, máme v tom my Čechové nejen něco, nýbrž *velmi mnoho* činiti. Jedním pohledem na celý svět slovanský, čím trpí, čeho se mu nedostává, čeho bychom mu poskytnouti mohli, jedním pohledem tím dána jest odpověď na to, *jaká jest naše úloha slovanská...* Má snad se právě *naše* pokolení odsouditi k tomu, aby vymřelo na poušti, jako oni nehodní židé, a nesmělo se přiblížiti ani nohou ani zrakem k zemi zaslíbené? Ztracen jest každý den, kdy na *toto* své povolání zapomínáme, kdy nevidíme dále, než na hlavu politického protivníka. Pryč s takovým řádem! Nemařme navzájem své síly, nešlapme druh druhu osení, neotravujme si život, vždyť nám uložena veliká kulturní úloha, která se sama nevykoná, a která by denně měla jíti před se! *Dosti té posavadní krátkozrakosti, dosti té posavadní rozptýlenosti, toho vzájemného nevražení, ochromování, ztrpčování života, dosti té omrzelosti, ochablosti, neplodnosti a neutěšenosti na všech stranách!* Abychom zachovali a pojistili život svůj, abychom vyplnili úlohu svou českou, tím více pak abychom dostáli svému povolání slovanskému, neřkuli světovému, jednoho nám potřebí: **jednoty, nejtěsnější jednoty a to jednoty sil, jednoty práce a jednoty srdcí.“**

Shromáždění tolika mužův v národě na slovo vzatých tehdy netoliko hlučným souhlasem potřebu tuto uznalo, alebrž ono ihned *prapor jednoty vztýčilo.* Stanoviloť v resoluci jednohlasně přijaté: „*Chceme vzájemnou lásku mezi sebou utužovati, ku společné práci se povzbuzo-*

vati a posilňovati jakožto spoludělníci na národa roli dědičné, jakožto synové jedné otčiny a bratří jedné krve!“

Když pak se v listopadu roku 1874 jednota spisovatelská stala skutkem, první náčelníci její vydali k českému spisovatelstvu provolání, jehožto slova dobře *všemu českému národu opakována býti mohou.* Prosím opět čtenáře, aby také těm slovům pozornost svou věnovali:

„Již tedy, přátelé, v jeden pevný šik, pod jeden společný prapor!

Láska k vlasti, láska k ideálům, láska ku pravdě a kráse, láska ku práci — to jsou hesla tohoto praporu.

Všichni vespolek a každý na svém místě budeme pokračovati v díle těch žehnaných apoštolův, kteří v první polovici nynějšího věku silou velikých myšlenek lid náš vzkřísili z mrákot smrtelných a položili základy ku chrámu budoucnosti jeho.

Všichni vespolek a každý na svém místě budeme se o to zasazovati, **aby předc zrakem národa nepobledly spásné ideály, aby nepřestal v sebe věřiti a sebe ctíti.**

Všichni v jednom šiku budeme proti tomu bojovati, *aby srdce národa neotrávila nákaza omrzelosti a netečnosti — aby nevědomost a tupost k vyšším věcem nejala se ukazovati beze studu ano vyzývavě.*

Budeme proti tomu bojovati, **aby dřívější láska k rodné zemi nezvrhla se v slepou osobní vášeň,** *aby zub hrubého sobectví nerozhlodal naši budoucnost.*

Budeme spojenou silou tomu brániti, *aby obecné smýšlení neklesalo v surovost,* aby nebrala újmu *mravní povaha národa* a z čeho se tato skládá: *mravní povaha jednotlivce.*

Budeme všichni vespolek a každý na svém místě o to pracovati, **aby v čas ještě zaplašeno bylo nebezpečenství úpadku, mdloby, rozkladu.**

Nechceme býti z těch, jižto boří a ničí, nám jeví se naopak velmi naléhavou potřebou, dobývati domu za domem a činiti z každého pevnou tvrz vlastenectví a osvěty.

Nechceme rozdmychovati vůkol sebe *plamen hádek a různic,* nýbrž plamen činorodného *nadšení.*

Chceme všemožně přispívati k tomu, **aby všecky jednotlivé osoby sloužily národu a národ aby nesloužil žádným jednotlivým osobám.**

Chceme všemožně přispívati k tomu, *aby zkázonosný duch nesvárů z naší národní společnosti byl zažehnán a vy-*

puzen, a za to upevňovala se mezi námi ctnost nám nejsvrchovaněji žádoucí a nutná: **láska Čechů k Čechům.**

Pozdvihujíce tento prapor máme to nezvratné přesvědčení, že jest to prapor spásy, *že jest to znamení, ve kterém jedině zvítězíme.*

Kdož v těchto věcech s námi jest jedné mysli a jednoho srdce, podej nám ruku ke společné práci!

A když se tak stane, budeme jistě připravovati dobu, kde **jednotou českých bratří,** *v domě svém bezpečně a pokojně a šťastně žijících a všude po světě opět vážených a ctěných,* **bude všechen český národ!"**

X.

Což obsahují tato slova? Také program. Snad nějaký z brusu nový, nevídaný, neslýchaný? Nikoliv — ne program nově vynalezený, pochybné ceny, ale starý, výborně osvědčený, toliko *zapomenutý.*

Jest to týž program, s kterým dne 1. ledna 1873 všichni čeští vůdcové političtí, jak staročeští tak mladočeští, jednomyslně předstoupili před český národ.

A tu jsme již u závěrku.

Nemáli po nás býti veta, třeba i nutno jest, abychom se vrátili k tomu společnému programu, jejžto jsme před dvěma roky s jásotem uvítali.

Třeba jest, abychom každý zvláště a všichni dohromady přestávali býti vášnivými přívrženci té oné osoby, toho onoho časopisu, i stávali se opět jen nadšenými Čechy!

Třeba jest, abychom upustili od občanské války mezi sebou, abychom zrušili nepřátelské tábory, ve kterých nyní proti rodáku stojí rodák, i vrátili se v jediný společný pevný šik!

Třeba jest, abychom přestali býti rozkopaným mraveništěm, **abychom obnovili národní jednotu a národní kázeň.**

Jestliže to neučiníme *my,* budou to musit učiniti synové naši — anebo budou snad až naši vnukové nuceni se vší všudy národní prací *počínati docela znova, tvořiti především opět — český národ!*

Nyní káže se vůbec *nenávist Čechů k Čechům* — jitřenka spásy zasvitne nám v ten den, kdy se počne opět kázati *láska Čechů k Čechům!*

Aby celý český národ byl jednotou svorných bratří — *to jest nejvyšším ideálem,* který ustavičně na zřeteli podržeti musíme jakožto svou dobrou hvězdu.

Co *k tomu* vede, je program šťastný; co nás od toho vzdaluje, je nám škodlivo, nebezpečno, záhubno.

Z toho samo sebou vysvítá, *jakých český národ potřebuje vůdcův.*

Ať jen jest český národ jednotou svorných bratří — **toť to jedno, jehož mu potřebí, a všecko ostatní bude mu přidáno!**

Nyní jsme rozdrobeni, rozerváni, vzájemně na sebe rozzuřeni *k vůli politice: ať* jen jest český národ jednotou svorných bratří, a *zajisté pak nejvíc toho i v politice pořídí!* Ale *bez toho* nepořídí ani v politice nic onačejšího, nežli že se budou množiti případové, kde v českých okresích budou voleni odpůrcové českého programu, jak jsme se toho už v Domažlicích, Bělé, Heřmanovu Městci a j. dožili. K vůli politice mají teď už i v Praze Staročeši a Mladočeši míti své zvláštní kandidáty — ovšem jen proto, abychom pohodlněji *Prahu* — *ztratili!*

Jestliže politickou sílu, kterou jsme na příklad měli **r. 1868,** jsouce jedním nadšeným národem, porovnáme se svou politickou silou, kterou jsme měli **r. 1874** jsouce do sebe navzájem vpeřeni jak kohouti: jaký to rozdíl!

Po zmařeném vyrovnání r. 1871 nemohli sobě všelicí protivníci naši nic jiného u nás přáti nežli rozštěpení, strannické vášně a boje: — nu, a my jsme přání nepřátel svých vrchovatou měrou naplnili! To je také důkladné rozřešení otázky: co nám svědčí v politice a co nám škodí!

Při nynějším rozštěpení **žádná strana o sobě nic řádného neprovede,** kdy by měla v programu svém samé diamanty; to je právě *kletba rozkolu,* že jedna strana o sobě každý ústav jen *zničí,* každou sebe krásnější myšlenku jen zostudí!

Proto za rozkolu budeme jen všecko, co národního, bořiti, stavěti nic nedovedeme. Proto za rozkolu bude národu vždy běda a nic než běda!

Staří a *Mladí* mezi sebou válčí a *Češi* při tom hynou, kdežto jak Starým tak Mladým je při tom doma v suchu a teple hezky zdrávo.

Aby byl český národ jednotou svorných bratří, to je i ze všech *politických* otázek našich ta nejvyšší — **to je otázka tisíckrát důležitější, nežli otázka, mámeli za nynějších poměrů jíti do sněmu či nic** — nehledě ani k tomu národnímu neštěstí, k němužto tato otázka zavdala příčinu.

Otázka, mámeli jíti do sněmu čili nic, byla mezi Čechy už roku 1872 a dříve, ale všichni političtí vůdcové naši, staročeští jak mladočeští, dne 1. ledna prohlásili národu své společné přesvědčení:

„Tato různost mezi námi stojí v druhé řadě — odložme ji k časům budoucím. Nyní jen toho všichni dbejme, abychom byli svorni — neboť drobiti nyní síly národa bylo by samovraždou!“

Nechať toto slovo zavzní opět po vší vlasti — nechať zastaví tu bratrovraždu a samovraždu, kterou na druhý rok již na sobě pášeme, nechať nám vrátí opět národní jednotu, národní kázeň, lásku k otčině a lásku k rodákům!

„A což“ — bude se mnohý tázati — „potom už nesmějí u nás býti *docela žádné strany?* Potom už nebude dovoleno býti svobodomyslným? nebo demokratem? nebo radikálním? nebo konservativním?“

I bože uchovej! V každém zdravém a silném a šťastném národě jsou a budou vždy strany: anebo jich ku př. ve Švýcařích *není?* Jest jich tam více než u nás: jsoutě tam různé národnosti, různé kantony,

různé strany politické, různé strany náboženské — *každá hájí své náhledy veřejně a odhodlaně,* v časopisech, ve shromážděních, ve sněmech, atd. — ale Švýcarsko jest při tom *jednotné, zdravé a šťastné,* poněvadž jsou *všecky strany přece celkem* a jsou podřízeny *kázni* toho celku.

Ale co se *u nás* nazývá *stranami,* to je zjev docela jiný, *zjev šeredný a národu zhoubný* — třeba se takové „strany" denně prohlašovaly za *národní,* nejsou přece ničím jiným než tábory **úhlavních nepřátel.** Nikdy nebylo většího záští mezi Francouzem a Němcem, mezi Slovanem a Turkem, nežli jest teď mezi Mladočechem a Staročechem, nikdy v Čechách nebylo proti zahraničnému nepříteli více horleno a štváno, než nyní obě *české* „strany" navzájem na sebe štvou a ženou!

České „strany" jako zničují národní jednotu, tak se vymkly z národní kázně — jedna terrorisuje druhou a obě terrorisují celek.

Proto máme teď tolik *národních tyránků* — a jaké to nully, jak ničemní křiklouni stali se leckde v našem veřejném životě veličinami jen tím, že smějí tu ve jmenu staročeství tam ve jmenu mladočeství provozovati hrůzovládu.

Mezi Němci jsou také *Staří* a *Mladí* — ale proto ještě není mezi Němci žádný *rozkol,* žádná *občanská válka.*

Kdy bychom byli jako jiný samostatný stát, byla by se r. 1874 mezi Čechy v občanské válce asi podobně prolévala *krev,* jako se prolévala žluč!

Takových „stran" se národ musí zbaviti zrovna jako dvojí nepřátelské okkupace!

Takovým stranám jedná se vždy **nejprv** *o strannické neb osobní účely,* takové strany neslouží národu ale spekulují věčně jen, jak by *národ k tomu přiměly,* by jim k dosažení těch účelů pomáhal, — takové strany mají jmeno národa jen proto na jazyku, *aby jim národ sloužil, aby jich byl poslušen,* aby se za ně k jich cti a slávě mezi sebou rval!

Také u nás se nyní už na druhý rok jen o to jedná, které osoby mají v Čechách vládnouti a které nic. Ale úlohou a prací národa nemůže to býti, aby měli jednotlivci o co mezi sebou se tahati, neb aby národ na jednom fleku stál a pořád jen mezi sebou o to bojoval, kdo má býti jeho pánem či vůdcem!

Však právě to se u nás už na druhý rok děje, aniž tomu kde viděti konce! To jest následek toho, že program z 1. ledna r. 1873 byl opuštěn, zahozen. Tak se *celý národ* stal něčím *vedlejším,* a *jednotlivé osoby* v něm staly se *vším* — od té doby nejsou tu všecky jednotlivé osoby pro národ, ale celý národ žije a pracuje a bojuje toliko pro jednotlivé osoby — ze staročeského i mladočeského tábora, celý národ jest jednotlivými osobami netoliko *ovládán ale terrorisován!*

Návrat k programu ze dne 1. ledna 1873 čili obnovení české národní jednoty a národní kázně jest ten

jediný prostředek, aby se v poměrech českých všecko napravilo.

Nuž ano — jenom *kdo* je obnoví?

Snad naše *noviny?* snad naše velké denníky, z nichžto každý jednou stranou vládne? Nikomu nepřipadne už čehos takového se nadáti: těmito denníky neobmezeně ovládlo strannické kohoutství: — jedny jsou Frkošovy, druhé jsou Hrkošovy. Ondyno jsem byl v redakci jistého velikého denníku v záležitostech jisté vlastenecké *jednoty*. „Jednota v Čechách nejlepší byla by ta, kdy by všecky Mladočechy pověsil!“ poučovali mne tam redakční tyránkové ...

Snad se můžeme tedy obnovení toho nadíti od nejvyšších *vůdců* jak staročeské tak mladočeské strany?

Neklamu se ani touto nadějí. Jest to věc zajisté všeho politování hodná, však nicméně skutečná i nepopíratelná, *že se všecka česká politika u nás dávno dělá už jen v redakcích. V redakcích se rozhoduje osud českého národa. I nejvyšší vůdcové obou stran jsou spíše odvislí od svých novin, než jejich noviny od nich.*

Nad kruhy novinářskými u nás pohříchu *není už vyšší rozhodčí stolice.* Když vůdcům, kteří sami nejsou novináři, na to ono ukážeme i řekneme: „Takhle by přece neměli psáti v časopise, který se denně prohlašuje za váš orgán“ — dostaneme v odpověď: „Oni jsou samostatni, *my v redakci jejich nemáme žádné moci!*“ — To je veliká nesrovnalost, kterou by ve spořádaných poměrech darmo hledal. V národě všude vládne skutečně nikoli vůdce, který pravidelně mlčí, ale ten, kdo vždy jmenem jeho mluví ....

V povaze novinářstva pak už to spočívá, že přemrskuje a přestřeluje; a poněvadž politika *novinářská* je u nás totéž co politika *česká,* proto u nás v politice tolik přemrštěnosti, tolik přestřelování...

Když tedy ani od našich vůdců ani od našich novin obnovení národní jednoty očekávati nelze — kdo pak obnovení to má provesti?

Národ sám.

V národ mám já největší své doufání. Ten národ má v sobě příliš mnoho životní síly, má sobě ještě příliš mnoho zdravého smyslu — když pozná, v čem jest postaven, na jaké scestí sběhl, a v čem jest jeho spása, nebude váhati, aby vše napravil.

A k tomu poznání národ už na všech stranách přichází. Kdo se posud hlásíš nejen k praporu některé strany ale k praporu národa i země, rozšiřuj vůkol sebe poznání toto!

Aby pak otčina z tolikerých ran krvácející nezhynula nýbrž vyléčena byla, třeba jest, aby se od ní všecky nové rány odvrátily a staré aby znova jitřeny nebyly.

Nemoc národa nesmí se horšiti, požár rozkolu a nenávisti musí býti zastaven, ohraničen, aby dále už nic nezachvacoval. Pak bude pomoc.

Těch, kteří na tu bohomrzkou štvanici, na to nepřetržité různění a nekonečné drobení a na spoustu všude z toho vzrůstající už hleděti nemohou, kteří sobě obnovení národní jednoty, obnovení pokoje a míru, obnovení plodné práce národní z duše žádají — těch je v naší vlasti pořád ještě valná většina.

Nuže, zasaďme se každý na svém místě a všichni vespolek o to, aby zavedení země konec vzalo: pak bude pomoc rychlá.

A jak se o to zasadíme?

Tak, že **žádost za obnovení národní jednoty a národní kázně důstojným, vážným i důrazným způsobem v životě soukromém i veřejném projevíme.**

Projevení to musí se státi od *jednotlivců, od spolků a sborů, od obcí a okresů a krajů* — jako se už dělo při mnohých jiných příležitostech. Nikdo nechtěj býti posledním, nikdo neodkládej — naši političtí *kohouti,* kteří různice v národě způsobují, nejsou liknavi a skoupi na slovo, všude vystupují bez rozpaků, směle a vyzývavě.

Za nedávných lepších dnův neváhali u nás mnozí dobrovolně ohlašovati se soudu, chtějíce s ostatními za jednu věc snášeti pokuty a vězení: kterak by ti a jiní teď váhali *ohlašovati se svojí otčině, že chtějí spásu její?*

Žádost za obnovení národní jednoty a kázně musí projevována býti *ve veřejných listech.* Nebudouli některé časopisy chtíti takovým projevením ve svých sloupcích dáti místa, přece se najd dosti takových, které to ochotně učiní

Žádost a vůle lidu, aby obnovena byla národní jednota, musí přiměřenou cestou a důtklivým způsobem projevována býti těm českým *novinám,* které na obou stranách řídí tu bohomrzkou národní štvanici. Musí se jim důtklivým způsobem projeviti *vůle lidu,* aby jednou přestaly s tím hanobením a rdousením osob, s tím láním a lhaním a balamucením svých čtenářů, s tou sprostotou a surovostí, v které tak dlouho se už brodí, aby konečně opět zavedly mezi sebou **slušnou mluvu, vážný, věcný rozhovor, poctivé zbraně** — i aby se rozpomněly, že mají nejprv býti novinami vlasteneckými a pak teprvé strannickými. Časopisy naše musejí přestati v českém jazyce o Češích psáti *zrovna tak jako nejzarytější nepřátelští hanopisci.*

Žádost a vůle lidu, aby obnovena byla národní jednota i kázeň, musí projevena býti též *nejvyšším vůdcům obou stran* — a sice netoliko písemně, nýbrž také ústně, aby nemohli o skutečném národním smýšlení býti v žádných pochybách.

Tatáž žádost a vůle lidu musí od *voličů* projevena býti všem, kdož se budou ucházeti o *mandát poslanecký.*

Neboť prvním a hlavním pravidlem **národní kázně** *musí býti a navždy zůstati to:* **aby ve všech politických otázkách týkajících se celého národa, všichni zástupcové národní šli jen jedinou společnou cestou.**

Pokud se toto pravidlo nestane skutkem a kdykoliv se v budoucnosti poruší: octne se český národ vždy poznovu na scestí, vždy poznovu ve zmatcích a v bojích vnitřních, vždy poznovu na kraji propasti — vždy v takovém případě vydá se v oběť ctižádostivců, sobíků, dobrodruhů.

Tato národní kázeň jest jedinou kotvou, která naší národní lodi poskytne vždy bezpečnost. Bez ní jsme jen bídná kořist každé nepohody.

Jsou snad jednotlivé *osoby*, které se tomuto pravidlu národní kázně podrobiti nechtějí; ale jen tak dlouho, pokud *určitým vyslovením národní vůle* lepšího rozumu nenabudou.

A když se najdou někteří na straně staročeské i na straně mladočeské, ježto smířiti jest nemožno, jižto naprosto se zdráhají v otázkách národních společnou cestou jíti — což potom?

Potom zbývá jen jedno z dvojího: *buď aby národ svou přítomnost, svou budoucnost, svůj život obětoval nesmířlivé osobní vášni několika lidí — anebo aby těchto několik lidí určitě vyslovenou národní vůlí donuceno bylo, nepřekážeti jednotě a kázni, pokoji a míru, životu a dílu národnímu!*

A teď, páni kohouti a tyránkové strany staročeské i mladočeské, vytáhněte již svoje stavidla, sypte na mne svůj hněv, svoje nadávky, svoje útržky, a hlavně svoje lži. Měli jste už po tak drahnou dobu, každý den solo: teď se ozval také jednou jiný hlas — buďte zase v něčem svorni, odstrčte jak obyčejně, *věc* do kouta, ale na *osobu* mou spusťte celý ten aparát hmotného i mravného zabijáctví jedni jako druzí!

Avšak vy, rodáci moji, kteří jste i v různých táborech podrželi v prsou srdce *české*, vy nepřeslechněte, co vám opět a opět připomínám: Hle, v tom šírém světě mezi národy stojíme jak opuštěné siroty, pro něž jiní nemají leč nelásku a útisk. Kdo přítelem jest nám? Ani my sobě samým — úpíce všichni pod společným břemenem tiskneme nelítostně druha druh. I osud jest nám krutým protivníkem. Ani osudu ani lidem nezželí se nás, jestliže sami nad sebou se neustrneme!

Každý český vlastimil zajisté ochotně řekne: *„Pro vlast milerád učiním všechno, pro vlast i život svůj ochotně položím!“* Nuže nyní žádá vlast skutečně jistou oběť — synové vlasti, nyní třeba jest, aby každý z vás řekl: **„Položím na oltář otčiny svou strannickou a osobní zášť** — *podám ruku svému českému odpůrci, poněvadž on přec jen můj bratr — pro svou otčinu chci sebe zapříti, jí chci obětovati svou osobní* **pýchu, učiním první krok,** *vyjdu soku svému vstříc, nedám se jeho křehkostí uraziti, smířím se s ním!“*

Takový krok všude bude požehnaný. Kdo chce dáti příklad?

Národ, jehožto synové láskou skutečnou a skutkorodnou k sobě lnou, i za nejtěžších poměrů obstáti ano mocným býti může: vizme toho příklad na židech, kteří ani vlasti nemají.

Čechové, lide můj milý! Vzhůru všichni pod ten společný prapor, na němžto jest psáno:

Chceme v rodině a v obci a v kraji a v zemi všude vzájemnou lásku mezi sebou utužovati, ku společné práci se povzbuzovati a posilňovati jakožto spoludělníci na národa roli dědičné, jakožto synové jedné otčiny a bratří jedné krve!

Geologie nebeská.

Podává

prof. Jan Krejčí.

(Dokončení.)

Totožnost hmoty v sluneční soustavě.

K sluneční soustavě náleží, jak známo, slunce co střední těleso, pak (mimo některé komety) planety vnitřní: Merkur, Venuše, Země, Mars a drobné planety čili tak zvané Asteroidy, a konečně planety zevnitřní: Jupiter, Saturn, Uranus a Neptun. Novější věda poskytuje dostatečných prostředků k určitému poznání fysického stavu aspoň některých z těchto rozličných těles.

Dle toho jest slunce žhoucí koule mohutným oborem plynným obalena. Vnitřní planety obsahují pevné jádro a na povrchu vodu v mořích a vzduch v oboru plynném. Jupiter a Saturn zdají se míti jádro v stavu kapalném, a konečně Uranus a Neptun, vydávajíce světlo jen slabé a majíce obrysy méně ostré než planety druhé, činí dojem těles plynných.

Porovnámeli sluneční soustavu s nynějším stavem zeměkoule, shledáme zajímavé obdoby.

Slunce jest totiž obdobou horkého neb žhoucího jádra země; Merkur, Venuše, Země a Mars jsou obdobou pevné a vychladlé kůry zemské, Jupiter a Saturn představují oceán, Uranus a Neptun obor vzdušný.

Stejnorodost celé té soustavy jeví se pak v stejné kulové podobě slunce a planet, v stejném pohybu od západu k východu, v stejné chemické povaze hmoty je skládající a dle toho se řídící vzájemné výměně záření.

Opominouce podobu a pohyb co známější vlastnosti planet, pozastavme se jen u stejné chemické povahy jejich a u vzájemnosti jejich záření.

K vyzkoumání hmotné povahy vzdálených těles svítících byla věda v novější době od Bunsena a Kirchhoffa obohacena spektroskopem. Divuplným tímto nástrojem, stran jehož popisu ovšem k fysikálním spisům poukázati musíme, lze rozeznati, zdali jest svítící těleso plynné neb pevné, zdali vysílá světlo původní nebo odražené, ba hlavní úloha jeho jest, rozebírati paprsky v jejich jednotlivé barevné částky a ustanoviti hmoty, kteréž jsou původem jejich.

Tím spůsobem bylo vyzkoumáno, že slunce má obor žhoucího plynu, v němž převládá vodík a k němuž přistupuje v míře proměnlivé malá část par sodíkových, baryových a magnesiových. Ve větších hloubkách slunečního oboru převládají pak tyto kovové páry a k nim přiměšují se ještě páry železa, mědi, zinku a jiných kovů, vesměs to

hmoty na zemi se vyskytující, vyjmouc snad jedinou, Helium nazvanou, jejíž barevné vidmo nesouhlasí se žádnou posud na zemi známou hmotou.

Zkoumání planet dalo tentýž výsledek. Při zevrubném ohledání Jupitera, Saturna, Marse, Merkura, Venuše, Neptuna a Urana nalezeny byly, vyjmouc některé posud pochybné páry na Jupiteru, tytéž hmoty jako na zemi.

Také zkoumání komet a létavic (tak zvané čistění hvězd) vedlo k témuž výsledku.

Konečně podal chemický rozbor meteoritů na zem padlých důkaz, že nižádnou hmotu neobsahují, která by již na zemi nebyla známa. Byloť v nich nalezeno již více než 30 jednoduchých látek, mezi nimiž zejmena: kyslík, vodík, dusík, síra, chlór, fosfor, uhlík, křemík, sodík, draslík, vapník, magnesium, aluminium, mangan, železo, chrom, nikl, kobalt, titan, měď.

Spektroskopem lze již i složené látky rozeznati. Tak vydává slunce, Mars, Venuše a Jupiter paprsky, které jsou význačné pro vodní páry, a slunce, jakož i některé komety obsahují dle pozorování, učiněného od slavného vlašského hvězdáře Secchia, páry uhlovodíkové, upomínající svým světlojevem na páry benzinu.

Meteority pak obsahují minerály skoro vesměs známého chemického sloučení a tvaru, jako Grafit, Pyrrhotin (Troilit), Magnetit, Chromit, vodu, křemen, Salmiak, Orthoklas, Labradorit, Anorthit, Olivin, Enstatit, Serpentin, Augit, Amfibol, sádrovec. —

Mimo tuto vzájemnost hmoty očividné, fysikálnímu jakož i chemickému zkoumání přístupné; objevuje se jiná ještě vzájemnost jak jednotlivých členů soustavy sluneční, tak i celého viditelného vesmíru v tak zvaném *étheru,* jímž se vyzařování světla, tepla, magnetismu a električnosti od jednoho nebeského tělesa k druhému sprostředkuje.

Dle nynějšího stavu vědy fysikální nelze prostor světový, mezihvězdní, považovati za prázdný, aniž vystačí druhdy rozšířený pojem o nehmotnosti tak zvaného étheru, látky to hypothetické, mezihvězdní, nanejvýš pružné, avšak nepodléhající tíži, jejímž vlněním přenáší se teplo a světlo z jedné hvězdy na druhou. Neboť již důkladně vyvráceno jest starší mínění, dle něhož světlo, teplo, magnetismus a električnost byly by látky samostatné, v starších fysikách netěžiny zvané, nýbrž exaktní výpočet i pokusy dosvědčují, že výjevy těchto tak zvaných netěžin jsou výsledky pohybu sděleného látce mezihvězdní od hvězdných těles, jehož dojem, zrakem neb citem pochopený, právě nazýváme světlem, teplem atd.

Zvláště nápadného dokladu dostalo se domněnce o hmotnosti látky mezihvězdní pozorováním některých periodických komet (zejmena Enckovy komety v letech 1786, 1795, 1805, 1818), jejichž opozďování v pohybu ukazuje patrně na nějaký odpor v prostoru světovém, kterýž nejsnáze vysvětliti se dá hmotností látky mezihvězdní, jíž by pak vlastnosti plynu přeřídkého připsati se musily. Vlastní povaha tohoto mezihvězdního plynu jest posud ovšem úplně neznámá; avšak některé výjevy tomu nasvědčují, že by tomuto plynu připsati se mohla ta sama hmotná povaha, jako pozemskému vzduchu.

Jeden z těchto výjevů jest pamětihodná hmotná jednostejnost vzduchu pozemského ve všech jeho výších a hloubkách.

Vzduch pozemský jest, jak známo, smíšeninou dvou plynů, kyslíku totiž a dusíku. Ve 100 dílech dokonale suchého vzduchu jest podle váhy 23·01 podílů kyslíku a 76·99 dusíku. Mimo to obsahuje vzduch malý podíl kyseliny uhličité, dle váhy 0·003—0·006 ve stu, a dle poměru teploty více nebo méně vodní páry, dle váhy 0·006—0·01 podílu ve stu.

Kdežto poměr kyseliny uhličité a vodní páry ve vzduchu dle místních okolností se mění, jest poměr kyslíku a dusíku všude stálý, na vysokých horách jako i v nejhlubších šachtách. Slovutný Priestley podal v minulém století britické akademii výklad toho výjevu, kterýž od ní korunován a od celého učeného světa přijat byl, nicméně však od prvního počátku svého ráz pouhé jednostranné hypothese na sobě nesl. Výklad ten záleží totiž v hypothetické rovnováze mezi životními úkony bylin a živočichů.

Byliny pohlcují ze vzduchu kyselinu uhličitou a rozkládají ji v uhlík a kyslík, jejžto opět vydychují; kdežto živočichové ze vzduchu čerpají kyslík a za to kyselinu uhličitou vydychují. V přírodě panuje dle Priestleya úplná rovnováha v množství plynu kyslíkového a uhličitého od bylin a živočichů vydychovaného, a tím se prý udržuje ona pamětihodná stálost ve smíšení vzduchu; patrně domněnka úplně libovolná, pomyslíme-li na měnivý poměr říše bylinné a zvířecí jak v dobách minulých tak i v nynějších.

Bližší a přirozenější jest výklad, přijmeli se vzduch vytknutého smíšení i mimo obor přítažlivosti zemské. Při pohybu svém ve dráze kolem slunce stlačuje se poněkud obor vzduchový na ranní čáře, totiž pod meridiánem, kterýž právě do roviny zemské dráhy přichází (s čímž pozorování tlakoměru souhlasí), a naopak na večerní čáře vzdaluje se poněkud hranice jeho od povrchu zemského, tak že stále část pozemského vzduchu pod obor přítažlivosti země se stlačuje a část nad ten obor se vytlačuje. Vzduch stlačený nahražuje se vzduchem mimozemským a vzduch vytlačený ztrácí se v prostoru mimo ni, tak že vzduch kolem země sestředěný jest vlastně výrazem povšechného smíšení vzduchu meziplanetárního.

Jiný výjev, kterýž se dá vysvětliti působením vzduchu mimozemského, jest severní a jižní záře. Účinkováním svým na magnetické stroje jakož i světlojevem přidružuje se k výjevům elektrickým, a zejmena nachází zajímavou obdobu v pěkném pokusu Geisslera, vedeli se elektrický proud do trubice řídkým nějakým plynem naplněné. Každý plyn ukazuje u konců platinového drátu do skleněné trubice zatavených, po němž se elektrický proud přivádí, zvláštní světlové obrazce; ony pak obrazce, které se objevují v trubici řídkým dusíkem naplněné, nejvíce upomínají na světlojev severní záře.

Lze si představiti, že obor zemského vzduchu při svém otáčení kolem zemské osy a při svém pohybu v zemské dráze, třením o vzduch mimozemský do elektrického stavu přichází, při čemž električnost u pólů zemských nahromaděna v podobě severní a jižní záře do prostoru přeřídkým vzduchem naplněného, jako v Geisslerově trubici, vybíhá.

Podobným světlojevem elektrickým vysvětluje Fay měnivou podobu ohonů kometových. Znamenitý pozorovatel tento, kterýž zvláště zkoumáním slunce se zabývá, shledal na něm tu samu odpudivou sílu, jakou se všechna žhoucí tělesa vyznamenávají, a dle toho vysvětluje výjev ohonů kometových tak zvaným stavem sferoidálním hmot na blízku žhoucích těles se nacházejících. Odpudivá ona síla, protiva to Newtonské přítažlivosti, rozšiřuje se jako zářivé teplo a jsouc v rovném poměru k povrchu těles, nikoliv k hmotnosti jejich, stráví se hmotou, již odpuzuje, místo aby ji pronikajíc (jako přítažlivost) dále účinkovala. Provedeli se známý pokus, tak zvané elektrické vejce, totiž pustíli se silný elektrický proud do vzduchoprázdné skleněné baňky vejčité podoby, vytvoří električnost, z jednoho konce zapuštěného platinového drátu k druhému konci přeskakující, pěkný světlý oblouk. Jeli však část stěny na skleněné baňce nahražena kovem a rozpálíli se tento kov, spatří se, jak se svítící elektrický oblouk od žhoucí kovové stěny odpuzuje. Podobně odpuzuje se dle Faya od žhoucího slunce svítící ohon komety, jejíž světlojev byl by dle toho původu elektrického.

Nechť tomu ostatně jakkoliv, tolik jest jisto, že v prostoru světa planetárního rozšířena jest látka přejemná, pružná, jižto se sprostředkuje veškeré záření světla, tepla, električnosti a magnetičnosti od slunce k planetám a nazpět přecházející.

Teplo a světlo, jež slunce na planety vysílá, podmíněno jest co do stupně od vzdálenosti a fysické povahy planet. Vezmemeli účinek slunečných září na zemi = 1, jest pro Merkura 6·67, pro Venuši 1·91, pro Marsa 0·43, pro Jupitera 0·037, pro Saturna 0·011, pro Urana 0.003, pro Neptuna 0·001.

Fysická povaha planet jest posud namnoze ukryta pod závojem nedostatečného pozorování, a nelze tedy ustanoviti, pokud působí na vjímavost tepla a světla slunečního. Nejlépe jsou ovšem známy účinky slunečních paprsků na zemi. Převádění vody ze skupenství kapalného do plynného, a rozvádění její z moře do oblak, z těch na pevnou zem, do potoků a řek a celá s tím souvislá geologická činnost, a především vývoj bylin a zvířat jest dílo paprsků slunečních. Vytvořením a nahromaděním hořlavé látky utkví část činné síly slunečního světla a tepla v bylinách, jakož utkvěla v ložích hnědého a kamenného uhlí pohřbených, v nichž takřka uložena jest zkamenělá zásoba onoho světla a tepla, po tisíci letech v krbech a výhních lidských závodů opět zbuzovaného; a neméně jest životní teplo zvířat zažíváním potravy vyvinuté, opětným objevením se utajeného tepla slunečního.

Při vzájemnosti sil přírodních jest záření slunečního tepla a světla též provázeno zářením elektrickým a magnetickým, jak fysikální cestou jest dokázáno. I vyšlo při tomto zkoumání na jevo, že všechny tyto účinky mění se proměnami povrchu slunečního, totiž, jak Secchi ukázal, přibýváním a ubýváním skvrn slunečních.

Planetární tělesa jsouce osvětlena a oteplena od slunce, odrážejí opět paprsky sluneční a stávají se tak viditelnými.

I sama tak zvaná zář zodiakální, jejíž vlastní povaha ovšem posud nevysvětlena, avšak patrně hmotné jest podstaty, jevíc se blíže slunce jako světlý obor, za soumraku v tropických krajinách zvláště viditelný,

působí (dle Matthiessena a Galliarda) co průzračná stěna, jistou část slunečního tepla zachycující.

Podobný účinek zdají se míti jisté periodické houfy létavých hvězd, které kolují kolem slunce, odkud Deville v novější době odvádí příčinu periodicky se navracujících chladných dnů v únoru a květnu.

Působení luny na zem viděti ve velkolepém výjevu přílivu a odlivu moře, ba Alexis Ferrey a Falb připisují luně i zemětřesení. Odrazem zasílá luna nazpět paprslky jak slunečního tak i zemského světla a tepla, i působí na jehlu magnetickou.

Jupiter a Venuše nejsou bez účinku na slunce: jim se připisuje nahromadění slunečních skvrn v rovině ekliptiky, čímž by vzájemnost účinků v soustavě planetární novým byla obohacena dokladem.

K doplnění tohoto zběžného obrysu života meziplanetárního podotknuto budiž ještě o létavých hvězdách a meteoritech, že o nich lze dle práva blízké obdoby tvrditi, jak nejenom na zem, nýbrž i na druhé planety a na slunce padají.

S jiného stanoviště, než jako zde zaujato jest, poukázal jsem svým časem (Člověk a Příroda v Živě) na to, že by tím spůsobem (uvážímeli nepřehlednou řadu let za námi) ponenáhlé zvětšování země nastati mohlo. Pozoruhodné jest pak mínění některých přírodozkumců, že by hojné rozšíření železa (ve stavu okysličeném) a fosfatů na povrchu zemském od minulých pádů meteoritů mohlo býti odvozeno, z čehož by, an i v budoucnosti pády meteoritů zajisté se budou opakovati, k nemalému potěšení ekonomů nové netušené zřídlo nejdůležitější minerální mrvy bylo odkryto. Slovutný německý učenec Meyer odvozoval i samu sluneční žhoucnost od neustálé pršky meteoritů na slunce, kde živá síla jejich nárazem v teplo a světlo se převádí, i považoval výše zmíněné zodiakální světlo za kruhový věnec meteoritů v závitkových dráhách do slunce letících. Nynější stav slunce, podoba a povaha jeho skvrn a plamenů, nedá se ovšem, jak Fay ukazuje, a tím méně původ slunečního tepla a světla, s tímto domyslem srovnati, anoť ponenáhlé stahování ohromné sluneční hmoty vystačí úplně k výkladu. Nicméně zůstává domněnka o pádu meteoritů do slunce, dle obdoby s výjev na zemi pozorovanými, k víře zcela podobna, byť se tomu pádu mnohem menší účinek připsati měl, než jak to slovutný Meyer učinil.

Připomeňmež konečně ještě komety co poslice mezisvětní, přinášející zvěsti ze soustav jiných mimoslunečních, a celý ruch a život planetární se sluncem co středem, objeví se nám co jeden celek, nejenom sám v sobě uzavřený, nýbrž i přerozmanitými, více ovšem tušenými než poznanými poměry s ostatními světy spojený.

Shluknutí hmoty světové.

Totožnost hmoty v sluneční soustavě a řada výjevů a údajů právě vytknutých přivádí nás, pátrámeli po příčině této totožnosti, přirozeně k oné theorii, již slavný Laplace, stoje na vrcholu vědy své doby, a proslaviv se nesmrtelným dílem o mechanice nebeské, na základě vlastních a svých předchůdců pozorování vystavil, a kteráž, byť i v jednotlivostech byla

měněna neb doplňována, přece v podstatě i při nynějším stavu vědy jest nejpřiměřenější domněnkou o původu „světa.“ Celkem jest slavná tato theorie známa, stačí nám zde stručný obrys základních jejích myšlenek.

Představmež si v prostoru světovém na jistém místě dostatečně ode všech hvězd vzdáleném, tak aby účinek přítažlivosti jejích takřka zmizel, hmotu přeřídkou, totiž v nejjemnější prvočástky rozptýlenou. Prvočástky tyto nechť mají pohyb jakési rychlosti, k jehož vývoji stačí už nestejnost prvočástek. Neb v látce tak jemné, přeřídké mohla by panovati jen pod tou výminkou rovnováha, kdy by všechny její částice byly stejné a stejně od sebe vzdálené, anoť jen pod touto výminkou nenastalo by v ní žádného hnutí. Avšak kdy by třeba jen dvě částky hmotné blíže vedle sebe se nacházely, musil by nastati pohyb, jelikož dle všeobecného zákona hmoty, tak zvaného Newtonova zákona o gravitaci, všechny hmoty navzájem se přitahují, a sice v rovném poměru velikosti jejich a v obráceném čtverečném poměru vzájemných vzdáleností. Následkem toho nastal by tedy zponenáhla pohyb v celé řídce rozdělené hmotě, a jeho prvním účinkem bylo by vytvoření těžiště jednoho nebo více a blížení se částic k tomuto těžišti; zkrátka objevilo by se stahování a sestřeďování hmoty rozptýlené.

Následkem jiného všeobecného zákona hmoty, který se týká jejího pohybu, přechází živá síla pohnuté hmoty odporem v teplo a světlo, a s tohoto hlediště octneme se před žhavou plynnou koulí, od níž Laplace ve své kosmogenetické theorii vychází.

Do tohoto stavu počátečného vývoje kladou se tak zvané *mlhoviny,* jichž hvězdná obloha velký počet obsahuje a které jsou od země a od sebe tak vzdáleny, že nelze najíti měřítka pro vypočítání té vzdálenosti. Nicméně poučuje nás spektroskop o hmotné povaze jejich, kteráž se totiž jeví býti plynnou, ba v níž lze rozeznati vodík a dusík pomocí světlých čar, jež způsobují v barevném vidmu hranolu.

Dle soukromého mínění mého nevylučuje tato theorie připuštění vedle látek plynných i látek kapalných a pevných nezapálených v oné mlhové směsi, jen že výjev žhavých plynů stažením hmoty vyvinutých převládá. Na to ukazovala by ta okolnost, že mnohé mlhoviny z počátku za nerozlučnou jednostejnou směs plynovou považované, později silnějšími dalekohledy ve skupení nesčíslných hvězdiček rozloženy byly.

Však pokračujme ve výkladu Laplaceově dále. Stahování světové mlhoviny postupuje k středu jejímu, vytvořuje se jádro hustší a světlejší. Složením pohybu odstředivého a dostředivého a nestejnou rychlostí jeho vyvine se v té hmotě víření, kteréž jí zponenáhla veskrze se zmocní, až celá mlhovina kolem sebe počne se kolotati.

S tímto domyslem ponenáhlého vývoje souhlasí pozorování, jež velký Herschel v nejvzdálenějších končinách světa učinil. Pozoroval totiž v některých mlhovinách vířivé uspořádání jejich kolem jednoho středu, u jiných kolem více středů, tak jako by měly dáti původ několika světům.

Světová mlhovina, z níž sluneční soustava se vyvinula, nabyla dle Laplacovy domněnky pohybu jednostejného kolotavého, a sice jak pohyb slunce, všech planet a všech družic jejich ukazuje, pohybu od západu

k východu. Vyvinul se sferoid kolem sebe se točící a proto u obou pólů sploštěný.

Stále pokračující stahování tohoto plynného sferoidu mělo dva výsledky; za jedno zrychlení rychlosti kolotavé a za druhé větší sploštění jeho. Nastalo konečně okamžení, kde následkem těchto obou příčin oddělil se od rovníku mohutného sferoidu prsten, kterýž neobsahovav hmotu v úplné rovnováze, později se roztrhl a v nový samostatný sferoid se navinul.

Hle, toť původ Neptuna, kterýž musil sledovati pohyb, v němž se již prsten od původní koule oddělený nacházel.

Stahování pozůstalé koule neustalo; oddělil se druhý prsten od ní a dal původ Uranu; a tak se opakoval tento světorodný postup dále, až se vytvořila celá řada planet, jež nyní kolem slunce obíhají. I na jednotlivých planetách opakoval se tento vývoj a dal původ jejich družicem (lunám), ba na jedné z nich, na Saturnu, viděti mimo jeho osm družic ještě kruh nebo vlastně několik kruhů posud netknutých, jako velkolepou illustraci Laplaceovy theorie.

Mimochodem řečeno, vychází z parné neb plynné povahy Saturnova kruhu na jevo, že není nutno představiti si ony prsteny neb kruhy, z nichž planety se vyvinuly, co složené ze žhoucího plynu, nýbrž že možno připustiti jak pro jednotlivé planety tak i pro ohromný sferoid původní, směsici prvočástek třeba studených, avšak schopných shluknouti se při stažení ve hmotu kapalnou neb pevnou, kteráž kolem sebe dle míry své velikosti sestředila ze všesvětového plynu i obor plynný.

Při náramně nízkém stupni teploty meziplanetárního prostoru, toť můj osobní domysl, lze tedy přijmouti teplotu původního světového sferoidu i velmi nízkou, anoť teprva v místech největší koncentrace, především v slunci, jakož ponenáhlým postupem i v nitru země a jiných planet, ono vysoké teplo se vyvinulo, jež slunce vyzařuje a o němž sopečné výjevy na zemi vydávají svědectví. Tento výklad vede jako původní výklad Laplaceův, jenž přijímá stahování a ochlazování původní směsice, k tomutéž výsledku, že totiž zůstala co střed sluneční soustavy žhoucí koule, jejíž ohnivý stav spektroskopem tak očividně se dokazuje. I domněnka o vytvořování prstenů neb kruhů a vyvinujících se z nich planet a družic jejich nežádá, jak již podotknuto, nutně žhoucí plynný stav původního sferoidu, jak povaha Neptunova kruhu a očividně i pěkný Plateauův pokus ukazuje.

Pokus ten záleží v tom, že se do nádoby, smíšeninou vody a líhu naplněné, vpraví olivový olej té samé hutnosti, jakou má ona smíšenina, tak aby utvořil v ní velkou kulatou kapku. Do té kapky vpraví se pak kovová osa s přístrojem, by se mohla uvesti do velmi rychlého otáčení, jež se olejové kapce sdělí. Viděti pak, jak se olejový sferoid u pólů sploštuje, jak se při dostatečné rychlosti točivého pohybu od něho prsten oddělí — zkrátka viděti úplné znázornění důmyslné theorie Laplaceovy.

Přisvědčímeli tedy, že theorie tato nejenom postupem spekulace, nýbrž i samým pokusem jest dostatečně odůvodněna, připustíme i tu domněnku co oprávněnou, že planety nejsou stejného stáří, nýbrž že

dle řady od nejkrajnější k nejvnitřnější stáří jejich ubývá, že tedy Neptun jest nejstarší a Merkur nejmladší mezi planetami.

Druhá úvaha, z tohotéž pramene vycházející, vede k domněnce též oprávněné, že všechny planety nejsou stejné fysické povahy, anoť lze předpokládati, že při oddělování se hmoty ze směsice původního sferoidu dle příbuznosti a hutnosti, rozličné hmoty zaujaly rozličnou výšku oddělujících se prstenů nebo kruhů planetotvorných.

Toto oddělování hmoty pozorovati jest posud na zbytku světové velekoule, na slunci. Bezprostřední pozorování slunce ukazuje totiž, že povrch jeho záleží z mohntného oboru velmi lehkého plynu, v němž vodík převládá, kdežto ve vrstvách hlubších nacházejí se páry sodíka a hořčíka (Magnesium), a ještě hlouběji párné spousty železa a mědi.

Rovněž vede pozorování planet krajních, Neptuna, Urâna, Saturna k úsudku, že se skládají z hmoty řidší než planety vnitřní, k čemuž velikost a hutnost jejich patrné poskytují doklady.

Konečně ještě třetí vyplývá úvaha z theorie Laplaceovy, že totiž každá planeta během svého vývoje nemusila podléhati těm samým proměnám jako země, nýbrž že právě dle rozličnosti hmoty v té které z ní sestředěné, každá z nich mohla míti svůj zvláštní osobní vývoj.

Budiž podrženo na zřeteli, že všechny tyto hypothetické proměny staly se v prostoru světovém, velice chladném, an prostor mimozemský dle výkladů od znamenitých fysiků Clementa a Desormesa má teplotu 273° C. pod nullou.

Účinek takové zimy na rozličné shušťující se planetární tělesa mohl ovšem býti velmi rozmanitý. Kdežto zeměkoule, shluknuvši se z rozptýlených prvočástek (dle osobního mého mínění) jen uvnitř v pevné své hmotě vyššího tepla nabyla, kteréž dosáhlo jednou své nejvyšší míry, tak že i povrch její byl skrz na skrz prohřatý (ačkoliv ne v žáru roztopený), a nyní opět ve stavu přibývajícího chladnutí se nachází: — zůstaly jiné planety navzdor světovému chladu ve stavu kapalném neb plynném, a slunce sestřeďujíc a stahujíc svou vlastní, ohromnou mohutností nejvíce hmoty, vyvinulo tolik tepla, že převedlo i pevné hmoty, kdy by se z počátku v něm byly vytvořily, na svém povrchu opět ve skupenství kapalné a plynné.

Chladnutí jak slunce tak i planetárních těles, bylali hmota jejich před věky žhoucí jako hmota sluneční, jest nutným následkem vyzařování tepla do studeného prostoru světového, a konečný výsledek jeho bude tedy prochladnutí veškerých planet i slunce samého až k absolutnímu nullovému bodu temperatury meziplanetární.

Vyšedše tedy ze světového prostoru přechladného a vyvinuvše shluknutím rozptýlené hmoty nejenom celou sluneční soustavu, nýbrž i přítažlivost, teplo a světlo, jimiž slunce co král celou tou soustavou vládne, vracíme se z rozmanitých fásí tohoto světového ruchu opět k chladu světovému. V následující stati budiž ukázáno, jak by i shluknutí hmoty mohlo býti považováno co jedna fáse, jejíž protiva byla by fáse opětného rozptýlení.

Rozptýlení hmoty světové.

Po tomto výletu do mlhového světa kosmogenetické theorie vrátíme se zase ke konkretní otázce, která v stati o původu meteoritů nám se namanula. Přijavším totiž za možné a k víře podobné, že by meteority pocházely z jediné koule, druhdy kolem země jako druhá její družice se pohybující, nastává nám rozbor příčin, které způsobily roztržení této hypothetické matky meteoritů.

V tom ohledu jest nám obvyklou cestou přírodnického zkoumání stopovati pásmo výjevů z oborů známých do končin neznámých vedoucí, a vyjdeme tedy z pevně ujištěné půdy zemské do nejistých oborů nebeských.

Vytkněmež si bezprostředně otázku: ukazuje také země známky nastávajícího roztržení?

Na tuto otázku lze bez rozpaků odpověděti, že ano. Pevný povrch země, pokud jen pozorování přístupný, jest ve všech směrech rozpukán a roztrhán; není nikde celé, jako z jednoho kusu ulité skály, nýbrž sebe pevnější útes skalní jest složen ze samých, rozsedlinami obmezených kusů. Žíly kamenné a rudní, které vlastně nejsou nic jiného než rozsedliny, hmotou později do nich vcezenou vyplněné, prostupují zem jako síť a sahají do nedostižných hloubek. Útvary složené z vrstev z vody usazených jsou přerozmanitě rozpukány, vrstevní soustavy jejich jsou podél skulin jejich pošinuty, vyzdviženy neb propadnuty, jak o tom zvláštně okolí Pražské, dle studií Barrandových klassická to krajina útvaru silurského, mnohonásobné a velezajímavé podává doklady. Málo kdo z Pražanů má o tom vědomost, že rodinné město jeho stojí na divoké skulině, směřující od jihozápadu k severovýchodu, podle níž celý levý břeh Vltavy s Hradčany a Letnou jest o několik tisíc stop dolů pošinut, kdežto Žižkov a hořejší Nové Město vysoko nad své původní uložení jest vyzdviženo.

Šumava, Krušné Hory, Krkonoše, jakož i Železné Hory mezi Čáslavskem a Chrudimskem, na jejichž jednom hřebenu vrcholí z daleka viditelné rozvaliny hradu Lichnického, vesměs to prahory; taktéž příkré stráně opuky a pískovce křídového útvaru podél pravého břehu Oharky od Loun až k Terezínu; pěkný úval Miletínský mezi Zvičínem a Chlumem Hořickým: všechny tyto hory a úvaly ukazují patrné stopy mohutných do velikých hloubek zasahujících rozsedlin. Tím mohutněji se jeví ve vysokých horách Tatranských a Alpských; neb čím větší horstvo, tím hojnější, tím nápadnější a tím mohutnější jsou rozsedliny, které boky a útroby jejich rozrývají.

Mohlo by se sice namítnouti, že všechny tyto výjevy pocházejí od převratů povrchní jen kůry zemské, avšak stavba hor, zvláště skládajíli se ze skal starých, krystalinických, pukliny a rozsedliny směr jejich provázející, ukazují všude, že musilo předcházeti vytvoření těchto hlubokých skulin, dříve nežli hory vystouply; ba všechny soustavy horské na zemi jeví se při bližším a důkladnějším ohledání jen jako vyvýšené obruby oněch skulin a nikoliv co samorostlé nerovnosti povrchu zemského. Příčinu těchto horských skulin a pošinujících se podle

nich skalních spoust hledati sluší v chladnutí a ponenáhlém stahování zeměkoule, což, jak duchaplný francouzský geolog Elie de Beaumont vykládá, dle určitého pravidla se děje, tak že již nyní soustavy horské na povrchu země sestavují pravidelně geometrickou síť.

Rozdělení mořských útvarů na pevnozemí ukazuje, že jak velká část jeho byla druhdy mořem pokryta, tak i hory jeho byly nižší, anoť právě nejvyšší hory, jako Alpy a Himalaja jsou původu poměrně nejmladšího, kdežto propadnutí stejného aequivalentu pevnin pod hladinu mořskou jest proti zjevnosti této příliš hypothetické a ze všeobecných důvodů geologickofysických k víře nepodobné.

Teprva rozhodnějším postupováním v chladnutí vnitra zemského vztýčily se v dobách poměrně nových (v dobách třetihorních) Alpy a jiné vysoké hory do své nynější výše. Máme nyní již některé nápadné doklady pro to, že celé Čechy neustále, ovšem velmi zponenáhla se zdvihají, že byly původně zemí mírně zvlněnou, že nynější pohraničné hory i střední vysočiny vyšinuly se dlouho po útvaru křídovém do nynější své výše, dle toho jest i k víře podobno, že by se Čechy při nynějším stavu věcí staly ovšem spíše fysicky než politicky druhými Švýcary.

Z oněch dokladů buďtež zde uvedeny jen rozsáhlé a mohutné, od veletoků pocházející usazeniny říčného štěrku, vrstev oblázku a písku, které se na vysočině pod Řipem, na vysokých planinách mezi Chlumcem a Bydžovem, na výšinách okolo Prahy atd. objevují, kde nikterak jinak octnouti se nemohly, než povýšením říčných koryt do vysočin, na nichž dle nynějších orografických poměrů sotva malé potůčky mezi drnem a vrbovím se plíží.

Přibývajícím chladnutím vnitra zemského stoupají rozsedliny a žíly rudní vždy do větších hloubek, až dostihnou konečně jádra zemského, kteréž, jak by se z rozdělení hutnosti zemské souditi dalo, mohlo by býti i duté, o čemž na jiném místě ve své geologii jsem se pronesl. Po úplném vychladnutí země budou pak rozsedliny prostupovati celou její hmotu, od jedné strany meridiánů k straně protilehlé a jelikož se prostírají ve všech směrech, rozdělí se pak zeměkoule v jehlancové segmenty, jejichž souvislost bude jen potud ujištěna, pokud společné jejich těžiště bude míti převahu nad odstředivostí jednotlivých oněch segmentů.

Merkur, Venuše, Mars mají také své hory, a sice jest podoba jejich taková jako hor zemských, i nelze tedy pochybovati, že také provázeny jsou rozsedlinami, které dle větší neb menší vychladlosti těchto planet do větší nebo menší hloubky zasahují.

Luna, družice zemská, má velmi hornatý povrch, kterýž, jak v pěkném popisu jejím od Vojtěcha Šafaříka (v mus. časop.) jest vylíčeno, dílem má podobu ohromných horských hřebenů, dílem osamotnělých sopečných kuželů s krátery a valy, nebo celých dlouhých řad takových homolí, kdežto velké prostory upomínají na dna vyschlých moří. Vedle těchto velkých orografických poměrů luny vábí již dávno pozornost astronomů jiná její zvláštnost, která se jeví v podobě dlouhých rýh nebo brázd, obyčejně zcela rovných, 300 až 2000 kilom. dlouhých a 300 až 500 kilometrů širokých a po celém povrchu luny rozšířených. Nezdá se, že nad povrch vynikají, nýbrž mají spíše podobu brázd, které se

ztrácejí ve hloubce a na svých koncích zponenáhla mizí. Větší díl z nich nachází se v rovinách a na úbočích kráterů, jež postupují, aniž by se od svého směru uchýlily; na některých místech sestavují souběžné pruhy, na jiných se navzájem prostupují neb se i rozvětvují. Pozorují se ostatně, jak bylo podotknuto, ve všech krajinách měsíčných, tak že původ jejich zdá se míti všeobecnou příčinu.

Nejdříve je poznal ku konci minulého století Schrötter; později počet nově pozorovaných těch brázd rychle vzrostl, a nyní jest jich zaznamenáno již více nežli sto. Astronom Birt tvrdí, že spatřil, jak se některé z nich před jeho zrakem vytvořily. Schrötter, kterýž měl za to, že měsíc jest obýván od tvorů lidem podobných, považoval je za výtvory těchto měsíčních obyvatelů, za kanály neb fortifikace. Jiní spatřovali v nich mohutná vyschlá řečiště; Beer a Maedler měli je za pukliny, jež způsobily plyny neb páry v luně uzavřené; avšak ani jedna ani druhá domněnka neobstála před nepředpojatým úsudkem z opětovaného bedlivého pozorování vyvozeným. Jesti spíše k víře podobno, že brázdy neb rýhy měsíčné nejsou nic jiného, než rozsedliny pevné hmoty měsíčné, podobné rozsedlinám pohoří zemských, avšak vyvinutější a mohutnější, a že jsou tedy též známkami nastávajícího roztržení koule měsíčné, kteréžto katastrofě dle všeho ovšem luna byla by bližší, nežli země.

Výsledkem skutečně provedeného již roztržení byly by pak drobné planety mezi Marsem a Jupiterem, tak zvané Asteroidy.

Známo jest, jak velkého pohnutí mezi astronomy způsobilo odkrytí první z Asteroid, Ceres, již Piazzi dne 1. ledna 1800 nalezl, ano potvrdilo dříve již od Titius-Bode vyslovený, ač ne zúplna správný zákon o vzájemných vzdálenostech planet.*) Taktéž jest známo, že brzo následující odkrytí dvou jiných Asteroid, Pallas a Juno zvaných, přimělo Olberse k domněnce, že tyto nové malé planety jsou úlomky větší planety druhdy mezi Marsem a Jupiterem se pohybující, která nárazem nějaké komety rozražena byla.

Poměry drah těchto a ostatních později odkrytých Asteroid nedají se ovšem srovnati s domněnkou, že by takovým okamžitým nárazem nějaká velká planeta mezi Marsem a Jupiterem byla se roztříštila, avšak roztržení samo té planety jest událost, která z důvodů analogie jest domněnka zcela oprávněna a nad to podobou a povahou Asteroid úplně odůvodněna.

Rozměry těchto Asteroid jsou totiž vesměs velmi malé. Pallas, největší z nich, má jen 123 mil v průměru, Vesta $58\frac{1}{2}$ míle a tedy

*) Vezmeli se vzdálenost Merkura od slunce $= 4$, jest ve vzdálenostech planet následující postup:

Merkur	$4 + 0 =$	4
Venuše	$4 + 3 =$	7
Země	$4 + 6 =$	10
Mars	$4 + 12 =$	16
. . . .	. . .	. .
Jupiter	$4 + 48 =$	52
Saturn	$4 + 96 =$	100

V té řadě schází tedy člen $4 + 24 = 28$, kteréž mezeře odpovídají Asteroidy.

povrch devětkráte menší než Evropa. Pozoruhodný jest při tom proměnlivý lesk a svit těchto drobných planet, který by nejsnáze vysvětliti se dal tím, že jednou obracují k nám větší, po druhé menší stranu, s čímž by souhlasilo i rozmanité udání jejich průměrů od rozličných pozorovatelů pocházející. Tak udává Schrötter pro Ceres průměr $42^1/_2$ míle, Vilém Herschel $32^1/_2$ a Argelander 45 mil.

Ze všeho toho odvoditi lze úsudek, že Asteroidy nemají podobu pravidelně kulatou, nýbrž nepravidelnou a že tedy spíše za ohromné meteority, než za planety považovati se mohou.

Meteority samy, které časem na zem padají, byly by konečně na této stupnici hypothetického vývoje těles sluneční soustavy posledním výjevem tohoto vývoje, totiž tělesem, jež rozptýlením v drobné částky se rozkouskovalo; a jak jsme připomenuli, podlehla již v tomto našem případu jedna z obou družic země takovému rozptýlení, kdežto druhá k této katastrofě se chystá.

Rozhlednemeli se nyní nazpět na jednotlivé fáse vývoje, v němž se hvězdná tělesa na obloze nebeské nacházejí, rozeznáme (opomenouce mlhoviny a komety) patero fásí: sluneční, planetární, měsíční, asteroidovou a meteorovou.

Fáse sluneční. V této fási nachází se nejenom slunce, nýbrž i veškeré stálice. Žhavý, hořící plyn a prosvítající skrze něj žhoucí, v kapalném stavu se nacházející hmota jest znakem této fáse. Původ její spočívá v stahování a z toho vyvinujícího se tepla v ohromné hmotě sluneční. Průměr slunce obnáší totiž 192608 mil, kdežto země jen 1719 mil, hutnost slunce obnáší však jen čtvrtinu hutnosti zemské. Hmota sluneční jest dle toho 355000krát větší nežli hmota země.

Z hlubin slunečních vystupuje neustálými výbuchy skrze žhoucí kapalný povrch slunce hmota ve vnitř jeho uzavřená a proměňujíc se na povrchu v páry neb plyny méně svítivé než lesknoucí se žhavost kapalného povrchu, vytvořuje tak zvané skvrny sluneční. Kdy by slunce bylo pouhou plynnou koulí, vydávalo by méně světla, nežli nyní, kdežto svítící jeho povrch jest ve stavu kapalném, totiž v stavu již pokročilejšího vychladnutí, jež pochází od vyzařování tepla do studeného prostoru světového.

Porovnámeli stálice, jež také co centrální tělesa, co slunce jiných soustav považujeme, se sluncem soustavy naší, rozdělí se ony ve tři třídy.

První třída obsahuje stálice nejméně světlé, totiž posud nejvíce plynné. K nim náleží na příklad hvězdy poznamenané v Atlasu hvězdném písmenem ϱ ve velrybě, α v Herkulovi, β v Pegasu, α v Orionu, Antar a j. V spektroskopu jeví tyto hvězdy dvojí světlojev. Paprsky hlavní souhlasí s paprsky slunečními; paprsky druhé od četných a velmi rozsáhlých skvrn, tak jako paprsky od skvrn našeho slunce vycházející, dávají barevnému vidmu zvláštní ráz.

Druhá třída obsahuje stálice barvy žluté. K nim náleží naše slunce, Koza, Pollux, Arcturus, Aldebaran a j. Podobnost barevného jejich vidma s vidmem slunečním jest nápadná. Arcturus má třicet paprsků, kteréž zcela souhlasí s paprsky slunečními.

Třetí třída konečně obsahuje stálice bílé, totiž takové, na nichž není již skvrn, nýbrž jejichž povrch svým jednostejným leskem ukazuje

na ustálenější žhoucí kapalný stav. Asi polovina viditelných hvězd sem náleží, mezi nimi Sirius, Vega, Altair, Regulus, Rigel. Jejich barevné vidmo má sedm barev se čtyřmi velkými černými čárami, které náležejí vodíku. Sirius ukazuje ve žluté části svého vidma tenkou čáru náležející sodíku, a v zelené části čáry náležející železu a hořčíku.

Fáse planetární. Dle toho, co již dříve o hypothetickém vytvoření planet z prstenů neb kruhů slunečních vyloženo bylo, lze souditi, že fysický stav planet není jednostejný.*) Kdežto krajné planety Neptun a Uranus navzdor většímu svému stáří posud zdají se býti plynné, Saturnus a Jupiter snad kapalné, jsou Mars a Venuše zemi velmi podobné a též Merkur má patrně povahu pevné hmoty. Co se zejmena Jupitera týká, té největší ze všech planet, vysílá dle Browninga nejenom odrážené světlo sluneční, nýbrž i své vlastní, což by jen žhoucím jeho povrchem vysvětliti se dalo, kterýž, jak Bowring popisuje, hustými jest obalen oblaky.

Dle původní theorie Laplaceovy mohl by tento stav Jupitra považován býti jako nový doklad pro přijmutí žhoucího tepla v původním sferoidu sluneční soustavy, avšak dle mého osobního mínění stačí již náramná velikost a hmotnost Jupitra k výkladu. Čím větší hmota, tím větší musí býti výsledek stažení, totiž z toho vyplývající teplo. Vycházejíce od původně řídkého a jemně rozděleného uspořádání planetární hmoty, můžeme v prvotním stavu na Jupiteru připustiti teplotu i dosti nízkou, která však tím více se zvětšovala, čím více stahování planetární koule postupovalo, až konečně tolik tepla se vyvinulo, že žhoucnost sestředěné hmoty i na povrchu se jeví.

Souditi z toho i na původně žhoucí stav zeměkoule, leží sice velmi na blízku a přijímá se neli z těchto aspoň z jiných důvodů od velké části geologů, avšak chemická a fysická povaha nejstaršího kamení zemské kůry, zejmena ruly, její ponenáhlý přechod do kamení patrně ve vrstvách z vody usazeného, z něhož metamorfosí na mokré cestě se vytvořila, nepřipouští nikterak domněnku o bývalé všeobecné žhoucnosti zeměkoule. V skutku ohněrodé kamení: láva, čedič, trachyt, fonolith, porfyr atd. vytvořilo se jen v hlubinách zemských a vytlačeno jest skrze skuliny a rozsedliny kůry zemské na den. Může se ovšem připustiti, že takové vyvření hmoty ohněrodé dělo se již v nejstarší době a nepochybně v míře hojnější než nyní; z toho by se však mohla vyvesti jen ohněrodost žuly a jiného podobného balvanitého kamení, jehož

*) Neptun jest vzdálen od slunce v průměru 621 milionů mil, má průměr 7500 mil, hutnost 1·89. Z družic jeho známa jedna. Uranus jest vzdálen 396¾ mil. mil, průměr jeho 7423 mil, hutnost 0·84. Z družic jeho známy jsou čtyři. Saturnus jest vzdálen 197¼ mil. mil, průměr jeho 15770 mil, hutnost 0·9. Družic má osm a mimo to tři kruhy. Jupiter jest vzdálen 107½ mil. mil, průměr 19350 mil, hutnost 1·33. Družice má čtyři. Asteroid počítá se nyní asi 100; vzdálenost od slunce od 45 do 70 mil. mil. Mars jest vzdálen 31½ mil. mil, průměr jeho 922 mil, hutnost 4·68. Družice nemá. Země jest od slunce vzdálena průměrně 20·68 mil. mil, průměr na rovníku 1719 mil; hutnost 5·68. Má jednu družici. Venuše jest vzdálena 15 mil. mil, průměr 1680 mil, hutnost stejná se zemskou. Družice nemá. Merkur jest vzdálen 8 mil. mil., průměr 671 mil, hutnost 6·95. Družice nemá.

skály a spousty mají obrysy kamení eruptivního; a v tomto případě by pak žula ovšem byla úplně změněna, na př. z jakéhosi původního trachytu neb fonolithu pozdější metamorfosí na mokré cestě v nynější svůj stav uvedena.

Příčina, proč nepřijímám, že země původně i na povrchu žhoucí byla, tak jako dle Browninga posud Jupiter se jeví, spočívá tedy, jak míním, jen v rozdílnosti quantity ve hmotě Jupitera a zeměkoule. Tato quantita nestačila tedy na zemi, aby stažením vyvinutá žhoucnost až k povrchu dostoupila, kdežto na Jupiteru úplně vystačila. Při tom mám ovšem za to, že vnitřní teplo země za starších dob bylo větší než nyní, že vrstvy tím teplem v žhoucí stav uvedené byly chladné kůře zemské mnohem bližší nežli nyní, anoť jen tím vysvětliti se dá geologům již dávno nápadný výjev, že zkamenělé tvory starších útvarů jak v jižních tak i v severních šířkách mají stejný ráz. Zcela podobné otisky bylin nacházejí se totiž v kamenouhelném útvaru jižní Evropy a polárních krajin severní Ameriky; ty samy bylinné otisky kvadrového pískovce, ba i hnědouhelného útvaru objevují se v Čechách a v Groenlandu, Islandu a na Špicberkách.

V starších dobách života zemského byl tedy účinek vnitřního tepla zeměkoule, jež za výsledek ponenáhlého jejího stažení považujeme, mnohem větší než nyní, kdežto země již v stadium značného, opětného ochladnutí se nachází; a z uvedených paleontologických dokladů lze souditi, že onen účinek byl značně větší, nežli účinek tepla slunečního, od něhož nyní na ochladlé kůře zemské rozdělení počasí a ponebních pásem zemských závisí.

Bujná vegetace uhelní, křídové a třetihorní doby blíže pólu zemského, nyní ledem pokrytého, způsobena byla tedy podzemním teplem, podobně jako v pověstných zahřivárnách u Zvikova v Sasích, které jsou postaveny nad ložiště kamenného uhlí samým sebou zapáleného.

Mnohem větší podobnost se zeměkoulí má planeta Mars, nacházející se mezi zemí a Jupiterem, při čemž zkoumání té podobnosti jest podporováno tou okolností, že se Mars nachází nejblíže k zemi právě v době své opposice proti slunci.

Dle novějších pozorování, jež Proctor, Williams a j. astronomové vykonali, rozeznati lze na Marsu pevniny a moře, oblaka a sníh, kterýž u polů zaujímá střídavě širší a užší pásmo podle postupu počasí. Nápadno jest však, že u porovnání se zemí pevniny na Marsu jsou mnohem větší a moře mnohem menší. Též vzduch jeho jest mnohem průhlednější, než zemský, a také mnohem řidší.

Podobnost mezi Marsem a zemí byla by tedy ještě mnohem větší, kdy by z oceánů pozemských voda až do hloubky 10000—12000 stop se vytratila, a průzračnost a řídkost vzduchu i v rovinách panovala, jako na nejvyšších temenech Alp neb Kordiller.

Než tato podobnost mezi Marsem a zemí den ode dne se zvětšuje, totiž vody na povrchu země pořád více a více ubývá. Již dříve bylo podotknuto, že geologické poměry země, jak nyní již jsou známé, patrně dokazují, že velká část nynějších pevnin byla jednou pokryta mořem, a že, anať byla pevnina nižší nežli nyní, bez vysokých hor, kteréž teprva v dobách poměrně nových povstaly, a pak že vůbec v starých dobách

celý povrch byl rovnější a takřka hladší: moře mnohem větší rozsáhlost, ovšem ale také menší hloubku mělo, nežli nyní.

I na pevnozemí bylo, jak se zdá, více vláhy nežli nyní; neboť bujná vegetace, pohřbena v útvarech zemských, požaduje nejenom větší teplotu, nýbrž také mnohem větší vláhu, nežli panuje za dob našich. Také stopy ohromných veletoků, naznačených štěrkem a pískem v krajinách nyní suchých (na př. na vysočinách opukových v středních Čechách, vyschlé řeky centrální Asie) ukazují na bývalý vlhčejší stav povrchu zemského u porovnání se stavem nynějším.

Nezbývá nic, než přijmouti, že část bývalé povrchní vody zemské do vnitra země se vtáhla.

Všechny vrstvy a skály zemské, pokud dolováním do nich se vniknouti může, jsou vodou prosáklé, ba každý na pohled sebe sušší kámen obsahuje v sobě ukrytou vodu, jak to chemické rozbory dosvědčují. Voda vniká až do těch hloubek, kde ji vnitřní teplo země v páry proměňuje. Najdeli hluboké skuliny, z nichž může opět vystoupiti, vyvře co horká stlačená pára a s ní zároveň žhoucí roztopená hmota vnitra zemského, láva, vytvořujíc sopky, jejíchž rozdělení po zemi, mimochodem řečeno, od rozsedlin zemských a od vody do nich vniklé závisí. V starých dobách byl žhoucí obor vnitra zemského povrchu mnohem bližší nežli nyní (proto sopečné výjevy mnohem hojnější a rozsáhlejší, jak rozšíření melafyru, porfyru, čediče, trachytu, fonolithu dosvědčuje), a přirozeně se tedy vysvětlí, že tenkráte méně vody do země vniknouti mohlo, nežli za dnů našich, nýbrž že nadbytek, jejž nyní pohřešujeme, v mořích a četných jezeřích, močálech a mohútných řekách dávné země, jakož i v hustších a hojnějších oblacích byl rozdělen.

Čím více zem stárne, totiž čím více vnitřek její chladne, tím více vody ztrácí se z povrchu jejího, vnikající do lůna jejího, a nutný bude tedy jednou následek tohoto postupu, že všechna povrchní voda v pevné hmotě zemské se ztratí. Porovnáli se ostatně množství vody posud na povrchu zemském rozšířené s množstvím pevné hmoty zemské, pozná se snadno, že by ani nestačilo k nasycení nepříliš tlusté kůry uchladlé hmoty pevného jádra zemského.

Podle nynějších vědomostí o moři páčí se váha mořské vody na $^1/_{24000}$ váhy celé země, nebo v procentech vysloveno: skalní a vůbec pevné hmoty zemské jest $99{\cdot}9958\,^0/_0$, vody $0{\cdot}0042\,^0/_0$.

Krystalinické kamení, žula, rula, svor atd., jež obyčejně za bezvodé se považuje, obsahuje, jak Durocher ukázal, nic méně než $0{\cdot}0127\,^0/_0$ vody, tedy třikráte více než všechna nynější moře dohromady. Mámeli však domněnku za oprávněnou, že velká část jádra zemského jest posud tak horká, že tam voda vniknouti nemůže, stačí nepříliš velký postup ve vychladnutí jeho k tomu, aby všechna nynější moře, jezera, řeky a všechna vláha z povětří do vnitra země se vssála. — Zároveň s vodou ssaje se však i vzduch do skal.

Známo, že každý kámen jest vzduchem proniknut, jak to zvláště pokusy při zevrubném ustanovení hutnosti kamenů dosvědčují, kdežto mnoho práce a namáhání to stojí, aby se vssatý vzduch, jenž přesnost výsledku ruší, z kamene vypudil. Pochopitelno z toho, že vzduch také do hlubin zemských stále vniká, a sice tím hlouběji, čím více postupuje

chladnutí země. Malá rozsáhlost moří na Marsu a řídkost a průhlednost jeho vzduchu objevují se nám tedy co známky pokročilejšího stupně jeho stáří, jehož také země jednou dosáhne.

Venuše, co do velikosti a hmotnosti zemi nejpodobnější, taktéž Merkur, slunci nejbližší, jsou co do fysických vlastností posud tak málo známy, že o nynějším stupni jejich vývoje nic určitého a ujištěného nedá se pronesti.

Fase měsíční. Tím známější jest povrch družice zemské, luny. Blízkost její k zemi, která od 54.644 do 48.961 mil se mění, jest toho příčinou, že navzdor poměrně malému průměru, který jen 468 mil obnáší, na velké, odraženým světlem slunečním lesknoucí se desce její již pouhým okem rozeznati se dají tmavší místa od míst světlejších, z nichžto první náležejí rovinám a údolím, tato pohořím a vrcholům jejich. Hutnost ustanovena jest na 3·5.

V dalekohledu jeví se povrch luny jakožto velmi hornatá krajina, v níž zvláště množství kruhových valů, zcela podobných ohromným kráterům sopek, převládá (viz popis luny od prof. Šafaříka v Časopise musejním). Krajiny měsíčné upomínají dle toho nápadně na některé pozemské krajiny s vyhaslými sopkami, jako na Auvergne ve Francii, na Eifel v Němcích, nebo na trachytovou krajinu kolem Šťávnice a Kremnice v Uhrách, nebo na čedičové Doupovské hory a Litoměřické Středohoří v Čechách, i nelze při pohledu na povrch luny o tom pochybovati, že se před zrakem prostírá jeviště ohromné činnosti sopečné dávno utuchlé. Jako na zemi, tak i na luně předpokládati nutno působení vody, totiž vniknutí její skulinami do horkého vnitra, aby se sopečná činnost vyvinula; avšak novější pozorovatelé luny uvádějí na ní i takové poměry orografické, rokle a údolí, ba i jakési nánosy skal neb balvanů, které bezprostředně na účinky bývalých moří, jezer neb řek ukazují.

Nyní však není na luně ani stopy vody, ba ani stopy vzduchu, jak Huggins spektroskopem dokázal. Bylali tedy jednou na luně voda a nějaká atmosféra, vymizela již úplně.

Někteří astronomové vyslovili ovšem domnění, že se snad voda a vzduch nacházejí na druhé od nás odvrácené straně luny, kam se následkem odstředivosti octly, když po znenáhlém opozďování se pohybu kolem osy, konečně otočení luny splynulo s oběhem jejím kolem země v jednu dobu (i předpovídán zemi tentýž osud); avšak ani na krajích luny, ani v krajinách jejích od kraje vzdálenějších, kteréž následkem librace osy měsíčné periodicky se objevují, nebyla posud pozorována ani nejmenší ukázka vody neb vzduchu, ačkoliv tím způsobem $^4/_7$ povrchu měsíčného prozkoumáno jest.

Jesti tedy spíše k víře podobno, že ani na straně luny, od nás odvrácené, vody a vzduchu není, nýbrž že obě látky, jelikož na jejich bývalou jsoucnost sopečné hory patrně ukazují, do pevné hmoty její se vtáhly; zkrátka, že luna ve fási ještě pokročilejšího vývoje se nachází, než Mars; ve fási totiž úplného pohlcení vody a vzduchu, již konečně dostihnou všechny vodou a vzduchem opatřená tělesa sluneční soustavy.

Fáse asteroidová. Přijmemeli s Olbersem, že Asteroidy povstaly roztržením planety mezi Jupiterem a Marsem, a vřadímeli tuto hypothetickou planetu do světového vývoje právě vyloženého, objeví se nám v době před svým roztržením co koule suchá, pohltivší veškerou svou vodu a veškerý svůj vzduch, jako trupel vyschlý, prorytý všude brázdami, od nichž prostupují rozsedliny celou kouli až do středu jejího. Brázdy a rozsedliny se zvětšují a způsobují konečně úplné roztržení té koule. Domněnka takto vyslovená liší se však podstatně od domněnky Olbersovy, kterýž příčinu roztržení připsal nárazu. Neboť v tom případu musily by se dráhy všech jednotlivých úlomků setkati v jednom bodu, totiž v bodu nárazu, čehož ve skutečnosti není. Domněnka zde vyslovená nevyžaduje však této podmínky. Stačí pro ni, aby se jen dvě a dvě dráhy v jednom bodu setkávaly, jak to skutečně na oběhu Asteroid kolem slunce se pozoruje. Původní planeta rozdělila se tedy z počátku třeba jen ve dva kusy nestejné, rozličné hutnosti a s rozličnou vzdáleností jejich těžišť od slunce; tyto kusy nechť se takto dělí dále, a tak obdržíme oněch sto neb více úlomků, totiž Asteroidy, ve kteréž původně jediná planeta mezi Marsem a Jupiterem se rozptýlila. Poznamenati zde sluší, že úplný nedostatek vody a vzduchu na Asteroidech pozorovaný s touto domněnkou zcela souhlasí.

Fáse meteorová. Vracíme se konečně k meteoritům, od nichž jsme vyšli, ovšem vracíme se se stanoviska hypothetického, jehož oprávněnost od výkladu a seřadění uvedených dokladů jest závislá.

Sestrojíme dle toho z meteoritů druhou průvodkyni země, lunu druhou, v níž postupem proměn sestředíme jádro železné a jež obalíme vrstvami silikátů magnesiových v horku, stažením hmoty vyvinutém, vytvořených; nad ně uložíme minerální vrstvu zemským kamenům podobnou, v jejíž chemicky vázané vodě a v jejíchž uzavřených plynech poznáváme stopy vody a vzduchu od této luny pohlcených (v uhlovodíkových látkách Orgueilitů snad i stopy ústrojenců); rozptýlíme ji úplným vyschnutím ve větší a později v menší a menší kusy, ba konečně v meteorový prach a hloučky par a plynů v chladu všesvětovém bloudící, a rozhledneme se ještě naposled po dráze vykonané, jednotlivými fásemi světového vývoje naznačené — a celý život soustavy sluneční, celý ruch světový objeví se nám jako velkolepá pulsace, jako periodické stahování a rozptylování hmoty, v nížto život země, i s našimi lidskými tužbami a výmysly, jest též jen malou, kraťounkou, v nekonečném oceánu času a prostoru nepatrnou vlnkou všesvětového vývoje.

Alenka.

Historický obraz

od

Františka Dvorského.

(Dokončení.)

Smutné postní dni minuly, veselé svátky velkonoční se vrátily. Příroda omládla, lidé se radovali.

„Černý“ klášter byl přeplněn. Jarními květy vyzdobené oltáře, na sta plápolajících světel, veselé prozpěvování mnichův i zbožného zástupu, hudba slavnostní, vonný dým kadidla, vše bylo radostnou modlitbou, že bůh byl lidem milostiv.

Po straně velikého oltáře v kůru, kdež vetché visely korouhve a zaprášené štíty dávných zakladatelů kláštera, klečela v černém Alena Kotorovská. Pohlížela opět na starý krásný obraz panny Marie. Radostný úsměv bohorodičky nad Jesulátkem zarosil velké modré oko její slzou lítosti, srdce její dechem blaženosti s matkou Kristovou nepovzdychlo, na bledé tváři její jako by smrt své tajné písmo byla znamenala. Kněz opat u velikého oltáře dozpěvoval své alleluja, hudba na kruchtě zavířila, klečící zástup povstával, Alenka se ohledla, někdo klečel vedle ní a na vlhké oko její pohlížel. Hlava její se sklonila, tělo kleslo na dlažbu chrámovou. — Lidé odcházeli z kostela, a Prokop nesl ve své náruči omdlelou Alenku postranními dveřmi k ambitům klášterním. Položil ji na hrob její mateře, a vzýváním milého jmena jejího křísil ji k životu. Prohledla. Modré oko její vděčně spočinulo na tváři milého zaslíbence. Prokop pozvednuv a políbiv ji, držel svou nejmilejší v náruči opíraje se o náhrobní kámen mramorový. Jediným pohledem a dechnutím svůj slib lásky obnovili. Alenka položila bílý šátek, jímž slzy v kostele byla stírala, na levou ruku svého Prokopa, a — kostelník s děvkou Káčou a starým Pupíčkem pospíchali „nemocné“ panně na pomoc. —

Po Plzni roznesla se zpráva, že stalo se něco panně Alence, že jest nemocna. — Lidé dobře věděli, proč v černých šatech chodila, povídali si již veřejně, že rodičové její k tomu nechtějí svoliti nikterakž, aby panna Prokopovi Železnému chtěla, a že by i snad otec k tomu se naklonil, aby jeho byla, kdy by jen macecha ji dala. Někteří páni sousedé ke Kotorovskému již za krásnou Alenku se přimlouvali, že v tom uložení boží jest, aby povolil, jináče že by dcerušce jeho mohlo zle se zvésti, ale pan otec, ač by rád vůli svou s přímluvou jich byl srovnal, nemohl, „paní jeho“ nechtěla.

Po všechen čas nemoci Alenčiny přebýval Prokop v Plzni u Kalenců. Stará paní Anna jedinou byla útěchou zamilovaných. Přinášela vzkazy, pozdravy, služby, horlivou lásku a zase se vracela se zakazo-

váním, že na žádného jiného nemyslí, že je mu nejupřímnější, nejvěrnější a že jeho nejvíce na světě miluje.

Po některém čase pozdravila se Alenka, však přes práh ještě nemohla. A Prokop musel odejeti. Rád by se byl s ní rozžehnal, ale macecha byla na stráži. I poslal paní Annu se vzkázáním, že do Rokycan a potom do Prahy pojede, aby si zjednal přímluvný list pana podkomořího k otci jejímu, a paní Lidmily Markvartové z Chuděnic k paní „máteři".

Alenka, ač takovou novinou potěšena, ráda by byla přece chorou hlavičku svou ještě v náruč jeho položila, radostným povzdechem si před ním ulehčila, s ním porozprávěla, aby srdečko její okřálo, ale když macecha nechtěla, aby byla spokojenou a šťastnou. — I dala paní Kalencové vínek fialový a prstének s růžičkou se vzkázáním, že mu to posílá, poněvadž s ním sama mluviti a jemu se ukázati nemůže, aby když na prstének pohledne, na ni zpomenul, a když „chatrný" věneček uhlídá, jako by ji viděl.

Sotvaže Prokop z Plzně odejel, počala „starostlivá" macecha s manželem svým se raditi, jak by dcerku zaopatřili, aby snad někdy opět se nerozstonala a tudíž jim zbytečného zaneprázdnění nečinila a lidského pomlouvání příčinou nebyla. Poněvadž však pan Herynk více do Plzně se nenavrátil, a jak slyšeti bylo, v jiném místě z vnuknutí pána boha všemohoucího manželkou se opatřil, čehož zvláště macecha velice litovala, že dcerkou jich povrhl: museli jí najednati jiného.

„Snad že pan konšel zdál se té nerozumné holce býti obstárlým?" uštípla se macecha. „Musíme ji za ňákého mladého jonáka provdati."

„A za kterého?" tázal se ostýchavě pan manžel.

„Za Benedikta Truksla," odvětila úsečně. „Jsi jeho poručníkem, má veliký podíl, zajisté pozná, že mu dobře chceme učiniti, že ho v Plzni uděláme pánem."

„Potěší se z toho bohdá," odpověděl Kotorovský, „ale dcerka Elena? —"

„Doufám, že dovede oceniti štěstí, kteréž jí láskyplné srdce starostlivých rodičů podává."

„Nu, snad od svého předsevzetí upustí."

„Ne snad, ona musí. Tuším, že na tom více než na čem jiném záleží, aby poslušná dcerka po vůli rodičů svých se zachovala."

Druhého dne přišel Benedikt Truksl k poručníkovům. Děvečka Káča hned na prahu domu ho vítala jako pana ženicha. Pan Benedikt z takového pozdravu potěšen, odměnil ji několika „českými" a slíbil, že jí chce dobrý jarmark koupiti, aby na panně Eleně přezvěděla, zdali by spokojena s ním byla, aby jí na službu hleděl; pakli by nechtěla, tehdy aby se pronesla, jakého by úmyslu k němu byla, zdali by ho chtěla či ne. A stará Káča po darovaných groších poznávajíc, že by to byl ženich také podle přání jejího, vypravovala o veliké k němu náklonnosti paní domácí, omlouvala pannu Elenku, že ta láska její nebyla po právě, nýbrž že nápojem byla okouzlena, slíbila mu, že mu jakousi kůstku opatří, kterou když Alenku do krve uškrábne, že ho milovati musí. A poněvadž se zaříkala, že to praviti chce, aby přišlo

kde chtělo, Truksl tomu uvěřil. — Po odbyté u paní domácí návštěvě vesele si z domu Kotorovských vykročil.

Za některý den vypravovala paní Kotorovská sousedkám, stará Káča děvečkám a Benedikt Truksl svým přátelům, že panna Elena dobrovolně toho Prokopa se odřekla. Někteří takové vrtkavosti nevěřili, jiní soudili, že snad pro hrozné překážky tak učiniti musela, avšak tomu žádný víry dáti nechtěl, že by novým slibem byla se zavázala Benediktu Trukslovi, jejž jistá chudá dívčice poháněti chtěla, aby ji opět v poctivost uvedl, kterouž jí byl odňal.

Paní Anna Kalencová nevěřila ani slovíčku, vypravila se ale přece opět k Kotorovským, aby Alenku, již od času Prokopova odjezdu byla neviděla, navštívila. Zastala ji sedící na loži.

„Dobrý den, milá, milá paní Anno!“ přivítala ji Alenka, „již jsem se strojila k vám poslati, abyste sobě neztěžovala ke mně do mé malé světničky opět přijíti. Ráda bych s vámi trochu promlouvala, na čem by bylo s naším nejmilejším Prokopem. Zdali něco víte, učinilli jest pan podkomoří již nějaké psaní? tuším, že vzácná taková přímluva otce k tomu přivede, aby naší připovědi a námluvě na odpor se nestavěl. Včera mne poškádlil, abych s nemocí si pospíšila a k veselí se strojila, macecha také mi již nelaje a nebručí. Prosím vás, paní milá, rozdejte několik těchto „českých“ chudým lidem, aby se za mě k pánu bohu modlili, abych jeho dostala.“

„Zlaté dítě! nevíš ani, co lidé . . .“

„Poshovte ještě, milá matko, maličko, zde —“ odkryla duchnu a vytáhla zaobalený lístek — „odevzdejte, dříve ale přečtěte si co vzkazuji svému Prokopovi. Ale ať to někam nezandáte,“ pohrozila Alenka.

A paní Anna rozbalovala psaníčko, jako by svatební své šaty po dlouhé době byla rozkládala, a potom čtla jako v modlitbách: „Dobrý den a šťastný veselý Vám, ze všeho světa nejmilejší Prokope, vinšuji a při tom zdraví, jiného všeho dobrého což nejlepšího na pánu bohu žádám; což nemohu přáti, přej milý pán bůh. Já se z daru pána boha nyníčko dobře mám. Nikoli jsem se toho nenadála a nevím z jaké příčiny můj nejmilejší na Alenku se hněvá, že Alenka pro svého Prokopa v zármutku, smutku zůstává tak sama jako hrdlička, když ztratí svého samečka. Prosí Vás Alenka velice, abyste pozdravili pana Prokopa a zdali jste v Praze byli, zda co zjednali, pak jestli jste té lásky nezapomněli a sobě tam pěknější namluvili, prosím, že mi oznámíte. Alena, služebnička Vaše, Vás velice pozdravuje a prosí, že to psaníčko za vděk přijmete; doufám, že na mne laskavi budete, já zase laskava budu; pro Vás a všechno pro Vás ráda učiním, co mého možného bude. Nesmím Vám více psáti až přezvím, až povíte, co jste zjednali. Však na dokázání té lásky, jestli můj nejmilejší v zdraví zůstává, já taky zdráva jsem, pakli můj Prokop v nemoci nebo zapomíná, Alenka stůně.

A. K.

Pán Bůh smutná srdce těší, jeho ze všech nejmilejší,
Já jsem Vaše, Vy ste můj; pán bůh mezi náma.“

„Nu, hezky pobožně jsi začala a skončila, má dceruško! pán bůh vám požehná, budete přece svoji, třebas tvá macecha s Káčou jiného ti namlouvaly.“

„Mně? koho pak?“ usmála se Alinka.

„Benedikta Truksla, po celé Plzni rozprávějí, ale žádný tomu nevěří, že prý jsi mu slíbila.“

„Já?“ zvolala bolestně, „a který falešný člověk si to vymyslil?“

„Pověděla jsem již, tvá paní macecha a stará Káča to za novinu po městě roznášejí, a ten Benedikt se honosí, že ti již za 20 kop dal prsten dělati.“

Alenka štkajíc klesla a ukryla svou tvář do podušky. Po chvilce povstala opět a osušujíc si oči naříkavě želela: „Paní Anno! vidíte, kterak jsem soužena, že na potkání s nimi sladké hodiny nemám. Macecha mě peře a tluče, abych odpírala, že s Prokopem slibu nemám a nyní po Plzni sama lže a panenské cti mé se dotýká, že sobě duše své nevážím a po druhé ledakomus slibuji. Kdy bych byla věděla, že se mně má tak dáti *od rodičův,* raději bych byla mužské tváře na věky neviděla a dala se do kláštera.“

Kalencová potřásala hlavou. „Buď pokojna, mé dobré dítě! Tuším jen, jaká to bolest musí býti pro tebe. Popros matku boží tichou modlitbou, aby ti udělila útěchy. Bůh v něho doufající nikdy neopouští. Bohdá, že přijde čas, kdy se slzou radosti v oku obejmeš svého Prokopa jako nejmilejšího manžela. Kdo lásky nemá, ničehož nemá, pravil Kristův miláček.

„Ó, já tu drahou perlu lásky za žádné světa poklady neprodám, pro boha však vás, paní Anno, prosím, vzkažte mu s tím psaním: aby lidem falešným a lživým nevěřil; já na žádného jiného nikdy nemyslím ani mysliti budu, a pod svou milou duší, v tom, což jsem jemu připověděla a slíbila, státi budu, jináče neučiním.“

Kalencová odešla. Alenka se modlila. Dvéře se otevřely. Macecha vedla za ruku svátečně vystrojeného Benedikta Truksla. Kotorovský zůstal u dveří.

„Vedu ženicha, my jsme to již ujednali,“ pravila tvrdým hlasem.

„Kde jest nevěsta, pane Benedikte?“ tázala se Alenka.

Macecha ho pošťuchla, a pan Truksl přistoupiv k loži a odevzdávaje nemocné okouzlenou kytku, již mu stará Káča byla připravila, s přátelským pozdravem počal panně oznamovati, že nemůže pominouti jí srdce své a oumysl otevříti, jmenovitě, kterak jeho přátelé ho žádají, aby sobě žádné jiné než ji pannu Alenku za manželku nepojímal.

„Pane Benedikte! kdo ví, můželi to býti,“ odvětila a kytku odstrčila. Načež on jí zase: aby panna nechala jeho o to se starati, že se dobře přičiní, aby to k místu přivesti mohl. Ostatně, že již jednal s paní mateří, jen aby mu při přítomnosti pánů rodičů oznámila: chceli jeho věrnou manželkou býti?

„Vždyť vy již máte prvé pannu svou a máte u ní závdavek, já sama sebou nevládnu, nejsem sebou svobodna, pane Benedikte, slíbila jsem již Prokopovi Železnému z Rokycan, a jeho manželkou chci ráda býti.“

„Dej mu na to ruku, že slibuješ!“ vzkřikla macecha.

„Darmo nestarejte a netrmácejte mě, pane Benedikte! já vaší manželkou nikdy nebudu, a kdy byste sedm třebas let mi sloužil.“

„Podivte se na tu lotryni, přede mnou spírala a nyní před vámi vyznává, že ho miluje,“ zalhala macecha.

„Já jináče neučiním,“ odpověděla klidně Alenka.

„Lhářko!“ vzkřikla opět, „slib, nebo na tě bůh dopustí —“

„Nemohu. Na svou duši beru . . .“

„Hrom zab tvou duši, tvá duše jako kočičí,“ sípěla a ruku k ráně napřahovala rozlícená macecha.

„Nechte, paní!“ zvolal ženich, „když mne nechce, co mám o ni státi? já vaši dceru sobě za manželku nevezmu; jsem mládec ještě málo zkusilý, ženění na straně zanechám, co mi po ní; jsem sobě svobodný jako pták v povětří.“ A ohlednuv se ke dveřím, dodal: „Pan manžel již také odešel.“

A tak se „ženich“ s nevěstou rozešli.

V síni u dveří domovních čekala stará kuchařka. „Nu, pane ženichu, kam se béřete?“

„Jaký ženich?“

„Dal jste jí kytku? věřte, dokud k ní voněti bude, že pokoje žádného neužije. Jak ji vzala do ruky? kam si ji nevěsta položila?“

„Leží u postele na zemi.“

„Kdo?“

„Kytka. Milá Káčo! já do vašeho domu cesty více tlačiti nebudu. Nestojím o ni. Mnou se více nezastírejte. Přísahám pánu bohu! když mi oni vydají, což mi odkázáno, nemnoho mne v Plzni uhlídáte. Jsem sobě svoboden jako pták v povětří.“

„Ale kytka?“

„Ať si k ní vaše paní přivoní.“

Některého času v letě přijel pan hofrychtéř do Plzně a přivezl s sebou psaní, kteréž pan Humprecht Černín z Chuděnic, podkomoří království českého, učinil jest k ouřadu Plzeňskému, k tomu se přimlouvaje, aby jednáním úřadu panna Alena, Jana Kotorovského dcera, Prokopovi Železnému k stavu manželskému se dostati mohla. Purmistr a „páni“ přijavše s uctivostí vzácnou takovou přímluvu, nepominuli ihned o to skutečně jednati. I pozvali pana Jana Kotorovského ze Lvovan do světnice radní k stolu panskému na malý obídek, jejž pro vzácného hosta pana hofrychtéře na rychlo kázali připraviti. „Páni“ sešli se ve velkém počtu. Podle uložení a přání pana podkomořího jak od pana purmistra, ode všech pánův radních, tak od jedné každé osoby obecních starších s panem Kotorovským se vší bedlivostí, pilností promlouváno a vzácná přímluva mu v. známost uvedena i několikráte opáčena, aby panu Prokopovi dcerušku svou za manželku dal. Ale pan Jan od svých některých příčinek, ačkoliv mu refutirovány byly, odstoupiti nechtěl a vždy na svém jednostejně stál, dokládaje, že toho učiniti nemůže a k tomu, aby dcerka jeho za manželku Prokopovi dostati se mohla, dovoliti nemíní, poněvadž jsou mu nebyli oni dosti dobří, aby o dceru jich s nimi prvé promluvil. Načež pan hofrychtéř povstav jmenem Jeho Mil. pana podkomořího počal promlouvati: že se tomu nemálo diví, že panu Kotorovskému ze Lvovan ze všech příčin, kteréž předkládal, nejvíce stížná jest ta, že pan Prokop prvé s dcerou

nežli s rodiči jednal a tudíž mimo vůli a vědomí vlastního otce panny i její paní mateře v nějaké snad postranní namlouvání se dal a jich sobě v té věci málo vážil. „O tom, pane Kotorovský, dobře víte, že nejen v stavu městském ale i panském a rytířském na větším díle toho spůsobu mezi sebou téměř všichni požíváme, když kdo něčí dcerku k stavu svatého manželství sobě oblíbí a o ní s otcem neb přáteli a poručníky jednati chce, že nejprvé vůli a oumyslu panny vyrozuměti musí a potom teprv dále jedná o tuž věc s kým náleží, tak jakž i tuto tím spůsobem s pannou dcerou vaší dálo se. Nebo kdy by i s vámi jakožto otcem jejím nejprvé jednáno bylo bez vyrozumění vůle její, a vy k tomu i povolili a ona vůle k tomu dáti nechtěla, tehda by ta věc na zmatek přece vzata byla. A na konec, kdy byste vy mu dosti dobří nebyli, nad to dcera vaše nebyla by mu také dosti dobrá. I poněvadž taková jich mezi sebou zámluva a slib nic neobyčejného není a pan Prokop dobrý a poctivý mládenec z poctivých rodičů a předkův svých téměř v obci Rokycanské předních pošlý a panně Alence ve všem rovný jest a mnozí tak podstatně, vysoce a uctivě za něj se přimlouvají, nesoudím a nesmýšlím věc možnou býti, aby takovým manželům mělo zle se zvésti, a protož, abyste, pane Jene, k tomu své povolení dal, se snažně přimlouvám."

Pan purmistr, páni radní, moudří a opatrní obecní starší kývajíce hlavami, zvučnou vzdávali hosti svému chválu. Potom povstavše shrnuli se okolo pana Jana a dokládali, co věděli, aby ho k tomu přivedli. — Po takovém solicitování a znamenité přímluvě poklesla hlava a ruce panu Kotorovskému i odpověděl: „Což mám dělati? dám vám dnes přece odpověď."

„Jen dobrou, pane Jene!"

„Nu, když ona nechce než jeho míti, já takové námluvě jejich dále na odporu býti nechci a k tomu také své dovolení dávám."

„Nu vida, přece pán bůh dáti ráčil, že panna Alena panu Prokopovi se dostane," pravil pan purmistr, rukou panu Janovi potřásaje.

„Když ona nechce než jeho míti, já k tomu své dovolení dávám," opakoval Kotorovský.

„V pravdě," promlouval dále purmistr, „manžela pobožného a křesťanského míti bude, neboť on netoliko horlivým a pravým katolickým jest, ale také tak kvalifikovaný, že česky, latině i vlašsky umí, a při tom dobrou živností a nábytkem všelijakým od pána boha jest opatřen."

A páni radní i obecní starší všichni panu Janovi takové jeho konečné rozhodnutí schvalovali a šťastné budoucí manželství po takových odpořích býti soudili.

A pan hofrychtéř řekl: „Kýž mám nějakého rychlého posla, po kterém bych tak dobrou novinu mohl J. M. panu podkomořímu i panu Prokopovi vzkázati! Milý pane ze Lvovan, prosím vás, abyste ještě dnes dříve než odjedu psaní učinil a oumysl svůj J. M. panu podkomořímu oznámil, já je do Prahy dovezu."

„Já k tomu své dovolení dávám," usmál se upřímně Kotorovský.

Když bylo po obědě a „páni" s panem hofrychtéřem o potřebách obecních i jiných horlivě rokovali, pan Jan od stolu se ztratil a někde

zašel, a žádným spůsobem, žádnou bedlivostí, žádným posíláním uptán a nalezen býti nemohl; což pan purmistr i celý ouřad velmi na stížnosti a jemu za zlé měli, zvláště ale pan hofrychtéř, jenž před svým odjezdem takovou jemu uloženou věc rád by byl skoncoval, to nad jiné těžce nesl, až i některá nepříjemná slova o jeho neušetření jich v přítomnosti všech promluvil.

Druhého dne přijela urozená paní Lída Markvartová z Chuděnic na kočím krytém voze do Plzně, aby s paní Kotorovskou rozmlouvala a jednala, na čem by bylo s dcerou její Alenkou a Prokopem Železným. Podle obyčeje dožádala se dvou vzácných měšťek Plzeňských, aby s ní na takové námluvy se odebraly. I šly. Když do síně „vysokého“ domu vcházely, běžela stará Káča nahoru k paní s novinou, že ňáké paní se po ní ptají. Kotorovská otevřela dvéře a vidouc urozenou paní Markvartovou z Chuděnic, vyšla jim několik kroků vstříc. A když je přivítala a uvedla do svého pokoje, kázala jim se posaditi. Po té otázala se s uctivostí, jaká by šťastná toho příčina byla, že urozená paní vzácnou návštěvou ji překvapila. Paní Lidmila oznámila: že by toho jistou zprávu měla, že dceruška její Alenka panu Prokopovi Železnému slíbila, že chce jeho býti. „I poněvadž by to s jejím dobrým a poctivým bylo, aby takového slušného a hodného manžela dostala, přišly jsme, abychom s vámi jako s paní mateří o takový křesťanský skutek se vší pilností promluvily. Nepochybujeme, že k takovému manželství povolení své dáte, nebo v tom jich obojích dobré a poctivé obmýšlíme.“

„Přímluvy vašnostiny, urozená paní, nejvíceji sobě vážím, ale což jsou sobě samotni oni dva slíbili, žádné nemá platnosti, my k tomu vůli svou nedáme aniž dcerku naši témuž Prokopovi zadati nemínime,“ odvětila Kotorovská.

„Má milá paní! prosím vás, proč se zdraháte Alenku, dceru vaši, panu Prokopovi dáti? vždyť jí všudy tak hoden jest jako ona jeho.“

„Leccos se o něm v Plzni mluví, a račtež mi věřiti, žé to žádné nemá platnosti, poněvadž jest se bez vědomí a vůle naší jednalo a stalo, nechť oni sobě připověděli, co chtěli, to žádný slib není a býti nemůže, již koncilium Tridentské to sebou přináší: když není s vůlí rodičů a přítomnosti kněžstva, že ničímž není.“

„Zprávám lidským nevěřte a na pomluvy se neohlídejte, paní milá! co se o něm zde v městě rozsívá lidmi falešnými, toho tak není. A s konciliem Tridentským také se paní klamete, přiznaloť právo platnosti i takovým manželstvím, kteráž bez kněze byla uzavřena, ačkoliv od dávných a dávných let věříme, že požehnání kněžské činí manželství svátostí, — Vidíte, že v tom soud boží jest.“

„By v tom soud boží byl, s náma by také snad sám o to promluvil a nás v té věci tak neušetřeně málo nevážil; my dcerky své jemu nedáme, darmo nestarejte, já jí nedám,“ odpověděla macecha.

„Nenadála jsem se toho, že vy paní nám poctivým lidem, kteříž to vše ochotně jsme na sebe vzaly a toho přátelsky při vás hledaly, takovou dáte nepříjemnou odpověď. Však nejste právo duchovní, abyste manželstvo rušiti mohla. Toho sobě, paní, za obranu neberte a tak tvrdě k přímluvám našim na odpor se nestavte. Poněvadž v tom vůle

boží jest a jich společné snešení, nebudeteli chtíti po dobré vůli, musíte po zlé. Učiníteli dceři své i Prokopovi jaký posmíšek, lidé se tomu zasmějí, a naposledy oni budou přece svoji.“

A paní macecha zapomenouc se, s kým promlouvá, s hurtem a křikem se ozvala: „Nu, tak ji vemte lotryni sobě, v čem je, v sukni a v šatech, kteréž na sobě má, já jí víceji nic nedám.“

„Však my některých paní měštek se dožádáme, aby ji s námi ostaraly, a k vám pro ni pošleme, abyste nám ji vydali.“

„Když toho potřeba bude, pošlete si pro ni, já vám ji vydám, abyste si ji vzaly a opatřily, já jí nic více nedám. Tím se, paní, spravte,“ doložila a vynšujíc jim dobrý den, ze schodů je provodila.

Paní Lídu Markvartovou z Chuděnic i s měštkami na dobro odbyla; zbývalo ještě, aby ukázala, že umíněním svým dovede zjinačiti svého manžela, jenž k přímluvě „pánů“ dcerku již byl připověděl.

Na večer přiběhl pan Jan jako uchvácený na rathouz k panu purmistrovi s oznámením, že se rozmyslil, že na přímluvné psaní panu podkomořímu „svou vlastní“ omluvu napíše, a aby taková odpověď, až by nějaké vyslání v potřebách a příčinách obecních do Prahy státi se mělo, do listu „pánův“ zavřína a panu podkomořímu odeslána byla. Pan purmistr a „páni“, kteříž náhodou ve světnici radní přítomni byli, divili se tomu velice, až i někteří se toho ulekli a poněkud se zahanbili, že takový oumysl před nimi vyjevený, jejž také jiným již v známost uvozovali, mimo naději přes noc byl zjinačil. I nemohouce tak rychlé proměny žádné příčiny u sebe vynajíti, tázali se ho s podivením, co jej k takové nestálosti pohnulo. I dal jim za odpověď: že jsou toho některé hodné a slušné příčiny.

Po oba dni, kdy hofrychtéř a paní Lída přimlouvali se ke Kotorovskému a maceše za jich dcerušku, Alenka v domě a v komůrce své jako vězeň byla střežena, aby o ničem se nedověděla. Káča hlídala dvéře domovní jako biřic najatý, aby panna přes práh nakouknouti nemohla. A přece jí sama donesla dvě na jedné větvičce srostlá jablíčka, kteráž jí paní Anna byla poslala. Na malém mezi jablíčky zastrčeném proužku papírovém oznamoval jí mladý pan Matouš, co se děje, že rozhodná bije hodina.

A poslední, jediná naděje, kteráž jí zbývala, sklamala! Dověděla se všechno, co se o ní mluvilo a jednalo.

Lidé vídívali ji opět choditi v černém rouše do kláštera „černého“. Byla velmi truchliva. Plakala a naříkala velice. A Prokop jí dokonce žádného laskavého pozdravení ani služeb horlivých, kterými dříve se jí věrně a upřímně zakazoval, více nevzkázal. Vynadiviti se tomu dosti nemohla, že tak již na ni zapomíná a na slova, kterýmiž ji někdy těšíval, pamatovati více nechce; snad že pro hrozné překážky od svého předsevzetí upustiti míní? . . .

A macecha vědouc, že Prokop bůh ví kde mešká a dcerce ani nejmenšího znamení lásky jako poctivý mládenec více neprokazuje, velmi a těžce Alence domlouvala: že jí toho přeje, proč jest to tak všecko bez vědomosti její si spletla a v tajnosti měla, že jest na ni tak nejlépe, že ji „na popelci“ seděti nechá a posmíšku jí před lidmi učiní. — Taková hněvivá slova Alenka sobě k velikému hoři brala, a

poněvadž od svého Prokopa žádného poselství nedostávala, „v zármutku a smutku opuštěna zůstávala jako holubička, když ztratí svého samečka,“ kteráž prý na znamení žalosti své neposazuje se více na žádnou zelenou větvičku ani nepije žádné čisté vody, leč ji sobě prvé nožičkou nezkalí. Žádné nebylo pro Alenku více na světě naděje, kteráž by ji potěšiti mohla, žádné radosti, kteráž by jí nahraditi mohla ztraceného miláčka.

Před ranní mší setkala se Alenka u dveří kostelních kláštera „černého“ s Kalencovou.

„Také jste již na mne zapomněla?“

„Že bych já na tebe mohla zapomenouti? vždyť snad víš, mé dítě, že mne vaše Káča k tobě vpustiti nechtěla. Každého dne, když jdu na mši svatou, ohlížím se, uviděla-li bych tě, abych s tebou jedno trochu porozprávěla a ti pověděla.. Ale, ale, můj holečku, ty jsi všechna uplakaná a celá přepadlá.“

„Prosím vás, paní Anno, kdy by vás pan Matouš o Prokopovi se dověděl, pošlete mu jmenem mým“ — a s prstu sundávala zlatý prstének s pašijí — „pošlete mu“ — a do papírku, na němž nějaká modlitbička byla napsána, jej balila — „prstének ten se vzkázáním: aby pamatoval, že já povždy jsem v připovědi své stálá byla a na něho nikdy nezapomínala.“ A Alinka zaplakala.

„Nu, nu, má rozmilá hlavičko,“ hladila ji Kalencová, „bude-li pán bůh chtíti, dáť přátele, můžete přece svoji býti.“

„Nevím, nevím,“ zavrtěla hlavou, „pánu bohu to již poroučím. Chci, aby mne pan otec dal do kláštera.“

„A do kterého?“ usmála se paní Anna, „dnes ale se ještě nerozloučíme? až vyjdu z kostela — již zazvonili, kněz jde k oltáři — počkám na tě, abych ti radostnou pověděla novinu, že tvůj Prokop meškal v Praze u arcibiskupa a že s přímluvným listem jeho snad ještě dnes do Plzně se navrátí.“

„Prokop?“ zvolala Alenka a mdlé oko její zazářilo radostí, jako když paní sousedce vykládala litery na loubku svatebního vínku vyryté.

„A paní Lída Markvartová s dvěma měštkami Rokycanskými zítra přijede, .. ale pojď, již zpívají.“

Šťastná Alenka políbivši paní Anně ruku, vešla s ní do kostela.

Odpoledne sešli se „páni“ do radní světnice. Krátkou měli úradu. Purmistr a čtyři radní odebrali se s arcidiákonem kraje Plzeňského Pistoriem z Lucka a s Prokopem Železným k panu Janu Kotorovskému, aby mu vzkázání s listem arcibiskupským přečtli a odevzdali.

„Neseme poslání Jeho kníž. Mil. pana arcibiskupa Pražského,“ počal děkan. „Víte dobře, pane Kotorovský, že dcera vaše panna Alena dokonale slovy se zasnoubila Prokopovi Železnému a dary takové manželství zavázala i před mnohými lidmi se o tom pronesla. Však vy, pane ze Lvovan, jako otec vlastní chtěl byste za ňákými nepodstatnými příčinkami takovému křesťanskému předsevzetí s neušetřením laskavých přímluv překážku činiti a více vůle své než uložení božího šetřiti. Ježto však vůle lidská povinně vůli boží ustoupiti má, když k sobě v rovnosti i v hodnosti osoby strany manželstva pobožně a poctivě přistupují, a překážka rodičův a zvláště nevlastní matky při žádné vrch-

nosti duchovní nikdá svého místa neměla a míti nemůže, rádi bychom s vámi věc tu na dobré míře postavili.“

Kotorovský neodpovídal.

„Vysoce osvícený a nejdůstojnější kníže pan arcibiskup rozkázal mně sluhovi nehodnému, abych za přítomnosti „pánův“ Plzeňských vám otcovský list jeho přečetl.“ — Kotorovský, purmistr i páni radní povstali a arcidiákon ukázav na psaní znakem arcibiskupským upečetěné a v nápisu svědčící „urozenému vladyce panu Janu Kotorovskému ze Lvovan, v městě Plzni, nám v pánu bohu milému“, rozevřel je a četl:

„Zbyněk Berka z Dubé a z Lipého, z boží milosti arcibiskup Pražský, stolice svaté apoštolské dědičný legát, J. M. C. rada a nejvyšší mistr křižovníkův s červenou hvězdou. Pozdravení i žádost všeho dobrého vzkazujeme a Vás tejna učiniti nemůžeme, kterak jsme od šlechetného mládence pana Prokopa Železného, měštěnína města Rokycan i pánův přátel jeho za toto přímluvné k vám připsání se vší náležitou uctivostí požádáni: že jest sobě z vůle pána boha všemohoucího k stavu svatému manželskému oblíbil šlechetnou pannu Alenu, dceru Vaši, od níž z dobré a svobodné vůle konečné odpovědi dosáhnul a při Vás jakožto vlastním panu otci k takovému zpříznění jistého dovolení uctivě a náležitě vyhledával a vyhledává. Jehožto slušné žádosti odepříti nemohouce a pobožné předsevzetí jeho schvalujíce, k Vám se za něho otcovsky přimlouváme, že jeho za syna přijíti, témuž mládenci všelijakou lásku, přívětivost otcovskou pro jeho šlechetné chování prokazovati a jemu této naší otcovské přímluvy při sobě užiti a nám zase v brzkém čase příjemné odpovědi dáti nepominete. S tím milost pána boha rač býti s námi se všemi. Dán na Hradčanech v domě residencí naší v pondělí po sv. Bartoloměji léta Páně tisícího pětistého devadesátého šestého.“

Kotorovský ohlížel se po světnici, jako by někoho hledal, aby mu něco do ucha pošeptal.

„A poněvadž pan Prokop z požehnání božího stateček i živnůstku poctivou má,“ promlouval pan purmistr, „a s pomocí pána boha touž pannu Alenu, manželku svou, tak míní opatřiti, jakž na věrného a upřímného manžela náleží, že nad tím pan Jan jako pan otec obzvláštní potěšení a oblíbení míti bude, očekáváme konečně nezměnitelnou laskavou odpověď.“

Po chvilce trochu zmlklými odvětil slovy: že vždycky manželka jeho proti tomu byla a Alence hájila, aby ho měla sobě za manžela vzíti, „ale poněvadž ji od toho nikterakž odvesti nemohla a nedovedla, již v tom vůli boží poznávám. A tebe, můj milý synu Prokope!“ pravil upřímným celým hlasem, „za to prosím, že na ni laskav budeš, bude dobře hospodařiti. Vezmeš nám jádro z domu a plev nám necháš.“

„Nu, chvála bohu! Pane ženichu! nyní ale také vás chytíme za háček; poněvadž bude brzy „quos Deus“, ňáký tolar dáte do čepu,“ usmál se pan purmistr.

Za několik dní sňatek Alenky s Prokopem vykonán s obřady církevními v „černém“ klášteře.

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

Oddělení druhé.

Pokračujíc ve sbírání svých upomínek, opakuji, že touto prací jiného nezamýšlím, než v rámci žití vlastního nakresliti kus soukromého života našeho, ovšem jen pokud byl zrak můj s to, s obmezeného hlediště svého do těch kterých vrstev společenstva našeho dostřehnouti; že řádky ty nečiní jiných požadavkův, než býti skrovným a skromným příspěvkem k poznání barvitosti doby, ježto tvoříc střed našeho století byla branou k mostu, po němž se dostal národ český opět do proudu dějin světových.

S úžasem vždy pozoruji, že ač leta ta sotva minula, přec si jich i mnozí současníci jejich jen již mdle a neurčitě připomínají pro příval událostí dnů nejnovějších, dnů to plných tuhých, neslýchaných bojův, kdež učenci, myslitelé a básníci naši chtějíce vyhověti naléhavé povinnosti vlastenecké, téměř do jednoho se stali zápasníky za budoucnost otčiny své, za právo a štěstí pokolení příštích, jen málokdy nalézajíce okamžiku ohlednouti se na cestu, jížto spěchali ba letěli ku předu v zápalu nejušlechtilejším, aby vydobyli národu svému veškeré poklady, jimiž národové ostatní se obohatili za strastiplných věků smrtelné jeho mdloby, a jej postavili s nimi na roveň vzdělání.

Na stránkách předešlých u svého jsem se obmeškala dětství, neb vypisovala jsem tím zároveň dětství na sta jiných dětí českých; obmeškala jsem se u svého ve škole vychování, neb sta českých dívek byly se mnou stejným vychovány směrem a vtiskly svým rodinám co manželky a matky ráz svého polovičatého, převráceného vzdělání, kterýž nám lze stopovati v obojetné polovičatosti tak značné části naší mládeže, neuvědomělými vychovatelkami na těžkou a vážnou úlohu života připravené; z téže příčiny pozdržím se u dalších dojmů dívčích svých let i jinými sdílených a procítěných, vlivu rozhodného na tvoření se smýšlení a ustálení se povahy; pozdržím se u mládí svého náhle ozářeného nenadálým vzplanutím slunce doby nové, zázračného to pro nás roku čtyřicátého osmého, neopovězeného žádnou na politickém nebi jitřenkou, nýbrž jen tu a tam mdlým jakýmsi zákmitem, v němž nikdo rozbřesk dne tušiti se neodvážil; toho důkazem jest, že překvapilo národovce naše zcela nepřipravené, což dosud v tak mnohých poměrech velmi bolestně pociťujeme.

Slunce to vycházejíc prudkostí výbuchu sopečného a oslňujíc nejednoho z nejvřelejších vlastenců takovou mocí, že z toho až k šílenosti ochuravěl, obsypalo národ náš rázem v blescích jeho se probouzející tak hojným deštěm květů nejpestřejších, že v závrati blažené nevěděl, po kterém by spíše ruku vztáhnul, který dříve si přisvojil a zabezpečil;

tu mnohoslibná ta květena mu toutéž osudnou prudkostí odňata a na očích zničena červnovými událostmi a jejich rovněž nepředvídanými a netušenými následky.

Avšak, ze semene z ní po luzích vlasti rozmetaného ujal se přese všecky další bouřky a vichřice mrazivé vonný háj, v jehož svěžím stínu se počal Čech po nových svých pohromách a zkouškách opět pamatovati, článkem se cítiti člověčenstva k životu oprávněným, povolaným, schopným, v němž počal znova doufati, zpívati, pracovati; v němž genius národa znova rozepjal peruť k vzletu na ony skvoucí výšiny pravdy a nadšenosti posvátné, kdež druhdy kraloval v čele národův v slávě nehynoucí, nezapomenutelné!

Nedostává se mi ovšem ni schopnosti, ni vědomosti k vylíčení onoho předůležitého v osudech vlasti naší obratu, jeho historického dosahu, všech pozdějších až na naši dobu převratů a proměn časových z něho plynoucích; ale za onoho českého ducha zas okřívání a mocného pak dospívání blahý se mne dotknul z něho pablesk: poznala jsem řadu osob zajímavých, šlechetných a vynikajících, v národě proslulých i národem nikdy nepoznaných, nikým a nikde neoceněných, které šly bez věnců do hrobů svých, na nichž pažit v žádný svátek svůj nekropíme rosou vděčného zpomínání; dovolímť si tím, co v mysli a srdci o nich mi utkvělo jako slzojasnými skvosty perlovými, jako temnolesklými větvemi břečťanovými vypravování svoje proplesti a ozdobiti.

~~~~~~~~~~~

Jen žák nad jiné pilný a učelivý vida se na základě výtečného školního vysvědčení odsouzena — státi se učedníkem krejčovským neb kuchtíkem, byl by asi s to představiti si, co jsem cítila po orteli nade mnou vyřknutém, že se musím přestat rázem učiti, jelikož jevím k učení nadání šťastné a lásku a přičinlivost nevšední a že jedině za tou příčinou nesmím od nynějška jiného dělati než šíti a v kuchyni pomáhati; jen on by snad pochopil, co ve mně se dělo, když vešel rozsudek ten ihned v platnost, a já po oné výše uvedené rozmluvě matky s učitelem přestala nejen okamžitě školu navštěvovati, ale když se i všecky knihy a časopisy mimo spisy pro mládež přede mnou uklidily, na klíč daly a mne bylo mlčky a bez odporu na to hleděti, kterak se mně v nich odnímá nejen moje nejmilejší zábava, nýbrž i všecky prostředky k dalším duševním pokrokům a zároveň cesta k nim zastupuje spůsobem tak rozhodným a přísným, jako by byly skutečně stezkou přímo do jícnu bezedné zkázy vedoucí.

Co jsem si měla o tom všem pomysliti, co se mnou opět zcela z nenadání se dělo!

Vždyť jsem byla přec tisíckrát četla, že člověk nabývá vzděláním nejen nejrozmanitějšího pro život vědění, nýbrž že se stává i lepším a šlechetnějším; což se tento výrok vztahoval jen k mužům a nikoli i k ženštinám? Různila příroda život obou pohlaví právě tam, kde nabýval hlubšího významu, kdež se počal povznášeti k zájmům vážným! Proměňovala se pravda muži velebená co podstata a jádro života, co nejsladší ve všech jeho svízelích a klamech útěcha, co mana nebeská,
~~~~~~~~~~~

proměňovala se v jed, pakli krůpěj z jasného jejího zdroje ukápla do srdce dívčího!

Nemohl míti učitel můj jiného přesvědčení, stoje s takovou urputnou neoblomností na svém, aby mně rodiče nedovolili dále se vzdělávati, nechtějíli prý býti mého neštěstí původci; ale jak to dopadávalo s ryzostí pravdy té, pakli měla do sebe vlastnost tu ošemetnou, jistá srdce pokaziti? co souditi o životě, jehož byla pravda taková jádrem a podstatou?!

Nová motanice otázek palčivých, hrozných zatemnila najednou mou duši prozářenou všemi hvězdami poesie, prodchnutou všemi jejími libodechy a harmoniemi. Kam a ke komu se obrátiti za odpověď a rozřešení? Strmnělť svět opět kolem mne jako ocelová zeď, o niž se moje čelo vždy do krve ranilo, zavadilali jsem o ni ve vášnivé touze dopíditi se světla.

Ale nikoli, ani mladík odsouzený pro nadějné vlohy k práci nejvšednější, k zaměstnání pouze mechanickému, by se nebyl vpravil do tehdejšího duševního mého stavu, neb po prvním překvapení a ustrnutí, jakéž se mu to dostává odměny za jeho snahu a horlivost a kterak lidé oceňují a používají talentu, na jehož nedostatek si přece při každé příležitosti tak trpce stěžují, zajisté by si byl vzpomněl, že třeba jsa k řemeslu odkázán, přece po několika učednických a mučednických letech tak dalece se vymaní ze svého otroctví a samostatným se stane, že mu bude volno aspoň v hodinách prázdných, k odpočinutí určených poněkud si nahraditi, co proti vůli své za mládí v sobě zameškati a zanedbati musil; zdaž pak já se mohla těšit toutéž skromnou nadějí? Kdy svítala pro dívky mého stavu, pro dcery to rodin zámožnějších, kteréž nebývaly jako děti rodičů chudých, sotva že dospěly, již dány do služby a samy na sebe odkázány, kdy medle svítala pro mne dosti slabá čáka jakési samostatnosti?

Skrovné zkušenosti svoje napnutě zpytujíc, pravila jsem si, že nikdy, — že dívka, ježto se neprovdá, nikdy z poručenství své rodiny propuštěna nebývá, a provdáli se, že pak manžel natsoupí místo rodičů s tím však rozdílem, že to, co oni zapovídali mírně, laskavě, rozumně, zakazuje zcela libovolně zprudka a bouřlivě.

S hrůzou přede mnou zaplanul osud jisté přítelkyně mé matky, bytosti to v každém ohledu vzácné, jejížto manžel nosíval — jako ženich její k smrti do ní zamilovaný — stále na srdci jeden z bílých atlasových bálových jejích střevíců; vraceje se jednou v noci v stavu ovšem nepříčetném domů z hostince, nejsurovějším spůsobem choť vypuzoval z bytu, jelikož ji zastal u kolébky dítěte — čtoucí. Bylať se jeho vášnivá k ní láska brzo po svatbě zvrhla v nechuť, ba v nenávist, když shledal, že jeho osoba nevyplňuje samojediná duševní její obzor, že vedle péče o jeho potřeby ji ještě cos jiného zajímá, že má ještě jiné touhy a uznává ještě jiných zajmův, než kterak mu opatřiti největší domácí pohodlí.

Prchajíc při onom strašném nočním výstupu před rozzuřeným sultánem, který viděl a stíhal v každé knize (snad právem) nebezpečného soka, tak nešťastně padla se schodů, že následkem toho za několik neděl zemřela co nejbolestněji oplakávána naší matkou; ctila a milovala

v ní od dětství starší svou sestru. Málokterý minul týden, kdež by nám nebyla o ní vypravovala, líčíc její láskyhodnou povahu, její šlechetné zásady, pěkné záměry a blahý na ni samu vliv, předčítajíc nám některý její dopis plný dobroty srdce a vzletu ducha, ukazujíc nám s vřelými po každé proudy slzí pečlivě uschovaný překrásný pramen ébenových vlasů, nebožce v rakvi ustřižených, až k patám za živa jí splývavších.

Zajisté že pochybený život nebohé této trpitelky značně k tomu přispěl, že matka radíc se s učitelem o mé budoucnosti, ihned s ním souhlasila, aby byla mé fantazii s knihami odňata dráždidla, mír života mého ohrožující, abych navzdor svému mládí zabočila do mezí tak zvaného ženského povolání, nepřekročíc je již nikdy a v ničem. Dle náhledu a úsudku mnohých osob nebylo to však nikterakž příliš záhy, nýbrž právě na čase, ba dle některých skoro již poněkud pozdě.

Jakmile učitel ve škole ohlásil a mezi známé odtamtud se rozneslo, že a proč jsem k jeho radě a návrhu do školy chodit přestala, připutovalo k nám procesí dám s blahopřáním zcela opravdu míněným, že měli rodiče při vší k nám lásce přec tolik v sobě síly, odvrátiti mne ode směru, jímž mne prý každý, kdož s naší rodinou dobře a upřímně smýšlel, s lítostí nelíčenou ubírati se viděl, obávaje se, abych příkladem svým pohoršlivým nenakazila časem i sestru, bez toho vždy zamyšlenější a mlčelivější, než se slušností dívkám tehdáž vytknuté se shodovalo, což ale prozatím z veliké ovšem jen milosti častému jejímu churavění připišovati ráčily. Čeho prý lze se nadíti od dívky, kteráž tím se netají, že jí je kniha mnohem milejší než její pletení, kteráž, přišlali k matce její jakási vážná paní na návštěvu, místo co měla s punčochou ctnostně ke kávovému přisednouti stolu a zbožně naslouchati, z kolika vajec dělává vážená hosti citronový nákyp a počítáli na každé z nich po lotu cukru, neb přidržujeli se spasitelnějšího jakéhosi pravidla — s knihou do koutka si zalezla, kdež si velmi všetečně chechtati se troufala, pakli se kdo zmínil o Drážďanech, které leží v Magdeburku, neb o tom, kterak plul jistý známý po Dunaji do Ameriky či o jiném známém, jenž hodlal v létě navštívit Krkonošské sopky atd., což v dámských kruzích slyšeti nenáleželo tehdáž nikterakž mezi vzácné jen pochoutky. Jaká to tedy radost spatřiti konečně v rukou děvčete tak strašlivého rázu místo knihy tu tak potupně postrčenou punčochu, pozorovati, kterak počíná v životě jeho zaujímati místo patřičné, místo nejpřednější, nade všecky zájmy vysoce povznešené — a jaký to triumf svrchovaný, když teď od společnosti hnouti se nesmělo, nuceno jsouc vyslechnouti do posledního slovíčka, jaký je to zlořád, dostaneli služka tutéž polévku, kteráž přijde na panský stůl, neb v neděli místo obligátní jako cihla těžké buchty kus pečeně a podobná neméně hluboká důležitá a humanním duchem prodchnutá pojednání.

Zmínila jsem se již jednou o tom, jak nevýslovně odporný mi byl spůsob, jímž se služebnými tenkráte se zacházelo, o nich mluvilo a určovalo, co jim patří a nepatří, co pro ně stvořeno a co pouze pro jejich pány; každá žilka při takových hovorech vždy ve mně hrála a s největším jen sebe přemáháním se mi dařilo zachovati se dle matčina přísného rozkazu a mlčeti. Neuměla jsem se arci ještě v takové míře přemáhati, aby nebyl býval i přes mlčení moje nepříjemný dojem na

mně patrný, čímž jsem si ovšem pak způsobila velmi často novou mrzutost. Ozývala se pichlavá otázka, za koho se hodlám jednou provdati, zamýšlímli nakládati se svými služkami jako s princeznami, očekávámli skutečně ženicha, jenž pro mne přijede se čtyřmi koni? Někdy se dodalo ovšem vždy jen tónem velmi žertovným, že kdy bych byla v letech na vdávání, každá svědomitá paní za svou povinnost uznatí by musila, všecky rozumné muže před takovou blouznilkou varovati, ježto zcela opravdově považuje služky za stejně s paními svými oprávněné a jen rozmary osudu pod ně poníženými a nikoli vůli boží a zákonem přírody.

Potutelné takové vyhrůžky do budoucnosti splácela jsem svým něžnocitným příznivkyním v duchu pohrdlivým výsměchem, udílejíc jim k nim pro všecky časy neobmezené dovolení. Co záleželo *mně* na mínění mužů?!

Bylať jsem nezvratně rozhodnuta, jakmile dosáhnu patřičného věku, ihned vstoupiti do kláštera a tam v nejkratší době zemříti puklým srdcem nad tolikerou lidskou zlobou a převráceností. Vše, co mužem se zvalo, byloť v největší u mne nemilosti: což nebyli vlastně oni ba jen oni všeho mého nynějšího soužení příčinou, tím, že si přivlastňovali sobectvím neslýchaným veškeré pozemské radosti a poklady co monopol, ženštinám bohaprázdnou žárlivostí k nim přístupu zakazujíce, nemusila jsem jedině k vůli nim zůstati do smrti bezedně hloupou?!

V elegické náladě provázela jsem tenkráte po drahný čas neděli co neděli služku naši časně z rána na mši k Uršulinkám, kdež jsem se s ní těsně u branky před velikým oltářem uvelebovala. Byloť totiž vedle sakristie okno se zlatou mříží, kteráž mezi mší tiše a tajemně se rozevřela, paprslek mladého slunce naplnil polotemný za ní prostor zlatem svým nejživějším jako vřelým ze světa pozdravem, a dlouhá řada jeptišek jedna po druhé u okna se objevovala, přijímajíc pod svým závojem, načež mříž opět tiše a tajemně se zavřela. S jakou tesklivostí jsem vídala jeptišky zmizeti v stínech chranlivého kláštera, jak často se mezi dnem mysl moje k nim vracela, jak se mi zdál krásný život jejich klidně plynoucí mezi modlitbou, vyučováním a osamělým v mlčelivé zahradě sněním při slavném zvonů Pražských klekání a svatém pohledu prvních hvězd na rdícím se nad Petřínem nebi.

Zatoužila jsem náruživě uteci ze světa a skrýti se na vždy před ním, skrýti se před těmi nespravedlivými lidmi, kteří by se byli zajisté zhrozili, kdy by byl někdo položil těžký kámen na pučící zárodek některé byliny, aby dále růsti nemohla, neb kdy by byl schválně nezalíval květinu mu darovanou, aby uvadla, neb úmyslně nalomil v zahradě své štípek nemoha snésti myšlenky, že bude míti jednou květ a ovoce, a kteří s uspokojením ba s netajenou zálibou na to patřili, kterak byl položen kámen na všecky nadějné duše mé puky, aby byl vývoj její překažen, dychtivě očekávajíce, až uvadne bez květu, bez ovoce . . .

Mezi tím, co učitel a matka pátrali, kde a u koho bychom se dle jejich vzájemné úmluvy ve frančtině zdokonalily, chodila moje sestra sama bez pohádek do starého našeho ústavu a já zůstala doma, abych

při domácích pracích pomáhajíc, chorou prý ve mně duši pozdravila utlumením veškerých neženských v ní vrtochů.

Ale již v prvních dnech objevilo se, že jsem vlastně doma naprosto zbytečná. Babička tehdáž sotva padesátiletá, matka teprvé třicetiletá, obě zdravé, v úplňku síly své, neobyčejně silné a pracovité, udržovaly pomocí služky domácnost hravě v dokonalém pořádku; neměly mne nejen nikde a v ničem potřebí, naopak diletantská moje asistence jim při jejich zaměstnání značně překážela. Babička jsouc do své smrti náruživá kuchařka, nepouštěla nikoho ráda k sporokrbu a matka rovněž tak vášnivě zaujatá pro pěkné bělostné prádlo, upravovala každý kousek vždy vlastnoručně; jak mi babička dokazovala, že nejsem v kuchyni ještě pranic platna, jelikož nemám dosud tolik síly, abych pozdvihla železný hrnec, a tolik důmyslu, abych s takovým přikládala prospěchem, by se na plotně všude stejně vařilo, tak zas matka mne přesvědčovala, že jsem ještě příliš neobratná a nedospělá, abych s cihličkou cosi kloudného dokázala, a s prací si jen hráti a jiné při ní meškati, žeť škoda času. Obě do pokoje k šicímu mne odkazovaly stolu, kdež byla pro mne uchystána práce, na níž nic zkazit jsem nemohla, stoh to ručníků, ubrousků, prostěradel atď., kteréž jsem do zásoby obroubiti měla. Pracovati do zásoby do budoucnosti, bylo pro mne toliko pracovati na zdařbůh. Každý zajisté ví ze zkušenosti, jak se mu v dětství zdála každá práce, jejížto nenahlížel nutnost, neutěšeně nudna, ba zbytečna. Kdy bych byla viděla, že zaměstnání mi uložené má dosti málo významu a důležitosti pro domácnost, že se jim stávám opravdu užitečnou, jak ráda bych byla pak matku potěšila svou při šití horlivostí, jak velice by bylo vědomí to osladilo ve mně trpkost, že jsem se musila vzdáti spisování a vydávání svých předrahých almanachů, že mi jest na věky zůstati nevzdělanou a nevědomou. Ale nesměti po ten celý nekonečný boží den, krom cvičení se na piáně a večerní procházky, jiného dělati než protahovati plátnem nit a věděti, že trudným tím zaměstnáním nikomu a ničemu ani dost málo platnou a užitečnou nejsem, čehož důkazem, že jsem všecky ty ubrusy a ručníky tehdáž vroubené a tolika hořkými slzami porosené, dostala do své výbavy a býti při tom mučena obrazotvorností živou, duchem po vědění prahnoucím, touhou po činnosti skutečné, trápena myšlenkou, že moje nejlepší vlastnosti a schopnosti zcela libovolně bez nejmenší potřeby a nutnosti ve mně se ochromují, cítiti každým dnem důtklivěji, kterak již klesám, zapomínajíc to, co jsem věděla, pozbývajíc víc a více bystré své paměti, duševní své svěžesti a při tom nevěděti, kterak všemu tomu se ubrániti, čím se utišiti, jak do svého osudu se vpraviti, čeho se uchopiti, aby duše ve mně nad potlačením svým tak bolestně dnem a nocí neplakala, aby se konečně přestala vzpouzeti svému zmrzačení, svému ponížení: zdaž to nebyla trýzeň, kteráž trvajíc nikoli jen dny, neděle, měsíce, nýbrž celá léta, celou mladost musila zůstaviti ve mně i ve všech těch, jimž bylo podobného snášeti, nevyhladitelných a nikoli utěšených stop!!

Největší část dne v pokoji samotna, opřena hlavou na okno, odvrácena tváří od světla, netroufajíc si pozvednouti oči k blankytu usmívajícímu se nad oslněnými střechami protějších domů, kdež šťastně a

vesele po celý den kroužilo hejna lesklých holubů, kteréž byli domovem v sousedních mlýnech, aby se mi z nich proudy slz nevyhrnuly, dumávala jsem nad svou prací, kteráž tak pokračovala, jako druhdy ve škole ona jistá pro bratra mého košile, z níž vyrostl, než jsem ji zhotovila, nešťastná a rozervána jako tehdáž, když jsem se náhle octnula v německém ústavu, ba tisíckrát ještě nešťastnější. Vždyť jsem byla tehdáž aspoň nalezla cestu do vzdušné zahrady fantasie, do jejichž rozkošných houštin, plných sladké vůně a šelestu, jsem se utíkávala ze skutečnosti neblahé, kdež jsem nalezla nejen útěchu, nýbrž štěstí nevyrovnané; ale kam jsem se měla uteci teď, když právě moje do ní výlety podaly podnět k nynějším mým nehodám? Na co, pro bůh, teď mysliti, na co se těšiti, když jsem na knihu se těšiti a na ni mysliti nemohla? Na nové šaty, na pěkný klobouk, na společnost, do které jsem byla na neděli pozvána? Vše to nemělo nikdy pro mne půvabu a teď se mi to protivovalo na dobro, nikdy jiného mne nelákalo než moje knihy, jiného nezajímalo, jiného neoblažovalo! Bez knih nebyl pro mne žádný život, žádná v něm radost, ba žádný svět, staly se mi knihy potřebou jako voda, jako vzduch a světlo, ba zdálo se mi, že bych mohla vše spíše postrádati, potravy, volnosti, zdraví, ale bez knih že mi nelze dále život snášeti, zdálo se mi, že se propadávám o ně oloupena do temné jakés hlubiny, v níž zahynouti musím tíhou nudy a bezúčelnosti nynějšího svého konání.

Kterak vypsati vše, co v oněch okamžicích ve mně se kvasilo, tu tvářnost, již nabýval přede mnou svět a to světlo, v němž jsem spatřovala jeho obyvatele? Cítilať jsem se obětí pouhého předsudku a již po druhé za krátkého žití svého sama na sobě jsem poznávala, co každého myslícího čtenáře v dějinách tak hluboce dojímá, že totiž v očích člověka předsudkem uchváceného bližní jeho méně má ceny než bylina, méně než brouk, ba než nerost, že démonem tím zaslepen jej stíhá a trápí bez nejmenší osobní pohnutky a příčiny, že bez rozmýšlení a rozpaků si mu troufá sáhnouti na mír a spokojenost života, ba na život sám. Čím jsem byla ublížila učitelovi, že mne obětoval bez milosrdenství svému rozmaru, čím všim těm lidem tak uraženě na mne se sápajícím a mne napomínajícím? Nechť jsem přemýšlela jakkoli, nikdy a v ničem jsem se jakési viny dopátrati nemohla. Učitel mnohokrát přede mnou opakoval, že dělám jeho methodě vyučovací všecku čest, že jest na svoje u mne úspěchy velmi hrdým, bylať jsem si vědoma, že jsem nikoho ze známých rodičů svých nikdy neranila ni slovem ni skutkem ba ani jedinou svou myšlenkou; zbožně jsem se vždy snažila věřiti, že jsou všecky dospělé osoby vzory dokonalosti a tak jsem se k nim také vždy chovala, jsouc rodičemi vždy k největší zdvořilosti přidržována. Zasluhovalať jsem skutečně krutost učitelovu a záštiplné pronásledování tolika přátel domácích jen proto, že jsem se někdy v jejich přítomnosti v blaženém zapomínání pohroužila do některé knihy, v níž bylo složeno co lidské srdce nejkrásnějšího v sobě chovalo, o čem snívalo v nejsvětějších svých okamžicích? Byltě to opravdu hřích, že jsem někdy přeslechla, co kolem mne povídají, rozpřádajíc v duchu svém příběh jakýsi plných romantických dobrodružství, podstoupených hrdinou neb hrdinkou vždy jen v zápalu vznešené ně-

které myšlenky? Jiných snů jsem nemívala, nechť jsem svědomí svoje až v nejtajnějších jeho záhybech zpytovala, a sny ty nebyly ni záhubné ni hříšné, nechť mi to chtěli tisíckrát namluviti a dokázati.

Ne, tisíckrát ne, nebyloť to provinění žádné, že jsem povznášela zrak nad kolej obyčejného života a jeho nemotorných požitků k trojhvězdí pravdy, dobra a krásy, že jsem se snažila myšlenky a činy svoje upraviti dle zákonů paprsky jejími v srdci mém probuzených. Nikoli já, nýbrž ti se provinovali, co se snažili mou mysl jinam odvrátiti a naplniti na sto směšnými a marnivými malichernostmi. Ach jak jsem hořívala netrpělivostí jim to pověděti, přesvědčení svoje obhájiti, jim ohlásiti, že víru mou nejsou s to zviklati, křivdu jejich nejen na mně nýbrž i na svaté věci pokroku páchanou vyčítati; nesměla jsem však tak učiniti z úcty k rodičům, ale v srdci mém zrodilať se v oné temné pro mne době nedůvěra a nechuť proti všemu, co lidmi stanoveno, zrodilať se revoluce. Netroufajíc si již vymýšleti pohádky a tragedie, aby z toho nevzešlo maně jakési nové pro mne zlo, dala jsem se do přemítání, kterak by se dal upraviti svět, aby v něm byl každý šťastným i osoby mého druhu. Nebyla jsem si ovšem vědoma, že jsem si to obrala k spracování největší lidstva pohádku, k jejímužto uskutečnění mu bude ještě na tisíce odehráti tragedií, divila jsem se pouze, že se s touto látkou nedostávám ku předu a že mi jest dnes zbourati, co včera jsem byla vzbudovala v pevné naději tenkráte, že jsem přišla na to pravé.

Bádáním podobným, při němž jsem narážela stále na nové vady, poklesky a nespravedlivosti, které napraviti nikomu na mysl nepřicházelo, z nichž se mi zdálo tehdáž nejkrutější, že děti, jak jsem shledala, nemají žádného zastání proti rodičům, že si zlý otec, nerozumná matka může s nimi naprosto dělat, co jim libo, pozbývalať lidská moudrost znenáhla skoro všechen u mne kredit a lidské úsudky a náhledy se mi staly tak lhostejnými, že jsem ani později nikdy již s to nebyla vzbuditi v sobě interes pro to, co nazýváme veřejné mínění, ni pro běžnou mravouku naši a že jsem si od té doby k velkému ovšem ustrnutí a za přečastého protestování matky obyčejně šla svou cestou dle vlastního svého zákoníka, tenkráte si sestaveného.

Jak jsem se vždy těšívala na noc, kdež jsem se aspoň dle chuti vyplakati mohla, což za dne učiniti jsem se nikdy neosmělila!

„Bohudíky, zas je den odbytý!“ bylоť každodenní mou modlitbou, když umdlena duševními svými zápasy, na lože své jsem sklesla. Nevěděla jsem věru, za co jiného bych měla krom za zdraví svých rodičů nebi děkovati.

Kolik dívek usínalo asi s toutéž modlitbou v srdci? pravím, že v srdci, neb žádná z nich se neodvážila pustiti ji na rty, aby pro *neženské* svoje touhy nepřišla v neváżnost u lidí, kteří útlocitem je charakterisujícím neuznávali u dívky jinou touhu za *ženskou* a přiměřenou, než kterak by se v nejkratší době dostala pod čepec.

Kolik světu nepochopitelných lásek a sňatků, které si svou chvalně známou bystrozrakostí jinak vyložiti nedovedl než výbuchem náhlé vášně u dívky dosud vždy chladné a klidné, zrodily se a rodí se posud v stínech takových nocí. Dívka z tak zvané dobré rodiny

nevědouc při zákonité své zahálčivosti v domě otcovském, na co by myslila, vmyslí se konečně do románu, namluví si city, o kterých její srdce pranic neví, velhává se tak dlouho v přesvědčení, že bez toho kterého muže jí nelze živu býti, až tomu konečně sama uvěří a srdce se stane mysli nezaměstnané a po zaměstnání bažící poslušno. — Kolikrát zaštkáno pod mlčelivými rouškami takových nocí: „Proč vlastně žiji? Abych se nasytila, vystrojila, vytančila, vyspala? Méně mám významu než loutka v rukou dítěte, koho potěšuji, komu jsem co platna? Sestry mladší dorůstají, přejí si rodiče míti mne z domu. Jak je mi tenhle N. protiven, mráz po mně jde, kdykoli na mne pohledne, sladčeji věru vrhnouti se do vody než do jeho náruče. Ale stojí o mne a přítelkyně moje se budou přec jen zlobit, že před nimi se vdávám třeba za fádního prošedivělého čtyřicátníka.“

Poslední pohnutka rozhodne obyčejně nad štěstím „protivného“ N., jenž neopomine se svou nejfádnější tváří přijímati blahopřání svých známých, že konečně přece nad kráskou svou svéhlavou zvítězil.

Kdy bych byla o několik let starší bývala, kdo ví na jak pošetilý a odvážný bych nebyla připadla prostředek vymaniti se z útrap své nudy a zdali bych nebyla nadšena bývala, kdy by byl jakýsi sebe protivnější pan N. projevil chuť podati mi k tomu ruky pomocné. Ale na štěstí byla tato cesta z nich vybřednouti tak pro mne vzdálena, že se ani jednou přede mnou nezakmitla v slzavých mých snech, v nichžto sice často zavlál závoj svatební co spásy naděje, ale nikdy závoj nevěsty světské, nýbrž vždy jen snoubenkyně církve. Pakli se v mých myšlenkách přec zamíhl některý muž, neměl pro mne ještě jiné zajímavosti, než že jsem se jala žárlivě zkoumati, zdali jest také hoden svého štěstí býti mužem, co vůbec muže opravňuje k přesvědčení, že jsou vyšší a dokonalejší než my bytosti a kterak předností a výhod nad námi si přivlastněných používají ku prospěchu světa toho, nad nímž se prohlašují býti neobmezenými, přírodou samou povolanými a vyvolenými vladaři?!

Měla jsem k pozorování podobnému vlastně doma příležitost velice vhodnou, jíž jsem také náležitě využitkovala.

Stará z venkova přítelkyně byla babičku mnohými prosbami k tomu přiměla, vzíti k nám do stravy a bytu dva její syny, mladíky to dvaceti a dvaadvaceti let, oba posluchače filosofie a nastávající kandidáty profesury. Aby naše rodinné zvyky příliš svou přítomností nerušili, vykázán jim pokoj v druhém poschodí k spaní a studování a oni se objevovali jen v čas oběda a večeře v domácím našem kruhu. Dosud jsem jim byla tak málo pozornosti věnovala jako oni mně, nemohli přec páni studenti v hedbávných cilindrech, brejlích na nose a žlutých v neděli rukavičkách všímati si žačky, kteráž v krátkých ještě šatech, kabelku majíc na rameně, klobouk v týle, cválala uprostřed všech na ulici louží do školy, chroustajíc při tom rohlík neb jablko, a ona žačka, tonouc jak známo vždy v poetickém jakéms vytržení, zas neměla oči pro smrtelníky v obyčejných kabátech, pohodlně při jídle si pochutnávajících. Kdož by byl chtěl tehdáž její pozornost k sobě vábiti, byl by se musil nevyhnutelně před ní objeviti v stříbrném pancéři s okřídlenou na hlavě přílbou, s hvězdným v ruce praporem a prohlásiti se, že hodlá člověčenstvu vydobyti aspoň zaslíbenou zas zemi, k čemuž neprojevovali

páni filosofové a nastávající kandidáti profesury nikdy ani nejmenší chuti. Avšak ještě jiná zívala mezi mnou a domácími těmi soudruhy propast, hněv to velmi vážný. Byla jsem se jich hned v prvních dnech jejich u nás pobytí jednou u oběda otázala, kterak se jmenuje po latinsku a řecku páska na ubrousek, na co se mi od nich dostalo více rázné než zdvořilé odpovědi, že takové „hlouposti“ v jejich gramatikách nestojí. Necítila jsem se uraženou, neb i v mých učebních knihách scházela celá řada podobných „hloupostí“, které bych si byla přála vědět, avšak za to se cítili oni mnou k smrti uraženými. Nehledali k otázce mé podnět v mém přání poučiti se, nýbrž v potměšilé choutce uvesti je do nesnází. Nazvali mne za to v kuchyni impertinentním žabcem, o čemž neopominula služka ihned mne zpraviti. Toť se rozumí, že jsem ani jinak nemohla, než splatiti jim tento výrok nejledovitějším svým pohrdáním a že jsem nikdy již slyšeti neráčila, kdykoli za vhodné uznali vzhledem k rodičům u stolu mne osloviti, což ovšem jejich mínění o mne nikterakž příznivým spůsobem neopravilo. Čím lhostejnější mně ale byli dosud páni studenti naši, tím napnutěji jsem se jala teď, ovšem že jen skrytě a na zapřenou, stopovati každý jejich krok a slovo.

Jakou mívala babička s nimi vždy práci obrovskou, než je dostala k snídaní a od snídaní do koleje. Jak často je musila jít sama budit a když za žádnou cenu vstávati nechtěli, konečně studenou pokropit vodou, jak často před nimi otevřít dvéře a je vystrčit, jen aby již šli do přednášky, kamž navzdor všemu jejímu úsilí přece obyčejně dorazili pozdě. Každou chvíli se dopátrávala, že si svoje kolegy nikoli nezvou k sobě na noc, aby s nimi, jak předstírali, studovali, nýbrž pouze proto, aby si s nimi zahrály v karty, vařili punč a celou snědli šunku z venkova jim poslanou. Co bydleli u nás, nedělal dědeček v neděli dopoledne jiného, než že putoval od profesora k profesorovi, omlouvaje je buď pro nějakou nedbalost, neb přimlouvaje se za lepší pro ně třídy či opravu zkoušky, při nichž jen takž jakž obstáli a snad by nebyli obstáli nikdy, kdy by nebyla matka jejich do Prahy posílala celé fůry másla, zelí, mouky atd. na smířenou profesorům, jejich leností a nepořádností popuzeným a unaveným. Pakli jim dělal, přicházeje z oněch nemilých návštěv celý unaven domů, výčitky pro jejich lehkovážnost, začali si trpce stěžovati, co to studování je za robotu, a tak úpěnlivě na matku naříkati, že je z pouhé ctižádosti k studování donutila, ač ji prosili, aby je nechala doma při hospodářství, že v kázání svém obyčejně přestával a babička srdečně je litovávala. Měla je vůbec velmi ráda a nedala nic na ně připustit, tvrdíc, že třeba se nemají jak sluší a patří k studování, přec jsou „tuze dělní“. Jak měli totiž prázdný den, ihned v kuchyni se octli a nedadouce se z ní žádnými jejími důvody a domluvami vypuditi, pomáhali jí při vaření, jak pomáhali doma své mamince. S největší virtuosností třeli máslo, tloukli těsto, mazali koláče, přihlíželi k troubě atd.

„Ach, co to jsou přece jen za tvory šťastné, tyto naše paničky a slečinky,“ vzdychávali, obracejíce při tom lívance neb karbonátky po syčícím na plotně omastku, „jak příjemný jest jejich život. Zůstávají si hezky v teplu a božím pokoji doma, do čeho se jim nechce, to musí

za ně udělat služka, nabaží se v kuchyni těch nejrozkošnějších vůní a první si pochutnají na všem, co přijde dobrého na stůl. A jakých máme my nebozí muži pochoutek a radostí? Co nám na tom záleží věděti, jaký to balbous založil Řím, kým byla objevena některá kometa neb učiněn jakýsi vynález? A s takovými a podobnými zbytečnosti si musíme po celý život hlavy mořit, rozmar kazit! Kéž jsme se byli narodili slečinkami!"

Tak jsem slyšela každý čtvrtek a neděli z kuchyně rozumovati ty, před nimiž chrám vědy do kořán byl otevřen, jimž byly k službám veškeré jeho skvosty, aby se jimi potěšili, osvítili a je zůstavili rozmnožené zlatem vlastního ducha pokolením příštím, které svět za každý krok, jímž se blížili k chrámu toho branám, odměňoval povzbuzením nejsympatičtějším, za každý pokus dodati některému na jeho oltářích lepokamu více lesku nesmrtelnou v národě památkou; tak smýšleli v životní své úloze ti, kteříž aby patřičně jí dostáti mohli nevyrušeni malichernými rodinnými a domácími při tom starostmi, od věků byli ženštiny k tomu odkázali, naprosto jim ty starosti odejmouti, je naučili považovati je úplně za svoje, za jediný odbor práce a snahy jim příslušné a přiměřené, za povinnost tak velikou a posvátnou, žeť nutno ducha a schopnosti zanedbati, aby jim při vykonávání jejím nepřekážely!

Budiž odpuštěno mé dětinskosti, že jsem upřímně žasla nad oním praktickým smyslem, na který jsem viděla, že jsou lidé tak hrdí, nad duchaplným národohospodářským jejich pravidlem, připouštěti mladíka netalentovaného, lenivého a pro všecky vyšší zájmy naprosto lhostejného na všecky dráhy duševní činnosti jen proto, že to je mladík, a dívku, byť byla nadaná, čiperná a pro věc nadšená, co nejurčitěji od nich vylučovati jen proto, že to je dívka. Toutéž upřímností jsem se smávala tragikomické náhodě, že právě já, zoufající si, že se učit nesmím, pod jednou se trápím střechou s dvěma mladíky, rovněž tak srdečně si zoufajícími, že se učit musejí, závidějícími mně krutě mou mi tak protivnou domácí zahálku, kdežto jsem já zas pokaždé odvrátiti se musila, spatřivši je s knihami pod páží se loudati do té nenáviděné v koleji roboty, aby neviděli žehravé moje slzy nad jejich nezaslouženým a jimi tak nenáviděným štěstím.

Avšak nebohým filosofům vyplnilo se za nedlouho vášnivé jejich přání, sprostiti se roboty studování spůsobem nepředvídaným, takovýmto spůsobem, jakýmž osud lidem obyčejně nejvřelejší jejich přání vyplňuje snad za trest, že si troufají mocnáři tak svrchovanému a neobmezenému předepisovati cesty a prostředky k jejich blahu, nespoléhajíce na moudrost, jež vše k tajnému všech životů cíli řídí a spravuje.

(Pokračování.)

Petr Chelčický.

Od

Ferdinanda Schulze.

IV.

Až do velikého dne u Domažlic (14. srpna 1431) stoupala účinnost národa českého na směr dějin západní Evropy. Zvláště toho slavného dne nikdo zejmena v Čechách nepochyboval, že reformační úmysly české aspoň v této vlasti přivedeny budou k žádoucím koncům. Důraz a štěstí hmotné zbraně proti obrancům starých řádův v životě křesťanství římského slibovaly opravním snahám českým vítězství aspoň pro domácí potřebu a byly půdou, v kteréž vznikati a prospívati mohlo všeliké učení, jediné to ne, že v otázkách víry a svědomí nemá býti užíváno moci světské. V těch letech byla by skvělost celé praxi české bývala proti theorii Petra Chelčického. Vždyť sama národnost naše toliko vzdvižením meče ušla strojené jí zkáze; pouze rozumové výklady o přirozeném právu našeho národa k samostatnému životu nebyly ty tenkráte postačily. Jakým spůsobem konečně vyřízena bude otázka církevní a křesťanská ve vlastech českých, toho neměl oné doby ještě nikdo na světě ani tušení. To počalo objevovati se duchům bystřejším teprv roku 1433 a ještě jasněji léta příštího.

Úmluvy důvěrníkův českých s církevním sborem Basilejským a porážka demokracie české u Lipan domácí stranou aristokratickou už příliš zřejmě nasvědčovaly tomu, že Čechové co národ byli o čekané ovoce svého nepřemožitelného hrdinství oblouzeni. Až do prvních námluv kompaktát Basilejských Petr Chelčický nemohl nadíti se, že by jeho přesvědčení o prolévání krve v otázkách víry a svědomí potkalo se v národě s ohlasem mocnějším, než před čtrnácti lety. Tím časem měl hojnou příležitost, sbírati důkazy pro hlavní zásadu své soustavy života křesťanského. Bitva u Lipan byla závěrkem žalostných zkušeností, na jichžto základě mohl počíti s podrobným pronášením svých názorův a pravidel o dokonalejší úpravě života lidského. R. 1434 už snáze doufal nalezti krajany, kteří by shodovali se s ním v přesvědčení, že posavadní cestou není lze způsobiti žádoucí proměnu církevního a společenského zřízení ani v Čechách, tím méně v ostatním křesťanstvu.

Aby Chelčickému vůbec správně rozuměno bylo, musíme už z předu pověděti, že nebyl *žádným politikem,* že ani v průběhu ani ve výsledcích husitství nehledal žádnou formuli pro upravení českého *státu,* tolikéž že nebyl přívržencem žádné hierarchie církevní, ani pod jednou ani pod obojí, kterou by byl chtěl viděti ve státě povýšenu k moci vládní. Měl zajisté mocné národní vědomí české, ale byl prost oněch i politických i církevních zřetelův a péčí, které řídily činnost tehdejších vůdcův národních a kteréž také byly pramenem vnitřních bojův českých. Sho-

doval se s Tábory v programu demokratické republiky, neuznával žádných tehdy běžných a provozovaných práv královských a panských, však z příčin nikoliv politických nýbrž křesťanských. Nad všechny otázky zřízení státního šlo mu evangelium; nad všelikou církev život dle slov a vzoru Kristova. Odsuzoval války husitské nikoliv se stanoviska římského, kteréž samo jimi bylo vinno, nýbrž křesťansky humanitního, jež káralo strany obě. Jeho program proti Římu šel už r. 1419 dále než až kam později sáhaly čtyři články Pražské, a v tom ohledu blížil se k Táborům. Proto nebyla by mu vyhovovala kompaktáta, ani kdy by v nich byla bývala naznačena úplná míra českého vítězství a kdy by byla bývala uváděna ve skutek s dokonalou upřímností.

Po bitvě u Lipan viděl Chelčický nadcházeti v Čechách velikou reakci římskofeudální, a nejsa vázán členstvím k žádné z domácích stran, ani k Pražské, ani Táborské, ani katolické, ani aristokratické, ani demokratické, ani královské, ani republikánské, jal se na samotě své spisovati ostrou kritiku všech neřestí a vad v křesťanstvu římském i českém. Zvolil k tomu způsob v tehdejší době nejoblíbenější a nejvhodnější: výklad evangelií, jak pro potřeby věřících ku čtení v církvi římské už upravena byla.

Dlužno zde vytknouti, že Chelčickému nedostávala se ještě jiná vlastnost, na níž úspěch jednotlivcův za oněch časův závisel. *Nebylť agitátorem* ani nyní ani později, a nechtěl jím býti. K rozšíření svých myšlenek mezi krajany byl tedy prost právě oněch prostředkův, které tenkráte jediné vykazovaly se účinností a jichž všichni ostatní známí podněcovatelé duševních směrův v národě našem užívali. Chelčický nebyl ani knězem ani učitelem na vysokém učení Pražském; nemohl ani s kazatelny ani s kathedry působiti na mysli obecné. Známo, jakou moc zvláště kazatelna na ducha a dějiny českého národa v stoletích čtrnáctém a patnáctém provozovala. Petr rovnal se v tom nedostatku Štítnému, ale měl při sobě jeho účinky měrou ještě větší, poněvadž ani kruh vlastní rodiny neposkytoval jemu žádné náhrady. Aby pak se byl pokoušel, cestováním po národě sjednati svým názorům známost a rozšíření, toho při něm po celý život není ani nejmenší stopy. Mimo to, že ke zvláštnímu pozvání Mikuláše Biskupce poněkud vzdálil se z příbytku svého, není ani jediného známého případu, že by byl už kdy opustil svou tichou samotu v Chelčicích. Tato významná okolnost došla zvláštního povšimnutí hned prvního dějepisce v Jednotě bratrské, Lukáše Pražského. Tento důmyslný organisátor Jednoty s patrným důrazem poznamenal, že Petr toliko „samým *psaním* a málo leč *doma* kokrháním oznamoval“ příchod světla božího.

Chelčický byl tedy *jediné spisovatelem;* v první polovici století patnáctého zajisté jediný toho druhu duševní pracovník český. Co sobě v prvním svém větším díle od kněží a mistrův vypůjčil, byla toliko vnější spůsoba myšlenkové a spisovatelské činnosti: výklad evangelií; a ta ležela v tehdejším českém vzduchu, Petrovi pak viděla se tím vhodnější, poněvadž mu nejlépe sloužila k naznačení stanoviska, s kterého na všechny zjevy porušenosti v životě jednotlivcův i celé tehdejší společnosti pohlížel. Příklad daný Štítným, Miličem a Husem také nasvědčoval, že *Postilla* jest nejobjemnější slohová forma, v které

všechny reformační myšlenky nacházejí volné a prostranné místo, a že podklad evangelií zároveň ručí, aby nepominulo se ničeho, cokoliv do soustavy života křesťanského dle tehdejšího mínění náleželo. V účinnosti na mysli čtenářstva a na duševní proud celé společnosti rovnala se Postilla v oněch časích novověkému románu.

Postillu Chelčického sluší považovati za nový veliký čin v dějinách českého ducha. Kdy by umění knihtlačitelské bylo ji ihned učinilo majetkem celého národa, není pochybnosti, že by byla dala duševnímu i politickému životu českému nový směr. Právě ta doba, v které vznikla, byla tak velice osudna pro další průběh duševních snah a pro povahu dalších dějin českých. Bylo to skutečné rozcestí, kde opět náleželo voliti mezi směry života od sebe velice rozdílnými. Netajíme toho, že všeobecná známost Postilly Petrovy po národě našem v tehdejší době byla by vzbudila veliké duševní kvašení; však takového prudkého vzrušení bylo tehdáž myslem českým svrchovaně potřebí, aby se rozpamatovaly v sobě samých a nad tou cestou, na které křesťanská reformace česká byla se octla. Další jednání s Basilejí a Římem bylo by bývalo té chvíle nemožné, a přežalostné následky bitvy u Lipan mohly ještě býti zastaveny novou součinností všech živlův národních, které v ní doznaly porážky. Nedohledny jsou zároveň ovšem následky, jež by z přijetí zásad Chelčického, vyložených v Postille, aspoň většinou českého národa, byly nadešly pro další upravování českého státu. V tom spůsobu, jak ten stát byl opatřen i dále, zajisté nebyl by mohl zůstati. Však náuka Chelčického nebrala na zachování státních útvarův, jak v tehdejším lidstvu zdělávány, podnikány a chráněny byly, vůbec žádného zřetele, a nečinila v tom článku žádné výminky ani se státem českým. Petr považoval právě to posavadní všeobecné hledění k otázkám světské moci při otázkách čistě duševních a lidských, jež nemohl sobě mysliti v jiném rouše leda křesťanskoevangelickém, za hlavní pramen všeho zla a nerozpakoval se k vůli provedení svého programu domněle jedině křesťanského dostoupiti až i k určitému tvrzení, že všechna moc světská, všechna právomocnost panovnická, všechna různost a výsadnost stavovská musí naprosto zmizeti ze života lidského.

Ani Milič ani Hus nedovedli odpoutati své reformační snahy od šetrných ohledův k panujícím řádům světským, proto Chelčický také je oba činil odpovědny za prolévání krve lidské v otázkách čistě duševních a rozumových. Kdy by husitství bylo svůj úkol dokonale provedlo, výčitka hříšného maření životů lidských byla by proti němu bývala mnohem tišší a slabší; ale že patnáctileté válčení a i vítězení jeho na pohled bylo marno, v tom shledával Chelčický hlavní potvrzení své zásady o nepříslušnosti moci světské ve věcech duševních.

Že války husitské přes všechnu žalostnou a bolestnou zkušenost, kterou v nich učinil sám národ český, měly velmi blahý účinek v rozvoji duševního i politického života evropského lidstva, že se staly rozhraním dvou velikých dob v křesťanstvu západním, že mocné a šťastné působení jejich na mysl člověčenstva, ač za doby jejich násilně zastřené a zdržené, rozproudilo se přece světem, podemklo nejhlubší základy lidské společnosti a má svou jasnou i neshladitelnou stezku v dějinstvu: toho všeho Chelčický nedbal, to všechno, i kdy by byl býval si toho vědom

a kdy by o tom byl přemýšlel, nebylo by mu postačovalo. On toužil po radikální a neodkladné proměně, totiž opravě života mezi křesťany ve smyslu evangelia Kristova, on neznal žádného jiného cíle opravních snah mimo *dokonalý a všeobecný návrat k původní životní praxi Kristově a apoštolské.* A tento návrat k životu skutečně a ve všem evangelickému mohl státi se dle jeho mnění úplně bez válek, bez účastenství ovšem pak tím více bez hrubého nátlaku moci světské.

Když taktika všech ostatních reformátorův a s nimi i celého národa českého osvědčila se vzhledem k tužbám i potřebám doby samé neplodnou, Chelčický jal se budovati soustavu života křesťanského pod tím heslem, kteréž vyslovil už před patnácti lety, ale s nímž tenkráte zůstal samoten. Smlouvání Čechův s panující a naprosto neopravenou hierarchií římskou o mír objevuje se mu co hříšné odstoupení od uznané pravdy. Bylali uznána nutnost veliké opravy v církvi křesťanské mysliteli a kazateli českými před šedesáti a třicíti lety, trvala pro něho stále bez nejmenšího umírnění. Dle jeho přesvědčení neopraveno v té církvi válkami husitskými zhola nic; všechna její porušenost z počátku toho století vládla i nyní, ano k starým neřestem přidružily se nové, neboť ani ve společnosti kališnické nezřízen život podlé evangelia, ale propůjčena volnost klamům a hříchům jiného druhu.

Jakožto neuprosný soudce počal Chelčický rozbírati život křesťanský, římský i český a dospěl k nálezu, že musí býti pracováno úplně znova. Kompaktáta jakožto podklad nové jednoty národa českého s ostatním křesťanstvem římským neměla pro něj ani nejmenší ceny, jemu nezáleželo na takové jednotě vůbec, ale toliko na vítězství evangelia tu i tam. Nejsa politikem, nedbal ani toho, že na základě týchž kompaktát může opět sjednána býti dávno zmizelá jednota samého národa českého a obnoveno velmi porouchané státní ústrojí české. Znamenáme z dějin, že přední vlastenečtí politikové čeští v čtvrtém a pátém desítiletí věku patnáctého hlavně z tohoto politickonárodního ohledu usilovali o uznání kompaktát v celém národě jakož také o slíbené a potřebné dokonání jich ze strany římské. Chelčický takovými starostmi se nezanášel. Jednota národní neměla pro něj žádné ceny, nebylali to jednota v opravdovém životě evangelickém; jednota bludařův a oblouzených, hříšníkův vědomých a svedených byla jemu zjevem ještě nenáviděnějším než jejich různost a rozptylenost.

Postilla sepsána jest mezi lety 1434—1436, neboť na samém počátku ve výkladě evangelia na druhou neděli v adventě, vypisuje všeliké zádavy a hubení lidstva, praví Petr: „A zdali davu (zádavy) velikého není od králův a knížat, od pánův, od rytířův, od panoší, od jich úřadníkův při lidu poddaném? A též i od duchovních, papežův, kardinálův, biskupův, opatův, farářův i jiných, jichž jmena nejsou napsána v knihách života, ježto veliký soud ponesou, nehodně stojíce na místech posvátných, pravdě se protivíce a lid poddaný násilím utiskujíce a jej svodíce od pravdy. A což by zlého mohlo povědíno býti, toť jest na nich, ježto skrze to musí veliké dávení a nátisk všecka země trpěti . . . A trvala válka ukrutná na patnáct let se záhubami přílišnými, s velikými strachy a davy. Mnozí ze sedlákův a lidí robotných pro chudobu a pro hlad nemohli na dědinách ostati. Nebo někteř

troje nebo čtvery platy na hrady a na města musili platiti oběma stranám a vojska polní ostatek jim vydrali."

A že *Postilla* dokonána byla ještě před ohlášením prvních kompaktát v Jihlavě, totiž *před dopuštěním kalicha* Čechům a Moravanům, vysvítá ze slov, položených na závěrku jejím. „Ale nyní, když řeč ohlášena jest proti prelátům mocným a bohatým tohoto světa, proti mistrům pyšným a proti zákonníkům pokrytým i proti všem hříšníkům tohoto světa a proti zákonům jedovatým antikristovým, odporným zákonu božímu, co kardinálův, co biskupův, co opatův, farářův, mnichův rozličných, co mistrův a doktorův v úřadech dávno leží v Konstanci, v *Basileji,* u far i jinde v Čechách, v Rakousích, v Polště, všude se radíce o to, aby Ježíše s jeho apoštoly v řeči popadli, aby on chudý, pracovitý, bolestný s svými apoštoly a s svými řečmi blázen ostal, ale oni otcové poctiví, moudří a duchovní ve všem svém panování, v rozkoších a v zvelebení tohoto světa aby ve všem praví ostali. Na to se radí mnoho let, všeliké smysly, zákony, dekretály, práva, doktory písma i všeliké vtipy snášejí, aby bláznivou řeč jeho i apoštolův učinili, a netoliko bláznivou ale i kacířskou, nebo poněvadž v těch sebráních měli jsou kazatele čtení Kristova, ty jsou spálili a odsoudili za nejhlavnější arcikacíře. A při jich odsouzení vydali jsou týž soud na všecky, kdož se učení jich přidrží .... A co jsou v těch radách *lstivých vtipův shromáždili proti kalichu božímu, odsuzujíce jej* právy, sněmy, doktory slavnými a dávným obyčejem vší církve římské."

Čeho v reformaci české až do těch časů dosaženo, nezdálo se Chelčickému valné ceny. V hlavním článku, ve zkaženosti života křesťanského zůstalo dle jeho soudu vše při starém. K tomu dávnému zlu přistoupilo prý ještě zlo nové: pochybnosti, nejistota a různá mínění u víře, z čehož Petr zřejmě viní rozličné kazatele a mistry české. Vypsav totiž na samém počátku Postilly (druhá neděle v adventě) hmotnou bídu a tělesné utrpení, do něhož lid český vržen byl posavadním válčením, pokračuje takto: „Však o tom schnutí lidském a největším zamucení můžeme rozuměti podle duchovních nouzí, kteréž jsou měli a ještě mají mnozí v svědomích svých podle škody víry, ježto pro ty i shnouti i blázniti mohli jsou. Nebo ten zámutek nejvíce jest na některou stranu upadl a přišel skrze *falešné proroky.* O nichž jest pán Kristus pověděl, že přijdou ve jmeno jeho a svedou mnohé. Ti nejprvé vidouce, že král a páni protiví se kázání pravému a kalichu božímu, vzdvihli jsou boj proti nim. A potom ti jistí kněží změnichu kázání pravá a zatočichu lidem na jiné cesty, popuzujíce jich k bojům proti straně odporné, *roztrhali jsou ten lid rozličnými naučeními v roty,* a lid postaven jeden proti druhému, a tím jest nejvíce láska umrtvena, a zlost veliká povstala mezi lidem. A z toho veliké zatočení u víře i v svědomí jest ostalo mnohým a tak pochybování i lekání a skrze to veliké zamucení, ježto jsou *pro nižádné škody tělesné a trápení nebyli tak obtíženi zámutky jako pro ta zapletení u víře, nevědouce co držeti za pravé, ano onen kněz jinak a onen jinak učí.*"

O těchto kazatelích a mistřích praví Chelčický, že „není naděje, by nynější zapletení a pochybení u víře napravili," dále, že „v těchto zlých, nebezpečných a sodomských časích jest opět potřebí, by pravé

svědectví vydáno bylo o Kristu. Nebo známo jest, kterak Kristus umřel jest již v lidu, i jeho víra i všecky jeho milé věci zahynuly jsou proto, že jest již dávno přestalo pravé svědectví o Kristovi a umlkli jsou o něm psi němí, ježto štěkati neumějí: kněží velicí a bohatí, stojíce na místech apoštolských, přebývajíce v domích královských a v rozkoších světských, muži rumní, roztylí s velikými břichy, o stolu tučném vždy péči a starost majíce větší než o duše lidské. Nemohúť ti býti praví svědkové Krista Ježíše chudého, bolestného a od světa pohrdaného, aniž takoví na věky budou svědkové jeho, jsouce nepřátelé kříže jeho a vždy jej mrtvíce v lidu a život svůj vzdělávajíce skrze něj. Mohúť oni toliko svědčiti o svých panstvích, kterak jsou veliká, i o zisku, kteřýž mají, peněžíce svátosti, o dědinách a hospodářství, o vínech, koliko drajlinkův jeho mají, a o hustých pivích starých, a o traveninách, kterak by je v chrámích vylili v lid boha neznající, aby ovšem těmi traveninami Kristus byl umrtven a zapomenut v lidu.“

Jakkoliv posud velice zkažený a spustlý objevoval se Chelčickému veškeren život a řád ve společnosti křesťanské, přece doufal, že stane se v ní brzy žádoucí náprava. Vyslovujeť se také na počátku Postilly, že „ramene (těch posavadních svůdcův lidu) pán bůh ze své milosti ukrátí a sílu jich zetře a paměť jich rozvěje jako pyřeně vichrem, aby byli u věčné proklínání všemu světu proto, že Krista obživitele duší mořili jsou v lidu pro své břicho. Jakož to se již rozmáhá nyní tento čas skrze posly boží, že lidé poznávají v německých krajinách i všudy téměř veliké lotrovství kněžské a své skrze ně zavedení. *Čas již ten jde, žeť dá pán bůh a pošle dělníky na žeň svou.*“

Takovéto myšlenky, vržené tenkráte v spousty lidu obecného slovem živým, velice byly by znesnadily neli na dobro zmařily dílo vyrovnání s ostatní církví římskou, k němuž mimo Tábory, nechtějící vrátiti se k poslušenství římskému už nikdy a pod žádnou výminkou, nakloněna byla téměř veškera tehdejší intelligence česká hlavně za propůjčení kalicha. Chelčický vypravuje nám, že pro nejistotu, neustálenost a stálé drobení víry mnozí Čechové oné doby (v letech čtyřicátých) v svědomí svém se cítili velice nešťastnými, tak že až rozumem svým se míjeli; však tyto duševní a mravní rozpaky zachvacovaly nejspíše jen sprostný lid obecný, k jehožto bedlivému pozorování Petr od drahně let obracel mnoho pilnosti. Osobnosti, které tehdy stály v popředí proudu politického a náboženského, jakož i celé k nim nejbližší vrstvy národa, ač vesměs bez jasného vědomí, co konečně zůstane v Čechách věrou, a kdy a jak opět obnoveno bude nějaké církevní ústrojí ve vlasti, přece nesly situaci mnohem klidněji. Kdož z nich s Římem už nikdy smířiti se nechtěli (Táboři), měli pro příští samostatné zřízení své společnosti ve věcech náboženských program dosti určitě a podrobně vypracovaný a chovali mezi sebou živly vůbec odhodlané, zkusiti život bez všech starých autorit ve světě, které právě na počátku století patnáctého shledány byly v úplném bankrotu. Těm tedy nepůsobil žádných zvláštních tesknot pohled na posavadní nevyhraněnost celé věroučné soustavy, která by platna byla pro všechno jejich členstvo. Ostatní pak tehdejší kališníci čeští vesměs neodpírali opětnému a brzkému obnovení své jednoty s Římem a čekali jen na znění úmluv s církevním

sborem Basilejským, o nichž právě v tom čase pracováno bylo. Ale vědomosti všeho, co a jak v tom směru se děje, byly toliko při obyvatelstvu Pražském a při šlechtě, kteráž sjížděla se na sněmích.

Lid obecný po vesnicích, zvláště v krajinách od Prahy vzdálených, byl té chvíle ještě v plném kvašení reformačním, když v Praze už zase spouštěla se stavidla svobodného zkoumání; ten lid ve své sprostné mysli vlastně teprv nyní, když hlomoz války se ztišil, počal přemítati hlavní otázky dlouhé bouře, teprv nyní nabyl času, aby přemýšlel o té veliké proměně, která s někdejším jeho duševním životem se stala, teprv nyní mohl znenáhla vzpamatovati se v sobě samém a uvažovati, co posud v nitru jeho zůstalo pevné, co z něho zmizelo, co nového do něho přibylo a jak by to vše opět v sobě uvedl v nějaký pokliďný celek, který by mu opět dovoloval, jako kdysi před lety, oddati se s chutí a se soustředěnou pozorností všedním starostem v živnostech.

V tom už právě záleželo to veliké zamucení mnohých, o němž Chelčický vypravuje. Kazatelé a mistři v letech minulých „roztrhali ten lid rozličnými naučeními v roty“ bojovné; však když bylo po boji, ostal tu na mnoze lid samoten s pomysly, za něž sice s nasazením života vládnul mečem, ale dle nichž ještě neuměl zaříditi sobě život pokojný a spokojený. V té opuštěnosti od svých někdejších podněcovatelův a vůdcův, z nichž většina v boji samém byli zhynuli, kdežto ostatní opět do Prahy se vrátili, kališnický lid vesnický, zvláště blíže hranic českých, nevěděl sobě žádné rady a upadal dle Chelčického v „duchovní nouzi, nevěda co držeti za pravé.“ O čem v Praze, na sněmích českých a v Basileji té doby jednáno, zůstávalo nyní venkovského obyvatelstva v Čechách téměř na skrze tajno. Dříve, pokud se válčilo, dovídal se kališník všeho v svém táboře; nyní vrátiv se k domácímu krbu, do osamělých osad, do tichot lesních, do skrytých údolí, náhle odťat byl od všeho spojení s ústředním sídlem národního ducha, a jako slepý a hluchý byl zůstaven za kořist vlastního boje vnitřního.

Pohled na toto duševní trápení sprostného lidu venkovského zajisté velice roztrpčoval ducha samotářského myslitele v Chelčicích.

Kdy by Petr byl v sobě měl jen kapku agitační krve, v prvním čase po bitvě u Lipan, dříve než opětná poroba obecného lidu ještě mohla po celé zemi zapustiti kořeny, a před ohlášením kompaktát Basilejských v Jihlavě, tedy v době (1434—1436), byl by v čele nové revoluce způsobil osudnou diversi úkladům nastrojeným na národ český od církevních otcův shromážděných na Rýně i od aristokratův domácích. Jan ze Želiva na jeho místě nebyl by se rozpakoval ani minutu na roztrhání té dvojí sítě, která nad hlavou českého národa už opět se stahovala.

Chelčický přestal na pouhém sepsání soudu a nepřistoupil k jeho vykonání. Snad se obával, aby ty duševní zámutky ubohého lidu nebyly ještě větší, když by mu zjeviti musil, že všechno jeho posavadní tělesné utrpení jest úplně bez účinku, že pravý život křesťanský a pravá víra Kristova nemají z jeho patnáctileté bídy ani nejmenšího užitku! . . .

(Pokračování.)

Výpravy k severní točně.

Vypravuje

Jan Řežábek.

(Pokračování.)

Geologická formace byla v 82° 9′ s. š. břidlice, v níž se nalézaly místy zkamenělé bambusové pruty a jiné rostliny. V létě byly, pokud se bylo lze rozhlednouti, nejen níže ležící údolí ale i vyvýšeniny sněhu a ledu zcela prosty, vyjímajíc pouze místa, kdež nechal stín skal sněhové lysiny. V dolejším díle přístavu byla půda močálovitá a v září pokrytá ledem. V květnu se mohlo kopati až na devět palců hluboko, než se přišlo na zmrzlou prsť, později na jednu až na dvě stopy. Nedaleko zimoviště byla půda písečnatá a v létě velmi vyschlá. Časem na zemi pršelo, kdežto tou dobou na led padal sníh. Po každém dešti vysychala promoklá půda velmi rychle. V létě bylo lze i na místech sněhu zcela prostých pozorovati stopy ledovců.

Temperatura byla v zimě mnohem mírnější, nežli se očekávalo; průměrně stál teploměr mezi — 17° C a — 26° C, největší výše pak dostoupila zima v lednu, totiž — 48° C. V létě bylo na břehu dosti teplo a zvláště při bezvětří byly paprsky sluneční často až obtížny. Mezi povahou západního a východního pobřeží Kennedyova a Robesonova průlivu jest však značný rozdíl, neboť jest strana západní mnohem drsnatější, holejší a příkřejší. Celkem jest však podnebí v oněch končinách značně mírnější nežli o několik stupňů jižněji.

Tyto nejnovější zkušenosti souhlasí s výsledky bádání Kaneova. Dříve se vůbec za to mělo, čím dále k severu, čím blíže k severní točně, tím že musí býti zima krutější, na kterémž základě mnozí zeměpiscové již vypočetli, že musí průměrná temperatura v okolí samé točny obnášeti — 31° C. Hallovi od 78° až k 82° s. š. zimy nejenom nepřibývalo, nýbrž právě naopak spíše jí ubývalo. Z toho lze učiniti platný závěrek, že teploty neubývá k severu v tom poměru, jakož se přibližujeme k točně, nýbrž že nezávisí tak od zeměpisné šířky, jako spíše od povahy pobřežní čáry, rozčlenění vody a pevniny, mořských proudův a zvláště od položení ledovců. Točnové moře, jímž prochází snad silný proud, bude tudíž ledu mnohem prostší a lodím mnohem přístupnější nežli jiné části ledového moře, ležící třebas mnohem jižněji, jako na př. okolí ostrovů, rozkládajících se ve dvou skupinách severně od pevniny americké, obklíčených ledovými pasy a rozdělených napolo zamrzlými průlivy. Z toho jest patrno, že úsilovné snaze konečně se musí podařit proniknouti až k samé točně. Mnohé příklady nás učí, že všichni téměř plavci, kteříž se kdy vypravili do točnového moře, hlásali po svém návratu, že pronikli tak daleko, kam se člověku vůbec lze dostati, a že jsou tudíž všechny další pokusy marny a neužitečny. A hle, zkušenost potomních let vždy přece zase dosvědčila, že lze proniknouti ještě dále. Tak na př. tvrdil jinak velmi zasloužilý Hayes, jenž dosáhl až 80° 35′ s. š., že další proniknutí ať si s lodí, ať si na saních, jest úplně ne-

možné, ježto jest Kennedyův kanál zahrazen ledem tloušťky téměř bezpříkladné. Ledové vrchy, smýkající se s pobřeží a zejmena s ledovců Humboldtových do úzkého průlivu, srůstají prý se starým ledem a celek tvoří děsnou zmatenici obrovských ledin. Kdo by se chtěl dále dostati, že si musí klestiti dráhu jako kamennými lomy. Koho by neodstrašilo takové vylíčení? A přece proplul kap. Hall po desíti letech řečenými průlivy za málo dní téměř bez všelikých překážek, pronikl až k 82° 16′ s. š., kdežto druhá německá výprava vedená Koldeweyem, nemohouc se tři léta před tím na východním pobřeží Gronském dostati za 75° 31′ s. š., vymlouvala se na „ledovou, pro věčné věky vystavenou hradbu“ i byla pevně „přesvědčena, že snad nikdy nebude lze tímto směrem proniknouti po lodi dále.“ Nejstudenější krajiny dlužno hledati ne u točny, nýbrž bez pochyby v pruhu zálivu Melvillevu mezi 75°—76½°, aneb o něco výše mezi 79°—80° s. š. Kapitán Kane, kterýž za své pamětihodné výpravy přezimoval v oněch končinách, vypravuje ve své zprávě, že mu tam potraviny tak zmrzaly, až na př. kyselé zelí nebylo lze rozštípati leč pomocí ocelových nástrojů s břitkým ostřím; podobně máslo a vepřové sádlo musilo se násilně lámat, olej v lampě podobal se oblázku, kterýmž se štěrkují cesty, zadělávané pak pokrmy byly by se hodily dle mínění Kaneova za výborné dělové koule.

Co se týče objevení nových zemí, vstoupili účastníci americké výpravy na břeh země, nazvané Hallovy, v největší dosud šířce, totiž v 82° 9′, kdežto byl před tím nejsevernějším, po zemi dostiženým bodem mys Lieberův, ležící v 81° 35′ s. š. v zemi Grinnellově, kamž dorazil na saních dne 18. května 1861 americký cestovatel J. Hayes se svým průvodcem Knorrem. Mimo to viděli však účastníci Hallovy výpravy s výšiny, vypínající se 1700′ nad hladinou mořskou, zemi až k 84° s. š., což považuje slovutný učenec německý, Petermann, za potvrzení svého náhledu, že se Gronsko rozkládá buď co souvislá země aneb co souostroví na druhou stranu točny až někam naproti úžině Behringově. Náhled tento zdá se souhlasiti s domněnkou Rusa *Argentova,**) kterýž dokazoval, že dle jistých známek proti břehům východní Sibiře jistě leží jakási dosud neznámá *severní země.*

---

*) *Zapiski imperatorskago russkago geografičeskago obščestva,* izdavajemyja pod redakcijej A. N. Beketova. V Petrohradě, 1861, sešit II. — P. Argentov praví: Nevelký článek svůj, vytištěný v 15. č. „Amuru“, zakončil jsem domněnkou o existenci polární *severní země, ležící za pruhem ledového moře, naproti břehům východní Sibiře.* Základ k této domněnce zavdala mně následující dáta: 1) Že v ledovém moři není každodenního přílivu a odlivu. 2) Hromadění se a plavání ledových ker po tomto moři ne jako v otevřeném oceánu, nýbrž jako v uzavřeném moři středozemním. 3. Že v ledovém moři existuje tak nazvaná veliká *polyňjá,* za kterou je viděti v zimě nehybný led právě v takovém položení, jakož to vůbec bývá v severních mořích okolo břehův. 4. Pozorování stěhování se velryb. 5. Přelétání přes ledové moře ptáků z jara a na podzim. 6. Stěhování se přes ledové moře sobův, bílých lišek a jiných ssavců, kterěžto stěhování děje se periodicky buď od severu k břehům sibiřským aneb od břehův sibiřských k severu. 7. Legendy a tradice severních národův o existenci severní země. 8. Strašná zima a velmi značné změny temperatury na březích sibiřských. P. Argentov myslí, že by se z této neznámé země mohlo proniknout až do končin severní točny.

Abychom mohli rozhodnouti, zdali jest točnové moře lodím přístupno čili nic, dlužno nám vzíti v potaz jednu okolnost, kteráž tu padá těžce na váhu. Nalezli totiž účastníci výpravy Hallovy v zálivu Newmanově a v zátoce Polaris *naplavené dříví,* ovšem nikoliv celé pně, nýbrž pouhé oklestky. Zejmena na jižním pobřeží zálivu Newmanova sebrány byly 6″ až 12″ dlouhé kousky dřeva *ořechového*, *jasanového* a *smrkového;* bohužel nebylo lze na něm pozorovati stop nějakého umělého zpracování, z nichž by se dalo souditi na jich původ. Smrkové dřevo bylo velmi zetlelé, kdežto bylo ořechové dobře zachováno a řízloli se do něho, vydávalo ze sebe zcela zvláštní zápach. Ať jest tomu již jakkoliv, tolik jest jisto, že ono dříví nevyrostlo na blízku zálivu Newmanova, neboť jsme již svrchu podotkli, že se v Gronsku daří sotva zakrsalé vrbě. Poněvadž pak průlivem Robesonovým, Kennedyovým a Smithovým jde mořský proud od severu k jihu, nemohly se ovšem ony kousky dříví dostati do zálivu Newmanova z moře atlantického, nýbrž buď úžinou Behringovou z Tichého oceánu aneb od břehův sibiřských. Okolnost tato vede nás k domněnce, že běží úžinou Behringovou z Tichého oceánu do moře točnového teplý proud, kterýž, omývaje snad neznámou severní zemi, vniká svrchu jmenovanými třemi průlivy do oceánu Atlantického. Připustímeli možnost této domněnky, nemůžeme se již ubrániti druhé, přímo z ní vyplývající, že se totiž otvírá v točnovém moři, třebas nebylo úplně ledu prosto, jakž někteří za to měli, aspoň v jistou dobu roční lodím přístupná souvislá dráha, a že to nejsou pouze jednotlivé osamatnělé pruhy vodní, jimž Rus říká *polyňjá.* —

Kdežto se severotočnové výpravy anglické a americké pohybovaly nejvíce v zamrazeném bludišti ostrovů severoamerických, obraceli *Švédové* svou pozornost hlavně ku končinám, ležícím přímo k severu od skandinavského poloostrova, totiž k *Špicberkům,* kteréž prozkoumali tak, že patří řečené ostrovy k známějším končinám povrchu zemského. Prací švedských výprav, na něž činila náklad dílem vláda, dílem osoby soukromé, obohacena jsou všechna odvětví přírodních věd; zhotoveny výtečné mapy Špicberského souostroví, vyjímaje leda východní jich část, kamž nemohly lodě pro ledy proniknouti; geologická formace oněch končin, tamější zvířena a květena úplně vyšetřeny, dále rozmnoženy jsou vědomosti o mořských proudech, o hloubce ledového moře na rozličných místech, jakož i o magnetismu pozemském.

První švédskou výpravu opatřil *O. Torell* r. 1857, kterážto předcházela druhou větší výpravu v r. 1861, na niž přispěla částečně vláda; vypraveny byly dvě lodě a zamýšleno vydati se z ostrovů Špicberských po saních co možná nejdále k severu, ku kterémuž cíli a konci vzat jistý počet Gronských psů. Obě lodě však na severozápadním pobřeží Špicberském zamrzly v 79° 56′ 31″ s. š., a poněvadž zatím uprchla doba k plavbě příhodná, upuštěno od prvotního úmyslu docela a všechny síly obráceny k bližšímu prozkoumání Špicberk. V této snaze pokračovala i třetí a čtvrtá výprava švédská, o jichž opatření hlavní zásluhy si vydobyl prof. *A. Nordenskiöld,* intendant mineralogického oddělení při národním museu. Pátou výpravu podnikli Švédové r. 1872, na kterouž povolila vláda dvě lodě a 25.000 tolarů, obyvatelstvo Götaborgu 50.000 tol. a akademie věd aparáty k vědeckému pozorování.

Hlavní loď *Polhem* vyplula dne 4. července 1872 z Götaborgu a přibyla zároveň s Gladanem dne 14. července do Tromsö, kdež se setkaly s rakouskou výpravou, chystající se právě nastoupiti zamýšlenou plavbu na východ podél břehův sibiřských. Když dne 16. přibyl do Tromsö i hlavní vůdce výpravy, prof. *Nordenskiöld*, a vše, čehož ještě bylo potřebí, se doplnilo a opravilo, vypluly všechny tři lodě směrem k Špicberkům. Po celou plavbu na Špicberky bylo pěkné počasí a svěží příznivý vítr dovoloval použiti plachet i ušetřiti na zimu zásoby uhlí. Dne 25. července vynořily se konečně před zraky švedských plavců z hladiny mořské zasněžené vrcholy ledovců Špicberských. Učení průvodci výpravy měli v úmyslu zastaviti se na delší dobu u *Jižního mysu,* nejjižnějšího to bodu Špicberského souostroví, chtějíce jednak určiti přesně jeho zeměpisnou polohu, jednak vyšetřiti jej ze stránky silozpytné a přírodozpytné lépe a důkladněji, nežli se to až dosud stalo. Za tím účelem vystoupili na břeh, ale musili jej již po jedné hodině opustiti; neboť se za nastalého odlivu vynořovaly z vody ostré hroty pěnou příboje očepených podvodních útesův a skalisk, kteréžto sousedství jest na otevřeném pobřeží lodím nemálo nebezpečné. Dne 27. července připlul Polhem do *Ledového zálivu,* vnikajícího do západního pobřeží vlastního ostrova Špicberského a zakotvil v zátoce *Adventské,* známé z dřívějších výprav pro svou poměrně bohatou přírodu, kdež jej uvítala loď Gladan. Zde prodleli až do 4. srpna. Po celou tuto dobu bylo vnitřní, dosud méně známé pobřeží pilně navštěvováno, činěna fysická i astronomická pozorování i vyšetřována tamější zvířena i květena.

Zvláštní pozornosti zasluhují zkamenělé zbytky křidovému útvaru náležejících subtropických rostlin, nalezené na mysu *Staraščinu.* Tento na Špicberkách zcela nový výzkum, jenž má pro poznání pravěku naší země nemalou důležitost, učiněn byl blízko místa, kdež byly dříve nalezeny jiné rostlinné zkameněliny. Posledně nalezené zkameněliny, obsažené v mladších vrstvách, patří době mnohem pozdější a upomínají na mírné podnebí, tvořící přechod k nynějšímu studenému. Tak nalezeny jsou ve vrstvách křidového útvaru kapradiny jakož i množství stromů jehličnatých, nesoucích na sobě ráz subtropických rostlin; listnatých stromů tam není Naproti tomu obsahují svrchní, mladší sloje třetihorního útvaru pozoruhodné zbytky na př. do dneška v Texasu žijícího *Taxodium,* stromy, patřící k témuž rodu jako *Sequoia* kalifornická, platany, širokolisté lípy, duby, buky a j., pravé to obry u porovnání nejen s nynější největší rostlinou Špicberskou, zakrsalou *břízou,* nýbrž i se stromovím lesův skandinavských.

Ve *fair Havenu* lovili se každodenně na dvou člunech z moře živočichové a potvrdily se zkušenosti předešlých výprav, že jsou vody Špicberské nižšími druhy živočišnými poměrně velmi bohaty; vylovilo se jmenovitě mnoho měkkýšův, rozličné odrůdy korýšův, červů a j. Tutéž se učinila mnohá, neméně zajímavá pozorování o vegetaci mořských *chaluh.* Dříve se všeobecně za to mělo, že jest květena Špicberských vod bohatá sice *osobnostmi,* ale chudá *druhy.* Zkušenost poslední výpravy dokázala však pravý opak toho, neboť se ukázalo, že se vegetace chaluh ve vodách Špicberských může vykázati poměrně

mnohem větší hojností druhů, nežli osobností. Zdá se, že se tento úkaz nezakládá ve zvláštnosti tamějšího podnebí, nýbrž v okolnostech zcela jiných a sice zejmena v poměrech geognostických. Nasvědčuje tomu ta okolnost, že jednotlivé lesy chaluh zde nalezených nebyly nikterak zakrnělé ani slabé, nýbrž dosti bujné a úplně vyvinuté, ano shledalo se, že se jim daří i v zimě za trvalých mrazův a za dvouměsíční severní noci. Mimo to se pozorovalo, že mořské dno všude tam, kde se skládají vrchy z břidlice aneb slojů pískovcových, jest hlinité, bažinaté aneb hladce skalinaté. Takováto půda chaluhám ovšem nesvědčí, a zde se také jeví v jich vegetaci chudoba a zakrsalost. Za to však dobře se jim daří na oněch místech, kde převládá žula aneb rula, kde jest mořské dno pokryto velkými balvany, poskytujícími jednak kořenům chaluh pevnou půdu, jednak bezpečnou ochranu proti bouřnému vlnobití. Chaluhy Špicberské nepatří všechny k vyvinutým druhům, anoť jest mezi nimi také mnoho slabých, choulostivých zákrskův. Ujímají se i ve sladkých vodách v bezprostředném sousedství ledovců, ano i na sněhu samém lze pozorovati podobná rostlinná ústrojí. Hru barev do červena, zelena a zelenomodra, kteráž sem tam oblévá bělostné sněhové pláně často v míře dosti rozsáhlé, způsobují nesčíslné mikroskopické řasy, nalézající na sněhu, osvětleném sluncem, všechny podmínky svého nuzného žití.

Z fair Havenu zamířila švédská výprava do zátoky *Mosselské* v 79° 50′ s. š. Když tam vepluly dne 3. září, objevil se zrakům cestovatelů velmi vábný obrázek: na obloze nebylo viděti ani jediného mráčku, slunce svou jasností téměř oslňovalo, vzduch vyznamenával se průzračnou čistotou, vlastní hlubokému severu; ani jedna vlnka nečeřila mělkou zátoku. Mezi zátokou a pohořím vypínajícím se v pozadí co mohutná hradba, přervaná na jednom místě příčným údolím, rozkládala se široká, na ostrovech Špicberských neobyčejná rovina, ozdobená krásnou zelení. V údolí a na nižině koupaly se paprsky sluneční v četných sladkovodých jezírkách. Docela v pozadí bylo lze pozorovati zbytky *ruské chýže,* podepřené jedním bokem o skálu; podobné chýže nalézají se na Špicberkách na mnohých místech a tato jmenuje se tak proto, že byla vskutku vystavena od ruských rybářův, ačkoliv ji po nich obnovili a opravili norvežští plavci, byvše pokročilou dobou roční přinuceni zde přezimovati. Hojnost ptákův uvítala plavce. Poněvadž nebylo naděje dostati se dále k severu k ostrovu *Parryovu* (v 80° 40′ s. š.) a přezimovati tam, zvolena k tomu zátoka Mosselská, která poskytovala pro parník Polhem dosti dobrý přístav a příhodné pobřeží k vystavení chaty. Běželoť o to, aby druhé dvě lodě Gladan a Onkel Adam složily v čas přivezené zásoby na zimu a odpluly zpět do Švédska. Zatím však byly všechny tři lodě v řečené zátoce nanadále zavřeny ledem, tak že nemohly lodě Gladan a Onkel Adam odplouti zpět, jakž bylo původně ustanoveno, následkem čehož vzrostl počet hlav z jedenadvaceti, pro něž byla vzata špíže na zimu, až na sedmašedesát, čímž byla výprava přivedena do velikých nesnází. Nicméně neztráceli cestovatelé mysli, nýbrž učinili bez otálení náležitá opatření k přezimování a především sestavili si z jednotlivých částí, přivezených z Gōtaborgu, domek nazvaný Polhem, v němž se usídlili začátkem října.

Tu přišla nenadále ještě žalostná zpráva, že zamrzlo nedaleko u Grey Pointu šest norvežských rybářských lodí s padesáti osmi muži, jejichž potravní zásoby vystačovaly sotva do nového roku, neřkuli až k obnovení plavby v nejbližším roce. Rybáři tito dovolávali se prostřednictvím vyslanců, přišlých do zátoky Mosselské přes led pěšky, pomoci výpravy švédské. V největší tísni sdělili jim Nordenskiöld a kapitánové lodí, že jsou sami již nuceni stenčovati svému mužstvu denní díly, že však přece přijmou Norvežany a uchystají jim přístřeší na zamrzlých lodích a budou sdíleti s nimi počínaje od 1. prosince své skrovné zásoby, začež se však musí písemně zavázati, že se budou poslušně podrobovati všelikým nařízením, jež by vydali vůdcové výpravy. Zároveň však dáno jim pokynutí, aby se odebrali do Ledového zálivu, kdež byl vystaven od švédské osady, vyslané tam k těžení z tamějších dolů kostanových (fosfatových), pohodlný a teplý dům, opatřený kachlovými kamny a značnými zásobami mouky, hrachu, krupice, brambor, masa a j. Osmnácte mužů z norvéžských rybářův uposlechlo této rady a odpluli na svých člunech dne 7. října k jihu, aby vyhledali řečený záliv; ostatních čtyřicet zůstalo prozatím na svých zamrzlých lodích.

Však dříve ještě nežli byli norvéžští plavci nuceni použíti pohostinství švédské výpravy a přijíti do jejího zimoviště, povstala na moři veliká bouře, kteráž ledy úplně rozlámala a ze zamrzlých rybářských lodí dvě vybavila, tak že mohly odplouti. Na těchto dvou lodích vydalo se 38 rybářů na zpáteční cestu do otčiny, kteréž po dlouhé a nebezpečné plavbě také dosáhli, pokouševše se nadarmo vniknouti do Ledového zálivu a vzíti s sebou ostatní své rodáky. Dva z Norvežanův zůstali však na svých zamrzlých lodích v Grey Pointu, nechtějíce je opustiti, ježto nebyly pojištěny. Zdá se, že měli v úmyslu odebrati se později do zimoviště švédské výpravy, k čemuž však nevystačily více jejich síly; byliť pak nalezeni na jednom člunu zmrzlí, jejich lodě pak byly ledem zcela roztříštěny.

Oněch osmnácte plavcův, kteříž se byli odebrali na pokynutí vůdcův švédské výpravy do Ledového zálivu, potkal velmi smutný osud, o čemž podává zprávu denník, jejž vedli od 7. října 1872 až do 3. března 1873 pravidelně, potom pak méně správně až do 19. dubna. Z denníku tohoto, jejž přivezl do Norvéžska kap. Mack, nalezší mrtvoly nešťastníkův, vysvítá, že ony plavce stihl tak smutný osud jen pro nedostatek způsobilého a obezřetného vůdce, jakož i neschopnost, náležitě zužitkovati nalezené zásoby. Jak z denníku patrno, nepohybovali se po celý ten čas na čerstvém vzduchu, ani nevykonávali žádných prací. Pohodlí, kteréž jim poskytoval obydlený jimi dům, nedovedli ani oceniti ani využitkovati, neboť se nerozdělili do dvou neb více světnic, jakž toho vyžadovaly zdravotní ohledy, nýbrž stěsnali se všichni do jediné jizby, aniž tu hleděli si patřičného pořádku a čistoty. Mezi značnými zásobami potravin byly mezi jiným také konservované zemáky a zelenina; toho bylo spotřebováno v míře velmi skrovné, za to však požívalo se mnoho nakládaného v soli masa. Všechno to napomáhalo bez pochyby vypuknutí *skorbutu*, kterýmž zemřeli do jednoho.

Avšak obraťme se od tohoto kormutlivého divadla do zimoviště

švédské výpravy. Zde bylo mužstvo přidržováno od svých vůdcův k ustavičné namáhavé práci tělesné, což se osvědčilo v zdravotním ohledu velmi prospěšným, neboť ze všeho mužstva za celou zimu zemřel jenom jeden muž zapálením plic, druhý zabloudiv na ledě zahynul; ostatně objevil se na lodích také skorbut, ale nemocní se všichni uzdravili.

Prof. Nordenshiöld zamýšlel podniknouti na jaro dvě výpravy po saních a sice buď současně aneb první měla zamířiti na neznámou dosud zemi *Giles* *) ležící na východ od souostroví Špicberského, tvoříc jaksi předvoj vlastní výpravy, kteráž měla přes ostrov *Parryův* proniknouti co možná nejdále k severu aneb po případě až k samé točně. Při jízdě po saních mělo se použiti tří člunův, kteréž by se byly naložily na nízké, lehké saně, tažené samými účastníky výpravy; na čluny tyto se měla uložiti spíže, oděv do zásoby, stany, zbraně, léky a jiné, na cestu potřebné věci. Sobův, jichž bylo celkem 38, zamýšleli užívati k tažení malých sáněk s jich vlastní potravou, totiž mechem; cestou měli býti dle potřeby zabíjeni, aby se nemusily bráti na cestu velké zásoby potravin. Dle původního plánu určeno bylo k výpravě na sever osm až deset mužův, kteří se měli zásobiti potravou na devadesát dní, počítaje v to i maso zabíjených sobů. Ty výpočty zmařila však Nordenshiöldovi nemilá nehoda, že všichni sobové, od jichž použití hlavně záviselo zdárné provedení hlavního účelu, uprchli, čímž byla vinna nedbalost jich Lappských hlídačův. Během října vysláno bylo sice několik malých oddílů k vyhledání zaběhlých sobů, nebylo to však nic platno, ačkoliv se prohledalo okolí ve vzdálenosti 30 angl. mil. Jediný kus se po nějakém čase vrátil s hlubokou ranou na hřbetu, pocházející buď od pádu se skály aneb od tlapy medvědí; rána se zahojila a zvíře velmi ztučnělo.

Dne 20. října kleslo slunce pod obzor, ač je naši cestovatelé neviděli již ode dne 13. října, poněvadž byla jižní část obzoru zahrazena vrchy 3° vysokými; světla ubývalo ponenáhlu; úplná noc nastala teprvé v polovici listopadu. (Dokončení.)

Na ochranu českého čtení.

Jakkoliv hořce želíme rozkolu hubícího výsledky dlouholetých poctivých snah, přece i v žalu zbývá nám povinnost, chrániti před otravným dechem každou píď půdy, všem nám společné; jakkoliv přejeme rozhodnému jednání a přímým projevům politického smýšlení, přece musíme na stráži státi a bdíti, aby zášť nezavlékala se v obory, které s politickým napnutím nijakž sloučeny nejsou. Nedávný čin Jičínských odběratelů proti „Matici Lidu“ zavdal podnět k nejvážnějším, ba trudným úvahám. Tak daleko by neměl jíti vnitřní náš svévolný svár, aby nám ničil tu jedinou zbraň, která nám na veřejnosti zůstala v neúprosném

*) Dle Petermanna jest to vlastně ostrov *krále Karla,* objevený r. 1870.

boji o život, **aby nám ničil literaturu!** Z ní proudí život, světlo, nadšenost a láska, v ní skládáme své naděje, své požadavky i své ideály. Podkopávati ji jest tolik, jako bylině světla ubírati, slovo pokroku na dráze zastavovati a nepřátelům do rukou pracovati. Běžíť zde o *české čtení*. Snadněji jest chuť ke čtení zaplašiti, než ji zaplašenou přivolati. Proto neschvalujeme skutek Jičínských a považujeme jej spíše za výstrahu v dusné této době. „Matice Lidu", rozumíli sobě, zajisté nebude vedena nikdy směrem extremním, strannickým a jakožto nevšední podnik k rozšíření knih pro lid hodna jest podpory každého přítele lidu. Té podpory však hoden jest každý literární podnik **bez ohledu od koho vychází,** zvláště v naší *malé* literatuře, která v poměru k literaturám národův vzdělaných ovšem by měla mnohem *větší* býti, než pohříchu jest, i co se týče spisovatelstva i čtenářstva. V literatuře pak neli první aspoň jedna z hlavních otázek životních nám uložena jest. Proto utíkáme se ke starému slovu, jež jako milé kouzlo z dob ideálnějších v omrzelost naši zaznívá, volajíce: *Vlastenci,* chraňme české čtení, chraňme každý podnik literární, nechť se tiskne a vydává *kdekoli,* hleďme k obsahu a nikoli k tiskařské firmě — chraňme svou literaturu a zamezujme skutky, které národu škodu a nebezpečí chystají!

V PRAZE, 11. ledna 1875.

Výbor Jednoty českých spisovatelův.

Na ochranu cti.

Kámen, o němžto jsem na prvním listu tohoto sešitu se zmínil, jest už šťastně zdvižen. Některé Pražské časopisy snažily se, do svých odporných Rabagasiad tendenčně míchati též Osvětu a jejího redaktora. Úmysl jest ovšem zjevný.

Já odmítám to prostě od sebe a prohlašuji, že z mé strany k tomu zhola žádná příčina nepodána. A co se týče Osvěty, kterou přes všeliké překážky a víře nepodobná protivenství já s pomocí šlechetilých vlastenců již na pátý rok udržuju, a která se v listech českých, ruských, polských, chorvatských, francouzských, anglických, italských a j. nejpochvalnějšího uznání dožila: nechť rozsoudí vzdělané obecenstvo, jakým právem smí kdo v Čechách o ní pojednou psáti: *„s odpuštěním* Osvěta!"

V PRAZE, 18. ledna 1875.

V. Vlček.

Knihy redakci OSVĚTY zaslané:

Ze Šumavy. Básně Elišky Krásnohorské. Druhé rozmožené vydání. Nakl. J. Otto v Praze, 1875.

Poesie světová. XI. Zpěvy lidu srbského, od S. Kappra.

Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku. Sepsal Josef Jireček. Díl I. seš. 3—6. Nákl. B. Tempského v Praze, 1874.

Přírodopis živočišstva pro vyšší gymnasia a reální školy. Seps. dr. Ant. Frič. Nákl. téhož, v Praze, 1875.

Stručný všeobecný slovník věcný. Red. Jak. Malý. Dílu II. seš. 7. Nakl. I. L. Kober, 1875.

Kniha pro každého rolníka a hospodáře. Napsal Jos. Dumek. Nakl. Vlad. Žákovský, v Olomouci, 1875.

Nezabudky. Z básní Vil. Rubricia. Nákl. vlastním. V knihtiskárně B. Stýbla v Praze.

Poetická čítanka. Upravil Václav Petrů. Seš. 8. Nakl. I. L. Kober, v Praze, 1875.

Národní bibliotéka. Red. Frant. Zákrejs. Seš. 191—194. G. Pfleger Moravský. II. 6., J. K. Tyl. VII. 5.

Laciná bibliotéka mládeže. Seš. 1—4. Red. J. L. Mašek. Naučné povídky pro mládež. Seps. Fr. Tesař. Pohádky z Krkonoš. Vzdělal J. L. Mašek. Kouzla na horách. Povídka od Žofie Podlipské. O Verunce. Báchorka. Vzdělal J. L. M. Nakl. J. Otto, v Praze, 1875.

Laciná knihovna národní. Čís. 81—84. V družině dobrodruha krále. Román od Boh. Havlasy. IX—XII. Nakl. J. Otto v Praze, 1875.

Zábavy myslivecké. Vydal Fr. Špatný. Dílu IV. sv. I. Nákl. spisovatele. V Praze, 1875.

Besídka zábavy a poučení. Red. Fr. Peřina. Seš. 36. Nakl. Frant. Bartel v Praze, 1874.

Obrázková knihovna pro mládež. Seš. 5. Výbor pohádek. Dle sbírky bratří Grimmův upravil Jos. Beran. Nakl. Theod. Mourek.

Tanec se stanoviska theoretického a aesthetického. Sepsal Karel Link. Druhé vydání. Nak. Fr. Urbánek, v Praze, 1874.

Nový divadelní repertoir. Sv. V.: Žebráci. Hist. činohra v 5. jedn. Sepsal J. J. Stankovský. Nakl. Fr. A. Urbánek. V Praze, 1874.

Bibliotéka humoristická. Seš. 3. Nakl. J. Otto.

Kniha veršů o pivě čili Piviáda. V komisí E. Petříka v Praze, 1875.

Bibliotéka paedagogická. Sv. XVI. Vychovatelství. Sestavil Frant. Šimek. Díl I. Paedagogika. Nakl. Fr. A. Urbánek, v Praze, 1875.

Lumír. Redaktoři a vydavatelé Svatopluk Čech a S. B. Heller. Ročníku 3. číslo 1 - 3. V Praze, 1875.

Vesmír. Redaktoři Č. Kotal a F. Nekut. Ročn. IV. č. 1—3.

Ženské listy. Orgán pro vzdělání žen a dívek československých. Vydává Ženský výr. spolek český, rediguje El. Krásnohorská. Ročn. III. č. 1. a 2. V Praze, 1875.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 3. Sešit březnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL I

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

O NYNĚJŠÍCH

POMĚRECH ČESKÝCH.

DESATERO KAPITOL

LIDU ČESKÉMU NA UVÁŽENOU

PODÁVÁ

VÁCSLAV VLČEK.

(VYŇATO Z OSVĚTY ROČN. 1875.)

Cena 10 kr.

Některé další hlasy o OSVĚTĚ:

Orol: Výborný, vo svojom obore jediný časopis tento slovanský odporúčame obecenstvu slovenskému čo najvrelejšie, odporúčame ho najmä mladeži našej, ktorá vzdelať sa chce umne a literárne.

Podřipan: S pocitem opravdové radosti béřeme do ruky každé nové číslo *Osvěty*. Jako při „Lumíru“, jenž jaksi jest střediskem sil v oboru krásné literatury činných, tak i při *Osvětě*, která zase ukazuje výši nynější vědy a vedle toho i z oboru politiky i z oboru krásné literatury mnohé vzácné příspěvky přináší, jest nám jako bychom zvolati měli: Toť přece list, jenž literatuře naší nejen ke cti slouží, ale i na příští doby jí skutečným jest obohacením. Prohlednemeli si bohatý a pestrý obsah dosud vyšlých 4 ročníků, shledáme, že *Osvěta* co do stránky vědecké a literární skutečně jest listem, který se vyrovná úplně podobným měsíčníkům sousedního 40 milionového národa německého. Vědecké práce prof. Krejčího, dra. Studničky, Balana, Tieftrunka, dra. Čelakovského, dra. Golla, dra. Geitlera atd., jakož i literární studie a úvahy Ferd. Schulze, Niederle, V. Zeleného, V. Vlčka atd. dělaly by čest každému i nejlepšímu listu toho druhu. Ze zástupcův krásné literatury, kteří věrně a často přispívali do *Osvěty*, potřebujeme jmenovati jen Karolinu Světlou, El. Krásnohorskou, V. Hálka, Šmilovského a j., abychom tím již také naznačili, že i obor krásné literatury byl zastoupen důstojně ano co nejlépe. Jedině v oboru politiky neměla *Osvěta* dosti spolupracovníků, aby byla mohla o všech důležitých otázkách politických věcné a kritické úvahy přinášeti, jako to činí pravidelně na př. výtečná „Revue des deux Mondes.“ V řadě politických článků, z nichž nejvýtečnější dosud byly Balanovy, vyniká nemálo i Vlčkova úvaha „O poměrech českých“, otištěná v posledním čísle.

R. 1875. Č. 3.

OSVĚTA

Parní stroj.

Píše

Ladislav Hajniš.

Za našich dnů stal se parní stroj předmětem tak všedním, žeť nesnadno představiti sobě dobu, kdy ještě lidstvu nesloužil. A přece neuplynulo ani století od onoho času, kde se nám stal služebníkem tak způsobilým ku každé práci. Důležitost jeho nejlépe poznáme, pomyslímeli sobě: což kdy by nám nějaké závistivé božstvo tento stroj náhle odňalo? Účinek byl by zajisté ohromný: pojednou viděli bychom se zbaveny pohodlné a rychlé dopravy na zemi i na moři, velké naše závody průmyslové by zanikly, hluboké doly byly by opuštěny — všechen náš život by se velice zhoršil.

Parní stroj měl v kulturním vývoji lidstva během posledních sto let úlohu nad míru důležitou, a není zajisté nezajímavo, ohlednouti se v minulosti a stopovati ony myšlenky, z nichž konečně dnešní idea parního stroje vznikla. Dnes jest nám parní stroj prostředkem k zužitkování oněch sil, které jako ve skladišti v našich palivech jsou uloženy. V tomto tvaru nesmíme ovšem myšlenku parního stroje hledati v minulosti, neb jest to stupeň poznání poměrně nový; však ani myšlenka mnohem bližší: využitkovati tlak vodní páry, nebyla by — aspoň sama o sobě — vedla k vynalezení stroje parního. Musela k ní přistoupiti teprvé známost tlaku vzdušního. A tak můžeme říci, že símě tohoto vynálezu položeno do duše lidské v době, kdy člověčenstvo z mrákot středověkých probouzelo se opět k životu a k samostatnému přemýšlení. V době, kde Galilei, Toricelli, Huyghens, Pascal připravovali novou vědu přírodní, začal se nepozorovaně vyvíjeti zárodek, z něhož vyjíti měl vynález tak znamenitý.

Člověku pozorujícímu páru horkem z vody se vyvinující, nemůže zůstati tajna nejpatrnější vlastnost její — totiž *tlak*. Jakmile tedy oheň

začal sloužiti člověku v domácnosti ku připravování pokrmů, stal se tlak páry věcí známou. Avšak o nějakém praktickém upotřebení páry nemáme ve starém věku nijakých spolehlivých zpráv. Leonardo da Vinci — známý malíř, který se mnoho zabýval mechanikou — praví sice, že již *Archimedes* (ve 3. století před Kr.) vynalezl dělo parní, které prý záleželo v rouře, z níž kulovitá střela mocí páry vymršťována byla; avšak tuto zprávu dlužno počítati k těm hojným bájím o Archimedovi, jenž se byl důvtipem svým při obhajování Syrakus proslavil, a jemuž pak vynalezení přečetných rozmanitých strojů válečných připisováno. Jisto jest toliko, že filosofové řečtí znajíce tlak páry, dovedli ho užiti jen ku hračkám, jak ze spisů *Herona Alexandrinského* (sto let před Kr.) vysvítá; nejznámější z těchto hraček jest tak zvaná aeolopila.

Jinak měl starý věk ku konání těžkých prací sílu dostatečnou a lacinou: sílu svých otroků; touto silou hnal své lodě a prováděl své mnohdy úžasné stavby. Síla otroků byla starému věku to, co nám jest pára. Z prvních dob křesťanských zachovala se následující anekdota, která dokazuje, že i v těchto dobách tlak páry sice co mocná síla znám byl, ale toliko k hračkám sloužil.

Za císaře *Justiniana* (v 6. století po Kr.) bydlel v Cařihradě řečník *Zeno*, maje za souseda stavitele chrámu sv. Žofie, *Anthemia*. Oba sousedé se nepohodli, a Anthemios chtěje se pomstíti, zamýšlel řečníka polekati. K tomu účelu postavil ve svém domě hrnce s vodou na oheň, a páru v nich se vyvinuvší pustil pak náhle koženými trubicemi do podkroví domu sousedova. Otřesení tím způsobené polekalo prý Zenona velice, a on se toliko divil, že domnělé zemětřesení nikdo jiný v městě necítil.

Kromě této anekdoty nejeví se však v celých prvních 16 stoletích křesťanského letopočtu nic, co by poukazovalo na použití síly parní. Středověk choval s oblibou Heronovy hračky, sám ničeho k nim nepřičinil.

Pozornost k mocné síle počala se opět obraceti teprvé počátkem 17. století, kde Francouz *David Rivault* ve svém spisu o dělostřelectví navrhuje, aby páry užito bylo k trhání pum. Jiný návrh, jejž činil Vlach *Giovanni Branca* (1629) směřoval k tomu, aby se proud páry vedl na kolečko opatřené na obvodu lopatkami, které by se tedy proudem páry tak otáčelo, jako kolo mlýnské proudem vody. Návrh ten hodil se však toliko pro fysikální hračku, nikoliv pro účely praktické.

Mezi muži, kteří navrhovali použití tlaku parního, jest širšímu obecenstvu nejvíce znám *Salomon de Caus*. Tento (nar. roku 1576 v Normandii) vyučoval anglickou princeznu Alžbětu kreslení; když pak se stala manželkou knížete Falckého, pozdějšího krále českého, Bedřicha, dostal se Salomon de Caus s ní ku dvoru Heidelberskému, kde mu co „dvornímu architektovi" svěřeno zřízení zámeckého parku. R. 1615 vydal zde spis s mnohoslibným názvem: „Příčiny sil hybných" (Les raisons de forces mouvantes), ve kterém mezi jiným nalezá se návrh, zvedati vodu tlakem parním. Do koule měděné naplněné z části vodou zastrčena jest trubice sahající až skoro na dno koule. Postavíli se tento přístroj na oheň, vyženou vyvinující se páry vodu trubicí onou do výše.

Avšak ani tento návrh nehodí se ku potřebě skutečné, a Salomon de Caus, jejž Francouzové, zvláště Arago, chtěli prohlásiti za vynálezce parního stroje, není jím více, než ku př. Hero Alexandrinský.

Všeobecná sympatie obrátila se k muži tomu, když v letech čtyřicátých našeho století uveřejněn list z roku 1641, kde známá kráska Marion Delorme vypravuje, že viděla Salomona de Caus v blázinci Bicêtru, kam jej prý kardinal *Richelieu* zavříti dal. Celá Evropa litovala nešťastného vynálezce, ano tragický osud jeho podal Brachvoglovi látku ke dramatu „Mondecaus“. Avšak bližší zkoumání ukázalo, že Bicêtre r. 1641 ani blázincem nebyl, nýbrž pensionatem pro staré vojíny, a že téhož roku de Caus již ani nežil. Mučednictví jeho objevilo se tedy smyšlenkou.

Jakousi podobnost s tímto mužem má Angličan *Lord Somerset marquis of Worcester*, který též dlouho platil za prvního vynálezce parního stroje. Worcester se r. 1656 co tajný vyslanec Karla II. (meškajícího ve Francii) nalézal v Anglii, byl však zatknut a v Toweru vězněn. Pověst praví, že zde u vězení pozoruje vařící se vodu, jejíž páry zvedaly poklici, přišel na myšlenku, tuto sílu zužitkovati. Ve svém spisu „A Century of Inventions“ (Sto vynálezů), později vydaném, tvrdí, že mezi četnými jinými velmi podivuhodnými věcmi vynalezl stroj, kterým možno vodu pomocí páry zvedati, však popis stroje toho nepodává. Smímeli věřiti bombastickému líčení šlechetného markýze, byl to ovšem vynález neobyčejný, což i pohnulo jakéhosi Jamesa Rollocka, že ku spisu markýzovu připojil chvalozpěv, v němž mocný účinek stroje jest líčen takto:

Zde malý David krotí gigantů mocný voj,
s potopou Noema se kapka pouští v boj;
zde váha pohybem se v tisíc rozmnoží,
a jest zas jedna jen, když v klid se uloží.

V tomto díle slibuje sice Worcester, že vydá jiný spis, kde všecky vynálezy, o nichžto v prvním spisu mluví, budou popsány; ale tento druhý spis nevyšel, a tak ani nevíme, jak tento „polovšemohoucí, vodovládný“ stroj (semi-omnipotent and water-commanding engine) vypadal, a došelli kdy širšího upotřebení. V cestopisu knížete Toskánského, Cosma di Medici, nalézáme zmínku, že kníže v Anglii viděl stroj markýze Worcestera, popisu však ani on nepodává, a můžeme tedy toliko tušiti, že Worcesterův stroj byl jakýmsi zlepšením stroje Causova.

To byly tedy pokusy, v nichž jevila se snaha upořebiti tlaku parního co síly hybné; avšak vlastní dějiny parního stroje počínají teprvé odkrytím tlaku vzdušného.

Okolo r. 1630 byla ve Florencii zařízena pumpa, která měla vodu ssáti na více než 30 stop, což se nikterak zdařiti nechtělo. Ssání vody t. j. vstoupání vody do prostoru prázdného (z něhož vzduch byl odstraněn), přičítáno ve středověku „odporu přírody proti prázdnotě“. Bylli kde prázdný prostor, donutil tento „horror vacui“ přírodu, aby jej vyplnila. Proč tedy voda dostoupila v pumpě jen jisté výše, a dále nešla?

Sám Galilei, zakladatel nové mechaniky, nenašel pravé příčiny a přičítal zjev ten nedostatečné souvislosti vody, která prý se v tak vysokém sloupci udržeti nemůže. Byl to žák jeho, *Toricelli*, který vyslovil myšlenku, že voda do vzduchoprázdného prostoru vstupuje zevnějším tlakem vzduchu, jemuž uvnitř prázdného prostoru nic neodporuje, a který tedy vodu do vnitř vtlačuje, nemůže ji však vytlačiti výše, než síla jeho stačí.

Avšak náhled ten byl by zůstal nepovšimnut, kdy by ho nebyl přinesl do Francie *Mersenne*, který vůbec o zprostředkování náhledů má velké zásluhy. Zde se uchopil myšlenky té *Pascal*, i opakoval pokus, a sice s červeným vínem, které v trubici, z níž vzduch byl odstraněn, bylo tlakem vzdušním vytlačeno na 32 stop. Pascal hned soudil, že čím těžší tekutina, tím menší bude výška, do které ji tlak vzdušní vytlačí, a učiniv pokus se rtutí, která jest $13^1/_2$kráte těžší než voda, shledal, že byla vzduchem do prázdné trubice vytlačena toliko na výšku 28 palců. Dále soudil, že vzduch v nížině více tlačí, než na vysokých horách, že tedy vzduch na vysoké hoře nebude s to, vytlačiti rtuť do prázdné trubice na 28 palců. Pokusem provedeným r. 1648 na vrcholi hory Puy de Dôme se tato domněnka stvrdila.

Takto tedy byla odkryta síla všude v přírodě rozšířená, až do těch dob nepoznaná. Shledalo se, že vzduch (na povrchu mořském neb vůbec v nížině) tlačí na plochu jednoho čtverečného palce silou $12^3/_4$ liber; tlačíli vzduch takto z obou stran, není nám tlak ten ovšem nic platen, odstranímeli však z jedné strany vzduch, počne tlak z druhé strany účinkovati, o čemž se na př. přesvědčiti můžeme, přiložímeli malou sklenici těsně na ústa, a vyssajemeli z ní vzduch: zevnější vzduch bude pak sklenici k tváři přitiskovati.

Pravého ocenění došla mocnost tohoto tlaku teprvé, když r. 1650 měšťanosta Děvínský *Otto Guericke* sestrojil *vývěvu*, kterou se vzduch z uzavřeného prostoru odstraniti může. Aby současníkům svým velikost tlaku vzdušného jasně ukázal, provedl Guericke r 1654 před shromážděným sněmem v Řezně známý pokus: Dal zhotoviti dvě polokoule duté, které složeny úplnou dutou kouli činily, avšak mezi sebou nijak spojeny nebyly; z této duté koule pak svou vývěvou odstranil vzduch, načež zevnější vzduch obě polokoule tak mocně k sobě přitlačil, že ani několik párů koní nebylo s to je od sebe odtrhnouti.

Odtud vždy více vzrůstala snaha, upotřebiti tohoto tlaku vzdušného — všude rozšířeného a tak mocného — k účelům praktickým. Šlo toliko o prostředek, jímž by se bez použití sil lidských neb zvířecích vzduch odstraniti, a tedy prázdný prostor zjednati dal. Vývěva, která musela býti hnána silou lidskou, se k tomu ovšem nehodila.

Muž, který vhodný k tomu prostředek našel, a takto vynálezcem parního stroje se stal, byl *Dénis Papin*. Narodil se v polovici XVII. století v Blois ve Francii, studoval medicinu, zabýval se však velmi pilně studiemi fysikálními a stal se později assistentem Huyghensovým. Nestálým duchem svým puzen odebral se pak do Anglie, kde ustrojil známý *digestor* (čili Papinský hrnec), v němž vaření děje se za tlaku parního. Aby páry, nemohoucí uniknouti a stále většího napnutí nabývající, nádobu neroztrhly, opatřil Papin svůj digestor *pojišťovací zá-*

myčkou. Ve víku nádoby jest totiž malý otvor, přikrytý víčkem, které jest přiměřeným spůsobem zatíženo, aby je pára nepozdvihla dříve, pokud nedosáhne tak mocného napnutí, že by nádoba byla v nebezpečí roztrhnoutí se. Jakmile však pára dostoupí této nebezpečné meze, nadzdvihne sama víčko a část jí otvorem unikne, a tím i napnutí klesne. Přiměřeným stížením tohoto ventilu jsme tedy s to vytknouti meze, kterou napnutí par v nádobě překročiti nesmí.

Později spatřujeme Papina v Benátkách; odtud se opět do Anglie vrátil, až r. 1687 k vyzvání landkraběte hessenského odebral se na universitu Marburskou, kde vyučoval mathematice. R. 1690 uveřejnil v Lipských „Acta eruditorum" článek, v němž navrhuje, aby *sražení páry* t. j. proměnění jejího ve vodu použito bylo za prostředek k utvoření prostoru prázdného; dokládá, že z počátku zamýšlel dojíti téhož účelu zapálením střelného prachu, však neshledal to býti praktickým.

Papinův přístroj jest válcovitá nádoba nahoře otevřená, dole opatřená dnem. Na dně nádoby jest něco málo vody, a nad tou pak druhé dno, které však s nádobou není spojeno ale může se v ní nahoru dolů pohybovati. Taková nádoba zove se *válcem* (cylindrem), a pohyblivé dno *pístí.* K této písti byl u Papina upevněn ještě provaz, jenž běžel přes kladku, a na jehož druhé straně viselo závaží, o něco lehčí než píst, tak že jím váha pístě z velké části byla vyrovnána. Představme si nyní píst stojící nad samou vodou na dně válce, a pod válcem rozdělejme oheň. Z vody budou se vyvíjeti páry a budou píst zdvíhati, k čemuž i závaží na druhém konci provazu napomahá. Když pak píst takto byla vyzdvihnuta skoro až k hořejšímu kraji válce, odstranil se oheň; válec na vzduchu chladl, a páry se proměnily opět ve vodu, ostavujíce ve válci prázdný prostor, tak že zevnější vzduch — tlače na každý čtverečný palec plochy pístové $12^3/_4$ librami — sehnal píst opět až k povrchu vody. Nyní se opět oheň přičinil, a celá hra se mohla dle libosti opakovati.

To byl první pokus, užiti vzdušního tlaku k pohybu. Patrně stroj takový nemohl praktických služeb konati, neb jednak byl proces chladnutí válce na vzduchu zdlouhavý, jednak není také střídavé přičinění a odstranění ohně v praxi věcí tak snadnou. Že však Papin svůj stroj ve velké míře provesti zamýšlel, o tom svědčí veliký válec, jejž k tomu účelu zhotoviti dal, a který se posud chová v museu Kasselském.

Vhodnějším spůsobem užil praktický Angličan Papinova návrhu k získání prázdného prostoru. Byl to *Tomáš Savery,* kterému r. 1689 byl udělen patent na stroj, jímž pomocí páry voda se zdvíhala. R. 1702 vydal Savery spis: „Přítel horníka" (The Miners Friend), ve kterém svůj nový stroj popisuje. Vedle principu Papinova užil starší myšlenky o použití *tlaku* parního, a šťastným spojením obou zřetelů postoupil opět o krok dále. Jeho stroj, sloužící výhradně ku zdvíhání vody z dolů, měl v podstatě toto zařízení: Pára nevyvinovala se tu v nádobě, v níž měla pracovati, jako u Papina, nýbrž v nádobě zvláštní oddělené, v *kotli,* jehož výhradním účelem jest, vyvinovati z vody páru. Tento kotel opatřen byl Papinovou pojišťovací zámyčkou, která od těch dob jest nutnou — zákonem předepsanou — částí každého kotle parního. Vlastní stroj Saveryův záležel v uzavřené nádobě železné, na-

zveme ji *A*; tato nádoba byla na svrchní straně s kotlem spojena trubicí *(T)*, v níž nalézal se kohout, aby se pára z kotle do nádoby *A* libovolně pouštěti mohla. Ze spodní strany zmíněné nádoby vycházely dvě trubice: první šla přímo do vody, která se měla vyčerpati a byla opatřena klapkou, která dovolovala vodě sice vstoupiti trubicí do nádoby *A*, však bránila jí z nádoby trubicí tou se vrátiti*); druhá pak trubice vyšedší ze spodu nádoby *A* obracela se vzhůru a vedla na místo, kde se voda vylévati měla; v ní byla klapka dovolující vodě z nádoby *A* vstoupiti do trubice, nikoliv však naopak. První trubici, *ssací*, nazveme krátce *S*, druhou, *výtlačnou*, poznamenejme *V*.

Působení stroje bylo pak následující: Kohoutek v trubici *T* se otevřel a pára z kotle vstoupila do nádoby *A* a naplnila ji, načež se kohoutek opět zavřel. Nyní polila se nádoba *A* zvenčí vodou, čímž páry v ní se srazily a zevnější vzduch vtlačil do vzniklého prázdného prostoru trubicí *S* vodu. Do nádoby takto vodou naplněné pustila se pak otevřením kohoutku opět pára, která vodu nemohoucí se trubicí *S* vrátiti vytlačila trubicí *V* na místo, kde se vylévati měla. Nádoba *A* se takto opět naplnila parou, která se jako prvé politím nádoby srazila, načež se vypsaný zde pochod opakoval. Bylo tedy toliko potřebí otvírati a zavírati v pravý čas kohoutek v trubici *T* a schlazovati pravidelně *A*, aby stroj práci svou vykonával.

Pokrok u Saveryho jeví se jednak v tom, že páru vyvinoval ve zvláštní nádobě, jednak tím, že místo zdlouhavého schlazování vzdušního zavedl rychlé ochlazení vodou. Za to jest stroj Saveryův způsobilý výhradně ku čerpání vody (ano jest sám v sobě pumpou), kdežto u Papinova stroje pohyb pístě mohl býti zužitkován ku konání prací rozmanitých.

Papin zpraven Leibnitzem o stroji Saveryově, opustil svůj stroj, a hleděl Saveryův přizpůsobiti i jiným účelům, než čerpání vody. Ovocem jeho práce byl *parník*, jejž r. 1707 na řece Fuldě postaviti dal. Na lodi té bylo malé obyčejné kolo mlýnské „na svrchní vodu,“ na jehož ose bylo po každé straně lopatkové kolo, jak u parníků našich. Parní stroj, dle Saveryova spůsobu umístěný též na lodi, zvedal vodu z řeky na toto kolo, čímž je — a s ním kola lopatková v bocích lodě — v pohyb uvedl a loď hnal. Papin zamýšlel vydati se na své lodi do Anglie, kde doufal nalezti příznivější půdu pro svůj vynález. K tomu však bylo mu potřebí povolení kurfirsta brandeburského, aby s lodí svou z Fuldy směl vplouti do Vesery, neb dle zvyku plavily se lodě po Fuldě toliko až k ústí jejímu (do Mindenu) a zde skládaly zboží své, které pak na lodích brandeburských po Veseře bylo dále dopravováno. Však ačkoliv sám Leibnitz (jsa tou dobou dvorním radou hanoverským) za Papina se přimlouval, poukazuje k tomu, že tato loď nemá za účel dopravu zboží, nebylo Papinovi přece povoleno proplouti skrze Minden, a když se o to nicméně pokusil, byla jeho loď od surového lidu plaveckého rozbita. Schudlý a sklamaný Papin odešel se svou rodinou do Anglie, kde r. 1714 zemřel. Teprvé náš věk oživil opět čestnou památku toho muže a krajané jeho postavili mu r. 1859 v jeho rodišti pomník.

---

*) Takové klapky řídí na př. běh krve v srdci.

Další vývoj parního stroje vede nás opět do Anglie, kde zmáhající se hornictví s hlubokými šachtami svými ohlíželo se po nějakém prostředku zbaviti se vod, které hrozily mnohé doly zatopiti. Zde přešel stroj z rukou filosofů v ruce lidí praktických: věda stanovivši princip a naznačivši cestu ostavila praxi další vývoj.

Železník *Newcomen* a sklenář *Cawley* znajíce stroj Saveryův a Papinův provedli na základě tom stroj nový, na který r. 1705 vzali patent, a sice na jmena Savery, Newcomen a Cawley; protože Savery měl výhradné právo ku způsobení prázdného prostoru sražením par, a Newcomen a Cawley jsouce kvakeři, chtěli se vyhnouti procesu, vzali jej do svého spolku. Stroj však nejvíce znám jest jmenem stroje Newcomenova. Pára se v něm vyvinovala též v odděleném kotli, odtud vedla se trubicí *T* do válce *A*, opatřeného pístí. Tato byla zavěšena na jednom konci dlouhé páky, uprostřed podepřené, na druhém konci opatřené závažím, kterým píst z části byla zvážena. Pára v kotli vyvinutá pustila se otevřením kohoutku do válce *A* pod píst a zdvihla ji, podporována jsouc při tom závažím. Když píst takto byla zdvihnuta, zavřel se kohoutek, válec zvenčí vodou se ochladil a vzduch stlačil píst dolů; voda povstavší sražením se par ve válci, vypuštěna jest zvláštní trubicí též kohoutkem opatřenou. Nyní se opět otevřel kohout v trubici *T*, pára znova vstoupila pod píst a celá hra se opakovala. R. 1712 bylo srážení se par u tohoto stroje změněno tak, že pustila se po každé studená voda *dovnitř válce.*

Tohoto stroje bylo by se mohlo již užiti k potřebám rozličným, neboť se kývavého pohybu páky, na níž píst byla zavěšena, mohlo užiti k rozličným účelům. To se však nestalo, nýbrž onen konec páky, kde bylo závaží, spojen jest přímo s pumpou dolovou, která vodu ze šachty čerpala. *Smeaton* sice použil stroje Newcomenova ku hnaní mlýna, ale tak, že vodu strojem tím zdvíhal na mlýnké kolo, které mlýn pak hnalo. Týž připojil na místě vodní pumpy ku stroji tomu pumpu „vzdušní“ (nikoliv vývěvu), která hnala vzduch do železných pecí, čímž byly staré měchy nahraženy.

U stroje Newcomenova kromě člověka, který pod kotlem oheň udržoval, a vodu v kotli dle potřeby nahražoval, musil býti ještě druhý, který otáčeje v pravý čas jednotlivé kohoutky páru do válce vpouštěl, páru srážel a vodu z válce vypouštěl. Úlohu tu konal hoch *Humphrey Potter,* jejž práce tato tak nudila, že uzavřel se jí zbaviti. Pozoruje souvislost mezi okamžiky, kde kohoutky otáčeti musil, a mezi pohybem páky, spojil kohoutky s pákou pomocí provazců tak dovedně, že stroj sám v pravý okamžik náležitý kohoutek otevřel neb zavřel. — Provazce ty byly pak nahraženy pevnými tyčemi, a stroj stal se takto *samočinným,* tak že kromě topiče již nikoho k řízení svému nepotřeboval. Takové ústrojí, jímžto stroj sám své takřka životní úkony řídí t. j. vpouští a vypouští páru neb vodu, nazývá se ústrojím *rozváděcím* (Steuerung).

Když stroj byl tak daleko dospěl, nastala jakási přestávka. Tím rozhodnější byl však pokrok, který pak následoval; zásluhou jediného muže změněn tu stroj tak, že vystoupil z úzkého oboru posavadní činnosti. Muž ten byl *Watt.*

James Watt narodil se r. 1736 v Greenocku ve Skotsku, kde otec jeho rozmanité přístroje lodní zhotovoval. Vychování jeho nebralo se obyčejnou cestou školní; mladý Watt musil sobě vědomostí dobývati dle příležitosti od rozličných učitelů. Takto přiučil se klasickým jazykům, mathematice a fysice. Co osmnáctiletý mladík odebral se do Glasgowa, a vstoupil zde do učení k mechanikovi, který zhotovoval nástroje měřické a mathematické. Vyučiv se ve třech letech chtěl založiti vlastní svůj obchod toho druhu, potkal se však s velkým odporem svého cechu, a s radostí tedy přijal místo mechanika a dozorce sbírek modelů na universitě Glasgowské, když mu bylo nabídnuto. Zde seznámil a spřátelil se s profesorem *Blackem,* který přednášel v Glasgowě fysiku. Přátelský tento poměr měl nemalý vliv na práce Wattovy, neboť Black seznámil Watta s náukou o teple, a umožnil takto racionální pokračování jeho. Black sám musí býti pokládán za zakladatele theorie tepla, neb ačkoliv považoval teplo za látku, opatřenou chemickými vlastnostmi, prokázal vědě přece velkou službu stanovením rozdílu mezi teplem *sensitivním* (zjevným, citelným) a *latentním* (tajeným), a určením tepla *specifického.*

V úřadě svém co mechanik universitní dostal Watt jednou model Newcomenova stroje ku správě. Přemýšleje o působnosti toho stroje, shledal na něm velikou vadu, že totiž válec vpuštěním vody po každé velice se ochladí, tak že nová z kotle vstupující pára v studeném válci vždy z části se srazí, kteráž část pro účinek jest ztracena. Watt hleděl tu vadu tím odstraniti, že páru, která se měla sraziti, z válce pustil do zvláštní nádoby, ve které ji srazil. Tím spůsoben v této nádobě i ve válci prázdný prostor, aniž by se válec ochladil. Tato oddělená nádoba nazývá se *kondensátorem.*

Byl to první krok Wattův na dráze zdokonalení parního stroje; od této chvíle následovalo zlepšení za zlepšením, až stroj nabyl tvaru, od něhožto dnešní stroj sice v podrobnostech se liší, k němužto však podstatná část posud žádná nebyla nově přidána. Nemůžeme zde stopovati Watta krok za krokem, nýbrž spokojíme se tím, že stroj v hlavních částech tak vypíšeme, jak Watt jej nástupcům svým zůstavil.

Rozumí se samo sebou, že pára i tu ve zvláštním kotli se vyvinovala; hlavní částí stroje samého byl pak opět válec s pístí. Však válec musíme si mysliti na obou stranách zavřený a na obou koncích spojený jednak s kotlem, jednak s kondensátorem; nejprvé pustila se pára z kotle do válce pod píst, tato se zdvihla až k hořejšímu víku válce, načež spojení s kotlem se přerušilo a pára z válce pustila se do kondensátoru, kde se srazila. Současně však otevřelo se spojení mezi kotlem a svrchní stranou válce, a pára vstoupivši nad píst stlačila tuto dolů. Když píst došla dolů, zavřelo se opět spojení hořejší strany válce s kotlem, a pára, která byla nad pístí, pustila se do kondensátoru, načež se opět nové páře otevřel přístup pod píst, a vše se opakovalo znova.

Tento pohyb pístě sdílel se opět velké dvouramenné páce, tak zvanému *balancieru,* jako u Newcomena, jen že páka ta u tohoto byla ještě dřevěná, kdežto Watt již veskrze železa užil. Druhého konce této páky použil Watt k tomu, že jím uvedl do pohybu velké a těžké kolo,

zvané *hon* čili *setrvačník,* asi tak, jako brusič pohybem nohy nahoru a dolů své kolo a brus žene, nebo jako u šicího stroje šlapáním kolečko v otáčení se uvádí.

Rozumí se, že Wattův stroj byl samočinný, že tedy sobě sám páru připouštěl i vypouštěl, ale Watt k tomu již neužíval kohoutků, nýbrž aparátů vhodnějších. Stroj též sám pumpou odstraňoval vodu, která sražením par v kondensátoru vznikala, a sám jinou pumpou nahražoval úbytek vody, který následkem vypařování v kotli nastával. Dále opatřil Watt svůj stroj aparátem, jímžto přístup páry byl ihned zmenšen, překročilali rychlost stroje jistou mez, a větší množství páry připouštěno, kleslali pod tuto mez; jest to *regulátor.*

Jak patrno jest Wattův stroj úplně samočinný; a tím, že sílu svou sděloval kolu, z něhož se snadně jinam převesti dala, stal se schopným ku každé službě.

Watt později vystoupil z university a spojil se s jakýmsi dr. Roebuckem, a když se mu při tom nedařilo, našel velmi dobrého společníka v bohatém Boultonovi; s tímž v *Soho* u Birminghamu založil továrnu, kde nový svůj stroj vyráběl. Kromě četných podrobných vynálezů vztahujících se k parnímu stroji pochází od Watta několik jiných přístrojů; tak na př. sestrojil aparát pro kreslení perspektivických obrazů a lis kopírovací. Však i v jiném směru byl činný: na př. odkryl sloučení vody (z kyslíku a vodíku), a sice současně s Cavendishem.

R. 1819 zemřel Watt v Heathfieldu v stáří 83 let. Byl muž zajisté geniální; nemůžeme souhlasiti s dr. Witheringem, který jej staví na roveň s Newtonem, ale jsme povinni úctou muži, který zůstavil světu odkaz tak užitečný a důležitý.

Národ anglický uznav jej hodným místa v Britském pantheoně, postavil mu sochu v opatství Westminsterském. K této soše, kterou provedl Chantrey, napsal lord Brougham následující nápis: „Ne aby zvěčnili jmeno, které trvati musí, pokud umění míru kvésti budou, ale aby ukázali, že lidstvo naučilo se ctíti ty, kteří nejvíce zasluhují jeho vděčnosti: král, jeho ministři a mnozí šlechticové i občané říše postavili tento pomník J. Wattovi, který obrátiv sílu tvůrčího ducha záhy vycvičeného ve vědeckém bádání ku zlepšení parního stroje, rozmnožil pomůcky své vlasti, zvýšil sílu lidskou a povznesl se ku vynikajícímu místu mezi pěstovateli vědy a skutečnými dobrodinci lidstva.“

Od dob Wattových nestala se s parním strojem žádná změna podstatná, v podrobnostech ovšem mnoho měněno a zdokonalováno; hlavně ústrojí rozváděcímu bylo věnováno mnoho píle.

Síla stroje závisí ovšem velice na tom, jak silně jsou páry napnuty, jakou silou tedy na píst tlačí; napnutí par zvýšiti nebylo samo o sobě věcí nesnadnou, obtíž ležela z počátku v tom, že nebylo možno zhotoviti dosti silné kotle; teprvé zdokonalující se výroba železa a časem nabytá zkušenost dovolily užívati par více a více napnutých.

Následkem toho mohla se někdy i kondensace vynechati, a pára, která byla svou úlohu vykonala, pustila se přímo do vzduchu. Tím povstal sice jakýsi odpor proti pohybu pístě, která zde nepostupovala do prázdného prostoru, odpor ten se však při mocném napnutí par snadně přemáhá. Takových strojů — *o vysokém tlaku* — se nyní

užívá velmi zhusta, zvláště tam, kde jest nedostatek vody, které jest pro kondensaci mnoho potřebí, a kde stroj má býti lehký nebo laciný.

Posud jsme předpokládali, že pára vstupuje tak dlouho do válce, až dotlačí píst na konec, že se tedy po každé tolik páry zpotřebuje, mnoholi se jí do válce vejde. Avšak již Watt zavíral přístup páry dříve, než ještě píst na konec válce došla; pára takto ve válci uzavřená se rozpíná a dotlačí tím píst ku konci. Účelem tohoto zařízení — *expanse* — jest úspora páry, a tedy úspora paliva.

Co do zevnějšku shledáme nyní jen málo strojů dle spůsobu Wattova s balancierem; většina strojů na místě válce *postaveného* má válec *ležatý,* a pohyb pístě se přímo na setrvačník přenáší.

Napnutí par, které u Watta jen málo nad tlak atmosféry vystupovalo, bývá nyní v normálních poměrech 5, někdy však i 10 atmosfér t. j. páry takové tlačí 5 až 10kráte silněji než vzduch atmosférický.

Zajímavo jest pozorovati, jak od dob Papinových dělo se vyvinování parního stroje takřka rozlišováním orgánů. Jako u tvorstva organického na nejnižším stupni vývoje jednotlivé orgány ještě nejsou odděleny, tak u stroje Papinova jest válec vším: zde pára se vyvinuje, pracuje i se sráží. A jako postupným vývojem oddělují se orgány, které jednotlivým úkonům slouží, tak se již u Saverya oddělil kotel, a konečně u Watta kondensátor. Při tomto vývoji však se ztratila též původní myšlenka: užiti tlaku vzdušního: tento krok učinil Watt, on nahradil tlak vzdušní tlakem páry, který dle libosti — v praktických mezích — můžeme zvýšiti. Ovšem že již Savery užil tlaku parního ku vytlačení vody, ale stroj jeho byl příliš specielní, a u Newcomena vidíme již opět vzduch co tlačící agens. Myšlenka užiti tlaku vzdušního byla tedy jen prostředkem k cíli, jakmile cíl byl dosažen, mohl prostředek odpadnouti.

Stroj Wattem zdokonalený dobýval si velmi rychle půdy. *Hornictví* Wattův vynález nejradostněji vítalo. Z počátku sloužil toliko k čerpání vod dolových, čímž mnohé již zatopené doly staly se opět přístupnými; když pak začalo se užívati par výše napnutých, svěřeno stroji též vytahování dobytých rud, a konečně i spouštění a vytahování mužstva dolového. Není dnes již většího podniku hornického, který by nebyl opatřen takovými stroji parními.

Spřízněné s hornictvím *hutnictví* přijalo též brzo sílu parní; jak jsme viděli, užil již Smeaton stroje Newcomenova ku vhánění vzduchu do pecí; takové — ovšem mnohem dokonalejší a mocnější stroje konají i dnes tuto službu; však ku hnaní strojů, které sloužily k prvnímu zpracování rud, byla síla parní vítaným prostředkem. Užitím této nové síly zdokonalovala se výroba železa v míře netušené, a kdo viděl na výstavě Vídeňské ony obrovské výrobky železné (na př. u Kruppa), zajisté uzná, že člověk parním strojem podrobil sobě sílu obrovskou.

Průmysl ostatní postupně též účastnil se nového ruchu, a začal užívati síly parní. Byly to zprvu ovšem závody takové, které při výrobě své již strojů užívaly, ženouce je silou vodní neb i lidskou neb zvířeci. Byly to tedy mlýny, přádelny a podobné továrny, které nejprvé nahradily svou posavadní sílu hnací parou. Brzy však hleděl i ostatní průmysl směru tomu se připojiti, ku kterémuž účelu musel

ovšem především pro práci, kterou posud ručně konal, vynalezti stroje, které pak silou parní poháněl. Takto způsobil parní stroj zavedení práce strojové do odborů, v nichž dotud jen rukodělství panovalo. Doba tato trvá posud; a byť i mnohé tyto stroje nyní již opět jinými silami se hnaly, první pohnutku k tomuto směru dal stroj parní.

Konečně připojilo se i *hospodářství,* hledíc práce své konati pomocí páry, a možno zde pozorovati týž směr, jako v průmyslu: snaha zavesti strojní práci na místě práce ruční, byť i ku hnaní nevždy páry se užívalo, jako na př. u strojů secích nebo žacích.

Nejmocněji však působil parní stroj na dopravu zboží a na komunikaci; v tomto směru zajisté stal se v posledních 50 letech převrat ohromný; právě v této okolnosti spočívá nesmírná cena parního stroje u vývoji kulturním, neb usnadněné tak obcování národů, zmenšený takořka rozsah země nemohl zůstati bez vlivu na vzdělanost. Komunikace pozemní jest úplně změněna zavedením drah.*) Již Watt pomýšlel na možnost, tažní sílu koňskou nahraditi silou parní, upustil však od té myšlenky; teprvé r. 1814 postavil *Robert Stephenson* první lokomotivu. Stroj, jehož při lokomotivě užito, jest stroj o tlaku vysokém bez kondensace, a sice má každá lokomotiva dva stroje takové, po obou stranách umístěné. Píst působí zde přímo na kola vozu, na němž stroje umístěny jsou, a otáčením těchto kol uvádí vůz ten v pohyb, ač jeli dráha dosti drsná, aby kola neklouzala. Při drahách v rovině neb při malém stoupání stačí k tomu přirozená drsnost koleje; jeli však stoupání značné, musí se užiti zvláštních prostředků, aby kola neklouzala, tak na př. při dráze na horu Rigi upevněn jest mezi kolejemi jakýsi žebřík, po kterém kolo lokomotivy šplhá. — Kotel s topením uložen jest na lokomotivě a tvoří nejhmotnější a nejnápadnější část její.

Pro plavbu — hlavně pomořskou — stal se parní stroj velmi důležitým, an učinil plavbu na větrech skoro nezávislou a zvětšil rychlost pohybu lodního. Však i nepřímý vliv nového vynálezu se zde jevil ve značné míře: v stavbě lodí i v taktice námořní. V stavbě lodí jest zvláště užití železa co staviva znakem nové doby, a bylo umožněno hlavně zdokonalenou výrobou železa; na válečnictví pak působilo nejen zavedení lodí obrněných, ale také značně usnadněné manévrování parníků u porovnání s loďmi plachetními.

V plavbě říční vedle dopravy osob hlavně se zvelebila plavba vlečná, jindy — a na neupravených řekách posud — velmi nedokonale pomocí koní prováděná. Zajímavo jest, že první parník postavený *Fultonem* v Americe konal své první plavby r. 1807 tedy právě sto let po nezdařeném pokusu Papinově na řece Fuldě. A tak ve všech odborech praktické činnosti lidské jeví se blahodárný vliv nové síly; avšak i v poměry společenské zasáhla tato změna; zavedením práce strojové povstal nový stav *dělnický,* kterého dříve v tomto užším smyslu nebylo. Stav ten, dostav se takto do staré, v ustálených formách takořka slité společnosti evropské, dobýval a dobývá sobě v ní zvláštního svého postavení; a nové tyto poměry, pro něž není ve staré společnosti ještě ustáleného tvaru, tvoří otázku dělnickou.

---

*) V dolech byly dráhy kolejové věcí dávno známou, ale zavedením síly parní došly teprvé všeobecného upotřebení.

Leč uvažování této jest věcí národního hospodáře, a my obrátíme se k otázce jiné: jak hledí nová věda přírodní na parní stroj?

Parním strojem podrobil si člověk novou sílu přírodní, chcemeli ji pak užívati výhodně a bezpečně, musíme znáti zákony, jimiž se řídí, a zákony tyto nám podává věda přírodní. V případě našem jest to náuka o teple, která nám při užití síly parní jest vodítkem.

Jak jsme viděli, Black již r. 1760 pilněji zabýval se náukou o teple; ta od těch dob měla mnoho pěstovatelů, mezi nimiž vynikají zvláště Carnot, Clepeyron, Péclet a j. Všickni považovali teplo za látku, až teprvé r. 1842 lékař *R. Meyer* vyslovil a odůvodnil náhled — před tím již častěji tušený, ale vždy opouštěný — že teplo není látkou, nýbrž *stavem,* jako světlo a zvuk, a jako též pohyb jest stavem těles přírodních. Z toho vzešla náuka, že tyto rozličné stavy v sebe přecházeti mohou, čili že ony „síly přírodní" jsou aequivalentní.*)

Abychom o tom lépe se přesvědčili, představme si kováře, který stojí u prázdné kovadliny, a zvedne kladivo do výše; on tím poněkud se unaví t. j. ztratí část své síly, tato však nezmizela, nýbrž jest v kladivu, které vyzdvihnutím nabylo schopnosti mocně dopadnouti na kovadlinu. Pustíli je kovář skutečně, uslyšíme zvuk, a kladivo i kovadlina se zahřejí. Kladivo nyní leží na kovadlině a není v něm žádné síly více, kam se tato poděla? Na to odpovídá věda přírodní: ona proměnila se ve zvuk, který slyšíme, a v teplo, které na kladivu a kovadlině cítíme: nebo žádná síla nemizí, nýbrž mění toliko svůj zjev, ale také žádná síla nevzniká, každá nově se nám jevící síla jest toliko jiným zjevem síly, která dříve již tu byla, ač ve tvaru jiném. Síla kovářova — která v pohyb kladiva a pak ve zvuk a teplo přešla — vzala na př. původ svůj z pokrmů, sílu, kterou při denní své práci vydal, musí nahraditi jídlem: lučební sloučení pokrmů či síly v tomto sloučení poutané jsou pramenem síly kovářovy.

Analogie se strojem parním jest patrná. Dejme tomu, že ono kladivo nezdvihá se ramenem kovářovým, nýbrž strojem parním. Odkud ten svou sílu béře? Patrně z paliva, nebo kdy bychom netopili, bylo by to totéž, jako kdy by kovář nejedl: stroj by nepracoval. Jak známo, jest hoření pochodem lučebním, při kterém se vyvinuje teplo. Možnost tohoto pochodu a množství vyvinutého tepla závisí na lučební povaze látek, které hořeti mají. V lučebním sloučení paliv jest tedy pramen tepla, které pak jest původem síly parního stroje. Leč co jest původem lučebního sloučení paliv? Paliva naše jsou vesměs původu rostlinného,**) a lučebné jich sloučení povstalo za doby rostlinného jich života působením tepla a světla slunečního. Má tedy síla parního stroje původ svůj v teple, teplo to pochází z lučebného sloučení paliv, lučebné sloučení paliv vzniklo teplem a světlem slunečním — a teplo a světlo sluneční? — Tu přecházíme v obor příliš daleký, v němž přece vždy konečně docházíme k otázce, k níž hodí se slova básníka Čecha:

---

*) Meyer sám netvrdí, jako následovníci jeho, že teplo *jest* pohyb, nýbrž že pohyb v teplo *přecházeti může* — jako na př. při tření dvou dřev o sebe — a opět teplo v pohyb, jako u stroje parního.

**) Kromě petroleje, kterého se však posud jen výminečně co paliva u kotlů parních užívá.

Otázka tvá odpovědi nemá,
k ní i prorocká jsou ústa němá;
rozešli ji hromem v širý svět:
ohlasem ji vesmír zahřmí zpět!

Nebudeme se tu zabývati četnými domněnkami o původu tepla slunečního, a spokojíme se tím, že jsme ukázali, kterak parním strojem obracíme dnes ku svému užitku takřka teplo sluneční, které po miliony let ukládalo se v rostlinstvu zachovavším se nám co kamenné neb hnědé uhlí a co rašelina. Rostlinstvo dnešní samo nebylo by s to vyhověti požadavkům našim. Sama sebou však naskytuje se otázka, co budeme dělati, až vyčerpáme tato bohatá sice, však přece vyčerpatelná skladiště síly? Otázku tuto klade si dnes především Anglie, jejíž spotřeba uhlí jest ohromná.

Návrhy činěné ku zodpovídání této otázky dají se takto přehledně sestaviti:

1. Má se užiti tepla slunečního přímo t. j. bez zprostředkování rostlinstva. Tímto úkolem zanášel se *Ericson* (který, mimochodem řečeno, jest též původcem *kalorického* stroje, jímž se teplo — jakkoli nabyté — v práci převádí bez použití páry, toliko pomocí vzduchu), a také stroj takový v chod uvedl. Ale posud jest věc ta teprvé v počátcích.

2. Použití síly měsíční na místě síly sluneční bylo též (od Angličanů) navrhováno, a sice tím, že zužitkuje se proud přílivu a odlivu (následku to přítažné síly měsíční) ku hnaní strojů. Především sloužily by stroje takové arci místům pobřežním, však není pochyby, že by se našly prostředky, jimiž by síla tato i do vnitř pevné země uvesti se dala. Avšak — ač projektů zde je několik — jest návrh ten posud právě jen návrhem.

3. Konečně jsou zde síly původu zemního, (terrestrického — tíže, pružnost, magnetismus, elektřina — ač smíli se tyto poslední čítati mezi terrestrické), jichž možno užiti jakožto náhrady za sílu parní. Užívá se ovšem již sil těchto (na př. tíže a pružnost u hodin), v míře však posud nepatrné; jest to také jen elektřina, která zde snad budoucnost jakousi má.

Dávno známé síly původu světového či kosmického: vítr a spád vodní ustoupily užitím síly parní poněkud v pozadí, není však pochybnosti, že otázka, jak nahraditi sílu parní, uvede je opět v popředí.

Než zaběhli jsme zde do budoucnosti příliš daleké; neboť zásoby uhlí stačí ještě na více věků, a to je doba dostatečná, by v ní lidský duch našel prostředky k nahražení síly strávené. Úvaha naše může nám však býti výstrahou, abychom následujíce Anglii uhlí dle možnosti šetřili a onu dobu zbytečně nekrátili.

Výpravy k severní točně.

Vypravuje

Jan Řežábek.

(Dokončení.)

Pamětihodno jest, že moře v okolí souostroví Špicberského i v pozdní zimě nikdy nezamrzalo napořád; zátoka Mosselská byla ještě v prosinci, ano jedenkráte i v lednu úplně ledu prosta, však i tenkráte, když zcela zamrzla, bylo lze ve větší neb menší vzdálenosti pozorovati otevřenou vodu. Jest to zajisté v tak veliké šířce úkaz neobyčejný. V lednu byla zima tak mírná, že jedenkráte vystoupla temperatura po dva dni za sebou až na + 1° C, ano dne 23. téhož měsíce pozorováno dokonce + 3°,8 C, po celý pak leden neklesla ani jednou pod — 32°,4 C.

Jinak byla zima velmi bouřlivá; nejčastěji vál ostrý vítr jihovýchodní, největší pak zima panovala za větrů severovýchodních. Od konce ledna se počasí zcela změnilo, a uhodila pravá severní zima. V zátoce Mosselské rozlámal se led sice ještě dne 8. února, ale celkem trvaly tuhé mrazy za ostrých větrů severních a severovýchodních. Zátoka i moře před ní pokryto bylo ledem. Ku konci února klesal teploměr až k — 28°,2 C, průměrná pak teplota nepřevyšovala — 22°,7 C. Led v přístavu byl 2′ tlustý, za to však na širém moři rozlámaly silné bouře ledy i v tomto měsíci, tak že bylo lze s jednoho sousedního vrchu pozorovati v rozličných stranách otevřenou vodu. Na sklonku února panovalo celkem vlídné počasí.

V zátoce Mosselské objevuje se za dlouhé zimy severní každých čtrnácte dní měsíc a jest při tom po deset dní cirkumpolární, t. j. nezachází pod obzor jako slunce v létě. Když nesvítil měsíc, panovala v prosinci a v lednu i v pravé poledne úplná tma. Dne 28. února uzřeli naši cestovatelé slunce v tomto roce po prvé a hned z počátku trval den 12—14 hodin. Poněvadž led zbraňoval lodím vyplouti na otevřené moře, uzavřeno provesti po saních dle původního plánu aspoň jízdu k severu, ač ovšem bez pomoci sobův. Kapitán Palander a poručík Parent vypravili se s desíti muži a jedním člunem dne 17. dubna do Verlegen Hooku a uloživše tam pro připravovanou výpravu člun s jistými zásobami potravin, vrátili se dne 19. t. m. do zátoky Mosselské. Vlastní výprava vydala se na cestu teprvé dne 24. dubna; vedli ji Nordenskiöld a Palander, majíce s sebou tři čluny a šestnácte mužův. Však než přijeli do Verlegen Hooku, rozlámaly se jedny saně a Palander musil se vrátiti do zátoky Mosselské zpět, aby se učinily na nich potřebné opravy. Dne 5. května vrátil se zase k Nordenskiöldovi a ode dne 6. května pokračovalo se v obtížné jízdě až k ostrůvku *Parryovu,* kamž dorazili dne 16. května. Když zde bylo složeno potravin na sedm dní, navrátilo se šest mužův zpět, ostatní pak zamířili k severovýchodnímu cípu ostrova *Phippsova,* ležícímu v 80° 45′ s. š., kamž dorazili dne 18. května. Zde se však s jednoho mysu zpozorovalo, že jest

dále k severu led velmi špatný a k jízdě nezpůsobilý, a poněvadž se následkem toho musilo upustiti od původního úmyslu, usnesli se naši cestovatelé obrátiti se na východ podél severního pobřeží *Nordostlandu*, jednoho to ze čtyř velikých ostrovů Špicberských, odděleného od hlavního ostrova úžinou *Hinlopskou*, k mysu *Platenu*, nejsevernějšímu to bodu řečeného ostrova, odtud pak vrátiti se přes ostrov a led úžiny Hinlopské do zátoky Mosselské. Pustili se také skutečně vyměřenou drahou, zahnuli dne 1. června okolo mysu Platenu a vstoupili na led Nordostlandu. Led byl vůbec hladký, na mnohých místech však činily nepřemožené překážky další jízdě pukliny, jichž šířka obnášela místy až 80′ a kteréž byly tak hluboky, že nebylo téměř lze dna dohlednouti. Cestou se výprava rozdělila a Palander vrátil se s dvěma muži dne 24. června, kdežto Nordenskiöld s ostatním mužstvem přibyl do zátoky Mosselské teprvé dne 29. t. m.

Za nepřítomnosti Palandrovy a Nordenskiöldovy navštívil dne 12. června zimoviště švédské výpravy Angličan M. Smith z Londýna a zanechal tam nějaké zásoby potravin, poněvadž to však na delší dobu nepostačovalo a nebylo žádné naděje, že by přišla v čas pomoc ze Švédska, musilo se pomýšleti na návrat. Hlavní loď výpravy, parník Polhem přibyl dne 6. srpna do Tromsö.

Vedle hlavního účelu, totiž dosažení co možná největší severní šířky aneb samé točny, konali švédští učenci v zátoce Mosselské rozličná vědecká pozorování, jimiž se doplnily výzkumy předešlých výprav. Jmenovitě vyšetřeny jsou poměry *mořské zvířeny* a *květeny* za času dlouhé noci severní. Výsledky těchto pozorování, kteráž se dála dílem v otevřené vodě, dílem pod ledem, dokázaly s důstatek, že živočišný život v zimě nejen nehyne, nýbrž že snad dosahuje právě tou dobou svého největšího vývoje, ač bývá voda mořská ochlazena až na — 2° C. Tato zkušenost vede nás k domněnce, že obyvatelé mořských tůní, ač nemají zajisté způsobilosti zvýšiti svou tělesnou teplotu nad teplotu obklíčujícího je prostředí, mohou žíti ještě za — 10° až — 15° C. Na Špicberkách lze pozorovati pamětihodné doklady této domněnky. Kráčíli člověk v zimě podél mořského břehu, rozšiřuje se při každém kroku v sněhu, pokrývajícím podnoží ledovců aneb dolejší lem pobřežní, okolo nohou jasný, namodralý lesk, pocházející od milionů téměř mikroskopických korýšů, jejichž pravým živlem jest dle všeho sníh, promočený mořskou vodou. Zvířátka tato zářila ve sněhu i tehdy, když obnášela jeho temperatura — 10° C, kdežto měl okolní vzduch dokonce — 33° C. Činí to zajisté zvláštní dojem na osamělého chodce, kráčejícího za pošmourné noci severní touto směsicí sněhu a plamínků, prskajících při každém kročeji na všechny strany a hrozících, jak se zdá, spáliti jeho oděv a obuv.

Zvířat vyšších druhů bylo lze viděti v zimě velmi málo a proto byl také výtěžek honby velmi hubený. Na podzim zastřeleno bylo několik sobů a asi sto *sněhulí*, kteréž se vyznamenávaly značnou velikostí a velmi chutným masem, podobným husímu. Pták tento bydlí na souostroví Špicberském v dosti hojném počtu a zdržuje se hlavně na nepřístupných stráních pod hromadami kamení. Jakmile však uhodila zima, zmizel docela. kteroužto okolnost jest těžko vysvětliti. poněvadž

sněhule nepatří k ptákům stěhovavým. Mimo to byla zastřelena jedna skalní sova, kteráž se živí bez pochyby sněhulemi, od nichž se barvou nepatrně liší. Za celou zimu ukázal se jenom jediný bílý medvěd. Bylo to jednou ku konci února v 11 hodin večer, když se postavil k oknu zimního bydliště, dívaje se, ani se odebírají účastníci švédské výpravy na lože; musil však draze zaplatiti tuto svou zvědavost, neboť kapitán Palander vyběhl, jak byl, ze světnice a zastřelil jej. — Tuleni byli zastřeleni pouze tři; jestiť spojen lov jich s nemalými obtížemi, poněvadž se zdržují obyčejně vedle prohlubní a jakmile se objeví něco podezřelého, okamžitě zmizí pod vodou. Bdělost jich nemohli lovci oklamati ani bílými štíty, kteréž brali s sebou; povídá se, že bílý medvěd, jda na tuleně, zakrývá si nos tlapou, poněvadž by jinak jeho černou barvou prozradil svou přítomnost.

I botanika byla obohacena výzkumy poslední švédské výpravy. Dosud se mělo za to, že mořské chaluhy za dlouhé noci severní pro nedostatek tepla a světla, těchto nezbytných podmínek všelikého rostlinného života, zakrňují a přestávají růsti; učenci švédští však vyšetřili, že vzdor čtyrměsíčným mrákotám, do nichž nevniká ani jediný paprsek světla slunečního, i vzdor velmi nízké teplotě mořské vody, přece vždy trvá hojná vegetace chaluh, kteráž se jakostí i množstvím úplně vyrovná vegetaci letní, ukazujíc jmenovitě ve výjevech, stojících ve spojení s tvořením výtrusů, pozoruhodnou životní sílu. Z toho lze uzavírati, že se chaluhy v tom ohledu liší od rostlin semenných, potřebujíce k vývoji bohatého života velmi málo světla i tepla; větší hojnost tepla a světla aspoň jich činnost životní značně nezvyšuje.

Vedle toho zaměstnávali se učení průvodci výpravy velmi pilně pozorováním *severní záře* a jejího *spektra,* při čemž určili přesně polohu sedmi čárek. Čárky tyto dle pozorování Wijkanderova shodují se na Špicberkách úplně se spektrem dolejšího, méně jasného plamínku svíčkového. Tento výzkum nepochybně značně přispěje k důkladnějšímu poznání tohoto velkolepého, záhadného dosud zjevu přírodního a poukazuje mezi jiným k tomu, že se nalézá severní záře v jakési souvislosti s padáním světelné látky, obsahující železo, uhlí a j. Také ta okolnost, dosud nevysvětlená, že se v rozličných krajinách a za rozličných okolností obdržela rozličná spektra, nabývá tím jistého objasnění; zdá se, že příčinu toho dlužno hledati v různé povaze padajících látek. V zimě byla severní záře za jižních větrů téměř permanentní, nevyznamenávala se však žádnou zvláštní jasností a vůbec měla ráz zcela jiný, nežli v jižnějších krajinách, což bez pochyby pochází od blízkosti jejího ohniska.

Ačkoliv poskytují výsledky vědeckých prací poslední švédské výpravy mnoho nového a zajímavého, nelze přece neuznati, že se jich mohlo docíliti s prostředky mnohem menšími, jakž to dostatečně dokázaly předešlé výpravy švédské. Co se pak tkne dosažení co možná největší severní šířky aneb samé točny, potkala se výprava s úplným nezdarem. Padá zde sice na váhu ta polehčující okolnost, že sobové, kteří měli nahraditi cestou zásoby potravní, uprchli až na jednoho a tudíž zmařili záměry Nordenskiöldovy, nicméně připomenemeli sobě podobné podniky Kaneův a Hayesův, musíme o jich vyplnění i bez oné

okolnosti slušně pochybovati. Myšlenku tu chtěl provesti již r. 1827 slavný plavec anglický *Parry*, který tolikéž za to měl jako předchůdcové jeho *Phipps* a *Scoresby*, že led, zabraňující plavcům proniknouti až k točně, tvoří rovnou, hladkou plochu, a že možno tudíž podniknouti po něm cestu pěšky neb na saních. Zakotviv svou loď Heklu na severní straně Špicberk v zálivu Treurenberském, pustil se sám po saních k točně. Po 31 dnech nevýslovného namáhání dostihl konečně 82° 45′ s. š., kamž po něm nikdo nepronikl. Jízda po ledu byla spojena s velikými překážkami, neboť tento netvořil hladkou, nepřetržitou plochu, jakž Phipps a Scoresby za to měli, nýbrž byl prorván mnohými puklinami a trhlinami, ano i otevřenou vodou. Kromě toho plul led, po kterémž se Parry s velikou obtíží pohyboval k severu, s mořským proudem k jihu, a tím bylo mařeno všeliké úsilí Parryovo. Podobných zkušeností nabyli i Švédové, neboť dle jich zpráv byl led již u ostrova Phippsova v 80° 45′ s. š. slabý a k další jízdě nezpůsobilý, následkem čehož musili se obrátiti, jakž již svrchu podotknuto, k východu a vzdáti se úplně svého prvotního záměru. A kdy by ani této okolnosti nebylo, překážela další jízdě nepřemožitelná téměř kostrbatost ledu; místy musili se cestovatelé ledovými pahrbky v pravém smyslu slova prokopávati, následkem čehož neurazili denně více nežli půl anglické míle, a někdy dokonce ještě méně. Při takovémto postupování byli by se dostali k točně sotva za několik let, neřkuli za několik dní. Z toho ze všeho pak vyplývá závěrek, že se může k točně proniknouti jenom po lodi, ač se ovšem saně dobře hodí k vykonání při příležitosti menších cest.

Promluvivše v předešlých řádcích o osudech a vymoženostech pamětihodné výpravy americké, jakož i méně zdařilé výpravy švédské, hodláme naposledy podati tuto zprávu o dobrodružné cestě *rakouských* plavcův severotočnových, jejichž návrat způsobil v minulém letě neobyčejné pohnutí myslí ve všech vrstvách obecenstva nejen rakouského, nýbrž i zahraničného.

Známo, že byla rakouská výprava pořízena pouze ze soukromých sbírek, k nimž položil základ hrabě *Wilczek*, darovav k tomu účelu třicet tisíc zlatých a získav pro tuto věc také hraběte Zichya. Ve spojení s Vídeňským zeměpisným spolkem, jenž tyto plány podporoval, seč byl, přikročili Wilczek a Zichy v únoru 1872 k založení zvláštního „Spolku k podporování rakouských výprav severotočnových“, jejž přijal pod svou ochranu arcivévoda Rainer. K vystrojení výpravy bylo potřebí okolo 200.000 zl., kteréž byly v poměrně krátké době sebrány z největší části uvnitř mocnářství rakouského, neboť se sešlo z ciziny málo příspěvkův, mezi nimiž byl největší dar 3000 zl. od Frankfurtské zeměpisné společnosti. Činnost řečeného spolku vztahovala se však nejenom k opatření peněžitých prostředků, nýbrž i k povšechnému vystrojení výpravy. Především bylo zhotoveno šestero saní ze dřeva jasanového a jilmového, jejichž jednotlivé části nebyly pevně spojeny hřeby, nýbrž pouze nýty a řemeny, aby se dosáhlo tím větší pružnosti a jistoty před rozlámáním; jedny saně měly unesti osm set až dva tisíce liber. K táhnutí bylo určeno čtvero až osm mužův, kteří měli pomáhati psům. Pro případ, že by vrazili na velmi tvrdý sníh, kterýž jízdu neobyčejně stěžuje, aneb na holé kusy země, měly se saně

12

naložiti na kola, mající v průměru pět stop, čímž se z nich stal vůz. Náklad má se chovati ve velkých pytlích, potraviny dlužno rozděliti po týdnech.

Mimo to byla výprava opatřena dle rady anglického admirála Mac Clintocka, jednoho z předních účastníkův některých výprav Franklinovských — při čemž se ovšem také vzal slušný ohled na zkušenosti druhé výpravy německé a předběžné výpravy rakouské — rozličnými předměty, kteréž měly učiniti cestovatelům na jeden až na dva měsíce možným pobyt mimo loď ve vzdálenosti sto mil, za nejtužší zimy a nejstrašnějších metelic sněhových. K těm a takovým potřebám náležely přístroje k vaření, stany, pocestní tlumoky, vaky z bůvolí kůže, jež měly sloužiti za přikrývky při spaní, všechny příslušnosti oděvu, dále zbraně, střelivo, lampy a j. v. Dlužno připomenouti, že všechny předměty, jimiž byla výprava opatřena, byly výrobky rakouského průmyslu, počítaje v to i stroje k vědeckým pozorováním. Jenom špíže byla dodána z Hamburku a z Gotink, loď pak Tegetthoff, kteráž měla nésti rakouské plavce do ledových pustin severního moře, byla k tomu zvláštnímu účelu schválně vystavena v Bremerhafenu pod dozorem Weyprechtovým. Loď tato měla pouze 111 ang. stop zdélí, 24 stop zšíří a 12 stop 6 palců zhloubí, za to však byla opatřena velmi dobrým parním strojem.

Kdežto měla výprava trvati pouze dvě léta a tři zimy, byla vypočtena zásoba potravin na plná tři léta, a při tom byla naděje, že honba také něco vynese, tak že by byla špíže stačila v čas potřeby až do prvních měsícův r. 1876.

Mužstvo Tegetthoffa skládalo se ze čtyřiadvaceti osob, a mezi těmi přední místo zaujímali důstojníci Weyprecht a Payer, z nichž onen byl neobmezeným vůdcem na lodi, tento zase mimo loď; dále patřili k účastníkům výpravy jiní dva námořští důstojníci, Brož a Orel, Maďar dr. Julius Kepes, lodní lékař, jenž zároveň zastával místo geologa, Kříž, lodní strojmistr, kuchař, dva myslivci a lezci vrchů, harpunýř, ostatní pak byli dalmatští námořníci. Kdy bychom chtěli uvesti zejmena všechny účastníky rakouské výpravy, o jejichž hrdinských skutcích všechny listy se rozpisovaly, shledali bychom dle pouhých jmen, že valná většina z nich pochází z krve slovanské, z čehož ovšem patrně vysvítá, že není právě slušno a spravedlivo toto slavné „vítězství Rakouska na poli vědy“ připisovati výhradně na vrub německé osvěty, třebas oba náčelníci jsou původu germanského a že lodní řečí jest vlaština.

Dle plánu, vypracovaného od jmenovaných již důstojníků, Weyprechta a Payera, i schváleného od cís. akademie věd ve Vídni, bylo hlavním účelem rakouské výpravy prozkoumati dosud nedosti známé moře, rozkládající se severně od pobřeží sibiřského, při čemž se mělo za příznivých okolností proniknouti až do úžiny Behringovy a učiniti se pokus o návrat toutéž cestou. Aby se předešlo roztříštění sil, neměl se tento hlavní účel ani na okamžik spouštěti ze zřetele, a proto se měl státi pokus o proniknutí k samé točně teprvé tenkráte, když by bylo provedení prvotního záměru — totiž dosažení Behringovy úžiny v naznačeném směru — průběhem dvou zim a tří let téměř zabezpečeno.

V tomto plánu patrně ožila stará myšlenka o objevení *severovýchodního* průplavu. S myšlenkou touto potkáváme se u jednotlivých plaveckých národů severoevropských hned tehdy, když Portugalci objevili ku konci patnáctého století kolem mysu Dobré Naděje mořskou dráhu do Východní Indie, této koruny všech obchodních zemí. Když bylo totiž od Portugalcův, žárlivých na poklady indické, jiným plaveckým národům zbraňováno užívati objevené jimi cesty, přišli tito naposled na myšlenku, že by se dala snad vyzkoumati do Japanu, Číny a Východní Indie ještě jiná mořská dráha, snad ještě kratší nežli ona kolem Afriky, a sice buď směrem *severozápadním* podél břehů severoamerických, aneb směrem *severním* přímo přes točnu — obnovená to myšlenka Kolumbova v jiné podobě — aneb konečně směrem *severovýchodním* podél břehův sibiřských. Odtud počínají četné výpravy ve všech třech naznačených směrech.

První pokus objeviti dráhu severovýchodní učinila společnost anglických kupcův, vypravivši pod vedením *Willoughbyovým* tři lodě, z nichž dvě dopluly až k Nové Zemi. Avšak smělí tito mužové měli býti také první obětí, kteréž vyžadovaly severotočnové výpravy, neboť vesměs zahynuli, pokoušejíce se marně proniknouti podél ruského Lapska dále k východu. — V těchto odvážných pokusech vystřídali Angličany Hollanďané, kteří vypravili k tomu konci mnohé, velmi nákladné výpravy, avšak dosáhli jen toho, že jeden z nich *Barents* objevil na druhé ze svých plaveb r. 1596 souostroví Špicberské. Nezdar tolika nákladných pokusův konečně způsobil to, že zvítězil náhled, jako by moře mezi Špicberky a Novou Zemí bylo loděm naprosto nepřístupno, a ačkoliv se v našem století vystrojilo do rozličných částí severního ledového moře množství výprav, do těchto končin až do poslední doby nezabloudila ani jedna, vyjma menší rybářské lodě ruské, kteréž se však držely více pobřeží Nové Země a moře Karického. Kolem r. 1870 byly sem vyslány dvě tři soukromé výpravy z Německa, avšak bez znamenitějšího výsledku. Co se však dlouho nechtělo podařiti řádně vystrojeným výpravám, provedly průběhem několika let poměrně malé a chatrné lodě norvéžských rybářův, kteří svými důležitými výzkumy konečně opět obrátili zřetel k těmto krajům, až dosud vylučovaným ze všelikých zájmův obchodních i světových. Nejprvé r. 1869 otevřeli plavbu do *Karického moře,* dopluli až k *Bílému ostrovu,* ležícímu v ústí *Obi,* a odtud pronikli ještě o něco dále směrem severovýchodním. Následujícího na to roku opluli celou Novou Zemi, což se do té doby ještě nikdy nestalo, a r. 1871 přivezli zbytky hollandské výpravy z r. 1596—1597; r. 1872 konečně navštívili a vyšetřili ostrov, ležící východně od Špicberkův, jejž nazývají Švedové zemí Gilliovou. K těmto důležitým plavbám norvéžských plavcův druží se i předběžná výprava Weyprechta a Payera, kteří vypluli 21. června 1871 na malé plachetní lodi Isbjörn (Eisbär) z Tromsöe, majíce v úmyslu doplaviti se k zemi Gilliově; to se jim sice nezdařilo, ale přece pronikli tímto směrem mnohem dále k severu, nežli kdokoliv před nimi.

Rakouská výprava jest, jak jsme již svrchu pověděli, posledním článkem v dlouhé řadě výprav, podniknutých k objevení severovýchodní dráhy, ač ovšem byla vystrojena za účelem nikoliv praktickým, nýbrž

čistě vědeckým. Plán k ní zosnován byl hlavně na základě té zkušenosti, že studený mořský proud, běžící podél východního pobřeží Gronského k jihu, způsobuje jiný *proud teplý* od jihu k severu, jenž se naposledy dělí u Medvědího ostrova, ležícího téměř uprostřed mezi Špicberky a pobřežím norvéžským; severní rameno tohoto teplého proudu omývá východní pobřeží souostroví Špicberského, druhé pak zabíhá k severovýchodu. Z toho lze uzavírati, že musí býti v pozdním létě led mezi Špicberky a Novou Zemí prorván, a tudíž tamější moře lodím přístupno. Dále počítalo se na velkou *polyňji*, působenou severně od břehů asiatských soustavou velkých řek sibiřských. Vylévajíť se mezi Novou Zemí a mysem *Čeljuskiným* čili *Severovostočným*, nejsevernějším to bodem starého světa, do severního moře mocné proudy řek *Obi* a *Jeniseje,* nedadouce kolem pobřeží moři zamrzati; východně od řečeného mysu způsobují totéž *Lena, Indigirka* a *Kolyma.* Ostatně dlužno zde připomenouti, že není dosud dostatečně vyšetřeno, zdali polyňja skutečně existuje, neboť není vůbec celé pobřeží sibiřské dostatečně a přesně prozkoumáno, jak nejlépe dokázaly předběžné práce k rakouské výpravě. Když totiž počali na rakouskou výpravu do opravdy pomýšleti, objevilo se naléhavou potřebou, důkladněji přihlednouti k nejsevernějšímu pomezí starého světa, ku krajině to mezi Jenisejem a Lenou, a zhotoviti aspoň poněkud spolehlivou mapu podle pramenův. Tu se však ukázalo, že jest jenom několik bodů poloostrova *Taimyrského* — jenž vybíhá mezi řekami Jenisejem a Lenou jako trojhrot k severu, rozrážeje svým nejsevernějším bodem, mysem Severovostočným, ledy severního moře — spolehlivě určeno od ruského důstojníka Anjoua (r. 1823); za to však mezi ústím Obi a Olenka běží pobřeží neméně 650 mil zdélí, na němž není téměř ani jeden bod spolehlivě určen. Následkem toho bývá ono pobřeží na rozličných mapách také rozličně kresleno. Ostatně však nesmíme mysliti, že by byla vláda mohutné veleříše ruské zanedbala prozkoumati hranice svého území. Naopak měla rakouská výprava právě v oné části moře sibiřského statečné předchůdce, neboť byla již v minulém století za panování cařice Anny podniknuta velká výprava, kteráž pracovala deset let od r. 1734 až do 1743 s neobyčejnou obětovností, aby jen nabyla slušných vědomostí o tamějších končinách. Výlohy na tuto výpravu obnášely neméně nežli 360.000 rublův, kteréž vyplatila vláda účastníkům co služné, mimo to pak musilo poskytovati obyvatelstvo oněch krajin značné příspěvky v plodinách. Mezi muži, účastnivšími se této veliké výpravy, nejvíce vynikali *Prončinščev, Laptěv, Čeljuskin, Minin, Stěrlegov, Behring* a j., kteří vzdorujíce strašnému ponebí sibiřskému vykonali činy nemenší, nežli kterákoliv z výprav severotočnových. Jedna část této výpravy, rozdělené na patero oddílův, dokázala mezi jiným pod vedením Behringovým, že není Asie s Amerikou spojena. Avšak na mnohé práce této výpravy se během času zcela zapomnělo. Od sta let pak činí vláda ruská vše, aby severní pobřeží sibiřské jakož i omývající je moře náležitě vyšetřeno bylo; ovšem že práce tak ohromných rozměrů může jen velmi zdlouhavě pokračovati.

Vlastní výpravu rakouskou předcházela přípravná výprava hraběte Wilczka, kterýž vyplul dne 19. června 1872 z Tromsöe na plachetní

lodi Isbjörnu, nalézající se pod velitelstvím rakouského podadmirála Maxa svob. pána Daubleského ze Sternecku a Ehrensteinu; nejprvé zamířil k Špicberkům, odtud pak dostal se s velkými nesnázemi k *Máločkinu Šaru,* oddělujícímu severní polovici Nové Země od jižní, maje v úmyslu složiti někde na březích ledového moře co možná nejdále k východu zásoby potravin a uhlí. *Tegetthoff* vyplul z Bremerhafenu dne 13. června 1872 a přibyl dne 3. července do Tromsöe. Odtud podnikl další plavbu dne 14. července, po dvou dnech minul Severní mys a zápase neustále s ledovými krami, dosáhl konečně dne 3. srpna Nové Země, kdež se setkal dne 12. s výpravou Wilczkovou. Až do 21. srpna zůstaly obě lodě pohromadě a složivše zatím na Barentsových ostrovech, ležících ve vzdálenosti dvaceti mil od mysu Nasavského, zásoby uhlí a potravin, nastoupily další plavbu: Tegetthoff směrem severovýchodním, hledaje na východním pobřeží Nové Země za mysem Nasavským na zimu vhodné přístaviště, Isbjörn směrem jihozápadním k domovu.

Od té doby nepřicházely o rakouské výpravě žádné zprávy, a již vznikaly oprávněné obavy, aby ji nepotkal osud výpravy Franklinovy. Zatím se hrabě Wilczek všemožně přičiňoval o to, aby se dostalo rakouským plavcům nějaké pomoci; dal k tomu účelu zhotoviti padesáte gummových balonků, v nichž uschovány byly depeše, a tyto rozdány jsou sevelrybářům, podnikajícím každoročně plavbu do nejzazších končin severu, aby je na rozličných místech ledového moře pouštěli do povětří, zdali by se snad takovým spůsobem nepřišlo s výpravou ve spojení. Londýnský zeměpisný spolek vybídl loď, plovoucí na Špicberky, aby pátrala po zmizelých plavcích, a ruská vláda k požádání vlády rakouské prohlásila k ruským velrybářům podobné vyzvání. Slovutný ruský plavec *Sidorov* pronesl se v ten smysl, že se Tegetthoff nemůže nalézati daleko od Nové Země, poněvadž hr. Wilczek viděl jej naposledy stísněna ledy, a ježto dle výpovědí ruských rybářův kry nahromaděné v okolí Nové Země ani v létě r. 1873 nepovolily, nýbrž spíše jich ještě přibylo, a následkem toho se nemohla výprava dostati na otevřené moře. Zavedl také v Rusku veřejné sbírky k vystrojení zvláštní výpravy, kteráž by zachránila rakouské plavce, i sám věnoval k tomu účelu tisíc rublů. Tu však přišla konečně po sedmadvaceti měsících dne 3. září 1874 první zpráva o rakouských cestovatelích, ohlašujíc, že přistáli v norvéžském městě *Vardöe.* Jako bleskem roznesla se tato zpráva po celé Evropě, a zpáteční cesta rakouských plavcův Norvéžskem, Německem a zeměmi rakouskými podobala se vítězoslavnému pochodu; jmenovitě ve Vídni dostalo se jim takového přijetí, jež si lze vysvětliti pouze tím, že se obecný zřetel po nedávných pohromách finančních poněkud obrátil od bursy také k jiným věcem.

Pokusíme se nyní sestaviti ze zpráv jednotlivých účastníkův rakouské výpravy co možná souvislý náčrtek jejich osudův, počínaje ode dne 21. srpna 1872, když hrabě Wilczek naposledy viděl loď Tegetthoff, plovoucí okolo mysu Nasavského. Dle zpráv Weyprechtových byla loď ještě téhož dne ve vzdálenosti patnácti mil na severovýchod od řečeného mysu uzavřena kramí a od té chvíle nemohla se přese vše úsilí vybaviti z jich ledového objetí. Poněvadž již

nastupovala zima, smělo se na opuštění lodě a hledání spásy v člunech pomýšleti jen v nejhorším případu a tím se ovšem stala nejenom loď nýbrž i mužstvo a výsledek samé výpravy pouhou hříčkou náhody. Brzy nastoupilo úplné bezvětří, silné pak metelice sněhové ve spojení s přibývající zimou utvořily kolem lodě mohutnou ledovou hradbu. Na počátku září byl sice led prudkými bouřemi rozlámán, ale Tegetthoff zůstal zamrzlý v jedné kře, kteráž byla větrem poháněna sem a tam. Poměry se ještě více zhoršily, když se počaly v říjnu působením silných vichrů kry na sebe hromaditi a trouce se s velikým hlomozem, hrozily každým okamžikem loď rozdrtiti. Tak to trvalo až do polovice března 1873, a po celou tu dobu musilo býti mužstvo Tegetthoffa připraveno okamžitě opustiti loď, nemajíc ani chvíli oddechu; teprvé ku konci ledna přestalo tření ker. Zatím byla loď neustále větrem poháněna nejprvé k severovýchodu, tak že ku konci ledna dosáhla 79° s. š. a 73° v. d., brzy na to však nastal protivný vítr a hnal loď směrem západním. V létě 1873 bylo pět měsíců pracováno o vybavení lodě, avšak všecko pilování, trhání a vrtání bylo marno a neužitečno; podařilo se sice dostati předek lodi do vody, ale zadní díl nebylo lze osvoboditi, neboť se pod spodkem lodi nalézal led ještě v hloubce třiceti stop.

Zatím pak ledová kra, poháněna jsouc větrem, zavezla rakouskou výpravu do moře zcela neznámého, a dne 31. srpna r. 1873 vynořilo se na severu z mlhy vysoké pobřeží jakési nové země, kterážto neočekávaná událost naplnila všechny účastníky výpravy neobyčejnou radostí, ježto se již počali obávati, že jich bezděčná plavba nebude míti pražádných výsledků. Zároveň objevily se po prvé ledové vrchy v značném počtu. Na jihu neznámého pobřeží trčel do výše skalnatý mys s částečně holými, sráznými stěnami, jenž pojmenován *Tegetthoff*. V týž den bylo spozorováno ještě několik plochých ostrovů. Jakmile byla zjištěna země, dal vůdce výpravy Weyprecht shromážditi na palubu důstojníky a mužstvo, vztýčil skvostný hedbávný prapor, dar to paní z Poly, učiniv pak k přítomným řeč, pokřtil novou zemi jmenem císaře *Františka Josefa*.

„Bezděky spěchali hned všichni k zemi (vypravuje Payer) ovšem ne dále než asi jednu mořskou míli, ku kraji totiž naší kry, i ač jsme věděli, že oddělují nás bezpočetné pukliny od kýžené země. Byla to muka Tantalova, spatřovati před sebou po celé měsíce dosud neznámou, rozsáhlou zemi, míti příležitost k tak řídkému v točnových dějinách výzkumu a přece se nemoci přiblížiti k horoucně želanému cíli. V měsících září a říjnu neustále poháněna byla loď každým větrem podél pobřeží této země, a kdo by byl opustil ledovou kru, byl by ztracen. Avšak ku konci října stalo se, že jsme byli silným severovýchodním větrem zcela neočekávaně přihnáni až na tři mořské míle k jednomu ostrovu, ležícímu před vlastní zemí. Tu přestávalo všeliké rozpakování se, a přes led tisíckrát rozpukaný a hrbolatý vstoupili jsme na zemi v 79° 54′ s. š. V zemi tuto jsme se uvázali jmenem císaře rakouského; pak vystavěli jsme památník a vložili pod něj listinu, obsahující stručné dějiny výpravy. Led podél pobřeží teprvé stopu tlustý ukazoval zřejmě, že zde bývá v létě moře periodicky rozmrzlé. Sotva si lze

představiti smutnější, osamělejší ostrov tohoto; sníh a led pokrývaly skřehlé, rozryté svahy, však pro nás měl ostrov ten cenu tak velikou, i obdržel až do dalších výzkumův jmeno původce výpravy, hraběte Wilczka.

Dne 22. října opustilo nás slunce po druhé, avšak za polovičního světla odvážili jsme se v nejbližším týdnu ještě k několika vycházkám až na deset mořských mil od lodě, ale nerozšířili jsme tím svých vědomostí o podobě objevené země. Nevěděli jsme, zdali jsme měli před sebou ostrůvky malého rozsahu aneb pevninu, zdali ony bílé planiny mezi vrcholy byli ledovce čili nic. Naše snaha musila nutně směřovati k rozřešení těchto otázek. Bohužel však odňala nám severní noc prozatím všelikou příležitost k bližšímu prozkoumání země; až do jara 1874 musili jsme se obávati, aby nás severní větry nezahnaly zase pryč. Ale štěstí zůstalo nám odtud věrno. Severní noc, trvající tentokrát sto dvacet pět dní, minula bez hrůz předešlé zimy; kry se netřely a loď ležela pokojně připoutána k pobřežnímu ledu.

V zimě 1873—74 padal sníh hojněji nežli v předešlé a časté severní větry spůsobily trvalé metelice. Když dlouhá točnová noc dosáhla své výše, obkličovala nás po celé týdny úplná tma. Vánoce byly beze všech zlých příhod oslaveny v domku, vystaveném ze sněhu na ledové kře. Pak nastoupily opět tuhé mrazy, tak sice že rtuť jako minulou zimu celé týdny nerozmrzala. Častou návštěvou poctili nás bílí medvědi, přibližujíce se až k samé lodi; zastřelili jsme jich s paluby sedmašedesát a tím jsme získali asi dvanáct centů čerstvého masa, kteréž se osvědčovalo co velmi účinný prostředek proti skorbutu. Avšak nastávala přece oprávněná obava, že se zdravotní poměry na třetí zimu velmi zhorší, ježto se počalo nedostávati léků. Uváživše toto, jakož i majíce smutnou jistotu, že se loď ani v nastávajícím létě neosvobodí z ledové kry, tušíce pak mimo to, že se do výšky vyzdvižená loď musí při tání sněhu převrátit, usnesli jsme se, že ku konci května loď opustíme i pokusíme se o návrat do Evropy na člunech a saních.

Zatím však mělo se podniknouti ještě několik výprav po saních k prozkoumání objevené země. Zdárné jich provedení záviselo ovšem na pouhé náhodě, neboť kdy by byla loď před návratem cestovatelů odehnána od pobřeží, byli by tito ztraceni a též mužstvo, na lodi pozůstalé, bylo by při nastávajícím návratu značně seslabeno."

Tyto výpravy na saních, kteréž řídil dle původního rozvržení úloh Payer, byly podniknuty tři a sice dvě k západu, jedna pak k severu. Sám vůdce těchto výprav podává o nich následující zprávu:

„Přiblížil se březen r. 1874. Počasí bylo ještě nepříznivo; zima tuhá, slunce stálo nízko, ale okolnosti, v jakých se nalézala loď, nepřipouštěly dalších průtahů. Vypravili jsme se tedy já, oba Tyrolové Haller i Klotz, námořníci Katarinić, Lettis, Pospíšil a Lukinović, majíce s sebou tři psy a jedny velké saně, dne 10. března na cestu, projeli jsme v severozápadním směru pobřeží západního velkého ostrova, slezli jsme vysoký, skalnatý mys *Tegetthoff* a *Mac Clintock* (2500′) a přešli jsme přes malebný záliv *Nordenskiöldův,* jehož pozadí omezovala ohromná ledová stěna, lem to ledovce *Sonklarova.*

Před námi prostírala se země, prázdná všelikého života; všude trčely ohromné ledovce z vysokých pustin pohoří, zdvihajícího se směle do výše v podobě příkrých kuželovitých vrchů a ploských vysočin s převládajícím útvarem doleritovým. Všechno bylo zahaleno v oslňující běl a jako vyhráněné čnělo do výše sloupořadí souměrných pásů horských. Nikde, právě jako v Gronsku, na Špicberkách a Nové Zemi, nevystupovalo kamení ve své přirozené barvě. Bylo to následkem hojné vláhy, sražené na studených stěnách. Neobyčejná vlhkost vzduchu také působila, že jsme zde, právě naproti zkušenostem jiných výprav, vzdálenost velmi lehko přeceňovali; k tomu pojily se zcela jasné dni.

Nízká temperatura vyžadovala po celou tuto cestu neustálé prozřetelnosti, neboť dosahovala až — 40° R (na lodi touž dobou — 37°), činila noclehy vždy velmi trapnými, a tolikéž překročení ledovce Sonklarova za dosti slabého větru. Oděv zmrzl na nás jako plech, a silný rum zdál se ztráceti všechnu sílu i tekutost.

Vrátivše se dne 30. března k lodi, konali jsme ihned přípravy k druhé výpravě, kteráž měla trvati třicet dní, aby byl prozkoumán rozsah země na severu. Tři dni na to skonal jeden z našich soudruhů, strojník Kříž, podlehnuv dlouhé tuberkulose plic, stížené skorbutem, a byl pohřben dne 20. za veliké metelice v osamělý hrob na dalekém severu mezi čedičovými sloupy, nad nimiž ční jednoduchý dřevěný kříž.

K severu vypravili jsme se z rána dne 24. března. Mezi cestovateli nalézali se Orel, oba Tyrolové Haller a Klotz, námořníci Zanimović, Stiglić, Lukinović a já (Payer). Bohužel nebylo již lze použiti samotného spřežení psů; jenom tři silní psi táhli s námi velké, dvanácti centy obtížené saně, ostatní byli buď mrtvi aneb k práci neschopni. Však cena i těchto tří byla veliká. Proti všemu nadání neklesla temperatura za této výpravy pod — 26° R; za to však způsobily nám sněhové metelice, vlhkost a mořská voda, vyrážejíc puklinami a zaplavujíc naši dráhu, velké nesnáze.“

Na této výpravě dorazili až k mysu *Hohenlohe*, ležícímu v 81° 35′ s. š. Zatím však učinily dotud podniknuté svízele čtyři muže k další jízdě neschopnými a proto byli posláni zpět, kdežto Payer, Orel a námořník Zerlinović, majíce ještě dva psy, odvážili se dále k severu. Měli jedny saně, na nichž bylo naloženo na týden špíže a stan. Payer a Zerlinović pomáhali psům táhnouti, Orel pak v zadu tlačil. Z počátku přišli směrem severovýchodním k bludišti ledovců, před nimiž poobědvavše, pokračovali ve své odvážné pouti. Sotva však urazili dvacet kroků, rozlehl se nenadále vzduchem děsný hlomoz: lidé, psi i saně zmizeli, Orel pak, kterýž se právě ohlížel, zdali nezapomněli nic ze zavazadel, viděl se osamělým uprostřed zasmušilých ledovců. Jsa pln úzkosti o osud svých soudruhův, počal je hledati i zpozoroval brzy, že se sřítili do ledovcové trhliny. Payer na štěstí uváznul za pás a přitiskl se těsně k protější stěně pukliny; v této poloze mohl se udržeti pouze proto, že zůstaly saně v trhlině napříč viseti. Tu se Orel ihned vrhl na led, dolezl po čtyřech ku kraji a hodil Payerovi nůž, kterýmž mohl pás uříznouti a se zachrániti. Mezi tím ozývalo se z propasti bědování Zerlinoviće a kňučení psů. Payer a Orel volali dolů, aby si na žádný způsob nesedal, poněvadž by musil nevyhnutelně zmrznouti;

potom běželi s největším kvapem zpět a dohonivše ve vzdálenosti šesti námořských mil čtyři muže, kteříž byli posláni nazpět, vrátili se s Tyrolem Klotzem za půl čtvrté hodiny zpět. Pomocí přinešených bidel a lan byl zachráněn také Zerlinović; přes puklinu byly položeny dvě žerdě, Klotz se spustil dolů a vytáhl svého soudruha, psy i saně.

Avšak tato nehoda neodstrašila Payera od další jízdy, nýbrž změnila pouze její směr; uzavřeno pustiti se odtud zprvu k západu a teprvé potom obrátiti k severu. Pokračujíce takto ve své pouti, překročili dne 26. března 80⁰ s. š., dne 3. dubna 81⁰ s. š. a po pěti dnech zastavili se u 81⁰ 35′ s. š.

„Na jihovýchodě od Země korunního prince Rudolfa, vypravuje dále Payer, zahnuli jsme do nového průlivu ohromných rozměrů, jenž zdál se vybíhati přímo k severu. Avšak tu jsme se dostali do směsice roztříštěného ledu, kterýmž jsme si razili dráhu po několik dní jen s největším namáháním. Taktéž zaváděla nás často v tak veliké šířce nepatrná intensita magnetické jehly v poloze horizontální na bezcestí. Poněvadž led byl vždy hrbolatější, změnili jsme směr své cesty i vrátili jsme se zpět na západ k Rakouskému průlivu. Také zde napadali jsme často na bílé medvědy, a honbu na ně vykonávali jsme se zručností každodenní zkušenosti.

Další oklika (okolo mysu Habermannova) vedla nás na západní pobřeží Země korunního prince Rudolfa a podél něho pustili jsme se potřetí k severu.

Kolem nás jevila se v přírodě překvapující změna. Na severu klenulo se černomodré nebe, kolem slunce shromažďovaly se temnožluté výpary, temperatura stoupala, půda měkla, sněhové závěje se s šumem pod námi sléhaly a vzbudilli již dříve let ptáků, namířený k severu, naši pozornost, spatřili jsme zde, any byly všechny skály posety tisíci mořských ptáků. Ohromná hejna zdvíhala se do povětří a po celé krajině ozývalo se vášnivé štěbetání i zpěv, ohlašující dobu nastávajícího páření. Všude bylo lze pozorovati stopy medvědů, zajíců a lišek, na ledu pak si hověli tuleni. Ačkoliv jsme se dle všeho nalézali na blízku otevřené vody, přece jsme byli svými smutnými zkušenostmi obrněni proti všeliké víře v lákavé „otevřené točnové moře."

Ježto byl led čím dále tím slabší, uvázali se cestovatelé k provazu a razíce si cestu se sekerou v ruce, přišli konečně k otevřené vodě.

„Vznešeně krásný byl tento daleký svět. S jedné výšiny pohlíželi jsme na tmavé moře s perlemi jeho ledovců. Nad ním vznášely se těžké mraky, jimiž prodíraly se teplé paprsky sluneční, koupajíce se v třpytných vodách; hned nad sluncem objevilo se druhé, jen méně jasné, a ze zdánlivě ohromné výše vystoupily sněžky Země prince Rudolfa v růžovém nádechu z vlnitých mlh."

Avšak další pouť stávala se čím dále tím obtížnější, neboť se na pobřežní led vylévala voda, a přes ledovce nebylo pro četné trhliny téměř lze dále proniknouti. Proto zanechavše dne 12. dubna saně u mysu *Germanie* v 81⁰ 57′ s. š., dorazili ještě jen přes jeden ledovec k mysu *Fliegelyovu*, ležícímu v 82" 5′ s. š., kdež se zastavili. Uloživše v skalním útesu listinu na svědectví, že skutečně pronikli až do

těchto končin, nastoupili zpáteční pochod a dne 26. dubna nalezli k své nemalé radosti loď právě na tom místě, kdež ji byli opustili.

Třetí cestu podnikl Payer, Brož a Haller, majíce opět jedny saně, k západu a vystoupivše ve vzdálenosti čtyřiceti mil od lodi na vysoký vrch, přesvědčili se o značné rozsáhlosti země v tomto směru.

Nabyvše na těchto výpravách bližší známosti o nově objevené zemi, odhodlali se konečně vůdcové opustiti loď a podniknouti zpáteční cestu do Evropy. Zanechali na lodi celou sbírku zoologickou, drahocenné medvědí kožešiny i značnou část zásob potravních a vydali se dne 20. května 1874 na cestu, o níž vypravoval Weyprecht v Hamburské zeměpisné společnosti při uvítací slavnosti dne 23. září 1874 následovně:

„Přípravy byly vykonány se vší obezřelostí, tři čluny byly pokryty stany a opatřeny tím spůsobem, že mohl v čas potřeby obstáti každý sám o sobě. Každý člun opatřen byl bruslemi a obtížen osmnácti centy potravin. Dne 20. května byly přípravy ukončeny, a v 8 hodin večer nastoupen zpáteční pochod. Cesta byla strašná. Musili jsme se proplétati hrbolinami, plaziti se sněhem, prolézati údolí mezi ledovými vrchy, při čemž se jednotlivci často probořovali. Saně musili jsme v měkkém sněhu nésti a při tom lezli jsme po čtyrech. Často zapadaly saně tak, že jsme je mohli vytáhnouti jen s největším napnutím sil; při tom jsme hrozně trpěli mrazem. Každou cestu jsme byli nuceni vykonati pětkráte, třikráte nesouce náklad, dvakráte jedouce s prázdnými saněmi, a proto jsme s největším namáháním neurazili denně více nežli půl mořské míle. Po čtrnácti dnech, totiž dne 3. června, byli jsme od Tegetthoffa vzdáleni sotva sedm mil, i dosáhnuvše kraje pobřežního ledu a vrazivše na lední tříšť, nemohli jsme použiti ani člunův ani saní. Musili jsme přinesti z lodi čtvrtý člun a tak jsme se dostali z tříště na menší kry teprvé dne 17. června.

Další práce byly neobyčejně namáhavé: čluny jsme musili přes menší kry přenášeti, a pak nakládati zase na saně, špíži překládati z jednoho člunu na druhý. Sto stop šlo to ku předu po ledě, sto stop zase vodou, pak opětně na led, i tak jsme pokračovali k jihu jen velmi zdlouhavě. Vedle toho panoval jižní vítr, jenž výsledky naší práce, s nevýslovnými svízelemi dobyté zase ničil, žena nás zpět k severu, tak že jsme byli dne 15. července od lodi vzdáleni zase jen osm mil.

Konečně však nastoupilo příznivější počasí i severní vítr. Dorazili jsme k rozsáhlým polyňjím, led pak tvořil velké planiny, tak že jsme mohli uraziti střídavě na člunech a saních větší kusy cesty. Dne 7. srpna pozorovali jsme na ledu kolísavý pohyb, což nám bylo bezpečným znamením, žeť blízko otevřené moře, a to nás naplňovalo nejlepšími nadějemi. K 77° 48′ s. š. musili jsme se propracovati tříští, avšak již dne 15. srpna dorazivše k otevřenému moři, zanechali jsme zde s radostí saně a zastřelili psy. Zvolna mizely našim zrakům bílé obrysy ledové tříště. Mužstvo, rozděleno jsouc ve dvě oddělení, veslovalo za ustavičného bezvětří dnem i nocí, tak že jsme denně urazili čtyřicet mořských mil. Již na druhý den objevily se nám vysoké vrchy Nové Země. Ježto jsme měli ještě na dvě neděle špíže, zanechali jsme zde nějakou malou část i prohledali jsme pak jižnější zátoky, chtějíce tu

vyhledati norské rybáře; avšak hledali jsme v Matočkině Šaru i na ostrovech Barentsových nadarmo. Postavení naše bylo neutěšené. V noci zdvihl se ostrý vítr, moře se vzdulo a promočilo nás na kůži; nemajíce na těle suché nitky a jsouce celí skřehlí, nemohli jsme v noci ani spáti ani rozdělati si oheň. Veslovati nebylo lze.

Avšak vzdor tomuto neutěšenému stavu věcí neztráceli jsme mysli, kojíce se ve svém strašném postavení po dlouhém marném napínání sil ještě nadějí, že zde nalezneme ruské rybáře, i měli jsme v úmyslu obrátiti se dne 28. srpna, kdy by nás i tato naděje sklamala, do Bílého moře; bohudík nebylo však potřebí provesti tento plán. Po sedmadvaceti měsících uzřeli jsme konečně první cizí obličej: uviděli jsme dva ruské rybáře v barkách. Byliť právě tak překvapeni jako my i rozdělili se s námi o vše, co měli."

Mezi oběma Rusy nastal nyní šlechetný zápas, kdo z nich by měl odvezti Rakušany do otčiny, až konečně se rozhodli tito pro loď Nikolaj, patřící Feodoru Voroninu. Od něho také obdrželi první zprávy o své otčině, neboť Voronin měl u sebe jednu z oněch knížek, kteréž byl dal tisknout spolek pro podporování severotočnových výprav; knížka tato obsahovala stručný dějepisný náčrtek posledních dvou let až do března 1874 a dopisy jednotlivým účastníkům výpravy od jich přátel i známých. Po dvanácti dnech t. j. dne 3. září přistála ruská bárka ve 3 hodiny odpoledne ve Vardöe, kdež se rozloučila výprava s Voroninem, darovavši mu tři ze svých člunův, kdežto čtvrtý si ponechala, majíc v úmyslu darovati jej Terstskému museu. Nyní bylo ovšem první starostí účastníků výpravy opatřiti se řádným oděvem, neboť vyhlíželi po dlouhé cestě jako napolo zdivočelí; rychlým pak přispěním hraběte Wilczka mohli v brzce nastoupiti další cestu do Rakouska.

Z vymožeností rakouské výpravy jest bez sporu nejdůležitější objevení *Země Františka Josefa.* Země tato se rozkládá severně od Nové Země od 80° s. š. směrem severozápadním mezi 50° a 70° z. d. od Gr., leží tudíž východně od země Gilliovy a severovýchodně od Špicberků. Nejsevernější, přibližně dle oka určený bod jest mys *Vídeňský* v 83° s. š. Dle zpráv Payerových rozpadá se země tato na dvě velké skupiny ostrovův, z nichž jedna má jmeno *Wilczkovo,* druhá pak *Zichyovo,* odděleny jsouce sto mil dlouhým průlivem *Rakouským,* jenž obsahuje četné menší ostrůvky. Zdali převládá ráz ostrovní, nemohlo se určiti. Východních hranic většího ostrova nebylo lze dohlednouti ani s vysokých vrchů. *Geologická formace* jeví mnoho příbuzenství s východním pobřežím Gronským, ano částečně až nápadné nápodobení tamějších útvarů. Zdali jest to snad souostroví severotočnové, nelze s bezpečností udati, ale jisto jest tolik, že se jeho povaha liší od povahy Špicberků i Nové Země. Tamější horstvo neposkytuje pohled hornatiny Alpské, nýbrž skládá se ze střídavých vysočin, s příkře vystupujícími skalami dolomitovými, kteréž připomínají Habeš. Tolikéž není vyzkoumáno, zdali jsou tam sopky, neboť byly vrcholy hor cestovatelům naprosto nepřístupny. Výška vrchů jest rozličná: na jihu obnáší 2000′, na jihozápadě 5000′, na severu pak asi 3000′. Jeden ledovec má patnáct mil zdélí. Jednotlivé průlivy byly potaženy mladým ještě ledem, což dostatečně dokazuje, že tam bývá často otevřená voda;

ve všech však leżely ledové vrchy, o nichž se ostatně nedalo určiti, zdali a kam je moře odnáší, ježto proudu žádného nepozorováno.

Květena jest na Zemi Františka Josefa velmi nuzná, a také *zvířena* neposkytuje velké rozmanitosti. Ptáků se tam nalézá na tisíce, mezi nimiž hlavně dlužno připomenouti některé druhy *racků*, ze čtvernožců však pozorováni jen *bílí medvědi,* jichž zastřeleno přes šedesáte; dále viděti bylo ještě čerstvé stopy *liščí* na mysech, kdež zdržují se ptáci, a stopy *zaječí,* ač se zvířata tato sama nikde neukázala.

Nejdelší den tam trvá průměrně 147krát, nejdelší noc pak 138krát čtyřiadvacet hodin, tak že den a noc střídá se jako u nás pouze 80krát čtyřiadvacet hodin. Nejdelší den počíná 9. dubnem, odkudž slunce po celých pět měsíců nezachází, opisujíc na obzoru do 21. června stoupající, a pak opět klesající závitkovitou dráhu. Dne 3. září zapadá po prvé na kratičkou dobu, odtud dne neustále ubývá, noci pak přibývá, až 23. září nastupuje rovnodennost. Den stává se čím dále tím kratší a 13. října ukáže se slunce na chvíli naposledy. Po té trvá noc až do 2. března, a nyní zase se počínají střídati den i noc, dne přibývá, noci ubývá, až 21. března nastupuje zase rovnodennost jarní jako na celé zemi vůbec. Na to dne stále přibývá, až 9. dubnem počíná pětiměsíční den poznovu.

Vedle objevení neznámé dosud země padají na váhu zásluh rakouské výpravy také mnohé práce vědecké. K těm náleží důležitá pozorování magnetická, příspěvky k poznání severní záře a úchylek jehly magnetické, rozsáhlá pozorování meteorologická, zajímavé zprávy o pohybu ledu, vyšetření hloubky mořské a nové výzkumy zoologické. Však nemáme o těchto pracích posud podrobnějších zpráv.

Ze všeho toho, co jsme o výpravě rakouské pověděli, jest patrno, že se dodělala přece dosti značných výsledkův, ač ani z daleka neučinila zadost úloze, vyměřené jí původním plánem. Tolikéž musíme uznati, že účastníci její osvědčili jmenovitě výpravami na nově objevenou zemi, zvláště pak na zpáteční cestě neobyčejnou statečnost: avšak přes to přese všechno nelze nikterak tvrditi, že by jejich činy byly vrcholem všech podobných dosavádních podniků, jakž se hned po návratu výpravy v první hořečce mluvilo a psalo. Nebudeme zde připomínati to, že nepronikla rakouská výprava nejdále k severu, jak se rozhlašovalo, nýbrž že to učinila výprava americká; ani o tom se nechceme zmiňovati, že objevila Zemi Františka Josefa mimo svůj plán pouhou náhodou, byvši v ty končiny zahnána větrem, ale dotknouti se zde musíme ještě jednou listu Petermannova k předsedovi král. anglické učené zeměpisné společnosti, Siru Rowlinsonovi. Vyslovujeť v onom listu jmenovaný německý učenec domněnku, že západní pobřeží Země Františka Josefa viděl již r. 1614 předchůdce všech severotočnových plavců novověkých, William Baffin, po něm pak zase jeden plavec hollandský, což kdy by bylo pravdou, ztenčilo by patrně slávu plavců rakouských. Abychom pak náležitě mohli oceniti statečnost rakouské výpravy, připomeňme sobě jednak podobné podniky Kaneovy a Hayesovy, jednak osudy druhé výpravy německé, zvláště pak plavbu dvaceti účastníků výpravy Hallovy na ledové kře, i shledáme, kde bylo více útrap, kde bylo potřebí více odvahy. A přirovnávalli se Payer neb Weyprecht Kolumbovi, sluší to

zajisté mnohem spíše vůdci americké výpravy, Hallovi, kterýž se připravoval k provedení tohoto úkolu svého života skutečně po dvacet let, jako onen slavný plavec západu. Všechno to však nebudiž řečeno na úkor rakouské výpravy, neboť učinila dojista, seč byla, a zvláštního uznání zasluhují jmenovitě stateční námořníci dalmatští z krve slovanské, kteří dle samého svědectví svých vůdců odhodlaně zápasili s hrůzami severní zimy, ač jsou zvyklí poměrně teplému podnebí.

Vedle výpravy anglické, kteráž vypluje z jara letošního roku, aby pronikla na západním pobřeží Gronska průlivem Smithovým, Kennedyovým a Robesonovým možnáli až k točně, hodlá vystrojiti německá společnost pro podporování severotočnových výzkumův buď letos aneb v budoucím roce jednu loď, aby se pokusila o dosažení téhož účelu podél východního pobřeží Gronského.

Z četných výprav severotočnových se sice dosud nepotkala ani jedna s úplným zdarem, ale nelze popříti, že se přece ač pomalu proniká vždy blíže k točně, a netřeba pochybovati, že svým časem noha lidská stane u tohoto důležitého bodu koule zemské.

Ku statistice vzdělanosti v Rakousku.

Od

V. I. Lema.

Že duševní převaha i boje národův rozhoduje, tomu nasvědčuje rychlé hynutí všech nevzdělaných plemen lidských, stýkajících se, třeba nebojovně, s plemenem evropským; rychlé vymírání amerických divochů, Australů i Papuanův jest pravdy té dokladem politování hodným. Však i v nejbližším sousedství máme dosti důkazů. Poněmčení Slovanů Polabských i Lužičanův a Slezanův prýštilo ze stejného pramene; ano do dnešního dne rozhoduje v bitvách spíše intelligence — u Hradce zjednali Prusům vítězství, dle vlastního jich chlubného výroku, *učitelé němečtí!* A porovnávajíce vzdělanost mezi Francouzi a Prusy musíme pro množství výtečných škol Němcům bez rozpaků přiřknouti přednost, ačkoliv se Francouzové honositi mohou ve všech oborech lidského vědění nemenším počtem výtečníkův než Němci. První a přední povinností každého národa, bránícího svou existenci, jest tedy *boj o vzdělanost,* kteráž vždy a bez výminky zabezpečila národům postavení povýšené mezi sousedy a vládu nad nimi. Vzdělanost, jakou zde míníme, jest *vzdělanost všeobecná*, vztahující se nejen k *souměru vědomosti* při každém vzdělanci, nýbrž hlavně též ku *všeobecnému proniknutí vzdělanosti do všech vrstev* národa.

Takové vzdělanosti nenabýváme ve škole národní, ačkoliv školy národní a měšťanské v Rakousku směřují dle nového zařízení k cíli mnohem vyššímu než do nedávna; ale ani vysoké školy nemohou poskytnouti národům té všeobecné osvěty, jak ji na mysli máme. Pouze *střední školy* jsou s to, dáti svým chovancům souměrné vědomosti ze

všech hlavních oborů, a odchovávají přece tolik žákův, že tito v rozmanitém postavení svém dostatečnou mají příležitost, sdíleti své známosti širším kruhům a tím podstatně přispěti k rozšíření osvěty ve všech vrstvách společnosti lidské.

Chcemeli tedy posouditi stupeň vzdělanosti některých národů, nutno porovnati hlavně poměry na jejich školách, poměr mezi množstvím žákův i učitelův a počtem obyvatelstva. Také s tohoto statistického stanoviska střední školy nad jiné více poskytují výhody při vzájemném porovnávání obyvatelstva, žactva a učitelstva.

Žák bývá na středních školách obyčejně vázán ještě na dosti blízké okolí svého domova, kdežto na vysoké školy velmi často daleko, ano do ciziny jíti musí; také učitelstvo jest skoro vesměs domácí (v širším smyslu), neb na všech středních ústavech v Rakousku vyučuje pouze 61 cizozemců; naproti tomu se většina učitelstva na vysoké školy dosud rekrutuje z ciziny, kdežto naše výtečné síly v cizině uznání docházejí. Střední školy nám poskytují jak patrno pro porovnání žactvo i učitelstvo *domácí*, a toho k účelu svému nutně potřebujeme.

Největší však obtíže naskytují se statistickému porovnání školství dle národnosti, anoť tu není authentických pramenů pro posouzení národnosti učitelův. Také při sestavení tohoto přehledu sloužila za základ pouze privátní udání, obsažená v Dassenbacherově kalendáři profesorském a učitelském na rok 1875. Avšak jako všechny privátní prameny jest i tento neúplný, tak že se národnost u 170 profesorův zjistiti nedala. U ostatních jest pak vždy udáno rodiště i rodná zem, a dle toho bylo možno sestaviti počty profesorův a ředitelův, kteří jsou v té neb oné zemi rozeni. U žákův se od pravdy mnoho neodchýlíme, když předpokládáme, že všickni v zemi studující tamtéž jsou rozeni; nanejvýše by pro Vídeň mohl povstati omyl, jimž by však ale Vídni nikterak křivděno nebylo.

V přehledu nyní následujícím udán jest nejprv počet mužského obyvatelstva v každé zemi dle posledního sčítání lidu. Vedle uveden jest počet žákův na středních školách, dále počet profesorův, kteří v téže zemi jsou rozeni, bez ohledu na město a zemi, kde účinkují. Rovněž není zde vzat zřetel k účitelům výpomocným a suplujícím, poněvadž svá místa častěji mění a k obrazu učitelstva tedy pouze nahodile přičiňují. Ve čtvrtém sloupci udán jest počet ředitelův rovněž dle rodu jejich. V následujících čtyřech sloupcích uvedena jsou percenta, jimiž každá zem přispívá k obyvatelstvu a žactvu, k počtu profesorův i ředitelův celé říše. V posledních třech konečně sloupcích udán jest pro každou zemi počet obyvatelův na jednoho žáka, počet žáků na jednoho profesora a posléze počet profesorů na jednoho ředitele, při čemž ještě jednou připomenuto budiž, že počítáno všude počtem profesorův i ředitelův, kteří rozeni jsou v téže zemi nehledíc k tomu, zdali v rodné neb cizí zemi úřad svůj zastávají. Tabulku tuto můžeme nazvati *přehledem produktivnosti* každé země „korunní.“

Země	Absolutní počet				Relativní počet				Počet		
	mužsk. obyvatelstva	žáků	domácích								
			prof.	řed.	obyv. %	žáků %	prof. %	řed. %	obyv. na 1 žáka	žáků na 1 prof.	prof. na 1 řed.
Čechy . . .	2,433.630	14.238	623	85	24·8	27·6	32·2	41·1	171	23	7
Morava . . .	948.210	7.744	211	34	9·7	15·0	10·9	16·4	124	37	6
Slezsko . . .	242.570	2.275	62	6	2·5	4·4	3·2	2·9	107	37	10
Dolní Rakousy	967.090	7.596	141	10	9·9	14·7	7·3	4·8	127	54	14
Horní Rakousy a Solnohrady .	431.590	1.894	101	8	4·4	3·7	5·2	3·9	227	19	13
Štyrsko . . .	555.290	1.885	60	5	5·7	3·6	3·1	2·4	294	31	12
Korutany . .	161.520	532	20	2	1·6	1·0	1·0	1·0	304	27	10
Krajina . . .	220.010	1.063	33	1	2·2	2·1	1·7	0·5	207	32	33
Tyroly . . .	429.240	1.901	163	11	4·4	3·7	8·4	5·3	226	12	16
Halič . . .	2,660.520	8.543	193	16	27·1	16·6	10·0	7·7	311	44	12
Bukovina . .	255.920	1.428	13	1	2·6	2·8	0·6	0·5	179	110	13
Přímoří . . .	288.290	1.706	28	2	2·9	3·5	1·4	1·0	169	61	14
Dalmacie . .	220.170	733	58	11	2·2	1·3	3·0	5·3	127	13	5
Neznámého původu	—	—	170	1	—	—	8·8	0·5	—	—	—
Cizinci . . .	—	—	61	14	—	—	3·2	6·7	—	—	4
V celku . . .	9,814.050	51.538	1937	207	100	100	100	100	190	30	9

Již porovnání absolutních číslic poskytuje dosti jasný obraz poměrů mezi rozličnými zeměmi, ale mnohem jasněji vyjadřují čísla relativní stav věcí v téže zemi i mezi zeměmi navzájem. Pozorujme na př. Dolní Rakousy. Obyvatelstvem svým přispívají 9·9%, žáky svými však 14·7%, což se vysvětluje přítažlivostí a produktivností Vídně samotné; proti tomu však poskytují pouze 7·3% profesorův a jen 4·8% ředitelův, kterážto čísla zřetelně ukazují, že se tam domácích sil valně nedostává — jinak by percent obyvatelů musil se rovnati percentu profesorův a ředitelův. Ještě méně jsou příznivy poměry v ostatních zemích německých, kde i počet žákův klesá pod poměrný počet obyvatelstva: tak u Štyrska, Korutan atd. Pouze Tyrolsko činí čestnou výminku; žákův jest zde ovšem poměrně málo, pouze 3·7% proti 4·4% obyvatelů, avšak profesorův jest poměrně velmi mnoho, totiž 8·4%, a též ředitelův značný počet. Zjev tento dá se místními poměry přirozeně vysvětliti; jest to předně špatná komunikace v zemi, která vyžaduje nutně více škol než v zemích, kde spojení jest snadnější pro menší hornatost půdy, hojnost dobrých cest atd.; druhá příčina leží v chudobě obyvatelstva, pro kterouž zajisté mnozí si obírají úřad učitelský ač obtížný za své povolání, nemohouce jinou cestou v otčině dopracovati se slušného postavení. Pravý proti tomu opak nalézáme v Dolních Rakousích, pravději řečeno ve Vídni, kde velmi málo lidí si učitelské povolání volí, poněvadž tam jest dostatek jiných cest méně obtížných, jimiž si živobytí pohodlnější a skvělejší opatřiti mohou. Jiná konečně příčina pro přebytek učitelských sil v Tyrolsku leží zajisté v tom, že do nedávna tam bylo školství valné části v rukou řádů duchovních, které hojnost profesorů ze středu svého odchovaly.

Pohleďme naproti tomu na *Čechy*. Obyvatelstvem přispívají ony 24.8%, tedy skoro čtvrtinou, žáky však již 27·6%, profesory 32·2%,

totiž skoro jednou třetinou a konečně řediteli 41·1% t. j. více než dvěma pětinama! Již na *Moravě* objevuje se schodek učitelův proti překvapujícímu množství žákův, kdežto řediteli svými Morava všechny ostatní země mimo Čechy převyšuje.

Jaký však smutný obraz nám poskytuje *Halič* a *Bukovina!* Čím výše v intelligenci, tím nižší se objevují číslice; obyvatelstvem předčí Halič Čechy, obsahujíc 27·1% všech obyvatelův Rakouska, žáků však má pouze 16·6%, profesorův již jen 10 a ředitelův 7·7%. U porovnání s Čechy měla by Halič míti o $^6/_7$ žákův více, profesorův více než třikrát a ředitelův šestkrát tolik! Učitelstvem svým stojí ještě níže *Bukovina*, poslední mezi zeměmi Rakouska, neboť tam přichází teprv na 110 žákův jediný domácí profesor! Doufejme, že poměry ty se zlepší, až zařízena bude universita v Černovicích...

Zajímavé jsou poměry v *Dalmacii.* Ačkoliv je zde velmi málo žákův, přece jest přebytek domácích učitelův i ředitelův. Pro nepoměrnou délku země jest tu veliký počet ústavů. Hojná tamější učiliště bývají však velmi skrovně navštěvována, tak že není vzácností, když se nalézá na celém nižším gymnasiu 30—40 žákův, ano tak daleko již dostoupila nouze o žáky, že se musí zavírati ústavy, jak se to stane s nižším reálným gymnasiem v Šibeníku. Mimo chudobu země té sluší také za důležitou příčinu hojného počtu učitelův domácích považovati tu okolnost, že se v Dalmacii požaduje na každém učiteli znalost tří jazykův, totiž vlašského, slovanského a německého; tomu požadavku vyhovují však pouze Dalmatinci. Konečně též zde ještě jest učitelstvo u velké míře duchovní.

Poslední tři sloupce vrhají nové světlo na poměry každé země. Prvý z nich, udávající počet obyvatelův na jednoho studujícího, výborně zobrazuje *snahu obyvatelstva o vzdělání.* V té příčině stojí opět v popředí československé země se Slezskem v čele (109 obyv. na 1 žáka), rovněž vlaškoslovanské země zajímají čestné místo; naproti tomu klesá tato snaha značně v německých zemích, a pouze Vídeň jest s to, přivábiti tolik žákův na své ústavy, že jediné Dolní Rakousy ještě nad průměrem se udržují. Nejméně cítí Poláci a Rusíni haličtí potřebu, aby své děti do škol posílali, u nich teprvé ze 311 mužských obyvatelův jediný se odhodlá k návštěvě střední školy.

Ve druhém sloupci jest znázorněn poměr žákův k domácím profesorům, čímž také přímo udáno, kolikátý žák se odhodlává ku stavu učitelskému. V tom ohledu předstihuje *Tyrolsko* všechny země, zde každý *dvanáctý* žák učitelem se stává, pak následuje Dalmacie (každý třináctý); dále Horní Rakousy (19) a Čechy (23).

Proti těmto zemím stojí nejníže *Bukovina,* kde teprv ze 110 žákův jediný se oddává učitelskému povolání; pak následuje s 61 žáky *Přímoří,* ježto z nedostatku domácích učitelů dává útulek dalmatským a částečně též tyrolským profesorům, pokud totiž vlaštiny mocni jsou. Na třetím místě stojí *Dolní Rakousy* s Vídní, kdež teprv jeden z 54 žákův stává se učitelem — z příčin výše vyložených; sem se nejvíce táhne našich rodákův, tak že tvoří více než třetinu všech profesorův v Dolních Rakousích; pak se zde též cizinci usazují, jich skoro polovic (26 ze 61) ve Vídni se nachází. Čísla konečně posledního sloupce vyjadřují ciferně

naději každého profesora, státi se ředitelem. Nejmenší naději mají Krajinci, mezi nimiž se teprv jediný (z 33) stal ředitelem! Pod průměr (1 : 9) klesá naděje všech profesorův ze zemí německých a polskorusínských; pouze u Čechů, Moravanů a Dalmatinců jest naděje značná, u nich každý sedmý (resp. šestý a pátý) profesor se stává ředitelem — jsou to vesměs země *mnohojazyčné,* z nichžto nejvíce ředitelův se béře. Však nejlepší vyhlídky mají dosud v Rakousku *cizozemci,* při nichž na 4 profesory už jeden ředitel připadá. Vysvětlení jest možné pouze dvojí: buď nám cizina posílá muže v pravdě vynikající, aneb se u nás cizinec pravidlem vítá s náručí otevřenou a usazuje na dobré místo.

Přehled právě rozebraný podává sice podrobný obraz každé „korunní“ země, avšak neposkytuje leč nejasný názor o poměrech národností. Abychom si postavení každé z hlavních národností správně představili, jest nutno, země podle vládnoucích národností skupiti ve větší území. Takový celek tvoří země koruny české, země polskorusínsko-rumunské, vlašskoslovanské a konečně ostatní země, většinou německé. Slovince co samostatný celek zachovati nebylo možno, aniť ve třech zemích roztříštěni jsou.

Na tabulce následující podána jsou pro tato skupení tatáž dáta, jež obsahovala prvá tabulka pro každou zem.

Země	Absolutní počet				Relativní počet				Počet		
	obyvatelů	žáků	domácích prof.	domácích řed.	obyv. %	žáků %	prof. %	řed. %	obyv. na 1 žáka	žáků na 1 prof.	prof. na 1 řed.
Koruny české .	3,624 410	24.257	896	125	36·9	47·1	52·5	65·1	149	27	7
Německé . . .	2,764.740	14.871	518	37	28·1	28·9	30·4	19·3	186	29	14
Polskorusínské .	2,926.440	9.971	206	17	29·8	19·3	12·1	8·8	293	28	12
Vlašskoslovanské	508.460	2.439	86	13	5·2	4·7	5·0	6·8	208	48	7
Neznámých . .	—	—	170	1	—	—	—	—	—	—	—
Cizincův . . .	—	—	61	14	—	—	—	—	—	—	5
V celku . . .	9,814.050	51·538	1937	207	100	100	100	100	194	30	9

Přehlednemeli krátce zejmena udání relativní, shledáváme svědectví největší vzdělanosti opět v zemích koruny české. Proti 36·9% obyvatelův stojí 47·1% žákův, 52·5% profesorův a konečně 65·1% ředitelův. Dle toho jest *přes polovici* všech rakouských profesorův a skoro *dvě třetiny* ředitelův rozených v obvodu koruny české — zajisté poctivý to příspěvek. Pravým opakem jsou naši soukmenovci v Haliči a Bukovině; obyvatelstvem dosahují 29.8%, posílají však pouze 19·3% žákův rakouských do škol, produkují pro ně jenom 12·1% profesorův a dokonce pouze 8·8% ředitelův.

V německých zemích drží si obyvatelstvo se žáky a profesory domácími skoro rovnováhu, o žáky má největší zásluhy Vídeň, o učitele Tyrolsko. Za to počet ředitelův nápadně klesá (ze 30·4% profesorův na 19·3%), čehož příčinu možno hledati v té okolnosti, že Němci bývají mocni jedině své němčiny a tudíž za ředitele do vícejazyčných

neb jinojazyčných zemí se nehodí, jak to také čtvrtá tabulka jasně dosvědčuje.

V přehledu následujícím jest naznačeno velmi zajímavé rozptýlení profesorův mimo jich rodnou zem.

Profesorův rozených z	ustanoveno jest v													Celkem jest rodákův	Přes domácí potřebu přebývá	K domácí potřebě se nedostává	Produkce v % potřeby
	Čechách	Moravě	Slezsku	Doln. R.	Horn. R.	Štyrsku	Korutan.	Krajině	Tyrolsku	Haliči	Bukovině	Přímoří	Dalmacii				
Čech	443	67	17	54	14	9	6	2	3	4	2	2	—	623	131	—	127%
Moravy . . .	24	99	13	50	10	5	—	2	—	2	2	4	—	211	—	9	96%
Slezska . . .	2	12	15	21	4	3	2	1	1	—	1	—	—	62	—	9	87%
Dolních Rak. .	1	9	4	109	6	2	1	1	3	2	—	3	—	141	—	192	43%
Horních Rak. .	1	8	—	13	66	6	2	—	5	—	—	—	—	101	—	18	85%
Štyrska . . .	1	—	2	11	1	27	4	4	2	1	—	7	—	60	—	27	69%
Korutan . . .	—	1	—	1	1	4	10	1	—	1	—	1	—	20	—	17	54%
Krajiny . . .	—	—	—	—	—	4	4	19	—	—	—	6	—	33	—	9	78%
Tyrolska . . .	10	1	—	15	7	13	5	—	91	—	3	14	3	163	46	—	139%
Haliče	1	—	1	6	—	3	1	—	—	174	7	—	—	193	—	37	84%
Bukoviny . . .	—	1	1	1	—	—	—	—	—	1	9	—	—	13	—	30	30%
Přímoří . . .	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	25	—	28	—	61	31%
Dalmacie . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	12	45	58	1	—	102%
Neznám. původu	4	17	17	25	6	7	1	8	8	43	19	8	7	170	170	—	—
Cizincův . . .	5	5	1	26	4	3	1	2	3	2	—	7	2	61	61	—	—
Celkem jest ustanovených prof.	492	220	71	333	119	87	37	42	117	230	43	89	57	1937	409	409	—

Jak se již očekávati dalo, opatřují Čechové všechny země mimo Dalmacii svými profesory, a to v počtu velmi značném. Naproti tomu nacházíme v zemích koruny české jen velmi poskrovnu učitelův z jiných zemí korunních, skoro vše tu obsazeno vlastními silami. Přebytek nad vlastní potřebu vykazuje mimo Čechy pouze ještě Tyrolsko (46) a Dalmacie (1).

Největší nedostatek profesorův domácích jest v Bukovině a Přímoří — tam produkce nevyhovuje potřebě ani z třetího dílu (pouze 30 a 31%). Pak následují země německé (mimo Tyrolsko); nedostatek jest tu tak značný, že kdy by všichni profesoři rodilí v těchto zemích též ve svém domovu účinkovali, scházelo by ještě 210 profesorů. Za to by v Čechách, i kdy by veškerá profesorská místa domácími silami obsazena byla, ještě přebývalo 131 profesorů pro cizinu.

Podobně jako v předcházejícím přehledu znázorněno bylo rozptýlení profesorů po Rakousku, tak vyjadřuje následující přehled tytéž poměry pro ředitele v skupinách zemí českých, polských, německých a vlašských.

Ředitelův rozených ze zemí	ustanoveno jest v zemích: koruny české	německých	polskorusínských	vlašskoslovanských	Celkem jest rodákův	Přes domácí potřebu přebývá	K domácí potřebě se nedostává	Produkce v % potřeby
koruny české	92	28	3	2	125	22	—	121%
německých	5	30	—	2	37	—	29	56%
polskorusínských	—	—	17	—	17	—	3	85%
vlašskoslovanských	—	2	—	11	13	—	5	72%
Neznámého rodu	1	—	—	—	1	1	—	—
Cizincův	5	6	—	3	14	14	—	—
Ředitelův ustanovených	103	66	20	18	207	37	37	—

Ze žádného přehledu nevysvítá tak jasně přebytek vzdělanců u nás, jako právě z tohoto; výkvět učitelstva rakouského velikou převahou původ svůj má v zemích koruny české. Proti tomu staví se v pravé světlo nedostatek ředitelův domácích u Němců, kdež produkce málo přes polovici potřebě hoví — i Pomořané a Poláci dovedou lépe potřebu svoji uhraditi. Ovšem patří Bukovina s Přímořím a Krajinou mezi nejneúrodnější na vzdělance země, neb produkují pouze $^1/_5$ své vlastní potřeby.

Také *Víděň* jest velezajímavá svými středními ústavy. Tam působí pod 17 řediteli 211 profesorův; z ředitelův pocházejí 8 z Čech, 3 z Moravy a 2 ze Slezska, tedy *13 ředitelův ze zemí koruny české.* Mezi profesory jest 40 Čechův, 33 Moravané a 14 Slezanů, celkem tedy 87 našich rodákův.

Konečně zbývá nám ještě porovnání žákův s počtem profesorův pro ně v téže zemi ustanovených; a tu přicházíme na zvláštní neshody. Kdy by byli profesoři rozděleni přiměřeně dle počtu žákův, musila by býti percenta žákův i profesorův v každé zemi stejná — avšak číslice mluví jinak.

Počet	Čechy	Morava	Slezsko	Halič	Bukovina	Dolní Rak.	Horní Rak.	Štyrsko	Korutany	Krajina	Tyrolsko	Přímoří	Dalmacie	V celku
absolutní žáků v tisících	14·2	7·7	2·3	8·6	1·4	7·6	1·9	1·9	0·5	1·1	1·9	1·7	0·7	51·5
absolutní profesorů v zemi ustanovených	492	220	71	230	43	333	119	87	37	42	117	89	57	1937
percentní žáků	27·6	15·0	4·4	16·6	2·8	14·7	3·7	3·6	1·0	2·1	3·7	3·5	1·3	100
percentní profesorů	25·4	11·3	3·6	11·8	2·3	17·2	6·2	4·5	2·0	2·2	6·0	4·6	2·9	100
žáků na 1 profesora	29	35	32	37	33	23	16	22	15	25	16	19	13	27

Z přehledu tohoto lze na první pohled poznati, jak nestejně podává se rozličným zemím příležitost ku vzdělání. Zvláště zřetelně mluví poslední řádek, udávající, kolik žákův svěřeno jest v každé zemi jednomu učiteli. Průměrně přijde 27 žákův na jednoho profesora; v Čechách, na

Moravě, ve Slezsku, Haliči a Bukovině udělen jest učiteli větší než průměrný počet, ve všech ostatních zemích pak menší počet žákův, s tou však opatrností, aby v Krajině slovinské nepřišlo příliš málo žákův na jednoho učitele. Můžeme tedy rozvrhnouti dle toho dělidla veškeré země na takové, které se v tom ohledu větší péči těší, a na takové, kterým podobná péče jest *žádoucí;* k oněm připočísti nutno veškeré země německé a vlašské, k těmto všechny slovanské. Utvořímeli skutečné obě tyto skupiny, obdržíme poslední přehled:

	% žákův	% profesorův ustanovených	žáků na 1 prof.
Země německovlašské	33·6	45·6	20
země slovanské . .	66·4	54·4	32

Počty žákův mají se k sobě skoro přísně jako 1:2, kdežto počet profesorův bez mála je stejný v obou skupinách; má tedy slovanský učitel přes polovici žáků více proti svým německým kolegům na starosti.

Stručným porovnáním nejnápadnějších číslic není ovšem možno leda přibližného názoru nabyti o skutečných poměrech, které pro neněmecké a nevlašské národnosti ještě mnohem nepříznivější jsou. Vímeť na př., že v Čechách, kde poměr obyvatelstva českého se má k německému jako 2:1, jest ústavů českých 34 a německých 31, z nichž vydržuje stát **21** německých ústavů a pouze **16** českých . . .

Z úvahy této čerpáme pro vytčený v nápise účel nový ciferní doklad ku známé pravdě, že vzdělanost dostupuje nejvýše na severozápadě Rakouska, v Čechách, a že jí ubývá k jihu v pomalejším, k východu pak v rychlejším postupu.

Jan Erazim Vocel co básník.

Od

prof. **Karla Šmidka.**

Poesie, ač jsouc dcerou pověčné krásy, objevuje se nicméně podle časových poměrů v různém, každé době přiměřeném rouchu. Duch lidský jest i v oboru uměleckém nevystižný i nevyberný jako příroda sama. Každý hlubší cit, každá vznešenější myšlenka věková utvořuje sobě příslušnou formu. I naše českoslovanské básnictví bralo se od doby našeho znovuzrození národního různými cestami. Při svém prvém vzniku a v dalším průběhu nadějného rozkvětu neslo se směrem výhradněji *národním,* aneb jak tehdy hustěji se říkávalo: vlasteneckým; v novější době převládá popudem velenadaných mladších básníkův směr řekli bychom *světový;* a byť ten či onen výplod nynější naší české poesie zamlouval se látkou národní, předmětem z české historie vzatým, jest přece veškeré naladění a podrobné takéto básně provedení zároveň od-

bleskem myšlenek, tužeb i snah, zachvívajících vůbec nyní v myslích všech vzdělaných národův. Co rozhraní dvou těchto předních směrův, jež v našich spisech básnických se jeví, naznačili bychom bouřlivý rok 1848, jenž vůbec v mnohém ohledu násilně rozťal organický rozvoj našeho národního života*). Mezi básníky pak, jenžto ve směru národním pracemi svými před dotčeným rokem oslavili literaturu naši, neposlední místo zaujímá *Jan Erazim Vocel.* Podrobnější ocenění básnických jeho plodův zdá se nám býti právě na čase, ježto „Národní bibliothéka“ opět vydala básně Vocelovy „Meč a kalich“, a chystá tolikéž i druhé vydání jeho „Labyrintu Slávy“.

Strastná doba dvoustoletá, uplynuvší jako v polosnění národu českému po Bělohorské pohromě, nezůstavila jemu leč holou tu půdu, obdařenou ovšem veškerým obihem i všemi kouzly a půvaby přírodními, avšak zbavenou všelikých historických upomínek na bývalou slávu dávných předkův — půdu, kterouž tisícové vystěhovalcův byli zlíbali se zoufalými povzdechy a zkropili horkými slzami. Veškera nadšenost, jakáž chvěla na každém místě překrásné této vlasti, veškera soustrast, jakáž druhdy se poutala ku každému hrdinnou slávou ověnčenému hvozdu i úvalu, vymizela již téměř naprosto z mysli národa. I soustředila se v tom přední snaha prvých jeho buditelův, aby k novému plápolu roznítili utuchlou tu lásku k otčině druhdy tak oslavené, nyní zubožené a ztýrané, aby oživili a ojasnili v růžové záři poesie bývalou památku na chrabrost i udatenství i věhlas dávných svých otcův, a takto ze zřícenin nezaslouženého zapomenutí vztýčili v opětné výsluní přitlumenou jich oslavu. A za tímto zajisté účelem ubíralo se před r. 1848 básnictví české. Veškerá varita tehdejších básníkův českých rozezvučela se opěvováním krás i půvabův „posvátné té země, kterouž zovem vlastí, lůna vážného, kde odpočívají ostatky slávy české“ (Jar. Kamenický). Jiní opět usilovali veškeré pásmo českých dějin žárem fantasie obnoviti

---

*) Co přechodní a průpravnou dobu od staršího k nejnovějšímu směru našeho básnictví určili bychom prvé desítiletí po r. 1848. Výkvěty této poesie soustřeďovaly se tehdy v almanachách, pod různými jmeny (Máj, Kytice, Růže) vydávaných; nejhlučnější však sensaci a rozpornou kritiku vzbudil almanach na r. 1855, Jos. V. Fričem uspořádaný pod luzným názvem: „Lada Nióla.“ Objevily se tu pojednou po několika suchoparných letech samé mladistvé síly, a objevení téhož almanachu působilo vskutku co zavanutí větérku jarního po tuhých mrazech. Tehdejší přísná kritika (srovn. Obzor 1855, úsudek J. B. Malého a odpověď na ni od Friče) kárala přilnutí mladistvých básníkův k rozervanosti a světovému bolu, jímž prodechnuty jsou básnické výtvory Musy Byronovy a Heineovy; ba jeden prý z těch na slovo vzatých (dle výroku Fričova) při objevení se „Lady Nióly“ v ustrnutí zvolal: „Již jest konec se slovanskou poesií!“ Rozdílný od těchto úsudkův a zcela objektivní vyšel o dotčeném almanachu z péra Mat. Fr. Klácela v „Moravském Národním Listu.“ Nám se však zdá, že bol, jenž v největší části básnických plodův téhož almanachu a jinde zavívá, měl tolikéž přední podnět ve smutné tehdejší době politické reakce, kteráž mnohé z bývalých vlastencův strhla v slabou nečinnost, beznadějnou skleslost mysli, ba ke konečnému zoufání nad veškerou budoucností našeho národa. Při všech slabostech a vadách jednotlivých článkův v „Ladě Nióle“ jeví se přece v nich červánky nového ruchu i v českém básnictví; toto nejenom že nezhynulo, nýbrž co fénix v nové slávě se obrodilo.

v myslích svých vrstníkův, pohledem na rmutnější přítomnost probuditi bol a roznítiti hruď tytýž k činům pro spásu vlasti platným a obětovným. V řadě těchto zpěvců skvějí se před jinými Frant. Jaroslav *Vacek* (Kamenický), jenž zvoliv sobě po příkladu Kollárově formu znělek v básni „Lilie a Růže“ doličuje u básnickém horování dějiny české až po smrt knížete Břetislava I. v Chrudimi (tudíž k r. 1055), a náš Vocel. Nezapomenuto tolikéž i na oslavování jazyka českého, jímž bytost národní nejzračitěji se projevuje; k obhájení jeho nevyrovnané libozvučnosti utvořil r. 1843 K. Vinařický zvláštní sbírku básní pod názvem „Varito a Lyra“, v nichžto „vždy jenom jediná se střídá zvučka po hláskách.“

Duch národní ovanul hned první plody mladistvé Musy Vocelovy, ba i novely, jež po r. 1832 sepisovati se jal v jazyku německém a uveřejňoval v různých časopisech Vídenských, zosnovány byly namnoze na základě dějin českých, jako na př. „Poslední Orebita“, „Hrad Buchlov“ a j., kteréž později spisovatel byl spracoval i v jazyku českém. Roku pak 1834 vznikla v něm (jak sám v předmluvě ke 2. vydání „Přemyslovců“ vypravuje) při čtení české kroniky Martina Pelcla myšlenka i touha, vylíčiti znamenitější výjevy české starší historie v jednotlivých básních; snaha ta opanovala tak mocně jeho ducha, že přikročiv ihned k dílu, v nedlouhém čase celý cyklus básní o Přemyslovcích složil. Odeslal rukopis knihkupci Hostiv. Pospíšilovi; avšak rukopis zdržel se dlouho v censuře, ježto se štítila roznícenějšího probuzení, zvláště vzpomínek historických tak, že básnické to dílo vyšlo teprv na podzim r. 1838, nesouc však na prvním listě co rok vydání r. 1839; druhé vydání opravené a obnovené vyšlo r. 1863. Ku Přemyslovcům přidružil se r. 1843 nový cyklus historických básní z doby panování Alžběty, druhé dcery Václava III. a Jana Lucemburského, a tytýž i z dob válek husitských pod jmenem „Meč a Kalich“; roku konečně 1846 zavítalo poslední obšírnější básnické dílo Vocelovo: „Labyrint Slávy“; všechna díla tato tvoří mezi sebou souvislý celek tou měrou, že bitvou Lipanskou, kteroužto končí líčení dějův husitských, počíná děj básně „Labyrint Slávy“, a i „Meč a Kalich“ tesně se druží k posledním událostem, opěvovaným v Přemyslovcích. V prvých dvou dílech ovládá stanovisko číře české, vlastenecké, kdežto v Labyrintu Slávy povznáší se vzlet básníkův k idei veškerého Slovanstva.

Vocel sám nazval v prvém vydání své „Přemyslovce“ básní *epickou;* ve druhém však vydání přídavek tento vypuštěn; seznal zajisté, že cyklus básní, jenž nese v čele souborné jmeno „Přemyslovci“, nezasluhuje název epické básně. A přece není v dějinách jakéhokoliv národa snadno nalezti předmětu, jenž by tak výtečně se hodil pro veliký národní epos, jako Přemysl Otakar Veliký. Co se genius Schillerův u Němcův nahledal příslušné látky k nějakému národnímu eposu, jímž obmýšlel oslaviti literaturu svého národu; dlouho kolotaje se mezi Gustavem Adolfem a Bedřichem II. vzdal se konečně zcela té myšlenky, ač tajiti nelze, že veškero jeho básnické nadání převahou gravitovalo k dramatickému než k epickému básnictví. A u nás látka tak velikolepá, tak vděčná, pro epos neb drama právě národní jako již utvořená! Arciť co se týká ducha *národního,* dalo by se namítati, že Přemysl Otakar II.

přílišnou láskou přilnul k Němcům, povolav jich u valném příliš počtu do měst jim založených a že nenávistí zajisté neoprávněnou často choval se k Čechům, krajanům svým, že „od počátku panování svého co do smýšlení zdál se býti mnohem více Němcem než Slovanem“ (Palacký); avšak mnohé příkrosti u veškerém jeho charakteru dají se omluviti okolnostmi časovými; jinak září v něm pravý ideál heroa epického i dramatického; veškerá jeho postava vyniká mohutností duchovní i silou hrdinnou vysoko nade všechny vrstevníky, mysl jeho zanáší se záměry velikolepými, a v dalekou budoucnost prozírajícími, vedle něho plíží se jako povždy ve všech událostech světodějinných co osudná negace zrádná zpronevěřilost a vzdorná zášť vlastních synův vlasti, vůle u něho hrdinná a neoblomná, překážky ohromné, osud nelaskavý a závistivý, konečný pád právě tragický v nejušlechtilejším smyslu téhož slova. Na základě takovéto látky s pozadím historických událostí dosahu tak vážného, že se s podobnými zřídka v dějstvu setkáváme, mohl by zbudován býti epos co nehynoucí ozdoba naší literatury. K utvoření jeho nedosahovaly síly Vocelovy. Byl toho sám vědom. V jednom ze přátelských listův z 5. srpna 1838 ku prof. Šemberovi*) z Pohořelic u Napajedel, kde za svým povoláním vychovatelským prodléval u hraběte Šternberka, rozmrzen jsa nad nepříznivou kritikou, s jakou se potkaly menší jeho básnické plody v Praze, žaluje takto: „Českého jsem nic nepracoval, leč několik elegií z Beskydy, které jsem pro Vesnu Pospíšilovi zaslal. Pospíšil mně odeslal několik archů dost ozdobně vytištěných z básně mé; kdy však celá báseň vyjde, bůh ví. Také jsem, bych se Vám upřímně přiznal, velmi ochlazen a jako studenou vodou polit, když sobě na bídné své drápání po rozvalinách literatury naší pomyslím. Léta přicházejí, mámení přecházejí: počínám nahlížeti, že namáhání mé plané bylo (nechť i vůle dobrá), že se mi síly duševní a geniálnosti nedostává, bych něco valného a vlasti opravdově užitečného zploditi mohl. Důkaz toho článek z cestování mého ve Vesně, který, jak Vám známo, jen opovržlivým mlčením v Musejníku za neřád uznán a odsouzen byl. Jaké chuti a síly k dalšímu vypracování svého cestopisu z takového úsudku nabyti a čerpati mám? Nechávám toho tehdy, a břímě s ramen slože srdečně přeji, by silnější a podstatnější rámě je na se vzalo. — Do němčiny se mi dokonce nechce, také jsem pro Moravii (německý to časopis tehdy v Brně pod Ohéralovou redakcí vycházející) zhola nic nepracoval.“ I byloť přátelského napomenutí a pobuzení ze strany Šemberovy potřeba, aby Vocel s opětnou chutí ujal se dalších prací na národním poli.

Schopnost básníka jeví se přede vším v *komposici* básně ať již epické neboli dramatické. Pro epiku dán věčný vzor v Homeru. V Iliadě není do podrobna vylíčen v posloupnosti veškerých byť i důležitějších událostí války Trojské, alebrž jenom jako segment z ní, poslední rok válčení, z toho jen několik dní, kdež však všichni hrdinové ve svých vynikajících povahách se soustřeďují a kde vzájemná

*) P. prof. Al. V. Šembera odeslal nám k naší prosbě pro sepsání tohoto článku všechny dopisy od r. 1838 až k r. 1847 Vocelem mu zaslané, začež mu tuto veřejné díky vzdáváme; užíváme však z nich jen toho, co těsně souvisí s jasnějším vylíčením povahy a činnosti Vocelovy.

jich činnost vrcholí a v stěsněných mezech se objevuje. Nežádá se v epické básni jednota děje s takou přísností, s jakou ji vymáhá zakulacenější a ve všem sesoustředěnější organism básně dramatické; básník epický povoliti sobě může rozvlačitější jednotlivých dějův vypravování, ba čím delší jest epos, tím povolnějším rozpřádáním mohou i mají rozvinovati se jednotliví charakterové, v nichž tkví popřední interes esthetický, jako u sochy, na niž lze pozříti ze všech stran s rovnou vždy zálibou. Nicméně musí i v epické básni vytknut býti jeden střed, z něhož jednotlivé paprsky směrem odpudivým se vyrážejí, k němuž pak opětně se schylují a navracejí; a středem takovým jest heros čili hrdina popřední, okolo něhož se ostatní osoby i děje sřaďují, zrovna jako u malíře, jenž popřední osobu postaviti musí v plnosvětlo, ostatní pak osoby podle jich důležitosti ozářiti tu pronikavějším tam slabším světlem, jak to na př. v úplné dokonalosti provedeno nalézáme na známém obraze Coreggiovu „Svatá noc“ v obrazárně Drážďanské. Dále vymáhá táž architektonika, aby pásmo děje, jenž se během epické básně rozpřádá, mělo svůj počátek, svůj střed a své ukončení. Útek zajisté, z něhož osnova téže básně sestává, činí charakterové v ní činně vystupující, a situace, v nichž se nám podle povahy svého věku objevují. Při počátku musíme se s jich různými snahami i žádostmi, s jich letorami i touhami aspoň částečně seznámiti Avšak vůle jedněch sráží se s vůlí druhých, síla vzpírá se proti síle, bojovati jest jim s překážkami nejen od lidí kladenými, alebrž i od nepřátelských a vzdorných živlův přírodních připravovanými. Jednající osoby *musejí* pak dále, ocitují se v situacích, ježto se splítají mocí nad lidskými snahami daleko povýšenou v osud neodvratný, katastrofa se připravuje, přední osoby ženou se čím dále tím mohutnějším a jako sraženějším úchvatem ku předu, takto urychlujíce konečnou katastrofu, jež se dotýká osoby za osobou. Při takémto básnickém dějův vyličování musí tolikéž se přísnou bedlivostí zachovávati se zákon *motivování*, zákon to příčinnosti, objevující se nejenom v říši přírodní alebrž i v oboru činův lidských. Nenamítejž nám nikdo, že hlavní tito zákonové, jakými ve svých plodech říditi se jest básníku i epickému i dramatickému, založeny snad jsou na libovůli kritikův, že i tu jako ve všech projevech umy rozhoduje předně i výhradně inspirace, vyšší, u svém vzniku tajemné naladění mysli umělcovy, odkudž bezděčnou i neodolatelnou silou vypryskují se veškerá velikolepá a nesmrtelná díla umělecká. I my v tom zcela souhlasíme, že právě v tomto jako etherickém nádechu, veškeré dílo umělecké ovanujícím a všelikou zúmyslnou dělanost od sebe zapuzujícím, tkví pravý ráz klasičnosti, ani to neupíráme, že se dá více citem pochytiti, než jasným slovem projádřiti. Avšak i z druhé strany přesvědčeni jsme, že každá pravá kritika musí vnořiti se v hlubiny mysli básníkovy, musí báseň tutéž i ve vlastní mysli znova utvořiti, a ku zračitému vědomí přivesti *zákony* v plodech uměleckých jako utkvělé a zahalené. Takéto uvědomování zakotveno jest v samé povaze lidské, v pudu hluboce v ducha vštípeném, vyšinouti se ze tmy nejistého sem tam tapání na výsluní ryzé a nezkalené pravdy. Nedostatek dosavadní krasovědy v tom nazíráme, že ještě namnoze zákony pro všechny obory krásna vystavované neodůvodnila a tolikéž i náukami psychologickými neobjasnila.

Žeť v básni epické se vším důrazem požadujeme vedle bohaté dějův i jednotlivých událostí a osob rozmanitosti i přísné a úsečné sjednocování, jmenovitě předního jednoho a vynikajícího hrdinu co společného pro všechny ohniska, to zajisté v posledních příčinách dosvědčiti lze jenom ze zákonův duševědných. Všeliká síla i mohutnost duše záleží v obihu pohyblivých, jasných i rázných představ, jakož i v rychlém jich mezi sebou sdružování a sesnubování; proto kde se básníku zdaří, v hojnější, ráznější a urychlenější proud rozvesti obor našich představ, tu musí vzniknouti v díle takémto záliba, ježto tím zmohutňuje se vědomí naše zpružuje se činnost duševní, kteráž celá záleží v představách táhnoucích se ve stálém ruchu a v novém povždy rozkladu v mysli naší.

Máli tudíž nějaké básnické dílo zbuditi v nás trvanlivý esthetický interes, poutati až ke konci napnutou pozornost naši, musí býti zábavné, musí totiž probuditi v nás libou změnu a střídavost obrazův i myšlenek, citův i tužeb, ba dotknouti se jako kouzelným prutem naší fantasie a další průběh představ často vlastnímu jejímu rozvoji zůstaviti, ba zastíniti její obrazy jakýmsi tajemným pološerem, v čemž podle našeho zdání tkvěl zvláštní i popřední půvab výtvorův z tak zvané školy romantické, a to nejenom v básnictví alebrž i v malířství i v hudbě. Při takémto samovolném rozvlnění myšlenek i citův vzniknouti by musila roztržitost i *neladnost*, pravý to opak krásna, ježto předně vymáhá harmonii v rozmanitosti, smír z rozporův; musejí tudíž jasnější i ostřejší představy a celé jich tkaniny nad jiné temnější a podřízenější vyniknouti a ku vládě nad nimi se pošinouti a pozornost upoutati; tou měrou dosahuje se při vší rozmanitosti a při nejrůznějších představ přebíhání usjednocenost, srozumitelnost, v různosti soulad. A tímto psychologicky v posledních příčinách odůvodněno, že vedle zábavy požadujeme i jednotu, jednotu hrdiny v epické i dramatické básni, a že již od Aristotela až k Boileauovi domáháno se trojí známé jednoty v dramatě, aby tu při vší různosti i bohatosti dějův a osob dosažena byla koncentrace v pozornosti.

Bohužel, že nezvratných těchto pravidel pro koncepci již básně epické Vocelem nešetřeno ni v Přemyslovcích ni v Meči a Kalichu. O nějaké koncentraci důležitějších dějův a událostí okolo vynikajícího některého hrdiny, aby tou měrou docílilo se vylíčení kulturního obrazu nějaké doby (čímž býti má každé pravé epos) nemůže žádné řeči býti, kde se požaduje, abychom v obou dotčených básních proletli několik století: počínaje od Libuše a Přemysla Stadického až k vyhynutí rodu Přemyslova po meči Václavem III., zavražděným v Olomouci 4. srpna 1306 (což obsahuje dobu téměř sedm set let), a odtud od Alžběty až k bitvě Lipanské 1434 (což dobu 128 let zaujímá). Mysli tolikerými událostmi, tolikerými různými osobami jako rozpoutané, není možno s trvanlivou zálibou na některém z nakreslených básníkem obrazův utkvěti; a jak pravdivá jest námi uvedená esthetická theorie, sama báseň Přemyslovcův zřejmě dosvědčuje. Právě tam probouzí se ve čtenáři hlubší interes, kde zároveň pozornost naše upoutána jest jedním hrdinou, jak to nalézáme v cyklu básní, opěvajících slavné činy Přemysla Otakara Velkého, tak že část tuto i v ohledu podrobného pro-

vedení prohlásiti musíme za nejzdařilejší. V tom se i sám básník s námi srovnává, což odtud soudíme, že byv od tehdejšího redaktora německého časopisu „Moravie,“ Jana Ohérala, požádán, aby některé básně z Přemyslovcův do němčiny přeložil, Vocel vyvolil báseň prvou z dotčeného cyklu o Přemyslu Otakarovi (Moravia, 1838, č. 65) „Vstup“ nadepsanou, a mimo této ještě báseň „Hody krále Václava I.“ (tamtéž č. 63); a poslední tuto báseň, jak si spisovatel tohoto článku dobře připomíná, nejvíce mezi všemi se líbila, i častěji veřejně deklamovala.

Tentýž úsudek jak o cyklu romancí, majících Přemysla Otakara II. za svého hrdinu, pronesti lze tolikéž o romancích, jenžto vztahují se k rodu *Vršovcův,* jenž nejen nás povýšenou měrou zajímá, že v něm nalézáme zosobněný princip, podle něhož v dějinstvu vůbec vedle tvořivé staví se síla bořivá, živel to zhoubný, objevující se v boji o bytí podle zákonův dosud úplně nedostižných ve veškerenstvu, alebrž že zámysly své překotné a k úplnému Přemyslovcův rozdrcení směřující provádějí se silou mohutnou, s odvahou neoblomnou, žádným sebe lstivějším i krutějším prostředkům se nevyhýbající; a tato krutá intensivnost vášní jmenovitě při hrdinovi epickém nebo dramatickém (jako při Shakespearově Richardu III. a Makbethovi, při Šillerově Wallensteinovi, ba i v básni Kuliferda Lišák mohutná tohoto lstivost) povždy se potkává s esthetickou zálibou, tak že Herbart poměry tyto, podle nichž se líbí vůle silná a soustředěnější vedle vůle chabé a rozplývavé, i ve své mravovědě (právemli čili nic, nechceme tuto co do mravovědy rozhodovati) naznačil *ideou dokonalosti.* Avšak rod tento Vršovcův tím vděčnější látku podává básníku epickému, že by toto hrdinné a za svou důslednost obdivuhodné jich úsilí o povznešení svého rodu vylíčiti mohl co vlastenecké, co národní, co protiváhu proti poněmčujícím snahám Přemyslovcův.

Co třetí obšírnější cyklus romancí vytknouti musíme ještě básně o slavných činech prvého krále českého Vladislava a statného jeho vojska na luhách italských. Avšak látka tato jest tak bohatá, že by nejenom dosud jmenovaní hrdinové, ale i jiní, jako po výtce chrabrý Břetislav, únosem krásné Jitky z tichých síní klášterních jako gloriolou romantiky ozářený, slušný činiti mohli střed celého třeba skrovnějšího eposu. O Břetislavu podává náš básník tré romancí: „Břetislav na Velehradě“ (r. 1028), kdež tomuto Achillovi českému mnich u zbořeného oltáře vypráví o dřívější slávě tohoto posvátného místa nyní v smutných rozvalinách pohříženého, o divoké zuřivosti Maďarův, jenžto kletou pěstí porušili i hrobku Methodějovu, „pomník to vírou svěcený“, a pobídnuv Břetislava i jeho vojíny, aby poklekli, udílí jim požehnání: „Žehnán buď veškeren slávský lid“; ale vypravění toto děje se tónem příliš mdlým a prosaickým, aby hlubší rozvroucněnost zbudilo i v útrobách našich; plynnější, jadrnější i rozjařenější mluvou vynikají poslední sloky, v nichž se uvádí roznícená i nadšená řeč Břetislavova a velebně dojemný jeho čin, an se slzou v tváři vrhá se na zem a líbá posvátnou tu půdu a po něm i sbor jeho vojínův, a mnich dojat projevem tímto nábožnosti nelíčené, prozíraje v dalekou budoucnost, prorokuje zvelebení ve kříži všech národův slovanských.

Druhá romance „Břetislav a Jitka“ (r. 1029), ačkoliv náš básník

v líčení projevův milostných jest nešťastný, ba i nemotorný (což dosvědčuje mezi jinými báseň: „Božena“), přece se nám libě zamlouvá, ježto básník celou tu známou událost nedoličuje historickým spůsobem, nýbrž ji v ústa klade pěvci, který ji před knížecí rodinou zpívá, dle tehdejšího zvyku hudebním nástrojem zpěv doprovázeje; v takémto spůsobu vypravování jeví se pravý ráz epický. — Třetí romance líčí živými barvami a v přiměřeném daktylickém metru slavnou pro Čechy bitvu Domažlickou (1040).

Mimo vstupní báseň, prozrazující vřelou i čistou lásku básníkovu ku své vlasti, jejížto půvaby několika úsečnými rysy popisuje s něžností právě poetickou, a mimo báseň závěrečnou „Hroby Přemyslovců“, nad níž vane dech zádumčivého bolu, vyniká báseň: „Otec a syn.“ Básník v romanci této, dojemné i zvláštní situací, ve kterou syn mnich uveden ku svému otci, Boleslavovi I. bratrovrahu, i příslušnou dikcí a dvojím rytmem před jinými výtečnou, mírní nenávist ke knížeti tomuto jinak statečnému, že dává vypráváti ústy mnicha Christana vraždu jím na Václavu spáchanou, jak to činívali řečtí dramatikové, jižto ohavnosti divákům skryly, dávajíce je pouze vypráveti na jevišti; tklivé jest vlastní viny uznání: „utíkáť se otec k synu mnichu — ten o hrozném píše otce hříchu;“ — „květ pokání z krve svaté zrost': bude velebit svět tvou i cnost.“ Ostatně připomíná romance tato na podobnou scenu v Puškinově Borisu Gudanovu.

Mezi pracemi ve druhé vydání Přemyslovcův přijatými, co do básnické ceny přední místo zaujímá tré básní, jichž středem jest králova dánská Dagmar, růže ušlechtilá, vykvetší na keři rodu Přemyslova, dcera krále Přemysla Otakara, jak Vocel v důkladném historickém pojednání byl dokázal (v Musejn. 1846 na str. 484 a násl.) Ku jmenu jejímu pojí se zpomínka na jednu z nejslavnějších dob v dějinách Dánska, jakož se v jejím zjevu odráží půvab pravé ženské lahody a spanilosti. Poetický motiv k tomu cyklu vyslovuje v dotčeném pojednání básník sám těmito nadšenými slovy (str. 487.): „Valdemar a Dagmar, vítězství a milost, síla a dobrota, rekovnost a nábožnost!“ Básně ty zosnoval Vocel na základě národních zpěvů, jež dosud v národě dánském o „panně denní“ (neb to znamená jmeno Dagmar) kolují, jak co prvou prosbu po svadbě skládá před svým manželem žádost za vyprostění z okovů biskupa Valdemara, krevního králova přítele, a jak před svou smrtí z jediného jenom za svého živobytí hříchu se vyznává: „že v neděli vroubila lem roucha hedbávného.“

Mile tolikéž dojímá báseň: „Pěvec neznámý,“ v němž básník naznačiti usiluje protivu mezi živlem německým, za posledních Přemyslovcův v Čechách jmenovitě u dvora královského převládajícím, a mezi živlem domácím, vlasteneckým, jehož básnická skládání v též době daleko vynikají nad souvěké plody básníkův germanských a romanských; při slavnostech o korunování Václava II. s Jitkou vystupuje před bohatýry zprvu pěvec germanský, pěje „o velkých dobrodružstvích, pěje o Tristrama a Isaldy osudném milosti opojení“, kdežto po něm ku radosti mnoha českých pánů „kráčí s varitem svým zvučným pěvec národní ku stolci krále“, s okem rozplameněným, s útrobou roznícenou velebí vznešenost lásky vyšší nad lásku k děvě spličné, lásku tu k vlasti,

a opěvaje hrdinnou dávných předkův chrabrost, vhodně vplétá ve zvučné svých strun rokotání píseň z rukopisu Kralodvorského o Beneši Hermanovu.

Že při básni této o Přemyslovcích nešetřeno pravidel o poesii epické svrchu naznačených, nemohl básník dodržeti jednotu slohu, a přiměsuje tudíž k básním výpravným výlevy pouze lyrické, jakým jest na př. „Duma u hrobu Přemyslova,“ kterážto vyjma prvou a poslední sloku prosta jest vší pravé básnické sentimentalnosti, tak že co její pravý opak následující romance „Stýr a Slavoj“ tím více čtenáře uchvacuje jakožto píseň v skutku bohatýrská, zajisté jedna z nejkrásnějších celé sbírky, která i nejhlouběji utkví se v paměti, vynikajíc nad to řečí jadrnou a právě bohatýrskou. Lyrika převládá i v básni: „Stranov,“ jejížto myšlenky vzaty jsou z rukopisu Kralodvorského; jmenovitě dotýká se žalostný zpěv rusalek a pohled na hynoucí zbytky pohanstva tklivě naší útroby, jakož vůbec nejdojemnější soustrast chováme k tomu, co hyne, co pomíjí v stálém tom u veškerenstvu se přerozování; podobného směru jest i „Duma posledních pohanů.“ Sonety „Jitka“ nadepsané co v epické básni nepříslušné sám básník vymýtil ze 2. vydání.

Čtyři léta po „Přemyslovcích“ (r. 1843) vyšel *Meč a Kalich.* V též době zanešen byl Vocel až příliš pracemi svého vychovatelského povolání; tolikéž prodléval tehdy po delší čas za týmž povoláním na Moravě. Na podzim r. 1837 přibyl do Brna jakožto vychovatel mladého knížete Salma-Salma, jehož matka, ovdovělá kněžna Salmová vyvolila si Brno na nějakou dobu k obývání. Přilnul tu v ušlechtilém přátelství k tehdejším Brněnským vlastencům, Al. V. Šemberovi, Janu Ohéralovi a Mat. Klácelovi. Krásný společenský život vypučel ze vzájemného jich obcování. Docházeli společně tu k Ohéralovi, jemuž Vocel do Moravie články podával, tu ke Klácelovi, jenž tehda překládal Ferinu Lišáka a k podivení Vocelovu skládal denně po 100 verších, tu opět scházeli se u Zacha (nyní ve vysokém vojenském důstojenství u bratří Srbův v Bělehradě postaveného), jenž vrátiv se z Paříže, kde u těsném byl styku s emigrací polskou, byl majetníkem hostince u Černého Orla. Vocel byl tehda také členem německého kasina měšťanského, kde nejhustěji čítávaly se oblíbené Augsburské Noviny, do nichž Vocel důležité články o politickém i literním postavení západních Slovanův, jmenovitě Slovákův tehda jakož i nyní od Maďarův krutě uhnětených psával. V létě 1838 odebral se Vocel z Brna na venek ku hraběti Šternberkovi do Pohořelic, a na podzim odtud do Vídně, načež když mu tu vychovanec jeho v lednu 1839 zemřel, chtěl se usaditi v oblíbeném Brně a státi se tu bibliothékářem musejním. Píše o tom z Vídně příteli Šemberovi dne 26. ledna 1839 takto: „Snad Vás náhodou zpráva došla, kterak jsem přežalostnou ztrátu utrpěl úmrtím mého drahého vychovance. Rozstonal se dne 28. prosince m. r. na tak zvaný šarlach a skonal dne 18. ledna. Nevěří, kdo toho nezkusil, co srdce mé trpí nad ztrátou tak předobrého, schopného, ku krásné budoucnosti tak radostně rozkvétajícího dítěte! Stala se vůle páně! Poněvadž jsem požádán, bych opět nějaké vychovatelské břemeno na se převzal, a já již toho až do sytosti mám, tehdy míním vše taková nabádání oslechnouti a svůj zřetel jinam obrátiti. Mám asi 500 zl. stř. pense, tehdy bych

mohl dost malý ouřad přejmouti, kdy by se s mým oumyslem srovnával, totiž vlasti naší prospěšným se učiniti. Náhodou jsem se Vám tušim projevil, že bych rád nějaké místo při Brněnském museum obdržel, bych pokrokem času český časopis tam vydávati mohl; pište mi tehdy, jestli by tam na př. místo bibliothékáře potřebné a možno k obdržení bylo. Šlechta Brněnská by mi dozajista k tomu nápomocna byla. Jestli by tam tuze mnoho překážek bylo, tu se bez pochyby do Prahy obrátím." Když se však vroucí tato jeho touha nevyplnila, převzal Vocel z jara 1839 opět vychovatelství u hraběte Kalnokyho v Letovicích; znelíbiv si toho záhy odešel odtud a stal se vychovatelem u hraběte Harracha ve Vídni. Odtud píše dne 14. května 1842 ohledem básně „Meč a Kalich" tato pro nás důležitá, jelikož úmysl básníkův při ní vyjadřující slova: „Meč a Kalich již skoro dohotoven; čas mi však schází k opravování, též churavost mi přes dva měsíce v tom překážkou byla. Báseň ta se od Přemyslovcův velice liší, *jsouc v pravém českém a slovanském duchu básněna, kterýž mi, když jsem Přemyslovce psal, skoro docela neznámým byl.*" Ohledně toho, kde by se nové toto jeho dílo vydati mělo, nalézáme v dotčené korrespondenci zanímavý a zároveň tehdejší censurní poměry charakterisující dopis z Mostu nad Lítavou dne 12. června 1842: „Čas! čas! jest to stará promrzelá žaloba má, však bohužel pravdivá; neb ani ranní doby od 6 do 8 hodin, jichž jsem druhdy ke spisování používal, mně nenáležejí. Z té příčiny opravování, opisování a předmluva ke Kalichu, kterou důkladně a poněkud učeně vypracovati zamýšlím, se pozadu plazí. Návrh Váš, aby nové mé dílo v Olomouci vyšlo, mne překvapil, a rád bych Vám rukopis svěřil, věda, že u Vás, milý příteli, šetrného a sběhlého opravitele bych nalezl, avšak obávám se, by o censuru Olomouckou nezavadil; Vídenskou censuru musíme veždy co reserv na posled ponechati. Na př. Máchovy pozůstalé spisy před 3 lety v Praze *damnatur* obdržely, před 5 nedělmi jsem je do Vídenské censury dal, a za 14 dní již jsem je nazpět obdržel, a sice *s imprimatur,* a aniž *jediného* slovíčka tam vyškrtnuto nebylo. Šafařík v Praze jest náš, a proto méně na choulostivých rozpacích vězí. Dobropisu Vašeho bych se též milerád přidržel, nechť i jím dosavad plynně psáti nemohu; také bych peníze na tisk pro Škarnicla složil, kdy bych jen věděl, že je opět nazpět dostanu; ano domýšlím se, že by již doba nastala, abychom z prací našich i nějakého zisku peněžitého měli, neb veždy zadarmo psáti, směšné též i truchlivé se zdá býti. Ano i politika národní tomu chce, aby se spisovatelům slovanským nějaká, byť i dosti skrovná odměna obětovala, by se právě tím dokázalo, že se chuť ke čtení, tehdáž i literatura naše zdvihá."

Dle těchto dopisův naznačuje básník sám rozdíl mezi prvou svou básní „Přemyslovci" a mezi druhou „Meč a Kalich" tím, že poslední psána jest duchem ráznějším, právě národním, nejenom specificky českým, nýbrž slovanským. Čtenáři však aspoň do prvé části („Alžběta a Jan") by se tak nezdálo. Opěvá se tu mimo události dosti znamenité i dojemné za doby Alžbětiny („Panna osiřalá") tonem elegickým, boje pánův českých pro Alžbětu podniknutých spůsobem výpravným v Přemyslovcích obvyklým („Městská věž," „Boj na Hradčanech, „Pražské

sekery“) život krále Jana Lucemburského, krále to málo o blaho země české pečlivého, nejvalněji za hranicemi země české meškajícího, v marnolibých dobrodružstvích tehdejšího věku se kochajícího, na zem českou jen tenkráte pamatujícího, když se mu ku provádění rytířských libůstek a choutek potřebných peněz nedostávalo, ovšem hrdinnou smrtí avšak pro zájmy cizího národa oslaveného, k němuž se hlubokou a právě srdečnou sympatií nemůže přilnouti srdce vlastenectvím nadšeného Čecha. Avšak po bedlivějším a podrobnějším přečtení i tohoto oddělení „Meče a Kalichu“ seznáváme, že jest tu četně básní, v nichž nás perutě svěžejšího a rázného ducha národního ovívají. Především s radostí tu vytknouti musíme pěkný cyklus romancí, jež se vztahují ku hrdinovi právě českému, Janovi Vilémovi Zajíci z Valdeka, o němž pěje souvěká píseň: „Toť ten ctný pan Vilém Zajíc — vždy bránil Čechóv najvíc.“ Mohl by i on býti předním hrdinou malého eposu. Charakter tento důsledný ve své víře i lásce až ku smrti, vůle obrněné i před králem se netřesoucí, činí dojemnou protivu ku charakteru Janovu více plachému a kolotavému. Heslem tohoto hrdiny českého jsou slova (v básni I.): „Králi krev svou obětuji, duši bohu, srdce vlasti!“ — a slova tato co trojhvězdí v nezkaleném lesku vynášejí se nad veškerými činy jeho. Tutéž lásku ku vlasti čistou i neúmornou zaštěpuje co pěstoun mladistvému kraleviči (pozdějšímu císaři Karlovi IV.) v básni III.:

A jak slunce každou krůpěj
svatým žehná leskem,
tak i ty každého miluj
v národě tom českém!

Rozbouřiti se muselo do hloubi srdce ušlechtilé královo i hrdiny Viléma, když je stihla děsná zvěst, že

Jan obmejšlí ve Falcsko se
rejnské uvázati,
za zem cizí dědictví mé,
Čechy milé dáti.

tu zajiskří se hněvem oko hrdiny českého: „To se nestane,“ horlí, „dokud jiskra živobytí v prsou těchto plane!“ A přece vyslán byv od krále Bavorům ku pomoci v půtce povstalé mezi voji německými a českými obhajuje vlastní krví „vlasti své i krále čest“ (VI), ač Němec Otto potupná dříve byl vychrlil slova: „Přítelem nám jestiť Luxenburský pán, neb by rád ty celé Čechy prodal za německý lán!“ V hrdinovi tomto odráží se zároveň kus historie české; obětovali zajisté synové čeští statky i hrdla svá za cizí věc i dočkali se za veškeré oběti své jenom černého nevděku. Přídechem tímto bolnormutným, jenž zachvívá jak životem jednotlivého hrdiny tak i dějstvem celého národa, nabývá dotčený cyklus romancí zvláštního tklivého půvabu, jenž zvyšuje se ušlechtilým charakterem osiřelé královny, jejížto jemná i útlocitná, ve strastech trpělivá, avšak v lásce k otčině vroucí povaha tak dojemně v „Písních královny Alžběty“ se jevící, činí tím ostřejší kontrast ku statečnému, vždy k činům odhodlanému rázu Valdekovu. Jen bohužel, že vše to básník vypravuje tonem příliš prosaickým, ba kronikářským;

písně Alžbětiny, ač i obsahem i formou vzorné, jsou opětně *lyrickou* episodou v básni, ježto chce slouti epickou.

Další básně zabývají se několika ještě událostmi ze života dobrodružného krále Jana, jako „vyzvání českých pánův ku válce“ vlastně *bratrovražedné*, proti polskému králi Kazimírovi, jenž osleplého na obě oči krále k souboji vyzývá, a pak ku válce s *cizinou* ve Francii proti králi anglickému; z hrdinné smrti královy u Kreščaku a z proceděné tam krve hrdinův českých nevykvetlo nic ku spáse vlasti. V poslední básni („Ohlas“) pronáší básník o Janovi přísný soud.

(Pokračování.)

Petr Chelčický.

Od

Ferdinanda Schulze.

(Pokračování.)

Nezachovala se nám paměť, že by mimo Chelčického ještě některý jiný Čech už v první chvíli po odložení české zbraně byl tak bystře a jasně postihl povahu tehdejších českých dějin, že by s takovým důmyslem byl pronikl k samému jádru situace české uvnitř i na venek. Tehdejší vítězové Lipanští, celé panstvo katolické i kališnické, byli s rozvojem věcí velmi dobře spokojeni; jen když řízení vnitřních záležitostí českých už nebylo v rukou strany demokratické, v rukou českého lidu, ostatní otázky, dle jejich přesvědčení, bylo nyní snáze urovnati. A pod vlivem těchto vítězův politických stála církevní otázka českořímská. Po bitvě u Lipan měli otcové Basilejští a jejich vždy věrní spojenci v Čechách pevnou naději, že jejich úmysly s husitstvím se podaří. Malá povolnost v otázce kalicha zabezpečovala jejich chytrosti a trpělivosti opět úplné panství rozkazův jejich v národě českém. S tou nadějí byla vydána kompaktáta r. 1436, v nichž skutečně nebylo nic jiného leda dovolení Čechům a Moravanům k užívání kalicha. S jakou chytrostí i tento článek byl sestaven, vyšlo brzy na jevo, když se strany Římské tvrzeno, že dopuštění kalicha vztahovalo se jediné k těm Čechům a Moravanům, kteří tenkráte žili a už ho užívali.

Tenť byl, z blízka hleděno, jediný účinek patnáctiletého válčení českého za opravu západní církve křesťanské. A i za tu cenu byli mimo Tábory všichni Husité ochotni vstoupiti opět ve všem jiném do bývalé jednoty s církví Římskou. Jedni na tom jediném ústupku vůbec přestávali, nežádajíce ničeho více, druzí věřili slibu koncilu Basilejského, že všechny ostatní ještě sporné otázky mezi Čechy a církví Římskou urovnány budou později. Zatím i dovolený kalich stal se brzy předmětem opětných bouří a válek mezi Čechy a Římem, rovněž tak velikých a dlouhých, jako byly právě ukončené. Že v poměrech česko-

římských trvalo ještě všechno při starém, tomu r. 1436 nebyl by chtěl v Čechách nikdo věřiti; Chelčický byl o tom dokonale přesvědčen. Jeho Postilla musí býti čtena a uvažována se stálým zřetelem k politickocírkevnímu vzduchu, jenž jí dal vznik, pak objeví se její význam v duševním životě českém v pravém světle a ve skutečné důležitosti.

Chelčický nebyl žádný politik, ale ve svém kritickém patření na průběh politickosociálních záležitostí českých pranic se neklamal. Neměl s Římem osobně nikdy nic co dělat, ale znal jej lépe, než tehdejší přední duchovní správcové kališníkův. Jeho hluboký, zásadný, nesmiřitelný odpor proti Římu, ve své vnější podobě opět naprosto rozdílný od rovněž nesmiřitelného odporu Táborův, tak rozhodně vyslovený v Postille, musí býti zkoumán hlavně vzhledem k té době, v které z jeho nitra se prolomil. Z repliky proti Mikuláši Biskupci o svátosti oltářní ještě nebylo lze souditi, že v duchu Petrovu skryta jest celá zvláštní soustava odporu proti všemu tehdáž obecnému zřízení života v západním křesťanstvu.

Deset let prošlo nad národem českým a v mysli samotáře Chelčického, deset let naplněných skutky, o jichž povaze a rozměru, pokud skutečností nebyly, ani nejohnivější obraznost chiliastická neměla tušení; v tom čase světodějinných bouří dozrál duch Chelčického k oné v Čechách nové a samostatné moci, která v Postille složena jest. Co proti řádům Římským a proti celé vnitřní a vnější úpravě či zkaženosti života křesťanského vůbec bylo lze pronesti, to zdálo se býti už všechno ve spisech i na kazáních pověděno od předchůdcův Husových, od Husa a následovatelův jeho, kteří duševní směr a skutky národa českého řídili až do r. 1431. Vždyť byla vzrostla z těch úvah už tak bohatá literatura reformační, jaké před tím v křesťanstvu nebylo.

Což tu mohl kdo počít vypravovati nového? Bylo lze vylíčiti porušenost vší společnosti křesťanské a potřebu nápravy ještě pravdivěji a jasněji? Že to všechno v Čechách ještě *bylo* možno, a že se to skutečně stalo právě v *té době, kdy aspoň theoreticky zdál se spor křesťanskočeský býti už dokonale vyřízen,* v tom leží veliký význam Chelčického. Nikdo v Čechách mimo něho nebyl by r. 1435 řekl: „posud nedosáhli jsme ničeho, počněme znova!“ Ani Táboři nebyli by se tak vyslovili o své posavadní činnosti.

V Postille Petrově dlužno tedy viděti jeden a sice nejprvnější pramének onoho nového proudu, který z domácí půdy se vynořiv v dějiny české za nedlouho vplynul a do nového mocného pohnutí je uvedl. Ani Lipany ani kompaktáta neměly býti posledním slovem veliké křesťanské reformace české.

Chelčický psal jazykem českým a sice pro povzbuzení, poučení, útěchu a nápravu *lidu obecného.* V tom článku zračí se též neméně významně zvláštní ráz jeho ducha. Ale jeho slova měla k své zamýšlené činnosti na lid potřebí teprv nějakého prostředníka. Spisy jeho za jeho života byly dříve známy Pražským a Táborským mistrům a kazatelům než domácímu obyvatelstvu kolem Chelčic. Toliko osobní jeho vliv, nevystupující z mezí sousedského spolužití a záležející hlavně v moci tichého příkladu sdružoval k němu některé pozornější obyvatele z Chelčic a z okolí. Kdy by Petr ve vystupování společenském, ve svém

přímém působení veřejném byl užil toliko desáté části toho důrazu a ohně, jímž plno bylo jeho péro, kdy by se byl sebe méně přičinil, aby kolem sebe shromáždil přívržence, kteří by jeho náuku do sebe s nadšením pojali a dále po vlasti šířili, kdo by tu chtěl pochybovati, zda by se mu bylo podařilo, zříditi kolem sebe v brzku velmi četnou společnost stejně smýšlejících? Všechny podobné úmysly nalézaly v Čechách úrodnou půdu před ním i za jeho doby; mužové ducha úplně nepatrného a prosti všeho vyššího vzdělání, jakmile toliko vydali se na založení nějaké nové buď sociální neb církevní jednoty kolem sebe, všichni provedli v některé krajině české svou vůli.

Však Chelčický netoužil po slávě vůdcovské ani po dalším rozmnožení „rot“ v tehdejším smyslu, od něho tak velice nenáviděných. Paměti dějepisné z polovice století patnáctého vypravují nám také o zvláštních *bratřích Chelčických* a není lze leda odvoditi zřízení tohoto bratrstva z působení Petrova, poněvadž dotčené družstvo sestoupilo se na základě právě onoho článku životní praxe křesťanské, v jehožto hlásání záleží původnost a samostatnost reformační snahy Petrovy. Však toto bratrstvo Chelčické vzniklo asi spíše téměř z dvacítiletého pozorování Petrova života než ze čtení jeho spisův. Jinak zajisté bylo by širším kruhem zasáhlo do obyvatelstva jižních Čech, mimo Budějovice a Plzeň vesměs tak velice nakloněného i ke krajnějšímu programu kališnickému. Spisy Petrovy byly by vzbudily v čtenářích mocnou bouři, pohled na jeho život vedl pozorovatele bezděky k témuž směru. O zařízení nějaké nové církve s nějakým novým ústrojím kněžským ve společnosti bratří Chelčických ovšem nikdy nešlo. Petr proti církvářství místnímu už dosti rozbujnělému vyslovil zásadu, že jest „nejlépe tak věřiti v sprostnosti, jakož pán Ježíš pověděl.“ Těch jeho slov drželi se i bratří Chelčičtí.

Někteří novější badatelé čeští v dějinách století patnáctého a zejmena v životě Petrově kladou do Chelčic a jaksi nepřímo odvozují také z působení Petrova vznik kněží nazvaných „šeří“, o kterých nás došla paměť z polovice století patnáctého, že v kališnické společnosti české se objevili. V té věci stala se mýlka. Pokud by o těchto „šerých kněžích“ mělo míti platnost vypsání zvláštního kroje, totiž šeré sukně, kápě s dlouhými cípy a vrhlíky na hlavě, třeba podotknouti, že nesprávně vztahuje se tu k Chelčickému a k Chelčickým výslovná poznámka z oněch dob, týkající se *Rokycany*.

Téměř nad teplou ještě mrtvolou krále Ladislava (1457) složil totiž nějaký horlivý přívrženec strany Římské v Čechách báseň smutečnou, v níž obrací pozornost všech myslí křesťanských k trudnému běhu věcí světských a věstí po biblicku „brzkou žeň.“ Víra katolická, orthodoxní církev, papež, kardinálové a všechno duchovenstvo jsou prý v opovržení a v porobě meče světského působením kacířství od Aria až po Viklefa. Podvratná náuka mistra anglického přenešená také do Čech dala prý podnět k rozkolu v kněžstvu Pražském. Nyní latinské verše vypisují všechny přední starší kazatele a mistry husitství Pražské i Táborské: Husa, Jana z Pelhřimova, Korandu, Křišťana, Jakoubka, Lupáče, Payne (Ængliše), oba Prokopy, a dotýkaje své doby, končí: „Tito svou zběsilostí po Čechách známí naplnili všechnu zemi svým

neřestným bludem. Nejposlednější v jich řadě *Rokycana,* nejhorší a nejzatvrzelejší hříšník, hájí nyní kacířství. *Po něm jde ohon odpadlíkův: Matěj, Prokop, Václav ze Zderazu: ti chodí v šerých sukních, v kápích s dlouhými cípy a vrhlíky na hlavě.*" *)

Šeří kněží byli tedy v *Praze* a následovali tehdejších kazání Rokycanových, do jichž obsahu veršovec také sobě stěžuje. Chelčický ani té doby ještě nebyl osobou, o kteréž by veřejně bylo se mluvilo, o jichžto snahách i působení skladatel Římského nářku, patrně kněz, by byl věděl. Jmeno jeho pronášelo se v samé Praze, ohnisku a středu všeho duševního ruchu po národě, ještě tenkráte (1457) toliko v soukromých rozmluvách mezi předními duchovními vůdci kališnickými.

Šeří kněží, co nejbližší přívrženci Rokycanovi v Praze v letech šedesátých, mohli ovšem velmi dobře míti původ svůj přímo v náuce Petrově, ale též teprv osobním prostřednictvím Pražského mistra i kazatele, Jana z Rokycan, který té doby netoliko už v opise u sebe choval spisy Chelčického, ale také jeho sama už osobně znal a v písemném spojení s ním byl. Rokycana té doby pomáhal klestiti křesťanským a humanitním názorům Petrovým cestu ve veřejném životě českém v Praze ještě jiným směrem, a když katolický skladatel písně o původcích rozkolu českého připisuje vznik *šerých kněží* jemu dle okolností vnějších, poněvadž je vídal v jeho nejbližší společnosti, poukazuje k též pravdě také současný svědek kališnický důvody vnitřními. V *Rozmluvě starého Čecha s mladým rytířem* zajisté praví se: „*Šeří kněží,* praví husité, praví křesťané, praví následovníci církve svaté prvotní apoštolské, k válkám a bouřkám nesvolovali, pro horlivou pobožnost a mravnost všecko trpěli, jako prvotní křesťané... Žižku a Sirotky poloubratřími nazývali, protože krev vylévali." Tyto zásady měly v Chelčicích svého původce, ale v Praze té doby už svého rozšiřovatele ač jen v kruzích soukromých a mezi nejspolehlivějšími důvěrníky.

O dvacet let dříve nebyla známost o Chelčickém po vlasti a zvláště v Praze ani veřejnější ani hlučnější.

Tiché a utajené živobytí jeho právě té doby poskytlo bezpečného útulku jednomu z předních účastníkův reformace české, kteří snahám duševním nadáli se sjednati vítězství důrazem moci hmotné. Chelčický mohl považovati za nemalé dostiučinění mravní svému přesvědčení o nepříslušnosti moci světské v zápase duševním, když r. 1437 mistr Petr Payne, už od r. 1417 v Čechách zdomácnělý krajan a horlivý přívrženec Jana Viklefa, králem Sigmundem nejprvé z Prahy a pak i z Čech prohlášen byl za vyobcována a u něho netoliko hostinného přijetí, ale i věrného úkrytu hledal. Ve všeobecné tehdáž reakci, která „nejúhlavnějšího škůdce a nepřítele království i národa českého" uvedla na trůn Pražský, nebylo proti vůli a násilí královĕ bohužel už po celých Čechách mnoho ani jistoty ani věrnosti. I Táboři byli se dali oblouditi k míru s novým náčelníkem feudálův a papežencův českých; udatný vlastenec, Jan Roháč, jenž z nich setrval v odporu proti němu, na svém Sioně za Malešovem u Chlistovic už měl jen čtyři měsíce,

*) Cancio de autoribus bohemici scismatis. Rukopis v knih. univ. Pražské. XI. C. 8.

aby oběšen uprostřed své věrné družiny o řetěz zlatý, v panské úpravě se zlatým pasem, na šibenici Pražské první podal národu českému hlavní důkaz, jaké to ovoce dozrálo pro něj v Basileji a u Lipan.

V.

Časy horšily se v Čechách velmi kvapně. Netoliko ve věcech politických a národních ale i náboženských a mravních. Mistr Jan z Rokycan, duchovní hlava kališníkův, který zajisté dne 23. srpna 1436 krále Sigmunda, ve slavném průvodu, se zpíváním a zvoněním do Týnského chrámu uvedeného, vítal řečí nadšenou, už v měsíci září téhož roku v témž chrámu Týnském na kázaních svých jal se bolestně a s hořekováním toužiti, že Praha po vjezdu královĕ stala se jako Sodomou, že karban a krčmování, obecné nevěstky a mrzkosti všeho druhu už zavládly životem veřejným. Sigmund čekal jen, až svou moc v zemi české upevní, aby zde opět zřídil a utvrdil všechny ony řády a zákony, kteréž husitství bylo vyvrátilo. V té snaze objevoval se mu Rokycana největší překážkou, poněvadž vládl myslemi lidu Pražského a reakci proti programu českému už proudem valiti se viděl. Neprošel ani rok od slavného vítání Sigmundova v kostele Matky boží před Týnem, a Rokycana uznal svrchovaně potřebí, zachrániti svůj život před politikou královou tajným útěkem z Prahy na Horu Kunětickou, hrad pana Diviše Bořka z Miletínka (17. června 1437). Od tohoto dne zvolený arcibiskup kališnický žil mimo Prahu déle než deset let; až když Jiří z Poděbrad dne 2. září 1448 hlavní město království českého vysvobodil z rukou nevlasteneckých, vrátil se tam.

V této dlouhé době Rokycana měl hojnou příležitost a volnou chvíli, aby přemýšlel o průběhu věcí českých. Do tohoto času padá také jeho pěstování duševních stykův s Chelčickým. Znalli se s Petrem snad ještě z let dávnějších, není možno ani tvrdit ani popírat pro nedostatečnost dotýčných zpráv. Ale že o životní snaze, o myšlenkovém směru jeho nabyl vědomosti, než opět do Prahy se vrátil, lze tvrditi na určito, poněvadž na samém počátku svého nového v Praze působení už měl vlastní opisy Petrových spisův, a tož i oněch, kteréž Chelčický složil na krátce před r. 1448. Mimo to někteří badatelé dějin a literních památek českých kladou už také do této doby jeden Petrův spis, jenž přímo k Rokycanovi svědčí.

Pouhým domyslem není lze nahraditi úplnou chudobu dějinných zpráv, kteréž by nám osvětlovaly samé počátky tohoto pro další rozvoj reformačních snah českých veledůležitého poměru Rokycanova k Chelčickému. Jisto jest, že teprvé prostřednictví samého voleného arcibiskupa kališnického přeneslo myšlenky Petrovy na tu půdu, na které nabyly většího významu v národě. Teprv kazatelna kostela Týnského v Praze po r. 1448 sjednala mocnější účinnost spisům, skládaným v Chelčicích už od čtrnácti let.

Možno znamenati, že právě dlouhá doba bezděčné vzdálenosti z Prahy vzbudila v duchu Rokycanově netoliko pravé srozumění, ale

i náklonnost a oblibu k spisům Petrovým, a co pak zvláště po r. 1454 se ozývalo s kazatelny Týnské, že z velké části bylo ozvěnou hlasu, jenž v mysl kazatelovu s neodolatelnou silou svou zapadl z tichého příbytku spisovatelova v Chelčicích. Když Rokycana do Prahy se vrátil už i s opisy spisův Petrových, patrno, že důležitost jejich v duševních zápasech tehdejších uznával. Za krátko dosvědčil skutky, že se s nimi shodoval a že mu lahodily, že si jich neopatřil, aby měl úplné znění úvah, proti nimž by vystupoval, jichžto platnost by porážel a vyvracel, ale z nichž by vážil posilu svým vlastním myšlenkám.

Pravdivéli domnění, že spis Chelčického čelící přímo k Rokycanovi náleží už v léta před opanováním Prahy skrze Jiřího z Poděbrad, bylo by zřejmo, že Petr nikdy neobmeškával hájiti své hlavní zásady životní. Zároveň by z toho vysvítala velmi zajímavá a vzácná stránka v duševní povaze Rokycanově. Když Chelčický zvolenému arcibiskupu husitskému vyložil, proč od jeho strany se oddělil, když mu jasně vyznal, že s ním nesouhlasí ani v nejpřednějším tehdy článku víry o proměně těla a krve Kristovy v svátosti oltářní, ani v mnohých jiných dogmatech, jakož na př. o vzývání svatých, o očistci, o moci klíčův hierarchických, atd., měla hluboká mravnost praktického křesťanství Petrova při něm moc vždy nade vše rozhodující, že svým nejbližším důvěrníkům podával čísti jeho spisy jakožto nejvyšší, co ona doba měla v kritickém rozboru správy životní. Věroučná různost právě v těch otázkách, které byly hlavním předmětem sporův a bojův českých proti cizincům i v domácnosti, jevila se mezi Chelčickým a Rokycanou ne méně ostře než mezi všemi kompaktatisty a Tábory: a přece nezavdala příčinu, aby Rokycana pro ni své přátelské spojení s Petrem kdy přerušil.

A Petr zajisté neoslazoval svých slov ani k němu. Naopak, zvláštní důvěrnost, do kteréž s ním vešel, přiměla jeho k tomu, aby před ním rozložil svou mysl v celé pravdě. Zúmysla psal k Rokycanovi velmi důtklivě, oznamuje mu už zpředu, „chci Tobě protivné věci černidlem mazati na papír jako nedětinskému člověku, ale muži silnému ve velikých věcech; věda, že mnoho máš, mnoho neseš a mnohé věci sebou zapečetíš konečně.“ Z těchto slov viděti jest velikou mravní opravdovost, která byla základem všeho duševního spojení mezi oběma těmito znamenitými muži. Vyloživ, v čem od věrouky Rokycanovy se odchyluje, Chelčický přešel k obraně svého přesvědčení, které popíralo oprávněnost moci světské mezi křesťany, zvláště pokud vystupovala v podobě válčení a vzájemného sebe usmrcování.

„Odvolalli jest bůh přikázaní svá: nezabiješ, nepokradeš, nepožádáš, neučiníš násilí bližnímu? A když jich neodvolal, neklamouli mistři a kněží lidu, omlouvajíce hříchy takové? . . . Ovšem já to vím, že mistr Hus sám od sebe, připravuje se k mučedlnictví, nevyvodil by běhův bojovných, kdy by neměl širokého učení o tom v doktořích . . . Mistr Jakoubek, když mě jest kaceřoval pro moc ve svém pokoji v Betlémě, řekl jsem jemu: když ta moc právě u víře stojí podle té tvé řeči, máliž správu evangelium ke svým skutkům, k bojům a k jiným ukrutnostem? Řekl jest: nic, ale staří svatí tak praví. A po odjetí královu od Prahy, když mnoho lidu zbito z obou stran, vymlouval ty

zabíječe, řka: jáť jim nemohu svědomí činiti z těch zabití, nebo stav rytířský byl by potupen! Odkud to pije ten muž veliké tichosti, postavy posvátné?.. Byl by se osupil na každého, kdož by v pátek snědl jelito sviní: a teď nemůže z vylití krve člověčí svědomí činiti! Kdo jest jemu svědomí odjal?.. Táži se Tebe, které to rytíře míníte, jimžto běh bojovný přísluší? Tyli kasalické, ježto na hradích a na tvrzích vlasy ramena odívají a suknice krátké mají, jimiž podobně nemohou zadku přikryti? Jestliže jediné ti mají bojovati, což pak činí v bojích měšťané a sedláci? Pohleďte na své řeči, žeť pravé nejsou; že vy v čas boje naděláte rytířův z koželuhův, z ševcův, ze špuléřův i z těch, kdož může palici nésti, a na kázaních mluvíte o knížatech a rytířích, i naděláte jich ze všech lidí! Neb ani král, ani knížata, ani páni, ani hubení panošce nebojují sami, ale každý mocí vypudí své sedláky, zšibalíce tak a k mordu připravujíce lid veškeren."*)

Takováto velmi důrazná řeč nepohoršila Rokycanu ani sebe méně; hlavní duchovní správce kališníkův i potom nazýval Petra jako dříve „bratře můj v Kristu Pánu milý!" a shledával se s ním osobně, jakož toho sám v pozdějším přípise z Prahy k němu připomíná. Nejspíše, že v Chelčicích jeho navštěvoval, pokud Prahy ještě prázden býti musil.

V těch letech Chelčický sepsal dílo, kteréž ostrostí myšlenek a nelíčenou důrazností jazykové skladby nad Postillu vyniká, a jehožto známost Rokycana po svém návratu do Prahy mezi svými nejdůvěrnějšími přívrženci zvláště horlivě šířil. Tento spis, složený jaksi se zvláštním úmyslem k úchvatnému působení na mysli obecného lidu, a od pozdějších převáděčův národa českého na víru Římskou ze všech duševních plodův Chelčického nejkrutěji stíhaný, zakazovaný a ničený, nazývá se *„O šelmě a obrazu jejím."* **) Psán jest asi roku 1446, poněvadž děje se v něm připamatování oněch poutí, kteréž „po Čechách i po Moravě vznikly před čtyřiceti léty" za příčinou jakýchsi zázrakův, strojených r. 1405 na Blaníku a jinde, a obrav sobě za podklad sedmnáctou kapitolu zjevení sv. Jana, jal se co nejpříkřeji tepati všeliké pokrytství v církvi Římské.

Pozdější písemné památky dotýkají se života Petrova z těchto let v jedné stránce, která by ovšem nemálo byla na újmu jeho zásadám a křesťanské praxi, kdy by pravdivost zprávy o ní byla dokázána. Bratr Lukáš Pražský vydal totiž r. 1524 polemický spis proti oné menšině bratrské, která z Jednoty vystoupila, když ve zřízení jejím původním podnikány a prováděny byly velmi podstatné změny hlavně z návodu Lukášova a působením jeho. Tato menšina trvala na úpravě Jednoty bratrské dle onoho přísného řádu, jejž zakladatelé její, zvláště bratr Řehoř jí byli dali v úplném souhlase se zásadami Chelčického. Když pak bráníce toho původního rázu Jednoty, členové rigorosné menšiny utíkali se proti Lukáši hlavně k autoritě Petrově, šlo důmyslnému organisátoru společnosti bratrské o to, aby tu autoritu co nejvíce seslabil. Za tou příčinou užil proti nepodajné menšině, jejížto členy nazývá „odtržence", některých pověstí, kteréž, jak praví, od nejstarších

---

*) Replika proti Rokycanovi v rukopisu Pařížském.
**) Zachován v rukopise Olomúckém, v opise v Českém museum.

Bratří v Jednotě šířeny byly a skutečnému životu Petrovu nemalé zlehčení činily. Mezi takovými pověstmi byla i ta, že „když byl sněm u Hory (1443), a on (Petr) jsa obžalován měl státi, tak se bál kříže Kristova, že by byl rád všechny své spisy pro strach spálil.“

Bratr Lukáš Pražský byl příliš opatrný muž, aby tuto pověst byl považoval a dále přenášel jakožto pravdu. S jemným kritickým spůsobem praví, že „slyšenú řeč přivedl, nejistě ji“, ale „ani zase ovšem zamietaje“, poněvadž účelu jeho, totiž otřesení autority Petrovy v mysli Bratří, pouhé opakování těch slov postačovalo; odpovědnost z nich zůstavoval zcela jich původcům. Věrohodnost těchto Lukášových svědkův proti velmi důležité stránce v životě Petra Chelčického jest nyní velmi nesnadno vyšetřiti; ale ponechávajíce všechny ostatní jejich o něm nepříznivé vzpomínky, na příklad, že byl hněvivý a mstivý, na váhách, to tušíme jest prázdno vší pravdy, co na nechvalitebnou památku jeho roznášeli o něm stran sněmu u Hory.

Tento sněm svolal (ke dni 14. května 1443) tehdejší hlavní ředitel politiky české, vlastenecký státník pan Hynce Ptaček z Pirkštejna k vůli narovnání různic náboženských a pozval k němu duchovní i světské z Táborska, Žatecka, Písecka a Klatovska. Hlavní účel sjezdu byl obrácen proti Táborům, o jichžto úplné potlačení tehdejší politikové čeští po bitvě Lipanské neustále zasazovali se. Bylli mezi těmi k sněmu pozvanými osobami z Písecka také Petr, není ovšem vědomo, ale právem lze o tom pochybovati, poněvadž všeho veřejného života v Čechách povždy byl vzdálen, už od r. 1420 žádných veřejných rozprav neb sporův náboženských se neúčastnil, žádnou novou náboženskou společnost nezakládal a tedy jednotě národní v ničemž na překážku nebyl. Na nejméně pak mohl býti snad volán na sněm do Hory jakožto člen strany Táborské, o jížto buď „napravení“ neb vyvrácení a rozmetání panu Ptačkovi šlo. Vždyť tutouž bohaprázdnost, kterou strana Ptačkova na tom sněmě vytýkala Táborům vzhledem k jejich učení o svátosti oltářní, Chelčický pokládal jim za zlé už před dvacíti lety. Ve spisech, kteréž byl složil až do r. 1443, rovněž jako ve všech pozdějších, pronášel se o božím těle ve svátosti oltářní s největší uctivostí. Spisy Petrovy, kdy by skutečně byly bývaly tenkráte už obecně známy, byly by spíše posloužily i politice kompaktatistův v Hoře shromážděných proti nenáviděným Táborům, než aby Chelčický byl musil obávati se, že jeho samého tam pro ně stihne nějaká nehoda.

Aniž pak dle celého rázu všech tehdejších sněmův českých byl by měl Chelčický příčinu, strachovati se na nich nějakého snad tělesného příkoří pro své přesvědčení mravní. Ač na žádném z nich dosud nikdy nebyl, tolik zajisté věděl o nich jako každý tehdejší obyvatel v nejodlehlejší vesnici české, že se na nich nikdy nikomu nic zlého nestalo, že na nich dána úplná volnost slova míněním nejrůznějším a proti sobě na vzájem co nejpříkřeji postaveným. Dostavilíť se k sněmu Horskému i důvěrníci strany Táborské beze všeho strachu o své životy, vědouce velmi dobře, že sjezd hlavně proti nim svolán jest. Chelčický, ač po celý život nevyhledával veřejnosti k projevení svých zásad, mohl s klidnou myslí zabrati se k němu také, kdy by pan Ptaček přítomnosti jeho pro odklizení různic náboženských už byl uznával za potřebí.

Nám pak zdá se, že pořadatel sněmu Kutnohorského o Chelčickém vůbec ničeho nevěděl, tím méně, že by také jeho byl pokládal za nějakou překážku svého programu.

Prodleli jsme při této zprávě o Petrovi poněkud déle, poněvadž jest jediná, která po r. 1420 nám jej uvádí ve styky s veřejným tehdy životem českým, a poněvadž z úmysla zatemňuje obraz jeho mravní síly, jenž v nás vzniká čtením jeho spisův. Že by Chelčický mezi sněmovníky na Hoře skutečně byl býval, ve zprávách o tom sněmu zajisté dosti zevrubných poznamenáno není. My pak i pochybujeme, že tam byl volán. Proto nemůžeme souhlasiti s oněmi učenci, kteří památný přípis mistra Jana z Rokycan k Chelčickému „o těch lidech, kteříž slovou kněží, proč nic neprospívají," kladou do r. 1443. V tomto listu Rokycana dokazuje na konci „kdož se více bojí stvoření než stvořitele, ten smrtelně hřeší" a zavírá takto: „A protož, bratře milý, bojž ty se více pána boha, nežli lidí. Neb kdož se bojí pána boha, ten se nebude žádného báti, jakož písma oznamují; ale kdož se boha nebojí, ten se musí báti lidí." Tato slova pokládají někteří naši badatelé za jakési napomenutí, povzbuzení neb i posilu, kterouž Rokycana prý přislal Chelčickému před sněmem Kutnohorským, aby jej tam přiměl. Výklad takový jest zcela pochybený. Vždyť sám Rokycana, „milý bratr" Chelčického byl hlavním soudcem v těch věcech, o které pan Ptaček sněm do Hory položil. Z *Rokycany* Chelčický zajisté nemusil míti strach, „že by rád všecky své spisy byl spálil." A tak i celá starší zpráva o Petrovi vzhledem k sněmu Kutnohorskému z r. 1443, jakož i odůvodnění její novější objevují se co nesprávné, a bratr Lukáš šetřil pravdy „nejistě slyšené řeči." (Pokračování.)

Národovci.

Román

Františka Zákrejse.

I.

V zářícím zlatohlavě vzcházelo královské slunce. Slavnostním nachem vítal je východ. Blahostně rozmodrávala se říš oblohy. Pouze tamo v dáli na západě vystupovaly za chmurkami chmury a houstly v oblak a mrak. Posupný duben činil tam poslední, marný pokus ubrániti se krásnému květnu.

Klidným krokem ubírá se úpravnými uličkami, výstavnými střídami, skvělotvárnými náměstími živného, lidnatého, rozsáhlého města mladý muž. Jeho jasný pohled, každý jeho pohyb jeví ladnou mysl, jemného ducha, libovroucí útulnost: a přec objev jeho všude vůkol rozšiřuje značnou rozčilenost. Zevlovatelé s oken i kolem spěchající zaměstnanci s dvojznačným úsměvem obracejí naň svůj i jiných pozor,

lichotné, srdečným zalíbením vzbuzené pousmání věnujíce jeho vysoké, tělnaté postavě, jeho pružnému, jistému kroku, jeho duchaplné, lehýnce přibledlé tváři, avšak ihned chutě se poddávajíce polosmíchu hlubokého politování, uraženého podivu, samomilného zhrzení neb jizlivého hněvu.

Proč?

Z příčiny věru velké, ba obrovské. Věru že královské slunce na východě mělo právo skrýti se za vzrůstající mraky na západě! Věru že nebesa měla právo z čista modra svšeti dolů blesky!

„Jak!“ durdili se, kdokoli mladého chodce spatřili, „tento smělý člověk v nepochopitelné bezohlednosti neostýchá se tropit si zde u veřejnosti šaška ze sebe i z nás a v našem osvíceném, praněmeckém městě prováděti vyzývavou, pohoršlivou divošskou demonstraci?!“ A div že střelami svých zrakův a zvedáním rozechvělých brv mu nezprobodali, neroztrhali neblahou, prostinkou čamaru, neskromný rudobílý nákrčník, vypínavou husovskou čapku! „Totě výtržnost, proti nížto by veřejná moc zakročiti měla s nejvalnějším důrazem!“

Leč něžná spanilá pleť nezdála se s ochotností rozhodnou přizvukovati těmto přísným odsuzovatelům. „Podivín!“ šeptaly, ale „sluší mu to výborně!“ myslely; „Čech!“ děsily se, ale „švarný Čech: rozkoš naň se podívat!“ libovaly si v duchu. Ano ta ona slečna, jež bystřeji nazřela v jeho nyvé, dětinné, ženské oko, zadumala se i tlumeně si povzdechla, pýříc se a přemáhajíc procitší touhu, aby na zašlého směla se aspoň ohlednouti. Jenom krásky vyšedší mezi květiny na předdomní pavlače pozdravit utěšené ráno nemusely se na štěstí obávat, že poruší slušnomrav, pakli že místo na vystupující slunko zadívají se na zacházejícího cizince, a proto jej se vzornou svědomitostí provázely, pokud nezmizel.

Avšak Lipanského jedině poutaly pestrotvaré dojmy, kterýmiž jeho zřetel obsypávaly velkolepé památky a nádherné novosti města, jež po prvé navštívil.

Došel na veliké tržiště. Zarazil se, a dech se mu zatajil. V ohromných rozměrech strměl, pnul, vznášel se tu před ním hlavní chrám v ryzím Vladislavovském slohu. „Ano, ano, z tohoto veličenského výtvoru sálá obraznost našeho Matyáše Rejska!“ S rostoucím podivem ohlédal Lipanský též vnitřek budovy. Když však při tom za nedlouho narazil na tento nápis: *Dokonáno Přispěním Božím Léta Páně MD Němcem Steinseppem,* zvolal v překvapení: „Ale vždyť Steinsepp nepřivedl to než na podřízeného pomocníka!“ a rychle opustil dům zbožnosti. — Nápis byl složen latině.

Odebrav se do radnice, prohlížel si Lipanský zasedací síň. Na stěnách příšerně se pyšnilo několik různodobých podobizen.

„Koho představují?“ ptal se obecního sluhy jej provádějícího.

„Posavadní zdejší německé starosty,“ odvětil sluha, mechanicky klaně se obrazům.

„A kde naleznu jejich slovanské předchůdce?“ pokračoval tazatel dychtivě.

„Pan doktor Tiegerstreit,“ zněla odpíravá odpověď, „dokázal tlustou tištěnou knihou, že zdejší rada vždycky sestávala většinou z Němců.“

Lipanský se bolestně zasmál, a když mu hned na to ukazovali podzemní vlhká sklepení a když tam zpozoroval celou řadu rámců s nataženými, stopy barev nesoucími, zvetšelými plátny a na jednom z těchto četl český podpis: *Amos Johannides Bělodolský, Urozený a Opatrný Purkmistr Královského Města Příboru,* obrátil se zarmoucen i rozhořčen a opustil i budovu spravedlnosti. Jakési sychravo, které proletlo vzduchem, hostilo se i v nitru Lipanského. Chtivost obírati a snad i pokochati se městskými znamenitostmi v něm neskrovně se ochladila.

„Pustím se již do řízení, za kterým jsem vyslán. Uvidím, nabuduli později nové síly prohlížeti si Příbor," rozhodnul se. „Kudy se nejblíže dostanu do výstavy?" zeptal se babičky na tržišti.

„Pán mluví bezpochyby maďarsky," litovala ho ta upřímně, upírajíc oči na šňůry jeho čamary, „a my zde umíme jenom německy."

Optal se tedy jakéhosi šviháka.

„Čech!" ušklíbnul se tento a sápavě, vyzývavě v místním nářečí dodal: „Nemluvte nám zde touto svou hnusnou řečí!" Zašel, a žena, která ho doprovázela, svědčila mu: „Bože, jak nenávidím tu češtinu!"

Lipanský sotva se opanoval. „Jaký boj s jakým nepřítelem to bojujeme!... Zvítězíliž vývoj, který my hlásáme, proti výboji, jejžto hlásají naši odpůrcové?" A poradiv se s městským plánem, který si v knihkupectví byl opatřil, a namířiv si směrem, jejž mu plán naznačoval, dorazil asi ve čtvrthodince do záměstského milosadu, v němž pohodlně a vábivě se rozprostíraly výstavní budovy.

Hlavní stavení pnulo ano vzpínalo se u vzletném gothickém slohu zvláštního útvaru. Štihloučké stěny skoro mizely mezi širokými okny, kterýmiž se světlo do vnitř jen jen řinulo. „V pravdě, svým způsobem skvostně myšleno a skvostně provedeno!" radoval se Lipanský, „a trvám sami pramistři Prachatičtí Petr i Jan měli by z této stavby vřelé potěšení! Náš Pfeiler přestihuje všecky naše architekty, ba přestihnul sám sebe!" I koupil si chvatně v blízké vkusné budce výstavní noviny, aby seznal, zdaž a kterak přec oceňují české dílo, i četl: „Spolehlivý rukojmí, od něhož jsme tuto zprávu obdrželi, ujistil nás, že sám Semper nazval Pfeilerův pravoněmecký sloh projevem pravoněmeckého ducha, pravoněmecké obraznosti, a vždyť ostatně jmeno výtvorcovo zajisté má dobrý německý zvuk!"

Upustil noviny a kvapil do jedné z výstaven. V tom spatří nade vchodem okázale třpytící se zlacená slova: *Německá krajinná výstava města Příboru.* „Co to znamená?" vzkřiknul a couvnul o krok. „Kde se nalézá výstavní úřadovna?" doléhal poněkud rozechvělý na strážníka. A jako by ho mráz byl obešel, hodil přes sebe plášť a zahalil se těsně do něho.

V půlminutě octnul se v úřadovně.

„Mohu mluviti s panem ředitelem?"

„Odešel, ale tamto jeho pan náměstek vás vyslechne."

Obrátil se tedy k tomuto, pravě po francouzsku: „Prosím vás o vysvětlení, pane."

„Račte!" vybízel oslovený velmi ochotně.

„A sice ve jmenu majitele Zlatého Míru, jejž tu zastupuji,“ pokračoval příchozí.

„Jmenem strýce mého?“ zarazil se ředitelův náměstek.

„Jak? pan Vítkovský je váš strýc?“

„Jmenuji se Tiegerstreit.“

Lipanský se vzepnul, jako by se chystal k boji. „Vy? Tiegerstreit?!“ vypravil ze sebe; „kterak? zde, právě zde, v chrámě mírumilé práce jest mi poznati nejvášnivějšího protivníka mých tužeb, mých ideálů?“

„Jakých tužeb? jakých ideálů?“ zasipěl posměšně Tiegerstreit. „Kdo jste, pane?“

„Stanislav Lipanský.“

„O tomto jmeně nevím ničeho.“

„Vynasnažím se, abyste o něm brzy velmi mnoho slyšel.“

„Charakter?“

„Což ceníte člověka dle hodností?

„Dle čeho jiného?“ divil se Tiegerstreit.

„Nuže, jak tedy vysoko vyceníte mne: inženýra i doktora libomudrctví.“

„Neslýchaný, nemožný to protimluv!“

„Potřebná to synthese,“ bránil se Lipanský úsečně a vztáhnul pravici proti nenadálému sokovi, jako by dlaní její chtěl zastaviti jeho útok; tím pak bezděky odhalil se sebe plášť, jejž si byl venku přes rameno přehodil.

„Národovec!“ strnul Tiegerstreit, spozorovav čamaru, a jeho zraky metaly střely plamenné nenávisti.

„Ano, národovec!“ osvědčil Slovan s důrazným sebevědomím.

Pohrdlivý úšklebek zahrál obličejem Tiegerstreitovým. „Co si přejete?“ vyzýval úsečně.

„Výstavu obeslali také přehojní moravští a čeští průmyslníci slovanští, zejmena jeden z jejich předáků, váš pan strýc, slavený pěstitel českých snah: kterak se stalo i stává, že přese všecka naše ohražování nepřestává pořadatelstvo výstavy dávati jí ráz výlučně stranický?“

„Zapomínáte, kde stojíte!“ řekl Tiegerstreit zblednuv a šermoval rukama, jako by odmítal od sebe vyslechnutá slova; „strannický? ne! nýbrž německý, to jest světový; neboť německý jazyk počítá se bohdá k světovým. Mimo to meškáme zde na německé půdě, a město, které výstavu podniklo a představuje zde domácího pána, bylo povždy německé!“

„Říše bude muset uhradit polovici nákladů!“

„I to vymohli jsme pouze my německá většina v poslanecké sněmovně.“

Pohledy obou mužů ryly se do sebe. Stáli proti sobě jak výboj a obrana, jak urputnost a odhodlanost, a posuňky, kterýmiž se loučili, měly vzhled, jako by si vrhali rukavičku v tvář.

„Protestuji! v zájmu národního míru, jehož nám všem nad chléb jest potřebí a jehož rozprostraňování jsem odhodlán celý život věno-

vati, tisíckráte protestuji proti strannickým zámeznostem tohoto podniku!" provolal Lipanský v nadšeném rozhorlení.

„To máte na vůli," suše a spokojeně odtušil Tiegerstreit.

Onen pak, naplněn lítostí, hořkostí, zlým tušením vyběhnul do nádvoří. Čerstvý vzduch dýchal v něho rozvahu. A hle, s poboční budovy volalo naň úkojným výzvem slůvko: *Uměnám.* Neodolal. Překročil práh umělecké dvořany.

Ochotně v její prostorné komnaty sklenným stropem proudila se denní jasnota. Z ozářených zdí obrážel se život úchvatný. Tvořivost i důmysl, štětec i dláto, veleba přírody, kouzlo bájí, rozkoš prostého kutění, účiny dějin: vše u zvěčněných podobách dýchalo zde slastí a slast, hrdostí a hrdost, proudilo zde lad, zanícení, vznešenost.

Však marně snažily se tyto poklady krásy upoutati zálibu Lipanského. Vnitřní vření v něm sice tuchlo, ale jen, aby místo činilo roztržitosti. Pročež, aby se cele utišil a po chvíli s napjatou, vnímavou myslí požitkům se oddati s to byl, prošed as dvěma třemi odděleními, posléz raději uprostřed síně s podobiznami na kyprou pohovku se usadil a v pokojnější vlnění myšlenek zabrati se hleděl.

Vzpomněl na domov. Co asi v tuto chvíli dělají rodiče? Vidí je před sebou. Blíží se desátá. Maminka přisedla ke špulíři a souká, nebo zašla do sklepa pro brambory na oběd. Kousek masa má k nim již od rána doma. Koupila je po dětské mši v masných krámech... A tatínek sedě za stavem, pilně hází člunkem a šlape podnožky. Nebo si snad právě navinul novou osnovu a šlichtuje a přes vratidlo se nahýbá a k samým brdům kartáči zasáhá. Nebo snesl s komory snovadlo a šrák a snove. Pevně drží desku ze švestkového dříví, a vesele hrčí píšťaly ve světnici. Pozorně stíhá očima bílé, červené, zelené nitě, jak se šráku spěchají, v desce se scházejí a snovadlo přítulně obtáčejí, kroužíce se na něm jako duhový had. Teď se mu jedna nit přetrhla, i zavěsil desku na šrák a jde ji svázat pevným, tkalcovským uzlem. V tom se vrátila maminka ze sklepa.

„Ty, tatínku —?" prohodila, klekla k peci a zatápí.

Tatínek zamručí, což znamená tolik jako: „Nu, co dobrého?" vytáhne pikslu a chutě si šňupne.

„Josef z pošty, co roznáší psaní, už přešel náš dům: ten hoch dneska zase nepsal."

„Ale, ale! vždyť psal přede včírem: co pak má pořád psát?"

„Přeceť jsem se mu tolik nanakazovala, než odjížděl, aby psal každý den a hodně dlouhé psaní!"

„On ti bude mít každý den pochvíli, viď?"

„No pro pár řádků . . ."

„Co pak nevíš, mnoholi mu pan Vítkovský uložil řízení, ve Vídni a v Štýrském Hradci a v Příboru?!"

„Já se jen bojím, tatínku, aby se mu bylo něco nepřihodilo na železnici."

„Vždyť sama vždycky tak ráda na ní sedáš a po ní jezdíš! o sebe se nebojíš, a o hocha bysi se bála?! Vždyť není dítě!"

„Kdy by jenom všecko šťastně pořídil, aby s ním pan Vítkovský byl spokojen!"

„Kdy bych měl všecko tak jisté jako to! Hoch je zběhlý světem, a pan Vítkovský . . . no, bylo by to na mou tě všecko málo, kdy by někdo řekl, že pan Vítkovský je vtělená dobrotivost. Víš, maminko, když jsme onehdá četli tu kroniku a když jsme přišli na Karla Čtvrtého, hnedka jsem si pomyslil, že ten král Karel Veliký nic jináč nemohl vypadat než jako pan Vítkovský. Pan Vítkovský, to je muž podle evangelia. A když o procesí jdu za naší cechovní korouhvicí, já nevím proč, ale to se mně po každé zdává, že ten svatý Severin, náš tkalcovský patron, na ní není jaksi ani trefen, že by měl mít podobu pana Vítkovského."

„Nerouhej se, tatínku!" hrozí se matka a přece svědčí.

Radostně zaplápolá oheň v kamnech, snovadlo se hne a zařinčí píšťalami. „Pravdu má: psát mohl přec!" hučí v to tatínek a bedlivě snove dál.

V tom však otevrou se dvéře, a Josef z pošty podává jimi matce Lipanské list. „Připletl se mně ten kousek mezi psaní do vedlejší ulice; proto jsem na něj hned nepřišel a nesu jej teprvé teďka," omlouvá se a dostav krejcar za přinešenou mizí.

„Tomu Josefovi se musí po každé něco připlest," durdí se otec, ale ihned se ho ujímá: „Není divu, neumí tak třikrát patřičně číst!"

„No jen když je psaní tu!" raduje se matka, a tatínek nasadiv si na špičku nosu kostěné brejle, dává se do hlasitého, jádrného čtení. Matka se blaženě usmívá.

A hle, i mladý Lipanský v umělecké dvořaně Příborské se — aspoň lehýnce — usmál. Rozbouřenost byla ponenáhlu z jeho mysli unikla.

„Ano, ano," přisvědčoval otcovi, prošed v paměti obsah dopisu rodičům dodaného, „Vítkovský slyne po všem právu pověstí neobyčejného muže. Političtí nepřátelé naši bledňouce lekají se jeho záměrů, jeho úspěchů; nízké povahy zsinajíce závidí mu báječné bohatství; pracovný lid velebí v něm hlasně příklad vřelého, štědrého lidumila; čilí, snažební, podnikaví duchové zří v něm obraz budoucnosti své, ku kteréž pracují; jeho domov, jeho rodný kraj a nade všecky naše ubohá vlast povždy v něm budou ctíti velikého buditele, velikého zvelebitele svého. Jeho zámek Zlatý Mír — totě věru celičké město, ba jsou to ideální Čechy v malém. Tak často, přečasto mne jím Vítkovský provázel, a při mé každé nové návštěvě vzrůstal můj obdiv pokladům tam opět a opět přibylým, tam stále a stále se hromadícím. Jak překvapující úplností vyniká jeho miláček: knihovna, tento pravý pantheon domácí vědy a národní Musy! Co skvělých pokojů zaujímá jeho znalecká sbírka výtvarných děl uměleckých, největší to trvalá výstava českých obrazův a soch. A přec Vítkovský nikdy nepřipustí, aby ho kdo nazýval mecenášem. „Zásluha náleží vždy jen umělcům," říkává skromně; „zvláště českým, poněvadž národu svému nezřídka v oběť přinášívají světové jmeno, jehož by snad jinde dosáhli, a skvělé příjmy, skvělé postavení, jichžto se místo jim dostává cizincům, bohužel také u nás a od nás. Také našim géniům domácím jest sdíleti zbytečnou kletbu, kterou bližší další národové stíhají nešťastný náš kmen, beze

slyšení chutě jej kaceřujíce, beze soudu s rozkoší jej odsuzujíce, za nejčestnější výkony s jásotem jej utracujíce!"

„Nebo jak žasneme," postupoval Lipanský ve vzpomínkách, „vstoupímeli v průčelním stavení Zlatého Míru dále v malý jeho Kensington, v nádherné toto skladiště dokladův o lidské vytrvalosti a důmyslnosti! Vyhledněme z budovy! Hle, kus kouzelně krásné krajiny, jako z pohádky, prostírá se pod námi, oživen malebným městem, na slovo branými Družebnicemi, za nimiž nás pozdraví kyprý polověnec výnosných polí! Avšak sestupme již dolů v první, druhý dvůr! Co blahošírných styků sbíhá se z celého snad světa v obchodní úřadovně Zlatomírské! Nebo zajdemeli si v třetí, čtvrtý dvůr, všude setkáme se s pílí a chvatem, s přiváženým a odváženým zbožím a s lidmi šukajícími, pokřikujícími, rukama, nohama, hlavou, pohledem robícími neb obchodícími! Nebo jak úchvatný dojem učiní na nás v dalších dvorech ty začazené továrny s těmi temnými komíny, tak mnohotvárně obrazící rozvoj světového ruchu průmyslového! Nebo prohledněme si dále Vítkovského sady a vinohrady, role i luka, rybníky a hvozdy: kterak tam všecko mile květe, ano bují! Udiveni se ohledneme na svého průvodčího, jenžto začav málem, pouze několika tisícovkami od rodičů zděděnými takovéto divy dokonal, i nevíme, mámeli více žasnouti nade zdravou, ráznou, mohutnou jeho povahou nebo nade zdravou, pružnou, velitelskou jeho postavou. Nikdo neslyšel, že by se Vítkovský ve svých podnikatelských kombinacích kdy byl sklamal, ale rovněž nikdo neuslyšel, že by Vítkovský kdy byl nemocí býval zachvácen. Až teprvé před týmdnem! Tu ovšem nikdo jsme nechtěli věřit, že by nemoc mohla k němu míti jaké právo. A přece bylo tomu tak. Vítkovský ulehnul! Vždy bdíval nade mnou co druhý můj otec, vždy se staral o to, abych vlastní silou nabyl důkladného vzdělání, abych vlastní silou dopracoval se vědeckého jmena i výnosného zaměstnání, a proto miluji ho co druhého otce i pěstouna svého: jaký div, že nikdo zprávy o jeho nemoci se tak neleknul jako já! Dal si mne zavolati. Uděšen pospíchám k němu, ale kdo s klidným úsměvem mne vítá jako on.

„Bůh vás pozdrav, Lipanský! Podejte mi ruku a posaďte se! Tak . . . Chtěl jsem do Vídně a do Štýrska, ale tuhle doktor Hojenský mě za žádnou cenu nehodlá pustit: musím prý si trochu pohovět. Jako by to v našem Zlatém *Víru* mohlo být! Nu, a takž musíte mne tedy zastat vy."

Chci odporovat, ale rázný pohled z jeho zraků poučil mne, že vůči tohoto muže jest jakýkoli odpor marný.

„Ve Vídni a ve Štýrském Hradci," dí, „zakoupíte nám zde tyto stroje pro polní práci, pro továrny a sklady," a při tom mi odevzdal vzorky a cenníky. „Ve Vídni se také stavíte u mé dcery, u mé Olgy a dohlednete k ní: zde máte její adresu; a na zpáteční cestě zajedete si na Příborskou výstavu, abyste tam skoupil, co se hodí do mých sbírek. S cen obrazův a soch, které vystavili našinci, nesmlouvejte. Možná, že vám tam do Příboru přijedu naproti. S bohem!"

Odejel jsem a všecko trvám doposud příznivě jsem pořídil. V Olze našel jsem jemnou dívku hlubokého citu a nevšedních vědomostí. Když jsme se loučili, zdálo se mi, že se rozžehnávám se sestrou . . . .

Avšak hodiny unikají, a já tu dumám a dumám! Hlava se mi usadila: tedy ku předu! Vzhůru: prozkoumejme již výstavy hospodářskou, průmyslovou, obchodní, a přede vším, aby nás nikdo v koupi domácích výtvarných prací nepředešel, probádejme výstavu děl uměleckých!"

To pověděv povstal Lipanský. Však sotva že byl zraky upřel na nejbližší obraz před sebou, vyrval se mu z úst náhlý, lehký výkřik — a couvnuv o dva tři kroky, pohlížel ku ztepilé, temnovlasé dámě, která naň, na překvapeného zíratele, z bělostné dykytové mhly, kterouž oděna byla, klidně ano důvěrně veliké modré oči upírala.

„Ach, toť *ona!*" dostal ze sebe Lipanský. Než náhle se zarazil. „Ona? která ona? která? která?!... Což si marně vzpomínám, že bych tuto milostnou krásku kde byl viděl. A přece oplývá její zjev tak úchvatnými, tak andělskými vnadami, že by ji nikdo nikdy nemohl vypustiti z hlavy! Ne, ne, nikde, zajisté nikde jsem ji neviděl, a prece je mi tak známá, tak útulně a důvěrně známá! Neviděl jsem ji a znám ji? kterak je to možno? Nijak! a proto jsem ji někde *musil* viděti!"

A Lipanský rychle procházel pokoji umělecké dvořany a nevšímaje si druhých diváků, namáhal paměť, mnul si čelo, upíral oči na strop, aby vzpomínkám přispěl a je oživil: nadarmo! konečně musil se přece opětně přiznati, že se octnul před netušenou záhadou.

„Či by měl Pythagoras pravdu?" napadlo mu; „což jsem kdysi snad již jednou žil a tuto vzpomínku sobě odchoval metempsychosí? Avšak kým jsem tedy dříve byl? Anebo byl by malíř svůj model tak geniálně zidealisoval, že by jeho čarovný výtvor tak šťastně s to byl odpovídati toužnému dotazu právě mého srdce po blahu milovati zrovna *ji* a milován býti zrovna *tímto* nebeským zjevem?"

Přistoupil ke stolku, na němž se prodávaly fotografie vystavených předmětů. Chopil se balíčku fotografií, s okázalou chladností je prohlížel a sem tam některou odložil na znamení, že si ji ponechá.

Hledal, hledal, avšak nenalézal.

„Což nemáte fotografii —?" obrátil se na mladou prodavačku.

„Mám všecky. Kterou poroučíte?"

„Fotografii obrazu s číslem . . ."

„Fotografii *obrazu?*" ušklíbla se potutelně prodavačka; „ale vždyť pán si prohlížel fotografie soch! Zde jsou obrazy."

Lipanský hledal tedy znova mezi fotografiemi obrazů. „Ah, tu jest!" zvolal konečně.

„Přejete si *Podobiznu mladé dámy* v malém či ve velkém formátě?" ptala se zchytralá špekulantka.

„V malém i velikém. Dejte! dejte!"

Zaplatil a pohlednul na fotografie.

„Ale toť není ani ona!" rozhodnul náhle, i vrátil se tedy k samu obrazu, aby jej s fotografiemi porovnal.

„Ne, ne, tyto kopie jsou chabé, jsou klamné! Kam zmizel výraz tohoto zraku? kam zmizela nevýslovná lahoda, nevýslovná dobrota s těchto rysů? Ten obraz nemohl býti stvořen leč od citupIného Slovana! ten obraz musí býti zakoupen pro Zlatý Mír!"

Chvatně nahlednul v seznam oddělení malířského, ale naleznul tam vedle čísla podobizny jmeno jakéhosi vlašského umělce.

„Tedy snad je Vlaška!" připadlo mu. „Avšak vždyť o tom musí tu něco určitějšího státi!" Pohlednul opětně do katalogu, ale název obrazu zněl pouze: *Podobizna mladé dámy.* „Dámy! nic než dámy!" rozhorlil se. „Jaké to prázdné, protože tak mnohovýznamné slovo! Ah, tu stojí dále jmeno majitelovo: *Slečna Amélie Weissenthalova.* Weissenthalova? I to jmeno připadá mi známé a přece zcela cizí. Snad představuje obraz majitelku? Slečnu! slečnu?!" oddechnul si. „Jaké to štěstí! Můj bože! můj bože! co to bude? co se z toho vyvine? Snad veliké nic, a snad jsem zamilován do rajského záludu!"

Rozžehnal se s obrazem jako s tvorem živoucím, i vyběhnul všecek rozrušen, všecek rozohněn, všecek uzardělý — všecek radostný a šťastný z uměleckých sálů.

Venku jej ovanul mrazivý proud severního větru. Byl duben v máji.

II.

Bedlivě prohlíží a horlivě kupuje Lipanský různé vzácnosti v Příborské výstavě. Nic, pranic nedbá předůležité okolnosti, ráčilali německá výstavní porota kterému slovanskému předmětu čestný diplom nebo záslužní peníz přiřknouti či odepříti. Spravuje se jedině svým soudem. Co výkonný inženýr oceňuje nové průmyslové i rolnické vynálezy, co doktor filosofie řídkého esthétického vzdělání oceňuje umělecká díla Seznam výtečných výtvorů pro Zlatý Mír získaných neustále vzrůstá. Hodiny při tom míjejí co chvíle.

Však již jest hotov. Ještě věnuje nový, plamenný pohled *Podobizně mladé dámy* a klidným krokem opouští pak okruh výstavních budov. Paprskové sluneční metají ohnivé šípy do severního větru, až tento ustává i ustupuje jarnímu teplínku.

Lipanský pohledne na hodinky. Je půl druhé s poledne. I zamíří do blízkého, nákladně výstavného hostince *U lva.*

„Tam se nejraději uchylují Družebničtí," počítá; „dost možná, že tam některého naleznu a že se od něho dozvím nejnovějších zpráv o Zlatém Míru."

A skutečně, sotva že vstoupil do jídelny, zaslechnul známý hlas, vítězně přehlušující všecken ruch a šum ostatních hostí.

Tento závidění, o neúmorně vytrvalých prsou svědčící hlas náležel panu Výškovi.

„I pozdrav pán bůh!" zvolal na něj Lipanský.

„I má úcta, pane doktore!" zaradoval se důstojně Výšek, povstal velebně, a majestátně podal svou bodrou pravici příchozímu.

„Ah, a ty jsi tu také, Světloši?!" obrátil se Lipanský k Výškovu sousedovi.

„Ba jsem. Mimo všecko nadání," zněla odpověď. „Pan Výšek mě vyzval, abych ho sem na výstavu doprovodil, a tak jsem se v Příboře octnul, jak pravím, mimo všecko nadání."

„Jak? co to povídáte?“ ozval se Výšek, „kdo že koho sem vyzdvihnul? *já* že jsem vyzdvihnul vás? Tak? A kdo to tedy předevčírem ráno přišel k nám: pojeduli na Příborskou výstavu: já nebo vy?“

„Ale já čekal, pane Výšku, že odpovíte ne,“ bránil se Světloš, „a vy jste mimo všecko mé nadání řekl: Nu proč pak ne? pojeďme!“

„Tak?“ durdil se Výšek dále, „teda jsem se vám naposled nezachoval?“

A tak vyvíjela se potyčka dále. Tvořilť Výšek a Světloš dvojici přátel nemohoucích obstáti bez sebe ale nemohoucích ani obstáti bez vády mezi sebou.

Lipanský viděl, že se tak brzy nedovolá slyšení, aby se Družebnických krajanů zeptati mohl na zdraví pana Vítkovského, i poručil si něco k jídlu a jal se studovati jednání obou sporných přátel.

Josef Jan Nepomuk Výšek, šťastný jmenovec své proslulé obchodní firmy, považován byl vším právem na mnoho mil po okolí za předáka v obchodním světě umějícího nedostižitelně imponovati.

Již způsob, jakým kouřil, zasluhoval nelíčeného obdivu. Výšek nikdy ve společnosti nekouříval z dýmky, ani z porculánky, ani z pěnovky, nýbrž pan Josef Jan Nepomuk Výšek vždy kolem sebe rozšiřoval ušlechtilý zápach aspoň devítikrejcarového kabanosu, a kdykoli vyndal doutník z úst, neopomíjel nikdy dodati si při tom zvláštní vážnosti tou měrou, že část dýmu vypouštěl nosem a že pravici, kterou kabanos nebo milares držel, vždy kladl na stůl tak, aby na ní bez namáhání viděti bylo všecky briliantové prsteny, v nichžto její prsty odevzdaně spočívaly. V téže sekundě zamrkaly jeho temnošedé oči velmi významně, kůže na jeho myslícím čele se vznešeně pozvedla, jeho prsa vydala ze sebe jakýsi sebevědomý ryk, a celé jeho tělo jako vzrůstajíc ohnulo se nazpět na lenoch. A tu teprvé bylo lze spravedlivě odhadnouti rozsáhlost jeho embonpointu, který tu zároveň stál co neklamný svědek, že choť jeho pana majitele, vzdálená všech emancipačních starostí, neustává býti svému manželi pečlivou ošetřovatelkou, což nabývalo ostatně také dalších dokladů v té nepopíratelné pravdě, že pan Výšek nosíval své temnohnědé vlasy vždy vzorně přičísnuty, že nemíval kravatu nikdy nemístně posunutou a že všecky šaty, jež na sebe kdy bral, málem volaly: „Nás volil ženský vkus! nás platil přeplněný sáček!“

A tento přeplněný sáček měl zajisté právo, aby se u Výška oznamoval všudy: a tak z každičkého jeho slůvka, posunku, kroku, mrknutí, dechnutí zářila jako zlatými iniciálkami slova připomínající, varující, podmaňující: „Já mám přeplněný sáček!“ Jaký tedy div, že pan Výšek požíval v Družebnicích i mimo Družebnice řídké vážnosti nejen mezi svým výslovným přívrženstvem, nýbrž též u svých, jak říkával, *bohudík četných* odpůrců. Kdekoli se v kruzích, do nichžto blahosklonně přicházel, zapředl hovor o některé platnější záležitosti, vždy se obracely oči hlavně k němu, co asi tomu řekne. A kdykoli se tudíž o čem ráčil vysloviti, nezapomenul nikdy do svých vět připojiti poznámku o závažnosti, jížto jmeno Josef Jan Nepomuk Výšek po světě zaslouženě požívá. Před volbami do zastupitelstev i ve spolcích kladl po každé zvláštní, dojista nade vši pochybu oprávněný důraz na své tisíce i na proslavenost své firmy a cítil se přede všemi býti po-

volán, aby ho volili: ale jakmile ho někam zvolili — a on byl volen vždy — hned starostlivě upozorňoval na to, že naprosto, ale naprosto nemá pokdy, aby mohl úkol na něho vznešený zastávati, poněvadž všecku péči a všecken čas na něm vyžaduje veliký jeho obchod a tři jeho Družebnické domy; když ho ale prosili a zase i zase prosili, vždy posléze milostivě, protektorsky a vždy *tenkráte už naposledy* svoloval.

Co však z Výška tvořilo zjev obzvláštní, byla náruživá láska k jeho rodišti a bydlišti Družebnicům. Nazýval je perlou perel mezi městy; Chrudim, Čáslav, oba Hradce, Kutná Hora, Mladá Boleslav, Písek, Plzeň, Budějovice byly jemu proti Družebnicům vesnicemi. Také Znojmo, Brno neb Olomouc nesměly jim vody podati. Ba samé Praze mu leccos do nich scházelo. Proto se jednu dobu zabýval velmi opravdově myšlenkou, nemohloli by se z Družebnic učiniti neutrální hlavní město české koruny, tak aby si Praha, Brno, Olomouc ani Opava neměly co záviděti, a sešlo mu s toho jedině z příčin strategických; neboť Výšek, jak sám se kolikráte vyznal, vojenství rozuměl výtečně, a kdy by se bylo v posledních válkách postupovalo dle jeho plánů, nebyl by nikdo mohl prohráti. Že mu s onoho záměru sešlo, litoval upřímně a dlouho; neboť byl nezlomně o tom přesvědčen, že kdy by Družebnice mohly býti hlavním městem, nejšťastnějším národem na světě byli by Čechové.

„Jakou obratností umí náš Vítkovský využitkovati této náruživé Výškovy lásky k Družebnicům! Kdekoli chce něco potřebného nebo ušlechtilého v městě provesti, nadhodí to Výškovi, tento se toho chopí, vytasí se tím co svým záměrem, jejž mu Vítkovský schválí: a tak naše město postupně více a více vzkvétá. Kolik českých měst může se pochlubiti tolika pěknými budovami, tak výstavnou radnicí, tak nádhernými školami, tak vkusně uspořádaným chrámem, tak prostomilým divadlem, tak objemným parkem jako Družebnice? A to vše uskutečněno na skrytý popud Vítkovského hlavně přičiněním Výškovým!“

Kdo ale ve všem a všudy dělal Výškovi oponenta, byl majitel parního mlýna Světloš, o čtvrt století mladší než Výšek. Ať tento řekl co řekl, ať navrhnul co navrhnul, — naříkával si na něj Výšek, — vždy věděl Světloš tolik odvodů proti tomu nebo tolik podnávrhů a podpodnávrhů, že ho Výšek nestačil vyvraceti. Z této příčiny obmezovávaly se pospolné Družebnické porady obecní i spolkové skoro výhradně na dialog obou těchto přátelských protivníků. Spor pak končíval obyčejně prohlášením se Výškovým, jakou prý má z toho radost, že může doma své manželce a *své dceři Bohdaně* — na slova *své dceři Bohdaně* dával vždy zvláště významný důraz — pověděti, jak pan Světloš jeho snahy podporuje. Načež tento vždy blednul, k srdci sobě sáhal, vzdychal a umlkal.

Jenom při jistých příležitostech číníval Světloš výminku, totiž při volbách. Tu vždy ve spolkových valných hromadách výmluvně slavíval činnost a nezištnost Výškovu, i navrhoval, aby tento pro své nesmrtelné zásluhy o město i vlast opětně byl volen. Vděčný volenec pak za to zase stejnou horlivostí působil k tomu, aby také Světloš, zajisté nic méně o vlast a národ zasloužilý, učiněn byl hodnostářem. Nejraději

navrhoval Světloš Výška za předsedu, načež jej Výšek činíval svým náměstkem. Jenom tam, kde se Světloš sám chtěl státi předsedou, navrhnul Výška za protektora. V obecním výboru zasedali po více let; Výšek zasedal i v obecní radě.

Avšak dnes nebyly volby, a proto Světloš proháněl svého oposičního koníčka. Jeho potyčka s Výškem vzrůstala v nedozírné rozměry. Výšek sahnul tedy ku svému neklamnému prostředečku.

„No dobře, když tomu tak mermomocí chcete, byl jsem to já, co tuhle cestu sem mezi ty Němce spískal, ano; a lhal bych, kdy bych řekl, že tomu nejsem rád. Aspoň jsem vás důkladně poznal, pane Světloši, a budu vás doma moci náležitěji než posud vylíčiti manželce a *dceři Bohdaně!* A přejeteli si, abych vám to řekl přímo, vězte, že můžeme ohlášky liboli zastaviti ještě zejtra!“

Tak mluvil velebně, a jeho výdatná postava klátila se při tom nepokojně z předu v zad a ze zadu v před, jeho prsa vydávala příkré ryky, a jeho ústa vypouštěla celé komíny kouře.

Světloš si vzdechnul a umlknul.

Nyní teprvé mohl také Lipanský promluviti.

„Jak? jak? co slyším?“ divil se. „Svatba? již svatba — se slečnou Bohdanou?“

„Na druhý týden, musíli to býti a nedáli děvče jinak,“ mrzel se Výšek, pronášeje ostrá svá slova vždy tak, že znívala skoro jako poloviční žert.

„Tak náhle? Věru, to je překvapující ale milá novina. No přeji štěstí, přeji srdečně štěstí!“ zvolal Lipanský, ale již hleděl dostati se k svému cíli. „Nu, a jak se daří ve Zlatém Míru?“

„To vám mohu nejlépe já povědět,“ vypjal se Výšek a kůže na jeho hloubavém čele se složila v hrdé záhyby. „V noci jsme s panem Světlošem jeli po dráze sem, a včera k večeru před odjezdem byl jsem u starého pána. Pravda, léta jsou tu, ale co léta! — pan Vítkovský nás všecky přečká, a konec a dost. Vzpomenete na mne. Byl jsem tedy tam, předkem, abych ho navštívil v nemoci, a za druhé mám nový záměr. Onehdy se mně zmínil pan Vítkovský: Hle, milý Výšku, co to má být: v Černých Žluticích — tam již dva roky svítí plynem, a u nás v Družebnicích posud nic.“ Dlouho jsem o tom přemýšlel, a tu mi konečně napadlo: co mají ve Žluticích, mohou míti také v Družebnicích, a jdu s tím plánem do Zlatého Míru . . .“

„A co říká lékař?“ vpadnul mu Lipanský nedočkavě do řeči.

„Lékař? Lékař je lékař, to víte. Usmívá se, kaboní se. Co lékař! Nepomůželi si příroda, je všecko marno. A příroda si pomůže: na to můžete vzít jed. No ale abych se vrátil k tomu plynu: pan Vítkovský úplně souhlasí, a doufám, že tedy také obecní výbor . . .“

„Avšak, já myslím, že to nepůjde tak snadno, jak by . . .“

„Už zas máte něco proti tomu, pane Světloši!“ horšil se ostrým hlasem Výšek, rychle bafaje a ještě rychleji mrkaje očima. „Už zas . . .!“

Byli opět v novém rozbroji, a Lipanský uznal za nejlepší, aby je nechal vyburácet.

Po té zeptal se Výška: „Co máte na odpoledne za cesty?“

„Jak, pane doktore?“ žasnul obchodník, „vy nehodláte o čtyřech hodinách nahoru?“

„Kam nahoru?“

„Nu, na Libošín. Bude tam slavnostní hostina výstavní.“

„To půjdu na každý spůsob,“ rozhodnul se doktor bez rozmýšlení. „Vy jdete také?“

„Jestliže půjde pan Světloš . . .“ svoloval Výšek.

„Jestliže půjde pan Výšek . . .“ svoloval Světloš.

„Ale ne, abyste pak všecko zase svedl na mne, že jsem já to spískal!“ ohražoval se Výšek.

„Já myslím, že právě naopak vy vždycky, pane Výšku . . .“ hájil se Světloš.

Hrozila nová roztržka, a proto Lipanský, pozřev na hodiny před ním na stěně cvakající, vyzval oba krajany: „Nu, pomalu můžeme tedy už jíti.“

Zaplatili a šli. V několika minutách byli za Příborem.

Je milé, dosti teplé májové popolední.

Kráčejí po císařské silnici na severozápad. Právě zabočili za srázné návrší, a hle, tu se před nimi k nebesům vypíná hora v podobě ohromného, pomačkaného slovanského klobouku; avšak vypíná se k nim věru více z hrdosti na své bezpočetné vnady nežli snad z nedočkavé všetečnosti, jaké to záhady as obloha tak vytrvale skrývá za svým Saidským blankytem. A jako na srdci tohoto vrchu, zrovna v tom místě, kam by sobě, kdy by vrch skutečně byl kloboučkem, strojivý, záletný jonák od Blaníka nebo z Hané připevnil růžičku na milené dívce vylichocenou, červenala se křídlicová střecha besídky obecně Krásozorem, Belvederem nazývané, která si zde spokojeně ano radostně a domýšlivé nad širým, velikolepým okolím hověla na měkké pohovce z pestrobarvých zahrádek s růžovými, jabloňovými, hrušovými květy.

Nad ní pak důstojně, co šedý, zkušený, rozvážný kmet trůnil staroslavný hrad Libošín, a kolem co věrní dvořané v temnozelených stejnokrojích se mu klaněli vysocí hájové, přinášejíce mu z jeho okolní říše dobrovolné, ochotné daně: ambru silného vzduchu, ladný cinkot ptačích hrdélek, švitořivý šumot crčících praménků. Věru, měl příčinu, býti spokojen se svými poddanými. A což více: také všickni jeho poddaní, všichni ti lesní a horští ptáčkové, motýlkové, broučkové, všechny ty křoviny a květy a mechy, všechny ty studánky a praménky a sluje byli se svým vznešeným vládcem spokojeni, ano milovali jej upřímně.

Lipanský s oběma krajany byli právě došli až Krásnozorské besídky. Nahlednuli do ní — a Lipanský zarazil se a rychle za sebou zblednul a zčervenal. Spozorovaltě v besídce Tiegerstreita, an líbá temnovlasé, ztepilé dámě galantně ruku, i bezděky se na Tiegerstreita rozžehral. Vždyť od té chvíle, co byl spatřil *Podobiznu mladé dámy,* považoval za své právo, žárliti na všecky temnovlasé, ztepilé dívky i vdovy.

Bohužel nebylo dámě viděti v obličej, a Lipanský sotva se tedy zdržel, aby do besídky nevniknul. Ale tato zdála se patrně býti zaujata vymezenou společností a byla příliš přeplněna, by si tam byl chtěl domáhati přístupu. Proto nabídnul společníkům svým, aby si zde

při stolcích vyhlídku obklopujících poněkud odpočali a mezi tím dav lidu kolem besedujících sobě prohlíželi.

Netrvalo dlouho, a stolek, k němuž přisedli, byl obklíčen hojnými novými hostmi. Kde který Čech byl, nebo Moravan, všichni přicházeli hlásit se u našich Družebničanův, a všichni zůstávali při jejich stole. Hovor jejich týkal se dílem výstavy, dílem nastávajícího banketu, dílem jarní setby, dílem špatných výdělků, dílem daní a přirážek, dílem karet, dílem politiky.

Ale Lipanský, jindy družebný, hovorný, žertovný, seděl dnes jako zapomenutý, zadumán a přece nepokojný, nemaje pro nic pozoru než snad pro stolek, při kterém se nalézal.

Co různých, zajímavých novelet byly by takové stolky na výletních místech s to vypravěti! Bývají obyčejně již věkem silně pokročilé, zrovna jako jejich družky, lavice, avšak přes to zůstává jejich trpělivost nevyčerpatelnou. Tiše snášívají na svých zkušených zádech hluboké zářezy představující zde zdobná jmena slávychtivých studentův a tovaryšův, onde zas ověnčená, zamilovaná *K* neb *A,* ba jinde až i pod umělým *MARIA* důmyslné verše, ku př.

Vůkol tiše, vůkol mír,
jen v mém srdci bolu štír:
panno svatá, přijď a zhoj
mého srdce nepokoj!

Och, a co snižujících ústrků musí přetrpěti takovýto výletní stůl! co rázných důvodů pěstmi a holemi padne na jeho pohostinnou plochu! On však co sestárlý politik na to na vše si jenom klidně odpovídá: „Růže při trní se rodí, radost po žalosti chodí.“ A skutečně prý sem docházívají za vlídných, blahých jiter k němu také něžňounké a vnadné dívenky, kupí naň hájové kvítí, brčál, měsíčky neb i Vamberské fialy a stolístky, a čtou ta *K* neb *A,* čtou ty důmyslné verše, čtou ta jmena toužící po nesmrtelnosti a kladou na trpělivý, ochotný, mlčenlivý stůl skřížená hebká ramínka, tulí k němu roztoužená ňádra, tisknou naň ty hlavinky přeplněné obětovnou milostí a touhou, pláčí naň hořké, horoucí slzy a vzdychají hluboce, velmi hluboce po slávychtivých studentech a důstojnících . . . Po slávychtivých tovaryších nebo desátnících vzdychávají prý o poznání mělčeji.

Jak se Lipanský druhdy usmíval těmto hříčkám zamilované prý nudy! Ach, a nyní sám měl tisíc chutí vzdychati jako student, jako dívka!

Slyš, tu otevírají se dvéře besídky, a jimi proniká ven hlas Tiegerstreitův, platící zřejmě oné temnovlasé, ztepilé dámě: „Tedy nedáte se nižádnými prosbami uprositi, slečno, a nepoctíte banket svou přítomností?“

„Ne, pane doktore. Musíte odpustit: nemiluji podobné obřadní slavnosti a raději užiji zde tohoto svěžího májového odpoledne a tohoto netušeně čarovného pohledu v nádhernou okolní krajinu.“

„Tedy vás opouštíme, ale na brzkou shledanou!“

Z vyhlídky vyšlo více mužů ve fracích a cylindrech.

„Již začne banket, pojďme také!“ pobízel Výšek.

„Pojďme!“ zvolali též okolní hosti.

Všichni se zdvihli a vzavše Lipanského mezi sebe, vystupovali vzhůru do hradu Libošínského. Ukrutníci! ani nepopřáli roztoužencovi, aby nazříti směl v oči ztepilé temnovlásky!

Před hlavní hradní branou se všichni zastavili, obrátili a rozhledli do kraje pod sebou.

Viz, co královský, zde tmavozelenými heliotropy lesů, tam plně zelenými smaragdy luk, tam olivovými chrysolithy niv, zde, tam i tam granáty a rubíny chýší a vesniček, tu onde cirkonem nebo spinelem městysů posetý háv, splývající tamo v dálném pozadí s chrysoberylem a smaragdem oblohy planoucí nad křišťálovým vzduchem v zlaté svatozáři jara, rozprostírá se slavený žírný Stříbrný Prut české otčiny, a tamo při samém spodním okraji blankytu vévodí na jihovýchodě nad tímto majestátním hávem Družebnice, korunované Zlatým Mírem! Co skvěloleskle žezlo spočívá na Prutě volně plynoucí tok Svítnice, a jako mateřské pozdravení z domova spěchá ode Družebnic k Příboru obr parostroj, šípkem vina se luhem a lesem co nesmírný had, ale co blahodárný had se zlatou korunkou, o němž vypravují pohádky.

Sotva mohouce se odloučiti od této královské podívané, vstupují Čechové v hrad a v někdejší rytířskou síni, teď ozdobně proměněnou v banketní salon.

Za nedlouho zahájena hostina. Hovor zabzučí prostranstvím.

Vesničanů, mimo české a moravské, tam vůbec nebylo. Měšťákům vykázány byly pokoutní stoly. V prostřed síně pak zasedla si plutokracie, fakulty a nižší šlechta. Na povýšeném lešeníčku, v náležité distanci od plebejčíků, vážně velebil se vážný výkvět přítomných. Tam důstojně dleli jakýs hospodářský pan rada s milostivou paní chotí, jakýsi zemský rada se slečnou dcerou a jakýs krajský rada na odpočinku. Jejich duchaplná rozmluva plove hebkými vodami vědecké gastronomie. Mají sice jmena bohužel až nepohodlně slovanská, ale poněvadž je věda německá a tedy oni na sebe přijali německou vzdělanost, nemůže býti jejich rozhovor český. Mimo to jsou pánové více než národovci: jsou národními kosmopolity, a proto na důkaz svého kosmopolitismu proplétají své krásné, vlastně masité a tučné myšlenky také slovy latinskými nebo francouzskými, při čemž sice silně přichází k úrazu smysl nebo akcént těchto slov, avšak za to důstojnost jich používatelů nekonečně vstoupá.

Za nejduchaplnějšího mezi nimi ovšem platí hospodářský pan rada Řeřuřec, čili po kosmopoliticku Rzerzurzetz, ač zajisté ne snad proto, že je hospodářským radou — zde taková podjatost nemá místa, uchovejž bůh! — ale proto, že procestoval skoro půl Evropy a že zná jídelní lístky a vína všech Vídenských, švýcarských ano i porýnských hostinců. Jaký tedy div, že nápadně vzhůru ke stropu vztyčuje své týmě, které tolik ví a zná, ano že je pořáde téměř vypíná výš a výš, a že bez ustání mluví o své zběhlosti světem.

„Vy jste na pětkrát sto tisíc bohat, neníli pravda, pane Tulpendufte?“ ptá se přes několik stolů bohatého bankéra.

„K službám,“ odpovídá Tulpenduft skromně a s ostrým přídechem při souzvučkách.

„Ale víte, že já si svoje jmění cením jednou tak?“ pokračuje pan rada, moha si hlavu vzhůru vykroutiti z beder.

„Jak to?“ ptá se Tulpenduft udiven a vzpomene si na páně radovy majestátní dluhy.

„Nu, poněvadž odhaduji svou hlavu na více než jeden milion.“

„Svou hlavu? já myslil, že narážíte na svůj žaludek!“ vtipkoval v duchu blízko stojící německý novinář, který takto slul Mietzeles, ale z esthétických prý ohledů podepisoval se Blumenauer.

V tom se hlavní dveřně rozlítnou, a jimi přikvapí bezdechý posel se zprávou, že se zvláštním vlakem přijel a na Libošín k slavnostnímu banketu se blíží jeho excelence obchodní pan ministr. Jako bleskem vyhrnou se na ta slova všichni velikášové a za chvíli, zářice blahem, přivedou a na první místo uvádějí ministra Frohnheima.

Nadešla doba toastův, i zahájil ji Tiegerstreit. Po něm řečnilo více jiných německých mluvčích, a brzy se zase slova ujal opětně Tiegerstreit, aby znova velebil německou vzdělanost, německou vědu, německý průmysl, německou orbu, německou píli, německou poctivost, německou dobrosrdečnost, německou spravedlivost a německou nestrannost, při čemž neopomenul dělati panu ministrovi hojné tělesné i slovní poklony.

Na to povstal, aby mluvil, doktor Lipanský. Chtěl se s naléhavou vřelostí rozšířiti o myšlence, aby různé národnosti v těchto vlastech byly sousedy nejen dle mapy, ale také dle srdcí. I začal zvučnou mateřštinou: „Ctění pánové . . .“ V tuto minutu se však „mimo vše nadání“, jak říkal Světloš, strhnul nesmírný hluk a hřmot, tak že Lipanský musil ustati. I čekal tedy klidně, až se vřava utiší.

Však za nastoupilého ticha ujal se řeči zase Tiegerstreit a co náměstek výstavního ředitele pištícím hlasem vyzýval doktora Lipanského, by přec uvážil, že většina přítomných nerozumí *této* řeči, načež Tulpenduft ještě obecenstvo také na to upozornil, aby šlechetné město Příbor žádným nevděkem uráženo nebylo za své pohostinství též cizincům prokazované.

Nový hluk zavzněl, přehlušovaný hřímavým voláním „Oho!“ a „Bravo!“ *Oho!* volalo také mnoho Němců.

Rozčilený Lipanský počal tedy řečniti po francouzsku. Jeho slova metala blesk za bleskem. Jeho lví zraky hněvně při tom válčily se zraky Tiegerstreitovými. I končil věšteckými slovy, že bohdá ni German Hobbes ni Žid Spinoza v příčině pěstního práva jimi stanoveného nepodrží pravdu a že dějiny bohdá nejen zatratí ale i zahubí směr hesel volajících: Unusquisque tantum iuris habet, quantum potentia valet!

Ale v tom opět byl již vyskočil Tiegerstreit, křiče, že „v těchto místnostech vůbec není místa pro cizí řeči.“

Nová vřava se rozbouřila. Čechové opustili síň.

Výšek a Světloš vedli při tom Lipanského pod paží a svírali ho ramenoma na důkaz svého obdivu jako kleštěma.

V hodovní síni se utišilo, a za nedlouho bylo viděti pana Frohnheima, an sestoupiv ke křeslu Tiegerstreitovu, milostivě na tohoto se usmíval, důvěrně s ním hovořil a laskavě mu ruku tisknul. Mietzeles

čili lépe Blumenauer, mnul si blaženě ruce, dělal si četné poznámky a stylisoval telegramy do Volných Novin.

Lipanský pak, sotva že vystoupil z hradu, druhdy bohatýrským českým pánům Libošínským náleževšího, osloven byl posluhou, že ho hledá jakýs pán, přijevší právě s osobním vlakem a přicházející od Krásozoru. (Pokračování.)

Odpověď

na polemiky proti „Úvahám o poměrech českých.“

V Praze, 18. února 1875.

Úvahám, které v čelo předešlého čísla Osvěty položeny byly a též ve zvláštním otisku vyšly, dostalo se posouzení jednak veřejného jednak soukromého. Nyní mohu pověděti, že dříve, než vydány byly, jsem je předložil mnohým vynikajícím osobnostem českého vzdělanstva v Praze i po venkově, aby mně o nich mínění své vyslovili, a že mně od nich ústně i písemně dáni jsou hojní důkazové vřelého souhlasu; i nutno podotknouti, že mezi osobnostmi těmito byli jak lidé nestranní tak rovněž určití přívrženci *obou* našich politických táborův.

Co se týče posouzení veřejného, jedněm českým časopisům se úvahy ony líbily, druhým byly proti mysli. S rozhodným souhlasem a pochvalou nikoli vlažnou je uvítali tito listové:

Posel z Prahy ze dne 26. a 27. ledna t. r.,
Koruna Česká ze dne 27. a 30. ledna,
Našinec ze dne 27. a 31. ledna,
Plzenské Noviny ze dne 28. a 31. ledna,
Český Jih ze dne 29. ledna,
Krakonoš ze dne 30. ledna,
Posel z východních Čech ze dne 6. února,
Mělničan ze dne 7. února.

V seznamu tomto, jakož viděti, zastoupeny jsou časopisy netoliko *nestranné* ale i určitě strannické, a to jak *staročeské* tak i *mladočeské.* Pomíjím uváděti tuto velice příznivé posudky jejich; jenom na to jedno chci poukázati, že věc, které se v úvahách svých dovolávám, věc *národní svornosti, národní jednoty, národního pokoje a míru, národní práce* má i v časopisectvu českém dosti obhájcův, kteří bohdá na vzdory všemu *osobnímu a strannickému terrorismu* ji k vítězství povedou.

Z jinoslovanských časopisův přeložil a uveřejnil valnou část mých úvah *Slovenski Narod* (v číslech svých ze dne 29. a 30. ledna t. r.) — což jest obzvláště proto pozoruhodno, že Slovinci pohříchu též jsou obmyšleni nadělením Starých a Mladých.

Nejobšírněji proti mým úvahám polemisovaly *Národní Listy.* Za to *Pokrok* neměl o nich nic jiného podotknouti, nežli že byly tištěny

v té tiskárně, kde se Osvěta od svého počátku tiskne. Ale nemůže se všecko tisknouti zrovna tam, kde Pokrok; a kdy by někdo tvrdil: „Pokrok zvláštní příchuti nabývá tím, že se tiskne v tiskárně Bedř. Stýbla —“ Pokrok by se mu právem vysmál. Avšak jestliže na který časopis nemá žádný knihtiskař ani sebe menšího vlivu, jest to dojista *Osvěta.*

Aby obecenstvo pochopilo jednání, jakým se *Politik* k mému spisu vyznamenala, musím svojí — zle a zle se vzpírající! — skromnosti učiniti násilí a připomenouti, že mne Politik ondy prohlásila za spisovatele, který (to jsou její slova) *„sobě v české literatuře zjednal lichotivé jmeno“ : proto* zajisté se Politik *obsahu* mých úvah nijak nedotýká a jen pořád mé osobě — lichotí!

Ostrou „kritiku“ mých úvah podal *Slovan.* Poslal jsem mu na to řadu věcných oprav, z nichžto poslední (ostatními výmysly Slovana nebudu čtenáře obtěžovati) takto zněla: „Jest to holou *nepravdou,* když se o mně ve článku *Slovana* (proloženým písmem) píše: „P. Vlček je podle všeho toho náhledu, *že co se tkne otázky sněmovní, může každý poslanec míti o ní náhled jakýkoli, že může do sněmu buď chodit nebo nechodit, vůbec že na vyřizování této otázky, z níž roztržka vlastně se zrodila, klub poslanců svými usneseními nemá míti vlivu!“* — Jáť zajisté ve svém spise toho **čirý opak** tvrdím, a sice v tato slova:

„Prvním a hlavním pravidlem **národní kázně** *musí býti a navždy zůstati to:* **aby ve všech politických otázkách týkajících se celého národa, všichni zástupcové národní šli jen jedinou společnou cestou.** Pokud se toto pravidlo nestane skutkem a kdykoliv se v budoucnosti poruší: octne se český národ vždy poznovu na scestí, vždy poznovu ve zmatcích a v bojích vnitřních, vždy poznovu na kraji propasti — vždy v takovém případě vydá se v oběť ctižádostivců, sobíků, dobrodruhů. Tato národní kázeň jest jedinou kotvou, která naší národní lodi poskytne vždy bezpečnost. Bez ní jsme jen bídná kořist každé nepohody.“

Z toho zdálo by se vyplývati mravní naučení, že kdo chce o nějakém spise kritiku psáti, dobře by učinil, kdy by si ten spis také *přečetl,* ač nechceli zúmyslně pravdu bíti ve tvář — ale to naučení jest toliko pro sprosté smrtelníky, ne pro některé novinářské mudrce. *Slovan* lál mně za mé úvahy, lál mně ditto za mé věcné opravy a bude mně láti také za to, že jsem si tu jeho „kritiky“ všimnul. Nu, jen do toho!

Touto cestou nešel bych dále, ani slova bych nevěnoval jistým lidem nečistého ducha, nečistých úst a nečistých rukou, kdy by šlo jen o moji osobu: avšak jest to škůdce *veřejný a obecný,* škůdce nanejvýš *nebezpečný,* a takovému já tím méně váhám vrhnouti rukavici, čím více jest těch, kteří mu s cesty jdou aneb raději od něho mlčky křivdu trpí, než by se s ním potýkali.

Míním **novinářský terrorismus, novinářské nadavače a hanobitele.**

Jeden tyran většího rozměru kdys pověděl, že nepotřebuje od kteréhokoli člověka leč dvě řádky, by jej přivedl na šibenici. Naši

novinářští samozvanci nežádají ani tolik, oni žádají jediné *jmeno* člověka, aby s ním byli hotovi.

Já ovšem při úvahách svých vystoupil se svým jmenem, já také vyzval všecky, kdož proti mně bojovati chtějí, aby to učinili rovněž jako já, jako mužové proti mužovi, s otevřeným hledím, se svým podpisem.

Tomu vyzvání nevyhověl *nikdo.* A veřejní nadavači a hanobitelé chopili se ne mých úvah, ale mého jmena. Sypali na ně různé květy své povědomé mluvy — ale takto nemohli a nemohli na osobu mou z místa nic jiného vynajíti, nežli že jsem — *sekretářem Svatobora,* „ačkoliv (prý) jeho předsedou jest Fr. Palacký!“ Tuto hroznou věc musilo obecenstvo slyšeti v nekonečných variacích!

Aby s tím veřejnost přece jednou pokoj měla, musím těm, kterých toto moje sekretářství tolik už se narozčilovalo, konečně vysvětliti, že jsem se o sekretářství Svatobora nikdy neucházel, že mně bylo mimo vše moje nadání podáváno, že jsem se nesnadno odhodlal je přijmouti prozatímně na rok, že jsem se opět a opět nabízel zastávati je beze všeho platu, a že jsem nyní už ředitelstvu Svatobora poskytnul všecku možnost a příležitost, aby to místo někým jiným obsaditi mohlo.

Jakož pak se jistým lidem stalo už denní potřebou, vymýšleti lži, tak je zase mou křehkostí, mluviti všude pravdu; tuto křehkost neodložil jsem ani jakožto sekretář Svatobora. Stala se ku příkladu mezi slovutným předsedou jmenovaného spolku a mojí maličkostí před některým časem řeč o jistých Pražských novinářích, a tu jsem já mezi jiným pravil: „Utvořil se u nás druh *redakčních tyránkův,* jichžto heslem jest: „Jen ubíjet! chutě ubíjet!“ — jižto denně zasedají, aby bez rozpaků a bez svědomí ničili dobré jmeno nejen jednotlivcův ale i sborův i obcí i okresův — a při té práci se každý z nich cítí v Čechách větším pánem, nežli sám Fr. Palacký!“

Uvádím toto slovo na veřejnost, aby konečně přece někdo řekl pravdu v oči těm našim novinářům, kteří pověstnou *Montagsrevui* kdys tolik zatracovali, ale *potom ji nedostihle překonali ano denně překonávají.*

A nečiním to ani na *svou* obranu, alebrž činím, co se přec jednou také státi musí: **pozdvíhám hlasu svého ve jmenu těch nesčíslných národovcův českých, kteří vstávajíce léhajíce nejsou bezpečni svou ctí, nevědí, zdali v tu chvíli jmeno jich už na veřejném pranýři přibito není.**

Tisíce osob už jest jmenovitě zhanobeno, ve svých obchodech zkráceno, ve své duši otráveno — spolky a obce jsou na sebe rozeštvány, okres na okres skoro v občanskou válku vehnán, všecka česká společnost do základu rozkopána. Od koho? Od několika novinářských terroristů!

Zanechte vší práce, choďte k nim s věcnými opravami, dejte se při tom od nich urážeti ústně, volejte notáře, hledejte advokáty, suďte se s nimi, máte-li dost času a peněz — až vyhrajete, oni vám nazejtří učiní po druhé totéž, pro co byli včera odsouzeni!

Aneb žádejte na nich slušnou mluvu, věcný rozhovor, poctivé zbraně: takový novinářský terrorista odpoví tím, že sobě zřídí novou

nadávací mašinu, která by denně a po tuctech ničila, co bylo vždy *nejdražším pokladem člověka, totiž dobré jmeno.*

Fabrikují lži, zaplavují všecku veřejnost surovým sprosťáctvím, znemravňují všecky jim přístupné vrstvy lidu a dovršují toto ušlechtilé řemeslo tím, že za *první ctnost a nejvyšší povinnost prohlašují Čechům* — **čechožroutství.**

Neboť kdo jejich hnusné lži a jejich surové sprosťáctví a jejich mrzké zabijáctví nevychvaluje, kdo se na jejich komando nestává buď vzteklým mladočechožroutem anebo vzteklým staročechožroutem (tedy na každý způsob čechožroutem!), kdo se několika novinářským samozvancům v prach pokořiti nechce, ten je neutrál, netopýr, pulec atd. atd.

„Budeme spojenou silou tomu brániti, *aby obecné smýšlení neklesalo v surovost*“ — to heslo vyslovili nedávno zástupcové českého spisovatelstva a to heslo našlo ohlas v tisícerých srdcích českých — to heslo se bohdá stane heslem *všeho českého vzdělanstva,* a pak bude konec šerednému řádění těch novinářů, kteří si u nás již příliš dlouho hráli na jakési Robespierrčíky na nezměrnou škodu veškerého národa!

Chtěje nyní odpověděti na věcné námitky, které proti mým úvahám veřejně proneseny byly, podotýkám předkem, že jsem se nikdy neklamal nadějí, přesvědčiti ty *novináře,* kteří na jedné i druhé straně „politickou“ vádu vzbuzují a řídí. I odpovídám na jejich věcné námitky jen proto, aby čtenář viděl, že z mých úvah *praničeho nevyvrátili.*

Staročeši — rozumí se *novináři,* neboť o těch pořád mluvím — Staročeši mně řekli, že nadržuju Mladočechům, ba že jsem jen zakuklený Mladočech, — Mladočeši mně řekli, že nadržuju Staročechům, že jsem sedl Staročechům na vějičku. Co to dokazuje? Prostě to, že jsem žádné straně nenadržoval — a to je právě hřích, který mně ani Staří ani Mladí odpustiti nemohou.

Každá z obou stran durdila se na mne, že jsem také *při ní* nějakou vinu neblahých našich poměrů shledal; každá chce býti čistá jak padlý sníh, ale kdo by řekl, že jsou *obě* nevinné, ten by se *oběma* rovněž špatně zachoval.

Obě strany mně dokazovaly, že nerozumím politice. Dobře; ale kdo pak v Čechách politice rozumí? Staří nikoli, alespoň jim to už dávno dokazují Mladí — a Mladým na vlas totéž dokazují Staří, a nestranným Čechům to dokazují svorně Staří i Mladí. Co z toho následuje? Že přezdívati někomu nerozumných ještě zrovna není vrcholem moudrosti.

Také jsem od obou stran slyšel, že jsem naivní. Jsem, bohudík, jsem — a kéž jen do smrti zůstanu! Nechci svou naivnost na žádný způsob vyměniti za ten opak naivnosti, jejž na *obou* stranách spatřuji. Když před sto neb ještě před padesáti lety jednotliví vlastencové sobě pravili: „Vždyť *nemusí* s tím ubohým českým národem býti tak zle, vždyť ho můžeme pozdvihnouti, nadchnouti, osvítiti, na roveň jiným vzdělaným národům postaviti, *jen když se o to rázně zasadíme* —:“ co tehdy bylo mudrcův, kterým se onino vlastencové zdáli naivními — blázny!

Ano, přál bych si velice, aby právě *naše pokolení* bylo podrželo více té naivnosti — pak bylo by mezi námi méně vády, méně nenávisti, méně sprostoty, méně zabijáctví, ale za to více pokoje a míru, více nadšení, více lásky a plodné společné práce!

Posléze shodovaly se obě strany v tom, že prý jsem líčil přepjatě. Podivno! Nejostřejší výrok, nejkřiklavější barva v mých úvahách jest: **„Drobiti teď sílu národa bylo by samovraždou!“**

Ale ten výrok jsem si nevymyslil já, *všecky* české časopisy jej před dvěma teprvé roky našemu národu hlásaly — a ty časopisy, kterým jest nyní co *základ mých úvah* příliš přepjatým a křiklavým, dokazují jenom, jak valně se od té doby změnily samy.

Jedni hájili proti mně stranu *svobodomyslnou,* druzí stranu *národní.* Kdo jako já náhodou chce býti člověkem národním i svobodomyslným, musí se tázati: s čím pak dovolením smím se mezi lidi svobodomyslné či národní hlásiti? Mám si to přinesti na kolku od Hrkoše neb Frkoše? Nebo jest třeba k jednomu či druhému vrchnostenského povolení od nějaké nadávací mašiny? —

Na jedné i druhé straně povídají, že provolání ze dne 1. ledna 1873 není žádným programem —: *já* jsem se v něm dočetl tolika výborných pravidel, jak by se národ český chovati měl ve svém domově a jak i proti zevnějším odpůrcům, že nic jiného nežádám, než aby podle těchto pravidel *jednal:* zajisté dodělal by se pak vážnosti, moci, bezpečného, blahého života!

Národní Listy — ježto ve čtyřech úvodních článcích více než který jiný list námitek proti mým úvahám učinily — mají za to, že jsem já nepřítelem všech politických programů. Nikoliv! Já se toliko nemohu spokojiti sebe krásnějšími programy, když jsou *jenom na papíře,* a ve skutečnosti *žádného* jiného ovoce nenesou než nekonečnou štvanici, než rozkol a rozklad národní! A že u nás jedna i druhá strana pořád zvučné programy v ústech a na papíře má, ale ve skutečnosti často pravý *opak* programů těch koná, toho četné doklady v každou chvíli jsem hotov podati.

Mluvil jsem ve svých úvahách o *abonentních půtkách* do r. 1873 a pak o *redakční politice.* Národní Listy jen omylem mohly činiti mnohé výwody z toho, jako bych byl mluvil o *abonentní politice.* Abonentní politika u nás ovšem také nyní silně bují, ale *já* se o ní zmiňuji tuto po prvé. Jsou Staročeši, kteří věčně počítají, kolik abonentů má hlavní orgán Mladočechů — a jsou Mladočeši, kteří totéž činí vzhledem k orgánům staročeským; však se takové počítání už často dělo veřejně a hlučně. Jedna strana jásá, když její lidé někde jeden časopis strany protivné vyloučili z besedy — a dokazuje, že té protivné straně co den vůčihledě půdy ubývá!

V takových malichernostech má živořiti naše pokolení? Můžeme ve svém lidu bídnějším spůsobem všechny větší myšlenky ubíjeti?!

Přepěkně to sluší našim kohoutím novinám, když počnou kázati, jak *rozdvojení* hubí Slovince, aneb když počnou Polákům a Rusínům kázati snášenlivost i lásku, aniť prý jsou přece jen bratří!

Národní Listy ovšem vyvracely můj výrok, že náš rozkol velice škodí myšlence slovanské. Proti tomu dovolím sobě jen jednu otázku:

kolik pak mají všecky české listy dohromady po celém ohromném slovanském světě řádných dopisovatelů? Je to také naivní otázka; naše staročeské i mladočeské listy po slovanském světě vůbec řádných dopisovatelů nemají, poněvadž musejí během roku vytisknouti nelidskou spoustu všelikých mizerných klepů jak z Prahy tak z každého venkovského města i koutku! Na velké důležitosti není pak místa.

A to jsme náčelníci rakouských Slovanů! Člověk by myslil, že by naší nejpřednější prací mělo býti takové duševní sjednocení a spolčení všech Slovanů rakouských, jakové by nám pak jistě zjednalo a zabezpečilo přiměřený našemu počtu vliv — to to! Naši nejpřednější prací musí býti nekonečná domácí váda i rvačka!

Čeští Moravané mají se ve svém hlavním městě Brně tak nepříznivě, že i při veřejné slavnosti musejí od národních protivníků snášeti urážky: člověk by myslil — — ne, ne, nic jiného nesmí mysliti, nežli že také Brněnští Čechové musejí nevyhnutelně ve dva tábory, staročeský a mladočeský se rozstoupiti, navzájem sobě škoditi, sebe ostouzeti, sebe hubiti!

A tak jest to nyní v českém životě všude . . .

Národní Listy snažily se stíhati mne hlavně i v tom, jako bych se byl prohřešil proti logice. Žádámť, aby ve všech politických otázkách týkajících se celého národa, všichni zástupcové národní šli jen jedinou společnou cestou; a zároveň tvrdím, že i při tom mohou dobře obstáti strany konservativní a svobodomyslná. Výroky mé obracejí Nár. Listy na rub a pak dovozují, že by „žádný jednotlivec ani žádná strana u nás v nižádné politické otázce svou zvláštní cestou jíti uesměla."

Kdy bych já téže zbraně proti Nár. Listům užiti chtěl, odpověděl bych: „Z toho jde, že v Anglii, Francii a kdekoliv vůbec politické strany nepopíratelně *jsou,* všude jedni do sněmu choditi a druzí se ho vzdalovati musejí — všude také následkem toho národní rozštěpení a občanská válka řáditi musí jako u nás." Ale tomu ovšem není tak, poněvadž při *řádných* stranách dobře i národní čili státní jednota obstáti může. Nebudu mařiti slov o tom, co jest jasno, jako slunce na nebi, a čeho nevidí jen, kdo viděti nechce.

Velmi komické zdá se řečenému listu také toto moje slovo: „Aby celý český národ byl jednotou svorných bratří — to jest nejvyšším *ideálem,* který ustavičně na zřeteli podržeti musíme jakožto svou dobrou hvězdu." Že některým lidem u nás *všecky ideály* na ten čas jsou směšnými, nemůže mne nikterak pohnouti, abych se jich spustil. Mnohem vyšší ideál vystaven byl na příklad všemu lidstvu ve slovech: „Miluj bližního svého jako sebe samého" — naše přítomnost jest od tohoto ideálu ještě neskonale vzdálena: snad jest proto *humanita* věcí směšnou?

Ve dvou věcech se Nár. Listy se mnou ku podivu shodly. Onyť (v čísle ze dne 29. ledna) potvrzují: „že ani v ohledu *národním* ani vzhledem k *státoprávnímu programu* není *žádného* podstatného rozdílu mezi oběma národními stranami mladočeskou a staročeskou;" — zároveň (v čísle ze dne 28. ledna) dosvědčují, že zhoubné následky národního rozkolu líčím ve svých úvahách „bohužel většinou pravdivé." A tím dotvrzeno poznovu, co já jsem tvrdil a stále tvrdím: že rozště-

pení národa českého je neštěstím *zbytečným*, a že opětnému sjednocení téhož národa nepřekážejí *různé programy* nýbrž jenom různé *osobnosti*.

Nár. Listy (ze dne 2. února) vymalovaly k obveselení mysli tento obrázek: kdy by prý „nadšeni důvody spisovatelovými pp. dr. Rieger a dr. Sladkovský podali sobě ruce, Lev Thun padl v náruč Alfonsu Šťastnému, dr. Čížek J. S. Skrejšovskému, redaktor „Budivoje," redaktoru „Podřipana" atd. atd."

Ode všech těchto ctihodných osob jsem já žádných pohnutlivých výjevů nežádal — já přimlouval především těm obcím, městům a okresům, kde Čechové místo sousedského, přátelského, příjemného živobytí sobě svým strannictvím zbůhdarma připravují navzájem očistec.

Avšak jestliže mezi prosté *nemožnosti* patří také to, „aby pánové dr. Rieger a dr. Sladkovský podali sobě ruce," pak — pak nezbývá mně leč opakovati opět a opět slova svých úvah:

Když ani od našich vůdců ani od našich novin obnovení národní jednoty očekávati nelze — kdo pak obnovení to má provesti?

Národ sám!

Věci u nás dospěly tak daleko, že po vyjití mých úvah některé časopisy české o *svornosti* národní národu ve tvář psaly tak, jako by ta svornost byla zrovna nějaká prašivina!!

A sotva uběhl některý týden, *tytéž* listy najednou plné byly volání: „Jednota! Národní jednota! Bojujme za národní jednotu!"

Co to bylo? Zázrak? Obrat řízením vyšších mocností? Ne, ne — bylo to balamucení. U nás tuze obyčejné zboží!

Některý týden po mých úvahách vyšla nová brošura („Pláč koruny české"), požadující také rozhodně *národní svornost*. Obsah této brošury se mým úvahám o nynějších poměrech českých z valné části podobá jako vejce vejci. Na důkaz toho stůjtež tu z ní některé podstatné věty. Nejmenovaný spisovatel píše:

„Jen duch zkázy a lži může radit k nesvornosti; rozpadlať se její kletbou větší a mocnější tělesa než národ český. Pohledněme na jeho poměry kolkolem i v lůně vlasti! Nemáme žádné hmotné moci v rukou svých, jsme obklopeni celým mořem velkého národa, slyšíme hučeti příval a vidíme pyšné dmutí rostoucích vod, vlasť duní nárazem jeho vln, — a u nás — k neuvěření! — vystupují proroci, kteří kážou, že roztržky nám potřeba jest! A což nejdivnější, nacházejí posluchačův a vykonavatelův! Podivná zaslepenosti! Zlý duch se nemohl dočkati konce. Němců jest přes 50 millionů, a oni jsou svorni; nás není ani pět millionů, a my se rozpadáme. Cožtě zmizely mapy a zeměpisy Evropy, že zapomíná se, kde bydlíme?"

„Vlastní půda se nám ztrácí pod nohama, a my o tom nic neznamenáme, my jako děti tepeme se a na krev hádáme pro malichernosti. Koho bůh prý zkaziti chce, toho raní slepotou!"

„Tak škodit nám nemohl cizí nepřítel, k tomu třeba bylo vlastní krve. Na venkově rozšiřují se lež a nedorozumění, plané patokářské

hádky, zášť a škodolibost. Rozladění vniká až do nitra rodin, štve syna proti otci, bratra proti bratru."

„Mimo to vedou prudké půtky i ku projevům sprostoty, která až překvapuje, ba hanbiti se musíme před sousedy svými. Kde co špinavého, s pravou rozkoší vléká se světu na odiv; kde není, tam se přilže. Jemnější duchové odvracují se od míst, kde jindy dlívali, od úkazův, které hnusem a hrubostí urážejí. Mnoho záměrův zůstane nevykonáno, mnohý krok vpřed namířený se zastaví, mnohá myšlenka zastraší. Celá síť zmatků klade se na činnost naši a ochromuje ji na všech stranách."

„Čechové sami starají se o to, aby otázka česká pozbyla váhy. Jestliže jsme vůbec jakýs význam a úctu mívali, bylo to jen prostředkem svornosti, tou nerozbornou spojitostí naší. Svornost přestala, hanobení nastalo. Za krátkou dobu, co rozkol trvá, vyšlo tolik šeredy na jevo, že bude vždy tvořiti černou skvrnu v dějinách vzdělání našeho."

„Spor v národě našem způsoben jest zbůhdarma, zbytečně a svévolně, pohnutkami zcela jinými než politickými, — a jak přivolán, tak udržován, taktéž zbytečně a svévolně, nedorozuměním, osobními ohledy, ctižádostí a marnivostí. O věci zde neběží."

„**Nejdražší statek náš je svornost, nejhorší zlo nesvornost.** Krutší rána nás nemohla stihnout než rozbroj domácí, rok 1874 byl rokem zlým — tu dlouholeté pletichy konečně rozběhly se ku zřejmému útoku, rok 1874 nám přinesl bratrskou válku."

„Budiž to zvláště vytčeno, *všichni* jsme vinni; nebo *když těch, kteří svornost míti chtějí, jest více,* potřeba jen, aby svou povinnost konali, — a bude po nesvornosti."

„Nepodaříli se nám, učinit konec hádkám a zaslepenému podrývání národní jednoty, budeme ještě dlouho se dívati na žalostné divadlo to — — a mezi tím, co Slovanstvo západní vůbec se drobí a tráví, všude od jiných trpí, nejvíce však samo sebou, co v Poznani, v Uhrách a na Moravě slovanský živel hyne: budeme i my pečovati, abychom sebe samy zničili. Potýkejme se a bourejme, hádejme se o slovo, — neboť více není celá ta formule „Staročech a Mladočech" nežli slovo."

„**Svorností malé věci rostou, nesvorností však i největší věci se rozpadají!**"

„Krajané všichni, kdo se cítí ve spolku s ostatními, komu na české věci ještě záleží, kdo se v omylném nadsazování prospěchu osobního nezbavil ještě všech svazků k matce společné, vy všichni chraňte její drahý dům, a netrpte, aby sřícena byla tak pracná a utěšená stavba, vy všichni vstaňte a zvolejte: *My chceme svornost!*"

Ve všem tom, jak vidno, se spisovatel se mnou úplně shoduje. K napravení pak neblahých našich poměrův ukazuje tuto cestu: „Nechť se naši poslanci sestoupí zas v *jeden* sbor!" Ani v tom se nerozeznáváme.

Avšak nyní přijdou obtíže. Spisovatel všechnu vinu rozkolu na *jednu* stranu uvaluje — já zase za to mám, že vyšetřování viny *vůbec* teď *nepovede nikam jinam než do nové spousty nekonečných a ne-*

skončitelných žalob, útoků, hádek, hrdlování a rozvášňování, slovem do všeho toho, v čem nyní po krk vězíme a z čeho přece *vyváznouti* chceme!

„Mladočeští poslanci *odstoupili* z klubu poslanců, nechť opět *přistoupí!*“ navrhuje spisovatel.

Kdy by se tento návrh skutkem stal, nikdo by to neuvítal s větším uspokojením nežli já. Avšak uvažujme, jakou by to musilo jíti cestou. Napíšeli se v některém časopise mladočeským poslancům vyzvání: „Vstupte opět do společného klubu, budete jistě uvítáni s otevřenou náručí!“ — není tím ještě nic pořízeno. Měloli by se to státi, musil by dle mého náhledu klub, obsahující *většinu* českých poslanců, čili nynější staročeský klub **sám** poslance mladočeské pozvati, aby opět do jednoho sboru poslaneckého ku společné práci přistoupili.

Pokud se takovéto přímé vyzvání *nestane,* pokud staročeská většina poslanců — právě *proto,* že jest většinou — neučiní první krok k vyjednávání a dorozumění a sjednocení se s mladočeskou menšinou: potud všecko novinářské volání: „Vstupte opět do společného klubu“ — jest řečí naprosto planou.

Já sobě z té duše žádám, aby poslanecká většina takový první krok učinila, jako svým časem česká většina poslancův neváhala vypraviti do *německého kasina* deputaci, aby německé *menšině* nabídla smířlivou ruku. *Snadno možná, že by mladočeská menšina poslancův takového vyzvání neuposlechla* — nicméně měla by většina krok ten učiniti už proto, aby situace pokračovala, vyjasňovala se.

Ovšem, pokud já poměry naše znám, nemám valné naděje, že nynější většina českých poslanců takový smířlivý krok učiní. Předně víme, že návrh k opětnému usjednocení poslaneckého klubu stal se hned v prosinci r. 1873 ze strany *menšiny* — a že se stal nadarmo. Za druhé vidíme, že ačkoliv co do *říšské rady* mezi poslanci českými *není* žádných stran, alebrž úplná jednomyslnost, přece ani tu společného klubu a společného jednání dovolati se nelze — i před říšskou radu musili předstoupiti Staročeši *zvlášť* a Mladočeši zvlášť!

Já to pokládám za věc nejvýš žalostnou; jest i to zase dotvrzením té pravdy, že ne různé *programy,* alebrž různé *osoby* jsou svornosti českého národa na překážku.

A proto může pomoci jen *národ sám* — proto, jak jsem ve svých úvahách pověděl, zbývá jen jedno z dvojího: *buď aby národ svou přítomnost, svou budoucnost, svůj život obětoval nesmířlivé osobní vášni několika lidí — anebo aby těchto několik lidí* **určitě vyslovenou národní vůlí** *donuceno bylo, nepřekážeti jednotě a kázni, pokoji a míru, životu a dílu národnímu!*

Zobrazím to, jak by národ sám pomoci měl, prostým konkretním příkladem.

V okresích, kde žijí přívrženci Staročechův i Mladočechův pomíchaní, budou se konati volby do sněmu; budou vystupovati kandidáti *obou* stran, a zvoleni budou — podle toho, jaká je kde většina — tu Staročeši, tam Mladočeši. Pokud půjdou věci posavadním spůsobem, postarají se vždycky jak staročeské tak mladočeské noviny, aby při

volbách jedna strana druhou co nejdokonaleji zostudila, aby požár strannických vášní na všech stranách co nejzhoubněji opět se rozzuřil; budou pořád *dva* poslanecké kluby a budou vždy příkřeji státi proti sobě.

Nepřetržité různění, nekonečné drobení, oslabování a vykrvacování národa jest všeho toho nutným následkem.

Jinak by vše dopadlo, kdy by se *lid* vymanil ze strannického terrorismu, kdy by *on* chtěl jednotě a svornosti a kdy by moci, která v rukou jeho spočívá, užil k napravení svého osudu.

Pak by sobě při volbách okresy, kde jest *většina* pro *obeslání sněmu*, zvolily ovšem za poslance toho kandidáta, který by také obeslání sněmu chtěl, avšak zároveň by takovému kandidátu projevily: „Přimlouvej se horlivě za obeslání sněmu, přimlouvej se za ně ve klubu a všude, kde se to sluší a patří — avšak do sněmu *nepůjdeš* dříve, nežli až tam půjdou všichni zástupcové celého národa. Jen pod tou výminkou tě zvolíme!"

A staročeská většina by sobě v jiných okresích zvolila také svého staročeského kandidáta, avšak projevila by mu zase svou vůli: „Chceme, aby všichni zástupcové národa českého šli v pokoji a míru jednou společnou cestou, aby všichni poslanci do jednoho, společného klubu byli voláni, aby nikdo ze společného sboru vylučován nebyl *proto*, že pokládá obeslání českého sněmu (ode všech českých poslanců zároveň) za věc prospěšnou. Jen ten, kdo této naší vůli dokonale vyhoví, může býti naším poslancem!"

Pak by jistě přestal rozkol mezi národními zástupci, politické jeho záležitosti řídil by opět jeden sbor — pak by posavadnímu *terrorismu* odňata byla půda, pak by nynější štvanice staly se nemožnými, pak by Čechové po cele vlasti i při různých náhledech nepotřebovali sobě v přítomnosti připravovati očistec, ničiti všeliké ovoce minulosti a v základech rozkopávati také svou budoucnost — alebrž mohli by v rodině a v obci a v kraji a v zemi všude vzájemnou lásku mezi sebou utužovati, ku společné práci se povzbuzovati a posilňovati jakožto spoludělníci na národa roli dědičné, jakožto synové jedné otčiny a bratří jedné krve!

V. Vlček.

Knihy redakci OSVĚTY zaslané:

Z hlubin. Básně Jaroslava Vrchlického. Nakl. J. Otto. V Praze, 1875.

Národní bibliotéka. Red. Frant. Zákrejs. Seš. 195—200. (B. Němcová IV. 1. J. K. Tyl. VII. 6. J. Malý II. 1. B. Němcová IV. 2. Sládkovič 3. J. Malý II. 2.). Nakl. I. L. Kober v Praze, 1875.

Laciná knihovna národní. Čís. 85—88. V družině dobrodruha krále. Historický román B. Havlasy. XIII—XVI. Nakl. J. Otto v Praze, 1875.

Stručný všeobecný slovník věcný. Red. Jak. Malý. Seš. 20. Dílu II. seš. 8. Nakl. I. L. Kober, 1875.

Dějiny Moravy. Sestavil dr. B. Dudík. Dílu II. seš. 3. Nákladem B. Tempského v Praze, 1875.

Karakter. Sepsal Sam. Smiles. Z angl. překládá prof. V. E. Mourek. Nakl. J. Doležal. V komisí Fr. Řivnáče v Praze, 1875.

Alchymista. Historický román Edvarda Herolda. Nakl. Frant. Bartel v Praze, 1875.

Anglická čítanka. Spořádal J. V. Sládek. Nákl. knihk. dra. Grégra a Ferd. Dattla. V Praze, 1875.

Divadelní ochotník. Seš. 86—89. Vydává J. M. Boleslavský. Nákl. Mikuláše a Knappa. V Praze, 1875.

Pravá pomoc v těhotenství, při porodu, v šestinedělí a při ženských nemocech. Sepsal dr. Č. Křížek. Nákl. Jos. Koláře v Praze, 1875.

Die Slowaken. Eine ethnographische Skizze v. Fr. V. Sasinek. Turec Sct. Martin, 1875.

Matice průmyslnická. Roč. III. č. 2. **Síla parní** a její působení. Sest. Fr. Hromádko. Nákl. Matice průmysl. v Praze, 1874.

Bibliotéka humoristická. Seš. 4. Nakl. J. Otto v Praze, 1875.

Laciná bibliotéka mládeže. Seš. 5. a 6. Red. J. L. Mašek. Dětská svornost od Žofie Podlipské. Dětský ráj. Dle angl. od Gab. H. Ilja Morumec, přeložil V. Čermák. Tři pohádky z Krkonoš. Vzdělal J. L. Mašek. Nakl. J. Otto, v Praze, 1875.

Kniha pro každého rolníka a hospodáře. Napsal Jos. Dumek. Nakl. Vl. Žákovský. V Olomouci, 1875.

Cvičení hasičská, nářadí a zbroj. Sestavil Fr. Ladecký. Nakl. týž. V Praze, 1875.

Romány Emilie Flygaré-Carlénové: Gustav Lindorm. Panenská věž (4 díly). — Šťastný sňatek. — Zástupce. — Rodina v údolí. — Jeden rok. — Růže Tysteléntská. — Poustevník na skále Svatojanské (3 díly). — Obchodní dům v mořských skaliskách (3 díly). — Valdemar Klain. — Nevěsta z Omské hory. — Poručník. — Rozmarná žena. — Komoří Lasman. — Pavel Vernyng. — Soukojenci. — Světničky arkýřové. Nákladem vydavatelstva *Posla z Prahy*. V Praze, 1872, 1873.

Bursovní špekulant. Rom. od Al. de Lavergne. II. díly. Nákl. Jos. Koláře. V Praze, 1873.

Bezejmenné, román od W. Collinse. Z angl. V. K. (4 díly). — *Peníze a duch,* román od Ruppiusa, přel. V. Pok. *Náruživosti,* povídka M. Švarcové, přel. Pok. Nákladem vydavatelstva *Posla z Prahy*. V Praze, 1874.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 4. Sešit dubnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL I

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRÁ. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

O NYNĚJŠÍCH

POMĚRECH ČESKÝCH.

DESATERO KAPITOL

LIDU ČESKÉMU NA UVÁŽENOU

PODÁVÁ

VÁCSLAV VLČEK.

(VYŇATO Z OSVĚTY ROČN. 1875.)

Cena 10 kr.

Spisek tento dostati lze v *administraci Osvěty* (při větší zakázce se značnou provisí) i ve všech řádných knihkupectvích.

Knihy redakci OSVĚTY zaslané:

Časopis matice moravské. Red. V. Royt. Ročník 6. Sešit 3. a 4. V Brně, 1874.

Výklad voleb zástupců dle práva a spravedlnosti od JUDra. K. Sladkovského. U Grégra a Dattla v Praze, 1875.

Stručný všeobecný slovník věcný. Red. J. Malý. Seš. 21. Nakl. I. L. Kober, 1875.

Českomoravská kronika Karla Vl. Zapa. Seš. 47. Nakladatel týž. V Praze, 1875.

La langue russe. Leçon d'ouverture du cours complémentaire de langues slaves par L. Leger. Paris, 1875.

Djedova aritmetika. Napisao Jean Macé, prevela Marija Fabkovićka. U Zagrebu, 1875.

Národní bibliotéka. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 201 a 202. J. Malý. II. 3. B. Němcová IV. 3. Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1875.

Ženská bibliotéka. Red. Žofie Podlipská. Sv. 33. Naklad. J. Otto. V Praze, 1875.

Humoristické čtení L. Stroupežnického. Nakl. J. Otto v Praze.

Kytice. Čtení pro mládež. Sv. 1. Kanárek. Nocleh v lese. U dědečka a u babičky. Nemocná školačka. Povídky od Fr. Pravdy. Nakl. I. L. Kober v Praze, 1875.

Zábavy pro mládež. Seš. 107. a 108. Povídky z francouzského lidu. Vzdělala M. Čacká. Hnědá Verunka od O. Höckera. Vzdělal F. V. Nakl. J. Pospíšil v Praze, 1875.

Divadelní bibliotéka. Sv. 136. a 137. Obsahují: *Výmluva,* veselohra ve 3 jedn. — *On nežárlí,* veselohra v 1 jedn. — *Všecko ví,* fraška ve 4 jedn. — *Na jedlíka půst, na lenocha tuš,* fraška v 1 jedn. Nakl. týž. V Praze, 1875.

R. 1875. Č. 4.

OSVĚTA

Nejstarší stopy člověka evropského.

Od

dr. H. Konvalinky.

I.

Vymanivše se znenáhla z těsných pout předsudků a planých domněnek, zavrhnuvše nepřiměřené methody zkoumání a stavíce na nepředpojatém a správném výkladu zkušenosti, nabyly vědy přírodní během posledních tří věků velikolepého významu v dějinách vzdělanosti, mohutného úspěchu a všestranné působivosti v životní poměry moderních národů a v celý jejich myšlenkový svět. Jeli pak cílem zdravé a plodné filosofie, na základě spojených výzkumů všech věd odborných sestrojiti jednotný, harmonický názor světový, přisluší v tom vzhledě přírodním vědám podíl nejvážnější a nejrozsáhlejší; na doklad toho stačí tu poukázati z velikého množství skvělých výzkumů pouze k významu učení Koperníkova a Keplerova, Newtonova zákona o tíži, výzkumů moderní chemie, rozboru spektrálního, zákona o zachování sil, učení Darwinova a p. Všecky tyto výzkumy staly se uhelnými kameny velebné oné budovy, jež pomálu sice, ale tím jistěji od země, v níž má své základy, k nebesům se počíná vznášeti.

S takového stanoviska také dlužno pohlížeti na výzkumy geologie, jež odkryvši nitro zemské, otevřela nám rozhled v moře věků minulých, v dávné osudy a změny stihnuvší naši oběžnici; geologie vyslovila rovně jak slavná Kantovsko-Laplaceovská theorie o vzniku sluneční soustavy velkolepou a přece jednoduchou myšlenku nenáhlého vývoje a nepřetržitého postupu. Pokud jako ve středověku zbytky zvířat a rostlin obsažené v lůně zemském byly považovány za pouhé hříčky přírody, (jako by tato si libovala v šálení člověka, tvoříc různé nápodobeniny

živoucích organismů), nebylo geologie; teprv když učenci počali sobě bedlivě všímati nenáhlých změn povrchu zemského, způsobovaných před očima našima rozličnými příčinami, když zejmena seznána obdoba vrstev zemských s usazeninami posud se tvořícími v našich řekách, jezerách a mořích, vznikala geologie co věda. Dvě pravdy nezvratné staly se takto základem jejím: každá vrstva obsahující zbytky mořských zvířat a rostlin, třeba se nyní sebe výše nacházela nad mořem a byla od něho sebe vzdálenější, přec jen se ponenáhlu utvořila na dně moří předvěkých; a střídajíli se kdekoliv vrstvy se zbytky tvorů mořských, sladkovodních a pozemských, tam se i půda střídavě skláněla pod hladinu mořskou a z ní opět se vynořovala. Tak seznány jsou ony velké, pravidelně za sebou sledující periody u vývoji kůry zemské, za kterých se usadily nad sebou a za sebou *útvary* neb formace t. j. soubory vrstev příbuzných, vyznačujících se jakýmsi společným rázem, zejmena pak stejnými neb aspoň obdobnými skamenělinami. Různé zbytky tyto v rozličných útvarech jsou jasným svědectvím, že přírodní poměry naší země během předlouhých věků postupně se měnily, majíce tvářnost od nynější valně rozličnou. U věci té ovšem odkázati dlužno k podrobným spisům geologickým; zde budiž podotčeno pouze, čeho účel náš vyžaduje.

Nejstarším útvarem jsou prahory s velmi sporými zbytky organickými (považované až do nejnovější doby za zhola azoické čili bezživotné); pak následují prvohory s útvarem silurským, devonským, kamenouhelným a permským, druhohory s útvarem triasickým, jurským a křidovým, třetihory (útvar terciární) a konečně čtvrtohory (útvar kvaternární), mezi nimiž nejmladší jsou i usazeniny před našima očima se tvořící. Z jmenovaných útvarů jsou v Čechách zastoupeny pouze prahory, útvar silurský, kamenouhelný, permský, jurský (skrovně), křidový, třetihory a čtvrtohory.

Ježto pak v novější době dokázáno, že nejstarší nezvratně zjištěné stopy člověka sahají až do doby starších čtvrtohor,*) nutno přechodu z třetihor do čtvrtohor a čtvrtohorám samým krátkou úvahu věnovati. Známo, že zbytky organické čím staršímu útvaru náleží, tím méně jsou podobny živočichům nynějším; druhy někdy hojně zastoupené ve starších útvarech až do křidového teď už nežijí, jsou vymřelé následkem změněných poměrů životních a nenáhlého postupného vývoje během nekonečených věků. Teprvé v třetihorním útvaru vyskytují se s množstvím rovněž vyhynulých živočichův i druhy takové (a sice lastury), ježto přes mnohonásobné změny povrchu zemského až do našich časů sílu životní nezlomenu zachovaly. Za tou příčinou rozdělil slavný geolog anglický Charles Lyell třetihorní vrstvy na tři pásma: nejstarší čili eocénové (t. j. nové periody u vývoji země s $3^1/_2\%$ posud žijících druhů lastur), střední č. miocénové**) (méně nové t. j. vzhledem k pásmu následujícímu, asi s $17^1/_2\%$) a konečně svrchní čili pliocénové (více nové s 35

*) Novější nálezy, dle nichž by člověk byl žil v Evropě již za doby třetihorní, jsou sporé a k tomu ještě pochybného rázu; o nich pověděno bude na patřičném místě.

**) Mezi eocénové a miocénové p. kladou někteří geologové t. z. oligocénové (málo nové) — hořenní části eocénového pásma. Miocénové s pliocénovým často se slučují jmenem neogenového (nového) pásma.

až 50%). Usazeniny po pliocénovém pásmu následující t. j. čtvrtohory i v nejstarších částech svých obsahují pouze lastury posud žijící neb recentní, pročež je Lyell jinak nazývá pleistocénovým (nejvíce novým) útvarem. Za doby eocénové bylo ponebí střední Evropy tropické: podivní, nyní dávno vyhynulí ssavci kopytnatí (jichž zbytky zejmena hojně se vyskytují v eocénové pánvi Pařížské) obývali tehdá Evropu na př. tapirovité Palaeotherium a Anchitherium, Lophiodon (půl tapira, půl nosorožce), Anthracotherium (předchůdce vepře), dlouhokrké a dlouhoocasé Anoplotherium (předchůdce přežívavců), štíhlé Xiphodon a j.

Průběhem doby miocénové ponebí evropské ponenáhlu se mírnilo; tím lze si vysvětliti onu zvláštní směsici rostlinstva miocénového, v němž vedle nejrůznějších tropických a subtropických forem (palem, bambusů, vavřínů, kamfrovníků, skořicovníků, magnoliaceí, fíků, myrt, citlivek i akacií) hojně se vyskytují tvary pásem zmírněných (platány, topoly, javory, kaštany, jilmy, ořešáky, habry, vrby, břízy, olše, duby a jehličnaté stromy). Mohutná ložiska hnědého uhlí jsou zbytky lesů miocénových a výmluvně svědčí o dlouhém trvání periody této, jakož i počtu věků dělících ji od doby nynější. Podivnou směs obsahuje i zvířectvo miocénové; hlavními jeho zástupci byli slonovití mastodonti, Dinotherium (slonovité zvíře s dvěma ohromnými, dolů obrácenými tesáky ve spodní čelisti), nosorožec o jednom rohu (Rhinoceros incisivus), Acerotherium (jakýs nosorožec bez rohu), Hipparion (předchůdce koně), Machaerodus (kočkovitý dravec ohromné velikosti), Amphicyon (obrovský psovitý dravec), rozličné druhy jelenů, srn a antilop — vesměs ssavci dávno vyhynulí.

Počátek doby pliocénové vyznačuje se sice ponebím mírným: ježto ale postupné, již za miocénové doby se jevící ubývání teploty nepřetržitě pokračovalo, konečně asi v polovici doby pliocénové Evropu severní a střední opanovalo ponebí velice studené, přímo arktické — nastala první „doba ledová“.*) Skandinavie, Skotsko a střední vysočina Francie poskytovaly tehdá pohled jako nyní Gronsko, jsouce pokryty tlustou vrstvou ledovou; ohromné ledovce vyplňovaly údolí hor, pohybujíce se k nížinám, kdež zanechaly co stopy své bývalé mocnosti veliké *morény* neb náspy balvanů skalních.**) Alpské ledovce sáhaly mnohem hlouběji do údolí než nyní (hranice sněžná byla mnohem níže). Ledovec Rhónský vyplňoval celý Wallis, jezero Ženevské a Neufchâtelské, zasahal až k horám Jurským, ano místy až do Francie; bludné balvany (blocs erratiques), pozůstatky jeho starých morén jsou roztroušeny po celém prostranství od Lyonu přes Ženevu až k Solothurnu. Ledovec Rýnský prostíral se nynějším údolím Rýnským přes Bodamské jezero až do Virtemberska; podobně nacházíme mohutné morény co stopy starých ledovců Mont-Cenise, Mont-Blancu a Monte Rosy až v západním a severovýchodním okolí Turina.

*) O skutečné existenci a podstatě její v novější době důkladná studia konali Julien, Laval, O. Heer, Favre, Martius, Collomb, Gras a Ch. Tardy. (Viz Hamy: Précis de paléontologie humaine 1873).

**) Balvany ty spadávají s pobočných stěn údolí, v němž se pohybuje ledovec, a tvoří na povrchu jeho pravidelně sestavené řady od počátku až k ústí pod sněžnou hranicí; zde rozpouští se led a balvany spolu se štěrkem a pískem nahromaďují se v tak zv. morény.

Během prvé doby ledové zbytkové bohaté květeny miocénové, zachovavší se do doby pliocénové, působením nepříznivého ponebí zhynuli, s čímž souvisí i zaniknutí mastodontů a ostatních velkých ssavců. Jak dlouho trvala první ledová doba, trudno uhodnouti; tolik jest jisto, že konec její nebyl náhlý, nýbrž způsoben tím, že se ponebí evropské tak ponenáhlu mírnilo, jak prvé se ochlazovalo. Toto opětné zmírnění, doprovázené zmenšením ledovců, charakterisuje počátek nejmladší periody pliocénové. Za doby této zcela nové živočišstvo oživilo Evropu, z něhož nejvýznačnější jsou slon jižní (Elephas meridionalis), hroch větší (Hippopotamus major), kůň mohutný (Equus robustus), druh nosorožce (Rhinoceros leptorhinus) a medvěd jeskynní (Ursus spelaeus). Pevnina a moře evropská poskytovaly tehdy jiný obraz než nyní; tak na př. pozdvižením dna Atlantického moře stalo se, že nynější Britanie a Francie se spojily, ano pevnina sáhala až přes nynější Severní moře, tak že Temže byla tehdy přítokem Rýna; a v týž čas souvisela i Sicilie a Hispanie s Afrikou. Poměry těmi stala se možnou památná ona *migrace* či *stěhování ssavců,* které trvalo po celý konec doby pliocénové až do doby pleistocénové a obohatilo živočichy středoevropské novými formami. Dle bádání výtečného zkoumatele francouzského Larteta můžeme sledovati dvojí proud migrace, jeden směrem od severovýchodu a druhý od jihu. První přivedl do střední Evropy obrovského, dlouhosrstnatého slona mamuta (Elephas primigenius) a vlnatého nosorožce (Rhinoceros tichorhinus), ssavce to nyní dávno vyhynulé, jakož i živočichy, kteří sice ještě nyní žijou, ale jsou význační pouze pro kraje arktické: soba, losa, rosomáka, tura pižmového (Ovibos moschatus) a j. Druhý proud vyšedší z Afriky obohatil Evropu slony, nosorožci a hrochy, nynějším africkým druhům těchto rodů velice příbuznými. Ve Francii se oba ty proudy setkaly a odtud se šířily i do Anglie; mezi tím však stará fauna nemohouc odolati nově příchozím, až na některé druhy (na př. medvěda jeskynního) ponenáhlu vymírala.

Tím octli jsme se na konci doby třetihorní a stojíme na prahu doby čtvrtohorní. Začátek její jest označen novými znamenitými změnami jak v ponebí, tak v konfiguraci Evropy — nastala druhá doba ledová. Celý téměř sever Evropy klesaje pomalu octnul se konečně pod hladinou mořskou; bývalé spojení Francie s Anglií přestalo, větší část Britanie se potopila, tak že pouze nejvyšší vrcholky co četné ostrůvky vynikaly, Skandinavie jen částečně byla povznešena nad vodu, Čuchonsko bylo od ostatní Evropy odděleno průlivem sahajícím od Baltického moře přes nynější jezera Ladožské a Oněžské až k moři Bílému, ledové moře zasahalo až k střednímu Urálu, přikrývajíc větším dílem roviny sibiřské, ruské, polské a severoněmecké; Chvalinské moře bylo spojeno s mořem Černým, Sicilie se oddělila od Afriky a moře zalilo celé ohromné prostranství Sahary. Ponebí severní Evropy opět značně se snížilo; jižní Skandinavie a Čuchony podobaly se nynějšímu vnitrozemí Gronskému, které jest rozsáhlou, sněhem a ledovci pokrytou, od moře znenáhla vystupující vysočinou. Ledovce pohybují se zde pomalu hlubokými fjordy do zálivu Baffinského; konce jejich, ledové kry ohromné velikosti, nesoucí často na hřbetě svém mohutné balvany skalní, štěrk a písek (jako ledovce horské), odlamují se, plovouce mořem dále k jihu a rozpustivše

se ukládají břímě své na dně mořském, obyčejně v značných vzdálenostech od svého východiště. Tak dělo se za ledové doby i v Skandinavii a Čuchonsku, a odtud se přirozeně vysvětluje původ oněch četných bludných balvanů žulových a syenitových, roztroušených po širých rovinách ruských, polských, severoněmeckých a holandských. Podobně i hory skotské (Grampianské) a anglické (Walesské), vynikající co ledovcové ostrovy nad moře, vysílaly četné bludné balvany a zavdaly příčinu k vytvoření nevrstveného t. z. *severního nánosu* (northern n. glacial drift, Boulder-Clay, Blocklehm), hlinitého jílu s vtroušenými bludnými balvany, v Anglii tak mohutně vyvinutého. V týž čas v Alpách ledovce na novo zmohutněly, ač méně než v první době ledové; i vrcholy Karpat, Balkánu, Pyrenejí a Apennin pokryly se věčným sněhem a ledem. Veliké řeky, proudící se s výšin, hojně ledy a sněhy horskými jakož i silnými dešti živené, zaujímaly tehdy celou šířku údolí, na jejichž vybrázděném dně hluboko pod bývalými hladinami plynou nynější jejich zakrslí potomci; důkazem toho jsou ony mohutné staré nánosy štěrku a žluté diluviální hlíny (cihlářské — Loess), které přikrývají nyní úbočí a výšiny podél našich řek a řečišť dávno vyprahlých: na úbočích Rýna lze sledovati tyto hlíny, někdy až na sta stop mocné až přes Basilej, Mohuč, Koblenc, Bonn a Kolín n. Rýnem; podobně při Dunaji, Seině, Marně, Sommě a ovšem v míře skrovnější též u nás v Čechách, v okolí Pražském a na výšinách Boleslavských.*)

Na základě všeho, co posud řečeno, soudilo se často, že Evropa střední měla za druhé ledové doby ponebí přímo sibiřské; avšak soud ten nezdá se býti dle novějších zkoumání oprávněným. Známy jsou podstatné rozdíly mezi ponebím pevných zemí a ostrovů i příčiny jejich. Poučný příklad v tom vzhledě poskytuje souostroví Novozealandské, prostírající se asi mezi 34° a 47° již. šíř., tedy asi v takové vzdálenosti od rovníka, jako větší část jižní a střední Evropy. V nižších polohách dotčeného souostroví rozdíl střední teploty zimní a letní neobnáší více než 7° C, t. j. ponebí skoro po celý rok zůstává stejným, kdežto na př. v Paříži (asi 49° sev. šíř.) rozdíl ten obnáší 15—16° C, v Berlíně (as $52^1/_2$° sev. š.) do konce $20^1/_2$° C. V ponebí ostrovním vliv šířky zeměpisné téměř mizí, kdežto vliv povýšení nad mořem nezměněn trvá; z toho lze vysvětliti, proč na Novém Zealandě nížiny jsou pokryty bujným rostlinstvem jižního rázu, kdežto hory nesou mohutné ledovce v menších výškách nad mořem než Alpy; sněžná čára zde sestupuje od 1460^m až pod 1000^m, kdežto v Alpách jest u výše asi 2700^m. I Evropa tak rozkouskovaná v četné ostrovy a poloostrovy za druhé ledové doby, měla tehdy bez pochyby ponebí ostrovní, jehožto působením nížiny a údolí střední Evropy měly dostatek tepla, ačkoli věčný led a sníh pokrývaly vše výšiny, sahajíce mnohem níže než nyní. Z těchto klimatických poměrů dá se vysvětliti, proč ona zvláštní zvířena předledové doby, smíšená z druhů severních a jižních mohla střední Evropu obývati též za doby ledové. Mamut a nosorožec vlnatý postoupili znenáhla až k úpatí Pyrenejí a Alp; kozorožci, kamzíci a svišti, nyní typičtí

*) Viz čl. prof. Krejčího: „Doba diluviální v Čechách“ (Č. Mus. 1865) a dr. Friče: „O vrstvách kůry zemské“ 1869.

pouze pro vysoké Alpy, žili hojně i v nižších krajích až po moře středozemní; tur pižmový, sob, los i rosomák, nyní čistě arktická zvířata, náleželi tehdy k fauně středoevropské; obrovský medvěd jeskynní byl stálým průvodčím mamuta a nosorožce; k nim pak družily se svrchu dotčené druhy slona, nosorožce a hrocha, obyčejně uváděné zvláštními jmeny, ale úzce příbuzné (ano některé z nich snad jednostejné) s nynějšími africkými; zbytky jejich vyskytují se zejmena v jižní, místy však i v střední Evropě.

Úplný výklad příčin ledové doby jest posud nerozřešenou záhadou, ačkoliv byly vysloveny domněnky nejrůznější, více méně pravdě podobné. K jedné důležité okolnosti poukázáno již dříve, totiž k poměrům moře a pevniny zcela rozdílným od těch, jež nyní v Evropě se jeví; poněvadž převládalo moře, byl vzduch přeplněn parami, z čehož přirozeně plyne možnost hojnějších dešťů, sněhu a ledu a větších ledovců v našich šířkách zeměpisných. Zde zejmena vytčena budiž věc, týkající se ledovců Alpských: Sahara, jak svrchu řečeno, byla pohlcena mořem, a místo horkých suchých větrů, jež nyní posílá jižní Evropě až přes Alpy (Sirocco, Foehn), vycházely od ní proudy vzdušné, přesycené parami, které se srážely v podobě sněhu na vysokých vrcholích Alpských. Za nynějších dob jsou větry, proudící k Alpám od severu a východu, s těmito teplými proudy v rovnováze, tak že ledovce pořád skoro stejnou výšku zaujímají; památným v tom vzhledě jest rok 1816, kde následkem silnějších studených větrů v předcházejících letech spodní hranice ledovců značně sestoupily do údolí.

Velmi důležitý vliv na ponebí evropské (hlavně severozápadní) měly beze vší pochyby též proudy mořské; pravdě podobno, že velký golfický proud (jenž za nynějších dob vycházeje ze zálivu Mexického, postupuje z počátku podél východního břehu severní Ameriky, pak na příč Atlantickým oceánem a konečně plyne podél břehů britanských a skandinavských ústí se do severního ledového moře) svými teplými vodami břehů západní Evropy ještě se nedotýkal; postrádaly tedy Britanie a Skandinavie bohatého onoho zdroje teploty, jenž nyní ponebí jejich činí mnohem mírnější; naproti tomu břehy Labradorské, kolem nichž od severu plyne studený proud arktický, ač mají stejnou šířku zeměpisnou, arktickým téměř ponebím jsou stíženy. Oběma okolnostmi: poměry moře a pevniny zcela rozdílnými od nynějších a rozličností mořských proudů dají se tedy vysvětliti aspoň povšechně výjevy ledové doby a není snad třeba vysvětlovati příčiny její změnami astronomickými, jako na př. změněnou polohou osy zemské proti slunci, jak někteří badatelé vykládají. *)

Druhá ledová doba, jak byla znenáhla nastala, tak i minula; ledovce, vystupujíce do větších výší, se menšily, části Evropy a Afriky pokryté mořem pomalu se vynořovaly nad hladinu, obrysy pevniny a moří začínaly nabývati té podoby, v jaké se nyní zrakům našim jeví;

*) Viz článek prof. Krejčího v Živě r. 1863: „O ledové době a příčinách její“, a pojednání o ledové době v dílech Ch. Lyella: „The antiquity of man“ (O stáří člověka) 1873, J. Lubbocka: „Prehistoric times“ (O předhistorické době) 1873 a Hamy: „Précis de paléontologie humaine“ (Náčrt paleontologie lidské) 1873.

doba *starého náplavu* (diluvium) ustoupila době *mladšího náplavu* (alluvium), k němuž čítáme všecky usazeniny vzniklé po druhé ledové době. Není na ten čas nijak možno určiti, jak dlouho ledová doba trvala; ale rozsáhlé změny jí podmíněné, nános bludných balvanů, mohutnost severního nánosu a štěrku a hlin řekami usazených výmluvně svědčí o dlouhém jejím trvání: jsoutě dle Humboldta staletí jen vteřinami v postupném vývoji země! — Mnohonásobné změny stihly Evropu i po době ledové, i co do povrchu jejího, i co do živočichů ji obývajících; jižní formy prvé vytčené zmizely, vymřeli i mamut, nosorožec vlnatý, medvěd, hyena a lev jeskynní a arktická zvířata se znenáhla vystěhovala do nynějších svých bydlišť; to vše nasvědčuje, že i doba mladšího náplavu drahně trvala, ač byla poměrně nejkratší v porovnání s periodami starších útvarů. Naše tak zv. historická doba, jež sáhá nanejvýše přes 5000 let nazad, jest pouze malou částí této dlouhé řady věků. A přece podařilo se přírodovědě sledovati stopy člověčenstva daleko za úzké meze, položené dějezpytu; dokázáno nyní nezvratně, že člověk žil v Evropě již za druhé ledové doby, že člověk byl současníkem mamuta, nosorožce a jiných vymřelých živočichů a byl svědkem jejich nenáhlého hynutí, jakož i jiných mnohonásobných a důležitých změn, jimiž stiženy pevnina i vodstvo evropské od časů doby ledové! Věda nová odkryla nám rozhled v nezměrnou dávnou minulost a nenáhlý vývoj plemene lidského; věda ta zajisté hodna toho, abychom ku vzniku jejímu a výkladu podstaty její poněkud pozorněji a obšírněji přihledli.

II.

Již svrchu bylo podotčeno, že vědecká geologie pochází teprv z doby moderní; jasné světlo pravdy, jako ve všech ostatních vědách, i v geologii jen znenáhla se šířilo; nebylotʼ lze na sypkých základech postaviti budovu jistou a pevnou. Nesmíme proto příliš přísně odsuzovati náhledy a mínění učenců starších, které ovšem době naší, v níž čilý a všestranný život vědecký utěšeně se rozvinul, zdají se býti nepochopitelnými, často i směšnými.*)

První výzkumy a nálezy týkající se předhistorických dob člověka evropského, byly dosti záhy učiněny. Již v XVI. stol. učený Říman

*) Tak byly kosti a stoličky obrovského mamuta bez rozmýšlení pokládány za kosti předvěkých obrů; prvotní lidi obdařila živá fantasie obrovskými rozměry těla, ano ještě r. 1718 přisuzoval akademik Henrien Adamovi výšku $38\frac{1}{2}^{m}$ a Evě 37^{m}! Sem náleží též historie kostry, nalezené v miocénových vápenných vrstvách Oeningenských, kterou učený Scheuchzer r. 1732 ve zvláštním pojednání popsal a vyobrazil co zbytek člověka ve všeobecné potopě zhynulého (homo diluvii testis), předkládaje ji „einer gelehrten und curiosen Welt zum Nachdenken“ a přidav k tomu pohnutlivé veršíky:

Betrübtes Beingerüst von einem armen Sünder,
Erweiche Stein und Herz der heut'gen Menschenkinder!

Proslulá tato kostra byla později Cuvierem určena co kostra vymřelého obrovského mloka (Andrias Scheuchzeri).

Mercati správně vyložil podstatu kamenných zbraní co zbytků dávných dob člověčenstva, které ve středověku všeobecně byly pokládány za „klíny neb kameny hromové“. Rukopis Mercatiův, po dva věky téměř chovaný v knihovně Vatikanské, vydán teprv r. 1717 auspiciemi papeže Klimenta XI. Roku 1723 uveřejnil Antoine de Jussieu spis: „Sur l'origine et l'usage des prétendues pierres de foudre“ (O původu a užívání domnělých kamenů hromových), v němž vyslovil mínění, že před užíváním kovů předcházela doba, kde užíváno kamene co materiálu k zhotovování zbraní a náčiní; podobně akademik Mahudel r. 1743. V Anglii (v okolí Londýna) již roku 1715 vykopán kamenný mlat v nejbližším sousedství mamutových zubů. Avšak výzkumy a nálezy ty zůstaly osamotnělé a nepovšimnuty v době tak bohaté náhledy předpojatými.

Začátky vědecké geologie padají v druhou polovinu předešlého věku; teprv tu všímali sobě bedlivěji vrstev kůry zemské, jejich pravidelného uložení, jakož i organických zbytků v nich obsažených. Šťastnými náhodami stalo se tu i onde, že spolu s kostmi zvířat vyhynulých vykopány jsou lidské kosti aneb zbraně a náčiní, svědčící uložením svým v lůně zemském, látkou, z níž byly zhotoveny, jakož i nedokonalostí svou o vysokém stáří a poměrně nízkém stupni vzdělanosti svých původců. R. 1774 *Esper* v jílovitých usazeninách známé jeskyně Gailenreuthské ve Frankách, tak bohaté kostmi zvířat vymřelých, odkryl i kosti lidské v bezpostředním sousedství zbytků velkého medvěda jeskynního. Angličan John *Frere* rovněž popsal roku 1800 zbraně z pazourku (křesavého kamene), jež byl v značném množství nalezl v sladkovodních čtvrtohorních usazeninách blíže Hoxne v Suffolku a sice v hloubce 12′, ve vrstvě štěrku asi 2′ mocném, nad kterou ve vrstvě písčité byly uloženy kosti jakéhos obrovského, Frerem nejmenovaného zvířete.

Čas pravého výkladu podobných nálezů přece ještě nenadešel; pokud nebylo vědecké paleontologie (systematické náuky o zkamenělinách a jich sledu), nebylo lze jich dostatečně oceniti. Že k ní pevné základy položeny, toť jednou z nejskvělejších zásluh velkého *Cuviera* (1769—1832), slavného regenerátora novověké soustavy zoologické a původce srovnávací anatomie; výsledky paleontologických studií Cuvierových obsahuje známé výtečné dílo „Recherches sur les ossements fossiles“ (Zkoumání o zkamenělých kostech živočichův). Ale podivno, týž velký Cuvier jedním pouze výrokem v témže slavném díle zdržel postup vědy předhistorické o celé půlstoletí! „Není zkamenělého člověka,“ vyslovil nejdůkladnější na ten čas znatel osteologie a anatomie ssavců, opíraje se pravosti nálezů potud učiněných různými námitkami. Kosti lidské přinešené Spallanzanim z ostrova Cerigo prohlásil Cuvier za zvířecí; při vykopání spodní čelisti lidské blíže Cannstadtu (ve Virtembersku) nebylo prý použito patřičné opatrnosti nutné pro úplné zjištění jejího stáří; vápenci na ostrově Guadeloupe, v němž nalezeny r. 1814 kosti člověka, přičetl stáří poměrně malé, ježto prý ještě za nynějších dob se tvoří. R. 1823 vykopal zkušený geolog Ami-Boué vlastníma rukama z diluviální hlíny u Lahru blíže Štrasburku v značné hloubce asi polovinu kostry lidské a předložil ji v Paříži Cuvierovi; ten však opět stáří její neuznal, tvrdě, k nemalému překvapení nálezcovu, že byla

na místě za doby poměrně nové pohřbena! Než dlužno přece Cuviera ospravedlniti, jenž tvrdil pouze, že nebyla *posud* nalezena zkamenělá kostra lidská, připouštěje sám výslovně možnost toho, že člověk žil již před dobou nynější; pochybil dle Hamya pouze v tom, „že příliš velkou váhu kladl na fakta záporná.“ Hlavní část viny spočívá v příliš horlivých následnících Cuvierových, kteří přísahajíce ve slova mistrova větu Cuvierovu za neomylný výrok prohlásili, a pak se v předpojatosti své ani nejpádnějšími důkazy přesvědčiti nedali. O nich pravdivě ostrý vynáší soud Ami-Boué: „Jen duchové malí a obmezení charakterisují se tím, že zapomínají samy sebe, ano i pokleskům velkých mužův se koří!“

Během celých 25 let mínění Cuvierovo opanovalo vědu, a věru, stateční to byli zkoumatelé, kteří navzdor umlčování a pohrdlivému odsuzování přece stáří člověčenstva dále vyšetřovali a tím znenáhla pravdě vítězství připravovali.

R. 1821 odkryl d'Hombres Firmas v sluji Caoumo des morts blíže Durfortu v departementu Gardském (Languedoc) ve výši as 350^{m} položené množství kostí lidských pokrytých silnou vrstvou krápníkovou; v hádce, zdali kosti ty pocházejí z doby historické či předhistorické, osmělil se Blainville opříti se autoritě Cuvierově, ale marně. R. 1824 známý geolog Buckland ve svých „Reliquiae diluvianae“ zaznamenal 6 až dosud ve slujích a rozsedlinách na půdě Britanské nalezených zbytků lidských kostí, jež vyznačovaly se týmiž poměry uložení, jako kosti vyhynulých zvířat, s nimiž některé z nich byly spolčeny. Ježto pak nyní badatelé bedlivěji sobě všímali slují s předhistorickými zbytky, počaly se podobné nálezy ponenáhlu množiti. R. 1826 nalezl Tournal v jeskyni Bizeské u Narbonny (jižní Francie) kosti ze sobů a zubrů lidskou rukou spracované a o tři léta později de Christol v jeskyních u Nismes a Souvinargues (tamtéž) lidské kosti ve směsi zkamenělých kostí medvěda jeskynního, hyény jeskynní a nosorožce. Uložení jejich svědčilo o tom, že sem byly silnými proudy vody současně vnešeny, z čehož jmenovaní zkoumatelé správně usoudili, že byl člověk současníkem těchto vymřelých živočichů.

V době poněkud pozdější (1829—1833) prozkoumal belgický přírodozpytec dr. Schmerling s příkladnou pilností přes 40 slují v kamenouhelném vápenci kraje Lutyšského, z nichžto mnohé obsahovaly hojné zbytky medvěda jeskynního, hyény jeskynní, mamuta, nosorožce, divoké kočky, bobra a j.; kosti ty byly podzemními vodami*), jež někdy slujemi se proudily, sem vnešeny, v nánosu jejich pohřbeny a později (když totiž proudové podzemní rozličnými příčinami přinuceni směr svůj změnili a slujemi protékati přestali, čímž tyto se vysušily) obyčejně tlustou mramorovitou vrstvou krápníku přikryty. Nejzajímavější byly sluje u Engis (2 míle jihozáp. od Lutychu na levém břehu Mosy) a u Engihoulu (na pravém břehu Mosy naproti prvé), v nichž nalezeny zbytky lidských koster (v každé aspoň kosti tří osob). Ve sluji Engisské

*) Zajímavým toho dokladem jest, že v týchže krajích (v poříčí Mosy) posud se nacházejí potoky a říčky, které (podobně jako v Krasu krajinském a istrickém) na jistých místech pod zem se ztrácejí, na jiných pak opět se vynořují.

vykopána lebka nedospělého člověka, uložená vedle zubu mamuta; druhá lebka (dorostlé osoby) nalezena asi o 5′ hlouběji v breccii (slepenci složeném z nestejně velkých valounků, spojených písčitým tmelem) spolu se zuby nosorožce, jakéhos druhu koně, soba a jiných přežívavců. Podobně i ve sluji Engihoulské nalezeny četné kosti lidské (hlavně z končin), v témže uložení jako kosti ssavců vymřelých. Mimo to v některých slujích vykopány velmi nedokonalé nástroje z pazourku a zpracované kosti (na př. v jeskyni Chokierské kost na způsob jehly uhlazená, přišpičatělá a provrtaná).

Ovoce pilných bádání svých uveřejnil sice Schmerling ve spise „Recherches sur les ossements fossiles decouverts dans les cavernes de la province de Liège“ 1833—4, leč ani jemu neuvěřili, a předsudky trvaly dále. Vždyť i sám veliký *Lyell*, jenž r. 1833 bohatou sbírku Schmerlingovu viděl, tehdy zůstal nevěřícím Tomášem, týž Lyell, jenž nyní náleží k předním autoritám vědy předhistorické, a nikdo se nezastal osamotnělého, neunavného badatele, jenž zemřel nedočkav se vítězství pravdy a uznání prací svých!

Asi v téže době, do které padají výzkumy Schmerlingovy, ohledal Angličan Mac Enery velkou jeskyni Kentskou (Kent's Cavern) blíže Torquay, a nalezl v ní hojné kosti vymřelých ssavců zároveň s pazourkovými zbraněmi a sice v jílové vrstvě pokryté krápníkem; pravost údajů jeho později potvrdil Godwin Austen (1842). Roku 1836 oznámil belgický badatel Crahay nález spodní čelisti lidské, vykopané blíže Mastrichtu ze žluté diluviální hlíny v hloubi asi 19′; v témže ložisku a štěrku pod ním bylo nalezeno hojně tesáků, stoliček a kostí mamuta.

Nejdůležitějšími však pro vývoj vědy předhistorické staly se nálezy francouzského archeologa *Bouchera de Perthes* ve starém náplavu řeky Sommy v Pikardii; jich nepopíratelnou přesvědčivostí konečně pravdě vzešlo vítězství. Údolí, jímž Somma protéká, jest vyryto v bílé křídě, má u města Abbéville šířku asi $^1/_2$ hodiny a úbočí jeho mírně se sklánějící dosahují výšky 200—300′. Na dně údolí nachází se rašelina místy 20—30′ hluboká, oddělená od křídy vrstvou hrubého písku a štěrku; na úbočích jsou uloženy dvě mocné vrstvy štěrku, písku a jílu, jedna v nižší poloze, druhá výše na svahu (asi 180′ nade dnem údolí). Vzniknutí těchto dvou vrstev nelze vysvětliti leč tím, že Somma druhdy co mohutná řeka vyplňovala celou šířku údolí a nanesla zprvu vyšší a později, když hladina její klesla, druhou spodnější vrstvu; utvořily se — jak se podobá — za dlouhého přechodu ledové periody do doby mladších náplavů, a stáří jejich jest tudíž velmi veliké. Rašelina přikrývající dno údolí, jíž proryla si Somma nynější své úzké řečiště, jest naopak původu poměrně velmi mladého, ač i ona ku svému mohutnému vzrůstu potřebovala dlouhé věky.

Ve spodní z oněch dvou štěrkových vrstev nalezl Boucher de Perthes již r. 1841 hrubý nehlazený mlat z pazourku zhotovený pouhým otloukáním; na to v letech 1841—47 (době to zkoumání jeho velmi příznivé, ježto za příčinou opravování pevnosti Abbévillské vrstvy do značné hloubky a rozsáhlosti byly odkryty) nasbíral velké množství

pazourkových nástrojů a sice nejvíce u Menchecourtu blíže Abbévillu, často z hloubi 20—30′ blíže samé křídy.*)

Popis a vyobrazení těchto prvotních výrobků lidských, jakými je Boucher býti uznal, uveřejněny r. 1847 v díle „Antiquités celtiques et antediluviennes." Ale osud Boucherův byl ještě smutnější než osud Schmerlingův; nástroje v Boucherově díle ovšem poněkud nezdařile vyobrazené, měli někteří ne za artefakty nýbrž za pouhé přirozené úlomky pazourku, jiní podezřívali pracovníky, jako by je byli z peněžné spekulace sami zhotovili, a mnozí přikládali nástrojům původ mnohem pozdější a nahodilý. Boucher všeobecně vyhlášen za blouznivce, ano když stále na svém stál, konečně za šíleného. Úpěnlivým téměř prosbám jeho, by autority vědecké samy prozkoumaly naleziště u Abbévillu a přesvědčily se takto o pravosti udání jeho, po drahnou řadu let nevyhověno.

Konečně po dlouhých bojích dr. *Rigollot* v Amiensu, jeden z největších odpůrců Boucherových, prohlednuv sbírku jeho a vrstvy Abbévillské, změnil posavadní svůj předpojatý náhled a později (1855) sám uveřejnil popis pazourkových nástrojů, jež odkryl u St. Acheuilu blíže Amiensu (z týchže vrstev v údolí Sommy); spolu vyslovil bez obalu, že hotovitelé nástrojů těchto žili současně s velkými vymřelými ssavci.

Roku 1858 výteční geologové angličtí *Falconer, Prestwich* a *Evans* navštívili Abbéville, a konečně r. 1859 sám Lyell; všickni jednohlasně uznali pravdivost udání Boucherových, a Lyell, nejvýtečnější geolog 19. věku, neostýchal se 15. září 1859 při shromáždění britských přírodozpytců v Aberdeenu přesvědčení své upřímně a otevřeně vysloviti; a když i geologové francouzští, v čele majíce Gaudrya, Héberta a Desnoyersa podobně učinili, bylo vítězství nových ideí o stáří člověčenstva dokonáno.

Od roku 1859, jímž označen tak velký obrat v dějinách bádání předhistorických, vzrostl počet výzkumů důležitých znamenitě a neustále se množí**); nová věda rychle nalezla vřelé přátele a pěstitele mimo Francii, Belgii a Anglii i v ostatní Evropě (Švýcařích, Dánsku, Švédsku, Italii, Rakousku, Rusku a Německu), a četné anthropologické společnosti obraly si za úkol, obírati se systematickým zkoumáním toho, čemu před nedávnem s horlivostí a obětovností bezpříkladnou pouze jednotliví badatelé síly svoje byli věnovali. Přečetnými novými nálezy došly starší výzkumy spravedlivého uznání a ocenění, a rychle pak na pevných základech vzkvetla nová *věda předhistorická,* jež jeví se jednak odvětvím přírodních věd, jednak částí historie, jež překlenula hlubokou propast dělivší až do nejnovější doby dějiny člověčenstva od

*) V téže vrstvě nalezeno hojně kostí mamuta, nosorožce vlnatého, jistého druhu koně, soba, divokého tura, zubra, obrovského daňka (Cervus somoneusis), hyény a lva jeskynního.

**) Sluší zde vytknouti hlavně: prozkoumání 43 slují belgických v údolí Lessy, přítoku Mosy (Dupontem), ohledání proslulé jeskyně Aurignacské (Lartetem) a jeskyní v údolí Vezèry, přítoku řeky Dordogne v jižní Francii (Lartetem a Christym), podrobné seznání t. zv. kolových staveb (jezerních a říčných osad) ve Švýcařích a jinde, prozkoumání starých rašelin a „kjökkenmöddingů" v Dánsku, jakož i mohyl a megalithických památek z doby předhistorické; o tom níže promluvíme obšírněji.

dějin země a podala nám určité zvěsti o praobyvatelích evropských, o spůsobu jejich života, jakož i o nenáhlém postupu vzdělanosti jejich, osvětlujíc aspoň částečně temnost, která zastírala doby dávno uplynulé před časem, o němž nám vypravuje dějezpyt.

III.

Krátký nástin vývoje vědy předhistorické obeznámil nás spolu s prameny, z nichž ona údaje a úsudky svoje čerpá. Nesmíme však očekávati, že pramenové ti odhalí nám úplný obraz člověka předhistorického a jeho prvotní činnosti; vždyť mnohonásobné změny a bouře stihly a rozmetaly památky slavných národův, jichžto plný rozkvět padá již v dobu historickou, i dotkly se tedy tím více pozůstatků předhistorických, které nepoměrně déle podléhaly vlivu všeničícího času! Jen šťastnou shodou příznivých okolností stalo se, že aspoň částka zbytků těch na chráněných místech se dochovala až na dobu naši. Místa taková, v nichž památky předhistorické posud nalezeny byly, jsou hlavně:

1. náplavy řek, starší a mladší;
2. jeskyně a sluje, z nichžto mnohé obsahují památky předhistorické vodami sem splavené; jiných užíváno bylo co obydlí neb pohřebišť;
3. stará ložiska rašeliny;
4. hromady odpadků kuchyňských blíže břehů mořských, t. zv. kjökkenmöddings;
5. zbytky osad jezerních a říčních (staveb kolových);
6. staré mohyly a megalithické památky;
7. zbytky starých dílen na nástroje a zbraně kamenné a kovové, jakož i starých nalezišť a dolů, z nichž vybíraly se vhodné ku zpracování kameny a rudy.

Ve jmenovaných těchto místech nacházíme především tělesné pozůstatky člověka předhistorického, t. j. části koster jeho, stopy činnosti jeho na př. výrobky prvotní v podobě rozličných nástrojů, nářadí a zbraní, zbytky příbytků jeho a konečně zbytky živočichů, jež lovil a jichž masem i tukem se živil, jakož i zvířat i rostlin, které (ovšem za doby mnohem pozdější a pokročilejší) choval a pěstoval. Ač kosti zvířat pouze nepřímo svědčí o existenci člověka, přece náleží k nejdůležitějším pomůckám vědy předhistorické. Dokázána jimi především nepopíratelná pravda, že člověk žil v Evropě již za druhé doby ledové, v níž byl současníkem ssavců jednak nyní dávno vymřelých, jednak vystěhovavších se za tím v kraje severnější neb obmezených nyní na nejvyšší hory evropské, a že s nimi prožil ony znamenité změny v ponebí, povrchu a přírodních poměrech vůbec, jimiž hlavně (mimo hubivou činnost lidskou) bylo podmíněno hynutí jejich. Podána takto možnost aspoň relativně určovati stáří památek předhistorických. Nikdy posud nebyly nalezeny s kostmi velkých ssavců vymřelých (mamuta, nosorožce atd.) nástroje a zbraně zhotovené z bronzu neb železa, ale vždy jen kamenné (neb z parohů a kostí zhotovené) a to ještě obyčejně tvaru nejméně dokonalého. Přirozeně z toho plyne, že kamenné nástroje ve starém náplavu Sommy u Abbévillu a Amiensu, jakož i v mnohých

slujích a jeskyních nalezené musíme čítati k nejstarším svědectvím činnosti lidské. Rovněž tak oprávněn jest úsudek, jímž nálezům na př. v rašelinách, v osadách jezerních a kjökkenmöddings přičítáme stáří mnohem menší, ježto se v nich více nenacházejí kosti oněch velkých ssavců diluviálních nýbrž zbytky zvířat z fauny nynější. Souhlasně s tím i většina výrobků tehdejší vzdělanosti lidské, zejmena pěkně pracované mlaty kamenné a nástroje (ovšem za doby pozdější na př. mladších staveb kolových) z bronzu zhotovené svědčí o stáří poměrně mnohem menším a značnější pokročilosti.

Užívání kamene charakterisuje tudíž první stupeň vzdělanosti předhistorického člověka evropského, t. zv. dobu kamennou, kterou mnozí badatelé dělí na starší (paleolithickou) a mladší (neolithickou). Do paleolithické náleží dle nich zbytky lidské práce nejméně dokonalé, hlavně nástroje a zbraně kamenné neleštěné a pouze otloukáním zhotovené, nalezené obyčejně pospolu s kostmi ssavců vyhynulých neb se vystěhovavších; člověk doby ledové neb starších náplavů vesměs užíval pouze nástrojů podobných. Doba neolithická, t. j. doba dokonalých, broušených a leštěných „mlatů kamenných" patří již do periody náplavů mladších (alluvium), právě tak jako doby bronzová a železná, jimiž jsou vyznačeny nejvyšší stupně pokročilosti člověka evropského.

Tohoto rozdělení předhistorické doby na dobu kamennou, bronzovou a železnou (kteréžto poslední jen první počátkové sem spadají, kdežto další trvání její až po časy nynější náleží již době historické), nyní všeobecně se užívá. Než podotknouti sluší, že rozdělení to čili pravidelný sled těchto tří dob má přísnou platnost pouze pro Evropu*) a že doby ty neznačí ostře od sebe oddělené periody as takové, jako na př. části doby historické: starý, střední a nový věk. Užívání bronzu zajisté nenastalo rázem, nýbrž šířilo se po Evropě pouze nenáhlým postupem; jinak ani býti nemohlo pro vzdálenost místa, kde se bronz původně vyráběl (Asie) a pro nedostatečnou kommunikaci v Evropě tehdy méně zalidněné. Následkem toho bylo, že výhradné užívání kamene beze vší pochyby v mnohých odlehlých částech Evropy trvalo i v době, kde na př. obyvatelé jižní Evropy již dávno znali nástroje a zbraně bronzové; mimo to zajisté v každé krajině, kamž právě co novota přinešeny byly, užívány jsou pro vzácnost svoji (aspoň z počátku) soudobně se staršími kamennými.

---

*) Černoši střední a jižní Afriky nikdy neznali bronzu a jeho přípravy, však přece od dob pradávných spůsobem zcela původním ne odjinud přijatým vyrábějí železo a ocel z rud ve vlastech jejich hojně se nalézajících; přeskočivše „dobu bronzovou" od užívání kamene přešli přímo k užívání železa. Podobně i Eskymové, ačkoli slévání kovů neznalí a posud v „době kamenné" žijící, přece dovedně připravují všeliké nástroje z kusů železa meteorického pouhým kováním pomocí kladiv kamenných. Různá plemena lidská buďto již mají za sebou dobu kamennou aneb posud trvají na tomto nízkém stupni vzdělání, jakž o tom svědčí četné zprávy cestovatelů o mnohých divokých kmenech amerických i australských. Rozliční národové dospěli k užívání kovů v dobách velmi různých a ponětí o současném nastoupení doby bronzu a železa v rozdílných končinách naší zeměkoule samo sebou vyloučeno. — Viz o tom Lubbocka „Prehistoric times" a Lenormanta „Les premières civilisations" I. 1874.

Podobně budiž rozuměno i názvům „doba paleolithická a neolithická“, jichž co ostře ohraničených period přísně odděliti od sebe nelze, ježto doba větší pokročilosti ve zpracování kamene nastoupila u rozličných předhistorických kmenů evropských v různých časích, zde dříve, onde později. Táž úvaha konečně platí i o nenáhlém šíření se a vítězství železa nad bronzem. Co se pak týče poměrného trvání každé ze tří dob předhistorických, vysvítá z přirozených důvodů, že doba kamenná zajisté vyplňuje periody mnohem delší, než doby bronzu a železa.

Vytknuvše takto v krátkosti vývoj, podstatu a prameny doby předhistorické, jakož i rozvržení její, promluvíme obšírněji o nejstarších stopách praobyvatelů evropských, pokud se vědě podařilo je odkryti.

(Pokračování.)

Zdravotní úprava velikých měst,

se zvláštním ohledem k naší Praze.

Od

Ladislava Hajniše.

Když r. 1760 vláda španělská zamýšlela zavesti čistění ulic v Madridě, kteréž oplývaly netoliko smetmi, nýbrž i všelikými výkaly, obrátil se ministr Esquilache ku sboru lékařů Madridských s prosbou, aby o zamýšlené novotě své zdání podali. Oni vyslovili se proti čistění ulic, poněvadž prý vzduch hlavního města pro blízkost Sierry Guadaramy jest tak ostrý, že by zdraví velice škodil, kdy by ostrost jeho výpary pouličními mírněna nebyla.

Když takové náhledy panovaly u sboru učenců, nesmíme se diviti, že veřejné zdravotnictví bylo v stavu velmi smutném. V pokročilé Anglii byl sice již r. 1388 za Richarda II. vydán zákon, vyhrožující trestem každému, kdo by řeku znečišťoval, však podobní zákonové zůstávali obyčejně jen na papíře, a města středověká jak v Anglii tak na pevnině byla více nakloněna oné „španělské“ náuce zdravotní. Známo vůbec, jak stará města oplývají úzkými klikatými ulicemi, těsnými tmavými domy, v nichž výkaly v nuzně přikrytých jamách se shromažďovaly; Pražské Nové Město jest ve svém založení řídkým úkazem středověku, a svědčí svými širokými ulicemi o důmyslu zakladatelově.

Teprvé r. 1832, když cholera proběhnuvši Evropu zatřásla též Anglií, obrátila se pozornost veřejná především v Anglii ku předmětům veřejného zdravotnictví. Od té doby vyvíjel se tento odbor stále, a našel pěstitele i na pevnině, ač v míře mnohem skrovnější než na ostrově britském, kde i vláda v těchto otázkách činné účastenství béře. Literatura tohoto poměrně mladého oboru jest ovšem chudá pracemi soustavnými (obmezujíc se hlavně na spisy anglické), za to obsahuje

četné monografie, v nichž uloženy jsou zkušenosti nabyté při upravování měst, při kanalisování a zaopatřování jich vodou.

Ježto pak i naše královská Praha, nyní tak rychle vzrůstající, do řady moderně upravených měst vstoupiti chce, nebude od místa, rozhlednouti se na tomto poli lidské činnosti.

O potřebě rozličných oprav v tomto vzhledě přesvědčíme se nejlépe, uvážímeli, že kdežto v Londýně z 1000 obyvatelů umírá ročně 21, obnáší toto číslo v Praze přes 40. Jest ovšem málo měst, která by v tomto ohledu Londýnu rovnati se mohla, a neleží zajisté malá úmrtnost pouze v přiměřeném upravení města (Vídeň má posud úmrtnost 35, Berlín 37), jistě však úmrtnost v Praze může snížena býti, a to přiměřeným upravením veřejných podmínek zdravotních. Důkazem toho jsou mnohá města evropská; v Londýně na př. ještě r. 1835 obnášela úmrtnost 35, a již r. 1855 po zavedení dokonalé soustavy kanalisační klesla na 25, a konečně na 21. V Cardiffu ve Walesu úmrtnost snížena kanalisací z 33 na $22^1/_2$. V Rochdale, kde r. 1869 byla úmrtnost ještě $29^1/_2$, bylo téhož roku zavedeno soustavné odstraňování výkalů z města, a během čtyr let klesla úmrtnost na 21. I v Paříži úmrtnost z 33 snížena na 23. Tato čísla ukazují, čeho dosíci lze, a uvážímeli, že snížení čísla úmrtnosti jest totožné s prodloužením střední délky lidského života, mohli bychom říci, že jsme našli onu „materii“ ku prodloužení života, kterou středověk marně hledal.

V Anglii uchopila se této věci již i spekulace; utvořila se totiž společnost, která se nabízí městům ku provádění zdravotních oprav — ovšem za peníze — zaručujíc jisté snížení úmrtnosti a zavazujíc se ku placení pokuty za každé překročení vytknutého čísla úmrtního.

Chceme tedy v hlavních rysech naznačiti ony technické prostředky, jichž účelem jest podporovati veřejné zdravotnictví. Základním pravidlem tu jest zameziti, aby škodné neb nezdravé látky nedostaly se do těla potravou, vodou neb vzduchem. Ježto však starost o zdravou a neškodnou potravu náleží k policii zdravotní, pracující bez prostředků technických (kromě lučebního rozboru), nebudeme o ní zde jednati, a podotýkáme pouze, že veliká města moderní hledí sobě dostatečné dodávání potravy pojistiti usnadněním dopravy z takových krajin, z nichžto hlavně potrava přichází, jakož i že umožňují snadnější kontrolu zdravotní zakládáním centrálních tržnic. Nám bude zabývati se prostředky k opatření a udržení *čistého vzduchu* a *čisté vody.* Ač oba zřetele nedají se přísně od sebe odloučiti, pojednáme přece o každém zvláště a začneme vzduchem. Tu bude péče naše míti dvojí směr: musíme jednak dle možnosti zamezovati znečistění vzduchu, jednak starati se o rychlé a dostatečné nahražování vzduchu znečistěného vzduchem čistým a čerstvým.

Znečisťování vzduchu ve velkých městech děje se nejrozmanitějším způsobem, jako na př. škodnými neb nepříjemnými látkami, jimiž se vzduch při provozování jistých řemesel naplňuje; pokud pak se technice nepodaří upraviti výrobu těch látek tak, aby škodné následky zamezeny byly, dá se vzduch městský sprostiti těchto nečistot pouze odstraněním podobných závodů z města. K témuž druhu znečištění náleží také kouř, jejž arci odstraniti nelze, avšak lze jest vyvinování

jeho obmeziti na jakousi nejmenší míru přiměřeným zařízením topení, čímž hlavně dá se zameziti onen černý kouř, který jest toliko následkem nedokonalého spalování, a má v sobě hojně částí uhelných (sazí). K tomu především třeba obraceti zřetel při závodech, ježto buď síly parní užívají, aneb jejichž proces výrobní vyžaduje spotřebu paliva ve velkém množství (pekárny, pivovary, plynárny a p.). Ježto pak dokonalé spalování jest totožné s úsporou paliva, je prospěch z toho plynoucí dvojnásobný.

Jiné znečistění vzduchu ve městech stává se prachem pouličním, který se skládá dílem z rozdrcené jízdou látky dlažební, dílem z drobných úlomků roztrušovaných po ulicích způsobem rozmanitým. Prach tento, zvláště obsahujeli mnoho částí ostrých a špičatých (slámu, seno, drobné třísky dřevěné), jest škodný jednak ústrojí respiračnímu jednak očím. Část poměrně nepatrná, pošlá z dlažby rozdrcené, dá se ovšem obmeziti, volímeli dlažbu co nejtvrdší, a hledímeli, aby měla povrch co možná rovný, protože nejvíce drtí se látka stálými nárazy povozů jedoucích po dlažbě nerovné. Důležitější však jest čistění ulic ve spojení s hojným kropením, a za dnů větrných i stálé kropení bez ohledu na to, meteli se čili nic. V zimě, kde kropení není možné, odporučují se stroje metařské, které prach smetají přímo do uzavřené nádržky na stroji upevněné, bráníce mu do vzduchu vstoupiti; stroje takové, majíli dokonale účinkovati, ovšem předpokládají dlažbu velmi rovnou.

Valné znečišťování vzduchu děje se lidskými výkaly. Již během 24 hodin začíná rozklad těchto organických látek, čímž plyny i nepříjemné i škodné se vyvinují a do vzduchu vstupují. Abychom toto znečistění vzduchu zamezili, musíme tedy buď výkaly co nejrychleji odstraniti, aneb pokud jich neodstraníme, zameziti vystupování vyvinujících se plynů do vzduchu; vždy však bude odstraňování výkalů z města nutné: nechť již nepřetržité neb občasné. Když pak výkaly z města odstraněny jsou, nastává otázka, co se s nimi státi má.

Původní způsob odstraňovati výkaly byl ten, že zakládaly se v domech vyzděné jámy, v nichžto se výkaly nahromaďovaly a teprvé v delších dobách se odvážely; tato soustava jest patrně zdraví nebezpečná, neboť není možno vystupování plynů z nich úplně zabrániti, aniž žumpu úplně vodohustou udržeti, aby nijakou tekutinu nepropouštěla — tekuté pak kaly, které do země prosakují, znečistí blízké studny a prameny. Jiná soustava, nyní velmi rozšířená, jest *kanalisace,* kde výkaly chodbami podzemními, obyčejně zděnými z celého města na jedno místo se svádějí, pohybujíce se vlastní svou tíží. Soustava tato jest co do principu nejdokonalejší, neb se zde výkaly hned po svém vzniku z domu odstraňují a během 24 hodin z města odcházejí.

K tomu však jest především třeba dostatečného spádu, nesmí tedy půda býti příliš plochá; mimo to musejí výkaly býti dosti tekuté, aby se rychle pohybovaly, a tomu napomáhá se částečně tím, že se týmiž kanály odvádějí též vody dešťové. Ale taková pomoc jest jen občasná — a právě v době, kde rozklad nejrychleji pokračuje a pohyb výkalů by nejvíce urychlen býti měl, totiž za dnů parných, nepůsobí docela; mimo to právě oněmi otvory, jimiž dešťové vody vstupují, současně vystupují plyny, rozkladem výkalu vzniklé. Této nehodě dá se

nejlépe odpomoci proplachováním umělým, pouštíli se totiž voda v dostatečném množství do kanálů — dílem tedy nespotřebovaná voda z vodáren, dílem k tomu zvláště určená voda water-closetů, jichž užívání kromě dobrého proplachování kanálů má i tu výhodu, že plynům z kanálů zamezen jest přístup do domů.

Nepouštějíli se vody dešťové do kanálů, neb zařídíli se otvory pouliční tak, že voda sice vstoupiti, plyny však vystoupiti nemohou, třeba jest vždy dbáti o to, aby plyny odcházely co možná neškodně, jinak vnikají buď do domů neb skulinami stěn kanálových do půdy a tou do vody podzemní, i mohou se státi nebezpečnými celému okolí. Totéž nastane, když se kanál nedostatečně čistěný zacpe; tlak plynů i výkalů může pak i skuliny stěn tak rozšířiti, že tekuté výkaly do půdy okolní prosakují a prameny znečisťují. Ale při dostatečném spádu, pilném proplachování a čistění, neníli obyvatelstvo odkázáno na mělké studně městské, mohou kanály býti velmi výhodným prostředkem k odstraňování výkalů.

Jinou skupinu tvoří soustavy s *občasným* odstraňováním, které se vyhýbají vadám soustavy žumpové. Jednak nesbírají se tu výkaly v nádržce zděné — jejíž hutnost jest vždy pochybná — nýbrž v dobře uzavřených nádobách dřevěných neb kovových; jednak děje se odstraňování v dobách co nejkratších; konečně odvážejí se výkaly i s nádobou, která se jinou nahradí, tak že odvážení nestává se obyvatelstvu obtížným.

S těmito soustavami obyčejně spojena jest jakási desinfekce výkalů, nejlépe tak, že dle způsobu water-closetů výkaly hned po svém vzniku přikryjí se zemí, kteráž soustava *suchých* čili *prsťových* closetů (dry-closets, earth-closets) velmi dobře se osvědčuje.

Konečně máme soustavu, s kterou se v Praze děly pokusy v některých kasárnách, a která prý bude zavedena v Nové Praze; jest to *systém pneumatický*. Výkaly se tu též nahromaďují a v krátkých dobách odstraňují, a sice tím, že tlakem vzdušním veženou se do železného, na voze umístěného kotle, z něhož byl vzduch vyčerpán. Při celé operaci kaly nevystoupí nikde na vzduch a nepovstává tedy žádný zápach. Provádíli se tento proces u velké míře, položí se pod zemí soustava železných rour — dle obdoby našich kanálů — kterými pak výkaly z velkého počtu domů najednou ke vzduchoprázdnému prostoru se ubírají.

Když výkaly z celého města sebrány jsou, co s nimi? Předně musejí státi se neškodnými, za druhé mají se státi užitečnými jakožto hnojivo. Dr. *Corfield* cenu výkalů jednoho člověka ročně udává na 3 zl. 50 kr., *Virchow* (Berlín) na 50 kr., *Avigdor* (Vídeň) na 2 zl., *Jahn* cení výkaly Pražského obyvatelstva na 800.000 zl. ročně, což by na jednoho obyvatele činilo asi 4 zl., *Gintl* (Praha) udává dokonce tuto cenu skoro na 5 zl. Z toho patrno, že výkaly mohou vždy poskytnouti dobrý příspěvek k nákladu, jaký vyžaduje odstraňování výkalů z města Výkaly jednoho člověka obnášejí ročně 16—20 krychl. stop. Namnoze se tyto spousty kalů vpouštějí posud do řek, čímž ovšem netoliko užitečná látka se maří, nýbrž i řeka se znečisťuje; dno znenáhla potáhne se bahnitou vrstvou, a studně plochých krajin pobřežních

napájené namnoze spodní vodou z řeky, valně se kazí. Tyto nehody nejpatrněji ovšem se ukazují v krajinách hustě obydlených, a mnohá města anglická, kde posud pouštěli výkaly do řek a kde to pojednou bylo zakázáno, vidí se takto nucena hledati spůsob, jak výkalů užiti.

Jedna cesta jest ta, že vyvinutí škodných plynů prostředky *lučebními* se zamezí, při čemž obyčejně od výkalů neškodné tekutiny se odlučují a do řeky se vpouštějí. Hnojivo takto získané (suché) uvádí se pak do obchodu co „domácí guano“ (native guano). Druhý spůsob jest ten, že výkalů užije se přímo co hnojiva na pozemcích náležejících společnosti neb i městu samému. Jest to spůsob nejrozumnější.

Tato *soustava hospodářská* (Berieselungs-System, system of sewage farms, irrigation farms) jest již v několika městech anglických zavedena, a byla komisí Berlínskou i tomuto městu odporučena. Výkaly přímo rozvážějí se po pozemku, a toliko za mrazů zimních sbírají se v nádržkách, jsouce v té době neškodnými; při náhlé oblevě užívá se lučební desinfekce. Ale v největší části roku děje se hnojení stále a poměrně velmi hojně; i na půdách velmi chudých se tak vydařily žně výborné. Velikost pozemků potřebných pro jistý počet obyvatelstva jest ovšem dle půdy rozličná, a v každém případě zvláště nutno, aby půda dříve prozkoumána byla, než se jí použije, a velikost pozemků aby byla přiměřena množství výkalů.

Viděli jsme, jakými prostředky se v městech zamezuje znečistění vzduchu; ježto pak *všeliké* znečistění zameziti nelze, třeba o to dbáti, aby vzduch snadně a rychle se střídal, neb i jinak čistil. Střídání vzduchu podporuje se rovnými a širokými ulicemi a prostrannými dvory v domech. Čistění vzduchu pak — hlavně od kyseliny uhličité vzniklé dýcháním a topením — děje se pomocí života rostlinného, *pěstováním parků a zahrad uvnitř města.*

Již z těchto úvah viděti, jak důležito jest již k udržení čistého vzduchu hojné dodávání vody do velikých měst; toho hleděli sobě pilně hned národové klasičtí; Herodot (v 5. stol. př. Kr.) popisuje vodovod, jejž Eupalinos z Megary zřídil pro město Samos; Římské vodovody pak jsou pověstné, první z nich (aquadukt Appia Claudia) pochází ze 4. století př. Kr. Prof. Leslie vypočítal ze zpráv Sexta Julia Frontina (který za císaře Nervy byl dozorcem Římských vodovodů), že na jednoho obyvatele v Římě připadalo 1400 litrů (litr $= {}^7/_{10}$ mázu, asi $2^3/_4$ žejdlíku) vody denně, což jest množství neobyčejně hojné, neb i nejlépe opatřená města anglická dostávají teď na jednu osobu něco přes 200 litrů denně.

Po úpadku vzdělanosti Římské nalezáme toliko u Arabů jakousi péči o opatřování vody, k čemuž ovšem namnoze použili vodovodů Římských. Středověk v této věci nečinil skoro ničeho. Obyčejně voda — kromě studní — dovážena jest v sudech. Ještě ve 14. století byl tento spůsob v Praze obyčejným (v Žižkově a Nové Praze podnes), a povozníci byli v případu ohně povinni voziti vodu k hašení pod pokutou výpovědi z města a ztráty povozu. Však již v XV. století povstaly dvě vodárny v Praze: Malostranská a tak zv. Šitkovská na Novém Městě; r. 1554 následovala pak vodárna Staroměstská (tak zv. Novomlýnská) a v XVII. století vodárna Poříčská. K těmto ctihodným veteránům

přistoupila v našem věku vodárna Žofínská, opatřená parním strojem, a malá vodárna pro sady na Letné, umístěná v restauraci pod Letnou. Nejnověji připojena ještě ku Malostranské vodárně nová pracující parní silou. Vodárny ty svým zařízením bohužel nepřipouštějí filtrování vody, ba namnoze ani ustání, tak že voda jimi podávaná není čistá, což platí hlavně o vodárnách doleji při řece položených, Novomlýnské a Poříčské, kde voda „stříbropěnné“ Vltavy již nemálo kalů v sobě chová. Rovněž nelze ve větší části těchto vodáren udržeti zásobu vody pro rozmanité případy.

Množství, v němž se voda Praze dodává, obnáší asi $47^1/_2$ litrů na osobu denně (potřeba veřejná v tom jest zahrnuta). V Londýně dodává 8 společností vodu v množství 150—170 litrů na jednu hlavu denně, z čehož asi 80% k privátním účelům se spotřebuje. Tato voda jest vesměs velmi čistá, a pochází dílem z řek Temže a Lea, dílem z hlubokých studní ve vápencích Londýnských. Nový vodovod Vídeňský poskytuje v průměru (v létě více, v zimě méně) 80 litrů na osobu, z čehož však jen asi 40 litrů připadá na potřebu domácí. V Anglii některá města (Dundee, Glasgow, Dunfermline) poskytují každému obyvateli 227 litrů denně.

Jest však obecná zkušenost, že zařízením nových vodáren spotřeba vody vždy vzrostla, vody lepší a přístupnější bylo hojněji užíváno.

Výše zmíněné vodárny zásobují toliko *vnitřní* Prahu vodou. *Hrad Pražský* opatřen jest vodou z vrstev Bělohorských vodovodem již od Rudolfa II. založeným, kudy voda vlastní tíží svou přitéká.

Předměstí *Karlín* asi od pěti let opatřeno jest samostatnou vodárnou, která však pro město tak velké *naprosto jest nedostatečná*, dodávajíc na jednu osobu nejvýše asi 30 litrů denně. Již poloha Karlína jest pro čerpání vody nepřízniva, voda zde nese již obsah všech Pražských kanálů, a není *zhola žádného opatření, aby se čistila.* Také tlak jest tak nedostatečný, že — ač Karlín leží v rovině — voda nemůže do vyšších pater býti dohnána. Konečně se tu vodárna nalézá v jednom domě s jatkami. *Smíchov* má vodárnu mnohem lepší; dodávání jest hojnější, voda přirozeně výhodnou polohou Smíchova jest čistší a tlak následkem přiměřeného umístění reservoiru jest značný.

Nová předměstí, *Bubna, Žižkov, Nová Praha* posud vody postrádají. Z míst okolních čerpá *Libeň* malou vodárnou (která náleží obci Pražské) vodu Vltavskou; *Bubeneč* pak opatřen jest vodou z Vltavy přiváděnou průkopem, jejž r. 1584 Rudolf II. provesti dal, aby velký rybník v Bubenečské oboře vodou naplnil. Tento průkop má délku 580 sáhů, začíná za restaurací pod Letnou, a končí blízko restaurace ve Stromovce. Průběh jeho možno stopovati na Letné, kde naznačen jest třemi vzdušními šachtami, jichž ústí jsou obezděná. Vodou takto do Stromovky uvedenou žene se nyní vodní kolo, které pomocí pump část této vody do Bubenče tlačí, ostatek pak protéká Stromovku a ústí blíže Císařského mlýna do ramene Vltavy.

To jsou ona zařízení, která Prahu a okolí měkkou vodou opatřují. Jest přirozeno, že tato voda nehodí se k pití ano namnoze ani k vaření, a Pražané jsou tedy obmezeni na užívání studní, jichž v městě jest okolo 1100. Přihledněme poněkud blíže k původu těchto studní.

Voda na zemi nalezá se v stálém oběhu, na jednom místě se vypařuje a vystupuje do vzduchu, aby jinde co déšť a rosa zase na zem spadla. Voda dešťová sama v sobě jest čistá, a bylo by zajisté nejjednodušší, sbírati tuto vodu pro pití a vaření; ježto však nejsme s to, dostatečné množství této vody jednoduchými prostředky sebrati a uschovati, ponecháváme tuto úlohu půdě, na které žijeme. Voda deštěm na zem spadlá rozdělí se na tři díly: jeden (nepatrný) se ihned zase vypaří, druhý na povrchu odtéká a třetí vniká do země. Na půdě silně skloněné méně vody do země vnikne než na ploché, skála méně vody v sebe přijme než prsť, a rovněž na půdě lesní množství vsáklé vody jest jiné než na poli neb louce. Voda do země vniklá klesá rozsedlinami a skulinami stále hlouběji, až dojde k vrstvě neprostupné (na př. k jílu), po té pohybuje se pak co podzemní pramen dále a vystupuje buď sama v některém údolí neb na stráni co „studánka“ na jevo, neb vyčerpává se pomocí studní až ku pramenu vykopaných. Kde se více vrstev neprostupných střídá s prostupnými, může býti více rozličných pramenů nad sebou.

Na své podzemní cestě béře voda s sebou látky, jaké v půdě najde, a stává se takto nezdravou či zdravou neb i léčivou. V řídce obydlené krajině (na venkově) jsou prameny pravidlem čisté, leč by půda chovala mnoho rozpustných látek minerálních. Jinak jest v městech; tu se prameny pohybují půdou, do které i tekutiny z kanálů a p. se dostávají, s nimiž pramen se smísí a takto znečistěn ze studní se čerpá. Znečistění jest též měnivé, neb závisí na tom, jeli právě někde kanál nehutný; původ znečistění může ležeti také dosti daleko od studně samé, někde na cestě pramene, kterým studně se zásobuje.

Jeli více pramenů nad sebou, budou spodní pravidlem čisté, jsouce shora kryty vrchními neprostupnými vrstvami; při studni čerpající vodu z takového pramene hlubokého musí však býti opatření, aby voda pramene svrchního do ní se nedostala.

Rozbory vod Pražských dokazují, že studně Pražské nečiní v tom ohledu výminky. Kdežto voda, která obsahuje v litru přes $^1/_2$ gramu pevných látek, pokládá se obyčejně za *nepříhodnou k pití, obsahují vody studní Pražských* **2** *až i* **3** *gramy takových látek!* Škodnost neb neškodnost ovšem závisí též na povaze těchto látek, avšak *i v tomto ohledu poskytují studniční vody Pražské obraz velmi smutný!* Voda Londýnských vodáren, jak r. 1874 dodávána byla, obsahovala v litru asi $^1/_5$ a nejvýše $^2/_7$ gramu pevných látek.

Že také naše Praha novou pořádnou vodárnou opatřena býti má, o tom se už po drahná léta mluví.

Z uvedených příčin jest žádoucno, aby tato poskytovala vodu, které by se i k pití užívati mohlo. K tomu stačí voda též říčná, jestliže se čerpá na místě, kde není znečistěna, a pak se dostatečně filtruje. Vodárny takové čerpají svou vodu z řeky a zdvíhají ji do filtrů, ježto jsou rozsáhlé, v zemi založené, vyzděné nádržky, naplněné rozličnými druhy štěrku a písku; voda prošědši skrze tyto filtry vchází do reservoiru, který se rozsáhlé kryptě podzemní podobá, a odtud vlastní váhou svojí (reservoir umísťuje se na vrchu) trubicemi do města stéká a zde se rozvádí.

V novější době panuje snaha opatřiti městům vodu pramenitou, kterouž není třeba filtrovati; voda taková buď sbírá se z hojných pramenů horských a vodovodem do města teče, jako ve velkolepém vodovodu Vídeňském; neb se pomocí strojů ze studní čerpá a do vysoko položených reservoirů tlačí. Příkladem toho jsou některé vodárny Londýnské, a také nová vodárna v Drážďanech, zařízená od inženýra Salbacha (stála asi 4 milliony zlatých). Vrstvy rozsáhlého území na jihu od Drážďan vesměs mají spád k údolí Labskému, a vody na tom území do země vniklé tekou po neprostupné vrstvě žulové k řečišti, zapadají pod ně a běží pak pod ním rovně s řekou dále. Salbach použil této okolnosti a na jistou délku zamezil těmto vodám cestu k řečišti kanálem, v němžto se shromažďují a odtud do studně stékají, ze které je pumpy parním strojem hnané do vysoké nádržky vytlačují. Vody ty jsou velmi čisté (obsahují v litru asi $^1/_{12}$ gramu pevných látek) a tak hojné, že pro obyvatelstvo 250.000 hlav dávaly by ještě 125 litrů na jednu osobu denně.

Ku provádění této soustavy jest potřeba, by pod územím dostatečně rozsáhlým nalézala se neprostupná vrstva, která by veškeru vodu do země vniklou sváděla k jedinému, nepříliš rozsáhlému místu, kde ji možno sebrati. Při nepatrném množství deště v Praze (vrstva dešťové vody by za rok byla 12—15 palců vysoká) musela by se pro Prahu veškerá voda asi na jedné čtvereční míli do země vniklá takto sbírati. Zdali geologický tvar okolí Pražského se k tomu hodí, o tom nechť rozhodne úsudek znalcův.

Na každý spůsob jest naše hlavní město, co se potřebné vody týče, po tu chvíli ve stavu *žalostném, ba přímo úžasném.* I nelze ani dosti důtklivě k pečlivému zastupitelstvu jeho volati: Nepřipouštějte již žádných odkladů — *opatřte Praze co nejrychleji dostatek dobré vody!*

Národovci.

Román

Františka Zákrejse.

(Pokračování.)

„Snad by to nebyl pan Vítkovský?“ zaradoval se upřímně, vymknul se Výškovi i Světlošovi a pádil s vrchu. Koho však potkal, nebyl Vítkovský, ale otec.

„Vy, tatínku? Co se stalo?“

Tatínek však teprvé po delší přípravě se projevil: „Nelekej se, Stanislávku. Ve Zlatém Míru je chyba.“

„Pan Vítkovský . . .“

„Není prý mu žádné, žádné pomoci, a proto mne poslal, abysi se k němu neprodleně vrátil do Družebnic.“

Oba mužové, syn i otec jali se slzeti.

„Tedy spěchejme!“

Rozloučili se kvapně se známými.

„Však ne. Jsem příliš zachvácen touto zprávou. Pojďte, tatínku, sedněme si tamto ke Krásozoru, abych se trochu usadil.“

„Pojď, hochu, pojď! všaktě železnice bez toho nejede až za dvě hodiny.“

Zašli si k známému stolku s *A* i *K*.

Než, sotva že si usedli, zaslechnuli mluviti: „To není ani možná! Kdy byste vy mně to netvrdil, pane Embere, ani bych tomu neuvěřila! A nyní teprvé jsem na to stonásobně hrdější než posavad, že jsem Němkyně! Žila jsem dosud za hranicemi, v Italii, v Paříži a hlavně v Sasích, své vlasti, a dlouho jsem s jakousi nedůvěrou čítala, co se o zdejších poměrech psává, ale výtržnost, spáchaná tímto Lipanským, nutí mne, abych posléze uznala podstatu pravdy té, že jsou národové, kteří bezpomocně odsouzeni jsou k noci duševní, tedy k úplnému sloučení s národy vznešenějšího rázu, jakým jest kmen náš nebo váš. Také mezinárodní boj o život je neúprosně důsledný, a nyní teprvé jak náleží rozumím naší vzdělavatelské úloze světové!“

V tom však, nepozorován mluvicí dámou, objevil se na prahu besídky bledý Lipanský, volaje vášnivě: „Já zase, jako že nezlomně věřím u vítězný rozvoj dobra i práva, jsem zúplna přesvědčen, že z tohoto boje, necitná dámo, vyjdeme *my* co vítězové!“

Starý Lipanský vyskočil za synem, leknuv se, že se tento snad minul rozumem. V tom obrátila se dáma k mladému Lipanskému, a tento vykřiknul: „Dáma z výstavy!“

Originál *Podobizny mladé dámy* stál před ním.

Brzy vzmužil se Lipanský. „Ubohý můj lide!“ vzdychnul a hněvně pozřev do modrých zraků stepilé temnovlásky, odkvapil. Za ním pospíchal starý otec.

Po dvou hodinách pádil s nima rychlovlak k Družebnicům, unášeje s sebou též Výška i Světloše.

III.

Vlak minul první stanici a pohvízdav si a rozhučev se uháněl ke druhé, neunaveně řinčivým drnkotem potřásaje Družebnickými cestovateli, v téže přepážce pospolitě jedoucími. Jsou plni hovoru; druh přehlušuje druha, že sotva lze svému slovu rozuměti. Jenom Lipanský sedí, vlakem kolísán, zamlklý. Pohlíží okénkem do zmírajícího večera. Uniklé slunce již bylo za sebou stáhlo zářící vlečku z oranžových červánek, a černavá šeď houstla již v oponu, zakrývající nádherné lože denní královny. Jako svatojanské mušky kmitají temnotou přiletující a odletující světélka, kmitají v okenicích domků, dvorců, továren; a jako bloudící duchové klekánic a dávných běsů a skřítků výhrůžně se choulí nebo výstražně pokyvují skupiny hustých olšin a vrbin. V hrčení vlaku chvilkami jako ztraceně z blízkých kostelů se ozývá dojemné večerní klekání. Však Lipanský patří na všecky tyto zjevy nevida a slyší

ten hluk i hlahol neposlouchaje. Duch jeho zajat, duch jeho v osamělém zajetí držán jest různými pocity: úzkostí o život Vítkovského a hněvem — hněvem na sebe sama.

„Nikoli! nikoli!“ těší se v obavě své, „to se nastane! tato rána zajisté nás mine! Vítkovský neumře! tak neblahý osud nezasáhne naše pilné Družebnice! Ach, co se bude díti? . . . A co se bude díti se mnou?“ přeletnul ihned z Družebnic nazpět na Libošín. „Že nám tak zhusta není, není lze předejíti výbuchu náhlé vášně! Jak to žalostno, že jsme otroky rozbouřené mysli! jak to kruto, že marně se nám jako všemi oudy našimi v lebku nutívá rozvaha, že ji zatlapáváme, že ji zardusujeme! Vždyť snad . . . vždyť beze vší pochyby moje spanilá neznámá není vinna! vždyť zajisté slov svých nepronesla ze svévolné jakés národní zpupnosti, ale proto, že stýká se s fanatiky, s Tiegerstreity, kteří u ní bez ustání očerňují náš lid, naše snahy, naše výkony! Ó dojista že není posud ztracena lepšímu poznání, dojista že vroucí vysvětlení všeho nalezlo by brzkého přístupu k jejímu srdci! Vždyť veliké modré oči její zdály se s obrazu šeptati nejen „Důvěřuj!“ ale i: „Důvěřuji!“ Ano, ano, měl jsem jí objasniti naše postavení, náš zápas proti bezohlednému výboji, důležitost a hrdinnost naší obrany: a jemnocitná dívka byla by mne vyslechnula s hlubokou soustrastí ano snad i s nadšením, jež soustrázeň budívá! Ó já nešťastník! Však nyní všecko je marno, a já nepřestanu na mysli jí tanouti co nevlídník, výtržník, osobivec a divoch! Jeli kdo vinen, jsem vinen já, nikoliv ona.“

V té minutě šťuchnul Lipanský do souseda. Vlak vjel na zatáčku, železniční vůz se nahnul, a tudy cestovatelé druh do druha upřímně vrazili. Tím se snílek posléz vyrušil ze zamyšlení.

„Hahaha!“ slyšel smáti se a dále hovořiti Světloše. „Byla to podívaná k popukání! já mysil, že smíchy vyrazím a že se rozsypu, když jsem viděl, jak posvátně pohlížejí ke křeslu, na němžto Frohnheim seděl. Hahaha, jak zmírali touhou, aby směli políbiti aspoň rukáv jeho excellence! A zejmena ten Řeřuřec! jako zázrakem zapomněl na jídlo a trčel před Frohnheimem v podobě napolo zavřeného perořízku: ani by nikdo neuvěřil, že prázdný klas může se ohnouti tak hluboko! A což ten Vídenský novinář . . .!“

„Hagen Blumenauer?“ ptal se kdosi.

„Ano. Měli jste ho vidět, pana Jákhoba Mietzelesa,“ smál se Světloš dále, „měli jste ho vidět, jak se rozplýval, jak blaženě prskal, když ho pan ministr vzal pod paží a po vedlejší síni se s ním procházel. Jací jsou to liberálové! jací demokraté! jací nepřátelé ujařmovatelů! Zajisté že zejtra Volné Noviny, vždy tak zimničně řádící proti všemu náboženství vůbec a proti každému nežidovskému vyznání zvlášť, nejen v domácích a denních zprávách nebo mezi telegramy a ve feuilletonu, nýbrž i v zahraniční rubrice a v úvodním článku ba i v inserátech na kolenou spočívati budou před zbožňovaným Frohnheimem.“

„Vůbec prý,“ pokračoval zase Výšek, „když jsme odešli a hodovníci se cítili pouze mezi svými, náležela pak nejhorovnější pozornost jich většiny panu správci vzkvétajícího domácího obchodu. Zejmena vytáhnul prý Tiegerstreit tak vysoko stavidla vzletných chvalořečí o nynějším

kabinetu, jako by špekuloval na křeslo vyučovacího ministra, právě silnou krisí ohroženého."

„Ostatně," hádal Světloš, „možná dost, že Tiegerstreit dostává laskominy, z předáka ve sněmovně povýšiti na excelenci. Hyéna ministrem osvěty — věru byl by to pikantní žertík!"

„Pochybuju o tom, pochybuju," odporoval Výšek a zamrkal zchytrale brvami, vypouštěje ohromný kotouč vonného dýmu. „Je svobodný, a proto, jako že se zná ve všecických léčkách, kličkách, pastech a piklech, hleděl by si cestu k portefeuilleu klestit nějakou známostí s dcerou nebo tetičkou některého vysoce postaveného pána ve Vídni, třeba s některou příbuznou některého ministra. Přátelé bývají přečasto lepší nežli schopnosti a zásluhy. Ale to naopak jsme v Příboře slyšeli, že prý se Tiegerstreit uchází o jakousi bohatou Němku ze Sas, o jakousi Amalii nebo Amélii . . ."

„Weissenthalovou?" ptal se Lipanský náhle.

„Máte pravdu, pane doktore, nějak podobně se jmenuje. Ano, a slečně prý se Tiegerstreit líbí, že prý již i svého bratra v Sasích vyzvala, aby se zároveň s ní zde na blízku někde zakoupil. Tak si to vypravovali u sousedního stolu při banketě."

Výšek vyrazil ze sebe důstojný ryk a rozhlednul se vítězoslavně kolem sebe, jako by se tázal: „Jsem to kubík, co? jsem to politik? jsem to diplomat? nemohlli bych se státi *já* ministrem ještě dnes a dřív než kdo?" Avšak věčně nespokojený Světloš jal se mu odmlouvati! Že prý Tiegerstreit si do svého lišáctví příliš mnoho domýšlí, aby nechtěl mimo ministerské příjmy také ještě nevšedně majetnou saskou dědičku! Toť ovšem bylo zřejmé, zpupné podceňování politického i diplomatického nadání páně Výškova; pročež tento nemeškal, s velebným sebevědomím opříti se této nepřístojnosti. Válka propukla znova.

Lipanský zase již neposlouchal. „Jest pro mne ztracena," bědoval v duchu. „Na vždy ztracena!" A chtěje vymaniti se z těchto myšlenek, vyhlednul opětně z okna. Však div nevykřiknul. Na východní výšině v plameni stál zámek Rudovského statku, ale jako neporušen, jako by oheň neměl k němu moci. „Požár!" zvolal nedozíravý Světloš. „Měsíc! to vychází měsíc!" káravě rozhodnul Výšek. A skutečně v pochvíli z chabnoucích zážehů vynořila se zářivá, obrovská luna. „O kéž plápol strastných muk, který v mém nitru hárá, spodobá se tomuto požáru!" vzdychnul si Lipanský, ne bez úsměvu nad mýlkou Světlošovou, „kéž mé srdce z něho vyplyne jako Rudov, nepohroceno, vítězně, v libém jasu!"

„Proč jsi tak zamyšlen, Stanislave?" táže se starostlivý otec. Ale syn místo odpovědi silně mu svírá ruku.

Jasněji zařinčel vlak. Letělť již po mostě nad Svítnicí. Jedoucí valem se blížili Družebnicům.

Ani otci Lipanskému nechtěl planý Rudovský požár jaksi z hlavy. „Nevím, co mně to pořádem napadá, jako by naši nepřátelé byli ten oheň a jako by z něho musel naposledy přece jen vyjít měsíc pokoje."

„A v tom se bohdá neklamete," vpadnul mu do řeči jakýs Němec v přepážce. „A možná dost, že touto lunou stane se Příborský měšťan Trauwerdt. Byl jsem také na hostině a zůstal jsem tam, ještě když vy

jste odešli. Mnozí z nás učinili v sále pravé pozdvižení proti Tiegerstreitově zpupnosti, a hlavně Trauwerdt opřel se Tiegerstreitovi říznou, zvučným souhlasem provázenou řečí. Doufejme, pánové! . . . Hahaha, měli jste vidět," zasmál se Němec, „jak se tvářili ti páni Tiegerstreitové a Mietzelesové, ti páni Tulpenduftové a Řeřuřcové, jako by byli snědli celou mrkvici rebarbory. Prosit!"

Parostroj zapisknul. Volněji a volněji vjížděly vozce v nádraží. „Družebnice!" provolal konduktor. Srdečně se rozloučivše s upřímným Němcem i mezi sebou, sestupovali s přepážky Výšek i Světloš a Lipanští.

Však sotva že se Výšek dotknul pevné půdy, notně zavrávoral. Kdosi byl se mu zavěsil na krk a horlivě ho políbil. „Slečna Bohdanka!" vykřiknul radostně Světloš, poznav líbalku, a za nedlouho vedli se zamilovaní snoubenci Družebnickými ulicemi domů. Bohdanka nestačila oba mužské zahrnovati otázkami, pevně při tom držíc Světloše pod paží, jako by tím chtěla vymoci, aby její ženich nikdy více nesměl od ní odjeti. Za Výškem kráčela služka Verunka, která byla Bohdanku na dráhu provázela.

Jako Výšek dcerou, byli oba Lipanští v nádraží uvítáni matkou Annou. „Buď bohu chvála!" libovala si, je líbajíc. „Buď bohu chvála, že jste zase zdrávi zde! Inu pravda, pravda: všude země páně, a cizina rozum ostří, ale svůj dům — svá vůle, a všude dobře — doma nejlíp. Ba doma i slunce veseleji svítí a noc není tak tmavá jako v cizině. No, jen když už jste tu!" ... Rozumí se samo sebou, že ani matka Lipanská nevěděla konce vyptávání. „Ano, abych nezapomněla, proč hlavně přicházím: s hůry, z Míru přišli k nám, že pan doktor Hojenský tě dává prosit, Stanislávku, abys tam nechodil až nazejtří k poledni."

„Tedy nechce v zámku býti lépe?" tázal se doktor kormutlivě a tak naléhavě, jako by matka svou odpovědí Vítkovského uzdraviti mohla.

„Dnes odpoledne měli páni lékaři konsilium, nebo jak tomu říkáte," zněla odpověď. „Byli při tom doktoři až i z Prahy, ale co kdo zmůže proti vůli boží! Jestliže by kdo zasluhoval, aby věčně žil, a jeli koho potřebí, aby tu věčně zůstal pro malý lid a pro nás pro všecky, je to pan Vítkovský, ale smrt má jen jeden loket!" lkala dobrá Lipanská, utírajíc si rozsáhlým svým fěrtochem oči.

Parostroj opět zahvizdnul a pospíchal na jih.

Lipanští pustili se nejkratší cestou domů. Po pěšince přerazili blízkou louku, přešli řetězovou lávku nad Svítnicí, skrze úzkou uličku došli fortny v někdejších městských hradbách a za fortnou octli se v široké střídě, která je zavedla na rynk. Přívětivě zdály se tam doktora Lipanského vítati důstojné, měsíčním šerem osvícené budovy: památný kostel, výstavná radnice, prostranné školy, vábné divadlo. A také doktor pozdravoval je na vzájem vlídným kýváním hlavy, jak toho zasluhují staří, dobří známí po delším odloučení. Avšak i se živoucími známými a přáteli bylo se Lipanským hojně pozdravovati. Kdežto jindy Družebničtí sousedé nebo chasa nebo mládež po dvou, po čtyřech na přídomních lavičkách sedávali anebo před průjezdem v kruhu stávali vypravujíce si, radíce se, třebas i klevetíce, kupili se dnes valně po ulicích a po náměstí, hlasitým rokováním, posunky a často též výkřiky

jevíce neobyčejnou rozčilenost, jako by bylo hrozilo vypuknouti nějaké vzbouření.

„Co se stalo?“ bezděky tázal se doktor matky, ač napřed tušil, jak bude zníti odpověď.

„Po obědě, mohlo tak asi být půl druhé, strhne se vám pojednou po městě poplach, že prý je s panem Vítkovským hůře. Lidé nechávají doma všecko ležet a běžet a jedním řízem pospíchají na zámek. Vypadalo to opravdu tak, jako by svým příchodem byli mohli v panu Vítkovském život a duši pozdržet a zachovat. Ale co se vám nepřihodí! Když oni se vám chtěli někteří vedrat až i do síně, a na schody, a k zámeckému pánu! Ale tu proti nim vyběhnul pan doktor, kdo miluje pana Vítkovského, aby se navrátil domů. „Jak je mu?“ křičí jich na to několik. — „Bude bohdá zase lépe!“ slibuje a chlácholí pan doktor. Ale lidé nic. Jako by neslyšeli. Shon byl pořád větší a větší. Však nejde o maličkost. Není pán jako pán, ale pan Vítkovský je každičkému zrovna jako přítelem, jako otcem. Pán bůh mně hříchy odpusť: málem bych byla řekla: jako svatým patronem a víc. Živí a větí málem dobré dvě třetiny města, a od těchhle dvou třetin živí se zase třetí třetina. Co je chudý lid, dělá o zámeckých polích, co je dělník, pracuje ve fabrikách ve Zlatém Míru; co je řemeslník, pracuje pro fabriky nebo pro hospodářství v zámku; co je obchodní člověk, prodává dělníkům a řemeslníkům. A tak jim nesmíme mít za zlé, že se bojí nejen o pána, ale že si taky myslí, co a jak bude, až pan Vítkovský oči zavře. A proto se taky nedivme tomu shonu, třeba že jednu chvíli dostával škaredý pohled. Ale, jak se říká: spravuj vůz, než se kola rozběhnou, a tak se do toho vložili moudřejší a mluvili do lidí, aby pana doktora poslechli. Z počátku ale nic platno, jako by mluvil do dubu. Tu vám konečně na kamenného lva před průjezdem, co zůstává zámecký vrátný, vystoupí Pařízek, *truhlář* Pařízek z naší ulice, Kakabus, jak mu přezdívají, víte co je tak sporý a co chodí, jako by chtěl vždycky udělat dva kroky místo jednoho. Tedy dobře. Jak povídám, vystoupí na lva a přemlouvá lidi taky; však že prý pořád ještě je naděje, pokud je duch v těle, a pak že pan Vítkovský jistě dobře to opatří a dobře to uklíní, aby se statky po něm nedostaly do zlých rukou. A napotom za ním zase na druhého lva, tam, co zůstává pan řiditel, vystoupí ještě také Čančara nádenník, víte ten, co má tu Vítázkových, kolozubou, a co v neděli jako ve všední den nosí tu krátkou modrou cąsku — musíte ho znát: chodívá často okolo našich oken. No teda, a taky ten, třeba že dřív dělal největší kusy, vystoupil a spustil do lidu. Znáš ho, tatínku, že nemá típek na jazyku a že mu řeč chodívá vždycky jako s kruchty, a znáš ho, že umí kouknout — no zrovna jako hrom na žábu, že by člověk pustil, co v ruce drží. Ten teda ležel jim svou šťastnou vyřidilkou tak dlouho v uších, až se rozešli; však že prý, povídal, dělníci se třeba sami postarají, aby, měllі by zámecký pán — čeho pán bůh nedopouštěj! — nás opustit, Zlatý Mír zůstal jako národním domem pro lid, nebo tak nějak nápodobně. Čančara je — krom té drahé duše — divous, ale čte noviny, a tak v nich pochytí lecjaké slovíčko, které někdy líp sekne do živého nežli meč. Lidé poslouchali — poslouchali a po chvíli svědčili a vzpamatovali se. Žádný

víc ani nedutl ani nepípl, a každý šel, jak se říká, po svých. Ale úzkost o pana Vítkovského nedá jim ani jíst ani píst, ani stát ani spát, a tak se vyrážejí a konejší diškursem a při tom posílají do zámku každou minutku na výzvědy, jak a co se tam děje. Inu, co je pravda: tak hodného pána se Mír vícekrát nedočká, a kdy by stál sto a tisíc let."

Mezi tím byli před hodnou chvílí z náměstí zabočili do Novovesské ulice, v níž pak za nedlouho dorazili k jednopatrovému domu o sedmi oknech, tvrdě, břidlicí pokrytému, a v průčelí ozdobenému patronem ohně svatým Floriánem na omítce vymalovaným. S dětskou vděčností pozdravil Stanislav rodný svůj byt.

Vešli do síně a přejdouce několik schodů v levo v pravo, vstoupili do dílny otce Lipanského. Zde pak v malém okamžiku kouřila se před nimi večeře, poněkud vybranější než jindy. Ovšem: dnes musilo se jísti z větší mísy a větší lžicí; neboť matka Lipanská považovala pro dnešek muže i syna, poněvadž se navrátili z přespolních cest, za poloviční hosti.

Když se byl otec nahlas pomodlil, jakož před každým jídlem činíval, pustili se do předložených kuřat.

„Ale, maminko," ozval se doktor, „vždyť je tu dcera, a jak jsem ji ve Vídni seznal, věru se neodrodila. Ona zajisté bude pečovati věrně o to, aby Zlatý Mír také nadále spravován byl po úmyslech otcových ve prospěch lidu."

„To je právě ten hák, že je to dcera," odporoval otec, šňupnuv si a lousknuv prsty. „Kdy by to byl syn, snadno by se byl potatil, a bylo by všecko dobře. Ale dcera — prosím tě: kdo může vědět, kdo si ji povede od oltáře! Láska se rodí v očích; jí nevyhrozíš, ale co kdo miluje, za poklad mu stojí. A vezmeli si slečna ku příkladu nějakého poplachu nebo nelidu: kdo bude pak hlavou v domě? Matka je již tolik roků na pravdě boží, kdo se ujme mladé ženy? Ne ona, ne slečna Olga, ale její muž bude basou, která v Zlatém Míru bude tvrdit muziku. A to konečně po rozumu: nešťastný prý takový dům bývá, kde kohout mlčí a slepice zpívá. No, a zrušili třeba továrny nebo budeli práci dávat jinam? Pak bude město plné žebráků, a nouze bývá matkou mnohého hříchu a spuštění!"

„Tak je to!" spečetila Lipanská mužův náhled.

Ani doktor ovšem nemohl než také souhlasiti; že však nahlas se tím projeviti nechtěl, aby matčiny obavy o budoucnost města nezhoršil, jal se vyprávěti o svých cestách, což matce, jak se vyjádřila, zrovna vzal jako z té duše. Chtělať se ho právě na ně ptáti.

Rozpráveli, rozpráveli, a půlhodinka za půlhodinkou ubíhala. Posléz se doktor jako mocí vytrhnul, dal dobrou noc a odebral se do prvního poschodí, do svých pokojů. Matka mu svítila. Prošli doktorovou pracovnou, kde na ně se stěn popatřily sošní odlitky Husa i Žižky, Prokopa i Poděbrada, Štítného i Komenského, Jungmanna i Čelakovského, a kde Lipanskému s psacího stolku lákavě pokynuly rozdělané nákresy a výpočty inženýrské, a vkročili do spací světnice, v níž, jako v pracovně, pohovka jako psací stůl, knihovna jako postel, čistotou jenjen se třpytily — jako v zásklí.

Matka postavila kahan na stůl, odestlala, podala synovi ruku a vrátila se k mužovi. Mladý Lipanský, octnuv se v myšlenkách brzy zase v Příboru a na Libošíně, přistoupil k oknu a položil ruku na klícku, která tam visela.

Přerůzné myšlenky zarojily se mu při tom v hlavě.

Kdokoli mladého Lipanského navštěvoval, pozastavoval se nad touto nepatrnou klecí. Viselať na svém místě již hezky drahnou dobu, ale nikdá v ní neposkakoval ani sedmihlásek, ani kanárek, nýbrž místo všeho pohodlně si na jejím dnu hověl borový suk. Ptávali se tedy navštěvovatelé na příčinu této zvláštnůstky, avšak Lipanský o sobě nerad se šíříval, a takž ji zvěděli sotva jeho důvěrní, v národních snahách s ním souhlasící přátelé, ač dějinky její neměly nic nad očekávání neobyčejného do sebe.

Bylli žertovně naladěn, začínával tuto historku vyprávěti s vědomým bombastem. Člověk, říkával, je malosvětem, je malolidstvem v rozsáhlejším smyslu, než se za to mívá. Laplaceovy kolotající kotouče, jichžto sražením se v koule povstaly jak oběžnice tak zajisté i stálice, tyto kotouče opakují se v každém prsténkovém článečku červíčka, jímž v tělesné své podobě posléze jest i člověk, jako jím jest buňka, náš nepochybný předek, nebo třeba kterákoli dutá bezová větev. Rovněž opakuje se v jednotlivcích týž vývoj vědění z dobrodružných fantasií až k důmyslným hypothesám, jakým prošlo člověčenstvo: v tomto i v jednotlivcích je zajisté obdobným rozvoj obrazivé síly, vkusu, krásocitu, rozvoj od nevědomého k vědomí, postup od ideálnějšího mladického nazírání v záhady světové k mužněji reálnějšímu, postup náboženského smýšlení od fetišství k deismu až i k úplné skepsi. Tak že každý jednotlivec, dovolenoli skočiti v metafysiku, s celým lidstvem jest touž jednotnou světovou vůlí, touž jednotnou světovou myslí. A podobně, přecházíval filosofující Lipanský k věci, má se to i s vývojem lidských živností. Člověk byl nejdříve lovcem, pak pastýřem a pak rolníkem, který zplodil průmyslníka i obchodníka; a takž i jednotlivec co lovec se narodí a co obchodník umírá.

„Nuž, a teď již vyskočí směšná myška, historka s klecí, z bombastické hory mého důvtipného mudrláctví,“ smával se Lipanský dále. „Kdo z nás totiž neprodělal ve svém mládí také nějakou rolnickou nebo pastýřskou selanku? Kdo z nás nezkusil na jaře říditi orající potah, kdo z nás v létě nechopil se motyky jako kterákoli kopačka, aby nakypřil řepě nebo zelí? kdo z nás ve žních nechopil se povřísel a roubíku, nebo po žních cepu a kužele? nebo kdo z nás, podoben v tom Newtonovi, nepásával — neli stáda svého otce, aspoň krávu kamarádovy matky? A rovněž musil si každý z nás odstonati své veliké nimrodství před Hospodinem. — Nemohu vám vypsati blaženost, jakáž mne pronikala, když jsem prvníkrát s krejcarovou udicí v pravé ruce a s hrncem dešťovkami naplněným v levé ruce ujížděl ke splavu chytat ryb, anebo když jsem závidícími druhy obdivován, z lovu se vracel s báječnou kořistí: s okouny, líny, karasy a bělicemi, hlavou vzhůru na provázek zavěšenými. Avšak pravým zasvěceným svátkem býval nám nadějné mládeži rybolov v tom neb onom městském rybníce, v Kaprovníku nebo ve Štičníku. Tu jsme mohli chytat do sítí, což se nám zdálo

býti něco velikého. V takové dni vracívali jsme se domů jedno bláto. Maminky nestačily na nás prát. Ještě vzácnějším požitkem bylo nám ale chytání raků. V červnu a červenci jednoho roku neměl jsem jiného na mysli než hrachovinu, prohnilé maso a louče. Avšak vrchole svého našla moje lovecká náruživost v čižbě. Po dvě, po tři léta byl jsem samé lepové proutky. Měl jsem svůj roháč s volavými a též do ok jsem chytával. Pravý mistr byl jsem v chytání na studánky, a mnohdy jsem celé dni trávíval po lesích. Ale i doma měl jsem políčené skřínky na vrabce. Při tom pěstoval jsem rozsáhlý obchod se stehlíky a sýkorkami, s jikavci a hejly, s *rolejky* a kavkami a holuby, jako kterýkoli veliký ptáčník a holubář. I rozumí se samo sebou, že jsem se nemohl obejíti bez velkých a malých klecí. Otec se pro to zlobíval a hrozíval mně, že mně všecko vyhází, ale matka mu vždycky bránila: „Nech ho vybouřit," říkávala, „však ho to přejde. Býval jsi na vlas takový, a nepřešlo tě to?" A skutečně mne to přešlo — ale jak.

Jedenkráte, mohlo mně být asi deset let, když již docházel školní rok a my žáci v školních hodinách pod lavicí hotovili sta a sta cedulíček s nápisy: „Ať žijí prázdniny!" těšíce se nevýslovně na okamžik, ve kterém, po slavnostním předčítání prospěchových známek z učení, budeme tyto lístky rozhazovati po ulicích, abychom se na to na celých osm neděl oddati mohli jedině velikému nebo malému pastoru a vějičkám, dal mi pan katecheta ze školní knihovny domů přečísti sbírku básniček. A v této knížce připadl jsem šťastně na milokrásnou srbskou píseň, v které medohlasý slavíček do zlaté klece zavřený dojemně prosí princeznu, aby jej, vtělený let, propustila v jeho domov, širý prostor. Však marně lká, marně prosí zpěváček, až i želem mezi opovrženými cukrovinkami umírá. To mne dozlobilo na princeznu tak, že bych se bez prodlení byl pustil do Srbska, abych ji příkladně potrestal. Však brzy jsem se vzpamatoval, že táž princezna jsem i já. Odtud nemohl jsem snésti ani štilipání svých ptáků, ani popěvků, jimž jsem je kolovrátečkem byl přiučil. I přemohl jsem se násilně a rozhodnul jsem se hrdinsky, že všecky své ptáky pustím na svobodu. To se i stalo, a klece přišly do ohně. Jenom jednu jsem si jako pro upomínku zachránil, a tou jest klec, kterou zde vidíte viset.

Však to není všecko. Hlavní teprvé přijde. Znáte skvostnou indskou náuku metempsychosní, vedle nížto člověk, který ublíží zvířeti, svému dvojenci, toto provinění odčiniti musí posmrtným žitím v postavě ztrýzněného zvířete. I přicházívalo mi v mysl přibýváním let naléhavěji a naléhavěji, že všichni ti posměváčkové a čížkové, a všichni ti skřivánci a ty čečetky a křepelky, které jsem druhdy věznival, na mne u Přírody žalují, a že povinen jsem, z přečinění svého se odkáti. Když jsem tedy později seznal Danteovsky hrůzyplné peklo hmotné, mravní a politické poroby, jež kolkol v jařmo sepjala člověka, lid, národy, pochopil jsem, že se nejdůrazněji odkaji, věnuji-li celý život myšlence doby: myšlence osvobody člověka, lidu, národa. A takž proměnila se mi tato klícka, tato bezviná moje spoluvinnice, v jakýs budíček bez ustání mne vzrušující ku práci na dědičném národním zápasišti, a věřte mi, přátelé, že mnohdy, když jsem chabnul nebo si zoufal, pohled na

tuto klícku býval mi posilněním nejpůsobivějším. Škoda jen, že mi posud pro lid a pro vlast nebylo popřáno podniknouti, co bych podniknouti byl odhodlán... Vidíte, že tato historka je spíše titěrná, než významná. Leč připomeňte sobě, nebývajíli podobné nahodilé okolnosti příčinou, že se v nás mnohdy vznešený zámysl zakotví."

Dneska však položivšímu na touž klícku pravici a zahleděvšímu se na ni připadalo Lipanskému, jako by se dostavoval okamžik činu, i přál si, aby třeba tisícem trapných předuševnění odkáti mohl hříchy lidstva, spáchané proti volnosti, a národům vybojovati mohl blahodárných účinů osvětových.

„Tys ale ve své povídce na jistou maličkost zapomněl," upozorňovávali přátelé Stanislava dále.

„Na jakou?"

„Proč ve kleci chováš ten borový suk."

„Ah tak!"

„Vypravuj! vypravuj!"

„Abych odpověď zase zahájil neméně filosoficky než prvé," žertovával Lipanský dále, „vězte, že mi někdy připadává, jako by se člověčí mysl rovněž již v samém dětství jaksi snažila, jako nimorodství, z krve si odehráti, hrou ze sebe vypuditi též jinou, všeobecnou snad náruživost. Míním válečnost, tuto kletbu lidstva, metající v opovržení národy, které jí otročí, a zničující národy, které jí opovrhují. Namítnete bez pochyby, že válečnost dětí zakládá se v návyku malých nápodobiti veliké; avšak byť se mi tento názor zdál důvodnější, nezdá se mi dosti duchaplným, a proto zvolil jsem hlubší výklad. Nuže, a takž také já, mikrokosmos v makrokosmu zápasův o život, připjal jsem sobě v letech, když jsem ještě nebyl začal myšlením příliš ostražitým se namáhati, s mnohými stejně hrdinskými druhy po bok dřevěnou šavli, ozdobil si hlavu papírovou čákou a ve statečnou paži sevřel plechovou ručnici. A při sám Žižka, že dobyli jsme každé tvrze, na níž jsme hnali útokem, že potřeli jsme každého nepřítele, a byť byl sebe četnější býval a nechť byly hlavy jeho jetelové nebo bodlákové, tak že jsme sobě věru zasluhovali kalejších zbraní, nežli jsou holé dřevěné šavle! Avšak což *mně* tehdy bylo nemožného. Proto, když jsme jedenkráte zase o tom rokovali, vypnu se s hrdým sebevědomím a dím: „Pojďte, hoši, k našim: já vám udělám *zlaté* šavle!" Zlaté šavle — to mně byla hra. Hoši pohledli na mne s nevýslovnou úctou, šli se mnou k nám, a já nemeškal a v naší zásobě dříví na dvoře narovnané šťastně vybral — nejsukovitější špalek, abych z něho nadělal těch zlatých šavlí. Najdu sekeru a pustím se s ní do milého pně. Ale jak bouchám tak bouchám: špalek zůstává neporušený, jako skála. Slíbených zlatých šavlí nikdo se ode mne nedočkal, a hoši odcházeli od nás, hluboce opovrhujíce mým mečířským uměním. Avšak matka, která se o všem dozvěděla, schovala mi z onoho špalku tento suk, jejž mi v pozdějších letech odevzdala, a kdykoli jsem si něco nepřiměřeného, přemrštěného, nemožného, nadlidského nebo hyperideálního do hlavy bral, říkávala mi s potutelností: „Chceš zase dělat zlaté šavle?" I nemusím vám tedy šíře vysvětlovati, čeho věrným napomínatelem jest mi můj suk ve klícce."

Také dnes konal suk významnou svou úlohu. „Ano, ano, milý suku,“ vzdychnul snílek Lipanský, vyjasňuje tvář, „dobyti národům ideální svobody a plzně, zůstane úkolem věků. Mé přání musí býti, abych aspoň v užších mezích se obětoval pro svůj národní kmen . . . Ah, kéž bych mohl přispěti k tomu, aby Zlatý Mír se svými uměleckými a průmyslovými poklady zachován byl našemu lidu!“

Ulehnul. Ale kaleidoskopicky těkaly jeho myšlenky, až posléz utkvěly při vzpomínce na *Podobiznu mladé dámy* a na modrookou temnovlásku. „Jen kde jsem tuto podobu předtím viděl? jen kde? kde?“ namáhal opětně pamět. Leč jakkoli se trudil, nemohl a nemohl se na pranic upamatovati.

Nejsa s to ani usnouti ani ležeti, vstal, oblekl župan a přecházel.

Matka, majíc slabé spaní a uslyšíc syna choditi po pokoji, přišla nahoru a sednouc k němu, vzala ho za ruku a hladíc mu čelo a tváře, starostlivě se vyptávala: „Nemůžeš spáti? proč? Jsi jakýsi přepadlý: stonal jsi cestou? co je ti?“

Lipanský však matku uchlácholil a upokojil, že jej brzy zase nechala o samotě.

Ulehnul opět a konečně usnul. Však ihned ho sevřeli těžcí snové. Viděl Tiegerstreita, jak se zmocňuje Zlatého Míru a jak z něho vyhání český lid a vypuzuje domácí uměnu. Vykřiknul zoufale a chtěje se na Tiegerstreita vrhnouti, protrhl se ze spaní... Teprvé k ránu zdřimnul klidněji.

A sotva že vstal a posnídal, byl tu již pro něho posel ze zámku. Lipanský bez průtahů kvapil nahoru po příkré pěšince úzkou uličkou. Proběhnuv zámeckým parkem a nádvořím, zabočil do průjezdu a spěchal po širokých schodech do prvního poschodí.

V prvním pokoji bytu Vítkovského čekal příchozího lékař Hojenský.

„Jak se vede pánovi?“ ptal se Lipanský úzkostlivě.

„Jen zázrak by mohl pomoci,“ truchlil Hojenský.

„Pan Vítkovský mne k sobě obeslal.“

„Jen prosím, abyste drahně u něho neprodléval. A přede vším: nedávejte mu mnoho mluvit.“

Lipanský vkročil v ložnici nemocného.

Zsinalý, sobě nepodobný, vyzrálý spočíval Vítkovský na posteli, sněhobílými nebesy napolo zastřené. U jeho hlavy seděla Olga, bledá, rozčilená, nešťastná.

„Vítejte, vítejte!“ zašeptnul nemocný namáhavě, ač s patrnou radostí, a podal Lipanskému ruku i pokynul dceři, aby odešla. Jakmile to učinila, pozvednul Vítkovský stříbrošedinnou hlavu, vyzval hosta, by se posadil a pravil:

„Umírám, příteli. Chcete mne nahradit sirotkům, jež zanechávám?“

„Sirotkům?“

„Míním Olgu a Zlatý Mír. Chcete?“

„Ví bůh, že chci.“

„To jest jinými slovy: chcete se státi pánem mého jmění?“

Lipanský rázem se vzchopil.

„Chcete, příteli? Anebo je vám osud Zlatého Míru lhostejný?“ naléhal Vítkovský v zimničném napnutí.

Lipanský překvapením ještě nemohl promluviti.

IV.

„Ó neprodlévejte již s odpovědí, milený můj příteli!“ usiloval Vítkovský na Lipanského znova, vzpřimuje se namáhavě a žádostivě k němu vztahuje pravici.

„Vy se v brzce zase pozdravíte! ó zajisté se pozdravíte, pane Vítkovský!“ prosil Stanislav. „Neračte si pro bůh! stěžovati mysl vedlejšími starostmi!“

„Nikoli, cítím, že mi není více pomoci. Žádám za vaši odpověď!“ trval nemocný na svém.

„Kterak bych směl sobě jen pomysliti,“ namítal tedy Lipanský dále, „abych já mladík bez minulosti a bez záruk přijal v dar nad pomyšlení veliké jmění, jehož takým šlechetenstvím, tak mnoholetou pílí, tak obětavým strádáním, tak obratnou podnikavostí dopracoval se muž tak neobyčejný?!“

„Každý člověk je svým spůsobem neobyčejný,“ ohražoval se nemocný, „a celkem co jsme než plachou jiskřičkou, než miznoucím chmýrečkem v lesknavé plísni a vráskách bortící se obrovské bubliny země? Ostatně, čímkoli jsem se stal, docíleno v podstatě přede vším zásluhou mých rodičů, mé choti, mých spoludělníků, neúmornou a nepoměrně krušnější, než jaké dobyti s to byla moje nedostatečná ruka nebo hlava... Budiž jim za každé jejich slovo, za každý jejich pohled, za každý jejich krok vroucí, převroucí díka umírajícího!“ dodal po tichu. „Avšak vždyť jsem vám to vypravoval — o své stříbrné svatbě. Připomeňte si to, prosím vás! Bude toho z části nutně potřebí.“

I zamlčel se kmet a ponořil se v zamyšlení. Duch jeho střelhbitě opětoval dráhu od jinošství po nynějšek prokvapenou. Spravedlivý konal to životní svou zpověď. A také Lipanský ponořil se v obraz, jehož byl nabyl o celistvé činnosti Vítkovského.

I viděl se nemocný, an ve svém pětadvacátém roce, ujímaje se sestrou pozůstalost rodičů brzo za sebou hrobem zachvácených, nevýslovně teskliv prvně co pán vstupuje do vlídného rodného domku v Ouzké uličce Družebnické a po prvé co majitel přehlíží prostřední obor zděděných třiceti korců pšeničné půdy. Přemáhaje žal o rodiče, chopil se železnýma ramenoma práce. Časné jaro vidělo jej s rozsívkou na bedrách rozhazovati síji nebo řiditi vláčející brány; letní pohoda zřela jej sekati plnozrnný ječmen anebo rozkládati dlouhý len, aby se uležel; podzim ho spatřoval upravovati vyjezděné ouvozy. V zimě svážel na *vampolích* zásoby paliva z lesů. Jako dříve za rodičů, tak dělo se na vlas i nyní: z jara Vítkovští otvírali polní práci, a Vítkovští měli povždy první žně. Jejich hospodářství uznávalo se za první v městě. Jejich obilí stálo vždy nejpěkněji. A kdykoli z Ouzké uličky po náměstí a po Dlouhé ulici rozvážně na pastvu se ubíraly Vítkovských švejcary s cinkajícími zvonci na krku, vybíhaly hospodyně a nemohly

se na ně ani dosti vynakoukat: „To je šířka!“ říkávaly; „to je tělo! to jsou nožiska! To nejsou rohy: to jsou hotové kleče!“ obdivovaly se. Ano až i do písniček dostal se Vítkovských statek, a mnohým rýmem se tam Vítkovským děvečkám chválily střevíce s mašlemi, punčochy červené, šněrovačky — samé tulipánky, pauše, perkytle i mezulánky, kabátky s varhánkami a šátky na babku svázané. Ale nejvíc hluku a povídání a pozastavení způsobil mladý Svatopluk Vítkovský, když sobě byl pomocí truhláře a zámečníka zřídil jakési stroje na kosení a na mlácení.

Tu jednou brzo po zasetí, v sobotu odpoledne, as tak před požehnáním, když si Svatopluk doma v útulném, chladivém zahradním loubí z aronu a jericha hověl při poutavém spise ze zůstavené mu bohaté otcovy knihovny, vyskytne se před ním z nenadání, z ničehož nic, bledý klučina s rozcuchanou hlavou a s očima jako trnky, v hrubé plátěnné košilce a v trilichových kalhotkách o jedné šleze, i sepne ruce a koktaje prosí: „Dejte mně *skylku* chlebíčka, já mám hlad.“ Vítkovský kázal tetě, která mu hospodařila, bez meškání hochovi přinesti zbytky oběda, a co tento jedl, vyptával se jeho i tety na chlapcovy rodiče; avšak teta toho špunta, toho šprčka, jak hocha pojmenovala, neznala, a z chlapce vydobyl Vítkovský jen tolik, že mu říkají Honzíček, že jeho tatínek doma nic nedělá, a maminka že pořád pláče. Když se malý host zasytil, uštědřila mu teta ještě také výslužku pro rodiče, a její bratrovec, Svatopluk, přidav mu kolik dvougrošáků, vyprovodil ho až před dům i rozloučil se s ním slovy spíše pro žertík nežli opravdově pronešenými: „Pamatuj si, můj holečku zlatý, pro čas, až budeš starší, že kdo má ústa, má také ruce.“

Po tom, na nic nepomýšleje, vrátil se Vítkovský zase ku knize a brzy byl opět ve své milé čtení přepozorně zabrán. Zejmena zajímaly jeho pozor bystroduché poznámky, jež byl na okrajích spisu kdys tužkou připsal Stanislavův nebožtík otec. Tento zajisté, druhý Plánek, za své doby slynul, ač byl jen řemeslníkem v zimě a rolníkem v létě, zasloužilou pověstí nevšedního vzdělání, a čítán byl k předním *vlastencům* z let třicátých a čtyřicátých, k těmto nadšeným, rekovným Sparťanům ve ztracených téměř Thermopylách nadvltavských a nadmoravských. Jako tito všichni, uvítával povždy též otec Vítkovský každý sebe menší projev budícího se novožití národního s blahem věru nezměrným. Jako tito všichni, těšil se vroucně z každé nové básničky, z každé v hudbu nově uvedené písně. Nový obraz od domácího umělce považoval za událost, ples, na němž se česky mluvilo, za pravý zjev. Byl jako z přirozené povinnosti *stálcem* při každém vlasteneckém podniku písemnickém a kupoval skoro každou knihu v mateřštině vyšlou. Ano jednou koupil i drahou sochu české práce a litoval, že mu nelze náklad činiti na více uměleckých děl. Dopisoval si s náčelníky tehdejšího národního hnutí a po jich příkladu přijal také zvláštní vlastenecké jmeno, nazývaje se odtud Vojtěch *Vlastimír* Vítkovský, začež, jako jiní vlastenci, nařknut byl z českého prý karbonářství a vyšetřován, ovšem bez výsledku. Kde mohl, šířil Vlastimír, ve všem horlivě jsa podporován druhým, skoro stejně horlivým vlastencem Družebnickým Antonínem Květoslavem Sedleckým, časopisy a knihy, nešetře nákladu, jen

aby vyzískal nových a nových vlastenců. Komu však nejmocnější zápal pro národní jazyk, pro domácí umění a vědu vštípil a rozňal, byl ovšem syn, byl Stanislav. Dal ho i na studie, a sice, poněvadž tehdy v Družebnicích gymnasia nebylo, přes pole, do Příboru, avšak malý student, nechtěje pro vnitřní odpor učiti se nemateřským jazykem aniž moha v cizině domácí nemocí obstáti, brzy se navrátil do Ouzké ulice Družebnické, aby se nadál vzdělával soukromí za pečlivého vedení otcova. Tehdejší starší kaplan Družebnický, klasického vzdělání, seznámil ho s vědami humanitními. Ale i řemeslu přiučil se Stanislav, tak že stal se i mistrem. Stanislavova matka však rozuměla manželově vlastenectví jen z pola, což jí Sedlecký však nikdy nevykládal ve zlé. „Ženy se vůbec rády kloní více ke kosmopolitismu, k povšechnějšímu lidumilství," říkával, omlouvaje ji.

Když tedy mladý Vítkovský trval takto pohřížen ve čtení, zatemní se mu pojednou přístup do loubí. I pozdvihne oči, a hle! z aronového oblouku, tvořícího vchod besídečky, zírá naň vyzáblý, pomalý muž, mačkající oběma rukama čepici beze střechy.

„Něco byste rád?" ptá se Vítkovský ochotně.

„Přicházím vám poděkovat za vaši štědrotu, pane Vítkovský," odpověděl neznámý s oddanou vděčností; „a pak přicházím vás poslušně požádat, abyste mne proto nezavrhoval, že snad posílám dítě své k dobrým lidem o almužnu. Věřte mi, že bych se byl raději do rakve položil. Ale nouze je nouze. Živil jsem se do posledních dnů poctivě. Byli jsme sice se ženou i s dětmi jen o zemčatech a pracovávali jsme od tří hodin z rána do desíti večer, ale co platno: drželi jsme se aspoň v kůži. Spřádali jsme, já a moje, z cucků culinu a já jsem z ní do Příboru tkal a na trakači dovážel pytlovinu, ale překupník, kterému jsem dělal, přestěhoval se právě do Vídně, a tak jsem přišel o všechen chléb."

„Vy jste Honzíčkův otec? . . . Sedněte!"

„Jsem tkadlec Čančara, ano, a přicházím vás prosit, pane Vítkovský, nevědělli byste o práci. Říkal jsem o dílo na tolika místech, ale všude mně odřekli nebo mne odbyli. Nejsem zahálec ani povaleč, nemám jen ústa, ale mám i ruce, a rád pracuju, třeba do krve pracuju: jen kdy by bůh dal, o čem."

„Sedněte, sedněte!" pobízel Vítkovský. „Tak. A především buďte ujištěn, že jsem slovy Honzíčkovi pověděnými nikterak nechtěl vám ublížiti. A co se týče vašeho přání, vímli o práci . . . počkejte, počkejte! . . . zrovna teď po zasetí je opravdu nejhůř."

„My teda *musíme* — *musíme* zahynout hladem!" bědoval Čančara.

„Zůstaňte sedět, milý sousede. Počkejte! Něco se musí najít — musí, musí."

A Vítkovský přemýšlel a přemýšlel, ale marně, pořád marně. Konečně se rozhodnul. „Umíte snad dělat jen pytlovinu?"

„Umím i plátna i šotyše."

„Tím lépe! Máte k tomu stav? Ne? Dobře, dám vám na něj. Uděláte mi několik půlek plátna do zásoby."

A tak se stalo. Za nedlouho nosila Čančarová půlku za půlkou k Vítkovským.

Lidé to viděli, a čemu nechtěl osud, brzy se rozneslo, že prý Vítkovský dává dělat. To slyšet, přicházeli tkalci ano i chudší soukenníci jeden za druhým k Vítkovskému o práci. Vyšlo na jevo, že nikoli jediný, ale že tři čtyři obchodníci v okolí vzdali se překupování režného zboží, a že všude nouze o výdělek přibývá. Otázka: „Co počít?“ klopotně dorážela na Vítkovského. I radil se s sebou rozvážně. Avšak pracovníci, vidouce to, naříkali hlasitě: „Kdo nám pomůže, neli vy, pane Vítkovský?!“ „Oh, kdy by žila nebožka panímáma Vítkovská, — dej jí pánbůh lehké odpočinutí! — jistě by věděla rady,“ volali; „poslední kus šatu byla by obětovala! *srdce* by chudému byla nadrobila!“ A jeden mezi nimi, odvážlivec, ale kterému všecko prošlo — byl to Pařízek — vykřiknul polo žertem, polo zoufale: „A co kdy byste s chudým lidem, pane Vítkovský, přišel o všecko jmění, nebudete ani potom mít o nic míň než my!“ Byl okřiknut, avšak ihned přehlušilo šum přítomných kvílení vychrtlé stařeny: „Achych, dobře — dobře měla má babička Bartoška, že trvání světa rozděleno je na sedm *bání,* že od Bonaparta je šestá, a že bude trvat, až přijde ancikrist, že ale na začátku té šesté vyhynou Čechové vlastní neupřímností jednoho k druhému!“

To rozhodlo. Vítkovský dal lidem práci. A týž okamžik probudil v něm podnikavého spekulanta. Vždy ho to bylo více táhlo k obchodu než k rolnictví, ba v mládí byl se i vyučil vedení kupeckých knih. Teď byly kostky vrženy. Těch několik měsíců, co v Příboru studoval, zůstával u spřízněného dodavatele vojenských potřebností, a dobře vypozoroval, že to není nevýnosná živnost. Toho se chopil a dal lidem dělat komisní zboží. Domek jeho brzy se plnil kopami pláten. Ale Vítkovský při tom nemeškal, nýbrž jel ihned do nejbližší pevnosti, aby od mužů s věcí zevrub obeznámených přezvěděl, kudy nejlépe dále do toho. Leč tito krčili ramenoma, že všecko vázne, a když dodal si srdce, že šel k vojenským úřadům, odpovídali mu tam vyhýbavě a posléz odkázali ho na pozdější dobu.

Zachvěl se. Již mu v plátnech vězely málem všecky hotové peníze, jež byl zdědil, ano již byl také málem vyčerpal úvěr, jehož požíval. Světle patrně musilo se něco státi, nemělli v podniku svém utonouti. Jel tedy za krátký čas opět do jiné pevnosti, do Orlovského Chlumu, ale tam se dozvěděl, že sice bude válka, že však vojenské zásoby jsou bohatě opatřeny. Vrátil se s úplnou nepořízenou. Jeho jmění, jeho pracovníci octli se nad routící se propadlinou. Nyní zdálo se jemu, že by se chutě položil na máry.

V tom ale skutečně počala hroziti válka, i prokázalo se, že vojenské zásoby nebyly s dostatek opatřeny. A takž obdržel Vítkovský jednoho dne dopis, v němžto mu z Orlovského Chlumu pod rukou zvěstovali, že nyní snadno zboží s nemalým výtěžkem odbude. Avšak Vítkovský zakroutil hlavou. Přesvědčil se, že válka podnikaná nepovede k dobru vlasti, a pravil: „Dva statky zdědil jsem po otcovi: dům a lásku k otčině. Nikdy nebudu váhati, co bych měl obětovati dříve. Schudnu, ale zůstanu Čechem.“ Mnozí se mu za to posmívali, mnozí ho pro to zatracovali, a všichni ho přemlouvali. Leč Vítkovský zůstal neoblomným.

„Zakopává se! Je ztracen!“ odsuzovali jej všude.

„A my s ním!“ hořekovali pracovníci.

Byl ztracen, ačkoli cena jeho zásob denně vzrůstala. I přicházeli překupník za překupníkem, aby mu je odkoupili; než všichni vraceli se od něho s prázdnou.

A hrozící vojna nevypukla, nýbrž naopak zplodila ze sebe spor, jejž ve prospěch ohrožené vlasti mečem bylo třeba rozhodnouti.

Tu Vítkovský prodal, a prodal dobře. Rychle ještě obrátil peníze, ve dne v noci pracovali jeho lidé, a Vítkovský prodal v nově, a v nově prodal výborně. Bohatnul valněji a valněji, a což více: zjednal si jmeno věrného Čecha, vřelého lidumila, pevného charakteru, poctivého obchodníka.

Pracovníci Vítkovského jásali . . .

Nemocný protrhnul se z upomínek. Povztýčil čelo, poupravil přikryvku na sobě, přihladil si vlasy a pohlednul na Lipanského.

„Mluvil jste o jmění, zlatý příteli,“ pravil. „Míníte, že vám darem nabízím jmění. Však zde nejedná se o statky, nýbrž o ideu. Co do vašich rukou, co vám na srdce chci vložiti, jsou dvě důležitosti: bojovný meč proti nedostatku práce v našem lidu a bojovný prapor za čest a mohutnění rodného našeho jazyka. Těchto zápasů chci vás učiniti dědicem. Že vám na jich podnikání hodlám přidati nervum rerum gerendarum, svůj majetek, žádá důslednost. Jak vidíte, nejde tu také o žádný dar. Spíše nabízím vám povinnosti, zodpovědnost; ba, snad budu na vás vymáhati oběť — možná že nejkrutější oběť, již s to jest přinesti muž vašeho věku. Avšak, třeba byla sebe trapnější, nepochybuji ani dost málo, že ji podstoupíte. Znám vás. Vaše mysl, vaše povaha, vaše všelidské a vlastenecké touhy tkví zde před mým pozorem zobrazeny tak jasnými, tak výmluvnými barvami, věru jako by je umělec byl vypodobil, před nímžto byste byl svůj život prožil v domě ze skla. Předně víte, co je bída. Zakusil jste ji trvaje na studiích. Rodiče neměli: vy jste mlčel a trpěl. Nedostatek stal se vaším protivníkem: tím lépe, vy stal jste se jeho nepřítelem. A v pravdě, jeli svět ve své podstatě cit, jak tvrdí ten onen filosof, vy aspoň jste z tohoto světa, ze světa citu, ze světa soustrázně, jež matkou jest prací pro jiné. A vy zajisté proslul jste i co neunavený, obratný pracovník — o tom svědčí vaši spisové, o tom svědčí různé stavby ve Zlatém Míru vámi stvořené. Nuž, a co za druhé se týká vašeho poměru k naší národnosti, byloli potřebí důkazu, abych byl utužen v náhledu, že nejste snad jen ultra, leč přímo fanatik,“ zažertoval si Vítkovský, „podaly mi tento důkaz dnešní *Volné noviny*. Tu vizte! Pan notář Slavota, jenž mě ráno navštívil, nadhonil mně slovo, jak *Volné noviny* si vás dobírají, a já nepopustil, až mi doktor Hojenský dovolil, abych si je prošel. Mietzeles Blumauer nešetřil ani černi ani rolniček; přikryl vás obojím skoro až marnotratně.“

Vítkovský sklesnul hlavou nazpět do podušek. Lipanský přijal list, prohlížel jej a zasmušil se z útrpnosti nad duševní spustlostí obratného, důvtipného Mietzelesa.

Doktor Hojenský vstoupil, podal nemocnému osvěžujícího nápoje,

požádal ho, by co možná vystříhal se dalšího napínavého mluvení, a zase vyšel z lékárny.

„Naznačil jste mi, pane Vítkovský, krutou jakous oběť, již mám přinesti na prospěch Zlatého Míru. Račte mně ji dvěma slovy jmenovati!“ prosil Lipanský.

„Pamatujete se, příteli, zajisté, kterak jste mne v den po pohřbu mé předobré nebožky choti doprovázel na mé vyjížďce do Prahy, podniknuté, abych přijda na jiné myšlenky, pozapomněl na ztrátu právě utrpenou. Leč víteliž do podrobna, co jsem vám cestou o své ženitbě vypravoval? Opakujte mi to vše do slova. Náleží to silně k věci.“

„S ochotou. Líčil jste mi vzácné štěstí, jakého jste byl prožil po boku své paní manželky.“

„Dále!“

„Ač jste po ten celý čas nepřestával se sám sobě diviti, že jste vůbec kdy stál co ženich před oltářem.“

„Proč?“

„Již od dětinství — tak jste mi vysvětloval — jevila se u vás lehoučká náklonnost nenáviděti krásnou pleť. Vždy raději jste do náruče chodíval k mužskému nežli k ženské. V pacholetském věku byste chraň bůh! nebyl si s holčičkou zahrál v *fazule* nebo v *čučka*. Ve čtrnácti letech obdržel jste od kmotřičky atlas zvířectva, jejž jste si dávno byl přál, avšak dar ten spíše vás zarmoutil než potěšil, poněvadž pocházel od ženy. Mínil jste, že to byla jakási předtucha zlých zkušeností, jichžto jste později doznal s tajemným slabým pohlavím. Když jste totiž co dospělý mladík, co uvědomělý národovec přicházel v dívčí společnost, abyste seznal její smýšlení, spatřil jste zaražen a uražen pouze lehkovážnou povrchnost a pohrdavost ano zášť, s jakou Družebnické dívky a paní pohlížely na vlastenecký proud tehdejší. Byl jste mladý a ohnivý, tedy méně shovívavý než váš pan otec. „Odrodilky! odrodilky!“ zvolal jste. I nadešlo, co se nedalo víc odestati: z vás vyvinul se misogyn, odpovědný nenávistník žen, jakým se jeví tak trochu Shakespeare a velmi silně Schopenhauer. Přes to, když výnosným obchodem plátenickým neustále zvyšovalo se vaše bohatství a vaše váha v městě, docházel vás mnohý milostný vzkaz, ale vy jste odhodlaně a nezlomně odříkal se snubního prstenu. Tu posléze . . .“

„Bohu dík!“

„Tu posléze po třech rocích vzdálenosti vrátila se do Družebnic dívka, jejíž objevení a chování brzo proměnilo vše. Její strýc a poručník, Antonín Květoslav Sedlecký, věrný druh vašeho zvěčnělého pana otce, byl ji dal na vzdělání do Prahy v rodinu proslulého profesora a spisovatele, kterýžto „vysoce vážený pán a pan spoluvlastenec a přítel“, jak jej Sedlecký v dopisech tituloval, její strýčkem probuzenou lásku k domácí řeči a slovesnosti utužil. Též do vlasteneckých kruhů ji uvedl, i byla představena čelným národovcům, a probudilé Pražské vlastenky přijaly ji v počet přítelkyň. Jednou vystoupila i v besedě na Žofíně a deklamovala *Korunu všech lásek* s takovou vřelostí, že se *Česká Včela* velmi lichotně o ní zmínila. Baťuška Jungmann, který se jednoho večera v soukromé společnosti s ní sešel, oslovil ji zde velmi srdečně a pohovořiv s ní o jejím strýci, stisknul jí ruku a nazval ji svou

laskavou Lidumilou. A takž, odšedši z Družebnic co nevšímané děvčátko, přišla nazpět co žádoucí nevěsta, více dojímajíc příjemným zjevem než oslňujíc krásou, ale dobrá, činná, věrná, domácí.

Jsa navyklý, obyčejně na černou hodinku, navštěvovati otcova někdejšího přítele Květoslava, nalezl jste jednoho dne ku svému překvapení v jeho světnici ženský šicí stolek a na něm vkusnou dívčí rukou přepsané básně Boženy Němcové: *Ženám českým, Slavné ráno,* a jiné. „Kdo to psal?“ tážete se chvatně. „Naše Lidumilka,“ zní odpověď. „Ah, zálibnost!“ našeptávala vám nenávist k bílé pleti, „zálibnost — tento hrob opravdovosti!“ Ale některou neděli na to viděl jste ji čestně sehráti Miloslavu v Klicperově *Blaníku,* kterouž úlohu i potom byla přijala ochotně, když jiné dívky, nechtějíce vystupovati než v německých kusech, ji dávati byly odepřely. „To není zálibnost!“ musilo uznat i vaše misogynství. Mimo to bavívala se na plesích s tanečníky přívětivě sice avšak dosti odměřeně, a sotva s vámi činila patrnější výminku. Jak jste se později dozvěděl, milovala již — jakéhosi hospodářského úředníka Řeřuřce v Praze, národovce to ostatně dosti vlažného. Milující srdce neví o strannictví občanském, jako neví o náboženských vášních.“

„Veliká to dobrota, že z pravidla tomu bývá tak!“ liboval si Vítkovský.

„Čiň co čiň, braň se jak braň, nemohl jste u sebe Lidumilu neprohlásiti za výminečný úkaz. Váš odpor proti druhému pohlaví nedal ve vás ovšem vypučeti lásce, však nejvyšší úctu jste panně Sedlecké nemohl nevěnovati. Ostatně, pravil jste mi doslovně, je láska papršlek s nebes, ale nestálý, jako krásný říjnový den, jenž svým příchodem do listopadu se opozdil, kdežto úcta jest jako nesborná obloha za letních nocí hvězdami pokrytá.“

„Nesouhlasíte?“ ptal se Vítkovský napjatě.

„Věřím vám,“ jistil Lipanský.

„Výborně! výborně! to se šťastně — přešťastně hodí! Pokračujte!“

„Když tedy na vás přikvačila nutnost, abyste k svému krbu a ve svůj závod uvedl novou obezřelou hospodyni, oddanou paní a spolehlivou důvěrnici, přemohl jste se, zapřel jste sám sebe, překonal jste svou nechuť k ženám a rozhodnul jste u sebe, že máli se která dívka kdy nazývati vaší chotí, dojista nebude to nižádná jiná než Lidumila. Onano nutnost pramenila ze dvou zřídel. Za prvé usilovala o to, abyste se oženil, sestra vaší nebožky paní matky, teta Doudlebská, posavadní vaše hospodyně. Jsouc valně sestárlá i valně upracovaná, toužila již po klidu a pohově, toužila dlíti u vás nadále již jen jako na výměnku, aniž ovšem chtěla dříve založiti si ruce, než až by správu domu odevzdala do rukou důstojné následovnice. Touto byla by ovšem státi se mohla dospívající jediná vaše sestra, panna Jaroslava, veliká, silná, činná, svědomitá, ostražitá, slovem *obšírná* to *roba,* jak jí žertem říkávala paní teta; avšak slečna Jaroslava, jakkoli povždy byla a povždy zůstala srdečnou vlastenkou z přesvědčení a jakkoli jste ji s toho zrážel, aby do protivničího města neprovdávala se za Němce, podmaněná prudkou náklonností, opustila vás, odcházejíc s manželem svým Tiegerstreitem do Příboru.

Oblekl jste černý šat a odebral jste se na náměstí k Sedleckým. Hezkou chvíli prodléval jste na chodbě, nežli jste se chopil kliky a nežli jste ji stisknul. Zlé tušení svíralo vám bušící srdce. Vstoupiv naleznul jste strýce Květoslava doma. Po některých oklikách vyjevil jste mu svůj záměr. Uvítal jej s pravou rozkoší, slyše v něm ohlas velmi vroucího svého přání, a celý šťastný pospíchal zvěstovat velikou tuto novinu Lidumile. Ani okamžik nevstoupilo mu na mysl, nežli že se vrátí s radostným svolením. Leč panna Sedlecká vyžádala si promluviti s vámi soukromí, a tu se vám co sestra bratrovi svěřila, koho miluje . . . Co ženich jste byl přišel, co důvěrný přítel cizí milenky jste odcházel.

Nezůstalo to dlouho pod pokličkou. Dověděv se v krátce na to, že celé Družebnice vám Lidumilku co nevěstu přisuzují, odhodlal jste se zaraziti pramen tohoto mínění, své častější návštěvy u Sedleckých, i docházíval jste k nim od té doby řidčeji a řidčeji. Nechtělť jste se Řeřuřcovi osvědčiti soupeřem aniž jste chtěl pannu Sedleckou v podezření uvrhnouti, jako by chtěla pěstovati více milůstek najednou. Však veletok městských klevet nedá se žádnou mocí zastaviti. Stojíť podobné, cele nebo polovičně nebo zdánlivě milostné poměry mladých lidí povždy pod přebedlivým, neúplatným dozorem veškerého města a zejmena jeho něžné polovice. A takž rozlítla se též o vás ihned po celých Družebnicích důležitá pověst, že váš sňatek s Lidumilou jakous tajemnou nahodilostí stal se nejistým. Proč, o tom ve městě kolovalo na tucty výkladů. Mnozí, přemnozí měli ve své zlomyslnosti z tohoto meziděje neskrovné potěšení, ale jiní a jiní pokládali za svou povinnost, nadběhlou neshodu srovnati, záhadnou překážku odčiniti a sňatek přece k místu přivesti. Jak vy tak slečna Sedlecká sotva jste se jim stačili brániti. „Kdo si ale o to mohl nohy uběhat a plíce vymluvit,“ vyprávěl nám můj otec, „byly tkadlcky, ženy vašich pracovníků, a jejich dcery. Bylo to malé pozdvižení mezi nimi. Věděly, že by na celém božím světě marně hledaly pro obchod pana Vítkovského velitelku tak laskavou, tak ušlechtilou. Proto nestačily choditi k panu Stanislavovi a k panně Lidumile. Jedna druhé podávala kliku, a dvéře u Sedleckých a Vítkovských se netrhly. Ženské nic rády neučiní beze lsti, a proto přicházívaly vždycky za nějakou záminkou. Jedna přinesla jako na prodej kamenáče a modráčky, kozáky, podmáslníky a kuřátka, jiná přinesla růženec smrží, jiná třebas i muchomůrky, opět jiná borůvky nebo bruslinky, a pátá se nabízela ke pletí mrkve nebo lnu, ač bylo dávno po pletí, aneb se nabídla štípat dříví, ač bylo, jak věděla, dávno rozštípáno. Šestá i sedmá zase přitočily se k Lidumile jako by nic, když se vracela z kázání nebo z procesí, ano i na pole si zaběhly jako sbírat paběrky, vlastně ale, aby se tam setkaly s pannou Lidumilou a pana Stanislava Vítkovského na vrch hlavy jí vychvalovaly. Co jsou Družebnice Družebnicemi, nebyl v nich nikdo tak do nebe vyveleben jako pan Vítkovský. A Lidumilce slibovaly ráj všech rájů, jako by sobě v boží klín měla sednouti.“ A ježto také strýc nepřestával jí raditi k Vítkovskému, psala vše svému milencovi do Prahy, a jelikož tento, dělaje si naději na ruku jakés krásnější a majetnější, jak myslil, vdovičky, Lidumile odpověěl dost chladně, dosti obřadně a k tomu listem

německy psaným, povolila, i svěřila vám svou pravici. Za krátko zasedli jste podle sebe k hlučné a bujaré svatební hostině a v neděli na to k přátelskému obědu. Tkadlcky nadělaly v oněch dnech z polního i zahradního kvítí tolik pletenců, věnců a kytic na vyzdobení kostela, ulic, domů a hodů, že by je s těží párový vůz byl uvezl."

„Dále! dále!" žádal nemocný opět. „A nezamlčujte ničeho!"

„Mladá paní Vítkovská byla první měsíce po vdavkách ovšem poněkud nesvá, zapomenutá, zasmušilá, ano sem tam sobě i poplakala. Vy však jevil jste šetrnou úctu k jejímu bolu, vy nežárlil jste na minulost jejího srdce, neměl jste pro ni než jasné oko a než lahodná slova. Mraky se tedy ponenáhlu rozptylovaly, obzor se šeřil, sluníčko teple vysvitlo. V brzce „zářila z Lidumilky buclatá spokojenost", jak si o tom zažertovala šukavá paní teta Doudlebská: tak že sotva žilo kdy vroucnějších dvé přátel a spojenců než vy novomanželé. Byl to svazek méně náruživý, méně ohněm sršící než láska, však neslaběji srdečný, důvěrný, útulný, a vznešenější, posvátnější, trvalejší.

Sňatkem s bohatou dědičkou Lidumilou ztrojnásobnilo se vaše jmění, jež odtud valem vzrůstalo. Když tedy potulný baron de la Raie z vyhnanecké rodiny francouzské, přiženiv se na rozsáhlé statky v Bílé Rusi a chtěje se tam usídliti na žádost choti, s níž se byl kdesi na Helgolandě seznámil, Zlatý Mír dal do prodeje a cena byla na obstůj, koupil jste jej.

Něco dluhů vám na něm ovšem v zemských deskách uvázlo, ale šťastná jeho poloha na Stříbrném Prutu, úrodnost orné jeho půdy, zachovalost jeho doubrav, jeho blízkost u silné, stálé řeky Svítnice, této nejvěrnější, obrovsky pilné dělnice v továrních závodech při jejím břehu se klopotících, vaše bdělost, vaše ráznost, váš obchodní duch brzo Zlatý Mír proměnily v zlatodol. Obratní mistrové do ciziny na vycvičenou ve všech nových řemeslnostech a zručnůstkách vysláni, nejnovější stroje tkadlcovské přivezeny, rozsáhlá přádelna vystavena, veliká běliska založena, pro spotřebu pracovnictva parní mlýn zbudován, na blízce ložisko černého zlata, kamenného uhlí, odkryto, ku stavbě Příborské a Družebnické železné dráhy popud dán: a takž prodlením let podivuhodně zkvétající majetek váš nejen z dlužností vybaven, leč i monumentální hlavní budovou zveleben a na Slavín uměn i průmyslu povznešen a posvěcen.

Však jako vy hlavou, byla srdcem vašich podniků vaše paní choť, vždy tichá i klidná jako světice, vždy laskavá i starostlivá jako matka, vždy do práce jako oheň, vždy jako v kole, vždy činná do úpadu. Jsouc pravým géniem rodinného krbu, jsouc osou v kruzích společenských, sáhala se stejnou radostí ke knize jako k vyšívacímu rámci, k pekáči a pucláku jako k vřesu, k hrabím jako k srpu; ba i za stav byla by ochotně vstoupila, kdyby toho potřeba byla vymáhala. Jako dříve v Ouzké uličce denně od rána do noci vydávala tkalcům osnovy, outky, píšťaly, nebo šičkám plátna k šití prádla, nebo též přijímala hotovou práci, vzorně všecko zapisujíc a ještě určitěji všecko sobě pamatujíc, tak stala se ve Zlatém Míru nepřestižnou první komptoiristkou, všude dohlížející, všude povzbuzující, tu pochvalným slovíčkem tu lítostným pohledem více docilující než jiný bůh ví jakým hartusením

nebo příkrostí. Ale také v neděle a svátky mívala stále na pilno. Připadalať na tyto dni činnost ženského spolku vzdělavatelského, jejž paní Vítkovská zarazila a jemuž od prvopočátku předsedala, nebo činnost ženské jednoty pěvecké, jíž byla ochranitelkou, kdežto Družebnický Hlahol i Sokol i divadelní ochotníci paní Vítkovskou ctili co matku svých spolkových praporů. Vůbec byla to žena, jež nepřátel neměla žádných, jež málo měla závistivců a jež plno měla obdivovatelů a následovníků v obou pletích. V celé vlasti byla na slovo vzata.

Tak byla činná dvacet a více let. Tu zasršel s nebe šíp záhuby. Světové zlo nebo soptící nepřejnost bohů — jmenujme to, jak jmenujme — přichvátala pro daň obětní z nevídaného vašeho štěstí..."

Lipanský se zarazil v řeči, a také Vítkovský pokynul mu s bolestným povzdechem prosebně, aby nepokračoval. Nastalo svírající, — dusné ticho, jako by všechen vzduch z pokoje byl vymizel.

Nelze sobě vymyslit žalnější pohromy, než jakou byla ztráta, jíž Lipanský se byl dotekl. Vítkovský by v žertvu za ni rád byl položil celý Mír i s polnostmi a lesy.

Jednoho pozdního večera pronikavě s Družebnické radnice zavzněl šturmováček, a hned na to také pověžný u panny Marie Vítězné příšerně jal se do velkého zvonu Mediánu bíti na poplach. V Dlouhé ulici vypukl požár. Jedni tvrdili, že u Sováků bez lucerny šli pod hambálky pro tvarůžky k večeři a že zablikali, jiní dokazovali, že stará Chytilka, vedle, cosi na ohnisku smažila a že jí vylítlo máslo. Oheň vyskočil na protější dům a zapálil i tam. V pravo i v levo chytalo stavení za stavením. Družebničtí měli pod šindelovými vyschlými krytbami plné půdy paliva, píce, omastků, truhly s oděvem, a tak požár všude nalézal hojné opory, a v málo minutách byly jak Dlouhá tak i sousední Pálená i Široká ulice v jednom plameni. Máslo přeskakovalo z krovu na krov, na všech stranách lítaly plápolající oharky, všude sálalo nesnesitelné horko. Kde kdo, hleděl uchrániti, co napadl; avšak v tom omámení chápali se nejvíce bezcených maličkostí, zůstavujíce drahé věci záhubě. Mnohý byl rád, že vyvázl holým životem. Z plamenů povstal vítr, požár se rozdmychoval stále zuřivěji a zuřivěji, a ve dvou hodinách hořelo více než půl města. Jasno z plamenů svítilo tak silné, že by čtvrt hodiny za branami tábořící pohořelí byli mohli špendlík na zemi najíti a že bylo požár na deset mil v okolí znamenati. Ze všech stran přijížděli se stříkačkami, lejty a koši, avšak lidská pomoc nebyla tu nic platna, a nebe bylo skryto za mrak choulícího se dýmu a za mrtvě rudožlutou září.

Vítr ohněm způsobený hnal se také na Zlatý Mír. Jiskry dolетovaly až na zámek, a jednu chvíli strhnul se zoufalý pokřik, že hoří střecha. Z toho povstal nevýslovný zmatek. Vítkovský byl odkvapil na pomoc do Družebnic, a zlekaná paní Vítkovská poručila vynášeti a dala se do vynášení také sama. První její myšlenka byla zachránit obrazárnu. Při požáru jeví člověk sílu nadlidskou. Obrazy, jež by jindy sotva silák unesl, ona teď sama se stěny sundala a v bezpečí odstranila. Druhá její starost byly obchodní knihy a dopisy, pak němá tvář. Nadlidsky se namáhala, až se vrátil Vítkovský a ji ubezpečil, že Zlatý Mír na dobro již uniknul hrozebné zkáze. Avšak neštěstí ne-

rado se vzdává vzácné kořisti. Paní Vítkovská se požárem zlekala a vynášením schvátila, ochromila tak, že musila ulehnouti, chřadla i chřadla, ba ani cesta do Italie ji nezotavila, slovem, za jediný krátký měsíc Družebnice plakaly nad její rakví. Vítkovského s Olgou nikterak nebylo lze utišiti. Olga nechtěla se od matčina hrobu odloučiti, a Vítkovský prchnul před svým žalem do Prahy. Velkolepý náhrobek zbudoval manžel paní Vítkovské, ale ještě mohutnější a významnější pomník jí s přispěním Vítkovského stvořily Družebnice: samoleta zmladlé, v požárních zříceninách obnovené půl obce . . .

„Víte snad, milený příteli," ukončil Vítkovský trapnou přestávku vzmuživ se, „víte snad, že moje Lidumila na Zlatý Mír měla, jako já, poloviční zápis a že tedy zákon Olze právem přiřknul vlastnictví matčiny pozůstalosti. Avšak zrovna proto musí učiněno býti opatření, aby, až tu ani já více nebudu, celý Zlatý Mír sešel se opětně ve spojených, jednotných rukou majitelských. Leč o tomto vlastním jádru našeho jednání později. Teď jen vás ještě prosím, abyste se z těchto mých náčrtkových zápisků laskavě přesvědčil, že se k Zlatému Míru neli po zákonu, aspoň po právu táhnouti smějí ještě jiní četní činitelé. Čtěte, liboli."

Za těchto slov byl mluvící z lenošky u lože postavené vzal prostou, v černých deskách svázanou knížku svých pamětí a podal ji Lipanskému. Tento tedy, pohlednuv na den a rok stati, na niž mu nemocný ukázal, velmi dychtivě jal se čísti tyto věty zaznamenané tam vkusnou, vypsanou, ráznou rukou:

„Tohoto dne jsem s ochotným manželčiným přivolením vykonal závažný zámysl, po některý čas chovaný. Sám se nepovažuje nežli za pracovníka, vždy pečlivě zpytuji otázku dělnickou co přední ze životních jak národních tak ovšem i všelidských důležitostí hospodářských a společenských i občanských, a kdykoli nahlédám v její dějiny, shledávám, že nebylo vítěznějšího hesla, než jaké pracovnictvu na smrtelné posteli odkázal veliký jeho přítel Saint-Simon: „Budoucnost je naše!" Jsa stranníkem volné rovnosti, nevražím na všechen feudalismus, a tudy též na novověký feudalismus peněžní, jakkoli to v mých ústech zní co paradoxon. Pozemkový feudalismus odstranila veliká francouzská revoluce, feudalismus kapitálu oslabí a bohdá potlačí mírumilovná věda, byť si ku spásné pravdě klestiti musila cesty sebe křivolačejší. Kdo by s merkantilní soustavou nebo s Adamem Smithem nadále přeceňoval váhu kapitálu? Kdo by však s nimi nežádal si, aby za vrchol hmotné práce byl ceněn obchod a průmysl? Kdo by ale s fysiokraty nekladl důraz také na zvelebování rolnictví? Aneb kdo by s fysiokraty a s Adamem Smithem nezaharcoval si za samosprávnou svobodu výroby? Leč kdo by odhodlal se tasiti meč za pěstní právo kapitálu proti posvátné zásluze mozolných rukou? Kdo by neošklivil sobě Riccardův názor, jenž význam kapitálu zvýšiti hleděl tím, že jej snížil na platidlo za *píci* pro utahané, prací zhladovělé dělnictvo! Rovnost všech je sestrou volnosti všech. A při sám Svatovít, nebyl by hoden slouti Slovanem, kdo by z nás nezatracoval onen Malthusův změtek zešílelé praktičnosti, dle něhož nejsvětější právo člověka, žíti v rodině a pro rodinu, prohlášeno za výsadu majetných! Neníliž rodina květ a jádro lidské družebnosti?

a jakou cenu má obec, nechceli býti rodinou rodin, nebo jaký význam mají okres nebo stát, nechtějíli tvořiti rodinu obcí? Píši to, ač jsem platíval za misogyna; neboť moje choť mně, nevědomě, denně na um dává, viděti v ženě génia rodiny. Proto jsem se povždy snažil, ze Zlatého Míru vytvořiti ne závod na vykořisťování dělnických zotročených rukou, v klatbu dané šlechetným Simondem de Sismondi, nýbrž sídlem mnohočlenné rodiny pod mým starostenstvím se činící. A proto jsem vždy pečoval o to, aby moji spoludělníci dle možnosti pracovali v kruhu rodiny nebo se s ní aspoň co nejhojněji stýkali a z pokroků jejich zdravotních a náukových těšiti se mohli.

Zakladatel socialismu slove fantastem. Proč? Poněvadž Saint-Simon tam, kde smithianismus naleznul měšec, osmělil se odkryti srdce? Ah nikoli, ale poněvadž ve snižované průmyslové práci rozpaloval sebevědomou hrdost, poněvadž miloval práci a chtěl ji viděti na trůně! A jakkoli se podivínskou zdá náuka jeho stoupence Bazarda, dle níž by se pokrevní dědičné právo nahraditi mělo dědičným právem zásluhy, hodlám kdysi ve své závěti nalezti obezřelý prostředek, jímžto bych své jmění zůstavil i zásluhám Zlatomírského dělnictva, jímžto bych jim zabezpečil nejen Blancovo právo ku práci, nýbrž i právo k ulehčení jejímu a právo k pokroku, k samostatnosti. Nežilť jsem co sobík aniž chci co sobík umříti; neboť Proudhonovo divozvuké slovo, že majitek je krádež, není aspoň potud nepravdivé, pokud krádeží je soběckost.

Nejvýše zajímalo mne také Marxovo skřehlozvuké horování proti krvelačnému vyssávání dělnictva úpírem kapitálem. Činně přispěl jsem na Schulzeově Delitzschově půdě svépomoci zařízením záložny, ano i nemocnice, chorobince i sirotčince ve prospěch Zlatomírského a Družebnického pracovnictva. Než i vážné Lassalleovy sociálně politické zásady snažil jsem se probádati, načež jsem dle možnosti v příznivý poměr uváděl cenu práce s výší odměny, ano pracovníka hleděl učiniti též podnikatelem, dávaje mu díl z čistého užitku. A ti, kteří hlásají politickou rovnost a rozněcují se pro všeobecné právo hlasovací, kterak mohou toto právo odpírati dělnictvu? Proč by zástupce hmotné práce, mužské i ženské, vstoupiti nesměl ve sněmovnu, by tam v sedání oštěpy lámal za právo k výdělku? Z rudé internacionály vybuchne rudá dělnická revoluce věru jen, budeli společnost za příkladem Ludvíkovské zaslepenosti volati: „Po nás nechať přijde potopa!“

Mohu tedy směle říci, že jsem žádné rady, kterou mi věda k rozluštění dělnických otázek a otázeček poskytla, nezamítnul, a že jsem všecko učinil, abych svému lidu, svému dělnictvu všech oborův, opatřil prostředky a čas ku pěstování vznešenějších důležitostí. Zejmena vynaložil jsem vše, aby mé pracovnictvo nadšením naplněno bylo k největší vidině nynějška, k vidině, jejíž význam zajisté přetrvá význam i nejrůznějších názorů náboženských: k vidině národnosti.

Avšak pro naši národnost splítají tajné nitě vzájemnosti šířené mezi různokmenným dělnictvem nemalou nástrahu hrozivých škod. Lhostejnost k národnostnímu praporu se jimi ve *čtvrtém* stavu rozprostraňuje, a z ní holedbavě tam začíná bujiti čiré světanství. Leč matné tyto léčky bohdá přetrhá zdravá osvěta v dělnictvo vnášená. Knihovny, přednášky, obrazárny, divadla nechť zde působí! Ovšemť, oč výše a šíře vědění,

uvědomění bude vstoupati, o to bolestněji, o to nesnesitelněji bude sice klopotná tělesná práce zjemněnou mysl dělníkovu tížiti, však doufám, že osvobození od uondavé lopoty, od palčivého potu, od krvavých mozolů, že vykoupení z bázně před ochromením, před zmrzačením, před zahubením přinášeti mu budou dokonalení strojové. Ormuzd volné poroby, noc ujařmené bídy dál a dále budou prchati před mírným žezlem jasného Ahrimana, před vítězoslavným povozem vzletné duševní práce.

Poněvadž ale na ten čas nemohu se sprostiti obavy, že i značný díl Zlatomírského dělnictva by nám mohl býti odcizen, chci se svým časem o to postarati, by Zlatý Mír po mé smrti nesklesnul v moc odrodilců v. . . .

Též ve Zlatomírských továrních dílnách a skladištích zajisté sem tam objevila se stopa národní chladnosti, netečnosti, nedby. O tento převrat vytrvale četnými hanopisy usiluje Příbor. Hlavně Tiegerstreit, syn bohužel české krve, české matky, syn mé sestry, avšak ani Nedočech ani Nedoněmec, leč odrodilý zuřivec, snaží se a bude vždy se snažiti, aby Zlatý Mír našemu jazyku odcizil; snad aby zločin odrodilství v okolí Svítnickém zevšedněl ano zásluhou a ctností se stal. Já však, pane strýčku, bdím.

Dnes tedy způsobil jsem do zvolnické tvrze Příborských nadějí takový průlom, že jej ani celý Libošín Mietzelesových pamfletů tak snadno nezaplní.

Včera doplnil se třicátý rok, co květe můj obchodní závod. Můj lid nedada si bránit, uspořádal veliké oslavení této památky. Střelba z hmoždířů na úsvitě, slavná mše v Družebnicích, zvonění všemi zvony ve městě, průvod všech městských zábavních i řemeslnických jednot k Zlatému Míru, rozdávání oslavovacích básní při průvodu, střelba z ostrostřeleckých karabin, nekonečná řada gratulací s odevzdáváním věnců a kytek, návrat do města, veliký banket v radnici, nesčíslné toasty, podělování chudých dítek, nový průvod s pochodněmi před Mír, slavnostní řeč, oslavovací kantáty, slavnostní divadlo ve městě, skvostní plesové v Družebnicích i ve Zlatém Míru: to vše bylo dle nevyčerpatelného programu svědomitě provedeno.

Tak dělo se včera. Dnes došlo na mne, bych odpověděl činem.

Dal jsem své úřadníky a pracovníky shromážditi na veliký pažit před Lidumilčiným glorietem Zlatomírského parku, a vystoupiv s chotí svou vzhůru do glorietu, měl jsem k nim delší řeč. Probral jsem děje prošlých třiceti let. Vytknul jsem, že sice náš obapolný poměr, můj a mých spoludělníků, bohužel neobhájil sobě povždy nezkalený ráz naprosté selanky, že navzdor mým snahám, učiniti pracovníka rovnoprávným členem společnosti, drážděni byvše papírovými bouřliváčky od Libošína přiletujícími, několikrát nepokojem, stávkami, rocením přerušili pokojný vír Zlatomírský, že však přes tyto nepřítelem zasívané nepohody celkem smíme spokojeni býti druh s druhem a že bohdá naše vzájemná příchylnost, že naše oddanost práci a povinnosti a že především naše láska k domovu a vlasti odrazí každý příští zlomyslný nával cizí záští. Při rozpravě o našich národních povinnostech jsem zúmysla prodlel, a prohlásil, že za pravého dělníka nemohu považovati než pravého národovce a že pouze dělníka národovce považuji za sourodného

bratra. A jakož jsem až posavad všecko přítomné dělnictvo, nechť se hlavou namáhá či rukou, pokládal za rovnoprávné podílníky svého jmění, tak — pravil jsem — že chci také nadále ano že i v závěti chci *svým spůsobem* na to pamatovat, aby Zlatý Mír zůstal ideálním jměním dělných národovců, ale *jen* národovců.

Dělníci mne vyslechli jásajíce. Jich starost o příští, zabezpečený chléb byla zaplašena.

Nemaje vlastního syna, obral jsem sobě za výkonného dědice svých záměrů mladého Lipanského . . ."

Stanislav pohlednul na Vítkovského.

„Přečetl jste?" tázal se tento.

„Přečetl."

„Nuže?"

„Jsem nejvýše dychtiv na vaše vysvětlení, na vaše rozseknutí všech těchto uzlů."

„Jest velmi prosté. Nehodlám založiti žádné *účelní* jmění v přísném smyslu slova. Mohlo by se po chvíli octnouti v rukou našich politických protivníků. Ač má můj lid *po právu* býti spolumajetníkem Zlatého Míru, přece si žádám, by *po zákonu* zůstal v rukou jednotlivců, kteří by co hlavní podílníci s rozhodující mocí jej spravovali. Nuž, a těmi máte býti vy a moje dcera s vámi spojená. Takť budou nejbezpečněji zaopatřeni oba moji sirotkové."

Lipanský, zůstav několik okamžení zrakoma svýma tkvíti na tváři nemocného, jako v těžký spánek pohřížen, a vzpřímiv se na to, že se zdál vzrůstati výš a výš, pravil dosti obřadně:

„Vy mi dovolujete, pane Vítkovský, abych se ucházel o ruku slečny Olgy?"

„Nyní vidíte, milý příteli," zněla odpověď, „že vám nenabízím dar. Snad Olgu nemilujete, ba snad milujete jinou, a musíte srdci svému násilí učiniti. Ona možná též. Však sám jste přisvědčil, že láska nebývá tak trvalý cit jak úcta, i jsem přesvědčen, že budete Olgu milovati jako já svou Lidumilu, a že také Olga bude vás milovati jak její matka mne... Vidím, že budete šťastni spolu," končil Vítkovský hlasem přímo náruživým. „Umírající sobě toho přeje. A s vámi bude také šťasten Zlatý Mír... Jmenem svého lidu žádám na vás oběť srdce!... Avšak nenaléhám na odpověď. Rozvažte sobě vše, klidně, o samotě. Za dvě hodiny vás budu zase očekávati..."

Za chvilenku vracel se Lipanský Družebnicemi do rodného domku, nevida, neslyše, vířivě jsa obletován podobami Vítkovského, Tiegerstreita, Olgy, Amélie.

Zvláště podoba Améliina! Nepovolila dříve, až jeho mysl téměř úplně opanovala... (Pokračování.)

Jan Erazim Vocel co básník.

Od

prof. **Karla Šmídka.**

(Pokračování.)

Kdežto králi, jenž neostýchal se zaprodati Čechy za německý lán, věnoval básník tolik zpěvů, překvapuje to tím více, že synu téhož krále, otci vlasti, císaři i králi *Karlovi IV.* nevěnuje leč jednu báseň, a to ódu, v nížto naprosto pohřešujeme vznešenější vzlet básnický, vyšší citův horování, jakéž především přisluší odě, kterouž paní Staëlova trefně naznačila jmenem „*zbožnění* citu.“ Zdá se při čtení té básně, že na některých místech mysl básníkova k rozháranějším se rozněcuje citům; avšak rychle upadá v ton zhola výpravný, v ton prosaického popisování a v užívání častějšího podobenství, více přiměřené slohu epickému než lyrickému, kteroužto nelibost vzniklou z pomíšení obou těchto živlův básnických zvyšuje neladná básnická forma, špatný rým jako na př. v této sloce:

Zhasly časy otrocké podlosti,
vládu hrůzy obdivující,
vládu, světem vlastních dětí kostí
co Medea rozsívající!

Pravili jsme svrchu, že pravá báseň epická má po výtce býti obrazem kulturním jisté doby. I v tomto ohledu podal nám Homer vzor nevyrovnaný. Nejen, že v Iliadě a v Odyseji paprskuje se veškeren náboženský názor hellenský, a to s naivností u víře, s jakou se ovšem z příčin snadno pochopitelných nikdy více nesetkáváme (jak vše to jinak jest na př. již u Virgilia!) — alebrž všichni ti hrdinové, ač nakresleni jsouce v několika jenom výraznějších vlastnostech, jakož Achill ve mladistvém roznícení v rozepři s Agamemnonem a ve vášnivém rozhořčení s Hektorem, v nejněžnějším přilnutí láskou i přátelstvím k matce i k Patroklovi, Odysseus ve své opatrnosti a ostražitosti uprostřed největších svízelův a ve své nijakými sebe svůdnějšími nástrahami nezviklané věrnosti k milé choti Penelopě, v tolikeru různých se nám objevují okolnostech, že v nich nalézáme i obrazy ušlechtilé lidskosti i věrný odlik veškeré doby, v nížto dotčení hrdinové činně vystupují. Jak bohatou, ba nevybernou látkou vlasteneckému básníku jest ta skvělá doba Karla IV.! Čechy tu kvetly v největší slávě, Praha stala se jedním z nejoslavenějších a nejbohatších měst v Evropě; začal se tu vypínati co vládce nad věžatým městem velebný dóm, jejž teprv doba naše snaží se dostavěti; okolo trůnu ověnčeného i vavříny vojenské slávy a politického věhlasu řadili se výtečníci u vědách i umění; z vysokých škol Karlem založených zaplála pochodeň poznání, osvěcující nejen luhy vlastenecké, alebrž jiskry nového světla metající po veškeré Evropě. Látku tuto vděčnou, pro veliké epos jako utvořenou, v níž by tolikéž nej-

zajímavější episody k zračitějšímu charakterisování celé té doby vhodně se vplésti daly, zpracoval ovšem jeden z českých básníkův novějšího času, Vojtěch Nejedlý (v 8 zpěvích, r. 1835), avšak spůsobem více didaktickým, než epickým, ve formě tak vznešeného předmětu nikoliv úplně důstojné, často bez všeho vzletu, ač tajiti nelze, že mnohá tam se nalézají místa, vynikající pravou lepotou básnickou. —

Doba Karla IV. byla posledním ozářením středověku, jako jeho pozdní záplavou. Patnácté století, jedno z nejstrastnějších z veškeré doby křesťanské, činí dobu *přechodní*. V takýchto časích vzmáhá se všeobecná s dosavadní přítomností nespokojenost, politické i společenské poměry rozplývají se v nelad, myslemi lidu zachvívá tu jasnější tam temnější předtucha, že dosavadní budova veřejného života sesuje se záhy v rumy, při tom pak ovšem ještě v dáli viděti, jako by obzorem prokmitaly již prvé paprsky obnoveného dějstva v růžovém takměř lesku vycházející zory. Podobné doby přechodné příznivy jsou rozvoji ne tak epické jako dramatické poesie; charakterové nemajíce trvanlivé opory ni ve státních ni ve společenských útvarech dosavadních musejí tím více spoléhati na vlastní své síly, vnitřní rozpory, projevy vášní, touhy a snahy povšechně rozhárané objevují se tu v říznějších i velkolepějších rozměrech — vše to jest vítaným stavivem básníku dramatickému. Co však také v dějstvu epochy především zvláštního do sebe mají, jest objevení se velikých tehdá *satyrických* básníkův; tenkráte vznikají zasmušilí Juvenalové, pošmurní Fischartové, kteřížto v několika úsečných obrysech jako štětcem Rembrandtovým zobrazují veškerou rozrušenost i porušenost mravův i myšlenek svého času, unešeni a rozkypěni posvátným hněvem volajíce v neřestech utonulým vrstevníkům: Difficile est satiram non scribere! V takouto dobu padá vláda krále Vácslava IV., jemuž strannickými vášněmi, i národními i náboženskými, předpojatí vrstevníci i potomkové přezděli osupné jmeno krále *lenivého*. Náš básník neuměl zmocniti se úplně látky v tak rozechvěné době samoděky se naskytující; mimo romanci „Mandát královský“ neuvádí žádný znamenitější děj z pohyblivého života krále nešťastného, nejen vnitřními boji, ale i vražením vlastního bratra Zikmunda týraného. V tomto nedůstatku béře útočiště (což povždy téměř znamená úpadek *tvořivé* básnické síly) ku mrazivým alegoriím, satan svolává své podřízené duchy, jenžto mysli pozemšťanův ovládají sváděním ku sedmeru hříchů smrtelných; mezi těmito osobují sobě duch obžerství a duch zlosti, jakož i duch lenosti nadvládu v duchu královĕ, čímž mají naznačeny býti přední neřesti, náchylnost k silným nápojům a otalování, kde bylo třeba prudkého i rázného činu, tolikéž i náruživá prchlivost, jakéž dotčenému králi, původně dobročinnému a spravedlností nadchnutému, se obyčejně vytýkají. Vnitřní boje, jimiž v časích tak rozbouřených již sama sebou z rovnováhy často rozkyvovati se musela dráždivá povaha králova, naznačuje Vocel spůsobem arcif příliš rozvlačitým v romancích: „Syn císaře Vácslava“ a „Noc.“ „Píseň Krumlovská“ opírá se o pověst, podle níž při kvasu v Krumlově odbývaném, kamž návodem bratra Zikmunda odvezen byl, ruka nepřátelská králi jed v nápoj vmísila, který však krále neusmrtil, jak to snad jeho škůdcové obmýšleli, zůstaviv jenom neukrotitelnou žízeň:

Žízním! žízním! přineste mi
číši tu napěněnou —
nechť již koluje ten kalich
s šťávou krvečervenou!

„Smrt krále Václava“ zdá se nám příliš drasticky býti vylíčena, kdežto by to bývalo úlohou básníkovou, strašlivou tu katastrofu způsobem více usmiřujícím vyobraziti:

„Světlo hromů! nedržte mě!
Meč, můj meč!“ Král chrapotí,
v divokém an rozsápání
stůl s poháry překotí.
Tvář mu rudým ohněm plane,
ústa se mu zapění,
slábne — pánům v náruč klesá —
děsná slova tato zní:
„Meč mi dejte — pohár k ústům —
hoj! ta číše červená!
Na století krev a žalost —
přehrozný kdož konec zná!?“

Pravili jsme, že v dobách přechodních povstávají velicí satyrikové, nedostatečnou již a přežilou i různými neřestmi zprzněnou přítomnost nemilosrdně bičujíce. V Čechách neobjevili se tehdá podobní básníkové, avšak přece přísní mravokárci na *kazatelnách* téhož směru, výdatnějšího pak i důraznějšího účinku, poněvadž živé slovo s nádechem apokalyptickým, odhalujíc v převratu i překotu všeobecném zářnější budoucnost hluboce vniká zvláště v útroby obecného lidu bez toho již uvnitř rozbouřeného a po novém útvaru společnosti v planoucí touze rozechvěného. Máli pak uchvácen býti novodobním ruchem veškeren lid jmenovitě v nižších jeho vrstvách, musí vztýčiti se před zrakoma jeho prapor luznější i blaženější budoucnosti, musejí roznítiti se veškeří jeho citové a rozbouřiti veškeré jeho vášně; a tu nejvíce působí a nejtrvanlivějšího vlivu dosahují mužové zahloubilejší mysli s přídechem zádumčivosti a ohnivé, záludné fantasie, než mužové jasného a bystrého rozumu a chladné i vypočítavé rozvahy. Tento zákon historický platí ve všech takýchto rozrušených dobách. Ku vzniku i rozšíření revolučního ruchu ve Francii snílek Rousseau s vábivým vylíčením svého „přirozeného stavu“ působil na lid více, než Voltaire výtřelého rozumu se svou všude roztínavou, nikoliv tvořivou ironií. Dotčení kazatelé, co předchůdcové Husovi obyčejně vystavováni (Kunrat Waldhauser, Milič z Kroměříže), nejen rozháraným slovem hlásali o porušeném stavu církve, o zlořádech výmysly prý lidskými v ní zavládnuvších, o mravní spoustě i rozmařilosti ve všech stavech i vrstvách obyvatelstva českého, alebrž zvěstovali tytýž podle znamení objevivších se i v různém souhvězdí nové příští Kristovo nejen k soudu alebrž i k obnovení tváře zemské. Důraz řečí těchto byl úžasný. Četné davy ze všech krajů českých hrnuly se puzeny nejasnou tajeplnou avšak tím záludnější i svůdnější touhou v slavnostných průvodech na blízké hory, nejčetněji na horu, jížto dali později posvátné jmeno Tábor, objímali se radostí slzíce, aby se tužili v pravém bratrství. V týchže „táborech lidu“ leží veliký půvab poetický. Ne to,

co již *hotovo*, zajímá básníka, alebrž co se připravuje a k novému útvaru přerozuje. Bohužel, že Vocel v básních svých momentu tohoto sobě nepovšimnul. Mohlť zajisté (jako to na př. učinil Lenau ve svém „Savonarole") uvesti jednoho z předchůdcův Husových na kazatelně, a vložiti mu příhodně v ústa všechny ty nové myšlenky, jakýmiž až do hloubi proniknuta a rozčeřena byla dotčená doba; mohlyť podle příkladu Meissnerova („Das heilige Land" v básni „Žižka") básnickým vzletem dolíčiti se a zobraziti hromady husitské, již samy sebou poskytující básníkovi látku přehojnou i dosti pestrou. Jen před romancí „O smrti krále Václava" vypisuje „zběh" lidstva v Praze, kdež pánové z Chlumu a z Dubé, donesše „černou zem", zvěst děsnou sdělují o mučenické smrti Husově, načež

se ticho rozbouřilo
v strašný pláče jek,
do pláče pak veškerého
zařve pomsty vztek —

v pozadí objevují se dvě postavy, „jako vlnou rvané němé skaliny", král to Václav a muž druhý v kroji slovanském, „pod přilbou, hle! září hrůzně jedno oko jen," přední to hrdina druhé části cyklu Jan Žižka z Kalicha.

Muž tento, jenž v národě českém i nejosupněji potupován a proklínán jakož i do nebes co dosud v dějinách českých hrdina nepřekonaný byl zvelebován, mohl by v básni právě epické zobraziti se co neoblomný a vítězný bojovník pro nové myšlenky, pro zavedení pravého bratrství, rovnosti i svobody a tak ozářiti se leskem mohutného obnovitele lidské společnosti. Takovým způsobem vykreslil v novější době jeden z nejvýtečnějších moderních básníkův německých, Rob. Hamerling, hrdinu svého eposu „Der König von Sion", jemuž klade v ústa tento vznešený výrok:

In leuchtenden Zügen
Steht es vor mir — nicht mehr wie ein Traum. Eine Stätte dem Glücke
Unter den Menschen und Allem, was schön und edel auf Erden
Will ich bereiten — ein Eden für Seel' und Sinne!

Aneb mohl by vystaviti se co *mstitel;* msta tato béře přední svůj popud buď z násilí spáchaného mnichem na sestře Žižkově, jak u Meisnera, buď z mučenictví Husova na hranici Kostnické a z uražené tím cti národní jako u Vocela a v nejnověji vydané básni „Jan Žižka z Kalicha" od *Ot. Červinky*, jenž pěje:

To strašná slza, věnovaná muži,
jenž v žáru zhynul roven krůpěji
i popel spláchnut v Rýna chladném lůži —
vyvržen v moře věčna později. —
Tisíce slzí pro jedinou růži
pro jednu slzu, jež se z oka kvasí:
neb sotva vyhrkla ta slza divá,
kopyto zemi k nepoznání zrývá,
a slze světa žár ten neuhasí!

I v tomto cyklu básní podává Vocel jenom jednotlivé náčrtky, a to bohužel často způsobem kronikářským beze vší jařejší svěžesti a beze

všeho vyššího básnického vzletu, jakého tak mohutný ruch veškerého národa nutně vymáhá. Báseň „Nevědí co činí" vypráví s přílišnou rozvlačitostí podobný příběh o Jindřichovi, synu Břenka Risenburského, v bitvě Sudoměřické zavražděného, jak svrchu o Žižkovi ohledně sestry jeho podotčeno; i Jindřich odůvodňuje, že „krutěji než Trocnov zuřiti se namáhá", tím, že mu tolikéž mnichem unešena jeho milenka Ludmila, nikoliv pak horlivostí, o povýšení ztýraného národu roznícenou; starce, mnicha, jenž na bojišti žízní ztrápen běduje: „pro spasení boží krůpěj vody!" Jindřich mečem ubijí, při čemž stařec „oko v krvi k nebi pna", šepce: „nevědí, co činí!"

V básni nadepsané „Žižka a Prokop," vyličuje nám básník výpravu Žižkovu proti Horám Kutným, kdež se soustředilo vojsko krále Zikmunda, a slavné vítězství zbraní husitských u Něm. Brodu (1422), kteréžto město od husitův bylo ztečeno a obyvatelstvo povražděno a páchány tu neřesti proti cti bojovnické, jichž nepřestal Žižka želeti až ke hrobu. Vylíčení tohoto důležitého momentu ve válkách husitských zaujímá u Červinky nejvalnější část (VI) prvého zpěvu, a to vším právem, poněvadž v něm jasně i pravdivě se odráží veškerá povaha tehdejší doby, jakož i charaktery, úmysly i snaha jednajících tu předních osob. Bojovaly v řadách Zikmundových pomocná vojska uherská s obyčejnou u nich chrabrostí, ale marně proti hrdinství i důmyslu Žižkovu a uměle sešikovaným jeho hradbám vozovým. Porovnámeli vypsání dotčené bitvy u Vocela i u Červinky, objeví se pokrok našeho básnictví i co do mluvy i rytmu tak patrný, že netřeba nám šířeji o tom se tu rozhovořiti; jenom že bychom u Červinky přáli sobě ráznější koncentrace: mnohé stance mohly by zcela se vypustiti; tolikéž ku prospěchu esthetické záliby.

Dí se obyčejně, že srdce lidské pravou jest prohlubní tajeplných záhad. Podobný vnitřní rozpor lásky otcovské a lásky k národu i horlení pro čest a kázeň vojenskou, jakou podává římská historie v Manliu Torquatu, vyličuje nám Vocel v básni „Obět otcova." Událost tam vypsaná zosnována jest podle pověsti národní moravské, vztahující se ku zříceninám hradu Coršteina nedaleko Bytova ve Znojemsku. Vok Bytovský, hlavní škůdce bojovníkův Žižkových, porazil tlupu k picování vyslanou. Byv od Jindřicha, dotčeného syna Břenkova jat a v poutech před Žižku přiveden, má podle příkazu sťat býti bradaticí. Tu však přichází posel ze hradu s listem od Ludmily, dcery Žižkovy, ježto prosí otce za smilování pro svého manžela, Voka Bytovského; tento pak dosvědčuje, že nebyla Ludmila, tolikéž i milenka Jindřichova, svedena mnichem, nýbrž žeť on sám, „aby jal krásnou holubici, oděv mnicha na se vzal"; dcera otci dále vyhrožuje, jestli jí manžela volného nenavrátí, že s vrchu věže do propasti řeky Dyje se vrhne. Žižka potlačiv v sobě po krutém boji osten lásky k dítěti a přinášeje ji v obět na oltář vlasti, zvolá: „pro kalich a zákon!" máchne sám palicí, usmrcuje Voka — avšak zároveň vrhá se dcera do hlubin. Romanci tuto počítáme ku zdařilejšímu druhé této sbírky o „Kalichu."

Přihází se často v dobách rozkvašených, že za příčinou různých politických neb náboženských věcí trhají se svazky i nejněžnější lásky v lůně rodinném; manžel husita, obdivovatel obou hrdin Žižky i Pro-

kopa, manželka věrná až ku smrti důsledná katolička; dcera náhledův matčiných, milenec její zbožňovatel Husův. Podobné rozpory, jež povždy potkávají se v útrobě naší s hlubokým soucitem a chovají v sobě nejpříslušnější látku dramatickou, opěvá nám Vocel ve dvou dojemných básních: „Boj a láska" a „Oběť", kteréž propleteny jsou živly ryze lyrickými. Tolikéž nám dějepis všech revolučních dob dosvědčuje, že se při čelných hrdinách často v jedné a též duši krutá hrubost a bezměrná v ukrutnosti záliba pojí s nejjemnějšími i city i projevy něžného přátelství a nelíčené lásky. Uvádíme tu jediný jenom příklad Robespierra, o němž Heine (Salon, I. str. 27), podle vypravování svého přítele (jenž se to dozvěděl z úst vrstevníka Robespierrova, Bourdona de Loïse) dosvědčuje, jak Robespierre v době nejukrutnějšího terrorismu nalezen byl v pracovně výboru obecné spásy tímtéž Bourdonem, zcela o samotě v sebe zadumán, sedě u svých aktův a hořké slzy prolévaje. Tak nakládal vlídně Prokop Veliký s poraženými obyvateli Naumburskými za příčinou prosících dítek, o čemž Vocel tklivou zmínku činí v básni: „Boj a láska"; co líbezná tklivoměkká idyla, zvláště se stafáží krajiny skvoucí se všemi půvaby omladlé přírody, ovanuje nás v básni Červinkově obraz Žižky (v II. zpěvu) uprostřed svých dítek, jak na měkkém mechu vedle své vnučky a jinocha ji milujícího se posadiv slavný neoblomný ten bohatýr „vonnému slouchal jarních vánků vzdechu, a kolem rtů mu úsměv blahý hrál."

Nesvornost jest kletbou slovanských národův; ten děsný ohlas vznáší se až ku pozdním potomkům z výparův krve jednoho národa, vyproudivší se z nesčíslných ran na bojišti Lipanském, kde všem nám na výstrahu dosvědčeno, že Čechové jen Čechy mohou potříni býti. Nelze žádnému čísti bez hlubokého rozrušení ač jen slabý popis Vocelův té bitvy navždy osudy národa českého rozhodující. Ostatky bojovných houfů táboritských roztrousily se po dalekých krajinách; na Kosovu poli cedili krev svou chrabrou za vysvobození sbratřených kmenův slovanských z ukrutného jařma sveřepých Turkův; dojemně to vylíčil Vocel v básni „Sen." K nejvelebnějšímu vzletu povznesl se genius Vocelův v básni „Černý stav": nejvěrnější Žižkovo plémě ocítá se tu po trampotném putování na nebetyčných Tatrách, a zde na žulových vrcholech, kde „vodopády zaznívají co trouby pomsty věčné", kde srázy skalin, „stěžnů nad korábem Slávy" vyčnívají co mohyly velebné přírody, našli po hrdinném boji želaný hrob účastníci obrovského boje: báseň tuto počísti lze k nejpoetičnějším veškeré sbírky. V „Ohlasu posledním" zaznívají k nám s důrazem co závěť Prokopova jeho poslední slova: „Jednota a mír! toť heslo spásy, Taboritů heslo poslední!"

Nebyloť pak od času našeho opětného znovuzrození doby, k nížto by s podobným důrazem zahřměti mělo slovo: „*Smíření!* jednota jenom a svornost vystaví Slávy chrám!" — jako jest doba nynější, kdež podobnou měrou, jako za času Prokopova, vraží proti sobě strany odporné na úkor blaha národního a k nezatajované radosti našich odvěkých nepřátel! — —

Dozněly válečné vřavy hrdinných bojovníkův za víru a svobodu národní v dalekých zemích, a bujarou jich krev vpila v sebe cizí

půda. Tasili chrabré meče za uskutečnění myšlenek, jichžto zora teprv nyní v jasnějším lesku vychází na obzoru člověčenstva: za oblažení všech všemi, kdež (jak pěje ku konci svého „Žižky“ Alfred Meissner) národové seděti budou sjednoceni jsouce v lásce, co bratři pod blankytem nebeským a vztyčí opět kalich, avšak kalich vzájemné lásky. Staneli se tak? aneb mají do sebe závažnější pravdu slova téhož básníka v básni vstupní: že od jedněch končin ke druhým na této strastiplné zemi zůstane truchlohrou veškeren život národův a meč věčným jeho symbolem? Tkví v tom stěžejní otázka ohledně dějin každého národa. Neušly podobné záhady i bádavé mysli našeho Vocela; marněli byla na bojištích ceděna krev nadšených rekův, aneb vykvete a vyroste z ní símě blaženějšího života, strom pravé svobody? a jaká bude budoucnost nejen českého národa, ale i veškerých s ním spříbuzněných kmenův slovanských? jakou kráčeti jest cestou českému národu po tolikera hrdinných bojích za svou samostatnost podniknutých?

Na tyto a podobné otázky umínil Vocel poskytnouti odpověď ve svém posledním větším díle básnickém: *„Labyrint Slávy.“*

O bližších pohnutkách ku složení tohoto díla nenalezáme v jeho korespondenci ku prof. Šemberovi nižádné stopy. Vzdav se vychovatelství u hraběte Harracha po dvouletém u něho působení nepřijal (jak píše Šemberovi z Prahy dne 20. listop. 1842) ani nabízené mu týmže hrabětem místo bibliothékáře, z důležitých prý příčin, a žil pak v Praze, kdež později převzal redakci Časopisu musejního, obíraje se zároveň se vší pílí archeologickým bádáním. „V známost Vám uvádím“, píše z Prahy dne 16. prosince 1842, „že mi od 1. ledna (1843) redakce Časopisu musejního svěřena jest; trudná to pro mne úloha zvláště na počátku, a nevím, jestli s to budu, očekávání všeobecnému zadost učiniti.“ — „Matice, jak Vám známo,“ čteme v listu od 23. ledna 1843, „pěkně rozkvítá, avšak i *počet nepřátel našich* se množí; jistě dobře, že ničeho nepravého na nás, jak by sobě žádali, domakati se nemohou, a bohdá se nedomakají, nebo naše počínání spravedlivé, lojální a šlechetné jest, poněvadž jen ku *mravnímu vzdělání opuštěného lidu slovanského* směřuje.“ Tolikéž neustal Vocel i v německém jazyku jmenovitě v tehdy nejvážnějších novinách německých Augsburských obnažovati před světem čisté záměry buditelův české národnosti. Mluví o tom zajímavý dopis z Prahy ode dne 19. srpna 1844: „V brzkém čase budete čísti ve všeob. novinách článek o záležitostech našich, který jsem dosti rázně sepsal; potvrzen a k tisku připuštěn byl dvorní censurou, státní kanceláří i českou gubernií; čta jej přesvědčíte se, že národní záležitost mnohem lépe stojí, nežli se sám domníváte. Jen podlý sobec a germanský fanatik může se vzdělávání českého lidu a vyvinování se národnosti protiviti — tak to v nadřečeném článku stojí.“ Že myšlenky o svornosti a různých stran smíření v národě českém i u Slovanů vůbec, jimiž nadšeně končí svůj „Meč a Kalich“, a ježto co stříbrná nit táhnou se jmenovitě druhým oddělením „Labyrintu Slávy“, jsou vynořeny ze samého srdce básníkova, seznati jest tolikéž z dopisu z Prahy od 26. října 1846, z něhož ku dosvědčení našich slov toto místo vyjímáme: „Zde se nic nového nepřihodilo, leda že Hanka odpověď na Palackého pojednání o pravopisu napsal, v níž

ukazuje, jak by se měl český jazyk podlé návrhu Vašeho Žáka, nebožtíka Trnky ano i Štúra předělati, — a tím dokazuje spolu, že chce se svými stoupenci do větších a větších zmatků čtenářstvo naše a lid český vůbec zaváděti, pouze proto, aby sobě jmeno nového reformatora Čechův vydobyl. Myslím, že nám Hanka větších, ano i smrtelnějších ran zasadil nežli všecko namahání germanomanův, — kam to ještě povede, nevím; *já raději,* jestli to tak dále půjde, *odě všeho literárního snažení upustím a odstoupím*, abych nebyl svědkem truchlivého nového pádu věci naší." . . .

Labyrint Slávy vyšel tiskem r. 1846. Zlomek z básně této podán v Časopisu musejním r. 1845 ve 2. sv. na str. 271., kde básník pojmenovav tento poslední svůj výtvor básní *romantickou*, v poznámce dodává, „že této básně předmět, s nímž se již mnohá léta zanášel, hluboce sahá do dávných dějův českých a slovanských vůbec, připomínaje spolu na *budoucí určení* a osudy národu našeho, snaže se zároveň do díla tohoto výsledky rozjímání a duševního svého života vložiti." Ke snadnějšímu pochopení a posouzení veškerého organismu této básně nutno nejprvé přehlednouti obsah její. (Dokončení.)

Petr Chelčický.

Od

Ferdinanda Schulze.

(Pokračování.)

VI.

Od roku 1436 až do polovice r. 1448 politická a církevní reakce provedla v národě českém a zvláště v Praze značnou část svého programu. Vždyť odvážila se už i mrzkého pokusu, aby originál velice krotkých ale přece nesmiřitelně nenáviděných kompaktát odstranila z Prahy a z Čech. Dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad učinilo tomu zpátečnickému a cizáckému proudu dějin v Čechách mocnou přítrž; ale dědictví dvanáctiletého panování Oldřicha z Rosenberka a Menharta z Hradce bylo velmi smutné. V ohledu politickém stala se ovšem rychle změna; ve věcech náboženských a mravních sahaly záhubné účinky reakce do života veřejného i soukromého při kněžích i laicích už příliš hluboko, aby potřebná náprava byla mohla nadejíti přes noc.

Brzy po svém návratu do Prahy Rokycana počal v kostele Týnském kázati o papeži, že jest antikristem, a rozhořekoval se tak bolestně nad obecnou zkázou mravův v občanstvu českém, že lidé domnívali se slyšeti druhého Husa. Vedle horlivé snahy o napravení života křesťanského při kališnících i papežencích Rokycana až do r. 1450 usiloval o opětné vtělení podobojích do církve Římské. Té doby ovšem seznal,

že dobromyslné jeho úsilí zmařili hlavní ředitelé politiky papežské proti Čechům: Kapistran a Eneáš Sylvius; neboť r. 1450 Čechové podobojí slouli v názvosloví Římském opět jen „kacíři“ jako před sjednáním kompaktát, což způsobilo i marný pokus o spojení církve české s církví řeckou v Cařihradě.

Do těchto let sahají také kořeny později mocně rozklenutého, velebného stromu ušlechtilé Jednoty Bratrské. Vyklíčilť ze všeobecné hniloby náboženských poměrův v Čechách.

Počátek Jednoty Bratrské byl v Praze. Sem totiž navrátiv se Rokycana už r. 1450 seznal při vykonávání duchovního úřadu svého, že k němu se zvláštní důvěrností přidružuje se několik podobojích, toužících jako on na hlubokou pokleslost života křesťanského. Kazatelské působení jeho při chrámu Týnském netoliko upevňovalo tento přátelský svazek, ale i rozmnožovalo jeho účastníky, vynikající vesměs opravdovostí v náboženství a čistotou mravův. Nebyli to ani boháči ani učenci; ale lid obecný, ideálních názorův života, jehož mravním potřebám tehdejší povaha křesťanstva ani kališnického ani římského nepostačovala. Zajisté že už před návratem Rokycanovým do Prahy veliké rozpaky a útrapy svíraly mysli těchto prostičkých horlitelův za opravdovou lidskost nevědoucích snad dlouho jeden o druhém. *Chrám Týnský za duchovní správy Rokycanovy* uvedl je v spolek a stal se jejich středištěm. Vynikal mezi nimi chudý řemeslník krejčovský, člověk věku dospělého, už padesátník, poněvadž býval členem kláštera bosáckého, než husitství změnilo a opanovalo ducha celého národa. Nazýval se *Řehoř.* Více vědomostí o jeho původu a jmeně nezachovalo se. „Byl to muž povahy skutečně neobyčejné, pobožný a rozumný, pokorný a přísný pospolu, činný a odvážný a nebažíci přece ani po cti ani po jmění, ani po přednosti a panování; nejsa učeným, byl přece nad jiné mnohé mocen i slova i péra.“ Takový obraz podává nám o něm historická kritika.

Řehoř a Petr! Jaký znamenitý zjev duševní síly každého o sobě v oněch dobách. A jaký účinek, když duchové obou setkali se! Tolik let každý z nich pracoval sám v sobě, v nejhlubší skrytosti života, za týmž vznešeným cílem: ušlechtění lidskosti. Oba už dávno byli přestoupili polovici své pozemské dráhy, když i poznali se duševně i setkali se osobně. Bylť té doby po Čechách už drahně rozličných „bratrství“, jimžto zřízení společnosti kališnické nevyhovovalo; ale toliko „bratrstvo Pražské“ ve spojení s bratrstvem Chelčickým, toliko Řehoř a Petr byli původci duševního směru, jímž dala se velmi značná část národa, a jenž přetrvav jejich životy jevil po století svou moc v dějinách vlasti.

Prostředníkem těch věcí stal se Rokycana. Bratří v pamětech svých vypravují o tom takto: „Přidrželi jsme se mistra Rokycany, jeho poslouchajíce mimo jiné všecky za několik let, i kázaní jeho píšíce; a zvláště toho roku, když mladý král*) kraloval, mnoho oznamoval zavedení lidu křesťanského a kterak přezle stojí u vieře i v skutcích, a kterak svátostí zle požívají a neřádně i služebností kostelních k mylné

*) Ladislav, r. 1453—1457.

naději svého spasení, a že kněží zle vcházejí v kněžství a řídko se nahodí kněz bez hříchu smrtelného. A tak v svém kázaní mluvil, že jsou oni ta nevěstka, o níž psáno v zjevení, že sedí na šelmě."

Rokycana té doby, když po uvedení Ladislava Pohrobka katolíka ze školy Eneáše Sylviovy na trůn český viděl vraceti se do Čech někdejší panství církve Římské, s kterou působením Kapistránovým a Eneášovým kališníci jakožto člen ve své zvláštnosti stejně oprávněný spojiti se už nemohli, a když od nového krále sám hned v prvních dnech byl zakusil veřejných důkazův osobní nechuti a neváźnosti: octl se v zřejmé oposici proti politice pana Jiřího z Poděbrad a zabral se opět do snah reformačních. Otázka o zkaženosti kněžstva velmi zabývala jeho mysl, a do této doby (1453—1457) zajisté náleží také jeho svrchu vzpomenutý, od některých badatelův k roku 1443 nepravě kladený list k Chelčickému o témž předmětě. Závěrečné napomenutí, v tom listě obsažené, aby Chelčický bál se více boha než lidí, *bylo jen obrazem cesty, kterouž Rokycana toho času už sám byl nastoupil.*

Jan Blahoslav ve svých dějinách Jednoty píše o těch věcech takto: „Když dosednouti měl na stolici království českého Ladislav mladý, strach náramný připadl na Rokycanu i na všecku stranu pod obojí, z čehož se velebili Římané. Rokycana proti zavedení křesťanskému kázal, . . . a když taková kázaní činil, pán bůh mnohými srdci posluchačův pohnul k bedlivému a horlivému poslouchání. Jako bratra Řehoře s jinými, že jsou takové zavedení hrozné od pravdy, víry, lásky, a od spůsobu první církve seznavše za pravé to přijali. A na druhou stranu, když (Rokycana) mluvil o obnovení církve i o řídkosti strany následování pravdy, a že svět ji nepřijme, a kdožkoli budou chtíti toho dokázati, že na veliká a hrozná nebezpečenství přijdou: i dávaje příklad na městu vypáleném a rozbořeném a právě spustlém, na jehož gruntech a ssutinách porostliny a rozličné chamradí vzrostly, a v těch porostlinách rozličná a ukrutná zvěř lítá se zplodila, nedopouštějící nižádnému na těch místech ničímž hýbati, ovšem gruntův hledati; a vykládaje to pravil: tak my ještě po svrchu chodíme; nežli se lid zase gruntův doběře aneb doberou a na těch gruntech dílo dobré a stálé vzdělávati budou, proti nim zvěř lítá povstane a jim překážeti bude."

Takovéto úvahy hlavního duchovního vůdce kališníkův měly dojem velmi mocný na mysli všech posluchačův jeho, tím úchvatněji pak působily na *Řehoře* a kdož ve smýšlení s ním se shodovali.

Blahoslav v dalším vypravování dotýká nemalých duševních rozpakův a útrap při nejprvnějších Bratřích: „Těmi a podobnými řečmi (Rokycana) posloužil jim k bázni a strachu stran zavedení, že by nemohli dobře státi při svém spasení, zůstávajíce v tom hrozném církve křesťanské sobě oznámeném zavedení a bez následování pravdy poznané."

Zvláště Řehoř už plál nejprudší touhou po obnovení prvotních řádův církve Kristovy a nemaje dosti na rozborech života křesťanského, jež ozývaly se s kazatelny Týnské, pilně docházel k Rokycanovi také soukromí, aby s ním ještě do zevrubnějších rozmluv se zabíral a možnoli, pokoj své duše nalezl. V pozdějších písemných zprávách svých Řehoř sám určuje počátek své osobní známosti s kazatelem Týnským

k roku 1452. Tyto soukromé schůze a nábožné rozhovory Řehořovy s Rokycanou dostaly ještě významnější směr, když Rokycana, aby šlechetného horlivce poučil, že už také jiní Čechové probrali se k podobným výsledkům přemýšlení, na jakýchž oni spolu stanuli, dal mu do ruky spisy — Petra Chelčického! Účinek čtení byl v mysli Řehořově ohromný. Tak jasně ještě ani sám nebyl posud o nynější zkáze společnosti křesťanské uvažoval, ani Rokycana k němu nemluvil. Zcela nový svět vzešel v jeho duši. Od té chvíle byl sobě určitě vědom, co dále činiti chce a bude. Nemohl zastaviti se na polovici cesty k úplnému pokoji svého svědomí. Pouhé psané slovo Petra Chelčického nepostačovalo mu. Věda, že tento muž ve společné vlasti žije, musil jej viděti, s ním mluviti, od něho samého snad ještě více slyšeti, čímž by se v dalším jednání svém spraviti měl. I odebral se k Petrovi (nejspíše roku 1454), poznal i spisovatele a nejbližší společnost jeho a opětoval své návštěvy v Chelčicích.

Petr novým reakčním proudem církevním v Čechách také byl povzbuzen k sepsání díla, které považujeme za vrchol veškeré jeho činnosti spisovatelské. Jest to *„Síť víry,“* složená r. 1455, poněvadž Petr v ní vzpomíná oněch dob, „před patnácti lety, když země byla bez vlády, obrácena v poustku, když soudy stály, když zemané, dychtíce po loupeži a statcích, chtěli krále Němce.“ Ty známky táhnou se k r. 1440.

Bratr Řehoř poznal netoliko starší spisy Chelčického, *Postillu* a *Obraz šelmy,* ale také *Síť víry.* Docházení jeho do Chelčic způsobilo i mezi přívrženci Petrovými v jižních Čechách a mezi celým bratrstvem Pražským brzy těsné spojení duševní, kteréž jevilo se zvláště tím, že Bratří Chelčičtí dodávali Bratřím Pražským písma Petrova. K nejhorlivějším zasílatelům spisův Petrových do Prahy náležel *Jan Kolář z Vitanovic* (u Ml. Vožice), o němž později Bratří ve svém přípise k Rokycanovi z dne 29. července 1468 výslovně vzpomínají, že jim propůjčil ke čtení Chelčického nejprvé *Obraz šelmy* a potom knížky *O moci světské.* Ale všechno toto spojení Řehořovo i ostatních Bratří Pražských s Chelčickým a s nejbližším kruhem jeho dálo se netoliko s vědomím nýbrž i se schválením Rokycanovým. Řehoř a druhové jeho nepřestávali hleděti ke kazateli Týnskému jakožto k učiteli a důvěrníku svému, bez jehož vědomí a vůle vůbec ničeho nepodnikali, a k němuž snášeli i všechny dodané sobě spisy Petrovy, neodvažujíce se čísti je dříve, pokud by neměli k tomu svolení od něho. Uvádějíce Rokycanovi po desíti letech (1468) na paměť tuto svou bezvýminečnou k němu poslušnost Bratří vyznali: „A by ty byl nám to (písma Chelčického) hyzdil, nevíme, bychom byli přijali . . .“ A Bratr Lukáš podobně vypravuje, co Petr Chelčický „doma kokrháním oznamoval a což nakokrhal na papíru, a zvláště o Obrazu šelmy, *to jsou* (Bratří) *s ukázaním mistru* (Rokycanovi) *a s povolením jeho čtli* a tu teprv mnohem víc poznali . . . .“

Z toho zřejmo, že důvěra jejich k Rokycanovi až do r. 1457 byla velice povýšena nad jejich oddanost k Chelčickému. Dozrálo v nich ovšem teprv čtením spisův Petrových konečné rozhodnutí, že úplně se oddělí netoliko od církve Římské, poněvadž byla naskrze

zkažena, ale i od posavadní společnosti kališnické, poněvadž potřebné opravy ani hlavních článkův neprovedla, ba, jak už patrně se objevovalo, v prvotních zámyslech svých reformačních byla zaražena a k návratu do náručí Římského nakloňována. Však měli pevně za to, že kazatel Týnský půjde po nové dráze s nimi a že bude jejich vůdcem. Jeho posavadní řeči veřejné a ještě více jeho úvahy soukromé utvrzovaly je v naději, že bude hlavou nové jejich společnosti náboženské. Petra ani by nebyli mohli k tomu účelu potřebovati, poněvadž nebyl *knězem;* jim pak šlo o zřízení *nové církve s ústrojím kněžským,* nikoliv jen o pouhé rozmnožení členův bratrstva Pražského neb Chelčického.

Pokud panoval král Ladislav, Rokycana sám dosti hověl té jejich naději; ale když smrtí Ladislavovou náhle změnila se veškera církevní a národní situace v Čechách a ještě více když Jiří z Poděbrad z vůle národa dosedl na český trůn: také v Rokycanovi oživla naděje, že kompaktáta budou přivedena k potřebnému uznání v Římě, k dokonání a k platnému provedení v národě českém, tím pak že život křesťanský v Čechách dojde konečné nápravy. V tom domnění lišil se Rokycana ovšem velice od Řehoře i od Chelčického, kteří ani z nejupřímnějšího kompromisu církve Římské se společností podobojí neočekávali nic dobrého pro křesťanskou praxi, ano kteří právě všeliké smlouvání se mezi těmi stranami pokládali za hlavní pramen všech neřestí v křesťanstvu českém.

Po sedm let (1450—57) vzrůstalo bratrstvo Pražské pod ochranou a péčí mistra Jana z Rokycan; po sedm let usilovali Bratří zvábiti Rokycanu za svého vůdce; po *sedm let Rokycana odkládal,* až konečně přímo se osvědčil, že s nimi nepůjde. V pamětech Bratrských se zvláštní pilností snešeno a zachováno, co k této důležité kapitole dějin českých náleží.

Bratr Lukáš ve svém spise *Obnovení církve* poznamenal: „Toto pak skutečně se stalo (po smrti krále Ladislava), když Bratří s mistrem Rokycanou mluvili mnoho a mezi jiným mu pravili, mohlli by opustě zhaněnou křivdu Antikrista k schválení pravdy první přistoupiti podle svědectví, kteréž vydával za krále mladého, a *on pravil, že mu věc nemožná, neb by vše musil na ruby obrátiti a na tvrdo skočiti.* A dvěma v kaple mluvil: Vím, že praví jste, než já bych měl tak býti, musil bych potupen s vámi býti."

Obšírněji vypisuje Bratr Jan Blahoslav k roku 1458, za krále Jiřího: „A tak, když se povětří proměnilo, proměnil se také i Rokycan jako v jiného člověka. Kteréžto věci když jsou poznali ti dobří muži (Bratr Řehoř a jeho druhové), mluvili s ním o to dostatečně a k tomu jej snažně napomínali, aby což jest kázal o zavedení církve, skutečně od toho odstoupil, a cožkoliv kázal a mluvil o obnovení církve a vzdělání jejím, aby toho skutečně následoval a v tom sám stoje jiné všecky přidržel, slibujíce jemu, že jeho chtějí věrně a právě následovati, poslouchati a přidržeti se až do ztracení všech věcí i hrdla. On pak Rokycan za některý čas vždy jich tak odbýval pěkně, aby posečkali a nebyli tak příliš kvapni, z čehož oni čím dál tím více porozumívali tomu, že on k tomu nemá chuti, aby zavedení oznámené opustiti a

pravdy sebou kázané následovati měl. Když nejednou s ním o to opravdově mluvili a nebezpečenství svých duší, v nichž postaveni byli, jemu předkládali a že sám tomu dobře rozumí, jak je velmi nebezpečná věc, takovými zlými služebníky se srovnávati, a summou že oni nijakž nemohou při něm a při jiných kněžích tak zůstávajíce dobrého svědomí požívati. Až jim mezi jinými řečmi odpověděl s hněvem, přísně jim mluvil, že jsou velmi nezbední a příliš kvapni, a ty věci že jsou veliké a velmi nesnadné, což by všecko musilo z gruntu měněno a předěláno býti. Lid pak tento nynější že toho nijakž nesnese, nestrpí a nepřijme, a summou pověděl, *že by mu bylo na tvrdo skočiti.* A poznali (Bratří) z toho, že se světu nechce oškliviti ani pravdy v trpělivosti následovati. Neb jednu chvíli dvěma z nich v kapli řekl: Vím, že praví jste, než já bych měl s vámi toho následovati, musil bych s vámi potupen býti.“ —

Takové jednání Rokycanovo velice zarazilo a zarmoutilo Řehoře a družinu jeho. Připomínali mu všechny jeho někdejší veřejné i soukromé řeči proti všemu zavedení života křesťanského a co nejvyššího důvodu užívali nyní proti němu, že jim dříve po tolik let chválil *Petra Chelčického,* spisy jeho nejdříve sám ke čtení jim podav a jsa takto sám hlavní příčinou té cesty, na kterou oni už nastoupili. Rokycana v odpovědech svých ke zklamaným Bratřím všelijak vysvětloval, proč s nimi dále jíti nemůže, ale nikde nenalézáme, že by byl zapíral, co jim v minulých časích o Chelčickém pravil, aneb že by své mínění o Petrovi byl změnil. Jakkoliv důtklivě zejmena Řehoř sám na něho doléhal někdejším jeho svědectvím o Chelčickém, *Rokycana k té výčitce vůbec neodpovídal.*

VII.

Důležitost spisův Chelčického pro vystoupení Jednoty Bratrské na veřejnost už vyžaduje, abychom seznali hlavní jejich obsah a jádro. Pokusíme se, čelnější myšlenky Petrovy seřaditi dle předmětův jeho vlastními slovy.

Kristus a víra v něho.

Že ten syn boží jsa bohem věčným ráčil jest býti člověkem tělesným a trpělivým, takové věření v něho potřebno jest, a takové věření aby nebylo jalové a mrtvé, aby se jím člověk neoklamal. Nebo množství věří, v slepotě stoje, nižádného užitku spravedlivosti z té víry nerodí, ústy vyznává narození jeho a skutky zapírá a všelikou nevěru přestoupeními ukazuje, jediné z příhody někdy na pamět jim přijde jmeno Jesu Kristovo a na jazyku se zatočí jako pověst někdy se smíchem lehkým. By pak všichni preláti se vší církví Římskou ten soud vydali i čertům jeho duši poručili, neuškodí jemu; neboť bůh nepotvrzuje soudu toho proti tomu, kohož jest spravedliva učinil z víry syna božího.

Panu Kristu, synu božímu, dána jest všeliká moc v nebi i v zemi, aby byl pán andělův i lidí, aby měl moc soud učiniti o všech lidech

i všech jich hříších. Aby ani císař mocný ani papež pyšný ani kdo na světě hlavatý neodhrozil se a nevyšel svou moudrostí z jeho rukou, ale musil k jeho slovu lézti do pekla s ďábly v oheň věčný, ant s něho již seberou koruny slavné, postavce skvělé, rozkoše jeho i množství sluh. Všecky věci dány jsou od otce Kristovi, to jest všeliká moc k učinění *spasení plného všem v něho věřícím, tak aby neměli potřebí hledati jeho jinde v které věci nebo v kterém člověku kromě něho.* Nebo kdož jeho jinde hledá, ten jeho nenalezne, protož ani v papeži, ani v moci jeho, ani v jeho ustaveních, ani v biskupích, ani v jich koních spasení jest, nebo falešná jich moc, falešná jich ustavení, falešné jich množství koní k spasení, falešné zdi vysoké kostelův a klášterův k spasení. Jediný Kristus jest pravda k spasení všem věřícím v něho . .

Neroď (nechtěj) se báti dcero Sionská, aj král tvůj jede k tobě tichý sedě na oslici. Pokojně jede, nehrozí jí panováním a porobením ukrutným, ani robotami ani platy velikými. Ale přišed k ní, všecky svazky, břemena i obtížení robotná, pod nimiž jest ležela, povržena jsou na zemi. Aniž jest ji obtížil, pokrmův nákladných a desátkův obilných na ni nepoloživ, aby sluhy své sytil těmi pokrmy. Aniž jest ji také kterými služebnostmi robotnými obtížil, nic na ní nežádá, jediné, aby jemu dala srdce své.

Půjdemeli k lidu učenému, tu ovšem uhlídáme velikou víru o pánu Ježíšovi a chválu povýšenou jmena jeho, a kterak jeho brání před kacíři pilně skrze moudrost písma mnohého. By pak kdo chtěl zle držeti o Kristovi, oni se postaví proti němu, nebo mají knihy hlubokých smyslův moudré a dekrety veliké, logiku, grammatiku, biblí a doktorův mnoho. Byť někdo od kraj světa přišel chtě se pohoršiti nad pánem Kristem anebo jej lehce vážiti, obrání jemu a dovedou jemu všeho, oč se jest nad ním horšil. Protož nepodobné jest domnívati se, aby oni v církvi Kristově byli první pohoršitelé nad Kristem k uvedení všech pohoršení v křesťanstvo, jimiž jest umrtven Kristus v nich. Však postavíce pravdu Kristovu proti mistrům a duchovním domněným pastýřům, jenž jsou pohrzeli Kristem a jeho chudým a pracovitým životem, jeho pokorou a sprostností, a uvalili jsou se v svět a v lakomství, v lakotu a v rozkoš tělesnou, v panování pohanské a v pýchu: z těch věcí poznáme, kterak ti učení a duchovní daleko jsou od Krista a kterak jest on jim mrzel v své pravdě. A nejvíce když se ohlašuje pravda chudoby jeho a cesty úzké proti lakomství a rozkošem jejich. Tuť se zjevně ukáže, kterak pravda Kristova jim bude položena v nenávist, v hněvy veliké až do vylevání krve.

Užívání rozumu ve věcech víry.

Budeli kdo chtít pravdu držeti v duchovních věcech a božských, musí ji s prací zvěděti, ji hledati, učiti se, ptáti se, aby pravý rozum v slovích božích mohl míti. Také ku poznání pravdy boží našemu rozumu malému a zatmělému překáží veliká mylnost a pokrytství v duchovenství. Nebo všechno to duchovenství obráceno jest v lež od lidí duchovních pokrytých, kteřížto odstupivše od boha a zákon jeho opustivše uvedli jsou své zákony rozmnožené a ozdobené zevnitř k oku

lidem, služby a řády kostelní mnohé a nazvali jsou ty věci chválou boží, řádem božím a poklonou boží, a pozdvihli jsou jich s velikou slávou až do nebe na odivu *lidu slepému*, kterýž jistě mní, že není jiné cesty k sloužení bohu, jedno ti zákonové vymyšlení od prelátův pokrytých.

Nyní (lid) netoliko má víru malou, ale také slepou, bludnou a mrtvou, ježto ani o bohu, ani o jeho pravdě a cestě co *rozumného* drží. Což jako za víru drží, to jest pouhý a zjevný blud, v němž se ďáblům klaní. *Jiní jsou pak rozumnější*, jako kněži a mistři, ježto mnohou rozumnost o bohu mají v sobě. Ale ti také nemají živé víry, neb jsou naduti pýchou velikou, svody těžkými oklamávajíce lid o jeho spasení.

Jinak nemohou lidé ke Kristu přijíti než skrze *víru rozumnou*, aby jej poznali a s ním se spojili.

K našemu naučení važme, když Kr. dí: Makejte a vizte. Že tím dovodí člověku, aby viděl, to jest rozuměl, aby vše což sluší k spasení viděl a rozsoudil podlé pravdy písma. Ani odpustkové, ani prodávání mší, ani tržení za svátost nic neprospějí k spasení, nemajíce v sobě živosti ducha svatého.

Která ovce Kristova poznala by pastýře svého a potáhla by se na jeho pastvu, tu oni (kněží) za bludnou mají. Ale lid opilý a svého spasení nedbalý, ježto jich lžem a bludům věří, ty oni za ovce své mají a znají je po tom, která co desátku má dávati a co s které kdy mohou sedříti k hodům nebo ku posvícení uhoniti . . . . . Takové musí býti ovce Kristovy, aby *víru přežívali, rozumně ji v sobě držíce* podle zkušení a pravého uptání na to, co jest víra a kterak o ní má rozumíno býti, aby při tom nebyl člověk jako svině nebo vlk, ježto pokrm hltají, nepřežívajíce!

Bohoslužba vnější.

Nynější kněží napsali jsou sobě veliké knihy k dlouhému bublání, ale ne k modlení v duchu a v pravdě.

Člověk nemůže se přiblížiti ničímž k bohu, ani se s ním spojiti v jeden duch, než toliko samou milostí pravou jeho miluje. A ta milování boha rozličně v lidech jsou. Někteří milují boha, že jsou se zavázali k zvláštním zákonům, aby podle uložení jich pro boha oděv potupný nosili a v těch zděch bydlili, tam jemu zpívali a jiné obyčeje ke cti činili. Ale proto lakomství, smilství, zvláštností nemilostivých plno jest v nich, svatokupectví, rouhání pravdě a zrazování nenávistné pravdy . . . Jiní jsou ještě milují boha z ustavení papežského a z přikázání prelátského, ježto jsou jim uložili dni a časy posvátné k zdržení od pokrmův mastných, a jalových aby ke cti bohu požívali a od děl tělesných aby přestali a tu se posvěcovali jakouž svatostí, jak kněží jim ukazují . . . A že ta milování boha jsou veliké břímě, že v nich život může brzy zhynouti, jako řvaní dlouhá a mnohá rozličných písní mnichových, bublání v hodinách, šeptání v páteřích, nespaní, trpění postův, v žíních chození, lehání: tím více utvrzuje se to milování pocházející ze zámyslu lidského na oklamání světa . . .

Nám již neostává po nich (kněžích) jediné svátek ducha svatého, abychom jemu světili zpívajíce a u veliké zvony zvoníce, *aby jeho milost ráčil vesel pobyti při našich zvonech a písních.* Již nehledáme jeho přijítí k svému utěšení, ale svatokupci žádají tobolku peněz vylhati na lidu skrze ducha svatého, aby se utěšili a veseli pobyli, vína a jiných rozkoší se naplníce. Takéž jiný lid v roucha pyšná, drahá a okrášlená se připraviv, jedni k druhým k libosti, aby se ukázali na chloubu, hody v domích aby nastrojili skvostné a nákladné, aby břicha naplnili, pití vonných aby se nalili a potom k zvuku píšťal a houslí aby se radovali, skáčíce v tancích a jiných plzkostech rozpuštěni jsouce jako před modlami, *a to jest svátek ducha svatého.* A to by mohlo podobné býti, kdy by se měl ženiti duch svatý a tanec voditi svou ženou . . .

V čem nezáleží spasení?

Člověk domnívá se spasení, čině ty řády kostelní lidmi vymyšlené, v nichž se všem spasení slibuje zjevně a slavně. Nebo ne hloupě jsou ujištěni spasením pod těmi zákony prelátskými, neb jsou je písmem svatým zodívali a starými svatými i doktory plnými ducha svatého, řádem božím a chválou jeho. A ten lid domnívá se spasení pod těmi zákony všem v tovaryšství položenými, aby všecko množství přestupníkův ze spolka posloužíce bohu v chrámích podle ustanovení starších, také ze spolka sjednali v pýše, v lakomství, v rozkošech tělesných, v obžerství, v opilství, v rozpuštění, ve hrách, v veselích, v tancích i v jiných všech poběhlostech pohanských, a s tím se vším aby odpočinuli na pánu bohu a na jeho věčném spasení. A což pak služba svatokupecká mší a jiných věcí duchovních za peníze a za jiné užitky tělesné zceněná, koliké se tu spasení duší slibuje!? A tak ďábel kde chce může cestu spasení uvesti tomu lidu: *pouti mnohé* oslaviti, aby v tovaryšství radostně jdouce, hojně jedíce a pijíce spasení tak *u svatých* na poklonách hledali a věřili, že kněží bohatí mají velikou moc, odpuštění hříchův tu dávati a lidi rozličně posvěcovati. Také se někteří domnívají o některých kněžích, že mají tovaryšství s bohem i vkupují se v jich zasloužení, a domnívají se, že jim tu spasení na hotově stojí. A nad to pak chtějí ještě spolehati na svátost svatých v nebi a potom až i *do pekla* sestoupí se svou nadějí, když by jim již všecka posvěcování domněná nemohla plné naděje v bohu samém ustanoviti. *Peklu* sebe svěří a sestoupí do něho, aby je úplně *vyčistilo* a do nebe vzhůru poslalo. *A na tom domnění téměř všecko množství hříšníkův stojí, pokání nečiníce a v očistci své dokonalé spasení věříce.* A to všecko cožkoli může bludného a lehkého domnívání o spasení býti, učinila jest neznámost boha a blud antikristův.

Můžeť se i dnes množství velikému přihoditi, že *Ježíše mezi známými nenajdou.* A toť jsou obyčejové mrtví dávno od kněží lstivých k hledání boha uvedení pro zvláštní zisk jejich, ježto jsou již nyní i hloupým oráčům dobře známi po jich ustavičném rozkazování: jako jsou *zpověď třikrát do roka s pokáním peněžitým,* aby hned potom přijímati tělo boží mohli, oféry, desátky, kropení i mnozí jiní řádové a práva, v *nichžto vždy lid slepý boha hledá a nalezti jeho nemůže.*

Žena mající skryté modlení a skrytou víru k pánu Ježíši, více jest ujištěna *užitkem modlitby,* než nynější kněžstvo a žákovstvo s mnohým vytím v chrámích a mnoho hodin s velikým bubláním repčíce.

My již v těchto časích zlých a nebezpečných nic utěšeného nemůžeme o té *vinici* (páně) mluviti. Nebo vepř divoký z lesa z kořen vykopal ji, a zvláštní zvěř s desíti rohy a se sedmi hlavami spásla ji a zkazila ohradu její, a v planost obrácena jest a cizího štěpení nese překyselý hrozen, z vinice Sodomských a z předměstí Gomorských, a hrozen převelmi hořký, žluč drakův víno jich. Nebo vinaři té vinice opustili jsou pána boha a opili jsou se krví svatých, kteréž bůh posílá k tomu, aby opravili zkažení té vinice . . . Aniž takoví vinaři uvodí koho do vinice Sodomských a smlouvy s ním činí jinak, jediné aby sobě jeho v užitek smluvili a hrozny se jim činili, aby z nich ssáli sladkost užitkův zemských k utěšení těla. Nebo všecka jich posvěcení, všecky jich slavnosti hodův a náboženství jsou v *zisku zceněny.*

V čem jest spasení?

Spasíli nás bůh, ne pro naše skutky a spravedlnosti to učiní, ale podle svého milosrdenství nesmírného.

Ani dlouhou prací ani krátkou nemohl by nižádný zasloužiti království nebeského, když by jeho bůh z milosti každému nedal. Ale něco stránkou můžeme zasluhovati tak, když my víru živou majíce k němu a milost, i z té víry a milosti usilujeme, boj vedouce proti tělu, světu a ďáblu a vůli boží plníme . . . *Úplně zasloužiti nemůž nikdo,* protož musí vždy z milosti a ne ze zasloužení přijíti království boží.

Kněží praví se býti pramen spasení.

Málomocnému již očištěnému dí pán Ježíš: *Jdi, ukaž se knězi a obětuj dar,* jakož jest přikázal Mojžíš. A to jest bylo líbo kněžím oněm i nynějším, aby se jim málomocní ukazovali a dary jim obětovali. Protož to kněží s chválou ohlašují a mnoho se chlubí, *že spasení lidské na nich záleží, a že nemohou lidé bez nich spaseni býti.* Ale jáť dím, že bez kněze Krista nejvyššího nikdo nemůže spasen býti. Ale kdož se přidrží kněze lotra a zloděje, nelze jemu zatracení ujíti. Protož se bláznové chlubí takoví, více se tomu radujíce, že tu od nich dary berou, nežli zdraví málomocných. A pilně *lakomí popkové* napomínají, aby se jim ti málomocní ukazovali, nebo zisku tělesného od nich dosahují, ale o jejich čištění nevelmi stojí, *nebo se jich tobolce lépe hodí málomocní* než čistí. Ale zle sobě tuto kněží čtením dovodí, že se jim mají málomocní s dary ukazovati. Nebo tam kněží podle zákona mnoho jsou musili málomocné ohledávati a práci s nimi míti. Ale nižádných darův od nich nemohli jsou ani bohu obětovati ani sobě vzíti prvé, než až málomocný očištěn byl. Protož by aspoň nynější kněží židovským se rovnali, aby se na nižádné dary malomocných netáhli, leč by prvé svou prací, modlitbou a naučením svatým skrze víru málomocného k čistotě svědomí přivedli!

Kněží opustivše pravdu zákona božího provolávají *jedny časy k hřešení a druhé ku pokání.* Masopust, aby s nimi v obžerství a

v jiných ohavnostech trávili bez studu: a půst ku pokání, aby je v pokrytství do času zavřeli a chovali pod falešnými zpověďmi a pod mylnými pokáními bez opravení života, majíce nepřestávající vůli k budoucímu hřešení. A v tom převýšeném bludu zpokojili jsou ten lid a ubezpečili v mylné naději spasení . . .

Boháč kněží na penězích najal, aby pravili o něm světu, že jest v třetím pekle, v očistci, a že oni za něho věčně chtějí boha prositi, aby jemu z pekla pomáhali, nenadějíce se, že by v roce nebo ve dvou letech mohli tomu co učiniti, aby jich modlitba té moci byla. A protož pochybujíce nad tím, *musí v knihy vepsati duši toho boháče!* . . . *A již mistři a kněží velice vládnou Ježíšem: v jich rukou spasení všech záleží.* Oni vládnou věrou a panují nad ní, *a což oni chtějí, to víra jest.* A Ježíš dav jim v moc klíče království nebeského, aby jimi odmykali, jakož se jim zdá a komu, *a on již na jich milosti jest.* Co oni jemu dobrého učiní, na tom dosti měj. Ale oni vládnouce Ježíšem a jeho spasením, a jedno jsouce se světem, podadí jeho světu vhod, aby jemu Ježíš nebyl těžek ani k hanbě. Připraví oni Ježíše světu v sladké jíšce, změkčivše jeho nad olej, aby lehce na každou ránu padl, aby spasení jeho mohlo se dostati katu, biřici, násilníku, zloději, mordéři, rufianu, cizoložníku, smilníku, bohatci v tuku skvostném prorostlému, lichevníku, lakomci, žráči, opilci, a kdož na světě nalezen jest, každý má spasení skrze mistry a bohaté kněží připravené. Nebo oni vládnouce, spasí všecky na světě, aniž může kdož nyní zlý býti, ani do pekla jíti . . Mistři a kněží již jsou sobě uprázdnili širokou cestu skrze Ježíše, a cti a chvály, zboží a rozkoší těla došli jsou skrze jeho bolesti, všechen svět se jim klaní, maje spasení Ježíšovo z moci jich. To vše ten svět dělá v slepotě, a věří spasení svému, v ledačíms jmeně po zemích, po krajích toulaje se, věří na místech, ježto jsou svatokupci oslavili, že milosti a spasení naleznou, a u kněze nejbohatšího v Římě odpuštění hříchův všech a zbavení muk a jinak rozlité svátosti mají mnohé. A naposledy, scházejíce s tohoto světa *kněžím statky dávají,* duše své jim poroučejí, aby za ně boha věčně prosili, mše sloužili, žaltáře, vigilie zpívali, *nebo prvním milostem, kterých jsou za živa hledali, ani velikým odpustkům papežovým ani sedmeré svátosti církve svaté nemohli jsou doufati, by ihned zemrúce šli do nebe.* A protož zemrouce myslí vstoupiti do třetího pekla v očistec a kněží za ně pějíce a mše sloužíce *mají z pekla dobývati jich* . . .

Nynější kněží nejsou jako jiní lidé, nebo svých modliteb všem dosti dají: pánům, měšťanům i sedlákům. A jich modlitby do pekla sáhají svou mocí, z ruky ďáblovy duší dobývajíce. *A všickni lidé za nic by nestáli bez jich půlnočních modliteb!*

Papež hlavní pramen spasení.

Židé křtu nezapírají, ale chtějí, aby k němu byl nějaký veliký Eliáš, malý Jan že by neměl té moci. A v té šlepěji stojí také *Antikrist, kterýž se jest nad bůh povýšil* a moc boží sobě osobil a to jediné spasení půjčuje, co z jeho moci vychází. Protož jest sobě osobil všecky skutky, v nichž by měli lidé spasení hledati a všecky řády a služebnosti v duchovenství. A ustavil jest úřadníky zvláštní z moci své

s velikými jmeny, aby oni měli ty služebnosti v svých rukou a těžili jimi. A bez jich povolení a moci aby nižádný nemohl skutkův spasitelných činiti nižádných, ač by i svatý a bohu milý byl. *Protož pošleli koho bůh se svým duchem, ti kněží velicí odsoudí jeho na oheň.*

Antikrist v své slávě ukazuje se, jako by on bohem byl, čině plné spasení lidem kromě Krista, moc všecku duchovní, *klíče apoštolské* k rozvázaní a k svázaní maje, povýšen jsa ve cti, v bohatství, a maje na pomoc všecky klášterské roty, všecky koleje mistrské s jich vtipy mnohými, a ti jedním duchem společně proti pravdě Kristově stojí... Ale bojte se nynější *hlavatí papeži,* biskupi, arcibiskupi, ježto proti Kristu pod pokrytstvím stojíte, chtíce jeho pravdu potlačiti, sami panovati v pokoji a v rozkošech. Bojte se všichni hlavatí nepřátelé kříže jeho, ježto se posmíváte jeho chudému a potupnému životu a nevěříte jeho pravdě. Bojte se všichni, ježto boha hledáte lstivě, spolehajíce na jeho milosrdenství a na svá lživá posvěcování, a protivenství kříže trpěti nechcete.

Dále a u větší odpornost sáhají ti, kteříž stojí na místech apoštolských, nežli by prostně všickni takoví nájemníci (ovčince Kristova) byli: jakož jest papež, kardinálové, biskupové, opatové i jiní preláti velicí, ježto mají panství veliká tohoto světa, panoší a jiných čeledí rozličných zástupy nemalé, jako jest obyčej u dvorův královských a knížecích chovajíce, panství světská spravujíce, v rozkošech a pýchách života přebývajíce. Tiť kázati neumějí ani služebností pastýřských činí, ale toliko nad věrou panují, což by se jim zdálo, to aby víra byla. Pokud chtí, potud jí moci půjčí, a jakýž chtí, taký rozum jí naleznou. Nebo na nich jest, zákony lidem ostavovati, aby podlé nich bohu sloužili, a oni jim z moci své odpustky za peníze rozdávali. Takovým se vlk nenahodí, aby se jeho leknouce utekli od ovec, nebo císaři, králi sami před nimi padají jako před bohem, tiť jim vlkem nebudou. Nahodíli se který dobrý a chudý kněz, čtení káže a bude jim vlkem, toho oni kacířem nazvouce řknou, že církev svatou zamúcuje a ruší ji, upálíť ho anebo v žaláři uhnojí. Ti opět, o nichž pán dí: kteříž nevcházejí dveřmi v ovčinec ovcí, ale jinudy vstupují, že jsou zloději a lotři, ti nejsou nájemníci utíkajíce od ovec před vlkem, poněvadž sami jsou prostě mordéři ovec, a ti jsou sřízeni od oněch prvních na místa pastýřská. A ti také lid sobě podrobivše skrze moc panují nad ním s ukrutností podle vůle svého panství: mléko dojí, vlnu stříhají, osahše lid a zcenivše jim všecko: co, kdy a zač dáti mají, a sami se pasou v rozkošech a stádo jsou dali v roztrhání všeliké zvěři polní. A toť se nyní nejlépe hodí kněžím, aby osednouce faru bohatou a dům, měli pokoj tělesný a stůl sytý. A trvajíce mnohé časy s přestupníky rozličnými, vždy jim káží, křtí, oddávají, svátostmi posluhují a vždy se hanějí s tím lidem, že jest pekla hoden; *však se tu chce knězem býti pro břicho.* A kdo by se uchýlil od jich nepravé služebnosti, ten od nich nazván bude *poběhlý kacíř od víry a sektář.* Z neřádu té nevěry nemůž nižádný rozumný jinak jich souditi, než za zlé a nepravé nájemníky, kteří *sebou pomykají často sem i tam, vybírajíce kde by méně práce bylo a užitkův více.* Kdež se jim lepší pastvy nahodí, utekou od prvních preč a potom nepodbají na ten lid. Ze všech děl-

níkův, což jest jich pod nebem, není nižádných nedbalejších, aby od svého díla tak hanebně utíkali, jako tato činí.

Panství, kteréž měl císař (Konstantin), to kněz *papež* nejvyšší má a má sobě na pomoc císaře, krále, knížata, pány zemské i v městech konšely. A netoliko má tohoto světa moc, ale osobil jest sobě i moc boží, aby mohl *všechny hříchy lidem za peníze odpustiti i do pekla poslati kohož chce a do nebe též.*

Málo jest v světě hříchův: obráceni jsou v ctnosti. Jsouli hříchové kteří, lezou s nimi k papeži do Říma, věříce, že má moc odpustit všecky hříchy. Nejdeli tam kdo, však nalezne kněze opilého, svatokupeckého, který *uloží pokání jeho tobolce.*

Počnouce od papeže až do mnicha všichni budou těžce reptati, když sláva pánu Kristu navrácena bude, aby lidé hříšní toliko od něho odpuštění hledali. *Ubude sádla knězím,* i budou reptat i rouhati se, že se řád boží ruší, *když jich telmy ubývá!* —

Papež antikrist.

Pan Ježíš pokorně na oslíku jel, ale papež na velikém bílém hynštu, v uzdě zlatem okované. Třapce u klobouku barevné s perlovými knoflíky. Dek zlatých až se koni do země vleče, a s velikým zástupem rytířstva a panoší, ani nad ním nebesa nesou. A tak jede s velikou slávou tohoto světa. Aj toť pravý antikrist, jenžto se protiví Kristu pýchou. Bůh věčný ponížil se, ale papež člověk hříšný číně se náměstkem Kristovým nepodobně se sjednává s ním, aby poznán byl od věrných, že jest náměstek ďáblův. Jen slepota lidská jej jako boha ctí.

Ďábel lhář chtěl jest dáti království všeho světa, nemaje jich. Náměstek ďáblův, antikrist také rozdává obroky, úřady, důstojenství, sám nic nemaje, aniž věda, kde jest co dává. A ještě v zlosti převyšuje ďábla v tom; neboť ďábel, ač jest lživě chtěl dáti což nemá, nežádal peněz za svou lež; ale antikrist, také nic nemaje, samé lži té ještě darmo nedává, ale zlato za to vezme, čehož jest ani nekoupil ani nevzdělal, ani neví, v kterou jest stranu ten kostel, za nějž peníze béře. Protož ďábel nepřestává skrze náměstka svého říkati: „Až padna budeš mi se modliti a podáš mi zlatých, neboť darmo nic neudělám, budeš větší tohoto světa, dobré bydlo maje, a zbohatneš tudíž, když také od tebe jiní menší budou kupovati spasení své a žáci pleše.... Až padna dáš mně opasek zlatých, budeš biskupem, opatem, kanovníkem, farářem, a třebas lotrem i čím chceš!“

Všecky milé věci Kristovy, v nichž se jest nejvíce skvěl, ve tmu jsou se proměnily. Jako by se to již nepodobné zdálo, co jest on s apoštoly svými vedl. Nebo ti, ježto jsou vešli na místa apoštolská, chudobu Kristovu změnili jsou u veliké panství, že jsou jako knížata světská. Jeho skromnost v obžerství, v lakotu a v sytost knížecí uvedli. Místo práce Kristovy a běhání o spasení lidské mají pokoje čisté, země, hrady, domy krásné, život prázdný a lení, rozkoši mnohé, platy, dědiny, dvory. A na smrti Kristově hořké a úzké udělali jsou cestu širokou a svobodnou do nebes všem hříšníkům nespravedlivým. Na klíče sva-

tého Petra svatokupectví rozšířili, odpustkův hojné dávání, ode všech hříchův i muk zbavení, rozhřešování velikých hříchův z peněz. Ty a jiné mnohé věci zle založeny jsou na Kristovi lestně a na něj uvaleny. Aniž lidé mohou již znáti, *proč Kristus přišel, co nám dobrého učinil, která jest víra jeho.* Neboť jest dávno mlčáno o tom o všem *a na kázaních papež a jeho moc hlásána* a velebena byla vždy a ještě se hlásá.

Děje se zatmění Krista skrze zjevné povstání antikrista. A to s mocí světskou i duchovní. Ohledej to, kdo chce, že antikrist zjevně proti čtení povstal jest: kalich boží obci křesťanské odnímá, a kdož jej pijí bez jeho vůle, za kacířství to jim počítá a všecka pravda čtení potud jest u něho vážná, pokud on ji povolí a pokudž on jí duch svůj dá. Ale podle ducha Kristova všecko čtení i jeho písma jsou u něho kacířství. Neb ty kazatele, kteří čtení zvěstují podle ducha Kristova, pálí, v žalářích je hnojí, klne, kaceřuje, i těm, kteří čtení následují, posmívá i rouhá se, hrozí, tepe, stíná, pálí, žalařuje, a o to pilně usiluje, aby ústa zavřel všem zvěstujícím čtení a vykořenil ty ze země, kteříž vyznávají jméno Ježíšovo, a na to i rady vzdělává a moci světské hledá; a ač ten antikrist v kostele čtení žehná, kadí jemu i zvoní a slavně je zpívá i líbá, však všechna ta snaženství proto jediná, aby pravdu čtení umrtvil i s těmi, kdož jemu věří a o něm mluví.

Již mnozí národové odpočívají pod požehnáním antikristovým, čekajíce spasení skrze jmeno slávy jeho, jenž tak mocně a moudře posvěcuje všech, pravě, že má plnou moc Kristovu i svatého Petra. A což on učiní o spasení duší, že bůh se všemi svatými toho potvrzuje. Kdy by kdo pochyboval a tomu odpíral, má moc světskou i nebeskou, aby mohl připuditi každého k tomu. A toho, kdož by tak tvrdé šije byl, a nechtěl věřiti, má moc zmuče jej stíti a spáliti dáti.

Papežství skleslo hlavně za císaře Konstantina.

Ďábel uvedl spaní na lidi. A prvotně na kněží, kteří jsou měli býti náměstkové apoštolští. Ti v rozličná spaní dali jsou se. A nejznamenitěji, když jsou byli puzeni pro víru a soužení mnohá trpěli od pohanův, kryjíce se v jamách, v lesích i jinde. A zatím císař jeden uvěřiv v Krista podal zboží, cti a chvály tohoto světa těm kněžím z lesa, již bez pochyby ustrašilým a v duchu zemdleným. Nebo by v tom knězi, kterýž jest tak rychle čest světa přijal, horlivost milosti apoštolské a víra živá a nepochybná byla, kterak by panství a slávu císaře pohanského na sebe vzal a v ní vešel? Vida před sebou příklad spasitele svého, život pokorný, pracovitý, bolestný a od světa pohrzený, kterýž jest zjevně cti tohoto světa utíkal a u věci světské se neplетl a své apoštoly od světa odvolal, v chudobě a v práci je ustavil. Musilo býti veliké spaní nevěry, v tak zpětný život Kristu uvaliti se k vůli *pohanu, protože jest byl nějak uvěřil.* A ten kněz přijav jeho u víru, není zjevno, by jej naučil ponížení Kristovu. Ale to jest zjevno, že *císař kněze naučil zvelebení pohanských králův* a odsadil jej daleko od chudoby a pokory Kristovy. V tom takovém spaní hlas slyšán jest: *Dnes jest vlit jed v církev svatou! Z toho počátku jedovatého již nižádný papež*

nechce chudoby a pokory Kristovy nésti, ale panství a chválu králův pohanských.

Srdci tělesnému Sylvestrovu a neplnému u víře libo bylo, ano již císař Konstantin koně pod ním vede: již v tu chvíli se ho nebál jako prvé. A tu *jest síť Petrova velmi zedrána, když jsou ti dva velicí velrybové v ni vešli, to jest kněz nejvyšší s panováním královským a se ctí nad císaře, a druhý velryb císař s panováním, s ouřady, s mocí pohanskou, pod koží víry uvalil se.* A když jsou se ti dva velrybové hrozní v té síti již obraceli, tehdy jsou ji tak zedrali, že jest jí málo co v celosti zůstalo. A od těch dvou velrybův tak odporných síti Petrově narodilo se rot šibalských, od nichž jest tak velmi ta síť zedrána, že *jí jediné znamení a jmena křivá jsou zůstala.*

Moc duchovní a světská.

Apoštolé nebojíce se kázali jsou čtení všemu světu. Ale patříce na škodu, kterou jest bázeň uvedla na ty, kteříž se jich náměstkové chtí přičísti, v těch horší věc naleznem. Nejvyšší kněží a biskupi i všichni duchovní jsou již bezpečni před strachem, neboť jsou jedno s mocí tohoto světa a nad ně mají moc. Císaři, králi, knížata, rytíři i panoše jsou jim poddáni a jsou jednoho ducha spolu. *Kněží světské spasením troštují, hříchy jim odpouštějí a rozličné milosti jim dávají a modlí se za ně ve dne i v noci. A světští jim zase hojně zboží nadávají a jich hájí a brání.* Protož jsou sobě kněží ti v tom opatřili pokoj, aby na ně strach žádný nešel od moci světské. A netoliko sami mají moc velikou, v zástupích jezdí s rytířstvem a sedí na hradech a na městech dobře ohražených, aby na ně strach s žádného neupadl ale s nich na jiné. Zavřeli jsou se pro bázeň chudoby, hladu, žízni, horka, zimy a hanby, aby se ty věci nemohly jich dotknouti, kteréž jsou protivny jich životu rozkošnému, práznému, sytému a nedotčivému. Zavřeli jsou se proti tomu dědinami, platy, desátky i jinými užitky, aby nedostatek nemohl k nim. A ta zboží zatvrdili jsou sobě jako závorami zápisy královskými, knížetskými, panskými, papežskými, aby jim nemohla v ničem zhynouti až do smrti. Protož strach nemá dveří, kterými by na ně vešel nebo z čeho by se narodil: ty dvéře jsou proti němu pevně zavřeli.

Roty šibalské v panování dělí se: jedni jsou páni duchovní a druzí světští. Páni duchovní: papež pán nad pány, kardinál pán, legát pán, arcibiskup pán, biskup pán, patriarcha pán, farář pán, opat pán, probošt pán, a těch opatův a proboštův tak mnoho jest pánův, jak mnoho jest klášterův a zákonův nadaných panstvím; provinciál pán, převor pán, mistr universitatis pán. Pak světští páni: císař pán, král pán, kníže pán, páni korouhevní, purkrabí pán, rytíř pán, panoše pán, rychtář pán, konšelé páni, purkmistr pán, měšťané páni. A ti všichni páni tak k sobě to panování táhnou, že jsou netoliko zedrali víru mezi sebou, ale i království zemské tak jsou rozsápali mezi sebe, že hlavní pán král nemá nad kým panovati, aniž zboží může dosti míti, aby se živil s čeledí svou. Nebo páni opatové obsáhli jsou zemi široce, a páni korouhevní a panoše na druhou stranu, že zde v celém kraji v mnoho mílích jediné vsi nemá král k svému panování. A poněvadž

panování zemské nemůže státi právě pro množství pánův: tím více víra nemůže státi ani zachována býti pro množství rot šibalských a pro množství pánův zbytečných a víře odporných, pro něž musí býti rozdělení, nesvornost, pohrdání, utiskování, nenávisti, svárové, sahání jedněch na druhé. (Pokračování.)

Rozhledy literární.

Literatura právnická.

Česká literatura právnická jest po probuzení národa našeho k novému životu jedna z nejmladších. Věda, které před věky první mužové národa věnovali síly své, do nedávné doby u nás ležela ladem, a výtečné vznešenou humanitou dýchající spisy českých právníků odpočívaly pokryté věčným prachem v nejzazších koutech knihoven a archivů, čekajíce na své osvoboditele. Teprvé v posledních dvou desítiletích jali se někteří mužové naši s mravenčí pílí vyhrabávati drahé památky právnictví českého, aby učiníce je přístupnými, poskytli nynějšímu i budoucímu pokolení příležitost, z této nevyvážné studnice čerpati nové svěží síly ku vlastnímu vědeckému zdokonalení. Máť do sebe zajisté právo staročeské onu vzdělávací moc, kteráž rovněž jako velebené právo římské bystří rozum, sílí paměť a šlechtí mysl. Žel, že vytlačeno jest z vysokých škol domácích, kde druhdy téměř výhradně bylo pěstováno! Přes to bohdá tento pomník české vzdělanosti a humanity důstojně bude zbudován. Základ trvalý už položen jest; neboť vydány jsou v posledních letech nejdůležitější a nejobsáhlejší díla o právu staročeském, na kterých bezpečně dále stavěti možno.

Velikou zásluhu o úpravné a i širšímu obecenstvu přístupné vydání spisů těch má *V. Brandl*, zemský archivář moravský, jenž mimo „Zápisky o soudu panském“ Karla staršího ze Žerotína vydal knihu Tovačovskou, knihu Drnovskou (1868) a knihu Rožmberskou, nečítaje v to mnohé články o právu českomoravském v „Právníku“ uveřejněné.

Kniha Tovačovská aneb *pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v markrabství moravském* po drahnou dobu považována byla za první pramen při rozhodování sporných otázek práva moravského a tvořila základ pro pozdější zřízení zemská. Již r. 1858 vydal Karel Josef Demuth knihu Tovačovskou dle rukopisu u desk zemských v Brně chovaného. Avšak vydání to, jakkoliv velmi úpravné, nevyhovělo všem požadavkům, jelikož bylo věrným otiskem jediného jen rukopisu, kdežto kniha Tovačovská zachovala se nám u valném počtu rukopisů jiných, obsahem svým značně se lišících. Bylo tedy třeba upraviti porovnáním různých exemplářů vydání kritické. Namáhavou tuto práci podniknul V. Brandl, a jeho péči i píli neobyčejné podařilo se již roku 1869 odevzdati obecenstvu dílo v každém ohledu dokonalé.

V úvodu podává spisovatel životopis Ctibora z Cimburka, přihlížeje hlavně ku životu a činnosti jeho veřejné, zvláště pak rozbírá práce jeho literární a přechází pak ku podrobnému pojednání o knize Tovačovské. Mimo text hlavní nalézají se na dotýčných místech i různá čtení rozličných rukopisů, jakož i hojná vysvětlení a objasnění věcná a historická z rozličných pramenů čerpaná. Po textu následují dodatky, obsahující některá právní ustanovení z doby pozdější, která do jednotlivých rukopisů přijata byla; ku konci pak připojeno jest vysvětlení slov zastaralých, jež ku snadnějšímu porozumění textu jest velmi důležité.

Kniha Drnovská z první polovice 16. století jest vedle knihy Tovačovské nejdůležitější památkou slovanského práva na Moravě. Dle náhledu Brandlova není spis tento dílo samostatné, ale dlužno jej považovati spolu s nejstarším zřízením moravským krále Vladislava a s knihou Jiřího Sedlnického za jediný celek, jehož středem jest kniha Drnovská.

Spisovatelem knihy této jest rytíř Ctibor Drnovský (od tvrze Drnovic u Kunštátu), který byl práv zemských dobře znalý a pro tuto vlastnost často za poručníka či obhájce volen. Při sepsání knihy své použil knihy Tovačovské, kterou valně rozšířil, hojnými nálezy soudními objasnil a proměnami po sepsání knihy Tovačovské nastalými doplnil. V předmluvě k novému vydání uvádí Brandl původ a osudy knihy Drnovské a připojuje životopisné zprávy o spisovateli, jak je v listinách a starých rukopisech nalezl. Velmi záslužný jest i úvod, obsahující počátky historie práva zemského; zejmena pojednává se tu o vývoji práva zemského na Moravě od dob pravěkých se zvláštním zřetelem k rozvoji soudu panského až do 16. století; mimo to obsahuje úvod výklady o některých právních institucích, kterým se porozumění právnických spisů z doby té usnadňuje. Knihu původně bez soustavného pořádku sepsanou vydavatel spořádal a dle látky roztřídil, text pak podobně jako při vydání knihy Tovačovské kritickými poznámkami a vysvětlivkami opatřil, používaje k účelu tomu jednak spisů Žerotínových o soudu panském, jednak památných knih soudu zemského i jiných pramenů domácích. — Na konci přidána jsou některá zřízení zemská ze 16. století.

Kniha Rožmberská od obou předešlých knih liší se stářím i obsahem svým. Slušíť dle důvodů Brandlových sepsání její položiti do druhé polovice 13. století, a látka, o níž jedná, náleží v obor práva formálního, kdežto obě předešlé práce ku hmotnému právu hlavní zřetel obracejí. — Byla sice kniha Rožmberská již dříve opětně vydána, však nezdomácněla ani mezi právníky ani v obecenstvu širším, jelikož zastaralý jazyk a sloh její nesnadno jest záživný a názory tehdejší příliš vzdálené. Chtěje ji učiniti přístupnější, V. Brandl opatřil kritické své vydání hojnými poznámkami a glosářem. Všecka temnější místa jsou tu výkladem objasněna, význam starých slov do té doby nerozluštěných vyložen.

Obsahem knihy jest staré řízení soudní, o němž velmi podrobně a důkladně se pojednává. — Kniha Rožmberská vydána jest r. 1872 nákladem Jednoty právnické v Praze.

Nemenších zásluh o historii práva slovanského vůbec a staročeského zvláště dobyl sobě dr. *Hermenegild Jireček.* Přilnuv záhy horoucí láskou k starým řádům a právním institucím slovanským, bystrým duchem nejlépe ze všech dosavadních badatelů v oboru tomto pochopil dokonalost práva národního i jal se širší kruhy seznamovati se starými spisy právnickými, jež jsou jednou z nejušlechtilejších stránek naší národní minulosti. I nespokojil se pouze vydáváním spisů starých, ale píše též na základě dlouholetých studií a bádání v právu staročeském **historii slovanského práva v Čechách a na Moravě** od dob nejstarších; dospěl již až do 14. století. Jest to první obšírná kniha v oboru tom, vyznamenávající se jasností a důkladností, jakou shledáváme jen ve spisech oslavovaných učenců. Dílo to, ač dosud nedokončené, jest a zůstane ozdobou české literatury a jest tím vzácnější, jelikož na novo zahájilo pěstování vědy ryze slovanské. Nemá pak důležitosti pouze pro právníky; i pěstitelé dějepisu domácího naleznou zde vítané zprávy týkající se zřízení soudního i zemského, a pojednání o otázkách společenského života, po kterých by jinde marně pátrali. Vylíčen tu rozvoj práva zakládajícího se na lidskosti a slušnosti, kteréžto zásady v novověkém zákonodárství opět sobě čím dále tím větší platnosti zjednávají. Co se pak práva formálního týče, shledáváme, že řízení před soudem bylo veskrz ústní a veřejné; i tyto zásady, jež vinou se od nejstarších dob až daleko do 17. století, klestí si dráhu teprvé zase v zákonodárství nejnovějším. — Posud vyšly tři díly; první díl obsahuje dobu nejstarší do konce 10. století, druhý sahá do konce 13. století, třetí obsahuje 14. století.

Mimo to Hermenegild Jireček od r. 1867 vydává **Codex juris bohemici** t. j. *kritické uveřejňování pramenův práva českého,* soukromého i veřejného, dle časového pořádku; jest to práce jak namáhavá tak rovněž důležitá i potřebná. Spisovatel nepřestává na pouhém otisku příslušných pramenů, ale pojednává též o právních institucích k tomu onomu pramenu se vztahujících, jako na př. o deskách zemských; jinde opět uvádí původ a osudy pramenů, vše jasně a s vědeckou znalostí probíraje. Studium práva staročeského na základě pramenů jest sbírkou touto velice usnadněno, jednak že tu prameny nalézají se pohromadě, jednak že text najisto postaven jest.

Redakcí téhož spisovatele a nákladem spolku českých právníků „Všehrd" vydány jsou koncem r. 1874 **Mistra Viktorina Kornelia ze Všehrd Knihy devatery o právích země české.** — Viktorin ze Všehrd narodil se v druhé polovici 15. století v Chrudimi z rodičů utrakvistických; studia svá konal na universitě Pražské a stal se počátkem r. 1483 mistrem svobodných umění. Ještě téhož roku počal přednášeti na universitě a 1484 byl děkanem fakulty filosofické. Později stal se úředníkem při soudu zemském a již r. 1488 zastával důležité místo starosty komorničního. Na jaře r. 1493 povýšen jest na důležitý úřad místopísaře při deskách zemských, a zastával jej až do března 1497. — Seznav bezprostředním pozorováním dokonalost práva staročeského, stal se jeho největším obdivovatelem. Tak praví v knihách druhých, článku 30.: „Bych sto jazykův měl a tolikéž úst, železný hlas a měděné péro, nemohl bych ani vymluviti ani vypsati, jaké jsou chvály

hodni Čechové staří, zemi českou spravující, kteříž tak spravedlivá, tak dostatečná a tak potřebná sobě i dědicům svým práva vymyslili!“ A na jiném místě: „Ne jedné, ne dvojí neb trojí, ale nečíslné, dokonalé a ustavičné chvály jsou hodni staří Čechové, spravedlnosti, práv a obecného zemského dobrého přílišní milovníci, kteříž téměř nad lidský rozum, nad všelikou moudrost tak spravedlivá, tak dokonalá práva vyhledati, vymysliti, vydati i k věčnosti utvrditi chtěli!“ Porovnávaje dále právo domácí s cizími shledává, že ono nad ně vysoko vyniká, a velebí veřejnost a ústní jednání před soudem a chválí neodvislost a neporušitelnost soudců českých.

Kdežto dřívější spisy právnické jednotlivými částmi práva soukromého se obíraly, jeví se nám dílo Všehrdovo jakožto celek, který větší ještě důležitosti nabývá tím, že v něm zachován jest obsah nejstarších desk zemských požárem r. 1541 zničených. Však obsah těchto pohořelých desk sloužil Viktorinu pouze za prostředek, aby způsobem jasným a výmluvným, tu lahodně a ušlechtile, tu vážným často uchvacujícím tonem oratorským vylíčil nám pravidla, jakýmiž otcové naši upravovali soukromoprávní poměry své, aby slohem klasickým a s užitím veškeré bohatosti drahé mateřštiny nakreslil nám právní základy, na jakých od dávných dob spočíval český stát.

Poměry náboženské a sociální, jež na konci 15. století mocně hýbaly veřejným životem v Čechách, i Všehrda se dotýkaly tak, že nezůstaly bez účinku na práci jeho. Seznáváme, že byl horlivý podobojí, a že těžce nesl příkoří lidu poddanskému činěná a proto zastává se ho vřelými slovy proti pýchajícímu panstvu. Jakou láskou lnul Všehrd k národu a mateřskému jazyku svému, vysvítá nejlépe z předmluvy ku Knihám devaterým, která jest jednou chvalořečí české minulosti. Poznáváme v něm jednoho z oněch mužů, kteří nabyvše důkladné znalosti jazyků staroklasických užívali vědomostí svých ku zvelebení a ušlechtění mateřštiny. Uznávalť toho potřebu, aby lid vlastním svým jazykem se vzdělával.

Devatery knihy dvakráte jsou od Všehrda zpracovány. První sepsání dokončeno jest r. 1499 a věnováno pánům z Postupic, druhé skončeno jest r. 1508 a připsáno samému králi. Toto druhé sepsání prohlásil Všehrd za jediné pravé a správné, a první co nedokonalé odvolal. Dílo jeho velmi hojně jest opisováno, tak že známe 23 rukopisů, ježto zhotoveny jsou dílem dle prvního dílem dle druhého sepsání, někdy dle obou střídavě.

Jireček v úvodu k vydání svému vypsal stručně životopis Všehrdův, zejmena poměr jeho k Bohuslavu Hasištejnskému. S řídkou důkladností vylíčena jest dále historie o sepsání Knih devaterých, za níž podány jsou jednotlivé rysy povahy Všehrdovy, pokud je z díla samého seznati lze.

Hlavní text Knih devaterých otištěn jest dle sepsání Vladislavského z r. 1508, při tom však odchýlky sepsání Postupického z r. 1499 vždy jsou uvedeny. Uvážímeli, že Jireček při redigování užil sedmi různých rukopisů, pochopíme, co vytrvalé píle stálo zjištění pravého textu. Četná a jádrná vysvětlení objasňují temná místa a zvyšují cenu díla. Na konci seřaděn jest materiál životopisný vedle některých menších

spisů Všehrdových. Z těchto krátkých ale výtečných spisů jeví se nám duch Všehrdův v plné kráse a celé své mohutnosti: jeho volný vzlet a bohatost myšlenek, mužná síla a šlechetná mysl, láska k vlasti, ušlechtilá mluva plná řečnických okras. —

Ku právnickým spisům o historii práva domácího uvesti sluší též **Pravidla, přísloví a povědění,** *vztahující se ku správě veřejné a obecní i k právu občanskému a k trestnímu, kteréž sebral a spořádal Antonín Rybička.* Kniha ta poskytuje jednak hojné látky badatelům v oboru práva domácího, jednak navedení, jak zníti má v záležitostech právních mluva přesná a jadrná: v stručných pravidlech skryt jest rozum hluboký, jakož i způsob mluvení, přiměřený duchu práva domácího. Přísloví jsou odleskem duševního života a důležitým pramenem ku poznání vzdělanosti národní, a jelikož vyžadují řeč pružnou a úsečnou a krátkými slovy rozsáhlý smysl naznačiti mají, pomáhají též ku poznání dějin řeči naší. — Pořekadla a propovědění ve sbírce této obsažená buď se zakládají v právu domácím, buď povstala teprvé vlivem práva cizího, zejmena německého. Z přísloví prvních seznáváme staré řády domácích, z druhých plyne poměr práva domácího k cizímu; zvláště vidno, jak řády domácí pozbývaly původního svého rázu a přijímaly povahu cizí. — Skladem přísloví těch jest lid; odtud i Rybička čerpal. Že to práce mravenčí, netřeba teprvé dokazovati. Sbírka jest dle předmětů, ku kterým se přísloví vztahují, rozdělena na 4 díly, z nichž první obsahuje právo veřejné a obecní, druhý pak řád práva občanského třetí materielní právo občanské a čtvrtý formální i materielní právo trestní. —

Reliquiae tabularum regni Bohemiae anno 1541 igne consumptarum čili *Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých* vydává dr. *Josef Emler.* Desky zemské bývaly skladištěm práva domácího. V nich zapsány byly statky šlechtické, zanášely se tam všecky listiny statků těch se týkající jakož i jiné listiny důležité, nálezy soudní ba i sněmovní usnešení. Tento sklad práva národního byl požárem r. 1541 zničen. Na štěstí zachovaly se výpisy z těchto desk za rozličnými příčinami činěné a jsou téměř všecky shledány; jest jich asi 8000. Dílo Emlerovo bude trvalou okrasou české literatury. V úvodu českém i latinském objasněno jest řízení při deskách zemských a udány jsou prameny, z nichžto zbytky desk pohořelých jsou sebrány.

Roku 1870 vydal dr. Randa **Přehled vzniku a vývinu desk čili knih veřejných.** S obvyklou přesností a důkladností líčí první počátky desk zemských, další vývoj a osudy jejich, rozdělení a zdokonalení jejich, jakož i vliv, jaký měly na sousední země německorakouské, kde podobným ústavům právním za vzor sloužily. Uvádí dále, kdy a jak zavedeny byly desky zemské v zemích vnitrorakouských, a přechází pak k náhledu některých germanistů, již mocí snaží se dokázati, že desky české zřízeny byly dle vzoru knih tu a onde v Německu zavedených. Hravě vyvrací pak důkazy pro náhled takový uváděné a poukazuje k tomu, kterak jen *úplná neznalost* desk království českého jest toho příčinou, když Němci (třeba i uznané autority jako Unger a j.) tvrdí, že desky zemské v Čechách a na Moravě dle vzoru německého

založeny byly. — Ku konci zmiňuje se spisovatel o některých formálních změnách, které během předešlého a nynějšího století ve zřízení desk zemských a dle vzoru jejich založených knih veřejných se staly.

Na sklonku roku 1874 vydán jest od dr. J. Haněla spis: **Vliv práva německého v Čechách a na Moravě.** Spisovatel kritické dílo své skromně nazývá nástinem, však ono obsahuje ovoce hlubokého studia a důkladného propracování nejen práva domácího ale i německého. Neníť mnohdy zajisté snadno říci, která ustanovení právní jsou původu domácího a která původu cizího a pokud sahá jedno a kde počíná druhé; vždyť i sám Všehrd nebyl prost vlivu práva německého v četných městech českých výhradně panujícího. Dr. Haněl vypisuje způsob, jakým právo německé do Čech se dostalo a tu rozšiřováno bylo, jaké stanovisko právo domorodé naproti němu zaujalo a konečně co od něho přijalo a co původního zachovalo. Z celého díla jest patrno, že jest spisovatel v oboru práva českého velmi obeznalý a s myslí posvěcenou předmětem tím se obírá. *V. Kasanda.*

Výpravy k točně jižní.

Vypravuje

Jan Řežábek.

Podavše v předešlých číslech těchto listů zprávu o posledních výpravách k severní točně, nadějeme se, že nebude nezajímavo, připojímeli k tomu stručné vypsání osudův, s jakými potkaly se výpravy k točně *jižní*, jakož i výsledkův, jichžto se dodělaly.

V poměru k tomu množství lodí, které průběhem tří století vysílány byly do severního ledového moře i na vědecké výzkumy i na lov, zabloudilo do končin jižního ledového pásma jen málo plavců, a proto máme o něm jen chudé a neúplné vědomosti. Příčiny toho jsou mnohé. Dříve nežli se probudila v evropských národech snaha, čelící k povšechnému vědeckému prozkoumání zeměkoule, nebylo žádné pohnutky, kteráž by byla vábila plavce do nepohostinných končin jižní polokoule; nekynulť odtud zisk obchodníkům, kteří mají přední zásluhu o rozšíření zeměpisných vědomostí, ani podnikaví velrybáři neměli příčiny obraceti tam svou pozornost, dokud se množství velryb nalézalo v blízkých vodách moře Špicberského. Také později probuzená snaha vědecká měla na dlouhou dobu rozsáhlé a vděčné pole v přístupnějších krajích neznámého dotud nového světa. Vedle toho dlužno uvážiti také tu okolnost, že pevniny na zeměkouli nestejně jsou rozloženy, následkem čehož byl zřetel vzdělaných národů vždy více obrácen k polokouli severní. Již zběžný pohled na kouli zemskou poučí nás, že Evropa, Asie a Amerika k severní točně nepoměrně blíže pošinuty jsou nežli k jižní, vybíhajíce na jih většinou úzkými, končitými poloostrovy, z nichž jižní Amerika nejdále vniká pod rovník, ač nepřesahuje přece

52° j. š. Tolikéž Afrika rozkládá se větší částí na severní polokouli, kdežto se jižní její část čím dále od rovníku tím více ouží, nepřestupujíc ostatně 33° j. š. Australie se prostírá v nevelikė vzdálenosti od rovníku po obou stranách obratníku kozorožce. Ježto se však velkoobchod pohybuje hlavně ve vodách k pevninám přiléhajících aneb je rozdělujících, jest pochopitelno, proč jižní ledové moře dlouho zůstalo vyloučeno ze všelikých zájmů světových.

Ačkoliv již dříve zajímala zeměpisce otázka, zdali skutečně existuje *neznámá země australská* (terra australis incognita), kteráž byla na starších mapách označována na základě pouhé domněnky, že na jižní polokouli musí ležeti ještě nějaká pevnina co nutná podmínka k udržení rovnováhy na zeměkouli: přece se opravdový pokus tuto zemi objeviti stal teprvé v druhé polovici osmnáctého století. Pokus tento učinil slavný kapitán *Cook* na své cestě r. 1774; proniknuv na 109° z. d. až k 71° 15′ j. š., marně hledal pevninu, kterouž prý před ním viděl Bouvet na své výzkumné výpravě ve službě francouzskoindické společnosti; Bouvet dal se bez pochyby oklamati vzdálenými ledovými horami. Osamělé pustiny moře australského, neobyčejná drsnost tamějšího podnebí, ledová pohoří nejrozsáhlejších rozměrů, příkrá pobřeží, zahalená v ohromný sněhový rubáš, všechny ty upomínky zažitých hrůz upevnily Cooka v náhledu, že se po něm nikdo neodváží proniknouti dále do bludiště ledů jihotočnových, a že rozsáhlá země, kteráž se tam nepochybně nalézá (jak soudil dle množství plovoucího odtud ledu — led se tvoří totiž obyčejně jen u pobřeží aneb na mělčinách, nikoliv pak na otevřeném moři), zůstanou navždy nepoznány.

Od té doby nebyly do jižního ledového moře vysílány po několik desítiletí žádné pravidelné výpravy; z jihotočnových zemí některé jen pouhou náhodou objevili velrybáři, hledající v oněch končinách kořist, kteréž v mořích severotočnových nenalézali již dostatek. Tak roku 1806 velrybář *Abraham Bristol* jižně od země Van Diemenovy odkryl *souostroví Aucklandské*; tam zamýšlela potom vláda anglická vyvážeti vypovězence místo do Australie, později však od toho upustila, nahlížejíc, že by se vyhnanství pro drsnost tamějšího podnebí proměnilo vlastně v trest smrti. K ostrovu *Campbellovu,* ležícímu poněkud jižněji od souostroví Aucklandského, doplul poprvé r. 1810 *Fridrich Hazlebourg.* Konečně roku 1821 Rus *Bellinghausen*, proniknuv jižně od pevniny americké téměř tak daleko jako Cook, objevil dva malé ostrovy, patřící nepochybně k velikému souostroví, jež má v rozličných částech rozličná jmena, jsouc nazýváno *zemí Grahamovou, zemí Ludvíka Filipa* a t. d. Zmíněným dvěma ostrůvkům propůjčil jmeno *Alexandr I.* a *Petr I.*

Za padesáte let po výpravě Cookově pronikl ještě hlouběji na jih kupecký kapitán *James Weddell*, jehož cesta svým časem mnoho hluku způsobila. Navštívilť ostrovy *Jihoorkneyské, Novoshetlandské, zemi Sandvičskou* a obrátil se pak přímo k jihu, nedbaje plovoucích ledin. Ku svému nemalému překvapení pozoroval, že se chlad velice zmírnil, moře pak, kam mohl dohlednouti, bylo ledů prosto. Podporován jsa touto příznivou okolností, pronikl Weddell až k 74°15′ j. š. i vrátil se jen proto, že doba roční byla již valně pokročila. Po svém návratu

neopominul rozhlásiti, že jest jižní točna mnohem přístupnější nežli severní, ku které právě tehdy obracely všeobecnou pozornost slavné výpravy Franklinova a Parryova. Avšak klam jeho neměl dlouhého trvání, neboť brzy se ukázalo, že v jižním ledovém moři není žádného proudu, kterýž by každoročně s takovou pravidelností odnášel nahromaděné tam přes zimu ledové kry a vrchy, jako se to děje v moři severotočnovém. Poněvadž se tedy pohyb ledu řídí pouze účinkem nahodilých větrů, brzy jej rozhánějících, brzy zase srážejících, nelze ovšem nijak určiti, kdy a kde bývá tamější moře lodím přístupno. Proto také byli sklamáni ve svých nadějích všichni plavci, kteří stop Weddellových následovati chtěli, neboť potom moře nikdy úplně ledu prosté nenalezli.

V lednu roku 1831 objevil *Biscoë* na 70° v. d. a mezi 60° a 70° j. š. *zemi Enderbyovu*, poznal *ostrov Adelaidu*, ležící před zemí Grahamovou, a po dvou letech objevil *zemi Kempovu*, kteráž se zdá býti ostatně pouhým prodloužením země Enderbyovy. Konečně roku 1839 objevil Balleny souostroví, nyní po něm nazvané, pluje pak dále podél vysokého ledového pobřeží viděl z dálky rozličné země, mezi jinými i *Sabrinovu*.

Tu však přicházíme ku třem velikým výpravám, francouzské, anglické a americké, kteréž se vydaly téměř současně na vědecké výzkumy do jižního ledového moře, vedeny jsouce od *Dumonta d'Urville, Jamesa C. Rossa* (vnuka to známého plavce severotočnového) a kapitána *Wilkesa*. Tyto tři výpravy nebyly však vyslány současně dle nějakého předběžného dorozumění, nýbrž setkaly se v moři jihotočnovém pouhou náhodou. Než vůdcové výprav neužili ani této náhody i nespojili se k společnému jednání, ač by z toho byl patrně vyplynul prospěch všem, ano spíše si ve svých podnicích překáželi, jsouce na sebe vzájemně žárliví pro slávu, jižto všichni doufali získati z objevení neznámých dotud zemí. Proto také vůdce anglické výpravy, Ross, dověděv se právě v tu chvíli, když chtěl opustiti přístav Hobarttownský na ostrově Van Diemenově, o prvních výzkumech Francouze Dumonta d'Urville, nemohl zdržeti se nářkův, že byl předstižen. Avšak tato řevnivost přece měla jisté dobré účinky, anať jednak původní plán Rossův k jeho vlastnímu prospěchu změnila, jednak zase nové výzkumy soupeřův co nejpřísněji dosvědčila i potvrdila.

V moře jihotočnové vypravují se lodě právě v ty měsíce, které nám přinášejí nejtužší zimu, neboť co do počasí jest jižní polokoule pravým opakem severní: tak angličtí osadníci v Australii světí vánoční svátky v době květů a slunečna, kdežto se tím časem vznášejí nad jich vzdálenou vlastí nejhustší mlhy provázející vlhkou zimu. V tu dobu roční, dne 9. ledna 1838, opustily dvě francouzské korvety *Zélée* a *Astrolabe* úžinu Magellanovu, mířice během svým k jihu. Vůdce jich Dumont d'Urville měl v úmyslu následovati stop Weddellových, a skutečně zdálo se mu z počátku, že probrav se ledovou tříští, vnikne do otevřeného moře; avšak plovoucí kry se proti jeho nadání vždy více množily, až byl konečně oběma lodím zamezen další běh vysokým ledovým břehem, tak celistvým, že se jen sem a tam otvíral v této ledové planině těsný průliv, do něhož by se byla sotva malá lodice mohla odvážiti. Za takových okolností musil se Dumont další plavby

k jihu vzdáti a pustil se podél ledového břehu směrem k souostroví Novoorkneyskému. Zamířiv odtud opět k jihu, proniknul s neobyčejným úsilím skrze jinou ledovou pláň, zahrazující jemu dráhu, byl však brzy nahromaděnými krami tak sevřen, že se po tři dni v největším nebezpečí nalézal. Jen ta okolnost, že spojené kry nastalým jižním větrem byly rozlámány a rozehnány, vyvarovala jej větší nehody. Postupuje dále, objevil Dumont jižně od ostrovů Novoorkneyských jakési neznámé břehy, jež pojmenoval *země Ludvíka Filipa* a *země Joinvilleova*, mimo to pak ještě velký počet menších ostrovů, ležících s nimi rovnoběžně a patřících k souostroví Novoshetlandskému. Země Ludvíka Filipa a Joinvilleova, ležíce v prodloužení země Grahamovy a Trojické, pokryty jsou ohromnými ledovci, zdvíhajícími se na šest až osm set metrů nad hladinu mořskou. Ostatně nelze dosud rozhodnouti, zdali toto souostroví, největší ze všech známých zemí jihotočnových, jest osamotnělé aneb zdali jest to snad nejkrajnější výběžek pevniny, k níž by také země Trojická a Grahamova patřily. Poněvadž bylo mužstvo mnohými svízeli namnoze nemocno a téměř úplně vysíleno, Dumont obrátil se pro ten rok zpět.

Následujícího na to roku opustily francouzské korvety Hobarttown počátkem měsíce ledna. Dumont d'Urville učinil tentokráte pokus proniknouti do nejvnitřnějších krajin jihotočnových právě ze strany opačné. Byl sice zase brzy obklíčen krami, ale nedávaje se tím odstrašiti, objevil právě pod kruhem jihotočnovým novou zemi. Vysoké ledové vrchy byly jako přirozené hradby nakupeny před vlastními břehy oné země, zdvíhajíce se do výše 400—600 m. nad hladinu mořskou. Důstojníci, provázející výpravu, prodrali se na malém člunu děsným bludištěm ledů k malému ostrůvku, vystoupili na břeh a postavivše tam trojbarevný stan, uvázali se jmenem krále francouzského u vládu nad nově objevenou zemí, kteráž byla nazvána *Adelie*; — vracejíce se vzali s sebou několik kousků ruly a žuly. Pobřežní čára, kterouž načrtal Dumont zdélí několika mil mezi 136° a 142° v. d., nepřesahuje nikde kruhu jihotočnového. Země jest mrtva a pusta; nebylo tam nalezeno žádných stop rostlinného života, a za kostrbatým vroubením pobřežních ledovců spatřovala se pouze jednotvárná ledová pláň, a zpod bělostkvoucího rubáše prohlédala prsť jen jako slabý stín.

Byv přinucen ustoupiti zase poněkud zpět k severu, Dumont vrazil v 130° v. d. na neproniknutelnou ledovou pláň, o nížto právem se domníval, že se opírá o nějaké pobřeží; zdálo se mu také skutečně že viděl na obzoru nejasné obrysy nějaké země, jíž dal jmeno *Clarie.* Někteří francouzští důstojníci sice nesouhlasili s míněním svého vůdce dotvrzujíce, že v točnových krajinách snadno za zemi lze považovati mlhy, spočívající bez pohnutí nad hladinou mořskou, avšak americká výprava později dokázala, že se byl Dumont nemýlil.

Vůdce *americké* výpravy, kapitán *Wilkes*, vyplul z přístavu Sidneyského a, podporován jsa příznivými větry, postupoval rychle k jihu. Počátkem ledna uzřel v 61° j. š. první ledové vrchy, kteréž se stávaly čím dále tím četnějšími, nabývajíce zároveň větších rozměrů, až konečně americká výprava vrazila v 64° j. š. na ohromnou ledovou pláň, jejíž kraje se podobaly celistvým, příkrým stěnám. Wilkes pustil se

podél této stěny a prodíraje se ledovými vrchy, spozoroval (dle zprávy, uveřejněné na rozkaz kongressu Spojených států, první znamení země jíž dne 16. ledna, osobuje si následkem toho zásluhu objevení země Adeliiny, kterouž považoval za pevninu jihotočnovou, ježto francouzský stan byl tam vystavěn teprvé dne 21. ledna. Zatím byla jedna z Wilkesových lodí tak porouchána, že musila být odeslána zpět do Sidneye, druhé pak dvě, *Vincennes* a *Porpoise*, pluly dále. V 147° v. d. otevřela se Wilkesovi na jih svobodná dráha; proniknuv touto až k 67° j. š. shledal, že se nalézá v nějakém zálivu, kdež objevilo se mu na obou stranách, na východě i západě, za ledovým pruhem pobřeží země Adeliiny. Obrátiv se zpět ze široké zátoky plul Wilkes v jisté vzdálenosti podél řečené země, až mu k ní strašná bouře mořská otevřela přístup. Sněhová metelice byla tak hustá, že bylo viděti sotva na několik kroků od lodi; za tímto poloprůhledným sněhovým závojem se nad vzpěněnou hladinou mořskou jako bledé přízraky vznášely mlhové obrazy ledovcův, sem tam prudkým vichrem zmítaných: Wilkes se již měl za ztracena. Avšak ponenáhlu bouře utichla a zářivé slunce vylilo na jeviště hrůzy jasný proud svých paprskův. Ledovcové vrchy ještě se zvolna potácely, a plavci, vidouce jich množství, teprvé nyní mohli posouditi velikost nebezpečí, v kterém se před chvílí nalézali. Po této bouři hledal Wilkes útočiště v těsném průtoku, otvírajícím se podél pobřežních ledů, nespouštěje ostatně ze zřetele zemi, od níž jen na míli byl vzdálen; avšak brzy onen průliv opustil obávaje se, aby tam lodě jeho nebyly zavřeny. Po té obrátil se na západ, sleduje dlouhou ledovou hradbu, kteráž se zdánlivě jedním bokem opírala o nepřetržité pobřeží. Pokračuje tímto směrem uzřel Clarii — od Dumonta d'Urville objevenou — a pluje dále k západu, pozoroval za ledovou plání všude jakés dotud neznámé země, jejichž břehy byly vroubeny řetězem hor, pokrytých věčným sněhem. Když takto až k 100° v. d. doplul, upustil od dalších podnikův, poněvadž doba roční již pokročila a nebylo naděje, že by mohl proniknouti až k zemi Enderbyově, o níž se domníval, že leží v prodloužení vyzkoumaných od něho zemí.

Anglická výprava, kterou vedl Ross, vyšetřila jinou část končin jihotočnových. Ross přibyv do Hobarttownu na ostrově Van Diemenově dověděl se o tom, že objevena Adelie a Clarie, jakož i o nových výzkumech Wilkesových a proto rozhodl se proniknouti za kruh jihotočnový podle 70. poledníku v. d., věda, že Balleny shledal roku 1839 v oněch místech moře až k 69° prosté ledů a přístupné lodím. Již dne 1. ledna 1841 pronikl Ross za kruh jihotočnový, brzy však octnul se v moři, v němž nakupeno bylo množství mohutných ledových vrchů. Lodě utrpěly od nich několik strašných nárazů, ale jsouce stavěny se zvláštním zřetelem k takovýmto příhodám nestaly se k další plavbě neschopnými, ano mohly se odvážiti mnohem dále nežli korvety Dumontovy aneb koráby Wilkesovy. Jako kdysi Weddellovi tak otvíralo se i Rossovi čím dále tím svobodnější moře, kterýmž plul bez dalších překážek k jihu, až konečně dne 11. ledna uzřel zemi, na jejíchžto březích trčely kuželovité vrchy, úplně sněhem pokryté. Země sama pro vysoký pobřežní led byla naprosto nepřístupna. Tou měrou jak pokračoval k jihu, vystupovaly na obzoru vždy zřetelněji dvě řady vrchův. Bylo lze roze-

znati rozsáhlé ledovce, naplňující údolí a smýkající se až k velkolepým pobřežním stěnám, kteréž se rozkládaly u jich podnoží. V některých místech prodíraly se skály bílým sněhovým pláštěm; vrcholy vznášely se do výše 2500 až 3000 m. Ross nazval toto pásmo kuželovitých vrchů *pohořím Admirality,* novou pak zemi pokřtil *Jižní Viktorie.* Přistav ve člunu k jednomu menšímu ostrovu, uvázal se u vládu jeho; nepozoroval tam ani sebe nepatrnějších stop rostlinného a zvířecího života, neboť ani obyčejné v točnových krajinách lišejníky nenalézaly na tomto pustém ostrově dosti příznivých podmínek k udržení svého nuzného bytí. Zamířiv dále k jihu, pozoroval Ross po pravé straně celou řadu vrchů, jimžto dal jmena *Herschel, Whewell, Wheastone, Marchison* a *Melbourne.* Zatím se ledová pláň, zabraňující lodím přístup k zemi, vždy více šířila, až již nebylo lze jasně rozeznati vzdálenou pobřežní čáru. Avšak obě lodě pluly přece dále k jihu. Asi v šířce 75° přistály k ostrovu, nazvanému *Franklinovým,* a brzy potom objevila se nad obzorem vysoká hora, přes 4000 m. vysoká. Slunce vznášelo se v pokročilé době roční sotva ve výši dvou stupňů, následkem toho byly paprsky jeho s hladinou mořskou téměř rovnoběžné. Nad obzorem klenula se tmavomodrá obloha, od které jasně odděloval se bělostný vrchol řečené hory, až po samé témě zahalené sněhovým rouchem. Brzy se ukázalo, že to byla sopka dosud činná: z obrovského hrdla vystupovaly mocné proudy hustého dýmu, padajícího k zemi v podobě visutého mraku, jejž ponenáhlu osvětloval a barvil růžovým nádechem plamenný dech, sálající z jícnu. Sloup dýmu měl nad samým jícnem nejméně 100 m. průměru. Tato sopka, jedna z nejvyšších na celé zeměkouli, obdržela jmeno jedné z obou lodí, *Erebus.* V neveliké vzdálenosti od ní pozdvihuje své témě jiná, skoro stejně vysoká sopka, jíž dáno jmeno druhé lodi, *Terror.* Vůbec jeví se v jižním studeném pásmu mnohem četnější stopy *vulkanické činnosti* nežli v končinách severotočnových. Za kruhem severotočnovým nalézá se jediný sopečný ostrov, ležící severně od Islandu, kdežto v jižním studeném pásmu vedle Erebu a Terroru pozorována sopečná činnost také na ostrovech Aucklandských, Campbellových, Shetlandských a j. v. Na ostrově, jemuž dáno jmeno *Deception,* shledány jsou střídavé vrstvy popele a sněhu, obráceného v led; dle toho se sopečný popel ochlazuje s velikou rychlostí již ve vzduchu, neboť nemůže rozpustiti sníh, na nějž padá.

Zdali sopky Erebus a Terror tvořily část nějakého ostrova aneb se snad zdvíhaly na pobřeží jakés pevniny, nemohl Ross vyšetřiti, neboť mu v tom byla na překážku rozsáhlá pláň pobřežního ledu, vystupujícího na 60 m. nad hladinu mořskou, kdežto tlouštka jeho pod hladinou prý neméně nežli 300 m. obnášela. Nad touto mohutnou ledovou hradbou bylo mimo zmíněné dvě sopky spozorováno vysoké horské pásmo, jež nazváno jest *pohořím Parryovým.*

Nyní obrátil se Ross k východu, pluje podél pobřežního ledu, jenž mu zahrazoval další plavbu k jihu. Moře bylo téměř úplně otevřeno a teprvé ku konci ledna ukázalo se několik ledových vrchů; později musily se lodě prodírati povrchním ledovým povlakem. Pod 150° z. d. a v 78° 10′ j. š. spatřil Ross zase zemi, ale nemoha po-

stupovati dále k západu, musil se spokojiti vědomím, že ze všech posavadních výprav nejdále do končin jihotočnových pronikl. Obrátil se tedy zpět, maje v úmyslu vyhledati pro své lodě zimoviště na pobřeží Viktorie; však to se mu nepodařilo, ježto všechny zátoky byly zastaveny ledem, a proto nucen jest obrátiti se na sever. Na této zpáteční cestě uzřel patero ostrovů Ballenyových a přiblížil se k místu, kdež se měly dle mapy Wilkesovy nalézati břehy a pohoří. Ross neviděl ku svému velikému podivení ani břehů ani hor. Přečkav šťastně hroznou bouři, kteráž jej zastihla uprostřed ledových vrchů a uvedla jeho lodě u veliké nebezpečí, vyšetřil Ross moře v rozličných směrech, ale marně hledal pevninu Wilkesovu: tento byl nepochybně omylem řadu ledových vrchů považoval za skutečné pohoří.

Následující dvě výpravy Rossovy se nevydařily tak jako první Bylť na své druhé výpravě po několik neděl obklíčen ledovými krami a neobjevil žádné nové země; rok potom navštívil pouze souostroví Novoshetlandské a dokonal výzkumy Dumontovy na zemi Ludvíka Filipa a Joinvilleově.

Když Ross ohlásil, že se svými loďmi proplul místa, kdež byl Wilkes poznamenal pohoří, vzbudilo to ovšem obecné podivení a způsobilo zároveň ostrou hádku mezi oběma plavci. Wilkes hájil se tím, že na oné mapě, kterou poslal Rossovi, nezaznamenal pouze své vlastní výzkumy, prostírající se téměř přes 70° podél kruhu jihotočnového, ale že na jednom konci této dlouhé čáry naznačil také výzkumy Ballenyovy, nedávno před ním učiněné a jemu samému pouze z doslechu neurčitě známé. Dle tvrzení Wilkesova zakládal se tedy celý omyl na tom, že tuto část Ballenyových, to jest anglických výzkumů, na své mapě výslovně tak poznamenati opominul. Toto vysvětlení, jakkoliv velmi obratné, nezdálo se však Rossovi pravděpodobným a spor trval dále, až konečně jeden z amerických důstojníkův ohlásil, že poručík Ringgolds, jenž byl doprovázel americkou výpravu, skutečně domníval se viděti pohoří tam, kde je Ross potom marně hledal. Wilkes pak toto nejkrajnější pobřeží pevniny jihotočnové z mapy svých výzkumů docela vypustil. Nicméně nepřestal tvrditi, že ony hory byly poznamenány v jeho mapě dle výzkumův Ballenyových a nikoliv dle zdání Ringgoldsova. Ať tomu již jakkoliv, tolik nelze popříti, že Wilkes byl příliš žádostiv toho, aby objevil nějakou pevninu, kterážto žádost mohla jej snadno svésti k osudným omylům. Proto také můžeme směle čest z objevení Adelie ponechati výpravě francouzské, neboť Wilkes nemůže ničím dokázati, že zemi tuto skutečně viděl dříve, nežli se Dumont d'Urville uvázal u vládu nad ní. Z druhé strany opět nesmíme všechny výzkumy Wilkesovy napořád bráti v pochybnost, jako to učinil odpůrce jeho Ross, nepřijav z nich pranic do mapy, připojené k jeho jinak výbornému spisu *Jižní moře.* Shodujeť se na př. Wilkesův náčrtek Adelie úplně s mapou Dumontovou a vůbec celý okraj pobřeží, prostírajícího se mezi 150° a 100° v. d., vyznačuje se u něho velikou zevrubností a důkladností. Běžíli však o to, kdo má největší zásluhu o objevení pevniny jihotočnové, nejlépe bude, rozhodnemeli v ten smysl, že Francouz Dumont d'Urville onu pevninu nejprvé spatřil,

amerikán Wilkes první největší část jejího pobřeží prozkoumal, a konečně Angličan Ross že vyšetřil části k točně nejbližší.

Zdali však jihotočnová pevnina skutečně jest, nelze posud určiti. Již Ross tvrdil proti Wilkesovi, že země, jež objevili Biscoë, Balleny a Dumont, nebyly prozkoumány v dostatečné délce, aby někdo směl tvrditi, že jsou to rozličné části jedné pevniny, ač jest to z druhé strany velice pravdě podobno, poněvadž lze známá již pobřeží snadno spojiti v jedinou, souvislou čáru. Pozorování temperatury zdá se opět nasvědčovati oceanickému rázu oněch krajů. Na tuto otázku nesmíme také brzy očekávati uspokojivou odpověď, neboť od oněch tří výprav nebyly do jihotočnového moře na výzkumy žádné řádně vystrojené lodě vyslány. Možná, že se mimo nadání podaří rozřešiti tyto otázky některému z velrybářův, kteří za posledních desítiletí v oněch končinách mnohem hojnější kořist nalézají nežli v mořích severotočnových.

Celkem dlužno o zemích jihotočnových říci, že jest tam ještě mnohem méně života nežli v krajinách nejsevernějších. Květena jest tam zastoupena jenom několika druhy mechův, lišejníkův a chaluh. V moři nalézá se sice mnoho ssavců, jako jižní velryba a rypouš, rozeznávající se podstatně od podobných zvířat severotočnových, avšak na zemi žádný čtvernožec tam nežije. Za to se všude na březích nalézá množství tučňáků. Tito nemotorní ptáci mají místo křídel pouhé pahýly a sedí či vlastně stojí přímo dlouhými řadami na pobřeží; jeden plavec přirovnal je k malým, batolivým dětem, majícím před sebou bílé zástěrky. Ostatně jsou tito ptáci tak hloupí aneb tak lhostejní, že si toho ani nevšimnou, když v nejbližším sousedství několik jejich soudruhů střelnou ranou padne. Také nebyly v jihotočnových krajinách nalezeny žádné stopy lidského obyvatelstva.

Laciná knihovna národní. Čís. 89—94. V družině dobrodruha krále. Rom. Boh. Havlasy. XVII—XIX. Humoresky. Naps. O. J. Štolba I—III. Nakl. J. Otto v Praze, 1875.

Laciná bibliotéka mládeže. Red. J. Mašek. Seš. 7 a 8. Naučné povídky pro mládež. Seps. Fr. Tesař. Obrázky z dějin slovanských od J. L. Maška. Nakl. týž. V Praze, 1875.

Ode Mže. Básně V. Poláka. Nakl. F. A. Urbánek.

Besídka zábavy a poučení. Seš. 35., 37., 38., 40. Red. Fr. Peřina. Povídky u verpánku. Ypsilon. Poslední bašta Sionu českého. Nakl. Frant. Bartel v Praze, 1875.

Besedy mládeže. XCIV—XCIII. Red. Jos. Kouba. Povídky a bájky. Seps. J. Hrdý. Osadníci kanadští. Vypr. Fr. Suchánek. Přítel věrný jest obrana mocná. Sepsal O. H. Nákl. Mikuláše a Knappa v Karlíně, 1875.

Návod k vyřezávání angl. pilkou. Sepsal A. Potůček. Nákladem Mikuláše a Knappa v Praze, 1875.

Lose Blätter. Aus dem politischen Tagebuche des Dr. Max Wellner. Leipzig, 1875.

Karakteru od S. Smilesa vyšel v českém překladu od prof. Mourka sešit 1. jehož obsah jest: *Hlava I. Důležitost karakteru:* Obor obecných povinností. Povinnost podporou. Povaha nad vzdělanost. Povaha nad bohatství. Povaha jest jmění. Pevnost povahy. Spolehlivost povahy. Vliv povahy. Sheridan. Povaha a okolnosti. Člověk tvůrcem povahy. Sv. Bernard. Princ Albert. Síla ducha. Ráznost povahy. Sheridan a Fox. Povaha a svědomí. Moc šlechetnosti. Neohroženost povahy. Ráznost unáší. Vliv osobní. Washington. Vévoda Wellington. Působivost povahy. Moc karakteru. Karakter a nesmrtelnost. Vliv velikých mužů. John Knox. Dante. Karakter — vzácné dědictví. Příklad předků. Karakter národů. Karakter a svoboda. Sláva předků povznáší potomstvo. Pravé vlastenectví. Velikost národů. Úpadek národů. Stálost karakteru. Zkáza národa. *Hlava II. Účinek domácnosti.* Domácnost — škola civilisace. Vychování v domácnosti. Účinek domácnosti. Okolí dítek. Matka — vzor dítek. Moc příkladu. Láska mateřská. Žena vychovatelkou. Sv. Augustin. Dojmy z dětství. Domácnost — nejlepší škola. Domácnost — škola. Působení matky. Působení žen dobrých. De Maistre. Johnson a Washington. Matka Cromwellova atd.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v Čechách. Roč. IX. seš. IV. Red. Jos. Šolín a Jos. Schulz. V Praze, 1874.

Paleček. Red. Aug. Nevšímal. Seš. 7. Nakl. J. Otto v Praze, 1875.

Věštník bibliografický. Redaktor Fr. A. Zeman. Ročník I. číslo 1. a 2. V Praze, 1875.

Budečská zahrada. Obrázkový časopis pro mládež. Ročn. VI. čís. 4. a 5. V Praze, 1875.

Lumír. Red. Sv. Čech a Serv. Heller. Roč. III. Čís. 8—11. V Praze, 1875.

Vesmír. Red. prof. dr. Č. Kotal a prof. Fr. Nekut. Ročn. IV. Čís. 8—11. V Praze, 1875.

Seznam knih nákladem knihk. Jaroslava Pospíšila v Praze.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 5. Sešit květnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL I

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

O NYNĚJŠÍCH

POMĚRECH ČESKÝCH.

DESATERO KAPITOL

LIDU ČESKÉMU NA UVÁŽENOU

PODÁVÁ

VÁCSLAV VLČEK.

(VYŇATO Z OSVĚTY ROČN. 1875.)

Cena 10 kr.

Spisek tento dostati lze v *administraci Osvěty* (při větší zakázce se značnou provisí) i ve všech řádných knihkupectvích.

Knihy a obrazy OSVĚTĚ zaslané:

Básně J. V. Sládka. Nákladem knihkup. dra. Grégra a Ferd. Dattla. V Praze, 1875.

Bibliotéka novějších spisů básnických. Sv. II. Básně Bohuslava Čermáka. Nakl. Fr. A. Urbánek v Praze, 1875.

Za oceánem. Od. Jos. Štolby. II. díl. V Mexiku. Nákl. Grégra a Dattla. V Praze, 1875.

Stručný všeobecný slovník věcný. Red. Jak. Malý. Seš. 22. Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1875.

Die Slovaken. Eine etnogr. Skizze v. F. Sasinek. 2. Auflage. Verl. v. Fr. A. Urbánek. Prag, 1875.

Anglická čítanka s úplným anglickočeským slovníčkem. Spořádal J. V. Sládek. Nakl. Grégr a Dattl. V Praze, 1875.

Mluvnice jazyka maďarského. Seps. Fr. Brábek. Nakl. Frant. A. Urbánek. V Praze, 1875.

Nápravy na dobrou cestu od Frant. Douchy. Nákladem B. Stýbla. V Praze, 1875.

Matice lidu. Ročn. IX. č. 1. Švýcarsko, jeho ústava, jeho vláda, jeho samospráva. Seps. Č. Hevera; č. 2. Dobrodružství tří Rusův a tří Angličanův v jižní Africe. Z Verna přel. J. Čeněk. V Praze, 1875.

Škola latinská ve tři třídy rozdělená, od J. A. Komenského. Z latiny vyložil Fr. Zoubek. Nákl. vlastním. V Praze, 1875.

Národní bibliotéka. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 203—206. B. Němcová IV. 4. J. Malý II. 4. Fr. L. Čelakovský II. 1. B. Němcová IV. 5. Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1875.

R. 1875. Č. 5.

OSVĚTA

Srbsko, země i lid.

Píše

Konstantin Jos. Jireček.

I. Bělehrad.

Bylo po páté hodině z rána, když jsem se na visuté matraci v kabině Dunajského parníku probudil. Venku svítal jasný den; vlny hlasitě šuměly pod okny a parostroj neunavně sípal svou jednotvárnou ukolébavku. Můj spolucestovatel na druhé matraci již zíral okénkem na rychle míjející obrázky bledozelených Dunajských luhův. Dlouhovlasý a dlouhovousý mladík ten byl Slovinec, nadšený vlastenec, Slovan a sokol; zjezdil celý orient a právě ubíral se na Krym a na Kavkaz, ne snad pro starožitnosti, historické upomínky a krásné krajiny, ale za prosaickým obchodem.

„Dobro jutro! Kde to jsme?“ volám. „U Slankamena,“ ozvou se z dolních matrací srbští kupci.

Víteliž, co to za bydliště, kabina na parníku? Je to komůrka asi zvýší a zdélí člověka. Matrace dvě visí pod stropem, dvě leží na dně; horní hosté, kteří do lůžka skokem se dostanou, u hlavy mají kulatý světlík. Kromě umývadla jiného nábytku není; podlaha kabiny leží níže, nežli hladina vody venku.

Vyběhnu po schodech do pustého sálu, v jehož četných zrcadlech ještě se neblýští pestrý dav rozmanitých oděvů východních a západních. Spěchám na palubu; přes noc urazili jsme veliký kus cesty. Při slunce západu byli jsme na ústí Drávy v divokrásné končině: dokola temný prales, v pravo i v levo široká na tisíce krokův, šumící řeka, nikde ni světélka, a obloha nad námi se všemi hvězdami, bez nejmenšího obláčku. Nyní máme před očima širou step a volný obzor.

Na pravém břehu, v Srěmu, spatříme malinké městečko *Slankamen* se starým kostelem; nad ním vyvyšují se pahorky zarostlé vinicemi. Zde r. 1691 markrabě Ludvík Badenský Turky v slavné bitvě porazil na hlavu. Po levé ruce jest ústí Tisy, nepříliš široké. Drobný parník, u Slankamena převzav od nás pocestné, právě odjížděl nahoru do Segedina. V dáli na vršku prostřed rovné stepi kmital se bílý *Titel*, hlavní místo bývalého praporu hraničárův Šajkášův.

Dunaj zde velebně plyne v náramné šířce a za větru v hlučné vlny se čeří. Pravý břeh (Srěmský), týmž spůsobem jako vůbec v Uhrách, jeví se co vysoký hlinitý sráz, světložluté barvy; strmý je, jako by nožem byl přiříznut. Zde onde jsou v něm tmavé jícny: doupata kavek a brlohovité jeskyně rybářův. Podmílán jsa vodou břeh často se sesýpá. Leckde proryt jest hlubokými úvozy, kudy vesničané k řece jezdí pro vodu. Na levo prostírá se vodorovná bezstromá rovina banátská, která v nedostihlé dáli s obzorem splývá; mezi suchopárnými křovinami něco dobytka na ní se pase; nad stepí tou slunce zvolna vystupuje, rozháněje lehké ranní páry. Na širém Dunaji pusto a ticho, ani lodičky; něco lodních mlýnův s srbskými nápisy, jež ohlašují jmeno majitelovo, houpá se blíže pravého břehu. Parník proti větru spěchem spěje na jih.

Brzy na jižním obzoru proskočí dvojhlavý kužel a za ním dlouhé pásmo modrých hor. Toť *Avala* nad Bělehradem, maják takořka knížectví srbského. Mineme vinicemi obroubenou ves Banovce, oživenou hlučným obchodem; zůstane se svými bílými přívětivými domky po pravé ruce. Po chvíli za hladinami Dunajskými v ranních mlhách zočíš temné obrysy Bělehradu, hradu a města — na hradě starý konak (palác pašův) a mečet s minarétem, v městě štíhlou věž kathedrály. Za málo minut výšiny pravého břehu ustoupí a za nimi vynikne kostelní věž v Zemuni. Živo je na palubě. Plno Srbův a Srbek, v kloboucích a fesích. Vše hledí na jih a připravuje se k odchodu, vše rovná vaky a mošny; děti poskakují a pobíhají semo tamo.

Přirazíme před *Zemuň*. Zde jest hraniční stanice rakouská, město více důležité nežli příjemné, s 10.000 obyvateli, s kostelem, rozsáhlými sklady, celnicemi a úřady. Na břehu loď vedle lodě. Z nábřeží ozývá se hluk nosičův, jichžto hlavu pokrývá již orientálský fes.

Zde Sáva do Dunaje přivádí své mocné bledé vody, zde jest malé moře. Na stoku obou veletokův travnatá svá bahna rozkládá okrouhlý ostrov, po německu Kriegsinsel zvaný. V močálech a luzích podél Sávy a Dunaje stojí rakouské hraniční stráže, *čardaky*, buď dřevěné budky na vysokých kolech, buď kamenné jednopatrové domky, postavené na klenutí, jímž na jaře probíhají bujné vody rozplavených řek.

Za vodami přede zrakem naším rozvíjel se celý širý *Bělehrad* s pestrými střechami, věžemi a minaréty v čarovné kráse ranního osvětlení. Mladí Srbové, s nimiž jsem se na lodi seznámil, vysvětlovali mně s milou přívětivostí, jež bodrý ten národ skvěle ozdobuje, kde jaká památná budova stojí.

V Zemuni rychle jsme byli hotovi. Za krátkou chvíli parník stanul na Sávě, zde 2000 stop široké, pod domy Bělehradskými. Bylo osm hodin, slunce již pálilo; rozloučím se s Slovincem, jenž mi od té

doby zmizel v hlubinách Kavkazu. Snad se po letech z nenadání zase shledáme.

V hustém davu srbských pocestných opouštím plovoucí palác, v němžto jsem padesáte hodin strávil na daleké jízdě z „Beča grada bijeloga", jakož Vídeň slove v starých zpěvech jihoslovanských. Vstupuji na půdu balkánského poloostrova, na půdu knížectví slovanského, jehož zdárný rozvoj povždy provázeti budou upřímné sympatie národa českého.

Na schodech přístaniště ve dvou řadách stojí ozdobní panduři, odění v uniformu polofrancouzskou, a žádají pasy. Bez pasu ani do Srbska vchodu ani ze Srbska východu není; avšak až do nedávna nevědomost pandurův bývala branou, kterouž každý chytrák i bez pasu pohodlně mohl připlouti do Bělehradu. Na jistém konsulátu v Bělehradě viděl jsem celou haldu jídelních lístkův, poštovních recepisův, „viehpassův", „schubpassův", kvitancí a podobných drahocenných listin, které od cizincův pandurům odevzdány byly; nebozí panduři, neumějíce čísti, brali vše, cokoli mělo pečeť anebo kolek. Nyní však větší zavedena přísnost; policie Bělehradská pasy odevzdává konsulátům, a tam si cizozemští poddaní musí pro své listiny poslati neb přijíti.

Za pandury obsypou příchozího úslužní *hamali* (nosiči), Srbové a Bosňáci, sáhodlouzí, zavalití, tváří opálených a oděvu okolo děr celého, s velikými kníry a červenými fesy. Třeba trochu křiku a energie, abys od nich vyvázl. —

Bělehrad leží naproti stoku Dunaje a Sávy. Na vysokém vrchu stojí mohutná pevnost, zrovna nad tím místem, kde oba mocní proudové mísí své různobarevné vody. Podél břehu Dunajského prostírá se pustá čtvrť turecká, podél Sávy rozsáhlé město srbské, vlastní Bělehrad. Veliká je rozsáhlost města, jakkoli nemá než 26.770 obyvatelův; od Vračaru na konec Dortjolu máš dobré půl hodiny cesty.

Cizinec, vstoupiv poprvé na ulice Bělehradské, s podivením hledí v pravo v levo, napřed a nazad. Zde již počíná orient; seznamují tě s ním oči, uši, nos i nohy. Na ulicích všude přízemné nepravidelné domky, vypouklými ćeramidami (cihlami) kryté; zde onde vyčnívá plechová stříška štíhlého minarétu; na každý krok nevídané tváře a kroje, neslýchané jazyky, neobvyklé zboží. Přední strana domků namnoze není než jedno jediné veliké okno, či spíše okenice dřevěná, která ve dne se spouští a kramáři za výlohu slouží, v noci pak dům zavírá. Uvnitř pracuje řemeslník všem lidem na očích. Spatříš zde krajany ze všech končin Balkánského poloostrova, ba z veškeré Evropy.

Nejvíce arci vidíš Srbův v malebném národním kroji, v červených fesech nebo v černých šubarách (beranicích). Jsou zde i Srbové z Banátu, jichž hlavu přikrývá již ne fes, ale plstěný nebo slaměný širák. Bosňáci své dlouhé světlé vlasy ovíjejí turbanem bílým nebo červeným. Tam zahledneš Černohorce, an hrdě si vykračuje v černé kápi, fustanelle, modrých spodkách a bílých punčochách. Po Srbech nejhojněji zastoupeni jsou bratří Bulhaři ze všech končin širé své vlasti od Ochridu do Varny, zahradníci, zedníci, mlékaři, hrnčíři atd.; na léto přicházejí z daleka do Srbska na práci, jsouce pro Srbsko tím, čím pro Chor-

vatsko jsou Slovinci, pro Uhry Slováci, pro Vídeň Češi. V Bělehradě zaslechneš i libozvučnou rumunštinu, podunajskou i makedonskou. Zavalitý Arbanas (Albánec) s dlouhými kníry mluví svým prajazykem, nejstarším na poloostrově, který filologickému uchu pravý je magnet. Odraní cikáni a cikánky, osmahlé tváře a sněhobílých zubův, mezi sebou hovoří mluvou z daleké Indie pochodící. Černovlasí, bledolící kupci s dlouhými bradami švitoří po arménsku a řecku, s horečným spěchem rychle přebíhajíce za svými záležitostmi. Jeli ucho tvé rovněž tak pozorné jak oko, rozmanitostí jazykův ani dobrati se nemůžeš. Ulicemi v dlouhém kaftanu táhne Osmanlija, sněhobílá brada splývá mu z růžových lící a turban skráně mu zahaluje; pod hustým obočím skví se po stranách přímého nosu dvé lesklých očí, pohrdavě zírajících na svět proklatých *gjaurův*, „psův nevěřících", kteří proti všemu právu střásli jho padišahovo a zde svobodně se rozhošťují. S druhem svým po turecku se baví. Sluchu tvého dotknou se na ulicích známé zvuky německé, francouzské, vlaské ba i španělské; není to ovšem klasický jazyk Kastiliánův, nýbrž hantýrka židův, ze Španěl vypuzených a po veškerém orientě rozptýlených; jako ve Vídni na Leopoldově tak i v Bělehradě mají svou kolonii.

Na ulicích vlastního města od rána do večera živý je ruch. Sedláci přijíždějí s drobnými koníky a primitivními povozy; selky na zádech zboží své na trh nesou; kupci jezdecky se vypravují na cesty. Spatříš i karavany soumarův, přirazivší z Turecka. Na hlavách vzdělaných, po francouzsku oblečených Srbův blýští se Pařížský nebo Vídenský cylindr. Dlouhovlasí popové žlutým slunečníkem růžové líce chrání před paprsky letního slunce. Dámy srbské po starodávném obyčeji nosí červený fes, zhusta copem opletený a upevněný. Kroj jejich je vkusný a prostý; nezřídka však potkáš i krásky podle nejnovější Pařížské mody vyzdobené s moderními klobouky a nadpřirozenou hojností vlasův. Evropské kočáry předbíhají selské vozy. Čety vojákův v jednoduchých uniformách berou se na stráž, bodáky majíce nasazeny.

Dlažba Bělehradská slove vůbec *kaldrma;* slovo toto odvozuje se z řeckého *καλὸς δρόμος*, t. j. krásná cesta: větší ironie býti nemůže! První dni zmučí tě kaldrma zdola a africké slunce shora; ale i kaldrmě přivykneš, a jdešli za naukou, pro ustavičná pozorování národopisná a zeměpisná po Bělehradě choditi budeš jako po vlastním pokoji. Ostatně jsou již některé ulice a hlavně chodníky jejich upraveny krásně po evropsku; mnohé však v odlehlejších končinách ani dlažby nemají; za krásného času příjemným jsou oddechem po útrapách kaldrmy, za bláta dna se v nich nedotlapeš.

Na ulicích obyčejně bývá stromořadí, buď štíhlé topoly aneb košaté platany; stín jejich v létě nad míru je milý. Ulice jdou hlavně dvojím směrem, buď souběžně se Sávou, buď napříč dolů k řece. Příčnými ulicemi shora spatříš louku, která pod městem podél Sávy se prostírá, krásně se zelená, ale pro bahnité výpary velice je škodlivá. Za ní stkví se hladina široké Sávy, dále roviny Sremu a nad samým obzorem temné obrysy Fruške Hory, proslavené svými kláštery. Jinde uzříš zadunajské roviny Banátu a v nich bílé věže Pančeva.

Parno Bělehradské s největším vedrem Pražským ani porovnati nelze. Prudké jsou zde převraty počasí. Odpoledne často na ulici pro nemilosrdný žár sluneční sotva odvážiti se můžeš; večer náhle zavane vítr z rovin uherských, strhne se bouřka, potoky proudí se po kaldrmě a ty v plaidu tepla hledáš.

Zajímavo je nahlednouti do krámův; jsoutě zrakům mimojdoucích zúplna otevřeny. Krásný výběr ručnic spatříš v jednom, dlouhé pušky arnautské za 3—6 dukátův, starožitné ručnice s křesacím kaménkem, pistole všelijak ozdobené a utvořené atd.; v jiném dýky a nože, handžáry a jatagány, se skvostnými jilci, často ciselované, v nádherných pochvách. Stříbrníci a zlatníci, namnoze Cincaři (makedonští Rumuni), dle starodávných zděděných vzorův upravují rozmanité filigranové práce; připravují také amulety, k nimž leckdy za vzor sloužívají mince starosrbské. Jinde spatříš fesy, šubary, dále veřejnou kuchyni, kde pečínky na rožních se otáčejí, za ní pekaře atd. Evropské zboží, hlavně rakouské, vyloženo jest ve skvělých skladech, jmenovitě na blízku přístaniště parolodního. Tam na krámech vedle nápisů srbských k svému podivení uzříš i nápisy německé.

Na rozích stojí Bulhaři ovocnáři na vysokém podstavci, majíce veliký koš s hrozny a jiným ovocem, které prodávají na váhu; při tom křičí své „Hej, grožje!“ Opodál prochází se krajan jejich, na rameně maje bidlo s dvěma kbelíky; hromovým hlasem nabízí: „Mleko kiselo!“ Jiný Bulhar celou výstavu tureckého cukroví roznáší po městě.

Největší vřava lidstva pohybuje se na hlavním trhu. Zde jsou celé pahorky ovoce a zelenin, zde spatříš obrovské tykve, vodní melony (srb. lubenice), zahradní melony, hrozny všelikých druhův, veliké hrušky (karamanke) atd. Ze zelenin Bělehraďané nejvíce spotřebují papriky. Zvláštní novost jsou našinci *patladžane* (Solanum melongena), veliké obdélné plody tvaru hruškovitého nebo dýňovitého, barvy tmavomodré; jedí je vařené neb smažené. V jednom koutě tržiště sedí prodavačky z Zemuně, které jakkoli jsou Srbkyně, krojem více evropským od ostatních se liší. Máslo na celém poloostrově Balkánském, od Sávy do Sparty, neznámá je věc; do Srbska přiváží se z Banátu.

V Bělehradě nejen dámy ale i páni, často kupci neb úřadníci chodí na trh a smlouvají ovoce, maso neb ryby (jako v Italii nebo Řecku). Služebnictvo, mužské i ženské téměř výhradně je z Rakouska, z Sręmu a Banátu, Srbové, Němci, Maďaři, Slováci. Srb domácí nejde do služby; k tomu jest příliš hrdý.

Hostincův v Bělehradě není nedostatek; ale málo jich je zcela po evropsku zařízeno, život v nich prajinačí jest nežli u nás; nenajdeš tam než několik neženatých úředníkův a důstojníkův, cizí kupce a řemeslníky; totéž platí o kavárnách. V Bělehradě lidé tráví život svůj více doma; tím však není řečeno, že by společenského života u nich nebylo, aneb že by o veřejné věci nedbali. Naopak, každý sebe nepatrnější kramář den co den čte své noviny; k vášnivému přetřásání záležitostí politických přehojnou poskytují látku časté převraty v Srbsku, spojené s neobyčejným vřením a pohnutím v obecenstvu.

Skoro každý dům má svou zahradu. Rostlinstvo v zahradách překvapuje bujností, která bezděky na pamět přivádí, že jsme zde o pět

stupňův zeměpisné šířky blíže rovníku, nežli v Praze. Pod širým nebem daří se zde mohutné fíkové keře, lískoví tří sáhův zvýší, stromovité *bamije* s velikými bílými květy a jedlými plody (druh Hibiscus), obrovské slunečnice atd. Za velebného ticha jasných hvězdnatých nocí ozývají se po zahradách koncerty nesčíslných cvrčkův a cikad.

Jedna z prvních chůzí mých byla na pevnost, ve které až do roku 1867 ležela turecká posádka; od města oddělena jest parkem, 600 krokův širokým a *kalimejdan* zvaným; toť staré glacis. Třemi branami přijde se dovnitř; přes příkopy vedou dřevěné mosty. Uvnitř málo co památného; mečet s minarétem zcela je moderní; mimo to jsou zde orientálská mausolea dvou pašův. Tureckých nápisův plno nad branami i na staveních. V bývalém pašově konaku, prostém dvoupatrovém domě s překrásnou vyhlídkou na Bělehrad, do Srbska a do Rakouska, nyní přebývá srbský plukovník, velitel pevnosti. Stojí zde i veliká věž s hodinami. Největší část budov pochází z dob rakouského panství, z časův Karla VI.; Turci od těch dob ničeho nepřičinili; podobně jest i v Turecku, v Niši a Vidině, kde i děla nepohnutě leží od časův prince Eugenia Savojského.

Sráz vrchu, na němž pevnost vystavěna, strmý jest k Dunaji i k Sávě. Na nevelikém prostranství mezi úpatím vrchu a Dunajem prostírá se dolní pevnost; jsou v ní rozsáhlé kasárny, hamam (turecká lázeň), zříceniny džamije turecké (mečetu) a u samé vody staroslavná věž Nebojsa.

Důležitost Bělehradu úplně založena jest na jeho pevnosti; dějiny Bělehradu jsou hlavně dějiny jejími. Ještě před Kristem keltický kmen Skordiskův měl zde hrad svůj *Singidunum.* Za Římanův bělalo se nahoře na pevnostním vrchu pevné ležení, stanoviště legie IV. V středověku Singidunum od přistěhovalých Slovanův přezváno *Bělgradem;* název ten latině přizpůsoben v *Alba Graeca,* německy v Griechisch Weissenburg, maďarsky v Nándor Fejérvár, t. j. Bělehrad Ferdinandův. Byzantinci, nástupci Římanův, hájili Bělehrad, pokud jen mohli; po nich Maďaři dlouho zde panovali. Srbští panovníci stolici svou na břehy Dunajské přenesli teprvé, když ze staroslavných sídel svých v Prištině, Prizrenu, Skopji a j. od Turkův byli vypuzeni. Velikého zvelebení došel Bělehrad od knížete Štěpána (1389—1427), syna hrdinského Lazara, jenž byl na Kosově poli zahynul; ten vystavěl zde mnohé kostely a město privilegiemi obdařil. Po celé století pak Bělehrad byl přední baštou křesťanstva proti Turkům. Známá jest obrana Bělehradu 1456, při které proslavil se Jan Hunjad (podnes v národních písních Jihoslovanův opěvovaný co Sibinjanin Janko) a nadšený mnich Jan Kapistrán. Když 1521 Bělehrad vzat jest od Turkův, pádem jeho osud Uher rozhodnut. Půl druhého století Turci z Bělehradu děsili veškeren západní svět. Teprvé v druhé polovici 17. století skvělá hvězda říše turecké hasnouti počala; tu i Bělehrad 1688 vzat jest od vojsk rakouských, ale jen na čas, neboť brzy ztracen neopatrností a zradou. Princ Eugen Savojský dobyl Bělehradu 1717, načež panovali Rakušané v Srbsku 22 léta, až do nešťastného míru Bělehradského (1739), kde vše, co za Dunajem bylo rakouského, opět ztraceno. R. 1789 na čas znovu se v něm usadili, když ho útokem dobyl generál Laudon.

R. 1806 přitáhli před Bělehrad srbští povstalci. Svítal den 30. listopadu; Turci pohříženi byli v jitřním spaní. Jakýsi Konda, dle jedněch pravoslavný Arbanas, dle jiných Bulhar z podbalkánského Slivna, s Uzun-Mirkem a pěti junáky v ranním šeru přelezli hradby. Byl právě čas bajramu, svátkův tureckých. Konda stráže dílem zběhlostí svou v tureckém jazyku oklamal, dílem posekal; výstřely jeho turecká posádka pokládala za obvyklá znamení na počátku bajramu. Na to Srbové vrazili otevřenými branami a po strašné seči veškerého města se zmocnili. Pevnost ještě některý čas se držela. Gušanac Ali, bývalý pohlavár loupežnické společnosti Krdžalijův, hned sice na lodích odplul do Vidina, ale Soliman paša se zástupem 200 janičárův teprvé na počátku roku 1807 hladem donucen, aby se poddal. Srbové připověděli mu volný průchod do Turecka; na pochodu však za nedlouho ze zálohy přepaden a veškeří vojáci jeho rozsekáni. Rozkacení Srbové na tom dosti neměli; schladili mstu svou třídenním vražděním Turkův po Bělehradě. Po divoké té řežbě, vypravuje Vuk Karadžić, tolik bylo vdov a sirotkův tureckých po ulicích, že sotva jsi projíti mohl. Žebraly z hladu. Konečně vypraveny na lodích do Vidina. Na cestě v Poreči vojvoda Milenko Stojković lodě zastavil a nejspanilejší Turkyně si vybral. Turkům tehdá Srbové plnou měrou spláceli vše, co od nich oni i předkové jejich utrpěli. Téhož roku náčelník Petr Dobrinjać v Paraćinu schytal celé poselství turecké, posly a sluhy jejich zajal a vše jim pobrav, „poslal je k Allahu."

L. 1813 podlehli Srbové Turkům. Mír Bukureštský, rok před tím mezi Rusy a Turky uzavřený, Srby bez ochrany ponechal milosti Turkův; k dalšímu odboji nebylo dostatečných sil. Karadjordje utekl se do Rakouska, a Srbsko veškeré obsazeno od Turkův. Ale již po dvou letech (1815) hlavu svou pozdvihl Miloš Obrenović a Turky nadobro ze země zahnal.

Z pozdějších dějin Bělehradských zvláštní zmínky zasluhuje bombardování l. 1862. Ke sporům mezi křesťany a Turky každodenně příčina byla po ruce. Turci osobovali sobě právo posádky a policie nejen ve čtvrti turecké, ale i ve vlastním srbském městě, kteréž tehdy bylo obklíčeno hradbami. Turečtí vojáci v zedraných šatech hlídali polozbořené brány, turecká policie své sídlo měla na „veliké pijace", několik krokův od srbské. Musulmanské noční stráže dle orientálského zvyku žádaly od každého křesťana, aby s sebou nesl svítilnu. Kdo bez lucerny dopaden, proseděl noc u Turkův v smrdutém žaláři.

U večer 16. června strhla se u kašny sváda mezi křesťanskými chlapci a tureckými vojáky; Turci několik chlapečkův zabili. Srbská policie vrahy zatknula. Bleskem roznesla se zvěst o tom po městě. Musulmani i křesťané chopili se zbraně. Začal se boj. Turci zatarasili se v mečetech a ve svých kavárnách, Srbové útokem hnali na jednu tureckou budovu po druhé. Při měsíčku trval boj skoro až do rána. Konečně udeřeno na tureckou policii, kde se bylo uzavřelo do 300 ozbrojených musulmanův, vojákův i civilních. S velikým nebezpečenstvím vlastního života anglický konsul Longworth zprostředkoval mír. Mezi dvěma řadama srbského vojska Turci z policie odtáhli do pevnosti;

napřed v tom průvodu šel ministr Garašanin a cizozemští konsulové, před nimiž nešeny jejich prapory.

Zdálo se, že vše jest odbyto. Nazejtří krámy zase otevřeny a děti šly do školy. Odbýván slavný pohřeb padlých úředníkův a vojákův srbských. Nebylo ještě 9 hodin z rána; tu náhle nastalo strašlivé hřmění. Proti všem smlouvám a přísahám Turci na pevnosti ze všech děl zběsile bombardovali město. Pět hodin těžké kule a bomby padaly na nešťastný Bělehrad; množství domův vzešlo v plameni. Až na samém Vračaru ukazována mi na zdi jednoho domu koule turecká, toho jitra až tam dostřelená. Pohřební průvod se rozběhl, ženy a děti prchaly na Vračar, do mlýnův a vinic v Mokrilužském údolí a do okolních lesův. V Zemuni uprchlíky byly přeplněny všecky domy; parníky nestačily převážeti vyděšený lid. Mužští s vojskem zatím veškeré ulice zahradili mohutnými barikádami. Odpoledne střelba přestala; senát knížeti Michailovi odevzdal diktaturu. Vše chystalo se k válce; k 8000 přítomných vojákův přidružilo se 20.000 ozbrojencův z celého okolí. Dobrovolníci se hrnuli; utvořena i bulharská legie. V tureckých provinciích, jmenovitě v Bulharsku, křesťanská *rája* čekala tehdá na vypuknutí všeobecné revoluce, na osvobození od jařma tureckého. Než v září obnoven starý mír. Turci Srbům přenechali celou svou čtvrť a veškeré rozptýlené domy a pozemky. Civilní obyvatelstvo turecké úplně ze Srbska se odstěhovalo; jen v pevnosti zůstala posádka, jejíž děla nepřestávala hrozivě pohlížeti na Bělehrad, stálými obavami před novou věrolomností zmítaný. Knížeti Michailovi podařilo se konečně l. 1867 Turky po dobrém z celého knížectví na čisto vykliditi.

Odchodem Turkův změnil se Bělehrad k nepoznání. Nyní teprv možno bylo volně si oddechnouti; staré hradby sbořeny a s nimi i všechny čtyři brány, z nichž výstavností vynikala Stambol-kapija, za Laudona zbudovaná.

Prvé evropský cestovatel v turecké čtvrti Bělehradské v tak zvaném *Dortjolu* (křižové cestě) seznati mohl pravý orient; viděl tam turecké domy, zahalené Turkyně, orientálské zahrady, oživené džamije a mečety, všeliké derviše, a přišelli náhodou v čas, i turecké svátky a slavnosti. Nyní vše to zmizelo. Dortjol je poušť; chtělo se mně viděti jeho ssutiny. Vyšel jsem s dvěma studenty Bělehradské vysoké školy, jedním Srbem a jedním Bulharem; minuli jsme „velikou pijacu,“ rozsáhlé náměstí, kde stojí lyceální budova s museem; právě zde planují a dlažbu kladou, vykopávajíce četné kosti, neboť prvé tu byl veliký hřbitov turecký. Za pijacou v pravo je džamija, jediná, kde až posud Turci se modlívají; všecky ostatní modlitebnice turecké po celém městě jsou opuštěny, ale dle smluv z roku 1862 Srbové strhnouti je nesmí, pokud ony samy zúplna se nezřítí. Hodžu vydržuje srbská vláda, která při toleranci své nechtěla, aby mohamedánští kupci, kteří z Bosny a z ostatního Turecka do Bělehradu zavítávají, v náboženství byli zkracováni.

Dřevěným plotem vstoupíme do polodivoké zahrady, která bují okolo džamije. Před džamijí je předsíň s dřevěným stropem, kde Turci po modlitbách sedávají, kouříce a hovoříce. Hodža nebyl doma. Nemaje nic na práci mužíček tento prosedí celý boží den v kavárnách,

pije černou kávu a kouří čibuk; o nestálý hlouček svých věřících veliké starosti nemá. Vkročíme dovnitř, a tu nás vítá jednoduchost i pustota; ani živé duše kromě nás tu nebylo. Stěny a kopule prostě jsou obíleny; vysoko nad podlahou na každé straně vpadá světlo dvěma okny. Podlahu zakrýval neozdobný koberec. Nade vchodem byl jakýsi balkón čili chór, na místě oltáře stála jakás kathedra, kam po schodech se vystupovalo, a vedle ní na zemi dvě svíce, něco květin a nápisův. V levo byl výklenek s nápisy. Jinak nic pamětihodného jsem tu nespatřil. Jaký rozdíl v porovnání s pestrými a nádhernými chrámy křesťanův pravoslavných! Věřících právě tu nebylo, a tudíž přišel jsem o potěšení, seznámiti se s spůsobem jejich pobožností.

Šli jsme dále, sestupujíce východně od pevnosti k Dunaji. Jsme v Dortjolu. Projdeme mezi bídnými chaloupkami, kde se usadili křesťanští prodavači; toť zbytek starého tureckého bazaru. A dále odtud daleko široko nic než haldy rumu, zbořené chalupy, bujné křoví a zde onde skupení nových domkův. Zaměříme k velikému jednomu mečetu. Dokud stál, krásným byl pomníkem maurského slohu; nyní křoví na něm roste, uvnitř časem dobytek přebývá, a stěny se rok co rok více boří; lze na nich rozeznati stopy arabských nápisův a malby, hrubou rukou provedené, které představují rozmanité stromy. Vedle mečetu k nebesům ční stepilý minarét; stříška jeho na slunci se skví, ale kamenná galerie, s níž druhdy hodža dlouhotáhlým hlasem svolával věřící k modlitbě, napolo se již sesula. Chtěli jsme seznati, jaká je vyhlídka z minarétu, avšak v těsných dvířkách přivítal nás odporný puch a veliká kupa rozmanitého ptačího peří — kuny a tchoři mají zde hlavní stan.

Nedaleko odtud vypíná se zřícenina mnohem zasmušilejší, palác prince Eugenia Savojského. Ještě před dvacíti lety na nádherné stavbě zřetelně bylo znáti, že kdysi důstojně se řadila k oběma palácům Eugeniovým, jež nyní náleží k předním okrasám Vídně, k Belvederu a finančnímu ministerstvu v Himmelpfortsgasse. Turci, jsouce nepřáteli všech několikapatrových budov, krásný palác nechali zpustnouti. Mohutné zdi jeho dřevěným chalupám a krámečkům sloužily za oporu. Uvnitř stropy spadaly, a vysoko nahromadil se rum a trus dobytka, který zde přechováván. V posledních letech největší část pobořena od Srbův a rozvezena co stavební kámen; sotva poznáš, kde bylo průčelí a kolik poschodí bylo; na rumu zelenají se mohutné stromy a bujné křoví. Škoda, že palác, dokud ještě úplněji stál, od srbské vlády nebyl podlahami a stropy opatřen, střechou pokryt a zvenčí upraven: krásný by tu byl příbytek pro museum nebo pro školy. —

Co do srbského města, největší život a nejmodernější domy shledáš u Sávy, kde plno je kupeckých písaren a velikých skladův. Odtud vystupuje se po 140 schodech na terasu, kde stojí rozsáhlá kathedrála, r. 1844 dostavěná. Sloh její jest západní; byzantinského na zevnějšku nic neshledáš. Naproti kostelu je konak (palác) metropolity srbského, hlavy poloneodvislé církve srbské, anať pod patriarchu Cařihradského jen dle jmena jest podřízena. Nedaleko odtud nalézá se starý, napolo dřevěný konak z dob knížete Miloše, v tureckém slohu; některý čas v něm umístěno bylo lyceum. Na blízku ukazovali mi nejprvnější pří-

bytek „vysoké školy“, v němž uhostěna byla asi před 30 lety; jesti to dřevěný barák s malými okenicemi, napolo do země vpadlý.

Několika uličkami od kathedrály přijdeš k protestantskému kostelu a faře. Protestantská obec zdejší bez mála čítá 500 duší, nejvíce Němcův a Uhrův. Kostelík darem dostala l. 1860 od stařičkého knížete Miloše. Pastora (nynější je Prus) platí srbská vláda; duchovní vrchností jeho jest evangelická církevní rada v Berlíně, jakož v obci vůbec převládá vliv pruský. Katolíci Bělehradští, jichž počet velmi jest veliký, nemají leč nepatrnou kapli na rakouském konsulátu; kněz jejich podřízen jest biskupovi Djakovskému, nyní spanilomyslnému Juraji Štrosmajerovi, jenž i v Srbsku požívá neobmezené vážnosti.

Vedle protestantské kaple bělá se turecká džamije s minarétem, ač v ssutinách. Truchlivá tato džamije, nyní tak tichá, zkusila jednu krvavou noc. Za bombardování Bělehradu zahradili se v ní Turci a dlouho do noci zběsile se hájili proti všem útokům Srbův. Úplněk skvěl se na jasné obloze, srbské koule zuřily proti stěnám a turecké pušky za neustálého řvaní „Allah!“ odpovídaly z džamije a okolních domkův. K ránu konečně jeden Černohorec vyskočil na střechu sousední turecké kavárny, stropem do vnitř vrazil a divokou způsobil řežbu, kdežto Srbové zatím pod velením statného důstojníka Vlajkoviće, známého vlastence, jenž v Krymské válce nohu byl ztratil, džamije útokem dobyli. Uvnitř leželo množství mrtvol, mezi nimi i starý hodža . . .

Hlavní ulice Bělehradská je *Terazija;* zde viděti moderní domy, nejvíce jednopatrové. Jsou tu aleje platanův a topolův. Na Teraziji stojí i knížecí konak (palác), prosté stavení o jednom patře s patnácti okny v průčelí; v létě zahradou skoro zcela je zastřeno. Dojem činí ne velikolepý, ale příjemný, hlavně svou jednoduchostí a skromností. Na blízku jsou ministerstva zahraničných záležitostí, financí, války atd., vesměs v domech nevelikých, senát, přízemní to stavení s sedmi zelenými okny, a jiné budovy. Opustě Teraziji na horním jejím konci, kde se k Topčideru obrací, spatříš velikou nemocnici, rozsáhlé kasárny a vojenskou akademii, kterou až do nedávna spravoval krajan náš, plukovník Zach, nyní adjutant knížecí. Na Vračaru na západním konci města vznikla v posledních dvaceti letech příjemná čtvrť, sestávající z úhledných domkův, obklíčených a téměř zakrytých krásnými zahradami.

Z veškerých budov Bělehradských nejčastěji jsem navštěvoval *velikou školu,* která stojí na veliké pijaci. Nádhernou tuto stavbu, v jejímžto slohu se mísí živly byzantinské, románské a renaissanční, provedl krajan náš Nevole; po pětileté práci dokončena roku 1862. Nápis ohlašuje, že dům ten národu obětoval proslavený vlastenec Miša Anastasjević, nejbohatší muž celého Srbska. Asi 100.000 dukátů stála stavba. Umístěno je v ní gymnasium, vysoká škola (lyceum či malá universita), museum a učené družstvo.

V průjezdu hosta přivítá řada starosrbských náhrobkův. V přízemních sálech postavena je *národní bibliothéka,* čítající nyní asi 22000 svazkův, k čemuž se řadí sbírka asi 3000 map a rytin. Slovanské literatury pěkně jsou zastoupeny. Rukopisův a starotiskův srb-

ských a bulharských chová se zde ke dvěma stům; počet jejich neustále se rozmnožuje. Mile jsem byl překvapen, vida krásně zařízené katalogy.

Učené družstvo má ozdobnou zasedací síň s krásnou vyhlídkou, bohatý archiv s listinami hlavně pro novější dějiny srbské, sbírku rukopisův a pěknou knihovnu, která celý jeden pokoj vyplňuje.

První myšlenka, založiti literární spolek srbský, vznikla r. 1840 mezi profesory srbského lycea, které se tehdy nalezalo v Kragujevci. Ale čas tehdejší literatuře naprosto nebyl příznivý. Stanovy sice r. 1841 vládou potvrzeny a „družstvo srbské slovesnosti" dne 7. června 1842 slavnostně zahájeno, ale neustálé převraty nedopouštěly, aby se zdárně pracovati mohlo, až teprvé po nastoupení knížete Alexandra Karadjordjeviće nastal pokoj. O založení družstva přední zásluhu mají Ivan St. Popović, spisovatel dramatický, tehdá ministr osvěty († 1856), lékař dr. J. Steić, dr. Janko Šafařík a profesor Kosta Branković († 1865), učeník Pavla Jos. Šafaříka z Nového Sadu. R. 1847 vyšel první svazek *Glasnika*. Práci svou družstvo zahájilo sbíráním materiálův k nejnovějším dějinám srbským, k dějinám bojův o svobodu, a pak upravením vědecké terminologie. Když v Srbsku nastal památný boj o pravopis, družstvo dostalo se do sporu s vládou, anať bráníc starý způsob pronásledovala nový, nyní všeobecně zavedený pravopis Vuka Karadžiće a jeho jotu, která starověrným Srbům byla sůl v očích. Následkem této batrachomyomachie r. 1864 družstvo rozpuštěno a téhož roku pod jmenem „Srbského učeného družstva" na širším základě obnoveno. Dělí se nyní na čtyři odbory, filosoficko-filologický, historicko-právnický, přírodovědecko-mathematický a umělecký, které odbývají pravidelné schůze. Státní podpora obnáší 1000 dukátův ročně.

Časopis družstva Glasnik vydává se v lhůtách neurčitých, obyčejně dvakráte za rok v svazcích 20—30 archových, v úpravě čisté a úhledné, často s přílohami, mapami a plány. Zastoupeny jsou v něm vědy všecky. Dosud vyšlo od roku 1847 celkem 40 svazkův.*) Pro poznání Srbska jsou pramenem velice důležitým, jakož družstvo vůbec o povznešení vědecké činnosti v Srbsku má zásluhu neocenitelnou.

Předsedou družstva do r. 1869 byl *Jovan Gavrilović*, rovněž proslulý co státník i co učenec. Od té doby úřad ten spravuje státní rada *dr. Janko Šafařík*, synovec Pavla Jos. Šafaříka; přišelť on do Bělehradu r. 1843 co lékař, byl pak dlouhá leta profesorem dějepisu na lyceu, až jmenován jest národním bibliothekářem. Zabývá se horlivě archaeologií, jmenovitě numismatikou; Bělehradské museum a jiné ústavy hlavně jeho přičiněním založeny jsou. Péčí jeho popsáno a vydáno veliké množství starých památek; z archivu republiky Benátské vydal dva svazky listin, jež se týkají dějin jihoslovanských.

Z ostatních učencův Bělehradských na prvním místě jmenovati sluší *Jiřího Daničiće*, žáka Karadžićova. Rodilý jsa z Nového Sadu, byl profesorem na lyceu a zároveň sekretářem družstva, až po válkách pravopisných z Bělehradu se odstěhoval. Když v Záhřebě (1867) za-

*) O svazcích Glasnika z let 1864—1872 podrobnou zprávu podal jsem v Časopise Českého Musea 1872 str. 443 sld.

ložena byla jihoslovanská akademie, stal se jejím sekretářem. On dobojoval dlouhý Vukem začatý spor o jazyk a pravopis. Vydal dlouhou řadu památek starosrbských, starosrbský slovník, dějiny srbského jazyka, mluvnici jazyka srbskochorvatského (pětkrát tištěna latinkou i kyrillicí), překlad Starého Zákona a množství znamenitých pojednání literárně historických a filologických. Redakcí Daničićovou za několik let vyjde bohdá velikolepý slovník jazyka srbského i chorvatského, k němuž se u akademie jihoslovanské ode dávna konají rozsáhlé přípravy.

Žákem Daničićovým je *Stojan Novaković,* prvé profesor na lyceu a správce národní bibliothéky, nyní již po druhé ministr osvěty. Ze spisův jeho připomínáme historii a bibliografii srbské literatury, fysiologii hlásek jazyka srbského a všeobecné dějiny literatury všech národův (dle Scherra). Množství originálních pojednání a vydání starých památek od něho nachází se v Glasniku.

K předním spisovatelům a badatelům srbským v knížectví náležejí též *Čedomil Mijatović,* nyní ministr financí, jenž sepsal pěkné práce o národním hospodářství, o starosrbském obchodě, financích a světských dějinách; *Miloš Milićević,* úřadník v ministerstvu osvěty, redaktor pedagogického časopisu „Školy“, z jehož prací připomínáme jmenovitě velice poučný „Život Srba seljaka“; profesor *Milan Kujundžić,* jenž filosofií se obírá. Přírodní vědy statného pěstitele nalezly na dru. *Jos. Pančićovi,* profesorovi veliké školy, jehož hlavním polem je botanika; neunavný tento stařec mnoho v oboru svém vydal jazykem srbským, latinským a vlaským.

Avšak vstupme již do musea, umístěného v čtyřech sálech „veliké školy.“ V prvním sále shledáváme výstavu starobylých mečův, šavle srbských hrdin Jakšiće a Brankoviće, turecké meče, šavli jednoho řeckého palikára atd. Je zde i deska hliněná, od hranic bulharských přinešená s písmem podivným, dosud nerozluštěným, které někteří pokládají za hlaholské.

V druhém sále rozložena je přebohatá sbírka starožitností keltických, řeckých, římských a staroslovanských. Jsou zde antické náramky, fibule, prsteny, lžíce, kalichy, modly, mezi nimiž vyniká silně pozlacená Isis z Bosny, závaží, obětní náčiní, hlava bronzová, v Dunaji nalezená a za Trajanovu pokládaná, hliněné nádoby, římské cihly, mosaiky atd. Zvláště pozornost k sobě poutá římská přílba, v létavém písku nalezená. Bělehrad stoje na římských základech, sám jest hojným nalezištěm. V domích povalují se na dvořích starověké sloupové kapitály aneb římské sarkofágy; podél Dunaje plno je ssutin římských, v některých vesnicích chalupy římskými cihlami jsou vydlážděny; antické mince náleží k obyčejným věcem.

Starých památek srbských jakož i novověkých památností národopisných nikde tolik neuvidíš, jako v museu Bělehradském. Jsou zde toke (vypouklé okrasy na kabáty), kopče (obrovské spony), puce (vejčité knoflíky z dolam), mohutné pasy, filigranové práce stříbrnické, náušnice atd. Spatříš zde křižácký meč z Dunaje vytažený a prsten s provençalským nápisem; bylť Srbsko ode dávna průchodištěm na cestě mezi západem a východem.

V třetím pokoji postaveny jsou sbírky numismatické. Jsou zde mince řecké, makedonské, římské všech císařův a jmenovitě starosrbské. Rok co rok přinášejí se z Turecka nové a nové příspěvky. Asi před rokem na Kosově poli nalezen veliký poklad, z něhož na 3000 kusův přinešeno do Bělehradu. Jsou zde i mince bosenské a bulharské. Posud známy byly jen stříbrné mince srbské; v loni v září, právě za mého pobytu v Bělehradě, do Bělehradu z Prizrena k veliké radosti dra. Šafaříka poslány první zlaté peníze starosrbské, pocházející z 14. století, z dob slavného caře Štěpána Dušana. Velikolepou sbírku starožitností a hlavně mincí srbských má sám mladý kníže Milan, jemuž dr. Šafařík byl učitelem dějin srbských.

Čtvrtý a poslední sál musejní chová památky z doby srbského boje o svobodu. Jsou zde rozmanité pušky, turecké střely, korouhve srbské atd.

V sálech musejních na stěnách jest asi 120 obrazův, vše práce malířův srbských. Umělecká cena mnohdy je nepatrná, historická však veliká. Velezajímavá jest galerie vůdcův a hrdin srbského povstání, práce malířův Dim. Avramoviće, Stef. Todoroviće a Uroše Kneževiće. Vidíš zde knížata Karadjordja a Miloše Obrenoviće, jejich rodiny, Hajduk-Veljka, hrdinného archimandritu Melentija, duchaplné čtyři Nenadoviće, Simiće, Uzun-Mirka, Cincar Janka, Čolak Antiće a j. Naproti nim visí podobizny učencův, Vuka Karadžiće, Milutinoviće, Daničiće, Dositeja Obradoviće, našeho P. J. Šafaříka (od malíře Lakatarija z Nového Sadu) atd.

Ostatní místnosti této národní budovy zaujímá *gymnasium* a *lyceum*. Gymnasia úplná sedmitřídná jsou v Srbsku dvě, v Bělehradě a v Kragujevci; nižších gymnasií jest pět: v Bělehradě, Šabci, Požarevci, Zajčaru a Negotině. Lyceum čili vysoká škola má tři fakulty, právnickou, filosofickou a technickou; profesorův jest 17, studentův ke dvěma stům. Nadějný ústav ten založen byl od knížete Miloše r. 1838 dle vzoru starých filosofických škol rakouských; v novější době však úplně jest zreformován; jsou při něm fysikální kabinet a sbírky přírodnické, z nichž vyniká znamenitý herbář, ovoce mnoholetých prací profesora Pančiće. Vycpaných zvířat jest málo; nemajíť zde nikoho, kdo by se znal v jejich přípravě.

Vedle gymnasií je v Srbsku 11 reálek. V Bělehradě jest i vyšší dívčí škola, založená r. 1863; má čtyři třídy a vydržuje se od státu. Veškeré vyučování na státních ústavech v Srbsku je *bezplatné*.

Školy v Srbsku mají velikou budoucnost. Před padesáti lety v celém širém Srbsku nebylo ani jediné; nyní jest všech učilišť asi 600. Dalo by se jim leccos vytýkati, avšak nesluší zapomínati, že veliké věci nedějí se za jeden den. Středním školám potřeba jest pevnější kázně a důkladnějších, pilnějších a nadšenějších profesorův, kteří by mládeži byli pravým vzorem. Znamenitější toto vzdělání profesorův vyžaduje především reformu vysoké školy, pro kterouž v posledních dobách skutečně mnoho učiněno. Zvláštní pobídkou k tomu jest založení Záhřebské university u bratrského kmene chorvatského, jenž se Srby sdružen jest jednotou písemního jazyka.

Pojednavše o učencích a školách srbských, nesmíme mlčením pominouti beletristiku. Tato, zdá se, u Srbův banátských zdárněji se rozvíjí nežli na půdě knížectví. Letos v Bělehradě vycházeti počal beletristický měsíčník *Otadžbina* (Vlast), redakcí mladého lékaře dra. Vladana Gjorgjeviće, kterýž i obecenstvu českému znám jest svou řečí při Husově slavnosti v Husinci. — Na cestě z Nového Sadu do Osěku v září lonského roku náhodou seznámil jsem se na parníku s dvěma mladými spisovateli srbskými, Štěpánem Ćurčićem a Theodorem Stefanovićem rytířem z Vilova. S velikým nadšením vyprávěli mi, že cestují, aby veškeré vynikající spisovatele srbské získali pro nový velikolepý prý podnik, pro vydávání illustrovaného časopisu srbského; pomoc svoji už jim připověděli spisovatelé banátští, Bělehradští, bosenští a dalmatští. Časopis měl pod názvem *Srbadija* vycházeti ve Vídni (neboť na jihu tiskárny k tomu zařízeny nejsou), a sice každý měsíc veliký svazek s 6—7 obrazy. V říjnu na to v skutku vydán svazek první, a od té doby Srbadija v sličné úpravě, se zajímavým a vybraným obsahem pravidelně vychází.

Novin politických r. 1873 vycházelo v Bělehradě osmero, mezi nimiž tři denníky; kromě toho vydávány dva listy satirické.

Co se týče srbské politiky, která právě za těchto dní opět na sebe pozornost celé Evropy obrátila, obmezíme se tuto jen na některé poznámky. Srbsko, když od Turkův se osvobodilo (čemuž není více nežli šedesát let) bylo zemí válkami zpustošenou, staletým nátiskem schudlou a všeho vzdělání zbavenou. Člověk, jenž čísti uměl, byl zjevem neobyčejným, tím více pak, umělli též psáti. S povznešením osvobozené říše musilo se počíti ze základu.

Energie prvních knížat, nešťastného Jiřího Petroviće, vůbec *Karadjordje* řečeného (1801—1813) a mohutného *Miloše Obrenoviće* (1815—1839, znovu 1859), leckdy zvrhala se v despotismus. Leč nechceme zapírati, že Milošův železný pořádek zemi valně pomohl a že od něho Srbsku dány první silnice, školy, gymnasium, lyceum, mnohé kostely, tiskárny, počátky vojska, administrace politická a církevní atd. Zákonodárství však přijato rakouské, bez patřičného ohledu na zvláštnosti a potřeby země. Ku př. staroslovanský rodinný svazek *(zadruga)*, který v Srbsku posud trvá, při úpravě zákonův zcela puštěn s očí. To se stalo příčinou mnohých neshod. Nad to chrabří náčelníci a vojvodové, kteří za svobodu srbskou bojovali, se samovládou Milošovou nikterak spokojeni nebyli; jejich touha po neodvislosti byla by mladé knížectví rozdrobila. Nastalo veliké vření, jehož následkem bylo vypuzení Obrenovićův a dosazení *Alexandra Karadjordjeviće* (1842—1858).

Existence dvou dynastií, jejichž zakladatelé stejnou mají zásluhu o osvobození Srbska, nemálo přispívala k neurovnanosti zemských záležitostí; osobním pletichám a cizím vlivům vždy byla vítaným prostředkem k podrývání pravých prospěchů národních.

Pro poloostrov Balkánský mladé Srbsko nesmírnou má důležitost. Ne nadarmo slove u mnohých „jihoslovanským Piemontem.“ Oči veškeré „ráje“ jazyka slovanského od celého půlstoletí obráceny jsou na to, co v Kragujevci a Bělehradě se děje, tím více, poněvadž naděje prvé na Rusko vzkládané, od Krymské války značně jsouce zklamány, pochladly.

Běh věcí při dvoře a na skupštině v Bělehradě pro rozuzlení orientálské otázky mnohem je důležitější nežli běh věcí v Bukurešti neb Athenách; junácká Černá Hora se Srbskem ode dávna ruce si podávají.

Není tudíž divu, že evropské velmoci od prvních dní svobody srbské vyhledávají rozhodného vlivu na srbskou politiku. Za strannických bojův ne nesnadně přání svého dosahovaly, navzájem se předstihujíce. A z toho mladému knížectví nová vzrůstají nebezpečenství. V Bělehradě vedle rakouského pracuje vliv pruský, kterýž v sousedním Rumunsku značné již moci sobě zjednal. Zvláštní úlohu hrají blízké v cílech svých interesy maďarský, turecký a anglický. Rusové zde rozvíjejí obratnost své diplomacie, i známo jest, jaké důležitosti za Karadjordja nabyl generál Rodofinikin a za Miloše konsul Vaščenko. Prospěchům národním hoví nejvíce orientálská politika Francouzův.

Nejlepší dobou Srbska byla vláda osvíceného knížete *Michaila Obrenoviće* (1860—1868). Populárnost jeho byla nesmírná; s úctou podnes o něm se mluví a obraz jeho po Bělehradě každou chvíli spatříš v oknech a před krámy. Přední péči měl o materiální povznešení své země, o vyloučení závadných osad a posádek tureckých a o zvýšení obranných sil. Za něho organisována a vycvičena národní armáda, k níž náleží všichni Srbové od 20. do 45. roku. K němu všecken Balkánský poloostrov obracel zřetel. Turky ze Srbska úplně vyhostil. Zdálo se, že se blíží doba, kde Srbové v knížectví a v provinciích tureckých v brzké době blížeji spojeni budou.

Nám všem jest v čerstvé paměti smutný příběh 10. června 1868. Pravý původ a účel hanebného zavraždění knížete Michaila posud zastřen jest polotmou; v dějinách národa srbského navždy bude černou skvrnou nesmazatelnou, která se nedá porovnati leda se zavražděním caře Uroše z rodu Nemanjićův r. 1367 od rádce jeho Vukašina, jenž pak všecku moc na sebe strhl a králem se učinil.

Doba tří regentův, Blaznavce, Ristiće a Gavrilovića, kteří osiřelou zemi spravovali, neskvělou po sobě zanechala památku. Vojenského ministra Blaznavce († 1873), jenž nejvyšší moc po tu dobu měl, historie poněkud jinak posuzovati bude nežli jeho současníci. Kníže *Milan Obrenović*, dnešní panovník Srbův, je mladík mohutný tělem i duchem. Znamenitého vzdělání dosáhl pod vedením Francouze Hueta a Dubrovčana kneza Meda Pucića, známého básníka a spisovatele jihoslovanského.

Vloni na podzim ticho bylo na politickém obzoru Bělehradském. Kníže procestoval Evropu a sešel se s předními panovníky. V zimě sestoupila se skupština, na kteréž se dály věci nevídané a neslýchané, které pobouřily nejen Srbsko, ale i veškeru Evropu. Několik ministerstev rychle se vystřídalo. Dne 25. března konečně k veliké radosti konservativního obecenstva srbského skupština rozpuštěna.

Srbsko především potřebuje vnitřního sesílení. Nejzdravější země nejsou ty, kde se mnoho píše a mluví o politice, ale kde se mnoho pracuje. Velmi poučné bylo porovnání Srbska s Řeckem, které před některým časem přetřásáno v listech jihoslovanských. Oba státy svobody současně sobě vydobyli a v obou počet obyvatelstva téměř je na rovni. Srbsko co do financí a co do snadné obrannosti mnohem lépe se má

nežli Řecko, avšak co do vnitřního rozvoje daleko zůstalo Srbsko za Řeckem. Řekové mají nyní 87 továren, kde se parou pracuje, s 13602 dělníky. V Srbsku není leč 8 parních mlýnův a několik pivovarův, a ty jsou v rukou cizincův. Národních škol mají Srbové 507 s 22756 žáky, Řekové 1175 s 66066 žáky; v Srbsku je lyceum s 17 profesory a 208 žáky, v Řecku universita s 85 profesory i docenty a s 1248 študenty (r. 1872). Tiskáren nalézá se v Řecku 95, v Srbsku 6. Za to válečnictví srbské je na vyšším stupni nežli řecké. Avšak Řecko při všech svých vadách na dlouhý čas zůstane nejpokročilejším státem na celém poloostrově.

Zmínil jsem se výše o cizozemských konsulech v Bělehradě; oni náleží k prvním osobám v městě, před domy jejich na stožáru vlaje prapor jejich státu. Největší úřednictvo a nejvíce práce má konsulát rakouský, jemuž je svěřeno asi 5000 rakouských poddaných, kteří v městě pobývají za řemeslem, obchodem nebo za jiným výdělkem. Při každém soudním jednání s poddaným cizozemským musí býti přítomen konsulátní úředník toho státu, k němuž onen poddaný náleží. Mimo rakouského veliké vážnosti požívají konsulové anglický, francouzský, německý a ruský, a pak stálý posel rumunský; menší úlohu hrají konsulové vlaský a řecký. Zástupcové velikých mocností v zimě pořádají bály, kde se schází vše, co v Bělehradě vyniká úřadem, bohatstvím a učeností. —

Ku konci promluvíme ještě o zábavách Bělehraďanův, o divadle a Topčideru.

Divadlo umístěno jest v novém, ozdobném a velmi prostranném domě. Vedle něho stojí stará turecká džamije; bývalé modlitebnice musulmanské užívají nyní za plynárnu pro divadlo. V ostatním městě je osvětlení posud jen petrolejové. V divadle byl jsem jen jednou v neděli; hráli „Janičara“ od F. Glogiće, kus ceny nepatrné, hlavně pro nedělní obecenstvo vybraný. Obecenstvo zdálo se mi býti zcela evropské, až na četné fesy dám; na vyšších galeriích ovšem převládal národní kroj. Herci hráli dobře. Kus byl zcela dle vkusu „nejvyššího“ diváctva; látka vzata z dob srbského povstání. Na jevišti časem proháněly se čety Turkův a srbských hajdukův; Turci přechytřeni, opíjeni, biti a zabíjeni; stříleno z ručnic a pistolí; množství lidí porubáno; nad to několik samovražd. Zajímavé byly srbské a turecké oděvy, mužské i ženské. Kdykoli byli Turci biti, aneb když opilí na podlaze mehany (hospody) seděli a nesmysl blábolali, anebo zvláště když se zjevil hajducký vojvoda s strašnými kníry v čele svých junákův, na nejvyšší galerii vypukl ohromný jásot, potlesk a výskání, které vrchole dosáhlo, když ku konci Srbové za hřmění ručnic útokem hnali na hrad Bělehradský . . .

V okolí Bělehradském nejpamátnější místo je *Topčider,* skryté v příjemném údolí na západ od města. Cesta vede po prašné silnici v stínu mohutných topolův. Za krásného dne k večeru plno je kočárův a jezdcův na silnici. Po pravé straně přehledneš nížiny podél Sávy, kde bulharští zahradníci rozbili svůj stánek; na jaře přicházejí sázet řepu, cibuli, česnek, patladžane, mrkve a jinou zeleninu a na podzim s výdělkem vracejí se domů. Zvláštní mají obratnost v rozvádění vody,

pomocí velikých kol hnaných od volův. Noclehy jejich jsou stříšky velice primitivní; tichý a pracovitý lid ten náleží k nejstatnějším vegetarianům na světě.

V dáli před sebou vidíš obrysy dalekých hor na západě na hranicích bosenských, vysoký Cer u Loznice i horstvo Sokolské a Užické. Vzadu otvírá se krásné panorama — Bělehrad, v pozadí pevnost, v levo Sáva. Mineme údolí potoku Mokrilužského a několik lomův i jsme u parku Topčiderského.

Krásné údolí Topčiderské (kteréžto slovo po turecku znamená „údolí dělostřelcův“) přímou silnicí jest na dva díly přeříznuto. V pozadí uzříš lesnatý vrchol, v jehož hájích zavražděn byl kníže Michail.

Na pravo je překrásný knížecí park. Stojí v něm památný letohrádek, oblíbené sídlo knížete Miloše. Je to turecká villa, jak ji pašové sobě zařizují; rozsáhlá střecha daleko přesahuje kraj jednopatrového domu, posázena jsouc nadmíru vysokými tureckými komíny. Před vraty stojí kámen, na nějž Miloš vstupoval, vsedaje na kůň (binektaš). Přízemek vyplňuje rozsáhlá síň s černým stropem, dokola majíc dvéře do komnat služebnictva. Podobná síň je v prvním poschodí. Do zahrady vystupuje balkón, jehož strop ozdoben jest neforemnými výtvory nějakého „švábského“ malíře. V tomto balkóně Miloš, na tureckých polštářích sedě, přijímal audience; on z počátku i turban nosil: viděl jsem jej tak i vyobrazeného, arci k velikému svému podivení. Na stěnách síně rozvěšeno je několik obrazův, nejvíce kopií od Arsy Todoroviće a Jana Stajiće; nejzajímavější z nich je Stajićova vlastní podobizna a pak zvláště Dositej Obradović, malovaný r. 1794 od Todoroviće. Pozornost mou poutal nad to obzvláštní, velice již poškozený obraz v jednom koutě; vyobrazen na něm bosenský beg, Srb poturčenec, an sedě, od jízdního posla psaní přijímá; kolem něho zbrojnoši a čibukčiji, v pozadí pak dva znuzení bosenští sedláci, křesťané.

Ze síně přijdeme do kaple, kde Miloš hlasitě své modlitby improvisoval. Je tam i tajné šuple, kam před vyhnanstvím svým prosforu (hostii) schoval a po vypuzení Karadjordoviće a opětném svém nastolení zase ji nalezl. Dále jest pokoj, kde zemřel. Energický panovník, jenž nikdy ničemu se neučiv zoufalý národ k novému vítěznému povstání vedl a tolik let jako autokrat panoval, velice skromně byl živ. Uvidíš zde jeho mnohokráte spravované boty, veliké bílé *čarape* (punčochy), plácačku na mouchy, kterou sám si zrobil atd. Stojí zde i výborná podobizna jeho a maska s mrtvoly sňatá.

Park v neděli a svátek hlučně jest oživen. Je zde památník opětného dosazení Obrenovićův r. 1859 a mramorový kiosk, na památku padesátiletého trvání srbské říše postavený r. 1865.

Na levo od Topčiderské silnice nalézají se domy knížecích úřadníkův, turecký jeden altán a kostel. Za Topčiderem jest obora (košutnjak) a dále malý klášter Rakovica.

Vracejíce se z Topčideru spatříme na pravo v údolí Mokrilužském parní mlýn a lihovar krajana našeho Všetečky, jeden z největších závodů v celém Srbsku. Čechův je v Srbsku asi 500. Před dvacíti lety mnozí z Chrudimska, z Vysokomýtska a Litomyšlska sem se stěhovali, ale ne-

jsouce uvyklí na zdejší podnebí a na zvláštnosti zdejšího života, nevalně pochodili. Čechové v Srbsku mnohá důležitá místa zastávají. Najdeš zde české lékaře, profesory, úředníky, inženýry; i řemeslníkův českých mnoho se v Bělehradě usadilo. (Pokračování.)

Chudinství ve Švýcarsku.

Podává

František Schwarz.

O žádném zřízení státním se v poslední době nemluvilo a nepsalo tolik jako o federaci Švýcarska. Jedni staví slabé stránky její za příklad odstrašující, hájíce tím soustavu centralisace a svrchovanosti státní, jiní zase ji prohlašují za vzor veškeré spořádanosti; však o tom i onom úsudku lze říci, čím srdce naplněno, tím že ústa překypují. Není těžko v otázce této povznesti se k nestrannému soudu. Všeliký prospěšný rozvoj státní zakládá se na podmínce, aby zřízení státní s vůlí občanstva souhlasilo, poměry společenské v něm volně a přirozeně se vyvíjely a v postupném vývoji také v státu platnosti nabývaly; úvaha o tom, zdali této podmínce u větší míře centralisace či federace vyhovuje, vede nutně k nestranné odpovědi. Abych k úvaze této přispěl, chci promluviti o chudinství ve Švýcarsku; neboť v této stránce zřízení švýcarského jakožto v předním účelu státu se hlavní zásady centralisace a federace účinlivě stýkají, jejím objasněním se tudíž i účinky obou těchto spolu bojujících zásad v pravém světle ukážou. Účel státu zajisté jest humanní; lidskost pak se též hlavně projevuje péčí o ulevení bídy a umenšování chudoby: uvažujíce tedy otázku, zdali federace či centralisace lepší jest, musíme bedlivě přihlížeti k tomu, která z obou těchto soustav v oboru chudinství účelu státnímu lépe vyhovuje.

Jako v ostatní Evropě tak i ve Švýcarsku byla za středověku péče o chudé záležitostí církevní; potřebné prostředky scházely se z nadání bohatých klášterů a kostelů, z podílu církevních desátků, z dobrovolných příspěvků mezi lidem sbíraných a tak zvaných daní kostelních; ovšem žebrota při tom valně kvetla. Teprvé doba reformace učinila v tom velikou změnu, ježto církevní statky reformací mnohde přešly do rukou státu. Avšak ústrojí státní nebylo tehdy ještě tak vyvinuto, aby při té rychlosti, s jakou se reformace šířila, bylo zároveň pomýšlelo na nové upravení chudinství v zemi, a následek toho byl, že chudina, nemajíc více kam by se ve svých potřebách obracela, žebrotou zemi zaplavovala a zvláště do těch míst se tlačila, kde bylo občanstvo zámožné a obecní jmění značné. Obce tímto společenským neduhem, jako mor na ně se valícím, těžce trpěly a pomýšlely na pomoc. Řekly jednoduše, že se budou toliko o své příslušníky starati a cizí chudé že za hranice odkážou, čímž péči o chudé po prvé samy uznaly za záležitost obecní.

Bylo to ovšem jen dobrovolné uznání nové této zásady, ježto vyšlo z vlastního prospěchu obcí, však již r. 1551 sjezd států helvetských zásadu tu zákonem vyslovil, ustanoviv, že každé místo a každá farní osada o své chudé starati se má. Zde shledáváme se na půdě zákonodárství švýcarského po prvé se zásadou povinovaného ošetřování chudiny, z níž se na základě dále nabytých zkušeností nynější chudinství švýcarské vyvinulo.

Jednotlivé státy (kantony) jaly se o upravení domácího chudinství cestou zákonodárnou samy pracovati; na zamezení veřejné žebroty a tuláctví vydaly zvláštní řády, kterýmiž vysloveno, že každý občan přísluší do té obce, v níž se narodil a vychován byl, že příslušnost jest dědičnou, že obec právně jest vázána, starati se o své chudé a že k tomu účelu může ukládati zvláštní daně z majetku; při tom zůstalo právo volného usazování v plné platnosti.

Jakkoliv se těmito zákony chudinství ve Švýcarsku valně uspořádalo, přece z nich brzy veliké zmatky povstaly. Obec musila se totiž také o ty své chudé starati, kteří v cizině meškali, aniž je mohla k návratu nutiti, z čehož povstávalo veliké zneužívání povinnosti obecní. Mnozí, jimž by byl doma stud bránil státi se obtíží veřejné dobročinnosti, dovolávali se z ciziny pomoci u rodné obce a obdrževše ji klesali v mravném svém vědomí; snadné toto nabývání životních potřeb vedlo je k zahálce a tuláctví. Počet takovýchto přespolních chudých co den se množil, a s ním v obcích přibývalo chudinských daní; občanstvo neslo nové těžké břímě. Obce chudé trpěly však při tom ještě jinou okolností; zámožná část jejich příslušníků počala se z nich znenáhla ztráceti přesídlujíc se do zámožnějších obcí, kde potřeby chudinství buď nebyly tak veliké nebo byly z větší části uhražovány jměním chudobě věnovaným, a tak v obcích oněch zbylá chudoba zase sama jen daň z jmění na chudobu platila.

Smutnému tomuto stavu měl učiniti přítrž zákon helvetské rady, vydaný dne 13. února 1799, kterýmž uloženo tak zvané obci občanské (Bürgergemeinde — u nás by se mohla nazvati také obcí starousedlých), aby o své chudé pečovala a příspěvky na ně vybírala ode všech svých členů, tedy i od těch, kteří meškají v cizině; za to však jí bylo zapovězeno, aby daň z majetku na chudé ukládala občanům cizím, v obci přítomným. Byl tedy zaveden spravedlivější spůsob přispívání na chudé, ale valného ulehčení neposkytoval; obcím totiž s vybíráním chudinských příspěvků od členů, kteří v cizině meškali, zle se dařilo; zdráhaliť se oni platit, a obce i kantony, v nichž bydleli, zdráhaly se pohledávky obcí těch exekvovat nechtějíce, aby peníze jinam odcházely.

Zákonodárství švýcarské bylo tehdáž co do prostředkův a účelův chudinství patrně ještě ve tmách; zřetel jeho byl stále jen k tomu obrácen, jak by lze bylo hmotné prostředky ku podpoře chudiny spravedlivě a bez přetížení obcí veřejnou berní opatřiti; vlastního účelu chudinství sobě při tom nevšímalo, účelem byla mu jen možnost udíleti podporu chudým, jako účelem zašlého církevního chudinství bylo jen udíleti almužnu.

Tento stav švýcarského chudinství měl ten následek, že chudoby vždy více přibývalo. Lid, nakloněný zahálce, vida u obcí a států stálou

péči o potřebné prostředky na podporu chudých, rád vstupoval v řady podporovaných, v nichž nebylo kázně vedoucí jednotlivce k životu spořádanému. Bylo to novověké lazaronství, státem organisované a podporované.

Teprvé vláda mediační ujala se důrazněji celé věci, vydavši v l. 1804—1808 zákony o usazování se, o chudinství a policii chudinské; těmi dána jest obcím větší moc trestní nad nehodnými chudými, žebráky a tuláky, a usnadněno vypovídání všech nepříslušných, kteří by žebrotou stávali se obci obtížnými. Za to pojištěna jest na novo pomoc od obcí skutečným a podpory hodným chudým. Zákonodárství švýcarské sáhlo tím k jedinému přístupnému prostředku proti houfnému množení se chudiny, totiž k zamezení toho, aby se veřejné dobročinnosti zneužívalo. Něco tím ovšem bylo učiněno, však pravý účel chudinství zůstal i dále pominut. Počet chudých zachoval se takto v mezích zákona, ale což platno, když obce tíží jeho dále trpěly. Shledáno konečně, že jako se chudoba nižádným zákonem nedá odčiniti, rovněž ji nelze pouhým zákonem zmírniti, a uznána k dosažení tohoto žádoucího účelu potřeba samočinnosti občanské i obecní též v oboru chudinství. Švýcarsko dospělo takto k úplné reformaci svého chudinství, opustivši dosavadní výhradně povinné podporování chudoby a přešedši ku podporování jen podmínečně povinnému, z větší části však dobrovolnému, kterýmž povzneslo se k soustavě dobročinnosti soukromé tak rozsáhlé a vyvinuté, jakou se žádná druhá země vykázati nemůže a kteráž by zvláště našemu zúplna zanedbávanému chudinství za vzor sloužiti měla.

Společnost švýcarská opustila směr dosavadních pokusův, chudinství zákonně upraviti, a počala obtížný neduh léčiti z kořene. Pátrala po pramenu chudoby a shledala, že v chudobu člověka vrhají buď nešťastné poměry nebo vlastní vina jeho. Dítě v bídě narozené, osiřelé neb od rodičův opuštěné stává se obětí chudoby; člověk, neschopný ku práci pro tělesný neb duševní neduh, stařec věkem sešlý, jak může se živiti, nemáli potřebných prostředků v záloze? Rodině, jížto chudý náleží, uložena v první řadě povinnost, o něj se starati; ovšem že povinnost tuto člověku přirozený cit ukládá, ale zákon švýcarský pomýšlí při tom hlavně na takové chudé, kteří zámožným příbuzenstvem povrženi a ostatním občanstvem zase na ně odkazováni jsouce, největší bídě v šanc dáni bývají; a poněvadž chléb takového příbuzenstva trpčejší jest než každý jiný, sama obec příbuzenstvu dle panujícího obyčeje ustanovuje míru, dle níž na svého chudého do pokladny chudinské musí přispívati, začež pak vykonává za něj veškeré povinnosti k tomuto.

Ustanovení toto jest chudému, vlastním příbuzenstvem odstrkávanému, velmi příznivé; bez osobního dožadování dostane od příbuzenstva co mu náleží, příbuzenstvo nutí vlastní čest, aby starajíc se třeba i nerado o schudlého svého člena, takového zakročování ze strany obce se vystříhalo. I u nás, kde péče o chudého dle zákona rovněž v první řadě zámožnému příbuzenstvu náleží, vede se tomuto druhu chudých obyčejně nejhůře, poněvadž obec je odkazuje na příbuzenstvo, a to se zase proti povinné podpoře vzpírá.

Když není zámožného příbuzenstva, nastává *obci* povinnost, pod-

porovati k práci neschopné chudé. Povinnost tato vyslovena jest zákonem téměř ve všech kantonech. Zákon takové chudé nazývá nuzáky (Notharmen) na rozdíl od ostatních chudých, jižto jsouce k práci schopni toliko okamžitým nedostatkem navštíveni bývají. Nuzákům svým věnují obce Švýcarské zvláštní péči. Znajíce pravdu slov, že chudoba zase jen chudobu rodí, snaží se od sebe odvrátiti zlo, kteréž z toho plyne, když chudé osiřelé neb opuštěné děti samy sobě zůstaveny jsou nebo když se děti neopuštěné ponechávají v rukou rodičů spustlých. Zanedbávané děti pak dále plodí chudobu a mravní bídu. Připadá mně tu novinářská zpráva před nedávnem uveřejněná o 90leté stařeně v Americe, jejíž zločinné potomstvo na sta hlav se již bylo rozmnožilo a které dnes jest metlou společnosti, poněvadž tato byla opomenula starati se o malé chudé děvče, nynější jeho pramáteř, aby ji před mravní zkázou zachránila.

Proto obce švýcarské především dbají o vychování takýchto nešťastných dítek. Za tím účelem zařizují pro sirotky četné *sirotčince,* pro dítky pak od rodičův opuštěné nebo jinak veřejnému vyučování odcizené, mají t. zv. *školy chudinské,* jichž ve Švýcarsku již přes 60 jest, konečně pro mládež spustlou tak zvané *ústavy zachraňovací* (Rettungsanstalten). Jmena slavných zakladatelů těchto ústavů: Pestalozzia, Fellenberga a Wehrlia jsou světoznámá.*)

Účel veškerých těchto dobročinných ústavů jest, odchovávati z nešťastných dítek řádné členy společnosti, vésti je ku práci, mravnosti a vzdělanosti. Děti tyto do 15 roků počítány jsou mezi nuzáky, šestnáctým pak rokem přestane obec o ně pečovati; postaravši se o jejich vzdělání a vycvičení v řemesle nebo v jiném odvětví činnosti lidské, propouští je do života praktického.

Při ostatních druzích nuzákův, pro tělesný neb duševní neduh k práci neschopných nebo věkem sešlých, nemohly obce ovšem také na to pomýšleti, aby je k činnosti nějaké zase přivedly, pročež vynasnažily se, aby jim život, bez toho velmi trpký, aspoň snesitelným učinily. Za tím účelem zařídily pro ně *chorobnice, nemocnice* a jiné *ústavy ošetřovací;* kde k tomu neštačily prostředky jedné obce anebo kde dobrovolné spolky dobročinné nepřispěly, spojilo se více obcí dohromady, a kde ani to nestačilo, přispěl kanton. V tomto směru může se dáti svědectví pravdě, že o vychování chudé a zanedbalé mládeže a o skutečnou chudinu nikde není tak všestranně a svědomitě postaráno, jako ve Švýcarsku.

Další druh chudých tvoří lidé k práci schopní, kteří buď nevinně neb i vlastní vinou veřejné dobročinnosti domáhati se musejí; též o takové, jak již podotknuto, byly dříve obce povinny pečovati, ale zákonní toto ustanovení v některých kantonech již docela pominulo, a kde ještě platí, pozbývá čím dále tím více platnosti, poněvadž zkušenost ukázala, že právě tím se vždy hlavně chudina vzmáhala; kde náhodou chudý neměl práva, požadovati podporu, bylo vždy méně chudiny než

---

*) Kdo by o těchto ústavech bližšího poučení žádal, najde je ve výtečném spise profesora Krejčího: „Cesta po Německu, Švýcarsku, Francii a Anglii roku 1862.“

tam, kde mu právo to zákonem bylo přiřknuto, poněvadž spoléhaje se tuto na zákonní povinnost, marnotratenstvím neb leností v chudobu upadával, onde však jen tehdy podpory dovolávati se mohl, když jí v pravdě potřeboval a hoden byl.

Snaha švýcarského společenstva tedy především k tomu čelí, aby přísně oddělovali se lidé k práci schopní a vlastní vinou schudlí, od lidí schudlých bez vlastní viny, tedy zahaleči, tuláci a žebráci od lidí v pravdě nešťastných; onino jsou úpírem společnosti, kdežto tito bývají často obětmi neblahých poměrů společenských, pročež také k oněm společnost švýcarská veškeru svou přísnost obrátila, kdežto u těchto snaží se všemožně, aby je hmotně i duševně povznesla. Společnost domáhá se účelu tohoto zařizováním četných spolků na zamezení žebroty z řemesla a neméně četných dobrovolných spolků chudinských na podporu spoluobčanů nezaslouženou chudobou stížených. Zákonodárství samo zůstalo u věci té ve většině kantonů pasivním, obmezujíc se toliko na ustanovení, kteréž by také našim domácím poměrům hovělo, že totiž každá obec, vidíli v lůně svém občana marnotratníka nebo člověka k spravování svého jmění vůbec neschopného, má nejen právo ale i povinnost žádati, aby soudem jemu dán byl správec jmění, kterýž by jej i rodinu jeho před zkázou hmotnou a společnost před novým břemenem veřejné dobročinnosti zachránil; dále zostřilo některá ustanovení proti zahalečům, tulákům a žebrákům a zřídilo pro ně *pracovny* a *káznice.*

Ústavů takových jest ve Švýcarsku již šest a vždy tam ještě nové zřizují, jakkoliv se mnohé theoretické i zásadní námitky proti nim činí; však orgány správy chudinské velmi živě se jich dovolávají co posledního nezbytného prostředku k vykonávání policie chudinské. Zprávy vlád kantonálních, v jichžto obvodu se ústavy takové nacházejí, souhlasí totiž v tom, že strach člověka, aby do takového polepšovacího ústavu nebyl dán, bývá často pohnutkou, vedoucí jej k pracovitosti, jížto jedině lze jest chudinu umenšiti. Tento nepřímý účinek nemůže prý býti dosti oceněn.

Ze všeho toho vyplývá přirozená soustava švýcarského chudinství. Při chudých, tělesně neb duševně sešlých, děti v to počítajíc — péče *obce,* při dočasně chudých, neštěstím v bídu uvržených — péče *společnosti,* při zahalečích, tulácích a ze zvyku žebrajících — přísnost *zákona* i *společnosti.* Poslední třídě chudých odnímají se děti a vřaďují se mezi nuzné chudé, aby řádně vychovány a před vlastními rodiči zachráněny byly; nouzi, z lidské zkaženosti vycházející, odnímají se další ploditelé. —

Spolčování k podpoře chudých mělo ve Švýcarsku z počátku veliké obtíže; spolky se sice tvořily, ale žebrota nepřestávala; tím jednak nastala mrzutost na spolky, jednak také spolky samy na zásadě veřejné dobročinnosti dobře prospívati nemohly. Hlavní příčina vězela v obecenstvu samém. Dobročinnost dosáhne žádoucího účelu jen tehdy, když se koná spravedlivě, totiž účinkuje tam, kde nutně jí jest třeba, jinak může státi se i škodlivou. Zkušenosti takové nabyly dobročinné spolky švýcarské. Občanstvo nepřestalo na tom, aby přispívalo na chudé toliko do spolků, chudinu podporujících, nýbrž také samo dále podpory přímo udělovalo a tím lenivost a tuláctví podporovalo na ujmu

opravdově chudé a nešťastné třídy. Kolem jezera Curyšského, kde zvláště návštěva cizinců bývá hojná, vypravuje se, že žebráci dříve až přes 20 franků denně tam sobě „vydělali“, což ovšem jim žádný z podporovacích spolků poskytnouti nemohl; co však takovým způsobem sebrali, ušlo přirozeně ostatním chudým, kterým bránil stud, veřejně dobročinnosti se dovolávati. Neduh tento vzbudil ve Švýcarsku tak zvané protižebrácké spolky. Členové spolků těch zřekli se všeho dávání almužny a posílali žebrající do spolkové kanceláře, kteráž almužnu za ně vyplácela, poptavši se ovšem dříve na poměry chudého. Počet žebráků se pak brzy zmenšil, když výnos tohoto „řemesla“ přestal býti skvělým.

Největších úspěchův v tomto směru dopracovala se Lausannská roku 1853 založená „Société pour reprimer les abus de la mendicité.“ Společnost tato rozděluje mezi své členy lístky, podle jejichž čísel poznává dárce; tento dá takový lístek žebrákovi, který s ním jde do písárny spolkové, a tam o chudobě jeho se náležitě přesvědčíce podporu v potravinách (obyčejně na jeden den) jemu udělí, jmeno a obydlí jeho zaznamenají a nad chudým prospěšný dohled takto dále vedou. Již v první rok činnosti své těšil se spolek skvělému výsledku. Žebrákův ubývalo, neboť mnozí z nich, rozhorleni nad tím, že se jim „řemeslo“ kazí, sami vyznali, že při těchto lístkách nelze jest jim v Lausanech déle obstáti, i obrátili se raději ku práci při stavbách železničných.

Z toho zřejma jest také celá zásadní organisace švýcarského chudinství. Organisace ta se ovšem co do vedlejších ustanovení podle jednotlivých kantonů různí, neb jinak ani nemůže býti ve státě, jehož kantonální zákonodárství především k vlastním poměrům a potřebám kantonu hledí, berouc sobě příklad jen z těch ustanovení cizích zákonů, ježto se k poměrům a potřebám oněm dobře hodí; však proto přece lze ji až na malou výminku nazvati povšechně obojetnou, to jest povinnou ze strany obcí a dobrovolnou ze strany dobročinných spolků. Proto jsou ve Švýcarsku prvními úřadními orgány chudinskými obce, a to v některých kantonech obce občanské (Bürgergemeinde), v jiných obce politické a zase v jiných, kde zřízení církevní dřívějších dob aspoň ve svých zbytcích se ještě zachovalo, obce farní.

Vyššími chudinskými orgány jsou *okresy,* jen že tyto namnoze toliko tam se utvořují, kde obce, samy o sobě jsouce slabé, ku zřizování větších ústavů chudinských se spolčují; nad okresy jsou zvláštní chudinské odbory při správě kantonální, jichžto přední účel jest s prostředky, kantonálnímu chudinství ze státní pokladny každoročně povolenými, nakládati podle potřeb okresů a obcí, a spravovati ústavy chudinské, které buď kantonu samému neb několika kantonům společně náleží. Orgánové tito mají hlavní péči o tak zvané nuzáky a mají, jakž toho státní účel jejich vyžaduje, pilný dozor na vývoj chudiny ve svém obvodu, s nimi pak věrně o práci se dělí zmíněné již spolky chudinské, jichž ve mnohých kantonech jest tolik co chudinských obcí. Spolky ty přihlížejí především ku podporování nahodile chudých, ku pěstování dobročinnosti v občanstvu a ku zamezení žebroty, způsobem již uvedeným, při čemž jest povždy hlavní jejich účel, podporované k práci schopné chudé opět přiváděti k samostatné činnosti, ty pak,

u nichž nebylo by lze více toho docíliti, odevzdávati orgánům obcí chudinských, aby je buď vřadily mezi nuzáky nebo zkoušely na nich ony zákonní prostředky, kterýmiž policie chudinská o polepšení spustlých lidí se zasazuje.

Viděti z toho, kterak se činnost obou zde uvedených předních faktorů švýcarského chudinství vzájemně doplňuje a kterak právě tato společná činnost úřadních orgánů se spolky dobrovolnými hlavní jest příčinou, že se chudinství švýcarské na tak vysoký stupeň dokonalosti povzneslo. Organisace tato účinkuje na vývoj chudiny v dvojím směru; kdežto chudinští úřadové obecní v sobě přísnost zákona soustřeďují, jsou dobrovolní spolkové zase výrazem lidumilnosti občanstva k těm, kteří nevinně v bídu byli uvrženi, a na druhé straně bedlivými strážci, aby od obecenstva lidem nehodným ani soukromé almužny se nedostávalo; jen takto lze jest s prospěchem ubírati půdy nezřízené žebrotě a vyvazovati obce z břemen, které z ní přirozeně plynou.

Podle těchto dvou hlavních směrů chudinství švýcarského jsou také příspěvky k účelům chudinským buď zákonní nebo dobrovolné; zákonní ve spůsobě příjmů z majetku chudinského, jehož mají mnohé obce hojnost, pak podpor kantonálních, pokut soudních, dávek plynoucích z rozličných zvláštních případů života, jako jsou ženění, dědění a p., a hlavně daní chudinských, ježto se buď z čistého jmění občanův nebo z jejich příjmů vybírají; jedinou snad výminku činí v tom kanton Waadtský, v němž jako u nás platí ustanovení, že nestačíli výnos statku chudinského (bourse de pauvres) na uhražení potřeb chudinských, obec jest povinna z příjmů svých potřebný příspěvek poskytovati. Dobrovolné příspěvky scházejí se sbírkami v kostelích neb obcích, odkazy, poplatky spolkovými a dary, prostřednictvím spolkův dobročinných chudým poskytovanými všude v míře velmi značné, i možno říci, že větší část chudinství švýcarského dobrovolnými příspěvky občanův se udržuje.

O uspořádání toto velikou zásluhu má *statistika chudinská.* Jako ve Švýcarsku statistice při veřejné správě vůbec jedno z nejpřednějších míst je vykázáno, jelikož tam v pravém poznání věci podle statistických výsledků správě veřejné ve všelikých jejich oborech další činnost se vyměřuje a statistikou pro potřebné opravy zákonní vzácný materiál neustále se sbírá: tak i ve švýcarském chudinství statistika zaujímá důležité stanovisko co do účinkův i dalšího rozvoje jeho, ano právem lze tvrditi, že jen pomocí bedlivě vedené a po dlouhá léta pěstované statistiky dospělo chudinství ve Švýcarsku k té organisaci, kterouž se honosí a v občanstvu k tomu účastenství, jakéž k umenšování bídy lidské a k povznášení chudiny ve směru hmotném i mravním nutně potřeba jest; neboť jako dáta statistická svým časem ukázala pochybenou jednostrannost povinného podporování chudiny a přivedla společnost na podporování podmínečně povinné, tak ukázala též občanstvu, kterak dobrovolným jeho přispěním a řádným uspořádáním poskytované almužny chudina se povznese a společenstvo od břemen velice obtížných se zachrání i musela tím přirozeně vzbuditi náklonnost ku spolkům dobročinným a vzbuditi u nich všech právě v tomto oboru důležitou součinnost.

Ještě o jedné věci dlužno se zmíniti; mnohému čtenáři asi na konec tohoto pojednání připadne otázka, jak se to stalo, že chudinství švýcarské při různosti tamního zákonodárství až na malé výminky ve všech kantonech se přece stejně bylo vyvinulo. Odpověď jest snadná. Federativní soustava, jakouž honosí se Švýcarsko, spočívá hlavně na zásadě nenáhlého a přirozeného vývoje všelikých zřízení státních, a poněvadž vývoj takový ve směru postupujícím spěje k dokonalosti pořádku společenského, nemůže účinek jeho býti jiný, než že při různých cestách, kterými se ubírá, jednotlivé společenské řády přiváděti musí v blízkou příbuznost, mající jeden jediný cíl.

Nynější chudinství švýcarské jest toho skvělým důkazem; ono se vyvinulo ze skromných domácích a společenských poměrů tamních v mocný sad, jehož štěpy, jakkoliv různě zasazeny a pěstovány, přece stejně dobré ovoce veškeré společnosti vydávají. Zdaž bylo by Švýcarsko cestou centralisace k takovémuto šťastnému úspěchu dospělo? Dějiny tamního chudinství, zde stručně vylíčené, a různosti poměrů, jakéž v jednotlivých kantonech panují, určitě odpovídají: Nikoliv!

Nejstarší stopy člověka evropského.

Od

dr. H. Konvalinky.

(Pokračování.)

IV.

Nálezů, které by nasvědčovaly tomu, že člověk obýval Evropu již za doby třetihorní, jak již řečeno, jest pořídku; o mnohých dokonce jakožto pochybných náhledy učenců posud se rozcházejí; mimo to posud nebyly nalezeny ve vrstvách třetihorních zbytky kostry lidské. Přestaneme zde tedy na pouhém výpočtu nejznámějších nálezů, učiněných zejmena ve Francii.

V miocénovém vápenci (calcaire de Beauce) u Thenay a Selles-sur-Cher (depart. Loir-et-Cher) nalezl abbé Bourgeois r. 1869 hrubě otesané kusy pazourku, které pokládá za výrobky ruky lidské, rovněž jako pazourky, vynešené z vrstev nad oním vápencem uložených (sables d' Orléanais); ve vrstvách ještě mladších odkryli Bourgeois a Delaunay u Pouancé (Maine et Loire) kosti velkého mořského ssavce Halitherium giganteum, vyznačené zvláštními vřezy, jež dle mínění obou zkoumatelů způsobeny ostrými pazourkovými nástroji. V spodním pliocénu posud nenalezeno zbytků práce lidské; v pliocénových vrstvách svrchních, usadivších se po prvé v době ledové, nalezl Desnoyers u St. Prestu blíže Chartres kosti slona jižního, hrocha většího, jakož i jelenovitých a turovitých ssavců s podobnými vřezy jako na oněch kostech Hali-

theria. Kosti takové jakož i pazourky hrubě otesané nalezl Ramorino ve svrchním pliocénu v poříčí řeky Arna a Švéd Nilsson v usazeninách skandinávských téhož uložení a stáří. Rozmnožíli se počet nálezů podobných a naleznouli se konečně i kosti lidské ve vrstvách třetihorních — jak dá se s velikou pravdě podobností očekávati — bude žití člověka v Evropě za doby třetihorní dokázáno evidencí touž, jakouž proveden důkaz o jeho žití za druhé doby ledové; popírati napřed možnost toho bylo by nerozumno.

Nejstaršími zbytky práce lidské, o nichž nemůže býti pochybnosti, jsou hrubě otesané pazourkové nástroje vynešené ze starého náplavu Sommy. Tvar jejich jest hlavně dvojí: první podobá se hrotům, z dola nahoru nenáhle se zúžujícím (zdélí 6—8″), druhý jest více vejčitý a délky obyčejně menší; prvních bez pochyby užívali co hrotů na oštěpy, druhých co mlatů a kladiv. Připevňovali je as tím spůsobem, jehož posud užívají nynější divocí kmenové austrálští při svých kamenných zbraních (ostatně zcela podobných) t. j. pomocí rozštěpeného topůrka a tuhých ovinutých řemenů. Povrch starých těchto nástrojů jest často pokryt povlakem uhličitanu vápenatého, jindy zas dendrity a vyznačuje se zvláštním leskem sklovitým, jehož postrádá pazourek bezprostředně z vrstev křidových vyňatý a rozlomený; okolnosti ty jsou důležité pro rozeznání pravých exemplářů od nápodobených a padělaných.

Vylíčili jsme výše geologické poměry údolí Sommy mezi Abbévillem a Amiensem, a poukázali zejmena k tomu, že nános, v němž nástroje spolu s kostmi vymřelých ssavců nalezeny byly*), utvořil se za druhé doby ledové, ana Somma jako jiné řeky tehdejší mohutnými proudy svými vyplňovala celou šířku údolí; spolu zmínili jsme se o rašelinách (místy až 30′ mocných) hluboko pod starým náplavem na dně údolí uložených. V hořeních vrstvách rašeliny nalezeny starožitnosti z periody kelticko-římské a v hlubších kamenné mlaty hlazené z doby neolithické; kosti zvířat, zároveň s nimi vykopané vesměs náleží druhům posud žijícím. Známo všeobecně, že rašeliny přibývá velmi pomalu (obyčejně pouze několik palců za jedno století), z čehož přirozeně plyne, že jedině vzrůst ložisek tak mohutných absorboval celou řadu tisíciletí — jak velké jest tedy stáří oněch starých nánosů proti rašelině, která representuje pouze nejmladší dobu geologické historie údolí Sommského! K témuž výsledku dospíváme, povážímeli, jakých věků bylo potřebí k nenáhlému vyhloubení údolí Sommy od doby starých nánosů, vysoko nad nynějším povrchem jejím položených, až po dobu nynější. Pěkně praví v té příčině Lyell (Antiquity of man II. kap. 19.):

„Kdy by egyptský král Neko (615—595 před Kr., vypravivší, jak známo, fénické loďstvo, by obeplulo Afriku od červeného moře směrem k moři středozemnímu) neb nějaký dřívější vládce byl vyslal loďstvo, rozkázav mu, minouti sloupy Herakleovy a pak doraziti co možná daleko na sever; a kdy by lodníci, dospěvše až k ústí Sommy v severní Francii na památku svého zde pobytu byli postavili u nynějšího místa St. Acheuilu blíže Amiensu žulový obelisk, jenž by se byl

*) Mimo zbytky v II. části jmenované nalezeny u St. Roch blíže Amiensu i stoličky z hrocha a Elephas antiquus.

dochoval až do našich dob: základové jeho zajisté by touž asi polohu zaujímali jako keltické hroby v těchto místech odkryté. A prokopavše zemi dostatečně hluboko, byli by lodníci nalezli snad zuby slonů na první pohled rozdílné od zubů slona afrického, jakož i kosti mnohých živočichů za doby jejich ani údolí Sommy ani břehy Nilské neobývajících. Paleolithické zbraně byly by v starém nánosu bývaly právě tak uloženy jako nyní; jediný rozdíl dosti nepatrný byl by záležel v menší mohutnosti rašeliny a horní vrstvy její nebyly by obsahovaly kelto-římské starožitnosti. Ostatně však tvářnost celého údolí nebyla by bývala valně jinou než za dobytí Gallie voji římskými."

Nálezy v údolí Sommy nezůstaly dlouho osamotnělými; příkladu Boucherova záhy následovali i jiní zpytatelé, a tak prozkoumány staré náplavy rozličných řek ve Francii a jinde. V letech 1860—70 na mnohých místech v okolí Pařížském (la Motte Piquet, Clichy, Boulogne) v starém náplavu Seiny nalezeno hojně pazourkových zbraní typu Amienského s kostmi ssavců vyhynulých; pánev Pařížská tudíž byla obydlena jako údolí Sommy již za dob nepamětných. Podobné nálezy poskytly staré náplavy Oisy, Garonny a Arriège, jakož i Temže a Ousy v Anglii, belgické, některé španělské, italské a jiné evropské řeky. Rok 1863 jest památen tím, že nalezena spodní čelistní kost lidská u Moulin-Quignonu blíže Abbévillu ve vrstvě černavého písečnatého jílu s kostmi vymřelých ssavců a pazourkovými hroty ($4^1/_2{}^m$ pod povrchem); kost čelistní i zbraně byly tak zbarveny jako vrstva sama, což jest důkazem, že zde byly uloženy za stejné doby; osteologickými znaky svými poukazuje čelist tato ku plemeni, které bylo na velmi nízkém stupni vývoje. Téhož roku nalezena lebka u Olmo v starém náplavu řeky Arno, r. 1866 památná lebka Eguisheimská (blíže Kolmaru na úpatí Voges) v diluviálném jílu spolu se zuby mamuta, zřejmě dolichocefálnímu*), velmi nízce vyvinutému plemeni náležící, a roku 1868 kosti lidské u Clichy v starém náplavu Seiny; konečně dlužno sem počítati starší nálezy v diluviální hlíně u Štrasburku (1823 — Ami Boué) a Mastrichtu (1836 — Crahay.**)

U nás v Čechách v starém náplavě řek posud nenalezeno kostí lidských, za to však vykopána prastará, pouze rukama uhnětená hliněná nádoba a sice v diluviálním písku u Vlenec naproti Karlovu Týnu, v hloubi 2°; v téže vrstvě u Berouna nalezeny kosti mamuta (v. prof. Krejčího článek v Živě 1859). Roku 1871 vykopána blíže města Mostu lebka pověstná svou dolichocefalií a pathologickým znetvořením, která

*) Při dolichocefalii neb dlouholebosti silně převládá (při pohledu na hořejší plochu lebky) podélný průměr lebky nad příčným, obyčejně v poměru 9:7.

**) Fossilních lidských kostí tudíž ve starých náplavech poměrně velmi pořídku. O možných toho příčinách obšírněji jedná Lyell v častěji citovaném díle; zejmena poukazuje k rušivé činnosti vody, k čemuž zajímavým dokladem jest Haarlemské moře, v novější době nákladem vlády holandské vysušené. V nánosu tvořivším někdy dno moře toho přese vše pilné hledání posud nebyly nalezeny kosti lidské, ač tu v námořních bitvách Holanďanů a Španělů jakož i za četných bouří velký počet lidí zahynul.

však dle dr. Woldřicha*) nepochází z doby paleolithické, ježto písková vrstva, v níž spočívala, náleží době náplavů mladších.

V.

Zmínivše se v krátkosti o starých náplavech, obracíme se nyní k slujím a jeskyním, v nichž odkryty nálezy velezajímavé a spolu předůležité pro seznání nejstarší části doby předhistorické. Povaha těchto nalezišť není stejná; rozeznáváme především sluje a jeskyně, do nichžto předhistorické zbytky vodami byly splaveny, dále takové, jež od nepamětných dob začínajíc člověku neznajícímu ještě jiných přístřeší za obydlí sloužily, a konečně jiné, v nichž ukládány byly mrtvoly. Samo sebou se rozumí, že i stáří předhistorických zbytků v nich obsažených jest velmi rozdílné, a máli býti určeno, potřeba jest největší opatrnosti a pozornosti. Dle soustavy, již zejmena francouzští zkoumatelé (Mortillet, Lartet, Garigon) vyvinuli, vřaděny nálezy z paleolithické doby v jeskyních a slujích objevené · 1. v dobu nejstarší, současnou asi se starými náplavy Sommy a jiných řek; 2. dobu mladší vyznačenou kamennými nástroji (neleštěnými) dokonalejšími a hojnými zbytky medvěda jeskynního, mamuta a nosorožce, podobně jako v 1. době; 3. dobu, v níž více se neobjevuje medvěd jeskynní zatím vyhynulý, hojně však ještě mamut a nosorožec; 4. dobu, do které náleží neleštěné nástroje tvaru nejdokonalejšího a četné zbytky soba, divokého tura, zubra a j., kdežto mamut a nosorožec buď jen zřídka neb vůbec se neobjevují.

Odtud vysvětlují se názvy často užívané: „doba jeskynního medvěda, doba mamuta a nosorožce a doba sobů.“ Jiní badatelé rozvrhují paleolithickou dobu pouze na dva oddíly: starší t. zv. dobu mamutů, a mladší, t. zv. dobu sobů. Než všecka tato rozdělení ukázala se býti nedostatečnými a novější věda předhistorická jen velmi opatrně užívá názvů podobných, považujíc je za předčasné roztřídění, mající platnost snad pouze místní, nikoliv ale všeobecnou. Neboť nedá se především dokázati, že by vymírání jeskynního medvěda, mamuta, nosorožce a jiných ssavců bylo se dělo v pravidelných a určitých dobách po sobě a že by bylo nastupovalo současně v celé Evropě; novější nálezy přímo tomu nasvědčují, že na příznivých místech se jmenovaná zvířata pospolu udržela až v dobu poměrně velmi novou. Rovněž není dovoleno z pouhého nevyskytování se kostí mamuta, nosorožce a jiných ssavců vymřelých v jeskyních na př. hojně obsahujících zbytky sobů, tura, koně divokého atd. souditi o tom, že ssavci jmenovaní v týž čas již docela byli vymřelí. Výrazům „doba mamutů a doba sobů“ nesmí býti přikládán význam ostře ohraničených period doby paleolithické. Z příčin tudíž snadno vysvětlitelných nebudeme se při vypisování nejdůležitějších nálezů jeskynních přidržovati výčtu chronologického, k němuž by bylo potřebí úplné jistoty v určování relativního stáří nálezů a jenž tedy aspoň na ten čas možným není.

---

*) Dr. J. Woldřich: Geologischer Bericht über den Brüxer Schädel (Mittheilungen der anthropolog. Gesellschaft zu Wien III. 1873).

Nejlépe až posud prozkoumány jsou jeskyně a sluje belgické i francouzské. Již jsme zpomenuli výtečných a vytrvalých prací Schmerlingových v l. 1829—1833, v nichž po dlouhé přestávce pokračoval E. Dupont (od r. 1864), byv k tomu vyzván a jsa podporován vládou belgickou; prozkoumal 43 slují vyhloubených v kamenouhelném vápenci údolí Lessy, přítoku Mosy a v 25 z nich nalezl rozmanité zbytky staré lidské práce. Nálezy důležitými vyniká především veliká jeskyně u Chaleux, jejíž vchod se nachází 18^m nad hladinou Lessy.*) Pod žlutavou vrstvou jílovitou (podobající se ornici okolních polí) nacházelo se ložisko rumu několik metrů mocné, vzniklé tím, že se část stropu sřítila; když rum byl odstraněn, odkryta vrstva „kulturní“, obsahující četné kosti zvířecí a rozmanité zbytky lidské činnosti. Pod touto vrstvou nalezeno nové ložisko rumu podobné prvému a pod ním splavená sem hlína a štěrk s kostmi zvířat Ursus priscus, divokého koně a soba spolu s pazourkovými neleštěnými nástroji, a po té konečně (bezprostředně nad vápencem) vrstva červeného jílu neobsahující nižádných stop lidské činnosti. Při vchodu nalezeno ve vrstvě kulturní staré ohniště obroubené do kola velkými kameny a obsahující popel, uhlí, různé kosti a pazourkové nástroje, z nichž mnohé jevily stopy ohně; i mimo ohniště celý prostor jeskyně byl pokryt nesčíslnými kostmi a nástroji dílem celými, dílem roztlučenými. Z kostí zvířecích nejhojněji byly zastoupeny kosti divokého koně (jen zubů nalezl zde Dupont přes 900!), soba, divokého tura nyní vymřelého (Bos primigenius), kance, medvěda, kamzíka a mnohých jiných ssavců, jichž masem praobyvatele se živili; z mamuta nalezena pouze jediná zanártní kost (os cuboideum). Kosti uzavírající v dutinách svých živné látky, byly ostrými kamennými nástroji rozštípeny neb roztlučeny, aby z nich tuk a mozek vybrán byl. Pazourkových nástrojů zdařených a nezdařených, jakož i úlomků sebráno několik tisíc, z čehož plyne, že jeskyně sloužila praobyvatelům za trvalé bydliště a spolu za dílnu. Dále nalezeny otlučené kusy pyritu (kyzu železného), z něhož křesáním vyluzovány jiskry (jakž to posud činí Eskymové), červená hlinka (sloužívší snad k tetovování?) fialový kazivec a provrtané zuby i lastury, jež bez pochyby navlékali a užívali za okrasu ovšem velmi primitivní, podobně jako divochové nynější. Nálezy učiněné v Chaleux mají tím větší váhu, že zůstala jeskyně netknutou až do ohledání Dupontova, a není přemrštěn jeho výrok, že rumy ty nám zachovaly celé „Pompeji en miniature“ z doby předhistorické.

V jeskyni „trou des Nutons“ objeveno podobné svrstvení: nejspodněji červená hlína, pak říční nános, vrstva krápníku a nad ní žlutavá hlína s kostmi soba, koně divokého, kamzíka a j. spolu s pazourkovými zbraněmi; co veliká vzácnost nalezeny zde dva úlomky z primitivní hliněné nádoby, nepálené a pouze rukama uhnětené. Hojně kostí a nástrojů vykopáno též v jiném nalezišti blíže trou des Nutons; naleziště to nebylo pravou jeskyní, nýbrž pouze místem chráněným pod převislou skalou na břehu Lessy; takých rovněž užíváno co vítaných přístřeší. Podobný skalní útulek, nazývaný „trou du Frontal“, proslul tím, že odkryto v něm skutečné pohřebiště z doby předhistorické. Při

*) F. Ratzel, Vorgeschichte des europäischen Menschen, 1874.

vchodu nalezena velká deska dolomitová, druhdy dutinu uzavíravší, později však převržená a jílem pokrytá. Uvnitř odpočívaly kosti asi 16 osob různého stáří (mezi nimi 5 dětí); úplně zachovaná lebka jinocha i ženy as 30leté poukazují k typu krátkolebému či brachycefálnímu (o průměru podélném a příčném) skoro stejně dlouhém.

Poloha mrtvol bez pochyby původně byla vodorovná. Spolu se zbytky koster objeveny rozličné předměty, jimiž pieta soukmenovců mrtvé byla obdařila, na př. krásně pracované pazourkové zbraně, zkamenělé lastury ozdobného tvaru a značné velikosti (Cerithium giganteum), provrtané krystaly kazivcové, dvě desky pískovcové s primitivními nákresy zvířat a což zvláště pamětihodno, úlomky velké pěkné modelované nádoby hliněné (ne na kole pracované); zbytky ohniště při vchodu s četnými kostmi zvířecími (týchže druhů jako v trou de Chaleux) a pazourkovými nástroji zdají se poukazovati k tomu, že zde odbývány pohřební hostiny na počest zemřelých (jakž posud zvykem mnohých divokých kmenů). — Velice památnou jest též sluj „trou de la Naulette," 25^m nad Lessou položená a přes 60^m dlouhá; Dupont tam v jílu pod pateronásobnou co mramor pevnou vrstvou krápníkovou se zbytky mamuta a nosorožce nalezl spodní čelist lidskou, pověstnou pro svou téměř zvířecí nedokonalost, a vším právem jí a vrstvě, v níž byla odkryta, přičítá nepoměrně větší stáří, než nálezům z „doby sobí", kamž klade většinou nálezy v jeskyních, o nichž právě obšírněji jednáno.*) Do této starší doby, „doby mamutí", náleží též větším dílem nálezy Schmerlingovy v jeskyních údolí Mosy, zejmena pak v Engisské a Engihoulské, které poskytly lidské kosti v podobném uložení; ale trudno odhadnouti, zda tyto zbytky jsou úplně současny s onou čelistí; Dupont a Mortillet přičítají čelisti ze trou de la Naulette a lebce Eguisheimské stejné stáří t. j. stáří naplavenin Sommy, kdežto dle nich nálezům Engisským a Olmoským přísluší stáří poněkud menší.

Pro velikou hojnost látky musíme se u jeskyň francouzských obmeziti pouze na nejdůležitější a nejpamátnější výsledky jejich prozkoumání. Počneme starým pohřebištěm v jeskyni blíže města Aurignacu (dep. Haute Garonne blíže Pyrenejí), vyhloubené v numulitovém vápenci skládajícím pahrbek nazvaný „mountagno de las fajoles" (pahrbek bukový), 15′ nad potokem Rodes**). Jeskyně byla odkryta náhodou; roku 1852 totiž dělník Bonnemaison spozorovav, že pronásledovaní divocí králíci na témže vršku otvorem do jakési podzemní dutiny se ztrácejí, sáhl rukou co možná hluboko a vytáhl — lidskou kosť; nemálo tím překvapen kopal dále a nalezl uvnitř velkou těžkou kamennou desku, kterouž odvaliv odkryl jeskyni 7—8′ zvýší, 10′ zdélí a 7′ zšíří, naplněnou kostmi ze 17 mrtvol lidských. Bohužel však důležitý tento nález pro vědu předhistorickou na vždy zničen nerozumným jednáním starosty Aurignacského dra. Amiela, jenžto oněch 17 koster dal na hřbitově zakopati. Slavný badatel E. Lartet dověděl se o nálezu tom teprv r. 1860; navštívil sice ihned Aurignac, po-

*) V jeskyni Chaleuxské spodní (naplavená) vrstva s kostmi z Ursus priscus a kamennými nástroji jest starší než vrstva kulturní s kostmi soba a tura.

**) Lyell: O stáří člověka I. kap. 7.

břichu však koster více nenalezl — hrobníci buď skutečně nevěděli neb nechtěli věděti o místě, na němž byly zakopány! Lartet ohledal jeskyni. Před vchodem nacházelo se původně prostorné rovné místo (terasa), jež později rumem a zemí naplavenými a svalenými svrchu bylo zasypáno. V terase této odkryty dvě vrstvy, spodní (na numulitovém vápenci uložená) a svrchní; spodní, as 6″ mocná, obsahovala popel, dřevěné uhlí a opálené velké kameny, tedy zbytky starého ohniště, a sahala až ku vchodu jeskyně; vrchní vrstva byla zemitá, as 2′ mocná a tvořila spolu dno jeskyně, nad kterým původně byly uloženy kostry. Ve spodní i vrchní vrstvě terasy nalezeno množství kostí zvířat vyhynulých i posud žijících*), nástrojů, nožíků a šípů pazourkových a mimo to nástroje z parohů jeleních a sobích zhotovené (šípy, šídla a p.). Kosti zejmena býložravých (mimo jeskyni nalezené) byly obyčejně rozštípeny, roztlučeny a připáleny, jakož i z větší části ohlodány hyenou jeskynní, která si pochutnávala hojnými odpadky z hostin člověkem zde odbývaných. Kosti uvnitř jeskyně nalezené náležely druhům stejným, ale nebyly rozštípeny, aniž ohlodány; některé byly nalezeny ve svém přirozeném spojení, na př. všecky kosti z okončiny medvěda jeskynního, tak že se zdá, jako by sem byly položeny i s masem.**) Roztroušené sporé zbytky lidské (zuby a některé jiné kosti) Lartetem přece ještě nalezené byly téže chemické povahy t. j. ztratily během dlouhých věkův tolik organických látek jako kosti zvířat. Ze všeho toho usoudil Lartet, že oněm 17 kostrám lidským přísluší totéž stáří jako zbytkům ssavců vyhynulých, t. j. že pohřebiště Aurignacské náleží původem svým do starší periody doby paleolithické.

Mezi všemi jeskyněmi francouzskými nejlépe jsou prozkoumány ony, jež u značném počtu se nacházejí v jižní Francii a sice v dep. Dordogneském (starém Perigordu). Kraj Dordogne (nazvaný dle řeky stejného jmena, ústící blíže Bordeaux) jest vysočinou složenou z vrstev křídového útvaru a hluboce probrázděnou četnými přítoky řeky jmenované. Kolmé břehy jednoho z těchto přítoků, Vezèry, chovají nejvíce jeskyň (la Gorge d' Enfer, le Moustier, Cro Magnon, Laugerie, la Madeleine, les Eyzies, Liveyre, Pey de l'Aze, Combe Granal a Badegoule), jež bedlivě ohledány jsou výtečnými badateli Lartetem, Christyem a Mortilletem a pro znamenité poklady předhistorické požívají slavné pověsti. Kosti jesk. medvěda, j. hyény a j. lva, mamuta a nosorožce vyskytují se v nich zřídka, za to však hojně, místy až ku podivu hojně kosti soba a divokého koně; mimo to jsou zastoupeny kosti kozorožce, kamzíka, sviště, zajíce alpského (Lepus variabilis), antilopy suháka (Antilope Saiga), jež posud hojná ve stepích severovýchodní Evropy a západní Asie, jelena obecného a ptarmigana či křemenáče (alpského tetřívka

---

*) Medvěda jeskyního, lva jeskyního, hyény jeskyní, mamuta, nosorožce vlnatého, irského jelena s obrovskými parohy (Megaceros hibernicus), soba, zubra (Bison europaeus), medvěda obecného, jezovce, kočky divoké, vlka, lišky, divokého koně, kance, jelena a srnce.

**) Dle toho byl by měl předhistorický člověk Aurignacský podobné obyčeje jako někteří indiánští kmenové severoameričtí, kteří kladli mrtvým bojovníkům do hrobu celé kýty medvědí co „zásobu na dalekou cestu do země duší“.

Lagopus alpinus); zbytků tura divokého jest málo a kosti kozy, ovce a psa posud nenalezeny. Zvířena ta poukazuje rozhodně k ponebí studenějšímu, a francouzští zkoumatelé řadí tedy nálezy v jeskyních Dordogneských do „doby sobův“ neb mladší doby paleolithické shodující se asi s posledním oddílem doby ledové, po němž pak znenáhla se připravovala doba ponebí mírnějšího. Nástroje v jeskyních u velikém množství nalezené jsou zhotoveny z pazourku (velmi hojného v křidových vrstvách Dordogneských), z kostí a parohů zvířecích, zejmena sobích. Dokonalost nástrojů jest velice rozdílná, za kterouž příčinou Mortillet různí několik epoch rozličného stáří na př. Moustierskou, Solutréskou a Madeleinskou, v níž povznesla se vzdělanost tehdejšího člověka na stupeň nejvyššího rozkvětu. Než o klasifikacích těchto platí totéž co prvé pověděno; mají platnost pouze místní a nemohou býti pevným základem chronologického spořádání nálezův. Z pazourkových nástrojů zasluhují zmínky krásně pracované hroty na kopí, šípy, nožíky, škrabátka (grattoirs), pilky, ostré špičaté úlomky, jichž používáno co nebozezů, mlaty (kladiva a sekery) a p.; z kostí a parohů zejmena sobích dovedně hotoveny šípy, hroty a harpuny (obyčejně na jedné neb na obou stranách zubaté*), jehly a šídla s oušky nejspíše vyvrtanými pomocí oněch pazourkových nebozezů; podobnými jehlami koštěnými posud šijou ženy Eskymův, místo nití používajíce úzkých proužkův ze šlach a střev sobů a tuleňů.**)

Než, ne nástroji těmito ač pěkně zhotovenými staly se jeskyně Dordogneské tak slavnými a známými — podobné nálezy vyskytují se i jinde — nýbrž tím, že nám zachovaly první pokusy uměleckého tvoření člověka předhistorického a sice *nákresy a řezbářské práce.* Nejpamátnější jest nákres slona mamuta vyrytý výtečně na desce ze slonové kosti, bez pochyby ostrým úlomkem pazourkovým; netoliko veliké nahoru zahnuté tesáky, ale i charakteristická dlouhá srsť***) na přídě těla jsou zřetelně naznačeny, z čehož plyne, že kreslíři tanul na mysli obraz mamuta, jejž byl živého viděl a že tedy kreslíř byl skutečným současníkem jeho. Převzácný kus tento byl nalezen r. 1864 v jeskyni la Madeleine od Larteta a sice u přítomnosti slavných geologů Verneuila a Falconera; okolnosti nálezu toho byly takové, že vyloučěna byla veškerá možnost podvodu. — Mimo nákres mamuta jsou známa vyobrazení hlavy kozorožce (na kuse parohu), skupiny sobů se potýkajících (na desce břidlicové), prchajících sobů (na

*) Památný jest nález učiněný v jeskyni „les Eyzies“; odkryta zde kost soba, v níž posud vězela podobná střela ozubená.

**) Vyjmenovány zde stručně toliko nejobyčejnější nálezy. Co se týče nákresů, jichž potřebí k lepšímu srozumění, odkazujeme k dr. Ant. Friče „Dějinám práce“ v Živě r. 1868 a jeho malé geologii v Matici lidu, jakož i k obšírným dílům Lubbocka, Lyella, Baera a Ratzela, v nichž hojně podrobností obsaženo.

***) V severní Sibiři nalezeny již několikráte zamrzlé v zemi a tím chráněné úplné exempláry mamuta (první roku 1799 objeven Tunguzským myslivcem). Tělo jejich bylo pokryto hustou, červenavě hnědou vlnou, pomíchanou černými štětinami. Tam nalezeny též úplné exempláře nosorožce vlnatého.

hlazeném parohu), jelena, celého medvěda a hlavy jeho, zajíce, koňské hlavy, jakéhos kočkovitého dravce a ryb.

I skulptur nalezeno několik, na př. rukojeti dýk v podobě zvířat (rukojeť taková z jeskyně la Laugerie Basse představuje ležící parohaté zvíře) vyřezávaný sob a j. Podivuhodnou jest na nákresech zejmena smělost a určitost rysů, jakož i věrné nápodobení přírody v charakteristických postavách a pohybech každého vyobrazeného zvířete. Nesmíme se tedy diviti, že po delší dobu tyto první památky umění pocházející z doby pradávné byly podezřívány, jako by padělány a podstrčeny byly; vždyť známo, že u nevzdělaných kmenů se umělecké pokusy větším dílem zvrhají v bídné karikatury; ani obrazy a skulptury starých Mexikánů a Peruánův nejsou z toho pravidla vyňaty, ač národové ti dostoupili jinak vysokého stupně vzdělanosti. Naproti tomu však obyvatelé ostrovů Aleutských vyřezávají a ryjou rozličné oblíbené předměty (velryby, soby, medvědy, tuleně, ryby) velmi obratně v hlazené desky z tesáků mrožových. Musíme starým obyvatelům Dordogneským připisovati jakési obzvláštní nadání, záhy se probudivší a zdokonalivší spolu se zálibou esthetickou ve tvarech přírodních a jich věrném nápodobování; výklad ten není nikterak protimyslný, ježto u nejrůznějších kmenů a národů starého i nového věku hojně příkladů nacházíme o schopnostech a zručnostech v jednom směru vyvinutých a zdokonalených.

V jiném vzhledě památná jest jeskyně Cro-Magnonská, původně zasypaná, odkrytá r. 1868 při stavbě železnice a prozkoumaná neunavným Lartetem. Při vykopávání objevily se následující vrstvy: nejspodněji (na křídě) spočívala vrstva rumu ($0,7^{m}$), nad ní 1. vrstva „kulturní“ ($0,05—0,15^{m}$) s pazourkovými nástroji, uhlím a rozštípenými kostmi (mezi nimi také část tesáku mamutova); pak následovala 2. vrstva rumu ($0,25^{m}$) a po té 2. vrstva kulturní ($0,1^{m}$) s podobným obsahem jako prvá, 3. vrstva rumu a nad touto tři vrstvy kulturní, z nichž poslední jest nejmocnější a nejbohatšího obsahu (s množstvím uhlí, pazourkových a koštěných nástrojů, rozbitých a připálených kostí); nad těmi konečně uložena vrstva žlutavé poněkud jílovité země (rovněž s nástroji a kostmi), tenká vrstva uhlí a vysoké lože rumu, jež sahá až ke stropu jeskyně. Ze sledu vrstev patrno, že jeskyně střídavě byla obydlena a opuštěna; mimo to v jedné z posledních vrstev (žluté zemi) nalezeny zbytky lidských koster zde pohřbených; jeskyně Cro-Magnonská byla tedy místem periodicky obydleným a konečně pohřebištěm. Lebky vesměs byly typu dolichocefálního, ostatní pak kosti svou značnou velikostí, tlouštkou a zejmena velmi vyvinutými násadci pro připjetí svalův svědčily o plemeni silném, vysoké postavy (kostry nalezené v belgické jeskyni „trou de Frontal“ svou slabostí a menší mírou jsou toho pravým opakem). Jedna kostra náležela ženě zemřelé snad následkem rány v čele (hrotem kamenným způsobené), vedle ní ležely zbytky plodu.

Z lebek nejpamátnější jest lebka starce as 60letého, silně dolichocefálního typu (o podélném průměru 202^{mm} a příčném 149^{mm} a dutině mozkové velmi prostorné $= 1590$ kr^{cm}), čela pěkně vyvinutého a slabě vyčnívajících čelistních kostí (mírného prognathismu), — tedy vesměs charakterů, značících dostatečně vysoký stupeň intelligence; jiná lebka náležela muži, zemřevšímu v plném síly rozkvětu. Francouzští

zkoumatelé (zejmena Pruner-Bey a Quatrefages) přičítali sice lebkám typus čudský, pohříchu však jsou posavadní výsledky srovnávacího lebozpytu tak kusé a nedostatečné, že nelze v té příčině s jistotou platného soudu pronesti. Mimo nástroje pazourkové a kostěné nalezeno u koster veliké množství lastur mořských, pochozích z moří francouzských (Litorina, Purpura, Turritella), vesměs provrtaných, jež původně bez pochyby navlečené sloužily za okrasu krku neb ruky. Kosti zvířecí v jeskyni Cro-Magnonské nalezené (ze soba, kozorožce, zubra, jelena, vlka, lišky, medvěda a mamuta) řadí ji do periody sobí právě tak jako ostatní jeskyně Dordogneské. —

Příklad útulku pod vysokou převislou skalou vápencovou poskytuje předhistorická stanice Bruniquelská v jižní Francii, v údolí řeky Aveyronu (přítoku Tarnu, jenž vlévá se do Garonny), prozkoumaná vicomtem de Lastic. Pod krápníkovým povlakem nalezeno ohromné množství kostí divokého koně (asi ze 100 individuí) a soba (asi z 1000 ind.); v silné vrstvě uhelnaté země, obsahující tyto kosti (větším dílem rozštípené a roztlučené) objeveny mimo to úlomky asi 10 lidských lebek, pěkně pracované pazourkové a kostěné nástroje (mnohé s nákresy zvířat) a provrtané lastury pochozí z moře Atlantského a Středozemního. Jest pravdě podobno, že divoký kůň buď krajinu tuto za letní doby obýval aneb se podobně jako sob z jara a na podzim stěhoval u velikých zástupech na sever a na jih, čehož výdatně použil ve svůj prospěch lovecký kmen Bruniquelský. Mnozí zkoumatelé chtěli hojnost kostí jmenovaných ssavců (s níž jsme, ovšem v míře skrovnější, potkali se již v jeskyních Dordogneských) tím vysvětliti, že člověk již za těchto dávných dob koně a soba skrotil a jich pak celá stáda choval, jako nynější obyvatelé polárních krajin; náhledu tomu však odporuje jednak povaha kostí samých, lišících se valně od kostí toho druhu zvířat ochočených a zdomácnělých, jednak i ta významná okolnost, že domácího psa, nevyhnutelně potřebného kmenům pastýřským, tehdáž ještě nebylo — aspoň až posud jeho zbytky v jeskyních nebyly nalezeny.

Podobně jako nálezy Bruniquelské lze vyložiti nahromadění ještě četnějších zbytků koster koňských (asi z 2000 ind.) a několika set sobů nalezených pod skalou Solutréskou u Maçonu (dep. Saône a Loire) na prostranství 462□^{m}, jež lid nazývá prostě kostnicí, „le clos du Charnier“. Kamenné a kostěné nástroje z téhož místa jsou velmi úhledně pracovány (Ferry za tou příčinou různí „les beaux jours de Solutré“ od pouhých „fabriques primitives“ nalezišť jiných). Stanice Solutréská jest tím zajímavější, ježto zde odkryt celý předhistorický „hřbitov“, s něhož bohužel během dlouhých věkův původní ráz setřen; nejstarší hroby zde objevené skládaly se z neotesaných velkých kamenů, a mrtvoly uloženy v nich vodorovně. —

Vyňavše z velmi značného počtu jeskyň francouzských (Francii lze vzhledem k tomuto druhu předhistorických nalezišť nazývati zemí klassickou) pouze nejtypičtější a nejznámější a vytknuvše z bohatého jimi poskytnutého materiálu rovněž jen to nejdůležitější, promluvíme krátce o jeskynních nálezech v ostatní Evropě. Počet jeskyň britských jest mnohem skrovnější; z nich nejvíce vynikají Brixham Cavern a

Kents-Cavern u Torquay a jeskyně Wokeyská v Somersetshiru. Kentská jeskyně, po několik let již pilně a systematicky prohledávaná návodem a nákladem britké společnosti geologické, jest obsahem svým nejbohatší.

V severní Sicilii nad jiné památnou jest jeskyně u Maccagnone, v níž Falconer r. 1860 nalezl kosti z Elephas antiquus, hyeny j., lva j. a hrocha se stvrdlým popelem (ceneri impastati) a hrubými pazourkovými nástroji. — V Německu za novější doby prosluly jeskyně vestfalské a jeskyně v Hohlefelsu (v údolí Achy v jižním Virtembersku). Asi stejné stáří jako zbytkům Hohlefelsským náleží i památnému nálezu u Schussenriethu (blíže Ravensburka v již. Virtembersku); zde nalezena jáma vyhloubená ve štěrku (zbytku starého nánosu ledovce Rýnského, jenž druhdy přes Bodamské jezero sahal), naplněná pískem a rozličnými druhy mechů výborně zachovaných, jakéž nyní buďto jen na vysokých horách blíže sněžné meze neb v krajích pod 70° s. šíř. se vyskytují; mimo to zde nalezeny opět nástroje pazourkové a koštěné, jakož i zbytky soba, koně divokého, rosomáka, medvěda sobího, lišky polární a j.

Nesmíme opominouti také zmíniti se o pověstné lebce Neanderthalské, jež svého času nadělala tolik hluku ve kruzích vědeckých. R. 1856 odkryta malá jeskyně v údolí Neandrově mezi Düsseldorfem a Elberfeldem, 20^m nad půdou údolí a 33^m pod vrcholem stráně. V jeskyni nebylo krápníku, nýbrž pouze vrstva jílu na dně; pod ní nalezena kostra, která byla splavena sem širokou skulinou ve vápencové skále, vedoucí od jeskyně k vrcholu stráně. Neobyčejně nedokonalý, ano polozvířecí tvar lebky Neanderthalské zavdal podnět k nejrozmanitějším výkladům vědeckým; slavný Virchow, autorita nad jiné závažná, připisuje znetvoření lebky příčinám pathologickým, chorobě kostí lebečných. Při kostře nenalezeno bezprostředně ani nástrojů, ani kostí zvířat a trudno tudíž stáří její s jistotou určiti; že náleží do doby paleolithické, souzeno pouze z pravděpodobnosti. Za okolností těch bylo by velmi povážlivým počínáním, přenášeti abnormní charaktery pozorované při jediném zjevu na celý rod, ku kterému náležel, jakož mnozí zkoumatelé učinili.

Úplnou kostru odkryl též dr. Rivière r. 1872 v jeskyni „la Barma du Cavillon“ u Mentone blíže Nizzy při francouzskoitalské hranici. Jeskyně ta má při vchodu šíři 30′, výši 60—80′ a délku 45′; kostra nalezena pod vrstvou 20′ mocnou, obsahující zbytky tura, medvěda a jesk. lva, jesk. hyény, nosorožce, vlka, jelena a kamzíka. Kostra měla 5′ 10″ délky; lebka typu dolichocefálního (lícního úhlu 80—85°) byla pokryta provrtanými mořskými lasturami a kly jelena, rovněž otvory opatřenými, tvořivšími někdy nákrční okrasu; i pazourkové, neleštěné nástroje nescházely. Smrt překvapila člověka tohoto bez pochyby náhle, ve spaní. Z povahy zbytků zvířecích a nástrojů souditi dlužno, že nález Mentonský náleží době paleolithické.

Kdežto skrovný počet jeskyň *českých* neposkytl až posud žádných předhistorických nálezů, objeveny v novější době neunavným zkoumatelem dr. Wankelem v *moravských* jeskyních blíže Blanska zajímavé

stopy člověka předhistorického.*) Divoce krásné okolí Blanska, proslulé ode dávna svými rozsáhlými jeskyněmi a slujemi, jakož i světoznámou Macochou, skládá se z vápence útvaru devonského; hluboce rozrytá krajina údolími a jeskyněmi svými, podzemními vodními nádržkami, ztrácejícími a opět vynořujícími se potoky upomíná na poříčí Mosy a Lessy v Belgii. V jeskyních Sloupských nalezeny sice ve starém náplavu pod krápníkem četné kosti jesk. hyeny, medvěda, lva a rosomáka jeskynního, než nižádné výrobky rukou lidských.

Naproti tomu byla rozsáhlá jeskyně Výpustek (v údolí Křtinském), zaujímající všemi odbočkami a rozvětveninami svými prostor as 2600 □m a délku 1200m, beze vší pochyby obydlím předhistorickým. V postranní kobce, nacházející se as 48m od jv. vchodu, pod krápníkovou vrstvou přes 2′ mocnou, odkryty přímo nad starým náplavem vrstvy uhlí a popele, obsahující kosti zvířecí, kamenné a kostěné nástroje, jakož i četné úlomky hliněných nádob.**)

Ještě zajímavější nálezy učiněny v jeskyni Býčí Skále v témže údolí as hodinu cesty od Výpustku se nacházející. Jeskyně sestává z předsíně a 312m dlouhé chodby, z níž asi ve vzdálenosti 90m od vchodu se odbočuje velká postranní kobka, v které předhistorické zbytky objeveny. Půda kobky skládala se z rozličných vrstev; nejvrchněji byl písek alluviální (as $3^1/_2$m mocný) s kostmi zvířat posud žijících a úlomky hliněných nádob, pod ním pak vrstva krápníku, 10—20mm tlustá a po té následovala písčitá „vrstva kulturní" s podobným obsahem, s jakým jsme se setkávali v jeskyních belgických a francouzských. Nejspodněji byla diluviální hlína s kostmi medvěda jeskynního. Z povahy výrobkův lidských a zvířecích***) kostí ve vrstvě kulturní souditi dlužno, že Býčí Skála byla obydlena za doby paleolithické. (Dokončení.)

---

*) Viz Dr. Heinr. Wankel: Prähistorische Alterthümer in den mährischen Höhlen. (Mittheil. der anthrop. Gesellschaft zu Wien, I. 1871.)

**) Kamenné nástroje (mlaty) leštěné a provrtané dokonalostí svou poukazují k době neolithické. Hliněných nádob jsou dva druhy; jedny jsou velice nedokonalé, z hrubé kamenité hlíny a pouze otisky prstů a nehtů opatřeny, kdežto druhé jeví znamenitý pokrok, jsouce zhotoveny z hlíny jemné a pěknými přímočárnými ornamenty ozdobeny. Kosti zvířat náleží druhům posud žijícím; v starém náplavu, jenž není žádnou vrstvou krápníku od vrstvy kulturní oddělen, nalezeny četné kosti medvěda jeskynního.

***) Kamenné nástroje vesměs nebroušené a neleštěné zhotoveny z pazourku, chalcedonu, červeného jaspisu a rohovce, z nichž pouze poslední v bezprostředním okolí se naléza. Kosti zvířat (rozštípené a roztlučené) náležely hlavně divokému koni a turu, sobu, rosomáku, vlku a divoké kočce.

Jan Erazim Vocel co básník.

Od

prof. Karla Šmídka.

(Pokračování.)

Labyrint Slávy počíná tam, kde skončily romance Meče a Kalichu — bitvou Lipanskou.

Jinoch, nadšený husita, Jan, čelní hrdina celé básně, naříkaje nad sesutím Orebu po nešťastné bratrovražné bitvě u Lipan, chce se uprostřed strašlivého hromobití uvrhnouti v propast, padá již, avšak křoví ze skály se pnoucí ho zachycuje; zoufalec chvěje se nad hlubinou; tu pak nenadále zazní děsný chechtot, větve stávají se pažemi a hrozný muž víže Jana k sobě silou nadpozemskou; jest to Duchamor, jenž vysvobodiv mladíka z jícnu smrti přivlastňuje si jeho duši. Mladík trne hrůzou před mužem tím, „v jehož oku zdroj se zášti skrývá;“ zlý duch však vyhrožuje, že Jana, nechceli mu se vzdáti, opět v propast uvrhne, ba k pouhému pokynutí ihned bouři způsobuje; zapíšeli aspoň na deset let jemu duši svou, to že Duchamor mu změní zem v ráj, „v krásy, lásky nebe“; Jan mlčí, váhá, — tu Duchamor seznav, že v duši Janově nejžhoucnějším plápolá žárem jedna myšlenka — láska k národu, slibuje, že pomstí jinocha i oslaví veškeren jeho národ; tu teprv Jan se mu zapisuje s veškerou svou duší; při uzavírání smlouvy padá jedna krůpěj krve na prsten Janův, druhá na prsty Duchamorovy. Oba připutují do Hradce Králové, kteréž město se r. 1436 bylo nepodrobilo žezlu krále Sigmunda, „Ulyssa to podvodného“; v městě panují vůdcové Sirotčí strany, kněz Ambrož a bývalý mnich Zdislav z Roudnice, kteří potázavše se se druhy svými ohlašují vyslancům Sigmundovým, že se mu nepoddají nikdy. Do síně poradní vstoupí náhle náš hrdina, Jan Kutenský; nadšeně ode všech uvítán, vypravuje, jak chtěje Prokopa svého vůdce pomstiti u Lipan na jeho škůdci Vil. Kostkovi, nemohl tohoto skoliti, po krutém boji že odpočívaje v trávě od zoufalé smrti vysvobozen byl svým nynějším společníkem, a konečně přislibuje shromážděným, že hotov jest život svůj nasaditi pro kalich a pro pomstu. Duchamor úsklebně se pokloňuje před celým shromážděním, dokládaje, že jest z Italie, šlechtického rodu duca del amor (duchamor), nyní co mastičkář že světem jde, v Čechách že zvláštní štěstí se naň usmívá, neboť „kde tolik na život pastí, potřeba mnoho mastí“! Tu náhle udeří zvon na znamení, že se blíží voje nepřátelské s Vil. Kostkou v čele; vše se žene ku krutému odporu. Jan skolí Kostku a tím vykoná pomstu slíbenou; Sirotci slavné vítězství vydobyvše nad mrtvolami krvavý trest přísahají všem od víry jejich odpadlíkům (I—IV).

Náhlý pak nastupuje obrat ve smýšlení i jednání Janovu. Uprostřed hrůz nočních odhaluje mu Duchamor roušku s jeho minulosti: Jan seznává, že otec jeho horlivým byv katolíkem padl v boji s Tabority, zavražděn rukou stoupenců Žižkových, matka pak Jitka že jen

v útěku nalezla spásu s dítětem a s Vítkem sluhou; Jan žehře na strašný tento svůj osud, a došed opětně ku knězi Martinovi odvracuje se nyní od něho a druhův, v nichž vidí vrahy svého otce, a proklíná je; Martin připomenuv mu složenou nad mrtvolami ku pomstě přísahu tasí dýku proti němu, kterouž Duchamor zadržuje, Martin vyhrožuje příští pomstou. V zoufalství stýská sobě Jan, že ho nešťastníka zem již dávno nepohřbila ve chladné lůno: rozervanost tato přichází vhod svůdníku Duchamorovi, dobře nahlížejícímu, že kdo ztratil víru i naději umoří v sobě i jiskru lásky; zamýšlí pak tím snadněji ho zlouditi vábidlem *slávy* (V, VI).

Mezi tím zjevuje Jitka Ludmile, že tato není vlastní její dítě, alebrž dítě Víta, věrného sluhy, jenž při ztečení hradu Vojnova dav se na útěk zavražděn byl, a Jarmily jeho ženy, která hned po narození Ludmilině skonala (VII).

Opětně rozprostírá svůdnou síť zrádný Duchamor: uvádí Jana po vědě roztouženého do veliké kolleje Pražské v četné shromáždění mistrův, bakalářův i licenciatův, nikoliv za tím úmyslem, aby tu u čistých Kastalských pramenův vědy osvěžil se rozechvělý duch jeho, alebrž aby seznaje různá a mezi sebou odporná učení mistrův dospěl takto sám k domněnce, že i ve vědě všechno jest holý klam, a tak aby hlodavá skepsis ještě hlouběji rozryla vědochtivou jeho mysl (VIII, IX). Svůdníku není na tom dosti, že ochabil v Janu a schromil posvátnou touhu vědeckou: usiluje i srdce jeho otráviti jedem porušenosti mravní; i uvádí ho v očadlou krčmu mezi veselé prostopášníky studenty; než tito při vší rozpoutané bodrosti zabývají se i předměty vážnými; při skotačivém prozpěvování národních i cizorodých písní rozpřádají vášnivou mezi sebou hádku ohledně básnictví samého, máli toto býti národní neb máli se přednost dáti básnictví cizinskému, hlavně německému, jež začalo se vluzovati ve vlastenecké luhy české; s mužnou odvahou hájí rozdrážděný Čečetka krásu a přednost básnictví národního. V rozpustilou tuto chásku vstupuje vážný husita Martin, domlouvá přísným slovem nezbedníkům, že v tak děsné době zabývají se ničemnými, planými hádkami, aby raději hovor rozpřádali o trilogu mistra Jana Husi; avšak slova tato se u zlotřilé chasy potkávají se všeobecným posměchem, materialism bojuje tu s fanatismem, Martin odporem tím jenom více se rozzuřuje; vzniká povšechná hádka uprostřed divokého tance, Houkal mrští žbánem v čelo Martinovi a raní ho nebezpečně; tu se objevuje Duchamor, aby vyléčil ránu tu, při tom však svými kejkly provádí divou jakous metempsychosi, jiskry lítají sem a tam z lebky do lebky — uprostřed pusté této vřavy zmizí Jan i Duchamor (X).

Setkáváme se s nimi v domě Janově; Jan vystupuje na arkýř nad zahradou při témž domě povýšený, odkudž útěšná se otvírá vyhlídka na náměstí, davy plesajícího lidstva oživené; Duchamor, obmýšleje roznítiti vilnou touhu ve hrudi Janově, ukazuje mu děvu bujnou v blízkém loubí; avšak pohledem na „mladých jonákův tam radování“ budí se tím ostřejší kontrast vlastního bolu, i zdá se mu, jako by všichni ti v rozbujněném jeku plesající jemu se posmívali, a žádá Duchamora, aby smrtonosné blesky srazil na ně a tak pokazil posměvačům ješitné jich hody. Stane

se tak, hrom udeří v krčmu; děvu, jež tam pěla luzné písně, vytahují i s milencem z hořících krovů. Vším tím neukájí se planoucí snaha Janova; vše se mu hnusí, i meč hrdinný i marné u vědách hloubání; v takové rozrušenosti veškeré své mysli zpomíná na matku, touží dozvěděti se, zdali byla tolikéž i matka pochována ve zříceninách hradu; tu však dozvídá se od Duchamora, že před čtyřmi měsíci vynesli její mrtvolu z domu; i žádá, aby Duchamor uvedl ho ke hrobu matčinu (XI).

Krise v nitru Janovu tím se připravuje; na hrobě své matky nalézá Ludmilu, kterážto mu projevuje u tklivém vypravování, co jí známo o Jitčině osudu, a jak umírajíc svolávala požehnání s nebes na hlavu syna, bolestně postrádaného; Jan utrhnuv kvítek s hrobu matčina v povědomí své viny, že upsal svou duši svůdníku Duchamoru, kvapně ubíhá ze hřbitova, Ludmila však, jako by nadpozemským vyjevením unešena, vidí Jitku pobízející, aby bděla i dále nad synem, kteráž seznavši vznešenou tuto úlohu s nadšením volá: „Dal jsi lásku, dejž mi sílu, pane!“ (XII)

Aby úlohu nebem na ni vloženou tím jistěji provedla, slouží Janovi co panoše pod jmenem Vít; při plesu projevuje Jan Duchamorovi marnivou libůstku, aby mu ukázal, jak doba mění život lidský; ať se tělo promění v podobu, jakou každý z přítomných odín bude za padesát let; jinoch s děvou milenou jest pojednou kostlivcem s ženou shrbenou, a panic pestře vyšňořený klesá co stařec věkem umořený v náruč ženské mrtvoly; hrůzy této jest již dosti chorobnému Janovi, dětinskou svévolí žádá, aby opět všem navrátil se život a mládí zase. Nelze mu chorobou stísněnému míti déle podíl v planých radovánkách, vychází z plesu provázen soucitným Vítem, jenž mu přimlouvá, že chceli dosáhnouti želaného klidu a míru, roznítiti musí ve své útrobě čistý plápol lásky ku ctnosti i k národu — tak že napomíná i matka s výšin nadhvězdných. Slovy těmito vroucími vzpružuje se opětně schromená jeho síla, klidný konečně spánek zavírá jeho zemdlené oči a ve snu vznáší se před zrakoma anděl se trojím věncem víry, lásky a naděje (XIII).

Roznítiv ve hrudi plamen lásky k národu, vyzývá Duchamora, aby mu odhrnul oponu s minulosti národův slovanských před pěti sty lety. Duchamor k žádosti této tím ochotněji svoluje, aby ho takto odvrátil od „ctnostné, nadehrobní nevěsty“, neb již počíná Jan tušiti ve Vítovi svou Ludmilu; i jme se tu Duchamor vésti Jana po všech „koutech slovanského světa“, aby při tomto cestování zároveň seznal, za jakými příčinami tolikeré úrazy přetrpěli veškeří národové slovanští. Ku posilnění na dalekou tu cestu dává Janovi drahocennou šťávu; ten ihned ve vnitřnostech pociťuje osten bujné síly. A nyní dále ku *západu* Slávy! Tím končí oddělení první (XIV—XVII).

Předně vede Duchamor Jana k Baltickému moři ku chrabrým a bojovným Bodricům; vypisuje se tu živými i dojemnými barvami hrdinná smrt posledního vladaře bodrického Niklota v bitvě krvavé se hlavním vrahem Baltických Slovanův, s Jindřichem Lvem r. 1160. Potom putujeme s Janem i Duchamorem k Sale, abychom i tu krváceli nade strastným úpadkem Slovanstva; dále k Moravě, kdež nesvorné syny Svatopluka, jenž jich napomínal, aby povždy *spoléhali na vlastní jen síly,* vidíme klesati pod vražednými meči sveřepých Maďarův; Polákům na

Visle dává se naučení, aby nerušili svornost s pobratimy Rusíny, a pod nebetyčnými Tatrami napomíná rek umírající v seči, v níž klesl Mojmír a v rumy byla obrácena slavná Nitra, že símě národního znovuzrození skrývá se jenom u víře, u věrnosti a všech kmenův upřímném sjednocení (I—V).

Po té vede Duchamor Jana k *východu* Slávy, ke Slovanům obývajícím úvaly Balkanské, k oslavenému Kosovu poli, kde krutý sultán Murad padl hrdinným mečem chrabrého Srba Miloše Kobiliče (1387); dále pak rozvinuje mu obraz bojův, jaké podniknouti bylo národu ruskému (1445) s chany tatarskými, jmenovitě s chanem Kasanským Ulu-Mahmetem, od něhož jat byl slavný car Vasilij Vasilijevič, ba na této pouti dospíváme i ku samé kolébce národův slovanských ku Gangesu a k horám Himalajským (VI—VIII).

Při tom obapolném v dalekých končinách slovanského světa putování má Duchamor nekalé záměry; usiluje Janovi dokázati, že přední příčina všech svízelův i strastí, jakými ztýráni byli ode dávna veškeří kmenové slovanští, tkví u víře a národnosti; i radí, chtějíli Slované dospěti ku slávě a míru, že musejí se zříci víry i národnosti, a tou měrou obmýšlí Jana zlouditi ke bludnému, všechny síly umrtvujícímu kosmopolitismu. Avšak zdravá a nabytými zkušenostmi okřepená mysl Janova navracuje se k patriotismu činoplodnému. Jan odebírá se nazpět do vlasti české. Vít čeká na něj v Praze; v domě panošově nabývá pohostinného přístřeší Martin, v jehož srdci kypí touha po pomstě, zavražditi zrádného Jana; v delší přátelské rozmluvě vyvrací vítěznou zbraní Vít veškery pochybnosti Janovi, až tento v panoši konečně seznává zbožňovanou Ludmilu, oba slibují sobě věčnou lásku; vždyť „hvězdu lásky peklo neudusí“ — načež Duchamor ďábelským odpovídá hlasem: „Zhasnout musí!“ Nalíčil věc takto, že Ludmila, polekána hlomozem nočním, aby obhájila Jana v potýkání s vrahy, zahalivši se pláštěm Janovým a jeho mečem se opásavši zavražděna byla od divého Martina, jenž ji ovšem bludně za Jana považuje. Smrť milenky ukončuje blahodárnou krisi v nitru Janově; zmuživ se odvracuje se od svůdníka Duchamora na vždy, a za pokutu sám sebe vyobcuje z drahé vlasti a v Německu, v Mohuči stane se vynalezcem tisku, seznav, že jen *osvěta* s to jest dobyti národům nemíjivou oslavu (IX—XVI).

Z tohoto úsečného obrysu viděti, že Labyrint zosnován jest především na zákoně *kontrastu.* Zákon tento objevuje se u veškerém oboru krásna, ve všech jednotlivých umách, nejnápadněji ovšem v malbě, v hudbě, v básnictví, ač i architektura v útvarech různého slohu svého, i antického i křesťanského, konečně jest založena na protivě síly a břemene, sloupův a břevnoví, a tytýž i v plastice odstíny téhož esthetického zákona zkoumavému pozorovateli dosti jasně se odhalují. Abychom úplně označili, co zákonem tímto vyrozumíváme, užijeme příkladu z oboru malby. Volíme za tímto účelem jeden z nejzdařilejších výtvorův geniálního a jmenovitě v koncepci svých obrazův nevyrovnaného malíře *V. Kaulbacha,* obraz pronásledování křesťanův za času Neronova; obraz tento známý i z četných fotografií zajisté čtenářům našim utkvěl v živé paměti. I v tomto nádherném plodu štětce Kaulbachova, jenž nejen co do veškerého modelování, alebrž i co do příslušného seřadění čet-

ných osob i předmětův a ovládání jich jednou vyšší myšlenkou velikého obdivu zasluhuje, zračí se v úplném lesku a neodolatelném dojmu dotčený zákon kontrastu. Vidíme tu z jedné strany svět pohanskořímský již vyžilý, před svým konečným úpadkem jako v zoufalém bakchanalu se kochající, ze druhé strany nadějně zkvétající svět křesťanský, mladistvý, plný horujícího nadšení, avšak ještě utlačený, krvavým mučenictvím ozářený; nahoře jásot zpitý rozbujnělými rozkošemi tělesnými a labužnictvím bezstoudně odhaleným, dole pak úzkostný boj, slze, srdcelomné stenání, k bohu zalétající povzdechy. Uprostřed obrazu objevuje se nám čelní osoba, Nero, slávomamem opojený, ne co člověk alebrž co bůh Apollo, jásavé pokřiky vyhýralých společníkův provázeje zpěvem k lyře, obklopen jsa bujnými Římankami, ježto s věnci na hlavách a s cimbály i s rozpěněnými poháry v rukou shlukují se k pokynutí tyranově v pověstných jeho zahradách. V bolestně křiklavém kontrastu k pustým projevům rozhárané tělesnosti objevuje se před mramorovými schody popraviště, Neronovými katany uchystané mučeníkům křesťanským. Na pravé jeho straně poutá přede všemi pozornost naši ušlechtilá postava bohonadšeného apoštola Pavla, v posvátném rozhorlení i zraky i ruce k nebesům povznášejícího, k němu co k apoštolu pohanův druží se (co representanté pohanstva ku křesťanství přecházejícího) Řekové se svými lepotvárnými významnými fysiognomiemi; v levo pak dojemně zobrazeno mučení apoštola Petra na kříži, jehož obklopují mužové i ženy s výrazným typem židovským. Avšak nejenom v celku alebrž i co do jednotlivých osob vytknuty ostré protivy. Po levé straně Neronově spatřujeme několik postav římských, v nichž méně záře ideálnosti ale tím více mužná odvaha a touha činoplodná se odráží, při nich pak hned v popředí tehdejšího prefekta v Římě Tegellina, jenž před svým pánem otrocky se plaze, lysinu růžemi maje ověnčenou, pochvalu tleská císařskému pěvci, dále v pozadí v úchvatné protivě s ošemetným tím úlisníkem viděti rázné postavy několika k nejhoršímu již odhodlaných senátorův a kněží se tváří matornou, se zrakoma jiskřícíma spravedlivým hněvem nad mravní spoustou, jejímiž bezděčnými svědky jsou; v pravo pohlížejí tolikéž i pluky germanské se vzdorem v zraku ku svému nynějšímu zpupnému veliteli, zároveň s ošklivostí se odvracujíce od výstupův přesycené, zhýralé civilisace římské. Dole mezi mučeníky setkává se oko naše se scénou nejvýše dojemnou. Jednoho ze židův vztyčují katané vytylých tváří na kříž, aby zápalnými obložen látkami co pochodeň rozžehl se k osvětlení noci při labužnických hrách v sadech Neronových, choť v rozrývavém bolu povznáší dítě k otci k poslednímu polibku; a právě v pronikavém kontrastě k tomu tklivému výstupu zobrazil geniální malíř postavu strážce, bezcitným, ba zrovna blbým zrakem na ten přebolestný projev pohlížejícího.

Neníť však dosti, aby umělec v díle svém zřejmě i ostře protivy vytknul; chceli roznítiti v útrobě naší nejen okamžitou, alebrž trvanlivou, právě esthetickou zálibu, musí protivy *usmířiti* v ideální nějaké myšlence, *dočasné* dissonance uladiti ve *věčnou* harmonii, jak i v přírodě z ostrého trní vykvétá růže jemná i libovonná. Takéto usmíření i uladění skvěle docíleno v obraze Kaulbachově. Každému soudnému téhož obrazu pozorovateli vtírá se mimoděky co konečná

výslední myšlenka, že v dějinách nezřídka vrch drží libovolné bezpráví, ješitné sobectví, bezstoudná prostopášnost, ale *jenom na čas*; konečně však a často nenadále řítí se i se svými licoměrnými sluhami v nezvratnou záhubu; právo však, spravedlnost, ryzost a čistota mravův, v nížto jednotlivci i národové ve stálém trvají omladu, projevy činnosti duchové, byť i dosti dlouho zneuznávané, ututlované i stíhané přece konečně triumfují a trvají *věčně*, kdežto mohyly zpupných jich uchvatitelův dávno se byly sesuly v bídné rumy. To vědomí nejen rozechvělou mysl usmiřuje alebrž i povznáší a pobouzí, hrdinně i neoblomně, se železnou důsledností setrvati v bojích, s jakými se povždy v člověčenstvu setkává uskutečnění jakékoliv vznešenější a veliké idey. Na dotčeném obraze nalézáme zvrhlé pohanství ještě v úplném lesku, oslněné všelikou *zevnější* oslavou, rozkochané v pustých orgiích, křesťanství však zdánlivou porobou uhnětené; nicméně tuší věští duch blízký neodvratný úpad pyšné světovládné Romy, a ze křížův a mučidel prosvítá již blahá zora nového věku, jemuž připadne veškerá naděje plná budoucnost!

Co do *poesie* dostačí podotknouti, že nejčelnější básně i ohledně veškeré jich koncepce i ohledně podrobného provedení uspořádány jsou na základě kontrastu. Marnolibá zblouznilost na jedné a prostý jadrný rozum na druhé straně jeví se nám v nepřekonané satiře zvrhlého rytířství Cervantesově, v Donu Quijotu a v panoši jeho, Sanchu Pansovi; neukojitelnou touhu vědeckou ku zbádání hlubokých tajemství, jimiž neustále zmítán jest duch lidský, a naproti tomu ducha záporného, i s nejušlechtilejšími snahami v úšklebné ironii sobě pohrávajícího zobrazil genius Göthův ve svém světoznámém díle, ve Faustu a v Mefistu. I kritikové Schillerovi, jmenovitě výtvorův jeho dramatických, nejnápadněji v tragedii Don Carlos poukazují a zajisté vším právem k tomu, že mohutný řečnický důraz, úchvatná ráznost, jakovou dramata jeho a ovšem i menší básně vynikají, tkví především v častém užívání kontrastův, v dikci jeho *antithetické*. Než netřeba ani odvolávati se ku velikánům těmto; pravdivost výroku našeho, že užívání zvláště kontrastujících představ potkává se i v básnictví s esthetickou zálibou, dosvědčuječ i každá sebe menší národní naše píseň. Žalujeli děva slovenská, že její srdce osiřalé stísněno jest prudkým žalem, zvyšuječ se zajisté náš soucit s hlubokým jejím bolem použitím kontrastu: „Ústa mi zpévajú, oči sa mi smiejú, ale od srdečka slzy sa mi lejú“; ku konci porovnává své žaly smutné, osiřalé s rosičkou na zelené trávě, a pak v dojemné protivě dokládá: „Ješče tu rosičku vetríček oduje, a mňa zarmúcenú nik nepolutuje.“ Ba i v onom momentě, kde temné, převahou trpné básnické mysli naladění vztyčuje se v jasné, činné tvoření, u vzlet uměleckého nadšení, nabývá kontrast rozhodné často důležitosti. Leonardo da Vinci po dlouhou dobu zahlouben trval ve přemýšlování, jak by co nejpravdivěji vylíčil i svým štětcem zobrazil Jidáše zrádce a postavu Kristovu na všeobecně známém obraze Večeře páně. Potkav jedenkráte na ulici břemenníka tváře nad míru hydné použil ho k zobrazení postavy Jidášovy, příkrým tím kontrastem vyřinul se zároveň z jeho mysli dávno toužebně hledaný ideál postavy Kristovy.

Vedlo by nás to daleko za meze této literární úvaze vyměřené, kdy bychom se jali do podrobna dokazovati, že poslední této záliby důvody tolikéž hledati dlužno v zákonech duševědných. Dostačí upozorniti na fundamentální náuku novější psychologie, že byť i představy *samy o sobě* nemohly považovány býti za *síly*, nicméně stávají se jimi, kdykoliv se u vědomí našem sejdou představy sobě *odporné*, a že hned na úsvitě duchového rozvoje, kde různé, rozmanité i temné pocity vybřídají z nahromaděného neladu, kde počínají od sebe různiti se, odlišovati i promítati, rozhoduje ovšem i prvotní důraz, s jakovým zevní popud se vnořil ve vědomí naše, avšak po výtce i síla a mohutnost pocitův protivných; uprostřed směsice různých zvukův dospívají zajisté ku vědomí ty, jenž nejenom větší nad druhé zřejmostí vynikají, alebrž i ty, jež ke druhým ve pružnější se ocitují protivě. Ve vzájemném boji musejí jednotlivé odporné představy se zabavovati čili zatemňovati podle původních sil svých, podle ostrosti obapolného odporu jakož i podle počtu pocitův, jakými právě v jisté době duše naplněna, rozrušena i zmítána jest. Avšak přihází se, že odporné představy, jsouce se druhými méně odpornými zasnoubeny, nabývají spojením tímto větší ostrosti i zřejmosti. K tomuto případu, v krasovědě dosti důležitému, musíme přihlednouti a jej objasniti. Dejme tomu, že dvě představy v silném jsouce odporu spojily se s jinými dvěma méně však sobě odporujícími k jednotné činnosti ve vědomí našem. *Bez* spojení musily by onyno pro ostřejší a výdatnější svůj kontrast mohutněji sebe zatemniti než tyto, jichž odpor obapolný není tak pronikavý a mocný; avšak v úplném jich *spojení* musí tolikéž všeliké zabavení státi se *společným*, a tou příčinou musejí představy menšího kontrastu podvoliti se poměrně většímu sebe ochabení, než jak to jich slabší jinak protiva vymáhá; představy pak ostřejšího kontrastu ve spojení tom získají, neboť slabší jich sestry berou poměrně větší břemeno na sebe, tím pak oněm se ulevuje, a ony u větší jasnosti, zračitosti a ostrosti zůstávají, než jaká by jim podle jich protivy přislušela, kdy by se byly s jinými nesjednotily. Slabší ty představy věrně přispívaly ku zmohutnění oněch, ježto již samy o sobě větším nad ně důrazem vynikaly; pomohše k jich většímu oslavení, v pokoře ustupují v zákoutí; jako i v poměrech společenských (platí tu zajisté tytéž zákony jako v rozvoji jednotlivého ducha) mnozí posloužívše věrnou snahou a výdatnou silou ku povznešení mocnějších osobností nevděčně v zapomenutí odstrčeny bývají. Že však představy silnějšího nad druhé kontrastu ale s těmito spojeny přese všechnu svou protivu objevují se u větší jasnosti i průzračnosti a v takéto výšce i dále se udržují, kdež by vlastně pro silnější odpor i výdatněji se měly zatemniti: musí u vědomí vzniknouti při těchto představám protivným vlastně nepřiměřených výškách, na nichžto se udržují, silnější neb slabší napjetí, kteréž původem jest citu buď příjemného neb nepříjemného, citu to kontrastu, jenž ve krasovědě tak rozšířenou vládu sobě vymáhá. Dole nejsvěžejší zeleň a na vrchu právě padlý sníh nejjemnější bělosti — tak objevily se kopce okolo Brixenu ráno po bouři noční zrakům našim na cestě naší po malebném Tyrolsku. Mnohé jiné představy spojily se tehdy zajisté v mysli naší, ale toto jich s dotčeným dojemným obrazem usjednocení přispívalo jenom ku

zvýšení představ silně kontrastujících; mimotné ty pocity slabou v nitru zanechaly stopu, kdežto tklivý ten zjev přírodní tak ostře odporujících sobě barev v živé nám utkvěl památce. Tak i v *ironii* ustupují méně sobě odporující znaky v obrazích, aby místa popřály představám pronikavější protivy a tyto v zračitější se objevily jasnosti; čím vznešenější a velebnější jest předmět, jehož se osten ironie dotýká, tím zhoubnější musí býti působnost její, jako bujné výšlehy rozdrcující ironie Voltairovy proti náukám křesťanským.

Jaké protivy nalézáme ve Vocelově Labyrintu Slávy? a jaké jejich do podrobna provedení? Naskytuje se nám tu protiva, kteráž hned od vzniku člověčenstva v dějinách jak celku tak i v životě jednotlivcově zachvívá a v nejstarších mythech, nejzračitěji v náukách perských, vyniká, protiva to *hmoty* a *ducha*, světa ideálního a smyslného, idealismu a realismu, neb jak ji jinými nad to názvy pojmenovati chceme. Boj těchto dvou protivných a proti sobě odbojných živlův naznačen v Labyrintu v čelní osobě celé básně, v *Janovi Kutenském* a ve svůdci jeho *Duchamoru*. Žeť bylo předním cílem básníkovým, ve svém výtvoru rozřešiti záhadu prastarou i věčně mladou, boj mezi snahami hmotnými a ideálními, toť jasně sám ve předmluvě vyslovuje, když spolu podotýká, aby se báseň jeho ve všech momentech neporovnávala s Goethovým Faustem, jsouc na jiném než tato základě vzdělána. Ďábel *chce* Fausta z Jana teprv utvořiti, a namáhaje se od víry, naděje a lásky jej odtrhnouti, o to usiluje, aby Jan k *přírodě*, t. j. ke hmotě srdcem i myslí přilnul, aby v ní netoliko oslavení své, nýbrž i slávu a spásu národa svého hledal; ďábel chce, aby se Jan stal apoštolem víry nové, jejížto zákony na zbožňování přírody založeny jsou. Výrokem tímto neprojevil básník ničeho, v čemž by kritika nějakou závažnější přednost před nesmrtelným a nevyrovnaným dílem německého básníka uzříti mohla, ba právě naopak, hledati tu dlužno přední vadu v osnově básně Vocelovy. Pravému básníku nemůže nikdy dostačovati, aby jakékoliv protivy vytknul pouze třeba sebe hlubšími a pravdivějšími *reflexemi;* boj obapolných odbojných živlův musí se sám objeviti v živé *konkretnosti;* na místo chladných a suchopárných rozjímání a třeba i poučlivých propovědí žádáme postavy svěžím pohybem a ruchem nadchlé, jasné i průzračné a při vší jasné hmotnosti nicméně ideálním nádechem ovanuté. V Goethově Faustu možno nám krok za krokem s rostoucí napnutostí sledovati všeliké změny v rozrušeném a pochybenstvím prosáklém duchu; Faust celým nitrem touže dosíci nezahalenou pravdu hledá ji na všech stranách, nikde jí však k úplnému svému uspokojení nenalézaje béře útočiště k fantastickým prostředkům, zabývá se tajemnůstkářskými spisy Nostradamusovými; z neukrocené pýchy klesá v druhý extrem, domnívav se býti bohorovným má se pak za červa v prachu se ploužícího; v naději, že v jiných světech etherských otevrou se mu zřídla žádoucí pravdy, chce se samovraždou ve vyšší ty světy vyšinouti; již béře osudnou lahev — tu však zavzní „temných zvonů hluk“ a potěšný zpěv andělských sborův k oslavě Kristova vzkříšení; tím zbuzeny drahé upomínky z ráje dětinnosti, ty konejší rozruch vnitřní, a zoufalec opět k zemi upoután. Avšak neklid hloubáním povstalý nevymýtěn z prsou ani čtením v bibli, a nemoha nijak nasytiti prahnoucí touhu po pravdě

zapře rozum sám sebe, a v této vypálenosti mysli vrhá se Faust v náručí ďáblovo, činí s ním smlouvu na život a na smrt; aby ukonejšil a zakryl vnitřní prázdnotu, pouští se v závrať rozkoší tělesných; uznává sice i jejich marnost: ale přece lze jimi prázdnou chvíli vyplniti; i těká tudíž do sklepa, odtud pak v rozjařeném kvapu k čarodějnici a k Marketě; neboť zošklivila se mu všechna věda, nuže, počíná „v hloubi smyslnosti ukájet vřelých chtíčův jek.“ Tak i *Lenau* uvádí svého Fausta, jenž zapřev víru v boha uvrhl bibli do plamenův, ve hlučný vír ožehavých vášní, v bujný rej svůdných tancův, v kal rozdivočelých chtíčův, kteréž barvami až příliš žhoucími popisuje. I Duchamor obmýšlí v útrobě Janově roznítiti zážehy rozpoutané smyslnosti, vede ho mezi rozjařené davy na Pražském náměstí, několika ovšem mdlými rysy popisuje půvaby děvy do lesknėho krámu vstupující; avšak básník opominul vylíčiti třeba jen úsečným nákresem vnitřní boj, jaký podobnými záludy v duši jednotlivcově vzniká. Nesmí se nám namítati, že jsou lidé, v jichž útrobě při sebe svůdnějších lákadlech rozháranější citův i vášní rozvíření nepovstává a že takýmto jednotlivcem mohl býti i Jan; avšak nesmíme zapomenouti, že tentýž Jan v básni Vocelově není jenom Jan Kutenský, alebrž člověk vůbec, každá osobnost lidská, jakým jest i Faust v básni Goethově. Na veškerá vábivá slova Duchamorova odpovídá Jan chladnou všeobecnou propovědí: „Oči šálíš plzkým přeludem, já chci srdce, ducha zotaviti“; ba k dotěrnějším řečím Duchamorovým ani dále neodpovídá, nýbrž žádá uvedenu býti do velké kolleje mezi učence (VIII). Mefisto počíná svou pedagokiku u Fausta tím, že ho vede ke zjevům sprosté a hrubé veselosti; za tím účelem vytvořil Goethe ze svěžích študentských zpomínek, jak se to dařilo bujarému štětci Teniersovu, scénu v Auerbachově sklepu v Lipsku; i Jan s Duchamorem ocitují se v Praze v krčmě u zlaté trubky, ve společnosti jarých dobrodruhův a vyhýralých žákův (X). Vylíčení této sceny, založeno jsouc na prostranném studiu téhož věku, chvalně vyniká bodrou výjevů rozmanitostí jakož i příslušnou jadrností a ráznosti slohu. Divá vřava vyhýralcův dosahuje nejvyššího stupně, když do krčmy vstoupí husita kněz Martin, při které příležitosti Duchamor kejklířskou jiskru převádí ze hlavy Houkalovy na hlavu Martinovu. Mohlo by se zdáti, že básník uvedením téhož kněze Martina, o němž sám rozpustilec Houkal dosvědčiti musí, že jest to muž chrabrý s lebkou, „kterouž palcáty utužily,“ ve společnost jeho tak nedůstojnou dopustil se nepříslušnosti ve slohu; avšak učinil to za účelem estheticky zcela oprávněným, aby objevením se muže vážného, posvátným zájmům národním posvěceného ve středu dotčených vyhýralcův tím zračitější se stala vnitřní jich pustota a zároveň tím podstatněji odůvodnila ošklivost, s jakovou se Jan odvracuje od rozkoší zhola tělesných. Faust vzdav se děsné myšlenky, samovraždou „k čistější činnosti povznesti hruď a v nových se koupati etheru zřídlech,“ ubírá se za půvabného jitra velkonočního, kde modrojasné nebe klene se nad četnými davy sváteční radostí rozjařenými, za bránu města; vnitřní sopka na čas utuchla, a Titan nebeborce unešen prostou, nelíčenou radostí různých těch zástupův, s nimiž se na procházce setkává, kde jak v roztomilé idyle „zří lidu pravé nebe,“ volá v tím dojímavějším kontrastu, čím zpupnější a vzdorovitější byly

dřívější jeho snahy: „Zde jsem zas člověkem, a mohu jím zde býti.“ Podobně otvírá i Janovi libá Vesna brány rájů svých, i on vidí s Duchamorem rozradostněné zástupy valiti se ven z města, Duchamor opětnou snahou usiluje strhnouti ho u vír her a pití, v bujné laškování, ve sladkou společnost děvy vábné; avšak právě opačný jak u Fausta vidíme u Jana této scény následek. Přiházíť se zajisté, že duše rozervaná a bolestnou tísní rozlítostněná pohledem na lidi v plesné radosti se kochající tím pronikavěji se zahloubí ve své žaly: tak budí radostný vřesk a hlučné veselí spokojených davů ve hrudi Janově „dřímající vztek, zubem hněvu do prsou ho seká.“ Že však Jan rozlicuje se v liché domněnce, že bodrý ten lid v drzém smíchu jemu nešťastníku se vysmívá, až k surové pomstě, žádaje od Duchamora, aby „blesky v kvapném zahřímání rozrazily krovy krčmy a tak posměvačům hody pokazily“, nedá se nijak odůvodniti z povahy Janovy. Jan objevuje se nám v celé básni co charakter převahou *trpný,* od té doby, co duši svou byl zapsal Duchamorovi, různými sobě protivnými snahami rozervaný, a tudíž k rázným činům méně odhodlaný; tím trapněji se nás dotýkají slova, více dětinskou svévolí pronešená, než z mužné rozvahy vynořená: „vždyť jsem tobě nekázal, bys milencům těm život vzal,“ když byly blesky zničily život dívky v krčmě zpívající a milence jejího.

Při sestavování Fausta kmitaly se před zrakoma básníkovýma dvě postavy: Hamlet a Don Juan, mladíci to, u nichž květ života záhy zlomen tam chorobným pochybnůstkářstvím, tuto bezměrným se kocháním v tělesných požitkách. I v obraze Janově obmýšlel Vocel dvě tyto čerchy provesti. Seznali jsme pokusy Duchamorovy zlákati Jana k rozkošem, a jak minuly se s cílem v obrněné duši Janově; nyní usiluje hlodavou skepsí v kolotavý rozruch rozpoutati touhu po pravdě v každém ryzém duchu neodolatelně se projevující. Veškera skepsis má poslední základ v náhledu, že všeliká pravda jest jen subjektivní, řídící a proměňující se v neustálém ruchu podle různého stanoviska, s jakéhož jednotlivec na svět pozírá; neníť podle toho pravdy o sobě čili pravdy absolutní, jak římský prétor s chladnou ironií prohodil: „Což jest pravda?“ Byltě to již názor řeckých sofistův: člověk že jest mírou všech věcí. Jeli tomu tak, neobjevujeli se nám nikde, v jakémkoliv sebe důmyslnějším badateli, absolutní pravda, může pak zajisté každý názor o světě, jenž v jisté době považován byl za neomylný, příští dobou odhaliti se co úplně bludný; vše jak ve světě smyslném tak i v duchovém jest neustálá jen změna, ne příroda alebrž přeroda, a jeli něco absolutního, jest to podle filosofie Schellingo-Hegelovské jen toto věčné se přerozování. Kdož s náukami těmito souhlasí, u toho nutně probuditi se musí počátečně dosti bolestné o všeliké pravdě pochybování, a na stolec vztyčí se suverenní ironie, se vším pohrdavě pohrávající; vždyť vše, co se pravdou býti honosí, záludem jenom jest subjektivního rozumování! Myšlenky tyto všeobecné co popřední motivy všeho pochybnůstkářství musí *básník* vylíčiti v obrazech živých i konkretních. Tou příčinou vede Vocel svého Jana (IX) do veliké síně v kolleji Pražské v četné shromáždění mistrů, bakalářův a licenciatů. Tito pak v učených rozhovorech usilují zbádati původ veškerých věcí: „zem a oheň od pradávných let skládají, jak známo, celý svět.“ Avšak „což pak bylo *první*

země těsto?" „Atomy to byly, skládající prapočátky všechněch těles světa." Jak ale odtud vysvětliti život a veliký *ruch* veškerenstva? „Slunce zdrojem jesti všeho živobytí", tak učil Kleanthes; proti tomu „bystře praví Heraklit: Život jesti neustálé hnutí." „Život, nemaje žádného stání, místu by i času uprchal, tím pak postoupil by život smrti místa; harmonie však život povzbuzuje, jak již učil Pythagoras." Odkud ale tato harmonie? Podle knih kabalistických jest „sefirot zdrojem světoplodné síly, odtud vzniká souzvuk, slunce, všehomíra dech." „Tato chvála Sefirotův židovinou jaksi zavání", a nad to podle mudrce Stagiritského „Kabala jen způsob ukazuje, jakým mocnost ta se rozplozuje." Blouznivá matnost, jaká se v různých těchto výrocích pedantských učenců projevuje, výborně jest básníkem dolíčena a vykřiknutí jednoho ze přítomných mistrův: „zmatek jest to v mudrování rouše!" zcela jest oprávněno.*) Duchamor vmísiv se v učené to rokování, opírá se proti názorům ze soustavy Ptoloméovy vzatým, uprostřed že jest země, kolem níž slunce a jiná tělesa nebeská že se otáčejí, a předbíhaje věky zvěstuje náuky Koperníkovy: „uprostřed že slunce stále leží, kolem něho zem pak naše běží," a tolikéž že „za jediný den a jednu noc kolem osy své se pohybuje." Sdělením nové této náuky zbudil proti sobě hněv a rozzuření shromážděných mistrův, a konečně přezdivšího jim bláznův a duchaprázdných ven z koleje vypuzují. Duchamor došel svého cíle; v mysli Janově zbudil nedůvěru v pravdivost učených výrokův a nevoli k lidem vůbec, kteří vždy v ješitné pohodlnosti zpouzejí se pravdám *novým,* byť i sebe jasnějším a dokázanějším:

Jene, zpomeň sobě na má slova,
vítanější světu starý blud,
nežli pravda jasná — avšak nová.

Duch mrazivou skepsí rozkývnutý hledá útočiště ve čtení moudrých, věhlasných spisův; Jan vybral si výtečníka Tómu Štítného; avšak i hloubáním ve spisech těchto ránu nezaceluje. Dovídá se odtud, že „jeden jest počátek všeho a působce, jenž vše řídí" ve světě a v lidstvu. Avšak skepsis jedenkráte zbuzená hlodá dále a dále; proti náhledu, že nejvyšší jedna bytost jest nejen všeho počátkem, alebrž i všech dějův i činův ředitelem, ozývá se v duši Janově protivný hlas: „svobodnou ti vůli dal, zásluha i vina jesti tvá"; nikoliv nějaká bytost nad námi, alebrž „vůle vlastní vládne osudem." S domněnkou však téhož Štítného, že „u přirození našem již porušeném tak zemdlel jest našeho rozumu zrak, že snáze by sova svým mdlým okem spatřila a sezřela kruh sluneční ve blesku jeho, než my rozumem svým blesk božské jasnosti," úplně se srovnává, poněvadž náhled tento o mdlobě rozumu zcela odpovídá vnitřnímu jeho rozruchu. Avšak i tuto okamžitou důvěru ve výbornost i klasičnost spisův Štítného vyrývá Duchamor ze hrudi Janovy poukazuje k jednostrannosti téhož traktátu, a zcela důsledně s výroky svrchu námi naznačenými i domnělou klasičnost za proměnlivou

*) Podobnou scénu s výtečným humorem provedenou nalézáme v prvotinném dramatě Gutzkově „Nero", kdež v akademii Římské objevuje se sedm učitelův se svými žáky, básník však se zvláštní zručností vložil jim ústa mátohy a brikule i *moderních* filosofův.

a podle ducha jisté doby stanovenou prohlašuje; „neb spis každý jesti psán *na vlnách jen věku svého;* čas ubíhá, vlna uplyne, klasický též traktát zahyne.“

Goethe utvořil již v minulém století v prvním díle svého Fausta nárys i druhého dílu, ač jej pak teprvé na krátko před svou smrtí (umř. 22. března 1832) dokončil. Zdálo se mu, jako by Faust v prvém díle byl se objevoval v podřízených jenom poměrech; až do úmoru se nastudoval, zadal v zblouznivém rozjitření duši svou ďáblu, pokochal se v pohledu na divokou vřavu ve sklepě Auerbachově, byv omlazen u čarodějnice roznítí se smyslnou láskou k děvici nevinné a neostražité, strhne ji v neštěstí, vnitřně rozedrán nudí se na Lysé Hoře, obmýšlí milenku v šílenství kleslou vysvoboditi, ale to se mu nezdaří. Se zevnějšího stanoviska objevuje se vše toto konání co malicherné i nepatrné; pročež má Faust ve druhém díle uveden býti do vznešenější veřejnosti, míchá se v záležitosti státní, aby slynul i moudrostí státníka, upravuje dvorské slavnosti, činí návrhy ku povznešení státních financí, stává se čarodějem i blouznivcem. I náš Jan vymaniv se z duchamorné rozervanosti a obětovnou láskou něžné Ludmily k obnoveným silám se vzpruživ, odhodlal se všemožně přispívati ku zvelebení svého národa. Takto k novému životu se vzchopiv nadšeně volá:

Srdce mé, nechť hrůzou rozervané,
vydobylo sobě síly
k mohutnému světem pohybání!
Nadpřirozenou tak mocí
čerpanou nechť z lůna věčné moci
národ český zvelebím.

Aby však při snahách těchto ušlechtilých nezabřednul v nové bludy, žádá Duchamora, aby mu odhrnul záclonu s dějův národa nejen českého, alebrž i ostatních kmenův slovanských. Jak Duchamor úlohu tuto plní, naznačili jsme svrchu podavše úsečný obrys celé básně Vocelovy; nyní jenom k tomu chceme obrátiti pozornost čtenářstva, že i při této pouti po krajích slovanských potkáváme se s protivami, na nichž Labyrint Slávy hlavně ve veškerém svém organismu zosnován jest. Prozkoumáním dějin slovanských rozněcuje Duchamor v mysli Janově to přesvědčení, že původové všechněch svárův, všech neřestí i strastí, jakými tak četnou měrou ztýráni byli dosud veškeří národové slovanští, jsou *národnost* a *víra;* máli tudíž slovanské plémě dospěti ku slávě, ku blahu a míru, ať vyvrátí kořeny tyto veškeré své bídy. Ať stane se *světoobčanským,* neb světoobčan se ku stálé blaženosti povznese. Na otázku Janovu, jakou náhradu zbuduje sobě národ slovanský, vzdali se národnosti své, odvětuje Duchamor:

Stana přírody se pánem
bude světovládným velikánem,
země jeho stane se pak říší
bohatství a nádhernosti;
ano pozdvihne se na nejvyšší,
cimbuří pozemské velebnosti!

Jak patrno, jizlivé tu Duchamorem naznačeny protivy: *národnosti a světoobčanství,* patriotismu a kosmopolitismu, avšak pod jinými zá-

ludnějšími názvy až po dnes se objevující, *národnosti* totiž a *svobody*, a právě pod záminkou, že lze národům slovanským, jmenovitě pak nám Čechoslovanům tím rychleji vystaviti nádherný svobody blahé chrám, pobuzují nás, abychom svlekli se sebe bez toho prý jen nahodilé roucho národnosti. Avšak Jan (a v něm bohdá i veškeren národ český!) překoná i toto nejurvalejší svůdnictví; seznav zajisté minulost slovanských kmenův a nechtěje dále pátrati ve příští tajemstvím zahalené jich budoucnosti, rázným hlasem volá:

Nechci — nebudu se tázat více,
nechť ukrývá budoucnost své líce!
Nuže nazpět, nazpět do *mé vlasti*,
slávu budit, plašit pláč a strasti!

Mefisto v básni Göthově čtveru hraje úlohu. Předně jest to duch zapíravý, avšak i „díl oné síly, jež stále zlotu chce, a stále k dobru cílí"; dále pak jest representantem ironie, ježto všemu pohrdavě se vysmívá, vším potutelně pohrává, která ničím nebývá překvapena, ničím roznícena, jsouc jako bez vášně; v ohledě tomto zobrazuje vnitřní stav samého Fausta, jsa tak říkaje alter ego Faustův; někdy musí však Mefisto přijmouti na sebe úlohu ďábla, jaká o něm koluje v lidu a v pověstech; konečně pak jest holým mašinistou básníkovým, aby jím báseň sama ku předu pokročila. Podobnou úlohu, jak se nám z naznačené činnosti jeho označila, vytknul i Vocel ve svém díle *Duchamorovi*. Zajímavo jest, ze zlomku Labyrintu Slávy v Musejníku r. 1845 sv. 2. podaného poznati, jak básník v nejistotě kolotal se, kterak by co nejvhod něji ducha toho upíravého pojmenovati měl. Nalézáme v dotčeném zlomku zvláště nespůsobilý název: „Bludaspory"; seznav však skladatel sám nepříslušnost jmena bezživou abstrakcí zapáchajícího v díle básnickém, přejinačil je v pozdějším úplném vydání Labyrintu v konkretní název: Duchamor. Že i Duchamor připomíná na ďábla, jakým se býti objevuje v pověstech národních, netěžko dokázati; vždyť chce, aby Jan vlastní krví zpečetil uzavřenou s ním smlouvu, a pak častěji svádí ho k užití všelikých rozkoší tohoto světa. Tolikéž na mnohých zdařile provedených místech okazuje se co zrcadlo vnitřního rozruchu samého Jana, považujeli se tento, jak již napověděno, co člověk vůbec, jenž ovšem ve svém rozvoji hojně čítá momentův, kdež se zřicují v bolestném chvění veškeří sloupové blahokojné víry, kde hrdopyšný rozum rozrývá a kácí pochybností svou všechno, co člověku bylo dosud svatého, positivního, ideálního, až konečně zničiv všechno, svět i nebe, ostává jen on sám jako dohořívající lampa v kostnici. Než i co pouhého mašinistu užívá Duchamora náš básník, kdykoliv Jan Duchamorovi rozkazy dává, aby mu ku př. při plesu, uprostřed tanečního reje, mladá těla mocným kouzlem obrátil ve starou chasu, jakovou se stanou za padesát let, neb když žádá, aby mu objevil děje české, jaké se udály před pěti sty lety, jakož aby ho vodil po různých vlastech slovanských, ba až do Indie. Konečně nesmíme zamlčeti, že i básník sám svoje náhledy co výsledky dlouholetého bádání o rozvoji duchovém i mravním jak jednotlivcův, tak i národův Janovi a Duchamorovi v ústa klade a v této příhodné formě čtenářům sděluje.

Jak viděti, naskytují se dosti četné a v samém organismu obou básní zakotvené styky mezi Goethovým Faustem a Vocelovým Labyrintem Slávy. Ohledně *Ludmily,* kteráž v obraze našem musí rovně plnosvětlem ozářena býti jako Jan, vyzývá nás básník sám k porovnání něžné této postavy s Goethovou Marketou. Dí zajisté v předmluvě své básně: „V jedné okolnosti se stýká osud Janův s osudem Goethova Fausta — totiž, že oba mocí nekončené lásky vyváznou z kletby věčné; neboť nemůž býti na věky zavržena duše, byť i mnohokráte se od ustanovení svého uchýlila, když jen sílu a pružnost svou zachovávajíc v kalu hříchu nezmalátní, a pudem vůle vlastní k velebnému původu svému se přiznává.“ Nepopíráme, že co se úlohy týká, jakou tyto ženské postavy v obou básních zastávati mají, jsou sobě úplně rovny; oběma jest usmířiti nebe i zemi v rozervané duši obou hrdin, s nimiž v útlé poměry vcházejí, a jich vůli pochybnůstkářstvím zmalátnělou vzpružiti k činům za povznešením blaha i spásy národův a veškerého člověčenstva se nesoucím. Avšak i ohledně samé již *povahy,* jakou Marketa i Ludmila vynikají, i ohledně veškerého *způsobu,* jakým vyšší svoje povolání ve skutek uvádějí, jeví se v obou básních značné protivy. Marketa jest jako Ludmila duše čistá, něžná i zbožná, při své ryzosti ke všem důvěřivá; Goethe vybral na ušlechtilý její obraz nejlibější květy své poesie; avšak ona přičtena býti musí k povahám, kteréžto jakmile byli v nitru jejich vyšlehli prví plamenové žhoucí milosti, v tomto rozvroucnění citův až do hlubin duše neohlížejí se ani na ohrady, jaké i v takýchto poměrech ustanovují mravy společenské, aniž pak oddavše se všemi pružinami nitra svého milenci vyvolenému odměšují smyslné k němu přilnutí od duchového s ním se rozkochání. A tu pak genius básníkův s nevyrovnanou psycholickou pravdivostí a s nádechem nejněžnější poesie vykreslil v Marketě nejhlubší cit nitra lidského ve všech jeho odstínech, to stydlivé a přec plápolavé roztoužení („celá se třesu jak u větru pleva, jsemť přec jen bláhová, bojácná děva“), ty sladkobolné rozechvěvy nejistoty a pochybnosti (utrhá hvězdici odrývajíc lupeny květu, k sobě mluvíc: „má mne rád — nemá mne rád“), to prvé útěšné rozpučení květu lásky („ach, drahý muži, jaks mi milý“), to truchlé mysli rozladění a přec nevýslovné vnitřní blaho v zpomínce na milého („ten tam můj klid — má ňádra dmou se vždy za ním dál, kéž jej chopím, by věčně stál“), až k hrdinné odhodlanosti, vše lásce za oběť přinesti („ach, pro tebe podstoupím každou tíž“), i kapky ustrojiti v nápoj matce, aby, když Faust dlíti bude v náručí milenčině, matku uchvátil hloubný spánek („jáť pro tě v lásce nejblažší již tolik učinila, že mi víc činit nezbylo“). Horoucími těmito projevy lásky bezměrné očisťuje se a usmiřuje Faust, nabývá víry ve věčnost, víry v boha („kdož smí se odvážit, a kdož opovážit tu říci: nevěřím v něj!“); čím více Faust se povznáší, tím více odkvetá spanilá květina; Faust ideálně zachráněn, Marketa veřejně ztupena („u studně“). Ludmila naproti tomuto Vocelem nakreslena v povaze příliš ideální, etherické, nadlidské; pročež i úkol, obhájiti Jana před úpadkem ducha i srdce nevzniká u ní počátečně z lásky k němu, neníť *vnitřními* popudy motivován, alebrž popřední původ béře z odkazu umírající matky Janovy, aby andělská Ludmila co anděl strážce

bděla nad synem milovaným, bolestně postrádaným. I neníť to *výhradně* láska milenčina (neboť takovou se Ludmila k Janovi z počátku ani neobjevuje), jako v básni Goethově, alebrž i láska k nepoznané *matce,* kteráž vybavení z okovův zlého ducha a vzpružení všech sil, pracovati pro spásu národa českého, u Jana připravuje, zprostředkuje a ku blahému konci přivádí.

I poslední tragická katastrofa, jakovou i Marketa i Ludmila stíženy byly, v podstatně různé formě u obou se okazuje. Tragická strázeň dosahuje v dramatě tam nejhlubší dojímavosti, kde má za základ rozpor dvou stejně oprávněných mocí. V takouto neodbytnou mravní kolisi uvedena Antigona Sofokleova. Má se rozhodnouti v boji mezi pověčnými a nutnými zákony přírodními, příslušný pohřeb upraviti odsouzenému bratrovi, a mezi zákony, jimiž věhlas lidský ode dávna usiluje ku blahu celku spoutati bezmeznou svévoli lidskou, mezi rozkazy vládce Kreonta, zapovídajícího, v posvátnou půdu pochovati škůdce řádu obecního. Oba jsou ve svém právu; každému zemřelému přísluší poslední úcta, tím více ji vymáhá láska rodinná; avšak Polyneikes, bratr Antigonin, rozhněval domácí bohy, obmýšleje jich svatyni zapáliti, odvrhl pietu ku své vlasti, máť i obec tudíž právo, i jemu ji odříci. V tomto rozporu, jejž Hegel trefně pojmenoval „velikolepou dialektikou osudu,“ podléhá jedna strana, Antigona splácí své třebas omluvitelné provinění pokutou smrti; avšak i Kreon jednostranné své jednání, přirozené právo v útrobě sestřině neuznávající, splácí trestem neméně zhoubným i trudným, jelikož syn jeho u mrtvoly milované děvy vlastní rukou sahá na život svůj. V podstatě tragické idey leží však i to, že právo jedné z bojujících stran zračí se nám zřejmějším a skvělejším. Kreon uvádí k platnosti právo, ale spůsobem neušlechtilým, tvrdým, osupným; pročež hlubší i čistější soustrast cítíme při pádu Antigony heroické, než při Kreontovi sobeckém, ač ani jemu při jeho útrapě soucit svůj odepříti nemůžeme. V podobném tragickém konfliktě nalézá se i Marketa Goethova. Na jedné straně planoucí láska k muži, jemužto vše hrdinnou odvahou v oběť přináší; veškeren život ženin tkví v lásce; v ní dospívá ku pravému klidu i blahu; zákon tento jest bohem samým zaštípen ve hruď její; avšak na druhé straně forma zákonitá, neméně oprávněná, kterouž poměry milostné mezi mužem a ženou společenského nabývají posvěcení: ejhle, protiva tu zákona přirozeného a positivního. V opominutí sociální sankce při svazku s Faustem tkví vina Marketčina, u tragického hrdiny vystavovaná hybris; tuto však uznati musíme za mírnou porovnávajíce ji se strastmi a útrapami, jaké bylo strádati ubohé nešťastnici. Výtky bratra Valentina musely co dvousečný nůž rozryti citlivou duši její; ve chrámě probouzí slavnohrůzné „dies irae“ ve hlubinách jejího srdce postrachy posledního soudu, že zdá se jí, jako by sloupy stěn chrámových na ni se řítily; v zoufalství usmrcuje vlastní plod, a zbrodeň tato musila by odvrátiti od ní všelikou oprávněnou soustrast tragickou, kdy by ji nebyla spáchala v návalu šílenství, v stavu nepříčetném. V temný žalář uvržená kaje se dostatečně ze svých vin, očistěna jest láska její všech příkalův pozemských, a usmířená povznáší se k nebesům, ke zřídlu věčné lásky alebrž i smíru, a s této výše volá hlas: „Zachráněna!“ Avšak i s konečným osudem Ludmily v Laby-

rintu Slávy hlubokou pociťujeme soustrast; jak ale podle zákonův esthetických tuto soustrast ospravedlníme, z vylíčení básníkova seznávajíce, že *zdánlivě* jen pouhým nešťastným *osudem*, omylem totiž kališníka Martina, zavražděna byla? V jejím přestrojení měl ji týž Martin za Jana, na němž chtěl pomstíti porušení přísahy slavně před kališníky složené. Jsouť ovšem tragédie proslaveného jmena, v nichž *náhoda,* jižto Lessing nazval rouháním se bohu, zastává úlohu důležitou. Že muž, s nímž se *Edip* setkal, byl právě jeho otec, to můžeme náhodou pojmenovati; a v *Hamletu* Shakespearově přivádí náhodné změnění končířův úplnou celého dramatu katastrofu. Avšak ve všech těchto a jim podobných případech stojí náhoda v těsném ethickém úvazku s jednajícími osobami. Lert a král zúmysla jeden z končířův naostřili a hrot jeho jedem napustili; že v rozhorlení bojujících stalo se končířův změnění, nemohli onino ovšem předzvídati na jisto, než co *možný* případ náleží to v následky lstivého i ošemetného jich jednání, jenž na mysl jim mohl přitanouti; oniť ve své zpupnosti dráždí, vybízejí náhodu, jako Edip dráždil náhodu, byv nad to varován samým orakulem, a léčka, kterou chystají Hamletovi, uchytá tohoto, avšak zároveň i zosnovatele téže nástrahy. Podobně souvisí to, co bychom při katastrofě, kterouž strastně stížena byla Ludmila, *náhodou* mohli nazvati, úzce s ostatním jejím, nikoliv náhodným, alebrž v úplném vědomí obmyšleným jednáním. Jan navrátiv se z cest svých po slovanském světě opět do Čech, seznává při svém prvém s Vítem setkání v něm dívku, jež „ve tmách strastí těšila ho, truchlila s ním“, jež tolikéž i vyznává, že spěla mu k pomoci, chtíc ho z lůna noci vyvesti zas ve svatou zář denní“; a když Jan na kolena před ní se vrhna úpěnlivě prosí, aby nevyvrhovala ho, „otroka již pekla, jehož krev na prsten tekla, matky dědictví to jediné“, klesá mu Ludmila v náruč, volajíc:

Tvou jsem na věky — a láska moje
s hrůzy světem poušti se již v boje;
hvězdu lásky peklo neudusí!

Půlnoc rozestřela tmavé stíny po komnatě, v níž spí Jan, odloživ na stůl plášť svůj, klobouk a meč; lampa v koutě slabě plápolající uhasíná konečně; tím hroznější žár vydávají jiskry z očí Duchamorových, jenž náhle mizí, načež vstupuje mstivostí rozehřátý kněz Martin a Ludmilu v oděvu Janovu měsícem ozářenou spatře, zbraní dotírá na ni a meč jí z pěsti vyraziv v bok jí bodne. Avšak Ludmila uslyševši dříve hlučně otvírání vzdálených dveří a blížící se kroky, jak se domnívá, vrahův Janových, tone na okamžik ve vnitřním rozporu, co teď jí činiti; na jedné straně touha i povinnost zachovati vlastní život, na druhé straně vyšší její povolání, na něž právě ve snu dvakráte ji upomenul strážný hlas Jitčin, zachovati Jana milovaného; onať bez dlouhého otálení rozhoduje se, obětovati život na vykoupení vyšší své povinnosti: .

Blíží se hluk šlápějí —
Zbudit Jana — — kdy by v potýkání
s vrahy klesnul — nikoli! ach jemu
kletbou hroznou sevřenému,

lhůty třeba ku pokání —
žíti musí — já pak — nuže pane,
nechť se vůle tvoje se mnou stane!

Patrno již, že klam Martinův, vzniklý v něm pláštěm, kloboukem i mečem Janovým, jakýmž se oděla a opásala Ludmila, a jenž by mohl za nešťastnou náhodu považován býti, neníť bez úzkých *ethických* vztahův ku hrdinnému jednání andělské této ochranitelky Janovy; konflikt, v němž se byla octla, jest právě tragický, oprávněnou soustrast vyluzující.

Právě opak toho tvrditi nám jest ohledně jejího vraha, kališníka *Martina.* Ve knězi tomto chtěl nám básník nakresliti povahu vůbec bojovníkův táboritských, pro víru svou a veškero své smýšlení v železné důslednosti až ke smrti zaujatých, hrdinných, co skála neoblomných, avšak i mstou až chorobnou ke svým protivníkům rozzuřených, jakovým by býval i Jan, kdy by se byl od nich záhy neodvrátil, seznav v nich vrahy svého otce. Krutou mstivostí hárá duše jeho i v tklivé rozmluvě s Ludmilou; tato připomíná, aby dobrodiní, jichž používá pod krovem pohostinným, nevděkem nesplácel a Janem přítelem svým nezhrdal; nicméně plane rozdrážděná hruď jen pomstou:

Opustil jest smlouvu hospodina,
nešlechetnost přichytila se ho;
avšak zahřmí poslední hodina,
klesne, nepovstane z pádu svého!

Ba když Jan zděšen hlukem ve své komnatě a spatře Ludmilu krvácející, po krátkém boji vrazí meč v srdce Martinovo, volá tento již umíraje a v tomto okamžení ještě mstivými slovy sípaje:

Kalich plný! — skončeny jsou boje —
běda, běda — jedinou jen ránu —
tu — již zanechávám — pomsty pánu!

tu již považovati jej musíme za sprostého vraha, s nímž nemáme žádného tragického soucitu, třeba bychom želeli toho, že urvalá vášeň k takýmto zuřivým výbuchům unáší muže jinak bohatě nadaného a rázného. Takýto úsudek pronáší o něm i Jan:

Bídný vrahu! ty jsi v šílenosti
zrušil obraz nadpozemské ctnosti —
zde — zde odplata jest tvoje!

Neboť nesmíme zapomenouti, že všude, kde v dramatě probouzí se soustrast s osudem té či oné jednající v něm osoby, nesmí vina její ve stejném poměru býti s pokutou, tím méně vynikati nad trest, jakým ji spatřujeme dotknutou; vina musí menší se objeviti než pokuta; nebo jinak s Janem dosvědčiti musíme: tys trest svůj zavinil, toť jest zasloužená tvá odplata! (Dokončení.)

Petr Chelčický.

Od

Ferdinanda Schulze.

(Pokračování.)

Svatokupectví.

O první místa v církvi kněží vadí se, soudí, do Říma běhají a za mnoho zlatých je kupují, a jsouce na těch místech nic spasitelného nedělají, jedno hodují a smilní. Počnouc od papeže až do zvoníka pýcha všechny tráví.

Ale i páni světští i panoše hřeší svatokupectvím mnohým. Nejprv a nejzjevněji, vezmouce peníze mnohé neb dary, neb krmě nebo jiné věci, dávají za to kostely. A někteří páni dávají pro přízeň kostely nehodným. A v tom bludu mnoho jest vladyk, ježto dávají kostely nestatečným přátelům, jenž by nebyli hodni svini pásti, neřku duší lidských. A někteří vetují aneb se zakládají o kostely, takto řkouce: *„Oč pane platí, že nedáš synu mému kostela?“* A pán dí: „Platí o padesát kop, že dám.“ A on dí: „Platí!“ A pán dí: *„Já dávám synu tvému kostel, dejž mi padesát kop.“* —

Soud páně zrušili jsou kněží lotři a zloději, všedše v přízeň se světem; všecky věci svaté, jelikož jimi vládnou, učinili jsou obecné psům a sviním pro zisk tělesný. Tělo a krev Ježíše Krista, chléb živý, jenž jest s nebe sstoupil, prodávají peskému lidu, *třicíti mší za patnáct grošův.*

Ježíš přikázal, aby každý nejdříve se smluvil s bratrem svým o křivdu, ale poslové antikristovi lakomí a svatokupečtí navodí lid a dávno jsou jej navedli, aby jim tělesné oběti na oltář obětovali, a čtyřikrát do roka oféry určené, peněžité. A k tomu hledí, aby každým svatým vylhali oféry a svíce, dovodíce čtením, neb mají svobodu lháti co chtí.

Zkaženost kněží.

Všickni lháři, ježto svět oklamávají, jsou *rozsývky ďáblovy.* Naberouce v své hrdlo lživě slov božích, vypravují pod nimi žádosti srdce svého. Úmysl slova božího jest, aby nepravosti hříchův rušeny byly skrze ně a dobrota ctnostná od boha přikázaná, aby vzdělána byla. Však když takoví lháři jmenují a mluví slovo boží ústy a neruší zlosti v lidu světském, ale vzdělávají sami sebe v těle, v sytosti, ve cti, ve zboží, v pokoji světském a tělesném, v přízni s marnými lidmi tohoto světa: tehdy jest jistota, že káží sebe samy pod slovem božím, kterýmž hýbají vhod svému měšci a břichu, aby svými výklady nevzbudili nepřízni na sebe od zlých lidí ani nedostatku tělesného uvedli, ani z obce vyhnání. *Ale čím slavnější kazatel, tím více přibývá mu platův, a sádla v břiše, líce bývají červenější a roucha*

zbytečného hojnost. Nebo kázaní jeho dobré a moudré jest a líbí se dobře lidem světským i mužům rathuzním, a chvála po něm zůstává, že krásně čtení vykládá a mnoho písma doktorského umí a mnoho kapitol vyjmenuje ze zákona. A s tím do klády nebude od bohatých veden po kázaní, ale spíše za tučný stůl bude od nich pozván. Takoví pochlebují světu v zlých svobodách, mnohého činí se nevědouce a za nejpilnější věc mají, prositi boha za jich přátely, kteří jsou v třetím pekle.

Lid v slepotu uběhlý, když na kněžích zlost pozná, však dosti na tom má, když jemu kněz boha stvoří a ukáže. Již pak nedbá, by kněz celou noc s nimi na pivě neb na víně cechoval a čertovy rohy na sebe vstavě v kostky, vrchcáby hrál, tancoval, frejoval, smilnil. Všeho toho ten lid nedbá. Máli co na kněžích za hříchy, to v smích a v lehkost obrátí, nebo jsou jej i v tom falešní proroci svedli řkouce: „Nehleďte na to, co my činíme, ale na to, co my velíme!“ A mistři to za věru tvrdí, aby věřili, že *nejhorší kněz také žehná, světí, svátost činí, jako nejlepší, a tak kněz jako kněz!*

Kněží sádelní s rumnými lícemi hustě hlásají půst měšťanům utylým a břichatým, a pánům rozkošným, ježto vždy v tuku skvostní pokrmové u nich plovají. A vidím, že jest ďábel příliš vděčen toho postu a dobře opatruje, aby ten lid neviděl své nahoty ohavné i přimítá naň starý oděv zedraný, totiž půst čtyřiceti dní. A popuzuje těch kněží a mistrův roztylých, aby vysoko ústa otevřeli v první neděli postní, oslavujíce ji postem pana Ježíše. Však následujíli Krista, uložíce sobě na každý den sytý oběd, ryby ve trojích proměnách, v jiných a jiných kořeních, huspeniny rozkošné, herynky, vyzinu, fíky a mandle, řecké víno i jiné věci rozkošné v nemalém počtu krmí, víno k tomu dobré i pivo husté pijíce až do večera a s tím spat půjdou. Takť se postí nejprvé kněží a mistři, potom knížata, páni, měšťané a sedláci již jich také následují, pokudž nejdéle mohou, ač tak rozkošných krmí míti nemohou, ale nažerou se *smatlok* obecných, že jim ledva břich stačí. —

Když ještě je (kněží) ve škole s mošnou vidí, ďábel pokouší jich, ukazuje jim stůl tučný a lahodný u kněží, kteří dobrá bydla mají, rozkošný a sytý život vedou beze vší práce na úsilí a krev robotného lidu. Jakož na ně to svědčí jich tuční a širocí břichové, sádlem prorostlí zášijkové, a lalokové utylí a líce ducaté a rumné, an je sobě vychoval antikrist na bohatých farách co pekař vepře na krmníku, ani chodí jako páni v čubách. Protož ďábel s tím jich životem sytým a lahodným přistupuje k těm školním lačným a psoty plným, aby se pilně učili a naučíce se něco, aby na svěcení mohli jíti a nažebříce peněz pleš sobě koupili, aby mohli mši sloužiti a jiné řády a neřády kněžím ustavené vésti a tak k tučným oněm stolům po hladu školním dojíti. A netoliko k mladým žákům tak ďábel přistoupá s lakotou, ale i k jich otcům, aby své děti s tím úmyslem do školy dávali, aby jsouce kněžími dobrá bydla v sytosti života měli a cti na světě dosáhli. A pro tu sytou lakotu mnoho kněží a mnichův neužitečných ďáblovým jednáním v kněžství vchází.

Kněží mučedníky v kostele chválí a bohatce doma následují.

A nyní příliš mnoho jest takových, kteří pro svou neumělost a peský život nejsou hodni, aby jim kdo svině pásti poručil, neřku duše, kterýchž jest pán Kristus dobyl krví svou . . . Ale není co o to mluviti, nižádný toho nestaví, ani opraví, jediné sám milosrdný bůh!

Kněží zisk z lidí.

Kněží kostel sobě zavěsili, jako vemeno u krávy, aby skrze něj a skrze svátosti vždy lid z jich statkův dojili.

Dokudž zdi kostelní stojí, dotud kněz jíst jest stolem drahým, nebo to pluh, pivnice i stůl jeho jest.

Kněží kostel, zvony, svátosti, zemi okolo kostela i všecku svou služebnost na peníze přivedli.

Římská víra smrdí všecka svatokupectvím a rouháním bohu.

Mluvíť kněží k lidem: Vy nemůžete pro svá díla bohu sloužiti. My za vás ve dne i v noci bohu sloužíme, my vás účastny činíme našich svatých mší, hodin, žaltářův, vigilií, jedno vy naplňte pytle naše!

Kněží lež ďáblovu vylévajíce v lid nemoudrý, pod falešnými pokáními a posvěcováními, pod svým náboženstvím lstivým, lehce jim spasení slibují, pochlebujíce lidu hříšnému pro své užitky, v ledačems slibujíce jim spasení, rozprávějíce jim o pekle, kterak tam duše trpí, i loudí na nich statky, aby jim dávali za ty duše, aby oni za ně prosili, mše sloužili a tak jich přátelům z pekla pomáhali. A takové básně sladké rádi slyší, kteříž temnosti milují, aby život svůj zde v rozkoši strávili a po smrti také do pekla šli a kněží pak je z pekla vyslouží svými mšemi a vyzpívají žaltáři, i budou míti spasení tam a zde život rozkošný.

Očistec a záduší.

Kněží chtějí, aby lidé drželi o jich moci jako o moci boží, o jich zboží a panství jako o dědictví Kristovu, o očistění duší v pekle pilněji než o očistění duší v krvi Kristově.

Také i to založení na víře ženy Kananejské o těch, kteří po tomto životě v třetím pekle spějí čistíce se, a že by těm měla víra živých prospěti k jich dočistění spěšnému aneb z toho pekla vyproštění, není pravé. Neboť by nejprvé musila býti založena víra křesťanská v písmě svatém o tom čistění v třetím pekle. Ale nikdyž ve všech písmích svatých nemohou mistři a kněží ukázati takového očistce, který oni za víru držíc tvrdí, ani těch obyčejův a příčinkův, kterýmiž ozdobují ten očistec. Více známo jest, že ten očistec zakládají na divích nejistých, na snech a na domněních mnohými vtipy skovaných.

Kněží a preláti nepočítají knížatům, pánům ani tučným měšťanům za hřích života rozkošného, smilného, prázdného, pyšného, lakomého, nemilostivého, ukrutného, násilného, neboť jsou sami v témž odsouzení jako páni. Aniž dějí pánu násilím roztylému: upřímě do pekla půjdeš, neb jsi vyrostl v sádlo skrze násilí chudých, hoduje na každý den skvostně i jinak peský život veda. Ale raději učiní jemu pohřeb příliš slavný, kněží, žákův i jiných lidí veliká procesí bude, mnohé zvonění, mší mnoho, zpívání a oběra, veliká chvála na kázaní, že se z toho zdá, že jest nelze zahynouti té duši. A k tomu ještě více, že budou věčně

prositi za tu duši. Nadadí mnichy a jiné kněží, aby mše sloužili za páně Milost, žaltáře, vigilie i jiná náboženství aby konali za něho, nebo jeho Milost mnoho dobrého našemu klášteru učinil. Protož v knihy klášterské i jiných kostelův vpíší tu duši, a věčná prosba za ni bude. Pravdali, což dí Pán ve čtení: Umřel jest bohatec a pohřben jest v pekle, tehdy selhou oni i všecky mše i žaltářové i zapsání v knihy duše bohatcovy.

Obecně i nejhorší chtěli by rádi do radosti nebeské přijíti, při nejmenším na smrtelné posteli všickni by svolili i prosili, aby tam vjíti mohli. A všickni nějaké naděje i nejhorší hledají, aby v ní odpočinouce čekali po smrti radosti nebeské. A mají takoví hříšníci kněží k sobě podobné, ježto je v naději spasení ustavují, řídíce svět k spasení skrze sedmeru svátost. A potom provodí každého do třetího pekla v očistci, aby, což jest nemohla sedmera svátost svato učiniti, a což nestačili odpustkové papežští, pouti, milostivá léta, řádové kostelní. kropáčové, libadla i jiná náboženství kněžská, to třetí peklo dokonalo. Ale selhou jim kněží. A byť kněží světu tomu nešlechetnému šedesát takových svátostí přidali takovýmž spůsobem, jako tuto sedmeru dávají, vždy v pekle bude.

Pán dí: víra tvá, *ne cizí*, tě uzdravila. Protož o mrtvých není jisté, kteří jsou zde v pravdě víry živi nebyli a v pravém pokání před smrtí nejsou nalezeni, aby církev římská z pekla jich dobyla svou věrou a svými mšemi svatokupeckými. Nebo majíli tak velikou víru, aby skrze ni mrtvým z pekla pomohli, proč jim ta veliká víra neprospěje samým?

Zde na zemi jest místo, hledati odpuštění a smilování a jiné potom nebude dáno.

Kněží s jedné strany vymlouvají na lidech hříchy, že nejsou hříchové, s druhé strany na sebe berou jich hříchy a slouží za ně bohu a z pekla jich dobývají svými modlitbami. A na to jsou nadána všecka *záduší* mnichův i kněží falešných od králův a knížat, od pánův, od lichevníkův, aby věčné prosby byly za jich duše po smrti.

Klamají se bohatí, ježto naderou násilím a loupežením zboží nepravých a jiní lichvami a šantroky, i udávají z toho málo něco chudým, ale na *záduší* mnohem hojněji, oltářův, kostelův a okras v nich rozličných nadělají, mnějíce, by se tím bohu zlíbili. A kněží s mnichy žerou a berou ta zboží, uchvátí bohaté lichevníky, ale toho jim nepovědí, že těžce hřeší, zle zboží dobývajíce.

Vzývání svatých.

Ač jest bůh pán všech mocností, moha všecko což chce učiniti a nad každým bezprávím panovati: však kouzelníci, čarodějníci, věštkáři, hadači druhu ďábelského více jsou nyní mnohým vážni než bůh ve všelikých pomocech a potřebnostech. A téměř všecko množství hříšníkův pospíchá po nich, toulajíce se z krajův do krajův a pomoci k potřebám svým ptajíce u nich. Též v mocných lidech tohoto světa nejvíce nyní všickni naději kladou, největší zření, poddání, padání, klanění, pochlebování a přichylení vším srdcem k nim mají: kteréž všecky věci

na samého boha slušejí. A poněvadž posvátná postava Janova zevnitř k oku lidem dala jest příčinu, aby se domnívali o něm, že by on byl Kristus a za tím samého pána opustili, což tehdy chválení ta převýšena mnohých svatých a jejich mnohá milost, pomoc i přímluva za hříšné lidi! Poněvadž se nad Krista vychvalují ty milosti a pomoci svatých k hříšným: všickni téměř nyní nemeškajíce obracejí se k svatým, hledajíce u nich milosti a pomoci, aby je zastoupili před bohem o jich dobré. Svatá Barbora jest schválena, že může bolest očí uzdraviti, svatá Apolona zuby, svatý Valentin padoucí nemoc. A tak kdožkoli co trpí, vždy ke každé příhodě a nemoci jest zvláštní svatý, jenžto pomáhá, uzdravuje a zprošťuje, aby tu již nebyl potřeben Kristus, kdež zastává svatý Jiří s kopím před drakem. A ještě více, když se ohlašuje hříšným naděje, pomoc i přímluva taková, kteráž jim v bohu ani v Kristu synu jeho neostává. V čem sobě boha hrozného činí a naděje k slyšení svých modliteb nesmějí v samém bohu míti pro hřích svého života: s týmž životem obrátí se k svatým, majíce v nich tu naději o své dobré, kteréž nemohou míti v samém bohu. Proč je bůh zamítá, s tím útočiště mají k svatým. Protož o každé prohřešení mohou se smluviti se svatými a s bohem nesmějí, ježto se hněvá, ale svatí se přimlouvají.

V nebi všickni zástupové nebeští přimlouvají se za hříšné, a peklo má čistiti od hříchův, jichž jsou se zde právě nepokáli.

Při slovích páně, jenž dí: Pánu bohu tvému modliti se budeš a jemu samému sloužiti budeš, mistři a kněží, ocasové antikristovi nechtí tomu, abychom upřímně tak ostali, ale přidávají nám k tomu všecky svaté, abychom se jim modlili, sloužili, postili, světili, obětovali, světla pálili, neřku menší slávu než bohu ale co nejvyšší slávu mohou, převyšujíce i dni páně svatých chválením velikým.

Maria.

Kdy by kteří svatí nebyli dostatečni zastoupiti hříšné od hněvu božího, ale matka Kristova všecko obdrží. A již ta víra dávno jest oznámena skrze kněží, že za kohož se ona přimluví, nižádný nebude zatracen. A podle jejího širokého milosrdenství mohou všickni hříšní spaseni býti, a bude hříšným více platno její milosrdenství než smrt Kristova. A z toho může známo býti, kterak bůh daleko jest na stranu odsazen. A tak nebe, peklo i svět loupí boha ze cti skrze ústa nepravých a lživých kněží.

Měli by naučení vzíti, kteříž podle svodův antikristových větší zření mají ku panně Marii, nežli k samému synu božímu. Ať pohledí, kam jest je (Maria sama) nosy obrátila, v soběli jest jim dobré ukázala, čili v synu božím, řkouci: Co vám koli přikáže, učiňte. Ne přímluvy položeny jsou k získání spasení, ale víra v Ježíse Krista a zachovávání přikázání jeho. A poněvadž tak v tom záleží spasení, tehdy milosti a přímluvy, ježto matce Páně antikrist pro zisk svůj přidává, povyšuje ji nad Krista, nejsou pravé, a čím více jich šíří, tím více lež rozmnožuje skrze ni a oklamává sladkou řečí ty, kteříž jsou se vždy přivykli lži pásti.

Obrazy svatých.

Některých modlitby jsou bludné v tom, že je k stvoření obracejí, o těch věcech naději majíce v stvoření, o kterých měli míti v stvořiteli. Protož se obrazům modlí, domnívajíce se, že divy činí a že v nich moc boží jest k uzdravení nebo k jiným pomocem. Jiní se modlí svatým a někteří mnichům utylým, kteříž od svatokupcův nazvanou svatost mají, oslavenou zázraky a divy lživými, kteříž mohou spíše v pekle býti než v nebi, a prosí jich, aby je vyprostili ze zlých věcí, z vězení, z neštěstí, z hanby světské, od bolení zubův i očí, od vlkův, od hadův i od jiných věcí protivných. Ti mají naději nad boha v těch svatých a nevědí, co prosí a koho prosí.

Však by matka boží se všemi apoštoly a se vší říší nebeskou stala modlecí se za ty hříšníky svedené od zákona božího, neuslyšíť všech bůh. Protož mistři s kněžími velebíce přímluvy mnohých svatých zradili jsou lid bláznový a ztratili jsou zatím jistou a dostatečnou přímluvu, kterou jest bůh ustavil v synu svém. Ač ji někdy vmísí mezi jiné, ale neuléčí na ní hříšných, jako na přímluvě svatého Linharta, ježto okovy vládne, a jako sv. Valentina, ježto vládne padoucí nemocí. Těch přímluv jsou pilni, neboť jsou je svatokupci zvelebili hříšníkům pro své lakomství pilněji než přímluvu pána Ježíše.

Pouti a zázraky.

Víra dokonalá o bohu byla by nyní každému potřebna. A byť tu víru měli mnozí, netoulali by se po světě, po zemích a po krajinách, hledajíce boha podle zámyslů svatokupcův, ježto peníze těží bohem i svatými, ukládajíce milostivá léta u hrobů svatých i v chrámích matky boží. A praví tu lidu o velikých milostech a odpuštění hříchův. A ten lid nevěrný opustě boha z víry doma hledati, i toulají se po světě, bohův jiných hledajíce. Více věří o spasení podle zámyslu lakomcův pokrytých v Římě, v Cáchách i jinde nežli tu, kdež syn boží doma v pokání pravém spasení slíbil.

Antikrist přišel v znameních a zázracích lživých na to, aby skrze ta znamení víru a pravdu v mnohých zkazil. Protož musí býti úzko víře Kristově v tu chvíli, když dosti mají divadel antikristových a falešných prorokův, ježto rozmnožují znamení taková. Těmi znameními tak jest zkažen a roztrhán lid, že neví čemu věřiti.

Kněží tvoří boha.

Vždy se pletlo o Kristovi i nyní se plete, že praví, že kněží stvoří *tělo Kristovo z chleba na novo na každý den.* Blaze nám takových stvořitelův, že nám natvoří těl Kristových z chleba na každý den, aby se nám nestuchla stará těla jeho, ježto jsou nám natvořili loni z chleba. O lháři rouhaví!

Trestání hříchův kněžských.

Co díti o trestání u těch, ježto se domnívají první vůdce spasení lidského býti, a stojí v úřadech apoštolských a obaleni jsou svatostí velikou a slovou otcové svatí a nejsvětější, místo boha na světě ne-

mohouce poblouditi a jsouce v radě ducha svatého posvěcujíce všeho a svato činíce? Kdy pak u těch hřích bude a co jest hřích u nich? Smilství a rufianství přirozená věc. Panování pohanské a pýcha Luciperova, to poctivost náměstkův apoštolských. Svatokupectví to jim sluší, nebo hoden jest dělník pokrmu svého. Poněvadž duchovní věci rozsévá, proč tělesných nežal? Protož nikdyž u nich hřích není. A kdo by je trestal, ten by proti písmu učinil. Vyššího netrescí, nebo má moc velikou a může ty spáliti, kdož ho trescí a kdož jeho zlosynstva a bludy jiným ohlašují.

Hříšný kněz nic neprospívá v službě boží.

Pod bílením okrášleným jest i nyní lid duchovní pokrytý, plný malomocenství nejhoršího, oděv se v chválu boží a řády mnohými duchovními, svátostmi, úřady, mocí duchovní lživou. Služba duchovní obrácena jest v málomocenství, nebo takoví správce duchovní, odstoupivše od boha a zákon jeho zavrhše, nic právě v službách svých činiti nemohou, kterakž je koliv lidem k oku slavně vedou; jediné svá pokrytství jimi zakrývají a peníze jimi těží a lidi jimi tráví, jako jedem.

Duchovní nyní sami nic nevědí o utěšení duchovním, podle těla se těší; pokud pokoj tělesný a život sytý a prázdný mají, dotud se jim zdá, ze dobře stojí a že v kněžství prospívají.

Mnišské roty.

V tom jsou všichni zákonové lidští (řády klášterní) marní, že vždy o svém drží a vyznává, že může život věčný obdržeti pro svatost zákona svého. A protož z plnosti zákonův svých slibují všem život věčný, sedlákům, měšťanům tučným a pánům rozkošným i všem násilníkům a ležíce na svých modlitbách zpívají snažně za ty všecky, kteříž utvrzují jich zákony statky svými, aby nezhynuli. A což jest takových zákonův, od nichž život věčný plove jak do studně. Protož páni a knížata doufajíce jich svatosti a modlitbám, kladou se u nich po smrti, věříce, že z blízka účastnost jich svatosti ještě i mrtvým se dostane a za tím život věčný přispěje. A což pak otec svatý, ježto jest studnice plna vší dobroty, kterou všecka církev z plnosti jeho béře, neb moc má s bohem zároveň!.. A co pak mistři učení a kazetelé slavní, ježto jsou všechen svět zavřeli v naději života věčného skrze sedmeru svátost církve svaté. A kdy by v čem nepomáhala, přidávají jí osmý očistec po smrti v pekle.

Jest mnoho zvláštních rot v církvi Kristově, ježto pod řeholami zvláštních zákonův stojí: mnichův, kanovníkův, křižovníkův, kolegiatův, z nichž každí rozličně úřady míst prvních mají a hledí, aby jakžkoli mohou, k nim došli.

Tak mnoho těch mnichův mnohotvarných žebravých v každém klášteře i s čeleďmi, aby všickni stáli na žebrání, založíce na to život sytý, aby jídla a pití hojnost byla, oděvu dosti, stavení mnohá a nákladné domy jako knížecí, náklady na služby chrámové, aby mnoho bylo ornátův, kalichův drahých, ubrusův, obrazův, zvonův, varhanův a jiných pomocí k těm službám, a to všecko aby žebráním dobýváno

bylo. Toť musí být žebrání bez míry, ustavičné a nesyté. Oni vždy lačnějí, nebo hrachu, nebo semene, nebo máku, nebo sýrův, nebo skopův, nebo ryb, nebo což kde na trhu uzří!

Kdož nedělá, nejez. Protož silní mniši jako koňové někteří neměli by jísti, ježto by mohli snáze dělati než staří sedláci.

Tak jsou se ty roty přetvářily znameními pokory, trpělivosti a čistoty, i obsáhli jsou panství k těm klášterům bohatým. Někde celou krajinu mají a se čber po jednou grošův vezmou úroka a co obilí sutého! Tiť moudře bohu slouží, aby mlčíce nábožní byli. Mohou toliko sluch míti, aby mlčíce mohli jísti a píti. A u nich králové, knížata a páni korouhevní pohřeby mají, nebo těm mlčelivým úfají svých duší lépe než žebravým, neb ti jsou blízko boha a za velikými platy ustavičně jsou na modlitbách. Protož jich věčné prosby vždy musí dojíti, aby ty lidi rozkošné z pekla vyzpívali. Neboť ti lidé dlouho jsou za stoly rozkošnými sedali hodujíce a neměli jsou kdy bohu sloužiti. A ty roty bohaté osáhli jsou zemí, že málo králové a knížata k svému panování zboží mají.

Zákonové lidští mají ten nedostatek, že splně všecky řeholy těch zákonův můž býti svatokupec, smilník, žráč, opilec, lakomec, svárlivý, nenávistný, pokrytec i jinak zlý, a ty hříchy maje, bude v pekle, plně všechen zákon mnichový. Také zákon Kristův můž býti plněn ode všech, kdož milují boha, kteréžkoli stavy drží, v kterémžkoli místě bydlí, v kterémkoli rouše potřebném chodí. Ale jich zákonův nemohou všichni držeti. Nebo založeni jsou na žebrání a na platech a všichni žebrati nemohou ani platův míti. Jsouce zákona žebravého, neměli by u koho žebrati, když by nebyl kdo dělaje. Ani by páni všickni býti mohli, by sedlákův nebylo.

Čině zákony mnichovy, člověk přivazuje se k úmyslu i k vůli toho mnicha, který jest ten zákon nejprvé ustavil s bohem v tom nesjednávaje se. Nebo kdy by se úplně s bohem sjednal, nesměl by nižádných zákonův lidem stavěti mimo boží zákon, věda, *že takéhož lepšího nemůž ustaviti.*

Moc světská a poslušnost k ní.

Rozumně může vzato býti k užitku, že i svatým lidem sluší poddánu býti mocem vyšším, ale opatrně, totižto v těch věcech, kteréžby nebyly proti pánu bohu. To jest poddánu býti s platy, s díly pracovitými, ježto chtí míti páni od poddaných. Ale vždy se jest nalezalo, že jsou lidé poddáni byli a poslušni pánův světských i v těch věcech, kteréž jsou proti bohu. A též učiní i nyní lid lehký a prázdný bez víry, žeť *přikázaní královská neb panská* více vážiti budou nežli božská. Znajíce moc velikou těch lidí v světě, příliš se jich bojí a třesou se před nimi a všecku poctivost božskou na ně vznášejí, klaněním, padáním a klekáním a všelikou službou a poslušenstvím nad bůh. Ale křesťanův věrných i doktorův tento jest rozum: přikáželi pán což jest proti písmu svatému, není v tom a nemá býti sluha poddán pánu. Jestli dobré, co císař přikazuje, plň rád vůli jeho. Pakli zlé jest, odpověz řka: musím více boha poslouchati než lidí.

Moudrost světská.

Moudrost zemská nejvíce chylí lidi ku povýšení na světě, k rozkošem těla a k upokojení zde v časných věcech bez zármutkův a bez překážek. Ze zlého založení hledají jmena velikého, po rodech, po úřadech, po umění písem, po služebnostech v knížetství, po náboženství zákonním i po stavích obecných. Moudrost zemská nenávidí věcí sobě odporných; kdy by od koho pohaněn a ponížen byl v které věci, o to ihned v svár a vyvozování a zase hanění a ubití zajde. Také ta moudrost jediné myslí o zbohacení na světě, neboť rozkoš těla, sytost, prázdnost a pokoj nemůže chudému přijíti. K těm svobodám a rozkošem musí zboží býti, a zboží člověk neopatrný nesnadně dobude. Jestliže kdy co po rodech přijde, to neopatrný brzo rozptýlí a bude lotrem běhati. Ale opatrní, aby prospěch v rozkošech a ve cti měli, musí k němu moudře přistoupiti: loupežemi, násilím, lichvami, kupectvím, trhy, šantroky, rozličnými obchody, šenky, kramářstvím, aby jim vždy zboží rostlo. A ta *ziskování opatrná* na bližních s oklamáním jsou *proti lásce bratrské*, myslíce kterakoukoli lstí, příčinami, slovy mohli by dobyti statku na nich. A jakož jsou zle opatrní v dobývání zboží, takéž jsou zle opatrní v utrácení jeho, milosrdenství chudým a nuzným nečiníce, aby jim zboží neubylo. A tať se zdá jich opatrnost: hromažditi, chovati, nedati se oklamat, ale jiné pod jmenem trhu klamati, a *kdož se jinak má, blázen jest a hlupec,* ten neumí svého dobře hleděti ani chovati. A ta opatrnost požívá moci a obrany světské, a z toho bojové, svody, svárové, soudové, přísahy, svědectví křivá a hanění jdou mezi lidmi. Nebo tu již hanba postavena jest, kdo by se soudem nebo svárem nepostavil o své věci. Ten hubený a bláznivý jest. Ale kdo s hrdou smělostí a s vymyšlenými křivotami mocí a soudy umí svých věcí brániti, ten moudrý a dobrý jest. A taková opatrnost zemská jest jako máti jiných zlostí a příliš protivna zákonu božímu, porážejíc všecko dobré v lidech: pokoru, trpělivost, upřímnost, milování, slitování a spravedlivost.

Zkažený svět.

Měšťané a jiní lidé obecní hledíce jedni na druhé, nic jiného nemyslejí, jediné lakomství a dobyvání zboží, aby z toho mohli vésti rozkoše tělesné v hodování, v pěkných oděvích měkkých, drahých, potvorných, hetovných, v stavení domův a pokojův krásných a nákladných. A netoliko ten lid, ježto slove světský, v takových hříších leží, ale i ten, ježto slove a měl by býti duchovní. Majíce lid do nebe vésti, i předčí jej v těch věcech, kteréž ku peklu vedou.

Pochlebenství nejvíce panuje a nejškodněji u lidí velikých: u králův, u knížat, u pánův, u vladyk, u měšťan; u papeže, u kardinálův, u biskupův, u farářův. Preláti a kněžstvo téměř všechno došli jsou úřadův a bohatství skrze pochlebenství. A ten veškeń lid tím jest poražen: sluhy pánům svým pochlebují a řeči sladké jim mluví k jejich chvále, hledajíce od nich darův a svobody zlostem svým, a oni jim všeho dopustí majíce je za věrné pro jejich pochlebenství. I přátelé tělesní nic pravého neumějí jedni druhým mluviti, jediné chváliti, zlé věci na sobě

omlouvati. A tak se spolu kazí a mrtví. Též otcové a matky dětem ihned od mladosti pochlebovati počnou a tím je zkazí, že z nich potom zlí lidé budou, kteří vyrostouce ani vésti ani kárati se nedají.

Odsuzování bližního.

Nechtějte odsuzovati všetečně k zatracení ani živého ani mrtvého, nebo ten soud na samého boha sluší. Neb nevíte, co jest bůh s mrtvými učinil a co ještě se živým hříšníkem učiní. O nižádném není zoufati, dokudž hovění boží ku pokání jej vede. Slyš apoštola, jenž dí: „Nechtějte před časem souditi!“ — Zaplať vám bůh, mistři a doktorové, že jste nám hloupým tu pravdu vynesli, abychom poznali, že bůh těch ku pokání čeká, kterých vy strpěti nemohouce, ani jich zároveň s bohem ku pokání počekati chtíce bojův na ně posvěcujete a *meč světské moci na ně ostříte,* aby živým na zemi trvati nedali. Tato slova Kristova netoliko brání odsuzovati do pekla, ježto toho žádný v moci nemá, ale i toho odsuzování brání, které lidé v moci mají, aby *soud smrti* vydávali na lidi hříšné bez pokání. A doktorové, sloupové církve svaté, praví, že o nižádném nemáme zoufati, dokudž hovění boží jej vede ku pokání. Protož máli ta řeč pravá býti, netoliko k smrti neměli by souditi, ale ani ku pomstě ukrutné, to jest k *mučení,* očí vyloupení, ruky utětí, statku pobrání, z města vyhnání. Ale svět není učedlník Kristův, aniž bude! Však svatá matka církev římská, ta všecky, kdož se jí přidrží, církví Kristovou nazývá, a již jest tomu světu sjednala zákony hodné, aby podle správy jich lidí mrtvila, věsila, stínala, pálila, topila i jinak mořila a mučila. Nyní se přihoditi může, že někdo člověka zabije a neuzří toho břevna v oku svém, ale snílí člověk vejce proti obyčeji ustanovení lidského, tuť uzří a otevře oči na tu mrvu, praví, že řádu církve svaté nedrží a že jest kacíř hoden upálení.

(Dokončení.)

Národovci.

Román

Františka Zákrejse.

(Pokračování.)

V.

Hle, tam před rodným domem čeká na Lipanského dobrá maminka. Dlouho byla vítězně přemáhala svou dychtivost zvěděti, co asi chtěl pan Vítkovský Stanislávkovi, ale konečně jí to nedalo: sběhla z jizby do síně a ze vrat vykoukla v stranu Zlatého Míru.

Syn nikde. Zaskočila si tedy ještě do zahrady, aby zde onde ořezala souše s hruší, švestek a růžových křů. Její zrak padne při tom

na kudrnatý balšám, i rozemnouc na něm list chutě k prstům voní. A vida, tu se před ní u větru rozkolíbaly rozkvětlé prvosenky a kačenky a narcisky, jako by se jí, hospodyni domu, oddaně poklonkovaly, a Lipanská, důvěrně je za stonky berouc, lichotí se k nim laskavými poznámkami. Konečně, tu ještě něco přihrábnuvši nebo přeplevši, tam oporu lépe upevnivši nebo housenku odstranivši, pokochá se pohledem na ploštinu bujné hlavatice u plotu, a jako by se kvítkům a stromům z odchodu svého omlouvala, řekne: „Již musím!“ i spěchá v nádvoří.

Bez pochyby že bylo bílému, pěknoperému domácímu kohoutovi nápadno, pročže hospodyně dnes tak dlouho v zahradě prodlévá. Šel tedy přede vrátka její a tu, kývaje svým plným rudým hřebenem pyšně a vážně co nějaký korunovaný mudrc, dychtivě pohlížel do vnitř, načež vyskočiv na práh, jako na důkaz nejvyšší své spokojenosti jal se kokrhati. Avšak nedokokrhal; neboť v témž okamžení ucítil někoho za sebou i zajiknul se a rychle odcupital s cesty. Rozárka zpívajíc, jde po dvoře do stáje. „Tak, tak, jděte, dohledněte k rohatkám!“ povzbuzuje ji hospodyně, a již odchází do síně a na ulici, provázena všemi slepicemi z celého dvora.

Stanislav posud nepřichází! Zajde tedy matka až k rýze uprostřed ulice ano až k samému protějšímu domu, ba i několik kroků ulicí nahoru, aby viděla, zdali snad přece už se neblíží tam za rohem. Leč nikoli — nejde a nejde.

Již bije na radnici poledne; a sotva že dozněla dvanáctá, začal na děkanském chrámu poledník zvoniti. A že Stanislav posud se nevrací, jde na Lipanskou taková tesknota, jaká před lety na ni vždycky chodívala o velký pátek, když s chrámové věže místo velebnohlasých zvonů, v ten den svázaných, poledne odhrkávala obrovská, jednotvárně žalnozvuká kostelní hrkačka, kterou později veliký požár městský zničil. „Ale vždyť ho tam přece ani nemohlo stihnouti žádné neštěstí!“ konejší se matka. A hle, v téže minutce div nevykřikla radostným překvapením. Na horním konci Novovesské ulice objevil se posléze Stanislav.

Rozloučiv se s doktorem Hojenským, jenž za ním byl pospíšil, aby ho z lékařské povinnosti zavázal slovem, že svůj návrat do zámku až na pozdní odpoledne odročí, vchází doktor Lipanský již k Novovesské ulici. Nedá to matce, aby mu nešla kousek naproti, ovšem přátelsky pozdravujíc, kde koho potkává nebo v oknech vidí. V Družebnicích jenom domýšliví lidé nikoho nepozdravují na ulici, a Lipanská by ani za celý svět nechtěla, aby se o ní mohlo říci, že je snad hrdá, že si snad provádí a že se nafukuje, poněvadž *je z rodu*, jak v Družebnicích říkají o synech a dcerách z domů jaksi patricijních.

Již se došli, ale tu Lipanská pro samou dychtivost neví, jak si dost zformovat otázku, aby dvěma slovy na Stanislavovi vypátrala vše.

„Pojďme k otci!“ pobízí ji doktor.

„Tobě se třese hlas!“ leká se maminka. A kdežto jindy, kdykoli takto spolu kráčejí po městě, matka Lipanská vždycky si vyšlapuje tak důstojně a hlavu pozvedá tak důležitě, jako by tím kolemjdoucí upozorňovala: „Pán, co s ním jdu, je *doktor*, a ten doktor je můj *syn!*“ —

zapomíná milá sousedka dnes na všecka důstojenství a na všecky důležitosti celého světa a pevně drží syna za ruku a táhne jej domů.

Již jsou ve vratech, a ze světnice zaznívá k nim tlukot bidlenu. Otec pracuje. Pracuje velmi pilně, ale přes to též on častěji pokukuje na dvéře, brzyli se na nich přec pohnou svatí tři králové C + M + B, a brzyli z veřejí naň zavolá syn. Vida jej tedy posléze vcházeti, zastaví se v díle, a opřev se oběma ramenama na bidlen, ptá se: „No jak?“ Avšak jeho slova přehlušena nekonečným prskáním a bubláním a syčením ze sporokrbu. Matka Lipanská totiž v tom toužebném čekání na syna byla opomněla dohlednout na vařící se oběd, a nyní oběd za to na ni na plotně hněvem kypěl, syčel a prskal a bublal.

„No jak?“ opětoval otec Lipanský svůj dotaz, když byla hospodyně krb utišila. Načež Stanislav zasednuv si mezi obě okna světnice za prostranný lipový stůl přímo pod dřevěný krucifix na stěně zavěšený a svěcenými kočičkami ozdobený, zcela stručně vypověděl, oč se jedná.

Slyše to, vyskočil otec rovnýma nohama ze stavu, rázem octnul se u stolu, podepřel si naň stoje obě ruce a moha na synovi oči nechati, zvolal: „C—co? co to povídáš? Ty — slečnu Olgu? Ty — přiženit se na Zlatý Mír?“ I shodil se sebe modrou zástěru a zrovna svítě blahem, chopil se jedné z lipových stolic u postele řadou postavených a sednul si naproti synovi.

Také matka nemohla se z radostného leknutí ani vzpamatovati. „Jaká to čest!“ jásala ve své mysli. „Toho štěstí bych se ani ve snu byla nenadála! Ano, ano, tak je to: pro štěstí není zákonu, a když pán bůh ráčí, štěstí musí.“ Leč jižjiž podléhala pochybám. „Nic si napřed nejisťme! nesvážejme dříví, které posud v bořině roste! Člověk si myslí: držím štípné poleno, a tu máš! vypadnou z toho zlaté šavle!“ strachovala se. „Ale že si pan Vítkovský zrovna našeho Stanislava vyvolil?! Vždyť slečna Olga pořádem měla a má jiných bohatých ženichů jako řeka kapek a jako lesy jehličí! Inu, inu, tak to bývá: nejen zlato zlatníka najde, ale také zlatník zlato. A konečně: svůj osud nikdo koněm neobjede!“

Vážná rodinná porada počala a trvala dlouho přes oběd. „Konec konců,“ prohlásil se otec posléze, velmi vážně otvíraje sandavku, že pronikavě zavrzla, „takové štěstí nepřichází každý den, a že to bude nejenom tvé štěstí a štěstí pro slečnu Olgu, ale učiněná spása pro celé město, na to bych chtěl umřít. A proto myslím, že se takové štěstí musí uchytit ne jednou ale oběma rukama, ne za plášť, ale hned kolem pásu. Jahody se musejí trhat v červenci, ne v září... Avšak já tě nenutím k ničemu, chraň bůh! A ty bysi se ani nedal, jako tvůj tatík. Rozhodni sám a neukvapuj se,“ doložil, s rozkoší požívaje dvojitý šňupec míchaného.

Mezi poradou byla matka odcházela do kuchyně. Vždyť musila Rozárku poslati na pole s obědem sázečkám. „Nezapomeňte se tam optat, Rozárko, nemělali byste přikrájet bramborů na sázení,“ ukládala hospodyně služce, přidadouc pak s pousmáním: „A kdy by vám náhodou do cesty přišel Toník Pařízkův, ne abyste spolu vystáli důlek, sice by vám polívka vystydla. Dobře jsem to slyšela, jak si dnes ráno

vlašťovky v hnízdečku na přístřešní římse vyprávěly, že prý k nám před dům každý večer k Rozárce přilítá nějaký plamínek.“ „Jeli, panímámo, Toníček můj plamínek, tím líp: aspoň budu při něm moci ohřát polívku, kdy by mně cestou vychladla,“ zubila se Rozárka odcházejíc. Tak, a nyní jest již čas, podívat se zase, co dělají mužští.

Pantáta je pohřížen v myšlenky, a syn hledí jaksi zasmušile před sebe. I pootevře matka dvéře a kyvne naň a když k ní došel do kuchyně, dá mu mlčky znamení, aby ji následoval na chodbu a z chodby ven na pavlač. Zde pak ho vedle sebe usadí a pohladíc ho ve tváři a vezmouc jeho pravici do obou svých rukou, dí k němu: „Mluv, Staníčku, a pověz mně upřímně jako matce, kterak to máš u sebe. Měli jste snad se slečnou Olgou tajnou známost a chtěli jste se?“

Napnutě čeká matka na odpověď; však syn mlčí. Lipanská opětuje tedy svůj dotaz. Avšak syn jako nesvůj před sebe hledí a neodpovídá.

Mateřská láska je bystrozraká, mateřská obava však mívá zrak věští. „Nebo jí snad nejsi nakloněn?“ volá Lipanská. „Rodičko boží, to bych tě, hochu, dělej to proč dělej, nepustila k oltáři ani za všecky koruny světa! Mluv, Stanislave, mluv!“

Lipanský mlčky zrakem přebíhal vyřezávané sloupky v zábradlí pavlače.

„Mluv! z tvého mlčení jde strach! Slečna Olga je ti proti mysli!“ hrozila se matka.

Stanislav ji objal a položil rozpálenou svoji hlavu na její rámě.

„Dítě! dítě! z toho nekouká než neštěstí!“ trnula Lipanská.

„Vyšší povinnosti mne nutkají, maminko. Národnost . . .“ snažil se syn pokojiti rodičku i sebe.

„Jsou příklady, že se lidé utrápí ve vynuceném manželství. Usoužíšli se k smrti, jaký prospěch z toho bude té vaší národnosti? Zlaté šavle! zlaté šavle! . . . Ale slečna Olga — ta tě přece má od srdce ráda?“

„Těžko!“

„Že ne?! Jak by to bylo možná, aby tě neměla ráda?!“ žasnula milující matka. „Ale toť by bylo dvojnásobné neštěstí! Tomu musím přijíti na kloub!“ rozhodla se ihned a vyskočila.

„Co zamýšlíte?“

„Nech mne, nech!“ odvětila a stisknuvši Stanislavovi ruku, zmizela z pavlače.

Za chvíli zarachotil klíč v zámku do pokojíčka, v kterém matka Lipanská v jarmarách a truhlách chovala své šatstvo. „Chodívá hnedle každé popoledni na procházku kolem Literáckého potoku a přes naše pole: bůh dá, že tam slečna také dnes přijde!“ počítala u sebe.

Stanislav zahleděl se na okamžik do krásné květnové oblohy a pak se opět vrátil k otci do světnice. Málem by ho byl nepoznal. Vypadalť starý Lipanský jako vyměněný, jako nějaký mladší svůj bratr, jako by deset let byl se sebe shodil. Jeho tvář byla jaksi růžovější, a jeho černé oči leskly se živěji než kdy jindy. S nadšením zpíval: „Kdož ochrany Nejvyššího“, a práce mu šla, jak by hrál. Vesele hrče lítal člunek sem a tam, radostně kvikalo brdo, chutě přitloukal paprsek.

„Potlouklo vám,“ smál se mistr v duchu, „potlouklo vám, páni Příboráci!“ ... Blažený otec viděl syna blaženým, viděl již Stanislava pánem Zlatého Míru.

Hle, tu, po několika minutách, objevila se ve dveřích panička, vystrojená jako panenka, v bílém čepečku s modrými pentlemi, ve vlněném, bíle a černě proužkovaném šátku a v řásných kartounových šatech.

„Nesu na pole svačinu, tatínku,“ oznamovala. „Rozárka je již zpátky z pole, kdy byste jí něco chtěli. Připomeň jí, tatínku, aby teda ještě s půl věrtele přikrájela jablek na sázení!“

„Vraťte se brzy, maminko,“ prosí syn.

„Na obrácení jsem zase tu,“ slibuje Lipanská a vykročíc pravou nohou zajde.

„No jak?“ otáže se Lipanský Stanislava, však nečekaje na odpověď, pouští se opětně do díla a spokojeně zanotuje si velikonoční píseň: „Dnes se právě vyplnilo“ ... Starý Lipanský umí celý kancionál nazpaměť.

Otcova rozjařená mysl zúžuje synovi dech. I vytratí se z jizby a sběhne do zahrádky. Tam zasedne si na drn a zadumav se, v myšlenkách sobě sestrojuje obraz dobré, ušlechtilé Olgy nejkrásnějšími barvami. Avšak čiň co čiň, obraz nikterak nečiní dosti jeho toužebné obraznosti. Tu pohledne tamo před sebe. Hle, po cestičce kvapí k němu kovářík. Mimoděk dotkne se Lipanský zdviženou před tím větvicí broučka, a v té sekundě mění se kovářík v mrtvolu. A co to? tamhle se činí hrobaříčkové! Konají milosrdný skutek, pochovávajíce mrtvého. Ach, a onde zašlapáni tlejí chroustové, zašlapáni, sotva že z ponrav byli se v letounky přerodili! Ejhle smrt zde i tam! smrt v máji! smrt všude! Vždyť i jemu zdá se, že přestal mysliti a že proměnil se v hrob srdce svého!

Však, co zase to? Kdo se mu to posmívá?

Ah, to Rozárka se řehulíc přichází ze sklepa v nádvoří. Již postavila proutěný košík se zemčaty amerikánkami a jakůbkami na dlažbu, již si usedla na nízkou stoličku a již se jala vykrajovat očka. Vida to, vyběhnul kocour Macek na vyrovnané dříví pod kůlnou, natáhnul se do nekonečna, uvelebil se na nejvyšším poleně a nyní odtud svědomitě dohlíží na Rozárčinu práci.

Patrně myslí Rozárka, že je tam samotna. „Plamínek! plamínek!“ opakuje si samolibě a notuje si ten hezký kousek, co při něm na Zavadilce tančila s Toníčkem, ten, co jde tak od podlahy; a v to zase plete slova, jako: „obrázeček“, „srdce“, „svatý Florián“, a zase notuje si ten nápěv, ale pozměňujíc ho, a zase nová slova k němu svazuje. A když se odmlčí, popěvují dále vrkaví rousňáci a siváci na sousedově holubníku, a jakmile tito přestali, vpadnou se všech okolních střech ohlušujícím sborem do toho čimčarající vrabci.

Po špičkách vrací se Stanislav od zahradního plotu mezi stromy, a opřev se tam o švestku, vytáhne dvě fotografie nestejné velikosti. Zadívá se na ně, a jeho ňádra se zadmou, a rty jeho zašeptají jakési drahé jmeno. Je mu v prsou tak bolno a přece zas tak volno, jako by tam smích se byl dal do pláče a zármutek do smíchu. Okolní svět

pro něj zmizel. Nevidí, kterak včelky z otcova blízkého oulu doletují k němu, aby vypátraly, co to asi dřímá tak sladce jímavého; aniž pozoruje, že mravenci hlavami vrtíce na švestku vybíhají, aby se dopátrali, proč pan Stanislav dnes místo vší práce jenom pořáde vzdýchá; a nejméně tuší, že se ve vrcholku nad ním usadil něžný, odněkud ze sousedstva uprchlý kanárek, že si odtamtud všestranně prohlíží tajemství těch blahošírných fotografií a že podoba mladé dámy, kterou na nich spatřuje, také jeho vkus nejvýš uspokojila.

„Ach!“ šeptá mladík, „ach, proč sebe tak bezúčelně trýzním? Zdaž by mne kdy více mohla milovati Amélie?“ A nemaje stání, béře se snílek dále v zahradu. „Zdaž by mne mohla kdy milovati?“ opakuje u sebe a na novo hluboce se hříží v těkavé horování. Mrak za mrakem tiskne se v obzor jeho mysli, bouřněji a bouřněji rozvlňuje se hladina jeho nitra, horečné vedro probíhá mu prsoma. Mladík bojuje v něm proti národovci.

V tom, slyš! polo laškovně a polo zasmušile zazvučel nádvořím a zahradou plný, vábný nápěv, a z počátku bázlivě, ale čím dál tím směleji a jistěji rozproudila se z Rozárčiných úst prostosrdečná píseň:

Obrázečku na domečku,
  jak tě vroucně ctím!
pod tebou mně milý řekl:
  „Srdce mé je tvým!“

A v tom obrázečku stojí
  mocný ohně pán —
hasíť on tam vzňatý domek
  svatý Florián.

Ach, a moje mladé srdce
  také v ohni je:
však ten oheň sotva který
  svatý ulije!

Dojat naslouchal Lipanský doznívající písni, a táž struna, která byla píseň probudila v duši děvině, rozezvučela se také v duchu jeho. Mraky s oblohy jeho myšlenek prchnuly, vlažný větřík zavanul, slunko se lahodně rozeplálo, sad naplnil se opět vůněmi jara . . . Květen a jas hostily se v jeho nitru — sklíčenost byla nalezla kouzelný hlahol vysvobozující z temnice úmorných zádum. Vyšel vzhůru do své komnaty; píseň Rozárčina stále mu zněla v sluchu, pak vystupovaly v něm stále nové a nové nápěvy, našel se opět. Vzchopil se od piána a přistoupiv k oknu, vztáhnul prsty své pravice ku své klícce jako k přísaze.

Rozžehnával se s čarokrásným snem svého v síle rozkvětlého života . . .

Rázné zaklepání na dvéře vyrušilo jej z unešeného zapomnění. Provázeni otcem Lipanským, Výškem a malířem Rudou, vstoupili do pokoje tři přespolní mužové.

S nekonečnými poklonkami představil Výšek mladému Lipanskému v pánech vážné Příbořany. Nejtělnatějšího z nich, jenž patrně byl jako vůdcem obou druhých svých spoluměšťanů, pojmenoval Trauwerdtem.

Na žádost doktora Lipanského všichni usedli.

„Přicházíme, pane doktore," jal se Trauwerdt v dosti plynné češtině a s vroucí opravdovostí mluviti, „abychom vám svým jmenem a jmenem nenepatrné části Příborského měšťanstva vyslovili, že zavrhujeme útočné projevy, kterými na včerejší výstavní hostině proti vám a proti vaší národnosti v náruživém plemenném zášti vystoupili doktor Tigerstreit a bankér Tulpenduft. Ještě včera pozdě v noci sešli jsme se v Příboře ku společné poradě, a následkem této přicházíme k vám. Aby pak toto naše osvědčení poněkud vyniklo z mezí pouhé soukromosti, požádali jsme pány Výška i Rudu, by laskavě stali se svědky našeho dnešního kroku a jako rukojmími vyprýšťujícího vzájemného míru mezi oběma našima národnostma, českoslovanskou a německou. I prosíme vás, pánové, abyste o projeveném účelu našeho sem příjezdu ráčili uvědomiti své ctěné spoluobčanstvo."

Radostně dojat přistoupil doktor Lipanský k Příborčanům a tiskna jim pravice, odpověděl: „Díky! díky! Ne slova, ne událost jen, ale přímo naději lepší budoucnosti přinášíte nám! Kde vás probudilý genius vašeho národa povede k takovým činům, tam strážný duch Slovanstva s jásotem vrhne se v jeho bratrské objetí!"

„Ano, *bratrské!*" svědčil Trauwerdt. „Právem ukazujeme k úzké rodné příbuznosti obou našich národů. Jsmeť dvojkmen s jediným kořenem. Lípa i dub bývaly spolně posvátny jak Němcům tak Slovanům. Dle dějepravy nejen my Němci ale i vy Slované jste Římanům slouli *Germani;* nechať si učenci ten název vysvětlují jak chtějí, mně budou *germani* vždy jen *blíženci:* Slovan a Němec jsou dvojčata jedné matky. Sourodnost jejich mysli a jazyků to vždycky stvrzovala. Bohužel, že zlomyslná zuřivost a rozvášněná zaslepenost tuto pravdu v bláto zašlapává! bohužel, že právě veliká idea národnosti zneužívá se na zkázu lidskosti! Stále víc a více blíží se k oběma našim kmenům příšerná otázka, máli se toto různění, toto jitření, toto soptění vtěliti v bezmeznou hydru nekonečného krveprolévání, sycenou stotisíci mrtvol a miliardami národního jmění. A to ve století devatenáctém! ve století ducha! ve století osvěty, ve století volnosti! Ne, ne, vy fanatikové nejste bojovníky ducha — nýbrž vrahy jeho! Vy jste bojovníky za tmu, za nerovnost, za nevolnost! Ne Čechoslovan, ale vy — vy, fanatikové vládychtivosti, jste otročící zotročilci! Nepřátelé světla bdí zcela jinde, a kdo chce jejich porážku, musí chtíti spolčení, ne brojení mezi národy. Pravý národovec miluje svůj lid, ale má na zřeteli pokrok, rovnost, volnost a bratrství všech národů."

„Kéž by aspoň čtvrtina Němců sdílela vaše názory!" zvolal Ruda.

„Smímli souditi dle Příboru," ujal se řeči druhý Příbořan, Liebkern, „mohu vás ujistit, pane, že počet spravedlivých národovců v našem kmenu nevyřidnul tak silně, jak se toho zdáte obávati. Zuřiví Tiegerstreitové jsou mezi námi výminkou, ač ovšem výminkou téhož významu, v jakém jest výminkou každý despota. Ale všechen despotismus trůní na lešení prohnilém. A zaručuji se vám, že by úspěchy těchto tyranisujících velikášů dávno byly podrceny, kdy by vedle Tiegerstreitů Tulpenduftové a Mitzelesové nedrželi smířlivost v poutech."

„Ach ovšem, ovšem!" dotvrzoval Trauwerdt. „Zde vězí obrovské to vosí hnízdo zla."

„Židovstvo, jakkoli nepatrné počtem," pokračoval Liebkern, „přece svou bezohlednou křepkostí mezi všemi národy vydobylo nejúžasnějších úspěchů právě v územích, která obyčejně připisují se žezlu evropské vzdělanosti. Přihledněme blíže! Kniha knih, kniha spásy a všemudrctví, bible jest kniha židovská. Náš bůh jest bůh národa židovského. Zákonodárce mravní Evropy a Ameriky, Mojžíš, byl žid. I Kristus — byl Žid. Arius, Hus, Chelčický, Luther, Bruno, Voltaire ba i Kant byli reformátoři reformovaného židovství. Zakuklený chorovod moderního atheismu, pantheista Spinoza, jest žid. Žida Heinea chtěli židé postaviti na německý básnický stolec vedle Schillera a Goethea. Král úspěchové hudby, Meyerbeer, byl žid. Král anglických státníků, Disraeli, jest rodem žid. Král bankérů a bankér králů, dům Rothschildský, je dům židův. Ztrativ domov a vlast, nalezl vyvolený národ v celém světě svou zaslíbenou zemi, a šestou velmoc v Evropě tvoří novinářstvo židovské. Milerád uznávám, že židovskému duchu náleží mnohý vavřín trvalé zásluhy, avšak jenom hluchý slepec mohl by nepozorovati, že mezi židy — a to jak orthodoxními tak liberálními, jak nekřtěnými tak i pokřtěnými, — vzmohli se různí živlové, kteří z nenasytné ziskuchtivosti a z neúkojného rozkošnictví hledají nadvládu svého kmene nad jinorodci, a důvěrou v tyto živly nikdo nezašel na takové scestí jako různí velikášové Němcův a kruhové těmito ovládaní. Přejiť ovšem i já každému řádnému židovi rovnou volnost jako sobě, ale právě proto nepřeji tuto rovnou volnost pouze židovi, nýbrž také Němcům i Slovanům atd. Chceli mně žid býti spojencem, s radostí s ním o to podpíši smlouvu, ale ihned ji roztrhnu, požádáli v ní za své spojenství cenu mé svéprávnosti anebo dokonce ztrátu národního našeho blahobytu duchového a hmotného. Řekneli kdo, že žádný německý žid není národem než Němec, obnovme jemu svým spůsobem známou anekdotní otázku: Dejme tomu, že by nejsvobodomyslnější Němec a zotročený nějaký turecký žid se kdesi topili, koho myslíte, že by z nich zachránil nahodilý se k tomu na př. nejústavověrnější žid?"

„Tureckého žida!" zvolali všichni.

„A proč?" končil Liebkern. „Proč? Poněvadž židé vůbec, a zejmena ti národní Tartuffeové mezi nimi, kteří se idei národní nejokázaleji posmívají, nejsou nic jiného, než národovci svého rázu. Ač se i mezi sebou různí co do řečí, lnou všichni k témuž společnému rodnému pni a činí zajisté svou zvláštní národnost, ano není národa, který by k idei národnosti tak solidárně, tak horoucně byl přirostl, jako rozptýlená pokolení židovská. V tom také skrývá se tajemství jejich moci, která jest tím větší, čím více tajemství to umějí zakrývati. Žid je všude především židem a žid nemiluje nikde nežli židy, ale zrovna proto všeho dobývá s rozhodnou jistotou. Pokavad čestně snaží se zvětšovati blaho svého kmene, jest ovšem v nejplnějším právu, avšak pokud vášnivcové mezi nimi zkojení své lakoty a panovačnosti čerpati dychtí z podněcovaných a rozdmychovaných půtek a bitek mezi námi Němci a Slovany, nepřestane trvati potřeba, bychom proti jejich stoupající vtíravosti jak my tak vy vyvyšovali společnou hráz obrany; vůči těmto národovcům fanatikům musí přijata býti zásada: V nedávné

minulosti jednalo se o vymanění židů, teď jedná se o vymanění *od* židů.“

„Tak je tomu!“ uznal třetí Příbořan Blüthner.

„Co se týká mne, *já* židy nemiluju a dal bych za to jeden ze svých domů, kdy by zde v Družebnicích nebyli,“ prohodil Výšek.

„Jak pozoruji, pánové,“ promluvil zase Trauwerdt, „soustřeďují se naše náhledy v přesvědčení, že strojená řevnivost mezi našimi kmeny, že umělá válka všech proti všem dostoupá v zameznosti rovněž nedůstojné jako nesnesitelné; pročež, nemajíli z nich nadále kořistit nepřátelé pravdy, musí mezi náma vyšetřen a vypěstován býti jakýs úspěšný modus vivendi na základě zásadné národní snášelivosti. Kdo však chce vyhojení nemoci, musí ovšem poznati její otravný zdroj a pečovati o jeho vysušení . . .“

„A kdo myslíte, že je zdrojem tohoto všeho mezinárodního zla?“ vpadnul Trauwerdtovi v řeč nedočkavý Výšek, zahrávaje sobě s briliantovými prsteny na levici.

„Skoro veškeré politické novinářstvo,“ odvětil Trauwerdt klidně.

„Vzal jste mi to slovo z úst a z duše,“ prohlásil se mladý Lipanský.

„Proslulé mínění,“ mluvil Trauwerdt dále, stále víc a více se rozohňuje a rozhorluje, „mínění, že kdy by všecky ostatní svobody byly položeny v hrob, jediná svoboda tisku by je opětně vzkřísila, tato věta ušlechtilého Angličana žije v naší době již jenom život zdánlivý. Neboť největší díl čtoucího občanstva, zachvácen jsa nynějším politickým vírem, obmezuje se na čtení nebo spíše prohlížení politických listův a spiskův, ano mní, že tím vykonává nejpodstatnější svou národní povinnost. Leč komu to svěřuje nejskvostnější své poklady: rozum a vůli? Nezůstává zajisté ani zde pravidlo bez čestných výminek, avšak celkem není o novinářstvu lze pronesti leč ostře zamítavý soud. Jeli politiku z části možno nazvati jaksi uměním využitkovati svých protivníků, jest nynější politické novinaření zručností zneužívati důvěry svých přívrženců. Ono skleslo na řemeslo nespokojující se zlatým dnem, nýbrž pouze vrchovatou měrou prospěchův. Ono zhusta za plat hájí, co by mělo zatracovati, a ubíjí, před čímž by mělo kleknouti. Ono lichvaří a šejdí duchem, a já svědčím historikovi, jenž tuto publicistiku přezval mužskou prostitucí. Ba prostitucí! Neboť z čeho tyje tak jako z veřejného pohoršení? Skandál a opět skandál — toť její živel. Dříve se aspoň zastírala Šmokovskými lesklými frásemi, teď hýkajíc vrhá se v rej nahých orgií. Ne hlasem národův, ale jejich samozvancem chce býti, a ne šestou velmocí, nýbrž první a jedinou. Vyj s ní, a budeš velikán; zakřikuj ji — a kdy bys byl mesiášem, ona tě ukřižuje. Člověku ve tmách zdá se třeba bludice býti sluncem vykoupení: a takž občanstvo, i pokročilé, stalo se kořistí soustavného svádění, soustavného štvaní, domýšlejíc se, že postupuje drahou ideálů, kdežto netvoří než oporu vládychtivosti a zištného balamucení. Mluví ze mne bohužel zkušenost,“ dokládal Trauwerdt; „neboť i já ještě před dvěma roky v žurnalistice slavil jsem spasitelku člověčenstva, ale moje nečídké stýkání se s osočovanými národními stranami a pak smutné národně hospodářské vymoženosti posledních měsícův sňaly mně bělmo s očí a vrhly mne napřed sice

v prázdnotu politické lhostejnosti: avšak včerejší výstup na Libošíně naplnil mne bojechtivostí za zlatý mezinárodní mír. Považujte tudíž, pánové, mne a moje soudruhy za své přátele, kteří čekají, aby toto přátelství činem osvědčili."

I přestal Trauwerdt na tom, že kýžená oprava mezinárodních styků nutně vymáhá opravu novinářstva, ovšem že v hranicích nejvolnějšího tisku, a že tato náprava provedena býti musí samým občanstvem. Protože však podobný převrat nedá se v širších rozměrech tak snadno skutkem učiniti, prohlásil se, že povzbuzen jsa k tomu dnešní přátelskou rozpravou, aspoň v obvodu svého působiště chce zahájiti obrat k utěšenějším poměrům a že na svůj peníz v Příboru zarazí časopis pro pěstování slovanskoněmecké smířlivosti, jejžto se zřetele na jeho cíl *Kompromissem* nazve.

Přítomnost čackých Příbořanův oblažila duši doktora Lipanského, a vábivé čáky, které sobě z jejich příchodu jeho důvěřivé srdce do budoucnosti otčiny vyličovalo, naplnily jej zápalem nového posvěcení. Projevil svůj obdiv statečné mysli Příbořanův, nehrozící se ani útržek ani podezření, kterýmiž je stíhati budou jich fanatičtí spolunárodovci. Avšak Liebkern ho brzy upokojil, řka s úsměvem: „Hlavní jejich útok musil by namířen býti proti příteli Trauwerdtovi, a vůči němu mají páni fanatikové postavení věru těžké. Z čeho mohli by ho nařknouti? ze zištnosti? či z tmářství? či z otročilosti? Kdo by jim uvěřil? Kdo, jako přítel Trauwerdt, žalářem a vyhnanstvím byl pronásledován za lásku k svobodě, nebude zpátečníkem; kdo na vzdělavací ústavy ročně věnuje co přítel Trauwerdt, není nepřítelem osvěty; kdo vládne tak velikými důchody, jak on, nejedná z podplacení!"

Další hovor nových přátel navrátil se opět k záhubné působivosti politického novinářstva. Zejmena litovali, že národní záští začíná vnikati již také tam, kde potud panovala jedině láska: v mysl čtenářstva ženského.

„Ač ovšem," zažertoval si Blüthner, „nestává se to povždy s plným úspěchem; nebo duch krásocitu vždy se ve slabé pleti vítězně ku svému právu hlásiti bude vůči bezcitné a bezduché politiky. Aspoň bylo mi včera večer na výstavním plesu vypravováno, že slečna Weissenthalova panu Emberovi se vyjádřila: Jakkoli nenávidím ultračeství tohoto pana Lipanského, nemohu zapříti, že je to hezký muž, a že národní jeho kroj krásně mu slušel . . Ejhle, jakého vítězství dobyl Čech na půdě německé!"

Tím získán byl přechod k volnější zábavě, která pak ještě dobrou hodinu trvajíc, milé Družebničany a Příbořany sdružila tak, že Lipanští s Výškem slibovali brzkou návštěvu v Příboře.

Vyprovodivše vážené hosti až před dům, brali se oba Lipanští nazpět do svých pracoven. Otce pudila zvědavost, aby se zeptal syna, jestliže se posléze rozhodnul a kterak. Ale vida, že Stanislav do hlubokého zamyšlení jest zabrán, přemohl se a podotknul jako mimochodem: „Co mně nejde na rozum: že s Výškem nepřišel Světloš. Vždyť není přes pole?"

„Ano, tatínku," odpověděl syn, přeslechnuv otcovu řeč, a zašel nahoru do svého pokoje.

Starý Lipanský, kroutě nad *hochem* hlavou, zmizel v dolejší světnici a chopil se kartáčů a šlichty. Byl také roztržitý. „No, jeli pravda, že jablko nepadne daleko od stromu, dá na mou radu,“ těšil se na konec.

Stanislav pak nejrůznějšími pomysly a pocity jsa rozčilen, usednul sobě do lenošky k psacímu stolku s kresbami a rozpočty a zakryl si oběma dlaněma líce; drahnou chvíli tak seděl. Posléze soustředila se kroužící směsice rojivých snův a přeludův kolem jediného třpytného bodu. Obě fotografie mladé dámy ocítily se před blouznílkem na stole.

Ona mne zná... Necítí ke mně žádného záští! Snad jí nejsem lhostejným — snad by kdysi v budoucnosti její srdce ke mně...!“

Nedomyslil, a jeho myšlenky se přeměňovaly jako v tóny. I zdálo se mu, že tyto zvuky v dáli docházejí ozvěny; zdálo se mu, že slyší tajemný hlahol jejího zpěvu a že zpěvný tento hlahol přechází v slova, a že vzduch tichounce se ozývá čarovnými zvěstmi přízně, sliby oddanosti, přísahami lásky; zdálo se mu, že naslouchá hudbě nebeských oborův.

A onen dálný skvoucí střed jeho vidin, jeho snů, jeho přeludů stále se blíží a blíží a trvale vzrůstá. Dosršev leskem žhoucích paprsků, tuchne v novou, líbeznější jasnotu, jako by, zveličiv se u velikost slunce, byl se zastřel libojemnou škraboškou luny. Však nikoliv, není to luna víc, leč obrovská se to blíží dennice, plýtvavě rozhazující modré, rudé, bílé jiskry a květy. Však nyní ani dennice to není dál, nýbrž sama její bohyně, sama Krásopaní, v jejímž líci plaje nach červánkův a růží, v jejímž oku se tají klidná modrost oblohy a nezabudky, na jejížto šíji sněhem se třpytí bělost lilií a letního dne, jejížto skráně objímá svatozář lesklotemných kučer. I kvapí krásná paní blíž a blíž, a snivý mladík spěje jí na perutích touhy v ústrety. Již kleká před ní, již vztahuje k ní ruce, již líbá kvetoucí její háv a přeblažen lká: „Ó vítej, má dennice, má luno, mé slunce!“ A Krásopaní objímajíc jeho šíji v unešení dává mu v odpověď: „Posléze jsi můj!...“

V tom sebou trhne — kdosi vstoupil. Pohledne ke dveřím — bledá stařenka tam stojí, přeznámé tahy její jsou valně změněny.

„Co se vám stalo?“ táže se matky syn, veda ji k lenošce.

„Bůh mě vyslyšel,“ dí ona namáhavě. „Přišla k bělisku. Mluvila jsem s ní. Ona... můj bože! Ona má v mysli jiného!“

„Ona také?..“

„Cos to řekl? „„Ona také?!““ Tedy i tebe srdce jinam táhne?“

„Matko!“

„Mé dítě, v bídách a žalostech jsem tebe odchovala, zimu a hlad trpívala jsem, abys mohl se učit, abys byl šťastnější: a teď — teď, když jsem tě vyvětila tak daleko a tak vysoko, měla bych se pokojně dívat, jak se rozbíháš do neštěstí, snad do manželského pekla?!“

„Nebude tak zle, maminko,“ odtušil mladý muž. „A já pro své srdce nikdy nesmím zapomenouti, čím jsem povinen svému národu.“

„Můj bože! můj bože!“ roníc slze vzdýchala matka, když syn do vedlejšího pokoje vešel, aby se převlekl. „A už chceš odejíti? Počkej ještě — počkej aspoň do zejtřka!“

„Nelze — nelze odkládati. S bohem!“ řekl Stanislav, a zulíbav matičku v líce, ústa i ruce, odkvapil. Matka pak, slyšíc jej po ulici odcházeti, sepjala ruce a zašeptala: „Budiž tedy s tebou, dítě mé, ten, bez jehož vůle ani vlas s hlavy nespadne!“

Uslzené zraky její padly na Stanislavův pracovní stůl.

„Co je to?“ zvolala překvapena, spatřivši fotografie mladé dámy, jež mladý Lipanský v rozčilení při svém odchodě tam byl zůstavil. „Saská paní, neumírající její podoba! Kde se tu vzaly její obrazy? Co to znamená? Jak je to možná?“ . . .

Za hodinu přišel pro manžely Lipanské posel ze zámku, vyřizuje jim od pana Vítkovského, aby jej hned navštívili. Nemeškali žádosti té vyhověti.

Když pak došli do ložnice Zlatomírského pána, podal jim tento srdečně ruku, pověděl jim své předsevzetí, ukázal na svatební smlouvy notářem zdělané a na stolku při posteli položené — a s přivolením blaženého otce Lipanského zasnoubil dceru svou Stanislavovi.

Úsměv plného spokojení rozjasnil libou jeho tvář.

Třesouc se na celém těle, objala ženichova matka nevěstu. Těžce skleslo Olžino čelo na její hlavu. Lipanská ucítila ledový chlad, i bylo jí, jako by v náručí držela mrtvolu.

VI.

Se Zlatého Míru zavlál černý prapor. Neuvěřitelná zvěst rozletla se širou vlastí. Muž, jehož věhlas všichni měli za nesmrtný, přestal mysliti.

Opět srotil se ustrašený pracovní Družebnický lid na zámku, avšak v brzce opět jsou stišeni prohlášením Lipanského, že zesnulý ve svém posledním pořízení splnil slib při Lidumilině glorietě učiněný.

Blíží se hodina pohřbu. Celé město, smutkem oděno a smutkem proniknuto, béře se vzhůru k Zlatému Míru. Tam i celé široširé okolí pospíchá, s povzdechem vzpomínajíc sobě činů zvěčnělého lidumila. Jednoty z blízka, s prapory v temných fáborech, a vyslanci vzdálenějších jednot v předzámčí řadí se k průvodu. Také Praha jest zastoupena vynikajícími vlastenci. Jesti den národního žalu.

Nepřetržný proud truchlících táhne do hlavní zámecké síně. Tam na povýšeném místě v kovové rakvi spočívá veliký syn své vlasti a veliký otec svého domova. Spokojenost vítězova usmívá se na jeho lících. Kdo vykonal, co Vítkovský, dnem neumírá. Štěp dožije — příroda nikoli; člověk domyslí, ale símě vznešeného ducha je nezmarné jak příroda.

Přední národovci, první hodnostové města a pokrevní přátelé shromažďují se v zámecké rodinné komnatě, aby osiřelou Olgu soustrastí svou vzmužili na cestu nejbolestnější ztráty.

Jediný, velmi blízký slečnin příbuzný nepřichází. A že jest to pokrevenec, který od svého mládí ve Zlatý Mír byl nevkročil, táže se druh druha napjatě a v pochybách: „Zdaž dostaví se v *tento* den?

Tu kdosi odhodlaně na dvéře zaklepá. Zraky všech uprou se na vchod, a překvapení zobrazí se na jejich tvářích. Neočekávaný objevil se na prahu. A lehce, nedbale pozdraviv přítomné, přistoupí Tiegerstreit k sestřenici, aby jí svůj soucit vyslovil. Na to rozhlednuv se a spozorovav přímo vedle sebe Lipanského i jeho rodiče, trhnul sebou podivením, a náhlé podezření se ho zmocnilo. Avšak ihned mihnul se úšklebek pohrzení po jeho tváři, a vyzývavý zrak, jakým pohlednul po komnatě, zdál se propovídati: „Příštím velitelem v těchto síních nebude bohdá nikdo jiný nežli já!“

Tiegerstreitův příchod povyjasnil rmutné Olžino čelo. Laskavě a vděčně tiskla jeho pravici, chtějíc se mu tím odměniti za to, že přemohl národní záští a přijel prokázat jejímu otci poslední čest.

Však již dozněl přepust, již přicházejí od města duchovní, již naposled, klesajíc žalostí, políbila Olga otcovi ústa i ruce, již zapadlo nad ním víko rakevní, již na ně rozložili nádherný příkrov tkalcovského cechu, již dozněly zpěvy a modlitby v domě smutečním — již vychází pohřební průvod ze Zlatého Míru... Mistr opouštěl své dílo.

Jako tonoucí z rozbouřených vln svoje témě pozvedá, by se zachránil, tak mimoděk povznesla Olga hlavu, jako by uniknouti chtěla moři zármutku ji obklopivšímu; ale sotva že oko její bylo padlo na tlupu, v prostřed níž čekali Trauwerdt, Liebkern, Blüthner a Tiegerstreitův přítel Ember, aby se připojili k průvodu za rakví, svěsila ji rázem a křečovitě se zadržela za rámě Lipanského, jako by ho vzývati chtěla za ochranu před blízkým nebezpečím.

Ne jako k otcovu, ale jako k svému hrobu kráčí Olga. Děsně svírá jí srdce všecko, všecko: hlahol zvonů, zpěv literátův, odříkávání modliteb, pochod Sokolské hudby i rachot ostrostřeleckého bubnu. Ach, již naposled ubírá se otec Družebnickým náměstím, naposled vstupuje v chrám Vítězné panny Marie, naposled jest obletován velebnými zvuky mše!

Od chrámu vystřídali zástupce dělnictva a jednot, kteří posud byli máry nesli, zástupcové samosprávných zastupitelstev, aby rakev, vavřínem a kvítím pokrytou, Školní ulicí a Novým Světem volnými kroky donesli na svaté pole. Tam ještě, v kostelíčku svatého Vojtěcha, pomodlili se znova za zemřelého, a nyní jeho krevní příbuzní a důvěrní přátelé přistupují k rakvi, aby ji hřbitovem odnesli ke hrobu. Olžiny oči hasnou v slzách.

Konečně musí — musí rakev spuštěna býti ve hrob, vedle choti zesnulého — a hlasité štkání a usedavý pláč zavzní hřbitovem.

Olgu opouštějí síly, mdloba ji zachvacuje, ona klesá. Lipanský ji zachycuje v náruč, a všichni se snaží ji vzpamatovati a potěšiti. Však marně.

Tu vnikne jí ve sluch hlas plný oživujícího kouzla. „Vzmužte se, slečno!“ šepce jí. Bleskem jej poznala a — okřála...

Všichni, staří, mladí, chudí, bohatí, Čech i Němec tlačili se k hrobu, by vrhli veň tři špetky syré země a rozloučili se s mužem, jakých věk nečetně vídá a ustali teprvé, když vysoký rov se už vypínal nad zemřelým.

Zmírající Olgu odvedli do svatovojtěšského kostelíčka na druhou smuteční mši. Chrámek nebyl s to, pojmouti v sebe všecko množství truchlících, a takž četné davy zůstaly na svatém poli. Také Tiegerstreit a jeho přítel Ember zůstali venku i zašli v odlehlé zákoutí svatého pole. Odtud bylo velmi dobře viděti na zámek. Ukázav naň, tázal se Tiegerstreit Embera: „Nu, příteli, jak se ti podobá Zlatý Mír?"

„Je to velikolepá budova," odvětil Ember dosti lhostejně.

„Líbí se ti? Tomu jsem povděčen."

„Ty? a proč?"

„Poněvadž ti mohu prokázati maličkou přátelskou službu."

„Jakou?" ptal se přítel Ember udiven.

„Poněvadž tě hodlám učiniti pánem Zlatého Míru."

„Ty mne?! Žerty!"

„Žádné žerty!" tvrdil Tiegerstreit vážně.

„Proč jím tedy neučiníš sám sebe, když jsi tak všemohoucí?" divil se Ember.

Tiegerstreit pokrčil ramenoma. „Poněvadž, mámli se jím státi já, musíš se jím dříve státi ty," pomyslil sobě v duchu; nahlas však odpověděl otázkou: „Co bysi učinil se Zlatým Mírem, kdy bysi se stal jeho pánem?"

„Nu, vydupávejme dále z jalového úhoru zlaté zámky. Co bych učinil se Zlatým Mírem?"

„Ano."

„Inu, prodal bych jej a zakoupil bych se v Uhřích. Tužbou mých tužeb jest vstoupiti na politické kolbiště a přispěti k tomu, aby kulturní dílo vás Němcův a nás Maďarův co nejrychleji dopracovalo se vítězných konců."

„Výborně! Podej mi ruku! Pozdravuji tebe co pána strýcovy pozůstalosti."

„Děkuji," usmál se Maďar. „A nyní by nám nescházelo nic než klíče tohoto mého zlatého zámku."

„A vímli o klíči, který ti tam bránu otevře?"

„Tedy se jím vytas!" zasmál se Ember hlasitě.

„A dostojíš slovu? Prodáš tento zámek, abysi zakoupě se v Uhřích vstoupil tam v politické kolbiště?"

„Ovšem," sliboval Ember polo žertovně, polo upřímně.

„Tedy věz, že potřebuješ říci pouze dvě slova, a zásobna Zlatomírských pokladů zlata se ti otevře."

„Nuže, pověz mi tato dvě slova."

„Najdeš si je snadno sám, řeknuli ti, že tě sestřenice Olga miluje."

„Olga? slečna Olga — že mne miluje?!"

„A to náruživě," dotvrzoval poněmčilec.

„Není možná!"

„Přesvědčíš se. Zdráv buď, dědici Družebnického zámku!... Však pojďme, již jest po mši: připojme se opět k Olze!"

Popatřiv nedůvěřivě na Zlatý Mír, na přítele a na Olgu právě z kostelíčka vycházející, následoval Ember Tiegerstreita k hrobu Vítovského.

Vysoký rov předrahého otce oživil v Olžině paměti přísežný slib,

jejž mu byla umírajícímu dala. I sepjala ruce a vzývala ducha jeho zvěčnělého, aby ji obdařil pevnou myslí. A zrychlený tlukot jejího srdce ponenáhlu se tišil.

Nadešla chvíle návratu v osiřelý zámek. Pročež Tiegerstreit neotáleje nabídnul Olze své rámě, jež nešťastná, žalem zaujatá dívka, zapomínajíc na svého ženicha, vděčně přijala. Trudnou předtuchou sklíčen kráčel za nimi Lipanský. —

Odpoledne přišel se Tiegerstreit do Zlatého Míru rozloučit a přivedl s sebou Embera. Spatříc je vcházeti, zachvěla se Olga tak, že upustila knihu, kterou právě v ruce držela. Zdvíhaje tuto nahlednul Tiegerstreit v její obsah a shledav, že jsou tam Havlíčkovským duchem složené obrněné písně proti Břetislavi a Pešti, usmál se v myšlenkách: „Hle, jak miluje Embera! Snaží se protimaďarskými písněmi ze srdce vypuditi všecku vzpomínku na něj! To se nedařívá tak hladce!“

Útlocitně projevil Ember ve zvučné slovenštině Olze svou soustrast a podav jí na rozchodnou ruku i přitisknuv její pravici s nápadnou uctivostí k ústům, podivil se v duchu, ucítiv, že její prsty přímo pálí: „Což by měl Tiegerstreit přece pravdu? Skoro začínám pochybovati, jeli to tak nemožno, aby mne — právě *mne* milovala.“

Za hodinku na to vraceli se Tiegerstreit s Emberem v jaré náladě do Příboru. Olga však, nepřijavši u sebe pro dnes nikoho než Lipanské, proplakala celý večer a celou noc; připomínka na nyvý, toužebný pohled, jenž na ni při rozchodu s Tiegerstreitem z krásného Emberova oka zazářil, spíše zvětšila nežli zmírnila její nářek o ztraceného otce, její bezměrný po něm stesk.

Vstavši ráno, snažila se celou duší vymaniti své myšlenky — avšak čiň co čiň, ony tkvěly pořád na jednom předmětu. O témže předmětu skoro v stejnou dobu se mezi sebou v Příboře bavili včerejší její hosté, Tiegerstreit i Ember. Hle, co si připomínali.

Olga byla v posledních letech otce svého častěji prosila, by ji dovolil na delší čas do Vídně. Chtěla vedle jiných tamních znamenitostí zevrub seznati zejmena tamní umělecké sbírky a ústavy, chovající do sebe mnohý český a slovanský skvost. Otec, nemoha v sobě nikdy přemoci hluboký odpor proti Vídni, dlouho váhal, až posléze, vida, kterak se Olga o to rmoutí, na krátko před smrtí na její snažnou prosbu svolil. Ve Vídni ubytovala se Zlatomírská slečna u Přitočilů, v rodině odborního rady ministerského, mající za choť rozenou Družebničanku z daleké přízně s Vítkovskými, ženu rovněž ušlechtilou duchem jako srdcem. Mezi Přitočilovic dítkami vynikala hlavně osmnáctiletá Žofie nejen krásou, nýbrž i vzornou, nezlomnou povahou. Přítulná Olga zamilovala sobě v krátce jak matku tak dceru, a též ony přilnuly k ní láskou upřímnou; i stala se z nich nerozlučná trojice.

Doktor Tiegerstreit, jenž neustále vykonával žehravý jakýs mezinárodní dozor na Zlatomírský hrad českého jazyka i bytu, dozvěděl se brzy, že jest Olga ve Vídni a kde bydlí. Prodlévaje v tu dobu rovněž ve Vídni, co člen sněmovny za Škotskou branou, nemeškal svou sestřenici navštíviti. Nepřestávaje pomýšleti na to, jak by se zmocnil Zlatého Míru, vypočetl sobě dobře, že se tam sice nedostane než po strýcově smrti, že však, máli se aspoň potom Družebnického zámku a tím

i Družebnic zmocniti, musí se zmocniti srdce Olžina. Obával se ovšem, že sestřenice, z domova zajisté nemálo proti němu — otcově odpovědnému národnímu protivníkovi — zaujata, aspoň z počátku bude jej chladností odpuzovati, avšak brzy se přesvědčil, že Olga, nedostihujíc otce v horoucí lásce k národnosti, v bratrancovi nevidí poněmčilce, ano, že kdykoliv s ní mluví po česku, svou mateřštinou, má se k němu důvěrně a velmi laskavě. Poněvadž jeden z jeho druhů, s nímžto se byl při různých německomaďarských akcích trvaleji seznámil, sobě naléhavě žádal, by jej, oslněna neobyčejnou spanilostí Žofiinou, s touto dívkou sblížil, představil ho Tiegerstreit v operní loži paní Přitočilové a uvedl i jeho v její rodinný kruh. Byl to Ember.

Tiegerstreit puzen jsa národním záštím byl odhodlán svému záměru obětovati vše. Proto se zprvu pokoušel, nemohlli by Olžino srdce a jím příště snad i ruku Zlatomírské dědičky získati sobě. Srozuměv ale brzy, že její mysl kloní se jinam, že její duši jímá žhavozraký přítel, hleděl sobě zjistiti náklonnost a oddanost Emberovu, čehož tím snáze docílil, poněvadž Ember, ničeho netuše, důkazy přátelství, jež mu za tou příčinou Příborský doktor podal, za průjevy nevšední druhovy nezištnosti uznávati musil. Že mu v jeho záměru Emberova láska k Žofii nepřekonnou překážkou nebude, Tiegerstreit dobře věděl, anť byl pod rukou vypátral, že Žofiino nezměnné srdce zadáno jest jinému. Jal se tedy Olgu škádliti Emberem a jal se jí bájiti nadšené chvalořeči, jaké přítel jeho prý o ní mívá. Milující dívka uvěřila mu tím snadněji, poněvadž se Ember velmi zhusta dostavoval tam, kde ona bývala, a kdykoli kam ve společnosti šli, vždy kráčíval podle ní a zahrnoval ji pozornou galantností. Byloť jí ubohé tajno, že Ember jak do divadel tak do koncertů proto pravidelně dochází a že jak prohlídky Belvederu, tak návštěvy v dvorních sbírkách, jak dostihů tak květnové jízdy do Prateru, jak výletů do Kremže tak i vyjížďky na Semerink proto se zúčastnil, poněvadž, jak od Tiegerstreita věděl, tam nalezne její nerozlučnou družku, krásnou dceru paní Přitočilové; byloť jí ubohé tajno, že Ember právě proto s ní chodívá, by povrchní galantností k jiné dívce před jinými zastřel svou skutečnou lásku, v níž sobě dle některých přítelových pokyvů nemohl slibovati rychlých úspěchův. (Pokračování.)

Vácslav Zelený.

Na den 5. dubna letošního roku připadaly čtyřicáté narozeniny Vítězslava Hálka — však nedočkal se jich, našly jej už v hrobě. A v týž den na věky zavřel oči Vácslav Zelený! Umřel i on v nejlepším

mužném věku — teprvé dne 15. srpna r. 1875 byl by dosáhnul padesáti let.

Hálek, Kořínek, Laub, Zelený v jednom půlletí, v době i jinak nanejvýš neutěšené, žalostné — toť na tak malý národ příliš veliká ztráta!..

Zelený byl včela — tak tichý, tak pilný, tak pořádný, tak domácí, tak u všech oblíbený; a tichý, pracovitý, spořádaný jeho život nesl rovněž sladké ovoce a to více jiným nežli jemu samému.

Přes dvacet roků konal Zelený úřad učitelský, konal jej se vzácnou způsobilostí, s pravým posvěcením, příkladnou horlivostí a svědomitostí. Přečetní žáci jeho budou ho vždycky s vděčností vzpomínati; byltˇ on netoliko výborným profesorem alebrž i skutečným pěstounem dorůstající mládeže, ušlechťující vliv osobnosti jeho vtisknul tak mnohé mladistvé duši pečeť řádného charakteru na celý život. Za neblahé doby Bachovského absolutismu byl on z těch profesorů Staroměstského gymnasia v Praze, kteří žákům svým po německu přednášeti musili, slova vlasteneckého ve škole pronesti nesměli, při tom prušáckými argusy střeženi byli — a přece otčině dobré vlastence i spisovatele odchovávali. Dělo se to beze všech tajných a divných prostředkův: vnukli dychtivé mládeži prostě svoje smýšlení, jsouce jí upřímnými přáteli a rádci.

Od té doby, co v Praze vznikla myšlenka zříditi obecní reálné gymnasium, věnoval se Zelený ústavu tomuto, pomáhal položiti k němu základy, byl netoliko ředitelem a vůdcem alebrž i pravým tvůrcem jeho. Věnoval mu po deset roků nejlepší své síly; ústav se utěšeně a mnohoslibně rozvíjel, a když byla budova dovršena, sklátila předčasná smrt stavitele ve hrob!

Zelený se ovšem v působení svém neobmezoval na školu; mělť velmi platné účastenství u veřejném životě národa svého. Zasedal v zastupitelstvu hlavního města, ve sněmě, mezi důvěrníky českého poslaneckého klubu i v říšské radě, pokud tam Čechové trvali. Spolkového života účastnil se hlavně v českém Museu a ve Svatoboru, jehož jednatelem byl od počátku až do své smrti. Po jednu dobu (v l. 1863 až 1865) Zelený vzdav se profesury stal se cele publicistou, vstoupil s knihkupcem Kobrem ve spolek k podnikům literárním a řídil politický denník Národ.

Vedle činnosti školské a vůbec pedagogické mají největší význam i váhu Zeleného zásluhy na poli českého písemnictví. Množství toho, co napsal, není veliké; nejobjemnější jsou jeho překlady (Macaulayových Dějin anglických a Bogdanovičových Dějin války vlastenecké) uveřejněné v Bibliothéce historické, ku kteréž zavdal podnět a kterouž i redigoval. Drobné původní práce jeho (historické, kritické, cestopisné, literární) umístěny jsou v Obzoru, Obecných listech, Musejníku, Slovníku Naučném a j.; Zelený nebyl tvůrčí duch, také ho poměry životní neuvedly na dráhu vědeckého badatele, avšak jeho práce vesměs mají ráz pravdivé vědeckosti, důkladného vzdělání, výborného vkusu, vytříbeného ducha, a vynikají slohem rovněž přesným a jadrným jako uhlazeným: byltě Zelený jedním z nejlepších.

Vlastním oborem jeho, v němžto podal obsáhlá i výtečná díla, byl *literární životopis;* přirozenou měrou vstoupil v ten obor až u věku mužné dospělosti. Uveřejniv prvé v několika ročnících almanachu Máje

stručné životopisy K. J. Erbena, Fr. Palackého i J. Kollára a v Náučném Slovníku dějiny literatury české, k vybídnutí ředitelstva Svatoboru uvolil se sepsati obšírný životopis rodáka svého *Karla Havlíčka*. Tím dostal se do živlu, který nejvíce mu svědčil, k literárnímu dílu, k němuž měl v sobě pravé povolání. Shromáždil se vzornou pílí a svědomitostí všechen potřebný materiál a zpracoval jej rukou mistrovskou. Když se dílo blížilo svému ukončení, uveřejnil Zelený první kapitoly Havlíčkova životopisu v tomto našem časopise. Tato okolnost měla důležité následky; přátelé domácího písemnictví na všech stranách ukázky díla toho v Osvětě vítali s hlasitou radostí, ale právě tím, že ukázky ony vnikly u veřejnost, se konečné vydání životopisu Havlíčkova opozdilo, ano až za hrob spisovatelův prodlilo.

Sbor Musejní totiž chtěje k veliké slavnosti Jungmannově r. 1873 vydati životopis tichého genia, vznesl i tu práci na osvědčeného životopisce Havlíčkova, který tudíž všechny své prázdné chvíle a všecky své síly věnovati musil dílu, jež více kvapilo. Poslední práce, kterouž ještě vyžadoval životopis Havlíčkův, musila býti odložena; za to však dostala literatura česká od Zeleného r. 1873 a 1874 *Život Josefa Jungmanna.*

Znamenitý tento spis byl svým časem v Osvětě dle zásluhy oceněn; on ukazuje, co písemnictví naše v Zeleném ztratilo. Prostudovav s takou zevrubností dobu Havlíčkovu a pak Jungmannovu sebral hojnou látku vůbec k dějinám novověké literatury české; a jako již r. 1873 do těchto listův napsal monografii *Vácslav Stach,* podobně hodlal vylíčiti obšírně život i působení Josefa Dobrovského, Jana Kollára atd. — i byl by tak znenáhla podal dokonalý podrobný obraz duševního života českého za nové doby, která jest našemu pokolení v tak mnohých částech už neznámou zemí.

Přílišným namáháním posledních let ujal se v něm zárodek smrti. A zahynul s ním nejeden krásný úkol, jejžto životu svému sám byl položil, zahynulo v něm ovoce mnoholeté snahy, přemnohé píle — i zahynul v něm muž povahy vzácně bezúhonné, šlechetné a vznešené.

Dne 8. dubna vzdělanstvo Pražské slavným spůsobem provodilo tělesné pozůstatky jeho na hřbitov Vyšehradský. *V. Vlček.*

Oprava. V předešlém čísle Osvěty na str. 242. řád. 9. zdola čti: *t. j.* **zora** *nové periody;* — na str. 243. ř. 6. zdola čti *Martius;* na str. 318. ř. 12. shora čti *Murchison.*

Bibliotéka cizojazyčných i původních románů. Seš. 1. Novověký rozervanec. Román Okt. Feuilleta. Nakl. Th. Mourek v Praze, 1875.

Kytice. Sbírka čtení pro mládež. Sv. II. Co příroda dítkám vypravuje. Seps. J. Jedlička. Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1875.

Divadelní ochotník. Sv. 90. Zvoník u matky boží. Loupež toulavých cikánů. Paní kovářka ze železných hutí. Nákladem Mikuláše a Knappa. V Praze, 1875.

Besedy mládeže. Red. Jos. Kouba. XCVI. Poctivý zámečník. Vzdělal V. F. Nakl. týž. V Praze, 1875.

Počtářství pro druhou třídu škol měštanských. Sepsal. Fr. Švácha. Nakl. týž. V Praze, 1875.

Působení Antonína Marka. Podává Fr. Zelinka. Nakladatel týž. V Praze, 1875.

Vypravování z domácího života starých Čechů. Pod. Frant. Vlasák. Nakl. týž. V Praze, 1875.

Hnojařství. Napsal J. Dumek. Nakl. Th. Mourek. V Praze, 1875.

Kniha pro každého rolníka a hospodáře. Seš. III. a IV. Napsal J. Dumek. Nakl. Vl. Žákovský. V Olomouci, 1875.

Technické tabulky. Seps. Ed. Stoklas. Nakladetel Fr. A. Urbánek.

Praktické tabulky k proměňování dosavadních měr a váh v metrické. Sest. E. Fr. Rybička. Nakl. Fr. A. Urbánek. V Praze, 1873.

Míra metrická. Seps. Ed. Stoklas. Nakl. týž. V Praze, 1873.

Soustava metrických měr. Sest. V. Krupka. Nakl. Th. Mourek.

Tabulky rozdělení a přirovnání měr a váh k novým. Sest. V. Hejtmánek. Nakl. Mikuláš a Knapp. V Praze, 1875.

Od srdce k srdci. Naps. Ferd. Císař. Nákladem vlastním. V Roudnici, 1874.

O tom nejdůležitějším. Spisovatel týž. Nákl. V. Šustra v Roudnici, 1874.

Der Sprachenklangmesser in der böhm. Orthographie. (Od K. Vinařického). Verl. v. Jos. R. Vilímek. Prag, 1875.

Vánoční dárek rodičům. Časových listův roč. I. seš. 3. V Brně.

Věstník bibliografický. Roč. I. čís. 2. a 3.

Vesmír. Ročn. IV. č. 11—13.

Lumír. Ročn. III. č. 12—15.

Dětské nemoci. Sepsal dr. V. Šel. Nakl. F. Urbánek v Praze, 1875.

Navedení k vyučování zpěvu na školách obecných i měšťanských. Seps. J. Vacek. Nákladem vlastním. V Hradci Králové, 1875.

Jan Žižka z Trocnova, dle sochy Fr. Heidelberga, fotografoval H. Fiedler. Čistý výnos na pomník v Žižkově.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

R. 1875. Č. 6.

OSVĚTA

Selské povstání r. 1775.

Podává

Fr. A. Slavík.

Poddaný lid český jsa od svých vrchností v XVII. a XVIII. století krutě sužován, pozdvihl se několikráte, aby svrhl své těžké jho a dobyl sobě žádané svobody. Známa jsou zvláště povstání větší: r. 1627, když měli všichni obyvatelé nekatoličtí buď na víru katolickou přestoupiti nebo z vlasti se vystěhovati; r. 1680, když poddaní ještě více nežli za předešlých dob robotou tíženi byli, a povstání r. 1775, o němž tuto na základě současných listin úředních, pokud nám dosud přístupny byly, soukromých dopisů chovaných obzvláště v městské knihovně Žitavské a j. zprávu podáváme na upomínku, jak to s naším lidem před sto lety vypadalo. První a hlavní příčinou povstání bylo *těžké jho poddanosti, robota,* trýznění ze strany vrchnosti vůbec, ať to byla vrchnost „urozená“, duchovní neb některé město — všechny uvalovaly na ubohého poddaného vždy více břemen, při tom pak svobodu osobní a též i jeho majetek obmezovaly, nešetříce ani daných výsad. Mnohá poddaná města a městečka ještě na konci XVI. století místo roboty dávala poplatek o vánocích a nebyla v nižádné robotní práce potahována; měla vlastní značné pozemky, lesy, rybníky a vlastní pivovar, a mohla sama pivo vařiti a toto jakož i víno svobodně prodávati; každý obyvatel buď mužského nebo ženského pohlaví, podruh aneb osedlý, mohl svobodnou vůli o statku svém kšaftem pořádným před dvěma nebo třemi konšely a písařem přísežným buď za zdravého života nebo na smrtelné posteli říditi, jej svobodně dáti, odkázati domácímu nebo přespolnímu, komuž koli by se jemu dobře zdálo a líbilo bez překážky vrchnosti. V XVII. a XVIII. století pak „milostivá“ vrchnost poddaným obcím na živnostech a právech stále utrhovala, odúmrtí brala, za roboty bývalé

poplatky při sv. Havle vymáhala, avšak i robotu také při dvorech žádala; prodej piva a vína sobě ponechala; majetek obecní, zvláště lesy, libovolně ubírala a ke svým připojovala.

Ještě hůře vedlo se poddaným *vesnicím.* Ty musily všechny práce při dvorech panských konati: na štěpnicích, na lukách, na polích, na chmelnicích, v zahradách, v ovčíně, při lovech, v pazdernách, v lesích, v posílkách — slovem, kdy a kdekoliv se vrchnosti nebo správcům panství ráčilo. Mělať vrchnost nad ubohým poddaným úplnou moc, a ponechávala ho na statku tak dlouho, pokud se jí líbilo; aniž mohl poddaný bez jejího dovolení ze statku se odstěhovati, nebo se ženiti, ničeho podnikati ani své syny na řemeslo nebo na studia dáti. Stalť se druhdy svobodný lid během času pravým nevolníkem.

Druhou příčinou bylo *utiskování náboženství nekatolického.* Živořiloť toto v Čechách i za nejhroznějších pronásledování, udržováno jsouc ústním podáním a knihami pečlivě chovanými starými nebo z ciziny tajně sem přinášenými, a sice právě v těch krajinách, kde všecka selská povstání buď původ svůj vzala nebo nejvíce se rozšířila. Jedni z vyznavačů zapovězeného náboženství „milovali pokoj, tichost a poslušnost a chtěli rádi i tu jináče tvrdou poddanost těla snášeti, kdy by se jen ta jistá i na svědomí a nesmrtelného ducha nevztahovala a je také bohu dáti, což božího jest, nezdržovala; — nebyli z těch, kteří proti jejich vrchnosti a proti jejich těžkému manství reptali, aniž také pro nějaké tvrdé služby nebo utiskování se pozdvihovali, nikoli; oni také nechtěli a nežádali, svobodu svědomí žádnou mocí tělesnou sobě dobývati.“ Avšak nebyli všichni tohoto tichého a pokorného spůsobu a smyslu, „byli také ještě mnozí, jenž s papežstvím v pokoji živi nebyli, za které oni (nejsouce jejich účastníci) nestáli, jestli budoucně pro tvrdé s nimi nakládání k zoufalství a k netrpělivosti přivedeni neb popuzeni budou, a tak příčinou toho se zhorší (při první příležitosti), z čehož by potom mnohá bída následovati mohla.“ *)

Část oněch opustila za stálého nebezpečenství raději svou vlast, doufajíce, že u německých spoluvěrců svobody osobní a svobody náboženské dosáhnou. Ti pak tajně chodívali do Čech a sami z náboženského ohledu na krajany své působili a jich odtud za hranice přiváděti hleděli; ano jich užívali také sousední nepřátelé naši, aby sobě všecky nekatolíky v českých zemích získali, těchto pak ve svých výbojných snahách proti Rakousku potřebovati mohli. A tu pozorovati lze, že třetí příčinou bouření lidu poddaného bylo *působení z ciziny.* Vědomo, že zvláště Bedřich II., král pruský, užíval každé příležitosti a všech prostředků na škodu Rakouska, ani na evangelictví v zemích československých nezapomenul. Ony vystěhovalé Čechy chtěl „do své země přijmouti, a i těm protestantům v české zemi všelijakým spůsobem k svobodě náboženské napomáhati.“ Tomu mnozí, zvláště v Kralohradeckém kraji důvěřujíce, začali již r. 1740 veřejná shromáždění míti a náboženství svých předků vzdělávati. Trvalať arci svoboda tato, kterou si byli sami vzali, jen tak dlouho, pokud vojska pruská v Čechách polem

*) Archiv české osady Rixdorfu u Berlína.

byla, načež u císařské komory obžalováni a „jako rebelanti království českého“ vyšetřováni a trestáni byli.*)

Když pak následujícího roku 1741 vojska Bedřicha II. do české země na zimní byty přitáhla, dovolil tento vystěhovalým Čechům, aby pomocí vojska jeho všecky své věci, jichž byli ve vlasti zanechali, pohledávali a vymáhali. Na rozkaz jeho musil se Jan Liberda, kazatel české osady v Berlíně, se šesti vystěhovalci na cestu do Čech vydati, aby tajné evangelíky k vystěhování z vlasti naklonili. Vyslanci tito chodili mezi českým lidem, oznamujíce, „jak milostivý král pruský chce Čechy přijati a jim ke všemu dobrému podle duše i těla nápomocen býti.“ Okolo 2000 Čechů vyšlo z vlasti a usadilo se ve Slezsku,**) toho času na Rakousku dobytém. A když někteří z nich potom, ano vojsko pruské zase v Čechách bylo, sem se vrátili, aby živnosti své prodali, však na cestě zpáteční chyceni a v Olomouci před soud postaveni byli, na otázku, „proč jsou z Čech vyšli, že jsou šelmy, poněvadž královně Marii Terezii věrni nebyli,“ zřejmě odpověděli: „Když byla taková vůle krále pruského, an k tomu dal svobodu, tedy vyšli, kteří žádost měli.“ ***)

Vůbec byli nekatolíci rakouští Prusku oddáni a když nepřátelská vojska německá za válek onoho času mezi Rakouskem a Pruskem v české země vpadla, vítali je tajní spoluvěrci jejich, a volně počali shromáždění náboženská odbývati. Rádi bývali by, kdy by nejen Slezsko, Kladsko, nýbrž i samy Čechy pod vládu Bedřicha II. se dostaly, jen aby pronásledované náboženství své zřejmě vykonávati mohli, osvobozeni jsouce dosavadních nepřátel svých.†) Tím arci popudili proti sobě ještě

*) Archiv české církve v Berlíně.

**) Založili církve posud české: Husinec, Tábor, Hradec atd.; viz *Osvětu* r. 1874 č. 8. a *Světozor* r. 1869 č. 3. 4.

***) Týž archiv.

†) Srovn. Letopisy památných událostí evangelickokřesťanské obce v Stroužném, rkps. v archivu farním též obce, pak archiv české církve v Berlíně a v Rixdorfě, a v městské knihovně v Žitavě zvláště Acta Mscr. A. 52 b. — V oněch Letopisech jeví se radost a útěcha z toho, že r. 1742 „Bedřich II., král pruský, ke Slezsku i hrabství Kladské vybojoval. Tu teprv oni věrní evangelíci od jesuitů pro víru svou trápení volněji počali dýchati, teď teprva ve dne a nahlas drahé od předků svých písně zpívati, písma sv. čísti a k společnému čtení božímu v příbytcích svých se shromažďovati začali, tu i mrtví jejich na hřbitov Čermenský přijati býti mohli. Když ale v sedmileté válce r. 1760 Kladsko od císařských vojsk opět vybojováno a Slezsko obsazeno bylo, vypukla zase nová bouřka... Než tato nová seč dlouho netrvala. Již v roce Bedřich král se zase nepřátelů svých zmocniv, Slezsko i Kladsko osvobodil“ atd. — Paměti pak osady Berlínské vypravují, že „usnesli se nekatoličtí obyvatelé kraje Litomyšlského na tom, že stížnost čili žádost o svobodu náboženskou vítěznému tehdáž králi švédskému Karlovi XII. podají. I učinili tak; než žádost tato, několika sty podpisův opatřena a ve jmenu 7000 evangelických Čechů složena, dostala se v ruce vrchnostenské a tudíž nemoudří tito co zrádcové vlasti sjímáni a přísně strestáni byli. Událost tato i příčinou byla, že od r. 1712 až do r. 1724 na tisíc evang. Čechů z kraje Litomyšlského, Hradeckého, Chrudimského a Kouřimského jednak potají z vlasti uprchli, jednak vypovězeni byvše do ciziny se stěhovali“ atd. — — A v Žitavě nalezti lze v oněch aktech z r. 1775 „Supplic sämmtlicher Inwohner des Chrudimer Kreises und umliegender Kreise an des König

více vrchnosti a kněžstvo katolické, a když pruská vojska z Čech odtáhla, musili tím větších pronásledování snášeti. I rostla takto vždy víc a více z obou stran zášť, v pronásledovaných nekatolících nyní ještě větší touha po svobodě na krátko v čas války okusené.

K oněm příčinám stálým připojily se časem i některé jiné; tak na mnohých panstvích poddaní nevěděli, jaká jejich kontribučenská kasa a co vynášela, jakož i také před dvěma lety (r. 1773) co tak se kontribučenské obilí prodalo, kam peníze se obrátily; bylo jim to ku podivu, že vždy nějaká částka z kasy za pány hospodářskými důstojníky čili úředníky zůstávala, a ta vždy se zmenšovala, a poddaní k žádné konečné pořádnosti přijíti nemohli.*) Přišly k tomu pohromy válečné; sedlák musil rozličné zásoby potravní dodávati, pro vojsko často chleby péci, na přípřeži býti; některé vrchnosti pak jim spravedlivé náhrady zadržovaly. Nastaly ještě ke všemu špatné žně neb i úplná neúroda na př. r. 1769—1770 a následující z toho nesmírná drahota r. 1771 a 1772, kdy ubozí lidé i hladem umírali.

Smutné tyto zjevy na cestách svých v Čechách poznal císař Josef II. i hleděl toho již co spolupanovník u matky své Marie Teresie, aby lidu tomu polehčil. Přičiněním jeho roku 1773 ustanovena zvláštní komise, která by poměry robotní upravila, a téhož roku zrušen byl jesuitský řád, hlavní odpůrce svobody svědomí a pronásledovatel nekatolíkův. Vrchnosti však opíraly se všemu takovému polehčení. Lid ale s důvěrou pohlížel k Josefovi II., a vyslovoval i ve zvláštním „Otčenáši selském“ (který se rokem 1775 datuje**) prosbu, aby veliké bídy sproštěn byl:

Otče náš selskej,
pohleď, kterak jsme soužení
od karabáčníků zdržení — Otče náš!...
Vždyť nemůžem již obstát;
neb nám chtějí tak již brát — chléb náš vezdejší.
Ani do zejtří čekat nechtěj',
pořád karabáčem hrozej': — dej nám dnes!...
Nedej nás více soužiti
a víc do krve odřítí, — ale zbav nás.
My sice v boha doufáme,
a přece vždycky coufáme — od zlého.

---

von Preussen Majestät!“ podobného obsahu jako předešlá žádost ku králi švédskému. V ní prosí poddaní Chrudimského a jiných krajův „o právo a spravedlnost“, ukazujíce na veliká soužení od katolického duchovenstva pro vyznání evangelické a na pálení knih. V té nouzi žádají, aby se jejich utiskované svobody svědomí ujal a u císaře Josefa II. zakročil, aby oni a bratří jejich v pokoji žíti mohli, by knihy jim vráceny a všichni vězňové vysvobozeni byli. Kdy by to ale proti očekávání se nestalo, prosili, aby pruský král „přátele boží a pravé náboženství ozbrojenou rukou bránil, k čemuž oni své přispění nabízejí, doufajíce v pomoc boží, ač jen malé stádo a ne přes 20.000 byli, že by celé království české podrobeno bylo.“ — Kdy a kým asi tato žádost králi pruskému odevzdána byla a jaké odpovědi dostala, není poznamenáno.

*) Archiv kr. města Kutné Hory.

**) Selský otčenáš podává K. J. Erben v Lumíru 1861 str. 373, nově podán ve Světozoru 1874 č. 50.

Zpráva o jmenované komisi došla i poddaného lidu, a mnozí nepokojní lidé chopili se příležitosti té, aby jako se v předešlých časech mnohde stalo, povstání učinili. A dne 18. února 1775 byl vydán ohlašovací patent, aby „noví urbářové z počátku jenom na menších statcích a později teprva na větších statcích a panstvích zhotoveni a k spravování se podle nich vydáni byli.“ I roznášeli někteří nespokojenci klamavé zvěsti, že to není pravý patent; ten prý vrchnosti nechtějí vyhlásiti, ana se jím robota zrušuje a úplná svoboda dává. Již prý před třemi lety královna Marie Teresie rozkaz byla dala, aby poddaným některá polehčení od vrchností dána byla; že pak i vytknuto bylo, čeho by kněží od věřících žádati oprávněni byli; obé však od vrchnostenských úřadníkův a od kněží potlačováno a nikdy ohlášeno nebylo; vrchnosti však i toto prý tají a p. Někteří z původců těch chodili nočního času ve vsích od domu k domu, snažíce se, aby obyvatele k všeobecnému povstání povzbudili.*) Rozšiřovali také provolání, na př. tak zvané Tišitelovy listy prohlašovací, jimiž hlavně na východní straně Čech selský lid pobuřován byl.**)

I zvolili sobě (dle zprávy zaslané do Žitavy dne 7. dubna 1775) prý povstalecký výbor, zřídili velký kancelář s mnohými písaři, a dopisovali do všech krajů království českého. „Povstání chtěli na den 16. května 1775 učiniti; a sice, poněvadž přes 12.000 vesnic v Čechách jest, měli z každé vesnice tři muži toho dne ku Praze přijíti: jeden ozbrojen a dva neozbrojeni, jen s holemi, jako by do Prahy na svatojanskou pouť šli, aby do města se dostali. Celkem počítáno takto na 36000 mužův. Ozbrojeným bylo se na hoře Žižkově shromážditi, a když by oni v Praze na den sv. Jana povstání způsobili a brány otevřeli, měli do města vtrhnouti, všecku posádku zničiti, pak celé město zapáliti a dále proti jiným městům v celé zemi táhnouti.“

Nedočkali však umluveného času. Již na počátku roku 1775 srocovali se podněcovaní sedláci čeští i němečtí na některých místech, chtíce mocí přinutiti vrchnosti a úředníky, by jim *zlatý patent* vydán a robota dle něho zmenšena nebo zrušena byla.

„První hnutí šlo krajinou pomezní od Trutnova k Broumovu.***) A první rocení stalo se dne 23. ledna 1775 v Teplici, jehož náčelníkem byl Antonín Seidel, spolu svůdce panství Polického. Na Broumovsku rychtářové Šonovský a Ruprechtický v čelo se postavili; i vypálen tam dvůr panský v Dittersbachu, v Šonově pak fara s kostelem. Na Policku vyskytl se Karel Dostál ze Lhoty Machovské v Bílém usedlý co řečník a vůdce. Na Náchodsku převzal náčelnictví Antonín Nyvlt, svobodník a rychtář ve Rtyni, vůbec Rychetský nazýván, u něhož přednější z vesnic okolních i vzdálených se scházeli, až konečně rychtu jeho i jej obecně *guberno* pojmenovali, uznávajíce v něm náčelníka českého.

*) *Acta* betreffend den von einer Anzahl Bauern in dem benachbarten Königreiche Böhmen erregten Aufstand, und die dieserhalb gemachten Vorkehrungen de anno 1775. V Žitavě, městská knihovna rkps. A. 52b.

**) O tom svědčí vyšetřování Jos. Tišitele, dle Kutnohorského archivu r. 1775 č. 2876; ale nějakého provolání takového nemohl jsem se dopátrati.

***) Dle Jos. Myslimíra Ludvíka: Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho, vyd. J. K. Rojek, díl I. str. 282 a násl.

Nyvltův pobočník byl onen Karel Dostál, kterýž rozkazy guberna i na okolní panství roznášel, v nichž vybízel, aby všickni sedláci za jeden byli, však plenění všelikého se zdržovali.

Dle zachovaného opisu*) rozkazoval jeden takový lístek ode vsi ke vsi rozesílaný toto: 1. „aby se žádný neopovažoval na robotu jezdit buď z platu nebo ne; 2. aby byl každý na tři dni zachystán chlebem, a to aby očekával přistrojen vždycky jak ve dne tak v noci; 3. kdy by uslyšeli hlas na velký zvon, k tomu hlasu aby každý se sešel; 4. kteří by hospodáři svůj příbytek opustili, tak že mají moc vyrabovat a vypálit.“ — Na útraty při „gubernu“ musili po všech obcích dávati sousedé podle čísel po 6 kr.

„Na den nedělní 19. března dán rozkaz všem rychtářům, aby se na poradu sešli do Rtyně. Slatinský rychtář Václav Řehák však pominuv Rtyně vydal se na zámek, aby se poradil s úředníky. Nad tím zanevřeli shromáždění ve Rtyni, že ještě v noci 50 sedláků na koních pro něho vyslati chtěli; však sešlo s toho, aniť se nějakého neštěstí dobou noční obávali; než z rána (20. března) s rychtáři Havlovickým, Maršovským a Libnětovským přes 300 lidu z Kyje, Radčí, Sedleňova, Červené Hory a jiných vsí do Slatiny zašli, a Řeháka, když se na spis jemu předložený podepsati nechtěl, s sebou k Náchodu vzali. Když pak od Lhotek blízko zámku ku kříži se přiblížili, tuť jiný zástup Kosteleckých, Rtyňských a Batňovských přišed od Trubijova vrazil mezi ostatní. Úředníci povolujíce naléhání sešlých zástupů, přijali narovnání od Nyvlta podané, a také podepsali, toliko s výhradou „až do přijití komise císařokrálovské.“

Narovnání znělo v ten smysl, že „z jednoho usedlého potažní roboty párem koní za jeden měsíc jeden den vybývati povinností jest, a pěší roboty na celý rok z jednoho osedlého šest dní, a ty takové chalupy, které jsou bez role, vybývati mají dva dni.“

Nad to každé obci musili úředníci na papíru kolkovaném dáti revers (úpis), který ku př. na Novoměstku takto zněl: „(jméno obce) — společným sousedům se tímto písebně od úřadu hospodářského uděluje, že jeden každý robotující poddaný až do přijití císařokrálovské komise nic více vybývati nemá, než jak na Náchodském a Chvalkovském panství k vybývání narovnáno mají, které narovnání sobě od tamní některé obce vyzdvihnou. Při tom také jim se potvrzuje, že o tom císařokrálovském patentu, který na Náchodské panství v roce 1771 přijíti měl, zde nic povědomo není, ani zde takový nemáme, anobrž jestli poddaní chtějí, všechny patentní knihy se jim k přečtení dají. Jakož také všechny vrchnostenské platy k placení až do přijití nadpravené císařokrálovské komise přestávají, a takové také od strany hospodářského úřadu upomínati se nebudou. Ostatně v čem by se lid utisknut viděl, to by na papír postavil a k vrchnosti zadal, načež na všechno narovnání se učiní. Dáno na zámku Novoměstském nad Metují dne 25. března 1775.“

Z Náchodska táhli pak povstalci v zástupech 500—700 na jiná panství, aby ostatní poddané ku vzpouře přiměli, s nimi proti vrch-

*) Tutéž str. 283—284 pozn.

nostem táhli a svobody sobě dobyli. Prohlašovali, že nejsou buřiči, ale že zůstávají císaři pánu věrní, a že také všecky daně, které by jim uloženy byly, platí a platiti budou; avšak že nechtějí mimo císaře nižádného jiného pána nad sebou uznávati. A toto předstírajíce táhli na vrchnosti, vynucovali od jejich správců písemné úpisy čili reversy, že od té chvíle nebudou poddaní toho panství k žádné robotě nuceni.

Účastníci povstání toho nebyli však sami sedláci; bylo mezi nimi také mnoho zběhlé čeládky a vysloužilých a zběhlých vojákův a j. Všickni byli ozbrojeni, nejvíce střelnou zbraní, ale i kosami a okovanými cepy a p.

Zástup vedený propuštěným správcem Náchodským a sedlákem Červenkou táhl z oné krajiny západním směrem skrze Horky do Semil a dále k Turnovu. Na cestě své nutili obyvatele od domu k domu, aby z každého stavení jeden muž k nim se přidal, a jestliže se kdo zdráhal, byla mu okna vytlučena, nábytek rozbit, komory a sklepy vyprázdněny ano i domácí trýzněni. Na zámky činili útok, a jestliže vrchnost před nimi utekla, zpustošili stavení a sady, peřiny rozpárali, peří do povětří vyhazovali, nalezené peníze pobrali atd. U Turnova pak od husarů odraženi táhli k Hodkovicům. Osm mužů bylo vysláno, aby objednali byty; avšak tamější rada je dala zavříti, a tím popudila povstalce tak, že s celou mocí svou na to město se vrhli, do něho vnikli, těch osm povstalců z vězení vysvobodili, větší část městečka poplenili a mnoho lidí ztrýznili a zajali.

Odtud brali se k Českému Dubu, poplenili také tu zámek, vzali jednomu židovi přes 2000 zl., a dostavše od obyvatelstva tři sudy piva a dva sudy kořalky, co nemohli vypiti, po náměstí rozlili; konečně však oddělení husarů přišlo městu na pomoc, i zajato jest na 100 povstalcův. Ostatní táhli dále na Sušici, Křižany a Vratislavice, kde fary poplenili a s kněžími zle nakládali, a pak na Jablonné a Zákupy, kde jako jinde řádili a plenili; v Jablonném opět někteří chyceni a pak po dvou k sobě svázaní do Prahy odvedeni jsou. Vojsko sice proti jednotlivým zástupům povstaleckým vyslané nemohlo proud povstání zameziti. Počet povstalých a ku vzpouře přinucených stále rostl, až konečně dosáhl i výše 16000, dle některých až i 18000 mužův. Ti pak rozdělivše se na více oddělení, šířili se dále na jih ku Praze. Okolo 600 (dle jiné zprávy 900) povstalců přišlo do Mladé Boleslavi; zde však od vojska byli na hřbitov zahnáni a vzdáti se přinuceni. Přední z nich byli zajati a před soud postaveni, ostatní pak opět propuštěni.

Zároveň utvořily se na téže straně blíže hranic ještě jiné povstalecké sbory. O jedněch (na Vysokém) poznamenal pamětník F. Háska ve svých zápiskách tuto věrohodnou zprávu*): „Dne 24. března přišli sedláci z Lomnického panství ze vsí Nedvězího a ze Stružince a odjinud do Semil, a tak se tam dobře chovali, že v zámku v kanceláři všecka okna vytloukli, mříže vylámali, s sebou vzali, peří z peřin ven vysypali, cejchy a sýpky vzali, všechny písemnosti a knihy ven vyházeli. V pivovaře byly právě dvě várky piva. Tam čepy vytrhali, do

*) Viz Jičínský obzor r. 1861 č. 4. str. 31 a násl. a Lumír 1861 čís. 30.

hrnců, do konví pivo točili. U pekařů, co bylo k snědku, všecko snědli. Druhý den na to přišli sedláci z Jilemnicka, a co po prvních zůstalo, ti to dodělali; hraběcí kasu roztloukli, peníze, kterých přes 4000 zl. bylo, vzali, v zámku všechny kachle roztloukli. Dne 25. března na den zvěstování panny Marie šli z Poniklého do Vysokého, i potkali se s Jilemnickými a Přívlackými, kteří odtud z kostela šli. Ty hned s sebou vzali a ve mlýnku pivo, které sobě tam pan děkan poslal schovat, vypili. Na to šli k Vysokému. Pan děkan právě začal míti zpívanou mši svatou; musil ale přestat a držet jenom čtenou, po které pan primas s purkmistrem a ostatními radními naproti nim až na Kříb vyšli, aby je uvítali. Tázali se jich, čeho pohledávají. Pan velitel v lajblíku záplatovém pravil, že nesou svobodu. Když přišli na náměstí, poručil, aby se jeho lid jídlem a pitím zaopatřil a z každého čísla jeden muž s ním šel. Na to se rozešli mezi pekaře a hostinské a co kdo z těchto měl chleba, housek a piva, snědli a vypili. Když pak pořádili, sebrali se a Starou vsí a Helkovicemi k Semilům táhli, domy vytloukli a kde co k jídlu bylo, vzali. Poněvadž ale Semily již vydrancovány byly, obrátili se k Jesennému. Když do zámku přišli, paní baronka proti nim vyšla a prosila, aby jim a zámku neškodili, piva a kořalky že dostanou dost. Nějaký Jíra Ševců z Přívlaky na to jí řekl, že když jemu hubičku dá, nic se jim neublíží. Ona to udělala, a tak také žádný jim v ničem škoditi nesměl.

Z Jesenného šli do Navarova, a tam také tak činili, jako v Semilech. Kořalku do rosolkových láhví ze sudů točili a čepy zahodili. Někteří se nechali v kočáře voziti; v zámku okna vytloukli, železné mříže vylámali a s sebou vzali. Na to přijeli husaři s pěchotou z Jičína. Tu sváděli ty lidi na kancelář a kdo co měl, musil vracet; ale málo přišlo nazpátek . . ."

Zvěst o takovém bouření a pustošení rychle všechna pohraničná města naplnila strachem a rozšířila se záhy také za hranice. I větší města hleděla v obavě té schovati zvláště obecné listiny a peníze bezpečně v opevněných místech. Když ale nebylo lze, do Prahy nebo do jiného takového místa v Čechách pro nejistotu před zbouřenými sedláky se dostati, utíkala se s penězi do měst zahraničných, na př. z Liberce do Žitavy dne 25. března.

Žitava pak a mnohá jiná města zahraničná sledovala bedlivě zmáhání se tohoto povstání v Čechách, snažíc se, aby zabránila povstalcům vniknouti přes hranice. Všímala si zpráv o postupu bouře té a vyslala do Čech za tou příčinou i zvláštní zvědy. Všem obcím pohraničním dán i vládní rozkaz, aby pro bezpečnost hranic zřízeny byly stálé hlídky. Kdy by však přece povstalci konečně i do některé obce vpadnouti chtěli, tu měli jízdní poslové hned do míst okolních vysláni býti, aby z nich lidé ozbrojení na pomoc přišli. Nejprvé měli povstalci mírností a laskavostí odvráceni býti; nepomohloli by to, měly se zvoněním obce svolati a spojenými silami je zahnati. Za tím účelem zřízena byla v mnohých obcích z obyvatelstva také místní obrana. —

Jiný povstalecký sbor u velikém množství shromáždil se v kraji Chrudimském, kde povstání po celé krajině se rozšířilo, a hlavně také proti katolickému duchovenstvu čelilo. Ti povstalci táhli k Týnci nad

Labem, pak do Veletova, Konarovic a dále k Poděbradům. U tohoto města rozdělili se na dva menší sbory: jeden asi 600—700 mužů četný bral se k Nymburku, druhý přes most u Poděbrad směrem k Brandejsu n. L. a ku Praze.

Táhli též noční dobou. vždy 50 mužů napřed posílajíce. Když vtrhli do některého místa, počínali sobě jako zástupy výše jmenované, a z každého domu musil jeden muž k nim se připojiti, jen domy vdovské byly osvobozeny. A nalezlili v hospodách cizí muže, ptali se také jich, zdali s nimi jíti chtějí. Ti pak často, bojíce se trýznění, k nim se dali; u vhodné příležitosti však jim opět utekli.

Kde shledali vrchnostenské úřady nebo fary, vnikli do nich, dali si všechny písemné rozkazy předložiti, mnohé z nich vybrali a s sebou vzali. Správce panství obyčejně co rukojmě zajali a teprvé v jiném okresu na svobodu pustili. A tu mnohý správce buď z bázně nebo z opatrnosti hleděl jich umírniti ještě nežli k místu se přiblížili, dávaje se jich otázati, zdali by pivo nebo co jiného míti chtěli. Povstalci ovšem to přijali, s tou ale výminkou, aby jim písemně potvrdil, že těch věcí násilím nevynutili, nýbrž darem obdrželi; však úředníka přece s sebou vzali. Jestliže úředníci před nimi utekli, činili povstalci na zámek útok a dobyvše ho, všechny skříně a bedny zotvírali. Pakli občané se skryli, vytloukli v celé obci okna a nadělali mnoho škody.

Z Mnichova Hradiště táhli rozličnými vesnicemi až do Smržovky, kam dne 26. března v 7 hodin ráno přišli. Zdejšího faráře a jednohó žida velice ztrýznili, peníze jim pobrali; pak se vrátili, a dále táhli skrze město Jablonec, odtud skrze Proseč a Maffersdorf do Rokytnice.

Druhá část táhnouc od Poděbrad ku Praze, přihrnula se dne 23. března před Čelákovice.*) Tu vyšel k nim ven setník Hubet ležící zde setniny Wallis a dostav od nich odpověď, že jdou pro svobodu, odkázal je k purkmistrovi. A purkmistr Filip Mejstřík jim odpověděl: „Co vy pánové hledáte, toho my nepotřebujeme; jestliže z Hrádku poddaní s vámi jíti chtějí, jest na jejich dobré vůli.“ A žádný z městečka s nimi nešel, leč některý z Hrádku. Prošli pak pokojně městem, vrchního z Kounic a jeho kancelářského sluhu, kterýž patentní knihu nésti musil, až do Brandejsa s sebou vedouce. V druhé tlupě vedli důchodního a kontribučního Kounického. Žádal pak zde vrchní Kounický o pomoc, na kolena až padnuv; dostal však pouze za odpověď, že mu pomoci nelze, an pan hejtman svými vojáky dílem Toušeňský most, dílem město osazeno drží. A tak to šlo vůbec, při čemž od sídla k sídlu jich přibývalo. Přišedše však k Brandejsu, kdež také setnina Wallis ležela, nebyli vojskem do města vpuštěni, nýbrž pouze okolo jíti musili; šest rychtářů vpuštěno bylo do zámku, ostatní šli dále všude pravíce, že mají císařův list zlatem psaný, mocí jehož pro svobodu prý jdou. První říkali, že to mají ti zadní, a zadní opět že přední.“

Zpráva, že chtějí od Brandejsa ku Praze táhnouti, pobouřila velice také hlavní město. Vše se tu bálo před nimi, a zvláště židé.

---

*) Ant. Ferlesa: Paměti král. kom. města Čelákovic, 298, 301 viz Okres Brandejský n. L. od J. V. Práška str. 211.

I vytáhlo vojsko v noci před město, aby sedlákům cestu zamezilo, majíc rozkaz, kdy by násilí užili, aby do nich střílelo. Dne 24. března k poledni přitáhli povstalci, počtem asi 15000 mužů, za velikého hluku ve třech odděleních k invalidovně a k Nové bráně. Téhož dne přišli také zbouření sedláci od Chebu, Teplé a Stříbra před Vyšehradskou bránu, žádajíce — ovšem marně — aby vpuštěni byli.

K oněm vyšli z města co poselství čtyři Pražané, aby se jich otázali, čeho sobě přejí. Odpověděli, že chtějí svobodu císařem pánem danou, jak prý ji v původní listině při sobě chovají. Pražané odkazujíce je k příslušným úřadům, navrhli povstalcům, aby za tím účelem padesáte mužů co deputaci s nimi vyslali. Zatím ale vytáhl proti povstalcům polní zbrojmistr pan z Wiedu, těchto padesát mimo jiné zajal, do Prahy odvesti kázal, okolo sedmi set jiných v invalidovně uvěznil a ostatní rozehnal.*)

Druhého dne potom stala se jiná větší srážka mezi vojskem a povstalci u Chlumce nad Cidlinou.

Pobouření sedláci z okolí Kralohradeckého poplenivše některé kostely a zámky, zvláště Libčanský, a vedeni Matějem Chvojkou, (jenž byl v Hradci studoval a v blízké vsi Roudnici s několika jinými dobrovolně k povstalcům se přidal a pak co jejich vůdce „selským císařem" nazýván byl), přitáhli od Kratonoh ve třech odděleních ke Chlumci; první dalo se cestou do Trnavy, Babic a Velkého Barchova, kde zámek zcela vyplenili; druhé přes tak zvanou Hrázku na Třešice, a třetí skrz Obědovice, Káranice, Chuděřice a Starou Vodu. Mezi Pískem a Novým Městem, vesnicemi u Chlumce, spojili se opět v jeden sbor a učinili sobě ležení. V Chlumci mimo osm mužů, střehoucích erarní sklad, nebylo vojska. I posláno jest do Kutné Hory, kde prapor pěchoty hraběte Wallise (nyní pluk Filipovićův čís. 35.) posádkou byl. Onoho dne 25. března postoupili sedláci přes hráz velikého rybníku Chlumeckého nejdříve proti pivovaru, kdež se také kanceláře nalézaly. Těch osm vojákův sice postavilo se na obranu přede vchodem; avšak nemohli silnému návalu odolati. Někteří povstalci vedeni samým Chvojkou, vrazili do úřadovny a přinutili ředitele, aby požadavky sedlákův od Chvojky sepsané potvrdil; načež skříně otevřeli a mnoho listin zničili. Jiná část dala se do plenění a pustošení příbytkův a vyvalila ze sklepů všechny sudy na dvůr. A nastalo veliké pití a křik. Zatím opět jiné oddělení chtělo do města vniknouti. Měšťané však zatarasivše ulice, postavili se na odpor. A co tu bylo bojováno, nenadále s náměstí zavířily bubny vojenské. Bylť nepozorovaně po cestách polních vojsko sem na pomoc přispíšilo a po krátkém boji povstalce přemohlo, kolem 200 jich zajalo, ostatní pak zahnalo; z těchto mnozí utíkajíce v rybníku zahynuli. Zajatí byli po dvou provazy svázáni, do hraběcí jízdárny zavřeni a potom soudu vydáni.**)

---

*) Dopis z Prahy dne 24. března 1775 do Žitavy, Acta bibl. Žitav. A. 52b. — Kurze Relation der jetzigen Bauernrebellion (1775), rkps. v čes. Museum, ad 6. B. 10.

**) Tamtéž. Obšírnější zprávu o porážce sedlákův u Chlumce viz v Lumíru r. 1859, Minuzen-Kalender a j.

Mimo tyto hlavnější sbory povstalecké objevovaly se ještě na mnohých jiných místech, zvláště ve středních a severních Čechách, menší tlupy svedených a srocených sedlákův. Na některých místech, jako na př. v Plzeňsku byly nespokojené vesnice ochotny, súčastniti se povstání, a čekaly jen, až by povstalci k nim přišli.

Když se pověst o tom povstání donesla do Vídně, zbudila tu na dvoře panovnickém velikou nevoli. I vydán jest dne 24. března 1775 patent, aby to zlo mezi selským lidem více se nerozšířilo; dán rozkaz, aby se poddaní pokojně chovali, srotivší se pak aby hned od vzpoury upustili, povinnosti své jako před tím vrchnostem vykonávali a nejvyšší rozhodnutí, jež co nejdříve následovati mělo, o budoucím ustanovení jejich povinností robotních poslušně očekávali. Kdy by neposlechli, nařízeno, by s povstalými a srocenými sedláky jako s rušiteli veřejného pokoje a bezpečnosti po právu stanném na těle i na životu trestáni byli.

A vyslána jest obzvláštní komise vyšetřovací. Na její výslovný rozkaz vyšlo pak od krajských úřadů nařízení*) dne 26. března t. r., jež ukazujíc na výstřednosti a plenění spáchané na panstvích a farách ano i kostelích, poroučí, aby se rychtářům od vesnice k vesnici dalo věděti, kdy by se obyvatelé takové nepravosti nezdrželi, že nebude s těmito co s loupežníky, zločinci a povstalci jako s vlastními obyvateli země, nýbrž jako s lidmi, kteří se proti božským a zeměpanským a přirozeným zákonům prohřešují, jednáno. Oznámeno spolu, že jest i vojsku v počtu velkém nově přišlému rozkázáno, aby takoví povstalci a lupiči hned schytáni a kdy by se snad protivili, na témž místě rozsekáni nebo zastřeleni byli, ani že více platiti bude výmluva, že ten neb onen od jiných k povstání přinucen byl. A kdy by přece někde poddaní se srotili a táhnouce posly do jiných vesnic vyslali, k povstání sváděti chtějíce, nařízeno jest, aby takoví poslové od rychtáře a obce hned zajati, a nejbližšímu oddělení vojenskému jízdními posly a vesnicím okolním také těmito posly a zvoněním na poplach o tom zpráva dána byla, by pak tyto rychle vesnici, kamž povstalci táhnou, na pomoc přišly. Které obce by toho opominuly nebo snad i povstalcům přispěly, ty měly vojskem po právu ztrestány býti.

A rozloženo jest vojsko za tím účelem hlavně v oněch krajinách severních a východních, aby takto nové zpoury již v zárodku potlačovalo, vyskytlé tlupy povstalecké stíhalo, a pak aby vyšetřujícím soudům k rukám bylo.

Po vyšetřování byli mnozí zajatci k smrti, jiní do žaláře nebo k tělesnému trestu odsouzeni; a sice nález učiněn, aby k smrti odsouzení na ta místa dopraveni byli, kde zločinu byli se dopustili; tam aby na nejživějších cestách na vysokou šibenici pověšeni byli. Dle stanného práva byl odsouzenec „pro takové přetěžké a pohoršlivé přečinění své jiným ku příkladu a ostrachu, sobě ale k zasloužaverténému trestu z města vyveden, tam provazem na hrdle trestán, spolu jemu na prsa zavěšena tabule jeho přečinění s tímto nápisem: *„Aufwiegler*

*) K. k. Kreisamt-Verordnung den 26. März 1775.

und Rauber von der rebellischen Bauern-Banda — Zbauržicž a Raubirž z rebelantský selský bandy.“

Odsouzeným odňata jest „jakákoliv ucházka o nejvyšší milost,“ *) a ortel smrti ve 24 hodinách podlé vyměření stanného práva nad nimi vykonán. Tím spůsobem byli z oněch zajatých u Prahy tři co hlavní původcové povstání toho po sobě v rozličné dni mezi 29. březnem a 4. dubnem oběšeni, a sice jeden jmenem Josef Černý u invalidovny, druhý na Vídeňské silnici před Vyšehradskou branou, a třetí před Oujezdskou branou na silnici do Plzně. V Mladé Boleslavi Jan Kopřiva — „v Českém Dubě o vyrabování tamního zámku a fary chycený, při kterém jakož i dříve v Hodkovicích se nápodobně potřebovati nechal“ *) — odsouzen jest 1. dubna 1775, rozsudek svůj slyšel 3. dubna o $9\frac{1}{2}$ hodině dopoledne, a již druhého dne 4. o $9\frac{1}{2}$ hodině dopoledne na místě zločinu svého (u Českého Dubu na křižové cestě) popraven jest; Jindřich Pichler pro pobuřování a v Českém Dubě plenění v Mladé Boleslavi dne 6. dubna odsouzen, rozsudek oznámen jemu o $9\frac{1}{2}$ hodině dopoledne 7. dubna, a on v tutéž hodinu druhého již dne v Českém Dubě popraven jest.

Z povstalců v okolí Králové Hradce jeden sedlák, jenž byl se dopustil svatokrádeže a s monstrancí a ciboriem neplechu tropil, jest oběšen; podobně i na jiných místech, jako na př. v Opočně, v Smiřicích, v Roztokách atd.

Pro účastenství v povstání, loupení nebo pro jiné přečiny byli někteří k dlouholetému žaláři, zostřenému v jistých lhůtách tělesnými tresty bitím, obyčejně karabáčem. Matěj Chvojka, vůdce sedlákův u Chlumce poražených, po dlouhém vyšetřování, do Prahy a zpět na místa povstání sem a tam vození, odsouzen jest na osm let; — vůdce zbouřených sedláků v Náchodsku, Nyvlt Rychetský, byv odvezen s několika jinými, kteříž ono „gubernio“ činili, do Králové Hradce (4. dubna), odtud pak do Prahy na Malou stranu, odsouzen na dvě leta k obecní práci; **) — v Mladé Boleslavi: Jan Asmann k dvouleté veřejné nebo domácí práci, a čtvrtletně k 15 ranám karabáčem, Kr. Niesig k dvouleté téže práci a půlletně k 15 ranám — jiní zase na čtvrt roku nebo šest neděl, neb i na 14 dní, vždy ale ještě k 15 neb i 25 ranám karabáčem; jiní pak potrestáni byvše 25 nebo 30 těmi ranami, s přísným napomenutím propuštěni jsou na svobodu. ***)

Povstání zdálo se býti potlačeno. Sedláci chovali se opět pokojně, konali větším dílem robotu jako dříve, a obchod bylo lze opět jako jindy provozovati i s cizinou, hlavně s pohraničnými městy.

Avšak do hor uprchlí povstalci neustáli ve svém odporu. Ti hlavně v krajině Trutnovské se zdržujíce, na začátku měsíce dubna v jednom lese soustředili se, les zásekami opevnili, tak že jízda pro-

*) Acta criminalia v Mladé Boleslavi.

**) J. M. Ludvík: Památky Náchoda I. str. 286.

***) Dle výpisů z „Acta criminalia“ a z „Knihy Czerné druhé criminalní“ v roce 1772 založené v Mladé Boleslavi podaných mně laskavě přítelem mým p. prof. Jos. Pícem.

následujíc je, k nim přistoupiti nemohla. I vyslána jest tedy proti nim setnina dělostřelectva s 18 děly kartáčovými, by v tom lese buď sestříleni nebo vojskem obklíčeni a hladem přinuceni byli se vzdáti.

A v okolí Pražském také ještě, ačkoli jen v menších nežli prvé rozměrech, trvalo místy povstání dále, až opět na čas se utišilo.

Znova pak počali se bouřiti poddaní nejvíce v měsíci červenci r. 1775, nechtějíce bývalé roboty konati. Když se ve zbrani ukázali, byli ovšem záhy vojskem aneb ozbrojeným úřadnictvem a služebnictvem panským odráženi, vojskem i potlačeni. A tu opět ukazují se nám zjevné zpoury hlavně ve středních a severních Čechách, jako na př. v Konopišti, v Jablonném, Gräfensteinu, Friedlandě a j.

„Na Konopištsku shlukly se tlupy poddaných a několik set přitáhlo k zámku Konopištskému, na němž se byli zavřeli ozbrojení úřadníci, myslivci a hajní vrchnostenští, a ti dne 18. července 1775 do povstalců stříleli, tak že těchto sedm zabito bylo, až potom mocí vojenskou učiněn konec tomu povstání.“ *)

V Jablonném přitáhlo přes 300 sedláků, pravíce, že dosud sice tři dni robotovali, teď ale, dokud záležitost robotní nebude vyřízena, že toliko jeden den robotu konati budou. Když pak (dne 25. července) hrabě Pachta přijel, shromáždili se před zámkem, a z každé obce vyslali k němu zástupce své. Zachovávali celkem dobrou kázeň, netrpíce nikoho mezi sebou, kdo skutečně poddaným a robotou stížen nebyl. A zákonem učinili sobě, že kdo by nějaké loupeže, krádeže nebo nepořádku vůbec se dopustil, od nich samých hned třebas i smrtí trestán bude.

Jiné vesnice, zvláště Dubnice, Ostré a jiné dvě učinily s vrchností svou Vartenberskou písemní smlouvu, že do úplného vyřízení sporné záležitosti budou jen třetinu dosavadní roboty konati; avšak úřadníci vrchnostenští již druhého dne rušili slovo, chtějíce, aby poddaní práce ty konali jako jindy dříve. Tito vznesli spornou tu věc k hejtmanovi krajskému v Mladé Boleslavi, jenž ihned do Vartenberka přijel a smlouvu tu potvrdil.

V Gräfensteinu pak se dne 27. července t. r. z 20 obcí shromáždilo celkem asi 2000 osob u přítomnosti vojska pěšího a jízdního, jež stále v městě obcházelo. Představení obecní jsouce na úřad povoláni a tázáni, co by chtěli a zdali dobrovolně se shromáždili neb od někoho k tomu navedeni byli, odpověděli, že přišli dobrovolně, chtějíce, aby rozkaz císaře Josefa II. vydán byl, dle toho že se chtějí spravovati, byť jim i více povinností nežli dosud uloženo bylo.

Některé vrchnosti, jako na př. Jablonné, vyrovnaly se s poddanými svými. Uslyševše poddaní na jiných panstvích, že ty neb ony vrchnosti poddaným svým umenšily a polehčily v robotách, žádali vrchnost svou, aby také jim po příkladě tom ulehčila. A odvolávajíce se na to, že jim již po delší čas polehčení slibováno jest, ustanovili napřed sami konání roboty na tři dni, jak to na jiných některých panstvích od vrchnosti bylo povoleno. Na statku Lošanském městu Kutné Hoře poddaném na př. shromáždili se všichni sedláci a chalup-

*) Ant. N. Vlasák: Okres Benešovský str. 43.

nici ze všech poddaných vesnic, dostavili se „v náležitém pořádku, ale vážně“ do kanceláře, aby umenšení roboty vymohli, pravíce, že to dělají „všichni pro jednoho a jeden pro všechny.“ Čekali do druhého dne na odpověď v místě, chovajíce se pokojně. Kdy by do toho času vyrovnání se nestalo, chtěli robotu vůbec odepříti. A vyrovnání jest učiněno.*) Mnohé vrchnosti však neustupně trvaly na bývalé těžké robotě, a když poddaní přišli „o milostivé polehčení“ prositi, volaly vojsko na pomoc.

A mnozí zase odpor činící nebo jiných k odporu povzbuzující byli před onu vyšetřovací komisi pohnáni a rozličně trestáni. Jestliže se kdo při konání roboty byl protivil, dostal 15 nebo 25 ran karabáčem; některý z nich odsouzen na čtvrt roku do vězení a na začátku i na konci jeho k 25 ranám; nebo na šest neděl a p., jak učiněno jest na př. s poddanými Velkoskalskými dne 21. července a s poddanými z Mnichova Hradiště na začátku r. 1776.

Ti, kteří co hlavní původcové opětného bouření lidu poddaného bojíce se velkého trestu utekli, stíháni jsou zatýkači, na př. 1. června Jan Kheil, knihař a poddaný Žireckého panství, 6. července Michal Pfeifer ze vsi Hertina panství Náchodského, 27. července při povstání Konopištském poznaní a prchlí svůdcové Vácslav Preys a Vácslav Novák; 5. srpna jistý člověk, jenž se za majora vydával a sedláky k povstání ponoukal; 8. srpna Josef Tišitel, mlynář v Lovistíně, poddaný Ronovský.

Mimo to lidé z Německa, zvláště z Pruska, kteří sem toho času přicházeli, hlavně zapovězené knihy rozšiřujíce, stíháni jsou, na př. rozkazy danými dne 11. května, 20. července, 7. září.

Konečně dne 13. srpna 1775 vydán *robotní patent* pro království české a slavně po celé zemi vyhlášen jest; selskému povstání učiněn konec.

Vláda totiž „považivši, že zachování mnohých poddaných okamžitého ulehčení žádá, k rychlejšímu spomožení poddaným v takovýchto nesnázech postaveným uzavřela, ty zásady a pravidla, dle kterýchžto se takové ulehčení státi může a má, se vším, co k robotě přináleží, a pročež již dílem v předešlých patentech (hlavně r. *1680*, *1738*, 1751, 1753, 1770, 1771 vydaných) obsaženo jest, do tohoto robotního patentu tak sestaviti dáti, aby z toho veškeří poddaní své budoucí robotní povinnosti jakož i spůsob, jak se od nich žádati mohou, patrně seznati, a podle toho v celé zemi najednou se spravovati mohli.“**)

Dle tohoto patentu zůstali poddaní, kteří až posud pěší robotu konali, také budoucně pouzí pěší robotníci, jakož i ti, kteří až posud s potahem robotovali, avšak přes 9 zl. 30 kr. roční kontribuce neplatili, budoucně žádnou jízdní, nýbrž jen pěší robotu konati měli. A pro pouhé pěší robotníky vyměřeno bylo takto: Podruh nebo podruhyně ročně vesměs s jednou osobou 13 dní; chalupník, jenž přes 57 kr. neplatil, ročně s jednou osobou 26 dní; který více daně měl nežli 57 kr., ale přes 2 zl. 51 kr. neplatil, týdně 1 den; který více

*) Archiv města Kutné Hory r. 1775 čís. 2134.
**) Robotní patent pro král. české 13. srpna 1775, str. 1.

daně než 2 zl. 51 kr. ale ne přes 4 zl. 45 kr., týdně s jednou osobou $1^1/_2$ dne; který více daně než 4 zl. 45 kr. ale ne přes 7 zl. $7^1/_2$ kr., týdně 2 dni; který více než 7 zl. $7^1/_2$ kr. a ne přes 9 zl. 30 kr., týdně $2^1/_2$ dne; který více než 9 zl. 30 kr. a cožkoli nad to platil, týdně 3 dni. Při jízdní robotě zůstali i dále, již byli přes 9 zl. 30 kr. platili a s potahem robotovali, a ustanoveno bylo, že budoucně konati má poddaný, který nebyl za víc nežli čtvrt usedlého (čtvrtsedlák) a tudíž přes 14 zl. 15 kr. neplatil, s jedním kusem potahu týdně tři dni; půlsedlák neplatě daně přes 28 zl. 30 kr., s párem potahu týdně tři dni, a od sv. Jana do sv. Václava téhodně s jednou osobou pěší roboty; který byl za víc než půl usedlého avšak tři čtvrtě usedlého nepřesahal, tudíž více daně měl nežli 28 zl. 30 kr. a ne přes 42 zl. 45 kr., s 3 kusy potahu týdně tři dni, a od sv. Jana až do sv. Václava týdně dva dni pěší roboty s jednou osobou; který byl za více než tři čtvrtě usedlého a cožkoli nad to (celý sedlák) a tudíž více než 42 zl. 45 kr. a cožkoli nad to platil, se 4 kusy potahu týdně tři dni, a od sv. Jana do sv. Václava týdně tři dni pěší roboty s jednou osobou.

Poněvadž ustanovené tyto robotní povinnosti to nejvyšší byly, k čemuž budoucně poddaní podle tříd zámožnosti a kontribuce své přidržováni býti mohli, zanechávalo se těmto docela na vůli, při svých dosavadních robotních povinnostech, ježto buď skutečně menší byly nebo se jim aspoň tak zdály, bez proměny zůstati.

Nemohli pak poddaní neb obce díl ze staré a díl z nové roboty voliti, nýbrž musili se buď k té buď k oné přihlásiti; avšak měli právo, že se mohli s vrchností o jiný zcela nový způsob robotních povinností písemně porovnati, kteréžto porovnání se skrze krajský úřad ke král. zemskému gubernium pro nahlednutí a potvrzení zaslati mělo. O tomto rozličném vyvolení svých posavadních anebo nových patentních povinností robotních měli se jak jednotliví poddaní tak i celé obce, kdež tyto společně voliti měly, nejdéle do 16. října 1775 u vrchnosti neb u jejího vrchního úředníka hospodářského prohlásiti.*)

Tím způsobem bývalá těžká robota vesměs umenšena, i bylo ještě žádoucno, aby též nevolnictví zrušeno bylo. I to stalo se. Císař Josef II. dne 1. listopadu 1781 vydal patent, jímž poddaný stal se majetníkem statku, nyní dědičného, a každý poddaný nabyl práva k ženění; měl na vůli, zachovávaje předpisy vojenské odvodní soustavy, z panství se vystěhovati, a uvnitř země usaditi nebo službu hledati; poddaní mohli se podle libosti řemeslům a uměním učiti, a bez sprošťovacího listu, kterýž bez toho již přestati měl, mohli po výdělku tam jíti, kdež ho nalezali, nebyli více povinni konati dvorní služby a j. v. Tím urovnány byly poměry mezi poddanými a vrchnostmi ku zvelebení stavu rolnického, i dosaženo, po čem poddaný lid tak dlouho byl toužil.

---

*) Robotní patent r. 1775.

Srbsko, země i lid.

Píše

Konstantin Jos. Jireček.

(Pokračování.)

II. Šumadija.

Kdo seznati chce pravý život srbský, pozorování svá na Bělehrad obmeziti nesmí. Na cizince, který poprvé přijede do Bělehradu, město to arci učiní dojem veliký, tak že v první den zcela překvapen všude s otevřenýma očima se rozhlíží; ale kdo z vnitrozemí opět do sídelního města knížectví srbského se navrátí, ten v něm nevidí nežli staroznámou Evropu.

Ve vnitřním Srbsku však zvědavý cestovatel na každý téměř krok potkává se s novými divy. Tisíce věcí nevídaných a neslýchaných vidí tu a slyší, že by zde věru oči a uši zanechati mohl. Zde jiný je svět, nežli my jej viděti jsme uvykli, ano, zde je i v krajině i v člověčenstvu zachován stav pravěký, primitivní — stav, který v našich zemích již dlouhou řadou hlučných století od nás je vzdálen. Zde roste, bují, myslí vše, jak se mu právě líbí.

Leč velice zřídka zavítá sem cizinec. Málo kdy někdo za účelem vědeckým tam zajede; pro zábavu nikdo tam se nevydá. Ba v samém Bělehradě mezi domácí intelligencí velmi mnohé najdeš, kteří o krajích zahraničních, kam pohodlně po železnici nebo po parníku dovezti se mohou, mnohem větší vědomosti mají, nežli o mnohých částech vlasti, kamž arci bez značného nepohodlí dostati se nelze. V Srbsku totiž posud není železnic, ani na čtvrt míle cesty. Cizinec nad to, nemáli společnost domácí neb dobrá odporučení i průvodčí, po vnitrozemí vůbec ani cestovati nemůže, sice by brzo zavadil o patrné nepříjemnosti, jmenovitě chtělli by sobě něco zapisovati, kresliti aneb jen do svých map nahlížeti.

Loňského roku, když jsem pobýval v Bělehradě, naskytla se mi šťastná příležitost; mohlť jsem ve společnosti, že bych sobě ani lepší přáti neuměl, spatřiti aspoň některou část země srbské, totiž proslavenou z dob povstání srbského *Šumadiji.*

Svítal krásný den zářijový, když jsem za raního šera na voze opouštěl Bělehrad, abych viděl zemi, o které mi Bělehradští přátelé tolik vypravovali, že jsem sotva kterého dne s větší zvědavostí na cestu se vydal. Seděli jsme na voze v seně pokrytém huněmi. Na tak elastickém a pohodlném podkladě lze i mnoho dní bez velikého namožení prožiti na voze; na evropských sedadlech by zde i hnátovitý člověk již po několika hodinách byl rozbit.

Jeli jsme nejprvé do Kragujevce, do druhého hlavního města srbského. Z Bělehradu do Kragujevce čítá se obyčejně 24 jízdeckých hodin (konjaničkih satih), což dělá dva dni cesty. Přijeti lze tam

dvojí cestou. Delší je prastará dráha z Bělehradu do Cařihradu, kteráž od mnoha století jest hlavní spojovací cestou suchozemskou mezi orientem a okcidentem. Tudy Římané, Byzantinci, Slované a Turci chodili a jezdili, tudy i podnes každý týden jízdný rychlík (tatar) poštu nese z Evropy do Cařihradu a nazpět. Kdo jede do Kragujevce, z této staroslavné silnice u Jagodiny města vybočiti musí na pravo, na západ. Od několika let jezdívá tu i jakási diligence či dostavník z jednoho hlavního města do druhého.

Kratší cesta, mnohem krásnější a příjemnější, jde horami, které od mohutného uzlu horstva Rudnického vybíhají přímo na sever k Bělehradu, vyplňujíce lesnatou *Šumadiji*. Tou cestou i my jsme se dali.

Rychle jsme minuli poslední domy Bělehradské a vyjeli na Vračar, širé pole, které se prostírá nad Bělehradem na západním jeho konci. Zde stojí erární seno nakupeno v obrovské stohy. Právě se tu cvičila četa jezdcův, jen asi 30 mužův; neboť v Srbsku, jak známo, stálé vojsko velice je skrovné. Na Vračaru ode dávna tábor mívali všichni, kdo přišli dobývat Bělehradu, Turci, Rakušané i Srbové; zde stáli Srbové r. 1806 dobývajíce Bělehradu.

Za Vračarem vyjeli jsme na Kragujeveckou silnici. Vystavěna je teprvé nedávno za knížete Michaila z příčin strategických, k dopravě děl. Silnice srbské, jichž není právě nazbyt, dosti dobře jsou stavěny. Nikde není stoupání přílišné, avšak serpentiny bývají velmi četné a veliké. Šířka je skrovná. Vydržování silnic ponechává se bohužel sedlákům, a ti mnoho o ně nedbají. Jeli pěkný čas, pěkně jedeš; pakli prší, vůz duši ti vytřásti může. Podél silnice jde telegraf, s jediným drátem, který na otevřených místech připevněn je na tyče, v lese na stromy.

U nás, kdo k velikému městu se přibližuje, blízkost jeho zpozoruje brzo dle hojných sadův a rozptýlených domkův a letohrádkův. Na východě je jinak. Nejbližší okolí Bělehradu, aspoň na západní straně, přivítá cizince jako poloviční poušť; za tichého jitra činí dojem nad míru smutný, zádumčivý. Z počátku spatříš několik vinic, něco pšenice i kukuřice a pak za nimi na tisíce a tisíce krokův pustou půdu, kde není ani pole ani louka ani vinice, ale všude husté, bujné býlí a křoví. Kozy a ovce pasou se v stádech a ožírají mladé doubí. Pastýřům za útulek slouží tak řečené *mandry*, totiž střecha ze suchého loubí spletená a na několika větvích vyvýšená; stěn, dveří a oken v nich není. Na levo spatříš výšiny jednotvárně šedivé a v jejich lesích zde onde prosvituje stopa skryté vesnice; na pravo za pahorky a za Sávou vidíš na obzoru rovinu Sremskou, rovnou jako stůl. Silnice neustále vstoupá, a Bělehrad vzadu mizí v dolině.

Není divu, že tu tak smutno. Jako u Bělehradu tak i na celém poloostrově Balkánském v okolí velikých měst pusto bývá. Za Turkův totiž zubožený lid venkovský měst se vzdaloval, aby s utiskovateli svými nepřicházel v častý styk. U Bělehradu, kdež k této okolnosti přidružily se časté války — Bělehrad v každém století několikráte dobýván, obléhán a bombardován — časy sice valně se změnily, avšak sledy minulých útrap tak rychle setříti se nedají. Z popisu „srezu“ (okresu) Vračarského, který vydal p. Bogić v Glasniku učené společ-

nosti srbské, vidí se jasně, že okolí Bělehradské teprvé za nedávných dob je kolonisováno a sice od osadníkův z rozmanitých krajin jihoslovanských; v některých vesnicích lidé doposud ještě napolo mluví bulharsky. Venkované v okolí hlavního města zdáli se mi býti lid tváře nepěkné, kroj jejich nečistý a celý zevnějšek valně schudlý; když jsem se vracel, spatřiv lid srbský i v jiných krajinách, chudoba jejich byla mi ještě patrnější.

Celé jitro cestovatel jedoucí z Bělehradu na očích má Avalu, vysokou kuželovitou horu s dvěma vrcholky. Avala z nesmírné dálky je viditelná. Kdo ze severu po Dunaji do Srbska se plaví, tomu ostré obrysy temnomodré hory té již daleko v rovinách Banátu ohlašují blízkost Srbska, dávno prvé, nežli v ranní páře prosvitnou na obzoru minaréty Bělehradské pevnosti. Kdysi Avala celá byla lesem porostlá, jakož se v písni zpívá:

Bijela je vila pokliknula
sa Avale zelene planine.

Časem les vysekán a vypálen úplně, i Avala stala se zcela holou. Teprvé před asi 15 lety kníže Miloš dal ji znova posázeti; od té doby pokrývá ji mladý dubový les, dosti neveselý, na úpatí všude plotem ohražený. Na vrcholku stojí trosky rozsáhlého hradu středověkého, bašty a kulaté věže; dle pověsti stavěla jej „prokletá Jerina". I Marko Kraljević prý tu bydlel a jednou prý žertem hodil odsud balvan několik centnýřův těžký dvě hodiny daleko na místo řečené Trešnja, kde ten kamének posud ukazují. Dle pověstí a písní Marko vůbec hradův měl na sta, a hrobův jeho ukazují na kopy, tak že slavný junák v častém umírání musil zručnost míti znamenitou. Historie o Avale málo se zmiňuje. Základy jsou prý římské, ba nalezeny tu dva nápisy latinské z III. stol. po Kristu, které však jistě odjinud k stavbě sem donešeny byly. Na vrch vede cesta se stopami staré dlažby. Od hradu velikolepá je vyhlídka, nejen do Srbska, ale za Sávu a za Dunaj daleko do Rakous. Na „Gjurgjev dan" bývá nahoře veliká schůze lidu s hrami a zpěvy.

Asi po tříhodinné jízdě přijeli jsme na samé úpatí Avaly, minuvše dvě nepatrné hospůdky. V pustém lese stojí tu „mehana" (hospoda), kde jsme chvíli stanuli. Krom otrhaného hospodského, jenž jen kávou a rakijí (slivovicí) posloužiti může, nic zde není pamětihodného.

Za několik minut spěchali jsme dále. Asi hodinu vine se silnice na úbočí Avaly, tak že horu ihned pohodlně ze všech stran ve všelikých profilech spatřiti můžeš.

Na stráních spatřují se jakési strusky. Praveno mi, že tu za starých časův byly doly, čemuž bude jistě již několik století. Takových středověkých aneb římských dolův plno je v Srbsku; v posledních letech mnohé z nich obnoveny.*) Na pravo vidí se v hloubi stará „silnice"

*) Státní doly jsou jedny v Krupnji (Krupanj) v okruží Podrinském, kde se od r. 1870 s velikým úspěchem dobývá olovo, hlavně pomocí českých dělníkův (i s rodinami 48 hlav), druhé kamenouhelné v Senji (Senje) v okruží Čuprijském a v Dobré v Požareveckém. Hornické oddělení ministerstva financí horlivě pracuje o propátrání starých dolův v horstvu

Kragujevecká, smímeli vůbec silnicí nazvati bahnitou hluboko rozježděnou cestu, která po strmých srázech tak příkře nahoru dolů chodí, že jízda po ní zajisté k největším mukám náležela. Obrysy Fruške Hory, která posud za Sávou prokmitovala, mizejí na obzoru a brzo Posavinu zcela ztratíme z očí. Jsme v lesích, a po dva dni téměř ani z nich nevyjedeme.

Srbská krajina má ráz docela zvláštní, jakéhož nikde jinde po celé Evropě neuvidíš. Pohled na ni dlouho utkví v paměti. Abych nešířil slov, řku krátce, že země celá je polovzdělaný les. Les ten není však náš les evropský, pravidelný, nýbrž zcela zvláštní, srbský. Jehličí zde nikde jsem neviděl, jako vůbec po celém Jihoslovanstvu, leda že v Přímoří chorvatském něco smrčin se zjevuje. Všude duby, věčně duby, někdy buk, zřídka jilm. Obrovští velikáni stojí jeden za druhým, ne právě hustě; pod nimi bují neprůhledná a téměř neproniknutelná nízká chrastina dubová. Stínu je poměrně málo. Hospodářství lesní je na stupni nejdivočejším. Za hodinu napočítati můžeš na sta a za den na tisíce *opálených stromův*, ne malých, nedorostlých, ale nebetyčných obrův. Pastýř polodivokých vepřů, koz neb ovcí pod stromem zapálí ohníček a podryje strom; sedlák chce dříví, strom podpálí nebo podseče, něco si vezme a celého ostatního velikána nechá trouchnivěti, až se rostlinstvem jiným zakryje — skupení pralesní; chceli kdo z lesa pole zdělati, stromy porazí, ale pařezy nechá státi, aneb jeli lenoch, což velmi zhusta bývá, strom umrtví ohněm a ponechá jej prostřed kukuřice neb vína, aby osmahlé větve volně mohl do vzduchu rozpínati. A tak hlavní charakteristikon srbské krajiny jsou mrtvé stromy. Zvláště v noci při měsíčku poskytují zvláštní pohled; fantasie v nich nalezti může zaklené junáky neb mnichy, kteří k zemi jsouce přirostli, ruce k nebesům prosebně pozdvihují, bolestí všelijak se svíjejíce.

Druhá hlavní zvláštnost srbské krajiny jsou *vrljike*, to jest mohutné ploty okolo soukromých lesíkův a polí. Z dlouhých silných polen hrubě jsou zdělány, zcela bez hřebíkův. Položeno vždy pět klád takovým spůsobem, že se sousedními pěti kládami se stýkají, jako když prsty jedné ruky vložíme do prstův druhé. A tak vrlike široko daleko se rozbíhají v klikaté čáře. Kolik tu silného a zdravého dříví promrháno! Jeden inženýr domácí tvrdí, že v celém knížectví srbském je v plotech uloženo 5 mil. sáhův tvrdého dříví.

Nicméně nesmíme se domnívati, že by srbská vláda na zničování velikých lesův pražádný zřetel neobracela. Naopak, za knížete Michaila pilně začato jednati o zlepšení lesního hospodářství, v kterýchžto pracích posud stále se pokračuje. Lesy jsou buď vládní, buď obecní, buď „obštenarodni“ (zemské), avšak o naznačení mezí málo se ještě učinilo. R. 1874 lesních dozorcův bylo 17, malý počet proti ohromné rozsáhlosti lesův.

Rudnickém, na Kopaoniku, na Avale a u Ripnje. Zlato ryžuje se v řekách Timoku a Peku. Rozsáhlé měděné a železné doly v Majdanpeku pronajaty jsou od roku 1868 anglické společnosti; pracuje tam k 500 osob. Bratří Bright z Londýna dobývají cink, olovo, stříbro a zlato v Kučajině. Anglickosrbská společnost doluje na měď, olovo a antimon v okruží Valjevském, kde se dobývá i litografický kámen. Krajan náš p. Všetečka dobývá uhlí v Kostolci (Kostolac) v okruží Požareveckém.

Vláda nad to mnoho lesův sázeti kázala, zvláště v okruží Knjaževeckém, na písčitých prostorách v okruží Požareveckém atd. Máme pevnou naději, že Srbsko svého lesního bohatství nerozumně se nezbaví.

Osad při silnici téměř ani viděti není. Za dva dni projeli jsme jen asi čtyři. Vesnice jsou zde roztroušeny po hájích a lesích, dle obyčeje prastarého; již před třinácti stoletími napsal Řek Prokopios, že Slované bydlí v chalupách nepatrných a velice od sebe vzdálených. U nás kostelní věž z daleka osadu ohlašuje; v Srbsku kostelík, i zcela drobný, nemalá je vzácnost.

V celku je krajina, díváš-li se na ni několik dní, velmi neživá a truchlivá. Lidí pramálo. Několikráte přijede se před ohradu s branou; toť ohražená část lesa, aby dobytek do něho nemohl. Vozka otevře, s vozem projede a za sebou zase zavře. Nápadný je nedostatek zpěvného ptactva; les je mrtvý a mlčí jako hrob, nerozvějeli větřík na chvíli koruny dubův. Za to na sta kavek, havranův, orlův, supův a jestřábův krouží ve vzduchu. Zde onde spatříš kostru koňskou v příkopě silničním; jednu jsem viděl pod samou Avalou. Křoví vedle cesty nad míru je rozmanité, trnky, šípek, hloh, štětky, ostružiny, psí víno atd., vše v rozměrech mnohem bujnějších nežli u nás. Veliké prostory zarůstá divoký bez (sambucus) a divizna. Na stinných místech roste žlutokvěté „Ivanjsko cvěće“, které prý má vlastnosti čarodějné (Thalictrum).

V lesích zdržují se veliká stáda, hlídaná od pastýřův, jimž na tváři viděti lze, že se společností lidskou zřídka v styk přicházejí. Často kozy a krávy klidné mysli odpočívají na silnici a třeba je rozehnati. Podle silnice všude roste jakýs bodlák, od Turkův s velbloudy přinešený, jenž všude vázne na šatech, ovcím do vlny se zaplétá a tím velmi záhubný jest. Vepřův polodivokých prohánějí se v lesích celá stáda, ale ne tolik, kolik jsem očekával; řečeno mi, že pěstování jich prý ubývá. A v skutku vývoz jejich nesmírně se zmenšuje: r. 1872 vyveženo 471.000, r. 1873 již jen 297.000 kusův. Vepři v dubových těchto lesích znamenitě vykrmení, jsou, jak známo, nejdůležitější zboží, které ze Srbska do ciziny se vyváží.

Několikráte za den potkáš selské povozy, někdy dlouhou jich řadu. Zcela jsou ze dřeva; železa na nich není ani kousku. Do vozův zapřahají se jen voli, třeba i čtyři; koně jsou vyhraženi k službě jízdecké. Volové jsou hezcí, bílí, dlouhorozí a před vozem majestátně jako slonové zvolna ku předu se pohybují. Koně jsou nad míru drobní, vychrtlí a s dlouhou hřívou; jezdec na koníku poměrně jako obr vypadá.

Mnoho se potkává karavan soumarův, táhnoucích z neschůdných krajin okolo Užice nad Ibrem nebo dokonce z Turecka; s nimi jedou jízdní průvodčí s pistolemi a puškami.

Lid všude oděn je v malebný národní kroj. Mužští nosí červený fes (arci mnohdy již do běla vyrudlý), kabátec, vestu (ječerma), bílou košili, která se nosí svrchu, jako řecká fustanella, pak bílé gaće (spodky) a na nohou opánky. Plných vousův neuvidíš, ale kníry všude. Okolo těla mají pás, a za ním pistole i nože. Lidí neozbrojených málo chodí. Honba je zcela svobodna; proto krom vzácných zajícův

a koroptví sotva se která zvěř najde. Ženské v severní Šumadiji nosí dlouhou košili až k zemi, a nad ní napřed i vzadu zástěry či koberce, dle všelikých prostonárodních vzorův uměle vyšívané; k tomu kabátec a opánky. Provdané ženštiny připínají sobě na hlavu vzadu barevný šátek, jenž dolů visí. Ostatně má každý kraj svůj zvláštní ženský kroj; v mnohých končinách nosí na př. kápi mincemi pokrytou. Pásy ženské mívají těžké kované ozdoby; krásné exempláře viděti lze v národopisných sbírkách Bělehradského musea. Bosých lidí v Srbsku nikde nespatříš, krom dětí. Domácí a z velké části i polní práci hlavně obstarávají ženy; proto málo kdy shledá se mezi nimi pěknější tvář. Lidé se zde časně žení. Srbové ve vesnicích většinou bývají světlovlasí; fysiognomie jsou namnoze čistě slovanské.

Srb vyniká velikou nedůvěřivostí ku každému, kdo v cizokrajném oděvu do země přijde. Nestalo se mi v Srbsku nikdy, aby mne sedlák na cestě jen slovem pozdravil; hrdým zrakem měří cizince od hlavy k patě a jde dále svou cestou. Zcela jinak je v Slavonii a Chorvatsku, kde vesničané neznámého člověka, který se jejich osadami béře, svou přívětivostí zrovna obsypávají. Arci nesluší zapomenouti, že nedůvěřivost Srbova rychle mine, dášli se s ním jeho jazykem do řeči; tu on brzo se zjeví co nejupřímnější člověk na světě a hovornost i pohostinnost jeho nemá mezí.

Zvláštnost jedna cizince hned první den velice překvapí: ženské sedí na koních okročmo jako mužští. Jdouli pěšky, obyčejně předou. Žena, když chce přejíti přes cestu a v dáli spatří jezdce neb vůz, hned se zastaví a stojí, dokud on nemine. Kdy by šla přes cestu, stalo by se prý neštěstí. Pověra tato hluboce je zakořeněna; každodenně jsem se s ní potkával.

Jiný neobyčejný zvyk může každého, kdo o něm neví, do velikých rozpakův přivesti. Když zde lidé něco zapírají, hlavou kývají shora dolů, jako když my něco tvrdíme; někdy k tomu dodávají turecké slovíčko „jok" (ne). Pakli o něčem praví, že tak jest, hlavou vrtí, jako když my něco zapíráme. Je ťo zvyk prastarý, po celém poloostrově i dále, zdá se, rozšířený. Čtenářům Iliady a Odyssey zajisté bude dobře povědom (ἀνανεύω).

V jistých vzdálenostech stojí u silnice *mehany* (hospody), daleko ode vsi, od níž jmeno mají. Upomínají poněkud na staniční domky našich železnic. Bývají dosti úhledné, pěkně obílené a činí přívětivý dojem. Od několika let vláda totiž staré barbarské mehany s náležitou přísností zrušila a nové dle předepsaného plánu vystavěti rozkázala. Jsou vesměs přízemní; napřed mají verandu či krytou chodbu. Uvnitř bývá veliká cihlami dlážděná síň, kde je pec a kde sedláci u rakije sedají. K pohodlí pocestných má každá nová mehana několik menších pokojíkův.

Viděl jsem i staré mehany, napolo sesuté, nízké to boudy, spíše k chlévu nějakému podobné; tam cestující hlavou stropu se dotýkali, na holé zemi seděli a od hmyzu sežíráni bývali. Kouř z ohniště odcházel okny a dveřmi. Pece nebylo; oheň v hlavní, často jediné místnosti na zemi se rozdělával. Při pohledu na tyto strašidelné chatrče

cestovatel vděčně chválí energii srbské vlády, že takovým neplechám konec učinila.

Mehandžija zřídka je Srb, obyčejně *Cincar,* totiž Rumun z Epiru nebo Makedonie. Tito Cincaři u Bulharův a Řekův slovou *Vlachové,* sami sebe pak zovou *Rumuny.* Mluví jazykem velmi podobným rumunštině, jakéž se užívá ve Valachii, Multanech, Sedmihradech a Banátě. Jen na horách Pindu celé krajiny výhradně od Cincarův jsou obydleny; jinak po jednotlivých horských vesnicích aneb po větších městech v nevelikém počtu žijí rozptýleni. Zabývají se pastýřstvím, stavitelstvím, kupectvím, zlatnictvím. V Turecku, jmenovitě v západních krajinách, hospodští téměř výhradně jsou Cincaři. Mnozí živí se co *kiradžiji,* prostředkujíce se svými koňmi obchod po bezcestných těch krajinách. Jsou velice podnikaví a mají znamenitou obratnost v snadném výdělku; v tomto ohledu vynikají i nad židy. Mluví obyčejně mnohými jazyky, a jakkoliv jsou rozptýleni a ostatní národové jimi pohrdají, při národnosti své zůstávají s houževností podivu hodnou. Jazykem svým nepíší a literatury nemají. Tvář jejich je římská; vesměs jsou černovlasí. Kromě četných latinských nápisův, staveb a drobnějších starožitností Cincaři jsou nejvýmluvnějším památníkem slavného druhdy panství římské říše po těchto krajinách. V nejnovějším čase mnozí z nich valně tíhnou k hellenismu; v bulharském církevním boji všude postavili se na stranu Řekův. Mezi Slovany však jednotlivci z nich často se poslovaní. Pokládám za nutné připomenouti, že není každý stěhovavý řemeslník, jenž z Turecka do Srbska přichází, makedonský Rumun; mnohý z těchto lidí, jimž vůbec Srbové říkají Cincaři, ani rumunsky neumí, nýbrž je bulharský Slovan. Podobně slove každý, kdokoli ze Zásaví neb Zadunají přijde, *Švába.* I mne sedláci dle šatu za Švábu měli.

Cincaři rodiny své nechávají doma a často teprvé po roce neb i delším čase s výdělkem domů se vracejí. V mehanách obsluha výhradně je mužská — množství mladých pacholků (momkův). Jen v Čumići před Kragujevcem viděl jsem Cincarku a malé černovlasé děti, které na naše srbské otázky odpověditi neuměly a mezi sebou jazykem makedonských Rumunův mluvily, jenž posud vědecky ani prozpytován není.

Cestovatel, který by jel kolem mehany a nezastavil se, pokládá se za podivína. Ani není třeba, aby slezl s koně neb z vozu. Jakmile se přijede, vyběhne jeden momak a přinese tak zvané *sladko.* Je to ovoce s cukrem na husto svařené, třešně, ořechy, vodní melony (lubénice), nejobecněji růžový květ. Přijme se lžice a zapije se vodou.

Strava v mehaně všude je stejná: každý den vždy a všude kuře, věčně kuře. Někdy je celý oběd samé kuře, arci ve všelijakých podobách. Na jaře místo kuřat zastupuje jehně. Nyní mehandžija sám kuře upravuje, ale ještě před dvacíti lety, jak mi vypravováno, cestující musili prý své ručnice nabiti a na dvoře u mehany provozovati štvanici, aby hlad svůj něčím ukonejšili. Víno v mehanách málo kdy je nekřtěné. Ke všemu nevyhnutelná je paprika. Připočtemeli k tomu sýr, k jehož požívání mnohdy odvahy je potřebí, jídelní lístek obyčejné mehany je vyčerpán. Chléb bývá šerý a tvrdý. Avšak málo který cestovatel jede bez vlastních zásob, uložených v „bisaku“.

Účet skládá mehandžija z paměti, při čemž cestujícího cení po tváři a šatu. S penězi cizinec má v Srbsku nemalou obtíž. Především podotknouti sluší, že zde papírových peněz není a cizích bankovek že nikde nepřijímají. Vše počítá se dle *grošův* (tur. piaster), jichž 12 jde na jeden rakouský zlatý. Groš dělí se na 40 *para*. V oběhu jsou staré i nové stříbrné a zlaté mince všech státův, anglické, francouzské, turecké, rakouské, americké, nejčastěji však ruské. Mnohý kus k nepoznání již je otřen. Potkáš se zde s penězi, které v Rakousku od 30 let platnosti pozbyly. Nejvyšší mince jest rakouský *dukát*, jenž se cení na 60 grošův. Jinak nejobecněji se naskytuje ruský *rubl*, jenž má cenu 20 grošův. Za drobnější minci užívá se nejvíce ruských kusův, na př. 20kopějkových (4 groše) a j. Měděné mince od několika let pro štěstí jsou již domácí, a sice groše a půlgroše. Letos zavádí se srbská mince stříbrná. Tím se, chvala bohu, konec učiní dosavadnímu nekonečnému nepořádku, jenž všelikému šejdířství je podporou.

Jistý přístavek, který v Evropě v žádném bytu chyběti nesmí, stává opodál mehany a západoevropského cestovatele naplňuje i v nejlepších hospodách svrchovanou nepříjemností. Obyčejně stojí povýšen na kolech. V mnohých krajinách poskytuje cizinci divadlo směšnoúžasné. Jakmile někdo do té chaloupky po žebříku vyleze, strhne se na dvoře válečný ryk, vepři shrknou se pod chaloupku i zničují svou kořist.

Rolnictví je na stupni nejprimitivnějším. Na poli nevidíš ani, jeli zoráno, a pluh se pravěký — dřevěný to kůl s dvěma růžky, které slouží za držadla. Hnojení zde neznají ani dle jmena. Nejvíce pěstuje se kukuřice; širé prostory, posázené touto vysokou rostlinou při obzvláštní její bledozelené barvě poskytují českému oku pohled zvláštní, neobvyklý. Ale při nedbalosti obyvatelstva aneb jeho nedostatečnosti — neboť lidé v té zemi jsou nečetní — kukuřice málem se udusí pod bujným bylím. Hospodářství se zde pozdě počíná. V měsíci září oves neb pšenice ještě stojí na poli aneb leží v snopech; tím spůsobem arci sešediví ba zčerná a zrno téměř úplně se vytřese. Ptal jsem se po příčině toho divného obyčeje, a každý něco jiného řekl. Jeden mi pravil, že lidé pozdě s prací začínají a že jich je málo, často jen muž a žena na veliké polnosti, čemuž i v skutku tak jest; jiný, že to zbytek z dob tureckých, když turečtí vydírači daní chodili po zemi vybírat desátek z plodin a sedláci na příchod jejich s klizením čekati musili. Srbský vesničan seje namnoze jen tolik, kolik potřebuje pro sebe. Dělníkův námezdných v Srbsku není. Sedláci navzájem při polní práci sobě vypomáhají; obyčej ten slove *móba* (asi totéž, co v Čechách *láska*).

Stodol a stájův v Srbsku neznají. Obilí pokosené leží v stohách. Kosí se jen srpem; kosy málo jsou obyčejné. Humno vyjezdí se na poli vozem, do něhož voli jsou zapřaženi a na němž sedí celá rodina, ženy, any předou, a výskající děti. Mlátí se jako v Uhrách koni po humně do kola hnanými neb voly; ti zrna vydupají. Zrno chová se v „ambarech", chaloupkách to z proutí pletených a pro ochranu proti myším na koly postavených.

S potěšením však dokládám, že v posledních letech rozumnější hospodářství vzmáhá se s rychlostí nevídanou. Vývoz obilí od r. 1872 na rok 1873 se více než zdvojnásobil. Jmenovitě ječmene a ovsa u vý-

vozu přibylo, kdežto kukuřice méně nežli prvé do ciziny jde. V Požarevci mají Srbové zemědělskolesnickou školu, která roku 1873 měla 52 žákův, nejvíce z vesnic. Vloni na jaře profesoři tamní k rozkazu ministra financí poprvé objížděli zemi a lid všude poučovali. Bělehradská hospodářská společnost, majíc od vlády značnou pomoc, čítá přes 600 členův i vydává poučné knihy a časopis. V loni uspořádala výstavu v Topčideru, na které 1450 předmětův vyloženo; 130 dostalo cenu. „Státní ekonomie“ v Topčideru s velikým prospěchem zabývá se ušlechťováním ovocných stromův a pěstováním všelikého semene; mnoho tisíc stromkův prodává do vnitrozemí.

Vinohradů v Šumadiji samé je málo, více ovšem u Bělehradu a okolo Kragujevce. Tyčí k podpírání révy nikde v nich není; réva plazí se po zemi. Tomu co zahrada říkají, našinec se podiví; je to divoké býlí, v němž se kryje něco nepořádně rozházeného kvítí aneb zeleniny, cibule, papriky, bobův a tykví. Mnoho jsem u vesnic viděl planých hrušek a jablek. Kdy by se k pěstování ovoce více přihlíželo, za málo pokolení veškeré Srbsko by bylo jeden sad. Bramborův zde nikde na polích neuvidíš; jen v zahradách něco jich pěstují. U některých vesnic jsou veliké sady slivové a sušárny, které za mé jízdy právě byly v plné práci. Vývoz sušených sliv ze Srbska během čtyř let téměř se zsedmeronásobil.*) Průměrní cena ročně do ciziny prodaných suchých švestek obnáší okolo $5^1/_2$ milionu grošův. V posledních letech v Srbsku pěstování tabáku velice se vzmáhá. Vláda zvýšila totiž clo z tabáku cizozemského a tím domácí průmysl znamenitě pozdvihla.

Čas po čase cestovatel, ubírající se v stínu dubův dlouhopustými lesy, vytržen bývá z melancholie, ku které navádí hluboké ticho a nekonečná pustota celé krajiny, příjezdem k studánce (česma). Pod obrovským dubem mezi kořeny prýští se voda, která dřevěnou rourou teče do koryta, do vydlabaného kmene. Tu napojí se koně i lidé. Na několika místech viděl jsem česmy pěkně z tesaného kamene stavěné; pocházejí z dob tureckých, neboť muhamedán věří, že takovýmito lidumilnými skutky brána k ráji a k věčné blaženosti jemu se otvírá.

V lesích sobě pocestní čas krátí výstřely z pistolí aneb zpěvem. Tu nejlépe oceniti lze junácké písně srbské.

Někdy zhledneš v lesích ozbrojeného pandura. V Srbsku i v největší pustině nikdo tě nepřepadne. Bezpečnost je zde nepoměrně větší nežli v Uhrách, neřkuli v Turecku.

Potkajíli se cestovatelé neselští, zastaví se spolu i vyptávají se navzájem, odkud a kam, co nového atd., jako v nějaké Sahaře. Kupci cestují vesměs koňmo, v národním kroji a obyčejně v plné zbroji.

Mohl bych vyčísti všecky mehany a jmenovati všecky vesnice, které v údolích a lesích na pravo neb na levo od silnice Kragujevecké leží; ovšem při mnohých přítomnost obydlí lidských neohlašovala se ničím, leda sloupem dýmu aneb nějakým stádem dobytka. Než pouhými jmeny čtenáře nudit bylo by nesvědomité.

---

*) Dle zprávy ministra financí na rok 1874 vyveženo r. 1870 suchých sliv 674.389 oka, 1873 pak 4,416.191 (oka = $2^1/_4$ libry).

Když jsme objeli Avalu, na místo pohledu do Posaviny nastoupilo panorama nové. Před námi rozkládala se široká, úrodná dolina, v dáli za lesy modraly se obrysy hor Šumadinských, z nichž nejbližší nám je holý Kosmaj. Na pravo prokmituje na obzoru špičák Ostrovica, jehož téměř nepřístupný vršek ozdoben ssutinami starosrbského hradu. Na Ostrovici narozen byl Michail Konstantinović, který při pokoření Srbska od Turkův zajat a mezi janičary vřaděn jest, načež pod Mohamedem II. všech velikých výprav tureckých se zúčastnil, až v Bosně do uherského zajetí upadl a tak zase mezi křesťany přišel. Později usadil se v Polsku, kdež povýšen jest do stavu rytířského. Tam mezi lety 1492 a 1501 polsky sepsal či diktoval své paměti (Pamiętniki jeńczara), kteréž máme i v starém překladě českém (tišt. 1565, 1581).

Polední štace prvního dne je v Ralji. Ves Ralja leží v překrásné úrodné dolině u potoka téhož jmena. Mehany jsou zde tři. Stavili jsme se v první, která slove „u cáře Dušana“; podobizna tohoto slavného panovníka, s očima velikýma jako holubí vejce, visí nad vraty. Mezi pocestnými, kteří se tu sjeli, zvláště nápadným byl mi jakýsi muž v cylindru. Několik zevlujících sedlákův s patrným podivením hledělo na tento „švábský hrnec.“ Dozvěděl jsem se, že to Srb, kupec z Bělehradu, jedoucí na koupi sušených švestek; naučiv se kdes na západě nositi cylindr, vzal si jej i do pralesův šumadinských, aby na své necivilisované krajany učinil náležitý dojem.

Poledne v mehaně nemá nic zvláštního do sebe. Lidé se rychle najedí a pak nejparnější hodiny denní prospí na lavicích, na vozech neb venku pod stromy. Mně nechtělo se následovati tohoto příkladu i vyšel jsem ven, prohlednout si okolí. Vyhlídka jenom na východ je otevřená; na tu stranu teče potok Ralja a tím směrem spatřiti lze v dáli bílou věž kostelní. Široké údolí dílem je pokryto smutným dubovým lesem, dílem čerstvými horskými lučinami; zde onde trochu je kukuřice neb tabáku na poli. Obloha byla bez obláčku, slunce pálilo, že kromě stínu nebylo stání, a čistý horský vzduch v parnu se tetelil nad lučinami. Ticho vládlo nad krajinou; leda že z mehany zazněl řehtot koní. Jen u potoka pozorovati bylo jakousi kolonii dělnickou, kde lidé patrně dlouhou siestu neodbývali. Byl jsem zvědav, co se tam děje. Houf lidí v potu tváře zabrán byl do práce, jedni dělali hrnce, co do formy starořímským dosti podobné, jiní připravovali cihly polovypouklé ke krytí střech, tak řečené *ćeramidy* (čemu v Čechách říkají prejzy), třetí sestavovali vozy, vše to pod širým nebem. Již dle kroje viděti bylo, že nejsou zdejší. Byli to Bulhaři. Bulharův rok co rok tisíce přicházejí do Srbska na řemeslo, přes léto zde pracují a na zimu s penězi domů se vracejí.

Asi po dvou hodinách mehana obživla. Jeli jsme dále. Vyjevše z údolí Ralje, přijeli jsme po chvíli do vsi Ivanče. Jedouce kolem plotův jejich polí, hlučně jsme uvítáni vřeštěním polonahých cikaňat obojího pohlaví. Ves je úplně cikánská. Cikáni v Srbsku jsou dvojí, usedlí a kočovní. Usedlí buď sami pro sebe buď se Srby ve vesnicích bydlí a živí se rolnictvím. Kočovní potloukají se po zemi, spravují kotle, dělají koryta a žijí pod stany. Jsou, aspoň dle jmena, mohamedáni. Vláda srbská snaží se od šesti let všemožně, aby kočovné

cikány připoutala k půdě; cikán, usadíli se, na dvě léta osvobozen je od veškerých daní. Kočovní platí „harač“ cikánský, jehož pro stálé jich usazování vždy více ubývá: r. 1870 obnášel 33.338, 1873 již jen 14.375 grošův. Cikáni srbští, čítajíce 25.000 duší, mluví svým jazykem, jenž náleží k arickým jazykům čeledi indické. Do Evropy podivný národ ten přišel v XIV. století, přes Persii a Armenii. Nejprvé usadili se v Řecku a pak v zemích jihoslovanských a rumunských. Slova řecká, jihoslovanská a rumunská nalézají se v jazyku všech cikánův evropských, i ve Španělích a Anglicku. V Srbsku cikána již z dálky poznáš po spůsobu řeči; on i srbsky mluví náramně rychle, kdežto Srb vesnický vždy zvolna hovoří. Mezi mladíky a děvčaty usedlých cikánův spatřiti lze tváře překrásné. Starší ženské jsou ohavné, kouří tabák z dýmek a chodí vždy s rozhalenýma prsoma. Šat vesnických cikánův je čistý a úhledný. Kočovní nad pomyšlení bývají špinaví. Takový cikán se nemyje, leč když naň prší; tu on deštěm poněkud nabude přirozené barvy.

Na další cestě projížděli jsme krásným širokým údolím řeky Ivanice, jejíž rozkošné luhy s kukuřičnými sady a příjemnými háji zůstávají po pravé straně. Za ním stojí řada lesnatých návrší, končící na sever Kosmajem; při četných oklikách silnice zjevují se tyto vrchy v rozmanitých profilech a skupeních. Cesta do Kragujevce vůbec je bohatá znamenitými vyhlídkami na všechny strany.

V okolí vsi Vlašky, kde jest i malý parní mlýn, spatřil jsem před sebou daleko ode všech osad jakési podivné návrší, po levé straně bezprostředně nad silnicí se povyšující. Z dálky zdálo se, jako by na tom návrší seřaděno bylo množství korouhví nebo sloupův mnohodrátového telegrafu. Ptal jsem se, co to je, a řečeno mi, že to *groblje* (hřbitov). Když jsme se konečně přiblížili, šel jsem se podívat, jak věc vypadá z blízka. Přelezti jsem musil vysoký živý plot, který kolkolem roste. Uvnitř jsou kříže až dva sáhy vysoké, ba i vyšší, vesměs dřevěné a dle prostých vzorův velmi uměle a vkusně přiřezávané. Každý hrob ohražen je čtyřmi otesanými poleny, i ozdoben kvítím a svazky ovoce, jablek, švestek a drobných poloplaných broskví. Vysoké kříže ověšeny jsou vlnou a nedokončenými ručními pracemi zemřelých ženštin; na některých upevněna je *čutura* (dřevěná láhev) vína. Osamělé to hrobiště bujně zarůstá všelikým křovím. Na jiných místech Srbska spatřil jsem často v pustých lesích podobné hřbitovy, avšak neohražené, s kříži neb prostými památníky z kamene. Nikde jsem nezpozoroval ani nejmenší stopy nápisu; umění písemní náleží zde k věcem nejnovějším. V sobotu se strava mrtvým nosí na hřbitov. V chudé chýši, kde celý týden bídu a nouzi trou, v sobotu peče a smaží se — *za zadušbinu.*

Nocovali jsme v Belosavcích. Na silnici jsou tam dvě veliké mehany. Sotva jsme slezli — bylo asi 6 hodin — sjížděli se cestující, jedoucí z Bělehradu a do Bělehradu, jízdní i vozní. Kupci jezdí na koních, velmi drobných, kteří jako soumaři celý den jdou stejným krokem. Zanesl jsem své věci do pokoje i vyšel na galerii před mehanu, a tu přijel krásný chlapík s velikými kníry a šubarou, za pasem náramný jatagan a pistole; vedle něho šel pěšky jeho momak (čeledín) v modrých a jeden sedlák v bílých gaćech, oba s velikými kyji. Přivázal koně ke kruhu, jaké jsou při galerii hlavně pro jezdce,

kteří jenom na doušek rakije neb lžíci sladka mimochodem se zastaví. Hned se dal se mnou do obšírné rozprávky; zvěděl jsem, že jede z Kragujevce a že je kupec. Vešli jsme spolu do síně, kde mehandžija zatím začal veřejně péci, vařiti a smažiti. Avšak jakkoli hladový žaludek rád se dívá na kuřata, jak na rožních hbitě se otáčejí, horko mne brzo vypudilo ven. Tam vznikala celá vozová hradba. Chodili jsme po silnici nahoru dolů. Byl nejkrásnější večer, teplo, ale ne parno; na temnomodré obloze třpytilo se na sta jasných hvězd a nikde ani mráčku; večernice zjevila se v čarovném lesku. Zde již je horská krajina. Na západě se do podnebesí věží řada velikých lesnatých homolí, Kosmaj, Bukolja, Venčac a jiné, odrážející se na světlém obzoru jako hřbety ohromných zvířat. V druhé sousední mehaně bylo téměř pusto. Daleké vesnice ohlašovaly se vytím psův.

Konečně mehandžija se svými přípravami byl hotov a pocestní, kteří se zatím rozhostili po galerii a po síních, kouříce ze svých čibukův, dali se do díla. Mehandžija byl výjimkou Srb, jak se mi zdálo, z Banátu. Jeho žena a sestra její byly oblečeny v kabátce, kožešinou obšité; i jinde sem v Srbsku pozoroval, že lidé i za parných dní v kožíšku chodí neb v krámech svých sedí.

Po večeři živo bylo v síni. Plno tu pocestných i okolních sedlákův. Víno a rakije stála na stolech. Jeden sedlák vytasil *gusle* a začal zpívati. Poprvé jsem tu slyšel recitaci junáckých písní, avšak neshledal jsem v tom nic vznešeného. Gusle bručí velmi nemelodicky, majíce jedinou strunu. Zpěv je jednotvárné, melancholické odříkání s častým prodlužováním jednotlivých slabik. Pěvec časem přimhuřoval oči. Zpíval o Jug-Bogdanu a o jeho devíti Jugovićích, o Strahinići banu, o Kraljevići Marku. Vše s vážnou tváří mlčelo, ticho bylo a naslouchalo; nehnuli ani vráskou a očima na podlaze neb na ohni utkvěli. Národní epika v Srbsku silně již mizí; onať všude prchá před školami. Dobrého pěvce zřídka najdeš. Avšak na Černé Hoře, v Hercegovině, v Bosně a na Kosově poli uslyšeti lze posud pravý nenakažený zpěv junácký.

Asi za hodinu zábava byla u konce; Srbové časně chodí spat. Množství cestujících spalo venku na galerii, neboť i v měsíci září zde noci velmi bývají teplé. Se mnou uhostil se do téhož pokojíku jeden kupec z Bělehradu, s dlouhými černými vousy a v evropském kroji. Pověsil pistole na věšák a natáhl se na jednu postel, já na druhou. Z dvou okének vyhlídku jsme měli na pavlač a na noční krajinu. Stůl, stolice a dvě postele bylo veškeré nářadí v pokoji. Spí se zde všude v plném obleku; mnozí ani z bot se nezouvají. Postele jsou již veliký pokrok; prvé spávalo se v mehanách na podlaze na kobercích aneb na špinavých pryčnách.

Kupec mi pravil, že jede do Uzundžova blíže Drinopole na tamní vyhlášený výroční trh. Ještě devatenácte dní jízdy měl před sebou. Při svíčce rozpráběli jsme dlouho do noci o srbské politice, o rolnictví, o tureckých železnicích, o Srbech a o Bulharech, o Turcích a o Čerkesích. Jeho úsudky o věcech byly velmi rozumné a zajímavé. Prohodil jsem v hovoru, jak v Srbsku cestovatel bohužel téměř na každý krok pozoruje, že Turci sotva před 50 lety odešli a že domácí vláda od té doby neučinila tolik, kolik by cizinec a snad i domorodec

od ní očekával. On mi dával za pravdu a celou vinu dosavadní nepokročilosti srbského lidu připisoval velikášům a byrokratům Bělehradským, lidem, kteří ve Vídni, v Paříži nebo v Berlíně několik let vesele prožili a pak doma, aniž by potřeb země své znali, zavádějí reformy často převrácené, ba zhusta dbají jen o své účely. Turecko znal velmi dobře. Pilnost a průmyslnost Bulharův vysoce chválil, což u Srbův je vzácné, neboť z národní řevnivosti obyčejně bývají k sousedům svým nespravedlivi a pohrdají jimi. Druhý den jsme spolu jeli až do Kragujevce.

Ranním jitrem byli jsme vzhůru. Kupec mehandžiju přivítal bouřkou; nespalť celou noc pro všelijaké cizopasníky, kteří svůj stánek rozbili v posteli jeho. Já tomu nepohodlí šťastně jsem ušel. Spal jsem totiž zahalen do vlastního plaidu na veliké bílé plachtě, kterou jsem celou postel pokryl.

O toilettě pověděti musím jednu zvláštnost. Přinesou plechové umývadlo, prázdné. Mehandžija zavolá na svého momka: „Ajdi, da poliješ gospodina!“ A momek z konve pocestným polévá ruce, některým i hlavu. Toť domácí obyčej.

K snídaní bývá černá káva. O kávě zdejší připomenouti sluší cizozemci, že šálek (*fildžan)* nikdy nesmíš vypíti do dna. Káva tluče se v moždíři, vaří se v kotli a necedí se. Husté částky ssadí se na dno.

Nastalo sedlání a zapřáhání. O šesti hodinách z rána jízdy se začínají a o šesti večer se končí. Karavany nejdou více nežli na nejvýš osm hodin. Po slunce západu pusto je na silnicích. Za čtyři hodiny přiblížili jsme se k Topole.

Topola je město, v nejnovějších dějinách srbských velice památné a důležité. Zde narodil se Karadjordje; odsud začalo povstání srbské proti Turkům. V prvních letech našeho století nejhorší vývrhel janičarského sboru sídlel v Bělehradě, neposlouchaje ani sultána ani koho jiného, nýbrž sama sebe. Vůdcové této sběře, počtem čtyři, sluli *dahijové.* Jejich subašové a „kabo-dahijové“ po vsích takové prováděli tyranství, že lid houfně utíkal do lesův. Z Bosny a z Albanie hrnuli se dobrodruzi k dahijům. Chlapi, kteří dříve v hadrech na Sávě a Dunaji vláčeli lodě, nyní v zlatě, stříbře a aksamitu hrdě na koních se projížděli, konajíce všeliké bezpráví a násilí. Srbští knezové (náčelníci vsí) sjeli se v klášteře jednom a psali sultánovi, že jsou od dahijův téměř do naha svlečeni, že ni život ni statek ni ženy ni víra jejich není bezpečna, a nepřijdeli rychlá pomoc, že buď do lesův a do hor všichni utekou, buď v řekách bídný svůj život násilně ukončí. A tu sultán Selim III. dahijům poslal ferman i hrozil jim, nepřestanouli ráju týrati, že pošle na ně vojsko ne musulmanův, ale jiného národa, jiné víry, které s nimi naloží, jak ještě nikdy s musulmany naloženo nebylo. Dahijové tušili, že rája bude na ně ozbrojena a hodlali tomu předejíti. V únoru 1804 z nenadání přepadeni po celé zemi náčelníci a vlastenečtí mnichové a pobiti. Topolský knez Karadjordje, proslulý již před tím udatenstvím a smělostí, vystřežen byl od Turka Ibrahima, handžije v Topole, svého přítele a pobratima, a v čas uskočil do lesův. Hajdukův plno bylo po lesích. Z lesův Šumadije rozléhal se hlas pomsty

po celé zemi. Karadjordje zvolen vrchním vůdcem. Pomocí sultánského vojska panství dahijův od Srbův zničeno. Turci pak vyzvali Srby, ať jdou s pokojem domů. Srbové však, stojíce ve zbrani, chtěli sobě vybojovati svobodu. Podniknuvše boj proti Portě, po skvělých vítězstvích skutečně osvobození vlasti dosáhli.

Topola leží v dolině a sestává vlastně z jedné ulice. Uprostřed je starosrbský hrad, dosti rozsáhlý, se čtyřmi věžemi. V jedné věži je „čitaonica“ (beseda), jak veliká deska oznamuje. V jiné pnou se stromy velmi silné, z čehož souditi lze, že již dávno je v ssutinách. Na dvoře hradním roste tráva; v malém domku na nádvoří bydlí pop. Vedle je malý kostel v byzantinském slohu s hřbitovem. Na něm pod červenou deskou z mramoru odpočívá první osvoboditel Srbův. Dále stojí konak (palác) Karadjordjův, stavení orientálské, dřevěné, dosti rozsáhlé, se zahradou a sklenníkem. Zde sídlíval, nebyloli ho potřebí v Bělehradě aneb na bojišti.

Zbraň jeho viděl jsem v Matici srbské v Novém Sadě: francouzská puška, dánské dvě pistole, turecký jatagan, pozlacené *fišeklije* (torbice na patrony) a šavle, jejížto latinský nápis oznamuje, že pochází z dob prince Eugenia. Šavli tuto spolu s životem ztratil nějaký šlechtic v nešťastném boji s Turky; Turkům Karadjordje ji odňal v slavné bitvě na Mišaru, kterouž počala se řada skvělých vítězství srbských. Živo bývalo kdysi před konakem Topolským. Rozléhal se zde hovor udatných bohatýrův a ržání vystrojených ořův. Nyní křik a zpěv dávno umlknul. Pusto je v konaku; okna zatarasena.

Konak Topolský všeliké scény v síních svých viděl. Nebylť Karadjordje diplomat v salonech vzrostlý, ale byl muž činu, vychovaný při polní práci a v řízných bitkách. Vuk Karadžić vypravuje, jak se tu v Topole prával se svými starešinami. Jednou prý rozhorčen nad jakýmsi případem pozval k sobě Iliju Markoviće, ministra (popečitele) práv a Miljka Radonića, ministra zahraničných záležitostí, zavedl je do jednoho pokoje, popadl stolici a na zádech obou pánův na kusy ji rozbil. Bylo to r. 1811. I o starém knížeti Milošovi cestovatel uslyší nevyčerpatelné bohatství podobných anekdot.

Z Topoly přijede se do hlubokého a neširokého údolí bouřlivé Jasenice, která teče do Moravy; silnice serpentinami vede dolů k vodě a odsud horem na vrch. U mostu stojí několik obrovských ořechův. Na stráních všude je mohutné nepronikatelné křoví, hlavně ostružiny. Spatřil jsem zde poprvé divokou vinnou révu, která v nestrojených guirlandách vine se po vysokém houští a objímá každé trnisko; po drobnozrných hroznech jejích nikdo ruky nevztáhne.

Dále ustupují veliké lesy, které ostatně v Šumadiji od dob povstání znamenitě již se uskrovnily. Na východ se půda čím dále tím níželi kloní až do mlhou zastřené roviny nad řekou Moravou, za níž se zjevují modravé hřbety hor východního Srbska, které v bezprostředním svazku stojí s Balkánem.

Poslední štaci druhého dne na cestě měli jsme v Čumići, malé mehaně s otevřeným obzorem, v níž nejpamátnější věc byla klec, plátnem obšitá a na stropě zavěšená. V ní mehandžija maso chová proti mouchám.

Do Kragujevce přijeli jsme druhého dne k večeru. Města neviděti až na několik krokův. Leží v překrásném kraji uprostřed rozsáhlých hájův a vinic v široké kotlině, kterou zvlažuje řeka Lepenica. Prachárny již z daleka se bělají, kdežto z města dlouho ani stříšky nespatříš.

Jak viděti, cestování v Srbsku podnes ještě velice jest originální. A silnice Kragujevecká je po Cařihradské nejoživenější ze všech cest v Srbsku. Až jednou v Srbsku budou železnice, cestovatelé, přirazivše za několik hodin od Dunaje do Kragujevce, ani věřiti nebudou, jaká ta dvoudenní výprava bývala skrz lesy Šumadinské. Primitivnost krajiny brzo ustoupí před lokomotivami a uteče se do odlehlých hor. V ostatním Srbsku cestování ještě více má půvabu pro toho, kdo milovníkem jest života originálního, evropským pohodlím nenakaženého; neboť tu lze cestovati jen na koni a mehany jsou mnohem horší.

Od Západoevropcův slýchal jsem, že se jim Srbsko, když z Rakouska tudy jeli do Turecka, zdálo býti pouští; když se však z Turecka, zvlášť z Kosova pole neb Bosny Srbskem domů vraceli, tu zde ráj viděli, přišedše zase mezi lidi, kteří v hospodě na stolicích sedají, z talířův jedí a vidliček užívají. (Dokončení.)

Jan Erazim Vocel co básník.

Od

prof. **Karla Smídka.**

(Dokončení.)

Seznali jsme různé ty protivy, jimiž zmítán byl duch Janův a roztoužen po klidu a smíření, a jak by bylo žádoucno bývalo, aby Vocel více do podrobna a s důrazem konkretních projevův a tytýž i se pružnější ostrostí kontrasty takéto byl zobrazil a perutěmi jařejší fantasie prodechnul. Podotkli jsme tolikéž, že od pravého básníka požadujeme nejen jasné takýchto protiv vytčení a v *živých postavách* vylíčení, alebrž i v harmonický jich *soulad* uvedení. Od poesie co nejduchovějšího projevu krásna očekáváme, aby nás povznesla z mlhavých nížin vezdejších zmatkův, v říše, kde nás nevadnoucím půvabem ovanují lahody věčného jara, krásy a míru. Čelní básníkové, kteří se zabývali záhadou ve Faustu zobrazenou, různým od sebe spůsobem usmíření toto provesti usilovali. Též u Lenaua jest Faust zastupitelem *badatele,* po pravdě prahnoucího žízní neukojitelnou; houpaje se na loďce neustálé skepse a kolotaje se mezi bohem a ďáblem, mezi rozkoší a opětným sobě jí zošklivením, mezi neřestí a kajicností, nedospívá ku smíření, alebrž končí samovraždou a takto upadá úplně v moc Mefistovu. Čin tento, kterým dovršuje se vnitřní prázdnota a spousta, omlouvá i odůvodňuje tím, že podle výsledného svého poznání vše považovati

musí za pouhý přelud a sen a dále, že mu nikterak nelze zapomenouti, že jest jen *tvorem;* „dokud nejsem všewládnoucím, nechci zcela na tom světě býti.“ Zmítá tu hrudí jeho totéž vědomí, jež byl i *Platen* úsečným naznačil výrokem: „Das ist der Schmerz des Alls *nur Creatur zu sein.*“ Jinak u našeho Jana. U lože umírající Ludmily, kteráž před úplným svým zhasnutím ještě věštným duchem naučení udílí, aby Jan i veškeren národ slovanský „víru, lásku k vlasti, statečnost spojil v národnost,“ vzpružuje se Jan ve svém nitru rozbouřeném; než ale zcela důsledně sevřen jest přece hlubokou lítostí nad svým dosavadním jednáním, jež sám nazývá „drzým nebi se rouháním“ a takto roznícen kajicností *vyhošťuje sebe z lůna krásné své vlasti.* Prvé titanským pudem „hledav slávu, hledá nyní chýši, kde by klidně hlavu položil“, a ubírá se k Rýnu do německého města Mohuče. Ve světnici chýše chudobné objeví se mu ve snách „milenky ruměnec“, cherub krásný, zvěstuje mu, že se k němu i k národu jeho sklonila milost páně. Hvězdy, jež lily se z kalicha andělovi nebeskému, proměnily se ve skvělé písmeny, tato slova skládajíce: „Řekl bůh: buď světlo — i bylo světlo“; litery pak tyto tajná moc takto rozestavila: „*Světlo vede z labyrintu slávy!* světlo, *ne meč* slávu vydobývá.“ Nejmohutnější pakou k šíření osvěty, ku pravé slávě vedoucí, jest zajisté *knihotisk,* jehož vynálezcem stává se náš Jan Kutenský, a jmeno muže „knihpísaře, jenžto z ciziny připutoval v Rýnské krajiny, známo všude, velebeno též i kleno.“ Kaje se Jan z nekalé své minulosti neupadá v chabou nečinnost, alebrž povstává jako v omladlém vzepnutí duchových sil k činům, národům i člověčenstvu celému pokrok i slávu připravujícím. Tímto však mužným k dobru rozhodnutím přetíná svazky s Duchamorem; ten v předtuše, že Jan vymyká se ze svůdných jeho okovů, vyzrazuje tajenou dosud hru svou:

Kdybys, poznav rány lidu tvému
vírou zaťaté a národností,
sehnul šíji kmenu slovanskému,
by se klaněl hmotů velebnosti:
tu by se mnou ďábelský sbór výskal . . .
Tenkrát peklo velký hod vyzvání,
když se člověčenstvo k hmotu sklání.

Ani tenkráte, když Duchamor, vzchopiv se k poslednímu úsilí, odvrátiti Jana od nastoupené dráhy k dobru a k pravdě, černými barvami maluje příští osud národu českého a slovanského, kletbu vyřknuv „na Slovanův vešken pronárod“, že se proti němu v ješitném záští spolčí národové jiní, aby pohynul naprosto, ba co ještě horšího:

rozdrcené, na cti rozervané,
záští národů evropských štvané
slávské pokolení *v lůně svém,*
nesvornosti zhlodaném,
nejpodlejší vrahy zplodí,
kteří o šat matky zkatované
kostkou pekelnou se hodí — —

ani tu nezoufá Jan více nad sebou ni nad svým národem, alebrž v posvátné nevoli volá: „Odstup, duchu, — dost, o dosti!“ Avšak Duchamor

před Janem v celé své hrůze se objeviv, dí naposledy: „Kletbou pekla slávu Slávy zboříš!“ Jan odvětí: „Nepokořím se ti více, smrti stín nechť raděj moje líce zakryje!“ Duchamor vztahuje ruku po Janovi, tento klesá na zemi — tu však vrah mizí, a nad Janem vznášejí se dvě hvězdy, tváře to přemilostné děvy a drahé matky jeho; Ludmila ústa jeho políbivši volá: „Věčná láska tebe vykoupila, láska vykoupí též národ tvůj!“ Básník pak, věštným duchem předpovídaje zápasy, jaké v budoucnosti bude podstoupiti národu slovanskému, dávaje jemu konečně poučení zří *jediný* proti tomu prostředek v *osvětě:* „Vězte, že jen *světla* blesklé meče vydobudou věčnou slávu vám!“

Nám však nezdá se takéto celé básně Vocelovy zakončení úplně uspokojivé, aniž pak různých těch protiv, ježto byly ducha Janova rozháraly, usmíření a uladění dokonalé; jest zajisté jen *stranné.* Prvá protiva, v nížto se ocítá nitro Janovo, spočívá v rozporu citův rodinných s přesvědčením jeho náboženským i občanským; dozvěděv se, že vrahové otcovi byli stoupenci víry, k nížto Jan dosud se přiznával, nemoha rozrušení toto v pravou kolej usmíření dovesti, opouští tyto svoje souvěrce i spolubojovníky. Avšak i protiva mezi *hmotou* a *ideálností,* v celé básni nejpronikavější, není básníkem v pravý soulad uvedena. Neníť zajisté hmota *sama o sobě* zlá, aniž rázu tak hříšného, aby ti, kdož k ní přilnou, propadnouti musili mocím pekelným. Kdežto svět antický byl *zbožnil* přírodu, byla ona ve středověku — jenž výtečnou snahou vnořil se v hlubiny světa *vniterního,* zahaliv tudyž temnou rouškou svět smyslný — ovšem považována za moc člověku nepřátelskou, ke zlu ho zbuzující, tak že ti, kdož se osmělili odkrývati tajemnou její roušku, probádati zákony její pověčné, jmíni byli za kouzelníky a za domnělou svou všetečnost pykati musili v žalářích a na hranicích. Ale hmota čili příroda musí *duchovým* snahám člověčenstva *podříditi se,* a takto státi se nikoliv jeho svůdkyní všelikou ideálnost ohrožující, alebrž milou jeho důvěrnicí. V tomto přátelském svazku s přírodou slaví nyní člověk nejskvělejší triumfy, mohutným svým duchem přemáhá přírodu, láme skály, řekám vyměřuje novou cestu, zapřáhá páru, aby poháněla lodi na vlnách morských, vlekla po železu plody národův k národům, láká z lůna země všemožné prameny úrody, a to vše zajisté ne za tím *výhradně* účelem, aby darův těchto své věrné družky *požíval* (v tom tkví osten protivy), ale aby vše to člověku sloužilo co *stavivo* nového světa, světa to duchového, ideálního, kde bytují dobro, pravda a krása v lesku povždy zářivém. A pochopíli se takto podstatný ráz obou protiv, a tak musí pochopen býti, probleskuje tu pravá jich shoda, a obapolná jich *směrnost,* kteráž nás zcela upokojuje.

Co třetí protiva naskytá se nám v Labyrintu Slávy rozpor mezi *vlastenectvím a kosmopolitismem.* I v ohledě tomto nenalézáme v básni Vocelově dostatečného uladění týchže protiv. Vlastenectví, máli býti pravé, máli vybaviti se a očistiti z kalův pouhého osoblivého citlivůstkářství a marnivé libosti, musí povznesti se ku všeobecnosti, k celku člověčenstva, kdež vane myšlenka boží, čili *účel,* jaký prozřetelnost vytknula veškerému člověčenstvu. Avšak tato vůle boží műž jen uskutečniti se jednotlivými národy a v těchto jednotlivými osobnostmi; vtělení myšlenky boží v lidstvu, jižto naznačiti lze snahou, aby *oblažili*

se všichni všemi, díti se může jen postupně; z jednotlivcův skládá se rodina, ze spojení rodin pučí obec, širší pak obvod obcí jest vlast čili národ, z jednoty národův vyvinuje se kmen, a ze příbuznosti kmenův vyrůstá strom člověčenstva. Má tudyž vlastenectví moment všeobecnosti, k němuž vůlí svou, snahou svou co k ideálu musíme pohlížeti; onoť ale má zároveň stránku osoblivosti, skutku, jejž provesti lze jenom v užším oboru. Různí tito rozdílové, do nichž člověčenstvo co v různé haluze se rozvětvuje, nejsou úkazy svévolnosti, alebrž ustanovením prozřetelnosti, aby na této cestě rozvíjel se ku dokonalejším vždy výkvětům duch lidský. Kdo tedy svévolně opovrhuje národností, hřeší proti zákonu božímu. A marně zakrývá línost i lhostejnost svou k vyšším zájmům národa svého, kdo se honosí velikými úmysly pro blaho veškerého člověčenstva; i jsoutě úplně pravdivá a každodenního povšimnutí hodná slova, jimiž zvěčnělý Havlíček jako zasvětil počátek redigování druhdy „Pražských Novin“ (1846): „Kdy by jen každý jednotlivý člověk *na tom místě, kde stojí,* k dobrému se snažil: zajisté by se i *celá země* šťastného stavu neminula. Pročež také myslím, aby každý raději malé nedůstatky *okolo sebe,* ku kterýchž zdvihnutí moc jeho stačí, napravoval, místo planého stesku na *všeobecné* veliké nedůstatky, které jeden napraviti nemůže.“ A tento názor jest pravé a úplně uspokojivé i těchto dvou protiv usmíření; a ježto podle toho všeho jenom na *vlastenecké* půdě zakořeněna jest všeliká výdatná činnost *jednotlivcova,* nelze nám souhlasiti s jednáním Janovým, že třeba popudem kajicnosti — opouští svou vlast, domnívaje se, na *cizí* půdě sloužiti tytýž i národu svému; neboť právě tím upadá ve spáry *stranného* kosmopolitismu, k němuž ho zlákati se jal všemožným ďábelským úsilím svůdce jeho Duchamor.

Snadným se zdá býti úkol, usmíření všech těch dotčených rozporův naznačiti *všeobecným* rozjímáním; ale jak jich v živoucí konkretnosti důkladně i uspokojivě vylíčiti má básník? Přihledněmež ještě na konec k básni Goethově, zdaliž nám tu kyne právě poetické provedení toho, co jsme i ve Faustu Lenauově i v Labyrintu Slávy nemile pohřešovali. I Goethův Faust jako náš Jan zotavil k nové pružnosti zlomené síly, zvítězil nad bludem a smyslnými chtíči obětí neskonalé, čisté lásky Marketčiny. Láska, lítost, bolest ztrávily, co ve Faustu bylo zapíravého, živel to Mefistofelský, a peklo, jako povždy v dějstvu, musí i tu sloužiti nebi. Mefisto obmýšlel svésti Fausta, ale bezděky přispíval jenom k jeho obrácení. Marketa neodhodlala se k útěku, alebrž ke smrti, tím úplně smířila svou vinu, žalář stává se „místem posvátným“, andělové strážní obklopují kajicnici; ale nyní volá ještě k Faustovi: „Z tebe hrůzu mám“ — neboť tento neroztrhl naprosto svazky s Mefistem, a v čem se byl na *jednotlivci* provinil, nenapravil platným působením pro *celek.* Avšak k tomuto předsevzetí vzchopil se, „již zvučně pro ucho rodí se nový den“, objevují se červánky světla, jež mu má ozařovati novou dráhu života. Ve zdárné, neustálé činnosti hledal a našel vyproštění od svízelův, útěchu v pohromách, duchový omlad. Toť provedeno ve druhém dílu básně o Faustu; Mefisto nezastává tu více úlohu svůdníka, alebrž vykonavatele rozkazův svého pána, jež ovšem ostrým úšklebkem často provází. Toť jedině pravdivé i zároveň básnické

rozluštění záhad ve Faustu obsažených a všech protiv uspokojivé smíření. Vocel za jediný úkol Janův i národa slovanského pronáší jednostranné bažení *po osvětě;* ale každá strannost jest bludná a neuspokojivá. Jest v *bažení po osvětě,* kteráž ovšem mohutnou avšak nikoliv jedinou jest pakou života národního, zahrnuto *veškeré* blaho i pro jednotlivce i pro národ? což není k tomu zvláště ve věku našem potřeba hrdinné statečnosti, chrabrosti a odtud vyplývající *mohutnosti národní,* jakovou třeba odrážeti surové útoky vrahův národních, kteří by s národností urvali nám i naši svobodu a s ní všeliký pramen i popud trvanlivé, protože z původního národního jádra zkvétající osvěty?*) Nám tane jiný obraz národního blaha na mysli; i budiž nám dovoleno utkvíti jej ke snadnějšímu i živějšímu vyrozumění k určité historické události. V červenci r. 1790 konaly se v Paříži veliké přípravy k oslavení dne 14. července, o kterémž dni r. 1789 dobyl lid hrad městský čili zlopověstnou Bastillu. Slavnost ta měla spolu státi se velikolepou slavností bratrstva. Na poli Marsovu, kde se slavnost konati měla, zaneprázdněno bylo 150.000 dělníkův. Práce nešly dosti rázně i rychle ku předu. Roznesly se zlomyslné zvěsti po městě jinak již dosti rozčileném, že dělníci jsou uplaceni, aby slavnost přerušili. Zvěstmi těmito rozjaření zástupové hrnuli se ze všech stran v četných tlupách na pole Marsovo. Vznešené dámy i sprosté děvečky, starci i děti, mniši i vojáci, učení i sprostí pracovali tu se svornou ochotností, ba i sám král vezl kolečko staviva *ku společnému oltáři vlasti.* Veškeren národ měl o slavnosti této své vyslance. Všichni přísahali věrnost ústavě; král, vojsko, sněm, miliony lidu všech stavů, všech vrstev, přísahali věnovati veškery své síly oslavě vlasti, v nerozlučném setrvati bratrství se všemi Francouzi. Slavnostní toto okamžení ohlašovala děla od města k městu, a v tutéž téměř hodinu ozýval se v útrobách *jeden* tlukot lásky a bratrství po veškeré Francii. Nikdy neusmál se genius člověčenstva s takovou útěchou na tuto zem, nikdy neskanulo tolik radostných slzí se tváří lidských. Ejhle to obraz blaha pravého pro jednotlivce i pro národy, tu aspoň na okamžik, jak často ze zamračeného nebe na chvíli prokmitá obloha v jasném blankytu, uskutečněno, po čemž plápolá nejvroucnější ždání naše, aby činnost *jednotlivcova* vřinula se tu mocnější tam slabší silou v *celek* národa a tím u veletok člověčenstva. Takýto luzný obraz představiral se umírajícímu Faustovi, k čemuž přičinil Goethe (ve druhém díle 5. jednání) slova nejdůležitějšího obsahu:

Tak moudrost posléz soudívá:
Jen taký svobody i života jest hoden,
kdo si jich denně pracně dobývá.

*) K jasnějšímu osvětlení, proč Vocel přilnul k myšlence, učiniti z Jana Kutenského, hrdiny své básně, konečně vynálezce knihtiskařství, budiž podotknuto, že za příležitostí čtyrstoleté slavnosti vynalezení knihtisku (1840) ovládala v Čechách domněnka, jako by vynálezce jeho byl rodem Čech. Ponejprv při dotčené slavnosti projevil tu myšlenku, že týž vynálezce narodil se v Horách Kutných, v noveletce Jar. *Vrtátko,* později obšírněji provedl ji K. *Vinařický,* usiluje dokázati, že „Jan Gutenberg, narozen v Hoře Kutné r. 1412, bakalářem svobodných umění učiněn v Praze dne 18. listopadu 1445, byl prvním knihtiskařem v Mohuči 1450.“ (V. Květy, 1845, č. 136 a násl.)

Tím tráví vhroužen v nebezpečí tok
zde hoch i muž i kmet svůj volný rok.
Dav taký chtěl bych zřít,
na volné půdě s volným lidem žít.
I směl bych k okamžiku říci:
Ó prodli, vždyť tak krásen jsi;
a v předtuše tak vysokého oblažení
teď v nejvyšším se kochám okamžení.

Ve slovech: „jen taký svobody i života jest hoden, kdo si jich *denně pracně* dobývá“, vyřknut jedině pravý princip blaha osobního i společenského; jest to princip *práce,* práce *svorné,* kdež každá i sebe menší síla obětuje se spáse společenské; a slova ta buďtež plamennými písmeny vyryta v paláci velmožovu i v chatrči nuzákově, neb „často pastuchova chýška více pro vlast může činiti nežli tábor, z něhož válčil Žižka.“ Kde takýto duch vzájemné práce, takýto duch obecnomyslnosti a *vesměrnosti* proniká veškery vrstvy národa v mohutné svornosti, takový národ nemůž zahynouti; taková práce vesměrná jedině i v pravdě *osvobozuje* a pramenem jest oblažující mravnosti; s takovouto trvají národové věčně. A tak neb podobně měla patřičného ukončení nabyti i báseň Vocelova, a nikoliv ve stranném vytknutí snahy po osvětě; *strannost nesmiřuje.*

Spisovatel tohoto článku nepatří k oněm kritikům, již majíce pro každý básnický výtvor již nějakou přihrádka pohotově do ní často svévolně co ve Prokrustovo lože jej vměstnati usilují. Onť koří se ve skromné úctě před *tvořivou* silou genia v pravdě básnického, a tytýž přesvědčen jest, že i ve krasovědě dospěti lze k jistým a uspokojivým úspěchům cestou *induktivní,* podle nížto každé umělecké dílo ze svého vlastního organismu má posuzováno býti. Avšak není každý plod, jenž se za báseň vydává, v skutku organickým dílem, v nadšení často sobě nevědomém ze tvořivé síly vyřinulým; tu zajisté jest to úlohou nepředpojaté kritiky poukázati na vady takéhoto díla a které estitické zákony v něm jsou porušeny a zneuznány. Že i rozdílové, v jaké básnictví obyčejně se rozvrhuje (v básnictví buď epické neb lyrické neb dramatické) jsou formy jeho elementární, z jeho podstaty samy se nabízející, protože básník ku předmětu své fantasie chovati se jenom může buď objektivně neb subjektivně neb spojiti obě tyto stránky v jedno: vzniká i ohledem Vocelova Labyrintu Slávy otázka, ku které z dotčených básnických forem ji máme připočísti, kam ji vřaditi. Básník sám nepodává ani na titulní stránce ani v dosti obšírné předmluvě nijakého názvu, jenom u výňatku v Musejníku 1845 podaném dokládá, že jest to „zlomek z *romantické* básně“. Nemineme se s pravdou, majíce za to, že Labyrint Slávy nelze připočísti *výhradně* k jednomu z uvedených druhův básnictví, jakož se musíme vzdáti všeliké snahy, vměstnati Goethova Fausta v kadlub jedné z forem těch básnických. Ustanemeli Fausta považovati za dílo výhradně dramatické, vymizí mnoho esthetických rozpakův a ztupí ostří mnoha jinak při něm vynikajících záhadných otázek: patří ta neb ona scena k celku čili nic? aneb nemělali býti ta či ona část obšírněji provedena? není takto porušen důležitý v krasovědě zákon symetrie čili souměrnosti? nemohloli na př. bez újmy celku vypustiti se líčení bujného života ve sklepě Anerbachově, neb divokých rejův na

Lysé Hoře? aneb nerušíli popis bratrské lásky Valentinovy k Marketě, ač živostí právě dramatickou provedený, tklivé naladění mysli, předcházejícími scenami v čtenáři probuzené, a tím souvislost celku? Podobně se to má s básní Vocelovou; mohly také v ní mnohé popisy (jako na př. rozpustilého života mladíkův v krčmě, uvedení tam kněze Martina, ve druhém oddělení putování Janova až ku pravlasti Slovanův a j.) vypuštěny býti, aniž by tím bylo ublíženo esthetické libosti veškeré básně. Pročež ve výroku, jejž bychom pronesli o Goethovu Faustu, v takémto se nám ustanoviti jest i o básni Vocelově; neníť to báseň dramatická, ale všechny druhy poesie jsou v ní hojně zastoupeny; jest to báseň epická ve formě dramatické se živly i lyrickými i didaktickými. Jsmeli toho mínění, jak se nám celou básní Vocelovou tolikéž jako Goethovou naskytá, nebudeme příliš přísně požadovati organickou všech jednotlivých v ní částek souvislost, ale tím upřímněji rozkocháme se ve půvabech jednotlivých scén. O některých již během rozpravy naší jsme se zmínili; jest nám ještě k jiným poukázati. Tak vyniká zvláštní básnickou lepotou a tklivě nás dojímá scéna, kdež se Jan nejvýš rozervaný setkává na hrobě své matky se zbožnou Ludmilou co se svým andělem strážcem (XII); též se nám libě zamlouvá živostí barev vylíčení plesu a objevení se tétéž Ludmily ale v zakuklení panoše Janova (XIII), v čemž zdá se, že i souhlasil básník sám, neb tento úryvek jím zvolen na ukázku v časopise Musejním; s velkou uměleckou zručností sestaveny jsou scény XV. v prvém oddělení a VIII. v druhém odd. — v prvé objevuje se Janovi tvářnost Čech, jaká byla před pěti sty lety, v ohledě národním i náboženském, kněz Ohnislav stojí před žertvou zápalnou, věstci pějí píseň do výsosti luny: „Svatosvite, slávy zdroji, pomiluj národ svůj, veď nás k vítěznému boji“; podobně i v druhé scéně (Ganges a Himalaja) plaje posvátný oheň ke cti Parabramově, před žertvou modlí se velebný kněz Agnimat, sbor šedých starcův prozpěvuje ve stejném jak v prvé scéně rytmu: „Žitívrátce, síly zdroji, pomiluj národ svůj, Budhinův kmen posilň v boji.“ Učinil to básník dobře rozmyšleným taktem, aby takto tím zračitější se stala příbuznost obou kmenův. Pravou perlou veškeré básně jest elegie, nadepsaná „Sála“; ve čtenáři zůstavuje tentýž cit hlubokého, k činům pobouzejícího bolu jako vstupní báseň Kollárovy Slávy dcery, a dlouho ještě zaznívají v rozbolestněné útrobě rozháraná slova:

Za každého slovanského muže
strom vyroste v této krajině,
za slovanskou děvu něžná růže
dýchat bude v Slávské dolině.

Ráznosti i malebností slohu zálibu naši budí popis mořské bitvy na Baltu (II. odd. 1.), jakož i objevení se krále Svatopluka (III), v hlubokém žalu truchlícího nad zhaslou hvězdou Slávie, kteroužto „cizozemci krví Slávskou dávno zatopili“. A jako episoda „Před pěti sty lety“ vylíčena jest a zobrazena v duchu i ve formě básní rukopisu Kralodvorského, tak zdařile nápodobil Vocel v srbské episodě o „Balkánu“ ducha i formu bohatýrských písní srbských. Méně se nám zamlouvají episoda „Visla“, kdež původ strastí, jakými mučenická Polska

tak hojnou měrou byla navštívena, vidí básník v nelaskavosti Polákův ke svým soukmenovcům, jmenovitě k Rusínům, kdežto přední všech těch pohrom příčinu hledati dlužno v nesvornosti národní mezi samými Poláky, a v nevšímavosti ba v tvrdosti, s jakou se chovali k nejčetnější třídě v každém národu, k rolníkům; a episoda „Moskva", kdež dojemně velebná prostota písní velkoruských méně zdařile jest napodobněna. Velikou ozdobou Labyrintu jsou tolikéž četné ty a krásné popisy, plastickou svou průzračností nás okouzlující. Básník uvádí je na počátku jednotlivých episod, upravuje tak patřičné naladění mysli pro další průběh každé jednotlivé básně, jako uvertura ve skládáních hudebních označuje nám popřední buď hrdinný buď elegický ráz celé skladby a nitro naše k čistému v ní se kochání nalazuje. Srovnává se počínání takové, s obrazem ze přírody vzatým báseň započíti, i se zákony duševědnými; neboť veškerá budova duševního vzdělání našeho zvedá se na základě smyslných představ čili na základě *pocitův* (nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu); avšak onoť srovnává se tolikéž i s povšechným rázem poesie *slovanské,* kterýž v tom záleží, že se v písních národních veškerých slovanských kmenův počátek písně béře od některého předmětu neb úkazu ve přírodě, a k tomuto pak cit neb myšlenka zcela nenuceně se připojuje; a jako slavismus se označuje v písních těchto *přechodem ode přírody k srdci,* tak se mu zamlouvá i v *nápěvech* jakýsi přechod, jejž hluboký znatel slovanské národní poesie, Frant. Sušil, nazval jasnou měkkostí (molezza dura).

Pravili jsme, že básník tento větší plod své Musy*) r. 1845 pojmenoval básní *romantickou;* v předmluvě, kdež dosti obšírně jedná o klasické i romantické poesii, ostýchá se opětovati název tento, alebrž vyměřuje jí ráz jiný, jenž „ani klasické ani romantické škole pouze nenáleží," a jenž jest tentýž, „který v nejstarší době českého básnictví panoval." Musíme tuto i o choulostivém tom předmětu rozpravu rozpřísti, ač spůsobem co možná nejúsečnějším, a to tím více, poněvadž náhledy Vocelovy o klasicismu i o romantice v dotčené předmluvě uveřejněné nejsou podle našeho zdání ani dosti jasné, ba objevují se nám býti v mnohém ohledu zrovna bludnými.

Srovnáváme se úplně s Vocelem, že slovo „romantický" totožné jest s názvem „romanský", pocházejíc od národův, kteří osadivše jižní i západní části západořímské říše a smísivše se s tamějším obyvatelstvem přetvořili se v Romany z Germanův. Ku vzniku však toho, co romantickým v umě vyrozumíváme, nepůsobili jenom, jak se Vocel domnívá, titéž romanští národové, alebrž i *Arabové* ve Španělsku usedlí, jižto ohnivou svou a dobrodružnou fantasií operutili vahavou a jednotvárnou obrazotvornost národův západních, jakož i národové *severští,* jižto dávno

*) Vocel uveřejnil později ještě r. 1849 cyklus básní, podaných v Musejníku na r. 1849 ve 4. sv. na str. 103 a násl. pod nápisy: Před Březnem r. 1848 a Po Březnu r. 1848; druhý tento cyklus sestavil ve formách u národů romanských oblíbených, u nás však ještě neužívaných, „aby se takto odpůrcům našim nový důkaz podal, kterak jazyk náš schopen jest netoliko ke tvoření časoměrných básní dle vzorů Řekův i Latiníků nýbrž i k následování nejrozmanitějších rýmování spůsobův." Čelakovský přijal tyto básně aspoň z části do svého „Malého Výboru z veškeré literatury české" r. 1851.

ještě před rozšířením feudalismu ve střední Evropě své společenské mravy, výtvory své blouznivé a při tom velkolepé fantasie do jižních krajin rozšiřovali, při čemž obzvláštní snahou se vyznamenali *Normanové*, do Francie i do Italie se přesídlivší. Všechny tyto různé živly pronikl vyšší jednotou *duch křesťanský*, jenž se stal podstatou veškeré poesie ve středověku. Křesťanství vyklenulo nad životem vezdejším život nadpozemský; tento jest pravou každého křesťana otčinou; křesťan k nejkrásnějším okamžikům počítá doby, v nichž v duši jeho zahárá touha sladkobolná ku světu nadhvězdnému, jak touhu tuto nejsličněji zobrazenou nalézá ve štíhlých k nebesům se pnoucích sloupech domů gothických. Láska stala se popudem, odkudž skutkové nejhrdinnější obětovnosti se vyřinuly; útrapy, boje, svízele jen mohutněji rozněcovaly plamen její. Hrdinové zvýšenou silou obrněni a ideami křesťanskými nadšeni přemáhali s vyšší pomocí nebezpečí jinak nepřekonatelná. Pud pohlavní povznešen k lásce ideální. Takto povstaly legendy, vznikl rytířský román. Kultus Mariin stal se sluncem, odkud linuly paprsky ideální záře na veškeré pohlaví ženské. Všechny tyto živly objevily se v nejskvělejším básnickém útvaru v pověsti o posvátném grálu. Křižácké výpravy, otevřevše západu veškeren kouzelný svět *východu*, po dvě století neustaly poskytovati básníkům nejpestřejší látku mythův, pověstí, projevův dobrodružných, jak to i Vocel vším právem ve své předmluvě podotýká. Původové i šiřitelé romantické této poesie byli v Italii tak zvaní *trovatorové*, v jižním Francouzsku provensalští *troubadourové*, v severním normanští *trouvèrové;* normanští dobyvatelé uvedli toto své básnictví po rozhodné bitvě u Hastingsu (1066) i do Anglie, kde titéž básníkové obdrželi původně jméno *menestriers* (z lat. ministeriales), což v pozdější době přetvořili v název *menestrels*, *minstrels;* v Němcích jmenováni *minnesänger* *) od popředního předmětu svých zpěvů, lásky ve svrchu dotčeném smyslu, „Minne" pojmenované. Vocel vydávaje svůj Labyrint tonul ještě ve bludu, že pěvci starogermanští byli tak zvaní *bardové*, ačkoliv již tehdy jasně bylo dosvědčeno, že Germanové neměli zvláštní stav bardův, alebrž národové *keltičtí*, jako severní kmenové své *skaldy;* Klopstock k bludnému svému názoru zlákán byl výrokem Tacitovým (Germ. c. 3.: sunt eis quoque carmina, quorum relatu, quem *barditum* vocant, accendunt animos), špatně sobě vyloživ jmeno barditus neb jak se i jinak čte barritus, což se vykládá ze staronord. bardhi (štít) a k tomu poukazuje, že kmenové germanští, aby před počátkem bitvy zvýšili válečný ryk, štíty své k ústům přičiňovali. **) Tolikéž pronáší v též předmluvě Vocel úsudek velmi stranný, ba ožehavý o klasicismu *francouzském* i za doby Ludvíka XIV. — zlatého věku francouzské literatury, který bychom vhodněji pojmenovali

---

*) V předmluvě Vocelově čteme hrubou chybu, kterou mezi chybami tisku nenalézáme vytčenou; stojí totiž na str. IX. *Mienen*sänger m. Mi*nne*sänger.

**) Jeden z nejslavnějších nynějších germanistův, prof. *Scherer* ve Štrasburku, odvozuje slovo Tacitovo barditus od nordického „bardere", což tu „hrom" znamená. Jako prý „donär" řve v boji proti obrům, tak táhli i Germanové s rykem v boj, a donär ve hromu chce Germanům věstiti, že *s nimi* bojuje a jim pomáhá; i Scherer dosvědčuje, že u Germanů nebylo žádných bardův.

novou antikou — nazývaje směr u veškerém tehdy umělectví zavládnuvší směrem *nepřirozeným.* Povstaliť ovšem proti této nové antice záhy již mezi Francouzi Diderot, a nejvydatněji mezi Němci důmyslný Lessing, avšak šípy ostré jejich kritiky více namířeny byly proti nepovolaným nápastníkům novoklasických spisovatelův francouzských; nechuť k nejapným zhýralým výrůstkům pozdějšího klasicismu ve Francii i jinde nemá nás tolik zaslepiti, abychom neuznali, že básničtí výtvorové geniův, jakými byli Racine, oba Corneillové v tragédii a Molière v komedii, zasluhují všelikou slávu, jakovou jim prokazovali vrstevníci slavných těchto mužův, zvláště pro svou přísně odměřenou komposici a úplně vzornou, průzračnou lepotu slohu především ve plodech dramatických. I to jakožto názor stranný a tudíž bludný vytknouti musíme u Vocela, že za nejspanilejší výkvěty poesie romantické uvádí zpěvy národův *jen romanských,* zejmena poukazuje na básně, jež vytvořili u Italův Dante, Tasso, u Portugalcův Camoens, kdežto podle pravdy byť ne k vyšším, aspoň ku básním rovného vzletu vyšinuli se básníkové němečtí, a mezi nimi měrou nejvýtečnější ve svém Parciwalu Volfram Eschenbach. A jako důrazem světodějinných událostí, jmenovitě dobytím Cařihradu od Turků (1453) a nastalým odtud rozptýlením učencův řeckých po Italii a po jiných zemích evropských, povstal nový klasicism: tak objevila se ku konci minulého a na počátku nynějšího století co reakce proti jednostranným přehmatům nové antiky, umělectví vždy víc a více *od života* vzdalující, tak zvaná škola romantická ve všech oborech umy a u všech téměř národův v Evropě. V novém kouzlu odhalil se tu opět středověký ideál krásna; v básních vanul opět nádech touhy ničím ve vezdejšku neukojitelné, zážeh celého nitra, rozvíření, vzlet myšlenek i obrazův do nekonečna, nade vším rozestřen tajemný závoj, jako nad krajinou noční tetelí přidušený bledé luny svit. Napoleon I., usiluje vůlí železného despota znivelisovati veškeru Evropu, probudil právě tím u všech jím uhněcovaných národův cit vlastenectví; i spojil se s dotčenou podstatou staré romantiky v nové romantice i duch probuzené k novému životu *národnosti,* odkud se i rozšíření její po celé Evropě snadno vysvětluje. V Goethovi i Schillerovi paprskuje se v nejvznešenější spůsobě ideál humanismu a kosmopolitismu; v nové romantice povznesl se oživujícími perutěmi nad Evropou duch národností. V Německu přidružilo se k duchu tomuto národnímu i hluboké u básníkův přilnutí *ku přírodě,* k tajemným projevům jejího života, což odvoditi dlužno z nadvlády filosofie Schellingovy, která od závratné výše stranného Fichtova idealismu se odšinuvši, veškerými pružinami osvěžené mysli k realismu, ku pramenům životodárným se navrátila. U Francouzův vzala nová romantika poněkud jiný obrat, nesouc se pod vůdcovstvím V. Huga více oposicí proti klasicismu za doby Ludvíka XIV.; v Anglii však brala se jako v Německu dvojím směrem svrchu naznačeným, nalezmuvši výtečné pěstovatele ve Walteru Scottovi a Tom. Moorovi z jedné, a tak zvané námořní škole (Lake-school), ve Wordsworthu, Coleridgeovi, Southeyovi a j. ze druhé strany. I u Polákův vypučely ze školy této nejspanilejší květy básnické; potřeba jen jmenovati Kaz. Brodzińského, Adama Mickiewicze, Garczyńského, Krasińského a j. Že v rozvoji našeho věku,

jenž má *své* zvláštní potřeby, *své* zvláštní touhy i snahy, *své* zvláštní názory, zrodí se poesie našemu právě věku příslušná, rádi s Vocelem připouštíme; prosvity její již ukazují se; my bychom její směr naznačili směrem *realistickým,* kdy bychom se neobávali, že by název tento v tu stranu mohl vyrozumín býti, jako by byla pravá poesie bez ozáření ideálního, jakýmž projevy skutečného života musejí se prodechnouti; poesie tato *novodobá* odhodlanou rukou odhrniž všeliké stránky našeho soukromého, rodinného i pospolitého života; bleskem ideálu ozařujž osamělou chatrč rolníkovu, skrovnou dílnu řemeslníkovu, odloučené od světa zátiší učencovo, jakož i různopestré projevy hlučného života velkoměstského. Zdařilé počátky takého to básnictví (a směr tento popředně realistický jeví se nyní všude a ve všech oborech krásna) podali i v naší československé literatuře Fr. Pravda, Božena Němcová, Vítězslav Hálek, K. Světlá a j., jichž básnickému zraku neušel ni sebe nepatrnější ruch v životě *lidu* našeho. Podle všeho, co jsme tuto o podstatě nové romantiky projádřili, nelze nám o Labyrintu Slávy s úplným právem říci, že jest báseň tato u svém provedení předně směru *didaktického,* básní romantickou; nemohli bychom to tytýž dosvědčiti o Faustu Goethovu, s nímž má Labyrint Slávy přece mnohé styčnosti; básník sám s tímto náhledem naším, jak svrchu dotčeno, úplně se srovnává.

Panuje nyní mezi krasovědci tuhý spor, rozhodujeli při posuzování krásných výtvorův jen *forma* čili též *obsah.* My nemohouce se tuto pouštěti v širší rozbor záhadné této otázky, jen to podotýkáme, že byť i ten či onen krasovědec důraz kladl i na obsah v uměleckém díle vyložený, nemůže neuznati, že by jakákoliv báseň, třeba vynikala sebe vzletnějšími a sebe původnějšími myšlenkami, nemohla slouti dílem právě uměleckým, kdy by zároveň nepoutala nás ušlechtilou a bezúhonnou formou. Musíme ku konci i k této důležité stránce básní Vocelových přihlednouti. Jeví se v ohledě tomto ve třech dotčených plodech Musy Vocelovy znatný a útěšný pokrok. Prvé vydání Přemyslovcův, byvši od obecenstva zvláštně pro národní směr jich velmi příznivě přijato, jest i co do mluvnických forem a veškeré skladby nedokonalé, což sám spisovatel ve předmluvě ke druhému vydání té básně bez ostýchavých okolků uznává. Ztráviv celých deset let v kruzích cizokrajných za povoláním svým vychovatelským odveden byl od poznání pravého genia řeči české a zaveden k formám i obratům témuž duchu se příčícím. Byv r. 1862 ustanoven za profesora starožitností a dějepisu umění a zároveň i literatury české na universitě Pražské, cítil toho potřebu, aby ona literární památka po něm co profesoru literatury české v dokonalejší formě se zachovala, i jal se ji naskrze opravovati. Avšak i v tomto druhém značně zlepšeném vydání zůstalo četně vad i nedůstatkův co do formy metrické. Mohlo by se zdáti, že by básni o Přemyslovcech bylo příslušelo *jednotné* metrum výpravné, na př. stance. Ovšem kdy by *jeden* toliko hrdina byl osou veškerého dějství, jako u Herdera Cid, byla by *jednota* metru celku přiměřenější než *různost;* ale při různém obsahu, jakýž se vyskytá v Přemyslovcích, kdež i vojenské písně se nalézají, jakož i v Meči a Kalichu může různost rozměru panovati. Mnohé básně v Přemyslovcích vynikají

formou bezúhonnou a rytmem tak úpravným a plynným, že by se daly zpívati, jako na př. v básni Libuše, Otec a syn, a j.; i povaha jednotlivých veršův nese se příslušně k obsahu jednotlivých básní, jako na př. rozměr daktylický v sedmi dvouřádkových slokách v básni Libuše přiměřen jest rozechvělé mysli prorokyně Libuše, tak i chod trochaický sluší vážným zvolna plynoucím citům projevujícím se v Dumě posledních pohanův. Básník užívá různých rozměrův, jako italských: *stancí* na př. ve vstupní básni o Přemyslu Otakarovi Vel., jenom že neklade povždy rýmův *štěpných*, uspokojuje se s rýmy planými, jenž na *koncovkách* toliko spoléhají; tak rýmy v této právě básni: pán, ran — připojil, zakotvil — spojil, splodil — ctí, ční jsou špatné; a též v Meči a Kalichu rýmují se zhusta koncovky: vyhnaly, opanovaly — drtící, prchající — políbivše, pomodlivše a p. Nalézáme v Přemyslovcích i *terziny*, v nichž nepanuje jako v básních italských verš jedenáctislabičný, jakýž u Italův vládne i ve stancích, nýbrž desítislabičný, jenžto vyskytuje se nejhustěji v nejstarších písních a básních českých povaze jazyka našeho jest nejpřiměřenější. Avšak potkáváme se v týchže Přemyslovcích i se slokou, jakáž nás co sloka epickým básním právě příslušná libě zanímá v *německých* Nibelungách; Vocel jí užil v básni „Vratislav“: „A kolem bitva zuří || tam slyšet kovů třesk“ — jenom že jest jamb Vocelův často nedokonalý, na př.: „*Zvolaje* hřmícím hlasem: || Rudolfe zrádný stůj“; aneb: „děsný to lomoz ořův || *hlavami* sražených“. Někdy se rozměr neřídí určitými pravidly, vede si zcela volně, jako v básni „Porážka Maďarův“, kde pozorovati zcela volný rozměr, toliko jakýsi chod daktylický a sice podle přízvuku převládá. Často jest v tom onom verši o jednu slabiku více; v druhé sloce jest v prvních třech verších chod adonický, jako v Kytici Ruk. Kralodv.; podobný rozměr má i báseň „Záviše a Milota“. I v básni „Zhasnutí“ jest tentýž verš adonický, daktyl se spondéem neb s trochéem, ale podle přízvuku, jako v Kytici; jenom ten tu zavládá rozdíl, že dva verše po sobě jdoucí jsou v jeden staženy; dále jest ve čtvrtém adonickém verši o jednu slabiku méně, jako: „západu bled“ — ale i to se vyskytá v Kytici, na př.: ku potoku; špatný však, proto že nepřízvučný jest verš: „západu růžím vlny šept*a*jí“; jiný rozdíl jest, že zde jsou také rýmy. V Meči a Kalichu užívá Vocel příliš krátkých rozměrův, lepší by byl na př. v cyklu básní „Vilém Zajíc“ a j. verš desítislabičný. V básni „Bitva u Kreščaku“ má vlastně panovati verš desítislabičný s chodem trochaickým, ale není důsledně proveden, v druhé stopě klade se daktyl podle přízvuku, ale dosti špatně, na př. „vojskem hrom“ — „nezná však“; jiné daktyly přízvučné, jako: oblohou, planinou, po boku, kopytem, atd. jsou přiměřenější. Odě na Karla IV. dal básník verš desíti- a devítislabičný, v češtině i odě nepřiměřený, ač by jiný jako asklepiadický neb alkaický byl zajisté vzletnější. V básni: „Jednání mimozemské“ má první sloka volný daktylický přízvučný chod, v němž mnoho nepravidelností v přízvuku, na př.: my to zaneseme; tam co pohrobila; v ostatních slokách jest pravidelný sloh trochaický. Zvláštní rozměr záhadný nalezá se v básni: „Odpustil“; zdá se to býti přízvučný safický verš (bez adonického), kterýž má 11 slabik a spolu se rýmuje; jest to věru unikum v české

poesii; proti přízvuku jsou zde jako jinde hrubé hříchy. V básni „Prokop Veliký“ skládá se každý verš ze dvou trochéů s nadměrnou slabikou a ze tří čistých trochéů čili z verše ityfallického, na př. klesá hradby most (první část), otvorem hle brány (druhá část); toliko verš dvanáctislabičný: „Jako otce Žižky věrné statné děti“ jest od rytmu v celé básni vládnoucího odchodný.

V Labyrintu panuje z nejvalnější části chod *trochaický,* jakožto básni popředně didaktické zcela přiměřený. Někdy místo trochéa položen jamb, jako: „Vrah rozkotal chýše naše“ — „skal ozvěny jako hlasy duchů.“ Že v básni „Baltické moře“ mění se rozměr, jakož i v jiných episodách Labyrintu, jest chvály hodno, an častěji, jako jmenovitě na str. 143 slovy: „A tu vlna dme se bouří“ zvláštní akce začíná, a slovy na str. 145: „Niklot zde, tam Tetislav“ se končí. Mohou zajisté *sloky* od cizích národův přijaté podlé genia našeho jazyka příslušně proměniti se; avšak podstatné, samou povahu té či oné sloky rušící změny nezdají se nám býti dovoleny. Pořad rýmův ve stancích: ab ab ab cc neměl by se svévolně proměnovati, jakož to i u Vocela pozorujeme a co sobě nynější básníci v tom ohledu přísnější nedovolují i u Němcův, jak si u těchto dovolil na př. Wieland ve svém Oberonu; právě v rýmech tak zvaných prostředních čili sdružených (cc), jimiž se končí povždy sloka stancí u Italův, leží veliký půvab, jelikož myšlenky ve sloce jako by v libou kytku upravené spanilým rytmem jednozvučným ukončují se. Tím méně souhlasíme se stancemi co do jich formy v Červinkově básni „Jan Žižka z Kalichu“, kdež stance jinak i *ottávou* zvaná místo z osmi sestává z devíti řádkův; a při pozorlivějším téže básně přečtení pozorovati, jak přinucen byl básník, aby jen doplnil se počet devíti veršův, přičiňovati častěji slova planá, obrazy někdy nepříhodné.

Úhrnečný soud náš o všech tuto svědomitě posouzených básních Vocelových jest ten, že co do hloubi myšlenek, ryzosti slohu a bezúhonnosti metra první mezi nimi místo zaujímá Labyrint Slávy; pružnější vzlet fantasie a poetičtější nádech ovládá nás ve Přemyslovcích; nejmdleji provedeny jsou romance v Meči i Kalichu, což tím bolestněji neseme, že právě tu probleskují postavy u události v dějstvu českém nejzávažnější. Že však se ve všech nalézají básně nevšední, právě klasické lepoty, dovolujeme sobě tuto pronesti přání, s jakýmž zajisté i mnozí jiní souhlasiti budou. Když Národní bibliothéka vydává spisy našich básníkův v úplném znění, musíme schvalovati; chceme odtud seznati ráz jich poesie všestranně s přednostmi i s vadami jejími; avšak k zušlechtění vkusu především naší mládeže bylo by velmi záhodno, aby učinil se z jednotlivých spisův básnických *výbor* těch, ježto odpovídají žádostem krásovědným. Tak by státi se mohlo nejenom u Vocela ale i u Kollára; jest zajisté i v jeho Slávy dceři dosti znělek, ježto nečiní zadost sebe mírnějším přáním esthetické kritiky; znělky vybroušenějšího vkusu mohly by uspořádati se ve dvě oddělení, z nichž by jedno obsahovalo znělky milostné, druhé pak znělky vlastenecké. Podnikavý nakladatel snadno by se nalezl.

Pravili jsme, že ideál, jenž se před námi v neustále zářivém lesku skvíti má, jest práce, práce svorná o spásu našeho milého ná-

roda; k dělníkům takýmto, obětovným, až k poslednímu povzdechu důsledným, přičísti dlužno i našeho ušlechtilého básníka J. Eraz. Vocela; pročež budiž jemu stále vděčná u potomstva památka!

Petr Chelčický.

Od

Ferdinanda Schulze.

(Dokončení.)

Vraždění.

Bůh jest vydal přikázání lidem, aby se spolu milovali. A netoliko přátely ale i nepřátely. A takové milování nemůž nic zlého ani přátelům ani nepřátelům činiti, ani žádati, ani *zabíjeti jich, nebo jest to největší zlé. Zabiti* musí býti nalezeno *kromě zákona božího.* Také proto lidé lidi nemohou zabíjeti, neb jsou sobě rovni v odsouzení viny. Jakož bůh brání koukole trhati, tím *vraždy zapovídá.* Proti tomu činí církev římská, vzavši smělost a svobodu v prolévání krve lidské mnohými obyčeji. A pominuvši již koukol na pšenici hospodářovu se jest zakrvavila, aby ji vytrhala, a již na to i odpustky vydává, aby skrze boje mnohá krev vylita byla těch, kterýmž ona nepřeje. A tím uvedením tak smělého vylévání krve lidské učinila jest ránu velikou víře Kristově i všemu lidu, ježto se od ní tráví, že téměř každý žízní krve blížního svého.

Utištění lidu, panství a poroba.

Smluvilo se dříví se dřívím, aby ustavilo nad sebou krále. (Tu vypravuje Chelčický dále, jak dříví požádalo nejdříve olivu, pak fík, pak révu, aby mu panovaly, však nikdo z nich že králem býti nechtěl. Konečně že přijal na sebe tu práci *bodlák*). Bodlák jako hloh ostrý a ukrutný směle dí: Poněvadž jste mě za pána zvolili, zvíte, žeť jsem já pán váš a žeť nad vámi tak panovati budu, žeť na některých kůže celá neostane. Odruť chlapa jako lípu. A druhý dí: Deř sedláky, neboť se otaví brzy jako vrba u vody stojecí. Ale dí k těmto věcem člověk rozkošný, širokého břicha a tukem porostlého: Však jsou naši lidé; otcové naši koupili je k dědictví věčnému nám, máme je v dskách a zápisy pevné na ně; proč bychom nepožívali moci a panování nad nimi? Kdo nám jich brániti může, abychom chlapův svých nekázali, jakž se nám hodí? Ta řeč s některé strany můž velmi pravá býti, že praví: dědicky příleží ta zboží a panství k nim, kterýchž jich první otcové dobyli jsou, a zápisy pevné na ně ujistili jsou vám, aby se nazí z nich rodíce, nazí odtud šli! A k tomu smrt a peklo v zápisích ostavili vám, a vždy těch zápisův hubenství, prokletí, bolest, hanbu a zá-

rmutky, dokudž smrt nerozdělí vás s těmi bědnostmi. To dědictví přirozené máte od svých otcův: běda a hoře, smrt a po ní peklo! Tuť jsou vám otcové erby zavěsili, a mimo to niti jedné k dědictví na zemi nemáte! Jestliže otcové vaši koupili vám lidi s dědictvím, s dědinami, to cizí a na cizím koupili jsou vám. Nebo toto jest pravá řeč boží: Páně jest země i plnost její, hory, doly, země, krajiny, neb on jest pán všeho, vládne zemí i nebem nejprávěji, jako stvořitel jich. Co pak otcové vaši dali za jeho zemi, aby vás děďicky nám nepřátely jeho usadili? Však když sám není boží, nic božího nemůž právě požívati ani držeti, než jako násilník cizí bezprávně drží a požívá. Protož zmatečně na cizím koupili jsou vám otcové vaši. A toť vás potká v den smrti vaší. Z toho napomenuti budete, že jste bezprávně boží věci drželi, tupíce pána těch zboží pravého. Pán bůh obleče to všecko stvoření v odění a bude bojovati s nepřátely svými, ježto jsou jeho dobré věci osobivše sobě zle požívali k hříchům na jeho potupu. Nechlubte se tím, že jsou vám to otcové koupili na cizím, neočistivše vám toho nižádnými listy ani svědomím, že vám bůh své dobré (zboží) propouští za svobodné a vašemu rouhavému životu, abyste jej vedli na jeho panství a skrze jeho panství. A že díš člověče tukem prorostlý: „otcové naši koupili jsou ty lidi i s dědinami k dědictví", tu jsou ovšem zlý trh vzděli a těžký okup. Nebo kdo může lidi koupiti k takým bezprávím, aby je *tak robil a trápil, jako dobytek k zabití připravený, a tak se pásl rozkošně na jich bolesti, a tak jimi pyšně hrdal, psy ochotněji maje než ty lidi koupené, chlapaje jim, tepa, sázeje, šacuje? A psu svému díš: Myslivý, pojď sem, lež tuto na polštáři!* Pohleď tučný, kohos koupil a čehos koupil. Však *ti lidé prvé jsou boží,* než jsi ty je koupil. Bůh je sobě k libosti stvořil, a váží sobě více jednoho člověka než zboží, což jeho celá země má. A Kristus koupil jest sobě lidi ty, ne stříbrem ani zlatem, ale krví svou drahou a bolestmi těžkými. Umřel za ně a tou smrtí ukrutnou koupil je sobě k dědictví. A pán zemský kupuje je k tomu, aby jich bolestmi své rozkoše rozmnožil, aby sobě z nich most udělal, postel měkkou ustlal jimi a stůl skvostný ustavil a všecku libost tělesnou aby v nich složil! Protož pohlediž tučný, v čem jsi založil tak sodomský život? Co díš v ten den, když bůh na soudě sedě proti tobě a všecka bezpráví postaví proti tobě, která jsi činil tomu lidu, který jest on sobě stvořil a koupil krví svou? A dí tobě: co jsi mému nejmenšímu učinil, mněs učinil, jdiž do pekla. Ty všecky věci tak tvrdě souzeny budou, jakož jsou sceněny, tou smrtí a bolestmi Kristovými. Nepomůže tu nic koupení, ani zápisové ve dsky vepsaní, aniž tu spomůže, že jsou se lidé velikými pány sdělali. Všeckoť bude souzeno na těch páních a kupcích lidu božího a změřeno bude každé jich bezpráví, což jsou tu proti lidu božímu učinili; ti hlavatí páni tu budou počtěni v těch ukrutnostech.

To má býti pamätné, že křesťané víry následujíce nemohou v pravdě panovati jedni nad druhými obyčejem panování pohanského, aby pán křesťan kupoval jiné křesťany a panoval nad nimi jako jiný pohan s ukrutenstvím dera je, a spolu věře s nimi, že jest je všecky spolu koupil Kristus, jenž váží sobě tak mnoho pastýře jako pána, nebo jest tolikéž krve vylil za pastýře jako za pána. Protož nijakž z víry toho

nemohou dělati, aby jedni druhé sobě kupovali a vozili se na nich tak s potupným pohrdáním, a činili sobě takové rozkoše z jich bolestí.

Svatý Pavel psal k Římanům: „Všeliká duše mocem vyšším buď poddána.“ A to chtějí mistrové, aby tak držáno bylo za víru od všech křesťanův. Jakož mně to jest řekl jeden mistr Pražského učení, že tak mám držeti, pakli bych tomu nevěřil, že jsem kacíř. Jiné jest učiti věrné křesťany, aby poddáni byli mocem *cizím* v hodných věcech, a jiné jest panovati a pány ustavovati odporné těm pánům, pod nimiž dávno přebývali jsou.

A ještě by něco bylo, by se s králi pohanskými srovnali v řádu soudním, nebyl by tak křik od vdov, sirotkův a jiné chudiny.

Ani protivenství (opírání se nátiskům a křivdám) nic neprospěje. Chudému pak není zdrávo takové protivenství: Někdy se protiví slovem nemoudrým a sedí pro ně den nebo dva v kládě, nebo *bit bude* a obrácen pro ně.

Tuto jest největší příčina, pro niž se moci protiví mnozí, že jim jest těžká svým ukrutenstvím a že je dáví *platy velikými, šacunky, robotami těžkými a mnohými, bezprávími, pro něž netrpěliví stoní, repcí, hanějí a proklínají a by mohli pomstiti zlé pána svého, to by jich radost byla. A v tom hřeší netrpěliví, mstíce se nad svými pány a proklínajíce jich, a nic sobě nevyklnou.* Páni hřeší nad nimi, bezpráví jim činíce, a oni hřeší, nad pány se mstíce. Ale jest to těžké na váhu převesti a to sobě k vůli pochotně připraviti, když by jednoho člověka kdo měl, *aby jednou rukou jeho krmil a druhou políčkoval.*

Chceli kdo ujíti ukrutenství svého pána, nemějž nic za ním, a paklit se líbí dědiny a oprava za pánem, *trpiž roboty a platy a budešli pokorně trpěti, ta bezpráví přijdou k dobrému.* Nebudešli trpělivý a budeš se protivit, reptati, klíti, nic tím neuléčíš toho neduhu; neobrátít se na to, že ty repceš, *nechcešli jeti do lesa v čas metelice zpívaje, ale musíš pláče jeti, anť po hlavě tepe!*

Meč mnohotvarných a pyšných pánův můž pohany v zlosti převýšiti, nebo oni skrovněji tím mečem místo zaměstnávají, nemajíce tolik pánův těch zbytečných, duchovních, křížovníkův, opatův, biskupův, papežův, ježto drží panství veliká a vedou války s mečem jako i jiní páni světští, a všichni chtějí po meči sluhy boží býti, kde kdo kterou jeskyni sběhavou osadí zloději, násilí, loupeže, mordéřství jednajíce, a vždy sluha boží jest a meče darmo nenosí. Ovšem pravé jest, že jeho darmo nenosí, ale ne všelikému bezpráví; k násilí, k loupežem a k *potlačení chudiny robotné.* A s tím ti páni mnozí roztrhali jsou lid a rozlítili jeden proti druhému a každý svůj lid žene stádem v boj proti jinému. *Protož skrze ty mnohé pány již všechen lid sedlský v mordérství uveden jest,* chodě v zástupích s brannou rukou připraví se s střelbami a s jinou zbraní šibalsky, jako k boji připravený, a skrze takové běhy *všecka láska bratrská vražednou krvavostí jest prolita.* Na to jest připraven ten lid, *poněvadž s pány musí hotov býti na vojnu a na to sobě braň kupovati.*

Svatý Pavel dí: Nižádnému nic nebudete dlužni, jediné, abyste se spolu milovali, nebo kdož miluje bližního, zákon naplnil. To královo

právo odtud vyvrženo jest se všemi šacunky, s robotami, s desátky ze všech statkův svých, s podrobením bratra svého, *aby jeho sehnali s jeho díla a hnali jeho na své!* Láska bratrská ani mýta na bratru nepožádá, *spíše by jeho na pleci přenesla přes vodu než by s něho mýta brala.*

Říkajíť mistři po kázání: „Poprostež boha za pána poddačího, za jeho paní, i za jeho dítky i za jeho věrné sluhy!“

(Kristus) se neobrátí na to,*) že jsou sobě oni (páni) tu křivou čest na světě osobili a ji erby zkorunovali a přičtli sobě takou pýchu za slušnost a řád jich urození z ďáblův a z mrzkosti hříchův, a taký rod prokletý aby erby zkorunovali, chtíce z něho slávu míti nade všecky lidi na světě a vždy dobří nazváni i jmenováni po rodu býti. Ta pokolení mnohotvárná, erby zkorunovaná, dvojnásob mají rození z hřícha Adamova .... Druhé rození z hřícha mají podlé rodu nazvaného, aby po tom rodu byli vládykami urození *dobrého* a po tom urození aby měli jmeno „dobří“ lidé a počestní a nejušlechtilejší, poctiví, moudří, a s tím urozením, z úmysla zvelebeným na světě, aby se oddělili ode všech lidí a vytkli se nade všecky lidi jako korouhev všemi zvláštnostmi, kteréž k bytu lidskému příslušejí: jmeny, postavou, oděvy, pokrmy, stavením; a všeliké mravův a obcování požívání kromě jiných lidí mají, měříce všechen běh svůj poctivostí zamyšlenou skrze svět. Kterážto poctivost všecka pýchou vymyšlenou od světa smrdí jako trpkého smradu mrcha. Nebo všechen spůsob života, obyčejův i řeči pýchu ukazuje. A že jsou tak *dobří* skrze urození vládyčí, ihned se dobroty chopila mnohotvárná nepravost. Nebo té dobrotě nižádná zlá věc nepřísluší, kteréž pokolení lidské musí nésti jako prokleté a padlé pod zlé věci z pomsty boží. Protož ta dobrota urození vládyčího táhne na sebe dobré věci těla a světa, aby vždy ve všem ctěna a chválena byla, a by mohla na se chválu boží vztáhnouti, o to usiluje. Nebo všeho se hodnu činí, což na boha sluší, a což lidé mohou míti k zvelebení a ke cti, v to se nejvýše pne; což k rozkošem těla libých věcí může nalezeno býti vymyšleného, v těch odpočívá dobrota vládyčí. A zlé věci každé nenávidí a varuje se jí ta dobrota vládyčí. Nesluší na ně nižádná práce úsilná, ani trpční, ani hanění, ani jiným posloužení; než toliko život svobodný, prázdný, lehký, sytý lahodných věcí, čistota a lepota, a oděv krojův zvláštních vymyšlených a dvorných, drahých hesování, nových na odivu všem jako bohové a bohyně, slávu a okrasu nade všecky vymyšlenou, jakož na bohy sluší. Také na tu dobrotu sluší stolové bohatcovi, skvostně ozdobení, lože čistá a měkká, řeč sladká a lísavá, pochlebenství plná, s přidáním: „rač Vaše Milost počíti“, a vždy aby kvetla pěkným umýváním v lázních, rozkošným, častým a nezvedeným mytím, s obtížením služebníkův až do mrzkosti, vždy se bělíce, perouce, těmi cestami život sodomský konajíce. Také na tu dobrotu sluší panování pohanské; nebo to pokolení erby zkorunované osáhlo jest zemi a panování nad jinými obdrželo jest všemi lidmi. *Protož skrze bolest a pot chlapův a výrův mohou dokázati té dobroty vládyčí, aby na jich potupení a bolesti pýchou velikou se nadýmali,*

*) Viz Osvěta r. 1871 čís. 6. článek: Z dějin poroby lidu v Čechách.

rozkoši své v jich krvi a v potu trudně složili; tuť jich dobrota základ má. A jakž by chlapské úsilí padlo, tak by jich urození bídně s pastýři zároveň schřadlo.

A že ta všecka dobrota urození vládyčího založena jest skrze zámysl nepravý, od pohanův nalezený, k dobytí erbův jich od císařův a od králův skrze služebnost, hrdinství nějakých za dar mají. A někteří kupují ty erby k své cti: vlčí neb psí hlavu, neb řebřík, anebo půl koně, nebo trubici, aneb nože, aneb jelito svinské, nebo něco k tomu podobného. V takých erbích stojí dobrota, aneb důstojenství urození vládyčího. I jest to urození též slávy, jako i erbové, od nichž dobrotu svého urození mají. A když by se nedostalo peněz k tomu urození, hlad by je připravil, že by nechajíce erbův, chytili se pluhův. Protož samy peníze opravují čest erbův jich a přivodí slávu urození jich; protož se více štěpuje sláva urození jich s penězi mnohými, nežli erby slavnými. A kdež peněz není, tu s chlapy zároveň sedí, dílem se stydíce, často chleba k obědu nemajíce. A že těch rot mnoho jest vládyčích, ješto každá po svých erbích se počítá a své pokolení za nimi; — nebo jinak by nižádný nesměl se vládykou nazývati, když by jemu erbové nesvědčili té dobroty ctného urození kromě pokolení Adamova; — protož kdož svědky má a dovesti může, že se jest dobře urodil o řebříku nebo půl koně maje, listy jemu na to dává (král, císař), že se jest lépe urodil nežli Abel druhý syn Adamův, a jmeno obdržel jest, aby vždy dobrý nazván i jmín byl; by pak nejhůře činil, erb jemu nedá zlým býti.

Než pak, aby právě dobře urozený byl, to musí vyvesti tuto jistotu, aby ukázal, že po mateři bábu a děda vládyky měl, a po otci bábu a děda měl jest; tehda se jest právě bez zmatku urodil z psí hlavy. Pakli tím řádem nemůže psí hlava jeho dobrého urození svědčiti, ihned chlapem smrdí a nemůže tak vysoko výti o svém rodu, a hanba jeho nutí a ponižuje k zemi, proto že čtyři koutové nedávají svědectví jeho dobrotě. Ale by se poptal po sousedech na svou dobrotu, tu by jiné svědectví uslyšel o svém peském a násilném životě; nesměl by hanbou očí vznésti, kdy by hanbu za hanbu měl. Protož sláva dobroty vládyčí jsou jich erbové; a jakož sami erbové veliké slávy jsou, takouž slávu těm uvodí, kdož se z nich rodí. Protož veliké slávy jest půl koně malovaného, a kdož od něho rod vládyčí má, též slávy jest jako půl koně malovaného.

Nevím, na čem chtí vládyky své urození založiti výše nad sedláky, podle počtu Adamova? Nemohouť nic výše roditi se, a podle moudrosti boží a ctnostného života málo by jich nalezl; nebo pýcha, ješto s nimi z břicha jde a provodí je do hrobu, nedopustí k nim pravé moudrosti. Nebo dí písmo: Daleko jest moudrost od pýchy. Protož jediné mají založení na erbích svého urození. Každý erb tu jest počátek mohl míti, že někdy někdo u císaře neb u krále sloužil a nějaké hrdinství v bojích nebo v šturmích ukázal, i dosáhl cti a chvály nad jiné a přišel jemu erb po tom, čímž hrdinství ukázal aneb jinak se vsloužil a úřadu dosáhl a potom od krále k nějakému erbu přišel; tu se jest lépe urodil než chlap, i půjde rod jeho po tom, jsa již urozenější nad chlapa, skrze ten erb. Aby vždy dobrý ostal, což nejpyšněji může, postavuje se o všecko: svárem, haněním i všelikou pomstou,

aby takými činy odehnal od svých vrat protivné věci a ostal dobrý, ježto smí udeřiti.

Obec všecka robotná těžce nese břímě na jich rodu, a oni sehltí chudinu, a vše což se nalézá na zemi dobrého, to oni osáhnou a sehltí. A příliš škodí všemu lidu, nebo oni vše na zlé zoblačí, horšíce je. Nejprvé děti své a sluhy oblekou v sebe, aby se naučili jich rodu pyšnému a dvorskému. Ale snad těch pokolení vládyčích tento největší hřích v dětech ostane, ježto je v tom rodu tak vychovají a vyučí týmž hříchům a bludům, v nichž sami stojí, myslíce je konečně ostaviti po sobě ve cti, v rozkoši, podle běhu tohoto světa. A protož takový úmysl velmi protivný jest bohu, nebo tím činem odnímají bohu to stvoření člověčí, kteréž zrodí .... Aby podle toho urození slušelo ke dvorům dáti je (děti) do Němec, aby se tam učily pýchám nejsvrchovanějším a jiným mrzkostem, dvornostem, slavením poctivým s poklonami, a tím jedem aby se opily, kterýž u dvorův šenkují. A to vše pýcha činí v nich, že příliš milují zvelebení na světě, i nemohou k tomu podobněji přijíti doma, než aby k velikým lidem přimísíce se, skrze ně k nějaké cti mohli přijíti, aby se staří měli čím pochlubiti, že syn u krále komorníkem jest a dcera po králové ocasy spravuje aneb nosí. Protož ten lid z kořen jest marná chvála ... Má sobě to za čest, což jest ohavností před tváří boží. ... A jest tolik těch pokolení erbových rozmnožených po všech koutech, že jsou jim všecka dědictví krátká a úzká; panovati by chtěli bohatě, by mohli všickni, i není nač; hubenství a chudoba mnohé tiskne a dělati nechtí, dílem se stydí a hrdlo veliké mají, protož na zámky zlodějsky jdou, aby drali a loupili chudý lid, aby svého rodu vysokého požívali v rozkošech a u prázdnosti, majíce zboží mnoho. Velmi zlý a protivný život mají v pýchách nad ďábly, a v rozkošech jako lid sodomský hnijí, a pakli jsou chudí, příliš prokletá chudoba jest v ústech jich, i v skutcích jich, ihned příčina hotová lotrovská a mnohého bezpráví lidského; sloužíli, aby lecjaks, leckdes u zlých sloužili neb loupili nebo se bez konce dlužili, kdež by co na kom jediné vymluviti mohli krásnými řečmi a sliby mnohými. A tak odpolu vylháním a odpolu žebráním se obchodí, a dělati pranic nechtí, aby svého urození dílem nepohaněli ... Dějiny velmi široké a nejlepší osáhli jsou mocí; ale z písma božího nikdež nemají aniž mohou ukázati, by oni proč lepšího rodu byli, než jiní lidé. —

Rotám erby korunovaným podobny jsou roty městské. Kainovi se přidává počátek měst a hradův dělání, a to z příčiny vraždy, loupeže a násilí. Jiní by nemohli měst a hradův osésti jedno vražedníci a násilníci, lichevníci, kupci, trhovci, šantročníci, ježto se nejvíce nevěrami a lakomstvím pickují. Protož založíce města a hrady, a ustavíce množství městské na takových křivotách, také jich stříci musí skrze násilí a bezpráví jiných, každý čas připraveni jsouce k vraždě. Majíli město tvrdé k bránění, tehdy loupí a násilí jiným činí, aby zbohatěli. A těmi bezprávími popudí na se mnohých a tak válku proti sobě zbudí. Nemajíli takové síly a smělosti, aby jiné násilně loupili a války začínali, ale to o sobě mají, aby netrpěli násilí od jiných. Pro zachování životův a statkův město dělajíce, musí krev prolévati, a chtíce

cizí prolévati, musí své k témuž poskýtati. Protož to pokolení městské a erbové, ježto kryje životův na hradích, na tvrzích a na městech, vždy lká ve krvi bratra svého a násilím je dáví.

Měšťané vládykám se rovnají postavou, oděvy, pokrmy, nápoji, domy, pokoji, světnicemi, loži a cožkoli jednají, vždy říkají: ať jest počestno. Jedinéť jich záchodové nepočestněji smrdí nežli vesních výrův. A lakomství jim přirozené, aby každý honil kde může, a založili jsou míti stoly tučné bohatcovy, domy vysoké a nákladné a jiná zboží mnohá. Na to pak musí dobývati jakžkoli budou moci: obchody, trhy, kupectvím, krčmami, lichvami, lstí. Protož lichva ta hojná i zjevná i v půjčování peněz na dědiny, na luky, na určený rok, a nemůželi vyplatiti na ten rok, ztratí drahou věc za malé půjčení. A bohatí chudé sehltí těmi běhy lichevnými. Protož tento lid v tom má moudrost velikou, aby váhy a míry majíce, měli k sobě větší a od sebe menší. A když míry a váhy pod vyrčením rychtářským musí míti, anebo že jsou pravé: nasadí cenu příliš drahou a což váží anebo měří, to umějí vše zfalšovati, koření ve vlhce chovati nebo kamenička do něho namísiti. Též obilí s plevami zespoda smísí.

Odejmi panství od kostela a nebudeť pastýř v kraji nalezen. A toho nyní zjevný důvod jest, nebo nyní mnoho pustých kostelův, proto že není panování.

Jsou pastýři, jež jsou předložili se pásti z tuku ovec. Dotud se zdá, že jsou pastýři, dokud ovce stříhají, mléko dojí a tučně žerou. A když není co stříhat, ani dojiti, pastýř dí: Nemohu nic prospěti u toho kostela. Protož živých i mrtvých zanedbává, žádnému vigilií nezpívá, ani duše jeho v pekle podbá.

Klíčové daní Petrovi vzdalují se od širokých osad, které jsou faráři osáhli, každý k svému kostelu co nejvíce mohl, někteří veliké město a k tomu vsí několik, a některý veliký okolek vsí, a v těch osadách plno jest přestupníkův. Pod kteréžto osady nebo kostely osáhli jsou celý svět hříšníkův a rozměřili jsou je k těm kostelům; jakož z nich kdo mohl nejvíce přiděliti k svému kostelu, to šťastnější los na něho spadl než na jeho souseda; naveze plnou stodolu desátkův.

Farář chce sobě tak osadu osedlati k šacuňkům a k mnohým užitkům, aby jemu je musili bez újmy vyplniti, jako úroky pánům svým i musí moc světskou k tomu míti těch pánův, kteří jsou jemu kostel prodali aneb na dařích dali, a tak lid nyní pudí k svým úrokům a k farářovým desátkům.

Vše, co jednají v tom kněžství, penězi zceněno jest. Mše prodávají, vigilie, žaltáře, oddávání, křesť, zpovědi, olej, pohřeb, zvony, a což od nich žádají, toho jim darem nedávají, nebo jsou darmo nevzali od svého otce antikrista. *Taktéž darmo od kněze nenaděj se smilování, toto jest v Čechách dávné zpívání.*

A když zlý kněz má kostel v své moci, tehda má ten všechen lid v své moci, který jsou k tomu kostelu právem přidělili. Což tehdy ten lid jest? *Ta dva pány, světský a duchovní, k jinému neměřita, jediné porobení lidu pod břemena těžká, aby vždy stonali pod nimi.*

Dělí se strany, čím která prospívá. Páni, aby bili, pálili a věšeli, aby žádný víře nepřekážel. Kněží, aby se modlili a mšili.

Sedláci, aby dělali a krmili tyto dva Béle široké a příliš nesyté, *jež sžírají všecku zemi.* Jeden Bél široký a rozmnožený jsou páni světští. Druhý Bél široký a rozmnožený jsou páni duchovní. Ty dva Béle spolu hltají zemi a krev pijí třetí stránky, kteráž potem se zalévá, plným rozkoší dvou Bélův.

Nikdy nebude odpuštěno pánům a vladařům ukrutným, ježto sedláky své tepouce, hanějí, chlapy, výry, psy je nazývajíce, u vězení sázejí, aby vždy jich bezedná hrdla plnili. Někteří páni mají lidi platné, ježto jim platí *troje úroky,* až někteří musí z dědin uteci, nemohouce tomu dosti učiniti. Též i duchovní pokrytci, prelati, mniši, faraři, když mají platy na lidech, vězením i jiným bezprávím vždy dobudou úrokův a desátkův od nich.

Kněžím chudí lidé, byť i svatí byli, méně jsou vážni, než psi, aniž na ně vzezří. Pýše a lakotě bezedné nestačí nikdy království veliké králi ani panství pánu, musí násilí činiti chudině své i ne své. A panoši nestačí sto kop platu, hospodářství všecko i s nábytky, vše to pýcha a lakota sehltí a prokvasí, že jedno slove pánem, ale dlužen jest, že k zaplacení všecken statek nepostačí.

Nynější bohatci sami mnoho sehltají s čeleďmi svými prázdnými, ježto se pickují jako koňové a smilní na jich zboží, rozličné dvornosti v oděvích vymýšlejíce. Na mužích rubáši do země, suknice otáhlá málo zadku kryje, a kukla sedla koní kryje s kuklicí mnichovou i s radlicí; nebo kloček krátký a vlasy dlouhé až na ramena odívají a kloboúček chlupatý na to jako homoli, i vyhledá z něho jako z krbu; ježto již nevědí, jakých potvor chtí ze sebe nadělati. Taktéž ženy mrzké navěšejí na se toho sukna, že se již ledva vleče v něm, s vymyšlenými kroji a s lepotami ovšem nelepými, a hlavy široké a nahoru vysoké s rohem, i chodí jako k . . . y papežovy na odiv a na úkaz všemu světu. Ale o milosti k chudým nemluv; více jí uzříš k psům než k chudým; těch dosti mívají, vyžlat, chrtův, ohařův, a hojně je chlebem krmí. Psíky také chlupaté mají, ty pak na polštářích podle sebe kladou, do lázně je nosí, myjí, češí, maso kupují a vaří jim. Ale Lazar chudý nemá proč k jich stolu, smrděl by jim. Někdy roznemůže se u nich člověk, ihned s ním ze dvora pospíší, aby na ně z něho smrt nepřišla.

Úzko bylo by nyní v tento čas Sodomský říci někomu: nesluší tobě té zlé věci míti; neb nyní všecko sluší každému. Ale by na to přišel Jan (křtitel) milost boží maje v sobě a vytrhna meč pravdy na to zlé, řekl by jim: Nesluší na vás páni ta lenost, celý den prázniti, seděti, túlati se, v šachy, vrchcáby neb v karty hráti, dlouho spáti, vždy v se cpáti a líti pivo nebo víno co do sudu a nikdy nezlačněti. Také nesluší na vás, lidi chudé své dráti a bezpráví jim činiti robotami, lovy, pomůckami přimyšlenými a jinými břemeny jich tisknouti.

Poctivost panen a vdov.

Dobrá Anna zachovala panenství do manželství. A to by i dnes poctivo bylo mezi křesťany, aby ty panny, které se mají vdávat, zachovaly se v čistotě až do manželství. Chceli se dobře vdáti a dobrou manželkou býti, aby prvé dobrý a poctivý život předšel. Neb když se

ihned z mládí poskvrní freji a smilstvím, to bude potom bez studu konati. Jakožto *nynějšího lidu běh ohavný* ukazuje, ježto bez studu a bez poslušenství bydlí, v frejích, v smilství pokoutném, v tancích, touláních po jarmarcích, po posvíceních, po krčmách, v rozpuštěních nestydatých, oplzlých a rufianských slibují sobě děvečky s pacholky bez vůle starost svých, a nebudouli míti svobody a povolení naspěch od starších, tehdy hned samy běží leckams za pacholky. A není div, že jest takový neřád v lidu mladém, nebo od starých není naveden k nižádným cnostem křesťanským a sami staří takéž jsou vyrostli v slepotě a v nevědomí, a jich děti též po nich. Protož nemůž ten lid slepý a v hříchy zavedený právě v manželství vstupovati ani v něm právě státi. Ale na této Anně netoliko panny a manželky ale i vdovy měly by teď příklad bráti, kterak jest řádně stav vdovský vedla v modlitbách, postech a v chválení boha ve dne i v noci. Ale nyní přebývajíce pesky v manželstvích, nehned potom zachcę se svatého vdovství. Pohříchu nyní málo v vdovství prospěšných lidí. Spíše najdem život lení, soběvolný, že svobody těla nezbedněji hledají než v manželství. A toť jsou *vdovy mrtvé, které nejvíce náboženstvím mnišským a kněžským jsou zkaženy, jimž mniši a jiní kněží lstivě pochlebují pro statek tělesný, kterýž ony jim obyčejně dávají.* A ty vdovy všechen čas svůj tráví v utrhání a v klevetách.

Manželství.

Pan Ježíš ani jeho matka nešli by na svatbu, kdy by šla nynějším během rufianským, s rozpuštěním vzteklým a nepoctivým bez studu, počínajíce manželství na základ smilství stavěti, neb o tom jedině řeč chtějí míti již na svatbách. Ale že za nejpilnější chtějí míti ze čtení to, že pán Ježíš a matka jeho byli jsou na svatbě, aby tím potvrdili svátosti manželské, že v sobě není bludem, neb jest ji bůh na počátku ustanovil v ráji: i takť jest, že jest v sobě dobré, ale s příčinami dobrými jest dobré. Nejprvé pro užitek rozmnožení poctivého lidí, neb jest to sřízení boží, aby se dva člověky snímala k manželství hodná a zavázána byla sobě do smrti. Druhý užitek manželství jest u věcech tělesných, že mohou jíti nějakým řádem, nebo lidé mladí a svobodní nižádné pilnosti potřebné o hospodářství nemají, k marnostem poběhlým toliko zří, ale když se pojmou, ihned jinam nemyslejí, péči k hospodářství přiloží, aby se s čeledí a s dětmi živiti mohli.

O tělesných svatbách lidé mají dosti řečí od kněží, ani je příliš slavně tím odívají, že pán Ježíš s matkou svou na svatbě byl a že tím potvrdil jich stavu svatého. A jáť také k tomu to dím: že ona dobrá Sára měla jest sedm svateb a na každé byl ďábel a zdávil jí ty všechny muže, kteří ji pro chlípnost pojímali.

Čistota srdce a dobré svědomí.

Kdo nectí boha čistotou srdce, kamením vysoko zdělaným, zlatem a stříbrem, postavci drahými, pálením vosku mnohého a jinými náklady tělesnými nemůže jeho ctíti, nebo on v takových věcech nekochá se, aniž hříšník můž jeho ctíti tím, co jest prvé bůh sobě ke cti stvořil.

Když duše ztratila a hříchy smrtelnými poskvrnila celost a nevinnost svědomí, kteréhož jest na křtu dobyla, musí skrze pokání pravé

a rozumné, a předkem skrze víru hledati znova dobrého svědomí a nevinnosti panenské, navrátíc se celým srdcem k bohu a opravujíc na sobě věci porušené skrze hříchy. Ale já *to* pravím svědomí dobré, které jest před bohem i před lidmi dobré a kteréž jest bez pokrytství, beze lsti, beze lži i bez viny hříchův smrtelných. A to jinak v lidech státi nemůže, leč se srovnají volí, úmyslem i každým skutkem s přikázaním božím.

Odpouštění ze srdce.

Odpuštění lstivých může mnoho býti, jakož na mnohých zjevno jest, že nic méně zle o sobě nemluví po smíření pokoutně než jako prvé, a malá příčina vzejde potom, až o to opět vzhůru budou. Též ta hovada, ježto v rok chodí k tělu božímu, ježto se sekou a ve svádách ukrutných trvají až do velikého pátku: tuž kmotrové za oltář s nimi zajdouce táhnou jim ruce v hromadu, a oni zlostí nemohou na se hleděti, i zamaží v nich čerta tím mírem a oni s tím hned jdou k tělu božímu, jako mrzký dobytek.

Odpočinutí duší a pokoj boží.

Lidé mnozí bloudíce jinak hledají sobě odpočinutí a upokojení duší svých v rozličném stvoření a v rozličných vymyšleních, však nic nenaleznou. Neb jim nestačí k tomu odpočinutí množství zlata a stříbra, kamení drahého a mnohého, ani krása a libost lidská, ani hlasové sladcí písem a hudeb, ani kochání v rozkošech tělesných a ve vůních chutných jídel a pití rozkošných. Ani ve velikém bohatství, ani ve cti mnohé, ani v důstojenství tohoto světa. Taková nižádná věc světská a tělesná nemůže přivesti odpočinutí duši, ač se to zdá lidem světským podle jich slepoty a bludův, že těmi věcmi upokojí duše své, jako onen boháč, jenž byl mnoho obilí nashromáždil a řekl jest duši své: Máš mnoho zboží složeného za mnohá léta. Protož odpočívej, jez a pij a hoduj duše má! —

Pokoj boží jest vnitř v svědomí dobrém a toho musí dobyti člověk s velikou prací a s nepokojem těla. A z toho již rozumíme, že nejde ten pokoj skrze mnoho domův, nebo měst, nebo hradův, nebo peněz, ale *skrze opuštění těch všech věcí.*

Všecka bezpráví, kteráž na nás od světa upadají, musíme pro slovo boží *trpělivě nésti:* jinak nemůž nižádné moci v nás míti slovo boží. Člověk musí sama sebe zapříti, násilím umrtviti žádosti hříchův, kteréž v těle a v srdci jsou a dáti místo slovu božímu.

Málomocnost husitství.

Ta stránka, kteráž by se chtěla lidu přičísti, a jeho královstvím býti (husité), ta jest příliš v sobě rozdělena pro mnohé falešné proroky, ježto s mnohotvarným uměním jsouce uprostřed, roztrhali jsou ten lid v roty a mezi tím mnohotvarní a soběvolní duchové pronikli jsou srdce mnohých, aby se každý na svou cestu naklonil, po svém rozumu jda, od jiného se děle, jinému nejsa poddán, jinému nevěře, jiného neváže, každý sám se sobě líbě a v svém smyslu hojen jsa. Protož přílišné porážení, zemdlení a zetření toho lidu jest ze vnitř na víře na cnostech i na pomoci bratrské. Nebť není bratr bratru po-

mocen, ale loví jej až k smrti pro svá domnění, kteráž za víru má. A z toho bývají zjevní svárové, hanění, utrhání, bojové a veliká zetření. Proto již *přílišné zpuštění tohoto království jest* a dům na dům padá, lid proti lidu, člověk proti člověku, aby neměl naděje jeden v druhém, ale podvrácení a oklamání. Tak že ledva samou milostí boží můž někdo nalezen býti z toho lidu na cestě spasení, aby utekl těch hříchův, ježto jsou se přimnožily pro zhašení lásky a pro rozmnožení nenávisti a jiné nemilosti až nad míru.

VII.

Duševní směr a životní potřeby vzdělanstva v století devatenáctém jsou o několik stupňův vyšší, než byly před čtyrmi sty léty; ale ze spisův Petra Chelčického ovanuje nás síla a svěžest myšlenek moderních.

Literarní plody středověké vůbec mají nyní cenu toliko pro učenost odborovou, hlavně jazykozpytnou a dějepisnou, i nebudí k sobě náklonnost čtenářstva, v jehož kruzích novověká osvěta se pěstuje. Obsah neméně než slohová forma jejich liší se tak příliš od písemnictví nynějšího, že čtenář sebe horlivější nemůže se ubrániti při nich dosti brzkému unavení. Máli pak tento výrok svou platnost o všech plodech literatury středověké, o spisech náboženských má jí měrou dvojnásobnou. Ani Štítného, ani Miličovy, ani Husovy, ani Biskupcovy, ani Korandovy, ani Příbramovy, ani Rokycanovy náboženské spisy nejsou a nestanou se už nikdy v národě našem čtením populárním; ale Petra Chelčického Postilla a druhý díl Síti víry, dnes nově vydány zajisté by u nás nalezly drahně ještě jiných pilných čtenářův mimo filology a dějepisce. Skorem bychom odvážili se říci, že v těch spisech jest literární středověk český přemožen, že Petr stál netoliko svými duševními snahami ale i spůsobem své spisovatelské činnosti už mimo kruh své doby. Na tuto velice důležitou vlastnost hlavních spisův Chelčického musíme poukázati se zvláštním důrazem. A čím to, že z veškeré rozsáhlé náboženské literatury české ze století čtrnáctého a patnáctého toliko díla Petra z Chelčic chovají v sobě živé kouzlo spisův novověkých? Čím to, že je čteme nyní, ani valně neznamenajíce čtyřsetletou jejich od nás vzdálenost? Příčina toho velmi zajímavého zjevu leží na snadě.

Petr Chelčický mluvil a psal ryze po česku, myšlenky i řeč jeho plynou zcela přirozeně; on jest spisovatelem českým té doby v nejdokonalejším smyslu toho slova. Všichni ostatní spisovatelé čeští ze století čtrnáctého a patnáctého, ani jediného nevyjímaje, nabyli svého vzdělání pomocí latiny, a sice latiny nikoliv klasické, nýbrž středověké; v duchu tohoto cizího jazyka a to ještě nikoliv v nejlepší podobě jeho skládali také své české spisy. Pouta scholastické latiny visela na českém péře i Tómy ze Štítného i Jana Husa, ačkoliv onen právě tehdejším vzdělancům v Čechách dokázati chtěl, že jazyk český jest úplně způsobilý k vyjádření vyšších pomyslův filosofických i náboženských, a tento opět byl seznal, že roformační snahy své musí vštípiti do myslí obecného, naskrze *českého lidu.* V století patnáctém

čeština Husova, Korandova, Biskupcova, Příbramova, Rokycanova zní naskrze stejně; čeština Chelčického vyniká mezi nimi všemi nikoliv snad jinými českými slovy, ale jiným, právě *českým* duchem. Proto zdají se nám jeho spisy vedle jejich mnohem bližší, známější, češtější; proto na jejich nynější půvab neměl středověk tolik záhubného vlivu. Petr Chelčický může vším právem býti považován za spisovatele, jenž nám čistou, prostonárodní mluvu českou ze století patnáctého v svých duševních plodech uložil.

Jsouť pak jeho spisové, jichž známost nás došla, dosti četní, tak že jen Hus v celém patnáctém století s ním závodí. Zachováni jsou nám následující:

1. *Replika proti Mikuláši Biskupcovi Táborskému.* Rukp. v studijní knihovně olomúcké z patnáctého století. Výňatek tištěn v II. díle Výboru z liter. české, vydáním Karl. J. Erbena, jenž netoliko této repliky, ale ještě *šesti* následujících spisův Chelčického celý opis obstaral a v knihovně Musejní uložil.
2. *Řeč o starém člověku,* podle sv. Pavla.
3. *Řeč o základu zákonův lidských,* zvláštní úvaha o *očistci.*
4. *Řeč na evangelium sv. Matouše* o osmé neděli po božím narození.
5. *Řeč a správa o těle božím* (proti Táborům rovněž jako proti Římským).
6. *Řeč o šelmě a obrazu jejím.* Od třetí až do osmnácté kapitoly jest tento spis stejného znění s kapitolami dvacátou druhou až třicátou šestou z pojednání o těle božím. Jezovitský index praví o něm, že byl vydán tiskem; však nedovídáme se zároveň, kdy a kde. Tištěného exempláře posud nenalezeno. Spis o šelmě a obrazu jejím stal se mezi pozdějšími přáteli a odpůrci Chelčického nejpopulárnějším; proti němu čelila v století šestnáctém, sedmnáctém a jak patrno i osmnáctém nejprudší vášeň strany v něm na soud postavené.
7. *Řeč na pašije sv. Jana.* Tiskem vydán vyňatek K. J. Erbenem v II. díle Výboru z lit. české.

Těchto sedm spisův Chelčického došlo nás dotčeným rukopisem Olomúckým; jsou nyní pospolu v opise Musejním.

8. *Replika proti M. Janovi z Rokycan* „o náboženství a vieře." Rukopis v Paříži, společně s
9. *Listem knězi Mikulášovi* (o očistci a svatokupectví na tom založeném). Opis obou těchto kusův v pozůstalosti J. P. Šafaříkově, uložené v Museum.
10. *Výklad na čtení sv. Jana v 1. kapitole.* Rukopis v knihovně university Pražské.
11. *List kněžím Mikulášovi a Martinovi Lupáčovi.* Rukopis v archivu bratrském v Ochranově s poznámkou Komenského „List zlatý." Tiskem vydán v Musejníku 1874 svazek I. str. 99.
12. *Kniha výkladuov spasitedlných na čtenie nedělní celého roku — (Postilla).* Tištěna v Praze I. díl 1522 a 1529, II. díl 1522 a 1532 u P. Severina. Výňatek z ní v II. díle Výboru z lit.

české. V knihovnách Musejní a universitní v Praze, a ještě v rukou obecného lidu po venkově, ačkoliv postavena na indexu.

13. *Síť víry pravé* neb vrše ta, o níž mluvil Pán Ježíš ve čtení svatém. Rukopis z r. 1471. Tiskem na klášteře Vilémovském r. 1521 prací Chvala Dubánka a nákladem bratří Vácslava a Hynka z Perknova. Jeden výtisk v knihovně universitní. Na indexu jezovitském.

Mimo tyto buď tiskem neb v rukopisech nás došlé spisy nabýváme vědomosti, že Chelčický byl složil ještě některé jiné, ježto nalezti posud se nepodařilo, a sice jest do té chvíle ztracen jeho

14. *Traktát o večeři Páně proti Biskupcovi* (spis rozdílný od repliky, která jednala o témž předmětě).
15. *O moci světa.*
16. *O milování boha*, spis, jenž dle Dobrovského býval u Rybaje, a nejspíš byl toliko vyňatek z Postilly z výkladu na evangelium svatodušní.
17. *O rotách českých.* Dějepisec bratrský, Jaffet, zmiňuje se o tom spise a dotýká, že jednáno v něm o rotách Římské, Pražské, Táborské atd. Tento posud nenalezený spis Chelčického není nikterak totožný s druhým dílem Síti víry, kde též jsou úvahy o „rotách“, ale nikoliv o českých, nýbrž o jednotlivých stavích a třídách celé společnosti křesťanské.

VIII.

Dosti obšírné vyňatky, kteréž jsme v této úvaze ze spisův Chelčického položili, svědčí, že Petr byl *křesťanským moralistou*, mravokárcem. V této své hlavní vlastnosti přidružuje se k reformátorům českým, kteří jej předcházeli, k Štítnému, k Miličovi a k Husovi. Však jest zároveň posledním článkem tohoto řetězu, vrcholem reformační budovy české. Průběh otázky křesťanské v národě českém byl zcela přirozený, zvolný, nenáhlý; trvalť úplné století. Štítný počal velmi mírně, Milič sáhl do věci už ostřeji, Hus musil užíti ještě prudší zbraně a když to všechno nic neprospělo, přišel Chelčický. Byl to nutný postup mravního přesvědčení v národě českém o úplné zkaženosti tehdejší církve římské. Při tom objevuje se druhá, neméně zajímavá stupnice, ale shora dolů. Od polovice století čtrnáctého až do polovice patnáctého ubývalo moci autoritě církevní na půdě české. Při Štítném ještě byla úplná, při Chelčickém už nadobro zmizela. Jakmile se na autoritě žádá, aby se opravila, přestala být autoritou. Štítný ještě se domníval, že postačí pouhé upozornění, aby církev svůj život opravila. Milič se přesvědčil, že ostýchavé, v rouše nejhlubší poslušnosti bázlivě zakryté upozornění jest na silné nervy církevních vladařův prostředek příliš slabý. Přidal horlivosti, ale šetřil při tom zřetelův k autoritě ještě velice. Hus octl se už na samém kraji pěstování autority, Chelčický odvrhl od sebe daleko ta duševní pouta, a jakož psal původně a samostatně, rovněž *samostatně* i myslil. Zůstal v kruhu nejvyšších ponětí křesťanských; ale v něm zcela nově učinil sobě *ideál*

mravní dokonalosti lidské, a dle něho zřizoval život jednotlivce i celé společnosti, dle něho upravoval víru a skutky každého člověka. Že při této jeho činnosti velmi mnoho z tehdejšího života církevního, politického, společenského a soukromého padlo pod ostrý nůž, kdo by se tomu chtěl diviti?

A Chelčický neušetřil ničeho, o čem byl přesvědčen, že se to příčí mravnosti, od něho jakožto nejvyšší úkol člověčenstva vztýčené. Odpoutav se nejdříve sám od nátlaku všeho autoritního kultu, uváděl *zdravý rozum* v právo do všech poměrův životních. Hlavní myšlenkou jemu bylo, že moc světská musí býti úplně odloučena od života duchovního. Kdož mu nyní vytýkají, že tím pracoval na úplné zničení všeho státního a politického zřízení, ať pováží, že sama nejtrpčí zkušenost jej přivedla k té zásadě, jejížto životní sílu a mravní důležitost *Jednota bratrská* pak v praxi dokázala. Chelčický nehlásal *revoluci* proti zlořádům od něho co nejostřeji vyznačeným; nepodněcoval k útoku a k záhladnému boji proti tehdejší spůsobě církevněstátního společenstva; jeho úvahy vybíhaly v přímý opak všeho násilnictví, na jedné straně k dobrovolnému opuštění všeho útisku, a na druhé k trpělivému snášení hrubé moci. Chelčický nepovzbuzoval k *pomstě,* nýbrž k *lásce a bratrství.* Nehájil vladaření žádné, nýbrž dokazoval *rovnost všech lidí* vespolek. Krve bylo dle jeho přesvědčení prolito už dost, a nedosaženo tím žádoucího upravení života křesťanského. Nezbývalo, než pokusiti se o ten vznešený úkol cestou nekrvavou, cestou pravdy a mravnosti, šetřením lidskosti v každém člověku a ve všech poměrech života společného. V tom ohledu skví se Chelčický skutečně co myslitel první třídy. Bystrému oku jeho neušlo nic, co se neshodovalo s jeho ideálem mravného člověka. Proto jsou nám jeho spisy zároveň nejvěrnějším zrcadlem všeho, co ve vlasti naší za jeho doby se dálo.

Někteří novější dějepisci v Čechách vytýkají mu, že zničil *pojem církve.* My bychom mu činili výčitku právě opačnou, totiž že *pojem církve* rozšířil nad všechen život lidský. Jednota bratrská jest toho důkazem. Ovšem, Chelčický neviděl zřízení církve římské v dogmatech, nýbrž v mravní praxi. O články věroučné staral se jen potud, pokud hověly neb odporovaly mravní dokonalosti. Porážel náuku o vzývání svatých, o očistci atd., nikoliv proto, že by nebyla pravdivá, nýbrž že se z ní hojně prýštily nemravné skutky kněžstva, lakota peněz. Čistě theoreticky jal se Chelčický za celý život svůj probírati toliko jeden článek víry katolické, totiž o svátosti oltářní; však dle našeho mínění neměl v tom žádného štěstí, za jeden zázrak přijímaje zázrak jiný; jedno tajemství objasňuje tajemstvím druhým. Dogmatika také nikdy nebyla silnou stránkou Jednoty bratrské, ale až kam nejvýše jest možno v oboru ponětí křesťanských dostoupiti v mravnosti života, tam se povznesla ona společnost, která v národě našem má své kořeny v duchu Petra Chelčického, *v samostatném, původním duchu českém!*

Nic neprospívá, chtíti nyní zlehčovati reformační snahy české, jako by nebyly bývaly leda ohlasem Viklefismu. Hus měl své předchůdce v reformaci doma, ve vlastním národě, když o Viklefismu ve světě ještě nebylo ani slechu, a měl zde také nástupce, kteří dále vedli věc od něho nedokonanou; *pravým ukončením husitství jest*

zřízení Jednoty bratrské k nejmocnějšímu podnětu Petra z Chelčic. Kde která reformace může honositi se takovým slavným dovršením sebe samy? Proč pak Viklefism v Anglii nesplodil podobnou společnost pro pěstování nejvyšších ideálův mravnosti křesťanské, když husitství bylo toliko jeho slepým nápodobením, jeho dalekou ozvěnou, když všechny myšlenky v reformaci české měly původ svůj v hlavě reformátora Oxfordského? . .

Chelčický dokazuje původnost a samostatnost veškerého svého myšlení také tím, že velmi zřídka užívá citátův ze spisův cizích. Proti takovému způsobu psaní byl ovšem hlavně ochráněn svou nedostatečností v jazyku latinském, v němž všechna vzdělanost evropská té doby se pohybovala. Kdykoliv chtěl zmíniti se o nějakém mínění cizím, původně latinsky sepsaném, musil k tomu užiti služeb některých svých přátel, v latině vzdělaných. Tou cestou poznal i Viklefa, tvrdě na určito, že ho v původním znění nečetl, nýbrž že sobě vyžádal podání správy zvláště stran jeho mínění o svátosti oltářní od některých dobrých Čechův.

Na skrze známi byli mu mimo bibli spisové svatých otcův Řehoře, Jeronyma, Augustina, s nimiž téměř naskrze se shodoval, uznávaje vedle evangelií také tradici za úplně oprávněnou k spořádání života křesťanského. Z novějších myslitelův křesťanských byli mu dobře povědomi zvláště Duns Scot a Albert Veliký, však proti oběma se postavil zcela rozhodně, odporuje Scotovi zvláště v úvaze o těle božím, a vyvracuje nauku Alberta Velikého o zabíjení těla. Z domácích spisovatelů včeských byl mu ze všech nejmilejší mistr *Protiva z Nové Vsi.*

Od tohoto předchůdce svého v reformačních snahách českých přijal zvláště výklad o původu a povaze světské moci v křesťanství a v křesťanstvu, i zachoval nám památku původního spisovatele českého, o němž bychom jinak už ničeho nebyli věděli. Chelčický do své Síti víry položil výslovně velmi obšírné výňatky ze spisův mistra Protivy, nyní úplně ztracených.

V nové době dějepisného badání českého vyskytla se proti Chelčickému výčitka, že byl „blouznivý sektář.“ Dle našeho přesvědčení není potřebí leda opravdu přečísti jednu neb dvě stránky zvláště z hlavních jeho spisův, Postilly neb Síti víry, aby úplná lichost takového o něm soudu vyšla na jevo. Naopak v celém reformačním ruchu českém neznáme myslitele praktičtějšího, muže více vzdáleného od vší mystiky, od všeho planého horování citův, od svodné hry rozčilené obraznosti, než byl Chelčický. Vždyť on právě nejhorlivěji bojoval proti všemu blouznění, on právě nejstřízlivějším ano *ledovým rozumem* svým všechna ustanovení a všechny spůsoby života duchovního i světského, před nimiž současníci v nejhlubší pokoře se skláněli, rozpitval až na nejdrobnější nitky, aby ukázal mravní nicotu jejich. Jeho až přílišné vyhýbání se otázkám dogmatickým a neustálé přihlížení jedině k praktické mravnosti životní nejlépe svědčí, že v něm k nějakému blouznivci nebylo vůbec žádného materialu.

Mělli také *osobní* účastenství v prvním na veřejnost vystoupení Jednoty bratrské v Kunwaldu r. 1457, není lze vystopovati. *Okolo té doby ztrácí se jeho jmeno z řady živých.*

Národovci.

Román

Františka Zákrejse.

(Pokračování.)

Olga tedy milovala, domnívajíc se klamně, že rovněž jest milována. Byla šťastna. Neníť ochotnějšího blahověrce nad milující srdce, a byť všecko štěstí bláhovým bylo přeludem, není šťastnějšího přeludu nad rozkoš, kterou vykouzluje láska. Neníť umělec, jenž by měl obrazivost nad lásku ohnivější. Milostné zanícení leskem nejušlechtilejších předností zdobí netoliko každý miláčkův rys a krok a hlas, nýbrž i všecko jeho okolí, minulost i budoucnost, veškeren svět. Stále půvabnějších a vznešenějších barev nabýval v Olžiných očích miláčkův obraz, a čím výše stoupala její radost z jeho výtečností, tím úžeji srůstala její duše s blahem jejího srdce, tím náruživěji rozplameňovala se její láska.

S tohoto nebe rázem svržena jest Olga do propasti muk. Povolali ji k otcově smrtelnému loži, a Vítkovský, seznav nebezpečí, v jakém se jeho život nalézal, ohlásil jí soukromí svůj záměr, zasnoubiti ji doktorovi Lipanskému. Srozuměla, že se otci nejedná o podivínskou osobní libůstku, leč o provedení myšlenky, která do sebe měla širší důležitost jak společenskou tak národní; srozuměla, že, nesvolíli, otcovi nejen zkrátí a co nejkrutěji ztrpčí poslední chvíle života, ale že též ohrozí, že beze snadu zničí výsledky celého jeho životního snažení. Láska k otci a láska k rodnému kmeni zápasila v ní s láskou k milencovi a s láskou k sobě. Tak tedy, právě jako Lipanský, probojovala velmi strastný duševní zápas, nežli se vůli umírajícího otce podrobila, nežli se rozloučila s veškerými nadějemi svého srdce a nežli ustanovenému ženichovi, jehož ovšem povždy cele sobě vážila, ruku podati se zavázala. Při tom více než vlastním žalem trpěla pomýšlením na oběť, již myšlence otce jejího, jižto záměru muže jemu neznámého, na prospěch národu jemu, jak myslila, cizího přinesti měl její Ladislav, ztráceje právo na její ruku, právo k jejímu srdci, právo na jich spolnou budoucnost.

Dozvěděv se z Pražských časopisův o strýcově nemoci, požádal Tiegerstreit bezodkladně Mitzelesova otce, jenž v Družebnicích ostával, kupče surovými kůžemi, obilím, lnem, hadrami, lihovinami a veškerým smíšeným zbožím, aby jej o každé významnější změně, která by na Zlatém Míru nadešla, rychle zpravoval. Bylo veřejným tajemstvím, že starý Mojžíš Mitzeles od té doby s Příborskými germanisátory velmi urputně drží, co Tiegerstreit synovi jeho Hagenu Blumenauerovi, jejž otec nikdy jinak nepojmenoval než geniálním, neli fenomenálně geniálním, byl výnosné místo získal v redakci Volných Novin. Zchytralý Mojžíš dal tedy zámek svými lidmi nepozorovaně stříci, a tak docházel Tieger-

streit časných, pravidelných zvěstí o strýcovi. Častější návštěvy, jež Lipanští ve Zlatém Míru konali a které Mitzelesovým zvědům ovšem ujíti nemohly, zarážely jej, i zatušil, kam by Vítkovský as mohl směřovati. Věděl, že tento, čím více se hromadily důvody, ze kterých zanevíral na sestřina syna, tím více pozoru, péče a lásky věnoval mladému Lipanskému. I nabyl Tiegerstreit přesvědčení, že máli hráti jistou hru, ve svých zámyslech musí postoupiti k dalším opatřením.

Nemeškaje pozval přítele Ladislava Embera k sobě na Příborskou výstavu. Poněvadž připojil, že tamtéž v ty dni, ba snad v ty hodiny z Vídně přibude také krásná Žofie, již Ember, nemaje za Tigerstreitovy vzdálenosti příležitost jí se sbližovati, po některou dobu byl neviděl, nerozpakoval se pozvaný Maďar ani minutu, ale vyžádaje sobě co generální tajemník Vídenské, velikými jistinami vládnoucí společnosti „Rakouskouherského úvěru pozemkového“ větší dovolenou, pospíchal do přítelova domova. Tak se stalo, že ho Lipanský mimochodem uviděl v Améliině společnosti na Libošíně.

Člověk nikdy nepřestává se kojiti smělými nadějemi, kroužícími z pravidla kolem jakéhosi skvělého středu, kolem jakési stálice těchto nadějí. Tiegerstreit proniknul Emberova ducha i vyzpytoval dobře, kolem které zářivé osy, kolem kterého želaného životního cíle myšlenky jeho se otáčejí. Věděl o něm, že jsa každý coul Maďaromanem, nechce znáti než toliko jediný pravý život: život v Uhrách, že tedy mimo Svatoštěpánské země žije pouze jako u vyhnanství a že nejvyšší jeho touhou jest, co nejdříve do vlasti se vrátiti. Proto uzavřel Tiegerstreit, utvrditi jej v tomto zámysle co nejpevněji, a vypozorovav, že Ladislav nikdy v této záležitosti nesnese žádného odporu, rozdmýchal v něm strojenou polemikou proti těmto jeho plánům politickou ctižádost takou měrou, že by Ember byl, jak sám se vyslovil, za to dal část svého života, kdy by, nabuda potřebného jmění a jměním potřebného postavení a vlivu v otčině, byl co nejdříve vystoupiti mohl co kandidát o poslanecké křeslo v Pešťské sněmovně.

Když Olga opustila Vídeň, aby, čehož se ovšem nenadála, otci dosloužila k smrti, zastesklo se tam jak paní radové Přitočilové tak slečně Žofii. Tu obdržel pan rada úřadní nařízení, aby v zájmech ministerského odboru jím spravovaného navštívil Příborskou krajinnou výstavu. Dozvěděv se o tom co náměstek výstavního ředitele bezprodleně, vyzval Tiegerstreit paní radovou i slečnu, aby s panem Přitočilem také do Příboru přijely. Poněvadž rada proti tomu ničeho nenamítal, ano poněvadž mu na očích vypozorovaly, že si přeje, aby ho raději doprovodily, než aby doma zůstaly, odhodlaly se, náležitě domácnost opatřivše, dost učiniti pozvání Příborskému. A již druhý den po jich příjezdu na výstavu svěřil Tiegerstreit Emberovi velmi rozčilen, že přišel na stopu tajemství, které Ladislavovi hrozí státi se osudným; avšak přese všecko prosebné naléhání přítelovo zdráhal se podati mu podrobnější vysvětlení. Teprvé když ho došel od Mojžíše Mietzelesa telegram o strýcově úmrtí, projevil se: „Obojí neštěstí, jehož jsem se tolik obával, se bohužel dostavilo. A jako by sám osud chtěl, abychom po všechen čas zůstávali v stejné náladě mysli. stihlo jedno neštěstí, totiž strýcova smrt, mne a druhé neštěstí tebe. Moje podezření se potvrdilo.“

„Mluv již, mluv! Jaké podezření?“ ptal se přítel.

Tiegerstreit mu je vypověděl, a Ember zbledl jako třešňový květ.

„Podezření, že tě Žofie nemiluje.“

„Co to pravíš?“

„Že Žofie miluje jiného.“

„Není možno! není možno! Důkaz! podej mi důkaz!“

„Podám.“

Odpoledne vydali se Tiegerstreitovi hosté na malou projížďku směrem k Rudovu. V kočáře seděli po koních Tiegerstreit a Ember, proti nim paní radová se slečnou. Přitočil, ctitel a přítel velkopanských libůstek, s kozlíku řídil koně. Jak se v tom vyznával, věděla nejlépe jeho paní, která cestou nepřestala umírati strachy, brzoli se octnou v jarním blátě silničního příkopu.

Mluvili o denních událostech.

„Co přinášejí dnešní Vídenské noviny zvláště zajímavého? Před obědem nás nedošly, a při obědě jsme se bavili tak výborně, že nám ani nenapadlo, do nich nahlednouti,“ prohodila paní radová.

Tiegerstreitovi přišla její otázka velice vhod. „Co přinášejí zvláštního?“ pravil. „Nic, jak obyčejně. Však nikoli, přece něco. Aspoň Volné Noviny poskytují něco svým způsobem poutavého, a sice zcela mimořádný literární meziděj, který na ten čas odvrátí snad pozornost obecenstva od samé naší Příborské výstavy. Překypují chválou nově vyšlých německých poesií a staví jich tvůrce přímo podle našich Geibelů, Jordanů, Hamerlingů.“

„Poesií? Což jsou ještě lidé, kteří čtou básně?“ divil se Přitočil na kozlíku s názvukem, jako by se rouhal všem, kdo nemají smyslu pro verše, ač jich sám také nikdy nebral do ruky.

„Blumenauerův briliantní feuilleton ve Volných Novinách tvrdí,“ odpovídal Tiegerstreit, „že básně ty dojista vzbudí všeobecný obdiv.“

Kniha, o níž hovořili, vyšla před nedávnem, aniž by veřejní hlasové jí byli sobě povšimli, ač měla velikou vnitřní cenu do sebe. Teprvé na zúmyslné vybídnutí Tiegerstreitovo napsal Mietzeles onen posudek do Volných Novin.

„Jak říkají šťastnému původci těchto poesií?“ zeptala se paní Přitočilová, a Žofie zdála se u značném napnutí zrakem svým opětovati tento dotaz.

„Jindřich Trauwerdt,“ odvětil Tiegerstreit úsečně.

Slyšíc toto jmeno, rázem se Žofie začervenala jako stolistka. Ember to s nepokojem pozoroval.

Když se domluvili, že Jindřich Trauwerdt je synem Příborského měšťana, který se na Libošínské výstavní hostině opřel Tiegerstreitovi, a když se manželé Přitočilovi vzpamatovali, že tohoto mladého Příborského básníka z Vídně osobně znají, jal se doktor pokračovati v hovoru. „A takž by otec Trauwerdt měl všecku příčinu,“ řekl s ironií dosti znatelnou, „pyšniti se na svého syna, kdy by . . .“

„Kdy by?“ pozastavila se radová.

„Kdy by to Volné Noviny o verších páně Jindřichových nemínily nejvýš — posměšně.“

Se Žofiiných tváří zmizela všechna růžovost.

„Pozoruhodna je v téže věci ještě také denní zpráva Volných Novin,“ dodával Tiegerstreit, „vedle které mladý, horovný náš poeta, ujímaje se oněch nepatrných národností, jež Vídenský novinářský sloh žertem nazývá zajímavými, ve svém nadšení proti nynějšímu státnímu řádu zarejdoval si tak daleko, že státní návladnictví uzavřelo jej trestně stíhati.“

Žofie zůstala jak úběl. Embera pošel mráz . . . Netřeba vysvětlovati, na čí návod se též tato zprávička byla Mietzelesem dostala do novin.

„Avšak na štěstí není tomu tak. Mietzeles obdržel dnes v poledne z redakce telegram, dle něhož na celé té pověsti o soudním stíhání Trauwerdtově není ani chýru pravdivého,“ končil Tiegerstreit, podávaje dámám telegram i noviny, aby se o pravosti jeho slov blíže přesvědčily. Žofie chvatně sáhla po telegramu a seznajíc, že tento s doktorovou výpovědí souhlasí, vyjasnila obličej. Emberovi však zdálo se, jako by slunce nad ním sršelo na zemi ne denní jasnotu, ale tmu.

„Jsi přesvědčen?“ otázal se Tiegerstreit, jakmile domů dojevše mohli promluviti mezi čtyřma očima.

„Jsem,“ vzdychnul Maďar.

Druhý den ráno vrátili se Přitočilovic do Vídně.

„Co teď?“ obrátil se Ember k Tiegerstreitovi se zoufalým pohledem.

„Zapomenout.“

„Jak by to bylo možno?“

„Všecko je možno, pamatujemeli na životní svůj úkol.“

Proto že Ladislav den ze dne vůčihledě se ztrácel, zmocňovala se Tiegerstreita obava, aby v Emberovi nade ctižádostí vrch nevzalo srdce. I sebral veškerou sílu své nevšední řečnické dialektiky, aby v příteli zakotvil náhled, že by šťastná láska k Žofii byla jej odlákala s lesklé dráhy státnické na suchopar nudného soukromého života, na zapomenuté scestí.

„Musíš se zabrati v proud jiných, nových myšlenek,“ radil naléhavě. „Víš co? Pojeď se mnou na strýcův pohřeb! Kdo ví, snad tam nalezneš víc, než se naděješ.“

Tak se dostali spolu do Družebnic.

Jako Tiegerstreitovi, děkovala Olga v srdci svém převroucně též Emberovi, že na otcův pohřeb se dostavil. Kterak ji to mimoděk blažilo! A kterak ji to mimoděk i rmoutilo! Nemusilaliž z toho čerpati nový důkaz, jak mocně ji miluje?

V několika dnech na to obdržela od Tiegerstreita list. Opčtoval jí v něm osvědčení své nejhlubší soustrasti, a jen jako mimochodem zmínil se o těžkomyslnosti, která začíná ovládati Ladislava. Což se již Ember dověděl všeho? ptala se sama sebe a v brzce bratránkovi odpovídajíc, položila do listu mimo jiné také tato slova: „Ctíme nejvýše muže, kteří neváhali, pro dobrou věc ochotně sebe zapříti a v oběť přinesti. Nechtějme tudy rmoutiti se ani pozbývati odvahy, když také nám sebezapřením a obětmi jest dokázati, jak velikým utrpením jest život lidský.“

„Sebezapření a oběti? Tato slova platí tobě a mají ti bez pochyby asi býti jakousi posilou neb aspoň útěchou," vysvětloval Tiegerstreit. „Sebezapření a oběti? V tom něco vězí! Mé podezření mne dojista neklame! Musíme se tomu podívati na dno!"

Zajel si znova do Družebnic a na Zlatý Mír, ale sám. „Tvůj list zněl tak zasmušile a tak dojemně," pravil sestřenici, „že jsem neměl stání a že jsem neviděl cesty k svému spokojení, než abych od tebe osobně nabyl žádoucího vysvětlení. Zmiňuješ se o sebezapírání. Co to? A kdo vymáhá od tebe obětí? Činí tobě snad někdo příkoří? Pak ti přicházím nabídnouti svoji ochranu. Považuj mne za bratra!"

Olga cítila se velikou vděčností zavázánu za tolik účastenství. A poněvadž právě v týž týden mělo zahájeno býti soudní projednávání otcovy pozůstalosti a tedy poslední opatření Vítkovského tak jak tak do veřejnosti dostati se musilo, vyjevila za dalšího hovoru bratránkovi, s kým vstoupí k oltáři, až vyprší doba smutku po drahém otci. „Bude to těžší boj, nežli jsem si myslil!" strachoval se Tiegerstreit. I točil hovor tak, až mohl pronesti svou lítost z toho, že jej cestou do Družebnic nemohl doprovázeti druh Ember.

„Proč nemohl, Viléme?" otázala se Olga.

„Churaví."

V Olze se zatajil dech. „Od které doby?"

„Nejvíc ode dne, v který došel tvůj dopis."

„Trvám, že to brzy přejde."

„Nevím. Nelíbí se mi. Horší se to valem. Nerad jsem ho, bůh mi svědek, opouštěl."

A „bude to těžší boj, nežli jsem si myslil" opakoval si, vycházeje ze Zlatého Míru, Tiegerstreit. „Musíme zakročiti obratně a rychle."

Odjížděje zanechával Olgu v trapných úzkostech o přítelovo zdraví. „Churaví! Souží se! o mne! Nemoc horší se valem! A pomoci není žádné! Jak to přečkám?"

Proto, provázena svou společnicí, paní Přímskou, již právem co druhou svoji matku ctila, pospíšila k hrobům rodičův, aby tam otcova ducha za obranu před hrozícím nebezpečím a matčinu památku za posilu pro další zápas poprosila. Večerní temno rozmnožilo v ní úzkost a žal a bázeň před budoucností. Hlasitě vzlykajíc vrhla se na matčin hrob. Marně snažila se paní Přímská ji potěšit a ztišit.

Tu ji kdosi pojal za ruku. Vzchopila se a pohledla, kdo to. Byl to dr. Lipanský, jenž věda, že slečna vždy před nocí chodívá na hřbitov, za ní tam přišel.

„Zůstaňme odhodláni!" žádal ji důstojným, povzneseným hlasem.

Poslechla a vstanouc podala svému ženichovi rámě, aby ji doprovodil na zámek.

Se srdečným stisknutím ruky se rozešli.

VII.

Úzký poměr dr. Lipanského k slečně Olze, o kterém si v Družebnicích posud jenom sem tam v soukromí šeptali nezaručené důmínky,

úřadním vyjednáváním rozsáhlé pozůstalosti po zvěčnělém Zlatomírském pánovi pronesl se konečně v posledních dnech květnových na veřejnost. Rodáci, kteří by se v domově těšili obecné oblibě, vyskytují se zajisté po řídku, avšak Lipanský náležel k těmto výminečným zjevům, a proto jak upřímné panovalo v městě potěšení z netušeného štěstí, jež podle mínění všech Lipanský udělal, tak veliké zavládly Družebnicemi naděje, kterých sobě do činnosti nového Zlatomírského velitele tvořeno. Nikomu ani nenapadlo, že není zamezena veškerá možnost, aby události v jiný průběh zabočily, než jakým se nyní bráti zdály. Člověk co sobě přeje, to sobě jistí.

Zámečtí úřadníci, vedeni stařičkým ředitelem Dobrohorským, důvěrným a věrným nebožtíkovým rádcem i přítelem, odebrali se v doktorův byt, aby Zlatomírskému dědicovi důstojně jaksi holdovali, avšak Lipanský požádal je, aby, poněvadž povolán jest ve směru nedostižného Vítkovského pracovati v jejich čele, podporujíce jeho snahy, ve svém středu považovali ho pouze za prvního mezi sobě rovnými služebníky vlasti. „Celý nebožtík pán!“ radoval se vroucí národomil Dobrohorský, když se úřadníci vraceli.

Zlatomírští dělníci plesali. Čím prostší člověk, tím ohnivěji, tím náruživěji dává na jevo jak nenávist tak radost. Jako by se byli střekli, sešli se v tuže neděli odpoledne, v kterou se o zasnoubení Lipanského s Olgou dozvěděli, na záměstské obci před chalupou zámeckého nádeníka Čančary a zde ve stínu košatých, řeku Svítnici vroubících topolů rokovali, jak dnešní událost oslavit. Čančarová musila mužovi snésti časopisy, kde které byly, ale žádný, nechť sebe okázalejší slavnostní pořádek, jejž tam Čančara našel, mu nevyhovoval. Pařízkovu Toníkovi, jenž tam byl také, se zdálo, že na světě nemůže být nic slavnějšího než takhle ples, který by v jednom kuse trval tři noci a tři dni a na kterém by bez pochyby z kola nevycházel s Rozárkou. Ale starý truhlář Pařízek, jemuž Kakabusů přezdívali, upozornil syna Toníka, že posud neprošel smutek po nebožtíku pánovi, a tak se usnesli, že podniknou průvod s lampióny a zasnoubencům zastaveníčka zazpívají. Však sotva že k vičerku průvod z občiny vyšel, připojovaly se k němu po městě jednota za jednotou, tak že před rodným domem Lipanského, kam nejdříve se obrátili, nebylo hnutí. Zapěvše slavencovi, nepopustili mu, až volky nevolky s rodičemi v průvod vstoupil, aby do Zlatého Míru byl uveden. Bylo to zrovna, jako by si dělnictvo samo bylo přišlo svého příštího pána nastolit, a město jako by v něm spolu slavilo nového svého chranitele. Vystoupíc se svým ženichem na zámecký balkón, osvědčila se slečna Olga, kterak sobě nade vše z té duše přeje, aby v matčině duchu co nejdéle působiti mohla pro Zlatý Mír i pro Družebnice. „Sláva! sláva!“ jásalo shromáždění a v jarém šumotu vrátilo se dolů do města.

Rozumí se samo sebou, že Volné Noviny o těchto výjevech přinesli několik peprně posměšných článků z Blumenauerova péra.

Na počátku června uvolil se dr. Lipanský na prosbu ředitele Dobrohorského a na Olžinu přímluvu v úlohu vykonati ve prospěch pozůstalosti několikadenní cestu do vnitřních Čech. Když se zasnoubenci loučili, jevil doktor ku slečně klidnou srdečnost a bratrskou

důvěru jako vždy, Olga však marně snažila se zakryti značný duševní neklid jako z bázně nebo zlé předtuchy vzešlý a náhle odvolajíc svou přímluvu, domlouvala úzkostně Lipanskému, aby zůstal a svá řízení někomu jinému odkázal. On hleděl ji upokojit, odvolal se k tomu, že by jeho choulostivé poslání v cizích rukou valně mohlo utrpěti, a odejel.

Když vstupoval do vlaku, spěchala o tom po telegrafním drátě zpráva na sever. Starý Mitzeles spravoval svůj vyzvědačský úřad stále velmi svědomitě. A hned za dvakráte čtyři a dvacet hodin na to dával za krásného dopolední v témže nádraží, z něhož Olžin ženich byl odcestoval, Tiegerstreit najatému Družebnickému fiakrovi rozkaz: Na zámek! Olga slyšíc povoz úprkem přijížděti a myslíc, že se snad na rychlo vrátil Lipanský, vyšla ze svých komnat, aby příchozího přivítala. Ale jaké překvapení. Přicházel Tiegerstreit a nikoli sám: za ním po širokých zámeckých schodech vystupoval Ember. Olga vyčítavě pohledla na Příborského doktora. Porozuměl jí a šeptem jí vysvětlil, proč k ní nepřijíždí sám, proč s sebou přivádí toho, jemuž druhdy celou duší byla lnula — lnouti směla. „Nemohl jsem jeho prosbám odolati. Viz, jak jest bledý. Lekám se o něj. Chtěl tě, Olgo, ještě jednou spatřiti, chtěl se s tebou na vždy rozžehnati. Jak bych mu toho byl mohl a směl odepříti! Buď na něho laskavá! Prosím tě za to. Jeho život jest ohrožen.“ Olga polo pokradmu popatřila na Embera. Byl skutečně velmi bledý a vychřadlý, a nejistě kráčel po stupních. Bezděky počkala na něj, bezděky podala mu pravici a vedla jej nahoru.

Proč se Ember rozstonal? Poněvadž jeho myšlení a cítění mnohem vášnivěji k sličné Žofii bylo přirostlo, než aby se byl bez duševních muk mohl od ní odloučiti. Poněvadž rána byla ho příliš rychle stihla a tedy dvojnásob ho zranila. Poněvadž jeho samolibost byla hluboce uražena. Poněvadž žárlil na šťastnějšího veršotepce, jak mladého Trauwerdta v rozhorlení nazval. Poněvadž všechnu tu lítost, tu zlobu, tu žehravost v sobě dusil, a poněvadž duševní choroba, čím více se v nitru tají a staví, tím značněji na těle se rozmocňuje.

Hosté zůstali na zámku přes oběd. Avšak ani před jídlem ani při stole nechtěl se hovor nikterak ujímati. Marně usiloval Tiegerstreit, aby zábavu rozpoutal. Ember odpovídal málomluvně, a hostitelčino srdce nepřestávala zaměstnávati slova, s nimiž bratranec do zámku vstupoval. Tedy ji Ladislav tak miluje, že nemohl se s ní nerozloučiti! Tedy jí nezazlil, že zadala svou ruku jinému! Tedy svou šlechetnou myslí její oběti srozuměl! Leč běda, jak vadne, jak uhasíná, jak zmírá nad její ztrátou! Než, snad se vzkřísí, snad se vzmuží k novému životu, až se vmyslí v neodvratný svůj osud!

Láska jest jako zbožnost. Jejich touhy jsou jejich vírou. Domysly jsou jim skutečností. Kde počal kruh Olžiných myšlenek, tam i končil. Myšlenkou „Jak mne miluje!“ byla se ponořila v zádumy a myšlenkou „Jak mne miluje!“ je dodumala.

Sešli do parku. Kráčeli k vůli Emberovi velmi zvolna. Minuli pestrokvěté záhony zahradní, přešli skupiny ořechů, modřínů a thují, prošli malá pořadí akácií a lip a octli se v milé bořince. Sluneční horko nevypudilo ze stinných pěšin svěží chlad. Olga s Tiegerstreitem bavili se vzpomínkami na poslední současný pobyt Vídenský. Ember

s nápadně živým účastenstvím poslouchal. Pojednou se zastavil a zdvihnuv se země kus říčního chalcedonu, který se byl sem bez pochyby dostal s pískem cestu pokrývajícím, a zahleděv se na něj, pravil jako pro sebe: „Jak mu závidím!“

„Co mu závidíš?“ divil se Tiegerstreit.

„Že nemyslí, že necítí. Což není možno přestat cítit?“

„Pocit beznadějné lásky ke mně mu vynucuje takto trpká slova,“ vysvětlovala si v duchu slečna hostova slova i chtějíc ho zkonejšiti, podotkla polo laškovně: „Poněvadž jste se zmínil o citu, pane Embere, podivíte se zajisté, řeknuli vám, že zvěčnělý můj otec přičítal cit všemu, i nerostům. Neboť, říkával, což jiného jest schopnost kamene číti narážející světlo a barvotvornou jeho část odrážeti? Nebo co jest obecná tíže než pocit (dejme tomu) nedrobu, že dále či blíže nalézá se jiné těleso? Co jest, jest cit. Není tedy možno přestat cítit. Ale proto že tato mohutnost u člověka v nejvyšším svém útvaru spojena jest se soudností, touto vládkyní a podmanitelkou citů, jeví se u člověka možnost a v případě neodvratných strastí také nutnost, aby pevným rozmyslem snažil se žalných citů pozbaviti na způsob, jakým k podobnému záporu vůle dle vzoru indských a křesťanských askétů radí novověký pesimismus.“

„Jakkoli ctím tyto názory svého jemnocitného, bohužel tak záhy zesnulého strýce,“ mínil doktor, „přece bych si mu byl dovolil podotknouti, že podobné askétické zásady nelze v naší době velikých převratů nazvati nežli sčasnými. Jako jenom práce osvobozuje národy, tak ani jednotlivce nemůže spasiti leč vrhnutí se v činný, jarý život.“

„Kéž by mně to bylo možná!“ vzdychnul Ember.

„Proč by nebylo? Vše je možná mužům vašeho ducha!“ namítla Olga horlivě a jala se mu snažně domlouvati, aby přítelovy rady uposlechnul. Ovšem dosti nedůsledně. Avšak vždyť jí se jednalo pouze o to, aby jej vytrhla z neblahé těžkomyslnosti. A nejen jej, nýbrž i sebe; neboť její duševní nepokoj spíše vzrůstal, nežli se mírnil.

Zatáčkami dostali se k záhřevnám a vstoupili do vnitř. Hovor začal opět váznouti, a nyní opět Olga marně se pokoušela jej oživit líčením, jaké překrásné druhy alpských růží, theí, kamélií, azaleí, vstavačů před květnem vypěstoval Zlatomírský obratný zahradník. A teprvé když prohlednouce sobě ananasovnu, vkročili do hlavního skleníku, v kterém do ladných, malebných skupin se řadily a pojily fíky, kapradiny, kaktusy, filodendra, zase zarazil se pojednou Ember, při pohledu na ztepilou však usýchající palmu, a zvolal: „Vizte tento vějířník! jak hasne! jak skonává! Slastné dny trávil v dálném, teplém domově. Zajisté že lichotné rámě laskavé úponkoviny vřele jej objímalo. A tu přišli lidé a vytrhli jej z jejího náručí, vytrhli jej z rodné, teplé půdy a zavlekli jej v zimnou samotu ciziny! Svět že, slečno, jest vtělený cit? Svět je bezpráví! Nebo kdo má právo bráti nám naše touhy? kdo má právo zavleci koho do krajiny chladu a mrazu a smrti? A kdo má právo žádati, aby tento strom, v chladu a v cizině osamocen, kvetl a žil, ano jaře žil? Nikdo, poněvadž nikdo nemá právo ničiti můj život!

Tiegerstreit, který při vstoupení do záhřeven byl Olgu pojal pod paží, ucítil, jak při těchto větách v sestřenčiných žilách var i zima se vystřídaly. „Nač pomýšlí?“ děsila se. „Můj bože . .!“

„Ember se drží výtečně,“ liboval si v téže chvíli bratranec. „Olga podléhá. Doufejme, že povolí úplně!“ A při tom pohledl ze záhřevny na Zlatý Mír jako dobyvatel na město, které se chystá vzdáti se na milost.

Opustili sklenník i park, a na doktorovu žádost zavedla Olga své hosti do zámecké obrazárny.

Ember si ji prohlížel z počátku bez myšlenek. Posléze však zdálo se, že jeho pozornost trvaleji upoutal jakýs neveliký obraz ve vlnách pohřbených milencův, i přistoupil k slečně a požádal ji, aby mu předmět obrazu vysvětlila.

„Srdečně ráda,“ odvětila Olga, nevšimnuvši sobě, o které dílo se jedná. Popatříc však na obraz, na který Ember ukazoval, zvolala ustrašena: „Ne, ne! Jsem tak rozčilena, tak unavena, že nejsem s to!“ Bála se, aby neuslyšela nových, snad ještě trpčejších a náruživějších výbuchů hostovy zoufalé mysli než posud. Ale průvodčí jí nepopustili.

I jala se tedy vysvětlovati, že obraz vytvořen jest na základě dalmatské zvěsti, kterou by možno bylo nazvati *Ženským Leandrem*. Na dalmatské výspě v Siném moři žila s bratrem rybákem spanilá Grozďana. Široký průplav dělil je od ostrova, na jehožto strmné skále čněl posvátný klášter. Přiblížil se veliký Marianský svátek, a do kláštera sobě na rychloleté lodici se spanilou sestrou k službám božím zajel statný rybák Milutin, štíhlý, rázný, dobrý jako jeho veslo. Dojemná pověst probíhá poutnictvem: zbožný Vlach v klášterním chrámě právě kloní mladou hlavu; již mu s hlavy temné vlasy berou, již mu kolem těla černý rubáš kladou, již mu kolem boků bílý provaz pevní, a již skládá slavné mnišské sliby. Ve chrám vchází spanilá Grozďana — v kazatelnu vkročí mladý, krásný řeholník. Ve chrám září blahé ranní slunko, a svit jeho padá na mnichovu postať: mnich tu stojí — z netušených světů výjev. Jest to panna? — tak jsou milounké mu rysy. Jest to anděl? — tak naň blaho, svato zříti. A Grozďana stále k němu zraky vzpírá, nevidí než jeho, neslyší než jeho, nepovšímá sobě ničeho kol sebe. Sejde mnich a kráčí mezi četný lid a četným zbožným dává požehnání, a když ke Grozďaně poklonil své zraky, proč tu jeho mladá ruka stane, proč nedává děvě požehnání?

Míjejí dnové. Vzchází časné ráno. Milutin se loučí s Grozďanou. Napne dlouhé svojí lodi šumná křídla, širé plachty, vpevní k stěžnu z proutí košík, do košíku vloží světlo, sestoupí a již již plyna k Dubrovníku na trh s lovem, mává sestře bílým šátkem: „Střež mi chýšku a pleť sítě!“ Ale sestra kvapí k svému bělouši, na svou bílou lodici: kvapí moři požalovat si — divný stesk pokouší se o ni. Větry zadují a nesou děvu v mořskou pláň. Kam to spěje vlnami? Ach, jen jediného sobě žádá pohledu na zdi, v kterých trvá on! Ach, jen ještě jednou ždá si uzříti jeho krásnou tvář! Ach, jen jedno slůvko touží od něho se dozvědět: jeho sladké jmeno, a pak přijdiž sama smrt: s jeho jmenem na rtech zemříti, ach, jak sladká by to byla smrt! Též řeholník divným steskem jat do širokých vešel sadův u kláštera pěstěných

a zde s růží spojuje své vzdechy, zde žaluje ptáčkům soustrastným, zde žaluje rozpěněným vlnám. Tu viz, tam dole hltá vlna bílý člun! A mnich zří to s černé skály, zří a půl s ní sběhne, půl s ní skočí v moře a dostihne tonoucí Grozďanky. Leč netone krásná děva: Grozďana jest ve svém rodném živlu a tak lehce plyne jak rusalka. Však Paolo přec se o ni třese, přec ji pravicí podpírá, pravicí ji na jistý břeh vnáší. Tam je skalná jeskyň skrývá, a tam skalský potok podal zdravé živé vody, živá voda děvě v údy vlila novou pružnost, vonné dechy mechů posílily rusalku, zpěv slavičí vrátil jí mír duše . . . Milutin se z trhu vrací, ale sestry není doma. A když došla: „Kde jsi byla, rodná sestro?“ ptá se jí Milutin statný. „„Vyjela jsem tobě v ústret, ale bouře zahnala mne!““ A brat radostí opojen z takovéto lásky k němu, obejímá vřele sestru, vroucně na čelo ji líbá: „Po druhé však prodli doma; lekal bych se o tvůj život: vlnám věřit není radno. Leč Grozďana, když bratr zajde na lovy neb v město, marně proti touze brání se: touha vítězí a bílou děvinu kocábku přes vlny unášívá na Paolův ostrov. Světlo v miláčkově okně tvoří jí vůdce v temnotách . . . Třikrát a pětkrát nezastihnul bratr sestru svou v chýši. I stíhá ji a nalezne v náručí mnichově. Miluje ji, miluje svou rodnou sestru, ale ví, co káže zákon krevní msty a neváhá jej splniti. Zase loučí se s Grozďanou, zase napne lodi bílé plachty, zase vpevní v témě stěžnu koš a do košíku světlo vkládá, zase mává sestře šátkem a již zase plyne k Dubrovníku. Však neplyne, nýbrž v dáli ke klášteru zabočí. Křídla bouřliváčků nad ním zašumí. Stane, a slyš, tichou nocí doznívá k němu tleskot vesla! To sestra spěje k mnichovi. Dvojnásob roznítí Milutin světlo na stěžnu a řídí svou loď v širé, bouřící se moře. A sestra zahledne jeho světlo a hlasně zajásá. Mní svého vůdce zřít, maják svých milostných poutí: zásvit z miláčkova okna. Zdvojenou silou pracuje vesly, blíž a blíže světlu pohání lodici, však bez přestání dál a dále před ní mizí jeho zář. Již soptí bouř, již děva chabne, již moře vniká v loď, již mizí v proudu člun, již umdlená Grozďana bez lodi vodami se prodírá za spasným třpytem lásky: však bez ustání prchá před ní blízká zář. Pak uhasne i ta. Vůkol řádí bouř a noc, noc smrti . . . Minula bouř, a krásné Grozďanino tělo zanesly vody pod Paolův klášter. Zří to mnich a sřítiv se ve vlny, obejme děvu a zmírá v jejím objetí. Mrtvoly doplují k bratrově lodi, a zoufaje na nešťastnou sestru hledí se stěžnu její vrah, rodný její bratr.

„Krásná smrt!“ zvolal Ember rozčileně, „ve vlnách! v náručí milenčině! Šťastný Paolo! Hle smrt, jakou si přeji zemříti!“

Olga zůstala, jako Grozďana v obraze: strnulá, bez vlády, bez sebe. Nepochybovala více: Ember pomýšlel na smrt. Beznadějná láska vnutila mu dýku do rukou, a sama Olga měla mu rozkázati: „Ano, chci tomu: zemři!“

Směla to? Právo a vůli obětovati *svůj* život snad měla, však právo zahubiti život *cizí?* Zaručila se posvátným slibem umírajícímu otci, avšak mohlaliž vázána býti, aby svému slibu dostála usmrcením jiného života? Smí sebe větší myšlenka, a byť to byla myšlenka národnosti, hájena býti trýzněním kteréhokoli tvora, natož jeho umučením? Kdy by sám otec v tu chvíli před ni z rovu vstoupil, vymáhalli by na

ní výkon tak strašný? Její srdce, středisko všemocné vůle, odpovídalo jí stále: „Nikoli! nikoli!“

A přece týž otec pohlížel na ni se své podobizny v jejím bytu, kamž se z obrazárny s hostmi byla vrátila, tak žalně, tak napomínavě, že jí bylo smrtelně ouzko při tomto pohledu. Nemohla jej snésti a odvrátila zrak. Oko její padlo na podobiznu matčinu, avšak i tato pohledla na ni vyčítavě. Trapněji a trapněji svírala se její mysl. Zdálo se jí, jako by stěny jejího bytu pošinovaly se k ní, aby ji zadávily, a jako by strop každou chvíli měl se na ni sřítit. A blahodějně se jí ulehčilo, když konečně mohla vyjít, aby odjíždějící hosti ke kočáru doprovodila. Však i zde zmocnila se jí nezměrná bázeň o miláčka. Děsila se, že jej vícekráte nespatří, že se loučí s odsouzencem na smrt. Navrátila se do své ložnice a zde s důvody rozumu, s náruživostí svého citu, s těžkými sny, s přízraky obraznosti zápasila po celou noc. Věrná, starostlivá paní Přímská každou chvíli přicházela k jejímu lůžku a marně snažila se ji utišit. Ulekána poslala tedy hned ráno pro Hojenského. Denní světlo zbavilo slečnu příšerných zálud, a její rozčilení se poněkud mírnilo. Doktor nařídil, aby s poledne vyšla se projít. Prudce rozhodla se, že půjde na hřbitov. Chtěla tam hledati novou posilu ve svém zápasu? chtěla prositi otcovu památku, aby ji sprostil přísahy? Však sotva že došla ke hřbitovním vratům, rozmohlo se její rozčilení znova tou měrou, že nemohla kročiti dále. Paní Přímská tedy navrhla, by se prošly, Olžinou oblíbenou pěšinou kolem Literáckého potoku; avšak jakmile došly po roli Lipanských, zastavila se slečna opět a podléhajíc podrážděným čivům prosila, by se vrátily domů. Slyšíc o slečnině chorobě, přikvapila polekaná Lipanská do zámku, ale její příchod a její laskavá slova Olgu jen ještě více pobouřily. Nade vše však ustrašil slečnu výrok Lipanské, že na tu chvíli dá telegrafovati Stanislavovi, aby bezodkladně přijel. Zapřísahala Lipanskou, aby se to nestalo. Lipanský byl svědomí její, a Zlatomírská dědička se bála nyní svého svědomí. Tak ani příští noc přese vši naději Hojenského slečně nepřinesla úlevy. Těžké sny a přízraky dostavily se opět a to s úmornější křepkostí. Nemocná mluvila ze spaní. Děsila se smrti, volala otce, naříkala o matku. Dozvěděv se to, soudil doktor, že Olga neskonalý svůj žal o zesnulého otce v sobě posud byla dusila, že však tento nyní zmocněnou prudkostí k svému právu se hlásí a že v Olze také žal o matku oživil. A poněvadž od paní Přímské se dozvídal, že slečnu stále jen to nejvíce rozčilovalo, co se k rodičům jejím vztahuje rozhodnul, že Olga musí na čas opustiti Družebnice. Přichystaly se na cestu, slečna poručila Zlatý Mír péči Dobrohorského, rozloučila se písemně s Lipanskými, zpravila svého ženicha dopisem o lékařově rozkazu a na kvap odjela s paní Přímskou do Vídně. A poněvadž rodina Přitočilova byla se právě přestěhovala do svého nového letohrádku v lesnatém okolí Heilingauském, odebrala se Zlatomírská slečna bez prodlení za nimi.

Přitočilovi uvítali ji se soucitem nejvýše přátelským.

Vlídná vesnice Heilingau hoví si spokojeně u prostřed prostranné kotliny obtočené severními výběžky Alp. Kalná bledozelená Vídenka kvapně seskakuje do tohoto rozkošného zásvětí a jen váhavě s ním se

rozžehnává. Sem tam vypínají se nad ní kolmé sráze. Po stráních i hvozdech raženy jsou půvabné stezky a ještě půvabnější polo zarostlé voznice. Vysoké hory dělí kotlinu od ostatního světa. Vše: bor, květy, ptactvo, zvěř, vzduch žije a tyje a raduje se tu, netušíc, že v samém sousedstvu se rozestírá velkosvětský Babylon.

Z počátku zotavovala se Olga dosti patrně. Paní radová se Žofií podnikaly seč byly, aby ji vyrazily. Dopisovala si stále s Tiegerstreitem, ač jeho listy povždy do rukou brala s jakousi bojácností. Došelli však dopis od Lipanského, vracela se jí ve zvýšené míře prvější rozčilenost mysli. Na dopisy Lipanského odpovídala stručně, na dopisy Tiegerstreitovy odpovídala obšírně. Tu pojednou po kolik dní nedocházel jí od Tiegerstreita nižádný list, a její choroba se opět vzmáhala. Psala, telegrafovala mu: Tiegerstreit neodpovídal a neodpovídal. I zase míjel Olgu spánek, a v noci zdálo se jí, že vidí Embera zmírajícího vlastní rukou. Snad proto nepsal tedy Tiegerstreit, snad nebyl s to, napsati jí tak děsnou událost!

Nepomyslila sobě ubohá, že jí Tiegerstreit schválně proto nepíše, že tímto novým spůsobem v ní chtěl zvětšiti její úzkost o Embera.

Ostatně byl Tiegerstreit opět činný ve sněmovně Vídenské, kde hrál velikou úlohu. Příborská výstava, jeho výtvor, učinila jej na slovo braným, a Mitzeles Blumenauer, jeho stvůra, svými do všech možných novin rozesílanými hymnami povýšil jej na nového vyvoleného spasitele Němectva. Fanatická řeč, již proti Lipanskému měl na Libošínské hostině, udělala jej pak mužem dne. Obrázkové listy přinášely jeho podobiznu, a jeho fotografie na odiv stavena ve všech výkladních skříních knihkupeckých. Každá jeho sněmovní řeč platila za událost. Jeho duchapřítomnost, jeho vědění, jeho paměť budily úžas obecný. Slova *svoboda, rovnost, ústava, věda, osvěta, němectví* nescházela v žádné jeho řeči, a kdykoli některé z nich vyslovil, ozval se v poradní síni hlučný potlesk. Chtělli Tiegerstreit vyvolati pochvalu také na galeriích, potřeboval pouze vyřknouti slovo *feudalismus* nebo *konkordát.* Znal Machiavelliova Knížete zevrub a Schopenhauerovu Eristiku málem uměl nazpaměť. Mluviti jmenem volného slova pro stížení tisku, jmenem shromažďovacího práva proti táborům, jmenem lidumilství proti rudé i nerudé demokracii, jmenem samosprávy pro utužení úřadovlády, jmenem míru pro zvětšení vojsk, jmenem volného svědomí pro potlačení anatheistů, jmenem němectví proti národnímu švindlu, jmenem germanomanie proti panslavismu: to všecko uměl Tiegerstreit hravě. A byl na slovo braným mužem dne, byl předním bojovníkem za lidské ideály. Všeobecně viděli v něm budoucího ministra.

Právě v ony týdny, za kterých Olga v Heilingauském zátiší meškala, měl Tiegerstreit jeden z nejšťastnějších dní. Účastně se porady o předloze nového vzdělavacího zákona, odůvodňoval obšírně, jakých zvláštních výhod nad ostatními národnostmi nutně požívati musí osvětový národ par excellence, máli s důrazným úspěchem pro povšechnou volnost, pro všeobecné bratrství, slovem pro humanitu vykonávati kulturní své povolání, v něž tak nezištně se uvazuje. Pochvala byla nekonečná jak od poslanců tak od galerií. Pan Frohnheim byl nadšen, s blahosklonnou vřelostí potřásl pravicí Tiegerstreitovi a novi-

nářská lože vypozorovala, že mezi posluchači, kteří tleskali, vynikající horlivost na jevo dala dcera téhož ministra Iréna. Embera, který také schůzi byl na galerii přítomen, uchvátil Tiegerstreitův triumf tak velice, že by všecko byl obětoval, aby kdys podobné parlamentární vítězoslávy dosíci mohl, i překonal v sobě poslední zbytek nechuti, již proti sňatku s nemilovanou bohačkou pociťoval, a ustanovil se, vše rázem provesti, co provesti zbývalo.

Odejel v Heilingau.

Zrovna noc před tím bylo nešťastnou Olgu zmučilo rozbuřující vidění. Zřela mrtvého Embera, an k ní přišel žádat za dny, jež předčasnou smrtí ztratil. Sklesla k jeho nohám a podávala mu v náhradu svůj zbývající život. Ani ranní slunko nevypudilo jí noční příšery z hlavy. Bylo jí, jako by se byla sama proměnila v trapný přelud. Přála si, aby místo, kde ochable jí tlouklo srdce, zůstalo pojednou prázdné. Žití stávalo se jí obtíží. Tu vstoupil Ember — svěží, jarý, usmívavý, lahodný, s jasným čelem, s okem neodolatelně poutavým. Naděje do budoucnosti jej prodlením posledních týdnův byly uzdravily. Vykřikla radostí a zapomenuvši na vše pospíšila mu v ústrety.

Na odpoledne téhož rána byl rodinou Přitočilovou již od kolika dní ustanoven další výlet do Alpských lesů. Vybrali sobě výtečně. Odpoledne bylo překrásné, jedno z těch, v jakéž se život zdá býti bezmezným pokladem.

Na výletu se Ember od Olgy ani neodtrhoval. Vždy býval k ní samá úslužnost, avšak dnes překonával sama sebe: dnes k ní byl sama útulnost, sama prozřetelnost. Bavě ji kypěl vtipem a důmyslem. Vyprávěl o své otčině, o Alpách Slovanův: o Tatrech. Zpíval slovenské zpěvánky. Na neschůdnějších cestách vyhledával Olze pohodlné přechody, po nebezpečnějších místech opatrně ji vedl za ruku a podpíral, v hustinách před ní rozhrnoval větve, aby volněji mohla projíti. Žádný květ nebyl tak vysoko, aby jí ho byl nesnesl. Žádná propadlina nebyla mu tak hluboká, aby Olze z ní byl nevynesl buď lesklý kamínek nebo pestré pírko nebo barvohravého motýla.

Kdykoliv Ember jindy býval Olze po boku, byl jí vlastně cele vzdálen: býval myslí svou jedině při Žofii. Dnes bylo jinak. Dnes byl při Olze k vůli Olze samé. Dnes byla mu blízkou nejen prostorem. A blízkost přátelí, druží, svazuje, slučuje. Zdálo se mu, že nemilujeli Olgu, nižádným spůsobem nemůže to býti chlad, lhostejnost, vlažnost, co pro ni cítí.

Olgu jeho přítulnost, jeho živost, jeho veselost těšily i děsily. Připadaly jí jako čarokrásné červánky, ale jako červánky, po nichž nastává noc.

Opozdili se o něco kroků za společností, a Ladislav užil této příležitosti, aby jí vyznal, že mu bez její ruky nelze žíti.

Olga neodpovídala. Ember naléhal, aby rozhodla.

„Což není — není východu z této hrozné propasti, do níž jsem svým slibem stržena?!" zalkala slečna v odpověď.

Po těch slovech zamlčel se též Ember. Oběma bylo, jako by se mezi nima, nad nima, kol nich rozkládala němá bouře.

Došli ke skalnímu výpustku. V závratné hloubi pod nimi prodírala se roklemi Vídenka, šíříc se málem kolmo pod samým výpustkem u vířivou tůni, nad kterou se co stěna příkře vypínala převysoká sráz. Od výpustku šel po stěně této sráze uzounký chodníček z části sice jako přírodou vytvořený ale z většího dílu jako smělou lidskou rukou vytesaný. Proto říkají Vídeňští Čechové srázi *Tesánky*. Po chodníčku na druhou stranu jíti nemohl se odvážiti leč největší smělec s největším nebezpečím života. Dosti malé sklouznutí nohou v zápětí mělo smrt u vířivé tůni Vídenky.

Ember zavedl Olgu na pokraj výpustku. Pokoušela se o ni závrať, ale její průvodčí držel ji pevně a jistě.

„Ptala jste se," pravil k ní, „jeli pro vás vykoupení z propasti, do které vás strhnul váš slib. Nuže, slyšte také otázku, kterou vám odpovím, a poslyšte také odpověď i na moji otázku. Co bude ze mne, zůstaneteli při svém rozhodnutí? Vizte tam tu prohlubeň pod námi. Vaše zamítnutí značí tolik, jako byste tam v té tůni ležela vy, moje Grozďana, pro mne na vždy mrtva... Nuže, nežil jsem tak šťasten jako Paolo, však chci aspoň tak umříti jak on. Na shledanou, Paolo!"

A poněvadž ani tu Olga nedávala mu odpovědi, vběhnul na chodník po Tesánkách a pospíchal po něm do prostřed sráze, kde byla nejstrmnější.

Čím dále však se vzdaloval, tím větším zděšením zmírala Olga.

„Stůj!" zvolala konečně, „stanu se tvou chotí!" a chtějíc ho buď svým zakročením zachrániti nebo s ním zahynouti, vběhnula též Olga na chodník a pospíchala po Tesánkách za Emberem.

Tu pojednou sklouzla se jí noha; závrať zmocnila se jí. Hrozný výkřik zazněl z jejích prsou — i z prsou Emberových.

Pak se opět kolkol rozestřelo hluché Alpské ticho . . .

Však Olga nezahynula. Nadlidskou silou ji, padající, zachvátil Ember; udržel ji a sebe na chodníku, nadlidskou silou vyvedl ji z Tesánek na bezpečný výstupek.

A když Olga ze svého omráčení procitla, podala Emberovi pravici a pravila před paní radovou a Žofií: „Bez vás byla bych nyní mrtva. Můj život jest váš. Zde vezměte jej s touto mojí rukou . . ."

Třetí úterek na to jely tři kočáry do Heilinganského kostela. V posledním seděl rada Přitočil co svědek s paní radovou co starou svatbí, v druhém kočáře seděla jich dcera Žofie co družička s doktorem Tiegerstreitem co svědkem i mládencem. A v třetím kočáře seděli nevěsta a ženich: Olga Vítkovská s Ladislavem Emberem.

(Pokračování.)

Z Pražského divadla.

O českém divadle Pražském — ve jmenu české dramatické Musy se za posledních dob u veřejnosti naší velmi mnoho namluvilo. Kdy by se i bylo české dramatické Muse dříve slavně dařilo, uvedená okolnost byla by každého soudného člověka v Čechách jen zalekla,

neboť každý takový člověk už ví, že běda všemu tomu, o čem naše žurnály dlouhé dišputy vedou.

Že pak se česká dramatická Musa za posledních let pod svou vlastní střechou měla zle, to čtenářům Osvěty není novinou; však chceme to utvrditi ještě jedním svědectvím, a sice listinou, kterou před třemi roky čeští spisovatelé a skladatelé ředitelskému družstvu našeho Pražského divadla podati se usnesli. Listina pochází z péra spisovatele *Fr. V. Jeřábka,* a náhodou posavade nevnikla ve známost obecenstva. Tuto jest jádro její:

„Již často bylo artistické vedení našeho národního divadla a přede vším jeho repertoir předmětem úvah zevrubně nepříznivých ze strany *veškerých* listů českých. Šíříť se právě ve všech vrstvách obyvatelstva, jimž také k srdci jde *morální a umělecká* stránka divadla, se zřetelností nadbytnou přesvědčení, že trvalá jednostrannost, s kterou se u vedení našeho národního ústavu všeliké umělecké ba vůbec vážné a i patriotické intence odmítají nebo jen tak mimochodem trpí, dosáhla již stupně povážlivého.

Jeli však skutečně takovéto mínění všestranně rozšířeno, může nám, dramatickým spisovatelům a hudebním skladatelům českým, vzejít výčitka, že jsme se k veřejnému upozornění u příslušných míst na zmíněné nedostatky odhodlali právě my? A kdož by tu chtěl popírati spisovatelům a skladatelům českým to povolání, že při nedostatku jiných faktorů v první řadě jim přísluší, předložiti i podnikatelskému ředitelstvu i obecenstvu své zdání o oněch věcech divadelních, při nichž ohled kupecký přestává a zřetel národní začíná?...

Všeobecná především stížnost vede se při našem divadle na to, že repertoir fraškovitý, a ještě k tomu jednostranně fraškovitý, vypočítaný jen na dráždící sůl a pepř a na divadelní gourmandy nejnižšího stupně, pohlcuje tou měrou všechen čas a všechny síly, že se vedle něho žádný jiný směr málem ani ujmouti nemůže. My sami jsme viděli v Praze na vlastní oči neryzejší pravzory onoho z Paříže přivandrovalého, ať tak díme „zšáfhaxlovaného“ genru, obvyklého jen u špekulačních *předměstských* divadel hlavních měst, a vyměřeného na *nejprimitivnější instinkty obecenstva,* čím širšího, tím vítanějšího — na *zevlovitou zvědavost.* Za předmět toho „dramatického kusu“, nad nímž se i staromodní fraška musí studem zardívat, slouží myšlenka tak barokní a tak schválně *nesmysly* vyhledávající, že by i *nejsprostší* část poslední galerie byla s to vyhnati z divadla, *kdy by se jí přepychem dekorativním a garderobním, náramnou spoustou čárů a skvostně nafintěných obleků ze všech říší rostlinstva i zvířectva nezalepovaly oči.* Toť ten z brusu nový genre! Podřizuje dramatickou část kusu části jen *krejčovské a garderobní,* hledá v hlavních městech obecenstvo vkusu nejníže „vesnického“! I vtipy v nejsprostších krčmách již ošumělé, ba přímo necudné musejí sloužit za podporu smutné důslednosti směru takového. Poněvadž pak o něm všecky ty blesky a čáry, dekorace i oděvy, a konečně překlad dostatečně „řízný“ pohltí mnoho set, ba *tisíce,* musí se za to takový pracně na scénu uvedený monumentální kus *dávat celé měsíce,* aby se velikodušně určený náklad zase stržil. Tuť arci na výpravu kusů

vzdělávacích, ať dramat ať oper, ani čas ani peníze nevystačují. I tak se dává takováto burleska nejen padesátkrát za léto, ale i v dobu zimní cum gratia in infinitum, kdykoli to repertoirní nebo ředitelské pohodlí vyžaduje.

Není nic tak absurdního, aby nenalezlo zastavatelů a takž i tento povolání *národního* divadla *zrovna se posmívající* směr má své obrance. Nejběžnější argumenty jich obrany jsou, že směr tento je rozhodně podporován obecenstvem, a tudíž svědčí kase, kdežto směr vzdělávací se nevyplácí. Neboť právě to faktum prý, že taková bengalskofantastická fraška se může až i padesátkrát po sobě dávat, a přece ještě nachází obecenstvo, jest důkazem její neumořitelnosti a tudíž ničím nepřekonané oblíbenosti. Spanilomyslní „vychovavatelé“ *této* části Pražského obecenstva zapomínají, že *každý kabinet s voskovými figurami a každá menažerie* rozřešují stejným spůsobem tuto „těžkou“ kasovní úlohu. I ony představují po celé měsíce tytéž kousky, a přece nacházejí ve velkém městě pořád zvědavé diváctvo. Avšak důmyslný ten kasovní důvod ještě s jiného hlediště bije sama sebe. Král. zemské subvencionované divadlo dává s neumořitelnou důsledností samé „Trebizondy“ a „Sněhuláky“: soukromé, nesubvencionované areny *konkurrují* s ním a vedle něho představováním téměř samých *českých*, namnoze starých kusův . . .

Neodbytnému pak nalėhání, aby pěstovány byly též jiné směry, vyhoví se asi následujícím způsobem: Nějaký kus dá se, nedbale nastudovaný a chudě vypravený, v některý málo kasovní den — a hle, on netáhne! . . .

Avšak *zhoubné následky* takovéhoto zlořádu jsou *nepřehledné!*

Když se v našem obecenstvu vzbuzovalo nadšení pro zařízení národního divadla, psalo a mluvilo se, že to bude — „škola národa.“ *Avšak takovouto školu národa nemohl by národu přát ani* **nejhorší jeho nepřítel.** *Vše to, co národ na prknech, kteréž znamenají svět, má nadchnouti pro velikou jeho úlohu na jevišti budoucnosti, vše to, co nám velké činy praotcův připomíná, vše, co pro národní ideu českou šlechtí mysli i srdce, vše to zkrátka, co nejen slovem české ale české jest také podle ducha, vše to téměř systematicky z jeviště se vylučuje!* . . Národní divadlo se *vzdělávacího směru* čím dál tím více vzdaluje, a pouze *diváckému* směru se blíží. Před vystavením samostatného národního divadla jsme měli asi **70** představení za rok, a dobrá třetina z nich byly kusy naše domácí, a sice menšinou frašky. A jaký to byl tenkrát divadelní personál a jaký je nyní! — — Známe odpověď, která nás očekává. Řekne se, že spisovatelé dramatičtí mluví jen za své honoráry a tantiemy. Avšak naše žádost za větší ohled k dramatické Muse *domácí* se netýče jen spisovatelův živoucích nýbrž vůbec českého repertoiru, novějšího ale také i staršího, jejž bolestný přívěsek tantiemy a honoráru netíží. Kromě toho se na vše, co se u nás dnes produkuje, klade měřítko tak blaseované, jako bychom své talenty rekrutovaly nejméně z 50 milionův obyvatelstva a poskytovali jim vyhlídku na desítitisícové honoráry. A přece jest praxe našeho divadla na závadu vyhlídkám i těm nejskromnějším. Autorové cizí, kteří své kusy skrze své agenty dovolují před-

stavovat českému divadlu, vyžadují několikastozlatové honoráře, a obdrží je, kdežto spisovatel domácí je odbyt i za dobrou práci cenou takřka žebráckou, nemoha za zdařilý kus původní dobyti i jen také odměny, jaké se dostane leckdy překladateli „řízné“ cizí burlesky za jeho laciné vtipy, vypočtené na potlesk poslední galerie.

Ale snad vůbec kusy nyní žijících spisovatelův a pěstitelův původního repertoiru jsou příliš hluboko pod onou uměleckou rovnicí, již ředitelstvo co čáru prostřední klade na kusy, schopné u něho k provozování? Co se ohledu k *cizím* literaturám týče, tu ta rovnice není dokonce přísná, a ředitelstvo má nejen ke kusům velmi podřízené ceny ale i k dosti podřízeným literaturám svědomí široké. Vybíráme druhdy z literatur cizích takové kusy, jimž se náš repertoir domácí, starý i novější, *alespoň* vyrovná. Jestliže divadla mimočeská *neznají* dosud ještě vzájemnosti k dramatické literatuře naší, jest to snad cesta k této vzájemnosti — přece snad žádoucí — když my sami *takovouto* úctu chováme k sobě samým? Jestli naše divadlo ohledu nemá pro kus domácí, kdož jej má potom mít?“

Uvádíme zde smutné tyto pravdy za tou příčinou, že — jakkoliv o vedení českého divadla od sepsání této listiny pravá spousta papíru potištěna byla — přece i za zimní saisony r. 1874—1875, jakož se hned ukáže, v *nejplnější platnosti* zůstaly.

Jednota dramatických spisovatelův a skladatelův českých podala v tyto dni nynějšímu ředitelskému družstvu českého zemského divadla následující

Pamětní spis
o pěstování české dramatické literatury na zemském divadle v Praze.

Veškeren československý národ má *jediné* stálé umělecké divadlo; jest to české zemské divadlo v Praze. Účel divadla toho není pouze *výdělkový,* t. j. takový, aby jenom z jedné strany obecenstvu zábavu poskytovalo a z druhé strany ředitelstvu peněžitý prospěch přinášelo, a nic více; vyšším určením divadla toho jest, aby *pěstovalo umění:* toliko z té příčiny jest ono divadlem zemským a dostává z peněz zemských roční podporu.

Že toto *jediné* české divadlo *má* především směřovati k vypěstování *českého umění,* že má především býti řečništěm *českého* ducha, že jest nejvyšší úlohou jeho *sloužiti české dramatické literatuře,* toho dokazovati ovšem pomineme; neboť opak toho nikdo netvrdí a ovšem rozumně tvrditi nemůže.

Vedle českého divadla jest v Praze i *německé* zemské divadlo; bez tohoto by veškero Němectvo velmi snadno mohlo obstáti, ježto *německé literatuře* slouží přehojné množství výborných divadel po celé střední Evropě: nicméně i *Pražské* německé divadlo tomu úkolu svému vyhovuje v rozsáhlé míře a s bedlivou svědomitostí.

Jakž teprvé mělo by sobě v té příčině dáti záležeti *české* zemské divadlo, když kromě něho není už více druhého jeviště, které by domácímu umění, *české* dramatické literatuře k rozvoji pomáhati mohlo!

Pohříchu jediné české divadlo od některé doby nejvyššímu svému účelu nikterak nevyhovuje. Po léta pronášejí se na to ze všech stran veřejné žaloby, aniž se věc polepšuje.

Nechať *číslice* mluví, v jaké míře jediné české divadlo sloužilo české dramatické produkci v zimní saisoně r. 1874—1875.

Od počátku října 1874 až do konce dubna 1875 bylo v českém zemském divadle 205 *večerních* představení; představení *odpoledních* tuto nepočítáme, anať všechen umělecký účel i ráz od sebe odmítají, čehož my ovšem jen velice litovati můžeme.

Z řečených 205 večerů byla celá *polovice* vyplněna *literaturou francouzskou;* a sice zaujal

Sardou	23	večery
Lecocq	21	večerů
Offenbach	9	„
Delibes	7	„
Gounod	6	„
Feuillet	4	večery,

ostatní franc. autorové aspoň 30 večerů.

Druhá polovice zimního repertoiru věnována byla — snad *české* literatuře? Nikoliv — věnována byla také autorům *cizím.*

Na původní **českou literaturu** *z ní připadlo*

10 večerů činoherních a

11 večerů a dva půlvečery operní —

t. j. za sedm úplných měsíců dopřáno české literatuře na jediném českém divadle všeho všudy dohromady **21** večerů.

Připadá tedy na jeden měsíc *jedna* celá česká činohra a tolikéž jedna celá česká opera, a tu i tam nějaký zlomek.

Všem českým spisovatelům dohromady nebyla na jediném českém divadle dopřána *ani polovice* těch večerů, které zaujal *sám jediný Sardou:* on jich měl 23, všichni čeští spisovatelé dohromady sotva 10.

Že číslo 11 večerů a dvou půlí daných původním českým operám jest tak veliké (!), toho zásluhu mají někteří vlastenečtí členové opery české, kteří sobě k svým beneficím zvolili původní skladby domácí. Přes to přese všecko dána jest *všem českým skladatelům dohromady* toliko polovice těch večerů, co jich dostal sám *jediný* Lecocq.

V lednu t. r. hrálo se z francouzské literatury **20**, v únoru **18**, v březnu **17**, v dubnu **13** kusův!

Ze *svátečních* večerův celé saisony veliká většina, t. j. *přes dvacet* dána jest kusům francouzským, zejmena operetě.

Vůbec přílišným pěstováním operet a frašek, jednak otřepaných jednak otřepávaných, celá saisona měla rozhodně *ráz arenní.*

Že se během **2** *dní* dávaly **3** francouzské kusy, to náleželo k obyčejným zjevům saisony této. A tak ovšem *vykládání, vysvětlování, odůvodňování, omlouvání ano oslavování cizoložstva i prostituce* bylo stálým předmětem, bylo vlastním jádrem toho, co se v celé polovici večerů za minulé zimy na našem divadle v Praze českému a zvláště také ženskému obecenstvu podávalo. Nám nejeví se národ český v takových poměrech, aby jemu tak pilné a úsilovné vštěpování naznačených idei k duhu jíti mohlo.

A jestliže s tímto nikterak souhlasiti nemůžeme, jeví se nám v **křiklavém odstrkování a utiskování** literatury české na jediném českém jevišti taková nepřirozenost, která se ničím omluviti a ničím vysvětliti nedá.

Vidíme, že se na českém jevišti pěstují překlady naprosto bezcenné, kdežto mnohé dobré i výborné plody domácí bez povšimnutí zůstávají. Vidíme zřejmou snahu, cizí kusy ceny dosti pochybné všemi prostředky repertoirními, všelikou reklamou ano i velikým nákladem penčžitým na jevišti udržeti, kdežto díla domácí s všeobecnou pochvalou vítaná, všestranně uznaná z repertoiru násilně se vyhlazují. Nápadný toho příklad udál se letos s Dvořákovou operou „Král a uhlíř.“ Vidíme, že u jiných národů usilujících o svůj vznik, dbalých svého prospěchu a své cti, divadelní správa především toho hledí, aby divadlo mělo ráz dokonale *národní,* pěstuje na něm především *národní* literaturu, *vypisuje skvělé ceny na kusy ze života národního.* Ovšem takové divadlo též národu nese náležité ovoce.

Avšak české divadlo, kráčejíc takovouto cestou, *není české literatuře nic platno.* Majíc za nejvyšší účel pěstovati rychlý a utěšený její zdar, *ono na ten čas k rozvoji jejímu nijak nepřispívá, ono ji naopak odstrkuje, umlčuje t. j.* **umrtvuje.**

A jest to *jediné* umělecké divadlo české, jen od českého obecenstva i z českých zemských peněz vydržované, a jen od Čechův spravované!

Proti směru takovému nemůžeme leč protestovati — protestovati jmenem českých spisovatelův, jmenem českého umění, jmenem českého ducha!

Z valné hromady dramatických spisovatelů a skladatelů českých.
V Praze, dne 12. dubna 1875.

V. Vlček, jednatel. *Gustav Pf. Moravský,* předseda.

Osvědčení téhož smyslu učinil také literární výbor *Umělecké Besedy.*

K tomu nemáme mnoho dodati, aby správa o poslední zimní saisoně byla úplna. Dávala se jediná původní činoherní novinka, veselohra *Na literárním kolbišti* od *J. O. Veselého,* kus v každém ohledu začátečnický, ale o spisovatelově nadání svědčící a dosti příznivě přijatý. Dávali ji pouze dvakrát; při třetím představení byl by dle smlouvy spisovatel musil dostati — první honorář . . .

Jsme jak v zemi tak v Praze valnou většinou; však německá Musa má v Praze prostorný, pohodlný palác, česká má jen těsný chudobný stánek. Mělo by býti hlavní péčí naší, abychom z tohoto ponížení co nejdříve vyvázli; zatím však zmocnila se „politická“ vášeň už i divadla, a jest i tu hlavní prací její, aby strana straně všecko *pokazila.*

„Kdy bych sobě nevážil toho, co v *oboru umění* dobrého a pěkného vykoná můj *politický* odpůrce, to bych byl netoliko *člověk nevlastenecký,* to bych byl *člověk nevzdělaný,* to bych byl *barbar!*“

Toto důtklivé osvědčení učinil vloni dr. F. L. Rieger ve schůzi českých spisovatelův; mnohoť máme u nás takových „barbarův“, jimž ono není žádným pravidlem, ale jest těžkým *odsouzením* jejich! —

V. Vlček.

Biblioteka cizojazyčných i původních románů. Seš. 76. Novověký rozervanec. Román Oct. Feuilleta. Seš. II. Nakl. Th. Mourek, v Praze.

Národní pohádky, písně, hry a obyčeje. Vydává lit. řeč. spolek Slavia. Sv. 3. a 4. Nákl. J. R. Vilímka, v Praze, 1875.

Prokop Veliký. Obrazy z válek husitských. Napsal V. Lipovský. Nakl. F. Bartel, v Praze, 1875.

Alchymista. Román od Ed. Herolda. Nakl. týž. V Praze, 1875.

Z dob našeho probuzení. Sbírka dopisů českých vlastenců. Spořádal Ferd. Čenský. Nakl. Fr. A. Urbánek, v Praze, 1875.

Laciná knihovna národní. Čís. 95—100. Humoresky. Napsal dr. Jos. Štolba. IV.—IX. Nakl. J. Otto, v Praze, 1875.

Trojlístek. Žertovné verše V. A. Nevšímala. I. Nakladatel J. Otto. V Praze, 1876.

Laciná bibliotéka mládeže. Seš. 9. a 10. Red. J. L. Mašek. Divá žena, od Ž. Podlipské. Rodina Raimondova. Dle franc. od B. Peška. Nakl týž. V Praze. 1875.

Paleček. Red. Aug. Nevšímał. Roč. III. seš. 8. a 9. Nakladatel týž. V Praze, 1875.

Enoch Arden. Od Alf. Tennysona. Z angl. přel. Pr. Sobotka. Druhé vydání. Komisí L. Pospíšila, v Hradci Králové. 1875.

Ypsilon I. Od C. Parva. Nakl. F. Bartel, v Praze, 1875.

Besídka zábavy a poučení. Roč. II. seš. 6. Red. Fr. Peřina. Nakl. týž. V Praze.

Poslední bašta Siona českého. Seps. V. Lipovský. Nakladatel týž. V Praze, 1875.

Povídky u verpánku. Pův. román Ed. Herolda. Nakladatel týž. V Praze, 1875.

Der Sprachenklangmesser in der böhm. Orthographie. 2. Aufl. Verl. v. Jos. R. Vilímek, Prag, 1875.

Besedy mládeže. XCVIII. a XCIX. Red. Jos. Kouba. Život a smrt Přemysla Otakara II. od Ferd. Schmidleichnera. Dráteníček od J. Březanovského. Nákl. Mikuláše a Knappa, v Praze, 1875.

Divadelní ochotník. Sv. 100. Vyd. J. M. Boleslavský. Žena mužem. Vzd. J. Soukal. Posel lásky. Nakl. týž, v Karlíně, 1875.

Kniha pro každého rolníka a hospodáře. Naps. J. Dumek. Nakl. Vl. Žákovský, v Olomouci, 1875.

Seznam knih pro žáky a školy. Sest. Tom Novák, dr. Fr. Houdek a Fr. A. Urbánek. Nakl. Fr. A. Urbánek, v Praze.

Budečská zahrada. R. VI. čís. 6. a 7. Red. J. L. Mašek. Nakl. J. Otto, v Praze, 1875.

Pláč koruny české. Sedmé vydání. Tiskem a nákl. J. R. Vilímka. v Praze, 1875.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 7. Sešit červencový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL II

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

O NYNĚJŠÍCH

POMĚRECH ČESKÝCH.

DESATERO KAPITOL

LIDU ČESKÉMU NA UVÁŽENOU

PODÁVÁ

VÁCSLAV VLČEK.

(VYŇATO Z OSVĚTY ROČN. 1875.)

Cena 10 kr.

Spisek tento dostati lze v *administraci Osvěty* (při větší zakázce se značnou provisí) i ve všech řádných knihkupectvích.

Knihy a obrazy OSVĚTĚ zaslané:

Život Řekův a Římanův. Sepsal Fr. Velišský. Seš. 1. Nákladem spisovatelovým. V Praze, 1875.

Všeobecná knihovna. Red. Fr. Zákrejs. Sv. VI. Konráda Feodoroviče *Rylejeva básně.* Přel. H. J. Mejsnar. Nakl. I. L. Kober, v Praze, 1875.

Poesie světová. XII. Písně P. J. Bérangera. Přel. Míroslav Krajník. Nákl. dra. Ed. Grégra, v Praze, 1875.

Českomoravská kronika Karla Vl. Zapa. Seš. 48. Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1875.

Zkušebné dušesloví. Sepsal Jan Slavík. Komisí Ladis. Pospíšila V Hradci Králové, 1876.

Dějiny národů klassických (Řeků a Římanů). Vypravuje Frant. Šembera. I. Dějiny řecké. Sešit 1. Nákl. knihk. L. A. Stropka. V Budějovicích, 1875.

Stručný všeobecný slovník věcný. Red. Jak. Malý. Dílu II. seš. 12. Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1875.

Národní bibliotéka. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 211—213. B. Němcové IV. 7. H. Jireček 2. S. Podlipská 1. Nakl. týž.

Sbírka spisův dramatických. Sv. IV. Malíři. Veselohra ve 3 dějstvích od Ad. Wilbrandta. Přel. B. Klimšova. Nakl. týž.

Poetická čítanka. Upravil V. Petrů. Seš. 9. Nakl. týž.

Ženská bibliotéka. Red. Ž. Podlipská. Sv. 35. Příklady z oboru vychovacího. III. Zlomky zkušenosti v sebevychování. Podává Ž. Podlipská. I. Nakl. J. Otto. V Praze, 1875.

Bibliotéka humoristická. Seš. 5—7. Nakl. týž.

Laciná knihovna národní. Seš. 101—104. Skaláci. Od A. Jiráska. I—IV. Nakl. týž.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL II

1875

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

R. 1875. Č. 7.

OSVĚTA

Poslední zasedání stavovského sněmu na Moravě.

Píše

dr. Ant. Mezník.

Události březnové r. 1848 tvoří důležité rozhraní u vývoji veřejného práva v Rakousku. Tehdy svou po staletí provozovanou úlohu skončili *zemští stavové;* na jich místo pak vstoupilo na jeviště sněmovní *zastupitelstvo národní.*

Jinde, na př. v Čechách stavovský sněm r. 1847 naposledy shromážděný odstoupiv s dějiště pochován a zapomenut jest takořka ve vlnobití převratných událostí r. 1848, aniž se tenkráte komu u veřejnosti po něm zastesklo. Jinak dopadlo to na Moravě; zde stavovský sněm měl příležitost okázaleji skončiti staletou činnost svoji; vida, že spočteny jsou dnové jeho, při zdravém rozmyslu sdělal, abychom tak řekli, politický kšaft svůj, a jím dosti skvělý pomník politického rozhledu a vlastenecké obětavosti. Stavové moravští ustanovili v úplně legální formě svoje *politické dědice* na sněmu zemském.

Posledním činem jejich bylo uzavření *svobodomyslného volebního řádu* pro budoucí zastupitelstvo země; a takto zachovajíce chladnou mysl v rozechvěných tehdejších dobách, postarali se, aby *organickým způsobem* vyvíjelo se dále veřejné právo moravské. Šetříce *právní kontinuity* (nepřetržitosti), zbudovali pevný most, který dřívější starší věk spojovati měl s novější dobou moderní, a usnadnili takto cestu, a otevřeli sami bránu, kterou mělo vejíti do síně sněmovní nové *zastupitelstvo národu.*

I o jiných důležitých věcech radili se stavové moravští v posledním svém zasedání, na př. *o poměru Moravy ke království českému,* o volbě poslanců a vyslání jich do *parlamentu Frankfurtského* atd.

Průběh posledního stavovského sněmu na Moravě byl v mnohém ohledu velmi zajímavý, že nebude na škodu k poradám těmto nyní

v dobách klidnějších obrátiti zřetel, a to tím spíše, poněvadž r. 1848 politické události ráz za rázem se střídaly, že pro rychlost a mnohotvárnost událostí a příběhů politických nebylo lze stopovati všechny jednotlivosti s tou pozorností, jak by namnoze byly zasluhovaly.

Již 11. března 1848 — právě v den, kde vypuknul převrat, známý pod názvem *březnových událostí r. 1848*, jímž později mocně otřeseno celé vnitřní ústrojí rakouské říše — několik stavův v Brně shromážděných žádalo nejvyššího kancléře ve Vídni za svolání mimořádné schůze stavů: *aby mohli přednesti Jeho c. k. apošt. Veličenství své lojální city, smýšlení a po případu i nějaké prosby za příčinou valících se časových událostí*, kteréžto žádosti pres. dekr. dvorní kanceláře už dne 14. března 1848 č. 579 vyhověno, a stavové moravští na den 30. března 1848 do Brna jsou svoláni. — Kdežto jinde na př. ve Vídni, Praze zařizovaly se mimořádné komitéty politické k poradám o veřejných záležitostech, vymohli si moravští stavové bez odkladu, aby svoláno bylo *legální zastupitelstvo*, *sněm zemský;* a 30. března skutečně se moravský stavovský sněm v Brně shromáždil.

Nežli o jednání jeho vykládati budeme, chceme podati obraz jeho i seznam osob v něm súčastněných.

Stavovský sněm moravský se r. 1848 skládal:

A. z nejvyšších úředníků zemských zasedajících ve sněmu mocí svého úřadu dle zřízení zemského;

B. ze stavů, do konsortia sněmu náležitě uvedených.

Ve sněmu samém rozeznávaly se pak *čtyři* stavy a lavice pro každý stav zvláště určené: 1. lavice duchovních; 2. lavice panská, při kteréž bylo zvláštní oddělení pro knížata; 3. lavice rytířská; 4. lavice královských měst.

Čestných úřadů zemských čili dvorských, které by bývaly v jistých rodinách dědičné, na Moravě v poslední době nebylo; toliko v dřívějších stoletích připomínají se: nejvyšší maršálkové, kraječi, číšníci, lovčí, hofmistři — pokud na Moravě sídlela zvláštní markrabata. Však až do nejposlednější doby zachovaly se na Moravě tyto nejvyšší *královské zemské úřady* dle zřízení zemského: *a)* král. zemský hejtman, *b)* král. nejvyšší zemský komoří, *c)* král. nejvyšší zemský sudí, *d)* král. nejvyšší zemský podkomoří, *e)* král. nejvyšší zemský písař; a co *menší* zemský úředník *f)* zemský purkrabí.*)

Král. zemský hejtman, osoba stavu panského, předsedal sněmu a zemskému výboru; do r. 1847 zastával úřad ten (s požitkem ročních 3000 zl.) hr. Rud. Stadion, spolu president zemského gubernia. Úřad *král. nejvyššího zemského komořího* vyhražený pro osobu stavu panského, spojen býval s presidentstvím u c. k. appellačního soudu v Brně;

*) Nejvyšší zemští úředníci do poslední doby nazýváni jsou *královští,* tedy co úředníci *krále českého,* nikoliv pak, jak v dřívějších stoletích bývalo: nejvyšší zemští úředníci *markraběcí.* — *Úřad král. nejvyššího dvorního sudí* od r. 1747 nebyl více obsazen, ježto úkol jeho: míti dozor na královské statky *manské*) které byly během času proměněny na statky allodiální), stal se zbytečným; rovněž odpadly menší zemské úřady, komořího, sudí a písaře menšího práva, zaniknuvše v provedených reformách soudnictví.

úředník pouze k zastupování zemského hejtmana v jeho nepřítomnosti byl předseda kurie rytířské (s požitkem 1000 zl.), do r. 1849 hr. Ant. Sedlnický. *Král. nejvyšší sudí zemský*, osoba stavu panského, býval spolu předseda zemského práva, posléze Karel hr. Wolkenstein-Trostburg do r. 1848 (rovněž s požitkem 1000 zl.); zastupoval zemského hejtmana v nepřítomnosti jeho a nejv. zemského komořího. *Král. nejvyšší zemský podkomoří*, vybíraný střídavě ze stavu panského a rytířského, zastupoval po případě úředníky výše jmenované, i byl jím (s požitkem 1000 zl.) c. k. appellační rada bar. Hentschl († 1855). Úřad *král. nejvyššího písaře zemského* ze stavu rytířského, druhdy ředitele desk zemských, obstaravatele královských přípisů, zápisek a snešení sněmovních, držitele pečeti zemské býval druhdy spojen s úřadem prvního rady u zemského práva; posud žije poslední tento vyšší zemský úředník, Karel Vojkovský rytíř z Vojkova, president c. k. zemského soudu na odpočinku (požíval 600 zl.)

Zemský purkrabě jsa považován za *menšího* úředníka zemského, přece však byl vždy osobou stavu rytířského, byl oprávněn nositi stavovskou uniformu a byl členem sněmu jak ostatní; býval ceremoniářem, pořadatelem ve sněmu, pak dozorcem nad realitami a majetkem stavů, veda jich inventář: spolu stál v čele kancelářského personálu stavovského; posledním byl rytíř Kronenfels do r. 1850 (požíval 350 zl.).

Veškeří král. nejvyšší zemští úředníci čili oficiři byli od panovníka jmenováni, měli povinnost účastniti se jednání sněmovních mocí úřadů svých bez dalších formalit, nemusili míti inkoláty a statky v zemských deskách, aniž býti v zemi usedlí, na sněmu pak představovali takřka zeměpanské komisaře, a dva z nich byli povinni zasedati v zemském výboru, kdežto ostatní členové tam volbou stavů povoláni byli.

Podobně jako král. nejvyšší zemští úředníci na sněmu mocí úřadů svých zasedali, byla i *stolice duchovních* osazena od církevních hodnostářů následkem jich důstojnosti bez ohledu na jiné průkazy. Ale kdo jinak chtěl býti uveden na sněm mezi vyšší stavy — tak nazývány jsou stav duchovní, panský a rytířský — musil vykázati potřebné k tomu vlastnosti.

Stav panský zahrnoval v sobě vojvody, knížata, hrabata, svobodné pány čili barony. Kdo chtěl býti přijat do sněmu, musil býti stavu šlechtického, nejméně rytířského, kromě toho pak vykázati se *inkolátem* a *držením* statku v *zemských deskách* zapsaného.

Inkolát čili indigenát, habilitaci v zemi uděloval zeměpán, otázav se obyčejně dříve stavů neb zemského výboru; i bylo inkolátem propůjčeno dědičné právo, držeti statek v zemských deskách zapsaný, a spolu právo býti členem stavův zemských.

Kdo neměl inkolátu, nebyl oprávněn držeti statek v zemských deskách zapsaný; toliko *královská města* na Moravě a jich měšťané oprávněni byli k držení těch statků, jakož i města a měšťané Prostějova, Výškova, Litovle a Svitavy.

Kdo takové statky koupil od státu neb od fondu náboženského, obdržel indigenát obyčejně za poloviční taxu. Inkolát propůjčený pro jednu zemi koruny české platil v Čechách, na Moravě i ve Slezsku.

Kdo tedy chtěl býti uveden mezi stavy, musil zemskému hejtmanu podati 1) diplom šlechtický, 2) diplom inkolátní, 3) průkazy, že drží statek v zemských deskách zapsaný,*) jakož i 4) že je zletilý, a 5) musil podepsati revers, že se ve všem zachová dle zemského zřízení, kterýžto revers považován jaksi za přistoupení k lantfridu z dob minulých. Když všecko v pořádku shledáno, dal zemský hejtman vysvědčení, že výminky řádně splněny, načež nový člen stavů uveden byl od 2 členů stavem jemu rovných do sněmu, a na příslušnou jeho stavu lavici posazen jest.

Královských měst, oprávněných zasedati na sněmu bylo na Moravě posléze sedm: Brno, Olomúc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště, Unčov a Kyjov. V těchto městech volíval magistrát obyčejně po dvou poslancích do sněmu, někdy i po dvou náhradnících; a tito poslové měst tvořili jednu kurii, zasedajíce na lavici měst, a měli posléze dohromady *jeden* toliko hlas, který byl od nejstaršího poslance města Olomúce jmenem ostatních ohlašován.

Ve sněmu stály lavice pro posly královských měst *o stupeň níže* nežli lavice ostatních tří stavů, kteří o jeden stupeň výše sedíce často také vyššími neb hořejšími jmenováni byli. Ačkoliv r. 1602 ustanoveno, že poslové měst mají ve sněmu po levé straně rytířů *seděti,* přece později zavedeno jest, že musili poslové měst ve sněmu dráhné časy jen *státi,* a teprvé král. reskriptem 27. ledna 1788 dovoleno jim opět ve sněmu *seděti* na lavicích suknem potažených. Když 30. března 1848 svolán byl poslední sněm stavovský, královská města větším dílem nedávala více voliti poslance od magistrátů, nýbrž volbu vykonala městská zastupitelstva nebo městské rady samy.**) —

Stavovský sněm moravský dne 13. května 1848, kde stavové poslední sezení sněmovní odbývali, byl následujícím spůsobem složen:

Zemský hejtman a direktor sněmu nebyl zřízen od r. 1847, co hr. Rud. Stadion za nejvyššího purkrabí českého povolán byl.

Na lavici duchovních hodnostářů měli právo zasedati: arcibiskup Olomúcký, neb zástupce jeho z Olomúckých kanovníků vybraný; biskup Brněnský; dva vyslanci Olomúcké metropolitní kapitoly; prelát kláštera Rejhradského; prelát kláštera v Nové Říši; prelát u sv. Tomáše na Starém Brně; probošt křížovníků na Hoře sv. Hypolita; dva vyslanci kanovníků v Brně; a probošt v Mikulově.

Při velkém stole: Královský nejvyšší zemský komoří, kterýž úřad toho času nebyl obsazen — od roku 1817 býval spojen s president-

---

*) Ovšem bývali i synové držitelů takových statků uvozováni do sněmu a též nejbližší čekatelé statků těch; když pak držitel statku neb jeho synové jednou mezi stavy do sněmu byli uvedeni, měli právo zasedati tam i tenkráte, kdy by byl statek prodejem přešel v jiné ruce.

**) V XV. století bylo 11 královských měst na sněmě zastoupeno, kromě Brna, Olomúce, Jihlavy, Uherského Hradiště a Unčova také ještě Jemnice, Uherský Brod, Litovle, Ivančice a Pohořelice, kterážto města později stala se municipálními neb i dokonce poddanými a tedy na sněmu více zastoupena nebyla. Kyjov povýšen teprvé v XVII. stol. na město *královské* (r. 1614 ještě jím nebyl); *Slavonice* r. 1804 o titul král. města ale bez úspěchu se ucházela.

stvím appellačního soudu; král. nejvyšší zemský sudí: Karel hrab. Wolkenstein Trostburg, president zemského soudu.

Na lavici knížat, kde zasedali i c. k. *tajní radové:* knížata Alois Lichtenštein; Fr. Dietrichstein-Proskau Leslie; Jindř. Schönburg-Hartenstein; Hugo Salm-Reiferscheid-Krautheim; Lud. Lobkovic; Ant. Collalto a Sct. Salvatore. *Tajní radové:* bar. Heřman Hess; hr. Kar. Inzaghi; hrabě Lud. Taaffe; hr. Ferd. Troyer; hr. Ant. Mitrovský z Mitrovic; starohr. Rob. Salm-Reiferscheid-Krautheim; bar. Josef Eichhof st.

Na lavici pánů a c. k. komořích: hr. Leop. Sternberg; hr. Fr. Magnis; bar. Kar. Roden; hr. Jan Stomm; hr. Fr. Troyer; hr. Kar. Pachta; hr. Fr. Dubský a svob. p. z Třebomyslic; hr. Vinc. Vetter von der Lilie; hr. Vil. Mitrovský z Nemyšle; bar. Bedř. Schell nazván Wittinghof; hr. Fil. St. Genois; bar. Kar. Dalberg; hr. Josef Seilern a Aspang; hr. Jos. Schaaffgotshe; bar. Jos. Honrichs; bar. Rud. Forgatsch; hr. Jos. Auersberg; bar. Otto Skrbenský; hr. Gust. Kalnoky; hr. Leop. Podstatský-Lichtenstein; hr. Jos. Ugarte; hr. Jind. Herberstein; hr. Jan Trautmannsdorf; bar. Ant. Widmann; bar. Vojt. Widmann; hr. Klim. St. Julien; hr. Jind. Daun; hr. Vil. Hompesch-Bollheim; hrab. Gust. Podstatský-Lichtenstein; bar. Klim. Vorst-Gudenau; bar. Konr. Mattencloit; hr. Ondř. Bellrupt; bar. Josef Bartenstein; bar. Mich. Forgatsch; Ferd. Spiegel hr. Diesemberg-Hanxleden; hr. Vlad. Mitrovský z Nemyšle; hr. Rud. Vrbna. — *Zeměpanský rada:* Karel Doudlébský bar. Sternek; bar. Bed. Locella; bar. Klaud. Bretton; bar. Ant. Pillersdorf; hr. Sigm. Berchtold; bar. Jan Mundy; hr. Em. Dubský svob. p. z Třebomyslic; hr. Mich. Bukuvký; bar. Olivier Loudon; hr. Jiří Stockau; bar. Ludv. Türkheim-Geislern; bar. Vil. Bretton; bar. Fil. Stillfried; bar. Bed. Dalberg; hr. Egb. Belcredi; hr. Bedř. Sylva-Taroucca; hr. Luis Serenyi; bar. Jos. Eichhof ml.; hr. Bedř. Chorinský; hr. Rud. Kinský; hr. Aug. Sylva-Taroucca; bar. Kar. Badenfeld; bar. Jos Baillou.

Na lavici rytířů: král. zemský podkomoří ryt. Fil. Hentschl; král. nejvyšší zemský písař Kar. Vojkovský ryt. z Vojkova: dále pak *rytířové:* Ant. Tersch, Ferd. Linhart, Ant. Endsmann z Ronova, Arn. Paburg, Fr. Stücker z Wayershofu, Mich. Manner, Samuel Neuwald, Em. Liebenberg, Štěp. Holle, Vojt. Neuwall, Fr. Tersch, Ig. Neuwall, Em. Neuwall, Leop. Liebenberg, Karel Baratta, Jos. Laminet, Leop. Neuwall, Eug. Liebenberg, Raim. Manner, Petr Chlumecký, Jos. Stahl, Arn. Badenfeld. Zemský purkrabí: ryt. Em. Kronenfels.

Na lavici královských měst zasedali od 30. března 1848 do 3. dubna 1848 z *Olomúce:* Balth. Szabel, Fr. Rupprecht, Jan Höchsmann; z *Brna:* Jan Feifalík, dr. Stella, Fr. Kurzweil, Pemsl; ze *Znojma:* v. Manner, Ant. Glasner; z *Jihlavy:* Skopal, Streit, J. Wanitschek, Rechtberger; z *Uherského Hradiště:* Halla, Tost, dr. Alois Pražák, Aug. Pražák; z *Unčova:* Ferd. Koller; z *Kyjova:* Jos. Habel, Flor. Schuppler.

Když pak vyšší tři stavové sedmi královským městům povolili 30 zastupitelů, zasedli dne 14. dubna 1848 ve sněmu za *Olomúc:* B. Szabel, Fr. Rupprecht, Jan Höchsmann, Jan Faschank, dr. Reim;

za *Brno:* Jak. Lössel, L. Pemsl, Fr. Kurzweil, Leop. Haupt, K. Offermann, K. Winiker, Al. Herlth, Fr. Bobrowský, V. Čžerny, Jan Findeys; za *Znojmo:* A. Glasner, Jan Elsinger, A. Buchberger; za *Jihlavu:* J. Streit, Jan Wanitschek, Ig. Allé, Ig. Russwurm, Jan Rechtberger; za *Uherské Hradiště:* Jan Tost, dr. Al. Pražák; za *Unčov:* Ferd. Koller, Fr. Roller, Jos. Kunz; za *Kyjov:* Fl. Schuppler, Al. Tomasi.

C. k. místodržitelem na Moravě byl tehdy hr. Leop. Lažanský. V nepřítomnosti zemského hejtmana a nejvyššího zemského komoří zahájil sněm král. nejvyšší zemský sudí hr. *Karel Wolkenstein-Trostburg.*

Do zahájeného sněmu hlásilo se 13 nových habilitovaných členů stavu panského a rytířského, kteří vesměs splnivše předepsané výminky do sněmu připuštěni a uvedeni jsou. Mezi nimi byl bar. Jos. Eichhoff, někdejší president dvorní komory (bývalý ministr financí) — pak nadaný a duchaplný ryt. *Petr Chlumecký;* Uherské Hradiště poslalo do sněmu rodáka svého dr. *Al. Pražáka,* později vůdce slovanské strany na Moravě, *Jihlava* zas *Ign. Streita,* rodilého z Litomyšle, později presidenta vrchního zemského soudu v Praze; *Olomouc* konečně *Balt. Szabla,* velkoobchodníka rodilého ze Sedmihradska, a odtud zběhlého v parlamentárním jednání.

Dostavili se pak do sněmu staří stavové, věhlasní v politických věcech, požívajíce v zemi velkého vlivu, jako na př. kníže a starohrabě *Hugo Salm,* panující kníže *Alois Lichtenstein,* Starobrněnský prelát *Cyril Napp,* bar. *Schell;* jakož i zástupcové moderních ideí: mladý ryt. *Jos. Laminet,* nyní president c. k. vrchního zemského soudu v Brně, synové ryt. *Sam. Neuvalla* a j.

Shromážděným stavům především čten patent císaře Ferdinanda ze dne 15. března 1848, kterým zrušena byla *censura,* zavedena *svoboda tisku* a *národní garda,* a v kterém dále prohlášeno: „Nařízeno jest už, aby svoláni byli poslancové veškerých provinciálních stavů, co možná v nejkratší době s rozmnoženým zastoupením stavu městského na základě stávajících ústav provinciálních za příčinou od nás *uzavřené konstituce vlasti.*"

Z toho patrno, že měla vláda tenkráte úmysl, na základě historických zemských sněmův zbudovati konstituci říše a zastupitelstvo říšské, za kterýmžto účelem měly jednotliví sněmové zemští vyslati svoje poslance do společného rakouského zastupitelstva. — Ovšem že za krátko z úmyslu toho nátlakem Vídeňáků sešlo.

Dále moravským stavům čten reskript ze dne 18. března 1848, v němž cís. Ferdinand prohlásil: „Přišedše my jako naši věrní stavové ku přesvědčení, že provinciálním stavovským institucím, k jichž zachování a upevnění povždy s obzvláštní péčí přihlížeti budeme, větším účastenstvím těch našich poddaných, jimž posud obmezenější účastenství v nich bylo vyměřeno, valně může přibyti rozhledu, důvěry a váhy: odporučujeme našim věrným stavům, aby tu věc hned v rychlou úvahu vzali a podali nám návrhy, jakým spůsobem by se měl pojistiti *rozsáhlejší vliv stavu měšťanskému* při poradách stavovských, jakož aby

nám předložili svá přání a návrhy týkající se času přiměřeného přetvoření a opravení *municipálního* a *obecního zřízení.*"

Nežli přikročeno k jednání, navrhnul předseda sněmu, aby zástupcům král. měst, kteří posud odevzdávali dohromady *jeden* toliko hlas, za každé král. město povolen byl jeden hlas, tedy všem dohromady 7 hlasů, což prý bez toho s ústavou země se srovnává.*)

Celý sněm bez rozpaku na to přistoupil. A tak měly král. města pojednou 7 hlasů ve sněmu ovšem jen co „momentaneum", pokud počet jich hlasů nebude dále rozmnožen, ježto bar. Jos. Eichhoff st. dokládal, že koncese tato městům nestačí.

Zástupcové měst nabyvše takto 7 hlasů ve sněmu, v němž pak čítalo se vesměs 69 hlasujících, domohli se hned toho dne dalšího značnějšího úspěchu. Žádali totiž, aby *komise sněmovní* skládaly se z polovice členů od měst volených, a ostatní tři stavové aby dohromady také jen polovici členů v komisi měli — k čemuž po delších debatách sněm svolil, zvláště když Hugo *Salm* za to se byl přimlouval.**)

V sezení druhém dne 31. března přednášen návrh zemského výboru, aby *selskému stavu* povoleno bylo vyslati do sněmu své zástupce, kteřížto měli býti usedlí gruntovníci. Sněm přijal akklamací zásadu, že stavu selskému zastoupení ve sněmu se propůjčuje. Jak se to mělo provesti, to odkázáno komisi. — Žádosti 13 majetníků statků v zemských deskách v zemi nehabilitovaných za připuštění do sněmu prozatím nebylo vyhověno, poněvadž věc nepovažována za spěšnou.

Za to však uzavřeno, aby sněm císaři podal *poděkovací adresu,* že patentem 15. března 1848 povolena byla svoboda tisku a národní garda, jakož i udělena konstituce; i požádán kníže *Hugo Salm,* aby adresu vypracoval.

Od dolnorakouského zemského maršálka došlo pozvání, aby sněm moravský vyslal deputované do centrálního výboru ve Vídni, ke dni 10. dubna 1848, kde měly se díti porady o *rozšíření práv stavův* a o *novém municipálním* i *obecním zřízení;* čemuž sněm také vyhověl.

Stavové moravští byli už 16. března 1848 povolili Brněnské výpomocné kase zálohu 50.000 zl. z peněz zemských jakož i věnovali 5000 zl. k podpoře chudých a k podpoře obyvatelstva v horách severní Moravy rovněž 5000 zl., což sněm schválil.

Z návrhů B. Szabla: 1. aby předlohy pro sněmovníky se dávaly dříve tisknout; 2. aby vyhledán byl sál sněmovní, kam by mohlo připuštěno býti posluchačstvo; 3. aby jednání sněmovní se tiskem uveřejňovalo — první a druhý přijat jest. Stavové obrátili zřetel svůj též k podpoře *průmyslu,* a přednešen k tomu čelící návrh, aby buď zřízena byla v Brně *samostatná banka,* nebo aby Národní banka zřídila v Brně filiálku; i uzavřeno vyslat deputaci k ministru vnitra se žádostí, aby Národní banka zařídila v Brně filiálku, a prozatím aby buď stát

---

*) Král. města mívala v starších časích větší vliv na sněmu a uznáváno bylo, že každému městu přísluší jeden hlas; však během času stenčována práva měst a i počet jich hlasů obmezen na jeden.

**) Prelát *Napp* opíraje se žádostem měšťanských zástupců způsobil proti sobě v Brně velkou nevoli, tak že mu rozdrážděný lid v klášteře okna vytloukl.

nebo Národní banka půjčila stavům zálohu 1 mil. zl. ku podpoře průmyslu; továrník V. Offermann a knihkupec K. Winiker vysláni s tím poselstvím do Vídně.

V třetí schůzi sněmovní dne 3. dubna 1848 omlouval Napp svou nepřítomnost ve sněmu a vzdálení se z Brna pohaněním, které se mu stalo pro jeho řeč o zastoupení měst; výstup ten od poslanců měst už veřejně plakáty byl zatracen, s tím dodatkem, že by „stavové v jiném městě dále rokovat musili“; takž i sněm prelátovi učinil zadost.

Když přednesl kníže Salm návrh děkovací adresy, užil toho Szabel, aby přijat byl do adresy dodatek obsažený ve velmi lojálních slovech, „že stavové sestavili komitét k poradě o *časových otázkách* a výsledek porad že předloží se císaři, aby takto konstituční cestou staly se skutkem.“

Návrh tento směřoval k tomu, aby se kompetence sněmu rozšířila tak široce, že by vlastně v ničem nebyla obmezena; vrazil tu i tam na rozličné obtíže, ale když konečně kníže Hugo Salm za všeobecné pochvaly sněmu prohlásil se, že návrh ten v adresu pojme, přijata jednohlasně adresa v tomto znění:

Nejjasnější Císaři a Pane!

Vaše Veličenství ráčilo u vrozené vysokomyslné dobrotivosti svým říším řadu drahocenných darů propůjčiti: svobodu tisku zrušením censury; národní gardu na základech majetku a intelligence; svolání poslů všech zemských stavů v době co možná nejkratší s rozšířeným zastoupením stavu městského, a šetříc platných zemských zřízení k účelu konstituce vlasti, na níž se V. V. usneslo.

Stačí jen tyto předměty připomenouti, aby se v každém věrném srdci vzbudil povznášející cit, že V. V. uznávajíc potřeby časové, v základních rysech k nim zevrubně přihlížeti ráčilo.

Zvláště obrátilo se V. V. důvěrně k věrnosti povždy osvědčené, a oddanosti Svého markrabství moravského, prohlašujíc pevný Svůj úmysl, zachovati mír zdržením se všech kroků proti zařízením v některých zemích zavedeným, jakož i působením na veškery mocnosti, které s V. V. v přátelském poměru jsou, aby se každé rušení míru zamezilo.

Pevná důvěra V. V. nalézá ve věrném národě moravském obecnou ozvěnu a pevnou přítulností národ ten vyzvaný k obraně se řadí okolo trůnu tak otcovsky smýšlejícího panovníka k společné poradě, očekávaje od něho přislíbené přímé vylíčení stavu a pomocných prostředků říše.

Poněvadž V. V., uznávajíc z vlastního popudu zemskou ústavu v plné právomocnosti, na takovém ústavním zřízení k blahu vlasti se usneslo, které tím užší svazek jednoty mezi rozličnými zeměmi upevniti má: očekává V. V. s důvěrou, aby v této důležité době návrhy zrale uváženými k blahu vnitřní a zevnitřní bezpečnosti říšské, k zaručení státního úvěru a k zjednání mimořádných potřeb bylo podporováno, pokud by tím obecný blahobyt nevzal újmu. Konečně ukládá V. V. věrným stavům rychlé uvážení, jakým spůsobem by stavu městskému větší vliv na stavovské porady udělen býti mohl, očekávajíc o tom brzké návrhy jakož i o tom, na jaký spůsob by času přiměřené změny a opravy v municipálních a obecních zřízeních zavedeny býti měly. Stavové moravští proniknuti jsou přáním, aby společně s V. V. cestou ústavní zemi takových zřízení (institucí) se dostalo, kterých k upevnění svobodného, ústavně monarchického státu potřebí jest, a které pro všeobecné blaho národa moravského, všechny stavy: duchovenstvo, šlechtu, měšťany a rolníky v sobě zahrnujícího co žádoucné naznačeny jsou.

Přihlížejíc k tomu, že brzká porada o těchto institucích stejně žádoucná, jako i pro bezpečnost, pořádek a zachování pokoje potřebná jest: stavové moravští vedeni věrnou náklonností k vznešenému trůnu V. V. a proniknuti pravou láskou k vlasti, vzali v poradu *časové otázky,* chtějíce výsledek V. V.

k spravedlivému uvážení předložiti, aby pak cestou ústavní za náležitého účastenství moravského zemského sněmu v skutek uvedeny byly.

Vůči těmto s otcovskou přízní vysloveným úmyslům věrní stavové moravští vyslovují toliko city z útroby srdce vycházející, spěchajíce V. V. projeviti díky země a zavazujíce se ve směru od Vašeho Veličenstva naznačeném všechny síly nasaditi při společných poradách a skutcích, směřujících k jednotné mohutnosti veškerého státu, v jehožto lesku každý s pýchou se cítí občanem této monarchie, věrným poddaným V. V., Jehožto posvátné osobě nejvyšší pán všehomíra propůjčiti račiž, i také v požehnaném míru na první ovoce oné setby s radostí hleděti, jež nyní důvěrně v půdu se klade, jejíž vzrůst my se svým císařským pánem hájiti a pěstovati chceme, abychom časem svým, až se nám to splní, žehnali památku dobrotivého Císaře, jakož nyní žehnáme v naději, řadíce se okolo jeho drahocenného jmena!

Bůh zachovejž a žehnej Vaše Veličenství!

Přijetím dodatku Szablova do adresy vyskytla se otázka, aby za příčinu porad o *„časových otázkách“* zvolen byl stálý širší komitét, i uzavřeno zříditi jej přidáním nových 12 členů k trvající už podobné 12členné komisi, a sice tak, že v komisi zasedala polovice členů od stavu měšťanského volených a polovice členů volených od stavů hořejších; měšťané tam měli 12 členů a hořejší tři stavové, každý po 4, rovněž dohromady 12 osob.

V téže schůzi přednášena zpráva výboru zemského o *zrušení roboty* za náhradu, jakož i návrh ryt. Lamineta o zlepšení *stavu dělnického,* a obě tyto důležité sociální otázky jsou co nanejvýš pilné odkázány jmenované komisi ku předběžné poradě.

Po té nastoupila v zasedání sněmu přestávka jedenácti dní; za to tím pilněji pracovala rozšířená komise. Kurie měst byla dne 1. dubna ostatním třem hořejším stavům podala spis, v němž si přála, aby královským městům co *„provisorium“* povoleno bylo 30 poslanců a hlasů ve sněmu; k čemuž ostatní tři stavové také ochotně svolili. Z těchto 30 hlasů dostalo pak Brno 10, Olomúc 5, Jihlava 5, Znojmo 3, Unčov 3, Uherské Hradiště 2, Kyjov 2 hl. Volby v těch městech bez odkladu vykonány, tak že ve čtvrté schůzi sněmovní dne 14. dubna oněch zvolených 30 zástupců měst (viz nahoře jmena jejich) ve sněmu již zasedlo.

B. *Szabel,* poslanec Olomúce (kteráž dle starodávného obyčeje mezi městy měla první hlas), učiniv za ochotné rozšíření zástupců městských hořejším stavům poděkování, opakoval návrh hned v první schůzi sněmu od ryt. *Neuwalla* učiněný, aby *Olomúcké universitě* dostalo se na sněmu zastoupení; i k tomuto návrhu podporovanému od H. Salma sněm bez rozpaků přistoupil.

Mezitím širší komise sněmovní vypracovala elaborát o *petici Pražanův za spojení Moravy s Čechami,* kterýžto předmět ve sněmu dne 14. dubna na denní pořádek přišel.

Byliť Pražané — tak zvaný Svatovácslavský výbor — v petici své dne 11. března 1848 sepsané, cís. Ferdinanda mezi jiným žádali za *„státoprávní spojení všech zemí ke koruně české patřících: Čech, Moravy a Slezska, a zastoupení na jednom společném sněmě, který střídavě do Prahy a Brna měl se svolávati; pak za administrativní sloučení těchto zemí a zřízení pro ně odpovědných politických soudních a finančních ústředních úřadů v Praze.“*

Na tuto petici dal císař dne 23. března v odpověď: *„Povolení společného sněmu pro Čechy a Moravu odporovalo by zemským zřízením obou říší, a může jen na vyhledávání stavův obou zemí dáno býti; pročež se tito vybízejí, aby se o tom pronesli.“*

Takovou odpovědí nebyli Pražané nijak spokojeni, a vyslovili v *druhé petici* (29. března), že *„císař* může spojení zemí koruny české, *jakožto král český* jednoduše *dekretovati,* aniž by se o to dříve stavů tázal, poněvadž by to bylo „jen obnovení nerozlučného svazku veškerých ku královské koruně české patřících zemí; a sloučení jich — pokud se tím nepraejudikuje zvláštním zájmům provinciálním, pod zvláštní centrální úřady, podřízené odpovědnému zvláštnímu ministrovi vnitra — bylo by opatřením netoliko pragmaticko-historicko-národní a geografické spojitosti těch zemí a jich rozsáhlostí, nýbrž i zabezpečením svobodných institucí zemí těchto, jakož i konstitučního trůnu Vašeho Veličenstva a integrity rakouského povšechného státu. Z těch příčin nemělo by se to nechati záviseti od nového usnešení stavů českých a moravskoslezských, nýbrž zůstaveno to budiž rozhodnutí Vašeho Veličenstva jakožto krále českého. Toliko o spůsobu praktického provedení této zásady budiž nové konstituční národní zastupitelstvo zemí těchto vybídnuto, aby se o tom usneslo, a usnešení to budiž jakožto návrh zákona V. V. k schválení předložen.“

Petice tato opatřená podpisy: hr. *Vojt. Deyma, Petra Fastra, J. B. Riedla, Pravoslava Trojana,* dr. *Braunera* podána jest císaři, který kabinetním listem ze dne 8. dubna opět vyhýbavě rozhodl takto: *„žádost o spojení zemí české, moravské a slezské pod jednou nejvyšší správou v Praze a se sněmem společným, má býti předmětem rokování na sněmu našich říší nejprvé příštím, kdežto svrchu řečené země česká, moravská a slezská budou zastoupeny.“*

Místodržitel moravský sdělil petici Pražanův dne 2. dubna moravskému zemskému výboru úřední cestou, *„ponechávaje stavům moravským, aby v té záležitosti zákonitě zakročili.“*

Jakmile žádost Pražanů za spojení Moravy s Čechami na jednom sněmu se po Moravě roznesla, způsobila v celé zemi veliké hnutí a rozčilení mysli. Po věky bývali Moravané žárlivi na samostatnost své země, a velmi citlivi ke všem pokusům, o nichž se domnívali, že se jimi z Čech směřuje proti autonomii Moravy.

Kdo věc střízlivě uváží, přisvědčí ovšem, že onen kus petice, v kterém Pražané žádají za spojení Moravy s Čechami na jednom sněmě, aniž by se byli Moravanů dříve *otázali* — že takovéto jednostranné rozhodování z Čech nad Moravou bez její vůle, bylo politickou chybou některých českých kruhů, jež skutečných poměrů na Moravě neznali. — Že císař na první petici Pražanů přiměřeně odpověděl, poukazuje na zákonní cestu v té příčině, a že pak Pražané žádost tuto v druhé petici jenom důrazněji opakovali, dovolávajíce se *mocného výroku českého krále,* byla to *tím dokonalejší politická chyba,* která měla v zápětí dlouho trvající neblahé následky.

Opakovaná žádost Pražanů vykládána jest za snahu zrušiti samostatnost i autonomii sesterské Moravy, a stala se příčinou obecné roz-

kvašenosti, jakkoli pokročilí ale řídcí vlastenci moravští spojení Moravy s Čechami hájili v *novinách.*

V takovém pohnutí myslí komise sněmu moravského složila adresu k císaři požadavkům Čechů nehrubě příznivou. Za referenta v té věci zvolen dr. *Al. Pražák.* Slyšme jak dopadla odpověď moravského sněmu na petici Pražanů:

„Petici ze dne 11. března 1848, kteráž od obyvatelů hlavního města Prahy k Jeho c. k. Veličenstvu vznešena byla, nelze především za zákonný výraz tužeb veškerého království českého považovati.

Zákonným orgánem českého království jsou především stavové, kterýmž přísluší tužby, týkající se státoprávního postavení Čech k Moravě, J. V. přednesti. Stavové moravští musejí však v této petici hlavního města Prahy spatřovati i útok na integritu Moravy, jehož historicky ospravedlniti nelze a jenž sympatiím země se netěší.

Obyvatelstvo hlavního města Prahy se nespokojilo s přípovědí J. V., že o prosbě jeho za povolení jednotného sněmu pro Čechy a Moravu vyjádření stavův obou zemí vyslyší, nýbrž vzneslo novou žádost k J. V. za tím účelem: 1) aby o nerozlučitelném svazku všech zemí, které ku koruně české náleží, přihlížejíc k vnitřní autonomii jejich, a zaručujíc zároveň jejich těsné spojení s veškerou říší, a dále o úplném na roveň postavení národností české a německé ve všech odvětvích správy i učení, vydán byl základní zákon státní pro tyto země; — 2) aby se ustavilo národní zastupitelstvo na nejširším základě způsobilosti voliti a volenu býti, veškeré záležitosti země zastupující, rovně sestavené, obecné, zákonodárné a daně povolující, a dále vlastní odpovědné ministerstvo pro záležitosti vnitřní těchto zemí, jakož i organisace příslušných ústředních úřadův administrativních pro ně v Praze.

Tyto punkty petiční projevují vůli, kteráž v petici první ještě tak zřejmě vyslovena nebyla: aby záležitosti Čech a Moravy úplně v jedno byly sloučeny a vedle obecného říšského shromáždění, kteréž se konstituovati má, aby stál zákonodárný sbor, působnost tohoto obmezující, a takto aby zřízen byl stát ve státu. Takový separatismus je však právě nyní tím politování hodnější, čím větší se jeví potřeba, zároveň s vládou vším úsilím působiti ke konsolidování společného svazku veškerých zemí (provincií) v jednu mohutnou konstituční monarchii. Protož předkládáme návrh, aby následující nejponíženější přednešení k J. V. usnešeno bylo:

Vaše c. k. Veličenstvo!

Nejvyšší rozhodnutí V. V. ze dne 23. března r. 1848 o odstavcích 2. a 4. petice obyvatelstva Pražského za rozšíření ústavy zemské, a povolení jednotného sněmu pro Čechy a Moravu, byla dodána stavům moravským, výnosem guberniálního moravskoslezského presidia ze dne 2. dubna 1848, aby o nich podali svá vyjádření.

Pokud se přiměřeného době rozšíření ústavy volenými zástupci měst a okresů venkovských dotýče, shromáždění stavové moravští ve svých sezeních dne 30. a 31. března uznali jednohlasně oprávněnost stavův městského a venkovského k rozsáhlejšímu zastoupení, a odkázali otázky tyto ku předběžnému vypracování.

Naproti tomu mají však shromáždění stavové moravští za to, že vyslovují přesvědčení, kterýmžto většina obyvatelstva moravského proniknuta jest, když pokládajíce vznikání snah provinciálních společnému blahu jednotné vlasti na

tento čas za podřízené, *rozhodně* se vysloví proti žádosti (obyvatelstva Pražského) o sloučení Čech a Moravy společným sněmem pro tyto země.

Věrní a nejposlušnější stavové moravští nemohou především ve přání hlavního města Prahy spatřovati výraz tužeb veškerého obyvatelstva českého, pokládajíce jedině stavy toho království českého za zákonný orgán, kterýmž tužby vzhledem státoprávního postavení Čech k Moravě k V. V. vznésti lze.

Shromáždění stavové moravští musejí se však ve jmenu země, kterou zastupují, ohraditi proti všem manifestacím (hlavního města Prahy, aneb provincie české), kteréž by směřovaly buď proti integritě Moravy aneb k uznání odvislosti této země od českého království.

V historii země moravské nelze nalezti dokladu, dle něhož by nynější Morava po pádu říše velkomoravské spůsobem práva, smlouvou, své samostatnosti vzhledem k Čechám se byla zřekla.

Ta okolnost, že země tyto na největším díle pod vládou jednoho knížete se nalézaly, nemá svůj důvod v zákonné nutnosti, nýbrž buď ve volbě stavů buď ve smlouvách, kteréž pod zabezpečením samostatnosti Moravy se uzavíraly, aneb v právě dědickém.

Historie země moravské může však vykázati případy, kdy i tento titul vlády byl v obou zemích různý, kdy obě pod knížaty navzájem neodvislými se nalézaly. Ani listiny inkorporační z r. 1348 a 1355 netvoří základ jiného poměru právního, leč spojení obou zemí pod jedním panovníkem.

Od časů Konrada, prvního markraběte r. 1182, kterýž zemi od císaře německého v léno obdržel, rozhodoval se spor mezi Čechami a Moravou o neodvislost její ve prospěch Moravy. Od r. 1298 měla Morava vlastního hejtmana zemského a od r. 1348 své vlastní desky zemské. — Ode dávna měla své vlastní stavy a práva zemská, od r. 1535 své vlastní zemské zřízení, povždy svůj samostatný znak, od českého rozdílný, v uzpůsobení svém nynějším již od r. 1462.

Stavové obou zemí pokládali se vždy za rovně oprávněné, ano již r. 1435 stavové čeští obeslali moravský sněm za tím účelem, by se s králem Zikmundem ve smlouvání vešlo.

Kniha Tovačovská kap. VIII. a XXXI., tato nejstarší moravská kniha o právech zemských r. 1567 od krále Maximiliana in vim legis potvrzená, dovozuje, že i stavové i knížata čeští neodvislost a samostatnost Moravy uznávali. Králi Ladislavovi bylo nejprvé v Brně a pak teprvé v Čechách holdováno; spor, kterýž z toho mezi stavy českými a moravskými povstal, teprvé tím se rozřešil, když stavové čeští vzhledem k Moravě vyjádření podali, že v tom, když krále před nimi a dříve nežli oni za pána byli přijali, nic nevidí, než že „slušně a spravedlivě učinili, že Moravany za žádné many nemají než za své milé bratří, příbuzné a dobré přátele.“

V kap. XXXI. jest svoboda a samostatnost Moravy vyslovena i vytýká se rozdíl mezi stavy českými a moravskými, že oni poddanskou přísahu skládají, stavové moravští prostý slib činí.

Po smrti krále Ludvíka volili Čechové za krále Ferdinanda I., manžela kněžny Anny po králi Vladislavovi zůstavené, aniž by k tomu byli přibrali Moravany. Proti této volbě zdvihli Moravané odpor a uznali Ferdinanda teprvé, když kněžna Anna r. 1527 Moravu na čas svého života manželi svému formálně postoupila. I vstup na půdu moravskou odepřeli moravští stavové Ferdinandovi nemajícímu jejich listu průvodního, ačkoli v Čechách již zvolen byl.

Neodvislost a samostatnost Moravy byla co základní zákon zemský i ve zřízení zemském z r. 1545 vyslovena, a nikdy nebyla zrušena.

Matiáš přijal na sněmě v Brně co markrabě moravské holdování stavův, kdežto téhož času v Čechách bratr jeho Rudolf vládl. V listu majestátním ze dne 19. února r. 1613 potvrdil Matiáš svobody i samostatnost této země. Kdykoli poslové moravských stavů do Prahy na mimořádný sněm povoláni byli, stalo se to pouze na revers, že toto dobrovolné obeslání nemá na újmu býti právům a svobodám této země a stavů jejích.

Na sněmu r. 1617 viděli se stavové moravští tím stíženi, že Čechové, aniž by Moravany byli k tomu povolali, Ferdinanda II. za krále českého korunovali — a přijali jej za markrabě moravské proto, že byl vnukem a následníkem Ferdinanda I. a královny Anny.

Ačkoli v obnoveném zřízení zemském ze dne 10. května 1628 o Moravě, jakožto o zemi inkorporované zmínka se činí, a v tomže zemském zřízení fol. XII. Čechy, Morava, Slezsko a Horní a Dolní Lužice co země inkorporované označeny jsou, může to jenom vzájemné na roveň postavení těchto zemí, sloučení jejich pod jedním panovníkem znamenati, jak to i z holdovací přísahy fol. III. vysvítá, kterou král co moravský markrabí zvlášť skládati má.

I může zemské zřízení samostatnosti Moravy tím méně býti na škodu, an Ferdinand II. již nejvyšším rozhodnutím ze dne 26. červenee 1628 více výslovně jmenovaných listů na svobody zemské potvrdil, kterýmiž neodvislost Moravy od Čech vyslovena jest.

J. V. císař Karel VI. dal pragmatickou sankci o dědické posloupnosti rakouské ze dne 30. září r. 1720 ve všech samostatných zemích říše potvrditi — a tudíž také od stavů moravských. Tento akt byl by býval zbytečný, kdy by byl Moravu dle platných základních zákonů za zemi od Čech odvislou považoval.

Ku konci musí se věrní a nejposlušnější stavové moravští odvolati k reversům, jež stavům dány byly od předků V. V. i také od V. V. v příčině holdování od stavů skládaného, jimiž s nejvyššího místa prohlášeno, že v Praze předsevzaté holdování není na újmu neodvislosti Moravy od Čech.

Z těch důvodův vyjadřují věrní a nejposlušnější stavové moravští své přesvědčení:

1. že Morava jest země od Čech neodvislá, příslušná ku svazku zemí říše rakouské;

2. že mezi oběma zeměmi trval vždy úzký svazek z příčiny stejné národnosti a panujících knížat; sloučení však stavů, aniž by tím ústava a samostatnost Moravy se porušila, co základní zákon nijakž vysloviti nelze.

I ohledy na hmotné zájmy a sympatie země musí k tomu stavy nabádati, aby se vyslovili proti stavovskému a politickému svazku Čech i Moravy, i mohou tím méně přáním hlavního města českého hověti, ana by tím spůsobem se stala újma právům obyvatelstva měst a obcí venkovských na Moravě, kteréž k zastoupení na sněmě tom v sezeních dne 30. a 31. března jednohlasně už povolány byly, ač dosud zde zastoupeny nejsou.

Nejdůležitější úlohou věrných a nejposlušnějších stavů moravských musí tudíž býti nejprvé, by se ústava zemská vedle úmyslu v reskriptě ze dne 18. března t. r. Vaším V. na jevo daného rozšířila a upevnila tak, aby právům všeho obyvatelstva země této skrze volené zástupce všech měst a obcí venkovských se vyhovělo, aby pod záštitou této ústavy zvláštnosti národní veškerého obyvatelstva na Moravě se mohutně a volně vyvíjeti mohly.

Proto věrní a nejposlušnější stavové moravští V. V. podají vhodné předlohy ku schválení zákonův základních o zastoupení měst a venkovských obcí, právě v poradu vzatých, jakož pak i vedeni jsouce horlivou snahou bráti ohled na veškerá přání země, předloží nejvyššímu schválení návrhy, směřující k účelu nahoře vyslovenému a pak k zakotvení svobodných konstitučních zřízení. — Budou tedy také v každé době pěstovati udržení přátelského a pevného svazku s českým královstvím, příbuzným jednou národností a řečí, pokud neodvislost Moravy tím ohrožena nebude.

Račiž V. V. spatřiti v tomto nejponíženějším přednešení věrných a nejposlušnějších stavů moravských výraz smýšlení obyvatelstva moravského, kteréž plno důvěry touží po okamžiku, kde V. V. brzce prohlásí obecnou konstituci vlasti, a tím utvoří pevnou pásku, která jediné jest způsobilá, aby vznikající snahy provinciální s obecným blahem velikého, jednotného, svobodného Rakouska v jedno spojila.

V Brně, dne 14. dubna 1848.

Ačkoliv návrh adresy byl dosti zřetelný a velmi rozhodně odmítal žádost Pražanů za spojení Moravy s Čechami, přece ještě mnohým nepostačoval. V Brně byl se v dnech březnových r. 1848 — podobně jako ve Vídni, v Praze a j. — konstituoval k řízení politických věcí *„representační komitét,“* kterýž se zvláštním přípisem ku sněmu moravskému

ze dne 12. dubna 1848 vyslovil o palčivé otázce, jakou se stala řečená petice Pražanův.

Velmi ostrými slovy žádal Brněnský „representační komitét" na sněmu: „aby zavrhl petici Pražanův a vyslovil spolu slavný a rázný protest proti té obmyšlené české usurpaci — proti tomu přehmatu Pražanů, kteří hrozí veškeré právní poměry zmásti — dovozuje z historie, že bývala Morava sice v historickém a národním svazku s Čechy, ale že Čechy neměly nikdy nijaké vrchní vlády nad Moravou, že obě země stály vedle sebe, nikoliv Morava pod Čechami, a proto (prý) reklamuje se samostatnost Moravy proti svévolné requisici několika českých přepjatců (!) — Moravané že nezadají svojí autonomii a nedají se zavleci tam, kam jich srdce netáhne, — Moravané že nestanou se vasaly českými, — že proti Praze mluví sympatie valné většiny jak německého tak slovanského obyvatelstva, že Moravany táhne srdce k Vídni, k císaři a k říši!"

Representaci tuto podepsali netoliko Brňané, nýbrž i členové *moravské šlechty,* mezi nimi hr. *Em. Dubský* (zemský hejtman 1861 až 1866), hr. *Jan Mazuchelli* (místopředseda říš. rady r. 1861) a mezi jinými též dr. *Kaj. Mayer,* později vynikající muž na říšském sněmu a pak v ministerstvě.

Podobným tonem zněly i z jiných stran hlasy veřejné, týkající se žádosti Pražanů, kteří svou peticí ohledně Moravy byli bezděky v sesterské této zemi jak říkáme, píchli do vosího hnízda.

Remonstraci Brněnského representačního komitétu přikládala se taková váha, že uzavřeno, znění adresy už hotové doplniti dodatkem: „Svobodnou volbou obyvatelstva všech tříd král. hlav. města Brna zřízený representační komitét podal už slavné ohražení k shromážděným stavům moravským proti oné části petice Pražské, která ohrožuje samostatnost Moravy."

Návrh adresy jakož i representace Brňanů, zavrhující spojení Moravy s Čechami a kladoucí velký důraz na neodvislost Moravy, přijaty jsou ve sněmovně moravské s hlučným opakovaným potleskem.

První řečník *bar. Schell* souhlasí s adresou úplně; samostatnost Moravy udržeti, že jest povinností stavů, ostatní prý vše se vyvinuje na Moravě utěšeně zákonní cestou, zastoupení obyvatelstva je rozšířeno, jiné svobodomyslné návrhy k zavedení konstituce opravdové se připravují: k čemu prý stav ten vyměniti za odvislost od Čech? Důležitosti zájmů moravských prý by na společném sněmu byly zmizely v rozhodné většině poslanců českých. Ať se tedy zachová historická neodvislost Moravy od Čech, kteréžto prý ovšem zůstanou zeměmi sesterskými. Ku konci polemisuje proti spisku hr. *Bedř. Tarouccy* stavům v příčině té rozdanému.

Hr. *Taroucca,* duchovní pocházející ze šlechty portugalské, byl se *jediný* na sněmě moravském vyslovil pro užší přilnutí Moravy k Čechám ve spisku, sněmovním aktům přiloženém, jejž tuto podáváme:

Slovo k stavům moravským.

Jedním z nejkrásnějších výsledkův politického uvolnění Rakouska jest všestranně na jevo vystupující procitnutí a rozvinutí snah *národních* po tak dlouhou dobu potlačených. Jediná toliko země v tom dospělosti dosáhnuvším

Rakousku dává na jevo netečnost, kterou nelze prominouti, kdežto zatím veškeré ostatní země monarchie sesílení národního živlu za úkol si položily — a země ta jest, buď to bohu žalováno, malá, však bohatá a požehnaná Moravěnka!

Moravané jakožto Slované mají toliko *dvě* cesty před sebou: buď své národnosti samochtíc se vzdáti a poněmčiti se docela; aneb pevným vnitřním přilnutím (nikoli podrobením) k Čechům zachrániti se před úplnou germanisací. Kterou cestu má nastoupiti Morava, jest jí zeměpisnými a dějinnými poměry jasně a nepochybně předepsáno. Nehledě ku hmotným zájmům a institucím historickým naší vlasti, bylo by dobrovolné obětování vlastní naší národnosti samo o sobě již největším našim ponížením, však v době nynější, kde národnost jediným rozumným základem společenstev národních se stala, bylo by to i politickou samovraždou.

Že však takováto nepřirozená myšlenka každého vlastence zajisté jest daleka, poznejme v Čechách zemi, která jsouc k tomu povolána dějinami, zajisté ráda a s ochotou podá nám ruku sestersky pomáhající k osvěžení národnosti naší. Jest to tedy hlavně náš vlastní prospěch, abychom pevně stáli při státoprávním svazku mezi Čechami a Moravou, bez toho již platném, a sice v cestě konstituční a zákonité, pokud to povinná věrnost k vznešenému domu císařskému a státnímu svazku rakouskému dovoluje.

Byť i tu a tam nechuť proti Čechům projevena byla: můžeme tvrditi s určitostí, že se zakláda v předsudcích nejvýš nespravedlivých. Čtěte v listech velkolepé české historie a naleznete předsudky ty pádně vyvráceny. Moravané jsou národ netoliko Čechům spřízněný, nýbrž i původem a tisíceletou historií společnou s nimi těsně sloučený. Historie nám vypravuje o výbojných plucích slovanských, kteří pod svým vojevodou Čechem Chorvatsko — část země srbské na severu Karpat položené, své staré sídlo — opustili, Moravu i Čechy tehdáž opuštěné a neobydlené zaujali, a od této doby nikdy více tuto svou novou domovinu neopustili. Dějiny Moravy jsou od českých dějin nerozdílné a zvěstují nám, že Morava, když své popřednictví mezi národy slovanskými po smrti Svatoplukově ztratila, od Čechův nikdy za podrobenou provincii považována nebyla, ale vždy za zemi rovně oprávněnou.

Není účelem článku tohoto, aby podal obsáhlý nákres historického a státoprávního svazku mezi Čechami a Moravou; on má toliko ten úkol, aby naznačil Moravě směr, kterým svého střediště (centrum) hledati a nalezti by měla.

Kdy by zakořenělé předsudky, vyšších stavů změmčilé vychování, jakož i jednostranná převaha několika měst poněmčilých a cizích živlův v zemi bez toho až příliš vniklých vehnala zemi v protivné koleje: naleznou dějinné události časem svým přec pravou vlastní dráhu, a tím trpčeji pomstí se zmeškání pravého okamžiku na původcích tak nešťastného nedorozumění: neboť duch národní v přítomné době slavící všude svoje z mrtvých vstání, i v národě našem konečně se probudí a Slované českomoravští přes 4 miliony čítající nebudou chtíti býti obyvateli poslední jelikož z nejrůznějších živlů složené — provincie Německa, a nebudou vyhledávati u vše centralisujícího parlamentu Frankfurtského výrok o svém národním bytí či nebytí.

Nížepsaný člen stavovského shromáždění maje za to, že plní důležitou povinnost, upozorňuje ve jmenu přátel svých na předmět tento, jímž právě nyní zastupitelstvo zemské se zabývá, k němuž i jeden výnos ministrův se táhne, předkládaje jej svým pánům kollegům na uvážení, a podav jej také u všeobecnou známost.

Není o tom pochybnosti, že jako všude tak i zde rozhodne vrozený cit, co platiti má o národnosti; avšak bylo by to velmi čestné, kdy by páni stavové svobodně a opatrně svobodnému a neodolatelnému proudu napřed již upravili volné řečiště, aby nutnost proudu nevhodnými stavidly obmezená nebyla nucena vykročiti přes zákonné břehy.

Moudrost přicházívá ráda vstříc nutnosti a získává si zásluhy o přirozený běh dějin, kteréž konečně vždy toliko odhalí pravdu.

V Brně, dne 7. března 1848.

Bedřich hrabě Šylva Taroucca.

(Pokračování.)

Srbsko, země i lid.

Píše
Konstantin Jos. Jireček.

(Pokračování.)

III. Kragujevac.

Kragujevac, daleko od hranic v samém středu země položený, byl hlavní město knížectví srbského, dokud Bělehrad každý den trnul, aby turecká děla na vysoké pevnosti z libovůle padišaha neb jeho pašův nenadále nezačala divoký, vše zmařující rej. Sem do hlubin lesův Šumadinských nesáhá všetečné oko Evropy. Posud zde ob čas skupštiny se odbývají, a co zvláště důležito jest, zde stojí arsenál, kde ode dávna přípravy se konají k věcem, jichž časové příští budou svědkem.

Kragujevac nemá ani Kremlu, ani Wawela, ani vůbec jakého velikolepého Kapitolu, nad střechy domův ve výšce se bělajícího. Příchozího tu nepřivítá ani les věží a kupolí, ani pestrá směsice barevných střech a mnohookenných průčelí vysokých palácův. Ba naopak, cestovateli, an od Bělehradu se přibližuje, zní to věru jako báchorka nevěrohodná, že by tu na blízku v těch doubravách nějaké veliké město se skrývalo. Nevidíš města, až jsi v něm. Tento nepatrný zevnějšek nahražuje se překrásným okolím. Ležíť Kragujevac po obou březích Lepenice, přítoku Moravy, v obrovské kotlině kolem do kola lesnatými vrchy ověnčené. Z okolních návrší přehlednouti lze půl Srbska.

Bělehrad je Evropa. Chceteli spatřiti pravé srbské město, podívejte se do Kragujevce. Město je dosti rozsáhlé, avšak za den neb dva vše v něm dokonale prohlednete, cokoli tu památného. Domky jsou přízemní, vesměs ze dřeva, napřed i vzadu otočené zahradami, ulice pak čistotné a úhledné, nehledě arci k hrbolovité dlažbě. Proto první dojem na cizince, který v létě za krásného slunečného dne sem zavítá, nad míru je milý; všude stromy a zahrady, kvítí a ovoce. K tomu druží se čistota, přívětivost a zjevná zámožnost vesnického lidu z okolí; patrný je rozdíl mezi zdravými, čerstvými a čistě oděnými postavami vnitřního Srbska a znuzeným lidem okolí Bělehradského.

Středem města vede *čaršija,* dlouhá široká ulice či spíše náměstí, bílým kamením vydlážděné. Rázu jest zúplna orientálského. Po obou stranách řadí se krám vedle krámu, nepřetržená takořka dřevěná podloubí. Krámy tyto dle východního spůsobu do ulice jsou téměř docela otevřeny, takořka bez dveří a bez oken; na noc se ovšem pevně zavírají. V nich spatříš dílem fesem pokryté kupce, aniť na prodej nabízejí nejrozmanitější výrobky rakouské, anglické, srbské a turecké, dílem všelijaké řemeslníky: sedláře, krejčí, ševce, provazníky atd., jižto vůči všemu lidu vykonávají řemeslo své.

První den mého pobytu v Kragujevci byl právě svátek stětí sv. Jana (29. srpna). Na čaršiji a po okolních ulicích jen se hemžilo

lidu všelikého z blízka i z daleka. Mezi pestrým davem spatřil jsem mladíka bledé okrouhlé tváře, přívětivého výrazu, jehož dlouhé, rusé vlasy ovinuty byly bílým turbanem. Ptám se, co to za krajana, a tu mi řečeno, že to Bosňák. Několik krokův dáleji potkali jsme ženu ze Staré Srbije, z Kosova pole, v širokých nohavicích. Národních krojův vůbec velikou zde viděti rozmanitost. Ze skalnatých krajin nad řekou Ibrem přicházely karavany drobných soumarův; každý koník nese po obou bocích dvé křížův kamenných na hroby ze sněhobílého mramoru, jenž nedaleko staroslavného kláštera Studenice se láme. Sedláci a selky z okolí zaplavovali trh výborným ovocem, přinášejíce je od rána do večera na ramenou v koších. Jak skrovnou cenu potraviny v Srbsku ještě mají, o tom stůjž zde na ukázku jeden příklad: *oka* ($2^1/_4$ libry) největších temnožlutých hrušek je zde za dva krejcary rak. čísla!

Z čaršije přijde se do cikánské *mahaly* (čtvrti), která i zde je památna jednak mladými černookými cikánkami, jednak obvyklou nečistotou.

V dřevěném Kragujevci téměř jen státní domy, úřady a školy, jsou z kamene, a ani ty ne všecky. Jsou to vesměs prosté domky přízemní aneb o jednom patře.

Jakkoli Kragujevac proti Bělehradu považuje se za město starší, konservativnější, podobně jako Moskva proti Petrohradu, však historie jeho počíná vlastně teprvé v našem století. Čím Kragujevac jest, tím stal se z vůle knížete Miloše Obrenoviće. Miloš jej sobě vyhlídnul jednak pro polohu v samém nitru nového knížectví, jednak pro blízkost hor Rudnických, do nichž Turci nikdy se neopovážili, a pro vzdálenost od obvyklých velikých drah i silnic, kudy vojska obyčejně chodila. V památkách středověkých, starosrbských, zpomíná se sice župa Lepenica, ale o Kragujevci nikde ani sledu.

Těsnou uličkou se z čaršije přijde na širé prostranství, okolo něhož seřaděny jsou nejdůležitější a nejpamátnější budovy Kragujevecké. Prostředkem v stínu košatých stromův plyne Lepenica, v létě potok nepatrný, napolo vyschlý, v zimě však a na jaře nezkrocená horská bystřina, jejíž nekázané střelhbité vlny někdy celé město pobouří, neboť zhusta jim břehy nestačí a ony i přes ně v pravo i v levo mezi domy se rozlévají. Na levém břehu prostírá se veřejný park, který městu ke cti a k okrase slouží; uvidíš zde pěkné kvítí a stromoví, překypující vysokou trávu a četná sedadla, jako kdekoli na západě.

Za parkem prosvituje Kragujevecká residence; na sta zajímavých upomínek a polovice novější srbské historie k ní se poutá. Vysoký plot z palisad ohražuje památné to místo. Branou strážemi hlídanou vstoupíš na prostranný, travou zarostlý dvůr i shledneš před sebou tré osamělých budov. V levo stojí palác knížete Miloše, v pravo palác manželky jeho kněžny Ljubice, na prostředku palác jeho dětí; neboť dle způsobu východního každý bydlel pro sebe.

Každý cizinec jistě oči své obrátí nejprvé na palác kněžny Ljubice. Daleko široko znám je pod jmenem *šareni konak* t. j. strakatý palác. Zbudován je r. 1819, tedy nedlouho po vypuzení Turkův ze Srbska, a sice zcela ze dřeva, kteréž nikdež vápnem zakryto není, i představuje vzor slohu tureckého. Nad vchodem vítá nás vyzdobený znak sultánský;

pocházíť palác ten z doby, kde Miloš sebe spíše za tureckého vasala nežli za evropského knížete považoval, jakož i zprvu turecký nádherný oděv nosíval a hlavu turbanem si pokrýval. I vnitř konaku vše po orientálsku bylo zařízeno. Průčelí zaplňují široké galerie a schody; vše pokryto jest okrasami řezbářskými a hojnými arabeskami. Avšak nyní palác ten již jest ssutinou, stínem toho, co býval jindy; vrchovatou měrou snášel převraty a proměny, které na Srbsko vnitřními boji se strhly. Dlouhý čas v sálech kněžny Ljubice a jejího komonstva vojsko rozloženo bývalo, čemuž nasvědčuje veliké množství slámy, které tam po všech místnostech roztřeseno jest. Pávi procházejí se po pustých verandách a vetchých schodech, rozpínajíce pestré své ohony a neladným křikem oživujíce vymřelé komnaty. V skulinách a koutech pavouci pokojně tkaniny své osnují.

Po vrzajících, polo spadlých schodech vystoupíme nahoru. Všude pustota a prázdnota. Jediné na stěnách něco zvláštního shledneš: jsouť pokryty malbami, vytvořenými štětcem nějakého primitivního umělce. Jsou tu bitvy, turečtí jezdci, švábské armády v cylindrech a fracích, lítající hlavy a trupy padlých, Římané v moderních krojích, koráby a válečná loďstva, města, krajiny, rozkošné scény milostné atd., vše obroubeno podivnými arabeskami a ornamenty. Jezdci jsou arci větší než koně, lovci vyšší než stromy; postavy utíkajících vojákův a podoby krajin postrádají veškeré přirozenosti a perspektivy. I vypadá tato divná směsice nejinak, než jako dětská čarbanina. Čtenář dozajista domýšleti se bude, že toto arcidílo vyšlo z hrubého štětce nějakého samouka Srba, Bulhara, Řeka nebo Cincara, i zajisté nemálo se podiví, když mu sdělím, že fresky „šareného konaku“ vypracoval neznámého jmena — Němec. Důkaz toho spatřuje se v jednom pokoji, kde se nad žehnající rukou, ana z oblakův vyniká, slovo do slova čte: „Die Gotteshand segnet den kleinen Milan.“ Stálať tam kolébka knížete Milana, jenž po vypuzení otce svého Miloše r. 1839 několik měsícův vládl, načež co 20letý mladík záhy zemřel.

„Šarenému konaku“ rok co rok přibývá i stáří i vetchosti, a za nemnoho let cestovatel o něm nepochybně se doví jen z doslechu.

Kněžna Ljubica, choť osvoboditele Srbův, byla žena obzvláštní. Za bojův o svobodu v bitvách na koni se zjevovala a i se zbraní zacházeti uměla. Když Miloš jednou v Rudnickém kraji před Turky na útěk dáti se musel a především ženu i děti spasiti chtěl, Ljubica k obnovení statečného boje jej pohnula slovy: „Což chceš, abych tě zástěrou svou chránila před Turky?“

Německý cestovatel Pirch*), který Srbsko r. 1829 navštívil, píše: „Kněžna Ljubica ještě nyní je krásná paní. Rysy tváře její mají výraz veliké určitosti, avšak bez všeliké tvrdosti; postava její je ušlechtilá a přirozená, oděv snad ještě jednodušší než ostatních městských paní, a jen pěknou kožešinou a briliantem ve vlasech od nich rozdílný. Celý její zevnějšek poukazoval by na činnou vážnou hospodyni, jakkoli

*) Reise in Serbien im Spätherbst 1829. Von Otto von Pirch, Premierlieutenant im königl. preussischen Ersten Garde-Regiment. Berlin 1830. 2 díly.

vysoký její stav a neobyčejnou povahu nepoznati nelze. Hospodářské záležitosti spravuje ona sama, dávajíc tkáti a přísti a rozkazujíc v kuchyni; béře však značný podíl i u vychování a vyučování svých chlapcův, při čemž žádné příležitosti nezmešká, aby se sama vzdělala." A Francouz Blanqui*), jenž jí představen byl r. 1841 v Bělehradě, tedy po vypuzení jejího manžela, za velikých nepokojův v Srbsku vypuklých, píše o ní: „Představte si paní padesátiletou, výrazu martiálního, zádumčivého a přísného, s rysy ostře vyznačenými, pohledu zasmušilého a hrdého, s hlavou nepokrytou a copem šedých vlasův ověnčenou — taková byla kněžna Srbův. Silné její ruce odhaleny byly až po lokte, odkudž splývaly co jediná okrasa krajky barvy rovněž černé, jako ostatek jejího oděvu, jenž spíše jeptišce než panující kněžně příslušel."

Za knížete Miloše „šareni konak" nenazýván jináč než *harém.* Tak aspoň dočetl jsem se v časopise Joakima Vuiće, literárního dobrodruha, jenž r. 1826 pod knížecí ochranou srbské kláštery a starožitnosti ohledával a o tom v Budíně r. 1828 velikou knihu vydal, která náleží k nejpodivnějším výrobkům tiskařského lisu. Psána je s naivností a samolibostí nevyrovnanou a ozdobena nejen podobiznou spisovatelovou, ale i obrázky, které představují cestujícího autora, jsouce asi tak malovány, jako u nás selské karty. Že harémy turecké vnitřnímu i zevnitřnímu zařízení Kragujeveckého kněžnina konaku byly za vzor, o tom není pochyby.

„Šareni konak" leccos mezi zdmi svými viděl, o čemž nyní leda legendy se nesou. Chci zde vypravovati jeden známý případ. Kníže Miloš, jenž ve spůsobu života někdy se řídil příkladem tureckých begův a pašův, vedle zákonité manželky držíval sobě i nezákonité ženy. Jednoho času vyhlídl sobě jakousi Petriji, která v Ljubičině komonstvu sloužila, a tak velice ji sobě oblíbil, že prý již s popem svým umlouval, jak by Ljubicu zapudil a Petriji za manželku pojal. Než pop o těch piklech kněžně nesmlčel. Ljubica vzhořela pomstou. Jednoho dne, když se již setmívalo, sedlaný kůň stál připraven za „šareným konakem." Kněžna pokojně seděla ve svém pokoji. Petrija vystoupí na *minderluk,* to jest pohovku, jaké na východě kolem celého pokoje u stěn bývají, a zastírá oponu před oknem. Tu padne rána z pistole, zatřesou se dřevěné stěny konaku a Petrija mrtva klesne k zemi. Rána i na druhé straně nádvoří v knížecím konaku slyšána byla. Miloš ihned se dovtipil, co se asi stalo. Avšak Ljubica na svém koni již ujížděla k svému rodu do hor. Kníže vyslal vojvodu Vučiće s momky, aby ji neprodleně honili; než oni veliké chuti ani spěchu neměli. Po některém čase podařilo se zprostředkovati smír.

Na své návštěvě v Cařihradě r. 1835 kníže Miloš koupil si dvě krásné dívky Čerkesky, které později pokřtěny byly a jmena Anica i Danica obdržely. Tím velikou nevoli způsobil i u Turkův i u Srbův, nejvíce ovšem u kněžny, která hluboce jsouc uražena, od té chvíle mnoho se umlouvala s nespokojenou stranou v zemi, podporovanou od Rusův, kdežto Angličané knížeti nadržovali. Danica bydlela jeden čas

*) M. Blanqui, Voyage en Bulgarie pendant l'année 1841. Paris 1843.

v „šareném konaku,“ ne snad jako v harému, odloučena ode všeho světa, nýbrž zcela svobodně; cizince, kteří jí představeni byli, velmi vlídně vítávala.

Takové jsou upomínky „šareného konaku.“ Obraťme se k ostatním dvěma palácům. Konak pro děti, nejmladší z tří zdejších budov, je prostý evropský dům nejobyčejnějšího spůsobu.

Větší pozornosti zasluhuje knížecí konak, největší z tří paláců Kragujeveckých, také v tureckém slohu vystavěný, nemýlímli se, roku 1817; nyní však velice již jest obnoven a změněn. I zde před domem uvidíš turecký *binektaš* k vsedání na kůň. Před vchodem stojí antický lev na vysokém podstavci a silně porouchaný římský náhrobek, který již roku 1826 zde se nalézal, přinešen byv z daleka, kdes od Požegy u Užice; toť jsou nejstarší památky celého Kragujevce. Vnitř je v přízemí i nahoře otevřená předsíň, sloupy podepřená. I knížecí konak původně byl zcela dřevěný a malbami, koberci i zbraněmi vyzdobený. Na verandě sedával kníže Miloš a tam buď porady odbýval, buď s stařešinami svými obědval, buď cvičením vojenským na širém nádvoří se díval. Nejraději by residenci úplně byl přenesl do Kragujevce, než nešlo mu po vůli; Bělehrad zajisté větší důležitost vždy měl a míti bude.

Před knížecím konakem stála veliká hruška, pod níž exekuce nejen holí, ale prý i zbraní vykonávány byly. R. 1837 seděl jednou kníže Miloš na verandě a tu náhle zdvihne se vichr a hrušku zúplna zkácí; bylať z jedné strany již valně seschlá. Za tehdejší veliké nespokojenosti pohlavárův srbských, která r. 1839 přivedla k vypuzení knížete Miloše, případ ten považován za božské znamení. O stromech, které před konakem stály, vůbec mnoho báječného se vypravuje.

Již nahoře při popisu letohrádku Topčiderského podotknul jsem, jak prostý a jak patriarchální byl život Milošův. Vláda jeho, doba to v novověkých dějinách evropských zcela neobyčejná, nyní nesčetnými anekdotami a legendami je vyšperkována, z nichž některé, jakkoli nám znějí zcela nevěrohodně, na čisté pravdě jsou založeny, jiné pak buď zhola jsou vymyšleny buď k nepoznání přeměněny. Brzo mine čas, kde ústa lidí souvěkých a svědkův očitých ještě pravdu neb nepravdu těchto pověstí dotvrditi mohou, jako již vymřeli pamětníci dějin prvního povstání Karadjordjova. Ku křivým pověstem o Milošovi mnoho přispívaly vnitřní rozbroje, které Srbskem zmítají po dnešní den. Na východě legenda, epos a satira zmocňují se historické látky věru ještě téhož dne, co děj se odehrál.

V konaku Kragujeveckém za Miloše bývala i knížecí kancelář, neveliká to místnost se stoly pro noviny a psaní, s globy, mapami, podobiznami, korouhvemi a s malou knihovnou, v níž kromě konversačního slovníka stálo několik západoevropských zákonníkův. Kníže, sám čísti neuměje, psaní předčítati si dával od sekretářův, kteří v jeho domě bydleli a vždy k službám býti museli. Jim on též své listy diktoval. R. 1829 čtvero novin přicházelo do knížecí kanceláře: Petrohradské noviny, Augsburger Allg. Zeitung, Oesterreichischer Beobachter a Constitutionel. Pro knížete z nich pořizovány překlady a výtahy. Miloš, jakkoli žádnými školami neprošel, běhy politické výborně ze stanoviska svého posuzovati uměl. Mezi sekretáři jeho vynikal známý

srbský spisovatel *Dimitr Davidović* († 1838) ze Zemuně, muž vzdělaný a mnoha jazykův znalý, jenž 1813—1822 ve Vídni vydával první srbské noviny a pak, odebrav se do Srbska, co první sekretář knížecí obstarával zahraniční záležitosti.

Než opusťme konak a podívejme se na druhou stranu Lepenice. Tam o samotě stojí dřevěná zvonice a vedle ní těsný kostel Kragujevecký. Pohledl jsem skrz otevřená vrata dovnitř — byltě svátek — a spatřil jsem téměř jen ženské obecenstvo, jehož různobarevné fesy celé scenerii dodávaly ráz obzvláště malebný. Zde v Kragujevci vše chodí v národním kroji, ve fesu a dolamě; „švábské“ módy jsou zde věcí tak vzácnou, že se každý na ulici po nich zvědavě ohlíží.

Nedaleko od kostela stojí dřevěné nízké stavení, o němž bys ani nevěřil, že to jedna z nejdůležitějších budov celého Srbska. Je to sál pro skupštinu, od knížete Miloše po jeho návratu na trůn r. 1859 na rychlo postavený.

Dále pak, rovněž naproti konaku, rozkládá se rozsáhlý arsenál, nejdůležitější to část města, která jemu v obyčejnou dobu téměř veškeren život dodává. Na ohromné prostoře, ana otočena zdí, vypínají se dlouhé nevysoké budovy, prostrannými dvory od sebe oddělené. Je zde továrna na kovové patrony, veliká slévárna na děla se vším, co k ní potřebí, dílny rozličných řemeslníků, sklady ručnic a kulí, kasárny, kanceláře atd. Mnoho set děl rozestaveno je po dvořích a vedle nich i kůle leží v hromadách. Spatřil jsem zde mezi jiným mnohé historické kusy, turecká děla v boji o svobodu dobytá, staré benátské kusy, rakouské moždíře v 17. století v Štyrském Hradci lité, které nejprvé Turci a od nich pak Srbové co trofej z vítězných bitev domů si odnesli. Ale nejzajímavější jsou stará děla srbská z dob povstání. Když Srbové pod Karadjordjem na Turka se pozdvihli, ručnic, šavlí, handžarův a pistolí jistě měli dostatek, ale děl žádných, a tu krušno bylo zápasiti s vojsky opatřenými dělostřelectvem. Ale přišla jim pomoc i v tom. Jovan Petrović, prostý kovář ze Zemuně, jal se kovati děla tak zdařilá, že jimi Turci ze země vyhnáni byli. Jedno takové dělo s letopočtem 1808 viděl jsem v Bělehradském museu, jiná (jedno z 1812) v Kragujevci. Syn Petrovićův nyní je předsedou nejvyššího soudu.

Arsenál Kragujevecký stojí teprvé něco přes dvacet let. V sultánském *hattišerifu* r. 1830 Srbsku mezi jiným dáno právo, že smí k potlačení nepokojův a k potrestání zločincův potřebný počet branné moci vydržovati. Na základě tohoto ustanovení vyvinulo se srbské vojsko. Kníže Miloš zařídil 5 plukův národní obrany, po rusku oděných, jimž velel ruský plukovník Danielović, rodilý Srb; kromě toho měl 500 mužův gardy a 100 kozákův. V plucích měl se branný lid častým vystřídáním a doplňováním vycvičiti. Zároveň začato posílání mladíkův na cizozemské vojenské školy.

Rychlý pokrok nastal za knížete Alexandra Karadjordjeviće (1842 až 1858). Zařízeno několik vojenských škol a továren. Stálého vojska nebylo však než 2500 mužův. V prvních letech padesátých založena pak slévárna na děla v Bělehradě. Užito k tomu strojův koupených v Belgii, odkudž přiveden i ředitel. Ale dělo nepodařilo se ani jedno. Vláda ředitele propustila, stroje přenesla do Kragujevce a s přivolením

Napoleona III. za ředitele do služby vzala Francouze Loubry z Douai. Po dlouhých přípravách ulito v říjnu r. 1853 šest šestiliberek a dvě houfnice. Šťastný výsledek tohoto podniku potkal se s nekonečnou radostí všeho lidu; rány z děl rozléhaly se po dolině Kragujevecké, hudba hrála po ulicích a ředitel od knížete skvělými dary obsypán. Než Loubry po roce odešel a brzo zemřel. V práci pokračovali dále učeníci jeho, rození Srbové. Za deset let po prvním pokuse bylo 85 kusův hotovo.

Za knížete Michala pracovalo se o zdokonalení branných sil s velikým úsilím a arsenál znamenitě zveleben. Kníže Miloš r. 1859 po svém návratu do Srbska povolal francouzského plukovníka Mondaina, který po některý čas byl vojenským ministrem. Největší krok od knížete Michala učiněn tím, že roku 1861 Kragujevecké skupštině předložil plán k organisací velikolepé národní obrany (narodna vojska). Již r. 1862 při bombardování Bělehradu zjevno bylo, jaká síla spočívá v tomto novém zařízení.

Letos (1875) čítá národní obrana celkem 150.590 mužův, i rozdělena jest na dvě třídy. První třída má 80 praporův pěchoty s 67.280 muži, 33 škadrony jízdy s 4.950 muži, 28 baterií, 19 setnin pionérův (2.812 m.), 18 setnin sanitátních, 760 pontonérův a veliké vozatajstvo, asi 13,000 mužův s 14.622 koni, tedy všeho všudy i s kováři a dělníky 98.930 mužův. Druhá třída má 80 praporův pěchoty s potřebným vozatajstvem, 51.600 mužův s 3360 koni.

Řadové vojsko je velmi skrovné, takořka jen jádro armády pro případ války: 8 setnin pěchoty, 2 setniny myslivcův, 2 škadrony jízdy, 350 „žandárův“ v Bělehradě, 7 baterií a prapor inženýrský, všeho všudy asi 3500 mužův a něco přes 200 důstojníkův. Důstojnictvo výborně je vzdělané, věcí svých znalé i požívá veliké vážnosti u celého národa. Uniforma nynější podobá se francouzské a velmi jest jednoduchá. Ručnice jsou vesměs zadovky. Kromě vojska má srbská vláda jeden válečný parník na Dunaji. Budžet ministerstva války r. 1873 obnášel celkem 11,849.208 grošův.

Společenský život v Kragujevci velmi je skrovný, ačkoli tam není nedostatek vzdělaných lidí, úředníkův, důstojníkův a profesorův vyššího gymnasia a učitelské preparandie. Piano mají v celém městě jen jedno. V Bělehradě je jich arci více, ale podnes nikdo neumí tam nástroj takový laditi; čas po čase po parolodi z Pančeva přijíždí takový umělec a libozvučnost pian za drahé peníze napravuje.

Domy Kragujevecké někdy bývají uvnitř zcela dle západního spůsobu vkusně upraveny; na mnoze však spatříš v nich spůsob starosrbský. Často uprostřed zeleného trávníku stojí jednotlivé dřevěné budovy o jednom patře, do nichž se vystupuje po schodech zvenku upevněných. Pokoje bývají nevelikė, dokola červenými *minderluky* otočené, s nábytkem buď domácím buď západním; viděl jsem i koberce orientálské, krásnou perskou práci již několik století starou. Na stěnách spatříš podobizny panovníkův a hrdin srbských a jejich rodin. Viděti tu Miloše v uniformě ruské i v oděvu tureckém, srbské vojvody z dob povstání a rozmanité rytiny z vlastenské historie starší i novější.

Na východním konci města je pivovar, v němž krajané naši Srbům pivo vaří. Že se jim při tom daří, o tom mne přesvědčilo četné zde shromážděné důstojnictvo. Pivovar má zahradu na pahorku, s něhož je krásná vyhlídka na celý Kragujevac a na vysoké hory, jejichž hřebeny na jižním obzoru vystupují.

Večer živo bývá na čaršiji. Lidé sedí na lavicích před krámy, kouří a rozprávějí. Českému čtenáři nebude nezajímavo, že na Kragujevecké čaršiji je mezi kavárnami též jedna „kod Zlatnog Praga", arci velmi jednoduše zařízená, bez velikých oken s tlustým sklem a bez mramorových stolkův, neboť taková nádhera na východě není ve zvyku. V kavárnách bývá večer při slabounkém osvětlení hudba, ovšem hudba zcela originální; tři čtyři mládenci hrají na primitivní housle, zpívajíce při tom písně erotické a junácké. Slyšel jsem tu zpívati nejen srbsky ale i bulharsky. Jednou odpoledne, jda po ulici, z jednoho domu uslyším jakési bzučení jako z oulu. Přistoupiv blížeji pozoroval jsem, že tam vše přeplněno sedláky; mezi hlasy lidskými rozeznati bylo jakési bouchání, jako když ve velikém hmoždíři kávu tlukou. Než přátelé mne poučili, že to muzika, ovšem turecká; housle a píšťaly daleko přehlušoval hřmotný buben. (Dokončení.)

Poněmčování Poláků v Poznani.

Od

Jana Miliče.

Přes tisíc roků je střední Evropa jevištěm krutého boje, jejž bylo proti míru milovnému Slovanstvu zdvihlo výbojné Německo, zastírajíc své výbojné záměry nejsvětějšími zájmy lidstva. Rozšíření náuky křesťanské mezi ohavnými pohany, vyplenění peklu propadlých kacířův, obhájení vzdělanosti a volnosti proti slovanským barbarům: taková byla v rozličných dobách hesla bojovníkův německých, když se chystali v příhodné chvíli zasaditi tomu onomu slovanskému kmeni smrtelnou ránu. Kříž a evangelium, meč a oheň byly zbraní v tom boji, a kde nedostačovaly, tam musila vypomoci lesť a lež, líčíc Slovany jako nejsurovější barbary a ujímajíc jim tímto spůsobem účastenství ostatního vzdělaného světa. Slované bohužel neuměli zastaviti své domácí vády a postaviti se společnému nepříteli svorně na odpor, ale buď nepříteli, jenž jim na hrdlo sáhal, náležitého odporu nekladli, aneb dokonce ve svých malicherných rozepřích rozhodčím jej činili. Svou odvěkou nesvorností, která zmařila množství dobrých vlastností jejich, Slované zavinili sami, že přese všechnu zoufalou obranu jednotlivých kmenů musili ustoupiti před nátlakem Němectva skoro po celé čáře — od ústí Labe až k moři Jaderskému, daleko za své původní hranice; nešťastná nesvornost zavinila, že mnohé slovanské kmeny docela jsou vyhubeny, jiné zase žalostně uhněteny. Ze západních Slovanů se až na nepatrné zbytky lužických Srbův pouze Čechové a Poláci na bojišti udrželi.

Přirovnáli se země česká mohutné baště, jež má hájiti vlasti slovanské na nejkrajnějším západě, lze říci, že podobnou důležitost má na severozápadě Poznaňsko, ač bývá význam jeho často podceňován. Někdejší velkovévodství Poznaňské, od r. 1860 provincie Poznaňská, patřilo kdysi k Velkopolsku a tvořilo podstatnou část království polského, ano bylo po dosti dlouhou dobu hlavním sídlem polského živlu. Avšak již záhy počali na tyto krajiny dorážeti Němci, pokračujíce volným sice, ale tím pevnějším a bezpečnějším krokem přes čerstvé hroby Polabanův od Labe k Odře, a odtud dále k Visle. Rozmnožení německého živlu v Velkopolsku mírným pochodem pokračovalo již od 13. věku asi podobným spůsobem jako v Čechách: zakládána německá města, nadaná na újmu domácího slovanského obyvatelstva mnohými důležitými výsadami; povoláváni do země němečtí mniši, jmenovitě cisterciáci, kteří odevzdávali své rozsáhlé pozemky v nájem zase jenom svým německým rodákům; za třicetileté války sesíleno bylo německé obyvatelstvo v Velkopolsku protestanty, hledajícími tam bezpečné a pohodlné bydlo; posléze přispěla k odnárodňování Polska vláda saských kurfirstův. Ale jakkoli Němci vysílali po několik století do Velkopolska své zákopníky, kteří obsadili mnohé důležité body a zejmena, sídlíce v městech, již dávno o průmysl a obchod s židy se dělili, zůstala země přece rozhodně slovanskou. Hůře bylo, když Poznaňsko připadlo *Prusům.* Nejprvé se jim při prvním rozdělení Polska dostalo tak zvaného kraje Notečského (1772); k tomu bylo r. 1793 až na Mazovsko připojeno celé Velkopolsko, ale po uzavření míru v Tilži (1807) bylo zase od Pruska odtrženo a k nově zřízenému vévodství Varšavskému přiděleno.

Vídeňský kongres, jehož účelem bylo, po neslýchaných převratech upraviti mezinárodní poměry evropské, pokoušel se mezi jiným napraviti veliké bezpráví, jehož se tři mocnosti v 18. století dopustily na národu polském. Ježto však pro odpor Rakouska, Ruska i Pruska nebylo lze pomýšleti na opětné sjednocení roztrhané polské říše, mělo se k společnému naléhání francouzské i anglické vlády dostati Polákům aspoň částečné náhrady za ztracenou politickou samostatnost bez újmy prospěchu oněch tří států: Polsko mělo i dále zůstati rozděleno, ale tak, aby části jeho nikdy nesplynuly s oněmi státy v jeden nerozdílný celek, nýbrž aby Poláci mohli vésti svůj vlastní, národní život, nejsouce ni v duchovních ni v hmotných zájmech svých nikterak potlačováni od jiných národností. V tomto smyslu bylo 1. čl. všeobecných úmluv Vídeňského kongresu ustanoveno, že Poláci jakožto poddaní Rakouska, Ruska a Pruska obdrží *zastupitelstvo* a *ústavu národní,* upravené dle povahy politického bytu, jaký každá z oněch tří říší uzná za dobré a slušné jim uděliti. Poněvadž pak bylo evropským mocnostem dostatečně povědomo, jak zle se Polákům již dříve pod pruskou vládou vedlo, jak bezohledně s nimi nakládal zvláště Fridrich II., jenž se byl bez obalu vyjádřil, že v nově nabyté krajině Notečské chce míti *raději jenom jediného Němce, nežli celý národ polský,*)* vidělo se účastníkům

---

*) Kraj Notečský byl málo zalidněn. Friedrich II. tedy nařídil, aby polské obyvatelsto právě nabytého Západního Pruska dodalo určitý počet mladých

Vídeňského sjezdu naléhavou potřebou, nástupce Fridricha II. výslovně zavázati k tomu, aby se budoucně vzhledem k svým polským poddaným vzdali všelikých snah poněmčovacích. K tomu konci směřuje především 3. čl. užší smlouvy mezi Pruskem a Ruskem, jímž byl 1. čl. všeobecných úmluv v ten smysl doplněn, že Poláci jako poddaní obou smlouvajících stran obdrží ústavy, zabezpečující jim zachování národnosti; této užší smlouvě, uzavřené dne 3. května 1815, přiřknuta od Vídeňského kongresu taková síla a platnost, jako by v úmluvách všeobecných doslovně zanešena byla. Dle 2. článku všeobecných úmluv se z oné části vévodství Varšavského, kteráž připadla Prusku, mělo utvořiti tak zvané velkovévodství Poznaňské, země od království pruského zcela rozdílná a s ním jenom osobní unií spojená. Aby pak Polákům při vší rozdrobenosti *politické* zachována byla aspoň jednota *národní*, ustanoveno bylo 14. článkem Vídeňských úmluv, aby jim zaručena byla svobodná plavba po všech řekách a průplavech v celém rozsahu dávného Polska (z r. 1772), a podobně aby návštěva přístavů, vývoz a dovoz přírodních i průmyslnických výrobků, obchod a vůbec pohraniční spojení mezi jednotlivými polskými provinciemi nebyly nikterak obmezovány.

Jaký význam a smysl měla tato usnešení Vídeňského kongresu, jest na snadě, a liché i bezpodstatné jest tvrzení Prusův, jako by 1. čl. všeobecných úmluv vyvrácen byl dodatkem téhož článku, že národní ústava má býti provedena dle povahy politického bytu, jakýž každá ze tří vlád uzná za dobré a slušné jim uděliti; takovýto výklad by učinil usnešení Vídeňského kongresu vzhledem k Polákům vůbec úplně ničemnými, ponechávaje každé vládě úplně na vůli, jak s nimi naložiti chce. Také sám Friedrich Vilém III., úmluvy ony v plném znění přijav a potvrdiv, jednání své v jich smyslu zaříditi chtěl, jakož vysvítá z provolání k polskému obyvatelstvu velkovévodství Poznaňského, když se po skončení Vídeňského sjezdu nad ním u vládu uvázal.

„I vy jste obdrželi vlast“ — stojí v onom královském provolání ze dne 15. května 1815 — „a zároveň důkaz mé uznalosti za svou příchylnost k ní. Jsouce připojeni k mé říši, nebudete nuceni zapírati svou *národnost.* Vašeho *náboženství* bude šetřeno i dbáno o přiměřené vydržování jeho služebníkův. Vaše *osobní práva* i váš majetek vrací se opět pod ochranu zákonů, o kterýchž budoucně i vy raditi se budete. Vaší *řeči* bude všude ve veřejném jednání vedle německé užíváno, a každý z vás bude míti dle svých schopností svobodný přístup k veřejným úřadům ve Velkovévodství jakož i ku všem úřadům, hodnostem a důstojenstvím mé říše. Můj místodržitel mezi vámi narozený bude u vás sídliti. On bude seznamovati mne s vašimi tužbami a potřebami, vás pak s úmysly mé vlády.“

Práva Poznaňských Poláků byla ostatně znovu r. 1848 v celém

---

silných dívek, z nichž každá musila přinesti věnem jednu krávu, peřinu a několik tolarů v hotovosti. Tyto dívky byly zasnoubeny zmrzačeným v sedmileté válce pruským vysloužilcům, a takto spojené párky rozsazeny do kolonií na řece Notči; odtud za nepřetržitého působení pruské vlády brzy vzniklo v onom kraji četné obyvatelstvo, převahou ovšem německé.

rozsahu uznána a to sice nejen od národního pruského sněmu, jenž se shromáždil za příčinou utvoření pruské konstituce, nýbrž i od německého parlamentu Frankfurtského, kterýž uznal za svou mravní povinnost, zabezpečiti cizím národům, obývajícím v mezích říše německé, zachování jich národnosti. Prohlásilof slavně německé národní shromáždění ústavodárné, že „celistvě uznává právo německých národností v Německu, že tyto se mohou dále vyvíjeti na svém národním základě i užívati jak v záležitostech církevních tak ve školství, literatuře, administraci i soudu rovnoprávnosti jazykové, a samo sebou se rozumí, že všelikých práv, jež tvořící se konstituce udělí německému národu, také oni budou účastni. Sjednocené odtud a volné Německo jest dosti silno i mohutno, aby mohlo vyrostlým v jeho lůně cizincům, mluvícím jinou řečí, uznati zúplna všechno to, co jim udělila příroda i dějiny, a ani Slovan ani dánsky mluvící Šlezvičan ani vlaštiny užívající obyvatel jižního Německa *nebude míti příčiny k žalobám, že jeho národnost jest pronásledována,* aneb že se bratrská ruka Němcův od něho odvrací.“ Bohužel bylo takové osvědčení národní spravedlnosti v německých dějinách velmi řídkým úkazem a ještě jen planým slovem zůstalo.

Když se pruský král ve správu nově zřízeného velkovévodství Poznaňského uvázal, nevystupovaly germanisační snahy pruské hned křiklavě na jevo. V čelo velkovévodství postaven byl polský šlechtic, kníže Radziwiłł, s titulem *místokrále;* pod jeho vrchní mocí řídil všechny záležitosti správní *nejvyšší president,* taktéž původu polského; úřadníci někdejšího vévodství Varšavského, dosazení od Napoleona I., byli ve svých úřadech ponecháni: vůbec zdálo se z počátku, že jest vládá odhodlána svědomitě a poctivě dostáti svým závazkům. Sotva však byla národní organisace úředně ohlášena i v platnost uvedena, již počala ji táž vláda tajně podkopávati, spoléhajíc na to, že nedůvěra ostatních mocností evropských líčeným zachováním úmluv Vídeňských dostatečně ukonejšena byla. Nepozorovaně byly za krátkou dobu základy národní ústavy polské tak rozviklány, že po smrti knížete Radziwiłła (1831) úřad místokrále zůstal neobsazen, a celá soustava na okamžik provedená se úplně sesula.

Od té doby počala vláda velkovévodství Poznaňské soustavně odnárodňovati. Pruský generál Grolmann zřejmě se přimlouval za provádění odnárodňovací soustavy, ukazuje k tomu, jakou důležitost má Poznaňsko pro pruský stát, jednak pro svou polohu mezi Slezskem, Pruskem (provincií) a Pomořanskem, jednak zase pro svou blízkost k Berlínu, od něhož není vzdáleno více než osmnácte mil. Proto prý jest svatou povinností každého občana, napnouti poslední své síly, aby země tato byla pruskému státu nejen zachována — neboť pouhá myšlenka odděliti ji od Pruska musí býti považována za skutečnou velezradu — nýbrž všemožně se o to přičiniti, aby se tam vzmohlo také dobré t. j. německé smýšlení. Po smrti knížete Radziwiłła byli polští úředníci propuštěni aneb přesazeni, polština z úřadů a správy vytlačována, a konečně byl na místo Radziwiłłovo dosazen zřejmý nepřítel polské národnosti, *Flottwell,* s názvem pouhého místodržitele, čímž velkovévodství Poznaňské postaveno bylo na roveň s jinými pruskými pro-

vinciemi. Flottwell vyjádřil sám v pamětním spise o své správě velkovévodství Poznaňského, vykonávané od prosince r. 1830 až k počátku r. 1841, kam směřovaly po celou tuto dobu jeho snahy. Přiznává se totiž, že jako správce *provincie* Poznaňské dle svého dobrého vědomí a svědomí rozuměl své povinnosti tak, aby „její těsné spojení s pruským státem tím podporoval a upevňoval, že její politické zvláštnosti, zvyky a náklonnosti, takovému spojení se příčící, ponenáhlu odstraňoval, a naproti tomu živly německého života jak v hmotném tak v duchovním ohledu v ní víc a více rozšiřoval, tak aby konečně jako závěrek jeho úkolu úplné sjednocení obou národností rozhodným vyniknutím německé osvěty dosaženo býti mohlo."

Pruská vláda ovšem horlivě podporovala germanisaci Poznaňska dle návrhu, jejž byl tak přesně a určitě vyslovil Flottwell. Poněvadž se však Prusko za časů Flottwellových nikterak ještě nemohlo odvážiti k zjevnému porušení Vídeňských úmluv vydáním protivných jim zákonů, běželo prozatím o jiné prostředky k dosažení oněch záměrů. Takový vhodný nástroj nalezen byl brzy v německém úřednictvu, jímž velkovévodství zaplaveno k tomu konci, aby bez zbytečného hluku ponenáhlu provádělo dalekosáhlé zámysly vládní; tomu hladovému úřednictvu bylo velkovévodství Poznaňské vydáno v plen, jako kraj dobytý sveřepým nepřítelem. — Působením Flottwellovým vydáno bylo již dne 3. února nařízení, vkládající do rukou centrální moci jmenování *zemských rad* (Landrath), kteří byli dosud voleni od velkostatkářů, tehdy ještě největším dílem Polákův. Slibováno sice, že vláda bude vybírati tyto hodnostáře mezi velkostatkáři, slib ten však zůstal pouze jalovým slovem, v skutečnosti nebyl za krátko v celém velkovévodství ani jeden zemský rada rodu polského. Dne 10. prosince 1836 následovalo jiné podobné nařízení, zrušující úřad *okresních starostů* a nahražující je *komisary* od vlády jmenovanými. Takovým pochodem se stalo, že brzy v Poznaňsku nezbyl ani jeden polský úředník. Úplné vyloučení Polákův sice nevysloveno žádným zvláštním zákonem, ale bylo hotovou událostí. Pruské úřednictvo stalo se Poznaňsku pravou morovou ranou. Objevilo se to zvláště roku 1848, když národ německý byv ze západu ovanut velikou i vznešenou myšlenkou volnosti a chtěje napraviti ty bezpočetné téměř křivdy, jež během dlouhých let páchali Flottwell a jeho pomocníci na národu polském, uznal práva jiných národností a přimlouval se také u pruské vlády za to, aby velkovévodství Poznaňské bylo reorganisováno na základě úmluv Vídeňských: tu president a direktoři, konsistorní, školní, vládní, zemští a soudní radové, krajští, policejní a hospodářští komisaři, četníci a vůbec všichni, kdož báli se o tučná místa, byli hlavními původci krvavých srážek mezi vojskem a Poláky, čímž první svit svobody byl zaplašen. Pomocí úředníků, kteří v Poznani ode dávna bývali kalem úřednictva, pomocí úředníků, kteří za našich dnů v Poznaňsku s takou horlivostí provádějí květnové církevní zákony, jala se vláda uskutečňovati již za Flottwella rovněž bezohledné zákony, kteréž sice nikdy nebyly vydány ani veřejně vysloveny, v jejichž ducha však úřednictvo záhy dokonale vniklo.

Vláda doufala dosáhnouti svých zámyslů dvojnásobným útokem na Poláky: útokem na důležitosti jak hmotné tak duchovní.

První útok směřoval k tomu, aby majetek pozemní i průmyslnický z polských rukou přešel do německých. Němcům měla býti dána výsada nejen na vlastnictví, úřady i hodnosti, nýbrž i na práci, jež jest jediným majetkem dělníkovým, tak aby Polákům co Polákům byl ucpán poslední zdroj výživy, následkem čehož se za krátkou dobu musili státi národem nuzákův, cizích na půdě, která je zplodila, a v jistém smyslu cizopásníky ve své vlastní zemi. Útok druhý měl poněmčiti ducha obyvatelův, zničiti jich jazyk, změniti jich mravy a obyčeje, vyrvati jim jich náboženství, přivesti v zapomenutí děje a podání jich vlasti, a konečně se vzpomínkou na všechny tyto věci zahladiti v nich samo národní vědomí.

Jak již svrchu řečeno, snažila se pruská vláda zprvu zjednati svým germanisačním choutkám pevný základ, na němž by mohla dále bezpečně stavěti. Takový základ měl býti zjednán odnárodněním půdy, a skutečně dodělalo se Německo v tomto směru mnohem značnějších i patrnějších výsledkův nežli *odnárodňováním lidí.* Statky nemovité kus po kuse vychvacovány jsou polským majitelům, víc a více přecházejí ve vlastnictví Němců, čemuž od počátku třicátých let napomáhají rozličná skoro neodolatelná administrativní opatření.

První záminku k soustavnému ochuzování polského obyvatelstva vzala si vláda z povstání ruských Poláků; k řadám bojovníků Varšavských připojila se totiž také nepatrná část mladíků z Poznaňska a jiných krajin polských, poddaných pruskému králi. Ač ostatně pruští Poláci na povstání ani z daleka nepomýšleli, kladla vláda pruská čin několika mladíkův veškerému polskému obyvatelstvu za velký zločin a umínila si je potrestati. Poněvadž však vypátrání a potrestání skutečných provinilcův bylo věcí rovněž nesnadnou jako nevděčnou, upustila vláda od stíhání osob a obrátila zřetel svůj k statkům. Všechny rodiny usedlé ve velkovévodství byly stíženy ohromnými penčžitými pokutami, kteréž byly od státu bez odkladu vymáhány; a když majitelé statků nebyli s to ihned je vyplatiti, bylo jmění jejich úředně zajímáno a prodáváno. Tím způsobem byl zabaven a prodán velký počet polských statků, jež pronajímány aneb za ceny pranepatrné prodávány jsou výhradně Němcům; odtud obrátil se do velkovévodství Poznaňského silný proud německých statkářů, za nimiž v patách následovala celá hejna správcův, služebníkův, řemeslníků a obchodníkův, vesměs horlivých bojovníků za hmotný prospěch Němcův jakož i zuřivých rozšiřovatelů „německé kultury."

Avšak při vší dobré vůli nelze přece zabaviti celou zemi, ani zajímání statkův tak soustavně prováděti, aby mohl takovýto, jinak velmi účinný a výdatný způsob pokuty zaveden býti jak obyčejný trest za jakýkoliv přestupek, ač pruská vláda, vyznamenávajíc se ode dávna neukojitelnou hrabivostí, nebyla by snad ani tohoto prostředku se štítila, kdy by byla mohla již tenkráte proti Evropě zježiti své bodáky. Prozatím tedy byla nucena vyhledávati jiných prostředků. Pozemní majetek se v Prusku dělí na dvě kategorie: statky šlechtické (Rittergüter) a nešlechtické. První jsou nedělitelny, t. j. nesmějí přejíti v ruce několika majitelů, nemohou býti tudíž prodány leda v celosti, ani roz-

drobeny mezi několik dědiců. Umřeli otec obdrží statek jeden syn, jenž povinen jest vyplatiti ostatním dědicům připadající jim podíl na penězích. Jím se stává, že dědic otcovského statku, chceli svým závazkům vzhledem k ostatním spoludědicům vyhověti, bývá nucen učiniti půjčku, za kterouž se musí zaručiti celým statkem, poněvadž jest tento nedělitelen. Z toho přirozeně vyplývá, že i největší a nejspořádanější šlechtické statky bývají obtíženy četnými dluhy, a právě této okolnosti užila vláda k tomu, aby veškeren pozemní majetek Polákům ponenáhlu vyrvala.

Především věnovala značné sumy peněz, aby z nich byly udíleny za velmi mírné aneb dokonce žádné úroky půjčky Němcům, kupujícím některý polský velkostatek; aneb jim měly z nich rozdávány býti premie, aby mohli za prodávaný statek podati více nežli ostatní kupci, a tím aby Polákům všeliké závodění s nimi učiněno bylo nemožným; konečně pak měly býti z uložených peněz polské statky kupovány bezprostředně pro stát a potom prodávány Němcům třeba se ztrátou. „Obdržel jsem," napsal již před 35 lety Flottwell, „královský rozkaz, abych na účet vládní kupoval polské velkostatky a prodával je potom Němcům. Fondy, jež stát do mých rukou vložil, opatřily zemi přes třicet německých velkostatkářův, a základní jistina přece není značně stenčena."

Ale vláda uchopila se ještě ráznějších prostředků. Ve velkovévodství Poznaňském utvořila se již dávno společnost, jejímž účelem bylo odvrátiti od velkostatkářů nebezpečí, hrozící zadlužováním a nuceným prodáváním majetku. Tato společnost, skládající se ze samých velkostatkářů, proměnila zcela jednoduchým spůsobem soukromý úvěr v souborný. Každý z nich, v jedné osobě dlužník a zároveň člen společnosti, dal své vlastní statky ve dvojí zástavu: jednou k zaručení závazků, kteréž na se vzal jako dlužník vzhledem k společnosti, po druhé zase, aby jako solidární podílník zaručil závazky, kteréž na se brala společnost k někomu třetímu. Každý pak obdržel v poměru k velikosti a bezpečnosti své hypothéky nejen hotové peníze, nýbrž nad to ještě zástavní úpisy nesoucí úroky, kteréž úpisy v celé zemi přijímány byly za peníze jako u nás bankovky. Půjčená jistina nebyla od dlužníkův nikdy vymáhána, nýbrž umořována ročními splátkami, vyměřenými obyčejně na velmi dlouhou dobu a tudíž nehrubě obtížnými, tak že dlužník svým povinnostem k společnosti snadno dostáti mohl. Společnost zase činila svým závazkům vzhledem k majitelům zástavních úpisů zadost každoročním vyplácením určitého počtu těchto úpisů dle určitého pořádku. Tato společnost se až do počátku šedesátých let řídila sama dle stanov potvrzených vládou; volila své úředníky, správní rady, svého předsedu. Skládajíc se téměř ze samých Poláků, měla také až na nepatrné odchylky polskou správu. Avšak právě tím že odvracela nebezpečí od národnosti polské, přišla v rozpor s pruskou vládou. Tato odepřela jí potvrditi další trvání, nehledíc na nepopíratelné služby, kteréž tato společnost prokazovala v národohospodářském ohledu celé zemi; nehledíc na finanční jistotu, jakéž poskytovala, ježto vládla nejen značným základním kapitálem, nýbrž i akcie její vždy stály na burse mnohem výše než akcie podobných společností pruských. Společnost tak užitečná a potřebná musila vzíti za své. Položilať vláda za nevyhnutelnou

podmínku dalšího trvání společnosti dva nesplnitelné požadavky. Předně chtěla sama jmenovati předsedu, správní rady a úředníky, což by znamenalo úplné vyloučení Poláků ze správy jich vlastních záležitostí ve prospěch jich zřejmých nepřátel a protivníkův; za druhé žádala vláda za změnu stanov v ten smysl, aby v příhodný okamžik směla vymáhati od dlužníků půjčenou jistinu, kteréhož opatření by se bylo nepochybně užilo vždy proti Polákům, a společnost by se tedy úplně minula se svým prvotním účelem. Sotva se však společnost polských velkostatkářův rozpadla, nemohouc vyhověti přemrštěným požadavkům vlády, založila tato na základech právě naznačených nový podobný ústav. Jak zdárné ovoce neslo toto a jiná opatření pruské vlády, o tom podává velmi výmluvné svědectví Neumann*), dle jehož udání v Poznaňsku patří asi 900 velkostatkův Němcům a jen 770 Polákům. Skvělý to zajisté výsledek sotva čtyřicetileté činnosti!

S nemenší vytrvalostí pracovala vláda o poněmčení polského obyvatelstva. Ačkoliv Friedrich Vilém III. byl slíbil, že vedle němčiny požívati bude polština ve všech veřejných záležitostech rovného práva, přece byla tato od počátku třicátých let odevšad soustavně vypuzována. Na jiném místě již se stala zmínka, že s nastoupením Flottwellovým v místodržitelský úřad zároveň byli z velkovévodství odstraněni všichni úředníci polští a nahrazeni veskrze rodilými Němci. Z počátku sice šetřeno rovnoprávnosti jazykové aspoň potud, na kolik se pouhý Němec může v dospělých letech polštině přiučiti, avšak již v letech padesátých měli Němci k Polákům tak málo ohledu, že dle ministerského rozhodnutí od Poznaňských úředníků ani znalost polštiny nevyžadována — a to v zemi, kteráž ještě nedlouho před Vídeňským sjezdem zvala se Velkopolskem! Lze si pomysliti, jaké nesnáze působilo pouhému Polákovi takovéto bezohledné odstrkování jeho mateřštiny na rodné půdě. Kamkoliv se v životě veřejném obrátil, všude zavládla cizota: ve správě, v úřadech, v policii, v průmyslu, v obchodu, na silnicích, na železnicích, všude se stýkal s Prušáky, z nichž mnohý neuměl ani slůvka polsky. Chtělli si Polák dáti napsati nějakou smlouvu, byl nucen obrátiti se v Poznani k notáři Němci, neboť vláda nikdy nechtěla svěřiti podobný úřad rodilému Polákovi; vedlli při, musil s sebou vzíti k soudu tlumočníka, neboť úředníci jsou pouzí Němci, a poněvadž bylo úřední jednání německé, stávalo se ovšem velmi často, že mnohý Polák, jsa povolán před soud, nerozuměl ani obsílce ani žalobě protivníkově ani obhajování advokátovu ani soudnímu rozsudku; chtělli Polák navštíviti divadlo, musil jíti do německého, neboť vláda přese všechny žádosti nikdy nepovolila založiti polské divadlo**); chtělli se Polák vydati na cestu, musil žádati na železnici lístek po německu, neboť pokladník jinak před ním bez okolků zavíral své okénko. S takovými svízeli potkával se Polák ve své otčině, když ji zaplavilo německé úřednictvo, s takovými nesnázemi musí zápasiti až po dnešní den!

---

*) Das deutsche Reich in geographischer, statistischer und topographischer Beziehung v. Gustav Neumann. 2. vyd. 2 díl. Berlín, 1874.

**) Nyní se dostavuje v Poznani polské divadlo ze soukromých příspěvků.

Němčina se stala tolikéž nevyhnutelnou podmínkou vyššího vzdělání. Mimo to již od počátku třicátých let činěny byly pokusy, aby němčina ponenáhlu i v národních školách byla zavedena, k čemuž pracováno rozličnými prostředky. Tak bylo r. 1834 v jednom kraji polským učitelům nakázáno, aby týdně věnovali vyučování němčiny celých šestadvacet hodin! Jinde zase odevzdány ryze polské školy pouhým Němcům, a vůbec všude pilně pečováno o to, aby dítky nebyly vzdělávány ve své mateřštině. Poznaňsko mělo býti poněmčováno od samého kořene, počínajíc od nejútlejší mládeže, tak aby Berlínská vláda mohla svým časem mluvit o nenáhlém „vymírání Poláků.“ Takovéto germanisační řádění bohužel podporovali namnoze sami polští učitelé buď z bázně, aby se svými rodinami neztratili vezdejšího chleba, aneb davše se zaslepiti nadějí, že horlivost jejich bude odměněna povýšením v úřadě. Povolní nástrojové vlády, chtějíce se mermo zalíbiti na vyšším místě, zapomínali na své vychovatelské povinnosti tou měrou, že ubohé školáky, jichž jazyk se přes všechnu píli učitelovu po německu dosti rychle neobracel, nejen tělesně nemilosrdně týrali, nýbrž i před ostatními všemožně zahanbovali: věšeli jim na př. na záda tabulky s nápisem „trest za polštinu,“ chlapcům dávali na hlavu místo čepice ženské kokrhely a p. Ve vyšších vzdělávacích ústavech polština buď naprosto zanedbávána, aneb věnováno jí tolik času jako španělštině, totiž dvě hodiny týdně. V Poznaňském lyceu dal jednou učitel svým žákům za předmět písemní práce rozpravu o tom, jakou důležitost má v polských krajinách znalost tamějšího jazyka, a za to byl bez průtahu zbaven svého místa. Ovšem že i polské dějiny byly z předmětů veřejného vyučování úplně vyloučeny. Ano Berlínská vláda se nespokojila ani násilným potlačováním všeho což polského ve veřejných učilištích, nýbrž nedovolila polské mládeži ani to, aby si soukromou pílí dobyla potřebné znalosti řeči a dějin vlasteneckých, které se jí v žádné veřejné škole nedostalo. Majitelka jednoho dívčího ústavu v Poznani zavedla svým schovankám jednou za týden přednášku o polských dějinách; sotva policie o tom zvěděla, hned tyto přednášky co nejpřísněji zakázala.

R. 1848, když se snahy Poláků poprvé srazily s odporem usedlého v Poznaňsku německého a židovského obyvatelstva, bylo velkovévodství již z dobré třetiny zemí německou! Z počátku se zdálo, že onen památný rok, jenž svými velkolepými, světem otřásajícími událostmi v dějinách lidstva novou dobu zahájil, také Polákům utěšenější budoucnost založí. Zdálo se, že se Poláci svým nadějím tím spíše smějí oddávati, ježto všichni národové, kteříž byli právě setřásli s vlastní šíje nevolnické jho, obnovení polské říše za čin spravedlnosti a za nevyhnutnou podmínku evropského míru prohlásili.

První podnět k ráznějšímu vystoupení zavdal Polákům patent Fridricha Viléma IV. ze dne 17. března 1848, v němž král prohlásil, že jest pevně odhodlán přivtěliti k německému spolku všechny ony provincie pruského státu, kteréž měly až dotud vlastní správu. Tomu počali se Poláci protiviti, a nejen nechtěli připojení Poznaňska k německému spolku dopustiti, nýbrž vyslovili žádost zcela opačnou, aby totiž velkovévodství Poznaňskému dána byla polská *národní ústava*, čímž

měl býti učiněn první krok k znovuzřízení bývalého Polska. Polský lid, vyrušený ze své dosavadní netečnosti, shromáždil se dne 20. března v Poznani i zvolil zvláštní ústřední výbor, jemuž uloženo bylo vyslati ku králi deputaci, kteráž by mu přednesla žádosti polského obyvatelstva, a mimo to zříditi krajské výbory, kteříž měli bdíti nad zachováním pořádku a pokoje do té doby, až by správa země dle přání obyvatelstva definitivně byla upravena. Deputace, kterouž vedl do Berlína arcibiskup Przyłuski, vymohla na králi kabinetní nařízení ze dne 24. března, v němž slibováno, že velkovévodství Poznaňské obdrží ve prospěch polské národnosti nové zřízení. Hned potom dne 26. t. m. vydán ministerský reskript, kterýmž bylo dovoleno, aby reorganisační komise dle návrhu deputace pouze z rodilých Polákův byla utvořena. Jakmile se deputace se svými radostnými zvěstmi do Poznaně vrátila, proměnil se národní výbor v reorganisační komisi, a zvoliv ze svého středu devět členů, uložil jim, aby za předsednictví vrchního presidenta šlech. Beurmanna vypracovali předběžný návrh budoucího zřízení zemského; aby však ani Poznaňští Němci neměli příčiny k jakýmkoliv steskům a žalobám, povoláni jsou do reorganisační komise dva členové německé národnosti, ač Poláci k tomu právně nijak vázáni nebyli. Touž dobou polští vězňové, byvše z vězení osvobozeni od vítězného Berlínského lidu a obdrževše milost od krále, vrátili se u vítězoslávě do své otčiny, přinášejíce radostnou zprávu, že i němečtí kmenové uznávají potřebu znovuzřízení dávné říše polské a hotovi jsou, počíti proti společným nepřátelům společný boj. Poznaňští Poláci nemyslili jinak, než že konečně udeřila hodina vykoupení a ze všech sil počali se připravovati k velikému, rozhodnému boji; v Poznani a na venkově se všude s vědomím a bez zjevného odporu pruských úřadů zřizovaly polské národní gardy.

Německé a židovské obyvatelstvo bylo z počátku s opatřeními polského výboru úplně spokojeno. Výbor německý, jenž se byl utvořil vedle polského, zabezpečoval ve svém provolání Polákům svou věrnou podporu a vřelé účastenství ve všech podnicích k nabytí a utvrzení obecné volnosti, přijal vedle německých barev i polské, a zvěstoval, že se blíží hodina, jež smíří skutek rozdělením Polska; toto provolání bylo od veškerého obyvatelstva přijato s neobyčejným jásotem. Avšak brzy se Němci a Židé od Polákův úplně odvrátili, a jich nepřátelské smýšlení vzrůstalo, čím více se do velkovévodství německého vojska stahovalo. Nelze ovšem upírati, že se v prvních dnech staly z polské strany některé výtržnosti, jmenovitě že byly v jednotlivých místech zadrženy pošty, strženi vládní orlové, sesazeni někteří nenávidění zemští a krajští radové, sem a tam od německých velkostatkářů vymáhány rekvisice, a místy zabaveny vládní pokladnice; avšak životu německého a židovského obyvatelstva nehrozilo nikde ani nejmenší nebezpečí. Těchto nedorozumění chopili se úředníci, obávajíce se jednak, že by jako všude jinde pozbyli politické váhy, jednak že by při polské správě pro neznalost němčiny z úřadů musili býti vyloučeni, a konečně dobře vědouce, že jsou pro své poněmčovací snahy vůbec neoblíbeni, odhodlali se stůj co stůj překaziti znovuzřízení velkovévodství Poznaňského. I jali se štváti proti sobě národnost německou i polskou, sna-

žíce se vedle toho všemožně znešvářiti samy Poláky mezi sebou. Němcům a Židům líčili nejkřiklavějšími barvami hrozící nebezpečí, ano neostýchali se fanatisovati i obecný lid polský předstíráním, že s obnovením Polska vrátí se zase všeliká břemena feudální i nevolnická. Ty pak Němce, kteří Polákům přáli a úřednických piklů podporovati nechtěli, vyhlásili za zemězrádce. V těchto snahách přidružili se brzy k úřednictvu mnozí němečtí velkostatkáři a města. Posílány do Berlína deputace, adresy a petice, aby Poznaňsko připojeno bylo dle vůle královy k německému spolku; v rozličných novinách psáno o surovostech, jakých prý se Poláci dopouštěli; polští velkostatkáři a duchovní mezi lidem všelijak podezříváni, a vůbec protivníci Polákův neštítili se nižádné ošemetnosti, jen aby mohli do Berlína poslati zprávu, že polský sedlák nepřeje si jiné vlasti nežli Prusko a Německo. Prvním výsledkem této protipolské agitace bylo kabinetní nařízení ze dne 14. dubna, jímž ustanoveno rozděliti velkovévodství Poznaňské tak, aby v oněch krajích, kde německá národnost má převahu, reorganisace se neprováděla, nýbrž aby bez průtahů připojeny byly k německému spolku. Pruské ministerstvo ovšem opominulo vyšetřiti, zdali v oněch krajích, odkudž do Berlína posílány byly deputace, přimlouvající se za připojení Poznaňska k ostatnímu Německu, skutečně převládala národnost německá; i byla pověstná hraničná čára, kterouž měly německé kraje odděleny býti od polských, tak obratně vedena, že Polákům vypadla menší část Poznaňského území nežli Němcům.

Avšak Polákům dána byla již dříve příčina k nespokojenosti. Reorganisační komise totiž už dne 30. března návrh národního zřízení za předsednictví Beurmannova vypracovaný, podala ministru vnitra s žádostí, aby věc tak důležitá brzy vyřízena byla; též od sněmu byla do Berlína vyslána deputace s prosbou, aby k provedení zamýšleného znovuzřízení vypraven byl do velkovévodství královský komisař. Vláda však nechala žádosti Poláků nevyřízeny a vůbec nečinila nic, aby dané sliby uvedla v skutek. Všechno to musilo podryti důvěru Poláků a nespokojenost jich vzrostla ještě více, když staženo bylo do velkovévodství pod velením gen. Colomba asi 30.000 mužů, následkem čehož se Němci a Židé velmi vyzývavě chovati počali. Obecná nespokojenost hrozila na všech stranách vypuknouti v zjevný odboj, i nepomohl ani stav obležení, jímž byla země stížena. Teprvé za dvě neděle po vydání kabinetního nařízení ze dne 24. března přibyl do Poznaně vládní komisař, v. Willisen, aby konečně přikročil k provedení slíbeného nového zřízení. Poláci, ač měli dosti důvodů nedůvěřovati záměrům pruské vlády, dohodli se přece s Willisenem dne 11. dubna v Jarosławci v ten smysl, že národní polské gardy, kteréž se byly zatím shromáždily v jediném ležení v počtu asi 20.000 mužů, budou rozpuštěny, a vůbec osvědčili ve všem dobrou vůli, jen aby konečné uspořádání Poznaňských záležitostí šlo před se bez nových průtahů. Pohříchu, pruské vojsko tím, že napadlo pokojně z tábora se vracející vojíny polské a oloupilo je o jich skrovný majetek, zavinilo všeobecné rozhořčení, které vzrostlo ještě více následkem opatření gen. Colomba, jenž předstíraje úmysl upokojiti zem, vysílal do rozličných krajin jednotlivé oddíly svého vojska, kteréž plenic a loupíc beztrestně, konečně

dohnalo zoufalé Poláky k zjevnému zbrannému odporu. Tak přišlo ke krvavým potyčkám u Xiąže dne 29. dubna a Miłosława dne 30. dubna, kteréž měly za následek kapitulaci v Bardě dne 9. dubna; Poláci opět podali své šíje německému jhu.

Když Willisen odstoupil, poslán do Poznaně dne 3. května gen. Pfuel, jenž jako reorganisační komisař počal svou činnost tím, že potvrdil od gen. Colomba vyhlášené stanné právo. Po té ohlásil dne 12. května a 4. června rozdělení velkovévodství Poznaňského ve smyslu kabinetního nařízení ze dne 26. dubna, jež území polské národnosti ještě více obmezovalo než nařízení ze dne 14 t. m. Toto území polské, kteréž obnášelo asi třetinu celého Poznaňska, mělo obdržeti slíbené nové zřízení, avšak zůstalo zase při pouhém slibu; Pfuel nemohl pro tuto část najíti ani presidenta. Dopustilť, by za jeho úřadování německá a židovská chátra téměř ve všech městech vykonávala bez překážky policejní právomoc. Žádný Polák nesměl se ukázati na ulici, aby nebyl od luzy přepaden, prohledán a ztýrán; polským zajatcům ostříhávány hlavy do hola, aneb vypalováno jim na čele znamení hanby; německé roty táhly od dědiny k dědině a pod záminkou, že hledají zbraně neb podezřelé osoby, vtíraly se beztrestně v obydlí pokojných občanů a beztrestně na nich vykonávaly nejhnusnější násilí; polští velkostatkáři, kněží a učitelé nebyli jisti životem a musili se skrývati v lesích aneb hledati útočiště v cizině; neminulo dne, aby nebyl některý Polák zatčen, a přátelé vězňů nesměli opatřovati ani krmí, ani čistým prádlem. Z toho také patrno, že ono účastenství, jakéž celé Němectvo před nedlouhou dobou Polákům bylo osvědčovalo, nemělo základů, jakož vůbec i jen povrchní pohled do evropských dějin ukazuje, že Němectvo k Slovanstvu nikdy opravdového přátelství nechovalo.

Přes všeliké pronásledování hájili se Poznaňští Poláci velmi statečně. Národní duch útrapami, kteréž jej měly dokona utlačiti, stával se ještě pevnějším a odhodlanějším. Soukromá učiliště snažila se všemožně, poněmčovací snahy veřejných škol učiniti neškodnými, polské pak obyvatelstvo věrně se řadilo k praporu svých zástupců v Berlínském sněmu. Sami tito zástupci, zanechavše všelikých strannických půtek, vedeni jsou jedinou myšlenkou vytrvalého boje proti společnému nepříteli. I tak lze k nemalé cti Polákův říci, že první část vládního programu, totiž „odnárodňování lidí“ se valně nedařilo, a ubyloli od počátku nynějšího století Polákův tou měrou, že země, až na malé výminky nedávno polská, roku 1867 již 694.000 německého a jen 843.000*) polského obyvatelstva čítala, stalo se to hlavně „odnárodněním půdy.“ Polští poslanci nikdy neopominuli, z počátku na sněmu Poznaňském, později ve společném sněmu království pruského, dovolávati se nezadatelných práv velkovévodství, ale marně, neboť pruská vláda dříve vždy nalézala vhodnou záminku, proč jich žádostem vyhověti nemohla, nyní pak se přes ně přechází k dennímu pořádku. Berlínská vláda bezpráví činěná Polákům dlouho zapírala tím, jako by prý byli nenapravitelní revolucionáři, proti nimž nelze užiti prostředků dosti výdatných a přísných, a jako by jí náležela vděčnost ostatní

*) Neumann: Das deutsche Reich I. 366.

Evropy, poněvadž zabraňovala, by z doutnajícího revolučního ohniska nevyšlehl plamen zjevného odboje, kterýž by byl zachvátil nejenom Německo, nýbrž i Rakousko a Rusko. Když po nastoupení Viléma I. r. 1861 poslanec Niegolewski učinil v pruském zemském sněmu návrh, směřující k zachování polské národnosti v království pruském na základě smluv Vídeňských, vrátil mu ministr jeho žádost s podotknutím, že v provincii Poznaňské nemůže platnosti míti jiné právo a jiný zákon nežli pruský; smluv Vídeňských prý se Poláci dovolávati nemohou, poněvadž tyto neobsahují žádných opatření pro případ revoluce, a nakládáli se s Poláky přísně, jest to ze strany vládní pouze zákonná obrana proti jich piklům. Roznášelať se tehdy pověst, že se chystá veliké povstání polské; veřejné mínění, znepokojováno obavou před všeobecným požárem válečným, bylo tudíž nastrojeno proti Polákům. Pruská policie nemohla ovšem strašnému spiknutí přijíti na stopu. Tím horlivěji se této záhadné záležitosti ujali ti Poláci, kteří nevyhledávali spásy své otčiny v násilném převratu, jehož šťastný výsledek byl velice pochybný, nýbrž svých práv, spoléhajících na základě zákonů a mezinárodních smluv, cestou zákonnou a konstituční se dovolávali; záleželo jim na tom, aby zřídlo spiknutí bylo vypátráno, neboť poskytovalo vládě vítanou příležitost k potlačování jich národnosti a zákonné jich snahy na zmar uvádělo. Niegolewskému podařilo se konečně odhaliti tajemství a odevzdati je veřejnosti, což se stalo ve spůsobě interpellace v posledním sněmovním sezení.

V Poznani byl skutečně ústřední revoluční výbor, jenž si dopisoval s Londýnským klubem a rozstíral svou činnost na všechny kraje někdejšího Polska. Niegolewskému se podařilo opatřiti se téměř celou korrespondencí Poznaňských i Londýnských revolucionářů, z kterýchžto velezajímavých listin četl větší díl v pruské sněmovně. Poznaňský revoluční výbor žádal od Londýnského zaslání revolučních provolání, zbraní, přede vším pak horlivých a odhodlaných emisarů, kteří by doutnající v obyvatelstvu nespokojenost dovedli rozdmýchati v zjevný odboj. Dále ony listy obsahovaly výklady, že počínání polských poslanců, kteříž doufají dosíci nějakých výsledků cestou smíru a revoluci nepřejí, prý jest to nesmyslné; šlechta zase, místo aby se činně účastnila boje, vyhledává prý pomoci u evropské diplomacie, v kterémž jalovém mrhání sil ji věrně následuje kněžstvo: proto nechť provedení vzpoury jest zůstaveno pouze sedlákům, kteříž budou nuceni obrátiti své zbraně nejprvé proti vnitřním nepřátelům, totiž proti šlechtě a kněžím, aby pak v dalších podnicích měli volné ruce. — Dopisy ony Niegolewski předložil pruské sněmovně v původním znění. Bedlivé vyšetření jejich vedlo ještě k jinému objevení, kteréž naplnilo úžasem sněmovnu, ministerstvo i obecenstvo.

Objevilo se totiž, že původci tohoto rozsáhlého a hrozného spiknutí nikoliv *nebyli Poláci, nýbrž Prusové;* nikoliv potlačovaní občané velkovévodství Poznaňského, nýbrž sami úředníci potlačující vlády; nikoliv patero obyvatelův Poznaně, kteříž byli na listinách revolučního výboru podepsáni, nýbrž policie, jež ony podpisy padělala. Shledalo se, že ono ohromné spiknutí, s nímž pruská vláda nadělala po Evropě tolik hluku, bylo pouhou komedií, kterou zahráli pruští úředníci, ovšem

proto, aby uměle způsobili vzpouru a vládě novou záminku zjednali k provádění její bezohledné politiky. Aby pak Berlínská vláda zůstala před ostatní Evropou čista a neposkvrněna, byla samým polským sedlákům přidělena úloha katův: měliť napřed povražditi vzdělanější třídy, šlechtu i duchovenstvo, s nimi samými byla lehká práce. Hlavním hrdinou v této záhadné komedii byl — *sám policejní ředitel* Poznaňský, Barensprung. Revoluční provolání byla psána rukou jeho tajemníka Posta; tento Post byl zároveň dopisovatelem mnohých německých časopisů a zasílal jim arci nejspolehlivější zprávy o připravovaném polském povstání. Sotva lze předpokládati, že by tito úředníci byli se pustili v tak nebezpečnou hru bez vědomí vlády . . .

V letech šedesátých obrácen byl zřetel vlády více na upevnění a rozmnožení zevnější moci pruské, a jakkoliv se Polákům valně neulevilo, aspoň se jim nepřitížilo. Teprvé když Německo pokořilo Francii a vystavělo na troskách její slávy trůn císařský, obrátil se zřetel vlády opět ku vnitřním záležitostem a s dvojnásobnou silou vystoupila snaha, čelící k brzkému a úplnému poněmčení všech neněmeckých národů. Proti Polákům nastupováno mnohem příkřeji než kdykoliv před tím; jednak nemusilo Prusko na ostatní evropské státy bráti žádných ohledů, jednak dopustili se Poláci bezděky toho hříchu, že z číslic, nabytých při sčítání obyvatelstva dne 1. prosince 1871 se ukázalo, kterak ve východních krajích pruské říše Němectvo od několika let ve svém boji proti Polákům nepokračuje tak rychle a vítězně jako za let třicátých a čtyřicátých, ba že na mnohých místech ucouvlo s půdy dříve slovanskému obyvatelstvu odňaté. Vítězným Němcům velmi trpké bylo poznání, že němečtí osadníci, sotva se od nich na krátko odvrátila ochranná ruka Berlínské vlády, musili ustoupiti Polákům, ač tito za sebou ani bodáky nevládli, ani z vládních pokladnic nečerpali. V řadách bojovníků za věc německou nastalo rozhořčení. Kdo byli ti, již se odvážili pomáhati rozvoji polského živlu? Byli to učitelé, byli to katoličtí kněží, kteří provozovali dozor nad školami. Zatím s obnoveným císařstvím oživly v Německu také vzpomínky na dávné boje s Římem, i tak po šťastném skončení francouzské války podniknut uvnitř říše samé dvojí boj: boj proti katolickému duchovenstvu a proti neněmeckým národnostem.

Zápas počal přijetím říšského zákona ze dne 28. listopadu 1871, jímž obmezena byla svoboda slova na kazatelnách, a ostrým stíháním těch, kdož zákona toho nešetřili. Po té však následovalo dne 13. února 1872 schválení zákona neněmeckým národnostem nebezpečnějšího a osudnějšího, dle kteréhož „vrchní dozor nade všemi veřejnými i soukromými učilišti přísluší jedině státu, jenž jmenuje a propouští místní a okresní školní inšpektory.“ Zároveň počala vláda přihlížeti k tomu, aby katolické duchovenstvo budoucně bylo vzděláváno německy a všeliké duchovní úřady od nejnižších až k nejvyšším aby nemohly býti obsazeny jinak leč se schválením úřadů. K tomu konci vydán dne 11. května 1873 zákon, kterýmž vychovávání a dosazování mladých duchovních upraveno bylo. Jiné tři zákony, týkající se vystoupení z církve, disciplinární moci církve a zřízení královského soudu pro duchovní záležitosti (ze dne 12. května), dále mezí práva v užívání trestních a disciplinárních prostředků (ze dne 13. května) směřovaly k tomu, aby moc kněžstva

nad osobami stavu světského a biskupův nad nižším duchovenstvem byla seslabena, zároveň pak státu poskytnut prostředek k sesazení neposlušných, ačsi by zaujímali jakýkoliv úřad.

Všechny tyto zákony prováděny jsou s bezohlednou přísností; v katolickém duchovenstvu celé říše vzbudily zase tvrdošíjný odpor. Není tuto místa rozhodovati o sporu církve se státem; avšak nelze nevysloviti politování nad změtením náboženských a národních důležitostí mezi Poláky, neboť každá rána namířená proti katolické církvi zasahuje rovnou silou také polskou národnost; postavení německých katolíkův jest v tom ohledu mnohem výhodnější, oni neutrpí tak citelných ztrát. Neblahé změtení náboženských a národních zájmů mezi Poznaňskými Poláky záměrům pruské vlády velice svědčí. Jakých prostředků k poněmčování polského obyvatelstva užívá, o tom vydává nejhlasitější svědectví rozprava, kteráž se rozpředla dne 20. ledna t. r. v německém říšském parlamentu za příčinou návrhu polských poslanců, aby Poláci zachováni byli při právech, týkajících se jich národnosti a řeči.

Nejprvé mluvil posl. *Taczanowski.* Ukazoval zvláště, jak pruští úředníci práva Poláků libovolně ztenčují aneb dokonce upírají, a počínaje od nejvyššího presidenta, jemuž svěřena správa země, až do posledního okresního inšpektora všichni vydávají předpisy a nařízení, mající povahu zákona, jeden druhého předstihuje v pronásledování a tupení polštiny: jsou pohříchu známy takové případy, že okresní inšpektoři kárali mnohé učitele za to, když se opovážil mluviti polsky — s vlastní ženou!

Dopodrobna rozebral bezpráví, jaké se polštině všude u veřejném životě děje, druhý řečník Dr. *Niegolewski,* jehož výmluvná udání jsou tím závažnější, čím méně bylo německým poslancům lze je vyvrátiti. Nazval soustavu, kterou nynější vláda provádí, v školství soustavou *zpitomění,* v náboženství pak soustavou *zdivočení.* Ukázal, jaký díl v tomto neslýchaném utiskování národnosti mají úředníci velkovévodství Poznaňského, kteří nepravými zprávami samu vládu v blud uvádějí, a kterak tam, kde nebylo příčiny k pronásledování, takovou příčinu uměle stvořili: zavírali lidi do káznic pro paličství, aby mohli ústřední vládě ukázati na své zásluhy; aby si usnadnili pouť života a dosáhli vysokých úřadův, pronásledují slabé a odírají je o jich práva. Vůbec shledáváme tu zase ono úřednictvo, kteréž již za dob Flottwellových počalo svou zhoubnou činnost. Stopy jeho lze sledovati v administraci, ve školství i v záležitostech církevních.

Administrační řečí jest výhradně němčina, a pruští úředníci sobě u vytlačování polštiny z veřejného života počínají s takovou důsledností, že nešetří ani místních názvů, ba často *ani vlastních jmen;* z toho pochodí mnohé nesrovnalosti a zmatky v pozemkových a jiných úředních knihách, avšak nic naplat. Neuznávajíli obyvatelé překřtěných osad nových názvů, nepřijímajíli dopisů s novými nadpisy, bývají za takovou neposlušnost trestáni, často těžkými peněžitými pokutami. President Wegner vydal dne 14. září 1874 úřadníkům zvláštní instrukci, kterou jim bylo zakázáno přikládati k listinám vedle německých protokolů také polské, a jeli v některém případě nevyhnutelně potřebí něco teprvé přeložiti, nemá se v protokole o tom učiniti ani zmínky. Toto

vládní nařízení směřuje patrně k úplnému umlčení polštiny v úředním jednání. I stalo se na př., že jeden z úředníků, maje zanesti do matriky jmeno matky novorozeného dítěte*) *Jaskólské,* udělal z ní paní *Schwalbe,* poněvadž polské *jaskólka* znamená vlaštovku!

Tak bezohledně se nakládá s Poláky ve všech věcech. Zákon o spolčování nezapovídá učitelům a úředníkům vstupovati do spolků, v Poznaňsku však dosáhla nesnášelivost národní takových rozměrů, že učitelé nesmějí vstupovati do zpěváckých spolků, jsouli polské (reskript ze dne 13. března 1872). Učitelé nesmějí též náležeti ku „Spolku přátel náuk,“ ačkoliv německý prof. Virchov, navštíviv spolek a jeho sbírky, zplna uznal jeho opravdu náučné snahy. Ve Wodzisławi rozpuštěn byl čtenářský spolek pouze z toho důvodu, že členové rozpráveli mezi sebou polsky. V poslední době počali pronásledovati zas úředníky polské, poněvadž počet jejich během šedesátých let velice vzrostl: před tím bylo zanedbávání polštiny omlouváno tím, že se úřednickému stavu věnuje málo Polákův! Vláda, chtějíc dále užívati dobrých služeb polských úředníků a profesorů, činí je obyčejně v národním ohledu neškodnými tím, že je přesazuje do čistě německých krajin. Za to však přistěhovalí pruští úředníci mají ve všem volnou ruku, mohou porušovati zákony i ústavu, jen když to uškodí polské národnosti.

Co se tkne *škol,* byla polština do jisté doby v nižších třídách všude v krajích polských řečí vyučovací a teprvé znenáhla, když se žáci již byli v němčině s dostatek utvrdili, vyučováno jazykem německým a polským porovnu. Tento způsob vyučování vyvinul a utvrdil se ve východních částech pruské říše během posledních dvaceti let, spočívaje na školních zákonech min. Falka z r. 1842, jimiž bylo ustanoveno, aby v Poznaňsku na školách městských i vesnických obě řeči požívaly stejných práv, v gymnasiích pak aby zařízeny až do sekundy paralelní třídy.**) Ustanovení ta dokonala tak zvaná regulativa Stiehlova z r. 1854, což prospívalo polské národnosti tak, že se rány, zasazené jí v letech třicátých, ponenáhlu zacelovaly. Sotva to bylo (při sečítání obyvatelstva v prosinci 1871) pozorováno, počaly vládní orgány polštinu co jazyk vyučovací vždy více vytiskovati: z evangelických a smíšených gymnasií, jakož i škol obecných byla úplně vytištěna; ano byla docela vyškrtnuta z povinných předmětů a mohla býti v rozličných školách pěstována pouze jako cizí jazyk. Kde byly vedle ústavů německých polské paralelky, jsou bez průtahů zrušeny. V katolických gymnasiích v Ostrově a v Poznani zrušena polština co jazyk vyučovací napřed ve kvartě, uprostřed pak školního roku 1873 zavedena němčina na její místo až do septimy, jsou tedy výhradně němčinou vyučovány i dítky, kteréž jí nejsou mocny; že za takových poměrů

---

*) Poněvadž následkem květnových církevních zákonů mnoho církevních úřadů zůstalo neobsazeno, a jinde zase vykonávali křty, sňatky a pohřby kněží od státu neuznaní, povstal z toho v matrikách veliký zmatek; aby se tomu odpomohlo, bylo vedení matrik duchovním odňato a odevzdáno občanským úřadům (zákon z února 1874).

**) Pruská gymnasia mají 9 tříd, z nichž prima (první) nejvyšší jest, po ní sekunda atd.

nemohou činiti v učení značných pokroků, jest na snadě. Od 31. července 1873 vykládá se všechno jenom po německu, ano i z měšťanských škol polština vypuzena. V samé Poznani získal si o to největších zásluh purkmistr Kohleis, kterýž nejen zrušil ve vyšších měšťanských školách polštinu co jazyk vyučovací a učinil ji předmětem nepovinným, nýbrž vztáhl ruku svou také na soukromé vychovávací ústavy a ženská učiliště a vypudil i odtud polštinu. Elementární katolické školy poskytují pohled slzavého údolí, neboť vesnický učitel skutečně již neví, co si má počíti. Má vlévati po německu dětem němčinu do hlavy, a oni ničemu nerozumějí; sotva za dlouhou dobu se naučí na Winkelmannových tabulkách názvům několika zvířat, kteréž zapomínají, jakmile přestanou školu navštěvovati. Vesničtí rodiče dočkali se tudíž za trpělivé nešení státních břemen toho, že se jich děti ve školách ničemu nenaučí. V kraji Kašubův jest reskriptem ze dne 29. června 1873 výslovně zakázáno učiti děti polskému písmu. Jestliže se pak v národních školách děti přece něčemu po polsku učí, nenaučí se nikdy řádně, neboť jim předpisují čítanky, v nichž jest jazyk všelijak znetvořen a pokažen. Samo sebou se rozumí, že v takových čítankách nesmí býti ani nejmenší zmínky o mužích, kteří se vyznamenali v polské literatuře, tím méně pak o národních hrdinách.

„A na tom ještě nebylo dosti,“ pokračoval Niegolewski. „Sláva kalifa Omara, kterýž prý spálil knihovnu v Alexandrii, nedala spáti našim německým kulturníkům: v Poznaňském, Sremském, Inowrocławském gymnasii a j. zakázali vydávati žákům ze školních knihoven polské knížky!“

„Pozorujmež nyní, v jakém stavu nalézá se náuka v Poznaňském velkovévodství po vypuzení nejschopnějších vědeckých sil. Na místa vyhnaných posílají nám cizí učitele, kteří nerozumějí žákům, ani žáci jim. Zlořád tento vede k tomu, že na př. představený jisté občanské školy v Poznani, nemoha se dorozuměti, ze zlosti drobným dětem nadává. Jsou ovšem tak upřímní, že uznávají tento nepřirozený poměr mezi žáky a učiteli. Při zkoušce průmyslové školy v Poznani, ku které dostavil se nejvyšší president se svými úředníky, žádáno, aby zkušební komisař z kolleje dával otázky. Kdykoliv žák neodpovídal, omlouval se učitel slovy: „To jest Polák, nenaučil se ničemu, poněvadž neumí německy.“ A tento důvod dostačil samým vyšším úředníkům proto, že svými opatřeními chtějí polskou mládež zpitomiti. Proč pak věznití mládež ve škole, v které se nemůže ničemu naučiti?“

Jako s jinými předměty, tak naloženo i s náboženstvím. Duchovním bylo rozkázáno, aby je vykládali dětem pouze německy, a když z toho vznikaly rozličné spory a nepořádky, nařízeno jednoduše, aby náboženství vyučoval kterýkoliv učitel. Ředitel Geist z Poznaně pod trestem sesazení z úřadu rozkázal, aby učitelé sami vykládali náboženství, a zvláště se obracel v tom ohledu k mimořádně ustanoveným; žákům zase pod trestem vyloučení z ústavu kladl na srdce, aby tyto výklady pilně navštěvovali. V osvíceném devatenáctém století to ovšem jaksi podivně zní, majíli žáci poslouchati výklady z náboženství od někoho, kdo jest k tomu téměř násilně donucen. Roznášeči kultury posléze přišli k náhledu, že náboženství jest věc vůbec nepotřebná, a

proto bylo zakázáno, jemu vyučovati, třebas i jen soukromí. Žáci obdrželi před odjezdem na prázdniny jakési reversy, jež měli rodiče podepsati, zavazujíce se tím, že jich dětí nebude vyučovati náboženství kněz, zvláště ne polsky. Ve školách vesnických bylo kněžím přísně zakázáno, cvičiti školáky v náboženství, třebas jen mimořádně, v hodiny, kteréž nejsou určeny k řádnému vyučování. V některých městech nesmějí žáci vyšších ústavů navštěvovati ani služby boží proto, že v kostele káže kněz polsky; v tom smyslu vydáno na př. v Bydhošti zvláštní nařízení vládní (dne 12. prosince 1872).

Z toho, co jsme z řečí Taczanowského a Niegolewského vyňali, patrně vysvítá, s jakou úsilovnou vytrvalostí pracuje celý vládní stroj, od nejvyššího presidenta počínaje až k poslednímu okresnímu školnímu inšpektorovi.*) Avšak ani co se půdy týče, nespokojila se vláda tím, že za krátkou dobu vyrvala Polákům velkostatky větším dílem a osadila je Němci, ale vždy ještě pracuje s neunavnou pílí o tom, aby Poznaňská půda dále byla odnárodňována, a polské obyvatelstvo dokonale ochuzeno. Národní jmění polské bylo na př. ztenčeno zrušením alumnatu Ad S. Mariam Magdalenam v Poznani dne 1. října 1874, neboť ústav tento, určený k podporování chudých studentův, utvořen byl z polských kostelních fundací, zvláště pak z peněžitých pokut, kteréž vyplaceny byly za účastenství ve válce proti Rusku r. 1831. Sem se vztahuje z nejnovějších opatření pruské vlády proti katolické církvi zákon o zastavení katolickému duchovenstvu státní subvence; o něm počali v pruské sněmovně rokovati počátkem dubna b. r. a již dne 22. dubna byl potvrzen, nabývaje zároveň se dnem ohlášení plné právní platnosti. Katolickým arcibiskupům, biskupům a vůbec všem ústavům, od nich vydržovaným, zastaveny jsou všeliké státní podpory do té doby, až by se biskupové a jiní církevní hodnostáři zvláštním reversem zavázali, že zanechají dalšího odporu proti státním zákonům a budou jich budoucně ve všem poslušni. Buď přísná opatření vládní přinutí katolické duchovenstvo uznati květnové zákony, a pak připojí se co nová, výdatná síla k ostatním nástrojům germanisačním; aneb —

---

*) O činnosti okresních školních inšpektorů podal pěkný obrázek dr. Niegolewski ve své řeči. Užil k tomu žaloby kněze Hübnera proti nově jmenovanému inšpektorovi, Ebersteinovi. Tento při veřejné zkoušce v Zaborově, když učitel počal v druhém oddělení zkoušeti z náboženství náuku o Kristu, uchopil se pojednou slova a tázal se dětí: „Jest Kristus věčný čili nic?“ Děti odpovídaly: „Jest věčný, poněvadž jest zároveň bůh.“ Eberstein: „Kristus se narodil?“ — Ano. — Eberst.: „Kristus umřel?“ — Ano. — A proto, vyvádí závěrek sám Eberstein, Kristus není věčný. — V prvním oddělení opakovaly děti nauku o desateru božích přikázáních a Eberstein se při čtvrtém přikázání ptal, koho máme mimo rodiče ještě ctíti? — „Všechny starší osoby, představené, a zvláště duchovní i světskou vládu.“ Eberstein dodává: „Děti, především máte poslouchati císaře, a vlády duchovní poslouchati nepotřebujete, neboť to není žádná vláda.“ — Potom učitel přešel k přírodopisu, ptá se, na jaké třídy se rozdělují zvířata. Když na to odpověděno, ptá se Eberstein: „Do jaké třídy zvířat patří člověk?“ Děti mlčí a rozpomínají se. Eberstein: „Což dítě nessaje prsův matčiných?“ Děti: Ano! Eberstein: „Vidíte tedy, že člověk náleží do třídy ssavců a co se tkne rozumu, stojí pouze o stupeň výše nad opicemi.“ I tak — dodává Niegolewski — naši úředníci stojí toliko o stupeň výše nad opicemi.

což se více pravdě podobá — zůstane dále v odporu proti řečeným zákonům, a pak z toho vzejde Polákům škoda neméně citelná. Vláda neopomine mocí zákona ze dne 22. dubna t. r. zastaviti duchovenstvu dosavadní státní podporu, která však nebyla vyplácena přímo ze státní pokladny, nýbrž udílena byla ze zvláštních církevních fondů, jež byly utvořeny ze skonfiskovaných od r. 1772 až do r. 1830 církevních statků a nadací, a jsou tedy vlastně národní jmění polské. Zadržení státní podpory polskému duchovenstvu jest tudíž ochuzováním Polákův. Krom toho mnozí katoličtí kněží, jsouce zbaveni státní podpory, nebudou moci déle svůj úřad zastávati; jiná místa budou zase uprázdněna úmrtím, a dokud se nebude hlásiti kandidát státních zákonů ve všem poslušný, zůstanou neobsazena. V jednom i druhém případě uzavrou kostel úřední pečetí, polnosti pak a jiný majetek, příslušný k nezadaným farám, vezmou do své správy vládní komisaři.

I této vítané příležitosti využitkují pruští úředníci ve prospěch národnosti německé a na škodu polské. Jakmile se totiž farní a jiné církevní pozemky dostanou do správy vládního komisaře, budou nepochybně odevzdány německým nájemníkům, a co se jednou dostalo do rukou Němcům, nevrací se zpět k Polákům; tito ztrácejí opět značný kus půdy. — Z druhé strany lze očekávati, že budou kněží od zámožnějších občanů podporováni, aby nemusili z nouze svá místa opustiti, t. j. budou podporu, kteráž jim až do nedávna byla vyplácena ze skonfiskovaných národních fundací, dostávati přímo z polských kapes, a kdož ví, zdaž se to nestane posléze obecným pravidlem. A tak zastavením podpory katolickému duchovenstvu Poláci předně jsou zkráceni o úroky ze svých vlastních peněz a musejí se obávati, aby jim nebyla odňata i základní jistina; za druhé ztratí mnohé rodiny výživu, kteréž jim poskytoval nájem církevních pozemkův, a pozemky ty budou nadále živiti jich úhlavní nepřátele; za třetí, nechtějíli zanedbati svých náboženských potřeb, budou nuceni vydržovati si duchovní z vlastních prostředků.

Politika, kterou pruská vláda provádí proti Polákům, jest zdlouhavé hubení onoho národa, jenž zplodil Jana Sobieského a Mickiewicze, jehož stateční synové prolévali svou rytířskou krev v bezpočetných bitvách na prospěch pruského státu. Berlínská vláda chce ponenáhlu vyrvati slovanským obyvatelům velkovévodství Poznaňského vše, což jest člověku drahé a vzácné, v čem spočívá jeho důstojnost a síla, což jest nevyhnutnou podmínkou jeho života: školy, statky, náboženství, národnost, vzdělání. Nezměníli se okolnosti, jest se obávati, že svými krutými prostředky dříve či později dosáhne svých záměrů jako ve Slezsku, kde z kvétoucích jindy slovanských kmenů zbyly pouhé pahýly, pouhé drobty, zašlapané nohami Němců v prach a povržení. Kdy by nebyla práva Polákův zaručena mezinárodními smlouvami, cit pouhé lidskosti by kázal, aby se s nimi nakládalo šetrněji jako s národem, kterýž v nejvyšších oborech lidské činnosti skvěle osvědčil svou životní sílu, svou schopnost k samostatnému vývoji, který zplodil množství umělcův, neustupujících ani nejslavnějším koryfeům německým. „Podle vašeho domnění skutečně *síla jest nad právo,*“ volal dne 20. ledna t. r. Niegolewski v německém říšském parlamentě. „Rcetež tedy: Nechceme,

nemůžeme, stav věcí vymáhá, abychom vás Poláky pronásledovali. Proti takovým důvodům bychom přirozeně nemohli vystoupiti.“ A poukázav ještě jednou na nezadaná práva polské národnosti v Poznaňsku, pravil ku konci své řeči: „Žádáme pouze navrácení práv, kteráž jsme měli před vtělením do německé říše, neprosíme za ně, ale domáháme se, aby *nám učiněno bylo po spravedlnosti.* Nemyslím, pánové, že byste návrh náš mohli zabiti mlčením a tím spůsobem vyhnouti se zlým následkům, kteréž povstanou, povstati musí, způsobíteli dalším pronásledováním polského živlu to, že k obraně proti násilí vyvoláte v zemi třenice, jichž oběti půjdou do vězení. Pod praporem *národnosti* rozšířili jste své hranice, na základě národnosti roznítili jste v lidu svém zápal k velkým činům, jež vykonal. Pomáhali jsme vám, věřili jsme, že pro všechny jest stejná míra spravedlnosti, že za ty naše city nám nebudete spláceti pronásledováním. Zanechte toho násilí, aby o vás neopakovala se slova, kteráž pověděla známá Rolandová, vstupujíc na gilotinu: „O svobodo! co násilí a zločinův vykoná se ve jmenu tvém!“

A jaký byl úspěch této řeči? Návrh o šetření národnosti polské většinou hlasů zamítnut. Dobře se k tomu hodí slovo, kteréž jindy v pruské sněmovně pronesl ministr Eulenberg, mluvě o Polácích: „*Musíte býti Němci!*“ Poláci nemohou od Němců ničeho více nadíti, a nezbývá jim leč přidati se k náhledu svého poslance Taczanowského, který mluvě v téže příčině končil svou řeč takto: „Ostatně i to těžké postavení může na nás prospěšně účinkovati. Budeť tuším jeho následkem, že veškeren živel polský, jenž co nejtěsněji srostl se západními tradicemi, konečně přijde k přesvědčení, že nesmí *od západu* nic očekávati, nýbrž že účastenství a přirozené podpory pouze *na východě* hledati musejí! Neméně jest dokázanou věcí, že urážka velkých citů lidskosti ani jednotlivci ani celým národům nikdy neposloužila.“ — Taková slova z úst polských vzbudila vřelý ohlas v hrudi každého probudilého Slovana. Dejž bůh, aby toto plodné símě ujalo se v srdcích všech Polákův a zajisté přinese v krátké době veliké ovoce. Kéž se ujme i u nás i na dalekém východě, a učiní přítrž neblahým různicím jak mezi jednotlivými slovanskými kmeny, tak v lůně každého z nich zvláště, volajíc je všechny pod *prapor společné obrany.*

Neboť nebezpečenství vzrůstá od hodiny k hodině, od minuty k minutě. Jen svornost nás může zachrániti!

Nejstarší stopy člověka evropského.

Od

dr. H. Konvalinky.

(Dokončení.)

VI.

Přihledneme nyní k jinému druhu předhistorických nalezišť, k t. zv. *kjökkenmöddings.* Dánský tento název znamená doslovně hromady od-

padkův kuchyňských a jest jakožto terminus technicus u vědě předhistorické všeobecně přijat. Až posud nejlépe známy jsou kjökkenmöddingy dánské, roztroušené po březích při moři Baltickém; do r. 1860 prozkoumáno jich 50 a sice slovutnými učenci Forchhammrem, Steenstrupem a Woorsaem. Ony skládají se obyčejně ze skořápek jedlých lastur mořských, jichž obsahem suroví kmenové v době předhistorické se živili, zanechávajíce pevné částky na místě, tak že časem se vytvořily celé náspy neb pahrbky značné velikosti (délka některých dosahuje 200—300^m, výška $1\frac{1}{2}$—3^m a šířka 30—60^m). Mimo skořápky nalezeno v náspech hojně nástrojů kamenných, kostí rozštípených, jakož i veliké opálené desky, skládavší někdy primitivní ohniště praobyvatelů; z toho, jakož i jiných důležitých okolností zřejmě plyne, že nejsou kjökkenmöddingy způsobeny přírodními silami (jak dříve mylně souzeno), nýbrž člověkem, jenž na pobřeží v chudobných chatrčích neb snad pouze ve stanech bydlel, živě se kořistí jednak mořem jednak lovem poskytovanou.

Většina kjökkenmöddingů nachází se v nevelké, některé však u veliké vzdálenosti (10 i více kilomètrů) od nynějších břehů, což by nasvědčovalo tomu, že hladina moře v těch místech pevnině ustoupila; stáří těchto vzdálenějších náspů bylo by pak zajisté velmi vysoké, ježto podobné změny v poměrech moře a země obyčejně jen znenáhla se dokonávají.*)

Mimo Dánsko odkryty podobné náspy lasturové ve Skotsku, Anglii, Francii a mimo Evropu hlavně v Austrálii, Ohnivé Zemi (Darwinem), v severní Americe, na poloostrovu Malacce a ostrovech Andamauských (chvalně známým krajanem naším, bohužel tak záhy zemřelým dr. Stoličkou). Zvláště zajímavá jest zpráva Darwinova o divoších Ohnivé Země, živících se hlavně lasturami mořskými a trvajících tedy posud na témže nízkém stupni kultury jako praobyvatelé dánští.

V náspech dánských nejhojněji jsou zastoupeny skořápky ústřice (Ostrea edulis), srdcovky jedlé (Cardium edule), slavky (Mytilus edulis) a breženky (Litorina litorea), druhů to vesměs i nyní v atlantiku hojných a zhusta pojídaných. Zdánlivě nepatrné zbytky tyto dovolují nám vysloviti úsudky velmi důležité. Ústřice za dob nynějších v moři Baltickém více nežije, srdcovky, slavky a breženky sice posud dosti hojně se vyskytují, než nedorůstají nikdy oné velikosti, jakou se vyznačují tytéž druhy v ostatních částech atlantika, jakož i v náspech

*) O povšechném rázu kj. poučuje nás popis J. Lubbockův (Preh. times I. 7.), týkající se znamenitého náspu Mailgaardského: „Násep M. náleží k největším a nejpamátnějším a nachází se v sv. Jutsku poblíže Grenaa nedaleko břehův mořských a pokryt jest bujným bukovým lesem, nazvaným Aglt neb Aglskow. Trudno vypsati zvláštní dojem, jejžto řádně otevřený násep toho druhu činí na zkoumatele. Tloušťka jeho uprostřed obnáší skoro 10′, po stranách jí ubývá; kolem velkého náspu jest několik menších. Na povrchu vytvořila se ponenáhlu prsť, v níž buky vzrostly. Celá massa skládá se téměř ze samých ústřicových skořápek; kostí a kamenných nástrojů zde pouze málo nalezeno a ještě vzácnější jsou úlomky hliněných nádob. Štěrku a písku v náspu nebylo, leč na nejzazším jeho konci; obsahuje tedy pouze zbytky předmětů člověku prospěšných . . .“

lasturových. Úkaz ten nelze vysvětliti jinak než změněnou povahou vodstva v moři Baltickém, t. j. nenáhlým zřeďováním solného roztoku, jež od dob tvoření se oněch náspů pomalu se dokonávalo a jehož posud přibývá. Příčinou tohoto zřeďování jest nenáhlé zužování bývalého širokého spojení s Atlantickým oceánem, a zvětšený přítok sladké vody říční. Není pochybno, že tyto geologické změny se dovršovaly jen pomalu a přísluší tudíž kjökkenmöddingům stáří velmi značné.

Mezi zbytky obratlovců hojně se vyskytují kosti ryb a sice sledě (Clupea harengus), tresky hnědé (Gadus callarias) a mořského úhoře (Muraena anguilla). Velmi četné jsou i ptačí kosti rozmanitým druhům náležící; zvláště zajímavo jest, že hojně jsou zastoupeny kosti některých ptáků za nynější doby v Dánsku více nežijících, velké alky (Alca impenis) a tetřeva hlušce (Tetrao urogallus).*) Nemotorná velká alka žila ještě za historické doby v dosti značném množství v severní Evropě a poskytuje příklad živočicha kořistivou rukou člověka snad úplně vyhubeného. Tetřev hlušec živí se hlavně pupeny stromů jehličnatých (zejmena sosen) a odkázán tudíž bydlištěm svým na lesy černé; než lesův takových za doby nynější v Dánsku není, převládajíť tam lesy bukové, a tetřev nemůže tedy náležeti k nynější zvěřeně dánské. Ale nález kostí tetřeva v náspech lasturových naopak svědčí, že za oněch dávných dob na půdě dánské bujely rozsáhlé lesy jehličnaté. Závěru tomu theoretickému dostalo se skvělého praktického stvrzení a sice prozkoumáním starých dánských rašelin, proslulých svými bohatými nálezy z doby předhistorické a historické. Rašeliny ty bývají 10—30′ mocné; v nich jako v náspech lasturových posud nebyly nalezeny kosti velkých vymřelých ssavců doby diluviální, jsou tedy mladšího původu; nejspodnější vrstvy jejich, utvořené téměř úplně z rašeliného mechu charakterisují se zbytky arktických rostlin (Betula nana, Salix herbacea, palustris a reticula, Dryas octopetala) a poněkud vyšší vrstvy, četnými kmeny borovice n. sosny (Pinus silvestris), které někdy po březích rašelinných bařin rostly; ve vrstvě nad touto sosna již schází, jsouc nahražena dubem drnákem n. zimním (Quercus sessiliflora), pak následuje ještě mladší rašelina s kmeny dubu křemeláka n. letního (Q. pedunculata), olše, břízy a lísky. Dub za doby nynější téměř ve všech krajích dánských zmizel a ustoupil buku. Tyto podivné změny v květeně dánské, podmíněné aspoň částečně změnami klimatickými, vyplňují zajisté dlouhou řadu věkův. V nejmladších rašelinách nalezeny pouze nástroje a zbraně železné, ve středních (v nichž význačným dub), bronzové, a v starých rašelinách (v nichž význačnou sosna), kamenné.**) Památným jest zejmena nález Steenstrupův, jenž z hluboké rašeliny zpod spáleného kmene sosnového vytáhl mlat kamenný. Nahromadění kjökkenmöddingů a dobu sosen v tvoření rašelin můžeme tedy vším právem považovati za současné, a mohutnost rašeliny nad vrstvou obsahující sosny lze bráti za měřítko věkův od těchto dob uplynulých,

*) Naopak zbytky jiných ptáků nyní velmi obecných posud nenalezeny, (kura domácího, vrabce, vlašťovky a čápa).

**) Odtud se vysvětluje, proč rozvrh předhistorické doby na dobu kamene, bronzu a železa pochází od dánských archeologů (Thomsona).

tím spíše, anoť rašeliny přibývá sice pomalu ale pravidelně. Na základě dát o vzrůstu rašelin, pilným pozorováním zjištěných, přičítá Steenstrup kjökkenmöddingům stáří as 4000 let; než dlužno podotknouti, že číslo to značí pouze minimální hodnotu, ve skutečnosti jest nejspíše mnohem větší.*)

Ze ssavců nejhojněji jsou zastoupeny kosti jelena, srny a divokého kance, dále divokého túra,**) medvěda obecného, vlka, lišky, psa domácího, rysa, divoké kočky, bobra a j. Kosti zubra posud nenalezeny, ač v rašelinách se vyskytují, kosti domácích zvířat mimo psa rovně scházejí. Mimo túra divokého tedy veškeré druhy jmenované posud náleží k zvířeně evropské a ježto zbytky soba a jiných diluviálních ssavců v kj. se nenalézají, spadá utvoření jejich do doby pozdější než doba ledová t. j., do doby mladších náplavů.

Pozůstatky lidské práce v náspech lasturových objevené jsou hlavně nástroje z pazourku, kostí a parohů, jakož i úlomky z hrubých hliněných nádob. Kamenné nástroje vyznačují se různými stupni dokonalosti a podobají se svým zpracováním namnoze těm, které se vyskytují v jeskyních; hlazených a broušených mlatů jen velmi pořídku nalezeno, z čehož souditi dlužno, že i tento dokonalejší způsob práce za tehdejší doby v Dánsku nebyl neznámý. Chudičký a klopotný život kočovnický vůbec, stísněné poměry, v nichž žili oni dávní praobyvatelé, zaměstnaní pouze starostí o zachování svého bytí — vysvětlují dostatečně, proč nepronikl u nich všeobecněji vyšší stupeň vzdělanosti, označený skrovnými oněmi zbytky kamenných nástrojů hlazených a broušených, jakéhož bez pochyby již dospěli jiní předhističtí kmenové, v touž dobu jižnější Evropu obývající. Pojíce k ponětí neolithické doby či mladšího oddělení doby kamenné více představu menšího geologického stáří (mladšího náplavu), než relativní dokonalosti u zpracování kamene, musíme nálezy v náspech lasturových čítati do této doby, ježto předcházela dobu bronzovou.

VII.

Přirozeným postupem vedeni pojednáme nyní o předhistorických nalezištích nejvíce proslulých, — o zbytcích památných vodních osad

*) O rašelinách dánských viz díla Lyella a Lubbocka.

**) Mohutný divoký túr (Bos primigenius, neb B. urus) jeden z divokých druhů, z nichž pochází túr domácí (Bos taurus), vymřel v Evropě teprv za doby historické. Cæsar výslovně o něm („urus“) se zmiňuje co obyvateli pralesů střední Evropy; dle Herbersteina žil divoce ještě v 16. století spolu se zubrem a sice v pruskolitevských hvozdech. K němu vztahují se místa z Libušina Soudu: „Vstanu Chrudoš ot Otavy krivy . . . máchnu rukú, zařve jarým túrem“; z Ludiše a Lubora: „Vytče Zdeslav dlúhé dřevce i na dřevci túří hlava“ . . . „Praděd mój zbi diva túra“, jakož i z Nibelungů, kde se vypravuje o Sigfridovi, že zabil „starker ure viere“. Viz ostatně prof. Krejčího čl. v Živě r. 1859: „O vyhynulých ssavcích a ptácích.“ — Zcela jiným druhem jest zubr (Bison europaeus, Wisent, posud mylně v mnohých běžných knihách nazývaný Bos urus (auerochs). Druhdy všude v Evropě hojný žije nyní pouze na Litvě v hvozdě Białowiežském (zákonem šetřen a chráněn) a dle Bära divoce v některých místech západní Asie (Kavkaze).

na kolech neb jehlách, jež vesměs náleží do doby náplavů mladších. Slavný geolog náš, prof. Krejčí, uveřejnil v Živě r. 1863 o témže předmětu výborný článek, jehož zde částečně používáme, připojujíce k němu některé dodatky.

Stavby kolové hlavně vzhledem k dvěma okolnostem zasluhují pilného povšimnutí: jednak proto, že bohatá rozmanitost zbytků lidské práce v nich zachovaných odhaluje nám téměř úplný obraz tehdejší vzdělanosti, jednak za tou příčinou, že osady tyto, jsouce stáří velmi různého, tvoří v jistém smyslu pojítko mezi dobou předhistorickou a historickou. První zbytky staveb na kolech nalezeny v jezerech Švýcarských. „Již po mnohá léta (píše Krejčí) byly na dně jezer švýcarských, kterýchž voda znamenitou průhledností se vyznamenává, pozorovány řady kolů; účel jejich však nebyl znám, považovaly se obyčejně za zbytky lesů, v jezerách utonuvších. Když však v zimě z r. 1853 na 1854 následkem neobyčejného sucha a stálých mrazů řeky švýcarské znamenitě opadly, snížila se také hladina jezer a podle břehův jejich vytonuly na sucho široké pruhy suché země nebo ostrovy před tím nevídané. Tak u Curyšského jezera vyšla na den prastará osada lidská, již r. 1829 sice pozorovaná, avšak nepoznaná. Nejprvnější nález učiněn u místa Ober-Meilen, kde obyvatelé nového břehu k zvětšení svých pozemků použili. Na kvap počali stavěti kamennou hráz a prostoru tak získanou vyplňovali zemí u nového břehu vyzdviženou. K nemalému podivení dělníků objevily se při tom kopání konce zaražených kolův, množství jeleních parohů a všelikého náčiní z nich zhotoveného. Učitel v Ober-Meilenu p. Aeppli zaslal nalezené starožitnosti archeologické společnosti do Curychu a obrátil tím najednou pozornost obecenstva k tomuto velezajímavému předmětu."

V brzkém čase pak odkryto celé množství podobných vodních osad netoliko ve větších jezerech švýcarských (Curyšském, Ženevském, Bodamském, Neufchâtelském, Bielském, Murtenském a Sempašském), nýbrž i v menších (Inkwylském, Luisselském, Moosseedorfském, Pfäffikonském a j.). Větší jezera byla četně obydlena, v Bielském jezeře doposud napočítáno 20, Ženevském 24 a Neufchâtelském dokonce 49 jednotlivých osad neb stanic.*) Nálezy švýcarské nezůstaly dlouho osamotnělými: podobné zbytky vyskytly se během posledního 20letí téměř ve všech zemích evropských.

Stavby na kolích byly budovány v jezerech, řídčeji v řekách, obyčejně nedaleko břehů neb blíže ostrovů na místech méně hlubokých; do dna byly zaráženy koly (jehly), na ně položeny kmeny, trámy a prkna na spůsob podlah, a na těchto postaveny dřevěné chýše. Na koly bráno tenší kmeny buď celé neb rozštípené průměru různého

---

*) Z bohaté literatury o kolových stavbách švýcarských vytknouti sluší výtečné spisy: dr. Ferd. Kellera „Dis keltischen Pfahlbauten in den Schweizer Scen 1.—6. Bericht (Mitth. der antiquar. Gesell. in Zürich), Desora „Les palafittes ou constructions lacustres du lac de Neufchâtel," Morlota „'Etudes geologico-archéologiques au Danemark et en Suisse," Troyona „Habitations lacustres des temps anciens et modernes," Rütimeyera „Die Fauna der Pfahlbauten der Schweiz," Heera „Die Pflanzen der Pfahlbauten."

(4—8"); spodní konce kolů zaostřeny buď otesáváním buď připalováním. Hloubka, do které koly zaráženy, jest různá (dosahuje v některých osadách až 4'), a ježto vyčnívaly nad hladinou aspoň 4—6', můžeme páčit celou délku jejich na 15—30'. Zarážení kolů dělo se těžkými kameny neb velkými dřevěnými palicemi, jaké se mezi koly sem a tam zachovaly. Vzdálenosti kolů obnášejí průměrně 1—2', počet jejich se řídí rozsáhlostí osad.*) Ježto větší část osad ohněm byla zničena, nedá se o bližším upravení chyší mnoho určitého pověděti. Ze skrovných zachovaných zbytků lze souditi, že měly tvar obyčejně obdélný; stěny jejich skládaly se z kolmých tyčí, volné prostory mezi tyčemi vyplněny byly proutím, a vnitřní strana stěn byla jílem upěchována. Podlaha chyší rovněž měla podklad z větví a proutí pokrytý vrstvou jílu a uprostřed stálo kamenné ohniště. Střechy byly pokryty slamou, korou neb rákosím. Velikost chyší zajisté byla rozdílná; známý sběratel Messikomer odkryl u Niederwylu zbytky dvou chyší 30' dlouhých a 20' širokých. Mnohé osady byly spojeny s pevninou pomocí jakýchsi mostů neb lávek (jichž zbytky aneb aspoň řady kolů od osady k pevnině dosti často se nacházejí), ano někdy i osady mezi sebou měly taková spojení (na př. u Grésine v jezeru Bourgetském v Savojsku); většinou však za týmž účelem užíváno primitivných člunů zhotovených z kmenů vypálených neb vyhloubených. Popis tento platí hlavně o typických kolových stavbách, k nimž náleží většina jezerních osad švýcarských; mimo to byly však nalezeny též takové, jež by se mohly nazývati náspovými (Packwerkbauten), při nichž podlaha spočívala na náspu složeném z kolmých a vodorovně položených kolů a mezi ně nasypaných vrstev kamení, země a proutí. Náspové stavby podobaly se tudíž irským jezerním osadám, t. zv. „crannoges", jakéž i za historické doby ještě budovány.

Bylo již prvé naznačeno, že kolovým stavbám, ač vesměs padají do doby mladších náplavů, různé stáří přísluší; soudíme to ze zbytků lidské práce, které se v nich zachovaly. V některých nalezeny pouze nástroje kamenné (leštěné a broušené, tvarů nejdokonalejších), z kostí a z parohů, v jiných vedle kamenných již nástroje a zbraně bronzové, ano v některých i železné spolu s bronzovými, z čehož přirozeně jde, že památný zvyk zakládati jezerní osady, ovládal předhistorickým člověkem švýcarským po dlouhé věky, od dob, kamž nesahá podání pokolení našeho, až po první zábřesky dob historických. Jmenované nástroje nacházejí se s mnohými jinými zbytky činnosti lidské, jakož i s rostlinnými a zvířecími částkami buď ve rmutu na dně jezer aneb v rašelině, utvořivší se znenáhla v jezerech aneb částech jezer, které od dob oněch dávných v bařiny se proměnily neb vyschly. Mnohé předměty zajisté již za trvání osad do vody vpadly a na dně se uložily,

*) U Wangenu v Bodamském jezeře napočítáno asi 40.000 kolů, tvořících obdélník zšíří as 120 kroků a zdélí 700 kroků; koly stanice Morgesské v jezeře Ženevském pokrývají prostor 60.000 □m, Chambrayské v jezeře Neufchâtelském 50.000 □m, kdežto v témž jezeře stanice la Fène pokrývá pouze 3000 □m a slavná Robenhausenská v jez. Pfäffikonském asi 13.000 □m; samo sebou se rozumí, že větší osady pouze nenáhle své značné rozsáhlosti dosáhly.

větší část pak octla se tam následkem požárů, jimiž osady jezerní namnoze stráveny*), k čemuž poukazuje zuhelnatění mnohých výrobků z říše ústrojné. Okolnost poslední, poměrná klidnost vody ve větších hlubinách a zejmena obal rašelinný v mnohých osadách chránily podivuhodným spůsobem nejrozmanitější zbytky předhistorické a podaly takto možnost, sestaviti téměř úplný obraz života starých obyvatelů jezerních. Vytkneme zde ovšem pouze nejdůležitější a nejobecnější nálezy, odkazujíce ostatně opět, zejmena co se týče vyobrazení, na výborná díla Lubbocka, Bära a Ratzela. Z nástrojů kamenných nejhojněji jsou zastoupeny pěkně leštěné a broušené mlaty, sekery, dláta a kladiva nejrozmanitějšího tvaru a velkosti; v podobách jejich jeví se hlavně obecný typus klínu, zastoupený nesčíslnými varianty. Jako tvar, tak rozdílný jest i materiál, z něhož zhotovovány (křemen, hadec, diallag, gabbro, amfibolit, syenit, pískovec a j.)**)

Nástroje opatřené otvory na prostrčení topůrka neb rukojeti řídčeji nalezeny, většina připevňována tudíž spůsobem zvláštním (buď zasazovány pevně do rukojetí z parohu s úzkým otvorem aneb do kroužků též z parohu, jež pak vtěsnány do rozštípeného topůrka dřevěného a ovinovány tuhými provazci). Vedle těchto typických kamenných výrobků nalezeny hojně brusy, kulaté kameny k rozetírání obilných zrn, kameny prakové a nesčíslné množství nástrojů z pazourku neb rohovce, úlomků a nástrojů zkažených. Zajímavo, že užívali též asfaltu neb skalní smůly k připevňování mlatů, nožů a pilek do násadek. Jako z kamene, tak hotoveny hojně i z kostí a zejmena z parohů rozmanité nástroje; lopatek velkých ssavců užíváno co lopat, parohů jeleních co rýčů a zvláštní píle věnována vyřezávání hrotů šípových a oštěpových, jehel, šídel, udic, člunků tkalcovských a j. I výrobky ze dřeva (hlavně dubového, javorového a tisového), které se mohly pouze ve vodě zachovati a tudíž v předhistorických nalezištích až posud uvedených scházely, nalézají se v dostatečném množství (na př. velmi primitivní kola, čluny, palice, luky, kotvy, mísy, lžíce, ano i hřebeny), různá proutěná pletiva atd. Hojné jsou dále zbytky různých výrobků z pálené hlíny, zejmena nádob, větším dílem arci jen úlomky, ale v takém množství zastoupené, že se původní tvary snadno dají rekonstruovati; ostatně byly nalezeny i celé nádoby. Sahajíce původem svým do různých period, dle toho také jeví menší neb větší dokonalost v látce, zpracování a okrášlení a jsou tedy veledůležitým příspěvkem ke kulturní historii praobyvatelů. Aspoň povšechně můžeme říci, že hliněné nádoby, nalezené pospolu s kamennými nástroji, jsou nejprimitivnější, a čím více se šířilo užívání

---

*) Některé stavby kolové neshořely, nýbrž byly obyvateli dobrovolně opuštěny a pak se následkem vetchosti znenáhla pod hladinu ponořovaly.

**) Zvláštní zmínky zasluhují mlaty z pěkného zeleného kamene, t. zv. mlaty nefritové. Pravý nefrit jest zelený nerost, slabě průsvitný, obsahující hlavně SiO_2, MgO, CaO, FeO a nalézá se hojněji pouze v Tibetu, Turkestanu, Číně a na Novém Zealandu, kdež ho užívají co látky na zbraně a amulety. V Evropě vyskytuje se velmi zřídka. Novější zkoumání objevilo, že t. zv. nefritové mlaty, objevené v kolových stavbách a některých předhistor. mohylách, jsou z větší části zhotoveny z nerostů nefritu sice velmi podobných ale ne s ním totožných. Dříve mělo se za to, že pravý nefrit dostával se obchodem do rukou praobyvatelů.

bronzu a konečně železa, tím dokonalejšími se stávaly. Nejstarší nádoby jsou z hrubé, kaménky a pískem, často i uhlím a tuhou promíchané hlíny, pouze rukou pracovány a velmi nedokonale páleny; nádoby mladšího původu, skládající se z jemné hlíny, jsou již na hrnčířském kole vyrobeny a dobře vypáleny. Podobný postup jest zřejmý i v ozdobení; na nejstarších nádobách pozorujeme pouze nejjednodušší okrasy (čárky, body, kruhy na obvodu, prsty vtištěné, důlky, hrbolky), další pokrok jeví se ostrouhelnými klikatými čárami, rovnoběžkami (pasy), vlnitými křivkami a nejvyšší stupeň konečně okrasami složenými (smělými oblouky a závitnicemi, jakož i vykládanými, různobarevnými vzorky.)

Charakteristickým úkazem jest, že jen velmi zřídka vyskytují se nápodobeniny přírodní, na př. rostlin, a to vždy se stylisací geometricky pravidelnou. Formy nádob jsou velmi různé dle účele, jemuž sloužily; zvláštní zmínky zasluhují velké nádoby určené k uchování obilných zásob. Z ostatních četných výrobků hliněných sluší jmenovati hlavně vřetánka, často velmi vkusně ozdobená. — Bronzové výrobky (objevující se obyčejně vedle kamenných) vyznačují osady z doby mladší a pokročilejší; tvary jejich souhlasí obyčejně s bronzy v jiných nalezištích (rašelinách a mohylách) shledanými. Hojně vyskytuje se především tvar sekery, jehož různé odrůdy (celty, palstavy), sloužívší rozmanitým účelům (co mlaty válečné, sekery atd.) jsou vesměs zastoupeny. Dlát, mečů a dýk, hrotů oštěpových a šípových v celku málo nalezeno. Za to hojné jsou srpy a nože rozmanitých tvarů i ozdob; nejbohatěji pak jsou zastoupeny rozličné drobné předměty, náramky, sponky, naušnice, jehlice a spínadla (fibulae) nejrůznější velikosti a okrasy.*)

Železné nástroje nalezeny hlavně v některých stanicích Neufchâtelského a Bielského jezera. Meče poukazují silnější a delší rukojetí svou k tomu, že člověk jich užívající byl silnější než ten, který vládl mečem bronzovým o rukojeti slabší a kratší. Mimo meče nalezeny železné hroty, šípy, srpy a různé drobné předměty.

O dávném obchodním spojení praobyvatelů jezerních osad s kraji vzdálenými svědčí jantar, skleněné perly, korále a kusy ryzího cínu, v některých osadách, ovšem řidčeji, se vyskytující.

Přistupujeme nyní k vypsání zbytků rostlinných a zvířecích, zejmena druhů člověkem chovaných a pěstovaných.

Nad jiné zajímavými jsou především výrobky z vláken lněných, jichž veliké množství na klidném dně jezerním až do doby naší se zachovalo; významnou jest okolností, že se vyskytují už v nejstarších stavbách kolových z doby čistě kamenné. Nalezena nejrozmanitější pletiva a tkaniva lněná, šňůry rozdílné tloušťky, lana, sítě, pokrývadla, zbytky plátna a p. Že len od praobyvatelů pěstován a na místě zpracován byl, o tom svědčí jednak hojně se vyskytující plody a semena jeho, vřetena a kužele (u Wangenu v Bodamském jezeře na př. vytažen kužel, na němž byla navinuta úplně zachovaná tlustá vrstva přástvy) a

*) Četná vyobrazení celtů a palstavů jakož i ostatních bronzových předmětů viz v dílech Lubbocka, Bæra a Ratzela. Některé tvary starožitných bronzů českých velice se podobají tvarům z kolových staveb. Viz o tom Vocelův výtečný „Pravěk země České“ 1868 čl. 2.

konečně i zbytky velmi jednoduchých stavů tkalcovských. Výtečný švýcarský botanik prof. O. Heer dokázal, že len kolových staveb kulturou byl vypěstován z druhu Linum angustifolium (lnu úzkolistého), jehož původní vlastí jsou kraje kolem Středozemního moře. Z téhož divokého druhu pocházel i len staroegyptský a lnu našemu (Linum usitatissimum) rovněž jest praotcem. Naproti tomu konopí nebylo pěstováno, jeho kultura padá v doby mnohem pozdější. Mimo lnová vlákna užíváno na pletiva i lýčí a tenkého vrbového proutí. Neméně pozoruhodné jsou zbytky mnohých obilných druhů, z nichž viděti, že polní hospodářství tehdáž bylo značně pokročilé. Zrní a sice zuhelnělé objevuje se na mnohých místech u velikém množství, celé klasy jsou vzácnější. Nejvíce se pěstovala pšenice a sice druhy a odrudy Triticum vulgare antiquorum, Tr. compactum muticum, Tr. turgidum (pš. egyptská), Tr. mono- a dicoccum, ječmen šestiřadý malý (Hordeum hexastichum sanctum), hustý (H. hexastichum densum) a dvojřadý (H. distichum). Mimo to seto i proso; oves vyskytuje se též, ale teprv později (v době bronzové), žito posud nenalezeno. Spolu se zbytky obilí objevují se i některé plevele na př. chrpa modrá (Centaurea Cyanus), jejíž původní vlastí jest Sicilie, a silenka krétská (Silena cretica), posud sice hojná v zemích kolem moře Středozemního, ale ve střední Evropě vůbec, a Švýcařích zvlášť více se nevyskytující. Zdánlivě nepatrné nálezy tyto poukazují k tomu, že jmenované obilné druhy dostaly se do střední Evropy z jihu nepoměrně dříve pokročilého, a osvětlují tak aspoň poněkud temné dějiny důležitých těchto rostlin kulturních. Mimo zrní nalezeny i zuhelnělé chleby pšeničné, malé, tloušťky asi 2—4^{cm}; neskládaly se z mouky, nýbrž pouze z pražených a mezi dvěma kameny rozetřených zrn, a proto se v nich vyskytují často celá zrna i s plevami. Připravovány byly as v ten spůsob, že kladeno „těsto" mezi horké kameny a přikrýváno horkým popelem. — Osadníci jezerní pěstovali též některé ovocné druhy, jabloň a hruši, jejichž plody však jsou velmi malé a podobají se zcela našim pláňatům lesním.*)

V celku určil Heer 115 druhův rostlinných a na základě jejich zevrubného prozkoumání pronesl důležitou větu, že divoké druhy od dávných časů kolových staveb zůstaly nezměněny, kdežto kultivované ode všech nynějších odrůd valně se liší, zejmena menšími plody a semeny, což jest důležitým příspěvkem k theorii variability druhů, výběrem umělým podporované.

Zbytky zvířecí lze rozvrhnouti podobně jako rostlinné na zbytky zvířat divokých a zdomácnělých, člověkem chovaných. V nejstarších stavbách kolových převládají prvé počtem nad druhé, což smíme vykládati tak, že obyvatelé osad mladších více chovem zvířat domácích a méně honbou divokých se zabývali, než obyvatelé starších. Prof. Rüttimeyer ve svém výtečném díle „Die Fauna der Pfahlbauten" uvádí

*) Jablka vyskytují se tu a tam velmi hojně a sice za účelem sušení v ploské kousky rozřezána. Réva vinná, višně a slíva posud nenalezeny, za to však hojně pecky trnky, střemchy, zrnek malinných a ostružinných, zbytky lískových ořechů a bukvic. Z ostatních důležitějších druhů jmenujeme ještě paštinák, bob, hrách, čočku a kotvici č. ořech vodní (Trapa natans), divokou rostlinu, jež nyní ve Švýcařích dosti je vzácná.

70 druhů obratlovců, mezi nimiž 26 ptáků a 30 ssavců. Kosti vesměs jsou roztlučeny neb rozštípány. Z divokých ssavců jmenovati sluší hlavně jelena (nejhojněji zastoupeného), divokého kance bahenního (Sus scrofa palustris), divokého kance obecného (Sus scrofa ferus), divokého túra (hojnějšího ve starších než mladších osadách), zubra či bisona (v starších), losa (zřídka), medvěda obecného, vlka, kozorožce a kamzíka (již tehdá vzácnější), bobra, srnu a kočku divokou. Mezi druhy zdomácnělými nejvíce vyniká túr domácí hojností zbytků. Již v nejstarších osadách setkáváme se s dvěma plemeny, větším a silnějším t. zv. primigeniovým, pochozím bezprostředně z túra divokého, a druhým slabším t. zv. krátkorohým neb dlouhočelým (Bos brachyceros č. longifrons), jinak též turem bahenním č. rašelinným („Torfrind“ Rüttim.) nazývaným, jehož divoký původce ještě jest pochybný. Aspoň do Švýcar bylo plemeno to odjinud, z jihu či východu přivedeno. Třetí plemeno (B. frontosus) jest hojněji zastoupeno teprv v osadách z doby bronzové a pouze varietou plemene primigeniového. Čtvrté (B. trochoceras, s polokruhovitými ku předu namířenými rohy), též odrůda onoho plemene, vyskytuje se zřídka v osadách mladších.*) Vepř chován ve dvou plemenech; první nazývá Rüttimeyer plemenem bahenním č. rašelinným (Torfschwein), a to dle něho pochází z původně divokého druhu (S. scrofa palustris), jehož kosti v starších osadách velmi zhusta se nalézají. Druhé, pěstované zejmena obyvateli osad mladších, jest náš vepř domácí (S. scrofa domestica); bylo dle Rüttimeyera přivedeno z jihu. Psa domácího posud známa jsou dvě plemena, našim mysliveckým velmi podobná, z nichž jedno, t. zv. bahenní (Canis familiaris palustris) již ve starších a druhé teprv v mladších osadách se vyskytuje. Zbytků koně domácího pořídku nalezeno, ač za doby starších náplavů v Evropě žily dva druhy divokých koňů (Equus fossilis a E. spelaeus — srovn. nálezy v jeskyních). Ovce a kozy jsou hojnější teprv v době bronzové, kočka a kur domácí**) nebyli ještě chováni.

Rostlinné i zvířecí pozůstatky náleží se skrovnými výjimkami k druhům ještě posud žijícím, poukazujíce k ponebí a přírodním poměrům nynějším valně podobným, a kolové stavby vznikem i trváním svým tudíž vesměs již padají v dobu postglaciální neb dobu náplavů mladších. Že zbytkové ti jsou velevítanými příspěvky ke kulturní historii člověka evropského, není třeba šíře vykládati; vrhají zajisté jasné světlo na předůležitou dobu přechodu ze života loveckého a kočovnického (jenž vyznačoval obyvatele jeskynní) k vyššímu stupni vzdělanosti, podmíněnému stálými sídly, prvními počátky orby a chovem zvířat vládě člověka podrobených.

---

*) Za nynější doby plémě primigeniové jest zastoupeno silnými a dlouhorohými túry uherskými, polskými a severoněmeckými, kdežto ve Švýcařích aspoň čisté už se nenachází; převládá zde plémě druhé a třetí; trochocerové vyhynulo vůbec. Náš túr domácí (Bos taurus) se všemi svými odrůdami vznikl vzájemným křížením se všech jmenovaných původních plemen, jichž vlastnosti aspoň částečně v různých jeho varietách se udržely.

**) V novější době nalezeny sice kosti kura domácího ve zbytcích kolových osad Olomúckých, než takový osamotnělý nález není rozhodným.

Za příkladem bádatelův švýcarských prozkoumána bedlivě jezera (a bývalé nádržky vodní) v různých zemích také mimo Švýcary s výsledkem znamenitým. Zbytky starých osad kolových odkryty v Italii horní (v jezeru Gardském a jezerech lombardských), západní a jižní Francii, Irsku, Skotsku, Anglii, Německu jižním (ve Švábích a Bavořích) i severním (Meklenbursku) a v novější době i v Rakousku (Alpských, zejmena hornorakouských jezerech a v půdě, na níž spočívá Olomúc)*), tedy v prostranství od severního Skotska až po břehy řek Arna, Moravy a Drávy.

Zvyk, zakládati jezerní osady, zachoval se ostatně v Evropě a západní Asii až do doby historické. Zajímavý doklad toho nalézáme v V. knize Herodotových dějin, v níž se vypisuje podrobení Thrakie a Makedonie Megabazem, vojevůdcem Dareiovým (r. 512 př. Kr.)**)

Podobná zmínka nachází se ve spisu přičítaném Hippokratovi, kdež se praví, že obyvatelé břehů řeky Phasis (u Černého moře) obývají chýše na kolích v močálech zbudované; slavný arabský zeměpisec XIV. století, Abulfeda, sám viděl a popsal rybářské chýše, postavené na kolech u prostřed jezera Agamejského v Syrii. Historická svědectví tato mají velikou důležitost do sebe, ale ještě větší váhy jest ta okolnost, že i za nynější doby nacházíme v různých krajích starého i nového světa stavby na kolech (v jezerách a řekách, močálech, ano i na pevnině samé), na př. ve východní Asii (državě Siamské, na ostrovech Nikobarských, Borneu, Celebesu, Mindanau) a na některých ostrovech Australských (Nové Guinei a Karolinách), v Africe (jezeře

*) Viz Mittheil. der anthropol. Gesell. zu Wien I. sv. 1871: Gundakar Gr. v. Warmbrandt, „Ergebnisse der Pfahlbauuntersuchungen“ a pokrač. v II. sv. (popsáno zde 6 stanic v jezeru Atterském a jedna z jezera Travenského). V témže sv. dr. Muchy: „Erster Bericht über die Auffindung eines Pfahlb. im Mondsee.“ O nálezích Olomúckých jedná prof. L. H. Jeitteles v článku: „Die vorgesch. Altertümer der Stadt Olmütz u. ihrer Umgebung“ (I. sv.). Zbytky Olom. poskytly prvý příklad říčných osad a byly odkryty r. 1864 náhodou při kladení rour plynových v samém středu města, v těchže místech, kde ještě za historické doby (před 2. polov. XI. století protékalo rameno Moravy zvané „Povelka“. Rozmanité předměty, výrobky lidské ruky (z kamene, kostí a bronzu), rostlinné a zvířecí zbytky shodují se s nálezy v jezerních osadách. Podobné zbytky říčních osad nalezeny v novější době v Opavě a v Německu ve Vircburku při Mohanu.

**) Místo dotyčné jest obsaženo v V. 16. a zní v překladu prof. Kvíčaly takto: „Ti však, kteří okolo hory Pangaiské a u jezera Prasického samého obývali, nebyli Megabazem podrobeni. Pokusilť se ovšem, aby i ty podmanil, kteří na tomto jezeře takto obývají: U prostřed jezera stojí lešení, na vysokých tyčích upevněná, k nimž ze suché země těsný vchod jest po jediném mostě. Tyče tyto, které pod lešeními stojí, postavili za starodávna všichni občané společně, od té doby pak postavují pořád nové, zachovávajíce tento obyčej: Přinášejí je z hory, jejíž jmeno Orbelos, a kdykoli kdo ženu nějakou pojme, podstavuje tři koly; pojímá však jeden každý mnoho žen. Bydlí pak tímto spůsobem: každý má na tom lešení chýši, v níž žije, a padací dvéře, vedoucí lešením dolů do jezera. Děti malé uvazují provazem za nohu, bojíce se, aby se neskulily dolů. Koním a soumarům dávají za píci ryby. Těchto jest tam takové množství, že, když někdo dvéře zdvihne a po provaze prázdnou vrši do jezera spustí, za nedlouhou chvíli ji plnou ryb vytáhne. Ryb těch jsou dva druhy, jež nazývají papraky a silony.“

Čadském) a jižní Americe (v poříčí řeky Orinoka a na některých ostrovech Antillských.) *)

Rozliční kmenové nevzdělaní, i původem, i bydlištěm naprosto od sebe rozdílní, ve zvyku tomto zvláštním se shodují, a stará věta, že podobné přirozené poměry podobně v život člověka působí, má platnost i zde; počínáním přenáhleným jest tedy — jak někteří bádatelé učinili — přičítati zbytky starých osad kolových jen jedinému kmenu evropskému, „kmenu osadníků jezerních.“ Ethnografické poměry praobyvatelů těchto jsou bohužel tím temnější, čím méně materiálu poskytnuto srovnávací osteologii; zbytkův lidských koster až posud málo nalezeno, ježto mrtvoly buď spalovány neb pochovávány na pevnině.

Účel, za kterým budovány staré stavby na kolech, jest v mnohém vzhledě záhadný. Obyčejně se uvádí, že podobné osady zakládány jsou na ochranu před dravými zvířaty neb nájezdy nepřátel aneb za příčinou snadnějšího a výhodnějšího rybaření; ale úsudky ty mají jen částečnou platnost, zvláště poněvadž i nynější stavby kolové, z nichž ovšem mnohé za podobných okolností vznikly, nepodávají úplného vysvětlení. **)

Skončíme rozpravu o kolových stavbách krátkou zmínkou o t. zv. „terramarách“ ***) hornoitalských. Terramary jsou malé pahrbky, které se skládají ze slínovité kypré země, obsahující množství kuchyňských odpadků, popel, uhlí, rozlámané kosti, úlomky z hliněných nádob, dřevěné, kamenné, koštěné a bronzoré nástroje a p. Ježto v mnohých terramarách se vyskytují koly a zbytky podlah i chýší, vyslovili zkoumatelé italští (Strobel, Pigorini a Canestrini) náhled, že v místech těchto stály někdy osady, podobné typickým kolovým stavbám, avšak na rozdíl od těchto byly zbudovány v umělých vodních nádržkách aneb v močálovité půdě. Terramary náleží vesměs do doby bronzové a nacházejí se hlavně v území Modeny a Parmy.

V následující části podáme stručný výsledek novějšího bádání o předhistorických mohylách a megalithických památkách; k tomu pak připojíme úvahu o náhledech týkajících se přechodu z doby kamenné v dobu bronzovou.

---

*) V jezeře Marakaibském odkryl Alonzo de Hojeda již r. 1499 indiánské osady jezerní a nazval krajinu okolní dle toho „Venezuelou“ t. j. malou Venecií, ježto i evropské Benátky z větší části jsou zbudovány na jehlách. Název ten pak přenešen později na celé rozsáhlé území nynější republiky Venezuelské.

**) Velmi dobře v té příčině praví Ratzel: „Nejsme s to, abychom jasného názoru o duševním životě prvních budovatelů vodních osad dospěli. Známo, že kmenové nevzdělaní často z jakés libovůle, jejímž základem obyčejně pověrčivost, životní poměry své pořádají (vypravuje se na př. o jistém australském kmeni, že poplašen snem špatně vykládaným, bydliště své přeložil v jiná místa); mimo to známa i houževnatost téměř instinktivní, jíž tací kmenové na starodávných zvyklostech od předků zděděných lpí. Nelze tudíž míti jakoukoli theorii o původu a účeli staveb kolových za výhradně oprávněnou; thorie takové zahrnují pouze pravděpodobnost, pravdy pak posud neznáme.“

***) Terramara jest výraz prostonárodní; nerozhodnuto, zda odvozen z terra marna (země slínovitá) neb terra di mare (země mořem naplavená).

VIII.

Na místech posvátných, na památku znamenitých událostí aneb osobností vynikajících budovati stavby a pomníky, nechť primitivní neb architektonicky dokonalé, jest obyčejem v povaze lidské hluboce zakořeněným a tak starým jak člověk sám; výtvory podobné vyskytující se u nejrozličnějších národů, od pradávných dob až po časy naše, jsou tudíž jen různými zjevy jedné a téže základní myšlenky. Předhistorické památky sem příslušící jsou hlavně dvojího druhu: primitivní pomníky neb stavby z velkých neotesaných balvanů, a mohyly. K prvému druhu náleží t. zv. menhiry, dolmeny a cromlechy.*) Menhiry, pravzory pozdějších obelisků, skládají se pouze z jednoho, obyčejně špičatého balvalnu; dolmeny jsou větším dílem zbudovány buď z 5 neb 4 balvanů (4 neb 3 kolmo postavených a posledního vodorovně přes ně položeného — „skalní komory") aneb ze 3 (2 kolmých a třetího vodorovného — „skalní stoly").

Z nálezů, jež byly v půdě dolmenů odkryty, soudíme, že jsou namnoze skalními mohylami neb pomníky mrtvých. Cromlechy nazývají se kruhy z mohutných balvanů obklopující obyčejně menhir neb dolmen neb pahrbkovitou nasypanou mohylu. Největší počet těchto 3 druhů památek chovají ostrovy britské a Francie (zejmena poloostrov Bretagneský), Dánsko a severní Německo, méně Evropa jižní. Zvláštní zmínky zasluhují obrovské anglické stavby balvanové blíže Abury v hrabství Wiltském a „Stonehenge"**) blíže Salisbury, v nichž základní myšlenka cromlechu nejmohutněji vyjádřena; obě památky můžeme míti směle za svatyně z doby předhistorické. Neméně proslulé jsou skalní stavby u Carnacu v Bretagni, skládající se z 11 dlouhých, rovnoběžných řad balvanů.

Typické předhistorické mohyly (tumuli) jsou uměle nasypané pahrbky, obyčejně mírně kuželovitého tvaru a často značné velikosti a chovají uvnitř jednu neb více komor (kobek), jichž stěny složeny buď z balvanů neb desek kamenných na spůsob dolmenů sestavených; ke komorám obyčejně vede zvenčí chodba velikými kameny krytá. Vnitřní konstrukce, jakož i ta okolnost, že velmi často jsou obklíčeny kruhy balvanů, a konečně obsah mohyl rozhodně svědčí o jich příbuznosti s památkami prvého druhu, zejmena s dolmeny. Mohyly podobné jsou nejhojnější na souostroví britském, ve Francii, v Skandinavii, Dánsku a severním Německu (zvláště v Hanoversku, „Hünengräber") a vyskytují se i v obou Lužicích, Slezsku a Polsku (mogyly), na jižní Rusi (Ukrajinské kurgany), v západní Sibiři (t. zv. mohyly čudské) a místy v jižní Evropě. Předměty v nich nalezené shodují se s nálezy

*) Památky ty dříve byly přičítány Keltům, ještoto vyskytují se hlavně v západní Evropě, obydlené za dob historických národem tímto. Keltické názvy menhir (*men* kámen, *hir* dlouhý), dolmen (*daul* stůl) a cromlech (*crom* kruh, *lech* kámen) dochovaly se v ústech Bretonců až do naší doby a staly se termini technici pro podobné památky, ač tyto náleží mnohem starší době než jest keltická.

**) Vyobrazení jejich, jakož i megalithických památek vůbec viz v dílech Lubbocka a Bæra; některá obsahuje též „Názorný Atlas" k Sl. Nauč., I. tab. 22.

v dolmenech; mnohé obsahují pouze nástroje kamenné (leštěné a broušené!), rohové neb koštěné, jiné však nástroje bronzové (obyčejně s kamennými). V oněch nalézají se z pravidla celé kostry, a mrtvoly v nich byly pohřbeny v poloze skrčené, kdežto v těchto většinou uloženy popelnice s popelem a zbytky spálených kostí; u předhistorických obyvatelů evropských doby bronzové převládalo tedy spalování mrtvol. Kosti zvířat nalezené v mohylách náleží vesměs k zvířeně nynější a náleží tedy tyto i s megalithickými památkami původem i trváním svým vesměs do doby mladších náplavů, částečně do doby neolithické, částečně do doby bronzové. Kamenné nástroje jsou obyčejně ze vzácnějšího materiálu zhotoveny a velmi krásně pracovány; popelnice a úlomky jiných nádob upomínají formou a ornamentikou na podobné výrobky ve stavbách kolových. Velmi památnými a hojnými nálezy v novější době prosluly mohyly Treenhoi a Kongshoi na poloostrovu Jutském, pocházející z doby bronzové; mrtvoly byly pochovány v dřevěných rakvích a působením rašelinné vody zachovaly se i s oděvy, jimiž těla byla oděta. Zajímavý popis jejich podává Lubbock v díle svém, ku kterémuž v příčině podrobností týkajících se mohyl vůbec poukazujeme.

Rozřešení otázky o přechodu doby kamenné v dobu bronzovou náleží k nejtrudnějším záhadám vědy předhistorické, a není divu, že u věci té vznikly rozmanité domněnky více méně pravdě podobné. Nemůže býti pochybnosti o tom, že tento přechod nastal ponenáhlu, v rozličných vlastech evropských za různých dob, a že v jednom a témž okrsku užíváno bronzu i kamene z počátku současně. Novější zkoumání všecka shodují se v tom, že původně se bronz vyráběl v Asii; proto v Evropě jihovýchodní kultura bronzová nadešla mnohem dříve než ve střední a severní, za to však též dříve ustoupila době železa. V Řecku na př. již za časů Hesiodových (v 10. stol. před Kr.) železo bylo známo vedle bronzu; soudíme tak ze slov básníka, jenž líče pravěk člověka mluví o době, kde výhradně užíváno bronzu (chalkos), jakožto mythické, dávno uplynulé. V Iliadě a Odyssei, jakož i v nejstarších knihách biblických jmenují se zbraně a nástroje bronzové vedle železných a sice ony častěji než tyto, z čeho vysvítá, že výrobky železné z počátku byly vzácnější a řidší než bronzové. Výhradné užívání bronzu v jižní Evropě můžeme tedy směle klásti do II. tisíceletí před Kr., ve střední a severní však zaujímá doba bronzová mimo to ještě drahnou část I. tisíceletí.*)

Nerozhodnutou posud záhadou jest, zda obyvatelé jižní Evropy známost bronzu již z pravlastí asijských s sebou přinesli aneb zdali jí pradávným obchodním spojením došli; tím obtížnější zajisté jest od-

---

*) Dle Vocela užíváno na konci VI. stol. př. Kr. v Italii všeobecně již železa. Keltové při setkání se s Římany na začátku IV. stol. též měli již zbraně železné. Avšak ještě v III., II. a I. stol. př. Kr. vyváženo železo co drahé zboží z Italie (ostrova Elby) na sever; později (v I. stol. po Kr.) hojně železa poskytovaly okolním kmenům doly Norické (štýrské). Bronzu a později mosazi (slitiny mědi a cinku) po nastoupení „doby železné“ více neužíváno k hotovení zbraní a nástrojů, nýbrž pouze nádob, ozdob a drobných předmětů.

pověď na otázku, jakým spůsobem tato známost se rozšířila v ostatních částech Evropy. Prvý náhled zastávají v novější době zvlášť Unger, výtečný švedský archeolog Hildebrand a Wurmbrandt, dle nichž národové ariční poznali přípravu bronzu již v původních sídlech svých v střední Asii, tedy před stěhováním do Evropy. Někteří kmenové ariční zaujali kraje Evropy jižní, jiní kraje střední a severní, podmaňujíce původní obyvatelstvo, jen užívání kamene znalé, a splývajíce znenáhla s nimi. Nepopíratelná základní podobnost a přece rozmanitost bronzů z rozličných částí Evropy se dle zkoumatelů těch tím vysvětluje, že každý kmen, odloučen od ostatních, za různých okolností vyvinul svou zvláštní, specifickým rázem se vyznačující kulturu bronzovou. Dle druhého náhledu jsou výrobky bronzové ve střední a severní Evropě se nalézající aspoň částečně přineseny z ciziny. Krásné bronzy skandinavské nestor švedských archeologů, velezasloužilý Nilsson přičítá Feničanům, kteří dle mínění jeho dojížděli až k vzdáleným břehům skandinavským. Týž názor zastává i výtečný francouzský archeolog de Rougemont; než důvody velmi vážné činí domněnku obou velmi pochybnou. Větší pravděpodobností vyznačuje se náhled Lindenschmitta a Genthea, kteří hojné vyrábění bronzu za příčinou kupčení připisují Etruskům. Ač nelze upříti, že aspoň část středo- a severoevropských bronzů dostala se prastarými obchodními drahami (přes Alpy) z Italie na sever, přece i zde generalisace byla by věcí povážlivou. Nejspíše byly výrobky bronzové z počátku skutečně přiváženy, postupem času se však suroví kmenové evropští sami naučili vyráběti tuto předůležitou slitinu; tomu nasvědčují hromady cínu, prastaré kadluby a slévadla na mnohých místech ve střední a severní Evropě nalezené (na př. v kolových stavbách, v Anglii, Francii a Skandinavii). Tím spůsobem rozšířila se kultura bronzová znenáhla po celé Evropě a z rozsáhlého toho zeměpisného rozšíření dá se vysvětliti i rozličné složení bronzů, v nichž měď a cín nacházejí se v poměrech velice rozdílných (měď od 67—95% i více a cín od 3—20% a více). Ačkoliv zdá se býti obecným pravidlem, že nejstarší bronzy jsou slity hlavně z mědi a cínu s nepatrnými příměsky kovů jiných, kdežto mladším přidáno buď olovo nebo cink aneb oba dva v značnějších částkách, přece nelze jedině na základě rozborů lučebných stáří bronzů určovati, ješto přimíšení jmenovaných kovů nemusí býti nutně úmyslným, nýbrž jest často podmíněno místními poměry při vyrábění mědi z rud, které obyčejně již v přírodě nenalézají se čisté, chovajíce různé příměsky jiných kovových (zejmena olovo obsahujících) sloučenin.*)

IX.

Zbývá nám promluviti ještě o jedné důležité věci a sice o tom, jak se určuje stáří památek předhistorických. Určování takové může

*) O českých nálezech z doby bronzové velmi obšírné a důkladně pojednáno ve Vocelově Pravěku, kdež spolu uvedeny nejdůležitější nálezy české z doby paleo- a neolithické; proto zde zvláště o nich mluviti není potřebí. Viz v té příčině spolu Dr. Friče „Dějiny práce“ a geologii.

býti buď relativní neb absolutní. Vřadujíce jistou památku buď do doby kamenné neb bronzové neb železné aneb kladouce ji dle zbytků zvířecích s ní spolčených do doby staršího neb mladšího náplavu, připisujeme jí vztahem k jiným zbytkům stáří buď větší neb menší, t. j. stanovíme je pouze relativně či vztažně. Nejdůležitější pomůcky tohoto způsobu určovati stáří jsou tudíž dány nenáhlým postupem v dokonalosti výrobků lidských a pamětihodnou okolností, že za dlouhých dob, v nichžto člověk jest obyvatelem Evropy, údály se znamenité změny v přírodních poměrech, zejmena ve zvířeně její. Než hloubavý duch neuspokojen tím, snaží se nalezti jisté měřítko, aby stáří zbytků předhistorických vyjádřiti mohl číslicemi. Že úkol ten zahrnuje v sobě obtíže největší, jest zřejmo; my zde položíme pouze krátkou zmínku o různých pokusech k rozřešení jeho směřujících. Zakládají se větším dílem na bedlivém prozkoumání usazenin, které se během věkův nad památkami předhistorickými utvořily, hledíce stanoviti, oč v určitém čase usazenin přibývalo a jak velká doba tedy od uložení zbytků oněch uplynula. Sem náleží především rozmanité výpočty týkající se doby, potřebné k vytvoření náplavů říčních určité mohutnosti. Ukázalo se však, že tloušťka nánosů ve stejných periodách za sebou se ukládajících nepředstavuje veličiny stálé, ježto jich přibývá velmi nestejnoměrně netoliko dle času, ale i dle místa; mohutnost nánosů nad památkami předhistorickými uložených nemůže tedy býti úplně jistým měřítkem.*)

Jiné pokusy vztahují se k pozorování nenáhlého tvoření se krápníkových vrstev, pokrývajících ťak často zbytky předhistorické v jeskyních. Leč tu by opět bylo nutno předpokládati, že usazování krápníku děje se pravidelností stále stejnou, a nehleděti k rozmanitým okolnostem, jež spolu působí v hojnější neb skrovnější občasné vylučování se uhličitanu vápenatého. Za tou příčinou ani tímto způsobem absolutního určování stáří nelze dospěti výsledkův jistých.**)

*) Zřejmě o tom svědčí novější pokusy čelící k tomu, aby vypočteno bylo stáří nánosu velkých řek na př. Nilu a Mississipi. V náplavu Nilu dle Lyella nalezeny ještě v hloubi 60′ kusy vypálených cihel a hliněných nádob, což by poukazovalo ku stáří asi 12.000 let, předpokládáli se, že za každé století přibylo usazeniny na 6″. (Ježto náplav Nilu se usadil teprv za doby alluvialní, příslušelo by dle toho staršímu náplavu, utvořivšímu se za doby ledové, stáří nepoměrně větší). Naproti tomu nalezeny místy i výrobky na jisto z historické doby egyptské, tedy doby mnohem mladší, pocházející, též ve značných hloubkách, pro které výpočet podobný se nehodil, dávaje čísla příliš velká. Kostře vykopané při ústí Mississipi blíže Nového Orleansu z hloubi 16′ (v mladším náplavu), přičítáno dokonce stáří 50.000 let, avšak i zde jest počet nejistý, ježto usazenin nepřibývá stejnoměrně. Podobně má se věc při důmyslném pokusu Morlotově, jenž hleděl určiti absolutní stáří předhist. výrobků lidských, pohřbených v deltě Tinièry, ústící se do jezera Ženevského. V hloubce 4′ nalezeny jím zbytky z římské, v hloubce 10′ z bronzové a konečně v hloubi 19′ z doby kamenné. Předpokládaje, že náplav nad římskými zbytky potřeboval ke svému vytvoření 16—18 století, vypočetl Morlot stáří bronzových na 3—4000 let a z kamenné doby na 6—7000 let. Čísla ta nejsou přehnaná a podobají se pravdě; než která jest záruka, že náplavu stále stejně a pravidelně přibývalo? I výpočty de Ferryovy a Arcelinovy (1868) o náplavu Saôny nejsou prosty těchto pochybností.

**) Dr. Wankel pozoroval, že v nynější době v jeskyni Výpustku za 10 let se tvoří vrstva krápníku pouze na 1 mm. mocná, tak že by vrstvě kráp-

Pravdě nejpodobnějšími jsou výpočty některých zkoumatelů v příčině stáří usazenin organických, na př. rašelin*) a výrobků lidských v nich uzavřených, ješto zkušeností mnohonásobně stvrzeno, že jich přibývá pomalu sice, ale pravidelně.

Druhá řada pokusů zakládá se na nepopíratelné pravdě, že mnohé usazeniny z doby čtvrtohor původně pod vodou se nacházevší, nyní vysoko nad jejím povrchem jsou pozdviženy. Dle analogie s četnými úkazy stoupání pevnin (na př. východních břehů skandinavských) i za doby nynější smíme souditi, že povznášení se nad hladinu obyčejně se dělo pomalu. Jestliže pak podobné usazeniny obsahují zbytky předhistorické, lze z jejich povýšení nad hladinou vodní a známých číselných poměrů vystupování přibližně souditi o stáří zbytků oněch.**) Než kdo ručí nám opět za to, že poměry tyto číselné za starší doby byly jednostejné s nynějšími?

Podobnou základní myšlenkou vyznačují se výpočty Troyonovy (1860) a Gilliéronovy (1861), vztahující se ke stáří některých kolových osad v jezeře Neufchâtelském.***)

Uváživše tedy vše, docházíme k tomu přesvědčení, že aspoň na ten čas jistého měřítka pro určování absolutního stáří předhistorických památek není, a musíme se spokojiti prozatím jen přibližnými, pravděpodobnými hodnotami. Ale okolnost ta nijak neodnímá ceny bádáním vědy předhistorické, jíž v době tak krátké se podařilo, na základě přečetných jednotlivých výzkumů sestaviti obraz praobyvatelstva evropského, zastřený do nedávna hustou mhlou věkův a zapomenutí. Obraz ten ovšem nyní ještě jest neúplný, ale i v nedokonalosti své jasně svědčí o zdravém jádru a mohutné síle ducha lidského, jenž během předlouhých věkův a přese vše přirozené překážky ponenáhlu se vyvinul, věren určení svému: „Per aspera ad astra!“

Doufejme, že obraz ten bude doplněn.

---

níku $30\frac{1}{2}$'', jež místy nad zbytky předhistorickými (z doby kamenné) se nachází, náleželo stáří 8000 let. V anglické jeskyni Kentské vyskytují se krápníky, pro něž týmže spůsobem vypočtěno stáří na 210.000 let! Vedle toho však známy jsou příklady, že se vytvořily krápníky znamenité tloušťky za velmi krátkou dobu. (Viz Ratzela „Vorgesch. d. eur. M.“)

*) Viz odd. VI., kdež mluveno o rašelinách dánských a výpočtu Steenstrupově.

**) Viz Lyella „O stáří“ čl. I. 3, kde se jedná o zajímavých předhistorických nálezech v povznešených krajích Skotska i Skandinavie.

***) Jezero toto pokrývalo druhdy mnohem větší prostranství než nyní; ustupování vody dělo se nenáhle a obnášelo blíže Yverdunu v 1500 letech asi 2500'. Z toho vypočetl Troyon stáří jezerní osady z bronzové doby blíže Yverdunu, která za dob našich se octla na pevnině daleko od jezera, na 3500 let, kteréž číslo nikterak není pravdě nepodobným.

Za stolem.

Z Mickiewiczowa *Pana Tadeáše* v překladu

Elišky Krásnohorské.

Již hosté řadou vešli, kolem postanuli;
pan podkomoří bral se nejvýš za tabuli,
tu čest mu věk i úřad odmítnouti brání;
tož dámám, starcům a pak mladíkům se sklání.
Mnich almužník, pak sudí vedle něho prodlí;
prv bernardýn se hlasně po latinsku modlí,
pak mužským dána vodka, na to všickni sedli
a mlčky drobeninu litevskou pak jedli.

Pan Tadeáš, ač mladík, k dámám jemnostpána
směl sednout, neb co hostu jest mu přednost dána;
však mezi ním a strýčkem prázdné místo zbylo,
jež čekalo, by ještě kohos uhostilo.
Strýc na to místo a zas k dveřím zrakem těkal,
jak žádostivě čího příchodu by čekal;
i Tadeáš zrak strýcův k dveřím doprovází
a po témž prázdném místě skrytě očkem hází.
Věc divná! nevidíť on kolem dívky sedět,
na něž by královic směl bez ostychu hledět,
jsou všecky urozené, mladistvé a vnadné,
a Tadeáš jen hledí tam, kde není žádné.
Jest hádankou to místo; po těch mládež baží.
Div že se roztržitě skoupým slůvkem snaží
podkomořanky bavit, svoje společnice,
jim talíř vyměnit neb nalít do sklenice,
i nehovoří k pannám s dvorností a vkusem,
by před nimi se zaskvěl velkoměstským brusem.
To prázdné místo jen jej vábí, oslňuje, —
ne prázdné! myšlenkami si je vyplňuje;
v tom místě na tisíce domněnek se míhá,
jak po dešti se žabek z pusté louky zdvíhá,
a jedna postava tam kraluje v jich středu,
jak vodní lilieční z vod a vládne hledu.

Přinesli třetí jídlo. V tom pan podkomoří
své dceři kapku vína naliv zahovoří,
přišoupnuv též své mladší talíř s okurkami:
„Mou službu, panny dcery, omluvte již samy,
„jsem stár a neobraten.“ — Na to vyskočili
někteří mladí, aby pannám posloužili.
Pan sudí, mrštiv okem stranou k Tadeáši
a rovnaje si kontuš, zvolna láhev vznáší

by nalil, a pak praví: „V nynějším je zvyku
„své syny do hlavního města dávat k cviku,
„i neupírám, co se na dětech nám daří,
„že z knih víc učenosti mají než my staří.
„Leč pohřešuji též, co schází našim dětem:
„že není škol, jež učí s lidmi žít a světem.
„Dřív k dvorům panstva mladý šlechtic poslán býval,
„já sám jsem deset roků u vojvody dlíval,
„u vašnostina otce, pane podkomoří,“
a při tom kolena mu tiskna, se mu koří,
„svou péčí k veřejným mě službám uzpůsobil
„a neustál v ní, až mě světu připodobil.
„Můj dům ctí jeho paměť, jak ji v srdci nosím,
„za jeho duši denně pána boha prosím.
„Však méněli jsem získal přec u jeho dvora
„a jsemli prostý zeman, který půdu orá,
„kdež jiní, vojvodovy péče důstojnější,
„vznesli se na úřady v zemi nejvážnější;
„tím aspoň, co jsem získal, honosím se skromně:
„mně nikdo nevyčte, že pohřešil v mém domě
„buď dvornosti, buď úcty; zkušenost pak praví,
„že není zdvořilost um lehký ani hravý.
„To není dvornost pravá, s mrštností a mnoho
„se sklánět, usmívavě vítat ledakoho,
„to kupecká je dvornost, po modě je sice,
„však není staropolská, ani pro šlechtice.
„Všem zdvořilost se patří, každému však jiná,
„neb není bez dvornosti ani láska syna,
„ni úcta muže k choti, vlídnost pána k sluhům —
„jest v každé jistá míra. Všem se učit druhům,
„to trvá dlouho, bychom chyb se vystříhali
„a každému co slušno uctivosti vzdali.
„I staří učili se; hovor panstvu milý
„to živé události naší země byly,
„a u zemanstva zprávy z okolí a z kraje.
„Tím poznal bratr šlechtic, s druhy rozmlouvaje,
„že všickni o něm vědí, dobře si ho váží,
„i měl též mrav a zvyky dobře pod svou stráží.
„Dnes člověka se neptej: kdo jest? čího rodu?
„s kým žil? co robil? každý vchází bez úvodu
„kam chce, neníli špehoun a neníli v nouzi.
„Jak Vespasián čichat k penězům se vzpouzí,
„by poznal odkud jsou, z čí ruky, z jaké země,
„tak u lidí se nedbá o jich mrav a plémě;
„dost majíli svou váhu a svůj ráz ti lidé:
„teď svět si přátel cení, jako peněz židé.“

To řka, přehledl sudí po pořádku hosti,
neboť ač soudně mluvil vždy a s výmluvností,

přec věděl, nestálou tu dnešní mládež naši
že nudívá řeč dlouhá, byť i sebe krašší.
Však naslouchali všickni z ticha nejhlubšího.
Tázavě hledl sudí na podkomořího,
jenž souhlasem mu hlučným řeči nepřerýval,
však na znamení chvály často hlavou kýval.
Když sudí zmlknul, on zas kývl místo slova.
Tu naplniv mu pohár a svůj kalich znova
dí sudí dále: „Dvornost není věcí malou;
„když naučí se člověk měrou dokonalou
„ctít druhých stáří, ctnosti, rod a zvláštní mravy,
„sám sebe teprv pozná, na svůj soud se staví,
„jak na vahách, kdy chceme vlastní tíži zvědět,
„vždy na druhé též váze komus dáme sedět.
„Pak hodno vašností mít zvláště na paměti
„tu dvornost, jíž svět mladý dlužen krásné pleti,
„a zvlášť kdy vzácný rod i hojnost pohromadě
„lesk dávají tím větší přirozené vnadě.
„Toť cesta k něžné shodě; tak se libě zdaří
„dvou domů sjednocení. Tak to brali staří.
„A teď —“ V tom obrátiv se, by svůj výrok ztížil,
pan sudí s Tadeášem přísný pohled zkřížil;
patrno, že k své řeči závěrku se blížil.

Tu v tabatěrku břinknuv podkomoří vece:
„Můj sudí, dřív to bylo ještě horší přece!
„Já vidím — buď že moda i nás staré mění,
„buď že jest mládež lepší — míň teď pohoršení.
„Ach pamatuji časy, v nichžto nad otčinou
„se prvně shlukla divá honba za frančinou!
„Kdy cizí poběhlíci ode světa kraje
„sem náhle hordou vtrhli, horší nad Nogaje,
„zde stíhajíce každý předků odkaz svatý
„i víru, mrav i právo, — až i staré šaty.
„Žel bylo hledět na ty hejsky ledajaké,
„jak mluvili skrz nosy nebo bez nich také,
„vždy z brošurek a z novin četli chlubné věty
„věstící nové víry, práva, toalety.
„I našla tenkrát sběř ta k myslím širou cestu,
„neb když chce pánbůh národ podrobiti trestu,
„nejdřív mu vezme rozum. Nesměli se floutkům
„již opřít ani moudří, jak by rovni bloudkům.
„Tu se jak před nákazou zlekal celý národ,
„neb sám již v nitru vlastním cítil moru zárod.
„Ač láli modním bláznům, přec jich sledovali,
„vzor mluvy, práva, cti, jak šatu od nich brali.
„Byla to maškaráda v masopustní době,
„vždyť bylo nedaleko k postu — ku porobě!

„Kdys v okresu Ošmjanském — byl jsem tehdy děcko,
„však o podčíšníkovi pamatuji všecko,
„jak na vozíčku franckém k otci zarejdoval, —
„on první po francouzsku v Litvě vystupoval.
„Jak za divokou šelmou všecko za ním táhlo,
„a zastavilli někde, závistí vše práhlo;
„drnkačka o dvou kolech nebyla to zhola,
„když se jí po francouzsku řeklo kariola.
„Jak lokaj seděl v zadu z každé strany pejsek,
„a na kozlíku Němec suchý jako rejsek;
„měl nohy jako bidla, na střevících přasky,
„punčochy po kolena, mašle za podvazky;
„pak paruku, jež v zadu v pytel nabíhala.
„Ta podívaná starým proč se smáti dala,
„a selky žehnaly se, bledly prý jim tváře:
„to jezdil ďábel z Němec na Benátské káře.
„Jak podčíšník se strojil — dlouhý byl by popis;
„dost, že se nám zdál z rodu papoušků neb opic;
„v paruce pyšně kráčel jako v zlatém rouně,
„s nímž rád ji porovnával; my zas, že to houně.
„A cítilli kdo tenkrát, krásnější že není
„nad polský kroj náš toto cizí opičení,
„ten mlčel; neboť ihned zakřikli jej mladí,
„že staví pokrok, cestu kultuře že hradí,
„ba — tak byl rozum zvrácen — že svůj národ zradí!

„Pan podčíšník nám hlásal, že nás zreformuje,
„že pro konstituci nás vycivilisuje;
„a Francouzi že v péči dobra úsilovní
„prý vynalezli, že jsou lidé sobě rovni, —
„ač dávno písmo svaté dí to zřetelně,
„a každý kněz to říká na kazatelně.
„Ba zásada to stará; jde jen o splnění.
„Leč tenkrát panovalo také zaslepení,
„že nevěřili věcem nejdávnějším v světě,
„když francouzsky je nečtli v nové z brusu větě. —
„Sluľ podčíšník markýzem, — s rovností to v shodě,
„neb titul ten byl tenkrát po Pařížské modě.
„Když moda změnila se, v úvahu je vzata,
„a markýz, ten se s lety změnil v demokrata;
„a jak se časy mění, — za Napoleona
„náš demokrat se opět změnil na barona,
„a kdy by dále živ byl, snad by novým zvratem
„pan baron dal se znova pokřít demokratem.
„Neb častou změnou mody Paříž svět náš blaží,
„a co vymyslí Francouz, po tom Polák baží.“ —
„Dík bohu! teď kdy mládež do ciziny spěje,
„cos jiného než mody postihnout si přeje.“

Národovci.

Román

Františka Zákrejse.

(Pokračování.)

VIII.

Olgy Vítkovské více není.. Slove Olgou Emberovou. Jest chotí národního protivníka. Důvěra, již umírající otec v ní, ve své milované dítě, ve svého jedináčka, v krev krve své, v rodnou dědičku svých tužeb, svých prací, svých cílů byl složil, tato bezmezná důvěra byla sklamána. Přísežný slib učiněný v ruce umírajícího, slib, v jehož nezlomnost umírající věřil jako v sebe, slib, na němž celé Olžino rodné město sobě novou budoucnost zakládalo: tento dalekosáhlý slib zničen jest dalekosáhlým věrolomstvím. Olga není více Vítkovskou — Olga jí nikdy nebyla.

Závěť Zlatomírského pána jest roztrhána!

Jako kdy by jim nějaký zloduch byl rodiště přes noc, v době předbouřného ticha, na jakous obrovskou, mořskými vlnami zmítanou plť přenesl, taký zděs, taký zmatek, taká hrůza zmocnila se Družebničanů. Jako s jasného blankytu bleskem zachvácen zdál se jim v požáru planouti Zlatý Mír, v dáli hrozebně rachotili noví hromové, a prostor zdál se zapáchati mrtvinou.

Předbouřní ticho, plno vedra, plno únavy, rozkládalo se na Zlatém Míru. Péro, člunek, dláto, kladivo, rýč padaly pracovníkům z rukou. Nikoli duchem, jenom tělem byl jim odumřel Vítkovský: nyní, zahubením závěti zdálo se jim, že zavražděn jest i Vítkovského duch. Práce jest prostředek, a jim teď pro tento prostředek scházel účel! Což divného, že jim násilně na duch vstupovala jakási více cítěná než domyšlená myšlenka: „Ztracený účel musíme své práci nazpět dobyti stůj co stůj!“

To vše dobře věděla Olga. Domyslila se toho, dopsali jí to. Nenáviděla sebe, ba opovrhovala sebou. Nenáviděla se pro svou lásku k svému choti, však nemohla, nechtěla žíti bez této lásky.

Leč, bylaliž její vina nenapravitelná? Nikoli! Hřešila, že nepodala svou ruku Lipanskému, avšak tím nikoli nebyl ještě na zmar uveden hlavní záměr otcovy poslední vůle. Zážeh radostné naděje zaplál v Olžině trýzněném svědomí.

„Jak tě miluji!“ pravila k svému choti v jeden z prvních večerů, které s ním obývala nádherný, v pravdě velkopanský byt v Prodloužené Korutanské třídě Vídenské. „Miluji tě tak velice, že neustávám se báti, abych nebyla tebou méně milována. Proto zas a zase ptávám se tě, jak vřele mě miluješ. Ach já miluji tě tak, že nepřestávám zmítána býti toužebným přáním, nabyti tebou nejnezlomnějšího přesvědčení o tvé lásce!“

„Kéž bych byl s to! kéž by podobný důkaz mé lásky byl možný!“ odpověděl manžel.

„Jest! jest!“

„Tedy jej rychle vyslov! Učiním vše! — vše!“

„Slibuješ mi to?“

„Přísahám ti to při své lásce!“

„Však moje žádost, nebudeli příliš dětinná, bude zajisté příliš fantastická,“ žertovala Olga.

„Tím lépe!“ usmál se Ember.

„Přede vším: viď, Ladislave, že jsi mě nezavedl k oltáři ze žádné jiné pohnutky, než proto, že ti tak poroučelo srdce?“

„Což jsou jiné pohnutky možné?“

„Nu,“ smála se choť, „bohaté dědičky povždy prý bývají v nebezpečí, že místo sebe vdávají své zlato.“

Lehce dotknut vyvinul se Ember z jejího náručí. „Doufám, že nepochybuješ o mé cti!“

„Právě proto, že o ní nepochybuji, vznáším na tebe prosbu, abys mně tedy dovolil k místu přivesti úmysl, jejž můj otec měl ve své závěti na zřeteli,“ pronesla se Olga. „Je to úmysl, aby Lipanský stal se otcovým nástupcem na Zlatém Míru. Naším bohatstvím jest naše láska; i kdy bychom byli sebe chudší, kdo mohl by se honositi většími poklady nad poklad našich srdcí?“

„Tvá žádost není dětinná, Olinko,“ odvětil Ember klidně; „tvá žádost jest velkolepá, a podává nový skvělý důkaz o tvé vznešené mysli.“

„Ty tedy svoluješ?“ ptala se Olga, zářic blahem.

„Nikoli, dušinko.“

„Proč nikoli?“

„Poněvadž si přeješ, abych ti podal důkaz své lásky, a poněvadž vyplněním toho, co právě ode mne žádáš, podal bych opak toho důkazu. Miluji tě a cítím, jak málo jsem si zasloužil oběť, kterou jsi mně přinesla sňatkem se mnou. Však právě, že tíži této oběti cítím, musím nahraditi v budoucnosti, čeho má minulost postrádá. Chci se státi důstojným tvé oběti: chci pracovati k tomu, abych se proslavil, a to k vůli paní, které jsem posvětil svůj život. K vůli tobě, Olgo! Nuž, a k tomu potřebuji prostředků. Nenávidím lakotu, a přejili si jmění, přeji si ho, poněvadž tu, již miluji, bez něho nemohl bych ve skutečnosti tak vysoko povznesti mezi prvními ženami společnosti, jak vysoko ji cením ve svém duchu.“

Zaražena mlčela Olga. Však není výmluvnějšího obrance nad lásku. A tak se stalo, že milující choť, když manželova slova znova v duchu sobě rozebírala, vyložila si z nich nové svědectví mužovy náruživé k ní náklonnosti. A když konečně se dozvěděla, kterou cestou se Ladislav chce proslaviti, aby ji povznesl, pomyslila si radostně: „Jest jako můj otec. Miluje nade všecko svůj národ a chce mu život zasvětit: kterak bych směla vstupovati v cestu tomuto jeho zámyslu?“

Otec byl Čech, Ladislav Maďar. V pravdě Maďar? Jak to tedy, že mluví tak plynně a správně slovensky? Podobně divívala se Olga,

před svatbou i po svatbě, však on vždy se vyhýbal určité odpovědi. Olžina láska si tuto odpověď tedy nalezla sama.

„Ah,“ napadalo jí, „jest Maďar, ale spravedlivý. Miluje svou národnost, a ctí národnosti jiné. Ctí také národní práva bodrých Slovákův, a naučil se slovenstině. Snad nejen ctí, snad miluje lid této krásné mluvy. Jakmile tedy vstoupí ve sněmovní zápasiště své vlasti, bude tam zajisté bojovati za ujařmené právo slovenské haluze. Bude tedy pracovati směrem mého otce.“

Tak se těšívala. Co ji však v těchto rozvahách mátlo, byla velmi nápadná okolnost, že na její sňatek z ženichovy strany nikdo nepřijel. Leč Ember ji upokojil omluvou svých rodičů, že nyní, zrovna přede žněmi, žádným spůsobem přijíti nemohou a že jim tedy písemně udílejí svého požehnání.

Tu jednoho dopoledne ve žních, asi před koncem července, ještě v líbánkách novomanželů, když Ember odešel do úřadu a mladá paní sama doma zůstala, oznámil jí sloužící příchod nějakého venkovana ze Zvolenska. Jak zaplesala, jak hlasně zajásala, slyšíc, že venkovan jest Emberův otec! Vřele ho uvítala. Leč kterak se zalekla, slyšíc, že manžel rodiče své, poněvadž jsou slovenského původu, na svatbu ani nepozval, že otec přicházeje do Rakous na žně dělničit, z popudu vlastního stavuje se u syna, by jej po delším čase zase jednou spatřil, ačkoli se tento jeho syn — v maďarských školách — vlastní krvi odcizil. Tedy Ember nebyl Maďar, ale Maďaron, a sice tak fanatický Maďaron, že samo otcovo slovanské příjmení Milošík vyměnil za maďarské Ember, t. j. *člověk,* jako by teprvé touto přeměnou byl ze Slováka stal se člověkem! Olze bylo, jako by padala v sopku. A když se vrátil, prosila, zapřisáhala jej s otcem úpěnlivě, by zůstal věren své krvi slovanské, by vše opustil a všel s ní na Zlatý Mír a tam v duchu jejího otce pracoval ve spojení s Lipanským na prospěch téhož českého kmene, z něhož pocházel i rod jeho i sám on. Avšak Ember stál před ní jako neslyše. I zapřisáhala jej, by aspoň tam v krásné domovině své, pod Tatrami, ve vlasti Holých, Kolárův, Šafaříkův, Sládkovičův vstoupil v řadu bojovníků za práva svého lidu. Kde je větší práce, větší nebezpečí, větší utrpení, tam je větší vítězství, větší zásluha, větší sláva! Než, Milošík Ember stavěl se neustále jako by nerozuměl, ano jako by Olgy litoval, o její soudnosti pochybovati počínal. Opětovala své prosby, vrhla se k jeho nohám, objímala jeho kolena: všecko marně. Národovec se v odrodilcovi neozval. Ember byl zachvácen největším záštím, jakého lidský hněv je schopen: záštím proti své vlastní krvi.

Oznámil Olze, že zakoupí rozsáhlý statek na Tise. A když manželka se ozvala, že odepře k tomu svolení, aby onen statek získán byl za cenu Zlatého Míru, předložil jí svatební úmluvy, dle nichž byl pánem, kde Olga byla paní.

Oněměla, strnula. Zastihla jí rána zdrcující, smrtelná. Klamajíc otcovu důvěru z lásky k milovanému muži, byla bezcitně klamána milencem, v něhož důvěřovala! Její choť ji tedy nemiloval, a byl národní protivník jejího otce! Svět bral pro ni na sebe podobu velikého pohřebiště. Hrob vedle hrobu na něm zeje a pohlcuje radost za ra-

dostí, květ za květem, jaro za jarem, slovem všecko: lásku i krásu i vzletné snahy.

Však nikoli! Nechať veliké pohřebiště světové ničeho neušetří, pro naděje milujícího srdce nemá hrobu žádného. A tak Olga nabyla nové životní síly vírou ve všemoc lásky. Ukojilať se čakou, že zajisté aspoň prodlením doby svou milostí chotě svého vyvede na žádoucí dráhy. Však na ten čas nezdálo se jí nic jiného možno, než ustoupiti manželovi.

Pozůstalost po zvěčnělém Vítkovském byla s nevšední rychlostí projednána, jmění přiřknuto paní Emberové, a v brzce oznamovaly rozsáhlé inseráty Vídenských veřejných listů, že Zlatý Mír se dává do prodeje; denní zprávy některých těchto novin pak přinášely vysvětlení, proč že se Mír ke koupi nabízí. Jeho majitel, Maďar Ladislav Ember, prý se za svého nedávného krátkého pobytu v Čechách velmi důkladně přesvědčil, že v lůně nesnášenlivého, v národním ohledu přímo zjitřeného českého lidu žádnému cizinci nelze dlouho žíti. I rozumí se, že uherské časopisy tento průjev neocenitelného maďarského vlastenectví radostně otiskly a všestranně velebily. Emberovo jmeno vyplulo nad vodami širšího, neznámého, všedního množství: z politické nuly stala se politická půlka.

S jedním tímto inserátem vstoupil doktor Tiegerstreit v rozkošnou vilu, kterou si byla slečna Amélie Weiszenthalova z jara pod Příborem vystavěti dala v prostomilém, věkovitými buky, lipami a javory zarostlém břehu krásné Svítnice. A s druhým oněch inserátů přikvapil dr. Lipanský do největšího domu na Družebnickém hlavním náměstí, náležejícího Josefu Janu Nepomukovi Výškovi, a šťastně tohoto nalezl v bohatě vyšňořeném pokojíku prvního patra, sloužícím domácímu pánovi za útulek před obchodním hlukem dole v přízemí a podzemí.

Domácí pán seděl hluboce pohřížen v druhou snídani téhož dne; před ním na stolku neodolatelně zaváněla bažantí paštika s ústřicemi. Pravda, pan Výšek vždycky umíval imponovat božským klidem, vznešenou důstojností, nedostižným sebevědomím, avšak dnešní vzezření snídajícího zrovna jako sálalo bohorovnou majestátností. Ani stolec tu nescházel: nad Výškovým křeslem na způsob trůnního lenochu do výše se pnula nedobytná pokladna firmy, důkladně vyplněná státními papíry. Proto byl by dnes jenom zcela povrchní posuzovatel mohl pana Josefa Jana Nepomuka Výška nazvati vtělenou, v turecký župan, čínské trepky a Strakonický fes oděnou soběstačností. Nikoli! Caesar prý se kdysi vyjádřil, že raději chce býti prvním na kterékoli vesnici nežli druhým v Římě: nuže, Výšek byl od smrti Vítkovského Caesarem Družebnic! A což mu byl Řím proti Družebnicům!

Paní Výšková neúmorně pobíhala z pokojíčka do kuchyně a z kuchyně do pokojíčka, dohlížejíc, aby manželovi nic nescházelo. Paní Anastásie chovala v sobě nezvratnou víru, že by její „manrle“ a „mónynek“, jak mu říkala, zasluhoval býti netoliko první osobou v Čechách, nýbrž hnedle na obou zemských polokoulích. Tuto víru činiti skutkem bylo paní Výškové pravým štěstím, hlavní podstatou života. Ještě před osmi nedělemi musila se také starati o dceru; ale nyní byla Bohdana

za Světloše provdána, nyní mohla paní Anastasie konati jedině manželskou modloslužbu. A přesvědčení, že jest ženou tak vynikajícího muže, musilo se ovšem na ní jeviti zevně. Její šat, její pohyby, její mluva povždy překvapovaly nevýslovnou vybraností a nepřestižnou úpravností, slovem velkopanskou uhlazeností. Byla sebou jistá, že se jí „kusem pro dualetu“, jak vkusu svému říkala, široko daleko žádná paní ani slečna nevyrovná. Tak právě dnes zdobil ji zas oděv tak nepochopitelný, jak nepochopitelny jsou zázraky. Tvořilť jakousi kombinaci nedbalek a kuchyňského šatu tak, aby kdo vkročil do kuchyně, musil jej míti za přístroj vzorné kuchařky, a kdo vstoupil do pokoje, musil jej prohlásiti za nejelegantnější ranní oblek. Paní Výšková nechodila, to by bylo přílišně všední bývalo: paní Výšková přepůvabně hopkovala. Obloukový pohyb ruky, jakým kladla na stůl stříbrný příbor nebo jakým manželovi dolévala Mělnického, byla by jí mohla záviděti herečka. Když jedla nebo pila, špoulila při tom ústa s takou vážností, že by to po ní ani žádná vévodkyně byla nedovedla. Její hlas stále zněl libě jako lichotky zamilovaných; každé její slovo proběhlo celou stupnicí zvukův. Zkrátka: byla důstojnou ženou svého důstojného muže. Ano, v jednom ohledě jej i překonávala. Totiž v dikci. Bylať potají vědomím o nekonečné kráse, ušlechtilosti, vznešenosti, velkopanskosti, bohorovnosti druhého zemského jazyka tolik proniknuta, že češtinu z útrpnosti všemožně podle zákonodárné němčiny opravovala, svou řeč německými slovy a větami proplítala a kde se to trošíčku dalo, po německu mluvila. Nu a takovéto dvojjazyčné výše společenské protříbenosti Výšek, který aspoň v Družebnicích povždy jenom česky mluvíval, nikdy nedostoupil. Zlomyslní jazykové ovšem tvrdili, že prý paní Výšková také němčinu, kdykoliv jí mluví, valně opravuje, a sice zase na základě češtiny.

„Toť jsou k nám hosti! Posaďte se! posaďte!“ přivítal Výšek příchozího Lipanského.

„Nechtěl byste *nic k sobě vzíti,* pane doktore?“ zašveholila domácí paní, předkládajíc mu jako křišťál čistý talíř.

Lipanský okusil paštiky, ale jen jako pro jmeno, a přistoupil k věci. „Četli jste toto návěští, pane Výšku?“ tázal se. „Zlatý Mír je dán do prodeje.“ Oba manželé lekli se, až zbledli. „Hrozí nebezpečí,“ pokračoval host, „že se jeho poklady dostanou do moci nám nepřátelské. Víte, jak nás pan Vítkovský varovával před Tiegerstreitovými úklady. Zvítězíli tento člověk, dost možná, že vypudí také naše pracovnictvo od chleba, kterého si v Zlatém Míru dobývalo. Žalostných toho následkův a koncův nelze ani přehlednouti. Něco se musí státi. Musíme vše podniknouti, aby dědictví Zlatomírského pána zachováno bylo rukám českým, a nejlépe by ovšem bylo, kdy bychom je získali rukám Družebnickým. Jsme podobným opatřením povinni jak panu Vítkovskému tak sobě. Panu Vítkovskému: neboť zámecký pán umřel s tímto přáním; sobě: neboť nyní, když vlastní dědička otcův odkaz opouští, jsme my všichni přátelé zesnulého jemu právi ze zachránění životní jeho práce.“ Výšek pohlednul věhlasně na strop a zabručel. „Nejvhodněji by se ovšem náš záměr provedl,“ dodal ještě Lipanský,

„kdy by Zlatý Mír zakoupil některý našinec, avšak, kdy by to nešlo, mohla by třebas i . . ."

„Kdo? co?" tázal se Výšek prudce, pohlížeje na doktora jako člověk, který neví, co sobě mysliti.

„Mohla by se třeba utvořiti společnost, nejlépe ze samých Družebničanů, která by stůj co stůj zámku nabyti hleděla."

„Společnost! společnost!" vzkřiknul Výšek. „Vzal jste mně to z úst. To je moje myšlenka: společnost a nic než společnost. Jednotlivce nenajdeme, a kdy by — jednotlivci umírají, společnosti trvají."

„Však co hlavního: musíme sobě s ustavením spolku přispíšit," upozorňoval Lipanský.

„Máte pravdu! Čím dříve, tím lépe! I v tom s vámi souhlasím! Svolám naše možné měšťany k poradě," odvětil Výšek. „Což abychom se již sešli s neděle?"

„Já myslím," namítal doktor, „že by se první a rozhodná schůze měla odbyti ještě dnes."

„Což jsem nepravil, že čím dříve tím lépe? Jenom jsem se bál, že by se nám dneska nesešli, proto že je pondělek — všední den . . . Dobře: svolám tedy poradu na dnešek, v osm hodin večer. Zvu vás k ní, do Slovanské Lípy."

„Odcházím potěšen novou čakou," zaradoval se Lipanský, stisknul hospodáři ruku a pokloniv se hospodyni, opustil Výškův dům.

„No, co tomu říkáš?" oslovil Výšek manželku.

„Že jsi první osoba v městě, manrle," zapěla ona, „a že co první osoba v městě máš právo, aby tě zvolili za protektora nebo wenigstens za presidenta té nové společnosti."

Výšek byl by za tato slova ženu nejraději objal. Avšak kdo ví, srovnávaloli by se to s důstojností takové společnosti, a proto se na manželku aspoň milostně usmál. „A náčelník společnosti bude pravým nástupcem Vítkovského," počítal; „náčelník té společnosti bude příštím Zlatomírským pánem. Protektora podnikatelské jednoty nevolívají, a proto bude náčelníkem Zlatomírské společnosti předseda."

„Totiž ty, mónynku," rozhodla Výšková určitě.

„To bude také v pořádku," mínil domácí pán. „Koho jiného mohli by volit? Snad ne Světloše?" prohodil poněkud jizlivě a dal si zavolati Ševce.

Švec byl z městských znamenitostí. Jako kdysi Vítkovský býval povždy činnou duší města, byl Švec povždy hbitýma nohama Družebnic. Provozovav druhdy provaznictví, stal se od té doby, co „se zmohla ta čeština," jak říkával, kdežto provaznické řemeslo „samým couváním octlo se na holičkách," společným vlasteneckým sluhou všech Družebnických národních jednot, čímž všecky městské obchůzky padly v obor jeho činnosti. Švec požíval všeobecné obliby pro přímost, kterou nikoho nikdy nešetřil, a pro vtipy, které při každé příležitosti měl pohotově. Byly suché a bylo jich celkem asi deset, ale Švec jimi po celý svůj věk vystačil. Jako nikdo tak ani Švec neobstál bez nepřítele. Tím byla jemu samožitná, a kdykoli se z ní vyspal, říkával: „Včera měly Družebnice zase jednou pakostnici!" Dnes však byly *Družebnické nohy* mrštny jako vrbový prut, a proto nepochyboval Výšek, že Švec jediný

z celých Družebnic to dokáže, aby se všichni boháči z města i z okolí ještě v týž den pod jedním stropem shromáždili. A Švec zajisté ani dnes Výškovu důvěru nezklame.

Za hodinu věděli ve všech domech i ve všech příbytcích a chalupách, oč se jedná. Horečná úzkost, jež se byla zvěstí o nastávajícím prodeji Zlatého Míru všech myslí zmocnila, ustoupila horečné radosti, nejbezpečnějším nadějím. Zejmena Zlatomírské pracovnictvo hlasně zajásalo.

Jenom Lipanský nemohl se vymaniti z jakýchsi nevýslovných nových obav.

A čím více blížil se večer, tím více rostla dychtivost všech Družebničanů, jak asi vypadne porada.

IX.

Udiveni pohlíželi na sebe u večer téhož dne s čalounových stěn v hlavní síni Družebnické měšťanské besedy pyšný český lev a tiché orlice moravská i slezská, jako by se druh druha ptáti chtěli, co se to dnes děje, že stolice před nimi do polokruhu postavené plní se městskou plutokracií, — a předsednické křeslo v prostřed tohoto půlkruhu zdálo se v neklidu očekávati, budeli dosti důstojen pán, jenž na jeho vzácných perech zasedne.

Mezi příchozími zvláštní čilostí vyznačuje se Světloš. Kdo by jej nebyl viděl leda za Příborské výstavy v hostinci U lva nebo na Libošínské hostině, dnes by ho nepoznal. Jak Družebničtí vtipálkové tvrdívali, byl prý Světloš patrným důkazem, že člověk nemá jednu duši, ale dvě. A sice mívá prý Světloš jednu duši v cizině a druhou v domově. V cizině, na př. mezi Němci, bývá prý krotký, povolný, málomluvný, ostýchavý, slovem učiněný národní beránek, ale za to doma mezi Čechy je samá nezlomnost, sám žhoucí žár, vtělená pomstychtivost, slovem hotový národní tygr. Mimo červenobílé hranice nikomu prý nechtívá ustoupiti v úctě k německému národnímu duchu, ale doma, obzvláště prý takhle v bezpečném kruhu přátelském, hřímává prý proti veškerým odpovědníkům Slovanů velmi výdatně.

Dnes pak zdál se Světloš pracovati oběma svýma dušema. K méně přístupným účastníkům schůze má se skromně, dvorně, lichotně, k důvěrnějším svým přátelům ohnivě, dobývavě, ba vypínavě. A při tom semo tamo metá palčivé vtipy jak proti posavadní nepochopitelné slovanské bezstarostnosti, tak proti neslýchané germánské bezohlednosti... Úmysl je patrný: Světloš si předchází hlasující.

Ale koho Světloš sotva oslovuje, toť Výšek. Panujeť mezi nima jakési mrazné napnutí, a sice již od té doby, co spolu byli na Příborské výstavě. Tehdejší potyčky mezi nima ovšem byly méně hrozivého rázu, avšak ještě u večer jejich návratu z výstavy se z nich vyvinul hlubší spor, který do dneška nebyť ve svých následcích zahojen, ano spíše stále horší vzhled na se bral. Vznikl z toho, že Výšek chtěl na Světlošovi mermomocí dobyt vyjádření, koho tento z nich obou má za původu té ošklivé cesty do Příboru, která se takovým po-

horšením na Libošmě skončila; chtělť mermomocí Světloše prohlásiti za vinníka. Však Světloš se bránil a konečně prohodil, že prý Výšek vždy podobně jedná, že prý jej, Světloše, vždy do něčeho takového vhánívá, by potom vždy všechnu vinu na něj svedl. A proč to činí? Poněvadž prý si nad Světlošem osobí jakési poručenství. Ale Světloš má prý dosti soudnosti, aby se mohl říditi svou vlastní hlavou. „Tak? tedy můj rozum není vám ničím?“ řekl Výšek a přestal na Světloše mluviti. A tato roztržka stala se příčinou, že Výšek Světloše nepovolal za svědka k návštěvě Trauwerdtovcův u doktora Lipanského, v níž se pak mezi Příborem a Družebnicemi umluvily prvotiny jakéhosi kompromisu; tato roztržka stala se příčinou, že Výšek se tvrdošijně zdráhal přivoliti, aby místo měla třetí ohláška snoubenců Světloše a Bohdany, až posléze teprvé na veliké prosby nevěstiny a na snažnou přímluvu paní Anastásie mlčky toho strpěl, že sňatek byl slaven; nuž, a tato roztržka, jež doposud mezi tchánem a zetěm jako ve vzduchu se vznášela co nebezpečná, dusná nálada, stala se také příčinou, že Světloš od synovských ohledů k pantátovi ponenáhlu počal upouštěti.

Přes to přese všecko nemohl však Výšek ovšem jíti tak daleko, aby z dnešní porady jediného zetě byl vyloučil . . .

Sezení se zahajuje. Výšek od předsednického stolu vítá shromážděné, vzdává jim díky, že se na jeho skromné vyzvání v tak hojném počtu dostavili, objasňuje důležitost věci, o kterou se jednati má, klade zřízení Zlatomírské společnosti všem na srdce, doufá do jejich nezištnosti, že úrady dosáhnou žádoucího výsledku, a prosí, aby sobě především zvolili předsedu, jenž by rokování spravoval.

Na to malíř Ruda z ponuknutí Lipanského vstal a navrhnul Výška.

To Světloš čekal, a připravil se na to. I přihlásiv se k řeči, jal se vzletně vychvalovati „páně tchánovu“ myšlenku, přijal ji ochotně za svoji, osvědčil, že je jí nadšen, položil všemožný důraz na potřebu nerozborné národní svornosti proti svornému, jednolitému nepříteli, vypočetl různé „páně tchánovy“ zásluhy o vlast i město, uznal, že nikdo není tak povolán, aby shromážděným předsedal jako „pan tchán“, ale upozornil posléze poradníky na to, že „pan tchán“ co původce základního návrhu poradního bude ve schůzích stále zaneprázdněn jaksi co hlavní zpravodaj a že bylo by tedy na „panu tchánovi“ příliš žádáno, aby mimo zpravodajstvím ještě také řízením porad se trudil; pročež navrhnul, aby předsedou volen byl někdo jiný, ale ovšem někdo, jenž by podával záruku, že bude schůze spravovati s prokázanou prý láskou k důležitému předmětu dnešního rokování.

Lipanský, který také do Slovanské Lípy se byl dostavil, znepokojen pohlednul na Výška, a tento, jenž byl posud opodál předsednického stolu tak stál, jako by tam státi nechtěl, aby se snad nezdálo, že již před volbou míní dělati předsedu, zblednuv zmířil Světloše rozezlenýma očima, skokem postavil se před samé předsednické křeslo, jako by je chrániti chtěl před dotíravým samozvancem, upozornil na to, že sice důvod páně zeťův proti jeho (Výškově) volitelnosti není dosti pádný, poněvadž se předseda bez toho vždy může dáti zastupovati náměstkem, ale prohlásil, že by mu starost o jeho tři domy a dohled na

rozsáhlý obchod dojista nedovolily, aby se mohl, jakkoli by to sobě přál, veškerých dalších sezení účastniti, žádal tedy, aby ho žádným způsobem nevolili, prohlásil, že i kdy by ho zvolili, volbu by nikterak nepřijal, a vyzval konečně přítomné, aby při hlasování volebním obezřele si počínali a tedy na hlasovací lístky nevpisovali nežli jmeno muže nejen zásluhami ale i věkem a zkušenostmi vynikajícího.

I to bylo jasné. A tak Výšek i Světloš pojednou veřejně proti sobě stanuli co soupeři s otevřeným hledím.

Však mohlliž a směllіž Výšek jinak před se jíti? Světloš se přece stálou hlavou společnosti nikterak státi nemohl, státi nesměl! Vždyť by se za Světlošova řízení spolek co nejdříve na dobro rozpadnul! Vždyť Výšek znal Světloše od jeho maličkosti a věděl, jak málo bývá obezřelý. A měllіž Světloš jen jiskerky organisatorského, vladařského nadání, jehož je přece náčelníkovi takového spolku předkem potřebí. Neměl prapražádného! A není divu! Je posud tak mladý, tak nezkušený, tak náhlý, tak výstřední! Věru nejedná se tu o některou osobu, ale o samu věc, a sice věc národní, a nejedná tedy z pražádného zřetele na sebe, ale snaží se zachrániti velikou vlasteneckou myšlenku.

Podezření Výškovo bylo zcela oprávněno. Světloš skutečně, jakmile uslyšel o navrhovaném zaražení Zlatomírské společnosti, pomýšlel na to, státi se její hlavou sám. Neskvělliž se všemi způsobilostmi k tomu? Kdo jiný mohl se mu v tom rovnati? Snad Výšek? Ne, ne. Měllіž Výšek takové vzdělání jako Světloš? Výšek tonul v zastaralých, překonaných, pro naši dobu více se nehodících náhledech! Či vynikal Výšek nad Světloše ráznou vůlí? To již dokonce ne! Výšek nejednal nikdy samostatně, ale vždy teprv čekal na cizí radu, na cizí přispění. Avšak, co je pravda, nesmí se vina dávati ani tak osobě jako letům. Výšek je již věkem pokročilý, a stáří vždy rádo rozvažuje, rozpakuje se, otálí, více myslí, než jedná. Však co platno, podobné těleso, jakým chce býti Zlatomírská společnost, vymáhá hlavy pružné, podnikavé a ruky železné. Máli se učiniti rozhodnutí mezi Světlošem a Výškem, musí vypadnouti v prospěch Světlošův. Ovšem jest Výšek jeho tchán, avšak tu nejedná se o žádnou soukromou záležitost, nýbrž o veřejný prospěch otčiny, a proto musí zde osobní poměry ustoupiti do pozadí, a každý, kdo se cítí způsobilý, musí se zapříti, musí mimo sebe pustiti všechen jiný zřetel vyjímaje zřetel na dobro národa . . .

Světloš byl na cestu horšící se roztržky poháněn ctižádostí, která neznala mezí. Dříve se přemáhal, popouštěje všude přední místo Výškovi, poněvadž se obával, aby neztratil krásnou a bohatou Bohdanu, ale nyní po sňatku přestaly podobné ohledy, a Světloš jal se usilovati o to, aby jej Družebnice uznaly, zač se sám pokládal: za prvního výtečníka v městě. Leč, pro koho se rozhodne shromážděná peněžná moc? — Poradníci přijali návrh na kratičké odročení schůze, aby se mohli usjednotit o kandidáta a potom přikročili k volbě.

Čítatelé hlasů počali konati svůj úřad. V Světlošovi buchalo srdce stále prudčeji a bázlivěji, až se ho zmocnilo tušení, že nebude volen.

„Nechať!“ hleděl se utišiti. „Nechť si bude pan tchán předsedou porad, předsedou společnosti stanu se dojista já. O prostředku vím.“

Tušení Světloše nezklamalo: Výšek obdržel většinu hlasů. Zajásal. Oko jeho se zajiskřilo a pohrdlivě padlo na Světloše. Však hned zase pohledl povážlivě na poradníky, vyjádřil se, že hodnost naň vznešenou nikterak a nikterak přijmouti nemůže, odůvodňoval, proč mu toho domácnost nedovoluje, a teprvé když všestranně, i Lipanský i přívrženci Světlošovi ano také Světloš sám na něho naléhali, milostivě a blahosklonně svolil, ovšem dokládaje se, že je to tenkráte dojista již naposledy, co kteroukoli důstojnost na se béře. Že na to Světloše navrhnul za svého náměstka, a že Světloš také zvolen jest, netřeba dodati.

Po té přepustiv předsednictví Světlošovi, odůvodnil Výšek široce nutnost, cíl, směr, prospěchy a žádoucí podobu Zlatomírské společnosti, a sezení tohoto dne skončeno volbou odboru, který sestávaje z Výška, Světloše, Lipanského, pak z Družebnického advokáta i notáře, do tří dnů měl vypracovati a v nové schůzi předložiti spolkovou smlouvu.

Před Slovanskou Lipou čekala nenepatrná část zámeckých dělníků na výsledek porady, a Lipanský měl přesrdečnou radost, moha je upokojiti ubezpečením, že jednání o koupi Zlatého Míru dostalo se v příznivý proud. Také doma nalezl kohosi napnutého očekáváním, jak to v měšťanské besedě vypadne. Byl to ředitel Dobrohorský, a též tento jako jeho dělníci, viditelně oživnul potěšením, že myšlenka Lipanského razí sobě tak snadnou dráhu.

V druhý den přinesly Pražské denní listy telegramy z Družebnic a v třetí den též odtud rozsáhlé dopisy o zarážení Zlatomírské společnosti, v nichžto zámožná třída Družebničanův a zejmena Výšek nejvýše byli velebeni, že z vlastenecké obětovnosti odhodlali se za každou cenu koupiti Družebnický zámek.

Lipanského tento novinářský hluk ihned zamrzel, a dr. Tiegerstreit, když ty časopisy do rukou dostal, vypukl v hlasitý smích. „Já těmto pánům Čechům do smrti neporozumím,“ pravil k Amélii. „Umějí mlčeti, kde by se měli ozvati, ale kde by mlčeti měli, chopí se bubnu. A tak se šťastně zakopávají, kde jen mohou — v politice, v duševní práci, v obchodech. V politice vzájemnou válkou stran, v duševní práci dušením zásluhy, v kupčení podkopáváním úvěru. V tom jsou neunavní, kdežto by v tom směle mohli popřáti pohovy. A naopak teď zase, kde by raději měli pěkně z ticha Zlatý Mír kupovati, polepují tím všecky rohy a sloupy, abychom nižádným spůsobem nezapomněli, je předejíti. Věru mne mrzí, že nad nimi zvítězím tak snadno!“

Výšek neměl nyní jiného nic na mysli nežli svoji slávu. Byl samá radost, samá rozkoš. Dal si snésti všecky časopisy, v kterých velebena byla jeho vlastenecká obětavost, a blaženě si je pročítal. Místa, která se ho méně dotýkala, prošel jenom dvakrát, třikrát, ale za to řádky, které o něm jednaly, probíral pětkrát, desetkrát, studuje v nich význam i dosah každého slovíčka. Kdekoli tam naleznul jmeno *Výšek,* utkvíval na něm pohledem plným nadpozemské spokojenosti. Nyní nebyl pouze první osobou v městě, nyní stal se i přední ozdobou vlasti. Tam to stálo tiskem spečetěno, a celý svět si to mohl přečísti. Kdo se mu nyní směl v celém kraji rovnati? Snad Světloš? K smíchu! Byl Světloš tolikkrát v novinách jmenován jako Výšek?

Však — Světloš je úskočný člověk. Není mu co věřit — bez piklů nemůže obstáti. A zajisté, že již něco proti Výškovi kuje. Je všeho schopen; závidí mu slávu a chce ji pro sebe. Výšek musí se míti na pozoru. Jakási zlá předtucha dává mu výstrahu, a taková výstraha vždy se osvědčila podstatnou. Leč, co může Světloš zamýšleti? Výšek je předsedou společnosti, ovšem posud jen prozatimním — však kdo by ho mohl svrhnouti? Je prvním ve společnosti a bude v ní prvním.

A tak v těchto myšlenkách se Výškovi, když ho ve středu po první poradě v Slovanské Lípě odbyté navštívil Švec, aby se optal, neníli potřeba nějakých nových obchůzek, jaksi zdálo, že když se Ševce zeptá, kdo přece bude trvalou hlavou společnosti, a Švec mu řekne: „Nikdo jiný než vy!“, tento Ševcův výrok zůstane nezměnitelným rozhodnutím neomylného proroka, i zeptal se Ševce: „Nu, co nového ve městě? Jak si chválí Družebničtí můj nápad o společné koupi Zlatého Míru? No, a co se jináč povídá? koho si asi přejou, aby to všecko budoucně řídil? Bez pochyby Světloše, ne?“

„Poslušně prosím,“ ozval se Švec, „račte odpustit, milostpane, že se osměluju ptát: bývá při takových kupních společnostech taky volen protektor?“

„Obyčejně nebývá. Ale proč se zrovna to ptáte?“

„Nejen já — celé Družebnice si poskočí, až jim to povím . . . až jim povím, že milostpán nebude protektorem.“

„Já vám nerozumím, Ševče,“ divil se Výšek, nepochopuje, jak by si mohl kdo radostí poskakovat, kdy by se *on*, první osoba města, nestal protektorem! Kdo jiný měl právo se jím státi?

„Inu, milostpane, my malý lid myslíme, že protektor ve spolku to je tak jako ta makovice na naší radnici. Víte, milostpane: radnice zůstala by radnicí i bez makovice, třeba že je makovice výš nežli střecha; ale beze střechy by radnice brzy promokla a zvětrala a se rozpadla. A tou střechou ve spolku je předseda. No, a proto že vy jste, milostpane, pro Družebnice již tolik dobrého vykonal, chce město, abyste v té nové společnosti nebyl jen tak prázdnou makovicí, ale jako střechou. Slovem: poručníkem a hlavou Zlatého Míru; a s vámi co vaše pravá ruka pan dr. Lipanský, co jednatel nebo co tajemník společnosti nebo podobně.“

Výšek dvěma skoky octnul se u šatníku, sáhnul rychle do čamary, vyndal z ní návrh společenské smlouvy o kup Zlatomírský, jak jej odbor vypracoval, a zimničně přebíhal její články. Konečně naleznul hledaný odstavec i zůstal, jako by se na něj řítil dům. Smlouva skutečně obsahovala ustanovení, že si společnost má jmenovati také protektora! Jak se tam dostalo? Zajisté že ho tam za Výškovy nepřítomnosti v odboru nebo za Výškova hovoru s panem notářem Slavotou aneb s doktorem Lipanským podloudně vpravil Světloš! Nebo s Výškovým vědomím by se tam podobná neslýchaná převrácenost jak živa byla nedostala. „Ach, tudy tedy na to!“ zhrozil se Výšek. „Tam tedy směřuje můj laskavý pan zeť! tam cílí ty jeho pikle! Já makovicí! já! Tak se tedy mám státi obecně směšným? Avšak to se Světloš velmi šeredně zmýlí! Nejsem já dnešní a dokážu Světlošovi, kdo je prázdnou makovicí a kdo je a kdo zůstane střechou Zlatého Míru!“

Rozčilen, rozhořčen, obavami mučen spěchal Světlošův pan tchán u večer téhož čtvrtka do Slovanské Lípy k druhé poradní schůzi tvořícího se společenstva.

Poněvadž ve městě z krásných, pochvalných novinářských telegramův a dopisův o Družebničanech panovala radost všeobecná, shromáždil se v ujednanou dobu skorem úplný počet pozvaných.

Rokování o znění společenské smlouvy začalo, a první odstavce její bez širších rozprav přijaty. Pročež, i když teď přikročeno k ustanovením, koho volí valná hromada, všeobecně se čekalo, že budou bez odporu schválena. Však tenkráte tomu bylo jinak. Právě v týchž ustanoveních se určovalo, že valná schůze má vedle správního výboru voliti také spolkového protektora. A proto Výšek odstoupiv předsednictví panu zeťovi, úsilovně jal se za to přimlouvati, aby článek o protektorovi ze smlouvy byl vytrhnut. Společenstvo, pravil, chce se státi mnohem více nežli všedním spekulačním podnikem: společenstvo bude vtělením vznešeného vlasteneckého účelu. Co mu tedy přede vším potřeba ukládá, jest, aby sobě uhájilo autoritu, autoritu co princip, jak na venek tak v objemu své působnosti. Výšek však se obává, že by spolková důstojnost hluboko klesla, kdy by jednota měla být jen sborem k vyrábění zbytečných hodností. Jiní spolkové ovšem potřebují ochranců, příznivců, podporovatelů, však společenstvo, které se skládá nežli ze samých bohatců, nebude bohdá ba nikdy nesmí přijímati podpor nebo protekcí. Ve Zlatomírské jednotě nemá prý tedy protektor místa pražádného. A z těchto důvodů pronesl Výšek pevnou naději, že článek o spolkovém protektorovi bude škrtnut.

Proti tomu povstal Světloš. Odevzdav předsednictví zase panu tchánovi, zasednul ve kruh poradníkův a jal se vyvraceti Výškovy důvody. Řeč předchozího pana řečníka svědčila prý o velikém jeho důvtipu, ale musí prý doplněna býti důležitým momentem. Článek, o nějžto se jedná, nechce spolku zjednati žádného podporovatele, vůbec nemá účelu hmotného, ale za to cestu raziti má k tím ideálnějšímu činu spolkovému. „Nadešel věru již čas," zvolal Světloš, „aby konečně zásluhy výtečných mužů docházely uznání za jich živobytí a ne teprvé po smrti nádhernými pohřby, nákladnými pomníky, výročními slavnostmi, o nichžto slavenec ničeho nezví. Umlčovati zásluhy je zrovna tolik, jako je ubíjeti, a toho se naše jednota nikdy nedopustí. Právě naopak: naše společenstvo zahájí svou činnost významnou, důstojnou oslavou nejvzácnějšího svého člena. Neboť v lůně našeho shromáždění dlí muž, který si o zaražení této jednoty takových zásluh získal, že jest její nejčestnější povinností, aby jej okázale za ně vyznamenala. Však jiné místo ve společenstvě přineslo by jemu ne tak čest jako práci, ne vavřín uznání ale pouta obtížných povinností. A proto, pánové, vyslovuji nejvnitřnější své přesvědčení, že ustanovení o protektoru ze smlouvy nižádným spůsobem nevypustíte." Konečně zahřímal Světloš ještě proti Prušákům v Prusku i mimo Prusko, dokázal, že bezohlednost k výtečným národovcům povždy byla kletbou Slovanstva, i prohlásil, že česká otázka jen tehdy vítězně rozluštěna bude, zůstaneli ve společenské úmluvě protektor.

Po Světlošovi přihlásil se k řeči opět Výšek, po Výškovi opět

Světloš, pak mluvil po třetí a po čtvrté ještě zas onen, a vždy se mu nově opřel zase tento. Rozprava hrozila se vléci do nekonečna. Posléze zmocnil se slova Lipanský. Však marně přimlouval se za přijetí Výškova návrhu, poradníci se domnívali, že Světlošův pan tchán jenom z pouhého zvyku, vždy a všudy ve všem dělati milosti, opírá se zeťovi, a skoro jednomyslně stvrdili návrh odboru.

Světloš zvítězil. Výšek byl poražen. Že však Výškova porážka před veřejností měla tvářnost čestného vítězství, neskládal Výšek zbraň. Byl odhodlán, ani ukrytého vítězství neponechati ve Světlošových rukou.

Další rokování postupovalo již klidněji. Odstavec za odstavcem se předčítal, zde onde učiněn nepatrný podnávrh či podpodnávrh, ale celkem smlouva schválena a také hned podepsána.

Lipanský si hluboce oddechnul. Zlatý Mír byl zachráněn! Vběhnuv na balkón měšťanské besedy, dole shromážděnému lidu radostnou tu novinu zvěstoval. „Sláva! sláva jim!“ zajásalo množství, kde se vyskytla tu se vyskytla hudba, nápěvy národních písní zavzněly, dav se objímal, zpíval „Kde domov můj!“, „Naprej!“, „Hej Slované!“ — vyvolával poradníka za poradníkem na balkón, nejprvé ovšem Výška, tleskal jejich řečem, provolával jim „Na zdar!“ „Ať žijou!“ „Sláva spolku!“ a neutišil a nerozešel se až pozdě v noci.

Na odpoledne příští neděle svolána ustavující schůze nové společnosti. Přistoupeno k volbám, a sice předkem k volbě spolkového protektora. Volební lístky odevzdány, a poněvadž Výšek vzdal se hlasu, nevyšlo z osudí cedulky, která by nebyla nesla jeho jmeno.

Ale zvolený protektor pranic se nepotěšil z této pocty. Stáleť mu před očima tanula makovice s radního domu. Proto, když mu přišli přáti štěstí, určitě prohlásil, že se z hodnosti děkuje, skromně dokládaje, že jest příliš čestná v poměru k nepatrným jeho zásluhám o město a vlast, a naléhavě poradiv jednotě, aby místo protektorovo aspoň na ten čas neobsazovala, velmi jemně nadhodil poradníkům, že požívali jejich důvěry, raději přijme předsednictví spolku. Než, bodří členové společenstva, nic zlého netušíce, ano zvyklí jsouce podobnému zdráhání se Výškovu, předsevzali další volbu, volbu presidenta. Kdo vypadne? Výšek očekával na určito, že hlasy opět sjednotí se na něm. Bylotě to ponejprv, co sám se nabídnul, že místo přijme: kterak bylo by možno bývalo, aby se jeho nabídnutí nepřijalo!

Když však skrutinium se skončilo, prohlášen za předsedu Světloš. Tedy Světloš opět, opět zvítězil! Výškovo slovo v jednotě nic neplatí. Nikdo si nevšímá jeho rad, jeho myšlenek, jeho vůle. Má dělati pouhého figuranta spolkového, pravým pánem Zlatého Míru, vlastním nástupcem Vítkovského, první osobou v městě má příště býti nezkušený mladík, Světloš! Ne, toho nelze snésti. Všecko má své hranice, i Výškova skromnost.

I požádal Výšek Světloše, aby tedy co nový president místo něho zaujal předsednické křeslo, a bez odkladův ohlásiv, že pro náhlou churavost nemůže se dále porady účastniti, ano že se pro churavost vůbec všeho dalšího spolupůsobení v Zlatomírské společnosti vzdává, zejmena pak protektorství jednoty nikterak nepřijímá, poněvadž prý

bezpochyby z Družebnic jinam se přestěhuje, opustil síň, a mnoho jeho vždy s ním souhlasících přívrženců jej následovalo.

V poradní dvořaně zbyl pouhý spolkový trup.

Tak skonala Zlatomírské jednota sotva narozena. Marně zapřisáhal Lipanský Výška, by sebezapřením osvědčil duševní svou cenu, by svou osobu v oběť přinesl národnímu prospěchu, marně zakročily jak Bohdana tak paní Anastasie, marně zasazovalo se měšťanstvo o zjednání smíru: Světloš se předsednictví vzdáti nechtěl, Výšek zůstal nepřístupným, rozkol mezi nima rozstoupil se v propast, a kdy by se společenská smlouva o zakoupení Zlatého Míru byla měla státi skutkem, bylo by se to musilo vymoci soudně, tedy jenom po valných průtazích.

A přece byl v této příčině každý okamžik tak vzácný! přeceť každá chvíle mohla přinesti osudné rozhodnutí.

Lipanský si zoufal. I psal Olze, zapřísahaje ji památkou jejích rodičův, aby prodej Zlatého Míru zastavila neb aby jej aspoň nevydala do rukou nečeských, a zároveň se chystal do Prahy, by tam hledal novou pomoc.

Tu dostihla Družebnic zpráva, která v městě působila jako zemětřesení: Zlatý Mír koupila prý Tiegerstreitova nastávající choť a příštím pánem Zlatého Míru nebude prý tedy nikdo jiný, než fanatický nepřítel Čechů Tiegerstreit.

A v skutku, nic nespomohly Olžiny slzy, nic její prosby, aby Milošík Ember její dědictví nezaprodával německým rukám: v druhé polovici července vstupovala do Družebnického zámku slečna Amélie Weiszenthalova co nová Zlatomírská paní, provázena Tiegerstreitem, jenž ji byl ku koupi Olžina dědictví přiměl. S nimi vcházel do Zlatého Míru nový ředitel zámku: hospodářský rada Gluthroth.

Tiegerstreit slavil vítězství. Vídenské noviny pluily se hymnami na něj, a maďarské noviny velebíce Embera, že Zlatý Mír vyprostil z vazeb, v nichž jej posud plémě nižšího řádu drželo, nazvaly Milošíka maďarským zákopníkem osvěty na západě evropském . . .

Tak se dostal Zlatý Mír z rukou českých.

X.

Nad hlavním průjezdem do Družebnického zámku zatřpytil se nápis ve zlatých písmenách. Obsahuje toliko dvě suchá slova, však působí jako dva blesky.

Zlatem zářící nápis na Družebnickém zámku zní: *Schloss Weiszenthal.*

Tedy jest rozhodnuto. Smrť odňala Družebnicům Vítkovského — život jim odňal Zlatý Mír.

Leč nejen Družebnicům. Zdáloť se, jako by mezinárodní hranice byly přes noc o kolik mil pošinuty bývaly dovnitř území slovanského. Nyní tam s milého, ochranného, blahodárného týnu nekynul Stříbrnému Prutu velebený chrám národní píle, nyní zdál se tam Zlatý Mír stísněnému okolí hroziti co nepřátelské zbrojiště.

„Minulost je ta tam, a jsme bez budoucnosti. Což můžeme vědět? — snad se pod tím náhlým německým Vesuvem staneme

českými Pompeji,“ lekali se nejuvědomělejší mezi někdejšími zakladateli Zlatomírského společenstva, hlasně litujíce, že Mír pustili.

A starý Lipanský se doma prohlásil: „Pamatujte na mne, co jsem vám dnes řekl: že bude chyba, velikánská chyba. Ženské hospodářství — známo to, jaké výslužky rozdává. Znej, ženo, své křivé vřeteno, říkávají. A jakžes to, Stanislave, onehdá četl z těch vašich staročeských písem? víš, z těch, co tam stojí tolik těch podivných *áše, éše, íše?* Jako — že běda hnízdu, do kterého se zmije dostane, a pak tam stálo jako: „Běda mužům... Běda mužům...“ Hm hm, žeť mám tak krátkou paměť!“

„Hoře mužům, jimžto žena vládne,“ odpovídal syn.

„Tak je to: běda Zlatomírskému lidu, že tam teď hedbávné fučidlo má poručnické kalhoty nosit. A běda taky nám Družebnickým. Pamatujte na mne, že jsem vám to dnes řekl,“ prorokoval starý otec.

Jinde mluvilo se také o Tiegerstreitovi.

„Je slečnin ženich? není slečnin ženich? Tvrdí se to, pochybuje se o tom, upírá se to. Kdož může posoudit, co na těch povídačkách? Mnoho asi ne,“ pravil Výšek ke své manželce, vážně si dávaje na nos brejle a bera došlé noviny do ruky. „Ostatně, abych ti pověděl, co já o tom myslím: žádná svatba není jistá, pokud mladí manželé nejdou od oltáře. Ale co je pravda: Tiegerstreit vypadá na vlas podle toho, že by chtěl vyženiti někdejší strýcův velkostatek.“

Výšek dal se do čtení. Za chvíli dostali se na řeč, jak se asi seznámili Tiegerstreit se slečnou Amélií.

„Počkej, počkej: už vím, jaké to bude,“ ozval se pojednou Výšek. „Zrovna čtu zde v Příborském *Kompromissu,* za kterou příčinou slečna Weiszenthalova se dostala do Čech a do Příboru. A Trauwerdtovým novinám v každém ohledu můžeme uvěřit. V posledních půlstoletích žila prý rodina Weiszenthalů v Sasích, ale zachovalo prý se v ní ústní podání, že pocházejí z Čech, a sice z Příborského okolí. Proto prý tam za příležitostí výstavy slečna se svým bratrem Alfredem přijela, by v Příborské listovně po stopách předků pátrali. Posud prý se však ničeho nedohledali. Následkem jakých překážek, ví prý nejlépe sám dr. Tiegerstreit. Zdá prý se mu na tom záležeti, aby pravda o původu Weissenthalovců zůstala zastřenou. Snad vyjde později na jevo, co v tom vězí za tajemství. Slečnin bratr prý již na počátku výstavy opustil Příbor, ale slečně Amélii se v Čechách tolik zalíbilo, že si v Příboru vystavěla letní byt, že když Zlatý Mír přišel do prodeje, na Tiegerstreitovo přimlouvání jej zakoupila, ano že prý teď naléhavě žádá i bratra, by se do Čech na vždy přestěhoval a koupil Rudov, který se zhýralému Pýchovskému právě dal na buben. To tedy bude zase o Němce v Čechách víc: pěkně děkuji. Nu, a tak se Tiegerstreit snadno mohl ve společnostech nebo na výstavě slečně sblížit a o její náklonnost a ruku se přičiňovat. Je veliká bohačka, a mimo to se dle *Kompromissu* vyznačuje vzdělaností, lidumilností, spravedlností, tak že Trauwerdtův list v podobě přání vyslovuje až i naději, že slečna se stane vřelou přítelkou naší národnosti.“

„Že je něco nóbl vzdělaná a že se umí ve vysokém světě pohybovat, sama bych troufala,“ dovolila si pan Anastásie prohodit,

opatrně manželovi oblékajíc vkusný domácí šat. „Aspoň prý si včera na visitě u paní poštmistrové naše paní úřednice vypravovaly, že když prý k nim slečna *Weiszenthal* přišla udělat první visitu, měla prý na sobě štát, ažaž — a mluvila prý tak krásně německy, jako by hrál. Okresní paní hejtmanová byla prý také celá u vytržení!"

„Aj? tedy tak si počíná nová naše Zlatomírská slečna?" rozhoroval se Výšek. „Hleďme! hleďme: pány od úřadu navštíví, ale jiní, a kdy by to byly sebe přednější osoby v městě, stojí té dámičce příliš nízko. Hrdá Němka je to, a jiného nic. Tak ti to povídám, ženo, a tak to bude!"

A paní Anastásie neodvážila se ničím odporovati. V tom však, zahrčel po náměstí kočár jak od Zlatého Míru přijíždějící. Oba manželé přiskočili k oknu. Skutečně: pružné spřežení bujarých bělošů střelhbitě po dláždění unáší vzdušný faeton. Rázem upřela paní Anastásie pronikavě zkoumavý zrak na dámu v kočáře vnadně se houpající a s klidnou pozorností město sobě prohlížející. Slaměný klobouček s růžičkami jako dech! bledorůžové gázové šaty jako z červánkové mhy! na ramenou brilianty jiskřící se jako večernice! . . . nic naplat, ani nejzávistnější oko nemůže tomuto přístroji upříti nejvybranější vkus a nejušlechtilejší prostotu. Však přece! Nebylaliž na majitelku velkostatku *příliš* jednoduše přioděna? Paní Anastásie rozhodla, že skoro.

„To je zámecká slečna!" jako z vnuknutí hádá Výšková.

Leč, co to? Kočár se zatáčí k Výškovu domu! Již před ním stanul. Mládenec Valentín vyběhnul ze závodu, a slečna se ho na cosi ptá. Mládenec jí svědčí, a slečna lehýnce se z povozu vyhoupnuvši, vchází do Výškova průjezdu. Kočár zůstává před domem. Není pochyby, slečna přijela Výškovým učinit návštěvu! Mezi všemi měšťany nejdříve jim! Hrdostí jásajíc, rozhledne se paní Anastásie po všech oknech a vchodech na celém tržišti, jestliže přece dojista veškeré Družebnice pozorují tuto slávu Výškova domu, a ještě rychle sem tam leccos na manželově obleku doupravíc, odkvapí do své toaletní svatyně.

(Pokračování.)

Oprava.

Pane redaktore! Ve článku „Jan Erazim Vocel co básník" v poznámce na straně 197, ct. časopisu Vašeho (sešit 3. r. b.) uveden jest p. J. B. Malý co posuzovatel almanachu *Lada Nióla* v *Obzoru* r. 1855 mnou vydávaném. Dovolte mně udání to opraviti: posudek onen jakož i závěrečné slovo na obranu J. V. Fričovu vyplynuly z péra *Vácslava Zeleného,* nedávno zesnulého. — Přijměte atd.

Jaroslav Pospíšil.

Études slaves. Voyages et littératures. Par Louis Leger. Ern. Leroux, éditeur. Paris, 1875.

Židé podle Tulmudu. Na uváženou křesťanům a židům všech stavů podává prof. dr. A. Rohling, přel. M. J. Balák. Nakl. Th. Mourek, v Praze, 1875.

Na obranu obecní samosprávy v království Českém. Sepsal Fr. Schwarz. Nakl. J. Otto. V Praze, 1875.

Homérova Odysseja. V překladu Hynka J. Mejsnara. Seš. 6. Nákl. Jana Nedvídka. V Táboře, 1875.

Kniha dítek. Upravil Fr. Doucha. Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1875.

Enoch Arden. Od A. Tennysona. Z angl. Primus Sobotka. 2. vyd. Komisí L. Pospíšila. V Hradci Králové, 1875.

Nové míry a váhy. Sepsal F. M. 5. vyd. Nakl. J. Otto.

Laciná bibliotéka mládeže. Seš. 11. a 12. Red. J. L. Mašek. Lidunka. Z chorv. L. R. M. Mařenka. Dobrá rada nad zlato. Od Fr. Andrle. Anděl na zemi. Od J. L. Maška. Tři stužky. Od Fr. Andrle. Nakl. týž.

Divadelní ochotník. Sv. 101—103. Spasitel. Drama v 5. d. Cikánka a její děti. Obraz ze života ve 3. jedn. Můj Vojtíšek. Dle Arrongea J. Böhm. Čero svědomí. Ve 3 d. Ric anebo nic. Veselohra ve 2 jedn. Nákl. Mikuláše a Knappa. V Karlíně, 1875.

Besedy mládeže. 100. Red. Jos. Kouba. Tři sirotci. Důvěřuj v Boha! Vzd. F. V. Julie. Z pols. B. Peška. Nakl. týž.

Pokladnice maličkých. Sebral R. Nejedlý. Seš. 1. a 2. Nakl. týž.

Besídka zábavy a poučení. Red. Fr. Peřina. Zlaté srdce. 2. Nakl. Fr. Bartel. V Praze, 1875.

Kniha pro každého rolníka a hospodáře. Napsal J. Dumek. Seš. VI. Nakl. V. Žákovský. V Olomouci, 1875.

O volbě stavu. Rada studujícím od dra. B. Bolzano. Nákl. Rohlíčka a Sieverse. V Praze.

Činnost místní školní rady. Seps. L. Červenka. Nakladatel Fr. A. Urbánek. V Praze, 1876.

Paleček. Red. A. Nevšímal. Seš. 10. a 11. Nakl. J. Otto. V Praze. 1875.

Věstník bibliografický. Red. Fr. A. Zeman. Čís. 4. Nakl. Fr. A. Urbánek. V Praze, 1875.

Budečská zahrada. Č. 8. Red. J. L. Mašek. Nakladatel J. Otto. V Praze, 1875.

Vesmír. Ročníku IV. číslo 12—14.

Lumír. Ročníku III. číslo 21—24.

Praha za měsíčného večera. Maloval Rob. Assmus, barvotiskem vydal Mik. Lehmann. Královská naše Praha znamenitě vyniká svou polohou; proto také umělci pohled na ni už s nejrůznějších bodů a za rozličných denních dob (při západu slunce a p.) zobrazili. Na obraze našem právě vystupuje plný měsíc z oblakův. a paprsky jeho halíce celý kraj v magické světlo, odrážejí se od vln stříbropěnné Vltavy a mohutných věží utichajícího města, nad nímžto hrad s dómem Pražským s báječnou velkolepostí se pozdvihuje, vážný, zádumčivý, ale ne pošmourný, jako by snil o své slavné minulosti a nadějné budoucnosti. Zajisté, poutavé divadlo! Mezi barvotisky Lehmannovými zaujímá obraz tento velmi čestné místo.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.; jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 8. Sešit srpnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL II

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GREGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

OSVĚTA

Ruský umělec Blažej Vereščagin.

Od

A. F. Balana.

I.

Vereščagin náleží do počtu evropských znamenitostí. V krátké době stal se známým všemu Rusku a v tisících i tisících diváků vzbuzoval city nadšení a uměleckého požitku. Zřídka kdy bývá malíř tak dostupný a srozumitelný velkému množství obecenstva a zároveň i tak velice ceněn nejlepšími umělci, jako Vereščagin.

Vereščagin vystoupil do veřejnosti r. 1869. V Petrohradě na Taškentské výstavě, v domě ministerstva státních statků, byly poprvé umístěny obrazy jeho, umělce tehdáž ještě zcela neznámého, a všecky překvapovaly svou smělostí, pravdou a reálností. Od těch dob Vereščagin vykonav několik nových cest po Evropě i Asii, nakreslil mnoho jiných neméně vynikajících obrazů a vystavil sbírku svých maleb v Londýnském Křišťálovém paláci, i nabyl v brzku evropské slávy. Obrazy jeho vábily k sobě přečetné davy diváků v Petrohradě a pak v Moskvě.*)

*) Výstava zahrnuje v sobě následující obrazy, studie a výkresy: 1. *Smrtelně raněný* (Och, braši, zabili mne! Smrt má přišla . .). 2. *Parlamentáři* („Vzdej se!“ — „Kliď se k čertu!“). 3. *Zapomenutý*. 4. *Barbaři*, hrdinská báseň v 9 obrazech (z nichž některé jsou neukončeny): *a) Vyzvídají. b) Neočekávaně zastíženi* (Umřeme, nezhanobíme ruskou zem! Mrtvým není stydno). *c) Obklopili — pronásledují. d)* a *e)* není vystaveno *f) Představují trofeje. g) Slaví vítězství* (Tak velí bůh — není boha kromě boha). *h) U hrobky svatého — chválu vzdávají Nejvyššímu. i) Apotheosa vojny.* — 5. *U dveří mešety.* 6. *Samarkandský zindan.* 7. *U pevnostní stěny:* Pst! Ať vejdou! 8. *U pevnostní stěny:* Vešli! 9. *Dvéře Tamerlana.* 10. *S hor do údolí* (stěhování Kirgizských oulů). 11. *Prodej chlapce otroka.* 12. *Raim*

Umělec cestoval tři léta po Turkestanu, studoval důkladně typické stránky dalekého a málo známého kraje a studie potom tak umělecky ve svých obrazech představil, že vidíš střední Asii jako živou, vidíš její přírodu, živobytí a mravy obyvatelů a ráz ruského pudu v Asii — vidíš, že život středoasiatských národů v ničem se neliší od života, pojmů a obyčejů jich praotců a prarodičů, kteří kdysi Ruskem vládli. Mnoho, o čem mluví cestovatelé 13. věku, trvá tam dosud, mnohé ruské pověry mají počátek v mongolských obyčejích, jež se udržely až do dneška u nomádů, kočujících v nekonečných stepech, přivtělených k Rusku.

Široké a rozmanité prostranství obsáhl umělec v svém putování po střední Asii. Putoval skrze step, seznámil se s jejími pestrými

---

a Kerim jdouce na trh, hádají se. 13. Kirgiz. 14. Turkestanský voják v zimním kroji. 15. Turkestanský voják v letním kroji. 16. Turkestanský důstojník, když má býti pochod. 17. Turkestanský důstojník, když pochodu není. 18. Bucharský voják. 19. Kokanský voják. 20. Pevnůstka Naryň v Taň-Šani u Kašgarské hranice. 21. Solon (středoasiatské plémě). 22. Kalmyk. 23. Kirgiz. 24. Kirgizové. 25. a 26. Kirgizské kočující staniště, v horách a údolích. 27. Samarkand (s výše citadely, časně z rána). 28. Návrší Čopan-Ata. Bojiště 1. května r. 1868. 29. Afganec. 30. Cesta k Samarkandským branám, kterou kráčelo ruské vojsko r. 1868. 31. Brána do paláce Kokanského chána. 32. Uzbecký setník 33. Kalmyčtí kněží (lamové). 34. Kalmycký kněz vyšší třídy. 35. Číňan. 36. Číňanka. 37. Sart zpívající. 38. Sart prodávající. 39. Ind. 40 a 41. Kirgizka. 42. Sartka. 43. Solon. 44. Solonka. 45. Hory u Lepsinského staniště v Alatavských horách. 46. Velká kočovní cesta v Alatavských horách. 47 a 48. Průsmyk a průchod Barskaun. 49. Kirgizský hrob v horách. 50. Břeh jezera Issik-Kul při slunečním západu. 51. Vyschlé slané jezírko v údolí řeky Ču. 52. Gur-Emir, mečeta nad hrobkou Tamerlanovou v Samarkandě. 53—57. Studie z hor blízko jezera Issin-Kul. 58., 59. Domek v Samarkandě, v němž bydlil i pracoval náš malíř. 60. Zástup duvanů. 61. Politikáři v opiovém krámu v Taškentě. 62. Rozvaliny divadla v Čugučaku. 63. Zahradní dvířka v Čugučaku. 64. Palác Emira v Samarkandě, v pozadí galerie znamenitý trůn Tamerlanův. 65. Hrobka Tamerlanova (Zelený kámen). 66. Roh téže mečety. 67. Registan (náměstí) v Samarkandě. 68. Tamerlanova brána v průsmyku Džclau. 69—72. V horách Alatau. 73. Kalmycká modlitebnice. 74., 75. Kalmyčtí lamové. 76. Náhlavní šperk Kalmyckého biskupa. 77. Kalmyk. 78. Podobizna Kalmyčky. 79—84. V Buamském průsmyku Alexandrovské horní pásmo v sedmiříčném kraji. 85. Ústí řeky Kebina v Buamském průsmyku. 86. Děti Solonů. 87. Modlitebnice Solonů (Ak-Kent) a podobizna Solonské ženštiny. 88. Dům Solona v Ak-Kentu, po cestě do Kuldže. 29. Rozvaliny velké modlárny (tamtéž). 90, 91. Rozvaliny v Čugučaku. 92. Pohraniční čínské vojsko. 93. Čínský státník. 94. Jezero Ala-Kul na čínské hranici. 95—102. Břehy jezera Issik-Kul v Taň-Šani. 103. Studnice Mursa Rabat v hladové stepi, mezi Činazem a Džizakem. 104. Duvani v svátečných skvostech. 105. Žebráci v Samarkandu. 106. Mečeta Šachi-Zinda v Samarkandě. 107. Karavansaraj (tržní skladiště a hospodský dvůr). 108. Galerie Samarkandského paláce. 109, 110. Překočování. 111. Vnitřek jurty bohatého Kirgiza. 112. Kirgizské kočovní staniště (na podzim) v údolí ř. Ču. 113. Údolí řeky Ču. 114. Roh Samarkandské pevnosti a ruský Samarkandský hřbitov. 115. Vchodní brána Arku. 116. Sněhové vršiny horního hřbetu Kyrgiziu-Alatau. 117. Rozvaliny opevněného místa v údolí ř. Ču. 118—120. Přechod Barskaun přes hřbet Kirgizin-Alatau v Taň-Šani. 121. Hory obklopující staniště Lepsinské. — **Výkresy z denníka obsahují čísla 122 až 243.**

lučinami i s neplodnými solnými kalužemi; putoval přes doliny s jich bohatými oasami, zahradami a nivami; procestoval rozlehlé a kulturou ještě nedotknuté země, zarostlé rákosím, putoval v horách se sněžnými vršinami, jezery a p. Studoval stepního kočujícího Kirgiza s jeho pestrým hospodářstvím, přebýval uprostřed různých kmenů, tvořících osedlé obyvatelstvo Turkestanu, začínaje od Sarta a Tadžika a konče Afganem a Indem; navštívil západní Čínu — Kuldžinský kraj — a studoval Solony, Kalmyky, a j. Vše co viděl, zobrazil hned na plátně neb ve svém bohatém album. Hledíšli na jeho skizzy a obrazy, jichž je 250 a jež tvoří jen část jeho denníku, diviti se musíš jich ukončenosti, důkladnosti a rozmanitosti, kteréžto vlastnosti dokazují, jak svědomitě a neunaveně pracoval umělec při sbírce svého materiálu. Jeho obleky jsou ethnograficky věrny do poslední záplaty, do posledního řemínku kdesi na pasu; budovy a jich okrasa jsou přísné umělecko-architekturní modely, osoby jsou podobizny živých typů. Z tohoto nastřádaného materiálu utvořil Vereščagin svou báseň, záležející z 30 velikých obrazů představujících veškeren život Turkestanu v charakteristických jeho výjevech. Vidíme tu talent zcela samorostlý a mimo to ještě vlastnosti, jež nekrášlí každého umělce. Vereščaginu je teprv 33 let a již nakreslil celou řadu studií a obrazů, plných originálnosti a uměleckosti, a pokračuje ustavičně v práci bez lenosti, bez sladkého far niente po dosaženém úspěchu; sotva se vrátil z daleké cesty, již se opět vydává na jinou, jde ještě dále na východ do Indie, kde vše mocně plane a leskne se č divokém ohni, kde dosyta napájíš se všelikými krásami a bizarnostmi, však zároveň i na šavle a žluté zimnice vrážíš. Energie, úsilí, nenasytná touha po vědění, zápal podnikavosti — nejsouli to řídké vlastnosti v uměleckém světě? Kdy by se jednalo pouze o tyto vlastnosti, mohl by Vereščagin býti přirovnán k některým Francouzům, ku př. k Hor. Vernetovi. Oba s vášnivou láskou vydávali se na poutě, oba kříž na kříž proputovali východ, oba žili s vojákem pod stanem a mnohdy byli donuceni spolu s ostatními ku zachránění svého života chopiti se ručnice a kinžálu a účastniti se ve všeobecné rvačce. Avšak tím podobnost se ukončuje. Vernet nabyl ještě za mladých let ohromné, světové pověsti a přece byl to člověk prosaický, suchý a studený, s úzkým obzorem, prosáklý jednostranným patriotismem, což mu i sami Francouzové vyčítali. Jemu byl francouzský *voják* divem přírody; on užil všech svých barev, aby zobrazil neslýchané a nevídané ctnosti a dokonalosti tohoto vojáka, vynikajícího nad všecky reky Iliady svou udatností a hloubkou duševních vlastností; při tom nevyhnutelně nepřítel tohoto vojáka musil býti zatlapán, ponížen, Arab a Beduin, kteří nic zlého nespáchali, leč to, že hájili kousek své země, ženu, děti. Vernet kladl na obličeje, bodáky a šavle svých miláčků nejhezčí, nejrůžovější barvy a nahromadil vše opovržené, chmurné, poloblbé i pitvorné na ubohé africké oběti francouzských vousáčů.

U Vereščagina neshledáme nic takového. Zrak jeho vidí a patří na obě strany. Z obrazů jeho vystupuje výkřik rozhorlenosti a protestu proti barbarství, bezsrdečnosti a ukrutnosti, ať ji shledává u cizích neb u svých. Přetěžko vypsati dojem obrazu jeho: uprostřed ohněm spu-

stošené stepi, mezi uschlými, uhořelými stromy a povykujícími krkavci ční do výše pahrbek z lebek s pruhami od šavlí, a s dírami od kulek — a na rámci umělec napsal vypuklými zlatými písmenami: „*Apotheosa vojny. Věnována všem minulým, nynějším a budoucím velikým podmanitelům*...“

V bojích, vedených na Turkestanských polích a v Taškentských průsmycích, jeví se u Vereščagina obětmi brzy ruští, brzy cizokmenní lidé a bůh ví, kdo nad koho předčí udatností, lhostejností k životu, válečnou chytrostí a zdarem v řeži. Z válečných obrazů nejpoetičtější jest *Zapomenutý*. Tento zapomenutý jest ubohý voják, který se s roztáhnutýma rukama a nohama svalil vedle své ručnice a zůstal za mrtvého; soudruzi jeho už táhnou pryč a sotva lze je rozeznati v dáli; hory stojí kolem chmurné i krásné, orli máchají širokými perutěmi, spouštějíce se k čerstvé krvi a nezastydlému masu, krkavec sedí přímo uprostřed prsou na bílém kaftančíku zabitého ruského vojáka, svolávaje kamarády své k hostině. Tato poušť s mrtvým člověkem uprostřed hor, po bitvě, připomíná divákovi Lermontova s jeho básní *Valerik* — tatáž hloubka poetického, srdce drtícího dojmu, tentýž obraz viděný vlastníma očima ve skutečnosti, tytéž mocné barvy, harmonické a překvapující, tentýž večer, žlutý a hasnoucí uprostřed bezútěšné samoty.

Postiženi, Obklopeni, Vzdejte se a ostatní scény originální básně Vereščagina s nápisem *Barbaři* skví se vznešenými uměleckými dokonalostmi. Zde i nákres i barva jsou silné a zvláštní, avšak ještě silnější a zvláštnější jest myšlenka a cit, vytvořivší každý obraz. Vítězství a záhuba, smrt a jásot objevují se tu pořadem brzy v stepi, brzy v nádherných komnatách východní architektury. Hle na příklad ten malý hlouček Rusů, nechtějících vzdáti se Asiatům, oděným v křiklavobarevné chaláty; oni odhodlali se položiti své kosti na bojišti, zrovna tak jako ti Rusové, kteří před 1000 let stáli nepřemožitelně kolem Svatoslava. Jen kroj se změnil: neníť copů kolem oholených hlav, není naušnic a šípů v rukou, jest kepi, bílá halena, ručnice s bodákem, a zápalky v pytlíčku: ale lidé jsou zrovna titéž. Tací jsou ti ničím na světě nenapravitelní, nijakými příklady nepřesvědčení ruští vojáčkové; jsou zastiženi neočekávaně a obklopeni rovněž jako před 1000 let; nic je nemůže odnaučiti té jejich bezstarostnosti a rytířské nedbanlivosti, avšak zároveň nikdo nad ně nepředčí v poslední hodině, když musí draze prodati svůj život, vystříleti své náboje do posledního a seřaděnými k sobě vespolek zády, uprostřed modrého kouře a letící divoké hordy, zrovna jako za onoho času Pečeněgové a Polovci, hynouti jeden po druhém co krotcí, nevědomí, brzy zapomenutí bohatýři. — Hle ještě řadu ruských vojáků, účinkujících lstí a čekajících na nepřítele u průlomu s vykročenou nohou, nakloněným ku předu tělem, slídícím okem a připravenou zbraní v rukou, zrovna jako by před vámi stál chor vlaských spiklenců v opeře. „Pst! nechť vejdou“ je nápis tohoto obrazu — a vedle toho je obraz, představující již druhou polovici scény: Vešli. Ano, Asiaté vešli a spiklenci okamihem vyvedli svůj kousek. Celá hromada lidských těl v různobarevných čalmách a chalátech leží na cestičce, vedoucí s vrchole pevnostní stěny; v dáli ruské bílé haleny vlekou mrtvé, na vrcholu rozvíjí se ruský prapor, stráž již

spokojeně se prochází s ručnicí na pleci; na rámu vypuklé zlaté písmeny hlásají: „Sláva na výsostech bohu.“

Pohleďte též na *Slavnost Taškentců.* Na bohatém náměstí Samarkandském před velkolepou mečetou v perském slohu, obloženou shora dolů barevnými kachlemi s draky, lvy a vzorky, fanatisuje sveřepý mulla obyvatelstvo, shrnuvší se na slova jeho a tupě hledící na odřezané hlavy nepřátel na dlouhých tyčích, pravidelně rozestavených v čáře jako telegrafické sloupy. Houfy jsou pestré, různobarevné a malebné: Asiaté v křiklavých hadrech, boháči na arabských konících, putující žebraví mniši a veškeren ostatní lid, mladý a starý, shluknul se zde, aby okřáli pohledem na trofeje, a potom chopili se šavlí, pik a ručnic, s divokým křikem a jiskřícíma zrakoma vrhli se na nevěřící psy neb „*Tak velí bůh! Není boha, kromě boha!*“ jak napsal umělec nad obrazem.

Obdrželi skutečně vítězství a hle, vítězové v čalmách stojí kolem nahromaděných, jako řepy, odřezaných ruských hlav a tiše sklánějíce čelo, čekají, co řekne sám chán, právě vystupující z galerie, z krásných rytých sloupů, strmících do výše jako štíhlé cypřišové kmeny. V dáli viděti mramorový trůn Tamerlana. Rovněž tak stojí tito bojovníci, se sklopenou hlavou, po slavnosti, v Tamerlanově hrobce, u jeho zeleného nadhrobního kamene, vedle koňského ocasu, trčícího do výše uprostřed nádherné mramorové perské architektury. Vidíme zde výjev, jenžto střední Asii, zvláště Samarkand charakterisuje; ze středu špinavých současných obydlí neočekávaně ční velikolepé památníky minulé asiatské slávy. Vedle neforemných náspů hlíny, z nichž vystavena jsou obydlí, strmí vysoké minarety ušlechtilých forem, lehké kuple pokrývající staré mečety, pozůstatky bohaté mosaiky; vkus a harmonické rozměry krášlí tyto budovy. Uvnitř ve slohu, připomínajícím stavby španělských Maurů, jsou stěny, římsy a stropy pokryty jemnými sádrovými okrasami, zcela přiměřenými temným vysokým klenbám. Čehokoli se dotknul současný Středoasiat, všude viděti buď stopy zpustošení neb hrubou ruku neumělého obnovitele. Kdo stavěl tyto mečety? Temirlenk, odpoví Středoasiatec, jenž s jmenem Tamerlana spojuje vše, co velikého a mohutného, tak že každá velkolepá budova je vystavěna Tamerlanem. Tamerlan skutečně dal svou residenci Samarkand rukou perských zajatců okrášliti několika ohromnými budovami. V těchto mečetách muž ten, který Asii a část Evropy krví zalil, mírně besedoval a hádal se o dogmatech s musulmanskými bohoslovci toho času. Nyní větší část Tamerlanských budov je již v rozvalinách; ano i velkolepá mečeta, vystavená nad jeho hrobem, je napolo sesuta.

Obrazy *U dveří mečety* a *U dveří Tamerlanova paláce* jsou rozměrem větší než ostatní. Na prvním obraze jsou před chrámem dva žebraví putující mniši, hledající a zabíjející s důkladnou pílí hmyz v hadrech svého chalátu; na druhém obraze jsou dva vojíni v ozbrojení Tamerlanských dob. Hlavní zajímavost je v kostumech, v nepřekonané malbě i koloritu. Potom následuje dlouhá řada Taškentských scén a typů. Mezi nimi pozoruhoden je *Zástup duvanů* jdoucích ulicemi a prosících almužnu. Jsou to putující musulmanští mniši, valně ctění od sprostého lidu, vynikající fanatismem; oděni jsou vysokými

klínovými čepicemi a typickými dlouhými chaláty, často ušitými z různobarevných kousků všemožných látek. V rukou mají dlouhé hole a misky; postavili se do řady a pustili se do jakéhosi divokého koncertu, oslavujíce velikost proroka a jeho vyznavačů. Před touto řadou, zacpav si palcemi obě uši, křičí ze vší síly nejstarší duvan, ředitel příšerného choru a náčelník této roty darmochlebů. Vůbec lze sotva v naší době najíti také fanatické a horoucí vyznavače koranu, jako v městech střední Asie. Od dob Tamerlanových až do nynějška každý nezávislý vládce rozličným násilím připravoval půdu k puntíčkářskému vykonávání ceremonií a náboženské přepjatosti, jež dosud kypí v usedlém obyvatelstvu střední Asie. Koran a šariat, dle mínění Středoasiatů, všecko předvídaly a rozhodly co do politických řádů, soudů, daní, policie i domácího života. Znáti věrně jádro života není nic jiného leč znáti koran a vykládání jeho svatými muži; Středoasiatci, ačkoli čísti a psáti umí každý z nich, nemají jiné literatury kromě bohoslovecké, a odtud jich svrchovaná nesnášenlivost k jinověrcům; před příchodem Rusů každý křesťan, jenžto se v středoasiatském městě octl bez průvodu vítězných bodáků, byl vždy zabit lidem neb prodán do otroctví aneb mučením donucen přijmouti víru prorokovu. Náboženský fanatism proniká každý sval Středoasiatů, odhání od nich každou pokrokovou myšlenku a tudíž je zbavuje touhy po nějakém lepším zařízení domácích poměrů. Pokud byli zůstaveni samým sobě, vždy utvořili despotu, jenž zachovává vždy následující program: Řídě se koranem, šariatem a všeobecným proudem, začne pleniti sousední kraje, způsobí vojnu na slávu Alachovi, každodenně na tržním náměstí věší ty, kdož nezachovávají koran, a řeže hlavy náčelníkům, neplnícím jeho šílené příkazy; trupy jich budou se váleti několik dní na trhu a v jedné řadě s nimi budou na tyčkách k obveselení lidu a k slávě chánově strměti hlavy zajatých Rusů a povstalců. Před 16 lety prostý obyvatel Kokanu Valichan-Ture neočekávaně odtrhl od Číny Kašgar a ustrojil pyramidu z lidských hlav na břehu řeky Kyzyl: byly to hlavy těch osob, jež mu přispěly k dosažení válečného podniku; v pyramidě této byla i hlava známého učeného cestovatele Adolfa Schlagintweita, ubitého v Kašgaru na rozkaz Valichanův. — Názor světa těchto Středoasiatů a jich mínění o mezinárodním právu vyjádřeny jsou druhdy Gajukem chanem ve psaní k papeži Inocentu IV.: „Ctíme boha a s pomocí jeho zničíme celý svět od východu na západ.“ Slova tato opakoval by též nyní každý chán, avšak v naší době sluší i v střední Asii rozeznávati chána a lid; lid vždy dobře přivítá vítěze cizince, jenž polehčí jeho trpký osud a nebéře mu náboženství. — Výmluvnost sveřepých mahomedánských kněží a mnichů stala se v naší době mnohem krotší: poloodětý, pobláznivý derviš velkým křikem hlásá na trhu, že přišel prý konec světa, že země nebude více nositi lidi, tak že je mnoho hříchů, že Alach již předpovídá svůj hněv, dovolujícího panství „urusa“ (Rusa) nad pravověrným. — Než jsou i rozumnější kněží, kteří na trhu lidu o tom kážou, jak chytře a ponenáhlu nevěrní podmaňují si musulmanské země. „Nejdříve jeví se jeden kupec, taký, na př. jako tento“ — při čemž ukazuje na jediného ruského kupce, prodávajícího na trhu zboží —

„za ním přijde druhý, třetí; konečně přicházejí vojska nevěrných a berou nám zemi.“

Politikové v opiovém krámu v Taškentě jsou vyzáblé a za živa zhynulé postavy; z krámu tohoto rozšiřuje se mezi obecný lid množství rozličných novinek, nesmyslů a proroctví. *Prodej chlapce otroka* zobrazuje typickou stránku východních mravů, která dosud nebyla nikým s takou smělostí rozebrána jako Vereščaginem. Jako shledáváme u Středoasiatů neřest lásky k chlapcům („báčům“), tak ženy pravověrných shromažďují se často do domu nějaké bohaté ženštiny, oblekají nejkrásnější holčičky za chlapce, aby jim tancovali a zpívali; báčové obou pohlaví vzbuzují náklonnosti, vášně, žárlivost, hádky.

Mulla Raim a mulla Kerim, jdouce na trh, hádají se — o několik ček (měděná mince, třetina krejcaru). Usedlí Středoasiaté vynikají epidemickou vášní ke kramaření. Tadžik neb Sart, ať je sebe bohatší, je vždy kramářem, v nejhorším rozumu toho slova — je neunavený v napalování bližního a hromadění penčz. Sart je bázlivec, avšak rád nasadí život, když mu kyne výdělek. S fatalistickou lhostejností vydá se s karavanou na cestu do Indie, ačkoli dobře ví, že step po stranách cesty je zalidněna kmeny, jimž loupežení je hlavní výživou. S nákladem svého zboží pronikne do Novgorodu, Moskvy, Semipalatinska a do vnitřních provincií Číny. Hledí nahromaditi sobě peněz jakýmkoli spůsobem, pravým či nepravým — a pak peníze zakopá do země. Cíl jeho života je velmi úzký, rodinného života, jsa mnohožencem, nezná. Žena jeho žije uzavřena a když i opustí dům o velkých slavnostech — obyčejně s mužem jede na tomtéž oslu — tu pohlíží na svět skrze hustou žíněnou síť, která jí padá přes obličej; mládí její hyne při těžké práci, a když odkvete, béře muž jinou, mladou. Dle proroka pro ženštiny není místa v ráji, ano ženštiny nemají duše.

Samarkandský zindan t. j. podzemní žalář na spůsob studnice, kam vězně rumpálem spouštěli, vzbuzuje trapný pocit; když Rusové dobyli Samarkandu, kázali vězení tato zasypati; avšak ona dosud trvají v Bucharě a Kokaně. — Pozoruhoden svým humorem a výrazností jest typ *Kalmyckého kněze, s boží pomocí doktora, čaroděje, vykladače* atd.

Podobných typických scén a nákresů je na výstavě celá řada. A obrazy krajin? S těch vane cosi neli báječného, aspoň velmi od nás vzdáleného. Kdo byl na výstavě Vereščagina, tomu vznáší se před očima ne dojem jednotlivé malby, nýbrž ohromný obraz celého Turkestanu, ten zná nejen zevnější jeho stránku, nýbrž celý jeho vnitřní obsah, jeho ducha.

Čím více hledíš na tyto scény a typy, čím více přátelíš se s mravy i obyčeji celého tohoto východu, tím silněji cítíš svazek starého Ruska s tímto světem, a proto výtvory Vereščagina mají též historický význam. Tento umělec je neúprosný, drzý realista, kreslí nám co viděl, zapomíná, že jsou na světě školy, akademie i profesoři umění. — On „sype pravdu,“ nic neskrývaje a nic neumlčuje — a přes to jsou práce jeho podivuhodny svou uměleckostí; jsou pravdivá dítka naší doby.

Hledíce na všechny studie a typy tolika různých národů, barvami i tužkou provedené v Taškentě a Evropě, na čistém vzduchu a o samotě v dílně, divíme se, jak jeden člověk, a při tom tak mladý, mohl toho tolik utvořiti. Čím více Vereščagin bude se pohybovati v životě, tím více bude cítiti potřebu stvořovati obrazy, scény ze studií, které na místě shromáždil, v přírodě horoucně nakreslil — tím méně bude se uspokojovati pouhými studiemi, které jsou umělci vůbec pouhým surovým materiálem, nehledě na všelikou dokonalost techniky. Od umělce žádáme především a hlavně *tvořivost*, ovoce jeho bujaré obrazotvornosti. Silný a samorostlý talent Vereščagina je s to, aby vyhověl tomuto požadavku.

Jeden z nejpokročilejších, co se tkne talentu a myšlenky ruských umělců, malíř Kramský, vyjádřil se takto: „Nemohu chladnokrevně mluviti o Vereščaginu; dle mého mínění jeho výstava jest událostí. Rusku je to podmanění mnohem větší, než podmanění půdy. Slyšel jsem, že Ver. je donucen rozprodati svou sbírku rozličným kupcům. Jeli tomu tak, ať raději odveze svou sbírku do Londýna a prodá ji tam celkem, jakož mu tam již nabídnutí činili. Až svým časem ruští umělci pochopí důležitost obrazů z ruských dějin, aspoň budou moci jezditi do Anglie a viděti veškeren výtvor celkem. Jen nedopusťme rozdrobení této sbírky! Dle mého mínění není to pravděpodobné. Idea, pronikající celou výstavu, neslábnoucí energie, vysoký stupeň provedení, konečně nový spůsob, zcela originální a umělecký, jakým je provedeno pozadí na obraze — vše to nutí mé srdce k silnějšímu tlukotu, a srdce mé bije silněji hrdostí, že Vereščagin je Rus, zcela Rus!“ Obavy Kramského se nesplnily — Vereščagin nechtěl svou sbírku do ciziny prodati; i koupil ji Moskevský kupec Treťakov (za 92000 rublů), jenž ji Moskevskému spolku milovníků umění daroval. V místnostech tohoto je nyní sbírka vystavena.

II.

R. 1873 byla zařízena v Londýnském Křišťálovém Paláci výstava obrazů Vereščagina; nebyly tam ještě ty, které potom, na konci roku 1873 zhotovil v Mnichově (Přesídlení Kirgizských aulů, Samarkandský podzemní žalář, Mullové jdoucí na trh atd.). Anglická kritika vyjádřila se o výtvorech Vereščagina s překvapující jednomyslností. Tuším nebylo novin, kde by nechválili ruského umělce, kde by neukazovali anglickému obecenstvu na sílu a originálnost jeho talentu. Vše to jsou věci neobyčejné, ano téměř pravdě nepodobné a proto nebude od místa, uvesti úryvky z nejhlavnějších úsudků anglických žurnálů a novin.

Katalog Londynský nebyl — jako v Petrohradě a Moskvě — opatřen zdařilým úvodem, obzírajícím Turkestanský kraj, mravy, obyčeje a život tamějšího obyvatelstva, z něhož jsme i my některé zprávy čerpali; za to při popisu mnohých jednotlivých obrazů byly sděleny zajímavé podrobnosti, přispívající k dobrému porozumění obsahu a k pravému ocenění obrazů. Vysvětlení to bylo podáno samým Vere-

ščaginem. Úvod ke katalogu zněl v tato slova: „Barbarství středoasiatského obyvatelstva je tak ohromné, a hospodářský i společenský stav jeho tak nízký, že čím dříve pronikne tam — ať to je odkudkoli — evropská civilisace, tím bude lépe. Jestliže mé věrné náčrtky přispějí k tomu, aby vymizela nedůvěra Angličanů k jich přirozeným přátelům a sousedům vzhledem k Střední Asii: obtíže putování a práce na zařízení výstavy budou více než nahraženy.“

Pall Mall Gazette (9. dubna) psala: „Nikdy jsme neviděli živějšího vyobrazení světa téměř zcela nepovědomého. Jmenovati většinu výtvorů p. Vereščagina (jako on to sám činí) skizzami, bylo by nepravé: v také míře dokonale a věrně vyplněno je vše, co kreslil tento umělec za bůh ví jakých obtíží a překážek. Studie olejovými barvami nikterak nemohou pokládati se za spěšný navrh, leda dle své velikosti; a výkresy tužkou, nejvíce se blížící tomuto terminu, jsou rovněž tak celkovité a poučné, jako každý jiný výtvor sbírky. Nejvíce je zde hlav, vybraných schválně k představení typů a plemene nejen ze středu nečetných a krásných Israelitů a Arijců, nýbrž i ze středu bezpočetných a smíšených plemen Turanských, jako Sartů, Uzbeků, Kirgizů, Solonů, Kalmyků, Karapalpaků. Pan V. je kreslič rovněž tak plný života i vědění, jako věrný; ve své sbírce hlav podal ethnografovi a fysiognomistovi řadu dokumentů, s ničím neporovnatelných. V některých studiích olejovými barvami stojí před námi osobnosti z téhož obyvatelstva, vyobrazené se vší silou barvy v svých krojích a při svém zaměstnání. (Následuje vypočtení obrazů.) Všude jeví se tu pan V. rovněž výtečným koloristou jakož kresličem. Jako krajiny tak i perspektivní pohledy pana V. svědčí o neobyčejné věrnosti představení, zevrubnosti a prostotě slohu i ušlechtilém a vybroušeném uměleckém vkusu malířském. Kde se jednalo o architekturu, p. V. nešetřil práce, aby věrně dle přírody vyjádřil podrobnosti mečet, hrobek a zahradních staveb, kde tak podivuhodně smíšeny jsou čínské, perské a saracenské živly.“ — Vypsav velmi živě hlavní velké obrazy, anglický kritik pokračuje: „Ve mnohých svých obrazech (zvláště v tom, který se nazývá *U hrobky svatého)* p. V. dokázal své mistrovství u vyobrazení světlových efektů vnitř budovy; avšak plné palčivé denní světlo tohoto ponebí náš umělec nejvíce pěstuje a při tom s pozoruhodnou neohrožeností. Příkladem toho mohou býti vojenské obrazy, obrazy palácových stráží a obzvláště obrazy, představující děkovací slavnost na náměstí před mečetou. Ostré i pronikavé východní denní světlo překonalo veškeru sílu stínů, a umělec hledí co možná věrně zobraziti tyto něžné stíny a spolu představiti svrchovanou prudkost světla jak toho lze vůbec jen dosíci těmi obmezenými prostředky, jež dávají barvy. O tom svědčí několik obrazů, plných oslepujícího světla i živosti, zajímavých nejen vyobrazenými zde poprvé scénami, ale i tím, že nás seznamují s původním a velmi řádným umělcem. Štětec páně V. je široký, obsáhlý, a zrak jeho věren. Co malíř vlastně vojenských scén a úžasů je vůbec proniknut důstojností a zdrženlivostí, vyhýbá se z daleka krajnostem melodramatu a chladné krvežíznivosti. Není o tom pochyby, plemena líčená panem V. s takou živostí jsou plemena bezstydná a sveřepá, třeba by pokrývala tělo krásnými hadry, turbany a zbraněmi.

Než hledě k výstavě, ceníme její umělecký smysl mnohem více než její misionářský význam a právě proto radíme našim čtenářům, aby šli se podívat a prohlednout výstavu."

Spectator (12. dubna 1873) pronesl se takto: „První dojem obrazů pana V. je ten, že cítíš se býti uprostřed jakéhosi zcela nového světa. Obrazy nejsou podobny ničemu, co před tím bylo vídáno v Anglii: stojí osamotněly ve své kráse a svém barbarství. Jaké to barvy, jaká to ukrutnost! Země je velkolepá nádhernou krásou, se svým bezoblakovým modrým nebem nahoře, se svými sněhem lemovanými horami, se svými žlutými květnatými údolími s jich rychlými potůčky, jichž břehy jsou posety hořícími a třpytícími se různobarevnými kamínky — se svými řídkými stromky, temnozelenými a křivě rostlými, se svými starožitnými rozvalinami, kde se blýští nezničitelnými barvami zlaté, purpurové a modré kachle, utvořené s tou dokonalostí harmonie, jíž západoevropské umění ještě nikdy nedostihlo. Lidé jsou sveřepí, strašní, nevýslovní barbaři ve všem, ve svých půtkách a rozbrojích, ve své nečinnosti, ve své krvelačnosti a líné lhostejnosti, ve své tupé apatii tvořící jádro i jich litého fanatismu, v surovém nedostatku něžnosti, kterýžto nedostatek činí jich život pro nás rovněž tak podivným jako jich různobarevný oblek. Jezdci jich jako hejna krkavců vrhají se na nepřítele ve smíšeném houfu, s vlajícími ve větru korouhvičkami a koňskými ocasy, uprostřed skalisek, ověnčených v dáli sněhovými vršinami, zrovna tak jak to činili před mnohými stoletími, a potom zůstavují po sobě hromady navalených lidských lebek. Tato krása i toto barbarství, tato nekonečná bezmilostná ukrutnost tvoří první dojmy, jakmile pohledneš na ty obrazy .... Nastala minuta odpočinku; stojíme u dveří paláce středoasiatského velitele. Nic nemůže býti velkolepějšího a skvostnějšího těchto řezbářských dřevěných dveří, tak žárlivě zamknutých, tak podezřelých a masivních, olemovaných tím hladkým blýskavým mramorem. A ta stráž! Jaká podivuhodná divokost v jich obličejích, jaké bohaté vyšívání na jich zelených turbanech s ocelovými kroužkovanými síťkami po stranách obličeje, jaké neforemné luky se střelami a štíty se stříbrnými hrboly." — Poslední obraz „*Slaví vítězství*" popisuje referát takto: „Všeobecná národní slavnost — je to děsná scéna: sveřepě barbarská, divoká, velkolepá, apatická. Nádherná mečeta s kuplemi na úhlech, majícími formu dyní, polo zbořená, avšak bohatá barvami, se skákajícími tigry a plnolicí lunou na přední straně budovy, obklopené pestrým davem lidí, z nichž jedni leží, druzí sedí — a derviš, v bílém šatu, deklamuje sloky z koranu, uchopiv rukou tyčku, na níž je hlava ruského vojáka. Jiné tomu podobné vítězné znaky okrašlují scénu; všickni hledí na ně s jakousi tupou lhostejností. Několik postav v popředí — otrhanci a hadrníci; avšak jací! Veškeren vzduch je naplněn palčivými slunečními paprsky a pražícím vedrem; stíny leží černými brázdami; dlouhá řada velbloudů hloupě čumí na mečetu, pokud jim v tom nebrání jich jezdci ve svém těžkém oděvu derviše poslouchajíce, a na samém kraji davu objevuje se vůdce, surový, úzkolící, sveřepý, v krásném barbarském kroji, na stepním koni, jenž jej ponese třeba 70 mil bez zastavení a bez pokrmu; všude jsou ostré kopí, vlající koňské ocasy. — V druhé komnatě Křišťálového paláce

jsou méně strašné obrazy, ale nikterak se nepodobají tomu, co známe u sebe doma, na západě. Tyto úžasné průsmyky, s žlutými údolími dole, tyto široké červené hory s zelenými žilami, překrásné pestré a bílé květy, vysoké a s větvemi, podobající se našim stromům, hluboká modrost tichých jezer, hrubé a chmurné skály, stezičky blýskající se barvami jako cestičky z drahokamenů v starodávných východních legendách — vše to jsou nevídané a neslýchané věci v malířství, a přece jsou to scény tiché a bohaté vesnické přírody... Malý obraz představuje nám postavu Kirgizského vojáka u stanu; stojí bez pohybu, avšak barbarství, divokost vyjádřena je v něm nad všecko pomyšlení výrazně, je zde tak strašný jako ležící v stepi tigr neb hladový vlk. Nedaleko něho jest obraz, plný nejmistrnějšího kontrastu. Na hřebenu hory a v popředí horských barev stojí bystrý, osamotnělý, naslouchající jelen; pod ním táhnou se dole pahrbky, temné horké prostranství, sotva lze spatřiti nepatrný povrch moře. Jsou zde i zbořeniště, žlutá a suchá, jako zátka, se stopami dřívějšího svého barevného lesku; nevzbuzují však smutek, ale hřejí se na slunci zrovna jako tamější lidé a zvěř, tamější tráva a válející se tam lebky, v této podivuhodné, krásné, nelidské zemi."

V *Saturday Review* z 26. dubna čteme: „Pan Vereščagin úplně dostihl toho, co sobě byl vytknul. Dříve než opravdově oddal se umění, byl ve vojenské službě. Vůbec ruští důstojníci jevili velikou schopnost a lásku k umění. Jistý ruský poručík, ztrativ pravou ruku v bitvě u Lipska, vzal štětec do levé ruky. Známý ruský námořník, p. Bogoljubov sloužil ve vojenském korábu, dříve než dokázal své vlohy u vyobrazování námořních bitev. V Rusku zaměstnání s uměním proniklo již i do vyšších tříd; nesnesitelná dlouhá chvíle donucuje prý Rusy buď k opilství neb k umění.*) Avšak p. Vereščagin již dávno opustil

---

*) Náklonnost ruských důstojníků k umění lze vysvětliti zcela přirozeně. Až do r. 1874, totiž do zavedení v Rusku všeobecné vojenské povinnosti, byl každý ruský šlechtic dle státního pravidla, vydaného Kateřinou II., zavázán sloužiti jistou dobu ve vojště co důstojník, po uplynutí této doby mohl z vojska vystoupiti. Jestliže tedy někteří důstojníci jevili náklonnost k malířství neb k básnění (jako Lermontov) neb ku spisování (jako hr. Tolstoj, spisovatel Vojny a míru), bylo to pouze zásluhou jich domácího vychování; sloužíce nějakou dobu ve vojště zaměstnávali se tím, čemu v dětinství byli učeni. Vystoupivše z vojenské služby pěstovali své milé zaměstnání dále, tak nyní Vereščagin, hrabě Tolstoj a hojně jiných. Převeliké množství těchto důstojníků, neobdrževše doma řádného vychování, ve vojenské službě úplně se oddali kasárnickému životu. Proto výše uvedená alternativa: „buď k opilství neb k umění" má hluboké společenské kořeny. Smutné poměry společenské a politické byly toho též příčinou, že ani vysoké postavení ani vliv dvorních kruhů nemohly ukonejšiti duši ruských básníků; nespokojenost se životem proniká veškeré jich duševní výtvory. I tací spisovatelé, jako Dmitriev, V. Majkov, Deržavin, jsou nespokojeni. Prázdnost života, jeho bezvýznamnost při úplném nedostatku politického ruchu, ničemnost lidí vůkol trápili i Puškina i Lermontova i Gribojedova a všecky ruské myslící básníky. Jeden z nich praví: „Cíle nevidím před sebou, srdce je pusté, hlava prázdna," jiný naříká, že „místo lidí potkává trupy chladné neb nesmyslné děti," Barjatinský dí, že „mladí snové od srdce mi odletěli, nepoznávám svět — nadějí svých jsem zbaven, a nového cíle není"; neštastný Poležajev „nerozkvetl a odkvětl v mladosti mlhavých

řady diletantů. Před svou uměleckou výpravou do střední Asie učil se 5 let v umělecké Petrohradské akademii a 3 léta navštěvoval dílnu Jeromovu v Paříži. Skutečně, mnoho je společného mezi slohem znamenitého Francouze a manýrou tohoto Rusa, jenž dle všeho dobude si evropského jmena. Pan Vereščagin podnikl cestu na sta mil, jako by chtěl vystaviti zde v Křišťálovém paláci *komnatu úžasů.* On pronikl co pionér v dalekou zem, a přivezl s sebou otisky všeho, co je nového a neobyčejného v přírodě a umění — a jak lze bylo očekávati, umělecké výsledky nesklamaly tuto naději svou silou dojmu a řízné pravdy."

Dále autor naříká si na „bezsrdečný cynismus a chladnokrevnou sveřepost" vyobrazených scén a nechce věřiti, že by se skutečně v středoasiatských stepech nacházely pahrbky z navalených lidských lebek; při tom dodává, že provedením p. Vereščagina zcela se liší i od Pařížské školy Jeromovy jakož i od Mnichovské Kaulbachovy a Pilotyovy; velké obrazy zdají se mu býti méně věrohodné než studie menšího rozměru, provedené olejovými barvami a tužkou. Těm přisuzuje velký význam rovněž pro jich uměleckou cenu jakož i pro pravdivé líčení nepovědomé téměř země, typů a národních krojů, které se před tím ještě nikdy pod štětec a tužku umělce nedostaly. — „Hlavní síla p. Vereščagina" — dí pak — „spočívá v představení povah; před několika měsíci měli jsme příležitost mluviti s vřelými pochvalami o věrném vyobrazení „Jedlíků opia," kterýžto obraz vzbudil všeobecnou pozornost na poslední světové Londýnské výstavě; možná, že je zde jakési uveličování, avšak v celku úplně se důvěřujeme pravdivosti p. Vereščagina, zvláště hlavy, kreslené tužkou, dokazují nanejvýš patrně tu sílu doslovného líčení a převádění přírody, jímž specielně vynikají ruští umělci." Kritik diví se v závěrku Vereščaginu, že v něm jsou spolčeny zcela různorodé vlastnosti: „podnikavost pionéra, odvaha vojáka a mistrovství umělce."

---

dnů" — co sprostý voják na Kavkaze souchotěmi; Kolcov pláče nad svým neblahým osudem, že „sokolu jsou křídla svázana a všecky cesty jsou mu zapovězeny"; Guber naříká, že by „zapěl směle, avšak tento osud není mi dán, tělo je svadlé a duše umořena"; Dobroljubov zoufá nad budoucností, mučí se pochybnostmi, vidí se sklamána v svých silách — svou předčasnou smrt předvídá podobně jako Puškin, Lermontov, Gnědič, Poležajev, Guber atd. Všickni umírali v květu života, s rozdrcenou duší. Jedni sami hnali se na smrt, jako Puškin, Lermontov, Gribojedov (všickni tři byli zabiti), Bestužev (oběšen); Radiščev se zastřelil, Batuškov se zbláznil; jiní tratili své síly pod tlakem neutěšené skutečnosti a v bezplodné půtce se smutnými společenskými a politickými poměry — umírali souchotěmi v nejlepším věku, tak Venevitinov, Kolcov (v 34. roce svého věku), Dobroljubov (v 28. roce svého věku), Bělinský (v 38. roce svého věku) a Rešetnikov (v 28. roce svého věku). Jiní vrhli se do náruče náboženského mysticismu a tam hledali útěchu v pološílenosti, tak Gogol, Žukovský a mnozí slavjanofilové; — jiní zkracovali svůj život kořalkou, nenalézajíce nikde útěchy, jako Lomonosov, Milonov, Kostrov, Sumarokov, Sokolovský, Guber, Jazykov, Poležajev, Ap. Grigorjev, Mej, Ševčenko, Pomjalovský a j. — Všech těchto nehod příčina jest jedna, že — dle slov Juliana Schmidta — snaha jednotlivých osob k mravnímu zdokonalení neshoduje se s životem všeho ruského obecenstva.

V *Times* byl též umístěn v dubnu r. 1873 velký kritický článek o V., pochvalně a vřele napsaný. Čtenář utvoří sobě již z uvedených anglických hlasův úsudek o výstavě Vereščagina. Podotýkáme ještě, že po celou dobu, pokud tato výstava v Křišťálovém paláci trvala, mnohé obrázkové Londýnské žurnály umísťovaly v svých sloupcích podobizny a náčrtky života ruského umělce.

III.

Vereščagin narodil se r. 1842 ve vesnici Lubci, v Novgorodské gubernii. Otec jeho je zámožný statkář. Dle přání otcova vstoupil do Petrohradské námořní kadetské školy, kde vášeň k malířství se ho nespustila, absolvoval školu s vyznamenáním a hned po té opustil námořní službu. Co kadet navštěvoval školu kreslicí (r. 1858 a násl.) a později i akademii umění, avšak zde absolvoval pouze první třídy a obdržev stříbrnou medailii (1864) za olejový obraz, k němuž látka byla dána od učitelů, opustil akademii a cestoval na Kavkaz. Výsledkem této cesty r. 1864—65 byla řada scén a typů, uveřejněných ve francouzském *Au tour du monde,* s textem od Vereščagina (překlad r. 1870 v ruském Světovém cestovateli). Z Kavkazu odebral se V. do Paříže a pracoval v dílně slavného Jeroma, jehož nejmilejším a nejnadanějším učedníkem se stal. R. 1867 odebral se do Turkestanu, a tam, ačkoli nebyl vojákem, účastnil se boje proti Bucharským a Chivským hordám při obhájení Samarkandu, před tím vzatého ruským vojskem. R. 1869 žil v Paříži, Belgii a Německu a vystavil několik svých obrazů na Turkestanské výstavě v Petrohradě. Zde hned znamenali jeho nevšední nadání, a tím položen základ k jeho slávě. Ještě půl druhého roku znova strávil v Turkestaně a namaloval tam mnoho pamětihodných obrazů a studií. Ostatní jeho malby jsou utvořeny v Mnichově r. 1872 až 1873.

Nyní V. cestuje ve Východní Indii; živá, odpočinku neznající obrazotvornost vleče jej vždy hlouběji do té báječné, kouzelné země. V posledním čtvrtletí předešlého roku bylo vytištěno v Petrohradských žurnálech toto třířádkové psaní Vereščagina, datované z Bombaje v Indii:

„Odmítám titul profesora, nabízený mně uměleckou Petrohradskou akademií za mé obrazy, poněvadž mám za to, že všecky úřady a všecka vyznamenání v umění jsou škodlivé."

Krátce a jasně! Přemnozí staří páni rozumovali hlubokomyslně o tomto odmítnutí, tak asi jako „Politikáři v opiovém krámu v Taškentě." Někteří pravili, že V. zachoval se nedelikátně, že měl oznámiti své zamítnutí zcela tiše, tajně; jiní myslili, že měl sděliti své odmítnutí písemně, na růžovém papíře, s růžovou oblátkou; konečně vyskytli se i tací, kteří v ustrnutí nemohli najíti slov; a vzpamatovavše se, pomýšleli na to, aby nepřítomnému Vereščaginu pádnou ránu zasadili. Akademik Ťurtrumov v Ruském Míře (1874 č. 265) veřejně Vereščaginu vytýkal šarlatánství, podvod, lakotu a tomu podobné vlastnosti; ano pravil, že V. není hoden profesorského titulu, neb obrazy

jeho prý byly v Mnichově zhotoveny celou společností najatých od něho umělců, a jmeno jeho že bylo pouhou firmou. V. prý užil všemožných vynálezů, jen aby ukryl rozličné nedostatky a poklesky svých obrazů, a zvýšil jich cenu, aby stůj co stůj mohl zaplatiti doléhajícím na něho Mnichovským spolupracovníkům.

Ostatní akademikové poznenáhla, jeden za druhým, vyslovili veřejně, že nesdílejí mínění pana Ťurtrumova, a tak tento se svou klevetou zůstal osamotnělý. Jeden z přátel nepřítomného umělce, Stasov, vyzval klevetníka veřejně, aby dokázal skutky, co byl o Vereščaginu napsal. Zároveň obrátil se k Mnichovskému uměleckému spolku, čítajícímu přes 600 členů, s prosbou, aby vyšetřili, zdali Vereščagin najímal někoho z Mnichovských umělců k malování obrazů. Ve valné schůzi řečeného spolku každý ze členů jmenem své cti veřejně byl tázán, zda účastnil se malování obrazů aneb zda neví, kdo by se toho byl účastnil. Tak dokázáno, že Vereščaginu při malování nikdo nápomocen nebyl; „mimo to“ — končí Mnichovský spolek svůj oficielní dopis — „můžeme vysloviti s největší radostí, že kleveta na tak velkého umělce, jakým je p. V., vzbudila v nás hlubokou nevoli, a že četní umělci, znající výtvory pana V. dle fotografií, vesměs vyjádřili své pevné přesvědčení, že povaha a znamenitá původnost těchto prací rozhodně vylučuje účastenství jakéhokoli jiného štětce, kromě štětce jediného mistra.“ — Podobně rozpadávají se v nivec ostatní zlomyslné pomluvy Ťurtrumova. V. pokládá udělování titulů umělcům za neprospěšné: z toho jeho odpůrce odvozuje, že V. za prospěšné pokládá „jen peníze, peníze a peníze, jež dovedl i obratně vydělávati“. Ťurtrumov veřejně napsal, že Vereščagin, ke vzbuzení zvědochtivosti a všetečnosti, sám vymyslil a rozšiřoval pověsť o Angličanovi nabízevším mu za obrazy 200.000 r., prý Vereščagin z pouhé reklamy rozhlašoval, že mnoho svých obrazů spálil, z pouhé reklamy prý zařídil bezplatnou výstavu svých obrazů a dal zadarmo katalog rozdávati; prý osvěcoval své obrazy lampovým světlem za příčinou koloritu, postavil před obrazy zábradlí, vzdálené na 6 loket od obrazů a vše to činil, aby skryl nedostatky svých výtvorů. V pravdě V. i peníze, vybrané v ty dny, kdy se platil vstupného na výstavu 1 rubl (a bylo jich několik tisíc), nevzal sobě, nýbrž věnoval je na školy. Je to lakota? Snad z lakoty a proto, aby mohl zaplatiti spolupracovníkům, spálil V. dva obrazy, které se mu nelíbily a kteréž stály okolo 10 tisíc rublů.*)

---

*) Toto ničení vlastních prací ohněm nejednou vyskytuje se v životě ruských tvůrčích talentů. Gogol spálil třetí část svých „Mrtvých Duší,“ Glinka celý akt „Dvumužnica“ a značnou část symfonie „Taras Bulba.“ A příčina toho: chorobné kritické samobičování. O uměleckém výtvoru není strannějšího soudce nežli autor sám, aspoň v tu dobu, když ukončil své dílo. Teprvé během času, když dávno již jsou zapomenuty jak sladké city tak i muka, s nimiž je spojena tvůrčí činnost, teprvé pak stává se autor schopným k pokojnému, objektivnému vzhledu, ke kritickému rozboru svého dílu. Kdež je ten umělec, básník, malíř, stavitel, jehož by časem netrápila pochybnost o vlastní ceně a jenž v záchvatu podobného pochybování nepřál by si vrátiti nazpět hodiny a dny, promařené — jak se mu zdá — bez užitku a cíle? V podobném chorobném naladění tak mnohý tvůrce vrhl svou práci do plamenů.

Podobnou logikou řídí se Ťurtrumov; i tvrdí zcela do opravdy, že Vereščaginu pouze za jeho odvážnou pouť udělili titul profesora. Podobnými nesmysly plýtvá při posuzování koloritu a kresby. Každý chlapec na př. ví, že při večerním osvětlení některé barvy mizí, jiné se mění a takým spůsobem kolorit slábne — ale dle logiky akademika Ťurtrumova Vereščagin prý slabé koloritem obrazy naschvál osvětlil lampami k sesílení koloritu a jakmile obrazy tyto objevily se v Moskvě při světle denním, tu hned prý byla patrná jich umělecká bezcennost; některé postavy prý se staly příliš dlouhé, zápěstí a stopy u některých nejsou souměrny s jich hlavami." Umělci, kteří viděli výstavu v Petrohradě a v Moskvě, jednostejně se kochali všemi obrazy a s pocitem hluboké úcty vyslovují se o talentu Vereščagina. Podobně chovala se i žurnalistika jak Petrohradská tak i Moskevská. Dle mínění pana Ťurtrumova: „Vereščagin namaloval strakaté chaláty a čalmy s koncem nosu, krku, vous a tím ukončil obrazy*) u velkosti dvou kvadrátních sáhů." Umělci a žurnalistika však znamenali ve výtvorech pana Vereščagina nadanou skladbu a kolorit — a výkresům dělaným tužkou připisují klasickou cenu. Takého mínění byla i akademie umění, když Vereščaginu hodnost profesora přisoudila.

Vereščagin odmítaje veřejně titul profesora, jednal důsledně co člověk, chovající jisté přesvědčení. Byl totiž několik let akademii navštěvoval, avšak nikdy v akademii nevystavil svůj obraz, nikdy neucházel se u akademie o radu neb o posouzení jeho práce. Nejspíše jeho přesvědčení nesouhlasí s přesvědčením akademie, a odmítaje hodnost profesorskou chtěl to potvrditi skutkem. Ťurtrumov praví: „Celé to množství obrazů (jest jich 128 malovaných olejovými barvami, z nichž je téměř pětina sáhového rozměru a 123 výkresů, dělaných tužkou) překvapilo všecky, zvláště nás umělce obeznámené s technikou; neboť vykresliti všecko to za 4—5 let je zhola nemožno." Ale nemožnost snadno je pochopitelna tím, že z 128 obrazů a studií pátá část byla zhotovena v Mnichově během 4—5 let, a právě těchto 25 obrazů tvoří hlavní základ výstavy. Šest obrazů jest sáhového rozměru, ostatní středního a některé malého. Takým spůsobem na jednoroční práci připadá jeden obraz sáhového rozměru, 2 neb 3 středního a 2 neb 3 malého, což není přespříliš mnoho. Ostatní obrazy jsou buď studie malované dle přírody neb výkresy z malířského denníku aneb konečně obrazy, malované na místě, v Taškentě. Mimo to malba jedněch obrazů i koloritem

---

*) Vereščagin ovšem vyobrazil středoasiatskou ženštinu Sartku; kroj její je velmi jednotvárný: chalát bez rukávův, oblečený na hlavu, ukrývá celou postavu jako rubáš — a na obličeji síť z koňských žíní, kteráž je tak hustá, že skrze ni zhola ničeho viděti není. Tato síť tvoří základní zvláštnost v kroji Turkestanské ženštiny. Tato síť — mající na první pohled cíl ochranný, totiž skrývati ženskou krásu před zraky mužských — má mnohem hlubší smysl; utvořena jsouc veškerým domácím a společenským živobytím, zrodila ohromnou třídu báčestva a nejspíše působila i na fysiologický vývoj ženštiny, na dýchání a zrak její. Vereščagin dle přírody věrně vyobrazil střevíce, chalát a sítku — a napsal pod obraz: „Ženština — Sartka." Z Turkestanské ženštiny nedá se skutečně více namalovati. — K středoasiatským poměrům se v *Osvětě* ještě vrátíme.

i spůsobem svým různí se od malby jiných. Některé z nich, na př. zástup duvanů, Politikové v opiovém krámě a j. připomínají první dobu vývoje umělcova — jeho první, Taškentskou výstavu, kde i kolorit je něco přičernalý a spůsob malby není tak svobodný, jako v posledních jeho výtvorech. Vůbec Ťurtrumov zapomněl, že někomu připadly dvě hřivny a někomu jen jedna. V tutéž dobu, když nějaký malíř během 5 let se namáhá, aby namaloval Turkyni, ustavičně vybíraje směs barev, v týž čas opravdivý umělec utvoří řadu znamenitých obrazů.

Vereščaginu obdivovali se umělci i obecenstvo i v západní Evropě i v Rusku; nepohružovali se do podrobností, neznamenali, že leckde je kolorit slabý, zápěstí úzké neb nesouměrné s hlavami: všickni posuzovali a cenili obrazy V. v jich celosti a všeobecnosti. Každý ví, že nedostatek výkresu a koloritu lze vyhledati v mnohých výtvorech evropských znamenitostí. Hlavní předností u výtvorů Vereščagina, kromě koloritu a výkresu, je výtečná skladba obrazu, pravdivost a především idey a básnické pojmy, jimiž tak výrazně obklopil umělec přírodu a lidi, jež viděl. Právě v tom spočívá nejpodstatnější stránka všech uměleckých plodů; proto i práce Vereščagina byly první dílo ruských rukou, vytištěné ve francouzských i anglických časopisech. Ostatně Ťurtrumov nedotýká se ideí, nýbrž toho, že V. je lakotný a že si přisvojil práci štětců cizích. Bylo konečně v Petrohradských listech uveřejněno psaní pana Heinse, kteréž je proniknuto vřelou srdečností a upřímností k Vereščaginovi a úctou k jeho mravním vlastnostem. Tutéž náklonnost slyšeti z úst všech, kdož jej znali v Turkestaně, v Paříži, na Kavkaze i v Mnichově. O jeho ctižádosti svědčí tato událost: když mu za jeho udatnost při dobývání Samarkandu přisoudili řád Jirský, zastali jej s ním spícího v jakémsi podzemním příbytku; a když mu zvěstovali o tom vyznamenání, podivil se a řekl: *„K čemu to?“* — i odmítl řád, jak odmítl titul profesora. Ovšem, staří páni nemohou to pochopiti .... A chtivost peněz se u Vereščagina nejlépe jeví tím, že všecky peníze, jež obdržel za svou galerii, bez všelikých úpisů a směnek odevzdal příteli nouzi trpícímu. Zajisté řídký výjev v nynější obecné honbě za bohatstvím!

Poslední zasedání stavovského sněmu na Moravě.

Píše

dr. **Ant. Mezník.**

(Pokračování.)

Kníže *Hugo Salm* promluvil: „Nemusil bych býti Moravanem, kdy bych se z plna srdce pro návrh komise nevyslovil. U Olomúce a na Hostýně poraženi jsou Mongolové — u Brna švedský vůdce Torstensohn, o Brno i Olomúc zlomila se moc Pruska. Prozřetelnost

vykázala Moravě důležitý úkol, aby byla pevnou hrází proti převratům všelikým, a těžištěm k zachování Rakouska. Držme pevně neodvislost Moravy, kde snad císař pán brzo bude hledat útočiště. Neodvislí chceme býti a zůstati, spása Moravy spočívá v pevném přilnutí všech provincií k císaři. To jest náš směr, neposlouchejme žádných rozkazů ani z Prahy, ani z Vídně, ani z Frankfurtu, ani z Petrohradu! Držme se císaře a jeho říše, to naše spása!" — Sněmovna rovněž hlučně volala řečníkovi slávu!

Takovéto myšlenky v rozličných variantech opakovány, a tím tonem vedena debata dále, ježto všickni řečníci souhlasili s navrženou adresou: *Buchberger, Lichtenstein, Szabel, Vojt. Widmann, Baratta, Laminet, Leop. Neuwall.* Hr. *Stockauovi* a *St. Genoisovi* běželo jen o to, aby se císař dověděl o úplném znění zmíněné representace Brňanů, pepřeným protičeským tonem psané atd.

Hr. Bedř. Taroucca měl se co hájit proti nájezdům naň činěným; vždyť i hr. *Egb. Belcredi* mu vytýkal, že spisek jeho přece jen příliš zřetelně naráží na úplné připojení k Čechám! — *Streit* pronesl se: že město Jihlava (které zastupoval), ač tam německá národnost má převahu, přece s Čechy je v mnohonásobném spojení a drží v Čechách i statky, ale ovšem chce vždy sdíleti osudy s Moravou. Dějepis Jihlavy že dokazuje neodvislost Moravy od Čech, ano prý tam v městském archivu jest psaní krále Ladislava, zvoucí Moravu na říšský sjezd r. 1452 do Vídně, v kterém se činí přísný rozdíl mezi stavy českými a moravskými; i pomník za řekou Jihlavkou u města už na české půdě postavený jest znamením, že teprvé tam složil král Ferdinand I. přísahu na ústavu království českého; kromě toho i nyní že jest rozdílnost obou zemí nepopiratelná. Způsob, kterým v druhé petici Pražané žádali spojení obou zemí, prý také Moravany namnoze urazil, poněvadž snad proti úmyslu žadatelů vykládalo se to tak, jako by se jim nejednalo o spojení dvou sester, nýbrž jako by hleděli Moravu podříditi pod Čechy. Potud tedy řečník souhlasí s návrhem komise. Poněvadž ale Jihlavané připojení Moravy k Čechám neodmítli *navždy,* nýbrž souhlasí s ním pod tou výminkou, že země koruny české budou pevně a úzce spojeny s císařstvím rakouským a pokud i k Německu se připojí: učinil Streit návrh, aby II. odstavec adresy ku konci, kde se spojení obou zemí na jednom sněmě „*rozhodně* zamítá", postaveno bylo slovo: „zamítá se *tentokráte.*" Při tom ohradil se proti tomu, aby o tom spojení dotyčných zemí koruny české rozhodoval říšský sněm ve Vídni; může prý se to státi jen cestou svobodného dohodnutí Čech a Moravy, jak to i vláda připouští. Kdy by prý stavové čeští byli stavům moravským učinili návrh na spojení obou zemí a při tom nabízeli záruku k ochraně zvláštních důležitostí Moravy, nebyl by zajisté návrh tento způsobil takouvouto podrážděnou nechuť. — Druhá příčina odporu na Moravě leží (prý) v tom, že spojení to by překáželo přiblížení se k Němcům: oba tyto důvody mohou ale časem odpadnout a pak může spojení to státi se *vítaným,* když Morava bude chtíti. Petici Pražské vytýká komise sněmovní *nepříslušnost;* ale nynější sněm moravský, ač má sice známky zákonitosti, přece dosud není *úplný:* scházejíť v našem středu deputovaní municipálních měst a rolníků.

V těchto faktorech sluší spíše hledati moravsko-slovanský živel, nežli v nynějších členech stavů — a proto prý těmto posledním méně přisluší vystupovati tak rozhodně jmenem těch, kteří posud k mlčení odsouzeni jsou; proto prý jest jeho návrh tím přiměřenější, an nikomu nelze předvídati, co budoucnost přinese. — Ostatně prý mohou obě země v přátelském poměru setrvati a otázku spojení *budoucně lépe vyříditi* — až se v obou konstituční zřízení utuží a sesílí.

Touto řečí, jak patrno, zamýšlel deputovaný Jihlavský předejíti všelikému překvapenému rozhodnutí, a zaujal takto v choulostivé a důležité této otázce dosti obratným spůsobem prostředkující stanovisko. Nicméně nenalezl ve sněmu valného souhlasu, an pro návrh jeho kromě 5 deputovaných Jihlavských hlasoval ještě sám jediný hr. Bedř. Taroucca!

Když kníže *Lichtenstein* se prohlásil, že hlasuje pro *„rozhodné“* zamítnutí, Szabel na ráznou manifestaci naléhal, a kníže Hugo Salm, připomenul, že dle doslechu i jeho osobního přesvědčení komitét Pražský byl návrhem na připojení Moravy k Čechám překvapen a že se v něm tedy neobráží výslovné mínění Prahy, tím méně celých Čech: byl návrh komise přijat od 72 přítomných sněmovníků proti 6 hlasům poslů Jihlavských a hr. Tarouccy. Toliko k návrhu knížete Lichtenšteina zmírněn tu a tam výraz, vynechána jsou z adresy slova: „proti všelikým manifestacím hl. města Prahy“ a „království českého jak nahoře v závorce uvedeny byly.

Szabel a *Laminet* navrhovali, aby se v adrese doložilo, že „J. V. brzkým prohlášením zásad povšechné konstituce pro vlast a svoláním zastupitelstva říšského utvoří pevnou paku, která jest jedině s to, aby vystupující provincielní zvláštnosti sloučeny byly ku blahu velkého, jednotného a svobodného Rakouska“ — kterážto prosba za oktrojírku na konec adresy skutečně připojena.

Takto vyřízena otázka stran spojení Moravy s Čechami za velikého rozčilení ve sněmovně. Po hlasování žádal kníže *Lichtenstein,* aby ještě nad to do protokolu sněmovního zvláště zapsalo se osvědčení: jakým patriotismem vedeni byli stavové, chránice integritu země a davše na jevo pevnou příchylnost k říši, při čemž prý ovšem chtějí zachovati přátelský poměr ku království českému jednotou řeči spřízněnému; že budou sobě vážiti národnosti; ale neodvislost země za první povinnost pokládati a zachovávati, což také s hlučnou pochvalou do protokolu sněmovního vepsati uzavřeno. —

Ryt. *Petr Chlumecký* byl dne 5. dubna 1848 přednesl stavům návrh: *„aby rovnost moravské (české) řeči s německou v církvi, škole, úřadech a soudech byla zavedena.“* Navrhovatel lichotil stavům, kterak jim bez toho především blaho *lidu* leží na srdci, ježto se posud nejvíce zabývali otázkami měšťanského a selského stavu: zrušením roboty, vykoupením desátku; — že přijavše zastoupení *rolníků na sněmě* akklamací, uznali by politická práva rolníka jen *theoreticky,* kdy by se nestala rolníku přístupna vzdělanot postavením na roveň jazyka moravského s německým; že nemá býti v zemi žádné vládnoucí národnosti, jelikož na Moravě bydlí národ smíšený, v němž oba kmeny stejně jsou oprávněny, a nad to že počet slovanských Moravanů má se k ně-

meckým jako 3:1. Mají se tedy odstraniti pouta, která bránila samostatnému vývoji moravské řeči a literatury.

Referent o tom předmětu hr. *Egb. Belcredi* přimlouvá se za návrh jednak z důvodů navrhovatelových, jednak i proto, že rovnost obou zemských jazyků vyslovena jest ve zřízení zemském 10. máje 1628 fol. 62 *a* — a potřeba znáti český jazyk vyslovena jest u politických a soudních úřadníků, advokátů, duchovních, učitelů, (soudní řád 1. máje 1781; dv. dekr. 30. listop. 1787, 3. listopad 1815, 23. srpen 1816, nejv. rozh. 13. února 1818, dv. dekr. 17. června 1825, 22. pros. 1835, nejv. rozhod. 7. října 1843); tímto že sice o moravskou řeč postaráno, ale že ve skutečnosti se předpisů těch ne vždy přísně šetří. I vyslovil se sněm *jednohlasně* pro návrh a uzavřel požádati prof. Heinricha a *Vojt. Šemberu* o dobré zdání, kterak rovné právo obou zemských jazyků provedeno býti má.

V témže sezení hr. Egb. Belcredi a Stockau upozornili stavy na nebezpečenství, které prý hrozí říši z jedné strany od Italie a z druhé strany od Ruska, aby stavové vzali v úvahu, čeho je potřebí zaříditi k ochraně Moravy v té příčině. Hrabě Stockau byl vyslán do Vídně v této záležitosti, odkud ale přišel přípis ministerský: „že Moravě žádné nebezpečí nehrozí, že především potřeba jest obrátiti zřetel ku vnitřní organisaci a k vývoji nových institucí klidně a vytrvale.“ —

Dále čten sněmu císařský reskript:

My Ferdinand První, císař rakouský, král uherský a český atd. atd.
Vysocectihodní, Ctihodní, Důstojní, Pobožní, Jasněvysokorodí, Vysokorodí, Vysokoblahorodí, Blahorodí, Šlechetní, Počestní, Milí věrní!

Z poděkovací adresy, kterou nám naší věrní stavové moravští skrze deputaci ze svého středu podali, seznali jsme poznovu ve všech případech chvalně osvědčené smýšlení, nezvratnou přítulnost a věrnou oddanost všech tříd obyvatelstva našeho markrabství.

V důležitém okamžiku, v kterém jsme propůjčili veškeré říši instituce k upevnění moci a blaha všech stavů se vztahující, jest nám zvláštní útěchou, že zemští zástupcové se zanášejí tím, aby ve všech vrstvách obyvatelstva vzbuzovali přesvědčení, že tato zřízení k jejich blahu slouží, že svornost a pevné přilnutí ke trůnu a ústavě jsou nejspolehlivějšími prostředky k dosažení záměru tohoto.

Přesvědčeni jsouce, že Naši věrní stavové markrabství moravského tomuto vznešenému povolání a našemu otcovskému přání se ochotně propůjčovati neopominou, vyslovujem jim za jejich smýšlení, a věrnou příchylnost Svoje zalíbení ujišťujíce je další Své zeměpanské přízně a milosti.

Dáno v Našem c. k. hlavním a sídelním městě Vídni dne 7. měsíce dubna 1848, naší vlády čtrnáctého roku.

Ferdinand, m. p. *Frant. svob. pán z Pillersdorfu.*
K nejv. vlastnímu rozkazu Jeho c. k. apošt. Veličenstva
Al. svob. pán Kübeck,
dvorní rada.

V sezení svém dne 26. dubna 1848 zabýval se sněm výhradně a obšírně otázkou voleb do *Frankfurtského parlamentu.*

Širší výbor skrze referenta dr. Stellu podával zprávu, kterak se z Wiener Zeitungu dozvěděl, že ministr vnitra uložil správcům zemí, aby dali voliti voliče, jež by pak posly do Frankfurtského parlamentu vyslali. Komise sněmovní byla se již 18. dubna 1848 obrátila k ministerstvu, aby volby na Moravě odročilo, až sněm moravský o tom roz-

hodne; dále aby sdělilo, co je to ten německý parlament a jaké má záměry? a jakým spůsobem uspořádá ministerstvo zákonní cestou poměr mezi rak. říšským sněmem a německým parlamentem?

K tomu odpověděl ministr Pillersdorf 21. dubna 1848, že „usnešení, vypsati volby do německého parlamentu, stalo se od bundestagu, a že veškeré země k německému spolku patřící se uzavření tomu podrobily; rakouské ministerstvo proto, že rakouský presidiální vyslanec byl při onom usnešení spolu účasten. Vláda ostatně že poukazuje k Wiener Zeitungu z 21. dubna 1848, kde její stanovisko je vyznačeno; volby že vypsala v tom úmyslu, aby ve Frankfurtě důležitosti rakouské našly zastoupení.

Wiener Zeitung pak prohlašovala, „že ministerstvo nemá úmyslu, činiti nátlak na volby, ale proniknuto jsouc přáním úzkého připojení Rakouska k Německu vítá s radostí každou příležitost, kdy může projeviti příchylnost svou ku společné německé záležitosti. Avšak nemohlo prý by nikdy dáti úplně v šanc zvláštní zájmy rakouské, vzdáti se samostatnosti vnitřní správy, a tedy vyhražuje si zvláštní svolení bez výminky ku každému usnešení bundu."

Komise sněmovní referovala, že prozatím vymohla na Moravě odročení voleb. Rozkaz ministerský, aby se volby do německého parlamentu vykonaly, musil prý každého rakouského patriotu naplniti děsnými obavami o budoucnost vlasti, o které má tento tajemný parlament rozhodovati. Komise prý se převelice obává o svrchovanost monarchie, kteréž obavy ministerstvo nerozptýlilo, a proto upozorňuje na nebezpečí, které hrozí Moravě připojením k německému císařství, ba již pouhým zavedením voleb do konstitučního parlamentu, za zvláštních poměrů národních na Moravě — a proto prý právo i opatrnost radí důrazně proti volbám i připojení k Německu protestovati. — Německý parlament má prý smlouvu *knížat* z r. 1815 uzavřenou dle zásad známého státníka přeměniti ve smlouvu *národů.* K uzavření smlouvy nemůže býti nikdo proti své vůli nucen, a měli prý také stavové dříve tázáni býti, nežli vláda k zastoupení na německém parlamentu svolila. Bylo prý to tím nutnější, jelikož stavům dle zřízení zemského přísluší nepromlčené právo, raditi se spolu u věcech zákonodárných, kteréžto právo nyní nijakž nemůže se obejíti, co konstituční císař bez říšského sněmu nemůže žádné autokratické rozhodnutí učiniti.

Stavové jsou prý tedy dle mezinárodního a státního práva oprávněni, ozvati se proti obmýšlenému zastoupení Moravy v německém parlamentu, a to tím více, když uváží veškeré škody, které ze spojení s Německem povstanou Moravě i celé říši. Pravda — pokračováno v referátu — chtějí nás ukolébati v krásné sny, že vznešený náš panovník stane se německým císařem — ale z toho snu procitli bychom později hluboce sklamáni; nemysleme, že německý císař roku 1848 rovnati se bude Karlu Velikému! Budeť on beze vší moci, místo aby dával zákony, bude je přijímati od parlamentu; bude pouhým stínem, pravá karikatura císaře a celý jeho lesk bude lehká koruna. Za takové bliktry nemůže a nesmí mocné Rakousko své neodvislosti se vzdáti! Ať bude německá říše budoucně státem spolkovým neb spolkem států, vždy jednotlivé státy, jež mají tuto zvláštní říši tvořiti, více neb

méně svých svrchovaných práv pozbudou. Všeobecné a stejné zákony ohledně spolkových vojsk, mincí, obchodu, plavby atd., bude chtíti ten kolos německého parlamentu diktovati, a to sotva v prospěch náš, ježto tam Rakousko bude v značné menšině k uhájení svých zájmů. Naše celní ohrady pak brzy padnou, a cizí výrobky průmyslné zaplaví nás, ničíce náš průmysl. Mimo to by v Německu často se vyskytující a každou právní existenci ohrožující rýpalové, záhubné jich zásady vštěpovali do naší domoviny, a naše bez toho dost velké zápletky by se ještě rozmnožily; ano dle nezměnitelného zákona přírody bývá každá menší národnost od větší *pohlcena,* a tedy by *náš slovanský živel* utonul v Němectvu, aniž by se nám tím dala záruka dalšího trvání monarchie, kdy by obmyšlené jednotné Německo skončilo republikou. Republiku ale nepřeje si žádný dobře smýšlející Rakušan; my chceme zůstati věrni svému panovníku, chceme pod ochranou konstituce od něho propůjčené zříditi jednotnou, mocnou, ale také *neodvislou* říši. Po zbortění starého systému musí Rakousko celou svojí domácnost nově upraviti, k tomu potřebuje všech sil, aby udrželo svoje tisíceleté postavení jakožto pomezní strážce civilisace v pevném svazku svých národů. Máli Rakousko dostáti svému nejvyššímu povolání, nesmí se účastniti zároveň cizích zápletek, nesmí k vůli Německu připraviti se o své nejlepší muže, jež by na domácím říšském sněmu bolestně pohřešovalo, a hlavně nesmí prostou mysl venkovanů, jejich lásku k císařskému domu a k otčině másti a oslabovati poukazováním k něčemu jinému.

Proto činila komise návrh: stavové ať u ministerstva protestují proti připojení Moravy k německému národnímu spolku, spolu ať požádá se ministerstvo, aby od voleb do německého parlamentu bylo upuštěno, ježto by volby ty způsobily jitření u slovanského obyvatelstva, které je bude považovati za útok na svou národnost, obzvláště poněvadž prý země jest plna emisařů, kteří všemi silami pracují, aby obyvatelstvo v národním směru pobouřili.

Co v referátu komise vyloženo, o to točilo se rokování: zachování svrchovanosti Rakouska — obava před majorisováním — před republikou — před drážděním slovanského obyvatelstva — o stanovisko právní i opportuní — o kompetenci — aby se slovo vlády nebralo zpět — až konečně zvítězil náhled *vyhýbavý,* aby se nenarazilo ani na živel slovanský ani na německý.

Bar. *Schell* tvrdil, že Frankfurtský parlament bude nejen sborem *poradním* nýbrž *konstituujícím,* v němž 200 rakouských poslanců mezi 800 ostatních bude podléhati většině neznalé rakouských poměrů. Však i moc výkonnou bude chtíti provádět, a sáhá prý se už z Frankfurtu do zemského zřízení v Hessích; Prusko posílá se na Dány, a konečně už prý republikánské choutky se tam vyskytují. Nač důležitosti rakouské obětovati Německu? K čemu drobiti své síly? Zamítnutím spojení s Čechy, kteréž prý od $^4/_5$ slovanského obyvatelstva na Moravě přijato bylo s díky, jsou stavové lidu tomu zavázáni nevydávati jej germanisaci. Upokojování, že zaručena bude národnost slovanská, jest klamný slib; parlament to nesplní, poněvadž jde jen za *německými* účely. Voliti do Frankfurtu znamená tolik, co podrobiti se napřed jeho usnešením;

žádný pravý Rakušan nesmí býti na rozpacích, máli zákony bráti od Frankfurtského neb říšského sněmu.

Hr. *Egb. Belcredi* nesouhlasil s referátem komise, anoť se v něm mluví o stavech co *zákonitém orgánu,* jemuž přísluší právo raditi se spolu ve věcech *zákonodárných;* to nepromlčenlivé právo spočívá prý na pouhé illusi. Dle zemského zřízení z r. 1628 vyhradil si císař vše, co vztahuje se na zákonodárství (jus legis ferendae). Privileje stavů bývaly potvrzeny jen, pokud se nepříčily zemskému zřízení. R. 1790 stavové nejsouce sobě jisti právem tím, žádali císaře, aby ráčil slyšeti jejich *radu* při zákonodárství; načež císař dal v odpověď: že mínění stavů slyšáno bude dílem před vydáním zákonů dílem po vyhlášení jich. Ostatně kdo béře účastenství ve shromáždění konstituujícím, ještě prý se tím nepodřídí většině, tak jako kdo chce v nějakou smlouvu vejíti, nemusí všechny výminky od smlouvajícího přijímati. Nerádno prý jiné možné *výhody* ze spojení s Německem vyplývající tak zhola zamítati. Bundestag ještě právem trvá, ač po 30 let byl málomocným; místo spolku knížat musí se nyní zříditi parlament lidu skládající se z nejosvícenějších mužů v Evropě. (Syčení a reptání.) V parlamentě tom mohou Rakušané v konservativním smyslu hlasovati, nebezpečí z toho není žádné, an říšský sněm Vídeňský nemusí pak vše schvalovati. Neuchopímeli se ruky nám podávané, rozpoltíme srdce říše, neb německé země rakouské budou voliti, a rozčilení, které chceme zameziti u slovanského obyvatelstva, nastalo by pak u českých a moravských Němců. Slovanské obyvatelstvo nemá se od většiny ničehož obávati, anoť by se jinak totéž mohlo říci o Němcích na Moravě. Německého hnutí netřeba se báti, aniž republiky: kdy by se o ní jednalo, můžeme ji svými hlasy zameziti, a budeli prohlášena, nelze konstitučním zemím uzavříti obyvatelstvo německé čínskou zdí neb piketami kozáckými, když vlny republiky k našim hranicím tlačiti se budou. Ostatně císař o vypsání voleb věděl, ministr je vypsal, nemá se tomu tedy nikdo protiviti; však si to ministr zodpovídá před říšským sněmem. Po tisíce let byli jsme spojeni s Německem stojícím v čele civilisace, a takto svůj světový úkol vyplňujícím; nezamítejme jeho bratrskou ruku. — I činil Belcredi návrh, aby vládě ponecháno bylo na vůli volby vypsati, uználi to za dobré.

Ryt. *Laminet* měl vzletnou řeč proti volbám. V těch rozbouřených dobách sluší držeti pevně při císaři rakouském, a neděliti mysli a city mezi rakouským a německým parlamentem, rakouským a německým císařem. Za usnešení naše o samostatnosti země moravské proti Čechám nám milionové s pozdviženýma rukama děkovali. Učinímeli z Moravy část Německa, ruky milionů promění se v pěstě, jež nám budou hroziti, že jsme je zradili Německu — Haličané, Uhři, Sedmihradčané, Horvati a Slavonci, Dalmatinci, Ilyrové, Hraničáři, Štýřané, Čechové i Moravané chtějí být Rakušany, nikoliv ásticemi Německa. Varujme se vysloviti, že dle národností mají se zříditi státy. Výrok ten zvrátí pořádek Evropy a způsobí velká krveprolití. Král sardinský stane se věrolomným mezinárodnímu právu, Prusko pak pošle vojsko na Dány, Německo bude reklamovati Elsasy; Francie část Švýcar, Italie část Tyrol, poněvadž se tam mluví německy, francouzsky

i vlasky. V třicetileté válce byl lid fanatisován a štván do boje pro náboženství, ač bojovalo se o politické a hmotné zájmy; nyní ideou národnosti pro podobný boj má býti národ rozněcován! —

Petr ryt. *Chlumecký* souhlasí s referátem komise; neodvislost a celistvost rakouská jest evropskou nutností; a jak známý dějepisec (Palacký) pravil: kdy by nebylo Rakouska, museli bychom je zříditi. Ale protestujíce proti míchání se Německa do věcí rakouských, proto přece neříkejme, že se nemá voliti, zanechme to lidu, ať rozhodne sám; však lid moravský voliti *nebude,* a pak svět bude věděti, jak se u nás věci mají. Slovo vlády však neodvolávejme aniž se stavme příkře proti Německu.

Vojtěch i Leopold Neuwall přimlouvají se za volby, činíce se ohlasem tehdejšího Vídeňského smýšlení. — *Vojkovský* hájí (proti řeči Belcrediově) starodávný vliv stavů na zákonodárství a vyslovuje se proti volbám.

Bar. *Vojt. Widmann* chce volbám, jelikož prý se jimi nic nezadá, avšak volby říditi měli by *stavové* a ne *úřady.* — Hr. *Hompesch* nevidí, co z toho bude Morava míti, když potíhne do Němec, raději si spořádati domácnost v Rakousku, zůstat Moravanem a neohlížeti se ani na český klub aniž na Frankfurtské němčoury, poslouchati jediné císaře Ferdinanda co nejvyššího pána.

Ryt. *Baratta* zase žádá obeslání Frankfurtského parlamentu.

Dr. *Pražák* myslí, že Rakousku může dávati zákony jen říšský sněm; dva sbory zákonodárné byly by na škodu. Ale poněvadž ve Frankfurtu chtějí prozatím kostituovati Německo, má se v tom bráti účastenství, ale ať se jim tam řekne upřímně, že se Rakousko Německu nikdy nepodrobí.

Kníže *Salm* hájí kompetenci sněmu; volby se nemají připustiti, aby země nevzplanula v ohni a krvi; když byli venkované tázáni, co smýšlejí o připojení k Čechám, odvětili s *úsměvem:* My máme našeho císaře ve Vídni a Čechy za své pány nepotřebujem — ale o připojení k Německu soudí mnohem vážněji: My máme našeho císaře ve Vídni, nač tedy druhého v Německu, který by našemu rozkazy dával a z nás pro jiné, pro cizí státy kořistil. — Rakousko bude novým parlamentem na každý spůsob ve své svrchovanosti obmezováno: nač se tomu podrobovati? Naše celní poměry mají se změniti v prospěch Německa — k čemu i to? Rakouský obchod má na Dunaji a pomocí Terstu velkou budoucnost na východě, zvláště až průplav Suezský bude prokopán; nezadávejme těch výhod budoucnosti, a protestujme proti volbám do parlamentu, kde máme pouze 190 poslancův. Později ať říšský sněm o spolku s Německem rozhodne; prozatím opřeme se volbám.

B. Szabel přimlouval se ovšem za volby. Hr. *Stockau* měl za to, že se sněm chce vysloviti tak, aby to byl ohlas celého zastupitelstva moravského. Poněvadž ale otázka ta dotýká se mocně většiny slovanského živlu, bylo by na čase *odročit rozhodnutí,* až nový sněm na základě nejširšího práva volebního bude pohromadě a vysloví se o tom co si národ v té věci přeje. *Salm* s návrhem tím souhlasí, ježto se i ministerstvo v novém přípise vyjádřilo, že o tom dříve stavy slyšeti chce a pak rozhodne. *Streit* podporoval návrh hraběte Stockaua. Sněm

není *úplný;* a poněvadž se jedná o mínění celé země, ať se počká, až zástupci celého národa rozhodnou v té otázce, která jest nad jiné důležitější. Prozatím sejde se sněm říšský, kam ta věc k rozhodnutí náleží. Ostatně prý Slovanstvo nemá svah k Rusku, jak se Palacký ve svém dopisu vyslovil, a Palacký je muž, jehož autoritu musí uznávati i strana protivná, poněvadž jej z Frankfurtu již do parlamentu zvali.

V debatě čten pak nový přípis ministerský ze dne 23. dubna 1848, v němžto vláda k žádosti komise sněmovní svolovala, aby na Moravě volby do Frankfurtu zastaveny byly, avšak vyhrazovala sobě, po poradě stavů zaříditi, co vyžaduje prospěch celé říše a ohledy na *platné státní smlouvy.*

Kn. *Lichtenstein* měl za to, že proti volbám nemá se protestovati, aby se Morava nepostavila v oposici proti ministerstvu, které po propůjčení konstituce s všeobecnou důvěrou přijato bylo; dále, že trvá ještě bund, a ostatní země že voliti budou. Však že na Moravě skutečně volby slovanský lid by znepokojily, proto ať jsou odročeny.

Egb. hr. Belcredi, ryt. Vojkovský a dr. Pražák uchopili se ještě jednou slova, poslední dva pro odročení voleb, až by se nový sněm sešel. Pro návrh pak *Belcrediův:* aby se volby do Frankfurtu předsevzaly, hlasovalo celkem 20 členův a sice: Eichhoff, Widmann, Bretton, Türkheim, Egb. Belcredi, Serenyi, Eichhoff ml., Neuwall, Baratta, Leop. Neuwall, Chlumecký, Stahl, Szabel, dr. Mandelblüh, Rupprecht, Höchsmann, Faschank, Winiker, Koller a Köller.

Pro návrh komise hlasoval jediný bar. Dalberg st.

Pro návrh hrab. *Stockaua,* podporovaný kníž. *Salmem,* aby se o volbách do Frankfurtu pronesl dříve nový zemský sněm, než se o tom konečně rozhodne, hlasovalo 45 členů a sice: biskup Brněnský, Olomúcká kapitula, prelátové z Rejhradu a na Starém Brně u sv. Tomáše, Brněnská kapitula, Lichtenstein, Salm, Schell, Schaffgotsche, Podstatský, Herberstein, Hompesch, Widmann, Bartenstein, Spiegel, Mitrovský, Gudenau, Mundy, Dubský, Bukuvký, Stockau, Dalberg ml., Bedř. Sylva Taroucca, Chorinský, Kinský, Aug. Sylva Taroucca, Vojkovský, Holle, Laminet, Linhart, Badenfeld, Feifalík, Pemsel, Kurzweil, Haupt, Offermann, Herlth, Stella, Streit, Wanitschek, Russwurm, Pražák, Schuppler a Hobel. —

V šesté schůzi sněmu dne 27. dubna 1848 stál na denním pořádku velmi důležitý *návrh volebního řádu pro budoucí sněm moravský,* vypracovaný od rozšířené komise sněmovní. Referoval o něm hr. *Egb. Belcredi.*

Sluší připomenouti, že mezi tím císař Ferdinand 25. dubna 1848 vydal ústavní listinu rakouského cís. státu. V této oktrojírce pod záhlavím „VII. *Provinciální stavové*" obsaženy byly tyto předpisy: „§. 54. „V jednotlivých zemích potrvají provinciální stavové dále, aby hájili důležitosti provinciální a obstarávali, čeho vyžadují příslušné potřeby, pokud nenáleží do všeobecných potřeb státních. Provinciálním stavům zachová se jich posavadní zřízení a působnost, pokud v tom ústavní listinou nestala se změna. §. 55. Jedna z prvních úloh říšského sněmu bude, aby zkoumal a uvažoval přiměřené času změny posavadních zemských zřízení, jež provinciální stavové předložiti mají."

Netřeba dokládati, že moravský sněm proti oktrojované ústavě ničeho nenamítal; naopak považoval ji za úplně právoplatnou, an byl sám 14. dubna jednohlasným přijetím návrhu *Szablova* a *Laminetova* prohlášení základních rysů pro zastupitelstvo říše na císaři vyhledával.

Komise sněmovní poukazovala v návrhu volebního řádu k tomu, že císař mezi tím na *druhou petici* Pražanů kabinetním listem 8. dubna 1848 byl povolil, aby zastupitelstvo zemské v Čechách spočívalo na *nejširším* základě volebním; podobně tedy aby složen byl i moravský sněm a stavové aby budoucně zastoupeni v něm byli sice o *jedné komoře* ale dle *trojích* oddělení čili skupení, ovšem prozatímně, „*dokud říšský sněm neučiní usnešení ohledně předložených změn posavadního zřízení zemského.*“ Ve sněmu moravském tedy měli zasedati zástupcové: 1) velkostatků, 2) obcí městských, 3) obcí venkovských. Za *velkostatky* prohlášeny jsou panství a statky, vložené v deskách zemských aneb manských, s kterými vykonávání patrimoniálního soudnictví spojeno bylo. Toliko mužští držitelé jich měli míti virilní hlasy na sněmu; byloli více majetníků jednoho statku, měli společně voliti plnomocníka, jakož měly též korporace a města držící takové statky zříditi sobě volbou zástupce.

Ženské a nezletilé držitele takových statků měl na sněmu zastupovati jeden z nejbližších agnatů.

Kdežto dříve stavovství příslušelo *osobám* šlechtickým, prohlášeno: že budoucně *stavovství spojeno jest s majetkem* (velkostatku) *a že nevisí více na osobě.* Toliko dosavadním nejvyšším *zemským úředníkům* ponechán prozatím i dále přístup a hlas ve sněmu (ať drželi velkostatky čili nic). Velkostatkář, jeho plnomocník neb zástupce, chtěje vykonávati virilní hlas na sněmu, musil býti rakouským občanem, plnoprávným, zachovalým a 24 let starým.

Zastoupení *měst* a *venkovských obcí* na sněmu říditi se mělo dle *počtu obyvatelstva, majetnosti* a *pak dle intelligence.* Každé královské město mělo poslati na sněm jednoho poslance*) a když čítalo více než 3000 obyvatelů, na každých 3000 obyv. vždy o jednoho více. Ostatní města mající vlastní úřady a méně než 3000 obyvatelů, měla vždy dvě dohromady jednoho poslance; které město mělo víc než 3000 obyv., na každých 3000 obyv. o jednoho poslance více.

Olomúcká universita měla býti zastoupena rektorem, každá z tří fakult a med. chirurg. studium též jedním poslancem, který měl býti buď profesor neb graduovaný člen fakulty.

---

*) *Streit* navrhoval sice, aby nebyl činěn úzkoprsý, urážlivý a žádného smyslu více nemající rozdíl mezi královskými a jinými městy, když Morava prohlásila autonomii svoji naproti království českému, ježto ústavní listina 25. dubna 1848 prohlásila rovnost před právem, i má odpadnouti každý druh aristokracie, tedy i královských měst; kterýžto návrh *B. Szabel* vřele podporoval, poukazuje k tomu, když stavovství odňato osobám a přisouzeno majetnosti velkostatku, že měly by se též odejmouti výsady královským městům, poněvadž má býti jedno toliko měšťanstvo, nikoliv vedle obecného ještě královské; načež ryt. L. *Neuwall* připomenul, že stavové *sami dobrovolně* vzdali se práva svého vůči nové době a když *Pražák* i *Laminet* hájili volební právo král. měst, zůstal návrh Ign. Streita v menšině 6 proti 58 hl.

Ve *venkovských obcích* měl býti na každých 15.000 obyv. volen vždy jeden poslanec. Poslancové měst a venkovských obcí neměli být voleni *přímo* od voličů, nýbrž skrze *volitele*. V městech vždy na 200 obyv. měli voličové voliti jednoho volitele, v obcích venkovských vždy na 300 obyv. jednoho volitele.

Právo, voliti do sněmu měl míti každý: 1. rakouský občan, 2. starý 24 let, 3. plnoprávný, 4. zachovalý (neodsouzený pro zločin neb těžký policejní přestupek ze ziskuchtivosti), 5. usedlý, aspoň jeden rok*) (držící usedlost neb mající obydlí v okresu volebním), 6. samostatný (tedy s vyloučením služebných, požívajících podporu, chudých, dělníků v továrně, tovaryšů a učenníků).

Volič měl platiti aspoň nějakou *přímou daň* neb vykázati *stálý roční důchod* 200 zl. stř. Kdo však se obzvláště záležitostmi obecnými zabýval jako členové obecního výboru, přednostové neb správcové veřejných dobročinných ústavů, farní duchovenstvo všeho vyznání, veřejní učitelové, jakož konečně dokumentovaná intelligence, t. j. doktoři veškerých učených fakult, měli právo voliti bez ohledu na nějaký census.

Za *poslance* mohl býti *volen* 1. každý volič bez ohledu, zdali v tom okresu volebním bydlel, 2. kdo byl 30 let starý.

Tyto zásady volebního řádu *přijaty jsou* ovšem po delším rokování o jednotlivostech a nařízeno ku konci širšímu komitétu sněmovnímu, aby se o jich sankci postaral, další *instrukci volební vypracoval* a volby samé *vypsal.***) (Dokončení.)

Srbsko, země i lid.

Píše

Konstantin Jos. Jireček.

(Dokončení.)

IV. Klášter Drača. Stragare a Arandjelovac.

V okolí Kragujeveckém nejpamátnější místo je klášter Drača, skrytý v malebných skalinách asi míli od města.

---

*) Poněvadž prý by jinak praktikami a smlouvami na oko uzavřenými mohly škodlivé účely sledovány býti. Měla se tedy zříditi jakási závora proti tomu, co se v Čechách r. 1872 dělo, skupováním statků od tak zvaných chabrusů!

**) Na základě nového volebního řádu vypsány skutečně volby a sněm moravský v novém složení svém sešel se dne 31. května 1848 v Brně. V něm zasedalo: velkostatkářů 55 (více jich nepřišlo), zástupců měst 82, zástupců venkovských obcí 110, zástupcové Olomúcké university 4, celkem 253 členů. Sněm v 128 sezeních (v nichž předsedal kníže *Salm* pětkráte, *Ign. Streit* čtyřikráte, zemský rada *Cibulka* jedenáctkráte, prof. Dr. *Koppel* jedenapadesátkráte, rytíř *Vojkovský* sedmapadesátkráte) zabýval se velmi četnými a rozmanitými předměty, vypracoval mezi jiným nové zemské zřízení i nový volební řád pro sněm; dne 24. ledna 1849 *odročil* se na neurčitou dobu, až prý ministerstvo opět dovolí, aby se sešel!

Vyjeli jsme odpoledne u veliké společnosti z Kragujevce na jihozápad po silnici, která vede do Horního Milanovce. Za městem je veliké, suchopárnou travou porostlé prostranství, na němž vojsko se cvičívá a trhy se odbývají. Je zde několik dřevěných studní. Několik rodin kočovných cikánův rozbilo zde své stany; do večera již se zase odklidili. Město za námi v dolině vždy hlouběji se propadá, až zmizí. Netrvalo dlouho, a již jsme byli v lese, totiž ve vysokém neproniknutelném houští dubovém, v němž množství lišek své obydlí má. Západní okolí Kragujevecké, kromě několika míst, poseto je širými vinohrady. Vína dosti znamenitého prý jeden milion *ok* zde se vypěstuje, a to vše doma se vypije, aniž by se co vyváželo; *oka* vína (asi tři žejdlíky) prodává se v Kragujevci za 10 kr.!

V lese potkali jsme i poštu; postilion ve fesu seděl s velikou troubou na dvoukolém vozíku. Vozová pošta zavedena teprvé nedávno; dříve jen poslové na koních jezdili. Postilion srbský zbraně nepotřebuje, neboť je jist, že ni ve dne ni v noci nic se mu nestane; pravý opak této bezpečnosti je v Horvatsku a zvláště v Uhrách.

Na cestě řeč přišla i na *zádruhy.* V mnohých krajinách srbských tyto staroslovanské rodinné spolky téměř nadobro již zmizely, ba praví se, že zůstanouli věci, jak nyní jsou, za dvacet let staroslavná tato instituce v Srbsku úplně zmizí.*) Příčiny dělení a rozkladu zádruh jsou rozmanité; mnoho již o nich psáno a mluveno. Někteří tvrdí, že ženy tím jsou vinny svárlivostí a nesnášenlivostí svou; ale zádruha je v životě jihoslovanském prastará, i ženy v ní od nepaměti četnější bývaly než mužští. Jiní za příčinu uvádějí styk s národy germánskými, rozvoj nového městského života, úpadek dřívější vzájemné lásky mezi „zadrugary“, klesání autority starešinské, schudnutí velikých zádruh a celkem duch nového času. Zádruha chránila patriarchálnost, čistotu a poctivost mravův, zamezovala všeliké tuláctví bez práce a udržovala pevný svazek mezi lidem. Nemalou vinu v rušení jejím má občanský zákonník srbský, jenž vypracován za knížete Miloše od dra. *Jana Hadžiće,* známějšího pod básnickým jménem *Miloše Svetiće,* velikého to odpůrce Vuka Karadžiće a jeho pravopisu. Hadžić nehrubě se znal v životě srbském, a zákonník jeho, dle vzorův západních složený, málo bral ohledu na srbské zvláštnosti. V poříčí Moravy již zřídka kde zádruhu najdeš. Nejlépe se zachovaly na západě a v Posávině, kde jich je ku př. ve Valjevském *srezu* (okresu) ještě 51, z nichž nejsilnější čítá 37 hlav. Zádruhy, která by přes 50 osob čítala a za společné jmění měla veliká stáda na tisíce ovec, v našich letech po celém Srbsku nenajdeš; spíše se s nimi potkáš v Bosně, v Černé Hoře, ve Vojenské Hranici, v Slavonii aneb u Bulharův.

V takovýchto úvahách přijeli jsme ke vsi Divostinji, jejíž jediná znamenitost je starožitný kostelík. Zde opustili jsme silnici i dali se v levo na hrbolovitou vozovou cestu. Od Divostinje začíná se velikolepá vyhlídka, která každému, kdo ji viděl, zajisté pěknou zůstane upomínkou. Přehledneš především celou širou kotlinu Lepenice s rozkošnou

*) Srov. článek Alex. S. Jovanoviće o zádruze v Glasniku srb. uč. družstva, svazek 36. (1872).

strakatinou vinohradův a doubrav; za ní na východě vystupují vysoké vrchy, dílem lesnaté, dílem holé, Kremenac, Dulenska planina, Crni vrch a veškeré to skupení horské, které mezi Kragujevcem a Jagodinou se prostírá. Severovýchodně na dalekém obzoru prokmitují dlouhé hřebeny, které již za Moravou v Požareveckém kraji leží, s Balkánem nepřetržitě souvisíce. Ale nejkrásnější vyhlídku poskytuje strana jižní. Tam v dálce asi devíti mil spatříš vysoká pásma, která Srbsko na jih obmezují naproti Turecku, krásný temnomodrý štít Želinu (4200′), dvojhlavý vrch Stolovi (3000′) a četné jiné hřebeny; v obrysech tohoto horstva zřetelně poznati průlom, kterým řeka Ibar z Kosova pole plyne k Srbské Moravě. Velikán Kopaonik, nejvyšší vrch knížectví Srbského (asi 6000′), na samých hranicích položený, zakryt zůstane Želinem. Dáleji na pravo vystupují výběžky hor Rudnických, hlavně Kotlenik. Jen na západ širý ten rozhled zavřen jest vrchy, po jejichž svahu cesta nás vede; všude jinde v polokruhu kolem sebe viděti modravá pásma dalekých hor.

Minuli jsme několik vesnic, mezi vysokými duby a silnými ploty zakrytých, i přijeli do těsného údolí, jehož dnem nějaký potok spěje k Lepenici. Po stráních rostou světlozelené duby, u vody dole klášterská kukuřice. Ptáš se, kde je klášter; nikde po něm ani památky, všude samý vrch a les. Je vskutku znamenitě skryt před očima všetečného světa. Cesta vede kraj stinného lesa údolím nahoru přes koryta horských ručejův, nyní vyschlá a sypkým pískem i šedými balvany zanešená; na jaře vodopády dolů se tu řítívají.

Konečně otevře se na levo za potokem stinná rokle, v jejímž nejzazším koutě jako přičarován objeví se nenadále klášter. Mineme napolo bezvodé řečiště potoku. Tu klášterská škola stojí, jejíž děti uctivým pozdravením osvědčují zvedený mrav. Vjíždíme do oné rokle, podél bouřící bystřiny, která z ní se valí. Klášter na třech stranách má příkré lesnaté stráně a jen na čtvrté otevřený, ovšem nedaleký rozhled. Před ním stojí nevyhnutelná mehana k pohodlí zbožných poutníkův. Odtud přijde se na čtverhranné nádvoří klášterské, na němž viděti *mandry* z loubí spletené a vysoká ohniště, kde lid, na slavné svátky zde shromážděný, hody sobě strojívá. Odsud pak branou vkročí se na vlastní klášterský dvůr: uprostřed je malý kostel, v levo dům s širokou pavlačí dle celé šířky a za kostelem opět dům pro hosti a pro školské děti, které po dřevěných schodech a pavlačích právě provozovaly svobodný tělocvik s hlučnými skoky a kotrlci. Dva mniši společnost naši, z níž mnohé osoby dobře znali, s velikou vlídností uvítali i vedli nás nejprvé do kostela. Ale prvé než přikročím k vylíčení toho, co jsme tu spatřili, záhodno bude, pověděti něco o minulosti Drače.

Drača náleží k nejmladším klášterům srbským. Když po slavných vítězstvích prince Eugenia Savojského Rakušané některou část Srbska na čas z jařma tureckého osvobodili (1718—1739), *ober-kapetanem* v Kragujevci stal se udatný junák *Staniša Mlatišuma.* Lid o něm vypravuje, že byl člověk velmi bohatý; mělť prý jedenácte beček s poklady a tři syny, a všichni tři byli pomateni. I promluvil prý Mlatišuma takto: „Zůstavímli takové veliké jmění synům pošetilým, žádného jim neučiním dobrodiní; oni vše utratí a zůstanou pak bez ničeho.

Vím, co učiním! Nastanou, bojím se, zlé časy; těžko bude stavěti kostely i kláštery a lid bez toho zapomene svou víru; i chci zbudovati kostel.“ A tak vystavěna Drača.*) Že pověst tato na pravdě jest založena, hned uvidíme.

Kostel stavěn je v byzantinském slohu z tesaného kamene a od země až pod střechu není vyšší, než asi 15′. Věže jsou dvě, jedna malá osmihranná, byzantinská, druhá nade vchodem, veliká i moderní. Venku okolo kostela leží několik kamených náhrobkův s nápisy vtesanými stojatým písmem staroslovanským. Vstoupíme dovnitř. V těsných síních je taková polotma, že oči jí přivyknouti musejí, než jsou s to něco určitě rozeznati; okna jsou úzká, vysoká, takořka pouhé střílny. V přední části, v tak zvané „ženské crkvě“ pohřbeni jsou junáci dva, Jova Dobračanin a Jova Vukomanović. Vukomanović v krvavé bitvě na Požarevci r. 1815 zahynul a kněžna Ljubica sem jej přenesti dala. Nad vraty z „ženské“ do vnitřní „mužské crkvy“ hlásá nápis staroslovanský, že chrám tento na jmeno sv. Mikuláše vystavěn i dokonán byl nákladem „blagorodnago gospodina ober-kapitana ktitora**) *Staniše* i jeromonacha igumena Gerasima pri državě avgustějšago Rimskago imperatora *Karola šestago*“ l. 1735. Stěny pokryty jsou starými obrazy svatých, jimž Turci, když po vypuzení Rakušanův celou zemi znova opanovali, oči šavlemi vybodali, což i podnes neopraveno zůstává na památku sveřepých těch dob.

Složivše před ikonostasí, za niž žádná ženská hlava vejíti nesmí, obvyklý dar klášteru, z kostela jsme ven vyšli a podívali se na zdejší dvě *češmy* (studně). Jedna je na dvoře, druhá venku za průzračnou bystřinou, která mezi hladce obroušenými skalami veselým hukotem svým klášterskou roklinu oživuje. Křišťálová voda obou češem náleží k nejlepším vodám na světě. Druhou češmu upraviti dal vojvoda Toma Vučić Perišić, veliký tohoto kláštera dobrodinec.

Ukázavše vše, co tu památného, zavedli nás mniši na pavlač svou či verandu a jali se nás hostiti kávou, ovocem a výborným vínem z klášterských vinohradův. Jeden z nich, Srb ze Sremu, mladý bledovlasý muž s dlouhým copem, mnoho mluvil a vypravoval; druhý, černovlasý Bulhar, sotva nějaké slovo pronesl. Igumen (opat) sám nebyl právě doma. Slyšel jsem, že je muž vzdělaný, o čemž svědčily ostatně i ruské mapy Asie, Ameriky atd., po síni rozvěšené a zvláště knihovna, vedle níž se chová skvělá klášterská korouhev. Když jsme na pavlači, na jejíchž stěnách namalovány jsou slony a mořské panny (dříve tu bývali medvědi), při víně seděli, tázal jsem se mnichův, jak veliká je jejich fara (nurija), i řečeno mi, že čítá sedm vesnic a okolo 300 domův. Klášter vydržuje i školu, která má však učitele světského.

Drača nyní nemá než igumena a dva mnichy. Pro Srbsko není to zjev neobyčejný; vždyť i velikolepé staroslavné kláštery, od králův a cařův založené, jako Studenica a Manassija, nemají nyní více než leda sedm mnichův. V Srbsku věru již nikdo chuti nemá, státi se *kaludjerem* (mnichem); mnohé kláštery pro nedostatek mnichův od

---

*) Viz M. Milićeviće popis klášterův srbských v Glasniku sv. 21.
**) Tak slovou zakladatelé a ochráncové klášterův na východě (κτήτωρ).

vlády již jsou zavřeny. Zcela jinak je v Turecku, kde v pravoslavných klášteřích bývá až i 50—100 mnichův. R. 1864 bylo v knížectví srbském 42 klášterův asi s 120 mnichy; jejich peněžné jmění celkem neobnášelo více než okolo 70.000 zl.

Rozloučivše se s mnichy, jeli jsme zpět do Kragujevce. Vyhlídka u Divostinja byla u večer ještě krásnější než za samého dne. Obrysy vrcholův i hřebenův Želina a jeho sousedův čím dále tím zřetelněji od jasné oblohy se odrážely, modrá barva dalekých hor každou chvíli více tmavěla, i zdálo se, jako by tato krásná pásma vždy blíže k nám přistupovala. S tisícerou chutí byl bych se k nim vypravil, abych po jejich stráních lezl a s vrcholův jejich do zemí slavné někdy, nyní porobené ráje slovanské se díval, ale tenkráte takových úmyslův zanechati bylo třeba, jelikož mi kynula ještě daleká cesta až k břehům Adriatického moře.

Nedlouho potom jel jsem opět nedaleko Drače, avšak nespatřil jsem jí, poněvadž je odevšad horami tak ohražena. Bylo to při návratu z Kragujevce do Bělehradu. Vracelť jsem se jinou cestou, poněkud západnější a mnohem hornatější, přes Stragare a Arandjelovac.

Na této cestě prvního dne jsme mezi samými vysokými horami dojeli až do Arandjelovce. Ale zlou jsme pohodu měli. Vyjedouce při zachmuřené obloze od mehany u Kutlova, kde silnice mnohými serpentinami nahoru dolů chodí, spatříme před sebou nad míru blízko tři velikolepé hřebeny Rudnických hor, jak jeden nad druhý se vyvyšuje. Než sotva že jsem se na ně pozorněji podíval a prvé, nežli jsem si obrysy jejich zběžně nakresliti mohl, již začal jemný déšť i padla mlha, tak že pro ten den veškerá vyhlídka zanikla. Sice jinak měsíc září na jihu mívá počasí ku podivu stálé; nehoda Stragarských dolin nepotkala mne více na celé cestě ze Srbska až k Lublani.

Z Kragujevce do Stragar jsou čtyři hodiny cesty. Poslední hodinu jede se překrásným prosmykem či po srbsku *klisurou,* kterou jsem bohužel viděl při osvětlení a počasí nejnevýhodnějším. Divoký potok řítí se přes ohromné balvany, mezi nimiž kořeny své rozkládají vysokokmenné, košaté duby, jilmy a javory, obrovské ořechy, plané jabloně a stromovitý drobnolistý hloh. Na silných kmenech těchto velikánův zde onde usadila se stromová houba neobyčejné velikosti. Vysokorostlé kapradí v stínu dubův pokrývá strmé stráně a břehy. Čas po čase z postranních roklí přes veliké kamení dolů k potoku se řítí jasná voda horských bystřin. Rozsáhlé výmoly na březích potoku svědčí o jarní jeho bujnosti. Na skrovných paloucích, které dle šumících vodopádův se prostírají na místech, kde stráně poněkud se rozstupují, krásná vysoká tráva se zelená. Seno zde nakosené, aby náhlým přívalem odplaveno nebylo, ukládají mezi větve stromových obrův. Sedláci okolních horských vesnic mají zde i mlýny způsobu zcela zvláštního. Na čtyrech kolech krytá chaloupka stojí, pod níž je malé kolo, hnané vodou, která na ně z dlouhého provrtaného kmene šplouchajíc vytéká. Výška obou strání po stranách klisury zdá se býti nedostižitelna, neboť nahoře vše zahaluje bledá mlha a lesní střežáhy. Jemný deštík dolů se sype, a my každým obratem silnice nabývali pohled na novou

scenerii klikaté soutésky. Málo kdy v této horské samotě potkali jsme člověka.

Poledne strávili jsme v Stragarech v polozbořené mehaně, v hluboké dolině mezi lesnatými velikány, z nichž se mlhový dým vzhůru valil. Déšť proudem se spustil a venku bezedné bylo bláto. Odraní horalé Herkulských svalovitých postav na pavlači mehany pili rakiji, jedli vařené boby a hráli v karty. Že cizinců̊v zde málo vídají, o tom svědčila veliká jich zvědavost; postavili se do dveří a dívali se na nás jako na vzácnou zvěř. Byl postní den, a přísné zachovávání postu, jenž u pravoslavných třetinu roku zaujímá, náleží k předním článkům víry u prostého křesťana na východě. Na takový den tu nemají než boby a papriku. Ale nad námi promoklými cizinci v „švábském" kroji úslužný mehandžija se slitoval a dal nám připraviti kuře. V kuchyni, kde *furuna* (pec) a strop na vzájem závodily pekelně černou barvou, jeden z holomků̊v mehandžijových kuře popadl za krk, druhý za nohu i uřízli mu hlavu a vyhodili ji ven. Myslím, že to byla pověra, aby vinu rušení postu se své hlavy svezli na hlavu kuřecí.

V Stragarech, které čítají asi 150 domů̊v, jsou prachárny. Továrny ty leží na výšinách v lesích; důstojníci a dělníci bydlí nahoře u svých dílen. Prach se zde připravoval od dob povstání, ale po starém způsobu. Teprvé když založen v Kragujevci arsenál, upraveny Stragarské dílny od jednoho krajana našeho, jmenem Žáka.

Odpoledne hnuli jsme se ze Stragar na severozápad. Cesta vede půvabným širokým údolím, které hluboko vryto jest mezi nebetyčnými horami. Kamkoli pohledneš, mezi čerstvým zelením klokotá voda, splývající k Jasenici, která středem údolí na východ se žene. Krásné křoví, proplétané různobarevným kvítím, svírá cestu; prokmitují v něm líbezně červené plody mochyně (Physalis Alkekengi) a temnomodré kvítky hořce (Gentiana). Vyhlídka do stínu lesů̊v, které po stráních až k dolním lučinám se prostírají, zavřena je bujným rostlinstvem popínavým, kteréž, rozlézajíc se po vysokém křoví, jako opona od země až k vrcholům zastírá lesní pně zrakům mimo jedoucích. Silnice, vodami jsouc rozryta, často vypadá jako vyschlé kamenité koryto nějaké bystřiny, a přes Jasenici vedle nedostavěného mostu brodem přepraviti se třeba.

Rozptýlené dvorce tvoří ves Blaznavu. Před jedním domkem stál sedlák, oblečený v pestrobarevný vyšívaný *prsluk;* na otázky naše o cestě a okolí odpovídal s obzvláštní grandezzou, jako nějaký španělský šlechtic. Z Blaznavy pocházel *Milivoj Blaznavac,* za knížete Michaila vojenský ministr a po jeho hanebném zavraždění hlavní osoba tříčlenné prozatímní vlády, muž smělý, obmyslný a energický, jehož život a vláda budoucím historikům bude předmětem nad míru zajímavým.

Vystupujíce na levé stráni pořád výše, přijeli jsme nahoru do vsi Šatornje, jejíž mehana nad svahem k hluboké dolině je postavena. Z této mehany velikolepá bývá vyhlídka na veškeré velikány mocného uzlu hor Rudnických, na vysoký holý Šturac, na skalnatý špičák Ostrovici, — dnes však sotva dno doliny a protější stráň jsme jasně viděti mohli. Na druhé straně vypínal se vysoký lesnatý kužel, na jehož jmeno ve spěchu jsem se nedoptal.

Z Šatornje jede se pořáde vzhůru na Venčac, nejvyšší ze severních výběžkův hor Rudnických (1900′), který nám již na cestě do Kragujevce dlouhý čas neustále byl před očima. Hluboko pod námi těsné doliny a lesnaté rokle, bílými mlhami se naplnivše, zrakům našim se zakrývaly. Nahoře vrcholky hor rejdištěm byly bujným oblakům. Mlhy zvolna ze vzdálených lesův roztrhujíce se vystupovaly; jakmile vystoupily, hned se pod nimi všecko vyjasnilo, že bys stromy počítati mohl, ale pak vše zase rychle propadlo přeletujícím šedým chmurám. Po stranách silnice zde onde bělalo se kvetoucí pole pohanky, ale brzo nebylo žádných polí více, než samý les. Lidí neuvidíš; jen něco ptactva horskou tišinu oživuje. Silnice, velmi uměle stavěná, jen několik set krokův pod vrcholem překračuje hřbet Venčce. Na místě, kde v dalším prodlení na druhou stranu skláněti se počíná, a jmenovitě s vrcholku samého, za slunečního dne bývá vyhlídka až k Sávě, k Dunaji a k Moravě; ale my sotva na míli daleko jsme prohlednouti mohli na vysoká okrají kotliny, na jejímž dně lesknou se domy města Arandjelovce.

Severní svah vrchu rozryt jest hlubokými roklemi a propastmi, jejichž hlubiny vyplněny jsou obrovskými stromy. Silnice příkře oklikami dolů vede. V dolině potkali jsme obzvláštní společnost. Tři Srbové v plné zbroji, s pistolemi a handžáry v sedlech na koních seděli a za nimi tři jejich ženy, každá s nákladem nějakým, pěšky v blátě klusaly.

Městečko Arandjelovac starším jmenem slove též Vrbica; jmena Kisela voda a Bukovik náležejí vlastně blízké vesnici. O dějinách tohoto místa nic jiného pověděti neumím, nežli že teprvé za knížete Michaila během posledních desíti let se vzmohlo; prvé bylo prostá ves. Příčinou tohoto rychlého rozvoje jsou zdejší lázně.

Projevše skrze čaršiji, kde kupci v kožiších před krámy stáli, s roztřesenými údy přijeli jsme za městem k mehaně, kteráž stojí vedle lázeňského domu. Bylo ještě světlo, pročež jsme spěchali prohlednout zdejších budov.

Lázeňský dům, od knížete Michaila vystavěný mezi vsí Bukovikem a Arandjelovcem samým, je velikolepé stavení o dvou poschodích. Budovy tak veliké není v celém Kragujevci, ani snad vůbec v celém vnitřním Srbsku. V centru naleză se prostranný sál pro zábavy a bály. Ve dvou postranních křídlech jsou četné pokoje pro hosti, s zařízením ovšem pro našince podivným: dřevěné pryčny a kamna, na nichž rodiny jídla si strojí. Ostatní potřeby každý s sebou přivezti si musí. Vyhlídka obrácena je na jih, na rozkošné horské panorama; z oken vidíš před sebou vysoký Venčac na levo a lepotvárný lesnatý kužel Bukolju na pravo. Od lázeňského domu k Bukolji prostírá se krásný park, v němž jsou vlastní lázně, pak dva ohražené léčivé prameny a knížecí pavillon. Je zde i jakési podlouhlé nízké stavení, několika ozbrojenými pandury hlídané. Podivil jsem se, slyše, že to káznice, jejíž obyvatelé v parku zahradnickou robotu konají! Hostův, nejvíce z Bělehradu, v létě zde bývá přeplno; za mého pobytu, v polovici měsíce září, nebylo však v celé širé budově ani živé duše, kromě pandura, který nás po prázdných místnostech prováděl a ku konci na důkaz veliké úcty hruškami obdaroval.

Nocleh v mehaně pod Bukoljou, několik krokův od lázeňského domu, byl nejhorší ze všech, které jsem kdy na cestách zkusil. Sotva jsme přijeli, přivítalo nás v síni strašné hulákání bodrých horalův Arandjelovecké doliny. Mehandžija nás zavedl do oddílného pokoje. Položil jsem se v úplném obleku na dřevěnou pryčnu, chtěje se, zahalen plaidem, na kukuřičné slámě vyspati. Ale až do rána marné bylo vše snažení! Neboť sesypaly se na mne nevypuditelní obyvatelé všech orientálských hospod. Rozsvítím svíčku a hle — tisíce tisícův!.. Než i tomu člověk přivykne. Čekaly nás věci ještě horší. Chrabří sedláci seděli v síni až do rána při karbanu a prováděli při tom věci neslýchané. Hřmot pádných ran, — myslil jsem zprvu, že bijí do stolův, a oni do hlav svých prali — řinkot rozbitých oken, divý jásot vyhrávajících karbaníkův a zpurný vřesk podléhajících soupeřův jejich, toť byla harmonie, kterouž jsme se bez nejmenší přestávky chtěj nechtěj po celou noc musili baviti. Ubohý mehandžija s pistolí v ruce za kamny sotva bití ušel. Jeden z ctihodných hostův, utíkaje s vyhranými rubly nejbližší cestou, hlavou vyrazil okno a zmizel v temnotách nočních. Po půlnoci přišla nová společnost v bílých plátěných gaćech s puškami a chtěla se s posavadní družinou dáti do hry, ale hřmotně jsouc odražena, musila se „poraditi s Vaňkem.“ Konečně na úsvitě junáci tito, zanechavše po sobě západ vína a rakije, odtáhli z kolbiště, i viděl jsem, jak venku před mehanou, jednu ruku na pistoli, druhou o bok podepřenou, nejistým krokem cestu k domovu pracně hledají. Sotva že hvězdy začaly blednouti, spěchem opustili jsme jeviště tohoto dobrodružství, abychom na čerstvém horském vzduchu okřáli od nočních útrap.

Nastal nejkrásnější slunečný den. Jak bych jej rád byl měl včera v Stragarech a v Šatornji! Briliantová rosa a dešťové kapky třpytily se na stromech a křovinách, vzduch byl jasný a průzračný až milo, světlomodré páry vystupovaly z potokův a za mizejícím vzadu Arandjelovcem zelenal se lesnatý Venčac s Bukoljou.

Brzo přijede se na hřbet vrchu Orašac řečeného. Odtud na jih viděti hřebeny hor středního Srbska; na sever pak vlnitou pahorkatinou až k Moravě a k Dunaji. Vyšší hřbety a lesy jako táhlé ostrovy plouti se zdály mezi šedými mlhami, které jako voda všecky doliny zaplňovaly; zdálo se jako bychom měli před sebou nějaký mnohoostrovný Archipelagus.

Dvě hodiny po výjezdu z Arandjelovce vjeli jsme u mehany Medjulužje na známou již silnici z Kragujevce do Bělehradu. Brzo i vršek Avaly se ukázal, ohlašuje blízkost Bělehradu, ačkoli ještě půl dne odsud je vzdálen.

Nazejtří veliký *vášar* (jarmark) byl na úpatí Kosmaje. Jedouce od Ralje k Bělehradu, potkávali jsme dlouhé řady vozův s rozličným zbožím, provázené od kupcův. I agent anglické biblické společnosti jel prodávat sedlákům bibli, od Vuka Karadžiće a Daničiće do srbštiny pěkně přeloženou.

Přijedeme pod Avalu. Ticho bylo nad šerými lesy. Slunce právě zapadalo na Posavině. Vyhlídka odtud s vysoké horské silnice je ohromná, od bosenských hor až k Pančevu. Na jihu za námi čněla

dvojhlavá pyramida Avaly, se zříceninou na vršku. Na západ otvíralo se čarovné panorama, jehož pravou krásu v okamžení tom ovšem z cimbuří hradu na Avale užiti by bylo slušelo: za mlhavou rovinou řeky Kolubary modraly se dlouhotáhlé zubaté hřebeny a špičáky, veškeré to skalnaté horstvo severozápadního Srbska, v němž vysoký Cer vévodí; prolukami mezi vrcholky jeví se další pásma, a poslední bledé vrchy nad obzorem jistě jsou již za Drinou v Bosně. Dáleji k severu prostírá se rovina Srěmská, rovná jako stůl, černými stíny zastřená, hraničíc na samém obzoru s ohnivým pruhem večerní záplavy od slunce, ano právě bylo zapadlo na hranicích slavonsko-bosenských. Sáva třpytila se v mnohých oklikách jako zlatá zmije. Na severu za Sávou viděti obrysy povlovně se povyšující Fruškė Hory, v jejichž dolinách skrývají se slavné kláštery srbské. Dáleji jako ostrovnatá zátoka morská rozlévají se spojené vody Dunaje i Sávy a vodstva Banátská. Na východě temné jsou pahorky, chmurné a nepřívětivé; tamť již měli noc. Leskly se všecky vody a i obloha se skvěla; nad Cerem plul oblak purpurový, nad Sávou zlaté obláčky a nad stokem Dunaje i Sávy modré pruhy říční páry. Než zvolna vše bledlo od východu k západu, hvězda večernice nad Cerem se zjevila, chladný větřík přihnal nezdravé výpary močálův Posávských a noc černou svou rouškou zahalila i blízké stromoví.

Prostřed veškeré té krásné scenerie skví se vysoko nad Dunajem Bělehrad, pevnost nahoře a pod ní město, jako by z bílého mramoru aneb ze sněhu byl vystavěn. Kdo oči své nasytil pohledem na dřevěná města, na poloskryté lesní vesnice a na nekonečnou truchlivou zeleň dubových pralesův, tomu se zdá, že klíč našel k výkladu, odkud jmena svého dostal *Bělehrad.*

O hospodářských poměrech českých velmožů.

Úvaha

V. Javorského.

Celá třetina veškeré půdy české jest 450 velkostatkářům co majetek v deskách zemských připsána. Uvážímeli, že při tom výměra bývalých pouhých velkostatků proti výměře bývalých panství takřka mizí, že panské pozemky obyčejně lepší polohu i jakost mají nežli rustikální, že proti 180 mílím pěkných lesů, jež jsou ve vlastnictví „panském“, stojí 79 mil lesů rustikálních, obyčejně bídných — a uvážímeli, jak důležitým činitelem v národním hospodářství a společnosti lidské vůbec jsou lesy: nemůžeme si tajiti, že na majetkových poměrech panstva českého valně jest záleženo. Postavení velmože českého jest až dosud již proto jaksi veřejné, že ohromnost jeho majetku se u veliké míře dotýká zájmů veřejných.

To bylo spisovateli důvodem a sloužiž mu zároveň za omluvu, když o soukromých hospodářských poměrech našich českých velmožů veřejně pojednati sobě předsevzal. —

Desky zemské poučují nás, že je pozemkový majetek panský tak zadlužen, až by se v knihách těch poměr mezi věřiteli a dlužníky téměř mohl zvrátiti: ani věřitelům knihovním ani dlužníkům jejich by se velká křivda nestala, kdy by statky na jmena věřitelů a požadavky na jmena dosavadních majitelů byly přepsány. Mohlo by se souditi, že čím větší jest majetek, tím menší budou dluhy majitelovy, ale není tomu tak; pán velikých dvorů, nepřehledných hvozdů a rozsáhlých závodů užívá svého práva, dělati dluhy, právě tak, jako kobylkář, jenž ledva se doškrábav statku složením polovice kupní sumy, již spěchá opičiti se dle svého velkého souseda a nastrkuje ruce v pravo v levo služebnictvu k líbání.

Úroky z kapitálů váznoucích na statcích požírají značnou část výnosu jejich, tak že pánovi mnoho nezbývá. Vyjmemeli pramálo případů, kde to buď náramné neumořitelné jmění dovoluje anebo kde je toho slepé záhubné mrhání příčinou, můžeme říci, že velké bývalé panské rodiny u nás nevedou živobytí, jak se říká „po kavalírsku.“ Ve Vídenské nové opeře drahé lóže první třídy největším dílem náleží velkoobchodníkům, továrníkům, bankéřům, nově narostlým milionářům anebo cizím representantům. V našich obchodech často slýcháme, že leckterý obchodník, továrník a p. dá více vydělati, nežli mnohý vysoký šlechtic. A ty staré velkolepé šlechtické paláce budou po chvíli namnoze jen pomníky bývalého vkusu, bývalé veselé nádhery a velkodušnosti.

Lid náš maje ještě starý pojem „kavalíra“ na mysli, měří nynější potomky rodin panských tou měrou a shledává často jejich domácnost skrblickou, jejich ukázalost chatrnou, jejich odměny lakomé. I vzdělanci mezi námi, vidouce, jak u jiných národů šlechta vědu i umění podporuje, řady výtečných státníků, vojevůdců, sněmovníků doplňuje a svou přednost i platnost v státě stále blahodárným působením odůvodňuje a odsluhuje: nejsou s naší nynější šlechtou spokojeni a praví, že její předkové jí nejsou ozdobou nýbrž výčitkou.

Tyto výtky obsahují mnoho pravdy. Vlastenecké požadavky vzhledem k panstvu směřují hlavně na jeho jmění. Avšak co jsou mu platny tisíce jiter polí, luk a lesů, když z některých nedostávají více užitku nežli mnohý gruntovník z tolika set jiter? Co jsou jim platny jejich na pohled veliké příjmy, když velkou část z nich musejí odváděti bankám, spořitelnám a jiným věřitelům na úroky a příbuzným na apanáže? Jim zbudou často jen drobty a velké jmeno. A toto jmeno chlebí se svým pánem velmi hltavě. Nedovedeli takový kavalír domácnost velmi obezřele a spořádaně, nevydáváli přísně dle rozpočtu zdělaného na základě jistých příjmů a nechali se sám svým velkým jmenem k mnohým nepotřebným výdajům okamžitě svésti, jest snadno možná, že ho mnohdy také stihne nedostatek. Tyto poměry nezpůsobují pak ono naladění mysli, jehož třeba k duševní činnosti, ale zůstavují v ní hořkost a skleslost. Nelze se diviti, když mnohý taký šlechtic, chtěje si okamžitě uleviti, udělá dluh. Tím ale jest osudný krok učiněn, jenž oby-

čejně vede k sekvestraci a k exekuci vůbec. Neboť dluh, učiněný z pouhého nedostatku příjmů se neměnících, množí se tak jistě, jako že peníze dělají zase peníze.

Mnohonásobná jest tedy škoda, jež ze špatných hospodářských poměrů našich velmožů pro vlast a národ vyplývá. Když se na celé třetině plochy království českého málo a špatně vyrábí, trpí tím nejen majitel půdy této, nýbrž i dělníci a ostatní obyvatelé, ježto zem místo co by měla intensivním průmyslným hospodařením bohatnouti, více a více chudne. Když dále špatnou soustavou hospodářskou přichází domácí šlechta na mizinu, musí pomalu své statky prodávati, a ty, poněvadž mezi námi na ně není kupců, octnou se pak v rukou cizích, nejspíše pruských. Mimo to, když se na panstvích českých převráceně hospodaří, nemůže se pán účastniti závodů průmyslných, tím méně jich sám podnikati, průmyslu hospodářského ujmou se nejvíce židé, kteří jsou malí přátelé lidu českého. A konečně, když šlechta nevládne prostředky, aby výkvět národa důstojně mohla spolu representovati, ale když je stísněna nedostatkem, nemůže nám býti ani v politickém ani v společenském ani v literárním ohledu tím, čím jest u jiných vzdělaných národů evropských.

Přejíce, aby těmto škodám bylo odpomoženo, musíme především blíže ohledati to hospodářství, jež naše panstvo na statcích svých provádí, musíme celý způsob jejich administrace, jaký u většiny staropanských rodin nalézáme, rozebrati a pak budeme moci udati prostředky, jimiž by se panstvo dodělalo blahobytu a tím i k dosažení obecného blaha přispívalo. —

Když se r. 1848 veřejná moc úřední z bývalých vrchnostenských kanceláří vystěhovala, nebyly tyto místnosti načisto vyklizeny, zůstal tam, jako odvěký prach, na celém inventáři starý duch byrokratický a leckde za stolem starý pan Franc.

Byrokratismus jest u veřejných úřadů, kdež se vyvinul, spíše pochopitelný, ve správě panských statků jest bezdůvodný, hračka s velmi důležitou tváří a tedy hračka směšná, u nás k tomu i velmi škodná. U veřejných úřadů, kde se jedná o vykonávání jisté moci státní nebo veřejné vůbec, jest více třeba jistých forem, pevného pořádku a také jednání písemního. Úřad veřejný lze snáze vázati na podrobné instrukce, tak že se mu skoro každý krok jeho působení může předepsati. Jinak jest to u panského úřadníka na př. u správce hospodářského; jakost jeho činnosti, její pořádek a rozdělení atd. není úkolem pro sebe, nýbrž jen prostředkem k dosažení výnosu co možná nejvyššího a nejstálejšího. Nechť se rozkládá v úřadech veřejných strnulý byrokratismus, ve správě statků má vládnouti volný duch průmyslný. Onen instrukcemi vládne úředníky jako loutkami, poručníkuje stále a tvoří mechanismus; duch průmyslný hoví samosprávě, jemu nestačí pouze činnost mechanická, on předpokládá činnost organickou, užší spojení a proniknutí všech sil působících, jež samy ze sebe za úkolem celku táhnou.

Pořádek, jenž při byrokratismu jest sám o sobě *účelem,* jest duchu průmyslnému jen *prostředkem* k výrobě největší a nejlacinější. V byrokratickém řízení se nejvíce píše, mezi důležitým a méně důležitým nečiní se rozdílu; na každý sebe menší výkon zavádí se pro-

tokol, o každé nepatrné události zdělá se zpráva, každé pokynutí představeného fotografuje se hned cestou písemní, každý odstřižek musí obdržeti číslo exhibiti. Vše, buď si sebe bezcennější a vedlejší, béře se s velkou vážností a obšírností na papíře před se, tak jako by všecko jakožto dokument mělo přijíti do archivu na věčnou památku, kdežto většina těch spisů není hodna registratury a měla by se co nejdříve na libry prodávati.

Kde taký byrokratismus ovládá administraci statků, tam možno říci, že všecky hospodářské plodiny zpracují se na papír, ne na bankovky, nýbrž na starou registraturu.

Ministr hr. Stadion, když prohlížel místodržitelstva a jiné politické úřady, posuzoval přednosty jejich dle mnohosti čísel exhibitních; čím více mu jich chlubný chef ukázal, tím méně u něho platil. Císař František, za jehož vlády v Rakousku se málo reform událo, sedával velkou část dne u psacího stolku a honosíval se žertovně, že je „nejpilnější“ Hofrath ve své říši. Již proto nebylo mu lze býti zároveň velkým mocnářem.

Jest to zajímavý úkaz, že duch byrokratismu a pedantismu, jenž vládl v kabinetech Habsburských Ferdinandů a Leopoldů, zanechal své stopy v mnohých rakouských panských rodinách i jejich kancelářích. — Byrokratismus v administraci byl hlavní příčinou, proč všecka bývalá kamerální panství v Čechách svým časem téměř nic nevynášela, tak že musila býti pak prodána. Týž byrokratismus zavinil skoro jedině úpadek všech erárních továren a průmyslových závodů, vyjma ovšem ony, které provádějí monopol.

Pod praporem byrokratismu všelijak modifikovaného a pobarveného spravují se větším dílem panské statky buď tak, že pán o ně buď se pranic nestará, buď se stará příliš málo nebo příliš mnoho. Kdežto onen jest pohodlným nebo neschopným anebo to pokládá za sebe nedůstojné, by si s hospodářstvím dal práci, — jest tento takřka správcem všech svých dvorů, statků a domů a činí pokud možno vše, co se díti má, od svého svolení závislým. Při prvním nalézáme přílišnou důvěru, při druhém přílišnou nedůvěru k orgánům správním.

Jeli v administraci prvního druhu náčelníkem správy muž nejen poctivý ale i schopný, mohou statky pánovi vynášeti. Jsou příklady, že, když velmož zemřel zanechav vdovu s malými dítkami, za zřízeného poručenstva, které jen jako s ptačí perspektivy na administraci statků dohlížeti může, úředníci mnohdy znamenité jmění sirotkům nahospodařili; jmenujeme zde jen z novější doby rodinu zemřelého knížete Al. Liechtenšteina, kn. Rud. Kinského a kn. J. V. Paara.

Ale stává se to zřídka, aby byla velká způsobilost duševní s takovou ušlechtilostí duše spojena, že by vždy jen dobro páně vyhledávala, zvláště když, jak to bývá, tyto osoby jen odborně vzdělány jsou, všeobecného vzdělání však nemají. Ale i kdy by byl úředník sebe spolehlivější a schopnější, jest vždy radno, aby se velmož o činnosti svých zřízenců *ob čas* přesvědčoval. Jen když to činí, může oceňovati zásluhy jejich a může je i z přesvědčení odměňovati. Bezúhonné a způsobilé bude takový dohled podněcovati k dalším zásluhám. Dozor musí u nich ovšem býti tak konán, aby je neurážel a neodcizoval pánovi.

O druhé možnosti, že totiž jsou zástupcové velmožovi buď málo spolehlivi a málo schopni, anebo velmi schopni ale nepoctivi anebo úplně nezpůsobilí a při tom ještě sobíci — nebudeme se šířiti, snadno sobě pomysliti, jaké to hospodářství, když je velmož cele takým lidem ponechá.

Zajímavější jest krajnost druhá: *nikomu nevěřiti, všecko sám dělati.* Přirozeným spůsobem zabíhají z krajnosti první, kterou nejvíce pěstovali starší velmožové, ku krajnosti druhé zvláště mladší pánové. Dle této soustavy nemají správcové hospodářští a lesní žádné samostatnosti, nesmějí ani to nejmenší bez vyššího povolení podniknouti. Pán jest sám vlastně správcem každého panství a úřadníci jsou jen jeho nástroje. Po právu nemají za výsledky zprávy býti zodpovědni; jest jim odňata všecka možnost, aby skvělým úspěchem své činnosti vynikly — mohou se jen posloucháním vyznamenati. Z toho se u nich vyvinuje službičkářství a lenost v myšlení; čekajíce jen na pokynutí s hůry, bojíce se udělati volně i jediný krok, poněvadž, byť i byl sebe užitečnější, by jim mohl důtku způsobiti. Tonouce ustavičně v nejistotě a strachu, lapají jen po přízni pánově, ale zanedbávají tím mnohdy jeho prospěch, t. j. místo co by se měli vděčiti všemožně statku, který spravují, snaží se vděčiti pánovi a bojí se odporovati, kde by to dobro služby vyžadovalo. Když pán chce sám býti správcem, přeje si ovšem, aby vše, co učiní a nařizuje, bylo mu pochváleno; nedopadneli to dobře, odbývají za to úředníci.

Jelikož taký pán obyčejně jen malou část roku na panství stráví, ale přece tam nepřetržitě účinkovati chce, musejí úředníci hospodářští nejvíce času proseděti u psacího stolku a psáti svému pánovi zprávy a čísti jeho bezpočetné rozkazy. A dobře praví Seume: Čím více zákonů, tím více bezzákonnosti.

Však aby pán, jehož povinnosti rodinné mnoho času potřebují, ještě času měl, vzdálené rozsáhlé statky s prospěchem až do všech podrobností spravovati, toť věcí nemožnou. Administrace jeho připomíná působnost bývalého rakouského hofkriegsrathu, jenž také z Vídně každé hnutí vojska proti nepříteli říditi a plán každé bitvy napřed schváliti měl, čímž byli vojevůdcové tak vázáni, že obyčejně bitvy prohrávali. Podobně se stává, že úředníci na statcích nejlepší okamžiky pro uzavření obchodů nebo podnikání všelikých potřebných a prospěšných prací promeškají, poněvadž musejí dříve svého vzdáleného pána za povolení žádati. Taková soustava je nejvýš záhubná závodům průmyslným, kde musí obyčejně rychle rozhodováno a hned jednáno býti; proto také průmyslové podniky při této správě nejdříve počnou hynouti, kdežto plodná, trpělivá, mlčenlivá půda mnohý experiment snese.

Ještě pak sluší připomenouti, zdali takový velmož má i duševní schopnost, aby mohl do všech podrobností správy vniknouti, všemu, co ona vyžaduje, důkladně rozuměti. Pán, jenž takou soustavu provádí, dokazuje skutkem, že mu tato vlastnost *schází.* A k čemu ctižádost ukojovati věcmi, jež lépe sluší jiným? Proč býti šafářem, správcem, účetním, lesníkem atd. v jedné osobě, když mám býti důstojným šlechticem?

Ale není to snad marnivost, která jako Klubko v Shakespearově Noci Svatojanské všecky úlohy chce hráti. A v skutku, hlavní příčinou, proč velmož si takový systém oblibuje, bývá *nedůvěra k lidem* a následkem té ovšem i přílišná důvěra k sobě v mravním i rozumovém ohledu.

Soustava nedůvěry znemravňuje všecky své orgány. Není pravda, že velká většina lidí je špatná; kdy by tomu bylo tak, nemohl by žádný stát ani den obstáti. Ale nesmíme člověku přílišných věcí ukládati.

Praktické následky takové administrace jsou zdrcující. Všickni úředníci jsou nespokojeni, poněvadž nikdo nevolnosti volně nenese. Pán, jenž každému nedůvěřuje, bere od každého rady, jedná ale obyčejně naopak; poctivci tedy vzdávají se radění, nepoctivci však radí potom opak toho, co chtějí. Taký pán jest ale i nestálý a rád boří, co nedávno postavil, poněvadž v nic nemá důvěry a ustavičným kmitáním svých úmyslů doufá své podřízené v blahodárné nejistotě udržeti. Časem naučí se špatnější tomu, co jejich užitek žádá; snášejí totiž vše, co pán na ně nakládá, ale hledí si za jeho zády z jeho jmění vzíti náhradu. Na oko mu slouží co nejochotněji, na vše, co chce, přistupují, v ničem mu neodporují. i kdy by to jeho prospěch naléhavě vyžadoval, anobrž pochlebují mu ze všech sil, a ponévadž nedůvěru svého pána znají, krmí ji neustále všelikým udavačstvím a nejrozmanitějším podezříváním. Tak se octne v rukou lidí ošemetných, bezectných, kteří zneuznávajíce jeho slabých stránek jím vládnou, kdežto on, žárliv jsa na svou samostatnost, se domnívá, že řídí všecko sám. — Dobrým, poctivým úředníkům se taký řád znechutí, ustupují, jsou od ostatních utlačováni, a kdy by sebe lépe sloužili, marně čekají na uznání. Kdo z nich není skalopevný a nemůže jinde výživy nalezti, přidá se konečně k straně černé a vyje s vlky. Velmož, který dříve nerad viděl, když byli tu a tam někteří řádní úředníci spolu za dobré, jest pak obklíčen spiknutím lidí bez povahy, kteří jsou v duši své vesměs nepřátelé jeho. Oni tuční a pán jejich hubne. Kdo četl Aristotelovu politiku a Machiavellovu knihu „de principe“ shledá, že se tato správa podobá tyranii jako vejce vejci.

Zajímavé jest, že takový pán mívá nejlepší úmysly; ale jelikož byl vychován tak, jako by všickni lidé — zvláště neurození a od něho závislí — byli ničemy, pokládá sebe za jedinou výjimku, počíná si zcela přirozeně jako samozvanec ve své říši a vede stále válku se zlobou. Tak škubá sice pořád koukol, ale ušlape i pšenici, a pýr i bejlí nepovšimnuté zůstavuje v zemi. — Jak jest politování hoden tento mučedník nedůvěry! Či mu není hůře, než obyčejnému rolníkovi?

Výhod, kterých velký majetek poskytuje, totiž že se bohatý nemusí ku své výživě tolik hmožditi, že může světa lépe užívati, že může svobodný čas obrátiti ku svému vzdělávání a k domáhání se nejvznešenějších cílů lidstva, že může svými velkými příjmy všeobecně prospěšné podniky podporovati, svým chudým spoluobčanům dobročiniti, tisíce lidí blažiti a vděku vlasti a nehynoucí památky u národa sobě zasluhovati — těchto výhod on nepozná. Má náramný majetek a nemá příjmů dostatečných, má davy úředníků a sluhů a nemá věrné obsluhy,

jemu náleží všecken jeho čas a on jest přece jeho otrokem. — Takové ovoce roste na stromě této soustavy. —

Ale jak tedy má velmož na svých statcích hospodařiti, aby jeho vlastní a všeobecné dobro při tom nejvíce získalo? Když jsme ani cestou na levo ani cestou na pravo nedošli k cíli, dojdome k němu cestou střední. Po této vidíme naše velmože dosud jen výminečně kráčeti, avšak uznáváme, že není snadno, vždy se jí přidržeti: vyžadujeť pevnou, ušlechtilou povahu, ducha vzdělaného, jasného, zároveň pak i zkušeného, jenž vždy rozvahuje, vždy k hlavnímu účelu hledí, v podrobnostech se neztrácí, znalost lidí má a tedy je sobě *vybrati* a *uzpůsobiti* dovede.

Pánovi, jenž s úspěchem hospodařiti chce, nejnutnější jest, aby si vyhledal *schopné* a *poctivé* pomocníky. Za našich dob nelze ani polařiti ani lesničiti dle staré mody; práce je dražší, daň větší a potřeby života také nákladnější. *Výroba musí tedy co možná býti hojná a stále růsti při výrobních výlohách co možná malých.* Toho však nelze docíliti, neználi úředník všechny novější výzkumy věd přírodních vůbec a hospodářských zvláště a nedovedeli i dále pokrok vědy stopovati. Poctivost jest účinlivá uvědomělost člověka o povinnostech jeho, ona zavírá v sobě i přičinlivost i svědomité šetření majetku svěřeného i věrnost k pánovi vůbec, neboť tyto vlastnosti on zajisté od podřízeného žádá jakožto hlavní podmínky služby. Poctivost jeví se v otevřeném, rovném jednání. Kdo jest poctivý, obyčejně mnoho řečí pánu svému nenadělá, ani mu nelichotí ani se mu nekoří ani se mu nechlubívá aniž jiné podezřívá — on jde jak se říká rovnou cestou, zachovávaje při tom k pánovi úctu i oddanost. V tom ohledu měli by velmožové bráti sobě poučení ze slavného velmože českého, Viléma z Pernšteina, slovutného vlastence, věhlasného rádce králů českých, nejvýtečnějšího a nejbohatšího hospodáře své doby, jenž v listech svých mladému králi Ludvíkovi vždy na srdce kladl, aby lidi ne podle řečí nýbrž podle skutků soudil: „Ale milý králi,“ píše mu, „jest třeba Vaší Milosti plnou péči o sobě míti, kdo V. M. slouží řečmi těmi, kterýchž nekupuje, pod kterýmiž snad svého více může hleděti dobrého, nežli Vaší král. Milosti,“ — a opět jinde: „Listův, výstrah, toho všeho Vaše Milosti můžete míti dosti, neb se slova nekupují ale k skutkům sluší hleděti“ — a nejvyššímu kancléři Ladisl. Šternberkovi dává podobnou radu: „Prosím, nehleďte k řeči ani k postavám, v kterýchž byste dokonalého skutku nenalezli, — pravímť na mou víru!“

Kromě sil duševních potřebuje každý závod hospodářský dostatečného peněžitého fondu, aby mohl statek býti tak zařízen, jak radí věda i nejnovější zkušenosti. *Bez předchozího náklaku nelze žádné hospodářství do stavu velké úrodnosti povznesti,* a hospodář, jenž se musí nutiti k prodeji a nemůže kupovati, kdy to za nejvhodnější uzná, pracuje s rukama svázanýma i nemůže dodělati se uspokojivého výnosu. V této příčině se nejvíce chybuje. Pán vyprázdní pokladnici statku až do dna, prodá na něm vše, co může — a pak ať se úředník stará. Takové hospodářství nemůže prospívati.

Když velmož na statky své dosadí úředníky a sluhy schopné i poctivé a když jim dostatečných prostředků k náležitému hospodaření

zjedná, bude mu spravovati se následujícími zásadami, aby z dobrého počátku i dobrého konce mohl se nadíti.

O základních zásadách hospodářských hlediž se pán napřed se svými úředníky *dohodnouti* a co možná se jejich souhlasem ubezpečiti; neboť muž rovné povahy jen to s chutí a energií koná, o čem jest přesvědčen, že to prospěšné. Zásady, jež mu byly vnuceny, bude z pravidla jen nevrle a liknavě prováděti. Proto překvapování úředníků všelikými rozkazy a mluvení k nim jaksi ex cathedra obyčejně špatně se osvědčují; to kazí jejich dobrou vůli, na které nejvíce záleží.

Velmož řídiž své podřízené hlavně *působením na cit jejich povinnosti a na jejich ctižádost.* Motivu bázně má jen v nezbytných případech užívati. Pán, jenž bezúhonným svým podřízeným ukazuje, že jim nevěří, uráží jejich mravní cit a nemůže pak očekávati, aby k němu měli úctu i lásku. Náklonnost jest vzájemná; kdo jest sám hoden přátelství, najde také přátel. Ne bez příčiny ujalo se u nás přísloví: Jaký pán taký sluha. Jmenovaný pan Vilém z Pernštýna jistě měl úředníky sobě podobné, neboť se jich zastává, píše ku př. Bavorovi a Litoborskému: „A bohdá na mé úředníky nic neuvede, aby co činili, ježto by činiti neměli.“

Důslednost jest matkou všech velkých úspěchů, s tou jest spojena *stálost* v rozhodnutích učiněných, která proto musejí dříve všestranně promyšlena býti. Každému podniknutí anebo závodu, na němž se velmož po zralém uvážení usnesl, musí býti popřáno času, aby se osvědčil. Nedočkavost, netrpělivost a těkavost v administraci statků stojí mnoho peněz a nevede leda k neplodnému skepticismu jak vzhledem k osobám tak i k vědám hospodářským.

Byrokratismus budiž z administrace co možná vymýtěn. Přílišné psaní budiž obmezeno; čím méně bude psáno, tím více bude jednáno. Široké vedení účtů budiž zjednodušeno; čím jednodušší účet, tím snáze ho lze prohlednouti a tím spíše vyniknou nesprávnosti jeho. Velmož nebroď se stále v podrobnostech správy, jinak nepřehledne celek. Římané měli případné právnické přísloví: Minima non curat praetor. Kdo má býti kormidelník, nesmí se plésti do práce veslařům.

Cílem hospodaření je, jak jsme již podotkli, výnos co možná největší; tento musí *rok od roku se zmáhati,* když se dobře hospodaří, vyjma mimořádné nehody. Svědectví o tomto výsledku podává *roční výkaz surové výroby* a *roční výkaz čistého výnosu.* Chceli tedy pán věděti, zdali jeho zřízenec dobře statek spravoval, nepotřebuje jiných spisů viděti nežli těch, a pak se může přesvědčiti, zdali stav pokladny a rozličné meliorace a počty u výkazu čistého výnosu se skutečností se shodují. Pro ciferní zkoušení těchto výkazů a všech ostatních účtů a jejich příloh buďtež zřízeni samostatní revisoři, kteří se však do administrace samé míchati nemají a revisi zcela objektivně vykonávati mají.

Aby úředník za výsledek mohl býti zodpovědným, musí se mu co možná dopřáti *samosprávy.* Budeť pak míti pro něj skvělý výsledek mnohem větší půvab, když bude moci své skutky a zásluhy před pánem ukázati. Potom ale nechť tento je ochotně uzná, nebo *zadržený dík znemravňuje* podřízené podobně *jako zadržený trest.*

Samospráva snáší se dobře s kontrolou, pro níž pán také orgány své míti musí, poněvadž jest nejen jako důkaz pro něho a jakožto důkaz úředníka vůči pánovi často nutna, nýbrž i z ohledu mravních, jak jsme dříve vyložili, velmi prospěšna. Avšak dohled má býti *šetrně* vykonáván a bez vážných příčin nemá míti urážlivé povahy inkvisiční. Ostatně některé orgány, které jsou pro stálou kontrolu na statcích ustanoveny, zdražují správu a nejsou tak platny, jako *občasné* dohlídky vykonané buď pánem samým nebo jeho zástupcem.

Každý dobrý hospodář hospodaří nejen pro přítomnost *nýbrž i pro budoucnost.* Ale výnos náhle do výšky vyhnaný bývá obyčejně na újmu kmenové hodnoty statku dosažen, co jest bytelné, tvoří se z pravidla jen pomalu. Velmožové sedávají často na lep mamičům; kteří buď přílišnou lácí je klamou anebo jejich fantasii všelikými plány a projekty podpalují a je tak o peníze připravují. Co jest laciné, bývá špatné a netrvá dlouho, dobré věci musejí býti dražší, ale poněvadž lépe a déle slouží, vyplácejí se více nežli laciné. Zkoušky, pokusy hospodářské náleží do hospodářských škol, na statcích se jimi dělá obyčejně jen drahá paráda.

Snadno jest úředníku lehkomyslně na krátkou dobu vykouzliti vysoký výnos statku odkládáním naléhavých oprav a jiných potřebných vydání, vymrskáním polí, vytlučením lesů a využitím všech zásob i fondů — vše dle zásady: „Po mně ať přijde potopa“ — ale řádný hospodář nehospodaří z ruky do úst, neokrádá budoucnost, nýbrž stará se o ni, z přítomnosti na ni střádaje.

Jsme přesvědčeni, že velmož, který se bude bráti naznačenou cestou, založí nejen lesklý blahobyt rodiny své, nýbrž i štěstí svých podřízených, že obohatí zvýšenou produkcí trh plodin v zemi a že sám bude moci mnohem více prospívati vlasti a národu. Než, taká vzorná administrace vymáhá na něm vzácných sil ducha i charakteru. Velmož tedy, jenž v sobě všecky vlastnosti, jež jsme dříve naznačili, nepociťuje a nenalezl zástupce, jenž by je mohl doplňovati, jemu v provádění všech těchto zásad napomáhati, učiní lépe, když statky své, kromě lesů, řádným lidem *pronajme.* Tím získá on znamenitě času i příjmů a všeobecnost získá rovněž. Nájemnické rodiny na dvorech usazené pomohly by si znenáhla k zámožnosti a rozmnožily by tím střední třídu vzdělanějších samostatných občanů ve vlasti, na které třídě ve státu nejvíce záleží, poněvadž jest základem jeho a zárukou jeho kulturního pokroku. Průmyslným hospodařením nájemníků bude výroba přírodních plodin velmi zvýšena a času t. j. sil lidských bude více užito, což obé k obecnému dobru pomáhá.

Jak skvěle soustava nájemní pro obě strany — i nájemcovu i najímatelovu — se osvědčuje, vidíme v Anglii. Na to se nám ovšem namítne, že jsou tam jiné poměry nežli u nás; tam že jsou řádnější nájemníci a nájem takřka dědičný, jelikož je smlouva na velmi dlouhou řadu let a tudíž pro několik pokolení uzavřena. Avšak i u nás nemůže se vyvinouti třída správných vlasteneckých nájemců, když velmožové své dvory jen výminečně a to obyčejně jen ty špatnější a na čas poměrně krátký (12 nebo jen 6 let) pronajímají. Čím kratší nájem, tím více vyzývá a takřka nutí nájemce k soustavě, jak ekonomové

říkají, loupeživé, jež nemilosrdně vysiluje pole a všecka stavení nechává pustnouti. Kdy by velmožové více dvorů pronajímali a na dobu delší, vyvinula by se časem třída řádných nájemců. Teď najímají páni jen z nouze, vždy mlčky předpokládajíce, že vezmou dvůr zase do správy, jakmile budou moci. To nevábí pořádné, vzdělané hospodáře, nýbrž obyčejně jen odvážně špekulující židy, kteří, kde se co dá urvati, urvou a pak odtáhnou.

Myslíme ostatně, že pánům, kteří nebudou hospodařiti dle zásad zde pojednaných, *nezbude časem nic jiného nežli pronajímati,* proto by bylo radno, aby pronajali raději dříve; čím později se k nájmům přinutiti dají, tím větší jejich škoda. Těm však, kdož neradi se rozhodují k nájmu, jelikož se jim zdá jako vyvlastnění ze statku, a kteří mají na těch dvorech úředníky, jež nemohou neb nechtějí propustiti, těm bychom navrhovali, aby zkusili střední cestu.

Nechť ponechají úředníka jakožto hospodáře na dvoru, nechť mu ponechají inventářem stavení, dobytek, nářadí a všecky zásoby, a nechť si smlouvou vymíní ze dvora určitou sumu výnosu, kterou by úředník musil čtvrtletně nebo pololetně odváděti. Přebývající výnos zůstaniž úředníku na výživu a odměnu. Pán vyhraž si právo, sumu výnosu po každém šestiletí o 5 nebo 10% zvýšiti a vyzdvihnouti tento celý poměr, jakmile by úředník lhůty platební nebo jiné odstavce smlouvy nedodržel. Úředník hospodařil by téměř tak samostatně jako nájemník, jen by bylo zakázáno inventář dvorů bez povolení pánova ztenčovati. Mimo to by si pán vyminil právo, přesvědčiti se kdykoli o stavu hospodaření a o stavu inventáře. Co se týče hospodaření, mohl by si pán vyjednati, aby úředník ničeho nepodnikal, co uznaným zásadám hospodářským, na př. ohledně systému osévacího, jest na odpor; to by ovšem musilo býti jednotlivě vytknuto.

Od úředníka by záviselo, zdali by pán od něho kauci žádati měl. Tím spůsobem, jejž bychom nazvali *vlastní správou se zaručením,* získal by pán to, že by zůstal v úplném držení svého dvora a celého jeho příslušenství, že by mohl tedy po 6 letech anebo kdykoli by úředník nedostál podmínkám, ihned počíti opět vlastní správu, že by se nemusil tak báti, aby mu dvůr nebyl zhoršen, že by vůbec podržel větší vliv a že by se i o své nadbytečné úředníky a sluhy postaral, aniž by ho to co stálo.

Zavedením takové správy by úředník, jenž by neměl tolik jmění nebo odvahy, aby sám si najal dvůr, anebo který by vhodný dvůr pro nájem nalezti nemohl, nabyl samostatnosti a příležitosti, přičiněním svým větší příjem než bylo jeho služné, vytěžiti a sobě časem i nějaké jmění zachovati a byl by zbaven všech nesnází a trpkostí, které služba zvláště za správy byrokratické s sebou přináší.

Přáli bychom si, aby tato naše upřímná slova se ujala v kruzích, jichž se týkají. Poměry, o nichž jsme pojednali, jsou nám z mnohaleté zkušenosti známy a můžeme tedy posouditi, jak blahé následky i pro panstvo naše i pro jeho četné úřednictvo a služebnictvo by povšimnutí těchto zásad mělo.

Slavný národní hospodář Carrey praví: Každá stránka dějin světových poskytuje důkazy o pomíjejičnosti blahobytu, jenž byl takovými

prostředky dosažen, které první velký zákon křesťanstva ruší, dle něhož práv svých bližních tak šetřiti máme, jako si přejeme, aby i našich bylo šetřeno.

Kéž by i vysocí i nízcí ve vzájemném poměru k sobě slov těchto stále si byli vědomi a vždy byli pamětlivi, že tato solidárnost zájmů všecky nás víže v jeden celek — národ a lidstvo — jemuž děkujeme za vše, co jsme.

Život v hlubinách mořských.

Podává

Ant. Stecker.

V posledních dvaceti letech Anglicko, Švédsko a Spojené obce severoamerické vypravily jistý počet lodí za tím účelem, aby důkladně prozkoumána byla povaha dna mořského v největších hlubinách oceánu a poznán organický život tam panující. První podnět k těmto výzkumům zavdal kabel (podmořské telegrafické lano), který po deset let, meze místa a času překračuje, Evropu i Ameriku duševně spojuje. Aby kabel mohl býti položen, musilo se dříve dno Atlantického oceanu důkladně vyšetřiti. Když tedy r. 1857 anglická válečná loď *Cyclops* pod správou kapitána *Daymana* práci tu podnikla, vytažena jsou živá zvířata z hlubin mořských, o kterých se po tu dobu myslilo, že v nich není nijakého rostlinného a zvířecího života. Tato překvapující událost zavdala podnět, že hlubiny oceánu za nejrozmanitějších poměrů podrobně ohledány jsou.

Vědomosti naše o životě v moři skoro až do let šedesátých spočívaly toliko na tom, co pozorováno na zvířectvu mořského pobřeží neb povrchu; v hlubiny oceánu biologická bádání do té doby nepronikla. Panoval náhled, že bohatství a rozmanitost rostlin i živočichů toliko v pásmu pobřežním do nepatrné hloubi sestupuje a že s přibývající hloubkou všecek život rychle ubývá a konečně úplně přestává. Ohromný tlak sloupce vodního, úplný nedostatek světla, nepatrný pohyb vody a p. zdály se všechen život vylučovati.

V našich mořích již v hloubce 150′ jasné světlo denní červenožlutému šeru ustupuje; v hloubce 600′ panuje již čirá tma; i v nejjasnějších mořích při oslňujícím lesku slunce tropického již v hloubi 1000′ všecka známka světla mizí. Uvážímeli, jak důležité jest světlo životu organickému, hlavně rostlinnému, že bez něho není barvy, již z té okolnosti možno věčnou noc v hlubokých propastech mořských považovati za prázdnou všeho života. — Ačkoliv badatelé velmi rozličně udávají *teplotu mořskou,* jelikož měření její v hloubkách jest velmi obtížné,*) přece všichni v tom se shodují, že v značnějších hloubkách

*) Měření teploty v hloubce mořské děje se nejlépe fotograficky. Vloni v červencovém zasedání Berlínské zeměpytné společnosti ukazoval dr. Neu-

počínaje již 3000′ teplota vodní na nulu klesá. Zdá se tedy, jako by v hlubokých propastech oceánu pod 10.000′ teplota vody několik stupňů pod nulu klesla, aniž voda zmrzne. *Tlak sloupce vodního* již v hloubi 1000′ obnáší 313 atmosfér. *Wywille Thomson* podotýká: „Člověk v hloubi jedné anglické míle na svém těle nese váhu rovnou desíti obyčejným vlakům, obtěžkaným železnými kolejemi.“ Anglická míle čítá 5000′, největší pak posud měřené propasti mořské mají hloubky něco přes 4 angl. míle. Tlak v hloubi 20.000′ rovná se 6260 atmosférám; každá atmosféra pak plochu jedné čtverečné stopy obtěžuje váhou 2176 liber; tedy spočívá v hloubi 20.000′ na ploše jedné čtverečné stopy tlak 13,621.760 liber.

Ký tedy div, že za takového tlaku o životě organickém v těchto hlubinách se pochybovalo. Pochybnost sama zdála se ještě pevněji odůvodněna výzkumy anglického přírodozpytce *Forbesa*, kterýž první pokusil se pomocí vlečné sítě (dredge čili drague) prozkoumati zvířectvo i rostlinstvo v rozličných hlubinách oceánu, a ukázal, že život zvířecí a rostlinný při pobřeží stoupáním do hloubi mění se v témž poměru, jako fauna i flora horstva při stoupání do výše. Hlubšímu pásmu slabší život organický odpovídá, i naopak. Proto rozdělil Forbes podmořský prostor pobřežní v jistý počet horizontálních nad sebou ležících pásem či zón. Nejhlubší, poslední pásmo zaujímalo asi prostor mezi stým a třístým provazcem (600—1800′); tam dle Forbesa organický život ponenáhlu přestává. Rostliny při čtrnáctisté, živočichové při osmnáctisté stopě mizí a v hloubi přes 2000′ prý už není života.

Výzkumy ty, dříve všeobecně uznané, spočívajíce na nedokonalých methodách zkoumacích a na nedostatečném pozorování nyní nepodstatnými se objevily. Zkoumání dna v Atlantickém oceáně, počaté Forbesem bylo opětováno a jelikož s mnohem dokonalejšími nástroji a za lepších method se dálo, vedlo skoro k opačným výsledkům. Shledalo se, že ústrojný život až do nejhlubších propastí mořských proniká. Propasti takové dosahují za časté hloubky mnohem větší než jaká jest výška nejvyšších pohoří. V severních částech Atlantického oceánu v po-

---

meyer velmi zajímavý přístroj, kterým lze hloubky moře jakož i proudy podmořské pomocí fotografického papíru určiti. Přístroj ten jest velká uzavřená krabice měděná; v této nalézá se magnetická jehla, teploměr a elektrická baterie. Podél teploměru, jakož i kolem pouzdra kompasu jde Geisslerova roura naplněna dusíkem; procházíli rourou elektrický proud, svítí dusík světlem fialovým, které působí dosti mocný fotografický účinek. Za teploměrem naproti svítící rouře nalézá se kotouč Talbotového světlého stíňovacího papíru; tento vlivem světla elektrického hnědne; rtuť v teploměru nepropouští však světlo a na místě za teploměrem zůstává tudíž papír bílý. Jak vysoko stála rtuť v teploměru, poznáme dle toho, jak daleko papír zhnědnul a dle toho zároveň i teplotu vody. I o poloze magnetické jehly se podobným spůsobem přesvědčíme. Přímo pod jehlou upevněn jest totiž kousek Talbotového papíru, a na jehle samé nalézá se malé zapalovací sklíčko, kterým veškeré elektrické světlo na podložený papír se soustřeďuje a tím i poloha magnetické jehly naznačuje. Tak určuje se směr severní. Celá krabice má zevně podobu korouhvovitého přístroje, který se ve vodě staví vždy rovnoběžně se směrem proudu. Světlo dusíkové účinkuje tak mocně, že již po třech minutách papír zhnědne. Možnost měřiti správně teplotu hloubky mořské, má při vědě velikou důležitost.

sledních letech přišli na místa až 20.000′ hluboká; kdy by v těchto hlubinách Alpy na dno mořské se pohroužily, byly by tam takřka pohřbeny a největší válečné lodi mohly by se zcela pohodlně přes vrchole Montblancu projížděti.

Zkoumání těchto ohromných hlubin jest velmi obtížné, a nedá se ani porovnati se zkoumáním dna pobřežního, kde mělké dno nejlépe v potápěcím zvonu ohledati lze. Ovšem nejsou výlety a procházky v potápěcím stroji právě příjemnou zábavou; při nedokonalé posud úpravě tohoto stroje*) často se stává, že potápěč místo na dně mořském octnouti se může v jícnu velryby. Proto také i nejhorlivější přírodozpytci podobné vycházky zřídka kdy volí a k vykořistění dna mořského v menších hloubích raději vlečné sítě užívají. Ta sestává ze dvou neb tří silných železných tyčí, které na jednom konci k provazu jsou upevněny, na druhém však pevně se železným rámcem souvisí. Rámec seškrabuje ostrou spodní hranou dno mořské, a vše, co tu dole roste a leze, padá do pytle z hrubého plátna, jehož ústí na železném rámci jest rozestřeno; pak se vše na loď vytáhne.

Ku zkoumání větší hloubi nestačí jednoduchá síť, ale užívá se složitého stroje, opatřeného provazy, olovnicemi, sítěmi a p.; provaz musí míti délku 20.000′ a konec jeho, který do vody se spouští, obtížen bývá značným závažím. Nejnověji byl důmyslně stroj tento zlepšen *Fitzgeraldem,* k vytahování jeho z hloubi třeba jest veliké lodi válečné. Anglická admiralita k návrhu profesora Carpentera v létě 1868 vypravila loď dělovou *Lightning,* r. 1869 loď *Porcupine* a r. 1872 korvetu *Challenger.***) V čele přírodozpytců na lodi Porcupine stál *Gwyn*

*) V posledních dobách mnoho se mechanikové o zdokonalení potápěcího stroje pokoušeli. K nejlepším soustavám náleží stroj p. M. de Toselli v Americe; jest hlavně k tomu určen, aby se jím dno mořské, jakož i jeho plodiny důkladně prozkoumati, a části hned na místě jednotlivě fotografovati se mohly. Stroj sestává z veliké budovy, jejíž vnitřek na čtyři prostory jest rozdělen; nejspodnější prostor vyplněn jest olovem, aby celý přístroj při potápění podržel svisný směr; druhý vyšší prostor ustanoven pro vodu a s ním jest ve spojení přístroj, jímž se dle potřeby voda opět může vypumpovati. Zařízení to jest hlavně proto velmi prospěšné, že se může váha celého stroje dle potřeby zvětšiti neb zmenšiti. Nad vodou se nalézá třetí prostor, v kterém potapěč se zdržuje a poslední nejhořejší prostor ustanoven jest pro čerstvý k dýchání spůsobilý vzduch, jejž možno kohoutkem přiváděti. Na povrch vody jde od vzduchového prostoru kaučuková roura která nepotřebný vzduch odvádí a tím i vnikání vody zabraňuje. Celý potápěcí stroj jest opatřen kormidlem a šroubem, takže mu potápěč nejen určitý směr dáti, nýbrž jej i dle vůle rychle, neb znenáhla ponořiti může. V třetím prostoru nalézá se i manometer, který udává tlak vody a tudíž i hloubku naznačuje. Mimo to nalézá se uvnitř telegrafický přístroj, jímž se může potápěč dorozuměti s lodí; postranní okénka slouží k tomu, by se mohl vůkol rozhlednouti.

**) Nejznamenitější podnik svého druhu jest výprava rychlolodi Challenger. Před odplutím jejím zvláštní komise znalců od Londýnské král. společnosti náuk vyslána, o vhodnosti vnitřního zařízení se přesvědčit. V pracovní síni přírodozpytců jest vše, co k rozsáhlým zkoumáním třeba; jsou tu pasti, které i chyceného jaguara zadržeti mohou, vedle nich sítě tak jemné, že jim ani nejmenší motýlek neproklouzne. Množství vlečných sítí, zásoba ručnic s kýry (harpunami) k lovení velryb, jiné zbraně a

Jeffreys z Londýna, který už po mnoho let hlubiny severního moře byl zkoumal. Korvetu Challenger řídí *Wywill Thomson* a dr. *Willemoes Suhm,* oba proslulí přírodozpytci.

Přehledněme nejdůležitější úspěchy, jichž během posledního desítiletí zkoumáním hlubin mořských dosaženo. Rozmanitost a bujnost ústrojného života zvířecího a rostlinného, jimiž pobřeží mořská obyčejně se vyznačují a jež bohatostí druhů i osobností nad život pevniny daleko předčí, na mnohých místech pobřežních nejen k nepatrné hloubi sestupují, ale rozšiřují se až do hloubky 1000 mnohdy 1500 až 2000′. Flora zastoupena bohatotvarnou třídou chaluh v prvních 500 stopách ve vší své velkoleposti se zjevuje, ale již v hlubinách 1000′ rozmanitost druhů a množství osobností mizí, tak že v hloubce 2000′ ještě jen skromné zákrsky chaluh žijí. Zvířena bohatostí ještě 500provazcové hlubině vévodí.

Norvežští rybáři sice dávno již vědí, že v hloubi 1500 až 2000′ ještě značný počet rozmanitých ryb a raků žije. Mezi obyvateli této hlubiny jest také několikero ryb, které pro své množství a výbornost masa svého velmi důležitým předmětem obchodu jsou. Jelikož tyto ryby namnoze k velkým žroutům náleží, dá se předpokládati, že tam žije i přiměřené množství menších zvířat rybám těm potravou jsoucích; a zajisté nejnovější zkoumání dna mořského v těchto hlubinách podniknutá podala doklad, že v hloubi 2000—3000′ dno mořské aspoň na některých místech živými zvířaty nižších tříd jenjen se hemží; jsou tu hlavně *houby* a *polypi* z kmene *láčkovců; červi kroužkovití; raci* a *krabi* z kmene *článkovců;* rozličné druhy *měkýšů,* jak mlžů, neb lasturovců, tak břichonožců, či plžů a hlavonožců. Zvláště však zdá se záhadný kmen *ostnokožců* četnými a zajímavými tvary v živočišstvu nejdalších hlubin mořských zastoupen býti; aspoň tu všecky čtyři třídy ostnokožců nalezáme: *hvězdice,* vyznačené plochým obyčejně pětipaprs-

---

náčiní anatomická v největším výběru a nejlepší jakosti. Ani skvostná bibliothéka neschází na lodi, opatřené též botanickými lisy, nástroji k stahování kůže se zvířat, lučebnou, aquariemi atd. Věda zastoupena jest Wywillem Thomsonem, assistentem jeho drem. Wildem z Curychu, Buchananem (lučebníkem), Moseleyem (biologem), drem Willemoesem Suhmem (zoologem) a Murrayem. Výpravou má se vyšetřiti teplota mořská na hladině a v rozličných hloubkách, měrná váha vody, povaha mořského dna, jakost plynů ve vodě obsažených, jejich solí a látek ústrojných, především má se však hloubka oceánu stanoviti, abychom o podmořském horstvu bližší známosti nabyli. Též mají se proudy mořské co do směru svého stopovati, dmutí moře pozorovati, vlny mořské měřiti, doklady o snižování a vyzdvihování se země sbírati. Botanikové mají mezi jiným zodpovídati otázku, jak proudy mořské, zejmena se stříští a ledové hory působí na rozdělení rostlinstva. Fotograf má všecko hned zobraziti; lodní důstojníci mají ostrovy vyměřovati, nesprávné mapy opravovati, magnetická pozorování činiti atd. Výprava vypočtena jest na tři a půl léta. Loď Challenger vyplula 21. prosince 1872 z přístavu v Portsmouthu, přirazila 3. ledna r. 1873 do Lisabonu, kde ji navštívil portugalský král, načež 12. ledna opět na moře se vydala, 26. ledna opustila Gibraltar, navštívila Středozemní moře a vrátivši se konala rozsáhlé výzkumy v okolí Madeiry, Kanarských ostrovů, Azor, načež Atlantickým oceánem plula a nyní v Tichém oceánu v Polynésii v bádání pokračuje. Poslední listy došly z Nové Guiney.

čitým tělem; *lilijice,* jichž kalichovité tělo dlouhou stopkou ke dnu mořskému jest připevněno; *ježovky,* s kulatým neb deskovitým, dokonale pohyblivými ostny pokrytým tělem; *sumýše* či mořské okurky, s válcovitým, táhlým, nahým tělem, spíše červům podobné.

Mezi těmito krásnými ostnokožci hlubin oceánu zvláště dvě norské formy veliké jsou zajímavosti: *kořenolilijice* (rhizocrinus) a *brisinga,* obě zásluhou slovutného norvežského přírodozpytce *Michala Sarsa* († 1870) známé. Sars byl farářem na ostrově Manger; po dlouhá leta obíral se studováním nižších zvířat mořských; zanedbával konečně své duchovní ovečky a za to věnoval se docela dítkám oceánu. Na to byl povolán za profesora zoologie do Christianie, a stal se brzy ozdobou norvežské university. Velký počet zálivů a fjordů, které na pobřeží západního Norvežska hluboce do země zasahují, množství ostrůvků, jimiž moře na březích Norvežska jest poseto, jsou zvláště příznivou půdou podmořské zvířeny. Mnohé z těchto malebných fjordů a mořských úžin, ač nepatrně široké, značnou hloubkou slynou; prahory totiž na západním pobřeží Norveg příkře k výši 2000—4000′ čníce, zapadají tu často právě tak hluboko, aneb ještě hlouběji pod hladinu mořskou. Voda pak za příčinou mnoha sem se vlévajících horských potoků jest skoro sladká, tedy chudá živými obyvateli mořskými; teprvé slané hlubiny se nižšími zvířaty oceánu hemží. R. 1868 vydal Sars seznam bezpateřnatců na pobřeží norvéžském v hloubce 1200 až 2700′ žijících; čítá pak neméně než 427 rozličných druhů, jmenovitě 106 korýšů, 133 měkkýšů, 57 kroužkovitých červů, 36 hvězdýšů, 22 láčkovců a 73 prvoků. Počet ten se od té doby zajisté znamenitě zvětšil.

Zvláštní péči věnoval Sars prozkoumání Hardangského fjordu, onoho proslulého fjordu, který malebností krajinnou nade všecky ostatní předčí, který s nejkrasšími Alpskými jezery závodí a jehož rozkošné zálivy, velkolepé ledovce a vodopády každoročně mnoho turistů k sobě vábí. V jeho propastech mořských žije krásná *zejovka vydutá,* vzácná lastura značné velikosti se sněhobílou ozdobně vroubenou skořápkou. K ní řadí se řečená *brisinga vlasatá,* podivuhodná a krásná hvězdice, která žije v hloubce 12000′, a má skoro jeden loket v průměru; z malé okrouhlé oranžové desky střední vybíhá 11 něžných ramen, které až 14krát tak dlouhé jsou, co průměr desky. Ramena jsou krásně korálově červená s perlovitými žebírky a s trojí řadou dlouhých ostnů na každé straně. Každé rámě označuje se vnitřní organisací článkovaného červa, a jest tedy vlastně celý hvězdýš kmenem jedenácti článkovaných červů, jimž střední deska jest společným pojivem, výživným středem. Ta theorie, která výborně vysvětluje historický vznik kmene hvězdýšovitého, a hvězdice ne za jednoho tvora z řádu ostnokožců, nýbrž za skupiny červů považuje, právě brisingou znamenitě jest podporována. Ještě zajímavějším činí tohoto hvězdýše ta vlastnost, že možno považovati jej za dobrý střední člen, za sdružující stupeň přechodní mezi oběma přísně oddělenýma řády nyní žijících *vlastních hvězdic* (colastra seu asteridae) a *hadic* (ophiurae). Jelikož brisinga charakteristika obou skupin spojuje, jeví se nám co přímý ač poněkud změněný potomek onoho prastarého a dávno již vymřelého tvaru hvězdýšovitého, který tvořil přechod od *starších* hvězdic vlastních k *mladším* hadicím.

Rovně půvabným zjevem jest druhý ostnokožec, *kořenolilijice*, která v ohromných hlubinách norských moří žije, však poslední dobou i jinde v Atlantickém oceánu byla vylovena; Sarsův syn prvně ji as r. 1867 u ostrovů Lofottských z hloubi 1800′ na světlo denní uvedl. Lilijice či krinoidi podobají se svým zevnějškem pětipaprsčité hvězdě se zpeřenými rameny; ale nelezou jako hvězdice t. j. nepohybují se volně na dně mořském, nýbrž jsou štíhlou článkovitou stopkou, často velmi dlouhou, ke skalám přirostlé a vypadají jako jednokvětá lilie. V pradávných dobách naší země pokrývaly dno mořské v ohromném množství a rozmanitosti pěkných tvarů; tvořily s květinovitými korály pestré lučiny. Norvéžská kořenolilijice náleží nad to k čeledi mořských lilijic, o které se myslilo, že po sta ba tisíce let už je zcela vymřelá. Veliké bylo tedy překvapení syna Sarsova, když živočicha toho z propastí Atlantských zase vylovil.

Kromě kořenolilijice a brisingy v poslední době expedice Challengera v hloubce 2000′ a více objevila značný počet jiných podivuhodných zvířat, která všechna svým zjevem vysoké stáří osvědčují; Methusalemové ti ne tak přítomnosti jako spíše době primérní, periodám kamenouhelným a permským přináležeti se zdají. Ryby z hlubiny vytažené nalézají se pro rozpínavost vzduchu v těle jich obsaženého ve zvláštním stavu; zbaveny jsouce ohromného tlaku nejsou daleky puknutí a mají oči jako velké koule z hlavy vypoulené.

Jakkoli přírodozpytci ten zvláštní život v hlubinách již dávno tušili, přece první jistá pozorování teprvé do let právě minulých padají. R. 1861 bylo ze Středozemního moře telegrafické lano, byvši nějak poroucháno, vyzdviženo z hloubky 6000 až 8500′, kde po dvě léta leželo; bylo rozmanitými druhy živých hlemýžďů, červů, ostnokožců a polypů pokryto. Z nich mnohé, jmenovitě polypi a raci posud co zkameněliny z rozličných vrstev na pobřeží Středozemního moře uložených známy nám byly.

Téhož roku podniknuto bylo v severním ledovém moři nedaleko Spitzberků měření hlubin a zkoumání dna mořského expedicí švédských přírodozpytců pod správou *Thorella*. Zkoumali dno až k hloubi 10.000′ a nalezli ještě v 6000—8000′ četná živá ústrojenstva. Ještě výnosnější byla kořist čtvrté švédské výpravy ke Špitzberkům, která r. 1868 vedením *Nordenskioelda* předsevzata byla; i vyloveni jsou četní bezpáteřnatci z hloubi 4000—6000′, ba až 12000′, dno pak v pásmu mořském mezi 6000—12000′ větším dílem bylo kryto tak zvaným *hlenem bathybiovým*. K podobným výsledkům v letech 1867 až 1870 dospělo několik severoamerickou a anglickou vládou vyslaných výprav. Americká expedice, jíž se hlavně zúčastnil slovutný zoolog *Pourtales*, omezila se na zkoumání moře Atlantického u pobřeží poloostrova Floridy. Anglické výpravy s Carpenterem, Wywillem Thomsonem a Gwynem Jeffreysem v čele pohybovaly se částečně v okolí Far-Oerských ostrovů a severního Škotska, částečně v Biskajském zálivu. V posledních letech nejvýznamnější jest vypravení korvety Challenger. I naše vláda, která již častěji válečné lodě k podnikům přírodovědeckým zapůjčila (jmenujeme toliko světoznámou výpravu rakouské fregaty Novarra, jejíž výzkumy jsou epochálního rázu), nejnověji rychloloď kú

zkoumání hlubin v Středozemním moři vyslala. — Ještě musíme poukázati k *mořským aquariím,* která se za posledních let na březích mořských — tu a tam velkolepě — zakládají, nemajíce za účel pouhé pobavení obecenstva, ale sloužíce k výzkumům vědeckým, hlavně k řešení záhadných a sporných otázek o vývoji (embryologii) a biologii živočichů, kteří se v nepřístupných hlubinách mořských zdržují. Zvláštního povšimnutí zasluhuje aquarium *Stazzione zoologica* ve Villa Reale v Neapoli. Ústav ten zařídil prof. *Ant. Dohrn* ze Štětína; pruská vláda přispěla k tomu 10.000 tol.; vedle toho utvořil se zvláštní spolek slavných zoologů Huxleye, Darwina, Leuckarta, van Benedena a j., kteří Dohrna v podniku tom podporují. Celkem stojí aquarium to již 600.000 franků. Budova jest u samého moře; přízemek její věnován velkým aquariím, obecenstvu přístupným, v prvním patře jest čtyřicet stolů s množstvím menších aquarií pro zkoumatele. Druhé patro určeno jest knihovně. Vedle Neapolského aquaria zmínky zasluhují budovy v centrálním parku *New-Yorkském, v Liverpoolu* a v *Brightonu.* Liverpoolské jest již skoro dostaveno — nákladem 1,125.000 franků.

Dosud uvedená dáta, vztahující se k poměrně bohatému a rozmanitému životu v hloubkách 2000—3000′ a k četným bezpáteřnatcům z hlubin 6000—8000′ a více, nejsou ještě nejdůležitějšími výsledky, jež zdokonalené zkoumání dna mořského v posledních letech nám podalo; nepoměrně větší zajímavosti jsou překvapující objevy, k jakým prozkoumání dna mořských propastí hloubi 10.000—20.000′ vede.

V hlubinách pod 10.000′ zdá se obyčejnému oku veškeren život navždy vyhaslý. Ale pod drobnohledem jediná kapka z té závratné propasti tolik jeví života, tolik nových a nových tvorů, takovou hojnost druhů i osobností, že možno říci: *Celé dno mořské až do nejdalších propastí a temnot jest jediný čilý život.*

Dno oceánu mezi 5000 až 20.000′, často však již mezi 3000 až 5000′, jest pokryto hlenem (ooze) obzvláštní povahy. Tento hlen, jejž na základě nejdůležitějších v něm přicházejících ústrojenstev *hlenem bathybiovým* nazýváme, jest skoro všude, kde se v oceánu zkoumalo, stejného složení; kryje souvislou vrstvou t. zv. telegrafickou rovinu podmořskou (plateau submarine), která se průměrně asi v hloubi 12000′ od Irska celou šíří severoatlantického oceánu až k severní Americe rozprostírá a na jih k Azorům silným svahem sklání.

Bathybius znamená: *v hloubce žijící.* A vskutku bathybiový hlen jest živý hlen mořských hlubin. Po prvé byl roku 1857 kapitánem *Daymanem* objeven, pak důkladně prozkoumán zoologem anglickým *Huxleyem.* Výsledky, k nimž Huxley dospěl, byly r. 1860 stvrzeny dr. *Wallichem,* an co přírodozpytec provázel anglickou loď válečnou Bulldog. Také mikroskopikové, kteří bathybiův hlen dle složení jeho zkoumali, jmenovitě dr. Carpenter a Thomson, náhledy Huxleyovy v podstatě utvrdili.

Vytáhneli se hlen bathybiový z moře, jeví se pouhému oku co jemnozrná, huspenitá hmota barvy šedohnědé aneb žlutošedé; nejnápadnější vlastností jest neobyčejná lepkavost, podobná jak u hustého medu; pakli jej usušíme, objevuje se nám co šedobílý, jemný prášek rázu vápenitého. Dámeli sebe menší trošku jeho pod drobnohled,

překvapí nás pohled na nesmírné množství větších a menších tělísek tak zvaných *kulovinek* (globigerina), vápenitou něžnou schránkou opatřených to kořenonožců či foraminiferů. Tělo kulovinek není leč něco tak zvané protoplasmy, kteráž u kulovinek uzavřena je v několikakomůrkové schránce; komůrky jsou kolem osy spirálně uloženy, jsou skoro kulovité a stěny jich posety jsou bezpočetnými jemnými otvůrky, podobajíce se jemné síti. Z otvorů těch protoplasma může v podobě nitek ven vyniknouti; jsou to jediná ústrojí tak zv. kořenovité nožky (tenata), jimiž kulovinky lézti, potravu přijímati, cítiti mohou. Mimo ně v bathybiově hlenu zhusta i jiní spříbuznění dírkonožci žijí, hlavně lepá *křídovka* (Textillaria), u níž komůrky ve dvou řadách seřaděny bývají. S dírkonožci v bezprostředním sousedství dlí úhlední *mřížovci* (radiolaria), vyznačující se vápenitými schránkami rozmanitě jako ze tkaného skla spředenými. Nikde v celém živočišstvu nesetkáváme se s tak pravidelnými, něžnými a pěknými skořápkami, jako u těchto tvorů. Také četné *diatomacey* (nejnižší to organismy) v hlenu bathybiově spatřujeme. O diatomaceích a mřížovcích většina přírodozpytců právem se domýšlí, že výhradně obývají povrch mořský a křemenité schránky jich že teprvé po zhynutí zvířete ke dnu padají; o kulovinkách a bathybiu tak souditi nelze, ty jsou pravými obyvateli propastí oceanových. Vedle dotčených ústrojenství hlavním složivem bathybiova hlenu jsou malé okrouhlé vápenité desky, t. zv. *kokoliti*, a veliké *shluky protoplasmy*, jež Huxley na počest současného přírodozpytce německého nazval *„Bathybius Haeckelii.“*

Očekávali bychom, že v hlenu bathybiově, jako všude na mělkém dně oceanu s četnými zbytky všeobecně rozšířených zvířat mořských se setkáme. Ale skořápky lastur a hlemýžďů, vápenné štítky a ostny hvězdic a ježovek, rourky červů a zbytky korálových trsů, kosti a zuby ryb atd., jež na mělkých místech moře v úžasném množství dno pokrývají, v hlenu bathybiově úplně scházejí. Ba i křemité jehlice hub, jinak všude hojné, stěží oko postihne, neřku zbytky rostlinných organismů. Nápadno jest konecně, jak poměrně nepatrné jsou tu stopy zbytků nerostných.

Nepatrní tvorové, již tvoří živý povlak dna v hlubinách oceánu: všecky ty kulovinky, mřížovci, bathybius a diatomacey náleží do říše nejnedokonalejších bytostí, jež nejsou ani zvířaty ani rostlinami. Haeckel utvořil z nich samostatnou, na rozhrání mezi říší rostlinstva a říší živočišstva stojící novou *říši prabytostí* či *protistů;* jiní je počítají do tvaru prvoků či protozoí, t. j. nejnižších ústrojenstev živočišných.

Čím hlouběji v řadě organismů od výše vyvinutých k nižším sestupujeme, tím více mizí známky rozeznávací mezi živočichem a rostlinou a tím hustěji naskytují se vlastnosti, jež přesné rozeznávání mezi ústrojnou bytostí živočicha a rostliny znesnadňují. Konečně drobnohledným pozorováním i taková ústrojenstva nacházíme, které oko naše teprvé při tisícím až dvoutisícím zvětšení čárkovém (t. j. až při dvoumilionovém zvětšení obvodovém) zkoumati může, a tak tajemné povahy jsou, že se mezi přírodozpytci dlouho již o to prudký boj vede, do které říše je vřaditi? Jsou to hlavně nižší nálevníci, diatomacey, kořeno-

nožci, nejnižší oddělení rostlinných hub, algy atd. Ty pochybné tvory Haeckel sebral a nazval prabytostmi.

Skoro již od 40 let známo jest, že se všeliký organismus zvířecí jak rostlinný skládá z ohromného počtu *buněk;* ty povstávají opětovaným dělením z jediné buňky, kteráž jest základem každého zvířete, každé rostliny v začátku jich individuelního bytí. Však máme také zvířata i rostliny, které po celé žití jednoduchou buňkou zůstávají.

Buňky nejen u rozličných druhů, ale i v různých částech těla u téhož organismu co do tvaru, velikosti a složení nejrozmanitěji jsou vytvářeny; ale rozdílů těch původně nebylo: všecky buňky byly stejny a sestávaly z měkkého šlemu, objímajícího pevnější okrouhlé tělísko. Velmi často se pak stalo, že tento shluk šlemový byl obdařen vnější pevnou skořápkou; v tom stupni vývoje svého skládá se buňka ze tří částí: ze střední látky buněčné, huspenité, ze vnější skořápky a vnitřního jadérka. I jadérko (nucleus) i látka buněčná (protoplasma či masovina) co do chemického sloučení a složení k bílkovinám či hmotám proteinovým, nejdůležitějším v ústrojné přírodě, náleží. Kdekoliv na přírodninách výživa, rozplozování, pohyb a cit se zjevuje, všude činným základem těchto zjevů životních jest bílkovitá neb šlemovitá hmota téhož složení co protoplasma.

Starší přírodní filosofie na počátku našeho století měla za to, že vše, co živé jest, z měkké bílkovité látky t. zv. *prašlemu* vzešlo. Ale vlastnosti, které přičítala prašlemu, shodují se v podstatě s těmi, jež u masoviny nalézáme. *Okenova theorie prašlemová* (Urschleimstheorie) v novější době zastoupena jest proslulou *theorií protoplasmovou M. Schultzeovou* († 1874); tato poslední tvoří teď základ veškerého našeho biologického vědění. Jest pravda, že u všech organismů bez výminky úkazy životní pojí se k jisté látce; tato látka životní jest sice v jednotlivostech rozmanita, však v podstatě vždy totožna, a složena ze čtyř prvků: uhlíku, kyslíku, vodíku a dusíku. Často k těmto čtyrem i síra přistupuje. Zdali tuto látku dle Schultzea sarkodou či masovinou (protoplasmou) neb dle starší náuky prašlemem jmenujeme, jest lhostejno.

Z této masoviny také Haecklovy prabytosti jsou složeny. Jen že se v říši těchto větším dílem potkáváme s útvary, které ve stupni svého vývoje ani k výši jednoduché buňky posavad se nepovznesly, jelikož jim schází jadérko. Celé tělo sestává toliko z masoviny a nemůže tudy považováno býti za pravou buňku, ale jen za t. zv. *cytodu.* K cytodám také patří u Haeckla svrchu jmenované kulovinky a mnohé jiné bytosti žijící na dně mořských propastí! Podobnými cytodami jsou i ostatní kořenonožci, jichž drobnohledné skořápky často v tak ohromném množství na dně mořském se nakupují, že tvoří hlavní složivo jeho, jak velmi dobře nyní na t. zv. numulitovém pohoří na pobřeží Středozemního moře pozorujeme. Pobřeží to bylo v dávných dobách dnem oceánu, v jehož hlubinách takové množství kořenonožců (neboť numuliti nejsou nic než velicí dirkonožci) žilo, že zbytky jich skořápek, když dno mořské jakýmisi sopečnými silami nad povrch hladiny vystoupilo, nyní celá pohoří tvoří. Obrovské pyramidy egyptské jsou cele složeny z těchto tvorů. Také v Čechách v jednotlivých vrstvách útvaru křído-

vého zkamenělé dirkonožce drobnohledně malé, hl. u *Kamejku, Semic* a u *Koštic*, u valném množství nalézáme. Pěkný to doklad k důležitému zákonu přírody, že *tvorové nevyznačení objemností těla jsou mocným činitelem v přírodě svým úžasným množstvím.*

Žijí pak ještě nedokonalejší bytosti než cytody. To jsou *monéry;* tělo jich není více než pouhý shluk pohyblivé masoviny, beze vší struktury, beze vší vápenité neb křemenité schránky. Známy jsou teprvé asi od desíti let v sladkých vodách i v moři, ač zdají se býti tam obyčejným zjevem. Vlastně jmeno organismů sotva jim přísluší; nebo o nějakých, třeba sebe nedokonalejších ústrojích neb částech těla nelze u nich mluviti. Beztvarý šlem jest zde vším, díl roveň jest celku, nebo rozdělímeli monéru na několik kousků, každý z nich cítí, pohybuje a vyživuje se i roste rovně jako celek. Podobně děje se též rozplemeňování: celek rozdělí se ve dvě polovice, každá polovina opět se dělí a tak do nekonečna. Tvar těla mění se neustále s pohybem masoviny. Jednou jest kulovitý, podruhé elliptický, jindy válcovitý. Monéra není tedy ani buňka, jelikož jí schází jadérko, ani cytoda, poněvadž nemá žádné skořápky; jest to život pouhé osamotělé protoplasmy, jenž utvrzuje pravidlo, že *životní zjevy neváží se k složitému, stroji podobnému tělu, nýbrž k určitému, chemickému složení látky, k beztvaré protoplasmě.* Ústrojenství či zdánlivě při měřené složení těla z rozličných částí, není tedy příčinou nýbrž účinem života, jest druhorodým výsledkem dědění a spodobnění.

K takovým monérám náleží též *bathybius,* t. j. volné shluky masoviny, které v úžasném množství pokrývají dno oceánu a jsou vedle kulovinky hlavní součástí bathybiova hlenu. Pod drobnohledem jeví se nám bathybius v podobě malých sarkodových tělísek rozmanitého tvaru a rozličné velikosti a dosahuje rozměru tečky až i pouhým okem viditelné. Co do složení chemického rovná se úplně protoplasmě jiných organismů jako mřížovců, dírkonožců atd. Od ostatních monér rozeznává se tím, že vylučuje ze sebe malá tělíska uhličitanu vápenatého, která Huxley poprvé r. 1858 objevil a kokolity pojmenoval; avšak již r. 1868 rozeznával dva rozdílné tvary: *diskolity* a *cyatolity.* První tvoří jednoduché, okrouhlé desky, soustředně kruhovité, kdežto se druzí skládají ze dvou úzce spojených desek, z nichž menší jest rovná, větší vypouklá. Vedle těchto dvou tvarů setkáváme se i s celými kulovitými shluky kokolitů, které slují *kokosféry.*)* Všecky tyto tvary jsou snad výměskem bathybia a možno tvrditi, že zastupují v bathybiu křemíté, rohovité neb

*) Vedle kokolitů objevil r. 1870 přírodozpytec *Oscar Schmidt* v bathybiu ještě jiná tělíska organická, jež nazval *rabdolity,* tělíska co do složení kokolitům podobná, ale formou od nich se lišící. Schmidt myslí, že kokoliti a rabdoliti nejsou výměšky bathybia, nýbrž *samostatné organismy,* žijící, cítící a se rozplozující. Však Haeckel a Huxley je posud toliko za výměšky bathybia pokládají. Schmidt vyvrací také náhled bavorského přírodozpytce *Gümbla,* který tvrdí, že bathybius není nic než masovina, mající původ v nižších tvorech, t. j. že bathybius jest zbytkem zahynuvších dírkonožců. Dále není bathybius Schmidtovi samostatným tvorem, monérou ve smyslu Haecklově, jelikož prý něco živoucího bez určitého omezení úplně se protiví našim dosavadním náhledům o životě a ústrojenstvu. Schmidt, jak patrno, otázku tuto zahalil v temnější ještě mlhu, kterou rozptýliti bohdá budoucnosti se podaří.

vápenité jehlice, které v ohromném množství s pravou masovinou skládají živočišné houby jak mořské tak sladkovodní; houba mycí na př. jest toliko rohovitá kostra živé houby v hlubinách mořských se nalézající.

Vápenná tělíska bathybiová jsou ještě jiné důležitosti. Díváme-li se na kousek bílé psací křídy drobnohledem, vedle velikého množství kulovinek, křídovek a jiných kořenonožců objeví se nám co hlavní složivo křídy opět kokoliti t. j. vápenná tělíska bathybiová. Z toho lze souditi, že usazeniny bílé křídy, jež na březích Francie i Anglie mohutné skály tvoří, jsou zkamenělým bathybiovým hlenem, který se tedy v hlubinách otevřeného oceánu uložil, čili že skály křidové kdys tvořily dno hlubokých propastí moře, které dílem i po Francii i po Anglii se rozkládalo; a jelikož oba břehy Francie i Anglie jsou stejné jakosti, jich křidové skály téhož geologického uložení, jest jisto, že země tyto kdysi souvisely, že Anglie byla částí evropské pevniny. O bathybiovu hlenu můžeme se tedy domnívati, že z něho *ponenáhlu se tvoří křída.*

Uvážíme-li podivné poměry, v jakých obyvatelstvo propastí oceánových žije, vyskytá se nám množství otázek. Ku dvěma z nich aspoň chceme přihlednouti, totiž k *výživě a původu bathybia.*

Výživa bathybia v hloubi 3000 až 20.000′ jest posud nerozřešenou záhadou. Známo, že mezi rostlinou a živočichem co do vyživování panuje úplná protiva, tak že obě říše navzájem se doplňují a v ekonomii přírody rovnováhu drží. Rostlina z neústrojných složenin t. z vody, kyseliny uhličité a čpavku uvolňováním kysliku a synthesí, bílkovité látky a hlavně protoplasmu sama si skládá. Takové schopnosti zvířata postrádají. Živočichové spíše masovinu, které rovněž jako rostliny k výživě své nutně potřebují, přímo či nepřímo z těla rostlinného přijímati musejí; život zvířecí předpokládá tedy život rostlinný.

Již ale všecek život rostlinný v mořské hloubce 2000′ úplně mizí. Jak se tedy bathybius, kulovinky a p. mohou vyživovati? Má se vesměs za to, že živočichové, žijící v hloubce pod 3000′, tedy tu, kde říš rostlinná žádných zástupců nemá, neviditelně či drobnohledně malými částkami rozložené organické látky se vyživují, které všude v moři až do jistého pásma hloubi roztroušené nalézáme. Voda mořská hlavně u břehu objevuje se nám v jistém směru ne co pouhý roztok soli ale spíše jako výživná, masitá polévka; nebo z nesčíslných zvířátek a rostlin, které denně v moři umírají, větší neb menší část látky tělesné se v slané vodě rozloží. Ale tomu není tak všude a v každé hloubi oceánu. Platí to jen do jistých mezí: pro pásmo pobřežní a do hloubky nejvýše 4000—5000′. V širém oceánu a v hlubinách 10.000—20.000′ tato dobrá vlastnost vody mořské přestává. Jelikož tedy výživa bathybia ve vodě rozpuštěným množstvím organické látky sotva dá se mysliti, a vyživování přečetných těch bytostí rostlinami, pro úplný těchto zde nedostatek, také jest nemožno, vnucuje se nám domněnka, že volné shluky bathybia se tu vlivem zvláštních podmínek z neústrojné hmoty tvoří, že povstávají pratvořením. Snad právě v bathybiu bylo objeveno ústrojenstvo, které složením uhlíku, kysliku, vodíku a dusíku v jistých poměrech volné protoplasma tvoří, které tedy praplozením (archigonií), mechanicky samo sebe zplozuje. Aspoň by podobná domněnka u tohoto

organismu spíše, než kde jinde oprávněnou byla; jí došla by potvrzení mystická Okenova věta: *vše, což ústrojného, povstalo z prašlemu; ten prašlem pak vznikl v hlubinách moře ze hmoty neústrojné.*

Další pečlivé zkoumání v hlubinách mořských dojista valně přispěje k rozluštění tak záhadné posud otázky o *původu života.*

Národovci.

Román

Františka Zákrejse.

(Pokračování.)

S libým úsměvem k Výškovým do parádního pokoje vstupujíc, přívětivě podává nová vlastnice Zlatého Míru domácímu pánovi ruku, ochotně sedá si v pohovku a nenuceně pouští se do povšechného hovoru; však záhy seznajíc, že jest jí mluviti s mužem pokročilým, obratně zabočuje v rozpravy cennějšího jádra. Za dlouhou, dlouhou dobu konečně, při každém kroku jako k poklonkám se rozhoupávajíc, přišustí se také paní Výšková, v těžkém hedvábí, plná krajek a stužek a skvostův, a slaďounce zpěvavým hláskem, plným lichotek, vítá velevzácnou hosť. Ach, kterak je šťastna! vždyť posléz, poněvadž Amélie neumí česky, může si paní Anastásie přec jednou z té duše promluviti vznešeným jazykem německým! . . . jak ryzým, jde z toho na jevo, že jí slečna mnohdy teprvé tehdy rozumí, když byl pan Výšek teutonštinu své choti do své míšenštější němčiny přeložil. Přes to sleduje Amélie pásmo paniných řečí s vlídnou pozorností, zábavu s bystrou duchaplností oživujíc.

Hlavně hovořilo se ovšem o Družebnickém zámku, a ze slečny zdála se probleskovati jakási horečná, nepokojná citlivost, jakmile došla řeč na záměry Vítkovského, které jej pohnuly dr. Lipanského zasnoubiti Olze. Dle všeho v ní utkvěl náhled, že dřívější zámecký pán jednal z národního fanatismu; litovalať Olgu, že měla se státi obětí plemenného záští, a při každé zmínce o Lipanském a jeho zřejmé ochotě, zasnoubiti se na vždy slečně Olze, dosti patrně se zachmuřovala . . Proč?

„Buď miloval Olgu,“ rozhodovala v duchu svém, „nuž, pak ji posud miluje a každý laskavý pohled, který by příště kdy měl pro jinou, byl by klam, aspoň sebeklam. Aneb ji nemiloval: pak je sice snad hrdinou, jenž obětovně se umí věnovati za svou myšlenku, však za to každá dívka, která by mu svou ruku podala, velmi snadno mohla by se tím octnouti po boku manžela, jenž by pro ni místo lásky cítil lhostejnost, neli tajený odpor. Na každý způsob musí tedy naše pleť,“ končila s jakýmsi trpkým rozmarem, „Lipanského přese všecky jeho zevní přednosti vřaditi mezi nebezpečně zajímavé mladé pány, kteří se učinili nemožnými a před nimiž by se každé dívčí srdce, chováli jen

špetku sobeckosti v sobě, mělo co nejbedlivěji ohraničit, a sice tím bedlivěji, čím nebezpečněji jsou zajímaví.“

Však slečnina zamyšlenost netrvala než minoutku, a již Amélie zase obnovuje příjemně bavící rozhovor s manžely Výškovými. Domácí pán na dobro ztratil nedůvěru, s níž nenadálou host byl uvítal, roztává, ba po chvíli jest odzbrojen a počíná litovati, že tuto laskavou slečnu kdy přezval hrdou Němkyní. Ovšemť by pouze méně samolibý pozorovatel byl na slečnině čele mohl vypátrati jakýs tah vrchnostenského sebevědomí, který se objevuje na panskolibcích, kdykoli mluví s člověkem, jejž pokládají za nižšího. Paní Anastásie se rozplývala radostným zanícením i měla nesmírné potěšení, že sobě nyní, když tu budou míti slečnu na zámku, častěji německy pohovoří. „Německá řeč, česká síla,“ zní jedno národní přísloví.

Výškovi nechtěla slečnina zaujatost proti Lipanskému z hlavy. Proto, když Amélie prohlížejíc alba jí předložená, přišla v nich též na fotografii Lipanského a plaše naň pohlednuvši, rychle list obrátila, jako by jí toto setkání bylo proti mysli, zdálo se domácímu pánu, že se dostavila chvíle nutnosti, aby se zneuznávaného přítele ujal. Neskrblil chválou a velebil jej co člověka i co národovce, a slavil jak jeho ducha tak jeho srdce. Však slečna vyslechnuvši ho zdvořile, odvětila mu se žertovným úsměvem: „Vy pánové máte jiné měřítko mužské ceny, a my svéhlavé dívky opět jiné,“ i zdvihla se z pohovky, a pozvavši srdečně manžele Výškovy, aby též ji navštívili, a byvši jimi až dolů k povozu vyprovozena, odjela.. U Výšků v týž den se nemluvilo než o slečnině návštěvě, při čemž oba manželé se usjednotili, že každý pohyb a výraz Améliin ukazuje rozenou šlechtičnu.

Jako Výškovy navštívila slečna též ostatní čelnější měšťanské rodiny Družebnické. Však nelze říci, že si o nich utvořila mínění rozhodně příznivé. Jsouc bystrozraká, prohledla snadno jejich nedostatky. Jest v máji svého žití, nuž a mládí, plno ideálu, posuzuje velmi přísně. Nechce nikde strpěti lidí, chce všude míti anděly, a nenalézajíc jich ve svém okolí, domnívá se aspoň o vzdálených, že jsou bez vady. Již proto stranila Němcům. Vedle toho bývala vždycky, jak ve své vlasti tak zejmena v Příboru, proti svým novým krajanům valně popouzena, a předsudek povždy otravuje nestrannou, spravedlivou soudnost. „Tento Výšek — jaký to soubor svémravů!“ horšila se „nebo tato jeho paní — jaká to zosobněná pozlátková ješitnost! A s malými změnami je každý Družebničan Výškem a každá Družebničanka Výškovou! Ano, ano, my jsme přec jenom více — my jsme Němci!“

Jinak soudili dobří Družebničané. Všichni zajisté, jež navštívila, sdíleli o ní příznivý náhled s manžely Výškovými. Její stepilost, její nenucená srdečnost, její vkus a libozvyky, její pečlivé vzdělání a její pronikavý duch, spojené s jakýmsi nepřístupným urozenstvím, všude jí získaly nevšední oblibu. Ano mnozí se těšili, že její dobrota brzy zažehná obavy o budoucnost, jež se Družebnic byly zmocnily. Jenom starý Lipanský stále kroutil hlavou, říkaje: „Nekrájejme, dokud nemáme pečínku!“ a jeho syn, když mu Výšek nadhodil, že Amélie skoro nahradí Zlatomírskou společnost, kdy by tato na neštěstí byla měla

míti nezkušeného předsedu, se vyslovil: „Já vím jenom jednu nepochybnou věc: že zámek pořáde slove Schlosz Weiszenthal.“ Výšek nemohl se zdržeti, aby doktorovi se smíchem neřekl: „No, podle toho, jak slečna i vy mluvíte, nikdo vás oba nikdy nepřepíše, abyste sobě byli něco jiného než vlk a jehně, oheň a voda.“ Mladý přítel mu zbledlý a rozechvělý odpověděl: „Bez pochyby; neboť jisto jest, že moje srdce nikdy nikdo neodčeští,“ k čemuž pak na konec starý otec jako na nevyvratné potvrzení ještě dodal: „Však říkávají, že lepší nepřátelstvo turecké než láska německá!“

Leč o mnoho méně než otec Lipanský byl s Amélií spokojen nový zámecký řiditel, nebo, jak jej slečna hned po nastoupení jeho Zlatomírské činnosti na jeho žádost nazvala, „intendant Weiszenthalského velkostatku“. Dle jeho názoru směla se nástupkyně bývalé vrchnosti na nejvýše snížiti k tomu, aby navštívila zemépanské úředníky Družebnické, avšak ostatní, české, nižší, poddanské vrstvy městské společnosti měly pokorně přijíti na zámek, měly tam poníženě žadoniti, aby před slečnu a před něho byly předpuštěny, a měly si to pokládati za velikou čest, kdy by se jejich prosbám vyhovělo. Slečna nezdála se z počátku s ním nesouhlasiti, než když spozorovala, že by marně déle na příchod Družebnických čekala, odhodlala se přes všecky intendantovy námitky obnoviti platnost pořekadla o Mahomedovi poddajném vůči tvrdohlavé hory.

Gluthroth nešel nikam a že se mu Družebničtí nepřišli pokořit, mstil se. Dal nad zámeckou věží vztýčiti ohromný prapor v německých barvách; všude nade vchody, do zámeckých bytů, výstavních síní, úřadoven, pracoven, a jinde, v parku, v polích, na panském dvoře v Družebnicích, nahradil české nápisy německými; od nikoho, ani od městského zastupitelstva nepřijal českého přípisu; nařídil německé vedení knih a veškeré korespondence; s nikým nechtěl mluviti leč po německu, a bez ustání, ovšem za licoměrnou lidumilnost se ukrývaje, štval slečnu na všecko co českého, hořekuje na divošské překážky, s kterými se jeho kulturní záměry setkávají, a zapřísahaje ji, aby ho v blahodárném jeho vzdělavatelském snažení neopouštěla. Docílil vždy, co chtěl, ano Amélie, jeho žalobami unavena, dala mu posléze plnou moc, aby konal, co za dobré uzná.

Využitkoval této důvěry vrchovatou měrou. V průmyslovém museu Zlatomírském odstranil všecky důkazy o původu výtečných českých nálezův a výrobkův a druhé musejní předměty české dal snésti do sklepů. Za to naplnil museum německými, na rychlo skoupenými výrobky. V obrazárně dal obrazy vlastenecké dílem do stinných místností převěsiti, dílem do vlhkých komor zavleci, dílem v řadu německých děl, které rovněž na kvap za veliký peníz opatřil, připočísti. Mnohá z krásných soch umělecké výstavy Zlatomírské porouchaná zmizela kdesi v kůlně dešti přístupné. Však to nestačilo: zavřel také čtenářstvu Zlatomírský Slavín domácí vědy a slovesné umění. Část českých knih, rukopisův a hudebnin zastrčena do zadních přihrad knihovny a zakryta skvostně vázanými svazky německých spisů, část rozplýtvána, část poslána do stoupy nebo vržena v oheň. A ze všech síní strhány podobizny českých průmyslníkův, učencův, umělcův, aby se získalo místo obrazům výteč-

níků německých. Zlatý Mír, druhdy nazýván ideálními Čechy v malém, stal se ve třech týdnech malou Valhalou. Tiegerstreit, jenž byl Amélii Gluthrotha odporučil, mnul si ruce rozkoší nad rázností jeho a nepřestával slečnu Weiszenthalovou ujišťovati o jeho nenahraditelnosti, Hagen Blumenauer pak, dosti špičatým perem, napsal do *Volných Novin:* „Kdysi ocenil zcela blízký přítel páně Gluthrothův jeho hlavu na jeden milión; však s hodnotou Gluthrothovy hlavy má se to jako s hodnotou díla uměleckého: výstavní katalog určuje cenu obrazu na deset nebo sto tisíc, ale nadšený esthetik o témž výtvoru řekne: „Jeho hodnota jest nezměrná.“

Čeští Zlatomírští úředníci a pracovníci, jedni ustrašeni, jedni pobouřeni, vzájemně se tázali, jeli možno, aby podobná bezohlednost mohla tak zuřivě vzplanouti bez hlubšího podnětu. Dobrohorskému mezi jiným napadalo, že Gluthroth se druhdy snad provinil nějakým národním přečinem, jehož osudnou památku nynějšími výkony z listů svého života chtěl vymazati. A Dobrohorský uhodnul. Gluthroth není nikdo jiný nežli Rzerzurzetz. Přišed svým časem od západních českých hranic co neznámý mladík do Prahy, seznal zde venkovskou bohatou dědičku, jejíž ruku a jmění by rád byl získal, která však s nezlomnou vroucností lnula ku své české národnosti, a proto tvářil se mezi Čechy rovněž Čechem i vlastencem, vyměniv své německé příjmení za přezdívku *Řeřavec* nebo žertovně, aby se v ní více *ř* sešlo, Řeřuřec. Ale když brzy na to v osobě jakés hubené, plavovlasé, chrpozraké, o čarovných, měsícem ozářených nocích blouznící dcerky jakéhos fanatického Němčoura nalezl nepoměrně výnosnější partii, než za jakou odhadoval Lidumilu Sedleckou, zahodil daleko od sebe obtížnou, protivnou mu českou škrabošku, přešel v tábor páně tchánovy germanomanie, zmizel z Prahy, a poněvadž se mezi Němci leccos sočivého o jeho dřívějších českých prý choutkách šuškalo, býval neustále mučen úzkostí, aby nikdy více nikým nebyl přistižen při žádné slabosti vůči českému živlu. Mimo to byl přebohatý jeho tchán posud na živu, a Gluthroth chtěl se státi důstojným jeho příští rozsáhlé německé pozůstalosti. Proto vystupoval, kde mohl, urputně a hubivě proti národnosti někdejších svých Pražských přátel, a co hospodářský rada kteréhosi jihočeského panství proslul národní nesnášenlivostí tak, že Tiegerstreit seznámiv se s ním úžeji na Příborské výstavě, uzavřel, užiti ho ke svým záměrům a za Zlatomírského správce jej povýšiti.

Povzbuzen pochvalami Volných Novin a nedbaje výstrah, jež mu dával Kompromiss, pustil se ondejší Řeřuřec ve čtvrtém týdnu svého ředitelování ještě o skok hlouběji na kolmé dráze kulturních oprav. Položil základ k německým školám na zámku a přikázal všem svým podřízencům, aby své děti neprodleně do nich zapsati dali.

Však jenom část poslechla. Z úředníků nepoddal se tomuto příkazu nikdo: jich vůdce, stařičký Dobrohorský, upozornil je, že se dostavila doba, v které mají ostatnímu pracovnictvu podati příklad vytrvalosti. Dělníci zase šli se poradit k dr. Lipanskému, jejž od smrti dřívějšího pána za dědice jeho ducha i srdce považovali, a Lipanský je upozornil na jich otcovské povinnosti. Starý Lipanský, když o tom o všem uslyšel, s očima hněvem a lítostí se lesknoucíma zvolal: „Co

jsem povídal? hedbávné fučidlo! Běda ptákům pode zmijí!“ Kdo však nepochopoval odpor proti německým školám, byla paní *Anastasie Výšek,* jak zněla její navštěvenka, a její duševní spřízněnci.

Gluthroth nemeškaje pospíšil k Amélii se žádostí, aby zpurníky, kteří jeho příkazy a jeho vážnost v lehkost uvádějí, výstražně potrestala. Chtěl ji vtrhnouti v proud součinnosti a možnost obratu jí stížiti. Leč obdrževši právě z Uher od paní Emberové list, ve kterém tato zas a zase velmi snažně za bývalé spolupracovníky a přátele otce svého se přimlouvala, slečna Weiszenthalova nedala se na ten čas k žádnému přísnějšímu kroku pohnouti a že pan intendant úsilně na ni dokročoval, svolila pouze k tomu, aby vzdorujícím dal důtku.

Řeřučův *milión,* jak jeho věhlasné hlavě říkali, byl na vše připraven. Neváhal a při oznámení důtky zapověděl dělníkům i úřednictvu jak účastniti se vlasteneckých táborův a slavností, tak odebírati české časopisy a knihy.

Avšak působením Dobrohorského a dr. Lipanského nepoddala se ani tentokráte než pouze část.

Gluthroth opět přikvapil k Amélii a nyní vymohl si od ní již tolik, že směl odbojníkům aspoň pohroziti propuštěním.

Uslyšev to starý Lipanský, zasmál se bolestně: „No, teď můžeme krájet! teď je pečínka tu!“ — ale matka Lipanská vidouc, že syn jako papír zblednul, chlácholivě se ozvala: „Což, což, pantáto, vždyť teprva míří — ještě nevystřelili; a konečně, i když se nit přetrhne, může se zase navázat!“ a zpozorovavši za chvíli, že Stanislav nic neřeknuv odešel, hodila na sebe rychle zánovní šotyšové šaty, oznámila mužovi, že se jde podívat, neměllі by se již sekat oves při Pikhartské stráni, a vyběhla z domu.

Nezklamala se. Nalezla syna sedícího na místečku, jejž si v poslední době, oddávaje se jaksi samotářství, byl zamiloval, totiž na okrouhlé výšince opodál Literáckého potoku v rozkošném útulku, houštím a kmeny vytvořeném. Planá hruše, při kořeně sehnutá, prostírala tam peň podél travnaté půdy, milostné takto sedátko tvoříc, nad nímž pak kolmo se vztyčujíc ochrannou klenbu rozkládala. Věru, přelibý to byl koutek; však okolí bylo v ten čas prodchnuto zádumčivostí předjesenní. Ve snětích hruše jednotvárně popěvovala si pěnkava, v nedaleké bořině žalobně kukala žežulka, na blízku za samým potokem jako štkajíc ohlašovala křepelka blízký chmurný podzim, z pustých strnisek ob chvíli vyfučel ostrý vítr, na zkosených lukách sem tam vydíral se na světlo předchůdce mrazu, bledorudý ocun . . . Vše zdálo se býti tak potuchlé, choré, beznadějné: i nebe i kraj i člověk.

A nad zarmouceným synem hluboce se rozželela také matka. Přistoupila k němu a pevně za obě ruce ho pojavši, se slzami v očích jej prosila, by jí, své největší přítelkyni, konečně svěřil příčinu svého nepokoje, své zamyšlenosti, svého rostoucího žalu.

„Zlaté šavle! zlaté šavle!“ hluboce si vzdychnul Stanislav. Ale pohlednuv při tom na matku bedlivěji a spatřiv ji tak sešlou, sestaralou, svraštělou jako nikdy před tím, nerozpakoval se ani na okamžik a jal se jí vypravovati, kterak na Příborské výstavě seznal děvu, jež ho na první pohled svou spanilostí upoutala, však svým bohatstvím tak vysoko

nad ním a svou záští všeho slovanského tak nízko pod jeho soudem stojí, že, jakkoli ji miluje, na ni sobě mysliti ani nemůže ani nesmí.

Lipanská vzpomněla si na fotografickou *podobiznu mladé dámy* v synově album i chtěla se tázati dále, než, znamenajíc, že syn celý strnulý skrze stromy hledí na příčnici od zámku sem vedoucí a náhle se ohlíží, kam by se skrýti měl, vystoupila na sehnutý spodek hruše a pátrala, co kde syn spatřil. I strnula též a vzkřikla: „Zase ona — saská paní! Není možná!"

„Kdo pravíte?"

„A totéž jmeno! Což mě mámí paměť?! Weiszenthalová! — tak přece říkají nové, zámecké paní?!"

„Říkají."

„A ze Sas pochází?"

„Ze Sas. Však vysvětlete mi —"

„Jmena mívají různí lidé stejná, leč tak velikou podobu nikdy!... Ano, ano, a přec je to saská paní! saská paní!"

A nemohouc se déle zdržeti, radostně vyběhne matka Lipanská s výšinky do pole a na příčnici, v ústrety dámě od zámku se blížící, a pozdravuje ji přívětivě.

Ale příchozí dáma podle všeho matku Lipanskou nezná. Hledí na ni na přikvapující chladně, cize, udivena. Stařičká souseda toho se zalekne, zastaví se, couvne z cesty, dáma se svou společnicí a sledujícím lokajem kolem ní přejde, a poněvadž se jí Lipanská s uctivostí pokloní, ani doktor — jenž byl zatím za matkou přichvátal, aby ji v počínání jejím zadržel — nemůže jinak nežli sejmouti klobouk a dámu také pozdraviti. Oko jeho pohledlo při tom na dámu tak vyčítavě, že radost a bledost v líci vystřídavši, v patrném rozčilení se svými průvodčími zachází.

„Kdo je to?" táže se Lipanská poněkud pomatena. Patrně posud nebyla zámeckou slečnu viděla.

Syn jí podal vysvětlení.

„To je tedy dcera saské paní! Proto je jí tak podobná! Ale kdež pak mohl ten drůbítek jenom tak vyrůst! Můj bože, vždyť je tomu již patnácte let od Maří Majdaleny, co jsme se ze Saska vrátili!.. A ty ji teda, mé dítě, posud miluješ! po druhé! či přec vlastně po prvé, nebo nepřetržitě, nebo jak to mám říci!"

A nyní se doktorovi, připamatovavšímu si kusé zprávy, jež ve chlapeckém věku o poměru rodičů k saské rodině Weiszenthalovské byl zaslechnul, objasnilo, proč se ho při prvním pohledu na slečninu podobiznu v umělecké dvořaně Příborské výstavy jako nadzemským kouzlem jakés milostné anamnese zmocnila neodolatelná touha lásky.

Lipanská chce za slečnou, však syn ji zapřísahá, by tak ani dnes ani příště nečinila. Jdou tedy podél Pikhartské stráně do zadního oboru k ovsu, zemčatům, hrachu, zahnou do bořiny, octnou se na Příborské silnici a nedostanou se až pozdě večer domů, kdež na ně čeká nová strastná zvěst.

Setkavši se tak nenadále s Lipanským a jeho matkou, vzdala se Amélie další procházky, navrátila se do zámku, přisedla k pracovnímu stolku a sklonila naň rozpálené čelo. Všecky oudy se jí chvěly, krev

pobouřením v ní kypěla, srdce jí skoro hlasitě bušilo v ňádrech. Čím se provinila, že muž, který sám sebe odsoudil, poněvadž sám srdce prokupčil z hrdinství za ztracenou věc, opovažuje se na ni vzhlednouti zrakem tak obviňujícím, tak zamítavým, tak plným zášti? Není jinak, nežli že co fanatický Čech fanaticky ji nenávidí, protože jest Němkyní a co Němkyně jedná! Však nechať sobě nikdo nemyslí, že by který stranník tak zavrženého kmene, jakým jest národní kmen Lipanského, byl s to, ji kdy zastrašiti před konáním její vzdělavatelské národní povinnosti!

To domyslivši, povznesla slečna sebevědomě hlavu i spatřila před sebou na pracovním stolku čtvercový, neznámý sešit. Chopila se ho bezděčně a nahledla do něho. Byly to paměti Vítkovského, kteréž Olga při svém náhlém odjezdu z domova na Zlatém Míru zůstavila, které se po té někam do starého papíru zahodily a jež Dobrohorský při Gluthrothově přetvořování zámeckých sbírek před zkázou zachránil. Prvopis byl by ani za svět nevydal do cizích rukou, avšak doufaje, že slečna, kdy by sobě v nich přečetla vznešené záměry, jaké veliký její předchůdce měl se Zlatým Mírem v národním i ve společenském ohledě, snadno by na srázné cestě nynějších převratů vzpamatovati se mohla na veliký úkol, jejž jí život vyměřuje, přeložil paměti na rychlo do němčiny a dal překlad právě dnes na panin stolek donesti. Než Amélie nejsouc své mysli mocna, přehledla v nich toliko zběžně část listův a pak je nevrle do kouta stolku mezi jiné knihy odstrčila.

Kdosi vstoupil. Byl to pan intendant, přicházející slečnu žádat, aby něco nepotřebných strojů české práce směl nahraditi novými vynálezy porýnskými a zapraviti úvěrem u Tulpendufta. Slečna v rozčilení roztržitě poslouchajíc přivolila ke všemu, načež Gluthroth ji ještě prosil za dovolení, aby na počest měsíčnímu trvání paniny blahodárné činnosti na Weiszenthale uspořádána byla slavnost. Ani proti tomu nenamítala slečna ničeho. Povzbuzen její povolností, „odvážil se“, jak pravil, „vznésti posléze též uctivou otázku, nemělli by proti lidem, jimžto se posledně propuštěním hrozilo, v případě nové vzpoury zakročiti co nejrázněji, tedy bezprostředně, dle vlastního uznání, z plné moci, kterou mu v tom jeho milostivá velitelka dává.“ Též na to slečna opět odvětila, že je se vším srozuměna, co pan intendant za dobré uzná.

Gluthroth sobě přispíšil, a ještě v týž večer byl úřednictvu i dělnictvu doručen oběžník, v němžto se jim ukládalo, by uspořádali radovánky na poděkování za lidumilné opravy, které dobrotivá vrchnost za nové správy na Zlatém Míru vykonati dala.

„Máme se sami před ním pokořiti! máme se sami prohlásit za otroky jeho bezohledné libovůle! máme své pokoření a zotročení sami oslavit!“ žasli Zlatomírští pracovníci a spěchali poradit se opět s Lipanským. Tentokráte dostavil se s nimi také Dobrohorský. Doktor je vyzval, aby sobě obhájili svou důstojnost co lidé a co Čechové, a slíbil, že se svými přáteli o všecky, kteří snad budou propuštěni, s potřebu se postará.

Na druhý den připadnul Marianský svátek, a dělníci sešli se na obci k poradě o vymáhaných radovankách. Dobrohorský vstoupiv mezi shromážděné, napomínal je, aby se prokázali důstojnými památky

nebožtíka pána, aby raději bídu podstoupili, nežli nad povinností českého dělnictva se zapomněli. A mladý Pařízek, duše posavadních odporů, ač právě měl po námluvách s Rozárkou, zapřev srdce své, vzletnou a pádnou řečí dojal své druhy tak, že jeden za druhým proti slavnosti mravního svého zničení rázně se prohlašovali a na konec většinou intendantovo vyzvání odmítli.

Následky nedaly na sebe dlouho čekati. Dobrohorský dán na odpočinek a mladý Pařízek s dělníky, kteří jeho návrh nejohnivěji podporovali, za příčinou prý pobuřujících agitací proti svým představeným a živitelům z práce jsou propuštěni.

Deset dělníků s rodinami bylo bez chleba. Veselá Rozárka mohla si nářkem oči vyplakat a ve svém hoři všechnu vinu dávala sobě, že prý snad písničkou, co druhdy při krájení brambor složila, svatého Floriána tak pohněvala, že ji bůh za to tresce. Otec Lipanský zaslechnuv za stavem její nářek, prohodil, rouchaje bidlenem: „Co jsem povídal? Tu máte už taky počinek z těch ženských výslužek! A co hůř, uvidíte, že kmotr Nehoda nikdy se neupachtí.“

Dr. Lipanský, Výšek i Světloš, ač oba posud rozhněváni, pak Ruda, Hojenský, Slavota i jiní zámožní Družebničané založili propuštěné pracovníky a na doktorovo vybídnutí uradili se na tom, že k slečně Amélii vypraví deputaci, která by se ujala Zlatého Míru proti Gluthrothovi a jeho našeptavači.

Starý Mietzeles to vypátral a zpravil o všem intendanda, načež tento telegramem přivolal Tiegerstreita na pomoc.

Oba se odebrali ku slečně, a Gluthroth jal se jí výmluvně dokazovati, že její podřízenci odbojně snaží se podkopati jak slečnino velitelské postavení tak jeho vážnost ano též úvěr obchodu a nemožným učiniti vítězství německého ducha; ano chtějíť prý ze Zlatého Míru vzdělat pevný hrad rudé sociální demokracii komunismu ba komunalismu. Žádáli (prý) sobě slečna klidit bouři, kterou fantast Vítkovský svými přemrštěnými, větrnými, převratnými náukami o společenském významu pracovnictva ve Zlatý Mír zasel? Co úřednictvo a dělnictvo připravuje, slove převrat, a nyní jedná se o to, mají-li zde vrch obdržeti zásady volného vývoje nebo hrozná jmena Saint-Simon, Bazard, Louis Blanc, Proudhon, Marx, Lassalle, Bakunin, Pyat. Posud prý se Gluthrothovi podařilo pevným vystupováním všechnu vzpouru na uzdě udržeti, ale kdyby se cizím živlům dovolil učiniti útok na důvěru, kterou mu slečna posud věnovala, viděl prý by se ku své nejhlubší lítosti nucena, svůj úřad vrátiti do rukou, ze kterých jej obdržel. Na to Tiegerstreit přesvědčil Amélii, že bez nenahraditelného Gluthrotha bude ztracena.

Když tedy Družebnická deputace před ni vstoupila, přivítala ji slečna velmi vlidně, projevila největší ochotu, vyhověti každému jejímu přání, avšak prosila, by ve správních záležitostech laskavě se dorozuměli s panem intendantem. A pan intendant na to prohlásil, že svá opatření považuje za nezměnitelná.

Výšek, jenž byl žádost deputace přednesl, ohlednul se po těchto slovech kolem, jako by byl očekával, že v této kritické chvíli proti Gluthrothovi jakás vyšší nadzemská moc zakročí. Však salón odpovídal toliko dusným tichem. I vstal Výšek jako k odchodu.

Tu pokynul dr. Lipanský deputovaným, aby ještě prodleli, a pohnutým, tklivým hlasem požádal slečnu o dovolení, aby jí podati směl obšírné vysvětlení sporu. A slečna po prvé slyšíc tento jeho měkce lahodný hlas, popatřila na mluvícího jako oživujícím kouzlem dotknuta. Hlas jí zněl tak známě jako nápěv písní v útlém věku slýchaných — a přece zdál se jí neslýchaný. A prosebně klidný pohled, jenž právě nyní na ni z temných očí Lipanského zíral, působil na ni jako krásná, bezmraká letní noc. Již chtěla poprositi Lipanského, aby učinil, jak se mu líbí: v tom Tiegerstreit, jenž také byl přítomen, zpozorovav její pohnutí, uchopil se slova, by se ohradil proti domněnce, jako by jednalo se o jakýsi spor, načež podotknul, že nepochopuje, kterak mužové pokročilí mohou se ujímati věci ztracené a zřeknouce se kmenového citlivůstkářství, raději se nesnaží čerpati z duševních pokladů, které jim sousední světový jazyk tak pracně nashromáždil a tak bezzištně podává. Leč Amélie posud jímavým zavzněním lahodného hlasu Stanislavova zachvácena přec vyzvala Lipanského, by jim podal slíbené vysvětlení.

„Co jest jádro sporu?“ pravil on. „Zlatomírské úřednictvo a dělnictvo mělo domácími radovánkami oslaviti čtyřnedělní správu páně Gluthrothovu. Proč? co vykonala tato správa? O překot odčešťuje Zlatý Mír. České dělnictvo, české úřednictvo Zlatomírské mělo tedy oslaviti ztrátu stavby, již jejich ruce vytvořily; mělo s okázalostí na šíji připevniti si jařmo národního přeběhlictví! Co jest tedy jejich vina? Že jsou věrní Čechové! Však což chová do sebe tak děsného česká myšlenka? Český národ přeje sobě, opřen o slovanskou vzájemnost a smír národností, vésti samostatný život pro své národní povolání, kteréž není ani zpátečnictví ani revoluce, nýbrž reformace ve všech oborech činění a bádání. A právě proto ztratil by právo žíti teprvé, kdyby se tohoto svého povolání vzdal, nikdy však, pokud jemu dost činiti se vynasnažuje! A takž, pokud srdcem českého lidu hýbati budou jmena Kostnice, Lipan, Poděbrad, Chelčic, Kunvaldu, Komny, Staroměstského náměstí, marné bude všecko protivničí úsilí! Proto zní naše přímluva: Ctěte, slečno, v Čechovi Čecha, jako to činili Herderové a Goetheové, a zrušte opatření páně Gluthrothova!“

Poněvadž Améliino pohnutí zřetelně zrůstalo, rychle zase zakročil Tiegerstreit: „Nebudu panu doktorovi ničeho vyvraceti,“ odvětil ostře, „však jisto jest, že láska k národnosti má důležitost pouze soukromou, a že soukromý zájem vždycky ustoupiti musí tak obecné důležitosti, jakou jest osvěta, za niž bojuje němectví.“ Načež Gluthroth ihned bodavě dodal: „A že láska k národnosti *jest* soukromý zájem, ano že jest myšlenkou prostě špekulační, jejímž přispěním dají se získati třebas i velkostatky, dokázalo nade vši pochybu zasnoubení, na které letošního jara patřiti musily stěny tohoto zámku!“

Čechové pobouřeni povstali, volajíce jeden přes druhého, aby Gluthroth tuto urážku odvolal, a když tento se vzpíral, vyzvali slečnu, aby svého podřízence, který pohostinství v jejím domě tak nešetrně porušil, odkázala v meze mravu. Nic však bylo by ji proti Lipanskému nemohlo tak popuditi jako připomínka na jeho někdejší poměr k Olze, a proto, chopivši Gluthrotha za pravici, v úzkostech vykřikla: „Prchněte, pane řiditeli! prchněte!“ načež postavila se mezi něj a deputované.

To drážlivého Lipanského rozhořčilo tak, že zvolal: „Pryč, pryč, přátelé, z tohoto domu: není pravda, že Huertové a Lamormainové jsou mrtvi — oni toliko přehodili přes sebe atlasové vlečky!“

Amélie se zimničně zachvěla a provázena Tiegerstreitem i Gluthrothem vyšla ze salónu.

Násilí zvítězilo. Zlatým Mírem zahučela vichřice, jaká bývá před bouří.

XI.

Vítězný pan intendant oslavil tuto porážku Družebničanů hostinou. Vůbec oslavoval Gluthroth všecko hodováním. Mietzeles Blumenauer, který s otcem Mojžíšem také byl k hostině pozván, zavtipkoval si o tom soukromí k Tulpenduftovi, rovněž přítomnému. „Ze všeho, co pan intendant kdy vykonal,“ pravil, „jsou dva činové zvláště památní. Pan Gluthroth předně pojistil *naší* straně Weiszenthalský zámek, a za druhé procestoval všecky jídelny svých přátel a všecky kuchyně i sklepy západní Evropy. Jest to pravý Staroněmec, který bez hodování obstáti nemůže. Jak má objemného ducha, tak vnímavý má žaludek. Pan intendant by za přeplněným stolem dojista chutě zajídal a zapíjel třebas i porážku *svou.*“

Co si takto mladý Mietzeles z hostitele svého tropil žerty, pošilhával starý Mietzeles bez ustání na Gluthrotha tak netrpělivě, jako by se byl nemohl dočkati okamžiku, aby u něho jakýs důležitý tajný záměr provedl. A skutečně, když konečně Gluthrothova rudnoucí tvář a jeho rozzářené oči svědectví vydávati počaly, že jejich vlastník v povznešený stav se byl vhodoval, přistoupil k němu otec Mojžíš a poníženě na něho promluvil:

„Mnohovážený pane intendante!“

„Co sobě přejete?“ tázal se oslovený s blahosklonnou vypínavostí, snaže se svoje vzdorně klesající témě udržeti v důstojné výši.

„Já sobě? co já sobě přeji? Nic! bůhť ví, že nic! Já přeji všecko dobré jenom milostpanu intendantovi. A můj syn, geniální syn, fenomenální Blumenauer, také přeje milostpanu intendantovi. Můj geniální syn je celý zanícen pro milostpana Gluthrotha, fenomenální Blumenauer nenamočí péro, aby nenapsal: „Pan Gluthroth je veliký duch, veliké srdce, veliký muž: každý coul Němec.“ A já ho vždycky za to chválím s nadšením ho za to chválím a říkám: „Ný, tak jest synu: milostpan Gluthroth je muž velikého ducha, a především muž velikého srdce. A proto, že je milostpan intendant muž velikého srdce a proto že ví, že ho tvůj starý otec miluje, dojista by nikdá neoslyšel žádnou prosbu starého Mietzelesa. Ne, nikdá by ji neoslyšel — povídám ti; neboť milostpán ví, jakou má starý Mietzeles radost, že teď poručníkem na Zlatém Míru je milostpán, a milostpán ví, že starý tvůj otec tuto radost má svou zásluhou, protože podporoval plány pana dr. Tiegerstreita, aby se Zlatý Mír dostal do rukou vzdělaných.“ Ať se nejmenuji Mietzeles, neníli pravda, že tak říkávám!“

„Vy si tedy nepřejete nic?“

„Bůh ví, že ne. Ale komu přeji, je pan intendant. A jak přeji milostpanu intendantovi! Tak velice mu přeji, že mu nabízím rebach, do kterého nevloží ani trojník kapitálu a přece z čistého výnosu bude bráti pět percent! Je to rebach, ný? Ať nejsem poctivý muž, slyšelli kdo o takovém rebachu! Bůh mě netrestej!“

„Jaký rebach?“

„Jaký rebach, veliký bože! Dvojnásobný rebach — pro milostpana intendanta a pro německé chudé; neboť milostpan intendant jistě dá celý rebach německým chudým!“

„Tedy se již vyjádřete!“ zvolal Gluthroth nevrle.

„Ný, milostpane intendante: já myslím, že Družebničané jsou velicí národní přepjatci. Jsou buřní. A proč jsou buřní? Protože dobře žijí. A proč dobře žijí? Protože mají dobré výdělky! Odkud? Od zámeckých úředníků, od zámeckých dělníků — od koho jiného? Ale kdy by se musili uskrovnit, přestala by jejich buřnost. Nouze bystří ducha, nouze je přivede k vzdělanosti: ví bůh! Kdy by milostpan intendant svým poddaným zakázal, by žádné zboží nebrali u přepjatých Družebničanů, a poručil, aby šatstvo, potraviny, nářadí, šperky kupovali jenom u laciného Mietzelesa, který — bůhť ví! — všecko prodává se škodou, hned by se ukázalo, co je městu zámek, hned by páni přepjatci obrátili, a němečtí chudí dostávali by pět percent z čistého mého výtěžku, a můj syn i já byli bychom za svou lásku k mnohováženému panu intendantovi odměněni.“

„To by ovšem byl veliký rebach pro vás!“ zasmál se Gluthroth. „Pět percent, pravíte? Ne, ne, staroušku: vaše myšlenka je lepší než vaše percenta. Percenta si nechte, a myšlenku si podržím já: uvidíme, kudy s ní kam.“

Zchytralý Mietzeles nezmýlil se ve svém výpočtu. Již během příštích dvaceti a čtyř hodin četli Zlatomírští úředníci a pracovníci okružník intendantury, aby od nynějška do dalšího opatření odnikud žádné práce a žádného zboží nebrali ani neobjednávali než u pana Mojžíše Mietzelesa na Široké ulici Družebnické, poněvadž intendantura velkostatku prý se přesvědčila, že nikdo nemá tak zdravé potraviny, tak pevné šatstvo, tak trvalý nábytek, tak vydatné palivo, tak vkusné ozdobní předměty jak on, aniž ho lácí kdo přestihuje.

A úředníci a dělníci Zlatomírští? Rozčilení sešli se opčt k poradě. Byla bouřlivější než kdy jindy, a zase v ní nabyla vrch většina těch, kteří se nechtěli podrobit.

To mělo zase za následek výpověď ze služby a z práce všech, kteří ve schůzi proti příkazu intendantury mluvili.

Mezi vypovězenými byl tenkráte také zámecký nádenník Čančara. To slyšet, sebrala Čančarka obě své děti na ramena i chvátala s nimi ke Gluthrothovi, aby je tedy živil sám, když jim otce vyhání z chleba. Však muž ji dohonil a vrátil, načež Čančarka bez dětí z domu vyběhla před zámek a tam Gluthrothovi plačky dělala hlasité a ostré výčitky. Intendant ji dal četníky zatknout a uvěznit. Čančara běžel se jí ujmout, ale byl pro příkré slovo také sám u vězení zadržen.

Dětí Čančarových ujala se matka Lipanská.

Tak řídnul počet českých pracovníků v úřadovnách a dílnách Zlatého Míru, postupuje místo náhradníkům, jež pan Gluthroth z Pruska povolával a jimž nejvýnosnější místa přiděloval.

Přibýváním těchto jinostranných živlů v obvod Družebnického zámku měnil se napřed volně, pak valně ráz tamního života. Kulaté tváře ustupovaly obličejům dlouholícím, husovka i čamara cylindrům a frakům, český plnozvuký hovor hrdlové mluvě severních Němců. Po česku se tam začínalo pouze šeptati, kdežto pruština tím určitější nadvlády nabývala. Písní *Kde domov můj*, *Hej Slované, Ty Sebranský kostelíčku* brzy málem ani neslyšeno; za to zde onde napřed zašuměly a později velmi hlasitě se ozývaly *Wacht am Rhein, Was ist des Deutschen Vaterland, Heil dir im Siegeskranz*, a z úřednických oken místo Tomáška nebo Smetany hlaholily skladby Wagnerovy, Weberovy a p. Ba za nedlouho dostavila se doba, že každý, kdo si v zámku český nápěv zanotoval, byl okřiknut a že čeští dělníci v pracovnách obdrželi nařízení, aby před německými úředníky, českých zvuků jako moru se štítícími, ani nezpívali, ani nemluvili, než německy. Tím jistá část Zlatomírských Čechů přestrašena tolik, že nic nepodnikali, aniž by se vzájemně nebyli otázali: *Co tomu řeknou Němci?* Však Prušáci netázali se po ničem, neměli ohledu na nic. Kde mohli, posmívali se Čechům, a konečně pronášely se již i v samých dílnách posměšné anekdoty, říkačky, deklamace a písničky na Čechy. Tito většinou se tomu nepřestávali opírat a po dobrém i po zlém vymáhali sobě ticha. Přicházelo k rozbrojům mezi dělníky obou národností, a poněvadž Češi počtem posud nadvládali, končívaly se tyto potyčky po každé sice v neprospěch Prušákův, avšak pan intendant vždy zase zakročoval a vedle své povinnosti, jak říkal, ujímal se potlačované prý menšiny a náčelníky české strany ze služby propouštěl.

Také Družebnice dobíraly se co den jiné a jiné tvářnosti, zprvu pomalu, a posléz dosti kvapně. Čím více na zámku přibývalo německých úředníkův a dělníkův, tím mocněji vzmáhal se obchodní závod starého Mietzelesa. Přistěhovalci zajisté všichni, poslušni Gluthrothových rozkazů, docházeli a posílali pro všecky potřebnosti k němu, tak že stále závod rozšiřoval a s ním brzy z nájmu do vlastního rozsáhlého domu se přesídlil, ano v krátkosti viděl se nucena zříditi sobě vedlejší sklady ve městě a povolati k jich spravování své příbuzné z Bavor. V Družebnicích přibývalo Židů. Za to valem ubývalo výdělkův ostatním obchodníkům a všem živnostníkům Družebnickým. Klesali všichni, jak hmotně tak na mysli. Leckterý neviděl jiné spásy než vystěhovati se na jižní Rus nebo do Spojených států. I byli v tom Mietzelesem horlivě podporováni. Německožidovské peněžní ústavy povždy jevily ochotu, Němce nebo Žida v Družebnicích dům kupujícího založiti potřebnými prostředky na přiměřené úroky, kdežto české ústavy tomu všemu lhostejně se dívaly. Takto se mnohá česká budova octla v rukou židovských a německých. Německých nápisů na domech a německého hovoru po ulicích stále přibývalo.

Jitření myslí po Družebnicích velmi hrozivě vstoupalo. Však sotva byl kdo tak rozhořčen, tak trpkou tísní sklíčen jako Kakabus Pařízek na Novoveské ulici. Dnes právě dodělával poslední své zakázky, a nové

nepřicházely. Práce byla jeho životem, a teď mu ji vzali, aby mohl stloustnouti žid. Jezdil hoblíkem po prkně tak zádumčivě, jako by to byl hotovil stěnu na vlastní rakev; když do ní měl vetknouti nebozez, raději by jej byl chutě vetknul do svého srdce; a když otočil šroubem, aby prkno z hoblovny vytáhl, zdálo se mu, že z vrzajícího šroubu chechtá se na něho ďábel číhající na jeho zoufalou duši. Což ještě, kdy by se tu jednalo jen o něj! Ale to také syn Toník je bez práce a bez chleba, a jeho Rozárka jistě se o něho utrápí k smrti! Otec i syn — to je nesnesitelné! Něco se musí stát! Však co? co? — Ah, už to má!

Za tři dni na to, počátkem října, asi ke čtvrté hodině odpolední nastal po Družebnicích neobyčejný shon. Divný nepokojný ševel a šum blížil se z podměstí a sílil se v hukot a hluk. Lidé se hrnuli k oknům a mezi domovní vrata, by spatřili, co se děje. Zástup výrostků, dělníků a řemeslníků valí se od podměstí a pokřikuje a směje se a hvízdá a zpívá. Zní to jako směsice nesčíslných, vínem podnapilých zvukův. Avšak nyní se tato potřeštěná směsice jaksi pořádá. Mění se v posměšný smutečný pochod, a do pochodu rachotí to jako hejno chraptivých bubnů. Blíž a blíže postupuje vřava, a smutečný tepot i pochod přecházejí v posměšnou pohřební píseň. Již minul první houfec průvodu, křiče a poskakuje a zpívaje. Již přešel i druhý shluk s divným a jiným dřevěným nádobím, do něhož hůlkami a skolky bubnuje, a již přichází třetí tlupa s lepenkovými hudebními nástroji, na kterých pohřební píseň provázejí . . . A co to?! Za touto tlupou velebně, chladnokrevně, s důraznými kroky kráčejí dva mohutní bílí volové, majíce rohy ovinuté smutečními fábory a tělo ověnčené hačkami a hrachovinou. Oba pak tyto důstojné tvory důstojně za provaz vede Pařízek Kakabus. Vlekou na prostraňcích za sebou váhy od vozu a smýkají po dlažbě pestrého, na vahách připevněného panáka. Kdo ho z diváků shledne, hlasitě se dává do smíchu. Jeho kratičké nožky skoro se ztrácejí v jeho těle, jež tvoří černošedý, veliký, zavalitý, slamou vycpaný žok; na prsou rdí se panákovi ohromné srdce s nápisem *Žaludek,* a dlouhatá jeho hlava, více po truhlářsku než po řezbářsku z dřeva udělaná, však v hlavních rysech dosti trefená, nese nad obíleným obličejem rezavě žluté, na způsob číslice 1,000.000 rozježené vlasy. „Řeřuřec!“ volá, kdo ji spatří, a „Řeřuřec! Řeřuřec!“ s jekotným posměchem opakuje rozjařené množství. Šlak ví, jak se to jmeno dozvěděli.

Pořáde dál a dál postupují ulicemi vážní volové, a stále klidně, s vysoce opravdovou tváří, zcela pomalu a přece po každé k dvojnásobným krokům nohy natahuje, v odměřených lhůtách spřežení popoháněje, ku předu se do náměstí béře Kakabus. A množství stále vzrůstá, teď ženami, teď i dětmi se sesilujíc, a stále jinak svou nekonečnou rozkoš z vydařeného průvodu pronáší. Teď se objímají a výskají, teď vyhazují čepice, teď se pouštějí do tance, teď se s jásotem porážejí... Konečně došli na hlavní náměstí a počínají je do kola obcházeti. A tu, obcházejíce, jako na daný rozkaz všichni mužští hlubokým hlasem, u velmi rozvláčném tempu, jako by, travestujíce literáky, do každého zvuku vždy znovu se rozhoupávali, spustí pohřební sbor začínající slovy: „Již ho vezou!“ a ženské repetí do toho zde žertovné modlitby, tam po-

směšné litanie. Darmo pokoušejí se četníci, aby průvod zastavili a rozptýlili: nejsou s to, proniknouti tou tlačenicí k panáku a Kakabusovi, a shluk již zatáčí vzhůru k zámku. Pohřební sbor je již omrzel, a proto průvodníci vtipně vymýšlejí pichlavé žertíky, ostré verše, kousavé písničky, a množství s ryčným výskotem žerty a verše i písně ty vítá, opakuje, opravuje, připepřuje, při čemž tu neb onde vířivě tancují nebo nástroje i nádobí do povětří metají, bez ustání volajíce: „Řeřuřec! Řeřuřec!“

Tak snažily se rozpustilými radovánkami ze své zoufalé úzkosti vyburáceti lítost a bolest a bídu lidu.

Zámek opanovalo zděšení. Němečtí úředníci shromáždili se kolem Amélie, nastupujíce prosebně jak na ni tak na Gluthrotha, by útěkem se zachránili. Tito sice k tomu nesvolili, ale Gluthroth telegrafoval o vojsko a dav německé dělnictvo palicemi, sekerami, železnými sochory ozbrojiti, obsadil jím všecken přístup do Zlatého Míru.

Divoký průvod s Kakabusem spřežku řídícím a s Řeřuřcem po dláždění smýkaným byl mezi tím dorazil až na podzámecké prostranství. Zde se zastavil. Nikdo na provedení násilných výtržností nepomýšlel, ale dva siláci postavili se k potahu, aby jej drželi, kdosi přes potah na příč položil širokou fošnu, jiní vyzvedli Kakabusa na ni nahoru, opět jiní odepjali panáka od vah a vyzvedli ho před Kakabusa: a tento jal se nyní k němu s potahu míti delší kázání, posměšnou to chvalořeč Gluthrothových zásluh o Družebnice. Střela za střelou lítaly mu ze rtův, a každá ostře zasáhla kořist. Dal mozolným rukám Družebničanů předstoupiti před Gluthrotha i velebiti jej, že je zbavil všeho lopocení; na to přišli se mu Družebničtí prázdní žaludkové poděkovat, že se nemusejí nyní více trápiti trávením; také mozkové přišli a libovali sobě, že jsou sproštěni vší špekulace; srdce se radovala, že samým hořem přiučila se bezcitnosti, oči jásaly, že samým pláčem odnaučily se plakat, a duše blahořečily Gluthrothovi co svému spasiteli, poněvadž bídných a chudoduchých je království nebeské. Vítkovského Zlatý Mír byl prý robotárnou pro kázníky, ale Gluthrothův Weiszenthal je pravý ráj svobody a rovnosti; neboť je všecky osvobodil od práce, zodpovědnosti, od rozkazovatelův a zavedl úplnou rovnost bídy a zoufalosti.

Celé poslouchající množství se Kakabusovými žerty rozslzelo. Ta tam byla z jich mysli všecka bujarost veselé trampoty, a nikomu se více nechtělo do skoku, tance, zpěvu, pokřikování, posměchu. Tiše vyslechli Pařízkovu chvalořeč, tiše upřeli vyčítavé zraky na zámek a k nebesům, tiše se hnuli, jako duchové prošli křivolakým zámeckým ouvozem dolů ke Svítnici, mlčky zde vyslechli pohřební obřady Kakabusem odříkávané a jako bezduché stroje hodili panáka Řeřuřce do řeky.

Doburáceli, a rozešli se dílem domů, dílem do hospod, zůstanouce smutně zámlklí. Pařízek odvedl voly Výškovi, od něhož si je byl vypůjčil.

Vojsko Gluthrothem přivolané nalezlo Družebnice bohopustě klidné a po třídenním odpočinku opět odtáhlo.

Brzy na to zahájeno vyšetřování proti hlavním účastníkům průvodu.

Gluthroth, jak byl v den obrazného svého smýkání po Družebnických ulicích poděšen, tak byl hrozný po tomto dni. Bylli posud bezohledný, stal se nyní zpupně vyzývavým. „Skety! skety!“ lál Družebničanům, „ani na bídáckou vzpouru se nezmohou! Neumějí leč mluvit a poslouchat řeči, a prolévat slzy! Je to brak nehodný čestné záhuby!“ A ještě v tento den dal oznámiti výpověď všem českým úředníkům a dělníkům, kteří po tu dobu na Zlatém Míru zbyli.

Jako zvěst o vypuklém černém moru padla tato zpráva na Družebnice. Městský vzduch se změnil jako v moře požárů. A neštěstí teď učinilo dr. Lipanského tím, čím ho nebožtík Vítkovský míti chtěl: ochrancem, duší, středem Zlatomírských pracovníků. Druhdy přišel malý Honzíček Čančarův k mladému Vítkovskému prosit o chleb, a z této nepatrné okolnůstky vzešly tomuto napřed nemalé svízele, později však Zlatý Mír: a tak přicházeli teď s týmže Čančarou, nyní mužem, všichni práce zbavení Zlatomírští dělníci k mladému Lipanskému, aby jim radil, aby jim pomáhal. Těžce svíralo jej toto nezměrné neblaho, a s největší, nejobětavější ochotou dával i vyhledával jim podporu, práci, útěchu. Kterak tyto poměry působily na matku Lipanskou, svědčily její vždy více chřadnoucí tváře. Chodila jako zapomenutá a její posunky zdály se vyzrazovati, že se chystá k jakémus odhodlanému činu.

Veseleji bylo na Weiszenthale: všem tu bylo do smíchu, do tance, do jásotu. Na zámku není žádného Slovana více: Gluthroth a germánská kultura jsou tam vítězi na celé čáře! Jaký to triumf!

Proto, jak Družebničtí Gluthrotha smýkáním jeho podoby po dlažbě potupili, tak jej chtějí Weiszenthalští nádhernými radovánkami oslaviti. Marnotratně vyzdobují zámek; v parku chystají velikolepý banket, v nejprostornějších zámeckých salónech připravují čarovně skvělý ples; a nad zámkem na výšině zařizují obrovský ohňostroj, aby leskem dnešní slávy ozářil dálné okolí.

Četní zvaní hosté z blízka i z dálky, z Příboru i z Vídně, se již sjíždějí. Právě dostavil se Tiegerstreit, již přibyl také mrštný Blumenauer, a rovněž se již přišoural též Aron Tulpenduft, nejúslužnější věřitel Weiszenthalu. Oba potvrzují zprávu, že aspoň do plesu přibude z Vídně pan ministr Frohnheim. Amélie jest celá unešena rozkoší z kromobyčejné pocty, která se touto návštěvou státi má jí, jejímu jmenu, jejímu domu. Noviny, jež jí docházejí, velmi okázale jí k tomu gratulují. Zajisté nebude velkostatkářky na mnoho mil v okolí, jež by jí této pocty nezáviděla. Nenahraditelný Gluthroth jeví se jí dnes v novém, nade vše příznivém světle: co nedostižný množitel slávy Weiszenthalského kmene.

Tiegerstreitovým zámyslům přichází tato šťastná slečnina duševní nálada nejvýše vhod, i spěchá jí využít v nový prospěch německých vymožeností Zlatomírských: v nový a bohdá nejrozhodnější. Vítkovského Mír je dobyt, nyní musí plen pojištěn býti před proměnlivou myslí slabé pleti. Gluthrothovo dílo lze okorunovati jedině vložením koruny na hlavu Tiegerstreitovu. Posud Příborský doktor žil v divném, neurčitém, dvojstranném poměru ke slečně. Obecně byl pokládán za jejího zasnoubence a nebyl jím. Avšak dnes musila tato prozatímnost ustoupiti kýžené jistotě. Jenom s názvem *Tiegerstreit* zůstane Weiszen-

thalský zámek nezdolným hradem německé práce, německé uměny, německé vědy, německého mravu, německé budoucnosti.

Věru prazvláštním spůsobem požádal slečnu Amélii o ruku. Ani slovem nezmínil se o lásce a tím šíře pronesl se o hmotně prospěchové stránce zamýšleného sňatku. A ku podivu! slečna, která přece Lipanského kdysi nazvala nemožným, poněvadž se nezasnoubil z náklonnosti nýbrž z obětovnosti, nepozastavila se nad tím ani pramálo; vyslechla nabídnutí klidně a přívětivě jako kteroukoli jinou obchodní nabídku, podala Tiegerstreitovi pravici a pravila: „Při jiné příležitosti promluvíme o vašem pro mne tak čestném návrhu podrobněji.“

Slečna mu tedy v zásadě dala slib! S hrdou pánovitostí pozvedá Tiegerstreit hlavu. Ohledne se po salóně, pohledne do polí, která zámek obkličují, a „Na kolena!“ zdá se Zlatému Míru rozkazovati jeho pohled. „Na kolena! nový, přísný velitel zahajuje železnou vládu nad tebou!“

Slavnost začíná. Davy městského lidu shromažďují se kolem zámku. Ohňostroj vypálen, a již banket rozvolňuje, rozproudňuje se v bujarý, hlučný život. Zámečtí hodovníci ve světelní, co den jasné záři podávají se nadšenému veselí... Diváci před zámkem trvají v nápadném mlčení, neproniknutelném jako noční tmy, kterými jsou obklopeni: s mrtvou lhostejností poslouchají hudbu, přípitky, zpěvy, pokřiky nahoře v sálech na počest Améliinu i Gluthrothovu zaznívající.

Dávno již odbila devátá. Za nedlouho bude ponocný dole v Družebnicích troubiti desátou. O desáté přijíždí do města Vídenský rychlovlak, s nímžto dnes očekávají pana ministra Frohnheima. Již před hodinou byl mu v ústrety poslán kočár s uvítací deputací. Teď povstává v divácích pod zámeckými okny jakés šumění, jakési hnutí, jako by se tlačili nahlednout do vracejícího se kočáru, a toto šumění a hnutí rozšiřuje se již do zámeckého průjezdu ano již se ozývá na schodech. Radostné tušení proniká plesovníky: „Pan ministr! pan ministr!“ oznamují v zanícení, tvoří dvojřadí ode vchodu k soše Germanii proti oknům, chystají se mu provolati nejhlučnější slávu, a hudebníci kladou nástroje k ústům k pronikavé fanfáře. Amélie, Tiegerstreit i Gluthroth spěchají s nejvyšší blažeností v srdci a s nejlíbějším úsměvem na tváři ke dveřím, aby převzácného hosta pozdravili, tyto se před nimi otevrou — a bledí, ohromení, strnulí potácejí se všichni tři nazpět. Místo ministra Frohnheima vstupují do salónu Kakabus Pařízek, jeho syn Antonín, Čančara s ženou a nedozírná řada Družebnických sousedů, dělníků, sousedek a dělnic, nesouce v rukou palice, vidle, motyky, sekery, pušky. „Sláva buď památce Vítkovského!“ zní jejich pozdrav, a „Sláva českému národu!“ odpovídá množství před zámkem... Bujaří hodovníci ocítili se tváří v tvář tajně umluvenému vzbouření zoufalého lidu.

„Co si přejete?“ táže se Tiegerstreit, nabývaje zase ducha.

„Slyšeli jsme,“ týmže tónem dvojsmyslně odpovídal starý Pařízek, „že jste se, páni, sjeli oslavit Zlatomírského pána: proto jsme přišli, jak jste slyšeli, abychom jeho památku oslavili s vámi.“

„Co si přejete?“ opakoval Tiegerstreit určitěji.

Pařízek pohlednul na něj s přísnou opravdovostí, jako by mu byl říci chtěl: „Jak ty se osmělueš mluviti k nám tímto rozkazovacím

hlasem?“ A nahlas rovněž určitě odvětil: „Přede vším si přejeme, abyste nás tu nechali samotny se slečnou Amélií. Máme s ní řízení v soukromí.“

Nikdo se nehýbal.

„Bude to či nebude?“ rozkřiknul se teď Pařízek a spodkem sáhovky, již v ruce držel, rázně udeřil o zemi.

Ještě sebou nikdo nehnul.

„Tedy ne? Jak se ráčí!“ zvolal opět Pařízek a povznesl sáhovku do výše.

Lid spatřiv to, jal se hrnouti do salónu a povykovati: „Ven s nimi! ven s nimi!“

To působilo. Ženské hosti Améliiny tetelíce se úzkostí rozprchly se do vzdálenějších komnat zámeckých. Tulpenduft a Mojžíš Mietzeles skokem zmizeli ze salónu. Se zády až k zemi sehnutými středem hostů pospíšil si za ním Hagen Blumenauer. Z Vídeňáků nezbyl v salóně ani jediný.

„Mé přání týká se předkem také vás!“ ozval se opět Pařízek velmi rozhodně.

„Pokud jsem živ, neopustím svou nevěstu!“ odpověděl Tiegerstreit a postavil se před Amélii.

„Uvidíme!“ řekl Pařízek suše a zese zdvihnul sáhovku.

Několik siláků z davu vrhlo se na Tiegerstreita. Bránil se jim urputně, avšak ve chvilce ležel na podlaze, svázán provazy.

„Odneste ho!“ pobídnul mladý Pařízek siláky.

Stalo se. Odnesli ho do jedné z vedlejších prázdných komnat.

„Doufám, že z vás, pánové, již nikdo více nechce za Tiegerstreitem?“ obrátil se Kakabus ostrým hlasem k ostatním Němcům.

Všichni vidouce, že by každý odpor byl bezúspěšný, opustili síň. Jediný Gluthroth zůstal.

„Ven!“ podrážděně na něho vykřiknul Pařízek.

„Ven! ven!“ zahřmělo na něho množství.

„Propusťte slečnu! Co žádáte? Já jsem tu pro to, abych vás vyslechnul!“ česky bránil sebe i slečnu ohrožený Gluthroth.

„Ven! ven!“ zahřmělo mu zase v odpověď ze všech úst.

„Vy — vy okamžitě se odtud odstraňte!“ snažil se intendant velitelským tónem zastrašiti lid. „Zpátky! pryč, odvážlivci!“

„Vyvlečte ho ven, toho zuřivce!“

„Vyvlečte ho!“ rozkázal také Pařízek a zdvihnul sáhovku.

Opět vystoupilo několik silákův a hrozebně blížili se Gluthrothovi.

„Zpátky, zpurníci!“ rozlícen zaryčel na ně tento. „Syn smrti, kdo se mně z vás vražedníků přiblíží!“ A chopiv se těžkého křesla, pozvednul je k obraně své i slečnině.

Leč marně. Za chvíli seděl na zemi pevně do kozlíku spoután.

„Podlé skety!“ hučel vztekle mezi zuby.

„Zacpete mu jícen paštikami a tykanci, nenasytovi!“ hlučeli v zástupu.

„Zacpete mu je obligacemi, které na slečnu vystavil Tulpenduftovi!“ hlučeli jiní.

„Ven!“ opakoval Pařízek.

„Oknem! vyhoďte ho ven oknem!“ vykřiknul Čančara.

„Oknem! oknem!“ volal zástup.

A siláci skutečně chopili se Gluthrotha a zanesli jej na okno.

„Řeřuřec! Řeřuřec!“ volal dav před zámkem, poznav intendanta. „Dolů s ním! dolů!“

Siláci se chystali rychle uposlechnouti rozkazů.

V tom zazněl síní srdcelomný výkřik. Siláci se ohledli.

„Můj muž! můj muž!“ volala paní Gluthrothová, připádivši za ohroženým chotěm, a sklesnuvši před Pařízka na kolena, prosila úpěnlivě o smilování.

„Smilování? Znal on smilování?“ vzkřikla Čančarová.

„Neznal! Ať zhyne! Shoďte ho!“ rozhodovalo množství.

„Ticho!“ velel Pařízek, sáhovkou mávaje.

Lid se odmlčel.

„My jsme přišli pro své právo, ne pro krev. Ať je živ!“ rozsoudil Kakabus.

V lidu se ozvalo reptání.

„Kdo chce krví znesvětit dům Vítkovského?“ otázal se Kakabus davu.

Lid utichnul na prosto.

„Odstraňte Gluthrotha!“ poručil Pařízek silákům.

Poslechli.

„Odejděte paní!“ vyzval ještě Pařízek intendantku.

Zašla za chotěm.

Vůle davu byla posléz vyplněna. Zůstal s Amélií samoten.

Slečna byla posud seděla na pohovce v luzném útulku z cizopásných pod Germanií do půlkruhu nakupených květin. Teď se vzchopila i prohlásila odhodlaně: „Takto, samotna vůči tak četnému množství, bezbraná vůči ozbrojeným nemohu a nechci s nikým jednati o ničem.“

Mladý Pařízek přeložil to lidu do české řeči.

„Podíváme se na to!“ odtušil Čančara rozčileně.

Sednuv si před Amélii, jme se jí starý Pařízek lámanou němčinou co možná klidně vysvětlovati, co Vítkovský Zlatým Mírem Čechům vystavěl, a po tom ji velmi důrazně upozorní na to, že Zlatomírský pán jak ústním osvědčením veřejným tak poslední vůlí české pracovnictvo všech tříd, teď z díla vypuzené, učinil právními spoluděldici své pozůstalosti, pokud by se neodrodili. Že však zůstali Čechy, dokazuje právě jejich přítomnost. Pracovnictvo slečně ničehož neprodalo, a proto nyní sobě lid přichází pro své právo. I vyzval Pařízek slečnu, aby se uvázala, že splní závěť svého předchůdce, a syn a Čančara jeho vyznání opětovali.

Amélie vyslechla Kakabusa s napjatou pozorností. Všecka povrchnost, s jakoužto dříve zprávy o Vítkovském poslouchávala, zmizela před hrozebnou nebezpečí jejího postavení. Teprvé nyní pohledla do novějších Zlatomírských dějin s nejhlubší opravdovostí, a záměry Vítkovského počínaly v jejích očích pozbývati ráz přehnaného podivínství, ano podoba tohoto muže dobírala se v její mysli tahů nevšední vznešenosti. Byla odhodlána, promysliti, co jí dnes připadalo, za klidných okolností zevrubněji a snad na nějakém činu se ustanoviti, však určité

rozhodnutí sama vůči ozbrojenému davu, hrdá Němkyně vůči národovcům nižšího řádu, nikterak nechtěla ni před se bráti ni prohlašovati. Zůstala neodvratně na tom, že lidu nepovolí v ničem.

Vystoupivši na podstavec Germanie, projevila tuto nezlomnou svoji vůli delší německou řečí, přijatou s rostoucím odporem všech, kdo německy rozuměli, a při jejím skončení sledovanou nevýslovným hlukem a hřmotěním všech, kteří se od druhův její jádro dozvěděli.

Všichni se drali ke slečně, všichni hněvně mávali nástroji, kterými byli ozbrojeni, všichni na slečnu rozkacenými hlasy volali: „Právo! učiňte nám po právu! Slibte nám, že to učiníte!“ „Ať to podepíše! Ať to odpřisáhne!“ křičeli jiní. „Ať odpřisáhne, sice nevyjde zdráva! Sice zahyne, jako my hyneme!“

Mladý Pařízek zapřísahal slečnu, by povolila. Otec jeho ji chránil, co mohl. Vše marno!

Nejrozlícenější z davu prodrali se k Amélii, vnucovali jí papír a péro, by sepsala a ztvrdila, čeho vymáhají, drželi jí před očima krucifix, aby přísahala, že podpisu svému dostojí, strhli ji s podstavce, strhli ji k zemi, přinutili ji, aby klekla, pozdvihli jí prsty pravice k přísaze, volali na ni, aby vyřkla slib: avšak Amélie zůstávala stejně pevna. Tu vzkřiknul jeden ze zuřících v největší rozvzteklenosti: „Tedy zemři s námi, Němko, když nechceš s námi žít!“ a dlouhý nůž v jeho ruce vyšvihnul se nad Amélií, zamířen na její prsa.

Ráz — a byla ztracena. „Pomoc! pomoc!“ zastenala ještě.

V tom se širokého okna, jímž prvé Gluthroth svržen býti měl, zavzněl do vřavy všepronikavý hlas: „Zadržte! zadržte!“

Všichni poznali tento hlas, jediný, který měl moc, zastaviti rozbouřený příboj zuřivého množství.

Nadlidskou silou prodral se mladý Lipanský skrze dav k Amélii a postavil se mezi ni a rozkacence.

Zvěst o násilném vtrhnutí řemeslníkův a dělníkův do Zlatého Míru letem rozšířila se Družebnicemi. Rozárka, jež také se byla přišla podívat na ohňostroj a s mladým Pařízkem v předzámčí se pozdržela, uslyšela od tohoto, nač se lid chystá, a bojíc se, aby její ženich při tom nepřišel o zdraví neb dokonce o život, přichvátala bezdechá domů, prosíc doktora Lipanského, aby pospíšil ho zachránit. Ustrnuv nad jejími zprávami, odkvapil doktor na zámek a vida, že do něho jinak nepronikne, dal se vyzvednouti v otevřené hlavní okno tanečního salónu a s nasazením života dostal se tak na dějiště hrůzy.

Promluvil k lidu. Zabezpečil jej, že slečna spatřivši bezedno bídy, do jaké liší její přátelé uvrhli bezviné, práci a vzdělání milující město, spravedlivou při trpících zajisté zase uvede na stolec vítězství, a požádal je jmenem národní cti, aby klid Zlatého Míru více neporušovali.

Po té opustil s Amélií salón.

Naleznuv v sousedních pokojích uděšené hodovníky, pravil k nim přísně: „Ne kdo vraždu páše, ale kdo k ní do rukou dýku vnutil, jest zločinec největší,“ a vyvedl je v bezpečí. Houfcové park obkličující na žádost Lipanského všude bez překážky je propustili. Vysvobození pospíšili do Rudova, zde najali povozy a dali se zavesti do Příboru.

Jediná Amélie přála si zůstati v Družebnicích. Vzav ji tedy pod paží, ze zazámeckých polí, kamž hosti byl vyvedl, vešel s ní oklikami do města. Tam přílišným pohnutím zachvácena podlehla mdlobě. Lipanský viděl se nucena vzíti ji do náručí a takto zanesti ji v dům přátelský. Amélie v nevědomí pevně objímala jeho šíji.

Výškovi ochotně přijali slečnu v opatrování. Lipanský zůstal u ní, až péčí Hojenského poněkud okřála.

Když se loučil, podala mu ruku a poprosila ho: „Viďte, pane doktore, že mne brzy zase navštívíte? Zůstaňte mým osobním protivníkem, musíli to býti; ale staňte se aspoň mým rádcem k vůli svému lidu, který vás tak miluje!"

Slíbil jí všecko.

Celé Družebnice zůstaly v tu noc na nohou. A rovněž na Zlatém Míru nevyhasla světla. Poněvadž němečtí dělníci, oddavší se jako jejich panstvo hodování, polozpiti z něho byli uprchli, zůstal veškeren zámek v držení vniklého množství. Toto dlelo v něm v tichu skoro tak děsném, jako byla předchozí vřava. Bylo to ticho nekonečné hrůzy před nejbližší budoucností. Spánek je míjel, jídla i nápoje se mu protivily. Čeho jedině se dotekl, byla socha Germanie. Vycházející slunce nenalezlo z ní než kupku sádrových střepů. (Dokončení.)

Sáša.

Z N. Někrasova přeložil

Hynek Mejsnar.

I.

Jako matka nad synovským rovem
stená kulich smutným nad domovem,
oráčli si v dálce zapěje,
stesk se dlouhý v srdce zareje;
lesli začne, osyka, bor nízký —
neveselýť obraz rodné vísky!
Proč mi mlčí pohněvaný um?..
vděk mi zvučí známých lesů šum,
milo zřít mi známé nivy, prahy —
jen se rozpal vzněte duše blahý,
v každou drahé půdy šlépěji
všecky vroucí slzy proleji!
Srdce se již zlobou nerozchvívá —
dost v ní pravdy, radosti nemívá. — —

Rodná země! z duše zášť se ztrácí,
milující syn se k tobě vrací.

Byť i na tvých nivách stepnatých
zhynulo sil mnoho srdnatých,
byť i smrtnou úzkost, hoře časné
naháněly tvoje bouře strastné
na mou plachou duši — přemožen
před tebou se kořím nábožen!
Vášně mocné zhnětly sílu tvrdou,
rány těžké hnuly vůlí hrdou,
na mé Musy věnce svatební
pěju písně žalné, pohřební.
Před tebou mně plakat není studem,
za tvou lásku žebrat není bludem —
přej mi rodného slast náručí,
trýzeň má se trýzni odučí!
Zdrcen žitím já již brzo zhynu —
macechou máť není bloudu synu:
jak jen k ní se náruč rozbočí —
řinou slzy, síly naskočí,
div se stane: niva chudotvárná
projasní se náhle, pyšná, čárná,
temením les mává klidněji,
slunce zírá s nebes vlidněji . . .

Vesel vjel jsem do budovy chmurné,
ježto v dumy vtělivši se vzpurné
kdysi verš mi krutý vnukala . . .
jak jsi zbledla, zpustla, zstarala!
Nudno bude v ní . . . Ne, radší vjedu,
chvíle vhodňáť, nyní ku sousedu;
tam mě mír a štěstí ovane . . .
slavní lidé — moji krajané!
Slavní lidé! Poctivost jich dítkem,
lesť jim hříchem, pýcha cizím kvítkem.
Jakž as věk svůj žijou lidičky?!
on již člověk chorý, staříčký,
stařenka pak mnohem mladší není . . .
rád bych také zočil k potěšení
Sášu, dcerku jich . . . Hle, vrata: nu,
všeli tam jak dříve zastanu?

II.

Dobří lidé, jak jste žili hravě,
milou dcerku jako oko v hlavě.
Rostla jako kvítek paloučka
na vsi stepné Sáša snědoučká.

Vším jste tiché dětství obklíčili,
jak jen chudé síly vystačily,
rozsvítit jen v této hlavince
zapomněli jste, ach, Sášince.
Knihy děcku — toť jsou muka hloupá,
vesnický v nich rozum nerad dloupá;
hloub však utkví v tichém polání
jasné duše první kořání,
jasněj, krásněj ruměnec se rděje . . .
Dítko vaše — bůh se na ně směje —
těká bujně, jako úhel plá
vlažné očko, život z něho hrá,
snědé, plné do růžova líčko,
brvy hedbáv, plečko na jablíčko.
Bez starosti, vášní vzkvítalo,
a již šestnáct jar je zlíbalo . . .

Usne Sáša, záhy s lože skočí,
černou kosu vplete do vrkočí,
zběhne ven, a šírém na poli
sladce, volně dýše, svévolí.
Ať si stezky po té oné straně —
směle bujná nožka spěje na ně;
čeho medle báti se tu má? . . .
všecko v tichý klid se zadumá,
sosny vrškem vábně kolébají,
zdá se, že si tajně šepotají
vlnky v lůně svěží zeleni:
„Chodče mdlý, skoč v naše sklepení,
pro dobrou ti rády pro památku
poskytneme, co jen ráčíš, chládku.“
Všude pokoj — plesá příroda,
pohodlíčko všude, svoboda!
Polem kráčíš — květy, samé květy,
nebe, slunce směje se ti v střety;
od mlýna jen kvěl a žaloba:
potok v poutech — hořkáť poroba!
Ubohý! jak rve se, vzpírá proti,
stříká pěnou, šumí, víří, hřmotí!
nelze prorvat hráze stavidlo,
nelze ujít: — „Tak zní pravidlo“ —
myslí Sáša „marno zpečování“ . . .
Kolkol život v plesném radování —
ručí Sáše, že vše lásky plod . . .
Sáša nezná pochybnosti svod.

Po černé, hle, roli po zorané
zem kypříce, brodí vesničané —

Sáša soudí: spokojený lid,
mírně chrání prostý žití byt;
onať ví, že darmo půdu drahou
nezalévá potem, krví vlahou . . .
Veselo zřít veskou rodinu,
jak v zem vrhá semen plodinu;
přerozkošno, nivo, matko živná,
zřít, jak klasy metáš přepodivná,
jak ty zrnem hustým nalitá
hrdě stojíš přímá, zlatitá!
O mlácení, ó tu sladko smát se!
Družně lehká závodí si práce,
ohlas lesů, polí v záchvatu
zrovna křičí: „Chvatu do mlatu!“
Požehnaný zvuk ten koho zbudí,
celý den své mysli nezatrudí!
Sáša prosne — běží na humna.
Slunce ještě spí — tu za šumna
pološerem právě stádo hnali —
jak podmrzlé bláto našlapali
koně, ovce! Mlíkem teploučkým
páchne vzduch — hle chvostem hebounčkým
hrajíc vozem za mandelným kráčí
pěkně, jak se sluší, hříbě stračí.
Z otevřené rejhy paří se,
u krbu kdos v ohni září se;
na humnech jen ruce vymihují,
vysoko se cepy vyšvihují,
stíny jejich v dyšném pospěchu —
brzy den je pošle k oddechu.
Sáša sbírá květy polní v stuhy,
od dětinství srdci milé druhy.
každou travku polí sousedních
znala jmenem dobrých, výstředních:
v pestré směsi známé zvuky ptačí
rozeznává ráda, hmyz si značí . . .

Sáša není doma, a již poledne.
„Kde jsi Sášo? oběd vystydne.
„Sášo, Sášinko!“ . . . s zažloutlé nivy
slyšet prostý nápěv překotlivý;
náhle v dáli „hou!“ se rozlehne:
ve věnečku modrém vyšlehne
nade klasy bystře černovlásek . . .
„Hle ho! kde se octnul konipásek!
„E! ba to už žitko přese klas
přerostla ta holka!“ — Co pak zas? —
„Co? nu pranic! chápej si jak umíš!

Co teď třeba, sama porozumíš:
Dozralému klasu — statný srp,
vyrostlé dívce — mladý muž a krb.“
— Tohle ještě, bodejť, šelmo starý! —
„Děj se co děj, brze půjdem z fary.“
Mudrujíce takto staroši
Sáše vstříc jdou; v křoví zabočí,
přikradou se vhodně, na bobečku,
s náhlým křikem „Chytil jsi se, střečku —“
Sášu lapnou a jak milo jim
zřít se s dítkem bujným se svojím . . .

V zimní soumrak chůví povídačky
Sášu baví. Z rána na klouzačky:
v saňky sedne, šipkou po ledě
s kopce letí, šťastná, po sledě.
Chůva křičí: „Nezabij se, dítě!“ —
Sáša saňky pohánějíc hbitě
žene dolů — aj tu v rozběhu
saňky šourem — Sáša do sněhu!
Zcuchala si vlasy, kožíšek má vroubek —
sníh si střásá, směje se, holoubek!
Nedurdí se chůva pro zmary:
ráda slýchá smích ten bujarý . . .

Neminulo Sáše znáť i žaly:
lkala Sáša, když les vyrubali.
I teď bolně oplakává les —
kolik padlo kudrnatých břez!
Za starou tam zachmuřenou jedlí
červené si kalinky zasedly,
tam se vznášel doubek zdařilý . . .
v korunkách se ptáci dvořili,
zvěř se všaká kryla houštinami . . .
Náhle přišli ze vsi s sekerami —
zaduněl les, vzúpěl, zapraštěl . . .
postřeh zajíc — a pryč zajížděl,
schovala se liška v brloh tmavý,
ostražitě ptáček křídla staví,
mravenеček vleče rozpačit,
co jen namátlo se, pod pažit . . .
Práce lidská při písních si hoví:
jako kosou lehá osykoví,
s třeskotem svou suchou březinu,
klučí z kořen vzdornou dubinu,
starou sosnu zprva podtínali,
lapačem ji potom rozkývali,

svalivše ji, po ní běsnějí,
aby k zemi lehla těsněji.
Tak po dlouhém boji skoliv reka
na mrtvole vrah se ještě vzteká.
Obrazy ty smutné utkvěly:
vršky osyk stonem úpěly,
z rozseknuté břízy starožitné
tekly slzy jako krupobitné,
loučíce se vzdechem posledním
propadaly v lůně podzemním...
Ulehla si pozdě smrti metla.
Na nebesa vzešla noční světla,
zkáceného lesa nad ovzduch
rozklenul se luny jasokruh —
trupy stromův nepohybně leží;
součí skřípe, láme se a ježí,
listí kolem v šumném třepotě...
Po bitvě tak v noční mrákotě
poraněný sténá, klne, zove...
nad krvavým polem vítr plove,
v padlou zbroji plano udeří,
vlasem mrtvých bojcův začeří!
Stíny chodí po pněch pobělelých
tenkých osyk, břízek kosmatělých;
nízko sletla, kroužíc loukotí
sova, křídlem o zem drkotí;
žežulice zvučně v dáli lkala,
kavka jako pominulá štkala,
nade stromy plaše létajíc,
sirých dětí marně hledajíc.
Klubkem spadla s stromu havěť kavčí,
rozvírala žlutý zobík dravčí
skáčíč, sršíc... křik jich morousil,
až je potom mužík zardousil...
Z rána práce znova zakypěla.
Sášiny však nožky neviděla,
za měsíc až — přišla. Zří tady
vzryté hroudy, kmenů hromady;
jenom smutně kloníc ratolesti,
staré sosny stály v různoměstí,
jak když na vsi zbudou samotni
staří lidé na den robotní...
Vrchní větve tak se hustě spletly,
jak by se tam hnízda ptáků shnětly,
kteří dle slov staré Vošatky
dvakrát v půlvěk mají omladky.
Zdá se Sáše, že už doba plná.
Brzy vzletne chasa kouzedlná,
divní ptáci na pni přibudou,

píseňky jí divné zahudou.
Naslouchajíc čile Sáša stála . . .
podvečerním nachem záře plála —
přes sousedních lesů, vrchů lem
slunce pyšným nebes ruměnem
pronikalo střelou paprslnou,
přes ně táhlo plosou zrcadlnou,
na dalekou stlalo vršku mýť
světla, stínů nepohybnou síť . . .
Dlouho v noc tu, nesmýkajíc řasy
Sáša dumá: co zapějou asi?
Těsnem, dušnem jizba navřela.
Sáša nespí, však je vesela:
pestré sny se prohánějí živě,
tváře rdí se žárem nestydlivě,
ranní spánek její silen, tich . . .
klidný zábřesk vášní dívenčích
jak je čárný, něžný na východu!
není v srdci bujném muky, hlodu:
bouře blízka, ale chmury plen
pokaziti váhá smavý den,
jak by želel . . . a den ještě jasný . . .
on i v bouři bude divokrásný,
ale bouřka hrozí bezděky . . .
tyli duše sličné obleky,
tali líčka jako malovaná
žalem zvadnou, slzou rozorána?
tuli zbujnou vůli pokoří,
tvrdá vášeň až ji umoří? . . .
Varte mimo, mraky zloposupné!
hrdy silou, zvůle běsné, zpupné:
S vámiliž má snést boj dívčina,
stepní slabá, plachá bylina? . . .

(Dokončení.)

Knihy redakci OSVĚTY zaslané:

Novočeská bibliothéka. Číslo XVIII. Václava Vladivoje Tomka Dějepis Prahy. Díl III. Nákl. Musea království českého. V komisí u Frant. Řivnáče. V Praze, 1875.

Časopis Musea království českého 1875. Redaktor Josef Emler. XLIX. ročník. Svazek II.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém. Roč. X. Seš. 1. Redaktorové: Jos. Šolín a Jos. Schulz. Nákl. spolku. V komisí Fr. Řivnáče. V Praze, 1875.

Stručný všeobecný slovník věcný. Seš. 25. Redaktor Jak. Malý. Dílu III. seš. I. Nakl. I. L. Kober, v Praze, 1875.

Výňatky z grammaticko-fraseologického českého slovníku, jejž sestavil Fr. Kott. Nákladem spisovatelovým. V Praze, 1875.

Národní bibliotéka. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 214. a 215. S. Podlipská 2. Fr. L. Čelakovský II. 3. Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1875.

Gusle. Ohlasy černohorské. Podává dr. Siegfried Kapper. Nakladatel J. Otto. V Praze, 1875.

Laciná knihovna národní. Čís. 105—108. Skaláci od Al. Jiráska. V—VIII. Nakl. týž.

Z paláce a z kláštera. Od Václava Štulce. Tisk a náklad kniht. Cyrillo-Methodějské. V Praze, 1875.

Matice lidu. Roč. IX. čís. 3. Česká válka od r. 1618 do roku 1622. Sepsali setníci T. Thille a F. Čenský. V Praze, 1875.

Osvěta lidu. Krátká rozprava o lýkozroutech čili kůrovcích. Od Ant. Fleischra. Nakl. J. Otto.

Paleček. Red. Aug. Nevšímal. Roč. III. seš. 12. Nakl. týž.

Příspěvek k studiu klinickému fysiologie mozečku. Podává mdr. J. V. Drozda. Nákl. vlastním. V Praze, 1875.

Kytice. Sbírka pro mládež. Sv. III. Andulčin Černouš. Blažena a Matilda. Náš žebrák. Oběd na poli. Povídky od Fr. Pravdy. Nakl. I. L. Kober.

Úplný převod měr a vah posavadních na metrickou a naopak. Seps. Fr. K. Opa. Nakl. Fr. A. Urbánek. V Praze, 1874.

Nejlepší humoresky cizojazyčné. Sv. I. Nákl. Jos. R. Vilímka. V Praze, 1875.

Laciná bibliotéka pro mládež. Seš. 13. a 14. Red. J. L. Mašek. Šťastní umělci. Povídka J. L. Maška. Obrazy z přírody. Od J. L. Maška. Nakl. J. Otto. V Praze, 1875.

Truchlozpěvy, rady a nápady Emanuela Pyšišvora. Nákl. J. R. Vilímka.

Kniha pro každého rolníka a hospodáře. Napsal Josef Dumek. Seš. VII. Nakl. Vl. Žákovský. V Olomouci, 1875.

Král Ferdinand Dobrotivý. Stručný nástin života a působení jeho. Nakl. J. Otto. V Praze, 1875.

Lumír. Roč. III. čís. 24—26. Red. Sv. Čech a S. Heller.

Vesmír. Red. prof. dr. Č. Kotal a prof. Fr. Nekut. Roč. IV. Čís. 16—18.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Roč. I. Čís. 6.

Budečská zahrada. Roč. VI. Čís. 9. Red. J. L. Mašek. Nakl. J. Otto. V Praze. 1875.

Seznam českých knih a časopisů, které na skladě má J. Otto v Praze.

Hymna učitelská. Složil Frant. Josef Pelz. Tiskem Em. Starého, v Praze. 1875.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;
jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 9. Sešit zářijový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL II

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

☞ Číslem tímto končí se *třetí* čtvrtletí letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je co nejdříve obnovili.

Administrace Osvěty.

Knihy redakci OSVĚTY zaslané:

Dějiny národa bulharského. Dle původních pramenů sepsal Konst. Jos. Jireček. Seš. 1—3. Nakl. B. Tempský v Praze, 1875.

Slovník českofrancouzský. Sestavil K. Faster. Nakl. F. A. Urbánek v Praze, 1875.

Stručný všeobecný slovník věcný. Redaktor J. Malý. Dílu III. seš. 2. (Fezzan—Fraktura). Nakl. I. L. Kober v Praze, 1875.

Českomoravská kronika, sešit 94. Nakl. týž.

Album Slovanských listů pro zábavu a poučení. Vydavatelé Ant. Capek a Jos. Dürich, red. F. L. Procházka. Ročn. I. seš. 1. V Jičíně, 1875.

Příhody, jež na cestě do Carohradu a zvláště v zajetí svém zkusil a sepsal Vácslav Vratislav z Mitrovic. Vydání čtvrté. Nakl. F. A. Urbánek v Praze, 1875.

Bibliothek slavischer Poesien in deutscher Übertragung. Redaktor Jos. Wenzig. I. Band, 1. u. 2. Heft. Nakl. týž.

Die Čechen in Preussisch-Oberschlesien. Von einem Slaven. Nakladatel týž.

Výňatky z grammaticko-fraseologického českého slovníku, jejž sestavil prof. Fr. Kott. Nákladem vlastním. V Praze, 1875.

Amor a Psyche. Bajka Lucia Apuleja, s přídavkem několika jeho novel. Přel. prof. J. Vondráček. Nakl. F. A. Urbánek v Praze, 1875.

Nová knihovna mládeže. Redaktoři M. Weinfurt a F. A. Zeman. Ročn. V. číslo 5.: Ctnost šlechtí, povídky od J. Přibíka. Nakl. týž.

Vlasť. Kytice z básní vlasteneckých, kterouž uvil J. Zapletal. Nakl. týž.

Selské novely, sepsal Björnson Björnstjerne, přel. Hynek Mejsnar. Nakl. týž.

Národní bibliotéka. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 216—219. (H. Jireček, F. L. Čelakovský, S. Podlipská.) Nakl. I. L. Kober v Praze, 1875.

Divadelní bibliotéka. Sv. 139. a 140.: Epigram. — Matka před soudem. — Služebnice své paní. — Skoroměl čili domnělý rohoun. — Věrný služebník svého pána. Nakl. J. Pospíšil v Praze, 1875.

Nový divadelní repertoir. Sv. XI.: Fučík. Nakl. F. A. Urbánek v Praze, 1875.

Laciná knihovna národní. Číslo 109—113: Zlatý muž. Román od M. Jókaie, přel. F. Brábek. Nakl. J. Otto v Praze, 1875.

Básnická čítanka. Mládeži vyšších tříd měšťanských sestavil A. Kosina. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně, 1875.

Veselý společník na cestách. Seš. 4. a 5. Nakl. týž.

Čítanka pro vyšší dívčí a měšťanské školy. Sestavil J. Č. Formánek. Nakl. F. A. Urbánek v Praze, 1875.

OSVĚTA

Jan Hýbl.

Zpomínka biografická, kterouž podává

Ant. Rybička.

.... Forsan et haec olim meminisse juvabit.
Virg.

Bude tomu právě nyní čtyřiceti let, když jsem v společnosti několika svých známých o tak zvané *májové slavnosti* (vzkříšení páně) procházel se na Volšanském sv. poli, prohlížeje tamní tu nádherné a velikánské, tam zase jenom skrovné pomníky a kříže náhrobní a čítaje epitafie jejich, prósou i veršem, a jazykem latinským, německým i českým (tyto ovšem s všelijakou orthografií a prosodií) složené a sepsané. Na jednom takovémto malém náhrobníku, jejž jsme schválně delší čas byli hledali, četli jsme tento český nápis:

Jan Hýbl, český spisovatel a korrektor v Praze,
umřel dne 14. května 1834 v 48 roce věku svého.

Truchli vlasti, on jest v hrobě,
Jenž tě věrně miloval;
Život obětoval tobě,
Za to tam odměnu vzal! 1834.

Vyrozuměvše z krátkého tohoto epitafia, jež — jak se podobá — vzešlo více z přátelské upřímnosti, nežli jakéhos básnického nadšení, že prostý náhrobník tento kryje tělesné pozůstatky *Jana Hýbla,* byli jsme všickni dojati trpkým bolem nad ztrátou tohoto pro svou srdečnost, přívětivost a spisovatelskou horlivost času svého vůbec milovaného muže, moje srdce však bylo tehdáž zvláště sklíčeno a mysl má hluboce skormoucena.

Neboť byl jsem J. Hýbla jakožto vysoce úrodného spisovatele a horlivého vlastence poznal již záhy, ano téměř v dětství svém, po-

něvadž jeho práce literární: *Rozmanitosti, Hyllos, Jindy a Nyní, divadla a rozličné povídky* v městech Skutči a Litomyšli, kdež jsem strávil první léta své mladosti, nemálo byly rozšířeny, a já s velikým potěšením bedlivě v nich čítal a obsaženým v nich náučným a kratochvilným čtením sebe i jiné domácí a spolužáky své bavíval a vzdělával. — Přišed napotom do Prahy za vyššími studiemi nabyl jsem ihned v prvních měsících svého tam přebývání, (prostředkem několika starších krajanů a jiných známých) žádoucí příležitosti, osobně poznati dobrosrdečného a žertovného J. Hýbla, ovšem tehdáž již na zdraví sešlého a poněkud churavého; čímž veškeré jeho dosavadní práce literární a jeho působení vlastenecké staly se mně ještě zajímavějšími a důležitějšími, jakož i úmrtí jeho — nedlouho na to dne 14. května r. 1834 se údálé — mne zarmoutilo hluboce.

Jakož pak Jan Hýbl času svého byl jedním z nejpilnějších a nejplatnějších dělníků na národa roli dědičné, měl jsem za to, že ti, kdož s ním již před tím delší čas důvěrně obcovali, o to se postarají, aby mimo nadepsaný skromný náhrobník tolikéž sepsáním širší jeho biografie a vydáním jí u veřejnost památka muže o povznešení literatury domácí a vůbec o naši oživost národní tak zasloužilého v paměti lidu našeho trvale se zachovala. Avšak kromě krátkého nekrologu v *Květech* z roku 1837 (4 příl.) a stručné správy biografické v Michlově *literárním Letopise* z r. 1839 obsažených, nedočetl jsem se ničehož více o soukromém životě a literárním působení Hýblově. Chtěje pak památku tohoto spanilomyslného krajana svého alespoň jakž takž obnoviti, podal jsem širší poněkud biografii jeho do Slovníka Naučného, při čemž ovšem — hledíc k úzkým mezem podobným biografiím tam vyměřeným — musel jsem se zdržeti všelikého podrobnějšího rozbírání literární činnosti Hýblovy a líčení veškerého tehdáž hnutí a života vlasteneckého.

Nabyv pak od té doby z dopisů a rozmluv s bývalými přáteli a literárními vrstevníky Hýblovými i z jiných ještě pramenů hojnějších a zajímavých dát a zpráv jak k životopisu Hýblovu se vztahujících, tak i ku charakteristice celé doby tehdejší nemálo se hodících: sestavil jsem přítomné sepsání a podávám je co pomůcku k účelu právě jmenovanému jakož i pro obnovení a zachování památky Hýblovy v listech těchto u známost veřejnou.

Jan Kř. Hýbl narodil se dne 3. září r. 1786 v České Třebové v Chrudimsku z rodičů Josefa a Alžběty Hýblových, kteří držíce tam dům živili se obchodem krupařským a mimo právě jmenovaného syna Jana měli ještě několik dítek, z nichž nejstarší Josef byl později učitelem na škole v Městci Heřmanově. Mladší jich syn Jan byl chlapec nad míru vtipný a chápavý, avšak velice živý a čtveračivý; pročež také na místě aby sedal doma u stolku při knize, nalezti býval všude, kde bylo činiti o nějakou hru a kratochvíli dětskou aneb o nějaké dobrodružství čtverácké, při čemž ovšem nejedenkráte — spadnuv s stromu a střechy nebo do vody — přišel i v nebezpečenství zdraví a života.*)

*) Jmenovitě skákaje jedenkráte se společníky svými přes strouhu u tak nazvaného Podbranského mlýna, spadl tak hluboko do vody, že odtamtud

Že byl však H. nadán pamětí výbornou a chápavostí nevšední, věděl vždy dobře odříkávati své lekce školní, ačkoliv doma zřídka kdy čemu nazpamět se učíval, anobrž obyčejně teprv na cestě do školy to, co mu bylo uloženo, několikráte sobě pročetl a vše to tak dobře pochopil, že jsa napotom ve škole od pana katechety nebo učitele na to vyptáván k všelikým otázkám tak dobře odpovídal, že se mu od nich obou obyčejně hojně dostávalo pochvaly. — Avšak třeba že H. jako chlapec školními věcmi doma málo se zanášel, nicméně liboval si již tehdáž zvláště večerního času zimního, když se nemohl na venku s kamarády proháněti, v čítání knížek kratochvilných, tak zvaných kronik: o Jenovefě, Brunsvíkovi, císaři Oktaviánovi, Enšpiglovi, Štilfridovi a podobných k tomu povídek čarodějných, anobrž i staré historické knihy jako V. Hájka a F. Beckovského, pokud zavírají v sobě staročeské bájky a jiné věci kratochvilné a dobrodružné, zaujímaly pozornost našeho Hýbla a poutaly jej k stolku, kdež on obyčejně napotom vše to, čeho se byl takto dočetl, svým domácím a jich spolusousedům i spolužákům svým vypravoval a opakoval.

Že H. při své neobyčejné chápavosti a duševní způsobilosti nemálo v škole domácí prospíval, radili tehdejší katecheta a učitel Českotřebovský, když měl ze školy tamní vystoupiti, rodičům jeho, aby jej nedávali na nějaké řemeslo obyčejné, anobrž aby jej poslali raději k Piaristům do Litomyšle, by tam navštěvoval německé třídy normální a napotom jíti mohl — tak jako starší bratr jeho Josef — na učitelství, aneb dokonce aby studovati mohl dále v školách latinských. K radě této zavezl otec Josef Hýbl na začátku měsíce října r. 1798 syna svého Jana, jenž byl tehdáž nastoupil v 13. rok věku svého, do Litomyšle k jmenovaným kněžím Piaristům, kdež přijat jest do německé normálky. — Jakož byl Jan H. až dosavade, pokud navštěvoval školu Českotřebovskou, jenom malé píle věnoval učení školnímu, obracel naopak nyní všeliký zřetel svůj ke škole a přikládal své mysli a paměti k uloženým prácem školským s takovou bedlivostí, že — ačkoliv mu s počátku nemálo bylo zápasiti s cizím, dosavade neobvyklým jazykem německým — vynikal v krátkém čase téměř nade všechny své německé i české spolužáky. — Skončiv v Litomyšli hlavní třídy německé, přešel H. na tamní gymnasium, jež se tehdáž skládalo z pěti tříd: principie, gramatiky, syntaxi, retoriky a poesie — a pokračoval i tu v studiích svých s takovým prospěchem, že po všechny třídy býval mezi předními žáky. Za to požíval také H. náš po celý ten čas úplné lásky a důvěry všech svých učitelů, anobrž byl i miláčkem všech svých spolužáků a to v takové míře, že se všickni jako o závod o jeho přátelství a kamarádství ucházeli a nezřídka, vidouce, že milý jich „Honzíček Hýblův“ tomu neb onomu z nich přednost v přízni před ostatními dává a důvěrněji s ním zachází, za tou příčinou vespolek se hádali a nešvařili.

Když byl H. v poslední třídě humanitní, ozýval se ryk a lomoz válečný téměř po celé Evropě a vítězné zbraně francouzské hrozily a

---

polomrtvý byl vytažen. Příběh ten byl napotom také neznámým jakýmsi veršovcem — nezkušené mládeži ku výstraze — v písničku uveden a v okolí tamním šíře rozhlášen.

blížily se tehdáž také již naší vlasti české. Činěny jsou proto k obhájení jejímu rozličné přípravy, jmenovitě zřizovány nové pluky a sbory zemských obranců (Landwehre), při čemž jmenovitě vyzýváni také dospělejší studující z tříd vyšších k dobrovolné službě válečné. Vyzvání tohoto uposlechlo tehdáž v Praze i v Litomyšli několik známých našeho Hýbla, čímž také v něm vzešla tenkráte chuť a žádost s musami se rozloučiti a „místo knihy a kalamáře chopiti se pušky a patrontaše.“ Avšak když se rodiče jeho o tom dozvěděli, rmoutili se nemálo nad tímto úmyslem jeho a zbraňovali mu v tom naprosto, a jmenovitě matka Alžběta, jsouc o zdraví a život milovaného syna svého vysoce starostliva, zrazovala jej důtklivě z toho, anobrž zaříkala jej s očima slzavýma, aby naprosto upustil od takového předsevzetí svého. Hýbl dal na to přání a žádosti svých upřímně milovaných rodičů místa i vzdal se docela svého úmyslu válečného a skončiv r. 1803 studie gymnasijní v Litomyšli odešel v podzim na to do Prahy, aby se tam oddal studiím filosofickým.

V Praze navštěvoval H. asi po dvě léta přednášky filosofické, načež přešel do techniky čili obnovené a rozšířené tehdáž (r. 1802) bývalé školy inženýrské, poněvadž přednášené tam praktické vědomosti jej více zaujímati se zdály, nežli věci, jimž se vyučovalo na ostatních třech fakultách university pražské.

Jakož výše připomenuto, byl sobě Hýbl již jako chlapec v domě otcovském a napotom také jako studující v Litomyšli liboval v čítání českých knih; přišed do Prahy oznámil se tam nedlouho na to s několika mladšími i dospělejšími muži, kteří se horlivě ujímali zanedbaného tehdáž jazyka domácího a zasazovali se o jeho oživení a vyzdvižení; jakož byli: bratří Thámové, Šedivý, Štěpánek, Rulík, Ziegler a j. v.; navštěvoval k jich povzbuzení česká čtení — času toho nemálo horlivého — J. Nejedlého, čítal pilně starší i nově vycházející české knihy a časopisy, docházel do Krameriusovy České expedice, kde se tehdáž shromažďovali téměř veškeří literáti a vlastenci čeští; chodíval taktéž do českých her divadelních, jenž se tenkráte každou neděli odpoledne na Malostranském divadle provozovaly a oznamoval se takto s všelikými předsevzetími a ústavy, jež vůbec směřovaly k oživení národnosti naší a zvelebení literatury domácí.

Takto nabyl H. nejen důkladné známosti jazyka a literatury české, anobrž oznámil se již tehdáž také s hlavními příčinami našeho národního úpadku, jakož i s nejnutnějšími potřebami lidu našeho a s prostředky, jakými by se mohlo působiti k jeho vzdělávání a tudíž i k materielnímu a mravnímu jeho povznešení. — K domlouvání několika svých známých i svých příznivců dosavadních uvázal se H. tolikéž v práce literární a to předkem ve sbírání a překládání kratších kusů do novin a časopisů domácích, napotom pak dal se i do vzdělávání větších spisů, jakož se i uvázal v korrektorství tisku v několika impresích Pražských, čímž zároveň — nemaje tehdáž téměř jiných pomůcek — hleděl sobě zjednati nejpotřebnějších prostředků k své výživě každodenní.

Při tomto nemálo namáhavém zaměstnání nezbývalo zhusta Hýblovi času a volné chvíle k náležitému navštěvování přednášek technických a k pracování úloh školních, a jakož se mu bylo již před tím navštěvo-

vání a „školní sedání v škamnech“ jaksi znechutilo a on byl také začal sobě libovati v jakémsi svobodnějším a nevázanějším spůsobu života, vzdal se naprosto všelikých studií řádných a návštěv školních a oddal se docela literatuře domácí a pracím k ní se vztahujícím. — Byltě H. již roku 1804 vydal *Život Mohametův* — ovšem tehdáž ještě jenom jako literární diletant — tiskem u veřejnost, avšak počínajíc asi r. 1808 stal se českým literátem a korrektorem tisků českých *ex professo* a zanášel se napotom výhradně jenom spisováním knih a redigováním časopisů českých a vykládáním věcí všelikého spůsobu z němčiny na česko, a to v takové míře, že nebylo téměř pole literárního, na němž by on tehdáž nebýval pilně a platně pracoval. — Původní a přeložená díla Hýblova vztahují se totiž k beletristice, novinářství, časopisectví, kalendářnictví, hospodářství, k historii, k náučné a nábožné a jmenovité ku kazatelské literatuře, jsouce téměř veskrz prósou zdělány a jenom z malé části veršem psány. — Veškeré tyto práce Hýblovy vyčteny jsou podrobněji a snad i úplně v biografii jeho v Slov. Nauč. III. str. 998 obsažené, k níž se pro uvarování dalšího opakování tuto ukazuje. Dle seznamu tam vytištěného vydal H. kromě větších dil a spisů (*Pabstovy kroniky* v 4 dílech r. 1807—1827, *Lidumila* v 24 sv. r. 1810, *Rozmanitosti,* sv. A.—R. r. 1816—1822, *Hyllosa* r. 1820 až 1821, *Jindy a Nyní,* r. 1828—1832 a j.) mnoho knih modlicích, kázání a řečí duchovních, jakož i mnoho drobných povídek a vypsání, mládeži i dospělejšímu obecenstvu k poučení a obveselení dobře se hodících, kterýmžto také právě na venku takového dostávalo se účastenství, že bývaly v krátkém čase rozprodány a pročež vícekráte se přetiskovaly, anobrž podnes ještě (jmenovitě Zuzanka, Špelhofen, rozliční příběhové, o strašidlech, Paleček a j.) znovu se přetiskují. *)

Co se týče Hýblových prací řečí vázanou psaných, těch jest jenom po skrovnu, a jsouce obyčejně žertovné a příležitostné, roztroušeny jsou v Rozmanitostech a jiných časopisech. V pozdějších však letech, nemaje tehdáž nějakého stálého platu spisovatelského nebo redaktorského, viděl se H. nucena, za příčinou výživy každodenní skládati a překládati rozličné náboženské i světské písně, kteréž se pak v Praze (v České expedici, u Jeřábka), v Litomyšli (u Turečka), v Chrudimi (u Kosiny) a j. tiskly a na poutích a jarmarcích prodávaly a „*známou notou*“ zpívávaly. **)

---

*) I sluší tuto připomenouti a to z části i z mé vlastní zkušenosti, že v letech dvacátých přítomného století v našich školách venkovských všude tam, kde bylo učitele poněkud jenom horlivého a způsobilého, s velikým zalíbením se čítalo a za premie při zkouškách rozdávalo Hýblovo dílko: *Popsání a vyobrazení nejznamenitějších zvířat z historie přirozených věcí,* v Praze r. 1811 vytištěné, a účastenství, kteréhož se tehdáž spisku tomu dostávalo, bylo také — když později byl rozprodán — jak se podobá, hlavní pohnutkou našemu Fr. Šírovi a J. Filcíkovi, že se pokusili o přeložení jiných knížek přírodopisných do češtiny, jimž se však z příčin, jež tuto nelze rozbírati, nedostalo již takového uznání a účastenství.

**) Přivádíme tuto některé z písní připomenutých, jež času svého velice byly rozšířeny, jako pomůcku k naší literatuře písničkářské: *Píseň k sv. Janu Nep.* (od Veleby) 20 strof. 1827; *Píseň k zmrtvých vstání,* 1827; *Chvalozpěv a prosba k nejbl. P. Marii,* 1833; *Píseň na Nanynku,* 1827;

Jakož podotčeno, vztahuje se nemalá část literárních prací Hýblových k literatuře nábožné a sice vzdělavatelné. I jestiť u věci té lehce vyrozuměti, že H. práce tyto nepodnikal z nějakého snad vnitřního k nim povolání aneb zvláštního v nich zalíbení, anobrž činíval tak — jakož již řečeno a jak to sám často říkával — pouze k vůli tomu *„božímu chlebíčku vezdejšímu,“* ačkoliv tehdejší páni nakladatelové (M. Neureutter, Enders, Rudl, Synové Haasovi a j.) jej zato obyčejně jenom velmi skrovně honorovali, tak že takováto jejich záplata toliko muži, který měl tak malých potřeb jako náš Hýbl, postačiti mohla k zjednání sobě toho chlebíčka vezdejšího. — Při tom pak nelze ještě nepřipomenouti, že kromě českých kázání, modliteb a písniček, kteréž tehdáž tiskem vycházely s jmenem J. Hýbla jakožto překladatele, nebylo času toho téměř ani knihy modlitební a kázání v Praze tištěných, ježto by nebyl Hýbl — třeba že v knize samé o tom nebývalo zmínky — k žádosti buď samého spisovatele nebo nakladatele před tím nepřehledl, nepřečetl a co se jazyka neb dobropisu týče neopravil, neobdržev při tom obyčejně *„za takovouto dobrovolnou robotu“* aniž jaké odměny na penězích aniž sice nějakého ústního nebo písemného poděkování. Když jej pak přátelé jeho pro takovouto přílišnou dobrosrdečnost a nemístnou ochotnost nejedenkráte kárali, říkával jim H. s úsměchem, „že toho těm velebníčkům nemohl proto odepříti, poněvadž oni — ačkoliv dobře vědí, že do kostela na modlitby nechodívá, na místě, co by jej měli kaceřovati, s ním si přece rádi *bratříčkují;* těm pak pánům nakladatelům — třeba že oni tehdáž spisovatelům toliko rožeň podávali, pečínku na něm upečenou však obyčejně sobě zůstavovali — že se propůjčuje proto, aby jim ukázal, „kterak by on leckdys dobře bez nich, avšak nikoliv oni bez něho mohli se obejíti.“

Ačkoliv jsem sobě předsevzal o Hýblových pracích literárních jenom sumovně se zmíniti a k nim toliko ukázati, vidí se mně přece býti za slušné, abych poněkud šířeji promluvil o jeho působení na poli *časopisectví* a *divadelnictví vlastenského,* ježto H. v příčině této času svého vykonal prací velmi platných a dobyl sobě zásluh až po tu chvíli náležitě ani uznaných ani oceněných.

Byltě ku konci minulého a na začátku přítomného století vycházel v Praze časopis německý *„Blumenlese,“* profesorem Seibtem zaražený a redigovaný, který zavíral v sobě básně, povídky, pojednání a zprávy rozličné, a to z větší části od tehdejších Pražských studujících a mladších literátů tam podávané. Spis těšil se z počátku hojnému účastenství a působil nemálo k rozšíření se tehdejšího schöngeistství v Praze i na venku. — Jakož byl pak Jan Nejedlý po r. 1808 přestal vydávati svého *Hlasatele,* tehdáž velice oblíbeného a na vzdělání jazyka dobře působícího, a přes všeliká důtklivá vyzývání a přání o strany tehdejšího obecenstva českého nechtěl se odhodlati k dalšímu v něm pokračování: ustanovil se náš Hýbl na tom, že pomocí svých mladších přátel a několika starších příznivců literatury domácí vydávati

---

Truchlivý příběh v píseň uvedený, kterak Vojt. Tichošlápek jednu vdovu v Praze ukrutně zabil, 1828; *Truchlivý příběh k výstraze mládencům a pannám,* 1828; *Bětunka,* 1829 a j. v.

bude český spis, pokračující v témž asi spůsobu a s touže tendencí, jako byla jmenovaná Blumenlese a tím zároveň poskytovati příležitosti mladším českým spisovatelům, podávati v něm své pokusy básnické a jiné prvotiny literární u veřejnost a zkoušeti takto síly své. Vydaltě také u věci té ihned veřejné vyzvání a oznámení, v němž ukazoval, „že časté stesky na nedostatek knih českých, jenž by k poučení a zároveň k rozumnému obveselení lidu našeho sloužiti mohly, jej pohnuly k vydávání spisu pokračovacího, jenž se bude nazývati: *Rozmanitosti.* Každého roku že hodlá vydati alespoň pět šestiarchových svazků, kteří by činili jeden díl a obsahovali v sobě tyto kusy: *a)* události z novější historie, *b)* kriminální historie, *c)* povídky o strašidlech s přirozenými výklady, *d)* životy znamenitých osob, *e)* nešťastné příběhy, *f)* někdejší pohanské náboženství, *g)* popsání zvláštních úkazů z historie přirozených věcí, *h)* popsání znamenitých míst a pamětihodných věcí v Čechách a na Moravě, *i)* básně všelijaké, *k)* lékařská a hospodářská naučení, *l)* rozličné hry a kunšty, a *m)* oznámení nových knih českých; a jakož jediný jeho účel při spisu tom jest ten, aby jím krajanům svým prospěti, je poučiti a obveseliti mohl, že bude k tomu pohlížeti, by vše v něm psáno bylo jazykem srozumitedlným, přitom však i správným a jádrným.“ — R. 1816 a 1817 vyšlo skutečně u Jos. Feterla prvních pět svazků (A—E) spisu toho s titulem: „*Rozmanitosti. Sbírka všeho užitečného a obveselujícího k zšlechtění srdce, vybroušení rozumu a obveselení mysli,*“ jež obsahovaly kusy výše vytčené a sepsané jednak od vydávatele samého, jednak od jiných a to nejvíce mladších spisovatelů, kteří v nich u veřejnost podávali své literární prvotiny. Čtemeť tu prosaické a veršované práce prof. Ditricha, Jos. Havelky (frašku Roztržití), Vl. Heka a dcery jeho Vlasty, J. Chmely, Fr. Klicpery,*) Jos. Lindy, J. Pleskota, V. Sedláčka, Fr. Trnky, Fr. Veverky, J. Zieglera, V. Zítka a j. — Spis tento svým rozmanitým obsahem a snad také proto, že nevycházelo tehdáž jiného zdařilejšího sborníku, došel nemalého účastenství, tak že první svazky v krátkém čase byly rozprodány,**) třeba že mnozí nepřátelé národnosti české soukromě i veřejně celé to předsevzetí v Pražských a Vídenských listech podezřívali a ostouzeli. —

Dne 1. dubna r. 1817 ukončil H. pátým (E.) svazkem první díl svých Rozmanitostí,***) v nichž pak pokračoval v témže směru a spůsobu

---

*) Fr. Klicpera, starší bratr našeho Vácslava Klicpery, podal tehda do Rozmanitostí mimo jiné kusy zvláště také pěknou *ódu na J. Millera, tehdejšího děkana Žehunského,* muže vysoce vzdělaného a vlastence horlivého, který měl také účastenství v spolku literátů českých, již tehdáž působením J. Zieglera chtěli vydávati české překlady latinských a řeckých klasiků; J. Miller byl k tomu konci přeložil časoměrně *Lukánovu Farsalii* do češtiny a podal překlad ten J. Dobrovskému, u něhož prý však přišel k ztracení.

**) Jakož jsem nejedenkráte slyšel, líbily se tehdáž krajanům našim zvláště některé rýmované věci v Rozmanitostech, tak že bývaly v hudbu uváděny, v společnostech zpívány a deklamovány; což zvláště platilo o několika žertovných básničkách Pleskotových, Chmelových a Hýblových, na př. Na fajfku, Zastaveníčko, Píseň hocha moravského a j. v.

***) Ku konci 5. svazku přidal Hýbl zvláštní *epilog* k čtenářstvu domácímu, který jest nemálo charakteristický a tudíž i nyní ještě čtení hodný;

tolikéž v letech na to jdoucích, tak že r. 1817 a 1818 tamtéž opět vyšlo pět svazků (F—K.) čili II. díl a r. 1818 a 1819 u Synů Boh. Haase zase pět svazků (L—P.) čili III. díl. — R. 1822 vyšel u Straširypky ještě sv. 2., načež se nevidělo více Hýblovi dále předsejíti v spisu tom, v němž až do té doby mělo účastenství výše 50 spisovatelů. Účinek Rozmanitostí těchto na vzdělání literatury naší, jakož jsem jednak sám toho dožil, jednak od starších vlastenců a „čtenářů" *) se dozvěděl, byl času svého nenepatrný, anobrž H. vydáváním jich platně posloužil literatuře naší a nemálo přičinil se k ožilosti citu a

---

pročež jej tuto dle celého znění znova podávám u veřejnost: „Tímto pátým svazkem doplňuji I. díl svých Rozmanitostí, z jichžto hojného odbytu poznávám, že se spis ten krajanům mým zalíbiti musil. Za tak laskavou náklonnost obyčejně se spisovatelové čtenářům svým děkují a do jich další přízně se poroučívají, já pak nejen že o děkování ani zmínky nečiním, nýbrž ještě pro své spoluspisovatele, jichžto pomocí nejvíce spis ten toho oblíbení došel, vděčné památky očekávám. Nebo když já ty rodiče za pošetilé mám, jenž svému rozmazlenému dítěti krejcárky dávají, jenom aby je do školy dostali, rovněž tak pošetilé zdá se mně to býti, čtenářům svým za to se děkovati, že se poučiti a povyraziti dali. Kdo to zkusil, co to spisovatele za práci a vynaložení času stojí, než se v čistý mluvení spůsob našeho vážného jazyka a v jeho pravidelnou dobropísemnost vhloubal; kdo posoudí, že spisovatel láskou vlastenskou ku psacímu stolku puzený hlavu si láme a noci na to vynaloží, aby krajany své rozumně poučil a poobveselil, co zatím jiní vyražení hledají a tělu svému hovějí; kdo to rozpočítati umí, jaký náklad spisovatel na vydání knihy u nás vésti musí, který teprv po mnoha letech po krejcárku domu zase dostane; kdo nahlíží, že se spisovatel s vydanou svou knihou také zároveň závisti, pomluvám, přetřepávání a mnohým jiným nepříjemnostem pro pravdu sám vydává a to proto, že — jakž již Syrach (XXXVII. 32.) pravil — ne všechněm všechno se líbí: to všechno kdo náležitě uvážiti umí a ostatně pravý vlastenec jest, jistě v srdci svém největší díky spisovatelům vzdávati bude. Ale není tuto úmysl můj, ani místo k tomu, neodměnitelné zásluhy spisovatelů vypočítávati; tím jsem jenom chtěl říci, že i vlastenci povinnosti k těm mužům mají, kteří se spisy svými vlasti své zavděčili. Ale kterak mohou vděčnost svou lépe na jevo dáti, jako když spisy jejich ochotně odbírají, je rozvážlivě čítají, dle naučení v nich obsažených pokračují a tak v svém vzdělávání a zdokonalování prospívají? To jest ta nejsladší odměna každého spisovatele, když vidí, any jeho knihy co dobré símě hojný užitek vydávají a to odměnlivé a pochlebné vědomí zavádí pak spisovatele, že se za laskavé přijetí spisů svých děkují. Mne však vše to povzbuzuje nejen k dalšímu vydávání spisu tohoto, anobrž také k vynaložení všeho na to, aby spisu tomu vždy více učených účastníků se dostávalo, a on dále a dále jak k své vnitřní tak zevnitřní dokonalosti se blížil. Pročež opakuji zde své první návěští: že každý k mému nadepsanému předsevzetí napomáhající spisek, jakého by koliv obsahu byl, od každého učeného p. vlastence i také od těch s radostí a poděkováním přijímám, kteří nejsouce učení, alespoň v svém spůsobu s propůjčenou sobě hřivnou těžiti a tak vlasti své přispěti chtějí. V Praze dne 1. dubna r. 1817. Jan Hýbl."

*) „*Čtenáři*" nazýval venkovský lid náš ty vlastence, kteří kupovali noviny, časopisy a jiné knihy české a to čeho se v nich dočetli, se svými staršími a mladšími spolusousedy a známými, k nim obyčejně v neděli odpoledne přicházejícími, sdělovali a jim také vůbec o politických a národních záležitostech zprávy dávali; ti pak, kdož se tehdáž při tom také zanášívali čítáním *písem svatých a jiných knih nábožných,* jmenovali se „*písmáky,*" jichžto zvláště mezi evangelíky býval počet nemalý a

smýšlení národního a to jednak také tím, že mladším spisovatelům naskytovala se příležitost moci v nich své síly zkoušeti a literární pokusy u veřejnost podávati, jednak také proto, že v knížkách těchto — jež zhusta z ruky do ruky přecházely a kolovaly — obsaženým čtením náučným a kratochvilným lid náš starší i mladší nejen příjemně se obveseloval, anobrž i užitečně vzdělával.

Kromě Rozmanitostí sluší zde ještě připomenouti jiný časopis český, jehož obezřelým redaktorem v letech dvacátých byl tolikéž náš Hýbl a jemuž taktéž dostalo se tehdáž nemalého účastenství strany obecenstva českého, totiž *Hyllos*, národní časopis poučujícího a obveselujícího obsahu. — Časopis tento vycházel r. 1820 a 1821 u Feterla z Wildenbrunu pomocí asi 50 spisovatelů s obrázky a hudebními přílohami každého týdne — a obsaženými v sobě básněmi, popsáními, povídkami a jinými kusy prosaickými vyrážel a poučoval čtenáře tak příjemně a srozumitelně, že nebylo času toho téměř duchovního ani světského čtenáře vlasteneckého v městech Pražských i na venku, v jehož rukou by se býval nespatřoval.

Bohužel však zanikl časopis tento již druhým rokem a to prý pro jednu v něm obsaženou píseň: „*Tak to chce míti tento svět,*“ která, ačkoliv byla censurou k tisku povolena, nicméně znechutila se později některému neznámému Katonovi v té míře, že Hyllos byl zastaven a napotom i nadobro zapověděn. Inu: „habent sua fata libelli!“

I kalendářnické literatuře, ku kteréž by se v jednom každém periodickém spisovatelství obraceti měl nevšední zřetel, věnoval Hýbl času toho svou pozornost. Vyrozumívaltě tak jako někdy nesmrtelný jeho předchůdce, náš *V. M. Kramerius,* velmi dobře, že *kalendáře* jsou jako ty jediné roury, jimiž alespoň jakous takous vzdělanost lze rozšiřovati i tam, kam se jiné knihy náučné a kratochvilné tak lehce nedostanou, pročež že by se těmto vysoce důležitým spisům věnovati měla větší péče a pozornost, nežli se to obyčejně stává. Za tou příčinou jal se také H. r. 1817 vydávati nový kalendář a to správnější a zajímavější, nežli byli tehdáž vycházející minuce a kalendáře, s titulem: *Nový toleranční posel pro katolíky a evangelíky aneb národní kalendář,* a pokračoval v jeho vydávání i r. 1818 a 1819, ježto čtení náučná a kratochvilná mimo část kalendářní v něm obsažená tak se líbila, že nejedny kusy z nich bývaly o sobě přetišťovány a co zvláštní knížky prodávány. Avšak i toto velmi chvalitebné a užitečné předsevzetí našeho lidumilovného Hýbla zaniklo po r. 1819 a to jednak z podlé chlebové závisti osob jistých, jednak z jiných příčin, jichžto vyčítáním nelze tuto čtenáře nuditi a zaneprázdňovati.

Od té doby vloženo pak na Hýbla redigování českého kalendáře, jejž c. k. společnost hospodářská vydávala, a jehož se ročně u synů Boh. Haase 10.000—50.000 exemplářů tisklo a odbývalo; avšak redakce tato záležela pouze v tom, že Hýblovi od administrace společnosti té bylo uloženo, aby ty kusy a pojednání obsahu hospodářského, jež se tiskly v německém kalendáři od téže společnosti vydávaném, vyložil do

---

kteří také z příčin lehko pochopitelných leckomu tehdáž bývali solí v očích.

češtiny a pak je v tisku korrigoval, aniž by však k tomu mohl přičiňovati jiných ještě kusů a čtení, třebas ona mnohem více užitečnější bývala našim českým venkovanům, nežli přeložená pojednání a vypsání rozličných strojů, nálezů a zkoušek hospodářských, kteréž se snad dobře hodily velkostatkářům německým, francouzským, anglickým, avšak nikoliv našim menším rolníkům a horákům. Jediné, čím H. dosavadní kalendář hospodářský mohl rozhojniti, bylo to, že mu dovoleno, přidávati ku konci vždy seznam knih českých — nábožných, náučných a kratochvilných, kteréž času toho vycházely z tiskárny Haasovské a činily nemalou část literatury české; kteréžto oznamování velmi dobře působilo k rozšiřování knih českých v oné době, poněvadž by sice při tehdejším primitivním spůsobu knihkupectví našeho knihy ty větší části venkovského čtenářstva byly zůstaly neznámy, kdy by právě kalendářem nadepsaným naši venkovští duchovní, učitelové, měšťané a hospodářové nebyli na ně upozorněni bývali. *)

Hledíc k našemu divadelnictví a domácímu umění dramatickému v první čtvrti přítomného století sluší připomenouti, že tolikéž u věci této náš Hýbl času svého podnikal práce nemálo důležité a obšírné a získal sobě zásluhy nevšední, o nichž bohužel až dosavade, pokud toho pomním, skrovně anobrž snad naprosto nebylo promlouváno a jich šetřeno. — H. býval již od mladosti velikým milovníkem divadla a vyrozumíval velmi dobře, jaké váhy mají do sebe dobré hry divadelní, hledíc jak k vybroušení jazyka tak i k ušlechtění srdce a vzdělání mravů, i promlouval o tom nejedenkráte soukromě i veřejně, **) pročež také kdykoliv činiti bylo o zvelebení Thalie české, působil k tomu dle sil svých upřímně, platně a vytrvale.

---

*) Já sám jako chlapec očekával jsem vždy s nemalou toužebností nový český kalendář Haasovský a to jenom proto, abych z přidaného k němu návěští vyrozuměl, jaké asi zase všechno nové knihy české v prodlení roku běžícího tiskem u veřejnost vyšly. Vyhlednuv pak z nich ty, ježto byly tehdejšímu věku a smyslu mému přiměřené a přístupné (jako Javornického: Podobenství, krásné povídky, paní Miloslavova, duchové a strašidla, Lucián syn Fortunatův, zdvořilý žák; Chmelovy bájky, Suchánkův Arnošt Zabranský a j.), neustál jsem prositi otce svého, až on knížky takové pláteníky Skutečskými, již tehdáž každý měsíc do Prahy dojížděli, v knihskladu Haasovském dal koupiti a domu dovezti, jichžto čtení napotom působilo mně radostí nemalých.

**) Viz souvěké české noviny a časopisy a jmenovitě také Hýblův spisek: *„Historie Českého divadla od počátku až na nynější časy“*, v Praze 1816, v němž o účinku her divadelních mimo jiné připomíná takto: „Že provozování divadelních her k vybroušení a rozšíření všech živých jazyků nemalou vždy bylo a až potud jest pomůckou, toho nám všickni národové svými jazyky dokáží, u nichž divadelní hry se provozují. Tu se lid vznešenějšímu mluvení, tu se novým jeho spůsobům naučí, jež sobě oblíbí a pak také v domácnosti jich užívá. Tu se nejen člověk ale také jeho jazyk brousí a srdce při tom ještě většího prospěchu nabývá. Nebo vidíme tu směšnost hloupé pýchy, zoufalství nezřízených vášní a mrzkost vší nepravosti, která byť se i nějaký čas vítěziti zdála, tím více pak potrestána bývá. Tu se ctnost, ač dříve utlačená, konečně vždy u vítězoslávě okáže, podvod odkryt a lesť sama přelstěna bývá. Ať nedím o tom velikém pokladu známosti lidských srdcí, jež tu člověku jako by otevřeny jsou.“

Jakož známo provozovaly se české hry divadelní v Praze ku konci minulého století v tak zvané *„boudě“* na Koňském trhu a později v bývalém klášteře Hyberňáckém — v nynější celnici — na Poříčí; když však dům ten byl prodán, přenešeno odtud divadlo české do domu Rajmanského na Malou stranu. R. 1804 koupili tak zvaní stavové (čili šest šlechticů českých) Staroměstské divadlo od hrab. Nostice a taktéž divadlo Malostranské a odevzdali je obě Vlachovi Quardazonimu jakožto řediteli, který každou neděli a svátek odpoledne dával provozovati hry české na divadle Malostranském a později také na Staroměstském. Když však nedlouho na to smrtí sešel, vznesli stavové řečení ředitelství obou divadel na ředitele německé společnosti K. Libicha s tou však znamenitou výminkou, aby hry české odpoledne času nedělního a svátečního na Staroměstském divadle více neprovozoval, tak že on nyní české hry divadelní, jenž mu nepůsobily velikých výloh avšak nesly dosti hojný užitek, dával zase každou neděli a svátek na Malostranském divadle. Že však za příčinou tehdejších nepříznivých poměrů peněžitých a strastí válečných Malostranské divadlo jenom skrovně bývalo navštěvováno, viděl se Libich nucena, r. 1809 je docela zavříti a za to raději Staroměstské divadlo zvelebiti a tím návštěvu jeho rozmnožiti. Tím však zanikly české hry divadelní v Praze na dobro; neboť Malostranské divadlo bylo zavřeno, na Staroměstském divadle pak nemohl Libich v neděli a ve svátek odpoledne české hry provozovat dáti, a to jednak proto, že neměl k tomu způsobilých herců českých, jednak že mu to smlouvou se stavy uzavřenou bylo zakázáno, ačkoliv jmenovaní páni stavové byli přece šlechtici českými a divadlo Staroměstské nazývalo se tehdáž per excellentiam *národním divadlem českým* (böhmisches Nationaltheater).

Že tehdejší přehojní ctitelové Thalie české takovýto úpadek českých her divadelních těžce nesli a o tom, jak by je obnoviti mohli, často a důtklivě promlouvali a vyjednávali, netřeba tuto šířeji opakovati. — Působením P. *Haklíka,* Staroměstského čtvrtníka, muže to vlastimilovného a rázného, sestoupilo se několik mužů a paní dramatické musy české milovných, kteří se na tom ustanovili, že alespoň v tak zvané dni normální — kdež se německé hry na Staroměstském divadle neprovozují — budou z ochoty dávati tamtéž české hry k dobrému Pražských ústavů dobročinných a k jiným účelům milosrdným. — Prostředkem tehdejšího hejtmana městského Pet. ryt. Mertensa dostalo se nadepsaným ochotníkům ihned potřebného k tomu povolení nejvyššího purkrabí Pražského — tehdáž Frant. hr. Kolovrata Libštejnského — který nad to přiměl i divadelního ředitele Libicha k tomu, že ochotníkům k hrám jejich zdarma bude propůjčovati divadlo Staroměstské i s potřebnou garderobou. Společnost ochotnická zvolila na to zároveň *J. N. Štěpánka,* jenž byl času toho sekretářem Libichovým a měl ve věcech divadelních již nemalou routinu — za svého ředitele a pořadatele her a provozovala — po tříletém spánku Thalie české — ponejprv zase dne 12. ledna r. 1812 českou hru na divadle Staroměstském, totiž Holbeinovu Štěpánkem do češtiny vyloženou činohru *Frydolín aneb cesta do železných hutí.* — Účinek hry této byl tak skvělý, že hry české ještě několikráte téhož roku od těchže ochotníků byly provozo-

vány, začež se jim vždy dostalo náležitého uznání ze strany obecenstva, anobrž i pochvaly a odměny s vyšších i nejvyšších míst,*) což také zavdalo příčinu, že ještě více členů mužských i ženských k dosavadní společnosti se přihlásilo, tak že také větší kusy i hry se zpěvy mohly dávány býti.

Avšak mělyli se české hry dále v přízni obecenstva udržeti, bylo k tomu potřebí nejen dostatečných herců a herecek, anobrž předkem také slušných kusů divadelních. Jakož pak ty kusy, kteréž se druhdy provozovaly v „boudě“ a na Malé straně, byly již namnoze zvetšely a více se nehodily k tehdejším poměrům časovým a společenským, uvázal se J. N. Štěpánek jednak v překládání přiměřených her německých do češtiny, jednak v spisování kusů původních, zvláště vlasteneckých. Přeložiltě takto: Pan Šídlo, Fridolin, Štěkavec, Nebožka paní, Faust II., Loupežníci na Chlumu, Šitah Many a j.; z původních pak zdělal: Obležení Prahy od Švédů, Břetislav a Blažena, Korutané v Čechách, Vlastenec, jakož i přepracoval: Jan z Nepomuku, Čech a Lech, Vilfink

*) Jmenovitě provozovala se dne 19. června r. 1812 Štěpánkova činohra *Obležení Prahy od Švedů,* k níž ochotníci pozvali tolikéž J. M. C. Františka I., času toho v Praze meškajícího. Že pak J. M. Cís. pro jiná pilná zaneprázdnění nemohl dne toho divadlo české navštíviti, dal ochotníkům prostředkem nejvyššího purkrabího své zvláštní zalíbení s jich dobročinným počínáním oznámiti a poslal jim zaroveň k účelu vyměřenému velmi znamenitý dar na penězích (1000 zl.), kterýž jim tehdejším hejtmanem městským r. Mertensem byl odevzdán. I kladu zde přípisy listů těch co pomůcky k budoucí pragmatické upomínce divadla českého dle úplného znění u veřejnost:

An den Privatverein der böhmischen Theaterdilettanten zum Besten der Wohlthätigkeitsanstalten.

Z. 603.

Das in Abschrift angeschlossene h. Präsidialdekret über das von Seiner Majestät geäusserte a. h. Wohlgefallen aus Gelegenheit der von den böhmischen Theaterdilettanten zum Besten der Wohlthätigkeitsanstalten unternommenen böhmischen Vorstellungen und insbesondere über die Vorstellung vom 19. v. M. dann den hiezu allergnädigst bestimmten Betrag wird demselben mit besonderem Vergnügen sowie mit Danke für dieses gemeinnützige Unternehmen übersendet.

Von der k. k. Stadthauptmannschaft.

Prag, den 18. Juli 1812.

Mertens, m. p.

Abschrift. Z. 5447.

Herrn Hofrath u. Stadthauptmann v. Mertens.

Se. Majestät haben nach einem Schreiben des Herrn Oberstkämmerers Grafen v. Wrbna Excellenz vom 21. diess. das gemeinnützige Unternehmen der hierortigen Theaterdilettantengesellschaft, welche zum Besten der Wohlthätigkeitsanstalten Prag's in dem ständischen Theater in böhmischer Sprache das Stück: *Die Belagerung Prags von den Schweden* am 19. diess. aufführten, mit Wohlgefallen aufzunehmen u. dabei das Bedauern zu äussern geruhet, dass es A. h. demselben leid gethan habe, verhindert worden zu sein, dieser Aufführung beizuwohnen. Zugleich haben sich Se. Majestät bewogen gefunden, zu diesem Zwecke einen Beitrag von *Ein Tausend Gulden* zu bestimmen, welchen A. h. dieselben mir durch den Herrn Oberstkämmerer allergnädigst überreichen liessen, den ich demnach nicht säume dem H. Stadthauptmann zu dieser wohlthätigen Absicht gegen eine mir vorzulegende umständliche Empfangsbestätigung im Anschlusse zu übergeben.

Prag am 21. Juni 1812.

Vom k. k. Landes-Präsidium.

Kolowrat, m. p.

z Štubenberka, Čech a Němec (Hatmatilka) a j. — Všeliké tyto hry vyšly pak také tiskem u veřejnost a prodávaly se v České expedici v Dominikánské ulici č, 232 na Starém městě.

Ve všem tom, co tuto vypsáno, měl náš Hýbl nemalého účastenství, anobrž byl nejednoho z nadepsaných předsevzetí vlasteneckých původcem a předním vykonávatelem. Nebo třeba že se nepřipomíná jmeno jeho mezi tehdejšími ochotníky divadelními, nicméně na jisto postaveno jest, že k obnovení a zdaření her českých času toho vysoce pomáhal. Byv totiž sám upřímným ctitelem Thalie české a při tom u mladších a starších sousedů Pražských nemálo oblíben a požívaje také nevšední důvěry tehdejšího studentstva českého: povzbuzoval je při každé příležitosti, aby hry české navštěvovali, v hrách těch jako herci, hudebníci nebo statisté potřebovati se dali a sice herce a hry české podporovali. On sám pak míval účastenství při rozpisování a rozdělování úloh, při čteních a zkouškách hereckých i obstarával ochotně tisk a rozšiřování cedulí oznamovacích. — Zvláštní však zásluhu o českou Thalii a vůbec o tehdejší literaturu dramatickou získal sobě tehdáž Hýbl tím, že s nevšední ochotností a vytrvalostí uvázal se v upravování a redigování her českých, Štěpánkem a jinými buďto přeložených nebo původně sepsaných, a to co se týče jazyka, dobropísemnosti i celého vnějšího uspořádání. — Neboť Štěpánek nebyl času toho ještě v češtině a jmenovitě co orthografie a gramatiky se týče, tak sběhlý, aby se divadelní práce jeho byly mohly tak přednášeti a tisknouti, jako je byl napsal, anobrž Hýbl musil je vždy dříve bedlivě přečísti, přehlednouti, co jazyka a dobropisu se týče spraviti a tytýž i předělati a napotom i korrekturu tisku obstarávati. Což vše činil také při prácech jiných tehdejších spisovatelů a překladatelů divadelních.*)

---

*) Na svědomí tomu, co jsem tuto připomenul, podávám zde výtah z listu, který mně p. *Josef Havelka*, bývalý radní krajinský († 1874), dobrý to přítel a vrstevník Hýblův i Štěpánkův a tolikéž spolučlen nadepsané společnosti ochotnické, u věci té byl zaslal. Píšeť mimo jiné takto: „... Kritickým, klasickým spisovatelem Štěpánek ovšem nebyl; toliko jakás routina divadelní přicházela mu vhod. Co se týče jeho překladů divadelních, tuť mu ovšem nezřídka vytýkáno, že nevybírá kusy, lepší ceny do sebe mající, a Hanka se s ním proto i na dobro rozkmotřil. Štěpánek však uváděl k svému ospravedlnění — a dala se tato jeho výmluva tehdáž dobře slyšeti — že auditorium naše nebude se skládati ze *šlechty*, anobrž jenom z *sousedů Pražských*, sládků, mlynářů, řezníků, pekařů a j. — a ze *studentů*, a ti všickni že sobě právě libují v takových kusech, jaké on volíval. — I sluší také připomenouti, že Štěpánek času toho nebyl ani *v češtině, zvláště v orthografii*, dosti zběhlý; ovšem kdežby se tomu byl také naučil? Byltě Chrudimák, a ve škole Chrudimské se mohl tehdáž člověk všemu jinému spíše naučiti, nežli orthografii a gramatice české! . . . . *Pročež také Hýbl všechny kusy Štěpánkovy dříve probral, uspořádal a co se češtiny a dobropísemnosti týče, opravil.* — Avšak přes to přese všechno nelze to, co Štěpánek před 50 lety na poli národní literatury působil, tak příliš nízko ceniti. Neboť mnohý z nynějších výtečníků nebyl by se stal tím, čím je, kdy by nebývalo Štěpánka a jeho ochotnické společnosti, a kdož ví zdali by Linda, Turinský, Chmelenský, Klicpera, Tyl a j. bez Štěpánka byli se stali sloupy oživené naší literatury dramatické? . . . . .“ Při této příležitosti nemohu zatajiti, kterak — když v letech čtyřicátých hvězda spisovatelské a jmenovitě dramatické slávy Štěpánkovy značně počala blednouti a k jeho prácem literárním

Hýbl sám přeložil tolikéž několik větších a menších her divadelních do češtiny; jmenovitě pověstnou Zschockeovu truchlohru *Abellino, veliký zbojník,* jež r. 1816 i tiskem vyšla. H. přidal k ní *Historii divadla českého od nejstarších až do našich časů,* která t. r. také o sobě byla vydána a jest již proto čtení hodná, že zavírá v sobě všelijaká staršího divadla českého se týkající dáta, ježto by sice byla zůstala nám neznáma.

Že za to vše nedostalo se na onen čas Hýblovi nijaké peněžité nebo sice hmotné odměny, toho — hledíc k našim tehdejším okolnostem literárním — netřeba šířeji vypisovati. Jediná jeho u věci té záplata byla ta, „že měl — jak žertovně říkával — čas od času to potěšení, vídati jmeno své tištěné na rozích"; čímž chtěl říci, že Štěpánek ve své „nevšední" k němu náklonnosti vedle svých překladů také někdy dával provozovati tu nebo onu hru Hýblem do češtiny přeloženou.

Jakož se pak nyní české hry divadelní nejen na Pražském Staroměstském divadle anobrž také na venkovských ochotnických divadlech velmi zhusta provozovaly, nepostačovala již k tomu dosavadní zásoba kusů divadelních, pročež vzcházela co den potřeba nových kusů a to zvláště takových, ježto by se byly hodily i divadlům venkovským. Za tou příčinou utvořil se působením V. R. Krameriusa (držitele tak zvané *„expedice české"* a nejstaršího syna slavného někdy M. V. Krameriusa), pak našeho Hýbla spolek literátů mladších k tomu konci, aby se jednak nové původní hry české skládaly, jednak dobré cizokrajné hry (z Göthe, Ifflanda, Kocebue, Müllnera, Shakespeara, Schillera, Zieglera a jiných lepších dramatiků zahraničných) do češtiny vykládaly a tiskem ve zvláštní sbírce u veřejnost podávaly. Sbírka ta měla vycházeti s titulem *Nové divadlo české* a to ročně v několika svazcích, tři hry obsahujících a měla býti tak spořádána, „aby hry ty obsažené jednak k čtení a vyražení mysli sloužily, jednak v domácím i velkém divadle s dobrým prospěchem provozovány býti mohly." *)

přísnější nežli dosavade míra se přikládati, nejedni hlasové tehdáž se ozývali, že by nemalá část her divadelních, kteréž druhdy s firmou Štěpánkovou byly vytištěny, vlastně ani jeho prací nebyly, anobrž že Štěpánek užil tu prací cizích, jichž jenom zde onde přistřihl aneb jim toliko dal jiný titul, a ukazováno tu k některým kusům ku př. Čech a Lech, Královna Kama, Hatmatilka (Čech a Němec) a j., kteréž byly již za časů Thámových známy a provozovány. Pokud se asi tvrzení toto na pravdě zakládalo aneb bylo jenom lichým podezříváním, to nemohu tuto rozhodnouti. Avšak musím připomenouti, že již před tím v letech třicátých, pokud Hýbl byl ještě na živě, podobné nářky na Štěpánka bylo slýchati, a že onen nejedenkráte u věci té býval tázán. Avšak H. nedal nikdy k tomu určité odpovědi, anobrž s obyčejným mu úsměvem říkával vždy toliko: „Inu dalo by se ovšem leccos u věci té říci, avšak nechme to raději běžet!" Čeho tím chtěl však vlastně říci, jmenovitě vztahovalali se slova ta k účastenství, ježto míval H. v opravování prací Štěpánkových, aneb mělli on sám také vědomosti o plagiátství Štěpánkovi za vinu kladeném, avšak nechtělli z šetrnosti k zásluhám jeho o divadlo české určitě se pronesti: to ovšem nyní nelze více rozřešiti, a tak zůstává věc ta i na budoucno v pochybnosti a na rozdílech.

*) Viz předmluvu V. R. Krameriusem v Praze dne 15. března r. 1819 psanou a při I. svazku *Nového divadla českého* vytištěnou.

K spolku tomu přihlásili se tehdáž mimo Hýbla a Krameriusa také J. N. Štěpánek, J. Linda, J. Chmela, Fr. Veverka, V. Špinka, Fr. Tomsa a j., pak knihkupec M. Neureutter, jehož nákladem sbírka ta měla vycházeti. — První svazek Nového divadla českého vyšel také již na jaře r. 1819, zavíraje v sobě tři hry z Kocebue V. R. Krameriusem přeložené, totiž: *Hrabě Beňovský, Oba lístky a Dům na silnici,* načež následovaly ještě téhož roku svazky druhý a třetí; druhý obsahoval hry: *Chytroušek, Husité u Naumburku**) a *Starý vozka Petra III.*, z nichž prvnější dvě byly Janem Hýblem, poslední však V. Špinkou do češtiny vyloženy; v třetím svazku byly obsaženy: *Tintilivantili,* aneb: ať se to jen žádný nedozví, *Rudolf z Felseku* a *Straší,* všechny tři hry J. N. Štěpánkem zdělané.

Avšak dálší vydávání divadla toho bylo najednou přerušeno, z příčin nyní již nedosti zřejmých, z nichž prý jedna byla i ta, že se tehdejší nakladatel na budoucno obával menšího nežli dosavade odbytu divadelních her těchto. Vyšloť totiž na začátku r. 1820 nařízení, kterým se provozování všelikých her divadelních a produkcí hudebních v dni normální naprosto zapovídalo, jakož i času toho zastavena všeliká veřejná divadla ochotnická na venku a uloženo úřadům krajským i místním, aby k šetření zákazu toho bedlivě prohlížely. Z jakých příčin nařízení tato vydána byla, nelze tuto šířeji rozbírati a sluší toliko připomenouti, když později na jevo vyšlo, že nic méně ochotníci zvláště studující, v místech rozličných české hry divadelní a akademie hudební provozovali — že úřadům nadepsaným s vyšších míst k tomu ukázáno, aby nad zachováním zápovědi té pečlivě ruku držely.

Avšak nepodobá se, že by těmito opatřeními poptávka po českých hrách divadelních úplně byla přestala, anobrž máme za to, že i napotom české hry se čítaly a kupovaly, ježto bývalí členové jmenovaného spolku na tom se ustanovili, že budou své do sbírky řečené určené práce původní i přeložené, u jiných nakladatelů vydávati.

Takto počal J. N. Štěpánek roku 1820 vydávati své *Divadlo* u Boh. Haase, při čemž náš Hýbl tak jakož dosavade nejen nad správností tiskovou anobrž i gramatickou a jazykovou ruku držíval; Jos.

*) Činohru: *Husité u Naumburku* oddal Hýbl příteli svému „vysoce učenému Panu *Janovi Nep. Štěpánkovi* .... spisovateli českému a vlastenci horlivému" jakožto vázané k jeho jmeninám r. 1819 s tímto — poněkud i musu Hýblovu charakterisujícím — rýmováním:

Rozličné mám kvítí,
kteréž pěstuji,
krajanům pak milým
vůbec daruji.

Toto však jsem kvítko
pro Tě pěstoval,
důkaz bych své lásky
přátelské Ti dal.

Vím, že s takovými
rád se obíráš,
a v nich před jinými
zalíbení máš.

Pročež postav toto
mezi kvítí své,
a když s svým se těšíš
vzhledni též na mé.

Májová to práce,
v máji svátek Tvůj;
ďálo se to milo,
neb to ouvaz můj,

jejž podávám Tobě
srdcem upřímným,
tím se honose, že
přítelem jsi mým.

Chmela dal tolikéž u Boh. Haase t. r. vytisknouti své překlady her Kocebuových: Johana z Montfakounu, Následkové nevěrnosti a Zmatek nad zmatek; Veverkových několik překladů divadelních: Incognito, Netopýr, Kvakerové vyšlo r. 1821 u J. F. Pospíšila v Hradci Kr., kdež i byly vytištěny některé práce Tomsovy: Tony, Hodina večerní a j.*) J. Linda vydal r. 1823 toliko svou původní hru: Jaroslav z Šternberka v Praze v c. k. dvorní impresi, jeho překlady her Schillerových: Fiesko a Ouklady a láska zůstaly však v rukopisu. — I Hýbl nechal svůj překlad Kocebuovy frašky Srnec, pro sbírku onu vzdělaný, prozatím v svém stolku ležeti a podal jej teprv r. 1833 tiskem u veřejnost.

Vyšlou zápovědí, provozovati hry divadelní v dny normální, byla Thalie česká opět ze Staroměstského divadla vytištěna**) a nenavrátila se tam až zase na podzim r. 1824, když se J. N. Štěpánek společně s herci Kainzem a Polavským uvázal v ředitelství stavovského divadla Pražského, načež se tam opět jako před lety každého dne nedělního a svátečního odpoledne, počínajíc od sv. Václava až do sv. Jana N., české kusy divadelní i zpěvohry provozovaly. —

Ukázav tuto — poněkud šířeji — k Hýblově činnosti na poli domácího časopisectví a divadelnictví, nemohu nepřipomenouti, že Hýbl náš nebyl ovšem duch originální, vynalezavý a tak geniální, že by byl uměl nová, velkolepá původní díla literární tvořiti a skládati, anobrž činnost jeho obmezovala se u větší části toliko na pořádání a upravování prací cizích v časopisech nebo sice u veřejnost vycházejících, aneb na vykládání náučných a kratochvilných vypsání z jazyků cizích do českého. Pročež také nelze tajiti, že jeho pracím řečí vázenou psaným, tak jako téměř všem tehdejším rýmováním českým, nedostává se vyššího vzletu a opravdového nadšení básnického, a tudíž také všeliká tato Hýblova a k nim podobná souvěká veršování dávno již přišla v zapomenutí.

Ale přes to přese všechno byl Hýbl náš muž jinak nemálo důvtipný, zkušený a vzdělaný, který zvláště svým důvěrným obcováním s lidem venkovským oznámil se s duševními a hmotnými potřebami jeho a uměl se vpraviti v celé jeho smýšlení a celý jeho spůsob tak dobře, jako málo kdo z jeho vrstevníků, promlouvaje pak s ním — v svých spisech — vždy a všude jazykem veskrze srozumitelným a jádrným, věděl ty nejdůležitější a sebe abstraktnější pravdy, vědomosti a zkušenosti srdci jeho lehce přístupnými činiti, a podávaje mu v časopisech a jiných prácech svých čtení náučná i kratochvilná a při

---

*) Sr. Tomsa byl tehdáž mimo právě jmenované hry také přeložil pro onu sbírku dvě hry Körnerovy: *Hedvika* a *Ponocný;* avšak dal je teprv r. 1825 nákladem knihkupce M. Neureuttra vytisknouti, který připojiv k nim ještě dvě jiné již před tím svým nákladem vytištěné kousky divadelní: Jan Bělohradský a Zazděné okenko, vydal je s titulem *Nové divadlo české, sv. 4.* (a poslední).

**) Naše Thalie česká nalézala mezi tím skromného útulku toliko na několika divadlech soukromých Pražských a venkovských, z nichž zvláštního připomenutí zasluhuje ochotnické *divadlo Theusingrovo* na Nov. městě Pražském, o němž podal širší správu dr. J. K. Chmelenský roku 1834 v České Včele, k níž se tuto ukazuje.

tom veskrz nezávadná, povzbuzoval jej k horlivému účastenství v čítání knih a časopisů českých a tím také k vzdělávání literatury domácí. — Všemu, co psával, vzdělával, překládal nebo opravoval, uměl H. dáti takovou formu a takový spůsob vnější, že jeden každý, a to sebe sprostší čtenář, lehce tomu mohl porozuměti a takto důkladně se poučiti a opravdově vzdělati, aneb alespoň mile potěšiti a příjemně vyraziti. Jazyk český v spisech Hýblových jest nejen srozumitelný, anobrž veskrz čistý, vlastní a jádrný; pročež také náučné a kratochvilné práce jeho u věci té dobře porovnati se mohou s podobnými prácemi našeho nesmrtelného V. M. Krameriusa a tudíž také času svého s stejným zalíbením a účastenstvím, jako druhdy spisy Krameriusovy, byly hledány a čítány. I slýchával jsem také nejedenkráte z úst našich venkovských „čtenářů", že jenom po skrovnu „bylo u nás tehdáž takových spisovatelů, kteří by byli věděli spisy cizojazyčné „v tak volný český kabát převlíkati i své původní práce české tak srozumitelným a jádrným jazykem zdělávati a podávati, jako to někdy náš V. M. Kramerius a po něm J. Hýbl a M. Sychra dělávali." — Vydáváním Rozmanitostí, Hyllosa, Jindy a Nyní a jiných náučných a kratochvilných spisů získal H. nejen literatuře naší mnoho čtenářů a milovníků, anobrž povzbudil jimi nejednoho vrstevníka k účastenství a vzdělávání literatury domácí, ježto, jakož jsem již výše ukázal, v spisech svých mladším spisovatelům příležitosti poskytoval, aby své prvotiny literární mohli u veřejnost podávati, takto síly své zkoušeti a v jazyku domácím se důkladněji vzdělávati. —

Co mravní povahy našeho Hýbla se týče, tuť dle své vědomosti i hodnověrných zpráv od jeho vrstevníků mně došlých mohu tvrditi, že času svého požíval i zasluhoval lásky a důvěry všech, kdož s ním důvěrněji obcovali. Neboť byl muž velmi přívětivý, prostosrdečný, ochotný a k službám všelikým povolný, tak že žádnému, zvláště pak známým svým nemohl tak lehce něčeho odepříti, zač byl od nich požádán; taktéž byl štědrý a dobročinný a třeba že sám „těch výdělků a prostředků peněžitých" obyčejně míval jenom velmi po skrovnu, nicméně milerád a ochotně sděloval s tím, jejž byl seznal ještě potřebnějším býti, třeba poslední svou zásobu peněžitou; při tom byl i upřímný, přímý a nepřítel všeliké lsti, ošemetnosti a přetvářky. Všeliké své práce a povinnosti odbýval H. se vzornou bedlivostí, neobyčejnou vytrvalostí a nevšední důkladností, tak že u věci té v Praze času svého, zvláště co se prací korrektorských týkalo, býval na slovo brán. Pročež také sazečové tiskáren Haasovské, Jeřábkovské, Schönfeldské a jiných, v nichž H. býval zaneprázdněn, ještě po letech jeho správnost a spolehlivost korrektorskou sobě připomínali.

Při tom býval H. vždy dobré a veselé mysli a uměl vtipným a žertovným povídáním svým všechny přítomné příjemně vyrážeti, tak že vždy a všude, kamkoli přišel, býval vítaným i žádaným společníkem. Neboť třeba že vtip jeho vždy býval trefný a tytýž nemálo peprný a žert jeho k jisté osobě naměřený, nicméně nevykročoval při tom nikdy z mezí slušnosti aniž přecházel v osobní urážky aneb triviálnosti, anobrž věděl vždy vtipy a žerty své v takové formě a míře pronášeti, že i ten, koho se chtěl jimi dotknouti, nemohl se cítiti uražena, anobrž

musel se chtěj nechtěj sám s ostatními „kamarády“ trefným jeho nápadům smáti. Bývalli H. právě při dobré chuti, aneb naskytlali se mu zvláště vhodná příležitost, tuť pouštěl uzdu svému humoru v ten spůsob, že všichni přítomní z homerického smíchu téměř nevycházeli. Pročež také tvrdívali společníci jeho: „že vše, co Hýbl mluví, jest trefný žert, a vše, co tropí, kapitální čtveráctví“ a tudíž jej i jinak nejmenovali, nežli *„dobrou kopou, opravdovým ferinou, novým kacafírkem,*) Třebovským Enšpiglem, veselým bratrem,* (jakýmto i Hýbl sám sebe nejraději nazýval a psával)**) a t. p.

---

*) *Kacafírkem* nazýval Hýbla obyčejně J. N. Štěpánek a to proto, že v okolí Chrudimském slovem tím se vyrozumívá člověk žertovný a při tom i dobrosrdečný — asi tak jak Němcům „der Tausendsassa.“ — Já sám jsem slýchal za svého přebývání v letech čtyřicátých v Chrudimi od tamních pamětníků a čtenářů vypravovati rozličné vtipné historie ze života tohoto někdy Chrudimského Enšpigla a podal jsem je z části v *Květech* r. 1836 u veřejnost, odkudž byly ve *Veselém Čtení* přetištěny a tolikéž do něm. časopisu *Ost und West* přeloženy.

**) Ukazuji tuto k epitafiu, kteréž Hýbl sám sobě zdělal takto:

Náhrobek veselého bratra.

Vesel jsem vždy býval,
také i rád píval,
svět jsem nechal světem být.
Kdož tu stojíš na mém hrobě
zavejskni a připí sobě,
neb vždy nelze tak se mít.
Přijde smrt, pryč musíš jíti,
vedle mne se uložiti!

I mohl bych zde vypočísti nemálo žertovných kousků a vtipných povědění Hýblových, jak jsem je byl z úst jeho bývalých „kamarádů“ v mladších svých letech nejedenkráte slýchával; avšak — hledíc k účelu listů těchto musím to opomenouti a přivádím toliko několik rýmovaných a poněkud i charakteristických ukázek tehdejšího humoru Hýblova. — Nadepsaného přítele svého *Jos. Havelku Heřmanoměsteckého* škádlíval H. obyčejně pro jeho malou postavu; při jeho odchodu z Prahy mu pak napsal dne 22. dubna r. 1817 do Památníka tyto rýmy:

Lepší *příteliček malý,*
jen když v přátelství je stálý,
než vrtkavé *slombidlo:*
pročež jsem si zvolil Tebe,
věda že nesklamu sebe;
toť jest vždy mé pravidlo!

Témuž poslal r. 1816 dne 19. března k jmeninám toto rýmované přání:

Dnes Ti přeji, bratře roztomilý,
co jen hrdlo ráčí všeho do sytosti,
sobě ale u Tebe si chvíli
pohověti v věrné společnosti,
mezi nás pak z *Městeckého pivovárku:*
celičkou várku!

Jinému „kamarádovi,“ jenž si přál brzo zbohatnouti, přinesl H. k jmeninám tuto gratulaci:

Bratře, budiž *hňupem!*
tolik Tobě
k sváteční tvé dnešní době

Avšak jedna z nejchvalitebnějších vlastností Hýblových byla jeho upřímná a vytrvalá láska k vlasti, jazyku a národu svému; v příčině této obětoval a vynakládal vše, seč byly duševní a materiální síly jeho, aby jenom přispěl k vzdělávání krajanů svých a k vyzdvižení řeči literatury naší. K tomu konci užíval i všelikých prostředků a každé udalé se příležitosti; pročež také v schůzkách se svými „kamarády“ vedle žertů a vtipů, jakých tu obyčejně pronášel, mluvíval zhusta tolikéž o věcech přísných a vážných, vykládal jim starší i tehdejší příběhy politické a kulturní, promlouval s nimi o ožilé národnosti naší, o účelu o potřebě dobrých knih a časopisů a vyzýval je k jich kupování a pilnému čítání, jakož je vůbec povzbuzoval k účastenství ve všem, co by vedlo k vyzdvižení národnosti a zvelebení literatury domácí;*) vůbec

---

z upřímného srdce vinšuji;
protože již *mnohý osel*
velikého štěstí došel!

Když jedenkráte ve večerní společnosti kdosi z kamerádů příliš chvástavě vychvaloval *vzácnosti,* ježto byl v Drážďanech a jinde za hranicemi shledal, Hýbl náš jsa tím jaksi dopálen, vstal na jednou a jal se ex improviso způsobem parodujícím deklamovati tyto verše:

Kamarádi milí,
slyšte v tuto chvíli
jaké *já* znám *vzácnosti*
a *domácí* stkvostnosti:
Panna bez milování,
jarmark bez kradlování,
bez molů kožich obnošený,
od myší sklep ušetřený,
osiřelí bez nátisku,
kupec bez žádosti zisku,
kozel beze rohů, bez brady,
překupnice bez vády,
žena, jež by nechtěla
osedlat si svého manžela,
svléct jej třeba z kůže,
jen když trochu může:
to jsou věci neslýchané,
potud ještě nevídané
ve Vlaších i v Říši,
v palácích i v chýši!

Přítomným tu hostům a kamarádům zalíbil se tento improvisovaný žert Hýblův v té míře, že připijíce a volajíce mu hlučně: Ať žije! naléhali naň zároveň, aby verše ty podal u veřejnost, což on tušim také v svých Rozmanitostech napotom učinil. Konečně připomínáme, že k humoristické povaze našeho Hýbla ukazuje i to, že dal dvakráte (r. 1817 a 1829) přetisknouti Hamerschmidovou známou báseň makaronskou: *Allegoria. Proteus felicitatis ex miseriae Čechicae. Staročeská země, Satyra* řídě se prý při tom, jakož i při jiných svých čtveráctvích slovy básníkovými: „Ludicra, crede mihi, non raro ad seria ducunt!“

*) V mladších svých letech chodíval H. téměř každodenně u večer do hostince v *„Staré rychtě,“* na Star. M. v Rytířské ulici na rohu k Můstku ležícího; zde se scházíval s staršími a mladšími sousedy Pražskými, s literáty domácími, herci a hudebníky divadelními, se studenty českými, jakož i s obyvateli venkovskými, jenž se za svým obchodem na čas v Praze zdržovali. K těmto náleželi tehdáž zvláště plátenici z Litomyšle, Skutče, Hlinska, Ústí n. O., České Třebové a odjinud, kteří

podnikal a pracoval H. u věci té po ten celý čas tolik a tak zdárně a platně, že jej vším právem pokládati musíme mezi nejpilnější dělníky, kteří v první čtvrti století přítomného pracovali na národa našeho roli dědičné!

Ovšem nemohu tuto tajiti, že i náš dobrosrdečný a vlastimilovný Hýbl nebyl prost všelikých křehkostí; avšak kdež jest nalezti pod sluncem člověka, jenž by neměl nějaké slabosti do sebe, a pročež sluší i k našemu Hýblovi vztahovati vzácná slova našeho V. Klicpery, a důvěrného to někdy přítele Hýblova, jež pronesl takto:

Neníť člověk bez poškvrny,
 křehký jest nám smysl dán;
myšlenka nám mysl przní,
 slovem jest bůh rozhněván!

a ačkoliv jest toho nemálo litovati, že H. svým, ne vždymírným požíváním nápoje ječmenového v svých mladších letech své zdraví podkopal a takto i své úmrtí urychlil, nelze přece proto zapomínati na dobré a ušlechtilé stránky povahy jeho, kteréž křehkost tuto daleko převažují a znamenitě umenšují.*)

Hýbl pracoval na poli domácí literatury téměř až do své poslední chvíle, ačkoliv v posledních svých letech již často churavěl a zemřel — jakož výše psáno — dne 14. května r. 1834 v 48. roce věku svého. — Od r. 1840 neměl jsem více příležitosti navštíviti

majíce své sklady tolikéž v Staré rychtě u večer přicházeli do tamního hostince a tam se s Hýblem a jeho kamarády vyráželi, avšak k vyzývání Hýblovu tolikéž vycházející tehdáž knihy a časopisy české (Rozmanitosti, Dobroslava, Hyllosa, Divadla česká a jiné knihy) kupovali a je domů přiváželi. Já sám jsem čítával v mladosti své v Skutči a v Litomyšli v nejedné knize české, která tam k vyzývání Hýblovu obchodníky těmi byla přinešena, ano tvrditi mohu, že se tehdaž ve východních Čechách na farách, v školách a domech sousedských poměrně snad hojněji české knihy a časopisy kupovaly a bedlivěji čítaly, než se to asi nyní děje. — Přicházející do hostince toho studující české vyzýval H. zvláště důtklivě k tomu, aby vedle čítání knih a časopisů domácích přihlíželi zvláště v prázdninách k provozování her divadelních, a ukazoval vždy při tom, jaký užitek z her takových mravnosti a národnosti vzejíti může. I nebylo také času toho ve vlasti naší — alespoň ve východní její části — města a městečka českého, kde by se v prázdninách a při jiných příležitostech mladšími sousedy a studujícími nebyly provozovaly divadelní hry české.

*) Poněkud zajímavá k charakteristice našeho Hýbla jest zpráva, kterou v letech šedesátých se mnou sdělil již jmenovaný starý přítel jeho Jos. Havelka takto: „Hýbl byl výborný humorista a při tom předobrý člověk, pilný dělník a v společnostech večerních rád vídaný účastník, bohužel jen, že pivečko příliš miloval a tím sebe zanedbal i zahrabal. Garderoba i nábytek jeho bývaly přeskrovny až při sám bůh! Kristus pán neměl kam by hlavy své položil, u Hýbla nebylo si kam sednout, když jen dvě osoby přibyly. Stará rychta byla jeho zamilovaným hostincem, kam každý večer docházel, avšak odtud snad nikdy před půlnocí domů se nenavracel. Načež spával hluboko do dne a to tak pevně, jako by jej do vody hodil. Několikráte vytáhli jej kamarádi z postele, položili na stůl a udělali kolem něho jakés castrum doloris, zpívajíce při tom hlučně „miserere“ a „žalmy žertovné“; avšak Hýbl se vším tím přece neprobudil!“

hřbitov Volšanský a pročež také nevím, pozůstávali tam až podnes napřed připomenutý skrovný pomník jeho čili nic. Na všechen spůsob smím tudíž řádky připomenutými obraceti pozornost slavného spolku Svatoboru k věci této a snažně za to žádati, by vážené ředitelstvo jeho k tomu přihlížeti sobě neobtěžovalo, aby památka muže o národnost a literaturu naši tak zasloužilého zařízením mu důstojného pomníku aneb alespoň nějaké tabule památné na příslušném místě hřbitova Volšanského se obnovila a na budoucno zachovala.

Poslední zasedání stavovského sněmu na Moravě.

Píše

dr. Ant. Mezník.

(Dokončení.)

V předposledním sedmém sezení sněmu moravského dne 28. dubna r. 1848 přednášel ryt. *Laminet* zprávu, kteráž poslána stavům na žádost jejich k národní bance Vídeňské za půjčku 1 mil. zl. Jednalo se stavům v kritické době politického hnutí r. 1848 netoliko o *podporu průmyslu,* nýbrž spolu i o udržení pořádku a pokoje ze strany pracovních tříd. Zvláštní deputace stavů v té věci do Vídně vyslaná vymohla, že národní banka půjčila moravským stavům *půl milionu* zlatých na zastavené státní papíry moravského domestikálního fondu.

Pod jakými výminkami tyto peníze měly od stavů zase jednotlivým *městům* na $4^0/_0$ úroků býti půjčeny, aby prostřednictvím měst zase dále podporován byl průmysl, o tom obšírně v řečeném sezení jednáno.

V *posledním* sezení dne 13. máje 1848 podal ryt. *Petr Chlumecký* zprávu, co zařídila širší komise sněmovní vůči *zmateným poměrům* panujícím ve Vídni.

Řečník ve zprávě své vylíčil, kterak ve Vídni šíří se anarchie, vymáhajíc na vládě zrušení a odvolání zákonů a odstraňování ministrův i počínajíc sobě nezřízeným spůsobem, což jeví i neblahé účinky na Moravu, ježto jednotliví emisaři Vídenští už i tuto zemi znepokojují. Vládě Vídeňské že schází mravní opora, že vláda závisí od veřejného mínění uměle ve Vídni strojeného, které nijakž nelze považovati za veřejné mínění celé říše. Takovýmto spůsobem že otřeseny jsou netoliko základy veškerého státního práva nýbrž vůbec i veškeren stav zákonní a klid rodinný, že společenské poměry jsou valně ohroženy.

V jednotlivých zemích říše že vzmáhá se seperatismus, ježto protiváha jeho, *říšský sněm* posud není svolán. V takových poměrech že velkomyslný dar císaře ze dne 15. března 1848 jakož i konstituce prohlášená 25. dubna 1848 nemůže jeviti blahodárných účinkův, ovoce hnutí ze dne 13. března 1848 že neblahými těmi poměry se ničí, a

reakce mocně se vzbuzuje; rozšířená komise sněmu moravského že tedy k ministru vnitra poslala tuto žádost:

Vaše Excellencí!

Širší výbor stavův markrabství moravského od 30. března 1848 za stálé prohlášených, dílem s politováním, dílem s rozhořčeností dověděl se o praktikách, které v c. k. hlavním a sídelním městě Vídni od rozličných korporací, spolků ba i od jednotlivých osob osnovány byly, aby se různých účelů opětnými peticemi ba i násilným zakročením dosáhlo.

Výbor stavův moravských se dříve stran těchto událostí uspokojil poněkud nadějí, že konstitucí od Jeho Veličenstva dne 25. dubna 1848 vyhlášenou podobné události přestanou, a že od každého státního občana bude uznáno za potřebí, aby se od této doby pouze drahou ústavní, to jest shromážděnými říšskými stavy k všeobecnému blahu směřující opatření a zákony zaváděly; avšak nejnovější události Vídenské zřejmě ukazují, jak tato odůvodněná naděje byla sklamána, a podávají zřejmý a smutný důkaz o stavu anarchickém panujícím v sídelním městě, jehožto působení na zemi již záhubně se osvědčilo — i naplňují každého pravého vlastence oprávněnou obavou před následky, jichž dosah nelze předvídati od podobných, všecky zákonní a ústavní státní zařízení pomítajících příběhů, jejichžto účinek i také celému mocnářství — odcizováním se jednotlivých zemí nebezpečným se státi může.

Výbor, co orgán stavů markrabství moravské zastupujících a o blaho vlasti pečujících uznává za svou povinnost, proti přehmatům korporací a spolků sídelního města protestovati a veškeré ministerstvo vybídnouti, aby až dosavad osvědčenou shovívavost a slabost, která k uvarování takých přehmatů nepostačovala, v rázné prostředky proměnilo, aby všichni, kdož se osmělují vystupovati jmenem milionů státních občanů co zákonodárci, sáhati na konstituční práva zeměpánova, vynucovati změny v ministerstvu, a tím zachování zákonů přerušovati, do patřičných mezí odkázáni byli.

Stavovský výbor jest toho náhledu, že pakli by ústava ze dne 25. dubna 1848 nějaké reformy potřebovala, zařízení takové dle §. 50. ústavy pouze říšskému sněmu, jakožto orgánu k tomu výhradně povolanému přísluší.

Aby se všem zlořádům přítrž učinila, a mysli v ustavičném nebezpečném napjetí kolísající se uspokojily, vznáší širší výbor zároveň na vysoké ministerstvo prosbu, aby volby v smyslu §. 35. ústavní listiny pro všeobecný říšský sněm co nejdříve vypsány a svolání tohoto říšského sněmu urychleno bylo.

Z širšího výboru stavů moravských.

Za onemocnění Jeho Excellence pana nejvyššího zemského sudího hraběte Wolkensteina:

Kníže Salm, m. p.

V Brně, dne 10. května 1848.

Tato žádost sdělena jest i stavům ve Slezsku, v Čechách, Štýrsku, Tyrolsku, Krajině, Korutanech, Horním a Dolním Rakousku, v Haliči, Terstu a Dalmatsku, poněvadž prý svoboda a bezpečnost i těchto zemí je stejně ohrožena a proti obecnému nebezpečí *společné jednání* je na místě.

Tento krok širší sněmovní komise, kterým moravští stavové vybízely stavy ostatních zemí k jednotnému a společnému spolupůsobení vůči rozháraným veřejným poměrům říše, byl od sněmu moravského netoliko schválen, nýbrž i zvláštní díky a důvěra komisi za to vyslovena.

Debaty o anarchických poměrech ve Vídni súčastnili se *Lichtenstein, Salm*, Vojt. *Widmann* a *Baratta*, který ku tvrzení ryt. Chlumeckého, že *Vídenští* emisaři znepokojují Moravu, doložil, že se na Moravě hemží množství i *českých* emisařů, svádějících a bouřících lid proti stavům, kteří prý odepřevše sloučení Moravy s Čechami hodlají

Moravany Německu zraditi a nového císaře ustanoviti. Ryt. *Laminetovi* zdálo se, že nejistota namnoze pochází z obavy před reakcí, poněvadž ministerstvo neuveřejnilo jasného, svobodomyslného programu. Dr. *Pražák* měl za to, že nejlepší prostředek, zameziti podněcování lidu, záleží v tom, aby co nejrychleji svolán byl sněm nový, ve kterém zástupcové měst a venkovského lidu budou zasedati; k takovému sněmu, že lid ihned pojme důvěru, zvláště když na sněmu tom i v *moravské řeči rokovati se bude;* rozčilení v zemi hlavně prý pochází odtud, že se lid obává utiskování *moravské národnosti,* které obavy zaplašeny budou nejlépe, když moravská řeč na roveň postavena bude s německou.

Dále přijata v té schůzi *obšírná instrukce,* s jakými výminkami mají stavové rozpůjčiti půl milionu zlatých od národní banky jednotlivým městům.

Čten pak přípis ministerstva ze dne 10. května 1848 č. 1672, kterým se *osnova volebního řádu o prozatímním složení sněmu* schvaluje a potud platiti má, až říšský sněm *konečně* o tom rozhodne.

Ministr vnitra dal při tom sněmu na uvážení, zdali by v obcích venkovských neměl teprva na 20.000 obyvatelstva místo navržených 15.000 volen býti jeden poslanec? Sněm však uzavřel, že nechce venkovské obce v tom nijak *skracovati,* a že nebylo by *důstojno,* od dřívějšího usnešení svého upouštěti.

Na konec podali komitéty krátké zprávy, co mezi tím zařízeno v otázkách reformy *zřízení municipálního, obecního,* pak provedení *rovného práva* české řeči s německou, o čemž první znalec prof. Heinrich svou práci již odevzdal, druhý prof. Vojt. Šembera prý o něm dosud pracuje; — dále ohlášeno, jaké kroky učiněny ke *zrušení roboty,* vykoupení *desátku* a zlepšení poměrů *dělnické třídy;* zprávy ty vzaty k vědomosti, načež pak stavovský sněm moravský byl dne 13. května 1848 skončen a uzavřen.

Poslední zasedání moravského stavovského sněmu na Moravě r. 1848 zasluhuje zajisté pozornosti toho, kdo běh politických událostí v rakouské říši stopuje.

Chvály hoden byl především krok moravských stavů, že už 11. března r. 1848 — před blížící se bouří událostí březnových — žádaly, aby sněm moravský svolán byl. A když vláda k žádosti té svolila, stavové, jakmile sněm byl zahájen, poslům *sedmi* král. měst, doposud toliko *jediným* hlasem obdařených, co „momentaneum" propůjčili hlasů *sedm,* kteréžto pak později rozšířeny jsou na *třicet* co „provisorium" do času upravení nového volebního řádu; a tak moravská města na sněmu mezi stavy vládla bez mála polovicí hlasů.

Důležitá byla též koncese, že městům v rozšíření širší komisi sněmovní (v nížto se soustředila hlavní činnost stavů) povolena *polovice* členů. Sněm pochopiv proud nového času, uměl sobě rychle získati sympathie také jednohlasným svolením, aby ve sněmu zastoupen byl stav rolnický a universita Olomúcká, dále opatřením půjčky půl mil. zlatých k podpoře průmyslu, a snahou o založení banky na Moravě, zrušením a vykoupením roboty a desátku — poradou o zlepšení *stavu*

dělnictva — zavedením rovnoprávnosti moravského *jazyka* s *německým,* poradou o reformě municipálního i obecního zřízení atd. — Veškeré třídy obyvatelstva moravského pohlížely tedy ku sněmu, ač stavovskému, s důvěrou, an postaviv se v čelo časových ideí, stal se takto jednak zákonním orgánem a skutečným těžištěm politického hnutí na Moravě v nejkritičtější době, jakož pak i blahočinným regulatorem veřejného mínění, nově zavedenou svobodou tisku, vysokými vlnami rozprouděného. —

Bylať to zajisté výhoda, že zástupcové král. měst, následkem událostí březnových dnů r. 1848 nadšení ideami nové doby, vstupujíce v značnějším počtu na půdu stavovského sněmu, octli se v kruhu starých stavů, zběhlých v politické praxi, tak že obapolným stýkáním a společnou prací jich politická činost sněmu nezabíhala na plané pole zvučných ale neužitečných slov a nepraktických pokusů, alebrž veškery síly na obstarání skutečných domácích potřeb zemských, a to těch nejnutnějších vynaloženy. Staří stavové moravští nijak nevzpírali se tomu, čeho nový pokročilý věk vyžadoval; naopak nejslovutnější kavalír a nejvážnější člen mezi staršlechtickými stavy moravskými, kn. *Hugo Salm,* složil sám vzletnou poděkovací adresu za vzácné dary 15. a 18. března r. 1848: svobodu tisku, konstituci atd. a rovněž ochotně přijal v adresu svou odstavec, že stavové dají se do rozbírání *časových otázek,* on s politickými přátely svými v komisích i ve sněmovně žádosti městských poslů podporoval, tak že veškerá důležitější usnešení posledního sněmu stavovského téměř *jednohlasně* učiněna jsou.

Právem mohlo se říci, že staří moravští stavové r. 1848, nemyslíce na výhody svého stavu, zabývali se jen předměty ostatního obyvatelstva se týkajícími, dělíce se o svoje bývalé výhody a výsady ochotně se zástupci lidu. Nejlepším toho dokladem byl *nový volební řád* pro sněm zemský, jenž ponechávajc právo starým stavům zasedati na sněmu, povolával do svého středu četné zástupce měst a venkovských obcí.

V Čechách snad mnohý tomu diviti se bude, jak vedlo se a vypadlo jednání o petici Pražanů za spojení Moravy s Čechami na jednom sněmu. Kdo však zná sněmovní dějiny Moravy, tomu neušlo, že Moravané v průběhu dějin nejednou podobně samostatnost Moravy s větším menším důrazem ohrazovali a proto demonstrativní deklarace o samostatnosti Moravy na sněmu r. 1848 nebyla v tom ohledu ničím novým.

Úmysl českých petentů byl zajisté dobrý: sloučením Moravy s Čechami pojistiti českému národu na celém od něho obývaném území jednotnější státní ústrojí v říši rakouské. Ale poněvadž v politických věcech nerozhoduje tak úmysl jako výsledek, byla v peticích Pražských žádost, *rozhodnouti o Moravanech bez Moravanů, pokusem pochybeným,* neboť vzbudila na Moravě silný odpor, rozhárala mocně starodávný cit zemské samosprávy, posilnila stranu protičeskou bez toho všelijak podněcovanou — a místo aby usnadnila sblížení obou zemí, jen více Moravu od Čech na ten čas odvrátila. Způsobená tím na sněmu moravském manifestace ve prospěch neodvislosti moravské nalezla v zemi dosti mocný ohlas a utkvěla tehdejším vrstevníkům silněji v paměti, než by se snad komu v Čechách zdálo. Jakkoliv se průběhem celého čtvrtstoletí od té doby na Moravě mnoho v tom ohledu

změnilo, ony sporné události r. 1848 mezi Čechami i Moravou *posud* jeví své účinky. Snad by odpověď moravských stavů v té příčině byla vypadla onačeji, kdy by se stavové čeští v té otázce dříve na ně byli obrátili, než výbor Svatovácslavský v Praze, jehož legalita mohla býti vždy v pochybnost uvozována, mocného výroku českého krále dovolávati se začal.

Mnohý bude snad se domnívati, že zcela jinak, než moravští stavové byl by se o petici Pražské vyslovil sněm moravský r. 1848 na základě nového volebního řádu svolaný. Ale tento sněm, na němž zastupitelé venkovských obcí převládali a jenž odtud *sněmem selským* slul, *nechtěl* vysloviti se příznivěji o spojení Moravy s Čechami. Co stavové ve své adrese byli vyslovili: „že Morava jest země od Čech neodvislá, příslušící ku svazku zemí říše rakouské“ — to sněm „selský“ opakoval v srpnu r. 1848, an při poradě o zřízení zemském „s největší většinou“ přijal toto znění: „§. 1. *Morava jest samostatná, toliko s konstitučním císařstvím rakouským a sice organicky spojená země.*“ — Že Morava organicky „*toliko*“ s rakouským císařstvím spojena býti měla, jasně okazuje, *kam* bylo mířeno.*)

Co do *vnitřní* státoprávní otázky přijal stavovský sněm stanovisko, které byla ústřední vláda Vídeňská naznačila v patentu ze dne 15. března r. 1848, pak v reskriptu ze dne 18. března a konečně v ústavní listině z 25. dubna 1848. V prvních dvou rozhodnutích vysloven byl úmysl zachovati i sesíleti provinciální zřízení, *shromážditi*

---

*) Poslanec venkovských obcí *Jos. Wurm* z Klobouk u Brna (posud člen sněmu moravského, starší bratr známého P. Ignáce Wurma) se sice ve sněmu, avšak *samojediný*, při poradě o hořejším §. 1. ozval v ten rozum, aby se vzal ohled na spojení Moravy s Čechami, odvolávaje se na historické doklady, ale byl ve své řeči od sněmu známkami *nelibosti* přerušen. Nicméně pokračoval dále: že Morava byla slovanská země jedna s Čechami a jen vůlí stavů oddělena, to aby se bedlivě uvážilo. — Poslanec dr. *Cibulka* mu odpovídal, táhna se k tomu, co nedávno stavové v representaci své (viz výše str. 493—495) byli vyslovili, klada důraz na neodvislost Moravy — což sněmovna hlučným potleskem schvalovala. Posl. *Heinrich* mluvil podobně, dle historie prý Čechy k staromoravské říši patřily. *Jos. Wurm* odpověděl, že on sice také přeje samostatnosti Moravy, ale že přece byla Morava spojena s korunou českou, jakož že inkoláty propůjčovány byly vždy pro Čechy a vtělené země Moravu a Slezsko, což je důkazem jich svazku, a na to že chtěl poukázati. — *Menzel* uznával potřebu jednomyslnosti, a proto přál si, aby prý ve sněmovně takovýchto mysli pobuřujících věcí nebylo raději dotýkáno! Hr. *Egb. Belcredi* doložil na konec: „že tyto historické citáty pro a proti od pravého účelu se odchylují, a na místě velkého a vznešeného pojmu jednotného Rakouska že staví se záplaty (Flickwerk) z dob prý bohu díky prošlých! Říšský sněm že má vznešenou úlohu, toto velké Rakousko zbudovati a dá bůh že to i provede, aby touto budovou povstala mohutná říše, v které by veškeré národnosti, veškeré strany politické šťastně vedle sebe žily. Tak povstane prý z vetešnického trhu (Trödelmarkt) spuchřelých, starými pergameny sotva při sobě udržovaných korun jedna jediná vznešená koruna, konstitučního císařského domu rakouského — a pak prý na místo starých historických sporů vstoupí jednota, bratrství a svoboda, usmiřujíc a povznášejíc je.“ Tato řeč s potleskem přijatá naladila moravskou sněmovnu tak, že jak stenografické zápisky praví, přijat „s největší většinou“ nahoře citovaný §. 1. zemského zřízení.

posly stavů z německých i slovanských zemí kolem trůnu, aby císař radil se s nimi jak o zákonodárství, tak o správě; k tomu mělo dojíti nejdéle 3. června r. 1848. Tímto způsobem měla zřízení zemská býti zachráněna co základ státoprávního upravení říše, a na základě zemských zřízeních mělo za pomocí vyslanců volených od sněmů zemských utvořeno býti zastupitelstvo říše čili „konstituce vlasti."

Program tento přijat a schválen od rozhodujících kruhů starorakouských v polovici března r. 1848 v státní poradě, které účastnili se arcivévodové František Karel, František Josef (následník trůnu), Albrecht, Ludvík, pak ministr Kolovrat, kníže Windischgrätz, hrabě Münch-Bellinghausen, bar. Kübeck, hr. Hartig a bar. Pilgram. Avšak brzy po tom ústřední vláda přešla na *odpovědné ministerstvo,* v němž nabyli rozhodné převahy mužové jiní, důvěrníci především *kruhů Vídeňských,* a starorakouský program březnový byl v bouřných a proměnlivých časích za krátko opuštěn. Původcové jeho ztratili totiž rozhodný vliv na řízení rakouských státních věcí, dílem že odešli k armádě dílem že svých vysokých úřadův byli sproštěni, a tak program ten padl nebyv prováděn rychle a důrazně, jak by toho byl prudký běh událostí politických vyžadoval. — Však nejdůležitější sněm, jenž by byl měl dle tohoto programu vyslati poslance do zastupitelstva říše, k upravení konstituce říšské, *sněm království českého* ani se vůbec nesešel!

Z druhé strany bylo provedení starorakouského vládního programu — upravení vnitřních státoprávních poměrů na základě historických práv jednotlivých zemí a sněmů zemských — zplichtěno bundestagem Frankfurtským. V tomto bylo v březnu r. 1848 uzavřeno, svolati německý parlament *přímými volbami* zvolený — načež dotýčné provolání z Frankfurtu dne 9. dubna vyšlo, aby volen byl na 50.000 obyvatelů vždy jeden poslanec. Rakouské ministerstvo vypsalo bez dlouhých rozpaků v polovici dubna tyto přímé volby do Frankfurtu v zemích druhdy k německému bundu náleževších, tedy také v Čechách i na Moravě, a položilo volbu voličů na 24. května, a volbu poslanců samých na 28. května, aby se zvolení mohli dostaviti k zahájení parlamentu Frankfurtského dne 31. května.

Když tedy Vídeňská vláda přímé volby do Frankfurtského parlamentu na základě dosti volného práva volebního vypsala a volby tyto i v Čechách i na Moravě částečně v skutku provedeny byly, dokonalou touto událostí jsou pominuti zemští sněmové, a historicko-politické individuality v rakouském mocnářství postaveny v pozadí. Tím odstraněn také starorakouský březnový program r. 1848. Když parlament Frankfurtský povstal přímými volbami na základě nejširšího volebního práva, kterak mělo Vídeňské odpovědné ministerstvo, ovládané Vídeňskými kruhy, složiti Vídeňský parlament z poslů nepopulárních stavovských sněmů?

Proto tehdejší miláček Vídeňských kruhů ministr vnitra Pillersdorf do ústavy císaře Ferdinanda ze dne 25. dubna r. 1848 rovněž přijal přímé volby, ze kterých pak povstal sněm říšský ve Vídni a Kroměříži. Politice německé podřízena politika rakouská.

Ostatně i jinak ještě hnutí německé r. 1848 vycházející z ohniska Frankfurtského a směřující ku sjednocení celého Německa, zasáhlo

mocně do veřejných poměrů Rakouska, jemuž v náhradu za zrušené (r. 1804) německé císařství zbylo předsednictví na bundestagu ve Frankfurtu. Jsouc takto s polovicí svých zemí súčastněno v německém bundu, ba stojíc v čele jeho a dle starodávných tradicí pěstujíc zájmy německé, octlo se r. 1848 z nenadání před dvěma obrovskými úkoly: *uspořádati vlastní mnohojazyčnou a z různých korun složenou říši rakouskou* — a pak z druhé strany: *upravovati jednotné Německo.*

Vláda Vídeňská pracujíc o těchto velikých úkolích, — často mocně se křižujících — zároveň a najednou, a sice ve směrech od Vídeňského veřejného mínění vytknutých, nepřivedla ovšem ani jeden ani druhý ku šťastnému konci, marně jen ku věčné škodě Rakouska v době velmi kritické nejlepší síly rozptýlila a rozplýtvala.

Snahy o větší národní jednotu Německa, zasahující i do Čech, vzbudily tuto národní protihnutí, které nabylo zřejmého výrazu ve *Slovanském sjezdu,* svolaném do Prahy na tentýž den, kdy se měl sejíti Frankfurtský parlament, totiž na den 31. května, ale zahájeném teprvé 2. června 1848. — Frankfurtský parlament měl tu výhodu, že sloužil mu za jakýsi právní základ evropskými smlouvami uznaný *německý bund* a pak že v čelo nově zřízené německé centrální moci postaven člen *rakouské* dynastie, arcivévoda *Jan,* co zprávce německé říše, po boku maje německé ministerstvo, v němž důležité místo zaujímal rakouský rytíř Schmerling. Slovanskému sjezdu v Praze, ač zasazoval se spolu o ideu rakouskou, veškerá oficielní podpora odňata jest od tehdejšího ministerstva Vídeňského, plovoucího plnými plachtami v opačném proudu Frankfurtském. A tak improvisovaný sjezd slovanský v Praze nepřinesl na ten čas národu českému nijakých praktických politických výhod, ovšem ale měl mravní ovoce, že vzájemně seznali se vynikající mužové slovanští, že Slované rakouští před očima Evropy vědomí slovanské vzájemnosti vážně osvědčili, což ovšem nemohlo se státi bez provokace nepříznivců slovanských Maďarův a Teutomanův uvnitř i za hranicemi Rakouska. Slovanský sjezd v Praze a parlament německý ve Frankfurtě zostřily rozdvojení mezi oběma národními kmeny v Čechách, a když slovanský sjezd svatodušními událostmi rozprášen byl a kníže Windischgrätz Prahu bombardoval, nemohli se na Frankfurtském parlamentu zdržeti a vyslovili mu za to uznání a díky!

V Čechách jak se zdá i političtí vůdcové větší pozornost věnovali slovanskému sjezdu nežli zemskému sněmu, který se pohříchu ani nesešel. Na Moravě však se sněm proti volbám do Frankfurtu ohražoval, hlavní důraz klada především na uspořádání vnitřních záležitostí rakouských. Vida pak kolísání kruhů vládních, rychlé proměny, odstoupení od starorakouského březnového programu, i nemoha událostem předpisovati směr, dal se jimi vléci, sám sobě nehrubě důvěřuje a vlastní oprávněnost za nevalnou pokládaje — vždyť veřejně na sněmu moravském i to prohlášeno, že sněmům zemským nebude budoucně příslušeti právo zákony dávati ani daně povolovati, leč jen menší záležitosti provinciální obstarávati —: vznesl dne 14. dubna na císaře žádost za brzké prohlášení konstituce.

A když toto dne 25. dubna r. 1848 stalo se a budoucí říšský sněm *z přímých voleb* povstati měl: sněm přijal vděčně konstituci tu

a skládal od té doby veškeru naději říše v tento nový sněm říšský o dvou komorách, do jehož komory poslanců měl národ voliti 383 deputované na základě nejširšího volebního práva, kdežto v druhé komoře senátu zasedati měli princové císařského domu, členové od císaře doživotně jmenovaní, pak 150 členů volených od největších statkářů vždy na 5 roků. Takto sestavený říšský sněm, který by byl v komoře poslanců shromáždil důvěrníky lidu, v senát pak pojal větší díl starorakouských, v politických věcech sběhlých stavů a praktických státníků, sliboval státi se representantem všech tříd obyvatelstva a kompromisem mezi různými názory politickými vytvořiti onu „konstituci vlasti.“ Proto sněm moravský v poslední hodině svého trvání snažil se zachovati ústavní listinu ze dne 25. dubna 1848 vůči kruhům Vídeňským, které se obvyklými bouřlivými výstupy domáhaly *konstituujícího* sněmu říšského a odstranění hořejší komory čili senátu. Anarchické poměry Vídeňské přiměly moravský sněm, aby ještě v poslední hodině před svým rozchodem dne 13. května 1848 v representaci k ministerstvu tomuto vytknul nestálost a jej vybídl k pevnějšímu hájení autority jak císaře tak ústavy a budoucího říšského sněmu, který cís. patentem ze dne 9. května r. 1848 na den 26. června do Vídně svolán byl.

Dříve, než representace moravského sněmu do Vídně došla, bylo ministerstvo 16. května r. 1848 k uchlácholení Vídeňáků, císařskou proklamací povolilo říšský sněm *konstituující,* odstranění senátu a revisi volebního řádu či ještě větší rozšíření volebního práva.*) Že upuštěno bylo od komory hořejší neboli senátu při prvním sněmu říšském ve Vídni a později v Kroměříži, sluší považovati za velkou politickou chybu, ježto velemocní političtí a sociální faktorové v Rakousku, byvše k naléhání nepředložených Vídeňských demokratů a radikálů vyloučeni ze všeho účastenství při prvním říšském sněmu, lhostejně ba i škodolibě pohlíželi na jeho pozdější osudy a konečný pád.

V Čechách, vlastně v Praze postavil se v čelo politického hnutí březnového r. 1848 *výbor měšťanů,* ve Svatovácslavských lázních dne 11. března r. 1848 akklamací volený, kde také první petice Pražanů k císaři podpisována byla; zvláštní deputace v čele majíc Petra Fastra ji pak císaři Ferdinandu podala.

Když císařská odpověď ze dne 23. března 1848 na ni nezdála se býti dostatečnou, podána jest druhá petice ze dne 29. března, byvši dříve ozbrojenými gardisty nejvyššímu purkrabímu hr. Stadionovi k podpisu předložena a od něho skutečně co *„pravý výraz města Prahy“* podepsána — na kterouž pak vyšel příznivý kabinetní list ze dne 8. dubna r. 1848.

Takto výbor Svatovácslavský, odhodlaným vystoupením prolomiv bránu březnovým událostem v Praze, soustředil na sebe veškeru po-

---

*) Původně měl právo volební každý 24 let starý rakouský občan plnoprávný, 6 měsíců ve volebním okresu usedlý; vyloučeni byli: dělníci pracující za mzdu, denní neb týdenní, osoby služebné neb berouci podporu chudých. Později vymohli Vídeňáci, že netřeba 6 měsíců v okresu bydleti, a propůjčeno i dělníkům právo volební, a sice dělníkům samostatným, pracujícím za denní neb týdenní mzdu, pokud nestojí v řádném, na určitou dobu ustanoveném svazku služebním k těm, kteří práci dávají.

zornost politických kruhů v Praze, opanoval politické hnutí tehdejší okamžité situace, čímž ovšem český stavovský sněm, svolaný k žádosti stavů na 30. března 1848 upozaděn, ba na neurčito odročen jest; obecná důvěra obrátila se as raději k Svatovácslavskému výboru, nežli na legální, dle svých antecedencií nepříliš oblíbený sněm zemský.

Vláda místo aby byla pevně stála na sejíti se sněmu, prohlásila tehdejším nejvyšším purkrabím hr. Stadionem ominosního dne 1. dubna 1848 Pražanům: „že zvolil *mimořádnou komisi* z rozličných tříd obyvatelstva Pražského, aby záležitosti návalem času se hrnoucí rychleji vykonávány byly a potřebné základy se nabyly, které budou předmětem rokování sněmovních.“ Do komise té povolal Stadion 30 členů, později pak ještě 5.

Výbor Svatovácslavský shledávaje, že se v Praze pod záštitou vlády tvoří nový sbor politický, *rozšířil se* dne 10. dubna novými členy, spolu žádal, aby Svatovácslavský výbor s mimořádnou komisí Stadionovou — bez toho prý (dle výroku Karla Havlíčka) *důvěry lidu* nemající — splynul v jedno těleso *národního sboru čili výboru*, k čemuž hr. Stadion také úředně svolil dne 14. dubna, den před tím, co na místo jeho za presidenta českého gubernia jmenován hr. Lev Thun, v Čechách prý „proslulý a důvěry národa požívající.“

A tak již 13. dubna 1848 předsedal nejvyšší purkrabí hr. *Stadion* v starodávných síních sněmovních improvisovanému parlamentárnímu sboru, *národnímu výboru*, čítajícímu asi 160—170 členů, který v prvních dvou zasedáních svých důkladně se radil o palčivé otázce *kokard,* jež měly býti připuštěny v Čechách co odznaky politické!...

Hr. Lev Thun dne 18. května 1848 svolal český sněm na den 7. června, a když do té doby nemohly býti volby vykonány, položil lhůtu k otevření sněmu na 15. červen a pak zase na 24. červen; — a když pro neblahé svatodušní události Pražské (12. června a násl.) nemohly býti v Praze volby poslanců sněmovních provedeny, svolán jest (dne 26. června) český sněm od zemského presidia definitivně na 4. červenec s tím výslovným doložením, že *dne 12. července skončen býti musí, a sice do zahájení říšského sněmu* které stalo se pak o 10 dní později 22. července 1848.

Vedle toho král Ferdinand z Inspruku patentem ze dne 6. června slavně svolával český sněm, vyzývaje, aby každý k němu dle kabinetního listu 8. dubna r. 1848 oprávněný dojista se dostavil, ježto vzhledem na vymoženosti v tom kabinetním listu obsažené měl býti český sněm sice *konstituující,* pro věci celé říše a ústřední vlády se týkající pouze *poradní,* jinak ale přece měl jen ty nejnutnější záležitosti zemské vykonati, aby mohli poslanci dostaviti se do říšského sněmu, jejž císař zároveň dne 6. června do Vídně svolával.*)

*) Ostatně sněm český v novém složení na základě kabinetního listu ze dne 8. dubna nezdál se býti mnohým dosti svobodomyslným, i pohlížely k němu jisté kruhy s nedůvěrou. Ve schůzi lidu v lázni Svatovácslavské přednesl *K. Sladkovský* návrh, aby na svolaném českém sněmu neměla šlechta tak nepoměrný počet zástupců 210 proti 330 poslancům voleným, pak aby vypracoval se nový volební řád, dle něhož by veškeré stavy učitelský, kněžský, obchodnický, průmyslnický, úřednický atd. po-

Dne 26. června hr. Lev Thun zároveň rozpustil „národní výbor“, poněvadž prý mnozí jeho údové přímým i nepřímým účastenstvím při zbouření Pražském a popuzováním venkovského lidu spravedlivý hněv na se popuditi musili a vážnost toho shromáždění zničili.

Však sněm český skutečně se nesešel, neb byl v Praze zaveden stav obležení, mysli rozčileny a obráceny na volby do říšského sněmu na den 27. června 1848 vypsané, načež říšský sněm dne 22. července ve Vídni otevřen jest.

Kdo přeje si vývoj práva historického a klade důraz na právní souvislost (kontinuitu), musí velice toho želeti, že nebylo politické hnutí březnových dnů r. 1848 v Čechách uvedeno do zákonného řečiště, do *zemského sněmu.* Jak konec ukázal, vybočení z kolejí zákonné dráhy nemělo utěšených následkův, a mohlo se i tu právem říci: Omnia incerta fiunt, dum a lege receditur — odstoupením od zákona vše upadá v nejistotu.

Pomysleme sobě, že by český sněm podobně jako moravský se byl sešel 30. března r. 1848 — a stavové čeští měli dovolení v týž den na sněmu se sejíti — a že by byl rozšířením zástupců královských měst a především hlavního města Prahy přibral do svého středu veškeré skutečné důvěrníky měšťanstva a národu (což bylo velmi snadné, vždyť už 10. dubna 1848 bylo celé zastupitelstvo obecní v Praze nově zvoleno s purkmistrem Štrobachem v čele): jaké z toho mohly vzejíti blahodárné následky! Jak snadno mohl sněm veškeré koncese kabinetním listem ze dne 8. dubna 1848 povolené uvesti v úplně zákonnou formu co *základní zákon český* — a jak přirozeně byl by se zemský sněm se starými stavy stal pevnou kotvicí, chránící v rozbouřených vlnách časových *české státní právo,* o něž stavové čeští bez toho r. 1847 živě byli se hlásili! Jaké opory byla by nabyla vláda zemská v Praze autoritou sněmu!

Jest dále na bíledni, že by zemský sněm, osazený předními muži a důvěrníky veškerého obyvatelstva, byl mohl opanovati snadno veřejné mínění v zemi aneb aspoň státi se blahočinným jeho regulátorem, čímž by mnohé nezralé manifestace byly ve stín postaveny bývaly a snad záhubná katastrofa svatodušních svátků zcela odvarována. A jakým závažím byl by býval proti oněm nezřízeným kruhům Vídeňským zákonný sněm český zahrnující v sobě veškeré representanty české šlechty

---

měrně byly zastoupeny. *Em. Arnold* — ježto nebylo možná tak rychle nový volební řád vypracovati — přál si pro tentokráte, aby stav šlechtický od sněmu vyloučen byl a toliko ti šlechticové do něho přístup měli, kteří voleni budou. — Přítomné shromáždění souhlasilo s oběma návrhy a vyslalo deputaci (Em. Arnolda, dr. Jos. Podlipského a K. Sladkovského) s oněmi resolucemi k národnímu výboru — kterýž měl v přítomnosti deputace o věci učiniti usnešení. V Praze pak tato petice ze dne 26. máje r. 1848 opatřena celkem 4000 podpisy:

Vyjádření.

My jakožto obyvatelé města Prahy tuto vesměs vyznáváme, že dle příkladu města Vídně se v náhledu o prospěchu jedné komory bez stavu panského pro říšský sněm docela shodujeme a chceme by na Pražský sněm žádné privilegované osoby neb stavy nepřicházely, nýbrž jen jedině takové, jež k tomu od národu zvoleny budou.

a přední muže obou národností v Čechách, kdy by jako sněm moravský ve své representaci 13. května 1848 byl se opřel nezřízenému počínání Vídeňských kruhů!

Že v kritické době, jaká nastala březnem r. 1848, v době, která vyžadovala rychlého a odhodlaného jednání, že v drahocenných dnech dubna, května a června nezasedal nejdůležitější a nejvážnější v zemích mimouherských politický sbor, *sněm království českého,* a nepracoval ve prospěch Čech a celé říše urovnáváním svých domácích politických a národních poměrů a upravováním postavení království českého uvnitř říše rakouské: tím povstala u nás mezera, která dosud vyplněná není...

Národovci.

Román

Františka Zákrejse.

(Dokončení.)

XII.

Ze záměstí doznívá do Družebnic rachocení bubnů. V ulicích vystřídal je hlučný válečný pochod. Dál a dále liduprázdnými prostranstvími zlekaného města postupují vojenští zástupové. Teprvé před Zlatým Mírem se zastavují, připraveni k boji, čekajíce na znamení útoku. Náčelník vojska vysílá vyjednavatele do zámku, vyzvat Pařízka s jeho soudruhy, aby se vzdali.

Stále nemluvní, zapomenutí, duchovitě, jako svoji stínové byli se tito posavade ploužili zámeckými pokoji, chodbami, nádvořími, dílnami, poli. Chmurnější, trudnější, cizejší než cizina zdál se jim jejich někdejší domov: Zlatý Mír. Zvolnickým žalářem zdála se jim býti tato veliká kořist náhlého jejich vítězství. Ale jakmile přikvačila hodina rozhodnutí, rázem se vzmužili k odhodlanosti.

Když jich došel vojenský vyjednavatel, oznámil mu starý Pařízek, že všichni jsou ochotni postaviti se před porotu, budeli před soud postaven také původce jejich bídy Gluthroth se svou velitelkou. Náčelník vojska usmál se tomuto požadavku a rozhodnul, že se musejí poddati bez výminky. Odvětili mu, že neustoupí leč násilí. Na to vtrhlo vojsko v zámek a jalo jejich předáky. Ostatní jsou rozprášeni. Zjímaní odvedeni v poutech do Příboru. Aby nezatčeným odňata byla možnost nového vzbouření, prohlášeno v Družebnicích stanné právo.

Skrytě za drsné podzimní noci navrátil se do Weiszenthalu pan intendant: zpupný vítěz přemožený opovrhovaným lidem. Zastrašen v duchu, vede si zevně posud příkře velitelsky, však innata Teutonicis superbia nyní se na něm nese jako pýcha smyslem pominulého, v cárách oděného pobudy. Netušená rána čeká naň ve Weiszenthale. Amélie

bezodkladně odňala mu plnou moc k samostatnému řízení velkostatku, poněvadž, jak pravila, její důvěry zneužil, a podřídila jej svému naprostému dozoru. Gluthroth odvolal se k soudu Volných Novin, velebících ho za příčinou posledních Weiszenthalských událostí: „Hněv našich protivníků jest vždy nejpádnějším důkazem skvělých našich úspěchův," — a kdo prý roznítil zášti svých Družebnických nepřátel více než Gluthroth? kdo se tedy může vykázati výtečnějšími vymoženostmi? Leč marně. Slečna zůstala na svém. Rozhorlen chtěl se Gluthroth sřeknout intendantství, ale Tiegerstreit ho přemluvil, aby vytrval, poněvadž okamžitá rozmrzelost Améliina zajisté v brzce ustoupí jemnomyslnosti a poněvadž mimo to blízkým jejím sňatkem tak jak tak nové poměry na zámku povstanou.

Řada dní, které Zlatomírská velitelka po svém vyhostění ze zámku následkem své choroby ve Výškově domě stráviti musila, nemohla zůstati bez účinu na její názory a city. Nemoc udolala vštípenou nepřístupnost jejího srdce, plnou nejčernějších předsudků proti slovanskému živlu, a přirozená měkkost a vřelost její povahy počínala trhati ledovou kůru, do níž kmenová zášť byla samostatnou její soudnost sevřela. Mha za mhou se rozptylovala před jejíma zrakoma. Dříve spatřovala v Češích jenom zotročilce, zavržence nejnižšího řádu, teď ji svíraly již pochyby, nekřivdilali jim v tom aspoň přes míru. Ani Výšek ani Výškova nepřipadali jí více směšni, plni svémravův a pozlátkové ješitnosti, nýbrž poznala v nich lidi útlocitné, jemnomravé, snaživé, horlivé, manžely snad až přemrštěně k sobě laskavé, však přes to přese všecko nebo právě proto vysoce ctné ba vzorné. A jaké jevili s ní účastenství! jak pečlivě, jak mateřsky ji ošetřovali! jak se lekali, když se její choroba horšila! jak se radovali, když okřála! Neviděli v ní spoluvinnici pohrom, které jejich město nyní skličovaly, nýbrž spatřovali v ní toliko nešťastnici, opuštěnou trpitelku. Zvykla si na Výškův rodinný kruh a ruch tak, že skoro se bála chvíle, v kterou jej bude musiti vyměniti za prázdnotu zámecké nádhery.

Také hovory s Lipanským, který ji dle svého slibu častěji navštěvoval, jakkoli byly chladné, přece podávaly jí množství údajů, ze kterých snadnější porozumění snahám i činům českých národovců z nových i dávných dob čerpati mohla. Jakmile mu to doktor Hojenský dovolil, přinesl Lipanský slečně Kompromis, a tam se nyní dozvěděla, jak Tiegerstreita, Gluthrotha i ji samu posuzují sami Němci. Užasla. Zachvěla se sama nad sebou. Teď chladněji, nestranněji, mírněji, lidštěji pohlížela na poslední děsné události Zlatomírské, ano teď snažila se pochopit, vysvětlit, omluvit rozkacenost lidu, jejíž obětí by se málem byla stala. Též její bratr Alfred, nový majitel Rudova, jasný to, vždy nepředpojatě soudící duch, vlídnými a šetrnými, však nikoli dvojsmyslnými slovy zavrhnul její posavadní činnost na Weiszenthale. Jasno pravdy pronikalo k ní. Vrátila se na Zlatý Mír vyrušena z mezinárodních pověr, spřátelena s Družebnicemi, prosta trpkosti proti českému živlu, nespokojena s sebou, rozhořčena proti Gluthrothovi a Tiegerstreitovi, rozhněvána na prolhanou sočivost německých novin, plna dobrých úmyslů do budoucnosti, a přec tonouc v obavách před jejími nedozírnými záhadami.

Největší důkaz obratu v její mysli nastalého došel brzy do administrace *Kompromisu.* Slečna předplatila se na tento Příborský list! — předplatila se, poněvadž v něm seznala protivníka, který k ní jevil upřímnější přízeň než její posavadní přátelé. A toto její rozhodnutí vzbudilo v redakci Kompromisu nejen veliký podiv, nýbrž ovšem také radost, již přináší poctivě dobyté vítězství. Jakkoli ze všech stran a zejmena z Vídně vášnivě osočován, dopracovával se Trauwerdtův časopis sice neustále pevnější a širší půdy, nicméně nebylo by se jeho přeobtížnému, vytrvalému působení mohlo dostati skvělejšího dostučinění, než jakého dosáhnul úspěchem na Weiszenthale. Avšak ředitel redakce, mladý Trauwerdt, nevyužil této redakční události k zištné, blýskavé, holedbavé vítězoslávě, nýbrž obezřele, se zápalem opravdovosti, jejžto v klidných, přesných, harmonických povahách budí přesvědčení, hleděl v dalších, o Družebnicích a Družebnickém zámku jednajících článcích, svého závažného slova vykořistit na nové a nové prospěchy nejdražší své myšlenky: ve prospěch mezinárodního srozumění obou kmenů spolné vlasti obývajících.

Z Jindřicha Trauwerdta byl se stal novinář dosti zvláštním hravým rozmarem osudu. Týž dobrodružný feuilletonista, který ho měl obecenstvu navždy znechutit, učinil ho mimoděk oblíbeným a na slovo braným. Blumenauerův ostrý, s briliantní podskočností sepsaný posudek o Trauwerdtových básnických prvotinách měl tohoto mladého Příborského poetu navždy v plen vydati zničující kletbě šaškovské směšnosti, však obecenstvo Vídenských Volných Novin, které se od veřejných listů naučilo slávu lidí měřiti dle hluku, ne dle zásluh, a více se kořiti rozkřičené hanbě než tiché zásluze, tedy se stejnou dychtivostí sáhati k literárním prácem hanobeným jako k prácem vychvalovaným, shledalo v Mietzelesově článku přátelské pokynutí, aby v básních Příborského nováčka čerpalo nevyvážnou látku k sarkastickým vtipům, ke zdravému smíchu, k rozkošným paskvilům, i kupovalo valně Trauwerdtův spis: ale při jeho čtení ponenáhlu mizel jim s tváří úšklebek, s nímžto knihu do rukou brali, a zvrátil se v opravdový, radostný obdiv; brzy nemluvilo se než o Trauwerdtových poesiích a nemluvilo se o nich leč s úctou, s nadšenou chválou, tak že v krátkosti vyšly ve více vydáních. Nemalé významnosti nabyl tento básnický úspěch také skutkem tím, že Trauwerdtovo dílo vedle oslavování německých předností nerozpakovalo se, ve žhavém, planoucím, vznešeném, prorockém hněvu bičovati německé vady a naléhavě napomínati Němce, aby zejmena vůči posvátným ideám národní snášenlivosti, nezištné lásky k sesterským národnostem, vroucí mezinárodní družebnosti vyprostili se z osudné náchylnosti své, přidržovati se více hlaholu než jádra svých politických hesel. Rozumí se samo sebou, že mezi všemi, kdo z Trauwerdtova literárního triumfu nejvýše se těšili, přední místo zaujímala slečna Žofie Přitočilová ve Vídni; jen že bohužel tato její radost bolně ztrpčena byla rostoucími obavami, že její otec, odborní rada ministerský, z ohledu na své úřední postavení rozhodně se v cestu stavěti bude jejímu spojení s tak vyhlášeným, denně rozhodnějším a horlivějším odpůrcem panující vládní soustavy. Kdo však z Jindřichova vzletného nadání a nejryzejšího srdce nezkaleného potěšení požíval, byl otec

Trauwerdt, a poněvadž Kompromis potřebí měl vůdce vynikajícího nejen bystrým věhlasem, rozvahou politika, opatrností diplomata, nýbrž i zvučným a vábným jmenem spisovatelským, postavil poctivý Příbořan Jindřicha v čelo svého důležitého časopisu. Co dobrý otec očekával, dobrý syn vykonal: *Kompromis* stal se přímo zákoníkem mezinárodních poměrův. Ačkoliv tedy mladý Trauwerdt otcův list se všestrannou rázností spravoval, přece přede vším se zření nespouštěl jednu důležitost: urovnání neblahých Zlatomírských neshod, i dal si slovo, že podobně jako kdysi Voltaire pře Calasovy, tak ujme se pře obou Pařízkův i jejich druhův, postavených před Příborský, na místo Družebnických porotníkův úředně delegovaný porotní sbor. Že však žádný umělecký genius nikdy samovolně se nevzdá svého ideálního povolání, nepřestával Jindřich Trauwerdt se zápalem pěstovati božskou poesii, a takž právě sestrojoval sobě látku z pobělohorské doby, v které Čech a Němec stali se sousedy v českých vlastech, a shromažďoval sobě v Příborském archivu co možná nejúplnější materiál o hlavní postavě svého kusu, jakémsi pánovi Bělodolském na Libošíně a Žluticích.

Kompromis upozorňoval svědomitě na spisy jednající o národních a sociálních otázkách, rozbíral je volným důmyslem a povzbuzoval obecenstvo, aby čelnější z nich v úplném znění četlo a v obšírnou, nestrannou úvahu bralo. Amélie této rady uposlechla. Opatřovala si tyto spisy a s bratrem Alfredem o názorech tam nalézaných obšírně rokovávala. Rozšafný bratr počínal si při tom co nejsamostatněji, nedávaje se žádnými kmenovými předsudky sváděti, nýbrž povždy pouze ku právu a k pravdě zřetel obraceje a v ochranu bera každou myšlenku, již uznal za podstatnou i zdravou, tak že národně sociální otázka česká v Améliině mysli stále nabývala jasnější a příznivější podoby, až ji konečně tou měrou zajala, že sobě přála, by o ní v přetřes bráti mohla též české knihy a noviny, ku kterým se Kompromis tak rád odvolával, ano jednoho dne vyklouznul jí z úst i povzdech: „Kéž bych uměla česky!“ I zvykla této myšlence a za nedlouho, když se jí dostal český, Jindřichem Trauwerdtem velmi chválený státnický spis dr. Lipanského, nemohouc ani slovu v něm porozuměti, v komické zoufalosti prohodila:

„Dala bych všecky cizí řeči, na jichž známosti jsem si posud zakládala, chutě za to, abych uměla mluvu, které jsem se posavade tak dětinsky lekala!“

„Což je tak nedostupna?“ bez rozpakův odpověděl jí Alfred. „A věru by se slušelo, abychom v Čechách uměli česky. Nebude míru mezi národnostma v této zemi, pokud němečtí vzdělanci v Čechách své slovanské krajany znalostí obou zemských jazyků nedostihnou.“

Rozhodli se tedy, že si jeden i druhý vezmou učitele češtiny, a pustili se potají do české mluvnice. Umějíce oba anglicky, francouzsky, vlasky, brzy dobře vyslovovali po česku; majíce oba bystrou, mladistvou paměť, velmi rychle se učili. Jak se podivili, když se přesvědčili, že tento zavržený jazyk zvučností, ohebností, bohatostí, básnickostí, důmyslem předčí nade všecky ty slavené mluvy, jež znali!

Takovýmto spůsobem staly se české učební hodiny slečně Amélii pramenem zábavy, ku které přilnula tím úžeji, poněvadž mimo ně byla

mučena nenepatrnými starostmi. Zlatý Mír byl v onu dobu sídlem rostoucích zmatků. V pracovnách dělalo se velmi málo. Pozdní polní práce tohoto roku jenom s bídou se dokonaly. Nebylo dělníků. Z německých pracovníků, kteří za oné noci, v níž Weiszenthal vzbouřenými Družebničany byl opanován, zámek opustili, navrátila se do něho jenom část; ostatní z obavy před novými, horšími bouřemi Družebničanův odešli do svých domovů. Byloť ovšem možno, tuto mezeru vyplniti Družebnickými nezaměstnanými dělníky; však této výpomoci se slečna v obecném tom rozčilení myslí obávala: stýkání českých pracovníků se zbylými německými snadno mohlo vésti ke krvavým srážkám; a mimo to by, jak slečna soudila, tak nenadálé domáhání se výpomoci od propuštěných Družebnických dělníků, poněvadž nikdo z nich o přijetí do práce nyní nezakročoval, bylo podobno bývalo samovolnému spečetění porážky, kterou jich vzbouřením utrpělo němectví. A také Tiegerstreit, když ve prospěch Gluthrothova návrhu ohnivě se přimlouval, setkal se u slečny s chladným, nepřístupným odporem, tak že pan intendant nemohl déle odolati tušení, že panství jeho soustavy blíží se ke konci. Jelikož však umenšením výroby klesaly také její příjmy, spatřovala se Amélie častěji nucena, k uhražení schodkův opětně utíkati se k úvěru, který jí poskytoval ochotný Tulpenduft.

A ještě jiný nepokoj sužoval její srdce.

Než se pozdravena od Výšků na zámek vrátila, pozvala doktora Lipanského, aby ji také na Zlatém Míru laskavě navštěvoval, jak to posud činil u Výšků.

„Na Zlatém Míru?“ odvětil jí na to Lipanský. „Na Zlatém Míru, budeli vaše přání, nebudu scházeti žádný den.“

„Tedy jest to mé přání!“ s úsměvem rozhodla slečna.

Však Lipanský přes tento slib do zámku nepřicházel. Proč? Snad musil odjeti? snad se roznemohl nyní sám? Nikoliv, Amélie od paní Výškové přezvěděla, že pan doktor mimo kratičké výlety do Příboru na politické porady, které tam Družebničtí vlastenci s Trauwerdtovou stranou mívají, nikam z domova se nevzdaluje, a již příští sobotu při „čepobití“ se přesvědčila, že Stanislav, ač poněkud ubledlý a smutný, pevného zdraví požívá. Dávajíť Družebničtí hudebníci, vedeni ředitelem chrámového kůru, každý večer před nedělí na hlavním náměstí pěknou produkci, ku které vždy množství posluchačů se dostavuje, při poslouchání hudby různými směry se procházejíc. K těmto večeřinám dávala se zavesti také slečna, a tu s paní Světlošovou kolem rynku chodíc, mezi jinými potkala Lipanského. Jeho zarmoucenost ji zalekla tím valněji, že nemohla domysliti se jejího základu: samolibost jí zbraňovala, seznati tuto příčinu v rozháraných poměrech Družebnických. Proto ji hledala jinde. „Snad přece miloval Olgu a souží se o ni?“ ptala se sama sebe. Však toto podezření v malé chvilce zas utuchlo. Hudebníci obyčejně zakončují čepobití veselým pochodem před radnici, načež se i s obecenstvem domů rozptylují. Potkav tu chvíli slečnu, nemohl k ní na rozloučenou nepromluviti několik slov, a této příležitosti užila Amélie, by mu vyčítavým pohledem a sporou odpovědí dala cítiti, jak velice se na něj hněvá, že svůj slib nesplňuje. I doufala,

věřila, jistila si, že porozuměv jí chybu svou nahledne a v krátkosti na Mír přijde.

Leč — nestalo se to.

Slečnin nepokoj vzrůstá. Nikde nenalézajíc klidu, potuluje se zámeckými pokoji, květnicemi, parkem, poli, a domněnka za domněnkou probíhá její hlavou. Čiň co čiň nemůže jiné příčiny nalezti, nežli že ji dříve, u Výšků, navštěvoval, poněvadž s ní nemocnou měl obyčejnou lidskou soustrast, a že nyní své, zajisté jen z pouhé všední galantnosti dané slovo s pravou mužskou věrolomností ruší, poněvadž si myslí, že Amélie jsouc zdráva, nemá více jeho soucitu potřebí. „Ne slova nyní dělají muže, ale mužové slova — nic než slova!“ horlila a skoro se hněvala, že má zdraví tak železné a že ani chorůbka se teď o ni nechce pokusiti. Avšak, což nepokoj, což zármutek nerovná se nemoci? A což není ve svém duchu nemálo zarmoucena? Neníliž hluboká osmutnělost jakousi duševní nemocí? Což jiného než chorobná duševní sklíčenost ji pudívá, by v tuho napadlých podzimních mlhách na střelhbitém vraníku těkala po prázdných luzích, po samotách, po pustých hájích? Což jí odnímá všechnu mysl tak, že často v zapomnění dává se na lodičce po chladné Svítnici odnášeti do dáli, ani vesla se nedotýkajíc? Ach, vždyť je tak opuštěna!

Než, bohudík! již minul nekonečně dlouhý týden a zase vzešla neděle. Spatří jej na velké v kostele panny Marie Vítězné a ne vyčítavým pouze pohledem, nýbrž příkrým výrazem oprávněného hněvu a odsouzení popatří na něho. Jedouc do kostela, již napřed vážnou tváří, plnou velkopanské národní hrdosti, studuje tento výraz, aby se jí v chrámě dojista zdařil. Jako jindy zasedá blíže hlavního oltáře do panských lavic a po epištole, když vstává k evangeliu, popatří na protější kruchtu. Tam o každé velké mši stává Lipanský, a také dnes, právě v tomto okamžení pohlednul dolů na ni. Rychle strojí se tedy slečna učiniti naň ono chystané hněvné, odsuzující vzezření. Však v tom pohledne na Lipanského bystřeji a spozorujíc, jak bodrým, klidným, laskavým okem k ní dolů pohlíží, mimoděk se zapomíná a milostně na něho se usměje.

Leč ihned se zase pamatuje. Co to učinila? Co si o ní Lipanský pomyslí? I zamrzí se na sebe, že se usmála, hněvá se na sebe, radší by se neviděla, dala by nevím co za to, aby se byla na Lipanského zaškaredila. Leč pozdě je pozdě! Co platno? Neníliž lépe nesoužiti se pro příkoří a nepříjemnosti, které jí působí cizí, slovorušný člověk, a vpraviti se v nezměnitelnou minulost: úsměv se nikterak nedá více odestati! A konečně — kdo ví? — aspoň tento úsměv docílí, čeho nedocílily ani sporá odpověď ani vyčítavé pohledění. Ano, snad ledový pohled odrazil jej od návštěvy a laskavý pohled ho ke konečnému příchodu na zámek povzbudí. „Zajisté, tak tomu jest a nic jinak!“ utvrzuje se Amélie v naději.

Však nic naplat! Lipanský nejde a nejde...

Ne pouze v přírodě, již i v Améliině srdci šíří se třeskutý mráz. Nejenom v ulicích a polích, také v její mysli rozkládá se vířící tuhý sníh. Netoliko podnebesím, také její ubohou hlavou burácí úmorní vichrové. Jako ven na obzoru, tak i v jejím nitru pohasly hvězdy a

v žádný den nezaskví se tam jarý rudolící červánek léta. „Všude samá pustota, samá osamělost, samé rozbouření, všude ploužívý život, všude dlouhé umírání! venku i vnitř!“ běduje slečna.

Tedy stalo se nevyvratnou pravdou, že jest její osud Lipanskému zcela lhostejný? Jak? jenom lhostejný? Nikoli, jeho přívětivý pohled s chóru byl pouhou mužskou, licoměrnou přetvářkou, a Lipanský snad na ni nevraží, snad jí nenávidí. Oh, tak tomu jest bez nejmenší pochyby! A z jaké pohnutky? Z jaké jiné než proto, že jest tělem a duší, slovem i skutkem Němkyně? „Nenáviděti ženu, že jest Němkyní, nenáviděti jiného, že náleží k jiné národnosti — jak nízké to záští, a a jak to zpozdilé, jeli ženě Němkyni nepřítelem Čech!“ hněvá se tedy slečna. „Nyní mu rozumím! Chtěl Olgu jen proto, poněvadž v ní miloval probudilou Češku. A mne Sasku — — však co to? Kam to zabíhám? Jakou příčinu, jaké právo mám, horšiti se na jeho nelásku?“

Opět minul týden, a na stuhlé Svítnici obživlo. Její lediště proměnilo se v společenský salón pro každého. Děti a dorostlí, mužové i paní procházejí se po něm, pobíhají, prohánějí se. Jedni se baví pozorováním, druzí klouzáním. Cvičenější bleskem spěchají vpřed nebo letem couvají, teď na jedné noze jedouce teď do kruhu se otáčejíce. Ještě cvičenější přeskakují na bruslích překážky. Družebnější z jezdců buď ve spojených řadách přímým směrem po řece postupují nebo kdesi v jejím zálivu při zvucích veselé hudby provádějí kadrilu. Všem planou tváře rozkoší. S chutí jezdí, s úsměvy se vyhýbají, se smíchem do sebe vrážejí, se smíchem padají. Bojácnější slečny a statečnější paničky dávají se od pánů vozit po šumných saních.

Amélie to vidí se zámeckých oken. Cítí potřebí povyraziti se a ráda by se osvědčila Lipanskému, jeli také na ledě, že si jeho nenávist k ní ani v nejmenší míře nepřipouští k srdci. Dává tedy zapřáhnout a v několika minutách vstupuje do štíhlé, třešňovým aksamitem potažené korbice, ponořená v teplé soboliny. Bujaře zahoupají hnědoušové perovými chocholy na hlavách, prudce trhnou povozem, úprkem pádí se zámku. Sanice je výtečná. Vesele koním na hřbetech hrkají rolničky, brázděný sníh piští, vzduchem rouchá sáhodlouhý pletený karabáč. Vrabci kolem stodol zrní shánějící, děti na sáňkách s kopečku se vozící, chlapci statečně se hrudující, dědečkové i babičky kamsi na besedu se batolící bázlivě z cesty do sněhu se vyhýbají bezohledné, rychloleté korbici a plni udivení hledí za ní, pokud pod kopcem nezmizela.

Pušky, sáňky, klouzačky, led — vše v Améliině paměti obnovuje odletlou minulost útlého mládí. Zamýšlí se do ní a truchlí o léta, o doby jak zimní tak jarní, v nichž ji rovněž těšívaly dětské hry. „Buď býti dítětem nebo nebýti!“ vzdychne si roztouženě a jako v báječném snění zří se hráti si v saském domově, důvěrně a šťastna, s jakýmsi starším, jí nepovědomým hošíkem: na svatbu, na školu, na chudé, na paničku a pána, ministrantku a pana pátera, královou a krále, ba kdys i na pannu Marii a na boha Otce.

Již dojela Svítnice, již se pružně vyhoupla s korbice a již se společnicí pevným krokem po hladkém ledě vstupuje ve vřavu klouzačů. Ševel podivu nad jejím neočekávaným příjezdem rozlítne se kluzištěm,

„Zámecká slečna!“ šeptají si jedni; „Paní Tiegerstreitová! Roztříštěná Germanie!“ šuškají si druzí. Dámy nemohou zraků spustiti s jejího Burdegalského aksamitového šatu, s jejích ruských zlatolesklých kožešin, s jejích přebohatých ebenových vrkočů, s její stepilé podoby.

Ejhle, tamto na sáňkách jede paní Výšková s Bohdanou! A kdo je veze? Pan Světloš s ještě jedním, do šálu k nepoznání zachuchleným společníkem. Teď ji zpozorovali a zabočili k ní. Teď padá se společníkova krku široký šál, a před Amélií objevuje se z něho nenáviděný její přítel, Lipanský.

Kvapně obrátí se slečna od něho k paní Světlošové a její matce a rychle se s nimi dává v čilý hovor. Mezi jiným dozvídá se od nich že se tu obě sešly, aby otec Výšek, jenž se posud na Bohdanina chotě hněvá, nevěděl. Usnul prý doma po obědě na pohovce a později zajisté si zajde někam ke Třem růžím nebo do Slovanské pivnice na skleničku ležáku, aby si zahrál několik malých partií biliáru nebo párkrát kolem maxla nebo dardu.

Obě paní, Výšková a Světlošová, brzy do hovoru strhly také oba mužské, Světloše i Lipanského. V krátkosti viděl se Lipanský nucena, osloviti též Amélii a co nevidět octnul se až i v osamělém hovoru s ní. Pozorně poslouchá ho slečna, pozorně mu odpovídá a chutě rozpřádá nit další rozprávky. Co to? Což zapomněla na své předsevzetí, osvědčiti mu své záští proti němu? Či opatrně vyčkává k tomu vhodnější chvilky?

Leč nejsou to věru žádné důležitosti, jež si s Lipanským sdělují a přece zdá se jim po chvílích, jako by mluvili samá zjevení. Ujišťují se, že letos bez pochyby bude nebo dle okolností třeba nebude dlouhá zima, že napadne nebo nenapadne ještě více sněhu, že se sice již připozdívá, že to však nevadí, poněvadž ke konci listopadu dnové bez toho jsou samá noc a že se to při měsíčku skoro krásněji na ledě dlí než za denního světla, nebo podobně. Konečně navrhla paní Světlošová slečně, nechtělali by k projížďkám po kluzišti použit jejích sáněk, a když Amélie svolila, zpozorovali, že nevybývá nikdo jiný, jenž by sáňky s ní pošinoval, než jediný pan doktor; neboť Světloš musí nevyhnutelně zůstati při choti a tchyni.

Slečna i Lipanský se zarazili. Oba cítili, že pojednou, mimo nadání udeřila hodina, která rozhodnouti měla nad zastřenou budoucností.

Nyní tedy naskytla se Amélii nejpříležitější doba, by jej ztrestala za jeho věrolomnost. Mohla pouze odmítnouti jeho služeb. Však nikoliv, ona byla odhodlána dobojovati, dojíti v zápase s Lipanským do nejzazších krajností, prohlednouti je až na dno duše. Pak teprvé chtěla jej zaskočiti svojí pokutou. Proto v horečném rozechvění tázavě k němu pohledla.

Srdce Lipanského přetrpělo v témž okamžení těžkou muku. Náruživost lásky železnýma pažema táhla jej k povozu Amélií nabídnutému. Však vášeň dlouho tajeného hněvuplného žalu přimrazovala jej k místu, kde stál. Měl se prohlásiti za služebného rytíře slečny, která se stala neblahým démonem jeho domovu. Směl co jakýs odpadlík nepřítelkyni své národnosti poctíti takovýmto veřejným holdem? Nikoli, nemohl. Ale v jeho ryzém duchu zvítězila jiná myšlenka. Ode dne, v který

se slečna vrátila na zámek, čekal, kdy učiní rozhodné kroky, aby splnila slib, jejž při jejím zachránění rozbouřeným dělníkům jejím jmenem byl dal. Poněvadž věděl, že tyto kroky vymáhají delší lhůty, čekal doposud úzkostně sice, však shovívavě. Než, nic se nedělo a byl nejsvrchovanější čas, aby tedy ve prospěch Družebnického dělnictva zakročil.

Poklonil se Amélii, zajel na bruslích k sáňkám, přivezl je k ní a nemoha pohnutím slova ze sebe vypraviti, vyzval ji posuňkem, aby se posadila.

Poslechla s radostí.

Dlouho jeli mlčky. Mlčky, a přece hovořili spolu. Zdálo se jim, jako by neviditelní bůžkové milosti z hlavy do hlavy jim přeletovali a z mysli do mysli nejkrásnější otázky a nejdůmyslnější odpovědi přenášeli.

A když se posléze rozhovořili, vypadalo to věru, jako by si jejich myšlenky na kusy byly rozřezaly celé množství rolniček se slečniných hnědoušův a jako by si je nyní kus za kusem na hlavu sázely. V jednu chvíli zdálo se Amélii, že kdesi v dáli na břehu spatřuje pestré, vzácné květy, i prosila Lipanského, aby ji tam k nim zavezl a jich natrhal. Bezděky musil se usmát a přesvědčil ji, že to sněhové hvězdice třpytí se v záři měsíčního úplňku. A za chvíli se slečně dokonce zdálo, že slyší zpívat slavíka v blízkém pobřežním houští. Za předvánočního mrazu! Oba se tomu srdečně zasmáli.

Byli šťastni.

Dojeli na konec oživeného kluziště a obrátili se. A tím obrátil se také směr jejich hovoru. Slovo k slovu, a Lipanský z nenadání slyšel Améliinu otázku, proč neplňuje slib a nedochází na Weiszenthal.

„Na Weiszenthal?“ zeptal se Lipanský jeda pomaleji.

„Kam jinam?“

„Nepamatuji se, že bych, slečno, kdy byl slíbil navštíviti vás na *Weiszenthale!*“

„Jak je to možno! Zapomenouti cosi podobného! Stalo se to u Výšků. Tehdy, když jste mi přinesl Trauwerdtovy rozkošné poesie. Přeceť jste se mi tehdy rukou dáním zavázal, že přejili si to, denně budete přicházeti na Zlatý Mír!“

Posavadní hovor děl se dílem po francouzsku dílem po německu. Nyní slečna s dětinnou zálibností na doktora se ohlednuvši, dodala správně po česku:

„Proč nepřicházíte, pane doktore?“

Překvapením pustil Lipanský sáňky z rukou a zastavil se. Bylo mu, jako by se pojednou byla před ním otevřela široká brána do říše jasnosti, libozvuků, veleby, svatosti. Vděčně, v slastném zanícení pohlednul na slečnu.

Však bezcitná skutečnost probudila jej ze zlatých snů. „Proč nepřicházím?“ odpověděl jí s želem. „Táž mluva, jejímiž hlaholy jste mne nyní neskonale dojala, již tak bezmězně miluji a pro niž trpěti a zemříti jsem odhodlán, povzbuzuje a nutí mne, abych vám jejím jmenem vyslovil celou, nepokrytou pravdu. Slíbil jsem, že na *Zlatý Mír* kdy-

koli přijdu, a tomuto slovu vždy jsem ochoten dostáti. Však na *Weiszenthal,* slečno, nevkročím nikdy!"

Hlasitě vykřiknuvši vyskočila slečna ze sáněk. Úsečně dala „Dobrou noc!" a nečekajíc na odpověď, kvapila k paní Výškové a Světlošové, rozžehnala se s nimi, vyhledala společnici a vrhla se do své korbice.

Odejela letem, rozhořčena jsouc na veškeren život, na celý svět: na Lipanského, na sebe, na svůj úsměv v kostele, na kluziště, na zimní zábavy, na své promluvení českým jazykem, na svůj nápad koupiti Zlatý Mír a přestěhovati se mezi Čechy, na hnědouše, že tak váhavě jedou, ba na sám velkoněmecký prapor nad zámkem, který svým nápisem „Weiszenthal" tak příšerně třepotal v nočním ledovém šeru.

Tedy to bylo jisto! Lipanský jí nenávidí, poněvadž jest Němkyní! Chtěl Olgu, poněvadž byla Češka, a snad by také proti ní, Amélii, mimo sebe pustil všecko záští, kdy by náležela českému kmenu. Českému! Zachvěla se při tomto pomyšlení. A státi se Češkou, což by to bylo jiného než odroditi se, zraditi svůj původ! Nechceli se Lipanský odříci svého nižšího národa, jak by se mohla nebo směla ona odciziti národu vyššího řádu? Ne! nikdy! . . . Dlouho do noci přecházela ložnici, se vztýčeným, pyšně zakaboněným čelem blahořečíc osudu, že ji učinil právě tím, proč ji Lipanský tak nenávidí a trýzní: Němkyní a ničím než Němkyní! Ba ještě když usnula, zdálo se jí, že vidí oživovati sádrové kusy z Germanie Družebnickými rozbité, že vidí, any se v nově pojí v touž sochu německé bohyně, a zdálo se jí, že sama proměňuje se v tuto vzkříšenou bohyni a že národové přicházejí klanět se jí, nejmocnější bohyni světa, a že všecky bohové i všecky jiné bohyně umírají, aby zbyla jenom ona: jediná Germanie.

Probudivši se oznámila komorné, že dnes pro chorobu lože neopustí.

Celá rozladěna, rozrušena, rozespalá sáhnula k ranním novinám jí přineseným. Probírala je roztržitě, nevrle, ale nejnepozorněji, ano s nepřemoženou nelibostí jala se prohlížeti *Kompromis.*

Však co to? Převrátivši jej a nahlednuvši do denních zpráv, náhle bledne a nevěříc svým očím, článek právě zpozorovaný znova i znova pročítá, žasnouc a celá se třesouc. Pak ihned vstavši a nedbalky na sebe vrhnuvši, telegrafuje pro bratra do Rudova a píše redakci Příborského listu o širší vysvětlení a listinné doložení oné rozčilující noviny.

Je to nemožno, je to hrozné, je to zdrcující! Jindřich Trauwerdt v Kompromisu na základě svých bádání v Příborském archivu dovozuje, že rodina Weiszenthalská nepochází z krve německé, ale že druhdy sloula *Bělodolská,* že jak páni Bělodolští na Libošíně a Žluticích tak zejmena bývalý Příborský purkmistr Amos Johannides Bělodolský, jehož obraz, v radnickém sklepení pohozený, Lipanským a později též Trauwerdtem byl nalezen, jsou z téhož rodu a že tedy Weiszenthalové či Bělodolští, k nimž náleží také majitelé Zlatého Míru a Rudova, jsou Čechové!

Amélie Češkou? Nikoli, to není a nebude možno! Češkou! Slovankou!!

XIII.

Bratr Alfred přijel na Zlatý Mír, přinášeje s sebou staré rodinné paměti. Redaktor Trauwerdt odeslal žádané doklady z městské listovny Příborské.

Záhadný poměr Bělodolských a Weiszenthalů se zjistil.

Bělodolští, za posledních Přemyslovcův seděním na Žluticích, za Karla IV. vystavěli si za sídlo velkolepý Libošín nad Příborem. Za Vladislava II. vstoupil Beneš Bělodolský v jednotu Českých Bratří a věnoval jí všecko své jmění. Odtud přestali se Bělodolští psáti pány na Libošíně a Žluticích. V dobách pobělohorských byl jeden z jejich potomků, Bohuslav, náležející mezi nejhorlivější přívržence strany protivídenské, vypovězen z vlasti a přestěhoval se do saského Polabí, kdež v městě Perně se zámožnou městskou dcerkou se oženiv, ještě mlád násilnou smrtí zahynul, zanechav dvě dítky útlého věku. Pověst jmenovala vrahem jednoho z Lamormainových najatců. Matka, Němkyně a luteránka, vychovala sirotky ve svém jazyce a ve své víře, z bázně, aby persekuce nezastihla také dítky a ji, dále na sever se odstěhovavši a příjmení dítek poněmčivši. Teprvé co kmet navrátil se její syn Jeronym do matčina rodného města. Jeho sestra Marketa zemřela co bezdětná vdova po Bremanu, který na svých lodích se zámořskými osadami byl obchod vedl. Podání, že rodina pochází z Příboru, se v ní udrželo, avšak vědomí, že Weiszenthalové po meči vzešli ze slovanské krve, mezi nimi z té příčiny zaniklo, že Příbor, v polovici sedmnáctého věku poněmčený, v Sasích považován byl za město odevždy německé. Bližších zpráv o Příboru nikdy nedostávali, nemajíce s ním žádného spojení. Příborská větev Bělodolských vymřela tamním purkmistrem Amosem, synem Janovým — ze šťastnější větve Pernské zrodil se otec Améliin a Alfredův. Ač nevšedně bohat, žil v skromném soukromí, slyna vzácnou vzdělaností a lidumilností. Tato nejvýznamněji se osvědčila, když do Perna přibyli Družebničtí, panem Vítkovským tam odeslaní tkalci, aby se vycvičili v novějších a zručnějších způsobech díla. Zvěděv, že pocházejí z okolí Příborského, podporoval je všemožně, ano s některými úzce se sblížil. Však záhy na to přikvačil jej osud předka Bohuslava, že zemřel nedoživ se většího věku. Matka jeho dítek, náruživě milovaná jeho choť Jindřiška, zachvácena náhlou smrtí, přišla si v krátkosti pro něho, shroceného zármutkem o ni. Sirotkové dorostli a nabyli vzdělání pod různými poledníky. Amélii vzali k sobě na vychování matčini příbuzní v nedalekém, zámezně germánském městě Dubově v Čechách, a tam vyrostla vypěstována v nejprudším záští proti Čechům, v kterém ji Pernští, kdykoli se mezi ně vrátila, utvrzovali. Naproti tomu odešel Alfred na studie do Královce a skončiv je zúčastnil se výpravy válečné lodi *Rudého Draku* kolem země, tak že viděl nejen západní Evropu a jak severní tak jižní Ameriku, nýbrž i Polynésii, Čínu, Východní Indii, Levantu a Rus, čímž nabyl obdivu hodné objektivnosti v posuzování národních snah a mezinárodních vztahů.

„Co nyní?“ tázala se Amélie bratra, celá zničena výsledkem z rodinných listin nabytým.

„Události mluví jasně, naše odpověď na ně nemůže zníti nerozhodně,“ pravil on. „Jsme rodem Češi, Slované: nyní se starejme, abychom jimi také byli skutkem!“

Amélie sklesla na pohovku a hluboce vzdýchajíc zakryla si obličej rukama.

„Jak se jen můžeš takto rmoutiti nad svým původem!“ usmál se jí bratr, ukládaje pamětní papíry nazpět do pouzder a desek. „Včera jsi ještě byla plnou Němkyní, zhoršila jsi se snad tělesně či duševně, poněvadž jsi dneska Češkou?“

Amélie se neozývala. Nemohlať Alfredovi v duchu nepřisvědčiti. Přestala vzdýchati a skoro měla chuť, dáti se sama své skormoucenosti do smíchu.

Osud nerad kdy při téže příležitosti způsobuje toliko jedinou rozhodnou událost. Podobně zakročil sběh dějů také nyní ještě pomocí včasné náhody. Pořádaje různé ty rodinné a Příborské písemnosti na sestřině psacím stole, uhodil na něm Rudovský pán na paměti Vítkovského, jež tam posud ležely.

„Odkud jsi jich nabyla?“ zvolal překvapen.

„Nalezla jsem je na svém stolku z nenadání.“

„Totě tím zajímavější! Zní to jako dovolení ze zásvětí, abychom je čtli. Použijme toho tedy!“

Ještě v týž večer je dočtli.

„Jaký to zjev!“ žasnul Weiszenthal. „Němec, Angličan, Amerikán, Číňan hrdě by zvolali: „Totě našinec! — krev z naší krve!“ Jeho srdce jest jedna mysl s veškerenstvem, jest jako trůn soucitu a lásky. Jeho duch jest jako zlatá kniha vznešených názorů. Každý nápad mění se pod jeho perem v pravdu. Sám prost jsa všech výstředností umí ve výstřednostech jiného postřehnouti líc jejich rubu. Jak snaží se vniknouti ke zdravému jádru náuk Saint-Simonových, Bazardových, Blancových, Proudhonových, Lassalleových, Marxových! A jak při tom samostatně myslil! Jak pádně zní jeho důvod pro nutnost, aby zachráněn a pěstován byl národní jazyk! „Hlásáte nám,“ praví, „že svět nic jiného není než rozvoj ducha, a souhlasíme s vámi, že cílem všeho lidského konání jest osvěta. Leč kterak máme souhlasiti s vámi, aby čeští vzdělanci z úcty k osvětě přijali váš kulturní jazyk za svůj? Náš lid se neponěmčí, jak to minulá století dokazují, náš lid nemůže tedy svá duševní nadání pěstovati jinak než mateřskou mluvou, a kdy by se vzdělancové odrodili, kdo bude pracovati o povznešení našich širších kruhů? Náš lid musil by opuštěn od pokročilejších zůstati bez rostoucího vzdělání, musil by — jinak řečeno — stále hloub a hloub klesati pod roveň osvětového ruchu, na němž by ostatní národové bez přestání se nesli výš a výš, a musil by, poněvadž osvěta jest život, neodvratně zahynouti v neskonalé bídě a hanbě. Hle, co zamýšlíte! kam svými sofismaty směřujete!“ Kmen, z něhož rodí se postavy jako Vítkovský, nesmí zoufati nad budoucností! Jaké úcty, jaké opory zasluhuje národ, lid, pracovník, jež takovýto duch tak vroucně miloval! Jak závidím Lipanskému, že jej Vítkovský vyvolil za dědice svých snah a úspěchův!“

„Co pravíš?!“ ulekla se Amélie, ne bez rozmrzelosti, že bratr v doktorově zasnoubení se s Olgou zří cosi nevšedního, vzácného.

„Jaký zisk máme z přečtení těchto pamětí! Věru jsem se nemýlil, že nám je samo zásvětí vložilo do rukou. Však nejdůležitějšího prospěchu nabyla jsi z nich, sestro, ty. Našla jsi v nich vůdkyni svého života. Účel Vítkovského jasně stojí před námi. Pracoval pro svůj lid, a lid měl se státi jeho nástupcem. Lidu přiřkla jeho vůle Zlatý Mír. Kup skutečně toliko po zákonu tě učinil vlastnicí zámku: po právu zůstal zámek majetkem cizím, a tento majetek stane se pouze tehdy tvou právní državností, budešli jej co vlastnictví Družebnických pracovníků spravovati."

Hovořili spolu ještě dlouho do noci a plni nejslibnějších pocitův a předsevzetí rozešli se do svých ložnic.

Při snídani druhého dne optal se Alfred sestry: „Pravdali, tys se vzbouřeným sousedům a dělníkům Družebnickým vyjádřila, že samotna vůči takému množství, že bezbraná vůči tolika zbraním nemůžeš a nebudeš vyjednávati s nikým o ničem?"

„Pravda."

„Pak jsi však těmito slovy dala jim jakýs poloviční slib, že jejich žádostem dosti učiníš!"

Amélie ni nesvědčila ni neodpírala.

„A dále! pravdali, že doktor Lipanský zachrániv tě, tvým jmenem osvědčil pobouřencům, že spravedlivou jejich při uvážíš a k vítěznému konci přivedeš?"

„Pravda," potakala slečna.

„Nuže, totě druhý poloviční slib téhož obsahu! Hle, všecko tě, sestro, vyzývá, bysi se přičinila státi se druhým Vítkovským."

„Jak bych byla s to?"

„Co může býti snadnějšího než, mámeli v moci bohaté prostředky, užívati jich ku krásným výkonům?"

„Co mám činiti, Alfrede?"

„Svolíš ke všemu, co tvým slovem před se vezmu? Smím využitkovati tvé důvěry ke mně?"

„Prosím tě za to."

Weiszenthal zazvonil. „Dojděte pro pana ředitele Dobrohorského!" nařídil vstoupivšímu sluhovi.

Dobrohorský přišel.

„Posaďte se, pane řediteli!" požádala ho slečna.

Poslechnul.

„Sestra má prosbu k vám," ujal se slova Weiszenthal. „Přeje si, pane řediteli, abyste Zlatý Mír uvedl zase v tentýž řád, v jakém se nalézal před smrtelným onemocněním pana Vítkovského."

Dobrohorský radostně udiven vstal a vytřeštil na slečnu zářící svůj zrak.

„Svolujete?" dodal mezi tím Alfred.

Amélie pokynula Dobrohorskému rukou, jako by tím vyslovovala, že Alfredovu otázku přijímá za svou, a dobrý stařec koktaje a třesa se blažen kyvnul hlavou, že svoluje.

Alfred zazvonil znova. „Obešlete sem pana intendanta!" zněl jeho nynější rozkaz.

Přicházeje zarazil se Gluthroth přítomností bývalého ředitele.

Weiszenthal zpravil jej stručně o novém opatření sestřině. „Amélie se vás tedy táže, pane intendante,“ končil své sdělení, „jsteli ochoten pana Dobrohorského v tomto úkole podporovat.“

„Žádám za propuštěnou, slečno,“ výstražně odpověděl Gluthroth Amélii.

„Dávám panu intendantovi měsíc na rozmyšlenou, chceli setrvati na této své žádosti nebo nadále pracovati směrem nebožtíka Zlatomírského mého předchůdce, pana Vítkovského,“ rozhodla slečna. „Do té doby svěřuji zámeckou správu panu řediteli Dobrohorskému.“

Celý zdrcen odcházel Gluthroth Řeřuřec. Tušil, že dointendantoval. Zdálo se mu, jako by před nulami jeho *milionu* pojednou byla zmizela jednička. Jeho jedinou nadějí byl ještě slečnin ženich, ministr Tiegerstreit, a v nejhorším případě bankéř Tulpenduft.

Rehabilitovaný ředitel povolal z města potřebný počet řemeslníkův a pomocníkův a dal se s nimi bez odkladu do práce.

Prvně odstranili velkoněmeckou žerď se zámecké věže a sundavše nad hlavním zámeckým průjezdem slova *Schloss Weiszenthal,* upevnili tam ve skvoucích iniciálkách nový nápis.

Nad zámeckou věží zavlál prapor Vítkovského ve slovanských barvách.

Nový zlatoskvělý nápis na zámku vzbudil v Družebnicích nekonečné jásání. *Zlatý Mír!* — jakou vzkřísující, spasitelskou moc chovají do sebe mnohdy prostá dvě slova!

Ještě před polednem téhož dne vstoupil v Améliin salón mladý muž, nad jehož příchodem slečna nemálo ustrnula.

„Vy?! Není možná!“ zvolala.

Již chtěla slečna Lipanskému příkře odpověditi; ale náhle si připomněvši, jak byl na ni laskavý, když chorobou a neštěstím u Výšků chřadla a hynula, co nejvlídněji podala mu ruku, dovedla jej k pohovce a posadivši se naproti němu do křesla, jala se mu vypravovati, následkem jakých nečekaných zpráv a důkazův o svém rodinném původě odhodlala se Weiszenthal navrátiti české národnosti.

„Češka! vy jste a chcete býti Češka, Slovanka, naše!“ zaníceně radoval se doktor, a Amélie zdála se mu nyní být ještě krásnější, andělštější, bohorovnější než kdy jindy.

Však čím více Lipanský jásal, tím níže klesal ve slečnině přízni: „Nepřišel ke mně, k Amélii, ale k Češce! Národnost je mu vším, já ničím!“ horšila se v duchu na něho.

Za Lipanským dostavili se na zámek v totéž dopoledne také Výšek, Slavota, Hojenský, Ruda, Světloš a jiní čelnější Družebničané s choťmi, sestrami a dcerami: všichni zářice blahem, všichni slečnu díkami zahrnujíce, všichni se předstihujíce osvědčeními nejsrdečnější oddanosti Zlatomírské velitelce.

A v brzký večer po tom, v době, když na slečninu žádost stanné právo v Družebnicích zrušeno bylo, přibyl před zámek zase průvod, však věru jinotvárný, než jakým byla výtržnost s panákem Řeřuřcem. Zase se sice průvodníkům chtělo pokřikovati a smáti se a housti a zpívati, zase jim bylo do výskotu a do šašků a do tance; zase měli

tisíc chutí objímati se a vyhazovati čepice a rozkoší třeba se porážeti, však dneska se mírnili. Bylať to pro ně v jistém vzhledě zároveň také doba smutku; vždyť mnozí druhové scházeli mezi nimi, čekajíce v žalářích na rozsudek poroty.

Mírnili se, leč na prosto zapříti se nemohli. Neboť i nebozí druhové v žalářích radostí by musili zaplakati, kdy by věděli, jaká změna v zámku nastala!

A zase po delším čase ozývá se Zlatým Mírem český zpěv na oslavu zámecké paní, zase jím otřásají písně „Kde domov můj?", „Hej Slované!", „Naprej!" — a „Sláva slečně! Ať žije Amélie!" s Družebničany volá celé okolí. Tyto průjevy radosti hlásá také telegraf do všech úhlů vlasti a hlasové „Nechať žije slečna Weiszenthalová!" rozléhají se ústy všech národovců.

Mezi tím pokračoval Dobrohorský ve své práci. Odstranil německé nápisy po zámku, zrušil poněmčovací rozkazy Gluthrothovy, přivedl, pokud to možno bylo, museum, obrazárnu, knihovnu se vším příslušenstvím v dřívější stav a přijal všecky někdejší, za Gluthrotha ze zámeckých dílen vypuzené dělníky české do díla. Německé dělníky, kteří dotud na Zlatém Míru pracovali, převedl Rudovský pán na čas, pokud by si jinde zaměstnání nenašli, do nově zřízených závodů na svém panství.

Tak doplnil Améliin bratr své zásluhy o Družebnice. Jak i jej celé město, celý kraj, celá otčina velebily! Kolikráte vzpomínal sobě nyní Lipanský na onu noc, v nížto vraceje se z Příborské výstavy, zámek Rudovského statku zřel planouti v požáru působeném září vycházející luny! I zdávalo se mu teď, jako by táž luna tehdy byla měla prorokovati spásné přispění, které po prudkých bouřích z Rudova panem Weiszenthalem vzešlo Družebničanům. „Ach, kéž podobně také mému srdci nastane kdys doba klidná, vyjasněná!" opakovával při tom tehdejší své přání. „Však marno — marno jest všecko mé doufání!"

Lipanský byl první z Družebničanů, kteří Olze zvěstovali obrat na Zlatém Míru nastalý. Její radost z toho, že otcova závěť se uskutečnuje, byla neskonalá. Však byla to bohužel jediná radost, která vnikla v nynější přesmutný její život. Milošík Ember byl již po kolik měsícův uherským velkostatkářem, ano zasedal i na Peštském sněmu, ale nevšímán, zapomenut, pouze co hlasovací stroj. Neměltť ani dosti bezohlednosti, ani dosti vůdcovského nadání, aby se byl mohl vyšvihnouti v počet maďarských náčelníkův. A tudíž, oklamán přeludnými sny sobecké slávychtivosti, chabou myslí vrhnul se v náručí nejnižším náruživostem. Místo velebeného státníka stal se z něho pověstný hýřil, dávající své sněmovní neúspěchy za vinu po výtce své choti, poněvadž prý sňatkem s Češkou v podezření uvedl radikálnost svého maďarského přesvědčení a tím všecku politickou půdu pod sebou podkopal. Všecko jinak prý by se bylo událo, kdy by za manželku byl obdržel Žofii, dceru vysoce postaveného státního úředníka... Jak záviděla Olga Grozďaně hroznou její smrt!

Šťastněji dařilo se, jak na to již ukázáno bylo, jeho příteli. Ministerským portefeuillem osvěty, který mu byl v posledních týdnech

odevzdán, dosáhnul Tiegerstreit vrcholu své ctižádosti. Však to nebylo vše. Pověst mimo to vyprávěla, že se Tiegerstreit těší zvláštní přízni paně Frohnheimovy spanilé dcery Irény.

Gluthrothova zpráva o převratech na Družebnickém zámku slečnou Amélií na ponuknutí bratrovo konaných Tiegerstreita sice překvapila, však nepochyboval ani na chvíli, že se osobním zakročením domůže nejrozhodnějších výsledků proti této ženské prý pošetilosti. Odjížděje do Družebnic počítal určitě na to, že Zlatomírská slečna, aby si v něm, v Tiegerstreitovi, zachránila ženicha, uposlechne v něm ministra a že převrácená svá opatření odvolá.

Než, omýlil se. Slečna zůstala na svém, a nejen to: pan ministr odejel ze Zlatého Míru zbaven vší naděje na její ruku.

S ním opustil zámek i z intendantury propuštěný Gluthroth, ovšem jako Tiegerstreit v přesvědčení, že se tam pomocí Gluthrothovou jeden i druhý co nejdříve navždy navrátí.

Neboť pověst o přízni Frohnheimovy slečny k panu ministrovi osvěty spočívala na podstatném základě.

Zpráva novin o nadšené, okázalé pochvale, jaké se od slečny Irény dostalo jeho sněmovní řeči, kterouž měl v onu dobu, kdy se snažil Embera sblížiti Olze, přinutila ho, aby se slečně došel osobně poděkovat. Byl od ní přijat s největší laskavostí, která mu nemálo lichotila, byl od ní úmyslným žertem zvolen za předního jejího bavitele, a jak ona tak jeho excelence její otec patrně jej všemožným spůsobem před ostatními navštěvovateli svých oficielních večerních zábav vyznamenávali.

Iréna byla dívkou, která věděla co chce, a vždy provedla, co zamýšlela. Byla dcerou ministrovou a chtěla býti též ministrovou chotí. Proto měl se kandidát ministerství státi také kandidátem její ruky. Vědomí, že Tiegerstreit již uchází se o srdce jiné dívky, jí neodráželo nýbrž bylo jí spíše pobídkou. Mělali sokyni své krásy, musila nad ní triumfovati!

Z ohledu na vlastnici Zlatého Míru, jejž stůj co stůj do své moci dostati chtěl, váhal Tiegerstreit po delší dobu, vyjádřiti se Iréně určitě, však nyní, po svém posledním návratu z Družebnického zámku, pospíšil si, aby slečnu zpravil o vítězství její spanilosti nad sličností Améliinou.

Při tom nespustil Tiegerstreit ani na okamžení Zlatý Mír se zřetele. Když tedy s Frohnheimem jednal o svatební smlouvy, uměl to nastrojiti tak, že nastávající pan tchán slíbil dceři věnem koupiti velkostatek a že koupi tohoto velkostatku svěřil nastávajícímu panu zeťovi.

Týž den předvolal si Tiegerstreit Tulpenduft.

„Svěřil jste mi onehdy," pravil k němu, když se dostavil, „že jste na Zlatý Mír zapůjčil již ke čtyřem tisícům. Co jste tam vypůjčil pro slečnu z Rakouskouherského úvěru pozemkového?"

„Málem také tolik."

„Kdy propadne lhůta ke splacení těchto peněz?"

„Již propadla, před třemi dny."

„Pište tedy laskavě do Zlatého Míru, by bez prodlení zaplatili.

Zajděte také do Úvěru, a co správní radní působte, aby tam touže měrou dopsali."

„Již se stalo, vaše excelenci."

„Jak odpověděli?"

„Dobrohorský prosí o shovění."

„Co učiníte?

„Co mám učinit?"

„Nastoupíte na cestu právní a dáte slečně Zlatý Mír do prodeje."

„Kdo jej koupí?"

„Vy. Pro mne. O náležité *zpropitné* se postarám."

„Koupím jej, ví bůh!" bručel si Tulpenduft odcházeje od Tiegerstreita. „Ale pro něj? Uvidíme. Poslechnu a koupím, přijdeli draho. Přijdeli lacino, podržím jej pro sebe! Ať mne bůh ztrestá!"

Tak, nenadále, shlukly se posléz opět bleskonosné mraky nad Zlatým Mírem v jeho nejradostnější obnově.

XIV.

Minuly vánoce, nový rok nadešel, a v polovici ledna zahájena před delegovanou porotou Příborskou rozsáhlá pře, která jak v Příboru tak v Družebnicích, jak v Praze tak ve Vídni, jak mezi Čechy tak mezi Němci, jak ve vlasti tak i za hranicemi napjatou pozornost obecenstva na sebe připoutala.

Šerá Příborská porotní síň naplnila se velmi četným posluchačstvem, a v jeho předních řadách viděti Hojenského, Výška, Slavotu, Rudu, Světloše. Při novinářském stolku zasedli redaktorové nejčítanějších veřejných listů; mezi nimi též Jindřich Trauwerdt. Soudní dvůr vstoupil, a porotcové s Jindřichovým otcem v čele odebrali se na svá sedadla. Oba Pařízkové s Čančarou a druhými devíti obžalovanými předvedeni. Pozdravili Družebničany v obecenstvu a klidně pohledli soudcům i porotcům ve tvář. Obžaloba přednešena.

Tu přerušil postup jednání meziděj, který všeobecně překvapil. Obhájce Kakabusa Pařízka pojednou povstal a jmenem ostatních obhájcův i všech obžalovaných položil na soudní stůl vyjádření více než tří set Družebnických sousedův a dělníkův, kterým opětovali svou, již během předchozího proti obviněným zavedeného vyšetřování soudně zadanou žádost, aby, poněvadž se skutku obžalovanými vykonaného zúčastnili, také povoláni byli na lavici obviněnců.

Zraky všech obrátily se na státního zástupce. Tento se zdvihnul a poprosil soudní sbor, aby toto podání Družebničanů státnímu zastupitelství k dalšímu řízení v téže záležitosti odstoupeno a v dnešním přelíčení bez ohledu na ně pokračováno bylo. Soudní dvůr odešel do své poradní světnice, prodlel tam za některou chvíli a vrátiv se v porotní síň, oznámil ústy předsedovými, že svým nálezem návrhu státního žalobníka místo dal.

Po té popatřil Trauwerdt významně na spoluporotce Blüthnera i Liebkerna a zpytavě přehlednul výrazy ve tvářích porotcův ostatních.

Vyslýchání obviněných začalo. Neztajili se ničím, co se jich týkalo. Žádali, aby postaveni byli před českou, Družebnickou porotu, odvolali

se na slib nebožtíka Vítkovského, kterým své dělníky byl učinil svými dědici, vyjmenovali činy, kterými proti nim vystupoval Gluthroth, přičetli jemu vinu, že vtrhli do Zlatého Míru, a žádali, aby též on byl souzen. Ze svědků vypovídali v prospěch obžaloby hlavně Tulpenduft, oba Mietzelesové a přede všemi bývalý Zlatomírský intendant, jenž žádal soud o přísné potrestání provinilců; za obžalované přimlouvali se mimo doktora Lipanského Rudovský pán Weiszenthal a zvláště jeho sestra, která prosila, by se vina všech těch událostí přičetla více její tehdejší nezkušenosti než jejich zlým úmyslům. Státní zástupce zůstal při obžalobě v úplném znění. Obhájcové s největším důrazem ukázali k tomu, že vniknutí obviněnců do zámku zůstalo toliko pokusem činů, které z vůle obžalovaných zůstaly bez neblahých následků.

Toto jednání protáhlo se do třetího dne, a na pátý den odročeno dokončení závěrečných řečí, předsedovo úhrnné vytčení údajů přelíčením nabytých a prohlášení porotního nálezu.

Amélie vrátila se u večer třetího dne domů do Zlatého Míru, a Lipanský užil čtvrtého, prázdného dne, aby si znova prohlednul Příborské pamětihodnosti. Pohnuloť jej k tomu lákavé ujišťování mladého Trauwerdta, že ledakde zajisté příjemně bude překvapen. A skutečně! Již se nikde neposmívali jeho slovanskému kroji. Ve společenských veřejných místnostech nikdo, slyše jej s Trauwerdtem ob čas mluviti slovansky, nehrozil se více promluviti naň také po česku, a bylo s podivením, co Příboranův umělo česky. Navštívili hlavní chrám, a hle! jmeno podvrženého stavitele Steinseppa tam ustoupilo jmenu pravého, českého uměleckého tvůrce této v pravdě veličenské budovy. Zašli též do radnice — aj, a obrazové někdejších českých městských hodnostů nehnili již v podzemních sklepeních, nýbrž viseli na čestných místech obecné síně zasedací. Mezi nimi nejhlubší pohnutí v srdci Lipanského způsobila ovšem mistrná podobizna Amosa Johannida Bělodolského, který mu příbuzenskými tahy obličeje velmi živě zpřítomnil Rudovského pána i Zlatomírskou slečnu. Také městský archiv a městská knihovna nyní nepokrytě ve svých skříních na odiv stavěly velmi památné i vzácné knihy a spisy české. Všude bylo znamenati blahodějné vítězství Trauwerdtovcův nad příkrým, bezohledným strannictvím Tiegerstreitovým. Toliko jeden úspěch jeho nedal se více odčiniti: výlučně německé nápisy na výstavních budovách Příborských, poněvadž byly na podzim zmizely i s výstavou, zanechavše po sobě neskrovný schodek v městských důchodech. „„Žijeme v době schodků,““ zažertoval si Příborský básník, „„musím tedy spěchat, abych své rodiště také v tomto vzhledě postavil na nejmodernější stanoviště!“ myslil sobě zajisté budoucí pan ministr.“

V době schodků! Tato slůvka mimo Trauwerdtovo nadání učinila Lipanského zádumčivým. Připomnělať mu chřadnoucí matku, bledého otce, hrozivý hmotný stav domova. Netušil, že v ráno téhož dne zcela podobný matčin stesk rozhodne nad jeho veškerým životem příštím.

Slzy prolévajíc oblekla se matka Lipanská do hnědých vlněných šatů, vzala na sebe prýmkovaný soukenný kožich s podšitým beránkem, dala na hlavu prošívaný dykytový čepec s fialkovými pentlemi a postranními ulicemi pospíšila na zámek. Že se Amélie z Příboru již navrátila,

dozvěděla se stařenka od Rozárky. Teď jí bylo jen o to, aby slečnu přistihla doma. Zašedši k vrátnému, ptá se, kde by ji nalezla. Vrátný ji vede až do návštěvního salónu v prvním patře. Lokaj odejde její příchod oznámit.

Zběžně prohlíží si matka salón. Jaký rozdíl! Jaké bohatství zde — a jaké neštěstí u nich, u Lipanských! Již opět derou se jí na tvář veliké slzy. Marně snaží se stařenka je zastaviti a jejich stopy odstraniti.

Slečna přišla, podala hosti pravici, usadila ji v lenošku a sedla si naproti ní, lekajíc se, proč má stařenka tak zarudlé oči, a strachujíc se, nestaloli se něco jejímu synu.

„Co vás tíží, paní? Mohu vám něčím prospěti?“ otázala se.

„Čeho jsem se na stará kolena dočkati musila!“ zahořekovala Lipanská vzlykajíc. „S šedinami musím z domu, který jsem mozoly těchto rukou pomáhala splácet, s jednou nohou v hrobě musím na cizí lavici, neumru ve svém, vynesou mne zpod cizí střechy na svaté pole! A to vaší vinou, slečno!“

„Mou?!“

„Co si měli počít naši dělníci a řemeslníci, když jste je šmahem z práce a z chleba vypovídali? čeho se měli tak náhle chytit? Mohlili jsme je nechat hlady zahynout? Co jsme měli dělat, když přicházeli k Stanislavovi hladoví a zoufalí, když prosili o pomoc, o suchou kůrku pro ženy a děti? Pán bůh nám požehnával, mému i synovi: měli jsme víc než ti chudáci. Dávali jsme, dokavad bylo co. A jak se říká: bůh dopouští, ale neopouští. Osvítil vás — budiž za to pochválen! Přijala jste je zas do díla — bůh vám to splatí velikým štěstím. Jim je teď zase dobře... my však jsme zakopáni. Co sobě syn kdy ušetřil, je do groše vydáno! náš dům je do posledního šindele zadlužen, doba platu je přede dveřmi a věřitel nemůže čekat.“

Slečna vzpomněla si mimoděk na ono místo v pamětech Vítkovského, kde tento vypravuje, jak tehdy, když se byl ujal Čančarova otce a druhých tkalců Družebnických, málem by byl přišel o veškerý majetek, i podivila se poznovu, jakým téměř věstím duchem nebožtík její předchůdce v mladém Lipanském vypoznal génia sobě sourodého, nezištného, obětavého, nevšedního, a souhlasila s ním, že za svého nástupce nikoho jiného nevybral než jej.

Však stařena mezi tím ve své řeči pokračovala.

„Neměla bych to povídat,“ pravila hlasem z počátku stále ještě lítostným, později však vyčítavým ano přísným, „ale neměla jsem a nebudu mít ve dne v noci stání, dokud bych vám to nevypověděla, že jsme si toho za svou lásku od vás nikdo, ani muž ani syn ani já, nikdy nezasloužili, abyste nás přivedla do takového zármutku. Bože, co by tomu řekl váš nebožtík pan otec, kdy by oči otevřel a viděl zkázu, do které jste jeho přátele uvrhla!“

„Vy jste znala mého otce?!“

„Škoda, přeškoda toho zlatého srdce! Posud ho vidím živě před sebou. Měl vaše vlasy, vaše oči, ale byl snědější a hřmotnější. Můj ty pane!“ vzchopila se Lipanská, ukazujíc na obraz nad slečniným přístrojným stolkem, „tam visí — a můj bože, tam je milostpaní! Ach vy

byste jistě věděli rady a pomoci, kdy byste mohli oživnout a sestoupit mezi nás!" oslovila matka Lipanská obrazy.

„Vy jste znala mé rodiče? Ó vypravujte mně o nich!" radovala se a prosila slečna.

„Když nebožtík pan Vítkovský — dej mu pán bůh věčnou slávu! — posílal mistry na vycvičenou do Sas, dal jim mého jako za vrchního, který je měl vést a vyplácet. Můj starý, slečinko, vždycky býval veliký zpěvák. Kde kterou píseň zaslechl, hned ji uměl nazpamět. Vesnické písničky mu byly nejmilejší. Ale snad nikdy tak horlivě a krásně nezpívával jako tehdá v Perně. Zůstávali jsme na záměstí, a nebožtík pan otec šel jedenkráte pod našimi okny a slyšel ho prozpěvovat. Zarazil se a poslouchal písničku za písničkou. Pak přišel k nám a nepopustil starému, dokud jsme se k němu nepřestěhovali do města, do krásného domku stranou v zahradě. Bydleli jsme tam po tři měsíce, a pan otec nepřijal za to ani halíře. Každodenně k nám chodíval, jakmile se můj navrátil z práce, a tu zpívali a vyprávěli a popíjeli. Tatínek umí snad všecky pohádky na světě, a pan otec nemohl se vypravování a zpěvu nikdy nasytit. Ze začátku měl ovšem Lipanský jazyk jako podvázaný, ale za nějaký měsíc mu němčina šla jak by letěl. Někdy s sebou přiváděl pan Weiszenthal" (Lipanská toto jmeno po každé vyslovovala jako Azntál nebo Vázntál) „také milostpaní a nejčastěji, slečno, vás."

„Mne?" divila se slečna, napínajíc pamět, najdeli v ní upomínku na ony dny.

„Byla jste tehdá malý puntíček, mohla jste mít asi čtyři, pět let. Náš hoch měl tehdá šest nebo sedm — už ani nevím . . . Nu, od té doby vám syn odpadl od srdce — mohu vám teda říci všecko. Byla jste roztomilá batolka, a jakmile vás náš Staníček spatřil, nechával všeho a hajdy k vám. Tu jste si hrávali na všecko možné: na prstýnek, na honičku a schovávku, na kucibabu, na kupce, na vojsko, na koně, slovem na všecko, a nikdy jste se nemohli od sebe odtrhnout. Kde byl jeden, byl jste i druhý: na písku, na sadě, v louce na kvítí, v řece pro kamínky, na kopcích pro broučky. Všecko jste s sebou sdělili. Koláč vám nechutnal bez Staníčka, a s ním skřupla jste třeba kus černého chleba. Jednou se utrhla v chlévě rohatka a běžela přímo na vás. Bylo s vámi věru chyba. Tu vyskočí Staníček proti rohatce, strhne zoufalý křik, a plavka se ulekla a šťastně obrátila jinam. Pan otec vám nikdy jináč neříkal než *naše děti*. „Brzoli pak se nám přece zas dají ty naše děti vynajíti?" říkával, když jste se před soumrakem nevraceli. Toť se rozumí, že na vás všude dohlížela chůva. A co se jedenkrát nestalo!" usmála se vypravovatelka. „Jednoho odpoledne — bylo to v neděli — jako bych to dnes viděla! — přivedl si ze sousedstva několik milounkých děvčátek na zahradu, aby si slečinka se Staníčkem zahráli ve větší společnosti. A když jste si tak hráli, tuším na paní Růžovou, co nenapadlo čtverákovi panu Weiszenthalovi? Obrátí si vás všecka děvčata, jak jste v řadě stály, obličeji k sobě, přivede před řadu našeho chlapce a zeptá se ho: „No, kterou bys si tak nejradší vybral za nevěstu?" A co myslíte, na koho Staníček ukázal? Na malou Líběnku, jak jsme vám říkali. Pan Weiszenthal se chutě zasmál a

od té doby vám jinak neříkal nežli: „Kam se zas vypravili dneska náš ženich s nevěstou?“ nebo: „Kam pak bychom ty zaslíbence zejtra měli do okolí poslat?“ Škoda, přeškoda toho zlatého srdce, že musilo tak časně do hrobu!“

Slečně šeří se a svítá i jasní se před vnitřním zrakem. Zří své mládí jako v obživlém obraze. Nyní již poznává postavu hošíkovu, kterého ji onehdy připomněly zimní dětské hry. „Dále! dále!“ naléhá na Lipanskou.

„Naše lhůta prošla: musili jsme se rozloučit. Za časného srpnového rána — když vy jste ještě spala — jsme po železné odejeli z Perna. Hoch bez Líběnky nechtěl ani na krok, a náš tatínek ho jenom uchlácholil pomocí lsti, že Líběnka již napřed odjela do Družebnic před námi, a že tam tedy jedeme za ní. Stanislav se utišil, ale tím hůř kutil, když jsme dojeli domů a Líběnka nikde nebyla. Z počátku myslil, že mu ji jako žertem schováváme a hledal ji po celém domě, ale když ji nemohl a nemohl najít, začal chodit jako omámený, přepadal se, a já se v pravdě strachovala, že nám ulehne. Neulehnul, ale když najedenkrát od vašeho pana otce přišlo psaní, dříve jiným spůsobem nás polekal. Váš pan otec totiž dole na psaní připsal: „Staníčku, Líběnce se po tobě stýská,“ a náš tatínek na nic si nezpomněl a vyložil mu to po česku. Teď vám s ním bylo! Neustále chodil ze mnou, ať jsem šla kam šla, neustále se mne ptal: „Líběnce se stýská, maminko?“ neustále mě mořil, pojedemeli zase do Perna, a když jsem mu konečně rady si nevědouc řekla, že nepojedeme, nemohl se usadit pláčem a pořád se ptal na Perno: kde to je, dalekoli tam je a kudy se tam jede. Já dobrá ničeho jsem se nenadála, i řekla jsem mu to. Ale to jsem si pomohla! Druhý den nebyl Stanislávek nikde. Hledáme v domě, hledáme u přátel, hledáme po celých Družebnicích — hoch nikde a nikde, jako když se voda nad ním zavře. Tu teprvé našemu připadlo, kam se asi chlapec poděl. Pustil se za milým hochem po Pražské silnici a večer ho šťastně dohonil. To dítě bylo na cestě do Perna, abyste ho uviděla; pustilo se do Sas, na cestu čtyřiceti mil, aby se vám přestalo po něm stýskat! Náš ho našel, jak ležel kdesi v příkopě k smrti unaven a hladem a žízní umořen. Otec přivezl ho domů nemocného, a teprv dlouhá horká to způsobila, že na vás zapomněl. A tak ten ubohý hoch již třikrát nastavil život k vůli vám.“

Olze se zdálo, že musí kleknouti k nohám své hosti a zlíbati ústa, která jí v mysli odkryla, probudila, obnovila zapomenutím zastřenou dobu blaženého mládí.

„Usmíváte se,“ končila Lipanská. „Snad je vám to podivné a nemilé, že jsem vám přišla tyhle dávné a dětinné příběhy vypravovat. Ale já, slečno, nejsem si již jista ani dnem ani hodinou, kdy mě pán bůh povolá. Proto jsem nechtěla odejít na pravdu boží, abych se s přítelem a nepřítelem nerozžehnala. Nechci v žádném hněvu s nikým vstoupiti před nejvyššího soudce, a z té příčiny jsem přišla i k vám, na niž jsem co na původkyni našeho nynějšího neštěstí tolikrát bohu žalovala. A pak, trvám, všecko ztajíte, co jsem s vámi mluvila, poprosímli vás o to. Hlavně by mě bolelo, kdy by se z toho co dozvěděl syn. Neboť, abych vám všecko dopověděla, můj dobrý

Stanislav, jejž tak nešťastného činíte, posud na vás myslí. Toto moje srdce nejlépe by mohlo dosvědčiti, co pro vás cítí, a jak těžkou oběť přinášel panu Vítkovskému, když se odhodlal vyplnit jeho poslední přání a stát se ženichem slečny Olgy. Neusmívejte se, slečno: bůhtě svědek, že mluvím ryzí pravdu, jak přísluší umírajícímu. Vy se posavad usmíváte? Nu, nevěřitcli prosté ženě, ať ještě mluví tyto paní za mne!" Při tom podala Lipanská slečně dvě podobizny. „Přinesl si je domů, když vás opět poprvé spatřil na Libošíně."

Slečna je hned poznala. Byly to fotografie její podobizny z Příborské výstavy, a na jejich elegantní obálce stálo několik žaluplných veršů na věčnou rozloučenou s milovanou Amélií.

Mezi tím byla stařenka došla ke dveřím a nyní, chápajíc se kliky, pravila ještě na rozchodnou: „Mějte se na vždy dobře, slečno!"

„Ne! ne!" zvolala však Amélie, nemohouc déle vnitřní svůj jásot utajiti. „Zůstaňte! Vy musíte, vy budete s námi, matko, ještě dlouho ve štěstí žíti! Stanislav mě povždy miloval! miloval mne již co Němkyni! trpěl pro mne k vůli Vítkovskému! miluje mne, pouze mne, nikoli jen Češku ve mně, nýbrž miluje ve mně svou dávnou, jedinou Líbénku! Ano, ano: nyní se mne padá všecka bázeň! Ach, kéž by byl zde! Stesk nevýslovné touhy dosud mé srdce za ním nese! Jaký převrat! Jak jsem šťastná!"

Nevěříc svému sluchu, svým očím, svým rukám slyší to matka Lipanská, líbajíc a objímajíc slečnu ji objímající a líbající. A nazejtří k večeru, když vrátil se z Příboru, promluviv krátce s matkou pospíšil také mladý Lipanský na Zlatý Mír, překypuje štěstím.

Nález poroty byl téhož rána prohlášen. Způsobil všeobecnou sensaci. Vyřknul nevinu obžalovaných. Z jaké příčiny, objasnil druhého dne vrchní porotce Trauwerdt v Kompromisu. Odvody obviněnců a obhájců viděly se většině porotců býti tak důležity, že se necítila povolánu vyřknouti vinu. A následkem tohoto rozsudku později upuštěno též od dalšího stíhání oněch více než tří set Družebničanů, kteří se byli soudu za spoluvinné prohlásili.

Avšak za to mělo totéž přelíčení jiný následek. Různé údaje, které při něm na jevo vyneseny byly proti Gluthrothovu řádění na Zlatém Míře, otřásly postavením jeho chranitele a našeptávače se všech stran. Při blízkých sněmovních volbách zůstal Tiegerstreit v menšině, a z osudí vyšel jeho protivník, otec Trauwerdt. Ministerský portefeuille vypadl mu z ruky, a jeho mladá choť, Iréna, roznemohla se v ty doby na štěstí tak velice, že s ní odjeti mohl na zdravotní cesty. Jiný exministr, pan Frohnheim, je provázel.

Po této změně ministerstva zadul politickým vzduchem proud národnostem příznivý, a pan rada Přitočil se nyní více nerozpakoval svoliti k Žofiinu sňatku s Jindřichem Trauwerdtem. Svatba slavena ještě v týž masopust. Mezi hostmi přední místo zaujímali Výšek s Lipanským.

S ostatky přiblížila se ještě jiná veselka. Pařízkův Antonín bral si Rozárku zpěvačku. Muziku měli na Zavadilce. Kakabus tančil o přítrž. S Amélií proskočil si důstojně třasáka. Uměl jej výborně. Tančívalť jej bezpočtukrát co chasník; jen že třasáku tehdy říkali *ho, paty, hej!* Po půlnoci skočil si s Čančarkou hulána. Když došlo na besedu, chtělť

Čančara mermo tančit také. Však všecko popletl a musil za to platit vědérko Družebnického. Teprvé když už lidé chodili na šestou, vraceli se svatebníci ze Zavadilky domů.

Při všem štěstí svírána mysl Améliina převelikou obavou. Vždyť šlo posavad o příští osud Zlatého Míru. Tulpenduft a Rakouskouherský úvěr pozemkový skutečně byli zadali žalobu. Však dozvěděv se o tom Výšek, povolal k sobě ihned Ševce, aby zase v poradu do Slovanské lípy pozval nejzámožnější Družebnické občany. Švec obešel je všecky tak rychle, že si od té doby přikládal příjmí Ševce Skutečského. Svolaní dobře seznali, že se znova jedná o zachránění zámku pro Družebničany a že jim napraviti jest chybu, kterou v téže příčině po smrti Vítkovského zavinila roztržka mezi jejich náčelníky. Potřebný peníz byl upsán a v krátkosti složen. Nyní, když Tulpendufta i Rakouskouherského úvěru došly sumy, pro které slečnu žalovali, spustil se konečně i Gluthroth naděje, že kdy zase bude panovati Weiszenthalu. Tehdy nahlídnul i starý Mietzeles, že úloha jeho v Družebnicích jest dohrána. Vystěhoval se s celou přízní do Žlutic.

Družebnice rychle nabývaly zase utěšené podoby, jakou měly za Vítkovského.

Nižádná zpráva nebyla by nešťastnou paní Milošíkovou mohla tak potěšiti jako zpráva o zasnoubení Lipanského s Amélií. Tedy se přece skutkem stane závěť jejího otce! tedy v pravdě bude Lipanský jeho nástupcem na Zlatém Míru!

Však měla Olga této veliké útěchy věru nejnutněji potřebí. Byloť jí přetrpěti nejstrastnější události. Zhýralý její manžel sklesal stále hloub a hloub, až posléz, ani se s chotí nerozloučiv, uprchnul přes oceán. Tam dle zpráv do Evropy došlých sešel americkým soubojem. Při jakési pitce pohaněl prý Rusy tak, že přítomný jakýs Moskvan jej vyzval. Vytáhnuv černou kouli, šel Ember a sřítil se s kolmé skály do řeky. Tak skonal smrtí Paolovou! S troskami svého jmění odebrala se Olga provázena paní Přímskou k manželovým rodičům do Tater, kdež ve prospěch slovenské národnosti obětavě působí.

A když opět v zářícím zlatohlavě bylo vzešlo první květnové královské slunce, vyměnili sobě Amélie s Lipanským snubní prsteny. Nebylo pamětníka, že by která svatba kdy byla čítala tolik hostů. Výšek a Dobrohorský byli svědky, Ruda mládencem. Všichni náčelníci dělníků nalézali se ve svatebním průvodě. Z Příbořanů byli mu přítomní oba Trauwerdtové a Blüthner i Liebkern s choťmi. Pravdali, že nevěstě musí o průvodu do kostela vlasy navlažit deštíček, aby manželé žili v hojnosti, budou tito novomanželé vždycky oplývati hmotnými statky: právě když zasnoubenci vstupovali do chrámu panny Marie Vítězné, spustila se z nenadání hojná prška do temnolesklých vrkočů nevěstiných. Na svatebních hodech nikdo tak nevyrážel společnost jako rozjařený doktor Hojenský. Když pak veselí a dobrá mysl všech dosáhla největší míry, šel notář Slavota a svedl i smířil Světloše s Výškem, k největší radosti paní Bohdany i paní Anastásie.

Blahem synovým okřála matka Lipanská zase tou měrou, že když se v bílém krajkovém čepci s bílými stuhami a v zelených hedvábných šatech, svých někdejších svatebních, přišla podívat na svatební ples

svých dětí, mladý Rudovský pán dal zahrát sousedskou a sestřině tchyni nepopustil, dokud si s ním nezatančila třikrát kolem. Zlé svědomí měl otec Lipanský, umíraje úzkostí, aby syn na něj snaše nevyzradil, jak se kdys vyjádřil o ženských výslužkách . . . Že mu syn zaručil majitelství rodného domu v Novoveské ulici, rozumí se samo sebou.

Následující neděli, den přátelského obědu nových Zlatomírských velitelů zasvětili zámečtí dělníci zvláště významnými radovánkami. Odhalili na kopci Hradišti nad zámkem vysoký obelisk: památník vděčnosti nezapomenutelnému Vítkovskému Družebnicemi postavený. Řeči při odhalení měli mimo mladého Lipanského a mladého Pařízka též Alfred Bělodolský Weiszenthal a Jindřich Trauwerdt. Na počest tomuto dni zaplál v krásný jeho večer slavnostní žár na dálném Libošíně. V odpověď rozžehli Družebničtí umělý ohňostroj, který v širý Stříbrný Prut rozesílal želanou blahozvěst: *Národnostem zlatý mír!*

Dalmacie.

Od

Jana Miliče.

Jako za poslední doby slovanský jih vůbec obrací na se všeobecnou pozornost, tak nedávno království dalmatské následkem cesty císařovy pojednou vystoupilo v popředí vnitřní politiky rakouské. Tato země, mající povrchu pouze 232·33□ mil, rozkládá se co stupňovina *Krašská* dlouhým, úzkým pruhem na východním pobřeží Jaderského moře, tvoříc zároveň velký díl západní okrajiny vlastí jihoslovanských. Skládá se ze tří kusů pevné země, oddělených od sebe na dvou místech pruhy tureckého území, a mimo to z četných ostrovů, z nichž severní téměř rovnoběžně s pevninou od severozápadu k jihovýchodu se táhne, jižní pak od západu k východu směřuje. Severní díl pevného površí dalmatského největší, jižní pak, tak zv. kraj Kotorský (kterýž jinak také Benátskou aneb i Rakouskou Albánií slove) nejmenší jesti, oba se dlouho nalézaly pod vládou mocných Benátčanův, kdežto prostřední díl hájil svou samostatnost pod jmenem svobodné obce *Dubrovnické.*

Dalmacie živila mnoho rozličných národů, mnoho vladařův se v ní vystřídalo, až zubožená a dokonce vysílená po pádu republiky Benátské r. 1797 připadla k mocnářství rakouskému, od něhož sice za válek Napoleonových zase na několik let byla odtržena, ale následkem míru Pařížského r. 1814 s ním zase trvale spojena jest. Příznivá poloha této země od nepamětných dob vábila k sobě osadníky rozličných plaveckých národův, jiné sem zase zanesl bezděky proud dějin, a proto poskytuje dalmatská historie obraz velmi pestrý, pohříchu však za novějších dob zároveň velmi kormutlivý, objímajíc celkem dobu téměř tří tisíc let.

Na samém úsvitě dějin evropských shledáváme tu kmeny plemene ilyrského, mezi nimiž již záhy se usazovali starověcí Židé, Féničané, až je odtud vytlačili šťastnější Řekové. Od r. 228 př. Kr. podnikali o tyto krajiny dlouhé boje světovládní Římané, až se jich nedlouho po narození Kristově docela zmocnili a v jich panství až do r. 638 po Kr. se zachovali. Ač dlouhými boji země byla zpustošena, pod Římany za nedlouho opět se zotavila. Brzy podobala se utěšené zahradě: na pobřeží bujela vinná réva, hory byly pokryty vábným rouchem zeleného stromoví. Ze země vyrůstala pěkná města, spojená nákladnými silnicemi, na jichž zbytky ještě dnešního dne na svazích hor i na rovinách vráží rádlo chudého dalmatského rolníka. Od té doby se mnoho změnilo. Po rozdělení římské říše na východní a západní polovici přecházela Dalmacie brzy k té brzy k oné, a nejsouc od žádné dostatečně hájena, byla r. 446 od hunského krále Atily strašně zpustošena. Pobyvši po nějakou dobu v moci italského krále Odoakra, z kmene Herulův, a po něm zase pod vládou Ostrogotův, připojena jest konečně k východořímskému císařství. Avšak měly ji stihnouti nové útrapy. Okolo r. 630 po Kr. dobyl ji strašný chán avarský Bajan, jenž ji ještě více vyplenil, prořídlé obyvatelstvo římské buď docela vyhubil aneb na ostrovy zaplašil. Z moci Avarův vytržena byla kolem r. 636 od Slovanův kmene srbského a chorvatského, kteří na pozvání východořímského císaře již asi r. 634 do krajin zadunajských se stěhovati počali. V samé Dalmacii usídlili se oba kmenové tak, že severně od řeky Cetyně bydlí odtud Chorvaté, jižně od ní Srbové. Zbytky římského obyvatelstva se musily směstnati ve čtyřech pobřežních městech: Zadře, Splitě, Trogiře a Dubrovníce jakož i na některých sousedních ostrovech, kterážto města i s ostrovy zůstala pod bezprostřední vládou byzantských císařů. Byla to základní chyba v politice dalmatských Slovanů, že těchto měst hned z počátku sobě nepodrobili, neboť vlaské jich obyvatelstvo dávalo se v ochranu jiných mocnějších národů, od nichž samých Srbo-Chorvatům velké nebezpečí hrozilo. Jen vinou pobřežních měst dostali se dalmatští Chorvaté v područí mocných tehdy Frankův, z něhož se osvobodili teprvé po velkém úsilí spolčivše se se svými posávskými soukmenovci r. 830. Tento společný boj ovšem jim velice prospěl, neboť způsobil sjednocení obou chorvatských zemí, t. j. nynějšího král. chorvatského, s příslušící k němu Vojenskou Hranicí i Přímořím, a chorvatské části Dalmacie, pod jedním panovníkem. Dalmacie však nepožívala dlouho míru, neboť již v 10. stol. počali soustavné útoky na ni činiti Benatčané a skutečně zaujali za krátko pevné postavení ve vlaských přímořských městech a na ostrovech. Z toho vznikly nekonečné boje mezi nimi z jedné a králi chorvatskými a později s jich nástupci králi uherskými z druhé strany. K tomu ke všemu zpustošili r. 1242 nešťastnou zemi Mongolové, po dvou stech letech pak počali na ni pravidelné útoky činiti sveřepí Turci. Připomenouti sluší, že tureckými vpády trpělo nejvíce slovanské obyvatelstvo, neboť Vlaši bydleli v opevněných pobřežních městech. Vedle neustálých vpádů tureckých působili k hroznějšímu ještě zpuštění země sami Benátčané, kteří r. 1420 část Dalmacie trvale opanovali a za neustálých bojů během času panství své rozšířili v nynějších jejích hranicích, vyjímajíc území svobodné obce

Dubrovnické, kteráž svou samostatnost přes všechno úsilí Benátčanův dovedla uhájiti, až konečně rozhodnutím Napoleonovým dne 31. ledna r. 1808 zrušena jest. Za Benátské vlády byly lesy dalmatské nemilosrdně vysekávány ku stavbě lodí, obyvatelstvo pak nesmírně odíráno. Stačí připomenouti, že ku konci 16. století příjem z Dalmacie převyšoval veškerá vydání o více nežli 10.000 dukátů, ač obyvatelstva bylo jen málo přes 60.000 duší. Takovýmto hospodářstvím podařilo se Benátčanům učiniti z bohaté jindy země téměř holou poušť. Když Rakousko Dalmacii po prvé obsadilo, nebylo v celé zemi ani jediné pořádné cesty, ani jediné školy, celá země nalézala se u velmi truchlivém stavu. Rakušané a po nich Francouzi učinili sice něco k napravení toho, co předešlá vláda byla dílem zanedbala dílem vědomě provinila, ale to nepomáhalo.

Když se konečně r. 1814 Rakousko uvázalo trvale u vládu nad Dalmacií, pokračováno sice v stavbě cest a silnic, ale liknavě; vůbec podnikáno k zvelebení Dalmacie velmi málo, aspoň ne tolik, aby se poněkud zacelily bezpočetné rány, kteréž za několik století utrpěla. Země byla až do počátku šedesátých let tak chudá a vysílená, že neměla dostatečných prostředků ani k ubrazení výdejů na svou vlastní správu, tak že rok co rok ostatní země musily k tomu přispívati průměrně 50.000 zl.

V truchlivém stavu jejím se až podnes málo změnilo. Statistika sice vykazuje v Dalmacii nejméně neplodné půdy (jen 2·7%), přece však orba leží téměř úplně ladem, a kde se půda přece vzdělává (10·8%), jest dosud v obyčeji tak zvané divé hospodaření, jež neváže se žádným určitým pořádkem v osévání a mrvení polí, čímž se tato velmi vysilují. Ostatně jest půda z většího dílu (57%) pouze pastvištěm. Dalmatskému průmyslu vadí nejenom nedostatek peněz nýbrž i špatné komunikační prostředky; teprvé za nejnovější doby podniknuta stavba první železnice. Následkem toho jest tamější průmysl tak nepatrný, že v celé zemi nenalezneme mnoho obyčejných řemesel, jako mydlářství, kartáčnictví, kožešnictví, řemenářství a jirchářství. Řemesla provozují se leda sem a tam v městech, kdežto chudý rolník si sám zhotovuje všechno, co potřebuje k svému nuznému, neradostnému živobytí. Na tyto bídné poměry neobraceli ve Vídni zřetele, a bylo potřebí, aby se sám panovník vydal jaksi na výzkumnou výpravu a přesvědčil se osobně, kde jest pomoc nejvíce nutna.

Jako téměř ve všech zemích rakouských tak i v Dalmacii stojí příkře proti sobě dvě strany, jejichž rozporné snahy často až i ku krvavým srážkám podnět dávají. Příčinu tohoto tvrdošijného zápasu, který již dávno v zemi doutnal, až konečně na počátku let šedesátých zavedením ústavy v zjevný plamen vyšlehl, dlužno hledati podobně jako v zemích koruny české dílem v *protivě dvou rozličných národností* dílem ve sporu *státoprávním.*

V království dalmatském bydlí vedle vlastního *slovanského* obyvatelstva také skrovná část *Vlachův,* z nichž mnozí jsou ovšem pouze povlaštění Slované. Nelze sice s úplnou jistotou udati, mnoholi jest Slovanův a mnoholi Vlachův, neboť při posledním sčítání rakouského obyvatelstva, vykonaném dne 31. prosince 1869, nebyl na národnost

vzat zřetel, a rovněž stalo se již za sčítání r. 1857. R. 1851 bylo v Dalmacii napočteno 378.678 Srbo-Chorvatův, 13.701 Vlachů, 944 Albánců, kteří se tam byli přistěhovali za dřívějších dob z turecké Albánie, a konečně 394 židův, potomkův to někdejších vystěhovalců ze Španělska, jichž ostatně vždy více ubývá. Celkem tedy obnášel počet dalmatského obyvatelstva 393·717 hlav. Do r. 1857 vzrostl tento počet na 404.499 a koncem r. 1869 dosáhl výše 442·800. Dle výpočtu, založeného na úředních číslicích z r. 1851, připadalo na

Srby a Chorvaty	393.560	čili	88·9%
Vlachy . . .	47.940	„	10·8%
Albánce . . .	1.067	„	0·2%
židy	233	„	0·1%

Jestliže podle výpočtu ústřední statistické kanceláře ku konci minulého roku počet veškerého dalmatského obyvatelstva 460.327 hlav obnášel a Slovanův i Vlachův stejnoměrně přibývá, bylo by nyní oněch 409.231, těchto pak celkem 49.715. Povážímeli však, že na počátku padesátých let správa země byla vlaská, a že tedy tehdejší sčítání obyvatelstva vykonali tolikéž vlaští úřadové, můžeme vším právem se domnívati, že skutečných Vlachův bylo tenkráte ještě méně nežli hořejší číslice vykazují, a že tudíž i výpočty na nich založené jsou značně přemrštěny. Bydlíť zejmena v pobřežních městech také množství Slovanův, kteří vlaským jazykem právě tak dobře mluví jako svou mateřštinou, a těch bylo zajisté nemálo úmyslně připočteno k druhé národnosti. Zkrátka, v Dalmacii bydlí asi *desetkrát více Slovanův* než Vlachův, z čehož patrno, že jest to mnohem spíše země slovanská, než Vídeň jest město německé. A přece byla považována za vlaskou nejen tehdy, když se nalézala v moci Benátčanův, nýbrž i pod vládou rakouskou a to až do nejnovějších dob, za vlád ústavních, za kterých pro všechny národnosti platí jedno právo!

Rozpor mezi oběma národnostmi jest prastarý. Ve prospěch Vlachův a na škodu Slovanův zmizela protiva národní, když na ony krajiny počali doráženi Turci; mocná myšlenka: obhájiti křesťanskou víru proti společnému nepříteli, smířila obě národnosti a spojila je pod praporem sv. Marka k jednotnému boji.

Panství tolika cizích národův, kteří se v Dalmacii vystřídali — a zejmena posledního z nich, totiž Vlachův, kteří až do 17. století dovedli zachovati sobě pověst nejvzdělanějšího národa v Evropě — zhoubně účinkovalo na národnost obyvatelstva slovanského. Toto prolévalo svou krev v ustavičných bojích, za to pak se mu od sobeckých vladařův nedostalo téměř žádné podpory hmotné ani duchovní, ano právě naopak Benátská politika snažila se od samého počátku všemožně překaziti, aby se neprobudil dřímající duch onoho lidu, od přírody rozličnými výtečnými vlastnostmi tak hojně nadaného, aby nedospěl k vědomí své národnosti. *Zemská správa* byla ovšem úplně vlaská. V jejím čele stál *provveditore generale,* kterýž býval jmenován od Benátského senátu obyčejně na dobu tří let a opatřen neobyčejně rozsáhlou mocí; bylť téměř úplně samostatný a směl nositi vlásenku i nachový plášť. Tolikéž všichni podřízení úředníci, tak zvaní *rappresentanti, conti-capitani, provveditori a sopraintendanti,* byli vybíráni

z Benátských šlechticův a nebyli tudíž za své skutky odpovědni, nýbrž všechna odpovědnost spočívala na jich sekretáři (cancelliere). Obor činnosti všech těchto úředníků byl skoro týž, a názvy jich naznačovaly pouze, v jaké části země úřadují: v starém území Benátském (vecchio acquisto) úřadovali conti-capitani, v novém (nuovo acquisto) provveditori. Moc jejich se vztahovala nejen na občanské a soudní nýbrž i na vojenské záležitosti. Připomenemeli ještě, že tito úředníci měli od vlády velmi malé platy, snadno se domyslíme, jakému vyděračství byla země vydána v šanc; hleděliť sobě všichni ještě za svého úřadování pojistiti bezstarostné stáří.

O národních školách a vůbec o nějakém vzdělávání slovanského lidu nemohlo býti za takových okolností ovšem ani řeči. Kdo chtěl nabyti vyššího vzdělání, odebíral se na vysoké školy do protější Italie, odkudž se vracel svému kmeni docela odcizen, ač jestli se tam trvale neusadil. Jasné svědectví o takovém odnárodňování slovanských vzdělanců podávají jmena mnohých slavných umělců ze školy Benátské, vydávaných v dějinách umění za Vlachy, ač se narodili v Dalmacii ze slovanských rodičův. Takoví odpadlíci rozšiřovali v cizině o svých soukmenovcích rozličné nekalé zprávy, v čemž je horlivě podporovali vlaští studující z Dalmacie. Tím se stalo, že všichni cestovatelé, kteří v oněch dobách Dalmacii navštívili, s sebou již přinášeli rozmanité předsudky proti lidu, jeho řeči, obyčejům a mravům, a toto nepřátelské smýšlení zračí se také v jich cestopisech.

K většímu ještě úpadku srbskochorvatské národnosti přispívali onino Slované, kteří se v dosti hojném počtu usazovali v městech vedle Vlachův. Zřízení měst, stojících pod Benátskou vládou, bylo upraveno podle vzoru hlavního města, a jako tam byly ovšem i zde všeliké hodnosti přístupny jedině Vlachům. Mimo to vládla vlaština také v obchodu, jenž za tehdejších příznivých poměrův v oněch městech utěšeně zkvétal, a jehož se také usazení tam Slované chtivě chápali co vhodného prostředku k dosažení větší zámožnosti a blahobytu, jakého jim sama země nemohla poskytnouti. Za tou příčinou byli také nuceni vlaštině záhy se naučiti, což se při ohebném slovanském ústrojí tak výborně dařilo, že pro ni vlastní libozvučnou mateřštinu zanedbávali aneb dokonce ji zapomínali. Následek těchto neblahých poměrův nemohl býti jiný, nežli že mezi těmito povlaštěnými měšťáky a nevzdělaným sice avšak zdravým venkovským lidem vznikla veliká nepřízeň, ano i zjevné nepřátelství. Nazývalť odtud venkovan měšťáka posměšně *lacmaninem,* kdežto ten jemu zase s opovržením spílal *Morlákův.* O slovanský živel se mimo polovzdělané duchovenstvo nikdo nestaral, a on klesal tím rychleji, čím utěšeněji zkvétala vzdělanost v zámořské Italii, odkudž přibývaly přímořskému obyvatelstvu vždy nové síly. Slovanský lid stál úplně osamocen, neboť sousedé jeho v Bosně a Hercegovině, stenající pod panstvím tureckým, sami potřebovali posily. Tím způsobem slovanský živel v Dalmacii ponenáhlu zdivočel a ztratil své národní vědomí. Slovanský jazyk nalézal se ku konci 18. st. v takovém úpadku, že se v městech dalmatských každý styděl, užívati ho veřejně, a staloli se to někde přece, bylo to všeobecně vykládáno za nedostatek vzdělání a dobrých společenských spůsobův.

Utěšenější pohled nežli Benátská Dalmacie poskytují dějiny svobodné obce *Dubrovnické.* Tato měla původně vlaské obyvatelstvo, a zřízení její bylo ve všem nápodobeno podle vzoru Benátské republiky, jež byla vznikla asi za podobných okolností jako Dubrovník, byvši založena od uprchlíků Oglejských. Avšak četní slovanští přistěhovalci, během času v Dubrovníku se usadivší, způsobili záhy, že v obecném životě vlaština musila ustoupiti slovanštině. Stopy tohoto obratu lze pozorovati již v 11. stol., ano slovanština ponenáhlu nabyla převahy i před soudy; r. 1472 musil býti vydán zvláštní zákon o tom, že usnešení senátu mají se dle dávného zvyku díti v řeči vlaské. Potěšitelno jest pozorovati v dějinách této malé slovanské republiky, jak čilý duševní život tam pučel a zkvétal právě tenkráte, když Balkanským poloostrovem otřásaly mohutné politické bouře, a v samé Dalmacii rozléhal se řinkot zbraní. Bylť Dubrovník jakýmsi mezníkem na rozhraní mezi Evropou pokračující, na základě staroklasickém se vzdělávající, a mezi surovým východem. Zvláště dobře dařilo se básnictví, ačkoliv i vědy (jako dějepis, filosofie, právnictví a mathematika) nalézaly dosti šťastných pěstitelů. Pohříchu ochabnul v 18. stol. valně tento čilý ruch, a nikdy více už se nerozproudil. Zdálo se sice v poslední čtvrti 18. stol., že slovanské uměny znova ožijí, ale byl to jen poslední záblesk hasnoucí jiskry. Nehledě však na úpadek vyšších duševních snah, udržela se tu přece vždy převaha slovanštiny, ano v mnohých rodinách uvnitř města až přes polovici nynějšího století mluvili pouze slovansky, neboť jenom mužští byli vlaštiny znalí.

Podobně jako v Dubrovníce zachovala se národnost slovanská také v Kotorské Boce, kteráž se sice dne 23. dubna r. 1420 Benátčanům dobrovolně poddala, avšak sobě vymínila, že dosavadní samosprávu beze změny podrží, daní platiti nebude a mimo to že Benátské republice nepřísluší právo, odstoupiti Kotor jiné mocnosti, když by snad neměla k uhájení svého panství dosti síly. Z této smlouvy vyňato pouze město Novi, kteréž teprvé později bylo dobyto brannou mocí. Na základě této smlouvy udrželi se Kotořané při svých starých svobodách až do těch dob, když musili se Rakousku poddati.

Po neslavném pádu republiky Benátské učinili nástupci jejich, Rakušané — po nich Francouzi a pak zase Rakušané — aspoň pokusy, pozdvihnouti Dalmacii z onoho žalostného úpadku, jejž zavinila předešlá nemateřská vláda. Tak založili Rakušané za času první okkupace od r. 1797—1806 gymnasium v Zadře a vedle něho v jednotlivých větších městech více nižších škol. Za francouzské správy, v jejímž čele stál z počátku Dandolo, zařízeno r. 1806 v Zadře lyceum, v Šibeniku pak, Splitě a Trogiře otevřena nová gymnasia, k nimž za následující rakouské okkupace přistoupilo ještě gymnasium v Dubrovníce. Všechny tyto změny však, jakkoliv samy o sobě dosti významné, staly se pouze ve prospěch vlaského živlu, neboť ani v jednom z nově založených učilišť nevyučováno po slovansku, ač byl zajisté srbsko-chorvatský jazyk dostatečně vyvinut. Ano rakouská vláda činila pro zanedbané Srbo-Chorvaty ještě méně nežli sama vláda Benátská. Zrušilať hned r. 1814 v Zadře a Omiši semináře pro slovanské duchovenstvo, vydržované dotud dílem od rodičů žákovstva dílem ze zbožných

odkazů a dobrovolných příspěvků; náhradou sice zřídila potom vedle ústředního arcibiskupského semináře v Zadře pro jmeno také ústav ku vzdělávání slovanského duchovenstva, který však bídně živořil, poněvadž mu úmyslně málo péče věnovali, až r. 1831 zrušen jest. I byli Slované dalmatští vůbec odstrkováni, kdežto Vlachům všemožné výhody udělovány, jen aby nezatoužili sjednotiti se s Italií.

První známky probouzejícího se národního vědomí počaly se v Dalmacii jeviti, když se po jihoslovanských vlastech rozlehlo a vřelý ohlas nalezlo plodné slovo nesmrtelného pěvce Slávy dcery, slovo toužící po duchovním sjednocení osamocených dosud slovanských kmenů. Jako český národ přiveden byl k životu přemrštěnými snahami poněmčovacími, tak na počátku třicátých let i v zemích jihoslovanských vznikl čilejší národní ruch následkem maďarských přehmatů, z nichž nejpatrnější obsažen byl v 8. čl. zemského zákona z roku 1830, podle kterého v zemích koruny uherské budoucně nikdo neměl se státi úředníkem, když neuměl maďarsky. Nejcitelněji se dotkl tento zákon Chorvatův, a proto se také první vzchopili z dosavadní nečinnosti, pomýšlejíce na obranu svého národního bytu. Jsouce sami slabi, aby mohli s Maďary podniknouti zápas, doufali nalezti posilu ve spojení všech rakouských Jihoslovanův v jediný, tak zvaný *ilyrský* národ. Snahy tyto počaly se ovšem především jeviti v čilejši činnosti literární, směřující k dosažení základní podmínky žádaného spojení Chorvatův, Srbův a Slovincův, k dosažení totiž jednotného jazyka.

V Dalmacii objevil se blahodárný toho účinek nejprvé v onom kraji, kdež bujely kdysi nejkrásnější květy jihoslovanské osvěty, v Dubrovníce. Počalť od roku 1836 tamější pravoslavný duchovní správce, *Jiří Nikolajević,* pod názvem *Serbsko-dalmatinski magazin* každoročně vydávati, k poučení pravoslavných Srbů, cyrilicí tištěný sborník rozličných prosaických a básnických článkův, mezi nimiž bylo mnoho historických a tudíž k osvěžení národního vědomí zvláště způsobilých. Vedle této roční sbírky jal se po osmi letech o vzkříšení mrtvého slovanského vědomí pokoušeti s větší ještě pílí a nákladem týdenník vydávaný pod jmenem *Zora dalmatinska* v Zadře, jehož redakci vedl od 1. ledna 1844 až do konce roku prof. *A. Kuzmanić,* načež ji převzal *J. A. Kaznačić.* Lze si pomysliti, že takový podnik za tehdejších dob zápasil s velikými obtížemi; nebylť ani řádných spolupracovníků a ti, kteří do časopisu přispívali, neměli ani jednotného jazyka ani pravopisu, neboť až do r. 1850 v celé Dalmacii nevyučovalo se slovanštině ani na jediném vyšším ústavě, těch pak, kteří se studiem své mateřštiny z osobní záliby přece obírali, bylo po skrovnu. Mimo to neměl časopis ani dostatek čtenářstva: vždyť neměl ten zubožený dalmatský lid až do r. 1849 ani jedné slovanské národní školy a také jeho hmotné poměry jsou namnoze tak bídné, že si nemůže koupiti ani soli s denní potřebu, neřkuli odbírati časopisy! Nechcemeli býti vůbec k dalmatským Slovanům nespravedlivi, nesmíme pochod jich národního probuzení porovnávati se svou nedalekou minulostí. U nás byli to hlavně muži z lidu, kteří nabyvše vyššího vzdělání první nadchli se myšlenkou, vzkřísiti pokleslou českou národnost; v Dalmacii bylo takovýchto apoštolů pořídku, neboť tamější venkovský

lid jest příliš chudý, aby mohl své syny posílati do vyšších škol, třeba vlaských. Mimo to dalmatští vlastenci nemohli svému zanedbanému lidu ukazovati na slavnou jeho minulost, konečně byl lid tak zanedbán, že čtení a psaní bylo v něm řídkým uměním. Proto *Zora dalmatinska* po čtyři leta jenom bídně živořila.

Avšak jednotlivé símě přece vyrostlo a vydalo ovoce. Stalo se to v l. 1848 a 1849, jež spojily pobratřené Chorvaty a Srby k zoufalému národnímu boji proti vládychtivým Maďarům. Dalmatští Slované neúčastnili se sice bezprostředně tehdejšího krvavého zápasu, avšak jejich snahy byly jím značně posíleny. Tehdy vyvinula se mezi Jihoslovany myšlenka *trojjediného království* v národním smyslu, jež od té doby ve vnitřních dějinách rakouských hraje nenepatrnou úlohu. Otázka tato týká se hlavně Dalmacie. Tato před panstvím Benátčanův patřila ku království chorvatskému a byla zároveň osobní unií spojena s korunou uherskou. Když tedy následkem Pařížského míru r. 1814 zase připadla k říši rakouské, měla býti připojena na základě historického práva prostředkem království chorvatského ke koruně uherské. To však se nestalo, nýbrž zřízeno z ní samostatné království se zvláštní úřednickou správou, v jejímž čele bylo nejvyšší gubernium, v osobě gubernátorově pak spojeno bylo s nejvyšší mocí politickou také vojenské velitelství. Sněm uherský žádal sice několikráte, aby Dalmacie byla navrácena ku koruně sv. Štěpána, a sice již za času první okkupace r. 1802, což se opakovalo v l. 1825, 1830, 1832, 1840 a 1844 — ale mimo jalové sliby nedosaženo ničeho. Znova ujali se této záležitosti zástupci spojených království, dalmatského, chorvatského a slavonského, na sněmě Záhřebském r. 1848, a mezi jinými žádostmi, směřujícími k obhájení jich práv proti nárokům Maďarův, vyslovili také tu, aby „Dalmacie připojena byla jak vzhledem k administraci tak i k zákonodárství ku království chorvatskoslavonskému, poněvadž jest přirozeno, že příbuzné národnosti vzájemně k sobě tíhnou, a poněvadž království dalmatské jak podle písemně pojištěných práv tak podle korunovační přísahy a slavných zaslíbení“ panovníkových tvoří integrující díl těchto království. Kdy by byly žádosti chorvatského sněmu došly vyplnění, není pochybnosti, že by to bylo na dráze národního vývoje posloužilo zvláště Dalmatincům, kteří by ve svých soukmenovcích byli zajisté nalezli statečné podpůrce v boji proti živlu vlaskému. Avšak otázka o připojení Dalmacie k Chorvatsku rozhodnuta definitivně r. 1851 v ten smysl, že dalmatský místodržitel má budoucně úřadovati jako pouhý náměstek bánův v záležitostech politických i vojenských.

Slované dalmatští sice nebyli r. 1848 dosti silni, aby byli mohli platně podporovati snahy sourodých Chorvatův, za to však počali se ozývati o svá národní práva mnohem hlasitěji nežli před tím. Tak Zora dalmatinska r. 1848, toužíc hořce na žalostné porušení slovanského ducha vlaským živlem, žádala, by k napravení toho ustanoveno bylo: 1. aby do škol a úřadův zaveden byl národní jazyk; 2. aby všichni obyvatelé dalmatští zavázáni byli udíleti svým dětem vyučování jazykem národním aneb posílati je aspoň do národních škol; 3. aby vydán byl zákon, že nesmí býti dosazen žádný úředník, buď si nejvyšší aneb nejnižší, neníli znalý obou zemských jazyků; 4. aby se

církev římská vzdala latiny a služby boží jakož i jiné církevní výkony aby se dály buď staroslovanštinou aneb slovanštinou obecnou.

Vůbec všeobecné rozčilení, zmocnivší se tehdy téměř všech rakouských Slovanů, dosti živě obráželo se Dalmacii. Přineslať táž Zora Dalmatinska r. 1849 následující vyzvání: „Také Dalmatinci jsou Slované. Který Dalmatinec mohl by to popírati beze studu, a který cizinec bez zřejmého porušování pravdy? Není již daleka doba, kdy se také Dalmatinci přihlásí ku své národnosti, a kdy všichni budou jedné mysli, jeden cíl budou míti před očima. Někteří vlastenci (rodoljubi), naplnění těmito zásadami, rozhodli se založiti v Dalmacii slovanskou besedu pod názvem *Družstvo slavjanské lípy v Dalmacii.* Účelem toho spolku jest: 1. probouzeti v Dalmacii slovanského ducha a zabývati se vzděláním lidu; 2. pečovati o zlepšení a zdokonalení průmyslu, umění, obchodu a rolnictví v Dalmacii, majíc při tom zřetel k ostatním slovanským zemím; 3. starati se o to, aby Dalmacie nalézala se v neustálém a neporušitelném svazku s ostatními slovanskými zeměmi. — Převelikou úlohu vyměřila si dalmatská slovanská beseda: aby jí učinila zadost, byla by musila zemi docela přetvořiti, byla by musila napraviti všechny ty bezpočetné křivdy, jichž dopustily se na tom zuboženém lidu rozličné vlády. Jako to jinde činí nepřátelé Slovanstva, tak i Vlachové dalmatští neštítili se užiti proti svým národním odpůrcům hanebného podezřívání, štvouce proti nim venkovský lid strašením, že bán Jelačić, jemuž dle jmena svěřena vojenská správa země, hodlá ji změniti ve Vojenskou Hranici.

Ostatně i dalmatským vlastencům brzy svázala ruce soustava Bachova. Chlubně vyhlašovaná rovnoprávnost národní objevila se v Dalmacii měrou velmi nepatrnou, ač i ty malé vymoženosti musily vzhledem k předešlé době zdáti se vzácnými. Zavedenať v l. 1849 a 1850 ve všech nižších i vyšších vzdělávacích ústavech slovanština jakožto povinný předmět, po venkově pak na výslovné přání lidu zakládány znenáhla slovanské národní školy, a zároveň ustanoveno, aby se vlaštině vyučovalo jen v těch národních školách, kde vedle Slovanův bydlí také Vlaši. R. 1850 bylo v Dalmacii celkem 172 nižších škol katolických, a sice 7 hlavních, 130 obecných a 35 dívčích; pravoslavní a sjednocení měli jich t. r. jen 52. Z veškerých škol nižších bylo podle úředních výkazů 58 slovanských, 47 vlašských a 119 s obojím vyučovacím jazykem. Při tom však Slované pořád ještě neměli ani jedné střední školy, správa a soudy zůstaly i na dále ryze vlaské. Soustava Bachova, jež ochromila život všech slovanských národností, utvrdila zase neobmezenou moc úřednictva, nepřejícího snahám národním, což platilo o Dalmacii tím více, čím horlivěji úředníci přidržovali se strany vlaské, z jejíhož středu byli větším dílem vyšli.

Nový život počal se vyvíjeti zase od r. 1861. Schmerling chtěje seslabiti odpor, kladený jeho centralistickým snahám od Maďarů, předložil dalmatskému sněmu návrh ke spojení této země s královstvím chorvatským, neboť viděl, že by pak Chorvaté ochotněji jej podporovali, a zejmena že by obeslali říšskou radu. Avšak tento návrh vlády zmařen jest odporem Vlachův, kteříž byli působením úřednictva v prvním dalmatském sněmu nabyli většiny. Vědouce dobře, že by spojení Dalmacie

s Chorvatskem prospělo hlavně slovanské národnosti a položilo hranice jich nespravedlivé nadvládě, vyslovili přání, aby Dalmacie směla i budoucně setrvati ve svazku německoslovanských zemí, a zároveň si pospíšili obeslati Vídenskou říšskou radu. Probudilejší část slovanského obyvatelstva, totiž Dubrovničané a Kotořané vyslali k císaři schválně deputaci s žádostí, aby vládní návrh o spojení Dalmacie s Chorvatskem byl proveden, ano zvolili dokonce poslance do sněmu Záhřebského, ale nic naplat! Z druhé strany ujal se této záležitosti také chorvatský sněm a v adrese, odevzdané panovníkovi dne 9. března roku 1861, přimlouval se za obnovení trojjediného království v tom smyslu, aby vzhledem k svazku s ostatními říšskými zeměmi užívalo takové samostatnosti, jaké dopřáno Uhrám až do revoluce r. 1848. Žádost tato odůvodňována hlavně tím, že by z užšího spojení zemí příslušných k trojjedinému království všem vzešly mnohé výhody, zejmena pokud se tkne svobodnějšího vývoje slovanské národnosti. Mimo to kladen důraz také na to, že by trojjediné království mohlo býti jádrem k utvoření jihoslovanské říše pod žezlem panovníků rakouských; ale hlasu tomuto nedáno příznivého sluchu.

Ačkoliv návrh užšího spojení Dalmacie s Chorvatskem vyšel od Vídenské vlády, a bezprostředně zajisté nesměřoval k sesílení slovanské národnosti v oné zemi, nicméně dalmatští vlastenci ujali se této mnohoslibné myšlenky, aby se jí více nespustili. Odtud stojí v Dalmacii proti sobě nynější dvě strany: *národní* čili *annekční* a *vlaská* čili *autonomní,* kteráž se neprávě nazývá také stranou *ústavověrnou;* nepravě proto, že i strana národní stojí na půdě ústavní, doufajíc tím spůsobem snáze dosíci svých záměrův, hlavně také zemi vybaviti z hlubokého úpadku hmotných sil. Národní strana má své nejhorlivější přívržence ve vlastním jádře obyvatelstva, totiž v lidu venkovském, autonomisté pak opírali se dlouho hlavně na města a některé ostrovy. Jako dříve tak i za těchto dob nalézali autonomisté horlivé podpory také ve vládním úřednictvu, jehož pomocí podařilo se jim za prvních let konstitučního života získati většinu nejen ve sněmě nýbrž i v obecních zastupitelstvech. Proti straně národní užívali za vydatnou zbraň právě myšlenky, spojiti Dalmacii s Chorvatskem; strašilť nevědomý lid, že bude pak ještě více poroben, z čehož hrozila vzniknouti roztržka v samých řadách bojovníků národních. Proto jich náčelníci prozatím upustili od svých původních tužeb, a obrátili hlavní zřetel ku vzdělání zanedbaného lidu. Odtud směřovaly jich snahy k tomu, aby *rozmnožen byl počet škol* s vyučovacím jazykem *slovanským,* dále aby tento požíval *rovnoprávnosti před soudy,* a vůbec aby zaveden byl do *všech úřadů.* Chtělili pak uvesti tyto záměry ve skutek, musili především ponenáhlu domáhati se *většiny v obecních zastupitelstvech a v zemském sněmě;* zápas o to trval téměř celé desítiletí, a byl straně národní stížen mnohými nepříznivými okolnostmi.

Změnami v ministerstvě měnil se totiž také směr Vídenské politiky, a tak upuštěno od úmyslu, spojiti Dalmacii s Chorvatskem. Ti, kdož zůstali této myšlence věrni, byli odtud považováni za lidi státu nebezpečné, a nastupováno proti nim se všelikou přísností. Dalmacie měla se státi zemí vlaskou, a proto byli přívrženci strany národní vše-

možně pronásledováni, zvláště před volbami do sněmu. Na základě umělého volebního řádu a potlačováním osobní svobody voličův docíleno toho, že Vlachové, čítajíce pouze 40.000 hlav, byli zastoupeni ve sněmě 21 poslanci, kdežto 400.000 Slovanův tam mělo jenom 20 zástupcův. Avšak poslyšme hlas samých Dalmatincův, jak počínala si panující vlaská strana, a jakými prostředky udržovala se při vládě až do r. 1869.

V adrese, odevzdané císaři dne 29. října r. 1869 od slovanské menšiny v dalmatském sněmu, za příčinou událostí v Boce Kotorské, mezi jiným čteme: „Od té doby, co byly v Rakousku zavedeny konstituční svobody, z popudu vlády pouze jedenkráte r. 1861 předložena sněmu státoprávní otázka o připojení Dalmacie k Chorvatsku. V následujících letech až do r. 1865 obmezovala se nejvěrnější oposice poslanců dalmatského sněmu na to, že se domáhala od vlády *rovnoprávnosti obou zemských jazyků ve školách a před soudy,* odkudž jazyk veliké většiny veškerého obyvatelstva byl téměř vyloučen, *i opravy ve správě.* Ježto se tehdejší vláda, spočívající v rukou místodržitele bar. Mamuly a vládního náměstka dvorního rady Lapenny, zpěčovala vyhověti i nejnepatrnější části těchto tužeb, vznikla proti nim taková nedůvěra, že Vaše Veličenstvo ráčilo onoho nahraditi polním podmaršálkem *Filipovićem* a druhého od úřadu odstaviti. Svob. pán Filipović se za času své tříleté vlády, ač jenom z nepatrné části, pokoušel učiniti zákonným požadavkům obyvatelstva v otázce jazykové po právu a napraviti zlořády předešlé správy. Jeho dílo bylo však přerušeno složením úřadu, v nějž byl v říjnu r. 1868 dosazen polní podmaršálek rytíř *Wagner.* Po jeho příchodu zase dosáhli působení a vedení veřejných záležitostí onino mužové, jež byla r. 1865 odsoudila nedůvěra země. V čelo *okresních hejtmanství* byli dosazeni z největší části mužové, od obyvatelstva neradi vídaní, k jich vedení neschopní. První místo po boku místodržitelově zaujal cís. kr. místodržitelský rada a někdejší okresní hejtman Splitský, *Alesani,* jenž byl r. 1865 zároveň s dvorním radou drem. Lapennou z Dalmacie vypovězen, čímž tehdy vyhověno veřejnému mínění, žádajícímu jich odstranění. Kdežto země prostřednictvím svých zástupců a obcí žádala za provedení §. 19. základního státního zákona, byla *zemská školní rada* složena z osob nejnevědomějších a jazyku dalmatského obyvatelstva nejnepříznivějších, na jejíž návrh jmenováni byli *okresními školními inspektory* muži téže kategorie. Zároveň ze středních škol vypuzeno částečně užívání slovanštiny jako řeči vyučovací. Ano ona sama přestala býti povinným učebným předmětem, kdežto vlaština podržena byla za jediný vyučovací jazyk, ačkoliv se veliká většina rodičův gymnasiálních žákův v království byla prohlásila pro druhý zemský jazyk. Nad to byla od lidí vládních podkopávána existence jediného slovanského gymnasia v Sini, a okresní hejtmané vším úsilím přemlouvali venkovské obyvatelstvo, aby se prohlásilo pro italštinu co jazyk vyučovací dokonce i ve školách národních. Slovanské písmo, jehož užívá veliký díl naší literatury, bylo ze středních škol vypuzeno, a stíhání všeho co slovanské, pokročilo tak daleko, že státním pokladnicím zapovězeno vypláceti kvitance, sepsané řečí lidu. Vůči takovýmto událostem musilo nařízení ministerstva práv, týkající se

obmezeného užívání slovanského jazyka v Dalmacii v politických a soudních záležitostech, přijato býti s nedůvěrou a lhostejností; rovněž se musilo přihoditi nejnovějšímu nařízení ministra osvěty, předpisujícímu zavedení téhož jazyka jako vyučovacího v první třídě vyššího gymnasia v Dubrovníce a obou reálních gymnasií v Kotoře i Šibenice. Provedení těchto nařízení svěřeno bylo lidem, kteří důvěry obyvatelstva nepožívají, kteří vše činili a činí, aby odložili vyplnění jeho tužeb, to zjevně, to skrytě zákon porušujíce a obcházejíce."

V Dalmacii nebylo nikterak lze zavesti do škol a úřadů němčinu, jako se to děje v jiných zemích slovanských, poněvadž tam Němcův není. Ale přece vzhledem k Slovanům nedán průchod přirozenému právu, jež vykazuje ve školách a úřadech první místo srbochorvatštině jako jazyku veliké většiny obyvatelstva; většina musí býti podrobena nepatrné menšině vlaské! Tato menšina měla tenkráte neméně nežli *sedm* středních škol, kdežto Srbo-Chorvaté měli jenom *jedinou*, anoť i slov. reálné gymnasium, zřízené za Schmerlinga, od té doby úplně bylo povlaštěno.

„Průběhem tohoto roku měl býti obnoven velký díl obecních zastupitelstev v zemi, poprvé od zavedení obecního řádu ze dne 31. července 1864. Někteří z našich okresních hejtmanův dopustili se při vedení volebních záležitostí a sestavování nových zastupitelstev tak ohromných libovolností, násilí a nepříslušností, že onen lesk, jakéhož vrchnost požívala u dobromyslného a poslušného obyvatelstva, byl zničen a tradicionelní úcta k zákonům porušena. V Krčole zkomolil okresní komisař libovolně novou obecní radu, zabrániv některým jejím členům účastniti se jmenování zastupitelstva, čímž pravou většinu porušil. V Makarské učiněny velkolepé přípravy k zastrašení voličův, a když to nepomohlo, byly volby zastaveny. V Obrovci učiněno hlasovacímu právu voličův násilí od zástupcův veřejné bezpečnosti. Když pak v Nových Hradech nepomohlo ani vyhrožování vojskem, byly volby zrušeny. Všechny tyto vědomí země urážející skutky zůstavilo dalmatské místodržitelství bez trestu, ano zpečetilo je svým potvrzením. Nebdíc nad prováděním obecního řádu, trpí vždy ještě, že obecní rada hlavního města zemského není obnovena, ač již uplynul rok přes zákonné tříletí. Ve Vrgovci trvá to již dvě léta, v Mětkovicích a Imotském přes rok. Totéž místodržitelství zabavuje nezákonně všechny důchody obce Omišské, činíc jí takto nemožným, aby vykonávala vlastní jakož i svěřené jí funkce. Krátké sice, avšak osudné době nové obecní správy náleží beztrestné výtržnosti Splitské a Bračské luzy, kteráž přes půl léta ohrožovala bezpečnost lidí a vystupovala proti celým třídám obyvatelstva, od kteréžto doby počíná zase ona anarchie, jíž nebylo lze pozorovati od pádu republiky Benátské! V tuto periodu zemské správy padá beztrestný útok na zástupce lidu, jímž přese všechny interpellace, učiněné ve sněmu od 14 poslancův rozličných odstínův a přes námitky veškerých obcí Boky Kotorské nebylo zadostučinění zjednáno."

Jest věru s podivením, že tyto nenormální poměry neobrátily na sebe dříve pozornost Vídenské vlády, že neměla dříve sluchu pro žaloby a stesky, prosby a žádosti dalmatského lidu, jejž vládnoucí strana vlaská odbývala posměchem a pohrdáním, upírajíc mu jednoduše všeliká práva.

Ve Vídni nechtěli poznati, že v Dalmacii bydlí vedle Vlachův desetkrát více Slovanův, a cenili týto bez ohledu na jich národnost pouze dle způsobilosti k zastávání služeb vojenských a k placení daní.

Poněkud příznivý obrat způsobil v nepřirozených poměrech dalmatských teprvé r. 1869. Jak známo, vznikla t. r. mezi obyvatelstvem Bosny Kotorské veliká nespokojenost pro bezohledné zavádění všeobecného branného zákona a neobezřelým počínáním vlády vzrostla v povážlivou vzpouru. Této neblahé okolnosti chtěli užiti odpůrcové strany národní k tomu, aby uvedli v pochybnost věrnost veškerého slovanského obyvatelstva dalmatského, což způsobilo v samém sněmě zjevnou roztržku. Slovanští poslanci předložili sněmu 210 žalob, zaslaných jim od rozličných obcí pro nešetření rovnoprávnosti jazykové, a mimo to interpellovali vládu pro mnohé jiné věci, na něž si později také v zmíněné již adrese k panovníkovi stížnost vedli. Vlaští poslanci, chtějíce vládu sprostiti nemilé odpovědnosti za nezákonné skutky, vykonané ve prospěchu jich vlastní strany, navrhli dne 19. října odročení sněmu i odůvodňovali svou žádost tím, že v sněmě prý sledovati lze agitaci, souvisící nepochybně s událostmi v Kotorsku. Nedopustivše hlasovati o svém návrhu, opustili bez prodlení sněm a tím vynutili jeho odročení, učinivše jej neschopným, platně o něčem se usnášeti. Poslanci druhé strany arci rozhodně protestovali proti těžkému nařknutí. Jeden z nich, *Ljubiša,* nynější předseda dalmatského sněmu, zůstal jako starosta ve svém městě Budvě, chtěje účinkovati ve prospěch brzkého smíru, za kterouž příčinou odebral se ze Zadru do Nového jiný poslanec, Jiří Vojnović, byv k tomu vyzván od svých soudruhův. Že jich upřímná snaha zůstala bez výsledku, zajisté se nestalo jich vinou. Straně vlaské však běželo jenom o to, aby mohla dalmatský lid viniti ze slovanských piklů, v nichž prý měly účastenství též Rusko, Srbsko a Černá Hora; vůbec činili vše, aby se sebe vlastní vinu svalili. Ostatně se tehdejší místodržitel Wagner chystal kráznému potlačení vzpoury, k čemuž byla arci náchylna i vláda, jak o tom svědčily pověstné skládací šibenice.

Ale pokoření Kotořanův nedařilo se tak rychle, jak se z počátku očekávalo. Svévolně vyvolaná vzpoura stála vládu velké oběti na penězích i lidských životech; když však ani potom nebylo lze dohlednouti konce krveprolití, byla naposledy přece nucena, pustiti se s odbojnými poddanými v mírné vyjednávání. Aby pak upokojení jejich bylo trvalé a spolehlivé, musily neoblíbené v zemi osoby z úřadův býti vzdáleny a na jich místo nastoupiti mužové, způsobilí získati sobě náklonnost lidu. Tato okolnost po prvé hrozila pohromou vlaské straně, zvyklé panovati nad slovanskou většinou. Proto Vlaši již napřed pracovali proti nastávající bouři. Tak usneslo se obecní zastupitelstvo Zaderské, sestávající větším dílem ze stoupenců jejich, podati císaři adresu tohoto obsahu: „Náš dobrý náměstek Wagner vzdal se svého úřadu! Obecní rada Zaderská jest tímto krokem zarmoucena a prosí vůči jistým poměrům co nejpokorněji, aby volbou V. V. nestala se nástupcem náměstkovým osobnost, která by byla nakloněna, podporovati snahy a požadavky výstřední snahy a rozsévati símě nesvornosti mezi obyvatelstvem této nešťastné země.“ Úřad náměstníkův však zatím zůstal ne-

obsazen, jen prozatímně svěřen tajnému radovi a přednostovi oddělení v ministerstvě vnitra extra statum svob. p. *Josefu Fluckovi z Leidenkronu*, jenž zároveň s polním podmaršálkem svob. p. *Gabrielem Rodićem*, kterémuž odevzdáno vojenské velitelství v Kotorsku, měl se pokusiti o upokojení země.

Za úřadování Fluckova počal se připravovati obrat k lepšímu. Při volbách do sněmu, vykonaných v červenci r. 1870, po prvé zvítězila strana národní přese všechny pikle a agitace, přes bezpočetné okružníky, veřejně i tajně mezi lidem rozšiřované prostředkem vlaského úřednictva. Nové zemské zastupitelstvo nebylo sice ještě složeno tak, jak by se slušelo dle poměru obyvatelstva obou národností, neboť pak by v zemském sněmě musili až na nepatrné výjimky zasedati veskrze slovanští poslanci, avšak přece vzbudilo vítězství strany národní v celé zemi veliký jásot. Nový sněm, v němž zasedalo 25 poslanců národních a 16 protinárodních, nepočítaje v to dvou hlasů virilních, vyjádřil po prvé skutečné tužby dalmatského obyvatelstva v adrese k panovníkovi.

Zněla v podstatě takto: „Vzhledem k trudným událostem v Evropě jsme ochotni uposlechnouti vyzvání Vašeho Veličenstva. Jsouce přesvědčeni, že jest nyní první povinností přihlížeti k blahu celé říše, nemůžeme přece zcela pominouti mlčením *státoprávní* otázku dalmatskou.“ Vylíčivši na základě historickém příslušnost Dalmacie ku království chorvatskému, kladla adresa zvláštní důraz na to, že státoprávní otázka Dalmacie uznána byla 3. čl. patentu ze dne 26. února 1861. „Nyní by tedy bylo na čase, aby dalmatský sněm žádal za rozhodnutí této otázky.“ Vzhledem k zemi samé žádali zástupcové dalmatští, aby nadále *administrace* a *soudnictví* vykonáváno bylo v národním duchu.

V příčině mnohých politických procesů, jimiž pronásledována byla národní strana, žádali za nové vyšetřování. Dále ku *zvelebení školství* naléhali, aby zprvu rozpuštěny byly všechny vlaské školní úřady a zřízeny v duchu národním, konečně aby srbochorvatština zavedena byla do *škol, soudů a všech veřejných úřadů vůbec.* Zkrátka shledáváme v této první adrese skutečného zastupitelstva dalmatského lidu všechno, o čem národní strana neunavně pracovala od počátku let šedesátých.

Vlaská strana i v této době k slovanskému obyvatelstvu se chovala velmi vyzývavě, ano neštítila se ani veřejného násilí, aby zachovala své panství. Tak učinil dne 9. července večer v Zadře, když vítězství strany národní již bylo pojištěno, na slovanského publicistu a vynikajícího poslance *Danila* jeden z jeho politických nepřátel zákeřnický útok, a jen šťastné náhodě bylo děkovati, že poranění, kteréž Danilo při tom na hlavě utrpěl, nebylo nebezpečné. Pochopitelno, že tato událost vzbudila v slovanském obyvatelstvu veliké rozhořčení, ale toho protivníci nedbali. Kdežto dalmatský lid volbami do sněmu slavně osvědčil, ku které národnosti se hlásí, usnesla se ještě potom dne 20. července *zemská školní rada* zrušiti slovanskou učitelskou přípravnu v Zadře jakož i slovanské gymnasium v Sini a zříditi na jich místě podobné ústavy vlaské! Z těchto skutků jest nade vši pochybnost patrno, která z obou dalmatských stran byla i jest výstřední, která ode dávna rozsévala v této nešťastné zemi símě nesvornosti!

Ale již byly dnové tohoto hospodářství v Dalmacii spočítáni. Dne 22. srpna 1870 ještě před otevřením sněmu jmenoval panovník dalmatským místodržitelem *Gabriela Rodiće,* od kteréž doby vývoj slovanské národnosti ještě utěšeněji nežli za prozatímního úřadování Fluckova pokračuje. Utlačovaná dotud srbochorvatština ponenáhlu zaujímá příslušné jí místo ve správě, úřadech i ve školách. Úřad místodržitelského náměstka, jejž zastával dříve dr. Pozza, slovanštiny neznalý, svěřen v dorozumění s Vídenskou vládou muži strany národní. *Sperát Nodilo,* bývalý profesor na vyšším gymnasii v Zadře — jenž kdysi pět roků redigoval orgán strany národní, *Il Nazionale,* však za dob Schmerlingových úřadu učitelského zbaven a teprvé za ministerstva Belcrediova znova dosazen byl — jmenován zemským školním inspektorem. Mimo něj povolán byl do zemské školní rady ještě *Bugnović,* ředitel normální školy v Borgo Erizio nedaleko Zadru, čímž nabyla národní strana v zemské školní radě většiny. Ježto Rodić bedlivěji přihlížel k tomu, aby při volbách nebyla úředním nátlakem skracována osobní svoboda voličův, získala národní strana z velké části také v městských zastupitelstvech většinu, jak by se to za normálních poměrů bylo již dávno stalo.

Ačkoliv místodržitel Rodić pro utištěnou dotud slovanskou národnost dosti učinil, zdálo se přece dalmatským vlastencům, že nejedná dosti rázně, což mu zvláště z počátku sám orgán národní strany trpce vyčítal, ukazuje k tomu, že nechává v zemi panovati vlaské úřednictvo, sám pak užívá v administraci němčiny, Dalmacii docela neznámé. V skutku znamenati u Rodiće jakousi liknavost, jejíž příčinou as jest obava, aby rozhodnějším vystupováním nebylo pobouřeno úřednictvo, hovící až dotud vlaské straně. Jest to totéž úřednictvo, do něhož si již r. 1869 stěžovali zástupcové strany národní v známé adrese, podané císaři za příčinou událostí v Boce Kotorské. „Není tedy agitace v zemi, nýbrž způsobuje ji větší díl vládních orgánů, kteří místo aby zákony vykonávali, ustavili politickou stranu, jež by zápasila proti spravedlivým tužbám obyvatelstva, a obracela v pouhý přelud práva i svobody, zaručené základními státními zákony. A stávajíce se stranníky i dávajíce všude podnět či příčinu k třenicím, zanedbávají mravné i hmotné důležitosti země, kteréž by se asi sotva mohly nalézati v horším stavu, a kteréž by, podporovány jsouce moudrou a nestrannou správou, z této země — důležité zeměpisnou polohou, přirozenými zdroji a jak mužným tak nadaným obyvatelstvem — učinily státu pramen síly a zdaru, na místě malomocnosti a bídy. Ukazujeme pouze na skrovné a nedokonalé komunikační prostředky, na orbu v jejích prapočátcích, na nedostatek průmyslu a na plavbu, kteráž přes nejnovější pokroky, jež byla učinila za soukromých podnětů, místo aby byla povzbuzována, spíše jest rozličnými finančními útisky potlačována.“

Úzkostlivou opatrností Radićovou nedalo se vlaské obyvatelstvo napraviti, jak se to ukázalo letos za pobytu císařova v Dalmacii a ještě více po jeho odchodu. Vlaši chtěli mermo oklamati zrak panovníka, jenž podnikl onu obtížnou cestu za tou příčinou, aby se vlastním názorem seznámil s poměry a potřebami zanedbávaného dosud království. I namáhali se všemožně, aby se Dalmacie zdála býti zemí vlaskou, za

jakou byla tak dlouho považována. Proto hleděli při vítacích slavnostech postaviti všude vlaský živel v popředí, a kde nemohli po dobrém přehlušiti hlas věrného slovanského lidu, s jásotem vítajícího dávno očekávaného mocnáře, neštítili se užiti třebas násilí. Tak se přihodilo ve Splitě, kdež vlaská strana dosud drží vrch v obecním zastupitelstvu, ač tam bydlí také hojně Slovanův. Tito byli nuceni sníti se svých domů slovanské trojbarevné prapory, kdo nechtěl této nespravedlivé žádosti vyhověti, háje svou osobní svobodu, toho dům byl od vlaské luzy přepaden, a všeliké ozdoby v slovanských barvách zničeny. Mnozí obyvatelé ze Šibenika, přišedše do Splitu podívat se na tamější slavnosti, byli veřejně uráženi a tupeni. Ano vlaská luza napadala i slabé paní, mající na sobě oděv slovanských barev, a trhala jej na nich. O tom všem pak místní policie Splitská jako by byla ani nevěděla, aspoň proti těmto výtržnostem neučinila pražádného opatření. Jinde stoupenci vlaské strany strhli prapor slovanský do bláta a ještě se tím vychloubali. Na tom však nebylo dosti. Když se národní purkmistři dalmatští vraceli z ostrova Visu, kdež se byli rozloučili s panovníkem, byli v Splitě — kteréž město nemohli na své zpáteční cestě minouti — posměšným křikem přijati a veřejně nejhanebnějším spůsobem tupeni. Městští úřadové neučinili ani tenkráte pranic, aby těmto neplechám stala se přítrž.

Nebylo by divu, kdy by vzhledem k takovým událostem slovanské obyvatelstvo bylo ztratilo trpělivost k vlaské straně. Ale jakož Slované vůbec na vlastní škodu a na prospěch svých četných nepřátel nikdy nezaprou své holubičí povahy, tak Srbo-Chorvaté dalmatští, ač jinak poněkud ohnivější a velice stateční, proti Vlachům nevycházejí z mezí mírnosti. Jen v Šibeniku lid za Splitským starostou Bajamontim a a jeho náměstkem Bionim hvízdaje několik pomerančů hodil. A této události přikládala vlaská strana ohromnou důležitost, svalujíc odpovědnost za ni na Rodiće, jenž prý slovanské straně všemožně nadržuje, Vlachy pak odstrkuje! Hledaliť v tom vítanou příležitost, vypuditi jej konečně z úřadu místodržitelského, v němž jej po dlouhou dobu udržuje pouze zvláštní přízeň panovníkova. V této snaze pomáhaly Vlachům co nejhorlivěji mnohé listy Vídenské, v nichž se hemžily zprávy z Dalmacie, líčící nejkřiklavějšími barvami útisky, jimž prý tamější vlaské obyvatelstvo jest vydáno v šanc. Na štěstí se před nedávnem panovník vlastníma očima přesvědčil o skutečných poměrech dalmatských, a proto postavení Rodićovo pomluvami protivné jemu strany nebylo nikterak zviklano. Kromě toho osvědčily se za krátko všechny zprávy o domnělých nepokojích pouhým výmyslem nepřátel slovanské národnosti, jak to samy dosvědčiti musily ony listy, které ty zprávy nejhojněji přinášely. Neméně to dokazuje i odpověď zahraničného ministerstva, jež byla italské vládě zaslána na dotaz, učiněný od této v příčině domnělé srážky mezi italskými a slovanskými dělníky při stavbě dráhy ze Šibeniku do Splitu.

Přihlednemeli blíže k nynějším poměrům dalmatským, shledáme, že ani nyní Slovanům se neděje po plném právu. V úřadech pořáde *převládá vlaština,* a není naděje, že by tomu brzy bylo tak, jak toho skutečné poměry vyžadují. Nejpatrněji se to ale jeví ve školách. Ku

konci minulého roku měla Dalmacie čtyři gymnasia: v Zadře, Dubrovníce, Sini a Splitě; tři reálná gymnasia: v Kotoře, Krčole a Šibenice, a konečně dvě reální školy v Zadře a Splitě. V následujících tabulkách lze snadno přehlednouti, které národnosti tyto ústavy více slouží.

Přehled (c. k.) gymnasií ku konci r. 1874:

Město	Vyučovací jazyk	Počet tříd	Počet žáků	Počet žáků dle národnosti	
				Srbo-Chorv.	Vlaši
Zader. . . .	Vlaský	8	158	48	109
Dubrovník . .	Srbskochorvatský a vlaský	8	90	82	8
Sinj.	Srbskochorvatský	4	84	84	—
Split	Vlaský a srbskochorvatský	8	142	138	2
	Dohromady	28	474*)	352	119

Tato čísla mluví sama za sebe, a netřeba k nim mnoho dokládati. Všechna gymnasia mají dohromady 28 tříd, z nichž se v 8 vyučuje pouze vlaštinou, v 16 oběma jazyky a sice tak, že v 8 má převahu vlaština, v druhých 8 pak srbskochorvatština; výhradně slovansky vyučuje se toliko ve 4 třídách. Kdy by v obou gymnasiích se smíšeným vyučovacím jazykem bylo stejně žáků každé národnosti, měli by v tom případě Srbo-Chorvaté o 4 třídy méně, ježto však v obou těchto ústavech Slovanů mnohem více jest, stává se tento poměr ještě větším. K tomu na všech gymnasiích jest Srbo-Chorvatův bez mála třikráte více nežli Vlachův. Podobně se to má i na třech dalmatských reálných gymnasiích, jak ukazuje přehled reálných gymnasií za r. 1874:

Město	Vyučovací jazyk	Počet tříd	Počet žáků	Počet žáků dle národnosti	
				Srbo-Chorv.	Vlaši
Kotor, c. k. reálné gymn. a vyšš. gymn.	Srbskochorvatský	6	80	68	12
Krčola, c. k. reálné gymn.	Vlaský a srbskochorvatský	4	44	32	12
Šibenik, c. k. reálné gymn.	Vlaský a srbskochorvatský	4	46	23	23
	Dohromady . . .	14	170	123	47

*) Tři žáci z tohoto počtu patří k jiné národnosti nežli k srbskochorvatské a vlaské. Obnáší tedy počet žáků národnosti srbskochorvatské a vlaské jenom 471.

Ze 14 tříd vyučovalo se v 6 jenom slovansky, v 8 pak sice oběma jazyky, ale tak, že vlaský měl převahu. Poněvadž pak Srbo-Chorvatův bylo na všech třech ústavech dohromady přes $2^1/_2$krát více, patrno, komu i zde nadržováno. Vizme ještě reálné školy:

Město	Vyučovací jazyk	Počet tříd	Počet žáků	Počet žáků dle národnosti	
				Srbo-Chorv.	Vlaši
Zader, c. k. nižší reálná škola	Vlaský a srbsko-chorvatský	4	62	9	49
Split, c. k. vyšší reálná škola	Vlaský a srbsko-chorvatský	7	115	51	63
Dohromady . . .		11	177	60	112

V reálných školách jest sice Srbo-Chorvatův o polovici méně, za to však užíváno při vyučování slovanštiny v mnohem nepatrnější míře nežli vlaštiny. Celkem jest na všech středních školách dalmatských 535 žákův národnosti slovanské, a jenom 278 tedy skoro dvakrát méně žákův národnosti vlaské. Z 53 tříd vyučuje se jenom slovansky v 10, v 8 pak větším dílem slovansky; celkem tedy mají Srbo-Chorvaté 18 tříd. Z ostatních 35 tříd sice jenom v 8 vládne úplně vlaština, ale k tomu v celých 27 rozhodně. Z toho následuje, že mají srbsko-chorvatští žáci, ač jich téměř *dvakrát více* než vlaských, *dvakráte méně* tříd nežli tito. Počítámeli to podle ústavů, shledáme, že 3 ústavy patří buď úplně aneb po výtce Srbo-Chorvatům a 6 pak úplně aneb po výtce Vlachům, z čehož nám vyplyne týž převrácený poměr mezi počtem žáků a počtem ústavů. Tato čísla jasně dokazují, jak plané i bezdůvodné jsou žaloby Vlachů na útisky, jichž nikdy nezakusili...

Dalmacie má pro Rakousko obzvláštní důležitost z ohledů *vojenských.* Kdy by dalmatské břehy nepatřily Rakousku, nemohlo by se nyní naše loďstvo chlubiti vítězstvím u Visu, neboť by se ani nebylo smělo tak daleko odvážiti do vod italských. Poněvadž pak Vlaši pohlížejí k svým zámořským bratřím jako k mateřskému kmeni, od něhož byli pouze na čas odloučeni, a s nímž se zase spojiti chtějí, záhodno, aby se v Dalmacii co možná nejvíce utvrdilo a sesílilo slovanské obyvatelstvo, kteréž se vždy věrně přidržovalo rakouského praporu. Také snahy spojené Italie míří k tomu, aby se zmocnila i východního břehu Jaderského moře. Italie na své východní straně nemá žádného dobrého přístavu, kdežto naopak protější břehy dalmatské hojnými hlubokými a bezpečnými přístavy oplývají, tak že se Italie v obchodním i vojenském ohledu bez tohoto pobřeží nemůže téměř ani obejíti. To byla hlavní příčina již v starém věku, a neméně ve středním a novém, že se Italie snažila tohoto území trvale zmocniti. I přijde čas, kde výboje italské vymknou se z rámce Apeninského poloostrova a budou se za každou cenu domáhati Dalmacie. Jest to zajisté významné, že italská vláda s takovým spěchem nedávno učinila k rakouskému mini-

sterstvu zahraničních záležitostí dotaz, jak se mají věci v Dalmacii. Nový to důkaz, že zvláštní důležitost má pro Rakousko *slovanská* Dalmacie!

Avšak i z *národohospodářských* ohledů má Dalmacie velikou váhu. Nyní jest sice země chudá, ale bývala zemí kvetoucí. Vídenské vlády do nedávna staraly se pouze o to, aby Dalmacie měla dosti opevněných míst pobřežních, neboť jí přikládaly jedině strategickou důležitost. Co by se z Dalmacie mohlo státi, nejlépe ukazují dějiny obce Dubrovnické. Tato nepatrná republika, obmezená na malé, skalnaté území, byla již ve 14. stol. jedním z nejdůležitějších států evropských, její lodě pokrývaly všechna známá moře a přivážely domů nesmírné poklady. Když ku konci 15. stol. byla do Východní Indie objevena nová dráha po moři, a následkem toho se změnil směr světového obchodu, sklesl také obchod Dubrovnický, ale za to tím více vydělávaly Dubrovnické lodě *přivážením a vyvážením* zboží pro cizí obchodníky. Obratnost a spolehlivost Dubrovnických plavců byla v tom ohledu na slovo vzata. Jako Dubrovník, tak i celá Dalmacie jest samou přírodou odkázána na plavbu, kteráž se však může utěšeně rozvinouti jen tenkráte, budeli Dalmacie přivedena v těsnější spojení se sousedními zeměmi na východě, s Bosnou a Hercegovinou. Sluší tu na zřeteli míti, že i Dubrovník za doby svého největšího rozkvětu za jistý Turkům odváděný poplatek měl právo, rozvážeti své zboží do vnitřních krajin Balkanského poloostrova, bez kteréžto podmínky nikdy by se nebyl mohl povznesti na ten stupeň moci a bohatství, jakého skutečně dosáhl. Aby se Dalmacie zdvihla ze svého úpadku, nepomohou pouze vnitřní opravy. Není sice třeba, aby Hercegovina a Bosna byly za tou příčinou přivedeny pod vládu rakouskou — toť by podle náhledu Vídenských německých listů bylo státu nanejvýše nebezpečné, neboť by v něm pak *Slované* nabyli ještě větší číselné převahy! — ale nutno, aby země ty svrhly konečně se sebe obtížné jho tureckého panství, jež udusuje a maří jich přirozené bohatství. Až se tyto nešťastné kraje sprostí nenasytných tureckých vyděračů, až tamější půda pilné ruce slovanského lidu vydá své hojné plody a se zkvétajícím blahobytem rozvine se průmysl, a tudíž sesílí se vývoz domácích a přívoz cizích výrobků: budou tyto kraje bez toho odkázány na přístavy dalmatské. V Dalmacii se podnes rodí výteční námořníci, stateční v boji i v bouři, kteří jí mohou zjednati pověst druhé Fenicie.

Mimo to nesmíme spouštěti se zřetele, jakou úlohu bude Dalmacie hráti, až se budou upravovati poměry na Balkánském poloostrově. Pochopíli Rakousko svou úlohu ve slovanském jihu, zajisté nebude v Dalmacii podporovati vzmáhání se vlaského živlu. Probuzené vědomí slovanského obyvatelstva odňalo zemi té nalíčený vlaský ráz: co sto věkův bludných hodlalo, zvrtla doba!

Drobnohled a jeho vynálezce.

K 200leté slavnosti A. Leeuwenhoecka podává

Ant. Stecker.

„Pomocí drobnohledu stal se člověk tvůrcem: vykouzlil z ničeho život a dal ho mrtvé druhdy hmotě.“ Těmi slovy zahájil před lety slovutný náš Purkyně řadu přednášek ve vlastenecké společnosti slezské, chtěje přímo ukázati na mohutný onen ruch, jaký po vynalezení a upotřebení drobnohledných skel ve vědeckém světě šířiti se počal. Kdežto do té doby veškeren život rostlinstva a zvířectva obmezen se zdál na útvary pouhým okem viditelné a vše ostatní vypadalo jako mrtvá hmota: drobnohledem se vzduch, voda, kaluž i prach pozemský objevily plny bujného života. Celý nový svět, druhdy nevídaný a netušený rozestírá se před zrakem naším; žasneme jako žasnul první jeho objevitel *Antonín van Leeuwenhoeck* (či jinak *Loewenhoek* — čti *líuvnhuk*), vynálezce drobnohledu, když tento svět odkryl.

L. narodil se r. 1633 v Delftě v Holandsku z chudé rodiny. Strávil mládí své (na další jeho život jen cvikem v broušení skel význačné) v domě otcovském, v literním životě úplně zanedbáván; v šestnáctém roce dán od své ovdovělé matky do obchodu v Amsterodamě, odkud později se vrátiv vzdal se kupčení a přijal místo jakéhosi vrátného u soudu; v tom setrval plných 39 let. Nejmilejším zaměstnáním jeho v prázdných dobách bylo sestavování všelikých přístrojů zvětšovacích. U hlazení a leštění skel dosáhl pak neslýchané potud zručnosti a dokonalosti; měltě několik set velmi pěkných nástrojů. Ale vychován byv samotářsky vzdaloval se společnosti, tak že zaměstnání jeho, které přineslo pozdějšímu světu tolik bohatého ovoce, jen málokterým vyvolencům bylo známo. Tak na př. L. nikdy ani jediného drobnohledu neprodal, a nemnoho jich rozdal; z toho asi 26 kusů anglické akademii královské. Drobnohledy jeho zvětšovaly 40—160kráte, ačkoliv se zdá, že to nebyly jeho nejlepší nástroje, kteréž pokud žil, před každým pečlivě schovával, „aby prý nikdo více nespatřil, než co on sám jediný skrze ně viděti mohl.“ Povahy byl vůbec nevrlé; tak odmítl všecka nabídnutí Londýnské akademie, aby o spůsobu prací svých blíže se projevil. Toť také hlavní příčinou, proč Angličané za prvního vynálezce drobnohledu slaví *Roberta Hoocka,* ač jest zjištěno, že Hoock drobnohledy své na základě drobnohledů Leeuwenhoeckových sestavoval a za původní svůj vynález je vydával.

Vzdělán Leeuwenhoeek nebyl, objevení svá z počátku nesděloval, čímž mezi vrstevníky nedůvěru budil a učence proti sobě popouzel. Byl ještě ve svém 40. roku jenom v užším kruhu svých důvěrných přátel znám, když k mnohému pobádání dopustil, aby vytištěna byla o něm z péra nepovědomého první zpráva pod titulem: „Některá pozorování skrze drobnohled Leeuwenhoekem v Holandsku vynalezený.“ Tato pozorování platila hlavně mechům, pak žíhadlu a

očím včely, much a některým lidským cizopasníkům. Avšak ještě téhož roku (1673) dospěl k nejdůležitějšímu vynálezu svému: poznal, že krev záleží z tekutiny skorem bezbarvé, v níž plove nesčíslné množství tmavočervených kuliček.

Dvě léta na to následoval jiný velmi důležitý vynález. L. totiž viděl první, co po sto letech učenci nešťastnou myšlenkou vedeni přezděli *nálevníky.* O velikosti těchto vyslovil se zcela určitě, zaslav Londýnské akademii zprávu o svém vynálezu a napsav, že v jedné kapce vody asi 100.000 ústrojných živoků pohodlně žíti a pohybovati se může. Však Londýnská akademie pojednání Leeuwenhoeckovo neuveřejnila, nemohouc jemu uvěřiti. Leeuwenhoeck velice se rozdurdil a po dvou letech zaslal královské společnosti Londýnských učenců dlouhý přípis, v němž dotvrzuje, že dřívější udání svá nejen nepřeháněl ale přespříliš uskrovnil, poněvadž prý dle opětovaných zkoušek souditi lze, že v jedné kapce stojaté vody více než 2,730.000 divných sice ale přece živých bytostí přebývati může. Na konci listu svého píše Leeuwenhoeck, že *největší jeho životní prvek,* jak nazýval pozdější nálevníky, *má se k molu, jako včelka ke koni.* Nyní již akademie Londýnská s uveřejněním vynálezu Leeuwenhoeckova neotálela, však na konci dodala: *„Toto učí Leeuwenhoeck Holanďan: kdo tomu věřiti nechceš, k Leeuwenhoeckovi do Delftu běž; my sami tomu nevěříme.“* Tím se Leeuwenhoeck opět na další dobu s akademií Londýnskou rozkmotřil.

Leeuwenhoeckovi děkujeme dále za první názory o svalech, za vyvrácení starého bludu, že oční nerv je trubičkou, která vede obrazy až k mozku a j. v. Odkrytí tak zvaných kliček v semenu přičítá se mu omylem.

V 85. roce věku svého byl Leeuwenhoeck jmenován členem akademie, které všecky výzkumy své věnoval. Nejznamenitější spis jeho jest *Arcana naturae ope microscopiorum detecta,* vydaný roku 1708 v Leydenu. V něm uložil veškeré své nálezy a připojil k nim mnohé důležité myšlenky. L. zemřel r. 1723 v stáří 91 roků. Plných tedy 60 let obíral se studiemi drobnohlednými, a škoda jen, že se mu v mládí přiměřenějšího vychování nedostalo. *Přes to vše jest však L. jedním z nejznamenitějších zjevů na poli přírodovědeckém, a výzkumy jeho, které rázu jsou epochálního, mnohem větší mají důležitost, než kteréhokoliv jiného přírodozpytce z dob pozdějších.*

Že byl L. již za svého života v celém vzdělaném světě vysoce ctěn a vážen, to dosvědčují časté návštěvy, jež mu velmožové a mocnáři všech skoro zemí evropských činívali. Putovali k vrátnému Delfského soudu jako ku vtělenému zázraku. Leeuwenhoeck, když byl dobré mysli, ukazoval jim tajnosti drobnohledné přírody vždy zdarma; ale stávalo se, že ani vysoké panovníky k sobě nepřipustil. O podivínské povaze jeho i to svědčí, že ač mnohokráte výnosné místo jemu nabízeli, on přece nikdy svého úřadu co vrátný soudu Delftského se vzdáti nechtěl. Teprvé v stáří na zasloužený odpočinek se odebral. Vláda holandská Leeuwenhoecka nikterak nepodporovala, zrovna jako by ho v Holandsku nebylo. Proto také Leeuwenhoeck s veškerými svými výzkumy do Londýna se obracel. Po smrti Leeuwenhoeckově prodáno veřejnou dražbou

247 dobře zřízených drobnohledů jednoduchých; jeden drobnohled v zlatém rámci prodán za našich 23 zl. r. č., tak že sotva kov byl zaplacen!

Dne 8. září letošního roku slavena bude 200letá památka prvního veřejného vystoupení Leeuwenhoeckova. Slavnost bude zřízena ve všech čelnějších městech Holandska, a dějí se, jak z listů tamních se dovídáme, k oslavě té velkolepé přípravy. Střed slavností bude v Delftě, kde Leeuwenhoeckovi postaven bude kovový pomník. Rada hlavního města Amsterodamu uzavřela postaviti jemu bronzovou sochu nadživotní velikosti na některém náměstí Amsterodamském. —

Velmi pozoruhodno jest, že Leeuwenhoeck bytosti potom nálevníky jmenované nazval byl *prvky životními;* snad tušil už tehdy onu velikou pravdu, že veškeren svět ústrojný jest zbudován ze živých a samostatných prvků, snad v těle člověčím i zvířecím již viděl ty prvky, kteréž teprvé po r. 1840 nade vši pochybnost náš *Purkyně* seznal co základ všelikého života ústrojného.*) Leeuwenhoeck již r. 1677 zcela určitě se vyslovil, že vzduch, voda, zvířata atd. naplněny jsou životními prvky pouhému oku zcela neviditelnými. Byly to první idey drobnohledné pitvy, která vynalezením drobnohledu v zárodku počata teprvé během našeho století k plnému rozkvětu se vyvinula. Tím L. na nejlepší dráhu vkročil, aby odkryl učení o elementárních organismech; bohužel nebyl tak u vědě pokročilý, aby byl na dráze té vytrvati a v počatém díle s prospěchem pokračovati mohl. Poměry časové také tomu bránily; vše zakotveno bylo ještě hluboko v bludech středověku, a Leeuwenhoecka mnozí kacířem nazývali. Rovně přičítány bludně prvkům Leeuwenhoeckovým nejpodivnější síly: tak byly pokládány za původ moru a znenáhla za původ všeliké nemoci. Náhled podobný byl době tehdejší úplně přiměřený, ježto sliboval vyváznutí z onoho zmatku, ve kterém vědy přírodní, hlavně však lékařství tou dobou se nacházely.

Leeuwenhoeck měl také příliš mnoho nepřízniveů; sám veliký reformátor přírodozpytu *Karel Linné* nemohl z počátku s ohromující jeho myšlenkou nikterak se spřáteliti a ve spisech svých rozhodně v ten smysl se vyslovil, že ona drobnohledná zvířátka, jež prý *„lecjaký sluha Delftského soudu“* viděl, nejsou leč mechanicky, bezvolně, jedině z příčin zevnějších pohybovaná tělíska olejovitá a tuková. I královská akademie Pařížská horlila proti životním prvkům a jich následkům, a zřejmě se vyslovila, že u velikosti $^1/_{676}$ Pařížské čárky všecka možnost života naprosto přestává.

Však netrvalo dlouho a tyto myšlenky rychle se sřítily. Drobnohled v rukou zcela nestranných pozorovatelů napořád dokazoval, že říše tvorstva i rostlinstva pouhému oku zcela nevidomá v ohromných rozměrech po celém povrchu zemském i ve vlnách vodních mohutně se rozkládá. Sám Linné později ve svém výtečném díle přírodovědeckém *Systema naturae* utvořil zvláštní třídu pro živoky drobnohledné, jež ovšem pouze co *chaos nálevníků* na konec knihy své položil, omluviv dřívější svůj přenáhlený výrok proti Leeuwenhoeckovi a mnohým holdováním dřívější svou chybu napraviti se vynasnaživ. Drobnohled stal

*) Viz pojednání Rengrovo *„Vývoj náuky o buňce rostlinné“* v Osvětě r. 1872 str. 717 atd.

se nezbytným nářadím kabinetů přírodovědeckých, jakož i zároveň lákavým prostředkem všelikých spekulantů, kteří zvědavému člověčenstvu za slušný peníz okazovali „skrytá tajemství matky přírody: blechy co velbloudy veliké, pory ruky lidské co obrovské hluboké propasti" atd.

Úspěchy v bádání drobnohledném měly i ten následek, že již záhy po původu činnosti životní, po počátku a vzniku živočichů i rostlin zvětšovacími skly pátrano. Domnívalť se mnozí, že při velikém zvětšení konečně se zdaří dohlednouti v prvopočátek životních ústrojí, že možno bude vyzpytovati sídlo duše a p. Zejmena domněnka o volném vzniku tvorstva a rostlinstva z hmoty mrtvé, neústrojné, bez rodičů, (generatio aequivoca seu spontanea) z téhož zřídla pramení, z něhož prvopočátky dějin člověčenstva vytékají. Když člověk prvně počal rozeznávati a souditi, utvořil se bezpečně také prvotní názor o vzniku všeho toho, co kolem něho žilo; a tu byla myšlenka o povstávání bytostí živých bez rodičů ze hmoty mrtvé tím bližší, čím namáhavější a nesnadnější jevilo se pátrání po vzniku a původu rozmanitého tvorstva a rostlinstva. Za starověku pak přisuzoval důležitost i pravdu náhledům podobným sám veliký *Aristoteles,* otec vědy přírodní, tvrdě pevně, že hmota, která s to je zvíře živiti, za příznivých poměrů je také vytvořiti dovede; tedy povstávaly housenky ze šťáv rostlinných, moli a červi vyvinovali se z masa hnilobě propadlého, žáby a úhoře rodil náplav rybniční neb říční. Nová theorie prašlemová a ještě novější theorie Haecklovy se od toho náhledu ovšem valně neliší.

Praplození bylo přírodozpytcům starého a středního věku výhodným prostředkem, který tam pomáhal, kam rozum jejich nepronikal. Otázka, jak povstal svět ústrojný, zanešena záhy v obor dogmat náboženských; však nejrozsáhlejší pole činnosti připravilo samorodné pratvoření filosofům, mezi nimiž nalezlo hojných jak přátel tak protivníků. Jaké záliby táž myšlenka mezi přírodozpytci nacházela, viděti z toho, že na př. v polovici 17. století jakýsi pan *van Helmont* vydal duchaplný recept, podle něhož prý způsobem umělým živé myši vyráběti lze; jiní spokojili se umělým děláním červů a jiných menších živočichů v mase, mouce, sýru atd. Podobné náuce hověli *Needham,* anatom a lékař Londýnský, *Buffon,* nejvýmluvnější učenec francouzský své doby a m. j.

V 18. století nabyl spor o pratvoření mezi přírodozpytci vzniklý zajímavosti tím, že se výhradně na poli drobnohledném pohyboval. Přístrojem zvětšovacím, vždy více se zdokonalujícím, pozorovány záhy zvířátka, jež měla průměr $0{\cdot}0005^{mm}$ a jichž tedy v jediné kapce vody (jak *Owen* tvrdí) as 500 milionů pohodlně žíti může. Drobnohled byl pak oběma sporným stranám velevítanou zbraní. Za nedlouho objeveny organismy živé i tam, kde podle náhledu jedněch všeliká jiná možnost vzniku kromě pratvořením naprosto mizela, a naopak vypátrali jiní badatelé drobnohledem i pro tyto pramalé tvory a rostliny patrné ještě zárodky, vajíčka a výtrusy co základ původního jejich života a vývoje. Needham jal se na sklonku minulého věku dovozovati, že i v nádobách tak těsně uzavřených, aby vzduch do nich proniknouti nemohl — naplnímeli je tekutinou lučebnicky zvlášť připravenou a všech zřejmých

zárodků i živých organismů úplně postrádající — po několika dnech zvířata i rostliny vzniknouti mohou. Tím se theorie o pratvoření stala již v učeném světě jaksi nezvratnou pravdou. Jediný *Spallanzani*, muž po celé Italii proslulý, nedal se odstrašiti od myšlenky, že přední příčinou organického života jsou zárodky rostlinné i živočišné v podobě vajíček a výtrusů v tekutině i vzduchu hojně se nalézající. O tom se drobnohledem přesvědčil i stal se tak jedním z prvých zakladatelů novějších theorií bakterijních.

R. 1862 uveřejnil *Pasteur* svoje pojednání, jež náuku o pratvoření zničovalo, alespoň potud, pokud jí v přírodozpytu chybně rozuměno bylo. Kde se ještě nyní o praplození mluví, dlužno slovu tomu jinak rozuměti, asi tak, jako v pojednání *o životě v hlubinách mořských* v předešlém čísle Osvěty, když tam o povstávání bathybia praplozením řeč byla. Pasteur nebloudí v labyrintu mělkých theorií, neuniká myšlenkou ni soudem do krajností: učení jeho má pevné základy spočívajíc na drobnohledných výzkumech dokázaných a každému zřejmých. Sleduje bystrým duchem svým veškeré pokusy badatelů dřívějších, poznal Pasteur chybu, která celým sporem se ploužila. Nejdříve podnikl nové zkoušky se vzduchem, jejžto za jasného dne slunečního ve světnici pozorujeme, an se v paprscích třepetá, jako by se v něm drobounký prášek pohyboval. Prášek ten vůbec slunečním sluje a také na nejvyšších kopcích nalezen jest; kdysi přírodozkumcům zavdal příčinu k domněnce, že podobný prach je ve všech prostorách všehomíru rozptýlen u míře tak značné, že z něho planety a jiná tělesa nebeská původ svůj a vzrůst berou.

Výzkumy Pasteurovými zjištěno, předně že ve vzduchu kolují tělíska nepodobná výtrusu a semeni rostlinnému, jakož i vajíčka nálevníků; za druhé že tekutina, jež by svým lučebním sloučením zvláště způsobilou byla živiti ústrojné bytosti, této vlastnosti tehdy pozbývá, když se na jistý stupeň teploty zahřeje a od vzduchu vnějšího lučebně nečistého oddělena a uzavřena zůstane. Zrušili se však toto odloučení, pustili se k ní obyčejný vzduch, probudí se v ní brzy čilý život bezčetných nálevníků.

Pasteur dokázal, že tekutina způsobilá živiti ústrojné bytosti, jsouc v uzavřené láhvici až ke stupni varu rozehřáta, vlastností životu organickému nezbytných nepozbývá *navždy*, a pak, že *pouze* vniknutím čistého vzduchu do takové láhvice život organický k nové činnosti se probouzí. Tak prozkoumán jest vzduch rozličných krajin a výší a shledáno, že ne všecky vrstvy stejné množství rozličných zárodků chovají, ano že některá místa téže vrstvy vzduchové jich úplně prázdny jsou. Vzduch tedy ve všech skoro vrstvách, zejmena v oněch, které zemi bližší jsou, obydlen jest drobnohledným tvorstvem i rostlinstvem buď živým buď již pomřelým. Ale nejen prach, nýbrž i sníh a déšť přechovává pestré druhy organismů.

I tato pravda odkryta jest zkoumáním drobnohledným. Vůbec nyní, kamkoli ve vědeckém životě jen popatříme, všude drobnohledem se pracuje; hlubiny mořské i výšiny větrné, drobnohledem se zkoumají, a jak dalece v embryologii se dospělo, o tom přesvědčí s důstatek epochální theorie *Darwinovy, Haecklovy*, výzkumy *Kowalewského,*

Huxleye, Kupfera, Dohrna a m. j. Drobnohled v skutku stal se nástrojem světoborným nejen ve vědě, ale i v životě pospolitém a hlavně v soudnictví. Neklamal se Newton, když pronesl myšlenku, že drobnohled jednou státi bude na stole každého vzdělance.

Nemůžeme vypočítávati všechny případy, v nichž drobnohled člověku spolehlivých služeb poskytuje; i chceme jen několika příklady zejmena ze soudnictví ukázati, kterak pomocí Leeuwenhoeckova vynálezu přírodní věda hluboko vniká i v praktický život.

Před několika lety dopravena byla po dráze pruské do Berlína zásilka stříbrných peněz v soudkách. Když pak jednotlivé soudky otevřeli, shledali v jednom místo stříbrňáků hrubý písek a kamení. Vyšetřováním bylo zjištěno, že podvod jen při dopravě státi se mohl. Slavný mikroskopik, profesor Berlínský Ehrenberg prozkoumav drobnohledem písek a hlínu ze všech stanic, kudy vlak s penězi jel, určil, že jen jediná stanice tak charakteristické zeminy chová, jako v soudku se nalézaly; a v skutku vyšetřeni jsou na stanici oné pachatelé podvodu. — Ve Vratislavi prodávali dva obchodníci v plátnech po mnohá léta zboží své čistě přezné bez přísady bavlněné; konečně vznešena na ně žaloba pro podvod, že mají zboží bavlnou znečištěné a že tedy při rozsáhlém obchodu svém obecenstvo o veliké tisíce ošidili. Zkouška *lučební* dovodila, že prý skutečně je bavlna plátnu přimíšena. Obchodníci byvše odsouzeni domáhali se obnovení pře a zkoušky jiné; a tu drobnohledem se dokázalo, že zboží jejich čistě lněné jest bez všeliké přísady cizích látek, a zkouška lučební že v případech podobných jest nespolehlivou; pod drobnohledem rozeznáme vlákno bavlněné od lněného na první pohled.

V Anglii a v Americe nejsou ničím řídkým důležitá přelíčení, kde jedině pomocí drobnohledu stopa vrahova vypátrána a zjištěna. Krev člověčí totiž pod drobnohledem nápadně se liší od krve všelikých zvířat; marné jsou tedy výmluvy podezřelých osob, u nichž nalezeny skvrny krve na šatech neb nářadí, že krev ta pochází od zvířete a nikoliv od člověka.

V Tyrolsku, Švýcarsku a vůbec na pohořích Alpských nezřídka se zjevuje k postrachu obyvatelstva tak zvaný *krvavý sníh* i bývá a dřív ještě více býval lidu věstitelem hrozných věcí, hladu, moru, války a p. Krvavé deště, krví zbrocený sníh, krvácení chleba i hostií a všecky podobné zjevy od věků pokládány byly za zázraky. Teprvé drobnohled v rukou zkušených badatelů zázraky ty rozluštil. Hlavně Ehrenbergovým přičiněním sestaveny jsou nyní velmi poučné přehledy o rozličných úkazech přírodních. O krvavých deštích z dob nejstarších sebral Ehrenberg zajímavé poznámky. R. 830 př. Kr. připomínají se v bibli řeky krví zbarvené od hospodina na postrach Moabitům. R. 83 před Kr. pršel v Číně dnem i nocí žlutý déšť; v prvých stoletích po Kr. zvlášť hojně krvaví dešťové se vyskytují. R. 330 za Konstantina Velikého pršela krev v Anglicku, r. 451 padaly krvavé krůpěje z nebes za zlých dnů Atilových. „Klenba nebeská zahořela tehdy žárem rudým a vychrlila proudy krve na zemi.“ R. 800 byly celých patnácte dnů všecky vody Syrakuské zbarveny krví. R. 1098 pršela „čistá krev“ tři dni a tři noci po celé Normandii, r. 1226 proměnil se v Syrii zázračně

v noci všecek bílý sníh v krev, která pole a cesty zaplavila, aniž prý obyvatelstvu na těle neb na duchu škody způsobila. Za to však r. 1346 padala nad mořem severním krev, z čehož prý povstaly nemoce a smrt. Také řeka Odra v 13. století krví se zbarvila, naše Oharka ve 14. století často krví se proudila, tak že na mnoha místech po několik dní nic vařiti nemohli (Balbin, Miscellanea). V listopadu r. 1542 pršela krev v Cařihradě déle hodiny. Týž úkaz za našich dob na Alpách každoročně se opakuje.

Drobnohledem však setřena tajnost z nadpřirozených těch zjevů, neboť Ehrenberg a j. v krvi nadpřirozené odkryli překrásně červené *plísně,* kterých pouhé oko ovšem nerozezná. Podobně i žlutý déšť poznán co *sirný prášek,* který zvlášť v krajinách východních často k zemi dopadá. Poněkud divnějším byl r. 1849 černý déšť, který na prostranství asi 700 angl. čtv. mil v Irsku padl. Prof. Barker v Dublíně prozkoumav jej drobnohledem shledal, že záleží z drobných *sazí* (které snad z angl. továren vítr tam zahnal) a z množství drobounkých, posud živých zvířátek (Phylodina roseola, Bursarda aborium a j.) a rostlinek (některé druhy desmidiaceí). Téhož roku pozorováno i v Charkově podivné ztemnění oblohy za jasného dne, jako by černá noc rázem měla přikvačiti, a již hrnul se na zem hustý déšť zažloutlého a šedivého prášku; vše bylo okamžitě pokryto jemným pískem, v němž prof. Eichwald v Petrohradě mikroskopicky poznal 43 různé druhy organismů.

V ohromných spoustách temnočerně zbarvené vody mořské v některých místech severního oceánu poprvé roku 1860 drobnohledem pozorováno nesmírné množství malinkých živých organismů, různých to diatomaceí. Také jiná drobnohledná zvířátka z říše prabytostí celá horstva naší země skládají a na svých bedrách obrovská města nesou; i tito tvorové drobnohledem jsou odkryti a poznáni.

Zkoumáním písku, zemin a vzdušného prachu získal si Ehrenberg neocenitelné zásluhy. R. 1847 na př. drobnohledem dokázal, že tak zv. déšť prachový, který často na březích evropských a v západní Africe sprchává, nic jiného není než drobnohledné bytosti ústrojné živé i mrtvé, které výhradně v jižní Americe žijí a tam větrem uchváceny vysoko nad mořem dalekou pouť v západní krajiny africké a evropské podnikají. Llanos, Venezuela, Pampas a j. kraje v Americe jsou tedy domovem oněch tvorů, jimž Evropa a Afrika po daleké pouti poskytla hrobku. Ehrenberg zkoumav s příkladnou pílí prach pasátního větru objevil v něm asi 150 rozličných tvorů a rostlin drobnohledných, jež namnoze přesně americkým rázem se vyznačují.

Jedním z hlavních výzkumů drobnohledných konečně jest vysvětlení *mořského světélkování,* jehož původem jsou monady; tyto blíže břehů norvežských a švédských ob čas proměňují moře v ohnivou prérii, z níž vystupují čarovné sloupy třpytících se démantů, pak miliony jisker jako větrem rozmetaný písek briliantový nad povrchem v čeřivých kotoučích se rojí. Tak malinké jsou tyto světélkující monady (Noctiluca micans), že kdy bychom jich 24.000 vedle sebe v řadu položili, bude tato jen na palec dlouhá; k vyplnění čtverečného palce potřeba jich nejméně 275 milionů, a do krychlového palce jde jich

třicet dva tisíce sedm set a osmnáct bilionů čtyřikrát sto tisíc milionů! Miliony a miliony světlonosných tvorů vynořují se z hlubin mořských k vrstvám vrchním, aniž jich oko postihnouti může; jen když kolo parolodi rozrývati počne útroby vodní, zablesknou se vždy přejasným třpytem kolem lodi, a v dál a v šíř budí ubíhající vlnka za vlnkou oslňující jiskrnou zář. Hladina druhdy tak poklidná září pak brilianty nad slunce jasnějšími.

Obrovský v rozsahu svém jest vynález drobnohledu, na věky slavný i jeho vynálezce.

Dlouho veden byl spor mezi Angličany, Vlachy a Holanďany o to, kdo je vlastní vynálezce drobnohledu. Vlachové připisují první sestrojení *Fontanovi* aneb *Galileovi*, Holanďané jednak *Janu Jansenovi* a synu jeho *Zachariášovi* jednak *Leeuwenhoeckovi*. Konečně však velká většina uznala, že v *Leeuwenhoeckovi* dlužno ctíti prvního vynálezce. Holanďané oslavujíce letos Leeuwenhoecka mohou naň býti rovně hrdi jako Švédové na svého Linnéa, Angličané na svého Newtona, Slované na svého Koprníka. Ku zdokonalení drobnohledu přispěli *Robert Barker*, *Amici*, *van Deyl*, *Selingne*; v době naší mezi nejznamenitějšími hotoviteli drobnohledů jmenovati sluší *Hartnacka* a *Oberhäusera* v Paříži, *Bénéckea* v Berlíně, *Zeissa* v Jeně, *Plössla* ve Vídni a *Merzea* v Mnichově. Nejdokonalejší drobnohled na světě má prý prof. dr. *Virchow*, znamenitý anatom v Berlíně. *I v Čechách* výborné drobnohledy hotoví optik *Durst v Praze*, jak jsme se v letošní výstavě průmyslové přesvědčili.

Znamenitému hvězdáři Frauenhoferovi v Mnichově postaven náhrobek s nápisem: Approximavit sidera — sblížil nám hvězdy; pomník Leeuwenhoeckův v Delftě označen slovy rovněž významnými: Arcana detexit naturae — odhalil tajnosti přírody!

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Knihovna průmyslnická. Pořádá J. L. Mašek. Díl I.: Len, bavlna, vlna, hedbáví a dřevo v průmyslu. S četnými obrázky. Nakl. týž.

Kniha pro každého rolníka a hospodáře. Napsal J. Dumek. Seš. 8. Nakl. V. Žakovský v Olomouci.

Nové míry a váhy od F. M. Páté vydání. Nakl. J. Otto v Praze, 1875.

Průtrže břišní obého pohlaví. Podává dr. Em. Kapper. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně, 1875.

Dvě dítky aneb následky dobrého a špatného vychování, od Fr. Douchy. Vydání 2. S výkresy. Nakl. I. L. Kober v Praze, 1875.

Písně lásky Viléma Rubricia. Nákl. vlastním. V Táboře, 1876.

Fromme Gedanken. Von A. J. Hrdliczka; 2. Auflage. Nákladem vlastním. V Hradci Králové, 1875.

Stručná katolická liturgika pro obecné a měšťanské školy. Seps. D. A. Špachta. Vydání 2. Nakl. F. A. Urbánek v Praze, 1876.

Vinětky neboli jmena rostlin obecnějších, sestavil J. Dědeček. Vydání 2. Nakl. Mikuláš i Knapp v Karlína, 1875.

Roční zpráva chlapecké obecné i měšťanské školy v Poličce, pro r. 1875. Sestavil V. Podkajský.

Vesmír. Red. Č. Kotal a Fr. Nekut. Ročn. IV. č. 20., 21.

Lumír. Red. Sv. Čech a S. B. Heller. Ročn. III. č. 29—31.

Paleček. Red. A. Nevšímal. Roč. III. seš. 13., 14.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. I. č. 8.

Budečská zahrada. Red. J. L. Mašek. R. VI. č. 10.

Posel z Prahy, kalendář zábavný a poučný na přestupný rok 1876. Ročník XV. Uspořádal Frant. Zákrejs. S četnými vyobrazeními. Nakladatel I. L. Kober v Praze, 1875.

Číslo 10. Sešit říjnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL II

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. 1508—II.

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

☞ Číslem tímto počíná se poslední čtvrtletí letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je co nejdříve obnovili.

Některé hlasy o letošní OSVĚTĚ:

Moskovskyja Vědomosti: Mluvili jsme již o jednom z předních českých časopisův, posvěceném umění, vědě a politice, totiž o *Osvětě*, a upozorňovali jsme na vynikající stati jeho. Nyní obzvláště obracíme zřetel na články „Srbsko, země i národ" od p. Konst. Jirečka, a „Příspěvek ku statistice vzdělanosti v Rakousku" od p. Lema. Ponechávajíce sobě rozhled po Srbsku na podruhé, věnujeme pozornost svou statistice vzdělanosti v Rakousku. (Následuje obšírný výtah a zevrubný rozbor dotčeného článku.)

Vienac (Záhřebský): *Osvěta,* mjesičnik vrlo vješto uredjivan, po svojoj je sadržini više ozbiljan, te je skupio ponajbolje starije i mladje sile. U zadnih svezcih donosi *Osvěta* zanimive crte iz Srbije od K. J. Jirečka, koje se odlikuju samostalnom kritikom.

Posel z Prahy: Chcemeli dobře rozuměti všem zjevům přítomnosti, jest potřebí, abychom ohledli se v minulosti. Zejmena bylo by důležité, aby politický vývin od r. 1848 důkladně a zevrubně byl probrán, poněvadž pak by mnohý úkaz v našem politickém vyvinutí stal se srozumitelnějším. Proto jsme s potěšením uvítali článek „Poslední zasedání stavovského sněmu na Moravě," sepsaný od moravského poslance dr. Mezníka a uveřejněný v posledních svazcích oblíbené „Osvěty" páně Vlčkovy. Moravští stavové byli sobě dne 11. března 1848 vymohli dovolení, aby se směli sejíti v sněmu v Brně, což skutečně se stalo také dne 20. března 1848. Sněm tento, poslední stavovský, zasedal do 13. května 1848 a vyřídil dost mnoho důležitých věcí. V článku dr. Mezníka nacházíme zevrubný popis toho, kterak se skládal poslední sněm stavovský na Moravě, veškeré zemské hodnosty, roztřídění stavů a pak jmena všech osob ku sněmování oprávněných... Bylot na moravském sněmu zastoupeno pouze 7 král. měst poslanci od magistrátů volenými, kteřížto veškeří zástupcové měst měli jen hlas jediný, jejž zástupce Olomouce odevzdával. Jakmile sestoupil se sněm r. 1848 na Moravě, propůjčeno hned městům hlasů sedm, za několik dní kompromissem zvětšen počet poslanců městských na 30... Stavovský sněm moravský, rozmnožený těmi 30 poslanci měst, dosti statečně sobě počínal, přihlížeje k potřebám země bez úzkoprsosti. Zasazoval se o rozšíření zastoupení měst, o připuštění stavu rolnického do sněmu, o zrušení roboty, o zlepšení stavu dělnictva, o zavedení rovnoprávnosti obou jazyků zemských atd. I do politiky vyšší pustil se v případech dvou a sice o připojení Moravy k Čechám pak o volbách do Frankfurtského parlamentu. Spojení s Čechy zavrženo, taktéž odmítnuty jsou volby do Frankfurtu. Zajímavé jsou velmi debaty, o věcech těch vedené. Jeden z nejdůležitějších předmětů bylo vypracování nového volebního řádu, který šťastně přiveden k místu. Článek zmíněný nabývá zajímavosti tím, že vystupují tam osobnosti, v pozdější době značnější úlohy zaujímající.

Našinec: Výtečné tyto listy neměly by věru v žádné vzdělané české rodině scházeti.

Prostějovské noviny: Výtečný náš Pražský měsíčník *Osvěta,* přináší ve vydaném právě sešitu zářijovém (čís. 9. roč. V.) biografickou vzpomínku na „Jana Hýbla" od Ant. Rybičky, dokončení velezajímavého článku „Poslední zasedání stavovského sněmu na Moravě" od dra. Ant. Mezníka, dokončení napínavého románu „Národovci" od Fr. Zákrejse, časový článek „Dalmacie" od Jana Miliče, v kterém spisovatel o národopisných, historických, politických a hospodářských poměrech této důležité, živlem slovanským obydlené země pojednává, a konečně článek „Drobnohled a jeho vynálezce" od Ant. Steckra. Odporučujeme *Osvětu* všem přátelům vážnějšího čtení, jehož ona do roka poskytuje přehojnou zásobu, přinášejíc mimo část zábavnou rozmanité a při tom důkladné a kritické články z oboru umění, vědy a politiky, rovnajíc se tu úplně dlouhým trváním svým osvědčeným revuím čili měsíčníkům velikých kulturních národů evropských.

R. 1875. Č. 10.

OSVĚTA

Na Balkáně.

Podává

Konstantin Jos. Jireček.

Od porobení jihoslovanských zemí pod vládu Osmanův nikdy nevymizela jedna třída lidí, kteří nátiskům tureckým se nepoddávali a svobodu svou i brannou rukou hájili. Kdo sveřepým podmanitelům strojil pomstu, utekl se do hor a lesův i stal se *hajdukem*. Život hajdukův do sebe má ráz rytířský. Ne loupež byla cílem jejich, ale boj proti utiskovatelům. Hajduk musulmana přepadal, zabíjel a obíral, křesťana pak chránil a mstil.

Přerozmanité jsou příčiny, proč ten neb onen dal se na hajductví. Vůbec jen zoufalí lidé šli „chodit po horách.“ Jednomu Turci zabili rodiče nebo bratra, jinému nevěstu unesli nebo sestru pohaněli; některý vydíráním daní z celého majetku byl vyzut aneb sprostým loupežnictvím obchod mu zničen; mnozí z žaláře uskočili, ba jsou i případy, že z nešťastné lásky aneb následkem kletby rodičův lidé šli mezi hajduky. Uprchlík buď sám družinu si sebral, buď k některé již jsoucí se přidal. Avšak ne každý zapsán do čety; člověk bojácný a citlivý byl by jen překážkou. Sešedše se hajduci složili přísahu, že se nerozejdou a že vespolek věrnost sobě zachovají.

Zbraň hajdukův byla ručnice člověka zvýší (puška bojlija), dvé pistolí za pasem, přímý jatagan a břitká šavle. Kroj někdy velmi skvělý nosili, prošívaný a šňůrami (gajtany) zdobený. Jednotlivci sluli srbsky *momci* (hoši), bulharsky *momčeta*. Nejzkušenější zvolen za *vojvodu;* ten pak jednoho z družiny vybral si za *barjaktara* (korouhevníka), jenž nosil korouhev barvy červené neb zelené.

Hajduci přebývali na nejvyšších horách a v hlubokých lesích. Vesnický lid, bylli od některého bega neb spahije tureckého příliš týrán, k nim o pomoc se obracel, načež pak hajduci Turka skolili buď

za zálohy venku, buď za temné noci v jeho vlastním bytu. Křesťanu pravý hajduk nikdy ničím neublížil; kdo se takové neplechy dopustil, ten u Bulharův potupným jmenem nazýván „kokošarin“ a v družině netrpěn.

Nebezpečenství nesčíslná den co den hrozila hajdukovi. Dlouho na jednom místě pobývati nesměl; Turci vždy mu byli v patách. Hlavy padlých hajdukův přinášeny do měst a tam na odiv stavěny. Kdo za živa padl nepříteli do rukou, ten veřejně opodál města vražen na kůl, na kolu pak v strašných mukách ukrutně skonal smrtí zvolna se přikrádající. Mnohý ještě na kolu rouhal se prorokovi a výhrůžnými slovy Turkům sliboval krvavou pomstu svých přátel.

O stravu na blízku vesnic neb pastýřských salašův hajdukům nebylo zle. Ale někdy hajduk dle srbské písně „z hladu jedl černou zemi, z žízně vodu z listí ssál.“ Rozstonalli se hajduk osamělý neb zabloudilý, bez pomoci zahynul v roklích horských aneb v stínu pralesův a zmizel beze stopy: tělo jeho rozneslo dravé ptactvo.

Avšak jen v létě dařilo se hajductví. Lesův jehličnatých na poloostrově Balkánském je velmi málo; všude buky a duby, pročež jsou lesy v zimě zcela průhledné. Tu nelze nikam se skrýti. Již byzantinský císař Maurikios (582—602) ve své strategii radil, aby válka s Jihoslovany vždy zimní dobou se vedla, poněvadž tu stromy zbaveny jsou listí a tudíž lesy průzračny. V jeseni na *Krstov den,* dne **14.** (u nás 26.) září, nastane rozchod. Hajduci zakopají svou zbraň a umluví, kdy a kde se příštího roku opět sejíti mají. Pak jde každý k svému příteli do vesnice, u něhož nepoznán při práci a zpěvu zimu stráví. Dne 23. dubna (u nás 5. května), na *Gergjov den* (srbsky *Gjurgjev dan),* když sníh zmizí a lesy se zazelenají, momci zase se sejdou, zbraň vykopají a znova počnou své dílo.

Hajductví trvá v Turecku podnes; v Srbsku a v Černé Hoře, kde ho arci není potřebí, již zmizelo. Býval𝑡 pramenem všech válek o osvobození země od tureckého jha. Boj o osvobození Řecka vyšel od příbuzných hajdukům *kleftův;* hajduci začali boj o osvobození Srbska; v Bosně a v Hercegovině po dnešní den hajduk křesťana před Turkem ochraňoval. V Bulharsku pokusy o povstání proti Turkům z hajductví vyšly.

Vylíčení dějin bulharského i srbského hajductva nemůže býti naším úkolem na tomto místě. Mnoho, přemnoho dalo by se vyprávěti o *Indžovi,* jenž s Krdžaliji po mnohá léta ohrožoval moc Porty, o *Korčovi,* krvavém to soudruhovi Pasvana pašete Vidinského, o *Conjovi* z Dragudanova, jenž za dobrodružného svého života Rusům ze samé Sibiře utekl a přes Asii pěšky na Balkán se vrátil, aneb o bohatýru *Dončovi* z Koprivštice, pravém to vzoru středověkého rytíře. Laskavého čtenáře odkazuji zde k dějinám národa bulharského, kde jsem o všech znamenitějších hajducích našeho století šíře pojednal.*)

---

*) Viz konec hlavy 27., hlavu 28. (Pasvan Oglu a Krdžaliji), 31. (Ruské války a řecké povstání), 33. atd., kteréžto části ještě letošního roku vesměs budou v rukou obecenstva.

Mezi jinými materiály historickými dostala se mi do rukou knížka tištěná s nadpisem: *Mé putování po Staré planině*) a životopis některých bulharských starých i nových vojvodův. Napsal Panajot Hitov. (Vydáno pod redakcí L. Karavelova.**) Bukurešt 1872 (159 stran).* Spisův tak zajímavých málo je na světě; je to nejoriginálnější kniha celé novobulharské literatury. Slohem prostým, jasným a příjemným vypravuje muž, jenž jaktěživ do školy nechodil a teprv u vyšším věku psáti se naučil, divné své osudy. Poněvadž paměti tyto posud zůstaly nepovšimnuty, chci zde podati stručný jich přehled. Život ráje turecké, která právě v těchto dnech oči celého světa na sebe obrací, nabude tím některého osvětlení.

Panajot Hitov ***) narodil se r. 1830 v městě Slivně na jižním úpatí Balkánu. Sliven náležel k horským osadám, které při dobytí Bulharska od Turkův, vzdavše se pod určitými podmínkami, samostatně žily pod správou svého vojvody, a krom harače jiných daní neplatily; ve válkách vypraviti povinny byly jistý počet mužův, kteří, sloužíce bez žoldu, buď v boji se účastnili, buď s palicemi a oštěpy soumary provázeli a sultánské koně vodili. K těmto „vojenským osadám“ *(vojniški sela)* náleželo množství městeček v Balkáně, v Srědné goře a v Rhodopě, hlavně Koprivštica, Panadjuriště, Kotel a krajinka Cepina. Avšak již v XVII. století privilegia jejich slábla, až po násilném poturčení Cepiny osady tyto ani se hrubě od ostatní porobené země nelišily.

Otec Panajotův slul Ivan a měl veliká stáda ovec i koz na horách. Matčin děd Zlatko-čorbadži takové požíval vážnosti, že Turci, jakmile se zjevil, vstávali a nízko se mu klaněli; padl zrádou tureckou, o čemž posud se ve Slivnu píseň pěje. Panajot mládí své strávil na horách, kde se záhy naučil pušku nositi a lidskou svobodu ceniti. Jednoho večera uložil mu otec, ať vezme pušku a ať se položí spat za salašem (košarou). Ale hoch neposlechnul a zůstal u pastýřův, kteří právě zpívali, hráli a veselili se. Z nenadání přirazila četa tureckých loupežníkův. Sebrali vše, co se dalo unesti, mladého Panajota a dva ovčáky svázali i vzali je s sebou.

Ráno oba ovčáci posláni otci Panajotovu se vzkázáním: „Nepošleli nám Ivan tisíc dukátův, ať si přijde na Rojnu-planinu sebrat kosti syna svého!“ Když přišli dále na místo řečené Jenjova bulka, náhle zahřměla rána z ručnice a jeden z lupičův padl k zemi. Ostatní Turci dali se na útěk. Panajota nechali státi. Vysvobodil ho otec sám.

Panajot dal se pak na řeznictví. Ale za tři léta ztratil polovici kapitálu, poněvadž turečtí úředníci brali maso na úvěr a nikdy neplatili. Musel řemesla zanechati a začíti obchod s dobytkem.

Když mu bylo 28 let, chtěly na něm sestry jeho, namluveny jsouce od nějakých Turkův, nové rozdělení společného jmění. On jim to ovšem odepřel, načež od nich obžalován u tureckých soudův. Kadi (soudce) poslal zaptiju (četníka tureckého) pro Panajota. Panajot však na cestě tak se rozhorlil, že zaptiju do bláta hodil a nohama zdupal.

---

*) Tak slove Balkán bulharsky.
**) Známý novelista a žurnalista bulharský v Bukurešti.
***) Podobizna jeho podána ve Květech Hálkových r. 1870, č. 16.

Ale vojáci ho chytili a přivedli před soud. Kadi ihned odsoudil Panajota k padesáti ranám přes nohy, avšak zaptija vyprosil mu milost, poněvadž závisel od jeho příbuzenstva i bál se o chléb. Po krátkém soudu, při kterém obžalovaný ani slovo promluviti nesměl, vynešen rozsudek, ať Panajot sestrám znova zaplatí 200 dukátův, což on i učinil.

Příhoda tato ztrpčila mysl jeho takovým spůsobem, že déle mezi lidmi vytrvati nechtěl. Touha po mstě pohnula jej k hajductví. Jednoho dne dům svůj a veškeré své jmění odevzdal bratrovi svému, jenž jej velice miloval, a odporučiv mu nad to starost o svou ženu, odešel na Starou planinu (Balkán) se švakrem svým Stojanem Papazoglu. „Hajduk je nejšťastnější člověk v tureckém carství; a mé srdce hledalo svobodu, hledalo čest, hledalo pravdu. Jen Stará planina byla s to, má přání splniti.“ Příčina, proč Stojan k němu se přidružil, byla následující. Bratrovi Stojanovu jacís Turci ve svádě nohu zlomili; Stojan vymstil jej, zastřeliv dva z oněch Turkův. To však nezůstalo tajno, pročež on, chtělli zůstati na živě, musel ujíti do hor. Na Balkáně našli Jiřího Trnkina ze Slivna, starého hajduka, okolo něhož se brzo shromáždila celá četa; chodili s ním celý rok 1858 po horách. Zimu ztrávili v Braile v Rumunsku. Tak se začala hajducká karriera Panajota Hitova.

Následujícího roku (1859) Panajot se Stojanem, převlečeni za obchodníky s dobytkem, s náležitými pasy vstoupili na tureckou půdu v Hrsově*) nad Dunajem a dorazivše na Balkán blíže vsi Tiče, zastavili se tam na místě řečeném Ravno buče neboli Carski izvor (pramen). „Toto místo, píše Panajot, velice je malebné. Onen Bulhar, jenž vymyslil píseň:

Goro-le, goro zelena,
I ti, vodice studena!

nalézal se tuším na tomto místě. Nejsem s to, abych vám popsal city, které mé srdce mělo, když jsem se na tomto místě zastavil. Pomyslete si, že toho času bylo jaro; stromy se byly pokryly něžnými zelenobílými lístky, slívy, jablka i hrušky kvetly, a vzduch byl čistý, příjemný a chladný. A vše to účinkuje na člověka tak něžně, že on pobídnut jest k milování i vlasti své i svých porobených bratří, ba i svých nepřátel. Abych vám pravdu řekl, v ten čas byl jsem hotov obejmouti i své nejzarytější nepřátele, jen kdy by dovolili nejen mně ale i bratřím mým žíti svobodně i šťastně a radovati se z přírody. Rozumí se, že tyto mé dojmy netrvaly dlouhý čas. Nalézalať se pod horou jedna bulharská ves, která by i kamení k pomstě povzbuditi mohla. Ves tato byla polozbořena, vypleněna a roztrhána.“ Od Carského izvoru je ohromná vyhlídka. Na východ za lesnatými horami spatřuje se v dáli proužek hladiny Černomořské a při ní město Burgas; na jih se vidí Thrácká rovina, na sever Osmanpazarský kraj se svými vesnicemi. Na západ věží se nebetyčný Balkán, jenž z dálky vypadá jako spousta oblakův na hromadu naházených.

Blízko Slivna sešla se celá četa, vykopala své zbraně u „Ptačí studánky“ a pod velením vojvody Trnkina zemi očistila od několika

*) Na mapách čte se obyčejně Hirsova.

tureckých utiskovatelův. Na podzim družina odebrala se opět do Valachie, jen Panajot s Stojanem zůstali v Balkáně. Skryli se v jedné dolině, a dostavše od svých přátel něco potravin, žili dlouhý čas „jako lesní medvědi,“ až udeřila silná zima; tu sníh se valil, studený vítr vál a nad to Stojan v těžkou nemoc upadl. Jednoho dne vyšel Panajot na silnici. Několik kupcův jelo kolem. On jim nabízel peníze za jednoho koně, avšak oni, znajíce ho, darem mu jej přepustili. Tím způsobem svého druha okolo nového roku přivezti mohl do vsi Strelže. Když se Stojan uzdravil, znova se začaly hajducké podniky. Právě se tehdá nějaký bohatý Čerkes s velikou družinou usazoval ve vsi Mogile; tato kolonisace dála se takovou měrou, že tamní Bulhaři již k útěku do Rus se strojili. Tu náhle v noci přirazil Panajot s druhy svými na koních a Čerkesy tak rozprášil, že sebrali se a utekli do města Jambolu; kořist obnášela 2000 poloimperiálův. Poněvadž pak Turci všude pilně pátrali po vinicích, Panajot Strelžu opustil a skryl se nejprvé prostřed Jambolu vedle samého *konaku* (úředního domu), potom v Slivenských vinicích. V Slivně byl tehdá *kadi,* jenž křesťany velice utiskoval, ba i vdovy a sirotky obíral. Množství rozhořčených mladíkův umluvilo útok na kadia. Panajot přidružil se k nim. Jedné noci prorazili zeď, otevřeli vrata a vtrhli do domu. Kadi, jsa ještě vzhůru při světle, pistolí chtěl se brániti, avšak nedospěv k tomu byl spoután. Svázáni všickni lidé v domě, i všecky ženy kadiovy. Bulhaři pobrali vše, co cenu mělo, hlavně pak peníze. Když bylo vše hotovo, navrhoval Panajot, aby všichni zajatí byli sesekáni, sice by snadno mohli někoho poznati a vyzraditi; než přátelé svoliti nechtěli. „Moji druhové se byli naučili lhostejně se dívati, když nás Turci zabíjejí, a báli se skoliti i jednoho z těch Turkův.“ K ránu odešel každý ke svým. Panajot se Stojanem skryli se opět v lese. Tam brzo ohromeni jsou zprávou, že vše prozrazeno! Jeden ze spiklencův v noci šel z města bez svítilny, což v Turecku veliký jest přestupek, a byl proto od strážníka zavřen; tu na něho padl takový strach, že vše bez přinucení vyzradil! Na to asi 300 Slivencův zavřeno, z největší části nevinných lidí. Po dvou měsících 50 jich zemřelo, 50 odvlečeno do doživotního žaláře, ostatní pak propuštěni.

Po těchto zimních příbězích přirazil konečně na jaře l. 1860 vojvoda Georgi Trnkin se svou družinou z Valachie. Hajdučení dařilo se skvěleji než prvé; každý týden sváděny dvě bitky, hlavně v okolí Šumna, Plovdiva (Philippopolis) a Trnova. Jednoho dne ohlásila stráž, že Turci jdou. Strhla se bitva. Panajot postřelil tureckého vůdce, načež se vojáci rozutíkali. Než zároveň Trnkin střelen do samého srdce. Družina, pohřbivši jej, za vojvodu zvolila Panajota. Jemu se podařilo na podzim přemluviti družinu — bylo jich všech dvanáct — aby přezimovali v Bulharsku: „vždyť Stará planina celá je naše.“ Zimovali v Slivensku, od sedlákův hojně jsouce zásobeni moukou, sýrem, vínem, rakijí (slivovicí) a masem.

Na jaře r. 1861 chodila družina Panajotova po Černomořských krajích a po Balkáně. Boje počaly srážkou s Tatary, kteří usadivše se kdesi v Slivensku, všecky mimojdoucí obtěžovali, ba ovčákům skrz jejich ves táhnoucím stád ubírali. Asi 16 Tatarův padlo. Když pak

turečtí *sejmeni* (panduři) jednu bulharskou svatbu přepadli a nevěstě násilí učinili, během tří dní okolo šedesáti Turkův v soutěskách Balkánských zahynulo pod kulemi Panajotových junákův, kteří chodili tehdá nejen po horách ale i v rovině podél řeky Marice až i blízko Drinopole. Jednou, když číhali mezi městy Šumnem a Kotlem, blížilo se několik Turkův, kteří vesele zpívali turecké písně a při tom hlasitě se smáli; vesměs byli výborně ozbrojeni. Když se na dostřel přiblížili, začal se boj. Tu jednoho trefila hajducká kule do nohy a on bolestí vykřikl bulharsky. Boj ihned přestal: byli to Bulhaři, z části dobří známí! Oblekli se po turecku a zpívali i mluvili po turecku, aby oklamali musulmanské loupežníky, kteří přepadají jen křesťany a nikdy své souvěrce. Tato přetvářka málem by jim smrť byla přinesla.

Pomstivši několik nešťastných rodin bulharských, četa přezimovala znova v Bulharsku.

Nastal r. 1862. Toho roku podobalo se, že rája vstane do posledního muže. Dne 17. června Turci bombardovali Bělehrad.*) Srbsko k válce se strojilo, a v samém Bělehradě bulharská legie z dobrovolníkův sestavena. Luka Vukalović vítězně postupoval proti Turkům v Hercegovině. Nad to tehdá v Bulharsku k tureckým nátiskům a k zpustlému hospodářství řeckého duchovenstva přibyla nová metla: 12.000 Tatarův opustilo Krym a stěhovalo se do evropského Turecka, kde jim sídla vykázána po celém Podunají. Bulharští sedláci museli vetřelcům přenechati nejkrásnější pole a nad to i stáje a domy bezplatně jim stavěti. Tehdá okolo 10.000 Bulharův uprchlo do Rus, než sklamáni jsouce v nadějích svých, z největší části po roce zase domů se navrátili.

V létě přišel k Panajotovi sedlák Paskal, jehož on k přátelům byl vyslal; kromě množství listův z celého Bulharska přinesl i jedno poslání od bulharského spisovatele J. S. Rakovského, jenž tehdá co redaktor „Dunajské Labuti“ (Dunavski Lebed) v Bělehradě zřizoval legii bulharskou.

Panajot myslil, že již přišel čas k povstání. Ale k boji především je potřebí peněz. Pět dní seděl u Kotle na vrchu Suchi děl řečeném, číhaje na poštu s tureckými penězi. Tu vystupuje jakýs dým na Trnovské cestě. Z počátku podobalo se, že jsou to ovčáci, ale když se stmívalo, zablesklo mezi nimi několik zbraní i zdálo se, že jsou to zaptijové. Bylo potřeba jim nadejíti a udeřiti na ně; než oni rychle minuli a vzdalovali se víc a více. Nad to bylo temno a mlhavo. „Za hodinu jsme jich dohonili, ale nebylo možno je obklíčiti. Jeden z nich oddělil se od družiny a začal káceti strom, an druzí sedali kolem cesty. Já pravil svým lidem, aby se skryli v lese a čekali; ale jeden nemohl se ihned schovati a oni ho spatřili. „Stůj! neběž!“ volal jeden z Turkův, a ihned padla rána. Rozumí se, že rána padla z naší strany: náš druh, maje pušku namířenou, ihned byl nepříteli odpověděl. Turci utekli do protějšího lesíka. Padly ještě dvě rány, ale obě z našich pušek. Po chvíli jeden ze zaptijův se vrátil a znova vylezl na cestu. „Čekejte,“ dím já, „momčeta, abych střelil

*) Viz Osvětu 1875 č. 5 str. 327.

i já," a vyprázdním si pušku. Protivník můj ihned klesl k zemi. Bál jsem se, abychom nebyli obklíčeni a povelel jsem ustupovati zpět. Veliká žalost kypěla mi v srdci; můj plán přepadnouti poštu jako mlha se rozplynul. Překypělo mi, a začal jsem volati z plna hrdla: „Hoj, jsteli vojáci, vylezte z lesa i změřme hrdinství své. Buď my, buď vy ... My jsme národní hajduci .... *Svoboda ili smrt!*" Nic se neozvalo. Musel jsem zvýšiti hlas. Po chvíli ozýval se z lesíka hlas, ale hlas ten byl příliš daleko. „Sem, sem!" volám. Hlas blížil se víc a více ke mně. „Jací jste lidé?" volám. „A vy, jací jste vy lidé," volal on. „Hitov a Papazoglu!" odpovídám. „A jste to v skutku!" pravil hlas. „My jsme, a vy kdo jste?" Ale hlas ptal se dále: „Jsteli to vy, tož řekněte, kde jste byli na Gergjov den?" Já se zarazil, boje se, aby to nebyli Turci. „Scházíteli se na Siném kameni?" řekl on. „Již věřím, že vy jste naši lidé," pravím."

Byl to Bulhar z jiné čety hajducké. Měl postřelenou ruku od rány Panajotovy. Družina jeho čítala devět duší. Momci Panajotovi, přenocovavše na tom místě, časně ráno hledali, neníli v lese někdo zabit od jejich kulí. Ale nic se nenašlo, jen chléb a pečené maso. Družina, zaplašena byvši střelbou z nedorozumění povstalou, zmizela.

Toho času do Slivna přišli dva Bulhaři z Bělehradu a pobízeli k povstání. Avšak Slivenci nechtěli bez vědomí Panajotova nic podniknouti a vyslali ho hledat. Jeden z Bělehradských, Hadži-Stavre, nechtěl čekati a sebrav zástup 50 ozbrojenců̊v, odtáhl ke Gabrovu. I v Trnově, starém sídle cařův bulharských, nastalo hnutí. Posádky z tureckých strážnic (beklemé) brzo vypuzeny, a počátkem července drželi povstalci silnici z Trnova do Kazanlyku, nejdůležitější to přechod Balkánský. Ale sotvaže za několik dní přirazilo řadové vojsko z podunajských pevností, vše se rozběhlo. Množství lidí tehdá v Trnově a v jiných sousedních městech zatčeno; asi 62 Bulharův internováno v Diarbekiru v Malé Asii, téměř samá intelligence, učitelé a popové. Panajot tyto bezhlavé pokusy, kde lidé války úplně neznalí odpor proti cvičeným vojskům strojili, v pamětech svých přísně odsuzuje.

Uslyšev na horách o pochodu Slivenské čety do Gabrova, rychle vypravil posla do Svištova, bulharského obchodního města na Dunaji, aby zvěděl, co se děje v Srbsku. Tu překvapen zprávou, že se Srbsko (v září) smířilo s Portou. Naděje Bulharův byly zmařeny; mnozí byli již zanechali práce a prodali své jmění, aby mohli volně bojovati. I družina Panajotova ochabla. Vojvoda chtěl nicméně opět bojovati v Bulharsku, domnívaje se, že Srbové nezůstanou pokojni, že jen nedostatek příprav k míru na čas je přinutil. Družina dlouho se vzpírala chtějíc zase do Valachie, ale konečně dala se přemluviti.

Zimoviště upraveno v samém Balkáně v Jelenském kraji. Tam z nepřístupné rokle plyne divoká bystřina; u ní v pralese si junáci Panajotovi pod korunami staletých dubův postavili dřevěnou chatrč (kolibu). Na podzim zabili osm krav, jichž maso nasolili a kůži k obuvi připravili; dobří lidé, chudí sedláci, ob čas jim nosili sýr, víno, sůl i mouku. Jednou Panajot s dvěma momky vyžádal si vepře od pastýřův bohatého Hadži Petra, křesťanského čorbadžije (rychtáře či patricia) z Jeleny, jehož rodina kletbu celého národa na sebe svezla svou zradou

při Kapinovském povstání 1836.*) Hadži Petro žaloval hned u Trnovského pašete, a „aby prase bylo vymstěno,“ chystal se, jak by s Turky Panajota v zimním jeho úkrytu přepadl a ve svou moc přivedl.

„Když jsem se o těchto věcech dověděl,“ vypravuje Panajot, „sebral jsem svá momčeta, i zapálili jsme chatrč a šli hledat jiného útočiště. My jsme se již byli naučili trpěti rozličné nepohody a žíti pod širým nebem, ale nyní zima byla tuhá, sníh byl hustý a větrové pronikali nám až do kostí. Takový čas je strašný i pro zvířata horská. Kam se obrátiti? Zaměřili jsme ke vsi Hajni-te. Byla noc. Vítr zuřil jako zběsilý, sníh se bělal, řeky a bystřiny šuměly žalostivě; po horách vlci vyli a zimní nějací ptákové skřehotali — jinak nic viděti a nic slyšeti nebylo. Nám velice těžko bylo jíti ku předu, neboť čas po čase bořili jsme se do sněhu. Momci mne prosili, abych je zavedl na Srědnu goru. Ale pravil jsem jim: „Půjdemeli na Srědnu goru, to nás Turci velmi snadno mohou přepadnouti.“ — „Lépe jest, když budeme pobiti od Turkův, než abychom pomřeli mrazem,“ pravili momčeta.“

Konečně na mnohé prosby dovolil barjaktarovi (korouhevníkovi) Nikole Adžemu, aby šel na Srědnou goru, vysoké to pásmo, které přiléhá k celému střednímu Balkánu na jižní jeho straně, dělíc jej od Thrácké roviny.

„Oddělilo se šest duší. Rozloučili jsme se. Za tu noc sotva jsme mohli 300 krokův učiniti; vítr nás nosil dle vůle své a porážel nás velmi často. Na úsvitě nalezli jsme jeden prázdný salaš, v němž jsme si na čas odpočinuli. Nakladli jsme oheň, ohřáli i poveselili se. U večer se pohoda spravila a my vytrhli ku předu.“ Den trávíce v roklích nebo ve vsích, v noci šli odtud ku předu k Slivnu. V jedné jeskyni proseděli dvacet dní, zásobeni jsouce od Slivenských přátel, zvláště pak od sedláka Paskala. Konečně dočkali se sv. tří králův. Tu přirazil jednoho dne Paskal s jedním přítelem, se zbraní v ruce, bledý a vyděšený. Zvěstoval, že barjaktar na Srědné goře od Turkův přepaden, raněn a s několika momky zajat. Když přiveden do Slivna, pravili mu Turci: „Řekni nám, Nikolo, vše co víš; sice budeš oběšen! My víme, že nejsi vinen a že jsi vše činil dle cizích rozkazův. Řekni nám, kde je Panajot a kde je Stojan Papazoglu. Chytímeli Panajota, tebe propustíme. Řekni nám také, kdo vám přinášel chléb a u koho jste se skrývali?“ .... „A ten nesvědomitý zajíc zradil všecky naše přátele, z nichž mnozí zemřeli v tureckých žalářích,“ běduje Panajot ve svých pamětech.

Panajot musel prchnouti na Matejskou planinu, pásmo Balkánské severovýchodně od Slivna. Ale i tam turecký *buljukbaša* (hejtman) pomocí 3000 sedláků je hledal. Celá hora byla plna lidí prostřed v zimě. Mnohokráte šli Turci docela blízko kolem hajdukův, ale ti příliš dobře byli ukryti. „Noc byla velice temná. Musili jsme i odtud uteci, avšak tma nám nedopouštěla, abychom prošli skrz husté lesy a skrz hluboké doliny. My jsme se byli s místností tak seznámili, že jsme mohli volně projíti mezi strážemi, nenastupujíce na suché větvičky a nedosahujíce hlavami do větví; ale přílišná temnota mohla pomásti

*) Viz bulh. dějin hlavu 31.

sebe zkušenějšího člověka. Dlouho jsme lezli po zemi jako zmije a byli jsme přinuceni trpěti hlad celých 24 hodin."

Když *potera* (pronásledující sbor) odešla, mohli hajduci zase ke vsím. Tehdá žalářováním, konfiskacemi a posíláním do „věčného" vyhnanství obyvatelstvo tak bylo vystrašeno, že družině každý den hrozila zrada. I Paskal vzdáti se musel *miralaj-begu* (plukovníkovi), z Cařibradu k vyšetřování vyslanému; jeden den chodil volně po Slivně a druhý den ráno nalezen mrtev; otrávili ho Bulhaři sami, aby nikoho neprozradil.

Konečně začaly se lesy zelenati. Tím Panajot nabyl opět takové smělosti, že třikráte vzkázal pašovi Slivenskému, že ještě je živ a zdráv. Přirazilo 300 *nizamův* (řadové pěchoty) z Drinopole a jali se četu Panajotovu honiti, ale jak! „Mohli se státi hračkou i dětem. Svými píšťalami a bubny ohlašovali se nám již z daleka, kde jsou, a my je mohli za nos voditi celé měsíce." Vlézti dovnitř lesův žádný z nich se neodvažoval.

R. 1863 ticho bylo na celém poloostrově. Panajot vida, že není naděje, aby se věci obrátily, odhodlal se jíti do Srbska. Za 54 dní přišel po hřbetě hor Balkánských, vyhýbaje se karaulám (strážnicím) u prosmykův, k srbským hranicím. V Knjaževci srbští úředníci k vládnímu rozkazu bratrsky je přijali a pohostili, avšak u hranic zůstati jim nedovoleno. Družina odešla do Bělehradu, Panajot se svým barjaktarem Hadži Dimitrem do Kragujevce, kde nalezl slavného junáka Iliju vojvodu z Malešova v Makedonii, jenž, sraziv se s Turky více než stokráte v horách Rylských a Rhodopských, od r. 1861 v Srbsku žije, jsa již u vysokém věku. Nepohodnuv se s Kragujeveckým načalnikem (politickým správcem), jenž na lidech peníze vydíral, vstoupil Panajot do poštovské služby srbské.

Nastal rok 1864. Čerkesové stěhovali se z podmaněného od Rusův Kavkazu do Turecka; v celku prý jich asi půl milionu přiveženo do Podunají a do Malé Asie. Turci osazovali je hlavně v Balkáně a okolo hranic srbských. Přistěhovalci nenalezli žádných příprav, žádného přístřeší; neštovice, tyfus, cholera každodenně tisíce hubila; k tomu družil se děsný hlad. Nešťastný při tom byl osud podunajských Bulharův. Sotvaže si oddechli od násilné kolonisace Tatarův, opět museli novým a sice mnohem divočejším cizojazyčníkům stavěti domy a ustupovati jim pozemky své, ovšem bez nejmenší náhrady; zhusta se Čerkesové i násilně usazovali v chatách Bulharův.

Tyto události pobídkou byly k obnovení hajduckých pochodův. Jakkoli srbská vláda hranice přísně střehla, Panajot sebrav novou četu překročil hranici u Zajčaru; za vojvodu zvolen tenkráte zkušený Kosta z Vlaškého sela u Čiprovce. Zdržovali se v západním Balkáně; překročiti řeku Isker, jediný to proud, který proráží Balkán, a jíti po východním Balkánu až k Černomoří, to se této družině přes všechny přímluvy Panajotovy nechtělo. Jednou přišli ve Vidinském pašaliku k vesnici Kamenné Rikse. Tam od nešťastného povstání, které l. 1849 vypuklo mezi Bulhary okolo hranic srbských, statek měl jakýs Arnaut, o němž se vypravovalo, že páše nejhroznější ukrutnosti. „Vrazili jsme do vsi, jali jsme jej a odvedli s raněnou hlavou do hor. Přivedše jej

na hory, začali jsme se jeho vyptávati, proč utiskoval bulharský národ, jenž jej živil a oblékal. Hnusné bylo hleděti na toho tyrana, jak se třásl před námi a jak nás prosil za odpuštění. V kapsách a pytlíku tohoto zločince nalezli jsme náramky, náušnice a ženské prsteny. Čí byly ty věci? jak přišly do kapes toho lotra? Vše to zůstalo nám tajemstvím, poněvadž Arnaut nechtěl nám odpovídati. I poslali jsme ho k Allahu."

V dalších bitkách jasně se ukázalo, že družina nemá žádné odvahy. Panajot rozmrzele pravil, že takových junákův, kteří neumějí ani na stráži státi, je syt; ať si raději jdou do Srbska sázet česnek. S pěti muži zůstal na Balkáně; ostatní poslal do Srbska. Po východním Balkáně zatím chodili junáci z Bukurešti vyslaní, pod velením Hadži-Dimitra a Stojana, švakra Panajotova. Od Rakovského měli uloženo, ať se zmocní Trnovského biskupa Grigorija, jenž mezi řeckým duchovenstvem dosáhl nejvyššího stupně zpustlosti, k čemuž prostředky si zaopatřoval nejnesvědomitějším odíráním křesťanských sedlákův; než oni biskupský konak přepadnouti si netroufali. Stojan zimoval na Balkáně, načež l. 1865 u Žeravna zabit od jednoho ze svých lidí. Panajot se svými na podzim vrátil se pokojně do Srbska. Avšak v Zajčaru byli od srbských úřadův zatčeni, 40 dní v žaláři držáni a všechny peníze, asi 100 dukátův, jim pobrány a více nevráceny. Panajot, když byli zase propuštěni, s nouzí přemluvil družinu, aby srbské úředníky také „neposlala k Allahu" a rytířské jmeno hajducké sprostou vraždou neposkvrnila. On s jedním druhem internován v městě Čačku (Čačak). Aby nežil bez práce, vstoupil do služby jednoho hospodského, jenž jej tak sobě oblíbil, že mu nabízel, ať zůstane jeho společníkem, že mu dá všeho užitku polovic. Než Panajot na jaře jej opustil a léto strávil u jakýchsi bulharských zahradníkův.

Rumunské události roku 1866 způsobily nové hnutí u Bulharův, které se po několik let neutišilo. Když v březnu svržen kníže Kuza, veliké zmatky strhly se v Bukurešti; pravilo se, že turecká vojska překročí Dunaj, aby obsadila podunajská knížectví. Rakovský, jenž sám jednou hajdukem byl, žil tehdá v Bukurešti, vydávaje tam své noviny a historické své spisy. Rumunský ministr Bratiano přicházel častěji k němu i smluvil s ním, ať sebere sbor bulharských dobrovolníkův Rumunům ku pomoci, kdy by Turci skutečně šli přes Dunaj. Panajot, uslyšev o tom, rychle si zaopatřil pas do Rumunska, pod záminkou, že jede nakoupit semena k zahradnickým podnikům, a 22. května přijel do Bukurešti, kde jej Rakovský, po prvé s ním se setkav, s velikou radostí přivítal. Brzo se však ukázalo, že Bratiano varován před Rakovským, aby on, dostana zbroj a peníze, dobrovolníkův svých neužil ke svým účelům. Policejní vyzvědači sledovali každý krok Rakovského, který ze strachu, aby nebyl snad od vrtkavých Rumunův vydán Turkům, odhodlal se opustiti Bukurešť. Panajot jej provázel. Odebrali se do Braily, ale tam ihned od přátel jsou vystřeženi, ať se odsud co nejrychleji vzdálí. Nazejtří odešli do Galce. Rakovský šel k ruskému konsulovi o pas do Rus. Konsul mu pravil: „Běž do Rus, poněvadž dnes v Rumunsku není ani pořádek ani čest ani právo. Rumunská vláda nemůže chrániti ani sama sebe, a ty chceš, aby chránila tebe a

mne! Já jsem konsul, ale nemám vojska, abych se bil s Rumuny!“ I vyšli z Galce, dali se převezti přes Prut, prošli rumunskou část Besarabie a tamní bulharské město Bolgrad, kdež jest i bulharské gymnasium s tiskárnou, a pěšky přirazili na ruskou hranici. „Kozáci nás přivítali jako bratry.“ Panajot zůstal v bulharském Kyprianovském klášteře, kdežto Rakovský šel do Oděsy, sbírat u tamních kupcův peníze na vystrojení několika hajduckých čet, ale nehrubě pořídil. Zatím do Bukurešti přijel nový kníže Karel I. z domu Hohenzollern, a Rumunsko se utišilo. Oba junáci vrátili se do Bukurešti. Tam byl mezi tím jakýsi tajný komitét bulharský návodem rumunských ministrův zverboval množství prostých Bulharův, nejvíce dělníkův, pod záminkou, že Rumunsko začne válku s Turky; když pak nový kníže přijel, vše se rozešlo. Štěpán Karadža z Tulče a Filip Totjov nicméně se slabými četami šli na Balkán, ale nesnášejíce se dobře, na podzim vrátili se zase do Valachie.

V zimě na rok 1867 Panajot, zimuje s Rakovským na statku vlastence Nikoly Balkanského ve vsi Cigance, navrhoval Rakovskému, aby sestavili tři čety a začali boj o osvobození; při tom poukazoval na Kandioty, kteří se na jaře 1866 byli pozdvihli a Turkům hrdinsky vzdorovali. Než Rakovský, jsa již muž obstarožný a nad to nemocemi i pro svády s svéhlavými krajany sklíčený, neměl chuti do toho, řka, že Kreta, odnikud nemajíc pomoci, brzo zbraň složí; Bulhaři že nemají ni peněz ni zbraně; Srbsko, obdrževši své pevnosti, že Bulharům nepomůže a Rusko také se nepohne. Tu odhodlal se Panajot bez vědomí Rakovského žádati o podporu Bukurešťských kupcův, aby mohl aspoň s 60 muži se vypraviti. „Nepomůžemeli sobě sami, nepostará se o nás ani Srbsko ani Rusko,“ pravil jim. Kupci, bohatí to emigranti, namítali, že by rádi spolu se Srby založili jihoslovanský stát, založený na federaci, a bez Srbův ničeho že nemohou. Panajot však ze Srbska ničeho neočekával. Ačkoli mu něco peněz dali, varovali jej, ať při svém četování nepobouří nějakou ves neb město, a uložili mu, ať zamezí každé povstání před dorozuměním se Srby.

Na jaře 1867, když Turci na Kretě zaměstnáni byli a v Epiru a Thesalii nepokoje se strojily, Panajot přepravil se asi s 30 lidmi u Tutrakanu přes Dunaj a za 13 dní dorazil k Balkánu. Na horách přicházelo k němu množství Bulharův z Thrakie i z Podbalkání, ptát se, jeli již čas k povstání. Panajot vida, že nic není připraveno, odkazoval je na příští rok. Jednoho večera zastihl na hoře Bulgarka zvané nad Slivnem zástup nezkušené mládeže ze Slivna a odjinud; chtěli pobouřiti sedláky, udeřiti na tureckou čtvrť v Slivně a vypáliti tamní konaky. Zbraň měli starou, patrony špatné, prach jim nechytal a nad to nikdo z mladíkův jaktěživ nebojoval. Teprvé po dlouhém přemlouvání podařilo se Panajotovi pohnouti je, ať jdou domů. Oni plakali, by jich neopustil, ale přece šli. „Učinilli jsem dobře, ani sám nevím,“ píše Panajot.

Tu přišla náhle zpráva, že druhá četa, která pod velením Filipa Totjova měla přes Svištov přijíti na Balkán a tam s Panajotem se spojiti, potřena od Turkův; když družina v lesíku u vsi Vrbovky právě v poledním horku odpočívala, udeřili na ni Turci a nahnali těm ne-

zkušeným lidem tolik strachu, že se až na 12 mužův docela rozutíkali. Na dalším pochodě šest mužův, mezi nimi i písař Totjův, z neposlušnosti se oddělilo, byli však buď zajati buď pobiti; jediný z nich raněn přišel dlouhými okolky po horách až do Srbska. Za ustavičných šarvátek dostal se Totjov konečně na Balkán, nemaje z celé družiny než jen čtyři lidi.

Panajot spěchal na západ, aby o osudu Totjově bližších zpráv nabyl a kolik možno, jemu pomohl. Z podbalkánských měst ustavičně ho navštěvovali lidé, ohlašujíce, že jsou hotovi povstati. Panajot sliboval, že teprvé budoucího roku přání jejich splniti se mohou.

Když přišli nad Karlovo, jeden turecký důstojník vymohl si u představených svých dovolení, aby směl jíti na hory a přinesti hlavy hajdukův. „Když jsem jednoho dne seděl na kameni,“ vypravuje Panajot, „a skrz dalekohled dolů hleděl do roviny, spatřil jsem důstojníka toho, jak přišel k jakýmsi ovčákům, kteří nebyli Bulhaři,*) a zastavil se u nich. Večer zašel jsem k chalupě jejich i nalezl jsem jednoho z ovčákův a tázal se ho, co Turek u něho hledal. Ovčák mi pravil: „Turek přichází k nám, abychom mu dali ovčácké šaty, do nichž chce své lidi převleci, abyste jich nepoznali a on vás mohl schytati.“ „Dejte mu své šaty, ale ať si pak neztěžujete, když vám je přinesou probité našimi kulkami,“ pravím i odešel jsem. Za tři dni, ejhle! jde důstojník v ovčáckém kroji. Ten Turek domníval se, že ho neznáme a šel k nám docela svobodně. Rozestavil jsem své lidi a povelel jsem, ať nestřílejí, dokud jim nedám znamení. Turci museli minouti kolem nás, pročež jsme je mohli velmi dobře trefiti. Cesta byla od nás jen 15 krokův vzdálena. Vše to bylo dobré, ale když je člověku souzeno zemříti, tu ni ďábel ho nespasí. Turci přiblížili se k nám, nevědouce, že jsme se skryli v trávě a že je netrpělivě očekáváme. Přišli k nám. Zapověděl jsem momkům stříletí, nemaje v úmyslu přepadení; ale Turci hledali svůj osud a hotovili se k útoku. A tak jsme byli přinuceni se bíti. Každé momče vyhlídlo si jeden strom, skrylo se za jeho pněm a namířilo. „Hleďte trefiti důstojníka, poněvadž se Turci bez vůdce rozběhnou a nás nechají s pokojem.“ Sotvaže jsem to dořekl, zahřměly pušky mé družiny a porazili důstojníka a ještě dva nizamy. Ostatní se rozběhli.“

Na dalším pochodu potkali Bulhara, který sekáčům na pole nesl rakiji. Hajduci mu ji vypili. „Před měsícem,“ vypravoval, „Pomáci (poturčenci) z Lovečského okruží vytrhli sesekat a vyloupit Bulhary v městě Tetevenu, poněvadž slyšeli, že se Bulhaři na rozličných místech bouří. Kdy by nepřišel *mudir* (náčelník) z Lovče a je neutišil, nevím co by se bylo stalo.“ „Ale což nemáte ruce? Když Turci chtějí vás posekati, i vy je sesekejte. Pověz mi, máteli pušky či ne?“ ptal se Panajot. „Nemáme a nemůžeme je míti, poněvadž Turci prohledali naše domy a zbraň nám pobrali,“ řekl Bulhar.

Jeden z momkův náhle se rozstonal, i nebylo mu pomoci. „Prosil nás, abychom ho nenechali na živě, aby se nemučil, a my jsme byli přinuceni přání jeho vyplniti.“

---

*) Snad kočující makedonští Rumuni.

Nad městem Zlaticí konečně vypátrali v jedné pastýřské chatrči Totja se čtyřmi lidmi. Další pochod byl velmi nebezpečný. Oba svahy Balkánu hustě byly obsazeny od řadového vojska, od bašibozukův a Čerkesův. Odrazivše Zlatického mudira, náhle obklíčeni jsou ze všech stran. Panajot zastřelil však Sofijského buljukbašu, načež se prodral až k Iskru. Sotva že se přepravili přes hluboký prosmyk, v němž tato řeka mezi strmými skalami přes četné prahy celým Balkánem protéká, podstoupili šťastnou šarvátku s Čerkesy. U Berkovice 600 vojákův drželo četu 36 hodin v hladu, ale ona přece ušla po nejvyšších horách. U Sv. Nikolského prosmyku před samými srbskými hranicemi potkali se s 500 Turky; celý den stáli na horách a dívali se na sebe, k večeru pak každý šel po svých. Konečně po tolikých útrapách přitáhli na vrch Ivanovu livadu k srbské hraniční stráži. Tamní kapitán a posádka s velikou radostí přivítali zástup bulharských junákův, který čítal asi 40 mužův; byl mezi nimi i jeden Černohorec a jeden Srb. Podobného uvítání dostalo se jim v Knjaževci, kde Panajot družinu rozpustil a do Bělehradu odjel.

Zatím Mithad paša z Ruščuku přirazil do Trnova. Strašný osud čekal každého, kdo četám byl pomocen; mnoho nevinných tehdá zahynulo. I dodávání potravy trestáno nejen vězením, ale i smrtí. Nad to v Svištově vyzrazeno jakés malomocné spiknutí — Panajot nazývá to „dětinskou hračkou“ — kteréž na město velikou pohromu uvalilo; všichni mladší lidé rozprchli se do sousedních zemí za Dunaj; 54 mladíkův internováno v Diarbekiru, než na pěším pochodu do daleké Asie mnoho z nich zhynulo. Žádný intelligentní Bulhar nebyl tehdá jist životem.

V Srbsku děly se v následující zimě rozsáhlé přípravy k početí dlouho odkládaného velikého boje. Utvořena bulharská legie asi 300 m. silná, v níž bylo i několik Srbův z Černé Hory, Bosny a Hercegoviny, ba i z Rakouska. Ale brzo nastala v tom sboru nespokojenost dílem vinou srbských důstojníkův a cvičitelův, dílem následkem choulostivosti legionářův, kteří jsouce z městských rodin, málo navyklí byli na železný pořádek. Rady Panajotovy nic nepomohly. Na jaře (1868) legionáři se rozběhli, nejvíce do Valachie. Tam strojili se ku vpádu do Turecka. Srbský ministr Blaznavac, zvěděv o tom, zavolal k sobě Panajota, pravil mu, že nezkušení Bulhaři zhynou do posledního, a že národ není připraven, i poslal jej do Bukurešti, aby věc zadržel. Tam však vše již se chystalo. Vůdcové namítali Panajotovi, že je právě příhodný čas, an povstání na Krétě ještě trvá (ovšem bylo tehdá již v koncích); na mnohé teprv domluvy slíbili mu, že všeho nechají. Tu dne 10. června zavražděn srbský kníže Michail. Panajot vrátil se do Bělehradu. Sotva že tam 15 dní pobyl, přišla zpráva, že Hadži Dimitar a Štěpán Karadža s uniformovanou a vojensky zřízenou četou 150 mužův přepravili se u Svištova přes Dunaj. Osud té výpravy je znám. Dříve než dosáhli Balkánu, padli téměř všickni. Od té doby ticho bylo v Bulharsku.

Ostatek pamětí Panajotových obsahuje životopisy starších hajdukův 18. a 19. století s mnohými junáckými písněmi, kteréž v hajductví po dnešní den největší mají podporu. Ku konci připojen je geografický popis Balkánu, jejž málo kdo tak zná jako Panajot.

Rujana.

Obrazy hrobů staroslovanských.

Nakreslil

Josef Wünsch.

I.

Buď mi vítána, Rujano! Jak velebná Baltu královna vynořuješ se z modravých vln. Mocí neodolatelnou vábí mne k sobě ta svěží zeleň tvých ostrožen, ty tiché zátoky tvoje a temné hvozdy s jezery tajemnými. V mlhách patřím hrdiny věků dávno minulých. Pyšně jako rychlokřídlí orlové po Baltu poletují lodě jejich nepřátelům Slovanstva na postrach... Však již temné mraky neštěstí valí se od severu. Bledne sláva tvoje, Rujano! Velebné chrámy tvé v prach se řítí. Bohové tvoji rozmetáni rukou surovou. Hrdý vítěz upíná tělo tvé na kříž přebolestné smrti. Líbezný jazyk ti vyrván a o drahé roucho tvé národnosti necitelní žoldnéři metají losy!...

Tak vzdychám z hloubi srdce rozlítostněného, pohlížeje s vysoké věže chrámu p. Marie ve Stralsundu. Celé rozkošné panorama ostrova Rujany rozkládá se přede mnou. U nohou mých jen úzký pruh moře od břehů pomořanských ji odděluje; je to „Bodden," jenž táhne se mezi pevninou a Rujanou asi 3 míle zdélí; široký je průměrně jen asi čtvrt míle.

Na věži tu nejsem samoten. Ještě dáma jedna a pán v průvodu kostelníkově obtížnou cestu na věž se mnou vážili. Však nikdo z nás namáhání toho nelituje; překrásná vyhlídka — ač vzduch není posud docela čist — bohatě nás odměňuje. Jako velekniha poesie rozestřena tu Rujana před zraky našimi.

Kostelník nám řídí dalekohled a znamenitější místa ukazuje. Rujana dle nynějšího státního rozdělení pruského v provincii pomořanské tvoří Bergenský kraj Stralsundského okresu. Dle nejnovčjšího měření má něco málo přes 17☐ mil a as 46.000 obyvatelstva, jehož rychle přibývá: od konce minulého století se počet jeho již zdvojnásobnil. Bydlí ve 2 městečkách, ve 2 městysech, v 543 vsech a v některých samotách.

Rujana rozkládá se mezi 30^0 44′ a 31^0 25′ východní délky a mezi 54^0 13′ a 54^0 41′ severní šířky. Její délka od severu na jih obnáší as $6^1/_2$ míle, šířka pak jde směrem od východu na západ a jest o něco menší než délka. Břeh ostrova velice jest rozčleněn. Jednak mnoho zálivů a chobotů vniká do ostrova, jinak opět mnoho poloostrovů vystupuje daleko do moře.

Tak na př. ze severozápadu — kostelník nařídil dalekohled a ukazuje nám úzký proužek bělavého moře — do ostrova vniká veliký záliv co Rassower Strom, Breetzer a Breeger Bodden, tam pak, kde

u vesničky Breege — dalekohledem vidíme skutečně několik stříšek a komínů — nejdále na sever byl se vedral, pojednou obrací se na jihovýchod co Velký a Malý Jasmunder Bodden. Tak povstává na severu a severovýchodě dlouhý poloostrov, který s Rujanou úžinou Schmale Heide souvisí, pak ve větší poloostrov Jasmund se rozšiřuje, dále v úžinu Schaabe přechází, jež opět u větší poloostrov Vítov se rozšiřuje, ten pak úzkým jazýčkem der Bug nazvaným na severozápadě se končí.

Nejsevernější výstupek poloostrova Vítova a spolu i nejsevernější část celé Rujany jest předhoří Arkona, jehož maják lodím po Baltu se plavícím na mnoho mil vůkol strážným je znamením a vůdcem.

Mimo to má Rujana ještě značnější dva poloostrovy a sice Mönchgut (Radovice) na jihovýchodě a Zudar na jihu. Kolem ní rozkládá se celkem asi 22 ostrovů a ostrůvků, z nichž nejznamenitější jsou ostrov Umanz a Hiddens Öe na západě.

Tak vypadá Rujana nyní. Před dávnými a dávnými časy ovšem měla nejen jinou podobu, ale i mnohem větší rozsah. Mnohé a to nemalé části někdejšího ostrova jsou nyní zatopeny. Tomu nasvědčuje již celý nynější tvar a celý ten jako roztrhaný břeh jeho. Mimo to na starých mapách a ve starých listinách zaznamenána jsou jmena mnohých vsí a míst, jež nyní na souši marně hledáš. A pod mořem? Nenajdeš jich více.

Veliké změny a převraty dály se tu tedy v dobách starých. Však i v dobách nových podobné viděti tu zjevy. Nejvíce ovšem trpí nyní vlnami mořskými pobřeží východní, jež proudům Baltickým právě jako by v cestu se stavělo. Avšak břehy ty chrání, že předně jsou vyvýšeny jako nikde jinde na Rujaně a pak že složeny jsou namnoze ze skal křidových. Po celé skoro východní polovici ostrova převládá ráz pahorkovitý. Tak již poloostrov Vítov čím dále na východ, tím více vystupuje nad hladinu moře. I Jasmund je vysočina a vstoupá k východu. O nejvyšší bod jeho, Stolec Královský, rozbíjejí se vlny Baltického moře. I poloostrov Mönchgut na východě prostoupen horami.

Však skoro celá západní část, tedy jádro ostrova, jakož i skoro všecky ostrůvky k němu patřící jsou roviny a nad moře jen málo vyvýšeny. To platí hlavně o pobřeží. Nitro ostrova na všech stranách znenáhla zvedá se a tvoří tak malou vysočinu, na níž hlavní město Bergen (Hůra, Gora) a pahrbek Rugard leží. Dalekohledem vidíme pahrbek ten. Na něm staví se mohutná věž, pomník to Ernsta Morice Arndta.

Údolí má Rujana velmi málo; proto také žádných řek tu není, ale potoků a potůčků množství dosti značné. Jen na Vítově a na ostrůvcích kolem jich vůbec není; za to nejvíce potoků je na Jasmundu, pahorky a údolími tak četně prostoupeném.

Jezer pak má Rujana hojnost. Mnohá z nich jsou vysokými vrchy obstoupena a proto ve stínu leží; jsou to tak zvaná „černá jezera," o nichž báje tolik podivných věcí vypravuje.

Již za starých dob Rujana velebena byla co země velmi úrodná; nyní vynikají tu úrodností svou hlavně poloostrov Vítov, roviny Jasmundské a mnohé krajiny střední Rujany. Pozemky Rujanské patří

třemi pětinami šlechtě domácí. I město Stralsund, jeho kostely a ústavy mají na Rujaně veliké usedlosti. — Však vedle krajů přeúrodných najdeš často krajiny, kdež jest jen sypký písek a něco bodláčí.

Poněvadž Rujana velmi daleko na severu leží, do kola mořem jest obstoupena a místy dosti vysoko nad hladinu mořskou se zvedá: jest ponebí její nestálé, měnivé, chladné až i drsné. Ráno často je mrazivo, v poledne vedro nesnesitelné, večer chladný, noc studená; hojné pak bouře a vichry burácejí s velikou divokostí. Často mlhy z moře vyvstávající zahalují zemi. Nejteplejší je tu červenec a srpen, však počasí nejstálejší bývá počátkem podzimku. Zima je dlouhá a drsná, spousty sněhu ohromné; často ještě v dubnu zálivy bývají ledem pokryty.

Lesy tu nyní velice již prořídly, dříví počíná se nedostávati. Celé širé kraje, kde bývala hojnost lesů, nyní skoro stromečku nemají. A spatříšli tu háječek nějaký, obdivuješ se mu co pravému zázraku. Na nejvyšší pláni Arkonské, kde nyní maják, stromoví ovocnému dařiti se nechce.

Nejvíce lesů zachovalo se ještě ve východní části, jako les Granice uvnitř ostrova a překrásná Stubenice na Jasmundu. I Mönchgut má dosti lesů. V lesích pak buky, duby, olše, osyky, břízy, lísky, bezy a dříny jsou stromy nejobyčejnější.

Bohata je Rujana ptactvem divokým, mořským i pobřežním. Skalní orlové staví si hnízda ve sterých slujích na Jasmundu a Vítově. Pohledneteli na moře, spatříte množství ptactva vesele tam se prohánějícího; jsou to rackové, divoké husy, kachny atd. Na pobřeží Vítovském a Jasmundském i mnoho labutí se střílí. Ze zvířat mořských zvláště připomenouti sluší tuleně, který z jara a na zimu k břehům se blíží a tu na velikých balvanech skalných neforemné tělo si vyhřívá. Rybářům ovšem je to host velmi málo vítaný.

Ale pravé boží požehnání přináší obyvatelům Rujanským moře nevyčerpaným bohatstvím nejrozmanitějších ryb; hlavně pak se tresky, z jara i na zimu u Vítova, Jasmundu a Mönchgutu v hojnosti nesmírné loví.

Posledním pohledem loučíme se s ostrovem a s mořem, které jej obklopuje. Pak scházíme dolů. Po žebříku jde to ovšem pomalu; však níže čeká na nás 330 schodů dosti pohodlných. V hostinci na náměstí — nevím již, u jakého lva neb které jiné potvory to bylo — k další pouti se posilňujeme.

Odeslav věci své hned ráno poštou do Putbusu, hledám nyní a brzy i nalézám v přístavu Stralsundském malý sice ale čiperný parník Herta nazvaný. Herta v létě po některý čas jezdívá co den ze Stralsundu po západním břehu Rujanském do onoho zálivu, jenž tak hluboko do ostrova vniká. Přistává tu i tam, jak na Rujaně tak i na ostrovech a poloostrovech jejich a stává se tak důležitým pojidlem břehu pomořanského se západními, severními a severovýchodními kraji Rujanskými. Druhé pak spojení je poštovní. Ze Stralsundu se pošta převeze za půl hodiny do Altefähre na Rujaně, odtud pak buď přes Garz do Putbusu neb skrze Bergy do Sagartu na Jasmundu dále jede. Konečně spojena Rujana s pevninou ještě i parníky, jež v létě několi-

krát za týden ze Štítna skrze Svinemünde mezi ostrovy Uznojmem a Volínem do Lauterbachu na Rujaně jezdí. Plavba ta trvá, neníli právě nepohoda, obyčejně as 10 hodin. Z Lauterbachu pak doveze tě omnibus do Putbusu za půl hodiny.

Z toho viděti, že o dopravu v létě dosti hojně je postaráno. Jinak ovšem bývá za vlažné zimy, kdy paroplavba ledem je přerušena a led sám není dosti silen, aby se mu úplně důvěřovati mohlo. Tu stává se pak, že Rujana celé týdny od pevniny naprosto bývá odloučena.

Ostatně však ani v létě jízda není docela spolehliva. Tak se na př. stroj u Herty porouchal, pročež sebou celý týden ani nehnula. To z vlastní zkušenosti sdělil mi soudruh můj, malíř Berlínský, který čekaje, až Herta bude spravena, v Stralsundu v křesťanské trpělivosti se cvičil.

II.

Právě po úzkém můstku vstupuji na Hertu. Pod palubou to syčí, šumí a bzučí, z komína Hertina kotouče kouře se valí. Cestovatelů již dosti pohromadě a pořád ještě jich přibývá. Zboží nejrozmanitější se nakládá, i několik volků s námi pojede.

Konečně vše připraveno. Můstek se zvedá, stroj hvízdá, parník se pohybuje, z počátku pomalu, dále vždy rychleji, již opouštíme hostinný přístav, Stralsund zůstává za námi; jedeme směrem severním, na pravo viděti břehy Rujanské, na levo táhne se břeh pomořanský.

Moře je zcela klidno. Cestovatelů je na palubě asi 150, v první třídě asi 30. Třetina těchto je krásné pohlaví a tu skoro vesměs samé knihy starého zákona vydání Berlínského, ovšem ve skvostné vazbě a se zlatou ořízkou! Jdi kam chceš, nekřtěnou Berlíňačku s nekřtěným Berlíňákem všude najdeš. A všude jsou stejně duchaplni a všude stejně skromni! Tu je takový mladý párek z Berlína. Vím napřed, co mi budou vypravovati. Vždycky vzali se před dvěma měsíci a cestují už dva měsíce. Na cestu dostali vždy několik tisíc tolarů. Papá to může činit. Je vždycky buď fabrikant neb velkoobchodník, „kšefty“ jdou vždycky výborně. „Janz ausjezeichnet!“ vždycky libuje si ona. „Janz ausjezeichnet!“ vždycky libuje si on. Ona je vždycky estheticky vzdělána. Vypravuje do podrobna, kde v které vsi u Berlína viděla překrásný východ slunce. Pravé to unicum východu slunce — a což teprv západ slunce! Takový západ slunce nikdo na světě neviděl než ona: „Janz transcendental schön!“ dokládá učeně.

Dalo se do deště. Já odcházím stranou, abych se mohl oddati svým myšlenkám. V pravo i v levo viděti nízké břehy; v pravo leží při samé Rujaně menší ostrov Umanz, v levo pak as dvě míle z jihu na sever táhne se úzký ostrov Hiddens Öe.

Pomýšlím na věky dávno minulé, kdy Slované z Asie do Evropy přitáhli a tu skoro celý východ osadili. V mohutný tu národ v krátkém čase dospěli. Že pak byli orby a pokoje milovní, proto pozornost řeckých a římských spisovatelů jen v malé k sobě poutali míře. Když v 2. st. po Kr. počaly boje mezi Germany a Slovany při řekách Odře

a Visle a když pak Němci odtud dále na jih a západ se hrnuli, usazovali se Slované v patách za nimi. A to stěhování trvalo skoro po 5 věků.

Zajisté již v 5. st., kdy předkové naši Čechové nynější Čechy osadili, usazovaly se jiné větve slovanské v severovýchodním Německu při moři Baltickém od Kielu v Holštýně až k Odře. I Volínský, Rujanský a Femerský ostrov v Baltu měli v moci své. Na jihu pak dosahovala sídla jejich skoro až po Krkonoše a Rudohoří.

Ale tito Slované, jež obyčejně pobaltickými neb polabskými jmenujeme, nesli se bohužel nikdy v stát jednotný, veliký a mocný; dělili se hlavně v kmeny tři: Srby na jihu, Bodrce neb Obodrity na západě a Lutice či Velety na východě. Každý tento kmen rozpadával se ale zase na množství menších národův a nárůdkův. Mezi nimi hlavně Lutici vynikali lidnatostí a bojovností svou. Stavěli mnohá města při moři, jež květla obchodem a průmyslem, bohatstvím a mocí. Ano po moři až do Batavie a Britanie pronikli a i tam města zakládali.

Srbové na jihu po některý čas patřili k velké říši Samově a Svatoplukově. Vždy však od Němců zase jsou podrobeni, až v 14. st. obojí Lužice opět spojena jest s korunou českou. Tím pak stalo se, že po dnešní den živel slovanský se tam udržel, ovšem že jen ve skrovných zbytcích. Za to však Lutici a Bodrci od Němců a Dánů úplně jsou vyhlazeni.

Vlivem z Němec na východ mocně se deroucím nejprvé a nejvíce trpěli nejbližší Němcům Bodrci. U nich nejdříve šířilo se křesťanství, mravy, obyčeje a zřízení německé. Tak šlechta u Bodrců brzy převahy nabyla rozhodné, kdežto u Luticů, kteří vlivu německého byli vzdálenější, slovanské řády demokratické ve vážnosti a v užitku zůstávaly. Tyto rozdíly ve zřízení státním jakož i v náboženství byly toho příčinou, že mezi oběma kmeny se zakořenila vášnivá nenávist; tu pak nejen nepřátelům pomáhali jedni proti druhým, nýbrž sami, kde jen mohli, krvavě se na vzájem potírali, až se bezmocní stali vítanou kořistí bojovných svých sousedů. Od 8. do 12. st. nejsou dějiny těchto národů nic jiného než nekonečná řada hrůz a běd, krvavých potyček a divokých válek. Skončily pak boje ty v polovici 12. st. úplným vyhubením Slovanstva polabského. — —

Tu Herta od dřívějšího směru svého právě se uhýbá a na pravo ku břehu míří. Přistáváme u malého ostrůvku Oehe a proti němu, již na Rujaně, ukazuje se dědina Schaprode, kteráž původně po slovansku slula *Za brodem.*

Jedouce dále, vracíme se ku zpomínkám historickým.

Jsou to děsné obrazy, s nimiž na každé stránce dějin pobaltických Slovanů se setkáváme. Již Karlu Velikému Bodrci pomáhají proti Luticům, svým pokrevencům. Polabský kníže Dražko pomáhá Karlovi i proti Čechům. Proti tomuto volají Lutici dánského krále Godofrida na pomoc. Za Ludvíka Německého přemoženi jsou Bodrci. Marny byly pokusy knížete jejich Dobromysla, uhájiti samostatnost proti Němcům. V 9. st. zajíždějí pak Maďaři až k Hamburku a Bremám;

Slované užívajíce vhodné této příležitosti s Maďary se smlouvají a na Arnulfovi úplné svobody si dobývají.

Jindřich a Otto I. všemi prostředky zase o pokoření Slovanů usilují. Otto mnohé kmeny slovanské na Rěčnici poráží, při čemž Slované Rujanští sami mu pomáhají. Přemožení kmenové slovanští nuceni jsou přijmouti víru křesťanskou a upadají tak i se svými domácími knížaty pod velitelství hrabivých markrabat německých, jich ukrutných úředníků a správců.

Proto na sklonu 10. st. spojení s Bodrci Luticové šmahem povstávají proti křesťanským svým katanům. Mnohá pevná města Němcům vzata, biskupské stolice rozkotány, chrámy křesťanské pobořeny. Když pak o něco později Gotšalk všecky větve bodrcké v jedno panství spojuje a sám křesťanem jsa víru Kristovu mezi lidem svým šíří, tu nové vzbouření, nové pronásledování nenáviděného křesťanství v zemi jeho zuří, on pak r. 1066 co oběť náboženské své horlivosti padá. —

Herta opouští dosavadní svůj severní směr, obrací se k východu a zajíždí do zálivu, jenž hluboko do Rujany vniká. Přistáváme tu po pravé straně na Rujaně tu po levé na poloostrově Vítově. Stromoví blízkých břehů v husté halí se mlhy. Moře skoro ani se nehýbá. Tiše, jako bychom jeli po rybníce, proráží Herta modravé vody zálivů Rujanských. Plavba tu místy velmi obtížná, neb z obou stran mnohé máme písčiny. Dráha, kterou Hertě jest se bráti, by k úrazu nepřišla, přísně je vyměřena velikými tyčemi, jež tu ve vzdálenosti asi 50° z mělčin trčí. Ostatně ale mělčiny ty i jinak lehce poznati po zvláštní barvě vody nad nimi stojící. — —

Když pak po smrti Gotšalkově Kruk, syn Grinův, kníže Rujanských a jiných větví lutických, volbou stal se i králem Bodrců a s Němci vítězně válčil: zdálo se, že na severu vznikne mohutný stát slovanský, jehož středem stane se Rujana se slavnou bohoslužbou Arkonskou. Avšak náhlá smrt Krukova všechny tyto krásné naděje zničila; Gotšalkovec Jindřich dal Kruka r. 1105 úkladně zavražditi, sám pak s Bodrci a Lutici poplatným stal se Magnovi, vévodovi saskému.

Konečně ještě jednou — a opět marně! — zasadil se bodrcký kníže Niklot o osvobození národa svého. R. 1148 celé křižácké tažení saských knížat od papeže a císaře nařízeno proti Bodrcům a Luticům. Veliké vojsko 100.000 mužů Jindřichem Lvem a Adalbertem arcibiskupem Hamburským vedené, ohněm i mečem doráželo na Slovany. S Němci spolčili se i Dánové ano i moravská knížata s Olomouckým biskupem Zdíkem ochotně pomáhala slovanobijcům. Niklot však hradu Dobína chrabře uhájiv, všem hrůzám válečným odolal až do r. 1160, kdy zahynul smrtí hrdinskou. Po dalších krutých bojích saský vévoda Jindřich Lev daroval r. 1167 knížectví bodrické Niklotovu synu Přibyslavovi, jenž od té doby zemi tu spravoval co kníže Vendů v Meklenburce pod vrchním panstvím vévody saského. Lutici pak již dříve dílem spojeni s knížectvím pomořským, dílem podmaněni od Albrechta Medvěda, jenž z území jejich marku braniborskou zřídil.

Tak na počátku druhé polovice 12. věku v těchto krajinách na vždy konec učiněn jest samostatným státům slovanským. Do krajin

nekonečnými boji spustošených voláni osadníci němečtí, a němečtí soudcové a hrabata tu usazováni. Četná biskupství tu založena a ta s horlivostí fanatickou zasazují se nejen o rozšiřování křesťanství, nýbrž i o vyhlazení národnosti slovanské.

A tu, kdy všecky kmeny slovanské šíji svou sklonily pode jho vlády německé, zůstávala Rujana posledním, ovšem skrovným útulkem náboženství, národnosti a svobody slovanské na severu. Zde s lesklých skal Arkonských velebně zářil chrám Svantovítův; zde bydleli Rujanští, kmen slovanský, odvážný, udatný, čilý a podnikavý i vytrvalý, národ otužilý v tisícerých bojích na vodě i na zemi; národ svobody a vlasti své nad jiné soukmenovce milovný. Ale přes všechny tyto výtečné vlastnosti své byl národ ten sám o sobě přec jen sláb, aby na dlouho ubrániti se mohl síle nepřátel víc než desateronásobné, vymknouti se mohl těsnému kruhu onomu, v který jej nyní sevřeli odvěcí nepřátelé svobody slovanské. Na severu Dán jižjiž ku vražednému skoku se chystá. Na jihu ovšem bydlí Slované, avšak Slované vlivem německým se odnárodňující. A zvrhlý bratr desetkrát horší cizího nepřítele...

Však tam opodál viděti již Breege. Herta zajíždí do zálivu Breeger Bodden. Jedeme směrem severním; dráha, kterou Herta projíždí, podobá se dlouhé rýze v písku vyryté: z obou stran as na 3 stopy od parníku jsou již mělčiny. Konečně ustává Herta v rychlosti své, ostrým hvízdáním příchod svůj oznamuje, načež v Breege zvoncem se odpovídá. Již jsme na mostě a pěšky nastupujeme další cestu.

III.

Breege (Břeh) je příjemná rybářská vesnička. Její domky rozestaveny jsou asi čtvrt hodiny zdélí při samém břehu zálivu Břežského. Příjezd Hertin je tu patrně událostí. Publikum obojího pohlaví staví se na zápraží, prohlíží si a vítá pocestné. Tu a tam v okénku za nějakou tou zelení pokukují srnčí očka milounkých Břežanek.

U jedné z posledních chalup zeptáme se na další cestu k Arkoně. Zvídáme, že pohodlnější je jíti malou zacházkou na Altenkirchen, největší to dědinu Vítova. Ale kdy by prý hned odtud šlo se pořád rovně, jen co by člověk břehu s očí neztratil, také prý se přijde na Arkonu a to ještě dříve. Máme tedy volbu mezi prosaickým šlapáním silnice rovné jako lineál, a mezi volnou cestou po břehu, kterou sami si můžeme vyšlapat, kde a jak se nám zlíbí. A při tom ten rozhled po moři! Vlny se dmuly, hučely, řvaly — kdo by tu nevolil milou společnost slečny Thalatty?

Až k nejbližším chalupám, jež slují Drevoltke, to dobře šlo. Teď ale polní cesta, která až sem mne byla dovedla, zatáčí se odtud do Altenkirchen, já pak brodím se místy až po kolena zapadávaje do sypkého písku mohutných dýn. Skoro na čtvrt hodiny od břehu jest jen žlutý písek a na něm skví se jen bodláčí v plném květu.

Ženu se nahoru dolů, moře zůstává v pravo. V levo opodál viděti malou vísku Rejdrvice; po srázném břehu pak přicházím ke vsi Nobínu; jihovýchodně od této při samé stezce na pokraji vysokého

břehu mořského se vinoucí vidím první mohylu na Rujaně, tak zvaný *Hünengrab*. Jest to množství kamenných sloupů zcela hrubě zdělaných; některé větších jiné menších rozměrů, všecky pak sestaveny jsou v nepravidelný podélný čtverhran, jehož délka od severu k jihu obnáší 44 kroky, strana severní as 10 kroků, jižní o něco více. Bok této hrobky k východu obrácený lemován 18 balvany, bok protější 22; podobně i strana severní několika kameny ohražena. Na jižní straně však postaveny jsou v rozích jen dva sloupy přes 6 stop vysoké, jenž ale mohutností svou nad ostatní vynikají. I uvnitř čtverhranu toho stojí mnoho podobných kamenů řadami rozestavených. Procházíš se tu jako uprostřed sloupů a pilířů polozbořeného chrámu.

Místní pověst vypravuje, že tady pohřben vznešený jeden pohan i s poklady svými, které hlídá ďábel. O půlnoci často prý uprostřed mohyly vídati jasný plamen. Kolikrát již chtěli odvážlivci zmocniti se pokladu toho: kopali vždy, až mrtvi sklesli. Půda tu kolem leží ladem. Není prý radno, na blízku orat; vždy stalo se nějaké neštěstí.

Podobných mohyl je na Rujaně veliké množství. Na více než padesáti místech viděti lze větší neb menší takové hrobky, pomníky dávných století, kamenné písmo dějů, jichž jevištěm byla Rujana. Jsou pak mohyly ty hlavně dvojího druhu. Buď jsou jen z ohromných sloupů kamenných zbudovány jako zde u Nobína, aneb jsou to pahrbkové navežené země, a vyznamenávají se obzvláštní velikostí.

V prvém desítiletí našeho věku některé z mohyl těch jsou otevřeny. Nalezeny tu zbraně, popelnice, zlaté ozdoby atd. To lákalo i sobíky, a tak za krátký čas štourali v hrobkách po celém ostrově; často s nimi nakládali po vandalsku, pročež vláda všecko další kopání zakázala.

Znamenitější jedna taková hrobka otevřena jest r. 1793 u vsi Bancelvic nedaleko Breege. Když zemi s vrcholku odstranili, přišli na dvě veliké kamenné plotny, jež hrob kryly. Prachem jsou rozdrceny. Pod nimi uvnitř hrobu pevnou zdí kamennou ohraženého nalezli vrstvu země písčité, pak vrstvu malých, kulatých a hladkých oblázků a pod těmi v jiné vrstvě země čisté deset těsně vedle sebe ležících koster lidských. Kostry spočívaly na pevné vrstvě hlíny, pod níž nalezli as 9 popelnic ve vrstvě rozštěpených pazourků. Tři z popelnic těch byly dosti veliké, ostatní pak nepřesahovaly velikost obyčejného jablka. Bylo pozorovati, že dno popelnic těch listím bylo vystláno a že na toto listí teprvé nasypáno bylo popele. Pod většími popelnicemi ležel mlat z pazourku, pod menšími pak nalézaly se nože obětní.

Podobně jako mohyla u Bancelvic sestrojeny jsou i jiné mohyly Rujanské. Nalézají se tu vesměs popelnice z pálené hlíny, s ozdobami na povrchu i bez nich, lidské kostry, jednotlivé hnáty, rohové kroužky, kamenné mlaty, obětní nože, pazourková ostří k šípům, zlaté a měděné náramky a kroužky, měděné dýky a řetízky drátěné. Ale železa posud velmi málo bylo nalezeno.

Kdo stavěl mohyly ty? Kdo odpočívá v temném jich lůně? a po jakou dobu? — Určité odpovědi na otázky ty marně očekáváš. Mohyly samy jsou bez nápisu. Ani runy, jako jsou na mohylách skandinavských, ani pestré písmo obrázkové, jako na pyramidách a v krá-

lovských hrobkách egyptských, nehlásá tu poutníkovi osudy strůjců jejich neb osudy tichých jejich obyvatelů. Mohyly Rujanské jsou němy. Dějiny vypravují jen tolik, že veliký rozbouřený oceán člověčenstva v dobách dávných mrštil sem jednou vlnou, a vlna ta bylo plémě germanské. Zanikla. Mrštil sem oceán vlnou druhou a vlna ta bylo plémě slovanské. I ta zanikla ve vlně třetí, v novém proudu germanském. Která vlna z prvních dvou zanechala těchto mohyl po sobě? — O tom se učencové posud hádají, vždy novými a vždy duchaplnějšími důvody potírá jeden náhledy druhého. Zatím pak mladé jaro zázračnou svou silou tvůrčí co rok novými věnci ozdobuje tiché hrobky starých těch spáčů, skřivánek co rok novou svou písničku jim zašveholí a co rok přicházejí buclaté děti ze vsi, hrají si uprostřed těch kamenných hádanek a vypravují si pohádku: jak byl jednou jeden obr veliký, velikánský. Ten chodil často z Rujany na pevninu, a že tehdáž parníků ještě nebylo, chodil pěšky a to rovnou skrze samé moře. Rozumí se, že se při takové cestě vždy notně zamáčel, a to jej dopalovalo. Proto si umínil, že Rujanu velikým náspem spojí s pevninou. Šel a dal si dělati zástěru velikou, velikánskou. Do té nabral valné množství země a kamení a k moři je nesl. Ale cestou zástěra se mu protrhla, něco kamení a země spadlo na Rujanu. Rychle ucpal díru a šel dále. Ale za chvíli zástěra protrhla se zase — a tak mnohokráte: proto na Rujaně plno kopečků, plno mohyl! . . .

K veliké radosti své pozoruji, že nebe počíná se jasniti; z mlh trhajících se vystupuje maják Arkonský ve vzdálenosti asi jedné hodiny cesty.

Úzká polní cesta vede mě ke Goře. Je to malá dědinka, již tvoří několik dosti úhledných domků na vysokém břehu rozestavených. Polní cesta je dosti bídná; na střevíc boří se tu povoz do písku: můžeme si pomysliti, jak těžko se tu dosti nepatrný náklad přepravuje. Dle okolnosti té řídí se i potah povozů. Obyčejně potkával jsem 4 koně zapřažené k vozu, jehož náklad by u nás hospodář svými kravičkami si odvezl.

Za Gorou krajina pojednou se kloní a tvoří údolí, jež zelenými svými lučinami od vůkolních polí a písčin mile se liší. Údolí až k samému moři se táhne; v něm rozesety jsou chatrče vesničky rybářské Vitte nazvané. Zde na břehu mezi čluny, sítěmi a kotvicemi rezavými německý básník Kosegarten, když býval farářem v nedalekém Altenkirchenu, k rybářům míval pověstná svá pobřežní kázání. — Kadeřavý klučina s bedničkou vybíhá nám vstříc a rozličné lastury ku koupi nám nabízí.

Odtud až k Arkoně jest už jen asi čtvrt hodiny. Kráčím pod vysokými břehy na pokraji samého moře. Místy brodím se vodou, místy skáču se skaliska na skalisko, a jak pozoruju, že větší vlna nějaká ku břehu se žene, rychle uskočím výše; vlna rozráží se o skalný břeh a hustá pěna stříká na vše strany. Množstvím mušlí, lastur a pazourků nejrozmanitějších a nejpodivnějších břeh jest jako vykládán. V nevelké vzdálenosti od břehu, když voda trochu klesne, veliké balvany z moře vyčnívají; na těch veliké vlny se lámou a při

tom ty nejpodivnější zvuky vydávají: tu mlaskají, plácají, tu se zachechtají, tu zase jako by zaštěkly, tu zas jako by kýchly, že bys od srdce hned zvolal: „I pozdrav pán bůh!“

IV.

Již dostoupil jsem vrchole, rozhlížím se po širé planině Vítovské: opodál leží ves Puttgarten (Podhrad) a nad ní maják Arkonský pne se k oblakům. Stojím na předhoří Arkonském: přede mnou rozkládá se mohutná ohrada, zbytky někdejší Arkonské pevnosti. Líbám tu svatou zemi, zbrocenou drahou krví slovanskou!

Jsem u cíle dnešní pouti své. Zpomínám dob starých, kde bývalo tu jináče, kde moc a sláva, bohatství a lesk po Baltu zářily s těchto nyní tak pustých skalisek křidových. Zpomínám vzdálené vlasti své, zpomínám našich zápasů, našich tužeb a nadějí! . . .

Bylo r. 1167, tedy nedlouho po tom, kdy ryk vítězných zbraní českých rozléhal se po rovinách lombardských, nedlouho po tom, kdy Čechové byli se vrátili z vítězné výpravy proti řeckému císaři Emanueli. Času toho Rujanští pokoj měli od Dánů i Němců, však jen z té příčiny, že tito i onino sousedé jich byli zaměstnáni. Tak Jindřich Lev žádné proti Ránům výpravy nemohl se odvážiti, an v Němcích pokořoval své nepřátele, kteří proti němu byli se spolčili. Valdemar dánský pak podnikl roku toho výpravu proti Norům; že však vlastní vojsko jeho proti němu se bouřilo, byl nucen navrátiti se dříve, než něco pořídil. Tato jeho nešťastná výprava stala se pak podnětem k rozhodné válce proti Ránům a ku konečnému jich pokoření.

Když totiž Valdemar s výtečným svým vojevůdcem Absolonem a s jádrem vojska svého z Nor dlouho již se nevracel, tu proskakovaly po Rujaně rozličné temné pověsti, že celé vojsko Valdemarovo od Norů je zničeno. Ránové ovšem vázáni byli podmínkami míru ve Střele uzavřeného; však v době tehdejší ani Dánové ani Slované ani Němci podmínek míru přísně nedodržovali, a tak i Ránové dlouho se nerozpakovali a na lehkých a rychlých lodicích svých pobřeží dánská, pokud Valdemar dlel ještě mimo vlast svou, opět a opět přepadali a loupili. Půjčka za oplátku, myslili sobě. Valdemar vrátiv se konečně z Nor, zvěděl, co se za jeho nepřítomnosti bylo přihodilo. Vší silou chystal se hned k nové výpravě. Ač území Rujany, hledě k říši dánské, bylo příliš malé, přece Ránové i po tolikerých svých porážkách byli pořád nepřítelem tak mocným a nebezpečným, že se Dánové především ohlíželi po mocných spojencích. Jindřich Lev byl smlouvou z roku předešlého vázán, Dánům pomáhati proti Slovanům; že však vlastními svými záležitostmi pořád ještě byl zabavován, nemohl osobně výpravy se zúčastniti, ale poslal slovanské vasaly své, pomořanské vévody Bogislava a Kazimara, jakož i Pribislava, knížete Meklenburského, Valdemarovi na pomoc, aby i tentokráte ukázalo se nám přebolestné divadlo, jak Slovan vždy a všude zas jen přičiněním bratra Slovana pokořen a v záhubu uvržen bývá.

Ránové, když byli uslyšeli o spolku jakož i o přípravách k tažení vojenskému proti nim namířenému, znamenali svou chybu. Aby krále dánského uchlácholili, vyslali k němu z jara svého nejvýtečnějšího diplomata. Však Valdemara nebylo lze uprositi: žádalť, aby Ránové takovým podmínkám se podrobili, že se poslanec ani neodvážil, krajanům svým je předložiti; zůstal v Dánsku, aby prý se na Rujanu až s výpravou dánskou vrátil. Neboť kdy by prý krajanům svým radil, aby Dánům se poddali, obviňovali by jej ze zrady, raditi pak jim k odporu, je prý tolik, co vlast vrhnouti v jistou záhubu. Pravý to diplomat!

O boží hod svatodušní, dne 19. května 1168 — jak učí Krytlinga-Saga jinak ovšem dosti nespolehlivá — přistál Valdemar s dánským loďstvem na Rujaně. Pomocné voje pomořanské a meklenburské nejspíše zároveň s ním se dostavily. Ránové uzavřeli brániti se nepříteli několikráte silnějšímu jen v pevných ohradách, jichž, pokud nyní známo, na Rujaně tehdáž bylo pět, a sice tři na ostrově samém: Korenice, Rugard a Venz, mimo to pak na poloostrově Jasmundě hrad nyní zvaný Hertin a na Vítově Arkona. Arkona byla náboženský, Korenica politický střed země. Na Arkoně skvěl se slavný chrám mocného Svantovíta, tam též sídlil i velekněz jeho se svatou družinou; do Korenice utekl se král ránský s rodinou svou i s předními rádci svými. Na Arkoně bylo od dávných časů nahromaděno veliké bohatství, poklad chrámový, jejž pověst líčila přímo v báječné ohromnosti. Proto Dánové především Arkony dobývati počali . . . .

Však hle, nebe již úplně se vybralo; na západě slunko v purpurové záři sklání se k rozčeřenému oceánu, poslední paprsky jeho líbají mé čelo, z východního pak moře přilétá čiperný větřík a s vlasy mými až příliš rozpustile si pohrává. Smráká se. Maják Arkonský právě počíná zářiti. Cestující v něm vlídně bývá přijat. Inspektor Schilling je zkušený námořník, muž vzdělaný, upřímný a dobrosrdečný. Člověk okřívá ve společnosti jeho, ani neví jak, a bezděky zapomíná, že hostem je v opuštěné samotě.

Nejsem tu však sám. Se mnou současně zavítal sem dnes také dr. Jensen ze Štítna a p. Zembricki, královský stavitel z Berlína, mešká tu za příčinou opevňování břehů Arkonských již po delší čas.

Pan Schilling má pěknou sbírku starožitností Arkonských, hlavně pak velkou sbírku rozličných kamenných zbraní z doby pohanské, z nichž mnohé nalézají se v rozmanitých stadiích zhotovování, tak že tu lze studovati celý postup pracné jich výroby (nalézalať se na Arkoně zajisté i jakás továrna na zbraně). Sbírku tu p. Schilling velmi ochotně ukazuje a po případu i poučuje.

Po večeři — Arkonské kuchyni všecka čest! — čas v přátelském hovoru mile ubíhá, že nikdo ani nepozoruje, jak dvanáctá tiše k nám se přikradla. Hostitel odvádí nás do majáku a tam v prvním patře nám ložnice vykazuje.

V.

Arkona sluje u starých spisovatelů také *Orekunda, Orekonda,* u Saxona Grammatika Arkon, Arcon i Archon, u Helmolda i Archona;

Krytlinga-Saga a Jómsvíkinga-Saga pak mají *Arkún*. Výklad toho jmena učence již stál a zajisté ještě státi bude mnohé lámání hlavy. Saxo jmenuje Arkonu městem (urbs), ale sám také již připomíná, že město to v čas míru obydleno nebylo. Starou Arkonu nesmíme si tedy mysliti co město v našem slova smyslu, nýbrž co opevněnou ohradu, jež za války obyvatelstvu byla útočištěm.

Dánský historik Saxo Grammatikus,*) jenž celou onu výpravu dánskou proti Rujaně vypsal, zúčastnil se, jak ze všeho patrno, výpravy té po boku příznivce svého biskupa Absolona. Vypravuje pak o Arkoně, že leží na temeni vysokého předhoří, že ze strany východní, jižní i severní má opevnění přirozené stojíc na skalách kolmých jak hradba a tak vysokých, že šíp dole vystřelený výše jejich nedostihuje. Ze všech těchto tří stran mořem je obklopena. Na západě však uzavřena jest od ostatního ostrova náspem as 50 loket vysokým, jehož spodní část ze země, vrchní pak ze dřeva jest zbudována. Na severu vně ohrady prýští se pramen, ku kterému jde opevněná chodba. Přístup k prameni tomu král Erich Arkonským dříve již jednou zatarasil a tak nedostatkem vody je přinutil, aby se vzdali. Jedinou branou přicházelo se do pevnosti a i tato nyní je zanešena velikou hromadou země, trávníkem pokryté. Nad ohradu vynikala mohutná věž, které prý Arkonští pro její výši a nepřístupnost ani neobsadili. S věže té vlála *stanica*, svatá korouhev Svantovítova, i jiné odznaky válečné a praporce tam byly vztýčeny ve výši obléhajícím nedostižitelné.

Pravili jsme již dříve, že podobných větších nebo menších ohrad na Rujaně tehdáž bylo více. Ano zdá se, že podobný násep země a dřevěná ohrada na něm byl způsob opevňování pobaltickým Slovanům tehdáž vlastní. Tak opevněno bylo Štítno i Gdánsk. Při dobývání Gdánska tato dřevěná ohrada spálena jest od dobyvatelů, kdežto Štítenští jí ubránili.

Uprostřed Arkony stál slavný chrám Svantovítův, nedaleko byly příbytky kněží a služebníků, jakož i stráže chrámové, tří set bojovníků. Na ostatním prostoru zbudovány byly lehké přístřešky pro ty, kteří z celého poloostrova Vítova i se svým majetkem sem se utíkali. Ovšem musilo býti vše náležitě rozděleno a spořádáno, aby mimo to ještě dosti místa zbývalo i pro obsádku a rozličné zásoby potravní.

Jak veliká byla vojenská obsádka na Arkoně, toho Saxo nikde zevrubně neudává. Náhledy novějších historiků ale v příčině té valně se různí; podobá se pravdě, že na Arkoně nebylo tehdáž o mnoho více než 2000 ozbrojenců, jisto však jest, že tato posádka Arkonská byla až dosti silna, by ohradu ubránila. Byloť jim brániti jen jednu stranu náspem ohrazenou, kteráž nebyla as delší než 300 sáhů. Zde bylo tedy jen nutno násep náležitě obsaditi; na náspu nalézala se ohrada dřevěná a nad ním vypínala se mohutná rovněž dřevěná věž; toto množství dříví bylo slabou stránkou pevnosti Arkonské, jelikož oheň byl tu nepřítelem velice nebezpečným. Přes to však byla Arkona ve 12. věku pevností znamenitou. Oblehatelé připravovali se na dlouhé obléhání, jakkoliv dle Saxona Valdemar k sv. Vítu velikou měl důvěru,

*) Viz článek Roskile, Lumír 1875 č. 1.

doufaje, že tento svatý, od něhož prý Rujanští jednou odpadli, Rujanu potrestá a Dánům křesťanským vydá. Tito v tehdejších lesích Vítovských — nyní ovšem skoro ani stromečku tam nespatříš — dříví nakáceli a stroje dobývací si zřizovali. Byly to nejspíše vysoké, z několika pater se skládající věže dřevěné, jež na kolech a válcích k ohradě se posouvaly, až pak s věže na ohradu spuštěn padací most, po němž nepřátelé do města vniknouti hleděli; podobnou věží i Jindřich Lev vzal slovanskou pevnost Vurle r. 1163.

Spojení Dánové i Slované již přes 3 neděle stáli před Arkonou a musili se nadáti, že obléhání ještě dlouhý čas se protáhne. Tu prý zcela nepatrná okolnost přispěla k tomu, že věc rychle se rozhodla, že Arkona pojednou padla.

Dne 14. června 1168 odpoledne bylo veliké parno. Král Valdemar ve stínu si hově podřimoval. Dánská pračata trochu blíže k náspu Arkonskému se odvážila a kamení tam metala, k čemuž i Arkonští přiměřeně odpovídali; účastníků na obou stranách přibývalo, až povstal z toho boj. Bojováno ovšem jen šípy, oštěpy a kamením. Tu prý jeden vojín z ležení dánského, jenž až k samému náspu se byl odvážil, — byl to dle staré pověsti jakýsi Pomořan, dle toho i zde Slovan způsobil zkázu Arkony — pozoroval, kterak mezi zemí, jíž Arkonští vchod do brány zatarasili, a mezi branou samou, nejspíš přílišným vedrem, povstala skulina tak veliká, že tam muž vlézti a uschovati se mohl. Shora s věže skulinu tu viděti nebylo; Pomořan byl tam před střelami Arkonských kryt. Jako na zavolání stál opodál vůz se slamou. Rychle prý bojovníci na oštěpích otep za otepí soudruhovi podávali, celá skulina slamou jest naplněna; odvážný Pomořan rozkřesal oheň a slámu zapáliv ku svým šťastně se dostal. Sláma hoří, věž Arkonská chytá. Obležení o tom ani zdání nemají, až kouř prozradil, co se děje. První okamžik byli prý Arkonští zaraženi nevědouce, majíli s nepřítelem neb s ohněm dříve bojovati. Potom vše k ohni spělo; avšak z ohrady nemohli k ohni, z venku pak hasiti bránili nepřátelé. Bojováno kolem ohně. Brzy obleženým i voda došla, hasili prý tedy mlékem; ale tuk mléčný ohni nové dodával posily.

Zvěst o tom brzy došla Valdemara i Absolona, kteří veleli, aby se hašení ohně nepřátelům stůj co stůj zabránilo, ba oheň novými hořlavými látkami dále rozněcován a rozšiřován byl. Zdařilo se. Přízemek věže v jednom již plameni, již i vyšší patra chytají, již klesá svatá korouhev. Touž dobou po celé čáře náspu vojsko dánské hnalo útokem. Valdemar dal prý si z ležení sedadlo přinesti, aby na to pohodlně pohlížeti mohl, jak odrodilí Pomořané s králi svými Kazimarem a Bogislavem v udatnosti a bojovnosti s jeho Dány zápolí na záhubu svých vlastních bratří. Za takové služby král dánský i jeho historik velikou je zahrnuli pochvalou.

Takovým spůsobem dobytí Arkony líčí Saxo; mně zdá se spůsob ten býti pravdě velmi nepodobný, a divím se, že jinak dosti soudní dějepisci němečtí, o věcech těch jednajíce, k nedostatkům vypravování toho neukázali.

V Arkoně na malém místě stěsnáno tolik tisíc mužů, žen i dětí, bojovníků udatných (jak Saxo sám svědčí) něco ke třem tisícům. Strhl

se boj. Někteří jsou sice na náspu, ale málo jich, tak že Pomořan až k věži dolezl nepozorován, a nepozorován takové věci tam prováděl s přáteli svými! Násep byl by asi 800 bojovníky těsně obsazen: a což by byli dělali ostatní? Přece prý však na náspu jich bylo po řídku a na věži není dokonce ani živé duše! Praví se sice, že Arkonští, spoléhajíce na výši věže a v ochrannou korouhev Svantovítovu, věže neobsadili. Ale tu naprosto všecko, co dle Saxona se dálo i čeho pominuto na Arkoně, jsou strategické chyby tak ohromné, že slušně ani mysliti si nelze, aby se jich mohli dopustiti tak chytří a zkušení válečníci jako Ránové. Mám za to, že celá tato slaměná historie jest pouhý výmysl, a že Arkona dobyta jest ne náhodou ale jen úsilným dobýváním, že přese všechen hrdinný odpor Arkonští konečně umačkáni jsou přesilou Dánů a jejich spojenců.

Saxo sám svědčí, s jakou udatností zoufalou posádka Arkonská bojovala. Ač prý oheň od věže i po dřevěné ohradě náspu dále se šířil, ač zástupy útočníků násep ze všech stran ztýkaly: Arkonští tak tvrdošijně prý sobě při obraně počínali, tak smrtí pohrdali, že na hořícím náspu vytrvali, až pod ssutinami spálené ohrady pohřbeni jsou; raději prý zemříti chtěli s pevností pohanskou, než by zkázu její přežili. Při tak urputném odporu ovšem i dobyvatelé nemalé ztráty utrpěli. Saxo pak namáhání dobývajících Dánů proto umenšuje, aby dobytí Arkony tím snáze co pravý zázrak, co patrný trest boží na odpadlíky mohl vylíčiti.

Jediné, co ještě nešťastníky ohněm i mečem zle stísněné neli při svobodě aspoň při životě zachovati mohlo, byla rychlá kapitulace, při které oheň by se byl udusil. Obležení se k ní konečně odhodlali. V ryku bitevním a v praskotu ohně slyšeli Dánové, že jakýs Arkoňan s náspu biskupa Absolona volá. Tento pokynul jemu na místo odlehlejší; tu pak Arkoňan žádal, ať dobývání přestane, aby se o odevzdání pevnosti jednati mohlo. Absolon obávaje se nějaké lsti válečné přivolil jen s tou podmínkou, zdržíli se obsádka Arkonská po celé vyjednávání všech pokusů o uhašení ohně. Svoleno i k tomu. Absolon odebral se ku králi, i svolána vojenská rada; proti přijetí kapitulace nikdo nebyl, v brzku pak tyto podmínky Arkoně jsou postaveny: Socha Svantovítova a veškeré poklady chrámové Dánům vydány, zajatí křesťané beze všeho výkupného propuštěni budou. Slované přijmou křesťanství dle dánského ritu. Pozemků pohanským chrámům patřících užije se k nadání křesťanských chrámů. Slované uznají vrchní panství krále dánského a při výpravách válečných budou jej bez výmluv podporovati. Mimo to obdrží král dánský z každého spřežení volů 40 stříbrných feniků ročně (as 2 zl. r. m., což byl na tehdejší časy poplatek velmi veliký). Co jistotu úmluvy té dá posádka Arkonská 40 rukojmí.

Arkonští vidouce, že na další odpor mysliti nelze, všecky tyto těžké podmínky přijali. Část rukojmí ihned byla přivedena, pevnost sama však až druhý den měla odevzdána býti. Ale všecky tyto úmluvy bez mála v nivec by bývaly uvedeny odporem lupuchtivého vojska dánského. Neb sotva zvěst o přijetí kapitulace po táboře se roznesla, vypukla veliká nespokojenost mezi dánským vojskem, kteréž na poklady chrámové nemalé mělo laskominy a nyní kapitulací přijíti mělo o lup

tak bohatý. Počalo bouřiti se a vyhrožovati, že opustí krále; tento ještě jednou svolal radu vojenskou, v níž Absolon rozhodně žádal, aby při kapitulaci zůstalo. Posud prý útok na Arkonu a vzetí pevnosti velmi obtížno, oheň brání nejen obrancům než i útočníkům, násep i bez dřevěné ohrady posud dost ochrany poskytuje. Dajíli se Arkoně podmínky obstojné, zajisté i ostatní pevnosti spíše se vzdají. Jinak brániti se budou na život a na smrt. Náhledy ty v radě zvítězily, král pak rozhodně vystoupil proti vojsku, jež vyreptavši se, opět ho bylo poslušno.

Potom přijal Absolon ještě ostatní rukojmě, jak se zdá, dítky nejvznešenějších rodin z celého Vítova. Kapitulace platila jen pro Arkonu a poloostrov Vítov, co provincii Arkonskou.

Noci následující byl Absolon ze spánku vyburcován. Rán jakýs přišel totiž ku předním strážím dánským a žádal si mluviti s biskupem, a když byl k němu přiveden, sdělil, že je Granca z Korenice a že byl s pomocnými voji na Arkonu přišel; nyní žádal vrátiti se do Korenice, tam osud Arkony zvěstovati a se přimlouvati, aby na podmínky, jež Arkoně jsou vyměřeny, i Korenice se vzdala; za tou příčinou chtěl míti příměří po tři dny. S dovolením královským Absolon žádosti jeho vyhověl, však dovolil příměří jen jediného dne, obávaje se, že by Slované delšího příměří užili k většímu opevnění Korenice. Umluvili se pak, aby, chtějíli Koreničtí kapitulovati, příštího dne dostavili se knížata Rujanští ku břehu Korenici nejbližšímu; neučiníli tak, že právo na kapitulaci ztratí a pak jen meč rozhodne.

Tak vzešel den velepamátný, den 15. června 1168, sv. Vítu zasvěcený. Toho dne vítězní Dánové vkročiti měli do hradu Arkonského, socha Svantovítova měla býti zničena, náboženství slovanské podťato a z kořen vyvrácen měl býti ten svatý střed, kolem něhož potud slovanský jazyk, mrav a zvyk, slovanská národnost, samostatnost a svoboda se byly soustřeďovaly. Až vyrve se jim zázračné toto ohnisko, rozplynou se Slované jako prvky v obkličujícím je živlu nepřátelském, přilnou k cizáctvu a zahynou na věky, že nezbude po nich památky. Jen historie poznamená o nich, že *byli,* a osamělý poutník, odpočívaje na rumu někdejších sídel jejich, zavzdychne nad osudem bratří nešťastných.

Toho dne z rána dánským plukovníkům — byl to Esbern Snare a Suno Ebbason, oba příbuzní Absolonovi — dán rozkaz, aby modlu Svantovítovu vyvrátili a z pevnosti vyklidili. Dánové obsadili chrám. Kolem stojí davy Arkonských a očekávají na jisto, že bůh jejich v spravedlivém hněvu svém pomstí pych ten na Dánech. Záslony, jež obestírají nejsvětější, jsou odstraněny, a tu zrakům udivených křesťanů zjevuje se bůh slovanský o čtyrech hlavách, roh hojnosti v ruce; meč, sedlo a uzda vedle něho. Již duní rány seker, již bůh naznak klesá proti stěně chrámové. I tato pak opatrně, aby nikdo k úrazu nepřišel, jest povalena, a pak teprvé pohanská modla země dopadla. Saxo vypisuje, jak tu ďábel v šeredné podobě nějakého černého zvířete z těla modly vyjel. Jaké bylo to zvíře, nepovídá; teprvé pověst pozdější vypravuje o krkavci. Marně očekávají ctitelé Svantovítovi nějakého zázraku. Když jim pak kázáno, aby pomáhali modlu z hradu vykliditi, ani tu ještě nikdo se toho neodvážil. Proto cizí obchodníci a otroci

se zapřáhli, a tak co jedni bědují a naříkají a druzí z modly šašky sobě tropí, Svantovít, maje provaz ovázaný kolem krku, z Arkony do tábora křesťanského tažen a tam ihned rozsekán i spálen jest. Spálen jest i jeho chrám. Svantovít žádných zázraků nečinil, naděje a víra jeho ctitelů dýmem v nivec se rozplývala: co muk tu asi prožili ti lidé ubozí ve své opuštěnosti od všelikého božství!

Ku konci snad mnohý čtenář bude se ptáti: kde dlel, co činil, jak choval se po celou dobu velekněz Svantovítův, hrdý soupeř králů Rujanských? Bojoval i on pádným mečem svým za svého boha a za svobodu svého národa? Rozněcoval druhy své k zoufalému odporu? Vrhl se snad i se svatým praporem do plamenů, nemoha přežiti pád svého boha a své vlasti? Či byl jemu drah živůtek, dražší snad než stará jeho víra, jeho náboženství? Byl on to snad, jenž vyjednával o vzdání se pevnosti? Sklonil pak ve křtu hrdou šíji svou před bohem křesťanským?

Historik pohříchu žádných zpráv nezanechal o tom, co po celé dobývání uvnitř Arkony se dálo. Že však Saxo ani po kapitulaci o osobě tak důležité, jako byl velekněz Arkonský, nikde více se nezmiňuje, skoro za jisto míti můžeme, že velekněz nebyl mezi těmi, kteří se vzdali. Mezi těmi aspoň, kteří pokřtěni jsou, dojista nebyl; neboť Saxo nijak by nebyl opominul hlásati světu křesťanskému, jak nejvyšší kněz toho arcilotra Svantovíta konečně křest svatý přijal. A tak pravdě nejvíce se podobá, že velekněz Svantovítův byl mezi těmi, jejichž zoufalé udatnosti a smrti hrdinské sám Saxo se obdivoval.

(Dokončení.)

Král Juan.

Báseň

Antala Staška.

I.

Po břehu mořském šel Juan král;
zahloubán v sebe smuten kráčel,
pod ním se vlnil pěnivý rej,
šuměl a vířil, skály smáčel.
V postavě muže statečný duch,
plameny jiskří z očí tmavých,
myšlenka jakás na čele spí,
propasti střehouc ňader žhavých.
Zpovědník jeho ponurý kněz
s pohledem mračným bral se za ním;
nevšímal si ho ukrutník král,
pohroužen celý zadumáním.
Konečně sedá na skalný břeh,
na západ hledí slunka v moři,

z ňader svých roní unylý vzdech,
v pěnivý jekot jenž se noří.
Kamo až sahá těkavý hled,
všechno se třpytí, leskne, hoří,
moře jak obr drahokam plá
večerní rozechvěno zoří.
V obzoru konci plápolá stan,
z ohnivých růží v nebi moře —
ale kam vrhne zraky své král,
zeje naň smutek, stesk a hoře.

Zpovědník klidně přikročil blíž,
naproti králi stanul tiše,
pohřížil zrak svůj Juanu v tvář,
v duši mu tato slova píše:
„Vím králi dobře, jaký tě žel
počíná svírat, v srdci vířit:
vyčerpals zdroje životních sil,
s rozkoší nelze víc ti hýřit.
Ale znám tvojí nemoci lék,
který ti novou rozkoš podá —
obrať se králi, obrať se zpět,
zničíš tak červa, jenž tě hlodá.“

„Lžeš, knězi, že v mých útrobách červ,
neb že v své moci má mne stáří;
svěží jsem tělem, citem svým mlád,
rozkoší dosud duch můj září.
Duši mou svírá jediný bol,
že není nikdo v světě širém,
kdo by mně láskou nakloněn byl —
samoten bloudím světa vírem.
Jediný člověk, jediný jen,
připoután ke mně srdcem celým,
zhojil by láskou vířivý bol,
zapudil žel můj citem vřelým.
Dejte mně lásku jedinou zas,
nebeskou rosu mému nitru —
zmládnu a vyzvu v zápasy svět,
slunko mé vzplane v novém jitru!“

„Pane můj zanech myšlenek těch,
ničeho více svět ti nedá;
na věčnost mysli, pokání čiň —
jednou tě uchvátí smrt bledá.“
„S pokáním, smrtí pokoj mně dej,
litovat nebudu svých činů,
srdce mé nezná před smrtí strach,
bázně prost zemru aneb zhynu.

Ba věř mně, knězi, že bych si přál
věčností celou život prožit,
líbat vždy dívek růžový med,
do jejich rtů své štěstí složit.
S věčností, smrtí pokoj mně dej,
okamžik jesť mně celým světem,
v něm čerpám lásku, rozkoš i žel,
daří mne citem, žití květem.
Okamžik vezdy majetkem mým,
ostatní všechno pouhé zdání;
v něm se jen leskne života třpyt,
nadšené v něm jen lásky plání.
Poháry lásky dejte mi zpět,
nebeskou rosu mému nitru,
zmládnu a vyzvu v zápasy svět,
slunko mé vzplane v novém jitru!"

„Ve světlé moře, v nebesa hleď,
jak se vše třpytí, leskne, hoří;
a přec tu krásu oku jen lhou —
okamžik jeden vše zas boří.
Země lže vesny lahodný zjev,
hvězdy lhou nebe, světlo, záři,
lásku lže dívky jiskrný zrak,
krásu lže růže ve své tváři.
Všechno, co v smysly udeří nám,
všechno, čím vesmír kolem dýchá,
láska i krása, rozkoš i slast —
hra jest to okamžiku lichá.
Škraboškou celý oděl se mír,
nehodno muže v ni se dívat,
nalézat rozkoš v bláznivé hře,
zdání a klam co boha vzývat.
Králi můj, pane, statný jsi muž,
škrabošku strhni světu s tváří,
mečem tni ducha v kouzelný šlář,
který ti klamu leskem září.
Za rouškou najdeš věčnosti říš,
neznámou, velkou, novou, krásnou,
svobodnou jako myšlenek let,
smyslů kde matná světla hasnou.
Říše to pravdy, kde vládne duch,
hodna jen duchů mocných v letu,
najdeš tam boha, krásu i slasť,
najdeš tam míry luzných květů.
To budiž, králi, pokáním tvým
najíti boha v duši svojí,
nazvi jej jmenem, jakovým chceš —
on ti dá poklid, rány zhojí."

„Jako král říše, kterou již mám,
v neznámé nechci poddaným býti,
spokojen tou jsem, kterou již mám,
kterou mně nikdo nemůže vzíti.
Vířivým tancem život chci mít,
šumět a kypět v smyslech, duši;
takové srdce celá má říš,
nadšením lásky které buší.
Dejte mně lásky poháry zpět,
nebeskou rosu mému nitru —
zmládnu a vyzvu v zápasy svět,
slunko mé vzplane v novém jitru.“

„Láskuli hledáš, láskuli chceš,
otcem buď dobrým svému lidu;
pane můj, národ netýrej svůj,
popřej mu kýženého klidu.“

„Nemluv mi, knězi, o lidu tom,
jehož já nenávidím z duše;
lenivá hmota, starý to kůň,
který jen mrskán ku předu kluše.
Poslyš mne, knězi, chci ti to říci —
jinochem byl jsem mladý já král,
nitro mé plálo pro národ můj,
který jak bůže přede mnou stál.
Nebesa dolů strhnout jsem chtěl,
k životu jeho spoutat ráje,
praporec vztýčit mohutný v před,
na kterém volnost, láska vlaje,
se srdcí jeho starý ten pel
setřít a šířit slasti nové,
založit novou rozkoše říš,
proročtí o níž snili snové.
Jinoch já snil jsem překrásný sen,
a mně se zdálo, že jsem ten král,
smířit jenž vlka s beránkem měl,
jak o něm věštec veliký psal,
že jsem ten král, jenž rozšíří mír,
věčného bude pánem klidu,
ukojí světa bouřlivý vír,
rozdělí nebe svému lidu.
Ale to pouhý klam byl a sen,
okřídlen jenž jsa prchá vezdy,
jakmile činů zasvítí den,
stíraje s nebes ducha hvězdy.
Sotva jsem počal myšlenky své
měniti v skutků říši pevnou,
reptati nejprv jal se tu lid;

až se i zbouřil v zpouru zjevnou.
S trůnu mne svrhnout, zabit mne chtěl,
musil jsem bránit žití svoje;
rozhodla spor náš silnější pěsť,
rozhodly pro mne lité boje.
Chtělli jsem život zachránit svůj,
prolévat krev jsem, vraždit musil;
s bolestí v srdci, raněný v něm,
sklamaný sen co jest, jsem zkusil.
A přec tím nebyl vyhojen klam,
v nějž jsem měl duši pohrouženou;
počal jsem opět běžeti v před
myšlenek svojich za ozvěnou.
Oblažit lid jsem poznovu chtěl,
vymanit z pout jej staré plísně,
stavěti slastí růžový stan,
v němž by moh zapět volné písně.
Bláznivý lid však nepojal mne,
kaly, v nichž válel duši svoji,
nazýval zlatou svobodou svou,
ochoten pro ni vezdy k boji.
A že již zjevně bouřiti se
neměl ni chuti ani moci,
potají na mne spiknutí kul,
o život můj mně bažil v noci.
Třikráte ostří kmitlo se dýk
nad mojím napřažené žitím,
třikráte vrahům selhala zbraň,
jejížto body dosud cítím.
Seznal jsem, lid že divoká zvěř,
již musíš jmout neb ubít zbraní,
jav ji pak v kleci železné mít,
železem mlátit, soužit daní.
Seznal jsem, jeho srdce že jest
hluboké, bouřné, černé moře,
a v něm že potvor loupežný skryt,
který tam na dně brázdy oře.
Jediné perly nenajdeš tam,
perlou jen božské víno hraje,
jediné kvítko nepučí tam,
v dívek jen srdci kvetou máje.
Dívky a víno jediný svět,
který mne vábí něhou svojí,
v tom světě skupen rozkoší stan,
který vše slasti v sobě pojí.
Dejte mně lásky poháry zpět,
nebeskou rosu mému nitru —
zmládnu a vyzvu v zápasy svět,
slunko mé v novém vzplane jitru.“

„Králi, můj pane, vyslyš i mne
zastance ztýraného lidu:
nechtěl jsi šířit blaho a slast,
hýření pouhé, strast a bídu.
Blaho mu měřils rozkoší svou,
a co ti bylo milou slastí,
měl se i národ opájet tím,
se sebe staré zvyky střásti.
Vše co mu svaté na věky jest,
vyrvat jsi chtěl mu z jeho duše,
samého boha vyhnat jsi chtěl,
zákony lidských srdcí kruše.
Všechno i srdce změnit jsi chtěl,
lidi dle svého obrazu tvořit,
postavit vetché zákony své,
odvěčná práva ničit, bořit.
Zbouřil se lid, jejž v nenávist vzals,
hýříš teď sám, dřív s ním chtěls hýřit;
kol tebe podlý pochlebců dav
pomahá tobě mučit, vířit.
V celé však dalné državě tvé
není kdo láskou lnul by k tobě;
proklíná lid tě v okovech svých,
tobě i malé klne robě.
Zanech již, zanech činů těch svých,
otcem buď dobrým svému lidu —
pane můj, národ netýrej svůj,
popřej mu kýženého klidu.
Na moři deskou králů jest trůn,
hromů blesk hrozí shůry z mraků,
a dole jeČí propasti vod,
šklebivých plny jsouce draků.
Nad tebou visí ohnivý meč,
pamětliv budiž toho králi;
hrozné tvé činy, hýření tvé,
v propasti bezdné trůn tvůj svalí.“

Hněvivě okem zajiskřil král,
děsivou chmurou pokryl čelo,
rychlostí blesku na skále vstal,
hněvem se celé tělo chvělo.
Tasiti chtěl již břitký svůj meč —
kněz upřel na něj zraky svoje,
až proběh krále studený mráz,
tlumě v něm hněvu bouřné zdroje.

„Vezmi svůj život darem si zpět,
smrti ač hodens práva řádem —
však zpupný knězi, nikdy mně víc

nehrozi mého trůnu pádem,
sice tě v moře vrhnouti dám,
sám abys prvé zkusil draky,
kterými nyní hrozit mně chceš,
vzpíraje na mne temné zraky."

Nastalo ticho; don Juan král
po břehu zase dále kráčel,
pod ním se pěnil vlnivý rej,
šuměl a vířil, skály smáčel.
Kypělo moře pod ním i v něm,
myšlenky chmurou lehly v čelo;
nepokoj v nitru, ve tváři boj,
kolem i vnitř vše mutem vřelo.
V obzoru konci plápolá krev,
ohnivé žíhy rdí se, lesknou,
jako by poutem krvavý pruh
objímal zemi chvějnou, tesknou.

Poznovu stanul don Juan král,
rozsáhlé proběh zrakem moře,
obrátil pak se ku knězi zpět,
z jehožto tváře zelo hoře.

„Nuž tedy rci, co činiti mám,
bych vrátil blaho svojí duši,
bych smířil ňader plamenný žár,
z poklidu jenž mně štve a ruší,
bych skrotil lid, tu divokou zvěř,
nemusil se ho báti stále,
bych našel v světě někoho tom,
kdo přec by miloval mne krále."

„Pane můj mocný, toť rada má:
nejprvé navždy přestaň hýřit,
zažeň ten podlý pochlebců dav,
přestaň i krutý postrach šířit.
Vezmi si ženu, zanech však žen,
s jedinou družkou spoj se v žití,
obrať svou lásku k lidu i k ní,
tak bude klid v tvém srdci dlíti.
Abys však družku našel si ctnou,
vydej se v cesty beze druhů,
nepoznán projdi celou svou říš,
ženu si hledej v lidu kruhu,
jež by nevědouc, že jsi ty král,
přilnula k tobě citem vřelým,
nezištná, čistá, obětovná
pojala tebe srdcem celým."

II.

Kolkolem prostřen květnatý luh
protkaný veletoků proudem řásným;
oblohy modré lahodná tvář
blankytem prostor vyklenula jasným.
K zemi svůj chýlí safírů hled,
tak jako k dítěti se máti sklání,
jeho když milý půvabný vid
na rty jí vyluzuje pousmání.
Však mezi oba vetřel se vrah,
a mezi nebem i tím zemským rájem
pekelným davem šibenice zjev
trčí a pne se vzhůru dálným krajem.
Okován hrůzou uštvaný lid
k nebesům modrým pohlednout se bojí,
neboť kam vrhne plachý svůj zrak,
smrt černá rozepíná náruč svoji.
Proto vždy dolů klopí svůj hled,
nemluví, nezpívá i sotva cítí —
stálet mu víří v útrobách strach,
s nebe že pohromou naň smrt se řítí.

Probíhá král ten daleký kraj,
tíž padla v duši tumanem a vírem;
veškerý smutek, veškerý bol,
rozmetán jenž se hemží v světě šírém,
spojiv se shlukl valem se v něm,
v jeho si temných ňadrech ruce podal,
tančil tam v bouři divoký rej,
rozrýval nitro, klal a rval a bodal.
Každý ten smutek, každý ten bol
myšlenky ze svých končin přivál jiné,
kypí i žár i třeskutý mráz,
z každého kroku jiný cit se line.
Zdá se, že vír mu roztříští hruď,
v končiny různé rozmetá mu duši,
rozvěje city v oblaků mír,
pod černou tíží jeho srdce zkruší.
Touží a touží, sám neví kam,
jako by rozplynout se ňádra chtěla,
v bezmezné světy nesl jej proud,
v jehož se vlnách celá bytost chvěla.
Lidského srdce všemocný král,
všemocný bol, ten vládce ducha světů
rozhalil z mlh svůj pošmourný trůn,
pozdvihl hlavu ve vírném tom změtu.

Panoval sám teď velvládou svou —
na sobě nese Juan jeho břímě,
a ono tlačíc silou jej v zem
rozkrušit chce mu davem ducha týmě ....

Řeka svůj valí dumavý proud,
sluněčko zhlíží v hladině se její,
na březích bují chladivý keř,
vlašťovek hejno kolem těká v reji.
Umdlený Juan ukryl se v stín,
a z keřů v oblohu se dívá jasnou,
jak by chtěl tamo vydechnout bol,
proměnit v oblaků je řízu řásnou.
Po lásce touží plamenná hruď,
myšlenka probíhá bezedné nitro,
dívka že spasit mohla by jej,
probudit v ňadrech nové zory jitro.
Odvrátil z modré oblohy zrak,
vnořil jej v klidné řeky světlé tůně,
za ním i city vrhly se v proud,
chtíce své žáry schladit v jeho lůně.
Utopit chtěl je — marný však znoj,
kypěly, šuměly a vřely vírem —
kolemkol ale daleký svět
třpytil se v barvách, dýchal sladkým mírem.
Do ticha povil krajinu žár,
odepjal vánek letnou peruť svoji,
chvěje se jenom osyky list,
a jako roztoužený cit se rojí.

Z dumavé touhy zbudil jej šum;
ukryt jsa v houšti, skrz ni spatřil děvu,
na břehu ana stanula tam
v mladistvě lepém, libodechém zjevu.
Rychle se kolem ohledla kol,
krůpěje potu řinuly se s čela;
nikoho jarý neshledl zrak,
počíná svlékat skvostná roucha s těla.
Bělostné ruky půvabný hyb
klade je na zelenou trávu břehu,
otvírá jejich závistný stín,
odkrývá skvoucích údů luznou něhu.
Pokojně spouští dolů svůj vlas,
a ten se čeří v zkadeřených proudech,
jsa jako slunka zlatého zář,
vlně se jemně po bělostných oudech.
Postať tu Hery, Athény zrak,
bohyně pěnorodé půvab zjevu,
souladu vínek vrcholem krás

ovinul luzným kouzlem lepou děvu.
A již se vrhá v líbezný chlad,
vodice s úsměvem ji jímá v sebe;
kolem ni šplouná vlnivý rej,
laškují ptáci, směje se i nebe.
Ona si v chladné vodici hrá,
a pak jak Afrodita na břeh stoupá,
dívá se ještě v zrcadlo zpět,
v němž její obraz vlní se a houpá.
Odít se chce, však nevidí rouch,
kolkolem nic než keř a bujná tráva;
ticho vše — nikde neslyšet zvuk,
o břeh jen odráží se vlna hravá.
Proběhly oudy bázeň i stud,
ruměnec pokryl tvář i půvab čela,
tak jako kdy by lilií pláň
v sněžném se lesku náhle ohněm rděla.
Hledí i hledá — marný však znoj;
na zemi klopí oko v tklivém bolu,
z blankytu jeho perlivý třpyt
zachvěv se padá horkou slzou dolů.
Hlasitě pláče, hlasitě lká,
usedla na koberec bujné trávy,
ovijí vlasy jarost svých vnad,
skrývajíc půvab v proud jich zlatem žhavý.
V rukou svých roucha přináší král,
a k ní je klade v zeleň bujné trávy;
odvrací zraků divoký žár,
tlumí v svých ňadrech bouřných citů davy.
Rychle se dívka odívá v šat,
na lících plane dosud zážeh rdivý,
lazurné oko sklopuje v zem,
hlas mužský slyší plamenný a divý:
„Světlo ty jasné na nebi mém,
na něž má duše celý život ždála,
o tobě snil jsem celý svůj věk,
ve mraku slunkem přede mnou jsi stála.
Nepustím tebe s oblohy své,
připoutám osudy své k tvému kolu,
navždy jsem tvůj, veď kamkoli chceš,
porvi a nes mne k rozkoši neb bolu.
Kdokoli vyjde v žití mně vstříc,
miluje mne neb mocně nenávidí,
nikomu nelze lhostejným být,
k lásce neb hněvu silou nutím lidi.
Na rtech tvých osud spočívá můj,
pošli jej slunkem aneb blesku kmitem,
rci, zdali v tobě nenávist plá,
anebo láska zorných růží svitem.“

Ještě víc k zemi sklopila zrak,
jakoby čísti slova v trávě chtěla,
pravila tichým šepotem pak,
ana se tvář jí ještě více rděla:
„Váže mne poutem strašlivý slib,
nikoho nesmím něhy láskou dařit,
přísaha skryla ňadra má v led,
v zárodku musím každý cit jich zmařit.“

Uklonil Juan před ní se v zem,
objímá kolena jí žárnou rukou:
„Nepustím tebe, vyslov mně vše,
pověz, co spoutalo tě takou mukou.“

„Otec můj Javan vévodou byl,
vévodou mocným, oblíbencem krále;
láska však jeho jest jako stín —
v nemilost padl otec nenadále.
Odsouzen k meči katovu jest,
jediná vyplněna jeho prosba,
mne by svou dceru obejmout směl,
prv než se sřítí osudu naň hrozba.
V žaláři temném, v samotě tam
pojav mne v náruč žádal slib můj svatý,
žádný že muž mým nesmí se zvát,
ukrutník pokud, král ten všemi klatý
vládnouti bude, týrati zem,
tížiti národ tíhou můry divé,
v zločinech ruce broditi své,
hasiti žízeň tokem krve živé.
Otci jsem dala svatý ten slib,
na hrobě jeho potvrdila znova —
k úkolu pomsty určila mne,
k životu pošmournému ta má slova . . .“

III.

V pochladu milém háje stinného
s Juanem Kora mezi kvítím sedí,
dávno již zapomněla na svůj slib,
Juanu v oči jak v své nebe hledí.
Tamo se tajně schází s neznámým
v útulku skrytém mezi houštím lesa;
spoutal ji muž ten silou duše své,
v neznámý kraj ji na perutích nesa.
Doma však vdova máti v samotě
o pomstě myslí nade králem vrahem,
nevědouc, že on sám tak na blízku,
dceřiny kochaje se lásky blahem.

V pochladu milém háje stinného
v zeleni bujných trav se Kora zhlíží,
vedle ní Juan s čelem pochmurným
vzpomínek doby zašlé nese tíži.

„Miláčku můj, jen pohleď kolemkol,
všechno se usmívá v té jara báji,
pod námi květ a zeleň bujivá,
nad námi ptačí rej se rozpěl v háji.
Travinky každé stéblo chvěje se,
z každého květu slast se něhou řine,
všechno si hledá druha rozkoše,
miluje, tulí se a kolem vine!
Miláčku můj, sem polož hlavu svou,
na prsa má slož vzpomínek svých stánek,
teplé mé srdce promění je v dým,
oblakem jasným rozvane je vánek.
Vyklenu lásky nebe nad tebou,
blankyty lazurové v duši tvojí,
sypati déšť z nich budu něhy své,
jež kanouc v nitra kalich bol tvůj skojí.“

Vděčně k ní Juan zraky pozdvihl,
ona se v jeho temném oku zhlíží:
„Již pak mi odhal roušku tajnosti,
jež na tvé duši ležíc i mne tíží.
Pověz, kdo jsi, a kde jest domov tvůj,
kdo tobě otec, kdo jest tobě máti,
zdali máš bratry aneb někoho,
jehož bys přítelem svým mohl zváti.“

„Nemám ni bratra ani přítele,
matka i otec dávno leží v hrobě;
pryč se mnou pojď a všechno uvidíš,
domova svého kraj ukážu tobě.
Na břehu mořském lepé sídlo mám,
bez počtu štíhlých věží, báně zlaté,
kam pohlednou jen oči, všude třpyt,
jímž se i moře leskne vzňaté.
Dům svůj jsem opustil, bych hledal choť,
našel jsem tebe v nejkrásnějším květu,
mám srdce tvé — o pojď, buď chotí mou,
já věnec růžový ti v život vpletu.
Neváhej, rychle odtud se mnou spěj,
dvě říše pokoří se tobě široké,
a třetí budeš míti v srdci mém,
jež dosud bylo prázdné, pusté, siré.“

„Miláčku můj, mám matku ubohou,
beze mne zoufala by opuštěna,

nemohu samotnou jí nechati,
hrob by jí vykopala náhlá změna.
Způsob však jiný vím, bych byla tvou;
vydobyt musíš mocí ženu svoji,
smířiti za mne v hrobě otcův hněv,
který jen velikým se činem skojí.
Srdce mé často lítost pojímá,
slib že jsem lehkovážně porušila —
miláčku můj, mou za mne vinu shlaď,
vím, že ti rekovná jest dána síla,
vím, že jsi muž, jejž zdobí chrabrý duch,
jediný ty jen vykonáš ten skutek,
jenž tobě slávu dá a pomstu nám,
uvolní vlast a skončí lidu smutek.
Pátý až přijde den, přijď v zámek náš,
uvidíš ženichů mých množství celé;
chladné k nim srdce mé, tím větší však
prosby a naléhání vřelé.
Uslyšíš tam, co tobě konat jest,
hrdinským činem choť bys dobyl svoji —
zvím, zdali láska tvá jest veliká,
tak jako ta, jež srdce mé s tvým pojí!"

(Pokračování.)

Sáša.

Z N. Někrasova přeložil

Hynek Mejsnar.

(Dokončení.)

III.

Předloni jsem, z našeho jda kraje
sousedky své staré objímaje,
pamatuji, věštil Sášince
muže, děti šťastné mamince,
dlouhý věk bez stesku, sužování . . .
však se po mém nepovedlo přání!
V strašné bídě najdu staříky,
o Sáše pak slyším kroniky:
Velkopanský dvorec s pět set kroků
prázden stál už čtyřicet as roků;
předloni se v dvůr ten vypravil
statkář a též k nám se zastavil,

příjmením: Lev Aleksejič Kulík,
dvorný, s čeledí — — —,
útlý, bledý. Hleděl kukátkem,
na hlavě to zelo holátkem;
byl to ptáček ruský, přelétavý:
„Já jsem nyní v cizině byl — praví —,
mnoho vídal velkolepých měst,
siných moří, mostů, vzdušných cest;
tam je všeho rozkoš, vrchovatně;
však mi peněz posílali špatně.
Přišed na Rus cikánů zřím stan,
tu mně jedna dala talisman,
o slavné mně četla budoucnosti.“ —
Se staruchou já se divil dosti,
Sáša smála se, on smál se sám . . .
Začal často docházeti k nám,
začal chodit, rozpráveti s Sáší,
pošklebovat nad přírodou naší —
na světě prý jest zem taková,
kde je vesna věčně májová,
kde i v zimě na balkonech hrají,
na slunci tam pomeranče zrají —
počne on si, hlavu nastavě,
smutného cos čísti zpěvavě,
věru znělo to jak píseň bolu . . . .
Bože, což se namluvili spolu!
Nedost toho: on jí knížky čet,
učil špulit po francouzsku ret.
Jako by je cizí hoře bralo,
stále hloubou: čímže se to stalo,
že již tolik věků lidský tvor
málomocen, nešťasten a chor?
Avšak — hlásá — neslabněte hnětem:
slunce pravdy vzejde nade světem!
a své čaky na potvrzení
řeřabovkou starou ťukne s ní.
Sáša přitom — odbyti ho nechce —
pysky smočí, jen tak lízne lehce;
hříšní lidé, my též ťukli mu.
Jal se loučit s námi na zimu:
dosti prý tu nachytal se lelků,
buďte zdrávi, dobré duše, v celku,
požehnejte, padla hodina!
Pokřížil se, odjel hrdina . . .

V první čas se smutek chytil Sáše;
nudilo ji obcování naše.
Či to byla věku ozvěna?
divná se s ní stala proměna.

Nudny písně, pohádky a zkázky.
Přišla zima — nudny sáňky přástky.
Dumá jak by v hlavě bujaré
větší byla starost nad staré:
knížky čítá, kradmo slze roní,
píše listy jen a tajně cloní.
Knížky skládat sama začala —
konečně vám vtipu nabrala!
Ptej se co chceš, poví, zjasní brzy,
hovor s ní tě nikdy neomrzí;
dobrodušná — také dobroty
neuvidím jakživ jako ty!
Kde kdo chudák — přítel její větší:
krmí, laská, neduhy mu léčí . . .
Devatenáct jí tak prošlo let.
Žijem blaze, nikde stesk a hnět.
Tu zas soused, slyšíme, že přibyl!
Ano, přijel, k obědu nám slíbil.
Ó jak po něm Sáša toužila!
V jizbu čerstvé květy vkouzlila,
knížky svoje uložila správně,
oděla se prostě, a jak vábně,
vyšla vstříc mu — jako bleskem hnut
stanul soused všecek uhranut!
Jaký div! vždyť v poslední ty časy
rozvila se do podivné krásy,
v líčku zahrál ruměn bývalý.
Z něho stal se mrzout zsinalý . . .
Vše cokolvěk dělala, co četla,
ihned Sáša jemu rozpočetla;
nepřišly mu navděk výklady!
Odporovalť on jí: my tady
jako schvalně, hloupě klábosili!
moudří lidé jinak rozsoudili —
lidský rod je zakrslý a zlý . . .
bodejž zhynul, zhynul, zhynuli! . . .
Co tu mluvil, pro náš rozum svízel,
klid a pokoj nyní z domu zmizel:
vždyť už Sáša v sedmnáctý den
teskní, blouzní jako v těžký sen!
Knížky své tu trhá, tu zas vítá,
hostli přijde, hovor opomítá.
Jednou přišel: mužík chuděra
Sáše říkal řádky do pera,
mimo to dvě neduživé babky
přišly prosit o nějaké travky.
Díval se a žertem řekl nám:
„Nové hříčky novým dětinám!"
Sáša vyšla beze slova, vzdora . . .

On chce k ní, ta odmítá: „Jsem chora.“
Knížky poslal — čísti nechtěla,
a je zpátky zaslat velela.
Smutí, pláče, ku modlení kleká —
on pak hlásí: „Hodlám do daleka.“

Přijde Sáša — s ním se rozloučí,
v komůrku svou hned se poroučí.
On jí, pán bůh s námi, poslal psaní.
Hříšní lidé my jsme polekaní
dřív je sami přečtli fortelně:
podával jí ruku zřetelně!
Na počátku Sáša odepřela,
potom už nám psaní rozevřela.
Přemlouváme: Ber si ženicha,
mlád je, bohat, člověk nelicha.
„Nechci, ne“ — však sama nepokojna,
jednou řekne: „Jsem ho nedůstojna“ —
tu zas: „Nehoden on: zváhavěl,
zlý je, chmurný, duchem ochaběl!“
A jak odjel, hůře si naříká,
listy jeho líbá, čítá, vzlyká . . . .
Co to značí, pověz příteli!
chcešli, pohleď, jak se svízelí . . .
Dlouholi pak bude tak se kálet?
nemá si už zpívat smíchy válet,
či jen smrt se jí už zavděčí?
Řekni nám: je člověk člověčí,
aneb jakýs čarodějník — škůdce?
nebo sám snad je to ďábel svůdce? . . .

IV.

Dobří lidé, nechte žaloby!
Brzo vše se změně podrobí:
spraví se zas Sáša — bůh pomůže . . .
očarovat nikoho nemůže:
On — jen jak pak bych to vyklopil,
by váš rozum dobře pochopil . . .
Zvláštní lidi, prapodivné plémě
tímto časem rodí naše země.
Běs to není, ďábel pověký,
hrdina to (slyšte) souvěký!
Knihy čítá, jen po světě slídí —
po obrovském díle jen se pídí,
arciť statky otců spořivých
zbavily ho trudů mořivých,
pustiti se v ušlapané dráze
lenost vadí, osvícená fráze.

„Nepromařím duše mohutné
od titěrné práce, kormutné:
buď pod tíží vlastní jarosíly
padnu žertvou časné do mohyly,
neb se zaskvím hvězdou východu —
světu získám (jářku) svobodu!“
Co pod rukou, to mu proti chuti,
to on maně, mimochodem zrutí.
Víte, v čas náš velký, dozralý
knihy nejsou za žert: odhalí
všecko zlé a plané, nepodstatné,
nedají však síly blahodatné,
nenaučí z hloubi milovat . . .
Dílo věkův těžko spravovat!
Vše co vznešené a ušlechtilé
srdci jeho přístupné je, milé,
jen mu vášeň, mocné nadšení
k slovu schází, k skutku zdaření!
Láskou plane, nenávistí hoří,
ale v skutku — hmyzu neukoří!
Ba že prý mu lásky milozjev,
hlavu spíše bouří nežli krev!
Co mu kniha řekne na včerejšek,
to si v duši lehne na hořejšek:
věřit, nevěřit — to zbytečně,
dokázáno jen když výtečně!
Duši ničím vlastním nezahřívá,
co sžal včera, to dnes rozesívá,
neví dnes, co zítra sežne as,
ale jistě půjde k setbě zas.
Toho smysl prostý zní a pravý:
rozprávkami že věk tráví zdravý;
chopili se díla — po starém!
Tehdy svět je vinen nezdarem;
jak jen křídla poochabnou matná,
chuďas křičí: práce marnotratná!
Na to jak se vztekle rozšlehne,
orel když si křídla přižehne . . .
Rozumíte? . . . Ne! Nu, škoda malá,
jen když pojme Sáša zuboželá!
Na štěstí se nyní vtípila,
že se vůli jeho vzpříčila,
ostatní vše časem dovyspěje . . .
vždyť on přece dobré símě seje!
Co jen kročíš, v naší plosině
tuhle vršek, tam jsi v roklině:
v letní dobu bez vody jsou zmoly,
sluncem zprahly, písčity a holy —
v podzim bláta, v zimě návěje;

ale sečkej: z jara zavěje
z teploučkého kraje — — — —
Žárné slunce sněhy roztopí,
řeka břehy svoje překlopí —
cizí vlnou kolem rozleje se,
hrdě směle po kraj nabere se
bídná rokle . . . Jaro odlehne,
slunce zas ji do dna vyžehne,
však už zraje v nivě promočené,
co tam splákly vlny vypůjčené;
žeň je slavná . . . Nedotknutých sil
mnoho soused v Sáše probudil . . .
Jak jest řeč má chytrá, divotvárná.
Přátelé, jest — věřte — blahodárná
každá bouře duši panické —
v bouři sílí srdce mladické.
Čím se dítko vaše více kruší,
světlej, krásněj rozbřeskne se v duši:
zrnko padlo v dobré půdy spod —
zaleskne se v slunci zdárný plod!

Za ranních červánkův.

Román

od

A. V. Šmilovského.

Den toť život. Život jednotlivcův, národa, člověčenstva. Ze tmy vycházíme, do tmy nezacházíme. Slunce toť láska. Slunce vesmír, láska člověk. Všeliký život na nebeských tělesích ze slunce se rodí. Pod zrakem bohoplodivé síly jeho rozchvívá se země rozkoší, vznímá se láskou, počíná a rodí. Co země, to ostatní planety. A láska plodí a láska rodí vše, v čem lidské bijí tepny, v čem pryskají elektrické myšlenek jiskry, kupící a hromadící se a splývající v světla, plameny a žáry v hlavách povolancův a vyvolencův. A tisícové a miliony rozžíhají na nich svá vlastní světélka, ohřívají se na nich, živí se jimi jako robata na prsu mateřském, a čerpají nadšení z nich. Na žáru nadšení přetvořují pak a formují pozemskou hlínu v křišťály a démanty, v nichž uzavřena kouzelným klíčem duha odvěčných paprskův. Hoďte křišťály ty v bahno a bláto, křišťály ostanou. Naskytnou se účinné ruce, vytáhnou je, očistí, oleští znova. Zatřpytí se opět původní, odvěčnou září zaskvějí se a svítí, že hliněným pozemšťanům oči přecházejí, že tmy, jež úsilno po staletí nastrojili, trhají se jako ta mračna a ty mlhy noční na obloze, kdy rozhořívají se červánkové ranní. Svítá, roze-

dnívá se. Den! Jiní se rozehřeje, ptactvo se rozepěje, zvěř se rozbíhá, člověk, národ, lidstvo rozmyslí se, rozhovoří, rozhýbe se k vážné práci, k svatému dílu. Život! Den jest život. Kdo člověk, kdo národ, žíti mu jest svým během vlastním, svým určením. Nemluvně odroste peřince, dítě rodičům a chůvě, chlapec škole, jinoch lesklým bludům a sladkým nesmyslům, národ poručníkům svým, lidstvo tyranům železným a krvelačným. Muž, žena! Žijí, plodí a rodí v budoucnost, u věčnost. A národ zvláštní žen a mužů snětí! I jemu jest žíti, ploditi, roditi v budoucnost, u věčnost. Kdo tomu nevěří?! Hliněný pozemšťane z té zimničné po chlebu, slávě a rozkoši honby! Rozpadneš se, rozejdeš v prach a dým, jejž větry rozvanou, roznesou, zanesou. Seschneš se v nic, v málo více nežli nic! Nevyhraníš se v křišťál, v němž jiskra zavřena od věčnosti. Sursum corda habemus ad dominum! Bude den, život . . .

V dvořaně knihovny národního našeho musea v Praze, v níž na odiv vyloženy jsou nejvzácnější slovesné památky naše, rukopisové Zelenohorský a Králodvorský, visí v levo od učeného hraběte Kašpara Šternberka podobizna muže starce roku 1821 poctivým štětcem Kadlíkovým na plátno vybásněna. Často stával jsem před ní a hledíval do těch průzračných modrých očí, v nichž věhlas i ráznost, hrdé vědomí i dobrotivost tak dojemně se objímají. Pilná a tuhá duševní práce, nadšená ideami božskolidskými, položila na rysy a čáry podlouhlého toho obličeje ráz ušlechtilé přísnosti i milovábné lahody. Není to pouhý upocený badatel a suchoparný učenec, jest to vlastenec, lidumil, demokrat par excellence, ne takový jenž skvělými frásemi sebe i jiné živí a opíjí, aby sám brán byl na slovo a snad i proslavil se vyzývavě dobývaje utlačencům práva i svobody: jest to demokrat, jenž ustlal v srdci svém teplé místečko člověčenstvu a bezhlučně, tiše a skrytě pomáhá i působí, by šířila se a pevnila na vratké půdě životní pravá lidskost. A pravá lidskost jest království boží na zemi.

Hlava, o níž mluvíme, podobá se silně hlavě císaře Josefa II. a v novověkých našich dějinách zběhlejší čtenář snadno uhodne, že mluvíme o ctihodném patriarchovi nové naší literatury, o Josefu Dobrovském. Národní vděčností svou, jež u jiných národů téměř již do přísloví vchází, zapomněli jsme a zapomínáme i na tohoto bohatýra duchem, jako jsme již v rum nepaměti pochovali mnohé jiné dobrodince své. A přece bez jeho práce a píle nebylo by novověké naší mluvy a literatury a národnost naše tlela by snad posud v prachu . . .

Přišed za svým povoláním na Šumavu měl jsem kollegou muže, silně již k stáří se chýlícího, jenž za chlapeckých let Dobrovskému při oltáři ministroval a leccos nového i zajímavého mně o něm povídal. Později seznal jsem starce starosvětského a hovorného, jenž snad posud na živě a již za dob Dobrovského kaplanem byl v Polini u Chudénic a patriarchovi našemu obcoval. Dotýkáť jeho Dobrovský i v korrespondenci své k Hankovi. Z hovorných jeho úst slyšel jsem více a ještě zajímavějších věcí. Jiných dobrých zrnek nasbíral jsem si z úst obyvatelův panského územíčka, na němž Dobrovský mnohé měsíce v první čtvrtině našeho století trávil. Znaliť jej buď osobně, nebo z doslechu. Mimo to poznal jsem na vlastní oči důkladně dějiště naší pověsti.

Všecky ty dosti různobarevné nitky spřádaly a spředly se v duchu mém u více méně jednotný útek. I odhodlal jsem se rozestříti jej před milým čtenářstvem svým, jež zahrnuvši mne již tolikerou přízní snad i tentokráte vděčně přijme z mé ruky sešit listův, jejž tímto důvěrně kladu na čítací jeho stolek.

I.

„Do jakých koncův to s vámi dojde, Mrštino, povedeteli pořád svou? Věru, nevím už, jak vás uhájíme před jemnostpánem vikariusem!"

„Nemám knih, velebný pane. A vy jich každou chvíli tak zostra na mně žádáte."

„Pořád tou starou notou! Malujte si bloudkům straky na vrbě, ale ne mně. Však nechodím k vám na svůj vrub. Mám tak nařízeno od pana faráře, pan farář od jemnostpána vikariusa, pan vikarius od Budějovické konsistoře. Však vy máte i Králickou bibli, i bratrskou konfesí a katechismus, ale zapíráte."

„Podle svého sprostného rozumu mám, velebný pane, za to, že máme zabezpečenou svobodu myšlení i věření. Císař Josef slavné paměti vydal léta páně 1781, 15. dne října, toleranční patent.."

„Toleranční patent sem, toleranční patent tam," přejal Mrštinovi slovo kaplan Fabián. „Duchovním věcem musíme my rozuměti a ne vy. Však jsme od toho. A pak císař Josef vydal leccos, co samo sebou muselo padnouti pod stůl. Takhle lidi v pytli pochovávati, to by spasilo!"

„Není světla bez stínu pod božím sluncem!"

„Jděte mi s hloupými tůčkami! A na krásně, kdy by platil toleranční patent, nejsou v něm zahrnuti pikarti."

„Já nejsem žádným pikartem, velebný pane."

„Ahá, zajel jsem do živého! Dopaluje vás to!"

„Jsem mužem poctivým."

„Toho vám neberu. Nebo kdy byste nebyl spravedlivým člověkem, neměla by vás milostivá vrchnost hajným v Drslavicích."

„Rád to slyším z vašich úst, velebný pane."

„Co je pravda, to je pravda. Proto ale měl byste si lépe vážiti svého chleba a nebýti tajným bratrem."

Kaplan se úkosem a ostře podíval na Mrštinu. Stařec sklopil k zemi oči.

„Pak jste člověk rozšafný, zdravého rozumu a soudu," pokračoval kaplan; „proč ale nedržíte rozumů svých za zuby, proč svádíte jiné?"

„Já nesvádím nikoho."

„Tak! A což Lužický Fráňa, váš zeť? Což jeho rod a sedláci tam? Je to vosk? Myslíte, že máme slepičí mlhu a že nevidíme, že se v Lučicích počíná povážlivě jeviti duch církvi nepřátelský? Však víme, odkud táhne vítr."

„Toť jen podezřívání. Jsmeť všickni děti otce nebeského; jaké myšlení nám na mysl dá, takové máme. Že bych někoho sváděl, tomu odpírám."

„Ejhle rozumy z vašich knih! Jako bych je viděl vytištěné, černé na bílém. A takové škodlivé rozumy rozjídají se jako jedovaté vředy. Tomu musíme na kraj a konec dojíti, sice bude zle. Proslýchá se, že Fráňovic Madlenku, vaši vnučku, rád vidí Tomeš Kudrnovic. Vezmouli se, bude se pajeď rozjídati dále."

Fabián se zamlčel a začervenal. Mimoděk sklopil sám oči k zemi.

Po chvilce pomlčení odpověděl Mrština: „Koho Madlenka ráda má nebo bude míti, toho ať si vezme. V tom je zákon boží!"

„A jed se bude šířiti. Třebas pravda ležela v slovech vašich, nemyslíte na to, že vás a všechny vaše máme za rukou u milostivé vrchnosti."

„Nejím chleba zadarmo, velebný pane. Každý krajíc je poctivě zasloužen. A kdy byste mne vypudili z teplého hnízda, hladem neumru."

„Tak mluviti můžete vy, co ale Fráňa, co Madlenka, budouli pronásledováni?"

„Velebný pane, jste muž a přece saháte na mou slabou stránku. Což bych to neřekl: Madlenka, vnučka má, že mi přirostla k srdci? Vidím v ní já hříšný člověk poklad vzácný a milý."

„Nu vidíte, Mrštino, a přece stojíte na svém, jako ten strom v lese. Člověk není stromem. Má duši, a ta pod záštitou a správou duchovní vrchnosti."

„Prvé ale pod záštitou a správou boží."

„Duchovní vrchnost zastupuje boha na zemi."

„A jisté a spravedlivé svědomí."

„Svědomí je lidské, může klamati."

„Svědomí je od boha, nemůže klamati."

„A jeli svědomí rozum?"

„Rozum není svědomí."

„Nechte si svých výkladův, jsou to pírka do větru. Moudřeji byste jednal, kdy byste mi vydal knihy, kdy byste v neděli přišel na faru a vyznal tam naši samospasitelnou víru. Měl byste svatý pokoj a seděl v bázni boží v tichém hnízdě svém, až vás pán bůh povolá ku své velké armádě. Či se chcete ještě rozmýšleti?"

„Rozmýšlím se. Neboť odtrhnouti se od pravdy, když život tvůj už takořka na kahánku, je věc hodná nejbedlivější rozvahy, nejsvědomitějšího zkoušení."

„Odtrhnouti se od pravdy! Totě rouhání! Přivinouti se ku pravdě, o to běží. Mrštino, Mrštino, více nakládáte rozumu svému, nežli může uvezti. Co pravda, odpovězte k tomu?"

„Co bohu líbí se a co káže svědomí."

„Nechodíte daleko pro odpověď, sáhnete jenom pro ni do kapsy. Co bohu líbí se! Ovšem. Ale tomu učíme my, co bohu se líbí."

„A svědomí to káže i učí."

„S vámi se točí člověk v kolečku. Odkud vyšel, tam zase přijde. Jste nebezpečný člověk, upíráte zjevení!"

„Neupírám, neb zjevení jest od boha, a na člověku jest, čerpati z něho poučení."

„Dobře, dobře. Nemám déle chuti honiti se s vámi v polích za větry. Ani dobrotou se u vás nepořídí, ani hrozbou! Jak si ustelete, tak budete spáti.“

Po těch slovech kaplan Fabián vstal s lavice a měl se k odchodu. Mrština doprovázel jej mlčky přes práh. Na záspí oba stanuli. Byloť viděti, že jeden i druhý tlumí v sobě myšlenky, jež zdráhá se projeviti. Mrštinovi nešlo jen o vlastní osobu, cítilť, že blaho vnučky své a milých příbuzných jaksi dává do sázky. I Fabián měl podle všeho něco více na očích, nežli přiměti starého hajného k tomu, aby vydal mu bratrské knihy a učinil vyznání z víry své. Leč nerozhovořili se více. Stáli mlčky na záspí. Hleděli pod sebe.

Hájovna stála o samotě na konci vsi, při dosti úpravné vozové cestě, vedoucí k Chuděnicům. Naproti ní přiléhala k cestě rozsáhlá louka. Zelenala se podzimní zelení. Bylo po otavách. Šourem po louce, rovnou šňůrou k Fabiánovi a Mrštinovi, ubírala se krokem vážným a zrychleným mužská postava, neobyčejně, téměř fantasticky přioděna. Bylať všecka modra od hlavy k patám. I ty střevíce s přeskami na nohách, i ten klobouk na hlavě byly modry. Kolár na krku svědčil o tom, že jest to kněz. Hlava chodcova měla ráz ušlechtilý, více přísný než jímavý. Z očí hleděly věhlas a důmysl. Husté, geniálně rozcuchané vlasy hrnuly se zpod klobouka. V obličeji měl patrnou podobnost s císařem Josefem. Chůze a všecko držení statného těla jevilo turnyru téměř aristokratickou. Zvláštností bylo, že měl za pentlí na klobouce do kola zastrkány čerstvé lesní i luční květinky, jako by mu byl klobouk torbou botanickou, a že v obou zaťatých rukách držel po mokrém šátku, z nichž chvilkami kapalo. Když se asi na čtyřicet kroků modrý muž k hájovně přiblížil, spozorovali jej oba muži. Kaplan vysekl hlubokou poklonu a Mrština odstoupil uctivě o několik krokův od kaplana a poníženě se uklonil. Příchozí pán, jenž již hodnou chvíli kaplana i hajného měl na mušce, kývl na odvetu zdvořile hlavou. Zastavil se před nimi.

„Krásný podzimní den, dilecte frater,“ pravil příchozí kněz. „Vyšel jste si také jednou do přírody? A takový kus cesty až do Drslavic!“

„Jsem tu za svým povoláním, jemnostpane abbé,“ odpovídal pokorně Fabián.

Místo odpovědi rozhlížel se abbé Dobrovský kolem sebe. Spatřiv v levo od stavení při zahrádce studeň, šel mlčky k ní, pohledl do okovu a pokynul okem hajnému, aby mu čerstvé vody navážil. Hajný mu porozuměl a učinil po přání. Dobrovský namočil do studené vody oba šátky, vymačkal je z hruba a vrátil se opět ke kaplanovi.

„Svatocudná voda!“ prohodil Dobrovský přízvukem ironickým. „To epitheton se impostorovi povedlo! Voda svata jest, příteli, a cudna. To jest: čista, prázdna všech hloupých příměsků. Hloupých, poněvadž lidských. Rozumějte: voda nevybraným zřídlem zdravé a léčivé síly.“

Kaplan se uctivě usmál.

„Nevěříte?“ tázal se abbé.

„Věřím.“

„Apropos! Za jakým povoláním jste v Drslavicích?“

Fabián mu stručně a jasně vyložil, jak mají Mrštinu v podezření, že tajným českým bratrem, a že přišel k němu z rozkazu vikářova, aby mu husitské knihy pobral a jej k tomu přiměl, aby na faře složil vyznání víry katolické. Mluvil po německu, aby mu Mrština, jenž opodál stál, neporozuměl.

Oko Dobrovského se zajiskřilo. Se zalíbením hodil okem po Mrštinovi a pravil: „Audiatur et altera pars, bratře v Kristu. Přenechte tu věc mně; přijdu jí na kloub. Projděte se zatím po vsi a potěšte nějakou nemocnou“ — při posledních slovech pousmál se ironicky — „já promluvím sám s hajným. U zvonice se sejdeme a bude mne těšiti, ráčíteli mou maličkost provoditi k Chuděnicům.“

Kaplan odešel. Dobrovský pokynul Mrštinovi, aby s ním šel do stavení. Byly ve světnici sami.

„Mrštino,“ pravil abbé prostosrdečně, „máteli v chalupě místnost, kam není viděti, sneste mi tam svoje knihy.“

Při tom nespustil oka s oken a mluvil hlasem přitlumeným.

Starý hajný škrábal se v rozpacích za uchem.

„Důvěřujte mi, český člověče,“ pokračoval Dobrovský, „jsem vášnivým přítelem staročeských knih a povídám vám bez ohradky a lsti, že českých bratří stokrát si více vážím nežli všech těch našich kněží za císaře Františka. Bratrská víra je ryzí Kristova víra a zračí se v ní dokonalá lidskost. Teď mne znáte, kde je máte?“

Mrštinovi, jenž bystrého oka svého s Dobrovského nespustil, rozjasnilo se v duši. Nabyl přesvědčení, že učený stařec nemůže lháti. Přistoupil vesele k abbéovi, políbil mu upřímně ruku a zvolal: „Milost· pane!“

„Co tedy máte?“

„Mám pětidílnou Králickou, Samotulský kancionál, historii o protivenství, konfessí, katechismus, Husovu dcerku a kroniku od pana Pelcla.“

„Kde je máte?“

„Zakopány na Doubravě pod bukem. Pod kořáním je tam jeskynečka z kamení. Vláha tam neprorazí. Kroniku mám tuto doma.“

„Není na deskách nic napsaného?“

„Jsou tam čtyři nábožné písně.“

„To je trefa! Dnes máme čtvrtek, v sobotu sejdeme se dopoledne na Doubravě, a ukážete mi. Kněží se nebojte, Mrštino. Beru vás pod svá ochranná křídla, a Dobrovský u pana hraběte více platí než všichni fařářové z panství. Setrvejte, český člověče.“

Při tom poklepal blahosklonně bratrovi na rameno.

„A teď buď s bohem, Mrštino. Na shledanou v sobotu na Doubravě.“

Mrština mu políbil ruku. Dobrovský odešel.

Pod zvonicí čekal naň Fabián s několika rolníky. Tito spatřivše Dobrovského hnali se, aby mu políbili ruku.

„Varte,“ volal jim abbé v ústrety schovávaje ruce za záda, „nebo vás všecky pokropím nesvěcenou.“

Sedláci se potutelně usmívali, Fabián se kabonil.

„Pojďme, velebný pane,“ vybízel abbé kaplana.

Odešli. Za vsí u studánky namočil sobě Dobrovský opět šátky. Pak teprvé dal se s Fabiánem do řeči.

„Mrština je poctivý chlap, ubližujete mu,“ rozpřádal hovor.

„Klame vás jako klame nás.“

„Podezřívání.“

„Račte odpustit, jemnostpane, že odpírám,“ hájil se Fabián. „Mámeli podezření k němu, není věru lapeno z prázdna.“

„Tak? Povídejte, rád uslyším.“

„Asi před třemi lety, okolo všech svatých, stala se příhoda, pro náš duchovní úřad povážlivá. Vzal se v Chuděnicích, bůh ví odkud nemocný žebrák a umřel v sušírně na zahradě u jednoho sedláka. Nota bene: bez zaopatření svátostmi umírajících.“

„Neměl snad ubožák nikoho při ruce, kdo by přivedl duchovní asistenci.“

„Možná, ale my ho nemohli jen tak ledabylo ve svěcené zemi pochovati.“

„To jest: váš farář odepřel mu křesťanský pohřeb?“

„Tak jest, jemnostpane, a myslím, že pan farář jednal zcela správně.“

„Zcela správně,“ podotkl ironicky Dobrovský.

„Kdo ví, jaké víry byl, totiž ten žebrák.“

„Třeba protestant.“

„Třeba žid, jemnostpane.“

„To je jisto, a položiti jeho kosti do svěcené země!“

Kaplan se zakabonil. Po chvilce pokračoval: „Nemohli jsme ho právem pochovati. Nikdo ho neznal z celé vsi. Počkejme nějaký časek, řekl pan farář, snad někdo se nahodí, kdo ho pozná. Ale pátý den byl už žebrák pochován.“

„V posvěcené zemi a ne jako zdechlina za plotem?“

„Račte odpustit, jemnostpane, ale . . .“

„A kdo spáchal ten ukrutný čin?“

„Mrština s tím darebákem, s tím zlodějem Hukalem, co bydlí při rybníce.“

„A to je ohavnost, prolomte se nebesa!“ divil se potutelně Dobrovský.

„Však bylo z toho vyšetřování, vlastně mělo býti, kdy by nebyl excelencpan hrabě se do toho vložil. Řekl: s Mrštinou si to spravím, a Hukalovi dejte jich vysázeti deset na pamětnou, aby toho po druhé neudělal.“

„A na tom zůstáno?“

„Zůstáno. Ale Mrština má od těch dob u nás vroubek. Kdy by nebylo excelencpána, byl by jistě seděl.“

„Ale po druhé to neudělal?“

„Ještě něco horšího, milostpane.“

„Jděte!“

„Račte jen laskavě uvážiti. Asi před rokem, po žních, šli naši procesím na Svatou Horu. Nechvílův Pepík nesl jako obyčejně před průvodem svatý kříž ověnčený dělanými růžemi, které darovaly družičky. Nad Slatinami dohonilo procesí Mrštinu. Šel právě z lesa. Nemohl

se vyhnouti. Zastavil se a sotva prý smekl, aby se mu pleš nenastudila. A při tom se jizlivě usmál. Poutníci to viděli na své oči."

„Snad se jim to jen tak zdálo?"

„Pěkně zdálo; nezdálo. Viděli to."

„Snad se mu chtělo kejchnout?!"

„Račte dovoliti, jemnostpane . . ."

„Neomlouvám ho, bratře v Kristu. Ale jak to vypadlo?"

„Jak to vypadlo! Kdy by se mu to bylo mohlo dokázati! Ale byli v průvodu někteří, již asi s ním drží za jeden řemen."

„To by bylo proň omluvou, že také zbožným, chodíli jeho přátelé na pouť."

„Ó, lidé se umějí přetvařovati; kdo jim vidí do srdce?"

„Máte pravdu. Mnohý by Kristu pánu ukousal nohy a je při tom podšitá liška."

Kaplan se podíval na Dobrovského a zamračil se. Zdálo se mu, že nemíří abbé jen tak do větru a že nemyslí jen ty některé Svatohorské poutníky.

„Tedy se to Mrštinovi nedokázalo?"

„Něco do toho přišlo. Tuším, že pan farář se tenkrát roznemohl. Ano, ano, postonával pak celou zimu. Ale Mrština má od těch dob u nás druhý vrub."

„Všecko hezky, ale tajným bratrem pro to nemusí býti."

„Že je čtenářem, to známo; proč skrývá knihy své?"

„Má historii Pelclovu a ta přece nezávadnou, vždyť má své *imprimatur*."

„Však on má také jiné, zapovězené, pikartské."

„Nemá nic, věřte. A pak je pro svou poctivost i u pana hraběte na slovo vzat."

„V tom je ta klička, že nemůžeme mu přijíti za ruku. Ale konečně vyjde pravda přece na jevo."

„Stará vesta, bratře v Kristu. Pravda přichází a přijde na jevo a třeba zasypána byla Čimborasem rumu, smeteného ze všech koncův světa."

Za té řeči přišli v úvale mezi Doubravou a Ryčajem k mostu, zastíněnému rozložitými topoly. U mostu na kamenu seděl žebrák Koudela, kmet to téměř stoletý, v chudobné hadry oblečený.

„Pochválen buď Ježíš Kristus," volal už z daleka na příchozí kněze. „Smilujte se, dobrodinečkové, nad ubohým starým bídákem. Dejte mu almužničku!"

Fabián sahal do kapsy pro peníz. Dobrovský mu ruku zadržel a dal mu podržeti jeden ze svých šátkův. Na to sáhl vzadu do kapsy kabátu a vyňal hezky velikou koštěnou kostku. Přistoupil k žebráku a podávaje mu kostku pravil:

„Tu máš, Koudelo, hoď si."

Koudela vzal kostku, vrtěl jí chvíli v dlani a hodil ji do prachu na silnici.

„Kolik ti sedlo?" tázal se Dobrovský.

„Pět," odpovídal radostně žebrák.

„Dobrá; tu máš pět krejcarů," pravil abbé a vyplativ žebrákovi pět krejcarů schoval kostku opět do kapsy.

Šli dále.

„Proč to činíte, jemnostpane," namítal Fabián. „Totě divno! Zasloužilému chuďasovi může padnouti jedna a darebovi třeba šest!"

„Kdož vidí žebrákovi na očích, jeli skutečný chuďas anebo přetvařující se šibal? Zdání klame. Tomu dal bych krejcar a on zaslouží šest; onomu dal bych šest a on nezaslouží třeba ani krejcaru. Rozum náš kulhá, bratře v Kristu, a proto ať rozhoduje náhoda a my zůstaneme čisti a neublížíme."

„Ale to jsou hrozné kasuistické náhledy a zásady!"

„Nevidím v nich hrůzy, dilecte frater. Já byl už všeličíms za těch let, co chodím po zemi a myslím. Stavěl jsem a skácel už dost a dost. Proč bych, když už pomálu červům sládnu, nebyl kasuistou? Jakživa rozhodovala náhoda a bude rozhodovati přes všechny Leibnice a Kanty."

II.

Po šedém nebi koulely se chmury. Tvrdý půlnoční vítr hučel opíraje se mocně o stromy při silnici a rozháněje déšť, jenž byl na spadnutí. Poprchávalo. Chvílemi řídčeji, chvílemi hustěji. Od Chuděnic v tu stranu, kde stojí v malebné poloze kaple sv. Anny se hřbitovem těsně při lese, utíkal muž silné, ba hřmotné postavy s pytlem na zádech. Měl velmi na spěch a mířil rovnou cestou k lesu. Byl z hruba oblečen a prostovlasý. Rozcuchané rezavé vlasy rozvlál mu vítr, v očích bylo mu viděti strach a úzkost, kol širokých úst vzdor a odhodlanost. Šlo mu patrně o to, aby dosáhl lesa. Neohledl se ani jedenkráte nechtě ani okamžiku ztratiti. Utíkal k lesu co mu nohy stačily.

V městečku samém byl šumot a hluk. Tlupa mužův ozbrojených holemi, obušky, motykou a lopatou hnala se po silnici od kostela nahoru. I oni měli na spěch.

„Však nám neupláchne," volal kostelník Strouhal.

„Bůh buď jeho kůži milostiv, až ho dostaneme. Však mu kůži vyděláme, že bude míti do smrti polízanou!" zaříkal se druhý, podle všeho panský oráč.

„Neprodávejte telete, dokud nemáme krávy," bručel třetí, dle kroje a stroje panský dráb. „Jen z ostra ku předu, braši. Dostihneli ten lotras lesa, ďábel aby jej honil!"

„Tak, tak, Vojtíšku," clili mu někteří barvu. „Vezměme nohy na ramena."

Přiběhli na vrch za městečkem. Stanuli chvilku, pohlíželi k lesu.

„Tamhle běží ničema!" zvolal oráč. „Do lesa má, co by kamenem dohodil."

„Proklatý otrapa! Za ním, za ním, alejemi!"

Dali se ořechovým stromořadím, jdoucím ke kapli Svatoanenské.

Pronásledovanec zatím dostihl lesa. Oddechl si, ohledl se. Usmál se posupně. Bystré jeho oko zahledlo tlupu jej pronásledující. Dal se znova do běhu, v pravo do houštiny.

„Hoňte si mne, trulanti,“ pravil sám k sobě, „však vám tenkrát vytru zrak!“

Udělal sotva dvacet krokův. Zarazil se. Z šera lesního vynořila se modrá postava mužská. Zastoupila mu cestu. Zloděj se vzpamatoval.

„Vari z cesty,“ vykřikl, „sice udeřím,“ a rozpřáhl pravici k ráně.

Modrá postava neustoupila ani o vlas, ale mrštila mu zrovna do očí mokrý šátek. Utíkající člověk se zachvěl překvapením. Stanul, protíraje si oči.

„Kdo jsi,“ zahřměl naň Dobrovský.

„Milostpane! Honí mne. Pusťte mne. Pro boha prosím!“

„Kdo jsi?“

„Hukal.“

„Zloděj?“

Hukal neodpovídal třesa se po celém těle.

„Co to máš v pytli?“

„Plece, šunky, milostpane. Ženu mám v šestinedělí. Má hlad, hrozný hlad. A děti mají hlad, milostpane.“

„Komu jsi maso vzal?“

„Obročnímu, milostpane.“

„Konipasovi?“

„Konipasovi.“

„Běž, darebo!“

Hukal se dal do běhu. Pronásledovatelé jeho byli již téměř u lesa.

„Semhle zaběhl,“ zvolal oráč. „Hupky za ním. Rozdělme se nedaleko od sebe.“

„Rozdělme se. Však nám neupláchne.“

„Jak je v lese, jako by země se po něm slehla,“ bručel dráb Vojtíšek. „Uvidíte.“

„To to, jen za ním!“

Dorazili k lesu. Dobrovský jim zastoupil cestu.

„Kam se ženete?“ tázal se vážně i potutelně.

Dráb se zastavil a ostatní družina za ním. Vzpřímiv se po vojansku, salutoval a pravil hlasem úředním: „Poslušně melduju, milostpane; jsem na patrole za tím arcilotrem, za Hukalem.“

„Kdo to?“

„Zloděj.“

„Co učinil.“

„Kradl.“

„Co pak?“

„Šunky, jelita a všelijaké vepřové věci.“

„Hleďme, hleďme! Komu?“

„Jemnostpanu obročnímu, poníženě melduju.“

„Utekl vám?“

„Utekl tady do lesa k svatému Volfánku.“

„Nemožno. Byl bych jej musil viděti.“

„Zaběhl sem. V čas ještě jsme jej zahlídli.“

„Zpropadený lotřík! To se asi zrovna neviditelným udělal.“

„Však my jej dostaneme, milostpane.“

Vojtíšek poslušně salutoval a obrátiv se k družině komandoval: „Forverc! Marš! Kdo ho zahlídne, vykřikne: Mám jej. My všickni pak po hlase za ním. To by v tom byli všichni..“

Nedořekl z uctivosti k milostpánu abbéovi. Muži rozešli se do lesa. Kostelník Strouhal držel se věrně Vojtíška. Bál se sám do lesa.

Dobrovský usedl si pod rozložitou lípu na pokraji lesním. Déšť se spustil hustěji a šelestil mile v hustém listí lípy, pod níž bylo sucho. Bylo to útulné místečko, pěkně za větrem.

„Hukal, Hukal,“ přemítal Dobrovský, „to jmeno jsem již slyšel —?“

Vzpomněl si na Drslavice a Mrštinu. Vzešlo mu světlo.

Přemýšlel dále o zloději. Dvě věci při tomto člověku zdály se mu pozoruhodnými. Předně pochoval s Mrštinou ubohého toulavého žebráka, jemuž farář odepřel počestný, křesťanský pohřeb. Byť i Mrština první dal k tomu pohnutku a pobídku, přece to prozrazovalo dobré srdce, že Hukal se k tomu skutku propůjčil. A pak deset ran, je deset ran a Hukal je na svém těle za skutek v pravdě lidský odnesl. Mrština považoval se obecně za člověka spravedlivého a rozšafného a přece použil pomoci zlodějovy. Hukal nemohl býti jen tak ledabylo zlodějem. A mimo to: jiný sprostý a hrubý zloděj byl by jej jednoduše, bez rozmýšlení k zemi srazil, kdy by mu byl samojediný v lese zalehl cestu k útěku. Proč nejednal tak silný Hukal, proč pro boha prosil, aby jej pustil, že jest pronásledován? Ovšem mokrý šátek, hozený do očí, byl coupem i pro ostříleného zloděje neobyčejným. Ale vydati mohl jen pro okamžik. A Hukal i když se vzpamatoval na to, ukázal se poníženým, ano upřímným. Přiznal se zcela zjevně, co vzal a proč ty šunky vzal.

Hladová žena v šestinedělí, hladové děti! V Dobrovského srdci se něco hnulo. Nebyl s to, aby ubránil se sympathii, jenž vnikla v něm k Hukalovi a přes všecken odpor zmáhala se.

Přestalo pršeti; v lípě to více tak mile nešelestilo. Dobrovský se probral z myšlenek nesvětlých, ano nemálo záhadných, v jichž popředí Hukal stál a v pozadí velebná téměř postava Mrštinova.

Z lesa vystoupil kostelník Strouhal všecek upachtěn.

„Máte jej,“ tázal se živě abbé.

„Nemáme, milostpane, a silně pochybuji, že jej dostanou.“

Dobrovský si oddechl.

„Což dráb Vojta?“

„Ah, jděte s ním, milostpane. Že to tak mám říci: dřevěné buňky sázeti, to umí perfektně a poroučeti a do roboty bubnem svolávati, že uši brní. Ale zloděje chytati, tomu se na vojně nenaučil.“

„A přece jste se ho držel skoro za šosy, když jste šel do lesa.“

Strouhal se začervenal.

„Lesu a vodě není co věřiti,“ omlouval se nesměle. „Les nemá komor se závorami a voda trámů.“

„Ovšem, ovšem. A víte jistě, kostelníku, že Hukal obročního okradl?“

„Kdo jiný to tak umí jako on? A pak dětí má jako smetí. Odkud nabrati se pro ně chleba? A žebrati, to on nechce a nebude, dokud mu nepřetlukou hnáty.“

„Tak! Kolik má dětí?“

„Půl tuctu a dvě.“

„Těžká výživa!“ podotknul Dobrovský a kynutím ruky propouštěl kostelníka.

Tento políbil mu ruku a odcházel dolů k městečku.

Dobrovský vstal a procházel se při pokraji lesním. Asi za hodinku přišli i Vojta i ostatní z lesa. Vraceli se s prázdnou. Dobrovského to neušlo. Posměšek pohrával mu kolem tenkých rtů. Dole v městečku zvonili poledne. Podíval se na hodinky a odcházel volným krokem ořechovým stromořadím dolů k Chuděnicům. Šel rovnou cestou do zámku nevšímaje si mimojdoucích, kteří zdaleka již jej pozdravovali. Vstoupil do své komnaty, v níž panoval nepořádek malebný a v pravdě učenecký. Chvíli přehrabával se ve svých papírech, přeběhl noviny Pražské na stole proň přichystané a pak zazvonil. Vstoupil služebník s jehož pomocí se převlekl, tak že mohl vjíti do salonu. Krátce na to odešel k hraběti na kousek hovoru. Vstoupil bez ohlášení do pracovny přítele svého hraběte Eugena Černína. Hrabě otočil k němu hlavu od psacího stolu, při němž byl zaměstnán a pravil:

„Jste vy to, milý abbé? Nenudíte se u nás při dnešním větru a dešti?“

„Stojíte na omylu, excelence,“ odvětil Dobrovský po francouzsku, neb hovor vedl se francouzsky; „bavil jsem se dnes více, než byste asi očekávali.“

Na to vypravoval plynně a ladně, jako by kapitolu nějakého románu předčítal, všecko, co se dnes za přítomnosti jeho sběhlo na pokraji lesa pod svatým Volfgangem. Hrabě poslouchal ho pozorně a liboval si vtipné obraty a duchaplné jiskry, jimiž výmluvný abbé hovor svůj kořenil a vyšnořoval.

„Tak jsem dnes na dobrou chvíli na dobro zapomněl na svou kouli v prsou,“ dokončil Dobrovský vypravování své.

„Nešťastná obora Jindřichovická,“ podotkl hrabě, „že ji nemůžete pustiti větrem!“

„Vítr kouli neodnáší, excelence, hlavně sedíli tak hluboce v prsou jako ta má,“ odvětil Dobrovský zamýšleje se. Po chvíli pak trapného mlčení dodal jařejším hlasem: „Za to opět přináší mně leccos nového a zajímavého, co vábí ducha k přemýšlení a srdce k pocitům tím milejším, čím více halí je posud záře, anebo vlastně růžová mlha romantiky, z níž, jak se mi zdá, mohlo by vyjíti pro mne světlo, po němž práhnu.“

„Nerozumím dobře, milý abbé, jindy tak průhledný.“

„Neumím také posud dobře vysvětliti,“ namítal Dobrovský.

„Ale jednou přece vysvětlíte?“

„Tak doufám, excelence. Račte znáti hajného Mrštinu a zloděje tak aspoň řečeného Hukala?“

„Znám a snad jen povrchně. Jinak jsou to originelní lidé, neníli pravda, abbé?“

„Originelní a snad i hodni studování.“

„Aj slavný náš kritik a filolog kloní se podle všeho pojednou k studiím národopisným?“

„Klonim, excelence a co více váží, kojím se nadějí, že dopracuji se jimi prostředkův, abych zapudil tmavé pochybnosti, jež posud zahalují před okem mým i srdcem budoucnost našeho českého lidu.“

Hrabě se velmi zvědavě podíval na Dobrovského a pravil: „Abbé, vy jste vzácný muž. Myslíval jsem, že vám minulost českého lidu postačí; ale duch váš jest mocným plynem, jemuž jedna končina nestačí, by se rozpjal. Nuže rozpínejte se přítomností do budoucnosti a mé přání vezměte s sebou na cestu.“

„Díky, excelence. Škoda, že jsem již tak stár! Leč myslím, že vážné práci nejsou šediny na závadu.“

„Myslím, že nejsou, abbé.“

V tom zvonili k tabuli. Oba mužové ubírali se mlčky do jídelny.

III.

Jest neděle a podzimní ráno. Čerstvé ráno, krásné a jasné. Každé jasné ráno má svou poesii; ze staré noční tmy vychází mladé denní světlo, a mladé světlo povždy poetické. I neděle má svou vlastní poesii; především v kraji, na venkově. Poesie ta i příjemna a útulna i vznešena. Ráno v neděli po všedních dnech, prací strávených! Svátečnost po všednosti, poesie po prose! „Boží neděle,“ říkají vesničané, což přivedeno do mluvy městských vzdělancův znamená: poetický den. Plul jsem jednou za jasného, podzimního nedělního rána po Rýně ze Šafhúz ke Kostnici. V poetické náladě rozešly se všecky ty česky bolestné upomínky mé v dým a páru. Hus i jeho hořký osud zdáli se mně býti „boží nedělí.“ Boží nedělí v těch všedních dnech národa našeho ....

Jest neděle a podzimní ráno. Čerstvé ráno, krásné a jasné.

V Lučicích z Fráňova statku vyšla dívka, ustrojena na cestu. Na levé ruce visel jí košík, podle všeho těžký obsahem. Neslať v něm rozličné potraviny dědečkovi, hajnému Mrštinovi do Drslavic. Chodívala tam s nimi skoro každou neděli záhy z rána. Z pruhovaného vlněného šátku usmíval se do rána pěkný její obličej. Bylať Madlenka děvče jako višně. Zdráva, čerstva, mila oku, lahodna srdci. Kdy bys, vystoupě za rána z domu, ji byl potkal, byl bys celý den veselý. Po Madlence každý rád hodil okem. Mladý i starý. V mladíku vzbuzovala sladké naděje lásky, v starci upomínky na květnaté, bohužel již opršalé mládí. Kdo mi řekne, že život není poesií, buď blaseován jest neb nepoznal nikdy života. Madlenka neušla od domova ani třicet kroků a již se musela zastaviti. V zahradě za plotem stál u jiného stavení při cestě Kudrnův Tomeš. Snad čekal na ni.

„Kdy bysi řekla, Madlenko, abych šel s tebou, hupky přes plot bych udělal a šel s tebou třeba až do Drslavic.“

„Tak daleko?“

„Tak daleko. A třeba až kraj světa.“

„Cesta je pro každého, Tomši.“

„Ovšem je cesta pro každého, ale...“

Madlenka měla se k další chůzi.

„S pánem bohem!“

„Kdy bysi řekla, Madlenko: Tomši, pojď se mnou — rád bych šel.“
„Jdi s takovou řečí.“
„Na mou duši, rád bych s tebou šel, tuze rád!“
„Slova na vítr sázíš, Tomši.“
„Nesázím, Madlenko. Opravdu tuze rád šel bych s tebou.“
„Až někdy jindy.“
„A proč dnes ne?“
„Pro slepičí kvoč. S pánem bohem.“
„No jdi si, jdi. S pánem bohem. Ale . . .“
„Měj se tu hezky.“
„Což nepodáš mi ruky? Podej, Madlenko.“
Madlenka mu podala ruku a odcházela dolů k Slatinám. Tomeš se chytil oběma rukama za tyčkový plot, jako by jej chtěl přeskočiti. Nepřeskočil. Oči se mu zakalily lítostí. Byl mlád, nezkušen, ostýchav. Madlenka šla svou cestou. Chvílemi prozpěvovala. Jako ten čížek v olšoví. Přešla Slatiny a kus za mostem, při němž ondyno starý Koudela kostky metal o almužnu, měla druhou zastávku. Zcela jinší nežli první. Pod jedlí, kousek v lese seděl mysliveček, nespouštěje oka z cesty. Z daleka poznal Madlenku. Vstal. Když se k němu přibližovala, pospíchal jí v ústrety. Nepozdravoval, nemluvil, ale ohlídnuv se bystrým okem po okolí, neníli člověka viděti, objal zhurta Madlenku, přižehl ji k srdci a dal jí upřímnou hubičku. Ne jednu, ani pět; snad deset, snad více. „Co je nekonečná veličina?“ tázával se druhdy šedivý mathematik svých posluchačů. „Hubička, pánové, upřímná hubička.“ Posluchačstvo se smálo, staroch profesor popadal se za břicho. Byl hrd na ten vtip a neopominul jej každého roku opakovati.
Madlenka se nezdráhala. Líbala jako líbal mysliveček. Měli se rádi.
„Jak se máš, děvče, po všecky časy?“
„Jako o posvícení v Balkovech.“
„Pojď, odpočiň si trochu. Sedneme si chvíli do mechu.“
„To to, mech je vlhký.“
„Vezmu tě na klín.“
„Ještě nám štóla rukou nesvázala.“
„Ale sváže, a kdy by do toho tisíc hromů — —“
„Ať nás bůh netresce, Františku. Jeli v tom vůle boží, stane se to i bez rouhání.“
„Z tebe mluví dědeček Drslavský.“
„A co by nemluvil! Věř mně, Františku, hned po tobě dědeček.“
„Nemám nic proti tomu. Ale musíme mu to všecko pověděti.“
„Nedělej to ještě.“
„A proč?“
„Vzal by mne na paškál, a toho se bojím.“
„Však tebe neupadne; jednou to býti musí.“
Madlenka vzdychla.
„Co vzdycháš?“
„Co řekne k tomu tvůj otec?“
„Jdi mi s tou starou notou.“
„Což může bez ní býti naše muzika? On pán, úředník, obroční, a já jsem selská.“

„Jdi mi s tím panstvem! Šunky, které mu Houkal vyfoukl, jsou mu stokrát milejší, nežli jeho syn.“

„Nemysli si to. Řekni mu jen: chci Fráňovic Madlenku, a uvidíš, že bude oheň na střeše.“

„K čemu mi to povídáš? Bez toho nemohu proto ani spáti. Má na mne od jakživa s vrchu, že jsem nechtěl do kanceláře. Ale já a kancelář! Les, revír, to je pro mne kancelář, a nabitá flinta to je moje péro. Včera složil jsem na to písničku.“

„Jdi s hloupostmi a starej se, abys brzy krájel z vlastního bochníka. Pak, dá pánbůh, spíše to půjde.“

„Je to chyba, Madlenko, když je člověk nevlastním synem. Má matka neměla se za Konipasa vdávati.“

„Byla to vůle boží. Té neodčiníme. Ale nyní pojďme. Dost jsme se napovídali.“

„Ty ale stojíš v slovu, Madlenko, buď jak buď?“

„Stojím. Tu máš ruku na to.“

Milenci šli spolu hodný kus cesty. Drželi se za ruce. Na místě známém se rozloučili.“

„Počkám tu na tebe, až půjdeš nazpátek,“ prohodil František.

„Nečekej. Lidé budou choditi a viděli by nás.“

„Budu se aspoň na tebe dívati.“

„Dívej se jak chceš.“

„A odpoledne půjdu do Chuděnic. Přijdeš na požehnání?“

„Přijdu.“

„Tedy v kostele.“

„V kostele. S pánem bohem.“

Madlenka odcházela. Obrátila se asi třikrát po milenci. On neodvrátil s ní oka, dokud nezašla za les do doliny. Pak šel do lesa. Měl plnou hlavu myšlenek, tapal v nejistotách. Jak rád by byl promluvil s Mrštinou rozumné slovo! Vědělť, že hajný u Fráňů je první osobou. O otce, obročního Konipasa, mu ani tak nešlo. „Za dobrý rok budu plnoletým,“ rozvažoval na mysli, „a pak padni co padni, rozkazovati si nedám. Lepší s Madlenkou hrách a kapusta, nežli s jinou vepřovinka! To je mé slovo.“

Madlenka vešla do hájovny. Mrština, čistě oholen a ve svátečním obleku, podal jí upřímně ruku a dívaje se na milovanou vnučku svou, mládl samou radostí. Vyptával se obšírně a důkladně po jejích rodičích, jichž už přes týden neviděl, a kořenil hovor svůj zbožnými a moudrými průpověďmi, jak míval zvykem. Na to pravil: „Odlož, děvče, šátek a košík odevzdej Apoleně. Pak přijďte obě za mnou do komory, abychom vykonali svou pobožnost.“

Madlenka odešla. Stará Mrštinova hospodyně Apolena uložila přinešené potraviny do sklípku, přioděla se svátečně a dala dvéře domovní na závoru. Na to šly do komory, čistě vybílené jizbičky, z níž jediné zamřežované okno vedlo do dobře ohražené zahrady. Mrština klečel na klekátku před ukřižovaným spasitelem, knihy před sebou. Ženské poklekly za ním na podlahu a dělaly zároveň s ním svatý kříž. Na to spustil starý hajný starým, ale jadrným hlasem starodávnou píseň: „Kdož ochrany nejvyššího“. Ženštiny zpívaly s ním.

Když celou píseň přezpívali, vstali. Mrština obrátil se k posluchačkám a četl pevným hlasem svaté evangelium, na něž pak činil výklad, jak mu bůh myšlenky na mysl přiváděl. Do výkladu svého uzavřel pravdy a rady, vzácné jako perly. Mezi jiným pravil: „Není člověk křehkou nádobou, máli bohabojnou mysl a čisté a věrné srdce, a jest křehčí nad sklo, netáhneli se myslí svou k bohu, máli srdce přikaleno žádostmi a vášněmi a nesetrváli v životě a smrti věrně srdcem svým při tom, co mu moudrý otec nebeský pro cestu života podal nebo podává."

„Žádný neví, co štěstím jeho, co neštěstím. Protož budiž opatrným a střídmým v štěstí a pokojným a pevným v neštěstí. Obrátkou ruky ze štěstí vychází neštěstí a z neštěstí štěstí. Co tedy činiti v chocheli lidských běhů, abysi neutonul? Naučiti se pokojnou myslí vážiti radosti i žalosti. Kdo tomu učí? Svědomí, neb skrze svědomí mluví k člověku bůh. Svědomí šíří se u víru. Jen taková víra blaží. Každá naučená víra licha jest."

„Narození nic není, život mnoho, spravedlivá smrt všecko."

„Nenáviděti zlo jest, milovati dobro, obětovati se z lásky za spolubratry království nebeské na zemi."

„Kdo všudy a při všem svou vlastní osobu má na mysli a starosti, krčí se sama v sebe jako hlemejžď ve svůj domeček. Domeček ten chrání sice před deštěm a větrem a všelikou nepohodou, ale člověk nevidí v něm ani slunce, ani nebe, ani zelené země a vystrčíli někdy hlavu svou, tlačí jej stále v tejle ten jeho těžký domeček."

„Povol čepu, hned bude po pivě, říkáme. Povol žádosti a brzy bude po radosti. Madlenko, tys mláda, pamatuj na to!"

Madlenka se zapýřila. Poslední dědova slova dosáhla jí do živého. František jí nešel po celý výklad bez toho s mysli a všecka její dnešní pobožnost byla sotva poloviční. Z čistého jejího svědomí promluvil k ní najednou hlas, jenž ji ponoukal, aby se se svou láskou dědovi svěřila. Leč proti němu zdvihla se přirozená její dívčí ostýchavost a silná úcta a bázeň, kteréž měla před starcem, dle jejího přesvědčení božím duchem nadšeným. Při vší lásce, kterou k němu měla, stál jí děd její trochu vysoko. Příkladný, bohulibý jeho život a horlivost jeho náboženská držela jej před její očima u výši, kterou se bála přestoupiti. Utlumila pro dnes hlas svědomí svého a odnesla si z Drslavské hájovny pro dnes jen myšlenky, které se k její lásce jako list k listu hodily:

„Setrvej věrně srdcem svým při tom, co ti otec nebeský pro život podává."

„Milovati dobro jest, obětovati se z lásky království nebeské na zemi."

„Nepovoluj žádosti, aby brzo nebylo po radosti."

Myšlenkami těmi živila duši svou, když odcházela brzo po pobožnosti z Drslavic. Na umluveném s Františkem místě zastavila se jako by odpočívala. Zahleděla se do lesa. Z lesa smála se na ni radost a blaženost z očí milencových. František postoupil několik kroků ku předu. Chtěl patrně za ní jíti, ale zarazil se. Lidé se trousili cestou. Přemohl se. Madlenka si vzdychla a odcházela těšíc kormoutící se srdce tím, že odpoledne o požehnání Františka z blízka uvidí. Blízko již domova šla jí cestou naproti kněžská postava. Nezpozorovala jí,

dokud k ní nedošla. Byl to kaplan Fabián. Pozdravila jej po křesťansku a políbila mu ruku. Fabián tu ruku chvilku podržel a pravil: „Kde jsi chodilo, děvče?“

„U dědečka v Drslavicích. Nesla jsem mu máslo a sýr a trochu pečiva.“

„A ranní služby boží?“

„Modlila jsem se cestou,“ odpovídala Madlenka vyšinuvši mu ruku. Nelhala. Podle učení Mrštinova bylo modliti se obírati se myšlenkami vážnými a spasitelnými, a těmi se Madlenka vedle lásky své obírala.

„Bůh ovšem všude modlitby slyší,“ prohodil Fabián, „ale především v božím stánku svém, v chrámu páně. Pohřešil jsem tě tam.“

Zarazil se a začervenal. Cítil, že se podřekl.

Madlenka se naň trochu podivně plným okem podívala. Sklopil před ní oči.

„Ostatně,“ opravoval se kaplan, „můžeš chybu svou odpoledne při požehnání napraviti.“

„Učiním tak.“

„Učiň, děvče, učiň a bůh ti odpustí.“

Podával děvčeti ruku. Ona jí po druhé nepolíbila. Rozešli se.

Poodešed kousek cesty obrátil se kněz a hleděl za ní.

Madlenka se neotočila a rychlým krokem pospíchala domů. Ve vsi jí zastoupil cestu Tomeš.

„Žes už tady! Trvalo to celou věčnost,“ oslovil ji.

„Pospíchám domů. Čekají na mne. Buď zdráv.“

Madlenka spěchala do otcovského domu.

„Abys ty ode mne nepospíchala!“ volal za ní nevrle Tomeš.

Odpoledne po druhé hodině byla Madlenka na požehnání. Stála, kde stávala děvčata. V levo, kus od ní při zdi stál František, kradmo k ní pokukuje. Kus za ním byl Tomeš. I on k ní více hleděl než na kněze při oltáři. Žehnaje po letaniích lidu shromážděnému, dobře si všiml kaplan Fabián, že Madlenka svou ranní chybu odpoledne napravila.

IV.

Jsouť životy lidské tytýž divny a divoky. Opíraje se o národní ruské přísloví vzdychá kdesi Kolcov, ten libý národa svého ohlas: „Prožit věk — ach, není pole projít pluhem, vítr nezanese hoře jako mračno.“ Ovšem veliká lidí hromada nechodila nikdy za pluhem a nelopotila se nikdy za ním až do potu. Nepocítivši neví, co jsou na tvrdých dlaních palčiví mozolové, a sotva porozumí svrchu řečené průpovědi. Země, společná naše máti, dává i černý těžký chléb i chutné dorty a suchary. Kdo jíš dorty a suchary, k čemu bral bys se o ty, jižto těžký a černý lámou chléb? Těžko se pracuje za vezdejší potřebou, lehko lenoší se v blahobytu . . . Leč i černý chléb kde jest, dobrý jest; což ale, neníli jeho? A ty máš hladový žaludek a děti tě chytají za cáry rozedraného šatu tvého a volají, křičí a pláčou: Dej,

tatíčku, dej chleba? A žena upíná k tobě smutné hledy majíc při prsu nemluvně tak hladové, jako hladov jest chudý člověk?

Chuďas ukradl bohatému pekaři pecen chleba. Lapili jej, přivedli k soudci.

„Vzal jsi chleb?“

„Vzal.“

„Proč jsi tak učinil.“

Chuďas neřekl, že měl sám hlad, nýbrž odpověděl:

„Mám doma pět dětí, jedno hladovější nežli druhé. Leží mi stále v uších: dej chleba. A ženu mám v šestinedělí. Dítě ji tahá a ona nemá mléka. Má hlad.“

Soudce sám měl rodinu. Soucit mu stiskl srdce; duch jeho zamyslil a rozmyslil se lidskou logikou. Ale lidské logiky nemohl potřebovati v úřadě svém, on musel vrátiti se k logice všední, přistřižené pěkně a hladce podle kapitol a paragrafův.

„Proč jsi nehledal poctivé práce?“

„Hledal jsem a nenašel.“

„To by bylo!“

„Bylo tak.“

„A . . .“

„Měli hlad. Vzal jsem pecen z krámu.“

„Měl jsi prositi.“

„Lidé nedají, nadají. Jdi pracovat, řeknou.“

„Špatně jsi jednal.“

„Špatně jsem jednal.“

Soudce musel souditi. Soudil. Nesoudil on, soudili paragrafové. On v duchu myl si při soudu ruce; pokojil svědomí, pokojil je paragrafy. Před právem není osoba ničím. Vykonaný čin jest mu vším. Ale čin vychází z osoby. Odlučte od činu osobu! V tom je suk, zavilý suk.

Naše všední logika vězí až po uši v předsudcích. Nechlubte se pokročilostí, osvětou. Bašty vašich předsudků pevnější jsou nad pevnost nejpevnější. Právo předchází povinnost. Dříve nežli právo souditi máte povinnost starati se o to, aby lidé neměli hladu. Vykonajíce povinnost konejte právo.

Takové a podobné myšlenky vystupovaly v hlavě Dobrovského, an ubíral se k Hukalovi cestou od kostela dolů. Myšlenka za myšlenkou stavěly se v duši jeho do řady, jedna za druhou. A začátek a konec této řady? Lidskost, pravá lidskost. Zdravá lidskost prosta všech příměsků a ozdůbek romantických.

Sestupoval dolů k rybníku. Obešel jej z pravé strany. Na vejpichu pod výstavným, ano nádherným panským špejcharem stála polozakryta bídnými stromy ovocnými chýše, v níž obývala rodina Hukalova. Chýše sešlá, roztrhaná: polituj bože! Slunce do ní svítilo, déšť do ní pršel. Před chyší na holé zemi hrálo si několik hladových a špinavých dětí. Vyvalily naň oči. Neutíkaly. Tenkrát Dobrovský nevyndal ze šosů kostek, aby metaly děti los. Vytáhl sáček. Děti vyskočily, obsypaly jej, natahovaly ruce k němu. Podělil je hojně. Oči se mu zalily slzami. Děti jásaly a běžely nahoru do městečka něco si koupit. Hleděl chvilku

za nimi. Pak šel pevným krokem do chýše. Otevřel dvéře do pošmourné, nečisté světnice, do níž jen dvěma okénky, papíry zalepenými padalo světlo. Stanul na prahu. Muž zvyklý na salony šlechtické a úpravné příbytky, ostýchal se okamžik vkročiti v zablácenou jizbu chudinskou. (Pokračování.)

Jednota sil.

Od

Ladislava Hajniše.

Vyčítá se věku našemu, že jest nefilosofický. Jest ovšem pravda, že v zimničné činnosti empirického bádání pohřešujeme namnoze onu filosofickou přesnost pojmů a snahu o jednotu poznání, kterou se věk XVII. a XVIII. vyznačoval, přece však netrávíme pouze z odkazu věků předešlých. Snaha fysiků, sestrojiti na základě pozorování a pokusů jednotný názor přírody, neobjevuje se sice před světem v obvyklém rouše školské filosofie, však nicméně jest snažením ryze filosofickým. A ačkoliv spůsobem takovým nezbuduje se úplný systém filosofický, vypracuje se přece mohutný kámen, jejž každá soustava filosofická v budovu svou přijmouti musí, nemáli zůstati nedokončenou.

Pokusíme se tuto vylíčiti povšechnými rysy část takového jednotného obrazu přírody, sestrojeného z výsledků pozorování, kterážto část zahrnuje se jmenem náuky o jednotě sil a o zachování energie. Náuka tato — poskytujíc nám stanovisko, s něhož takřka veškerou činnost v přírodě přehlednouti lze — zasahuje již do všech odborů přírodních věd i stala se důležitým pojidlem četných na první pohled úplně rozdílných disciplin. Jest přirozeno, že o předmětu tak obsáhlé důležitosti nelze v krátkém přehledném článku jednati se vší zevrubností; tak zejmena, poněvadž se nám jedná o snadný přehled, myslím, že nám poslouží čísla sblížená a okrouhlá lépe, než hodnoty přesné sice ale nepohodlné zvláště oku, které není zvyklé neustále zabývati se číslicemi. — Avšak přistupme k věci.

Zjev, který člověku v přírodě velmi brzy do očí bije, jest *pohyb* těles, změna místa. Člověk i zvíře se pohybuje, avšak i kámen dá se v pohyb uvesti, a voda teče, ač jsou to bytosti neživé. Již obyčejné pozorování učí, že pohyby dějí se rozličnou rychlostí: vlak železniční pohybuje se rychleji než kůň, dělová koule rychleji než vlak, atd. Čím větší jest vůbec cesta, kterou těleso nějaké v určité době vykoná, tím větší jest jeho rychlost. Za měřítko béřeme cestu, kterou těleso v jedné sekundě vykoná. Pravímeli tedy, že člověk pohybuje se rychlostí tří stop, znamená to, že v jedné sekundě ujde cestu tří stop; neb udávali se rychlost vlaku na 30 stop, jest tím řečeno, že v jedné sekundě urazí vlak cestu 30′, v hodině tedy $4^1/_2$ míle. Také jest obecně známo, že čím rychleji nějaké těleso se pohybuje, tím mocnější jest jeho účinek

na př. při naražení na překážku: působení střel zakládá se právě na veliké jich rychlosti. Pohybujíli se však dvě tělesa stejnou rychlostí, má mocnější účinek ono, které jest hmotnější, nebo jak říkáme: těžší.

Již z těchto obecně známých úsudků jest patrno, že v pohybu těles hmotných leží jakási moc, jejíž velikost závisí na rychlosti pohybu a na hmotnosti neb váze*) pohybujícího se tělesa — čím větší obě tyto hodnoty, tím mocnější účinek jest v pohybu takřka utajen.

Z úvah přísněji vědeckých vyplývá pak, že při stejné rychlosti roste tento účinek v témž poměru, jako váha pohybujících se těles, t. j. těleso dvě libry těžké tají v pohybu svém dvakrát tak mocný účinek, jako těleso jednu libru vážící, pohybujíli se obě stejnou rychlostí.

Avšak změníli se rychlost, a staneli se dva- tři- čtyřikráte větší, bude účinek dvakrát dva-, třikrát tři-, čtyřikrát čtyři-, čili čtyři-, devět-, šestnáctkráte mocnější. Zvýšením rychlosti dá se tedy účinek mnohem platněji zvětšiti než přidáním váhy. Takovému účinku, který tají se v pohybu těles, dáno jmeno „živé síly“ nebo lépe snad „aktuelní energie.“ Název „živá síla“ povstal historickým vývojem, i nesmí nás slovo „síla“ zde mýliti: živá síla není nikterak silou, jakou jest na př. přitažnost země. Na jmenu však nezáleží, a co jest podstatou věci, bude snad z uvedených příkladů jasno.

Vidíme tedy, že každé pohybující se těleso má jistou živou sílu, a jestliže za jednotku vezmeme onu živou sílu, kterou má těleso *jednu libru* těžké a rychlostí *jedné stopy* se pohybující, bude živá síla tělesa vážícího tři libry třikrát tak veliká čili rovna třem jednotkám, pohybujeli se těleso to rychlostí jedné stopy; však kdy by tyto tři libry měly rychlost na př. tří stop, bude živá síla třikrát tři t. j. devětkrát větší, než při rychlosti jedné stopy, tedy rovna devětkrát třem čili sedmadvaceti jednotkám.

Každé těleso může živou sílu svou celou neb z části odevzdati tělesu jinému. Ležíli na př. na kulečníku červená koule klidně, a bílá koule pohybujíc se jakousi rychlostí vrazí do červené: zůstane, jak známo, bílá v klidu, a červená začne se pohybovati. Z bílé koule tedy veškera živá síla zmizela, a přešla do koule červené, a sice v stejné velikosti. Jsouli tedy obě koule stejně těžké, pohybuje se červená po sražení toutéž rychlostí, jakou měla bílá před nárazem. Kdy by však červená koule byla lehčí než bílá, pohybovala by se po sražení rychleji, a sice tak, že co by se jí váhy nedostávalo, nahradila by rychlostí: ale její živá síla bude v každém případě stejně velká s onou, kterou měla bílá koule před nárazem.

Nejsouli koule úplně pružné — jsouli na př. dřevěné a nikoliv ze slonové kosti — nesdělí jedna koule druhé při sražení *celou* živou sílu svou, nýbrž jen část, a část podrží při sobě; tak že bylali, jako

*) Dovolil jsem si zde na místě pojmu *hmoty* uvesti pojem *váhy* co obecně známý. Nepřesnost tato není úsudkům na újmu a poslouží trvám k lepšímu přehledu, an pojem hmoty se bez složitého aparátu vědeckého nedá laikovi definovati. Pokud ostatně ku změnám zrychlení tíže na povrchu zemském nehledíme, mají tělesa stejné váhy i stejnou hmotu. V prostory mimozemské se zde nepouštíme.

prvé, jedna koule v klidu, budou se po sražení obě koule pohybovati, a sice tak, že živé síly obou koulí dohromady budou se rovnati oné živé síle, kterou měla pohybující se koule před sražením: čeho tedy této kouli nárazem ubude, toho druhé právě přibude.

Kde se tedy živé síly přenášejí, děje se to beze ztráty.

Obraťme se nyní k jiné skupině zjevů. Představme si přes kladku neb kotouč položený provaz, na jehož jednom konci visí závaží a jehož druhý konec drží v ruce člověk. Pokud provaz pouze drží, nikdo neřekne, že pracuje. Jakmile však začne závaží vytahovati, pracuje, a vykonaná práce bude tím větší, čím těžší jest závaží a čím výše je zvedne. Zvedneli totéž závaží jednou na jednu stopu, po druhé na dvě stopy vysoko, jest práce jeho v druhém případě dvakrát tak velká, jako v prvním, zvedneli pak jednou jednu libru na jistou výšku, po druhé jeden cent na tutéž výšku, vykonal v druhém případě práci stokrát větší, než v prvním.

Práci, kterou vyžaduje zvednutí *jedné libry* na *jednu stopu* výšky, béřeme za jednotku nazývajíce ji *librostopou.* Jest tedy práce potřebná ku zvednutí šesti liber na jednu stopu rovna šesti librostopám; práce, kterou zvedne se jedna libra na deset stop, bude rovna desíti librostopám, práce pak vykonaná zvednutím šesti liber na deset stop obnášeti bude šestkrát deset čili šedesát librostop.

Pravíme tedy, že práci měříme součinem z vyzvednuté váhy a z výšky, na kterou se zvedla. Přihledněme blíže, co se tu vlastně dělo.

Jak známo, jest závaží jistou silou k zemi přitahováno (tuto snahu, přiblížiti se k zemi nazýváme právě tíží těles), a my svou silou svalovou tuto přítažnou sílu země přemáhajíce závaží zvedáme t. j. od země vzdalujeme. Pravíme tedy všeobecně, že práce jest přemáhání jistého odporu, jisté síly, při čemž jistá cesta se vykoná, a velkost této práce měří se součinem z velikosti onoho odporu a z velikosti vykonané cesty. Tím rozšířili jsme pojem „práce“ na rozmanité zjevy v přírodě, neb všude, kde se jeví pohyb za přemáhání jistého odporu, vykonává se mechanická práce. Železniční vůz na př. vážící dvě stě centů vyžaduje ku svému pohybu takovou tažnou sílu, jakou závaží devadesáti liber napíná provaz, na němž visí; pravíme tedy, že tažná síla potřebná ku pohybování onoho vozu jest rovna devadesáti librám. Pohybujeli se pak tento vůz vlivem tažné síly o deset stop dále, vykonala ona síla práci desetkrát devadesáti čili devíti set librostop. Zda při tom tažná síla zastoupena svalovou silou zvířat neb silou parního stroje, jest lhostejno.

Zvednemeli pomocí pumpy šest věder vody — které váží 670 liber — na výšku dvaceti stop, vykonáme práci dvacetkrát 670 čili 14.400 librostop; a práce tato byla by vždy tatáž, kdy bychom totéž množství vody na tutéž výšku zvedli jakýmkoliv strojem.

Jako živá síla, dá se i práce přenášeti, a spůsob takového přenášení si snadně znázorníme. Mysleme si, že někdo pakou zvedá těžký balvan. Konec páky čili sochoru podstrčí pod balvan, a blízko balvanu samého podstrčí pod sochor nějakou podporu, kámen nebo dřevo. Tím rozdělí páku takřka na dvě části: kratší, která zasahuje pod balvan, a delší, na kterou člověk potom svou silou působí. Jeli ta druhá část

desetkrát delší než první, můžeme, působíce na delším konci páky, silou sto liber zvednouti balvan desetkrát sto čili tisíc liber těžký. Pozorujme však při tom pohyb páky: stlačímeli delší konec silou sto liber o jednu stopu, a vykonámeli tedy práci sto librostop, zvedne se kratčí konec a s ním balvan tisíc liber vážící toliko o jednu desetinu stopy, a vykoná se tedy práce $^1/_{10} \times 1000$ čili též sto librostop. Zde přenesla se tedy takřka práce námi na delším konci vykonaná na konec kratší, a sice v úplné velikosti: kdežto jsme působili malou silou (100 liber) na delší cestě (1 stopu), přemáhal se na druhé straně veliký odpor (1000 liber) na krátké cestě ($^1/_{10}$ stopy).

Tento jednoduchý příklad, kde práce opět v práci téže velikosti se mění, objasňuje to, co se vůbec u strojů děje. Jaká práce ve stroj se vloží (silou lidskou, zvířecí neb elementární), takovou opět vydává, a nikdy nemůže býti práce strojem konaná větší, než práce v něj vložená. Jakou úlohu při stroji hrají tak zvané škodné odpory čili *ztráty,* uvidíme později.

Jiným příkladem objasníme si poměr mezi živou silou a prací. Představme si luk: chtějíce jej napnouti, chopíme se tětivy a stáhneme ji na př. silou 18 liber o půl stopy, čímž vykonáme práci $18 \times {}^1/_2$ čili devíti librostop. Tato práce jest v napjatém luku takřka uschována. Spustímeli luk, zmizí tato nahromaděná práce, t. j. tětiva se opět uvolní, z kuše však vyletí střela jistou rychlostí — jest v ní tedy jistá živá síla. Práce čili jak se také říká *potencielní energie* zmizela z luku a ve střele se za to objevila živá síla čili aktuelní energie; pravíme tedy, že práce do luku vložená proměnila se v živou sílu střely.

Shledalo se, že v každém případě takovém, kde práce mění se v živou sílu, určité práci odpovídá též určitá živá síla, jeli na př. práce dva- třikráte větší, odpovídá jí též živá síla dva- třikráte větší. A sice shledalo se, že práci jedné librostopy odpovídá 64 jednotek živé síly, jinými slovy, že této práci jedné librostopy odpovídá živá síla, kterou má na př. těleso jednu libru těžké pohybující se rychlostí osmi stop, neb ona, která jest v tělese vážícím 64 liber, pohybujeli se rychlostí jedné stopy.

Naopak odpovídá jednotce živé síly $^1/_{64}$ librostopy práce.

Vážíli střela z naší kuše vystřelená jednu libru, shledáme, že rychlost její bude obnášeti 24 stop; její živá síla bude tedy rovna 24×24 čili 576 jednotkám; jedné jednotce odpovídá práce $^1/_{64}$ librostop, tedy 576 jednotkám bude odpovídati práce $^{576}/_{64} = 9$ librostop, t. j. živé síle střely odpovídá právě ona práce, kterou jsme v luk vložili, napínajíce tětivu.

Římané ve svých válečných strojích — v ballistách a katapultech — dovedli velké množství práce podobným způsobem jako v luku nahromaditi, čímž střely z těchto strojů metané nabyly veliké živé síly: těžké balvany vrhali s ohromnou rychlostí proti hradbám nepřátelských pevností.

Takto shledáváme, že vždy práce v živou sílu a ovšem i naopak živá síla v práci převesti se dá, a že tato proměna děje se dle určitého stálého poměru dříve uvedeného. V tomto poměru práce a živá síla vzájemně se mohou zastupovati, t. j. každá jednotka živé síly může

býti zastoupena jednou čtyřiašedesátinou jednotky práce (librostopy), a každá jednotka práce (librostopa) zastupuje se čtyřiašedesáti jednotkami živé síly.

Prkno v plotě na př. lze rovněž povaliti živou silou hozeného kamene jako prací, totiž opřením se o toto prkno a vytlačením jeho jistou silou.

Živá síla a práce jsou tedy *aequivalentní.*

Nyní obrátíme se opět k jiné skupině výjevů, od předešlých na pohled naprosto rozdílné. Jsou to zjevy *tepla.* Sáhnemeli na kamna, v nichž se topí, pravíme, že jsou teplá, sáhnemeli na kus ledu, shledáme jej studeným. Těmi cestami se nám ohlašuje, že teplo *jest.* Kdy by veškeré předměty kolem nás měly tutéž teplotu jako naše tělo, neměli bychom o teple ponětí. Pocit, tedy působení na soustavu nervovou jest prvním a původním měřítkem tepla; ovšem že toto měřítko netoliko velmi jest nespolehlivé ale také nás brzy opouští, jestli totiž stupeň tepla takový, že se spálíme.

Ale pozorování, že se tělesa teplem roztahují, vedlo k myšlence, užiti této vlastnosti za měřítko tepla. Tím povstaly teploměry. Rtuť v teploměru tím více se roztahuje, čím vyšší jest teplota; dle výšky sloupce rtuťového soudíme o teplotě těles kolem teploměru. Základními teplotami jsou nám teplota tajícího ledu a teplota vařící vody. Bod, na který rtuť ukazuje, když teploměr jest ponořen do tajícího ledu, nazývá se bodem mrazu a označuje se nulou, bod, k němuž vystoupí rtuť ve vařící vodě, slove bodem varu a označuje se u Réaumura stupněm 80, u Celsia 100. Ve zkoumání vědeckém skoro výhradně Celsiova čili stodílného teploměru se užívá. Vzdálenost mezi bodem mrazu a bodem varu dělí se pak u Réaumura na 80, u Celsia na 100 dílů čili stupňů, a jest patrno, že stupně Celsiovy jsou o něco menší než Réaumurovy.

Když fysikové o teple přemýšleti počali, dospěli k domněnce, že teplo jest zvláštní látka velmi jemná, která v porech těles se ukrývá: čím více kde této látky, tím větší tam teplota. Domnění to dlouho panovalo, i má aspoň tu zásluhu, že s jeho hlediště rozmanité výjevy tepla spořádány a v soustavu uvedeny byly; když pak jiný náhled o teple sobě uznání dobyl, zůstaly přece názvy ze staré náuky v užívání, a mluvíme tedy na př. posud o „množství tepla,“ ač nerozumíme tím množství nějaké látky. Jest to podobné jako u živé síly, kde by se také na místě o „velikosti“ mluviti mohlo o „množství“ živé síly, aniž by proto někdo živou sílu za látku považoval.

Teplo není látkou v tělech ukrytou; poznává se to nejlépe z toho, že když třením na př. dvou dřev o sebe teplo vyvozujeme, nikdy nejsme s to zásobu tepla vyčerpati; nechť třeme jakkoli dlouho, stále můžeme v stejné míře z těchto dřev teplo vyvinovati. Kdy by teplo v skutku bylo látkou v oněch dřevech ukrytou, musela by se tato látka přece konečně vyčerpati aneb by aspoň nějaký úbytek její musil býti patrným.

Podobné pozorování už *Rumfordta* (koncem minulého století) vedlo k myšlence, že teplo není látkou. Ale půda na novou náuku nebyla ještě připravena a výrok Rumfordtův zůstal nepovšimnut, až

r. 1842 Heilbronnský lékař *Meyer* opět týž náhled vyslovil a odůvodnil, a sice s mnohem větším úspěchem: chopiliť se náhledu toho mužové jako Joule, Helmholtz, Clausius i j. a na základě jeho zbudovali, novou vědu, z níž i náuka o jednotě sil vlastně vykvětla.

Dle nového náhledu jest teplo ne zvláštní látkou nýbrž zvláštním *stavem* těles, tak jako na př. živá síla jest stavem tělesa se pohybujícího. Chtějíce měřiti teplo — vlastně to, co zveme „množstvím tepla" — vzali za jednotku ono množství tepla, jehož jest potřebí, aby se teplota *jedné libry* vody o *jeden stupeň* stodílného teploměru zvýšila.

Toto množství tepla nazývá se *kalorií*. Abychom tedy ohřáli jednu libru vody z 10 na 15 stupňů, tedy o pět stupňů, potřebujeme pět kalorií, kdežto k ohřátí šesti liber vody o pět stupňů bude zapotřebí 5×6 čili 30 kalorií. Voda tu za základ vzata co těleso nejobecněji známé a rozšířené, které mimo to známe co pevnou hmotu (led), co kapalinu (vodu) a co plynnou čili vzdušnou hmotu (páru).

Jiná tělesa potřebují více neb méně tepla ku zvýšení své teploty o jeden stupeň. Tak potřebuje na př. železo toliko asi $^1/_8$ kalorie, aby se o 1 stupeň ohřálo, rtuť docela k témuž ohřátí má potřebí toliko $^1/_{30}$ kalorie, t. j. třicetkráte méně tepla než voda.

Jestliže libru železa, jehož teplota obnáší 100 stupňů, vložíme do 10 liber vody 10 stupňů teplé, bude po nějakém čase teplota vody i železa stejná, a sice asi $11^1/_9$ stupně. Při tom se tedy 10 liber vody ohřálo z 10 na $11^1/_9$ tedy o $1^1/_9$ stupně, k čemuž jest potřebí desetkrát $1^1/_9$ čili $11^1/_9$ kalorií. Současně ochladila se libra železa ze 100 na $11^1/_9$ tedy o $88^8/_9$ stupně; ochlazení libry železa o jeden stupeň odpovídá jedné osmině kalorie, ochlazení této libry železa o $88^8/_9$ stupňů bude tedy odpovídati ztrátě $^1/_8 \times 88^8/_9 = 11^1/_9$ kalorie. Z toho jest patrno, že čeho ubylo železu, v téže velikosti přibylo vodě, právě jako při přenášení živé síly neb práce.

Vraťme se nyní ku příkladu již dříve uvedenému, kde se třením teplo vzbuzuje. Do veliké válcovité nádoby s plochým dnem položme těžký mlýnský kámen, jenž nádobu právě vyplňuje v šířce, ne však ve výšce a k němuž připevněno jest rameno, kterým kámen na dně nádoby podobně otáčeti můžeme, jako ve mlýně svršek na spodku. Protože se těžký kámen o dno nádoby tře, jest potřebí, abychom jistou silou za ono rameno táhli, chcemeli kamenem točiti; i dá se vypočísti práce, kterou vykonáme, otočímeli kámen jednou, dvakrát atd. Nalejemeli do nádoby vody, tak aby kámen byl úplně pod vodou, a točímeli jím, začne se voda ohřívati, což se patrně děje pohybem kamene. I pravíme, že práce, kterou jsme vykonali otáčejíce kamenem, proměnila se v teplo.

Podobnými pokusy shledalo se netoliko, že práce v teplo se proměniti dá, ale že též určité práci odpovídá určité teplo, že totiž práce 1340 librostop proměněna v teplo dává jednu kalorii, t. j. vynaložením práce 1340 librostop jsme s to ohřáti jednu libru vody o jeden stupeň; na pohled je to dosti nepatrný účinek. Naopak dá se také teplo proměniti v mechanickou práci, čehož nejskvělejším dokladem jest parní stroj, kde teplo z paliva vyvinuté mění se konečně v práci, kterou

stroj vykonává. Rozumí se, že každá kalorie proměněna v práci dává práci 1340 librostop.

Již z toho, že práce v živou sílu proměniti se dá, můžeme souditi, že i živá síla může převedana býti v teplo, nebo třeba toliko živou sílu proměniti v práci, a práci dle předešlého výkladu v teplo. Avšak i přímo takové proměnění jest možné a dosti obyčejné. Kladivo dopadnouc na kovadlinu zahřeje se, živá síla pohybu kladiva proměnila se v teplo; meteor dostana se do oboru vzdušního ztratí část své rychlosti a rozpálí se, ztracená živá síla objevuje se opět co teplo. Na této proměně založena byla důmyslná domněnka o původu tepla slunečního: že totiž pádem četných meteorů z prostoru světového na povrch sluneční — kde zaraženy v pohybu veškerou živou sílu svou ztrácejí — vyvíjí se ohromné množství tepla. Ale zdali veškeré teplo sluneční z tohoto pramene pochází, jest ovšem pochybno. Aby se vyvinula jedna kalorie, jest potřebí, aby ztráveno bylo 85.800 jednotek živé síly, t. j. aby zaražen byl pohyb tělesa vážícího jednu libru a letícího rychlostí 293 stop, neb pohyb hmoty 858 centů těžké pohybující se rychlostí jedné stopy.

Viděli jsme tedy, že živá síla, práce i teplo nebo jinými názvy: aktuelní, potencielní i thermická energie navzájem se zastupují a to dle určitých nezměnitelných poměrů. Vedeni takovými výsledky bádali fysikové dále, a shledali na př., že též u pochodů lučebních vyvíjí se teplo, a sice při témž pochodu vždy totéž množství tepla. Tím objevena též aequivalence mezi akcí lučební neb jak by se říci mohlo: energií chemickou, a teplem, a ježto teplo s živou silou a prací jest aequivalentní, patrno, že energie chemická i s těmito energiemi jest rovnomocna a jimi se zastupuje. Příklad, kde chemická energie mění se v živou sílu, poskytují střelné zbraně, kde lučební energie tajená takřka v součástkách prachu, při výstřelu mění se v živou sílu střely. Na tomto poli nejsou čísla, dle kterých zastupování se děje, posud tak na jisto postavena jako v oborech dříve uvedených, nicméně aequivalence sama jest patrna, i známo též, že poměry, ve kterých zastupování se děje, jsou stálé.

Totéž platí o elektřině; i tu již víme, že práce dá se proměniti v akci elektrickou, neb akce elektrická v teplo a v akci chemickou, zkrátka, že energie elektrická jest aequivalentní s energií aktuelní, potencielní, thermickou i chemickou.

Přehledněme nyní krátce uvedené výsledky. Může tedy

1 jednotka živé síly	nahražena býti	$\frac{1}{64}$ librostopy	neb	$\frac{1}{85800}$ kalorie	neb neurčitým*) posud množstvím energie chemické a elektrické.
1 librostopa práce	„ „	64 jedn. živé síly	„	$\frac{1}{1340}$ kalorie	
1 kalorie	„ „	85800 „ „	„ „	1340 librost.	

Hledímeli se stanoviska fakt zde uvedených na přírodu, *jeví se nám veškeré úkazy co rozličné zjevy jednoho a téhož neznámého* „cosi“, a kde dříve množství rozličných „sil“ a „imponderabilií“ svou činnost provádělo, tam máme nyní velkolepou jednotu vnitřní. Toliko smyslům našim jeví se teplo, práce, elektřina atd. co věci rozličné,

*) Neurčitost aequivalence chemické akce na př. s teplem vztahuje se spíše k tomu, že nemáme posud jednotky chemické energie.

v podstatě jest vše to jedno a totéž. Tato náuka nazývá se poněkud nesprávně *náukou o jednotě sil;* z proměnitelnosti rozličných energií jedné v druhou soudíme o vnitřní jich jednotě.

Pokud pak hledíme k tomu, že zastupování se jednotlivých energií děje se dle určitých a stálých poměrů, mluvíme o *zachování síly* neb lépe o *zachování energie,* nazývajíce kvantitu onoho neznámého „něco“ energií. Dle této náuky jest tedy velikost této energie nezměnitelna, tedy netoliko hmota nýbrž i energie jest nezrušitelna: energie jeví se ve spůsobě tepla, živé síly, elektřiny atd., kde však jeden zjev takový mizí, vystupuje ihned jiný jemu úplně aequivalentní, tak že souhrn veškeré energie jest stále týž, ač tvar, ve kterém se jeví, neustále se mění; změna tato jest právě *životem přírody*. Náuka tato jest posud mladá; ač nejslavnější mužové pracují o vytknutí důsledností z ní plynoucích, přece posud uplynula doba příliš krátká, aby se již podati mohl úplný obraz přírody dle nového stanoviska.

Kontura jest hotova. Mnoho zbývá ještě učiniti, než obraz bude úplný, mnoho podrobné a namáhavé práce, nepatrné na pohled a důležité v podstatě; přece však již nyní vidíme, že z nového názoru vyplyne obraz velkolepé jednoty v přírodě.

Nám zbývá zde jen s nového hlediště toho pohlednouti na některé každodenní zjevy vůkol, abychom poněkud ukázali, v jakém světle se pak věci, jinak známé, objevují.

Volme nejprvé parní stroj. Jak známo, jest stroj ten asi takto zařízen: pod kotlem vodou naplněným udržuje se neustále oheň, čímž z vody v kotli vyvinuje se pára, která vede se odtud k vlastnímu stroji. Stroj tento uvádí se parou v pohyb, a vykonává pak prostředkem jiných s ním spojených strojů rozmanité práce mechanické, ku př. pomocí pumpy čerpá vodu. Dle náuky o jednotě sil jest tu tento děj: V topení pod kotlem vyvinuje se z paliva chemická energie a mění se v teplo, ve stroji pak toto teplo, jehož nosičem stala se pára, mění se v mechanickou práci. Můžeme tedy říci, že parní stroj v nynější své podobě jest prostředkem ku proměnění chemické energie paliva v práci.

Hořením jistého množství paliva vyvine se určitý počet kalorií. Kdy by stroj byl dokonalý, musel by za každou kalorii v topení vyvinutou vydávati 1340 librostop práce. Tomu však nikdy a nikde tak není. Práce, kterou stroj vydává, jest mnohem menší. Tedy přece ztráta! kde tu jest zachování energie? — Ano, jest tu ztráta, ale ztráta toliko pro naše účely, nikoliv ztráta skutečná. Pokusím se, otázku ztráty při parním stroji objasniti a upozorňuji, že u každého stroje tak zvané ztráty týmž způsobem stopovati se dají. Především není shoření paliva pod kotlem úplné, mnoho paliva odchází neokysličeno t. j. nespáleno, důkazem toho jsou saze a mnohé hořlavé látky v popeli. O to tedy již méně kalorií se vyvine, než by při úplném shoření se stalo; chemická energie tedy v palivu nahromaděná nepromění se úplně v teplo, nýbrž část její zůstane nepoužita — ale nikoliv ztracena. Avšak i z kalorií skutečně vyvinutých velká část slouží jiným účelům, než bychom si přáli. Část tepla unáší s sebou kouř a zahřívá vzduch, část pak ohřívá zdivo kotle a vzduch v místnostech, kde stojí

kotel a stroj. Teplo tedy nikterak se neztrácí, slouží však účelům, o které nám nejde.

Ani ona část tepla pak, která v stroji v skutku v práci se promění, neúčinkuje celá tam, kde ji míti chceme. Jak známo, vadí pohybu každého stroje tření jednotlivých pohybujících se částí o sebe, toto tření tráví část práce strojem vyvinuté a mění ji opět v teplo: části ty se totiž třením zahřívají. Při náležité pozornosti jest sice zahřátí to mírné, a utvořené teplo stále odtékajícími prostředky mazacími se odvádí, aby se nehromadilo, avšak práce se ztrácí a teplo se vyvinuje.

Z toho patrno, že z onoho počtu kalorií, který se nám v palivu takřka k zužitkování nabízí, sice toliko malá část v onu práci se mění, pro kterou stroj jest určen, přece však teplo nepřišedší k účinku na místě žádaném, není ztraceno, nýbrž béře se toliko jinými cestami, než které bychom mu vykázali, kdy bychom k tomu neobmezenou moc měli. Čím větší část tepla jde cestou námi jemu vykázanou, tím lepší jest stroj, proto jest možno, že jeden stroj méně paliva k téže práci potřebuje než druhý, jelikož větší část tepla se přiměřeně zužitkuje. V tomto směru učinila technika již značné pokroky, nikdy však se jí nepodaří, aby veškeré teplo šlo cestou jemu vykázanou.

Vidíme tedy, že parní stroj není důkazem proti zachování energie, ano naopak, změřením veškerého ztraceného tepla dokázalo se prakticky, že skutečných ztrát není, a parní stroj byl mezi prvními příklady, jimiž se aequivalence tepla a práce dokázala a číselně na jisto postavila.

Vezmeme jiný příklad. Člověk i zvíře jsou do jisté míry rovněž kalorickými stroji. V těle zvířecím dějí se neustále jisté pochody lučební, jichž výsledkem jest vyvinování tepla. Teplo toto vykonává pak dvojí úlohu: jedna část přímo co teplo slouží k tomu, aby se temperatura těla udržela stálou, ač se povrch vzduchem okolním ochlazuje; druhá část pak měníc se v mechanickou práci slouží k oněm výkonům, při kterých člověk neb zvíře pomocí svalů vykonává mechanickou práci. Jest to — vedle trávení — hlavně proces dýchání, kterým poskytuje se lučební pochod (okysličování uhlíku), jehož chemická energie mění se v potřebné teplo. Tento pochod podobá se spalování paliva pod parním kotlem. Však dýchati a jísti musí člověk, aby mohl práci vyvinovati, a rovněž tak každý stroj musí býti „krmen“, aby pracoval.

To přivádí nás k jinému předmětu: ku stroji totiž, který má pracovati nejsa krmen, k tak zvanému *perpetuum mobile.* Myšlenka sestrojiti perpetuum mobile měla ode dávna asi podobný půvab pro ducha lidského, jako alchymistické dělání zlata. Mnozí lidé podnes maří duševní síly své hledáním věci, velice podobné onomu dřevu, o němž jistý cestovatel vypravoval, že bylo tak křivé, že nikterak nemohlo tiše ležeti: polož je jak chceš, stále se hýbe. Musí se rozeznávati dvojí druh těchto strojů. Při prvním snaží se vynálezce sestrojiti aparát, který by jednou uveden v pohyb v tomto pohybu setrval, však na venek žádnou práci nekonal; takový aparát musel by tedy energii v něj vloženou stále zachovávati, aniž by z ní něco na venek ztratil. V takové snaze není sice theoretická nemožnost, avšak prakticky není možno mysliti si aparát, při kterém by část energie nezměnila se

na př. v teplo. Nad to byl by aparát takový pouhou hračkou nejsa k nijaké potřebě.

Při druhém spůsobu — a těch jest veliká většina — očekává vynálezce, že jeho aparát netoliko svou energii udržovati bude, ale že i na venek stále bude práci konati, že tedy bude nevyčerpatelným pramenem energie *nebera ji odnikud.* *) Takovým aparátem dala by se ovšem energie ve světě bez mezí rozmnožiti, to však přímo odporuje zásadám o zachování energie.

Zásady tyto posud všude shledány a potvrzeny, jimi otvírá se nám rozhled v kraje, kam posud lidská noha nevkročila, kde však bohdá brzo také zatkne přírodní věda prapor svůj.

Rozhledy literární.

Česká literární historie.

Právem to všichni těžko neseme, že nám posud postrádati jest celistvých rozborných dějin domácího písemnictví. Cítíme stále důrazněji nutnost, aby se český duch bystrým zrakem nepodjatého, jak všestranným vzděláním vynikajícího tak protříbeným krásocitem obdařeného soudce již ohlednul po drahách posavade vykonaných, aby v zrcadle opravdového sebepoznání spatřil, kterými vzornými a kterými bludnými směry výši světového kulturního ruchu se přibližoval nebo se jí vzdaloval, jaké prostory umy a vědy nejen do šíře nýbrž i do hloubky proletnul, jakých ideálních úspěchů se dopracoval, jaké úkoly svým snahám do budoucnosti vytknouti má a kterými prostředky se jich domáhati může. Však čím déle a čím citelněji nás tato mezera v naší literatuře do těch dob nepokojila, tím větší váhy nabyla do sebe okolnost, že se nyní konečně již netoliko pilně sbírá bohaté stavivo na zbudování českých literárních dějův, ale že se také základní kameny k vlastnímu dílu v zem spouštějí.

Chystaje se totiž napsati děje písemnictva českého, *Josef Jireček* sepsal a vydal objemnou *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku,* vzdělanou *ve spůsobě slovníka životopisného a knihoslovného.* Shledalť — jak v úvodu praví — za nutné napřed, než se dá do spracování rozborné literární historie, probrati životopisy těch osob, ježto v duchovním rozvoji u nás měly nějaké účastenství, zůstavíce po sobě památky snah svých psané jazykem českým anebo některým jeho nářečím; neboť, ačkoli mnoho v oboru tom již pracováno, přece rovnoměrně všestranného probádání podnes se nedostává. Proto

*) Nemohu naprosto souhlasiti se Slovníkem náučným, který mezi perpetua mobilia čítá přístroj pohybovaný stoupáním a klesáním rtuti v teploměru. Takový stroj béře fakticky energii z onoho pramene tepla, jímž právě pohyb rtuti se způsobuje. Tato myšlenka, ač v tomto tvaru nepraktická, nikterak nezasluhuje býti postavena mezi snahy o sestrojení perpetui mobilis — nehledě ani k logické nesprávnosti příkladu.

k vůli úplnosti připojil do *Rukověti* také životopisy literárních dějepisců, třeba byli nepsali česky, pak písařů starověkých rukopisů, knihtiskařů, nakladatelů a jiných pěstovatelů slovesnosti české, a s životopisy spojil také ovoce nové přehlídky starších spisů českých, jichž nové objevy zhusta se naskytují. Spisovatel rád by také byl práci svou rozšířil aspoň na první desítiletí našeho věku, avšak uznav rok 1800 za vlastní mezník dvou různých literárních dob, na něž s různých hledišť patřiti sluší, obmezil se jedině na věky před XIX. stoletím prošlé. Že mu s nemalými obtížemi bojovati bylo, nejlépe nahledne, kdo podobnými pracemi poněkud se obíral. „Největší nesnáze," praví autor, „plyne z veliké rozptýlenosti pomůcek literárních a knih českých vůbec. Kam všude po Evropě roznešeny jsou rukopisy a knihy české! Ani jedna z našich veřejných bibliothék nemůže se honositi sbírkou i jen přibližitelně úplnou. Ba namnoze z nich ze všech nelze sestaviti všecko . . . Snažil jsem se proniknouti všude k pramenům nejbližším, ale často nezbývalo než přestati na zprávách z druhé i třetí ruky." Ve své práci byl spisovatel podporován četnými přispěvateli, zejmena A. Rybičkou, A. J. Vrťátkem, V. Brandlem, D. K. Čermákem, P. Dvorským, A. Gindelym, J. Emlerem a H. Jirečkem.

Širší zprávy o vnitřní spůsobě *Rukověti* nelze nám podati před ukončením díla, však na jednu důležitou stránku jeho, totiž na poměr *Rukověti* k příštím literárním dějinám spisovatelovým již nyní poukážeme. Spisovatel praví zajisté v témž úvodě: „Pragmatická historie literatury české s životopisy a knihopisem nikterak v jeden celek sloučiti se nemohla; toho nyní, kde první svazek Rukověti kladu do rukou znalcům, doličovati bohdá se mi ukládati nebude." My však sobě pragmatické literární historie bez životopisův a bez rozborného vypočtení všech literárně důležitých děl představiti nemůžeme, poněvadž život, povaha i práce literátů kde možná jedny z druhých pochopovány a vykládány býti musejí. V různých literárních dějepravách u jiných národův a ve vzorných toho směru pracích vidíme zásadu tu zachovávánu. Z této příčiny uznáváme *Rukověť* za veledůležitý sice avšak přece jenom podmínečný základ k českým literárním dějinám, a přejeme sobě, aby p. spisovatel vlastní svou literární historii také biografiemi a bibliografií cenných písemností opatřil. *Rukověť* zůstane i vedle podobně rozšířených dějin písemnictva velmi záslužným a rovněž poutavým propravním a pomocným dílem.

Kdežto J. Jirečkova práce založena jest v potřebných rozsáhlých rozměrech, vytknul *K. Tieftrunk* své *Historii literatury české* zcela úzké meze, aby vyhověl naléhové u nás potřebě, míti po rukou samostatný stručný nástin domácího písemnictví. První sešit, jenž vyšel, zahrnuje v sobě nejstarší dobu (do r. 1410) a věk mužného rozkvětu (1410—1620).

Jiný, nemálo závažný, velice poutavý, výtečně uspořádaný příspěvek k našim literárním (a též mimoliterárním) dějům jest *Z dob našeho probuzení, sbírka přátelských dopisů některých spisovatelův a vlastencův našich, zejmena Jos. Jungmanna, Fr. Palackého, Jana Kollára, J. Pr. Koubka, Tomáše Buriana, Jaroslava Pospíšila, Morice Fialky, Fr. C. Kampelíka, Jana Jeníka rytíře z Bratřic,*

Drah. M. bar. Villaniho, Jana Dvořáčka a jiných, které z pozůstalosti Burianovy vyňal, úvodem a vysvětlivkami opatřil pilný, povolaný pracovník na poli kulturních dějin domácích *Ferdinand Čenský,* setník a profesor české řeči a literatury na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní.

Zcela příhodně praví vydavatel, že této knihy bude budoucímu dějepisci novější doby naší literatury tím spíše potřebí. čím skrovnější je počet takových vzácných listů přátelských u nás až dosud u veřejnost vyšlých. „Jiní národové, na př. západní sousedé naši, otiskují už od několika decenií šmahem nejen přátelské listy svých Goetheův, Schillerův a jiných předních mužův ale i knihkupecká, domácí — ba i krejčovská! — konta jejich. U nás teprv v posledních letech literární historik *Antonín Rybička,* uznávaje důležitost takových listářů, první upozornil v Jirečkově *Vesně* (r. 1852), v *Lumíru* (r. 1856 a 1857) a ve *Světozoru* (r. 1869), abychom sbírali dopisy spisovatelův vlasteneckých, a sám valnou část jich tam podal veřejnosti, jmenovitě vzácné listy, jež se mu z pozůstalosti *J. L. Zieglera* do rukou byly dostaly. A nedlouho potom k našemu potěšení vyšla rozsáhlá, neocenitelná korespondence našeho *Fr. Lad. Čelakovského": Sebrané listy,* 1863 až 1865. „V novějším pak čase neméně zavděčilo se nám vydavatelstvo *Ženské bibliotéky,* uveřejnivši korespondenci druhé choti Čelakovského, spanilomyslné *Bohuslavy Rajské,* jakož i redakce Časopisu musejního, počínajíc vydáváním vzájemných dopisů *Čelakovského* a dra. *Václ. Staňka, Dobrovského a Hanky* a dopisův *Šafaříkových* Kollárovi, v ročnících 1870, 1871, 1872, 1873." Vedle čehož dojista velmi zajímavým jest soud, jejž o podobných publikacích již r. 1841 pronesl Burian: „Vaše jakož i všecky dopisy našich spisovatelů schovávám," psal tehdy Jaroslavu Pospíšilovi (str. 118), „aby až nás více nebude, naši potomkové z nich sobě obraz našeho snažení, našich nadějí a našich úsudkův o věcech vlasteneckých sestaviti mohli; takových dopisů v literatuře naší náramně pohřešujeme. Divím se tomu velice, že až posud některého ze zemřelých spisovatelův našich pohrobní spisové nevyšli, při nichž by se listy jejich přátelům psané také nalézaly. Němcové každou řádku, každý lísteček svých nesmrtedlných výtečníků vydávají a tím spisy jejich ustavičně doplňují. U nás pranic tomu podobného nespatřujeme. Zajisté by takové listy a spisy lépe účinkovaly, mileji přijaty a čítány byly nežli mnohá díla cizonárodní, třebas klasická, v překladech právě na světlo vycházející."

Tomáš Akvin Burian — jenž jest jako duší této sbírky — narodil se dne 5. června r. 1802 v Praze z rodičů vojenských; nucen hmotným nedostatkem vstoupil v 15. roce k dělostřelectvu a r. 1821 poslán do Vídenských škol bombardérského sboru na učení. R. 1830 stal se nástupcem Mil. Zd. Polákovým na stolici české v Novém Městě za Vídní, na níž do roku 1857 velmi úspěšně působil. Zemřel dne 22. ledna 1874, dosahnuv hodnosti majorské. Nejdůležitějším jeho dílem zůstala obhroublá gramatika české řeči, nejlepší z mluvnic našeho jazyka pro Němce. Mimo to uveřejnil různé menší práce, hlavně v časopisech, a pracoval o rozsáhlejší historické a vojenské studii „Česká válka z l. 1619—20." Platně přispěl také do Jungmannova Slovníka. „Blaho

vlasti a vše, co k jejímu prospěchu směřuje,“ píše o tom Jungmannovi, „již ode dávna na péči maje, staral jsem se o všeliké názvy a sbíral zvláště vojenské mezi vojáky každého druhu vojska, jakož i mezi řemeslníky dělostřeleckými.“ Tak nalezl prý leckdy dobré zrnko, a sbírka jeho po letech vzrostla na šestnácte archů, jež do Slovníka propůjčil, starostlivě o to dbaje, aby toto arcidílo české vyšlo v podobě co nejsprávnější, pročež Jungmannovi seznamy nedostatků a vad při čtení a užívání slovníka nalezených zasílal. Jungmann každou pomůcku i opravu velmi vděčně přijímal, vyjádřiv se mu o své práci svým skromným způsobem takto (str. 5): „Každý z nás některou stránku slovníka by zajisté lépe, než můj bude, vyhotovil; ale dosti mně, jestli že by ne každý v celosti hned lepší slovník sepsal. Až bude padesátý mně podobný pracovatel vydávati *Český slovník,* to tuším dokonalejším se stane; já prositi musím, aby dobří vlastenci přijali vděk tím, co jsem dáti v stavu byl. Že však mou prací hodný krok k tomu učiněn jest, toho při vší mírnosti svědom sobě jsem.“ Podnes pozoru hodná jsou tato Jungmannova slova (str. 10): „Cesta, kterouž Vašnost kráčeti ráčíte ve věcech češtinu vzdělávajících, líbí se mi naprosto, totiž že méně tvoříte nových slov, ale raději pilně z obyčeje a ze staré literatury přibíráte a čerpáte. Jen tak se poslouží jazyku a národu; neboť není nás novějších s to, abychom lepší jazyk sobě způsobili, než nám jej podali starší věkové, protože my více jazyků sobě osobujeme a tak formy jejich mícháme a mateme.“ — Kollár píše r. 1836 Burianovi: „Vy zvláště stojíte na místě, na němž nám mnoho záleží; neboť od škol a od chování počátek se učiniti musí. I u nás z roku na rok lepší duch se vzbuzuje a rozšiřuje, nejvíce pak u mládeže ve vyšších školách v Prešpurku, Prešově, Kežmarku a j. Nejpronikavěji to naše naděje oduševňuje, že se nyní vzájemnost mezi všemi Slávy rozmáhá, která naší procitlé národnosti nejen květoucnost ale i trvanlivost slibuje.“ V téže věci psal také Kampelík: „Zkušenost stověká nás poučuje, že jen koncentrování sil blahodějně působí. Nám pak rozkydaným Slovanům jen soustřeďování takové pomoci může. Dopisujme sobě tedy, nemohouce jinak na sebe působiti. Pražané a Slováci krásný již v tom učinili začátek.“ Tak bylo v letech třicátých. Jak smutně stojíme v tomto vzhledě v letech sedmdesátých! — Dobře ukázal k tomu Burian (str. 27), že láska k Slovanství musí probouzena býti již v prsou mladých Slovanů: „Národní učitele předkem musíme míti, o to se starejme nejvíce.“ Ze svých žáků na akademii chválí si Burian (str. 28, r. 1834) nejvíce Horvaty a Srby co nejhorlivější Slovany; pak přicházejí Čechové a Poláci v stejné míře, potom Moravané. Ostatní byli poněmčilci.

Poněkud výstředně vede sobě v dopisech Burianovi zasílaných K. Slavoj Amerling. Stále vymýšlí plány, které se větším dílem nešťastně daří. Zcela opačný, přívětivý dojem činí korrespondence Jaroslava Pospíšila, jenž si s Burianem o českých a slovanských věcech v l. 1834—54 horlivě dopisoval, že v pozůstalosti tohoto nalezeno bylo ke 100 Pospíšilových dopisů, z kterých některé na kolika arších jsou psány. R. 1835 píše Burian mimo jiné: „— buď to bohu žalováno! — u technických sborů zapovídají někteří setníkové mluvení jazykem českým

pod dosti přísným trestem, a to prej z dobrého srdce podle jejich smýšlení, aby se Čechové němčině snáze vyučiti mohli! Za tímto — jak se domnívají — krásným kvítím číhá však ještěr zuřivý; z pouhé nenávisti k Čechům tak činí a pak z pohodlnosti, aby se sami češtině učiti nemuseli.“ Mnoholi se v tom změnilo? — Dne 9. října 1836 píše Pospíšil Burianovi: „Nedávno byl zde korunován král náš. Při holdování vícekrát v naší mateřštině se řečnilo. Byť to byly jen formule, jazyku dodávají přec jakési úcty. Mimo to k potěšení Vašemu sděliti musím, že vedle svědectví doktora Chmelenského při oné slavnosti se čeština dosti hlasitě ozývala, zvláště kníže Lobkovic, president hornictví, trefně česky mluvil. Přísahu, kterou prý stavům volno buď v češtině buď v němčině učiniti, všickni ministrové jednohlasně a zvučně v češtině slovem: „Přísaháme!“ vykonali. Přítomní Uhrové prý nemálo se tomu divili, přísahajíce doma latinsky a ne maďarsky. Za korunování císaře Františka jen málo hlasů česky přísahalo.“

Dne 23. září 1837 píše zase Burian Pospíšilovi tuto zprávu: „Před nedávným časem psal mi Vítek, český učitel mladého arciknížete Františka Josefa (syna bratra císařova), že byl jednoho dne kromobyčejně k arcikníželi povolán. Vstoupiv do síně, vidí tam vedle hofmistra státi mladého svého chovance, oblečeného v oděvu českého sedláka s beranicí. Tento přistoupiv k Vítkovi, jal se takto česky mluviti: „Můj pan praujec, arcikníže Ludvík (nejvyšší ředitel dělostřelectva) mně uložil, abych vám oznámil, že jste na poručíka při druhém pluku dělostřelců povýšen, z čehož i já se velice raduji a na památku toho vám zlatý důstojnický třapec podávám.“

R. 1840 zaslal M. Fialka J. Pospíšilovi přípis s výstražnými slovy, která by také dnes byl mohl napsati: „*Nenávist a svár již dávno vlasti hrob vyryly; smutné příklady a zkušenosti měly by nás moudrými učiniti,* aby se nám tak nevedlo jako oněm dvěma lvům v bájce, jenž lítě proti sobě zuříce jeden druhého pohltili. Což pak říci o zištnosti?“ V témž listě dokazuje Fialka, že *Střelec* Sabinského ve *Květech* uveřejněný jest plagiát z němčiny . . .

Ku konci r. 1840 píše Pospíšil: „Kolovrat“ (ministr) „přízně své ku krajanům svým nikdy netajil, nikdy naší věci neškodil. Vláda sama byla by nám snad přízniva, ale nižší politické orgány, ty nás kde mohou na černo malují.“ Přece však Pražský městský hejtman Muth, jakkoli Němec, překazil širší vyšetřování českých vlastenců, které jim shůry hrozilo. „Náš národní život stále pohybuje se ve staré koleji. Předsudky již přece patrně mizí; i jest to hlavně nepravý stud, jenžto mnohým brání veřejně projeviti, co vnitř se ukrývá. Mnoho jich ještě, kteří na ulici, ve společnosti jsou Němci a jen doma jsou Čechové.“ Nyní mnohý přední Čech jest Čechem pouze ve společnosti; doma nemluví než po německu. — O poměrech uherských pronáší se Pospíšil v únoru r. 1841 takto: „Slováci mají stále co bojovat se vzpurnými Maďary neb Maďaromany. Ale jakože potlačování pravdy a práva všude oposici vyvolává, tak i přepjatí Maďaři vyvinutí se národnosti slovanské v Uhřích jenom urychlují.“

V posledních měsících téhož roku nastal mezi Burianem a Pospíšilem přátelský spor, němčíli se Praha či nic. Pospíšil tvrdí, že nikoli,

ale Burian odpovídá: „Nevěřte tomu; známť já Prahu z dřívějších časů lépe než vy, já se v ní před 40 lety narodil, v ní do škol chodil, v ní až do r. 1819 jako voják ležel a se všelikými lidmi obcoval. Vím tedy, jak to tenkráte bylo a jak to jest nyní, když jsem zase Prahu navštívil. Nebyloli tenkráte více Čechů než jich je nyní, tedy byl živel český převládajícím, a méně měšťanův a jiných lidí umělo německy než nyní. Vůkol našeho obydlí ve Spálené ulici byli měšťané skoro všickni Čechové, jmena domů byla česká, která teď docela již zmizela; tak se nazývali domové po pravé straně z alejí u Kameníků, u Čtveráků, Křikavů, Pechtů, Mandíků, Soudků, Bezděků, u Kamenného ptáka, u Krajských, Štětinářů, Dundrů; kdož o nich něco ví? Po ulicích všecko česky se ozývalo, nyní málo kdy česky slyšet, vše po německu." V této příčině panuje někdy příliv, někdy odliv. Nyní se v Praze zajisté značně méně česky mluví než v letech šedesátých. Závisíť to na politické konstellaci.

R. 1842—44 bojují oba dopisovatelé na kolbišti pravopisných oprav proti sobě. Pospíšil jest pro *ou,* a Burian posléze vzdává se osudného *au.* R. 1845 postěžoval si Burian Fialkovi, že kritika nové vydání jeho mluvnice umlčela, načež mu Pospíšil s politováním odpovídá: „Děje se to tak i jiným důležitým dělům našim, že beze všeho ocenění zůstávají." Nyní jest tomu podobně, a vyskytneli se kde jaká úvaha, bývá bohužel obyčejně diktována politickým strannictvím. V únoru 1847 líčí nám Pospíšil ráz tehdejších pravopisných různic, titěrných to předchůdkyň nynějších vážných českých svárův občanských: „Nemyslete sobě venku, že my zde potýkajíce se na kolbišti literárním, také snad už na potkání se hašteříme. Nikoliv. My zde zcela zdvořile se povdravujeme, v besedách scházíme i ač rozdílného jsme mínění, mezi sebou rozmlouváme, jak na vzdělané lidí sluší." A nyní? . . . V témž dopise Pospíšil vlídně omlouvá Štúrovce z osudné roztržky, kterou způsobili v československém národě tím, že se jali psáti slovenčinou: „Pravdali, že češtinou na lid svůj druhdy rázné působiti nemohli, že se čtení české v masách u nich ujmouti nechtělo a že se to čtení slovanskému daří: pak bychom musili umlknouti, ano jim toho přáti jakožto lidé osvěty milovní."

Zvláště význačná pro veřejné poměry v l. 1844—68 jest Fialkova korrespondence s Burianem. Činný spisovatel Morie Fialka působil 1838—44 co druhý profesor češtiny na vojenské akademii Novoměstské a úzce se tu s Burianem spřáteliv podával mu r. 1844 zprávy o svých vojenských malých Odysseách po Rakousku a Německu prožitých, nikdy se vlasteneckého hlediska nespouštěje. Slyšme, co v září 1844 praví o Brňanech: „Měšťanstvo Brněnské jest takměř zouplna povídeňčelé, hnusnou jakousi němčinu drmolí, až to v uši píchá, ale česky mluviti se ostýchá." Přes to nalezl v Brně nápisy na ulicích nahoře české, dole německé. V říjnu téhož léta píše: „Seznal jsem Lva Thuna, toho pravdivého svatého Jiří, jenž ustavičně s tou zmijí či saní, která nás osočuje a hltí, zápas vede." A dále: „Rozmíšky jazykové společnost pořáde rozkvašují; policie místo uchlácholení ještě více dráždí. Praha se neněmčí, ale čeští." R. 1845 sděluje, že „stavové čeští své privilegium (druhé divadlo založiti) vlastencům postoupivše rokovali, majíli

též oučastnými se státi toho podniknutí. Již se většina k tomu skutku chýlila, an tu Matyáš Thun *proti* tomu návrhu vystoupil!“ — Počátkem zimy r. 1846 se Fialka vzňal a roznítil: „Jsem ženichem!“ volá blažen. „Pobyv ku konci října několik dní v Praze, kde jsem se za skutečné setnictví poděkoval, seznal jsem v jedné společnosti nevěstu svou. Vábila mne její sličnost a skromnost za prvního pohledu; rozmlouvaje pak s ní, užasl jsem nad tím duchem a tou vzdělaností.“

R. 1847 pracuje Fialka pilně o válečných úspěších slovanských. „Nejvíce,“ dí v této záležitosti mimo jiné, „nejvíce mně jde o to, abych světu dokázal, že bitvy, na nichž sobě Němci tolik zakládají, u Ašprů, u Lipska a jiné, od Slovanův byly vyhrány *proti* Němcům, ale ve prospěch Němců. Vždy mne to dopalovalo, když jsem u Körnera četl: Und so lange deutsche Lieder sausen, und so lange deutsche Ströme brausen, tönet Aspern hoch im Siegessang! atd.“ A přece bojovala na straně Francouzů *třetina* Němců, na straně rakouské sotva *šestina!...* Události r. 1848 posuzuje Fialka bystře. A co se nestalo! „Považ si,“ píše Fialka Burianovi, „že mne náš brigádník kníže Kolloredo v Terezíně sám pobízel, abych přece na slovanský sjezd do Prahy jíti nemeškal.“ Tento dopis dán jest v Běchovicích, kde Fialka ve známé červnové krvavé srážce vojska se studenty a jinými z Prahy prchajícími občany nejskvěleji svou šlechetnou mysl platně prokázal. Dovezše se až k vojákům, měli tito uprchlíci zbraň odložiti; „že se jim však do toho nechtělo, schovávali ji pod sebe do vozů. Vojáci rozdráždění co našli, vyhazovali: ale v tom padla rána, bůh ví odkud, od poděšených pocestných jistě nic. Ale vojáci, na něž ve městě často z oken a ze sklepů střílíno, jinak nemyslili, než že tu opět takové úskoky. Dali se tedy do strašného mordování, a dříve než jsme tomu krveprolití konec učiniti mohli (důstojníci) a to s nasazením života, bylo již 10 mrtvých a s 80 více méně raněných. Od vozu k vozu jsem lítal jako zuřivý, vojsko šavlí odháněje.“

Fialka zemřel v Krakově dne 13. června 1869 plicním neduhem, jsa plukovník ve službě a dosáhnuv 60. roku.

Dlouho, totiž 27 let, trvalo také Burianovo dopisování s vlastencem Janem Jeníkem rytířem z Bratřic, rovněž důstojníkem ve vojště, jemuž Burianův otec býval druhdy komorníkem. Jak sám dosti rozmrzele Burianovi kolem r. 1838 vypravuje, prohodil o něm kdesi v české společnosti jeden jeho známý, že Herloš neměl prý práva dáti známé své knize titul „Poslední Táborita“; to prý nezakládá se na pravdě, neboť poslední Táborita ještě žije: „a ten jest Jan Jeník rytíř z Bratřic.“ Jeník byl také vědecky činným; neboť prodlením doby z četných pramenů snesl devět velikých rukopisných dílův různých dát týkajících se české země.

Podané ukázky tušíme postačí, aby čtenář oceniti mohl důležitost celé sbírky *Z dob našeho probuzení.* Jenom ještě podotkneme, že dopisové v ní uveřejnění zároveň tvoří jakýs knihoslovný a životopisný literární věstník drahných let prošlého půlstoletí, poněvadž dopisovatelé sobě vycházení knih a hojné podrobnosti ze života našich literátů horlivě sdělovati neustávali. A takž nemůžeme leč úplně souhlasiti s výrokem, jejž Antonín Rybička v soukromém dopise Čenskému o ní učinil,

že totiž tvoří „vzácnou pomůcku k dějinám národní naší ožilosti a všelikých s ní spojených nesnází, trampot, usilování, prací a obětí.“ Ano v nynější době, v níž každý pravý vlastenec nejhlubším zármutkem naplněn býti musí nad našimi domácími rovněž neblahými jako zbytečnými rozbroji, *Z dob našeho probuzení* snad bude útěchou mnohému čtenáři, vidoucímu, kterak genius českého národa z trapnějších ještě poměrů vyšel co vítěz nade tmou a porobou. *Fr. Zákrejs.*

Jindřich Niederle.

Dne 8. září t. r. zemřel v Nové Pace jeden z nejlepších filologův a profesorův českých — umřel ve svém 35. roce. Život nemnohých let ale přemnohé práce! Niederle byl chudým hochem, musil sám sebe opatřovati — ale studoval při tom s výtečným prospěchem. Byl pak mladíkem v každém ohledu vzorným, ve svém 23. roku byl už gymnasiálním profesorem a netoliko že v úřadě tomto hned na počátku chvalitebně se vyznamenal, nýbrž nabyl rychle i zvučného jmena vědeckého. Uloženo mu, aby sepsal českou mluvnici jazyka řeckého, a on tu úlohu provedl s mravenčí vytrvalostí, s příkladnou svědomitostí a ovšem i s vědeckou dospělostí, a provedl ji mistrně. Jsa vědě filologické oddán celou duší, byl při tom dalek suchoparného slovíčkářství a strnulého pedantismu; duch staroklasických spisův nebyl jemu méně než písmena jejich. Maje sám mysl básnickou, záhy zvláště řecké klasické básně překládal; a že zároveň i češtinou výborně vládl a měl velice jemný cit i vytříbený vkus, jsou překlady jeho rovněž věrné a přesné jako lahodné. Žel, že nám jich více podati nemohl!

Niederle byl by nyní už býval ozdobou profesorské stolice na každé universitě. Sám byl vtělená skromnost. A byl z těch, kteří u nás pracují až do úpadu. V posledních letech příliš veliké břímě na bedrách jeho spočívalo, tak že si hrubě oddechu nedopřál, i když jsme mu důtklivě domlouvali. Tu tetiva příliš napjatá strhala se najednou.... Tichý, neunavný, ušlechtilý pracovník, vroucí národovec, milovaný učitel, muž právě integer vitae scelerisque purus, u všech, kdo jej znali, lásky a úcty požívající a sám v srdci svém jiného nechovající než dobrotu a lásku, zhasnul nám zrovna, když duch jeho úplně dozrál. Jak mnohé oko po vlastech našich se při té zprávě zarosilo! *V. Vlček.*

Opravy. V předešlém čísle *Osvěty* na str. 645. řád. 17. zdola čti: Košiny; str. 646. ř. 6. zdola čti: *ze* strany; — str. 656. ř. 11. zd. čti *Fr.* Tomsa; — str. 659. ř. 4. shora čti: řeči *a* literatury; — tamže 10. ř. zd. místo *ex* čti: *et;* — str. 661. ř. 3. shora místo *připomenutými* čti: *přítomnými.*

Obrana: Tento jediný český měsíčník, který obsahem i úpravou vyrovná se každému podobnému podniku jinojazyčnému, co nejvřeleji odporučujeme jak jednotlivcům tak zvláště knihovnám spolkovým i školním, kteréž jím nabudou opravdového obohacení.

Knihy redakci OSVĚTY zaslané:

Sofonisba. Tragedie v 5 jednáních od B. Guldenera. Nakl. Grégr i Dattel, 1875.

Eliška Přemyslovna. Truchlohra v 5 jednáních od V. Vlčka. Nové zpracování. Nakl. I. L. Kober, 1875.

Soukromé obchodní právo rakouské. Sepsal dr. Ant. Randa. Seš. 1. Nakl. J. Otto, 1875.

O stěhování se lidu našeho do ciziny. Přednáška J. Fořta. Osvěty lidu č. 14. Nakl. týž, 1876.

Deklamace. Napsal Al. Gallat. Sebraných spisů Gallatových část I. Nakl. St. Pospíšil v Chrudimi, 1875.

Poetická čítanka. Sbírka básní původních i přeložených, jež dle básnických zvuků k tisku upravil V. Petrů. Seš. 10. Nakl. I. L. Kober, 1875.

Album Slovanských listů pro zábavu i poučení. Seš. 2. Red. a nakl. Ant. Čapek v Jičíně, 1875.

Maxmilián Rumpal, Prachatický primator. Historický román od J. J. Stankovského. Matice lidu ročn. IX., číslo 4.

Rozpravy o směnkách. Sepsal Jos. Sedláček. Matice průmyslnické ročn. III., číslo 3. a 4.

Stručná fysika k potřebě mládeže škol obecných. Sepsal Ed. Stoklas. Druhé oprav. vydání. Se 57. vyobraz. Nakl. F. A. Urbánek, 1875.

Karakter. Sepsal Sam. Smiles, z angl. přel. prof. V. E. Mourek. Seš. 2. a 3. Nakl. J. Doležal, 1875.

Ženská bibliotéka. Sešit 36. Zlomky zkušenosti v sebevychování. Podává Ž. Podlipská. II. Nakl. J. Otto, 1876.

Příklady z oboru vychovacího. Líčí Ž. Podlipská. Díl I. Nakl. týž, 1875.

Židé podle talmudu. Křesťanům i židům všech stavů na uváženou. Sepsal prof. Rohling, přeložil M. Balák; II. vydání. Nakl. Th. Mourek, 1875.

Moudrá kázeň ve škole a v rodině. Napsal Fr. Tesař. Nakladatel J. Otto, 1876.

Zlaté klasy. Dárek dospělejším dívkám. Spořádal prof. J. Suda. Číslo XIII. Nákl. Zlaté knihy v Písku, 1875.

Zlaté lístky. Dárek útlověkým dítkám. Spořádal prof. K. Madiera. Nákl. Zl. knihy v Písku, 1875.

Stručný obrázkový přírodopis pro mládež. Seps. J. Soukup. Část. II.: O ptácích. S 50 obrázky. Nakl. F. A. Urbánek, 1875.

Pověsti hellenské a římské. Pro mládež středních škol sestavil prof. M. Václavek. Nakl. Kramář a Procházka v Olomouci, 1875.

Laciná knihovna národní. Č. 114 a 115: Zlatý muž, román od M. Jókaie, přel. Fr. Brábek. Nakl. J. Otto, 1876.

Laciná bibliotéka pro mládež. Red. J. L. Mašek. Seš. 15. a 16. Nakl. týž.

Divadelní ochotník. Svaz. 104. a 105.: Byrokraté; — Sem tam; — Má se to říci? — Sláva divadlu! Nakl. Mikuláš a Knapp, 1875.

Život v Paříži. Komická opereta v 5. jedn. od Meilhaca a Halevyho, přel. J. J. St. Nakl. titéž.

Besedy mládeže. Red. prof. J. Kouba. Seš. 103. a 104. Nakl. titéž.

Tabulky k rychlému a snadnému převádění nové váhy v starou a naopak. Seš. I. Nakl. titéž.

Popěvky, písně a sbory, pořádá J. Mikuláš Boleslavský. Seš. 9. Nakladatelé titéž.

Erbauungs-Worte. Verfasst von A. J. Hrdliczka. Nakl. L. Pospíšil v Hradci Králové, 1875.

Paleček. Redaktor Aug. Nevšímal. Ročn. III. seš. 15. Nakladatel J. Otto, 1875.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;
jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 11. Sešit listopadový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL II

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GREGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

R. 1875. Č. II.

OSVĚTA

Z Bukoviny.

Od

Jar. Olešovského.

Po Bukovinských železnicích nyní jednou zase dvěma okázalými slavnostmi vábila k sobě obecnou pozornost zem, která jinak ani v domácí říši mnoho hluku o sobě nenadělá: slavena totiž památka stoletého *připojení Bukoviny k mocnářství rakouskému a slaveno otevření nové německé university v Černovicích.*

Bylo to r. 1775, kdy Vysoká porta zemi tuto (smlouvou ze dne 7. května) Rakousku odstoupila za diplomatickou pomoc, jíž byla od něho užila při námluvách míru s Ruskem v Kučuk-Kainardžiku (r. 1774, 21. července). Rakousku bylo toto postoupení velmi výhodné, anať bylo krátce před tím při prvním dělení Polska získalo nynější království haličské (vyjma toliko město Krakov s jeho obvodem), postoupením pak Bukoviny nabylo panství rakouské v krajinách těch lepšího zaokrouhlení. Z druhé strany též nová země připojením k velké říši západní nemálo získala; nastalyť v ní poměry mnohem spořádanější než jakým se těšila, pokud tvořila část knížectví multanského. Když se r. 1776 Rakousko ve správu země uvázalo, byla této dána organisace a administrace vojenská, která trvala po deset let, až 1. listopadu 1786 zrušena jest a Bukovina co zvláštní kraj k haličskému království připojena. V tomto stavu zůstala až do r. 1849, kde obdržela samostatné postavení co zvláštní korunní země s názvem „vévodství bukovinské"; v čelo zemské vlády postaven zemský president v Černovicích.

Že Bukovina z počátku připojena byla ke království haličskému, toho příčinou byl malý rozsah její; čítáť jen 189·83 čtver. m. (1·7% povrchu celé říše). Tvoří pak vévodství pahorkovinu, hustě porostlou listnalými lesy (odkud i jmeno země); údolí nalezneš jen při řekách. Několik ramen hor Karpatských rozbíhá se po zemi, a sice východní

část vrchoviny maloruské, jež se táhne od sedla Dukelského, tvoříc hranici mezi Uhrami a Haličí s Bukovinou, až ku pramenům Vyza a Bystřice. Část ta dle nejvyššího vrchu nazvaná Černé Hory má v Bukovině nejvyšší vrchole Suchard (5100′) a Dzumaleu (5880′). Na hranici mezi Sedmihradskem a Bukovinou rozkládají se Hory Rudné. Značnější ohraničení nalézáme na straně severozápadní a severní; onde řeka Čeremoše po 14 mil mezi Haličí a Bukovinou, zde pak Dněstr mezi týmiž zeměmi tvoří hranici. Své vodstvo vysílá Bukovina k Černému moři; nejhlavnější řekou jest Prut, který počínaje na Černé Hoře klikatým obloukem skrze Halič a Bukovinu teče; Čeremoše jest přítok pravého břehu; pojav ji v sebe, spěchá okolo hlavního města Černovic, pod nímž opouští zemi napřed pravým pak levým břehem. Druhá důležitá řeka Seret vzniká uvnitř země a směrem jihovýchodním kolem města Seretu dále do Multan teče; mimo hranice přijímá Sučavu, Moldavu a Bystřici. Řeky ty krom jediné Bystřice — ježto tekouc prahorami má dostatek vody — jsou v létě mělké, ale z jara neb po přívalech rády z břehů vystupují a vůkolní kraje zaplavují.

Dle sčítání z r. 1869 obnášel počet obyvatelstva 511.970 hlav (1·5%) všeho obyvatelstva v říši). Na zeměpisnou čtvereční míli připadá dle toho 2780 obyvatelů; počet ten jest menší než průměrné číslo celé říše, jež obnáší 3176 obyvatelů na 1 čtver. míli. Z národností jsou nejčetnější Malorusové; čítají 211.000 hlav (41·4%) a sídlí hlavně v severní části země. Jim se počtem skoro vyrovnají Rumuni, kteří bydlí v jižní polovici Bukoviny a čítají 198.000 hlav (38·7%). Tyto dva kmeny, jež dávají celé zemi ráz země ruskorumunské, sídlely v zemi od dávných dob. Vypravujíť letopisy, že okolo polovice 14. století pod Bohdanem Drahušem, náčelníkem Marmarošských Rumunů a Rusů, tito kmenové přestoupivše vysoké hory a planiny na severovýchodu se rozkládající usadili se při řece Formose v nynější Bukovině; ve vsi Volovce vystavěl Drahuš klášter. Dle multanských letopisců (Mirona Kostina a Urika Vornika) Drahuš v té straně našel Rusy, kteří hlavně v Černovicku, Chotimsku ano i Jassku a Sučavsku a podél celého pobřeží Dněstru svá sídla měli.

Sousedství Rusů na Rumuny blahodárně působilo; řád měšťanský následkem toho u nich zaveden. O jeho slovanském původu svědčí slovanská různá pojmenování, na př. bán veliký, dvorník, ključar (kostelník), stolník, župan atd., mnohá města mají ruská jmena, ač nyní nejsou více ruská, na př. Bělehrad (Bělgorod, Akkerman), Sučava atd. Později Rumuni rozšířivše se na jižním Dněstru a Prutu osnovali knížectví samostatná a přivedli Rusy pod svou moc. Takým spůsobem stala se Bukovina částí knížectví multanského a Sučava sídelním městem hospodára. Nicméně blahodárný vliv Rusův na Rumuny nepřestal; slovanský jazyk v bohoslužbě rumunské zachoval se do polovice 17. věku, v multanských městysech ruské zřízení bylo zavedeno. V pozdější době podlehlo knížectví multanské vrchní moci polské jako valašské Maďarům. Když pak r. 1620 Poláci u Čečoroje velkou porážku od Turků utrpěli, přestali o Bukovinu a multanské země usilovati; za Augusta II. konečně v míru Karlovickém upustili od všech práv, jež si byli na Multany činili. Mezi tím přátelské poměry Rusů a Rumunů trvaly nezkaleně

dále; jazyk ruský panoval v životě obecném, při právu veřejném i u dvora. Ruští velmoži vcházeli ve sňatky s dcerami multanských hospodářů, i moskevská knížata žila s nimi v přátelství. Dva slavní metropolité Kijevští Grigorij nazvaný Polovlach a Petr Mogila byli původu rumunského. V době pozdější turecká moc doléhala vždy silněji na Rumuny; Bukovina tvoříc část Multan čekala dlouho marně na vykoupení; konečně v druhé polovici 18. věku ve válce Ruska s Tureckem přišla pod moc ruskou, ve které však byla jenom 6 let (1769—1775), načež postoupena domu Habsburskému.

Tehdy obývali zemi nynější hlavní dva kmenové, Malorusi a Rumuni, stejného jsouce vyznání pravoslavného; žádné jiné národnosti tu nebylo, rovněž žádné jiné víry. Teprv od té doby počíná tam valné usazování jiných národností a s nimi i veliká různost vyznání. Hlavně mnoho židů se přistěhovalo, i stali se brzy pány obchodu; tak dle sčítání z r. 1869 nalézalo se židů v Bukovině 47.754 (9·3%); tento počet bude čím dál tím větší, ježto v sousedním Rusku a Multansku se židé musejí podrobovati všelijakému obmezení, v Bukovině nikoliv. V Rusku smí žid držeti si krčmu jen ve vlastním domě, v Rumunsku docela smí obchod míti jen, když mu vláda k tomu svolí. Mimo to jsou poměry v Bukovině židům nad míru příznivy; kdežto v Haliči neb v sousedních Uhrách musejí bojovati s probudilejším živlem národním, není v Bukovině lid selský ani maloruský ani rumunský dosti probudilý, aby jim odpor činil. Sedlák tu zůstává při svém primitivním hospodářství a zavrhuje všecky novoty; nedbá o školu, protože bez ní také se uživil, nedbá, aby synové vyučili se řemeslům, spokojí se, když jsou též sedláky. O nápravu poměrů těch mělo by v první řadě dbáti duchovenstvo; ale to je spokojeno, když béře dobré platy a hojné dary od věrných oveček. V církvi pravoslavné jest obyčejem, že v neděli přede mší kněz žehná a světí věci z domácnosti, které věřící do kostela přinášejí, jako peníze, pečivo, máslo a j.; za posvěcení pak značná část knězi připadne. Zlořád ten přestane, až lidé probuzenější a národně uvědomělejší místa duchovenská obdrží; u Rumunů v tom ohledu již pozorovati jakýs pokrok.

Po židech jsou nejčetněji zastoupeni Němci, čítajíce na 38.500 hlav (7·5%). Usazování jich v Bukovině vysvětluje se tím, že krátce po připojení země k Rakousku vstoupil na trůn Josef II., který vštěpováním německého jazyka z různých poddaných národův doufal utvořiti jeden německý celek. I zakládány jsou ve všech částech říše školy německé, ať jich bylo třeba čili nic. Správa nově nabyté země byla německá a zůstala německou až po naši dobu, tak že Němci, *ač sotva dvanáctý díl* — a připočítámeli k nim židy — asi *šestý díl obyvatelstva činí,* přece německý ráz zemi dávají.

Vedle Němcův mají v Bukovině i druhé národnosti rakouské svoje příslušníky, arci v míře skrovnější; tak r. 1869 bylo tu Maďarů 8000 (1·6%), Poláků 5000 (1·1%), Čechů 2006 (0·4%), Armenů 1700. Není tudy divu, že na mnohých místech mluví se několika jazyky. Kdežto v části severní maloruština na venkově vesměs panuje a v městech převládá, ubývá jí půdy v městech jihobukovinských, kde panuje rumunština. Zajímavý je poměr polštiny k ostatním nářečím;

ač nemá opory v lidu vesnickém ani v úřadech a jen na nemnohých školách zavedena jest, přece hlásí se k ní značná část honorace v městech bukovinských, tak že i v Sučavě ji slyšeti lze. Hlásí se k ní úředníci polští, aniť nestydí se za řeč svou mateřskou — což nemůžeme říci o Češích bukovinských, z nichž mnozí na Němce si hrají — mnozí živnostníci a něco velkostatkářů; též mnoho lidu služebného jest národnosti polské.

Podobnou rozmanitost nalézáme i co do poměrů náboženských; ačkoli totiž celé tři čtvrtiny obyvatelstva (73·4%) jsou vyznání pravoslavného, rozpadá se poslední čtvrtina na četná různá vyznání, z nichž nejčetnější jest katolické (10·9%), pak židovské (9·3%). Na ostatní připadá nepatrný počet, na řecko-sjednocené 3·3%, na Augsburské 2%, na helvetské a na Armeny po 0·2% atd. V hlavním městě Černovicích jest *osm chrámů sedmera různých vyznání.* Rusky a rumunsky káže se v kostelích pravoslavných; v kostele řecko-katolických Malorusů káže se rusky. V katolickém kostele vedle obřadní latiny káže se polsky, méně německy; evangelíci mají svůj chrám německý. Armenští křesťané vedle obřadné armenštiny drží se i polštiny, ač v poslední době více k němčině se kloní. Konečně židé dělíce se na 2 sekty mají synagogu starou, sídlo starověrců, liberalové opět staví sobě novou. Zvláštní zmínky zasluhují Filipované či Lipované, sekta velkoruská, která byvši doma pronásledována, od cís. Josefa II. r. 1783 v Bukovině usazena jest; žijí zcela o samotě ve 3 vesnicích, pilně obírajíce se orbou a pěstováním ovoce; chvalně známa jest jich zručnost při stavbách vodních.

Již z uvedených poměrů dá se vysvětliti nízký stupeň vzdělanosti, na kterém posud Bukovina stojí. Rozmanitost nářečí, poloha Bukoviny na východním cípu mocnářství, nedbalost a nevšímavost obyvatelstva vadí obecnějšímu rozšíření osvěty. A kdežto lid venkovský tím spůsobem v nevědomosti trvá ale mravně porušen není, jsou města co do mravů valně zkažená chovajíce v sobě společnost, která se skládá z rozmanitých živlů, přistěhovalých i domácích vadami západní osvěty prosáklých, často lidí bez vlasti, bez víry i beze cti.

Jak málo lid obecný dbá o duševní vzdělání, ukazuje nám návštěva škol obecných, která ze všech zemí rakouských jest v Bukovině nejbídnější. Roku 1868 chodila tam jen *pětina* všech dítek do školy; ostatní čtyři pětiny neuměly sobě školy vážiti. Od těch dob i v tom ohledu poměry se lepší; národních škol r. 1868 bylo 158, nyní čítá se 177 obecných škol; z těch jest 12 o 4 třídách, 1 o 3 třídách, 10 o 2 třídách a 154 o jedné třídě. Vyučovací jazyk byl ve 100 ruský, v 70 rumunský, v 96 německý, v 21 polský, ve 3 maďarský, arciť tak, že v 8 školách vyučovalo se čtyřmi jazyky, v 16 třemi, v 57 dvěma a v 96 jedním jazykem. Z přehledu toho viděti, jaké přízni se těší Němci, kteří, ač tvoří i se židy teprvé šestinu obyvatelstva, mají jen o čtyři školy méně než $5^1/_2$krát četnější Malorusové a o 26 škol více než Rumuni, kteří jsou pětkrát četnější než vlastní Němci. To platí u větší ještě míře o školách středních; jednak byl jich počet až do nedávné doby velmi skrovný — roku 1872 byly v celé Bukovině dvě gymnasia a jedna reální škola — jednak byly

zcela německé; zemským jazykům ruštině a rumunštině vyučovalo se jakožto nepovinným předmětům. V nové době založeno reálné gymnasium v Radovci a nižší reálka v Seretu; vyučovacím jazykem zůstal dále jen jazyk německý. Tím se ovšem stává, že v německé škole Němci tvoří sotva třetinu žáků, kdežto druhé dvě třetiny žáků jsou národnosti maloruské a rumunské; mimo to dosti značný počet Poláků rozmnožuje počet „německého“ posluchačstva. I jest zcela přirozeno, že školy ty praktický svůj účel nehrubě dobře naplňují; Bukovina jest také co do svého učitelstva *poslední* zemí mocnářství rakouského, neboť tam na 110 žáků přichází teprv jeden jediný profesor *domácí*, všickni ostatní musejí povoláni býti odjinud.*) A nyní zvoleny jsou Černovice za sídlo nové německé university.

Když universita v Pešti stala se maďarskou, a zároveň možnost nové university německé v zemích koruny uherské vůbec pochybnou se stala, když mimo to obě university v Haliči proměněny v polské: hledáno ve východní polovici říše místo pro novou universitu německou, a tu se nenaskytovalo jiné než právě hlavní město Bukoviny. V Bukovině není vůbec žádného národa, jsou tam jen různé třídy obyvatelstva. Německy mluví se v zastupitelstvu hlavního města, úřady zeměpanské užívají němčiny, rovněž i výbor zemský, na sněmu slyšeti jen němčinu, školy obecné z dobré polovice, střední pak docela jsou německé. Když se jednalo na říšské radě o universitu Černovickou, mluvil německý poslanec Suess proti tomu, aby byla zřízena, i pravil, že má zřízena býti z příčin politických, ne ku prospěchu vědy. Německá universita v Černovicích bude přirozenou měrou sloužiti k utužení a sesílení živlu německého, nikoliv maloruského, rumunského a j. Maloruští poslanci na říšské radě toho nedbali a hlasovali pro zřízení německé university, jsouce spokojeni s návrhem poslance Ozarkiewicze, aby povolena byla stolice pro řeč a literaturu maloruskou. Ano Malorusové se těší zařízení university té z nesnášenlivosti, jež mezi Malorusy a Rumuny bukovinskými panuje — „raději němčina než rumunština,“ jest heslo jejich; doufají, že živel německý, an vládne v jednotlivých třídách obyvatelstva, nemůže jim býti tak škodlivý jako rumunský, který zde vystupuje co část národa vždy více a více se šířícího. Rumuni jsouce uvědomělejší a majíce hojné zástupce v třídách zámožnějších, s pouhou stolicí řeči a literatury rumunské sotva se spokojí, ale budou pracovati o provedení rovnoprávnosti na universitě; pak bez pochyby též Malorusové z netečnosti své vyrušeni budou.

Nová universita v hlavním městě Bukoviny jest *německá* a mezi posluchači německými budou míti převahu *židé;* již v Německtvu bukovinském jsou u většině, ale více ještě přijde jich z Haliče, kde židé počtem čtyřikrát jsou silnější než Němci. Počet vlastních Němců byl by rozmnožen, kdy by Sasové sedmihradští své syny do Černovic na studia posílali; k tomu se však s tíží odhodlají, poněvadž jim studia v Černovicích nezabezpečí žádného postavení v zemích koruny uherské. Malorusům haličským bude rovněž obtížno docházeti do Černovic, neb v Haliči jazykem úředním jest polština, jejíž známosti by v Bukovině

*) Viz *Osvětu* 1875, str. 192.

nenabyli. I budou *židé* tvořiti *čtyři pětiny* obyvatelstva, z něhož se němečtí studenti na universitě rekrutovati mají; právem tedy mohou bukovinští a haličtí židé říci, že už mají svou universitu...

Národohospodářské poměry země, kteráž novou universitu tak snadno dostala, brzy přehledneme. Více než $^2/_5$ půdy (44·4%) pokrývají lesy, dřívím velmi bohaté; na planinách nalézáme obyčejně lesy listnaté (ze starých dubových lesů, jež dříve velké prostory pokrývaly zbylo jen $^1/_2$ □ míle), ve středních horách jedle, na vysokých pak smrky. Dílem jest země pokryta pralesy, v kterých se stromy na stojato pálí a popel k vyváření drasla sebírá. Orné půdy jest jen pětina; nejlépe vzdělán jest kraj v nižinách mezi Prutem a Dněstrem a v údolí Sučavy, kde nejlepší ovoce se daří. Na více než polovici půdy té seje se kukuřice, která pro tři čtvrtiny obyvatelstva hlavní jest potravou; mimo to pěstuje se hojně i žito. V horách nejvíce oves a ječmen se daří; velké a bujné louky tvoří sedminu půdy, vedle nichž četná pastviště se rozkládají. Bukovina jest rozhlášena pro umělý chov dobytka, zejmena znamenité hřebčince v Radovci a Kirlibabě ušlechťování plemene koňského podporují. Hovězí dobytek drží se hlavně pro krmení, skopový pro vlnu; drůbeže velmi mnoho se chová, protože ji pro hojnost kukuřice snadno lze uživiti. Dobývání surovin obmezuje se na rýžování zlata v Bystřici; prací tou zabývá se několik rodin cikánských, výtěžek jest nepatrný; větší zisk plyne z dobývání železa a mědi: onoho (hlavně v Jakubeni a několika jiných dolech) těží se as 20.000 centů, mědi as 1000 centů. Velké ložisko solní odkryto v Kačici, jež as 24.000 centů ročně dává. Průmysl jest teprvé v počátcích; nedostávát se sil pracovních, kapitál jest drahý a komunikace nedostatečná; obmezuje se tedy průmysl na zdělávání kovů v zemi dobytých, pálení kořalky a drasla. Obchod, jenž jest nejvíce v rukou židův a Armenův, prostředkuje větším dílem vývoz surovin, jako obilí, surových koží, drasla, medu na trzích hlavních v Seretu a Sadaguře. Velmi mnoho dříví vyváží se též do Multan a Besarabie, jež se zpotřebuje ku stavbám lodním. Pro obchod dovozný jest hlavním sídlem město Černovice, ježto se u něho hlavní silnice jak z Haliče tak i ze Sedmihradska sbíhají, vedouce dále do Multan a Podolí. Spůsobem tím dochází do Bukoviny mnoho zboží koloniálního z Oděsy a Brahilova; dráha Lvovsko-Černovická a pokračování její do Sučavy, kdež se k ní připojují dráhy rumunské ve spojení s ruskými, zajisté nemálo přispěje k rozvoji obchodu bukovinského. Rozvětvením tohoto mohla by Bukovina dosíci zvýšeného blahobytu. Jest jen žádoucno, aby oba hlavní kmenové v zemi, jak Malorusové tak i Rumunové, co nejdříve už ze lhostejnosti a primitivnosti své se povznesli; toliko když nabudou národního uvědomění a budou úsilovně pracovati o vzdělání všech tříd, vyšších i lidu obecného, domohou se v zemi postavení, jaké jim dle počtu jejich přísluší.

Rujana.

Obrazy hrobů staroslovanských.

Nakreslil

Josef Wünsch.

(Dokončení.)

VI.

Druhý den časně z rána opustil jsem hostinný maják. Nemohl jsem se již toho dočkati, abych ohledal skrovné zbytky truchlivých zřícenin, jež z někdejší slavné Arkony zachovaly se na naše časy.

Zříceniny různých ohrad na Rujaně záhy staly se předmětem učeného bádání jak archeologům tak i historikům, z nichž čelnější jsou Grümbke, Hagenov, L. Giesebrecht a O. Fock. V novějším čase pozornost učenců i přátel starožitností pojednou znova obracela se k těmto mohutným pomníkům staroslavných dějin Rujanských; dálo se to hlavně, když r. 1868 oslavováno pokřesťanění Rujany. Tu hlavně přičiněním hraběte z Krasova, vládního presidenta ve Stralsundu, rozkázal král pruský, aby velepamátná ona místa zvláštní komisí vědeckou znova a důkladně byla vyšetřena. Účastnili pak se učeného bádání toho němečtí konservátoři starožitností Quast, Lisch a Baier, ředitel nordického musea v Kodani Worsaal a architekt Hammer.

Komise práci svou počala dne 21. srpna 1868 a prozkoumala v několiku málo dnech sedm ohrad Rujanských, jež hlavně velikostí svou vynikají, a sice Garz, Rugard, Venz, Arkonu, Hertin Hrad, Werder a Hengst.

Bádání samo založeno jest na těchto základech: Historicky zjištěno jest, že dvě z ohrad těch, Arkona a Garz, byly ohrady slovanské, sídla chrámů pohanských, a že obě v druhé polovici 12. věku od Dánů jsou pobořeny. Dále není proč domýšleti se, že by místa ta později trvale kdy bývala obydlena. Proto nálezy vyskytující se na těchto dvou historicky zjištěných místech mohou býti měřítem pro určování stáří — většího neb menšího od r. 1168 počítaje — ostatních pěti ohrad. — Lischova důkladná známost podobných ohrad meklenburských (jako jsou Meklenburk, Zvěřín, Dobín, Ilov a j.) hlavně k tomu přispěla, že ohrady Rujanské i se sourodými ohradami meklenburskými se porovnávaly. — Čas komisi té vyměřený ovšem byl příliš krátký, aby tolik rozsáhlých míst do podrobna a všestranně byla mohla prozkoumati. Však ovoce i tohoto časem obmezeného bádání — ač v mnohých kusech hlavně Arkony se týkajících nelze mi souhlasiti — celkem dosti značné a pro vědu velice důležity jsou.

Kopáním totiž i jiným důkladným pozorováním nade všechnu pochybnost postaveno, že ze sedmi ohrad prozkoumaných pět a sice: Garz, Rugard, Venz, Arkona a Hertin Hrad, zachovalo se z posledních

dob pohanských, tedy z druhé polovice 12. věku. Pravdě se podobá, že Rugard dále ještě asi po jedno století sídlem byl i knížatům křesťanským. Kdežto konečně ohrada Hengst pochází z dob mnohem starších než z 12. století, je Werder opevnění v časech nevalně dávných zřízené.

Již pak popatřme na blízkou nám Arkonu.

Z majáku dáme se směrem východním a za nedlouho dostupujeme břehu mořského. Vidíme tu, že východní výběžek předhoří Arkonského na západě ohražen je mohutným náspem, jenž v podobě oblouku k západu nemnoho prohnutého od severního břehu k jižnímu v délce as 840′ se táhne. Prostor takto dílem mořem dílem náspem ohražený má as 2500□° a je dílem trávníkem zarostlý, dílem v role zoraný. Tato planina na vysokých skalinách křidových — jež s výše 143′ do moře kolmo padají — se rozkládající byla jevištěm dějů, jež rozhodly nad osudem posledního zbytku Baltických Slovanů: zde stávala někdy staroslavná Arkona. Od té doby, co tu před 700 lety ryk válečný utichl, mrtvo zde a pusto. Jen bouřlivý severák provozuje zde divoké své rejdy, jen ob čas vylétá orel ze skalního hnízda svého a mizí zraku našemu v nedozírné výši.

Povrch ohrady jest as o 10′ vyšší než půda vně náspu se rozkládající, tak že násep vyšší býti se vidí, pohlížímeli naň z venku. To vysvětluje se tím, že země při navážení naspu brala se hned z jeho nejbližšího okolí, kteréž tím valně se snížilo. Nejvyšší vrchol náspu, mající posud 42′, nalézá se na severu při samém pokraji břehu. Po schůdkách kráčíš tu nahoru. Tam stojíš kolmo nad mořem. Jest to jeden z nejvyšších bodů nejen poloostrova Vítovského než i Rujany samé. K vůli bezpečnosti tu zřízeno zábradlí a pro pohodlí lávka. Milo tu poseděti. Vyhlídka odtud rozkošná. Pod tebou vlny jako vzteklé bičují skalnatý břeh, slyšíš nárazy vln blízkých, slyšíš šum vln vzdálených; čím dále tím menší býti se zdají, až pak v dálce v rovnou lesklou hladinu splývají. Opodál od břehu zakotvil se švédský šoner a nakládá křídu, která od břehu na menších lodicích k němu se dováží. Hle jak ta lodice po vlnách tančí! Teď vlna zakryla ji zrakům našim — utonula snad? I toto! Již nová vlna na hřbet ji sobě vymrštila a dále ji unáší.

Není však násep po celé délce tak vysoký jako na tomto severním konci. Výše jeho často se mění, a hřbet jeho neběží v čáře vodorovné, nýbrž tu i tam méně značné i značnější prohlubiny a zas vyvýšeniny oku se jeví. Největší prohlubenina nalézá se hned vedle nejvyšší části náspu na severu a tvoří jakýsi průsmyk, jímž nyní cesta do ohrady vede. Zdá se, že i za starodávna tudy se chodilo. Pak ona vysoká věž, jež dle Saxona vystavena byla nad branou, stávala nejspíš zde někde na blízku. Zabezpečeno to arci není. Mimo to jak na vnitřní tak i na zevnější straně náspu viděti patrné stopy zákopů, jež podél celého náspu souběžně se táhly.

Srovnáváme-li tuto nynější ohradu Arkonskou s tím, jak Saxo někdejší Arkonu líčí, vše se úplně shoduje až na to, že prostranství Arkony nynější přec jen příliš je malé, aby místnosti někdejší Arkony na něm směstnati lze bylo. O tom jest nám přede vším přemítati.

Abychom v příčině té nabyli světla, pozorujme dravého souseda Rujany — vlnobitný Balt. Rozvažujme, jak asi soused ten po celých 700 let od pádu staré Arkony až na naše časy k ní se choval.

Mocné větry severovýchodní co rok pobuřují vody široširých zálivů Baltických na severu a odtud pak co rok ženou ohromné spousty vln do západních částí Baltického moře a to právě proti nížinám severoněmeckým. Skoro zdá se, jako by Rujana, stojíc před nížinami těmi co mocný hrad, od přírody samé k tomu byla určena, aby návaly proudů těch drtila a tak pevninu za ní se rozkládající před zatopením chránila. Sama pak Rujana snadno odolává návalům těm, jelikož půda její právě k východu se zvedá a břehy tu z pevných skalisek jsou složeny, tak vysoký a skalnatý je břeh Vítovský, skalnatý je Stupeň Kameň na Jasmundu, skalnaty jsou Radovice (Mönchgut).

Však přes to Rujana, jiné břehy chráníc, sama proudy mořskými nemálo trpí a nemálo utrpěla také již v dobách historických. Tak na př. ještě na počátku 14. věku mezi Radovicemi a ostrovem Rudenem rozprostírala se pevná země, jež pak velikou bouří mořskou úplně je zatopena. Tak povstalo nynější „Das neue Tief.“ Toť příklad okamžitého zatopení země, jež ovšem nad hladinu moře nebyla příliš vyvýšena. Však ještě jiným způsobem moře Rujaně znenáhla půdy ujímá a to i při březích vysokých a skalnatých, jako na Stupni Kameni, na Arkoně a j. Sestup jen k moři a pozoruj z blízka jeho činnost. Uvidíš, jak pomalu sice ale s vytrvalostí železnou ryje moře v březích skalnatých. Náraz vln vymílá znenáhla část po částce skály křídové. Vyšších částí, kam příboj nedosahuje, ovšem se netkne, ty zůstávají neporušeny tak dlouho, až podemlety jsouce a nemajíce dole podpory, buď vlastní tíží svou neb snad i mrazem natrženy se lámou a do moře řítí. Břehu ubývá tak hlavně na těch místech, jež proti proudům mořským jsou obrácena. Nejvíce zajisté ohroženo je na Rujaně předhoří Arkonské, jelikož tu proud od severovýchodu přicházející se láme a na dva dělí, z nichž pak jeden dále jde směrem západním, druhý pak na jih se obrací a Tromper Wiek vodami svými naplňuje. Zde na Arkoně přihodilo se na počátku let třicátých, že veliký kus skály — mohlo ho být as 10.000 k. stop — podemlet jsa najednou se utrhl a do moře sřítil, kde pak ještě po několik let bylo ho viděti, až i zde konečně vlny jej rozemlely.

Od roku 1827, kdy maják Arkonský jest vystaven, bydlí tu Schillingové — otec a nyní syn — co inspektoři jeho a denně skoro pozorují břehy nedaleké ohrady Arkonské a změny, jež se tu dějí; poctivý a přímý charakter jejich pak naprosto vylučuje možnost, že by snad věc jinak chtěli líčiti než jak skutečně se má. Oba pak ztrátu břehu Arkonského uvnitř ohrady páčí nejméně na jednu stopu ročně. Dle toho tedy ubylo za 700 let asi 700 stop z břehů Arkonských, a chcemeli sobě právě zobraziti velikost někdejší Arkony, prodlužme si násep na každém konci na severu i na jihu ještě o 700′ a kolem břehů ohrady mysleme si pruh země as 700 stop široký. Tím způsobem nabýváme přesvědčení, že někdejší Arkona mohla býti asi čtyřikráte tak veliká jako nynější ohrada, a že tyto částky znenáhla jsou podemlety a do moře se skácely.

Jelikož pak více než polovice prostranství někdejší Arkony již dávno do moře se byla sesula, za jisto můžeme pokládati, že také i ono místo, na kterém uprostřed Arkony („medium urbis," Saxo) starodávný chrám stával, dávno již do vln Baltu se pohroužilo. Tu pak s nemalým bylo mi podivením, jak mohla se komise domnívati, že asi uprostřed nynější ohrady našla prostor, kde někdy chrám Arkonský stával.

S tím souvisí i jiná otázka, týkající se onoho pramenu, o němž Saxo vypravuje, že prýštil se na severní straně Arkony a že Arkoňané docházeli tam po kryté stezce. Nyní nalézá se skutečně ve svahu břehu severního dosti silný pramen čisté studené vody. Náhledy učenců o prameni tom opět valně se liší. Jelikož ve skalách křidových prameny tak lehce nevysychají, můžeme za to míti, že tento nynější pramen je část někdejšího pramene, a sice že je to jeho počátek. Odtud pak pramen ten tlačil se skalou, která nyní do moře dávno již se sřítila, dále, až pak někde asi 700′ na sever v tehdejším břehu Arkonském na jevo vycházel. Tolik pravdě podobno, bližšího však nic udati nelze. —

Vracím se do majáku. Zde oba hosté na mne již čekají. Po snídaní pak pozývá nás pan Schilling, bychom se s ním podívali do nedalekých jeho křidových lomů; stavitel opět zve nás, bychom ohledali jeho vodní práce.

Je teplý, jasný, přívětivý den podzimní. Na břehu po příkré stezce scházíme k moři. Jsme na místě. Zaměstnáno tu as 20 dělníků, jež prachem trhají křidové skály. Dnes ráno zrovna nově nabili — nám na počest. Rána vyšla; křidové balvany a menší kusy řítí se ku břehu. Na dvoukolých karách pak po zvláštním mostu, jenž asi 30° do moře vybíhá, dovážejí kusy do člunů a po těchto na veliké lodě, jež opodál jsou zakotveny.

Paprsky sluneční velmi ostře odrážejí se od bělostných skal a bolestně dotýkají se našeho oka. Než opustíme to místo, musí prý nám p. Schilling ještě něco ukázati a vede nás na nejsevernější výstupek břehu Rujanského, jenž po dlouhý čas byl nejsevernější bod celého Německa. Tu prý sem přicházeli zbožní poutníci ze všech končin svatého bundu a jako u vytržení nad tímto nejsevernějším bodem, „so weit die deutsche Zunge reicht", mnoho rýmovaného i nerýmovaného nesmyslu deklamovali. Při tom ale neopomenul nikdo nacpati si plné kapsy této „svaté země," tak že Schilling s hrůzou pozoroval, jak výstupku toho rok od roku ubývá. I hrozilo Rujaně také z této strany nemalé nebezpečí, že co uchráněno před dravým mořem, odnesou cestovatelé ve svých kapsách. Až když pak Němci sobě zrekvirovali „Schleswig-Holstein meerumschlungen," byl severní bod Německa dále pošinut — Rujana jest zachráněna!

Obracíme se k východu. Pod samými skalami Arkonskými, jež kolmo nad námi se vypínají a mohutným svým tělem pohřbiti nás hrozí, obcházíme předhoří. Zde docela z blízka pozorujeme, jak vlny mořské podemílají skalný břeh. Až takto celá Rujana znenáhla bude podemleta a do moře se sřítí, kde potom lámati se bude vztek proudů Baltických? Co zejmena stane se pak se severním Německem, kde není

skalí tak mohutného, kde není břehů vyvýšených? Němci proto hledí břehy Rujanské a hlavně Arkonské uměle opevniti a tak zachrániti. Nyní vyzdívá se břeh Arkonský ohromnými balvany, jež cementem v pevnou zeď se slučují. Pomysleme sobě, jaký to náklad staviva a práce! Na Arkoně nakupeny jsou celé haldy vyprázdněných soudků cementových. Prohlížíme si práce hotové i rozestavené v průvodu stavitele samého, jenž mezi čtyrma očima nám sdělil, jak sám dobře je přesvědčen o tom, že hráz ta sotva asi odolá mocnému vlnobití. Zaneseli prý se pískem, je vyhráno, vnikneli však voda pod ni, je ta tam, a tisíce do moře vyhozeny. Nabyl jsem na této namáhavé pouti kolem břehů Arkonských přesvědčení, že i skrovňounké tyto zbytky, jež zachovaly se nám ze slavné dříve Arkony, jednou dravý oceán pohltí. Pohltí a nevrátí více. Snad již vnukové naši v moři budou muset hledati místa, kde hrdě jednou k nebesům čněla chlouba jmena slovanského na severu!

VII.

Po obědě prohlížíme pamětní knihu Arkonskou, tu strakatinu jmen a písem, výstavu nechutných nápadů a ždímání citů. Málo kdy objeví se utěšený ostrůvek ve vodách těch bezedných, zřídka kdy filosofuje německý realismus: Wir sitzen hier und trinken Bier! a jen jednou mladistvý chovanec „hospodářské“ školy v Eldeně, jemuž srdce mateřské snad příliš málo přilepšuje, vzdychá pln světobolu: „Das Leben ist schön aber theuer!“ Přece po dlouhém hledání tu a tam i českého cestovatele jsem nalezl.

Odpoledne opět navštívil jsem ohradu Arkonskou. Komise tu před lety na mnohých místech kopati dala; i nalezeny při tom střepiny popelnic, jejichž vlnité čáry jsou charakterickým znakem poslední doby pohanské, nalezeny kosti zvířecí, uhlí, popel a některé nástroje železné jako nože, hřeby a jeden kruh. Několik kousků svinutého plechu bronzového, jakož i zlomky starého hřebenu již dříve byl tam pan Schilling nalezl. Všude pak v ohradě nalézá se množství pazourků co ostří k šípům neb oštěpům řemeslně zpracovaných. Mimo to nalézány jsou při kopání náspu i polou shnilé zbytky dřevěných kolů a popálené latě.

Usadil jsem se na východní straně ohrady a zde s příkrého úbočí skaliny pozoroval jsem vodorovné rozložení země na těch místech, kde břeh do moře se drobí. Viděl jsem, že hoření vrstva ornice je asi 2′ silná. Pod tou pak táhne se vrstva o něco slabší, v níž hojně nalézá se uhlí, popele, spečené hlíny, střepin a kostí. Není pochyby, že vrstva tato chová v sobě drahé nám památky života a činnosti obyvatelů Arkonských z posledního obléhání pevnosti. Polo leže polo stoje na drobící se srázné skalině jen s největší opatrností nahoře se držím a prošťourávám nožem tuto vrstvu a staré památky ze země tu takřka vykrajuju. Tak s velikým namáháním nasbíral jsem něco kostí, kousky uhlí, popel a střípek popelnice. Kosti ty jsou naskrze kosti zvířecí a dosti zetlelé, mezi nimi i něco chrupů a zubů. Zdá se, že

dobytka skopového a vepřového na Arkoně nebyl nedostatek. Vepřům aspoň nasvědčuje tesák jeden hezky zahnutý.

K večeru přibyl na Arkonu nový host, mladý Berlínský krajinář, jenž přes léto na Jasmundu bydlí. Dnes odpoledne s rybáři přes Jasmunder Bodden přijel na Arkonu.

Nelíbíli se ti rozpřádání velkopruské politiky, můžeš si zatím zahráti s malým zlatovláskem Krištůfkem, nejmladší to ratolestí rodu Schillingova. Provezešli ho na novém jeho vozíku, nemálo se mu zavděčíš. Malé děti jsou roztomilé i na Arkoně.

Zatím slunko chýlí se k západu. Schilling nařizuje, aby lampy majáku byly pohotově.

Maják sám vystaven tu na výši skal Arkonských opodál břehu již r. 1826 a 27, neb moře kolem samého předhoří je dosti mělké a míst loděm nebezpečných tu nazbyt. Maják jest mohutná věž zděná o dvou patrech, na ní pak postavena světlárna železné konstrukce. Věž až k světlárně je 54′ vysoká, světlárna pak má ještě asi 20′. Rozestaveno tu kolem as 20 lamp se zrcadly, jež tři čtvrtiny celého horizontu osvětlují.

Vyhlídka se světlárny, kolem které zřízeno železné zábradlí, je velikolepá, okouzlující. Volně jak orel povětřím nesou se zraky tvé po zemi, po moři. Na západu za Vítovem uprostřed vody dlouhý pruh ostrova Hiddensöe, k jihu celá Rujana za velikým Jasmundským zálivem rozestřena, znamenati tu špičky věže v Hůře a lovčího zámečku z hvozdů Granice vykukujícího; dále k jihovýchodu zvedají se lesnaté hory Jasmundské; k východu do nedozírama daleka širý otvírá se Balt; na severovýchod znamenati úzký proužek země, nejasný a jak pára bělavý — toť obrysy švédského ostrova Bornholmu; na severu pak jiný mlhavý nad mořem mihá se proužek — toť město Ystadt na pomoří švédském.

Co takto pozorujíce volně kolem světlárny se procházíme, bouří již opět severák, jako by nás nahoře ani trpěti nechtěl. Ustupme mu a vraťme se do světlárny, kde lampy znenáhla se rozsvěcují. Strážné světlo jejich rozlévá se po vlnách Baltických, ale uvnitř světlárny povstává nesnesitelné vedro.

Zatím se úplně setmělo. Sejděme k ostatní společnosti, jež ku stolu právě zasedá.

Tu pojednou vyburcováni jsme zprávou, žeť Rujana osvětlena. Slaví se dnes předvečer výročního dne Sedanského. Běžíme na násep. Hle tu před námi půlkruh skvoucích se hvězd, ohňů na rozličných místech zapálených, mezi nimiž ovšem nejvíce skví se Rugard u Hůry, „oko Rujany."

Za příčinou této zejtřejší slavnosti p. Schilling kovkopům svým dnes večer malou hostinu ve zvláštní síni odlehlé uspořádal. I my všichni pozváni jsme ku slavnosti té. Skláním šíji svou pode jho osudu: jdu jako beránek, abych na Arkoně vytrpěl — Sedanfeier!

V síni ovšem již jest veselo. Jelikož bídné chmeloviny není nedostatek, pohybuje se ctěné publikum naskrze již ve vyšších sférách; pronášejí vlastenecké řeči, vřískají německé písně. Konečně jsme i my hosté vyzváni, abychom také něco zazpívali. Vida nezbytí zpívám: Má

tys láska jediná, skleničko ty pěnivá! — a dojímám patrně kovkopů ochmelených. Za bouřlivého potlesku žádají za druhou sloku. Já, že jí není. Oni: tedy opakovat! Opakuji. — Stranou pak chválí nás Berlíňák: „Sie haben doch sehr schöne Lieder!" — Bodejť bychom neměli, Berlíňáčku!

Půlnoc se blíží. Vytratím se ven ze síně, a v míhající se záři majáku jdu rozloučit se s ohradou Arkonskou. Cestou pak rozjímám, jak si tu Dánové počínali po jejím vyvrácení.

Ještě kouřilo se z rumů Arkonských, když ihned jali se klásti základy křesťanské církve. Vše duchovenstvo z ležení dánského na druhý den pracovalo, aby nevěřící pohané na pravou víru byli obráceni. Bylo prý za jediný ten den na 1300 Slovanů pokřtěno. Že v okolnostech takových — pravdali nám svatá — o nějakém poučení, o znovuzrození ducha pohanského v pravdě, o vniknutí ve vznešené pravdy čistého učení Kristova řeči býti nemůže, toť na bíledni.

Na místě vyvráceného chrámu Svantovítova na rychlo tu křesťanský chrám ze dřeva zbudován; konečně pak i den ustanoven, kdy veliký chrámový poklad Arkonský od Rujanských měl býti vydán. Pokladu toho totiž nebylo na ten čas na Arkoně, Rujanští, když Dánové se blížili, do vzdáleného nějakého úkrytu jej byli dopravili.

Voje dánské k dalšímu pochodu proti Korenici se chystají: výprava proti Arkoně jest dokonána! — —

Jsem u cíle. Pusté rumy Arkonské leží tu přede mnou oděné v rubáš půlnoční. Vichr burácí; nade mnou honí se černé mraky, pode mnou v moři nedaleko břehu vězí švédská jakás bága, jež za bouřlivé zimy minulé se tu byla rozkotala. Vyvětralé boky její bělají se jak vyvětralá kostra umrlce. Nevolno tu. Ráz rázem bije prudký příboj do skal Arkonských. Tam dole ve vlnách divně to vře, šumí a duní, tu jako by kdo tiše zastenal, a zas vzkřikl zoufale jako matka, jíž necitelný pochop z náruče vyrval sladké nemluvňátko.

Nešťastná matko Slávo, kde jsou všecky ty dítky tvoje?! —

VIII.

Po illuminaci Sedanské vzešlo krásné jitro podzimkové. Mračna se byla roztrhala a slunce zlatí již lucernu majáku Arkonského. Stavitel chystá se na cestu, aby dohledl i k jiným stavbám, jež pod jeho dozorem na nedalekém ostrově Hiddensöe se konají. Letošní zimy totiž bouře mořská dlouhý ostrov ten právě v prostředku protrhla, musí se to nějak „sešit". Povoz je připraven. Mohu se s ním svésti až do vsi Altenkirchen. S bodrým Schillingem srdečně jsme se rozloučili.

Již sjíždíme s výšin Arkonských ke vsi Puttgarten. Ještě jednou — posledně! — ohlížím se po ohradě. S majáku Schilling vlajkou nám kyne na rozloučenou.

Puttgarten jest nepatrná víska. Důležito ovšem bylo by věděti, stávalali již za časů Arkonských; zdá se však, že vystavena jest teprvé po pádu Arkony, jinak by se Saxo o ní asi byl zmínil.

Lehký vozík náš, tažen silnými hnědouši Rujanskými, s větrem o závod letí po úzké a dosti nerovné cestě polní. Časem div že srdce

v hrudi se nám neutrhne; tak silně vůz sebou hází a chvílemi až povážlivě se nakloňuje. Ale přece jde to zase šťastně ku předu. Po pravé straně vidíme Litkevice, po levé Nobín, vesnicí Volínem projíždíme, dále pak kolem Zulice uháníme k Altenkirchen.

Zde zastavení a rozloučení. Stavitel jde za svými stavbami, já pak provázen panem učitelem navštívil Altenkirchenský kostel, kde prý nejstarší vyobrazení boha Svantovíta lze spatřiti. Vstupujeme do malé předsíňky kostelní. Tam ve zdi po levé straně nevysoko nad podlahou zazděn jest veliký balvan, na němž vytesána jakás nestvůra, asi 3′ veliká. To prý socha boha Svantovíta! Socha ta ležmo prý tu položena na znamení, jak přemožené pohanství pokořilo se křesťanství vítěznému. Je jisto sice, že v Altenkirchen — jak i jmeno nasvědčuje — vystavěn jeden z prvních chrámů křesťanských na Rujaně; ale není ani tolik zjištěno, stojíli nynější tento chrám na základech starého čili nic. Co pak sochy se týče, při prvním již pohledu bije v oči, že to práce z dob křesťanských pocházející a že to sochařský pokus velice nepodařený. Svantovít vyobrazován se 4 hlavami, tato nestvůra pak má jen jedinou.

Z Altenkirchen jen malá hodinka cesty je do Breege. Za krátko Herta opět přijíždí ze Stralsundu. Vstupme, dnes již co staří známí kapitánovi. — Hle, tam v dáli vynořuje se již poloostrov Jasmund z vln velkého Jasmundského zálivu: po dvouhodinné plavbě vystupujeme v Polchově; Herta pak ještě dále koná pouť svou do Ralsvieku.

V Polchově s rytířem ze Schönfeldu, poručíkem německé mariny, najali jsme pohodlný vůz, jenž překrásnými hvozdy Stupenickými pod večer dovezl nás na Stupeň Kameň.*) V Schönfeldovi seznal jsem důstojníka velmi inteligentního, jejž osudy slovanských našich bratří v krajích těch bydlevších velice zajímaly. Po tři neděle byl mi pak společníkem a na všech vycházkách mých na místa starožitná mne provázel.

Překrásnými bory Stupenickými pěšky ubíráme se druhý den dále k Sagardu. Jasmund je krásná vysočina a zajisté nejkrásnější část Rujany. Přicházíšli z poloostrova Vítova, jaký tu rozdíl v krajině pojednou! Vítov plochý, jednotvárný: Jasmund pestrý, rozmanitý, vnadný. Tamo úroda, zde poesie: stinná údolí, tiché kotliny, lesnaté vrchy a skalnaté břehy a temné sluje a zase háje a lučiny a pole s dědinkami mile se střídají.

Za Nypmerovem jdeme silnicí, jež lépe jest vydlážděna než v mnohém městě českém samo náměstí. Na Rujaně jest pravým dobrodiním, jinak by tu kolesa v písku neb bahně až po nápravy zapadala.

Cesta příjemně nám utíká, ale duje ostrý severák. Čím výše k Nedesicům stoupáme, tím prudčeji do nás pere, až pak na vrcholi oba k zemi nás povalil. Byl to právě jeden z bouřlivých dnů loňských prázdnin, kdy plavci po moři Baltickém velikými úzkostmi a bědami jsou navštíveni.

*) Viz Lumír r. 1875 č. 7. a 8.

S výšiny se nám otevřel překrásný rozhled. Před námi šíří se veliká kotlina; ve středu jejím Sagard postaven jako uprostřed krásné zahrady a kolem v kruzích vždy více se šířících rozkládají se role a lesíky, dědiny a samoty. Na jihu na obzoru nejzazším bělá se moře, v pravo Procer Wiek, v levo Jasmundský Bodden a mezi oběma úžina Schmale Heide, jež Jasmund s ostatní Rujanou spojuje.

Silnicí klikatě po stráni se vinoucí scházíme k Sagardu. Jest to neveliký městys, jehož čisté bílé domky po návrší malebně jsou rozloženy. Uprostřed pak vysoko nad ně vyčnívá starožitný chrám.

Pospěšme, bychom, než pošta odjede, prohledli si ještě znamenitou mohylu Dubberworth nazvanou, jež jižně od Sagardu nad obzor vyčnívá. Je to pahrbek ze země nasypaný, asi 40′ vysoký a v objemu má při zemi asi 200 kroků. Vrchol jeho porostlý je křovinami. Že místní pověst o mohyle té upředla si mnoho rozmanitých pohádek, vtipných i nemotorných, netřeba tuto zvláště dokládati.

O dvanácté sedáme do pohodlného vozu poštovního, jenž nás do Hůry doveze. Jede s námi obchodník v másle. Nelze tedy mnoho získat, leda že by mohl člověk při něm studovat statistiku cen másla na Rujaně za posledních 20 let. Jindy, to prý bylo máslo laciné, právě za fatku, a jaké máslo!

Rychle ujíždíme kolem Lubice vsí Semperem k přívozu Licovskému, kde byl dříve z Jasmundu na Rujanu přívoz; úžina pak pískem tak je zanesla, že bylo možno vystavěti tu most, po němž nyní zcela pohodlně se přejíždí.

Jedeme překrásnými lesy listnatými i jehličnatými. Před námi vystupuje krabatina střední Rujany. Po druhé hodině z dálky již vítá nás Rugard, nejvyšší všech vrcholů; témě jeho ověnčeno ohradou. Toť starobylá akropole Rujanská.

Za Rugardem rozkládá se Hůra, hlavní město a sídlo Rujanských úřadů. Malé toto městečko rozestaveno je na nevelikém pahrbku, s něhož hlavní ulice ke všem světa stranám sbíhají. Město jest kolem hájky, jezírky, pahrbky a větrníky obklíčeno, i poskytuje pohled velmi malebný. V nejstarších dobách pohanskoslovanských slulo jen Gora neb Hůra, u historiků latinsky píšících Gora nebo Mons. Později teprvé, kdy Rujana již silně se poněmčovala, užíváno slova „Berghe“, jež nyní co „Bergen“ naskrze opanovalo.

Ještě v 13. věku, i když klášter již tu založen, Hůra ode vsi mnohem asi se nelišila. Teprvé osadníky německými, kteří od kláštera sem byli potahováni a zde se usazovali, časem znenáhla se rozšiřovala. Z nejstarších dob pochází chrám p. Marie s vysokou věží, již spatřiti lze skoro se všech vyvýšenin Rujanských. Ve východních částech zachovaly se zbytky prastarého chrámu, jenž původně ve slohu romanském tu založen. Znalci dějin umění církevního tvrdí, že romanské tyto částky s nejstaršími chrámy Seelandskými, odkud právě přišli první obyvatelé kláštera Hůrského, ve všech svých jednotlivostech úplně souhlasí.

Opodál od kostela rozkládají se klášterní budovy šlechtičen Rujanských. Odznak řádu toho, podélný zlatem lemovaný kříž s korunou a obrazem bohorodičky, nosí dámy při slavnostech na široké modré stužce

hedbávné od pravého ramene k levému zavěšené. Chrám i klášter založil a cistercienským jeptiškám Roskilským daroval Jaromar, první kníže křesťanský na Rujaně, r. 1193 tedy nedlouho po dobytí Arkony. Týž Jaromar i nástupcové jeho krásnými statky i bohatými příjmy a výsadami klášter hojně opatřili. Reformací však a hlavně válkou třicetiletou důchody ty valně se stenčily, až pak na počátku 18. věku, co dalo se ještě zachovati, zachováno a klášter v nynější svou podobu převeden.

Již pak uchylme se z tichého městečka k severovýchodu, kde mohutný kuželovitý pahrbek vyvýšen nade město. Jest to Rugard. Ohrada na jeho vrcholi má podobu nepravidelného oválu. Rugard patrně snadno bylo opevniti: země s boků kužele odkopali a na vrchol navezli. Ohrada skládá se ze dvou oddělení, z vlastního jakéhos hradu a předhradí, jež zabírá však jen as třetinu hradu samého a o 4′ níže je položeno. Hlavní hrad má asi 400′ zdélí, šířka pak o něco je menší. Do hradu přicházelo se asi z prostředka delší strany, jež k severovýchodu je obrácena. Odtud na západ a na jih ohrada je nejvyšší. Vně ohrady pozorovati tu ještě zákop. K východní straně ohrada příliš pevna býti nemusela, jelikož zde již předhradím a jeho ohradou s dostatek byla chráněna.

K čemu sloužil pevný Rugard za časů dávných? Byla zde pouhá ohrada bez pevných uvnitř obydlí, sloužící jen za útočiště při vpádu nepřátelském? Aneb bylo zde sídlo knížecí a stála zde ozdobná obydlí dvoru vladařského?

K otázkám těm zprávy, jež máme o dějinách Rujanských, odpovídají příliš skrovně a neurčitě. Jen dvě listiny zachovaly se nám z věku 13., které o Rugardu se zmiňují. Starší listina, dána od knížete Jaromara Bukoveckým r. 1258, na Rugardu je datována. To ovšem svědčilo by tomu, že Rugard skutečně byl sídlem knížecím. Proti tomu však — jak se zdá — mluví zase okolnost ta, že mnoho jiných listin současných datováno je v nedalekém klášteře Hůrském. Pozdější pak z obou listin z r. 1285 svědčí, že Viclav II. daruje kapli Rugardskou klášteru Hůrskému; to opět ani možno by nebylo, kdy by Rugard byl tehdáž skutečně býval sídlem knížecím.

Dějepisné zprávy tedy nechávají nás v nejistotě. Pohleděme k výsledkům kopání, jež komise na některých místech ohrady podnikla. Nalezeno tu jako na jiných místech, střípků, popelniček, kostí a něco málo železných hřebů. Veliké důležitosti jsou střípky nádob zde nalezené; souhlasí arci v mnohých a to hlavních kusech s jinými střepinami z posledních dob pohanských, ale liší se od nich tím, že páleny jsou již do červena. Z toho soudíme, že při zhotovování jich užívalo se již uzavřené pece. Dále hlína, z níž zhotoveny jsou, jeví se býti jemnější, pevnější a lépe připravena, okrasy nádob pak stejnoměrněji jsou vyvedeny. Větší tato péče při hotovení nádob, jakož i dokonalost a ozdobnost jich ukazuje k tomu, že pocházejí z dob již křesťanských, že tedy Rugard za křesťanské doby obydlen byl a to dvorem knížecím.

K tomu dále ukazuje již i jmeno jeho: *Ru-gard,* Rujanský hrad, hrad tolik co pevné sídlo knížecí. Tomu nasvědčuje i okolnost, že první klášter Rujanský založen byl právě na blízku; neb nelze si

slušně ani mysliti, že by zbožný Jaromar klášter jinde byl založil než tam, kde i on milostí nebeských, jež se v něm udílely, sám mohl býti účasten. Pravdě tedy podobno, že klášter založen *na blízku* dvora knížecího. Tomu nasvědčují též pověsti, v nichž mluví se o Rugardu co o skutečném sídle knížecím, pověsti o knížecí studni blíže Rugardu, o knížecím náspu, jenž prý s Rugardu do Hůry vedl atd. Důležitou zdá se tu býti konečně i historická zpráva, že r. 1494 vévoda Bogislav od Hůrských jeptišek hradiště Rugardské nazpět koupil, by tam *zámek opět* vystavil.

S Rugardu tedy první křesťanská knížata vládli celé Rujaně. Teprvé během 13. století přestal Rugard býti sídlem knížecím. Pak ovšem kaple jeho, jíž pak se neužívalo, mohla býti r. 1285 darována blízkému klášteru Hůrskému.

Že pak mnohé jiné listiny z dob Viclavových pocházející datovány jsou v klášteře Hůrském, tím se vysvětluje, že kníže klášter při své návštěvě obyčejně dary obmýšlel a hned na místě list darovací zhotoviti dával. Neb všecky listiny tyto ničeho jiného se netýkají než darů klášteru učiněných. —

Vystupme nyní na mohutnou věž, kterou tu právě na památku vlastenci německému E. M. Arndtovi staví. Celá Rujana jak rozkošné panorama rozestřena u nohou našich. Pod námi Hůra, dále kolem jednotlivé dědiny a dvory, pahrbky s větrníky vždy čilými, tichá jezírka, nízké úžiny a skalnatá předhoří a ostrovy a ostrůvky kol Rujany jako rozseté. K severovýchodu lesknou se věže Sagardské a za nimi lesnaté vrchy Stupenické. Nejzáze na severu bílé stěny Arkonské ostře odrážejí se od rozčeřených vln zátoky Tromper Wieck nazvané. Z Hůry do Putbusu, utěšeného sídla knížat Putbusských, jde pohodlná silnice; my však hned za Hůrou od silnice v pravo odbočíme a k oněm třem větrníkům namíříme. Odtud dále kolem Krakova, kde rovněž paměti hodné mohyly se nalézají, přímo do hvozdu, jenž mezi Hůrou a Putbusem as dvě hodiny zšíří a tolikéž i zdélí se rozprostírá. Ač často se zastavujeme a bedlivě uvažujeme, kterou dále je nám jíti pěšinkou, bychom nezbloudili, přece krásným tím lesem je to cesta rozkošná. Když pak z bažin uprostřed lesa skoky odvážnými šťastně vyvázneme, vystoupíme pojednou z temné lesní houště a hle — Putbus právě před námi!

Tam „černý orel“ vlídně přijal nás pod ochranná křídla svá; není to sice hostinec prvé třídy, vše tu jednoduché ale příjemné, cítíš se doma: máš pěkný pokoj s vyhlídkou po promenádě, jídla jsou chutná, účet mírný. Pohovíme si tu po několik dní. Dnes ještě, ač k večeru již se chýlí, malý výlet podnikneme k mořským lázním Putbusským, jež východně od města mezi dědinou Lauterbachem, přístavištěm parníků, a lesnatým pahrbkem „Goor“ zvaným jsou zařízeny.

Nedaleko našeho hostince v levo od silnice veliké krásné náměstí v kruhu pravidelném se prostírá. Toť Putbusský cirkus. Trávník jak brčál zelený hrazen železnými řetězy, uprostřed pak stojí žulový obelisk asi 60′ vysoký, na něm pozlacená koruna knížecí. Obelisk postaven tu na památku založení Putbusu r. 1810. Kolem do kola vroubeno náměstí pěknými budovami.

Dále kráčíme stromořadím. V pravo modrá se hladina Rujanského chobotu, přes nějž zraky naše zalétají ku skalnatému ostrůvku Vilm a k vysokým břehům ostrožny Radovické. V malé půlhodině docházíme lázní, jimž dáno jmeno Fridricha Viléma. Je to mohutná budova ve slohu řeckém vystavěná a dlouhým sloupořadím vroubená. V přízemku se uprostřed nalézá veliký salon, po stranách pokojíky pro lázně teplé i studené a mimo to asi 100 bytů soukromých. Kolem krásné sady kloní se k samému mořskému břehu i do výše pnou se po lesnatých stráních stinné Goory. Dále podél břehu mořského v řadách jak baterie, ježto však nevraždí ale hojí, rozestaveny jsou koupací vozíky. Vstoupíš do jednoho a než se naděješ, pohrávají si s tebou vlny mořské.

Lázně Putbusské založeny byly již r. 1816. Z počátku velmi hojně jsou navštěvovány; záhy však na přemnohých jiných místech severního německého pobřeží i na Rujaně samé mořské lázně jsou zakládány, které se před Putbusskými vesměs tím vyznamenávaly, že jsouce na otevřených do moře místech založeny, měly mnohem silnější ráz vln a silné větry mořské, kdežto v lázních Putbusských, jež ostrožnou Radovickou před proudy Baltickými chráněny jsou, náraz vln je příliš mdlý. A tak návštěva jich posud bývá tak slabá, že ročními příjmy ani výloh krýti nelze. — —

Bylo již po desáté a tma čirá, když vůz tryskem unášel nás do Putbusu zpět.

IX.

Nazejtří dopoledne máme dosti času, abychom se po Putbusu dále ohledli. Je to v skutku roztomilé hnízdečko. Celkem jsou tu dvě ulice a tolikéž náměstí. V ulici hlavní jen po jedné straně jsou domy, mnohé z nich pěkné, jmenovitě palácek matkou kněžny Putbusské obývaný je dílo umělecké. Po druhé straně ulice táhne se široká, stinná promenáda kolem knížecího parku. Z této pak na levo vybočujíce, překrásným stromořadím kaštanů a buků do parku samého vcházíme. Park založen po anglicku. Jak mohutné tu stromy, zde jednotlivci k obdivu vyzývají, tamo v skupině do chladu zvou, kříž na kříž vinou se bělounké pěšinky kolem trávníků pečlivě upravených, kolem záhonků pestrých květin podzimních, jejichž kalíšky houpají se ve svěžím mořském větříčku.

Ze středu tajemné zeleně olší a buků jako vyčarován hledí vkusně ozdobený zámek Putbusský. K nebesům hrdě povznáší bělostné čelo své a opět shlíží se ve vodách modrého jezírka, jež šplouná u nohou jeho. Po jezeru plují labutě a jiní okřídlenci honí se v pestré směsici.

Prvé patro zámku zřízeno s nádherou a vkusem nevšedním: historie, umění a průmysl skládaly zde poklady svoje. Tu nalezneš nejčistší sklo české, tu čínský porcelán nejjemnější, tam etrurské vásy a starožitnosti Rujanské, onde obdivovati se můžeš několika překrásným vásám alabastrovým, jež zhotoveny uměleckou rukou Thorvaldsonovou, i mnohým pěkným obrazům mistrů ne posledních. —

Již r. 1241 uvádí stará listina Rujanská zámek co „hrad.“ V době pozdější jmenuje se obyčejně „domem kamenným,“ až r. 1416 jmena „zámek“ dochází. Původu je tedy zajisté asi tak starého jako knížecí rod Putbusský, který pohanská knížata Rujanská jmenuje mezi předky svými. Putbusští jsou toho času nejbohatší rod na Rujaně, r. 1828 patřily jim skoro dvě třetiny celého ostrova.

Po jedné straně parku nalézá se vzorně uspořádaná kuchyňská zahrada knížecí, na protější straně založena a železnou ohradou opatřena obora, kde veliké množství rozličné zvěře vesele se prohání; některá zvířata denní pozorností lázeňských hostí velice jsou ochočena.

Odpoledne podnikneme výlet do staroslavné Korenice. Stávala tam, kde jest nyní městečko Garz, tedy as 2 míle od Putbusu na západ. Vstupuju do vozu poštovského a co vidím? Ve voze sedí onen nekřtěný párek Berlínský, jenž před několika dny na Hertě svou transscendentálností humor mi kazil. Laskavý čtenář už ví, že mají tolik a tolik tisíc, že mají atd. atd. — nedáme se ani v další s nimi hovor. Vrátíme se raději k vojům dánským, jež dobyvše Arkony, jižjiž proti Korenici se valí.

Ještě zhola nic nevědělo se, co asi Granca v Korenici byl pořídil. Zítřkem dopadala lhůta, jíž si byl vyžádal. A tak ještě této noci (z 15. na 16.) vypravil se Absolon asi s 30 loďmi na cestu, aby zítra z rána byl na břehu nedaleko Korenice. Král sám teprvé ráno za ním se vypraviti měl. Absolon pluje při východním břehu Rujanském kolem Jasmundu a Radovic; odtud dává se směrem západním a přistává ráno na určeném místě. Saxo místa toho nejmenuje; bez pochyby to byl asi nynější Preseke (Prosek, Prosík), dědina asi půl míle jihovýchodně od Korenice vzdálená. Koreničtí už Dány očekávali. I tu jest nám litovati, že žádných z Korenice zpráv nezachovalo se o tom, co vše v památný tento den dálo se v pevnosti, co a jak a s kým se jednalo, jak bouřlivé tu snad byly výstupy, kolik mezi Rujanskými bylo snad přece hrdinů, již hotovi byli v boji osudném vytrvati až do konce.

I Korenice tedy se vzdala. Král Teclav, bratr jeho Jaromar a nejvznešenější ze šlechty Rujanské na břehu očekávali již rozkazy Absolonovy. Na lodi vojevůdce dánského ustanovily se pak podmínky, za jakými celá Rujana se vzdá. Vyhubení pohanství a zavedení křesťanství bylo jako na Arkoně tak i zde asi podmínkou hlavní. Za tou příčinou Absolon do Korenice ihned se odebral. Že však Rujanským dosud úplně nedůvěřoval, smluvil se potají s bratrem svým Esbernem, aby pod pláštíkem hostiny krále Teclava tak dlouho na lodi zadržel, dokud by on sám šťastně se nevrátil. Potom Absolon v průvodu biskupa Svena a Jaromara, bratra králova jakož i 30 spolehlivých vojínů dánských do Korenice se vypravil. I Saxo bez pochyby v družině Absolonově se nalézal.

Mohutné zbytky někdejší pevnosti Korenice leží jižně od městečka Garzu. Však tamo vidíme již mocnou tu ohradu, jež značnou výší svou povznáší se nad městečko; lid ji teď nazývá „Garzer Wall“ neb „Schlosswall.“ O místě samém nemůže býti žádné pochybnosti, za to ale okolí jeho hlavně vymýtěním mnohých lesů a odvodněním jezera

zajisté velice se změnilo. Dle toho, co Saxo vypravuje, záležela pevnost Korenice hlavně v tom, že při jezeře a mezi bažinami byla založena. Jen po jediné úzké stezce, jež bažinou šla rozkosem, byla Korenice přístupna. Kdo by jen málo v pravo neb v levo s pravé byl sešel cesty, zabředl a uvázl v bažině. Tak vedla cesta až k samé ohradě, pak ale mezi ohradou a bažinou ještě kus cesty dále bylo jíti až ku bráně ohrady.

Uvnitř byly tři chrámy bohů pohanských: Rugievítův, Borvítův a Porenutův. Co sídlo bohoslužby slovanské stála Korenice ovšem za Arkonou; za to však bývala obyčejně sídlem knížete Rujanského, tedy politickým středem země. Mimo chrámy a budovy dvoru královského bylo zde množství obydlí těsně vedle sebe až do tří pater vystavěných.

Když králevič Jaromar se svými dánskými průvodčími se přiblížil, vyšla posádka — Saxo praví, že bylo 6000 mužů — z Korenice a po obou stranách cesty se postavila, oštěpy obráceně do země majíc zaražené na znamení, že se vzdává. Dánové vstupovali dále do vnitř ohrady, a tu prý čich jejich nemile byl dojat výpary, jež plodilo množství lidí tu v jedno místo směstnaných; obydlí i třípatrová tak těsně vedle sebe byla vystavěna, že kdy by prý bylo přišlo k dobývání pevnosti, ani jediný kamen by nebyl dopadl města, aby nebyl něco rozbil neb povalil; proto, dokládá Saxo, Korenice rychle musela se vzdáti, jelikož se nikterak ubrániti nemohla.

Přede vším jiným postarali se Dánové o to, aby modlářství i zde z kořene bylo vyvráceno. Sekerami pokáceny jsou sochy bohů pohanských; Absolon kázal, aby na místě byly spáleny; to však Koreničtí prosbami svými odvrátiti hleděli, aby tím těsná obydlí v ohradě nechytila a popelem nelehla. Absolon žádal tedy, aby modly z ohrady ven vyvezli. Tohoto rozkazu jeho však Koreničtí nikterak nechtěli býti poslušni, neboť hněvu a trestu božího posud velice se obávali. Absolon důrazně jim domlouval, aby nebáli se moci bohů těch, kteří ani sami sobě nemohou pomoci a ani sebe samých nedovedou uchrániti. Tu teprvé dali si Koreničtí říci a modly z pevnosti vyvezli. A biskup Sven, aby ukázal, jak málo bojí se bohů Rujanských, na modlu jednu potupně se postavil a tak s ní z Korenice je vyvežen; venku pak všecky modly jsou spáleny. Ještě téhož dne Absolon tři kostely zasvětil bohu křesťanskému. Všecky tři v okresu Korenickém; které však by to byly, s určitostí nelze udati. K večeru pak do Korenice a odtud k lodím se vrátil. Králevič Jaromar až sem jej doprovázel. Na palubě lodi Absolonovy pak spolu povečeřeli. Příštího dne, 17. června, po krátkém poučení o hlavních rysech víry křesťanské — kolik z toho Slované rozuměli, každý snadno se domyslí — obyvatelstvo křesťanské křtěno jest šmahem. Krytlinga-Saga praví, že tento den 900 pohanů je pokřtěno.

Však již blíže ohledejme ohradu Korenickou. Jest to mohutný ovál, jehož délka jde od jihu k severu. Objem její v dole u paty má as 850 kroků. Výše pak je nestejna, od 14 do 43′. Boky na straně k městu obrácené jsou velmi příkré a mají až 70° sklonu. Nedávno teprvé křovinami jsou posázeny a v obecné sady proměněny. Z jihozápadu, kde výška ohrady je nejmenší, vede cesta do ohrady. To i za

starých dob býval jediný vchod do pevnosti. Vstupujeme touto cestou. Nahoře otvírá se nám širá kotlina, jejíž půda je vzdělána as na 9 jiter. Kolem tohoto hlavního hradu rozkládalo se také ještě podhradí neméně důležité a opevněné. Neboť do jediného hradu hlavního nebylo lze směstnati to množství lidu, o němž Saxo vypravuje. Stály zde tři chrámy, dvůr knížecí a množství jiných obydlí, bylo zde kněžstvo a služebnictvo chrámů, rodina knížecí, mimo to množství žen, dětí a starců, již ze střední Rujany sem se byli utekli i se vším movitým jměním svým.

Mnozí učenci za to mají, že pozdější obyvatelstvo podhradí Korenického nejspíše na počátku 14. věku pod Viclavem IV., když vedle staroslovanské Korenice nové německé město Garz se zakládalo, nedaleko odtud do dědiny, která dle toho dědinou Wendů, Wenddorf jest nazvána, se přestěhovalo.

Častým přeoráváním podoba ohrady Korenické čím dále tím více se zjinačuje; mohlo by se státi, že by tak časem se zemí úplně se srovnala. Proto komise velmi vřele se přimlouvala, aby vláda pruská, jejímž majetkem pozemek ten jest, zřeknuvši se nepatrného nájemného, památku dob starých aspoň v tom stavu potomstvu zachovati hleděla, v jakém teď ji shledáváme. Však přímluva ta, jak zdá se, velmi málo prospěla. Aspoň kdy já navštívil Korenici, právě velmi pilně zase se přeorávalo žitné strniště.

Chrámy bohů pohanských stávaly, jak komise ne bez příčiny se domnívá, nejspíše v jižní části ohrady. Neboť zde nalezeny jsou zlomky kamenů tesaných, nejspíše zlomky to klenby oken chrámových. Kameny ty pocházejí zajisté z kaple matky boží, kterou kapli již Viclav r. 1232 příjmy hojně byl nadal. Jelikož první chrámy křesťanské zakládaly se obyčejně na místě chrámů pohanských, lze se domýšleti, že ono místo, kde nalezeny jsou kameny z chrámu křesťanského, bylo i pohanské božiště.

Při kopání ukázalo se, že ohrada Korenická založena je sice při samém jezeře a močále, že však přec na pevném základě spočívá. Hoření její vrstva as 3′ ztloušti je nasypaná země černá, pod tou nalézá se vrstva bílého písku asi 1′ mocná a pod touto teprvé rozkládá se žluté jíloviště. Z toho patrno, že jako jinde tak i zde byla přirozená vyvýšenina a že při zřizování pevné ohrady postačilo jen odkopati zemi kolem pahrbku, nahoře pak ze země odkopané a navežené zříditi násep. Pravdě velice se podobá, že k takovému odkopávání a navážení země za příčinou opevňování míst vyvýšených obyvatelstvo celé země bylo vázáno, jelikož opevnění takové celé zemi poskytovalo jistotu a užitek. Podobně zdá se, že tato služba obecná z dob pohanskoslovanských do prvních dob křesťanských přešla pod jmeny *borgwerk* a *bruckwerk*, která se ve starých listinách zachovala. V tomto pak spůsobu opevňování, kde za základ pevnosti užívá se přirozené vyvýšeniny, vidí Lisch podstatný rozdíl opevňování slovanského na Rujaně a na pevnině, totiž v Pomoří a Meklenburce, kde ohrady nasypávaly se uprostřed jezer a bažin.

Při opevnění staroslavné Korenice vidíme opevňovací umění starých Slovanů snad na výši dokonalosti. Přirozená polohy pevnost uměním

důmyslně se zvýšovala. Pahrbek příkře skopán se všech stran, na něm pevná ohrada zdělána; ohradu od západu a jihu obepínalo jezero a bažina a mezi oběma i mezi ohradou nechali jen uzounké stezky. Na ostatních stranách, kde nebylo ani bažiny ani jezera, zděláno jest předhoří s novým příkopem a zákopy dvojitými.

Stopy někdejšího jezera a bahniska posud lze znamenati. Bahnisko ovšem v tučné lučiny a úrodná pole časem proměněno; jezero pak ve svém objemu velice se stenčilo a nyní dále k jihu ustoupilo, kdežto dříve táhlo se až k samé patě Korenice.

Mnozí staří pamětníci z blízkého Garzu dosvědčují, že v louce, která západně od ohrady se rozkládá, vídati bylo mnoho kolů dubových do země zaražených. Zdá se, že jsou to zbytky staré uměle zřízené cesty k ohradě Korenické, ježto skrze močál vedena jest rozkosem k vůli větší jistotě před nepřátelským přepadením. Je to tatáž stezka, o níž Saxo vypravuje, že kdokoli nepozorně od ní se uchýlil, v bahně uvázl a zahynul. —

S Korenicí vzdaly se Dánům bez pochyby též ostatní pevné ohrady Rujanské. Když pak Rujanští ještě určitý počet rukojmí vítězům dodali, byla práce dokonána: Rujana jest pokořena.

Nelze tu neznamenati, že při tomto dobývání a hlavně při převádění pohanů na víru křesťanskou Dánové počínali si s takovým chvatem, jenž se vznešenou záležitostí tou nikterak se nesrovnával. Záleželoť jim velice na tom, aby Rujanu dříve podmanili, než by snad mocnosti okolní proti tomu protestovaly; obávali se hlavně knížat pomořanských. Saxo, ačkoli o vojích pomořanských a jich platných službách skoro nikde se nezmiňuje, přece sám prozradil, že knížata pomořanská velikou dělala si naději, že Rujana jim připadne. Ano i to pravdě není nepodobno, že snad saský vévoda Jindřich sám vasalům svým pomořanským Rujanu přislíbil v odměnu za jich služby. Když však nyní mír s Rujanou uzavřený ve všem a všude jen Dánům byl ku prospěchu — vrchní právomocnost, dávky, kořist, rukojmí atd. vše jen Dánům připadlo — a slovanští jejch pomáhači s prázdnýma rukama na to pohlíželi, jak bohatstvím a svobodou bratří svých slovanských dánské panství rozšířili: tu vidouce se v nadějích svých sklamány a o mzdu jidášskou připraveny velice prý se Pomořané rozhněvali; ještě dne 17. června i vévodové pomořanští i meklenburský kníže Pribislav nejvýš rozezleni dánské ležení opustili a do vlasti své se navrátili.

Večer téhož dne dostalo se Dánům konečně bohaté mzdy za krvavou jich práci na Rujaně. Vojsko dánské odplulo na noc nejspíš k nedalekému ostrovu nyní Vilm zvanému; sem pak dopravili jim Rujanští poklady chrámu Svantovítova a jiných chrámů Rujanských. Bohatství to bylo prý uloženo v sedmi bednách stejné velikosti. A nebylo to jen čisté zlato, nýbrž i zlaté a stříbrné nádoby a ozdoby, drahocenné látky, jako hedbáví, a skvostné koberce, podobně i helmy, meče a zbraně všeho druhu.

Následujícího po tom jitra vítězové Rujanu opustili a s hojnou kořistí do vlasti se vrátili. Z Dánska pak Absolon řádné kněze na Rujanu poslal, aby nejen o utužení křesťanství, ale též o řádné odvádění dávek dbali. Neboť že pan biskup nikterak na svou kapsu neza-

pomněl, o tom až podnes podává svědectví starý seznam všech biskupských příjmů a statků na Rujaně.

X.

Pod večer pěšky z Garzu vracíme se Strachlicemi a Lanšvicemi. V Kasnevicích, trochu větší osadě, hřbitov a pomníky na něm si prohlížíme; avšak marno všechno naše pátrání po jmenech původu slovanského. Pak ještě jeden krásný den žijeme v utěšeném Putbuse. S procházkami stinným parkem po vysokém břehu mořském se ani nelze rozloučit. Večer trávíme ve slušném divadle Putbusském; dávají obraz z Berlínského života, kus beze vší esthetické ceny, ale hrají jej naskrze velmi slušně.

Následujícího dne poslední parník odjíždí z Rujany do Svinemünde a dále do Štítna. Časně z rána již jsme v Lauterbachu, místě přístavním. Zvonec dává znamení. Loučíme se s ostrovem, jenž za několik těch dní tak drahým stal se srdci našemu. Sedím u stožáru a k Rujaně pohlížím zpět. Pohlížím ještě jednou do minulosti. Jaké tu dály se změny po pádu poslední této bašty svobody slovanské na severu?

Nikdo ať si nemyslí, že všechna víra pohanská, že všechny pohanské pověry starých Ránů jedním rázem za své vzaly, že křesťanství duchem i myslí i srdcem zatvrzelých pohanů ihned blahodárně ovládalo, že mravy a skutky nových křesťanů již pouhým křtem jsou zjemněny a ušlechtěny. Tomu zajisté nebylo tak a býti nemohlo, jelikož Dánům samým více o to běželo, aby nové ovečky své důkladně „stříhali." Ale símě křesťanství padlo v zemi dobrou a za krátký čas bylo by neslo ovoce mnohé a spanilé přes všechny ty přehmaty a hříchy, jichž šiřitelé jeho zde tak hojně se dopouštěli. I po špinavém žlebu — jak náš Tomáš ze Štítného pěkně porovnává — tekl zde křesťanství proud čistý.

Kdo nestranně poměry posuzuje, nemůže neuznávati, že by Slované Baltičtí i jinak sami beze násilného vnucování, bez odporu a s láskou k novému byli přilnuli náboženství. Neboť pohanství už se bylo přežilo. Křesťanství pak stalo se mocným činitelem nové vzdělanosti na Rujaně. Jen žel, že Slované přijavše je dali za ně nejen svou svobodu, svou samostatnost politickou, nýbrž i ducha svého, své smýšlení a cítění, svůj mrav a zvyk, svou řeč mateřskou, svou slovanskou národnost. Slované zdejší stavše se křesťany, přestávali býti Slovany. Zaplatili křesťanství svým životem. Poněmčili se, a to v čase hrozně krátkém.

Na první pohled snad je s podivením, jak Slované pod nadvládou dánskou mohli se — poněmčiti? Proč se spíše nepodánštili? Dálo se to zcela přirozeně.

Především závislost Rujany od Dánska nebyla v ohledu duševním nikdy příliš přísná. Polohou svou patří Rujana zajisté k Německu, ne k Dánsku. Rujana měla samostatná knížata svá, jež k Dánsku poutal jen svazek lenní; — ale v zemi své byla knížata ta docela neodvislá. Dánsko vyváželo sice Rujanské bohatství, opomínulo však za to přivážeti — dánskou kulturu. V mocný styk a svazek duševní vstoupila

Rujana jak ostatní Pobaltické Slovanstvo jediné s Němci. Však duševní svazky ty časem v pevné okovy otrocké zmohutněly hlavně krátkozrakým a lehkomyslným lákáním, usazováním a hýčkáním německých osadníků již od Jaromara, knížete Rujanského. Skoro samé Němce vidíme při dvoře tohoto knížete; drželi v zemi nejvyšší a nejvýnosnější úřady, Němec byl správce pokladů knížecích, Němec správce knížecích statků; z Němec přicházela nová šlechta lenní. A tak onen proud německých přistěhovalců, jenž do těch dob již Holštýn, Meklenburk i Braniburk byl zgermanisoval, hrnul se nyní i do Pomoří a na Rujanu. Knížata, šlechta i nově založené kláštery pomořské a Rujanské potahují hlavně a výhradně jen německé osadníky a nová města jako jinde i zde osazována jen osadníky z Němec.

A tak tisícerými potoky a potůčky — aniž kdo bránil — proudilo se Němectví na Rujanu a zaplavilo brzy celou tuto ryze slovanskou výspu, tak že za dvě krátká století po dobytí Rujany od Dánů slovanská národnost a řeč tu skoro úplně vyhubena.

Co zvláštnost vypravují staré kroniky německé, že kolem r. 1404 umřela na *Jasmundu* poslední stařenka, jež slovansky ještě rozuměla.

Z dalších pak osudů Rujany povíme krátce jen tolik, že mnoho jí bylo snášeti příkoří ve válce třicetileté od vojska císařského, až r. 1630 Gustav Adolf Rujanu obsadil.

R. 1637 dne 10. března zemřel poslední vévoda Rujany a Pomoří z rodu slovanského pocházející. V míru Westfalském připadla Rujana Švédům. V dobách Napoleonových vlála pak francouzská trikolora s výšin Jasmundských, až mírem Pařížským r. 1815 Rujana s Pruskem na vždy je spojena.

Z obyvatelů nyní už i vědomí původu slovanského skoro úplně vyhynulo . . .

Před námi z hlubin mořských vynořuje se podélný ostrůvek Ruden a dále v pravo i táhlé planiny ostrova Uznojma. Za námi pak skalnatým předhořím Radovickým Rujana poslední kyne nám: s bohem!

S bohem, Rujano, ty sirá, opuštěná matko beze synů, beze dcer, — ty tichá, smutná, opuštěná hrobko slávy a moci jmena slovanského! —

Král Juan.

Báseň

Antala Staška.

(Pokračování.)

IV.

Na břehu řeky modré stojí hrad,
jak stará upomínka časů bájí,
do kola vše jak v říši Edenu,
jarost a mládí jasným vzduchem vlají.

Potoky zurčí od hor zelených,
stinný les šumí, květné planou luhy,
lahodou přítulnou se směje kraj,
a nad ním nebes lazurové kruhy.
Zámek jen trčí zrakem ponurým
napolo ukryt v cypřišovém háji,
z objetí temných šerý jeho šat
míhá se zraku jako postať v báji.
Cimbuří zlaté v třpytu kmitavém
koruny leskem šedého jest krále,
s trůnu jenž svržen lidem bouřlivým
ukryl se v lesích v chmurný háv se hale.

Za hradem rozprostřena zahrada,
v níž planou všechny barvy bujným jarem;
do různých květů roztříštěn jich cit,
s oblohy jenž jim spadl lepým darem.
V každém tom květu kousek nebe jest,
půvabný úděl ráje v něm se kryje,
na každý lístek padla myšlenka,
jež se tam chvěje, hárá, touží, nyje.
Uprostřed stojí jejich pěstitel,
muž mladý s temnou, opálenou tváří,
s okem tak černým, jako divá noc,
v níž vichr bouří, rudý oheň září.
Zrakem tím stálý kmitá nepokoj,
zdá se, že vášně pekelné v nich hoří,
že tam jest vichřice a bouř a změt,
jenž věčně buduje a věčně boří.
S odkrytou hlavou stojí pod slunkem,
a to naň sype deštěm oheň žhavý,
on ale černým vlasem potřásá,
jako by smál se plamenům té lávy.

„Marný tvůj znoj — mně jiné slunko plá,
do ňader mutných vrhá zhoubné žáry;
ze hradních oken tamo Kora zří,
jiného nebe Jasoň mladě jarý.
Ze zraku jí a z tváře půvabné
obloha celá slunek palem svítí,
na jejích rtech a ňadrech něhy ráj
lihotá, září, leskne se a třpytí.
Po ráji ztraceném můj nyje duch,
lásku jak výheň v sobě hárat cítím;
dnes ještě osud můj buď rozhodnut —
dobudu nebe neb se v propast sřítím.“

Parnem se chvěje vzduch a lazur čist,
hladina vodní zdá se státi tichá,
nehýbe sebou travinka ni list,

daleký prostor letním vedrem dýchá.
Země i nebe hledí na sebe
vzájemně odhalujíc svoje vděky,
a city jich se luzně lahodné
v hlubinách čistých odrážejí řeky.
Vychází Kora z hradu samotna,
v cypřiší háji našla milé chlady,
na zemi sedá v zeleň travnatou,
do stínu ukrývajíc lepé vnady.
Zahradník hledí zrakem vášnivým,
kytici vije z nejkrásnějších květů,
pestrou jak lásky vzdušné perutě,
bujnou jak mládí v hrdošumném letu.
Ku Koře jde — tam sedí pod stromem,
rozpuštěn vlas a nakloněna hlava,
složeny jitřenkové ruce v klín,
upřena zřenice též na klín žhavá.
Na ni a v ní vše sálá háravě,
vše v ní jest průzračná a světlá záře,
vše v ní jest rozkvět živě kypící,
vše v ní jest barva v rozkochaném jaře,
průhledné vše jak lesklý drahokam,
jenž padnuv na zem světlem meteoru
proměněn kouzlem v dívky postať byl,
Jasoně otcem, matkou maje zoru.
Přiblížil k ní se temnolící muž,
kytici různě pestrou dívce dává,
rukou se její ruky dotýká,
probíhá jeho údy jiskra žhavá,
chvěje se tělo, chvěje se i cit,
bez hnutí do země vryt před ní stojí,
uvázly v těsném hrdle vlny slov,
v nitru jen bouřné myšlenky se rojí.
Dlouho tak ždá, až z davu skrytého
mohutně tok se řeči řinul v strázni:
„Klaron jest to, ne prostý zahradník,
jenž nyní před vámi se chvěje v bázni.“ —
Toho se jmena dívka ulekla,
z zelené svěží trávy rychle vstává,
a duši náhle v proudy vrženou
zastřela strachem mraku rouška tmavá.
Neřekši slova, vzdáliti se chce,
uchopil ruku její Klaron mocí:
„Nepustím tebe, dokud srdce tvé
nevrhne světlo do mých ňader noci.
Neboj se, dívko, zůstaň, zůstaň zde,
povím ti vše a otevru svou duši,
odhalím tobě nitro raněné,
v kterém i bol i hněv i láska buší.“

Nemohla jemu Kora odolat,
spouští se v trávu, bázlivě se chvěje;
u nohou jejích Klaron usedl,
mohutným hlasem praví dávné děje.

„Po znoji u potoka na břehu
se sedmi odpočíval otec syny;
k západu slunce hlavu klonilo,
stepilý topol vrhal dlouhé stíny.
Před námi bujné lány osení
protkané hojně košatými sady,
za námi ovit révou bílý dvůr,
vedle nás pestrých oulů dlouhé řady.
Seděli jsme a nikdo nemluvil,
z nitra nám bolné city dechem vály —
námť Juan sestru tajně unesl —
kleli jsme v duchu hýřivému králi.
Kolem nás malé včelky bzučely,
odnožek plny z květnatého luhu;
lejsek však lupič uchvacoval je,
do svého any vracely se kruhu.
Díval se na to otec stařičký,
slza se z oka tiše vyronila,
a jako ostrý ocelový hrot
do mého ňádra bolestí se vryla.
Nejmladší byl jsem mezi bratří svou,
dvacátá vesna kvetla na mé skráni;
otci jsem děl, že pomstím sestru svou,
třeba bych hlavu položit měl za ni.
V královské sídlo jsem se odebral,
vojínem stal se v Javanově voji,
ve voji otce tvého chrabrého,
jenž sloužil zemi udatnou svou zbrojí.
Rád mne můj vůdce měl, a v rychlosti
stal jsem se důstojníkem dvorní stráže,
uviděl sestru, ana vášnivě
divokou ku králi se láskou váže.
Dvojího hněvu ve mně oheň vzplál,
na vhodný čas jsem pomstě svojí čekal,
myšlenka činu ve mně bouřila,
o slávě snil jsem, v dálce duch můj těkal. —
Přišla noc temná zimy mlhavé,
a já jsem na stráži stál v pyšném hradě;
ukrutník skrytě ve svých komnatách
hýřil a kochal v dívčině se vnadě.
Kolem vše v tichý spánek vnořeno,
a ve mně úmysl vřel dávno zralý,
myšlenky honily se v nitru mém,
na bouřných strunách city ve mně hrály.

Zdá se mně, že jsem v mžiku jediném
jedenkrát prožil ještě život celý;
obrazy míhaly se před zrakem
a jako ze chmur blesky dále spěly.
Věděl jsem, že i já též zahynu,
bez strachu však jsem hotovil se k boji,
a již jsem vkročil v první komnatu,
za kterou král měl ložnici hned svoji.
Otevřít dvéře, práh jen překročit —
na kliku chladnou ruka jižjiž sáhla —
v tom ale z druhé strany od chodby
blížil se šum a kroků zvěna táhlá.
K Juanu ještě někdo v noci šel —
rychle jsem skryl se, tam kde stála socha
bohyně lásky vynořené z pěn,
ana se ve svých vlastních vnadách kochá.
Kdo první přijde, toho zabiju,
vrhnu se na krále pak pádným bleskem,
rychlostí myšlenky vše vykonám,
prv než kdo zbuzen probudí se třeskem.
Ozbrojen čekám v temnu za sochou,
v komnatě pološeré světlo kmitá,
smrť s žitím kolébá se na vážkách,
a ve mně bouř se vlní v ňadrech skrytá.
Do dveří vstoupí náhle postava,
v komnatě lampy její svit se míhá,
a já se skokem tygra vyřítil,
jenž na svou kořist v tmavém houští číhá.
Meč napřáhl jsem, jižjiž ránu nes —
přede mnou stojí sestry obraz žhavý;
hrůzou jí kahan z ruky upadá,
z úst se jí dere výkřik pronikavý.
Upustím zbraň svou, také hrůzou jat,
a prvé nežli bylo se mně schránit,
s oružím Juan vstoupí v komnatu,
a já chyt opět meč chci sebe bránit.
Stáli jsme proti sobě jiskříce,
oba jsme napřáhli již k ráně ruku —
v tom však se vrhla sestra mezi nás,
křičíc a plačíc hlasem želných zvuků.
Přiběhla stráž a chtěla ubit mne,
nade mnou smrt se mnohých mečů nesla —
za milost prosíc, štkajíc plačící
před králem na kolena děva klesla.
Přikázal spoutati mne živého,
uvrhnout do žaláře nocí tmavých —
okolo mne se černo šeřilo,
a ve mně dmul se oheň žárů žhavých.
Nevěděl jsem, kdy noc a kdy je den,

nevěděl jsem, zda zima aneb vesna,
ztratil jsem míru časů běžících
v pekelné skrýši hrozivého děsna. —
Konečně přišla spásy hodina,
dvéře se otevřely u žaláře,
na prahu jich sám Javan otec tvůj
zjevil se zlatou svobodou mne daře.
Do noci tmavé šel jsem ze ním v sled,
uviděl opět nebe, hvězdic třpyty,
ovanul vzduch mne léta svěžího,
k životu zbudil v ňadrech mrtvé city.
Uveden byl jsem v jakous šerou skrýš,
spiklenců kde jsem uzřel zástup plný —
národ jak moře měl být rozhukán,
pohltit krále měly jeho vlny.
Javan byl hlavou — budoucí již král,
já vznítit bouř měl v svého kraje lidu,
každému těžký úkol udělen,
a konec věnčen být měl blahem klidu.
Šel jsem a zástup k hněvu rozohnil,
šestero bratrů pomáhalo v boji,
stařičký otec s námi válčit šel,
mysle že bol svůj šťastným koncem zkojí.
Krvavý osud visel nad námi —
Javana uchvátila ruka kata,
prve než dospěti moh k záměru;
s ním se vše sřítilo, i naděj zlatá.
Zůstali jsme jen my a zástup náš,
bili se, jak jen zoufalství se bije,
válčili, jako válčí hněv a bol,
zuřivou silou když se v ňadra vryje.
Padl již otec, padlo bratrů šest,
jediný já zbyl s malou hrstkou lidu,
prodrati chtěli jsme se k hranicím,
krutého vraha nepouštějíc s vidu.
Nebylo lze — král vedl vojsko své,
obklíčil nás, my jako lvi se bili,
do kola rozsívali černou smrt,
mrtvými těly pláň zelenou kryli.
Hledal jsem krále v bitvy směsici,
hledal jsem tak, že dráhu jsem si klestil,
až jsme se zraky svými potkali,
jichž obou plamen zhouby zkázu věstil —
dali se v krutou seč, a na konec —
já v propast mrákot svalil jsem se bezdnou . . .
Nevím nic dál, však smrt jsem s duše střás,
zbudil se v noci pod oblohou hvězdnou.
Smrtelný bol — leč síly stačily,
dovlekl jsem se k vodní struze blízké,

umyl svou krev a ránu obvázal,
a pak se ukryl v známé chatě nízké.
Dobrou jsem tamo našel starušku,
která mně kryla čtyři dni a noci;
byliny znajíc, těžké rány mé
hojivě ošetřovala vší mocí.
Bála se zrady milá staruška —
(královych drábů vůkol dav se honil —)
ke mnichům došla v klášter sousední,
pátý když den se ku večeru klonil.
Dali mně v rakev jako mrtvolu,
pohřeb mně ráno vystrojili děsný;
na nebi plálo jarní sluněčko,
do kola pěli ptáci píseň vesny
veselou, zvučnou, jako lásky svět,
a v ni se mnichů žalmy rozléhaly,
jako když černá řeka vzedmutá
pokryje květné luhy svými valy.
Bylo mně hrozno, bylo strašlivo,
kolem mne smrt se rvala o mne s žitím,
a já stál nad propastí na vahách,
nevěda, zda se v její bezdno sřítím.
Vnesli mne v klášter, který útulně
zahalil lesním stínem ticho svoje;
tam jsem se ukryl nyní bezpečně,
v pokojném klidu těžké rány hoje.
Nějaký čas jsem žil tam v samotě,
hodiny jednostejně ubíhaly,
myšlenek příval ustál v bouři své,
skrotly i v ňadrech rmutných citů valy.
Duch moře klesl k mírné hladině,
ukrylo dno se jeho v závoj temný,
obraz se nebes na něm kolébal,
pohody plný, jasný, tichý, jemný.
Celý můj svět byl kousek oblohy,
pod ní píď země upestřena květy,
chladivý stromů stín a ševel jich,
zpěvavé stádo, jeho písní lety,
obláček, jenž v můj obzor zabloudil,
na světlých perutích svých touhu nesa,
a malá pod klášterem studánka,
vroubena modrým kvítím prostřed lesa.
Malý byl svět ten a přec plný kras,
paprsky slunko vrhalo veň svoje,
jakýsi dobrý duch tam sídlo měl,
blahem a dětskou vírou smír ten koje.
Celý svůj věk jsem stráviti tam moh,
život vést byliny neb polní trávy,
rozvanout, rozplynout se na konec

bez sledu, bez památky, beze slávy.
Na dně však nitra skryta byla bouř,
a ta mou duši zkormoutila, strhla,
vyštvala z útulku mě klidného,
do nových vírů osudy mé vrhla.
Lepetal vzduchem nové vesny dech,
probudil v ňadrech dřímající city,
zanechav klášter pustil jsem se v proud
za bludných myšlenek se honě svity.
kroky své obrátil jsem k domovu,
matičku drahou našel živu dosud,
shrbenou k zemi, jako starý kmen,
na jehož bedrech těžce ležel osud.
U ní jsem oddechl, však krátký čas,
umřela přikvačena krutým hořem;
mně bylo domov opět opustit,
a plynout dále rozkaceným mořem.
Že světem chodím, roznesl se hlas,
a na můj život položena cena;
živ nebo mrtev měl jsem chycen být,
a hlava moje zlatem odvážena.
Krajem jsem těkal jako štvaná zvěř,
v člověku každém viděl svého vraha,
jenž dychtiv skvělé zlaté odměny
na moji hlavu čeká, číhá, sahá.
Jak dravec pouště v noci jen jsem žil,
za dne vždy ve hlubokých lesích skrytý,
cizí mně byla slunka tepla zář,
divé a kruté ve mně hrály city.
Stal jsem se zlým — neb nával neštěstí
zdivočí i tu nejjemnější duši,
skuje ji v černý, zakalený kov,
každé v ní hnutí udusí a skruší.
Zdálo se mně, že každá hvězdice,
nade mnou v obloze jež kmitem plála,
vrhá mně v ňádra jed a chlad a led,
a že mé srdce tvrdne jako skála.
Stal jsem se loupežníkem po kraji,
jmenem mým strašily své děti matky,
hrůzou jsem plnil hory, les i plán,
postaviv život na vrcholek vratký.
Strašlivým králem lesů zval mne lid,
skupila kolem družina se smělá,
slyšelas ty též jmena mého zvuk,
kterýmžto palác se i chata chvěla,
Svědomí však se brzy ozval hlas,
družině svojí utekl jsem nocí,
a znova bloudil světem samoten,
bodán a štván jsa nitra divou mocí.

Bídou a nouzí sklíčen chtěl jsem zpět
vrátiti do klášterního se míru,
život svůj prohraný tam ukončit,
světského vzdálen kypění a víru.
Tam jsem se ubíral — leč drábové
byli mně v patách, našedše mé sledy,
honili mne, já znova musil jsem
hledati les a noci závoj šedý.
Potácel jsem se jednou z večera,
červánků ještě bylo vidět svity;
kolemkol bor a jeseň unylá,
a ve mně zoufalost a bol byl skrytý.
Z daleka uviděl jsem plamínek,
jenž probleskl mně skrze boru houští,
přiblížím se a najdu chaloupku
stojící o samotě v lesní poušti.
K okenci jsem se tiše přikradl,
starce tam uzřel zachmuřených lící;
stařena vedle něho seděla
sklopenou majíc hlavu dřímající.
V jistebce bylo temno — za ní však
kuchynka s odkrytými dveřmi stála,
a tamo mezi skrovným nádobím
praskavý oheň na ohništi sálá.
Na prahu seděl malý klučina;
při ohni divné krásy žena mladá
upřeně hledí v zážeh háravý,
na tváři majíc znak, že duše strádá.
Postava štíhlá, rámě odkryté,
bělostná říza ňader vlny skrývá,
a černých vlasů vrkoč dvojitý
po sněžné šíji pod pás dolů splývá.
Tvář byla bledá, jak by sever sám
mrazivým dechem dýchal na ni chlady,
popálil květy růží bujivých,
jež tamo prvé rozvíjely vnady.
Na její rmutné líce napad sníh,
bylo však pod ním znáti vesnu blahou;
při prvním tál by slunka paprsku,
zarosil skrytou pod ním naděj vlahou.
Hoře to bylo klidné, průzračné,
za jeho rouškou světlo pronikalo,
a mělo půvab v sobě vkouzlený,
od něhož něhou jiných světů válo.
Dlouho jsem zíral v ženy postavu,
známého cosi tušil v její tváři —
stála tam jako socha z mramoru,
na bleďou líc jí oheň vrhal záři.
Rozžehl stařec v malé jizbě louč,

stařena ze spánku se probudila,
volajíc k ohni: „Zino, Ziničko,
uhodni, co jsem právě nyní snila?
Králem že byl tvůj synek Doriab,
koruna zlatá leskla se mu s hlavy,
na trůně seděl prostřed národa
obklopen bohatstvím a leskem slávy.“
Pozvedla Zina zrak i bledou tvář,
a já v ní náhle poznal sestru svoji,
o níž jsem mněl, že v době bouřlivé
zhynula hořkým želem v těžkém znoji.
Vešel jsem v chatu, žádal přístřeší,
nemohla poznati mne, drahá sestra;
změnila tak můj chod i podobu
osudu návalného tíseň pestrá.
Dal jsem se poznat, uznav nejprvé,
bezpečen že jsem v dobrých lidí středu,
u kterých Zina našla útulek,
zmizevši zrakům krále beze sledu.
Ukrutník lásce její nevěřil,
opustil dívku, růži utrhnutou,
jinde zas svěžích květů půvab rval,
seřítiv na ni bolů tíhu krutou.
Nesnesla nevěru ni lhostejnost,
potají vzdálila se v noční době,
bloudila dlouhý čas, až konečně
útulek našla v tiché chatě sobě.
Hospodář, dobrý stařec, jenž v ní žil,
Javana otce byltě sluha věrný,
a chatu blízkou tomu hradu zde
hustotou temnou ukrýval les černý.
Tak přivedl mne k sestře divný běh,
podivné kroužily mně v duši city,
synáčka když jsem uzřel jejího,
v jehožto tvář byl obraz králův vrytý.
Uzrála v okamžiku myšlenka
v útrobách mojich pod plamenným žárem,
ku pomstě strašné že jej vychovám,
naplním hruď mu vírem v hněvu jarém. —
Jeseň i zimu žil jsem u starce,
na jaro k vám jsem na jeho šel radu,
přijali jste mne neznajíce mne,
a já vám pěstil květy kolem hradu.
Skryl jsem se v zahradnickou halenu,
zapomněl na mne svět jak dítě hravé,
novostí jež jsouc vezdy lákáno,
staré své hračky vrhá v kouty tmavé.
K potěše své jsem Doriaba vzal,
i sestra drahá mne zde navštěvuje —

nedávný od té doby minul čas,
a loďka moje zas již v bouři pluje,
Vrhlas ji opět v moře pěnivé,
nad hlavou mou zas visí osud krutý,
osudem tím jest slunko záře tvé,
plamenem jež mně vrhá v ňádra rmuty.
Pověz mně, dívko, co mi doufat lze
od lásky své, jež v útrobách mně buší;
více než slova tobě buď můj cit,
odkryl jsem tobě celou svoji duši."

Bolestná zastínila myšlenka
dívčiných lepých tváří blankyt jasný,
tak jako po lazuru oblohy
obláček poletuje stříbrořásný.
Zdvihla se vzhůru s trávy zelené,
upřela na Klarona svoje zraky,
jako když slunko s konce oblohy
na druhý září v zakalené mraky.
„Třetí až přijde den, přijď na hrad náš,
uvidíš ženichů mých množství celé,
připoj se k nim — já nemiluju jich,
prosby však jich jsou naléhavé, vřelé.
Uslyšíš tam, co konat tobě jest,
bys mohl dokázati lásku svoji;
rekovným činem všeho dojít lze,
zvím, zdali s láskou se i chrabrost pojí."

V.

Čtvrtý již den a Juan pátý ždá,
okolo zámku bloudě hledí v bory;
do nitra vyrýt žárnou pečetí
před zrakem míhá se mu obraz Kory.
Minulost chtěl by s duše setříti,
vymazat hrůzu dějů zašlé doby,
z myšlenek svojich umyt černou krev,
zavřít i zacelit svých ňader hroby,
zastavit srdce, z kovu tvrdý zvon,
který čas rozkolébal v bouřné zvuky,
a ony dují větrem po poušti,
nesouce na svých křídlech zážeh muky.
Chtěl by být ještě jedenkrát tak mlád,
jako jest mládo svěží jitro vesny,
setřásti zkušeností břemeno,
a dusit žhoucích vášní plamen děsný,
a jako jinoch žíti v blouznění,
obrazů lepých krásou plnit světy,

dáti se klamat luzným přeludem,
pustit se za ním na perutech v lety.

Sestárla duše, a v ní myšlenky
horami žulovými zkameněly,
do jejich beder ze skal mohutných
vyryt jest pravdy dějin obraz celý.
A jako Atlantovo břemeno
tak pravdy tíže děsna lidské duši,
ničí v ní krásy nejluznější květ,
chrámy jí velkolepé boří, kruší.
Duch jeho — spousty zkamenělých hor,
nad ním však obloha se vyklenula,
a v dalném nepřehledném blankytu
nad jeho temenem se láskou pnula.

Láska jest jako nebe nad námi,
ve dne tam její svaté slunko hoří,
a v noci zlatých hvězdic třpytný stan
vlní se, houpá v lazurovém moři.
Do duše země padá s nebes těch
myšlenka nová, nový lesk a záře,
i v samé poušti nový roste květ,
zeleň a svěžest bují v novém jaře.
Ozvěnou sladkou zní zas celý vzduch,
lepetá cosi v něm a šumí, bájí,
jako ta zlatá v srdci pohádka
o nově nalezeném mládí ráji.

U věnec vesny láska povila
Juana rozrojené, pestré city,
a ony na vlnkách se kolébou,
do vonných, rozkochaných růží skryty.
Omladl duch, a dumá o štěstí,
o této lidských ňader báji snivé,
v niž jako v boha svého věříme,
stavíce v útrobách mu chrámy živé.
A přece bůžek ten — to snu jen dech,
ale tak krásný, luzný, jarý, mladý,
štěstím že zdá se býti sen již sám
pokrytý pelem květů plným vnady.
Omladl duch a dumá o štěstí,
o štěstí svém a štěstí svého lidu,
sesypat naň chce s nebe celý ráj,
zacelit rány, skončit jeho bídu,
růžovou rouškou zakryt minulost,
býti mu otcem, pánem milostivým,
vyklenout nad ním nových dějin mír,
z něhož by tryskal pramen světlem živým.

Bloudě tak chodí v sebe pohroužen,
do jeho myšlenek se snuje Kora,
a v jeho nitro leje červánky,
tak jako do severní noci zora.
Uprostřed snů těch k hradu přišel blíž,
chlapce tam v cypřišovém háji vidí,
an hravě střílí z malé kuše své,
a střely svoje v jakýs obraz řídí.
Juana krále baví taká hra,
s rozkoší na krásné se dítě dívá,
jemuž se vlasy čeří v prsténcích,
a tváří v krvi proudí bujnost živá.
Střely své rychle pouští v obraz, terč,
nemůže ale dlouho trefit v metu,
konečně jedna silně mrštěna,
dopadne cíle fičíc v rychlém letu.
Doriab mladý jasá radostí,
k obrazu, svému terči, s kuší běží,
větrem se míhá zkadeřený vlas,
ruměnec z krve rdí se v líci svěží.
Přistoupil k chlapci blíže Juan král,
do terče prostřeleného se dívá,
poznal v něm obraz — vlastní podoby!
V ňádra mu bol a hněv a žel se vrývá.
Na chlapce zří, jenž stojí nepohnut,
jako by postihnutý při zločinu,
ve zraku ale zpurnost šlehá naň,
jež nechce nijak uznat hry své vinu.
„Víš, čí to obraz před tebou zde jest?“
„Vím pane, obraz našeho to krále.“
„A proč veň střílíš?“ — „Novou kuši svou
zkusiti na něm chci, zda nosí kale.“
„A co ti udělal, vždyť neznáš ho?“
„Zlý je, to všichni lidé vypravují.“

V chlapcově tváři, v zraku jiskrném
dětinsky hrdé myšlenky se snují,
a v jeho výrazu a postavě
půvabu tolik rozmilého dřímá,
že krále mimovolně jakýs cit
k dítěti táhne, duši bolem třímá.
Obejmout chce je, k sobě přivinout,
vyprávět báj mu o nešťastném králi,
který vždy dobré chce a koná zlé,
sobě i lidu blaho žití kalí —
Doriab ale před ním utíká,
obrací se a z kuše míří z dáli,
vypouští ostrou střelu z tětivy,
jež padá vysílena k nohám králi.

VI.

Do noci šumí řeka dumavá,
v břehu se zámek prostřed lesa bělá,
v obrubě temné chmurných cypřišů
polila světlem zář jej luny chvělá,
v cimbuří zlaté padá její kmit,
po stěnách bílých černý stín se vine,
tak jako ruka světů podzemních,
z nichž postav roj se v mračných hávech řine.
V oknech se rudé světlo mihotá,
plno a živo jest dnes jednou v hradě,
jenž zvykle trčí smutně ponurý,
jako by na jeho červ hlodal vnadě.
V rozlehlé síni plné přepychu
plamenů ohněm celý prostor svítá,
bohatství rozprostřeno v rozkoši,
měnivé záře třpyt se pestře kmitá,
drahokam vedle drahokamene,
v rozmarném lesku barvy hrají duhy,
zlato a stříbro spolu závodí,
do kola vrhajíce pestré kruhy.
Nejdražší drahokam však Kora dnes,
jiskrami ohnivými plně září,
okolo ní se láska skupila,
vítězné slávy korunou ji daří.

Známé tam tváře, známí přátelé,
památka Javana je pojí živá,
Týma jest jejich duší plamennou,
půvabné Kory matka pomstychtivá.
Společná páska loučí přítomné,
ku králi nenávist a láska k dceři;
že její krásy dojde rekovstvím,
každý z nich mocně doufá, vřele věří.
Lepá to mládež kraje celého,
junosť je prodchla světlým bujným jarem,
odvaha září v zraku sálavém,
svěžesti lesk jim dala naděj darem.
Myšlenka každá jest jak vesny květ,
na níž se perlí rosa s nebe stánku,
duše jest jako čistá obloha,
každé v ní hnutí ranního dech vánku.

Juan jen mezi nimi s Klaronem
jsou jako nelad zvuků harmonie;
do jejich ňader vepsav čas svůj děj
železem jej i v jejich tváře ryje.

Ve stínu pološerém ukryti,
pochmurným mrakem visí nade vesnou;
v mraku tom černé lůno spánkem spí,
čekajíc probuzení v bouři děsnou.
Jinochy anděl lásky přivábil,
a jejich cit sám pohody jest plný,
veselý, jarý, jasný jako den,
jenž v duši pestré čeří jemné vlny —
ony však démon lásky vášnivé
přivlekl neodolatelnou mocí,
a jejich cit, to slunko krvavé,
zastřeno strázní do bouřlivých nocí.
Zlozvuku svého jsou si vědomi,
protivno jest jim vůkol hravé mládí,
a jeho bujný, květný rozhovor
do jejich duše uštknutí jest hadí,
a každý jinochů těch smělý hled
do srdce padá jako uhel žhavý;
smích jejich bezstarostný, hlasitý
bodá je dýkou, pálí ohněm lávy,
a jejich svěžest, jejich švarný mrav,
pohyby jich, ba sám ton zvučných hlasů
útroby plní divým plamenem,
jenž by chtěl zážeh vrhnout v mladou krásu.

V úkrytu šerém potkal se jich zrak,
jako dva vzdušné blesky rudých svitů,
nepoznal druha druh, leč rozuměl,
boj že jen sílu rozhodne jich citů.

V pestrém tom sboru Týma povstala,
vysoká, štíhlá postať přísných tváří,
výrazu chladného a přímého,
neštěstím nezkrocena v samém stáří.
Sestárla krása, bol v ní zkameněl,
hrdosti pocit ostatní vše kruší,
plamenné vůle jedna myšlenka,
myšlenka pomsty naplnila duši.
Bohatě oděna, jak královna
panuje mohutným a tichým klidem,
z žuly jest mluva, a vše koří se,
kamo svým hledne pronikavým videm.

„Svolala jsem vás, sílu vlasti své,
jediný bujný květ, jenž zbyl nám v luhu;
ostatní dávno kleslo v sirou zem,
budoucnost vlasti ve vašem jest kruhu.
V sirobě jsouc ždá od vás velký čin,
ve vašich srdcích její osud dřímá,

zbuďte jej, v ostří mečů položte,
odtud ať pomstu proti vrahu hřímá.
Vítězství, statečnosti lepý syn,
na prapor váš se snese s nebes báně,
volnost vám úsměv ve tvář včaruje,
ověnčí sláva zlatým lavrem skráně.
K novému boji rámě zdvihněte,
rozněťte pomsty žáry v lidu lůně,
plamennou rozdmýchejte v zemi bouř,
ukrutník ať se třese na svém trůně.
Železnou vůlí přikovala jsem
život svůj i své dcery k tomu boji —
k vítězství kdo se nejvíc přičiní,
v odměnu dá mu Kora ruku svoji.
Beru ten vína pohár perlivý,
připíjím na zdar vám a pomstu sobě —
učiňme slib, že osud společný
spojí nás u vítězství aneb hrobě.“

Tasili meče, lesk jich kmital se,
zahřměly hukem hlasy ohněm vzňaté:
„Při lásce své to přísaháme zde,
při lásce své a při volnosti zlaté.
Na čelo ukrutníka padni blesk,
k nohám tvým položíme jeho hlavu,
meče své v jeho srdci zbrodíme,
dobudem lásku, svobodu a slávu.“

Zahřímal Juanovi v hrudi hněv,
lva skokem hbitým octl v jich se středu,
stanul a vzpřímiv hrdou postať svou
do kola vrhal blesky ze svých hledů.
Na jilec meče ruku položil,
vzdmulo se mocné čelo plno strázně:
„Zde moje srdce, ňádra, hlava má —
zde stojím král váš, veškeré prost bázně.
Pohrdám, mládci, vaším kypěním,
slovem jež marným plameny své kojí.
Kdo z vás má tolik síly, odvahy,
na místě aby splnil hrozbu svoji?“

Do kola nesl hrdé zraky své,
stál jako lev, jenž potřásá svou hřivou,
čekaje první útok nepřátel,
kteří jej obklopili stěnou živou.
Hrobové ticho v síni nastalo,
úžas a překvapení v každé tváři,
a Juan za okamžik mohutně
nad bouří skrocenou stál v plné záři.

Okamžik jen — již Klaron vrh se naň,
vzduchem se dýka kmitá leskem hada,
a ruka napřažena na ránu
povětřím míhá se a dolů padá.
V Juana prsa namířena jsouc
hluboko do ňader se Koře vryla,
jež krále přikvačivši zachránit,
tělo své proti ráně nastavila.
S výkřikem divým kruté bolesti
mrtvolou klesá králi do náručí,
a výkřik její v děsném úžasu
ozvěnou po sklepení síně zvučí . . . .

VII.

Uprotřed stínu lesů dřímavých
kostelík malý na pahorku stojí,
v obloze nad ním luna stanula,
a kolem ní se obláčkové rojí.
Pod bílým kostelíkem na svahu
zahalil hřbitov smrt v svém temném lůně;
ona tam jako přitajený duch
poklidně na železném sedí trůně.
Všemoci své si hrdě vědoma
tiše jak věčný despot odpočívá;
objavši tajným dechem celý svět
pod rouškou zelenou svou hrůzu skrývá,
a hledí na života dalný mír
s úšklebkem smíchu jako v dětí hraní,
nad nimiž prostřed jasné oblohy
bouře a skon se v černé chmuře sklání.

Nasypán na hřbitově čerstvý rov,
a na něm Klaron v svitu luny sedí,
pro Koru slze v hlínu studenou
se zraků kalných bolným proudem cedí.
Hořky jsou jako jeho život sám,
těžky jak osud, smutny jako stáři,
zoufaly jako kletba vržená,
horoucí jako plamen ohně v záři.

Smucené oko hledí v černou zem,
duše však potácí se v hvězdném míru,
pádí a honí jakous myšlenku,
jež se mu ztrácí v nekonečném víru;
duch ve svém letu, v skoku vlnivém
dotýká hvězd se jako bolných tonů,
a ty se rozhoupaly v chvějný zvuk,
a vesmír duní hudbou žalných zvonů.

Zvony ty hučí píseň pohřební,
jako by bůh byl zemřel na svém trůně,
a světy bez myšlenky vládnoucí
řítily ve propast se černé tůně.
Hudba ta do srdce mu hlaholí
děsivou epopejí mocí padlých,
jež zanikly v černém moři zoufalství,
svrženy vlastní tíhou citů zvadlých.
Do bouřných rozhukaných zvuků vln
s duše své vrhá myšlenky i city,
a ty se kolébají jako loď
v oblaku chmurném prostřed bouře skryty.

Ve změtu tom, jenž v něm i kolem hrá,
kolychá květných keřů sladká vůně,
a dýchá smír a poklid unylý,
chtíc kojit žel a bol, jenž zuří v lůně.
Blíž rovu Kořina dva keřové
růžoví na dvou hrobech květy vili;
z mládcova srdce vzrostl červený,
z dívčiných sněžných ňader vzpučel bílý.
Onen jak krev a jako labuť ta
ramena k obejmutí vzpjaly k sobě;
marná však touha — kletba nepřála
sloučit se jim ni v životě ni v hrobě.
A vedle sebe hlavy sklonivše
unyle jemnou řečí vůně lkají,
v které se jakás píseň dávných dob
mihotá chvěle na dně temných bájí.
Klaron svou těžkou hlavu pozdvihl
probuzen tajeplné vůně retem,
utrhl obě růže, spojil je,
posypal Kořin hrob jich luzným květem,
a měkké lístky v tichém sloučení
pokryly svojí něhou černou hlínu,
a luna zahalena v obláčku
přes rovy snula temnou postať v stínu.
Sleduje Klaron její táhlý let,
myšlenky smutné vrhá ve zmol pestrý:
v hlubinách jeho noře ňadra svá
nad sebou slyší náhle slova sestry:
„Hledám tě, chci být tobě útěchou,
se mnou pojď, budem žíti život tichý,
se mnou se ukryj v klidný útulek,
a navždy zanech světa půvab lichý.
Plamenným poutem objal osud nás,
položil žhoucí jiskrou nám se v duši,
trpět a strádat toť náš úděl jest,
smrť pokud těžká život nerozruší.

Pokoř se moci temné, neznámé,
jež hřímá do ňader nám blesky svoje,
pokloň se před ní tichou modlitbou,
v nerovné nevyzývej dál ji boje.“

„Nikdy se nepokořím před mocí,
bídného jež mne bezúčelně hněte,
a jako červa šlape do prachu,
pohromy na mou hlavu valem mete.
Na místě modlitby jen prokletím
odměnou zahřmít mohou moje ústa,
doválčím do konce ten žití boj,
v nových se bouří vrhnu místa pustá.
Vyzývám k boji celá nebesa,
pohrdám vládou jejich kruté moci,
zlým budu, jako nejkrutější ďas,
válčiti ve spojení s černou nocí.“

„Nerouhej bratře se a se mnou pojď,
pomodli klidně ve vzdechu se tichém,
hněv na se nevyzývej přemoci,
proti níž každá hrdost jesti hříchem.
Umyj své srdce s žele marného,
šklebivé zoufalosti zavři bránu,
do vůle boží mysl odevzdej,
pokojný mír ti scelí útrob ránu.“

„Chci míti v ňadrech zkrvácených bol,
vichrem jenž mutným u mém nitru buší,
rozhukat v bouř chci vlny myšlenek,
rozbodat srdce, rozervat svou duši.“

„Do zbraně!“ — nad ním zahřměl litý hlas,
Juana hlas, jenž náhle vedle stanul;
vyrostl z půdy, oděn v chmurný mrak,
červený plamen z jeho očí planul.
Z obláčků světlých luna vyplula,
polila temnou postať stříbra svitem,
rozrytý odhalivši obličej,
z něhož se valil příval v hněvu litém.
Černý jest celý šat a bledá tvář,
ve zraku rudý oheň divě kmitá,
propastí smrt mu zeje z postavy
pod děsným lícem v chladném stanu skryta.

„Zbraně se chop“ — hřmí znova jeho hlas,
a již svůj vytasil meč rukou žhavou,
napřáhl k ráně, oči svítily
jiskerné proudy vrhajíce lávou.

Překvapen beze zbraně uskočil,
s boku se na krále vrh Klaron jarý,
uchvátil, rdousil jej, jak dravec pták,
do svojí kořisti když hrouží spáry.
Rvali se jako v poušti s tigrem lev,
vytrhnout zbraň chce Klaron z ruky králi,
brzy ten potácí se, onen zas,
a meč se leskne ve povětří z dáli.
V jeden jsou chumáč oba vpleteni,
nohou a rukou dvih se jenom míhá,
za nimi luna táhne dlouhý stín,
a na něm rychlý pohyb druhý stíhá.
Mohutně Klaron stiskl jeho páž,
udeřil pěstí silnou ranou v klouby,
zachvěl se král a bolem zasypěv,
upustil náhle na zemi meč zhouby.
Druhá i padla v prsa mířena,
potácí Juan nazpět se dvé kroků,
a Klaron zdvih meč blesku rychlostí
smrtelnou již mu nese ránu s boku.
V tom ale Zina ruku chytivši
stanula před ním jako anděl bledý,
mrštil ji stranou bratr zuřivý,
na krále dral se s jiskrnými hledy.
Utíká Juan dolů po svahu,
černý se oblek v luny záři kmitá,
a za ním v běhu rychlejším než let
Klarona s mečem pádí postať litá.
Pod jejich rychlým krokem duní zem,
smrtelný pot se králi s čela řine,
před sebou vidí bílou obrubu,
jež se kol hřbitovního lánu vine,
za sebou slyší dechy supivé,
kterými Klaron dýchá v divém hnutí;
opouští naděj Juana — on mní,
žádného že víc není vyváznutí.
V zoufalém citu vrhl zrakem kol —
zahledl velký černat strom se v boku,
obratem ptáka v stranu uhnul se,
a za kmen dubu skočil v hbitém skoku.
U kmenu kámen leží, popad jej,
v rameni zoufalá se zdvihla síla,
mrštil jím po Klaronu, nechybil,
do spánku křemene se ostrost vryla.
Nešťastný bolem vykřik zuřivým,
chvilku se potácí a na zem padá,
vypouští z ruky meč a svíjí se,
na tváři zřít, co duch i tělo strádá.
Přiskočil Juan, schvátil rychle zbraň,

jedinou rozpoltil mu ranou hlavu;
vydechl Klaron těžký život svůj,
a černá krev se řine v bujnou trávu.
Vítězným zrakem ohledl se kol,
vysílen ale sám teď pod strom klesá —
nemyslí, necítí, jen oddychá,
unaven na celém se těle třesa.
A Zina z dálky k místu blížíc se
jako duch smrti po hřbitově stoupá,
nese se jako mlhy lehký dech,
po luhu jenž se kolychavě houpá.
K mrtvole přikročila bratrově,
nad ní se nad krvavou bolně kloní
a v tklivém pláči, tklivém zármutku
do černé krve lesklé slze roní.
Při tom však tichá jest jak kolem svět,
a bledou tváří podobna jest luně,
tajemna tak, jak temné řeky proud,
chvějná jak podzimního květu vůně.
Juana při pohledu v bledou líc
do vírů mutných podivný cit jímá,
ve tvářiť její, v její postavě
povitý v šero lepý půvab dřímá,
ovívá tajeplným dechem jej,
severu noc jak letní, kouzla plna,
z níž dují háje času minulých,
jež ze svých ňader šumí šerá vlna.
Vstává a k ní se blíží s úžasem,
více než děsné smrti se jí bojí,
a přece jej k ní táhne nitra moc,
jež se mu v hrudi pestrou myslí rojí.
Stanul již nad ní; vlhké zraky své
unyle k němu vzhůru obrátila,
v pohledu jejím chvěl se citů svět,
výčitka, něha, bol i lásky síla.
Upřela oko naň, on na ni zas,
dlouho tak dlouko díval druh se v druha,
vstříc vyšly sobě jejich myšlenky,
drahou jim byla minulosti duha,
jež skrze mlhu bolů přítomných
vzpomínkou lesklou do útrob jim září,
a jejich nitrem, v mraku klenouc se,
kmitavým svitem něhy srdce daří.
V paprscích luny Juan poznal ji,
chvěje se utonulý cit mu v hloubi,
neznámé teplo zahřívá mu hruď,
jeho se mysl s její myslí snoubí. —
Ve chvění tichém dlouhé mlčení,
Zina je tklivé něhy hlasem ruší:

„Odpouštím všechny tobě bolesti,
kterými krutě zranil jsi mou duši.
Bez hněvu bol jen na dně útrob mých,
a ten tě ani nyní neproklíná —
milostiv buď ti pán, jenž soudiž sám,
jaká jest v osudu tvém vlastní vina.“

Celá se bytost jeho zachvěla;
slov jejích lásky plné slitování
mohutnou silou pokořilo jej,
jsouc v jeho srdci jako vánku vání,
z jara jenž z jihu končin přilétá,
na hory ledu teplou zvěstí dýchá;
pukají, tají zmrzlé balvany,
k smíru je podrobila něha tichá.

„Kde mi tě, Zino najít, souzeno?
Co v odpověď ti na tvá dáti slova?
Postavil divně běh nás života,
jenž tolik běd a bolu v sobě chová.
Se svojich ňader vymaž každý cit,
nenávisť jenž by ke mně vnukla tobě —
duše má jest jak rozdrcený svět,
jemuž se zdá, že klid proň již jen v hrobě.
K smíření podávám ti ruku svou,
i duši svoji podávám ti k smíru,
zapomeň na vše, vyjdi též mně vstříc,
a zastři rouškou kletbu dávných vírů.
Uštván i ukrvácen jako zvěř
honěna dravě, jež i honí v davu,
na ňadrech lásky hledám útulek,
kamo bych unavenou složil hlavu.
Buď, Zino, ty můj nalezený ráj,
jejž jsem byl prvé ztratil v bouřném davu —
pohledni přec mně, drahá, do očí,
neskrývej líc a pozdvihni svou hlavu....“

Odklonil její hlavu s ňader svých,
v obličej tichý hledí, v bílé čelo;
bez hnutí, života jest bledá tvář,
v náručí své král třímá — mrtvé tělo....

(Dokončení.)

Za ranních červánkův.

Román

od

A. V. Šmilovského.

(Pokračování.)

Bylo poledne, ale kamna byla studena. Milý oheň nepraskal v nich. Hukalovic vařili, kdy měli co do hrnce; v poledne nebo v noci, na tom jim nesešlo. V koutku vedle kamen seděla na špalku Hukalova žena. Konejšila dítě, jež bez pochyby hladem křičelo. Byla to ubídněná osoba silných kostí. Neměla na sobě ani kus pořádného šatstva. Nevstala, nepozdravila. Všecka udivena vzhlížela k příchozímu pánu.

„Kde máte muže,“ oslovil ji vlídně Dobrovský.

„Nevím, kde ho konec, milostpane.“

Dobrovský se neměl k odchodu. Ohlížel se po sedadle nějakém. Mezi okénky při zdi stála jediná lavice, nepříliš čistá. Žena podle všeho rozuměla, že si pán chce sednouti, ale nevstala, aby lavici mu utřela. Neměla také zástěry, měla jen jedinou režnou, modře pruhovanou kytlici na sobě. Dobrovský utřel si svým šátkem lavici, odhodil pak šátek na stůl a sedl si.

„Podívám se po muži,“ pravila Hukalová, „jeli kde při ruce.“

Odešla s křičícím dítětem. Dobrovský si oddechl. Děcký křik byl mu proti mysli. Zamyslil se a kombinoval si v hlavě dáta, jaká posud o Hukalovi nasbíral.

Hukal jej zajímal, čím dále tím rozhodněji.

Selští lidé vypravovali:

„Hukal je divný pavouk. Krade jen bohatým, chudinu nechá na pokoji, ale lepkavé prsty má od jakživa. V zámku už jej kolikrát zmazali lískovou mastí. A Vojtíšek to umí, ta čest se jemu musí nechati! Ale nic na plat, nenapravili ho. Vymyj na cikána celý rybník, cikánem zůstane. Hukal není sice žádným cikánem, je z krajiny naší a škodu na těle ještě nikdo z jeho ruky nevzal. A peněz také nebéře, ale jídlo, šaty to béře. A umí to jako z knihy. Odvedli jej už kolikrát v železích do kriminálu a poseděl si tam dost. Nějaký čas pak dělal dobrotu, ale netrvalo to nikdy ani rok. Inu v poctivosti nesešediví. Když ho dobrá napadne, neřekl by nikdo, že je podšit šibalem. To se ukázalo na Syrové. Stojí to za povídání. Asi před čtyřmi lety šla Syrová, baráčnice, na výroční trh do Švihova. Nastřádali si u Syrových dost lopotně třicet rýnských na kravičku. Peníze v papírových bankocetlích dala si pěkně do modlicích knížek, knížky si zaobalila do plachetky a bůh ví kam si je dala, když šla ještě s jinými ženami do Švihova. Říkala, že za ňádra, ale kdo uvěří hloupé ženské! Jak by je byla ztratila na cestě? A peníze ztratila i s knížkami a byly ty tam. To bylo nějakého pláče a nářku! A jak pak ne! Třicet zlatých v dobrých

bankocetlích to jsou hezké peníze pro každého, neřkuli pro chudou baráčnici! Nechtěla ubožka ani domů tátovi na oči. Byl by ji ještě utloukl. Tu kus před Chuděnicemi, dole u lesa, když se plačky vracela domů, kdo na ni nečeká jako Hukal.

„Co dáte, Syrová, jestliže jsem vaše peníze nalezl?"

„Co bych dala, můj zlatý Hukálku! Celý zlatý bych dala."

„Dejte jej. Našel jsem vaše peníze v příkopě. Tu jsou. Poznal jsem, že jsou vaše, protože v knížkách vaše jmeno napsáno."

„Do Syrové jako by boží posel udeřil. Sáhla hltavě po knížkách, počítala jednou, dvakrát: třicet rýnských, ani vlas nechyběl. Ale zlatého nechtěla dáti za nalezenou. Smlouvala, škudlila. Hukal se rozčepejřil."

„To máš z toho, když lidem uděláš něco dobrého," vyčítal jí a odešel do polí.

Lidé ovšem říkali: Kdo ví, nevzalli Hukal sám Syrové těch peněz. Však víme, jak zloději peníze nalézají. Ale to jsou řeči do větru. Nebo kdy by jí byl ty peníze vzal, proč by jí je vracel?

„A což nechce Hukal pracovati? Dejte mu práci, vždyť má dosti síly k tomu!"

„To je těžká věc, můj drahý pane. Dáti mu práci, kriminálníkovi! Na poli se ho člověk ani neuhlídá, v stodole není před ním jist ani snop ani síto, v stavení se každý hřebík před ním třese. Páni by mohli, těm to nic neudělá a nevezmou ho k ničemu. Však vědí proč. A když páni tak dělají, budeme my selští lidé jinší? Ještě by nám to k zlému vykládali, kdy by k nám chodil Hukal do práce. Co má sedlák za našich zlých časů, neli ten kus dobrého jmena? Kdy bych na krásně vzal Hukala z milosrdenství do díla, co by řekli páni? Za tím něco vězí. Pozor na něj! Spolčuje se se zlodějem! To bych si krásně posvítil, můj drahý pane! Hukal je nenechavec a nenapraví se. Kdo chce kam, pomozme mu tam."

Tolik doptal se Dobrovský o Hukalovi na lidech. Zatím co obíral se v duchu minulostí Hukalovou ve světnici, šla Hukalová s dítětem na zahrádku za barák. Zastavila se u hromady kamení a ohlížela se opatrně.

„Petříku," promluvila hlasem přitlumeným.

„Co dobrého?" ozval se z tajné skrýše v podzemí hlas mužský.

„Je tu ze zámku ten modrý milostpán."

„Co chce?"

„S tebou mluviti. Čeká."

„Přijdu. Nevidíš nikde nástrahy?"

„Nevidím."

Na to odhrnul Hukal pět neb šest větších kamenův při zemi a prošoupl se jako úhoř otvorem tím ven. Zarovnav jimi opět otvor, vzpřímil se a protáhl údy. Bylať skrýše jeho bezpečna, ale nevelmi pohodlna. Včerejší odpoledne strávil se svým lupem v lesích. Teprvé za tmy v noci vrátil se po oklikách domů. Na večer hledali u něho a všecko vyšumovali. Vrátili se s nepořízenou. Ráno v neděli na to byl tam opět dráb Vojtíšek s vrátným a panským bednářem. Prohledávali opět a nadarmo. Hukalová předstírala, že šel muž její na Plánicko; je prý tam práce. Nevěřili jí ovšem, ale museli opět odejíti

s prázdnou. Pan obroční Konipas volky nevolky musel už udělati nad drahými šunkami svými kříž.

Hukal šel do stavení. Na záspí podíval se okénkem do světnice. Poznal Dobrovského. Vstoupil do světnice, pozdravil a stanul v pravo od dveří.

„Hukale,“ pravil Dobrovský polo žertovně, „dvakrát tu hledali a vy jste se jim neozval.“

„Neozval, milostpane,“ odvětil zloděj s humorem, jenž zaváněl poněkud šibenicí.

„Hukale, vy musíte svoje řemeslo pověsiti na hřebík. Je to sice hezkou věcí kupovati za pět prstů . . .“

„A za šestou dlaň,“ doložil Hukal.

Dobrovský se rozesmál.

„Ubohý obroční!“ podotkl ironicky.

„Potěš jej pán bůh v jeho zármutku!“ přidal Hukal.

„Hukale, vy jste podkasalý šibal. Kam to povede? Žena, děti.“

Hukal se zamyslil.

„Nic před vámi není bezpečno!“

„Mlýnský kámen přece, milostpane.“

„Nechte žertů,“ prohodil přísně Dobrovský. „Sahati po cizím majetku jest ohavností. A ohavnost ostane ohavností.“

Hukal sklopil oči a chvilku pomlčev pravil: „U pana obročního nevyjde to z přátelství, milostpane.“

„Jak to?“

„Moje žena, Nána, byla jednou děvče onaké. Byla chuda a dělala na panském. Račte věděti, jak už to chodí při panském díle. Pan obroční ji dopustil.“

„Jděte!“

„Jak bůh nade mnou, čirou mluvím pravdu. Já ji měl vždycky v oku a tenkrát, když chovala, vrátil jsem se z vojny domů. Měl jsem sto chutí zakroutiti mu za to krk. Ale bál jsem se boha, ne lněné oprátky. Pak jsem si pomyslil: Stalo se, stalo, jinak nebude. Děvče přijde nadobro ve psí, jestli se jí neujmeš. Půjde to jednou, dvakrát, třikrát a konec konců: hotova žebračka. Šel jsem k obročnímu a řekl jsem: Vezmu si ji. Měli jste viděti, milostivý pane, jakou měl radost, že se jí zbaví. Zjednal nám sám dovolení k ženění a dal nám několik zlatých do hospodářství. Chtěl jsem mu je hoditi pod nohy, ale v čas ještě jsem si pomyslil: Pán je pán a na psa najde si vždycky hůl. Tak jsme se stali svoji. Z počátku šlo nám to tak tak. Byli jsme oba na panském díle. Ale bůh ví, co jsem měl Nánu za ženu, měl jsem pořád o ni strach. Já dělal tu, ona tam, a práce mi nešla od ruky. Bál jsem se, že jí nyní obroční ještě chytřejší léčky strojiti bude. Pak jsem byl bývalým vojákem a vojna a práce, totě myš a kočka. A pak mne všecko pálilo na panském díle. Měl jsem od jakživa s kruchty na pány. To bylo tak. Můj otec — byl spravedlivý muž — býval za onoho času panským skotákem. Jednou z ničeho nic spral správcův synek mou malou sestru tak, že srdce nad ní bolelo. Tatík můj měl srdce jako holub, ale tohle viděti, nasekal jich klukovi, co se do něho vešlo. Vyhnali jej za to z chleba a vypadalo to s námi

bledě. Matka prosila v zámku na kolenou, ale jako by hrách na stěnu házel. Já už leccos pustil větrem, ale tohle mně nevyšlo z hlavy, milostpane!"

„A dále?" tázal se Dobrovský.

„Šlo to se mnou a s Nánou všelijak, jako ty ovce běží, ale vždycky s kopce. Mně spílali lenochů, Náně, že je padlou osobou, nu a než rok s rokem minul, nechtěli ani mne ani Nány k práci. Pán bůh dával dítě za dítětem. Já se držel zuby nehty, abych zachoval dobré jmeno, obtěžovali jsme obročního, aby pomáhal, až vzal na nás hůl. On se zatím dobře oženil. Vzal si vdovu s chlapcem, co je teď mysliveckým při panské oboře a co chce Fráňovic Madlenku z Lučic, vnučku hajného Mrštiny."

„Aj aj! A odkud to víš?"

„Ó já vím mnoho, o čem jiní nevědí. Je to hodný člověk."

„Kdo, Mrština?"

„Což Mrština! Druhého Mrštiny není na Chuděnicku. Kolikrát, když bylo nejhůř, leccos nám podstrčil. A nemá sám mnoho. A do duše jak umí mluvit! To se kněží musí schovati."

„A nepřivedl tě přece na lepší cestu?"

„Já se mu vyhýbám, milostpane, já se ho bojím. Mluvím s ním, jen kdož musím, posílám raději Nánu."

„Vidíš, Hukale, to je hlas svědomí, který se v tobě ozývá."

„Možná, milostpane. Ale když je hlad a práce není a výdělku."

„Tůčky, liché tůčky, Hukale. Drž se Mrštiny, to spravedlivý muž. Příklad velký řečník."

„Spravedlivý muž, pravda. Na pány má také s vrchu jako já. Ví, jak utiskují lid. A on říkává: člověk jako člověk, všecko boží duše. Kdo tiskne druhého, z ďábla jest. Zákon boží jest: buď bratrovi bratrem a ne pánem."

„Dobře, dobře, ale slova nesmějí ostati slovy. Máli býti bohatec chuďasovi bratrem, musí i chuďas býti jím boháči. Bráti to musíš z obojí stránky a nebrati, kde jsi nepoložil."

Zloděj stál zkroušeně před abbém, jenž vlídného oka s něho nespustil.

„Musím ti pověděti, proč jsem přišel k tobě. Tu máš ruku, Hukale, a slib mi rukou dáním, že nebudeš více krásti."

Hukal se zatřásl po všem těle. Obě ruce dal do zadu a smekl je do sebe. Ostýchal se, hrozil se podati nečistou ruku svou šlechetnému abbéovi.

„Bojíš se ruku mi dáti?" domlouval mu měkce Dobrovský. „Dobře. Nepodáváš jí dnes a podáš ji snad zítra. Prozatím nezapomínej, Hukale, že jsem ti ruku svou nabízel."

„Nezapomenu, milostpane, jak živ nezapomenu!" vydralo se Hukalovi ze stísněného hrdla; „nezapomenu."

„To rád slyším a budu rád pamatovati. A nyní, kde máš ukradené maso, Hukale?"

Hukal odešel a za chvíli se vrátil s pytlem do světnice.

„Něco jitrnic a jelit a kus masa jsme včera v noci snědli, milostpane. Ostatní je tu všecko."

„Vysyp pytel na podlahu, já vás oddělím."

Hukal poslechl.

„Tuto část na svoje odpovídání vám tu zanechávám. Šunky a pléce dej opět do pytle. Tak. A nyní půjdeš se mnou i s pytlem k obročnímu.“

Hukal vyvalil naň podivením oči.

„Rozuměl jsi?“

„Milostpane!“

„Pytel na záda a pojď se mnou.“

Hukal vzdychl a dívaje se bolestně na šunky minutku otálel. Pak poslechna přehodil pytel.

Vyšli z chýše. Lidé spatřivše je hrnuli se ze stavení. Děti šly za nimi. Dobrovský obrátil se k Hukalovi, jenž málomocně za ním šel, a pravil: „Pojď vedle mne, Hukale. Já se za tebe nestydím.“

Hukal okřál těmi slovy a vyrovnával se v kroku abbéovi. Nežli přišli do zámku k příbytku obročního, vleklo se zvědavců za nimi jako plátna. U vrat panského dvora stál dráb Vojtíšek před vrátnicí. Nevěřil ani svým zrakům. Zapomněl samým překvapením na všechen respekt k milostpánu abbéovi a vítal Hukala notným zaklením.

„Ah, ty zlosyne!“ volal naň.

Dobrovský mu pokynul, aby vrata zavřel a zvědavce odehnal. Vojtíšek poslechl.

„Myš je v pasti,“ liboval si, „však nám drátův neprokouše!“

Ale jaké bylo druhé překvapení jeho, když za hodnou chvíli vyšel sám obroční s Hukalem do dvora a jemu nařizoval, aby hořejšími vrátky Hukala pustil do polí, na svobodu.

„Tohle není samo sebou,“ huboval Vojtíšek, Hukala k hořejším vratům doprovázeje. „Já to vždycky říkám, že se ten modrý abbé rozpolčil se zdravým rozumem a že nám tu všecko na rub obrátí. Toho nám sem byl čert dlužen!“

V.

Obroční Konipas a farář Strnádek seděli u obročních za stolem při obědě. Silnou polévku s jaterným knedlíčky a čerstvý jazyk s Malínským křenem byli už šťastně odbyli a stálo právě před nimi hovězí maso, malebně ověnčené na drobno rozsekanou mrkvičkou, čekajíc trpělivě, jak jím bude naloženo. Jakož vůbec duchaplný hovor tabuli koření a chuti přidává, dali se i oba pánové do maličké hádky, která hořčice lepší jest, francouzskáli či Kremžská. Obroční přiřkl palmu hořčici francouzské pro „aróma její a chuti navinulost“; farář naproti tomu liboval si hořčici Kremžskou pro její „říznost, jazyk libě dráždící.“

Byloť rozkošné podívání na oba rozhovořené pány, ani s vidličkou v pravici a se sněhobílým ubrouskem, cípem za nákrčníky zastrčeným u stolu proti sobě seděli. Bylyť to figurky, jako by je z obrázku vystřihl.

Všecko, všecinko na nich, ano řekl bych každý vousek, každý vlásek na nich zářil dobrým bydlem a blahobytem tělesným i duševním. Stejný malý a zavalitý zrůst, stejná plnost, okrouhlost a buclatost

forem, stejná jak náleží vypasená bříška, stejné lalochy pod tučnými bradičkami, stejná obhroublá ústa s mlsnými rty, úhrnem: všecko všecinko nad veškeren omyl vynášelo na jevo, že jsou to v požívání vezdejších božích darův spřízněné, jedním dechem dýchající duše. A přece mezi nimi spatřovali se rozdílové zevnější i vnitřní.

Pan obroční měl černohnědá myší očka, pan farář sivá a rysí; pan obroční měl nad svrchním rtem uctivě přistřižené knírky, pan farář při uších asi s palec církevní licousy; pan Konipas měl sice vysoké, tučného lesku čelo, ale nebyl holohlav, kdežto pan Strnádek byl lysý jako turecký svatý.

Leč při vší podobnosti celkové svítal ze zjevův obou pánů i patrný rozdíl vnitřní. Poesie labužnictví byla při faráři vyjádřena literou hrubší a nordičtější; při obročním byla něžnější a řečtější. Jazyk a nosíček Konipasův byl daleko široko na slovo brán. Přinesli na příklad vzácnou lahůdku na stůl. Farář i obroční lahodně a blahostně se usmívali. Ale jaký rozdíl v tom úsměvu! Labužnická duše ve faráři hopkovala a v obročním houpala se dle řecké míry a tance. Odtud i rozdíl v usmívání, v tom smyslům přístupném odlesku jich duševního hnutí.

Jinak co do povah málo si odevzdali. Oba byli odchovanci oněch zlatých panských časův po válkách Napoleonských. Generální zásadou, úzký kruh duše jejich vyplňující, bylo: Dobře jísti a píti, dobře se míti; císaře, krajský úřad, slavný militér a svatou církev slušně ctíti; shovívati a dle potřeby i podlízati těm, kdož výše stáli, a nesměšovati se s těmi, kdo stáli níže; posléze dobrou vůli s celým světem míti. Jinak povinnostem svým a úřadům aspoň v té míře dosti činiti, že nadřízenci nic proti nim neměli. Farář byl při všem dobráctví chytřejší, popudlivější, účinnější. Zakládaje si nemálo na své pastýřské důstojnosti, požadoval důsledně ze všech stran úcty. Nerad odpouštěl, kde mohl se mstíti a k mstě své povždy našel cestičku. Vedle řečí náboženských kázával zvláště za přítomnosti vrchnosti a úřednictva ovečkám svým:

„Bůh stvořil vrchnosti a poddanstvo; vrchnost aby panovala, poddanstvo aby poslouchalo. Toho buďte po všechny časy pamětlivi. Ukazujte milostivé vrchnosti své ducha poslušného, mírného a přívětivého, a ona se vám za to laskavě odvděčí, až padnou na vás zlé časy. Nereptejte proti pánům v bídě a psotě. Pomyslete: bůh zkouší nás a zkouškami svými si nás připravuje pro život věčný!“

I Konipas byl u vrchnosti dosti oblíben. Považovali jej obecně za správného muže, ač když se dalo dělati, pod palcem leccos učinil, co s úřadem a svědomím se nesrovnávalo. Omlouval se sám u sebe pomyšlením: Přízeň panská chodí po ledě, a našinec musí pamatovati na stará kolena. Chýlil se již k čtyřicítce, když se oženil. K manželství pojal vdovu po venkovském lékaři. Mimo pěkné jmění přivedla mu do domu syna Františka. Nebyla již mladá a krásy nějaké také při ní nebylo. Za to měla vlastnost, kterou labužník Konipas nade všecko kladl. Bylať výbornou kuchařkou a to při jeho rozvažování nejvíce vydalo. Mimo to byla suché a štíhlé postavy a tělnatý obroční odjakživa liboval si suché ženštiny. Paní obročná byla k vystání.

Klevetné jazyky ovšem o ní povídaly, že ráda pije rosolky a po předku punč bez horké vody, ale což na tom? K chudým lidem nebyla tvrda a úporna. S Konipasem neměla více dětí.

Obroční Konipas a farář Strnádek lámali posud kopí ducha svého o francouzskou a Kremžskou hořčici, když vrazila do jídelny paní obroční všecka rozčilena.

„Šunky jsou na světě!“ zvolala radostně.

Konipas vyvalil na ni očka podivením a vyskočil. Farář za ním.

„Cože, Fanynko!“

„Je tu starý abbé ze zámku, s Hukalem a šunkami.“

„Milion krupicion! To je radost!“

„Snad abych jej pozvala, aby šel dále. Chce s tebou mluviti.“

„Pozvi, Fanoušku, pozvi; vrchnost je vrchnost. Pozvi, dušinko, pozvi.“

Abbé Dobrovský vstoupil s Hukalem do jídelny.

Zapomenuv pro samou radost na náležitý k abbému respekt přivítal Konipas šunky a oba muže se slovy: „Vždyť jsem to řekl, že mně ten lotřík šunky ufoukl!“

„Učinil to, pane obroční,“ pravil Dobrovský, jejž demokritský napadal smích, „ale učinil nad to mnohem více.“

„Račte přijmouti mou reverenci, jemnostpane abbé,“ opravil farář chybu obročního.

Dobrovský se poklonil bratru v Kristu a pokračoval: „Hukal učinil mnohem více, pánové. Uznal, že dopustil se ufouknutím šunek ohavného činu, litoval jeho a přináší svůj lup nazpět panu obročnímu a prosí upřímně skrze ústa má, aby mu laskavě odpustil to, čím se tak bezbožně proti němu prohřešil.“

Konipas nevěděl samým překvapením, co má odpověditi.

„Já pak dávám za něj své dobré slovo,“ pokračoval abbé, „a kojím se vzácnou nadějí, že pane obroční odpustíte.“

„Ale bože, proč bych neodpustil,“ ošíval se nelibě obroční, jako by mu pavouk lezl po nahém těle.

„Toť po křesťansku jednáno,“ ovzal se farář.

„Docela po křesťansku,“ doložil Dobrovský. „Zároveň prosím, abychom celý tento příběh se šunkami považovali za kámen, jenž padl do vody. Finis coronat opus. Nechť vyjde tenkrát Hukal z celé pře svoboden a beze škody. Ruku na to, pane obroční.“

„Jeli jen všecko na světě. Bylo dohromady patnácte kouskův.“

„Uzence jsem daroval Hukalové a dětem. Hukalová kojí a má hlad a děti jak by smeť. To jsem vzal na svá bedra a na své před vámi odpovídání.“

„Vzal Hukala ďas. Jen když přinesl šunky, plece a párky.“

„Ty jsou tu v pytli. Hukale, jdi a nehřeš více! Pan obroční rozkáže drábovi, aby tě zadními vrátky pustil na svobodu. Prosím, pane obroční, abyste vykonal, co jste slíbil. Či, bratře v Kristu, chcete dáti Hukalovi nějaké spasitelné viaticum?“ dokládal ironicky abbé k faráři se obrátiv.

„Vašnostino poučení postačí.“

„Dobrá. Já tu počkám, abych věc náležitě objasnil a vyložil.“

Dobrovský usedl za stůl a Konipas vyprovázel Hukala ven. V kuchyni si všecky kousky přepočetl, vybral nejhubenější párek a podávaje jej Hukalovi, pravil: „Tu máš, ty arcilotře. Uvařte si je doma. A zítra přijď si pro trochu hrachu k tomu.“

„Zaplať pán bůh,“ děkoval Hukal.

„Syp se, syp, ať tě nevidím.“

Po chvíli vrátil se všecek udýchán obroční do jídelny. Usedl na své místo, vytáhl z kapsy pěkný hedvábný šátek a utíral si čelo potu krůpějemi pokropené.

„Nic si z toho nedělejte,“ znova zaplétal Dobrovký hovor. „Vykonal jste dobrý skutek a dobrý skutek hoden jest potu.“

Po té rozmarně vypravoval osudný příběh o šunkách a Hukalovi, pokud o něm věděl a s libostí přijímal doplňky k němu z úst obročního.

„Ale nyní za službičku vám prokázanou domnívám se míti právo k malému odvděku,“ žertoval abbé. „Kousek pečínky a sklenička vína snad mne nemine?“

„Ale bože, bože, jaký jsem já kopr!“ zvolal obroční pěstí do čela se udeřiv. „Nevím opravdu, kde mi hlava stojí!“

„Pro samou radost se šunkami.“

„Ó jsou to šunečky, jemnostpane. Vepřík měl přes půl páta kamene, a masíčko! Radost se podívati! Bylo tak kypro a ne mnoho ne málo tak krásně prorostlé sádlem, že srdce se smálo!“ Při tom vyskočil a pomlaskl si volaje Fanynku. I farářovi rtové si při jeho posledních slovích mlaskly.

Přinesli koroptvičky. Abbé pojedl kousek masa a okusil několik kapek pravého Mělnického vína. Obroční jej nutil do jídla i vína, Dobrovský však přestal na mále. Vyprosil si skleničku čerstvé vody a rozhovořil se. Ústa mu jela jako po másle a oba páni poslouchali jej pozorně a vděčně, divili se, smáli, tytýž i tak chechtali, že se popadali za břicha. Dobrovský se rozjařil a metal vtip za vtipem, žert za žertem jim do duše. Když už se měl v duchu k odchodu, přemýšlel o vhodném finale svého hovoru. Této věci býval vůbec pamětlivý a milovný a rád se zableskl před společností, kterou uměl lehkým i příjemným spůsobem bavívati.

„Račte věděti, že jsem exjezuitou,“ vypravoval, „a neměl bych svého hnízda chváliti, ale kdo rozumný odvážil by se upírati, že měli jezovité pravou životní moudrost a tak dím najatu?“

„Ó bylo to tovaryšstvo osvícené a učeností i moudrostí slynoucí,“ polichotil mu farář.

„Za mladých let srečil jsem se kdysi s otcem jezovitou, jenž měl v duši více moudrosti nežli na hlavě šedin. „Otče důstojný,“ pravím k němu, „co jest mi činiti, abych šťastně a pokojně byl živ, jak při vaší velebnosti to spatřuji?“ — „Přidrž se, synu milý, tří zásad, jež ti chci dáti na cestu životní. První jest: Noli parlare contra dominum praelatum. To jest: Mluv vždy slušně a pěkně o svých nadřízencích; nepomlouvej jich nikdy, neposuzuj, nevytýkej jim chyb a třeba byly jako Krkonoše. Ještě nikomu na dobré nevyšlo, kdo mluvil a reptal proti nadřízencům. — Druhá jest: Facias officia tua taliter, qualiter,

Neboť: budešli horlivcem u vykonávání svých povinností, popudíš na se závist i nenávist svých soudruhův a budeš míti život nepokojný; pakli budeš zanedbávati svých povinností, dostanou se ti nadřízenci tvoji na kobylku a vynajdou si již metlu na tebe. — Třetí jest: Sine mundum vadere, sicuti vadit. Svět má své nohy a svou hlavu a jde si jak chce. Já ho nezastavím, ty ho nezastavíš, my ho nezastavíme. Ergo: nestarej se o něj a nenarazíš, neklopýtneš!“ Jak se vám líbí ty tři zásady otce jezovity?“

„Oh, výborně, výborně,“ volali farář s obročním jedním dechem.

„Myslím, že by si je měl každý člověk zapsati, aby jich nezapomněl,“ dodával farář.

„Ano, ano, do kalendáře,“ doložil Dobrovský, propukaje v smích, nad nímž se oba pánové zarazili.

Dobrovský použil té pomlčky jejich, poroučel se a odešel.

„Je to duchaplný muž!“ prohodil Konipas k faráři. „Duchaplný a moudrý!“

„Jen si to myslete,“ namítal farář. „Máť on za ušima a nic dobrého v něm nevězí. Však to dokázal už z mládí s Pražským evangeliem sv. Marka. Nic mu není svatého. Skoro se mně zdá, jako by si z nás a celého světa dělal blázny.“

„Ale jděte, jděte, velebníčku.“

„Však my také víme, kam pěnkava nosem sedá. Však jsme jen tak do větru neabsolvovali dost pracně svých dvanácte škol.“

„To je pravda.“

„Ovšem, pravda, milý pane obroční. A my konáme povinnosti, k nimž nás bůh povolal, svědomitě a náležitě. Proč se nám plete abbé do toho, proč hasí, co ho nepálí?“

„To je pravda! Co má s tím arcidarebákem Hukalem? K čemu jsme my, úřad, tady? Nedostanemeli Hukala dnes, dostaneme jej zítra, pozejtří. Do smrti mně to nevyjde z paměti, že jsem toho ničemu tak zhola propustil. A bez trestu! Toť proti všemu předpisu. To by tak bylo!“

„Vidíte!“

„Ale pán bůh ví, já měl tak hlavu spletenou, když sem přišli, že se to v ní hemžilo jako lidí na Pražském mostě. Co řeknete mu, když vám řekne: Odpusťte mu, pusťte jej na svobodu, beze škody. Do smrti mně to nevyjde z paměti.“

„A myslíte, že se i mně do úřadu neplete? Ondyno mně zahrál kousek, jenž by mne byl rozčertil, kdy bych neměl od pána boha mírné a pokojné mysli. Pošlu vám kaplana Fabiána do Drslavic k hajnému, k Mrštinovi. Měl jsem vlastně jíti sám, ale to víte: pěšky je daleko a k jízdě cesta kamenitá a kopcovitá. K čemu dávati zdraví v šanc, když mám kaplana? Ať si jde a tuží se. Kaplan vzal pěkně Mrštinu na paškál a skrze dary ducha svatého předělal dosti lopotně tu jeho zavilou, kacířskou duši tak, že změkla a podajna byla jako vosk. Bylo již na tom, že zkroušený hříšník pikartské knihy vydá a slíbí, že přijde na faru na cvičení a poučení, an se tu namanul abbé. Jak uslyšel u starých knihách, vystrnadil kaplana někam do vsi předstíraje, že všecko s Mrštinou zpraví. A zpravil to jako švec kabát.

Nejen že jsme nic nepořídili, ale abbé zastával se ještě zarytého kacíře a utvrdil jej v jeho tvrdošijnosti. Což Dobrovskému je hej, ale mně, jenž spravuji zde duchovní úřad a odpovídati musím před slavnou konsistoří za každou ovečku, mně to nemůž býti po mysli! Jeho nevezmou za pačesy, ani kaplana, ale mne vezmou. Já mám ústní a písemní rozkaz od pana vikariusa a pan vikarius snad od konsistoře, běží tu o mou kůži, vážený pane obroční. Proč fouká abbé do kaše, jež pro něj se nevařila? K čemu mně dělá mrzutosti, mně, jenž bych rád měl svatý pokoj s nadřízenými úřady?"

„To je nade všecko, velebníčku."

„Vidíte, že je to nade všecko, a on mně ještě připraví pořádnou ostudu. Věřte mně, že mně tyto dni samou obavou ani jídlo ani pití nechutná. A proč? Proto, že nám ďas toho abbéa sem zanesl. Jak jsme tu byli v bázni boží a svatém pokoji tak krásně živi, dokud ho tu nebylo! A myslíte, že Hukal vaše šunky na vlastní svůj vrub z komory odnesl? Chyba lávky. Za tím vězí někdo jiný, aby z dlouhé chvíle vám život ztrpčil."

„Snad byste nemyslil . .?"

„Nedám za to ani zlamané grešle."

„Myslíte? Já měl dnes hroznou noc. Sen za snem. Jeden ošklivější nežli druhý. Můžete si pomysliti, takové šunky a komoru jak by vymetl! To jsou nějaké starosti!"

„Nu vidíte. Byli by v tom všichni rohatí, abychom to jen tak nechali."

„Jaká boží pomoc!"

„Nebyl bych myslil, že necháte tak na sobě dříví štípati!"

„Prosím vás, pomozte si. Vrchnost je vrchnost a abbé je u ní zapsán do červené knihy. Budete sebe hájiti a narazíte. Však to známe. Nejezdí nadarmo s excelencpánem v jeho ekvipáži, nestoluje s ním nadarmo den co den. A přístup má k němu bez ohlášení. To je nějaká věc."

„Pravda, já sám o sobě bych nic nepořídil, ale kdy bychom byli dva?"

„To je těžká věc, velebný pane."

„Inu dnes je dnes a zítra zítra. Rozvažme si to. Ruce za pás strčiti nesmíme. Co se nám může státi? Milostivá vrchnost musí uvážiti spravedlivé naše stížnosti, které předložíme otcovské její moudrosti."

„Je to tvrdý oříšek, velebnosti."

„Buď si. Či nemáme zdravých zubův?"

„Úzkost mnou lomcuje při pomyšlení . . ."

„Jděte. Když si podáme ruce, posvítíme mu. To je jistá. Nechá nás aspoň na pokoji. Dnes vám vzal Hukal šunky z komory, zítra vezme pečeni z trouby."

„Pravda, pravda."

„A vy se nebudete moci práva dovolati."

„Dočkejme času, velebníčku. Pro tentokráte mlčme, ale kdy by po druhé se něco podobného sběhlo . . . . . ."

„Nu co potom?"

„Vezmeme frak a půjdeme k audienci."

„To rád slyším, pane obroční. Ale stojíte v slově?“

„Stojím.“

V tom vstoupila paní obroční do jídelny s černou kávou. Konipas mrknul významně na faráře, jako by říci chtěl: Před ženskou jazyk za zuby. Vypili kávu, pohovořili ještě o tom a onom, vstali a šli kousek cesty procházkou. Cestou nadělali málo řeči; měliť oba těžké srdce. U fary stiskli si tučné ruce své a rozešli se.

VI.

Listy krví psané, slzami a potem téměř k nepřečtení zbrocené jsou dějiny lidu českého za třicetileté války. Buď bohu žalováno, že nemáme posud důkladného, spravedlivého literárního obrazu oněch pošmourných a zkázyplných dob. Jakého jadrného a plodistvého poučení mohli bychom si z něho vybrati pro budoucnost svou? Co známe, hrubí jen a velicí jsou obrysové, a přece vstávají vlasy a v žilách stydne krev při pouhém podívání. Věru nepřebarvil muž, jenž kdesi napsal: Dějiny světové vypadaly by dějinami vzteklých psův, kdy by politický a národní vývoj člověčenstva nespoléhal na nutných zákonech přírodních a kdy by spoléhal na libovůli panovnické a na prohnané diplomatické programnosti. Jen z této stránky lze jest dějiny světové filosoficky pojímati a posuzovati, jen z této stránky plyne útěcha do rozbolněné, myslící duše.

Jen nutné zákony přírodní byly původem a příčinou, že neutonul lid náš v hnusných bahnech a močálech programnosti upřímo bídné, jen nutné zákony přírodní rozbily v ssutiny programnost tuto. Dělo se to zvolna, krokem ať tak díme hlemejždím, ale příroda přece vítězila a bohdá zvítězí, poněvadž věčnou jest vítězitelkou.

Pomiňme útiskův rázu duchovního jako: vypuzování a utracování spisovatelův, cynické hubení knih českých, železnou censuru, zmenšování škol a obmezování a vyloučení mateřského jazyka z nich a z úřadův, a přiveďme si jen k paměti a mysli věci, jež na způsob břitkých nožův namířeny byly na hrdlo lidu našeho: bezlítostné a bezmilostné drancování a ochuzování skrze zástupy nepřátelské, bavorské, saské a švédské. Však i vojska přátelská, jako roty Valdštejnovy, nebyly milosrdnější. Popředně ale budiž vzata do úvahy poddanost, hrozná jako mor, pod níž úpěl a hynul lid náš z vůle a rozkazu cizáckých dobrodruhův, již stali se neobmezenými pány jeho. Práce a robota úsilovná, tvrdá a těžká nad všecku slušnost střebala jako upír mléko z prsů mateřských. Jaká nová mohla zemi vzejíti pokolení? V zemi, v níž rolník dobrovolně opouští zděděný majetek svůj a v níž zbraní, holí a provazy honěn býti musí do obydlí, jež před bohem i právem jeho jest, jakou očekávati možná bylo budoucnost? A přece nezahynulo, co přiváděno bez umu a míry na záhubu; nutné zákony přírody nedaly zahynouti.

Ač povahy lidu našeho tvrdy jsou jako ty žuly Šumavské, ač srdce jeho v nadějích neúmorno, ač v trpělivosti předčí i nad samy mravence: přece nespatřuje bídě své ni míry ni konce, nejednou se postavil k zoufalému odporu proti tyranům svým. Leč pozvedaje od-

boje sebe tužší házel jen hrách na stěnu. Co následovalo po nich, horší bylo toho, co je předcházelo. Hromady zoufalých životův pohasly, potoky krvavé se prolily, okovy přitíženy, bídy přidáno. Ztrhané zraky rolníkův točily se prosebně po panovnících. Hlas srdce rozrývající dral se z pekelné poroby k stupňům trůnovým: ulev bídě naší. Byliť panovníci, jako na př. Marie Terezie, již nezacpali si uší před hlasem a voláním tímto. Slyšela hlas ubohého robstva, uvažovala, oč volá, hledala cesty k úlevě a nápravě, ale narazila na šlechtu, obrněnou výsadami. Lid poddaný podle slušného a zaručeného práva naším majetkem jest, odpovídala šlechta důrazně panovnici své; my platíme za něj daň, my udržujeme stát a nedáme si porouchati dobrého práva svého. Nezvítězila, neodolala. Nastoupil Josef. Hnusná mračna poroby se protrhovala, přívětivý paprsek svobody občanské semo tamo prorážel, rozsvětloval se, zazářil. Svadlá naděje v srdcích českých oživovala se jako ta růže z Jericha pokropenali blahodárnou vlahou. Naděje rostly, žádostí přibývalo, touhy se dmuly, šířily. Přijde úleva, přijde spása! hlásáno z úst osvícených, opakováno ze srdcí sprostných. Zimničná nedočkavost po všech po krajinách. Úleva přišla, ale byla slaba, nemohla ukojiti. Páni nám ukradli milost panovníkovu! Osekali zelený strom jeho milosti a strkají nám pahýl! Vzhůru na pány! Opět odboj! Tekla krev potoky, pohasly životy. Marno, musili za vděk přijmouti skrovným dárkem. Bylo lépe, ale blaho občanské běhalo se zajíci v dalekém poli. Přišel dobrý Leopold na kratičký čas, po něm císař František a války Napoleonské. Nebylo kdy a příležitosti domáhati se práva. Bitva u Lipska. Lidu ležela dále skála na srdci, ale kvítek naděje v lepší budoucnost nedal se pod ní umořiti; trpělivost jeho překonávala samy mravence. Zpomínali na Josefa jako na hvězdu v čiré noci. Vzpomínka ta oživovala, šířila, povzbuzovala.

Na Chuděnicku nebylo tak zle jako jinde. Vrchnost nebyla přistěhovalým dobrodruhem. Bylať pošla z dobré krve české. Bylať si toho vědoma ovšem nikoli v té míře, jak by bývalo žádoucno. Plovemeť duchem i srdcem proudem přítomnosti. Jen vzácný člověk předchází svůj věk. A vzácných málo, proto jsou vzácni.

Jako všude po Čechách byly i na Chuděnicku mezi selským lidem povahy ať tak díme až do kosti české. Měly to napřed před obecnými rolníky, že vynikaly vzděláním na svůj vrub pracně nabytým — neboť ze školy a kazatelny nemohlo se jim za těch časův jeho dostati — že znaly minulost českého národa z knih před katolickými komisary šťastně zachráněných a že stavěly si z minulosti novou šťastnější budoucnost. Českému selskému člověku jde především k srdci víra, zděděná po dědech a otcích, a proto znali se mužové, o nichž vedeme řeč, namnoze k staré české dobré víře, k víře bratrské. Pošmourný náhled do života českých bratří dědili i oni po nich, zároveň ale živili ducha svého i oním jasným idealismem i onou jemnotvárnou lidskostí, jíž sebe zarytější jinověrec českým bratřím neupře. Byliť opatrni a tajili se svou věrou a přesvědčením před veřejností, při tom ale dobře se starali, aby táž víra i téže přesvědčení s nimi neumíralo, anobrž dále se šířilo a upevňovalo. Od dob Josefových uvolnil se načitě nátlak u věcech víry, a kde který český bratr tajný, na Josefa z vděčnosti nezapomínal.

Známo s dostatek, že šla o císaři Josefovi pověst, že nesešel smrtí přirozenou, nýbrž že byl od jezovitův otráven. Jiní dokonce domnívali se, ano spravedlivě za to měli, že Josef neumřel, ale že kdesi chová se u vazbě, proto že byl svobodomyslným a přál od srdce zuboženému selskému lidu.

„Páni jsou páni,“ říkali; „jsou s všecko, co chtějí. Císař Josef neumřel!“

Starý hajný Mrština byl takovým až do kostí českým člověkem. Byl občanem poctivým a spravedlivým až po poslední vlas a visel zároveň duchem i srdcem na českobratrské víře. Však šel i dále unášen rozjímáním svým. Sestrojil si vlastní zásadu:

„Svědomí jest obrazem božím v člověku. Skrze svědomí mluví k člověku bůh. Dobré svědomí líbezno bohu. Dobré svědomí podstatou víry nejlepší.“

Byl opatrným po všechny časy. Chýle se ale tělem k hrobu a duší k věčnosti, býval tytýž zjevnějším. Duchovní vrchnosti to neušlo. Však jsme viděli, že hledali u něho knihy kacířské. Poddanost lidu selského hnětla jej bolestněji nežli samé rolníky, ač sám jí mnoho netrpěl. Šlo to již z jeho vidin věrodatných. Císaře Josefa vysoko vážil, věřil také, že posud na živu jest.

Když před několika lety Dobrovský po prvé s hrabětem do Chuděnic přijel a Mrština jej v polích potkal, polil starého hajného mráz po celém těle. Čím to bylo? Mrština pátral a nedopátral se. Poslední pravé příčiny se nedobral. Dobrovský s ním jednou o samotě několik slov porozprávěl. Mluvil tak pěkně jako psávali čeští bratří. Přítel pánův, vrchnosti, sám pán a mluvil tak čistě česky jako český bratr. Odkud se to v něm vzalo? Mrštinova pozornost a sympatie k abbéovi rostla. Věděl o cizím pánu jen tolik, že jest knězem a bývalým jezovitou. O jeho učenosti a spisovatelské činnosti nepronikl žádný hlas do lesův Mrštinovi k ochraně svěřených. Že v Praze učení páni také po česku píší, o tom věděl jen z kroniky Pelclovy; pramenem hlavním jeho vzdělanosti byly jen ty některé staročeské, pečlivě ukrývané knihy. I když Dobrovského na Chuděnicku nebylo, přitanul často obraz jeho Mrštinovi na mysl. Přemejšlíval o něm ale nedospěl dále nežli k myšlence: „Zvláštní to pán! Mluví jako český bratr.“

Při tom při všem cítil dobře Mrština, že se mu do duše položil nějaký zvláštní ale temný pomysl o Dobrovském. Pomysl ten nechtěl nikterak proniknouti na světlo boží. Proto nepokojil starce a vzbuzoval v něm zvědavost a touhu po vysvětlení. Práhl po hovoru s Dobrovským, aby více se dověděl. To byla ale věc nesnadná. Zřídka kdy potkal tajeplného pána, jenž procházíval se obyčejně po polích a hájích jako mlčenlivý čáp. Mimo to byl Mrština podřízeným služebníkem hraběcím, jak mohl se odvážiti a na svůj vrub přiblížiti příteli a hostovi samého excelencpána?

Tu přišel konečně Dobrovský sám k němu do Drslavic právě když kaplan Fabián hledal u něho bratrské knihy. Dobrovský s ním mluvil, ano vstoupil k němu do světnice. Byli sami. Opatrný a velezkušený Mrština všecek překonán odložil všecku opatrnost a ostýchavost. Nemohl jinak než na všecky otázky vzácného hosta svého odpovídati

holou, ryzí pravdou. Dobrovskému rázem se zalíbil. Stařec, jenž u veliké vážnosti chová staročeské knihy, jehož kněží pronásledují jako tajného českého bratra, byl proň zjevem velezajímavým a z brusu novým. S takovým člověkem nebyl se ještě nikde setkal.

Dobrovský odešel slíbiv, že v sobotu přijde na Doubravu.

Mrština byl toho dne všecek vyměněn. Dobrovský mu nesešel s mysli. Všední denní starosti a příběhy nepřitemnily jeho dojmu. Usnul přemítaje o vzácné dnešní návštěvě. Měl sen nad obyčej živý. U lože jeho chudobného stanul sám císař Josef tak, jak žil, jenže starý. Mluvil k němu známým hlasem. Mrština se ve snách bystřeji naň podíval. Mráz mu pronikl kosti a ledví. Císař Josel! To byl kněz ze zámku, Dobrovský!

Mrština vzchopil se vzhůru jako jelen z mechu. Protřel si oči. Okny svítil měsíc do světnice. V starých hodinách u dveří to hrklo. Bily půlnoc. Světnice byla prázdna. Na podlaze ležely pruhy bílého světla měsíčního. Mrština se ustrojil, vzal pušku přes rameno a šel do lesa na Doubravu. Ubíral se k buku, v jehož kořání ukrýval knihy své. Vytáhl z jeskyňky svazek Králické biblí a říkal si z ní. Měsíc mu svítil k pobožnosti tak jasně, že dobré oko jeho každou literu rozeznávalo.

Druhého dne ještě před polednem šel Mrština za nějakým řízením do Slatin. Cesta jej vedla mimo pastušku za vsí, v níž žil z milosti panské starý pastýř Kokoška. Byl to kmet již vetchý, nemluvný, skoro tupý. Mrština jej znal už dlouhá léta a zastavil se někdy s ním. Kokoška seděl na kamenu před studní a díval se tupě do polí. Mrština jej pozdravil. Kokoška nepoděkoval, ba ani si ho nevšiml. Neodvrátil s polí oka. Najednou promluvil dutým a temným hlasem svým:

„Císař Josef. Já jej viděl!“

Mrštinou to otřáslo po těle i duši. Zvedl zrak, podíval se do polí. Zamyšlen a k zemi hledě kráčel tam po mezi modrý kněz ze zámku. Byl hodný kus cesty od nich a zahnul v levo od nich. Nepozoroval jich.

Nepokoj Mrštinův se zdvojnásobil. Z výkřiku Kokoškova tolik si vybral, že dnešní jeho sen nebyl prázdným stínem, že bylo to vidění, jež mu bůh seslal ze svého nedostihlého soudu. Proč mu je seslal? Snad zvolil si jej nehodníka k tomu, aby skrze císaře Josefa, jenž se mu tu řízením božím namanul, zjednal v Čechách průchod pravé víře a utlačovanému poddanému lidu českému úlevu v strastech a dobré lidské právo. Kus mystiky vězel od jakživa v něm, jako vůbec duše sebe rozumnějšího sprostného člověka jí nebývá prázdna. Proti čemuž by byl zdravý, jasný rozum odpor kladl, to při Mrštinovi podporovala a sesilňovala mystika. Nábožný a lidumilný hajný cítil na sobě, že čerstvá a nová síla probíhá starými jeho žilami a pozvedá jeho duši.

„Bůh tě volá k práci a dílu,“ přemítal na mysli; „jak učiníš se hodným jeho milosti?“

Cíl a meze díla svého jakž takž sobě vykázal ale vhodné cesty jim najíti nemohl. Nelopotil se přespříliš rozjímáním.

„Bůh dal milost, bůh dá vnuknutí v pravý čas!“

Touto na ten čas zajisté moudrou zásadou pokojil nejistoty, jenž honily se útrobami jeho.

„Zítra na Doubravě, pod starým bukem, uvidíme.“

Po nepokojném dni, nepokojnější nastala noc. Mrština skoro oka nezamhouřil. Sotva se k ránu šeřilo, zdvihl se vítr, silný a prudký. Mrština se zasmušil.

„On nepřijde za takového větru,“ naříkal sám sobě.

Po slunce východu odešel na Doubravu a pod známým bukem usedl do mechu. Vítr hučel a burácel prohýbaje větve bukův a jedlí. Nadarmo šel Mrština hodný kus cesty Dobrovskému naproti. Žaný abbé nepřicházel. Nepřišel; bál se zajisté o zdraví.

Bylli Mrština prvé na trní, byl nyní na jehlách. Dobromyslnému starci ani jednou nepřipadlo, že bojuje s přeludem. Naopak zdání a domněnky jeho čím dále tím jasnější a živější braly na se barvu pravdivosti. Na večer odebral se do Lučic k přátelům svým, aby sdělil se s nimi o důležitou novinu a vzal s nimi radu. Šel k zeti svému Fráňovi do statku. Leckterý vesničan si ho všiml a druh za druhem trousili se pozvolna za ním. Byli to vesměs jeho přívrženci, věrní a tajní.

V nevelmi prostorné komoře statku Fráňova sešla se jich pěkná hrstka. Mlčky podávali mu ruce. Nikdo z přišlých mužův si nesedl. Jediný Mrština seděl odpočívaje na truhle.

„Bratři, jsme tu všickni?“ tázal se hajný.

„Jsme, bratře.“

„Vykonejme tedy pobožnost.“

Pobožnost záležela v tichém zpěvu a nábožném rozjímání. Vítr venku hučel a prohýbal stromy. Po „Amen“ promluvil Mrština.

„A nyní, bratři, si pohovořme. Co říkáte modrému knězi ze zámku?“

Na otázce té se vesničané pozastavili. Přišlať jim příliš s patra. Nevěděli pro okamžik co odpověditi. Po krátké pomlčce povystoupil jeden z mužův. Jiskrný zrak a ostré, poněkud tvrdé rysy v obličeji jeho jevily rozumnost a ráznost kromobyčejnou. Byl to otec Tomšův. Ukazuje prstem k čelu prohodil určitě:

„Myslil bych, bratře, že mu tuto přeskočilo.“

Mrština přemýšlel a neodpovídal.

„Dal bych ti, Tomši, za pravdu,“ pokračoval jiný, starší rolník; „aspoň co onehdy o Klatovském jarmarku s tou šerkou se přihodilo, hodí se jako vejce k vejci k tomu, co jsi pověděl.“

„Nevím co to bylo. Vypravujte,“ pobízel Mrština.

„Krátce před jarmarkem dal si modrý kněz ze zámku zaznamenati všecky chuďasy, již nemají, zač by si koupili nějaký ten šat na zimu. Záhy z rána o jarmarce dal si v panském dvoře do vozu zapřáhnouti a jel s Matějíčkem do Klatov. Tam nakoupil dobré, pevné šerky. Kolik jí bylo, nevím, ale jistě nad potřebu. Cestou zpáteční ptal se Matějíčka: Myslíš, že bude šerky s dostatek pro tolik a tolik lidí? — Milostpane, šerka se musí dříve ve vodě máčeti než se z ní šije a pak se sráží, připomenul mu Matějíček. — Vidíš, to mně nepřipadlo! Jsem tomu rád, žes mně to pověděl. Byl bych dal každému chudákovi po několika loktech. Šerka by se byla srazila a nedostávalo by se mu. Nebylo by pak na jiném, než že by si každý ze své kapsy

šerky přikoupiti musil, aby se dostatečně na zimu ošatil. Konámli dobrodiní, musí býti úplným a nikoliv kusým. — Na to jeli dále. Dole u rybníka rozkázal modrý pán: Zastav. Matějíček zastavil. Slož šerku, namočíme ji v rybníce. Co měl Matějíček dělati? Poslechl. Vlezl až po kolena do rybníka a namočili šerku. Když se šerka vodou hodně napila, tahali ji spolu z rybníka. Šlo to bledě, neboť šerka nabobtnala a vodou tak ztěžkala, že ji sotva na vůz dostali. Byla již šťastně na voze, ale to nebylo všecko. Nejlepší švanda přišla teď. Mokrou šerkou přibylo nákladu, koně nechtěli zatáhnouti. Však známe ty panské koně. Nepřetrhnou se, jsou rozmazleni. Co počíti? Vůz jako by byl k cestě přirostl. Díval jsem se na to z pole a nasmál se od srdce. Pak jsem šel Matějíčkovi na pomoc. Složili jsme dvě bečky soli s vozu a koně pak vzali. Slíbil jsem, že budu hlídati sůl a až někdo pojede, že ji vezme do dvora. A stalo se tak.“

„A každý chuďas dostal ze sražené šerky spravedlivě naměřeno?“ podotkl Tomeš.

„Dostal, zrovna na halenu a spodky.“

„A dobrodiní bylo úplno,“ pravil Mrština, jenž celou příhodu docela vážně vyslechl. „Vy se, bratři, smějete věci, protože ji jen tak ledabylo posuzujete. Já nevidím v ní nic k smíchu. Nedivím se tomu, že modrý kněz ze zámku zapomněl, že namočená šerka bude mnohem těžší, ale divím se jeho spravedlivosti, kterou měřil dobrodiní své. Veliký pán neví někdy, co ví sprostný sedlák, a sedláci neumějí zase povážiti, kam čelí snahy mužův šlechetných a osvícených. Chtěl jsem vyzpytovati na vás, jak o pánu ze zámku smýšlíte, ale vidím, že soudy vaše jsou od dneška a včerejška. Bůh uložil mně povinnost, abych sňal bělmo s očí vašich. Viděl kdo z vás císaře Josefa dobře vyobrazeného?“

Rolníci se zachvěli. Co myslil ctihodný mistr jich tou otázkou? Samému bystroduchému Tomši rozjiskřily se oči zvědavostí a divnou předtuchou. Všichni čekali, jak Mrština otázku svou vysvětlí.

„Muž, jenž po našich polích a lesích zamýšlen se procházívá a sbírá a suší květiny; stařec, jenž u vrchnosti zámecké bývá pohostinu a u samého vladaře našeho panství požívá vroucí a nezkalené úcty, není knězem pouhým, aniž pouhým bývalým jezovitou. Podívejte se mu do očí. Co uvidíte? Že oči ty jistě jednou byly zvykly s trůnu se dívati na lidi. Každý jejich pohled vyzváním jest k službě, každinké mrknutí jich rozkazem. Není to kněz, jenž prochází se mezi námi, jest to v kněžské kukle muž vznešený a jasný, jenž zahaluje se v plášť tajemství před zraky nepovolanými a i nepřátelskými.“

„Srdečnější a rozumnější bývá někdy ta němá tvář z polí a lesův než ten boží lid. Na přátele a dobrodince své zapomíná snadno a brzo a zdravé oči své dává si beze všeho vzpírání zamydlovati chytráky a úskočníky, již ukládají o boží víru jeho a jeho občanskou svobodu. Povídali: Odešel k otcům a není ho více mezi živými. A věřeno jim. A on neumřel, ale úskočně vzat byl u vazbu bůh ví do kterých neznámých končin země a držán v ní a pečlivě ukrýván před pokolením. A břemeno starobné shrbilo přímý jeho týl, a bystrý a silný jeho duch otupěl a zmalátněl vazbou a věkem. A bolest nad nevděkem lidským

ohrýzala zdravé kořání jeho ducha a vichrem podzimním smetla čerstvé a zelené listí s jeho kmene. Ký div, že časem jasné světlo jeho zabloudilo v tmy a mrákoty. Přátelé temnoty vypukali v jásot: Neškoden jest, zničen jest. Nedbali více oň, neostříhali krokův jeho. Ale co duch, to život věčný; neuhasíš světla slunečního vodami mořskými . . . .“

Mrština se na okamžik zamlčel. Na to vyskočil s truhly, na níž posud seděl.

„Víte již, bratři, kdo modrý kněz ze zámku? Císař Josef jest.“

Posluchači strnuli. Námitky se nikdo neodvážil. Rozjiskřené zraky jich svědčily o tom, že mají za pravdu, co propověděl mistr jich. Jediný bystrý Tomeš kroutil hlavou.

„Není možná, Mrštino,“ prohodil jistým hlasem.

„A proč není možná?“ namítal prudce Mrština.

„Svět běží svými přirozenými běhy. Vykládáš zázraky.“

„Pokud bůh, potud zázraky.“

„Ovšem, ale proč by právě nyní sahal po nich?“

„Aby uhájil dítek svých před bědou duševní i tělesnou.“

Tomeš pokrčil rameny.

„Hle, Tomši, před očima našima z malinkého zrna vyrůstá veliký strom. Co přirozený běh, co zázrak? Jedno s druhým před očima našima podává si ruce. Divnější věci vyvedli již nepřátelé boží v lidstvu. Odklidili panovníka šlechetného; nenamíchali mu, ale skryli a zatajili jej, aby nezaléhal jim šlechetenstvím svým nekalých jich cest. Ký zázrak v tom? Starý Kokoška viděl císaře Josefa tváří v tvář. Dnes ráno spatřiv kněze ze zámku poznal jej. Císař Josef! Já jej viděl! pravil Kokoška. Já byl svědkem.“

„Kokoška vetchým kmetem.“

„A vetchý kmet tytýž dále vidí než muž při nejlepší síle.“

„Neodpírám, Mrštino. Přesvědčme se.“

„Přesvědčíme. A mámli pravdu, nebo nemámli, koho volíte k tomu přesvědčení?“

„Vás,“ voláno ze všech stran.

„Budiž,“ vece vážně a přísně Mrština. „A neklamuli se, jakož se neklamu, mám vyjednávati s císařem já potřeby vaše?“

„Vyjednávej.“

„Bůh dej mně sílu k tomu a hojný zdar. Jsem sprostná nádoba, než vůlí boží může se z ní víno rozlévati po české zemi.“

„Dá bůh.“

„Však v čas srozumím se s vámi o cestách k společnému cíli.“

„Tak, tak.“

Shromáždění muži se rozešli. Někteří doprovázeli Mrštinu kus cesty k jeho domovu. Vítr hučel a bouřil prohýbaje stromy. Mrština nedbal větru a nepohody. Cestou přemýšlel o své úloze, jenž v nejasných, na polo zmatených rysech kmitala mu před očima.

„Bůh dal milost, bůh dá vnuknutí.“

Pravdou tou křesťanskou pokojil nejistoty, jenž honily se útrobami jeho jako vítr širou krajinou, kterou se ubíral.

VII.

Bylo několik dní pošmourných, deštivých, větrných. Jasno, teplo a sucho v přírodě pruží duši, šíří ji; pošmournost, chlad a vlhkost skličuje ji a stahuje její obzor. Kdo v ústraní venkovském hledá občerstvení a zotavení, jako právě Dobrovský v Chuděnicích, dvojnásob cítí tlak nepohody. Milý náš abbé však za takovýchto dnů trojnásob zle se měl. Boje se nastuditi nevycházel ze zámku, a stěny jeho příbytku tísnily jej více na zdraví než kohokoliv jiného. Přišel, aby okřál na čerstvém vzduchu v polích a lesích a pole ty a lesy a libý jich vzduch uzavírala před ním nepohoda. Dle jeho náhledův nebylo pro churavost jeho léku nad studenou a pramenitou vodu, a i té bylo se mu odříci na některý den. Cítil na sobě, že krev se mu častěji hrne ku hlavě a přikaluje ducha. Byl nevrlým a mrzutým a domníval se, že koule na prsech jeho prudčeji jej tlačí. Býval povždy zvyklý na vědeckou práci, a zvyk, jak známo, má železnou košili. Byl by rád pracoval za psacím stolem, dokud venku vítr byl a déšť, ale práce mu nešla od péra. Obíral se právě skládáním lužickosrbské mluvnice pro Vendický seminář v Praze, ale i nejlepší věda jeho, jazykozpyt, nejímal tenkráte duše jeho podle chuti a přání. Ano cítil na sobě, že chuť ochabuje, přání tuchne. Déle hodiny nevydržel při své práci. Pro rozmanitost sahal ku vědě jiné, jíž rád se tytýž obíral na zotavenou. Byla to botanika, Linnéova scientia amabilis. Vědu tu měl nad míru v lásce, ano považoval ji za spasitelku svou z temnot duševních, v nichž roku 1802 by byl skvělý jeho duch pohasl a utonul. Díky liboduchému příteli jeho, doktoru Heldovi, že zabránil, aby nebyl velduch náš vezen do blázince. Zjednav mu dosti příjemný útulek u milosrdných bratří v Praze, učinil tím neocenitelné dobrodiní vědě slovanské a všemu Slovanstvu. Bez něho nebyly by světla božího spatřily Dobrovského „Institutiones.“ Hrozný osud veleduchův slovanských břitvami projímá duši! Dobrovský, Mickiewicz, Šafařík propadali šílenství. Kde, nebe, dobrota a láska tvá, reptali bychom, kdy bychom byli slabými duchem. Však my jsme vzácnými, silnými. Umíme trpěti. Trpíme. Přetrpíme. Per aspera ad astra!

Celý rok 1802 strávil Dobrovský u vlídném milosrdných bratří ošetřování. Letní měsíce v zahradě. Zamiloval botaniku, položil chorá ústa na mateřský prs přírody. Mlékem jejím ssál do sebe sílu, život, zdraví. Vyléčil se. Duch jeho opět původním světlem rozzářil se, a kradlali se do něho časem děsná temnota, měl dosti síly, aby vyhnal ji a zapudil. Na botaniku nikdy více nezapomněl. Odsloužil se jí. Spis jeho „Návrh soustavy rostlinné dle čísel a pramenův“ předchůdcem jest výzkumů Decandolleových. Kdo ve světě o tom ví, a víli, kdo o tom se zmíní? Umlčuje se, jako umlčen jest náš Zalužanský, jenž razil dráhu Linnéovi!

I při botanice přecházela Dobrovského trpělivost. Tělesná sklíčenost se zmáhala při něm, nechutenství k literární práci rostlo, duch jeho se zasmušoval. Mrzut sám nad sebou nechtěl dobrých svých hostitelův přítomností svou nuditi. Nešel k společné tabuli, uzavíral se

u příbytku svém. Šlechetného hraběte to neušlo. Hned druhého dne před polednem vyhledal sám učeného hosta svého v jeho pokoji. Zastal jej u psacího stolu, pohříženého v dumách.

„Aj, milý abbé,“ promluvil laskavě k Dobrovskému, „nejdeteli vy k nám, musíme my za vámi. Odpustíte, vytrhujuli?“

Dobrovský vstal.

„Nacházíte tu, excelence, pošmourného nevlídníka. Leč vinu všeho račte svézti na ten šeredný déšť a vítr, jenž opírá se do oken příbytku mého i duše mé.“

„A jemuž, tuším, okna ta statečně odolají. Jak se máte na zdraví, abbé?“

„Nepříliš skvěle, excelence. Stýská se mi po studánkách, po zlatých paprscích sluníčka a jakož vzduch jest boží duch, po božím duchu.“

„Boží duch! Myslel jsem, že jste hůře na tom, abbé. Boží duch! Ve vás se rozechvívá poetická struna a to mně milou zvěstí, že obávaje se o vás, obával jsem se na plano.“

„To dělá asi vaše přítomnost a laskavost, excelence.“

„Povždy ten dvorný čtverák. Avšak hle! Podívejme se. Sluneční paprsek! A jak si hezky posvítil na našeho učeného zasmušilce!“

Oba pánové přistoupili k oknu a pohlíželi k obloze, na níž se šedá mračna trhala a vlídná modrota místy prosvítala.

„Víte co nového, abbé?“ prohodil hrabě k Dobrovskému, jehož oči pásly se na prosvítajícím modru a zlatých paprscích. „Dnes ještě, ba za hodinu, za půl hodinky bude pěkno, příjemno.“

„A já se seberu, excelence, a půjdu ven.“

„A já svezu se s vámi, dovolíteli. Cesta bude rozměklá, vlhká; rozkážu zapřáhnouti.“

„Prosím, nečiňte tak. Člověk se cítí nejlépe na svých nohou. Houpáním ekvipáže roztetelí se nad míru nervy.“

„Dobrá, vypravíme se pěšky. Hleďte, slunce vítězí a zvítězí; mračna se rozcházejí a zalézají. Budu vás očekávati v pracovně, abbé.“

„Za chvíli jsem tam jako na koni, excelence.“

Za malou půl hodinky vyšli oba pánové ze zámku. Povětrnost se obrátkou ruky změnila. Slunce hřálo a svítilo, vítr se uložil. Vzduch byl ovšem poněkud vlhký a tvrdý, ale nikoliv nepříjemný. Vystoupivše ze dvora minuli starožitný, košatými lipami napolo zakrytý kostelík a dali se cestou po silnici k svatému Volfgangu. Šli zvolna a mlčky. U rybníka, na němž hejno husí plavalo a štěbetalo, se zastavili a rozhlídli. V pravo za rybníkem stála fara, stavení dosti úhledné a čistě obílené, mající v průčelí po obou stranách hlavních dveří dvě zahrádky, slušně ohražené. V levo o bílý kamenný sloup ohrady pohodlně se opíraje stál farář Strnádek. Ruce měl na kulatém bříšku složeny a palec kol palce v milé zahálce otáčeje pohlížel rysíma očkama svýma k obloze, jako by počítal obláčky, různo po ní táhnoucí. Excelencpána a Dobrovského si nevšiml.

„Vizte tamto, abbé, našeho Strnádka,“ rozhovořil se hrabě; „jak si tak kanibalsky blaze hoví na sluníčku. Věru, hofmistr jej viděti a už by byl narýsován v tobolce.“

„A ve mně, excelence, poetická se probouzí žíla, an hledím naň. Oč se ráčíte vsaditi, že stante pede spáchám naň český hexametr?“

„S patra?“

„S patra, excelence.“

„Takového čarodějníka ve vás bych nehledal.“

„Nuže, čáry, máry, fukty, excelence, račte poslechnouti.“

„Posloucham, abbé, intento ore.“

Dobrovský postavil se před hraběte a usmívaje se satiricky skandoval ukazovačem pravé ruky na prstech levice:

„Ejhle bukáč baňatý podepřen tamo o stěnu chrouní.“

Hrabě propukl v homerický smích; Dobrovský mu z plna hrdla přizníval barvu.

„Abbé, na vás ztratil budoucí Parnas český vzácnou sílu,“ podotknul hrabě.

„Nebylo mi souzeno,“ odvětil rozmarně Dobrovský. „Tepaje slovíčka nedošel jsem k tepání veršův. Jinak, excelence, hexametr můj ex abrupto důkazem budiž, že jazyk český čeká jen na své Homéry. A při sám bůh a svatý Václav: hoden jest Homerův!“

„Škoda, přeškoda, že nemůžeme už jinou housti, nežli: Fueramus Pergama quondam.“

„Škoda, excelence,“ přitakal Dobrovský a povzdechl si. „Byli a nebudou. Ale psáti se bude o nás a mluviti.“

„O to vy jste se poctivě postaral, abbé.“

„A kdo ví, nepostaralli jsem se o něco více,“ připomenul významně abbé.

Hrabě se tázavě naň podíval.

„Odložte, excelence, pro okamžik aristokrata a já odložím učence. Co z nás zbude?“

„Lidé.“

„Ano, lidé. A neráčíte mysliti, že v lidu samém něco neleží, z čeho nová, jiná budoucnost by mohla vzejíti?“

„Lid mouchou jest, abbé, do větru hozenou.“

„Byl, ale od dob Josefinských jest něčím jinším, podstatnějším.“

„Neodcházíte trochu daleko od skutečnosti, abbé?“

„Bůh ví, exelence. Vím jen tolik, že něco ve mně vzchází, co časem nedá mi spáti. Věc to pro mne posud nová. Ještě jsem si na ni ze všech stran soudně a střízlivě neposvítil. Ale leží v ní magnet, jenž tak brzy ducha mého nepustí.“

„Váš duch rozpíná se v novou končinu. Chraň bůh, bych jej některak obmezoval; nedáť se obmeziti. Leč prozatím nechme toho. Nechciť se s obávaným opponentem quoad quintum et sextum argumentum, jakým jste už ve filosofii býval, pouštěti do křížku. Epigram váš na Strnádka jest rozkošný.“

Znova se rozesmáli a po chvíli octli se v nejlepším humoru. Na zpáteční cestě potkali faráře Strnádka, jenž hluboko se před nimi klonil. Bylo jim tak do smíchu, že se sotva zdrželi. Přišedše do zámku, znova se rozesmáli.

„Jste vy ferina, abbé,“ loučil se hrabě s Dobrovským. „Kdy bych byl mladším, vzal bych hned u vás nějaké collegium prosodicum.“

VIII.

Sotva si Dobrovský po procházce poodpočinul, hlášena mu neobyčejná návštěva. Do pokoje vstoupila nesměle venkovská dívka. Čerstvá jak jahoda a milá jako první jasný jarní den. Šla se sklopenýma očima k starému pánu a políbila mu ruku.

„Vítám tě, děvče! Co pak mi neseš?“ tázal se Dobrovský nespouštěje mile dojatého oka se spanilého dívčina obličeje.

Děvče zvedlo k němu hnědé oči, z nichž bystrota i dobrota plála a odpovědělo:

„Knihy.“

„Aj, aj, knihy! Snad ne na prodej?“

„Ne, na podívanou.“

„Na podívanou? To rád slyším. A čí pak jsi?“

„Jsem Fráňova z Lučic.“

„A kde jste vzali knihy?“

„Jsou dědečkovy. Posílá je na podívanou.“

„A kdo dědečkem tvým?“

„Hajný Mrština z Drslavic.“

„A tys jeho vnučka! Aha, už jsme doma.“

Dobrovský se potutelně usmál. Vzpomněl si na Hukala, jenž mu mimoděk prozradil, že Madlenka a František Konipasův se mají rádi. Měl již nějaké poškádlení na jazyku, ale odložil je prozatím. Staročeské knihy tiskly se u něho v popředí; zejmena si vzpomněl, že má Mrština v kancionálu bratrském asi tři staré písně v rukopise. Ty jej nad vše vábily.

Madlenka rozložila knihy, jež v košíku přinesla, na stůl a abbé jal se je bedlivě prohlížeti, jednu za druhou. Přečetl z každé knihy první a poslední listy a přemítal ji. I deskám věnoval zvláštní pozornost, neníli snad přilepen k nim úlomek nějakého starého rukopisu. Ostatně nenalezl v nich asi nic, čeho si přál. Knihy i nábožné písně vepsané byly mu asi vesměs známy, aspoň neznamenal si nic do zápisné knížky, kterou si před prohlížením na stole přichystal.

„Tak, milé dítě. Všecko jsem si prohledl. Slož si opět knihy pěkně do košíku. Jsou to vesměs knihy dobré a užitečné a vzácné a hodny, aby jich hajný tak pečlivě ostříhal, jak až posud dělal. Pozdravuj jej ode mne a vyřiď mu, že kdy by přišel do Chuděnic, rád jej uvidím. Však jsem naň nezapomněl. Kdy by nebylo té zpropadené nepohody bývalo, byl bych jej vyhledal. Však co není dnes, zítra může býti.“

Děvče se mělo k odchodu. Dobrovský ji zastavil.

„Ještě jsi mně neřekla, jak ti říkají.“

„Madlenka.“

„Vida, vida. Madlenka a František, jak se to pěkně k sobě hodí, jako list k listu. Či že ne, Madlenko?“

Madlenka se zapýřila studem a překvapením. Srdce se jí stisklo, dech zúžil, hrdlo zadrhlo. Krev se jí vehnala do tváří, že jí zrovna pálily. Kdo prozradil modrému knězi ze zámku tajemství, jež až posud chovala u sebe jako v bavlnce a o němž ani dědeček, ani rodiče její nevěděli? Byla by ráda studem na místě propadla.

Dobrovský měl dnes dobrou hodinu. Libost, jedna za druhou prochvívaly mu duši. Laskavé oči jeho rozjiskřily se radostí a šelmovstvím, an hleděl na líbezný projev studu panenského, jenž zapaloval jarním horoucím červánkem hebké a jak snížek bílé líce Madlenčino. Skoro toho litoval, že tak nešetrně pozvedl roušku s tajemství, o němž aspoň tušil v starém srdci svém, že mladá dívčí ňádra výše je kladou nad zlato a všeliké drahokameny. Stařec byl by rád svou chybu napravil, ale nevěděl pro okamžik, kudy a jak. Šelma šotek mu nedal pokoje. Zaplétal, co vlastně chtěl rozplesti.

„Odkud barva, Madlenko?" škádlil znova dívku.

Madlenka pozvedla úkosem k němu zrak a střelila po něm šípkou hněvu. Šípka nedoletěla. Dobrotivé a šelmovské vzezření starcovo nebylo na dostřelu.

„Snad ti není hněvno? Děvče jak karafiát a všecka hněvem plápolá, ptámli se po dědovsku: odkud barva?"

Byla to zlatá, otecká slova, jimiž milý stařec promluvil k děvčeti. Rozsvětlila a rozehřála mysl její tak, že neostýchala se odpovědi, rovněž tak kratičké, jako rozumné a vtipné.

„Z pravdy," odvětila určitě Madlenka.

„A já radost mám i z barvy i z pravdy," hovořil Dobrovský, „a ač poprvé spolu mluvíme, mám tě, Madlenko, z té duše rád."

Děvče ze skromnosti neodpovídalo.

„Nechci ti přidávati červené barvy, Madlenko, tážili se: vědí o tom rodiče tvoji, ví o tom děd Mrština, že se máte rádi s Františkem?"

„Nevědí."

„Zpropadený Hukal! Má lisí oko."

Madlenka zbystřila pozornost.

„Já byl tedy první, jenž cizí rukou poodhalil zlaté tajemství lásky vaší! Toť rozkošno starému srdci, má černooká holubice! A za to se vám musím také odvděčiti. Či nemyslíš, Madlenko?"

Madlenka vzdychla.

„Proč vzdycháš, děvče! Toť přece jisto jako hodina, že máte nejlepších nadějí na fůry?"

„O naděje by nebylo, milostivý pane."

„Jen aby vás nezmýlily. Což?"

Madlenka znova vzdychla.

„Upřímnost nade všecko, Madlenko. Zaklepášli důvěrně na staré srdce mé, nebude mu zle o dobrou radu a snad i o pomoc."

„Jsem selské děvče, milostivý pane, a František z rodu panského."

„A má tě opravdu rád?"

„Má."

„Když jsi tím jista, čeho se bojíte?"

„Jeho pana otce, obročního Konipasa."

„Na toho jsem zapomněl jako na smrť. Jak se to podivně zaplétá! Leč doufejme, že se to nezadrhne. Nesmíme připustiti, aby se to zadrhlo, to první věcí. Dal jsem ti slovo, že radu vám dám i pomoc. A od slibu nesmím ustoupiti, co myslíš?"

Madlenka potakala.

„Všecko se mně zdá, že jsem vaše tajemství lacino nekoupil. Ale což na tom, ty jsi vnučka Mrštinova. Co říká tomu dědeček tvůj?“

„Neví o ničem.“

„Hm! Začni si něco se ženskými a oplétačka na krku. Nermuť se, Madlenko, a nebeř mi za zlé. Dones jen pěkně knihy Mrštinovi a tajemství své držte pěkně pod pokličkou. Beru si vaše štěstí na sebe. Spolehněte na mne. Nezapomínám na ty, kdož mili jsou srdci mému. V pravý čas postarám se o vás.“

Madlenka vzala jej prudce za ruku a zlíbala ji. Dobrovský ji vzal za bílou bradičku a podíval se jí s radostným úsměvem do očí, z nichž zářila naň dětsky upřímná důvěra. Políbil děvče lehce na čelo a propustil je.

Omlazen májovou vlahou lásky, jejíž záštitou a ochráncem mimo vše očekávání se stal, přešel několikrát mladým krokem po pokoji. Na to odešel do jídelny, kdež rozproudila se dnes nad obyčej svěží zábava.

„Známo činím vašim láskám,“ vhovořil se hrabě do roztomilé řeči, „že odkryl jsem dnes šťastným osudu řízením na učeném našem hosti z brusu novou stránku. Kdo uhodne, odnese palmu.“

Hádali o tom a onom, ale neuhodli.

„Milý abbé, mám spokojiti zvědavost, kterou jsem rozdmýchal?“ tázal se hrabě Dobrovského.

„Račte, excelence.“

„Povždy láskav jste od klobouku až k obuvi. Nuže vězte, milí přátelé: náš abbé je zakuklený miláček Apollinův.“

„Sepsal báseň,“ zaznívalo ze všech stran tabule.

„Znamenitou.“

„Tož prosíme, aby ji milý abbé déle před námi neskrýval.“

„Co tomu říkáte, abbé?“

„Prozrazen do tří čtvrtin, excelence, nemohu se více tajiti čtvrtou čtvrtinou.“

„Toť rozkošno, abbé, a na mně jest, pověditi k tomu náležitou předmluvu.“

I jal se vypravovati o dopolední procházce své s Dobrovským a o faráři Strnádkovi na slunci se vyhřívajícím. Abbé pak skandoval rozveseleným posluchačům český hexametr, jejž byl s patra ráno na silnici složil.

Smíchu nebylo konce. Nejmladší komteska, švitorné a šelmovské děvče, tak rozvázala, že se jinak dosti snášelivá slečna guvernantka nad ní kabonila. Hexametr Dobrovského do slova podržela v paměti a měřila jím i poněkud jednotvarný čas na venkově.

„To bylo krátce před tím, nebo krátce po tom,“ říkávala, „co milý náš abbé český hexametr na Strnádka složil.“ (Dokončení.)

Rozhledy literární.

České básnictví.

Poslední rok náleží k letům vývoji naší domácí literatury nejnepříznivějším. Rozkacená válka svých proti svým sám život našeho národa ohrožující bezohledně zuří v řadách našich, aniž se dotušiti možno jejího konce. Hmotné, společenské, občanské i kulturní poměry české vlastním zaviněním samých Čechů bezměrně se zhoršují. Všude zříti jen úpadek, a nedávná ještě radost z národní naší oživosti, nedávná ještě horlivost a s nimi někdejší úcta k domácí práci na poli duševním kvapně ustupuje dílem nejhlubšímu zármutku, málomyslnosti, vlažnosti, lhostejnosti, nedbě, dílem nešetrnosti, dílem i sočivosti a škůdnosti. Toliko jeden prapor nad všeúmornou touto vřavou neustává vláti v obdivu hodné vytrvalosti: prapor téže moci, která národ vzkřísila, odchovala, mužem učinila — prapor umělecké a vědecké literatury.

Jaké názory o národních rozbrojích posledního dvouletí mezi spisovatelstvem panují, o tom vedle jiných úkazů svědčí také otevřený list, kterým *Bernard Guldener* připisuje *H. J. Karlíkovi,* kapituláru Tepelské kanonie premonstrátské, svou *Sofonisbu, tragedii v pateru dějství.* Podotknuv, že tato práce mezi literárními plány, jimiž se již v mladickém věku zabíral, zaujímala místo přednější, praví spisovatel: „Mně utíkajícímu se ze života, jehož nechutné spory se mi zprotivily, do zátiší domácnosti, bylo dopisování této již dříve započaté tragedie pravou útěchou. Vmýšleje se v povahu Sofonisby, kterouž si představuji co hrdinku nezištného vlastenectví, cítil jsem, jak se rozněcují v srdci mém opět ony zápaly dávného vlastenectví, v nichž zhřívali se první dnové mého mládí; a jsem přesvědčen, že toto staré, soběctví prázdné vlastenectví stane se skutečným lékem pro chorobu, na niž nynější národní život náš postonává. Až se zase vrátíme tam, odkud jsme vyšli, až počneme opět milovati vlast k vůli vlasti, a ne k vůli našim prospěchům a zájmům, život náš národní hne se opět ku předu v svornějších kolejích.“ A podobně kladou se v práci samé tato slova do úst Karthaginskému vlastenci Hasdrubalovi:

Třeba nezvítězí vlast hned, — —
dost jest, když se od ní naše láska
neodvrátí, neboť láska k vlasti
sluncem jest, jež z pusté rodné půdy
nové zárodky vykouzlí štěstí.

Děj *Sofonisby* rozvíjí se takto. Karthago, královna moří, „ozdoba světa“, octlo se v největším nebezpečí podlehnouti Římu, a proto snaží se Hasdrubal, Karthaginský vojevůdce, s náčelníky tamní rady získati městu za spojence Syfaxa, krále Masesilův a Masilův, který však nechce k tomu svoliti, leč by obdržel Hasdrubalovu dceru Sofonisbu za manželku. Tato, milujíc svého zasnoubence Masinisu, bývalého krále Masilův, napřed hájí právo srdce svého, leč posléze z lásky k vlasti ruku svou Syfaxovi zaslíbí. Tak prostě, nehledaně, jasně a přec účinně, mnohoslibně, napínavě rozpřede se *první jednání.* Úmluvy s Masinisou

zrušeny — první zlo vykonáno: čítáme, že se Sofonisbou prožijeme další ještě mohutnější konflikt vlasteneckosti s věrolomností. První jednání uspokojuje nás tím více, že přední postavy hry v něm před nás předstoupily v určitých hlavních rysech: krásná Sofonisba jeví se nám plna přirozené obětovnosti, vroucnosti, skromnosti, avšak i přístupna slovorušnosti; měkký Hasdrubal, rovněž sliborušný, poutá nás vřelou svou láskou jak k dceři tak i k otčině; Syfax získá si nás svou nestrojeností a přímostí mysli ano i rychlou duševní roznětlivostí; a podobně jest i zloduch kusu Tisfal, spřízněnec Fieskova mouřenína, co surový, lakotný, vilný, padoušský černoch dobře nastíněn. Též mluva nás zaujme: jest originální, vybraná, průzračná, obrazná a skoro veskrze nehledaná. Pochyben jest hovor o platnosti Hasdrubalovy smlouvy s Masinisou; sypeť se na nás z této směsice Rousseaua s Machiavelliem a Stubenrauchem trochu příliš mnoho suchého pandektního a sofistického prachu.

V *druhém jednání* chce ohnivý, prchlivý Masinisa milovanou Sofonisbu pro věrolomnost její zavraždit; Hasdrubal přikvapiv ji zachrání a Syfax zatýká Masinisu Karthagem za psance prohlášeného, aby jej městu vydal, avšak na Sofonisbinu prosbu jej propouští. Masinisa přijímá život ze sokových rukou jen, aby se mohl pomstít jemu i Sofonisbě, nabídne Scipionovi svůj meč proti Karthagu a Numidským, a jest rytířským vůdcem Římanů přijat za spojence pod výminkou, aby Řím stejné s ním právo měl k Sofonisbě i Syfaxovi, až Římské zbraně těchto se zmocní. — Toto jednání vyrovná se sice co do předností básnické mluvy prvnímu, avšak celkový účin jeho jest již slabší. V první polovici druhého jednání opakuje se vyprávěním jednajících osob první dějství: postup vázne a dramatická působivost slábne. V druhé polovici nevynikne dosti postava Scipionova; neníť v něm náležitě zosobněn všepodmanitelný Kapitol. A Masinisa zobrazen jest barvami tak všestranně jemu nepříznivými, že marně pátráme po podstatném důvodě, na jehož základě bychom pochopiti mohli možnost Sofonisbiny hlubší, oduševněné lásky k němu.

V *třetím jednání* odsuzuje Masinisa k smrti Tisfala, který jej byl v předešlém dějství Syfaxovi zradil; ale Tisfal se mu nabídne, že zapálí a ve zmatek i zkázu uvede punický a numidský tábor. Přijav jeho návrh, odesílá jej Masinisa do nepřátelského vojska, by tam zamyšlenou spoustu způsobil; dříve však dozvídá se od něho, že jest Sofonisbou posud milován, že Sofonisba jej zradila věrnou zůstávajíc lásce své. I vzdává se Masinisa pomsty, kterou jí byl tak rozkaceně přísahal:

> Mně již nenávist jest vzata, jež mne
> jíti k předu stále pobádala,
> a mně slabne ruka napřažená
> k nelítostné vraždě. Po čem dříve
> duše moje prahla, musím nyní
> konat bezděky, jen cizí (Římskou) puzen
> vůlí, jíž jsem se zaprodal, zdáním
> bezdůvodným jsa oklamán.

Krvelačný Masinisa ješitným třeštilkem! Jsme překvapeni. Avšak což máme říci dalším výstupům, v nichžto Hasdrubal a Syfax klopotně vy-

máhají na Sofonisbě, posud Masinisu milující, aby plným plamenem romantické lásky vzplála ku svému manželovi? Kdo by zde mohl zůstati opravdovým? A co máme říci psychologické nemožnosti, kterou hned na to vykonati musí Sofonisba? Nemohouc milovati chotě, poněvadž miluje Masinisu, bez rozmýšlení prohlašuje, že láska k Masinisovi v ní uhasla a nepodmíněná láska k Syfaxovi v ní se probouzí, jakmile se dozvěděla, že Masinisa zradiv slavnou svoji minulost, stal se poddaným spojencem Římským! Kterak? Podlost Masinisova má býti pramenem Sofonisbiny lásky k Syfaxovi?! Pravá milostná náruživost jest důslednější. Jsme sklamáni. Sofonisba neučiní v třetím jednání, co od ní po prvém dějství očekáváme: neprobojuje tu tragický zápas mezi vlastenectvím a věrolomností. Základní myšlenka kusu, která snad teprvé zde spisovatelovi v mysli zakmitla, že vlastenka jenom vlastence může milovati, rozprskla se i v samém zárodku. Však kdy by Sofonisba aspoň odtud zůstala si věrnou; leč ještě nové sklamání nás čeká.

Také dikce, která ještě v třetím jednání jest vybraná, pozbývá v dalším průběhu hry — v *jednání čtvrtém* — citelně posavadních svých půvabův, a tak se stalo, že nedostatky tohoto dějství tím zřejměji vynikají. Poblíž válečného bojiště zavraždí Tisfal zákeřnicky Syfaxa, by přestal býti jeho otrokem — tak zahájeno jest toto dějství. Jak — nutno se tu ptáti — jak přichází sem tento cizí moment, který přece nikterak z poměru Syfaxova k Sofonisbě a Masinisovi nevyrostl? Syfaxův pád a porážka numidského vojska z jeho smrti vyplývající měla přece úže spojena býti aspoň s Masinisovou mstylačností, jíž proti Syfaxovi jest zaujat, snad co její účin. Takto však vymyká se básníkovi z dramatického pásma nit za nití. Čtvrtý akt pětidějového kusu radno vždy obmeziti na nejnutnější momenty obratu v rekově štěstí; leč kterak počíná sobě autor *Sofonisby?* Zastavuje tu mimo vši potřebu postup událostí různými genreovými obrázky, po kterýchž hrdinka lid k dalšímu odporu vyzývá, a sice marně, tak že se sebe svrhuje královský vínek, ne bez narážek na nynější české poměry:

A jak odvrhuji již od sebe
znak nejvyšší důstojnosti v zemi,
odvrhuji od sebe též vás, ó
srdce kamenná, k prosbám své vlasti
hluchá. Však pomněte slov mých: doba
přijde, a vám pohne svědomí se
v srdci, děsné šeptajíc výčitky:
Mohli pomoci jste vlasti milé
malým, snesitelným sezapřením;
vy však jste se od ní odvraceli,
a na její skon necitně zřeli.
Marné pak již budou vaše vzdechy,
ji víc nezbudíte ku životu:
a nebude pro vás žádné těchy;
neníť běday nad srdce slepotu!

Takový obrat je spíše epický než dramatický, a rovněž málo dramatické jest počínání si Masinisovi, který zmocniv se města, na dobro zapomínaje na pomstu, dvorně uchází se o ruku nepřítelovy vdovy. A Sofonisba, jež v předešlém jednání láskou byla vzplanula k Syfaxovi? Sofonisba — svoluje, ač ovšem pod výminkou, vzdáli se Masinisa

svazku s Římem. Masinisa odepře jí to a vymáhá si její ruku odvoláváním se na dřívější její lásku. Tu přece zastaví se Sofonisba na této kolmé dráze vrtkavosti? Nikoli, Sofonisba odpoví: „Ach již vidím. Musím se podrobit!“ A podrobí se. Smí si takto vésti hrdinka tragická?

V *pátém jednání* strojí se Sofonisba k sňatku s Masinisou, však připomněvši sobě, že Masinisa jest nepřítel její vlasti, zhrozí se nyní spojení s ním, ač ho — posud miluje, vzdor své bezpodmínečné lásce k Syfaxovi. Koupí tedy od Tisfala amulet s jedem a poživši jed: Masiniso, dí,

kdy bys ten byl, jejž jsem
milovala, jak bych šťastnou byla!
Ty jsi Říma teď spojencem, nikdy
milost nepřijmu od vrahů vlasti.

A dále: „Vlast má pokořena, nechci žíti.“ A posléze:

Doufala jsem, smrtí tě usmířit
s otcem svým a městem mým, Karthagem.

Masinisa.

Ach, nemožno!

Sofonisba (umírajíc).

Ráda teď umírám. (Zemře.)

Oč velkolepěji, tragicky působivěji umírá dějinná Sofonisba! Vypije jed, poněvadž nechce zdobiti Scipionův vítězoslavný průvod. Kus jest násilně dokončen pronikavým zložvukem: „Dřív neustanu,“ volá Masinisa nad mrtvolou milované Karthaginské vlastenky, dokud „neuzřím Karthago pláti ohněm, podobným zde bolu mému.“

Jest patrno, že *Sofonisba* trpí vadami historiového dramatu: zejmena nedostatečnou komposicí, vrtkavostí děje, přebytkem vystupujících osob, chybou, že důležité postavy mimo nadání úplně z kusu mizí: ku př. Scipio hned po druhém, Hasdrubal již v třetím dějství; avšak nejpovážlivější vadou *Sofonisby* co *divadelní hry* jest její bezdůvodná rozvláčnost, její objemnost: ješ málem třikráte tak dlouhá než potřebí, aby vyplnila divadelní večer. *Sofonisba* jest drama knihové též proto, že její látka vyňata jest z dějů, které pro časovou i místní vzdálenost v našem národě těžko kdy zdomácní. Psána jest veskrze akatalektickým pětistopým trochejem, přemnohde příliš volně skládaným. Řeč Guldenerova jest skoro vesměs velmi přesná. Pouze k vůli úplnosti podotýkáme, že Guldener mezi různými mimočeskými dramatiky, kteří tutéž látku zpracovali, má nejednoho na slovo braného předchůdce.

A přece, vzdor všem výtkám, které jsme tu vyřknouti musili, nemůžeme jinak, nežli na základě předností námi z počátku této úvahy vyznačených uznati Guldenera za nadaného básníka a *Sofonisbu* přátelům duchaplné dikce odporučiti. Máli Guldener na dramatické půdě dospěti plodů cele zralých, musí neúprosně přidržovati se zákonů vnitřní dramatické skladby a mimo to vymaniti se z tuhých pout nebezpečného vlivu, jejž na něho mají dramatičtí géniové antičtí a renaissanční. Jest nutno tyto stále studovat, však proto netřeba činiti se jich epigonem.

V. Vlček uveřejnil v šestém svazku *Sbírky spisův dramatických* nové zpracování své pětiaktové truchlohry *Elišky Přemyslovny*. O po-

měru této práce k dřívější praví autor v úvodě: „*Eliška Přemyslovna* byvši roku 1864 ke konkursu o cenu p. Fingerhutovu sepsána a od soudcův za nejlepší ze zaslaných kusův uznána, vyšla tiskem r. 1866 v Českých Budějovicích. První to vydání po drahnou dobu již jest rozprodáno. Maje letos uchystati vydání druhé, jal jsem se kus přepracovávati, i sáhl jsem tak hluboko v ústrojí jeho, že z prvější práce nehrubě mnoho zbylo; *Eliška Přemyslovna,* kterou tuto u veřejnost podávám, *je celkem kus nový.*“ Podniknutí této práce zasluhuje tím většího uznání, že Vlčkovo drama již v dřívější podobě vždy setkávalo se s úspěchem nevšedním.

Smíme právem vysloviti, že spisovatel učinil co změn to oprav. Vazba kusu, dříve místy volná, nyní všestranně jest utužená. Zejmena by znázorněno bylo smýšlení a hnutí v národě, zvolen nový motiv a s hlavním dějem úžeji spojen. Obdoba obou předních dějových proudů podrobněji provedena i náležitě zkontrastována; při tom oba tyto proudy, totiž vývoj poměru mezi oběma královskými manžely a vývoj poměru mezi Rejčkou a Jindřichem z Lipé, pevněji do sebe sloučeny, což najmě efektní katastrofa dokazuje. Rejčka stala se démoničtější, aby k neodvratnému tragickému konci královny od ní nenáviděné přičinila; naproti tomu zmírněna jest povaha krále Jana, dříve příkrá, čímž jeho konečný duševní obrat nyní pravdě podobnějším učiněn. Též ostatní charaktery jsou nyní určitější, prohloubenější. Peripetie jest nyní opak peripetie dřívější. Kdežto v prvém zpracování Eliška v boji proti manželovi se zastavila, nyní jej dobojuje, až jest přemožena. A rovněž přeměněna katastrofa. Smrt Eliščina, jež prvé měla ráz pathologický, nastane nyní co jemně připravovaný a přece náhlý, tedy velmi dramatický účin předešlých dějů:

Eliška.

Mdlo se mi stává! Podej, Anežko,
mi napit vody.

Zbyněk (rychle k Anežce).

Zůstaň — skočím sám. (Odkvapí).

Řehoř [Pražský měšťan] (na Rejčku).

Ona ji uhranula!

Matouš [jiný měšťan Pražský].

Aspoň zdá
se k tomu míti chuť!

Havel [třetí Pražan].

Co tady chce?

Frýdman [ze Smojna, rytíř].

Chce pokořit se svojí králové!

Havel.

Tož ať se koří!

Lid (hřmotně).

Ať se pokoří.

(Vrátí se Zbyněk nesa pohár vody).

Eliška.

Ne, ne tak, přátelé —

Rejčka (odhodlaně).

Já poslouchám!

(Vezme Zbyňkovi z rukou pohár, přistoupí k Elišce a poklekne — mezi tím však do nádoby jedu naleje. Potom klečíc podá jej Elišce.)

Eliška.

Vstaň, matko má!

Rejčka.

Já poslouchám. Jen pij —
já budu píti s tebou.

(Eliška pije, pak Rejčka přijme od ní nádobu.)

Pohár ten
ať sjednotí nás sobě na věky! (Pije.)

Jak viděti, snažil se *Vlček* zdokonaliti své dílo dle nejpřísnějších požadavkův esthetických.

Ve 141. svazku Pospíšilovy *Divadelní bibliothéky* vyšly dvě práce hraběte *Zdenka Kolovrata Krakovského: Dva sousedé,* veselohra ve třech jednáních dle *M. E.*, v minulé zimní sesoně na českém divadle zemském s úspěchem provozovaná, a *Domácí prostředek,* veselohra v jednom jednání. Tento *prostředek* je starý známý. Slove žárlivost. Paní Vrbická tráví manželovou vinou život neradostný; Vrbický nebéře ji ani na výlety ani do divadla, nýbrž vězí ji v pochmurném zákoutí svého domu, aniž jí dovoluje přijímati návštěvy. Tu jí poradí právě přicestovavší její přítelka, mladá vdova paní Danešová, by užila řečeného domácího prostředku. Však (v neprospěch stavby kusu) ještě před užitím jeho stane se pan Vrbický povolným — vyzveť choť, aby ukázali pí. Danešové okolí; leč hned na to mimo vůli své manželky podléhá žárlivosti, pojav v podezření mladého stavitele Záborského, že se dvoří paní Vrbické. Tato žehravost stane se nakažlivou: také paní Danešová, která Záborského více méně bezvědomě miluje, počne na mladého stavitele žárlit. K její radě ochotně dává Vrbický své svolení k všemožným zábavám, jen aby jimi jeho choť od Záborského odlákána byla. Tak mimo nadání a vinu svou octnou se jak Vrbická tak stavitel v úzkých, stavše se předmětem žárlivosti, až konečně Záborský veřejným vyznáním své lásky k Danešové sebe i paní Vrbickou ze všeho podezření vysvobodí. Vše jest urovnáno. Záborský vezme si mladou vdovu, a Vrbický s nimi a s chotí pojede netoliko do lázní ale i k severovlašským jezerům. — *Domácím prostředkem* získali jsme žertík práce solidní. Sloh jest v něm pružný sice, avšak nikoli bezvadný. Nelze říci (str. 108): „Uposlechnu prose toliko, abyste jí mou úctu vyřídit ráčila s touto navštěvenkou.“ Nečesky znějí věty: „Prosila ho tedy sem do pokoje,“ nebo: „Záborský bydlí okno proti oknu“ (str. 112).

Další novinky, o kterých nám promluviti jest, náleží — až na jednu výminku — v obor lyriky a epiky.

Národních pohádek, písní, her a obyčejů vydávaných *péčí komise zřízené* k jich sbírání *literárním řečnickým spolkem Slavií v Praze* vyšly svazečky třetí a čtvrtý, podávající též říkadla, hádanky, žerty, pověry, přísloví a pořekadla. Do těchto svazečků nejhojněji přispěli *J. Hrubý, G. Lašek, P. Maťáková, J. Rypáček, J. Soukal, L. Škorpil,*

T. Skrdle, V. Švarc, J. Voldřišský. Také z pozůstalosti *K. J. Erbena* podány dodatní pracičky. Sbírka obmezující se pouze na uveřejňování příspěvků posud literárně neznámých, chová v sobě leckteré zdravé zrno, avšak i, zejmena mezi písněmi, mnohý brak, jejž by ani Erben ani Sušil do svých sbírek nikdy byli nepřijali.

Vydáváním výboru ze svých překladů uvádí v poslední době *Josef Wenzig* naše prostonárodní básnictví nanovo v literaturu německou. Jeho redakcí vychází totiž *Bibliothek slavischer Poesien in deutscher Uebertragung,* a do prvního svazku určen jest výběr z redaktorových překladů slovanských národních písní. Posud vyšly dva sešity, první s českými a druhý s moravskými i slovenskými písněmi národními. Jest to výbor stejně šťastný jak pestrý; zpěvy ženské i mužské, milostné i nábožné, vážné i laškovné, žalné i posměšné, písně i balady a romance, zvěroepika i jinotaje a podobenství jsou v těchto sešitech zastoupeny. Překlad Wenzigův skoro veskrze vyniká značnou věrností a plynností. Přejeme si z té duše, aby Bibliothéka slovanských poesií v německém překladě účelu svého dosáhla a přispěním všespojné poesie přispěla ku vzájemnému sblížení Němcův a Slovanův.

S národními písněmi, ovšem po právu humoristově pozměněnými setkáváme se i v *Trojlístku, žertovných verších V. Augusta Nevšímala;* sešit ten mimo pestré, z dobré polovice dosti vtipné, místem i důvtipné *epigramy* a mimo různé, však z většiny méně řízným humorem obdařené *básně* přinášejí též řadu *parodií* nerovné hodnoty, sestrojených ponejvíce jednak na základě *Večerních písní* Hálkových, jednak na základě národních zpěvů. Spisovatel vede sobě v *Trojlístku* statečně, bez rozpakování bičíkem svého vtipu stíhaje jak domácí tak přespolní nezdravé objevy v současném politickém, náboženském, vědeckém, uměleckém, společenském i soukromém světě. Škoda, že ledakde uvíznul vtip nejen slabý nebo seslabený, ale i vtip všední nebo hluchý, a že sbírka neobešla se bez zbytečných poklesků proti zákonům jazykovým a veršovnickým. Přes to činí *Trojlístek* příznivý celkový dojem. Stůj zde několik ukázek. Napřed z *epigramů: „K doplnění sociálního programu.“*

Hříchy, cnosti, práce, lůžko,
statky s bídou — na rovni! —
a pak ještě *lásce lidstva*
zkrať se doba pracovní.

Dále z *básní — „Blatenský dekret.“* (Před oslavou Blatenských rodáků Koubka, Vorlíčka a K. Strakatého v Březnici r. 1874.)

Pánové učenci,
něco vám povím:
že vás jdu potěšit
nálezem novým:
„Co jste kdy obětí
pro vědu dali,
krásného myslili,
slavného psali:
nic vám to nebude,
zcela nic platné,
když já to neuznám
purkmistr z Blatné!“

Konečně z *parodií* — „*Vojenská.*“

Já mám novy pantalony,
ministr je koupil,
abych k cizím kamarádům
taky se ctí vstoupil.
Nesmějte se, staframenti,
duše pranehodny:
však ty moje pantalony
kolem děr jsou dobry.

Žertovné verše přináší také první sešitek *Deklamací* tvořící první částku *sebraných spisů Aloise Gallata* a věnovaný „Chrudimské *Sůvě,* tomuto zdroji dobrého rozmaru.“ Poměrně nejlepší z těchto deklamací jsou nadepsány *Chybná výřečnost, Za živa pohřben* a *Zakletá.* Nepříznivý dojem činí *Měsíc nešika* a *To je paměť!* Zde onde vyskytá se vtip opotřebovaný. a někde i zhola prázdný, na př. v *Nesnázi nepřekonatelné...* Sešitek obsahuje také několik překladů. Spisovatel vládne obratně slohem veršovnickým. — Druhý svazek týchže sebraných spisů obsahuje jeho *Komedie,* pro živé loutky psané, z nichžto poměrně nejlepší a nejoblíbenější jest *Princ Šnofonius a princezna Mordulina.*

Tím jsou vyčerpány veršované humoristické sbírky poslední doby, které zmínky zasluhují; všecky ostatní cennější publikace nesou na sobě po výtce ráz opravdovosti, neli zádumnosti.

Souzvuk, almanach Ženské Bibliothéky, uspořádaný *Žofií Podlipskou,* přináší verše od *Elišky Krásnohorské,* od *Vrchlického,* od *Gust. Dörfla* a od *Aloise Jiráska,* pak prostomluvné příspěvky od *K. Světlé,* od *Elišky Krásnohorské,* od *Albiny Dvořákovy Mráčkové,* od *Aloise Jiráska,* od *Josefa Štolby,* od *Otakara Jedličky,* od *Frant. Dvorského* a od pořadatelky almanachu. Soud o básnickém nadání Vrchlického odkládáme k rozpravě o jeho sbírce *Z hlubin.* Dörflovo *V trávě* jest seslabený ohlas cyklu *Na Křivoklátě,* za to lze velmi zdařilou nazvati jeho *Lesní idyllu* o trpitelce nešťastnou láskou zmučené. Jiráskova báseň *V rozvalinách* těší se, že zahynul feudalismus; žel však, že z jeho trosek vyrostli neméně mocní a na ten čas nepoměrně nebezpečnější nepřátelé svobody! *Na přípřeži* od téhož spisovatele líčí nám prostičkými slovy a přece dosti pohnutlivě ubohého čeledína, který v žalu nad ztratou milované dívky připraví se o čest a život. — E. Krásnohorská, jež v úvodní básni almanachu vyzývá pěvce českého národa k svorné práci, podává mimo dvě milostné básničky též dva prostomluvné příspěvky: *Vývoj a obranu,* plynnou, vybranou, bohatou mluvou nastíněný pokus novelky o nerozhodném dobráčkovi, který unikne tenatům rozmarné koketky, aby oblažen byl rukou tiché, věrné dívky, a *První posvěcení,* v němžto vzletnými barvami vyličuje se nám setkání slávychtivého uměleckého začátečníka se starcem v uměleckém zápase duševně zničeným a v němžto za zdroj pravé uměleckosti prohlašují se — slzy malomyslnosti. *Purkmistrovic Katynka* od K. Světlé vypodobuje postavu dívky, která včasnou rázností zachrání sobě štěstí lásky. Zvlášť obratně provedena jest první polovice obrázku, ač i tam vadí hlavní nedostatek povídky způsobený tím, že Katuščin milenec nijak duševně nevynikne. Mistrným perem nakresleny jsou jak Katuška tak i její otec a strýc. V noveletě *Byla koketou?* od Jedličky setká-

váme se s rusovláskou myslící, že není schopna lásky, a proto odmítající ruku mladíka jí se kořícího, až konečně prodlením doby a přes to, že mladík v dáli mešká, přijdouc k vědomí, že ho přece miluje, ke sňatku s ním svolí . . . Podobné duševní obraty náleží k nemožnostem básnické psychologie! *Samovrah* od Mráčkové jest dobře míněná, však v jádře svém pochybená apologie samovraždy: ničení lidské *mysli,* tohoto nejvyššího útvaru ve všemmíru, bude mimo případy sebeobětavého heroismu povždy pokládáno za objev nepřirozený. *V posledním okamžiku!* od Štolby, pracička to poněkud zběžně sepsaná, předvádí nám mladíka, jenž chtěje zachrániti milovanou dívku, vrhá se v náruč smrti, místo co by se měl vrhnouti proti zbojníkovi, který ho ve zkázu vhání. Dvorského historický náčrt *Adam Ek z Lobkovic* znázorňuje nám v seřadění poněkud volném poutavé podrobnosti ze života krásné a nešťastné Estery Bryknarovy z Vřesovic; a poslední číslo almanachu, život *Anny Náprstkové* od Podlipské, zobrazuje nám vroucími slovy vzor české ženy, zakladatelku domácího průmyslového musea.

Ode Mže, svazeček básní od *Frant. Lad. Poláka,* jeví různocenné stopy poetického nadání spisovatelova. Autor zajisté dychtí vzletnouti na výšiny důmyslnější reflexe, ale nevyspělost jeho názoru světového jej připoutává ke hrudé; plane láskou k lidu a k utlačovatelům, avšak zapomíná, že mrzkost bohužel vyskytá se ve všech vrstvách lidstva; snaží se sice kde možná básniti v duchu národní poesie a mnohde vládne pružnou i říznou dikcí, leč postrádá ostřejší autokritiky, zápasí mnohde o vhodná slova pro zvolené myšlenky a libuje sobě v nedosti přípustných prosodických neb i rýmovnických zvolnůstkách. Zejmena obsahují jeho písně leckterou nicku. Milostné blaho i neblaho, láska k domovu, láska k básnictví, touha po nadzemském životě, jakýs lichý vzdor proti osudu, přesvědčení o marnosti svého přemýšlení a žal nad skleslostí lidstva tvoří předměty subjektivních Polákových básniček, mezi nimiž nejsvěžeji se nese *Píseň Podskaláků.* Verše *Na přívoze,* proti zpupnosti hrdých vilníků, zabíhají v obor balády, do něhož vřaditi nutno obrázek *Ze vsi,* o milencích, kteří ve spolné smrti nalézají, co jim život odpíral: spojení. Také *Zelený čtvrtek,* poměrně nejzdařilejší číslo sbírky, možno nazvati baládou, ale s legendickým zabarvením; dosáhneť v ní umírající, trapnými viděními stíhaná dívka modlitbou odpuštění zločinu, jejž spáchala zavražděním svého dítka nekřtěňátka. *Veliký pán,* o poesii co žebračce, a *Na ledě,* o lásce v mladém Podskalákovi vznícené ku krásné dámě, jsou rmutné genrové kresby. Svazeček zakončen jest delší výpravou básní *Ve skalách,* sociálního rázu, s nahnilým jádrem: o mladé Vlašce, jež se odhodlá obětovati svou čest, aby zachránila otce paliče. Děj zaplétá se příliš složitě, zauzlení založeno na nepochopitelné neostražitosti žhářově, a spůsob dceřiny smrti zůstane záhadným: zemřela otcovou rukou či samovolně či náhodou? Mluva této básně celkem není příznačná. *Frant. Zákrejs.*

(Dokončení.)

Gustav Pfleger Moravský.

S pocitem zvláštního žalu ukládali jsme do hrobu Gustava Pflegra. K bolesti nad ztrátou opět jednoho básníka, jemuž poesie byla skutečným životem, družila se v mysli naší hluboká lítost nad osudem jeho samého. Nevýslovně smutný byl pohled na mnohaletý zápas tak vzácného ducha s tělem zdraví nebezpečně podkopaného. Kdykoliv v těch letech spatřili jsme tu milou tvář ušlechtilého pěvce, po každé ozvala se v nás žalostná jistota: „Tebe, drahý, dlouho míti nebudeme!" A on z oka našeho četl pravdu, proti níž mocně se vzpíral jeho duch. Už také jemu dopělo sladké ptactvo, už také nad ním dozněly i rýče hrobníkův: Gustav Pfleger sklonil svou bujnou hlavu k věčnému spánku. Pravil kdosi, že nemáme štěstí se svými básníky: ti, kdož by jimi byli zůstali po celý svůj život, že nám záhy umírají, a ti, kteří nám zbývají, že záhy přestávají jimi býti. Jest v tom mnoho pravdy, třeba tak všeobecně povědíno pravda není. Vede se nám v té vysoce důležité stránce našeho duševního života jako všem jiným národům. Věk, jehož dosáhli Göthe a Viktor Hugo, jest téměř zázrakem; pravidlo nám ukazují Malczewski, Puškin, Lermontov, Byron, Lenau, Schiller, Čelakovský, Mácha, Kalina, Hálek atd. atd. Pfleger zůstal při pravidle, která nedbá, že nás jest méně, a že bychom aspoň v tom ohledu zasluhovali nějaké příznivější výminky. Když v národě našem prodlením ne plného roku zemrou dva skuteční básníci, jest to pro náš duševní život rána, kterou nemůžeme zaznamenati do řady pohrom, stíhajících nás už téměř bez přetržení. Když roku 1852 rozloučili se s námi Čelakovský a Kolár, zalkala veškera vlast pod tíží té ztráty; však věčné umlknutí Hálkovo a Pflegrovo jest pro nás bolestí větší. Pěvci „Růže stolisté" a „Slávy dcery" opustili nás, když struny na lyře jejich už dávno byly spuštěny; se slzou hlubokého žalu kladli jsme věnce na skráně, jichžto básnický úkol už byl naplněn; však Hálek a Pfleger byli nám odňati v plné síle svého uměleckého tvoření. Za Čelakovským a Kolárem kráčela naše láska; za Hálkem a Pflegrem naše láska a — naděje! A ukládati do hrobův naději, v tom klesá ruka i větším národům než jsme my.

Každý národ musí být egoistou a zvláště v těch stránkách, kteréž jsou nenahraditelny. A k těm náleží všechna duchovní výtečnost. Či byli nám Hálek a Pfleger náhradou za některého z našich dříve zemřelých básníkův od Máchy až do Erbena? Či považujeme nyní snad Svatopluka Čecha, Jar. Vrchlického, Elišku Krásnohorskou jakožto náhradu za básníky, z nichžto jeden právě před rokem zasadil své zlaté srdce do Vyšehradské skály a druhý minulého měsíce na věky usnul pod Košířskou strání? V té stránce života bohužel není náhrady. Každý sám sebou počíná a sám sebou končí.

Skončil i Gustav Pfleger. Byl jsem tak šťasten, že jsem jej znal od roku 1852, tenkráte, když Staroměstské gymnasium Pražské bylo kolébkou nové literatury české. Seděli jsme vedle sebe v septimě. Nevěděl jsem o něm s počátku nic více, leda že jest výborný student. Ale to bylo tenkráte málo. Brzy seznal jsem, že jest ještě mnohem více. V ročníku před námi V. Bendl, Jos. Kolář, Boh. Janda a jiní měli už od dvou let svůj psaný beletristický denník „Zora"; v ročníku za námi shromažďoval v časopise rovněž psaném Hálek kolem sebe mladistvé síly českého básnictví; náš ročník měl též dosti sil k vlastnímu týdenníku básnické produkce. Dáno mu jmeno „Jitřenka." Pfleger stal se jeho redaktorem. S nejradostnějším překvapením seznal jsem, že můj milý soused jest *básníkem!* Bylo mu devatenáct let a už měl silný svazek překladův z Lamartina, Viktora Huga, Berangera, Byrona, Moora, Puškina, Lermontova, Mickiewicze a j. „Jitřenka" nevycházela dlouho; Pfleger byl postižen těžkou chorobou a musil odebrati se na venek. Nespatřil jsem ho až za dvě léta. Navrátil se do Prahy a vydával své básně v Mikovcově Lumíru, kde tenkráte už nadcházela i ohlašovala se nová doba českého básnictví.

Pfleger náleží k zakladatelům jejím. Rokem 1857 dozrál v sobě samém, zbavil se chorobných *Dumek* vydav je tiskem; poznal mimo sebe také skutečný život, cestoval velmi pilně po Čechách i v cizích zemích, ponořil se hloub do písemnictví ruského a jal se psáti *Vyšínského,* v němž objevil se nám co skvělý *vypravovatel, romanopisec,* rovněž šťastný ve verši, jako později v prose *(Z malého světa, Ztracený život, Paní fabrikantova* atd.). V tomto oboru básnického tvoření spočívá hlavní síla a *vlastní význam Pflegrova umění.* Z prací jeho dramatických vyniká *Telegram* co důkaz, jak platného obohacení svého písemnictví mohli jsme nadíti se při Pflegrovi i v té formě. —

Literární historie naše vyznačí Gustavu Pflegrovi místo mezi nejpřednějšími básníky českými. Současnost mu osvědčila, že vznešeným, šlechetným, v pravdě uměleckým snahám jeho dokonale srozuměla a že ve vzácných plodech jeho básnického ducha veliké zalíbení měla. Uložili jsme Pflegra k svým mužům nejdražším! *Ferd. Schulz.*

Bohumil Janda.

Kmen za kmenem klesá v svatoboru národního spisovatelstva. Pěvec za pěvcem umlká, pramenové povznášejících ideálů schnou, vzduch se plní dechem smrti. Dusné ticho žalu šíří se sirou vlastí.

Národovec, který rovněž jak Hálek, Pfleger a j. v mužném věku z řady našich nejhorlivějších pracovníků nyní vyrván byl, náleží v onen skrovný hlouček pěstitelův naší slovesnosti, jenž v době zotročilé

duševní sklíčenosti, nečinnosti, vysílenosti za beznadějných poměrů do rukou vzal a z rukou nepouštěl pochodeň krásy, jasu, síly, probuzení, zmohutnění. Janda byl již činným na počátku let padesátých, a zůstal neunavným, i když kořen jeho života neúprosnou chorobou náhle počal vadnouti. Za velmi žalných dní vstoupil na roli veřejné činnosti a bohužel, že za velmi strastných dní musil je opustiti!

Bohumil Janda umřel dne 29. září v rodném svém kraji — v Poděbradech, blíže kterých, v Pátku, dne 1. května 1831 se narodil. Prvního vzdělání nabyl dílem od otce učitele, dílem na hlavní škole Poděbradské. Gymnasium a práva studoval v letech 1845—1856 v Praze, načež stal se státním finančním a od r. 1863 samosprávným zemským úředníkem, v jehož hodnosti, co tajemník zemského výboru českého, se životem se rozloučil.

Janda byl spisovatel velmi pilný a plodný. V posledních letech vystupoval na svých rozsáhlejších pracích s plným svým jmenem, v dřívější době své činnosti však uveřejňoval své plody neli bezejmenně, aspoň pod pseudonymy, z nichž jmeno *Lánský* a hlavně jmeno *Cidlinský* v širší známost obecenstva vešla. Spisy jeho vycházely v Mikovcově *Lumíru,* v Šestákových *Pražských novinách,* v *Zlatých klasech,* v Nerudových *Obrazech života,* v *Humoristických listech,* ve *Světozoru,* v *Pokroku,* v *Obci,* v almanaších *Máji, Kytici, Růži,* v *Matici lidu,* ve *Výboru spisů dramatických,* v *Národní bibliothéce* a j. Nejoblíbenějším působištěm Jandovým bylo vypravoratelství: jeho novely *Z památek čápa, Známost z venkova, Zdali náhoda nebo vina, Pan Hynek, Láska ve vsi, Za Krčín Jaroměř, Z venkovského zátiší, Z komendy Strakonické,* pak jeho dějepisné obrazy *Pod Vyšehradem, Anna Městecká, Boček,* jeho báseň *Jan Talafús z Ostrova*, a konečně oddíl *Ze světa* v XIV. dílu *Národní bibliothéky* jsou toho dostatečnými důkazy. Že však také lyrika jej poutala, dosvědčuje oddíl *Ze srdce* tamtéž uveřejněný. Na kolbišti dramatickém pokusil se Janda jednoaktovým *Rosenbergem.* Mimo to vyšly z jeho péra též vědecké články o samosprávných otázkách českých, oboru to, v němžto zvěčnělý byl autoritou.

Bohumil Janda byl rozhodným Čechem a Slovanem, jako byl rozhodným básníkem. V *Osvětě* z r. 1873 (č. 9., str. 711—714) probrali jsme důležitý díl jeho literárních prací, a náš úsudek zněl rovněž pochvalně o pružné, elegantní a precisní formě jeho básní, jako jevil potěšení ze zdárnosti, s kterouž Janda i vzletné i prostinké duševní nálady uměl projevovati. Že díla z posledních let jeho působnosti vůči přísné kritice zaujímají těžší postavení, toho vinu nenese snad autorovo nadání, nýbrž nemoc, která jeho duchu v plné síle rozletovati se nedopouštěla. Janda stále pracoval s takovou neúmorností, že konečně dostaviti se musila vysílenost, jíž prvé jeho básnická síla a posléz i jeho tělesné ústrojí předčasně podlehlo.

Však, třeba by soud o všech jeho plodech nemohl zníti stejně příznivě, tolik jest jisto, že české literární dějiny jmeno Jandovo zachovají v čestné a trvalé památce. *Frant. Zákrejs.*

Knihy redakci OSVĚTY zaslané:

Všeobecná knihovna. Redaktor Fr. Zákrejs. Svazek VII. Sešit 1. Cymbál a housle. Básně Adolfa Heyduka. Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1875.

Spisy Karoliny Světlé. II. Poslední paní Hlohovská. Nakl. Grégr a Dattel. V Praze, 1875.

Tělo- a zdravověda pro vyšší třídy škol středních. Sepsal dr. Vladislav Šír. S 39 obrazci. Nakl. I. L. Kober. 1876.

Stručná náuka o českém básnictví. Pro střední školy sestavil prof. Vácslav Bursík Tisk i nákl. K. Maasche v Plzni, 1876.

Časopis Musea král. českého. 1875. Red. dr. J. Emler. XLIX. roč. svazek 3.

Homérova Odysseja. Šestiměrem epickým na česko převádí prof. H. J. Mejsnar. Nákl. J. Nedvídka v Táboře, 1875.

Národní bibliotéka. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 220—224. (H. Jireček I. 5., Sládkovič I. 4., J. Malý II. 6., 7., S. Podlipská I. 4.)

Laciná knihovna národní. Čís. 116–119.: Zlatý muž. Román od M. Jókaie, přel. Fr. Brábek. Nakl. J. Otto v Praze, 1875.

Divadelní bibliotéka. Svazek 141.: Dva sousedé, veselohra ve 3 jednáních, (dle M. E.) od Zd. hr. Kolovrata Krakovského. — Domácí prostředek, veselohra v 1 jedn. od téhož. Nákl. Jar. Pospíšila v Praze, 1875.

Komedie. Napsal Al. Gallat. Sebraných spisů Gallatových část II. Nakl. St. Pospíšil v Chrudimi, 1875.

Sbírka spisů dramatických. Svazek V. Jediná dcera. Fraška v 1 jed. od hrab. J. A. Fredra. Přel. J. Bittner. Šestnáctiletá královna. Veselohra ve 2 jed. od Bayarda. Přel. J. J. Stankovský. Svazek VI.: Eliška Přemyslovna, truchlohra v 5 jednáních od Vácslava Vlčka, v novém zpracování. — Nakl. I. L. Kober. V Praze, 1876.

Divadelní ochotník. Svaz. 106. a 107.: Registrator na cestách; Zvonil si sám umíráčkem; Z Kolína do Prahy; Pro a proti; Tajnosti mladé paničky. Nakl. Mikuláš a Knapp, 1875.

Besedy mládeže. Svaz. 105—107.: Kratochvilky od J. Hrdého; Tisíc a jedna noc. Red. J. Kouba. Nakl. Mikuláš a Knapp. V Praze, 1875.

Kalendář koruny české na přestupný rok 1876. Pořádá V. Vávra Haštalský. Nákl. Grégra a Dattla. V Praze, 1875.

Velký slovanský kalendář na přestupný rok 1876. Vyd. a naklad. J. Otto. V Praze, 1875.

Velký národní kalendář na rok přestupný 1876. Vyd. a nakl. J. Pospíšil. V Praze 1875.

Budečská zahrada. Obráz. čas. pro mládež. Roč. VI. Red. J. L. Mašek. V Praze, 1875.

Lumír. Red. Sv. Čech a S. B. Heller. Ročn. III. č. 39—41.

Vesmír. Red. dr. Č. Kotal a Fr. Nekut. Ročn. III. č. 23—25.

Listy průmyslové. Čas. jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách. Red. Al. Studnička. Roč. I. čís. 10. Admin. J. Otto v Praze, 1875.

Paleček. Red. Aug. Nevšímal. Roč. III. Seš. 16. V Praze. Nakl. a vyd. J. Otto.

Tabulky přehledné k rychlému a snadnému převádění nové míry. II. Nakl. Mikuláš a Knapp. V Karlíně, 1875.

Velký kalendář na stěnu na rok 1876. Nakl. Grégr a Dattel.

Malý kalendář na stěnu na r. 1876. Nakl. týž.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873 a 1874 jsou posud na skladě: první dva jsou po 4 zl. 50 kr., druhé dva po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 12. Sešit prosincový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK V — DÍL II

1875

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1875.

Končíce tímto číslem *pátý* ročník *Osvěty* vzdáváme nejprvé vřelé díky všem, kdož v tomto roce účinlivě nápomocni byli, aby list náš důležitou úlohu svou plniti mohl; i prosíme, aby *Osvětě* i v budoucím roce věrnými přáteli zůstali. — Zvouce pak ku **předplacení na šestý ročník** *Osvěty* slibujeme, že o vnitřní zvelebení časopisu i dále co nejsvědomitěji pečovati budeme.

Abychom náklad na r. 1876 ustanoviti mohli, žádáme ct. odběratele za **brzké odeslání předplatných peněz.**

Nové pp. předplatitele upozorňujeme, že **všecky posavadní ročníky Osvěty jsou ještě na skladě**; jen 1. čísla roku 1872 již nemáme, avšak čísla 3—12 téhož roku tvoří o sobě samostatnou knihu. Těm, kteří *Osvěty* z r. **1871, 1872** a **1873** nemají, nabízíme tyto ročníky

☞ ve snížené ceně ☜

a sice ročník **1871** za **3 zl.**, ročník **1872** (11 sešitů) za **3 zl. 50 kr.**, oba dohromady za **6 zl.**, ročník **1873** za **5 zl.** a všecky tři ročníky dohromady za **10 zl. 50 kr.** (místo **15 zl.**) — vše bez poštovní zásilky a jen při přímém odebrání z naší administrace.

Toto snížení platí pouze do 1. února 1876.

Ročníky **1874** a **1875** jsou po 6 zl. Na všecky ročníky *Osvěty* lze v administraci naší dostati důkladné a vkusné **desky,** v tuhé kůži, po **70 kr.** (na celý ročník) bez poštovní zásilky. Ročník vázaný stojí o 1 zl. více než nevázaný.

Knihy a obrazy OSVĚTĚ zaslané:

Spisy Karoliny Světlé. I. Kříž u potoka. II. Poslední paní Hlohovská. Nakl. Grégr a Dattel, 1874.

Cymbál a husle. Básně Ad. Heyduka. Všeobecné knihovny (red. Fr. Zákrejs) svaz. II. seš. 2. Nakl. I. L. Kober, 1876.

Goar. Báseň V. Hálka, II. vyd. Nakl. Grégr a Dattel, 1875.

Dějiny národa bulharského. Dle původních pramenů sepsal Konst. Jos. Jireček. Seš. 4.—8. Nakl. B. Tempský, 1875.

Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku. Ve způsobě slovníka životopisného a knihopisného sepsal Jos. Jireček. Díl II. Seš. 11. a 12. Nakl. týž.

Poesie světová. Sbírka básnických spisů jinojazyčných. XIII. díl: Junácké a milostné písně národa bulharského. Přeložil Jos. Holeček. Nakl. Grégr a Dattel, 1875.

Slovanská poesie. Výbor z národního i umělého básnictva slovanského v českých překladech. Sestavil a literárními úvody opatřil Frant. Vymazal. II. svazek: Polská a lužicko-srbská poesie. Nákl. Matice Moravské v Brně, 1875.

Divadelní svět. Sv. VII.: Sen v noci Svatojanské. Sepsal W. Shakespeare, přeložil Fr. Doucha. Nakl. Fr. Urbánek, 1876.

Národní bibliothéka. Red. Fr. Zákrejs: Fr. L. Čelakovský II. 5, 6. — J. Malý II. 8, 9. — H. Jireček 6. — Podlipská 5. — Jan z Hvězdy III., 1. Nakl. I. L. Kober, 1875.

R. 1875. Č. 12.

OSVĚTA

První půlstoletí železných drah.

Podává

Ladislav Hajniš.

Dne 27. a 28. září t. r. se do anglického města Darlingtonu na východním pobřeží britského ostrova sjeli velmi četní hosté ze všech krajin velké Britanie i z ciziny, aby slavili padesátiletou památku otevření dráhy ze Stocktonu do Darlingtonu. Slavnost budila ohlas po celém vzdělaném světě; neboť řečená dráha byla *první veřejnou železnicí* v dnešním smyslu toho slova; slavnost Darlingtonská byla tedy zároveň půlstoletým jubileem onoho novověkého prostředku dopravního, který tak mocně zasáhl u veškeré poměry společenské a též na duševní život člověčenstva znamenitě působil.

I nebude od místa, přehlednemeli při této příležitosti organický vývoj velkolepé instituce železnic, připomenemeli sobě, jak krok za krokem blížil se člověk k cíli — nebo jako Řím nebyl jedním dnem vystavěn, tak ani železnice nejsou výmyslem jediného člověka ani plodem určité chvíle. Budemeli v úvaze této hleděti především k Anglii, toho příčinou jest, žeť Anglie netoliko kolébkou drah, ale že je též k neobyčejnému rozvoji přivedla. Čítáť nyní Velká Britanie půl čtvrta tisíce (zeměp.) mil železnic — asi na 9000 obyvatelů jednu míli — v nichž uložen kapitál šesti miliard zlatých. —

Nemohlo člověka dlouho zůstati tajno, že větší neb menší síla potřebná ku pohybování vozů závisí na stavu dráhy, po které se pohybují: čím hladší tato, tím snadnější pohyb. Kamenné dráhy Egypťanů a výtečné silnice římské jsou praktickým upotřebením tohoto poznání. Sestrojení vlastních drah kolejových zůstaveno však věkům ekonomičtějším, které jen onu část cesty hladkou a rovnou učiniti hleděly, po které kola vozu se pohybovati měla. K tomu stačily dva úzké pruhy, jež nyní nazýváme kolejemi. Takových kolejí nepochybně nejprvé bylo užito

v dolech Harcských v 17. století, odkudž brzy do Anglie se dostaly a zde také dále se vyvíjely.

Koleje původně dřevěné — podélně kladené trámy — brzy pro větší trvalost pobíjeli železem a konečně i celé ze železa sestrojovali. Po těchto drahách kolejových dopravovali uhlí i rudy z dolů ku přístavištím pomocí koňů. V Anglii byly takové tratě — sloužící soukromým účelům — dosti rozšířeny, a pomýšleno i na to, aby výhodný pohyb po kolejích i širším kruhům byl učiněn přístupným, činěny tedy pokusy o kladení kolejí na obyčejných silnicích*) takovým spůsobem, aby netoliko obyčejné vozbě nepřekážely, ale aby i každý povoz po takové silnici jedoucí mohl kolejí užiti. Byl to tedy začátek tramwayí, které později tak značného rozšíření nabyly, ač od kolejí pro každý vůz přístupných se opět upustilo a hledí se toliko k tomu, aby koleje obyčejné vozbě nepřekážely.**)

Nastoupená takto dráha usnadněné dopravy vzala časem jiný směr použitím páry co síly hnací.

Myšlenkou, upotřebiti páru ku pohybu vozů, zanášel se člověk velmi dlouho, než první lokomotivu na koleje postavil. Již v 17. století jeví se jakýsi pokus toho druhu. Jesuita *Verbiest*, narozený r. 1623 v Pittheimu ve Flandersku, který co misionář v Číně působil a tam r. 1688 zemřel, popisuje ve svém díle „Astronomia Europaea" pokus, jejž v Pekingu provedl uživ aeolipily ku hnaní lehkého vozíku, i dodává: „Znajíce tento spůsob pohybu snadně mnoho jiného vymyslíme." Na tomto základě však nikdo ničeho více nevymyslil, a pokus ten má tedy zajímavost pouze historickou, neb pozdější hnaní vozů parou vzrostlo na docela jiných základech.

Když první počátky nynějšího parního stroje vyvíjeti se počaly a hlavně v dolech páry ku čerpání vody se užívalo, začalo se ovšem i pomýšleti na to, jak by se při dopravě rud a uhlí koně silou parní nahraditi dali. Již *Savery****)* pokoušel se o hnaní vozů parou, a okolo r. 1759 zabýval se toutéž otázkou známý dr. *Robison.* Za dob *Wattových,* kde parní stroj tak neočekávaně obdržel tvar docela nový a otevřel si pojednou širé pole upotřebení, vzrostla ovšem i snaha, užiti páry ku hnaní vozů. Watt sám pomýšlel na sestrojení „parního vozu", a v jeho patentech z r. 1769 a 1784 jsou takové stroje vypsány. Nezdá se však, že by Watt sám byl měl velikou důvěru ve zdar této idey, neb píše ještě r. 1784, že má právě větší vůz parní v práci, jejž zkusiti zamýšlí, „budeli bohu libo, učiniti k vůli tomu vozu div"; a r. 1786 v listu k prof. Blackovi praví: „Mám jen slabou naději, že se (vozy parou hnané) kdy užitečnými osvědčí."

Současně s Wattem ovšem i jiní na uskutečnění idey parní dopravy pracovali; tak na př. *Murdock,* jehož model parního vozu posud

---

*) V Londýně táhnou se i nyní v dlažbě ulic dvojité pruhy širších kamenů, po nichž kola vozů jako po koleji snaduěji se pohybují.

**) Obávám se, že při Pražské tramwayi nedosti hleděno k této podmínce. Rýhy kolejní následkem své konstrukce brzo tak se rozšíří, že užší kola kočárů snadně v nich uváznou, čehož následkem budou četné nehody rozbitím kol.

***) Viz o těchto prvních počátcích „Osvětu" roč. 1875, č. 3.

v museu Kensingtonském se chová. Pokud však používalo se páry o nízkém tlaku a kondensace, byly stroje tak velké a těžké, že pokusy, užiti jich ku lokomoci, nemohly se dařiti — mělť takový stroj dosti co dělati, aby sám sebe v pochod uvedl. Teprvé r. 1802 obdržel *Trevethick* ve spojení s *Vivianem* patent na stroj o vysokém tlaku, a r. 1804 činil pokusy s parním vozem hnaným parou vysoko napjatou na jedné z tramwayí Waleských. — Roku 1811 byl *Blenkinshopovi* patentován stroj lokomotivní, který postupoval po koleji pomocí ozubeného kola zasahujícího do ozubené tyče, která na trati upevněna byla; principu toho užívá se nyní opět u drah velmi značného stoupání (na Rigi). *Brunton* roku 1813 činil pokusy s lokomotivou, která pomocí jakýchsi noh ku předu se pohybovala, kterouž ideu nalézáme oživenu opět v návrhu lokomotivy, jejž nedávno inženýr *Tresca* předložil francouzské akademii věd. Téhož roku začala na Wylamské trati kolejové jezditi *Hedleyova* lokomotiva, známá jmenem „*Hekající Vilouš*" (Puffing Billy), která se nyní chová v museu Kensingtonském. Všecky tyto stroje měly sice četné nedostatky, a toliko „Puffing Billy" delšímu životu se těšil, přece však byly věci dospěly tak daleko, že bylo třeba jen nadaného ducha, který by dobré i špatné vlastnosti posavadních strojů poznal a zkušeností těch ku konstrukci stroje dokonalejšího užiti dovedl.

A muž takový se našel. Byl to *Jiří Stephenson*, narozený r. 1781 ve Wylamu, muž to, který ztráviv mládí své co dělník, vlastní silou svou značného vzdělání i vynikajícího místa ve společnosti sobě dobyl. Stav se r. 1813 inženýrem uhelen v Killingworthu, začal se zanášeti otázkou parní dopravy a již r. 1814 v červenci postavil parní svou lokomotivu na koleje dráhy uhelen Killingworthských. Tento stroj se aspoň co do hlavního uspořádání blížil už dnešním lokomotivám, rychlost pohybu byla ovšem skrovná: stroj totiž v hodině proběhl toliko jednu míli, nicméně vyhovoval svému účelu úplně, a dopravoval uhlí Killingworthské po mnoho let ku spokojenosti majitelů.

Mezi tím připravoval se podnik, který měl zahájiti novou dobu dopravních prostředků. Jednalo se totiž o to, aby uhelnám jižního Durhamu otevřena byla cesta ku pobřeží mořskému, s nímž nižádného spojení neměly. Podnikatelé, mezi nimiž nalezal se známý *Eduard Pease*, „otec železnic," *) nebyli z počátku rozhodnuti o tom, májili zříditi průplav neb dráhu kolejovou; na základě rozpočtů však, které vykazovaly pro průplav potřebný náklad dvou milionů, pro železnici pak toliko pět čtvrtí milionu zlatých, rozhodli se pro dráhu kolejovou mezi Stocktonem a Darlingtonem. Jednalo se nyní o to, máli se ku dopravě užiti koní neb páry. Stephenson svými důvody získal Peasea pro sílu parní, načež Pease ve spojení s Richardsonem v Newcastlu založil zvláštní strojnickou továrnu, v níž první lokomotiva pro veřejnou dopravu osobním vedením Stephensonovým vystavěna byla. On řídil i stavbu tratě. V té době bylo ještě mnoho obtíží. Podnikatelé na př.

*) Při slavnosti Darlingtonské odhalena současně socha Josefa Peasea, syna Eduardova a zakladatele nového města Middlesbro, tedy nikoliv socha samého „otce železnic", jak v některých listech mylně psáno.

nesnadno se rozhodovali, máli se užiti kolejí ze železa kovaného neb z litiny; konečně uzavřeli užiti na části tratě železa kovaného, na části pak litého, což i provedli. Uložení kolejí na příčných prazích (sleeprech) bylo úplně neznámo, a koleje tramwayí Waleských na př. spočívaly na dubových špalcích. Při stavbě dráhy mezi Stocktonem a Darlingtonem pro větší trvanlivost použito tesaných krychlí kamenných, což však mělo za následek jízdu velmi tvrdou a rychlou zkázu kolejí i povozů.

Konečně dráha dostavena a 27. září 1825 slavnostně otevřena jest. Užívání bylo každému volné, a uhelny přiváděly své vlastní vozy na koleje této dráhy, na níž zprvu jen uhlí, později však i osoby dopravovány byly. Rychlost lokomotivy, nazvané „Locomotion", obnášela arci jen $1^1/_4$ až $1^3/_4$ míle, a na místech sestupujících $2^1/_2$ míle za hodinu; solidnost stroje však může býti posouzena z toho, že konal svou službu až do r. 1850 a pak ještě pracoval v uhelných dolech „West-Colliery" v jižním Durhamu až do r. 1857, kteréhož roku dán na zasloužený odpočinek a v stanici Darlingtonské postaven na kamenný podstavec, takřka co mezník nové doby, jež — ač dlouho připravována — přece většině lidstva objevila se co nemalé překvapení. Nedivíme se ovšem, že v 17. století Henry Herbert v anglické sněmovně pravil: „Kdy by se někdo nabízel, že nás pravidelně dovážeti bude ve vozech z Londýna do Edinburka v sedmi dnech," (kteráž cesta se dnes snadno za den vykoná) — „a zpět opět v sedmi dnech, zdaž bychom jej neprohlásili za blázna?" — ale ještě r. 1819 považovány jsou za nesmysl návrhy *Tomáše Graye,* aby užíváno bylo železnic se silou parní pro veřejnou dopravu.

Téhož roku, kde v Anglii první veřejná dráha se otevřela, začali také v Čechách stavěti veřejnou trať kolejovou, první to na pevnině evropské. Byla to dráha Budějovicko-Linecká, stavěná dle návrhů prof. Gerstnera. Ač užívalo se na této trati toliko koní ku tažení vlaků, stala se přece důležitým pojidlem poříčí Vltavského a Dunajského a čilou cestou obchodní. První veřejná železnice lokomotivní v Čechách byla trať státní dráhy z Prahy k Brnu a Olomouci, otevřená roku 1845, tedy dvacet let po otevření dráhy Stocktonsko-Darlingtonské.

Když všeobecný typus železnice jednou byl vytknut, veškeren další pokrok byl už jen zdokonalováním podrobností jak tratě tak strojů a prostředků dopravních vůbec.

Co do tratě upuštěno jest brzy od kamenných podkladů pod koleje a nahraženy praktickými prahy (sleepery), které asi ve vzdálenostech půlsáhových na příč tratě položeny jsou a na které pak koleje zvláštními hákovými hřeby se přibíjejí. Jízda po takové trati jest mnohem elastičtější a tudíž i příjemnější a bezpečnější. Jedinou vadou dřevěných prahů jest rychlá zkáza jich, která netoliko velké výdaje působí, ale i původem neštěstí státi se může. *Kyanisováním* prahů se trvalost jich značně zvětšiti dá; z druhé strany však činí se horlivé pokusy o sestrojení železných podpor pod koleje železniční. I koleje docházely rozličných změn; záhy užíváno vesměs kolejí ze železa válcovaného, které jest mnohem pevnější a pružnější než lité. A nyní, kde se tak neobyčejná pevnost kolejí vyžaduje, začíná se užívati kolejí ocelových,

které při stejných rozměrech jsou ovšem pevnější, než koleje železné. Také v průřezu kolejí ustálil se určitý tvar.

Rostoucím užíváním železnic začala se jeviti i nutnost překročovati široká údolí neb mohutné řeky; stavbě mostů a tunelů dostalo se netušeného rozvoje, tak že už v prvním půlstoletí železnic více mostů a tunelů provedeno, než ve všech minulých stoletích dohromady. Ve stavbě mostní přešlo se rychle od mostů kamenných a dřevěných k železným, jichž vývoj k nynější dokonalosti jest ovocem doby železniční; bylo sice železa ku stavbě mostů již dříve užíváno, ale nejvíce litiny v nápodobení mostů kamenných: nyní však začalo se užívati spolehlivějšího materiálu, totiž železa válcovaného, a to zprvu ve formě mohutných plechů, jako u slavného mostu přes úžinu Menaiskou, vystaveného synem Jiřího Stephensona Robertem; později však plné stěny plechové nahraženy jsou mřížovím ze silných želez válcovaných rozličného tvaru, k čemuž dřevěné mosty mřížové v Americe užívané daly první podnět, a přešlo se takto k mostům mřížovým nyní nejvíce užívaným. V Praze máme kromě několika menších objektů toho druhu*) i příklad velkého mostu mřížového: železniční most přes Vltavu pod Vyšehradem. — Mostů řetězových se zřídka užilo ku převedení železnic, protože kolísání této soustavy přepravě rychle jedoucích vlaků není příznivo. Příkladem jest železniční most přes Dunajský průplav ve Vídni. V západní Evropě sestrojují se nyní toliko provisorní mosty železniční ještě také ze dřeva; kde však dříví ještě ve velké hojnosti a dobré jakosti snadně opatřiti se dá — jako v Rusku a severní Americe — jsou podnes dřevěné mosty v hojném užívání. Kamenné mosty při železnicích nestavěny tak často přes řeky jako přes široká údolí, některé z těchto viaduktů nabyly slavné pověsti, jako viadukt Göltzschthalský v Sasku. V Praze máme ovšem též kamenný viadukt, jenžto však toliko svou délkou jest povšimnutí hodný, ale svým nepěkným zevnějškem znešvařuje Pražské předměstí.**)

Stavba tunelů, ač rovněž není vynálezem doby železniční,***) přece teprvé železnicemi dospěla k nynější své výši. Tunel pod Temží (který ovšem není železniční), považovaný svým časem za div světa, dávno jest překonán. Bezpočetné jsou kratší a delší tunely, jimiž dnes parní stroj pod vysokými horami projíždí, ale dva podniky vynikají nade všechny ostatní a stojí vedle tunelu pod Temží jako obři vedle dítěte. Jsou to podzemní cesty, jimiž člověk prorazil mohutné pásmo Alp, zamezující přímou cestu ze západní Evropy na klasickou půdu Italie.

Tunel *Mont-Ceniský*, dohotovený před čtyrmi lety, proráží pásmo Alpské mezi Modanem a Bardonnecchií v délce bez mála $1 \cdot {}^{2}/_{3}$ míle, 5100′ pod hřbetem Alp. Práce trvala 13 let a stála asi 26 milionů zlatých; muž, který největší zásluhy o provedení tohoto velkolepého

*) Na př. pěší a vozový most na Žofín.

**) Ve Vídni podobný viadukt — v Pratersternu — velmi dovedně maskován stromovím.

***) Ano ani výhradným majetkem civilisace evropské, neb Darwin zmiňuje se o tunelech v jižní Americe provedených od Indianů, ovšem před příchodem Evropanů.

díla má, jest *Germano Sommeiler;* zemřel krátce před slavnostním otevřením tunelu. Druhé dílo stejné důležitosti jest tunel *Gotthardský* mezi Göschenen v Uriském a Airolem v Tessinském kantonu. Práce v tomto tunelu, který bude ještě o něco delší než Mont-Ceniský totiž skoro 2 míle, začala r. 1872, a podnikatel *Favre* se zavázal, dokončiti stavbu do října roku 1880. Obě díla jsou zajisté skvělým příkladem vlády člověka nad hmotou, i jest podotknutí hodno, že jakkoli v takových hloubkách nitrů zemského velké obtíže člověku se naskytují, přece žádné větší neštěstí se nepřihodilo. Provedení takových prací umožněno jest ovšem teprvé zdokonalením strojů, které dělníka zbavily namáhavého i zdlouhavého vrtání skal, a které umožňují mu pobyt v hlubinách hor, opatřujíce jej vzduchem k dýchání a mírníce dusné teplo prostorů podzemních.

Každá trať naší doby poskytuje několik zajímavých děl technické dovednosti a smělosti. Aby požadavkům stále rostoucím vyhověl, musí inženýr stále zdokonalovati trať, stavěti mosty vždy smělejší a kopati tunely vždy delší, musí také v konstrukci strojů a vozů stále větší dokonalosti se domáhati. Od stroje „Locomotion“ až po naši dobu také lokomotiva učinila obrovský pokrok; zejmena tažní síla i rychlost neustále se zvětšovaly, tak že dnes rychlost 12 mil v hodině — aspoň v Anglii — není nic neobyčejného; zároveň opatřeny stroje též četnými malými aparáty, které jednak bezpečnost jízdy zvětšily, jednak lepší využitkování paliva umožnily. Pohyb lokomotivy co celku i jednotlivých částí jejích byl mathematicky i experimentálně pilně studován, a sestavení její dle výsledků těchto pozorování stále zlepšováno.

Rostoucí potřeba velké tažní síly nutila ku sestrojování těžkých lokomotiv, aby kola neklouzala na kolejích; tak povstaly lokomotivy, které potřebné palivo a vodu vezou ne za sebou na zvláštním tendru ale samy na sobě, aby tíže materiálů těch pomáhala hnací kola ku koleji přitiskovati. Potřeba, roznesti velkou tíži lokomotivy na velký počet kol, vedla v nejnovější době ku sestrojení dvou sobě velmi podobných soustav, které jmenem svých vynálezců, *Fairlie* a *Meyera,* známy jsou. Jsou to lokomotivy až i dvanáctikolé, velmi dlouhé a vyvinující značnou sílu tažní při poměrně malém zatížení jednotlivých kol. Stroje tyto se při vší své délce snadně pohybují v zakřivených tratích, což umožněno jest podobnou pohyblivostí kol, jakou mají přední kola obyčejného vozu, toliko s tím rozdílem, že zde tato pohyblivost musí provázena býti konstrukcemi, které pojišťují správné působení parního stroje na kola navzdor měnící se poloze jejich.

Rychlost lokomotivy se při nynějším stavu parního stroje dá bez velikých obtíží zvětšiti; udržuje se v jistých mezích hlavně z ohledů bezpečnosti. Takové rychlojezdné lokomotivy mají obyčejně méně kol hnacích, ale o značném průměru (6 až 10 stop), kdežto při strojích vlaků nákladních obyčejně více kol ale menších spatřujeme.

Jiná úloha při stavbě lokomotiv jest, přemáhati příkré stoupání; i tu jest třeba, aby lokomotiva svými koly pevně kolejí se držela, a nestačili k tomu tření kol na obyčejné koleji, nutno sáhnouti k prostředkům umělým. Jednou z prvních dráh se silným stoupáním byla dráha přes Semmering; a již při té *Engerth* zužitkoval i váhu paliva

a vody, jen že tyto látky umístěny byly ještě v tendru, jehož kola, jako kola lokomotivy, strojem v pohyb se uváděla. Jiná dráha s velmi značným stoupáním byla provisorní trať vedoucí přes Mont-Cenis, kde užito systému *Fellova:* kromě obyčejných kol byla lokomotiva opatřena ještě koly vodorovnými, která silou parní přitlačována byla k bokům zvláštní koleje, čímž také klouzání zamezeno. Neobyčejně silné stoupání má dráha na vrch *Rigi* ve Švýcarsku, kde položena na prostřed tratě zvláštní kolej na spůsob žebříku, mezi jehož příčle kolo lokomotivy svými zuby zasahuje; podobná dráha (Zahnradbahn) zřízena též u Vídně na Lysou Horu. Také se vlaky po příkře stoupající dráze dopravují pomocí drátěného lana, které navinuje se na buben pohybovaný stabilním strojem parním (na téže Lysé Hoře a v Budíně); tento spůsob hodí se toliko pro krátké a rovné tratě lokální.

Nejnověji vyskytl se v té příčině originelní návrh: lokomotiva i vozy opatřeny jsou zvláštními kleštěmi, jimiž se kolejí pevně přidržeti mohou; na lokomotivě pak jest kromě obyčejného stroje ještě druhý, točící bubnem, na nějž navíjí se provaz. K tomuto provazu připevněny jsou vozy. Přijedeli vlak ku trati vstoupající, zastaví se, a kdežto vozy u paty sklonu stanou, jede lokomotiva (která bez zavěšeného vlaku snadno i po dosti příkré dráze jeti může) napřed, odvinujíc při tom provaz dříve zmíněný; v jisté vzdálenosti pak se zastaví, kleštěmi kolejí se zachytí, a navinujíc opět provaz táhne vlak k sobě; když vlak až k lokomotivě dojede, zachytí se opět vozy kleštěmi kolejí, aby nesjely zpět, a lokomotiva opět sama ku předu postupuje. Tento *Handysideův* projekt není posud proveden. —

Starší vozy k dopravě cestujících, tak zvané americké, byly velmi dlouhé a spočívaly na každém konci na malém vozíku čtyrkolém, tak že měly po 8 kolech; byly velmi těžké, protože při značné vzdálenosti předního a zadního podporovacího vozíku musely býti velmi silné, aby tíži cestujících unesly. Mimo to měly i mnohé vady při jízdě a nahraženy jsou nyní na našich drahách menšími vozy čtyrkolými, v nichž ovšem střední chodby není, ale za to u nich prostor pro jednotlivého cestovatele jest mnohem volnější, a vstupování i vystupování na stanicích děje se rychleji. Nedá se ovšem upříti, že našim vozům ještě mnohé pohodlí schází, jeví se však i u nás již pokrok k lepšímu. Pro cesty noční zavádějí se ku pohodlí cestujících vozy spací, kde sedadla dají se proměniti v lože, a to spůsobem velmi rozmanitým, tak že lože buď podél neb napříč ano i ve dvou patrech uspořádati se dají. Se zvláštní nádherou zařízeny jsou známé *Pullmannovy* vozy v Americe, a nyní i *Mannovy* vozy v Anglii a na kontinentě. V Americe celý vlak — ovšem ne každý — zřízen jest ve spůsobě hotelu: veškeré vozy jsou spojeny krytými pasážemi a zařízeny jsou co salony, jídelny, čítárny atd., vlak opatřen jest kuchyní, a cestující tráví svůj čas jako v hostinci neb na dobře zřízeném parníku. V noci upravují se některé vozy v ložnice opatřené opět veškerým pohodlím, a tak může cestující projeti celou severní pevninu americkou od Atlantického k Tichému oceánu, aniž by toho hrubě pocítil, že jest na cestách.

O topení vozů v zimě jest nyní už všady postaráno; topí se kamny, parou, horkým vzduchem, horkou vodou neb rozpálenými cihlami, a to

buď ve všech třídách neb toliko v první a druhé. I chlazení vozů v létě jest už provedeno, ač v našem podnebí toho není v té míře potřebí, jako na př. v Indii, kde případy mrtvice způsobené horkem ve vagonech nejsou řídké. Konečně budiž ještě podotknuto, že činí se pokusy o zavedení vozů dvoupatrových, aby totiž prostora lépe využitkována byla.

O vozech ku dopravě zvířat a zboží, které dle rozličného zboží velmi rozličně a často velmi důmyslně sestrojeny jsou, nebudeme se zde šířiti. Promluvíme ještě o prostředcích bezpečnostních.

První lokomotivy neměly brzd, tak že i při malé rychlosti vlaků nebylo věcí snadnou vlak zastaviti; nyní však jest netoliko každá lokomotiva opatřena brzdou, ale i jistý počet vozů v každém vlaku své brzdy má, čeho jest potřebí netoliko k zastavování vlaku na stanicích, ale i k bezpečnému sjíždění po spádech tratě a konečně k zaražení vlaku, když se naskytne nebezpečí. Užívá se teď vůbec brzdy *čelistní* (Backenbremsen); přitlačují se totiž mocně z obou stran k točícímu se kolu dřevěné čelisti, čímž otáčení kola se mírní ano i úplně zaráží, a zvýšeným třením zaražených kol na koleji vlak konečně se zastaví; životní síla vlaku se proměňuje v teplo (kol i kolejí). Přitlačování čelistí ku kolům děje se rozličnými spůsoby. Nejobyčejnější jsou u nás posud brzdy ruční, kde čelisti pomocí šroubu týmž spůsobem se utahují jak u obyčejných kočárů. V každém vlaku bývá kromě lokomotivy a tendru jen malý počet vozů takovými brzdami opatřen. Při větší rychlosti síla těchto brzd je nedostatečná a utažení jich závisí na součinnosti více osob; to vedlo ku konstrukci brzd *průchodních,* t. j. takových, které jsouce u velkého počtu vozů upraveny současně se utahují, a sice obyčejně ze stanoviska strojníkova na lokomotivě. Nejnedokonalejší zařízení toho druhu jest to, že se veškeré brzdy utahují pomocí řetězu procházejícího pode všemi vozy až ku lokomotivě; mnohem lepší jest konstrukce *Westinghousova,* kde zvláštním malým strojem parním na lokomotivě umístěným stlačuje se vzduch, který pak v žádoucím okamžiku rourami pustí se ku všem brzdám, a zde pomocí jednoduchých strojků svou silou expansivní čelisti ku kolům přitlačuje. K témuž účelu užívá se také páry samé. Konečně máme i konstrukce, kde kola sama svým otáčením brzdy utahují, jakmile se jistým spůsobem s mechanismem brzdovým ve spojení uvedou. Ač takovéto průchodní brzdy, a brzdy jinou než lidskou silou utahované, mají též své vady, poskytují přece značnou výhodu tím, že umožňují rychlé a velmi účinné zabrzdění v případu nebezpečí.

Brzdění zaražením pohybu kol má však velikou vadu: zastavená kola se totiž po koleji smýkají, rychle ji otírají, sama také se ubrušují, okrouhlý svůj tvar brzy ztrácejí, čímž při jízdě nastává tlučení a házení vozů netoliko nepříjemné nýbrž i nebezpečné. Nepodařilo se však posud tento spůsob nahraditi jiným, i záleží tedy hlavně na strojnících, aby vhodným užitím síly parní při jízdě upotřebení brzd uváděli na míru nejmenší.

Mnoho vážných nehod přihází se tím, že některému vozu třeba dosti nepatrně se uškodí, a strojník, nevěda o tom, v rychlé jízdě pokračuje. Aby se takové nehody nemožnými učinily, zařízeno jest na

mnohých drahách telegrafické spojení probíhající celým vlakem, tak že každá osoba ve vlaku se nalézající může přihodivší se nehodu neb hrozící nebezpečí strojníkovi oznámiti.

S okolím svým jest strojník ve spojení pomocí signálů optických a akustických. Signály denní — optické — záleží vždy v kotoučích neb ramenech, jichž rozličné postavení má rozličný význam vzhledem k bezpečnému neb nebezpečnému stavu tratě. Celkem platí tu zásada, že nápadnější postavení signálů značí nebezpečí. Tak na př. okrouhlá deska hranou proti vlaku*) postavená bude vždy méně viditelna, než čelící lícem proti němu, v kterémž případě jest znamením varovným. Týž význam má i každý předmět rychle sem tam pohybovaný, obyčejně červený praporec, ku kterémuž znamení vždy vlak se zastaví. V noci užívá se barevných světel; *bílé* značí: „vše v pořádku", *zelené:* „pozor — pomalu jeti", *červené:* „nebezpečí — zastaviti". Při tom ovšem musí barva býti postavena *proti* vlaku. V nedostatku červeného světla možno vlak zastaviti každým rychle sem tam pohybovaným světlem. Akustické signaly slouží hlavně při hustých mlhách, a záleží v semaforech, jichž hlas i nad hluk vichřice a rachotícího vlaku slyšeti lze. Signalů explosivních užívá se ku pojíštění vlaku, který za jakousi příčinou na trati se zastavil; položí se totiž v jisté distanci od vlaku na kolej malá tělesa explosivní, jež blížící se vlak, jakmile na ně vjede, k detonaci přivede, a takto varován ihned se zastaví. Signaly optické mají velkou důležitost při postavování výměn t. j. oněch zařízení, jimiž určuje se směr vlaku; v tomto ohledu podobá se strojník na lokomotivě větroplavci, směr, kam vlak na rozcestí se obrátí, nezávisí na něm, on jej určiti nemůže; kam výměna jest postavena, tam musí jeti, kdy by i věděl, že jede ve svou zkázu. I jest tedy potřebí, aby již z daleka viděl, jak výměna postavena jest, což možno jest jen dle signálu, vedle každé výměny postaveného. Největší důležitost má tedy souhlas tohoto signálu se skutečným postavením výměny: signál nesmí lháti. Jakých užito konstrukcí, aby vždy pojistil se netoliko souhlas signálu při výměně s postavením výměny, nýbrž i četných jiných signálů mezi sebou, jakých úprav vynalezeno k dokonalému a bezpečnému spravování tak ohromného počtu výměn, jaký se ve větších nádražích nalézá, to vše zde vypisovati nemožno; budiž jen podotknuto, že někde spravují se veškeré výměny z jediného stavení, což má sice tu výhodu, že snadněji udrží se shoda mezi jednotlivými výměnami — kteráž shoda i mechanickými aparáty jest pojištěna — avšak spojena s tím ta nehoda, že z místa, kde výměna se přestavuje, ani výměnu samu viděti není; musely se tedy sestrojiti zvláštní aparáty, jimiž se zamezuje, aby výměna byla přestavena v okamžiku, když vlak ještě docela přes ni nepřejel, neb stávalo se před tím častěji, že hlídač, nevida výměnu se svého stanoviska, přestavil ji pod vlakem, tak že druhá polovice vlaku jiným směrem odbočila.

Staly se již také pokusy o to, aby se strojníkovi umožnilo v čas potřeby výměnu se stroje přestaviti; náš krajan *Mařík* jest vynálezcem

*) Rozumí se proti *čelu* blížícího se vlaku, tak že strojník z daleka nevidí než hranu desky. Jedeli potom vlak kolem samého signálu, spatřujeme ovšem i líc desky.

takového aparátu, který však posud nedošel praktického upotřebení, a o jehož hodnotě tedy ještě úsudek konečný pronesti nelze.

Největší nebezpečí povstává na drahách srážením se vlaků, ježto se buď potkávají neb dostihují. Jeden způsob, kterým zamezují se srážky potkávajících se vlaků na trati o jedné koleji, jest tak zvaný „staff and ticket system" (soustava hůlky a lístku), kterého v Anglii u drah jednokolejních (ač jsou tyto tam řídké) se užívá. Mysleme si dvě stanice A a B spojené jedinou kolejí; pro tuto trať jest signálová hůlka, která jest v držení brzo stanice A brzo stanice B; pravidlem jest, že toliko ona stanice smí směrem k druhé vyslati vlak, která jest právě v držení hůlky, a z toho jest již patrno, že nikdy dva vlaky se potkati nemohou, protože jediná tato hůlka nemůže nikdy býti na obou stanicích současně. Máli tedy stanice A hůlku, vyšle k B vlak a s vlakem hůlku, strojník maje tento talisman u sebe, jest jist, že nemůže mezi A a B vlak potkati; v B odevzdá svou hůlku, a nyní opět B k A může vyslati vlak. Máli však na př. stanice A vyslati více vlaků stejným směrem za sebou, nepošle s prvním vlakem hůlku, nýbrž toliko lístek (ticket), který jest pro strojníka jakousi legitimací a pro stanici B znamením, že po tomto vlaku bude následovati jiný; teprvé s posledním vlakem zašle stanice A hůlku do B. Při této jednoduché soustavě není tak snadno možný případ, kde by nedopatřením bezpečnost porušena býti mohla.

Za příklad, jak se sražení se vlaků za sebou jedoucích zamezuje, uvedeme soustavu *blokovou.*)* Celá trať rozdělí se totiž na několik bloků čili oddělení, a na rozhraní dvou bloků vždy umístí se stanice signálová, která současně může ale nemusí býti stanicí zastavovací. Představme si stanice A, B, C, D, a vlak jedoucí od A k D nechť nalézá se na prvním bloku AB. Stanice A má své signály postaveny na „nebezpečí," čímž zamezí se, aby některý vlak ze stanice A za naším vlakem vyjel; stanice B vědouc, že na trati BC není vlaku žádného, má signály své na „volno," náš vlak tedy jsa signálem stanice A vzadu kryt přijíždí bezpečně ku stanici B, a vida zde signál „volno" projíždí dále, věda, že na trati BC nenajde překážky. V tomto okamžiku postaví stanice B svůj signál na „nebezpečí" pojišťujíc tím vlak na bloku BC, a telegrafuje do A: „vlak minul" a do C: „vlak se blíží", načež stanice A promění svůj signál na „volno", stanice C pak očekávajíc vlak postaví svůj signál buď na „volno" neb „nebezpečí" dle toho, jeli blok CD volný neb obsazený. Rozumí se, že signály „volno" neb „nebezpečí" platí vždy pro blok následující, počítámeli směrem, kterým vlak se pohybuje, a každá stanice má tedy dvoje signály pro oba směry. Kdy by vlak na př. na trati AB se roztrhl, mohlo by se státi, že by hlídač stanice B maje přední kus vlaku, který by kolem něho jel, za celý vlak, prohlásil trať AB za volnou, kdežto by se na ní nalézal zadní kus vlaku; aby takový omyl státi se nemohl, musí na posledním voze vlaku upevněna býti ve dne signálová deska, v noci zelené světlo; nedostatek těchto znamení ukazuje hlídači hned, že vlak není úplný.

---

*) Jest však patrno, že soustava ta pojisťuje vlak i z předu.

Ve spojení s tímto a podobnými systémy stojí vždy elektrická telegrafie, kterou tato opatření bezpečnostní teprvé stávají se tím, čím v skutku jsou. Bez elektrické telegrafie byl by systém blokový skoro nemožný, a celá soustava dopravní byla by ve své bezpečnosti ohrožena.

V nejnovější době navrženy též konstrukce, jimiž jest i strojníkovi umožněno, v okamžiku, když kolem signálové stanice jede, dáti hlídači elektrickou cestou signály. Na trati jest totiž upevněna kovová deska spojená s telegrafickým aparátem v domku hlídačově, na lokomotivě pak jest upevněn jakýsi kovový kartáč spojený opět s aparátem elektrickým na stanovišti strojníka. Jakmile tento kovový kartáč po oné desce se smýká, jest elektrické spojení lokomotivy s domkem signálovým uzavřeno, a aspoň pro tento okamžik umožněna výměna znamení.

K nehodám, jež povstávají sražením vlaků, druží se nehody vyjetím z kolejí. Jako příčiny tohoto vyjetí jsou rozmanité, tak i prostředky jsou rozličné, a obmezují se toliko na zvláštní péči u provedení a udržování dráhy i prostředků povozních. Uvolníli se šrouby spojující koleje, neb zaboříli se kolej následkem shnilých prahů, zkřivíli se kolej nestejným usedáním náspů neb zlomíli se šína, může nastati vyjetí vlaku z kolejí. Prostředky, jimiž dodává se šíně dostatečné pevnosti, jimiž zamezí se uvolnění šroubů, usedání náspů a hnití prahů — ve spojení se stálou dohlídkou a přiměřenou konstrukcí lokomotiv, kterou mírní se nepravidelné galopující pohyby stroje — jsou tedy prostředky, kterými vyjetí z kolejí se zamezuje. Totéž platí o pečlivém vyvedení náprav, kol a per u lokomotiv a vozů, kterýmž předmětům věnuje se co největší péče.

Proti tělesům na kolej položeným neb spadlým pomáhá toliko stálá bdělost, a poněkud ochranné zuby na předku lokomotivy, kteréž u strojů amerických jeví se velmi nápadně v podobě mohutného pluhu — tak zvaného „zachytače krav“ (cow-catcher) — jehož ovšem nutněji než u nás jest potřebí tam, kde není hlídačů a u cest překročujících dráhu barriera nahražena jest tabulkou s nápisem: „Pozor na stroj!“ Specifických jakýchsi prostředků proti vyjetí z kolejí však nemáme, aniž jest jich třeba, užíváli se potřebné opatrnosti. —

Vedle vnitřního zdokonalování železných drah vždy úsilovněji pracuje snaha, učiniti železnice obecným prostředkem dopravním a otevříti jimi průmyslu i obchodu ano civilisaci vůbec cesty nové.

Užívání železnic se obecnějším stává zařizováním drah úzkokolejních a použitím páry i při dopravě vnitroměstské. *Dráhy úzkokolejní* mají účel, umožniti sestrojení železnice i tam, kde by obyčejná širokokolejní dráha příliš drahá byla, a slouží tedy hlavně ku spojení osamělých středišť průmyslu s cestami obchodními, neb i k otevření nových polí průmyslných, slovem co dráhy lokální. Súžením kolejí uspoří se patrně netoliko náklad na zakoupení pozemků, nýbrž zmenší se i náklad stavební, a mohou se lehčí a lacinější prostředky povozní pořiditi. Hledíli se při tom zároveň, aby se trať vyhnula všem velkým překážkám vyžadujícím drahých objektů, obdržíme prostředek dopravní, který poskytuje výhodu železnice i oněm krajinám, které by pro nedostatek

hojného obchodu širokokolejní trať nikdy s výhodou postaviti nemohly. Jedna z nejzajímavějších drah toho druhu jest trať z Festiniogu do Port-Madocu ve Walesku, jejíž koleje mají od sebe vzdálenost toliko dvou anglických stop (něco méně než 2 rak. stopy; obyčejná kolej má šířku asi $4^1/_2$ stop) a na níž Fairlie nejprvé použil své lokomotivy.

Užití páry ku dopravě vnitroměstské může se státi buď tak, že koně u obyčejných tramwayí nahražuje parní stroj, neb stavěním drah podzemních. Prvnější způsob (na př. pouliční dráha Lissabonská dle soustavy Larmanjatovy) nedošel valného rozšíření, protože stroje parní hlukem a kouřem stávají se na ulicích pramenem obtíží a nebezpečí; také jest výhoda síly parní při malé rychlosti, jaká se u tramwayí zachovati musí, jen nepatrná. Mnohem hustější jsou dráhy podzemní, které od tratí obyčejných liší se jen tím, že se pohybují v tunelech pod ulicemi. Hlavní vadou jest obtížná ventilace těchto podzemních prostorů. Londýn má nyní rozsáhle rozvětvenou síť takových drah, na nichž bezpočetné vlaky lokální všemi směry pospíchají dopravujíce pohyblivé obecenstvo anglické z jedné části obrovského města do druhé.

Konečně doba naše hledí veškeré krajiny železným pasem drah spojiti, ano železnicemi otevříti krajiny dříve těžce přístupné. Zmínili jsme se již o spojení střední Evropy s Italií prokopáním Alp na dvou místech; proražení této hradby na místě třetím — pod Mont-Blankem — snad také se uskuteční. Však ani moře není člověku nepřekonatelnou překážkou železných cest: podmořský tunel pod úžinou Calaisskou z Francie do Anglie blíží se již svému uskutečnění. Jaké postavení tato podmořská cesta bude zajímati v případě války anglicko-francouzské, a mnoholi bude oněch cestujících, kteří tunelu tomu dají přednost před cestou vodní, jejímž jediným nebezpečím jest mořská nemoc, ukáže budoucnost. Prokopání tunelu podmořského mezi Gibraltarem a břehem africkým — kterým by se otevřela krátká a suchá cesta z Evropy do Afriky — jest posud pouze návrhem.

Vnitřek Afriky má rovněž otevřen býti vystavěním drah, z nichž nejzajímavější jest dráha z Egypta do Sudanu podél Nilu, která má býti jakousi konkurrencí kanálu Suezskému, a uspořiti cestujícím plavbu po bouřlivém Rudém moři. Jiný projekt budoucnosti jest spojení východního břehu Středního moře s Indií, čímž by spustlá sídla dávné vzdělanosti v poříčí Tigrisu a Eufratu opět k životu se probudila. Zdá se však, že v tomto případě Angličané budou předstiženi Rusy, kteří rovněž projektují dráhu z Ruska dovnitř Asie.

Že Amerika v podnikání velkých staveb železničních nezůstala za Evropou, rozumí se samo sebou, a důkazem toho velkolepým jest Pacifická dráha spojující oba břehy rozsáhlé pevniny severní. Avšak i jižní Amerika pospíchá nyní se zakládáním drah, a brzy nebude místa na povrchu zemském, kam bychom nemohli dostati se rychloletým ořem parním.

Jest obecně rozšířeným omylem, že cestování po dráze jest velmi nebezpečno; nehody železniční omyl ten vždy nanovo utvrzují. Ale nutno uvážiti, jednak že věc sebe lepší v rukou lidských může se státi nebezpečnou, jednak že počet osob na železné dráze k úrazu přicházejících jest vzhledem k velikému počtu cestovníků velmi nepatrný. Nikdo

se tolik na drahách necestuje jako v Anglii, kde některou stanicí 200 vlaků denně projíždí, někdy v mezerách 2—3 minut, a kde jezdí se rychlostí u nás neznámou. Jsouli tedy kde železnice nebezpečné, jest to zajisté v Anglii. A dle statistických dát, jež sebral anglický inženýr sir *John Hawkshaw* (letošní předseda Britské Associace), musí průměrně jednotlivec ujeti 800.000 zeměpisných mil, než dle pravděpodobnosti přihodí se mu neštěstí. Mohl by tedy 148kráte objeti kolem země, aneb — kdy by denně konal cestu 22 mil — mohl by takto jezditi sto let, než by dle průměrné možnosti k úrazu přišel. *Bramwell,* autorita co do anglických železnic, uvádí, že průměrně šestkrát více lidí ročně najde smrt v ulicích Londýnských, než na anglických drahách, a dokládá, že považuje cestování po železnici za způsob *nejbezpečnější,* vyjímaje snad jedině chůzi pěší, ba nevyjímaje ani tu „uvážíli se náledí v zimě, a rozšlapané švestky na chodnících v létě."

Že mužstvo železniční samo častěji k úrazu přichází, vysvětluje se snadno ze lhostejnosti a neopatrnosti, která ovládne každým člověkem, zabýváli se déle zaměstnáním, jež vyžaduje jisté opatrnosti: horník nedbá třaskavých plynů, zedník lhostejně kráčí po rozviklaném lešení, a pokrývači ani na mysl nepřijde, že by mohl spadnouti, a tak každý záhy nabývá jisté nevšímavosti, která pak snadno do nehody uvádí. Ostatně jest neustálou snahou inženýrů zmenšiti vždy více a více možnost nehod a zvětšiti bezpečnost cestujících v míře takové, aby se říci mohlo, že člověk nikde není tak bezpečen, jako v železničním voze.

Král Juan.

Báseň

Antala Staška.

(Dokončení.)

Do mračných hávů skryla luna zrak,
pod mraky na koni král cvalem pádí,
duch jeho plá a kolem hoří svět,
a v jeho útrobách se plazí hadi.
Kůň cítí kruté muky jezdcovy,
předstihnout myšlenky chce pána v letu,
bory i luhy, hory, planiny
míhají v kruh se, rychle mizí v změtu.
Skryla se luna, potemněla zem,
kývají jezdci hvězdy z černých mraků,
a sosny temné hávů ponurých
kloní se během k pozdravnému znaku.
Zaříčel vichr z krajů severních,
a sebrav jakous smutnou píseň v letu,

již pěli utopenci na mořích,
hvízdá ji umíráčkem v ucho světu.
A jezdec úprkem se žene vpřed,
v pravo ni v levo neobrací zraky,
na jeho tváři pečeť zoufalství,
v pohledu blesk a v čele chmurné mraky.
Pohledl přece v bok; s ním o závod
na broni Zina letí jako víla,
objímá postať štíhlou temný pás,
skladně se vlní říza sněhobílá,
po šíji splývá skadeřený vlas,
na hlavě vínek z lilií se bělá,
na ňadrech květe bílých růží řad,
a jedna mezi nimi uzardělá.
Do tváře hledí — mladých zmijí roj
hemží se, svíjí z otevřených retů —
odvrátil rychle zrak svůj v levý bok,
a vedle něho jiný jezdec v letu
pádí s ním na rumáku divokém,
jemuž se z černých chřípí oheň valí.
Klaron to vedle cválá hrozivě,
v černý jej oděv chmurné mraky halí —
v náručí jeho Kora zsinalá...
Král ostruhy v bok vráží svému koni,
vzpíná se, řehtá zvíře v bolestech,
myšlenky pána v běsném trysku honí.
V změtených tlupách vřava hemží se,
postavy zdvíhají se hrozných tváří,
v čele jich s Týmou Javan vyvstává,
roste a v rukou meč mu bleskem září.
Král kryje zrak a bodá koně dál,
mrákota jímá jej, on na zem klesá,
postavy mizí, jekot ulehá,
položil sen se v duši prostřed lesa...

VIII.

Na skalném břehu mořském Juan král
zahloubán do svých ňader smuten kráčí,
buší a pění pod ním vln se rej,
víří a kypí, šumí, skály smáčí.
Zpovědník jeho, přísné tváře kněz,
s pohledem mračným, temným bral se za ním,
nevšímá si ho zamyšlený král
pohroužen ve své nitro zadumáním.
Unaven myslí stanul na břehu,
obrací hled svůj v západ slunka v moři,
unylý vyrval se mu z útrob vzdech,
v pěnivý jek jenž mísí se a noří.

Kamo až těkavý mu sahá hled,
všechno se třpytí, leskne, kmitá, hoří,
moře plá obrovský jak drahokam,
který se večerní byl rozchvěl zoří.

„Králi, můj pane, vím, že v duši tvou
položil strašný bol se tíhou divou,
jenž kruší ňádra tvoje mohutná,
hlodaje v nich a víře silou živou.
Sděl mi vše, pane — věrný rádce tvůj
stářím i žitím zkušen dá ti radu;
čas ještě jest, bys obrátil se zpět,
zachránil lid i sebe v ctnosti hradu.“
„Sděliti mám se? nemožnou chceš věc!
Pohádka — člověk; báj jest jeho žití,
v níž všechno nepojaté, šeré jest,
kde mozek neví nic, jen srdce cítí.
Kdo žití báji řečí vyčerpe?
Na dno kdo vyzpívá tu rmutnou píseň?
Kdo jest tak mocen vyrvat na povrch
z ukrytých vírů věčnou nitra tíseň?
Zříme v to moře lihotavých vln,
našemu oku, sluchu ony hrají;
každý však jinak slyší, vidí tam,
každému jinak pohádku tu bájí.
Co ti mám říci, jak se sděliti?
Marné by bylo každé slovo moje;
co při tom cítíš, když ti řeknu: bol! —
čím se mně ulehčí tím želu znoje?“

„Napjaté harfy lidská srdce jsou,
bezmezná říše nekonečných zvuků,
a když se jedna ozve bolestně,
chvěje se druhá cítíc stejnou muku.
Jsou lidské duše různým dechem jen
jediných ňader, jediného citu;
duhová páska rozmetaných řad
loučí a víže ve hlubinách skrytu.
A slovo jest jen onen hrubý prst,
harf jemné struny jenž rozchvívá ruchem —
není prst hudbou, leč má ozvěnu,
na jejíchž křídlech pojí duch se s duchem.
Ten člověk jenom zavřen v žalář svůj,
světem kdo bez lásky a víry bloudí,
sobectvím kdo tu pásku rozerval,
svatým jež světlem v lidských srdcích proudí.
Toť sobců trest, že lásky nemají,
jež by je s duchů mírem poloučila —
toť sobců trest, že lásky neznají,
světům jíž dán jest střed a božská síla.“

„Bláhový starče! Víš, co láska jest?
Sobectví vrchol — a toť ona síla
jež nám jest přítelkyní jedinou
od těch dob, co nás byla porodila.
Sobectví jesti kolo obrovské,
jež točí veškerenstvem v celém míru;
vše, co se hýbe na tom rejdišti,
vše, co jen jest v tom bezdném, temném víru,
veškeré bytí klape mocí tou,
a pestrou barvou zdobí zvuky svoje,
v rozdílných tonech zvoní měnivě,
v postavách různých ubírá se v boje.
V jádru tom celý život skupen jest,
příroda, člověk, všechny jeho děje —
kdekoliv temnou roušku odhalíš,
sobectví na tě šklebí se a zeje.“

„Divoká síla to a bouřlivá,
nepokoj věčný v nitru se jí rojí,
vyšší jest blahodárné lásky moc,
lahodou jež vždy rány sobců hojí.“

„Vyčerpán do dna duch můj v citech svých,
na dně jen nenávisti ostrost zbyla,
nikoho nemám, jejž bych miloval,
do ňader divá bolest se mně vryla.“

„Pane můj, králi, vyslyš slovo mé,
pohledni na lid svůj, měj slitování,
obrať se láskou k němu otcovskou,
vzejde ti v žití nová zora ranní.
Shlukne se kolem tebe národ tvůj,
do ruky vezmeš prapor pravdy, krásy,
staneš se jeho vůdcem velikým,
povedeš po dráze jej k cíli spásy.
Na mládí jaré pomni života,
velebná mysl když ti plála duchem;
o čem jsi jinoch sníval ohnivě,
vykonej muž teď mocných činů ruchem.
Láska ti lidu v blahém nadšení
položí květným vínkem v skráně slávu;
bezsmrtnost velkých duchů velký cíl
vysoko vztýčí jmeno tvoje z davu.“

„Dětským jest nesmrtelné jmeno snem,
v slabé jež chvíli velké duchy jímá —
ničím mně není zrno doby té,
v níž moje jmeno v lidském mozku dřímá.
Cože jest sláva, co jest lichá čest?

Myšlenka o mně v černé duši lidu;
protiven jest mně luzy tupý duch,
útulek bídný pro můj bol a bídu.
O lidu tom mně nemluv nikdy víc,
přímluvou nepřiváděj na mou duši —
na hlavu šlápnu tomu ještěru,
život jenž otrávil mně, poklid ruší!“

„Pane můj, propusť sluhu starého,
posledním přítelem jenž zbyl ti dosud,
k propasti své se blížíš dál a dál,
nad tebou visí strašný, děsný osud.
Odvrátit ho už více nemožno,
úloha má již smutně dokonána;
s bohem buď, králi — pomníš mojich slov,
trestu až hrozného tě stihne rána.
Pro otce tvého blahé paměti,
jemuž jsem povždy milým býval druhem,
byl jsem i tobě strážnou poradou,
když se tvé vášně potácely kruhem,
a já vždy mněl, že děsivý ten kyp
promění v jasného se toku proudy —
nyní však vida všechno marným být
sám volám na tě s nebe boží soudy!“

„Zpupný ty starče, ani slova víc,
přežiti chcešli dnešního dne dobu —
hle moře — ještě drzé slovo rci,
a já tě vrhnu v černý jícen hrobu!...“

IX.

Na moři blíže města hrdý hrad
vysoko trčí nad útesem skály,
a pod ním v srázné, temné hlubině
rozráží v huku divoké se valy.
Půvaby luzné vesna večerní
na odiv rozvinula kolem hradu,
třpytíc se při posledních paprscích
v bujivé kráse vnad a pestrém ladu.
Nad hradem orel létá v oblaku;
králem se cítě krouží v dálném kruhu,
pohlíží hrdě s trůnu vzdušného,
jejž mění zora v zlatotkanou duhu.

Setmělo se a v pyšných zahradách,
uprostřed pestrých davů Juan hýří,
do kola rozsypané bohatství
kmitavou záři lesku hojně šíří.

Schváceno vše, co země v útrobách
tajemně před zrakoma lidí třímá,
sebráno, co na jejím povrchu
opájí smysly, ducha ve sny jímá,
poklady moře vyloveny ven
z bezedných hlubin černovírných tůní;
vyrvána kořist pouštím dalekým,
dravec kde vedle prázdné hrůzy trůní.
Sever i jih i východ báječný
podaly ruce k spolnému si reji,
jantar i safír plají s démanty,
po boku palmy violky se chvějí,
v cypřišů chmurných stínech posupných
růže se rdí a konvalie dýchá,
s hrdým se laurem snoubí lilie,
a vedle agavy sní amarylla tichá.
Květy se v zeleň bujně vplétají,
unylost v objetí si leží s žárem,
severu ponurého temný mrak
vášnivě s jihu celuje se jarem.
Královský lev ve zlatém vězení
potřásá hrdě rozježenou hřivou,
po boku jeho litá tigřice,
zuřivým krokem stoupá s myslí divou;
na ně se dívá tigr z klece své,
barvy se jeho v bujné pýše třpytí,
dále se levhard vine lísavý,
jaguar plazí se a okem svítí,
žirafa táhlé hrdlo vypjavši
bázlivým zrakem dívá se v ty báje,
severu medvěd hledí udiven,
papoušek s opem po stromech si hraje,
potvory hnusné z mořských propastí
zavřeny do skla v proudech vodních plují,
tlamy své rozdírají na ostěž,
hýbou se, hemží, víří, krouží, bují.
V prostorném přepychu tom háravém
rozmetán dívek květ byl v plné sady;
bujivé květy v květy hozeny
o krásu zápolily svojí vnady.
Tu stály v řadech, onde v samotě
okolo dravců, palm a něžných květů;
tu jak rej rozhoupaných motýlků
vzduchem se chvějným kolébaly v změtu;
seděly na zemi a onde zas
kráčely luzně mezi váním vůně,
v květném jež kalichu svůj majíc stan
kolychá v něm se jako na svém trůně.
Čeří se vlnou vůně kouzelná,

jantary hoří, myrha s nardem vane,
fontána tryská rozkochaný dech,
vodomet perel v jarém světle plane,
napojen slastí vzduch se rozchvívá,
lepetá skrytá hudba v čarném ruchu,
jako by kdesi v dalné dálavě
v oblacích větily si pluky duchů.
Nad tokem rozvlněných bájí těch
rozpjalo nebe večerní své stany,
a myslí moudrou v hloubi závratné
sklenulo hvězdic dalné oceány,
na nichžto loďkou bují oblaky,
prodchnuté touhou po neznámém světu;
s tváří jich kane slza unylá,
a padši na zem rozplývá se v změtu.

Veselý vír vše porval v kolo své,
rozmarnost rozvázala ústa šumem,
usedla rozpustilost na jazyk,
křičí vše, kypí, hulá, proudí tlumem,
mísí se v sebe, vplétá, otáčí,
hemží se, rojí, kolotá a směje,
jako by tajná v nitru pružina
v pěnivé kruhy obracela reje.
Černochů hejno vína rozlévá,
poháry jiskrometnou pěnou plny,
rozléhá davem jich se zlatý zvuk,
házeje vzduchem rozjařené vlny.
Nižádné vrásky tamo nebylo,
nižádné v líci mysli starostlivé,
minulost s budoucností vyhnána,
s nimi též vzpomínky a touhy snivé.
Jediný Juan stár a chmuren jest
v mládí tom vírném, v luzném kruhu jara;
na prsa splývá dlouhý, šedý vous,
v tváře se vryla jakás bolest stará,
sestárli v čele bujní orlové,
ztratili hbitost, skryli krutost v mraky,
zbyla však síla jejich myšlenek,
s trůnu jež stejně metá zhoubné zraky.
Nevyhas ještě očí hrdý blesk,
zahalil jen se více v brvné chmury;
hroznější však tím jeho zážeh jest,
rudá když zář se kácí hromem s hůry.

V slovu svém hrozném stál, a položil
na lid se tíhou obra velikána,
pověsil všude před duši mu smrt,
a kamo sáhla jeho myslí rána,

rozlehl úžas se a stenu bol;
pod jeho citů hrotem ostrým, žhavým,
jenž těkal vzduchem kšticí plamennou,
ronila vezdy krev se proudem tmavým.
Až dosáhnul, co prvé v mysli měl,
národ že pokořil se bez reptání;
nebylo v zemi vrahů víc, jen lid,
v bázlivém strachu jenž se před ním sklání.
Nového pokolení vyrost peň,
otroctví dědictvím vzal zanechaným,
osudem svým je, světa během zval,
ze vzduchu dýchaje je mládím ranným.
Král tělem sestár, srdcem zkameněl,
ničeho nebojí se jeho duše,
samoty pocit jenom svírá jej,
hrdost a zpupnost jeho nitra kruše —
jediný cit, jenž na dně žití zbyv
v prostoru pustém strašnou mukou buší,
jako by nahražoval ostatní,
a plnil palem zkamenělou duši.
A proto v kruhu mladém hýřívá,
nádherný přepych kolem sebe sbírá,
návalným vírem cit ten zahnat chce,
v nejzazších hlubinách jenž ňádra svírá.
Ponurý jsa v těch vlnách hýřivých
útesem trčí v rozhýřeném moři,
kolem však vidět života chce rej,
do jeho proudu zážeh nitra noří.
Někdy též sám v ty muty vrhá se,
divokou porývá vše silou svojí
metaje jisker jasné plameny
v pohárů rozkypěných litém boji.

V zahradách svých dnes zbudil bujný vír
korunou lesklou do radostné noci —
jedinýť zbylý jeho v zemi vrah
zpoutaná Týma jest již v jeho moci.
Živou ji chtěl mít v kruté ruce své,
při její smrti pást se v jejím hledu,
však skoro věku čtvrt se skrývala
zmizevši s tváře země beze sledu.
Bůh to ví sám, kde našla útulek,
Juan však ve snách její pomstu vidí,
pokoje nemá, zlato slibuje;
drábové hledají, a stále slídí.
Konečně přivedli ji v okovech,
rozhodnut tím jest její těžký osud;
králi se zdá, že poslední to vrah,
který mu plný poklid mutil posud.

Pokynul král a z davů vlnivých
jeví se před ním černobrvá děva;
v pravici plný pohár zlatem hrá,
v kadeřích tmavých zelená se réva,
jiskří se oko, oudů plane zář,
z prozračných rouch jich svítí odlesk bílý,
a každý dme se bujnou rozkoší
lahody plný, plný bujné síly.
Po boku jejím druhá stanula,
v rukou svých sladkosnivé harfy struny —
daleko pod pás plyne zlatý vlas,
tak jako po oblaku záře luny.
Dotkla se liliovou rukou strun,
ozvěnou sladkou vzduch se chvěje kolem;
v ní plyne srdce uvolněný cit,
romoně v mlze dalným, tichým bolem.
Rychle však let svůj v sílu obrací,
příbojem bouří v rozvlněném moři,
vrací se z dálky mocným duněním,
z mlhy se žhavým ohněm vášní noří.
Do zvuků harfy prvé děvy hlas
se skály padá vodou stříbropěnou,
s vysoty vratké vrhá šumu met,
kypivé bouře bují za ozvěnou.
Umlkly struny, zní jen dívky zpěv,
za jakous myšlenkou se honí vzduchem,
pádí a víří tonů návalem
ve skoku vášně rozpoutaným ruchem.
Dohnala již, v rej divý pouští se,
pohárem zlatým nade hlavou mává,
plameny jiskří oko sálavé,
do kola krouží menada jak žhavá.
„Královnou jmenuji tě pro dnešek,
korunu vlády kladu na tvou hlavu,
královnou krále — a já poddaný
z poháru piji na tvou čest a slávu!“

Zahřměly hlasy, číše řinčely,
vína se lily jiskrometné proudy;
usedla dívka vedle na stolec,
svoje oň podpírajíc žárné oudy.
Usmívá král se krutým úsměvem,
myšlenky pomstychtivé v něm se rojí:
„Jsem s tebou spokojen — i vystrojím
divadlo zvláštní na oslavu tvoji.
Přiveďte Týmu, starou tigřici!
zavřena do klece buď s tigrem spolně
na místě společnice sourodé,
po které v odloučení teskní bolně.“

Pokynul král, a Týmu spoutanou
přivedly stráže před vládkyni děvu;
stanula před ní v říze bělostné,
posupná hrdost vidna v jejím zjevu,
ve tváři nezlomená odvaha,
na ústech hněvu stan a pohrdání,
vědomí ve výrazu vítězné,
ve zraku mracích světlo zory ranní.
Vráskami tvář i čelo zorány,
bojuje s ducha silou na nich stáří;
před smrtí vzplanuv duch ten mohutně,
bez bázně naposledy leskem září.
Zpupnost a vyzývavost podivně
promyky na vrahy své metá žhavé;
král vydržel je, dívka vedle však
k zemi své klopí oči černotmavé.

Vyřknut již ortel Týmě spoutané;
vyslechla tiše s kovovým jej klidem,
vzpřímila postať, hlavu pozdvihla,
vpila se v krále nenávistným videm:
„Juane, vrahu, plesáš předčasně!
Poslední hodina tvá bije právě,
přečkáš mne chvilku jen, neb záhuba
učiní rychlý konec tvojí slávě.
Víš, kdo jest vojsk tvých statný náčelník,
jehož jsi nástrojem mněl ruky svojí?
Víš, kdo jest Doriab ten mladistvý,
muže jenž sílu s ohněm mládí pojí?
Nástrojem mým a — zbledni! — synem tvým!
Tvým synem, synem zavražděné Ziny,
vychován k hrozné pomstě nad otcem,
jehož on, neznaje, vše shladí viny.
V důvěru tvou se vplížil, vůdcem jest,
obmotal nepřátelskou tebe sítí;
vše již jest připraveno k smrti tvé,
dnes ještě klenba nad tebou se sřítí.
Vojsko jest jeho, v moci naší ty;
obětí dobrovolnou jsem se dala,
odvrátit pozornost jsem chtěla tvou,
bezpečným klidem by tvá duše spala.
Nic neviděl jsi, jenom oběť tu,
přípravy pomsty nezahledl skryté —
Juane, slyšíš z dálky bubnů vír,
do kola šum a vřavu bouře lité?
Obklopen jsi! — Ó pojďte vojska má,
čekám již na vás, spásu svého blaha —
zbabělci kolem, co zde meškáte?
Chopte se ukrutníka, skolte vraha!“

Z dálavy rozlehá se tlumný křik
zlověstných zvuků v rozvlněných proudech;
zajiskřil okem král, a litý hněv
plamenem žhavým proběhl mu v oudech.
Vyskočil vzhůru, dobyti chce meč,
prokláti Týmě srdce v chvatu běsném;
nevisel meč však v místě obvyklém —
z úst prodral zvuk se ve prokletí děsném.

„Oruží dejte, kletí robové!
Zbabělá sběři, šlehy na tě bičů —
podlá ty luzo, což mne neslyšíš?
Zbroj! volám — plémě otrockých svých chtíčů!“

Do vřavy rmutné křičí zuřivě,
nikdo však neslyší, vše zmatkem těká.
Bouře se valí, bouře blíží se,
buší a hučí, jako divá řeka.
Metá král zrakem, šlehá hněv a blesk,
samoten již, a nikde více spásy;
za sebou slyší moře řev a kyp,
před sebou lidu šum a vírné hlasy.
Neváhá dlouho, k břehu blíží se,
nad vírem stojí na útesu skály,
do kola šlehá zrakem naposled,
a již se vrhá v rozpěněné valy.
Příboje proudivého litý tok
uchvátil tělo, kácel naň své rány,
o skálu mrštil, oudy roztříštil,
rozerval, rozmetal je na vše strany...

V žaláři zlatém zařval dravý lev,
prostor se náhle ozbrojenci plní,
radostné hlasy, bujné výkřiky
veselým vírem v povětří se vlní.
Doriab statný spěchá na čele,
podává zachráněné Týmě ruku.
„Nový ať král náš žije Doriab!“
zahřměly husté davy v bouři zvuků.

Za ranních červánkův.

Román

od

A. V. Šmilovského.

(Dokončení.)

IX.

Kus cesty na západ od Drslavic leží vesnice, řečená Věckovice. Jdeť tamtudy cesta k sv. Blažeji, k zděné to kapličce s divotvornou studánkou. Odtud táhne se rovným směrem cesta dolů, nejprvé lesem, pak lučinami a drahami, ku větší vsi s kostelem a věží, jež leží pěkně na návrší a jíž se říká Polín.

Od sv. Blažeje dolů k Věckovicům bral se za čerstvého a jasného podzimního dopoledne Dobrovský. Minuv Věckovice sestupoval svahem lučinatým poněkud v levo dolů k lesům. Dole před okem jeho, těsně při jehličnatém lese třpytila se hladina rybníka, v nějž dlouhá louka přecházela. Poloha rybníka jest malebna. Vábila Dobrovského již z daleka. Nebyl tam posud nikdy a zatoužil po tom, poseděti si na břehu a podumati si. Čím blížeji k rybníku přicházel, tím více se mu líbil. Popředně padla mu do oka kamenná hráze při rybníku, jež napříč se táhla a lesklou hladinu od tmavého boru oddělovala. Na boku jejím k rybníku obráceném rostlo pořídku něco olší a vrb a téměř uprostřed stál vysoký, starý, klikatě rozvětvený klen. Ten klen si Dobrovský k odpočinku vyhlídl; líbilť se mu jak náleží. Došed k rybníku uhnul se v pravo a dal se na širokou hráz. Pod klenem, zády oň podepřen seděl starý Mrština pojídaje k posnídálku černý chléb. Jak zočil Dobrovského, vyskočil a ustoupil z úctivosti několik kroků. Nepromluvil, nepozdravil samým překvapením. Přemítal právě o císaři Josefovi, o Dobrovském a ejhle! on o vlku a vlk za humny.

Dobrovský se naň z daleka přívětivě usmíval. Byloť mu milo, že na tom pěkném místě shledal se se zajímavým starcem.

„Pozdrav tě ruka páně, Mrštino. Jez a nedej se vytrhovati,“ oslovil rozmarně starého hajného.

„Císařská milosti,“ měl již Mrština na jazyku, ale spolkl z opatrnosti takové oslovení a poklonil se hluboce příchozímu pánu.

„Seď, starochu, seď.“

„Odpočinul jsem.“

„A já rád bych odpočinul na tomto místě, oku i srdci tak milém.“

Usedl pod klenem a zahlížel se do rybníka.

„Jsi už dnes dlouho na nohou,“ rozpřádal Dobrovský hovor očí s hladiny neodvrátiv.

„Od třetí hodiny ranní, milostpane.“

„Jaký to život závidění hodný, již za šera ranního procházeti se hlubinami lesními! Jak vážné myšlenky lze tu na mysli přemítati, jeli člověk Mrštinou!“

Mrština neodpovídal.

„Což jsi dnes tak skoupým na slovo?“

„Milosti . . .“

„Děkuji, žes poslal mně své knihy. Jsou to vzácné knihy; jazykem i myšlenkami. A myšlenky jsou první věcí. A myšlenky jsou dílem ducha. Dílo to nesetlí, nerozpadává se. Přetrvá věky a opět věky. Obrazy to věčnosti, z níž jiskerky uloženy v probuzených hlavách. O čem jsi dnes přemýšlel za ranního šera v lesích?“

„O budoucnosti českého lidu.“

Dobrovský obrátil k Mrštinovi hlavu. Velké modré oči vpíjely se takřka v prostou a přece tak velevážnou hajného tvář. Mrština snášel pokojně jeho pohled. Zamlčeli se na minutu. Dobrovský vstal a přiblížil se o nějaký krok k hajnému.

„Ty přemýšlíš o budoucnosti českého lidu,“ opakoval Dobrovský každému slovu těžší a těžší váhy dodávaje, „a která toho příčina?“

„Jsem Čech.“

Dobrovský se vzpřímil a založil ruce do zadu. Oči se mu zajiskřily.

„Tys Čech! Málo slov, mnoho rozumu! A já ti rozumím, starče. Rozumím i nerozumím. Měl bysi se mně vysvětliti. Žádám tebe za to, milý starý brachu.“

„Smutno, krušno po české zemi. Co člověk český, zatemnělý nevolník; kdo moc drží v rukou, ať si duchovní, ať si světskou, nelítostný cizinec. Cizincem každý člověk, kdo duchem i srdcem odcizil se lidu a byť i jeho jazykem horlil s kazatelny. Těla svá v cizinská odívají roucha a duchy své v cizinskou zatahují šněrovačku. Smutno, krušno v zemi české.“

„Vox populi, vox dei! Odkud máš své rozumy, Mrštino?“

„Ze sebe, z ducha svého, v nějž bůh položil jiskerku věčnosti.“

„V nestálostech světských svou, stálou jdeš cestou. Hoden jsi upřímné úcty, vážného přemýšlení. Duch český! Byl, brachu, byl, pravda; ale není ho více.“

„Jest.“

Dobrovský sebou trhl, jako by jej byla projela elektrická jiskra. Nanejvýše zvědav upjal na hajného tázavý zrak.

„Když král Jiřík na radu mistra Rokycany zaklel ducha českého do jedné rokle pustého svého panství Žambereckého, mysleli, že tam rozejde se v nic jako kus sněhový na dně propasti.“

„Myslíš Kunvald.“

„Myslím. Ale duch jest kus věčnosti. Nerozešel se v dým a páru. Z Kunvaldské rokle povyšel nohou pevnou a šířil se jako světlo nebeské po pláních i údolích Rychnovských a odtud po požehnaných krajinách českých a moravských rozléval se a rozlil se. A všecky strašlivé následky vojny české roku osmnáctého a všichni ti bezohlední kommisaři a inkvisotoři a všechno to cizáctvo, co se k nám přihrnulo a jako pán roztahovalo, všecko to neudusilo, co se udusiti

nedalo. Duch český jest, jsou posud čeští bratří; já jsem českým bratrem.“

V Dobrovském se srdce rozbouřilo a duch roznítil. Střízlivý povždy učenec cítil na sobě takový účinek, jako by se byl napil z poháru ohnivé, opojné věčné pravdy. Přes všecku osvícenost svou nedomohl se výdatnější námitky nežli této:

„Jsi bílou vranou, brachu; výminkou, zabloudilým poutníkem z krásné minulosti.“

„Jsem travným stéblem,“ odpověděl určitě Mrština, „jenž z podkraje kamenového pne se a vyrůstá k slunci, k pravdě boží. Sejměte, milosti, ten kámen těžký a stlačená a sežloutlá tráva pod ním rozzelená se v stéblech tisícerých, nespočetných.“

Dobrovský popošel prudce několik krokův.

„Neúmornost, česká neúmornost, byla by možna?“ zvolal hlasem polo nevěřícím a polo nadějným. „A ten hlouček Pražských literátův netáhl by za lesklou vidinou, již si složil a stvořil z pouhého o minulosti rozjímání?! Či věčná pravda českého ducha tajně napíná své pružiny v tom zdánlivém ochotnickém ruchu? Či rozum šedivé hlavy mé skládá před klamem a přeludem zbraně své a ustupuje mu a podléhá mu? Ne, ne! Tu přede mnou stojí syn z jádra lidu, nevzdělaný, prostý, samorostlý jako ten klen tuto, jenž patrně neví nic o Praze. Kmet jako já ostřílený, zkušený, střízlivý — a hromem z něho do mne hřímá český duch! Vždyť není přece fanatikem z víry. Tají se před kněžími a vrchností, nevyhledává cti a slávy mučednické, aniž čeho jiného jsa prost až do té duše a kosti.... Mrštino, Mrštino, ty jsi promluvil slovo, jehož váhu vážiti budou budoucí věkové. Víš to, či nevíš?“

„Vím jen tolik a nic více, milosti, že duch český neuhasl, že duch český jest.“

Dobrovský vzal si jej na mušku a zpytoval jej minutu pronikavým okem.

„Prostý jest,“ pravil klidným polohlasem; „prostý jako evangelium.“

„Slyš, Mrštino,“ rozpřádal po delší pomlčce: „z ducha a těla skládá se člověk, z ducha a lidu skládá se národ. Připouštím a věřím tobě: český duch jest, ale lidu českého více není. Což duch jest bez těla na zemi, kde národ, když k duchu není lid?“

„Padají knížata a mocní tohoto světa jako mouchy; lid je všecky přetrvá.“

„A strašné útisky?“

„Lid snese je na silných bedrách svých; vytrvá a přetrvá.“

„A český lid podle tvých rozumův jest?“

„Jest.“

„Český duch a český lid jest. Možna by byla budoucnost. A zdali jsi přemýšlel, Mrštino, o cestách, jež by mohly vésti český národ ku lepší, světlejší budoucnosti?“

„Přemýšlel.“

„Rád bych slyšel.“

„Běda člověku, od něhož odstoupila naděje, běda lidu, jenž nevěřil by pevně a svatě, že lepší nastane budoucnost. Náš lid není

mrtev. Neumřela dceruška, ona spí, byť i na prkně byla. Přijde spasitel, dotkne se jí: ona vstane."

„Nerozumíš mně, milý starče. Jakým způsobem nutno jest pracovati, co musí se podniknouti, aby lidu bylo zase dobře v Čechách? Jak si to myslíš?"

„Neodbytná potřeba jest starati se spravedlivě o to, co u nás bývalo, co více není a co zase musí u nás býti."

„Mluv světle a zřetelně, abychom sobě dobře porozuměli."

„Před vojnou českou věděl náš lid dobře, že je lidem českým, že ta země, kterou mu určil bůh nebeský, aby na ní se rodil, pracoval, žil a umíral, jest jeho vlastní zemí, že jest dědictvím samým bohem mu odkázaným. Toho teď náš lid neví. Ubožák si myslí: Fatkáři a vydřiduchové, ze všech koncův světa sběhlí, rozdělili se pěkně o tvé dědictví; ty sám jsi ve svém vlastním domě pátým kolem u vozu a jen k tomu dobrým, abys strádal a lopotil se pro jejich dobré bydlo."

„Chyba ovšem hrozná, že lid takto myslí."

„Chyba. On musí mysliti takto: Co bůh dal, nerozstřílejí polní kusy, neodejmou Faraonové. Násilí a moc světská v jakékoliv podobě na čas může jen vítěziti. Ty musíš starati se o své dědictví, abys hoden byl otcův a aby žehnali tobě potomkové do desátého kolena."

„Rozumím. Ty myslíš obnovu českého vědomí v lidu. Ale kdo to má zanedbanému lidu dáti do péra?"

„Kdo má rozum, jenž sahá daleko za humna, s koho bůh temnoty sňal a v nějž nalil světlo moudrosti."

„Krušná to práce, milý starochu. Zvolna, pomalu může jenom prospívati."

„Ale prospěje. Lehko a šípkou vběhne jelen do tenat nastražených; obrátkou ruky padne neopatrný chodec do hlubiny bahna a močálu: těžko a pracně vyplete se jelen z tenat; pomalu vytáhne se zapadlý chodec z blátivé psoty. Zvolna a pomalu vybředne lid náš z běd a psot, ale vybředne, podajíli mu osvícenci pomocnou ruku."

„Tys hlava povážlivá, Mrštino."

„Od jakživa proniká a zapuzuje světlo tmu. Na jasných rozumích jest, aby svítily lidu zatemnělému. A budouli svítiti mu, rozsvětlí se v něm; utlačenec vyrovná se rozumem utlačovateli; duch český se v lidu znovu zrodí."

Mrština se odmlčel. Dobrovský přemýšlel. Přemýšlel i nepřemýšlel. Byl uchvácen, unešen. Hloubavý duch jest nedůvěřiv. Dobrovský zápasil posud s nedůvěrou k rozumům Mrštinovým. Zápasil, ale cítil a tušil, že vítězem nebude ve při každou měrou velikolepé.

„Tys českým bratrem, Mrštino?" prohodil po chvíli.

„Jsem, milosti. Víra českobratrská duchem jest českým. Tichá, skromná, účinná, úsilovná, toť víra česká, toť český boží zákon."

„A zdali máš na paměti, že od staletí úpí lid náš v poddanosti?"

„Mám. Poddanost duchovní i tělesná tiskne náš lid od dědictví, bohem mu odkázaného."

„A jaká pomoc od této poddanosti, jež pije krev a střebe sílu z těla i duše českého lidu? Tu by snad, milý brachu, mělo se začíti, aby cesta do budoucnosti pevna byla a schůdna."

„Potřebí jen, milosti, mocného a rozumného a lidumilného panovníka. Škoda, přeškoda, že hnije dobrý císař Josef. Ach, že umřel!“

Poslední věty pronesl Mrština důrazem vážným, slavným i tklivým; významným i tajeplným. Zrak jeho se rozhořel nedočkavostí a neobmezenou oddaností. Krev ustoupila mu s vráščitých tváří, rtové se chvěli, ruce jeho sepjaly se křečovitě na bouřných prsech. Čekal na odpověď Dobrovského jako na smilování boží.

„Neumřel,“ pravil Dobrovský netuše ani dost málo, co zmítá duší Mrštinovou. Mluvilť ovšem obrazně zapomněv, že mluví k muži prostoduchému. „Neumřelť, Mrštino. On žije!“

Mrština vrhl se mu k nohám. Objal rázem kolena jeho a přitiskl k nim šedivou svou hlavu. „Císařská milosti!“ zvolal hlasem v pravý jásot propukajícím.

Jako by jej byl někdo omráčil, trhl sebou Dobrovský. Bylo mu, jako by jej byl někdo rázem natáhl na skřipec. Co měl dáti v odpověď? Slýchal sice leckdys, že podoben jest císaři Josefovi a byl i poněkud hrd tou hříčkou přírody, ale nikdy ani ve snu mu nenapadlo, že by venkovský prostoduchý člověk mohl jej míti za panovníka, o němž pověst šla, že kdesi v ústranní posud na živu. Bystrý stařec chápal, že by nebylo moudré, rázem Mrštinovi opak toho tvrditi, zač jej měl. Domníval se právem, že hajný přes všecku sílu a skvělost pomyslův svých jest i v jisté míře mystikem. A tu kázala potřeba, aby byl veleopatrným v této nemálo choulostivé situaci. Bylo mu tedy nad všecko pomyšlení milo, že právě z lesa na hráz vystoupila třetí osoba. Byl to Hukal s rýčem a motykou na rameně.

„Vstaň, příteli, vstaň,“ pravil Dobrovský přívětivě k Mrštinovi; „přichází Hukal.“

Jmenovaný pozdravil po křesťansku oba starce a všecek udiven, že Mrština před knězem ze zámku na kolenou, přiblížil se ostýchavě k Dobrovskému a políbil mu ruku.

„Ah! tys to, Hukale? A s motykou a rýčem. Jdeš asi z práce?“

„Jdu, milosti. Právě dodělal jsem příkop dole při pasece.“

„Toť pěkno. S bohem prozatím, Mrštino. Však si spolu ještě do sytosti porozprávíme.“

Hajný chtěl mu ruku políbiti; Dobrovský nepřipustil. Vlídně se pousmáv pokynul Mrštinovi s bohem. Na to odcházel s Hukalem v pravo nahoru k cestě.

Hajný hleděl upjatě za nimi, dokud nezašli. Když mu sešli s očí, promluvil sám k sobě: „Chce zůstati na zapřenou. Má jistě toho slušnou příčinu. Toť nad všechen omyl. Díky bože, žes nám jej sem přinesl. Tvou pomocí pomůže nám na zelený proutek.“

Vzal pušku na ramena a ubíral se vážným krokem k svému domovu.

X.

Dávno již, ba snad nikdy, co stal se sv. Zachariáš patronem jeho, neměl pan obroční Konipas tak nepokojného a mrzutého svátku jako dnes. Vyspav se pěkně do hladka vstal na samých růžičkách. Na

obvyklé gratulace a hubičky svých pánův kollegův v úřadě a domácí honorace příliš se netěšil; před duší jeho tanul v nejrozkošnějších barvách obraz neskonale půvabnější. Mluvme bez ohrádky: tabule, již měl přichystánu pro pany gratulanty a jež jej a jemnostpaní obroční stála tolik přemýšlení, péče a příprav, zaujímala všecko jeho myšlení a cítění tak, že nezbylo v duši jeho místečka pro něco jiného.

„Všeho bude hojnost, vybraných jídel i starých, ohnivých vín," pravil radostně po snídaní k milé choti své. „Ta čest se mi musí dáti, že umím se o svém svátku okázati, kdo jsem."

„Sám excelenchrabě mohl by k našemu stolu přisednouti," podotkla jemnostpaní.

„Ba sám Pražský purkrabí, dušinko," dodal všecek blažen Konipas.

Nedlouho po snídani přišli gratulanti, minores gentium. Mezi jinými dráb Vojtíšek, jenž vstupuje do kuchyně ve dveřích se sehnouti musil, aby nenarazil hlavou. Obroční přišel do kuchyně a přijal blahosklonně jeho gratulaci o zdraví, štěstí, svatém patronu a o nebeském království. Na to dal mu za odměnu sklenici vína, řízek šunky a několik koláčův. Vojtíšek si přihnul a jedním douškem víno vypil.

„Nu jaké je, Vojtíšku?"

„Malvaz, milostpane; každá žilka se v člověku zatřepe."

Obroční se šťastně usmíval, neb dal Vojtíškovi jen z vína sprostého.

„Komu čest, tomu čest, milostpane. Vaše víno marně hledá v Chuděnicích rovně. To neříká: jdi! ale: seď! Těšívám se na tu skleničku celý boží rok."

„To abych vám, Vojtíšku, ještě polovičku přidal. Kterou pak: tu dolejší nebo hořejší?"

„Hořejší, milostpane, kdy bych směl prositi."

„Kačenko, nalij ještě jednu Vojtíškovi," poručil obroční kuchařce.

Nespouštěje s láhve a sklenice očí rozplýval se Vojtíšek samou blažeností jako máslo na slunci. Kočičí jeho oči a svraštělé tváře tak se rozhořely, že by byla sirka od nich chytla. Zvedna vesele naplněnou sklenici zvolal rozjařen:

„Dej pán bůh milostpánovi zdraví aspoň na sto let."

Na to vrchovatě nalitá sklenice tak se do něho propadla, že ani kapky v ní nezbylo.

„Zaplať pán bůh, starý voják! Měl bych něco, milostpane, na srdci, abych se za pochutnáníčko odsloužil. Ale tentononc . . ."

Při tom očima mrsknul po přítomné kuchařce, jako by říci chtěl: pro hloupé ženské se to nehodí. Obroční mu porozuměl.

„Pojďte dále," vybízel Vojtíška a otevřel dvéře zadního pokoje, jenž byl zároveň ložnicí. Byli sami. Stáli proti sobě: obroční kulatý jako soudek, Vojtíšek dlouhý jako šňůra. „Co máte?" tázal se obroční vzhlížeje k Vojtíškovi.

„Víno nemá závory, milostpane! Což bych to neřekl, když už jazyk přes to klopýtá. Bylo to dnes týden, zrovna dnes týden."

„Co?"

„Inu milostpánův pan synáček František. Mysliveček jako hříbek; pravda. A Fráňovic Madlenka z Lužic. Děvče jako laňka; také pravda.

Ocílka a křesadlo. Křesneš a jiskry prší a srdce samý troud. Známe to, byli jsme na vojně půl osmnácta roku.“

„Vy jste pleska, Vojto.“

Hovorný dráb zasmušil čelo. Příjmení jeho bylo Vojta, ale nerad je slyšel, jakož vůbec člověk nad obyčej veliký nerad má, připomínáli mu někdo jeho výšku. Zdrobnělý název „Vojtíšek“ byl mu stokrát milejší. A selský lid i nadřízení úředníci znali tu jeho slabost a říkali mu vesměs Vojtíšku. „Vojtu“ považoval za poloviční nadávku. Proto se zakabonil.

„Rozumím, milostpane,“ pokračoval poněkud dopálen. „Panský synek a selské děvče; fík a okurka. Kdy by to bylo jen tak; ale ono to jde do tuha, milostpane.“

„Jak do tuha, co to klábosíte?“

„Neklábosím, milostpane obroční. Choutka je choutka; ale láska je láska. Co já vidím na tyto své oči, tomu přece rozumím.“

„Tak pak mluvte po rozumu.“

„Bylo to dnes týden, před polednem. Já jdu s psaním pod úřední pečetí do Drslavic. Cesta dlouhá, kopcovitá. Sednu si do lesa na kraji za jalovec. Jalovec rád cítím. Domažlická jalovcová nad všecku apatyku, tlačíli v žaludku. Kdo nepřijde, jako pan František s Madlenkou, ruku v ruce. Sedli si kus ode mne. Aha, myslím si, tohle bude za groš podívaná. A stálo to za víc než za půl tolaru.“

„Třesky plesky.“

„Žádné třesky plesky, milostpane obroční. Našinec je starý chlap, ale rád vidí, že to pokolení lidské nikdy nevyhyne. Byly to řeči mezi nimi, jako by růžičky sázel. Madlenka povídala, že byla s knihami u milostpána abbé v zámku. On že se o ně postará; jako aby se vzali.“

Obroční vyvalil očka svá a zbledl.

„Já ani nedutal, abych se neprozradil. A když se rozešli, myslil jsem si: Tohle musíš mezi čtyřma očima pověděti jemnostpánu obročnímu. Až bude jeho svátek, abysi se mu zavděčil. Sklenice vína je sklenice vína.“

„Držel jste s tím jazyk za zuby?“

„Držel.“

„To je dobře, Vojtíšku. Jako by kámen do vody padl. Rozumíte mně?“

„Rozumím.“

„Tak, Vojtíšku, teď jděte s pánem bohem.“

Vojtíšek poslušně salutoval a odešel. V kuchyni podíval se žalostivě na láhev s vínem.

Obroční všecek rozladěn šel do jídelny.

„Co ti sedlo do hlavy?“ ptala se jeho choť, jež něco na tabuli urovnávala.

„Přejde to, přejde, Františko. Nebyl tu ještě syn?“

„Přijde asi co nevidět.“

V kuchyni ozvaly se mužské kroky. Do jídelny vstoupil František. Gratuloval otci.

Pan obroční přijal chladně přání jeho a odvětil:

„Mám s tebou co mluviti. Pojď do vedlejšího pokoje.“

Ve Františkovi hrklo jako v starých hodinách. Mlčky poslechl. Obroční vylil do sebe sklenici vína, aby si dodal kuráže. Paní obroční kroutila podivením hlavou.

Otec dovedl syna do ložnice a pravil k němu úsečně:

„Co máš s Madlenou Fráňovic z Lučic?“

František vypadal, jako by jej obarvil. Pro okamžik nevěděl kam s řečí. Mlčel.

„Nezapírej, vím všecko až do poslední slabiky.“

„Však nezapírám, otče.“

„A jak to povídáš! Se vzdory se špatnou se u mne potážeš.“

„Nevzdoruji.“

„Měl bys více na svou čest a na čest svého otce držeti. Na zámku vše se dovědí. Já budu míti hanbu a ty si zkazíš svou karriéru.“

„Já se v ničem nedotkl vaší cti, aniž jsem si v čem zadal.“

„Tedy je to všecko hloupost!“

„Žádná hloupost.“

„Milion krupicion! Ty bysi . . .“

„My se máme opravdu rádi.“

„Blázníš!? Podívejme se. Mléko mu teče ještě po bradě a mluví, jako by byl už svým pánem.“

„Budu brzy plnoletým.“

„Nerozlob mne, ať toho nelituješ! Panský synek a zaplítá se s dcerou poddaného sedláka! Což jsi pozbyl svých pěti smyslů, nešťastníče!?“

„Byli hrabata a knížata a vzali si selské dcerky.“

„Ty nejsi ani hrabětem ani knížetem. Takoví páni ať se třeba zfanfrnějí. Ale tys úřednický synek, a všichni závisíme na milosti vrchnosti své.“

„Vrchnost nemůže předpisovati: vezmi si tu neb onu za ženu.“

„Láry fáry. Tvé rozumy najdeme na každé ulici. Já tomu nechci, rozumíš? Já ti to jednou pro vždy zapovídám, rozumíš. Tak a teď konec.“

„Nestál bych ani za dýmku tabáku, kdy bych si dal zapovídati.“

„Cože?! Tak se mluví s otcem? Nezdárníku!“

„Nejsem nezdárníkem, ale vy mně, otče, nakládáte více, nežli mohu uvezti.“

„Cti otce svého a dobře se ti povede na zemi! Na ženění nemáš ani pomysliti, dokud si nekrájíš z vlastního bochníka.“

„Ovšem. Dříve se bez toho nemohu ženiti. Ale o to už máme postaráno, že brzy přijdu k chlebu.“

„Ah! A kdo pak je tvým mocným protektorem?“

„Starý abbé ze zámku.“

„Jdi mi s ním na kolo! Nemluv o něm! Žluč se mi zdvíhá v těle, jak o něm slyším. Kliď se mi s očí, prosím tě! Je dnes můj svátek; abysi nepocítil na tvářích, že jsem já tvůj otec, tvůj protektor. Jdi, jdi . . .“

František se sebral a odešel. V kuchyni čekala naň matka.

„Co se stalo,“ volala mu úzkostlivě v ústrety.

Místo odpovědi vrhl se syn na její věrná prsa. Oči se mu zalily.

„Odpros otce, neodcházej,“ radila matka.

„Neublížil jsem mu, k čemu bych odprošoval. Budoucně ti, matko, všecko povím. S pánem bohem.“

„Nechoď, dítě, já vás smířím.“

„Musím, matinko, musím. Tak brzy mne tu neuvidí.“

Objal matku znova, vytrhl se z její náruče a potácel se ven. V průjezdu zámeckém vrazil na faráře Strnádka, jenž šel k svému příteli s gratulací. Pozdravil jej a odešel ze zámku. Všecek udiven díval se farář za ním. Pak vkročil k obročnímu do jídelny.

Konipas popocházel prudce po jídelně, chvílemi zrak žalostivě po přistrojené tabuli otáčeje.

„To mám svátek, velebný pane,“ vítal příchozího kněze obročni, „jak živ jsem takového neměl.“

„Nelekejte, příteli! Snad se nějaké jídlo zkazilo? Což na tom.“

„Nic tak, drahý příteli! Můj syn, ten nevděčník, ten dareba..“

„Právě vrazil do mne na průjezdu, zrovna do žaludku.“

„Vidíte toho zaslepence; nevidí, neslyší, střemhlav se žene do záhuby. Žluč ve mně kypí, zrovna abych se napil šumivých prášků.“

„Pro bůh, co se stalo?“

„Stalo se, stalo, člověk by z kůže vyletěl. Vy jste můj nejdražší přítel. Musím si ulehčiti, musím vám všecko pověděti. Ten nezbedník!“

Oba pánové si usedli a připili vína.

„Ani mně to víno nechutná,“ naříkal Konipas.

„Nepil jsem nikdy lepšího,“ prohodil farář hladě si blaženě prsa a bříško. „Nuže povídejte, přítelínku.“

Obroční vypravoval dosti souvisle, o čem se dověděl od drába Vojtíška a od Františka samého. Farář ho nevytrhoval z řeči. Jen několik „ale, ale,“ ob chvíli pronešených svědčilo o podivení, kterým jej projímala nepřístojná láska Františkova a Madlenčina. Hlavní pointu, účastenství totiž Dobrovského na vypravované příhodě, nechal si obroční zúmysla na konec. Strnádek vyskočil, jako by jej byla vosa štipla.

„Vidíte to,“ zvolal rozhorlen, „neříkal jsem vám to, že musí při všem býti, co ruší pokoj a blaho bohabojných a solidních lidí? Nemyslete si, že je blázen. Toto! Je to josefinská šelma všemi šibaly podšitá.“

„A vidíte, velebníčku, já ani kuřeti neublížím a on už po druhé mi hází kámen do cesty, abych klopytnul. Ještě jsem nezapomněl na toho lotrasa Hukala a na ty šunky, a již mně znova svádí syna k pošetilosti a k necti. Kde je boží spravedlnost?!“

„Tak zle nebude, drahý, dobrý příteli! Což dbá on o spravedlnost, když se spolčuje s kacíři, jakým je ten tvrdohlavý šedivec Mrština. Přítelínku, já vám předvčírem dostal nos od vikáře, že bych nevzal za to sto zlatých!“

„Jaká boží pomoc!“

„Ta nám nespadne se střechy do klína, příteli. My se musíme na abbéa obouti, rozumíte, pořádně obouti a nesmíme jen tak žluč svou píti v skrytosti. Kam by nás to přivedlo, leda do hrobu, a tam se nám posud nechce.“

„Ó že jsem já vrchnostenským úředníkem. Našinec má ruce svázány.“

„Jděte s tou otřepanou písničkou! Však on není excelencpánu tak k srdci přirostlý, aby se nedal od něho odtrhnouti. Jen když se o to vezmeme, příteli. Jde tu jen o ten pravý konec, kde bychom se zachytili. Ale něco mně napadá. Dobrovský slíbil, že se postará o ty mladé zamilované lidičky. Madleně Fráňovic vzal bych snadno tipec. Vzal bych si otce, matku i dceru do parády, a bylo by to. Ale není to ze začátku radno. Když slíbil abbé, že se o ně postará, co tím mohl mysliti, neli, že zaopatří vašemu synovi brzy nějaké samostatné postavení, aby měl svůj revír? A v tom bychom jej mohli kapitálně napáliti.“

„Jak to myslíte?“

„Hm, hm, mám to na jazyku, ale...“

„Račte se napiti.“

„Děkuji, příteli. To víno je jeden oheň; ale oheň lahodný, líbezný. Z Prahy?“

„Spravedlivé Rýnské.“

„To je barvička! Hoří a svítí jako topas.“

Zaklepáno na dvéře. Na pozvání vstoupil do jídelny kaplan Fabián. Pozdraviv přítomné pány odříkal obročnímu svou slušnou a zdvořilou gratulaci a přisedl ke stolu. Neušlo ho, že příchodem svým přetrhl nějaký důležitý hovor obou pánův, i snažil se všedními frásemi o povětrnosti chybu tu napraviti. Leč nedařilo se mu hrubě. Farář i obroční seděli, jako by je zařezal, a on sám měl něco za lubem, co ztěžovalo mu dnes všecku hovořivost a jindy dost příjemnou společenskou obratnost. Byl tomu tedy velmi rád, že paní obroční pana manžela na chvilku do kuchyně odvolala.

„Přinesl jsem vám, jemnostpane, novinu, hořkou a mrzutou,“ pravil přidušeným hlasem k Strnádkovi, „nemohu toho přes srdce přenesti, aby někdo z mého nadřízence své žerty a posměšky měl. A kdy by se vyneslo, že já o tom věděl a mlčel, mohl by hněv váš také na mne padnouti.“

„Co máte, velebníčku?“ tázal se farář všecken polekán.

„Račte se mnou na minutu poodstoupiti tuto do výklenku k oknu.“

Oba kněží vstoupili do výklenku. Fabián vyňal z náprsní kapsy tobolku a z ní list papírový.

„Tuto račte čísti, jakého smíška si z vás udělal. Bylo to při tabuli, a vědí to všichni, co jich v zámku je, od excelencpána až do poslední panské. A že už to překročilo práh zámecký, z toho patrno, že mně to donešeno.“

„Ale vždyť si to nemohu ani v hlavě srovnati,“ zvolal farář.

„Je to český hexametr. Seskandoval jej na silnici, když jste se prý ohříval na slunci tehdáž, jak byl ten dlouhý déšť a vítr.“

„Ale, človíčku, vy nevidíte si na jazyk. Kdož by se opovážil, na mně takovou ohavnost spáchati?“

„Kdož jiný nežli abbé ze zámku.“

Farář zdřeveněl. Rtové mu zmodrali, svalové v obličeji strnuli, hrdlo se zadrhlo úžasem. Oči, jako by byly ze skla, upjaly se tupě na

nešťastný papír. Ponenáhlu vracela se mu paměť. Rty se rozčervenaly, svalové obživli, žíly na čele mu nabíhaly, oči se rozpalovaly, hrdlo uvolnilo.

„Bodejž jej hadi uštípali!“ vyrazil ze sebe.

„Od koho posměch pochází, na tom se skonává,“ podotkl přísně Fabián.

„Tohle se stát mně, duchovnímu správci osady!“ rozhorloval se soptě hněvem a lítostí farář; „to volá do nebe o hromy a blesky!“

Obroční vkročil do jídelny.

„Co se událo?“ zvolal uleknut vida faráře, an prudce pobíhá po pokoji a před sebou nějakým papírem máchá. Farář se zastavil.

„Co se událo, příteli? Tu máte a čtěte, jaký paškvil na mne střápal v zámku Dobrovský. Čtěte a suďte. Brzy to bude každá slepice po Chuděnicích kdákati.“ Při tom podal papírek Konipasovi. Obroční četl na hlas slovo za slovem:

„Ejhle bukáč baňatý podepřen tamo o stěnu chrouní.“

„Víte, drahý příteli, kdo je ten bukáč baňatý?“ tázal se farář zlostí div nepukna. „Já jsem ten bukáč, ten baňatý, já, příteli! Nu, smějte se!“

„A to složil na vás abbé?“

„Abbé! Ten člověk, jenž už na deset kroků zapáchá hřbitovem, jenž vypadá, jako by cvrčky louskal a pavouky přikusoval, to semínko Belialovo, ten — ten . . .“

„Mírněte se, jemnostpane, jeť on pomazaným knězem,“ ozval se Fabián.

„Co pomazaným?“ řádil farář. „Kdy by byl biskup Háj ten svatý olej na salát dal místo na jeho hlavu, lépe by byl učinil!“

„Tohle aby člověka všichni čerchmanti vzali!“ dopaloval se Konipas.

„Co čerchmanti, milý příteli,“ pokračoval farář; „všichni černí, rohatí čerti aby jej vzali, že to mám tak říci jako sluha páně, jenž konám bedlivě všecky povinnosti, k nimž bůh mne povolal. Což jsem nějaký chlapec, jenž jedva se vyklul ze školy, aby směl po mně házeti bahnem posměchu? Ale já mu povím, že mu zajde za nehty! Při sám bůh: co na mně spáchal, zlým toho zažije!“

„Napijte se, drahý příteli, napijte,“ chlácholil jej Konipas podávaje mu sklenici s vínem.

„Dejte mi pokoj. Aspoň na tři neděle mám po žízni,“ odvětil farář. Proto ale přece sklenici přijal a až do dna vyprázdnil. Sedli za stůl.

„Před velebníčkem tuto nemusíme se, příteli, ostýchati,“ zapřádal farář, jenž z ohně nevycházel, další hovor. „Tím, že prozradil ten bídácký kousek abbéův, jest naším a bude to třeba také s jeho prospěchem. A nyní vezměme rozumy pěkně do hrsti. To by v tom sám rarach musel býti zašit, abychom proti Dobrovskému nezvítězili. Já tu mám Mrštinu a hanebný ten paškvil; vy Hukala se šunkami a tu historii Františkovu s Madlenou Fráňovic z Lučic.“

Při posledních slovích Fabiánem to trhlo. Krev se mu vehnala do tváří, dech se mu zatajil. Zbystřil sluch a stavěl se pokud možná

lhostejným. Ani farář ani obroční nevšimli si toho. Strnádek pokračoval:

„Apropos, příteli. Máte snad už pro Františka vyhlídnutou nevěstu?“

„Měl bych, velebníčku.“

„A kterou?“

„Sládkovic Málinku, ale to prosím, aby zůstalo pod kloboučkem.“

„Ovšem, ovšem. Dobré to a bohabojné děvče. Třeba už nebylo tak mladé, bude míti krásné peníze po nebožce matce.“

Obroční zamhoural vesele očima.

„František musí býti dříve samostatným lesníkem, nežli jej budete moci oženiti,“ spřádal farář další útek své intriky. „Už jsem doma, příteli, už to mám. My vytřeme Dobrovskému tak chytře zrak, že do smrti sem více nohou nepáchne. Především si ho nesmíme na sebe pobodnouti. On nesmí vlka v žitě čiti, a třeba měl po čertech bystrý čich. Navlečeme to takto. Beze všeho hluku a třesku zabráním, aby František váš s Madlenkou nemohl se v lesích scházeti.“

Fabián zbledl.

„To je rozpálí k větší činnosti. Nebo neviděti se a míti se rádi, toho mladí lidé nevydrží. Co učiní? Půjdou k Dobrovskému, aby přimluvil se u excelencpána za nějaké místo pro Františka. A Dobrovský dodržíli slib svůj, jakože dodrží, nebude se jistě nadarmo za Františka přimlouvati. A jak jednou budeme míti hraběcí slovo v kapse, pak budeme na koni. Pak nebudeme se museti zakrývati více přívětivou tváří, pak nebudeme se museti báti hluku a třesku, pak počneme zjevně a zřejmě své polní tažení proti té zámecké šelmě v hávu kněžském. Co tomu říkáte, příteli?“

„Že vám s hůry dáno, příteli,“ odpovídal obroční. „Já bych do nejdelší smrti něco podobného a tak chytrého nevymyslil.“

„Viďte?“ vpadl mu farář do řeči. „Ten baňatý bukáč umí chrouněti, že dobře vychrouní toho pichlavého zámeckého ježka. Nežli se toho naděje, vběhne nám v pasť, kterou z bujné a zlé vůle své na nás nalíčil.“

„Ale na něco nesmíme zapomenouti,“ namítal obroční. „Což jestli abbé, jak se mně všecko zdá, excelencpánovi důkladně vyloží a rozloží, proč mého syna protežuje? Což jestli excelenc jen za tou podmínkou Františkovi první prázdné místo udělí, když pojme za manželku tu Lučickou? Podobá se velmi tomu, velebníčku, a pak máme kaňku v konceptě, která se nedá vyškrábati.“

„Skoro bych dal za pravdu panu obročnímu,“ přidal Fabián.

Farář si hladil levicí svou lysinu a přemítal.

„Kdy by — kdy by,“ jal se po chvilce mluviti, „kdyby jsou chyby, příteli. Co namítáte mně oba dva, dá se vyvrátiti. Známe vladaře našeho vrchnostenského domu. Což on se bude Dobrovského ptáti po takové hlouposti, jakou je známost mysliveckého mládence se selskou dívčicí. Jemu postačí, řekneli abbé: Prosil bych, excelence, račte tak a tak učiniti.“

„Což ale zeptáli se přece: Milý abbé, jakou máte k tomu příčinu?“ stál na svém Konipas.

„A na krásně, kdy by se tak zeptal, tím nebudeme poraženi, příteli,“ pokračoval farář. „Jen když budeme míti slovo hraběcí, ostatní už podá se samo sebou, nebudemeli spáti, jakože spáti nebudeme. Já se předně o to postarám, aby poddaného sedláka dcera nešilhala po úřednickém synku. A třeba Mrština a jeho rozumy pracovaly proti mé pastýřské péči a zručnosti, nepochybuji ani dost málo, že to dobře vypadne a že Madlenu od Františka odtrhnu. Selské děvče, nevídáno.“

Fabián se trpce pousmál a stranou šlehl hněvivě okem po faráři.

„Vy,“ pokračoval farář jedním proudem, „jakožto zasloužilý a věrný hraběcí úředník z jedné strany, a pan starý, jemuž odjakživa pan hrabě přeje, ze strany druhé, v společné shodě a dorozumění, ve vší pokoře a poslušnosti synovské panu hraběti představíte, jaká hanba by to byla pro rodinu, kdy by se ti mladí pudivítrové měli za sebe dostati, a vsadím se oč chcete, že naši vyhrají, a pan abbé, který jako kopřiva všady roste, kde ho nezaseli, že oškrábe pěkně v tichosti kolečka. A nota bene, vy jakožto hraběcí úředník o Dobrovského ani nemusíte zavaditi a nepotřebujete nikterak vzbuzovati nelibost excelencpánovu k své vlastní osobě.“

„To poslední se mi nejlépe z celé historie líbí,“ prohodil Konipas.

„Nu vidíte, že každou nitku svého plánu beru do hedbávné ruky,“ dodal farář všecken spokojen a blažen. „První věcí jest a bude vystrnaditi odtud Dobrovského. Po tom, co mu vyvedeme, buď více sem nohou nepáchne anebo nechá nás aspoň na pokoji, ten starý štiplavý křen.“

„Pravda,“ doložil uštěpačně kaplan.

„Napijme se na to, aby to dobře vypadlo,“ pobízel vesele Konipas.

Šlo na jedenáctou hodinu. Hosté se scházeli a sedadla kol stolu se obsazovala. Vida, jak všem pánům výborně chutná, rozveseloval se ponenáhlu Konipas. K dvanácté hodině přišel konečně opět do svátečního humoru. Jen farář byl dnes nemluvný a mrzutý. Papír s hexametrem Dobrovského, jejž uschoval do náprsní kapsy, pálil jej stále na srdci jako kus řeřavého uhlí.

Po dvanácté hodině, kdy veselost hodovníkův nejživěji byla rozvlněna, vstoupil do jídelny muž, při jehož pohledu i obroční i farář zkameněli. Byl to sám Dobrovský. Nevěděl nic o svátku Konipasově a napadlo mu dnes s obročním stranu Františka a Madlenky porozprávěti. Byl by se rád z kuchyně vrátil, neb hod a kvas byl mu proti mysli, ale paní obroční toho nedopustila a přinutila vzácného hosta, by na okamžik muže poctil návštěvou.

Abbé se vpravil obrátkou ruky v společnost hodovníkův a ovládl ji svými vtipy a nápady, tenkrát zcela neškodnými. Ale farář byl jako na břitvách. Měl smrtelnou úzkost, že nenáviděný abbé mu před veškerou honorací městečka a okolí udělá nějakou ostudu, pokynul okem Fabiánovi a měl se k odchodu předstíraje nějakou důležitou povinnost.

Zdržovali jej, on si však nedal říci a odešel s kaplanem.

Když vyšli ze dvora, zastavili se pod lipami u kostelíka.

„Jak se tu krásně dýchá,“ pravil farář ssaje plnými doušky vzduch do sebe. „Ten Habakuk mně tam všecken vzduch otrávil. Ale počkej, však my ti upečeme oplatky a to peprné. Vy, velebníčku, máte míti

také svou úlohu přidělenou. Hned zítra půjdete do Lučic a musíte některak hleděti, abyste s Madlenkou. mezi čtyřma očima promluvil a ji přivedl na pravou cestu. Však víte již, jak s mladým děvčetem porozprávěti, přicházíli na scestí."

Kaplan Fabián zarděl se a opět zbledl.

„Promluvím s ní," odvětil zajíkaje se; „jak si ráčíte přáti."

„Však vám na večer, až se ta zlosť trochu ze mne vykouří, dám navedení do podrobna," dodal farář.

XI.

Byl pozdní večer, dva dni po svátku pana obročního. Táhlo již na jedenáctou hodinu. Chvílemi zdvíhal se venku vítr huče temně a smutně a metaje prach a opadalé listí do oken. Noc nebyla příliš temna, ale na obloze po luně a hvězdách ani památky. Někde u hvozdu na pivováře tloukla o zeď okenice.

Dobrovský nespal. Nemohl usnouti. Seděl v komnatě své při psacím stole. Hlavu měl složenu v levou ruku; pravice spočívala na koleně. Oči jeho hleděly bez přetržení na kouli z mléčného skla, jež měkce a jemně tlumila plamen olejové lampy před ním stojící. Pod lampou v libém nepořádku ležely popsané papíry. Šourem na nich leželo brkové péro. Inkoust na špičce jeho byl uschlý. Nebylo Dobrovskému do psaní. Bylo mu do přemýšlení. Na spaní neměl ani pomyšlení. Rozjímal, přemítal, dumal. Slavil dnes výroční den svého vstoupení v řád jezovitský. Neslavil ho u vlastním významu, ale byl jeho pamětliv. A na takový den se vzdělaný muž rád zamyslí a rozmyslí. Bylo tomu již více jak půl století. Vzpomněl na učeného ředitele Steplinka, jenž získal jej svému řádu. na Seibta, Durycha, Šallera a především na Pelcla, jenž dovednou rukou ukázal mu na cestu, jíž chutě byl nastoupil a jíž po celý život se nespustil. Bylať cesta ta duchu jeho cestou pravou, a kmet s vděčným srdcem zpomínal ukojení, radosti a slávy, jichž došel po ní se ubíraje.

Dobrovskému se zachtělo dnes rozbírati minulý, svůj život, posvěcený vážnou, úsilovnou prací. Rozbíral a rozbíral a mohl býti spokojen sám se sebou i s osudy svými. U Pražských literátův ano i učencův daleko a široko za hranicemi požíval opravdivé, upřímné úcty; sám velmistr Göthe vysoko jej kladl. U vysoké šlechty české, v jejichž salonech hromadu let svého života strávil, nebyl pouhým z aristokratických libůstek trpěným hostem nýbrž milým společníkem. Tím vším mohl býti Dobrovský hrd a jiný na jeho místě sebe věhlasnější učenec nebyl by výše a dále tužeb svých a žádostí rozpínal. Ale abbé náš nebyl ukojen a spokojen. Pravdu měl hrabě Černín, an řekl: Duch váš mocným jest plynem, jemuž jedna končina k rozpínání se nestačí. Přemítaje při psacím stole o minulosti své, zarazil se. Jako by byla ledová ruka naň sáhla. Zdálo se mu, že octnul se na práhu veliké prázdnoty, jež působila v ducha jeho jako magnet v železo, jako luna v moře. Stanul při ní a napjal zraky do jejich temnot. Nebyly to temnoty, do nichž hleděl, nebyla to cizina, jež před ním prostírala se.

Na tluku srdce svého to poznával a přece bál se učiniti kroky ku předu. Rozpakoval se, kolísal se v nejistotách a přece nebyl s to, aby odvrátil oko své od tajeplné té prázdnoty. Ejhle! tu v mlhách zakmitla se mu v ní postava starcova: vážná jako český bratr, prosta jak list na stromě, statečna jako bohatýr z Iliady. Znal ty oči, jež se po něm točily, byl to Mrština!

Mrština! Muž ze zdravého českého jádra; český lid!

Dobrovský byl střízlivým, hloubavým badatelem. Duch jeho ode dávna zvykl si na svěrací kazajku logiky. V ní se cítil nejvíce doma. Nerad jí popouštěl a nikdy ani na okamžik jí neodložil při práci své. Bílé světlo soudného umu bylo mu nade všecko; od obrazotvornosti odvracel se a jestliže někdy do ní se podíval, domníval se, že hledí v krásnou jen báji. A přece pouhý soudný um i v přísné vědě není všecko. Newton odkrývaje zákony gravitačné vedle logika byl i básníkem, a Koperník náš, ten první zakladatel novověku dějin lidských, neméně. A platnali pravda ta pro přísnou vědu, což teprvé pro život národův, jenž od jakživa ku předu se tiskne cestami, přírodou a prozřetelností mu určenými, a málo kdy neb nikdy oněmi drahami nekráčí, jež vykazuje mu soudný um osvícencův. Dobrovský nebyl sice jenom skvělým učencem, on byl i člověkem i Čechem; ale člověk i Čech ustupovati v něm musil učenci. Ustupovali v něm dlouho, ale na konec neodstoupili. Když pod tíží let k zemi se chýlila učencova šíje, z jedné strany člověk, z druhé Čech přistoupil, aby doplnil a scelil se zjev, jemuž jmeno Dobrovský! Bylo to na odlehlém územíčku v Pošumaví, kdež v první čtvrtině našeho století ob čas hledával občerstvení a zotavení po namáhavé, tytýž i mozolné vědecké práci. Bývá již tomu tak pod božím sluncem: hledáme často věcí malých a nalézáme velikých. Tak dělo se i s naším patriarchou: nalezl, čeho nehledal, o čem po všecky časy pochyboval, co s resignací téměř zoufalou, spravuje se pouhým suchým umem, dávno pustil po větru a vodě. V odlehlé krajince, v níž meškal pro občerstvení, nalezl živou naději, než co dím, nalezl opravdivou víru, že národ český má svou budoucnost. Známoť obecně, že Dobrovský nikdy se nenosil nadějemi, jež chutí vzácnou, pružností bujnou a silou bohatýrskou napájely duši Jungmannův, Preslův a Šafaříkův. Nechtěl věřiti ba ani připustiti nechtěl, že kdy literatura česká tak se vzkřísí, aby měla ráz a barvu literatur sousedních Čechám národův. Měl za to, že český duch i český lid válkou třicetiletou vzal za své, že všecko křísení mrtvoly, jež i jemu byla povždy draha, pouhým a neplodným bude galvanisováním. Nejkrajnější věcí, již připouštěl, bylo, že probuzená literatura na nejvýše bude literaturou prostonárodní, literaturou obecného lidu, jak pěstoval ji za jeho časův Kramerius. Stálť v tom na omylu jako každý geniální muž, jenž samoděk svírá se v pouta pouhého, suchého umu. Leč náhledové tito nebyli pevnosti ocelové, nebyli v nejvlastnější duši jeho přesvědčením, třeba jich hájil a zastával na venek kopím železné důslednosti. Objevení rukopisu Královdvorského a Zelenohorského otřáslo ba zvrhlo základy dlouholetých jeho náhledův. Tušil, cítil, ba ano přesvědčen byl, že národ, vybásnivší Záboje a Jelena nemůže s povrchu země zmizeti jako mlha z povětří, jako oblak s oblohy; věděl, že co jednou vykvětlo v říši

pravé krásy, věčný život má a musí míti. Leč kmetem byl, a brada nepřidává moudrosti. Obávaje se, že by od manův svých viněn byl z nedůslednosti, mluvil a psal jinak než myslil. Tím ale zbudil se rozkol v duši jeho, k jehož spokojení nevystačoval ten pouhý, suchý um . . .

V takové míře mysli přišel na Chuděnicko, v takovém polovičném bezladí poznal Mrštinu. Vlastenec Dobrovský byl myšlenkami Mrštinovými unešen a povznešen, učenec Dobrovský nedůvěřoval jim. Hloubavý duch nedůvěřuje; onť Götheovou klisnou na zelené stepi k vlastnímu kolu přivázanou. A při vší nedůvěře nedaly mu myšlenky Mrštinovy přece spáti. Naléhavá dotírala naň potřeba: myšlenky ty nemohl více pustiti z mysli své, chtěl a musil býti s nimi hotov. Sformoval si je v jedinou větu:

„Může národ český tak se zotaviti, aby byl svůj a duchem a snahou souvěkým svým spolunárodům sourodý?"

Lepší, důstojná budoucnost pak už musila se bez ohrádky připustiti.

Na otázku tu podal Mrština na hrázi pod klenem uspokojivou odpověď. Dokázal, že posud duch český jest, jaký býval před stoletími; dokázal, že i lid český jest a duch a lid tvoří národ. Ukázal i cestu, jakou duch český státi se může zjevem skutečným, pro budoucnost působivým. Prostoduchý stařec nemohl zajisté nic jiného mysliti, než literaturu a umění, osvětu.

Dobrovský nemohl mu odpírati, nemohl pravd jeho vyvrátiti, ale jakož se stává i věhlasným lidem, že při otázkách nad míru důležitých první váhu kladou na věc vedlejší, tak i přihodilo se Dobrovskému, an skládal v mysli sestavy a vyvozoval z nich úsudky. Že Mrština považoval jej za císaře Josefa, to zdálo se mu pro povahy Mrštinovy měřítkem nejspolehlivějším; tím měřen jevil se mu tajný český bratr blouznivcem, mystikem, jehož náhledy nesnesou vážného soudu logického.

A přes to vše nebyl s to, aby zavrhnul myšlenky Mrštinou pronešené. Slunečního světla nevměstnáš pod kbelec, pravdy nezamyslíš, nezamluvíš, neudusíš. Dobrovský cítil na sobě, žeť Götheovou klisnou. Roztrhl provaz, rozběhl se do zelené stepi. Zarazil běh. Kam? . . .

Oko jeho padlo na kostky v koutě psacího stolu pohozené. Sáhl po nich kostnatou pravicí svou, vážil je v ní.

„Jedna bude Dobrovským, druhá Mrštinou," pomyslil letmo. „Komu padne více ok, ten má pravdu. Hodím!"

Zvedl ruku s kostkami. Zděsil se, zachechtal se nad sebou opovržlivě. Metati los o budoucnost národa! Hroznó, děsno, směšno, šíleno! Mrštil kostkami, že po podlaze se rozletěly.

Padl mu na mysl Hukal. Opět letmo. Pozastavil se . . . .

Vidíme toho potřebu z proudu vypravování vybočiti.

Včera k ránu provedena v jednom ze selských statků v městečku smělá krádež. Nad zloději jako by se byla země slehla. Jen jediná stopa po nich se nalezla. V zahradě za kolnou, kudy bez pochyby zloději do stavení se dostali, ležela stará čepice. Nikdo nevěděl, komu by náležela.

Dráb Vojtíšek zpřevracel čepici na všecky strany a kýval nad ní povážlivě hlavou.

„Hum, hum," odkašlával si, „čepice! Nemluví, protože neumí mluviti, ale staly se věci zlodějské, při nichž mluvila i horší věc nežli tato usmolená čepice. Víte co? Dám čepici za okno u vrátnice. Lidé chodí mimo, snad ji někdo pozná, a budeme na stopě té lotrovské zběři."

Učinil tak, a okolo jedenácté hodiny dopoledne šel mimo vrátnici nejstarší kluk Hukalův. Šel ještě s jiným chlapcem. Spatřiv čepici pravil k soudruhovi: „Hle! Tatínkova čepice! Jak se sem poděla?"

Vojtíšek stál opodál. Zaslechl, co chlapec povídal. Zasmál se, jak se jen policejní slídič usmáti umí, kdy popřála mu fortuna první stopu po šibalovi nalezti. Byl by chlapci Hukalovu rád dal notný pohlavek za odměnu, že tatíka prozradil, ale neučinil tak z opatrnosti. Ohlásil za tepla úřadu, co se přihodilo, sehnal četnou asistenci, a táhli dolů k rybníku k příbytku domnělého zloděje. Hukal štípal vedle sousedovi dříví. Nevzpouzel se dlouho, dal se sebrati. Podivno, ač v jeho stavení všecko zpřevraceli, nenalezli nic podezřelého z krádeže. Vojtíšek kroutil nad tím hlavou, ale zmásti se nedal. Odváděli Hukala do šatlavy za vrátnicí, jíž říkalo se chmelinka. Cestou se k nim přidala hromada dětí i zvědavců odrostlých. Hluk a šum zástupu, když Hukala do dvora přiváděli, vzbudil pozornost Dobrovského. Přistoupil k oknu. Poznal Hukala.

„Kradl!" zvolal nevrle. „Má k němu dobrota, mé lidumilné úmysly byly mu dýmem. Rozešly se v nic."

Za dne vyptal se do podrobna na vše, co sběhlo se s Hukalem. Spravedlivá jeho mysl nedopustila, aby Hukala ihned a naprosto odsoudil, ale klonil se přece celkem k náhledům o Hukalovi horším a v městečku obecným.

„Vzal jej ďas!" pomyslil si; „nechť propadne osudu, jehož hoden jest."

S Hukalem samým promluviti neměl nikterak chuti, ač hlas srdce se u něho za domnělého zloděje přimlouval. „Cikána neumyješ!" pomyslil si.

Odpoledne připadl mu Hukal opět na mysl a s Hukalem Mrština. Mrština dostal ale převahu a jakož jsme viděli, vytiskl na dobro nekalého soudruha svého z mysli Dobrovského. Něco neskonale důležitějšího a vyššího hýbalo duší abbéovou a vehnalo ji v napjetí na nejvýše trapné. Sáhl ke kostkám, zahodil je; vzpomněl na Hukala.

Venku právě bila dvanáctá, vítr chvílemi hučel temně a smutně. Dobrovský se vzchopil ze sedadla svého a protáhl údy. Hrobová vážnost hleděla mu z očí, rozkládala se na celém jeho, přemýšlením takořka povadlém obličeji. Pravicí odhrnul rozcuchané šediny s čela a rozhledl se po komnatě. U kamen na podlaze spatřil po knihách se váleti mosaznou svítilnu. Šel pro ni. Při tom šlápnul na jednu z kostek a byl by upadl přes ni. Odkopl ji prudce, že se daleko zakutálela.

Rozsvítil svítilnu, zahalil se v plášť a bez klobouku vyšel z komnaty.

Šel rovnou cestou ze zámku do chmelinky. Zbudil vrátného, jenž mu po krátkém zdráhání se u chmelinky zevnější dvéře otevřel.

K druhým dveřím, vedoucím do vězení, půjčil mu klíč. Sám usedl na prahu před chmelinkou, položiv vedle sebe z opatrnosti obušek.

Dobrovský vstoupil do vězení Hukalova. Byla to čtverhranná, nevelká, klenutá jizba beze všeho nábytku, plná prachu a pavučin. V pravém koutě od dveří ležel na otepi slámy Hukal. Spal pokojně a tvrdě; vrznutí dveří ho nevzbudilo.

Dobrovský si naň posvítil. Pomyslil si: „Buď to zarytý hříšník jako nejtvrdší suk, anebo člověk nevinný. Jak tiše spí!“

Vzal kostnatou levicí svou Hukala za rameno a rázně jím zatřásl.

Hukal se vzbudil a šípkou posadil se na slámě. Spatřiv abbéa vyvalil naň oči a protíral je oběma rukama. Nevěřil sám sobě, jeli ve snë čili na jevě. Nepromluvil.

„Vstaň,“ velel přísně Dobrovský. Hukal poslechnul třesa se osykou.

„Věříš v boha?“ tázal se abbé hlasem dutým a hrozným, jako by z hlubiny hrobu se ozývajícím. „Anebo več vůbec věříš?“

„Věřím ve vaši lidskou dobrotu, milostivý pane.“

„Dobře,“ odvětil Dobrovský rozhaliv plášť. „Polož pravici svou zde na mé srdce a odpověz jedním slovem na to, nač se tebe zeptám. Odpovíš?“

„Odpovím.“

„Kradl jsi znova?“

„Nekradl.“

„A čepice?“

„Nosil jsem ji před několika nedělemi. Pak dostal jsem lepší a starou dal Vítovi z Polenky.“

„Dobře. Jdi spat.“

Hukal mu padl k nohám.

„Jdi spat,“ opakoval abbé měkčeji. Při tom zvedl svítilnu, tak že její světlo šlo vězni zrovna do očí. Více jak minutu, pevně, neodvratně díval se do těch očí. Hukal snesl pokojně ostrý jeho pohled; měl dobré svědomí.

Dobrovský odešel z chmelinky a vrátil se bez průtahu do svého příbytku. Shasil svítilnu a shodil s ramen plášť. Neusedl ale rozchodil se rychlým, pružným krokem po komnatě. Po chvíli teprvé se zastavil a odhrnul s čela šediny větrem pocuchané. Dobrovský, jenž přišel, jiný byl než Dobrovský, jenž před čtvrthodinkou odcházel. Odcházel sklíčen těžkou tesklivostí, mučen trapnou nejistotou, rozerván dusnými pochybami; přišel prázden vší tísně, ukojen jistotou, posvěcen pravdou.

Co změny té původem a příčinou?

Věc po mysli nepodjatého čtenáře záhadná a přitmělá, po mysli kasuisty Dobrovského prostá a jasná.

Zpomněv na Hukala v tísni duševní, z níž neviděl nijakého vyváznutí, řekl sobě:

„Tajný genius tvůj přivádí ti do cesty Hukala. Hukal rozhodniž. Jestli nevinen, pravdu má Mrština a ty bloudíš; pakli vinen, ty stojíš v pravdě a Mrština v bludech.“

A Hukal jest nevinen! Dobrovský byl vyléčen z pochyb, jež po celý život hlodaly duši a srdce jeho. Téměř na prahu hrobovém

stoje pocítil, že znova se zrozuje, že doplňuje a sceluje se jeho zjev a podstata.

„Nepracoval jsi pro pouhé učence, pracoval jsi pro budoucnost národa svého!“

Ta myšlenka provázela jej dnes na lože. Jako slavný a velebný hlahol zvonův o vzkříšení rozezvučela se v duši jeho. Nežli usnul, dlouho se míhali před okem duše jeho vzdušní obrazové budoucnosti české, ladní jako rajské květnice.

XII.

Kaplan Fabián vzal na se s těžkým srdcem úlohu, již farář naň vznesl. Netřeba rozkládati proč? Nebylo mu posud třicet let a jako každý mládec klonil se i on k věcem nejistým, neznámým, třeba byly proň nebezpečny ano i nedostupny. Vzdušná perspektiva mladé fantasie přitáhla jej do čarodějného kruhu svého a držela jej v něm. Rozum jeho nebyl posud tak silen a zkušenostmi protříben, aby byl ten kruh roztrhl. Tolik bylo jistého, že zamiloval potajmu Madlenku; jak se stalo, nevěděl sám. Podlehal nutnému zákonu přírodnímu. Vzpíral se hezky dlouho té myšlence, ale neodolal jí, nepřekonal jí. Úmyslové jeho nebyli všední, nebyli sprosti. Jádro jeho povah bylo zdrávo a ušlechtilo. Bylť v lásce své idealistou, ale jakož pohlavní láska není prázdna sobeckých záměrův, tak i v jeho k Madlence náklonnosti silně ozýval se sobec.

Bál se v skrytu Tomše, ale neměl ho za rázného soka. Věděl, že Tomeš obyčejným selským jinochem a Madlenka že není obyčejnou selskou dívkou. Poznav z rozmluvy farářovy ve Františkovi druhého soka, otřásl se v hlubinách srdce svého; cítilť, že lásce jeho odzvánějí. Bylť František nejen sličným a ohnivým myslivečkem, nýbrž i povahami svými hoden, aby jej Madlenka vroucně a pevně zamilovala. Intrika farářova proti milencům přišla mu pro okamžik vhod. Ale jen pro první okamžik, pak v něm budila odpor.

„Selské děvče, nevídáno,“ pravil farář, týž člověk, jenž s kazatelny a všude, kde za svým povoláním s lidem obcoval, hlásal: „Milujte se; vzájemná láska jest pravým dědictvím Kristovým!“

Fabián se dopálil; celou bytost jeho pronikl odpor k dvojjazyčnému jeho nadřízenci.

„Nejsi knězem, poněvadž nejsi člověkem, Strnádku,“ řekl sám k sobě potají.

Toto poznání přivedlo jej v náručí Dobrovského. Všednost jej odpudila, vzácnost jej přivábila, připoutala. Dobrovský byl vzácným a šlechetným mužem. Teprvé nyní Fabiánovi světlo vzcházelo nad postavou abbéovou. Vzešlo porovnáváním. Abbé ujímal se utlačených; Mrštiny, Hukala, Madlenky. Jaký to ctihodný křesťan! Šlo mu o svobodu myšlení, o poctivost svědomí; o právo upřímných mladých srdcí; o hojení sociálního neduhu. Mrština, Madlenka a František, Hukal! Bělmo padlo Fabiánovi s očí. Byl všecek Dobrovského.

Vyhledal hned druhého dne Madlenku a nalezl ji samotnu na poli. Štěstí mu patrně přálo.

Madlenka se z prvopočátku zarazila, poděsila. Fabiána to neušlo: měl srdce v kleštích a přece chtěl a musil jednati.

„Vím," pravil Fabián, „že jsi srdce své zadala Františkovi myslivci."

Madlenka zahořela studem. Sklopila oči a ňádra její bouřlivě se rozvlnila. Však i kaplan sklopil oči k zemi. Cítilť, že v tomto okamžiku vzdává se myšlenky libější jara, plodnější léta; cítil, že hrne se k němu chlad podzimní, jenž snad vanouti bude všemi dny jeho budoucnosti. Bojoval v sobě boj krutý, ale vzpamatoval se.

„Jsi knězem," promluvil k sobě „a knězi jest se obětovati. Obětovati, a byť srdce úpělo a krvácelo; byť žalostivě umíralo a umřelo."

„Farář a obroční," pokračoval Fabián zajíkaje se, „chtějí vás od sebe roztrhnouti. Mne zvolili za spolunáhončího. Povídám to tobě, Madlenko, proto, abysi věděla, že bůh mne k tomu zvolil, abych potají se vás obou ujal. Zaklínám se ti živým bohem, že mluvím pravdu, a třeba mně při tom srdce pukalo. Nebo věz, Madlenko, že už dlouho tě mám rád. Rád, upřímně, nade všecko pomyšlení. A přece — vezmu se o to, aby nezvítězil ani obroční ani farář, ale abyste byli svoji, ty a František obročních."

Madlenka k němu vzhledla. Nevěřila sluchu, nevěřila zraku. Oči Fabiánovy byly zaroseny, tváře mu hořely krásným zápalem obětním.

Skočila k němu, chtěla mu ruku políbiti za tak vzácný dar šlechetné obětovnosti. Nepřipustil, ale stiskl jí lehynko ruku a podíval se skrze slzy na ni. Nepustiv její ruky a vida, jak jasný její zor perlovým přetéká mokem, promluvil k ní po bratrsku: „Nyní víš všecko. Důvěřuj. Bůh dá, že všecko dopadne dobře podle přání vašeho. Buduť tajným ale účinným prostředníkem mezi obročním a Dobrovským a stojím ti za to svým spasením, že vaši při k šťastnému přivedeme konci."

„Bůh vám to zaplať," zaštkala Madlenka.

„Zaplatí, děvče," odvětil vážně Fabián.

Odešel všecken šťasten nad tím, že zvítězil nad srdcem svým. Nešel domů. Rozběhl se do šírého pole. Bylo mu, jako by boží dech byl se dotkl jeho duše. Šel, kam jej nohy nesly, bez záměru a účelu. Cítilť, žeť atomem nekonečnosti, věčnosti, jenž nese se výše a výš, dále a dál, šíře a šíř. Necítilť ani, že nohy jeho dotýkají se země....

Došel k starému žulovému kříži v šírém poli. Na stupni jeho odpočívala modře oděná postava. Bylať takořka sama v sebe schoulena. Fabián poznal Dobrovského. Přisedl na zemi k jeho nohám. Odložil klobouk. Zpovídal se mu hlasem a výrazem mladého, nadšeného idealisty. Duše jeho vlévala se proudem rozpěněným do hlubokého a vážného jezera duše Dobrovského. Stařec ji v sebe pojal a místo vší odpovědi vzal Fabiána oběma rukama za hlavu a políbil jej srdečně v čelo.

Po chvíli vážného mlčení dodal:

„Moudrý muž jest, kdo skrze bludy jde ku pravdě; kdo při bludech setrvá, bláznem jest. Tys, bratře, na dobré cestě státi se moudrým mužem. Kdy by nebylo mé staroby, tebe a jenom tebe vzal bych do učení. Ne za lahodného slunce, za bouře a deště rodí se

krásné jaro: ne za blahého pohodlí, za zápasu a nehod rodí se statečný muž. Tys občerstvil starou duši mou, já z vděčnosti rád bych tvoji mladou obrnil. Snad se mně to podaří. Mámť nyní na sklonku dnův svých pilně potřebí důvěrníka. Bůh tě přivedl. Pojď, abysi měl toho jistotu, co jsi ve mně tušil."

Vstali a ubírali se po mezích stranou k Lučicům, jež nahoře na vrchu se v zažloutlém stromoví bělaly.

Dobrovský, povaha jindy tak skoupozvuká a v samu sebe zatonulá, odhalil ochotně a důvěrně Fabiánovi všechen ten svět myšlenek, jenž za posledních časův v něm se rozvinul. Kaplan díval se do něho s vděčnou myslí jako do kouzelné svítilny a děkoval v duchu bohu, že dal mu poznati muže, jakých po skrovnu rodí příroda. Dobrovský naproti tomu shledal v něm učně, jakého si jen mohl přáti. Věděltť zkušený stařec, co váží jasné srdce a kyprý duch, jež nalezl ve Fabiánovi dosti podivným během prozřetelnosti.

Příznivá náhoda vedla kroky jich k poli, na němž posud Madlenka pracovala. Zastavili se. Vážné vrásky v tvářích Dobrovského omladily se roztomilým humorem.

„Vida, vida," škádlil Madlenku, „jakého si nalezla v panu páterovi přímluvčího! Nic si z toho, děvče, nedělej, že se nebe vaší lásky trochu kaboní. Já a pan kaplan foukneme do těch mráčkův, a sluníčko vám vysvítí. Bylo by škoda, aby ta tvá roztomilá očka pro to plakala a nespala. Pozdravuj pěkně Františka a dědečka. Měj důvěru, dítě, měj!"

Madlenka se zapýřila radostnou nadějí. Samou vděčností nenalezla k odpovědi slov.

Další cestou probírali oba pánové do podrobna svůj plán s milenci.

Před městečkem se rozešli. Dobrovský sám tak navrhl.

„Nebylo by radno," pravil, „aby nás spiklence viděli pohromadě. Já tudy, vy tudy spějeme lišími skoky. Bude to krejcarová komédie s těmi dvěma ptáky, se Strnádkem a Konipasem. Na shledanou, milý spiklenče."

Rozešli se.

Ve dvoře zámeckém byl šumot. Přivedli před chvílí Víta z Polenky. Nalezlo se u něho něco prádla z krádeže. Hukala však teprvé k večeru sprostili vazby. Ránami donucen přiznal se Vít a prozradil soudruhy, již mu pomáhali. Hukal odešel čist domů k nemalé nevrlosti pana obročního, jenž mu nezapomněl šunek, a k zlosti farářově, jemuž došlo k uším, že vlastně Dobrovský Víta vypátral.

XIII.

Na západním svahu vrchu Doubravy byl úval, kolkol obstoupený statnými buky a smrky. Úval ten byl uprostřed široširých lesův místečkem útulným a půvabným, k posezení vybízejícím. Porostlý byl z větší části keři lesního bezu, jehož jasně červené hrozny v moři jednotvárné zeleně oko občerstvovaly, pak brsleny a ptačím zobem. Po rozházených v něm balvanech a po kamení plazily se malebně dlouhé a ostnité větve ostružníku. Listí jeho bujné přikrývalo podzimními

barvami svými skalní pustinu tak libě, že oko pohledem okřívalo. Mrština rád si zde poseděl a rozjímal.

V pravém koutě pod lesním bezem stáli dva mužové s puškami v rukou. Nejistý jejich zrak a opatrnost liščí, kterou se rozhlíželi, prozrazovala pytláky.

„Tamto z kouta musí co nevidět přijíti," promluvil jeden z nich přitlumeným hlasem.

„Jen kdy by už to bylo," odpovídal druh.

„Pravda. Mrštinovi není co věřiti. Ten starý chlap stále je na nohou, a než se naděješ, máš jej za zády. A řeči s ním není žádné."

„Nebyl bych s tebou šel, ale zvěřina je zvěřina. A venkoncem kde to stojí, že roste jenom pro pány?"

„Ticho. Pozor."

Odmlčeli se a upjali zrak v protější kout. Byla tam studánka a srnčí měli vypátráno. Mluvili o vlku a vlk byl za humny. Nahoře, nad stěnou úvalovou vynořil se z lesa Mrština. Zastavil se, rozhlížel se. Hovoru pytlákův nezaslechl, ale zhledl dvě selské čapky dole, kus před sebou. Větřil nekalé hosty a hledal místo, kudy by nejsnáze a bez hluku k nim dolů sestoupil. Nežli však se dostal do úvalu, objevilo se na protější straně srnčí. Byl to pěkný srnec a postavil se zrovna na ránu. Starší pytlák přiložil k líci pažbu. Naměřil, spustil. Rána houkla. Srnec se svalil trefen do srdce. Pytláci hnali se po padlé zvěři. Mrština jim v patách.

„Zvolna, hoši," zahřímal na pytláky. „Nechte, ce nevyrostlo pro vás. Stůjte, aby nebylo zle. Složte zbraň!"

Mladší pytlák se ohledl a utíkal v pravo do lesa, jako by mu paty namydlil. Starší byl ohroženější. Nedal se zmásti. Úprkem hnal k padlému srnci.

„Nech ležeti, Poldo," volal za ním hajný oka s něho nespouštěje. „Bude zle!"

Pytlák dostihl srnce v smrtelných bolestech se svíjejícího. Chopil jej za nohy, aby jej odvlekl. Nešlo to, bylo to úplně dorostlé těžké zvíře. Mrština škrábal se přes kamení za ním. Pytlák se odhodlaně postavil před svou kořisť. Pravicí stiskl na dvojce druhý kohoutek.

Mrština byl asi patnáct krokův od něho. Vzpřímil se.

„Nech ležeti, bezbožníku; kradeš," volal k němu.

„Vari, hajný," odpověděl letmo pytlák. „Mám ještě ránu. Jsme sami. Střelím."

Zvedl pušku. Mrština také.

„Mám také nabito," pravil přísně a pevně. „Nech srnce, polož zbraň. Sic střelím také."

Pytlák šlehl okem po srnci. Všecka pytlácká krev v něm zakypěla. Vzal Mrštinu na mušku a Mrština jej.

„Nech mne," zařval pytlák.

„Nenechám!"

„Nemáš mne míti zadarmo."

Z hlavně pušky pytláklovy vysršel blesk a kouř. Rána padla. Mrština se svalil. Nestřelil, hrozil jen. Z levého ramene vyřinula se mu krev. Pytlák sebral srnce a šípkou byl ten tam v houští.

Hajný se po chvíli zpamatoval. Rána jej pálila jak žhavé uhlí, levice byla ochromena. Kola se mu dělala před očima. Šla naň mdloba...

V lese padla rána třetí. Chvíli po ní z lesa na místě, kde zastřelen byl srnec, vyšel František. Byl bez klobouku a vlekl za sebou padlého srnce. Po levé straně na hlavě tekla mu potůčkem krev z obdélného šrámu. Hledal studánku a namočiv v ní šátek přiložil jej k ráně. Zaslechl těžký povzdech, zočil Mrštinu. Sestoupil k starci, vzal jej do náručí, obmýval jej po čele a skráních, křísil jej.

Hajný přicházel k sobě. Zakalený zrak jeho utkvěl na mladém myslivci.

„V levém rameně,“ promluvil Mrština. „Nešťastný člověk ten Polda, nevěděl, co činí.“

„Jen o čtvrt hodinky dříve, kdy bych byl sem přišel!“ vyčítal si František.

„Bůh tak uložil; jmeno jeho buď velebeno nyní a na všecky věky,“ šeptal Mrština.

„Jak je vám, hajný?“

„Mdloby přešly, ale tělem těžce vládnu.“

„Neopustím vás, pomohu seč síly stačí.“

„Zaplať vám bůh, pane Zachystale; myslil jsem už, že zemru v pustině lesní jako ta boží zvěř.“

„Dá bůh, že smrť ještě daleko. Pomohu, odnesu vás.“

„Krvácíte sám.“

„To přejde.“

František podepřel opatrně starce o kámen a odešel k studánce, aby nabral do Mrštinova klobouku vody a šátek znova namočil. Než se vrátil, namanul se nový pomocník, vydatnější jeho. Byl to Hukal. Přišel do Drslavic s poselstvím od Dobrovského. Nenašed hajného doma, odebral se za ním do lesa směrem, jejž mu Apolena naznačila. Na temeně Doubravy zaslechl tři rány z ručnice. Tušil nějaké neštěstí a sběhl v pravo dolů. Trvalo to hodnou chvíli, než přišel do úvalu. Těžkoť nezkušenému člověku vyhledati v lese místo, kde zahlaholily rány.

„Přicházíte na zavolání,“ vítal jej František.

„Zaplať pán bůh, že jsem tu,“ oddychl si Hukal.

Po krátkém oddechu vzal Mrštinu do náručí a vynášel jej z úvalu. František ukryv srnce v houští stoupal za nimi. Hlava jej prudce od rány bolela. Dostali se na průsek, cesta byla dosti schůdna. Mrština se cítil dosti silným k chůzi. Na temeně Doubravy v pasece na výsluní odpočívali. Měli toho velmi potřebí. Cesta průsekem nahoru vyčerpala značně jejich síly.

Hluboko pod nimi rozkládala se v zlaté záři podzimního slunce v širokém oblouku malebná krajina pošumavská, rozmanitá vrchy a dolinami, vesnicemi, zámky a městy. Průvodčí hajného si jí hrubě nevšímali. Mrština se do ní zahleděl. Rtové jeho pohybovali se modlitbou. Síla ducha jeho překonala na chvíli palčivou bolest tělesnou. Nemodlil se jistě za sebe ale za lid, jemuž bůh vykázal tu krásnou zemi za obydlí a věčné dědictví.

Vstali odpočinkem posilněni a sestupovali pracně a trapně s Doubravy dolů k Drslavicům. Slunce bylo již nedaleko polední výše, když přišli do hájovny.

Hukal a Apolena obvázali podle možnosti ránu Mrštinovu a Františkovu a uložili Františka do světnice a Mrštinu podle jeho žádosti vedle do komory.

„Poběhnu pro lékaře,“ nabízel se Hukal. Mrština jej volal k sobě do komory.

„Stavíš se v Lučicích u Fraňů,“ nařizoval Hukalovi, „a vyřídíš, co se sběhlo, dceři mé. Pak dojdeš do zámku k císaři . . . k modrému knězi a povíš mu, že prosím snažně, aby jeho milost nade mnou, ubohým a smrti blízkým starcem se ustrnula a s lékařem ke mně přijeti ráčila. To všecko, Hukale, spravedlivě vyřídíš.“

Hukal přitakal.

Odpoledne přijel Dobrovský s lékařem k Mrštinovi. Krátce před nimi přišly z Lučic Madlenka s matkou. Madlenka cestou ani očí neusušila a srdce se jí nedočkavostí a teskností div neutrhlo. Vkročivši do světnice dědečkovy a spatřivši Františka s hlavou obvázanou neopanovala více panenské ostýchavosti své. Jako laňka skočila k loži Františkovu a přitiskla tu drahou hlavu jeho k srdci na smrt polekanému a zmučenému skrápějíc ji pravým deštěm slzavým. Matka strnula překvapením. Rázem porozuměla, proč nebyla Madlenka k upokojení. Dobrá žena neměla síly s dostatek, aby Madlenku od myslivečka odtrhla. Odešla sama k otci do komory.

„Měl jsem věděti,“ žertoval František utíraje si slzy, „že přijde ke mně takový doktor jako ty, Madlenko! Věru do postele by mne nebyli dostali.“

„Ó lež, mé zlaté potěšení, lež, abysi mně neumřelo,“ napomínala jej Madlenka a držela jej vší silou v posteli, „abysi nezhoršil nemoc.“

A naklonila se k němu a přitiskla své rty na jeho ústa. František ji chytil okolo krku a trvalo to hodnou chvíli, než ji pustil. A pustil ji jen, že ve světnici cizí hlasy zahlaholily a rázem jej i Madlenku vytrhly z rozkošného opojení lásky.

Dobrovský s lékařem vstoupili do světnice hlasitě hovoříce. Hukal za nimi. Spatřiv milence v náručí si ležící pousmál se abbé přes všecky vážné trudy, s nimiž přicházel k Mrštinovi, a pravil: „Vida! Myslili jsme, že život našeho zamilovaného Nimroda visí na niti a on visí na ústech jako mák kvétoucích. Zde, doktore, pšenice vám nepokvete. Nedejte se, dítky, vytrhovati. Léčba lásky nad všecky elixíry. Kde Mrština?“

„Vedle v komoře,“ odvětila Madlenka až po uši uzarděná.

Oba pánové vešli do komory. Hukal zůstal v přední světnici. Po chvíli vrátil se Dobrovský sám. Nechtělť se dívati na operaci, již lékař bez průtahu na raněném Mrštinovi vykonati zamýšlel. Odešel do zahrádky nařídiv prvé, aby Hukal a ženské byli lékařovi po ruce.

Když Madlenka poodešla, sebral se František, ustrojil se a šel za abbéem. Dobrovský stál před včelníkem a díval se na včely, any jedna přes druhou přilétaly a odlétaly. Neodvraceje od včel oka vyptával se po podrobnostech dnešní nehody. František vypravoval, co

již víme, a připojil, že nepřišel Mrštinovi na pomoc pouhou náhodou. Hukalovi totiž, jenž posud svých šmejdův po okolí nezanechal, dostalo se k uším, že Polda má vyhlídnutého srnce a že zítra záhy se svým sestřencem naň půjde. Pozdě večer přišel Hukal do obory a ohlásil to revírníkovi. Ten vyslal ráno mládence k studánce na Doubravu. Leč František i Hukal přišli již pozdě. František setkal se v houštině s pytlákem, střelil po něm na slepo, načež tento nevida jiného vyváznutí srnce odhodil. To byla třetí rána, již Hukal uslyšel.

Za dobrou půl hodiny přišel lékař do zahrádky. Byl zasmušilý. Dobrovský tázavě naň pohledl.

„Ztěžka z rány vyvázne," pravil lékař. „Náboj vnikl hluboko v nadpaží. Kdy bych mermomocí chtěl jej dostati, umřel by mně třeba stařec pod rukama. Ztráta krve jest veliká a Mrština stár. Jak živ jsem neviděl tak statečného pacienta. Leč co naplat, starcem jest."

Abbé se zahleděl do trávy.

„Jak dlouho vydrží na živu," tázal se hlasem bolestí přitlumeným.

„Těžko pověděti, pane abbé," odvětil lékař. „Týden, dvě neděle, kdož to ví. Nejsem šarlatán."

„Díky, doktore. Obvažte zde ještě mladého Zachystala a račte už sám domů jeti. Zůstanu v Drslavicích."

Lékař odešel s Františkem do hájovny. Na to odejel. Dobrovský procházel se nepokojně po zahrádce. Slunce zapadalo za Doubravu. Zapadalo, zapadlo. Abbé vyšel ze zahrádky a šel do vsi zamýšlen, zadumán. Nepoděkoval ani na jediný pozdrav. Za světla měsíčního již vrátil se do hájovny a ptal se, spíli Mrština. Hajný nespal. Vstoupil k němu do komory. Madlenka, matka její a František na pokynutí Mrštinovo mlčky odešli. Abbé přisedl k loži nemocného starce a sepjal ruce na klíně. V komoře bylo šero. Oknem ze záhradky padalo světlo měsíčné na stěnu, při níž bylo lože nemocného. Mrština chvílemi těžce oddychoval.

„Spíš, bratře Mrštino?" tázal se měkkým hlasem po chvíli Dobrovský.

„Nespím, císařská milosti."

„A bolest?"

„Což jest proti bolestem, jež za nás trpělivě snášel spasitel?"

„Máš dosti síly, abychom si porozpráveli?"

„Mám."

„Dobře jsi učinil, že jsi pro mne vzkázal. Do smrti bych byl toho litoval, kdy bys byl umřel neučiniv se mnou pořádnosti."

Mrština teprvé po chvíli odpovídal: „Dobíhám k cíli života a dnové moji jako stín by byli pominuli, kdy by vaše milost mou prosbu byla oslyšela."

„Jsi pravým českým bratrem; skromným a silným žije i umíraje. Neděkuj; děkovati na mně jest. O čem jsme mluvili ondyno na hrázi při rybníku, nevyšlo mně z paměti. Přemítal jsem důkladně na mysli každou myšlenkou tvou. A konec přemítání: pravdu jsi mluvil, Mrštino! Viz mne starce, na víru obráceného Tomáše. Tys obrátil mne na dobrou českou víru, proti níž takořka po celý život vzpíral se duch můj a k níž mne přes to všecko vábilo a táhlo srdce. Běžel jsem a vězel

v nejistotách; v trapných a teskných. Viděl jsem, že kolem mne k hrobu se chýlícího vzchází pokolení nové; kol starého nevěrce mladí, věřící apoštolé, opojení nadějí v budoucnost českého lidu. A já nevěřil a zůstal v nejistotách; nadšení jich měl jsem nanejvýše za opozděný výbuch sopky dávno uhaslé. Ale nejistoty nešly s duše mé; ostrá ducha mého zbraň nebyla s to, aby povalila je v prach. Říkali: nemá srdce. Mýlili se. Srdce a duch můj byli na spořích tak, že druhdy šílil jsem. Prozřetelnost s tebou mne svedla. Bůh laskav k lidem nad všecko pomýšlení. V tobě, Mrštino, dorostl na mne muž. Ty, člověk z lesův a pustin, rozptýlils nejistoty mé světlem věčné pravdy, tys dokázal mně, že posud jest i český duch a český lid, tys přesvědčil mne vírou tak prostou a silnou jako boží evangelium, že potácel jsem se téměř po celý život v klamích. Nesvážíš nikdy, starče, váhy slov svých; bůh z tebe mluvil, poněvadž víra z tebe mluvila, čistší nad rosu nebeskou a vroucnější než slunce. Bůh víra jest; bůh pravda jest: víra jest pravda. Víra, pravda prostá holubička. Letí, letí a nepomýšlí na krkavce, již číhají na ni. A krkavci, toť pochybnosti černé, jež rodí pouhý, suchý um. A víra, pravda plodnější holubic; krkavci jí neutkají. Pryč s krkavčí učeností, pravda neskonale sladší. Mrštino, veliké jsi mně prokázal dobrodiní. Šel jsem tmou a přišel jsem k světlu. Měl jsem povždy za to, že pracoval jsem jen, abych pracoval pro rozšíření vědomostí ducha světového. A já pracoval pro svůj národ. Cítím to, jsem o tom přesvědčen Národ můj otevře si svou dílnu, a já mu pomáhal ji otvírati. Pomýšlení to jako manna splývá do duše mé. Jaké dílo z jeho dílny vyjde, nebudu vyměřovati. Tolik jen jistého, že bude božským, neboť ukáže, že duch národa neúmorným jest a duch národa stělesněným jest paprskem boží síly. Vidím budoucnost lidu svého před sebou; spokojen a šťasten složím kosti své do země."

Podal vděčně Mrštinovi ruku. Tento ji slabě stiskl a pravil: „Nestavěl jsem nikdy rozumův svých vysoko. Jesti člověk poutníkem, jemuž se hůl sotva v rukách ohřeje. Co dobrého v něm, bůh vložil do něho. Svatou pak povinností naší, dary ty boží považovati za hřivnu, s kterou nám uloženo těžiti. Bývá to přečasto prací těžkou a pernou. Jak velebím hospodina, že mně dal nalezti vaši milost, že u vás těžiti jsem mohl hřivnou, již bůh mně svěřil k těžení!"

„I já spolu s tebou hospodina za to velebím," odvětil abbé; „popřední měrou za to, že ukázal jsi mně také jedině pravou cestu, kterou nám jíti jest, aby v uhněteném lidu našem budilo a šířilo a pevnilo se české vědomí, český duch, jenž podle zákonů božských i přírodních musí míti jednou zdravé a zdárné ovoce. Dobřeli jsem tobě rozuměl, propověděl jsi pod klenem na hrázi: Jen osvícenci a vzdělanci čistě lidsky a vlastenecky smýšlející spojíli se se zdravým jádrem z lidu, uchovaným z minulosti, povznesou opět skleslý národ z tísní a klopot a připraví mu důstojnou budoucnost. Myšlenka ta tak plodna jest jako sama příroda, a hodna, aby ne jeden, ale sto a tisíc životův dalo se za ni do boje sebe krutějšího. Kdo v něm padne, padne mužně a se zlatým přesvědčením, že nebojoval za stíny, a se zlatou nadějí v srdci, že děti a vnukové jeho jísti budou ze štěpu, za nějž dal blaho svého života."

„Ach, že nynější duchovní i tělesná poddanost, jež jako skála na našem lidu leží a jeho ducha k zemi tlačí, nepřipouští, aby vyplňovalo se v Čechách zlaté to proroctví!“

„Nechtějme, starče, všecko najednou. Duchli v pravdě lidského osvícení rozvlní se v Čechách a bude se opírati a občerstvovati ze zdravého jádra, z národa, padne sama sebou, dřív než mine půl století, duchovní i tělesná poddanost lidu.“

„Osvícený, lidumilný a mocný panovník rázem by mohl vykonati, co bude krušnou prací třeba celého století.“

„Kde jej vezmeš, Mrštino?“

„Císařská milosti! Svrhněte se sebe zapřenou, do níž taková léta před národy svými se halíte! Hlaste se k svému lidu českému, a on životy svými vystaví kolem milosti vaší hradbu, o niž rozbijí si hlavu svou i kněžstvo i panstvo . . .“

„Ustaň, starče, blouzníš,“ zvolal Dobrovský vyskočiv ze stolice.

„Nevažte přísně, císařská milosti, slov starcových!“

„Vari, vari, Mrštino! Tys na hrozném omylu, z něhož již ondy měl jsem tě vyvesti. Nejsem císař Josef, třeba i trochu mu podoben byl. Jsem Dobrovský, kněz, Čech, přítel tvůj.“

„Císař Josef není mrtev . .“

„Toť šalba, starče, již vymýšlí sobě ubohý lid pro útěchu svou. Nejednou stál jsem při jeho prostinké cínové truhle, jež leží u noh mateře jeho Marie Teresie v hrobce u kapucínů ve Vídni.“

„Truhla je prázdna.“

„Plna ovšem není; neb prach z kostí a masa lidského nevyplní po smrti ani truhly. Nedej se másti přeludům. Jak může tak bystrá hlava jako je tvá libovati přelud a třeba byl sebe malebnější?“

Mrština svěsil hlavu. Dobrovský opět usedl k jeho loži a pokračoval po chvíli hlasem tak jistým a přesvědčivým, že Mrština vystřízlivěti musil z blouznění, jež po drahná léta za věrnou měl pravdu.

„Císař Josef,“ vysvětloval abbé, „odešel se světa cestou všelikého těla. Roku devadesátého, dvacátého dne února zemřel od souchotin. Lid po různých zemích rakouských ho oplakával; panstvo, kněžstvo, úřednictvo si oddychlo, jako by mu byl kámen se srdce spadl. Jedni i druzí nerozuměli podivnému muži tomu. Lid jej přeceňoval; panstvo, kněžstvo i úřednictvo ho nedocenili. Klesaje s trůnu do hrobu klesal se srdcem zkormouceným, s myslí zoufalou. Úmysly jeho byly jasny, dobry, znamenity, leč soustava jeho vládní, kterouž je prováděl, vycházela ze sobectví a řídila se jím; nebyla lidska. Proto tak truchlivě zahynul.“

„Starý Kokoška viděl císaře Josefa na své vlastní oči,“ namítal málomocně Mrština, jehož dávnoleté plány v dým a páru se rozcházely.

„A řekl ti, že jsem císař Josef, neníli pravda? A tys věřil, jakož člověk rád tomu věří, čemu chce. Je to stařec slaboduchý, snad i pološílený, jak mohl tys jemu uvěřiti? Či máš mne posud za Josefa?“ — Mrština zakroutil hlavou. — „Josef propadl žalostnému klamu. Povyšuje libovůli svou nad zákon jak mohl chtíti svobodě lidu? Jak srovnáš si v hlavě panovnickou libovůli a svobodu národův? Nemožno. Ty i lid

zmýlili jste se v něm. Tisíce, ba miliony lidské zdaž může oblažiti zásada, již jediná hlava si zalíbila ze sobectví? On chtěl obnově, ale což je obnovovatel bez věhlasné politiky? A Josef nebyl politikem. Národy různých jazyků, mravů a zvyků nepřivedeš pod jeden klobouk. Proto došlo to s Josefem do smutných koncův!"

„On ale hájil svobody u víře, práva svědomí a všelikého náboženství."

„Pravda, nikoliv však neobmezená, prostá, jakouž každá pravda musí býti. On podstoupil boj s Římem, ale myslíš že ve prospěch svých národův?"

„To svatě myslím."

„To je zmýlená, milý Mrštino, a zmýlená od jakživa neplatí. Od dob Ferdinandových měl Řím a kněžstvo jeho lid náš v rukou. To hnětlo Josefa. On jediným chtěl býti pánem národův podřízených jeho žezlu. I nešlo mu snad, by lidu dal dávno žádanou svobodu v náboženství, nýbrž aby kněžstvo učinil služebníkem své státní libovůle. Odpoutávaje kněžovládu od Říma, neměl blaha národův svých na zřeteli a paměti, nýbrž snažil se sesíliti svou moc vládní naproti národům svým. Rozumíš mně dobře, Mrštino?"

„Žel bohu, rozumím, milostivý pane."

„To jsem ti chtěl nejprvé vyložiti. Poněvadž jsi porozuměl, vyvedu tě snáze i z omylu druhého. Domníváš se, že dobrý panovník zbaviti může lid rázem poddanosti duchovní i světské. Rozumy tvé jsou prosty a lidsky, ale nesahají daleko za humna. Panovník jest především šlechticem a šlechticem nejmocnějším. A již v svatém písmu stojí: Noli sperare in principibus, to jest v dobré češtině: Nespolehej nadějemi svými na knížata. Kdo v nádherném paláci se narodil a odchován byl lidmi, duchem mu zaprodanými, což ví on, jaké potřeby, touhy a žádosti vrou pod doškami a šindelem! Mocní světa tohoto hledí s kruchty na poddaný lid jako na podnoží své, jak by si mohli k duchu připustiti starosti o něco, čímž nikdy ani v myšlení svém se neobírají? Maluji ti obraz temný a smutný, ale pravdivý. Co mi cizím jest, čeho nemiluji, za to nepřiložím ruk svých k práci. Pusť, bratře, naděje v panovníky s větrem a vodou; nekyne z nich lidu spása. Jsou to myslné bubliny."

„A budoucnost našeho ubohého lidu českého?"

„Zavírá se jen v něm samém a nevisí na nikom jiném, třetím. Duch jeho věčně živý, neúmorný a nezmarný vydá ze sebe plody, neb duch musí ploditi, an by jinak ho nebylo. A plody ty budou osvícení vzdělanci, s českým upřímným a vroucím srdcem, s bystrým a silným duchem. A jako zdárné děti pro otce své a dědy pracují, tak budou oni pracovat pro milovaný lid svůj a obětovati se zaň a z pravé mravnosti, v práci a oběti se zavírající, musí vyjíti budoucnost lepší, jasnější, a než vymrou po nás dvě, tři pokolení lidská, bude šírá cizina nejen nás Čechy znáti, ale bude nás i ctíti za vydatné spoludělníky na lidstva díle společném."

Mrština sáhl zdravou rukou svoú po pravici abbéově. Přitiskl ji k ústům svým a pokropil ji deštěm slz vřelých a vděčných. Dobrovský se k němu nachýlil a přituliv hlavu bratrovu k srdci svému, políbil

upřímně ty jeho poctivé šediny. Chvíli nepromluvil jeden ani druhý pohnutím. Mrština první přetrhl posvátné ticho volaje nadšeně:

„Chvála a čest tobě, hospodine, žes nedal mně nehodnému červu zemříti, dokud nepoznal jsem živého pramene tvé nekonečné lásky a milosti k člověčenstvu! S vděčným srdcem odejdu k otcům, neb okusil jsem plnou měrou mannu, z milosti a moudrosti tvé se prýštící!“

„Amen,“ přidal vážným hlasem Dobrovský. Po chvíli pokračoval usednuv opět na stolici: „Života tvého jest na mále, příteli. Lékař slibuje ti asi čtrnácte dnův.“

„Staň se vůle páně.“

„Hrstka času ovšem nevalná, ale dostatečná, abychom spolu skoncovali ještě jiné některé věci, jež zajisté mily jsou srdci tvému. Poodejdu, abych zavolal dceru tvou. Rána tvá má potřebí čerstvého obkladu a tělo tvé posilnění. Až se občerstvíš, přijdu opět.“

Hajný přikyvl hlavou. Abbé odešel. Vyšel ze stavení. Naproti hájovně při cestě na mezi seděli v libém světlu měsíčném František s Madlenkou a opodál Fráňová s Apolenou. Poslední dvě ženy odeslal abbé do hájovny, aby posloužily Mrštinovi, sám pak postavil se před milence kochaje se zalíbením v rozpacích, do nichž je přivedl, vystoupiv z hájovny.

„Sedí se to krásně při měsíčku, neníli pravda, lidičky? Doufám, že jste si mezi sebou už všecko spravili?“

„Spravili,“ odvětil František hlasem radostným.

„A měsíček sešil stříbrnými svými nitmi srdečka vaše v jedno? Což Madlenko?“ Madlenka neodpovídala. „Z té stránky tedy nejkrásnější pořádek. O ostatek již se musím postarati, jak jsem ti slíbil, Madlenko, neníli pravda? Dá bůh, že to všecko vezme dobrý a šťastný konec. Až se vrátí ženy od nemocného hajného, půjdete se mnou k němu.“

„Umře dědeček?“ zajíkala se Madlenka.

„Umřeme všichni, dušinko. Smrť rovně měří, tak šarlatu jako šeři. Prozatím snad nám ho pán bůh tak dlouho dopřeje, dokud nebudete na dobro svoji. Však se o to v čas postarám.“

„Bůh vám to zaplať, milostivý pane!“

„Nechte děti díků, nechte. Ženy se vracejí. Pojďte se mnou k dědečkovi do komory.“ Zdvihli se. Dobrovský pojal s sebou matku Madlenčinu i hospodyni. Vstoupili do komory.

„Kdo lásky nemá, ničehož nemá, praví miláček páně,“ oslovil abbé Mrštinu. „Předvádím ti, bratře, dva lidičky, již všecko mají, poněvadž se mají rádi. Očekávám na jisto, že požehnáš svazku jejich srdcí.“

Mrština zapomněl samou radostí na všecku bolest v rameně. Bylať vnučka Madlenka od jakživa jeho miláčkem a choval už dávno vroucí žádost, aby ji před svou smrtí viděl dobře zaopatřenu. I Františka znal jakožto mladíka nezkaženého a upřímného. Napadlo mu sice, že vnučka jeho dcerkou poddaného sedláka a mysliveček synem panského úředníka, ale té věci nyní úzkostlivě nevážil. Spoléhal při tom na přímluvu a pomoc abbéovu, jenž u vrchnosti mnoho platil a jenž jej laskavostí a přízní svou zahrnoval.

„Jeli v tom vůle boží,“ pravil slze radostí, „vezměte s sebou dítky požehnání dědovo.“

František a Madlenka přiklekli k jeho loži. Mrština udělal nad nimi kříž ve vzduchu a doložil: „Žehnej vás bůh otec i syn jeho i duch svatý. Amen.“

„Kněžské požehnání dám já vám, až si všecko s panem hrabětem spravím,“ promluvil Dobrovský. „Děd váš, dá bůh, nebude při tom chyběti. Nyní opustíme komoru. Nemocný stařec má potřebí poklidu a odpočinutí. Bůh dej ti, Mrštino, dobrou noc.“

Všichni se shrnuli kolem abbéa líbajíce mu ruce. Vyvinul se jim a odešel do vedlejší světnice. Fráňová zůstala při otci, Madlenka odešla s Apolenou na půdu, František zůstal s Dobrovským ve světnici . . . Venku byla stříbrojasná podzimní noc. Přátelům našim nechtělo se dlouho do spaní. První usnul Dobrovský. Spal neobyčejně libě a tvrdě.

XIV.

Třetího dne po boji s pytlákem na Doubravě trhl někdo u fary Chuděnické zvoncem. Kaplan Fabián, jenž v pravo od fortny bydlel a křty do matriky zapisoval, šel otevřít. Před fortnou stál pan obroční Konipas všecek udýchán. Pozdravil kaplana a pravil: „Pan farář doma?“

„K službám. Račte jen v levo, je v čeledníku.“

„To je mela, že sotva ducha popadám. Dobrovský dostál slovu.“

Dvéře u čeledníka se otevřely a na prahu objevil se farář. Hlasitý hovor obou pánův jej přivábil. „Račte, pane obroční, račte dále.“

„Jdu již, veleváženy příteli, jdu. Zatím s bohem, velebníčku,“ dodal Fabiánovi ruku podávaje. Přišed do čeledníka vrhl sebou do pohodlné lenošky, vytáhl z kapsy šátek a utíraje si pot s čela vykládal: „Už je to hotovo. Frantík náš má místo. Dobrovský mu k němu pomohl. Včera již, a já teprvé nyní dostal o tom novinu. Překvapením jsem všecek zkoprněl. Nechtěl jsem věřiti svým vlastním uším. Pomyslete, dvacet čtyři léta a revír, kdo to jakživ slyšel?“

„Vidíte, že mám dobrý nos,“ prohodil farář.

„To je stará vesta, příteli. Ale ještě něco. K tomu patří však víra jako borovice, přítelínku. Považte, uvažte: ten lotr od narození, před kterým se i ten rubáš na umrlém třese, ta šelma od kosti, ten dolejší Hukal bude hajným po Mrštinovi, který prý už z posledního mlátí!“

„V tom vidím Dobrovského; to je mu podobno. Však to není horší toho paškvilu, co udělal na mne! Však Hukal není ještě hajným, k čemu jsme my tu duchovní vrchnost?“

„Což panstvo dá na to.“

„Na to si vezmeme brejle! To by v tom byly všecky šlaky! Však k čemu se hádati? Máme, co jsme chtěli, slovo hraběcí pro vašeho syna. Ten šedivý lišák Josefinský nalíčil si pasť sám na sebe. Teď je na nás, abychom jej do ní chytili. Máme jej v ní.“

„Vy myslíte?“ tázal se táhlým hlasem Konipas patrně zaražen.

„Co jsme spolu smluvili a na co jste dal ruku? Dobrovského musíme vystrnaditi a sice za tepla. Mně pak nechá moje kacíře

na pokoji, vám šunky vaše a syna. A ty paškvily na mne půjdou za ním."

„Což vám je hej, přítelínku, ale já a vrchnost, toť na uváženou. Raději bych sto zlatých neviděl, věřte mně!"

Fabián vstoupil do pokoje žádaje faráře za nějaký podpis. Farář byl v nejlepším proudu; neslyšel, neviděl, šlo mu o pomstu na Dobrovském. Nedbaje na příchozího kaplana pokračoval s rostoucím zápalem: „Tak, snad byste se nechtěl z daného slova vyvleknouti? Toho při vás neočekávám a nedočkám se. Příležitost máme nejkrásnější. Kolik máme hodin? Jedenácte. Zrovna dobře. Excelencpán je doma. O půl dvanácté půjdeme k audienci. Zatím se převlekneme a ustrojíme. Půjdemu spolu k hraběti."

„Ale pro živého boha, co pak tam budu já mluviti?"

„Jděte mi k šípku s takovou hranatou vytáčkou! Či neudělil synu vašemu místa s jistým chlebem? Není to pro vás dobrodiním? A nesluší se na řádného vrchnostenského úřadníka, aby se šel za to co nejuctivěji poděkovat? Při tom se zmíníte o sládkovic Málince a uvidíte, že mu to zavoní jako rozmarinka. Přeje sládkovi, to je svato. A já mám svou příčinu jako katolický kněz. Řeknu, že jsem zaslechl o Hukalovi, že má býti hajným po Mrštinovi; že všecky moje ovečky trnou nad tím podivením a bůh ví čím, takový případ že by byl hrozný . . . nu, však neumím jen s kazatelny mluviti, jinde mi to také půjde jako po másle. A což váš syn, máte jej doma?"

„Ten dareba! Byl celý den a celou noc u Mrštiny. Včera na večer teprvé vrátil se do obory."

„Já vím, že Madlena z Lučic byla tam jistě za ním v Drslavicích celou noc."

„Byla."

„A vy se ještě rozmýšlíte, když vám chytá nad hlavou?"

„Máte pravdu, má to býti. Půjdeme k audienci."

„Za půl hodinky budu u vás," dodal farář.

Konipas odešel. Strnádek podepsal Fabiánovi listinu, jenž hned na to čeledník opustil. Po chvíli vyšel Fabián z fary. U školy zahlídl Vojtíška. Zakýval naň.

„Ručičku líbám, velebníčku. Co je vaše libost?"

„Chcete si vydělati na tabák? Doneste hned, jak tu jste, toto zapečetěné psaní milostpánovi abbéovi do zámku. Dáte je jemu do ruky a nikomu jinému, rozumíte!"

„Starý švališér! Nerozuměl by!"

Vojtíšek šel rovnou cestou do zámku k Dobrovskému. Vykonal doslovně, co mu bylo uloženo a čekal na odpověď, což sám si přidal, bez pochyby, aby pan abbé se dovtípil a uhodil se přes kapsu. Dobrovský přeletěl lístek a rozesmál se. Dal Vojtíškovi dvacetník.

„Vida, vida," přemítal hlasitě Vojtíšek odcházeje za zámku, „jak se i moudrý člověk někdy mejlí. Myslil jsem, že je to starý hryzkůrka, a on deset kroků platí dvacetníkem!" To si povídaje pospíšil rovnou cestou do kořalny, aby nepřišel pozdě.

Dobrovský zazvonil na služebníka. „Až půjde pan farář a pan obroční k excelencpánu, povíš mi to," nařídil mu.

Za dobrou půl hodiny oznamoval služebník, že oba pánové se dali právě u hraběte ohlásiti. Dobrovský vzal za chvíli klobouk a šel druhou stranou do hraběcího salonu. Šel tichým a opatrným krokem a zastavil se u pootevřených dveří v pokoji k salonu přiléhajícím. Poslouchal. Poznal hlas Konipasův, jenž patrně nebyl řečníkem, neboť slova šla mu těžko od úst. Byl právě hotov se svým díkučiněním a přecházel nejapně „k té uvážení hodné okolnosti, že by snad syn jeho, jmenem František Zachystal, měl toho slušnou potřebu, ohlednouti se po nějaké hraběcímu lesníku přiměřené partii. On že jakožto poctivý a starostlivý otec jeho s dovolením nejmilostivější vrchnosti, či vlastně vladaře jasného domu . .“

V tom vkročil Dobrovský. Konipas leknutím oněměl. Bylo mu, jako by mu byl nemilosrdný osud pásmo pracně a potně sepředené řeči zrovna u úst ustřihl. Nemohl dále. Místo jazyka měl kus olova v ústech. Hrabě pohledl na Dobrovského a s Dobrovského na faráře. Zpomněl si na epigram abbéův. Nebyl s to, aby zatajil smích, jenž jej vší silou přepadl. Strnádkovo rysí očko všimlo si významného pohledu hraběte i abbéova. Tušil, odkud smích excelencpánův. Zapálil se hněvem jako krocan a přísahal v duchu krvavou pomstu exjezuitovi. Při tom vyšel pro hodnou chvíli a snad pro dnešní celou audienci ze svého konceptu.

„Pokračujte, obroční,“ vybízel hrabě Konipasa k další řeči.

„Excelencmilosti,“ zajíkal se ubohý řečník, „já myslel . . . Starostlivý otec, myslil jsem. Je to moje nejponíženější poznamenání, excelence. Otec i matka, excelence dovolí . . . Svobodný hraběcí lesník, jmenovaný František Zachystal . . .“ Při tom mrskl okem po Dobrovském. Ten tu stál opodál jako svatý za dědinou a hleděl na protější obraz na stěně. Abbé si všiml lítostného pohledu Konipasova a prohodil hlasem pokojným a chladným: „Fortuna mně dnes přeje, excelence. Přicházím, tuším, jako na zavolanou a zajisté k nemalé obou pánův libosti. Záležitost, již právě velectěný pan obroční vašnostem beze všech řečnických tropův a figur předkládá, známa mi až do toho puntíku nad i a což nad to, ona i s dobrou polovici jest záležitostí mojí.“

„Ovšem, ovšem, milý pane abbé,“ prohodil hrabě, jenž se dovtipoval, že Dobrovský má s oběma pány něco za lubem. „Vždyť vy jste, vezmemeli to dokola, první a hlavní příčinou, že svěřil jsem včera Františkovi Zachystalovi revír k samostatnému spravování. Dovoluji, obroční, byste ihned panu abbéovi vzdal za jeho k vaší rodině laskavost slušný dík.“

Konipas přešlapoval jako po břitvách; faráře popadl suchý a draslavý kašel. Volky nevolky vysekl Konipas abbéovi hlubokou poklonu. Hrdlo se mu zadrhlo. Byl by za to dal nevím co, kdy by nějaká neviditelná ruka jej asi hodinu cesty ze zámku odnesla. Sládkovic Málinka se mu na dobro z mysli vykouřila.

„Myslím, že zavděčím se našemu panu obročnímu, podámli mu v tomto případě pomocnou ruku,“ přejal další řeč Dobrovský.

„Prosím, prosím,“ podotýkal obroční zajíkaje se.

„Mluvte, milý abbé,“ vybízel hrabě.

„František Zachystal, milovaný synek pana obročního,“ vykládal Dobrovský, „jenž mu zajisté otcem nejpečlivějším, zamiloval, excelence, až po uši Madlenku, jedinou dceru sedláka Fráni z Lučic. Je to děvče jako lusk, excelence, z míry dobré a hodné a Fráňa má hezké hospodářství a peníze. Náš František, řečený Zachystal, utekl se asi s prosbou k panu otci, aby za něj u excelence ztratil dobré slovo, zkrátka: aby vymohl mu při vašnosti milostivé ku sňatku tomu svolení. Ku devotní prosbě velectěného pana obročního přikládám i já, excelence, srdečnou prosbu svou a naději se do vašeho ku blahu poddaných povždy příchylného srdce, že naší společné prosby, pana obročního totižto i mé, neráčíte oslyšeti.“

„Tomuli tak, milý abbé,“ odvětil hrabě nikoliv bez rozmaru, „dávám ochotně vám i obročnímu svolení své, aby se ty lidičky za sebe dostali. Vždyť bez toho lesník bez ženy ptákem by byl bez vzduchu.“

Obročnímu vyvstal na čele smrtelný pot. Co měl činiti? Farář jej zatáhl zádu za frak. Ale což on toho mohl dbáti? Excelencpán si toho přeje, což zbývá vrchnostenskému úředníku, než spolknouti hořkou pilulku a dělati, jako by pojídal mandle? Po krátké minutce zakoktal: „Díky, excelence, díky.“

Farář se rozčertil; nemohl déle mlčeti k nepravostem abbéovým. „Věc se má poněkud jinak, excelence,“ ohrazoval se pevným hlasem.

„Je tomu tak, obroční?“ tázal se hrabě.

Konipas podíval se málomocně na faráře, abbéa a hraběte, vzdychl si a podrobuje se těžkému osudu svému odpověděl s humorem šibeničním: „Nikoliv, excelence. Je tomu tak.“

„Nuže, nechť jsou svoji, ženich i nevěsta. Ta věc jest vyřízena,“ dodal určitě hrabě. Obrátiv se pak k faráři, pravil: „A žádost vaše, pane faráři?“

Zráda Konipasova faráře na dobro pomátla. Cítil, že tancuje na sopce, jehož plamen rozdmychuje úhlavní jeho nepřítel, abbé. Každá žilka hrála v něm vztekem a mstou; těžko bylo ovládnouti se a bylo toho přece nanejvýše potřebí.

„Mám záležitost zcela zvláštní,“ odpovídal hraběti prohlížeje si nehty na tučných prstech svých, „a prosil bych za slyšení mezi čtyřma očima.“

Hrabě šlehl okem po Dobrovském. Abbé mrkl významně. „Oč vám jde, pane faráři?“ tázal se hrabě na oko zcela poklidně.

„O Hukala.“

„Ah, excelence,“ přejal mu Dobrovský řeč. „I v té věci přišel jsem asi jako na zavolanou a zajisté k největší libosti vaší, pane bratře v Kristu, neníli pravda?“

Tato impertinence div nepřivedla faráře o rozum. Všecka jeho výmluvnost byla ta tam, jako by ji byl prachem do větru vyhodil. „Jsem duchovním správcem zdejší osady, excelence,“ domáhal se pracně slova, „a svatosvatou povinností mojí . . .“

„Jaká to šlechetnost v pravdě apoštolská vás sem přivedla, pane bratře,“ přetrhl mu Dobrovský řeč; „vždycky říkával jsem, excelence,

že velebný náš duchovní správce jest vzorná křesťanská duše, žeť to muž mnohé cti hodný, muž podle zákona Melchisedech. V pravdivé pravdě! Bůh přivedl jej jistě před tvář vaší excelenci s úmyslem nejspanilejším. Neníli pravda, bratře v Kristu, že přicházíte excelenci díkův vzdát za to, že rozpomněl se rovněž tak po křesťansku jako po kavalírsku nad bývalým, zavilým hříšníkem, nad Hukalem, že slíbil mu na přímluvu mou na jisto hájemství Drslavické po Mrštinovi, až jej bůh k své velké armádě povolá? Tím ovšem zachována bude jedna ovečka ze stáda vašeho ovčinci nebeskému, a jakož bůh má zajisté větší radost z obrácení jednoho hříšníka než z devadesáti devíti duší spravedlivých: tak i duše vaše křesťanská překypuje nevýslovnou slastí, že ráčila excelence naše zachovati jednu zabloudilou a skoro již ztracenou duši království nebeskému.“

„Vidím, milý abbé,“ prohodil hrabě, jenž pravý věci stav tušil, „že vaše bystré oko proniklo milému mému faráři až do dna duše.“

Ve faráři zlostí div nepukla žluč. Každé slovo Dobrovského píchalo jej do živé duše jak špendlík. Pocítil nad sebou mistra, proti němuž jen chatrným je hudlařem. A ku všem těm jedovatým posmíškům co měl postaviti na odpor? Měl vytasiti se s pravdou? Tou by byl i Dobrovského i hraběte ze lži káral a jenom dolomil, co už bylo na něm nalomeno. A co by byl mluvením pravdy utržil? Nic jiného než nesmrtelnou ostudu, horší té, kterou mu abbé způsobil svým hanebným hexametrem. Nevida jiného zbytí učinil to, co krátce před tím učinil obroční. Zakryl to celé peklo zloby své pláštíkem křesťanské do osudu odevzdanosti, uhladil své plné tváře k studenému úsměvu a pravil hlasem přitlumeným:

„Veleváženy pan abbé mne předešel, excelence. Nemám, co bych přidati měl k jeho mistrně staveným periodám. Bůh žehnej vaší excelenci a celé jasné rodině vaší, že ujal jste se bývalého zbloudilého lotra a uvedl jej na dráhu vedoucí k věčnému i časnému jeho blahu.“

„Vaše ryze křesťanské smýšlení hodno zvláštní z mé strany přízně,“ odpověděl vážně hrabě. „Rád uvidím vás dnes na večer při tabuli, faráři.“

Farář se hluboce uklonil a odešel s obročním. Sotva se dvéře za nimi zavřely, propukl Dobrovský v homerický smích. I hrabě se rozveselil beze všeho ostychu.

„Abbé, vy jste lišák všemi šibaly podšitý,“ pravil kníry kroutě. „Takové rozkošné hodiny jsem již bůh ví jak dlouho nezažil! Ale nyní se zpovídejte, ať vím, na čem jsem.“

„Račte rozkázati, excelence, aby předjela ekvipáž. Na cestě vyložím a rozložím celou tu intriku, hodnou věru péra Molièrova,“ odpověděl abbé.

„Budiž.“ Oba pánové se rozešli. Farář a obroční šli po schodech dolů, jako by je byl oba zařezal. U bytu obročního zastavili se.

„Pojďte dál,“ pobízel Konipas. „Třeba,“ odsekl farář.

Paní obroční přinesla jim láhev mělničiny a masitou zákusku. Konipas nalil dvě sklenice. Oba je jedním rázem zvedli a do sebe vrazili. Pak si teprvé oddychli.

„To jsme to vyvedli!“ podotknul nesměle Konipas.

„Hanba mluviti,“ prohodil nevrle farář. „Ale vy jste vším vinen, pane obroční.“

„Nehádejme se. Konec je konec; špatně to dopadlo.“

„Hanba mluviti. Ten abbé, ten . . .“

„Což naplat! Hrabě naň drží.“

„Koště měl by naň držeti!“

Konipas pokrčil rameny. „Mám hlad jako vlk,“ prohodil. „Zůstanete u nás na oběd, neníli pravda, příteli. Máme kapouna, šest neděl byl na ovse.“

„Třeba.“

„A na zámek k obědu půjdete?“

„Neměl bych.“

„Jděte, hrabě by si toho třeba všimnul. Budou míti zvěřinu. A kuchař Johanýsek je chlapík ve svém umění.“

„Pravda. Pošlete na faru, že nepřijdu k obědu.“

„A vzkážu pro velebníčka Fabiána. Třem nám bude lépe chutnati.“

XV.

Prošlo několik dní. Byla neděle. Podzimní, zářijová neděle; jasná a přívětivá, jako myšlenka spravedlivého starce, nesoucí se zvolna k výšinám nadhvězdným. K vrchu sv. Volfganga, jenž stojí jihozápadně od Chuděnic, trousili se ze všech stran vesničané svátečně odění. Nejvíce jich šlo polními cestami a pěšinami od Slatin a Lučic, z krajiny to, v níž bratr Mrština měl nejčetnější přívržence své. Ve tvářích chodcův zračil se zvláštní sváteční ruch i duch, jenž, jak uvidíme, měl svou dobrou příčinu.

Lesnatý vrch sv. Volfganga viděti po vší krajině, daleko a široko, zvláště kdy vzduch je tak průhledný a čistý jako dnes. Při východním svahu jeho směrem k Chuděnicům, těsně při lese, stojí malebný kostelík se hřbitovem. Pěkný ten kout již známe; setkalť se tam po prvé Dobrovský s Hukalem, utíkajícím před družinou Vojtíškovou, v patách za ním se ženoucí. Na jižním svahu, mírně a zpovolna k Lučicím splývajícím, stojí v pozadí příjemného parku pěkný, bílý letní zámek hraběcí s lázněmi, kamž za letních měsícův hosté z okolí rádi zajíždějí. Nejsličnější ale okrasou vrchu jest vysoká kamenná věž, nahoře s pavláčkou a krytbou gotickou, jež strmí na temenu vršním. Pohled a rozhled s ní jest v pravdě rozkošný. Věž tato zbytkem jest kostela, druhdy sv. Volfgangu zasvěceného a císařem Josefem zrušeného. Budova chrámová zmizela na dobro s temene vrchu, kamení z ní rozneseno a jedinou po ní památkou jest široký, otevřený výklenek na severní straně dole ve věži. Stál v něm asi druhdy hlavní oltář.

V levo od výklenku vedou dvéře do zděné jeskyňky, okénkem osvětlené, v níž několik kamenných schodův dolů s polooblouku se táhne mimo skalku. Na skalce té vytlačeno jest několik dolíkův, podobných šlépějím bosé nohy. O těch jde v okolí obecná pověst, že jsou zázračnou památkou po sv. Volfgangu, biskupu Řezenském, jenž žil v desátém století a k jehož diecesi, jak známo, i Čechy náležely,

dokud kníže Boleslav II. zvláštního biskupství v Praze nezaložil. Putuje prý po Čechách strávil nějaký čas v jeskyni při této skalce a jemu ke cti a k památce založen prý byl bývalý kostel zdejší.

Před výklenkem ve věži prostírá se rovinka, kterou asi druhdy kostel zaujímal. V pravo sahá až na pokraj skály, pod níž dole stojí přívětivá myslivna.

Ve výklenku byl dnes proti všemu obyčeji vystrojen polní oltář, skládající se z ukřižovaného spasitele v poloviční životní velikosti a několika svící. Pozadí bylo vyplněno chvojím. Po stranách oltáře a před ním na rovince klečeli a seděli vesničané očekávajíce modrého kněze ze zámku, jenž dnes, po prvé v padesáti letech, měl u sv. Volfganga sloužiti mši. Co chvíli přibývalo věřících.

Ještě jiná příčina, rázu více světského, přivábila mnohou méně pobožnou duši dnes k sv. Volfgangu. Měly tam také slaveny býti oddavky revírníka Františka Zachystala s Madlenkou Fráňovou z Lučic.

Vraťme se pro světlejší věci objasnění na chvíli do Chuděnické fary. Jest sobota. Má se k večeru. K Fabiánovi vrazil do pokoje všecek rozkvašen farář Strnádek. Šel rovnou cestou ze zámku od hraběte. Nešel — běžel. Sotva že ducha popadal.

„Tohle je nadělení, bratříčku!“ zvolal o stůl se opíraje. „Co svět světem stojí, podobného neviděl. Ten starý blázen, ten Dobrovský, přivede mne ještě do časného hrobu! Co mu to jen zas do té hlavy sedlo!“

„Jistě nějaká jedovatá vosa,“ prohodil ironicky Fabián.

„Pravdu máte, vosa, a žahadlo její je zrovna do mne namířeno. Považte. Namanulo se mu, bůh milostivý ví jak, a drží se toho jako klíště, že zítra po naší hrubé mši bude čísti mši u sv. Volfganga! Rozumějte: na místě nevysvěceném.“

„A vy jste se ráčil tomu opříti, slušně a řádně?“

„Zuby nehty jsem se opíral. Předně: místo nevysvěcené, kde sovy houkají; za druhé: i kdy by na krásně to šlo, musilo by se to týden napřed s kazatelny ohlásiti; za třetí: já nemám práva takového něco povoliti, ať si jdou na vikáře.“

„Což pan hrabě?“

„To máte ten suk na mou kosu. Přimlouval se jen což. Je prý abbé starým pánem, kdo ví, jestli kdy opět Chuděnicko uvidí a starochům prý již musíme leccos prominouti. Chce prý tu po sobě zanechati památku, aby lidé naň vzpomínali. A ještě něco, ano, rád by prý vlastní rukou oddal Zachystala s Fráňovic. Tahle svatba proti vůli rodičů z jedné strany, co už mně nadělala hořkostí! Zítra tři ohlášky najednou! Sfoukněte je. Mělo by to jíti do Budějovic, a jen ve velmi zvláštních případech smí vikář dáti svolení.“

„Tu máme zvláštní případ. Mrštinu prý čekají skoro do hodiny.“

„A musí ten starý kacíř při tom býti? Dávno je zralý pro peklo. Ale nechť, tři ohlášky najednou dovoleny, vikář to vzal na sebe z ohledu k hraběti. Což budu říkati! Ale tahle mše, to nemohu připustiti z úřadu svého.“

„Tedy jste neráčil připustiti?“

„To jest, já nechtěl mermomocí, ale co si počnete? Vezmou vás na skřipec, hrabě z té, abbé z druhé strany, a pomozte si, když to nejde! Volám, div se nezalknu: Nemohu, nesmím, jděte na vikáře. Ale to jako by byl loňský sníh. Vikáře prý si vezme sám hrabě na starost."

„Tedy jste ráčil svoliti?"

„To jest s reservou, silnou reservou. Proto jdu rovnýma nohama k vám. Račte sednouti a psáti. Já to pak podpíšu a posel musí hned k vikáři. Opatrnost káže zanechati si kozích vrátec."

„Nevím, doveduli tak důležitou listinu složiti."

„To by bylo! Jen pište, od čeho mám kaplana?"

Fabián věděl již prvé o všem z úst Dobrovského. Viděl v tom podivínství ze strany starého svého přítele a neměl síly mu pokaziti radost, na kterou se tolik těšil. Byl mezi dvěma ohni. Jakožto kněz nemohl se dopustiti nějakého podvodu k svému nadřízenci a vikáři. Věc, ač sama sebou nevinná podle jeho náhledu, mohla se státi okolnostmi povážlivou. Mimo to mu připadlo, že budeli sňatek Madlenčin ve farním kostele slaven, bude on asi sám musiti obřad ten vykonati a to se příčilo nemálo srdci jeho. Hledal jako farář kozích vrátec. Našel je. Sepsal krátce listinu a napsal v ní, že mše u sv. Volfganga bude v jedenáct hodin. Zatím dobře věděl, že v deset. Farář listinu zběžně přečetl a hodinu přehledl. Podepsal. Ještě téhož dne šla k vikáři.

Novina, že v neděli bude Dobrovský u sv. Volfganga míti mši, ještě v sobotu se rozešla těhutým ohněm po nejbližších vsích. Přívrženci Mrštinovi věděli ještě více než kněži na faře a vikář a sám Fabián; věděli z úst Mrštinových, jehož hojně navštěvovali v bídě a neštěstí jeho, že modrý kněz ze zámku bude v neděli u sv. Volfganga konati oběť mše svaté v jazyce drahých českých předkův, v posvátném jazyce staroslovanském.

Na statku Fráňovic v Lučicích panoval ruch zcela neobyčejný v životě selském. A nejen u Fráňův, v celé vsi i v nejbližších sousedních obcích. V sobotu po poledni přiváželi raněného Mrštinu. Po stranách povozu a za vozem, jejž řídil opatrně sám Fráňa, kráčel němě, pohřížen v modlitbách, již od hájovny Drslavické mimo příbuzné Mrštinovy, hlouček nejvěrnějších jeho přátel a tajných u víře přívržencův. V každé vsi jich přibývalo tak, že na vrchu před Lučicemi hlouček ten již podobal se průvodu aspoň takovému, jaký lze vídati při pohřbích sousedův, všeobecně ctěných a milovaných. U každého kříže při cestě průvod i povoz se zastavil a pomodleno hlasitě otčenáš a věřím. V zadní košatině na voze seděl na slámě houní přikryté Hukal drže jako matka dítě v náručí svém ubohého nemocného starce, v plášť zahaleného. Čestnou tu úlohu si Hukal zasloužil. Po všechen čas trapné nemoci Mrštinovy takořka od něho neodcházel, dnem i nocí synovskou šetrností jej opatruje. Tato šlechetná obětavost přiměla mimo jiné také Dobrovského k tomu, že zjednal mu u hraběte místo hajného, až bůh Mrštinu odvolá. I Hukal i ostatní mužové v průvodu měli hlavy nepřikryté.

Dojeli šťastně do Lučic, kdež celá ves byla na nohou. U statku Fráňova se zastavili. Otec Tomeš a jiní nejvěrnější přátelé Mrštinovi sundali opatrně nemocného s vozu a odnesli jej do čeledníku, kdež jej

na lůžko uložili. Z těla Mrštinova nezbývalo již mnohem více nežli stín, pouhý stín. Stín ten nevypadal smutným; naopak předtucha věčné blaženosti dodávala mu v očích všech, kdož s ním obcovali, zvláštní krásy a půvabův. Citupluý malíř do smrti by nebyl zapomněl na tu vráskovitou hlavu, oduševněnou nejskvělejšími pomysly víry. Mrština mluvil již z těžka; levá strana jeho těla byla bez vlády; jinak byl ale při jasném a zdravém rozumu. Všickni prosili jen boha za tu milost, by dal nábožnému starci dočkati se dne zejtřejšího. Bůh je vyslyšel. K večeru přišel k Fráňovům Dobrovský. Hodnou chvíli byl s Mrštinou o samotě. Lidé myslili, že připravoval jej k smrti. Ne tak. On uváděl přítele svého nejdražšího u život věčný. Krve a těla páně mu nepodal. Dle úmluvy odložil to na zejtřek.

V čeledníku procházela se neviditelna smrt; nikoliv v postavě hrozné a děsné, nýbrž ve spůsobě anděla lásky, smíru a lahody z věčného odpočinku. Mimo čeledník nový naproti tomu vzjímal se a šířil život, ztělesněný v Madlence a Františkovi. Konaly se přípravy k zejtřejšímu sňatku. Přípravy ty nebyly hlučny. Neprovázely jich ani jásání ani zpěv ani hudba. Světská rozkoš, za takových okolností obyčejná, ustoupila rozkoši, jež pojímá ducha, tělo opouštějícího a strojícího se na pouť ku věčné pravlasti své.

Minula noc, hladce a tiše bez všelikého pozoruhodnějšího vyrušení. Slunce vynořilo se mezi Ryčajem a Doubravou z ranní mlhy. Madlenka a František shledali se v zahradě.

„Slunce nám krásně vychází," jásal František.

„Krásně," dodala Madlenka, otočila lokty své Františkovi okolo krku a zavěsivši se celou vahou na drahém muži horoucně jej zlíbala. Uvítání takového slunce už asi dávno nevidělo. Ruče odhrnulo mlhy a vstoupalo vesele nahoru do modroty nebeské.

O hodině osmé přijela k Fráňovům paní obroční. Byla uplakána. Přišla sama. Pan obroční postavil si hlavu; tentokráte nedbal ani toho, co pan hrabě tomu řekne. Předstíral hrozný kašel, rýmu a bůh ví co a teprvé po dlouhém přemlouvání a prošení dovolil své paní, aby byla přítomna sňatku nezdárného syna. František padl beze slova matce okolo krku. Oba dva plakali, plakali dlouho, usedavě. O osmé hodině dala paní obroční, rodiče Madlenčini a posléze Mrština zasnoubencům své požehnání. Před devátou vypravili se na cestu k sv. Volfgangu. Mrštinu nesli v nosítkách, ostatní šli pěšky. Byl to průvod zvláštní. Napolo pohřební, napolo svatební. Slzami žalosti i radosti kropil cestu svou.

Na rovince před oltářem, na temeni sv. Volfganga bylo lidí jak by nabil. Udělali Lučickým ulici. Mrštinu složili zrovna před oltářem, za ním postavili se zasnoubenci, příbuzní jejich, svědkové, jediná družička a Hukal. V shromáždění bylo takové ticho, že bylo slyšeti každičký vzdech nevěstin. Madlenka plakala a vzdychala. Byla na cestě od rodičův, již ji posud chovali jako míšenské jablíčko. Co na ni čekalo na nové životem pouti? Zda radost, či žalost, či oboje, bůh to ví! Plakala, nebyla k upokojení.

Nahoře na věži a na pavláčce bylo živo. Byly tam školní děti s učitelem. V rukou měly partýsky s písničkou, již dávno znaly, jež

ale dnes z těch partýsků podivně na ně hleděla. Byla to známá píseň: Hospodine pomiluj ny. Dnes stálo na partýskách: Gospodi. Dobrovský dal jim napsati píseň v původním, staroslovanském znění. Sám byl při zkouškách, když učitel ji se zpěváky cvičil. Nedopustil, aby děti jinak vyslovovaly, než stálo na partýskách. Ta píseň měla se zpívati při dnešní mši. Děti se nahýbaly nahoře přes zábradlí. Učitel měl s nimi pravý kříž, aby mu některý smělejší chlapec dolů nespadl.

„Již jde," volaly děvčata k učiteli. Dobrovský vystupoval z lesa vážným krokem. Za ním mladší kostelník s mešním rouchem a náčiním. Dobrovský se přistrojil a šel k oltáři. Dva vážení sousedé Lučičtí před ním, aby mu přisluhovali. Dáno znamení zvonečkem. Veškeren lid klekl, pokřižoval se, sepjal ruce. František s Madlenkou přiklekli na stupeň k oltáři. Dobrovský je oddával po česku, beze vší latiny. Hlas jeho, jindy sípavý a tenký, zněl dnes jaksi neobyčejně zvučně. Každičkému slovu bylo rozuměti.

Bylo po oddavkách, novomanželé ustoupili od oltáře. Dáno druhé znamení zvoncem. Nahoře na cimbuří věžním spustil učitel s dítkami plně a zvučně: Gospodi, pomiluj ny. Shromážděný lid probíhal mráz. Zpěv dětský, vysoko nad hlavami jim se vznášející, uchvátil rázem každé upřímné srdce. Zpěv umlkl. Bylo evangelium. Dobrovský četl je nadšeným hlasem po staroslovansku. Lid strnul podivením, radostí. Nebyla to mrtvá kněžská latina, byl to jazyk, jemuž rozuměli a jemuž rozuměl bůh. Starci se hlasitě rozplakali, štkání se rozléhalo ze všech stran. I Dobrovskému se oči zalily a hrdlo radostí stisklo. S těží jen dočetl evangelium. Všecky mešní modlitby říkal Dobrovský po staroslovansku buď pošeptmo, buď nahlas. Když o pozdvihování zvedaje hostii a kalich zvolal: „Totoť jest tělo mé, totoť jest krev má," nebylo pro hlasitý pláč ani zvonku slyšeti.

Když blížilo se přijímání, zvedli Fráňa a Tomeš Mrštinu a přinesli jej k oltáři. Přiklekl s pomocí jejich na stupeň a obrátil skalené oči své nahoru k spasiteli. Abbé odříkal nad ním modlitbu a podal mu nejprvé tělo páně a na to z kalichu i krev páně. Mrština sebral všecku sílu svou a snažil se vzpřímiti. Nebyl s to. I zvedl pravici svou a vztáhl ji prosebně k ukřižovanému spasiteli.

„Bože můj, otče můj!" zvolal chraplavým hlasem. „Ó dej mně zemříti, neb dal jsi se mně dočkati, že přijal jsem do sebe jako věrní předkové naši krev i tělo tvé!"

Na to sklesla mu pravice, hlava se sklonila, tělo shrklo k zemi. V pocitu nebeské blaženosti vypustil duši na stupni oltářovém. Zesnul v pánu. Složili jej na zemi a setrvali s mrtvolou až do konce svatého výkonu . . .

XVI.

V čas, kdy Dobrovský u sv. Volfganga sloužil mši v staroslovanském jazyce, přecházel farář Strnádek po čeledníku jako po jehlách. Čekalť se zimničnou nedočkavostí vikáře, jenž nepřijížděl. Teprvé okolo jedenácté hodiny zastavil se povoz vikářův před farou.

„Pozdě, pane bratře," volal mu Strnádek v ústrety.

„Není ještě jedenáct," odpovídal vikář slízaje s vozu, „a v jedenáct jste psali."

„Bylo přepsáno; v deset mělo státi."

„Jaká boží pomoc; dá bůh, že to všecko spravíme."

„Račte dále. Jsem všecek nešťasten, nevím si už rady a pomoci s abbéem Dobrovským."

Vstoupili do čeledníku. Sotva si vikář, stařičký již muž, údy narovnal, přiběhl kostelník, upachtěn a udýchán. Farář byl jej nahoru k sv. Volfgangu poslal, aby aspoň měl jistou o všem zprávu.

„Svět už bude choditi po hlavě," zvolal kostelník. „Milostpán abbé ze zámku měl mši v slovanském jazyce a Mrštinovi dal přijímati hostii i z kalichu. A Mrština hned na to při oltáři zemřel. Jako za starodávna husitským kacířům!"

Vikář i farář zbledli leknutím. Povážlivý vikář nejdříve se vzpamatoval.

„Odejděte," pokynul kostelníkovi; ten odešel.

„Spolehlivý muž?" tázal se vikář.

„Neznám spolehlivějšího," odvětil Strnádek.

„Horribile dictu! Budeme míti opletačku s konsistoří, jíž nevidím dobrého konce. Musíme ihned s abbéem mluviti a vzíti protokol. Pojďme mu naproti."

Sotva přišli za městečko, spatřili Dobrovského, an přicházel stromořadím od sv. Anny, doprovázen zástupem vesničanův.

„Račte na chvíli s námi na faru," oslovil jej vlídně vikář.

„Na chvíli nebo hodinu, jak si přejete, pane bratře."

Vraceli se mlčky na faru. Usedli. Farář přivolal Fabiána. Posadil jej k psacímu stolu a prostřel před ním arch papíru. Dobrovský se ironicky usmál.

„Velectěný pane abbé," tázal se vikář. „Jest pravda, že jste dnes u sv. Volfganga, na místě nezasvěceném, konal oběť mše svaté v jazyku slovanském?"

„Pravda, pane bratře," odvětil suše Dobrovský.

„A pravdali, že jste při ní podával Mrštinovi pod obojí?"

„Holá pravda," odpovídal klidně Dobrovský.

„Pane abbé, do jakých mrzutostí nás zaplétáte! Či nezpomněl jste, že až se to donese do Budějovic — a zamlčeti se to nikterak nedá — že bude z toho proces nemilý a zlý?"

Abbé pokrčil rameny: „Z té stránky nebojím se konsistoře."

„Toť slovo poněkud smělé. A pan biskup, račíte jej znáti.."

„Ani biskupa se nebojím u věci, již dovedu zastati podle rozumu a svědomí svého, třeba slovo mé po vaší mysli zdálo se býti smělým," vykládal Dobrovský podrážděn.

„Buďme vespolek mírni, neb potřebí máme mírnosti u věci, jež daleko a vysoko patří. Skutek váš dnešní čelí proti zákonům církevním zasvěceným stoletími, anobrž poráží je. Či jaký byl v tom vašnostin úmysl?"

„Dobrý, pane vikáři, a snad i křesťanštější nežli ten, kterým vy po něm pátráte," odpovídal abbé s rostoucí horlivostí.

„Jsem vikář, velectěný abbé," dí dosti šetrně vikář.

„A já jsem Dobrovský!“ pravil prudce abbé i povstal se stolice. „A pravím vám, že takovou při na svůj vrub hravě podniknu. V té záležitosti troufám si nejen na konsistoři a biskupovi, ale na samém bohu při vyhrati!“

„Nejzuřivější naší svaté církve nepřítel a protivník Voltaire napsal na kapli, již svému božství vystavěl: Voltaire errexit deo, čímž na roveň se stavěl bohu samému — a vy zabíháte ještě v hroznější zámezí, vy troufáte si docela na milém pánu bohu proces vyhrati!“

„Z té stránky troufám,“ vykřikl Dobrovský a chtěl se rozejíti po pokoji. Leč nebyl s to. Zachytil se stolu a všecko jeho vzezření rázem se změnilo. Rtové mu zmodrali, lícemi trhala křeč, oči se mu divoce rozkoulely. „Vodu,“ zasípal ostře.

Fabián vyskočil a přinesl mu vody. Abbé ji lízl a mrštil sklenicí o podlahu, že se v kusy rozlítla. „Čerstvou, z pramene,“ volal divočeji.

Fabián opět odešel. Oba kněží třásli se po celém těle. „Přichází naň šílenost,“ šeptal farář všecek spocen vikáři.

Dobrovský hleděl k stropu a bručel si první takty k „Hospodi pomiluj ny.“ Přítomných si nevšímal. Po chvíli vrátil se Fabián s čerstvou vodou. Dobrovský se jí něco napil.

„Pojďte,“ velel Fabiánovi a obemknul kostnatými svými prsty jeho rameno.

Farář i vikář mrkli na kaplana, aby poslechl. Přinesli oběma klobouky a otevřeli jim dvéře. Fabián odváděl abbéa do zámku. Dobrovský šel velmi těžce opíraje se celou váhou o Fabiána. Bručel něco pro sebe, čemuž nebylo rozuměti. Fabián vybral si ze všeho jen slovo: „koule.“ Slovo to mělo děsný význam. Kdykoliv chmury duševní temnoty obestírati se jaly Dobrovského, zpomínal především na kouli, jež nešťastnou nehodou mu v Jindřichovicích při honbě v prsou uvázla. Jí přičítal také duševní nemoc svou, ač podle náhledův lékařův příčinou jí bylo nejbližší přílišné a úsilovné studování za nocí a následky jeho, vady v ústrojí zažívacím a návalové krevní do hlavy.

Pomocí služebníka panského přivedl Fabián ctihodného mistra do jeho příbytku. Zavolali lékaře, jenž jej dal do studené koupele. Dobrovský odpoledne poněkud okřál, ale nikoliv na dlouho. Ve světlých chvílích vědomí svého nejraději viděl u sebe Fabiána. I v blouznění po něm volal, a vděčný kaplan věnoval ochotně všechen čas pokud mohl abbéovi. Po některém dni, asi ve čtvrtek neb v pátek zachvátil posléze Dobrovského prudký záchvat jeho duševní nemoci. Lékař i hrabě již myslili, že navždy veta po vzácném duchu jeho. Mimo Fabiána, jenž s ním jako s vlastním otcem zacházel, nesnesl nikoho při sobě. Nejraději se koupal v studené ba ledové vodě jako za zdráva. Mělť vedle své komnaty pokojík s vanou, v níž zvláště ráno rád si jindy poseděl. Pokojík ten byl mu nyní nejmilejší. Do něho snášel si své papíry a rozestýlal je po podlaze. Postříkané a smáčené ty papíry pak služky odnášely, a takovým spůsobem přišla na zmar lužickosrbská mluvnice, kterou poslední léta sepsal pro vendický seminář v Praze. Jiná libůstka jeho byla psáti po stěnách své koupelny. Papír se mu jaksi zhnusil, po tom šlapal; stěna bílá se mu zalíbila. Čmáral po ní tužkami myšlenky,

jež v zatemnělé hlavě jeho jako mravenci se hemžily. Na štěstí nevešlo v skutečnost, čeho se přátelé Dobrovského v Chuděnicích, po Čechách i jinde tolik strachovali. Temnoty z ducha abbéova pozvolna se rozptylovaly a rozcházely, okamžikův jasného sebevědomí přibývalo, až na konec Dobrovský, jak vůbec bylo lze při jeho vysokém věku, opět na duchu i na těle ozdravěl.

Jednoho dne pravil k Fabiánovi: „S neděle asi rozloučíme se, milý příteli.“

„Do Prahy?“

„Nikoliv, do Vídně bych rád. Mám potřebí nutně studií, jež jenom ve dvorní bibliotéce k Jordanisovi konati mohu.“

„Ó dejte na čas duchu svému odpočinouti.“

„To nesmí býti, bratříčku. Šediny, hrobové květiny. Našinec si musí pospíšiti, aby nezamrzl.“

„Pan hrabě pojede s vámi?“

„Pojede. Již uzavřeno a umluveno.“

Než odjel, rozloučili se s ním všickni jeho přátelé se slzami v očích. I hrob Mrštinův navštívil v průvodu Fabiánově. Vzal z něho štipec země a pouštěje ji z lehka opět na rov po zrnech prohodil usmívavě svým zvláštním spůsobem: „Fabiánku, ta země je dost lehka. Netlačí ho. Myslím, že nás nebude také tlačiti, co říkáte?“ Fabián se zamyslil.

Když den na to začátkem listopadu s hrabětem z Chuděnic odjížděl, vydal se asi dvě hodiny před ním do Vídně na cestu hajný Hukal. Vyjel si tam podle vůle Dobrovského s trakařem, na němž naložen kufr se spisy a knihami Dobrovského. Nemohlť si věru abbé pro nejdražší poklady své voliti lepšího opatrovníka.

Dobrovský se zdržel nějaký čas v Praze pro zotavenou, odtud pak jel s hrabětem do Jindřichova Hradce. Tam dlouho se nezdržel, nýbrž odebral se do Vídně. Ještě před vánocemi asi v polovici prosince r. 1828 vypravil se z Vídně ponoukán předtuchou, že více drahé vlasti nespatří. V Brně trávil vánoce a ač churav sloužil ještě na vánoční hod boží mši. Než nemoc co den se horšila a přes všecku pomoc nejosvědčenějších lékařův objevila se na novoroční den r. 1829 smrtelnou. Šestého dne ledna na to nebylo šlechetného kmeta více. Duch jeho, vzácnější zlata, vyšel z vetché tělesné schránky své a vzletěl za Mrštinou u výši nadhvězdnou.

* * *

Červánkové pobledli a uhasli. Rozednilo se přes všecky těžké chmury a sychravé a neústupné mlhy. Jest mladý den. Den, život! Žádá práce. Život a práce, člověk a boží vzduch. Kráčejme tím božím vzduchem statečně, vytrvale; odměřeným a vypočteným krokem, nikoliv kvapným a kolísavým. Vzhůru držme oko i srdce své! Který cíl položen praduchem dějinným naší práci? Nemudrujme nad slušnost a potřebu. Buď on prázden předbřeznového idealistického blouznění, buď ale i dalek hliněných ideálův našich dnův. Práce mužnými ctnostmi

a ryzí mravností prodchnutá a zasvěcená budiž cestou k němu nás vedoucí. Nelekejme se na ní trní, skalisk, zdánlivých propastí. Pravda, právo, lidskost buď on sám. A jejž ranní věštili červánkové, šťastný bude na obloze české den!

Zeměpisný kongres v Paříži.

Princip výměny myšlenek vedl slavného zeměpisce Petermanna k tomu, že r. 1865 pěstitele vědy zeměpisné ku sjezdu do Frankfurtu svolal; přišli větším dílem jen zeměpisci němečtí. První mezinárodní kongres zeměpisný odbýval se o šest let později v Antorfu; tam pak uzavřeno, že všeobecný sjezd zeměpisců ob čas má býti odbýván, a zároveň zvolena komise, která ve spolku se zeměpisnou společností v Paříži na den 1. srpna 1875 do hlavního města Francie svolala zeměpisce ke druhému kongresu, spojenému s výstavou zeměpisnou.

Výstava, čítající asi 5200 předmětů, byla umístěna v jižní části Tuillerií a naplnila veškeré prostory velikolepým materiálem zeměpisným; jí poučen svět, že bílé prostory na mapách vždy více a více mizí. Největší zásluhy v tom oboru připadají Rusku, Anglii a Německu. Zejmena se tu Evropě, která Rusko ráda za říši polobarbarskou považuje, objevilo, jak čestné místo v ohledu zeměpisném Rusko zaujímá: neboť jednohlasně uznáno, že těžiště celé výstavy spočívalo v oddělení *ruském.* Celkem bylo v něm vystaveno 483 předmětů; Francie vystavila jich 1565, Rakousko 513. Ohromné mapy ruské práce — jako mapa evropského Ruska o 500 listech, mapa Kavkazu o 73 listech, rukopisná mapa Asie ruské v 8 listech — budily všeobecný obdiv; o pilnosti ruských topografů svědčila mapa Chivy, kteráž země, ač teprv r. 1873 byla dobyta, již cele vyměřena jest a sice v měřítku našich generálních map. Jedno z největších pohoří, Tian-Šan — v kterém před 20 lety Rus jen za moslemína převlečen cestovati mohl — jest celé prozkoumáno, vyměřeno a vykresleno. Při kreslení terrainu převládá u Rusů methoda hypsometrická. I učebné prostředky zeměpisné byly v oddělení ruském valně zastoupeny; hlavně sbírka pomůcek zeměpisných, jež zavedeny jsou na ruských vojenských učilištích, osvědčila se vzornou.

V oddělení *anglickém* velkou pozornost budil indický atlas, jenžto ze 146 listů skládati se má; posud hotovy jsou speciální mapy severních částí Himalajského pohoří. Mapy admirality anglické ukazují činnost její na všech mořích. — *Německo* bylo poměrně slabě zastoupeno, což jednak vysvětluje se kyselostí, jež mezi Francouzi a Němci od poslední války panuje. Z vystavených věcí vytknouti dlužno práce pruského geologického ústavu, statistických úřadů v Berlíně, Drážďanech a Mnichově, publikace zeměpisné společnosti v Hilburgshausenu, zeměpisného ústavu v Gotě. Ve *švedském, norvežském a dánském* oddělení vystaveny věci z vysokého severu jakožto příspěvky ku poznání Gronska a Islandu, sbírka nářadí ku honbě sobů, tuleňů a medvědů, nářadí

Eskymáků a p. Pozoruhodný byl i model velkého 20.000 kilogramů těžkého meteoru, jenž u Ovifaku v Gronsku nalezen jest.

Francie byla nejčetněji zastoupena; zeměpis je u Francouzů slabou stránkou, ale od poslední války lze pozorovati utěšený pokrok; s podivuhodnou čilostí hledí všecky nedostatky zaceliti; vedle osvědčené zeměpisné společnosti Pařížské zřízeny nové dvě v Lyonu a v Bordeaux, v Paříži pak samé povstala nová společnost, ku pěstování zeměpisu obchodního. Nejlepší číslo celého oddělení, generální mapa Francie as ve 270 listech, vyloženo bylo v zasedací síni, kdež vyplnilo celou zadní stěnu sálu. Mezi mnohými reliefy vzbuzoval největší obdiv relief Francie provedený dle udání zeměpisce prof. Levasseura od slečny C. Kleinhansové, člena zeměpisné společnosti Pařížské. V reliefech jen *Švýcary* s Francií soupeří; v jich oddělení práce generálního štábu jakož i sbírka fotografií nejvyšších končin horních se znázorněním ledovců poutaly všeobecnou pozornost. — *Italské* oddělení až na bibliografii dějin zeměpisu v Italii pěstovaného a speciální atlas nevykazovalo nic obzvláštního. *Belgie* vystavila práce Mercatora a některé dobré topografické mapy, ale celkem se oddělení její vedle druhých tratilo, jakkoli Belgie jinak velmi pokročilá jest. *Holandsko* vystavilo krásné mapy Javy a indických svých osad, velmi záslužné práce nizozemského ústavu meterologického o větrech v severoatlantickém oceánu, jakož i četné přístroje k poznání větrů.

Rakouská výstava byla bohatá; nalézala se v ní vzácná sbírka starých mathematických a astronomických přístrojů; práce arcivévody Ludvíka Toskánského o Balearech, Tunisu a Syrtách, dr. Simonya o postupování a couvání ledovců a znázornění hloubek a temperatur Alpských jezer rakouských zvláště vynikaly. Uhry vystavily věci své opět ve zvláštním sále; ale ježto vědecká činnost u nich teprvé v plenkách jest, nebylo se tu diviti jinému než chudosti vystavených věcí. —

Kongres otevřen ve velkém sále Tuillerijském za přítomnosti presidenta republiky Mac-Mahona dne 1. srpna a trval do 11. srpna; hostí sjel se ze všech končin velký počet. Rakousko vyslalo 20 zástupců, z naší Prahy přítomni byli profesoři Kořistka a Grün. Mezi Rusy byli zde Kaufmann, gen. gubernátor Turkestanského kraje, a 8. srpna přibyl i velkokníže Konstantin Nikolajevič, předseda carské zeměpisné společnosti. Podobně jak výstava byl i kongres rozdělen na 7 oddělení a sice: 1. mathematický zeměpis, geodesie a místopis; 2. oceanografie; 3. fysikální zeměpis (meterologie, geologie, botanika, zoologie, antropologie); 4. historický zeměpis (národopis, jazyky); 5. obchodní zeměpis a statistika; 6. vyučování zeměpisné; 7. cesty a výzkumy. Základem jednání mělo býti 123 navržených otázek, ale mnohé z nich zůstaly bez odpovědi pro krátkost vyměřeného času. My ovšem tuto jen zvláště důležitých a zajímavých předmětův dotknouti se můžeme.

V první skupině jednalo se o přeměnění sexagesimálního rozdělení kruhu ve centesimální, kteréhož vyžaduje soustava metrová ve měření vůbec; posud dělíme kruh na $360^0 = 360 \times 60 \times 60 = 1296000$ sekund; na místě toho navrhováno rozdělení jednodušší, rozdělení kruhu na $100 \times 100 \times 100$ sekund. Proti tomu ozvali se hlasové, že trigonometrické tabulky a všecky ostatní pomůcky dle staré soustavy zaří-

zeny jsou, novou změnou že by vše ve zmatek uvedeno bylo; přes to přijata resoluce ve prospěch nového rozdělení, jelikož nové prakticky zřízené tabulky budou sloužiti celé řadě lidských pokolení a ulehčení práce tedy nadváží nepříjemnost, která se tím způsobí době přechodní. Nerozhodnuto zůstalo, zdali kvadrant neb celý kruh na 100 dílů se rozděliti má.

V druhé skupině vzata na přetřes otázka o společném poledníku, ale nic určitého neusnešeno; mezinárodní komité má rozhodnouti, který z poledníků by za společný ustanoven býti měl. — Důležité jest usnešení, že při měření výšek budoucně hladina moře Středozemního měřítkem býti má, ježto pro menší vlnění před Atlantickým oceánem přednost zasluhuje. — V třetím skupení přednášel prof. *Kořistka* o reliefu půdy a jeho poměru ku geologické struktuře kůry zemské; zároveň pokusil se Goulier o vylíčení základů vědy nové, „geoplastika" zvané, jež má zkoumati příčiny, které zevnější útvar země podmiňují. Milne-Edwards hájil theorii, dle které každý druh zvěře původně na jednom bodu země žil, ze kterého pak během dob i na ostatní zemi se rozšiřuje.

Mnoho rokováno ve skupině čtvrté o bílém plemeni; přes to však nic určitého, hlavně co do původu jeho, nedokázáno. V pátém skupení jednalo se o kolonisování krajin tropických; zástupci jižní Ameriky a Mexika mluvili ve prospěch kolonisace evropské, ale nezjednali svému náhledu přesvědčení přítomných; panuje všeobecné mínění, že Evropan k těžké práci v oněch krajinách se nehodí, za to že Indů a Číňanů s prospěchem užiti lze; Evropané jen svým duchem a pak kapitálem platné služby konati mohou. Všeobecnou pozornost vzbudil E. Bogdanovič svou přednáškou o ruských akciových spolcích obchodních; zmínil se o cestách dopravních mezi Evropou, Indií a Čínou a ukázal na potřebu jihosibiřské dráhy. Část dráhy té (z Nižního Novgorodu do Ťumena, 1500 kilom.) bude se již stavěti; odtud má jíti přes Omsk, Tomsk, Krasnojarsk do Irkucka v délce 3250 kilometrů. —

Roudaire podal návrh o umělém utvoření alžírského moře; toto by mělo 6000 čtver. kilom. a bylo by dosti hluboké i pro největší lodě; v moři tunisském, posud ještě málo prozkoumaném, počítal Roudaire na hloubku 15 metrů. Obě moře spojovalo by rameno 100 mil dlouhé a 10—15 mil široké, jdoucí od východu k západu. Naplnění dělo by se kanálem, jenž by ze Středozemního moře vycházel, 80 metrů šířky a 50 hloubky měl; k tomu účelu bylo by 90 milliard kub. m. vody třeba. Odpůrcové návrhu ukazují na velký peněžitý náklad a obávají se, že by mohla vzniknouti proměna v povětrnosti západoevropské, ježto by se výpary v Alžírsku srážely a Sirocco pak by jižní Evropu přestal oteplovati. Roudaire námitky ty horlivě vyvracel.

Stran vyučování zeměpisu na elementárních školách uzavřeno v šesté skupině, že se má díti methodou místopisnou s přibráním kosmografické, kde toho třeba. Toho by měli sobě všimnouti i naši učitelé; co platno žáku škol obecních vypočítávati veliké řeky jihoamerické neb nejvyšší body pohoří Himalajského, neználi dobře hlav-

ních řek své vlasti a nejdůležitějších pohoří domácích? Kongres uzavřel, že má příště býti směřováno k tomu, aby dějiny a zeměpis zvláštní profesorové přednášeli, a přednášky aby šly spolu souběžně. Odporučeno též, aby zaváděny byly profesury zeměpisu na vysokých školách; na vysokém učení Pražském do minulého roku nebylo profesora zeměpisu. Zásadu i důležitost názorného vyučování kongres uznal a zavádění musei zeměpisných odporučil; co do způsobu, jímžto se vyučování zeměpisu pěstuje, Rusko takořka v čele všech evropských států stojí.

V plném veřejném zasedání měl Belgičan Van-Beneden velmi zajímavou přednášku o putování velryb, které dle jeho mínění neprchají před lovci, nýbrž podobně laštovkám svá zimní a letní bydla mají. Proto mohli svého času Baskové loviti velryby v Gaskoňském zálivu, kterých v létě honili rybáci Novofoundlanští; proto v létě nalézáme velryby jižně od rovníku u mysu Dobré naděje a v zimě na březích jihoamerických. Kterak — tázal se Van-Beneden — bylo možno loviti u Špicberků a na severu Tichého oceánu velryby, jež měly v těle svém zaražené vidlice rybáků Gronských, uznámeli za pravdu, což tvrdí výtečný znatel moří Maury, že totiž velryby nepřekročují moří rovníkových? Nenutíliž nás okolnost ta k domnění, že na severu Gronska i Špicberků jest moře svobodné, jež užinou Behringovou s Tichým oceánem souvisí? Jeli domnění to pravdivé, byly by nalezeny prostředky, kterými by se dosáhlo přímého spojení končin posud od sebe oddělených; snad nynější výprava anglická do končin severních v tom ohledu nějaké jistoty zjedná.

Mezi těmi, kteří na kongresu vyznamenáni jsou, byli z našinců prof. *A. V. Šembera,* jenž obdržel čestný peníz za svou *Mapu markrabství moravského,* a prof. *K. Kořistka,* který vzdav se práva na medalii, poctěn hodností „důstojníka veřejného vyučování“ (officier de l'institution publique). *Jar. Olešovský.*

Rozhledy literární.

České básnictví.

(Dokončení.)

Musa *Sigfrida Kappra* libuje sobě na slovanském jihu. Podav nám o sobě sešit *Přímořských pohádek* a ve *Světové poesii* dva svazky *Zpěvů lidu srbského,* uveřejnil posléze *Gusle, ohlasy černohorské,* devět rapsodií z větší části obsahem souvislých. „Jsou to *obrazy,*“ dí o nich sám spisovatel v *Připomenutí* k nim připojeném, „ze strmých oněch hor nad mořem Jaderským, na nichžto se chystá duch slovanský k velikému boji za svobodu slovanskou od staletí národy sveřepými utlačovanou; — jsouť to *ohlasy* bolných výkřiků a válečného hluku malé hrstky hrdinného lidu, jenž bez mála již pět set let se tam brání útokům dvou velikých a mocných národů, Turků a Vlachů; — jest

to," jak autor skromně dodává, „jednotlivý tón ve vznešeném souzvuku slovanské vzájemnosti, co den mocněji a nadějněji po všech končinách slovanských se rozléhajícím." O povstání pak těchto zpěvů zmiňuje se Kapper v ten smysl, že se sice „větším dílem zakládají na plodech básnictví národního, ba i částečně přidržují se jich," že však „přec u provedení jich užito úplného práva tvoření básnického volného, jež zákonů neuznává leda těch, které mu ukládá cit a vědomí umělecké vlastní." Právě proto jsou však *ohlasy černohorské* v plném smyslu slova *básněmi,* byť to sám autor připustiti nechtěl; jsou *básněmi,* ačkoli „nevznikly bezprostředně z vynalézavé obraznosti spisovatele, než zakládají se na pověstech a pamětech, jež básnická obraznost národní oživovala dechem dojemného zpěvu a zachovala v něm." Otázka po vlastní esthetické hodnotě kteréhokoli výtvoru různí se zajisté podstatně od otázky po pramenech, z nichžto tvůrce jejich látku čerpal. A *Gusle* vynikají vnitřní cenou tím více, poněvadž vyšly z péra, které se předmětu svého všestranně zmocnilo. Jeť Kapper důkladný znalec poměrův i dějin černohorských a vniknul v ducha národních zpěvů jihoslovanských tak dokonale, že se mu jich pabásnění výtečně daří. Z jeho rapsodií pozírá na čtenáře v pravdě srbská láska k samostatnosti, láska k otčině, zášť proti Turkům, nedůvěra k Latincům, hrdost na kmenové přednosti, statná, bojovná mysl, prudká krev hned rychlému hněvu hned náhlé bodrotě přístupná, zbožnost, láska rodinná, oddanost pobratřencům, pohostinnost, pomstylačnost, nádherymilovnost při roztomilé prostodušnosti; vedle toho jest autor mocen výpravného klidu a vládne plastickou tvořivostí; v oddělení *Z doby obrany* setkáváme se netoliko s výpravnou ironií leč i s junáckým humorem; jeho mluva jsouc řízná, pádná, význačná, šetří zvláštností národního výpravného slohu: včasného opakování oblíbených nebo závažných slov a obratův, užívání stereotypných okrasných přívlastkův, užívání parallelismův, vyhledávání látky k srovnáním v přírodních objevech, kladení vzletných personifikací, schyl k přepínavé pomposnosti. Nad tím pak nade vším rozkládá se vřelý vzduch obdivu a lásky k opěvanému slovanskému kmeni.

První polovice *ohlasů černohorských,* nesoucí název *Crnojevci,* sestává ze čtyř zpěvů. V *Gjurovi Crnojevići* béře si rek, dle něhož rapsodie nazvána, bratrem Ivem, vladařem Žabljackým, z Benátského žaláře vykoupen, za choť nejmladší dceru Benátského „krále", aby Latinci s Černou Horou nadále u vzájemné přízni sousedili. V básni *Bratrovna Iva Crnojeviće* dcera Crnojeviće Jiřího, svatebníky vedena z otčiny k svému choti novozasnoubenci, vlašskému hospodáru Radulovi, dá i splní slib, vyprostiti ze žaláře bratry svého nenadálého pobratřence Diňara Baňanina. *Svatba Maksima Crnojeviće,* známá srbská, na příběh Francesky Riminské upomínající zvěst, zakládá se na lsti, kterouž při zasnoubení Ivova syna s Benátskou doževnou za ženicha, místo Maksima chrástou zohyzděného, vydá se krásný svarosvat Obrenović Miloš, načež přičiněním latinské novosnoubenky mezi Milošem i Maksimem a jich přáteli vražedná bitka se strhne, v které onen za oběť padne a po které Maksim Benátské nevěsty se vzdá a domov jeho vinou v neštěstí uvržený opouští, načež jej ve *Smrti Iva Crnojeviće* nalézáme v Stambole, kdež se následkem krevní zášti, kterou ho Milošův bratr

Jovan pronásleduje, poturčí a vlastizrádnou výpravu ku podmanění Černé Hory podnikne, kterýžto čin do hrobu sklátí otce jeho Iva. Však neumírá Ivo bez důvěry v důstojnou budoucnost otčiny:

Nebo není Černá Hora, není,
aby šlapal Moslimec jí na znak!
Malá je, však vydatná a stálá,
chuda je, však srdnata a chrabra,
opuštěna, avšak odvážliva,
kamenatá, avšak každý kámen
jako klenot krví svojí brání!

Druhá polovice *Guslí,* nadepsaná *Z doby obrany,* zahájena jest zpěvem o *Černohorských vánocech* r. 1703, o kterýchž Černohorci Bratrići následkem turecké zrady při svěcení zetského kostelíčka na zetském popu Jovovi a Cetynském vládyce Danilovi spáchané vyhubí Turky na Hoře usídlené. V *Carevě pasece* táhne Achmed Avni paša podmanit Horu; však nepatrný, lstivý Vučko Raslavčević zavede Turky na jmenovanou *paseku* v prosmycích nad řekou Vlahyní, kdež Černohorci pod vládykou Danilem Petrovićem Něgušským, pod Vukem Mandušićem a Bogdanem Gjurkovićem turecké voje potrou. Vučko a Bogdan padnou. V *Trniňankách* líčí se směšná porážka Turků, již r. 1722 na Papratské pláni pod Huseinem, pašou Trebinským a pod Nevesinským begem Ljubovićem utrpěli a po kteréž jejich zajatí bez lítosti porubáni jsou obyvatelkami osady Trninské mstícími své příbuzné v bojích tureckých povražděné. V *Harači* vypravuje se o porážce Skaderského paše nad řekou Rybnicí způsobené Kućskými Brďany pod Gjurem Jovovićem a vévodou Savićem a o směšném osudu, jakým Averić, kadi Podgorický, Kućským do zajetí padl a tam svého trestu došel. Bujarým duchem odvážné neohroženosti prodchnuta jest i poslední báseň *Guslí,* v které Bošković Petr ráznými slovy odůvodňuje oprávněnost příkré pomsty, kterou na Turcích vykonal za usmrcení dvou slepých pěvcův, za únos své milenky a za smrt chrta, jejž mu Turek zastřelil. Báseň tato slove významně *Účty černohorské* a končí sbírku tímto srozumitelným pokynutím: Nuže, páni Turci,

nelíbili vám se účty naše,
hleďte odtud, hleďte, páni, dále!
Nebo pokud tam se neztratíte,
odkud přišly hordy vaše lité,
účty naše s vámi nepřestanou,
ať si proto proudy krve kanou!

Vlastní půvab *černohorských ohlasů* spočívá ovšem v rozmilých příznačných podrobnostech, jež tu zevrub vylíčiti nelze. Sepsány jsou oblíbeným slovanským veršem výpravným: pětistopým trochejem s přerývkou po druhé stopě, a skrovněji častěji vyskytá se v nich také rým. Dikce je skoro všude pečlivě přesná; nečesky zní věta: *to prý ani odhadnouti možná* (na str. 52.), nesprávně řečeno *doň* (na téže str.) místo *do něho, žoldan-pane* (na str. 75) a j. — *Gusle* věnovány jsou černohorskému knížeti Nikolovi I.

Slovanské dějiny tvoří nepřebernou zásobu lákavých, mohutných, úchvatných látek básnických. Jako Černohorci máme také my Čechové svou velikou, klasickou dobu junáckých zápasů za volnost svědomí, za

samostatnost a rovnost, a jako oni máme i my svého Iva, o němž lid věstí, že až přijde jeho doba, z mrtvých vstane jak Ivo Crnojević od Oboda, by vybil nepřítele z otčiny: přeznámá to titanská postava Jana Trocnovského, stále vábící k zpěvům o věhlasných vítězstvích božího tohoto válečníka. Meissnerův velezdařilý *Žižka* zdomácněl u nás výborným překladem E. Špindlera. V našem písemnictví ožil vítěz Vítkovský a Německobrodský pracemi Puchmýrovou, Vocelovou, Kolárovou a j. Také *Otakar Červinka* posvětil mu již ve svém *Janovi z Dubé* řadu vzletných slok; nyní pak uveřejnil práci samým jmenem *Jana Žižky z Kalichu* pojmenovanou. Budíli již sám tento název napnutost, zdaž a jak se spisovatel předmětu tak velikého zmocnil, vzrůstá zvědavost tím více, že Červinka své dílo nazval *epickou básní.* Očekávámeť od básně podobně označené s určitostí, že nebude stížena základní vadou, která příznivý dojem autorovy prvější publikace valně byla seslabila. Připomeňmež si, jaké vnitřní sestrojení vykazuje *Jan z Dubé.* Co jest obsahem této básně? Slyšíme v ní, kterak Jan Roháč z Dubé, hlavní její postava, zoškliviv sobě kdysi život, pomýšlel na samovolnou smrt, jak ale krásnou Violou byl přinucen k přísaze, že život svůj posvětí dobru vlasti; vidíme tam, an shledav se po letech s Violou, milostný poměr s ní obnovuje, avšak vydav se na rozkaz Prokopa Velikého v pochod do rozhodné, osudné bitvy Lipanské, v boji Violu smrtící zbraní zasáhnutou na vždy ztrácí, načež sám po krátkém marném odporu jest na hlavu poražen a jat; vidíme tam dále, kterak pro svůj odpor proti věrolomnému Zikmundovi jest mučen a utracen; a konečně zjevují se nám ještě postava Janova i, zosobňujíc otčinu, postava Violina co podněty k tomu, aby autor stopovati mohl vývoj svobody až po začátek našeho století a více méně duchaplnými reflexemi tomuto vývoji věstiti mohl dosáhnutí všestranného úspěchu. Vedle toho nalézáme v práci té četné velepoutavé jednotlivosti, ku kterým najmě většinu lyrických, parenetických a popisných slok čítáme. Ale při rozebírání obsahu v *Janovi z Dubé* zveršovaného pohřešujeme náležitého zauzlení a rozuzlení událostí — pohřešujeme náležité ústrojnosti, bez které sobě dokonalou báseň pomysliti nelze. Červinkova práce není jednotný, ladný, organický, živoucí celek, však není ani řadou menších ústrojných celků, nýbrž volnou skupinou více méně zajímavých zlomků, z nichžto pouze sloky o Roháčově smrti (na str. 52—63) poměrně nejvíce celkovitou stať tvoří. A proto saháme k *Janu Žižkovi z Kalichu* s přáním, abychom tam nalezli onu spojitost *začátku, středu* a *konce,* kterou již Aristoteles od uměleckých prací básnických vymáhal. Však co nalézáme? Že ani *Žižka* není epickou básní v podstatném smyslu slova. Průběh událostí postrádá i tu potřebné vzájemnosti, poutajícího ladu a skladu. *Jan Žižka z Kalichu* sestává ze vstupu a ze tří zpěvů. V prvním Žižka na zprávu o Husově upálení odkvapí z Litvy do Čech, slaví co nepřemožený vůdce Táborů vítězný vjezd do Prahy, vysvobodí se s lidem svým na Kaňku sevřeným, dobude vítězství u Německého Brodu; v druhém zpěvu vypráví vňučce své Vandě a jejímu choti Bohuslavovi na Ohbu svůj život: o svém narození pod dubem za bouře, o ztrátě pravého oka, o svých bojovnických činech ve Francii a na Litvě; načež odjíždí, by potrestal zradnou Prahu, od-

soudí zajaté mnichy k smrti ohněm, odpustí Praze a vchází do ní co vítězný přítel; v třetím zpěvu zastaviv se na cestě do Moravy u vnučky na Ohbu, odmítá návrhy Jana Rožmberského na smír se Zikmundem a umírá před Přibyslaví, modle se:

> Jen *svornost*, bože, mocný, velký, svatý,
> jen *tu* cnost vlož do prsou mého lidu,
> jen *o to* prosím, jsa již smrtí spjatý —
> ó vyplň to! a umru rád a v klidu...

Možnoli tu mluviti o promyšlenější epické architektonice? Leč kdy by aspoň jednotlivé stati byly patřičně v umělecké celky zaokrouhleny! Však ani tomu není tak. Spisovatel mísí události s událostmi, aniž by je základními myšlenkami slučoval. Z postav nejplastičtěji, ač nikoli všude dosti šťastně, vylíčen jest pouze hrdina; po něm Vanda. Bohuslav, Zikmund, Grabowski, Želivský, Rokycana, Rožmberk jsou mdle nastíněni. O jiných, na př. o Roháčovi, Hvězdovi, Velkovi, Žižkově choti Hanně atd., dozvídáme se sotva více než pouhá jmena. Vynikající lyrická místa nebo závažné reflexe vyskytují se v *Janu Žižkovi z Kalichu* po různu; dikce jest málo kde původní, rázná, vzletná. Mluva Červinkova není s dostatek správná. Celkem stojí *Žižka* hluboko pod *Janem z Dubé.* A přece nevzdáváme se dobré naděje, kterou v nás probudily přednosti prvější Červinkovy práce: až sobě důkladně osvojí zásady komposiční, bude při vytrvalé píli s to, podávati nám díla nepochybné literární hodnoty.

Otakar Červinka pohlíží jasným, důvěřivým okem do světa. Ví o zlu, porobě, skepsi, avšak prodchnut jsa vírou, povznáší prapor krásy, volnosti, dobra, všelidské lásky. Jest meliorista, neli optimista. Co básník jest v plném svém právu: hlásati blahozvěsti idealismu zůstane jedním z předních úkolů slovesného umění. Leč doba Leibnitzovského nebo Hegelovského blahověrství schyluje se ke konci, šťastní Janetové nenalézají ochotného sluchu, a zásady Schopenhauerova pesimismu, Hartmannova malismu ba i zlověstí Büchnerovského nihilismu pozvedají světovládné žezlo. Proto nesmí se poesii odpírati druhé právo její, právo hřížiti se do jisté míry ve světový rmut, v Byronský vzdor. A mezi vyvolené básníky, kteří se stali po výtce věštci novověkého malismu, náleží u nás také *J. V. Sládek* a *Jaroslav Vrchlický.*

J. V. Sládek jest básnický charakter, opravdový, důstojný. Nekoketuje se světobolem. Básní jen, co prožil, procítil, promyslil. Je příležitostním básníkem v tom vznešeném smyslu, v jakém jím býti má každý pravý poeta. Sládek jest povolán pěti o ceně života, neboť zná život. Dlel za oceánem, v Severních Obcích seznal nejvolnější občanská zřízení, mezi Indiány seznámil se s hrůzami nejkrutějšího národního úpadku. Však při tom zůstalo jeho srdce nejvroucnější láskou oddáno vlasti a domovu. Vrátiv se věnoval své síly národní práci a všude snaže se prospěti, utrpěl záhy, přezáhy nejbolestnější ztrátu bytosti, již vedle své matky nejvíce miloval, ztrátu své choti. Přemýšlel o životě, a život mu na otázky jeho odpovídal bezútěšně. Proto ten mráz, to temno, ta bouře v jeho nitru, na které žaluje v básni *Na oceánu* nebo v básni *U Michiganu;* proto srovnává v *Životu* lidský věk se spánkem

na mořském břehu před blížícím se přílivem; proto jest mu v *Anděli smrti* život neštěstím a smrt blahem; proto ve slokách *Jen usni tiše* lká:

Mní člověk velkém na moři,
až jej i vlna pokryje
a maják v dáli dohoří,
že v světě cos se poboří,
když jeho loď se rozbije.
Jen usni tiše, příteli,
ni pavučinka nehne se,
a jedno srdce pukneli,
když od tvého se oddělí,
to moře klidně zavře se.

Stejně mocný a stejně procítěný žal nad marností a bídou všeho, co lidské, nalezneme v *Básních* na velmi četných místech: v *Zasesknutí*, *Písaři*, *Sudné hvězdě*, *Pojďme spat*, *Za hory slunce zapadá*, v *Mém obecenstvu*, *Jen v bol a pláč*, *U obrazu dítěte.* Pouze jedna báseň zaznívá příliš příkře, zlozvučně, hrozně, zoufale: *O něčem přemýšlím.* Však tím blahodějněji to působí, když hned v následovní básni *Jdi spat,* poeta vzpamatovav se dá nám viděti matku, ana zjevivši se zoufalému upozorňuje ho na povinnosti k životu. Sládek není nihilista, jako není výstřední pesimista. Vždyť obrazotvorná lidská mysl jest nezdolná idealistka, a naše srdce vždy zase najde, proč bíti. Zejmena srdce pravého básníka. Jeli život řadou běd, v poesii, v ideálech spočívá úkojná útěcha, praví *Odříkání,* však poesie nemá ceny, dokládá *Před trónem,* leda v ruce volné, posvěcené. A láska k volnosti a domovině proniká básníkovu duši se vší vřelostí, rovně jako poesie, mírníc jeho zádumnost. *Na hrobech indiánských* jest rozhorlený protest proti všem násilnickým, lžišiřitelům osvěty, kteří boj o život proti slabšímu národu s podlou bezohledností provádějí. Spřízněný obsah mají *Irské melodie* a *Kozák. Bratřím v dáli* je zpěv stejně vlastenecký jako volnomyslný. Však autor se neklame — nestačí pouze volati: Volnost! volnost! nýbrž potřebí také vlastimilovným *býti,* a republika, zdají se, právem, upozorňovati *Bratři,* není možná bez republikánů. Jak láska k svobodě souvisí s láskou k lidu, vidíme v *Bitvě,* líčící nám, kterak vojínové v boji zmírají a králové při tom výtečně se baví. S výkřikem srdce naplněného nezměrnou, zoufalou láskou k národu a vlasti setkáváme se v básních *Tobě* a *Je malá ta má otčina.* Hluboký cit vlastenecký jeví také *Neuměl bych zapomenout,* pak zpěvy, ve kterých autor líčí stesk, jímž ho za oceánem touha po otčině naplňovala: tak *V pralese* a *Do dáli,* nebo v *Kozákovi,* kde temnými barvami příznačně vykresleno jest stýskání se po vlasti a matičce, nebo v obraze *O štědrý večer,* kde jednak básníkova domácí nemoc a touha po matce jednak touha matčina i milenčina po vzdáleném pěvcovi velmi dojemně jsou vyjádřeny. Vzpomínku na rodičku obsahuje též *Má matička,* a upomínku na vzpomínající milenku tvoří *Jiskry na moři.* Nezdolnost srdce opěvá *Láska,* sebezapíravost lásky *Mé drahé E(milii).* Zpěv *A láska má tě neděsí,* který zabývá se rozporem mezi důvěrou v život a mezi beznadějností, nalézá mužnou odpověď v písni *Vždyť jsem tomu chtěla:* milost radostně béře v úděl i bol i bídu života. Utěšený pohled v žití co v bolnokrásnou selanku po-

skytuje *U potoka*, a kdežto v *Mých písních* setkáváme se až i s humorem, úkazem to u našeho pěvce zajisté vzácným, čteme v *Loučení* naopak průjev bezmezného rmutu, rmutu milostného, v básníkových žalozpěvích nad ztrátou choti, již básní *Hrob v pralese* jaksi opovězených; jest to zpěv *Osud, Nechte mne být,* cyklus *V upomínku;* a snad i *V lese* a *Sudná hvězda* sem náleží. Ovšem poddává se tu spisovatel citům silně osobním; však Sládek jest si své básnické povinnosti příliš dobře vědom, aby se byl nesnažil dáti těmto výlevům ráz obecné platnosti. Zajisté s úspěchem. Jeho zármutek je zrovna tak ovanut libodechem poesie, jako jím proniknut byl Klopstockův nářek nad hrobem Metiným. Vůbec počínal si Sládek při skládání a redakci *Básní* s pílí velice svědomitou. Vizme na př. jeho dikci! Jak jest uhleděna, jak zvučná, melodiosní! Ano celkem i plynná jest; neboť násilného slovosledu užil Sládek zcela řídce, a slohové drsnosti jako *v zmrzlé slze* (str. 16), *jejžs stvořil* (str. 52), *lils v sluchy* a p. mají své zřídlo v nemalé, co do jádra ryze básnické přednosti autorově: Sládek, chtěje co možná nejmenším počtem slov probuzovati ve čtenářovi co možná největší počet myšlenek, chce vždy a všude býti stručný; a proto také — ovšem rovněž chybně — kupí někde jednoslabičná slova (na př. na str. 106 a 107: *já: mír kéž hned mi pán bůh dal),* a proto pokusil se — ovšem nešťastně — v naši básnickou mluvu uvesti zkráceniny *znov', šíľný, s výš', jin'.* Podobně chybil, že sem tam položil vadné vulgární formy: *něj* (na str. 41, 82) v genitivu místo *něho, slzama* (str. 60), a podobně nepřípustnými poklesky jsou *bezsrdcé* (str. 60) m. *bezsrdcí,* nebo věty: dotkne se *jej* (str. 40), *králi* aplaudují *na muziku* (str. 64) a j. Leckde vyrušují čtenáře též prostomluvné, všední obraty a suché reflexe. Prosaicky zní druhá polovice druhé sloky v *Zasesknutí;* suchostí trpí *Mé obecenstvo, Nenaříkej, Útěcha; Sudné hvězdě* schází nálada; důraznější dikce postrádají *Pomník Indiánův* a *Na hrobech indiánských.* Konec první *Irské melodie* nevydařil se s dostatek. Rázně podáni, však nedosti propracováni jsou *Bratři.* V *Nezdarovi* vadí nám částečná mlhavost komposice; také myslíme, že by nevděčnou tuto látku bylo poutavější učinilo vylíčení náruživých hnutí duševních, která nezdárného syna k vražednému útoku na život rodičů přiměla. Leč tím již končíme výtky, abychom pozornost obrátili k výtečným číslům Sládkových *Básní.* Dojemná hloubka citová produševňuje sice celou sbírku, vznešená hloubka myšlenková naskytá se tam zhusta, zevní obratná podoba tam mnohde přímo překvapuje: však právo na prvenství mají z citových básní *Hrob v pralese* a *Neuměl bych zapomenout,* z myšlenkových *U obrazu dítěte,* pak *A láska má tě neděsí;* krásný jest *Anděl smrti,* výtečné jest *Modli se za mne* i *V pralese,* a komposicí v pravdě virtuosní vyniká *O štědrý večer,* jedna z nejzdařilejších básní nejen Sládkových, nýbrž našeho písemnictví. Slovem: věnovav své dílo památce své choti, postavil jí náš pěvec památník rovněž důstojný jako trvalý. —

Odkládajíce rozpravu o Vrchlického básnické sbírce *Z hlubin* jakož i úvahu o *B. Čermákových Básních* do příštího čísla těchto listů, probéřeme pro tenkrát ještě poetický odkaz předního pěvce našeho, *Pohádky z naší vesnice* od *Vítězslava Hálka.*

Jací to nevyčerpatelní zdrojové vznešených i hlubokých, přísných i něžných, úchvatných i dojemných, žalných i úsměvných myšlenek a pocitů prýštili se v tomto neunavně tvořivém duchu! Jak mnoho uměl Hálek říci málo slovy! Jasnost jeho mysli vnikala v nejrůznější vztahy světové; plamennou pochodní své poesie objasňoval je v mnohoznačných, plných barvách; krása, dobro, světlo, vývoj lidstva měly v něm nejhorlivějšího proroka; nízkost, sketství, klam nalézaly v něm nesmířitelného protivníka. Ke komu však s pravou náruživostí ohnivé své duše nejtěsněji byl přilnul, jest náš národ, náš lid; a co s pravou náruživostí nejprudčeji nenáviděl, bylo vše, cokoli v bídu, porobu, tmu vrhá náš lid, naši vlast, a duch tohoto lidu — národní náš duch ovívá nás z nejpůvabnějších tónů jeho bohaté lyry tak mocně, že ochotně sříkáme se námitek proti různým pokleskům zde onde se vyskytujícím. Hálek miloval lid a mezi ním povždy se cítil jako mezi svými; v lůně lidu stál Hálkův domov, a mezi lidem zůstala Hálkova musa domovem: tam vznikl převzácný jeho básnický odkaz, tam doloval zlato na korunu svých děl: na své *Pohádky.* A hned první z nich, *Naše vesnice,* jest toho dostatečným svědectvím, v jak úzkém, důvěrném obcování náš básník žil s naším lidem. Mladý pasák, starý hrobník, starý houslař, bodrá matka, zamyšlená dívka — celá dědina ochotně se jemu blíží a svěřuje mu svou tíseň, své šprýmy, své písně, své zkázky. Však což, básníkovi z boží milosti se každý pohled na domovský život promění v báseň. Jak prostinké théma zvolil si náš pěvec v *Šumařích* a jak poeticky je povznesl! Šumaři, tažní ptáci, přicházejí do města, do vsi, vylákají mladý svět do tance a starý svět na podívanou tomu veselému reji — končí a již zase spěchají dále do měst a vsí: kdo by v tak obyčejný výjev dovedl vkouzliti tolik vnady jako Hálek? Básník prodchnul však všední výjev nevšední svou láskou k lidu, a z oblásku stal se démant. Že pak láska k rodnému lidu a rodnému domovu věrnou sestrou bývá lásce k rodinnému životu, dokázal náš poeta *Králem Sávou,* jenž seznav, že ne mezi zhýralými, sobeckými, bezcitnými bohatci, nýbrž tam je štěstí, kde rodinná přítulnost a něžnost sídlí, s trůnu věstí: „Kdo u matky štěstí nepoznal, byť král byl, neviděl štěstí!“ — kterouž myšlenku Hálek také ve zpěvu *Na matčině rově* opodstatnil ač ne již tak plynně sepsaným příběhem opuštěné, bídné, skleslé dívky, nenalézající ni klidu ni spánku ni zapomenutí leč na hrobě své rodičky a kteráž myšlenka doplněna jest níže zvěstí o *Matce,* ana nevyzradila úkryt svého syna, vojenského zběha, ni v nejkrutější muce, kterou za lásku k dítěti svému strpěti musí: „Matka, trýzněná všemi, ráj zří po celé zemi.“ Také *Dražba,* ačkoli založena více na půdě politické, získala poetický nádech v idei rodinné lásky. Srdcelomný nářek omdlévající vdovy, které dráb u veřejné licitaci prodává kravičku, spoluživitelku vdoviných pěti dítek, soustřeďuje se právě zase v citu mateřské láskyplné úzkosti o příští osud nešťastných sirotečků. S náboženskou otázkou ve spojení přivedena jest táž idea v *Petrovi hrobaři,* musícím na příkaz duchovního synu sebevrahovi, jedinému ze všech lidí, jež pochovával, vykopati hrob mimo hřbitovní zdi: jak rád slyší tedy, že zároveň se synem pochová také duchovního, náhlou smrtí zasaženého! Podobným, avšak činnějším spůsobem vystupuje láska rodinná co msti-

telka v *Pohanském králi*, básni opět politické: zříme v ní panovníka, který bezcitně do vražedných válek vháněl cizí děti a kterého nyní stíhá za to trest: úmrtí jediné jeho dcery. Jiný rub téhož peníze ukazují nám *Cikánská večeře, Pod hradem, Na číhané:* v jedné odpravuje starý cikán cikána mladíka, že tento za svůj zločin sestru nechal odvleci do trestnice; v druhé spatřujeme cikána, kterak ohrožen jsa ranou z pušky namířenou naň zpupným knížetem z trestu za ukradenou knížecí fenu, nastaví proti hrozebné zbrani syna své manželky, knížecího to levobočka se slovy: „Já *psy* mu (synovi tvému) kradu stavěcí, ty však nám kradeš ženy!" — a *Na číhané* zobrazuje syna, an zabíjí otce, poněvadž tento z něho učinil loupežníka, chtěje se přispěním jeho pomstiti svůdcovi své manželky. Též *Návštěva* líčí rozervané rodinné poměry: zříme tu vilníka trýzněného a k smrti dotrýzněného svědomím, jež ho v podobě jeho mrtvé manželky stíhá za trest, že svou choť otrávil ze zločinné schylnosti k její sestře. *Návštěva*, baláda, vykazuje děj s tak pádnou úsečností a s tak působivým stupňováním účinů zosnovaný, že zrovna při ní nejvhodnější příležitost se naskytuje, ukázati na uměleckou virtuosnost, jakou Hálek zevní básnickou formu tak často uměl ovládati.

Jako lásce rodinné, věnoval náš pěvec i lásce pohlavní několik *pohádek*. V děsné podobě vidíme lásku v baládě *Na stráži*, kdež nešťastník vojín zastřelí svého vůdce, jenž svede jeho milenku. Také v *Lesní panně* má náruživost lásky v zápětí smrt, však libou smrt milujícího. Žínka zavede neznámého jakéhosi hosta krásným hvozdem do sluje, aby mu zde v milostném objetí odňala život. Mnohovýznamný to obsah: jest nám, jako by sám život lidský v této báchorce byl dvěma rysy charakterisován, co procházka krásnou přírodou, zakončována zdřimnutím ve vábné jeskyni; pohádka *Lesní panna* jest jako pohádka o člověku co hostu na zemi, tomto dějišti přerodné, ve své tvořivosti bezlítostně všemorné přírody. Znamenitým jejím pobočním obrazem jest *Pohádka o hvězdné panně.* Smrt namlouvá si co ženich královnu noci. Hrůzné jsou sliby, kterými ji sobě získati chce — jaré, plny veselého, šťastného klidu, plny radosti z přírodních krás jsou její vyhýbavé na to odpovědi. Čtenářovi nelze se ubrániti dojmům, jaké se zrcadlí na malých posluchačích těchto rozprav mezi smrtí a nocí vedených: hrůza i utěšení střídavě zmocňují se nás při této pohádce o paní hvězd. Obsah *Svatební písni* má vzezření pravšední a přece v Hálkově zpracování nabyl rázu tak původního! Samovražda z lásky — která látka může býti otřelejší? Však *Svatební píseň* — což může býti originálněji podáno? Hálek toho dosáhl jediným tahem básnického štětce: učiniv reka pěvcem, který skládá píseň pro dívku srdce svého, nynější nevěstu jiného, a který složiv tento svatební zpěv, „život i píseň roztříštil". Milostné blaho mají za základ *Bludný jezdec*, který z lesního a životního bludiště libou dívkou přiveden jest na pravou cestu, na cestu lásky, pak *Postilion*, přivážející dopisy od milovaných osob pro celý život památné, a *Plukovní tambor*, dávající své vojenské hudbě zahráti v pozdrav své vyvolence. Jiné obrázky z vojenského života jsou *Husar*, pepřený to žertík o záletném, pomocí nevalné lstivosti zapuzeném bázlivci, *Bouře*, rmutný obraz bezcitně za jakés provinění týra-

ného hulána, konečně *Rekruti*, jdoucí na vojnu, bez srdce k posavadním veským svým přátelům a hotovi povznesti vražednou zbraň proti každému, i proti svým. Pravý opak *Rekrutů* tvoří *Starý kozák*, příkrá to výtka všem, kdo každou potupu českého jmena zbaběle ztrpí: blesk to do mezinárodních nesrovnalostí nynějška.

Poměry v užším smyslu sociální nabyly dojímavého výrazu v básni *V lomech*, líčící nám sen chudinky lámače, že stav se boháčem požívá všemožných rozkoší, a jeho hněv z toho, když probudiv se shledává, že nemá jiného bohatství, nezná jiné rozkoše leč sen; dále v *Jírovi*, chuďasovi, který za to, že jinými jest povržlivě bídě zanecháván, žhářstvím se mstí; rovněž ve *Dvou stínech* — vrazích, z nichž jeden, zatvrzelý zločinec, vražedný útok činí na druha, pykajícího své minulosti. Touž sociální otázku v rozporu s náboženskými názory nalézáme v *Choděrovi* a *Rouhači*. Choděra jest ubožák, jenž umíraje ostře protestuje proti odkazování chudých na odměny posmrtního světa za bídu tohoto světa slibované, a trest *Rouhače* spočívá ve sloce, kterou se hrdina této *pohádky* obrací k Ukřižovanému, vytýkaje mu, jaké nešťastníky stvořením člověka světu dal. Však nikoli jen ten onen, ale všecko jest kořistí bídy, dovodí básník *V pustých ladech*, a nejen bídy, nýbrž i kořistí *záhuby* jest všecko, co jest, dodává *Pomník*. Však což? máme snad proto zoufati? máme proto vyhýbati se bratru bídy, suverennímu humoru? Zajisté ne. „Bibamus!“ radí nám veselý *Vávra mládek*, „Smějme se své lidské bídě, svým nedostatkům, svým vadám!“ vyzývají nás jak bujný ba nízký *Šotek*, tak vtipnější *Královský posel*. Však „především pějme! Píseň nad moc! krása nad sílu! básník nad krále!“ hlásají nám *Král Jindra* i *Náš písničkář*: poesie jest ta věčně mladá, věčně svěží *Zlatá babička*, v jejíchž čarných ústech všecko mění se v blahé zlato nekonečné ceny. Šťastný lid ohnivé tvůrčí obraznosti! šťastný národ planoucí láskou k ideálům!

K ideálům! — hle odkaz velikého básníka národovce!

Opravy. Na str. 684. letošní Osvěty, mezi ř. 26. a 27. vypadla slova: „Pravil jsem vám, slečno, že *na Zlatém Míru* nebudu chtít scházeti žádný den,“ pravil na to Lipanský. — Na str. 686 ř. 44. má místo „ke čtyřem tisícům“ státi: „ke čtyřiceti tisícům“. — Na str. 877 ř. 20. má státi: „láskou k lidu a nenávistí k utlačovatelům“. — Na str. 879 ř. 7. má státi: „týdenník Zora“.

Obsah dílu druhého.

LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO
1976